DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

SOSYALİST KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

MAY YAYINLARI

AÇIKLAMA

Sosyalist Kültür Ansiklopedisi'nin hazırlanışı, yirmi yıllık sürekli ve sistematik yoğun bir emeğin verilmesiyle olanak kazandı. Ansiklopedi'yi meydana getirirken tamamıyle evrensel sosyalist birikime özgür değerlerin yanısıra tarih boyunca bütün insanlığın ortak ürünü olagelmiş değerler de unutulmadı. Böylece yaklaşık on beş bin kişi, dört bin yapıt, üç bin kavram, iki bin olgu ve bin kurumdan oluşan bir bütün meydana geldi. Kavramların Osmanlıca (Osm.) Fransızca (Fr.) ve İngilizce (İng.) karşılıklarının yanısıra yapıtların orijinal adları da alındı Ansiklopedi'ye.

Yapıtın bir başka özelliği de, ele alınan şahıslardan aktarılan geniş parçalarla donatılmasıydı. Ayrıca alabildiğine bol tutulan resimlerin alt yazılarında da sadece kişilerin adlarıyle yetinilmeyip ya kendilerinden yapılan seçme alıntılarla yada haklarında söylenmiş olan sözlerle zenginleştirme yoluna gidildi. Böylelikle yapıta, ansiklopedi niteliğinin yanısıra, bir de «evrensel sosyalizmin antolojisi» niteliği kazandırıldı.

Bir noktayı daha belirtelim Ansiklopedi'nin Türkiye'ye ilişkin maddeleri, Türkiye-dışı maddelerin verilişi bittikten sonra ve gene alfabetik sıra içinde, ayrı ciltler halinde okurlara sunulacaktır.

En son olarak da şu önemli noktayı açıklayalım : Hiç bir ansiklopedinin kusursuz olamayacağı, ama bir ansiklopedinin en büyük kusurunun da nesnellikten ayrılmak olduğu bilinerek yürüdü.

Mehmet ALİ YALÇIN - Attila TOKATLI

Yayımlayan : Mehmet Ali Yalçın - Hazırlayan : Attila Tokatlı

Tomurcuk Matbaasında dizilip basılmıştır.
Yayın hakkı (Copyright) Mehmet Ali Yalçın, May Yayınları, Babıâli caddesi 19, Cağaloğlu, İstanbul.
Tel. 27 71 61
Yıl 1979

SOSYALİST KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Dördüncü cilt

MAY YAYINLARI

a) Halka zarar ve tedirginlik vermemeyi öngören prensipleri gerçek bir uygulamaya sokmalıyız. («Aldığınız her şeyi geri verin.», ve «Verdiğiniz bütün zararları karşılayın.» gibi.)

b) Her yerde ve her zaman halka yardım edin ve karşılaştıkları zorlukları çözmeye çalışın. (Örneğin, halk kitlelerine ürünlerini kaldırırken ya da topraklarını sürerken yardım edin, halkın salgın ve diğer hastalıkları için ordu doktorlarını gönderin, halktan zorluklarla karşılaşan kişileri öğrenin ve bu zorlukları çözmeye çalışın.) Halkın ve ordunun birliğini sağlayın, iyi ve kötü günleri birlikte paylaşma duygusunu güçlendirin.

c) Halk kitleleriyle sık sık sohbet edin, askeri disiplinimizi ve kendilerine duyduğumuz sevgiyi bilmelerini sağlayın ve halkın açlık ya da acı çekip çekmediğini ayrıntılarıyla araştırın.

d) Halk ve ordu arasındaki yabancılaşma duygularını gidermek ve birbirlerine karşı sevgilerini güçlendirmek için sık sık halkın ve askerlerin bir araya gelecekleri eğlenceler düzenleyin.

(2°) Subayların alt ve üst kademeleri ve askerler arasındaki yabancılaşma duygularının giderilmesi için aşağıdaki anlatılan metodlara yakın metodlar kullanılmalıdır.

a) Politik eğitimle görevlendirilmiş kişiler askerlerin iyi ve kötü günlerini paylaşmalı, askerlerle sık sık sohbet etmeli, bütün sıkıntılarını dikkatle araştırıp üst kademelerdeki subaylara sürekli olarak bildirmeli, durumu daha iyiye götürecek yollar bulmalıdırlar.

b) Alt ve üst kademelerin tutumlarına gelince; kendimize temel olarak saf ve akılcı bilgiyi almalı, alt kademeleri içten davranışlarla ikna etmeli, sorunları ayrıntılarıyla anlatmalıyız. Alt ve üst kademelerin tek bir vücut halinde birleşmelerini kesinlikle sağlamalı, birleşme olanaklarını artırmalıyız.

c) Disiplini bozan askerler için ikna edici eğitim metodları kullanmalıyız. Böyle durumlarda hakaret ve bedeni ceza gibi yollara kesinlikle gidilmemelidir.

d) Subay ve askerler arasındaki kaynaşmayı güçlendirmek için sık sık, bir arada eğlenebilecekleri toplantılar düzenlemeliyiz.

(3°) Subay ve askerlerin düşmana duydukları nefreti ve onu yoketmek için ölümü göze alacak çarpışma azmini artırmalıyız. Düşmana karşı duyulan genel nefretin artırılması, askerlerin morallerinin yükseltilmesinde önemli rol oynar. Subay ve askerlerimizin cesaretleri artırılmalı, düşmana karşı-ölümü göze alarak-savaşma azimleri takviye edilmelidir, çünkü ya düşman ortadan kalkmalıdır, ya da biz. Bir gerilla birliği, bunların sonucu olarak, düşmanın zulmüne ve halkımızı ve ordumuzu kılıçtan geçirdiği bütün olaylara özel bir dikkat göstermeli, genellikle ordu içinde bu olaylar ve zulüm aleyhinde propaganda yapmalıdır.

(4°) Savaşımızın düşmana karşı kesin zafere ulaşacağına duyulan güveni güçlendirme metodları hemen hemen aşağıdaki gibidir:

a) Subaylarımız ve askerlerimiz arasında propaganda yapmak ve onları teşvik etmek için ordumuzun geçmişte kazandığı parlak zaferlerden sık sık yararlanmalıyız.

b) Düşmanın eninde sonunda yenilgiye uğrayacağını göstermek için zayıf yanlarını belirten örnekler (zorluklar, çöküntüler, son zamanlarda karşılaştığı sorunlar gibi) vermeliyiz.

c) Kesin zafere ulaşacağımızı göstermek için kendi güçlü yanlarımızla ilgili örnekleri (halk kitlelerinin desteği, bilginin iletilmesi, arazi alışkanlığı gibi) ve eldeki zafer koşullarını anlatmalıyız.

d) Düşmandan korkma ya da düşmanı küçümseme gibi tutumların gelişmesini önlemek için karşı tarafın hemen her zaman yaptığı kurnazlıkları anlatmalı ve ordumuzun özel bir dikkat göstermesi gereken noktaları açığa çıkarmalıyız.

Bir saldırıya uğradıktan sonra zorluklar ve acılar artar. Bunun sonucu olarak da kendimizi olduğumuzdan daha zayıf görür, düşmanın gücünü gözümüzde büyütürüz ve zafere karşı güvenimiz azalır.

7 SAVAŞ SIRASINDA POLİTİK EYLEM

Politik eylem, savaştan önce aşağıda anlatıldığı gibi yapılır:

(1°) Once birliğin başındaki kumandan, kadroları toplantıya çağırır. O günkü politik ortamın bize hangi yönleriyle faydalı olacağını, zafer koşullarını ve savaşın önemini açıklar. Aynı zamanda, amacımızı gerçekleştirmek için dikkat edilmesi gereken noktaları ve kullanılacak metodları askeri sırlara dokunmadan anlatır.

(2°) Politik eğitim bölümü kadro toplantısına dayanarak bütün kademelerdeki politik eğitim görevlilerini toplantıya çağırır. Bu toplantıda önemli noktalar ve propaganda metodları açıklanır, somut görevler dağıtılır.

(3°) Çeşitli gruplar bütün subay ve askerler arasında toplantılar düzenler. Bu toplantılarda o günkü politik ortam ve zaferi garantileyen unsurlar ve savaş koşulları da belirtilir («Hafif yaralılar ateş hattından ayrılmamalı, ağır yaralılar acıyla bağırmamalı», «bakalım en çok kim silah getirecek», «Bakalım en çok kim esir alacak») Bunların yanı sıra politik eğitim görevlilerine ve diğer kişilere de görevleri (nezaret, önderlik, propaganda) dağıtılır.

(4°) Politik eğitimciler yerli halkı bir araya toplamak, toplantılar ve konuşmalar yapmak, halkı savaşa katılmaya ya da ulaştırma birliklerinde ve taşıyıcılar arasında yer almaya teşvik etmekle görevlendirilmelidirler. Halk kitlelerini örgütlerken onlara toplanma ve savaşma metodlarında ve eyleme geçiş hazırlıklarında yol göstermeliyiz.

(5°) Savaş başladıktan sonra önde gelen politik eğitim görevleri ana saldırıyı yapacak birlikleri teşvik etmeye veya özel önem taşıyan eylemlere gönderilir. Diğer politik eğitim görevlileri ise, daha önemsiz savaş birliklerine verilmelidirler.

(6°) Propaganda birlikleri ile şarkı ve dans grupları (hepsi de üniformalı ve giyimleri gösterişli canlı ve seviml' gençlerden meydana gelmelidir) daha önceden, ordunun geçeceği yolların iki yanına yerleştirilmelidirler. Bunların görevi kısa konuşmalar yapmak, şarkı söylemek, dansetmek, sloganları tekrarlamak ve böylece subay ve askerleri erişebilecekleri en yüksek cesaret seviyesine eriştirmektir

8. SAVAŞ BAŞLADIKTAN SONRA POLİTİK EYLEM

(1°) Savaş başladıktan sonra karşı taraf askerlerinin moralini bozmak için bir takım sloganlarla bağırmalıyız. Bu, sabotaj hareketlerimizdendir.

(2°) Savaş dar bir alanda karşılaşma ya da karşılıklı mevzilerden ateş etme safhasına girerse, bir yolunu bulup bizimle çarpışan askerlerle bir araya gelmeli, onlara yiyecek verip gönüllerini alarak bu durumdan faydalanmalıyız. Bundan sonra da önceden hazırlanmış bulunan propaganda eylemimizi yürütmeliyiz.

(3°) Savaş başladıktan sonra ordu dışında kalanlara mutlaka propaganda yapmalıyız. Ordumuz dışındaki kişileri savaşa katılmaya teşvik etmek bundan daha da önemlidir. Bu eylemin metodları kesin çizgilerle belirlenmemiş olup koşullara göre geliştirilmelidirler. Örneğin

a) Saldırıda

(I) Saldırmak için ilerlerken bir düşman baskınına uğrarsak, şöyle bir açıklama yapmalıyız «Arkadaşlar! Uçaklar bir savaşı sonuçlandıramaz. Bundan faydalanmalı, hızla ilerlemeli, düşmanı toprağın üstünde yakalamalıyız. Düşmana süngülerinizle saldırın!»

(II) Ateş başladıktan sonra askerleri şu sözlerle cesaretlendirmeliyiz «Arkadaşlar! Gelişigüzel değil, iyice nişan alıp ateş edin. Her kurşunla bir düşman öldürmeye çalışmalıyız.»

(III) Düşman yakındaysa ve saldırmak üzereyse, askerlerimizi şöyle teşvik etmeliyiz «Arkadaşlar! Düşmanı ortadan kaldırmak zamanı gelmiştir. Kayıplara acımayacağız, cesaretimizi toplayacağız, düşmanı yeneceğiz, ve yokedeceğiz. Zaferimiz ordumuzu güçlendirsin! Hızla İleri! Saldırın!»

(IV) İlk saldırımız püskürtülürse ve ikinci kere saldırıyorsak, askerlerimizi şöy-

le cesaretlendiririz «Arkadaşlar! Biz yenilmez bir orduyuz; biz her savaştan galip çıkan güçlü bir birliğiz; bu düşmanı bozguna uğratmaya ve parlak şöhretimizi sürdürmeye kesinlikle kararlıyız.»

(V) Subaylar çarpışmada yaralandığı ve öldüğü zaman birliklere şu ikazda bulunmalıyız. «Arkadaşlar! (Falanca) ve (Filanca) subaylarımız kendilerini şimdiden kahramanca feda etmişlerdir. Kanlı izlerinden yürüyelim, görevlerini tamamlayalım ve düşmanı önümüze katarak yokedelim. Gidelim ve subaylarımızın öcünü alalım!»

(VI) Düşman dağılma belirtileri gösterirse askerlere şu konuşmayı yapmalıyız : «Arkadaşlar! Düşman dağılmaktadır. Hızla saldırın ve başlarındaki kumandanı canlı olarak ele geçirin!»

(VII) Düşmanı kovalarken şu sözleri söylemeliyiz : «Arkadaşlar! Düşman geri çekilmiştir. Hızla peşinden gidin! Saldırın ve ileride bıraktıkları birlikleri ezin, ana kuvvetini yokedin ve bütün gücünü ortadan kaldırın. Bakalım kim en çok esir alacak, kim en çok silâh getirecek. Bir savaşı kazanmak ve düşmanı kovalamamak kazanılmış savaşa yazık etmek demektir.»

b) Savunmada :

(I) Savunma emri geldiği zaman şöyle propaganda yapmalıyız : «Arkadaşlar! Düşman bulunduğumuz yere gelmiştir. Bu, onu yoketmek için en iyi fırsattır. Doğal engellerden ustalıkla faydalanın ve soğukkanlılıkla ateş edin. Ne kadar çok düşman yaralar ve öldürürsek, ana saldırımızın ilerlemesi ve sonuca ulaşması o kadar kolaylaşır.»

(II) Düşman saldırdığı zaman birliklere şu ikâzı yapmalıyız : «Arkadaşlar! Düşman saldırmak üzeredir. Süngülerinizi takın ve el bombalarınızı hazırlayın. Korku salan ünümüzü aklımızda tutalım, kazandığımız başarıyı sürdürelim ve düşmanı kendi mevzilerimiz önünde yokedelim.»

(III) Düşman tarafından sarılırsak askerlere şu ikazı yapmalıyız : «Arkadaşlar! Biz her zaman muzaffer bir birliğiz. Cesur ve yenilmez bir orduyuz. Kanlı bir savaşı halkımız ve ülkemiz için sonuna kadar götüreceğiz, kanımızı son damlasına kadar akıtacağız, ölünceye kadar silahlarımıza sarılı kalacağız ve öleceğiz ama teslim olmayacağız. Bir askerin silahını vermesi intihar, teslim olması ise en ayıp şeydir. Düşman hatlarını bir noktada ezelim ve yarıp geçelim.»

(IV) Karşı saldırıya geçerken veya saldırma emri geldiği zaman: «Arkadaşlar! Karşı saldırıya geçiyoruz. Düşmanın silahlarını elinden alalım, düşman subaylarını ele geçirelim ve kimin daha yürekli olduğunu görelim.»

(V) Geri çekilirken yapılacak propaganda : «Arkadaşlar! Hareketlerimizi gizli tutalım ve düşmanın yaptığı hesapları yanıltalım. Kollarımızı iyice açalım ve düşmanı iyice sokulmaya ayartalım, kademeleri bozmayın, geri kalmayın, dağılmayın, paniğe kapılmayın, kayıplardan korkmayın, üstlerinizin verdiği emirleri kararlı olarak tamamlayın. Kesin zafer bizim olacaktır!»

(VI) Güçlerimiz geri çekildikten sonra ikaz metodları yukarıdakiler gibidir.

9. SAVAŞTAN SONRA POLİTİK EYLEM

Çarpışma sonuçlandıktan sonra politik eylem devam eder.

(1°) Düşmanı küçümseme ya da düşmandan korkma gibi durumların doğmasını önlemek için aşağıdaki noktalara dikkat etmeliyiz :

a) Zaferin ya da yenilginin nedenlerini doğru bir biçimde ortaya koymalıyız. Küçük bir başarıyla kendimizi şişirmemeli, küçük bir geri çekilmenin zafere olan güvenimizi sarsmasına ise meydan vermemeliyiz.

b) İleridaki tutumumuzu ya da ilerde dikkat edilecek noktaları önceden tayin etmeliyiz.

(2°) Kahramanca dövüşen birliklerin, subayların ve askerlerin isimlerini kaydetmeli, zaferimizle ilgili belge ve küçük hikayeleri derlemeliyiz. Daha sonra da bu belgeleri kullanarak propaganda yazıları, şarkılar, danslar, eski ve yeni tipte oyunlar düzenlemeliyiz.

(3°) Çok sayıda zafer bildirileri ve sloganlar bastırıp bunları her tarafa yapıştırmalıyız. Aynı zamanda, propaganda işini yürütmek, halk kitlelerini birleşmeye çağırmak ve zaferi kutlamak için toplantılar yapmak amacıyla önceden seçilen bölgelere yayılan gezici bir propaganda birliği örgütlemeliyiz.

(4°) Zaferi kutlamak için düzenlenen toplantılarda aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir

a) Zaferin önemini belirten raporlar, bundan sonra yüklenmemiz gereken görevler, bu görevlerin yerine getirilmesinde kullanılacak somut metodlar.

b) Kahramanca dövüşen birlikler, subaylar ve askerlerle ilgili raporlar. Bu toplantılarda yaralanan ve öldürülen askerler ve subayların en değerlileri seçilip adları açıklanabilir.

c) Şarkılar, danslar ve yeni biçimleriyle klasik oyunların sahneye konulması. Yukarıda a ve b maddelerinde sözedilen raporlar okunurken ya da oyunlar oynanırken toplantıya katılan birlikler de bir takım sloganları tekrarlıyarak eşlik etmelidirler. Bunların yanısıra, savaşta ölen askerlerin ailelerine belli bir ölçüde gelir sağlamak yoluna gitmeliyiz.

Bunlardan başka, esirleri ve ganimetleri halk kitlelerin görebileceği yerlere koymalı ve böylece halkımızın ve ordumuzun cesaretini ve kavgacılığını artırmalıyız.

(5°) Zaferi kutlama toplantıları için yapılan bütün düzenlemeler, aynı zamanda, bir teselli hareketini başlatmalıdırlar. Bu konuda aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir.

a) Maddi tesellilerde geçerli olan, verilen şeyin miktarından çok önemlidir; bunların ince ya da gösterişli olmasından çok kullanışlı olması gerekir. Hasır ayakkabı, havlu, domuz, koyun, tavuk, ördek gibi şeyler bu iş için uygundur.

b) Elde maddî teselliler için yeteri kadar eşya yoksa, manevi teselli yoluna gidilmelidir. Örneğin, temsili bayraklar hazırlanır, ölenler için türküler yakılır, anma günleri yapılır.

c) Küçük bir zaferden sonra büyük ölçüde teselli çalışmalarına girilmemelidir. Bu çalışmalar ancak savaş alanına yakın bir yerde yapılırsa yararlı olurlar.

(6°) Birlikte yapılan hareketleri, bağımsız eylemleri ve emirleri en küçük ayrıntısına kadar yerine getirilmesini övmeliyiz. Böylece :

a) Savaşın en azgın zamanlarında birlikte harekat ederek, bağımsız eylemde bulunarak ve emirleri en küçük ayrıntılarına kadar yerine getirerek zafere ulaşmış kişiler varsa, bu olayın halka yayılması, bu kişilerin övülmesi için mümkün olan herşey yapılmalıdır. Aynı koşullar altında yenilme şanssızlığına uğrayan kişiler de övülmelidir.

b) Kendi güçlerini zayıflatmamak için geride kalanlara ya da aldıkları görevleri hızla yürütmeyip ordunun bir başka birliğinin yenilgisine yol açan kişilere ceza verilmişse, bu ceza birlik içinde büyük ölçüde propaganda konusu olmalıdır. Böylece birliğin veya diğer birliklerin bütün asker ve subaylarına ders vermiş ve aynı suçları işlemekten korkmalarını sağlamış oluruz.

10. KLÜP VE EĞLENCE ODALARIYLA İLGİLİ ŞEYLER :

Kulüpler ve eğlence odaları acı ve zor bir yaşantıyı renklendirirler ve askerlerin ordumuzdan ayrılmalarını belli bir ölçüde önlerler. Kulüplerin örgütlenmesiyle ve çalışmasıyla ilgili konular aşağıda belirtilmiştir.

(1°) Örgütlenmeyle ilgili kurallar :

a) Bir gerilla birliğinin her birimi ordunun eğlenmesini sağlamak, sıkıcı bir yaşantıyı renklendirmek, eylemlerine duyulan ilgiyi artırmak ve çalışma isteğini güçlendirmek için bir eğlence odası açmalıdır. Bu oda askerî bölüm, gerilla bölümü ve kültür fizik bölümü olmak üzere üçe ayrılmalıdır. Birim içindeki her subay ve asker kendi kişiliğine göre bunlardan birini seçmelidir. Bir asker isterse iki ya da üç bölüme de katılabilir.

b) Eğlence odasının sorumluluğu bölük kumandanları veya becerikli ve enerjik müfreze kumandanları arasından seçilen birine verilmelidir. Her bölümün, bölüm üyeleri toplantısında altı aylık bir süre için seçilen bir başkanı olmalı, bu başkan altı ay sonra yeniden seçilebilmelidir.

c) Her hafta bir bölüm başkanları toplantısı, bir de bölüm üyeleri toplantısı yapılmalıdır. Birim içindeki önderler ise ayda bir kere toplanmalıdırlar. Bu toplantı eğlen-

ce odası başkanı tarafından ayrıca bildirilir.

d) Eğlence odası kendi çalışmalarında bir üst kademedeki kulübün çalışmalarını izlemelidir. Birliğin kumandanı da eğlence odasının çalışmalarını kontrol eder ve yol gösterir. Eğlence odası, askerî konularda ise kesinlikle birlik kumandanına bağlıdır.

e) Bir gerilla birliği, çeşitli eğlence odalarının çalışmalarına yol göstermek ve bu çalışmaları bir araya getirebilmek için bir kulüp kurmalıdır. Bu kulübün bütün çalışmalarından sorumlu olan bir başkanı ve bir sekreteri bulunmalıdır.

f) Kulüp politik eğitim bölümüne bağlı olmalıdır, çünkü eğlence odalarının yaptıkları şeyler bir çeşit politik eğitimdir. Eğer politik eğitim bölümü yoksa, kulüp doğrudan doğruya kumanda subayına bağlanmalıdır.

g) Kulübün işi eğlence odalarının çalışmalarına öncülük etmek ve bu çalışmaları geliştirmektir. Bunun için, çeşitli eğlence odalarının sorumlu başkanları haftada bir kere toplanmalı. Ayrıca her ay subaylar ve askerler arasında veya halk ve ordu arasında bir toplantı yapılmalıdır.

Kulüplerin ve eğlence odalarının çalışmaları, askerî yönetim, askerî eğitim ve askerî eyleme karışmama prensibine uygun olmalıdır.

(2°) Kulüplerin ve eğlence odalarının çalışmalarının ana çizgileri.

a) Askerî bölüm : Bu bölümün işi askerî eğitimin eksikliklerini ve yetersizliklerini kapatmak için subay ve askerler arasında bağımsız çalışma alışkanlığını geliştirmek, askerî sorunları tartışmak ve üyelerin eylemlerinin kendiliğinden düzene girmesini sağlamaktır. Kapsamı aşağıda gösterilmiştir.

(I) Süngü bölümü (varsayılan bir düşman ülkesini hedef alarak talim)

(II) El bombası bölümü (hedefe tahtadan yapılmış el bombaları atmak)

b) Gerilla bölümü

(I) Bir noktadan destekle nişan almak.

(II) Hedefi kontrol etmek.

(III) Yük taşırken ateş etmek.

(IV) Yola çıkmadan önce arazi yapmak.

(V) Engellerin değerlendirilmesi.

(VI) Uzaktaki çeşitli hedeflere ateş etmek.

(3°) Kültür fizik bölümü. Bu bölümün işi, askerlerin ve subayların vücutlarını güçlendirmektir. Askerî eğitimin yetersizliklerini de giderir. Kapsamı aşağıdaki gibidir

a) Top oyunları. (basketbol, voleybol, tenis, beyzbol, v.b.).

b) Atletizm (yüksek ve uzun atlama, yarışlar, engelli koşular)

c) Boks ve kılıç oyunları.

(4°) Eğlence bölümü. Bu bölümün işi askerlerin eğlenmelerini sağlamak sıkıntılı bir yaşantıyı renklendirmek, askerlerin işlerine duydukları ilgiyi ve çalışma arzularını artırmaktır.

a) Fıkra bölümü. Bu bölüm her zaman çalışma halinde bulunabilir ama aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir.

(I) Anlaşılması kolay fıkralar anlatılmalıdır. Fıkra kitaplarını ve benzerlerini kullanabiliriz ama bunlar çok açık saçık olmamalıdırlar.

(II) Anlattığımız hikayelerin itici bir etki yapması için eski zamanların büyük kahramanlıklarına ve eylemlerine, güzel sözlerine, örnek davranışlarına önemli bir yer ayırmalıyız.

(II) Haber verirken kendi zaferlerimiz ve düşmanın kurnazlıkları üzerinde özellikle durmalıyız.

b) Tiyatro bölümü. Bu bölüm geceleri veya gündüzleri, verilen dinlenme sürelerini değerlendirir ve geleneksel operalar, her tipte eski ve yeni oyunlar ve komediler oynar, hikayeler anlatır. Bu gösteriler askerî konularda ve morali yükseltmek için eğlendirici olmalıdır.

c) Şarkı ve dans bölümü. Bu bölüm askerlerin ve subayların şarkı söyleme isteklerini artırmak için birliğin içinde bulunduğu koşullara ve üstlendikleri görevlere uygun şarkılar hazırlar. Aynı zamanda, askerleri güldürmek için gülünç giysilerle süslenmiş kostümlü danslar düzenler.

d) Müzik bölümü. Bu bölüm oyunlara ve danslara eşlik edebilecek, keman, ağız mızıkası, gitar ve diğer gruplara ayrılır.

(e) Her grubun çalışma biçimi zamana ve koşullara uygun olmalıdır. Bunların hepsi de canlı bir hava yaratmalıdır.

f) Bütün bölümlerin çalışmaları sıkı bir kontrol altında bulundurulmalıdır. Aynı zamanda, subay ve askerlerin kendiliklerinden çaba göstermelerini sağlamak için de onları bir yarışma ortamına sokmalıyız.

g) Her çeşit şarkılar, eski ve yeni oyunlar, v.b.

h) İşlerin iyi yürümesi için gruplar ve bölümler kendi alanlarında uzmanlaşmış olmalıdırlar.

i) Bu gösterilere katılan subaylar ve askerler diğer görevlerden sorumlu olmamalıdırlar.

Halk için demokrasi gericiler için diktatörlük

Deniliyor ki bize «Siz bir diktatörlük kurmaktasınız.» Evet, cici beyler, yerden göğe haklısınız Gerçek anlamda bir diktatörlük kurmaktayız biz. Son otuz kırk yıldır Çin halkı tarafından yaşanılan deneyler, bize, halk demokrasisi diktatörlüğünü kurmanın zorunlu olduğunu söylüyor. Gericilerin fikirlerini söyleme hakkından yoksun bırakılması ve söz konusu hakkın, oy verme hak sadece halka tanınması gerektiği anlamına gelir bu. Kimdir peki, bu «halk»? Şu aşamada Çin'de halk, işçi sınıfı, köylü sınıfı, küçük burjuvazi ve ulusal burjuvaziden oluşan bütündür. Bu sınıflar, İşçi sınıfının ve Komünist Partisi'nin yönetimi altında kendi devletlerini kurmak ve kendi hükümetlerini seçmek üzere birleşmiş bulunmaktadırlar. Erekleri, emperyalizmin uşakları üzerinde, yani büyük toprak sahipleri sınıfı ile bürokratik sermaye üzerinde, bunları ancak belirli sınırlar çerçevesi içinde davranabilecekleri ve ne eylemlerinde ne de konuşmalarında bu çerçeve dışına taşamayacakları şekilde ezmeyi bağlayacak bir diktatörlük kurmaktır. Bunlar eylemlerinde ve konuşmalarında bu sınırları aşmağa yeltendikleri takdirde ossaat cezalandırılırlar Demokratik sistem halk arasında işleyecektir Konuşma, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü halka aittir. Oy kullanma hakkı sadece halka tanınmıştır, gericilere değil. Halk demokrasisi diktatörlüğünü belirgin kılan da işte bu iki özelliktir Halk için demokrasi, gericiler için diktatörlük.

Politika üzerine

Politika, kan dökmeden yapılan bir savaştır; savaşsa, kanlı bir politika.

Felsefe üzerine

Felsefe, ancak sınıf mücadelesi varsa varolabilir. Pratikten kopuk olarak epistemoloji tartışmak, zaman kaybıdır. Felsefe çalışan yoldaşlar, köylük bölgelere gitmelidirler. Gidip sınıf mücadelesine katılmalıdırlar...

Üniversite öğrencileri bu kıştan itibaren köylük bölgelere gitmeğe başlamalıdırlar. Sosyal ve edebî bilimlerde okuyanlardan söz ediyorum. Doğa bilimleri okuyanlarsa henüz yerlerinde kalabilirler, ama aslında onları da bir süre için gönderebiliriz.

Parti ve birlik üzerine

Bizim Partimizin elli yıllık tarihi vardır. Bu zaman süresince politik çizgi sorunu üzerinde on büyük mücadelemiz oldu. Bu on büyük mücadele sırasında Partimizi bölmek isteyen kişiler çıktı. Ama hiç kimse bunu başaramadı. Bu, incelenmeğe değer bir konudur Bu kadar büyük bir ülke, bu kadar kalabalık bir nüfus, ama hiç bölünme olmuyor. Şunu rahatça söyleyebiliriz Parti halkın istediğini istemektedir ve Parti üyeleri bölünmeyi istemiyorlar. Partinin geçmişteki etkinliği göz önünde tutulursa, geleceği umut vericidir.

Kollektif örgütlenme üzerine

Köylülerin kollektif ekonomik örgütleri tıpkı fabrikalar gibidir. Onlar da birer üretim birimidir. Bu kollektif ekonomik birimler içinde, kollektif örgütle birey arasındaki ilişki iyi düzenlenmeli ve doğru bir şekilde idare edilmelidir. Bu ilişkiyi doğru bir şekilde yönetmezsek ve köylünün refahına önem vermezsek, kollektif ekonomi doğru bir şekilde yürümez. Bazı sosyalist ülkeler bu yönde hata yapmış olabilirler Onların kollektif ekonomik örgütlerinin bazıları genellikle iyi çalışır, öbürleri ise o kadar iyi çalışmaz. İyi çalışmayanlarda tarım üretimi de fazla gelişmemiştir. Kollektif örgütün biriklme ihtiyacı vardır, ama biz gene de köylülerden çok fazla talepte bulunmamağe özen göstermellyiz. Çok sıkıştırmamalıyız onları. onları. Kaçınılmaz doğal afetlerin dışında,

her yıl artan tarım üretimini temel alarak, köylünün geliri in de her yıl artmasını sağlamalıyız.

Merkeziyetçilik üzerine

Demokrasi olmadan, doğru bir merkeziyetçilik olamaz, çünkü insanların düşünceleri farklıdır; ve, işler ve şeyleri kavrayışlarında birlik yoksa, merkeziyetçilik gerçekleştirilmez. Merkeziyetçilik nedir? Merkeziyetçilik, kavrayış, politika, planlama, kumanda ve hareket birliğinin sağlanması temli üzerinde doğru fikirlerin merkezileştirilmesindir.. Buna, merkezi birleşiklik adı verilir. İnsanlar sorunları halâ anlamıyorlarsa, düşündükleri birşeyler varsa ama bunları açıklamamışlarsa yada örneğin öfkelilerse ve ama bu öfkelerini halâ dışavurmamışlarsa, merkezi birleşiklik nasıl gerçekleştirilebilir?

Eleştiri ve özeleştiri üzerine

Hatalarınızı açıkyüreklilikle görmek ve onları kabul etmesi ve düzeltmeyi istemek ve yığınların sizi eleştirmesine izin vermeğe hazır olmak koşuluyle, özeleştiriyi erken yada geç yapmanız önemli değildir. Ancak böyle bir tavır takınırsanız hoş karşılanabilirsiniz.

Eleştiri ve özeleştiri bir yöntem türüdür Halk içindeki çelişmeleri çözme yöntemidir; ve bu alanda kullanılacak biricik yöntemdir. Kullanabilecek başka hiç bir yöntem de voktur.

Ama tam bir demokratik hayata sahip olmazsak ve demokratik merkeziyetçiği doğru bir şekilde uygulamazsak, bu eleştiri ve özeleştiri sistemi işlerlik kazanamaz.

Şimdi bir çok zorlukla karşı karşıya değil miyiz? Yığınların ve kadroların şevkini harekete geçirmezsek, bu zorlukların üstesinden gelemeyiz. Ama durumu yığınlara ve kadrolara açıklamazsanız, düşüncelerimiz onlara açmazsanız ve onların kendi fikirlerini söylemelerine izin vermezseniz, sizden sürekli korkacaklar ve konuşmağa cesaret edemeyeceklerdir. O zaman da yığınların şevkini harekete geçirmek olanakdışıdır.

MAO DÛN Tşın Yen-Bing (Tung-yang, Çıkiang ili 1896) Çinli yazar ve siyaset adamı Şanghay'da çeşitli gazetelerde çalıştı: 1921'de Edebiyat Araştırmaları derneğini kurdu, 1924'ten sonra politikaya atıldı. 1930'da Solcu Yazarlar birliğini kuranlara katıldı. Japonya'yı ve S.S.C.B.'ni dolaştı: 1949-1966 arasında kültür bakanlığı yaptı. Devrimin ilk tarihçilerinden biri olarak tanınır: denemeler, tarihsel incelemeler, tiyatro oyunları, *Çin-ming Bayramı Sıralarında* (1945), öyküler, *İlkbaharın İpekböcekleri*, *Lin Ailesinin Dükkânı*, *Bay Çao Anlayamıyor* ve imparatorluğun sonundan bu yana Çin'in hayatında ve ekonomik düzeninde oluşan değişiklikleri anlatan romanlar *Güneş Tutulması* (1927), *Gökkuşağı* (1929), *Geceyarısı* (1932), *İlkbahar Çiçekleri Kadar Kırmızı Olan Donmuş Yapraklar* (1942).

Çağdaş Çin edebiyatının önde gelen isimlerinden MAO DUN.

MARAİS Jean (Cherbourg-1913) Fransız tiyatro ve sinema oyuncusu. Charles Dullin'in okulunda çalıştı. Atelier tiyatrosunda önemsiz görevler aldı. 1938'de Jean Cocteau'nun *Korkunç Anababalar* (Les Parents Terribles) adlı oyununda başarı kazandı: bundan sonra tiyatroyla sinemayı birarada yürüttü. *Britannicus* (1941), *Machine à Ecrire* (1943), *İki Başlı Kartal* (1946), *Pygmalion* (1955) gibi oyunlarda rol aldı. Başlıca filmleri: *Carmen* (1942), *Ebedi Dönüş* (1943), *Güzel ile Hayvan* (1946), *Mayerling Esrarı* (1948), *Monte Kristo* (1953), *Eléna ile Erkekler* (1955), *Beyaz Geceler* (1957), *Orpheus'un Vasiyetnamesi* (1960), *Paris Esrarı* (1962) ve A. Hunebelle yönetimindeki *Fantoma* dizisi.

MARAT Jean - Paul (Neuchâtel - 1743 / Paris 1793) Fransız siyaset adamı, Bordeaux ve Paris'te tıp öğrenimi gördükten sonra İngiltere'de yerleşti ve yarı fesefi, yarı siyasal yapıtlar kaleme aldı. 1774 yılında mason oldu. 1777 yılında Fransa'ya dönünce Artois kontunun muhafız birliği hakimliğine atandı. Bilimler Akademisi'ne sunduğu bazı tasarılar olaylara yolaçınca işinden çıkarıldı. (1783). 1789 Eylülünde *Le Publiciste parisien* adlı gazeteyi çıkarmağa başladı. Bu gazetenin adı, bir hafta geçmeden *L'Ami du peuple* (Halkın dostu) oldu.

Sınırsız bir basın özgürlüğünü savunan Marat, gazetesinde, aristokratların komplolarını, anayasanın zayıf noktalarını, bakanların ihanetlerini sert bir dille açıkladı; bu yüzden bir ay kadar hapis yattı. Cordelier klübünün ileri gelen üyelerinden biriydi. Necker'e çattığı için Londra'ya sığınmak zorunda kaldı. 1790 Mayısında Fransa'ya döndü ve döner dönmez La Fayette'i Devrim düşmanlarıyle işbirliği yapmakla suçladı. 17 Temmuz 1791 günü patlak veren silâhlı çatışmadan sonra krala karşı saldırıya geçerek bir diktatörlük kurulmasını istedi. Bunun üzerine gazetesi kapatılınca Marat gene İngiltere'ye gitti ve 1792 Mayısına kadar orada kaldı. Bu arada, art arda baskıya uğraması, krallığa karşı ilk ve kesin çıkışı yapması, halkın çilesini derinden anlayışıyle büyük sevgi kazanmıştı.

Paris'e dönüşünde *L'Ami du peuple*'ü yeniden çıkarmağa koyulan Marat, generallerin askerler tarafından öldürülmesini ye-

Jean MARAİS (beyaz giysili) 1937'de oynadığı Les Chevaliers de la table ronde*'un bir sahnesinde.*

Marat : BOZE'un portresi..

rinde bulduğunu açıkladı. ve 10 Ağustos olayının hazırlanmasında gizliden gizliye etkili oldu. Komün'ün Denetleme Komitesi başkan yardımcısı sıfatıyle 2 Eylül 1792 olaylarının hazırlanmasında rol oynadı. Başkentte çıkarılan olayların taşra kentlerine de taşırılmasını öngören bildiriyi imzaladı. Konvansiyon'a Paris'ten milletvekili seçildi ama aşırı devrimcilerin bile ürktüğü kimse olmakta devam ediyordu. Halkı şiddet hareketlerine kışkırttığı ve bunalımlı bir dönemde diktatörlüğü savunduğu için hem jironden'lerin, hem de Danton ve hattâ Robespierre'in saldırısına uğradı. 1792 Eylülünde *L'Ami du peuple*'ü çıkarmayı durdurarak *Journal de la République française* (Fransız Cumhuriyeti gazetesi) adlı gazeteyi çıkarmağa girişti. Ad okunarak yapılan yoklama sonunda kral Louis XVI'ı ölüme mahkûm ettirdi. 1793 ilkbaharında patlak veren bunalım sırasında jakoben'lerin bildirisini başkan sıfatıyle imzaladı. Söz konusu bildiri, bütün yurttaşları Dumouries'e ve jironden'lere karşı Paris'i desteklemeğe çağırmaktaydı. Bunun üzerine jironden'ler, Konvansiyon'un Marat'yı suçlu ilân etmesini istediler. Marat yargılandı ve 13 Nisan 1793 günü halkın alkışları arasında beraat etti. 27 Mayıs günü, ayın 18'inde kurulmuş olan Onikiler Komitesi'nin kaldırılmasını isteverek jironden'lerin devrilmesinde önemli bir rol oynadı.

Hastalık ve dört bir yandan uğradığı saldırılar, bütün bu süre boyunca Marat'yı bitkin hale getirmişti. Dolayısıyle de zaferini ileriye götüremedi. Zaten çok geçmeden de jironden'lere bağlı Charlotte Corday adındaki kız tarafından öldürüldü.

DAVİD'in eskizi : Marat'nın ölümü.

Sans-culottes (San-külot) adıyle anılan aşırı devrimciler, Marat'ya taparcasına bağlıydı. Bu bağlılık, Terör devrinden sonra da bütün canlılığıyle devam etti. Ve Marat, 21 Eylül 1794 günü Panthéon'a gömüldü. Ama bir süre sonra aşırı davranışların simgesi sayılarak büstü Konvansiyon'dan kaldırıldı, kemikleri de Panthéon'daan çıkarıldı.

MARAT'dan seçmeler

Ayaktakımı sayesinde

Paris kenar mahallelerinde oturan ayaktakımının gazaba gelişine ne kadar şükretsek azdır. Launay ve Flesselles'in Berthier ve Foulons'un kellleri kesilmemiş olsaydı bugün bir *İnsan hakları bildirisi*'ne sahip olabilir miydik? Ve o güzel darbeleri indirebilir miydik feodal zorbalığa?

Bilgelik ve İnsanlık

Hainlerin ve nifakçıların kellesini istedim diye suçlamaktalar beni. O namussuz düzenbazları, en temel adalet kurallarını çiğnedikleri ve yasa koruyucuları tarafından da korundukları sırada halkın öcüne yem olsunlar diye ortaya atmayacaktım da ne zaman atacaktım yani? Sonra, beş yüz bin masum insanı kurtarmak için beş yüz namussuzun kellesini istemek mi suç oluyor? Bu, tam tersine, bir bilgelik ve insanlık gereği değil midir?

Özgürlüğün Robenson'ları

Louis XVI'ın idamı, Devletin huzurunu bulandırmak şöyle dursun, uyandırdığı dehşet sayesinde sadece içerdeki değil dışardaki düşmanları da sindirrek, bu huzuru ve güvenliği daha da perçinleyecektir. Bu idam, ayrıca, ulusa el kaldırmağa cüret edecek yabancı uyduların üzerimize salacakları azgın orduları geri püskürtmek için yepyeni bir güç ve enerji sağlayacaktır; çünkü artık geri çekilme olanağı kalmayacaktır önümüzde : Yenmek yada ölmek durumundayızdır artık. Cambon bu elle tutulur gerçeği, geçen günkü konuşmasında eşsiz bir imge aracılığıyle dile getirmişti: «İşte sonunda özgürlük adasına ulaştık ve bizi buraya getiren gemiyi de yaktık.» demişti...

Marburg okulu (Fr. école de Marbourg) P. Natorp ve E. Cassirer gibi yeni-Kantçı filozofların oluşturduğu idealist felsefe akımı.

Marburg okulu üzerine

Bu okulun temsilcilerine göre felsefe bize dünya hakkında bir bilgi sağlamaz; felsefe, özel bilimlerdekine benzer bir metodoloji ve mantık'tır. Marburg Okulu'na bağlananlar, objektif realiteyi inkâr edip, bilgiyi duyu verilerinden ayırmaya çalışmışlar; bilme'yi, saf mantık kavramları üretme prosesüsü olarak görmüşlerdir. Bu metodoloji, özel bilimlere ait genel ilkelerin yavanlaştırılmasından başka bir şey değildir. Bu ilkelerin içinde en önemlilerinden biri de yükümlülük ilkesi denilen ilkedir; bu ilke, sosyoloji alanına da kaydırılmıştır. Marburg Okulu'nun temsilcileri, sosyal gelişme kanunlarının objektifliğini inkâr edip, sosyalizm'i bir ahlâk fenomeni olarak, sınıflar üstü bir «etik ideal» olarak görmüşlerdir. Marburg Okulu'nun teorisyenleri, Marksizm'in Kant'çılıkla «takviye edilmesini» istemişler, bilimsel sosyalizmin ekonomik ve politik muhtevasını iğdiş etmişler, devrimci mücadele'yi ve emekçilerin iktidarını red etmişlerdir. Bu okulun sosyoloji fikirleri, Rusya'daki «legal Marksizm»i etkilemiş, daha sonra da Marksizm'in, İkinci Enternasyonal oportünistleri tarafından revizyona uğratılmasına temellik etmiştir. Günümüzde, bu tezler, Sağ Sosyalistler tarafından Marksist doktrine karşı kullanılmaktadır.

MARCEAU Marcel (Strasbourg 1923) Fransız oyuncusu. Charles Dullin ve Etienne Decrous'tan ders aldı. Bir süre (1946 - 1949) Renaud Barrault kumpanyasında çalıştıktan sonra pandomimada uzmanlaştı. Deburau ve Chaplin'den esinlenerek, en umutsuz acılarda bile romantik duyguyu yitirmeyen *Bip* adlı tipi yarattı. Önemli yapıtları şunlardır: *Le Petit Cirque* (1958), *Paris qui rit, Paris qui pleure* (Gülen Paris, Ağlayan Paris, 1959), *Le Tribunal* (Mahkeme, 1963), *Don Juan* (1964). 1947'de ilk kez bir pandomima topluluğu, 1958'de de Paris'te ilk kez bir pandomima okulu kurdu.

Marcel MARCEAU Çağdaş pantomim sanatının büyük ustası.

MARCH Frederic (Wisconsin 1897) Amerikalı tiyatro ve sinema oyuncusu. Tiyatroya 1920'de başladı, 1929'da sinemaya geçti. Başlıca filmleri *İki Yüzlü Adam* (Dr. Jekyl and Mr. Hyde, 1932), *The Sing of the Cross* (Çarmıhın İşaretl, 1932), *Anna Karenina* (1935), *I Married a Witch* (Bir Büyücüyle Evlendim, 1942), *Hayatı-*

Frederic MARCH (yelekli) Satıcının ölümü'nde.

mızın En Güzel Yılları (1946), *Satıcının Ölümü* (Death of Salesman, 1951), *İhtiras Kulesi* (Executive Suite, 1954), *Umutsuz Saatler* (1955), *Roma'daki Sevgili* (The Man in the Gray Flannel Suit, 1956), *Heyecanlı Günler* (Seven Day in May, 1964), *Âsi Kabadayı* (1966).

MARCHAİS Georges (Calvados 1920/ : Fransız siyaset adamı. Metalürji alanında uzman işçi oldu. 1942 yılında, Almanlar tarafından iş kampına sürüldü. Bir yıl sonra kaçmayı başardı ve Ulusal Direniş Hareketi'ne katıldı. Savaştan sonra 1946 yılında C.G.T. (Genel İş Konfederasyonu)'ye, bir yıl sonra da Fransız Komünist Partisi'ne girdi. Kısa zamanda sendika ve siyaset militanı oldu. 1951 yılında C.G.T.'nin «Sendikalararası Merkez»inde sekreterliğe getirildi. 1956 yılında Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne yedek üye olarak girdi. Parti'nin Politbüro'suna alındığı 1959 yılında tam yetkili üyeliğe de yükseldi ve Parti'yi örgütleme görevini yüklendi.

1968 yılından itibaren Waldeck Rochet'nin ardılı gözüyle bakılan Marchais, Rochet'nin sağlık nedeniyle çalışmalarına ara vermesi üzerine 1970 yılında Komünist Partisi yardımcı genel sekreteri, 1972 Aralığında da genel sekreter oldu. Komünist Partisi'nin Sosyalist Partl Ile görüşmelerlni yönetti ve 1972 Haziranında «Fransız Solunun Ortak Programı»nı imzaladı. Mart 1973'te yapılan seçimlerde İvry'den milletvekili seçildi. 1974 Mayısındaki cumhurbaşkanlığı seçiminde sol kanadın tek adayı François Mitterrand'ı destekledl. Daha sonra da Fransız solunun ortak program çerçevesinde birleşmesi için çalıştı. Bu arada «Avrupa komünizmi» kavramını geliştirdi; ve örneğin Fransa gibi ileri sanayi toplumlarının sosyalizme geçişi için proletarya diktatörlüğünün zorunlu olmadığı tezini savundu.

Georges Marchais, bu görüşlerini, *Les communistes et les paysans* (Komünistler ve köylüler, 1972) ve *Le défi démocratique* (Demokratik meydan okuma, 1974) adlı yapıtlarında açıkladı.

MARCONİ Guglielmo (Bologna - 1874 / Roma 1937) İtalyan fizikçisl ve türeticisi. İtalyan bir baba ve İrlandalı blr annenln oğlu. Livorna'daki öğrenim yıllarında, daha sonra Bologna üniversitesinde telsiz telgrafla ilgilendi. Hertz'nin kıvılcım makinesi, Popov anteni ve Branly koheröründen yararlanarak, Bologna'da, birkaç yüz metre uzaklığa iletim yapmayı başardı ve 1896'da patenini aldı. İtalya'da desteklenmeyince deneylerini İngiltere'de sürdürdü. 1897 Mayısında Lavernock Ve Brean Dow arasında telsiz

MARCONİ çalışıyor.

telgrafla bağlantı kuruldu, İtalya hükümetinin çağrısı üzerine La Spezia'da 12 mil uzaklıktaki gemilerle bağlantıyı sağlayan bir kara istasyonu kurdu. 1899'da Branly'a bir telgraf yolladı, böylece Manş'ın ötesine yayım yapmayı gerçekleştirdi.

1901'de Avrupa kıtasıyla Korsika arasında bağlantı kurdu. O zaman Poldhu'da kurulan bir antenle Atlantik'in ötesine yayım yapmayı denedi ve New Foundland'da, alıcıyı denemeye gitti (1910). Birçok şirketin başkanı olan Marconi, 1914'te senatör seçildi, 1929'da marki payesini aldı, 1930'da İtalya Krallık akademisi başkanı oldu. 1909'da Nobel fizik ödülünü K.F. Braun ile paylaştı.

MARCO POLO (Venedik 1254/Venedik 1324) Venedikli gezgin. Çin'e kadar gitti: gezip gördüğü yerleri ve Moğol imparatorluğu ülkesinde başından geçenleri «Venedikli Marco Polo'nun yada öbür adıyla Million'un, Dünya'nın Harikalarını anlatan Kitabı» adlı dev yapıtında dile getirdi batı dünyasına, Çin'in büyüklüğü ve gücü üstüne bilgiler verdi. Ayrıca o zamana kadar Avrupalı haritacıların bilmediği birçok ye-

Bir XIV. yüzyıl minyatürü : MARCO POLO, babası ve amcasıyle birlikte Venedikten ayrılırken.

ri keşfetti. «Marco Polo'nun Kitabı» ancak XIX. yüzyılda tanındı ve o zamandanberi birçok dile çevrildi.

Marco Polo daha çocuk yaştayken, babası ve amcası İstanbul'a gitmişlerdi: İstanbul ile ticaret yapıyorlardı. İstanbul'dan Kırım'ın güneydoğu kıyısında bir Venedik kolonisi olan Sudak'a, oradan da Batı Kıpçaklarının başkenti Saray'a ulaştılar. Kıpçak prensi Berke Hanın sarayında bir yıl ağırlandılar. Eski Abbasi imparatorluğunun Iran bölgesini yöneten Moğol hükümdarı Hulâgu ile Berke arasında savaş çıkınca iki kardeşin Avrupa'ya dönüş yolu kapandı: bu yüzden Hazar denizini dolaşmak zorunda kaldılar sonra Buhara'da üç yıl beklediler. Bu sırada Çin'deki büyük Han Kubilay'ın kardeşi Hulâgu'ya yolladığı elçilerle karşılaştılar. Elçiler iki kardeşi Kubilay'ın Hanbalık'taki sarayına götürdüler. Kubilay Polo kardeşleri çok iyi karşıladı ve onlardan Hıristiyanlık üzerine bilgiler aldı. Kubilay'ın sarayında birkaç yıl kaldılar. Kubilay Han, kardeşlerin yurtlarına dönmelerine izin verdi.

Polo kardeşler 1269'da Akkâ'ya ulaştı-

lar. İki yıl sonra Venedik'te gene yolculuk hazırlıklarına başladılar, bu kez Niccolo' nun 17 yaşındaki oğlu Marco'yu da yanlarına aldılar. Suriye kıyılarına ulaştıklarında papalık seçimlerinin yapıldığını, Gregorius X'un papa seçildiğini öğrendiler. 1271' de Polo kardeşler İskenderun körfezinde küçük bir kent olan Ayas'a yola çıktılar, karayoluyla Yezd ve Kerman'dan geçerek Çin'e gitmek üzere gemiye binmek için İran körfezindeki Hürmüz'e ulaştılar..

Marco, Büyük Han'ın hizmetinde olduğu sıralarda Keşinşin, Burma ve Hindistan'a gittiğini anlatır.

Polo'lar. 1292 yılının başında, o zaman Çin'in en önemli dış ticaret limanlarından biri olan Zaitun'dan yola çıktılar: Singapur ve Malakka boğazlarından geçerek Nicobar edalarına geldiler. 1294'te Seylan ve Malabar yoluyla Hürmüz'e ulaştılar. Polo'lar İran sarayında 9 ay kaldılar, sonra yolculuklarının son bölümüne başladılar. Tebriz'den çıktılar, dağları aşarak Trabzon'a geldiler, gemiyle İstanbul'dan geçerek Venedik'e ulaştılar.

25 yıllık ayrılıktan sonra yurtlarına döndüler. Bundan sonra Marco Polo, Andrea Dandolo yönetimindeki Venedik donanmasında bir deniz subayı olarak görev aldı. 1298 Eylülünde yapılan Curzolo savaşında Venedikliler yenilgiye uğradılar, Marco tutsak düştü. Bir yıl kadar tutsak kalan Marco, 1299 yazında serbest bırakıldı ve Venedik'e döndü. Savaş tutsağı olarak geçirdiği aylarda kitabını yazmaya başladı.

Marco Polo'nun Ceneviz'den Venedik'e döndükten sonraki yaşayışı üstüne az şey biliniyor. 8 Ocak 1324'te Venedik'te öldüğü zaman karısı Donata, kızları Fantina, Bellela ve Moreta hayattaydı. Vasiyeti yerine getirilerek San Lorenzo kilisesine gömüldü. Birkaç portresi vardır, bu portreler ölümünden sonra yapılmıştır.

Marco Polo'nun etkisini taşıyan ilk harita büyük ***Katalan Atlası***'dır.

Marco Polo'nun yapıtına çeşitli ülkelerde değişik adlar verilmiştir. İngiltere'de ***The Travels of Marco Polo*** (Marco Polo' nun Yolculukları) diye bilinen kitaba İtalyanlar ***İl Milione*** derler.

«Marco Polo'nun Kitabı»nın 140'tan çok elyazması bulunmuştur. Bunlar bağlı oldukları temel metinlere göre gruplara ayrılırlar.

Sir Henry Yule'un 1871'de Londra'da yayınlanan ***The Book of Sir Marco Polo*** adlı çevirisi, yapmacıklı anlatımına karşın Marco Polo üstüne bilgi edinmek isteyenler için en sağlam kaynaktır. Bu yapıtı H. Cordier'in ***Sir Marco Polo, Notes and Addenda to Sir Henry Yule's Edition***'u (1920) izledi. Yeniden düzenlenen ve aslına daha uygun olan ilk metni L.F. Benedetto hazırlamıştır: ***Marco Polo, İl Milione***, (Floransa, 1928). İngilizce çevirisi A. Ricci tarafından, sir E. Denison Ross'un önsözüyle basıldı (Londra, 1931). Karşılaştırmalı metin saptanmasında ise sir Percival David'in Toledo' da «Z» metnini bulmasıyla (1932) bu konuda bir adım daha atılmış oldu. Daha yeni ve önemli çevirilerden biri de A. L. Czerny'nin Polonyaca yaptığı ***Marco Polo, Opisanie Swiata***'dır (Marco Polo, Dünyanın Tasviri, 1954). Bu kitapta ayrıca M. Lewicki'nin notları da yer almaktadır

MARCUS AURELİUS, Eski Roma imparatoru ve filozofu (121-180). Stoa akımı çerçevesinde yer alan filozof, 161 yılında imparator olduktan sonra şöyle diyordu: ***«İmparator olarak Roma'da birinciyim; ama insan olarak, sadece herkesin eşitiyim.»*** Stoacılığın ılımlılık, iyilik, gönül anlayışı, yetkinlik çabası gibi ahlâki ilkelerini benimsemiş ve ölünceye kadar da kendi hayatında uygulamış olan imparatorun bize kalan yazıları, ***Marcus Aurelius'un düşünceleri*** başlığı altında toplanmıştır.

«Kendimizi kendi öz kötülüğümüzden esirgemek gibi mümkün bir işe girişmeyip de kendimizi başkalarının kötülüğünden esirgemek gibi mümkün olmayan bir işe kalkışmak, doğrusu bu ya, pek tuhaf bir şey.» MARCUS AURELİUS

MARCUS AURELİUS Üzerine

Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden buhran, Marcus Aurelius'un felsefesinde yansır. Marcus Aurelius, Stoacılık'ı yorumlarken bu felsefenin bütün materyalist özelliklerini bir yana bırakmış ve dinî mistik olarak ortaya çıkmıştır. Ona göre, bütün canlı varlıkların ana temeli olan Tanrı, bütün ferdi bilinç formlarının, bedenin ölümünden sonra içinde eridiği evrensel akıldır. Marcus Aurelius'un etik'i, alçakgönüllülüğü ve çilecilik'i vaazeden bir kadercilikle kaynaşmıştır. Marcus Aurelius, ahlâk saflığı ve mükemmelliğine ulaşmak için, dünyaya kader'in hükmettiğini gözönünde tutmak ve bu kadere razı olmak gerektiği görüşünü ileri sürmüştür. Hristiyanlara sert davranmış olmasına rağmen, Aurelius'un felsefesi Hristiyanlık üzerinde son derece etkili olmuştur.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

MARCUSE Herbert (Berlin 1898) Alman kökenli Amerikalı filozof. Öğrenimini 1921'de bitirdi. Daha önce Heidegger ile birlikte okuduğu Freiburg'ta 1927'de Husserl felsefesi üstüne ders vermeye başladı. Hagel, Marx ve Freud'un etkisinde kaldı. Yahudi kökenli Marcuse, nazilerin iktidara gelmesinden sonra Cenevre'ye (1933), bir yıl sonra da A.B.D.'ye giderek Amerika'nın çeşitli üniversitelerinde dersler verdi. 1954' ten beri San Diego üniversitesinde profesördür.

Marcuse, ileri sanayi toplumunun temel karakterlerinin belirmesinden hareket

«Tek boyutlu toplumun bütüncü eğilimlerini sağlamış olan geleneksel karşıçıkma biçimleri ve araçları etkinliklerini yitirdiler; belki de tehlikeli oldular, çünkü halkın efendi olduğu yalanını koruyorlar.» Herbert MARCUSE

ederek marksizmi yeniden ele aldı. Hayat düzeyinin yükselişi ve sisteme bağlanma, Marcuse için, politikayla içli dışlı olan sanayi toplumunun, kaçınılmaz sonuçlarıdır: bu toplumda reklamcılık, doktrin aşılama ve gittikçe zayıflayan ekonomik planlama, üretim temelleri üstünde etkili olmaktadır. Marcuse'ye göre diyalektik metot, sovyet marksizminin resmi dilinde olduğu gibi, egemen bir durum elde eder: öte yandan yeni pozitivizmin başka yorumlarını onaylamak ve elinde tutmak zorunda olan düz-

mece bir bilinç belirtisidir. Marcuse, bir yandan felsefenin kuruluş bakımından ideolojik karakterini savunmak isterken öte yandan yeni bir toplumun kuruluş olanaklarını araştırır: bu toplumda teknik, kurtarıcı bir güç ve «yaşama sanatı»nın organı olacaktır. Marcuse'ün çözümleri, toplum eleştirisine önemli katkılarda bulunmuştur. Başlıca yapıtları *Studien Über Autorität und Familie* (Otorite ve Aile Üstüne İncelemeler, 1936), *Reason and Revolution* (Akıl ve Devrim, 1941), *Eros and Civilization* (Eros ve Uygarlık, 1953), *Sovyet Marksizmi* (1958), *Tekboyutlu İnsan* (1964), *Baskıcı Hoşgörü* (1965), *Ütopyanın Sonu* (1967).

Herbert MARCUSE'dan seçmeler :

SİYASET ALANININ KENDİNE KAPANIŞI

Sanayi uygarlığının en ileri kesimlerinde oluşan tam seferberlik toplumu, bir iyilik toplumunun ve bir savaş toplumunun üretici bağdaşımıdır. Daha önceki toplumlarla karşıtlaştırdığımızda bu toplum gerçekten bir «yeni toplum»dur. Geleneksel bozucu öğeler ya yok edildiler ya etkisiz bırakıldılar, tehdit edici öğeler ele geçirildiler. Onun başlıca özellikleri çok iyi bilinir; büyük sermaye çıkarları ulusal iktisadı yoğunlaştırır, hükümet uyarıcı, destekleyici, hatta denetleyici bir rol oynar bu iktisat, evrensel bir askeri anlaşmalar, para anlaşmaları, teknik yardım ve gelişim planı sistemi içinde katmanlaşır. «Mavi yakalı»lar «beyaz yakalı»larla, sendikacılar fabrika yöneticileriyle kaynaşır; çeşitli sınıfların dinlenme saatleri ve istekleri tekbiçimli hale gelir; bilimsel araştırmalarla ulusal amaçlar arasında öncesel bir uyum sözkonusudur; ve halkoyu evin içine, kitle haberleşme araçları yatak odasına girmiştir.

Siyaset alanında bu eğilim, çok kesin bir birleşme ya da karşıtların ortaklaşması halinde kendini gösterir. Uluslararası komünizm tehlikesi karşısında iki en önemli partinin dış siyaset konularında anlaşması —*Bipartisanship* siyaseti— özel çıkarların karşıtlığına üstün gelir. Bu anlaşma giderek iç siyasete yayılır, iç siyasette büyük partilerin programları arasında ayrılıklar bulmak yavaş yavaş olanaksızlaşır; bu partiler aynı ölçüde ikiyüzlüdürler, aynı söz kalıplarını kullanırlar. Karşıtların bu birleşmesi, toplumsal değişim olanakları üzerinde de duyurur ağırlığını; aynı zamanda vaktiyle bu toplum katlarının sırtında gelişmişti bu sistem, yani bu sınıflar daha önce bir bütün olarak sisteme karşı çıkmışlardı.

A.B.D.'nde sermayenin çıkarlarıyla sendikaların çıkarlarının gizli anlaşmasını ve bunların işbirliğini ortaya koymak gerekiyor. Demokratik kurumlar araştırma merkezi'nin 1963'te yayımladığı *Labor Looks at Labor: A Conversation* adlı kitabından şunları öğreniyoruz

«Sendika, kendi gözünde, işyeriyle özdeşleşmiştir Sendikaların ve girişimlerin bugün bir baskı grupları *bütünü* oluşturduğunu görüyoruz. Sendika, daha önemli füze anlaşmaları yapabilmek, başka silah sıparişleri alabilmek için büyük girişimlerle çıkar birliği yaptığında, sendika ve girişimler Kongre'de birlikte temsil edildikleri ve kendileriyle imzalanan sözleşmeler sayesinde bombalar yapılmasını istediklerinde sendika, füze işçilerini, çalıştıkları iş yerinin kendilerine düşman olduğuna («a fink outfit») inandıramıyor.»

İngiliz İşçi Partisi (bu partinin liderleri ulusal çıkarları artırma konusunda Muhafazakâr partinin liderleriyle ateşli bir rekabet içindedir) kısmî bir ulusallaştırma programını korumakta büyük güçlük çekmektedir. Komünist partisinin yasadışı sayıldığı Batı Almanya'da Sosyal demokrat parti, saygınlığını inandırıcı bir biçimde tanıtlayabilmek için programından Marx'cı tasarıları resmen atmıştır. Batı dünyasının en önde gelen sanayi toplumlarında durum budur. Doğu'da siyasal denetimin giderek azalması egemenliği sağlama konusunda teknolojik denetimlere gösterilen güvenin giderek arttığını tanıtlar. Fransa ve İtalya'daki güçlü komünist partilerine gelince, bu partiler iktidarı devrim yoluyla ele geçirme düşüncesini olanaksızlaştıran ve parlamento oyunları kurallarını benimseyen dar programlarıyla olayların genel eğilimini doğrulamaktan başka birşey yapmıyorlar.

Fransız ve İtalyan komünist partilerini, yabancı bir güç tarafından desteklendikleri için «yabancı partiler» saymak yanlıştır. Ama bu görüş bir gerçeği içeriyor bunlar, şimdiki gerçekliğin içinde geçmiş (ya da gelecek) bir tarihte tanıklık ettikleri ölçüde «yabancı»dırlar. Kurulu düzen çerçevesinde çalışmayı benimsedilerse, bu benimseyiş bir taktik, kısa vadeli bir strateji değildir; kurulu düzen çerçevesinde benimsemelerinin nedeni, toplumsal dayanaklarının zayıflaması ve kapitalist sistemdeki dönüşümün onları amaçlarından saptırmasıdır. Onların siyasal değişimlerini doğrulayan S.S.C.B.'nin amaçları için de durum aynıdır. Bu ulusal komünist partileri, köktenci (radikal) olmamaya mahkûm yasal muhalefet partileri olmak gibi tarihsel bir rol oynuyorlar. Bunlar kapitalist bütünleşmenin gücünü ve yayılımını ortaya koyuyorlar. Bu koşullarda, çelişik çıkarların nlteliksel ayrılığı niceliksel bir ayırımdan başka bir şey değildir, kurulu toplumun şeması korunmuştur.

Bu evrimin nedenlerini ortaya koymak için derinlemesine bir ayrıştırmaya ihtiyaç var gibi görünmüyor. Batı'da durum şudur: toplumdaki eski çatışmalar, teknik ilerlemenin ve uluslararası komünizmin çifte (ve karşılıklı) baskısı altında biçim değiştirlyor. Sınıf kavgaları ve «emperyalist çelişkiler»in incelenmesi dış tehlike karşısında ertelenmiştir. Bu tehlike karşısında seferber olan kapitalist toplumda, eski uygarlık evrelerinin tanımadığı bir iç dayanışma vardır. Bu dayanışmanın nedenleri kesinlikle maddi nedenlerdir Düşmana karşı seferberlik, üretim ve iş alanındaa güçlü bir uyarıcıdır, yüksek blr yaşama düzeyi sağlar.

Artan bir üretimin ve bir nükleer savaş tehdidinin yararlı sonuçları sayesinde, gerilemeleri denetleyen, çatışmaları düzen altına alan bir yönetlm bu temeller üzerinde yükselir. Çatışma *kaynaklar*'ında hiç bir şeyin değişmemiş olması nedeniyle (çatışmalar, Marx'a göre, kapitalist üretim biçiminden gelir, üretim araçlarında özel mülkiyetl ile üreticl sınıflar arasındaki çelişkiden gelir), bu durumun «geçici» bir durağanlığı mı vardır, yoksa çelişkileri dayanılır kılarak çözümleyecek olan çatışkılı yapının değişimine mi karşılıktır doğrudan doğruya? İkinci varsayım doğruysa, bu durumda kapitalizmle sosyalizm arasındaki ilişkiler nasıl evrimleşiyor, nasıl evrimleşiyor sosyalizmi kapitalizmin tarihsel yoksaması yapan ilişkiler?

I. TOPLUMSA DEĞİŞİM NASIL GECİKTİRİLDİ

Klasik Marx'cı kuram, kapitalizmden sosyalizme siyasal bir devrimle geçişi öngörür; proletarya kapitalizmin *siyasal* düzenini yıkacak, ama onun *teknolojik* düzenini koruyacak ve toplumsallaştıracak. Devrimde bir süreklilik vardır: teknolojik akılsallık, akıldışı kısıtlama ve yıkışlardan bağımsız olarak, yeni toplumda varlığını korur ve yaygınlaşır. Sosyalizm kapitalizmin yoksanması olarak alınırsa, bu sürekllllk hayatl önem taşıyan bir kavramdır. Bu konuda bir Sovyet Marx'çısının yazısına göz atmak yerinde olacak.

«Teknolojinin gelişimi, her toplumsal oluşumun iktisadi yasalarının işlevi demek olsa da, öbür iktisadi etkenler gibi, oluşumun yasaları yürürlükten kalkar kalkmaz son bulmaz. Devrim süreci içinde eski üretim ilişkileri ortadan kalktığı zaman, teknoloji varlığını sürdürür, yeni iktisadi oluşumun yasalarına bağımlı olarak, artan bir hızla gelişmeye devam eder. Çatışkılı toplumlardaki temel iktisadi gelişimin tersine, teknoloji sıçramalarla ilerlemez, geçerliği kalmamış öğeler yokoldukça yeni bir niteliğin öğeleri derece derece artan bir blrikim gösterir.»

İleri kapitalizm, üretim düzenine, teknik akılsallığı getirdi, o nu akıldışı bir biçimde kullansa da. Bu bir mekanik sürece uyuş biçimi olduğuna göre, bu sürecin bir kullanımı olduğuna göre, emek «bilimsel olarak işletildiğine» göre mekanikleştirilmiş gereçler için, fabrikalar için, kaynakların işletilmesi için, aynı zamanda çalışma biçimi için geçerlidir. Ne millileştirme, ne ***kendi kendilerine*** toplumsallaştırma teknolojik akılsallığın bu maddi yönünü değiştiremezler. Tersine, teknoloji, bütün üretici güçlerin sosyalist gelişimi için temel bir koşuldur.

Elbette, Marx, «dolaysız üreticiler» üretim aracını düzenler ve yenilerse, teknik süreklilikte niteliksel bir değişim olacaktır, yani üretim bireylerin serbestçe gelişecek olan ihtiyaçlarına yönelecektir, diye düşünüyordu. Bununla birlikte, özel ve genel yaşayış toplumun bütün alanlarında kurulu teknik düzene yutulduğu ölçüde, kurulu teknik düzen çalışan sınıfların eridiği bir siyaset dünyasında bir denetim ve birleştirme aracı haline geliyor; bu ölçü içinde niteliksel bir değişiklik teknolojik yapıda bir değişikliği de gerektiriyor. Böyle bir değişimin olabilmesi için, çalışan sınıflar bu evrene varlıklarıyla «yabancı» düşmeliydiler, bu evrende yaşamanın imkansızlığı onlara kendini göstermeliydi, bir niteliksel değişim ihtiyacı bir ölüm kalım konusu olmalıydı. Bu durumda, yoksama, değişimin kendisinden önce varolmalıdır. Kurtarıcı tarihsel güçlerin kurulu toplumun ***içinde*** gelişmesi gerektiğini öneren fikir, Marx'cı kuramın temel taşlarındandır.

Günümüzde, toplumun engellediği tarihsel aşkınlık bu «iç alan»da varoluş nedenini güçlü bir üretimde ve bu üretimin gerçekleştirmelerinde bulan bir bütünün birbirinden ayırtedilmez araçları olurlar. En yüce vaadi, sayısı sürekli olarak artan bir insan topluluğu için giderek konforlu hale gelen bir yaşamadır. Bu insanlar, dar anlamda, niceliksel bakımdan farklı bir söz ve eylem dünyası düşünemezler; çünkü toplumda her yıkma girişimini engelleme ve hayal gücünü koşullama gücü vardır. Refah toplumunun cehennemirde kalanlar, ortaçağ uygulamalarını ve yakın dönemlerdeki bazı başka uygulamaları anımsatan bir katılıkla kapatılmışlardır buraya. Daha yeteneksiz olan başka kişilere gelince, toplum bu insnların özgürlük gereksinmelerini, köleliği çekilir ve hatta kuşku götürmez kılan gereksinmeleri karşılayarak cevap verir; bu da, üretim süreci sayesinde gerçekleşir. Sanayi uygarlığının ileri kesimlerindeki çalışan sınıflar, kesin bir değişime uğrarlar; bu değişim geniş bir sosyolojl araştırmasına konu olmuştur. Bu değişimin başlıca etkenlerini sayacağım

1. Mekanikleşme işe harcanan fizik enerjlnin niceliğini ve şiddetini azaltmaktadır. Bu evrim, Marx'ın emekçi (proleter) kavramını büyük ölçüde etkiledl. Marx'a göre proleter, her şeyden önce bir el işçisidir ve iş sırasında —makinayla çalışsa bile— fizik enerjisinl harcar ve tüketir. Kapitallstler, artık değerl kendilerine maletmek için bu insan enerjisinl Insanlık dışı koşullar Içinde satın alıyor ve kullanıyorlardı; işte sömürüye, ayaklandırıcı ve insanlık dışı görünümlerini veren budur; Marx, iş'in fizik zahmetini, sefaletini belirtir. Ücretli köleliğin ve yabancılaşmanın —klasik kapitalizmin fizyolojik ve biyolojik boyutlu— maddi ve elle tutulur öğesidir bu.

«Geçmiş yüzyıllarda, yabancılaşmanın önemli bir nedeni insanın biyoloçik bireyselliğini teknik düzenin buyruğuna vermesi olgusunda saklıydı: insan aygıt taşıyıcısıydı; teknik bütünler ancak insanı bir aygıt taşıyıcısı olarak işe karıştırarak kendilerini kurabiliyorlardı. Mesleğin bozucu özelliği hem ruhsal hem de bedenseldi.»

Bugün, ileri kapitalizmde, işin giderek yetkinleşen mekanikliği, sömürüyü tümüyle destekleyerek, sömürülenin tutumunu ve statüsünü değiştiriyor. Teknolojik bütünde, zamanını büyük ölçüde (ya da tümüyle) otomatik ya da yarı otomatik tepkllerle harcayan mekanik iş, daima bütün hayata yayılan bir uğraş, tüketici, sersemletici, insanlıkdışı bir köleliktir. Oylesine tüketicidir ki, uyarlıklar durmadan artar, makineleri çalıştıranlar katı denetim altındadırlar, işçiler çevreden kopmuştur. Elbette bu kölelik biçimi, ***kısıtlı, parçalı*** bir otomatikleşmenin sonucudur; aynı fabrikanın içinde otomatikleşmiş bölümler vardır, yarı otomatlk bölümler vardır, otomatik olmayan bölümler vardır. Ama bu koşullarda, «teknoloji, kas yorgunluğunun yerine zihinsel gerilimi veya da zihinsel çabayı koymuştur». En otomatikleşmiş fabrikalarda, fizik enerjiyi teknik ve zeka haline getirme gereği üzerinde durulur «...usta bir elden çok, iyi bir kafa; usta bir işçiden çok, bir mantıkçı; kastan çok, sinir; el işçisinden çok, makineci; bir operatörden çok bir gözlemci» [gereklidir].

Bu ustaca köleleştirme, daktiloya, banka memuruna, her zaman baskı altında olan satıcı adama ya da satıcı kadına, televizyon spikerine uygulanan köleleştirmeden ayrı değildir temelde. Tekörnekleştirme (standartlaştırma), alışkı (fr. routine), üretici meslekleri ve üretici olmayan meslekler benzer kılar. Kapitalizmin önceki evrelerinde, proleter, bedenini çalıştırarak hayatın zorunluluklarını ve lükslerini sağlayan ve pislik ve yoksulluk içinde yaşayan yük hayvanı durumundaydı. Bu durumda, toplumundan atılmış bir canlıydı o. Tersine, teknoloji toplumunun ileri kesimlerinde örgütlenmiş olan işçi, bu atılmışlığı daha az duyulur biçimde yaşar. O, toplumsal işbölümünün öbür insanî nesneleri gibi, teknoloji topluluğuyla bütünleşmektedir. Otomatlaştırmanın çok başarılı olduğu kesimlerde, bir çeşit teknoloji topluluğu, insan atomlarını iş alanlarında birleştirir gibidir. Makine işçilere uyutucu bir uyum getirmektedir sanki.

«Birbirine bağlı olan ve bir insan topluluğu tarafından gerçekleştirilen hareketlerin, aynı uyum içinde —bu hareketler aracılığıyla yapılan şeylerden tümüyle bağımsız olarak— haz sağladığı kabul edilir genellikle.»

Gözlemci sosyolog, «ortak bir iklim»i yavaş yavaş geliştiren, «hem üretimi, hem insan doygunluklarının bazı önemli biçimlerini kolaylaştıran» bir neden olduğuna inanır bunun. «Her takımda güçlü bir topluluk anlayışının gelişlml»nden sözeder ve bir işçinin belirlemesini ekler: «Biz, biz oldukça, şeylerin burgacına kapılmışız...». Mekanik köleliğin ne ölçüde değiştiğini bu cümle pek iyi belirtiyor; şeyler burgaç gibl dönüyor, baskı yapmıyor artık, insan denen şeyi sürüklüyor, tümüyle, ruhunu, aklını, bedenini. Sartre'ın bir belirlemesi bu süreci aydınlatır

«Yarı otomatik makinelerin ilk zamanlarında, anketler gösterdi ki, uzmanlaşmış kadın işçiler, çalışırken, cinsel düzeyde bir hayalciliğe koyveriyorlar kendilerini; odayı, yatağı, geceyi, başbaşa kapanan çiftin yalnızlığı içinde kişiyi ilgilendiren her şeyi hatırlıyorlar. Okşayışları düşleyen onlardaki maklnedir...».

Teknoloji evreninde mekanik süreç, özgürlüğün gizlilik ve içtenlik olarak elinde bulundurduğu her şeyi yıkar, cinselliği ve işl uyumlu ve bilinçdışı bir otomatiklik içinde birleştirir; bu süreç, mesleklerin benzeştirilmesine koşuttur.

2. Uğraşlar da benzeşme eğilimi gösterir. Temel sanayi kuruluşlarında, «mavi yakalılar» yerlerini «beyaz yakalılar»a bırakırlar, üretici olmayan işçi sayısı artar. Bu niceliksel değişim, başlıca üretim gereçlerinin görünüşlerindeki değişimle ilişkili olmalıdır. İleri bir mekanikleştirme sürecinde, makine, teknolojik gerçekliğin ögesi olarak, «mutlak bir birim değil iki yoldan açılan bireyselleştirllmiş teknik bir gerçekliktir yalnızca, ögelerl gerçekleştirme yolundan ve teknik bütünde bireylerarası ilişkiler yolundan».

Makine de bir mekanik araçlar ve ilişkller sistemidir; böyle olmakla, iş sürecini; bireyin ötesine yayar makinenin artan gücü şunu doğrular İşçinin indirgenmiş bir «meslekî özerkliği» vardır ve işçi, teknik bütüne katlanan ve onu yöneten öbür mesleklerle bütünleşir. Elbette, eskiden, meslekî özerklik konusunda, daha çok meslekî köleleştirme sözkonusuydu işçi için. Ama bu özgül köleleştirme biçimi, aynı zamanda onun özgül ve meslekî yoksama gücünün kökeniydi — onu bir insan olarak hiçleştirme tehdidinde bulunan bir sürecin durdurulması gücünün. Şimdi işçiler, kendilerini öbür etkin toplulukların dışında ayrı bir sınıf haline getiren meslekî özerkliği yitirmekteler; çünkü bu özerklik, kurulu toplumun canlı suçlayıcısı durumundaydı.

Tek üretim aracı ve «mutlak birim» olarak makineden yakayı sıyırmaya yönelen teknolojik değişim, Marx'cılıktakl «sermayenin organik bileşimi» kavramını ve buna bağlı olarak da artık

değerin yaratılması kuramını sarsar gibidir. Marx'a göre, makine hiç bir zaman değer yaratmaz ama kendi değerini ürüne geçirir, oysa artık değer canlı işgücünün sömürülmesinden doğar. Makine insanın işgücünü bütünleştirir, onun sayesinde geçmiş iş (ölü iş) saklanır, bu geçmiş iş canlı iş arasındaki ilişkiler niteliksel olarak değişmiş gibidir. Üretimin «bireysel verimle değil de makinelerle» belirlendiği bir noktada bulunuyoruz. Ve bireysel verimliliği ölçmek olanaksız hale geliyor

«En geniş anlamında otomatlaştırma, işin ölçülmesine son verilmesi demektir Otomatlaştırma varken, bir kişinin verimi özel olarak ölçülemez; şimdi ancak donatımdan yararlanma ölçülmektedir. Eğer bu bir kavram gibi genelleşirse... bundan böyle, örneğin, insana parça başına ya da saat başına ödeme yapmanın anlamı kalmayacaktır; yani «ikili ödeme sistemi»ndeki, parçabaşı ücreti ve saat ücretinin anlamı kalmayacaktır».

Bu raporu kaleme alan Daniel Bell daha ileriye gider ve teknolojik değişimle sanayileşmenin tarihsel olgusu arasında ilişki kurar:

«Fabrikaların kurulmasıyla olmadı sanayileşme, *işi ölçme*'ye yönelmesiyle oldu. İş ölçülebildiği zaman, bir insan bir işe yöneltilebildiği zaman, boyunduruk altına alınabildiği ve kendisine parça başına ya da saat başına ödeme yapılabildiği zaman modern sanayileşme söz konusu olur.»

Bu teknolojik değişimlerde etkili olan, ödeme sisteminden, çok işçinin öbür sınıflarla ilişkisidir, iş düzenidir. Pekiyi, teknik ilerleme, sanayileşmenin geliştiği kurumlarla da uyarlı mıdır?

3. İşin ve üretim araçlarındaki bu değişiklikler işçilerin tutumunu ve bilincini de değiştirir. Bu durum sık sık üstünde durulan, kapitalist toplumda işçi sınıfının «toplumsal ve kültürel bütünleşmesi» ile kanıtlanmıştır. Bu yalnızca bir bilinç değişimi midir? Marx'cıların bu soruya sık sık evet diye cevap verişleri temelsiz gibi görünüyor. Bilincin «toplumsal gerçeklik»de karşılığı görülmeyen bir değişim geçirmesi anlaşılır şey midir? Bu değişiklikle üretim sürecinin değişimi arasında varolan ilişkilerin mutlak olarak Ideolojiye bağımlı olmadıklarını kabul etsek de, bu ilişkiler böyle bir yoruma ters düşerler. İhtiyaçların, isteklerin, yaşama düzeyinin, dinlenme saatlerindeki etkinliklerin, siyasl etkinliklerin benzeştirilmesi üretimin maddî sürecinde, hatta fabrikada bütünleşmenin sonucudur. «İstemli bütünleşme» (Serge Mallet) deyiminin alay etmekten başka bir amaçla kullanılıp kullanılamayacaağı düşünülebilir. Bugünkü durumda otomatlastırmanın olumsuz görünüşleri pek önemlidir Uyum hızlanır, tekniğe uyum yapamamaktan gelen işsizlik vardır, yönetimler güçlü durumdalar, işçiler gittikçe güçsüzleşmekte ve boyunduruk altına girmektedir. İşte yükselme şansı da pek azdır, çünkü yöneticiler mühendisleri ve diplomalıları seçmektedirler. Bununla birlikte, başka eğilimler de vardır. Bir iş ekibine uyarlanan teknolojik düzen, işçiyi fabrikayla bütünleştiren daha büyük bir karşılıklı bağımlılık doğurur. «Üretim sorunlarının çözülmesine katılmak», «kesinlikle teknolojiye bağlı olan üretim sorunlarına ve teknik sorunlara yönelmek üzere düşüncelerini etkin bir biçimde birleştirmek» yolunda işçilerin çok «ateşli» olduğu görülür. En ileri girişimlerin bazılarında işçiler, girişim üzerinde bir mülkiyet hakkı ileri sürerler — bu, kapitalist girişimlerde sık raslanan «işçilerin katılması» olayının sonuçlarından biridir. Fransa'da, Ambes'de, tümüyle amerikanlaşmış olan Caltex rafinerileriyle ilgili belirleyici bir tanımlama bu eğilim üzerine fikir verecektir. Fabrika işçileri kendileriyle girişim arasındaki bağların bilincine varmışlardır.

«Mesleki bağlar, toplumsal bağlar, maddi bağlar rafineride öğrenilen meslek, rafineride kurulan üretim ilişkilerine alışmış olmak, ani ölüm, ağır hastalık, çalışamaz duruma gelme ve ihtiyarlık durumlarında sayısız toplumsal yararlar ona sadece firmaya bağlı olduğu için verilmiştir ve bunlar güvenlik altındakl yarınları hayatlarındaki üretici döneminin ötesine yayar. Böylece, Caltex'le yapılan canlı ve yıkılmaz sözleşme kavramı, onları beklenmedik bir dikkatle ve apaçıklıkla girişimin mali yönetimi üzerine düşünmeye yöneltiyor. Girişim komitelerine delege olanlar, ortaklığın hesaplarını, bilinçli pay sahiplerine özgü titiz bir dikkatle inceler. Sendikalar ücret artırma isteklerini yeni yatırım ihtiyaçları karşısında erteledikleri zaman, Caltex yöneticileri sevinçten ellerini oğuştururlar. Delegeler Fransa'daki şubelerin sahtekârca düzenledikleri bilânçolara mim koyup bu şubelerin «zararına» çalışmasından endişelenerek işi maliyet fiyatlarını reddetmeye kadar götürdükleri zaman, yöneticiler çok «yasal» endişeler öne sürmeye başlıyorlar».

4. Yeni teknolojik iş dünyasında işçi sınıfının olumsuz tutumu zayıflıyor. Artık İşçi sınıfı kurulu düzenin canlı karşıtı değildir. Bu o kadar gerçek kl, sınırın ötesinde, düzenleme ve yönetim kesiminde bir teknolojik üretim düzenl var. Hakimiyet bir yönetim görüşünü alıyor. Kapltalist yöneticiler ve sermaye sahipleri sorumlu görevli işlevlerini kaybediyorlar; onlar artık büyük sermaye düzeninde birer bürokrattan başka bir şey değiller. Yönetici toplulukların ve yönetim kurullarının geniş hiyerarşisi her özel girişimin sınırlarını aşıyor ve gerçek sömürü görevlilerini akılsal bir nesnellik örtüsüyle gizliyerek, bilimsel laboratuvar alanına, araştırma enstitüsü alanına, hükümet ve ulusal çıkar alanına yöneliyor. Kin ve bölünme, amacından yoksundur; teknoloji örtüsü eşitsizliği ve köleliği gizler. Teknik ilerlemeye rağmen, üretici düzenin boyunduruğu altına girmiştir insan — bol özgürlük, bol rahatlık vardır. Yeni olan, bu akıldışı olgudaki egemen akılsallıktır, bireylerin düşünsel Isteklerini ve etkilerlni biçimliyen, doğru bilgiyle yanlış bilgi arasındaki ayrılığı gizleyen şartlanmanın etkinliğidir. Çünkü eğer denetimler yönetimsel tarzda kendini gösteriyorsa ve kişilerin fizik yanına yönelmiyorsa (açlık, bağımlılık, zor kullanma gibi), iş daha az yorucu görünüyorsa, etkin sınıflar birbirine benzer duruma getirildiyse, tüketim alanında bir eşitleştirme varsa, bütün bunlar hayatın ve ölümün bağımlı olduğu kararların, kişisel ve ulusal güvenliğin, bireylerce hiçbir biçimde denetlenemeyen bir düzeyde alınmış olması olgusunu örtmez. İleri sanayl toplumunun köleleri incelmiş kölelerdir, ama köle olarak kalmaktadırlar, çünkü kölelik «baş eğişle tanımlanamaz, işin ağırlığıyla da tanımlanamaz, ama araç durumunda olmakla ve insanın nesneye indirgenmesiyle tanımlanabilir».

İşte bu, tam bir kölelik biçimidir araç gibi varolmak, nesne gibi varolmak. Eşya canlansa, maddî ve manevî besinini kendi seçse, şey olduğunu duymasa, güzel, temiz, hareketli olsa, köle olmaya gene de köledir. Şeyleşme teknolojik biçiminden ötürü bütüncülleştiğl zaman, düzenleyiciler ve yöneticiler, düzenledikleri ve yönettikleri düzene bağımlılaşırlar. Bu karşılıklı bağımlılık efendiyle köle arasındaki diyalektik ilişki değildir artık, kavgada karşılıklı bir doğrulanma adına kaybolan o ilişki değildir; bu, daha çok, hem efendinln hem kölenin kurtulamadığı bir kısır döngüdür. Hakim durumda mıdır bu teknisyenler, yoksa teknisyenlere plânlayıcılar olarak güvenen kişilerin icracıları mıdırlar yalnızca?

«Bugün çok teknolojik bir görünüm kazanmış olan silâhlanma yarışının gerekleri, önemli kararlar alma önceciliğini ve yetkisini hükümet sorumlularının elinden almak, bu önceciliği ve yetkiyi teknisyenlere, plâncılara, bilginlere bırakmak zorunluluğunu getirmiştir Teknisyenler büyük sanayl Imparatorluklarının memurlarıdır, patronlarının çıkarlarından sorumlu kişilerdir. Bunların işi yeni silâh sistemleri tasarlamak ve askerleri şuna inandırmaktır askerlik mesleğinin geleceği ve ülkenin geleceği için, askerler, onların tasarladığı bu şeyleri satın almak zorundadırlar».

Üretici birlikler güvenlikleri ve gelişmeleri konusunda askerlere güvenirler, askerlerse «yalnız sllâhları için değil, ama aynı zamanda ne tür silâhlara ihtiyaç duyduklarının belirlenmesi, bu silâhların fiyatlarının ve gerçekleştirilmeleri için gereken zamanın belirlenmesi için» tröstlere güvenirler. Kısır döngü gerçekten, belirlemiş olduğu yönde gelişen ve varlığını sürdüren, hem yarattığı hem sınırladığı gelişme ihtiyaçlarına yönetilen bir toplumun simgesidir.

II. KENDİNE KAPANIŞIN YÖNLERİ

Bu artan üretim ve baskı zincirinin kopma şansı var mı? Bu soruya karşılık verebilmek için, nisbeten olağan bir evrimin varlığını kabul ederek, yani bir nükleer savaşın gerçek olasılığını görmezden gelerek bugünkü gelişimleri gelecekte tasarlamayı denemek gerekir. Düşmanın «sürekli» kalacağı, yani komünizmin kapitalizmle yan yana varlığını sürdüreceği düşünülebilirdi. Kapitalizm halkın artan bir bölümü için yaşama düzeyini sürdürmeye ve geliştirmeye her zaman yetenekli olacaktı, böylece yıkım araçlarını yoğunlaştıracak ve kaynaklarla yetenekleri yöntemli bir biçimde tüketmeye devam edecekti. Bu, iki dünya savaşına rağmen, faşist rejimlerin yolaçtığı maddî ve manevî büyük gerilemelere rağmen mümkün oldu.

Bu durumun her zaman aynı maddî nedenleri olabilirdi

a) artan bir iş üretimi (teknik ilerleme);

b) doğum oranının artışı;

c) savunmaya dayandırılan bir iktisat;

d) kapitalist ülkeler arasında sıkı işbirliği ve kapitalist ülkelerin azgelişmiş ülkelerle ilişkilerini sıklaştırması.

Ancak, toplumun üretici verimiyle bu verimin yıkım ve baskı adına kullanılması arasında sürekli bir çatışma olacaktı; düzenin buyruklarını halka kabul ettirmek için daha büyük çabalar gerekecekti — verim artığından kurtulmak, kârla satılabilen mallar satınalma ihtiyacını yaratmak, bu malları üretmek ve dağıtmak için çalışmak arzusunu yaratmak gerekecekti. Böylece sistem bütünsel bir yönetime ve aynı zamanda kamu kuruluşlarının ve özel kuruluşların yönettiği bir yönetimden tümüyle bağımsız olmaya yöneliyor; böylece, büyük kamu ortaklıkları ve büyük özel ortaklıklar ve bunların müşterileriyle memurları arasında çıkar bağları güçleniyordu. İşçiler bu sistem karşısında benimseyici bir güç, bir destek olarak kaldığı sürece, parçalı ya da genel bir millileştirme uygulayarak ya da işçilerin girişimlerde yönetime ve kazanca katılmalarını genelleştirmekle bu hakimiyet sistemi değiştirilemiyor

Hem dıstan hem içten gelen patlayıcı eğilimler var. Bu eğilimlerden biri, teknik ilerlemenin parçası otomatlaşmadır Yukarıda, eğer otomatlasma genelleşirse, bunun mekanikleşmenin niceliksel olarak geliştiği anlamına gelmediğini, temel üretici güçlerin özyapılarının değiştiği anlamına geldiğini söyledim. Öyle görünüvor ki, otomatikleşme bir kez teknik olasılıkların sınırlarına ulaştımı, üretim süreçleri insan emeğinin özel sömürüsü üzerine temellenen bir toplumla bağdaşmaz hale geliyor. Otomatlaşmanın bir gerçeklik haline gelmesinden yaklaşık olarak bir yüzyıl kadar önce Marx onun patlayıcı görünümlerini düsünüyordu

«Madem büyük sanayi gelişiyor, öyleyse gerçek zenginliğin yaratılması iş zamanından ve yapılan işin niceliğinden çok, iş zamanında harekete geçirilen araçların *(Agentien)* gücüne bağlıdır. Bu araçlar ve onların etkinlik dereceleri, üretimlerinin gerektirdiği dolaysız iş zamanıyla ilişkili değildir; etkinlikleri, daha çok, bilimin ve teknik ilerlemenin genel düzeyine bağlıdır; başka bir deyişle, etkinlikleri, bilimin üretime uygulanmasına bağlıdır (...). Bu koşullarda, insan emeği üretime hapsedilmiş değildir artık — insan, üretim sürecine, daha çok bir gözlevici olarak, bir düzenleyici olarak bağlanmıştır *(Wachter und Regulator)* (...). İnsan, üretimin başlıca etkeni olacak yerde, üretim sürecinin dısında kalmıştır (...). Bu değişim sırasında, üretimin ve zenginliğin büyük dayanağı bundan böyle ne insanın kendisi tarafından gerçekleştirilen dolaysız, iş ne de çalışma zamanıdır, ama onun evrensel üreticiliğinin *(Produktivkraft)*, yani toplumsal yaşayışta bilgisinin ve doğaya üstünlüğünün gücüdür — tek kelimeyle toplumsal bireyin evrimidir *(des gesellschaftlichen Individuums). Bugünün zenginliği başkasının iş saatinden çalmak üzerine temelleniyor;* büyük sanayiin dayandığı yeni temellerle karşılaştırılınca öylesine zayıf bir temel olarak görünüyor ki bu çalma. İnsan emeği, dolaysız biçimiyle, büyük zenginlik kaynağı olmaktan çıkınca, çalışma zamanı ortadan kalkacak ve zenginliğin ölçüsü olmaktan zorunlu olarak uzaklaşacak; değiştokuş değeri de, zorunlu olarak, kullanılan değer ölçüsü olmaktan uzaklaşacak. ***Kitlelerin artan emeği*** genel zenginliğin *(des allgemeinen Reichtums)* gelişiminin şartı olmaktan, ve bir azınlığın eylaklığı insanın zihinsel ve evrensel yetilerinin gelişiminin zorunlu şartı olmaktan çıktı. Değiştokuş değeri üzerine temellenen üretim böyle yıkılıyor...».

Otomatlaşma, gerçekten, ileri sanayi toplumunun büyük hızlandırıcısı gibidir. O, niteliksel değişimin maddî düzeyinde patlayıcı olan ya da patlayıcı olmayan bir hızlandırıcıdır, nicelikten niteliğe geçişi sağlayan teknik araçtır. Otomatlaşmanın bu toplumsal süreciyle, iş gücü değişikliğe uğrar ya da daha çok bir dönüşüm meydana getirir; bu dönüşüm sırasında, bireyden ayrılmış durumda bulunan işgücü, bağımsız bir üretici nesne yani bir özne haline gelir.

Otomatlaşma maddî üretimin *süreci* olabilseydi, bütün topluma devrim geçirtecekti. İnsanın iş gücünün şeyleşmesi yetkinliğe ulaştığı zaman, şeyleşmiş biçimin bir patlayışı, bireyi mekanizmaya (bireyi işinin kölesi yapan mekanizmaya) bağımlı kılan zincirde bir kopma meydana gelecekti. Zorunluluklar alanında tam bir otomatlaşma olabilseydi, insan bir özgür zamandan yararlanabilecekti; öyle ki özel ve toplumsal yaşayışına biçim verebilecekti. Bu da yeni bir uygarlığa doğru tarihsel bir aşma olacaktı.

İleri kapitalizmin ulaştığı bugünkü evrede, İşçi örgütleri, iş kaybetme durumlarını dengelemeyen otomatlaşmaya haklı olarak karşı çıkıyor. Bu örgütler iş gücünün elden geldiğince maddî üretimde kullanılmasını istiyorlar, böylece teknik ilerlemeye karşı duruyorlar. Bu durumda, böyle davranarak, sermayenin en etkin biçimde kullanılmasına da karşı çıkıyorlar, iş üretimini geliştirici çabaların artmasını engelliyorlar. Bir başka deyişle, otomatlaşmanın sürekli engellenişi sermayenin ulusal düzeyde ve uluslararası düzeyde rekabet durumunu engelleyebilir, sonuç olarak sınıf çıkarlarının çatışmasını yeniden canlandırabilir.

Kapitalizmle komünizm arasındaki çatışma yer değiştirmeye başladığı ve askerî alandan toplumsal ve iktisadî alana geçtiği anda bu bir gerçeklik haline gelir. Sovyet sisteminde, belli bir teknik düzeye varıldığı zaman otomatlaşma, bütüncül yönetim aracılığıyla, otomatlaşma çok çabuk gelişebilir. Batı dünyasını üretim sürecinin akılsallaştırılmasını hızlandırma konusunda kışkırtmak zorunda olan kapitalizmin uluslararası düzeydeki rekabet durumunu tehdit eder bu. Bu akılsallaştırmaya işçiler kesinlikle karşı koyarlar, ama gene de köktenci bir siyaset uygulamazlar. Hiç değilse A.B.D.'nden işçi örgütlerinin başkanları, ulusal çıkar ve sınıf çıkarı açısından ortak bir şemayı aşacak kavga amaçları ve kavga araçları belirlemezler; sınıf çıkarı ulusal çıkara uydurulmuştur. Patlayıcı güçler bu şemanın içinde daha ele avuca sığar durumda kalabilir

Bu durumda, insan iş gücünün üretim sürecinde giderek daha az kullanılması, siyasal muhalefet gücünün çöktüğünü gösterir. «Beyaz yakalılar» ormanının artması karşısında, eğer siyasî bir köktenleştirme varsa, bağımsız bir eylem ve bağımsız bir siyasî bilinç ancak «beyaz yakalılar» topluluklarında kendini gösterecektir Oysa bu, olasılığı çok az, bir gelişmedir. Eğer kitle sendikaları giderek büyük sayıda «beyaz yakalılar»ı örgütlerseler, bu topluluklar arasında olsa olsa bir sendikacılık bilinci, ya da en çok bir siyasal köktencilik gelişecektir

«Sendikalarda daha çok beyaz yakalı bulunduğu zaman, siyasal bakımdan bu durum, özgürlükçü ve küçük burjuva sözcülere «emeğin çıkarları»nı bir bütün olarak topluluğun çıkarlarıyla tam tamına karıştırma fırsatı verecek. Kitle sendikaları, baskı toplulukları olarak, yaygınlık kazanacaklar ve zorunlu olarak sendika sözcüleri ulusal iktisat alanına taşacak pazarlıklara yöneltilmiş olacaklar».

Bu koşullarda, patlayıcı eğilimleri güçlüğe uğramaksızın engellemek için, özel girişimlerin kendilerini uyarlamaları, iktisat anlayışlarını da Refah Devleti'nin gereklerine ustaca uydurmaları gerekir. Bu gerekler, hükümet harcamalarının ve müdahalelerinin

büyük ölçüde artmasını, ulusal düzeyde ve uluslararası düzeyde bir plânlamanın gerçekleştirilmesini, dış yardım programının genişletilmesini, iyi düzenlenmiş bir toplum sigortasının, geniş kapsamlı halk hizmetlerinin, belki de kısmî bir millileştirmenin varlığını zorunlu kılar. Çıkarları baskın olan bölünmeler, sanırım, bu zorunlulukları biraz duraksayarak da olsa benimseyecekler ve ayrıcalıklarını daha etkin bir güce teslim edecekler.

Sanayî toplumunun bir başka tipi olan Sovyet toplumunun değişmelerine bakacak olursak, bu toplumla kendi toplumumuzu karşılaştırmamızı engelleyen iki nedenle karşılaşırız a) tarihsel açıdan ele alırsak, Sovyet toplumu bir sanayileşme öncesi evresindedir, bugün teknoloji öncesi bir evreye ait olan geniş sektörler kapsar; b) yapı bakımından ele alırsak, iktisadî ve siyasî kurumları temelden değişiktir (toptan millileştirme ve diktatörlük).

Bu iki görünüm arasında varolan sıkı ilişkiler ayrıştırmayı güçleştiriyor. Tarihsel gecikme nedeniyle, sovyetlerde sanayileşme, savrukluk üzerine temellenmeden, özel çıkarın gereklerini benimsettiği toplumumuzda olduğu gibi üretimi kısıtlamadan gelişiyor. Sovyet toplumunun, tersine, plânlanmasının askerî ve siyasal ihtiyaçlardan sonra ve belki de onlarla birlikte hayatî ihtiyaçları karşılamasına dikkat etmesi gerekir.

Sanayileşmenin bu durumda daha büyük bir akılsallığı ortaya koyuşu yalnızca tarihsel gecikmenin bir işareti ve ayrıcalığı mıdır, sanayileşme ileri bir düzeye vardığı zaman bu durum ortadan kalkacak mıdır? Öte yandan, —ileri kapitalizmle yarış halinde yan yana olma koşulları içinde— aynı şekilde kaynakların diktatörlük rejimiyle toptan gelişimini ve toptan denetimini zorunlu kılan tarihsel gecikme midir? Kapitalist toplumu «yakalamak ve aşmak» olan amacına vardıktan sonra, sovyet toplumu, bir niteliksel değişme olacak biçimde bütüncül denetimleri özgürleştirmeyi başarabilecek mıdır?

Tarihsel gecikmeden çıkarılan kanıt (buna göre, maddî ve manevî olgunlaşmamışlığın baskın bulunduğu durumlarda kurtuluş kuvvet ve yönetim tarafından zorla benimsetilmelidir) sovyet Marx'cılığının eksenidir, ama Platon'dan Rousseau'ya kadar bütün «eğitici diktatörlük» yandaşları da bunu savunmuşlardır. Bu kanıtla alay etmek kolay, bu kanıtı çürütmek zor: akla uyar ve gerçek bir kendi kaderini belirleme işine engel olan maddî ve manevî koşulların iki yüzlülüğünü pek hesaba katmama yeteneğine sahiptir bu kanıt.

Ayrıca, bu kanıt, insan özgürlüğünün bir emek, yoksulluk, akıllılık yaşamı içinde yaygınlaşabileceğini örtülü olarak ileri süren bir çeşit baskıcı özgürlük ideolojisinin de maskesini düşürür Elbette, toplum, bir özgür toplum olmadan önce, bütün üyelerinin benimseyebileceği özgürlüğü sağlayan maddî ve manevî koşulları yaratmak zorundadır; toplum, zenginliği bireylerin ihtiyaçlarına göre ***dağıtmadan*** önce, bu ihtiyaçlar serbestçe gelişmeden önce, zenginliği ***yaratmak*** zorundadır; neler olup bittiğini, olup biteni değiştirmek için neler yapabileceklerini öğrenmeden önce öğrenmeyi, görmeyi, düşünmeyi bilen insanlar haline getirmek zorundadır kölelerini. Köleler köle olarak yaşamaya, bu oyunu oynamakla yetinmeye şartlandıkça, kurtuluşları zorunlu olarak dışarıdan, yukarıdan gelecek gibidir. Bu köleler «özgür olmaya zorlanmış» olacaklar, «şeyleri olduğu gibi, bazen de olması gerektiği gibi görmeye zorlamış», aramakta oldukları «doğru yol»a girmiş olacaklar

Ama, bütün doğruluğuyla, bu kanıt, zamanla daha da ağırlaşan şu soruya karşılık veremeyecek: eğiticileri kim eğitecek, onların «iyi»yi bildiğinin kanıtı nerede? Ulus için iyi olan başlıca kararların seçilmiş temsilcilerce alındığı (ya da daha doğrusu seçilmiş temsilcilerce omuzlandığı) —bu temsilciler görüş benimsetmenin bazı demokratik yönetim biçimleri için de bu sorunun sorulabileceğini gösterme sorununu değiştirmez bu durum. «Eğitici diktatörlük» kendini savunmak için şunu ileriye sürebilir (bu da zayıf bir kanıttır yal) «Eğitici diktatörlük»ün yol açtığı tehlike, gerçekte, bugün büyük özgürlükçü toplumların ve otoriter toplumların ortaya çıkardığı tehlikeden daha büyük değildir ve daha da pahalıya oturmayacaktır

Bununla birlikte, kaba gerçeklerin ve ideolojinin diline karşı, diyalektik mantık şu noktada ayak diretmektedir kölelerin özgür olacak güce sahip olmadan kurtuluşlarını elde edebilmeleri için özgür olmaları ve amaca varılabilmesi için, amacın araçlarda kendini göstermesi gerekir. Marx, işçi sınıfının kurtuluşu işçi sınıfının kendi eylemi olmalıdır derken bu durumu göz önünde tutar Sosyalizm, devrimin daha başından, bir gerçeklik haline gelmelidir, çünkü devrimi yapan kişilerin bilincinde ve eyleminde hazır bulunmalıdır.

Gerçekten, sosyalist kuruluşun bir «ilk evre»si vardır; bu evrede yeni toplum «içinden çıktığı eski toplumun özgün nitelikleriyle belirgindir henüz». Ama bu evrenin başından beri, niteliksel değişme eski ve yeni toplumu birbirinden ayırır. Marx'a göre, «ikinci evre» tam tamına birinci evrenin içinde kurulmuştur. Yeni üretim biçimiyle yaratılan bu niteliksel bakımdan yeni yaşama biçimi sosyalist ***devrimle*** kendini gösterir ve sosyalist devrim kapitalist sistemin sonudur, kapitalist sistemin bitiminde yer alır. Sosyalist kuruluş, devrimin birinci evresiyle başlar

Aynı şekilde, daha birinci evrede, «herkese işine göre»den «herkese ihtiyaçlarına göre»ye geçilmeye başlanır; bu geçiş maddî ve teknolojik bir temelin yaratılışı sayesinde ve de (kesinlikle) onun yaratılış ***tarzı*** sayesinde olur. «Dolaysız üreticiler»in üretim süreci üstünde yaptıkları denetimin, daha sonra özgür insanların tarihini insanın tarihöncesinden ayıracak olan kökel geçişin doğuşuna yol açacağı düşünülür. Bu toplum, bir zamanlar «her şeyden önce üretim»in basit nesneleri olan bu aynı üreticilerin kendi gereksinmelerini ve kendi yetilerini gerçekleştirmek için işlerinin araçlarını plânlayan ve kullanan bireyler hâline geldiği bir toplumdur. Tarihte ilk kez olarak insanlar, özgürlüklerini daraltan ve insanlıklarını sınırlayan zorunluklar karşısında (kendilerini iten zorunluluk karşısında) özgürce ve topluca eylemde bulunacaklardı. Bundan böyle, zorunluluğun yüklediği her baskı, gerçekten özgürce benimsenmiş bir zorunluluk olacaktı. Günümüzdeki komünist toplumun gelişimi bu kavrayışa karşıdır, niteliksel değişmeyi ikinci evreye bırakır (ya da uluslararası durum gereği bırakmak zorunda kalmıştır) ve kapitalizmden sosyalizme geçiş, devrime rağmen, niceliksel bir değişimle olmuştur İnsan, çok etkili ve umutlandırıcı bir akılsallaştırma çerçevesinde, kendi işinin araçlarıyla gene köleleştirilmiştir.

Stalin'ci sanayileşme, «düşmanca yanyana yaşama» durumunda gelişti; bu, onun dehşet saçıcı özyapısını açıklayabilir. Ama bu sanayileşme, teknik ilerlemeyi bir sürekli hakimiyet aracı yapan güçleri de harekete getirdi. Araçlar amaca zarar verir. Gelişiminin hiçbir felaketle, hiç bir nükleer savaşla kesilmeyeceğine inanan teknik ilerleme, hayat düzeyinde sürekli bir iyileşme, denetimden sürekli bir kurtuluşu gerçekleştirecek. Millileştirilmiş iktisat, yapısal direnişle karşılaşmadan, iş saatlerini büyük ölçüde azaltarak ve konforu büyük ölçüde arttırarak, emeğin ve sermayenin üreticiliğini sömürebilir. Ve bu, halkın üzerindeki bütüncül bir yönetimin mengenesi gevşemeden gerçekleşebilecektir Teknik ilerleme ile millileştirmenin bir araya gelerek, kurtuluşu ve yıkıcı güçlerin serbest bırakılmasını «otomatik olarak» gerçekleştirebileceğini sanmak için sebep yok. Tersine, artan üretici güçlerle bu güçlerin zorlayıcı düzeni arkasındaki çelişki Stalin'in bile, sosyalist gelişimin bir özelliği olarak benimsediği çelişki azalarak sürüyor, bu çelişki artık çok belirgin bir çelişki olmayacak. Yöneticiler tüketim ürünlerini dağıtmakta yetenekli oldukça, hakim olunan halk iktidarda olan çeşitli bürokrasilere sıkı sıkıya bağlı olacaktır

Niteliksel değişimi engelleme, sovyet sisteminde ve ileri kapitalizm sisteminde aynı gibi görünse de, sosyalist üretimin temeli kökel bir ayrılık ortaya koyuyor. Elbet, sovyet sistemindeki üretim sürecinde, «dolaysız üreticiler» (işçiler) ile üretim araçlarını denetleyenler arasında kesin bir ayrılık var; bu ayrılık, sistemin temelinde sınıf ayırımlarına yol açar Ama bu ayrılık, bol-

şevik devriminin kısa süren «kahramanlık dönemi»nden sonra siyasî bir kararla siyasî iktidar tarafından ortaya kondu; o zamandan beri süregider. Üretim sürecinin itici gücü değildir bu ayrılık; bu ayırımın sermaye ile emek arasındaki kapitalist ayırım ile hiç bir ilgisi yoktur; emek, üretim araçlarının özel mülkiyetin malı olması olgusunun sonucudur. Bu durumda, yöneticiler kesimi de üretim sürecinden ayrıdır; yani, bu kesimi toplumun temel kuruluşlarında patlamalar yaratmadan değiştirmek mümkündür.

Sovyet Marx'cılarının tezinde bir yarı-doğruluk vardır «geri kalmış üretim ilişkileriyle üretici güçlerin özyapısı» arasında çelişkiler vardır, ama bu çelişkilerin çoğu patlamalara yol açmadan çözümlenebilir; iki etken arasındaki bu «uygunluk»a, «gelişen bir değişim»le varılacak. Gene de, bu niceliksel değişim niteliksel değişime dönüşecektir, yani Devlet, Parti, Plân, bireylere yüklenmiş bağımsız güçler olarak silinip gideceklerdir. Bu değişim toplumun maddî temeline (millileştirilmiş üretim sürecine) dokunmadığı ölçüde, *siyasal* bir devrimle sınırlanacaktır. Bu değişim, özellikle zorunlu emek alanında, insan hayatının temeli olarak bir kendi kaderini belirlemeyle son bulabilirse, tarihin en köktenci ve en eksiksiz devrimini ortaya koymuş olacaktır. Hayat için zorunlu olan ürünler her kişinin verimine bakılmadan dağıtılmışsa, iş zamanı en aza indirgenmişse, öğrenim evrenselleşmiş ve işlevlere değişebilirlik kazandırmışsa... bu durumlar kendi kaderini belirlemenin öncesel koşullarıdır ama kendi kaderini belirlemenin içeriği değillerdir. Bir yönetim bu koşulları yaratabilirdi, ama bu koşulların gerçekleşmesi o yönetimin sonu olurdu. Elbette, özgür ve olgunluğa erişmiş bir sanayi toplumu her zaman işbölümüne bağlı olacaktır ve bu işbölümü işlevlerde eşitsizliği gerektirecektir. Gerçek toplumsal ihtiyaçlar, teknik zorunluluklar, kişiler arasındaki fiziksel ve zihinsel ayrılıklar böyle bir eşitsizliği doğrular. Ama yönetim ve gözetim işlevleri, bundan böyle başkalarının yaşayışını özel çıkarlara bağımlı kılmayacaktır. Böyle bir evreye geçiş, tümüyle millileştirilmiş ve plânlanmış bir iktisattan hareket edilse de, evrimsel bir süreçten çok devrimsel bir süreci ortaya koyar.

Komünist sistemin, kendi yapıları içinde böyle bir geçişi basitleştirecek koşullar yaratabileceği (ya da daha doğrusu uluslararası gereklere uyarak yaratmak zorunda kalacağı) düşünülebilir mi? Sağlam kanıtlar bu varsayımın tersini öne sürer. Her şeyden önce, iyice kökleşmiş bir bürokrasi böyle bir evrime bütün gücüyle karşı koyacaktır; bu bürokrasi bu direnişin varoluş koşulunu kapitalist dünyayla bir ölüm kalım kavgasında görmektedir, öncesel kurtuluşun koşullarını yaratmayı kışkırtan nedenleri burada aramak gerekecaktır.

«Doğuştan iktidar eğilimi» kavramı, bu olguyu anlamakta bize hiçbir yarar sağlamaz. O, bulanık ve kaba bir psikoloji kavramıdır; toplumsal gelişmeleri ayrıştırmakta kullanamayız bu kavramı. Niteliksel değişim mümkün olduğu zaman, komünist bürokrasiler ayrıcalı yerlerini «bırakacaklar» mı sorusunu kendi kendimize sormamız gerekmiyor; mesele, bu bürokrasilerin, niceliksel değişimin zorunlu kıldığı evrimi engelleyebilip engelleyemeyecekleridir. Bunun için, onların, maddî ve manevî gelişimi bir düzeyde, akılsal ve yararlı bir hakimiyetin henüz mümkün olduğu, hakim olunmuş halkı işine bağımlı kılmanın, onu devletin ya da başka kurulu kurumların çıkarlarına bağlamanın henüz mümkün olduğu bir düzeyde durdurmaları gerekmektedir. Burada, bile dünyada bir arada yaşama kesin bir etken gibidir; bu bir arada yaşama, uzun zamandır, iki karşıt toplumun iç durumlarında kesin bir etken olmaktadır. Teknik ilerlemeyi tümüyle kullanma ihtiyacı, üst bir yaşama düzeyi sayesinde yaşamını sürdürme ihtiyacı belki de yeri sağlam olan bürokrasilerin direncini kıracak.

Gelişme yolunda olan bazı ülkelerle ilgili belirlemelerde bulunmak isterim. Genellikle sanılıyor ki, bu ülkelerin yakın zamanda gösterdiği ilerlemeler ileri sanayi ülkelerinin görünümlerini değiştirebileceği ve azçok bağımsızlık içinde gücü gittikçe artan bir «üçüncü dünya» kurabileceği sanılıyor. Bundan önceki tartışmanın terimlerini kullanarak şöyle diyelim eski sömürge ya da yarı-sömürge ülkelerinin bugünkü kapitalizmin ve komünizmin sanayileşme sürecinden ayrı bir sanayileşme sürecine girebileceklerini gösteren bir belirti var mı? Bu ülkelerin yerli kültürlerinde, geleneklerinde, böyle bir gelişimin belirtileri var mı? Burada yalnızca geri ülkelerden, bir zamandır bir sanayileşme sürecinin bulunduğu, yani sanayileşmenin bir sanayi öncesi kültürüyle, sanayiye ters düşen bir kültürle bir arada bulunduğu ülkelerden (Hindistan, Mısır) sözedeceğim.

Halk toplumun itici güçleri olarak işlev yapan bir teknolojik üretime, bir teknolojik etkililiğe, bir teknolojik akılsallığa hazır değilken, bu ülkeler sanayileşme süreçlerine yöneliyorlar. Bir başka deyişle, halkın büyük kısmı henüz üretim araçlarından kopmuş bir iş gücü haline gelmemiştir. Bu koşullar, sanayileşme olgusuyla kurtuluş olgusu arasındaki yaklaşımın özgün biçimini desteklemekte midir? Bu durumda yepyeni bir sanayileşme biçimi söz konusu olacaktır; bir yandan, üretim düzeni, hakim olunan halkın hayatî ihtiyaçlarını göz önünde tutarak kurulacak, öte yandan bu düzen yaşama kavgasını yatıştırmayı amaçlayacak.

Bu ülkelerde sanayileşme bir hiçten başlayarak gelişiyor. Bu ülkelerde sanayileşme, ilk birikim için zorunlu olan toplumsal sermayenin büyük ölçüde dışta (kapitalist blokta, komünist blokta ya da her ikisinde) aranacağı tarihsel bir durum içinde ortaya çıkıyor. Bunun yanında, bu ülkelerde çok yaygın olan bir kanı vardı; bu kanıya göre, bağımsızlığı sürdürebilmek için hızla sanayileşmek ve iki dev arasındaki yarışta azçok bir özerkliği koruyabilmek için yeterli olan bir üretim düzeyine ulaşmak gerekmektedir.

Bu varsayıma göre, az gelişmiş toplumlar, sanayi toplumuna dönüşürken, teknoloji öncesi biçimlerini elden geldiğince çabuk aşmak zorundadırlar. Halkın en hayatî ihtiyaçlarının bile karşılanamadığı ülkelerde, çok aşağı olan yaşama düzeyinin yükseltilmesi için üretimin ve dağıtımın mekanikleştirilmesi, tekörnekleştirilmesi gereken ülkelerde özellikle böyledir bu. Bu ülkelerde teknoloji öncesi ve hatta «burjuva» öncesi gelenek ve görenekler, benimsetilen gelişime büyük tepki gösteren ölü bir ağırlıktır. Mekanikleşme süreci (toplumsal süreç olarak) bir ortak güçler sistemine boyun eğilmesini zorunlu kılar, geleneksel değerlerin ve kutsanmaktan yeni yeni sıyrılmaya başlamış kurumların yıkılmasını zorunlu kılar. Mantıklı düşünülürse az gelişmiş ülkelerin bu direnişi demokratik ve özgürlükçü yollardan baskı altına alması beklenebilir mi? Bu ülkelerin, teknoloji öncesi toplumdan teknoloji sonrası toplumu (bu toplumda, hakim olunan teknolojik düzen gerçek bir demokrasiye temel olur) sıçramayı gerçekleştirebileceklerini düşünebilir miyiz? Öyle görünüyor ki, tersine, tutkulu bir gelişimi benimseyen bu ülkeler, yönetimin bütünsel olacağı, yönetimin daha önce ileri sanayi toplumlarında bu evrede görülen yönetimden daha şiddetli ve daha katı olacağı bir dönem yaşayacaklardır; ileri toplumların çıkış noktası, aslında özgürlükçü çağın gerçekleştirdiği şeylerdi sonunda. Özet olarak, diyebiliriz ki, gelişim yolunda bulunan ülkeler ya bir yeni — sömürgecilik biçimine (birçok biçimi var) ya da azçok dehşet salan bir ilkel birikim sistemine boyun eğmek durumundadırlar.

Bununla birlikte, bir başka evrim mümkün görünüyor Eğer azgelişmiş, ülkelerde geleneksel yaşama ve çalışma biçimleri sanayileşmeye ve teknolojiye karşı güçlü bir direnç ortaya koyuyorsa, eğer daha kolay bir yaşama biçimi bu direnişin hakkından gelmiyorsa, ilerleme ve sanayileşme bu teknoloji öncesi geleneğinden esinlenen biçimler bulmaz mı karşısında?

Ülkeye uygulanan bu ilerleme biçimi için, geleneksel yaşama ve çalışma biçimlerine kendiliğinden bir teknoloji yüklemeyen, ama bu biçimleri kendilerine özgü temeller üzerinde, o zamana kadar insan yaşayışının gelişimini sağlamasını engellemiş olan baskı ve sömürü güçlerini (maddî ve dinî güçler) ortadan kaldırarak geliştirmeye yönelen bir plânlı siyaset gerekirdi. Bu amace varmak için, toplumsal devrim, tarım reformu, aşırı nüfus artışıyla mücadele öncesel koşullar olacaklardır, yoksa ileri toplumları örnek alan sanayileşme söz konusu değildir. Ülkeye uygulanan bir ilerleme biçimi, doğal kaynakların —kurtarıldıkları takdirde— yaşa-

mak için ve yaşamak adına yakışır bir hayatı sağlamak için yeterli olduğu ülkelerde, tam tamına mümkün görünüyordu. Doğal kaynakların yeterli olmadığı ülkelerde, doğal kaynaklar, geleneksel biçimlere ve geleneksel şemaya saygı gösteren teknolojinin gittikçe artan ve ihtiyatlı yardımıyla yeterli duruma getirilemez mi?

Durum böyle olursa, yeni koşullar ortaya çıkacak, ileri sanayi toplumlarında ya da eski sanayi toplumlarında bulunmayan ve hiç bir zaman varolmamış yeni yeni koşulları «dolaysız üreticiler», kendi emekleriyle ve boş vakitleriyle, kendi ilerlemelerini yaratma ve bu ilerlemenin hızını ve yönünü denetleyebilme şansına sahip olacaklar. Kendi kaderini belirleme temelden başlayacak, ve zorunlu maddeler yaratmaya yönelen emek, ihtiyaçlara yönelen emek durumuna gelecek.

Ama bu soyut varsayımlar bile, kendi kaderini belirlemenin yaklaşık sınırlarını tanımamazlıktan gelme olanağı vermez bize. Maddî ve manevî sömürüye son vererek yeni bir gelişmenin koşullarını ortaya koymak durumunda bulunan başlangıç devrimini bile kendiliğinden bir eylem biçiminde kavramak güçtür. Üstelik, ülkeye uygun bir ilerleme biçiminin olabilmesi için, bugün dünyayı biçimlendiren iki büyük sanayi blokunun siyasetinde bir değişiklik olması, yeni — sömürgeciliğin bütün biçimleriyle birakılması gerekirdi. Böyle bir değişimin olabileceğini gösteren hiçbir belirti yok bugün.

III. REFAH DEVLETİ VE SAVAŞ DEVLETİ

Özetle Devrimi engelleme olanağını —teknolojik hakimiyet siyasetinin sonucu olarak varolan bu olanağı— refah devletinin geleceği belirleyecek. Böyle bir devlet, yaşama düzeyini yönetirken aynı zamanda onu yükseltecek yetenektedir. Bu yetenek, teknik yapının çok etkin olduğu bütün ileri sanayi toplumlarında vardır —teknik yapı, bireylerden bağımsız bir güç olarak düzenlenmiştir— ve üretimi geliştirerek ve yoğunlaştırarak yapar işlevini. Bu koşullarda eğer özgürlük ve muhalefet zayıflarsa, bu olguyu düşünsel ve ahlakî bir sorun gibi görmek gerekmez, burada yozlaşma ve bozulma sözkonusu değildir. Bu, daha çok, artan mal vehizmet, üretim ve dağıtımının teknolojiye uyarlı bir akılsal tutum yarattığı ölçüde toplumsal bir süreçtir.

Bununla birlikte, refah devleti, bütün akılsallığı içinde, özgürlüğün egemen olduğu bir devlet değildir, çünkü yöntemli bir biçimde, a) «teknik olarak» kullanılabilir olan özgür zamanı; b) bireylerin hayatî ihtiyaçlarıyla «teknik olarak» uyarlı bulunan mallar ve hizmetler niceliğini ve niteliğini; c) kendi kaderini belirleme olanaklarını kavrayabilecek ve gerçekleştirebilecek düşünceyi (bilinçli ya da bilinçsiz düşünceyi) kısıtlar.

Yeni sanayi toplumu, asalak ve yabancılaşmış işlevleri (bireye yönelmese de bütün olarak topluma yönelen bu tür işlevleri) azaltmadı, artırdı. Reklâmcılık, halkla ilişkiler, düşünce benimsetme, düzenli müsriflik bundan böyle üretimle ilgisi olmayan harcamalar değil, temel üretim harcamalarının bir parçasıdır. Toplum için zorunlu bu tür bir müsrifliği etkili biçimde yaratabilmek için, sağlam bir akılsallaştırmaya başvurmak, ileri teknikleri ve bilimleri yöntemli bir biçimde kullanmak gerekir. Buna göre, siyasî olarak düzenlenmiş sanayi toplumu, belli bir gecikmeyi aştıktan sonra, hemen her zaman artan bir yaşama düzeyine bir yan ürün olarak sahiptir. Emeğin artan üreticiliği, büyüyen bir artık —ürün yaratır (bu artık— ürün ya da özel bir isteğe ya da bir toplu isteğe karşı ele alınıp dağıtılmıştır); artık —ürün, bu durumda, üretim çeşitliliğe yönelse bile, artan bir tüketime yol açar. Bu görünüş ne kadar uzun sürerse, özgürlüğün kullanım değerini o kadar düşürür; yönetilen yaşayış ve hatta «iyi» yaşayış oldukça, kendi kaderini belirlemek için ayak diremek neye yarar. Bu akılsal ve maddî temel üzerinde birleşir karşıtlar, bu temel üzerinde mümkün olur tekboyutlu bir siyasî davranış. Bu temel üzerinde, toplum *içindeki* aşkın siyasal güçler engellenmiştir ve nitteliksel değişim ancak *dışardan* gelirse mümkün olacak gibidir.

Özgürlüğün soyut kavramlarına başvurarak refah devletini yoksamak pek inandırıcı olmayan bir tutumdur. Bundan önceki iki yüzyılın eserleri olan iktisadî ve siyasî özgürlüklerin kaybolması, yönetilen yaşayışı güvenli ve konforlu bir hale getirebilecek bir devlette üstünde durulmaması gereken bir zarar gibidir. Yönetimin kendilerine sunduğu mallardan ve hizmetlerden memnun ve mutluysa bireyler, neden başka kurumlara sahip olmak istesinler, neden malların ve hizmetlerin değişik biçimde üretilmesini istesinler? İlk önce bu yönde şartlandırılmış olan bireyler, memnun edici mallar arasında düşünceleri, duyguları, istekleri de bulacaklarına inanıyorlarsa, kendi açılarından düşünmeyi, sezmeyi, tasarlamayı neden istesinler. Onlara sunulan bu maddî ve kültürel mallar, elbette, kötü, boş ve yararsız olabilir; ama *Geist* ve bilgi, ihtiyaçların karşılanmasına karşı hiçbir kanıt ortaya koymaz.

Refah devletinin özgürlükçülük çerçevesinde (yeni özgürlükçülük de, özgürlükçülük dışı da olabilir) eleştirilmesi geçerli değildir; çünkü bu eleştiri, refah devletinin aştığı şartlarla, toplumsal zenginliğin ve teknolojinin en küçük ölçüsüyle ilgilidir. Bu eleştiri, gerici yüzünü, bütünüyle toplumsal yaşamaya ve ulusal savunma kesimlerinden başka kesimlere uyarlanmış ve yönetilmiş hükümet harcamalarına saldırdığında gösterir.

Refah devletinin baskıcı yükümlerini ortaya çıkarmak, böylece, refah devleti *öncesi* toplumunun baskıcı yükümlerini korumaya yarar. Kapitalizmin en ileri evresinde, bu toplum, denetlenen bir çokçuluk sistemidir; bu sistemde rakip kurumlar bütününün birey üzerindeki iktidarını sağlamlaştırmak için bir araya gelirler. Gene de, yönetilen birey, coşku bir yönetimi kesinlikle bütüncü bir yönetime üstün tutar. Bunun nedeni, bir kurum bireyi başka bir kurumdan koruyabilmesi, bir örgütün başka bir örgütün davranışını kısıtlayabilmesi, bireyin kendi kaçış şanslarını ve dengelemelerini hesaplayabilmesidir. Yasanın egemenliği, bu yasa ne kadar kısıtlayıcı olursa olsun, yasanın üstünde ya da dışında kalan bir hükümetten her zaman kat kat güven vericidir.

Bununla birlikte, belli başlı eğilimleri göz önüne alınırsa, bu çokçuluk biçiminin çokçuluğun sonunu yakınlaştırmakta olup olmadığı sorulabilir. İleri sanayi toplumu kendini denkleştiren bir güçler sistemidir. Ama bu güçler üst bir düzeyde ortadan kalkarlar; onların ortak bir çıkarları vardır, kurulu durumları savunmak ve genelleştirmek için, tarihsel bir evrimi yıkmak için, nitelliksel değişimi durdurmak için birlik olurlar. Onları bütünüyle reddeden güçler, egemen güçlerde içerilmiş değillerdir. Egemen güçler toplumunun bütününü, ister içerden gelsin ister dışardan her yoksamaya karşı bağışık kılarlar; dış engelleme siyaseti, iç engelleme siyasetinin bir uzanımıdır.

Çocukluk, aldatıcı bir ideolojik gerçekliğe sahiptir. O, öyle görünüyor ki etkililiği ve düzenleştirmeyi azaltmıyor, genelleştiriyor. Kaçınılmaz bütünleşmeyi engellemiyor, kolaylaştırıyor. Özgür kurumlar, Düşman'ı sistemin *içinde* öldürücü bir güç haline getirmek için otoriter kurumlarla rekabete giriyor. O öldürücü güç üretimi ve yönelimleri kamçılıyorsa, bu yalnızca savunma «kesim»inin kesin bir önem ve iktisadî bir etkililik kazanmasından değil, aynı zamanda toplumun bütünüyle bir savunma toplumu olmasından geliyor. Çünkü Düşman orada hep var. Düşman yalnız bunalım anlarında ortaya çıkıveren bir şey değil, her şeyin normal olduğu zaman da var o. Savaşta da barışta da aynı ölçüde korkutucudur o (belki barışta daha da korkutucu); böylece onun sistemin içinde yeri vardır, o bir birleştirme öğesidir.

Artan üretim ya da yüksek yaşama düzeyi dış tehdide bağlı değildir; dış tehdide bağlı olan bunların toplumsal değişimi engellemek ve köleliği sürdürmek yolunda kullanılış biçimidir. Düşman, olan ve olmayan her şeyin ortak paydasıdır. Düşman bugünkü komünizmdir ya da bugünkü kapitalizmdir diyemeyiz Düşman, gerçekte, her iki durumda da kurtuluşun görüntüsüdür.

Sistemin bütününün çılgınlığı, partilerin sağduyusuzluğunu doğrular, insanlığa karşı işlenen cinayetleri akılsal bir girişim haline getirir. Kamusal ve özel otoriterlerce sıkı sıkıya şartlandırılan kişiler, tümüyle seferber edildikleri bir hayatı yaşamaya hazırsalar, bu kişilerin Düşman karşısında akla uygun biçimde davrandıklarını, bu arada Düşman'ın kendilerine sanayide ve boş vakit-

lerde iş ve yatırım sağlayışına değer verdiklerini kabul etmek gerekir. En haksız hesaplar bile akla yatkındır örneğin, on milyon, yirmi milyon kişi ortadan kaldırılacağına beş milyon kişi ortadan kaldırılsın daha iyi. Savunmasını bu gibi hesaplarla doğrulayan bir uygarlığın kendi ölümünü imzaladığını söylemek boşunadır.

Bu koşullarda, varolabilen özgürlükler ve kaçamaklar yerlerini bulurlar ve düzenlenmiş sistemin bütünü içinde yokolurlar. Bu düzenli pazarda rekabet hep daha büyüyen ve daha çabuklaşan bir mal tüketimine doğru, gittikçe gericileşen biçimlere doğru gidişi yavaşlatmakta mıdır, hızlandırmakta mıdır? Siyasî partiler barışa ulaşmak için mi, yoksa silâh sanayini giderek daha güçlü ve daha pahalı kılmak için mi yarışmaktadır? «Bol» üretim henüz karşılanmamış ihtiyaçları karşılamaya mı çalışıyor, yoksa bu işi geciktiriyor mu? Birinci varsayımlar doğruysa, çokçuluğun bugünkü biçimi, niteliksel değişimin engellenmesi üzerinde büyük ölçüde etkili oluyor ve kendi kaderini belirleme felâketini haber veriyor demektir ve bu felâketi başlatmayacak demektir. Eğer böyleyse, demokrasi en etkin egemen olma sistemidir.

Yukardaki paragraflarda belirtilen refah devleti imgesi, örgütlü kapitalizmle sosyalizm, kölelikle özgürlük, bütüncüllükle mutluluk arasında yer alan melez bir canavarın özelliklerini taşır. Bu imgenin olasılığı, teknik ilerlemenin başlıca eğilimleri tarafından yeterince doğrulanmış ve patlayıcı güçler tarafından yeterince tersi söylenmiştir. Topyekün nükleer savaşa hazırlanma, bu savaşı başlatabilir; bu toplumu tehdit eden en büyük tehlike de budur işte. Tehlike, tehlike *ihtiyaç*'ını ortadan kaldırma yolunda her girişimi engeller. Bütüncüllükle mutluluk, tekelcilikle demokrasi, bağımlılıkla özerklik arasındaki hoş birleşmeye zarar verecek başka etkenler vardır; kısacası, bu etkenler, şartlı bir davranışla içten gelen bir davranış arasında, şartlı bir düşünceyle özgür bir düşünce arasında, oportünizmle inançlar arasında kurulmuş olan dengeye zarar verebilir.

En iyi örgütlenmiş kapitalizm bile, kazancın özel bir alınımı ve özel bir dağıtımı amacıyla, toplumsal ihtiyaçları iktisadın düzenleyicileri olarak kullanır. Yani, genel çıkarların gerçekleşmesini, özel yatırımların ve özel çıkarların gerçekleşmesine bağlamayı sürdürür. Böyle davranmakla, yaşama kavgasını yatıştırma olanağıyla bu kavgayı güçlendirme ihtiyacını, işin ortadan kaldırılmasıyla işi bir kazanç kaynağı alma ihtiyacını karşı karşıya getiren çatışma olanağını açık tutar. Toplumsal piramidin tabanında bulunanların, yani yabancıların ve yoksulların, işi olmayanların ve işe yaratılamayanların, zulme uğramış olan renkli ırkların, hapiste ve akıl hastanelerinde yaşayanların insanlıkdışı yaşama koşullarını sürdürür bu çatışma.

Çağdaş komünist toplumlarda, dış düşman, teknik gecikme ve şiddet mirası, kapitalizmin gerçekleştirmelerine ulaşma, ve onları aşma amacının baskıcı bir özyapıya sahip olmasını sağlar Giderek amaçtan çok araçlara öncelik verilir; yatıştırma gerçekleştirilirse, bu öncelik varoluş nedenini yitirecektir; kapitalizmle komünizm, bütün dünyada, dünya kurumları içinde, silâhlara başvurmadan rekabeti sürdürürler. Yatıştırma olsaydı, bu, gerçekten dünyayla ilgili bir iktisadın tahta çıkışı demek olacaktı; ulusal devletin, ulusal çıkarın, ulusal işlerin, ve bunların uluslararası bağlantılarının çekip gitmesi demek olacaktı. Ve dünya, tamı tamına bu ihtimale karşı seferber olmuştur.

«Cahillik ve bilinçsizlik öyle güçlü ki, ulusçuluk hareketleri alabildiğine gelişiyor XX. yüzyılın ne silâhları, ne sanayii, askeri ve iktisadi alanda, dünya çapında ağırlığı olan bu örgütlerin aracılığı olmadan güvenlikleri ve yaşayışlarını sağlama olanağı vermiyor *ülke*'lere. Ama Batı'da da Doğu'da da, ortak inançlar, gerçek değişimlere uyamıyorlar. Büyük'ler imparatorluklarını koruyorlar, ya da koalisyonlardan birine ya da öbürüne etkililik ve anlam veren iktisadi ve siyasi rejim değişikliklerini benimsemeden imparatorlukların mimari yapılarını değiştiriyorlar.»

Ve «Ulusun ve sınıfın aldatılmış insanları olan acı çeken kitleler, çatışmaların kaskatılığına bağımlı kılınmışlardır; bu çatışmalarda onların tek düşmanları, sanayiin ve iktisadın mistikleştirmelerini bile bile kullanan efendilerdir.

Modern sanayi ile yerelleştirilmiş iktidar arasındeki örtülü anlaşma bir ahlâksızlıktır; bu ahlâksızlığın gerçekliği kapitalist ve komünist kurumlardan ve yapılardan daha derindir, onu hiçbir zorunlu diyalektik zorunlu olarak yokedemez.»

Eğer çağdaş dünyada «egemen» olan bu iki toplum sistemi birbirine kaçınılmaz biçimde sıkı sıkıya bağlıysa, bu, ilerlemeyle siyaset arasındaki, insanla efendileri arasındaki çatışmanın bütünsel hale gelmesindendir. Kapitalizm komünizmle karşılaştığında, komünizme meydan okuduğunda, aynı zamanda, kendi olanaklarına karşı çıkmış olur böyle bir gelişimi kendi yararına engelleyen özel çıkarları kendine bağlamışsa bütün üretici güçleri görülür biçimde geliştirebilir. Komünizm kapitalizmle karşıtlaştığı ve ona meydan okuduğu zaman, o da kendi olanaklarına karşı çıkmış olur gözalıcı konforlar, özgürlükler ve daha kolay bir yaşayışın karşısına. Her iki sistem de bu olanakları tanımaz hale getirdi. Sonunda, ikisinin de amacı bir: egemen olmanın temellerini kundaklayacak olan bir yaşama biçimiyle savaşıyorlar.

Türkçesi : Afşar TİMUÇİN - Teoman TUNÇDOĞAN

SOSYALİZMDEN KOMÜNİZME GEÇİŞ

Stalinizmin son dönemlerinden bu yana bütün ideolojik çabalarda görüldüğü gibi, diyalektiğin Sovyet Marksist yorumu da, baştan sona sosyalizmden komünizme geçiş temeli üzerine kurulmuştur. (Buna komünist toplumun birinci evresinden ikinci evresine geçiş de diyebiliriz; çünkü bu iki formül birbirlerinin yerine kullanılmaktadır). Bu geçiş fikri, birinci Beş Yıllık Plândan sonra Sovyet devletinin güçlenmesinden bu yana, Sovyet Marksizminin temel ögelerinden biri olmuştur. Daha 1935'te, Stalin, Birinci Ulusal Stakhanovitler Konferansında yaptığı konuşmada, Stakhanov hareketini, «Sosyalizmden Komünizme geçiş koşullarını hazırladığı» için övmüş; bu hareketin, «ülkemizdeki işçi sınıfının teknik ve kültür düzeyinin «ikinci evre» için gerekli olan yükselmesine bir başlangıç olduğunu, bugün için bu hareketin henüz güçsüz olmakla beraber, yine de bir başlangıç sayılacağını» belirtmiştir. Ancak, bu geçiş fikri (ki bu olmaksızın, Sovyet Marksizmi, Marksizm olma iddiasında bulunamaz), başlangıçtan itibaren tek ülkede sosyalizm kuruluşuna eşlik etmiş olduğu halde, şimdi bu geçiş, Sovyet iç politikasının bundan sonraki hedefi olarak, oluşum içindeymiş gibi gösterilmektedir. Bu, Stalin'in son yapıtı olan «SSCB'nde Sosyalizmin Ekonomik Sorunları» adlı, ve yayınlandığı zaman, Sovyet Marksistleri tarafından, bu geçişin somut kalıplarını belirten tek güvenilir Marksist teori olarak övülmüş olan yazısının özüdür Bu yazı, Yirminci Kongrede maruz kaldığı sert eleştiriye karşın, önemini hâlâ sürdürmektedir.

Bu yazıda öngörülen, «normal» bir gelişimdir. Yani Batı ile savaşılmayacak demektir. Stalin, bu ön varsayım uyarınca, emperyalistlerin kendi aralarındaki çatışkılara, kapitalist ve sosyalist alanlar arasındaki çatışmadan öncelik tanınmasında diretmiştir. Yazının koca bir bölümü, kapitalist ülkeler arasında savaşın «kaçınılmaz oluşuna» avrılmıştır. Stalin, bu yazıda, kapitalizmin İkinci Dünya Savaşından sonraki kıtalararası birliğinin sadece bir siyasal düzen olmayıp, kapitalist ülkeler arasında savaşı eskisi gibi kaçınılmaz olmaktan çıkaran bir temel üzerine kurulmuş olduğunu ileri süren (ve Stalin'in «bazı yoldaşların çözümlemesi» diye atıfta bulunduğu) çağdaş kapitalizm konusundaki bir Sovyet Marksist çözümlemesini ilk kez olarak açıktan açığa söz konusu etmiştir. Emperyalizm konusundaki Marksist-Leninist teorinin bir yadsıması demek olan bu görüş, Stalin'in yazısında, sadece ***reddedilmek*** için söz konusu edilmiştir. Stalin, bu görüşü reddederken, Birleşik Devletler ile «köle gibi bağımlı» ülkeler (öncelikle İngiltere ve Fransa, ve sonra Almanya ile Japonya) arasındaki ekonomik çatışmaların yeniden canlanması üzerinde ısrarla durmuştur. Öte yandan ise, emperyalist kamp ile Sovyet kampı arasındaki bir savaş kaçınılmaz ***değildir.***

«Savaşın kaçınılmazlığı» tezi üzerinde yapılan değişiklik, çapraşıktır. Önce, geleneksel Marksist kullanım içinde, bu terim, *kapitalist* ülkeler arasındaki savaşlara özgüdür. Bu bakımdan, tez, emperyalizm doktrininin merkezi durumundadır. Oysa, tezin «düzeltilmiş biçimi», bunun tersine olarak, emperyalist kampla Sovyet kampı arasındaki savaşlara değinir. Artık, eskisi gibi kaçınılmaz olmaktan çıkmış bulunan savaş, işte bu Doğu-Batı savaşıdır. Bu çapraşıklık, bir kez çözüldü mü, Stalinist kavramla Stalin sonrası kavram arasında bir garip uygunluk olduğu göze çarpar. Yirminci kongrede, kapitalistler arası çatışmaların büyüdüğü hakkındaki önermeler, özleri itibarile (ve bazen de kelimesi kelimesine) Stalinist formüllerle aynıdır. Bu uygunluk, Stalin sonrası tutumun, Stalin'in son devrelerinde izlenilen politikayı, yani, «normal» kapitalist gelişime bağlı kalma, Doğu-Batı ilişkilerinde istikrar sağlama, Sovyet toplumunun iç gelişimini hızlandırma ve ekonomik-siyasal rekabete girme politikasını sürdürmek ve güçlendirmesiyle açıkça anlaşılmaktadır. Önlenebilir durumda olduğu önemle belirtilen savaş, kapitalist ve sosyalist ülkeler arasındaki savaştır Bu savaş, sosyalist kampın artan gücü ve kapitalist ülkelerdeki «barış-sever» halklar üzerindeki etkisi dolayısıyla önlenebilecektir. Mamafih, bu etmenler, genel olarak savaşı ortadan kaldıracak güçtedir. Bu yüzden, kapitalist ülkeler arasındaki bir olasılı savaş da, artık «kaçınılmaz» olmaktan çıkmıştır.

Sovyet Marksizminin, savaşın kaçınılmazlığı konusundaki tutumunun değişimi tutarlı görünmektedir Lenin'in, emperyalist savaşların kaçınılmazlığını belirttiği devirlere oranla, ulusal ve uluslararası durum temel ayrımlar göstermektedir ve bir «güç dengesi» kurulmuştur (yani Sovyet kampı güçlenmiştir). Bu denge, bir Doğu-Batı savaşına engel olacak duruma gelmiştir. Ancak, aynı engelleyici güç, (Sovyet kampının yararlanacağı) emperyalistler arası askeri çatışma olasılıklarını da azaltmış ve bir yandan da, kapitalist dünyadaki ekonomik ve siyasal güçlükleri arttırmıştır.

Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, kapitalist çatışmaların büyümesi tezi, Sovyet Marksizminin özünü meydana getirmektedir. Nitekim, Stalin'in son yazısında bunu yinelediği ortam içinde, bu tez daha da belirgin bir önem kazanmıştır. Stalin'in önermesi, sosyalizmden komünizme geçişi, Sovyet toplumunun gelişiminde, bundan sonraki evre olarak gösterilmiştir. Önerme, bu ortam içinde, iç politikaya, dış politikadan daha öncelik tanıma tutumunu yinelemeye yaramaktadır. ***Kommunist*** dergisinde, Stalin'in ölümünden sonra Sovyet dış politikası üzerine yayınlanan ilk yazıda, Marksizm-Leninizm uyarınca, «herhangi bir devletin dış politikasının, iç politikasının bir devamı olduğu ve buna göre yönetildiğini» belirtilmiştir. SSCB açısından, bu «normal» Marksist-Leninist düzen, İkinci Dünya Savaşı, onu izleyen stratejik uyarlamalar ve yeniden kuruluş dönemi tarafından bozulmuştur Ondokuzuncu Parti Kongresi, iç politikanın normal üstünlüğünün geri gelişi ve bu yeni evreye girişinin bir başlangıcı gibidir. Stalin'in «*Voprosy Ekonomiki*» dergisindeki yazısının, «gerçekte» emperyalistler arası çatışmaların, emperyalist kampla Sovyet kampı arasındaki çatışmadan ağır bastığını açıkça belirttiğini daha önce de söylemiştik. Stalin'in yazısının bu bölümü, partinin izleyeceği yolu belirtmekte devam etmiştir: Emperyalist güçler arasındaki ve emperyalist ülkeler içindeki çatışmalar, kapitalist gücün, içten içe «barışçıl» bir tarzda azalmasına yol açar

«ABD'nin saldırgan dış politikası, emperyalist kampın kendi içindeki anlaşmazlıkları büyütmektedir Sovyet dış politikası, gerek tek tek kapitalist ülkeler arasındaki önemli anlaşmazlıkların varlığını ve gerekse bu ülkelerin içinde ve hattâ kapitalist sınıf ve gruplara bağlı partilerin kendi bünyelerindeki anlaşmazlıkların varlığını hesaba katmamazlık edemez. Barışı korumak ve güçlendirmek ve de saldırgan, anti-demokratik güçleri zayıf düşürmek uğruna, bu anlaşmazlıklardan yararlanmak bizim ödevimizdir.»

Yazıda belirtildiğine göre, emperyalistlerin güçlülük politikasına, artık sadece geniş halk kitleleri değil, «hali vakti yerinde sınıflar» da karşı çıkmaktadır. «Bir avuç İstismarcının», sırf kendi çıkarları konusunda endişeye düştükleri için savaş çıkarabilecekleri tehlikesini yabana atmamak gerekirse de, «emperyalizmin güçlerini olduğundan fazla büyütmek, daha da büyük bir yanılgı olur.»

Emperyalizmin durumunun yeniden değerlendirilmesi dış politikaya yeni bir yön verirken, sosyalizmin ekonomik sorunları üzerindeki tartışma da, izlenilen bu tutumun iç temelini (ve belki de nedenini) göstermektedir. Dış politikadaki yöntem değişikliği, görünüşe göre, iç politikadaki bir yöntem değişikliği tarafından zorlanmıştır. Uluslararası hedeflere ulaşılması (en başta Batı toplumunun içten içe zayıflaması) tamamen, Sovyet toplumunun daha yüksek bir düzeye (Marksist terimlerle ikinci evreye) ulaşmasına bağlıdır. Stalin'in siyasal vasiyetnamesi de, bu geçiş konusunda Lenin'in vasiyetini yeniden formüle etmiştir Sovyet toplumunun daha da gelişmesi için, yeni ve uzatılmış bir «mühlet» gereklidir.

Stalin'in «Sosyalizmin Ekonomik Sorunları»nda, emperyalistler arası çatışmaların kaçınılmazlığı konusundaki önermesini, «bugünkü kapitalizmin temel ekonomik yasası»nın tanımı, azamî kâr amacı güdülmesinin gerekliliği» konusundaki önerme izlemiştir. Stalin, bu «yasa»yı, kapitalist gelişimin daha önceki dönemlerinde geçerli olmuş olan «vasat kâr düzgüsü yasası» ile karşılaştırılmıştır. Bu bölümü yorumlayan Marksistler, buradaki ortodoksluk sorunu üzerinde endişeye kapılmışlardır Marksist terimler içinde, azamî kâr elde etme ihtiyacı, kapitalist üretim kalıbının yapısından gelen doğal bir gerekliliktir ve «vasat kâr düzgüsü yasası» ile karşılaştırılamaz; çünkü, bu ihtiyaç, ya söz konusu ikinci yasaya bağlıdır, ya da sadece «ayrıcalıklı» teşebbüslere özgü bir ayrılıktır (istisnadır). Sovyet yorumcuları, bu itirazı hesaba almamışlar ve Stalin'in bugünkü kapitalizmin içinde bulunduğu durumu yeniden tanımlamaya yarayacak bir ipucu olarak görmüşlerdir.

Bu yeni tanımlamayla formüle edilen, kapitalizm buhranının «ikinci evresi» görüşü, sosyalizmin «ikinci evresi»ne geçişe karşılık olan bir zemin yaratmıştır. Kapitalizmin buhranı, Sovyet iç politikasını bu geçişe yöneltmeye elverişli bir uluslararası durum getirmiştir. Bu konudaki tartışmada, Sovyet sistemi içinde değişiklikler, yani sistemi «daha yüksek olan» ikinci evreye geçirecek değişiklikler yapılması gereği üzerinde önemle durulmuştur. Stalin'in yazısının büyük bir bölümü, sosyalizmde (yani bugünkü Sovyet sistemi içinde), üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki alış verişin, çatışmaları önleyecek durumda olduğu görüşünü ileri sürenlerin fikirlerini çürütmeye ayrılmıştır. Stalin, bu görüşe karşı ekonomik temeli meydana getiren ögeler arasında «mutlak uyuşum» olmadığını belirtmektedir. Üretim güçleri, sosyalizmde de, üretim ilişkilerinden «önde gitmektedir»; Stalin'e göre, bu, gelişimi biçimlendirmektedir ve üretim ilişkileri, toplumsal gelişime ayak bağı olmaya mahkûmdur. Ancak, özel mülkiyet ve özel denetim düzeninde, bu anlamsızlıklar sadece bir «yıkım»la çözülebilecek bir çatışmaya yol açarken, sosyalizmde, toplum, geri kalmış üretim ilişkilerini, zamanında ve toplum düzeninl «yıkmadan» üretim güçlerinin paraleline getirebilir. Gelişimin bir belirli döneminde, üretimciliğin artışı, «emeğin, değerler yasasına göre değil, toplumun meta ihtiyacının artışına göre düzenlenen üretim dalları arasında dağıtımını» olanaklı kılacaktır. Bu, «sosyalizmin (komünizmin) ikinci evresinin» temel niteliğidir. Stalin, Engels'in görüşüne değinmiştir: «Üretimin, bir bütün olarak toplumun ve *tek tek her bireyin* ihtiyacı uyarınca toplumsal olarak planlanmış düzeni». (Stalin'in yukardaki formülünde yer almış olan) Engels'in önermesindeki altı çizili sözler, çok açık seçiktir Bu sözler, *toplumun* meta ihtiyacının, *bireylerin* ihtiyaçları ile otoriter bir tarzda özdeş kılınmasına karşıdır. Marx ve Engels'e göre, ancak, toplumun ihtiyaçları gerçekten bireysel ihtiyaçlar durumuna geldiği ve bu ihtiyaçların gelişimi ile karşılanması toplumsal iş bölümünü belirlediği takdirde ve ancak o zaman, komünizm olabilir. Oysa, Stalin'in ikinci evre konusundaki tanımında, toplumun ihtiyaçlarının bireylerin ihtiyaçları ile, yönetim tarafından otoriter bir tarzda kılınmayacağına dair en ufak bir belirti yoktur. Stalin'in görüşüne göre üretim güçlerinin gelişimi, artık es-

kisi gibi karşıt özel çıkarlar tarafından engellenmeyeceği için, üretim ilişkilerinin bu gelişime ayak uydurması, Sovyet devletinin «yönetici ögeleri» tarafından gerçekleştirilebilir. Sosyalizmden komünizme geçiş, bu *yöneticilerin* işidir; «komünizm», bir yönetim tedbiri biçiminde alınacaktır.

Geçiş süresinin yıllara göre ayarlanması konusunda ise, Sovyet teorisyenleri, hâlâ Stalin'in 9 Şubat 1946'daki konuşmasında verdiği üç Beş Yıllık Plân rakamlarını esas olarak almaktadırlar. Son zamanlarda yapılan uyarlamalar göz önünde tutulursa, bu hesapla, ikinci evreye geçiş, en geç 1960-1965 arasında gerçekleşecektir Sürenin, nesnel koşullara göre ayarlanması daha önemlidir. Stalin, üç «temel hazırlık koşulu» saymıştır (1) Tüm toplumsal üretimin artması, ve üretim araçlarındaki artışın daha ağır basması, (2) «Kollektif çiftlik mülkiyetinin, bir bütün olarak halk mülkiyeti düzeyine yükselmesi», (3) «toplumun, bütün üyelerinin maddi ve manevi yeteneklerini ortaya çıkaracak biçimde kültürel gelişimi». Stalin, son koşulun sağlanması için atılacak ilk adımın, iş gününün «en az altı ve daha sonra beş saate» indirilmesi olduğunu önemle belirtmiştir. Bu dönemde ekonomik politikada alınması gerekli temel ekonomik tedbirler konusunda, Stalin (ücretlerin para miktarında artış ve kitle tüketimi metalarının fiatlarında sistematik bir azalışla) gerçek ücret tutarlarının en az yüzde yüz arttırılması gerektiğini ve «meta devri» düzeninin zararı pahasına, (özellikle kollektif çiftliklerin artık ürünlerini, ürün değişimi alanına aktararak) «ürün değişimi» sisteminin yayılması gerektiğini belirtmiştir.

İkinci evreye geçişin bu taslağı, Engels'in «Anti - Dühring»in üçüncü bölümündeki sözlerinden çıkarılmış olan geleneksel Marksist görüşü yeniden canlandırmaktadır. Ancak, Stalin'in bildirisi içinde, standard önermeler, bir siyasal yöntem ağırlığı kazanmışlar ve Stalin'den sonra gelen Stalin'e karşı olanlar tarafından bu biçimde alınmışlardır.

Üzerinde durulması gereken ilk nokta, bugünkü Stalin sonrası ve Stalin karşıtı tutumun, «geçiş»le ilgili sorunlar konusunda Stalin politikasını sürdürmekte oluşlarıdır. Bunu, kapitalist gelişimin değerlendirilmesiyle ilgili tutumda ortaya koymaya çalıştık. Aynı şey, Sovyet politikasının temel hedefleri açısından da geçerlidir. Yirminci Kongre sonucunda varılan kararlar, «ana ekonomik ödevi», «kişi başına üretim ölçüsünü, en gelişmiş kapitalist ülkeler düzeyine eriştirmek ve onları bırakmak» olarak tanımlamışlardır. Bu hedeflere ulaşabilmesi için, Kongre Kararları, ağır endüstrinin önceliğini ve tüketim malları üretiminde «hızlı bir gelişim» gerekliliğini öngörmektedir. Stalin gibi, Khrushchev de, geçiş konusunda «ütopik görüşleri» reddetmiştir. Kongre Kararları, Stalin'in gelişim için gerekli «temel hazırlık koşulları» önermesinin izinden giderek, Altıncı Beş Yıllık Plân boyunca, bütün işçilerin iş günlerini yedi ve kömür ve maden işçilerinin iş günlerini altı saate indirmiştir Stalin'in önermeleriyle uygunluk, teknolojik eğitim, «uzman» yetiştirilmesi ve «ülkenin bilimsel kuruluşları ile üretim arasında bağ kurulması» konularına verilen önemde de kendini göstermiştir.

Stalinizmle Stalin sonrası tutum arasındaki süreklilik ve uygunluk, Sovyet sisteminin öz yapısında varolan bir dinamiği yansıtma olanağı taşımasaydı, temel propaganda gerekliliklerinden biri olarak yorumlanabilirdi.

Sovyet sosyalizminin kuruluşu, oluşmakta iken, kendine göre bir diyalektik geliştirir demiştik. Bir yanda, totaliter yönetim, kendini ve karşı davranışlarda bulunduğu güçleri kuvvetlendirir (böylelikle, Batı toplumundan daha güçlü bir birlik ve beraberlik yaratır); böyle yapmakla da, Sovyet sisteminin, baskıcı ekonomik ve siyasal niteliklerini sürdürmüş olur. Öte yanda ise, yönetimin temel hedefine («gelişmiş ülkelere yetişmek ve geçmek» hedefine) ulaşabilmesi, elindeki üretim güçlerinin bütünüyle gelişimine bağlıdır. Sovyet Marksizminin bir ölüm kalım mücadelesi olarak gördüğü uluslararası rekabetin etkisi altında olan bu gelişim, modern bilim ve teknolojinin en ileri silâhlarıyla, artmakta olan üretimi, bireysel ihtiyaçların üretimi biçiminde «aşırı» bir bolluk düzeyine doğru iter. Artan üretimin, tüm yeteneğinin sürdürülmesi ve bu yeteneğin, zararlı ve yıkıcı amaçlar için kullanılmaması şartıyla, üretimin, ikinci evrede öngörülen niteliklere ulaşılmasını sağlayacak maddi ve kültürel serveti yaratması olasılıdır. (Bu nitelikler de, aslında yeterince iddiasız ölçüler içindedir.) bu olanak, üretim güçlerinin, gelişim süreçleri içinde, büyük ve ayrıcalıklı bir bürokrasiyi sürdürmeleri halinde dahi, söz konusudur Üretimciliğin, ayrıcalıkları geride bırakması ve ayrıcalıksız halkın içinde bulunduğu koşullarda ağır, ama niteliksel bir değişime yol açması ve buna bakışık olarak, genişleyen uygarlığın daha önceki dönemlerinde olduğu gibi siyasal kurumlarda da niteliksel değişimlere sebep olması beklenebilir.

Hiç kuşkusuz, totaliter yönetim, bu eğilimi ortadan kaldıracak güçtedir. Ve yönetim, üretim artışına ve bu üretimin bireysel ihtiyaçların karşılanmasına aykırı bir çıkar düşüncesiyle davranması, ya da bu eğilime karşı harekete geçmenin Sovyet devletinin varlığı için gerekli olduğu kanısına varması halinde, böylesi bir tutuma girebilir Yukarda da göstermeye çalıştığımız gibi, birinci alternatif söz konusu değildir. Bürokrasinin «sınıfsal çıkarı» (yani bürokrasinin çeşitli dallarına özgü çıkarın asgarî müştereki) ile üretim güçlerinin daha da fazla gelişmesi arasında sağlam bir bağıntı vardır ve yönetimin «sosyalizmin daha ileri dönemine» doğru gelişmesi, Sovyet toplumunun birlik ve beraberliğini büyük ölçüde etkileyecektir. Öte yandan ise, Sovyet devleti, (insan ve madde olarak) üretim güçlerinin çok büyük bir bölümünü, ülke içinde ve dışındaki asker) örgütlenmeye ayrılmıştır. Bu tutum, «ikinci evre»ye geçişi önler mi? Bir silâhlanma ekonomisinin, yaşam standardının yükselişi ile bağdaşması, teknik bir ekonomik sorun olmaktan öte birşeydir. Geniş bir askerî kuruluşun (silâhlı kuvvetler ve gizli polis), eğitimsel, siyasal ve psikolojik denetimleri ile birlikte ayakta tutulması, baskıcı üretim ilişkilerinde niteliksel bir değişime karşı koyacak otorite kuruluşları, tutumları ve davranış biçimlerini gerektirir. Bürokrasinin, belirli ayrıcalıkları ve güçleri olan ayrı bir sınıf olması bakımından, kendini sürdürmek ve buna bağlı olarak, baskıcı üretim (ve politika) ilişkilerini sürdürmekle çıkarı vardır. Ancak, asıl sorun, bu bürokrasinin temelindeki baskıcı ekonomik ve siyasal ilişkilerin, Sovyet toplumunun gelişimindeki daha temel ve genel çıkarlarla amaçlara aykırı olup olmadığıdır.

Eğer Sovyet Marksizmi çözümlememiz doğru ise, bu soruya verilecek cevap olumlu olmalıdır. Sovyetlerin bugün için temel hedefleri, sosyalizmin nihaî yengisinin bağlı olduğu «emperyalistler arası çatışmaları» nötralize eden, Batı dünyasındaki birliği yıkmaktır Bu birliği sağlayan ve koruyan güçler, aynı zamanda, ileri kapitalizmin yeteneklerine «yetişmek ve geçmek» amacına ulaşılmasını da tehlikeye sokmakta ve geciktirmektedir. Sovyet Marksist çözümlemede, Batı birliği, «sürekli savaş ekonomisi» temeline oturtulmakta ve bu ekonominin, kapitalizmin önde olmasından yararlanarak, kapitalist ülkelerde üretimin hızla gelişmesini ve örgütlü emekçilerin büyük çoğunluğunun kapitalist sisteme katılmalarını sağladığı belirtilmektedir. Bu ekonomik temel, Stalin'in dahi, sosyalizmin yengisi için vazgeçilmez bir koşul olarak gördüğü, kapitalist dünyadaki devrimi geri atmaktadır. Kapitalist savaş ekonomisini sürdüren neden ise, aynı zamanda Sovyetlerin kapitalist yeteneklerle etken biçimde rekabet edebilecekleri ikinci evreye geçmelerini de engelleyen, «katı» Sovyet politikasıdır. Bu nedenle, atılacak ilk adımın, «katı» politikadaki bir esnekliğe yönelme olması gerekir. Ancak bu, gerek dış ve gerekse iç politikada bir yöntem değişikliğine, ağırlığın askerî ve siyasal rekabetten, ekonomik rekabete kaydırılmasına ve Stalinist bürokrasinin liberal düzene sokulmasına bağlıdır. Böylesi bir tutum değişimi, yük-

sek endüstrileşme düzeyini gerektirir. Sovyetlerin, atom enerjisi kullanmaktaki başarıları, Sovyet liderliğinin, istenilen endüstriyel rekabet düzeyine ulaşıldığı kanılarını güçlendirecek önemli bir neden olmuştur.

Son zamanlardaki Sovyet politika gelişmelerinin temelinde yatan etmenlerin bunlar olduğuna inanıyoruz. Eğer, durum gerçekten bu ise, bu değişim, bir nesnel tarihsel koşuldan doğan ve Sovyet toplumunun temel yapısına özgü olan uzun vadeli bir tutumun bir bölümüdür. Nesnel tarihsel koşul (yani Stalinist güç politikası ile kapitalist birlik arasındaki karşılıklı etki ve ilişki) Sovyet devletini, temel strateJisini yeniden gözden geçirmeye; ve başarılı olduğu takdirde, artan üretimi, tüketicilerin ihtiyaçları için kullanmaya yönelecek bir «gevşeme»ye yöneltmiştir. Temel ekonomik tutum, kendine uygun bir siyasal tutum getirecek, yani baskıcı totaliter rejimin liberalleşmesine yol açacaktır.

Sovyetlerin Batı dünyası ile ilgili tutumlarında, bu yeni eğilim, Kore savaşının sonundan 1956'da Doğu Avrupa'da patlak veren ayaklanmalara kadar gittikçe gelişmiştir. Komünistler arası ilişkilerde de, bakışık gelişmeler olmuştur Sovyet - Yugoslav yakınlaşması; Hindistan ve Japon komünist partilerinin bir «meşru-demokratik» programa bağlanmaları; Batı Komünist partilerinin «yumuşak» stratejilerinin ve özellikle birleşik cephe politikasının, yani Stalincilikten uzaklaşmanın sürmesi (ve hattâ güç kazanması) bu gelişmelerden bir kısmıdır. Polonya ve Macaristan'daki olaylara yol açan, Stalincilikten uzaklaşma tutumu olmuştur. Sovyet liderliği, temel politika görüşlerine uygun olarak tepki göstermiştlr. Sovyet Marksizmi, sosyalizm ya da kapitalizm konusunda bir üçüncü alternatifin olduğunu kabul etmiş ve sosyalizm, bir arada beraber yaşama döneminde, Sovyetler Birliği ile sağlam bir ittifak içinde olmak biçiminde tanımlanmıştır. Bu bakımdan, Sovyet yorumuna göre, Doğu Avrupa devletleri «savunma kuşağı»nda meydana gelecek bir kopma, kapitalist etkilerin güçlenmesi ve hayati bir noktada, uluslararası güç dengesinin, bir kapitalist dünya lehine bozulması demektir. Ayrıca, Sovyetler Birliğindeki liberalleşme, sağlam bir endüstrileşme ve kollektivizasyon temeline oturtulduğu halde, Doğu Avrupa ülkelerindeki durum, bu olmamıştır. Endüstrileşme, hâlâ çok geri kalmış bir dönemde sürdürülmüş ve köylüler, millileştirilmiş ekonomi ve bu ekonominin siyasal kurumlarıyla etken ölçüde bir beraberliğe ulaştırılmamışlardır. Bu yüzden, ulusal liderliklerin ve onların izindeki işçi sınıfları ve aydın kitlelerin öznel amaçlarının ne denli içten olduğu hesaba alınmaksızın, «ulusal komünizm»e yönelen davranışlar, nesnel olarak zamansız ve sosyalizme karşı diye nitelenmişlerdir.

Doğu Avrupa olayları, hızlarını yitirmeye ve hattâ belki de, bazı alanlarda Stalincilikten uzaklaşma yolundan dönmeye yüz tutmuştur; özellikle uluslararası stratejide, büyük ölçüde bir «katılaşma» olduğu göze çarpmıştır. Bununla beraber, çözümlememiz doğru ise, temel eğilim sürüp gidecek ve tersine dönüşler olsa da, kendini kabul ettirecektir. Sovyet iç gelişmeleri açısından, bu durum, bugün için, «toplu liderliğin» devamı, gizli polisin gücünün azalması, merkeziyetçi tutumdan uzaklaşma, kanunî reformların gerçekleşmesi, sansürün gevşetilmesi, kültür alanında liberalleşme demektir. Bu politikanın, uzun vadeli sosyo-ekonomik tutumla olan ilişkisi, tüketim malları endüstrisinin gelişimine oranla, ağır endüstrinin hâlâ daha ağır basması olarak gösterilebilir «Malenkov planı», Stalin'in, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında sürüp giden uyuşmazlık konusundaki önermesini şöyle yorumlamıştır Stalin'in, ağır endüstri gelişimine «öncelik» tanınmasının, sosyalist plânlamanın, sosyalist plânlamanın temeli olarak kalması konusundaki öğüt ve emirlerine karşın, üretimin iki ana bölümü arasındaki ilişki, ikinci bölümün, yani tüketim malları endüstrisinin lehine olarak değiştirilmek zorundadır. İkinci üretim dalına öncelik tanınması teorisi, 1955 Ocak ayına dek, resmen reddedilmemişse de, bu konudaki karşıt tutum, Malenkov rejiminde ve daha 1954'te açığa vurulmuştur :

«Sovyet biliminde, Marksizmi bayağılaştıran ve bozanlarla tartışmaya yer verilmemelidir. Bazı İktisatçılar ... Marksizmin ekonomik öğretilerinin temel ilkelerinden birini, yani, özellikle sosyalist düzende, artan üretimin, II. Üretim dalına karşı (tüketim mallarının üretimine karşı) I. Üretim dalının (üretim araçlarının üretiminin) geliştirilmesine öncelik tanınmasını gerektirdiği tezini değiştirmeye kalkmışlardır.»

«Partinin ve Sovyet hükûmetinin, tarımı geliştirmek ve genel tüketim mallarının üretimi arttırmak üzere giriştiği eylemin ruhunu zedelemek için, bazı iktisatçılar, sosyalist düzende, artan üretimin, üretim araçları üretiminin tüketim malları üretimine oranla daha hızlı geliştirilmesini mutlak gerektirmediğini iddia etmişlerdir».

Ağır endüstri gelişimine öncellk tanınması, komünizme geçiş konusunda sadece toplumsal üretimin ülkede yaratacağı servet açısından değil, uluslararası açıdan da gerekli görülmektedir. Bir başka deyişle, SSCB'nin, ekonomik durumu kadar, askerî durumu da güçlendirilmelidir

Partinin savaş öncesi Beş Yıllık Plânlarda öngörmüş olduğu endüstrileşme programını yerine getiren Sovyet halkı, ülkenin etken savunusu için, sağlam bir ekonomik temel kurmuştur. Güçlü bir ağır endüstri, S.S.C.B.'nin yıkılmaz savunu gücünün temeli olmuştur».

Kapitlist dünya ile arada yaşama koşulları içinde, parti ve hükümet, Sovyet toplumunun sosyalist kuruluşu komünist kuruluşunu da sağlamak üzere, ağır endüstrinin gelişmesine öncelik tanımı tutumunu sürdürmeye mahkûmdurlar.

Hiç kuşkusuz, doktrin konusundaki anlaşmazlıkların altında, üst kademedeki bürokrasiler arasında, iktidarı paylaşma mücadelesinin bulunması da olasılıdır. Şurası mutlak ki; üretimdeki öncelik konusunda yapılacak kesin bir değişiklik, buna bakışık bir siyasal değişimi de zorunlu kılacaktır: Bu durumda, yöneticiler tabakasının ağır endüstri üzerindeki etkileri azalmaya mahkûmdur. Mamafih, siyasal mücadelenin anlamı çok daha temel nedenlere dayanmaktadır; Sovyet toplumu, gelişimde bir yeni dönüm noktasına varmış gibidir. Sovyet liderliği, bu dönüm noktasını tanımlamışlardır: Gelişim, ağır endüstrinin veya yaşama standardının yükselmesi gibi alternatiflerden birinin seçilmesini gerektirmeyecek bir düzeye ulaşmıştır. Bu düzeyde, yaşam standardının yükselmesi, ağır endüstri gelişiminin bir sonucu olarak sağlanabilir duruma gelmiştir. Bu görüşün temeli, rekabet düzeninde savaşa hazırlığı veya rekabet düzeninde halkın ihtiyaçlarının karşılanması değil; her ikisinin de sağlanmasıdır. İki alternatiften birini seçmek zorunluğu Stalin dönemine özgü olmuştur Bu dönemin başarılarıyla da, artık bu zorunluluk ortadan kalkmıştır.

Malenkov ve karşıtları, bu konuda fikir birliğine varmış gibidirler. 1955 Ekim'inde, Molotov'dan, sosyalist bir toplumun sadece «temellerinin» atılmış olduğu yolundaki 1955 Şubat'ında söylemiş olduğu) «hâtâlı» önermesini «düzeltmesi» ve sosyalist toplumun kurulmuş olduğunu belirtmesi istendiği zaman; bu, (Molotov'un kendisini de nitelemiş olan) bir koca devrin artık sona erdiğini ve bir yenisinin başladığını kabul etmesini istemek olmuştur. Stalin devrindeki alternatiflerin aşılmasına yol açan sosyo-ekonomik nedenleri özetleyerek belirten Khrushchev olmuştur. Khrushchev, 1953 Eylül'ünde, tarım programı konusundaki raporunu verirken şunları söylemiştir :

«Komünist Parti, ulusal ekonominin bütün dallarında başarılı bir gelişimi sağlamak için, ağır endüstrinin gelişmesi yolunu seçmiş ve bu yolda büyük başarılar elde etmiştir. Bütün dikkat ve çabalar, önümüzdeki bu ulusal ekonomik sorunun çözülmesine yöneltilmiş ve temel güçlerle araçlar bu işe ayrılmıştır. En iyi kadrolarımız, ülkenin endüstrileşmesi işinde görev almışlardır. Ağır endüstrinin, tarımın ve hafif endüstrinin aynı zamanda ve hızla gelişmesini sağlayacak araçlarımız yoktu. Bu itibarla, gerekli ön koşulları sağlamak zorunlu olmuştur. ***Şimdi bu ön koşullar vardır.*** Güçlü bir endüstri temelimiz, güçlenmiş kollektif çiftliklerimiz ve ekonomik kuruluşun tüm dallarında eğitim görmüş kadrolarımız vardır».

Yeni tutumun ulusal nedeni İşte budur : Leninist uygarlık

programı, birinci evrede tamamlanmıştır; Stalinist kuruluş kanalıyla, uluslararası «güçlükleri» önleme ve SSCB'ndeki tüketim düzeyini yükseltme yeteneğinde bir ekonomik temel kurulmuştur. Daha önce «aynı zamanda» yapılamayacak olan şey, artık olanak içindedir : Ağır endüstrinin «zorunlu gelişimi» bir yandan sürerken, öte yandan da, toplumsal üretimin giderek artan bir bölümü, bireysel tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneltilebilecektir.

Ancak, eğer, tüketim malları üretimine hız vermek ve arttırmak ve bir yandan da ağır endüstrinin öncelikli gelişimini sürdürmek kararı, ilerleme ölçüsünün Stalin döneminin ötesine geçeceğini gösteriyorsa, aynı zamanda, ilerlemenin, «aykırı olmayan» çelişkiler ve yönetim uyarlamaları çerçevesinde tutulacağını da gösteriyor demektir. Bir başka deyişle, geçmiş devrin yıkıcı bir biçimde «yadsınması» demek olacak herhangi bir niteliksel değişime kesinlikle karşı çıkılmaktadır. İlerleme ve liberalleşme, daha yüksek emek üretimciliği için yapılan amansız mücadeleye, sosyalist rekabete, halkın çalışma ve eğitim konusunda topyekûn seferberliğine bağlı kalacaktır. Yine de, sosyalizm «ruhu»nun bu biçimde sürdürülmesi, sadece Sovyet liderliğinin «iktidar hırsı» ile açıklanamaz. Bunun kökenlerini, daha çok, Sovyet devletinin içinde çalıştığı nesnel koşullara, Lenin'in siyasal vasiyetinde özetlenmiş olan kapitalizmle sosyalizmin bir arada yaşamasından gelen «anormalliğe» bağlamak gerekir. «Kapitalist bir çevre içinde» sosyalizm kavramı, halkın topyekûn seferberliğinden vazgeçmeye fırsat vermez. Bu görüş, aynı zamanda, sosyalist özgürlüğe ağır iş ve düzenceye bağımlı kılan değerler sisteminde köklü bir değişiklik yapılmasına da olanak tanımaz. Genel tüketim düzeyini yükseltecek olan, Sovyet hükûmeti ve partidir. Sürekli olarak yinelenen bu formül göstermektedir ki; kalkınma ve liberalleşme, «sosyalizmin temel yasası»nın uygulamaya konulması, «tabandan gelen» insiyatif ve özgürlüğün bir sonucu olarak gerçekleşmeyecek; devletin (ulusal ve uluslararası) siyasal zorunluluklara bağlı olarak düzenleyeceği ekonomik yayılmadan yararlanılarak sağlanacaktır. Bu tutumu sürdürme kararı, siyasal ve kültürel liberalleşmenin, gerek özel ve gerekse genel yaşamda, gerek çalışmada ve gerekse boş zamanlarda egemen olan baskıcı ahlâk düzenindeki gelişimle kaynaşmış olarak gerçekleştirilmesinden anlaşılmaktadır.

Sovyet ahlâk görüşünün toplumsal fonksiyonunu, bu incelemenin ikinci bölümünde ele alacağız. Burada,, Stalin döneminde kurumlaştırılmış olan sosyalist kuruluş «ruhu»nun yeni tutumdan etkilenip etkilenmiyeceği sorusu ortaya çıkıyor. Bu soruya verilecek en çekimser cevap dahi, iki ana etmen üzerinde durmak zorundadır : Bu etmenler, ulaşılmış ekonomik-siyasal gelişim düzeyi ve planlandıkları ve denetledikleri halde, kendi ihtiyaç ve amaçları olan yerleşik davranış kalıbı ve değerler sisteminin iç dinamiğidir. Bu noktada, ancak ekonomik-siyasal etmene değgin olarak, deneme niteliğinde bir cevap verilebilir.

Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, Stalinist görüşte, baskıcı bir mekanizma olarak devletin ortadan kalkışı, sosyalist devletin güçlenmesi koşuluna bağlıdır ve sosyalist devlet, ikinci evrede de varlığını sürdürecektir. Stalin'in ölümünden bu yana, bu görüşte herhangi bir değişiklik yapıldığını gösteren belirtiler yoktur. Stalin'in, sosyalizmin ilerleme süresinde sınıfsal çatışmanın büyümesiyle ilgili «hâtâlı formül»ü reddedildiği halde, küçümsenmeyecek ölçüde, devletin «demokratlaşması», merkeziyetçilikten uzaklaşma ve kendi kendini yönetme fikirleri öngörüldüğü ve hattâ uygulandığı halde, devletin ve parti öğelerinin güçlendirilmesinde devam edilmesi konusu hâlâ gündemdedir. Ve daha da önemlisi, böylesi bir değişime yol açacak herhangi bir nesnel etmen ya da eğilim yoktur. Uluslararası stratejide ve buna bakışık olarak iç politikada, özellikle tarım alanında yapılan yöntem değişikliği, rejimi öylesine güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır ki, bu yeni çabaların başarıya ulaşabilmesi için, tepeden inme ve şiddetli bir kısıtlama ve baskı gerekli gibi görünmüştür. Sistemdeki gevşeme, en azından baskı düzenindeki kadar planlı denetimi gerektirir. Ayrıcalıklar ve güç konusunda, bürokrasi ile tabandaki halk kitleleri arasındaki uçurum, bürokrasinin kendini sürdürmesine yetecek denli büyüktür. Bunun dışında, halkın eğitim ve öğrenimi, rekabet düzenindeki yönetici öğeler kitlesine bağlı olarak uyarlanmıştır. Doktrine göre, devletin, bireylerin dışında ve üstünde bağımsız bir güç olarak işleyen yapısı, «dolaysız üreticilerin» üretim araçlarının denetiminden uzak tutulmalarını gerektirir Toplumsal özgürsüzlük, siyasal özgürsüzlüğü yaratır. Söz konusu ettiğimiz tutum, siyasal özgürsüzlüğü hafifletmeye yönelmektedir. Ama ancak, bu tutum toplumsal özgürsüzlüğü etkilediği, ya da Stalin'in deyimiyle, gelişen üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışkılar gerçekten çözüldüğü takdirde, toplum yapısı baştan aşağı değiştirilebilir. Üretim güçleri ile ilişkileri arasındaki çatışkının çözümü, «sosyalizmin nihaî yengisi»ne ve bu «nihaî» yengi de henüz uluslararası devrime bağlı durumdadır. Bu bakımdan, devletin «göçüp gitmesi» konusundaki insiyatif Sovyet liderliğinin elinde değildir. Bunun gerçekleşmesi, «kapitalist çevrelenme» de bir kopmaya ve kopuşun Sovyet toplumu üzerindeki etkilerine bağlıdır.

Devletin gücünün sürdürülmesi, ideolojik alandaki baskı ve denetimi sürdürür. Rejimdeki gevşeme, büyük ölçüde olabilir; bireysel erkinlikler, ekonomik kazançların artmasıyla artabilir. Ancak, ekonomik kazançlar, siyasal kazançlar durumuna gelmediği, yani üretimin «dolaysız üreticiler» veya otomasyonun ilerlemesine uygun olarak «dolaysız tüketiciler» tarafından denetilmesine yol açmadığı takdirde, nicelik niteliğe dönüşemez. Bu durum gerçekleştirilmediği takdirde, Stalin sonrası refah devleti, Stalin devletinin mirasçısı olarak sürüp gidecektir. Ve yine bu durum gerçekleştirilmediği sürece, sosyalizm «ruhu» hep aynı kalacaktır. Bu durumda, Sovyet toplumu, ideoloji ve gerçek, bilinç ve toplumsal ilişkiler diyalektiğine borcunu ödemektedir. Bu diyalektiğe göre, gerçekten sosyalist olan bir altyapı, gerçek anlamıyla *özgür* olan bir ideolojide yansır. Bütün belirtiler göstermektedir ki; fikir gelişimi, «zorunluluklar alanının» determinasyonundan kurtulmuş ve bireylerin insancıl yetilerini özgürce kullanmalarına yönelmiştir. Materyalizm, gerçekleştirilmek yoluyla ortadan kaldırılır. Ekonomi, maddî ihtiyaçları karşılanmış bireylerin ortak denetimi altına girdiği zaman, bireylerin fikir gelişimi, baskıdan kurtulmuş olur. İhtiyaçların, zorunlulukların, yaşam mücadelesinin ve doğa ile savaşın ussal olarak düzenlenmesi, toplumun, üyelerinin içgüdüsel ve bireysel özgürlüğünü düzenlemekten vazgeçmesine yol açar. Mantık, bireysel özgürlük olarak görünür. Oysa, Sovyet toplumunda, altyapının giderek daha çok denetilmesi, ideoloji denetiminin artması ve ihtiyaçların üstesinden gelinmekle kazanılmış olan özgürlük alanının kısıtlanması ile bir arada yürümektedir. Stalin, çalışma gününün «en azından altı ve sonra da beş saate» indirilmesini (Marx'ın, özgürlük için temel koşul olarak öngördüğü bir ölçüdür bu.) istediği önermede, bu indirimin, «toplum üyelerinin, köklü eğitimleri için gerekli zamanı elde edebilmeleri»ni sağlama açısından zorunlu olduğunu ileri sürmüştür. Böylelikle, kazanılan zaman, ***serbest*** zaman olmayacak, bu zamanın eğitime verilmesi gerekli olacaktır.

Hiç kuşkusuz, eğitim, özgürlüğün ön koşuludur: Ancak ve ancak, bütün gerçeği öğrenmek ve bilmek, insanın engellenmiş, karşı çıkılmış ve yıpratılmış potansiyellerini yeniden elde etmek özgürlüğü, özgür bir toplumun kurulmasına ışık tutabilir. Stalin, ne tür bir eğitimi öngörmüştür? Stalin, «toplum üyelerinin, istedikleri işi seçebilmelerini ve ömürleri boyunca bir tek işe bağlanıp kalmamalarını sağlayacak, evrensel, zorunlu politeknik bir eğitim» getirilmesini istemiştir. Yirminci Kongre, yine bu programı izleyerek, «eğitim» üzerinde büyük önemle durmakta; «öğrenimle üretim arasında sıkı bir işbirliği esası üzerinde uzman» yetiştirilmesi ve «ülkenin bilimsel kuruluşları ile üretim ve ulusal ekonominin elle tutulur istekleri arasındaki bağın güçlendirilmesi» gerektiğini belirtmektedir. Görevlerin değiştirilebilirliği, kurumlaştırılmış iş bölümünün kaldırılması, gerçekten de Marksist teori uyarınca, sosyalist bir toplumun özelliği; insanın kendi öz yetilerinin, madde üretim süreci *dışında* her bakımdan gelişimi için gerekli koşuldur. Ancak, Stalin'in açısından, Marksist fikir, bütün insanların teknisyen ve mü

herdis oldukları bir toplum görüşü olarak görülmektedir. Marx ve Engels için, komünizmin hedefi, «çalışmanın kaldırılması» olmuştur. Sovyet Marksist görüşte ise, herşey, tek komünist toplumdaki emekçilerin olacaktır Serbest zamanın politeknik eğitim zamanına dönüştürülmesi ile, çalışma ahlâkının insanın içgüdülerine dek kök salması ile, yönetimsel denetim güvene alınmış ve geçmiş, güvenle geleceğe aktarılmış olur. Böylelikle, Stalin, Engels'in, çalışma, bir yük olmaktan çıkacak bir eğlence olacaktır yollu önermesini korkusuzca yineleyebilmiştir. Ancak, bu eğlence, baskı düzeninde izin verilen eğlenceden niteliksel bir ayrım göstermeyecektir.

İdeolojik görünüm, siyasal görünümle aynı paraleldedir. Devlet, tıpkı «kapitalist çevreleme»nin devam etmesi gibi, komünizm devrine geçildiği zaman da sürecektir. Çünkü devlet, toplumun tümünü düzenleyen ulusal ekonominin «kollektif öznesi»dir ve bu örgüt, bireylerin üstünde ve dışında olarak, toplumun nesnelleştirilmiş simgesi durumuna getirilmiştir. Toplumsal üretim, sistematik olarak devlet tarafından yönetildiği ve temel kararlar, devlet tarafından topluma kabul ettirildiği için, ilerleme, yani, artan üretimciliğin bireylerin ihtiyaç ve istekleri için kullanımı, devlet yetkililerinin kanalından geçmek zorundadır. Böylelikle, yönetimin sürdürülmesi, zorunlulukla özgürlük arasındaki uçurumu kapatmış, birinci evre ile ikinci evreyi ve sosyalizmle komünizmi özdeş kılmış olur. Daha önce de göstermeye çalıştığımız gibi, yönatimin kendisi ise, emek üretimciliğinin daha etken ölçüde büyümesi ve kullanılmasına bağlıdır: Emek üretimciliğinin gelişmesi ve etken kullanımı, toplumu daha yüksek bir evreye itme eğilimindedir. Ulusal ve uluslararası düzeydeki rekabet yeterliliği ve insanları, maddî ve entellektüel çalışmanın giderek daha iyi işleyen birer aracı biçiminde geliştirme ölçülerine göre gerçekleştirilen endüstrileşme ve uşçullaştırmanın vereceği meyvalar, ekonomik olduğu kadar siyasal nitelikte de olacak ve tek tek grupların ve bireylerin birbirinden ayrı çıkar ve amaçları üzerinde egemen olacaktır.

Bunun ödülü, insanın insana tahakkümünün sonu olmayacaktır. Yakın bir gelecekte, insanların yönetiminin yerine, nesnelerin yönetiminin geçmesi beklenilemez. Marx, teknolojinin özü itibarile «tarafsız» niteliği üzerinde ısrarla durmuştur Yel değirmeni bir feodal toplum yaratabilir; buharlı değirmen, bir endüstriyel kapitalist toplum yaratabilir ama ayni buharlı değirmen endüstriyel toplumun bir başka kalıbına da yol açabilir. Modern makineler, kapitalist kullanıma olduğu kadar, sosyalist kullanıma da açıktır. Bu demek oluyor ki; yetkin kapitalizmle sosyalizm, bu ***teknik*** temel üzerindedirler ve bu temelin nasıl kullanılacağı yolundaki tarihsel karar bir ***siyasal*** karardır. Bir arada yaşama döneminde, ekonomik etmenler, siyasal etmenlerdir. Bu sadece devletin ekonomi üzerindeki rolü bakımından değil, siyasal bilincin geliçip gelişmemesi bakımından da, bir siyasal ekonomi devridir. Sürekli artan üretimcilikle, daima daha iyiye giden mekanize ve koordine cihazın yeterliliği ile, her zamankinden daha vazgeçilmez görünen bir uyuşumun sağladığı nimetlerle işlenmiş olan tabandaki halkın bilinci, cihazın bulunduğu düzeyden başka bir siyasal düzeye ulaşmaz. Böylelikle, halk kitlelerinin, siyasal bir değişime yol açabilecek olan siyasal bilinç düzeyine gelmeleri önlenmiş olur.

İki karşıt toplumsal sistem, teknik gelişim alanındaki genel tutumları noktasında birleşirler. Örnekleri olduğu üzere (ve bizim de bu incelemenin ikinci bölümünde Sovyet ahlâk felsefesine ilişkin olarak belirteceğimiz gibi), bugünkü «komünist ruhu», Max Weber'in ilerleyen kapitalist uygarlığa atfettiği «kapitalist ruhu»na aşırı derecede benzetmektedir. Görünüşe göre, Sovyet devleti, bu ruhun düzenceli, kendi kendini sürdüren, rekabet düzeninde üretici ögelerini, tehlikelerden bağışık kılmakta ve siyasal denetim altında geliştirmektedir. «İş adamı kafasıyla yönetim», yönetici insiyatifi ve sorumluluğu, insan ve madde kaynaklarının bilimsel uşçullaştırılması, gerek Stalin ve gerekse Stalin sonrası dönemlerde, «yumuşak» ve «sert» politika devirlerinde, kişisel ve kollektif liderlik zamanlarında sürekli ileri sürülen istekler olarak kalmışlardır «İş adamı kafasıyla yönetim» tarzı, büyük uluslarası stratejiye, dış olaylardaki tutuma da uygulanmıştır. Lider tipindeki bu değişim, yani (daha 1922 de, Yeni Ekonomi'nin gelişmesiyle başlamış olan) profesyonel devrimci liderden yönetici lidere geçiş, bugün artık bütünlenmiş gibi görünmektedir. 1922 de, Lenin, tüccarlara, satıcılara ve yöneticilere, ticaret yapmasını bilmiyen, satış yapmasını bilmiyen, iş adamlığını bilmiyen inançlı devrimci komünistlere oranla öncelik tanıdığını belirtmiş ve şöyle demiştir «Çalışmamızın niteliğinin değişmiş olduğunu söylemekten çekinmiyoruz. Ülke içindeki en büyük düşmanımız, sorumlu (ya da sorumsuz) bir Sovyet makamını işgal eden ve vicdanlı, insaflı bir kişi olarak dünya ölçüsünde saygı gören Komünistlerdir».

Ancak, yirminci yüzyıldaki, iş adamı tipi politika ve rekabet yeterliliği havası, Max Weber'in tanımladığından çok daha başka bir niteliğe bürünmüştür. Gelişmiş endüstri toplumu, bir başka tür düzen ve başka tür davranış gerektirir. Kalkınma ve gelişim evrelerini birer ikişer atlayarak, «arkadan yetişme» durumunda olan Sovyet toplumu, alışılmış bir durumun aykırılığı karşısında kalmıştı. Doğa'ya ve insana egemen oluşun «atom» çağında, toplumsal üretimcilik, denetim ve kullanımın alışılmış kalıplarını geride bırakır. Toplumun birliği ve beraberliği, artık eskisi gibi, ekonomik güçlerin keyfine ve bunların bireysel hesap ve değer ölçülerine bağlı değildir; bu birlik ve beraberliğin çok daha güçlü bir düzenleme içinde sağlanması gerekir. Ekonomik, kültürel ve siyasal kontrollerin birbirine kaynaşması, ekonomik, kültürel ve siyasal kurumlar arasındaki ayrımları ortadan kaldıran bir uluslararası olgudur. Sovyetler Birliğinde, bu kaynaşma, ekonomik olduğu kadar, onaylanmış ve kabullenilmiş bir ideolojik amaçtır Sovyet endüstrisinin, iş yeterliliği ölçülerine göre yeniden biçimlendirilmesi gerektiği zaman, hükûmet, bu programın, Komünist Partisinin «endüstriyel liderliğini» güçlendirmekle yürütüleceğini kesinlikle belirtmiştir.

Ekonomik ve siyasal kontrolün bu kaynaşmasının, kendi kendine yürür duruma geldikten sonra çözülmesi gibi bir durum yoktur. Bu kaynaşma, millileştirilmiş ama sosyalize edilmemiş Sovyet ekonomisi ve büyük çapta endüstrinin uluslararası durumu içinde sağlam bir temele oturmuştur. Devletin bu durumu, yönetim içinde pek çok değişiklik yapılmasını olanaklı kılmaktadır Üst kademedeki egemenlik bir gruptan bir diğerine, partiden ordu üstünlüğüne, «komite egemenliği»nden kişisel egemenliğe vb. geçebilir. Mamafih, bu değişimlerin, ne Sovyet toplumunun temelini ve ne de bu toplumun ilerlediği yönü mutlak değiştirmeleri gerekmez. Durumda değişiklik yaratacak bir başka dünya savaşı ya da ona benzer bir belâ olmadıkça, ilerlenen yön, giderek gelişen bir refah düzeyidir. Yaşam standardının temel ihtiyaç maddeleri ve hizmetlerinin karşılıksız dağıtılacağı bir noktaya yükseltilmesi; çalışma mekanizasyonunun sürekli artışı; teknik görevlerin değiştirilebilirliği; halk kültürünün yayılması gibi gelişimler bu gidilen yönü açıkça belirtmektedir. Bu gidiş, sonunda teknoloji asgari müşterekinin altında kent ve köy çalışmasını, fikrî ve bedenî çalışmayı birbirine benzer kılacak, bir dengeye getirecektir. Teknik gelişim, daha önceki devirlerde uygulanan kısıtlayıcı baskıların üstesinden gelecek, bunlar, teknik açıdan battallaşmış olacaklardır. Bu durum, siyasal yapıda da değişikliklere yol açacaktır Bürokrasi ve bürokrasinin ayrıcalıkları yayılacak; üst tabaka ile tabandaki halk kitleleri arasındaki mesafe azalacak; siyasal denetim, teknik denetime dönüşecektir. Bir yeni diktatör çıkıp da, liderliği en üst mevkide toplasa dahi, kişisel egemenlik, yerini kollektif yönetime bırakacaktır. Sistem içindeki toplu hareket yeteneği artacaktır. Ancak bu değişimlerin kendileri, bir evrensel denetim, bir evrensel yönetim çerçevesi içinde yer alacak lardır. Refah devleti durumuna gelmenin, yönetimi doğrudan doğruya halkın denetimine verip vermeyeceği, yani Sovyet devletinin bir sosyalist ya da komünist demokrasi olup olmayacağı, bugünkü olgular ve eğilimlere bakılarak herhangi bir varsayım kurulmasına olanak olmayan bir soru durumundadır. Görünüşe göre, Sovyet toplumunun yapısında, böylesi uzun vadeli bir gelişimi hazırlaya-

cak herhangi birşey yoktur ve bu gelişim ne sadece Sovyet liderliğinin «karar»ına, ne de Sovyet yörüngesinin içindeki durumlara bağlı olmayacaktır. Çözümlememizden anlaşıldığına göre, SSCB'nde bir sosyalist demokrasinin ortaya çıkması, birbirleriyle ilişkili olan iki temel koşulun varolmasına bağlı olacaktır (1) Üretimin, bireysel ihtiyaçlara göre düzenlenmesini ve böylelikle ayrıcalıklı güçlere öncelik tanınmasını sağlayacak bir toplumsal servet düzeyi; (2) İki toplum sisteminin, ekonomilerini ve politikalarını, aralarındaki çatışmaya göre tanımlamayacakları bir uluslararası durum.

Her niteliksel değişimin, artık eskisi gibi bir ekonomik değişim değil, siyasal sorun olduğunu belirtmiştik Değişimin teknik-ekonomik temell siyasal sorun içinde yatmaktadır. «Sosyalist demokrasi»yi, yani üretim ve dağıtım denetiminin tabandan yapılması»nı engelleyen, artık o ürkütücü kıtlık ve yoksulluk değildir. Marksist görüşte, kıtlığın dağıtımı ve ortadan kaldırılması için girişilen düzenli çaba, başlangıçtan itibaren, hattâ birinci evre içinde dahi, sosyalizm kapsamına giren bir olgudur. Millileştirilmiş ekonomi temeli üzerinde, bu denetimin kurulması bir siyasal eylem olarak kalır. Bu bakımdan, bu denetimin kurulması, baskıcı devletin ve baskıcı devlet mekanizmasının ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bunun sağlanabilmesi, sadece bir iç savaşa bağlı değildir. Mamafih, siyasal eylem, ikinci koşula, yani iç savaşa bağlı gibi görünmektedir. Refah düzeyinin arttığı bir devlet, yaşamı daha rahat ve güvenli kılabilir Ama, Doğu-Batı çatışması, ekonomik ve siyasal tutumu belirleyici bir etmen olarak kaldığı sürece, bu refah durumu, asıl değişimi meydana getirmez. Çünkü, gerek nesnel ve gerekse öznel açıdan, totaliter bir zemin üzerinde baskıcı rekabet ve rekabet içinde seferberlik tutumunu mazur göstermekten başka birşeye yaramaz. Sovyet toplumunun tarihi, kaçınılmaz bir biçimde karşıtının tarihine bağlı gibi görünmektedir. Tek ülkede ve tek alanda sosyalizm ya da komünizm kurulmasının dışında ve ötesinde, sosyalizmin özü itibarile uluslararası nitelikteki etmeni egemenliğini sürdürür gibidir.

Ama bu düzende, Sovyet devletinin bundan sonraki gelişimi, kendisinin ortaya çıkardığı diyalektik yasaya bağlıdır. Niteliksel değişim, hiçbir zaman otomatik bir değişim olarak düşünülemez. Teknik ilerleme ve maddî kültürün, emek üretimciliği ve yeterliliğin düzeyi ne denli yüksek olursa olsun, sosyalist gerekliliklerden sosyalist erkinliklere değişim, ancak bilinçli çaba ve kararların sonucu olarak gerçekleşebilir. Baskıcı üretim ilişkilerinin sürdürülmesi, evrensel denetim araçlarının da yardımıyla, Sovyet devletinin, tabandaki halk kitlelerinin bilincini kısıtlamasına zemin hazırlar. Bürokrasinin, baskıcı devlet mekanizmasını sürdürmekte bir belirli çıkarı olmayabilir demiştik. Ancak, bu, Sovyet sosyalist kuruluş «ruhu»nun, sistemin belirli «ussallığı»nın, tabandaki halk kitleleri içinde ve bunlar tarafından baskıyı sürdürme eğilimini gösterip göstermediği, yani, yukardan gelen, baskının, tabandan gelen baskıyla karşılaşıp karşılaşmadığı sorusunu bertaraf etmiş olmaz. Bu durumda, Sovyet toplumu, Marx'ın kapitalist toplumun temel sürecine özgü gördüğü determinizmi yineleyecek ve yeniden yaratacaktır. Kapitalist toplum süreci içinde, Marksist teori ve pratik, bu determinizmi yıkacak ve öznel etmeni yani proleteryanın sınıf bilincini erkinliğe kavuşturacak bir araç durumundadır. Oysa, göstermeye çalıştığımız gibi, Sovyet toplumunda, Marksizm bu fonksiyonu yüklenmektedir. Yerleşik sistemi «kesinlikle yadsıyacak», engellenmiş potansiyellerini kavrayıp farkedecek bir kavramsal düzeyden yoksun bırakılmış olan yönetilenler, sadece yöneticilere boyun eğmekle kalmaz, aynı zamanda bu boyun eğişi kendi içlerinde yeniden yaratma eğilimini gösterirler. Yine de, bu süreç, sadece Sovyet toplumuna özgü değildir. İleri endüstriyel toplumun araçları ve ödülleri, üretim ve dağıtım düzeninin yol açtığı çalışma ve eğlenme tarzları, temel değerlerin değişimini, özgürlükten güvenliğe dönüşümü gerektiren bir yaşam biçimi kurmaktadır. Bu tür bir değişim ise, «olumsuz» siyasal bilincin değişimini engelleyecektir. Bu durumda, temel değerler sistemi, toplumun mevcut «ruh»u, toplumsal gelişimin yönünü belirleyen bir etken etmen rolüne girecektir. Bu etmenin çözümlenmesine bir bakıma yardımcı olmak üzere, bu kitabın ikinci bölümü, Sovyet ahlâk felsefesinin temel yapısı üzerinde duracaktır.

Türkçesi Seçkin ÇAĞAN

Maria Candelaria (Xochimilco) Emilio Fernandez yönetiminde çevrilen bir Meksika filmi (1943). Bas oyuncuları Dolores del Rio ile Pedro Armendariz idi. Yapıt, Maria Candelaria ile Lorenzo Rafael'in acıklı öyküsünü anlatır. İkisi de, Xochimilco gölü kıyılarında çiçekçilikle geçinen yoksul insanlardır Maria, hafifmeşrep bir kadının kızıdır. Bu yüzden sevgililer anlayışsızlığa ve nefrete kurban giderler. Gabriel Figueroa, 1946 Cannes festivalinde, bu yapıtıyla tanındı.

MARİN Luis Munoz (San Juan - 1898) Porto Riko'lu şair «Porto Riko'nun George Washington'u» sayılan Luis Munoz Rivera'nın oğluydu. Edebiyatla küçük yaşta ilgilendi. Yirmi yaşındayken, «La Revista de Indias» dergisini çıkarmaya başladı. Bu dergi, İspanyolca ve İngilizce olarak New York'ta yayımlanıyordu.

Luis Munoz Marin, 1920'de ülkesinin, özellikle yoksul halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmeye koyuldu. Bu konuya sadece edebiyatçı olarak değil, politikacı olarak da eğilmeye karar verdi. Porto Riko Senatosu Başkanlığı yaptı. En önemli iki kitabı, 1917'de yayımlanan «*Borrones*» ile «*Madre Haraposa*»dır.

Luis Munoz MARİN'den iki şiir

PROLETERLER

Bir eşek
dağa tırmanıyor
ağır ağır,
heybelerin altında titreyerek.
(Doruğu gösteriyor
iyimser kulakları.)

Bir duvarcı
tuğla koyuyor tuğla üstüne.
(Mırıltısı tekdüze,
bitmek bilmiyor.)

Tanrı
yıldızlara vermiş kendini.
(Derin bir sessizlik içinde.)

YAZI

Kırdım gökkuşağını
yüreğime çarparak,
yararsız bir kılıcı dizde kırar gibi.
Gül rengi, kan rengi bulutları üfledim
enginlerin ötesine.
Kendi düşlerimi boğdum
beslemek için bir başka düşü,
bana kahve yetiştiren insanların,
terleyen, ağlayan, öfkelenen insanların,
damarlarında yatan düşü beslemek için...
Yeremli göğüslerde yatan düşü
(Birazcık hava, birazcık günışığı!);
aç karınlarda yatan düşü
(Bir dilim ekmek, bir dilim francala!);
çıplak ayakların düşünü

MARİVAUX

(Taşlar azalsın yollarda, Tanrım,
cam kırıkları azalsın!);
kirli ellerin düşünü
(Yosun... sabun... yumuşacık, tertemiz!)
Ezilmiş yüreklerin düşünü
(Tutku... Yaşam!.. Yaşam!..)

Tanrı'nın yazıcısıyım ben,
Tanrı'nın uyarıcısı,
yıldızlarla, açlarla birlikte yürüyorum işte
o büyük gündoğumuna.

(Türkçesi ÜLKÜ TAMER)

Maricaux MİGER'in portresi.

MARİVAUX Pierre Carlet De Chamblain (Paris 1688 / Paris 1763) Fransız oyun yazarı. Riom darphanesi müdürünün oğlu hukuk okudu, sonra Paris'e yerleşti (1712). İlk yapıtları orta değerde üç romandır *Pharsamond ou Les Folies Romanesques* (1712), *Les Aventures de ... ou Les Effets Surprenants de la Sympathie* (...'ın Serüvenleri yada Cana Yakınlığın Şaşılacak Sonuçları, 1713-1714), *La Voiture Embourbée* (Çamura Saplanan Araba, 1714). Ayrıca, *İliade Travestie* (Kılık Değiştirmiş İlyada, 1717) ve *Télémaque* (1736) yazdı. Tiyatro ile ancak 1720'de ilgilendi: *Annibal* adlı trajedisi Comédie-Française'de pek başarılı olmadı. Tek başına bir gazete çıkardı *Le Spectateur Français* (1722-1723); bu gazete sonra *L'Indigent Philosophe* (1728), daha sonra Addison'un *Spectateur*'ünü öykünerek *Le Cabinet du Philosophe* adını aldı (1734).

marjinalizm (Fr marginalisme, İng. marginalism) Bir ürünün yada bir hizmetin değerinin, nihai olarak, bir satıcının söz konusu ürünü yada hizmeti teslim etmek için yapacağı fedakârlık marjı ile bir alıcının bu ürünü yada hizmeti elde etmek için yapacağı fedakârlık marjı arasında bir kıyaslama yapılarak belirlendiği düşüncesine dayanan ekonomi teorisi.

Teorinin çıkış noktası arz ve talep yasasıdır. Ama «marjinalist»ler psikolojik unsurları da işin içine sokarak bu yasanın verilerini mükemmelleştirdiklerini savunurlar. Arz sahibi en yüksek fiyatın peşindedir, talep sahibiyse en düşük fiyatın peşindedir. Tartışma burada başlar. Arz sahibi talep sahibinin olanaklarını hesaba katarak, talep sahibi de arz sahibinin olanaklarını hesaba katarak, ikisi de bir fedakârlık yapmak zorundadırlar. Arz sahibinin normal marjı oldukça dardır. alt sınırı, üretimin maliyet fiatı arz sahibinin yaşamasını sağlayan kârdır. Talep sahibinin teorik marjı ise satın alma gücüdür. Ama, gerçekte, talep sahibi, yapacağı ödemeyi, benzer bir ödemeyle yapabileceği alımlara göre bu ödemenin içerdiği fedakarlığı dikkate alarak hesaplar. Vereceği karar, psikolojik bir karar olacaktır, çünkü karşılaştırma yoluyla yaptığı bu muhakemeden sonra isteğinin şiddetini ölçmesi gerekir.

Marjinalizme bağlı ekonomistler arasında bir doktrin birliği kuramamaktadırlar. Bazıları, serbest girişime bırakılabilecek bir üretimin, belli bir rantabilitenin teminatı altında olması gerektiğini söylemelerine yolaçan bir üretim teorisiyle yetinmektedirler ancak üretim maliyeti ürünün satış fiyatından yüksek yada bu fiyata eşit olmayan bir toprak işlenmesine yolaçılabilir. Başka ekonomistler de bireyci bir muhakemeyle yetinmekte, arz ve talep yasası global olarak geçerli kalmakla birlikte, her satıcıyla her alıcı arasındaki gerçek işlemler üzerine çok farklı tepkilerin ortalama ifadesinden başka birşey olmadığı, bu tepkilerinse iradeler arasındaki iki yanlı çok sayıda bağlaşmalarla şartlandığı görüşünü savunmaktadırlar. Daha başkalarıysa, çeşitli işlemlerin gerçekleşmesini sağlayan psikolojik bağlaşmaların bütünsel hareketlere uyduklarını ve bireysel değil ama sosyal bir psikolojiden kaynaklandıklarını ileri sürmektedirler.

Marjinalist teorinin, daha başından, değer kavramıyla fiyat kavramını birbirine karıştırdığı açıktır. Arz sahipleriyle talep sahiplerinin olanak ve isteklerinin karşılaşmasının, serbest pazarlardaki fiyat saptamalarında bir rol oynadığı kesin olmakla birlikte, bu hiç bir zaman iradeler arasındaki uzlaşmanın söz konusu ürünün «değerini» belirlediği anlamına gelmez. Hattâ zararına satışı stok yapmaya veğleyen bir satıcının durumunda, fiyatın değerden, her halde normal marjdan düşük olması mümkündür.

Marjinalizmin önemi, rantabilite eşiğini dile getiren «marjinal maliyet» kavramına dikkat çekmesindendir. Sınır bir durumda bulunan sektör yada işletmelerin kaderinin daha iyi incelenmesine yol açmıştır. Ekonomik tahlillerde ve öngörülerin hazırlanmasında matematik hesapların kullanımını teşvik etmiştir.

Marks'çılık yada **marksizm** (Fr marxisme; İng. marxism). Marx ve Engels tarafından kurulan, Lenin tarafından geliştirilen metot ve teorilerin tümü. — Marksizm, Hegel'in felsefesinden hareket eden, ama bu felsefeye karşı çıkarak belirlenen bütünsel bir dünya görüşüdür. Bu görüşün bellibaşlı özelliklerinden biri, teoriyi pratikten ayırmaması; başka bir deyişle, teori ile eylem arasında organik bir bağ kurmasıdır. Teori açısından marksizm, o çağda egemen iki felsefe akımıyle, **idealizm** ve **mekanist maddecilik**'le hesaplaşarak işe başlar; bu hesaplaşmayı da, tarihsel ve toplumsal gelişmenin temel ilkesi olarak gördüğü, **emek** kavramına dayanarak yürütür. Şöyle ki: Marx'a göre, tarihi ve toplumu yaratan, Hegel'in ileri sürdüğü gibi İde değil, insandır; insan, somut ve gerçek bir doğa yaratığıdır; dolayısıyle hayatını doğa şartları içinde sürdürmek» ve «üretmek» zorundadır. Öte yandan insan, edilgin değil, etkin bir doğa yaratığıdır (zaten ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışması da bunu gösterir). Ne var ki çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için gerekli olan herşey, doğa tarafından hazırlanmış olarak sunulmaz insana; insan, ihtiyaçlarını gidermek için doğayla mücadele etmek zorundadır; işte bu sürekli ve zorunlu mücadele sırasında da, doğayı değişikliğe uğratır. Ama insan, doğayı değişikliğe uğratırken, kendi kendisini de değişikliğe uğratmaktadır: Örneğin insan, doğadan bir taş alır, bu taştan bir âlet yapar, böylelikle de doğayı değişikliğe uğratmış olur; ama bu âletten yararlanırken, insanın eli de âletin kullanımına uygun şekilde gelişecek, daha yetkin bir biçime girecektir; dolayısıyle insan, kendi kendini de değişikliğe uğratmış olacaktır; ve giderek, yeni özellikle edinecek, yeni nitelikler kazanacak, yani yeni ve daha aşkın bir öz sahibi olacaktır. Öte yandan, insanın ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya koyduğu ürünler, yeni ve eskisinden daha üstün ve daha karmaşık birtakım ihtiyaçlar yaratır; ve bu ihtiyaçların da karşılanması gerekir; tarihsel ve toplumsal gelişme de, insanın bu ekonomik etkinliği sonucunda ortaya çıkar. Demek ki, yaşayabilmek için insanın sürdürdüğü ekonomik etkinlik, yani geniş anlamında **emek**, bir yandan doğayı değişikliğe uğratırken; bir yandan da insanın kendi varlığını, hem de biyolojik plandan başlayarak tepkilerden geçip duygusal ve zihinsel etkinlik alanlarına ulaşan ve toplumsal planda kilitlenen bir derecelenme içinde (örneğin, taş kullanan elin gelişmesi, yeni tepkilerin doğup gelişmesine; bu, hem doğayla hem öteki insanlarla olan ilişkilerin yeni ve eskisinden daha karmaşık, daha zenda, toplum hayatının, dolayısıyle de tarihin

gelişmesine yol açar), değişikliğe uğratılmasıyle sonuçlanmaktadır. İşte Marx, kendisinden önceki bellibaşlı iki felsefe akımıyle olan hesaplaşmasını, bu temel «emek» ilkesine dayanarak yürütmektedir: 1 **Mekanist maddecilik** akımının düştüğü köklü yanılma, insanın etkin yanını unutmasıdır Yani bu maddecilik, doğanın insan üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu; insanın da bu dış etki karşısında tamamıyle edilgin kaldığını, baştan sona ve «mekanik» bir biçimde doğa kanunlarıyle bağımlı bulunduğunu sanmıştır. Dolayısıyle de, bir yandan insan ile doğa, öte yandan da emek ile insan arasında gittikçe karmaşık bir karakter kazanarak oluşan ilişkilerin ve karşılıklı etkilerin, insanı ve toplumu geliştirici rolünü kavrayamamıştır. Demek ki, insanı, asıl geçreğini ve somut varlığını göz önünde tutmaksızın, soyut bir kavram halinde düşünüp değerlendiren bu maddecilik, aslında ***metafizik***, bir görüştür. 2. ***İdealizm*** ise, bu maddeciliğe karşıt olarak, insanın etkin yanını ele alıp işlemiş; ama bu etkinliği, insan bilincinin bir sonucu sanmıştır. Yani insan bilincinin etkinliğini sağlayan temel nedenin, insanın doğaya karşı mücadelesinde dile gelen somut ve maddesel ekonomik etkinliği olduğunu kavrayamamıştır. İnsanın maddesel ekonomik etkinliği, idealizmin gözünde, âdeta insanı küçülten yanıdır. Demek ki, Marx'a göre her iki akımın da doğru bir yanı vardır; ama her iki akım da (biri, sonuçlarında; öteki, hareket noktasında) soyutluğa düşmek bakımından metafizik'tirler İdealizm, tezdir; maddecilik, antitez; marksizm ise bu iki anlayışın doğru yanlarını benimseyerek her ikisini de aşan ve üstün bir sentezi gerçekleştiren «diyalektik» bir maddecilik olacaktır. Bu maddeciliğin evren görüşüne, ***diyalektik maddecilik:*** tarih ve toplum görüşüne de, ***taarihsel maddecilik*** denilmiştir. Tarihsel maddeciliğin, özellikle toplumların ekonomik temellerinin analizine yönelen bölümü ise, ***bilimsel sosyalizm*** ismini almıştır

Marksizm kendini, eski felsefelerin yerini alan klasik anlamda bir felsefe olarak değil, belirli temel ilkelere dayanan ve varlığın genel gelişme kanunlarını veren bir araştırma metodu olarak tanımlar Bu, ***diyalektik metot***'tur; ve «metafizik metot»a karşıttır: Nesneleri kesin bir değişmezlik içinde meydana getirilmiş sayan metafizik metodun tersine, hareketle maddenin biribirinden ayrılamayacağı görüşüyle yola çıkar. Diyalektik metodun temel ilkelerini şöyle sıralayabiliriz: 1. «Evrensel bağlılık ve karşılıklı etki» ilkesi. Varolan tüm nesneler birbirleri üzerinde etkide bulunur birbirleriyle ilinti halindedir Evren, biribirlerini sürekli şekilde etkileyen ve biribirlerine zorunlu şekilde bağlı olarak gelisen nesnelerin meydana getirdiği bir bütündür. İşte bundan dolayıdır ki, diyalektik metot, üzerine eğildiği nesneyi, tek başına ve soyut bir varlık olarak değil, bir bütünün parçası olarak ve o bütünü meydana getiren öteki varlıklarla ilintisi içinde ele alıp inceler. 2. «Genel değişme ve sürekli gelişme» ilkesi. Varlık sürekli bir değişmedir, bir halden bir başka hale geçiştir. Alt bir plandan daha üst bir plana doğru gerçekleşir; dolayısıyle de, genel bir gelişmeye yolaçar. Evrende hiç bir şey, değişmeksizin kalamaz. Varlığın ve insan düşüncesinin en genel kanunlarındaki değişmezlik bile, mutlak değil, gerçeğin «değişir»liğine oranla süren bir değişmezliktir Mutlak olarak değişmeyen tek şey, «değişme»nin kendisidir. Değişmeyi sağlayan da, evrensel harekettir «Hareket, maddenin varoluş şeklidir. Hiç bir yerde ve hiç bir vakit, hareketsiz madde olmamıştır ve olamaz.» (Engels). Ama bu değişme, düz bir şekilde değil, alt plandan daha üst bir plana doğru, yani bir ***aşma*** şeklinde gerçekleşir. Aşma, varlığın yeni nitelikler edinme yoluyle, yeni ve daha üstün bir gerçekliğe dönüşerek diyalektik bir şekilde gelişmesidir 3. «Niteliksel değişme» ilkesi. Varlıktaki değişme, önce bir nicelik birikimi şeklinde başlar; yani başlangıçta bu, «niceliksel» karakter taşıyan bir değişmedir: Suyu ısıttığımız zaman, sıcaklığın derece derece değiştiğini görürüz; burada ısının artması hali, «niceliksel» bir değişmedir. Ama suyu 100 dereceye kadar ısıtacak olursak, buhara dönüştüğünü yani «niteliksel» bir değişmeye uğradığını görürüz. Niceliksel birikimlerin sonucu olan niteliksel değişme, bir ***sıçrama*** şeklinde ortaya çıkar. Demek ki, meydana çıkan her şey, çoğu zaman hiç farkına varılmaksızın ve ağır ağır ilerleyen bir hazırlanma sonucunda zorunlu olarak meydana gelmektedir; ama biz çoğu zaman, durmaksızın ve gizliden gizliye biriken niceliksel değişmelerin niteliksel bir değişmeye dönüşümünü, ancak sıçrama anında farkederiz. 4. «Çelişme» ilkesi. Bir varlıkta, o varlığı kendisi olmağa sürükleyen yönsemenin yanı sıra, başka bir varlık olmağa sürükleyen karşıt bir eğilim vardır; ve her türlü değişme, işte bu karsıt güçlerin çelişmesinden doğar. İçlerinde karşıtlık olmasaydı, bütün nesneler hep aynı kalırdı. Kendi karşıtını içinde taşımak demek kendi yokoluş şartını, yani kendi **olumsuzlama**'sını içinde taşımak demektir. Ama kendini olumsuzlayarak değişmeye uğrayan ve yeni bir varlık olarak ortaya çıkan şey de kendi karşıtını içinde taşıyacağından, o da kendini olumsuzlayacak; böylece, daha üstün plandaki bu ikinci olumsuzlama, ilk olumsuzlamayı ortadan kaldırmış olacaktır Çelişme ilkesinin temel kavramı olan, **olumsuzlamanın olumsuzlanması** budur.

Diyalektik metodun bilgi teorisine uygulanmasına, **diyalektik mantık** denir. Diyalektik mantığın temeli, «teori ile pratiğin birliği» ilkesidir: Marksizme göre insan düşüncesinin hakikati bulup bulamayacağı problemi, soyut bir şekilde, yani insanın somut etkinliği, yani praksisi göz önüne alınmaksızın çözümlenemez. Bu, bir bilginin hakikate uygun olup olmadığını anlamamız için onu pratikte sınamanız, pratik hayatla yüzleştirmemiz gerektiğini dile getirir Demek ki, doğruyu yanlıştan seçmemizi sağlayan ölçüt, pratiktir. Pratikle doğrulanmayan teorik bir ispatlamanın hiç bir değeri yoktur Dolayısıyle de hakikate uygun bilgi; praksis'in, yani insanın doğa, toplum ve bilim alanında gösterdiği maddesel etkinliğin sınavından geçmiş ve doğruluğu böylece ortaya konmuş olan bilgidir Nitekim doğa alanında herhangi bir bilimsel varsayım, gözlem, deney, deneyleme ve uygulama praksisiyle gerçeklenmeden önce geçerlik kazanamaz. Bu, doğa alanında böyle olduğu gibi, toplum alanında da böyledir Ve böyle olduğu içindir ki, doğru bilgi, doğayı olduğu kadar toplumu da etkilemek ve değişikliğe uğratmak için, elimizdeki bellibaşlı araçtır. «**Bugüne kadar filozoflar, dünyayı yorumlamakla yetindi; oysa bugün söz konusu olan dünyayı değiştirmektir.**» diyordu Marx. Demek ki, marksizme göre, teori, dünyayı değişikliğe uğratmağa yarayan bir güç, pratik bir araç haline getirilmelidir. Doğa ve toplum konusunda, doğrulukları praksis tarafından ortaya konan bilgilerimiz, bizleri her türlü **yabancılaşma**'dan kurtararak bütünselliğe ve hürriyete götüren ana kanunları bulmamızı sağlamaktadır.

Marksçılık, Marksçılık - Leninçilik ve Marksist - Leninist parti Üzerine :

I

İşçi sınıfı'nın ve onun ***Marksçı Leninci parti***'sinin bilimsel dünya görüşü... ***Marks, Engels*** ve ***Lenin***'in bilimsel görüşlerinin ve teorilerinin, bağlamlı bir bütün oluşturan sistemi.

Marksçılık - Leninçilik komünist ve işçi partilerinin pratik faaliyetinin teorik dayanağıdır; proletaryanın ***sınıf savaşımı***'nın stratejisini ve taktiğini kurup temellendirir; böylece, pratik, dünyanın devrimci yoldan dönüştürülmesine hizmet eder. Uluslararası komünist ve işçi hareketinin ortak deneyimlerine dayanılarak Marksçılık Leninçilik'in yaratıcı bir zihniyetle geliştirilmesi ve sosyalist sistem içinde uluslararası işçi hareketinin en büyük kazanımlarından biri olarak maddi bir güç, maddi bir gerçek durumuna getirilmesi. Marksçı Leninci dünya görüşü içinde teori ile pratik arasında sağlanan bütünlüğe en önemli kanıttır.

Marksçılık, 1840'larda, işçi sınıfının ilk kez ayrı bir tarihsel güç olarak toplumsal gelişmeye katıldığı dönemde, bu sınıfın sınıfsal çıkarlarının teorik ifadesi olarak doğmuştur. İşçi sınıfının, sınıf savaşımını başarıyla yürütebilmesi için, o dönemde toplumsal gelişmenin tabi olduğu yasal düzenlilikleri bulacak, işçi sınıfının kurtuluşu için gerekli yolları, amaçları ve yöntemleri sağlayacak, işçi sınıfının sosyalist toplumu ve komünist toplumu kurmaya yönelik tarihsel görevini ortaya koyacak bilimsel bir teoriye gereksinim vardı. Marksçılık, kendi teorisi-

ni kurarken, 18. ve 19. yüzyılın ilerici fikir mirasından hareket etti. ***Marks*** ve ***Engels***, insanlık tarihinin en büyük fikir kazanımlarıyla bağlantı kurdular ve özellikle bir yandan klasik Alman felsefesinin iki büyük düşünürünün fikirlerinden, ***Hegel***'in diyalektik felsefesi ile ***Feuerbach***'ın maddeci felsefesinden, öte yandan ***A. Smith*** ile ***Ricardo*** gibi klasik İngiliz burjuva ekonomi politiğinin temsilcilerinin emek değer teorisinden ve nihayet, ***Saint Simone***, ***Fourier*** ve ***Owen*** gibi ütopik sosyalistler ile, yine ***Cabet*** ve ***Dezamy*** gibi ütopik komünistlerden yararlandılar. Bu fikir miraslarını, proletaryanın sınıf çıkarlarını gözönünde bulundurarak eleştiri süzgecinden geçirdiler ve böylece, kendilerinden önceki toplum teorilerinin tüm olumlu yanlarını kendi içinde koruyarak aşan, insanlığın ilerici düşüncesinin ortaya attığı ve o zamana kadar yeterli bir karşılık bulamadığı sorunlara yanıt getiren bilimsel bir teori yarattılar.

Proletaryanın tarihsel görevinin bilimsel olarak saptanıp temellendirilmesi, felsefi düşüncede bir devrim olmasıyla, toplumun ve doğanın yepyeni bir anlayışla ele alınmasıyla ve bunlara nitelikçe yeni bir bakış açısı getirilmesiyle olanaklı olmuştur. Bu yeni bakış açısı, insanlık tarihinin genel gelişme ve hareket yasalarının keşfedilmesine ve bilimsel olarak derlenmesine sıkıca bağlıydı.

Marks ve ***Engels***, işçi sınıfının, dünyayı zihinsel ve pratik açıdan kavrayarak, kendisinin tarihsel gelişme içindeki nesnel yerini ve rolünü anlayabilmesi için gereksinim duyduğu bilimsel fesefeyi ***diyalektik ve tarihsel maddecilik*** biçiminde ortaya koymuşlar; Marksçı ekonomi politikte, kapitalist —» ***sosyo ekonomik kuruluş***'un, kendi içinde taşıdığı nesnel çelişkiler nedeniyle son bulacağını ve yerini sosyalist toplum düzenine bırakacağını kanıtlamışlar; —» ***işçi sınıfının bilimi*** teorisinde de, kapitalist sömürüden ve baskıdan kurtulabilme'c için işçi sınıfın nasıl savaşım vermesi gerektiğini ve bu sınıfın sosyalizmi ve komünizmi ne yoldan kurmak zorunda olduğunu göstermişlerdir. Marksçılığın maddeci tarih anlayışının felsefi-teorik temellerinin geliştirilip işlenmesi, ***Marks*** ve ***Engels***'e, «bütün toplumsal değişmelerin ve politik alt üst oluşların en son nedenin... insanların kafalarının içinde, onların mutlak doğruyu kavramalarında değil, üretim ve mübadele ilişkileri tarzının değiştirilmesinde aranması gerektiğini öğretmişti. Bunlar, ***felsefe***'de değil, söz konusu dönemin ***ekonomi***'sinde aranmalıydılar.» ***(Lenin)***

Marksçı ekonomi politik, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin yanısıra, Marksçı dünya görüşünün bütünleyici parçalarından biridir; çünkü, ilk kez maddeci tarih anlayışı sayesinde, kapitalist üretimin sırrının, artı değer teorisi aracılığıyla ortaya çıkarılmasından sonra, sosyalizm de bir ütopya olmaktan çıkmış, bir bilim niteliği kazanmıştır. Ve yine ilk kez, tarihsel maddecilik açısından kapitalist üretim tarzının ekonomik analiz sayesinde, gerek kapitalist üretim tarzı içinde daha yüksek bir ***üretim tarzı***'na geçişin maddi önkoşullarının varolduğunu, gerekse bu geçiş aşamasını gerçekleştirecek toplumsal gücün bulunduğunu gösteren bilimsel kanıt ortaya konmuştur.

Marks ve ***Engels***, kapitalist üretim tarzı içinde egemen olan sınıf savaşımından hareket ederek ve bu toplumsal kuruluşunun dış-görünüşünden kalkıp onun özüne doğru inerek, sınıf savaşımının bilimsel teorisini tamamlamışlar; bu öğretiyi, sosyalist toplumun kuruluşunu gerçekleştirecek temel politik iktidar olarak kabul ettikleri ***proletarya diktatörlüğü*** fikrine kadar geliştirmişlerdir Proletaryanın kapitalizmi aşarak, onun yerine sosyalizmi kurma savaşımında uygulayacağı stratejiyi ve taktikleri belirleyen sınıf savaşımı öğretisi, «işçi sınıfının bilimi»nin teorik görüşlerini kapsar.

Marksçılığın yukarıda sözü geçen üç bütünleyici parçası ayrılmaz bir bütünlük oluş tururlar birbirlerini koşullarlar, birbirlerine bağlıdırlar ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler. Yani Marksçı - Leninci sistem, kendini oluşturan bütünleyici parçaların basit bir toplamı değil, karşılıklı olarak birbirine sarmaşan bilgilerin oluşturduğu bir bütündür. Bu teorinin bütünlüğü içinde, her bir kesimin kendine özgü bir yeri vardır ve bunlar, Marksçı Leninci dünya görüşünün bir bütün olarak ortaya attığı sorunların çözümlenmesinde önemli işlevler görürler.

Marksçı Leninci sistemin tüm yanlarının ve kendini oluşturan bütünleyici parçaların tutarlı bütünlüğü, en yüksek ifadesini, işçi sınıfının tarihsel görevini gerçekleştirmek için giriştiği sınıf savaşımında bulur. «Marksçı öğreti içindeki en önemli şey, sosyalist toplumun yaratıcı gücü olan proletaryanın tarihsel rolünün aydınlığa kavuşturulmasıdır.» ***(Lenin)*** Böylece, felsefe, ekonomi politik ve işçi sınıfının biliminin bilimsel olarak temellendirilmesiyle sağlanan bütünlükte, devrimci partinin ve işçi sınıfının birliğinde, Marksçılık Leninciliğin sınıfsal karakteri belirginleşir. Marksçılık Leninciliğin sınıfsal karakteri, kesin taraflılığı ve bilimselliği, onun tek tek yanlarının ve bütünleyici parçalarının belirgin birer özelliği olmayıp, Marksçılık Leninciliğin uyumlu bir bütün oluşturan dünya görüşünün temel özelliklerinin ve belirgin yanlarının ifadesidir

Lenin, Marks'ın ve Engels'in öğretisini, işçi sınıfının uluslararası savaşımlarının ve ulusal kurtuluş hareketlerinin yeni deneyimlerine dayanarak yaratıcı bir katkıyla geliştirmiş ve zenginleştirmiştir. Böylece Marksçılığın gelişiminde yeni bir aşama başlamış, Marksçılık, Marksçılık Leninciliğ gelmiştir.

«Leninciliğ; bu emperyalizm ve proletarya devrimleri çağının, sömürgecilik sisteminin çöküşünün ve ulusal kurtuluş hareketlerinin utku çağının, insanlığın kapitalizmden sosyalizme geçişin ve komünizmi kurma çağının Marksçılığıdır.» ***(SBKP MK'nin Lenin'in 100. doğum yıldönümü tezlerinden)***

Toplumun çağımızda tabi olduğu zorunlu genel yasal düzenlilikleri ortaya koyan ve çağımızın karakterini sosyalizme devrimci yoldan geçişini en önemli ideolojik dilahı ve bilimsel pusulasıdır. Leninciliğ, proleta...nın dünya tarihindeki yerini, onun yeni tip devrimci partisinin, proletarya diktatörlüğünün kurulmasındaki rolünü; sosyalist ***devrim***'in ve emperyalizm dönemi koşulları altında, sosyalist toplumun kuruluşunun, proletarya devrimiyle kapitalizmden sosyalizme ve komünizme dünya çapında geçiş dön...nin, genel yasal düzenliliklerini bulup temellendirmiştir.

Lenin, yeni teorik ve pratik sorunları, Marksçılığın bütün revizyonist çarpıtmalarına karşı savunmuş; devrimci Marksçılığın ilkelerinden hareket ederek, Marksçı öğretinin her kesimini geliştirmiş ve bu öğretiyi doğa bilimlerinin yeni buluşlarını değerlendirmiş, ekonomi politikte Marksçılığın emperyalizm konusundaki ve sosyalist ekonominin temelleri konusundaki görüşlerini geliştirmiş, burjuva demokratik devriminin sosyalist devrime dönüştürülmesini açıklamış, yeni tip parti öğretisini, sosyalist devrim aşamasında sınıf savaşımını, işçi sınıfının emekçi köylülerle ve halkın diğer tüm emekçi katmanlarıyla bağlaşıklığını açıklayıp temellendirmiş, Marksçı devlet teorisini geliştirmiş ve kuruluş planlarını hazırlamıştır.

Çarlık Rusyası'nda başlayan Oktobr Devrimi, Sovyetler Birliği'nde ve diğer sosyalist ülkelerde sosyalist toplumun kurulması çabaları; Leninciliğin çağımızın Marksçılığı olduğunu doğrulamıştır.

Sovyetler Birliği işçi sınıfı, Lenin'in kurduğu partinin önderliğinde ve Lenin'in öğretisine dayanarak, kapitalizmden sosyalizme ve komünizme dünya çapında geçişi başlatmış ve günümüzde yeryüzünün altıda birinde sosyalizm bir gerçek haline gelmiştir

Marksçılık Leninciliğin gelişmesini sürdürmesi, bütün Marksçı Leninci partilerin teorik çalışmalarıyla olanaklı olmaktadır. Bu yüzden Marksçılık Leninciliğin korunması, zenginleştirilip geliştirilmesi, komünist ve işçi partilerinin en başta gelen görevidir Sınıf savaşımının stratejisinin ve taktiklerinin ortaya çıkardığı yeni sorunların, yeni fenomenlerin sürekli olarak ve derinlemesine analizleri yapılmayacak olursa, Marksçılık Leninciliğ bir dogmaya dönüşür, bir bilgi edinme yöntemi ve devrimci eylemde yol gösterici öğreti olma özelliğini yitirir. Bu nedenle, dünya sosyalist sisteminin ve anti-emperyalist hareketin ilerleyip güçlenmesi, ancak Marksçılık Leninciliğin iyice kavranmasıyla, geliştirilmesiyle ve ardıcıl bir şekilde savunulmasıyla olanaklıdır. «Tarihsel deneyimler göstermiştir ki, Marksçı Leninci öğretinin ilkelerinden, onun en-

ternasyonalist karakterinden her sapma, her uzaklaşma, bu bilimsel teoriyi burjuva liberal ya da sahte devrimci safsatalarla değiştirmeye kalkışan her girişim, uluslararası işçi sınıfının tarihsel hedefleriyle ve sosyalizmin temel çıkarıyla kaçınılmaz olarak çatışacaktır.» *(SBKP MK Tezleri)*.

Marksçılık Leninciliğin etkisi, dünyanın dört bir yanında gitgide yoğunlaşmaktadır. Bu öğretinin ortaya koyduğu fikirler, dünya tarihinin en büyük devrimci değişimlerinde yol gösterici olarak uygulanmış, böylece geçerliliklerini doğrulamışlardır. Bu yüzden, gittikçe daha çok sayıda insan, çağımızın ve geleceğin sorunlarını çözebilecek biricik ideolojinin ve bilimin, Marksçılık Leninçilik olduğunu görmekte ve kavramaktadır.

Marksçı Leninci parti
II

İşçi sınıfı'nın en yüksek düzeydeki politik örgütü...

İşçi sınıfının en ileri, en bilinçli kesimini bir savaşım birliği halinde biraraya getiren bu örgüt, işçi sınıfının öz çıkarlarını ve tarihsel hedeflerini, bir program halinde ifade eder; işçi sınıfının ve onun bağlaşıklarının, kapitalizmin aşılmasını içeren tarihsel görevlerini yerlerine getirerek, kendi sınıf çıkarlarını gerçekleştirmek için yürüttükleri savaşımı yönetir.

Marksçı - Leninci parti, sınıfsal içeriği, amaçları ve kuruluşu bakımından, diğer bütün burjuva partilerinden, özellikle reformist partilerden (—> ***reformizm***) tamamen farklıdır. Parti, işçi sınıfının bilinçli ve örgütlü devrimci öncüsüdür. Üyeleri «proletaryanın parti dışında kalan kitlesine oranla, proletarya hareketinin koşullarını, akışını ve genel sonuçlarını değerlendirme konusunda, teori bakımından onlardan daha bilgili, daha anlayışlı ve daha uzmandırlar» *(Marks /Engels)*; çünkü Marksçı-Leninci partinin politikası ve ideolojisi, Marksçılık-Leninciliğin bilimsel teorisine dayanır. İşçi sınıfı yaşam koşullarında, çıkarlarında ve hedeflerinde, hem ulusal, hem de uluslararası karakter taşıyan bir partidir Marksçı Leninci parti, belirli bir ulusun işçi sınıfının politik örgütü olarak, o işçi sınıfının içinde yaşadığı ulusun çıkarlarını ardıcıl olarak temsil etmesi bakımından ulusal olduğu kadar, gerek karakteri yönünden enternasyonalist olan işçi sınıfının uluslararası çıkarlarını ve amaçlarını, diğer Marksçı Leninci partilerle dayanışma sağlayarak ortak bir faaliyet içinde temsil ettiği ve savunduğu, gerekse uluslararası komünist hareketin organik bir yapı taşı olarak etkili olduğu için uluslararası bir karakter taşır Marksçı Leninci partinin politikasında ve ideolojisinde, ulusal yan le uluslararası yan kopmaz bir bütünlük oluştururlar.

İşçi sınıfının başında, bu sınıfı örgütleyip harekete geçiren, ona çıkarlarına ve amaçlarına uygun, doğru bir bilinç taşıyan ve onu politik savaşıma götüren devrimci bir Marksçı Leninci parti varolduğu takdirde, işçi sınıfı, tarihsel görevini yerine getirebilir. İşçi sınıfı, burjuvazi karşısında başarıya ulaşabilmek için gerekli olan irade ve eylem birliğine, ancak partinin bu birleştirici, merkeziyetçi yönetimi sayesinde ulaşabilir. «Proletarya, kendi politik iktidarını, yani yeni topluma açılan biricik kapıyı, zora başvuran bir devrim olmaksızın ele geçiremez. Bu konuda aynı düşüncedeyiz. Karar günü gelip çattığında, başarıyı sağlamak ve yeterince güçlü olabilmek için... proletaryanın tüm öteki partilerden bağımsız ve onlara karşı olan, kendi başına buyruk özel bir parti kurması gerekir.» *(Engels)* İşçi hareketinin tarihsel deneyimleri, bu tezin doğruluğunu tümüyle onaylamıştır. Örneğin çağdaş revizyonizmin yaptığı gibi, Marksçı - Leninci partinin ve onun yönetiminin gerekliliğini ve zorunluğunu yadsıyan herkes, temelde işçi sınıfının tarihsel görevine, sosyalist devrime ve hatta sosyalizmin kendisine cephe almış olmaktadır.

Marksçı Leninci partiler, kendiliğinden işçi hareketi zemini üzerinde ***işçi sınıfının bilimi*** ile işçi hareketinin kaynaşmasıyla oluşmuşlardır.

Tarihteki ilk Marksçı parti, ***Marks*** ve ***Engels*** tarafından kurulmuş olan Komünistler Birliği'dir. Günümüzde Marksçı Leninci partilerin sayısı doksanı geçmiştir (1974) ve bunlar, uluslararası komünist hareketi oluşturmaktadırlar. En güçlü ve en deneyimli parti, utkuya ulaşan ilk sosyalist devrimi yöneten ve komünist toplumu hazırlayan SBKP'dir. Bütün Marksçı Leninci partilerin SBKP'yle ilişkileri, bu parti konusunda aldıkları tavırlar, onların Marksçılık Leninciliğe ve ***proletarya enternasyonalizmi***'ne gösterdikleri bağlılığın kesin bir ölçütüdür.

Marksçı Leninci partinin faaliyetinin tümü, Marksçılık Leninciliğin bilimsel teorisine dayanır ve bu olgu şu ilkelerde dile gelir: Marksçılık Leninciliğe bağlılık ve onu yaratıcı bir zihniyetle geliştirmek; ***oportünizm***'e, ***revizyonizm***'e karşı savaşım; proletarya enternasyonalizmine bağlılık ve ***milliyetçilik***'in her biçimiyle savaşım; —bütün parti örgütlerinin ve üyelerinin olanaklı olan en canlı faaliyetlerini, irade ve eylem birliğiyle kaynaştıran— demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre partinin örgütlenmesi; emekçi kitlelerle sıkı ve yakın bir bağıntı içinde bulunmak zorunluğunun yerine getirilmesi; emekçi kitlelerin deneyimlerinden sürekli olarak yararlanılması ve bunların dikkate alınması; partide kollektif yönetim sağlanması, faaliyetlerde eleştiri özeleştirinin ihmal edilmemesi.

Her partinin programında ve tüzüğünde somut ifadesini bulan bu ilkelerle yönetilen Marksçı - Leninci partiler, mevcut koşullara uygun birer strateji ve taktik geliştirirler; bu strateji ve taktik, Marksçılık Leninciliğin genel geçerli bilgilerinin yaratıcı bir zihniyetle uygulanmasını ve dünya komünist hareketinin —kollektif bir şekilde oluşturulan— genel çizgisinin izlenmesini içerir. Sıkı bir uluslararası işbirliği uygulayarak, işçi sınıfını ve emekçi kitleleri emperyalizme karşı yürüttükleri savaşımda destekler, tüm ilerici güçlerle bağlaşıklığı geliştirir, nesnel ve öznel koşulların yeterince olgunlaştığı ülkelerdeki ulusal kurtuluş savaşlarını özellikle destekledikten başka, o ülkelerin işçi sınıfını sosyalist devrime hazırlar, ardından da sosyalist toplumun ve komünist toplumun kurulmasını desteklerler.

Sosyalist devrimin utkuya ulaşmasından sonra, Marksçı - Leninci parti, sosyalist devletin ve sosyalist toplumun yönetici politik gücü haline gelir. Marksçı Leninci partilerin görev alanı alabildiğine büyümektedir; çünkü bu partiler sosyalist toplumun kurulmasına kılavuzluk etmek; egemen partiler olarak, bir yandan kendi ülkelerinin işçi sınıfına, öte yandan uluslararası işçi sınıfına karşı sosyalizmin yazgısını belirleme sorumluluğunu taşımak durumundadırlar. Bu nedenle Marksçı Leninci partinin yönetici, öncü rolü, düzenli olarak artıp durmaktadır. Çözümlenmesi gereken sorunların boyutları, karmaşıklıkları ve etki alanları durmadan değişip büyüdüğü için, gelişmiş sosyalist toplumun biçimlendirilmesi ve komünist toplum a geçiş çabalarının yoğunlaşmasıyla birlikte, Marksçı Leninci partinin öncülük faaliyetine duyulan gereksinim de artmaktadır. Toplumsal gelişme, komünizmin nihai zaferinden sonra, politik karakterini yitirip, yönetim işlevleri komünist toplumun «kendi-kendini yönetim»ine geçince, Marksçı - Leninci parti de, politik bir örgüt olarak, yerini, sınıfsız toplumun, artık politik karakter taşımayacak olan başka örgüt biçimlerine bırakacaktır.

Marksçılık - Leninciliğin parti konusundaki öğretisi «İşçi sınıfının bilimi»nin bütünleyici parçalarından biridir; ***Marks*** ve ***Engels*** tarafından kurulmuş, ***Lenin*** tarafından geliştirilmiştir. ***Marks*** ve ***Engels***, kapitalizmin serbest rekabet döneminde, Marksçı işçi hareketi ortaya çıkıp gelişmeye başlayınca, bağımsız bir komünist partisinin zorunlu olduğunu kanıtlayıp, bu partinin genel ilkelerini formüle ederek, proletaryanın politik savaşımının stratejisini ve taktiğini, [1. Enternasyonal'le birlikte (1864 - 1876 arası) ve kısmen 2. Enternasyonal'le birlikte (1889 1914] kapitalizmin söz konusu dönemleri için saptanmışlarken, ***Lenin***, hem ***Marks***'ın ve ***Engels***'in ortaya koydukları sonuçları geliştirmiş, hem de Marksçı partinin ***emperyalizm*** döneminde, o zamana değin birikmiş deneyimlerden ve proletarya devriminin [Paris Komünü] sonuçlarından yararlanarak, ***yeni tip parti***'nin ayrıntılı bir öğretisini ortaya koymuş; 2. Enternasyonal partilerini büyük ölçüde parçalayan oportünizme ve revizyonizme karşı savaşım vererek, kapının eşiğine gelen devrimin yeni gereklerini göz önünde tutarak, «yeni tip parti»le-

MARŞAK

rin, ideolojik örgütsel, taktik ve teorik dayanaklarını ve ilkelerini, parti yaşamının demokratik merkezlyetçilik ilkesine tekabül eden normlarını geliştirip gözler önüne sermiştir. Sonradan SBKP adını alan Bolşevik partisi içinde, önde gelen diğer devrimcilerle birlikte, bütün Marksçı - Leninci partilerin örneği ve İşçi sınıfının devrimci savaşımının öncüsü olan yeni tip partiyi yaratmıştır.

M. BUHR

(Türkçesi : V. ATAYMAN - İ. DUMAN)

MARŞAK Samuel (Ostrogorsk 1887 / Moskova 1964) Sovyet şairi. Kendi kendini yetiştirmiş bir teknisyenin oğludur. Ostrogorsk lisesinde öğrenim görmüştür.

Henüz on üç yaşındayken ünlü tenkitçi Stassov tarafından keşfedilen Marşak, Petersburg'a gidecek ve orada bir yandan lise öğrenimini tamamlarken, bir yandan da edebiyat ve sanat çevrelerini tanıyacaktır 1904'te Stassov'un evinde Gorki ile karşılaşan Marşak, meşakkatli bir yazar hayatı sürmeğe başlamıştır Ders vermekte, küçük dergilerde çalışmakta ve gazetecilik yapmaktadır Daha sonra da yüksek öğrenim görmek üzere İngiltere'ye gitmiştir.

1914'te harp arifeşinde Rusya'ya dönmüş, Voronej'e yerleşmiş ve, İngiliz ve İskoç halk balad'larını çevirmeye koyulmuştur

Ekim İhtilâlinden sonra çocuk yuva'larının teşkilâtlandırılmasında çalışan Marşak, Krasnodar'daki ünlü «Çocuk Sitesi»nin kurucularından biridir.

1923'te Leningrad'a dönmüş, «Genç Seyircinin Tiyatrosu»nda çalışmış ve ilk manzum masallarını yazmıştır.

Marşak, hiciv, emeğin övgüsü ve kurulmakta olan yeni dünyanın lirizmi gibi unsurlar ekleyerek, Rus çocuk şiirini ihya etmiştir.

Şair aynı zamanda, Heine, Petöfi, Byron, Shelley, Keats, Wordsworth, William Blake, Kipling, Browning ve özellikle de Robert Burns'ün eserleriyle Shakespeare'in sone'lerinin çeviricisi olarak büyük şöhret kazanmıştır.

MARŞAK'dan bir şiir

ŞAŞKIN

Turp şehrinde şaşkının biri
Tatara titiri

Uyanışında meymenet olsa bari
En eski pantolonu kıçındaki
Gömlek niyetine giydiği

Turp şehrinde şaşkının biri
Hazretin aklı hepten terelelli

Şu çocuk sırtındaki
Başkasının
Ve şu gözüne kestirdikleri

Kadın iskarpinleri
Turp şehrinde şaşkının biri
Tatara titiri

Yünlü kalpak gerek başına
Bizimki soba geçiriyor başına
Çarık nesine yetmiyor
Şaşkın bu... eldiven istiyor ayağına

Turp şehrinin şaşkını
Yalınayak gezer kış günü

Sözde istasyona gidecek günün birinde
Otobüse atıyor kapağı
Eşek arıları sokmalı dilini :

«Pek saygıgerek yoldaş
Motorlu yayaların sayın biletçisi!
Şereflilerin şereflisi
Saygıgerek yoldaş otobüsü!

Bir pabuçta iki ayağım
Trenim kalkacak birazdan
Şu sizin tren beni alsa da
Kuzeyotobüsgarına gitsek!»
Bizimki resmen deli
Saçını başını yoluyor biletçi
Durduruyor otobüsü.

Turp şehrinin şaşkını
Yalınayak gezer kış günü

Bir koşu fırlıyor bizimki
Büfeciden bilet istiyor trenine
Gişeciden yenisi

Turp şehrinde şaşkının biri
Tatara titiri

Bir koşu fırlıyor gene
Kızağa çekilmiş vagona takılıyor gözü
Bavulunu filân neyi varsa yüklüyor
Özenle yerleştiriyor hepsini
Pencereye çörekleniyor başlıyor horuldamaya
«Neyse vaktinde yetiştim ya!» diyor

Tekrar gün doğuyor işte
«Bu durak neyin nesi böyle?»
Memur cevap veriyor :
«Burası Leningrad sen nerdesin?»

Yeni bir uykuya yatıyor hazret
Saatler sonra açıyor gözünü
Kocaman bir bina görüyor karşısında
Sahiden şaşkın bu... sor babam soruyor :

Bu istasyon neyin nesi?»
«Bu böyle ve bu kadar büyük

Cevap veriyor demiryolu işçisi :
«Burası Leningrad... sen deli misin?»

Bizimki milyonuncu uykuda
Açıp kocaman gözünü sarkıyor dışarıya
Kocaman bir bina karşıda
Ve gene başlıyor saçmalamaya :

«Neyin nesi bu istasyon?
Anlayamadım gitti şu işin doğrusunu...»
Tekrar cevap veriliyor ona
«Burası Leningrad... enayi misin nesin?»

Bizimki başlıyor bağırmaya :
«Ne menem iştir şaşırdım
Aklım şaştı... gözüm şişti.
İki gündür yoldayım
Anlaşılan gene Leningrad'tayım!»

Akıl sır ermez şaşkının işine
Sen sen ol... düşme peşine!

Türkçesi Erdoğan TOKATLI

Martı'nın Moskova Sanat Tiyatrosu'ndaki temsilinden bir sahne.

MARTI (Çayka) Anton Çehov'un 4 perdelik oyunu. İlk olarak 1896'da Petersburg'ta Aleksandrinskiy tiyatrosunda oynanan yapıt büyük bir başarısızlığa uğradı. 1898'de Stanislavskiy'in yeni kurduğu Sanat tiyatrosunda yeniden sahneye konduğunda büyük bir başarı kazandı ve tiyatronun amblemi de martı oldu. Oyunun konusu kısaca şöyledir: Orta yaşlı bir oyuncu olan Arkadina, âşığı ünlü yazar Trigorin ile birlikte taşrada, içinde oğlu Troplyov'un yaşadığı malikânesine yazı geçirmeye gelir Troplyov, âşık olduğu ve yatrocu olmayı düşleyen güzel komşusu Nina için bir oyun yazar ve oyun bir gece parkta oynanır Nina, Trigorin'e âşık olur: Trigorin de onu kaçırır: ama sonra terk eder, Troplyov ise kendini öldürür.

Treplyov yeteneklidir; ama sanata ulaşabilmek için gerekli gücü yoktur. Tigorin yazarlık işine devam eder Oyuncu olan Nina ise, ancak güçlükler ve emekle elde edilen gerçek sanatı arar

MARTİ José (Havana 1853 / Dos Rios

José MARTİ Küba'nın ulusal kahramanı..

1895) Kübalı yurtsever ve yazar. 1869'da devrimci düşünceleri yüzünden hapsedildi: İspanya'ya sürüldü, orada yüksek öğrenim yaptı. Sonra Paris'te, Meksika'da, Guatemala'da ve New York'ta yaşadı. New York'tayken Küba Devrimci partisini kurdu: oradan Venezuela'ya geçerek yazıları ve eylemleriyle yurdunun kurtuluşu ve ülküsü için mücadele etti. Bu ülkü, Amerika'nın tam bağımsızlığını ve İberik yarımadası kökenli Amerikan halklarının birbirleriyle yakınlık ve uyuşum içinde bulunmalarını sağlamaktı. Makaleleri, denemeleri, mektupları ve şiirleri İspanyol Amerikası bilincinin ortaya çıkmasında büyük rol oynadı. Dos Rios savaşında kurtuluş ordusunun başındayken öldürüldü.

José MARTI'dan şiirler

SELAMLARIM ŞİİRİ

Güzel bir kadını selamlayan
Şövalye gibi ben de
Selamlarım şiiri kalemimle.
Ve tıpkı bir dövüşe girer gibi
— Çalışma öncesinde —
Delici bir mızrağa
Dönüşür kalem.
Tutku kûheylanı gemlenmiştir
Pelerin omuzlarda
Ve ben, vahşi hayvan eğitmeni
Solgun bir yüzle
Selamların şiiri.
Ve hemen ardından
Bir matador gibi
Girerim arenaya
Kudurgan boğa, boynuzlarıyla
Delsin diye karnımı;
Ve bu yüce gösteriyle esinlenmiş —
Dünya, banarken beyaz ekmeği kırmızı şarapla
Ve kanı çekilmiş, soğuyan vücudumla
Uzaklaşırken ben
Yeni doğanların tutuşur bakışları...
Ve denizler plajlara
Yeni kumlar bırakırken,
Yeni kanatlar çıkarken
Yumurtalardan kuytu yuvalarda,
Kaplan eniklerinin keskinleşirken
Köpek dişleri ve meyva yüklü ağaçlarda
Belirirken narin yapraklar
Tıpkı doğa gibi şiirim de
Gelişecektir: ve onun ardı sıra ben.
Kim ki bu güzel dünyadan
Bir yakınmayla söz eder sadece
O kör ya da ödlektir...

Türkçesi Ataol Behramoğlu

BOYUNDURUK VE YILDIZ

Doğduğumda şöyle demiş Güneş anam
«Çiçeği, meyvesi rahmimin, gönlü bol Titan,
Evrenin oğlu, canım, aynam benim; önce balıktın

Sonra kuş oldun, sonra at, sonra insan.
İçim yanarak koyuyorum önüne şu iki işareti
İyi bak! Seç birini! İlki boyunduruktur
Uysal, yumuşak bir öküz yapar taşıyanı
Böylesi uşağıdır zenginin, boldur yulafı
Ve sıcaktır altındaki saman.
Ötekiyse, canımın içi, gizim benim,
Ötekiyse bir yıldızdır, parlar ve öldürür.
Saçar aydınlığını, kaçırır suçluları
Onu tutan, savuran ve
Bu kıyımlarla dolu dünyada ışık saçan el, yalnızdır.
Öküze özenen tembel, uyuşuk insan
Yozlaşır, öküzleşir, yitirir erdemini
Yeniden koyulur tırmanmaya evrim merdivenini!
Altında yıldızı korkusuzca taşıyansa
Yaratan ve büyüyen olacaktır!
Ve kişioğlu dünyanın
İçtikçe başdöndüren içkisini
Sundukça ağırbaşlı ve hoşnut
Kanlı yüreğini insanların sofrasına
Savurdukça rüzgârlara ulu sözlerini
Yankısız sesiyle;
Aydınlık içinde, şenlik içinde olur.
Kuşanır yıldızın yalazlarını.

— Anacığım: bana boyunduruğu ver önce
Ki koyup ayaklarımın altına yükseleyim
Alnımdaki binbir yalazlı ve öldüren yıldız daha çok parlasın diye.

Türkçesi Aysel Özakın

VERSOS SENCİLLOS XXV

Okula giden saf bir çocuk gibi
yüreğim neşeyle dolunca benim.
Gözü bunca siyah olan
sarı kanaryayı düşünürüm
Ölünce ben
yurdumdan uzak, ama efendisiz.
Mezarıma bir demet çiçek
ve bir bayrak konulsun isterim.

Türkçesi Nedim Gürsel

İKİ YURT

İki yurdum var benim: Küba ve gece.
Ya da yalnızca tek bir yurt, ikisinin birleştiği yerde. Kaybolur
kaybolmaz
Güneşin parlaklığı, işte, elinde bir karanfil,
Uzun tüllere bürünmüş hüzünlü bir dul
Gibi sessizce görünüyor Küba.
Elinde titreyen bu kanlı karanfil nedir
Biliyorum ben. Bomboş
Bağrımın içi, yüreğim paramparça.
Artık vaktidir ölüme gitmenin. Gece
Ayrılıkları pekiştirir. Gün ışığı
Ve boş sözler sıkıntı verir bize. Evren
Konuşmasını daha iyi bilir insanlardan.
Kavgaya çağıran
Bir bayrak gibi, mumun kızıl alevi
Işıldıyor. Havasızlıktan boğulup
Açıyorum pencereleri. Gökyüzünü karıştıran
Bir bulut örneği, sessizce geçiyor dul Küba
Koparark karanfilin yapraklarını.

Türkçesi Nedim Gürsel

AKADEMİK

Gel şöyle atım, dizgin vurayım sana: çünkü istemezler
İçgüdüsüne uyup hayatın
Bütün doğallığına savaş alanına doğru dörtnala kalkmanı.
Koşu pistinin ağır aksak adımıyla yürüyüp,
Boyun eğerek o kibirli sırtını eyere sunman
Ve kırbacın dilinden anlaman gerekiyor.
Gel şöyle atım: yüreğin gerçek dediğine yalan der onlar.
İstemezler toprağın yumuşak örtüsünü yırtıp
Damlalarında gökkuşağının renkleriyle dökülen
Duru bir kaynağın coşkun akışı gibi.
Türküler çığıralım içimizden kopan o yakıcı dizelerle.
Üniformalı bilgiçlerin aldatıcı, küçük kalıplarla
Çizdikleri modelleri isterler bizden.
Gel şöyle atım, kopar dizginlerini.
Kırların, çiçeklerin kokusunu taşıyan kıvılcımlı nallarla
Kuru ve iyiliksever bir kütüğün üstüne fırlat
Bilgiçlerin süslü gömleğini.
— Işıltısı kararmış yunan mücevherleriyle
Çürümüş yapraklardan, roma güllerinden işlenmiştir o —
Bakarsın canlanır güneşi görünce yeniden.
Ve yeryüzüne gün ışığıyla açılan şafakta
Yeni dünyaya doğru yiğitçe kalk dörtnala.

Türkçesi Nedim Gürsel

ACILI PAZAR

Göklerin mavisi çan sesi güneş
Beni üzüyor; ve gözlerimi
Yakan bir acı, onu avutmaya gelen
Şiiri de sakatlıyor ve azgın başıboş
— Ah, deniz, köpüklerinin üstünden senin —
Uçup gidiyor
Göçmen bir martı gibi Küba'ya

Bir dost yaklaşıyor benimle
Çene çalmaya, oysa bende
Sadece izi var kendimin, bir deniz kabuğunda
Nasıl bir tuz zerresi olarak kalmışsa izi denizin
İşte öyle
Bir kabuğum ben kırık boş.
İnsanlara
Bakıyorum uzaktan, yabancı bir dünyanın
Görüntüleri; çevremde
Küstah hırgürü çarşının, darmadağın
Barakalar. Herhangi bir solucan
Daha mutludur benden, hiç değilse
Bir bataklığı var gebereceği; dinliyorum
Atların nal seslerini tekerlekleri
Geçiriyorum
Ellerimi vücudumdan; hiç bir hayat belirtisi
Yok. Öldüm ben. O uğursuz gemi
Kaldırdığında demirini
O demir
Koparıldığında beni Küba'dan..

Türkçesi Ataol Behramoğlu

KANATLI KUPA

Kanatlı bir kupa. Benden önce
Gören var mı? Dün gördüm onu.
Yavaş yavaş yükseliyordu görkemle
Kutsal yağı döken biriydi sanki;
O güzelim ağzını kıstırdım ağzıma

Dudaklarımda bir bayram sevinci.
Bir tek damla bile düşürmedim,
Bir tek, öpüşlerindeki derde devadan!

Uzun, siyah saçlarıyla başın.
Anımsıyor musun? Okşardım elimle
Cömert dudakların beni bırakmasın diye.
Senden geçtiğim öpüşler kadar
Hafif beyazlıkta olurdu ortalık,
Kucakladığım bütün hayatımdı sanki
Seni kollarıma aldığım zaman.
Patırtılı dünya, kıskanç ve barbar
Savaşlarıyla görünmez olurdu gözüme.
Bir kupa yükseliyordu yukarıya
Ve ben, görünmez kollara yaslanıp arkasından
o güzelim ağzına yapışaraktan
yükseliyordum mavi uzaya.

Ey, aşk, ey uçsuz bucaksız, kusursuz sanatçı!
Demirci raylar, tekerler çıkarır demirden;
Kakmacı işler gümüşü, altını
Bir çiçek çıkarır, bir kadın, kartal yahut melek;
Sen bir başına, yalnız sen bilirsin
Bir tek öpüşte toplamayı kâinatı!

Türkçesi Erdal Alova

KABARAN BİR DALGA GÖRDÜĞÜNDE SEN

Kabaran bir dalga gördüğünde sen
Şiirimi görüyorsun demektir
Yükselir göğe, fakat bazen
O hafif ve uykulu bir yelpazedir

Öyle bir hançerdir ki şiirim
Çiçeklenir elde kalbzesi
Şiirim bir çağlayandır
Suyu berrak, kristal gibi

O fışkıran bir yeşilliktir
Pırıl pırıl; ve alev kızıllığında.
Şiirim yaralı bir geyiktir
Bir sığınak arayan ormanda

Şiirim kardeştir cesarete
Yalın, içten ve özlüdür
O, kendisinden kılıç yapılan
Çelikle aynı örste döğülmüştür.

Türkçesi : Atsel Behrameğlu

BENİM ŞÖVALYEM

Sabahları oğlum
Minicik oğulcuğum
Kocaman bir öpücükle
Uyandırırdı beni.
Sonra bir atlı gibi
Otururdu göğsüme
Dizgin yerine
Tutup saçlarımı.

O, sarhoşlardı mutluluktan
Ben mutluluktan sarhoşlardım.

Şövalye, beni
Mahmuzlardı bağırışlarla
Ah, o şirin mahmuzlar
İki tazecik ayaktı.
Ah, nasıl da gülerdi
Mutlu şövalyem benim!
Nasıl da öperdim ben
Tek bir öpücüğe sığan
O iki ayakçığı

Türkçesi : Atsel Behrameğlu

AYNI YALINLIKLA ÖLMEK İSTERİM

Aynı yalınlıkla ölmek isterim
Kırda bir çiçek gibi; sakin, gösterişsiz.
Mum yerine yıldızlar parlasın üstümde
Yeryüzü uzansın altımda sessiz.

Ben aydınlık ve özgürlük delisiyim
Varsın hainleri gizlesinler soğuk bir taş altında
Dürüstçe yaşadım ben; karşılığında
Yüzüm doğan güneşe dönük öleceğim

Türkçesi : Atsel Behrameğlu

ŞAİR

Nasıl doğuyorsa çölde hurma dalları,
Nasıl bitiyorsa tuzlu denizlerin kıyısında gül,
İşte öyle acılarımdan çıkıyor şiirlerim,
Gürültülü, tutkulu, kokulu.
Nasıl, denizlerin, yeşil dalgaların üstünde,
Yelkeni yırtılmış, direği kırılmış, yamacı
Yırtıcı suya açılmış,
Rüzgârlarla öfkeli savaşının ardından,
Gururlu gemi sürdürüyorsa yolculuğunu.

Dehşet! Dehşet! Dünyada ve denizde
Yalnızca gıcırtılar, taşkın öfkeler, sisler ve gözyaşları var;
Ve koparılmış tepeler boşlukta dönüyorlar;
Ovalar ve göller taşkın ırmaklar olmuş
Denizlere dökülüyorlar.
Kalabalık bir denizci halk
Rahatça doldurur her uçurumu.

Gökyüzünde yıldızlar sönüyor;
Dönen, gölgede sarsılan rüzgârlar
Kaçıyor, açılıyor ve birbirlerine çarparak,
Çatırtıyla yuvarlanarak,
Dağların çukurlarına düşüyorlar; bulutlarda
Yıldızlar çıldırmışlar, alev saçıyorlar birbirlerine.
Ve sonra, gülüyor güneş; toprakta ve denizde
Rahat bir düğün aydınlığı parıldıyor.
Ah! Bu zorlu fırtına bolluk getirsin, artsın!
Mavi gökyüzünden, dev tüllere sarınmış iniyorlar
Dizginsiz rüzgârların parçalanmış paltoları
Yüce fırtınada hırpalanmış.
Ve iyileştikten çok sonra da
Hâlâ kırmızı kalır her yaranın dudakları.
Ve şimdi onu bir beşik yumuşaklığıyla sallayan dalgalarla
Bir çocuk gibi eğlenmeye, oynaşmaya koyulur gemi.

Türkçesi : Aziz Okay

MARTİN DU GARD Roger (Neuilly-sur-seine - 1881 / Bellême - 1958) : Fransız yazarı. 1909'da *L'Abbaye de Jumièges* (Jumièges Manastırı) adlı bir kitap yayınladı. Bu yapıtı, *Devenir* (Oluşum, 1909) ve *L'une de Nous* (İçimizden Bir Kadın, 1910) adlı iki romanı izledi. Martin Du Gard, Dreyfus sonunu ile yakından ilgilendi ve bu konuyu *Jean Barois* (1913) adlı büyük bir romanda

«Bütün zorluk, seçkin bir insan olmakta değil, öyle kalmaktadır.» MARTİN DU GARD

Roger MARTİN DU GARD, İsveç kralından Nobel ödülünü alırken..

işledi. Sonra tiyatroya yöneldi: köy yaşayışıyla ilgili olarak ***Le Testament du Père Leleu*** (Leleu Babanın Vasiyetnamesi, 1914), ***La Confle*** (1928) adlı farsları yazdı. Birinci Dünya savaşından sonra ***Les Thibault*** adlı büyük yapıtını yazmaya başladı. Bu dizinin lik iki yapıtı olan ***Le Chaier Gris ile Le Pénitencier***'yi 1922'de yayınladı. Öbür ciltlerin yazılışı, İkinci Dünya savaşına kadar sürdü: ***La Belle Saison*** (1923), ***La Consultation*** (Danışma, 1928), ***Sorellina*** (1928), ***La Mort du Père*** (1929), ***L'Eté 1914*** (1936), ***Epilogue*** (1940). Martin Du Gard, dramlar da yayınladı: ***Un Taciturne*** (Sessiz Adam, 1913), ***Confidence Africaine*** (1931), ***Vieille France*** (Eski Fransa, 1933). Bitiremediği ***Le Journal de Maumort*** ve kendi günlüğünü yayınlamadı. 1937'de Nobel Edebiyat ödülünü kazandı.

Martin Eden : Jack London'un romanı (1909). Yazarın kendi hayatını yansıtan yapıt, otobiyografi türünün en açık örneklerinden biridir. Kaba saba bir denizci olan Martin, zengin bir kıza (Ruth) âşık olur. Bu tutkusu onu, kültürünü artırmaya ve toplumdaki yerini değiştirmeye iter Büyük bir azimle kendini okumaya verir. Martin romanlar, öyküler yazar Ancak yayıncılar her defasında bunları geri çevirirler Parasız ve umutsuz Martin'i sevgilisi de içinde olmak üzere, herkes terk eder Ruth için sevgiden çok, başka şeyler değerlidir. Fakat beklenmedik bir anda Martin'in yıldızı, hem de büyük bir ihtişamla parlayıverir. Ama o gerçeği çoktan anlamıştır: hiç bir şeye ne eski güveni ne de isteği kalmıştır. Güney denizlerine açılmak üzere gemiye biner ve denizin sonsuzluğunda ölüme koşar.

MARTİNOV Leonid (Moskova 1905) Sovyet şairi. Bir demir yolu memurunun oğlu olan Leonid Martinov, ilk şiirlerini 1921 yılında yayınlamaya başladı. Bu şiirler, şairin düş gücünün atılganlığıyla dikkati çeker. 1930'larda tarihsel baladlar yazdı. Folklor ve etnografi bilgisinin temel alındığı bu şiirlerde, Rus Halk şiiri serbest vezninin bazı eski biçimleri kullanılmıştır. Aynı dönemde yazdığı lirik şiirlerinin belkemiğini, masalsı, fantastik öğeler oluşturur.

Martinov'un felsefi lirik türüne giren ve büyük bir dil kültüründen kaynaklanan şiirlerinde, her zaman simgeci, alegorik bir yöneliş vardı. Savaş yıllarında güçlenerek gelişen bu şiire, savaş sonrasında çağdaş büyük kentin çeşitli konuşma özellikleri, bilim ve teknik kökenli yeni sözcükler ve kavramlar girmiştir. Sözcüklerin sessel ve sözsel özelliklerinden, zaman zaman fütüristleri andıran bir yaklaşımla ve ustaca yararlanan Leonid Martinov'un şiiri, her şeyden önce bir düşünce şiiridir.

Pek çok dilden şiir çevirileri olan Martinov, kuşkusuz, çağdaş Rus şiirinin en önemli ve Sovyet Rus şiirinin yaşayan en büyük ustaları arasındadır.

MARTİNOV'dan şiirler

MUZAFFER HALK

Askerler savaştan dönüyorlardı.
Ülkenin demir yolları
Gece gündüz taşıyordu onları.
Gömlekleri toz içindeydi
Ve hâlâ tuz içindeydi terden,
Bu sonsuz bahar günleri.

Askerler savaştan dönüyorlardı
Uyku gibi geçtiler Moskova'dan
Sıcacıktılar ve dumanlıydı başları
Çiçeklerle doluydu parklar
Hayvanat bahçesinde filler bağırıyorlardı
Askerler savaştan dönüyorlardı

Dönüyordu yaşlı insanlar
Ve gencecik babalar
Moskova'lılar, Leningrad'lılar, Don'lular
Dönüyordu Sibiryalılar

Dönüyordu Sibiryalılar
Ve avcılar, ve balıkçılar
Zorlu makinaların sürücüleri
Buğdaycıl ovaların çiftçileri

Dönüyordu halk devi...

Dönüyor muydu?
Hayır!

Kazanmış olarak zaferi
Yürüyordu ileri!
Yürüyordu ileri!
Yürüyordu ileri!

Türkçesi Ataol BEHRAMOĞLU

LENİN

Lenin nerede?

Lenin Mazole'de.
Ve madalyada. Ve yıldızda.

Lenin nerede?

Anma günlerinde, jübilelerde...
Fakat nerede Lenin? Lenin nerede?

Lenin nerede?

Kitap raflarında.

Fakat kalınmaz yıl sittin sene
Kıpırtısız anıtlarda
Ve loş kitaplıklarda.

Lenin nerede?

İlerleyen saatleri akşamın
Tatlı bir uykuya çekiyor insanı;
Pencerede Lenin beliriyor ansızın:
— Çözdünüz mü tüm sorunları?

Lenin nerede?

İşte oturduğu yer
İşte çalışma odası Kremlin'de.

Lenin nerede?

Lenin, tüm dünyada halkların
Dünyanın yazgısını ellerinde tuttukları yerde.

Türkçesi Atsol BEHRAMOĞLU

ANAHTAR

Akşam olmuştu.
Evine gitmişti demirci,
Hani şu, arkadaşım hattâ uzaktan akrabam olan..
Ve demirhanede tek başıma kalmıştım.
Eğilip örsün üzerine dövdüm anahtarını
gözlerin dudakların ve yüreklerin.
Çeliktendi, hem de katkısız..
Ve billur gibi pırıldıyordu
Ve senin adın kazılıydı üzerinde.

İlkin senin dudaklarını açacağım onunla!
Ve geldim işte açtım dudaklarını
Ve hemen kapandılar gene sessiz..
Bana öylesine yakındılar, kapanmaz olurlar mı!

Yüreğini açtım o vakit anahtarımla,
Bugün kim var, yarın kim olacak içinde diye baktım.
Bilmediğim hiç bir şey yoktu yüreğinin
Bana dediklerinde. Seviyordun beni.

Gözlerini açmağa karar verdim sonunda
Mezara kadar herşeyi görebilesin diye,
Ve gözlerini yaşlarla dolu buldum..
Ne sevinçten ne öfkeden, sadece bu yaşlardan
Bir duman bürüdü gözlerini
Ve başka hiç bir şey göremez olduk ikimiz de!

YEDİNCİ DUYU

Gökdelenler kurmada çeşit çeşit
Mimarların şanlı emeği.
Fakat insan başka bir şey istiyor artık.;
Var olandan daha iyisini.

Kitaplar daha iyi daha iyi yazılmakta
Öyle ki, olanaksız okumak hepsini.
Fakat insan daha başka bir şey istiyor artık;
Var olandan daha iyisini.

Duyular incelmede incelmede gitgide
Sayıları beş değil altıdır şimdi.
Fakat insan başka bir şey istiyor artık;
Var olandan daha iyisini.

Gizli nedensellikleri çözmek için
Açmak için bilinmez yolları
Altıncı duyunun yerini
Yedinci duyu almalı.

Kendine göre hakkı var herkesin
Tanımlamaya yedinci duyuyu.
Belki de geleceği
Apaçık görme yetisidir bu..

Türkçesi : Atsol BEHRAMOĞLU

RESSAM

Kızının resmini yapıyordu
Ressam.
Ama kızı,
Ayışığı gibi,
Süzülüp kaçtı tablodan.

Oğullarının resmini
Yapmak isteyince bir de baktı ki
Alabildiğine uzanan bahçeler yapmış
Ve bir de bülbül
Bahçelerin içinde.

Haykırdı dostları hep bir ağızdan:
«Bir şey anlamadık biz bu tarzdan!»
Beni tanımıyorlar, dedi kendi kendine,
Ve oturup
Kendi resmini yapmağa karar verdi.

Ve bir ışık süzüldü karanlıklardan...
Görür görmez haykırdılar:
«Biziz bu yaptığın!»

MARTİNSON Harry (Jamshög 1904) İsveçli şair ve roman yazarı. Babası gemi kaptanıydı, kendisi de altı yıl boyunca gemici olarak bütün dünya denizlerini dolaştı. 1929 yılında İsveç'in tanınmış hikâye yazarlarından Moa Martinson'la evlendi. Aynı yıl Lundkvist, Sandgren, Kjellgren ve Asklund'la birlikte *Fem Unga* (Beş Gençler) adlı ünlü ortak yapıtı yayınlayarak büyük ün kazandı. Daha sonra çeşitli şiir kitaplarının yanı sıra toplumsal konuları başarıyla işleyen romanlar yayınladı.

Harry MARTİNSON'dan bir şiir

KABLO GEMİSİ

Barbados ve Tortuga arasında döşenmiş
Atlantik kablosunu bulup çıkardık denizin yüzüne
Kaldırıp fenerlerimizi
Sardık sırtındaki yaraları boydan boya, yeni lastiklerle
Arzımız onbeş kuzey, tûlümüz altmış bir batı.

Aşınmış yerlere yapıştırınca kulaklarımızı
Kesik titreşimler duyduk kablodan doğru gelen
Şöyle konuştu içimizden biri bu sıra:
— Bakın Montreal ve Saint John'da oturan

milyonerler tartışıyorlar aralarında
Küba şekerinin fiyatı üzerinde;
ve indirilmesi için ücretlerimizin daha da.

Uzunca bir süre duraladık ve düşündük —
Fenerlerden çepçevre bir grup.
Biz sabırlı deniz işçileri.
Sonra yenilenmiş kabloyu indirdik yavaşça
Denizdeki eski yatağına.

Türkçesi Atâ KARATAY

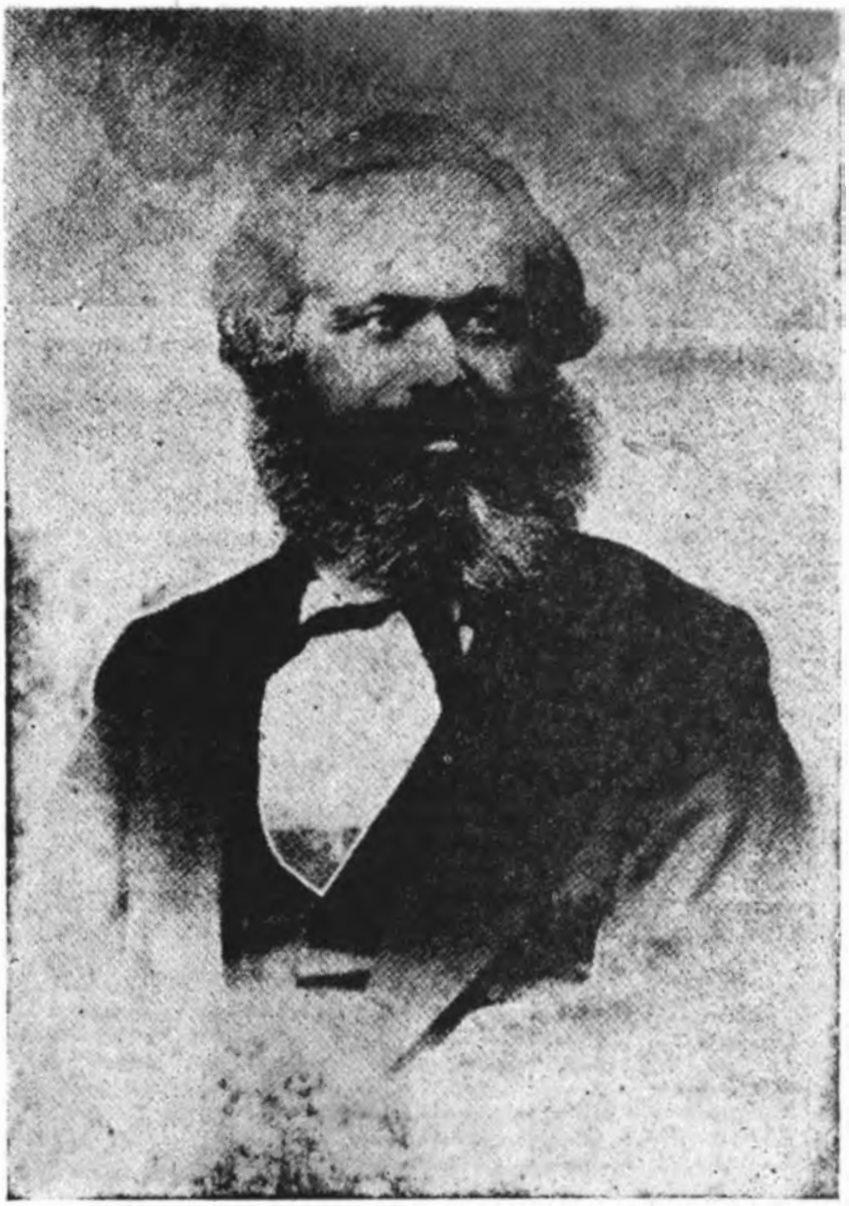

«Yaşamak demek, herşeyden önce, yemek, içmek, barınmak, giyinmek ve bunlara benzer daha birtakım şeyler demektir. Demek ki tarihte ilk edim, bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak araçların üretimi olmuştur; yani, maddesel hayatın üretimi olmuştur. Tarihin temeli budur.» MARX

MARX karl (Trier 1818 / Londra - 1883) Bilimsel sosyalizmin kurucusu, dünya emekçilerinin kılavuzu ve eğitmeni, düşünür, bilgin ve eylem adamı. Yahudi kökenli bir ailenin oğluydu. Ama avukat olan babası, Prusya rejimi altında mesleğini sürdürebilmek için protestanlığı kabul etmek zorunda kalmıştı. Sağlıklı, iri yapılı, otoriter karakterli bir çocuk olan Marx, oniki yaşında Trier lisesine girdi. Onyedi yaşında, kendisinden dört yaş büyük olan Jenny von Westphalen'e âşık oldu. Ama çok geçmeden Bonn Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine yollandı. Bir yıl boyunca tam bir genç bohem hayatı yaşadı. 1836 yazında Trier'e tatile geldiğinde, sevgilisiyle gizlice nişanlandı. Tatili sonunda yeniden Bonn'a değil, Berlin'e gönderildi Babası, disiplinli bir üniversitede oğlunun çok daha iyi öğrenim göreceğine karar vermişti.

Marx, Berlin'de dokuz ayrı hocanın derslerini izledi. Ama asıl yaptığı iş, Jenny için aşk dolu dizeler döktürmekti İnsanlık tarihini, ancak büyük peygamberlerin başarabildiği ölçüde sarsıp değişikliğe uğratacak olan adam, aşk şiirleri yazmakla işe başlıyordu

Yirmi yaşında babasını kaybeden Marx, Berlin'de tanımış olduğu ve şimdi Bonn Universitesi'ne atanan filozof Bruno Bauer'in teşvikiyle, Hegel felsefesi doğrultusunda bir tez hazırlamağa koyuldu ve 1841 yılında doktorasını verdi. Doçent olmayı ummaktaydı; ama hükümet tarafından şüpheli görülen Bauer kürsüsünden uzaklaştırılınca, genç düşünürün bu umudu havaya uçtu.

Bu dönemde Renanyalı bir kaç genç liberal burjuva, muhalif bir gazete çıkarmağa karar vermişti; Bauer gazetenin başına getirilince, Marx da onun yardımcısı oldu. 1842 yılında da doğrudan doğruya gazetenin başına geçti. ***Rheinische Zeitung*** (Ren Gazetesi) adını taşıyan bu yayın organındaki ilk başyazısı, kendilerini komünist öğretisini yaymakla suçlayan rakip bir gazeteye verdiği cevaptır Hiç bilmediği bir konuydu bu, Marx'ın; ama yazısında, «bu sorunu gereğince inceleyeceğini» belirtiyordu. Gazete 1843 yılında kapatıldı.

Miras sorunu yüzünden annesiyle de bozuşan Marx, tam evlenme hazırlığı içindeyken, parasız ve işsiz kalmıştı. O sırada çıkarılması kararlaştırılan yeni bir dergi yetişti imdada. ***Deutsch-französische Jahrbücher*** (Alman-Fransız yıllığı) adı verilen bu dergi Paris'te basılacaktı. Derginin başyazarlığını kabul eden Marx, 1843 yılında Jenny ile evlenerek Fransa'nın yolunu tuttu.

Memleketinden ayrılırken resmi makamlara Prusya uyrukluğunu reddettiğini de bildiren Marx, sadece iki sayı çıkabilen bu dergide iki önemli yazı yayınlayacaktı ***Zur Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie*** (Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine katkı) ve ***Zur Judenfrage*** (Yahudi sorunu üzerine).

Bu incelemelerden ilki, sonradan marksizmin klasik din ve proletarya tanımları olarak kabul edilecek olan ünlü formülleri ortaya atması bakımından özellikle önemlidir

«Ezilenlerin inleyişidir din; ruhsuz bir dünyanın ruhu, umutsuz bir insanlığın umududur; din, halkın afyonudur.»

Ve :

«Proletarya, evrensel acıları yüklendiği için evrensel bir çap kazanır ve genel bir adaletsizliğin kurbanı olduğu için özel bir adalete özlem duymayan, bir toplumsal ka-

tegoridir; proletarya toplumun, ancak öbür sınıfları da özgürleştirmek koşuluyle kendi kendini özgürlüğe kavuşturabilecek olan sınıfıdır.»

Bu tanımlar, Marx'ın düşüncelerinin bir yıl içinde ne kadar yol aldığını göstermektedir.

Derginin kapanmasından sonra Marx, Kolonyali dostlarının yardımıyle ayakta kalabildi. Bu arada özellikle Ricardo, J.-B. Say ve Adam Smith gibi ekonomi bilginlerini okudu; o sırada Paris'te bulunan ünlü şair Heinrich Heine ile dostluk kurdu; ***Mülkiyet nedir?*** adlı kitabını pek sevmiş olduğu Proudhon'la tanıştı; Bakunin'le karşılaştı.

Ama 1844 yılının, büyük önderin hayatı bakımından asıl önemli olayı, Engels'le karşılaşıp dost olmasıdır Bu derin ve gölgesiz dostluk, iki devrimci filozofun adını, insanların belleğinde biribirlerinden ayrılmaz kılacaktır.

Prusya hükümetinin isteği üzerine Fransız hükümeti tarafından Paris'ten atılan Marx, Brüksel'e yerleşti Engels yardım ediyordu kendisine. 1845 yılında birlikte İngiltere'ye kısa bir gezi yaptılar. Marx, böylece Londra'da hem İngiliz ekonomik hayatını yakından tanımak hem orada yerleşmiş olan Alman İşçileri Birliği'yle ilişki kurmak olanağına kavuştu. Brüksel'e dönüşte iki dost, ilk ortak yapıtlarını yazmağa koyuldular ***Die deutsche İdeologie*** (Alman ideolojisi). Yayıncı bulamayan bu kitap ancak 1932 yılında basılabilecektir.

Marx, 1846 baharında, Londra'daki Birlik'in yöneticileriyle yaptığı görüşmelerin sonucu olarak, çeşitli Avrupa ülkelerinde dağınık yaşayan Alman işçilerini örgütleme çalışmalarına girişti. Aslında bu Birlik, çok daha önce Paris'te kurulmuş ama 1839 yılında kapatılmış olan Adaletliler Birliği'nin bir uzantısından başka bir şey değildi.

Genç eylem adamı, örgütü yaymak amacıyle Proudhon'a da başvuracak; ama ondan: ***«Bütün apriori dogmatizmleri yıkan bizler, hiç değilse kendimiz, şimdi halka yeni bir öğreti aşılamağa kalkışmayalım.»*** cevabını alacaktı. Buna karşılık Proudhon, Marx'a, ***Sefaletin felsefesi*** adlı yeni kitabını göndermeyi ihmal etmedi. Kitaba yazdığı Ithafta ***«Eleştirinizin kırbacını beklemekteyim.»*** diyordu. Marx, hemen işe girişti 1847 Haziranında hazırdı «kırbaç»; ve adı, ***Misère de la philosophie*** (Felsefenin sefaleti) Idi.

O sırada Adaletliler Birliği'nin Londra'daki kongresine bu yüzden katılamadı. Birliğin statüleri baştanbaşa değişecekti oysa; ve Marx, Birliğin, ***«Bütün insanlar kardeştir.»*** şeklindeki parolasını katiyen sevemiyordu ***«Kardeşi olmaktan hiç de hoş duymadığım bir alay insan var bu dünyada..»*** diyordu. Nitekim Engels, dostunun isteği üzerine bir başka parola önerdi ve kabul ettirdi : ***«Bütün dünya emekçileri, birleşiniz!»***

Marx'ın hazır bulunduğu II. Kongre'de Birliğin Ismi de değiştirildi ve Komünistler Birliği oldu. Gene aynı Kongre, iki dosta, yeni devrimci görüşü dile getirecek bir bildiri kaleme alma görevini verdi. Engels, yirmibeş noktada toplanacak bir çeşit ders kitabı öneriyordu; Marx, bu tarzı uygun görmedi ve tek başına döküme koyuldu Altı hafta içinde, dünya proletaryasının «kutsal» kitabı olarak sıfatlandırılan ***Manifest der Kommunistischen Partei*** (Komünist Partisi manifestosu, 1848) tamamlanmış bulunmaktaydı.

Sonuç olarak Marx, Belçika'dan da sınır dışı edildi. Kısa bir süre için Paris'e gitti; Fransa'dan Almanya'ya sıçramış olan devrim havasından umutlanarak Kolonya'ya geçti. Ama karşı-devrimcilerin zaferi üzerine sınır dışı edildi ve Paris'e geldi yeniden. İki ay sonra Paris'ten de sınır dışı edilince, İngiltere'ye yerleşme yolunu seçti Kendi deyişiyle, onun için artık, «sürgünün uykusuz gecesi» başlamaktaydı.

Bu arada işleri sarsılan Engels, Manchester'deki fabrikasının başına geçmişti; ve Londra'da oturan dostuna, 1868 yılına kadar doğru dürüst yardımda bulunamadı. Dolayısıyle de 1849-1863 arası, Marx için tam bir kara sefalet dönemi oldu Tasarladığı büyük yapıtı gerçekleştirebilmek için hürriyete ihtiyacı olduğu gerekçesiyle düzenli bir büro işi kabul etmeyen düşünür, gülünç ücretler karşılığında gazetecilik yaparak ve girtlağına kadar borca gömülerek, uykusundan çaldığı saatler boyunca ancak çalışabiliyordu. 1863 yılında annesinin ölümü üzerine payına düşen mirası alınca, maddesel durumu bir nebze düzelecekti.

Marx, aynı yıl, devrimci militan etkinliğine yenidon girişti. Mazzini'nin yönettiği devrimci çevrelerde, uluslararası bir işçi birliği kurma zorunluğundan söz ediliyordu. Bu amaçla kurulan komiteye üye seçilen Merx, şu fikirleri öne sürdü :

1848 Devriml'ne bağlanan umutlar, kökten yıkılmıştır; kapitalizm, bu sınavdan güçlenmiş olarak çıkmıştır; bu durumda işçi sınıfının yeni sorumlulukları ve yeni görevleri olacaktır. Şöyle ki Zenginlerin bu koşullar içinde biraz daha zenginleşmesi, yoksulların biraz daha yoksullaşmasıyle sonuçlanacaktır; bundan böyle kapitalizmin her lleri adımı, sınıflar arası uçurumu biraz daha derinleştirip genişletmekten ve toplumsal çatışmaları biraz daha keskinleştirmekten başka bir sonuç veremez. En büyük amaç, İşçi sınıfının boyunduruktan kurtarılmasıdır; ve her siyasal hareket, bu amacın bir aracı olmak zorundadır. Bu amaç, bir tek ülkenin sınırları İçinde gerçekleşemez; ancak tüm ülkelerdeki İşçi sınıflarının uyumlu bir İşbirliği sayesinde gerçekleşebilir. Demek kl, bütün İşçilerde uluslararası dayanışma ve Ittlfak duygusunu uyandırmak ve geliştirmek gerekmektedir.

İşte bu tezlerin oybirliğiyle kabul edilmesi üzerine Marx, Uluslararası İşçi Birliği yada kısaca 1. Enternasyonal diye anılan örgütün şefi durumuna geliyordu.

Bu arada, dev yapıtı ***Das Kapital*** (Kapital, 1867)'in ilk cildini de yayınlayan Marx, Enternasyonal içinde Mazzini, Bakunin ve Proudhon'un yandaşlarıyle amansız bir mücadeleye girişti.

Marx 1870 Paris Komünü'nün ezilmesi üzerine yazdığı ***Der Bürgerkrieg in Frankreich*** (Fransa'da iç savaş, 1870) adlı yapıtında, ilk defa olarak, işçi sınıfının iktidarını sağlamlaştırmak için bir «proletarya diktatörlüğü»nün şart olduğu fikrini öne sürdü. Enternasyonal genel yönetim kurulunun bu tezi benimsemesi, İngiliz «trade-union» şeflerinin örgütten istifa etmesine yolaçacak; ve böylece, örgütün çöküşü başlayacaktı. 1871 Haziranında dostu Kugelmann'a yazdığı bir mektupta şunları söylemekteydi Marx

«Şu anda Londra'nın en çok iftira ve tehdide uğrayan adamı olmak şerefine ermiş bulunuyorum.»

Enternasyonal'in 1876 yılında kesinlikle kapanmasından sonra Marx, artık hiç bir siyasal etkinlikte bulunmayacak; sadece ***Kapital***'i tamamlayabilmek için yoğun bir çalışmaya girecektir 1873'ten itibaren sağlığı gittikçe biraz daha bozulan bu eşsiz deha, karısının 1881 yılında ölümü üzerine büsbütün sarsılmış ve çok geçmeden de ölmüştür.

Marx'ın düşüncesi, gerek teorik gerekse pratik alanda, derin ve belirleyicl etkinliğini hiç bir zaman yitirmemiştir.

MARX'ın hayatından sayfalar

BONN VE BERLİN'DEKİ ÖĞRENCİLİK YILLARI

Heinrich Marks, Karl'a pek çok umut bağlamıştı. Onu bilimsel bir kariyer için yetiştiriyordu. Bir keresinde ona şöyle yazmıştı. «Eğer tanrı isterse daha önünde kendin ve ailen, ve eğer yanılmıyorsam, bütün insanlık için yaşayacağın uzun bir hayat var.»

1835 Ekim'inde Karl, Bonn Üniversitesi'ne yazıldı. Ve kendini gençliğinin olanca ateşiyle hukuk çalışmalarına verdi. Öyle ki, babası onu, yazdığı mektuplarda, sağlığı için çalışmalarını biraz hafifletmeye çağırmak zorunda kalıyordu. Karl, birçok dersi takip etmek için başvurdu; çeşitli konular üzerinde, özellikle tarih hakkında birçok kitap satın aldı. Hukuk öğretilerinin ve hukuk meselelerinin dışında Grek ve Roma mitolojisi, Homer ve modern sanat tarihi konferanslarını izledi. Ateşli hayal gücü onu edebiyata yöneltti: şiirler yazdı ve Göttingen Ünlversitesindeki benzer çevrelerle temasta olan Ünlversite şairleri çevresinin bir üyesi oldu.

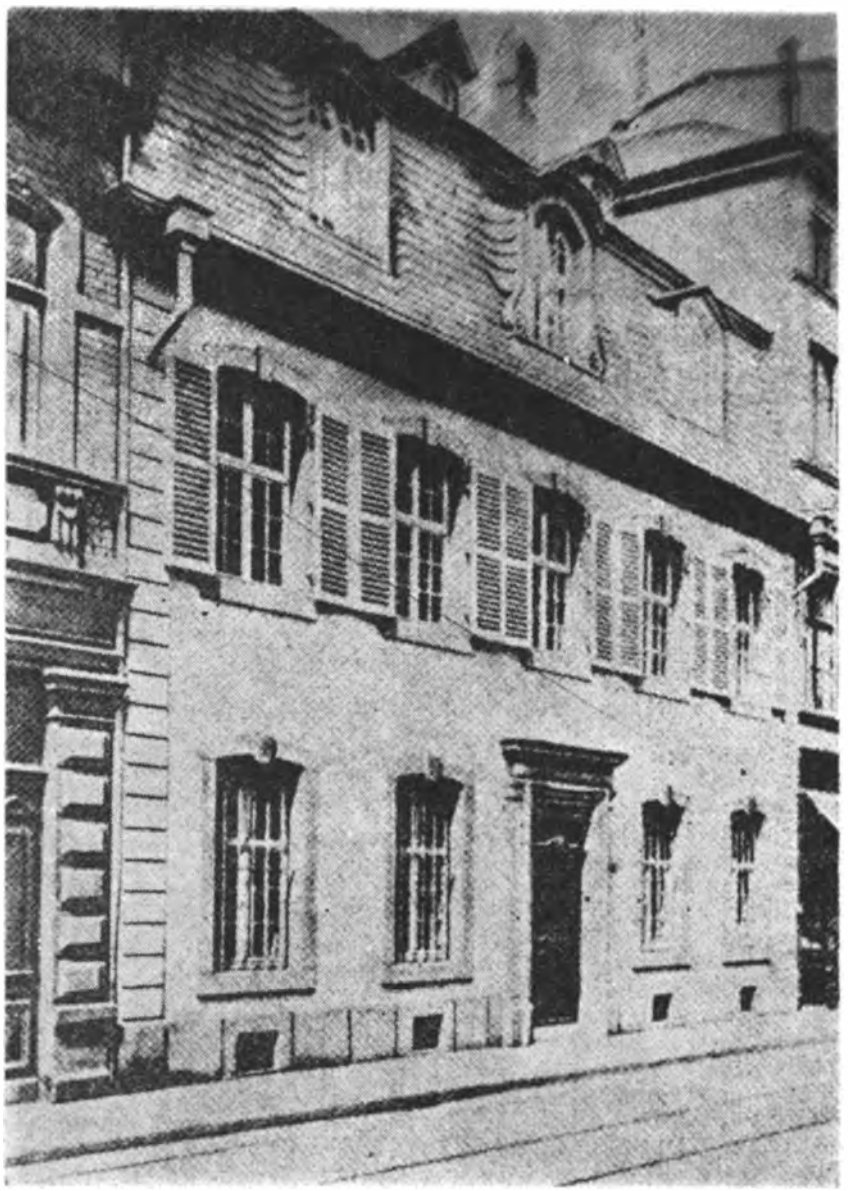

Trier'de MARX'ın doğduğu ev.

Bonn Universitesi öğrencileri Almanya'daki öteki üniversitelerin öğrencileri gibi dernekler *(Landsmannschaften)* kurdular Mark Trier derneğine girdi ve yönetim kuruluna seçildi. Bu derneğin, aralarında gür siyah saçları ve ciddî düşünceli yüzüyle genç Marks da olan üyelerini gösteren bir taş basma resim hâlâ durmaktadır.

Marks'ın bir öğrenciyken okulda ve evde kafasına sokulmuş fikirlerden şüpheye düşmüş olması, babasına yazdığı ve şimdi mevcut olmayan mektuplarında bunların yansıması tabiî olurdu. Heinrich Marks böylesine bir mektuba yazdığı karşılıkta, oğlunun dinin ahlâkî bir temel görevi görüp göremeyeceğinden duyduğu ciddî kuşkuları gidermeye çalışıyordu «Bilirsin ki, ben her şey olabilirim fakat bir fanatik asla. Ancak ...er veya geç iman, insan için gerçek bir ihtiyaç haline gelir.» Düşüncesini daha da pekiştirmek için, Tanrı'ya inanan büyük bilim adamları Newton ve Leibniz'i örnek gösteriyordu. Ne var ki, Marks'ın eleştirici zekâsı otoriteleri yardıma çağırmakla yanıltılamazdı.

Marks Bonn'da yalnızca iki sömestr geçirdi ve sonra babasının tavsiyesiyle öğrenimini, öğretim üyeleri arasında en seçkin hukuk otoritelerinin bulunduğu Berlin üniversitesinde sürdürmeye karar verdi.

Berlin'e gitmezden önce Marks 1836 yılı yaz tatilini memleketinde geçirdi. Bu, bir çocukluk arkadaşı olan Jenny von Westphalen'le nişanlanması için fırsat oldu. 1814'te doğan Jenny danışma meclisi üyesi Ludwig von Westphalen'in kızıydı; seçkin bir asker olan büyükbabası, Brunswick Dük'ünün danışmanıydı ve İskoç aristokrasisinden gelen bir leydiyle evlenmişti. Jenny'nin babası, Jenny'nin üvey kardeşi ve geleceğin Prusya bakanlarından biri olan en büyük oğlu Ferdinand'da ve ailenin bazı fertlerinde bulunan o aristokrat kibirinden uzak bir insandı. Ludwig von Westphalen vaftiz edilmiş bir Yahudi olan «pleb» Heinrich Marks'la yakın dosttu ve onun oğluna hayrandı. Karl'a Saint-Simon'un düşüncelerini ilk açıklayan o oldu. Karl buna candan bir yakınlıkla karşılık verdi, ona ahlâkî yol göstericilerinden biri olarak baktı ve daha sonra doktora tezinide ona ithaf etti. Jenny'nin annesi, bir memurun kızı olan Karoline von Westphalen, içten ve sıcak kalpli bir kadındı. Ailenin küçük çocukları Jenny ve (Karl'ın okul arkadaşı) Edgar'ın kendi sınıflarının önyargılarından bağımsız gelişmeleri büyük ölçüde ana babalarının eseriydi.

Jenny akıllı bilgili ve görüş sahibiydi. Trier'in en güzel kadını ve baloların kraliçesi olarak büyük bir saygınlık görürdü. (Yıllar sonra Marks ona Trier'den şöyle yazıyordu «Bir insan için, bütün kentin, karısını hâlâ bir «peri masalı prensesi» olarak düşünmeye devam ettiğini farketmek şeytanca bir zevk oluyordu.» Ne var kl, o, kendini varlıklı olmayan ve hiç bir asalet ünvanı bulunmayan bir aileden gelen genç öğrenciye vermekte ve kendi sınıfının erkeklerinden gelen pek çok «avantajlı» evlenme teklifini geri çevirmekte tereddüt etmedi.

Karl ve Jenny çocukken yakın arkadaştılar Zamanla duyguları derin bir sevgiye dönüştü. Yalnızca duyguları değil aynı kökten kaynaklanan ruhları da, sabırsız ateşli genç adamla her zaman gülümseyen eşi az bulunur kadınsı inceliğe sahip alımlı genç kadını birbirlerine bağladı. Jenny, Karl'ın yeteneklerinin ve çarpıcı kişiliğinin farkındaydı, ona uygun bir eş olmak için çaba gösterdi. Karl, Jenny'ye tapardı ve bütün âşıkların yaptığı gibi duygularını şiirle dile getirmeye uğraşırdı. Bunların çoğu Jenny'ye yazdığı şiirlerde ve daha sonraları bütün yeni başlayanlarda görülen o aşırı ünlemlerle ve abartmalarla dolu ilk şiirlerinden alaylı bir şekilde sözederdi. Ancak bu şiirlerin bazıları duygularının derinliği hakkında bir fikir verebilen çarpıcı lirizmini açığa vurmaktadır

Kalbim zincirlenmişken derinden,
Gönlüm açıldı aydınlığa.
Ne umduysam karanlıklar içinden
Sende buldum sonunda.

Hayatın sarp, dikenli yollarında
Bulamadığım her şey,
Göründü bana hemencecik,
Senin büyülü bakışlarında.

Nişanları, Jenny'nin ailesinin karşı koyacağı endişesiyle bir süre gizli tutuldu ve Jenny aristokrat akrabaları karşısında sevdiği erkekle evlenme hakkını savunmak için uzun ve kararlı bir direnme göstermek zorunda kaldı. Yedi yıl sonra evlendiler, ama o zamana kadar çok şey değişmişti Karl'ın yaptığı seçimi onaylamış olan Heinrich Marks 1838'de, Karl'a oğluymuş gibi davranan Ludwig von Westphalen 1842'de ölmüşlerdi.

1836 Ekim'inde Marks Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne yazıldı. Prusya monarşisinin başkentinde Marks, her şeyden önce o dönemde Alman toplumunu kuşatan keskin çelişmeleri —Junker'lerin iktidarını, burjuvazinin karşı karşıya bulunduğu siyasî eşitsizliği ve geniş halk çoğunluğunun sefaletini— gördü. Üniversitede ders veren birçok iyi öğretim üyesi vardı. Daha çok kısa bir süre önce orada Hegel felsefe dersleri, seçkin bir ilerici avukat olan Eduard Gans hukuk üzerine konferanslar veriyorlardı. Karl, Gans'ın konferanslarına devam etti ve Gans onu «çok çalışkan ve üretken» olarak niteledi. Karl, 1838'de üniversite öğrencilerinin, doğum gününü kutlamak için evinin yakınında, Gans'ın onuruna düzenledikleri bir gösteriye katılmış olabilir. Bu olay polisin dikkatini çekti.

Marks, önceleri tek başına yaşadı ve Bonn üniversitesinde olduğundan çok daha fazla çalıştı. Babasına «Berlin'e geldikten sonra o güne kadar varolan bütün ilişkilerimi kopardım; çok ender olarak ve isteksizce arkadaşlarımı ziyarete gittim ve kendimi bilime ve sanata vermeye çalıştım.» diye yazdı. Bu çalışmalarının ürünlerinden biri de Jenny'ye ithaf edilmiş üç defter dolusu sone ve öteki şiirlerinin dışında çok sayıda şarkı, ballad, romans ve epigram oldu.

İhtilâlci romantisizmden kaynaklanan isyan havası şiire ilişkin çalışmalarının çoğuna hâkimdir. Marks, oyun yazmaya da elattı. *(Oulanem*, nazım ve trajedi) hatta mizahi bir roman *(Scorpion ve Felix)* bile yazdı Ancak bütün bunları bitirmeden bıraktı.

Karl'ın şiiri, kendisi için koymuş olduğu yüksek standartların çok gerisindeydi ve bunlara karşı beslediği tek iyi düşünce bunların bir sıcaklığı yansıtıyor olmasıydı. Bu tarzda yazdığı şiirlerinden yalnızca *Vahşi Şarkılar* 1841'de, *Athenaum*'da çıktı. Bununla birlikte şiirleri biyografik bir kaynak olarak büyük önem taşımaktadır. Bunlar, Karl'ın genç bir insan olarak olayların gidişinden hoşnutsuz olduğunu, gayretli bir çalışma ve mücadeleyi özlediğini, ama henüz ne yapacağını bilmediğini açığa vurmaktadır. Rahat yolda yürümenin ve insanın kendi payına düşenle yetinmesinin yanlışlığını bütün varlığıyla sezmiş görünmektedir.

Benim harcım değil
Barışık yaşamak dünyayla
O bitmeyen kavgada olmalıyım
Kaygısızlık değil benim harcım
Öyleyse atılalım bütün işlere
Durmadan yorulmadan
Her zaman umutla, her zaman tutkuyla
Uslanıp durulmadan.

Acı umutsuzluk kalmış yalnız
Acının boyunduruğuna girmeyen
Ama aslâ yıkılmayan şey
Uğraşmak, aramak tutkuyla ve
yapmak.

Sık sık gerçeklikten kopuk soyut felsefi sistemlerden hoşnutsuz olduğunu ifade eder ve kendisine hayatta işlerlikte olan süreçleri görmek için yardım edecek bir dünya görüşü oluşturmaya ve bu süreçler içinde aktif bir yer almaya uğraşır Marks'ın Hegel için yaptığı tanım bütün ölçüde kendisi için de uygundur

Mavi bir göktü seyrettikleri
Sığınacak ülke arayan
Kant ve Fichte'nin.
Oysa ben ne gördümse sokaklarda
Hep onu anlamak istedim
Yanılmadan, aldanmadan.

Bununla birlikte Marks'ın Berlin'deki asıl uğraşı şiir değil bilimdir. Bu dönemden kalan, babasına yazdığı tek mektupta kitapları incelediği geniş malzemeyi düzene sokmak için yaptığı çabaları ve kendi teorik arayışını anlatmaktadır. Mektuplar, bu dönemdeki ilgilerinin genişliği ve çeşitliliğini kendisi için tayin ettiği yüksek standardı ve işe yaramaz olarak gördüğünde hiç duraksamadan bir kenara attığı kendi fikirlerine karşı takındığı eleştirisel tavrını göstermektedir

Marks, Berlin'de hukuk, tarih, sanat teorisi ve yabancı dil çalışmalarıyla birlikte felsefede de iyi bir temel edinmeye başladı. İlk atılımını hukuk felsefesi üzerine uzun bir yazı yazmaya uğraşırken yaptı. Ama felsefeye olan ilgisi o dönemdeki hayatı bütün çelişkileriyle birlikte kavrama arzusundan da çıkmış olmalıdır.

SİYASİ EYLEME BAŞLAYIŞ PRUSYA SANSÜRÜNE KARŞI YAZILAN MAKALE

Artık doktora tezi tamamlanmıştı, Marks'ın gelecek için pek çok tasarısı vardı. Bonn Üniversitesi'ne Bruno Bauer'in yanına giderek felsefe öğretmeye ve Feuerbach'la birlikte *(Ateizm Arşivleri* adında bir dergi çıkartmaya ve Hıristiyan sanatı üzerine bir çalışma yapmaya karar verdi. Trier'de iki ay kaldıktan sonra 1841 Temmuz başlarında yerleşmek üzere Bonna' gitti. Burada Bruno Bauer ile yakın dostluk kurdu ve ona sağ-kanat Hegelcileri hedef alan Hegel'in *Hüküm Günündeki Borazan Sesi* adlı Tanrıtanımaz kitapçığı yazmakta yardımcı oldu.

Ancak bir öğretim üyeliği bulma ümidi gerçekleşmedi. 1840 yılında tahta çıkışı ile muhalefet çevrelerinde artık liberal bir hükümet siyaseti olabileceği ümidini uyandıran Kral 4. Friedrich Wilhelm çok geçmeden hiç bir anayasa reformu olmayacağını açıkça ilân etti. Ne kadar ılımlı olursa olsun. Prusya monarşisini eleştirenler acımasızca eleştirildiler. Johan Jacob Prusya için temsilî meclis sistemini savunan kitapçığı yazması yüzünden vatana ihanetle suçlandı. Bruno Bauer Bonn Üniversitesi'nden kovuldu.

En önde Marks, Bruno Bauer ve Arnold Ruge olmak üzere genç Hegelcilerin en radikalleri, durmaksızın artan hükümet tedbirtüzüğünden ve bir anayasa ile kendisine göre liberal bir düzen getireceğini umdukları «aydınlık monarşi» hayallerinin yıkılmasından ötürü siyasete dönmek zorunda kaldılar. Marks, bir anda ve ne pahasına olursa olsun tercihini yaptı ve siyasî savaşçılığı kabul etti. Kendisini gençliğinin olanca ateşiyle demokratik özgürlükler için Prusya mutlakiyetçiliğine karşı verilen mücadelenin içine Daha önce başlamış olduğu teorik çalışmaları bir yana koydu ve 1842 yılı Ocak ortası ve Şubat başlarında «Son Prusya Sansür Yönetmeliği Üzerine Düşünceler» başlıklı makalesini yazdı. Bu, hükümet ve ılımlı muhalefetin bir bölümü tarafından yeni kralın liberal düşüncelerinin bir delili olarak karşılanan sansür kanununa karşı yayın yoluyla yaptığı ilk saldırıyı ve kanunu şiddetle eleştiriyordu.

Marks, basına daha çok özgürlük veriyormuş gibi görünen ama gerçekte amansız gerici sansürü başıboş bırakan, ikiyüzlülükle kaleme alınmış yönetmeliğin gerçek anlamını teşhir etti. Şöyle yazıyordu «Bir şeyden pay vermek gerektiği zaman, kişileri, araçları feda etmek, ama sözkonusu olan şeyi, kurumun kendisini olduğu gibi korumak *sahte-liberalizmin* huyudur. Kamuoyunun yüzeyde kalan ilgisi böylelikle saptırılır.» Yönetmeliğin esası, Hıristiyan dini üzerindeki eleştirilerin bütünüyle yasaklanması ve böylelikle de siyasî muhalefetin bütün çıkış yollarının tıkanmasıydı. Hükümet, bunun, mevcut sisteme yönelen bütün eleştirileri boğacağını sanıyordu.

Marks, düşünceleri cezalandıran kanunların, ancak tek başına bütün toplumun aklına kendisinin sahip olduğunu sanan ve halka düşman bir hükümet tarafından çıkarılabileceğini söyleyerek hükümetin basını gemlemesini takbih etti. Böyle bir hükümet, ancak bir bürokratik makineye yaslanabilir ve ancak resmî görevlilerine güvenebilirdi. Prusya devlet sistemindeki hayatî sakatlık, bürokratların, dedikleri ve yaptıkları sanki Tanrı buyruğu olan kibirli resmî devlet memurlarının sahip oldukları iktidardı. Bundan dolayı Marks, sansüre yönelttiği eleştirisini Prusya devlet kurumlarının, ve mutlakiyetçi feodal sistemin kendisinde bulunan temel sakatlıkların kararlı ve ısrarlı bir şekilde mahkûm edilmesiyle birleştirdi.

Vardığı sonuçta ihtilâlci bir ses çınlıyordu *«Sansürün* gerçekten *kökünden tedavisi* onun tümüyle *ortadan kaldırılması* demektir. Zira Kurumun kendisi bir kurum olarak hastadır.» Düşündüklerinin tümü gibi

MARX'ın öğrenciyken Berlin'de oturduğu ev.

bu da okura Almanya'daki toplumsal düzenin kısmî düzeltmelere değil, radikal dönüşümlere ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Böylesine bir dönüşümün itici güçleri ya da sınıfsal amaçları hakkında henüz açık bir fikri olmadığı doğrudur, ama ihtilâlci bir yazar olarak yaptığı bu başlangıç, ihtilâlci demokratik inançlarının çarpıcı bir ifadesidir.

Marks'ın makalesi Almanya'da mevcut sansür altında basılamadı. Gün yüzüne ilk olarak 1843 yılında İsviçre'de Ruge tarafından *Anekdota zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik*, başlığı altında yayımlanan bir derlemenin ilk cildinde çıktı.

RHEINISCHE ZEITUNG YAZARLIK VE EDİTÖRLÜK

Marks'ın ihtilâlci-demokratik fikirleri, onu, geniş bir eylem alanı ve fikirlerini duyurabileceği bir kürsü aramaya zorladı. 1842 Ocağında Köln'de yayımlanmaya başlayan *Rheinische Zeitung* adındaki muhalefet gazetesine girdi. Gazete Rineland'ın önde gelen zengin burjuvaları — Camp Hausen, Hansemann ve liberal muhalefetin öteki üyeleri — tarafından kurulmuş ve finanse edilmişti. Bu kişiler, en iyi yazarları gazeteye almak çabası içinde radikallere ve özellikle genç Hegelcilere yöneldiler. Bu çaba ortak düşmana karşı bir çeşit özel pakt kurulmasıyla sonuçlandı. Marks'ın tavsiyesiyle — Marks artık Rhine eyaletindeki siyasî çevrelerde önemli bir otoriteye sahipti — Berlinli bir genç Hegelci, Adolf Rutenberg gazetenin editörlüğüne getirildi. Bauer kardeşler, Hess Köppen gibi genç Hegelcl yazarlar gazateye yazılar yazdılar. Ancak Ilk başlarda daha çok liberal çıkışlar hâkim olmakla birlikte gazetenin çizgisi belirsizdi. Ve geniş bir okuyucu kitlesi yoktu 1842 Ocağında 400 abonesi bulunuyordu.

Marks *Rheinische Zeitung*'da 2 Mayıs 1842'de yayınlanan Rhine eyalet meclisinin çalışmaları hakkındaki bir yazı dizisiyle yazılarına başladı. 1842 yazından itibaren gazete üzerindeki etkenliği daha da arttı. Artık yalnızca makale yazmakla kalmıyordu. Yönetimde de gittikçe artan bir söz hakkı vardı. 1842 Ekim ayı ortasında gazetedeki işleri onu Köln'e taşınmaya zorladı. 15 Ekimde de gazetenin editörü oldu.

Bundan sonra gazete artık dikkat çekici ihtilâlci-demokratik çıkışlar yapmaya başladı. Ve Prusya mutlakiyetçiliğine ve onun ideolojik savunucularına yönelttiği eleştiriler gittikçe keskinleşti. Pratiktekl bu Ilk sınav Marks'ın yeteneklerinin pek çok yanını; örgütleyici yeteneğini, yazı kadrosunu seçmekteki maharetini büyük çalışma kapasitesini hem yazı yazmaktaki hem yayıncılıktaki tabiat vergisi edebî üstünlüklerini ortaya çıkardı.

Marks, büyük bir günlük gazetenin editörü olarak gösterdiği büyük yetenekle yazı kurulu üyelerinin ve danışma kurulu üyelerinin katıldıkları haftalık toplantılarda üzerlerinde hararetle tartışılan sosyo-ekonomik meseleleri halletmeyi de başardı.

Marks, başka yazarlar da alarak gazeteyl daha popüler bir hale getirdl. Çok geçmeden Rhine eyaletinin, hatta Prusya Krallığı sınırlarının dışında bile ilgiyle okunmaya başlandı. Muharrirleri arasında İngiltere'den haberler gönderen genç Engels vardı. *Rheinische Zeitung* bütün Almanya'daki demokratların sözcüsü haline geldl. Tirajı 1842 Ağustos'unda 885 iken Kasım'da 1820'ye ve 1843 Ocağında o dönem için büyük bir rakkam sayılan 3400'e çıktı. *Manheimer Zeitung* 1842 Aralığında şunları söylüyordu: «gazetenin Almanya ve Almanya dışındaki abonelerinin sayısı günden güne artıyor ve artık ilerleme ve özgürlük taraftarlarının... çıkarlarını savunan kendilerine ait bir organları bulunuyor.»

Gazetenin Marks'ın makalelerinin pekiştirdiği çizgisi, Prusya hükümetini hemen uyardı. Prusya sansürü, Marks'ın Rhelnish Eyalet Meclisi üzerindekl yazı dizisinin Ilk makalesinin yayımlanmasından sonra çok daha sertleşti; devlet ve kilise üzerine olan ikinci makelenin yayımını yasakladı. Yetkililer en çok Marks'ın Rheinish meclisindeki orman suçları kanununun tartışmaları üzerindeki makalesinden tedirgin olmuşlardı. Vali *(Oberpraslden)* von Schaper «Mevcut devlet kurumlarına karşı saygısızca ve hayasızca müdahalesinden ötürü» gazeteye karşı bir kararname çıkartılmasına karar verdi. Gazete kapatılmakla yüzyüzeydi. 30 Kasım 1842'de Marks, Ruge'ye şöyle yazmıştı: «Şimdi artık, sabahtan akşama kadar sansürün verdiği müthiş eziyetlerle, bakanlıklardan gelen yazılarla, *Ober Präsident*'in yakınmalarıyla, eyalet meclisindekl suçlamalarla, hissedarların ulumalarıyla vbg. başa çıkmak zorundayız ve ben eğer hâlâ yerimde duruyorsam, bu bütün imkân ve yeteneklerimle iktidardakilerin kafalarındakl planları gerçekleştirmelerinin önüne geçmeyi görevim olarak gördüğümdendir. Bu şartlar altında Marks'a, Prusya gericilerine gazeteyi kapatmak için bekledikleri bahaneyi vermeden gazetenin temel çizgisini sürdürmek için kendine hâkim olmak ve olağanüstü bir esneklik göstermek düşüyordu.

MARKS'IN YAZILARINDAKİ İHTİLALCİ DEMOKRATİK FİKİRLER

Almanya'daki ciddî tôplumsal ve siyasî meseleler üzerindeki gergin ve sert tartışmalar Marks'ın ihtilâlci-demokratik inançlarını güçlendirmesine ve ateşli bir ihtilâlci yazar olarak kalemini keskinleştirmesine yardımcı oldu.

Yazdığı bütün makaleler mevcut sistemin akıl dışı, «Zulüm ve vahşeti» mazur göstermeye çalışanların düşüncelerini ise sakat olduğunu gösterme amacını güdüyordu. Makaleleri ilerlemeye ve yeninin ve llerleyenin eskiyi ve çürüyeni yeneceğine olan derin inancının izlerini taşıyordu. Bu makaleler Marks'ın ihtilâl çağının edebiyatı hakkındaki kendi sözlerinin bir araya toplanmasıydı. Bu çağın edebiyatı, durmak dinlenmek bilmez eleştirisinde, *«parçalanmış olanı parçalayan ve reddedilmiş olanı reddeden yeni hayatın kendi öz gücünün farkına varmış olmasına»* güveniyordu.

Rheinische Zeitung'da yayımlanan «zümreler meclisi oturumlarında basın ve yayın özgürlüğü üzerine görüşmeler» hakkındaki makalesinde Marks, kendisinin de dediği gibi, basın özgürlüğünü ve sansürü farklı bir açıdan ele alıyordu: «son Prusya sansür yönetmeliği üzerine düşünceler» de her ikisini de genel olarak ele aldığı halde şimdi meseleyi farklı toplumsal grupların ve zümrelerin tavırlarıyla birleştiriyor ve eleştirisini Prusya'dakl mutlakiyetçi rejimin toplumsal temellerine — Junkerlerin egemenliğine ve Prusya'nın siyasî kurumlarını muamma haline getiren sınıf ayrıcalıklarına— kadar vardırıyordu. Sınıf temsili ilkesine karşı sert bir saldırı başlattı ve bunun halka karşı bir durum olduğunu gösterdl.

Rhenish eyalet meclisi, zümre yönetlmine dayalı asillerin egemenliği altında temsilcilik sisteminin gülünç bir taklidi olan tipik bir feodal kurumdu. Çıkarlarını meclisin savunduğu varsayılan eyalet (halkı) «temsilcilerine karşı, temsilcileri aracılığıyla verdiği kavgadan daha büyük bir kavga vermek zorundaydı.»

Meclisin taşıdığı bu zümre karakteri basın üzerine görüşmelerde de iz bıraktı: ünvan sahibi aristokratların temsilcileri basın özgürlüğüne, sözgelimi İhtilâle yolaçtığı için karşı koyuyorlardı. Marks, ihtilâlli birlerinin kötü niyetlerine atfetmeye çalışan bu tasabbüsleri teşhir ettl ve bunun kanunlara bağlı objektif bir süreç olduğunu gösterdl. Nasıl kl gök cisimleri astronomun telekobu yüzünden hareket etmiyorlarsa, ihtilâllere yol

açan şey de basın özgürlüğü değildi.

Marks'ın gazetedeki yazılarında göze çarpan şeylerden biri de meclisin burjuva üyelerinin gönülsüz tavırlarına yönelttiği eleştiriydi. Marks, onların dar sınıf çıkarlarının güdüsüyle hareket ettiklerini ve muhalefetlerinin «Bir vatandaşın *(Citoyten)* değil, bir *burjuvanın* muhalefeti» olduğunun tamamen farkındaydı.

Marks, «Erkekçe onurlu ve kararlı tutumu», basın özgürlüğünün karşısında olanların acıklı çırpınışlarının tam karşıtı olan meclisteki köylü temsilcisinin tutumunu destekledi. Özgürlük diyordu Marks, mızraklarla ve baltalarla kazanılmalıdır. Yararsız sızlanmalarla ve sümsükçe dilenmelerle değil.

Makale, Marks'ın ihtilâlci-demokratik görüşlerini apaçık ortaya koyuyordu Feodal-Monarşist toplumsal zümre sistemlnden nefret eden bazı toplumsal zümrelere Imtiyaz yerine, bütün halka demokratik özgürlük çağrısı; dar kafalı burjuva liberalizmine yönelik eleştiri; kitleleri bir bekle gör politikasına mahkûm eden liberal taktiklere karşı kararlı ihtilâlci eylem ile muhalefet yürütme.

Yazar, Marks, yalnızca Almanya'daki toplumsal ve siyasî düzene karşı değil, onu destekleyen gerici filozof ve tarihçilere karşı da savaş ilân etti. Almanya'da Avukat Stahl ve tarihçi Leo, Fransa'da Bonald ve de Maistre ve İsviçre'de Haller gibi savunucularının aydınlanma hareketine saldırdıkları, Fransız burjuva ihtilâlini aforoz ettikleri, ortaçağa ağıtlar yaktıkları gerici romantisizmi de elden geçirip takbih ettl. Aristokratik feodal kurumlar, tarihî hukuk okulu tarafından da (Hugo, Savigni ve diğerleri) göklere çıkartılıyordu. Bu akım, tarihî geleneklerin ve zamanın yüceltiği kurumların işlerine, bu kurumların onları aklî bir açıklamadan hatta değişmeden masun kılan eşi bulunmaz bir millî ruhun ürünleri olmalarından ötürü karışılmaması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Marks'ın «Tarihî Hukuk Okulunun Felsefesi Manifestosu» adlı makalesi, bu akımın gerici yapısını ve onun ileri fikirlere ve daha da çok mevcut düzenin ihtilâlle devrilmesi fikrine nasıl düşman olduğunu teşhir etti. Daha sonraları, çok daha yıkıcı bir şekilde, «bugünün kötülüklerini geçmişin kötülükleriyle haklı çıkartan; kırbacın eski, tevarüs edilmiş ve tarihî olmasından ötürü serflerin her kırbaç yiyişlerinde haykırmalarını Isyankârlık olarak damgalayan bir okul» diyerek tanımladı.

Rheinische Zeitung'da yayınlanan makaleleri yazdığı sırada devletin yapısı ve rolü ile maddî ve manevî faaliyet arasındaki ilişki hakkındaki görüşleri daha henüz idealistti. Ancak gerçeğin eleştirici bir değerlendirmesine ve özgürlük idealini yalnızca saf aklın alanına değil, gerçekliğin içine yerleştirme arzusuyla birlikte halkın gerçek çıkarlarını kavramak ve savunmak isteği ona kendisini çevreleyen dünya ve özellikle toplumsal ilişkiler hakkında gittikçe derinleşen ve somutlaşan bir anlayış kazandırdı. Ve bu onu sonunda materyalizme vardırdı.

Marks'ın ***Rheinische Zeitung***'un editörlüğü görevini kabul ettiği gün çıkan gazete onun «Komünizm ve ***Augsburg Algemeine Zeitung***» başlıklı makalesini taşıyordu. Bu makale, gerici ***Algemeine Zeitung*** gazetesinin Marks'ın gazetesini komünist propagandasını yapmakla suçlayışına karşılık veriyordu. Marks, komünizm meselesinin ileri Avrupa ülkeleri, özellikle İngiltere ve Fransa için muazzam önem taşıdığını söylüyordu. Komünizm diyordu Marks, «Avrupa'nın ayırdediciliğinin» en önemli çağdaş göstergelerinden birisidir. Bunun da ötesinde Marks, komünist fikirlerle bu ülkeleri dağıtıp çözen kitlesel işçi hareketleri arasındaki sıkı bağı görmeye başlıyordu «Hiç bir şeye sahip olmayan zümrenin orta sınıfların refahından pay ***istediği*** gerçeği Manchester, Paris ve Lyons'da yaşayan herkes için aşikârdır.» Bu üç şehre değinmesi için haklı bir neden de vardı Manchester Chartist hareketin merkezlerinden biriydi. Paris ve Lyons ise proletaryanın ihtilâlci eylem alanıydılar. 1831 ve 1834'te Lyons'lu dokumacıların yaptıkları ayaklanmalar pek çok kişinin henüz aklından çıkmamıştı.

Karşı karşıya kalmış bulunduğu meselenin büyük önemini kavrayan Marks, sosyalizm ve komünizmin özü hakkında nihaî kararını verebilmek için bilgisinin yetersiz olduğunu gördü. Ancak Leroux Considerant ve Proudhon'un kitaplarını okuması Marks'a onların ütopik sosyalizmlerindeki teorik sakatlığı açıkça göstermişti. Demokratik düşünceli Marks'ın bu öğretilere karşı fikrini etkileyen bir başka vaka ise, o sıralar büyük toprak sahibi zümreleri savunulmasının ve loncaların muhafaza edilmesi taleplerinin sık sık komünizm kılığında ortaya atılması idi.

Marks, birbiri ardısıra çıkarak yayılan ütopyacı sosyalizm öğretilerini, dünyaya mutlak bir gerçek bulunduğunu açıklamaya çabalamaları ve açıkça dile getirdikleri dogmatizm yüzünden eleştirdi. Şöyle yazmıştı, «***Rhenische Zeitung***... bugünkü şekillerliyle komünist fikirleri bir ***teorik gerçeklik*** taşıdıklarını bile kabul etmemektedir. Bu yüzden onların ***pratikte gerçekleştirilmelerini*** isteyemez hatta bunu mümkün bile görmemektedir.»

Genç Marks gerçeklik üzerine bildiriler yayınlamaktan ya da gerçeklik için dogmatik reçeteler düzenlemekten kaçındı; gerçekliğin çelişkilerini çözümleyecek yollar bulabilmek için bunlar üzerinde sürekli ve derin bir inceleme yaptı. Daha sonraları önemli ütopyacı sosyalistlerin fikirleri hakkında daha derin ve daha geniş bir anlayışa ulaştığı zaman, onların teorilerindeki aklî unsuru değerlendirerek bunları kendi bilimsel komünizmini oluşturmak için yaratıcı bir şekilde kullanmasını bildi.

Marks «Orman Suçları Kanunu Üzerindeki Görüşmeler» başlıklı makalesinde ciddî toplumsal meseleleri ele alıyordu. Bu makale ***Rheinische Zeitung***'da 25 Ekim 1842'den 3 Kasım 1842'ye kadar yayımlanan «Altıncı Rhine Eyalet Meclisi'nin Oturumları» başlıklı dizideki üçüncü yazıydı. Burada yalnızca bireysel çıkarlar karşısında bir bütün olarak toplumun çıkarlarını değil, «yoksulların, siyasî ve toplumsal ayrıcalıklardan yoksun kitlenin çıkarlarını» savundu. Bu onun ihtilâlci demokratizmine çok daha belirgin bir toplumsal hedef kazandırdı. Şimdi artık mevcut sistem altında ezilen geniş emekçi halk kitlelerinin çıkarlarını savunmayı amaçlıyordu.

Marks, Rhenish eyalet meclisinin yoksulların ağaç kesmelerine, hatta rüzgârla savrulmuş dal ve filizleri toplamalarına bile gaddarca cezalar getiren yeni tasarıyı desteklemekle tamamen çıkarları mülksüz emekçi halkla çatışan özel orman sahiplerinin yanında yeraldığını gösterdi. Marks, devlet kurumunun bir bütün olarak toplumun çıkarlarının ifadesi olduğu şeklindeki idealist görüşü henüz kabul etmekle birlikte, yalnızca meclisin değil, devletin kendisinin de özel mülkiyetin bekçiliğini yaptığını kavramaya başlamıştı. Prusya devletinin, sınıf ayrıcalıkları, bürokratik ve polis sistemiyle devletin bu karakterini ortadan kaldırmış olduğuna inanıyordu. Öfke ve iğrenti karışımı bir duyguyla, Prusya devletinin, «Devlet gibi davranacak yerde, özel mülkiyetin istediği gibi davranacak kadar alçaldığını» yazıyordu. Ancak Marks, bir operatörün ameliyat edilecek organı keşfetmesi gibi, esas olan şeyi — özel mülkiyetin çıkarları ve mevcut devletin siyaseti arasındaki bağı, bulmuştu neredeyse.

Marks, Prusya devletini, orman sahiplerini hoşnut kılmakla ve böylelikle özel çıkarların tutsağı haline gelmekle suçlarken, devletin halkın çıkarlarına karşı beslediği düşmanlığı vurguluyordu. Bu dönemde yazdığı yazılarda sık sık kullandığı özel çıkar kavramı gittikçe somutlaşan bir muhteva kazanıyordu. Özel ve genel felsefî antl tezinin ardında, mülkü olanlar ve olmayanlar arasındaki çelişme yatıyordu.

Bu çelişmeler ve Prusya devletinin halka— karşı özü, Marks'ın «Moselle Muhabirinin Haklılığı» başlıklı makalesinde çok daha güçlü bir biçimde ortaya konulmuştu 15-20 Ocak 1843 tarihleri arasında yayımlanan bu makale, Peter Goblenz'in Moselle'de bağcılıkla uğraşan köylülerin içinde bulundukları kötü durumu ve hükümetin bunlara yardım etmekte gösterdiği isteksizliği anlatan haberindeki gerçekleri Von Schaper'in inkâr etmeye kalkışmasına verilen bir karşılıktı. Von Schaper'le polemiğe giren gazete editörü Marks, artık yetkililerle açıkça boğaz boğaza geliyordu.

Marks'ın bu yazısı, halkın mutlakiyetçilik ve feodal kalıntılar altında çektiği sıkıntıların asıl köklerinin neler olduğu hakkında çok daha derin bir kavrayış kazandığını ortaya koydu. Marks, Moselli'li bağcıların vahim durumlarının suçunu hava şartlarına ve resmî görevlilerin yaptıkları çeşitli yanlışlıklara

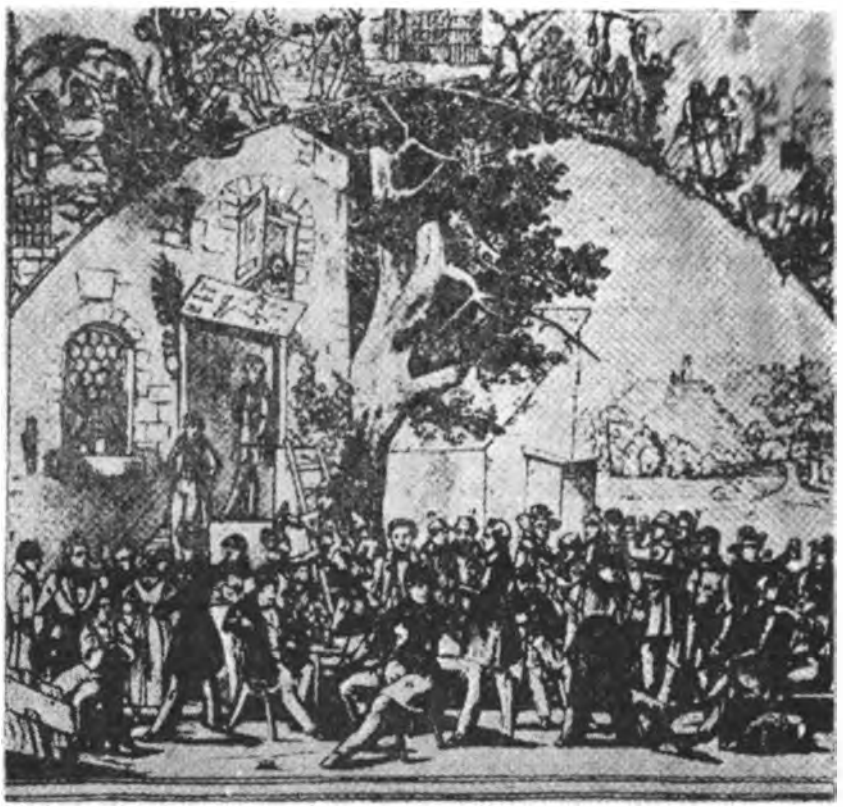

Bonn Üniversitesi'ndeki Trier'li öğrencile ri toplu halde gösteren bir resim..

yüklemeye kalkışanlara kararlı bir biçimde karşı çıktı. Şöyle yazmıştı, «İnsan ***devleti ilgilendiren*** bir durumu incelerken, ***şartların objektif tabiatını*** görmezlikten gelmeye ve her şeyi ilgili kişilerin ***iradesiyle*** açıklamaya kolayca heveslenebilir Ne var ki özel kişilerin ve tek tek yetkililerin davranışlarını belirleyen ve onlardan kendilerinin soluk alıp vermeleri kadar bağımsız olan ***şartlar*** bulunmaktadır.» Marks, halkın sıkıntılarının asıl nedeninin Prusya'daki toplumsal sistemin ve Prusya monarşisinin tabiatında yattığını ileri sürüyordu. Marks, halkla hiç bir teması olmayan, onların üstüne çöken ve halkın çıkarlarını gözetmeyen bürokratik makine hakkında açıklayıcı yazılar yazdı. Halkın çıkarlarıyla Prusya devletinin siyasetleri arasında sürekli bir çelişme olduğunu söyledi. Bütün yazısını tek bir fikir kucaklamaktadır Mevcut düzende halk hükümetten hiç bir iyilik bekleyemez. ***Oberprasidente***' verilmesi tasarlanan karşılığın beş bölümünden yalnızca ikisinin gün ışığına çıkması bu yüzden şaşırtıcı değildir Geri kalan bölümler yasaklanmıştır.

Makale, Marks'ın üslubunda da bazı değişiklik belirtilerini ihtiva ediyordu Karşı konulmaz mantığına rağmen soyuta yönelen inşalar çok daha azdı artık ve Marks, halkın çıkarlarının savunucusunun yüksek ve berrak ses tonuyla konuşmaya başlamıştı «Çevresindeki halkın yoksulluğunun ***amansız çığlığını*** sık sık duymak zorunda kalan herkes, düşüncelerini en zarif ve en yumuşak görüntülerle dile getirebileceği estetik inceliği hemen kaybeder. Hatta bir zaman için, anayurdunda yaşadıkça unutamayacağı bir dille, acının diliyle konuşmayı ***siyasi*** görevi olarak kabul edebilir.»

DEUTSCH FRANZÖSİSCHE JAHRBÜCHER'İ YAYINLAMA HAZIRLIKLARI. PARİS'E HAREKET

Marks Kreuznach'ta daha ***Rheinische Zeitung***'un kapatılmasından önce Alman ve Fransız demokratlarını birleştirmek için yayınlamayı tasarladığı dergiye ilişkin yazışmalarını sürdürdü. Bu yayının karakteri, amaçları ve gelecekteki yazarlarının kimler olacağı üzerinde uzun uzun düşündü.

Ruge'ye 1843 Eylül'ünde yazdığı bir mektupta, Paris'te yayımlanacak bir gazetenin kabataslak bir programını yapmıştı. Marks, derginin temel çizgisinin kendi fikirlerinden ürkmeden, karşısına çıkabilecek güçlerle çatışmaktan korkmadan mevcut dünya düzenini amansızca eleştiren bir çizgi olmasını istiyordu. Marks, bu eleştiriyi kendi içindeki bir amaç, eleştiri için eleştiri olarak değil, yeni bir dünya görüşünü oluşturmak ve yeni bir dünyanın yolunu aydınlatmak için bir araç olarak görüyordu. Parti anlayışı bu görüşün temel ilkelerinden biriydi. Teorik eleştiriyi pratikte ihtilâlci eyleme dönüştürmek, mevcut sistemin eleştirisini «siyasette belirli bir parti tavrı ile bağlamak ve bunun sonucu olarak eleştiriyi ***aktüel*** mücadeleyle birleştirmek» görevinin üstesinden gelmek için Marks, ilk önce teori ve pratiğin birliği düşüncesini formüle etti.

Mevcut sistemi eleştirirken ve geleceğin toplumu hakkındaki kendi fikirlerini ortaya koyarken daha henüz Feuerbach hümanizminin uyandırdığı («gerçek insan özü»nün ortaya getirilmesi gibi) kavramlarla meşguldü. Demokratik ve mutlakiyetçiliğe karşı duygularıyla birlikte, bu kavramlar, henüz gerçekten bilimsel komünist dünya görüşü yolunda elyordamı ile ilerlemekte olan Marks için burjuva radikali Arnold Ruge, Demokrat Julius Fröbel, ihtilâlci şair Georg Herwegh, radikal yayımcı Karl Ludwig Bernays, «gerçek sosyalizmin» gelecekteki ideologlarından biri olan Moses Hess ve birkaç başka kişiyle birlikte yürüttüğü — gerçekleştiğinde çok kısa sürecek olan — eyleminin ortak temelini oluşturdu.

Gazetede yazmaları için aralarında Lamennais, Louis Blanc Cabet ve Proudhon'unda bulunduğu önde gelen birkaç Fransız sosyalistine çağrı yapılması planlanmıştı. Marks, Feuerbach'ın, Schelling'in gerici felsefesini eleştiren bir makale yazmasını sağlamaya çalıştı. Lenin, Marks'ın Feuerbach'a yazdığı 3 Ekim 1843 tarihli mektubuna çok büyük bir değer verirdi. «Marks bu mektupta felsefedeki temel akımları müthiş bir berraklıkla göstermişti.» Feuerbach, sonunda bir şey söylememeyi tercih etti, ama Marks, Paris'ten yazdığı 11 Ağustos 1844 tarihli mektubunun gösterdiği gibi Feuerbach'ın ihtilâlci eyleme aktif olarak katılmasını sağlayabileceğini hâlâ umuyordu. Ancak, bu başarısızlık büyük ihtilâlci Alman şairi Heinrich Heine gazete için yazmayı kabul ettiği zaman bir ölçüde giderilmiş oldu.

Marks'ın gazetenin çıkışı için bütün örgütsel meselelerle uğraşmak üzere Paris'te bulunması gerekiyordu. Zaten çoktandır Almanya'dan ayrılmaya karar vermişti. Prusya hükümetinin kendisini çalışmadan para alabileceği bir memuriyetle satın almaya kalkışması ayrılışını çabuklaştırdı — kendisine babasının bir arkadaş, Christian Joseph Esser aracılığıyla Prusya hükümetinde memuriyet teklif edilmiş. Marks, «[Esser] ***beni bu tekliflerden haberdar eder etmez*** Prusya'yı terkettim ve Paris'e gittim» diye anlatmıştı. Ekim 1843 sonlarında Marks ve karısı Jenny Paris'te Vanneau sokağı 38 numaraya yerleştiler

Bundan sonra Marks, Fransız başkentine pek çok kere gelip gitti, ülkeyi çok yakından tanır oldu, tarihi üzerinde geniş bilgi edindi ve her zaman Paris'in emekçi halkının ihtilâlci heyecanından hayranlıkla sözetti. Düşünceleri, hemen hemen 18 ay ren Paris'teki ilk kalışı sırasında çok değişti. Burada ihtilâlci komünist düşünce çerçevesini nihaî olarak kabul etti ve komünizmin hayatının amacı — proletaryanın çıkar-

larını dile getirmek ve onun davasını savunmak — olmasına karar verdi.

Birkaç ay içerisinde o zamanlar dünyanın belli başlı bilim ve kültür ayanlarından birisi ve ihtilâlci hareketin başta gelen merkezi olan Paris'teki toplumsal ve siyasî hayatın etkilerini duymaya başladı. Paris, diyordu Lenin «O zamanlar siyasetle ve çeşitli teorilerin tartışılmasıyla dolup taşıyordu» Paris sınıf çelişmelerinin ve burjuva dünyasını sarsan çarpışmaların incelenmesi için mükemmel imkânlar sağlıyordu. Marks'ın proletaryanın insanlarıyla temas kurduğu ilk yer de burasıydı.

MATERYALİZM VE KOMÜNİZMİN NİHAÎ OLARAK KABULÜ

Deutsche-Französiche-Jahrbücher'in ilk çift (1 ve 2. No.lar) sayısı 1844 Şubat'ının sonunda çıktı. Marks'ın yazılarından başka Engels'in iki yazısını, «Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları» ve «İngiltere'nin Durumu», Heine ve Herwegh'in şiirlerini, Hess ve Bernays'ın makalelerini ve başka yazıları içeriyordu.

«Bize Gelen Mektuplar» başlıklı bölüm, gazetenin yayımı hazırlıkları sırasında Marks'ın Ruge'ye yazdığı mektupları, Ruge'nin kendi mektuplarını, Rus ihtilâlcisi Mikhail Bakunin ve Feuerbach'tan gelen mektupları ihtiva ediyordu. Gazetenin ana çizgisi, Marks'ın iki makalesi içinde belirlenmişti. Bunlardan birisi olan «Yahudi Meselesi Üzerine», daha Kreuznach'ta iken yazılmıştı, ötekiyse — «Hegel'in Tarih Felsefesinin Eleştirilmesine Katkı. Giriş» — 1843 Aralığı ve 1844 Ocağı arasında Parls'te.

Birinci makale risalelerinde, siyasî haklarından yoksun bırakılmış Yahudilerin kurtuluşları meselesine idealist bir yaklaşım yapan Bruno Bauer'e hücum ediyordu. Bruno Bauer çözümü, Yahudilerin dinlerinden kurtarılmalarında buluyordu. Marks bunun savunulmasının mümkün olmadığını isbat etti. Yahudilerin kurtuluşu meselesinin insan soyunun toplumsal ve siyasî baskının altında ezilmekten kurtarılması gibi büyük bir meselenin bir parçası olduğunu gösterdi ve siyasî kurtuluşla genel olarak insanın kurtuluşu arasına bir ayırım çizgisi çekti.

Marks siyasî kurtuluşu insanın feodal bukağılarından kurtulması ve bir burjua ihtilâli yoluyla burjuva-demokratik özgürlüklerin ilân edilmesi olarak anlıyordu. Ancak Marks, siyasî kurtuluşa çok önem vermekle birlikte onun sınırlarının da farkındaydı; «Elbette» diye yazmıştı, «*siyasî* kurtuluş büyük bir ilerlemeye işarettir; ancak bu, gerçekte, insanın genel kurtuluşunun nihaî şekli değil, insanın bugüne kadar varolan dünya düzeninin ***sınırlarının içindeki*** kurtuluşunun nihaî şeklidir.» Bu sınırlılıklar burjuva ihtilâlinin kutsal bir toplumsal kurumu olarak muhafaza etmeye yöneldiği özel mülkiyetin varlığından kaynaklanıyordu.

Marks, siyasî kurtuluşu yoluyla erişilen ve burjuva ideologlarının insanın tabiî haklarının bir ifadesi olduğunu ilân ettikleri temel burjuva özgürlüklerinin derin bir materyalist tahlilini yaptı. Bu «insan haklarının», uygar toplumun bütün üyelerinin haklarının üstünde olduğunu, yani bunların burjuvazinin hakları olduğunu gösterdi. Burjuvazinin dilinde özgürlük, esas olarak ferdin kendi mülkiyetini istediği gibi kullanmasıydı; ferdin güvenlik hakkıysa, onun bir mülk sahibi olarak korunması, kendi kişiliğinin ve her şeyden önce mülkiyetinin korunması hakkıydı. Bundan dolayı siyasî kurtuluş, ya da siyasî ihtilâl — Marks bu terimlerin her ikisini de burjuva ihtilâlini tanımlamakta kullanıyordu—, insanın uygar toplumun bir üyesi olarak «İnsan özüne ve insan topluluğuna yabancılaşmış bencil bir insan olarak» kurtuluşuydu.

Siyasî kurtuluşun karşıtı olarak Marks, insanın kurtuluşunu —insanın çağdaş uygar toplumun bedelini ödemekten kurtulmasını; gerçek eşitsizlik, baskı ve karşılıklı yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasını; ve içinde, gerçek toplumsal ilkelerin dar kafalı bencilliğe ve bireyler arasındaki karşılıklı düşmanlığa galebe çalacağı şartların yaratılmasını— ileri sürdü. Henüz Feuerbach'ın terminolojisini geniş ölçüde — fakat yeni bir anlamda — kullanan Marks, «insan ne zaman» 'kendi güçleri'nin ne olduğunu bilir ve onları ***toplumsal*** güçler olarak örgütlerse, yani artık toplumsal gücü ***siyasî*** güç şekli içinde kendisinden ayırmaktan kurtulursa işte ancak o zaman insanın kurtuluşu gerçekleşecektir» diye yazmıştı.

Bu düşünce tarzı, özünde, uygar toplumun ta en derin temellerinde bir değişim yaratan ve gerçek bir insan toplumu kuran sosyalist ihtilâl fikrinin ilk taslağıdır. Feuerbach'ın antropolojizminin etkisi burada yalnızca terminolojide değil, insanın kurtuluşuna yaptı soyut yaklaşımında da açıkça görülmektedir. Halbuki siyasî kurtuluşun —burjuva ihtilâlinin— eleştirisi somut olarak ortaya konmaktadır. Bununla birlikte «Yahudi Meselesi Üzerine» başlıklı makalesi, burjuva ve sosyalist ihtilâller arasındaki temel farklılığın özünü formüle ederek ve bunu daha da ileri götürerek; ikincinin, yani sosyalist ihtilâlin kaçınılmaz bir şekilde birinciyi izlemesi gerektiğini geliştiriyordu. İkinci Makalesi, «Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş», siyasî kurtuluşunun sınırlarının ve kısıtlamalarının üstesinden gelerek, kimin İnsanın gerçek kurtuluşunu gerçekleştireceği ve toplumsal İlerleyişin hangi toplumsal güçte tecessüm ettiği sorularına karşılık getirdi.

İlk ihtilâller üzerine yaptığı tahliller, ihtilâl boyunca bir toplumsal sınıfın kendi özgül durumunu gözönüne alıp kendi amaçlarının peşinden gittiği halde, bütün toplumun kurtarıcısı gibi davranmaya çalıştığı sonucuna varmasına yol açtı. Ne var ki o sınıf, bunu ancak «kendi öz taleplerinin ve haklarının...» objektif olarak «gerçekten bütün toplumun taleplerinin ve haklarının kendisi» olduğu zaman üstlenebilir. Bütün insanların kurtuluşunu gerçekleştirebilecek olan sınıf, modern toplumun bütünü ile çelişki içinde olan, bundan dolayı da toplumun bütününü kurtarmaksızın kendisini kurtaramayacak olan sınıf olmalıdır ·Bu sınıf proletaryadır.

Marks'ın proletaryanın kapitalist toplumun yıkıcısı ve yeni sosyalist bir dünyanın kurucusu olarak oynadığı rol hakkındaki düşüncesi, muazzam bir önem taşıyordu ve ütopyacı sosyalizmin bilimsel sosyalizme dönüşmesindeki başlangıç noktasına işaret ediyordu. Bu noktadan sonra Marks'ın dünya görüşünü şekillendirmesi, bilimsel komünizmin formülasyonuyla, ihtilâlci proleter dünya görüşünün formülasyonuyla bir arada yürüdü.

Marks'ın ikinci makalesi bir başka anahtar tezi formüle ediyordu ileri bir teori, toplumun kendisinde devinim yaratan bir etki yapar ve toplumun köklü bir dönüşümü bakımından güçlü bir etkendir. «Elbette ki» diye yazmıştı Marks, «eleştiri silahı, silahların eleştirisinin yerine geçirilemez ve maddî gücün maddî güçle devrilmesi gerekir, ancak teorinin kendisi de yığınları kavradığı zaman maddi bir güç haline gelir.»

Marks, proletaryayı, ihtilâlci öğretinin vardığı sonuçları gerçeğe uygulayacak ve hayata dönüştürecek toplumsal güç olarak görüyordu. «Nasıl ki, felsefe proletarya da ***maddî*** silahını buluyorsa, proletarya da aynı bunun gibi felsefede kendi ***manevî*** silahını bulur.»

Marks'ın proletaryanın yeni bir çağ açan rolünü formüle etmesi, proletaryanın düşmanı olan sınıfların izlerini taşıyan teorilerin reddolunması bakımından da önemli bir adımdı. Bu yüzden bu makalesinin, birçok tutucu ve gerici ideolojik akımın, daha önceki tespitlerinin çok ötesine geçen kısa ve özlü bir eleştirmesini içeriyor olması tabiidir Bundan başka Marks, Genç Hegelcilerin teorik görüşlerindeki temel zaafları ve bu kişilerin mücadeleyi teorik alana hasretme hevesleri hakkındaki ilk yazılı açıklamasını da bu yazısında yapıyordu.

BÜYÜK BİR DOSTLUĞUN BAŞLANGICI

Karl Marks ve Frederick Engels isimleri *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'in yazarlar listesinde bir arada görünmektedir. Bu hayli sembolik bir tesadüftür; zira Engels, daha sonra hayatının geri kalan bütün yıllarını birlikte geçirdiği Marks'ın müttefiki ve gerçek silah arkadaşı, adı Marks'ınkiyle birleşmiş bir insan, bilimsel çalışmalarında ve siyasî mücadelesinde onun eşi bulunmaz ve paha biçilmez bir yardımcısı haline gelmişti.

Engels'in zihni ve manevi gelişmesi kendine has özelliklerini de taşımakla birlikte Marks'ınkiyle aynı çizgiyi izlemişti.

Engels de Marks gibi Prusya'nın Rhineland bölgesinden geliyordu. 28 Kasım 1820'de Wupper vadisindeki Barmen'de bir teks-

Öğrencilik yıllarında MARX.

til fabrikatörünün oğlu olarak dünyaya geldi. Babası despot ve tutucu tabiatlı bir adamdı. Aşırı dindar olduğundan çocuklarını sık burjuva kurallarına ve Ortodoks İnançlarına göre yetiştirdi ve bu da genç Engels'in içinde kararlı bir protestoyu doğurdu.

Frederick'in lise öğitimini bitirmesine izin verilmemiş ve bir iş adamı olmak üzere Bremen'e gönderilmişti. Orada kâtip olarak çalışırken boş vakitlerini tarih, felsefe, edebiyat, dilbilim ve genç yaştan beri olağanüstü bir yatkınlık gösterdiği yabancı dil üzerindeki bilgilerini artırmaya verdi. Zamanının ilerici fikirleri ve hepsinden de çok Genç Hegelcilerin yazıları, evde kafasına sokuşturulan dindar düşünceleri bir kenara atmasına yardımcı oldu.

İhtilâlci-demokratik fikirleri, zamanındaki ilerici toplumsal akımların — Börne'nin demokratizmi ve Genç Hegelcilerin fikirlerl — ve daha memleketinde iken emekçi halkın sömürülmesine ve hayatın zorlu gerçeklerine dair bilgilerin etkisi altında gelişti. Bir yazar olarak sahip olduğu yetenekler çok geçmeden ortaya çıktı daha 1839'da ilerici *Der Telegraph für Deutschland* gazetesinde yazılar yazıyordu. Bu gazete kendilerine Genç Almanya adını veren ve fikirlerine karşı Engels'in o zamanlar büyük bir yakınlık beslediği bir edebiyatçılar grubunun organıydı. «Wuppertal'den Mektuplar» başlıklı ilk makaleleri, emekçilerin efendileri tarafından dindarlık kılıfının ardına gizlenllerek amansızca sömürülmelerini dile getiriyordu. Engels'in bundan sonraki edebî, eleştirisel ve gazetedeki günlük yazıları ve ihtilâlci-demokratik fikirleri, Almanya'daki mevcut düzenin sert eleştirilerlni içeriyordu.

1841 Eylül'ünün son yarısından 1842 Ağustos'unun ilk yarısına kadar o zamanlar Prusya'nın başkenti olan Berlin'de karargâh kurmuş bir topçu birliğinde er olarak askerlik görevini yaptı. Bu ona Berlin Üniversitesi'nin konferanslarına devam etme ve daha pek çok kimseyle tanışma fırsatı verdi. O sıralar görüşlerini geniş ölçüde paylaştığı Genç Hegelcilere katıldı ve Almanya'da sürmekte olan ideolojik mücadelede aktif olarak yer aldı. O sıralar görüşleri üzerinde önemli etki yapan şey Feuerbach'ın eserleri ve özellikle de *Hıristiyanlığın Özü* dü. Daha sonraları «bu kitap hakkında bir fikir edinmek için insan bunun kurtarıcı etkisini bizzat yaşamalıdır.» diye yazmıştı.

Engels Berlin'de iken birkaç eser yazdı (*Schelling ve Vahy, Schelling, İsa'daki Filozof*). Bunlar artık sağa kaymış olan ve mistisizmi ve gerici fikirleri yaymakta olan ünlü filozofu hedef alıyordu. Engels'in bilgi dolu parlak risalelerinden Tanrıtanımazlık ve gericiliğe karşı hoşgörüsüzlük fışkırıyordu. Bu kitapçıklar çok tutuluyorlardı ve okuyucularından pek çoğu da yazarın eğitilmiş bir düşünür değil, genç bir er ve okulunu bitirmemiş bir öğrenci olduğunu bilmiyorlardı.

1842 sonbaharında Engels, babasının hisse sahibi olduğu bir şirketin bürosunda çalışmak için Manchester'e gitti ve o sıralar kapitalizmin keskin iç çelişkilerini en gelişkin biçimiyle kendinde barındıran İngiltere'de kapitalizmi kendi öz tecrübesiyle tanıyarak orada iki yıl kaldı birçok şey öğrendi. İngiliz Ekonomik Politikçilerinin ve İngiliz ütopyacı sosyalistlerinin ve özellikle Owen'in çalışmalarını inceleyerek birçok düşünce malzemesi topladı. Chartlsm'i Avrupa'nın en ileri işçi sınıfı hareketini de orada tanıdı.

Engels İngiltere'de bir yazar olarak çok aktifti. Owenist ve Chartist basında yazılar yazdı. *Rheinische Zeitung ve Schweizerischer Republikaren'e* makaleler gönderdi, *Deutsch Französiche - Jahrbücher'e* iki makale yazdı.

İngiltere'de kalması, İngiltere'nin ekonomik hayatını ve siyasî gelişmesini incelemesi, oradaki işçi sınıfı hareketiyle ve hareketin önderleriyle yakın ilişkiler kurması ve harekete doğrudan katılması, bunların tümü birden onun kararlı bir şekilde materyalizme ve komünizme doğru dönmesine yardım etti. Çok yıllar sonra, «Manchester'deyken, o güne kadar tarih yazımında hiç bir rol oynamamış olan ya da çok değersiz bir rol oynamış olan ekonomik vakıaların, hiç değilse modern dünyada tayin edici birer tarihî güç olduklarının apaçık farkına vardım; bunların, bugünün sınıf antagonizmlerinin kaynaklandıkları temeli oluşturduklarını ve bu sınıf antagonizmlerinin geniş ölçekli sanayi sayesinde, tamamen gelişmiş oldukları ülkelerde, bu arada özellikle İngiltere'de, siyasî partilerin ve parti mücadelelerinin ve böylelikle bütün siyasî tarihin temelini oluşturma dönemine gelmiş olduklarını gördüm.» diye anlatıyordu.

Marks gibi Engels de işçi sınıfını toplumu yeni şekil verebilecek olan tek sınıf olarak görüyordu. Yeni Dünya görüşünün bu unsurları o dönemdeki yazılarında, özellikle Owenist *New Moral World'de* çıkan yazılarında yansıyordu. Ancak materyalizmi ve komünizmi kabul etmiş olduğunun en güçlü delilleri, *Deutsch - Französische - Jahrbücher* de yayımlanan makaleleri: «Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları» ve «İngiltere'nin Durumu. *Dün ve Bugün.* Yazan Thomas Carlyle»de görülür.

O sıralarda Marks gibi genç Engels de ideolojik mirasının etkisinde olduğu akımların kalıntılarını taşıyordu ve Feuerbach'ın Felsefesini, proletaryanın bir bütün olarak kabul etmesi gereken ihtilâlci bir felsefe olarak görüyordu. Ütopyacı sosyalistler gibi Engels de komünizmi yalnızca emekçi halkı değil kapitalistlerin kendilerini de burjuva ilişkilerinin dar çerçevesinden kurtaracak bir araç olarak görüyordu.

Engels, Marks'la ilk olarak 1842 Kasım'ında İngiltere'ye giderken *Rheinische Zeitung*'un yönetim bürosuna uğradığında tanıştı. Marks, o sıralar Berlin'deki «özgürler»le derin bir çatışma içindeydi. Oysa Engels, onlarla Berlin'de kaldığı sıra temas kurmuştu ve bu yüzden geleceğin iki dostunun ilk karşılaşmaları epeyi soğuk oldu. Ancak bu Marks'ın Engels'i *Rheinische Zeitung*'un İngiltere'deki muhabiri olarak takdir etmekten ve yazdıklarının hakkını vermekten alakoymadı.

Engels'in *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'de çıkan makaleleri, Marks'a, fikirlerinin aynı çizgide geliştiklerini gösterdi. Birbirleriyle yazışmaya başladılar; bu yakın dostluklarının başlangıcı oldu. Kendi hesabına Engels de, gazetenin editörünün, sosyalist fikirlerin geliştirilmesindeki rolünü ve bu «Trier'li esmer oğlanın» olağanüstü yeteneklerini daha berrak olarak gördü. Engels 1842'de yazdığı *Küstahça Tehdit Edilen Ama Mucizevî Olarak Kurtulan İncil* başlıklı mizahi şiirinde Marks'ı «Trier'li esmer oğlan» diye anlatıyordu.

DEUTSCHE-FRANZÖSİSCHE-JAHRBÜCHER ÇAĞDAŞ DEĞERLENDİRMELER

Deutsche-Französische-Jahrbücher geniş bir ilgi gördü ve elden ele dolaşmaya başladı. *Manheimer Abendzeitung* Paris'e giden hemen her Almanın gazetenin bir nüshasını beraberinde getirdiğini yazıyordu. Leipzig, Berlin ve Viyana'dan çok sayıda abone istekleri geliyordu. Prusya elçisi, hükümetini gazetenin «tehlikeli» çizgisinden haberdar eder etmez, hükümet, ülkeye girişini yasakladı ve Marks Ruge, Heine ve birkaç başka kişinin Prusya topraklarına ayak bastıkları an tutuklanmalarını emretti. Gazetenin baskıları sınırda müsadere edildi. Ve 3000 nüshalık bir baskının polisin eline geçtiği bildirildi.

Gazetenin çıkışını, onun İhtilâlci proleter sesini açıkça İşiten sağkanat basını ve

ılımlı basın, çirkin saldırılarla karşıladılar. Gerici Leipzig gazetesi *Die Eisenbahn* 4 Nisan 1844'de, *Jahrbücher*'in editör ve yazarlarının «sadece ...lot bağladıkları ve inandıkları bütün milletlerin proletaryasını Tanrılaştırmak» amacını güttüklerini ve işte bu yüzden «Almanya'nın liberal basının bundan iğrenti duyduğunu en kararlı bir şekilde ifade etmesinin ve bunlarla en ufak bir yakınlığı bile kesinlikle reddetmesinin kutsal bir görev» olduğunu yazıyordu. Tutucu *Algemeine Zeitung*'da aynı şekilde hoşnutsuzluğunu nefret dolu bir sesle dile getirdi 10 Mart 1844'te «Yeni Paris gazetesinin eleştirisi insafsız, polemikleri bütün estetik standartlara meydan okuyor ve herhangi bir çarpıcı etkisi olmamakla birlikte alaycı tonu büyük bir yumruğun çekiç gibi vurmasına benziyor» diye yazmıştı.

Ancak her şeye rağmen gazetenin baskıları, Almanya ve öteki ülkelerde, özellikle Rusya'daki ihtilâlci düşüncelere bağlı okuyucuların ellerine geçecek bir yol buluyordu. Büyük Rus Aydınlanmacısı ve ihtilâlci-demokrat Vissarion Belinsky, Marks'ın gazetedeki makalelerini okudu ve Aleksander Herzen'e «ben kendi payıma burada gerçeği buldum-şimdi sen, *Tanrı* ve *din* kelimelerinin karanlık, gerilik, zincir ve kırbaç anlamına geldiklerini gördükten sonra, bu iki kelimeyi onları izleyen dört kelime gibi sevebiliyorsan sev bakalım.» diye yazmıştı. Marks'ın makalelerinin el yazması çevirileri de Rusya'da gizli olarak elden ele geziyordu.

Jahrbücher'deki makaleler, Marks'ın hayatında ve eserlerinde tutarlı bir ihtilâlci-demokrat olarak idealizmini yendiği, daha sonra da sıkı sıkıya materyalist tutumu benimseyerek bir komüniste, bir işçi sınıfı ideologuna dönüştüğü bir dönemin özetini vermektedir. Lenin, «Marks'ın bu gazetedeki yazıları artık onun 'var olanın amansızca eleştirilmesi'ni, özellikle 'silahla eleştirilmesi'ni savunan bir ihtilâlci olduğunu ve kendini kitlelere ve proletaryaya adadığını gösteriyordu.» diye yazmıştı. Bu Marks'ın dünya görüşünün gelişme sürecinde diyalektik materyalizmin ve bilimsel komünizm teorisinin işlemeye başladığı yeni bir aşamanın başlangıç işaretiydi.

TARİHİ BİR TANIŞMA

1844 Ağustos'unun sonunda İngiltere'den Almanya'ya dönmekte olan Engels, Marks'ı Paris'te ziyaret etti. Şehirde kaldığı 10 gün boyunca iki adam hemen hemen bütün günlerini birlikte geçirdiler. Her gün yaptıkları açık samimî konuşmalar, teorî ve pratiğin her alanında görüşlerinin bütünüyle özdeş olduğunu gösterdi. Engels, «1844 yazında Marks'ı Paris'te ziyaret ettiğim zaman bütün teorik alanlarda tam bir ittifak halinde olduğumuz açıkça ortaya çıktı. Bizim ortak çalışmamız o tarihte başlar.» diye yazmıştı. Birbirlerini çok sevdiler, yakın arkadaş oldular ve gelecekteki çalışmalarının her alanında işbirliği yapmaya karar verdiler. Planlarını birbirlerine aktarıp paylaştılar ve birlikte yazıp birlikte hareket etmeyi kararlaştırdılar.

Engels, Marks'ın ekonomi politik üzerine bir kitap yazma düşüncesini bütünüyle destekliyordu.

Marks yeni arkadaşına *Vorwarts!*'da yazı yazma imkânı sağladı. Marks'ın aracılığıyla Fransız işçi sınıfının birçok önderini ve aralarında Bakunin de olan göçmen ihtilâlcileri tanıdı. Birlikte Fransız sosyalist ve komünistlerinin toplantılarına katıldılar. Engels'in memleketine dönme zamanı geldiğinde iki arkadaş yapmayı tasarladıkları şeylerden birbirlerini haberdar etmeyi kararlaştırdılar ve o günden sonra düzenli olarak birbirlerine yazdılar. Karşılaşmaları eşi bulunmaz bir yakın dostluk ve işbirliğinin başlangıcı oldu. Lenin «Eski yazılar dostluğun birçok heyecan verici görüntülerinden sözederler. Avrupa proletaryası da bilimin, birbirleriyle ilişkileri eskilerin insan arkadaşlığı hakkındaki hikâyelerinin en heyecan verenlerini bile çok aşan iki bilim adamı ve iki savaşçı tarafından yaratıldığından söz edebilir.» diye yazmıştı.

GENÇ HEGELCİLERE KARŞI ORTAK SALDIRI HAZIRLIKLARI

Engels Paris'e geldiği zaman Marks, genç Hegelcileri hedef alan bir eser yazmayı tasarlıyordu. «Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi. Giriş» başlıklı makalesinde, gerici Alman düzenine karşı kendini felsefe ile sınırlayan «teorî partisini» açıkça yermiş, bunun daha ayrıntılı bir tanımını yapma hakkını da saklı tutmuştu. *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nın girişinde Marks, *«Teolojik bir karikatüre* çevrilmiş olan eski *felsefi* ve özellikle de *Hegelci transandantalizmin* en yüksek noktası ve sonucu» olarak genç Hegelcilikle kendi arasına açık bir sınır çekme ihtiyacı duydu. 1844 Ağustos başlarında Marks, Feuerbach'a, Bauer'e saldıracağını bildirdi.

Paris'te kaldığı sürece Engels, genç Hegelciler hakkındaki görüşünün Marks'ın görüşü ile özdeş olduğunun farkına vardı. Marks, Engels'i Bauer kardeşlere karşı birlikte bir kitap yazmaya davet etmişti. Hemen bu işe başladılar. Engels, kendi payına düşen aşağı yukarı otuz sayfayı Paris'teyken yazdı. Marks da arkadaşı Almanya'ya gittikten sonra, Eylül'den Kasım'a kadar, bunun üzerinde çalışmaya devam etti.

Genç Hegelcileri yazılı olarak eleştirme ihtiyacı duymalarının ardında çeşitli nedenler vardı. Yalnızca, durmaksızın kendilerininki ile başka ideolojik akımlar arasındaki farkı tanımlayarak bilimsel bir proleter dünya görüşü yaratamayacaklarını farkettiler. Bu arada genç Hegelciler, özellikle Bauer kardeşlerin etrafında toplananlar gözle görülür bir değişim içinde idiler : kendilerini radikal burjuvazinin sözcüsü haline getiren demokratik inançlarından dönmüşler ve bir çok konuda sağa kaymışlardı. Artık Prusya devletine ve dine karşı verilen kavgada müttefik değil, «kitleyi» pasif, eylemsiz ve gelişmeye engel olarak gören anarşist kafalı entellektüeller olmuşlardı. Gelişmenin tek itici gücü «eleştirisel eleştiri» idi Bauer kardeşlere göre. Ve onlar eleştirisel eleştirinin kendilerinin şahsiyeti olduğu İrancındaydılar.

1843 ve 1844 yıllarında Bruno Bauer tarafından Charlottenburg'da yayınlanan *Allgemeine Literatur-Zeitung*'da yazdıkları yazılarla genç Hegelciler geçmişteki muhalif tavırlarını açıkça inkâr ediyorlardı. Derginin sekizinci sayısında Bruno Bauer'in «1842'»nin radikalizmini *Rheinische Zeitung*'da dile getirildiği» şekliyle inkâr ettiği makalesi «1842» vardı. Açıkça Marks, Engels ve öteki komünizm yandaşı Almanları ima ederek, «sosyalizmde yeni bir şey bulduklarını sananlar»ın görüşlerini nefretle reddediyordu. Siyasetin artık eleştirisel olmayı bir yana bıraktığını iddia ederek, siyasetin kendisini tatmin etmediğini söylüyordu. O sıralar bir burjuva ihtilâline doğru yol alan Almanya'da bu, özellikle zararlı bir görüştü, zira yarı feodal mutlakiyetçi rejime karşı zafer kazanabilecek tek gücü, işçi sınıfını ve kitleleri küçümsüyordu.

Hükümet sansürcüsünün bir raporundan da görüleceği gibi gericiler Bauer'in *Allgemeine Literatur-Zeitung*'daki çizgisinden açıkça yararlanıyorlardı; ansürcü şöyle yazıyordu «Şu Bauer'ler bana büyük bir zevk veriyorlar. Kendilerini sansür talimatlarına çok iyi uydurdular.» Ama Bauer çizgisi demokratik basın tarafından bunun tam tersine şiddetle lânetleniyordu.

Felsefelerinin gerici toplumsal kaynakları, objektif olarak onların bir çelişkinin zihindeki çözümünün gerçektekiyle özdeş olduğunu sanan sübjektivist görüşlerinde yatıyordu. Marks, onların *«benim dışımda* varolan *gerçek objektif* zincirleri benim içimde varolan salt *ideal*, salt *sübjektif* zincirlere döndürmeyi» öğrenmiş olduklarını söylüyordu.

Marks ve Engels genç Hegelcilerin yapmacık radikalizmlerini teşhir etmek ve onların «eleştirisel eleştirilerini» kendi materyalist ve komünist fikirleriyle göğüslemek göreviyle karşı karşıyaydılar.

Bauerlere karşı planlanan kitapçık, Marks bunun üzerinde çalışırken yirmi forma tutacak kadar genişledi. Marks burada, *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları'nda* bulunan bazı düşünce ve malzemeleri, burjuva ekonomistlerinin çalışmalarından çıkarttığı notları ve Convention tarihi üzerindeki hazırlık çalışmalarını kullandı. İngiliz ve Fransız materyalistleri, Francis Bacon, Locke, Hobbes ve Helvetius üzerinde de özel bir inceleme yaptı. Engels, eserin oldukça geniş olacağını öğrendiği zaman Marks'a, «bu iyi bir şey hiç değilse bugüne kadar çekmecende kalanlar güneş yüzü gös-

Jenny Longuet. MARX'la nişanlandığı sıralarda..

recekler» diye yazmıştı.

Elyazması 1844 Kasım sonunda tamamlanmıştı. Fakat Eylül sonu ve Ekim başlarında Bauer kardeşlere karşı ***Eleştirisel Eleştirinin Eleştirisi*** başlıklı eleştirisel eleştiriyi «yıkacak» bir makale yazdığı haberleri çıktı. Marks, Zürich'te J. Frobel ile kitabı basması için anlaşmıştı, ama Frobel'in bir arkadaşı olan Ruge bunu engelledi. Marks o zaman Paris'te bir yayımcı bulmaya çalıştı, ama başarı elde edemedi. Kitap 1845 Şubat'ı sonunda Frankfort-on-Main'de ***Kutsal Aile ya da Eleştirisel Eleştirinin Eleştirisi. Bruno Bauer ve Ort. Karşı*** başlığı altında yayımlandı.

KOMÜNİST LİG'İN KURULUŞU

1846 yılı sonlarına doğru Paris ve Londra'daki Doğrular Lig'inin üyelerinin düşünüşlerinde bir değişim vardı. O zamana kadar çeşitli ütopyacı sosyalist akımların etkisi altında bulunan üyelerinin çoğu karmaşık bir ideolojik evrim geçirmişlerdi. Kaçınılmaz olarak çeşitli ütopyacı sistemlerin kafaları karışmıştı, çünkü bu sistemler işçi sınıfı hareketinin pratik meselelerine cevap vermekten uzaktılar. Aynı zamanda artık şekillenmiş olan ve en karmaşık ve hayatî meselelere ışık tutan bilimsel komünizmin zorlayıcı gücünün de farkına varıyorlardı. Doğrular Lig'inin önderleri, yalnız Marks ve Engels'in işçi sınıfı örgütlerini doğru yola sokabileceklerine inanmışlardı. Zanaatkârların «eğitilmişler»e karşı duydukları geleneksel güvensizlik yavaş yavaş kayboluyordu ve toplumsal meselelerin çözümlenmesinde bilimin oynayacağı rolün ne olduğu gittikçe daha çok açıklık kazanıyordu.

1846 Kasım'ında Doğrular Lig'inin merkezî organının yeri Halk Odası *(Volkshalle)* Paris'ten Londra'ya taşındı. Üyeleri arasında saatçi Joseph Moll, ayakkabıcı Heinrich Bauer ve Karl Schapper vardı. Karl Schapper öğrencilik yıllarından beri ihtilâlci hareketin aktif bir üyesiydi, şimdi de bir siyasî sürgündü ve zorunluluklar yüzünden yapmadığı iş kalmamıştı odun yarıcılığı, biracılık, fıçıcılık ve dizgincilik. Lig'in üyelerine yayınladıkları genelge, Marks ve Engels'in etkisi altında belirli bir ideolojik gelişme sağlamış olduklarını ortaya çıkardı Genelgede, «güçlü bir parti» kurmanın gerekliliği bildiriliyor ve işçi sınıfı hareketini çarpık, suni sosyalist sistemler icat etmeye süsüklemenin yarattığı zarar gösteriliyordu. Genelge, burjuvazinin çeşitli kesimlerine karşı, proleter olmayan partilere karşı tutum vbg., gerçekten önemli çeşitli meseleleri tartışma alanına getiriyordu. Genelge 1847 mayıs ayı başlarında bir enternasyonal komünist kongrenin toplanmasını teklif ediyordu.

Kongre için bir günden ortaya çıkartmakta güçlüklerle karşı karşıya kalan Doğrular Lig'i önderleri Marks ve Engels'in yardımlarını istemeyi kararlaştırdılar ve bu davranış Lig'in Londra örgütünün en aktif üyelerinden hararetli bir destek gördü. Halk Odası Moll'u resmen görevli olarak Brüksel'de Marks'la ve Paris'te Engels'le görüşmeye ve her ikisi ile de Lig'e katılmak, program ve diğer belgeleri oluşturmak için hangi şartlarda anlaşılabileceğini kararlaştırmaya gönderdi.

Marks ve Engels, Doğrular Ligine katılmaları için daha önce de teklifler almışlardı, ama bunların hepsini örgütte hâkim olan ütopyacı görüşleri paylaşmadıkları ve örgütlenmesinin sekter-komplocu ilkelerini onaylamadıkları için geri çevirmişlerdi. Kendisine yeniden teklif yapılan Marks ilkin Moll'un teklifi üzerinde düşündüyse de 1847 Şubat başlarında yapılan bir karşılıklı tartışma Doğrular Ligi'nin Londra'daki önderlerinin bu işi yeni bir temel üzerinde örgütlemeye hazırlıklı olduklarını ortaya çıkardı. Bu Marks ve Engels için varolan bir enternasyonal işçi sınıfı örgütlenmesini yeni öğretinin ilkelerine uygun bir temel üzerinde yeniden inşa ederek proleter partisinin çekirdeği haline getirmek için iyi bir fırsattı. Marks bu nokta üzerinde bir kere tatmin olduktan sonra Lig'e katılmayı kararlaştırdı, çağrı Engels tarafından da kabul edilmişti.

Bu görüşmelerin sonuçları Lig'in Londra'daki önderlerinin 1847 Şubat'ında yayınladıkları bir çağrıda yansıdı. Çağrı hiç bir isim vermemekle birlikte Marks-Engels ve takipçilerinin Lig'e katıldıklarını ima ediyor ve ayrıca şunları da ekliyordu «Fransa ve Belçika'da yeni çizgi üzerinde geçici olarak örgütlenmiş bulunuyoruz.» Kongrenin toplanması, hazırlıkların daha iyi yapılması için Mayıs'tan Haziran'a ertelenmişti. Gündem üzerinde Marks'la anlaşmaya varılmıştı; gündem Lig'in tepeden tırnağa yeniden örgütlenmesini, yeni kurullar oluşturulmasını, bir programın ele alınmasını, bir yayın organının hazırlanmasını vbg. içeriyordu. Marks ve Engels'in Moll ile yaptıkları konuşmalarda, Londra Merkez üyelerinin çeşitli sosyalist akımlara karşı daha açık bir tutum takınmalarını sağladı.

Marks Almanya'daki arkadaşlarını Halk Odası'yla giriştiği işlerden hemen haberdar etti ve onları yalnızca Lig'e katılmaya değil, Lig'in yeniden örgütlenmesinde de aktif rol almaya çağırdı. Roland Daniels'e 7 Mart 1847'de yazdığı bir mektupta, bir Belçika şehrinde parti meselelerinin tartışılacağı bir toplantının düzenlenmesini teklif etti. Engels'le yaptığı yazışmalarda da kongre hazırlıkları ve delegelerin seçimine ilişkin çeşitli örgütsel meseleler üzerindeki düşüncelerini açıkladı.

Kongre 1847 yılı Haziran başlarında Londra'da toplandı. Malî güçlükler Marks'ı Londra'ya gitmekten alakoydu, ama o Brüksel delegesi Wilhelm Wolff'a ayrıntılı direktifler vererek kendisinin ve Paris Delegesi Engels'in kongreyi doğru bir çizgi üzerinde yönetebileceklerine ikna etti.

Kongre'de Adalet Lig'inin adı Komünist Lig olarak değiştirildi. Kongre her bakımdan gerçek bir kuruluş kongresi, yeni ideolojik ilkeleri ve yeni yapısıyla yepyeni bir örgütün doğuş töreni oldu. Engels ve Wolff'un da katılmalarıyla yeni Tüzük taslakları getirildi, bu Tüzük yerel örgütlerde de tartışıldıktan sonra gelecek kongrede kabul edilecekti. Ligi'n programının formülasyonu için önemli bir adım atıldı. Kongre programının temeli olarak Engels'in yazdığı sorulu cevaplı bir Komünist İnanç Bildiriml'ni (Credo) kabul etti ve bunun üzerinde tartışılması için yerel örgütlerce incelenmesini kararlaştırdı. Bu Credo sonraları bütün işçi derneklerinin programları olarak, kabul etmeyi gelenek haline getirdikleri bir metin oldu. Bu belge program ilkelerini bilimsel komünizm anlayışı içinde formüle ediyordu.

Marks ile Moll arasında varılan anlaşma gereğince Lig bir komplocu gizli örgüte özgü bütün davranışları bir yana bıraktı Yani yeni üyelerin yarı-mistik ayinlerle yemin etmelerini, birlik andı içilmesini, önemsiz görevlerin kurala bağlanmasını ve kötü kullanıma yol açan önderliğin ellerinde büyük ölçüde yetki toplanmasını bir yana bıraktı. Daha sonraları Marks kendine yazanlardan birine bunlar hakkında şöyle yazmıştı «Engels ve ben bu gizli komünist derneğe girerken otoriteye tapınmanın Tüzükten çıkarılmasını şart koşmuştuk.» Marks ve Engels bir proleter örgütünde önderlerin kişiliklerine tapınılmasına yer olmadığına inanırlardı.

Yeni Tüzüğe göre yönetim kurullarının seçilir oluşları yeterli bir derecedeki merkezileşme ve alt organların üst organlara tabi oluşları ilkesiyle birlikte yürümekteydi. Komünist Lig'in en yüksek organı yerel örgütlerden gelen delegelerin oluşturdukları kong-

reydi. Marks'ın ısrarları üzerine kongrenin gücünü kısıtlayan ve yerel örgütlere kongre kararlarını tanıyıp tanınmamakta serbestlik tanıyan madde daha sonra metinden çıkartıldı. İki kongrenin arasında yürütme gücü bir Merkez Komitesine veriliyordu. Örgütün, bir başkanı ve bir de asbaşkanı bulunan komünleri *(Gemeinde)* en küçük örgütlenme birimiydiler. Belli bir yörede birkaç komün bir bölge komitesince yönetilen bölgelerde bir araya gelmişlerdi.

Lig'in Tüzüğünü benimsemiş olan kişiler komünün, komün başkanının ve kendilerini tavsiye eden bir üyenin onayıyla Lig'e kabul edilirlerdi. Tüzüğü çeşitli şekillerde çiğneyen üyelerin örgütten çıkartılmalarına, aidatların ödenişine ve harcamaların nasıl yapılacağına ilişkin kurallar da getirilmişti. Üyeler komünizme inanmak, bir komüniste yaraşan bir hayat sürmek, Lig kararlarını ve Partinin gizliliğini gözetmek ve Komünist Lig'e düşman olan örgütlerden uzak durmakla yükümlüydüler. En son kural, şöne Marks'ın insiyatifiyle, Lig'in üyelerini genel olarak bütün millî ya da siyasî örgütlere katılmaktan alakoyan eski sekter yasağın yerine konulmuştu.

Komünist Lig'in Tüzüğü işçi sınıfı hareketine o güne kadar işçi sınıfı örgütlerinin ve demokratik örgütlerin bağlı oldukları örgütsel ilkelerden daha yüksek bir örgütlenme ilkesini ilk olarak sağlıyordu. Tüzük aynı zamanda bu örgütlerin olumlu tecrübelerini de hesaba katarak hazırlanmıştı. Weitling'in takipçilerinin Lig saflarından atılmaları sekter ve ütopyacı dogmaları kabul etmenin bir proleter örgütün üyeliği ile bağdaşmayacağını ortaya koydu.

Kongre eski belirsiz sloganın — «Bütün İnsanlar Kardeştirl» — terkedilerek, bunun yerine Marks ve Engels'in ileri sürdükleri o büyük birlik çağrısının — «Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!»— kabul edilmesini kararlaştırdı. Bunun yeni bir çağ açan önemi vardı; çünkü bu proleter enternasyonalizminin temel ilkesinin, bütün işçilerin enternasyonal dayanışması düşüncesinin, kapitalist baskıya karşı ortak mücadelede işçi sınıfının birlik ve kaynaşması düşüncesinin tarihte ilk olarak belirlendiği çağrıydı.

Komünist Lig'in ideolojik bayrağının bilimsel komünizm olduğunu açıklayan bu ilk enternasyonal işçi sınıfı örgütünün kuruluşu, proletaryanın kurtuluş mücadelesi tarihinde çok büyük önem taşıyan bir olaydı. Bu olay Marksizmin işçi sınıfı hareketiyle kaynaşmasının başlangıcı ve Marksist dünya görüşünün ve enternasyonal proleter dayanışmasının gelecekte kazanacağı zaferlerin müjdecisiydi.

BRÜKSEL'DEKİ ALMAN İŞÇİLERİ BİRLİĞİ

Birinci Kongre'nin ardından Komünist Lig'in ideolojik ve örgütsel bakımlardan birliğinin sağlanma gereği doğdu. Komünist Haberleşme Komiteleri ve grupları Llg'le kaynaştılar. Marks'ın insiyatifiyle 5 Ağustos 1847'de Brüksel'de Lig'in bir komünü ve bir bölge örgütü kuruldu. Marks, Wolff, Gigot ve Alman İşçisi Junge Bölge Komitesi'ndeydiler. Başında Marks'ın bulunduğu bu komite Belçika komünlerini yönetmenin dışında daha birçok görevi yerine getiriyordu. Brüksel her bakımdan Komünist Lig'in yönetim merkezi haline geldi. Londra Komitesi her temel meselede derhal Brüksel Bölge Komitesi'ne danışabiliyordu.

Marks'ın en yakın dostları ve mücadele arkadaşları çok geçmeden Lig'in yönetiminde başlıca yerleri ellerine aldılar. Weydemeyer, Daniels ve Bürgers Batı Almanya'daki Lig komünlerinin örgütleyicileri ve önderleri olarak çalışıyorlardı. Paris'teki komünler Paris Bölge Komitesi'nin üyesi olan Engels tarafından yönetiliyordu. Engels 1847 Temmuz ayı sonlarında Lig'in işleriyle uğraşmak için Brüksel'e geldi ve aynı yılın Ekim ortalarına kadar orada kaldı.

Marks, Komünist Lig'in başlıca amacının komünist fikirlerin yayılışını organize etmek olduğuna inanıyordu. Mutlakiyetçi devletlerde varolan şartlar ve «liberal» rejimlerle yönetilen (Belçika, Fransa, İsviçre) gibi ülkelerde siyasî göçmenlerin karşısına çıkarılan engeller gözönüne alındığında Lig'in gizli bir örgüt olarak kalması gerekiyor. Fakat Marks, Lig'in önceki örgütlerden — 1830'ların ve 1840 başlarının gizli işçi örgütlerinden — onların soyutlanmışlıklarını ve kitlelerden kopukluklarını kalıt olmaması için elinden geleni yaptı. Marks Lig'in illegal ve nispeten dar olan örgütlenmesinin Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği gibi açık işçi örgütleri ağıyla çevrelenmesi gerektiğine inanıyordu. Lig ya varolan eğitim dernekleriyle ilişki kurmak ya da kendisi yeni dernekler oluşturmak zorundaydı.

Bu düşünce çok geçmeden pratiğe dönüştürüldü. Komünist Lig'in üyelerince oluşturulan eğitim dernekleri, kitaplıklar, çeşitli konular üzerinde işçiler için konferanslar, konserler vbg. düzenlediler. Devamlı siyasî toplantılar yapılıyordu. Marks daha sonra şu gözlemi yapmıştı: «Açık işçi derneklerinin ardında duran ve onları yöneten Lig bu derneklerde bir yandan açık propaganda faaliyeti için gerekli alanları elde eder'ken öte yandan da bu derneklerin en yetenekli üyelerini saflarına alarak kendini genişletti.»

Marks ve Engels'in insiyatifiyle 1847 Ağustos'unun sonlarında Brüksel'de daha çok göçmen işçilerden oluşan bir Alman İşçiler Derneği kuruldu. Başlangıçtaki 37 üyesi birkaç ay içerisinde 100'e çıktı; yeni katılanlara önderlik edenler Komünist Lig Üyeleriydiler.

Dernek yoğun bir propaganda ve eğitim çalışması sürdürdü, Marks da bu derneğin en aktif üyelerinden biriydi. Aralığın ikinci yarısında Marks dernekte ekonomi politik üzerine bir dizi konferans verdi. Derneğin 31 Aralık 1847'de verdiği Yeni Yıl yemeğinde Marks'ın yaptığı bir konuşmanın kayıtları bugün elde bulunmaktadır. Bu konuşmada Marks yemekte bulunan Belçika ve Enternasyonal demokratik hareket önderlerinin yeni yıllarını kutladıktan sonra işçilerin demokratik özgürlükler için verecekleri mücadelenin önemini belirtti.

İKİ YARGILAMA

1848 sonlarına doğru Marks artık yetkililerin *Neue Rheinische Zeitung* ve kendisi hakkında açtıkları davaların sayısını şaşırmıştı.

5 Temmuz 1848'de yayımlanan «Tutuklamalar» hakkında açılan ilk dava daha elverişli siyasî şartların doğmasını bekleyen yetkililer tarafından birkaç kere ertelenmişti. 7 Şubat 1849'da dava yeniden açıldı. Sanık sandalyesinde Marks, Engels ve yayımcı Korff bulunuyordu. Bilgili bir avukat olan Schneider II Marks ve Engels'in avukatları olarak mahkemeye gelmişti. Ama mahkemenin en parlak yanı sanıkların *Neue Rheinische Zeitung*'u ve Rhine Eyaletinde ve tüm olarak Almanya'daki basın özgürlüğünü savunmak için yaptıkları yiğitçe konuşmalardı.

Mahkemede hazır bulunan Lessner şunları anlatmıştı: «Siyah-beyaz gericiliğin bu kadar üstün bir şekilde yere vurulduğunu görmek ve işitmek büyük zevkti. Bu iki insanın karşıtları bile onlara hayranlık duymaktan kendilerini alamadılar.»

Marks hasımlarını kendi alanlarında ve kendi silahlarıyla yenilgiye uğratmayı üstlenmiş ve bunda da büyük bir başarı kazanmıştı. İddianamenin ayrıntılı bir hukukî tahlilini yaparak, Köln Genel Savcısının nefretinin ve jandarmaların iftiralarının dayanağı yapılmak istenilen Ceza Kanunu maddelerinin geçersizliğini hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde tanıtladı. Jüriye kazanılmış olan ve anayasa gereği tanımış olduğunuz basın özgürlüğünü ortadan kaldıracaksınız ve o zaman resmî devlet memurlarının her türlü keyfî eylemlerini onaylamış, her türlü resmî yolsuzluğu başıboş bırakmış ve yalnızca bu yolsuzluk ve keyfiliklere karşı koyanları cezalandırmış olacaksınız» dedi.

Konuşmasının daha ileriki bölümlerinde Marks kişisel olarak kendisinin çağ değiştiren olaylarla uğraşmayı yerel jandarmalarla, savcının dairesindeki memurlarla didişmeye yeğ tutacağını bildirdi. «Bu hasımla mızraklarımızı çaprazlamaya tenezzül etmemizin kendi payımıza gerçekten fedakârlık olduğu düşüncesindeyim. Ama basının görevi de *budur* en yakın çevresindeki ezilenlerin savunmasını yapmak... Basın *bu* janfarma ile, *bu* valiyle, *bu* belediye konseyiyle mücadeleye girişmek zorundadır.» Halk galerisinden gelen onaylayıcı bağrışmalar üzerine şunları da ekledi: «Mart ihtilâli neden başarısızlığa uğradı? Çünkü temellerine eski orduya, eski bürokrasiye, eski savcılık dairesine ve mutlakiyetçiliğin hizmetinde doğup büyümüş ve saçlarını a-

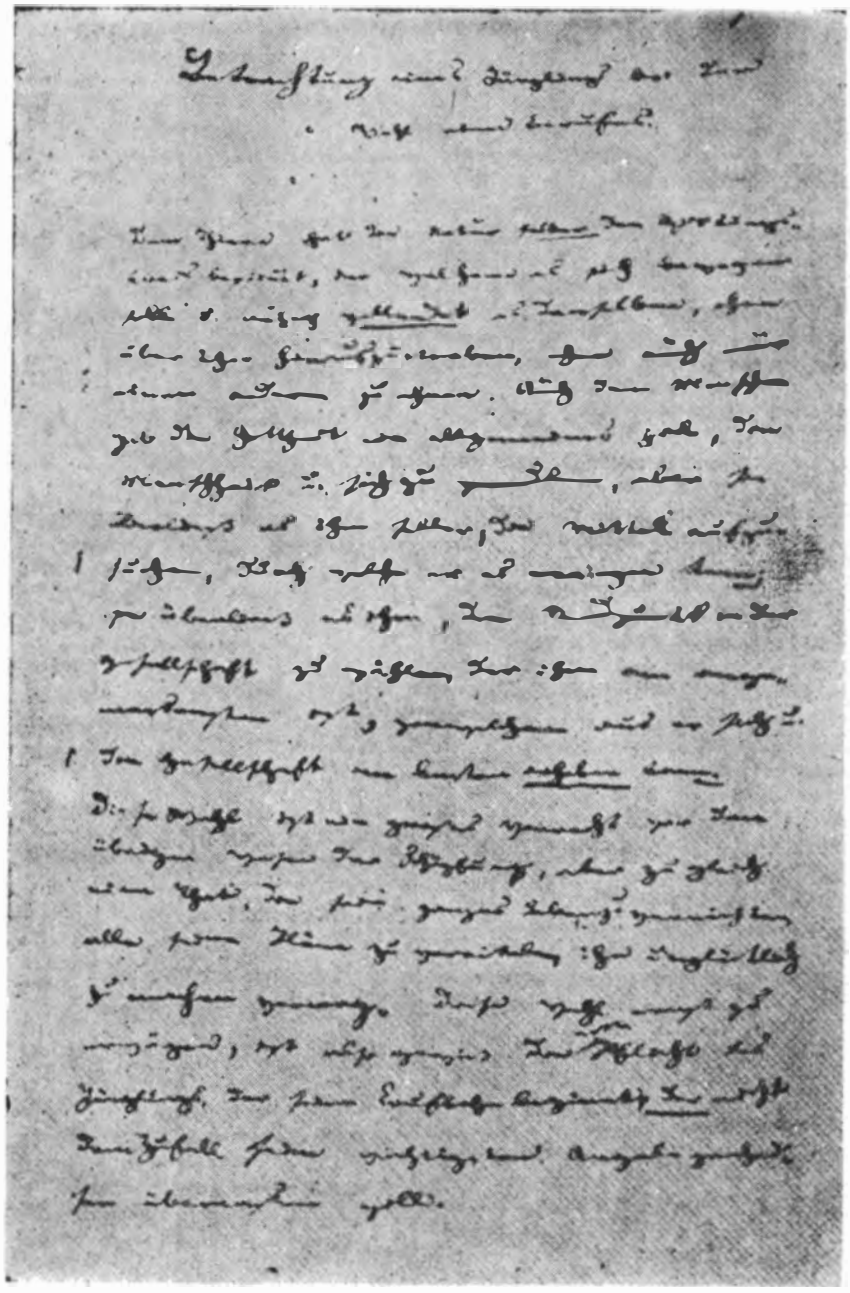

MARX'ın mezun olurken kaleme aldığı kompozisyonun ilk sayfası : **Genç bir adamın meslek seçimi üzerine düşünceleri.**

ğartmış olan eski yargıçlara dokunmaksızın yalnızca siyasi üst tabakada reform yaptı. İşte şimdi basının birinci görevi ***mevcut siyasi sistemin bütün temellerini çökertmektir.***» Böylece sanık sandalyesindeki Marks basın özgürlüğünü savunarak eski bürokrasiyi, eski orduyu ve eski mahkemeleri yıkacak olan halk ihtilâli düşüncesini ortaya serdi.

Marks'tan sonra konuşan Engels «Tutuklamalar»da ileri sürülen gerçeklerin «Eylem Hükümeti»nin, eski aristokratik ve bürokratik hükümete geçiş hükümeti olduğu yargısı şda dahil olmak üzere en son harfine kadar doğrulandığını söyledi. Engels mahkemeye ve jüriye seslenerek Marks'ın ve kendisinin tek suçlularının «gerçekleri doğru ortaya koymak ve doğru gerçeklerden doğru sonuçları çıkartmak olduğunu» söyledi.

Marks ve Engels davalarını öylesine güçlü bir mantıkla savunmuşlardı ki, jüri beraat kararı verdi ve bu büyük dinleyici kitlesinin kutlama çığlıklarıyla karşılandı.

Ertesi gün Marks, Schenider II ve Schapper'le birlikte Demokratik Rhine Bölge Komitesi'nin ikinci bildirisine ilişkin olarak «ayaklanmaya teşvik» suçlamasıyla yeniden mahkemeye çağrıldı. ***Deutsche Londoner Zeitung*** mahkemede, bir gün önceki gibi «büyük bir yığılışma» olduğunu haber veriyordu.

Marks yaptığı uzun konuşmada Prusya'da darbenin nedenlerinin derinlemesine bir çözümlemesini yapıp onun gerçek niteliğini gösterdikten sonra Demokratik Bölge Komitesi'nin taktiklerini savundu.

Marks bir ihtilâlin kendisini «legalite çerçevesi» içine hapsetmesi düşüncesini eleştirdi ve ihtilâlin eski üstyapı karşısındaki tutumu hakkında çok önemli bir teorik sonuç çıkardı. Jüri üyelerinin savundukları, toplumun kanunlar temeli üzerinde durduğu idealist görüşünün aksine Marks «kanunlar toplumu temel edinmeli ve toplumun belli bir zamanda geçerli olan maddî üretim biçiminden kaynaklanan ortak çıkarlarını ve gereksinmelerini dile getirmelidirler...» diyerek kendi görüşünü ileri sürdü. Marks eski kanunların yeni toplumsal gelişmenin temeli olarak hizmet edemeyeceklerini ve ihtilâlin hayatî görevinin eski kanunî üstyapıyı yıkmak olduğunu belirtti.

Marks materyalizmin ışığında, ihanete varan «uzlaşma» teorisini de eleştirdi. Taç ile Millî Meclis arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğunu göstererek bunun toplumsal özünü anlattı «Bu ***iki toplum arasındaki bir çatışma***, siyasî bir şekle bürünen ***toplumsal*** bir çatışma idi; bu ***eski feodal bürokratik toplumla modern burjuva toplumunun mücadelesiydi***, bu ***serbest rekabet*** toplumuyla ***loncalar*** toplumunun, büyük toprak sahiplerinin toplumuyla sanayi toplumunun, din toplumuyla bilim toplumunun mücadelesiydi.»

Marks Rhine Bölge Komiteşi'nin 18 Kasım'daki çağrısına atfen vergileri ödemeyi reddetmenin, çıkarlarını çiğneyen bir hükümete karşı halkın yasal direnme yolu olduğunu göstermek için tarihten örnekler verdi. Bu durumda legalitenin dışına düşen, zora başvuran kraliyet iktidarının kendisiydi. Marks'ın ana fikri, böylesine keyfî istemlere karşı direnmek için, mevcut siyasî sistemin yıkılması pahasına da olsa despotların şiddetine ihtilâlci şiddetle karşı koymanın halkın vazgeçilmez bir hakkı ve görevi olduğuydu. Savcının onların Millî Meclis'ten bile ileriye gittikleri suçlamasına cevap verirken Marks meclisin tutarsız, meclis çoğunluğunun da ödlek olduğunu söyledi. «Millî Meclis'in yönelimi halk için hiç bir zaman bir ölçüt olamaz... Eğer Taç bir karşı-ihtilâl yaparsa halkın da buna bir ihtilâlle karşılık vermeye hakkı vardır.» Marks konuşmasının sonunu bağlarken mücadelenin daha bitmediğini ve bunun yalnızca birinci perdenin sonu olduğunu belirtti. İleride ya «***karşı-ihtilâlin toptan zaferi ya da başarılı yeni bir ihtilâl***» yatıyordu.

Daha sonraları Engels Marks'ın burjuva jürisinin karşısına, kendisinin burjuvaların yapması gereken şeylerden ötürü yargı-

landığını açıklamak zorunda kalan bir komünist olarak çıktığını yazmıştı.

Marks'ın konuşması jürl üzerinde öylesine güçlü bir etki yaptı ki, jüri başkanı kendisine öğretici açıklamaları için teşekkür etti. Suçlananlar bir kere daha beraat etmişlerdi.

Yetkililer bu tehlikeli ihtilâlciyle nasıl baş edeceklerini şaşırmışlardı. Köln kalesinin kumandanı onun «Rhine Eyaletindeki kargaşalıkların başlıca kaynağı» olarak şehirden atılması gerektiğini ilerl sürmüştü. Bu yüzden polis yetkilileri halkın protestosundan korkmakla birlikte bu işl gerçekleştirmek için izin istediler, İçişleri Bakanı Manteuffel zamanına ve gerekçelerine karar vermeyi Köln yetkililerine bırakarak bu izni verdi.

1849 ŞUBAT VE MART'INDA MARKS

İkinci Oda'nın 26 Şubat'ta toplantıya çağrılmasının tek amacı darbenin üzerine legalite damgasını vurmaktı. Çıkartılacak üç kanunla halkın sesi kesilecekti kulüpler ve derneklerle ilgili, afişlerle ve basınla ilgili kanunlar. Marks bunları İngiltere'de 1819'daki halka karşı ferman'a benzeterek «Tıkaç Tasarıları» diye adlandırdı. Ancak milletvekilleri ürkmüşlerdi ve Solcular arasında bile sağa doğru bir kayış vardı. Marks ve Engels'in İkinci Oda hakkında yazdıkları hemen hemen her makalenin Sol'dan gelen sert eleştirilerle karşılanmasının nedeni buydu.

Marks halkın bu şartlar altında milletvekillerini azimli bir baskı altında tutmasının özellikle önemli olduğuna inanıyordu. Köln halkı bunun ilk örneğini verdi. Seçmenlerin 11 Mart'ta yaptıkları toplantıda aralarında Marks ve Wolff'un da bulundukları 9 kişilik bir komitenin kurulması yolunda oy kullanıldı. Alman vatandaşı olmadığı için resmen seçmen olamayan Marks'ın seçilmesi de kendi içinde başlı başına bir siyasl gösteriydi. Komitenin görevi, seçmenleri toplantılara çağırmak, onların bildiri ve protestolarını İkinci Oda'daki milletvekillerine iletmekti. Aynı toplantıda milletvekilleri Berlin'deki kuşatma durumunun kaldırılmasını istemeye çağrıldılar. 16 Mart'ta yapılan bir toplantıda «Tıkaç Tasarıları» tartışıldı ve binlerce halk *Neue Rheinische Zeitung* üslubunda yazılmış olan bildiriyi imzaladılar.

Köln delegeleri Kyll ve Schneider II'ye hitaben yazılan özel bir mektupta da Marks'ın belirlediği bir istek : bu kanun tasarılarının onaylanacak olduğu takdirde Köln milletvekillerinin İkinci Oda'dan çekilmeleri yer alıyordu. Köln Kalesi komutanı Savaş Bakanlığı'na, düzenlenmesinde başlıca rolü *Neue Rheinische Zeitung* editörlerinin oynadıklarını belirttiği bu toplantılar hakkında hemen bilgi verdi.

Demokratik kitleler arasındakl çalışmaların bir başka şekil de özel yemekler düzenlenmesiydi. 1849 yılında Köln ve Rhine Eyaletindeki öteki şehirlerde başlatılan yemeklerin ilki 11 Şubat'ta yerel İşçi Ligi tarafından Mulheim-on-Rhine'de düzenlenmişti. Geniş bir dinleyici topluluğu önünde yaptığı konuşmada Marks Alman işçilerinin, aralarında İngiltere, Fransa, Belçika ve İsviçre de bulunan öteki ülkelerdeki ihtilâlci hareketlerde yer alışlarını anlattı. Şerefe kaldırılan kupalardan birisi «*Neue Rheinische Zeitung*'un baş editörü Marks gibi Şubat ihtilâlini başlamasından bu yana işçi sınıfının haklarını hem sözle hem davranışla savunan» kişiler içindi.

Bir başka demokratik yemekte 24 Şubat'ta Köln'de İşçi Ligi ve Demokratik Derneğin Fransa'daki Şubat İhtilâlinin yıldönümünü kutlamak için verdikleri yemekte Büyük Eiser Hall ağzına kadar dolmuştu, yemeğin amacı bütün ülkelerin demokratlarının dayanışmasıydı. Yemekte hazır olanların hepsi Paris'teki Şubat ve Haziran ayaklanmalarında ölenlerin anısına saygı duruşunda bulunmak üzere ayağa kalktılar.

Neue Rheinische Zeitung'un editörleri Mart ihtilâlinin onuruna verilecek birçok yemek önerisi aldılarsa da bunu kutlamaya pek istekli değillerdi. «Okurlarımız karşısında kabul etmeliyiz ki bugün başyazı için bir başlık bulamıyoruz. Berlin'deki Mart ihtilâli Viyana'daki Ihtilâlin güçsüz bir yankısıydı ve bizl hiç bir zaman hoşnut etmedi» diye yazdılar.

Ancak Marks ve *Neue Rheinische Zeitung*'un öteki editörleri, İşçi Ligi'nin ve Demokratik Derneğin Berlin'de barikatlar üzerindeki döğüşü anmak üzere düzenledikleri 19 Mart'taki yemeğe katıldılar, aşağı yukarı 6.000 kişinin katıldıkları yemekte Engels Paris'teki Haziran Isyancılarının; Schapper, İngiliz Chartistlerinin; Dronke de proletarya Ihtilâlinin şerefine kupalarını kaldırmayı önerdiler. Freiligrath *Marseilaise*'in mısralarının ihtilâlci bir antemi olan «Reveille»i yazdı. Bu şiir Haziran ve Mart arasında benzerlik kurarak kızıl bayrak altında yeni bir ihtilâl çağrısı yapıyordu. Yemek herkesin kupalarını kızıl cumhuriyet onuruna kaldırmasıyla son buldu. *Neue Kölnische Zeitung* yemeği bir «proleter şenliği» olarak adlandırmıştı.

Marks'ın ve gazetenin halkta tanınmışlığı durmaksızın artıyordu. *Nue Rheinische Zeitung*'un yaydığı fikirler Köln Garnizonu'na da sızmış ve 15 Mart'ta 34. Piyade Alayı'nın askerleri editörlere şunları yazmışlardı «*Marks, Schapper, Engels, Wollf, Korff, Anneke* ve *Beust* gibi isimler aklımızdan hiç çıkmayacak.» Mektupta 1.700'den fazla imza vardı.

Köln'de komünist fikirlerin yayılmasında en önemli pay Marks'ın İşçi Ligi'ndeki takipçilerinindi. Lig Şubat'ta bölgesel ilkeler temell üzerinde yenl bir Tüzük kabul ettl. Lig'in aidatlarını ödeyen üyelerl kabul etmeleri için kendilerine yetki verilmiş dokuz şubesi vardı. Şimdi bu şubelerde siyasî tartışmalar bütün tartışmaların merkezi olmuştu ve bir kural olarak *Neue Rheinische Zeitung*'un önderlerinin çözümledikleri en önemli siyasi meseleler üzerinde duruluyordu.

Lig 1847 krizinin ardından durumları daha da kötüleşen işçilerin ve zanaatkârların ekonomik çıkarlarının savunulmasına ve vahimleşmeye devam eden işsizliğe büyük bir önem veriyordu. Kendiliğinden bir patlamadan korkan Köln yetkilileri bazı işsizleri kamu görevlerine alıyorlardı. Burada çalışanların hepsi bir çalışma defteri imzalamak ve en sıkı disiplin kurallarına katlanmak zorundaydılar 1849 Ocak ayı başlarında yazılan «Bir Burjuva Belgesi» başlıklı makalesinde Marks bu vahşi ve köpeksi sistemi kınadı ve Prusya hükümetinin aynı, yoksullar için bir hapishaneden farksız atölyeler kuran İngiliz burjuvazisi gibi intikamı şefkatle kaynaştırmaya çalıştığını gösterdi.

KİTLESEL BİR PROLETER PARTİSİNE DOĞRU ATILAN PRATİK ADIMLAR

Proletaryayı bağımsız bir siyasi güce dönüştürmek için uğraşan Marks ve takipçileri işçileri küçük burjuva demokrasisinden ideolojik, siyasal ve örgütsel bakımdan ayırmak ve proletaryanın kendisine ait bir siyasal parti kurmak için durmaksızın çalıştılar. Ancak Komünist Lig'in Köln'deki üyelerinin Marks ve Merkez Komite üyeleriyle doğrudan temasları olmakla birlikte Lig'in öteki üyelerinin böyle bir temasları bulunmuyordu. Llg'in Almanya'nın öteki şehirlerindeki komünlerinin ve Paris, İsviçre ve Belçika'dakl komünlerinin bir yanda, Köln'deki Merkez Komitesi'nin öte yanda, birbirleri ile olan bağlantıları yavaş yavaş zayıflıyordu, sonunda da hepten yok oldu.

Komünist Lig'in gizli faaliyetlerinl dağıtmasını hemen hemen hiç kabul etmemiş bulunan Joseph Moll Londra'ya varışından az sonra yeni bir merkez komite kurmak üzere Heinrich Bauer ve Johann Georg Eccarius'la birleşti. 1848 sonlarında ve 1849 başlarında Londra Merkez Komitesi Moll'u, Köln Merkez Komitesi ve Marks Ister onaylasınlar ister onaylamasınlar Londra'da belirlenen yeni bir Tüzüğe göre Kominist Lig'i yeniden bir gizli örgüte dönüştürerek örgütlenmesi için Almanya'ya gönderdi.

Komünist Lig'i üyelerlnden, Peter Gerherd Röser'in daha sonra naklettiğine göre *Neu Rheinische Zeitung* binasında Moll ile Köln Merkez Komitesi üyelerinin — Marks, Engels, Wolff ve Schapper — ve Köln'de Schapper tarafından kurulan gizli bir Lig komününün üyelerinin —Röser, Nohtjung, Reiff, Haude, Esser, Müller— katıldıkları bir toplantı yapıldı. Schapper ve Moll gizli Lig'in yeniden kurulmasında ısrar ederlerken Marks, Engels ve Wolff Almanya'da legal komünist faaliyat için şartlar hâlâ mevcut buluduğu için buna karşı çıktılar. Londra Merkez Komitesi'nin, esas olarak İşçilerln «komünizm hayaletl» ile ürkütüleceklerinden

MARX'ın ilfan yuvaları Trier Lisesi

Bonn Üniversitesi

Berlin Üniversitesi

endişe ederek, «İhtilâlci Parti Tüzüğü» diye tasarlamış olduğu Tüzüğe bütün güçleriyle karşı koydular Eski Tüzüğün birinci paragrafında Lig'in kominist amaçlarının kısaca belirtiliyor olmasına karşılık yeni Tüzük şöyleydi: «Lig'in amacı birleşmiş ve bölünmez bir toplumsal cumhuriyet kurmaktır.» Üyelik şartlarını belirleyen ikinci paragraf komünizmi kabul etmekle iligili hiç bir şey söylemiyordu. Marks da bunu üzerine yeni kuralların özünde komünist olmadıklarını bildirdi. Bu Tüzüğü, ayrıca ihtilâlci mücadeyi yeraltı mücadelesine indirgemekle eleştirdi. Bir kitlesel proletarya partisinin kurulmasını çabuklaştırmak bir yana Tüzük böyle bir şeyi engelliyordu.

Londra ve Köln arasındaki ayrılıklar, Komünist Lig'in Paris Bölge Komitesi'nin Başkanı ve *Neue Rheinische Zeitung*'un muhabirlerinden biri olan Ewerbeck ile Hess ve Gottschalk'ın daha önce başlattıkları entrikalarla daha da vahim bir hal alıyordu. Ewerbeck daha Berlin'deki İkinci Demokratik Kongreye katıldığı sıralarda Paris'teki Alman demokratlarının bir delegesi olarak Köln Merkez Komitesi'ne karşı Prusya'nın başkentinde bir yönetim merkezi planlarını ileri sürmeye başlamıştı. Marx ve Engels arasına bir fit sokmak içinde girişim yapılmıştı. Marks'ın bu girişime nasıl karşılık verdiği 14 Kasım'da Ewerbeck'ten Hess'e gönderilen bir mektupta tanımlanıyordu. Ewereck Marks'ın «'karakter bakımından olduğu kadar entellektüel ve moral bakımlardan da' çok üstün gördüğü Engels'in cazibesine çok kapılmış» olduğunu yazıyordu.

Komünist Lig'deki gittikçe karışan duruma rağmen Marks ve arkadaşları komünistlerin merkezinde bulundukları legal siyasal kitle proleter örgütünü kurmak için ihtilâlin daha başındayken çizdikleri çizgiyi sürdürüyorlardı. Marks'ın beklediği gibi ihtilâlci mücadele pratiği, özellikle de 1848 Kasım ve Aralık olayları işçilere mükemmel bir okul olmuştu. Hayatın bizzat kendisi dar meslek örgütlerinin kabuğunu çatlatıyor ve onları siyasete yöneltmeye zorluyordu. Bu arada kendilerinin küçük burjuva demokratlarının kuyruğuna takıldıklarını gören işçiler de onların korkaklıklarının farkına varıyorlar ve kendi siyasal yerlerini almaya çalışıyorlardı.

İhtilâlin tecrübeleri İşçiler Kardeşliği'ni ve Kasım olaylarının ve Millî Meclis'in tehdit altında dağıtılmasının ses tonunu değiştirttiği bu örgütün önderliğini de kaçınılmaz olarak etkilemişti. Rhine Bölge Komitesi'nin 18 Kasım çağrısının etkisi altında kaldığı açık olan İşçilerin Kardeşliği Merkez Komitesi bütün yerel ve bölgesel komitelerden işçileri silahlandırmaları için yapabilecekleri her şeyi yapmalarını istemişti. Born Almanların ya kırbaç ya «ihtilâlin kılıcı» arasında bir seçme yapmakla karşı karşıya bulunduklarını yazmıştı.

İşçi hareketinde varlığı hissedilmeye başlanılan derin değişiklikler 1849 kışında ve baharında yapılan bazı kongrelere de yansıyordu. 1849 Ocak ayı sonunda etkisi Kuzey Almanya'ya ve Güney Almanya'daki birçok işçileri birleştiren Alman İşçileri Genel Kongresine kadar yayılan İşçilerin Kardeşliği'nin Heidelberg Kongresi, İşçilerin Kardeşliği'nin yönetim kurullarının birleştirilmesi kararını aldı. Merkezi Leipzig'de olacak olan Birleşik Merkez Komitesi siyasal ve toplumsal amaçlarla bir Genel Alman İşçileri Birliği kurmak üzeri millî işçi kongresini toplayacaktı. Hamburg, Thrungis ve Würrtemberg ve Bavaria'daki işçi kongrelerinde de buna benzer kararlar alındı.

Marks ve Engels işçi sınıfı hareketi içindeki bu yeni eğilimleri gözönüne aldılar birlik arzusu, dar meslek anlayışından ve «ekonomizm»den kurtulma uğraşı, küçük burjuva demokrasisinden hoşnutsuzluk ve bağımsız bir siyasal tutuma erişmek için el yordamıyla da olsa yürüyüş. İkisi de Alman işçilerinin bütün millet çapında belirmekte olan örgütlenmelerini birleştirmenin ve onu siyasal kitle örgütüne dönüştürmenin gerekliliğini anladılar.

Bu proleter görüşünün daha da azimle propagandasının yapılmasını, demokratlarla işbirliği biçiminde bir değişikliği, komünistlerin bütün Almanya'daki etkinliğinin artırılması için çeşitli tedbirlerin alınmasını gerektiriyordu.

Marks, *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin (Brüksel'deki Alman işçilerine 1847 Aralığında verdiği konferanslar) Alman işçi önderlerinin kendi öz partilerini kurmalarında önemli bir rol oynayacağına inanıyordu. Bu konferanslar daha sonra 5 Nisan'dan başlayarak *Neue Rheinische Zeitung*'da seri halinde yayımlandı. Engels *Ücretli Emek ve Sermaye*'yi yayımlamasının gazetenin siyasetinin toplumsal amacını gösteren bir gerçek olduğunu söylüyordu.

Marks yazdığı kısa önsözde «Okuyucularımızın, sınıf mücadelesinin 1848'de kazandığı boyutları gördükten sonra artık, işçilerin köleliği kadar burjuvazinin ve onun sınıf hâkimiyetinin varlığının da üzerinde temellendiği ekonomik ilişkilerin kendileriyle daha fazla ilgilenmelerinin zamanı gelmiş bulunmaktadır» diyordu.

Köln İşçi Lig'i 11 Nisan'daki Komite toplantısında bütün şubelerinin —ve Almanya'daki bütün öteki işçi sınıfı derneklerinin— toplumsal meseleyi ücretli emek ve sermaye hakkındaki makaleler temeli üzerinde ele almasını istedikten sonra Alman işçi sınıfı hareketinin merkezi haline geldi.

İşçilerin ideolojik ve siyasal olduğu kadar örgütsel bağımsızlıklarını da tam olarak sağlamak için Marks ve takipçileri 14 Nisan'da çok önemli bir karar aldılar: işçiler bütün demokratik ittifaklardan çekilecekler böylece küçük burjuva demokratlarından örgütsel bakımdan da bağımsızlaşacaklardı. İkinci Oda'ya seçilen Schenider II'nin istifasından sonra Hermann, Becker, Marks, Schapper, Anneke ve Wilhelm Wolff'tan oluşan Rhine Demokratik Bölge Komitesi'nin bir toplantısında Hermann Becker'in dışında kalan dört kişi aşağıdaki kararı aldılar «Biz demokratik örgütlerin mevcut örgütlenmelerinin, davanın çıkarları için verimli bir çalışma yapmaya gerekli olandan daha fazla heterojen unsuru içinde barındırdığı kanısındayız, bunun da ötesinde bizim görüşümüz benzer unsurlardan oluştukları için işçi derneklerl Ittifakının daha yeğ tutulur olduğudur, bu nedenle bugünden itibaren Rhine Bölge Komitesi'nden çekildiğimlzi bildiririz.»

Bu hiç bir şekilde demokratlarla Ittifakın terkedilmesi anlamına gelmiyor, yalnızca ittifakın yeni siyasal şartlar altında yeni bir şekle büründüğünü yani iki ayrı örgütün ortak düşmana karşı ortaak mücadelesini gerekli kıldığını gösteriyoçdu.

LONDRA'DAKİ İLK AYLAR

Marks Londra'ya geldiği zaman daha kısa zaman önce ihtilâl med'l tarafından silinip süprülen gericllik şaha kalkarak bütün Avrupa ülkelerlnin üzerine yüklenmlştl, ya da yüklenmek üzereydl. İki monarşist fraksiyondan —Legitimistler ve Orleanistler— oluşan iktidardaki «Düzen Partisinin» karşı-

ihtilâlci siyaseti, Fransa'daki 13 Haziran 1849 olaylarının ertesinde Bonapartist bir diktatörlüğün gelişi için yollaarı hazırlıyordu. 1849 yazında Almanya'daki en son ihtilâlci merkezler de ezildikten sonra, Macaristan'daki ihtilâl çar birliklerinin de yardımıyla yenilgiye uğratılmıştı. İtalya'daki ihtilâlci hareketse Avrupa karşı-ihtilâlinin birleşik güçleriyle dağıtılmıştı.

1848 1849 ihtilâllerinin yenilgileri ne Marks'ın enerjisini tüketti ne de Avrupa'daki değişim kaçınılmazlığına olan inancını sarstı. Gerçekte, işçi sınıfının böyle bir değişimin gerçekleştirilmesinde baş rolü oynayacağına olan inancı bazı sınıfların ihtilâl içerisindeki davranışları karşısında daha da güçlenmişti.

Kayıpların ve gerilemelerin verdiği bütün acıya rağmen Marks 1848 1849'un savaşlarının boşuna yapılmamış olduklarını açıkça görebiliyordu çünkü bu savaşlar bir dizi ülkede feodal mutlakiyetçiliğin temellerini sarsmıştır, kapitalizmin kurulmasını ve gelişmesini ilerletmişler, proletaryanın ileridеki bilinçlenmesi ve örgütlenmesi için sağlam bir zemin hazırlamışlardı. Bütün bu mücadeleler, kitlelerin hayallerinden kurtulmalarını sağlamış, bilimsel komünizm teorisi üzerine kurulan siyasetin tartışılmaz üstünlüğünü göstererek her cinsten küçük burjuva akımlarına ağır bir darbe indirmişlerdi.

Marks durumu açık ihtilâlci mücadelede, ardından dramın ikinci perdesinin kaçınılmaz olarak geleceği zorunlu bir kesinti olarak değerlendiriyordu. Bu kesintinin çok uzun sürmeyeceğinin belirtileri vardı. Marks'ın yakında bir ihtilâlci kabarma olabileceğinden az da olsa umudu bulunuyordu. Fakat Marks bu kesintinin kısa olacağını umarken bile, bugün yarın kitlelerin kaderlerine hükmetmek üzere göreve çağırılacaklarını sanan burjuva ve küçük burjuva göçmenlerinin hayallerinden çok uzaktı. Marks olayların gidişinin tersine dönmüş olduğuna, gericilik döneminin uzun ya da kısa olacağına bakmaksızın dağınık ihtilâlci güçleri bir araya toplamanın kopuk bağları onarma ve artırmanın, umudunu ve duygularını yitirmiş olanları bir yana bırakarak proletarya kadrolarını gelecek ihtilâlci savaşlar için eğitmenin ve örgütlemenin gerekli olduğunu gördü. Marks'ın Londra'daki sürgününün ilk aylarında karşısına çıkan acil pratik görevler bunlardı.

Marks'ın gelecekteki geniş proleter partisinin çekirdeği olarak görmeye devam ettiği canlandırılmış Komünist Lig proletarya ihtilâlcilerini birleştirecek örgütlenme şekli olacaktı. Yeni şartlar altında ihtilâlci çalışma gene Lig'in illegal fizli faaliyetleri içinde merkezileşmek durumundaydı. Engels, «Durum 1848'den önce olduğu gibi proletaryanın herhangi bir açık örgütlenmesini imkânsız kılıyordu, bu yüzden gene gizli örgütlenmek zorundaydınız.» diye yazıyordu. Lig'in kendisinin de yeniden örgütlenmesi ve sağlamlaştırılması gerekiyordu. Merkez Komite de aynı şekilde artık gerçekte işlemez olmuş ve komünlerin ve bölge örgütlerinin çoğu birbirlerinden kopmuşlardı. Lig'in eylemcilerinden pek çoğu döğüşürlerken öldürülmüşler ya da tutuklanmışlar, adreslerin ve bağlantıların çoğunluğu kaybedilmişti.

Marks Londra'ya gelir gelmez Komünist Lig'in önderliğini yeniden toparladı. O zamana kadar eski merkez komitelerinin üyelerinin çoğunluğu Londra'ya gelmişlerdi. Yalnız Engels, Schapper ve İmparatorluk Anayasası kampanyası sırasında öldürülen Moll yoklardı. Marks'ın ısrarları üzerine Engels Cenova'dan hareket edip İberik yarımadası ve Biskay körfezinin çevresini dolanarak beş hafta süren bir yelkenli gemi yolculuğunun ardından 10 Kasım'da Londra'ya vardı. Hemen Merkez Komitesine alındı. Wiesbaden' de hapiste yatan ve 1850'ye kadar Londra'ya gelemeyen Schapper de Merkez Komite'nin üyelerinden birisi oldu. Yeni üyeler arasında Baden ve Palatin'deki askeri harekâtlar sırasında yetenekli bir komutan olduğunu ispatlayan Willich de vardı. Marks'ın teklifiyle 1849 Ekim'inde Merkez Komite'ye seçilmişti. İsviçre'den Engels'in tavsiyesi üzerine gelmişti. Bir başka yeni üye de 1848 - 1849 ihtilâllerinde aktif olarak yer alan ve 1849 Eylül'ünde bir Prusya ormanından bin bir güçlük içerisinde kaçan Konrad Schraamm'dı. Tanınmış Lig üyeleri Georg Eccarius ve Karl Pflander de komiteye dahil edilmişlerdi.

1849 Eylül başlarında Marks, Komünist Lig'in yakın bir müttefiki olan Londra'daaki Alman İşçileri Eğitim Derneği'ne girdi. İşçilerin teorik eğitimine çok önem verdiğinden 1849 Kasım'ından 1850 sonbaharına kadar dernekte ekonomi politik ve ***Komünist Parti Manifestosu*** üzerinde konferanslar verdi.

İhtilâlci göçmenlere yardımcı olmak, dağınık ihtilâlci güçleri bir araya getirme çabaları içerisindeki acil görevlerden biriydi. Her gün yüzlerce kaçak ihtilâlci Londra'ya ıgeliyordu. Ne var ki, hepsi de bezdirici bi sefaletle yüz yüzeydiler ve çoğunluğu da evsiz barksız, en zaruri ih iyaçlarını bile temin etme imkânlarından yoksundular.

Marks'ın bizzat kendisi de yoksulluk ve sefaletle karşı karşıyaydı. 5 Eylül 1849'da Freiligrath'a «Şimdi gerçekten güç bir durumdayım. Karım doğurmak üzere ve ayın 15'inde Paris'i terketmek zorunda ama onu buraya getirip bir eve yerleştirmek için gerekli parayı nereden bulacağımı kesinlikle bilemiyorum» diye yazmıştı. Para büyük güçlüklerle bulunabildi ve Eylül ortalarında Jenny ile çocuklar Londra'ya geldiler. Marks kendi içinde bulunduğu güçlüklere rağmen ihtilâl savaşçılarını sefaletten bazen de ölümden kurtarmak için elinden gelen her şeyi yaptı.

18 Eylül 1849'da Marks Alman İşçileri Eğitim Derneği ile yeni gelen siyasî kaçakların bir toplantı yapmalarını sağladı. Bu toplantıda bir Alman Kaçaklarına Yardım Komitesi seçildi, Marks da bu komitenin üyelerinden biriydi. Kaçaklar arasında Komünist Lig üyeleri olduğu gibi küçük burjuva demokratları da vardı.

Komite inançları ve bağlı bulundukları parti ne olursa olsun bütün kaçaklara yardım edeceğini bildirdi ama çeşitli göçmen gruplaşmaları arasında patlak veren mücadele çok geçmeden yardım çabalarını dağıttı. Muhtaç olanlara yapılacak yardım işinin içine çeşitli gruplaşmaları ve ayırımları sokmaya çalışanların arasına girmeyi reddeden Marks ve takipçileri küçük burjuva demokratların önderlerinden ayrılmaya karar verdiler.

Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin 1849 Kasım'ında yaptığı genel toplantıda Komite yalnızca komünistlerin oluşturdukları Sosyal Demokraat Kaçaklar Komitesi olarak yeniden kuruldu. Marks başkanlığa, Engels, Bauer, Pflander ve Willich de üyeliklere getirildiler. Komite yapacağı yardımların öncelikle göçmenlerin proleter ve sosyalist kesimlerine yöneleceğini ilân etti.

MARKS AİLE ÇEVRESİ İÇİNDE

En yakınlarının ve en sevdiklerinin çektikleri sıkıntıların Marks'a büyük bir acı vermesine rağmen o ailesini hiç bir zaman bir yük olarak değil, mücadelesinin başlıca dayanağı; yalnızca bir sıkıntı kaynağı olarak değil, bir neşe kaynağı olarak görürdü. Marks çok neşeli bir aile reisiydi. Şartlar ne olursa olsun ailede daima bir iyimserlik ruhu, tam bir karşılıklı güven ve dostlarına karşı içtenlik olurdu. Bunun başlıca nedeni de anne ve babanın verdiği örneklerdi.

Jenny'nin sağlam karakteri göçmen hayatının güç şartlarında tam anlamıyla ortaya çıkmıştı. O yalnızca kocasının yakın bir arkadaşı, çocuklarının sevgili anneleri ve onların karakterlerinin şekillenmesine yol gösteren yetiştiricileri olmakla kalmadı aynı zamanda Marks'ın sadık bir mücadele yoldaşı onun inançlarını paylaşan, düşüncelerini ve yaratıcı tasarımlarını bütün arkadaşlarından daha iyi kavrayan bir savaşçı oldu. Jenny hatıralarında kocasının el yazmalarını okumaktan ve onları temize çekmekten duyduğu büyük mutluluğu yazmıştı. Buna ek olarak Marks'ın yazışmalarını da o yönetirdi.

Marks «alımlı, sevgili ve biricik» Jenny' sini hep genç bir adamın aşkı ile sevdi Jenny Manchester'den ölüm yatağında olan annesini görmek için Trier'e gittiğinde Marks' tan 21 Haziran 1856 tarihinl taşıyan bir mektup almıştı. Mektupta şöyle yazıyordu «Dünyada el' ette pek çok kadın vardır, ve bunların bazıları da güzeldir. Fakat ben, bir göz kırpıştırması bile bende hayatımın en tatlı anılarını uyandıran böyle bir başka yüzü nerede bulabilirim? Senin tatlı çehrende sonsuz sıkıntılarımı ve onulmaz kayıplarımı bile bulabllir ve tatlı yüzünü öptüğüm zaman acıyı öpebilirim.»

Marks'ın hayatındakl güçlükler, felâketler ve gerçekten kahramanca olan mücadelesi simsiyah saçlarında beyaz tellerin çıkma-

ısına yol açtı, ama bu onun cömert ve şen tabiatında bir değişiklik yapmadı. Kızı Eleanor'un «şimdiye kadar yaşamış en neşeli, en canlı insanı... yürekten kahkahası herkesi saran, şakacı, şaka yapmadan duramayan bir insanı... dostların en nazik, en yumuşak ve en cana yakınını» gururla ve mağrur Jüpiter Fulgur'a benzeterek anlatmanın gerçekten çok gülünç olacağını söylemekte hakkı vardı.

Çocuklar onun bütün sıcaklığını ve bütün yumuşaklığını ortaya çıkarırlardı. Liebcknecht sonraları, «Marks çocuklar olmaksızın yapamazdı, onlarla dinlenir, yorgunluğunu onlarla çıkarırdı» diyerek anlatmıştı onu. En çok yokınlığı yoksul çocuklarınaa gösterirdi ve işçi komşularının evlerine yaptığı sayısız ziyaretlerde korunmasız ve üstü başı yırtıklar içindeki çocukların durumu karşısında her zaman alt üst olurdu. Çok kısa bir zaman için de olsa onlara yakınlık göstermeye, kalplerini kazanmaya çalışarak mutlu etmeye çabalardı.

Marks kendi çocuklarını bütün yüreği ve ruhuyla severdi. Onların varlığından yazı masasının başında da olsa, çok yorucu bir günün ardından dinleniyor da olsa hiç bir tedirginlik duymazdı. İtişip kakışmalarından şamatalarından, gürültülü oyunlarından hiç bir rahatsızlık duymaz hattâ çoğu zaman kendisi de tam bir çocuk gibi onların arasına katılır, oynaşır dururdu. En popüler oyunları, kızların, babalarının sırtına binerek oynadıkları «süvari» oyunu ya da onu sandalyelere koşumlarla bağlaharak oynadıkları «at arabası» oyunuydu. «Deniz savaşları» bir leğen dolusu suyun içerisinde kâğıttan geml filolarını çarpıştırarak oynanırdı. Ama çocuklar için de, büyükler için de en unutulmaz olanlar Hampstead Heath diye adlendirilan engebeli, kumlu çalılıkların, geniş bir vadinin ve tepelerin bulunduğu yere birkaç dostlarıyla birlikte giderek dinlendikleri pazar gezintileriydi. O zamanlar aralarında her türden yarışlar yaparlardı— koşular, güreşler, en olgun kestaneleri düşürmek için ağaçlara taş atmalar, vbg. Bir keresinde Marks kendisini taş atmanın tadına öylesine kaptırmıştı ki bir hafta sağ kolunu kullanamadı. Kızlar büyüdükçe oyunlar daha da bilgece oluyordu satranç, epey bir entellektüel güç isteyen sorulu cevaplı oyunlar.

Marks çocuklarına kitap okumayı ve kendi icadı olan peri masalları anlatmayı çok severdi. Peri masallarası çoğu zaman başladıkları yere döner öyle biterdi. Bunlardan birinin kahramanı büyücü Hans Röcla idi. Bir oyuncakçı dükkânı vardı ve bütün sihirbazlığına rağmen borçlarını ödeyemez ve oyuncaklarını alacaklılarına vermek zorunda kalırdı. Ancak bir sürü garip maceralardan sonra oyuncaklar gene dükkâna geri dönerdi. Marks'ın büyük dinleyicileri, masalcının kendi hayatının olaylarını sembolik şekiller içinde aktaren ve onun, iyinin kötüyü yeneceğine olan inancını dile getiren bu peri masallarını büyük bir hoşnutlukla dinlerlerdi.

FERDINANDO I
IMPERATORE ROMANO GERMANICO
CAROLO FRIDERICO
ERNESTO REINHOLDO
CAROLO FRIDERICO BACHMANNO
CAROLO HENRICO MARX

MARX'ın kendisine «felsefe doktoru» unvanını veren Jena Üniversitesi'nden aldığı diploma.

Çocuklar okuma meraklısı olarak büyüdüler, çünkü Karl ve Janny onlara Grimm Kardeşlerin ve Hofmann'ın masallarını, *Binbir Gece Masallarını*, Homer'in şiirlerini, *Niebelunsun Şarkıları* ve *Gudrun*'da toplanan Orta Çağ efsanelerini vererek önlerine büyük klasikleri açmışlardı. Ailenin en sevdiği şâir ve yazarlar arasında Aeschylus ve Sophocles, Dante, Cervantes ve Goethe, Fielding ve Robert Burns, Heine ve Freiligreth, Rückert ve Chamisso vardı. Shakespeare bütün hepsinin üstündeydi ve kızlar onun oyunlarının hepsini ezbere bilirlerdi. Marks'ın kendisi gibi ailenin öteki fertleri de macera hikâyelerini ve tarihî romanları özellikle Keptan Marryat'ın ve Walter Scott'un romanlarını severlerdi.

Marks bir baba olarak nazik ve sevecendi. Pederşahî otoritesini kullanmaksızın çocuklarından eşsiz bir itaat görürdü. Hiç bir zaman çocuklarını ihmal etmedi ve onların çocukça meraklarına ilgisiz kalmadı. O çocukları için her zaman bir arkadaş ve sağlıklı öğütlerine güvenilebilecek daha yaşlı bir yoldaştı. Ailedeki herkes gibi onun da bir takma adı vardı Arap, çünkü teni çok esmerdi.

Çocuklar doğruyu söylemeye alıştırılmışlardı. Yalan ve ikiyüzlülüğe karşı her zaman nefret duyuyorlardı. Bütün aile özgürlük savaşçılarına sevgi duyarlar ve onların mücadelelerine katılmayı isterlerdi.

Herkes ailenin iki büyük kızı Laura ve Jenny'nin başarıları ile mutlu olurdu. İkisi de okulda başarı ödülleri kazanırlar, mükemmel İngilizce kompozisyonlar yazarlar, çok iyi Fransızca konuşurlar ve Dante'yi orijinalinden okurlardı. Fakat anne ve babalarının bütün uğreşmalarına rağmen Almanca ile bir türlü başa çıkamazlardı. Jenny çok iyi resim çizer ve resimleri evin duvarlarına asılırdı, Laura ise müzikte ve şarkı söylemekte başarılı idi.

16 Ocak 1857'de doğan en küçük kız

Eleanor (Tussy) Edgar'ın ölümünden az sonra dünyaya gelmişti, ve ailenin sevgilisiydi. Büyük kızların erkek kardeşleri için besledikleri bütün sevgi şimdi bu, canlı, hareketli, oyunları çok seven ve hayal gücü inkişafı ile herkesi şaşkına çeviren kıza yönelmişti.

Hélèn Demuth her zamanki gibi ailenin en sevilen üyelerinden biriydi ve sürgün yatı onun aileye olan bağlılığını, yemek pişirme, dikiş dikme, sökükleri onarma, evi düzenleme ve hattâ ailenin çok kısıtlı imkânlarına rağmen belirli bir konfor yaratmadaki maharetini ortaya çıkartmıştı. Marks, Hélèn'in doğuştan iş idaresi ve örgütleme yeteneklerine sahip olduğuna inanıyordu. Her lar olsaydı, bizim için olduğu kadar, toplum için de çok değerli bir insan olabilirdi» derdi. Büyük bir satranç meraklısı olan Marks sık sık Hélèn ile satranç oynar ve durmadan yenilirdi.

SINAVLARLA GÜÇLENEN DOSTLUK

Marks, Engels'i her gün göremediği için sıkıntı duyuyordu. Ona şöyle yazmıştı «Beni sıkan şey, şimdi bir arada olamamamız ve birlikte çalışıp, birlikte gülememizdir.» Ama birlikte yaptıkları yaratıcı çalışma hiç bir zaman kesintiye uğramamıştı ve manevi hayatları gerçekten bir arada geçiyordu. Birinin yaptığı yaratıcı çaba sürekli olarak öteki tarafından desteklenir ve bilimsel incelenmesi sunulurdu. Araştırmalarının sonuçzaman «eğer doğru dürüst toplumsal şartlarını mektuplarında ve sık sık yaptıkları buluşmalarda birbirlerine aktarırlardı.

Bilimin her alanında ve parti çalışmalarında, birbirlerini işçi sınıfı önderleriyle yaptıkları temaslardan sürekli olarak haberdar ederlerdi. Eserlerini gene birlikte yazıyorlardı ama eskiden olduğu gibi aynı masanın başına oturarak ve aynı yazı parçasının üzerinde çalışarak değil. Şimdi artık eserleri için ortak bir hareket noktası, bir başlık ve plân yapmaları gerekiyordu, ve bir kural olarak her ikisi de en iyi bildikleri konular üzerine çalışıyorlardı. Marks, zaman zaman Engels'in yazdığı bir raporun hazırlanmasına katılır ya da iki arkadaştan birisi ötekinin yazdığı bir yazının üzerindeki son rötuşları yapardı.

Bu dönem, Engels'in bir dost olarak kendini adamışlığının, bireysel kaygulardan uzak oluşunun ve içten sevgisinin açıkça göründüğü dönemdi. Ailenin ne zaman başı sıkışsa Manchester'den gelen bir havale ile karşılaşırlardı. Engels, Marks'ın ekonomik araştırmalarını sürdürmesini istiyordu ve onun muhabirlik görevlerinin çoğunu üzerine almıştı. Marks ailesine olan ilgisi irili ufaklı herşeyde ortaya çıkardı onların borçlarını üzerine alır, çocuklara yılbaşı hediyeleri gönderir, hastalananlara meyve ve şarap yollardı. Londra'ya yaptığı ziyaretler ailede büyük bir sevince yol açardı. Engels her zaman Marks'ın Manchester'e yapacağı ziyaretleri dört gözle bekler, Karl ve Jenny' de, oğullarının 1855 baharında ölmesinden sonra onun yanında bir sığınak bulurlardı.

Marks aralarındaki dostluğa büyük değer verirdi. Engels'in dertleriyle dertlenir ve en çok da arkadaşı hastalandığı zaman sıkıntı duyardı. Bu yüzden 21 Eylül 1857'de ona: «Haberlerin en iyisi sağlığının düzeldiğini öğrenmek oldu.» diye yazmıştı. Marks, ailesine yardım etmek için ya da başka günlük işler nedeni ile Engels'in vaktinin çoğunu büroda geçirmek zorunda olmasından ve araştırmalarını ancak elverişsiz zamanlarda sürdürebilmesinden sıkıntı duyardı.

Marks, arkadaşının istediği bir kitabı bulmak, zor bulunan bir kaynaktan bazı alıntılar yapmak ya da istediği bazı bilgiyi göndermek gibi ufak tefek işlerde bile olsa arkadaşına yardım etmekten büyük hoşnutluk duyardı.

İki adam da dostluklarını sözlerle ifade etmektense bunu davranışlarıyla göstermeyi tercih ederler, bu da, çok coşkulu oldukları sıralarda birbirlerine yürekten söyledikleri sevgi dolu sözlerin anlamını yüceltirdi. Marks, oğlu kollarında öldüğü gün, Engels'e şöyle yazmıştı «Bu korkunç anda dostluğunun bize ne kadar yardımcı olduğunu hiç bir zaman unutamayacağım.» Cenazeden sonra, 12 Nisan'da yazdığı mektubunda da şunları eklemişti «Şu son bir kaç günki korkunç anlarda senin ve senin dostluğunun sayesinde ve dünyada hâlâ birlikte yapabileceğimiz şeyler olacağı umudu ile ayakta durabildim.»

İki insan arasındaki ilişkiler yüce ilkeler ve tam bir içtenlik üzerine kuruluydu. Birbirlerine küçük olsun, büyük olsun her konuda daima doğruyu söylerlerdi. Hiç biri, bir yanlışları ortaya çıktığı zaman buna, gücenmezlerdi. Marks için bilimsel araştırmalarında, bütün hayatı ve mücadelesi boyunca Engels'in dostluğunun paha biçilmez bir değeri oldu.

EKONOMİK ARAŞTIRMALAR

Londra'ya yerleşir yerleşmez Marks, 1848 - 49 ihtilâlinin yarıda bıraktırdığı ekonomik çalışmalarına yeniden başladı. sabır ve kararlılıkla yeniden ekonomi politik çalışmaları içine gömüldü.

Kendini, kapitalist toplumun ardındaki mekanizmanın işleyişini keşfetmek ve bu hareketin temelinde yatan kanunların proletarya bakımından açıkça anlaşılmasını sağlamak ve bu kanunların kapitalist sistemin yıkılışı için nasıl işlediklerini ortaya koymakla yükümlü kıldı. Bir kere daha ekonomi politik üzerine geniş bir kitap yazmayı düşünmeye başlamıştı.

Konu üzerine, şimdi, İhtilâl öncesinden daha olgun görüşlere sahiptl. İhtilâl boyunca ve ihtilâli izleyen ilk yıllar içerisinde ortaya çıkan yeni ekonomik gerçeklerin incelenmesinin ne kadar önemli olduğunun da farkındaydı. Londra'da yerleşmiş olmasından ötürü işi de büyük ölçüde kolaylaşmıştı. Çünkü o sıralar Londra, kapitalist dünyanın merkeziydi ve «burjuva toplumunun gözlenmesi için... elverişli bir nirengi noktası sağlıyordu.» İngiltere'de ve öteki ülkelerdeki sanayiin ve tarımın durumuna ilişkin en çeşitli bilgiler, iç ve dış pazar şartları ve borsadaki değişimler en gelişmiş kapitalist devletin ve en geniş sömürgeci imparatorluğun merkezi olarak Londra'ya akıyordu. Marks ın bunun dışında 1753'te kurulan ve başka hiç bir yerde bulunmayan zenginliktekl edebî kolleksiyonu, ender bulunan kitapları ve her yerde bulunmayan yazmaları içeren dünyanın en büyük kütüphanelerinden birisi olan British Museum'da çalışma imkânı da vardı.

Marks yoğun bir şekilde ve büyük bir azimle çalışıyordu. Hemen hemen her gün British Museum'un okuma salonunda sabah saat 9.00'dan akşam saat 7.00'ye kadar kitapların arasında malzeme toplamak için o yandan o yana gidip geldiği görülebilirdi. Yıllar boyu gündüz orada, akşamları da kendi evinde çalışmalarına devam etti.

Marks'ın üzerinde çalışması gereken malzeme «şeytancasına dallanıp budaklanmıştı.» 1850 yazından 1853 Ağustos'una kadar burjuva ekonomistlerinin eserlerinden, resmî belgelerden ve dergilerden çıkardığı notlar 23 defteri dolduruyordu. Bütün bunlar ekonomi politiğin teorik meselesi, millî ekonomi tarihi ve çağdaş kapitalist dünya ekonomisi üzerine derin ve kapsamlı bir çalışma yaptığını göstermektedir.

Marks, tabiat bilimlerinin ve mühendisliğin belirli alanlarında da çalışmayı gerekli görmüştü. Böylelikle, rant üzerinde çalışırken tarımsal bilimlerle özellikle tarımsal kimya ile ilgilenmişti. Ünlü Alman bilgini Justus von Lieblig'in kitabı, ***Tarım ve Fizyolojiye Kimyanın Uygulanması***'nın ve bu alandaki diğer eserlerin özetlerini çıkartmıştı. Marks, kapitalist üretimin teknik yanıyla ilgili bilgileri de kavramak istiyordu Teknik icatları ve bilimsel buluşları yakından izledi. 1851'de açılan Londra'daki Enternasyonal Dünya Sanayi Sergisine gitti. Özellikle teknik ilerlemeleri ve yeni hammaddeleri (gütaperka), makinaları ve teknolojik süreçleri inceledi. Kapitalist üretimin evriminde teknik ilerlemenin muazzam önemini kavramış olması, onu, uygulamalı bilimler üzerinde derinlemesine bir çalışma yapmaya sevketti. Yararlandığı çeşitli eserler arasında Alman teknolog ve ekonomistl Johann Beckmann'ın eserleri ve bilim ve mühendislik tarihçisi Johann Poppe'nin eserleri ve Ure'nin ***Sanat, Manifaktür ve Madenler Sözlüğü*** vardı. 1851 53 arasında kitaplar-

Neue Rheinische Zeitung
Organ der Demokratie.

Neue Rheinische Zeitung'un *ilk sayısı.*

dan yaptığı alıntılarda fizik, matematik ve öteki bilimlerin bir kaç yüz yıllık bir dönem boyunca çeşitli üretim biçimleri üzerine uygulanmasının bir tablosunu çizdi.

1840'larda okumuş olduğu kitapları sık sık yeniden elden geçirdi. 1852 yılında Ricardo'nun ***Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri Üzerine***'si hakkında yaptığı ayrıntılı özete bir de konu indeksi eklemişti. Klasik ekonomistlerin ekonomi teorisini geliştirmedeki rollerini, bu ekonomistlerin hem başarılarını hem de tarihî kökenleri itibariyle mahkûm bulundukları kısıtlılıklarını daha derinden kavradı.

Marks, Ricardo'nun, bir manifaktür dönemi ekonomisti olan ve bilimsel kavramlardan nisbeten yoksun oluşu ve emek - değer teorisini uygulamadaki tutarsızlığı o dönemin toplumsal ilişkilerinin düşük gelişme seviyesinden kaynaklanan Smith'ten üstün olduğunu açıkça belirtti. Halbuki Ricardo kapitalist ilişkilerin daha olgun olduğu bir zamanda yazıyordu, o yüzden görüşleri Smith'inkilerden daha olgun ve daha tutarlıydı. Yaptığı alıntıların birinde Marks : «Ricardo'daki en önemli şey, Smith ve Say'ın emeğin ***belli bir ürününü*** regülatör olarak almalarına karşılık, onun her yerde emeği, faaliyeti, sanayinin kendisini, ürünü değil de üretimi, yaratma eylemini, böylelikle de burjuva sanayiinin bütün dönemini regülatör olarak almasıdır.»

Kapitalist çelişkilerin vahimleşmesi ve sınıf mücadelesinin keskinleşmesi burjuvazinin ideologlarını Smith ve Ricardo'nun yargılarını ve ekonomi politik alanındaki gelenekleri reddetmeye zorladı. Smith ve Ricardo'nun açıkladıkları emek-değer teorisi (labor teory of value) genel saldırının, üzerinde özellikle toplandığı hedefti. Bu ekonomi biliminin bayağılaştırılmasına yol açtı. Marks 2 Nisan 1851'de Engels'e yazdığı bir mektupta şunları diyordu «Bu bilim, Adam Smith ve David Ricardo'nun dönemlerinden bu yana bireysel ve çoğu zaman da anlaşılması güç araştırmalar yapılmış olmasına rağmen temelde hiç bir şekilde ileriye götürülmüş değildir.»

Marks'ın o zamanki ifadelerinde açıkça formüle edilmiş olmamasına rağmen dile getirilen şey klasik burjuva ekonomi politik okulu ile yozlaşmanın ve sermayenin kölesiği altına girmiş olmanın izlerini taşıyan bayağı ekonomi politik akımı arasına bir ayırım çizgisi çekilmiş olmasıydı.

Marks'ın yaptığı çıkartmaların büyük bir bölümü para teorisiyle ve paranın dolaşımı ile ilgiliydi. Konu üzerindeki notlarını birleştirip sistematik olarak düzenlediği 1851 sıralarında Marks «Tüm Parasal Sistem» başlıklı kısa (3,5 forma) bir elyazması hazırlamıştı. Kapitalizmin bir bütün olarak doğru bir bilimsel incelenmesinin ve tahlilinin yapılması için anlaşılması gereken meta, değer, fiyat, üretim maliyeti vbg. kategorilerle bağlı olan para kapitalist dünyanın çelişmeli tabiatını kendisinde toplamaktadır.

Marks gerçekte Ricardo'nun niceliksel para teorisini reddediyordu. Kendisinin birkaç yıl önceki görüşünün ilerisine geçen Marks, artık paranın değerini tedavüldeki (dolaşımdaki) para miktarının büyüklüğünün bir türevi olarak kabul etmiyordu. Tam tersine para miktarının para aracılığıyla değiştirilen metaların fiyatlarının toplamına bağlı olduğuna inanıyordu. Engels'e yazdığı 3 Şubat 1851 tarihli mektubunde dolaşımdaki para miktarının Ricardo, Lloyd, maliye ve bankacılıkla uğraşan birçok başka kimsenin sandıkları gibi değerli metallerin med ve cezri ile değil, sanayi ve ticaretin durumu ile düzenlendiği ileri sürüyordu. Marks, «***Dolaşım ancak***, işin (business) sürdürülmesi için daha fazla mevduatı gerektirecek bir noktaya kadar genişlediği zaman artar... Dolaşımın artışı nihaî olarak, işe yatırılan daha fazla sermayenin ***sonucudur***, başka bir şeyin değil» diyordu. Engels de bu görüşe katıldı ve bu yaklaşımın «bulanıklaştırılmış dolaşım teorisini basit, sade ve temel gerçeklere indirgeyece[ğini - ç.]» sezdi.

1851 1853'te yaptığı ekonomik özetlerde Marks, sermayenin özü hakkında daha derin bir kavrayış kazandı. Ricardo'nun sermayenin, zenginliğin gelecekteki üretim amacıyla kullanılan ve zenginliğin kendisi gibi artırılabilen kısmı olduğu hakkındaki görüşüyle ilgili olarak aşağıdaki tesbiti yapmıştı : «Ricardo burada sermayeyi sermayenin ***maddesi*** ile karıştırmaktadır. Zenginlik sermayenin yalnızca, maddesidir. Sermaye her zaman, yeniden üretim için ayrılmış olan ***değerlerin toplamıdır***, ne yalnızca ürünlerin hatta ne de ürünlerin üretiminin değil, değerlerin üretiminin toplamıdır.»

Bu ve öteki ifadeler Ricardo ve Marks'ın sermaye hakkındaki görüşleri arasındaki farkı gösterir. Ricardo'ya göre sermaye şeylerin basit bir toplamıdır; Marks'a göre ise sermaye belirli bir toplumsal ilişki, meta üretiminin belirli bir tarihi aşamasının karakteristiği olan bir toplumsal ilişkidir.

Marks o zaman için Ricardo'ya karşı giriştiği polemiklerde yalnızca kapitalist zenginliğin sırlarının bilimsel olarak kaşfedilmesine giden yolu, başka bir deyişle artı - değer teorisine yaklaşımı kaba hatlarıyla ortaya koymuştu. Şöyle yazıyordu : «Burjuva zenginliği ve bütün burjuva üretiminin amacı ***değişim - değeridir***, tüketim değil. Bu değişim değerini artırmanın —karşılıklı dolandırıcılık dışında— ürünleri çoğaltmaktan, üretimi artırmaktan başka bir yolu yoktur... Ancak burjuva üretiminin amacı ***hiç bir zaman*** metaların artan üretimi olmamış, ***değerlerin*** artan üretimi olmuştur.»

Marks kârın yalnızca «birikmiş artığın» kapitalist mülk sahipleri sınıfı arasında mahirane dağıtımından ve yeniden dağıtımından doğduğunu iddia eden bayağı burjuva teorisini reddetti. Herhangi bir paylaşmadan önce dağıtabilecek ve yenidon dağıtılabilecek bir şeyin olması esastır. Bu alanda «zaman zaman süper kârlar» gerçekten görülmekteyse de ertığın kendisi ticaretten elde edilmez. «Artık değişim içinde gerçekleşmesine rağmen değişimden doğmaz. İşçinin 20 iş - günü değerindeki ürününün karşılığı olarak 10 iş - günü değerindeki ürünü almasından doğar. Ücretlerin değeri emeğin üretici gücünün artışı ile aynı ölçüde düşer.» Artı - değer teriml burada henüz kullanılmamıştır ama terimin kaynağı, kapitalist sömürünün ve kârların köklerinin bulunduğu alan gösterilmiştir.

Marks'ın 1850'lerin başlarında ulaştığı en büyük bilimsel başarılardan birisi 7 Ocak 1851'de Engels'e yazdığı bir mektupta ortaya koyduğu rant teorisidir. Bu teorisini formüle ederken Ricardo'nun rant teorisinin yanlış olduğunu görerek bu teorinin başlıca noktalarını temelinden gözden geçirmeye başladı.

Ricardo en kötü toprakların tarıma dahil edilmesinin rant toplamının yalnızca tahıl fiyatlarındaki bir artış aracılığıyla yükselmesini mümkün kıldığını kabule eğilim gösteriyordu. Bu ise, bilimsel ve teknik ilerleyişin ekonomik sonuçlarını hesaba katmı-

yor ve Malthusçuların halk kitlelerinin sefaletini «başa çıkılamaz» tabiî olgulara yükleme amacıyla yaymaya çabaladıkları o pek meşhur azalan iadeler (diminishing returns) kanununun kabulü anlamına geliyordu. Marks Ricardo'nun görüşlerinin yanlış, azalan iadeler kanununun da bütünü ile sakat olduğunu kanıtladı. Differansiyel rantın oluşumu ile tarımdaki üretici güçlerin gelişmesi arasındaki ilişkiyi tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle rantların da mutlaka düşmesi gerekmediğini vurgulayarak gösterdi. Pratikte, tarımda verimliliğin yükselmesine bağlı olarak fiyatlar düştükçe rant artmaya eğilim gösterir.

Engels Marks'ın teorisini kabul ederek bu teorinin ateşli bir savunucusu oldu. Şöyle yazmıştı «Bu noktayı tamamen açıklığa kavuşturdun, bu yüzden de *Ekonomi*'ni bir an önce tamamlayarak bastırmakta acele etmen için bir neden daha ortaya çıkmış oluyor.»

1854'ten 1856'ya kadar Marks ekonomi politik üzerinde o kadar yoğun bir çalışma yapmadı, çünkü basına yazı yetiştirmekle ve ekonomi politikle doğrudan ilişkili bulunmayan bilimsel meselelerle uğraşıyordu; ayrıca o zaman için henüz kitabını bastırtmak üzere bir imkân da doğmuş değildi. Bu dönem içerisinde başka şeyler yanında, çıkarttığı özetleri yeniden okuyordu: «Malzeme üzerinde son rötuşları yapmak için değilse de en azından onu iyice kavramak ve son bir kere daha ele almaya hazırlanmak için» 1854 yılı sonlarında ve 1855 başlarında eski defterlerini bir kere daha gözden geçirdi bunlara kısa görüşlerini ekledi ve elyazmalarına *Para, Kredi, Krizler* başlığını koydu.

1857'den itibaren Marks yeniden yoğun ekonomik araştırmalara giriştiği zaman elinin altında geniş bir hazırlık malzemesi birikmişti ve ekonomi politikte çok geçmeden gerçek bir ihtilâli başaracak kadar teorik ilerleme sağlamıştı.

AMERİKAN İŞÇİ SINIFI HAREKETİYLE BAĞLAR

Güneydeki köle çalıştıran plantasyonların ülkenin ekonomik ve siyasî gelişmesini zincirlemesine rağmen cumhuriyetçilik sistemi ve demokratik özgürlükler Birleşik Devletlerin kuzeyinde işçi sınıfının örgütlendirilmesine imkân sağlıyordu. İşçiler Batı'nın vahşi alanlarına doğru göçe devam ediyorlardı. Amerika'nın yerlisi olan işçilerle Almanya, İtalya ve İrlanda'dan gelen göçmen işçiler arasında bir çekişme vardı. İşçi kitlesi ideolojik bakımdan da çok geriydi.

Marks ABD'deki işçi önderleri ile olan bağlarını her ikisi de komünist Lig üyeleri olan Joseph Weydemeyer ve Adolf Cluss aracılığı ile korudu. Marks 1851'den, artık Cluss'un Komünist fikirleri yaymaktan vazgeçtiği 1854'ün ikinci yarısına kadar sürekli olarak onunla haberleşti. 1866 yılında ölünceye kadar Weydemeyer'le Marks iyi birer dost olarak kaldılar. Cluss ve Weydemeyer'le Marks iyi birer dost olarak kaldılar. Cluss ve Weydemeyer Marksizmin ABD'de yayılmasının öncüleri oldular. Marks'ın bazı eserlerini Birleşik Devletlerde yayınladılar ve basın yolu ile bilimsel komünizm düşüncesini yaydılar. Onlara 1853'de Birleşik Devletlere göçen Abraham Jacobi de bir ölçüde yardımcı oldu.

Neue
Rheinische Zeitung
Organ der Demokratie.

Neue Rheinische Zeitung'*un son sayısı.*

Marks, Weydemeyer'in ABD'de Komünist Lig ile aynı çizgide bir proleter örgütü kurmasına destek oldu. 1853 Mart'ında Amerikan Emek Birliği'nin kuruluşuna katılmasını da özellikle onayladı. Birliğin üyelerinin çoğu göçmen işçilerdi ve Weydemeyer onu Amerikan işçilerinin siyasi partisinin belkemiği haline sokmaya uğraştı.

Marks'ın arkadaşları bilimsel komünizmi ABD'de New York'ta çıkan Almanca *Die Reform* gazetesi aracılığıyla yaymaya çalıştılar. Gazete 5 Mart 1853'te yayınlanmaya başlamıştı ve çok geçmeden Emek Birliği'nin organı haline geldi. 1854 Nisan ayı sonunda da kapandı. Marks, Weydemeyer ve Cluss'un gazetenin yazı kurulu üzerinde etkide bulunmalarını ve onu bir proleter organına dön-

dürmelerini içtenlikle onayladı. Onlara Avrupa'dan, yayınlanacak malzeme sağlamak ve Eccarius, Jones ve Piper'in gazeteye yazı yazmaları için elinden geleni yaptı. Cluss'a ikendisinin ve Engels'in ABD basını için sürekli muhabirler olarak yazdıkları yazıların Almanca çevirilerini ücretsiz basmaları için verdi. ABD'li okuyucular için özellikle önemli olabilecek konular önerdi ve burjuva ideolojisine, özellikle kaba ABD ekonomisti Henry Carey'in moda olmaya başlayan teorisine karşı mücadele edilmesinde yardımcı oldu.

Marks'ın yardımları sayesinde ***Die Reform*** Amerika'nın en iyi işçi gazetelerinden biri oldu. Gazete malî güçlüklerden ve yazı kurulundaki küçük burjuva üyelerin tutumlarının yol açtığı uyuşmazlıklardan ötürü kapandığı zaman Engels'e «***Die Reform***'un kapanmasına çok canım sıkıldı» diye yazmıştı.

1857 Ekim'inde aralarında Friedrich Kamm ve Albrecht Komp'un da bulunduğu Weydemeyer'e bağlı bir grup Alman göçmeni New York'taki Komünist Kulübü kurdular. Önderlerinden birisi Baden ayaklanmasının savaşçılarından Friedrich Adolf Sorge idi. Kulübün üyeleri Marks ve Engels'in yazıları üzerinde çalışıyorlardı. Kamm 1857 yılında ona şunları yazmıştı «Komünizm düşüncesi için bilimsel ve eleştirisel mücadeleyi siz sürdürdüğünüze ve her zaman da sürdüreceğinize göre Eski Dünya'nın bütün Komünistlerinin öğretmeni ve Parti önderi olduğunuz kuşkusuzdur, ve bu nedenle örgütün ipleri merkez olarak size bağlanacaktır...»

Komünist Kulübün üyeleri, Marks'ın Komünist Lig'i Avrupa'da yeniden canlandırması gerektiğini ileri sürdükleri zaman, onlara, işçi sınıfının Avrupa'da içinde geliştiği yeni şartlar karşısında işçi sınıfının güçlerinin böylesine nisbeten dar bir çerçeve içerisinde birleştirilmesinin düşünülemeyeceğini söyledi. Kitlesel bir örgütlenmenin ve hepsinin de üzerinde ihtilâlci teorinin formüle hazırlıklarının yapılmasını başlıca görev olarak görmesinin nedeni buydu.

İLERİCİ BURJUVA BASININDA YAZARLIK

Marks, proleter yayınları için yazı yazmak imkânı varken bile proletarya İhtilâlcilerinin burjuva demokratik ve genel olarak ilerici basında yazmalarının tavsiye edilebileceğine inanıyordu. Bu kanalın kullanılması gericilik döneminde çok daha önem kazanıyordu. Bu nedenle Marks, 1851 Ağustos'unda burjuva ABD gazetesi ***New York Daily Tribune***'ün Londra muhabiri olması için yapılan teklifi kabul etti. O sıralar bu işe çok fena halde ihtiyacı vardı, çünkü geçimini sağlayabileceği başka hiç bir kaynak bulunmuyordu. ***New York Daily Tribune*** Amerika'nın en çok okunan gazetelerinden biriydi. 1841 yılında, büyük bir yayıncı olana kadar oldukça mütevazı bir kökenî olan Horace Greeley tarafından kurulmuştu ***Tribune*** ilerici burjuva çevrelerinin ekonomik ve siyasî ideallerinin taşıyıcısı oldu. Köleliğin yaygınlaştırılmasının önüne geçilmesi kampanyaları açtı ve en kararlı sözcülerini desteklememekle birlikte Zenci özgürlüğü hareketini destekledi. O sıralarda başlayan burjuva Kuzey ve köleci Güney arasındaki çatışma karşısında ***Tribune***'ün izlediği çizgi en geniş toplum katlarının ruh hali ile uyum içerisinde idi ve çok büyük bir okuyucu kitlesine sesleniyordu. Ucuz olduğundan ötürü de halk tarafından seviliyordu.

Radikal görüşler, yazı kurulundaki etkin üyelerden biri olan Dana tarafından dile getiriliyordu. Dana bir zamanlar Fourier'in ABD'deki takipçileri ile yakın ilişkiler içerisine girmiş ve sosyalist teorilere sürekli bir ilgi göstermişti. 1848 sonbaharında Köln'de Marks'la tanışmış ve onun bilgisine ve düşünce gücüne hayran olmuştu. Marks'ın ***Tribune***'ün muhabirliğine çağırılmasını teklif eden de oydu.

Engels, Marks'ın, Dana'nın teklifini kabul etmesini onayladı. O sıralar ekonomik araştırmaları ile meşgul bulunan Marks'ı yeni girdiği işinde elle tutulur bir şekilde destekleyebilmek için Marks'ın isteği üzerine ***Almanya'da İhtilâl ve Karşı - İhtilâl*** başlıklı bir seri makale yazmayı üstlendi. 1852 Ağustos'unda Marks, kendisi de yazının yazılmasına katıldı. İlk başlarda Almanca yazıyor ve elyazmaları Engels tarafından İngilizce'ye çevrildikten sonra New York'a postalanıyordu. Ancak 1853 Ocağında Marks, «ilk olarak Dana için bir ***İngilizce*** makale yazma riskini göze aldı.» Engels, Marks'ın İngilizce yazdığı ilk makalelerinden birini okuduktan sonra, «Övgülerimi kabul etmelisin. İngilizcen yalnızca iyi değil, harikulâde.» diye yazmıştı.

Bundan sonra iki arkadaş konuları bölüştüler. Marks daha çok ekonomik durum, Avrupa ülkelerinin iç ve dış siyasetleri, işçi sınıfı hareketleri ve demokratik hareketin gelişmesi ile, Engels de hemen hemen tamamen askerî olaylarla ilgilendiler; ancak Engels, öteki konular üzerinde de pek çok makale yazdı.

Marks, haberlerini yazarken çok sıkıntı çekiyordu. Çoğu zaman bir tek yazı ya da bir seri makale yazmak için yığınla araştırma yapıyordu. Engels daha sonraları, «Bunlar alışılagelmiş haberler değil, tek tek Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasî şartlarının derinlemesine bir incelenmesi temeli üzerine oturtulmuş ve çoğu zaman bir dizi makaleden oluşan araştırmalardı.» diye yazmıştı. ***Tribune***'deki öteki yazılarla karşılaştırıldıkları zaman, Marks'ın yazıları, derinlikleri ve durumu, olayları ve kişileri kesin olarak çözümleyişi ile hemen ayırdedilebilirdi ve önemli teorik genellemeleri içerirdi.

Marks'ın bir muhabir olarak yaptığı çalışma, özellikle ekonomi politik alanındaki teorik araştırmalarıyla bağlantılıydı. Makalelerinde, ortaya çıkardığı gerçeklerin ve vardığı bilimsel yargıların çoğunu kullanırdı. Öte yandan günün olaylarının ve gerçeklerinin gidişini adım adım izlemek ve somut ekonomik gelişmeleri gözlemek gereği, ekonomi teorisinin çözümleme temelini genişletmesine yardım etti. Marks, ***Tribune***'de ifade ettiği düşüncelerinin bazılarını önemli ekonomik eserlerinde kullandı. ***Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*** adlı eserinin önsözünde düzenli gazetecilik çalışmalarının, «ekonomi politik biliminin aktüel alanının dışında kalan birçok pratik ayrıntı» hakkında bilgi edinmesine yardımcı olduğunu belirtmişti.

Çok geçmeden okuyucular, Marks'ın ***Tribune***'deki yazılarına özel bir dikkat göstermeye başladılar, bu da gazetenin prestijini yükseltti. Yazı kurulu üyeleri, bu makalelerin teorik seviyesinin alışılmadık ölçüde yüksek olduğunu görmüşlerdi. Yazı Kurulu 7 Nisan 1853 tarihli bir başyazıda, muhabirlerinin dikkat çekici yeteneklerine övgüde bulunuyorlardı. Şöyle yazmışlardı «Bay Marks, kendine özgü, oldukça kararlı görüşlerine sahip bulunmaktadır; bunların bazılarına katılmaktan uzağız, ancak onun mektuplarını okumayanlar, Avrupa'nın bugünkü siyasî meseleleri hakkındaki en yararlı kaynaklardan birini kaçırmış olurlar.» 1 Temmuz 1853'te Jenny'ye yazdığı bir mektupta Dana, ona, kocasının makalelerine gazete sahiplerinin ve halkın çok değer verdiğini söylüyordu. Marks'ın makalelerinin bazıları, aralarında ***New York Times*** de olan başka gazetelerde yeniden basılmış ya da bu yazılara atıflar yapılmıştı. Bu makaleler, Avrupa'da da okunuyordu.

Ancak ***Tribune***'ün editörleri, ilerici de olsalar, muhabirlerine karşı tam bir işveren tavrı takınıyorlardı ve ödedikleri para karşılığında, ondan, elde edebilecekleri kadar değer elde etmeye bakıyorlardı. Başlangıçta, Marks'ın ne kadar para alacağına dair herhangi bir anlaşma yapılmış değildi ve ödenen az bir miktar para da, oldukça büyük gecikmelerle eline geçiyordu.

Editörler, Marks ve Engels'in yazdıkları birçok makaleyi, ya burjuva okuyucular daha başka birşey istediği için ya da iki adamın söyledikleri şeyleri beğenmedikleri için basmıyorlardı. 1856 yazında Dana, Engels'in Pan Slavizm üzerine yazdığı bir seri makaleyi geri gönderdi. Aynı şey, Marks'ın, çarlık Rusya'sı ve Bonapartist Fransa'nın Daubian toprakları üzerindeki siyasetlerine karşı yazdığı makalenin de başına geldi. Editörler, makaleleri elden geçirirken de pek dikkatli davranmıyorlardı. Çoğu zaman yazıları kısaltıyorlar ya da anlamı yazının içeriği ile çatışan eklemeler yapıyorlardı. Marks ve Engels'in gönderdikleri önemli ölçüde yazı da, imzasız başyazılar olarak yayınlanmışlardı. Marks, bu «sahiplenme siyasetini» şiddetle kınamasına karşılık protestoları herhangi bir yarar sağlamadı.

Çoğu zaman, editörlerin, belirli bir partinin tutumunun benimsenmeyeceği hakkındaki kuralları yüzünden şu ya da bu konu

üzerinde yazmakta çok büyük engellerle karşılaşırdı. 1853 Aralık ayında Dana, Marks'tan, Alman felsefesi hakkında bir dizi makale yazmasını istemiş, ama bunların «Amerikan halkının dinî duygularını sarsacak şeyler içermemesini», başka bir deyişle, Marks'ın ateizmi hiç bir şekilde savunmamasını istemişti. Marks, elbette bu şartları kabul edemezdi. Dana, Marks'a, 1857 Nisan'ında, *Tribune*'de çalışan bir grup ilerici Amerikan gazetecisinin çıkartacakları *Yeni Amerikan Ansiklopedisi*'ne yazması için çağrıda bulunduğu zaman da aynı şartları ileri sürmüştü. Elbetteki bunlar Marks'ın felsefe tarihi, Chartism, sosyalizm ve komünizm hakkında yazılar yazmasını imkânsız hale getiriyordu; bu yüzden o da, kendisini, daha çok Engels'in bir mektubunda şaka yollu, «cesur askerler» diye adlandırdığı askerlik konularıyla ve ünlü adamların biyografileriyle sınırlandırmak zorunda kaldı. Bu makaleler çoğu aslında Engels tarafından yazılmıştı; Marks da bu arada Napoléon'un generalleri ve diplomatları —Brune, Berthier, Bernadotte, Bourienne— hakkında, Latin Amerika millî kurtuluş hareketinin önderi Simon Bolivar ve Almanya'daki 1848 ihtilâl savaşçılarından biri olan Robert Blum hakkında biyografik tanıtma yazıları yazdı.

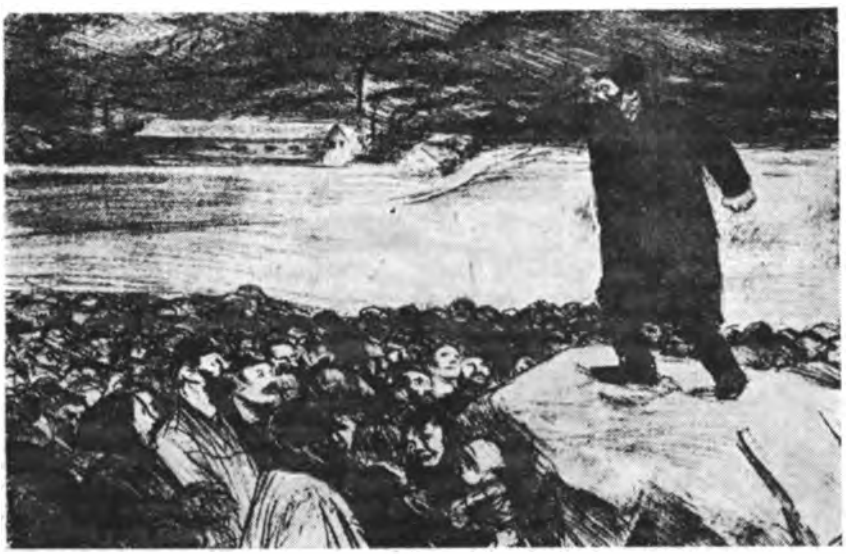

FORAİN'in deseni : Grev. «Tarihin itici gücü, devrimdir.» MARX

Marks, sık sık *Tribune*'den kopacak raddelere geliyordu ama böyle bir gazete aracılığıyla da olsa, okuyucu kitlesi ile temas kurmanın önemini bildiğinden, bunu yapmıyordu. Biçimdeki esneklik ve kelimelerin dikkatli kullanımı ile makalelerinde bilimsel, ihtilâlci proleter düşüncelerini dile getirmeyi de başardı. Aslında, editörlerin kendi niyetlerine rağmen Marks ve Engels, burjuva gazetesini, burjuva sisteminin ortaya konulması için kullandılar. *Yeni Amerikan Ansiklopedisi* için yazdığı zaman bile, editörlerin, yalnızca kuru akademik terimler içerisinde yazı yazmasını şart koşan direktiflerinden sıyrılmayı başardı. Yazıları, ihtilâlci materyalist inançlarının ve ele aldığı olaylar karşısındaki parti tavrının yansımasıydı.

1854 sonbaharında Marks, Lassalle aracılığı ile bir demokratik Alman burjuva gazetesi olan *Neue Oder Zeitung*'da yazı yazma teklifi aldı. Gazete, 1849 Mart'ında ihtilâl sırasında Breslau (Wroclaw)'da kurulmuştu ve gericiliğin ilk yıllarında varlığını sürdürebilen birkaç muhalefet gazetesinden biriydi. Bütün zaaflarına rağmen, o sıralarda Almanya'daki tek legal demokratik yayın organıydı. Gazetenin editörü olan Karl Essner'e yazdığı bir mektupta Marks «*Neue Oder Zeitung*, bugünkü durumda, basında yayımlanması mümkün olan en ileri şeyleri yayımlıyor.» diyordu. Bu gazetede yazması, Marks'a, Alman okuyucuları ile doğrudan doğruya temas kurma imkânı sağladı. Almanya'daki ilerici bir gazetenin yayımcılarının karşı karşıya bulundukları sansürün ve öteki güçlüklerin farkında olan Marks, onlara, «hâkim güçlere karşı el altından sürdürdükleri» mücadelede yapabileceği yardımın azamisini yapmayı görev bildi.

Marks'ın ilk makalesi, *Neue Oder Zeitung*'da 2 Ocak 1855'te basıldı ve ondan sonraki birkaç ay boyunca Marks, gazeteye düzenli olarak her hafta bir iki haber yolladı. Gazetenin para sıkıntısı çektiğini öğrendiği zaman, yazılarını ücretsiz yazmak istediğini bildirdi. *New York Daily Tribune* ile *Neue Oder Zeitung*'a yazdığı yazıları bir arada yazıyordu. Engels'in Amerikan basını için İngilizce olarak yazdığı, Kırım Savaşı'ndaki askerî harekâtlar üzerine incelemeleri de, *Neue Oder Zeitung* için Almanca'ya çevirdi.

Gazete o kadar sıkışık bir durumdaydı ki, 1855 Ekim başlarında Elsner, Marks'tan, artık kendilerine haber yollamamasını istedi. Aslında yılbaşından sonra da yayını durdurdular.

Marks ve Engels, *Neue Oder Zeitung*'a yazdıkları makalelerden, Almanya ve bütün Avrupa'daki başlıca demokratik çevrelere, Kırım Savaşı'nın yol açtığı karmaşık enternasyonal duruma uygun ihtilâlci taktikler göstermek için yararlandılar. Makalelerinin bazıları, Prusya yönetici kliğinin Rus Çarlığı ile süregelen flârtünü hedef alıyordu. Allegorik bir dil kullanarak, Alman, en çok da Prusya burjuvazisinin tutumunu eleştirdiler. Marks, makalelerinin çoğunda, İngiliz meşrutî düzeninin halka-karşı özelliklerini ortaya koydu ve onu, geleceğin Alman devlet modeli olarak gören liberal siyasî ideallerî yıktı, böylelikle burjuva demokratlarının meşrutiyetçi hayallerine de bir darbe indirmiş oldu. İngiliz proletaryasının eylemlerinden bazı örnekler vererek, Marks, Alman okuyucularına, kitlelerde yeni bir ihtilâlci enerji kabarmasının işaretlerinin bulunduğu ve gericilik döneminde bile işçi sınıfının militan ruhunun sindirilemediğini anlatmaya çalıştı.

GAZETE YAZARI OLARAK MARKS

Marks'ın *New York Daily Tribune* ve *Neue Oder Zeitung*'da çıkan makale ve haberlerl, onun bir proleter yazar olarak gericiliğin inanılmaz güçlüklerle dolu şartları altında kapitalizmin, Avrupa devletlerinin gerici siyasî sistemlerinin ve hâkim sınıfların halka-karşı siyasetlerinin coşkulu *exposé*'leri ile (teşhir - ç.) kitlelerin ihtilâlci duygularını canlandırmakta gösterdiği yeteneklerin parlak bir yansımasıdır. Marks, gericilik döneminin toplum hayatında artık hiç bir ihtilâlci altüstlüğün olmayacağı bir sessizlik döneminin şafağı olduğunu ileri süren gericilerin ve iyi niyetli burjuvaların ikiyüzlü iyimserliklerini, bıkıp usanmaksızın eleştirdi. Sanayi ve ticaretteki süreli canlanmayı, sanki sonsuza kadar sürecekmiş gibi gösteren «resmî ekonomi falcıları»na karşı iğretiden başka hiç bir duygu beslemedi. «O güne kadar hiç bir zaman tek başına bir refah dönemi olmuş değildi, ama onlar bu fırsattan, madalyonun *bu sefer* arka yüzünün bulunmadığını, amansız *kaderi bu sefer* teslim aldıklarını kanıtlamak için yararlanıyorlardı.» Burjuva ekonomistlerinin aksine Marks, ekonomik boom en üst noktasında iken, bunun ardından gelecek krizin, 1847'dekinden çok daha derin ve çok daha geniş olacağını tahmin etti.

Marks, burjuva ideologlarının, ekonomik zenginleşmenin emekçi halka sonsuz bir refah getirdiğini söylerken, doğru söylemediklerini ileri sürdü. Ekonomik tırmanışın, emekçi halkın sıkıntılarını hiç bir zaman azaltmadığını, alt tabakaların artan sefaletini yok etmediğini, fabrikalarda çalışanların toplumsal yoksulluklarını, fizikî ve ruhsal çöküntülerini de ortadan kaldırmadığını kanıtlamak

için yüzlerce vakıayı ortaya getirdi. Ekonomik zenginleşme; işçi sınıfının başbelâsı olan işsizliği de ortadan kaldırmış değildi.

Marks, maddî refah araçlarıyla boğulan İngiltere'de, insanların daha hayatlarının başlarında iken beslenme yetersizliğinden ölmeleri ve binlerce insanın anayurtlarından, yoksulluk ve topraksızlık nedeni ile okyanus ötesine göçmeleriyle kapitalist zenginleşmenin bedelinin, emekçi halka nasıl ödetilmekte olduğunu gösterdi. Bu bedel, iki toplumsal olguydu — zorunlu göç ve açlık. Marks, kapitalist toplumda kamusal zenginliğin, bir avuç sömürücü bunun nimetlerinden yararlanırlarken, geniş çoğunluğun dayanılmaz sıkıntılara ve çöküntüye mahkûm edilmesi pahasına arttığını vurgulamaktan hiç bir zaman bıkmadı. Böyle bir toplumda ilerleme, «abı hayat suyunu, kılıçtan geçirilenlerin kafatasından başka birşeyin içinden içemeyen iğrenç putperest idolü»nü andırıyordu.

Marks, kapitalist gerçekliği doğru bir şekilde resmederken hiç bir zaman yakınmalarından, sızlanmalarından ileriye geçemeyen küçük burjuva yazarların duygusallıklarının içerisine düşmedi. Gerçek bir ihtilâlci olan Marks, kapitalist ekonominin başarılarını ve kapitalizmin çelişkilerinin derinleşmeye devam etmesini, yeni bir toplumsal sistemin temellerini atacak olan geleceğin toplumsal ihtilâlinin ön şartlarını yaratan bir kaynak olarak görüyordu. Şöyle yazmıştı: «Burjuva sanayii ve burjuva ticareti, tıpkı jeolojik ihtilâllerin yerkabuğunun yüzeyini yaratması gibi, yeni bir dünyanın maddî şartlarını yaratıyor.»

Marks, güçlü ihtilâlci duygularıyla, proletaryanın güçlenmesinin kaçınılmaz olduğuna olan inancını ve tarihin yaptığı her ileri atılımın proletaryanın o yüce, dünyayı değiştirme ve dönüştürme görevine başlayacağı zamanı yakınlaştırdığını dile getiriyordu.

Marks, gerici rejimlere karşı mücadelede, başlıca umutlarını bağladığı işçi sınıfının bütünleşmesi hakkındaki bütün işaretleri makalelerinde dikkatle ele aldı. Dış şartlar ne olursa olsun, ister ihtilâlin alevleri göğe yükselsin, isterse en karanlık gericillk günleri olsun, Marks daima amacına sadık kaldı: proletaryanın tarihî görevini yerine getirmesine yardım etmek ve bıkıp usanmadan proletaryayı mücadeleye çağırmak.

DOĞU MESELESİ ÜZERİNDEKİ İHTİLALCİ TAKTİKLER KIRIM SAVAŞI KARŞISINDAKİ TAVIR

Çok geçmeden yeni bir Avrupa savaşına yol açacak olan çarlık Rusya'sı ve Batılı güçler arasında Orta Doğu ve Balkanlar konusunda artan gerilim karşısında Marks ve Engels, Doğu meselesine karşı gittikçe artan bir ilgi göstermeye başladılar. Bu işin özünü ortaya çıkarmak ve ihtilâlci güçler için doğru bir taktik çizgiyi formüle etmek büyük bir önem taşıyordu.

Doğu meselesine, ezilen halkların, Avrupa proletaryasının ve demokrasinin çıkarlarıyla en iyi uyuşan çözümü bulmaya uğraştılar ve meseleye, «altıncı güç» diyerek adlandırdıkları Avrupa ihtilâli açısından yaklaştılar. Engels, Marks'ın isteği üzerine 1853 baharında bu konu üzerine basında bir yazı yazdı. Marks, kendisi de çok geçmeden Doğu çatışmasındaki gelişmelere haberlerinde yer vermeye başladı ve daha sonra da Kırım Savaşı'nın siyasî yanını ele aldı. Engels ise çabalarını askerî harekâtların çözümü üzerinde yoğunlaştırdı.

Marks ve Engels, meselenin özü olarak Orta Doğu ve Balkanlardaki kilit noktaları ellerine geçirmek; boğazları ve Türkiye'yi paylaşmak için dövüşen Avrupalı güçler arasındaki çelişkiler yumağını ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı millî bağımsızlıkları için dövüşen halkların yarattıkları çatışmaları gördüler O sıralar Yunanistan, Sırbistan ve belli bir dereceye kadar da Moldavia ve Walachia gerçek bağımsızlarını kazanmışlardı ve Türkiye ile olan en son bağımlılık uzantılarını koparmaya çalışıyorlardı. Bulgaristan, Makedonya, Hersek ve Arnavutluk, Türk boyunduruğu altında kalmıştı. Durum, en büyük Avrupa ülkelerinin —İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya— bu ülkeleri ve Türkiye'yi kendilerine bağlı kılmaya uğraşmalarıyla daha da karışmıştı.

Bu çatışmada dövüşen her iki tarafta topraklarını genişletmeye uğraşıyorlardı ama Marks ve Engels, 18. yüzyıldan beri enternasyonal gericiliğin kalesi olduğundan; kendi halklarının ve öteki halkların özgürlüklerini baskı altına aldığından ve Avrupa'daki karşı-ihtilâlci güçlerin dayanağı olarak iş gördüğünden ötürü çarlık Rusya'sını en tehlikeli saldırgan güç olarak görüyorlardı.

«Yarım yüzyıl önce» diye yazıyordu Lenin 1909'da, «Rusya'nın enternasyonal jandarmalığı artık herkes tarafından tamamen kabul edilmişti. Geçen yüz yıl boyunca aristokrasimiz Avrupa'daki gerici davalara, komşu ülkelerdeki ihtilâlci hareketleri doğrudan askerî güç kullanarak bastırmaya varıncaya kadar her türlü desteği yapmaktan kaçınmadı.» Marks'ın basında çıkan yazıları çarlığı saldırgan dış siyasetin mimarı olarak gösteriyor ve çarlık Rusya'sının despotik rejimini, çarlık diplomatlarının düzenlerini açığa vurarak öfkeyle lânetliyordu. Marks, çarlık hükümetinin kendi saldırgan ve karşı-ihtilâlci amaçları için Balkan yarımadası halklarının ve özellikle Kuzey Slav halklarının Rusya halklarına karşı her zaman besledikleri sempatiden yararlanmaya uğraştığını açıkladı. Her na kadar Rus ordularının Türkiye'ye karşı kazandıkları zaferler objektif olarak bu halkların Türk boyunduruğundan kurtulmalarına yardımcı oluyorduysa da çarlık, «Slav din kardeşlerinin koruyucusu» maskesini takınarak ve Pan-Slavist fikirleri yayarak, aslında Balkanlarda kendi egemenliğini kurmanın yollarını arıyordu.

Çarlık Rusya'sının rakipleri —İngiltere ve Fransa— de Orta Doğu siyasetlerini kendi çıkarlarının kılavuzluğunda sürdürüyorlardı. Onların büründükleri kılık, Türk İmparatorluğu'nun bütünlüğüne gösterdikleri sahte ilgiydi, ama onlar da en az çarlık Rusya'sı kadar ellerini Türk topraklarına uzatmak iştihasındaydılar. Türk «müttefik»lerine yardım bahanesi altında Türkiye'nin içişlerine burunlarını soktular, silâhlı kuvvetlerini kullandılar ve uzun zamandır hükümet üzerinde kurmuş oldukları malî baskıyı artırdılar. Marks, 1854 yılında şunu yazmıştı: «Türkler... Fransa ve İngiltere'yi, Çar'ın kendisinden daha tehlikeli düşmanlar olarak görmeye başlamışlardı.» «Marks, *Kars'ın Düşüşü* başlıklı broşüründe İngiliz diplomasisinin, müttefikine karşı haince davranışını ortaya koydu.

Anti-Rusya koalisyonun baş kahramanları —Fransa ve İngiltere— birbirlerinden çok da ayrı amaçlara sahiptiler. İngiliz burjuva oligarşisi, Rus ordusunu ortadan kaldırmayı, Kırım'ı ve Kafkaslar'ı almayı ve bu alanlarda kendi egemenliğini kurmayı amaçlarken, Bonapartist Fransa yalnızca Orta Doğu'da ağırlık sağlamaya değil, aynı zamanda bütün Avrupa üzerinde hegemonya kurmaya ve sınırlarını, komşularının aleyhine genişletmeye uğraşıyordu. Marks, Kırım Savaşı'ndan son-

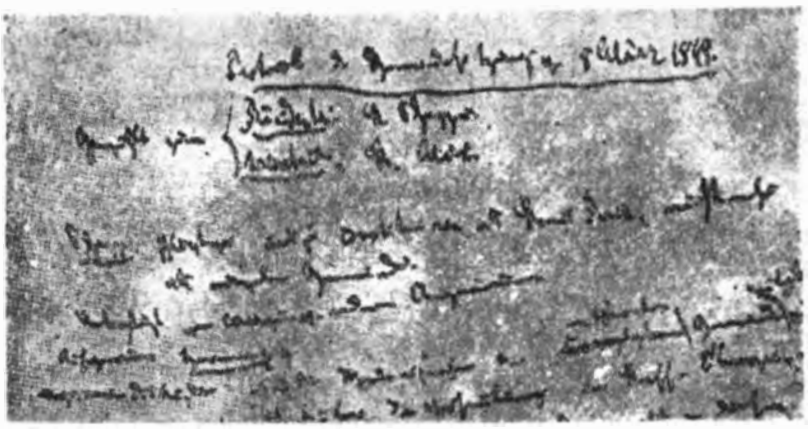

MARX'ın yazısıyle Paris Komünist Grubu'nun 8 Mart 1848 tarihli protokolü.

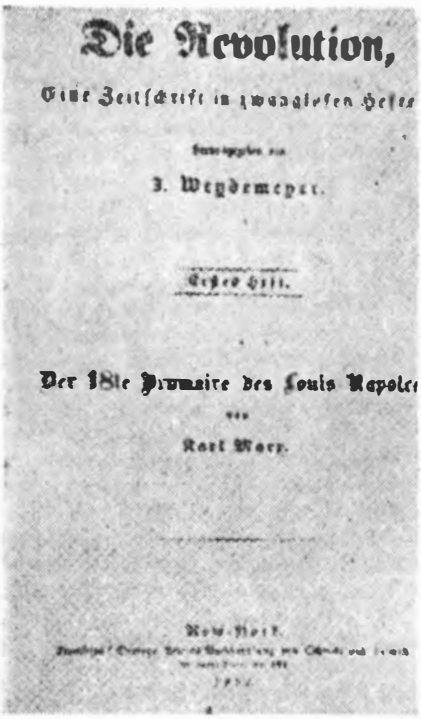

MARX'ın ünlü yapıtı Louis Napoléon'un 18 Brumaire'*ini içeren* Die Revolution *dergisinin kapak sayfası.*

ra Fransa yöneticilerinin yeni savaşlar açacaklarından emindi. İngiliz-Fransız ittifakının çökmesinin kaçınılmaz olduğunu gördü ve 1856'da Paris Barış Konferansında da tahmin ettiği gibi oldu.

Ama Fransız ve İngiliz hâkim çevreleri bir noktada tamamen aynı görüşteydiler. Rusya'yı Doğu'daki ve Avrupa'nın birçok kesimindeki düşmanları olarak zayıflatma yolunu ararlarken çarlık otokrasisini hepten ortadan kaldırmak gibi bir niyet taşımıyorlardı. Marks ve Engels, tutucu Avrupa'nın —«monarkların, feodallerin ve kapitalistlerin Avrupa'sının»— çarlığa, halk düşmanı rejimlerin ve sümürücü toplumsal sistemlerin savunucusu olarak ihtiyacı olduğunu gördüler. Batı Avrupalı siyasetçilerin en çok korktukları şey, çarlığın çöküşünün yaratacağı ihtilâlci sonuçlardı. Onlar, Marks'ın «Siyasetin Tuhaflıkları» başlıklı makalesinde yazdığı gibi, bir «tutucu bin yıl» sağlayacaklarını umuyorlardı. Bu karşı-ihtilâlci kargaşalıkları önlemek için askerî harekâtlarını Rusya'nın dış alanlarında yürütmeye bakıyorlar, böylelikle savaş sahnesini, ihtilâlci ayaklanmaların ve millî kurtuluş hareketlerinin potansiyel merkezlerinden uzakta tutmak istiyorlardı. Onların «mahallî maksatlar için mahallî savaşlar» siyaseti insanların hayatlarını korumak ve savaşın yıkıntılarının önüne geçmek için değil bu, aynı zamanda Fransa ve İngiltere'deki anti-demokratik rejimlerin varlığını da tehlikeye sokacağından ötürü Kırım Savaşı'nın, halkın, çarlığa karşı savaşına dönüşmesini engellemek için düzenlenmişti.

Marks, Avusturya ve Prusya'nın da Kırım Savaşı karşısında tekındıkları tavırlarla ilgilendi. Hapsburg İmparatorluğunun hâkim sınıflarının izledikleri siyaseti iki yanlı bir siyaset olduğunu söyledi. Bir yandan ezilen halkların (Macarlar, Çekler, Polonyalılar, Kuzey Slavlar) yalnızca çarlığın yardımıyla bastırılabilecek olan millî hareketlerinin güçlenmesinden korkuyorlardı, öte yandan da kendilerinin Prusya'yı bir rakip olarak kabul edip onu zayıflatmaya yönelmelerini gerekli kılan, Balkanlar üzerindeki saldırgan planları bulunuyordu. Marks, Prusya yönetici kliğini bu savaşta tarafsız kılan nihaî faktörün, savaşlar bu bölgeye taşınacak olduğu takdirde, Avrupa'nın ortasında ihtilâlci hareketlerin gelişmesinden duyduğu korku olduğuna inanıyordu.

Marks ve Engels, Avrupa proletaryasının ve Avrupa demokrasisinin askerî harekâtların bambaşka bir yöne dönmesini istediklerinden emindiler. Marks hiç bir zaman savaşın daima ihtilâllere yol açtığı gibi bayağı bir görüşü kabullenmedi. Fakat bir savaş, halkın iradesine rağmen bir kere başladıktan sonra artık işçi sınıfının ve demokratik

Kutsal aile'*nin iç kapağı.*

güçlerin görevi, askerî krizi kendi lehlerine çevirmekti. Bu Marks ve Engels'in, Kırım Savaşı sırasında ortaya koydukları ihtilâlci taktiklerin başlıca öncüllerinden birliydi.

İkisi de Fransız-İngiliz blokunun Rusya'ya karşı açtıkları «yerel» savaşın Avrupa haklarının çarlık otokrasisine ve onu destekleyen karşı-ihtilâlci güçlere karşı açtıkları ihtilâlci bir savaşa dönüşmesini umdular. Eğer böyle olursa ihtilâlci hareketlerde ve millî kurtuluş hareketlerinde yeni bir kabarma olması kaçınılmazdı ve o zaman da 1848-1849 döneminde yerine getirilemeyen tarihî yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve Avrupa'daki halka karşı rejimlerin —Fransa ve İngiltere dahil— ortadan kaldırılmaları mümkün olabilirdi. Marks, «Fransa'nın ve İngiltere'nin Muhtemel Geleceği» başlıklı bir makalesinde Avrupa proleterlerinin bu olayda «1849 Haziran savaşında kaybettikleri durumlarını yeniden kazanacaklarını» yazdı.

Marks ve Engels, yalnızca bir halk ihtilâlinin Türk İmparatorluğunun ezilen milliyetleri için gerçek bir kurtuluş yolu açabileceğine inanıyorlardı. Marks, bu en gerici, baskıcı devletin, bu feodal barbarlığın asıl gövdesinin muhafaza edilmesi düşüncesine karşı çıkarak, ihtilâlci yoldan yıkılmasını ve bu yıkıntıların üzerinde bağımsız millî devletler kurulmasının gerekli olduğunu vurguladı. Marks, Batılı Güçlerin Osmanlı İmparatorluğunun «bütünlüğünü» savunma siyasetlerinin Balkan halklarının millî kurtuluş hareketleri için bir tehdit olduğunu ve bu hareketleri çarlığın kollarına ittiğini açıkladı. Doğu meselesine getirilecek bir ihtilâlci demokratik çözüm herşeyden önce Kuzey Slav halklarının ve Balkan yarımadasındaki bütün öteki halkların Türk baskısından topyekûn kurtulmalarını zorunlu kılıyordu. Marks, bağımsızlığa kavuşan halkların kuracakları devlet şekillerinin ne olacağını önceden kestirmenin imkânsız olduğunun farkındaydı ama Balkanlarda kurulacak bir «Federal Slav Devletleri Cumhuriyeti» imkânını da bir yana atmıyordu.

Marks ve Engels, savaşın ihtilâlci bir savaşa çevrilmesinin Rusya'nın içerisinde çarlığa karşı direnen güçleri canlandıracağını ileri sürdüler ve Avrupa ihtilâlinin harekât alanlarını Rusya'ya kadar uzatabilmesi imkânının bulunabileceğini tahmin ettiler. Engels,

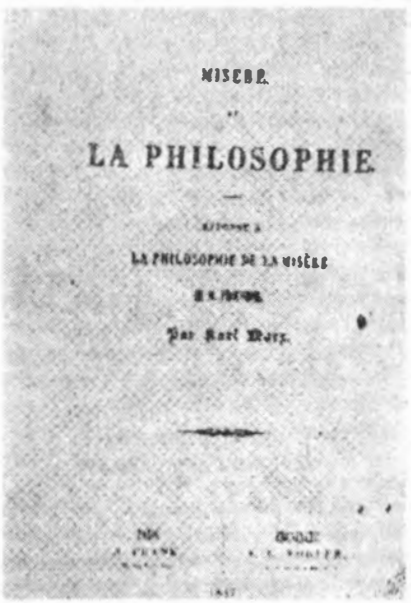

Felsefenin sefaleti'*nin kapağı.*

Marks'ın da görüşlerini dile getirirken şunları yazıyordu «İhtilâlin kilometre taşları 1789'dan bu yana birbirl peşisıra dizilmektedir. En son ihtilâl kaleleri Varşova, Debrezcan ve Bükreş'ti; gelecek İhtilâlin İleri mevzileri Petersburg ve İstanbul olmalıdır. Bu ikisi, Rusya'nın karşı-ihtilâlci acubesine saldırabilinecek iki zayıf noktadır.»

Marks ve Engels, bu dönemde artık Rusya'daki ihtilâlci hareketin muhtemel geleceği ile derinden ilgilenmeye başlamışlardı. Marks 'dışarı da yayımlanan ihtilâlcl Rus eserleriyle sürekli olarak yakından Ilgilendi ve Rus göçmenleriyle ve özellikle de Parls'te yaşayan N. I. Sazanov'la olan bağlarını korudu.

Marks 1853'te Londra'da Alexander Herzen'in kurduğu «Özgür Rus Basını»nı da gözden kaçırmadı. Marks, bu önemll ihtilâlci yazarın eserlerini, bu arada ***Rusya'da İhtilâlci Düşüncelerin Gelişmesi***'ni de okumuştu, fakat Marks, Herzen'in göçmen küçük burjuva gruplarıyla yakın bağlarının bulunmasından ve bazı ütopyacı görüşlerinden (Rus köylü komünleri aracılığı ile Avrupa'nın «yenilenmesi» vbg. düşünceler.) ötürü ona karşı oldukça ihtiyatlı bir tavır takındı. Liberal ***Morning Advertiser*** gazetesinde liberal toprak sahibi Rus I. G. Golovin ve Alman bayağı demokratı Ruge'nin Marks'a karşı açtıkları kampanyada Herzen'in de payı vardı. Marks'ı, «F. M.» imzasıyla yayımlanan tarafından yazılmış olan bir makaleye dayanarak, Bakunin'e Iftira etmekle suçluyorlardı. Karl Marks, bu suçlamayı karşılamak Için birkaç kere basında yazı yazmak zorunda kalmıştı.

Kırım Savaşı, Marks ve Engels'in umdukları şekilde gelişmedi ve Batı'da doğrudan doğruya ihtilâlci değişmelere yol açmadı. Hâlâ Türkiye'nin boyunduruğu altında bulunan ülkelerin durumları çözümlenmemiş olarak kaldı. Ancak savaşın sonuçları Rusya için hayli önemli oldu. Savaştan on beş yıl sonra Marks, ***Fransa'da İç Savaş***'ı için yazdığı taslaklarda «her ne kadar Rusya, Sivastopol savunmasıyla onurunu kurtardı ve Paris'teki diplomatik başarısıyla yabancıları şaşkına çevirdiyse de» Kırım yenilgisi «içerde Rusya'nın toplumsal ve idarî sisteminin çürümüşlüğünü açığa çıkardı» diyordu. Rusya'da başgösteren ihtilâlci durum yalnızca bu ülkedeki toplumsal değişmeyi müjdelemekle kalmıyor, aynı zamanda Avrupa'daki ihtilâlci ve karşı-ihtilâlci güçler arasındaki dengeyi de gözle görülür bir şekilde değiştiriyordu. Marks ve Engels bu gerçeği daha sonra gözönüne alacaklardı.

18. YÜZYILIN DİPLOMATİK TARİHİNİN AÇIKLANMASI

Kırım Savaşı ve Rusya'ya karşı bir rakip olarak girişilecek kavganın çarlık rejimine bir zarar vermesini engellemek için Batılı Güçlerin yaptıkları diplomatik girişimler henüz hafızasında taze olan Marks, Batılı güçlerin özellikle de burjuva-aristokrat İngiltere'nin sahne gerisi siyasetlerini ortaya koymak için bir plan oluşturdu. 1855 Aralığında «Geleneksel İngillz Siyaseti» başlıklı bir makale yayınlayarak çarlığa karşı gösterilen hoşgörünün 19. yüzyılda olduğu kadar 18. yüzyılda da İngiliz diplomasisinin tipik bir özelliği olduğunu ileri sürdü. Düşüncesini desteklemek için bu yeni eserinde 1700 1721'deki Kuzey Savaşı'na kadar uzanan tarihî gerçeklikleri ele almak niyetindeydi.

Bu fikir, Marks'ın kafasına ilk olarak British Museum'daki çalışmaları sırasında, 1856 baharında diplomatik belgelerin ve siyasî broşürlerin eski baskılarıyla karşılaştığı zaman gelmişti. Aynı yılın Mart'ında Marks, Londra'daki bir Alman yayımcısı olan Trübner'le buna ve başka birtakım malzemelere dayanan 20 formalık bir kitap hazırlamak için anlaşmaya çalıştı. Bir anlaşmaya varılamayınca, Marks, eserini, İngillz yazar ve siyasetçisi David Urquhart ve takipçilerinin yayınladıkları dergilerde bastırmaya karar verdi.

Urquhart, çevresinde hâkim oligarşiden, özellikle de Whigler'den hoşnutsuz küçük bir gazeteciler ve siyasetçiler grubu toplamıştı. Grubun Londra'da çıkardığı dergi, ***The Free Press***'in editörü olan Charles Dobson Collet gibilerinin radikal bir düşüncede olmalarına rağmen bu adamların çoğu tutucu bir kafa ve aslında tutucu İngiliz yazarı Francis Marks yapısına sahipti. Urquhart bir yandan işçilerin desteğini almaya çalışırken bir yandan da bütün bağımsız işçi sınıfı hareketlerinin hiddetli bir hasmı olmaya devam ediyordu. Ancak hükümetin dış siyasetine, Doğu'da giriştiği sömürge kumarlarına, Hindistan'dakl ayaklanmayı bastırmakta kullandığı metodlara yönelttikleri eleştiriler ne kadar tutucu olursa olsun, Urquhart grubu, işçilerin, siyasî meselelere kafa yormalarını sağladılar

Marks'ı, gazetelerinde yazı yazmaya çağıran bu grubun kendisiydi. ***Lord Palmerston*** dizisinden makalelerin yayınlanmasının ardından Urquhart grubuna yakın bir yayımcı olan Tucker'in, bu makalelerinden birinin ayrı bir baskısını yapma teklifini aktaran bir mektup yazdı. Çok geçmeden Urquhart, Marks'la kişisel bir görüşme yapma isteğinde bulundu ve iki adam 1854 Şubat başlarında tanıştılar. Konuşmaları boyunca «yalnızca bir tek ortak noktaları —Palmerston hakkındaki görüşleri—» bulunduğu, bunun dışındaki her konuda yüz seksen derece zıt görüşlerde oldukları ortaya çıktı. Daha önce olduğu gibi bu görüşmeden sonra da Marks, «yaradılıştan tutucu» Urquhart'ın, kabul edilmesine imkân olmayan idealist ve subjektivist görüşleri, özellikle de diplomasinin toplumsal gelişmede tayin edici bir rol oynadığı görüşünü ileri sürdüğünü söyleyerek onu eleştirdi ve çarı, Avrupa ihtilâlinin gizli bir müttefiki olarak göstermek, Türk ve Avusturya İmparatorluklarını idealize etmek gibi acayip girişimlerini ortaya koydu. Fakat Marks, Urquhart'çı basından, Palmerston'un dış siyasetine karşı yaptıkları saldırılarda işçi sınıfının işine yarayacak aklî unsurlar bulunduğundan ötürü yararlanılması gerektiğini kabul ediyordu. Marks, bu saldırıların arkasındaki subjektif saiklerle taşıdıkları objektif önemi birbirinden ayırıyordu. 1860 yılında Urquhart hakkında şunları yazmıştı: «Kuşkusuz o, bir subjektif gerici (romantik)dir... ama bu, onun başını çektiği dış siyaset hareketinin ***objektif olarak ihtilâlci*** olmasını önlemez.»

Marks'ın, Urquhart grubu ile olan ilişkileri, ihtilâlci proleter taktiklerinin tehlikeli bir düşmanla dövüşebilmek için düşmanlarla bile anlaşmaya izin verdiğini göstermektedir. Bir başka zamanda şöyle yazmıştı Marks: «Bir insan siyasette, belirli bir mesele için, şeytanla bile ittifak içine girebilir — ancak şeytanın, kendisini değil, kendisinin şeytanı aldattığından emin olması gerekir.» Marks, Urquhart grubuyla işbirliği yapmasının hiç bir ideolojik uzlaşmayı ya da proleter görüşüne düşman olan görüşleri eleştirmekten vazgeçmesini zorunlu kılmadığını önemle belirtti.

Urquhart'çılar ***Lord Palmerston***'u bastırdıktan sonra, aynı zamanda Marks'ın 1856'dan 1859'a kadar yazdığı, aralarında en önemlileri İngiltere ve Rusya'nın 18. yüzyıldaki diplomatik tarihleri olan bazı başka makalelerini de yayımladılar. Marks bunları bölüm bölüm yazıp verdikçe taşra gazetelerinden ***Sheffield Free Press***'te birbiri ardı sıra yayınlanıyordu. Urquhart, Marks'la editörler arasında sürtüşme olduğunu öğrendikten sonra, yayının, ***London Free Press***'e aktarılmasını önerdi ve eserin tamamı, burada, 1856 Ağustos'undan 1857 Nisan'ına kadar basıldı. Bu yazı henüz yazılacak olan asıl metnin girişi halindeydi ve belgesel verilerden ve yazarın kendi açıklayıcı metinlerinden ibaretti. «On Sekizinci Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması» başlığı ile yayımlanmıştı. Marks'ın ölümünden sonra kızı Eleanor tarafından başlı başına bir baskı olarak hazırlandı ve «On Sekizinci Yüzyılın Gizli Diplomatik Tarihi» adı altında çıktı.

Çağdaşı olan karşı-ihtilâlci siyasetlerin izledikleri dış siyasetin tarihî köklerini ortaya koymaya çalışan Marks, bu siyasetçilerin etalarının —18. yüzyıl diplomat ve slyasetçilerinin— sakatlıklarını teşhirde tereddüt etmedi. Amacının, okuyucuyu «İngiliz diplomasisinin rezaletleriyle» tanıştırmak ve çarlığa nasıl yaltaklandıklarını ortaya çıkartmak olduğunu söylüyordu. Daha sonraları Engels, bu eserin, «İngiliz Whig bakanlarının kendi-çıkarlarıyla her zaman Rusya'ya bağımlı olduğunun» ortaya konulması olduğunu yazmıştı. Lenin'in düşüncesi de aşağı yukarı aynıydı.

Marks, Rus çarlığı ile «İngiliz halkını feda ederek zenginlik ve iktidar elde eden» burjuva-aristokrat İngiliz oligarşisi arasındaki karşı-ihtilâlci özlemlerin ortaklığını çok iyi görmüştü ama eserinin bir bakıma, bir broşür olma niteliğinden ötürü Rus-İngiliz ilişkilerinin tek yanını ortaya koymaktan da

MARX'ın 1850 Aralığından 1856 sonuna kadar oturduğu Londra'da Dean Sokağı'ndaki 28 nolu ev.

kurtulamadı. Bu ilişkilerin karakteri yalnızca İngiliz egemen sınıflarının, çarlığı, ihtilâle karşı kullanma amaçlarından ileri gelmiyordu, bu, aynı zamanda kendilerini, Rusya'yı da bir rakip görmeye zorlayan saldırgan amaçlarından kaynaklanıyordu. Kuzey Savaşı sırasında da, Palmerston görev başında iken de İngiliz dış siyasetinin mimarları, İngiltere'yi, çarlık Rusya'sı aleyhine güçlendirmek için planlar yaptılar ve çarlığın muhaliflerine destek oldular Doğu meselesi üzerine makalelerinde Marks, enternasyonal karşıtlıklar yaratan önemli bir etken olarak Rus-İngiliz ilişkilerine dikkati çekti. Marks, «18. Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması»nda ve kısmen de ***Lord Palmerston***'da bu gerçekleri geri planda bırakmıştı ve İngiltere'nin, çarlığın saldırgan planlarına karşı gösterdiği hoşgörü, tek başına bir olgu olarak görülmekteydi, daha geniş bir çerçeve içinde değil. Bununla birlikte eserin temel fikri, yani saldırgan güçlerin teşvik edilmesinin ve onlarla korkakça ve kendini gözeten anlaşmalar yapılmasının kaçınılmazlığı, Batı Avrupa diplomasisinin değerlendirilmesinde ve dış siyaset meselelerinde bağımsız bir işçi sınıfı tavrının formüle edilmesinde büyük bir önem taşıyordu.

«Açıklamalar», Rusya tarihini ele alan bir iki sayfayı içermektedir. Marks'ın konu üzerinde ayrıntılı bir yazı yazmaya hiç niyeti yoktu, esas olarak çarlık otokrasisinin izlediği saldırgan siyasetin tarihî önşartları ile ilgileniyordu. Akılda tutulması gereken bir başka gerçekte Marks'ın, Rus tarihi hakkındaki verileri sadece Batı Avrupalı tarihçilerin (sözgelimi Segur'un ***Rusya ve Büyük Petro'nun Tarihi)*** eserlerinden sağladığı ve bunların da çoğu zaman Rusya'ya karşı kötü niyetler beslediklerı ve daha sonraları tarihçilerin reddettikleri birçok maksatlı önermeleri içerdikleridir. Buna örnek olarak Kiev devletinin Vikingler tarafından kurulduğunu ileri süren Norman teorisi gösterilebilir. Marks'ın bu fikirlere karşı eleştirisel bir tutum takınması sağlam gerçeklerden yoksun bulunduğu için imkânsızdı. Bu yüzden ülkeyi Moğolların istilâsından kurtarmak için Rus halkının verdiği kahramanca mücadeleyi 1880'lerin başlarındaki ***Kronolojik Notları***'nda belirtmiştı. «Açıklamalar»daysa, bu daha çok Moskova Büyük Prenslerinin diplomatik çabalarının bir sonucu olarak gözükü-yordu.

Bununla birlikte Marks'ın Rusya'nın tarihî gelişmesinin çeşitli yanları hakkında 1856-1857'de yaptığı gözlemler çok derin bir görüş yeteneğini açığa vurmaktadır. Kiev Ruslarının tarihinden feodalizmin bütün ilk dönemlerini aydınlatmak bakımından önem taşıyan şu yargıyı çıkartmıştı: Orta Çağların başlarındaki feodal devletler «tımarsız vassallıklar ya da yalnızca haraca dayanan tımarlar» üzerine kuruluydu. Marks bu dönemin Charlemagne, Rurik sülâlesi vb. feodalizm geliştikçe dağılmaya ve prensliklere bürünmeye mahkûm olan «aykırı, yönetimi güç ve şımarık» imparatorluklarının dayanıksızlıklarının canlı bir incelemesini yaptı. Cengiz Han tarafından başlatılan Moğol istilâsının klâsik tanımını ortaya koydu. Bu istilânın sonuçlarını, kitleler halinde kan dökülmesini, maddî yıkımı ve istilâcıların boyunduruğu altındaki köle hayatını vurguladı. Bu, «altına düşen halkı, yalnızca yere çalmakla kalmayan, aynı zamanda onurunu kıran, ruhunu aşağılayan bir boyunduruktu.» «Moğol esretinin kanlı batağı» istilâya uğrayan ülkelerdeki Moğol istilâcılarının zalim ve hilekâr yönetimini devralan feodal *élite* üzerinde çürütücü, yozlaştırıcı bir etki yapıyordu.

Rusya'da 15. yüzyılda mutlakiyetçi monarşinin oluşumunu incelerken (daha sonraları çeşitli vesilelerle Marks ve Engels tekrar tekrar, bu sürecin tarihî bakımdan ilericl olduğuna işaret etmişlerdi) Marks, mutlakiyetçi sistemin daha, bu ilk döneminde bile mevcut olan çirkin yanlarını açığa çıkardı.

Otokratik yöneticiler merkezileşme yolunu izler ve öteki ilerici yükümlülüklerini yerine getirirken bile (bağımsız beylikllerin bağımlı hale getirilmesi gibi) sürekli olarak Makyavelist siyasetin despotik ve halnce metodlarına başvurdular. Marks'ın Ortaçağın feodal Rus cumhuriyetlerinin Moskova Prenslerine karşı mücadeleleri sırasında çökmelerinin nedenlerine ilişkin gözlemleri çok ilgi çekiciydi. Marks, Novgorod Cumhuriyetinin çöküşündeki önemli etkenlerden birinin III. İvan'ın yararlandığı içerdeki sınıf mücadelesi ve bununla birlikte «Floransa'da ortaya çıktığı kadar Novgorod'da da ortaya çıkan patriçiler ve plebler arasındaki uzlaşmazlıklar» olduğunu söylüyordu.

Marks, Büyük Petro'nun siyasetinde yalnızca bir despotluk ve fetih arzusu değil aynı zamanda görüş genişliği ve girişimlerinde bir devlet adamına yaraşan bir yiğitlik de bulunduğunu sezinlemişti. Marks, Büyük Petro'nun «İmparatorluğun başkentini İç merkezden dışarıya açılan liman şehrine taşıma kararına, bir reformist olarak oynadığı role, eylemsizliğe ve tekdüzeliğe karşı verdiği kavgaya, Rusya'yı uygarlaştırma ve uyuşukluktan ve Asyalı düşünüş tarzından kurtarma ve Batılı halkların teknik uygulamalarını» kabul etmeye hazırlama arzusuna dikkati çekti.

«Açıklamalar» Marks'ın Rusya tarihine yaptığı ilk derinlemesine giriştir Çok sınırlı bir amaçla —çarlık diplomasisinin ve bunun kökenlerinin ortaya konuşu— girişilmiş de olsa bu, Marks'ın, Rus halkının tarihinin çeşitli yanlarını öğrenmesini sağladı ve Rusya'nın tarihinin daha sonradan kapsamlı ve ayrıntılı olarak incelemesi için bir hazırlık oldu.

ST. MARTİN SALONUNDAKİ ENTERNASYONAL TOPLANTI

İngiliz ve Fransız işçilerinin ve proleter ve demokratik göçmen örgütlerinin katıldıkları büyük bir toplantı 28 Eylül 1864'te işçi ve demokratik örgüt toplantılarının sık sık yer aldığı Londra'daki St. Martin salonunda yapıldı. Çeşitli ülkelerin bayraklarıyla geleneksel biçimde süslenmiş olan salon bu sefer Enternasyonal İşçiler Birliği'nin kısaca Birinci Enternasyonal diye bilinen, proletaryanın ilk kitlesel enternasyonal örgütünün kuruluşuna tanık oluyordu.

Kuruluş alkışlar arasında kutlandı ve orada o zaman seçilen Komite'ye 1865'te Brüksel'de toplanacak olan enternasyonal işçi kongresine onay için teslim edilmek üzere Tüzük taslağını yapma yetkisi verildi.

St. Martin salonunda hazır bulunanları arasında olan Engels daha sonraları şöyle yazıyordu: «Ne olacağını ve ne kurulacağını bilen tek bir kişi vardı yalnızca: o, daha 1848 yılında bütün dünyaya: «Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!» çağrısını yapan kişiydi.» Marks'ın yeni örgütle ilgili planları toplantıya katılanların hepsinden oldukça farklıydı. Sözgelimi, Londra işçilerinin ön

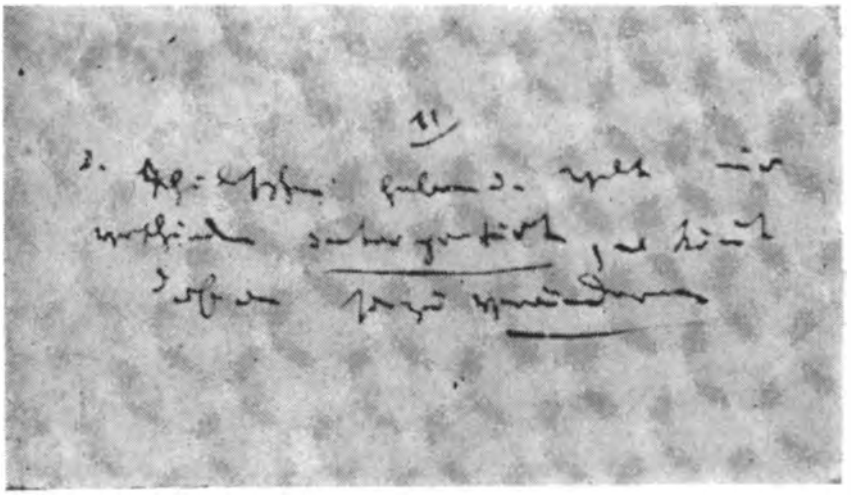

Feuerbach üzerine *XI. tez.*

derleri ücretleri ayarlayacak, işsaatlerini düşürecek ve grev mücedelesini düzenleyecek bir enternasyonal sendikalar birliği istiyorlardı. Paris delegeleri birliğin sınıf «uyumu»nun kurulmasına yardım edeceğini ve kooperatifleri teşvik için enternasyonal ölçekte faizsiz krediler sağlayacağını umuyorlardı. Yalnızca, toplantıya Alman işçilerinin tebriklerini ileten ve bir gece önce yapacağı konuşmayı Marks'la tartışan Georg Eccarius sınıf bilincine sahip bir proleter ihtilâlcisi olarak konuştu, o proletaryanın enternasyonal örgütünü mevcut sömürü sistemine karşı savaşmanın bir aracı olarak görüyordu.

Marks, burada beslediği umutların gerçekleşmesi için bir fırsat bulunduğunu görüyordu; Engels'in koyduğu gibi: «Proletaryanın cesaretlenmesi ve güçlenmesi, proletaryanın düşmanlarının yüreklerine korku salması için, sosyalist hareketin enternasyonal karakterini hem işçilerin kendilerine hem de burjuvalara ve burjuva hükümetlerine bütün cüssesi ile gösterecek» olan bir enternasyonal proleter örgütünün kurulmasını umuyordu.

AÇILIŞ TEBLİĞİ VE GEÇİCİ TÜZÜK

Enternasyonal'in geleceği bakımından ilkprogram belgelerinin Marks tarafından yazılmış olmasının hayati önemi vardı. 28 Eylül 1864'te Komite'ye (daha sonra Merkez Konsey ve bunun ardından da Genel Konsey adı ile tarihe geçti) seçildi, ama daha sonra Geçici Tüzük ve Program taslağını yazmak için atanmış olan Alt Komiteye de seçildiğini öğrendi. O sırada Komite, Owenist John Weston tarafından ortaya konmuş söz kalabalığı ile dolu olan ilkeleri ve Manzini'nin takipçilerinden birl olan Luigi Wolff tarafından teklif edilen bir program taslağını görüşmüş bulunuyordu. Genç bir Fransız olan Victor Le Lubez iki belgeyi birleştirecekti. 12 Ekim 1864'te Marks'a yazdığı mektupla bu durumu bildiren Eccarius ondan «Avrupa işçilerinin bu ilk örgütünü *kısa ve kesin* ilkelerinin anlamlılığı ile» damgalamasını istiyordu.

Ancak Marks'ın katılabildiği ilk toplantı 18 Ekim'de Le Lubez'in taslağının tartışıldığı toplantıydı. Marks, 4 Kasım'da Engels'e «İçeri girdiğimde Lubez'in hepten ham, güya ilkelerin ilânı olan, her tarafından Mazzini fışkıran, Fransız sosyalizminin en belirsiz lâfları ile tıka basa doldurulmuş bir lâf salatasından ibaret çok kötü yazılmış bir metni okuduğunu görünce serseme döndüm» diye yazıyordu. Marks'ın deklerasyonun sıkı bir eleştirisini yaptığı uzun bir görüşmenin ardından Lubez'in taslağı bir kere daha gözden geçirilmek üzere Alt Komiteye geri gönderildi.

Mazzini ve en yakın takipçilerinin Enternasyonal İşçi Birliği'ni kendi programlarını kabule zorlamaları burjuvazinin cumhuriyetçi ve demokrat fikirli üyelerinin İşçi sınıfı hareketindeki kabarışı kendi amaçları için kullanma çabalarını yansıtıyordu. Genel Konsey'de birçok İtalyan göçmeni vardı ve Mazzini'nin kendisi ise İngiliz üyeler tarafından bir otorite olarak görülüyordu. Bütün bunlar Marks'ın durumunu çok güçleştiriyordu, çünkü o sırada Konsey'de Marks'ın işçi sınıfının davasına kendisini adamış bir ihtilâlci olarak kazanmış bulunduğu saygınlığa rağmen Eccarius'tan başka destekçisi yoktu.

Alt Komite'nin 20 Ekim'de Marks'ın evinde yaptığı toplantıya İngiliz sendikacı William Cremer, Le Lubez ve İtalyan Giuseppe Fontana katılmışlardı. Marks'ın yaptığı bir teklif üzerine Tüzüğü tartışmakla işe başladılar fakat gece yarısı saat bir olduğu zaman kırk maddeden yalnızca birini onaylayabilmişlerdi. Cremer, ötekilerin de desteğini alarak Marks'ın da umduğu gibi bu program

Alman ideolojisi'nin el yazmasından bir yaprak.

belgesinin Genel Konsey tarafından onaylanmasının Alt Komite tarafından ilk olarak 27 Ekim'de gözden geçirildikten sonraya, 1 Kasım'a bırakılmasını teklif ettl. O güne kadar da her iki metin üzerindeki son rötuşları yapması Marks'tan istenildi.

Marks, Tüzüğü kökten değiştirerek yeniden yazdı. Bütün girişi toptan değiştirdi. Mazzini'nin taslağındaki bütün o işe yaramaz düzenlemeleri bir yana atarak örgütsel ilkeleri yeniden formüle etti. Aslında ilk taslaktan geriye kalan yalnızca örgütün adı ile Genel Kongrenin 1865'te Brüksel'de toplanacağına ilişkin çağrıydı. Marks, buna ek olarak ilk metinde bulunmayan Enternasyonal İşçi Birliği'nin Açılış Tebliğini de yazdı.

Marks'ın teklifleri Alt Komitece kabul edildi. 1 Kasım'da Genel Konsey Marks'ın hazırladığı belgeleri oybirliği ile kabul etti. Bu, yeni örgüte bir burjuva demokratik programı yükleme girişimlerinin yenilgiye uğratılmasıydı. Böylece örgütün proleter sınıf karakteri daha başlangıçtan itibaren korunmuş oluyordu.

Enternasyonal'in ilk belgelerinde Marks, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin amaç ve taktiklerini çok genel olarak formüle etti. Böylece, bunları İşçi sınıfı hareketi içindeki çeşitli akımlar için kabul edilebilinir bir hale getirdi. Örgüt ancak İngiliz trade unionistlerine, Fransız ve Belçika Proudhonistlerine ve Alman Lassalle'cılarına kapıları kapamayan bir program ile bir kitle örgütü haline getirilebilirdi. Marks, çok parlak bir şekilde bu görevin üstesinden geldi. Engels'e şöyle yazıyordu: «Meseleyi görüşlerimizin işçi sınıfının bugünkü düzeyi tarafından kabul edilebileceği bir şekilde ayarlamak çok güç oldu... yeniden canlanan hareketin sözlerinin eskisi kadar katı olabilmesi için zaman gerekecek.» Marks, Açılış Tebliğini kendisi *«fortiter in re suaviter in modo»* olarak tarif ediyordu. Ortak eylemin ve tecrübe değiş-tokuşunun Enternasyonal saflarında, sonunda işçilerin bilimsel komünizm ilkeleri üzerine oturan tek bir programı gerçekleştirmelerine yol açacağını tahmin ediyordu. Açılış Tebliğinin ve Geçici Tüzüğün kabulü bu ilkelerin ileride kazanacağı zaferin en önemli ön şartıydı.

Geçici Tüzüğün girişi Marks'ın hazırladığı belgeler arasında özel bir yer tutuyordu, zira bu belge proleter hareketinin programının temellerini formüle ediyordu. İlk satırında şunları yazıyordu: «Emekçi sınıfların kurtuluşu, emekçi sınıfların kendileri tarafından kazanılmalıdır...» Proletaryanın amacı her türlü sınıf hâkimiyetinin ortadan kaldırılmasıydı. İşçi sınıfının hâkim sınıflara karşı siyasî mücadelesi emekçi halkın üretim araçlarının sahiplerine ekonomik olarak bağlı olması temeli üzerine kurulu kapitalist sistemin baskısından kurtuluşlarının aracı idi. Sınıf mücadelesi üzerinde güçbirliği ve proleter enternasyonalizmi işçi sınıfı hareketinin hayati ilkeleriydi.

Engels Giriş Konuşmasının bu program hakkındaki «gerekli bir açıklama» olduğu inancındaydı. Açılış Tebliği işçi sınıfının 1848'den 1864'e kadarki tarihi hakkında kısa bir hatırlatmayla başlıyordu. Büyük bir itham gücü ile Marks, Avrupa proletaryasının, sanayiinin gelişmesinde karşısında rakip bulunmayan şu «serbest ticaret binyılı» boyunca artan sefaletini tanımlıyordu. Şöyle yazıyordu: «Ne makinelerin geliştirilmesi, ne bilimlerin üretime uygulanması, ne haberleşmenin kurulmesi, ne yeni sömürgeler, ne göç, ne yeni pazarların açılması, ne serbest ticaret, ne de bunların tümü birden çalışan kitlelerin sefaletini ortadan kaldırmayacaktır... bugünkü sakat temel üzerinde üretici emek güçlerinin yeni gelişmesi toplumsal karşıtlık-

ları derinleştirecek ve toplumsal uzlaşmazlıkları keskinleştirecektir.»

Marks, işçi sınıfı hareketinin bu süre içinde ulaştığı başarıya dikkati çekti on saatlik işgünü ve kooperatif hareketinin büyümesi. İş saatinin kanunen sınırlandırılması devletin ekonomik ilişkilere karışmaması gerektiği hakkındaki burjuva dogmasını çürüttü. Kooperatif hareketinin başarısı da işçilerin kapitalistler olmaksızın da üretim yapabileceklerini gösterdi. Ne var ki, kapitalist toplum çerçevesi içinde kooperatif çalışması işçi sınıfının durumunu gerçekten düzeltemezdi. Bu ancak millî ölçeklere eriştiği ve millî yollarla yaratıldığı zaman emekçi halkın kurtuluşunun aracı olarak hizmet edebilirdi. Bunu engelleyenler ise «toprak ve sermaye beyleri» idi (the lords of land and the lords of capital), bunlar «siyasî ayrıcalıklarını her zaman kendi ekonomik tekellerinin korunması ve sürdürülmesi için kullanacaklardı». Marks şu sonucu çıkartıyordu «Siyasî iktidarı ele geçirmek artık emekçi sınıfların başlıca görevleri haline gelmiştir.» İşçilerin bir başarı unsuru vardır, sayıları, diyordu ama «sayılar birbirleriyle bitiştirilerek bir araya getirilirlerse ve sayılara bilgi önderlik ederse dengede ağır basabilir.»

Açılış Tebliği enternasyonal işçi sınıfı dayanışmasının gerekliliğini vurguluyordu. «Geçmişin tecrübesi farklı ülkelerin işçileri arasında bulunması gereken kardeşlik bağının gözardı edilmesinin ve işçilerin bütün kurtuluş mücadelelerinde birbirlerine sımsıkı destek olmalarının engellenmesinin bu işçilerin birbirlerinden ayrı olarak sürdürdükleri mücadelelerin nasıl ortaklaşa yenilgiyle sonuçlanacağını göstermiştir.» Marks işçilerden hâkim sınıfların «cinayet planları peşinde koşan, millî önyargılarla oyun oynayan ve yağma savaşlarında halkın kanını ve varlığını harcayan dış siyasetlerine» karşı savaşmalarını istiyordu. İşçi sınıfının bu siyasetin karşısına enternasyonal meseleler hakkında proleter enternasyonalizmi temelleri üzerine inşa edilmiş kendi sınıf tavrı ile çıkmasını istiyordu.

Tebliğ, Marks ve Engels'in 16 yıl önce ortaya attıkları ve o gün yeni bir güçle donanmış olan «Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!» sloganı ile sona eriyordu.

Geçici Tüzüğe uygun olarak Enternasyonal İşçi Birliği daha en baştan bütün Genel Konsey görevlilerinin (bir genel sekreter, bir sayman, çeşitli ülkelerle ilgili sekreterler ve başkaları) seçilerek geldikleri demokrasi ve, Birliğin yönetim kurullarının ; Kongre, Genel Konsey ve çeşitli ülkelerdeki Federal Konseylerin kesin olarak ayrılmasıyla ifadesini bulan merkeziyetçilik ilkeleri üzerine inşa edilmişti.

RUS İHTİLALCİLERİNİN DANIŞMANI VE ARKADAŞI

1870'lerde Rusya, Rus ihtilâlcilerinin otokrasiye karşı kahramanca ve destansı mücadelelerine sahne oldu. Çatışmalar özellikle 1879'dan 1881'e kadar diplerdeki ihtilâlci kaynaşmanın «doruktaki kriz»le aynı zamana denk düştüğü sırada, hükümet çevrelerinin bu dengesiz durumdan bir çıkış yolu arayarak «kırbaç ve havuç» siyasetine başvurdukları sırada çetinleşti. 1870'lerin ilk yarısında ilk ihtilâlci grupların ve çevrelerin ve «halka gitme» hareketinin kurulmasından başlayarak Rus ihtilâlcileri daha sonraları Toprak ve Özgürlük adını alan bütün Rusya çapında merkezî ve kesin bir gizlilik içinde çalışan bir örgüte vardılar. 1879 Ağustos'unda örgütün iç çelişkileri özellikle taktikler üzerinde iki gruba ayrılmalarına yol açtı çarlığın üzerine doğrudan bir saldırı başlatan Halkın İradesi ve Genel Toprak Dağıtımı. 1 Mart 1881'de Çar II. Aleksander Halkın İradesi Merkez Komitesi'nin kararıyla öldürüldü. Bundan sonra

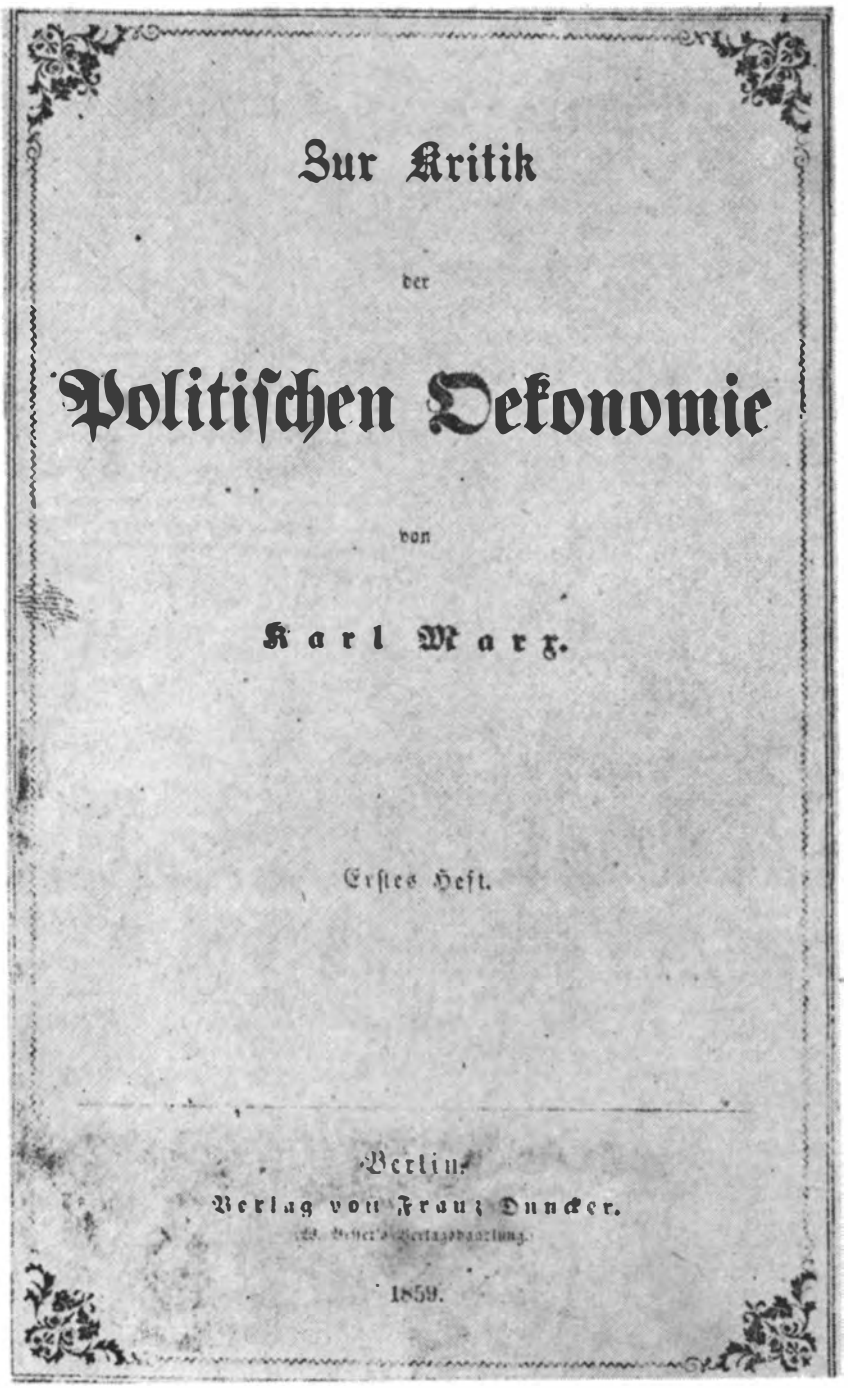
Zur Kritik

der

Politiſchen Oekonomie

von

Karl Marx.

Erſtes Heft.

Berlin.

Verlag von Franz Duncker.

1859.

Ekonomi politiğin eleştirisine katkı'*nın kapak sayfası.*

özellikle zalim baskılarla karşı karşıya kalan ve halktan gereken desteği alamayan ihtilâlci hareket çöktü. İhtilâlciler çara karşı döğüşürlerken güçlerini tüketmişler, örgütsüz ve dağınık köylü kitleleri hiç bir yerde birleşik eylemin gerekli olduğunu kavrayamamışlardı, işçi sınıfı ise Rusya'da henüz yeni şekilleniyordu. Burjuvazinin liberal kesimleri ödleri patlamış olduğundan otokrasiye karşı savaşanlara destek olmayı reddettiler Gericilik bir kere daha Rusya'da egemen olmaya başladı. Narodnik hareketi ihtilâlci yolundan ayrılmaya başladı ve adım adım bir tür liberal muhalefete dönüştü.

1870'lerin ihtilâlci hareketleri Rusya'nın toplumsal hayatında ve Rus burjuva demokratik döneminin belirli bir evresini oluşturan hareketin basitlerin —aristokrat olmayan aydınlar— egemenliğindeki daha sonraki gelişmesi üzerinde büyük bir etki yaptı. Bu dönemde halkın davası daha alt sınıflardan gelen ilerici aydınlar tarafından savunuldu. 1870'lerin ihtilâlci Narodnikleri feodal kalıntılardan ve despot otokratik rejimden kurtulmaya çalışan köylülerin özlemlerini dile getiriyorlardı. Kendilerinin öncelleri ve öğretmenleri olan Herzen, Çernişevski ve Dobrolyubov'dan halk ihtilâline inancı, çarlıkla mücadelede ihtilâlci metodları benimsemeyi ve sosyalist idealleri miras olarak almışlardı. Marks, Narodniklerin bir anda sosyalist ihtilâle erişmeyi ummalarının hayal olduğunun pekalâ farkındaydı ama Engels'in de koyduğu gibi halkın sadık savunucularından yanlış görüşleri için «hesap sormaya» kesinlikle karşı çıktı. Marks ve Engels onların ham ideolojilerinin Rusya'nın sosyo-politik gelişmesinin içinde bulunduğu düzeyle uygunluk gösterdiğini savundular, onların birinci elden tecrübeler edindikçe ve Batı Avrupa işçi hareketinin, Narodniklerin pek çoğunun ilgi gösterdiği derslerini öğrendikçe hatalarını düzelteceklerine inanıyorlardı. Narodniklerin ideolojik zaafları Marks ve Engels'in onların objektif burjuva demokratik karakterlerini görmelerini ve çarlığa karşı kahramanca mücadelelerini değerlendirmelerini engellemedi.

Marks ve Engels Batı'daki birçok küçük burjuva sosyalist akımlarını proletaryanın sınıf örgütlenmesi yolunda birer engel olarak görürlerken Rusya'da işçi sınıfı hareketinin ilk bağımsız adımlarını henüz atmakta olduğunu, gündemde burjuva demokratik değişimlerin bulunduğunu, küçük burjuva demokratik hareketin potansiyellerini henüz tüketmemiş olduğunu hesaba kattılar. Batı Avrupa proletaryasının ve sosyalist partilerin müttefikleri olarak gördükleri Narodnikleri desteklemelerinin nedeni budur. Marks ve Engels'in Narodniklerde en çok değer verdikleri şey çarlığa karşı duydukları amansız nefret, kendilerini adamışlıkları, sapmaz ihtilâlcilikleri, enternasyonalist eğilimleri ve Avrupa proletarya ihtilâlinin güçlü bir yedeği olan Rus köylüsünün mücadelesini canlandırma istekleriydi.

Marks, aralarında Lavrov'un 1873'ten 1877'ye kadar yurt dışında yayınladığı Narodnik gazetesi *V'peryod*'da bulunan birçok Narodnik yayınının Toprak ve Hürriyetin ve Halkın İradesinin yeraltı organlarını ve program belgelerini, Narodnik gazetelerin yazılarını ve buna benzer edebiyatı okudu. Eski Rus dostları ve kendisine mektuplar yazanlardan başka —Lavrov, Lopatin ve Danielson— şimdi artık L. H. Hartmann, N. A. Morozov ve Vera Zasuliç de onunla haberleşiyorlardı. Marks kendisine ve Engels'e her zaman büyük saygı göstermiş olan, görüşlerini dikkatle izleyen ve verdikleri öğütleri tutan Lavrov'la yakın dostluk ilişkileri kurdu. Lavrov, Marks'ın evini sık sık ziyaret eder ve onunla sürekli olarak yazışırdı. Bununla birlikte Marks ve Engels, Rus dostlarının dünya görüşlerindeki eksiklikleri ve çatışan yanlarını çok açık olarak görüyorlardı.

Kapital'*in birinci cildi'nin Almanca ilk baskısının kapağı.*

Her ikisi de Narodnik hareketine katılmış olan Hartmann ve Morozov, Marks'ın evini 1880 ve 1881 yıllarında ziyaret ettiler. Onlar ve Lavrov aracılığıyla Marks, Halkın İradesi Merkez Komitesiyle dolaysız temas sağladı. Marks, Rusyalı ihtilâlci göçmenlere Almanya'da emin adresler buldu ve çeşitli ülkelerdeki mücadele arkadaşlarını Rus ihtilâlcilerine ellerinden gelen yardımı yapmaya sevketti. Rus ihtilâlcilerinden gelen taleplere içtenlikle karşılık verdi. Özellikle Rus göçmenlerinin Avrupa kamu oyunu Rus ihtilâlci hareketine kazanmak için İngilizce olarak *The Nihilist* adlı bir gazete çıkartma tekliflerini içtenlikle destekledi. Ama bu fikirlerden birşey çıkmadı.

Marks, Rus ihtilâlcileriyle olan temaslarına çok büyük bir değer verirdi ve arkadaşlarına Halkın İradesi Merkez Komitesinin 6 Kasım (eski Rus usulüne göre 25 Ekim) 1880 tarihinde yazdığı mektubu gösterirken gurur duyuyordu. Bu mektup Marks'ın bilimsel başarılarına büyük bir saygı gösteriyor ve ondan Hartmann'a Batı kamu oyunu Rusya'da başlamış olan ihtilâlci mücadele hakkında aydınlatması için yardımcı olmasını istiyordu. Narodniklere karşı duyduğu yakınlığın bir ifadesi olarak daha önceden iki imzalı resmini Merkez Yürütme Kurulu üyelerine göndermişti (çok geçmeden ikisi de polisin eline geçti).

Rus ihtilâlcileri, özellikle teorisine ve faaliyetlerine karşı derin bir ilgi duyan ihtilâlci nadodnikler arasında Marks'a karşı artan bir saygı vardı. Bunların çoğu —özellikle S. Khalturin, P. Aleksevey, A. Karpenko gibi proleter kökenli olanlar— bilimsel komünizm hakkındaki eserleri heyecanla okuyordu. *Kapital* bütün genç Rus ihtilâlcileri arasında elden ele dolaşıyor ve pek çoğu da konuşmalarında onu naklediyor ve broşürlerinde ona atıflar yapıyorlardı, (sözgelimi S. M. Kravinçsi'nin *Akıllı Kadın Naumovna'nın Peri Masalı* ve A. N. Bakh'ın *Tükenmiş Çar*'ı). Halkın İradesi Yürütme Kurulu Marks'a *Kapital*'in «bütün aydın insanların aydınlıklarının ölçüsü olan bir eser» haline geldiğini yazmıştı. Rus ihtilâlcileri Marks ve Engels'in yazdıkları öteki eserleri de çok iyi biliyorlardı. 1881 Mart'ında polis Halkın İradesi'nin önderlerinden biri, tanınmış bir ihtilâlci, bir bilim adamı ve mucit olan N. İ. Kibalçiç'i tutuklarken 1875 yılında çevirmeye başlamış olduğu *Komünist Manifesto*'nun bir nüshasını ele geçirdi.

Bununla birlikte narodniklerin kendi idealist görüşleri onları Marksist öğretiyi kavramaktan alakoyuyordu, onlara göre sözgelimi Rusya'nın toplumsal gelişmesi kendi özgün yolunu izleyecekti, kapitalizm gerileme ve çöküş anlamına geliyordu —ki bu Çernişevski'den geriye atılmış bir adımdı— ve onların idealist görüşlerine göre köylülük bir bütün olarak en ihtilâlci sınıftı. Köy komününü de idealize ediyorlardı. Küçük burjuva ütopyacı sosyalistleri olan narodnikler Marksist ekonomi politiğin yalnızca kapitalist Batı için geçerli olduğuna ve Rusya için geçerli olmadığına inanıyorlardı. Narodnik yazar V. P. Vorontsov'un yazdığı, Marks'ın 1882'de okuduğu *Rusya'da Kapitalizmin Geleceği* başlıklı kitapta ifade edilen görüşler bunlardı. Narodnikler, Marks'ın teorisine çok yüzeyde bir bakışla bakıyorlar ve onu Proudhon, Bakunin, Lassalle, Dühring ve «eleştirisel düşünceli birey»in tarihte oynadığı tayin edici rol vb. şeyler üzerinde ısrar eden Lavron'un subjektivist, idealist görüşleriyle kaynaştırmaya çalışıyorlardı.

Marks ve Engels, Rus ihtilâlcilerine doğru dünya görüşünü bulmak için, yaptıkları sancılı arayışta yardımcı olmak için her yola başvurdular. Bakunin ve Neçayev'e kar-

şı giriştikleri saldırı, Bakunin'in fikirlerinin narodnikleri uzun zaman etkilemeye devam etmesine rağmen, bu fikirlerin yenilmesini çabuklaştırdı. Narodniklerin ideolojik yanlışlıklarının sergilenmesinde Engels'in, Marks'ın desteğiyle 1874-1875 yıllarında önde gelen narodnik ideologlar Lavrov ve Tkhaçov'a karşı yazdığı «Göçmen Edebiyatı» başlıklı makalelerinin büyük önemi vardı. Engels onların dünya görüşlerinin çeşitli fikirlerin rasgele birbirine karıştırılmasından ibaret olduğunu gösterdi ve Lavrov'un Marksizm ile anarşizmi uzlaştırma çabalarının başarısızlığa uğrayacağı üzerinde önemle durdu. Tkhaçov'un Rus devletinin sınıflar üstü olduğu, Rusya'daki ihtilâlin gerçekleştirilmesinin kolay olduğu ve komplocu taktiklerin doğru olduğu hakkındaki fikirlerinin sakatlığını gösterdi. Bu sakat idealist görüşler genel olarak hukukî ve siyasî kurumlar arasındaki bağ hakkında çok belirsiz fikirleri olan narodniklerin dünya görüşlerinin başlıca özellikleriydi.

Daha sonra ortaya çıkan birçok fırsatta Marks, narodniklerin dikkatlerini hatalı görüşleri üzerine çekti ama onların çarlığa karşı verdikleri mücadele geliştikçe bu eleştirinin en dostane ve en ince bir şekilde yapılması gerektiğine inandı. Narodniklerin ideolojilerini açıkça kınamak için bu zamanın seçilmesi çok kötü bir şey olurdu, çünkü onlar çok güç şartlar altında savaşıyorlardı. O sıra onların pratik ihtilâlci eylemleri hareketin teorik yanından çok daha önemliydi. Fakat Marks, Rusya'nın ihtilâlci aydınlarının kafalarını karıştıran ciddî meseleler üzerine kendi görüşlerini açıklamak ve kendi görüşleri ile narodniklerinkiler arasındaki farkı göstermek için hiç bir fırsatı kaçırmadı. Kendi öğretisini çarpıtmak için yapılan her teşebbüse de karşılık verdi.

Böylesine eleştirisel bir karşılık verme gereği 1877 sonlarında ortaya çıktı. Rus basınında burjuva yazarlar ***Kapital***'e ve Marksizme dair fikirler ileri sürmeye başladıkları zaman etkili bir Narodnik sosyolog ve Liberal Narodnizmin gelecekteki ideologlarından biri olan N. K. Mikhailovski ***Otechestvennie Zepiski*** adındaki demokrat gazetede «Karl Marks Bay Y. Zhukovski Tarafından Yargılanıyor» başlıklı bir makale yayınladı. Bunu bayağı bir ekonomi politikçi olan Zhukovski'nin ***Vestnik Yevropy*** gazetesinde Marks'a yaptığı iğrenç saldırılara bir karşılık olarak yazmıştı. Mikhailovski «kızıl» Marks'ın liberal eleştirmenleri karşısında Narodnik bakış açısından savunuyordu. ***Kapital***'in, yazarının «ender bulunan mantık gücünü ve geniş bilgisini» yansıttığını kabul ediyordu ama Marks'ın teorisinin «kendi içinde derli toplu ve tutarlı ve bu yüzden çekici» olması yüzünden «ona kapıyı tamamen açmanın» da doğru olmayacağını ekleyerek uyarıda bulunuyordu. Mikhailovsky hiç bir kanıt göstermeksizin Rusya'da kapitalizmin var olduğunu inkâr ediyor ve bu yüzden ***Kapital***'de varılan sonuçların kendi

Kapital'*in birinci cildinin Fransızca ilk baskısının kapağı.*

ülkesi için geçersiz olduğunu ısrarla ileri sürüyordu. Bütün Narodnikler gibi o sosyalizme istisnaî yoldan —köy komünü aracılığıyla— geçilebileceğini umuyordu.

Marks, Mikhailovski'nin makalesini okur okumaz ***Otechestvennie Zapiski***'nin editörlerine Fransızca bir mektup kaleme alarak ***Kapital***'deki fikirlerinin bayağılaştırılmasını ve diyalektik materyalizmi gerçek gidişl inceleme metodu olmaktan çıkararak bütün milletlerin tarihini tek bir evrensel şemanın içine tıkamak metoduna dönüştürme girişimlerini protesto etti. Marksist metod toplumsal gelişmeye hükmeden genel kuralları açıklar ama Mikhailovski'nin görüşünün aksine toplumsal gelişmenin her yerde aynı düzeni izlemesi gerektiği varsayımından hareket etmez, şu ya da ülkenin kendine özgü tarihî şartlarını göz ardı etmez. Bu yüzden Marks, kapitalizmin Batı'da ortaya çıkışı hakkında Sermayenin İlkel Birikimi üzerine olan bölümde yazdığı yazının «içinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun her halkın izlemek zorunda olduğu yolun felsefesi, tarihi teorisi» ne dönüştürülmesini sert bir şekilde protesto etti.

Marks, Narodniklerin eğer Rusya'nın kapitalist aşamayı atlayıp atlamayacağı sorusunun karşılığını bulmak istiyorlarsa kendi ülkelerinde sürmekte olan ekonomik ve toplumsal süreçlerin kesinlikle gerçekçi bir görünümünü ortaya koymaları gerektiğini söyledi. Kendisi Rusya'nın «kapitalist bir ülke» olmaya eğilim gösterdiğini hesaba katıyor ve Narodniklere de böyle yapmalarını öğütlüyordu. Şunları da ekledi: «Eğer Rusya 1861'den beri takip etmekte olduğu yolu takibe devam edecek olursa tarihin bir halka sunmuş olduğu en mükemmel fırsatı yitirecek ve kapitalist rejimin bütün kötülükleriyle karşı karşıya kalacaktır.» Bundan dolayı Marks Rusya'nın kapitalist yoldan sosyo-ekonomik gelişmesini bir gerçek olarak görüyordu.

Narodnik sosyologların, kapitalizmin acımasız bir kötülük olduğu yolundaki bayağı görüşlerine de kesinlikle karşı çıkarak dünya tarihi çerçevesi içinde sosyalizmin maddî ön şartlarını yaratanın kapitalist geniş ölçekli üretim olduğunu önemle belirtiyordu.

Bu mektup ölümünden sonra Marks'ın kâğıtlarını karıştıran Engels tarafından bulundu. Bunun bir kopyasını Vera Zasuliç'e ötekini de kendisi ile birlikte Rusya'ya götüren ve yayınlanmasından evvel el yazması şeklinde dağıtan Lopatin'e verdi (dışarıda 1886'da Rusya'da 1888'de yayınlandı) Vera Zasulîç'e yazdığı bir mektupta Engels, Marks'ın bu mektubu gönderemediğini çünkü «yalnızca adının bile cevabını yayınlayacak gazetenin varlığını tehlikeye atmaya yeteceğini» söylüyordu. Marks'ın mektubunun Rusya'daki ilerici kişiler üzerinde yarattığı etki Gleb Opsenski'nin «Acı Azar» başlıklı makalesinden görülebilir «***Kapital***'in satırlarıyla aynı üslup içersinde, yani kusursuz bir kesinlik ve doğrulukla yazılmış birkaç satır içerisinde Marks, 1861'den başlayarak ekonomik hayatımızın bütün gidişatına ışık tuttu.»

Marks'ın Vera Zasuliç'e 1881 başlarında verdiği, yukarıda sözü edilen karşılıkta gene onun Narodniklerle köylü meselesi, yani köy komünü ve Rusya'nın toplumsal gelişmenin yolları üzerine olan farklılıklarına tanıklık etmektedir.

Vera Zasuliç, Marks'a V.P. Vorontsov'un ***Otechestvenniye Zapiski***'de çıkan ve Rusya'da kapitalizm için elverişli şartların bulunmadığını ileri süren makalesi üzerindeki polemiklere ilişkin olarak yazmıştı. Bu makale Cenevre'de mesele üzerinde aralarında ayrılık çıkan Vera Zasuliç, Kravçinski, Stefanoviç, Deutsch ve öteki Polonyalı arkadaşları Diksztajn ve Warynski arasında tartışılmıştı. Deutsch sonraları «Vera'dan Marks'a bu soruya bir karşılık bulması için yazmasını istemiştik» diye anlatıyordu. Vera da söyleneni yaptı, 16 Şubat 1881'de Marks'a bir mektup yazdı. Halkın İradesi Yürütme Kurulu adına Morozov tarafından 1880 Aralığında Marks'tan Rus komünü hakkında yazması istenmişti. Marks da buna karşılık olarak Vera Zasuliç'e 8 Mart 1881'de bir mektup yazdı. Vera bu mektubu birçok arkadaşı arasında dolaştırdı. Deutsch'a da gösterdi. Deutsch da bunun bir kopyasını çıkararak Plekhanov'a yolladı. ***Otechestvnniye Zapiski*** editörlerine yazdığı mektupta olduğu gibi bu mektubunda da Marks gene kapitalist üretim biçiminin kökeni üzerine olan teorisinin bir evrensel şemaya dönüştürülmesini protesto ediyordu. Komüne gelince, Marks bunun «Rusya'daki toplumsal yeniden doğuşun başlıca ilticisi» olabileceğini söylüyor ama böyle bir fonksiyon icra etmesi için «ilkin mutlaka, ona dört bir yandan saldıran yıkıcı unsurlar ortadan kaldırılmalı ve

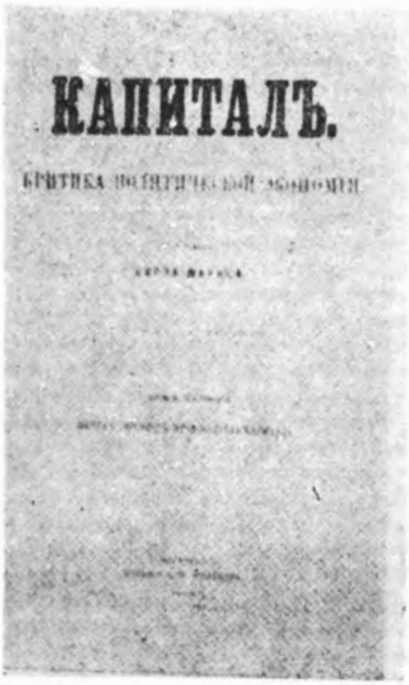
КАПИТАЛЪ.

Kapital'*in birinci cildinin Rusça ilk baskısının kapağı.*

bundan sonra da kendiliğinden gelişmesi için normal şartlar sağlanmalıdır.» diyordu.

Köylü komününden sosyalist değişme için hangi şartlar içinde yararlanılabileceğini özellikle belirten Marks, bunun Narodnikler tarafından idealize edilmesi karşısında kararlı bir tavır takındı. Rusya'nın toplumsal yenilenmesinin kaynağı olacak olan şey komün değildi, aksine Rusya'daki ihtilâl ve bunun gelişmiş kapitalist ülkelerdeki muzaffer işçi sınıfı ihtilâlleri tarafından desteklenmesi, bu kadim kurumun yeniden parlamasının ve sosyalist çizgideki dönüşümünün imkânlarını yaratacaktı. Marks, komünü bir malî baskı aracına dönüştürme eğilimi gösteren şartları ve komünü dağılmaya itan süreçleri gözönüne alarak aktüel komüne gerçekçi bir yaklaşım yapılmasını istiyordu. Karşılık olarak yazdığı taslaklardan birinde «zalim sömürüyle» suyu çekilmiş olan komünün «tüccarların, toprak sahiplerinin ve tefecilerin sömürüsü için kolay bir hedef olduğunu» söylüyordu. «Dışarıdan yapılan bu baskı komünün kendi içindeki çıkar çatışmalarını azdırmış ve komünün dağılmasını çabuklaştırmıştır.»

Marks, Rusya'da komünün var olmasının Rus köylüsünün özel bir tarihî ödevi bulunduğunun kanıtı olduğu görüşünü reddetti ve komünü bütün milletlerin tarihî gelişmelerinin belirli bir aşamasında sahip bulundukları bir toplumsal kurum olarak kabul etti. Bu konuda doğru tarihî yaklaşımı uyguladı.

Narodnik dünya görüşünü derinlemesine eleştirmesi Rus ihtilâlci hareketinin en ileri unsurlarının bilimsel komünist görüşü kabul etmelerine yardım etti.

Rus ihtilâlcilerinin ideolojik gelişmelerindeki ilerleyişe, özellikle anarşist öğretileri ve siyasete karşı kayıtsızlıklarını yavaş yavaş farketmelerine ve Halkın İradesi'nin siyasî özgürlükler için kavgaya katılmasına mutlulukla işaret ediyordu. En önem verdiği şey Narodniklerin ilkin Toprak ve Özgürlük ve daha sonra da Halkın İradesi içinde bilinçli ve sıkı bir disiplin üzerine kurulu bir merkezî yeraltı örgütü kurmuş olmalarıydı.

Marks ve Engels, Halkın İradesi'nin kuruluşunu Engels'in dediği gibi, Rusya'da «eşsiz bir enerji ve kendini feda etme yeteneği» ile dolu bir partinin ortaya çıkması olarak görüyorlardı. Aynı yıl Marks, Morozov'a Rus ihtilâlcilerinin çarlığa karşı verdikleri savaşın «harikulâde bir şey» olduğunu söylüyordu. Marks'ın eline 1880 yılı sonunda geçen «İşçilerin, Halkın İradesi Üyelerinin Programı»nın sayfa kenarına düştüğü notlar, Halkın İradesi'ni öteki Narodnik akımlara yaklaştıran hayallerl benimsemediğini ama onların Rus İmparatorluğu sınırları içinde milliyetlerini kendi kaderlerini tayin etmeleri, demokratik bir ihtilâl, siyasî ve sivil özgürlüklerin kazanılması gibi ihtilâlci - demokratik taleplerini içtenlikle desteklediğini göstermektedir. Marks ve Engels, Halkın İradesi'nin 1 Mart 1881'den sonra yeni çardan istedikleri siyasî değişme isteklerini olumlu karşıladılar. 1883 sonbaharında Lopatin'le yaptığı bir sohbette Engels, Marks'ın bu belgeyi özellikle de onun sakin ve temkinli tonunu onaylamasını benimsediğini söyledi.

Halkın İradesi'nin üyeleri otokrasiye karşı esas olarak terörist metotlarla savaşıyorlardı. Bunlar büyük ölçüde çarlık otokrasisinin ihtilâlcilere ve onlara sempati duyanlara karşı giriştikleri keyfî davranışlara ve vahşî tutuklamalara karşı bir tepki niteliğindeydi. Bireysel terör eylemlerinin bir siyasî mücadele aracı olarak kullanılmasına karşı ilke olarak olumsuz bir tavır takınan Marks ve Engels bunların kullanılmasının mümkün olduğunu ancak bu durumların istisnaî olduğuna inanıyorlardı. Rus ihtilâlcilerinin terör eylemlerinin otokrasiye karşı halkın memnuniyetsizliğinde güçlü bir kabarma yaratacağını umuyorlardı. Aynı zamanda Marks, Rus ihtilâlcilerinin kendilerinin de terörizmi geçici olarak başvurmak zorunda bırakıldıkları bir şey olarak gördüklerinden emindi. 11 Nisan 1881'de Jenny Longuet'ye Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nin taktiklerlnin, «zulümkârların öldürülmeleri hakkında 'bir teori' ve 'her derde deva bir ilâç' olarak vaaz veren Most ve öteki süt kuzularının çocukça hallerinden» farklı bir çağrı olduğunu yazıyordu. Rus ihtilâlcileri «tam aksine Avrupa'yı kendi *modus operandilerinin* [hareket biçimleri - ç.] Rusya'ya özgü, tarihî olarak kaçınılması imkânsız olan ve Khios'daki zelzelenin —kendisini öven ya da yeren— ahlâkî öğütlere ne kadar ihtiyacı varsa, ahlâki öğütlere o kadar ihtlyacı olan bir hareket biçimi olduğunu göstermeye çalışıyorlar.»

Halkın İradesi üyelerinin küçük bir grubunun güçlü çarlık rejimine karşı mücadelesi Marks ve Engels'te «onlara karşı sonsuz bir yakınlık» uyandırdı. Marks, P.F. Alivsov'un broşürü ***Kurtarıcı II. Aleksandr*** ve M. P. Dragomanov'un ***Rusya'da Zalimlerin Öldürülmesi***'ni bu dönemde okudu ve çarın öldürülmesinde yer alanlar ve örgütleyenlerin mahkemelerini derin bir heyecanla izledi. Gerçek birer kahraman ve ihtilâlci olarak gördüğü Zhelyabov, Sophea Perovskaya ve Kibelçhich'in mahkemedeki davranışları karşısında derin bir hayranlık duyduğunu ifade etti. «Bunlar tepeden tırnağa kadar sağlam insanlar, melodramatik pozlar takınmıyorlar, yapmacıksız bir işlerinin adamı olan klmseler.»

Marks düşünceleri ve taktiklerl, anarşist teorivi ve artık modası geçmiş olan Bakunlnist, siyasetten uzak durma dogmasını açığa vuran Genel Toprak Dağıtımı adındaki öteki Narodnik örgütü karşısında hayli eleştirici bir tavır aldı. Marks bunların «usandırıcı doktrinerlik»leri hakkında yazılar yazdı, bunların başlıca hatalarının «siyasî Ihtilâlci eylem»l reddetmeleri olduğuna inanıyordu. Demokratik Ihtilâlln sosyalist değişim için gerekli olduğunu kavramış olan Halkın İradesi'nin aksine Genel Toprak Dağıtımı'nın üyeleri «Rusya'nın anarşist - komünist - ateist bin yıla doğru derhal atılım yapması gerektiği»ne inanıyorlardı.

Marks aynı zamanda, Rus ihtilâlcilerinin iç anlaşmazlıklarını yenmelerine ve ortak düşmanları olan çara karşı birleşmelerlna yardımcı olmaya uğraştı. 1880 yılında yurt dışında Rusça Sosyo-İhtilâlci Kitaplık dizisi yayınlama teklifi Morozov tarafından kendilene lletildiği zaman Halkın İradesl ve Genel Toprak Dağıtımı tarafından ortaklaşa glrişilen bu atılım için kendi eserlerini yayıncıların emrine vermeyi teklif etmesinin ve yayınlayacakları kitap hangisi olursa olsun bir önsöz yazmaya hazır olduğuna söz vermesl. nin nedeni budur.

1882 yılında ***Komünist Parti Manifestosu***'nun yeni Rusça çevirisi bu dizl Içlnde çıktı. Lavrov aracılığıyla Marks ve Engels, Genel Toprak Dağıtımı'nın önderlerinden blri olan çevirmen Georgi Plekhanov'a aynı yılın Ocağında yazmış oldukları Rusça baskının önsözünü gönderdiler. Bu önsözde, Rus ihtllâlinin kapısının eşiğine gelmiş olduğunu ve bunun büyük bir tarihî önemi olacağına dair görüşlerini yeniden formüle ediyorlardı. Rusya'nın kapitalist olmayan gelişmesinin yolunu tanımlıyorlar ve Rus ihtilâlcilerlnin kahramanca davranışlarını hiç akıllarından çıkarmaksızın şunları yazıyorlardı «Rusya, Avrupa'daki ihtilâlci eylemin öncü müfrezesini oluşturuyordu.»

Bir başka önemli olay da ***Manifesto***'nun ve öteki bilimsel komünist eserlerin etkisl altında ***Manifesto***'nun Rusça olarak basılmasını öngören Plekhanov'un Rus ihtilâlci hareketinin doğru yolu bulmasına yardım edecek olan çoban yıldızının Marksizmden baş-

ka bir şey olmadığını farketmiş olmasıydı. 1883 yılında Plekhanov ve takipçileri Emeğin Kurtuluşu adıyla tanınan ve Rus Sosyal Demokratik İşçi Partisi'nin kuruluş yolunu açan ilk Rus Marksist grubunu kurdular. Rusya'daki kurtuluş mücadelesinin önüne yeni bir gelecek açan bu olayla ilgili olarak Engels. Vera Zasuliç'e şunu yazdı «Rus gençliği arasında Marks'ın büyük ekonomi ve tarih öğretilerini içtenlikle ve anlamını çarpıtmaksızın benimseyen bir grubun bulunduğunu ve bunların daha öncekilerin bütün bütün o anarşist ve Slavofil gelenekleriyle bağlarını koparmış olmalarını işitmekten gurur duyuyorum. Eğer Marks da bir müddet daha yaşamış olsaydı emînim ki o da bundan gurur duyardı.

ONULMAZ KAYIPLAR. BOZULAN SAĞLIK

1880 yazında bir karaciğer hastalığından rahatsız olan Jenny Marks'ın sağlığı aniden bozuldu ve karaciğer konserine tutulmuş olduğu hakkında korkunç haberler gelmeye başladı. 6 Haziran 1881'de Marks, en büyük kızı Jenny'ye şunu yazdı «Biliyorsun ki, tutulduğu hastalığın hiç bir tedavisi yok ve gerçekten de gün geçtikçe [Jenny - ç.] güçten düşüyor.»

1881 Haziran'ı sonunda Marks, karısını bir ay birlikte kaldıkları Eastbourne'e deniz kıyısına götürdü. Büyük endişelerine rağmen Jenny'nin torunlarını görmek için gösterdiği isteğe boyun eğerek Hélène Demuth'la birlikte Fransa'ya geçtiler.

26 Temmuz'da Longuet ailesinin oturduğu Paris yakınındaki Arguentil'e vardılar. Ağustos ayı ortalarında Eleanor'un ciddî bir şekilde hasta olduğu haberleri geldi. Marks, karısını Hélène'in gözetimine bırakarak Londra'ya gitti. Burada en küçük kızını derin bir sinirsel ve fizikî çöküntü içinde buldu. Hemen aldığı tedbirler Eleanor üzerinde etkisini gösterdi ve kızı çok geçmeden iyileşti. Jenny ve Hélène de çok geçmeden döndüler.

1881 sonbaharından sonra Jenny her geçen gün yatağından daha az dışarı çıkabilir oldu ve nihayet bütünüyle yatağa düştü. Marks da o andan sonra ciddî olarak hastalandı. Ekim ayında bronşit ve zatürreeyle karışık zatülcenbe tutularak yatağa düştü. Durumu o kadar kötüydü ki, doktorlar hayatından endişe ediyorlardı. Fizikî sıkıntıları karısının da yandaki odada ölüm döşeğinde olduğunu bilmesinden ötürü daha çok artıyordu. Kriz, Ekim sonunda geçti ve Marks, Jenny'nin yatağının kıyısında biraz vakit geçirebilir oldu. Eleanor şunları anlatıyordu «Kendisini annemin yatağının yanına gidebilecek kadar güçlü hissettiği sabahı hiç bir zaman unutmayacağım. Bir arada oldukları zaman yeniden gençleşiyorlardı, sanki birisi yaşlı çökmüş bir adam, öteki de ölmekte olan birbirlerinden sonsuzluğa kadar ayrılacak olan yaşlı kadın değil, genç bir kadınla onâ âşık olan bir delikanlı gibiydiler.»

Jenny Marks 2 Aralık 1881'de öldü.

Bu Marks için öldürücü bir darbe oldu. 5 Aralık'ta Jenny'nin cenazesi kaldırılacağı zaman öylesine güçsüz, öylesine bitkindi ki doktor onun evde kalması için ısrar etti. Partili dostlarından, tanıdıklarından ve akrabalarından güçlendirici mektuplar alıyordu. Bu başsağlığı dileklerinin «çoğunlukla baştan savma sözlerin söylendiği böylesine durumlarda nadiren olduğu kadar içtenlikle, böylesine derin bir yakınlıkla» dolu olmasından çok etkilenmişti. Kızlarından birine yazdığı bir mektupta anneleriyle ilgili olan her şeyin «tabiî, doğru, gösterişsiz ve yapmacıksız» olduğunu yazmıştı.

Her güç zamanında olduğu gibi Engels gene yanıbaşındaydı. Yalnızca cenaze işleriyle uğraşmakla kalmadı, Jenny'nin işçi sınıfı hareketi içindeki rolünü anlatmanın da kendisine düşen bir görev olduğunu bilerek bu işi de üstlendi. *Sozialdemokrat* Engels'in Jenny için yazdığı ve «ihtilâlci proleter sosyalizmin bu eski muhafızının» anısına ithaf ettiği kısa biyografisini taşıyordu. *Egalité* gazetesi de mezarının başında yaptığı konuşmanın metnini yayınlamıştı «Her zaman ve her zaman onun sert ama ihtiyatlı öğütlerini hasretle anacağız; sert ama kibirli olmayan, ihtiyatlı ama pısırık olmayan öğütlerini.»

Marks ve Eleanor 1882'nin ilk üç haftasını Wight adasında Ventnor da geçirdiler, buradaki deniz havasının Marks'ın kronik bronşitinden ve uykusuzluğunu daha da dayanılmaz bir hale getiren öksürük nöbetlerinden kurtulmasına yardımcı olacağını umuyorlardı. Gerçekten de biraz daha iyileşti ve gene çalışmaya başlamaya istekliydi.

Londra'ya döndükten sonra bilimsel araştırmalarına yeniden başladı ama doktorları ona Londra'nın durmaksızın değişen bahar havasından kaçması için güneye gitmesini öğütlediler. Cezayir'e gitmesinin doğru olacağı görüşündeydiler.

Şubat'ın ilk yarısında Marks, Longuet ailesiyle birlikte bir hafta geçirdiği Argenteuil'e gitti. Marsilya'da iki gün kaldıktan sonra ayın yirmisinde vardığı Cezayir'e gitmek üzere yelkenliyle yola çıktı. Yolda soğuk aldı ve bulmayı umduğu güneş ve sıcaklık yerine kuvvetli rüzgâr ve soğukla karşılaşıp şaşırdı. En büyük kızına şunu yazdı «On yıldan beri Cezayir kış mevsiminî böylesine şaşırmış değil.» Tabiî bütün bunlar hastalığını kötüleştirdi ve yeniden zatülcenbe yakalanıp yatağa düştü.

Bununla birlikte ne sağlık durumu ne de havanın kötülüğü ve soluk güneş onu kendisine *Binbir Gece Masalları*'nı hatırlatan ülkenin güzelliklerinden yararlanmaktan alakoyamadı. Victoria pansiyonundaki pencerenin önünde oturarak denize inen yamaçları ve parlak yeşillikler içindeki villaları seyrederek saatler geçirdi. Uzaklarda dorukları karlı sıradağlar uzanıyordu. Engels'e şunu yazdı : «Bu manzaradan daha çok mutluluk veren bir şey olamaz... Avrupa ve Afrika'nın harikulâde bir *mélange*'ı [karışım - ç.]» Kendisini yeterince güçlü hissettiği zaman yürüyüşlere çıkıyor ve ünlü botanik bahçelerini geziyor ve hayran olduğu «harikulâde güzelliklerle dolu büyük upuzun yollardaki» palmiye ağaçlarını, yassı ağaçları ve manolyaları seyrediyordu

Cezayir'in tabiî güzellikleri Marksı bu Fransız sömürgesindeki derin toplumsal ve millî çelişkileri görmekten alakoyamadı. Eski Fourier'cilerden ve Cezayir'de yaşayan eski bir siyasî sürgün olan yargıç Fermé ile yaptığı konuşmalar ve kendi gözlemleri orada yaşayan halkın haklarından yoksunluğunun ve sömürge rejiminin baskıcı tabiatının açık bir manzarasını zihninde resmetmesine yetti.

Nisan ayı ortalarında zatülcenbi tamamen iyileşmişti ama bronşiti hâlâ sıkıntı veriyordu ve güney rüzgârı çöl tozlarını toplayıp estiği zaman çok ızdırap çekiyordu. Doktorların tavsiyesi üzerine Marks, sıcaklar başlamadan Cezayir'den ayrıldı ve Fransız Riviera'sına gitti. Mayıs başlarında Monte Carlo'daydı. Ama orada da kötü şansı peşini bırakmadı yerel doktorlardan birisi yeni bir zatülcenp başlangıcı teşhis etti. Hemen hemen bir ay boyunca Marks, kukla Monaco prensliğinde, sürüler halinde kumar masalarının başına yığılan «şu soylu aylakların ve maceraperestlerin ininde» tedavi görmek zorunda kaldı.

3 Haziran'da Marks, bir ciğer mütehassısının kendisine bir dağ sayfiyesinde tedavisini sürdürmesini tavsiye etmesinden sonra Monte - Carlo'yu terketti. Bununla birlikte Jenny ve torunlarıyla birlikte Argenteuil'de biraz vakit geçirmeye karar verdi. Kendisini aile çevresinde daha rahat hissediyordu, bu fırsattan yararlanarak 8 Haziran'dan 22 Haziran'a kadar orada bir süre kaldı, komşu Einghen'de kükürt banyoları aldı ve kaplıcalara gitti. Daha sonra Laura'yla birlikte İsviçre'de Cenevre Gölü kıyısında Vevey'e giderek 25 Eylül'e kadar bir ay geçirdi. İsviçre'den ayrılmazdan önce Cenevre'ye eski dostu Becker'i görmeye gitti. İki adam da birbirlerini bir kere daha görmekten çok mutlu olmuşlardı.

Marks, Argenteuil'e 28 Eylül'de döndü. Doktorlar İsviçre'deki dinlenmesinin sonuçlarını tatminkâr bulduklarını belirttiler ve İngiltere'ye dönmesine izin verdiler ancak Londra'da iki ya da üç haftadan fazla sürekli olarak kalmamasında ısrar ediyorlardı. Marks, hemen hemen bütün Ekim ayını Maitland Park Road'daki evinde geçirdi ve yeniden bilimsel araştırmalarına başladı. İlkel tarihini, Rusya'daki tarımsal ilişkileri ve başka meseleleri inceledi. Bundan sonra yeniden bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü Wight Adasına döndü.

1883 Ocak ayı başlarında en büyük kızı Jenny'nin çok ciddi bir hastalığa yakalanmış olduğunu duydu. Bu haber sinirlerini çok bozdu ve öksürük nöbetleri tehlikeli spazmlara dönüştü. 12 Ocak'ta Eleanor, Marks'a korkunç haberi ulaştırdı Jenny önceki gün

ölmüştü. 38 yaşındayken beş çocuk annesi olarak ölen kızını kaybetmek Marks'ı perişan etti. Londra'ya üzüntüden bitkin ve fizikî olarak çökmüş bir durumda döndü.

14 MART 1883

Hastalığının azması trajik sonun yakın olacağına hiç bir şüphe bırakmıyordu. Bronşitleri daha da kötüledi ve boğazı yanmaya başladı. Bu yüzden uzun bir zaman sütten başka bir yiyecek alamadı. Şubat ayında doktorlar bir akciğer iltihabı teşhisi koydular. Marks göz göre göre eriyordu ve Eleanor, Engels ve Hélène hayatını kurtarmak için umutsuzca boğuşuyorlardı. Kahramanca çabaları bir sonuç verir gibi oldu ve duçumu Mart ayında hafifçe düzeldi. Mart'ın 9'unda Marks'ın doktoru ve aile dostu Donkin iki ay daha böyle gidecek olursa iyileşme şansının doğacağını söyleyerek herkesi cesaretlendirdi.

Ama ne yazık ki bu olmayacaktı. 14 Mart'ta saat 14.30'da her gün arkadaşını görmeye gelen Engels, herkesi gözyaşları içinde buldu. O sabah Marks bir kanama geçirmiş ve çok halsiz düşmüştü. Hélène odasına çıktığı zaman onu yarı uyur bir durumda koltuğunda otururken buldu. Hemen aşağı koşarak Engels'e yukarı gelmesini söyledi. Ertesi gün Engels, Sorge'e şunu yazıyordu : «Odasına girdiğimiz zaman orada uzanmış uyuyordu ama bir daha hiç uyanmamak üzere. Nabzı ve soluk alışverişi durmuştu. İki dakika içinde sükûnetle ve hiç acı çekmeksizin göçmüştü».

«... Tıbbî maharetle, belki birkaç yıl daha bitkisel bir hayat yaşaması sağlanabilirdi, çaresiz bir varlık olarak, —doktorların sanatlarının bir zaferi olarak— bir anda değil de milim milim ölerek. Marks'ımız buna hiç bir zaman razı olamazdı. Bitiremediği bütün eserlerinin karşısında onları bitirmek isteğiyle kıvranarak, ama bunu yapamayarak yaşamak onun için kendisini aramızdan alıp götüren sessiz ölümden binlerce defa daha acı olurdu.»

Büyük düşünür ve ihtilâlcinin ölümü hızla bütün Avrupa'da bir uçtan bir uca yayıldı ve yalnızca proleter basının değil, bütün Avrupa ve Amerika'nın burjuva basını da bunu haber verdi. Dostları gibi düşmanları da onun entellektüel gücüne büyük bir değer verdiler. Liberal Rus gazetesi ***Yuridichesky Vestnik***, Marks'ın «önde gelen bir kişi... ender bulunur kıratta bir bilim adamı» olduğunu söylüyordu. Burjuva Avusturya gazetesi ***Neues Wiener Tagblatt*** 17 Mart'ta «Karl Marks ***çağdaşlarının en önde gelenleri ve en önemlileri arasına konulmalıdır.***» diye yazmıştı.

Ama öldüğü zaman bile burjuva basını onun oynamış olduğu rolün objektif bir değerlendirmesini yapmadı ve kişisel nitelikleri hakkındaki lafların barajı arkasında her yolu kullanarak onun etkilerini asgariye indirmeye, öğretisini ve eylemini çarpıtmaya ve unutmaksızın hayat hikâyesini yanıltıcı bir şekle sokmak için çabaladı. Marks'tan her zaman nefret etmiş olan kapitalist sistem savunucuları onun ölümünden sonra iftiralarını daha da yoğunlaştırdılar ve takipçilerinin üzerine sıçratmaya başladılar.

Marks'ın ölümü işçi çevrelerinde ve sosyalist çevrelerde tamamen farklı bir tepki yarattı. Dünyanın dört bir yanındaki işçi sınıfı önderlerinden ve sosyalist sıra neferlerinden Londra'ya işçi sınıfının ve ezilen halkın öğretmenine karşı sevgilerini ve çalışan insansoyunun onun ölümünden çektiği üzüntüyü dile getiren mektuplar geldi. Bu duygular çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı basınında onun ölümüne ilişkin olarak çıkan yazılarda ve anma toplantılarında ve gösterilerinde dile getirildi. Bunların hepsi de Marks'ın yüce fikirlerinin ölümsüzlüğüne ve hayatını adadığı davanın kaçınılmaz zaferine olan güvenlerini ifade ediyordu.

Engels'e mesaj gönderenler arasında proleter mücadelesinin eski muharrirleri de vardı Amerika'da yaşayan eski Chartist Harney, Becker, Sorge ve Lessner. Lessner, Eleanor Marks'a şunları yazmıştı «Onun adı ve öğrettikleri insanlar yeryüzünde var oldukça sonsuzluğa kadar yaşayacak. Onun dehası bir güneş gibi bütün halkların üzerine ışık saçacak ve yeryüzünde hiç bir şey bunu engelleyemeyecek.»

Almanya'dan Auguste ve Julie Bebel'den, Erfurt Sosyal Demokrat Örgütünden ve Hannover Sosyal Demokratlarından mektuplar geldi. Parti yönetimi Liebcknetht'i Londra'ya cenaze törenine katılmaya yolladı. Merkez Federasyonu bir anma toplantısı düzenleyen Fransa İşçi Partisi'nin Paris Birliği bir telgraf gönderdi. İspanyol Sosyalist Partisi adına Jose Mesa'dan, Belçika sosyalistleri adına De Paepe'den ve Hollanda sosyalistleri adına Nieuwenhus'tan da telgraflar geldi. Zürihç'ten kurtuluş mücadelesinin kurbanlarına yardım için bir Marks Fonu kurulmasını teklif eden Sosyalist Slavonik İttifakı Slavia'nın üyelerinin bir anma toplantısında aldıkları karar geldi.

Londra'da Demokratik Federasyon tarafından «büyük düşünür ve dâhi, bütün ülkelerin işçilerinin arkadaşı»nın anısı şerefine bir toplantı düzenlendi. Londra'dakl Demokratik Federasyon'un Marylebone şubesi tarafından Dolapçılar Derneği tarafından anma toplantıları düzenlendi. 19 Mart'ta New York'ta Amerikan sosyalistleri tarafından bir anma toplantısı düzenlendi. Enternasyonal'in eski üyesi Cuno, Marks'ın ölümü üzerine yezdığı yazıyı Engels'e yolladı.

Rusya'dakl ihtilâlcilerden sayısız üzüntü ve saygı bildiren mektup geldi. Rus sosyellstlerinden gelen, Lavrov'un yazdığı bir mesajda «Karl Marks'ın ölümü onun fikirlerini anlayabilen ve çağımız için taşıdığı önemi değerlendirebilen herkesin kalbinde derin bir üzüntü uyandıracaktır.» deniyordu. Göçmen Rus Sosyalistleri Derneği'nin gönderdiği Lopatin, Plekhanov ve Sophia Bardina imzalı bir telgraf Engels'in eline, Cenevre'deyken geçti. 28 Mart 1883'te Lopatin, Eleanor'a Marks'ın «bir arkadaşı gibi sevdiği, bir öğretmeni gibi saydığı ve bir baba gibi bağlandığı» bir insan olduğunu yazıyordu. Engels'e Moskova'daki Peter Tarım Akademisi öğrencilerinden, St Petersburg Teknolojl Enstitüsünden Odessa'daki kolejlerden ve Rusya'daki kız kolejlerinden çeşitli yollarla çelenkler ve para gönderildi. İlerici Rus önderleri Marks'ın eserlerinin basılmasını ve geniş ölçüde dağıtılması işini üstlendiler. Danielsol, Eleanor'a yazdığı bir mektupta Marks'ın edebî mirasının ileride yayınlanması için elde edilebilecek bütün malzeme ve mektupları toplamaya hazır olduğunu bildirdi. Plekhanov, Akselrod ve Vera Zasullç imzasıyla Alman Sosyal Demokratlarının 1883 Mart sonu ve Nisan başında Kopenhag'da toplanan kongresine gönderilen kutlama mesajı «Marks'ın bütün eserlerinin ***halkın anlayacağı*** bir şekilde ***basılması*** için özel bir fon kurulması» isteğini dile getirlyordu.

Çeşitli ülkelerin ilerici aydınları büyük düşünür ve ihtilâlcinin ölümü için başsağlığı mesajları gönderdiler. Burjuva radikali Edward Spencer Beesly, Eleanor Marks'a şunları yazdı «Görüşlerini paylaşmamakla birlikte o benim için çok önemi olan bir insandı. Onun yeteneklerine çok değer veriyordum ve kendisine karşı büyük bir saygım vardı.» 18 Mart 1883'te Berlln Tarım Akademisi öğrencileri Engels'e, Marks'ın fikirlerinin çağlar boyunca ışık saçacağını ve «on dokuzuncu yüzyılın onun adıyla adlandırılacağını» yazdılar.

İşçi sınıfı önderleri, Marks'ın, sosyalizmi bir bilime dönüştürme davasında kazandığı muazzam başarı karşısında duydukları saygıyı ve onun dünya proletaryasının önderi olarak oynadığı rolü dile getiriyorlardı. Engels'e yazdığı bir mektupta Deville, Marks'ın «işçilerin ve bütün insan soyunun kurtuluşu için en çok şeyi yapmış olan insan» olduğunu yazdı. Hollanda sosyalist gazetesi ***Recht voor Allen***'de 24 Mart 1883'te yayınlanan başyazısında Nieuwenhius «O, sosyalizme bilimsel temelini kazandıran insandı.» diye yazdı.

Sosyelist basın ve işçi sınıfının sözcüleri Marks'ın öğretisinin enternasyonalist karakterinin altını çizdiler; onun ölümü diyorlardı, dünyanın çalışan insanları için, ilerleme yolunda çırpınanlar için ve bütün dünyanın bilim ve kültürü için bir kayıptır. Bu düşünceyi en iyi bir şekilde Engels dile getirdi «İnsansoyunun boyu bir baş kadar, hem de zamanımızın en büyük başı kadar kısaldı artık.»

MARX 1861 yılında.

Bu acılı günlerde işçi sınıfı önderleri Marks'ın davasının onun gerçek mücadele arkadaşı Engels tarafından sürdürüleceği düşüncesiyle teselli buluyorlardı. Marks'ın arkadaşları ve takipçileri bilimsel komünizmin bu iki parlak, «birbirlerini çok dikkat çekici bir şekilde bütünleyen» düşünürün ortak eseri olduğunu biliyordu.

Marks'ın hastalığı sırasında Engels, işçi sınıfı hareketinin önderliğini yavaş yavaş eline almış ve Eleanor'la birlikte arkadaşının ölümünden önce sözlü olarak bildirdiği istediğine uygun olarak Marks'ın edebî çalışmalarını sonuçlandıran insan olmuştu.

Marks' 17 Mart 1883'te Highgate Mezarlığında resmi toplumun ve kilisenin reddettiği kişilere kendiliğinden ayrılmış olan bir bölüme gömüldü. Tören, debdebeli cenaze törenlerinden hoşlanmayan Marks'ın kendisinin de istediği gibi çok mütevazi oldu. Törene katılanlar arasında akrabaları, Paul ve Laura Lafargue, aynı zamanda Fransız İşçi Partisini de temsil eden Longuet ve Marks'la birlikte Komünist Lig'de çalışmış olanlar, törende konuşma yapan Liebcknecth, Lessner ve Locher varlardı. Öteki katılanlar arasında zoolog Edwin Ray Lancester ve klmyager Carl Schorlemmer vardı. *Sozialdemokrat* ve Alman İşçileri Eğitim Derneği adına çelenkler getirilmişti. Mesajlar Longuet tarafından okundu.

Marks'ın karısı, mezarının yanıbaşında yatıyordu. Engels, Marks'ın parlak bilimsel başarılarının önemini ve bir bilim adamı ve bir ihtilâl savaşçısı olarak tuttuğu yer hakkında etkileyici bir şekilde ve derin bir heyecan içinde konuştu. «Cumhuriyetçi hükümetler de mutlakiyetçi hükümetler de onu sınırlarının dışına çıkardılar. İster tutucu olsunlar ister ultra demokrat, burjuvalar ona iftira etmek için birbirleriyle yarıştılar. Fakat o, bütün bunları sanki bir örümcek ağıymışçasına elinin tersiye bir yana itti ve ancak olağanüstü gereklilikler olduğu zaman bunlara karşılık verdi. Ve milyonlarca dost ve yoldaş işçi —Sibirya madenlerinden Kaliforniya'ya kadar Amerika ve Avrupa'nın her köşesinde— onu severken, onu sayarken ve onun için üzüntü duyarken öldü. Ve şunu söylemekle gurur duyuyorum ki birçok hasmı olmasına rağmen bir tek düşmanı bile yoktu.

«Adı çağlar boyunca yaşayacaktır, eseri de!»

MARX ÜZERİNE :

MARX'ın praksis anlayışı

Marx, Hegel'in kalesini (bu, Kafka'nın kast ettiği anlamda bir «şato»ydu) yıkabilmek ve kendi öz malını ondan alabilmek ya da daha doğrusu, mutlak sistemin uğradığı bozgundan kurtarılması olanaklı ve gerekli olanı kurtarabilmek amacıyla, bu filozofla bütün hayatı boyunca savaşmıştı. Hegelcilik ile marksizm arasındaki ilişki, daha bir hayli uzun zaman çeşitli bilmeceler ortaya sürecek ve çeşitli araştırma temaları sağlayacaktır. Burada, bir diyalektik ilişki, yani çatışmalı bir ilişki söz konusudur. Bu iki düşünce arasında, hem süreklilik ve kesiklik [süreksizlik], hem devam ediş hem de dönüşüm [transformation] vardır. Ancak çok sonraları, yani *Kapital*'i yazdığı sıralarda, Hegelci yöntemden ne bakımdan farklı olduğunu belirterek, kendi diyalektik yöntemini formüle edebilmişti Marx. Bununla birlikte, Marx, ***aşma*** kavramını (bu kavram da Hegel'in felsefesinden çıkarılmıştır), sentez kavramının yerine çok erken yıllarda koymuştur. Sentez kavramı, Hegel sisteminin inşasında, tez ile antitezin doruğunu oluşturan; onları tamamlayan ve hareketsiz hale getiren şeydir.

Marksist düşüncenin ne bakımdan Hegelci düşüncenin devamı olduğunu ve ondan temelde ne bakımdan farklı bulunduğunu ele alarak inceden inceye açıklamak, burada konumuzun dışında kalmaktadır. Karmaşık koşullar ve durumlardan ötürü, ihmal edilmiş ya da saklanmış olan kopuş noktasını

[iki düşünce arasında kopuş noktasını] belirtmekle yetineceğiz. Bu kopuş, devlet sorusunda ortaya çıkmaktadır. Devlet filozofu olan Hegel'in gözünde, devlet, İde'nin tenleşmesidir. Devlet, toplumu sağlam bir şekilde ayakta tutar ve onun doruğunu oluşturur. Devlet olmasa sosyal gerçekliğin öğeleri ve uğrakları [anları, moment'ları] yani «zümreler», esnaf ve loncalar [korporasyonlar] aile ve şehir gibi kısmî gruplar ve nihayet ihtiyaçlar ve düzenler (nesnel ahlâklılık yani yükümlülük ve görev duyguları gibi) çözülüp dağılır. Anayasalı modern devletle, tarih sonuna ulaşır [tamamlanır]. Ne zamandan ne de eylemden bir şey beklenmez artık. Hegel'in bu düşüncelerinin tersine, Marx için, devlet kendi tarihsel koşullarına dayanan bir kurumdur; metafizik bir süreç ile bu koşulları kendi etkisiyle ortaya çıkaran ve bir araya getiren her şey değildir. Marx'ın, Hegelci devlet ve hukuk felsefesini köklü şekilde eleştirdiği sırada henüz kullanmadığı bir terminoloji ile ifade etmek gerekirse, kurumların bir temeli vardır ve kurumlar birer üstyapıdır diyebiliriz. Orta sınıfı (ve ona bağlı olan devlet bürokrasisini), bilinç ve bilgi taşıyıcısı evrensel bir sınıf olarak ileri süren Hegelci teze gelince; Marx bu tezi şiddetle reddeder. Marksist eleştirme teorik midir? Evet. Hattâ teorinin en ucuna ve sonuna kadar; kavramların analizine kadar gider. Ama aynı zamanda, kök bakımından pratiktir. Hegelci sistem eylemi yasaklar; çünkü geleceği kapatır ve oluşu durdurur. Oysa Marx, eylem adamı olarak girer düşünceye. Demokrasi ve sosyalizm için; toplumun gelişimi için savaşır. İşçi sınıfı, mevcut kurumlara itiraz ettiği ve onları reddettiği için proletaryaya dayanan bir strateji ortaya koyar. Marx, mevcut devleti ve hukuku kutsallaştıran (hem de bu kelimenin en keskin anlamıyla dinsel ve kutsal varlık haline getiren) bir felsefi sistemi kabul edemez. İmdi, Hegelci sistem, tam bir felsefi sistemdir; sistemin ta kendisidir. Bundan ötürü, devletin ve felsefenin eleştirilmesi, felsefi siyasal sistemin köklü bir şekilde eleştirilmesi yoluyla bir arada yürütülür [Marx'ta].

Bununla birlikte [Hegel ile Marx'ın düşünceleri arasında görülen] kopuşun yanı sıra bir de süreklilik vardır. Doğa bilimlerinde Galileo - Descartes devriminden söz edildiği gibi, insan hakkındaki bilgide de Hegelci ve marksist devrimden söz edilebilir. Bu alandaki sıçramayı, Kant'a ve Kantçılara atfetmekten çok daha doğru bir düşüncedir bu. Peki, bu devrim neye dayanmaktadır? Önce Hegel, sonra Marx için, araştırma ve bilgi nesnesinin «zaman» olmasına dayanmaktadır. O çağa kadar işlenmiş ve ortaya konulmuş bilimlerde ve kavramlarda, mekân ön planda gelmekteydi. En aşırı «mekanizma»larda bile, zaman öğesi büsbütün tasfiye edilmişti tabiî; ama bu öğe, mekândan türemekteydi; mekân tarafından belirlenmekte ve mekâna bağlı bulunmaktaydı. Oluş'un ön plana geçişini yani tarihsel oluşun ve insan bilincinin şekilleriyle uğraklarının ön plana geçişini ancak Hegel'in felsefesinde görüyoruz. Ne var ki, felsefeyi sistemleştirdiği; zamanı durdurduğu ve mevcut devleti ileri sürerek, kendi felsefesinde zamana son durağı gösterdiği an, temel ve derin düşüncesini yıkmıştı Hegel. Oysa Marx, bu düşünceyi yeniden ele aldı ve onun derinliğine yeniden ulaştı. Oluş [Marx'ın düşüncesinde] gerçekten evrenselleşir; toplum gibi doğa da, tarih açısından kavranır. İnsan ve insanî olan, zaman açısından özellik kazanır toplumsal emeğin zamanı etkinliklerin zaman içinde bölüşümü, formların ve yapıların zaman içinde doğuşu... [Marx'ın] felsefi diye vasıflandırılan eserleri, zaman üzerindeki bu derinleşmeyi bütün felsefi sistemleştirmeleri ve kendini son söz gibi ortaya koymak isteyen formlaştırmaları aşıp parçalayana kadar, tutarlı bir şekilde sürdürür. İnsanî Olanı tanımak demek, oluş içinde insandan ve insanın kendisinde doğan şeyi ortaya çıkarmak demektir. Hegel, bir özgürlük sistemi verememişti. Onun bilgi sistemi tehlikelidir. Bununla birlikte, insan hakkındaki her çeşit bilginin temeli haline gelen zaman bilgisini Hegelcilik kurmuştur.

Zaman, Marx'ta, Hegel'de olduğundan çok daha açık bir şekilde iki yanlıdır : büyüme ve gelişme. Oluş içinde belli bir süreklilik [oturmuşluk] taşıyarak doğan «varlıklar» büyürler, yani şu ya da bu özellikleri bakımından yavaş yavaş fazlalaşırlar [çoğalırlar]. Bu özellikler niceldir (demek ki, ölçülebilirler). Aynı zamandan ve aynı oluş içinde, yeni özelliklerin; nitel farklılıkların [çeşitliliklerin] da ortaya çıktığı görülür. Büyüme ve gelişme birlikte yürür. Aralarında, diyalektik düşüncenin en genel ilkeleri (kanunları) tarafından belirtilen bir bağlantı vardır. Sadece nicelik bakımından büyüyen bir «varlık» çok geçmeden bir canavar haline gelecektir. Bununla birlikte, oluşan bu iki yanının kimi zaman gecikmeli olarak ortaya çıktığı, birbirinden ayrıldığı ve uzaklaştığı görülür. Bu çeşit canavarlar vardır ve hattâ sayıları pek de az değildir; belki de yozlaşmanın ve ölümün bir formunu temsil ederler onlar. Demek ki, büyüme, nicel ve süreklidir. Gelişme ise nitel ve süreksizdir. Gelişme, sıçramalardan geçer; onları şart koşar. Büyüme, önceden kolayca kestirilebilir. Gelişmenin kestirilebilmesi daha güçtür. Beklenmedik olayları, raslantıları, yeni niteliklerin şaşırtıcı bir biçiminde ortaya çıkışlarını (bunları, geçmişe ve determinizmlere indirgemek olanaksızdır) kapsayabilir. Tarih, yaratmalarla doludur; formlar ve eserler söz konusu olunca, önceden kestirmelerin ve teorik tahminlerin çerçevesini aşacak kadar zengindir.

Hegel'in eserleri ve özellikle ***Hukuk Felsefesi*** adlı kitabı, Marksizmin ışığında okunacak olursa, ***praksis*** kavramı ile karşılaşılır. Hegel, politik toplumdan (devlet'ten ve devlet emrinde çalışanlardan, yani bürokrasiden ve hükümetten) ayrı tuttuğu ve sivil toplum diye adlandırdığı şeyi analiz eder. Sivil toplum, bireylerin ve grupların ihtiyaçlarını kapsar; bu ihtiyaçlar ise toplumsal hayat tarafından organize edilmiş ve işbölümü tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Sivil toplum, aynı zamanda kısmî grupları da kapsar. Bunlar, aileler, esnaf toplulukları (zümreler), şehirler ve yerli gruplardır. Bu öğelerin her biri ötekinin üzerinde etkide bulunur ve bu karşılıklı etkileşmeden bir bütün yani sivil toplum ortaya çıkar. Bu sivil toplumu ise, hukuk, devlet, hükümet ve devletin bürokratik cihazı hem sağlam bir şekilde ayakta tutar hem de onun doruğunu teşkil eder.

Praksis kavramı, Hegel'de da bulunmaktadır; ama aynı zamanda bulunmamaktadır. Gerçekten de, Hegel'in felsefi siyasal sisteminde, tanrısal bir varlık olan devlet, kendi koşullarını kendisi ortaya çıkarır ve bu koşullar, sadece, hukuki ve siyasal yapıyı kurmaları bakımından önem taşırlar ve ilgi çekicidirler. Hegel, bu öğelerde ve koşullarda o yüksek gerçekliğin yani devletin «uğraklarını» hem de kendi başlarına varlıkları olmayan «uğraklarını» gördüğü için onları küçümsemiştir.

Praksis kavramının [Marx tarafından kaleme alınan] ***1844 Müsveddelerinde***, ***Feurbach Üzerine Tezler***'de ve Engels ile birlikte yazdığı (1845 - 46) ***Kutsal Aile ve Alman İdeolojisi*** adlı eserlerde ortaya çıktığını görürüz.

1844 Müsveddeleri, ***maddecilik*** ve ***idealizm*** kavramları da içlerinde olmak üzere, felsefenin temel kategorilerini ve kavramlarını eleştirir ve reddeder. Felsefi bakımdan «cevher» ne demektir? Cevher, insandan ayrı olarak ele alınmış ve metafizik bir kılığa sokulmuş olan doğadır. Peki, tersinden ele alırsak bilinç nedir? Bilinç, doğadan ayrı olarak ele alınmış ve metafizik bir kılığa sokulmuş olan insan zihnidir [ruhudur].

Dünya hakkındaki bu her iki ***yorum*** da, (yani maddecilik ve idealizm), devrimci ***praksis*** ile bir yana atılmaktadır. Bu iki yorum, böylece karşıt olma durumlarını ve bunun sonucu olarak varlıklarını kaybetmektedirler. Demek ki, marksizmin bütün öteki düşüncelerden ayrılan özel yanı; devrimci özelliği (ve bunun sonucu olarak sınıf özelliği) maddeci bir tavır almasından değil, ***pratik*** bir özellik taşımasından gelmektedir. Yani spekülasyonları [tamamen teoride kalan soyut düşünceleri] aşmasından; felsefeyi, yani idealizmi olduğu gibi maddeciliği de aşmasından gelmektedir. Dünya konusundaki yorumlar, daha önceki düşüncede, özellikle on sekizinci yüzyıl (burjuva) düşüncesinde kendini göstermektedir. Maddeciliğin, baskı altında tutulan ve devrimci karakter gösteren sınıfların (burjuvazi de dahil) felsefesi olduğu doğrudur, ama işçi sınıfının fonksiyonun köklü bir şekilde yeni olduğu da doğrudur. ***Praksis***'i bütün yanlarıyla ortaya koyan (yani genel olarak insanî pratiğin ne olduğunun farkına varılmasını sağlayan pratiği; yani endüstri üzerine kurulmuş

toplumun pratiğini ortaya koyan) bu fonksiyon, sınıf mücadelelerinin aşılmış dönemlerine tekabül edan eski yorumları aynı kefeye koyup bir yana atar.

İşçi sınıfının durumunu teorik açıdan aydınlatan ve teori seviyesine ulaşmış bir sınıf bilinci sağlayan marksizm, bir maddeci felsefe değildir; çünkü bir felsefe değildir. Marksizm idealist de değildir maddeci de değildir; çünkü derinlemesine ***tarihsel***'dir. Marksizm, bilginin tarihselliğini gözler önüne serer; insanoğlunun tarihselliğini, ekonomik-toplumsal formasyonu ortaya koyar.

Felsefe, hiçbir şey açıklamadığı gibi üstelik, kendisi, tarihsel maddecilik tarafından açıklanır. Seyredici (contemplative) bir tavır olan felsefe, mevcut gerçekliği olduğu gibi kabul eder. Felsefe, dünyayı değil dünyanın yorumlarını değişikliğe uğratabilir. İşbölümünün uzak bir sonucu olan seyredici tavır, sakatlanmış ve kısmî bir tavırdır. Oysa, hakikî-olan, bütündür. Felsefe üstün ve bütünsel bir etkinlik olmak iddiasını ileri süremez. Bu seyredici etkinlik tarafından elde edilen sonuçlar, amprik bir şekilde gözlenebilen olgulara aykırı düşer. Hareket etmeyen mutlaklar yoktur; manevî öte-dünyada yoktur. Her çeşit mutlak'ın, insanın insanı sömürmesine maske ödevi gördüğü ergeç ortaya çıkar. Kendi başlarına ele alındıkları zaman, felsefî soyutlamaların hiç bir değeri yoktur; hiç bir kesin anlam taşımazlar onlar. Hakikî-olan aynı zamanda somut-olan'dır. Peki ***ebedî felsefenin*** ileri sürdükleri? Bu ileri sürüşler, ya içeriksiz birer tekrardırlar ya da amprik bakımdan doğrulanabilen tarihsel bir içeriğin sağladığı somut bir anlamı edinirler. Saf düşünme yoluyla dünyanın üstüne yükselmeye çalışmak, aslında saf düşünme içinde kapalı kalmak demektir. Bu, bir nominalizme düşmek kaçınılmaz bir şeydir demek değildir; çünkü, tümeller (küllîler-les üniversaux), ***praksis*** içinde; hem de kendisi nesnel olan ***praksis*** içinde temellenirler.

Acaba, nitel bakımdan çeşitli ve farklı bilgi türleri mi vardır? Örneğin, felsefî bilgiden ve bilimsel bilgiden söz edilebilir mi? Hayır. Soyut felsefî düşünce, özel bilimsel bilgilerin bir soyutlaması; daha doğrusu tarihsel gelişmenin incelenmesinden edinilen en genel sonuçların bir özeti olarak haklı çıkarabilir kendini.

Tarihsel maddecilik, insanî düşünceye, etkin gücünü yeniden kazandırmak isteği dolayısıyla haklı çıkmaktadır. Yani, insanî düşüncenin, «başlangıçta», işbölümünden önce pratiğe doğrudan doğruya bağlı olduğu zamanki gücünü yeniden kazandırmak isteği dolayısıyla haklı çıkmaktadır. Ama onun haklı çıkmasını sağlayan bir başka özellik de, çağın kuruntularına [hayallerine] kapılmamak ve gerçekten evrensel bir öğreti [doktrin] yaratmak konusunda vermiş olduğu «felsefî» kararıdır.

Felsefeyi sona erdiren ama bir bakıma yine de felsefi amaçlar olarak kabul edilmesi mümkün olan bu üçlü gerekçe (etkili, hakiki ve evrensel düşünce) ***Alman İdeolojisi***'nde ve ***Kutsal Aile***'de sonuna kadar geliştirilerek ortaya konulmuş değildir. Bu üçlü gerekçeyi, daha sonra kaleme alınan yazılardaki eleştirmelerin, tartışmaların ve temaların özünde buluyoruz.

Praksis kavramı, Marx'ın felsefi diye vasıflandırılan yazılarında ön plana geçmektedir. Biraz önce belirttiğimiz gibi, bu kavram, felsefeye ve filozofun seyredici tavrına karşı konularak tanımlanmaktadır. Maddeci bir antropoloji adına Hegelci felsefeyi reddetmiş olan Feuerbach, felsefi tavrı aşmayı başaramamıştır. Duyusal nesneye önem verdiği halde, duyusal algıdaki öznel yanı ihmal etmiştir. Yani, nesneye şekil veren etkinliği, nesneyi tanıyan ve nesnede kendini tanıyan etkinliği ihmal etmiştir. Feuerbach, duygusal nesnede, hem duyusal hem de toplumsal olan bir yaratıcı etkinliğin ürününü ya da eserini görmüyordu. Pratik-duyusal (pratico-sensible) etkinliği ihmal ettiği için, kaçınılmaz bir şekilde, pratik-eleştirici (pratico-critique) yani devrimci etkinliği de göremiyordu. ***Praksis***'i bir yana bırakan felsefî meddeciliğe karşı, idealizm, insanî düşünce ve algı yanına haklı olarak sahip çıkmış ve bu yanı görüp kavramıştır; ama bunu bir yana bırakarak yapmıştır bunu ***(Feuerbach Üzerine Tezler, I)***. Feuerbach, ***praksis***'te sadece tiksindirici bir yan görmüştü. Felsefi maddeciliğin vardığı sonuçlar ise çok daha kötüdür. Felsefi maddecilik, insanoğlundaki değişmeleri durum ve koşullarda ve eğitimde ortaya çıkan değişikliklere bağlar ve bunu yaparken, durum ve koşulları değişikliğe uğratanın insanoğlu olduğunu ve eğitimcilerin de eğitilmek zorunda bulunduklarını unutur. Demek ki bu maddeci teori, toplumu iki parçaya ayırmak ister ve parçalardan birini toplumun üstüne yükselmiş bir şey olarak görür. Başka bir deyişle, tıpkı idealizm gibi, maddeci felsefe de devleti hak-

MARX, kızları 1861'de Londra'da Engels'le «Sürgünün uykusuz gecesi içindeyim.»

bulur; hem de organizasyon bahanesini ileri sürerek değil, eğitim bahanesini ileri sürerek haklı bulur (Tez III).

İnsan düşüncesinin nesnel bir hakikate ulaşıp ulaşamayacağı sorusu, teorik bir soru değil, pratik bir sorudur. İnsanoğlu, düşüncesinin hakikatini, yani gerçekliğini, şaşmazlığını ve kudretini ***praksis***de ispat etmeli gerçekliği ya da gerçek-olmayışı hakkındaki tartışma tamamen iskolastik bir sorudur (Tez II).

zorundadır. ***Praksisden*** kopmuş düşünceni

Bilgiler, değerlerini ve anlamlarını, pratik faaliyetle aralarındaki bağlantıda bulurlar. Bilgi hakkında ileri sürülen spekülatif sorun, sunî bir sorun olduğu için bir yana bırakılmalıdır. Soyut tutarlığın hiç bir değeri olmadığı gibi, toplumsal hayat ve pratik doğrulamadan yoksun kalmış teorik ispatlamanın da hiçbir değeri yoktur. İnsanoğlunun özü toplumsaldır; toplumun özü ise *praksistir:* edim, eylem, karşılıklı-etki. ***Praksisden*** ayrılan teori, kötü konulmuş ve çözülmesi olanaksız sorunlar, sırlar ve mistisizm içinde kaybolur gider (Tez, VIII).

Bu metinler açısından, ***Praksis***'in belirlenmesi herşeyden önce olumsuzdur ***Praksis***, felsefenin farketmediği ve bir yana bıraktığı şeyler; felsefe ne değilse onunla tanımlanır. Bu çekişmeli bir belirlemedir; ve olumsuz-olan, aynı zamanda, diyalektik düşünce bakımından olumlu-olanı ve temeli dile getirmektedir. Buna rağmen, bu yeni kavramın açıklanması eksik kalmıştır. Marx kavramın açıklanmasını, bazı karışıklıklara engel olacak noktaya kadar geliştirmemiştir. ***Feuerbach Üzerine Tezler***'in ikincisinin ortaya koymuş olduğu ölçüt, yani pratikle ilgili ölçüt; daha sonraları, pratik görüş lehine teorinin reddedilmesi şeklinde anlaşılmıştır. Ya da ampirist bir anlayış ve sadece etkinliği düşünen ve önemseyen bir görüş olarak yorumlanmıştır; yani bir pratikçilik ve pragmatizm sanılmıştır. Böylece, felsefenin elestirilmesi adına felsefenin önemi gözden kaçırıldığı gibi; ***praksisin***, felsefenin aşılması ile olan ilintisi de gözden kaçırılmıştır.

Bazı düşünürler, toplumsal bilimlerin ya da insanî gerçekliğin bilimlerinin (ki bunlar arasında ön plana sosyoloji konmaktadır), gücünü kaybeden felsefenin yerini doldurmaya kâfî geldiğine inanmışlardı. Felsefî sembollerin, görülerin [vision] ve kavramların (ki bunları da birbirine karıştırıyorlardı) yerine, amprik olguların toplumsal, insanî, kültürel saptanmasının geçtiğini düşünmüşlerdi. Bu düşünürler en sonunda, çok kesin ama kısmî ve dar saptamalardan başka bir şeye ulaşamamışlar ve bunlara hem boyut hem de derinlik kazandırabilmek için açık ya da kapalı bir şekilde filozofizm'a başvurmak zorunda kalmışlardı. Ya da uzmanlar kısmî teknikler bulmuslar ve bu yığın halindeki olgulara, tekniklere ve sonuçlara spekülatif bir bütünlük vermek üzere filozoflar hemen imdada yetişmislerdir. Bu durumun bir önceki durumdan farkı yoktur aslında. Böylece, pozitivizm ile filozofizmin; nesnel ile öznelin; amprizm ile volontarizmin arasında gidip gelmişlerdir.

Başka kimseler de Marx'ın, ***praksisi*** keşfetmiş olduğu ve filozofların rüyalarını gerçekleştiren bu keşfin, felsefeyi gereksiz kıldığını söylemişlerdir. Ama ***praksis*** kavramı, basit bir kavram mıdır? Onun karmaşıklığını nasıl yakalayabilir ve nasıl kavrayabiliriz? Onun içinde, farkların, düzeylerin, kutuplaşmaların ve çelişmelerin bulunduğunu daha önce görüp farketmiştik. Felsefenin işlemiş olduğu kavramlardan (tümeller-küllîler) hareket etmeyeceksek; onu, yaratıcı gücü içinde ele alarak hangi kavramfenin yerine geçen bir felsefe değil midir?

Praksisin keşfedilmesi, felsefenin ortadan kaldırılması ile karıştırılırsa, pragmatizm şeklindeki ya da bir başka şekildeki bir ***praksis*** felsefesine yönelmiş olmaz mıyız? Bu yine de bir felsefe, ya da eski felsefenin yerine göçan bir felsefe değil midir?

Bütün, bu eğilimler, varsayımlar ve örtük anlamlar asla açıklanmaksızın, bir kargaşa halinde, çağdaş marksist hareketin içinde kendini göstermektedir. Nitekim, pratik açıdan, resmî marksizmin, felsefî bir laf kalabalığı altında ampirist ve pozitivist bir tavrı benimsemiş olduğu görülmektedir. Resmî marksizm, bilimlere ve tekniklere karşı tam bir güven duymaktadır (insanî gerçekliğin bilimlerinden çok doğa bilimlerine). Böylece, ideolojileştirilmiş bir marksizmin kanadı altında teknokratik bir ***praksisi*** örtmek ve haklı çıkarmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. A. Gramsci'nin ortaya koyduğu şekliyle ***praksis*** felsefesine gelince; bu felsefe, herhangi belirlenmiş bir ***praksisin***; partinin praksisinin; o modern hükümdarın ***praksisinin*** haklı çıkarılması haline gelmektedir. Demek ki, siyasal pragmatizme felsefe şahadetnamesi sağlayarak, Makyavelizmin felsefesi haline gelmektedir bu görüş.

G. Lukacs'ın gözünde ise ***(Tarih ve Sınıf Bilinci*** isimli eserinde açıklandığı gibi), klasik felsefenin yerine geçen şey, proletaryanın sınıf bilincidir. Proletarya ***bütünselliği*** getirir; yani, mevcut gerçeğin köklü bir olumsuzlanması [négation] içinde, geçmişin, halin, geleceğin (olabilirliklerin), gerçek-olanın kavranmasını sağlar.

Yazık ki, işçi sınıfının bu tarihsel bilinci, işçi sınıfının içinde hiç bir yerde; hiç bir gerçek bireyde, hiç bir gerçek grupta reslanmayan bir şeydir. Bu bilinç, İşçi sınıfını spekülatif şekilde düşünen filozofun kafasında kurulmaktadır [bulunmaktadır] sadece. Bundan ötürü kendiliğinden (kesin olmayan, ilkel) bilinç ile ***siyasal*** bilinci (bilginler-aydınlar-tarafından işlenen kavramsal bilgi ile kendiliğinden bilincin eylem içinde kaynaşmasının sonucudur bu) birbirinden ayırt eden eleştirmeye maruz kalmaktadır. Lukacs, klasik felsefenin yerine bir proletarya felsefesi koymaktadır. Bu felsefe, felsefî iktidarı, yani gerçeğin ortaya konulmasını ve sistemleştirilmesi yetkisini bir düşünüre vermektedir. Bu durum ise, klasik sistemleştirme tehlikesini devam ettirmektedir. Özellikle, «düşünür», «kolektif» hale geldiği zaman bu tehlike daha da artmaktadır. Lukacs'ın sınıf bilinci teorisi, Antonio Gramsci'nin ***praksis*** felsefesinin tasıdığı aynı sakıncaları taşımaktadır. Her iki marksist teorisyen de, felsefenin gerçekleşmesini göz önünde tutmadan, felsefenin sona erebileceğini düşünmüşlerdir.

Praksis'in keşfi, bağımsız, spekülatif ve metafizik felsefeyi ortadan kaldırmıştır. Ama bu, etkin bir ***praksisin*** (bir devrimci ***praksisin)***, işbölümü ve devletle birlikte felsefî (hakikî) dünya ile felsefî-olmayan (gerçek) dünya arasındaki karşıtlığı aştığı ölçüde, felsefenin gerçekleşmesine doğru yaklaşmaktadır.

Marx'ın çağında ya da daha sonra ortaya çıkan ve her zaman marksist düşüncenin güncel dünyadaki çelişken gelişmesine bağlı olan nedenlerden ötürü, ***praksis*** kavramını açıklamanın zorunlu olduğunu sanıyoruz. Ve bunu, Marx ve Engels'ten alınmış parçaları bir araya getirerek ya da alıntılar yaparak değil; sözü geçen kavramı, modern insanın deneyleri ve geçirdiği sınavlarla aydınlatarak yapmak gerekir. Kavramın tam bir açıklaması yapılmadan; içeriğinin ne olduğu ve neyi dile getirdiği tam olarak ortaya konulmadan, bu kavramın bir çok sosyolojik öğe kapsadığı açıklanamaz. Bu öğeler şunlardır : İhtiyaçlar, nesneler, bilgi, günlük hayat ve siyasal hayat, vb.

Marx'ın eserleriyle ilgili olarak ileri sürdüğümüz okumada [incelemede], art arda yaptığımız girişimler pratik (siyasal) eylemin hem gittikçe daha yakın hem de daha geniş bir kavram içinde toplanmaktadır. Marx, felsefenin eleştirilmesini, olmuş-bitmiş bir iş olarak düşünmüştür her zaman. ***Praksis*** kavramına yeniden geri dönmemiştir. Hayatının sonuna kadar diyalektik metodoloji hakkında bir kitap yazmak istemiş ama bu isteğini gerçekleştirmeden ölmüştür. Marx'ın eseri, sonuna ulaştırılmamış olduğu gibi aynı zamanda eksiktir ve en işlenmiş bölümlerde bile açıklamalar yeterli değildir. Bu durum, daha sonra bir çok yanlış anlamanın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Marx'taki ***praksis*** kavramını bütünüyle inceleyebilmek için (bu incelemenin yapılabileceğini kabul ettik diyelim); bir çok metni, aralarındaki ilişkiler bakımından ele almak, bir araya getirmek ve aydınlatmak gerekir. Hegel ile Marx arasındaki ilişkileri yeni baştan tanımlamayı nesil başkalarına bıraktıksa, bu işi de başkalarına bırakıyoruz. Biz sadece, belli bir takım karışıklıkların önüne geçemesek bile bu karışıklıkları hiç olmazsa kösteklemek ve Marx'ın ***praksis*** anlayışının, modern anlamıyla sosyolojiye nasıl yer bırakmadığını göstermek istiyoruz.

a) ***Praksis*** kavramı, duyusalın önemini geri verilmesini ve daha önce belirttiğimiz gibi pratik-duyusal'ın yeniden ortaya konulmasını bir ön koşul olarak içinde taşır.

Duyusal-olan, Feuerbach'ın anlayışında, her çeşit bilginin temelidir; çünkü varlığın temelidir. Duyusal, sadece anlam bakımından zengin değildi aynı zamanda bir üründü. İnsanî dünya, insanlar tarafından yaratılmıştır ve bize, kendini ancak araçlarımızla değişikliğe uğrattığımız zaman veren ilkel doğadan hareket edilerek tarih boyunca yaratılmıştır (aletler, dil, kavramlar, işaretler). Hem kavranabilir hem de sonu gelmez bir zenginlik olan pratik-duyusal, bize ***praksisi*** gösterir. Pratik-duyusal, ***praksisi*** sürekli olarak ortaya koyar ve açığa vurur. Bu işi, öyle apaçık bir

şekilde yapar ki; manzaralara, şehirlere, hem günlük amaçlar için kullanılan nesnelere hem de az bulunur nesnelere (sanat eserleri) kadar uzanan bu insanî üründe [eserde], *praksisin* ne kadar geniş bir yer tuttuğunu görmek için şöyle bir bakmak yeterlidir. Duyusal ile zihnî-olanın, doğa ile kültürün birliği, her yandan kendini gösterir bize. Marx'ın dediği gibi, duyularımız birer teorisyen olur ve dolayımsız (l'immédiat), içinde taşıdığı dolayımları (médiation) açığa vurur. Duyusal, *praksis* kavramına götürür bizi ve bu kavram duyusal'ın zenginliğini ortaya koyar

Canlı ve insanî varlıklar arasındaki ilişkiler, bu tanınmış, keşfedilmiş, açığa vurulmuş dünyanın bir parçasını oluşturur. Gerçekten de, bilinçli özne karşısında bir başka bilinç olmak özelliğini taşımadan önce, öteki canlı ya da insanî varlık, bir nesnedir sadece. Öteki varlık, öznel gücünü, (etkinliğini, düşünmesini, arzularını) uygulama olanağını veren ve kendisini bir «özne» olarak ortaya çıkaran az çok zengin ve karmaşık toplumsal ilişkilerin içine duyusal nesne olarak girer.

b) İnsan (insanî varlık), her şeyden önce bir ihtiyaç varlığıdır. İnsan, hayvanlardan çok daha fazla *böyledir*. Çünkü hayvanların hemen hepsi, yaşayabilmelerini sağlayan kaynakları, kendi vücutlarında ve çevrelerinde, doğuştan itibaren bulurlar. Bunlar olmazsa, tür ve birey olarak ortadan kalkarlar. İnsanî olanın tümünde; bütün etkinliklerde, genel (cinsle ilintili olan) ihtiyaç, bir temel olarak ortaya çıkar ve tekrarlanır. Hiç bir şey yoktur ki, bir ihtiyaca tekabül etmesin ya da bir ihtiyacı doğurmasın. Kültür ve teknikte bundan en uzak gibi görünen şey için de geçerlidir bu durum. Özellikle, ekonomik yaşayatta kendini bütün gücüyle gösterir bu. Bireysel ihtiyaçlar vardır (ancak toplumsal bakımdan giderilebilir bunlar); ayrıca tam anlamıyla toplumsal ihtiyaçlar ve politik ihtiyaçlar da vardır; dolayımsız ihtiyaçlar ve kültür ihtiyaçları vardır; doğal ve yapay ihtiyaçlar vardır; gerçek ve yabancılaşmış ihtiyaçlar vardır. Ötekinde (öteki insanda) bilinç bulunduğunun kabul edilmesi, ötekinin (öteki insanın) ihtiyacının tanınması, bilincin bir ihtiyacı haline geldikten sonra insanî yani toplumsal bir olgu niteliği kazanır. Nihayet akıl; bireysel ve toplumsal olanda aklilik, ancak ihtiyaçların gelişmesi ile ve birleşmiş olan insanlar etkin bir akla ihtiyaç duydukları zaman ortaya çıkar.

Bir ihtiyaç varlığı olan insan, bireysel ve tarihsel doğusundan sonra, uzun bir süre zayıf ve silahsız [savunmasız] olarak kalır. Kendilerini yaratan gaddar kuvvetin yani doğanın talihsiz çocukları olan insanların, nasıl olup da yaşayabildikleri gerçekten şaşılacak bir iştir. Bir ihtiyaç varlığı olarak insan, Marx ve marksist düşünce tarafından özel bir bilimin; *antropoloji* diye adlandırılabilecek bir bilimin nesnesi olarak mı görülmüştür acaba? Şüphesiz. *1844 Müsveddeleri*'nde (*Manuscrits de 1844*, çev. Bottigelli, s. 92 . 106, Editions Sociales), bu antropoloji taslak halinde bulunmaktadır, ama aynı zamanda eleştirmeye de tâbi tutulmuştur. Antropoloji (Feuerbach'ın antropolojisi bunun örneğidir), insanı ya doğanın içine sokmaya [batırmaya], ya da doğadan ayırmaya yönelimlidir. Oysa asıl kavranması gereken yan, İnsanoğlu ile doğa arasındaki çatışmalı İlişkidir; birlik (en gelişmiş İnsan bile kendini doğadan ayırmaz) ve mücadeledir (insanî etkinlik, insanî ihtiyaçların giderilmesini doğadan âdeta koparırak sağlar; doğayı dönüşüme uğratır, yakıp yıkar onu). İnsanoğlunun doğadaki varlığının ontolojik olduğunu söylemek doğrudur (*Manuscrits*. s. 119) Öte yandan, insanoğlunun yaptığı her şey, bir oluş içine, yani bir tarih içine girer. Bundan ötürü, doğanın olduğu gibi tarihin de «ontolojileştirilmesi» ve böylece insanî ile doğalı bir başka şekilde birbirinden ayırarak, ondan bir felsefe türetilmesi doğru değildir.

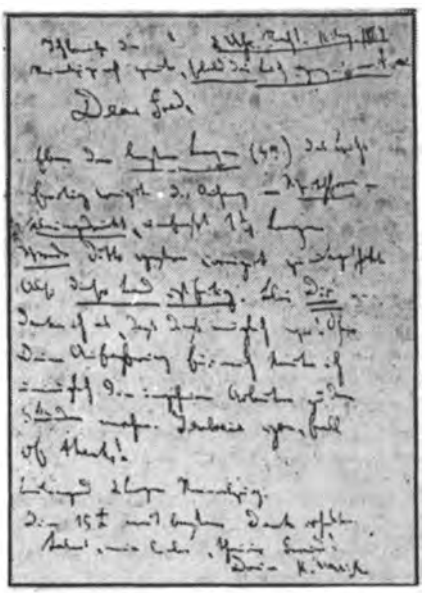

MARX'ın elyazısı : Engels'e, Kapital'in son bölümünü postaladığını bildiren 16 Ağustos 1867 tarihli mektubundan..

Demek ki, ihtiyaçlar, insan türünün genel hareketine katıldıkları ölçüde ve insanî hale gelen insan etkinliklerini uyardıkları ölçüde incelenirler. Böylece, ihtiyaçların zenginliği ve darlığı, ihtiyaçların çeşitliliği, nesne ihtiyacından bulunuş ihtiyacına (öteki insan varlığına duyulan ihtiyaca): doğal faydalılıktan insanî kullanıma (aynı eser. s. 92) geçmek gibi kavramlar meşru bir şekilde ortaya çıkarlar.

İhtiyaçların incelenmesi, diyalektik süreçlerin bir içiçe geçmişliğini göz önüne serer. İnsanoğlu, ihtiyaçlarının nesnesini elde edebilmek için âletler yaratmış ve emeği [işi, çalışmayı] icat etmiş olması bakımından hayvandan ayrılır. İhtiyaç hem edim (etkinlik) hem de doğayla öteki İnsanlarla ve nesnelerle kurulmuş bulunan karmaşık bir ilişkidir. İnsanoğlu, emek sayesinde, doğayı egemenliği altına alır ve onu kısmî olarak kendisinin kılar. Emek [çalışma], doğal bir şey değildir. Hattâ iki anlamda «doğaya karşıt» bir şeydir. Önce, emek olarak çaba harcamayı ve disiplini gerektirir; sonra, insanın çevresindeki ve içindeki doğayı değişikliğe uğratır. Emek [çalışma] bir ihtiyaç haline gelir. Duyular, emekle ve emekte inceleşir ve gelişirler. İhtiyaçlar da değişir ve gelişir, çünkü emek, onlara yeni zenginlikler sunarak değişmelerine yol açar. Böylece, insanoğlu, doğadan ayrılmadan yine doğanın içinde kendini ortaya koyar Tatmin [ve haz], insanoğlu ile temelinin yani doğanın uzlaşmasını sağlar. Belli bir süre, bölünmüşlüğe, mücadeleye ve kopmuşluğa son verir. Emek, güçsüzlüğün belirtisi olan ihtiyacın yerine tatmin yeteneği olarak ihtiyacı; belli bir takım edimleri gerçekleştirilebilme gücü olarak ihtiyacı koyar Böylece, doğal bir varlık olarak doğa ile arasındaki dolayımsız ve pek az farklılaşmış birliğin yerine, farklılaşmış bir bütünsellik koyar insenoğlu. Ama aynı zamanda, sakatlanmak tehlikesiyle yani yabancılaşma tehlikesiyle karşılaşır. Devlet tarafından kontrol edilen Hegelci ihtiyaçlar sistemi yerine, bir bütünselliği koymak gerekir; ihtiyaçları (ihtiyaçların tümü); bütünsellik ihtiyacını (yani, bütün etkinliklerin yapılabilmesi ve bütün isteklerin yerine getirilmesinin ve tatmininin ihtiyacı) koymak gerekir. Sınırların ve engellerin aşılması bu bütünsel gerçekleşmeye yönelmiştir.

Böylece, her *praksis*'in taşıdığı çifte kökü görmüş oluyoruz: bir yandan duyusal; öte yandan, ihtiyaç tarafından uyarılan ama onu değişikliğe uğratan yaratıcı etkinlik. Bu bütünsel fenomen (ihtiyaç, emek, duyusal nesnenin sağladığı duyusal tatmin), çeşitli seviyelerde kendini göstermektedir. Emek üreticidir; emeğin nesnelerini ve âletlerini yaratır. Ama aynı zamanda, yeni ihtiyaçları da üretir; üretimdeki ihtiyaçları ve üretim ihtiyacını ortaya çıkarır. Yeni ihtiyaçlar, nicelik ve nitelik bakımından, kendilerini doğurmuş olanlar üzerinde etkide bulunurlar. İhtiyaç, böylece, yavaş yavaş yayılarak en yüksek ve en derin, en ince ve en tehlikeli formlarına kadar ulaşır bulunuşun isteği (ve isteğin bulunuşu), isteğin kudreti (ve kudret isteği) gibi. Bir bakıma, bütün tarih, ihtiyaçların büyümesi ve gelişmesi (yabancılaşmalardan, sapıklıklardan, sunîliklerden geçerek) olarak nitelenebilir. Komünizm, insan ihtiyacı, sonuna vardırıp yabancılaşmadan kurtararak açıkça ortaya koymaktan başka bir şey yapmaz.

Amaç, emeğini [işin, çalışmanın] teknikle ortadan kaldırılmasıdır; ama önceden kestirilebilen bu gelişme aşaması, bir dolayımı [médiation) gerekli kılmaktadır. Bu dolayım, İlk ihtiyaç olarak emektir Emek ile emek-olmayan arasındaki (insanî çaba ile teknikler ve makinelerde de dahil olmak üzere bu çabayı azaltmaya ve ortadan kaldırmaya yönelmiş olan araçlar arasındaki) çelişme en uyarıcı çellşmelerden biridir Emek-olma

yan, hem avarelik hem de dahiyane kendiliğindenliktir; çalışma yeteneğinden yoksun oluştur ve zahmetli çalışmanın ödülüdür. Eksiksiz tatminin bulunmayışı olarak ihtiyaçtır. İnsan türü, insan kitlelerinin zahmetli (ve baskı altındaki) emeğinden [çalışmasından] ve bu kitleleri sömürenlerin emek-olmayanından (avareliğinden) geçerek; hayvanî emek-olmayandan, maddeyi teknik bakımdan egemenliği altında tutan güçlü varlığın emek-olmayanına doğru ilerlemektedir.

c) Emek, «ihtiyaç-emek-tatmin» diyalektik hareketinin içine girmektedir; emek, bu hareketin pratik ve tarihsel bir uğrağıdır [basamağıdır]. Bu hareket boyunca, emek, kendi öz belirlenmelerini kazanır. Emek bölünür. Biyolojik bölünme, teknik bölünme (âletlerin gereği olarak) ve toplumsal bölünme işe karışır. Fonksiyonlar bölünür; şehir ile kırın ayrılması, fikir emeği ile kol emeğinin ayrılmasıyla birlikte yürür. Çünkü şehir, yönetici fonksiyonları ele geçirir ve bunlar şehir çerçevesi içinde gelişir ve mükemmelleşir idare, politik yöneliş, öteki yerel gruplarla ilişkiler, gibi. Şehir, uzun bir süre (özellikle, büyük doğu İmparatorluklarının üretim biçimi olan «Asya-tipi üretim» biçiminde), kırın sırtından geçinmiştir [asalağı olmuştur]; şehrin üretici olmayan fonksiyonları vardır sadece : askerî, idarî, politik fonksiyonlar. Daha sonra ve özellikle Avrupa Batısında, şehir, üretici emek bakımından kırın yerine geçmiştir. Bu süreç, kapitalist çağda daha kesin ve süratli hale gelmiştir. Uzun bir tarihin sonucudur bu; ve bu tarih boyunca fonksiyonların eşitsizliği gittikçe fazlalaşmıştır. Üretici emek (özellikle tarım emeği) öteki fonksiyonlara; şeflerin ve ilerî gelenlerin; savaşçıların, rahiplerin ve büyücülerin fonksiyonlarına oranla değerini kaybetmiştir. Gruplar (ki bunlar, binlerce yıl boyunca henüz sınıflar haline gelmemişlerdir), pek önemsiz bir toplumsal artı-ürünün bölüşümü konusunda çetin mücadelelere girişmişlerdir ama ayrıcalıklı fonksiyonlar, topluluğun denetiminden tamamen kurtulamamışlardır; prestijlerini sürdürmek ve pekiştirmek; belli roller oynamak, üstünlükleri uğruna kendilerini feda etmek zorunda kalmışlardır. Kurulan devlet, «halk»ın karşısında fütursuzca davranmalarını sağlamamıştır henüz. Bundan başka, bu ayrıcalıklar, kendilerini haklı çıkarmak için, eserler yaratmak, anıtlar dikmek, şehri güzelleştirmek, eğlenceler ve şenlikler yapmak zorunda uzun zaman kalmışlardır.

Bu arada, ayrıcalıklı fonksiyonların içinden çok önemli olan bir tanesi ortaya çıkmıştır. Bu, ideolojik fonksiyondur. Gittikçe uzmanlaşan aydınlara [entellektüellere] yani, şairlere, filozoflara, bilginlere, yazarlara geçmeden önce bu fonksiyon ilk başta rahipler tarafından yerine getirilmiştir. İdeolojileri açıklamadan önce, bu ideolojilerin dayanağının toplumsal varlığına, yani uzmanlaşmış gruba (bu grup, tasarımları ortaya koymakta ve yaymaktadır) dikkatî çekliyoruz burada.

d) Maddeye uygulanan etkinlikler ile insanlara yönelmiş olan etkinlikler arasında ayırım yapmamız gereklidir. Bu ikinci etkinlikler, işbölümünden doğarlar, ama «iş» [emek, çalışma] sözü, bunları tam olarak karşılamamaktadır. Dinsel, politik, kültürel iş'ten çok, dinsel, politik kültürel fonksiyonlardan söz edilir. Öyleyse bu iki etkinlik grubunu, ***poiesis*** ve ***praksis*** terimleriyle ifade edelim. ***Poiesis***, duyusal-olana insanî form kazandıran etkinliklerdir. ***Poiesis***, doğayla olan ilişkileri, tarım ve zanaatkârlık işlerini [çalışmalarını]; sanat işlerini ve daha genel olarak, toplumsal insanın çevresindeki ve ***kendindeki*** tabiatı kendisinin kılmasını kapsar. ***Praksis*** ise, insanlar arasındaki ilişkileri ve özellikle, ticareti, yönetme etkinliklerini; ortaya çıktıkları ölçüde devlet işlerini kapsar. Geniş anlamda, ***praksis***, ***poiesis***'i içine alır, ama dar anlamda belirlenirse sınırlarını ortaya koyar ve sadece ***pragmata***'yı; üyeleri ile toplum arasındaki bilinçli işleri dile getirir.

İleri sürülen bu ayırdetme; toplumsal bilinç ve toplum hakkındaki bilginin bir başlangıcı olarak ele alınan dil oluşumunu izleyen bir ayırdetmedir. Toplumsal birliği içinde, insanî etkinliğin bölünmesi ve ikiliği üzerinde durur.

Bir bölünmenin sonucu olan ***poiesis***'in kendisi de bölünür. Üretici çalışma (tarım çalışması, zanaatkârlık çalışması ve en sonunda sınaî çalışma), tam anlamıyla yaratıcı etkinliğe, ya da, daha doğrusu yaratıcı sayılan biricik etkinliğe yani bir eser gerçekleştiren bireyin etkinliğine oranla değerini kaybeder. Şey, ürün ve eser birbirinden farklılaşır [ayrılır]. Dar anlamda ele alınan praksisde de, aynı şekilde, etkinlikler ortaya çıkar ve ayrıcalıklı hale gelir. Dolayımların ve aracıların; tacirin, hatibin, politikacının etkinlikleridir bunlar.

Bu çeniş süreç boyunca, emek [iş, çalışma], kendisiyle çatışma haline girer. Emek, hem bireysel hem toplumsaldır; hem kısmî hem tümdür; hem farklılaşmış hem bütünseldir; hem nicel hem niteldir; hem basit hem karmaşıktır; hem üretici hem üretmeyicidir; hem gayri mütecanis hem mütecanistir Emek, emek-olmayan'la (avarelik, boş zaman) çatışmaya girer.

Diyalektik hareket ve içerik olarak emekten bir form doğar bu maddî emeğin büründüğü [aldığı] formdur, yani meta'dır.

Gerçekten de, ***praksis*** her şeyden önce doğa ile insan, eşya ile bilinç (ki bunları filozofların yaptığı gibi tek tek cevherleştirip birbirinden ayırmaya hakkımız yoktur) arasındaki ilişki ve edimdir her şeyden önce. Ama, her ***praksis*** bir içerik olmakla birlikte bu içerik, aynı zamanda formlar yaratmaktan da geri kalmaz; çellşmelerinden doğan ve onları genel olarak kusurlu bir şekilde çözerek içeriğe dönen ve ona bir tutarlılık kabul ettiren form olmadan içerikten söz edilemez. Bundan ötürü, her toplum, bir formlar yaratıcısıdır. Çeşitli maceralar ve dramlar boyunca (bunlar arasında, en güzelleri ve mutluları da dahil olmak üzere bir çok toplumun ortadan kalkmasını saymak gerekir) praksisin gelişimi, beli bir takım formları devam ettirmiş ve mükemmelleştirmiştir. Bunlar arasında, nezaket formlarını; dolaysız kişisel ilişkileri; estetik formları; formel [surî] mantığı; hukuku (sözleşmelerin ve mübadelelerin kuralları); ve nihayet metaı (mübadelenin genelleşmesi sırasında ürünün aldığı form) ve onun bir sonucu ya da daha doğrusu içinde taşıdığı bir gerçeklik olan parayı saymamız gerekir. Metaın çok önemli bir özelliği vardır. Meta, içeriğinden yani emekten kopup ayrılmaz. Meta, hem şey (kullanma) olarak hem de değer (mübadele) olarak bir insan ürünüdür. Emeğe ve üretici emeğin iç çelişmelerine oranla, meta, hem ölçülen hem de ölçendir. Meta ancak kapsadığı emek dolayısıyla değer taşır (ortalama toplumsal emek zamanı, der Merx); ama emek de, en sonunda, ancak meta üretici olması ve bizzat meta olması bakımından (İş zamanı ve gücü olarak) değer taşımak durumuna gelmiştir Bir kere ortaya çıkınca, meta, formun olanaklarının sonuna kadar gider. Metaın ortaya çıkışıyla, üretici çalışmalar arasında aracı olanın yani tacirin ***praksis***'deki önemi gittikçe artar. Emek, egemenlik altında kalmış ve boyun eğmiş durumdadır; para en önemli şey haline gelir ve eracılar, yaratıcı ve üretici etkinliklerden daha temel gerçekler olarak ortaya çıkar.

Kapital'in ilk yüz sayfasının gösterdiği [açıkladığı] hakikat, metaın, belli koşullar içinde, bir şey (mal) tarafından edinilmiş form olduğudur. Şey, iki yan edinir. Maddî gerçekliğini ve kullanılma değerini kaybetmeksizin, mübadele değeri haline dönüşür. Bu, şeyin şey olarak geçirdiği bir cevher-değişimidir ve bu cevher değişimi; onu niteliden nicele tek başınalıktan, öteki mallarla karşı karşıya gelmeye; cevhersi gerçeklikten katkısız forma (para), geçirir. Bütün metaların, genel eşdeğer'le yani altınla değerlendirildikleri zaman form kusursuzdur.

Mübadele değerinin bu analizi ve formunun gelişmesinin bu açıklanması, hayli bilinen bir şeydir. Marx'ın ortaya çıkışını izlediği formda, özünü ve oluşumunu kendisinde ve kendisinden [yararlanarak] yaşıyan İnsanlardan saklayan garip bir kuvvet gördüğü de doğrudur. Form, fetişleşmektedir. Sınırsız kuvvetlerle donanmış bir şey gibi görünmektedir. Form, İçerik üzerinde etkl göstermekte ve onu ele geçirmektedir. Şey, kendi kaynaklarını ve doğuşunun sırrını saklayarak, yani İnsanlar-arası belli bir takım ilişkiler içinde insanlar tarafından yaratılmış olduğunu maskeleyerek, insanı kendi şey'l haline getirmektedir. Metaın, paranın ve sermayenin bu fetişist özelliğl, başka sonuçlar da verir. «Gerçek-olan»ı (praksisi), onun bir parçasını oluşturdukları için çok daha iyi kapayan bulutları; gerçek dış görünüşlerl doğurur. Analiz, bu sisleri ve dumanları dağıtmak; bu dış gö-

Jenny MARX 1360'larda.

rünüşün öte yanına geçmek zorundadır. Fetişleşmiş hale gelen form, şu iki özelliği kazanır : (soyut) şey olarak bağımsızlaşır, gerçek ilişkileri saklar.

«Toplumsal hayatın formları üzerindeki düşünme ve bunun sonucu olarak bu formların bilimsel analizi, gerçek harekete taban tabana zıt bir yol izler. Analiz, iş olup bittikten sonra tamamen gerçekleşmiş verilerle; gelişmenin sonuçlarıyla [bunlardan yola çıkarak] başlar. Emeğin ürünlerine meta damgasını vuran ve bunun sonucu olarak metaın dolaşımını yöneten formlar; İnsanlar, bu formların tarihsel özelliğini değil de (çünkü bu formlar onlara değişmez şeyler gibi görünmektedir), öz anlamlarını kavramaya çalıştıkları zaman, toplumsal hayatın doğal formlarının sağlamlığını ve sabitliğini kazanmışlardır bile...»

Demek ki, form aldatıcıdır. Yanlış [aldatıcı] tasarımların ve bu arada özellikle sabitlik ve sağlamlık izleniminin ortaya çıkmasına; doğal (hareketsiz) şey ile toplumsal şey'in (soyut yani tarihsel olarak oluşmuş şeyin) birbirine karıştırılmasına yol açar. Form, bütün toplumu çok özel bir sürece sokar. Bu süreç, şeyleşmedir [réification].

Ne var ki, Marx'ın işaret ettiği bu önemli noktalar, marksizmin ve *Kapital*'in özünü oluşturduğu ileri sürülebilecek bir şeyleşme (réification) teorisi halinde sistemleştirilemez. Lukacs okulu, şeyleşme teorisini, bu teoriden bir felsefe ve sosyoloji (bu sistemleşmede sosyoloji felsefeyle karışmaktadır) çıkaracak kadar fazla önemsemiştir. İmdi, soyut şey; form (meta, para, sermaye); «şeyleşme» [chosification] sürecinin son noktasına kadar ulaşamaz. Egemenliği altına almaya, bozmaya ve şeyler arasındaki ilişkiler haline getirmeye yönelmiş olduğu insanî ilişkilerden büsbütün kurtulamaz [sıyrılamaz]. Tepeden tırnağa şey olarak var olamaz. Et kin insanoğlu için ve onun sayesinde soyut şey olarak kalır. Demek ki, onun etkisini gösterdiği ve yönettiği şey, insanlar arasındaki bir formel [biçimsel] ilişkiler düzenidir.

«Metalar, kendi başlarına pazara gidemezler. Bunları birbirleriyle ilişki haline sokabilmek için, bu metaları ellerinde bulunduranların, bu şeylerde iradeleri yer alan kimseler olarak kendilerini birbirleriyle ilişki haline sokmaları gereklidir. Birbirlerini karşılıklı olarak özel mülk sahibi kimseler olarak tanımaları gereklidir. Form olarak, hukuk sistemi bakımından gelişmiş ya da gelişmemiş bir sözleşmeye malik olan bu hukukî ilişki, kendisinde ekonomik ilişkinin yansıdığı bir iradeler ilişkisinden başka şey değildir.»

Demek ki, soyut şey ya da form-şey, insanlar bakımından, ilişkilerin formel bir düzenini ortaya çıkarmaktadır, yani sözleşme [kontrat] ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Biri, kendini, ötekinde dile getirmektedir. Kısacası, form ikiye ayrılmaktadır bir yanda toplumsal-ekonomik sonuçları ile meta; öte yanda, Toplumsal-hukuki içermeleri ile sözleşme. Bu iki yan arasındaki tekabül, temel sürecin birliği tarafından sağlanmaktadır.

Mübadelelerin ekonomik açıdan incelenmesine, bir başka incelemede, hukukî ilişkilerin ve sonuçlarının irdelenmesi tekabül edecektir. Paranın ve metaın yolunu kapayan bütün engeller kaldırılıp, tarihte onların egemenliği ilân edilince; insanlar arasındaki sözleşmeye dayanan ilişkiler kanunnamesi yani Medenî Kanunname (Napolyon Medenî Kanunnamesi) yürürlüğe girecektir.

Bu kanunname [code], formel işlenişinden ve ortaya konuşundan sonra gelen kimseler için, yeni toplumun sırlarını çözmek ve burjuva toplumu ile onun hâlâ karanlık olan mesajını çözüp anlamak olanağını sağlayacaktır.

İçeriğin form içinde süregittiğini unutmalıyız. Bu emek ve emeğin diyalektik hareketlidir (bireysel emek ve toplumsal emek; kısmî emek ve tüm emek; nitel ve nicel emek; basit ve karmaşık emek). Form-değer teorisi, işbölümünün incelenmesini ve işbölümü teorisini gerekli kılmaktadır :

«Ticarî dünyanın varlığı gelişmiş bir işbölümünü şart koşar; daha doğrusu, özel metalar olarak karşı karşıya gelen ve çeşitli çalışma biçimlerini kendilerinde taşıyan farklı kullanma değerlerinin çeşitliliğinde doğrudan

doğruya kendini gösterir. Bütün özel ve üretici meşguliyet çeşitlerinin bütünselliği olarak işbölümü, kullanma değerinin yaratıcı emeği olarak ele alınan toplumsal emeğin tümünü maddi yanı içinde temsil eder. Bununla birlikte, işbölümü, metalar bakımından ve mübadele süreci içinde, ancak sonucunda, yani metaların kendilerinin özelliklerinde mevcuttur.»

e) Sanatın ve kültürün kendine özgü ve ötekilerden farklı varlığı, insanların kendi doğalarının (kendilerindeki doğanın yani duyumların ve duyarlığın, ihtiyaçların ve isteklerin) kendilerinin kılınması gerçeğinin, ***praksis***'den (dar ve kesin anlamında ele alındığı zaman) daha çok ***poiesis***'e dayandığını isbat edecek gibidir. Bir kültürde, insanın doğasını kendinin kılan şeyler, eserlerdir. Ne var ki, bu formülü, hiç bir açık kapı bırakmadan olduğu gibi ortaya atmak ve kabul etmek doğru olmaz. Kendinin-kılma, iki etkinliğin sürekli işbirliğinin ve bölünmede bile hâlâ süregiden birliğin sonucudur. Bununla birlikte, (dış) ***doğa üzerindeki egemenlik*** ile (insanın içindeki)***doğanın ele geçirilmesini*** [kendinin-kılınmasını] birbirinden ayırt etmemiz gerekmektedir. Doğayı boyruk altına alma, bu kendinin-kılma olayı ilerlemeksizin, bir başına gerçekleşebilir. Bazı toplumlar, kendinin-kılmayı ön plana geçirmişlerdir (tarihsel örnek olarak, eski Yunan); bazıları ise, hem doğayı boyruk altına almışlar hem de insanlar üzerindeki egemenliği fazlalaştırmışlardır (tarihsel örnek olarak, Roma). Toplumların, kültürlerin ve uygarlıkların karşılıklı öğeleri büyük değişiklik göstermiştir.

Aynı şekilde, boyruk altına giren (egemenlik altında bulunan ya da kendinin-kılınmış olan) kesim ile boyruk altına girmemiş kesim arasında da fark gözetmemiz gereklidir. Bu sonuncu kesim, sadece maddî doğada bulunmamaktadır. İnsanda, bilip tanımadığı ve boyruk altına alamadığı bir yan da vardır; ve bu yan bireyin iç varlığında bulunduğu gibi, toplumsal-olanda ve tarihsel olanda da bulunmaktadır. İnsanî ve toplumsal gerçeğin bir parçasının (hem de sadece bir parçasının) bilinmiş, egemenlik altına alınmış ve kendinin-kılınmış olması ve bir başka parçasının bilinmez halde kalması ve körlemesine etkide bulunması, çok önemli bir toplumsal ve tarihsel olgudur. Toplumu ve tarihi insanlar yapmaktadır, ama nasıl yaptıklarını bilmeden; ne idüğü belirsiz bir bilgi ve cehalet karışımı; bilinçli eylem ve körlük karışımı içinde yapmaktadırlar bunu.

Boyruk altındaki kesim ile kör [bilinçsiz] kesim arasındaki ilişkilerde huzur mevcut değildir. Hiçbir zaman barışa kavuşamayan birlikte yaşamalarından ötürü, aralarında sürekli bir dram ve çetin bir mücadele doğmaktadır.

Marx'ın, Yunan düşüncesi hakkındaki bilgisi gözönünde tutulunca, nedenlerin çeşitleri ve kategorileri ile ilgili olarak ileri sürülen ve kategorileri üzerine yapılmış ünlü ayırt etmeyi, ona mal etmek mümkündür. Bu kategoriler şunlardır: determinizmler, rastlantılar ve rastçelmeler iradeler ve insanların seçmeleri. «Edim halindeki» toplumda bu üç kategori birbirinin karşısına dikilir ve boy ölçüşür. Sonuncu kategori, ötekileri kapsamaya ve onların alanına sarkmaya yönelir; ama onları tamamen içine alamadan ve ortadan kaldıramadan yapar bunu.

Çok yaygın olarak kabul edilmiş bulunan bir şema, ***praksis***'in düzeylerini şöyle birbirinden ayırmaktadır Temel (üretici güçler teknikler, emeğin organizasyonu); yapılar [structures] (üretim ve mülkiyet ilişkileri); üstyapılar (müesseseler, ideolojiler). Bu şema, Marx'ın bazı metinlerine tekabül etmektedir. Peki, ***praksis***'in tümünü kapsamakta mıdır? Bu şemayı, zorunlu ve yeterli olarak kabul etmek gerekmekte midir? Hayır. Aynı şekilde basitleştirilmiş ve yaygın hale getirilmiş bir başka şema; yani ekonomiyi, toplumun anatomisi ve sosyolojiyi de toplumsal, fizyoloji gibi gören bir başka şemayı kabul edemeyeceğimiz gibi bunu da kabul edemeyiz. Bu çeşit şemalar, dogmatik bir katılığa düşer ve yanıltıcı hale gelir. Bu şemalar, dolayımları (médiations), bağlaşmaları, karşılıklı-etkileri ve özellikle formları bir yana bırakırlar. Sözgelimi, birinci şemada, bilgiyi nereye koyabiliriz? Bilgi, tekniklerle (demek ki, «temel» ile) ve ideolojiler ile (demek ki «üstyapılarla») sıkı bir bağıntı içindedir Ya da dili, mantığı, hukuku nereye koyabiliriz. Bu iki şema, insanî etkinlik; insanlarla eserler arasında canlı (ve çifte) ilişkiyi ihmal etmeye yönelmektedir. İhtiyacın olduğu gibi emeğin de temel diyalektik uğraklarını [anlarını, momentlerini] bir yana atmaktadır. Kısacası, bu şemalar, ***praksis*** kavramını terk etmekte ya da onu çözüntüye uğratmaktadır.

Düzeyleri göz önünde tutularak analiz yapmak düşüncesini reddetmeksizin, bir başka şema ileri sürmek istiyoruz. Marx'ın temel düşüncesine ve yönüne uygun olduğunu sanıyoruz bu şemanın. ***Praksis***'in üç düzeyli olduğunu söyleyeceğiz. Bu düzeyler şunlardır İki karşıt kutup halinde ortaya çıkan tekrarlayıcı ve yenileyici ***praksis***'ler ile bunların arasında yer alan mimetik ***praksis***. Tekrarlayıcı ***praksis***, aynı jestleri ve edimleri, belirli devirlerde yeniden ortaya çıkarır Mimetik ***praksis*** ise modelleri göz önünde tutar; kimi zaman taklit yoluyla bir şeyler yaratır; demek ki, nasılını ve niçinini bilmeden yaratır; çoğu zaman da, yaratmadan taklit eder. İcad eden ve yaratan ***praksis***'e gelince bu ***praksis*** en yüksek noktasına, devrimci etkinlik ile ulaşır. Bu etkinlik bilgi ve kültürde (ideolojide) olduğu gibi politik eylemde de kendini gösterir. Ama, politik eylem bütün kısmî değişiklikleri tüm bir fenomen halinde toplar ve yoğunlaştırır. Bu tüm [topyekûn] fenomen [olay], üretim tarzını, üretim ve mülkiyet ilişkilerini, fikirleri, kurumları ve yaşama tarzını dönüşüme uğratan devrimdir. Devrimci praksis, topyekûn süreçte yani toplumsal-tarihsel süreçte kesiklikler [süreksizlikler] ortaya çıkmasına yol açar.

Aslında bu sürecin iki yanı vardır: nicel ve nitel. Teknikler, bilgi, maddî üretim ve üretici güçler, belli bir süreklilik içinde, yavaş yavaş artarlar. Toplumun nitel gelişmesi (özellikle Batıda), dramatik bir gidiş göstermektedir. Bu gelişme geriye dönüşlerle ve duraklamalarla yer yer kesilmektedir. Gelişme, toplumsal varlığa, bitip tükenmez gibi görünen bir fikir ve form çeşitliliği getirir. Köklü dönüşümler ve tarihsel sıçramalar bu gelişme içinde ortaya çıkar. Devrimler, üretim güçlerinin büyümesine dayanarak ve kurulu formları ve düzenleri geride bırakarak, toplumsal bütünselliği tartışma konusu haline getirir. Devrimler ve sıçramalar, toplumları birer bütünsellik olarak ortaya çıkarır. Nitekim dönüşümü sırasında feodalite bir bütün ve bir «sistem» olarak görünür [ortaya çıkar]. Rekabetçi kapitalizm için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Demek ki, toplumsal ilişkilere somut anlaşılabilirlik [kavranabilirlik] kazandıran şey devrimci ***praksis***'tir. Devrimci ***praksis***, tasarımlar ile gerçeklik; kurumlar (üstyapılar) ile üretici güçler (temel) ve formlar ile içerik arasında çakışmanın ortaya çıkmasını sağlar. Burada, temel bir kavramla; ***aşma*** (dépassement) kavramıyla yeniden karşılaşıyoruz. Aşma, toplumsal-olanın akıllılığını ve insan zihinlerinde canlı bir düşünce olarak anlaşılabilirliği yaratmaktadır.

Büyüme'den [artıştan] doğan ve gelişme içinde yer alan devrimci ***praksis***, karşısında her zaman, tutucu ve karşıt bir politik ***praksis*** bulur. Bu tutucu ***praksis***, kurulu düzenleri, kurumları ve formları muhafaza etmeye çalışır. Formları ve kurumları büyüme dolayısıyla değişiklik gösteren içeriye uydurarak ya da içeriğin gösterdiği değişiklikleri bir yana atarak yapmaya çalışır bunu. Bu girişimler, işi üzerine alan grupların, sınıfların ya da bireylerin politik yeteneklerine göre şu ya da bu ölçüde başarıya ulaşabilirler. Köklü değişmeler, tarihsel bir zorunluk taşırlar ama onların gerçekleşebilmesi için iki yol vardır: tüm ***praksis*** ve toplumsal bütünsellik içinde devrimci bir şekilde aşağıdan yukarıya; ya da kurumların, edinilmiş formların, devlet adamlarının otoriter edimleriyle (örnek 1848 İhtilâlinin başarısızlığından sonra Almanya'daki Bismarkçılık), yukardan aşağıya. Eski kalıntıları temizleyen dönüşümler, yani aşağıdan yukarıya gerçekleşen dönüşümler kesin sonuç sağlar. Yukardan aşağıya değişiklikler ise, daha az derine inerler ama Marx'a göre, kendilerini alıp götüren daha köklü başkalaşımları hazırlarlar.

Burada temel bir fikirle karşılaşıyoruz. Toplumsal-olanda ve insanoğlunda ne varsa hepsi edim ve eserdir. Tarihsel zorunluk bile, eylem ***(praksis)*** aracılığı ile, olabilirden gerçeğe geçişi şart koşar ve girişkenliğe yer bırakır. Her olabilirlik çifte bir yol açar; yollardan biri daha büyük bir yabancılaşmaya,

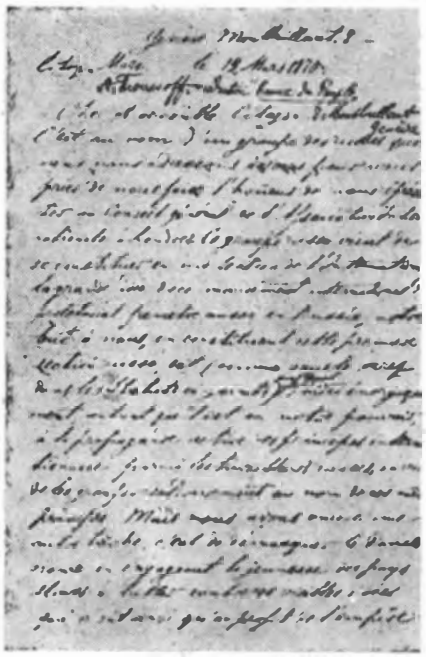

Enternasyonal'in Rus şubesinin MARX'a yazdığı 12 Mart 1870 tarihli mektup.

öteki ise yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasına götürür. Yabancılaşma da, «dünya - hallne-gelmek»e yönelir. Yabancılaşmadan kurtulma ise, yabancılaşmaya karşı yapılan bilinçli (işçi sınıfının ortaya atılmasıyla gittikçe bilinçlenen) mücadele ile yaygınlaşır. Toplumsal Insan, her zaman her yerde Icat eder ve yaratır; her zaman ve her yerde, eserlerinin boyunduruğu altına düşer.

En üst dereceden *praksis* (yaratıcı, devrimci *praksis)*, canlı kıldığı ve doğruladığı teoriyi de Içinde taşır. Eylem kararını kapsadığı gibi teorik kararı da kapsar. Taktik ve stratejlyi şart koşar. Tasarısız etkinlik, programsız edim yoktur; olabilirin ve geleceğin araştırılması olmaksızın politik *praksis* de yoktur.

Praksis kavramı ve gerçek *praksis*, kapsadığı belirlenmelerin zenginliğini açığa vurmaktadır. Ama, Hegelci «belirlenme» terimlnin dikkati başka yere çevirmemesine ve teorinin yolunu saptırmamasına dikkat etmek gerekir. *Praksis* belirlenmiş olduğu için açıktır. *Praksis*, olabilire doğru bir açılışı her zaman içlnde taşır. Aslında, diyalektik bakımdan belirlenme budur; olumluyu kapsayan olumsuz, olabilir adına geçmişi olumsuzlar ve böylece onu bütünsellik olarak ortaya çıkarır Her *praksis*, tarlh Içinde iki yanlı bir durumdadır; yani, bir yandan tamamlanmış gerçeklere öte yandan yöneldiğl ve yaratacağı geleceğe oranla vardır. Belirlenme, determlnlzm anlamına gelmez. Bu kavramların karıştırılması, marksist düşünce ile ilintili bir çok yanlış anlamın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Belirlenmeler geçmişin doğurduğu sonuçlardır; bunlar, yol boyunca gerçekleşmiş ve tamamen ortadan kalkmamış, aşılamamış ya da sadece kısmî olarak aşılmış formlar, sistemler ve yapılardır. Bu sonuçlar ve eserler, etkilerini göstermeye devam etmektedirler. Belirlenmeler, onları tasfiye etmek için mücadele eden insanların girişkenliğini ortadan kaldırmadığı gibi, rastlantıları ve olumsallıkları [contigences] da ortadan kaldırmaz.

Praksis'in (gerçeklik ve kavramlar) ortaya çıkışını izlerken, biyolojiden hareket ettik; canlı varlık olarak Insanın lhtlyaçlarından başladık. Bu insanî edimln gelişmesini ve kendi içinde hâlâ görebileceği gerçeklik düzeylerini yani etnografik, tarihsel, ekonomik ve sosyolojik düzeyleri kısaca Izledik. Bu arada, süreçten doğmuş büyük formlarla karşılaştık. Marx ve marksizm tarafından lleri sürülen kavramları muhafaza ederek, marksist düşüncenin Marx tarafından kurulmasından sonra kendini ortaya koymuş olduğu haliyle (kısmî bir bilim olarak) sosyolojiye ne iş düştüğünü belirtebilir miyiz şimdi?

Evet Hiç olmazsa bir varsayım olarak belirtebiliriz. Marksist sosyolog, formların ortaya çıkışlarını izleyecektir. Formların, içerikler; yapıların, süreçler üzerlndekl karşı etkisini lncelevecektir. Ortaya çıkmış bir form, olanaklarının bu olanaklar her zaman belirlenmiştir, yani sınırlıdır) sonuna kadar giderken, başka formlar, yapılır ve sistemler kendini gösterir. Oluştan doğan ve oluş içinde tutunmaya çalışan bu «varlıklar» doğada olduğu gibl toplumda da, birblrlerl üzerinde etki yaparlar. Bu karşılıklı - etkiler bütününü anallz etmek ve açıklamak işl, sosyoloğa düşmektedlr; tarihçi herhangl bir süreci incelemekte (demek ki formların ve yapıların oluşumunu Incelemekte); Iktlsatçı ise kendinde ele alınan şu ya da bu formu ve yapıyı araştırmaktadır. Formların ve yapıların karşılıklı - etkilerl, onları, sonlarına götürür. Demek ki, sosyolog, oturmuşlukları [dengeleri, devamlılıkları], bu oturmuşlukların çözülmesine yol açan şeylerden hareket ederek inceleyecektlr; dengelerl lse, bu dengeleri tehdit eden şeyi gözönünde tutarak inceleyecektir: kurulmuş «varlıkları» geçici yanlarından yani diyalektik bir şekilde ele alacaktır. *Praksis*'in *(poiesis* diye adlandırdığımız özel yan da dahil olmak üzere) incelenmesi; yani bir içeriğin incelenmesi, bizce, bir *formlar* sosyolojisine ulaşmaktadır ve bu metodun özünde bulunan diyalektik bir ters çevirme ile gerçekleşmektedir.

Demek ki, marksist sosyolojiye belirli bir alan veriyoruz. Bu soruyu başka bir biçimde ele almak; örneğin, Marx'ın eserinde çağımız için sosyolojik önem taşıyan kısımları ortaya çıkarıp bunlara bağlanmakla yetinmek, akademik ve iskolastik çerçeveyi aşamayan bir davranış olacaktır. Sosyolog olarak Marx, marksist bir sosyolojinln perspektivlerini belirlememize yaramaktadır.

Kî bu sosyoloji, marksist düşüncenin eleştlrici yanını daha da şiddetlendlrmektedir. Süreçlerden doğan yapılar ve Içerlkten türeyen formlar, onları hareketsiz hale getirmeye yönelir. Demek ki, yapıların ve formların köklü bir şekilde eleştirilmesi, bilginin özünde bulunan bir şeydir ve bir değer yargısının bir olgu [gerçek] yargısına eklendiğl gibi eklenmemektedir bilime. *Praksis*'in sonuçları insanları yabancılaştırmaktadır; insanî yetenekleri «nesnelleştirdiği» için değil, yaratıcı kuvveti hareketsiz hale getirdiği ve aşmayı engellediği Için olmaktadır bu. Demek ki, yabancılaşma kavramı, Insanlarla eserler arasındaki genel ilişkiyi göstererek belirsizlik içine düşüp kaybolmamaktadır. Yabancılaşma kavramı, bir yapılar ve formlar sosyolojisinin; formların parçalanması ve yapıların çözülmesi sosyolojinin çinde yer almaktadır [ona katışmaktadır].

Praksis üzerine son bir söz daha söyleyeceğiz. *Parmenides*'den ilham alarak 1844 *Müsveddeleri*'nde, *«Düşünce ve Varlık birbirinden başkadır, ama aynı zamanda bir birlik oluşturur»* diyordu Marx. Onun gözünde, felsefe, varlık ile düşüncenln blrlığine ulaşamazdı; çünkü, felsefe, onların farklılığından hareket ediyor ve bu farklılık Içinde kalıyordu. Oysa, *«Teorik bilmecelerin çözümü praksis'in görevidir.»* Hakikî *Praksis*, gerçek bir teorinin şartıdır. Tekrarlayıcı ve mimetik *praksis*'in ötesinde, sadece devrimcl *praksis* haklkîdir. *«Teorik karşıtlıkların çözümü, ancak pratik bir şekilde ve pratik enerjiyle sağlayabilir.»* Bunların çözümü, sadece bilgiye düşen bir iş değildir; bu, felsefenln sadece teorik blr iş olarak görmeslnden ötürü, çözemediği hayatî

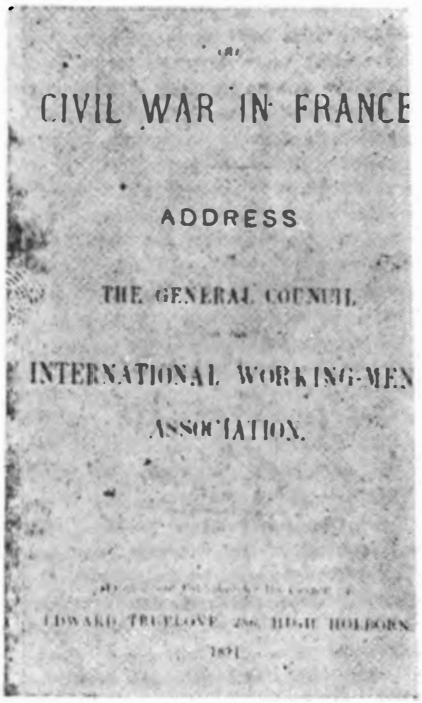

Fransa'da iç savaş'ın *İngilizce baskısının kapak sayfası.*

ve gerçek bir iştir. Bu spekülatif karşıtlıklar arasında soyut bir şekilde ele alınan öznelcilik [spiritüalizm] ve nesnelciliği [objektivizmi]; ruhçuluk [spiritüalizm] ve maddeciliği, etkinliği ve pasifliği sayabiliriz.

Böylece, felsefenin aşılması hakkındaki marksist tezi daha derinlemesine anlamış oluyoruz. Düşünce varlıkla; bilinç duyusal ya da «maddî» doğa ile; ruh kendiliğindenlikle ancak ***praksis***'te birliğe ulaşır. ***Praksis***'in öneminin belirtilmesi, pragmacı bir yoruma izin vermediği gibi ***praksis***'in felsefesi de olsa bir yeni felsefenin ortaya konulmasına izin vermez. ***Sadece, praksis***'in kendisinin analitik bir şekilde incelenmesini ve açıklanmasını gerekli kılar. Bu tez, felsefeyi, ***tarihin çöp tenekesine*** atmamaktadır; felsefeyi, bilinçle varlığın; formlarla içeriklerin diyalektik hareketi içine oturtmaktadır. İnsanî gelişme boyunca, felsefe, içeriklerden farklı (hem de çok farklı ve uzak) bir form olarak ortaya çıkmıştır. Ama, bu gelişme, tarihsel zamanı, nedensellik ya da amaçlılık ilkesiyle insan varlığını açıklayan bir temel olarak ileri sürmek ayrıcalığına sahip değildir. Bu «varlık»ın ontolojik bir temeli vardır. Peki bu temel neresidir? Bu temel, «doğadadır» Antropolojinin bir alanı vardır ve insan, ***sapien, faber, ludens*** v.b. olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama, işsanı ve temelini ayırmak; kültürü doğadan ve edinilmişl kendiliğinden-olandan ayırmak hakkına asla sahip değildir. Öteki, bilimler gibi, sosyoloji de, hiçle bütün arasında bir şeyler yakalamaktadır. ***Praksis***'in bütününü yakaladığını iddia ederek, bütünsel bir bilim gibi ortaya çıkmaya hakkı yoktur sosyolojinin.

Henri LEFEBVRE

(Türkçesi : Selahattin HİLAV)

II

MARX'ın politika anlayışı

Marx, gerek yüceltmek, gerek alçaltmak amacıyla, çoğu kez, demokratik anlayış ve komünizm ile karıştırılan kaba eşitliği öğütlemiş değildir hiçbir zaman. Marx, görevlerin eşitsizliğini kabul etmekle beraber, yönetim, kumanda, örgütleme ve politika görevlerini birbirinden ayırmaktadır.

Birinciler, yani teknik görevler, kendiliklerinden ve zorunlu olarak ortaya çıkarlar. Her etkin grupta, ister istemez bir örgüt kurulur ve bu örgütün başına birtakım insanlar geçer. Gerek kendiliğinden, gerek seçimle başa geçen bu kimseler, en yetkili kimselerse, buna hiçbir diyecek yoktur. Bazı ilkel yada çok antik toplumlarda, en iyi savaşçı, önce savaş başkanı olduğu, sonra da topluluğa girdiği günlerde, bu kendiliğinden oluşan örgütlenme süreci, bu toplumların demokratik niteliğinden hiçbir şey kaybettirmiyordu. Sosyalist toplumlarda, yönetim görevlerinin en yetkili kimselere verilmesi, demokrasiye hiçbir zarar vermez; tam tersine, tek aşamasırası olarak, yetkiye bağlı, değişken aşama sırasını benimsemekle, demokrasiyi ***tamamlar.*** Düzenli ve ciddî bir seçim, akla, mantığa dayalı bir toplumda, her çeşit toplumsal (kollektif) eylemin yönetimi ellerine alabilecek yetiye sahip kimseleri ortaya çıkarmasını sağlayan doğal süreci bilinçli hale sokması gerekir.

Kötülük (yabancılaşma), bu doğal yada bilinçli süreçten değil, bu sürece eklenen aldatıcı öğeden doğmuştur

Yönetim görevleri (kumanda, örgütleme, idare, v.b. görevleri), karşıladıkları somut zorunluluklardan kopmuş, ayrı bir biçimde saptanmış, dolayısiyle de toplumun dışında ve üstünde yer almıştır. Bu görevler, birer politik görev niteliğini almışlardır.

Daha önce sözünü ettiğimiz bu saptama süreci, işbölümü tarihinde, beden ve kafa gücünün birbirinden ayrılması, özel mülkiyetin ve sınıfların oluşmasiyle aynı zamana raslar. Yönetim görevleri, bazı tarihsel koşullar altında, bireylerin yeteneklerine değil, toplumsal yapıdaki durumlarına, kişisel servetlerine bağlı olduğu için, babadan oğula geçer olmuşlardır. Yerli yerine oturan bu görevler, kast'ların ve egemen sınıfların mülkiyetine girmiştir. ***Devlet***, böyle kurulmuştur işte; politik görevler, öbür görevlerden ayrılmış, kendi başlarına saptanmıştır. Kast'lar yada egemen ekonomik sınıflar, bu görevleri ellerine geçirmişler yada geçirmeğe çalışmışlar, bu görevlere bağlı özel şan, şeref ve yararları ele geçirme yolunda amansız bir savaşa girişmişlerdir.

Peki, Devlet neyi temsil etmektedir? Yüzeysel bir tanımlama ve incelemeyle, bütünüyle toplumun bir belirtisi (tecellisi) gibi görünürse de, büyük bir yanılgıdır bu; yönetim görevleri, yalnız bazı koşullarda, politik görevleri doğururlar. Bu koşullar nelerdir?

Sınıflar birbirlerinden ayrıldığı ve karşı karşıya geldikleri zaman, hiç değilse görünürde, onların üstünde, yüksek bir iç gücün ortaya çıkması gerekir. Egemen sınıfın ezilen sınıfı daha da bunaltmasını ve onu ortadan kaldırmasını önlemek, dolayısiyle de kendi egemenliğinin özel koşullarını yoketmek, eziciler arasındaki bazı kimselerin aşırı davranışlarına karşı onları korumak, bireylerle gruplar (özellikle ezilen gruplar) arasındaki anlaşmazlıklarda yargıcılık etmek için, bir ***devlet gücü*** gereklidir. Bu güç, sosyal topluluk sınıflara ayrılmış olduğu için, toplumun üstünde yer almaktadır. Bu devlet gücü, toplumdan çıkmış olmakla beraber ondan üstün ***görünmektedir.*** Böyle görünmesi toplumun parçalanmış olmasındandır. Devlet, kendine yüce bir adaletin temsilcisi, tarafsız bir yargıcı, v.b. süsü verecektir kolayca. Gerçekte, belli bir toplumu dile getiren devlet, onu olduğu gibi dile getirir, yani, onun sınıf yapısını, dolayısiyle bir sınıfın egemenliğini dile getirip berkitir. Ezilenleri ve sömürülenleri korur göründüğü ve gerçekte onları birtakım aşırılıklara karşı koruduğu zaman bile, bir sınıf egemenliğinin koşullarını sürdürür.

Buna göre, politik devletin oluşumunda üç öğe vardır

1) ***Kendiliğinden öğe :*** yönetim görevlerinin ortaya çıkmasını sağlayan süreç;

2) ***Düşünsel öğe :*** Toplum farklılaştığı ve karmaşık hale geldiği zaman yönetim görevleri; toplumsal yapı üstünde, ihtiyaçlar, çıkarlar, karşılıklı yükümlülükler ve haklar, kısacası, toplumsal bütün üstüne belirli bir bilgiyi gerektirir. Bu bilgi, Marx'çılığa gelinceye kadar görgüsel bir bilgiydi. Kendiliğinden yönetim görevleri (yönetimin kendiliğinden doğan görevleri) bu bulanık ve belirsiz bilgi yoluyla idarî, adlî, v.b. görevler düzeyine yükselirler.

3) ***Aldatıcı öğe :*** Büyük önem taşır. Devlet gücü, bir ideolojinin duman perdesi altında, bağımsız ve tarafsız görünerek, belirli bir yönde işlemiştir hep. İdarî ve adlî görevler, egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda yerine getirilmekteydi. Toplumsal bütünün ihtiyaçları, yüksek bir tarafsızlık maskesi altında, sürekli olarak, hep bu yöne saptırılmakta, bu yöne göre yorumlanmaktaydı. (Örneğin, halkları baskı altında tutan ve sömüren krallar, «halkın babaları» sayılmakta ve çoğu zaman bu unvanı almaktaydılar.)

Şunu gözden kaçırmamak gerekir ki, yönetici sınıfın politika adamları, tarih boyunca, her zaman değilse bile, çoğu kez, ideolojilere inanmışlardır. Marx'çılık ise, ideolojik görünüşle politik yüzsüzlüğü birbirinden ayırmaktadır. Bu yüzsüzlüğün yollarını yöntemlerini ilk olarak açığa vuran Machiavelli olmuştur.

Hemen şunu da ekleyelim ki, Machiavelli'yi, politika alanında açıkseçiklik yaratan bir insan diye kabul etmek, Machiavelli'ciliğe katılma anlamına gelmez. Tam tersine, politik gerçeği açığa çıkarmak ve onu Machiavelli'cilik yerine koymak anlamına gelir.

Demek oluyor ki, politik devlet, her zaman için, sınıfların yapısını ve yönettiği toplumda bir sınıfın egemenliğini yansıtmıştır. Zaten politik devlet bir sınıfın egemenliğini dile getirmişse, o sınıf güçlükler ve engellerle karşı karşıya olduğu için getirmiştir. Bu demektir ki, devlet böylece ezilen sınıfın yada sınıfların diretmelerini, kimi zaman da bu yoldaki başarılarını yansıtmaktaydı. Kanların, kast'ların yada sınıfların çatışmasında kumar akçası gibi ortaya sürülen devlet'in tarihi, bu savaşların kaderini, uzlaşma ve zaferleri, olayları, değişiklikleri, iç ve dış savaşları özetlemektedir. Demek ki son derece karmaşık bir tarihtir bu. Bu tarihte, kurumlar etkin bireylerden, gerçek görevlerden, ideolojik yutturmacalardan yada gerçek bilgi taslaklarından ayrılmazlar. Bu tarih, diplomasi, hukuk, maliye, idare tarihidir, ama aynı zamanda ve özellikle de politik devletin tarihinde özetlenen karşılıklı güçlerin, yani sınıfların tarihidir de. Roma devletinin, roma hukukunun oluşumunu nasıl ele alabiliriz, Pleb'lerle Patricius'ların çatışmalarını,

kölelerin ayaklanmalarını incelemeden?

Özellikle ***demokratik Devlet***, her zaman sömürülen sınıfın ya da sınıfların direnişini yansıtır. Demokratik devlet, sınıflar arasında bir ***uzlaşmayı*** gerektirir. Bu demek değildir ki, modern demokraside egemen sınıf otomatik olarak ekonomik üstünlüğünü yitirir, ele geçirmiş olduğu görevleri kendiliğinden bırakır, ideolojik perdenin kalkmasına göz yumar. Hiç de değil. Demokratik devletin, diyalektik ve çelişik iki niteliği vardır. Sınıfları ve çatışmayı gerektiren demokratik devlet, bir yandan gerçek bir diktatörlüğün, yani egemen sınıf diktatörlüğünün fadesi olmuş, öte yandansa, ezilen sınıfların politik çıkar ve amaçlarını dile getirmek, işçilerin örgütlenmesine (sendika, kooperasyon v.b.) göz yummak zorunda kalmıştır. Demokratik uzlaşma, sınıf savaşını ortadan kaldırmaz, tam tersine, onu ***dile getirir***. Tarih bakımından başka türlü de olamazdı. Çünkü, derebeylerine karşı giriştiği savaşta burjuvazi, halka başvurmak ve öte yandan kendi ideolojisi dolayısiyle, inanç, düşünce, düşünceyi dile getirme, hattâ örgütlenme özgürlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştı. Halk eylemi, burjuvazinin yan çizgisini ve kuramlarını salt ideolojiye terketmeslni önledi sadece. Aslında bu eylem, burjuvazinin politik bakımdan yıldızının parladığı ve devrim yaptığı günlerde ileri sürdüğü düşüncelere —Marx'a göre haklı olarak— cephe almıştır.

Demokrasi tarihi, demokrasinin bu iki görünümünü göstermekte ve yalnız onunla açıklanabilmektedir. Demokratik kurumlar, bütün ülkelerde ve her ülkenin tarihinde, uzlaşmanın kısa süreli biçimini, yani ulusun içindeki (aynı zamanda uluslararası plandaki) güçlerin kısa süreli ilişkisini yansıtmışlardır.

Bundan çıkan sonuca göre, burjuva demokrasisi kararsız bir rejimdir. Bu demokrasi, iktidar için savaşan, bir sağ ve bir sol kanadın varlığını gerektirmektedir. Burjuva demokrasisi bir partiler rejimidir. Bütünü bakımından partiler, var olan sınıfları temsil etmektedirler: Toprak sahibi derebeyler —endüstriyel kapitalizm, finans kapitalizmi— orta sınıf, küçük burjuvazi, köylüler, işçi sınıfı. Şu da var ki, bu partl sınıflaması statik olarak düşünülemez. Politik olaylar, daha da karmaşıktırlar. Sınıflar arasında, gerçekliklerinden hiçbir şey yitirmeksizin, birtakım geçişler, aracı oluşumlar yer almaktadır. Bunlar, kendilerini dile getirmek için, birtakım insanlar, politik renk farkları, küçük partiler bulurlar. Büyük bunalımlar, birtakım gruplaşmalara yol açarlar. Büyük kapitalizm, son olarak ve özellikle, kendi koruyuculuğu altında, burjuvazinin bütün temsilcilerini toplamaya ve —birtakım diretmelere rağmen— feodal partileri, orta sınıf partilerini, küçük burjuvazlyi yada özellikle proletarya aristokrasisini bir araya getirmeye çalışırlar. Proleter partilerse, berl yandan, bütün halk sınıflarının (köylü, küçük burjuvazi v.b.) temsilcilerini biraraya getirecek bir odak noktası oluştururlar. Bunun sonucunda ortaya karmaşık, çalkantılı, gitgide kutuplaşan bir politik yaşam çıkar; Marx bunu politik eserlerinde özel olarak açıklamış ve incelemiştir.

MARX'ın 1875-1883 Martı arasında yaşadığı ev: Londra, Maitland Park Road, no 41.

Demek ki, burjuva demokrasisi, az çok hızla, ama zorunlu olarak bir değişim bunalımına yönelmektedir. Bu bunalımın biçimi, zamanı ve çıkar yolu iç ve dış olaylara, temsilci kişilere, onların akıllarına, ustalıklarına, büyüleyici etkilerine, aynı zamanda ve özellikle, kesin karar anında, güçler arasındaki ilişkiye bağlıdır.

Bunalım ya gerici bir biçimde çözümlenir; bu da bir monarşiye dönüşür yada daha sık olarak bir ***bonapartçılığa***. Marx bunu Napoléon III dolayısiyle incelemiştir. Bütün bu durumlarda söz konusu olan, halk yığınları, sınıfları ve proletarya üzerinde (örneğin faşizm gibi..) kurulan az çok sahici, az çok hoyrat ve bozulmuş bir diktatörlüktür. Yada bunalım, sosyalizm ve komünizme doğru bir sıçrayışla çözümlenir. Demokrasi belli bir biçimde yön değiştirir. Egemen sınıf, egemenliğini yitirir. Devlet artık, onun tarafsızlık maskesi altında gizlenmiş ve ideoloji bakımından perdelenmiş diktatörlüğünün organı olmaktan çıkar. Politik görünüşler ve aldatmalar (yanılsamalar) kalkar ortadan. Halk ve onun öncüsü olan proletarya, açıktan açığa kamu işlerini eline alır ve onları kendi çıkarları doğrultusunda yönetir. Artık büyük kapitalistlerin temsil etmez oldukları bu çıkarlar, ulusun çıkarları ile özdeş hale gelir. Demokrasinin sonu mu demektir bu? Hem evet, hem hayır. Bu, ***burjuva*** demokrasisinin, ideolojisinin, kapitalizmin doğrudan doğruya yada dolaylı hizmetinde olan partilerinin sonudur. Bu, «tepki»nin yoğunluğuna göre, bir sınıfın az çok hızlı ve hoyratça bir tasfiyesi; aynı zamanda ekonomik bir sistemin (kapitalizmin) ve belli politik bir devletin (bütün araçları, yüksek bürokrasisi, polis ve adalet sistemi v.b. ile) tasfiyesidir.

Ama aynı zamanda, kamu işlerinin az çok açık bir biçimde büyük çoğunlukça istenen yönde yönetimidir bu. Yeni bir vergileme (mali) sistemidir; demokratik yollardan denetlenen örgenlerin kurulmasıdır. Bu örgenler, üretim güçlerini geliştirmek, onları akla uygun bir biçimde örgütlemek (planlamak) için, endüstri, ticaret ve tarım alanlarındaki mübadelelerin kumanda çarkını (manivelasını) ellerine alırlar. Yeni bir devlet tipinin, sosyalist devlet tiplnin oluşumudur bu. Burada, her ulus, kendi gelenekleri-ne, deneylerine, yapısına, gerçek güçlerine ve karşılıklı etkilere göre, kendi formülünü bulup ortaya koymak zorundadır.

Demek oluyor ki, bu değişme demokrasinin gerçekleşmesidir.

Proletaryanın (burjuvazi üstündeki) diktatörlüğü burjuva demokrasisinin sonu demokrasinin gelişip serpilmesi - burjuva yada küçük burjuva demokratlarca verilen ama hiçbirl yerine getirilmeyen sözlerin gerçekleştirilmesi hep birbirlerine denk terimlerdir. Diktatörlük varsa eğer, bu, ekonomi ve sosyoloji biliminin diktatörlüğüdür. Bu diktatörlük, toplumsal bütünün, bir düzenleyicl olarak, özel girişimlerden rastgele doğan ve kapitallzmin kararsız dengesini niteleyen denetimsiz ve yasasız ortalamaların yerini almaktadır.

Az çok uzun süren ve sarsıntılarla dolu olan bu bunalım içinde, demokrasi, Marx'a göre, ***sosyalist*** demokrasiye dönüşür. Değişim süreci, tarihsel bir süreçtir ve tarihsel bir dönemi kapsar. Bu demektir kl, sosyalist demokrasinin hareket noktası (kapitalist burjuva demokrasisi) ile ulaşma noktasının (sosyalist demokrasi) ne olacağını düşünebilir insan. Ama aradaki süre belll bir şemaya sokulamaz önceden. Bu süreç, karşılıklı birçok etkiye, olaylara, insanlara, dünya ölçüsünde birtakım güç lllşkllerine bağlıdır. Büyük aşamalar ***zorunlu*** olmakla birlikte, girintili çıkıntılı, dolambaçlı (diyalektik) bir süreçtir bu.

Marx, bu en önemli nokta üzerinde kendi zamanında çok yaygın olan (belki bugün bile var olan) karışıklığı ortadan kaldırmıştır: ***Sosyalizm henüz komünizm değildir.***

Bu süreç bir devletin bir devlet makinesinin varlığını gerektirir. Bu devlet de, bu bürokrasinin, bir baskı aracının, bir adalet mekanizmasının varlığını gerektirlr. Devletin anlamı ve yönü değişmiş olmakla birlikte, bütün bir toplum gibi, geçip gitmiş dönemlerin kalıntılarını ve uzantılarını sürükler ardından. Daha önceki egemen sınıfın etkisi, dolayısiyle ona karşı açılan savaş devam eder Ayrılıklar sürüp gider (kafa ve kol e-

meği, köylülük ve işçilik v.b.).

Politik açıdan ***komünizm***, bu yaşayan kalıntıların, uzantıların tasfiyesi olarak tanımlanır. Marx'çı düşüncenin bu belitini (aksiyomu) bilmeyen çoğu kimse için, ***«komünist Devlet» deyiminin anlamsız olduğunu*** söylemek ve bunu tekrarlamak gerekir. Gerçekte, komünizm, devletin ortadan kaldırılması ve aşılmasıyla nitelenmektedir.

Sosyalist dönem süresince yani komünizme geçiş süresince, Devlet yavaş yavaş değişmektedir. Politik görev, nasıl ortaya çıktıysa öylece ortadan kaybolmaktadır. Yönetim görevleri her toplumda zorunlu ve kendiliğinden olan görevler ikinci plana geçerler yeniden. Her ulusal çerçeve içinde özel koşulları belirlemesi gereken seçim sistemi, en yeterli kişilerin (bu görevler için) ortaya çıkmasını ve oluşmasını sağlar.

Bu kişileri sağlamak, top'umun çarklarını ve tekniklerini kavramak, halk yığınlarından beklenen bir görev olur. İşte o zaman devlet, devlet olarak ortadan kalkar; yozlaştığı için değil, toplumu (en yetkili bireylerin kişiliğinde) bütünüyle örgütleme görevlerinin gerektirdiği bilinç ve bilgi düzeyine yükselttikten sonra, politik görevin ortadan kalkmasıyla kendi kendini toplum içinde erittiği için.

Devletin bu yoldan ortadan kalkışı, komünist toplumu müjdeler. Dolayısiyle de şunları gerektirir:

1) Sınıfların ve yaşayan kalıntılarının tümüyle ortadan kalkmasını;

2) Üretim güçlerinin olağanüstü gelişmesini (bolluk çağı teknik bakımdan XX. yüzyılda çoktan olasılık kazanmıştır);

3) İşbölümünün aşılarak alt (maddesel) ve üst (düşünsel) çalışmalara ulaşılmasını;

4) Özgür bir toplumda, özgür insanın sere serpe gelişmesini. Böyle bir toplumda bireysel ile toplumsal birbirine karşıt değildir artık. Çünkü, birey toplumda kendi gelişmesinin tüm koşullarını bulmaktadır. Öyle ki, herkesin doğal ve kendiliğinden yetileri akla ve bilince uygun olarak (kelimenin en derin anlamında) kültüre kavuşmaktadır.

Daha önce taslak halinde incelediğimiz tarihsel dönemlere ve sosyolojik biçimlere şunları eklemek gerekir:

a) Gelişiminin, olgunlaşmasının ve değişiminin az çok ileri bir aşamasında ***demokrasi***'yi;

b) Bir başka biçime doğru bir geçiş olan ***sosyalizm***'i;

c) ***komünizm***'i.

Bu biçimlerin incelenmesi ***politika*** alanına girer. Çünkü, tarihin öyle bir anına varmış bulunuyoruz ki, bu değişmeler artık ağır basmakta ve etkin olmaktadırlar.

Bu değişmeler, birer alınyazısı değil, birer zorunluluklurlar. Tıpkı, süregen bir hastalıktan ölmedikçe, canlı bir varlığın gelişip olgunlaşmasındaki zorunluluk gibi. Buradaki zorunluluk, bir oluşum zorunluluğudur. Yani, olanakları gerçekleştirmek için gerekli olan eylemle birlikte, birtakım gerçek koşulların varlığını gerektirir. Bu, zorunluluğun mekanik değil, diyalektik bir eylemidir. Bugünkü dünyanın çelişkileri ve sorunları ortada olduğuna göre, yalnız bir tek çözüm yolu vardı. Bu yönde gelişmek. Ama, sorunların gerçekten çözümlenmesi «kaçınılmaz» değildir.

Marx, komünizmin «bir dünya cenneti» olacağını söylemiş değildir hiç bir zaman. İleride olacakları söylemekten kaçınmıştır. Komünizm, henüz hiç hiçbir fikrimiz olmayan bir hayat tarzını yada uslubunu gerektirmektedir. Komünist çağ koşullara göre, yani doğaya ve maddesel koşullara, insan özgürlüğünün önceden kestirilemeyen aşamasına göre bir hayat uslubu yaratacaktır. İnsanın doğa üstündeki gelişmiş gücü olan komünizm, bu koşullar karşısında çok büyük bir insan özgürlüğünü gerektirmektedir.

Bu diyalektikten, ileride olacakları haber vermek yolunda hiç bir öneri çıkarılamaz ki, zamansız olmasın. Komünist toplum, hayat, aşk, sanat, v.b., sorunlarını nasıl çözümleyebilir, bilemeyiz. Her sorun, her çözüm, tarihsel oluşum içinde, belli bir anda, —***kendi anında***— gelir. Marx'çılık, ütopyacılığı hesaba katmaz.

Marx, komünizm, İnsanlık tarihinin son dönemi olacaktır diye bir şey söylememiştir hiçbir zaman. Tam tersine, sonradan olacaklar üstüne, hiç bir şey söyleyemeyiz, demiştir.

Yukarıda söylediklerimizden şu sonuç çıkıyor açık olarak: Bugün dünyada ***hiçbir komünist toplum yoktur*** (Marx'ın bu kelimeye verdiği kesin anlamıyla).

Geçmişteki ekonomik ve sosyal oluşumların incelenmesini biryana bırakıp eylemin görüngelerini (yani sorunlarını) ele alırsak görürüz ki, Marx'çılık, aklı, bilgiyi, bilimsel alanı elden bırakmamaktadır.

Bu iki görüş, bilgi ve eylem görüşü, birbirinden diyalektik değil, statik (durağan) bir öğreti açısından ayrılmaktadırlar sadece.

Geçmişin ekonomik ve toplumsal oluşumlarının incelenmesi, tarihsel oluşumunun incelenmesidir zaten. Marx'çı diyalektik, öngörülerini, parolalarını, değerlendirmeleri yine de bu incelemeden çıkarmaktadır.

Diyalektik bakımdan, olabilir ne olmuş bitmişten ayrılabilir, ne değerler gerçek'ten, ne de hukuk olgudan. Oluş, bu çeşitli görünümleri kapsar; «olabilir», gerçekliğin köklü eğiliminden başka bir şey değildir.

Dolayısiyle, Marx'çı politika, bilgi üzerine kurulu bir politikadır. Eylem direktifleri, durumların incelenmesine dayanır. Direktiflerin değişmesi, değişken olan durumların değiştiği anlamına gelir.

Demek oluyor ki, burada son olarak söz konusu olan, bir politika bilimidir: Burjuva düşüncesinin, kimi zaman önseziyle duyduğu, ama ideolojik doğrulamalar ve yanılgılar içinde karman çorman hale sokarak hiç bir zaman ulaşamadığı politik bir bilim.

Politika bilimi demek, aynı zamanda «bilimsel politika» demektir, yani akla dayalı bir yöntem —diyalektik yöntem— üzerine kurulu bilimsel bir politika diyalektik yöntem.

Bu kısa açıklama sonunda ve yeni bir açıdan —somut ve pratik olarak— başlangıca, yani ***yöntem***'e dönmüş oluyoruz yeniden.

Henri LEFEBVRE

(Türkçesi : Vedat GÜNYOL

MARX'ın ekonomi anlayışı

1. *1844 Yılında Marx'ın Öğretisi*

«Genç-Hegelci»lerle birlikte Prusya kralını sosyal reformlar gerçekleştirme zorunluğuna inandırabileceğini umduğu ilk dönemde Marx, kendini Hegel'in bir tilmizi olarak görmüştü bir süre.

Ama bu umudu yıkılınca da, kendisini çıkışı olmayan bir yola sürüklemekle suçladığı Hegel'in felsefesinin bir eleştirisine girişmişti.

Bu araştırmasında özellikle, 1839 yılında beri Ludwig Feuerbach tarafından yayınlanan incelemelerden yararlanıyordu.

Hegel'in doğanın gerçekliğini temelden tanımadığını ileri süren Feuerbach, şöyle yazıyordu:

Fenomenoloji ve Mantık, bir savı kanıtsama ile başlarlar... çünkü her ikisi de düşünceden - başka - bir - şey olan'la değil, kendinden başka şey haline girmiş olan düşünce ile başlamaktadır; bu da ilkin, hasmı üzerindeki zaferinin kesin bilgisini verir düşünceye... Felsefe, hakikati ve bütünlüğü içinde tasarlanıp kavrandığı şekliyle gerçeğin bilimidir. Ama bu gerçek, doğanın içine yerleştirilmiş durumdadır. En derin gizemler, öbür dünyalarda düşleyerek gezinen spekülatif anlayışının küçümsediği en basit doğal nesnelerde bulunmaktadır. Biricik kurtuluş kaynağı, doğaya dönüştür.

Demek ki Feuerbach, kendini «maddeci» ilân etmekte; ve bu temel üzerinde, «hümanist» bir toplumsal öğreti kurma çabasına girişmektedir. İnsan, diyordu bu düşünür, yolunu kesen ve kendisini «yabancılaşma»ya sürükleyen bütün kuruntulardan, bu arada özellikle din kuruntusundan kurtulmak zorundadır. Birey, bir tek doğal türün, insan türünün temsilcisi olarak varolduğunu ancak o vakit anlayabilecek; ve topluluğun hayatıyle bütünleşerek mutluluğu bulacaktır.

Düşünürün kendisi özel mülkiyete hiç bir zaman saldırmamış olduğu halde, bu «hümanizm» ile komünist öğreti arasında büyük bir ara yoktu. Nitekim Marx'ın dostlarından biri, Moses Hess, daha başlangıçta, kendi komünist inançlarını doğrulamak amacıyle Feuerbach'ın öğretisinden yararlanma yoluna gidecektir.

Şöyle yazacaktır Hess:

İnsanın «yabancılaşma»sı, sadece di-

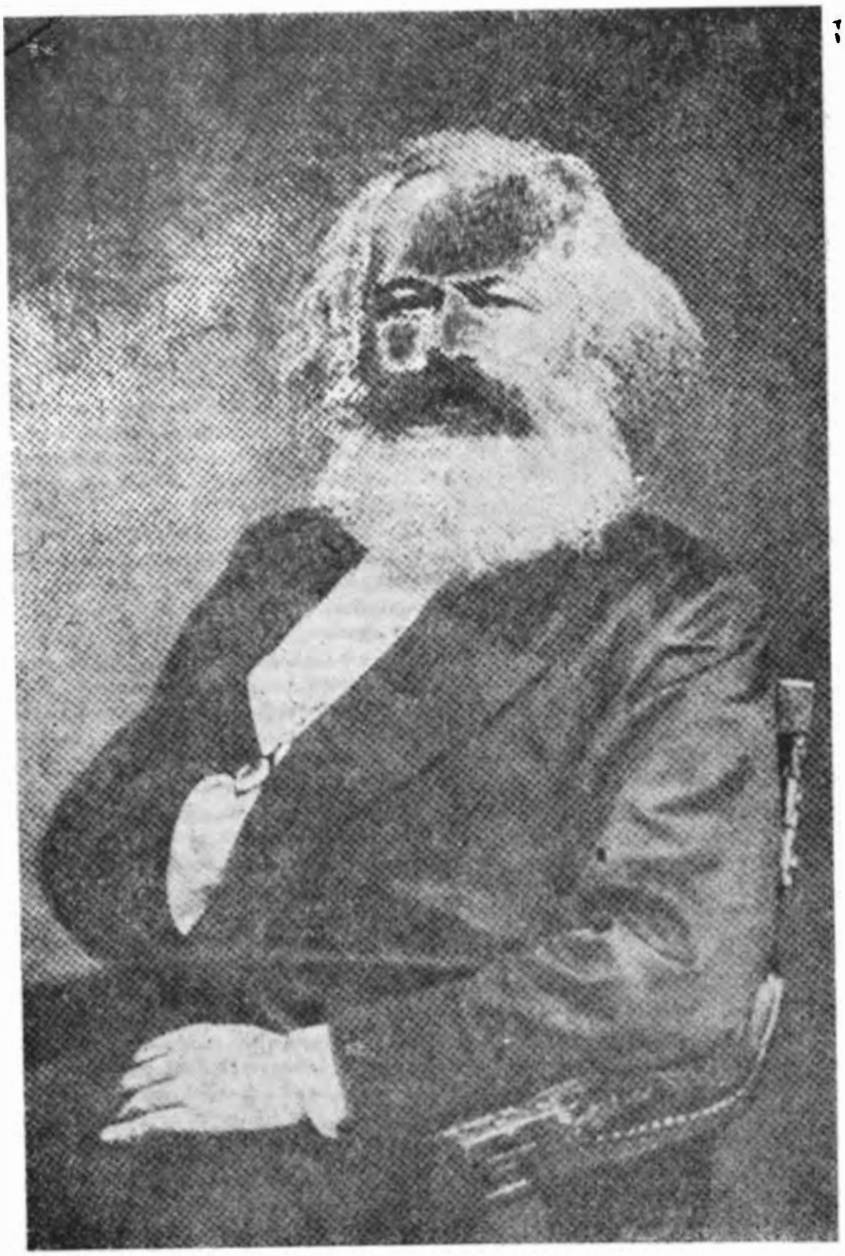

MARX'ın son fotoğraflarından biri.

nin ortadan kalkmasıyla değil, aynı zamanda özel mülkiyetin ve Devletin de ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşecektir.

Bununla birlikte Hess, zor kullanımına dayanan bir devrimi kabul etmemektedir. Oysa Marx, 1844 yılından itibaren, toplumu dönüşüme uğratmak için bir güce ihtiyaç bulunduğunu söylüyor ve bu güzün ezilen işçiler arasından çıkacağını belirtiyordu. Demek ki Marx, bu konuda Babeuf'ün ve tilmizlerinin fikirleriyle buluşuyor. Bu tilmizler arasında, Fransız devrimcileri Barbès ile Blanqui'yi, bir süredir Batı Avrupa'da bulunan Rus devrimcisi Bakunin'i, ve en son olarak da, Fransa'ya, İsviçre'ye, Almanya'ya göç ederek yurt dışında «Adaletliler Birliği» adlı bir gizli örgüt kurmuş olan Alman İşçilerinin liderı terzi Weitling'i saymamız gerekiyor.

1842 yılında İsviçre'de yayınladığı *Uyumun ve hürriyetin garantileri* başlıklı eserinde Weitling, burjuva toplumu yıkarak onun yerine bir komünist toplum kurmağa çağırmaktaydı işçi sınıfını. Marx bu kitabı çok övmüştü, ama zayıf yanlarını bilmezlikten de gelemezdi elbette.

Weitling bu eserinde, herkesin, bütün herşeyin ve özellikle de kadınların ortaklaşa kullanımı sayesinde tüm arzularını doyurabileceği bir toplum düzeni önermekteydi. Nitekim Marx, ***Ekonomi politik ve felsefe*** defterlerinde, bireyin kaba keyif arzusunun dile gelişinden başka bir şey olmadığını söylediği bu «adî komünizm» anlayışına hücum ediyor. Ediyor ama eğitim görmüş ince zevkli filozofun görüş açısıyle çoğu zaman cahil ve kaba saba İşçilerin görüş açısı arasındaki bütün farka rağmen Marx, toplumsal dönüşümün bu işçilerin eyleminden doğması gerektiğini ve bu işçilerin temsil ettiği güç sayesinde gerçekleşeceğini ileri sürüyor.

Sosyalist düşünceyi baştan sona yenileyecek olan bu tezde, Hegelci tarih teorisinin etkisi bugün rahatça görülmektedir. Ama o çağda Marx, büyük Alman filozofuna borçlu olduğu şeylerden çok kendisini ondan ayıran noktaları açığa çıkarmağa yönelmiş bulunmaktadır.

Hegel'in felsefesini reddediyor Marx, çünkü bu felsefe, diyor, toplum sorununa gerçek bir çözüm getirmemekte.

Nitekim ***Tinin fenomenolojisi***'nde Hegel, toplumsal devrimlerin, zorunlu şeyler olmakla birlikte, «yetkin» bir toplumun doğuşuna yolaçamayacaklarını ileri sürüyordu. Bunlar, diyordu, kusursuz bir toplumun gerçekleşmesini sağlamış olsalar, tarih ortadan kalkar; çünkü artık çözüm bekleyen toplumsal sorun kalmayacaktır ortada. Ve Fransız devrimini izleyen dönemi örnek gösterip, insanların yetkin hürriyete erdiklerini sandıkları bir devrim döneminin hemen ardından daima ve zorunlu olarak, bir tek güçlü adamın iktidarı ele alıp topluma yeni bir yapıyı zorla kabul ettirdiği bir dönem geldiğini söylüyordu filozof.

Hegel'e göre, eski yapıların ortadan kalkışından sonra gelen bu toplumsal yenilden yapılanma zorunluğu, ilerlemeyi dışlamaz. Yeni biçimler eski biçimlerden üstündür çünkü; ve insanlık, hürriyete yaklaşmaktadır. Ama 'gene Hegel'e göre, insanların kusursuz biçimde hür olacağı, yani toplumsal töre ve yasalara boyun eğerken aslında sadece kendi kendilerine boyun eğdiklerinin ***dolayımsız şekilde*** bilincinde olacakları bir toplum hayal etmek boşunadır. Olanakdışıdır böyle bir toplum; kendi kendine dönebilmek için, yabancılaşmak (başkalaşmak) zorundadır çünkü tin. Toplumsal kurumlar, kendi kendilerinde daima yabancılaştırıcı olacaklardır; ve daima, toplumdakl İşlevinin bilincine ermek ve böylece hür olabilmek için, sürekli çaba göstermesi gerekecektir bireyin. Kurumların ilerlemesi, bilinçlenmeğe yönelmiş zorunlu çabayı kaldırmaz ortadan; sadece bu çabayı, önce bireylerin çoğunluğu, sonra da tümü için olanaklı kılabilir.

Siyasal eylem ve «yetkin toplum» konularında alınan bu tavır, Hegel'in ***Fenomenoloji***'de sanat, din ve felsefeyl, gerçeklikle uzlaşmak isteyip de bu uzlaşmayı eylemde bulamamış olan kişiye daha şimdiden sunulmuş tini gerçekleştirme kipleri olarak önerişini ni de açıklar.

Düşünür, bununla, felsefenin eylemden üstün olduğunu ve onun yerini doldurduğunu mu söylemek istemişti acaba? Böyle bir

şey iddia etmek güçtür şüphesiz. Ama eyleme susamış olan genç Marx, Hocanın eserini bu şekilde yorumluyor. Toplumsal kötülüğün bilincine varanlara bir kaçamak yol sunmakla suçluyor onu. Feurbach'ın da eleştirisinden yararlanarak, Hegel'in sadece insanın «iç hayat»ına ilgi duyduğunu, insanın gerçek tarihsel yaşamını bir kenara bıraktığını ileri sürüyor (ki bu, hiç şüphe yok doğru değildir).

Ama Hegel'in bu görüşüne karşıçıkıldığı vakit, insan yabancılaşmasının tamamıyle ortadan kalkabileceğini ve yetkin toplumun zorunlu biçimde gerçekleşeceğini göstermek gerekmektedir. Marx'ın, ekonomi politiğin derslerinden yararlanarak yapmağa çabaladığı da budur Özel mülkiyetin köklü bir eleştirisini ortaya koymak istemektedir düşünürümüz; ve bu eleştirinin sonucu, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması zorunluğu olacaktır

Hukuk felsefesi adlı eserinde Hegel, Fichte'nin ardından, bireyin, ona hürriyetini eyleme geçirebileceği bir «dış alan» vererek, varoluşunu sağlayan kurum diye tanımlamıştı mülkiyeti. Kendisinin olan dış şeyleri kullanabildiği ölçüde «birisi» («bir varlık») olur birey, diyordu. Hegel'e göre burada, zihnin (yada, tin'in) bir nesnelleşmesi yada yabancılaşması süreci vardı; ve daima zorunlu kalacaktı bu süreç. Hiç şüphesiz ki, diye düşünüyordu, kendi kendinde özel mülkiyet insanlar arasında çelişkilere ve karşıtlıklara götürmektedir; ama «sivil toplum» ve Devlet çerçevesi içinde bu karşıtlıkların üstesinden gelinebilir.

Oysa Marx, bir yandan nesnelerin değerinin bu nesnelerin üretimi için zorunlu emekten meydana geldiğini, öte yandan da emekçilerin hiç bir zaman geçimlerini sağlamak için zorunlu olandan daha fazlasını tüketmediklerini öğrenmiş bulunuyordu ekonomi bilginlerinden. Ve bu çözümlemelerden, «Rikardocu» sosyalistlerden çok daha köklü sonuçlar çıkarıyordu Ekonomi politiğin, özel mülkiyetin ortadan yok edilmesi zorunluğunu ispatladığını ileri sürüyordu Marx.

Nitekim ekonomi politik, diyordu, nesnelerin değerinin emeğe bağlı olduğunu göstermekle, mülkiyetin «öz»ünün emekte bulunduğunu göstermiş olmaktadır. Bir nesneye sahip olmakla özünler duruma girdiğimiz, kendimize mal ettiğimiz şey, emekti aslında.

Ama aynı zamanda görüyoruz ki emekçi, kendi emeğinin ürününü kendisi kullanamamakta. Açlıktan ölmemek için ucu ucuna zorunlu olanı alıyor sadece emekçi. Bu da demektir ki özel mülkiyet, insan varlığının gerçekleşmesini değil, tam tersine yıkımını, «yabancılaşma»sını getirmektedir.

Şöyle yazıyor Marx bu konuda

Bu yabancılaşma, bir yanda ihtiyaçlar ve bunları doyurma araçları gittikçe incelirken, karşı yanda bu incelişin hayvanlara özgü bir alıklaşma yaratmasında, tam ve kaskaba bir soyut ihtiyaç basitliği doğurmasında belirginleşmektedir... Açık hava ihtiyacı bile bir ihtiyaç olmaktan çıkıyor artık işçi için; insanoğlu yeniden mağaralarda oturmağa başlıyor; ama şimdi bu mağaralar, uygarlığın veba taşıyan iğrenç soluğuyle zehirlenmiş durumda; ve işçi bu mağaralarda eğreti oturuyor... Yemek ihtiyacından başka bir şey bilmiyor artık İrlandalı; üstelik de en kötü cinsten patates yiyor. Ve İngiltere ile Fransa'nın, bugün her sanayi dalında bir küçük İrlanda'ları var.

Ama Marx'ın gözünde insanın yabancılaşması, sadece emekçilerin içinde bulunduğu kara yoksullukla belirginleşmekte. Daha önce Rousseau, Fichte ve Hegel tarafından da işlenmiş olan bir temayı geliştirerek, paraya tapma sonucunda kapitalistin de yabancılaştığını, insandışılaştığını açıklıyor düşünürümüz.

Şöyle yazıyor

Özel mülkiyet bizleri öylesine ahmak ve etkinsiz kılmış bulunmaktadır ki, bugün bir nesneye ancak bizim için sermaye şeklinde varolduğu yada onu hemen iyeliğimiz altına alabildiğimiz, yiyebildiğimiz, içebildiğimiz, giyebildiğimiz, tek kelimeyle, o nesneyi tüketebildiğimiz takdirde bizim diyoruz... Tüm fizik ve entellektüel duyuların yerini bunların yabancılaşmış basit şekli olan sahiplik duyusu almış bugün.

Hegel'e karşı, özel mülkiyetin hiç bir şekilde hürriyetin gerçekleşmesinin sürekli bir koşulu, insanın zorunlu bir nesnelleşmesi olarak göz önüne alınamayacağını da göstermiş olduğu düşüncesindedir Karl Marx. Düşünürümüze göre özel mülkiyet, ta kökünde, insanların insandışılaşmasının nedenidir. Bu insanlıktan çıkma, insandışılaşma, İnsanlığını yitirme olayını, yabancılaşma diye adlandırıyor Marx. Ama bu sözcüğe Feuerbach'ın verdiği anlamı veriyor Saptırıcı, katlanılmaz, nesnelerin doğasına aykırı bir konum olarak göz önüne alıyor yabancılaşmayı.

Kaldı ki Marx'a göre, bu yabancılaşmadan doğan çatışmaların Devletin işe elatmasıyle çözümi bulabileceğini hayal etmek de boşunadır. Çünkü Devletin kendisi, bu yabancılaşmanın bir ürününden başka bir şey değildir.

Marx'ın Hegel'e karşıçıktığı bellibaşlı noktalardan biri de budur Mal sahipleri tarafından kendi ayrıcalıklarını savunmak için kurulmuş bir örgütlü güç diye görüyor Marx sadece Devleti. Ve Hegel'i, Devleti, içinde yurttaşların kendilerini aynı insan topluluğunun üyeleri olarak tanıyıp kabul ettiği bir tinsel gerçeklik diye sunduğu için, okurlarını aldatmış olmakla suçluyor.

Sonuç kendiliğinden ortaya çıkıyor bu durumda Özel mülkiyeti ve Devletl, komünistlerin istediği ve kendi kendileriyle tutarlı oldukları takdirde Proudhon gibi sosyalistlerin de istemeleri gerektiği gibi, ortadan kaldırıp yok etmek zorunludur. Burada Marx, bir noktayı özellikle belirtmektedir: Kendi kendinde göz önüne alındığında komünizm, geçmiş tarihin zorunlu biçimde olumsuzlanışından başka bir şey değildir; yani «bu haliyle, insanın gelişmesinin ereği olamaz» komünizm. «İnsanın doğa ile uzlaşması»na, barışmasına götüren yolu açmaktır komünizmin tarihsel görevi ; bu da «olumlu hümanizm»i meydana getirecektir. İnsanlığın gelecekteki bu halinin ne ve nasıl olacağını söylemek olanağı yoktur elimizde; ve işte bunun içindir ki komünist yazarların bu konudaki planları ve önerileri yersiz ve yararsızdır. «Tarihin bilmecesinin gizemi» ancak komünist devrim gerçekleştirilip aşıldığı vakit ortaya çıkacak, «bu bilmecenin neye dayandığı» ancak o vakit anlaşılacaktır.

Peki ama bu devrim hangi yoldan, nasıl gerçekleşecektir? Marx, gerçi filozofun basit bir idealistten ibaret olmadığını kabul etme durumuna düşmemek için Hegel'in adını anmıyor ama Hocası ile fikir birliği içinde bu konuda Derinlemesine bir toplumsal dönüşümün kuvvete ve zora başvurmayı gerekli kıldığını ileri sürüyor.

Şöyle yazıyor

Eleştiri silâhının, silâhların eleştirisinin yerini tutamayacağı apaçıktır; maddesel güç, ancak maddesel güçle devrilebilir; ama teori de, yığınlar tarafından benimsenir benimsenmez, maddesel bir güç haline gelir...

Biraz ilerde de ekliyor :

Edilgin bir öğeye, maddesel bir temele ihtiyacı vardır devrimlerin. Teori, bir halkın içinde, ancak o halkın ihtiyaçlarının gerçekleşme aracı olduğu ölçüde yerleşecektir... Sadece düşüncenin gerçek olmağa çabalaması yetmez; gerçekliğin de düşünceyi istemesi ve araması gerekir.

Toplumu değiştirebilecek olan bu maddesel güç nerede bulunacaktır? Proletaryada, diye cevap veriyor Marx.

Ve düşüncesini şöyle açıklıyor :

Nerededir Almanya için olumlu çıkış yolu, kurtuluş olanağı? İşte cevabımız. Köklü bağlarla yepyeni bir sınıf oluşturmak gerekir. Öyle bir sınıf ki burjuva toplumunun içinde oluşsun ama burjuva toplumunun bir sınıfı olmasın. Öyle bir sınıf ki bütün sınıfların dağılıp ortadan kalkışı anlamına gelsin. Öyle bir sınıf ki evrensel ıstıraplarıyle bir evrensel karakter taşısın; ve kendisine özel bir haksızlık değil, evrensel anlamında haksızlık yapılmış olduğu için, özel hak istemesin. Öyle bir sınıf ki tarihsel bir ünvana bağlayamasın kendini, sadece insan olma sıfatına bağlasın. Öyle bir sınıf ki Alman siyasal sisteminin sonuçlarıyle tikel bir karşıtlık halinde değil, bir sistemin tüm varsayımlarıyle genel karşıtlık halinde olsun. Ve nihayet öyle bir sınıf ki toplumun tüm öbür sınıf ve tabakalarından kurtulmakazın ve dolayısıyle onları da tümüyle kurtarmakazın kurtaramasın kendini; tek kelimeyle öyle bir sınıf ki insan varlığının tam yitimi olsun ve dolayısıyle de kendi kendini, insan varlığını yeni baştan tam olarak kazanmak şartıyle yeniden fethedebilsin. Ti-

kel sınıflar halinde toplumun çözülüp ortadan kalkışı, proletaryadır.

Şöyle devam ediyor Marx :

Proletarya Almanya'da dört bucakta gelişmeğe başlayan sanayi hareketi sayesinde oluşmaktadır...

Ve şöyle bağlıyor düşüncesini :

Felsefe nasıl proletaryada maddesel silâhlarını buluyorsa, proletarya da felsefede kendi entellektüel silâhlarını buluyor. Ve düşüncenin kavılcımı bu çocuksu halk alanının içine işlediği an, Almanlar kurtulacak ve insan olacaklardır.

Marx'ın işçilerde zaman zaman raslanan «adî komünizm» anlayışına şiddetle karşıçıktığını belirtmiştik. Ama aynı Marx, işçilerdeki bazan «kaba kaçan» isteklerin gerçek bir kardeşliğe duyulan temel ihtiyacı dile getirdiğini sezip açıklamasını da bilmiştir. Ve hiç şüphesiz ki düşünürümüzün özdeğerlerinden biridir bu.

Bakın, bu konuda neler yazıyor :

Komünist işçiler bir araya gelip toplandıklarında, ilk amaçları öğreti ve propagandadır. Ama böylece yepyeni bir ihtiyacı, toplumsal yaşama ihtiyacını da benimseyip kendilerine mal ederler aynı zamanda ; böylelikle de araç, erek haline gelir. Bu büyük hareketi en parlak sonuçlarıyle, sosyalist Fransız işçilerinin toplantılarında görebilirsiniz : Tütün ve içki içip yemek yemek, bu toplantılarda, insanların birleşmeğe, duyuşmağa götüren araçlar olarak belirir sadece. Toplum hayatının ereği olan bir araya gelip söyleşmek, onlara yetmektedir... Onlarda insanlar arası kardeşlik, basit bir formül değil, hakikatin ta kendisidir; ve emekle sertleşmiş olan bu yüzlerde, insan doğasının soyluluğu ışıldar.

Proletarya aracılığıyle toplumsal devrim öğretisi böylece kurulmuş ve dünyaya sunulmuş bulunmaktadır. Bu öğretiyi Marx, sürekli biçimde Hegel'in öğretisine karşıt tutuyor. Ama filozofun eserinden çok şey aldığı apaçık ortadadır. Marx'ın öğretisinin büyük yeniliği, sadece genel bir devrimler teorisi meydana getirmekle kalmayıp (ki bu, Hegel tarafından zaten yapılmış bulunmaktaydı), Hegel'in hiç bir zaman düşünmemiş olduğu biçimde, dünyanın o anki durumundan yeni bir devriminin zorunlu olduğu sonucunu çıkarmasında ve bu devrimi hangi toplumsal sınıfın gerçekleştireceğini apaçık göstermesindedir.

2. 1845 ve 1848 Yılları Arasında Karl Marx'ın Hayatı ve Düşüncesi Tarihsel Maddecilik

Marx'ın Paris'teki etkinliklerinin ve yazılarının uyandırdığı yankının Prusya hükümetini nasıl telâşa düşürdüğünü görmüştük. Nitekim söz konusu hükümet 1845 yılında Fransız hükümetinden Marx'ın yurt dışına çıkarılmasını isteyecek ve bu istek olumlu karşılanacaktır. Bunun üzerine Marx, Brüksel'e sığınmış; ama Belçika hükümetine, hiç bir siyasal eser yayınlayamayacağına söz vermek zorunda kalmıştır. Dolayısıyle de düşünür, arkadaşı Engels'le ortaklaşa bir felsefe eseri yazmağa koyulacaktır. ***Alman ideolojisi*** başlığını taşıyan ve editör yokluğundan o zaman yayınlanamayan bu kitap ancak 1932 yılında gün yüzüne çıkacaktır. Kitabın büyük önemi ise, sonradan «tarihsel maddecilik» diye anılacak olan görüşü ilk kez açık şekilde dile getirmesindedir.

Aynı zamanda da fikirlerini, sürekli temasta bulunduğu işçi toplulukları arasında yayma çabası içindedir Marx. Bu toplulukların en önemlisi, Weitling'in kurmuş olduğu Adaletliler Birliği'dir.

Birliğin Londra'daki üyeleri o çağda, yasal yoldan, bir Alman İşçileri Derneği kurmuş bulunuyorlardı. 500 kadar üyesi vardı bu derneğin. Weitleng'in fikirlerinden kopacak kadar uzaklaşmış olan bu işçiler, kültürün etki ve önemine inanmışlardı; ve her

Karlsbad'da MARX'ın tedavi olduğu Germania oteli.

akşam derneğin lokalinde İngilizce, coğrafya, tarih, resim, fizik, şan, dans ve nihayet komünist politika kursları düzenliyorlardı.

İşte bu dernekle ilişki helinde olan Marx, dernek için «İrtibat komiteleri» kurmağa girişecektir. Merkezi Brüksel'de bulunan bu komitelerin görevi, çeşitli komünist ve sosyalist topluluklar arasında mektuplaşma yoluyle geniş bir tartışma ortamı yaratmak olacaktır. Proudhon'a merkezin Paris temsilciliğini sunmuştur Marx, ama Proudhon reddetmiştir. Nitekim Weitling de katılmayacaktır komitelerin bu etkinliğine : Entellektüellerin kendisini yaya bırakmasından çekinmektedir.

Gerçekten de, 30 Mart 1846 günü Brüksel'de yaptıkları bir konuşma sırasında Marx, Weitling'in görüşlerini şiddetle eleştirmeğe girişmiş; ve bu arada, «cehaletin hiç kimseye hiç bir zaman yarar sağlamadığı» hakkında bir cümle söylemekten de kaçınmamıştır. İki adam arasındaki kopuş böylece kesinleşmiştir.

1846 yılının sonbaharında Birliğin Merkez Komitesi yenilenmiş bulunmaktadır Yöneitm Londralılara geçmiştir artık. Bunun üzerine Marx da Birliğe üye olacak (Mart 1847) ve çok geçmeden Adaletliler Birliği, «Komünistler Birliği» adını alacaktır. Birliğin eski parolası olan «Tüm insanlar kardeştir.» sözü de «Tüm ülkelerin proleterleri, birleşiniz!» sözüne bırakacaktır yerini.

En gözde sosyalist yazarların ve arada özellikle Proudhon'un görüşlerine, gittikçe daha bir şiddetle karşıçıkmaktadır Marx 1847 yılının Temmuzunda Fransızca olarak kaleme alıp yayınladığı ***Felsefenin sefaleti***, Proudhon'un ***Ekonomik çelişkiler sistemi yada Sefaletin felsefesi*** başlıklı eserine bir çeşit «reddiye» niteliğindedir.

Yeni doktrincinin komünist çevrelerdeki etkisi ve önemi hızla büyümüştür. Sürekli bir ziyaret yeridir evi. Çok geçmeden Londra'ya yaptığı bir gezi sırasında bir komünist toplantısında söz alacak ve devrimin kapıyı çaldığını ilân edecektir. Bunun üzerine Birlik, Marx ve Engels'i bir program yazmakla görevlendirmiştir: Ve ünlü ***Komünist manifestosu***, 1848 yılının Ocak ayında Londra'ya (Almanca olarak) böylece yayınlanacaktır. Aynı yılın Şubatında ise Paris'te devrim patlayacak; ve ***Manifesto***'nun Fransızca çevirisi, gene aynı yılın Mayıs ayında yayınlanmış olacaktır.

Böylece sona eren bu dönem boyunca Marx'ın düşüncesinde önemli değişiklikler ve dönüşümler meydana gelmiş bulunmaktadır: Komünizme katılışını, bugün genellikle «tarihsel maddecilik» diye anılan bir tarih teorisiyle temellendirme çabasındadır artık düşünürümüz.

Marx'ın daha önce benimsemiş olduğu komünizm anlayışı, tarihe görecel olarak küçük bir yer ayıran bir «mülkiyet dolayısıyle yabancılaşma» teorisi üzerine kuruluydu. Gerçi çağdaş olaylara büyük bir önem vermiyor değildi Marx ; ama insanlığın bu yabancılaşma haline hangi tarihsel süreçten geçerek geldiğini açıklamayı düşünmemişti. Onun gözünde özel mülkiyet, hiç değilse belirli bir ölçüde, Morelly ve ardıllarının gözünde ne ise oydu Gizemli koşullar içinde insanlığın üzerine çökmüş olan bir belâ.

Şimdi ise Marx'ın yöneldiği, insanlığı bugünkü haline getirmiş olan bu tarihsel sürecin açıklanmasıdır. Ve Marx bu açıklamayı, ***işbölümü*** olgusunda bulduğu inancındadır: İnsan ihtiyaçlarının «doğal olarak» çoğalması ve insanlığın bu ihtiyaçlarını doyurma yeteneğinin «doğal olarak» artması sonucunda, «doğal olarak» gelişmiştir işbölümü.

Marx bu konuda şöyle yazıyor :

Bir kere doyurulan ihtiyaç, kendiliğinden, ihtiyaç etkinliğini ve bu ihtiyacın artık kazanılmış bulunan aletini yeni ihtiyaçlara yöneltecektir; ve işte bu yeni yeni ihtiyaçlar üretimi, ilk tarihsel edimdir.

İşbölümü, tinsel ve maddesel etkinli-

ğin, doyumun ve emeğin, üretimin ve tüketimin ayrı ayrı bireylere düşmesi olanağını, hattâ olanaktan da ötede gerçekliğini getirmektedir.

Yabancılaşma kavramını artık bir yana bırakabileceği düşüncesindedir Marx : Hegel'den ödünç alınmış olan bu kavramı ikircil ve bulanık buluyor olsa gerektir. Nitekim kendisini asıl ilgilendiren şeyin bilinçte ne olup bittiği değil, sadece ve sadece duyulur gerçeklik olduğunu her zamankinden de güçlü bir inatla ileri sürmektedir.

Şöyle yazıyor :

Çıkışnoktası olarak aldığımız önvarsayımlar, gelişigüzel seçilip benimsenmiş şeyler değildir. Birer dogma değildir bunlar; hesaba katılmaması elden gelmeyen gerçek önvarsayımlardır : Gerçek bireyler ve bu bireylerin ister zaten varolan, ister kendi eylem ve etkileri sonucunda ortaya çıkmış olan maddesel varoluş koşullarıdır burada söz konusu olan. Dolayısıyle de bu önvarsayımlar, ampirik yoldan gözlemlenip saptanabilir.

Ama bilinç, denecektir, inkâr edilemez. Elbette edilemez, diyor düşünürümüz; ne var ki bilinci, insanların gerçek hayat koşullarının bir ürünü olarak göz önüne almak gerekir.

Şöyle yazıyor :

Ahlâk, din, metafizik ve ideolojinin geri yanıyle bilincin bütün bunlara denk düşen biçimleri, bağımsızlık görüntüsünü uzun süre koruyamazlar artık. Tarihi yoktur bunların, gelişimi de yoktur. Maddesel üretimlerini ve maddesel ilişkilerini geliştiren insanlar böylece, kendi maddesel gerçekliklerinin yanı sıra düşünme tarzlarını da değiştirirler. Bilinç değildir hayatı belirleyen; bilinci hayat belirler.

Demek ki Marx'a göre tarihin açıklaması, insan ihtiyaçlarının ve insanın üretici güçlerinin gelişiminin incelenmesine dayanmalıdır. Ve toplumsal devrimlerin nihayet anlaşılmasını sağlayacak olan, işte bu açıklamadır. Çünkü devrimler, üretici güçlerin durmaksızın gelişmesi sonucunda toplumsal kurumlarla bu üretici güçler arasında zorunlu olarak beliren çelişkilerin sonucundan başka bir şey değildir.

Devrimlerin bu açıklamasını Marx sonradan ve özellikle *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı* başlıklı yapıtının Önsöz'ünde (1859) daha da belirgin hale getirecektir.

Varoluşlarının toplumsal üretimi içinde, insanlar, belirli, zorunlu ve iradelerinden bağımsız ilişkilere girerler. Bu ilişkileri, insanların maddesel üretici güçlerinin belli bir gelişim derecesine denk düşer. Bu üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun ekonomik yapısını meydana getirir. Bu gerçek temel üzerinde hukukî ve siyasal bir üstyapı yükselir; ve bu üstyapıya denk düşen belirli toplumsal bilinç biçimleri doğar... Toplumun üretici güçleri, gelişimlerinin belli bir aşamasında, o an varolan üretim ilişkileriyle, yada bu ilişkilerin hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan ve o ana kadar içinde devindikleri mülkiyet bağlantılarıyle, çelişme haline girer. Dolayısıyle bu ilişkiler, ilerletici biçimler olmaktan çıkıp üretici güçler için ayakbağı olurlar. İşte o vakit, bir toplumsal devrim çağı açılır.

Bu pasaj, Marx'ın, maddecl tarih görüşünü en gelişmiş şekilde dile getirdiği parçadır. Ama daha 1845 yılında, *Alman ideolojisi*'nde bu görüşü modern topluma uygulamaktaydı Marx.

Şöyle yazıyordu :

Üretici güçlerin gelişmesi belli bir dereceye ulaştığında ortaya çıkan üretim güçleri ve ticaret araçları, varolan koşullar içinde artık üretici güç olmaktan çok, yıkıcı birer güç (makinalar ve para gibi) haline girerler. Bunun sonucu olarak da, toplumun hiç bir avantajından yararlanmaksızın bütün yükünü çeken bir sınıf belirmiştir... Toplumun tüm üyelerinin çoğunluğunu meydana getiren sınıftır bu; ve köklü bir devrimin zorunlu olduğu bilinci, bu sınıftan doğar.

Şöyle yazacaktır orada :

Proletaryanın kesin rolüne her zamankinden daha çok inanmakta demek ki Marx. Ve geleceğin toplumunu, *gönüllü* görevlenme ve *doğal* işbölümü sayesinde başarıya ulaşan bir komünist toplum olarak tanımlıyor.

Şöyle yazıyor

Herkesin yalnız kendine ayrılmış bir etkinlik alanı yoktur komünist toplumda; her birey, istediği her alanda kendini yetiştirip yetkin kılabilir. Genel üretimi toplum düzenler ve yönetir. Ve böylece aynı toplum, hiç bir vakit ne avcı, ne çoban, ne de eleştirmen olmama gerek kalmaksızın, sadece kendi keyfimin istediği biçimde bugün şunu, yarın bunu yapma, sabahleyin avlanma, öğleden sonra hayvan yetiştirme ve bu arada şunu bunu eleştirme olanağını sağlar bana.

Fourier'nin öğretisinin etkisi, burada olanca açıklığıyle görülüyor. Ama Marx kesinlikle benimsemiş değildir dernekçi görüşü. Besbelli ki, üretimin, bir falansterinkinden çok daha geniş bir çerçeve içinde düzenlenip yönetilmesini tasarlamakta. Makina kullanımının gittikçe yaygınlaşacağına inanıyor; ve bugünkü haliyle toplumun yıkılabilmesi için, bütün kalbiyle istiyor bunu. Bunun yanı sıra da, bireyin istediği gibi uğraş değiştirmesini sağlayabilmek üzere, üretici güçlerin devrim gerçekleştikten sonra da gelişmeğe devam etmesi gerektiğini ileri sürüyor.

Şöyle diyor bu konuda :

Üretici güçte büyük bir gelişme, pratik açıdan kesinlikle zorunlu bir önvarsayım ve bir önkoşuldur. Çünkü bu gelişme olmazsa ortaya çıkacak yokluk ve eksiklikler yaygınlaşacak; bunun sonucu olarak da, ihtiyaçların itişiyle, zorunlu geçim maddeleri için yeniden mücadele başlayacak ve... bütün o eski pislik, yeniden ortaya çıkabilecektir...

Özel mülkiyeti bir vuruşta yıkıp yok etmenin toplumsal sorunu çözmeğe yetmediğini, 1844 yılındakinden çok daha iyi görmekte şimdi. Üretimin düzenlenip yönetilmesi gerektiğini kabul ediyor. Ama bu düzenlemenin birey bakımından ezici, baskı yapıcı bir yanı olmayacağını ve bireyi, üreticl güçlerin gelişmesi yeterli bir bolluğu yaratıp sürdürmek şartıyle, gene istediği gibi davranmakta hür bırakacağını tasarlamakta.

Marx'ın düşüncesinin 1848 yılında, *Manifesto*'da, daha da belirginleştiğini görüyoruz Ünlü cümlelerinden birinde, «şimdiye değin bütün tarih, sınıf mücadelesinin tarihi olmuştur» diyor Ve bu tarih içinde burjuvazi, «feodal bağlantıları çiğneyip yok ederek» devrimci bir rol oynamış bulunmaktadır. Ama şimdi proletaryaya gelmiştir sıra. Çünkü burjuvazinin getirmiş olduğu makina kullanımı, gene aynı burjuvazinin iktidarıyle çelişme haline girmiştir artık. Çevrimsel biçimde, belli aralıklarla durmaksızın patlayan krizler, rejimin, varolan üretici güçlerden tam ve sürekli olarak yararlanamadığını göstermektedir. Öte yandan işsizlik ve yoksullaşma da gittikçe artmaktadır; hiç bir iş yapmayan bir yığın insanın beslenmesi gerekmektedir bu durumda.

Şöyle yazıyor

Artık hüküm süremez burjuvazi. Çünkü kölesine, kölelikle bağdaşan bir hayat bile sağlayamamakta; çünkü kendini onu besletecek yerde onu da beslemek zorunda kalacak kadar düşmesine engel olamamaktadır kölesinin.

Burada geliştirilen tez, özellikle, Hegel'in *Hukuk felsefesi*'nde de işlenmekteydi. Gördük ki bu tezden, sömürge fethinin bir açıklamasını çıkarıyordu Hegel. Marx'ın bu alanda onu izlemediğini belirtmek, ayrı bir önem kazanıyor.

«Büyük sanayiin, dünya pazarını yarattığını» ve «dünya pazarının, ticaretin gelişimini olağanüstü biçimde hızlandırdığını» söylemekte, evet, *Manifesto*. Ama Marx ve Engels, proletarya devriminin Avrupa'da kapıyı çaldığına kanıt getirmiş bulunmaktalar; ve dış mahreçlerde yeni bir genişlemenin Avrupa kapitalizmlerine, hiç değilse geçici olarak, çelişkilerini aşma olanağı sağlayacağı şeklinde bir varsayımı gözönüne almak istemiyorlar katiyen (oysa gerçekleşen, bu varsayım olmuştur). Avrupa'nın en gelişmiş ülkelerinde hemen ayaklanmağa çağırıyorlar proletaryayı.

Bununla birlikte önemle belirtelim ki, sömürülen yığınların ayaklanması için basit

bir çağrıdan ibaret değildir *Manifesto :* Proletarya için birtakım kesin erekler çizme çabası da dile geliyor bu eserde. Ve Marx'ın siyasal öğretisi, asıl o zaman orijinal görüntüsüne bürünüyor.

Devrimi gerçekleştirmek için, diyor düşünürümüz, kendilerine «komünist» sıfatını veren işçi topluluklarına güvenmek ve hesa-

1882 yılında MARX.

bı onlar üzerine kurmak gerekir herşeyden önce; çünkü bütün ülkelerde işçi partilerinin en kararlı kesimini meydana getiren, onlardır». Bununla birlikte bu kesimin gerçekten ulaşmağa yönelmesi gereken erek, *her türlü* özel mülkiyeti ortadan kaldırmak değil, *üretim araçlarının* özel mülkiyetini ortadan kaldırmaktır.

Bu konuda *Manifesto* şöyle diyor :

Komünizmin belirleyici karakteri, genellikle mülkiyetin yok edilmesi değil, burjuva mülkiyetinin yok edilmesidir.

Toplumsal ürünleri özümleyip kendine mal etme iktidarını hiç kimseden almaz komünizm ; bu özümleme sayesinde başkasının emeğini köleleştirme iktidarını alır sadece.

Bu sonucun elde edilebilmesi için de, işçilerin önce siyasal iktidarı ele geçirmeleri, sonra üretim tarzını tamamiyle yeni baştan düzenleyip örgütlemeleri gerekmektedir.

Bu konuda da şunları söylüyor düşünürümüz :

Proletarya, bütün sermayeyi yavaş yavaş burjuvazinin elinden koparıp almak ve bütün üretim aletlerini Devletin, yani egemen sınıf olarak kendi örgütünün ellerinde toplamak ve üretici güçlerin miktarını tez elden arttırmak için, siyasal üstünlüğünden yararlanacaktır.

Pek doğaldır ki başlangıçta bu, mülkiyet hakkının ve burjuva üretim rejiminin despotik bir şekilde çiğnenip yıkılması şartıyle yapılabilir. Ekonomik açıdan yetersiz ve tutarsız gözüken bu tedbirler, hareket sırasında, kendi kendilerini aşacaklardır. Dolayısıyle de, bütün üretim tarzını tersine döndürme araçları olarak, zorunluk kazanırlar.

Bu kesin ve belirgin hale getirilmiş şekli içinde Marx'ın öğretisi, daha önce incelediğimiz eserlerindekinden çok daha gerçekçi bir eda kazanıyor. 1846 ile 1848 yılları arasında Marx'ın, topluma hemen getirilebilecek dönüşümlerin doğası konusunda çok daha açık bir bilince vardığı belli olmaktadır.

Bununla birlikte düşünürümüzün, yetkin toplumun gelişine olan inancını sürdürmekten caymadığı da bellidir. Sadece bu toplumun, ancak daha sonraki bir aşamada gerçekleştirilebileceğini kabul ediyor şimdi. *Manifesto*'da bu aşama, siyasal iktidarın, yani «bir sınıfın öbür sınıfları ezmek üzere örgütlenmiş iktidarının yıkılması» formülüyle nitelendirilmektedir. Görüldüğü gibi, «Devletin ortadan kalkması» tezi yeniden ortaya çıkıyor burada; ama bu eski tez, bu seferki özel bir muhtevayla ortaya çıkıyor. Artık burada söz konusu olan, her türlü otoritenin ortadan kalkması değil, belli bir sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir otorite tekelinin ortadan kalkmasıdır.

Manifesto şöyle diyor :

Sınıf çatışmaları gelişme boyunca bir kere ortadan kalktıktan sonra, bütün üretim birleşmiş bireylerin elinde toplandığı vakit, Devlet iktidarı, siyasal karakterini yitirmiş olur. Aslında siyasal iktidar, bir sınıfın öbür sınıfları ezmek üzere örgütlenmiş olan iktidarıdır...

Sınıfları ve sınıf çatışmalarıyle eski burjuva toplumunun yerine, her bireyin hür gelişmesinin bütün bireylerin hür gelişimine koşulluk ettiği bir toplum doğar.

Soralım ve cevaplayalım : Marx'ın 1848 yılındaki bu kehaneti gerçekleşti mi? Bir bakıma, evet. Çünkü bugün insanların aşağı yukarı üçte biri, üretim araçlarının kollektif mülkiyetinin yürürlükte olduğu rejimlerde yaşıyor; ve bu rejimlerin kuruluşu da, proleterleşmiş yığınların eseri olmuştur.

Doğrudur bu. Ama buna karşılık *Avrupalı* proletaryanın Marx'ın ondan beklediğini gerçekleştirmemiş olduğu da doğrudur: Yeryüzünün geri kalmış bölgelerinde kurulmuştur ilk sosyalist rejimler.

Ne var ki devrimin XX. yüzyıldaki akışının, düşünürümüzün öngördüğünden farklı oluşu, kesin bir gerçeği inkâr etmemize yol açmamalı Bu devrimin babası, Karl Marx'tır. Bu devrimin doğasını çağındaki başka hiç bir düşünürün yapamadığı biçimde tastamam olarak tanımlayıp ortaya koymuştur Marx. Zaten günümüzün devrimcileri bu konuda en ufak bir tereddüde düşmüyor; ve ister Çinli, ister Kübalı ya da Afrikalı olsunlar, hepsi de kendilerini haklı olarak Karl Marx'ın tilmizleri diye görüyorlar.

Demek ki tarihsel maddeciliğe bağlı siyasal tezlerin sınırsız bir önem taşıdığı ve bu önemi daha uzun süre taşımağa devam edeceği, tartışma götürmez bir gerçektir. Ama muhtevası bakımından ve insan tarihinin genel bir açıklaması olarak tarihsel maddeciliğin bütünüyle geçerli olduğu, o derecede kesin değildir

Kutsal Aile'den *Alman ideolojisi*'ne, derin bir dönüşüm geçirmiştir Marx'ın düşüncesi. Bu son eserin yayınlandığı dönemde, insanın yabancılaşmasından söz etmek istememektedir artık; çünkü bu, insan sorununu gerçeklik alanında değil de, (Hegel'in yaptığını iddia ettiği gibi) bilinç alanında koyduğu sanısını uyandırabilir. Ve işte o zaman, kendisi başlangıçta farkına varmamış olsa bile hiç şüphe yok ki biyolojl bilgini Lamarck'ın 1800 yılından beri savunduğu dönüşümcü doğa teorisinden türeyen bir tarih teorisi kurma çabasına girişmektedir.

Bu bilgin, hayvan ve bitki türlerinin ortamın etkisiyle dönüşüme uğradığını ileri sürüyordu. Hegel şiddetle karşıçıkmıştı bu görüşe. Buna karşılık, Engels'in sandığının tersine olarak Feuerbach, öyle anlaşılıyor ki bu görüşü benimsemişti. Demek ki söz konusu dönüşüm teorisi, Feuerbach aracılığıyle Karl Marx'ı etkilemiş olsa gerektir. Üstelik, 1859 yılında yayınlanan *Türlerin kökeni üzerine* adlı yapıtında Charles Darwin dönüşümcülüğün yeni bir anlatımını getirdiğinde Marx, doğanın evrimini veren bu teorinin, kendi insan evrimi anlayışını doğruladığını söyleyecektir.

İnsan türünün, ihtiyaçlarının doyumu için sürdürdüğü mücadeleyi, yani insan türünün «hayat mücadelesi»ni, tarihsel bilginin anahtarı haline getiriyor tarihsel maddecilik. Dolayısıyle de insanın tarihsel evrimini biyolojik bir evrime özdeş tutmağa yöneliyor. Nitekim, diyor, tarihsel evrimi boyunca insanoğlu, birtakım «nitelik» değişikliklerine uğramıştır. Bu değişikliklerse, dönüşümcü görüşün sözünü ettiği, bir tür kendinden üstün bir ikinci tür doğurduğu zaman ortaya çıkan cinsinden değişikliklerdir.

Bu teoriyi tutarlı kılmak için Marx, bilinç olgularını gerçek evrimin «gölgeolayları»ı olarak, Marksçıların daha sonra kullandıkları terimle, basit «yansıma»ları olarak yorumlamaktadır.

Bu görüşe karşıçıkılabileceğini sanıyoruz. Marx'ın da belirttiği gibi, insan, ihtiyaçlarını doyurmak için çalışması, emek vermesiyle hayvandan ayrılır. Ve emek içinde, yani çalışma sırasında ***bilinç de*** vardır. Gerçi bize bunun gerçekleşmesini sağlayan duyulur deney değil, iç deneydir ama bilinç de «ampirik yoldan» gözlemlenip saptanabilen bir olgudur. Demek ki bilinç olgularını, insanın ihtiyaçlarının doyumunu sağlayan sürecin ta kökeninde bulduğumuza göre, ikinci dereceden birer türev diye gözönüne almak olanakdışıdır.

Bu nokta doğruysa, bilincin üretilen nesnede yabancılaşmasını başka hiç bir olguya indirgenemez cinsinden ilksel bir olgu olarak göz önüne alan Hegel'e hak vermek gerekiyor. Çünkü filozof, bilinç olgusunu, insanlığın evrimini açıklama yolunda büyük bir önemle hesaba katıyor; ve bu evrimi basit bir doğal süreçten öz ve temel olarak farklı kılan şeyin, bilinç olgusunun varlığı olduğunu ileri sürüyordu.

Bu teorinin Hegel'in teorisinden öteden beri farklı olageldiği bilinmeyiydi, Marx'ın 1845 yılında yabancılaşma teorisini terkedişine üzülmemek elden gelmezdi. 1844 yılının Marx'ı için yabancılaşma, ortadan yok edilmesi gereken bir yanılma sebebi, insanlık tarihinde bir çeşit ayak sürçmesidir. Oysa Hegel'e göre bu yabancılaşma, ortadan kalkması olanaksız koşullarından biridir insan hayatının; çünkü insanoğlu, toplumun ve Devletin «aracılığı sayesinde, hürriyetini sürekli olarak yeni baştan fethetmek zorundadır. Marksçı yabancılaşma teorisi, aslında, kurucusunun ahlâk planında ileri sürdüğü bir isteğin dile gelişinden başka bir şey değildi; ve çok daha güçlü bir tarzda dile getirilmiş olmasına rağmen, ütopyacı sosyalist ve komünist yazarların genç manevî planda ileri sürdükleri isteklere pek yakın düşüyordu. Demek ki Marx, bu teoriyi terketmekle, zaten daha önceden terketmiş bulunduğu (yada, belki de hiç bir zaman gerçekten benimsememiş olduğu) bir felsefeyle ilişkisini kesmiş değildir. Tam tersine bu terkediş sonucundadır ki Marx, hiç şüphesiz asıl büyük katkısını meydana getiren bir görüşe, tarihin üretim güçlerinin gelişimi tarafından *şartlandığını* ileri süren görüşe ulaşabilmiştir.

3. *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*

A) Kapital'in Hazırlanışı

1847 yılında patlak veren bir ekonomik krizin hazırlamış olduğu 1848 devrimleri, başlangıçta, Marx'ın görüşlerini tamamıyle doğrulur gibi gözükmekteydi.

1847 yılının son aylarından itibaren İsviçre ve İtalya'da halk ayaklanmaları başlamış bulunuyordu.

1848 yılı Şubatında ise, devrim Paris'e sıçrayacaktı. Belçika'da siyasal gerilim arttıkça artmış; bu arada Marx da yurtdışı edilmişti. Ama tam o sırada, Paris'teki geçici hükümette üye olan bir dostu kendisini oraya çağırmıştı.

Gitti Marx; ve Paris'teki Alman göçmenlerini, devrimi Almanya'ya taşımak için silâhlı birlikler örgütlemekle uğraşır buldu. Bu tasarıya karşıçıkacaktı düşünürümüz. Ama birlikler bu uyarıya rağmen yola koyulacak ve Ren kıyılarında Prusya ordusu tarafından yok edileceklerdir.

Bu arada devrim, Viyana'da ve bir çok Alman kentinde de patlamış bulunuyordu. Bütün Almanya için bir Parlâmento kurulmuştu. Marx ve Komünistler Birliği'nin öbür üyeleri bu ülkeye geçtiler. Kolonya kentine

MARX'ın mezarı.

yerleşen düşünürümüz, komünist işçilerle burjuvazinin tüm demokratik öğelerinin işbirliği yapması gerektiğine inanmaktaydı. İlk iş olarak da, kapitalizmin tamamıyle ortadan kaldırılmasına gidilmeksizin köylülerin, işçilerin ve küçük burjuvazinin olanakların elverdiği oranda büyük tâvizler koparmasını sağlayacak bir «toplumsal cumhuriyet» kurulmasını öneriyordu Marx.

Kendi parasının yanı sıra, dostlarından topladığı paralarla, *Yeni Renanya Gazetesi*'ni kurdu ilkin. Bu gazete çok geçmeden Almanya'nın en önemli yayın organı haline gelecekti.

Bir ara, Almanya ile bütün Avrupa'daki feodal gericiliğin kalesi saydığı Rusya arasında bir savaş çıkacağı umuduna kapıldı Marx; böyle bir çatışmanın devrimci süreci bir hayli hızlandıracağını düşünmekteydi. Ama bu umut gerçekleşmeyecekti. Üstelik Alman burjuvazisi, Prusya kralının ve ötekî hükümdarların karşısında alabildiğine ürkek davranmaktaydı.

Bununla birlikte Marx, işçileri tek başlarına ve silâhsız olarak krallığa karşı bir ayaklanmaya sürmek isteyenlere karşıçıkıyordu Kolonya'da. Bir yandan da devrimci yazı ve etkinliklerinden dolayı sürekli koğuşturmaya uğramaktaydı. Beraat etmesine ediyordu ama malî güçlükler başgöstermişti bu sefer. Gazeteyi kepatmak zorunda kaldı: Kendi parasının yanı sıra karısının serveti de gitmişti.

Çoğu komünistler, ve bu arada özellikle Engels, Bade ve Palatinat isyancılarına katılmışlardı.

Hareketin başarısızlığa mahkûm olduğunu seziyordu Marx. 1849 yılı Mayısında Paris'e döndü. Çok geçmeden son devrimci alevler de Orta Avrupa'da ve Almanya'da yenik düşecekti. Engels kendi birliğiyle İsviçre'ye geçmişti.

1849 yılı Ağustosunda yeniden Fransa'dan yurtdışı edildi Marx. İngiltere'ye geçti. Ama daha inanmaktaydı devrimin yeniden patlayacağına; ve bunun pek yakında gerçekleşeceğini umduğu için, kendini hazırlemak istiyordu. Bu amaçla bir gizli derneğe, «Evrensel devrimci komünistler derneğine üye oldu.

Bu arada ekonomik araştırmalara girişmişti yeniden. Çok geçmeden de görecekti ki, yeni bir devrim hareketi ancak yeni bir ekonomik krizle başlayabilir, ve bu da yakın değildir. Bu fikirlerini dostlarının Hamburg'ta çıkardıkları *Yeni Renanya Gazetesi, Karl Marx'ın kaleminden Ekonomi Politik Derlemesi* başlıklı bir yayın organında dile getiriyordu. Aynı zamanda profesyonel gizli eylemcilere saldırıyordu şiddetle. Bunlar, diyordu, «devrimin simyacılarıdır; ve bulanık kafaları, eski zaman simyacılarının saplantılarıyle doludur.»

Macera değildi Marx'ın istediği; olguların bilimsel bilgisi üzerine kurulu bir eylemdi. 15 Eylül 1850'de nifakçı komünistlerden kesinlikle ayrılırken, şöyle sesleniyordu onlara:

Siz, («Komünistler Birliği»nin) bir avuç azınlığı, eleştirici anlayışın yerine doğmacı anlayışı, maddeci görüşün yerine idealist görüşü koymaktasınız. Devrimi yöneten güç diye, gerçek koşulları bir yana bırakıp, sadece insan iradesini alıyorsunuz. «Bu iş kolay değil, diyoruz biz işçilere: On beş, yirmi, belki de elli yıllık bir iç ve uluslararası savaş dönemi yaşayacaksınız, diyoruz. Ve bu dönem boyunca hem koşulları, ama hem de kendi kendinizi dönüşüme uğratmak ve siyasal iktidara yetenekli kılmak için çalışacaksınız.» Oysa siz, tam tersini söylüyorsunuz: «Hemen iktidara gelmeniz gerek, diyorsunuz. Yada gidip evlerinizde çürüyün.» Biz Alman işçilerinin dikkatini Alman proletaryasının ilkel karakterine çekerken özellikle, siz Alman zanaatçılarının ve küçük esnafının ulusal duygularını ve loncalığa özgü önyargılarını öve öve göklere çıkarıyorsunuz. Bu, hiç şüphesiz, sizi onların gözünde daha sevimli kılıyor. Demokratlar nasıl halk sözcüğünü bulanık ve tanrısal kökenli bir kavram durumuna getirerek halkı aldatıyorlarsa, siz de proletarya sözcüğüne aynı tanrısallığı vermek istiyorsunuz.

İngiltere'de de anayasacı (şartist) hareket yavaş yavaş sönüyordu; ve gittikçe biraz daha yalnız kalıyordu Marx. Bundan böyle uzun bir süre, karısı ve dört çocuğuyle alabildiğine güç koşullar içinde yaşayacaktı.

Çeşitli gazetelere yazı yazıyordu. Özellikle *New York Tribune* gazetesine. Amerika'ya göçmüş Almanlar tarafından dikkatle okunup izlenen bu yayın organını, o sırada Fourier'nin tilmizleri yönetmekteydi. Ama dünyanın en büyük tirajına sahip olan gazete, dünyanın belki de en düşük ücretlerini ödüyordu yazarlarına.

Dostuna yardım edebilmek amacıyle Engels, babasının Manchester'deki yapımevinde yeniden görev kabul etmişti: Kendisininkinden çok daha önemli görüyordu Marx'ın bilimsel çalışmasını; ve bunu sağlamak için, kendi fikirlerini kitaplar halinde oluşturmaktan vaz geçiyordu. Nitekim arkadaşına, yirmi yıl süreyle düzenli olarak para yardımında bulunacaktı.

1862 yılının Eylülünde Marx, bir demiryolu acentasında iş istedi, ama elyazısının

okunaksızlığından ötürü red cevabı aldı. Ancak 1864 yılından sonra, annesinden kalan mirasa bir dostunun ölürken ona bıraktığı gelir de eklenince düzelebilecekti maddesel durumu. Ama bu görecel bir düzelme olacaktı. Aslında Marx, 1869 yılında Engels Manchester'deki yapımevi payını satıp dostuna her yıl yeterli bir meblâğ vermeğe başladıktan sonra rahata kavuşmuştur.

İşte düşünürümüz, incelemelerini bu koşullar içinde sürdürmüş ve temel eseri olan *Kapital*'i bu koşullar içinde kaleme almıştır. Ama bir yandan hayat zorlukları, bir yandan da giriştiği işin dev çapı ve buna ilişkin olarak gösterdiği titizlik, eserin yayınlanmasını geciktirmiştir.

1857 yılında Avrupa yeni bir ekonomik kriz yaşıyordu. Gerçi bu bunalım da devrimi getirmeyecekti ama Marx'ı, ***Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*** başlığı altında, çalışmalarının bir bölümünü yayınlamağa sürükleyecekti (1859). Bu kitabın muhtevası, *Kapital*'in 1867 yılında yayınlanan I. kitabında yeniden işlenmektedir. Eserin öbür iki kitabı ise, II. kitap 1885 ve III. kitap 1894 yıllarında olmak üzere, Marx'ın ölümünden sonra Engels tarafından yayınlanacaktır.

B) Kapitalizmin özü: Emek Gücünün Sermaye Tarafından Sömürülmesi

Kapital'de, klasik İngiliz ekonomi bilginlerinin ve herşeyden önce de Ricardo'nun çalışmalarına dayanarak, kapitalist sistem diye adlandırdığımız modern ekonominin tarihsel bir üretim tarzı olduğunu ve bu sistemin özünde emeğin sermaye tarafından sömürülmesi olgusunun bulunduğunu ispatlamağa girişmektedir Karl Marx.

Tarih bugün öyle bir durum yaratmıştır ki, toplum iki büyük sınıfa bölünmüş bulunmaktadır: Üretim güçlerine sahip olanlar sınıfı ile kendi emek güçlerinden gayrı hiç bir şeye sahip olmayanlar sınıfı. Bu durumda kapitalistler, proleterlerin emek gücünü satın almakta ve emtia üretimini yönetmektedir. Emtianın satışından elde ettikleri kâr, onlara, hem tüketim yapma, hem de sermayelerini arttırma olanağını sağlamaktadır. Böylece kapitalistler, emeğin üreticiliğini ve büyük sanayi ile kapitalist tarım alanlarında istihdamı geliştirmeğe yönelmektedir. Bütün bu sistemin anlaşılabilmesi için gerekli anahtar, klasik İngiliz ekonomi bilginlerinin bulmuş olduğu değer yasasıdır. Ve bu anahtar, sistemin özünün emek gücünün sömürülmesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Malların (emtianın) mübadelesine dayanır modern ekonomi.

Bir metaın herşeyden önce bir kullanım değeri, yani sahibi için bir yararlığı vardır. Sonra da bir mübadele değeri.

Bir nesne ancak birisine yararlı olduğu takdirde satılabileceği için, bu iki değer bağlıdır birbirine. Ama gene de mübadele değerini yararlığa indirgemek olanakdışıdır; çünkü bir malın yararlığı arttıkça değerinin de arttığı doğru değildir.

Demek ki burada, Ricardo'nun görüş açısını benimsemek gerekiyor: Mübadele değeri, üretim sırasında harcanan emek miktarını dile getirmektedir.

Ricardo gibi Marx da, sadece pazarda satılmak amacıyla düzenli olarak üretilen nesnelerin, yani sözcüğün tam anlamıyla emtianın, bir mübadele değeri olabileceğini belirtiyor. Bir sanat eserinin, diyor, gerçek anlamında mübadele değeri olamaz örneğin. Dolayısıyle de böyle bir eserin fiatını açıklayabilmek için, herhangi bir âletin fiatını açıklarken başvurduğumuz incelemelerden tamamıyle farklı değerlendirmelere girişmek zorundayızdır. Tıpkı bunun gibi, toprağın da mübadele değeri yoktur. Oysa toprak satılır. Satılır ama, bu toprağın fiatı dediğimiz şey, getirdiği gelirin (ki bu gelir de, toprak rantı teorisi sayesinde açıklanmaktadır) normal faiz haddi üzerinden sermayeye dönüştürülmesi (kapitalleştirilmesi)'nden başka bir şey değildir. Geleneksel olarak 100 franga kiralanan 1 hektarlık bir toprak parçası, ser-

Sarsılmaz bir dostluk, kusursuz bir fikir birliği ve insanlık tarihinin ürettiği en tutarlı dünya görüşü : «Bana çalışma, mücadeleyi yürütme gücü veren şey, en zorlu anlarımda, en dar zamanlarımda seni yanımda bulmak oldu» MARX

mayenin normal faiz haddi % 5 ise, 2.000 franga satılmaktadır. Nitekim 2.000 franklık bir sermayeyle 100 franklık bir gelir sağlanabilir daima. Öyleyse 100 frank gelir getiren bir toprağa 2.000 frank bedel ödenebilir. Ama bundan fazla değil: Çünkü o zaman aynı sermayeyi, toprak satın alacak yerde faizle işletmek kârlı olacaktır.

Gene Ricardo gibi Marx da, üretim gereç ve âletlerinin yapımına ayrılan emeğin de yapımlı ürünün değerine girdiğini belirtmektedir.

Ayrıca Marx, mübadele değerini oluşturan emeğin, üretim için toplumsal olarak zorunlu emek yada göz önüne alınan toplumda ortalama olarak harcanan emek olduğunu ekliyor. Yani mübadele değerini yapan emek, şu yada bu işletmede verilen emek değil, söz konusu nesnenin yapımı için o toplumda ortalama olarak verilen emektir.

Öte yandan, belirli bir mesleği yürüten belirli bir bireyin verdiği emeğin, bir başka meslekten bir başka bireyin verdiği emekle özdeş olmadığı da açıktır. Somut emekler, biribirinden farklıdır. İşte bunun içindir ki mübadele değerinin oluşum süreci, bütün somut emekleri «soyut emeğe» getirmektedir. Ama bu, bütün emekçiler aynı zaman süresi içinde aynı miktarda emek verir, anlamına gelmektedir. Emekçilerin ustalık ve çeşitli yetenekleriyle emeklerinin yoğinliğini hesaba katmaktadır toplum dalma; nitekim farklı emekçilere farklı ücretler ödenmektedir. «Karmaşık» bir emek gücü tarafından verilen «basit emek» miktarı (yada, daha yoğin çalışan bir birey tarafından verilen «basit emek» miktarı), bu emek için ödenen ücretle normal yoğinlikteki basit emek için ödenen ücret arasındaki orana orantılıdır.

Marx en son olarak da, ürünlerin mübadele değerinde dile gelen emeğin «üretici» emek olduğunu belirtiyor. Smith gibi o da, Devlet görevlileri ile müstahdemleri üretici kabul etmiyor; ama buna karşılık Smith'in tersine olarak, salt ticarî etkinliğin de üretici olmadığını söylüyor. Gerçekten de, diyor, biraz daha yüksek bir fiat elde edebilmek için satıcı tarafından harcanan zamanın, satılan malın değerini yükseltmesi düşünülemez. Buna karşılık, örneğin ulaşım hizmetleri gibi hizmet üreten bir işletmede çalışan emekçiyi üretici olarak göz önüne alıyor Marx.

Düşünürümüzün böylece yeni baştan işlemeğe giriştiği klasik İngiliz değer teorisi, büyük çapta yetkinleşmiş bulunmaktadır. Biliyoruz ki, çeşitli üretim dallarına yatırılmış sermayenin, emeğe oranla, orantısızlığından ileri gelen güçlüğü çözememişti Ricardo.

«Pazar fiatları», demişti, arz ve talebe bağlıdır. Ve ücret oranları ile kazanç oranları eşitleştiği vakit, «normal fiatlar» ortaya çıkar.

Bu normal fiatların değerleri yansıtmadığını pekalâ görmüştü İngiliz bilim adamı; çünkü kazançlar, yatırılan sermayenin miktarına bağlıydı. Dolaylı yada dolaysız aynı emek miktarına mal olan iki üründen biri, eğer üretimi daha büyük bir sermaye yatırımını gerektirdiyse, normal olarak daha pahalıya satılmaktaydı.

Marx bu güçlüğe, çağdaş ekonomik teoriye bir katkı olarak geçen şu çözümü getirmiştir:

Bir ulusun üretici sermayesini aynı ulusun ulusal gelirine bölecek olursak, bu ulusun ortalama «sermaye katsayısı»nı elde ederiz.

Bu durumda, diyor düşünürümüz, üç ayrı üretim kategorisi ortaya çıkar:

a) Sermaye katsayısının ortalamadan üstün olduğu üretimler;

b) Sermaye katsayısının ortalamaya eşit olduğu üretimler;

c) Sermaye katsayısının ortalamadan düşük olduğu üretimler.

İkl ürün farklı sermaye katsayılarıyle elde edildiği vakit, bunların normal fiatları ile emek olarak maliyetleri aynı oran içinde değildir. Ama ekonomlnin tümü açısından, fiatlarla emek maliyetleri arasındaki farklar denkleşmektedir.

a) kategorisi ürünlerinin normal fiatları, sermaye katsayıları ortalamaya eşit olduğu vakit ortaya çıkacak olan fiattan daha yüksektir.

Ama c) kategorisl ürünlerlnin normal fiatları, sermaye katsayıları ortalamaya eşit olduğu vakit ortaya çıkacak olan fiattan daha düşüktür. Ve bu son olay, ***birinci olayla açıklanır.***

Demek ki her fiat, gerçek bir emek harcamasının dile gelişidir; ve mübadele değerinin emekten başka kaynağı olamaz. Bazı ürünler, emekten başka bir şeyi temsil eder ***gözüken*** fiatlara satılmaktadır. Evet. Ama gerçekte bu, diyor Marx, daha başka blrtakım ürünler üretimlerl için harcanan emeği tamamiyle temsil etmeyen (dile getirmeyen) fiatlara satıldığı takdirde olanak kazanır. Yani birinci cinsten ürünlerin fiatında dile gelen emek, ikinci cins ürünlerin fiatında temsil edilmeyen emektir.

Klasik değer teorisi böylece kesin doğrulanmasına kavuşmaktadır. Marx bundan, gelirlerin dağılımı sorununa el attığı zaman, İngiliz ekonomi bilginlerinden çok daha llerilere açılan sonuçlar çıkarıyor.

Kapitalistler ve toprak sahiplerl, emek vermedikleri halde gelir elde etmektedirler. Demek ki bunlar, emeğin yarattığı değer üzerinden önceden bir pay alma durumundadırlar. Smith ve Ricardo da kabul ediyordu bunu. Ve sosyalistler, emeği gerçek değerlnin altında bir fiata satın aldıkları için, sermaye sahiplerinin işçileri çaldığını haykırmaktaydı.

Sorunu hemen ahlâk planına getirip oturtmak, düşünürümüze göre tutarsızlıktır. Burada asıl kavranması gereken nokta, diyor Marx kâr lle toprak rantının (örneğin blr hırsızlık olayı cinsinden) ilineksel şeyler olmayıp kapitalizmin doğrudan doğruya özüne ilişkln birer öğe olduklarıdır.

Şu şekilde akılyürüterek doğrulamağa girişiyor Marx bu önermesini:

Kapitalist tarafından satın alınan şey, emek değil, emek gücüdür; yada İşçinln çalışma, emek verme yeteneğidir. Ve kapitalist ekonominin kuralları içinde bu emek gücü, «kendi değerine» ödenmektedlr. Gerçekten de, emek gücünün oluşmasını ve harcandığı zaman yenl baştan birlkmesinl sağlamaktadır ücret. Demek ki ücret, emek gücünün emek maliyetinin yada toplumun bu emek gücünün oluşması ve blrikmesi İçln ayırmak zorunda olduğu emek miktarının parasal anlatımıdır.

Ne var ki emek gücü, mal olduğu emek miktarından daha çok emek yaratabllen bir şeydir. Ve işte kapltalistin elinde kalan, elemeğinln verdiğl emek miktarı ile bu emeğln maliyeti tarafından temsil edilen emek miktarı arasındakl farktır.

Marx bu farkı, ***artı değer*** dlye adlandırıyor.

Sermayenin kârı ve toprak rantı, bu artı değerin parasal anlatımıdır. Dolayısıyle bunları bir hırsızlık ürünü olarak değil, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile ücretliliğin zorunlu bir sonucu olarak çözümlemek gerekir. Bununla birlikte kapitalistlerle toprak sahiplerl sürekli olarak emekçilerin gelirlnl düşürüp kendi gelirlerini arttırma peşinde olduklarından, artı değerin, emeğin ürünü üzerinden önceden ayrılıp alınması olayı lster istemez emek gücünün sermaye tarafından sömürülmesi olarak çözümlenecektir.

C) Kapitalist Sistemde Öz ile Görüntü Arasındaki Çelişki: Meta Fetişismi

Klasik İngiliz ekonomi bilginleri fiatlarla gelirlerin, yanl modern blr ekonominin bütün karakterlstik olaylarının, bir malın değerinin o malın emek mallyetinden yola çıkarak açıklanması garektiğinl ileri sürmüşlerdi. Bu, Marx'a göre, başlıbaşına bir büyük buluştur. Bununla birlikte Marx bu bilginlerin, bir yanda değer ve artı değerin oluşumunda dile gelen temel süreç ve öte yanda, kapitalist dünyada gözlemlenebllen somut olaylar arasındakl bağlantıyı anlayamadıkları düşüncesindedir.

Kârın ve toprak rantının, emeğin ürünü üzerinden önceden ayırılıp alınan paylar olduğunu zaman zaman söylemelerlne rağmen bu bllginler, söz konusu önalımların tamamıyle doğal olduğunu kabul etmekteydiler. Çünkü onların gözünde, emekçlnin eline sadece geçimi İçin zorunlu olan şeyin geçmesl doğaldı; ve çünkü onlar, arazisi daha verimli olan bir toprak sahibinin öbürlerinden daha fazla kira almasını doğal buluyorlardı. Oysa Marx: Emek gücünün metaa dönüşümünün, belirll blr tarihsel sürecin sonucu olduğunu ispatladım ben... diyor... ve gösterdlm ki, değer yasası, kapitalist gelirlerin «doğal» karakterini değil, tam tersine tarihsel karakterlni ortaya çıkarmaktadır. Çözümlemenin sonucunda, doğal gelirler görüntüsü altında sömürünün öz gerçekliğini buluyoruz.

Kapital'in I. kitabını hazırlarken Hegel'in ***Mantık***'ını yeniden okumuştu Marx, ve sürekli olarak bu ***Mantık***'tan esinleniyordu. Hegel'in bu eserinde gösterdiği bellibaşlı nokta da şuydu: Gerçekliğin, görüntülerde ve olaylarda dile gelen bir özü vardır; ve söz konusu görüntülerle olaylar çoğu zaman tam tersini söyler bu özün; ama gerçeği anlamak için, özü bulmak ve özü kavramak gerekmektedir.

Böylece Marx'ın gözünde kapitalizmin özü, değerin oluşumu ve artı değerin sermaye tarafından bir çeşit zorbalıkla alınması oluyor. Ve sermayenin kârı lle toprak rantı, bu gelirlerin aslında artı değerin anlatımı olduk-

«İkinci kemandım ben, ve belki bir virtüozluk derecesine ulaştım. Ama asıl Marx gibi bir birinci kemanım olduğu için mutluyum.» ENGELS

ları anlaşılmaksızın, anlaşılamaz.

Buna karşılık, her ürünün kendi değerine denk düşen bir fiata satılıp satılmaması ***öze değgin*** bir olay değildir. Kiml ürünler değerlerinln üstünde, kiml de altında bir fiata satılır. Değerin üstünde fiata satış olduğu zaman, ***göz önüne alınan sektörde*** yaratılan artı değerden daha fazla bir artı değer gerçekleşmiş demektir. Ama o sırada bir başka sektörde, bunun tam tersi gerçekleşecek; ve burada yaratılan artı değerin yetersizliği, orada yaratılan artı değerin fazlalığını dengeleyecektir. Bütün bakımından, yada ortalama olarak, ürünlerin satışı emek tarafından yaratılan artı değeri gerçekleştirir. Öze değgin olan da, budur.

Değer-emek teorisi, çoğu zaman, bir metaın emek maliyetinin ***pratik bakımdan*** ölçülemeyeceği, çünkü çeşitli bireyler arasında büyük nitelik farkları bulunduğu ileri sürülerek çürütülmek İstenmiştir. Ama bilinmelidir ki gerçekliğin özü, hiç bir zaman ve hiç bir durumda ölçüye gelmez; sadece görüntülerl ve olayları ölçebiliriz. Ne var ki, gerçekliği anlamak istiyorsak, bununla yetinemeyiz. Ve her ne kadar ölçüye gelmese de, gerçekliğin özünü kavramak olanakdışı değildir.

***

Marx'ın çözümlemeleri, klasik İngiliz ekonomi politiğinin temel çözümlemelerinin bütünlenişi olarak göz önüne alınabilir. Ama düşünürümüz bu çözümlemeler sonucunda, kapitalist ekonominin doğası hakkında, Smith yada Ricardo'nunkinden çok farklı bir yargıya ulaşmaktadır.

Bireylerin mal mübadelesinde bulunması demek, aslında, bu malların içinde bulunan emeği mübadele etmeleri demektir. Paranın kendisi de belirli bir miktar emeğin,

dolaşımdaki altın yada gümüş sikkeyi (yada bir başka deyişle, banknot tarafından temsil edilen altın yada gümüş miktarını) üretmek için zorunlu olmuş olan emeğin «billôrlaşmış» halinden başka bir şey değildir. Bireylerin gelirleri, gücü sermaye tarafından satın alınan elemeğinin verdiği emekten gelir baştan sona. Ve en son olarak da sermayenin kendisi, kimi zaman üretim âletlerine, kimi zaman da sikke yada banknotlara aktarılmış halde bulunan emekten başka nedir ki?

Böylece ekonomi politik, kapitalist ekonomi içindeki toplumsal ilişkilerin gerçek doğasını meydana çıkarmış oluyor: «Canlı» emek gücünün «ihtiyata alınmış» emeği elde tutanlar tarafından sömürülmesi, ürünlerin satışı yoluyle emeğin gerçekleştirilmesi, ürünlerin içinde bulunan emeğin toplumun çeşitli sınıfları arasında dağıtımı.

Ama kapitalist toplumun üyeleri, ekonomi politik bilmemektedir. Dolayısıyle de bu insanlar, ekonomik etkinlikleri sırasında, doğrudan doğruya nesnelerle iş gördüklerini sanırlar. Emek gücünü de önemsiz bir şey gibi düşünürler üstelik. Ve kapitalizmin, kelimenin tam anlamıyle insandışı karakterini yapan da budur. Bireylerin bilincinde ekonomik hayat, insanlar arası ilişkilerden meydana gelmemekte, nesnelerin basit bir hareketinden ibaret kalmakta ve bu hareket tak tek bireylerin hayatına hükmetmektedir.

İnsanların gözünde bu nesneler, birtakım gizemli özellîklerle donanmaktadır artık; ve aydınlığa çıkarmağa bile girişmezler bu gizemli özellikleri. Ürünlerin bir fiatı vardır örneğin, üretim araçları kazanç doğururlar, paranın satın alma gücünden ve faiz getirdiğinden söz edilir. Bütün bu olgular «doğal» olgularmış gibi kabul edilirler. Tıpkı bunlar gibi fiat, gelir ve paranın satın alma gücündeki dalgalanmalar da, açıklanmağa girişilmeksizin, «doğal» diye kabul edilirler. Bireyler ekonomik olayların etkisini, kör bir kaderin sonuçlarıymış gibi yüklenir sırtlarına. Örneğin pazara aşırı mal akışından doğan fiat düşüşlerine katlanırlar; ekonomik olaylar karşısında tamamıyle edilgindirler. Emtia ve hele para, gerçek birer «fetiş»tir onlar için.

Kapital'in I. kitabının I. bölümünün «Metaın fetiş karakteri ve sırrı» başlığını taşıyan IV. kesiminde yer alan çözümlemeler haklı olarak ünlüdür. Marx, gençlik yazılarında bol bol kullandığı «insanın yabancılaşması» teriminden artık yararlanmadığı halde, burada o eski tezlerinden bir yankı bulunduğu apaçıktır.

Bununla birlikte, iki teori arasında kesin fark vardır: Burada fetişizm, yalnızca genellikle mülkiyetin bir sonucu olarak değil de belirli bir tarihsel rejime, kapitalizme özgü bir olgu olarak sunulmaktadır. Hegel'in yeniden okuduğu eserlerinin etkisiyle, tarihsel bütünlük olarak ekonomik sistem kavramını bulmuştur şimdi Marx. Ve gözünde asıl önemli olan, bu sistemin çelişkilerini çözümlemektir. 1844 yılında benimsemiş olduğu tarihsel olmaktan uzak kalan açıya dönmüyor düşünürümüz, hayır. Ama öte yandan, 1848 yılında benimsediği basit «evrimci» görüş açısını da aşıyor; ve kendi içinde bölünmüş, kendi çelişkileriyle dağılıp ortadan kalkmağa mahkûm bir toplumsal hayat ve üretim tarzı olarak kapitalizm kavramında, özüyle diyalektik bir dünya görüşüne ulaşıyor.

D) Ekonomik Olayların Bağrında Çelişkilerin Gelişmesi

Kapitalist dünyada, üretim tarzının özü, değer kategorisini çözümlemiş olan ekonomi bilginleri tarafından dahi bilinmemektedir. Çünkü bu bilginler de gerekli dersleri alamamışlardır kendi çözümlemelerinden. İşte bu durumun sonucu olarak, somut ekonomik ortamdaki olayların bağrında, insanların iradeleriyle kavrayıp hükmedemeyecekleri çelişkiler gelişecektir. Bu çelişkiler o vakit, sistemin işleyişini olanaksız kılmağa yönelirler: Bu yeni durumun da, iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesini sağlayacak fırsatlar yaratması gerekir.

1. İşçi sınıfının yoksullaşması ve sınıf mücadelesinin şiddetlenişi. — 1867 yılında *Kapital*'in I. kitabını yayınladığında, kapitalist sistem konusunda giriştiği çözümlemeyi tamamlamış olmaktan uzaktır Marx. Ama bu rejimin bağrında, çözümünü ancak üretim araçlarının kollektif mülkiyeti üzerine kurulu bir rejime geçişte bulabilecek çelişkiler bulunduğunu ispatlamağa girişmiştir bile. Eserinin bu kısmında üzerinde ısrarla durduğu temel çelişki, zenginliğin asıl yaratıcısı olan emekçilerin sefalete mahkûm bir halde yaşamalarıdır. Zamanla bu çelişkinin daha da keskinleşeceğini ispatlamağa çalışıyor düşünürümüz. Sermaye sahiplerinin zenginliği ile ücretlilerin sefaleti arasındaki karşıtlık, gittikçe biraz daha katlanılmaz hale gelecek ve proletaryayı, sosyalist bir toplum kurmak üzere ayaklanıp siyasal iktidarı ele geçirmeğe sürükleyecektir. *Kapital*'in I. kitabının «Kapitalist birikimin genel yasası» başlığını taşıyan XXV. bölümünün konusu, işte budur.

Ücret düzeyinin saptanması ve evrimi konusunda Marx'ın tavrı, özellikle Ricardo'nun bu konudaki tavrından ayrılıyor: Artı değer haddinin, yani ödenen emekle ödenmeyen emek arasındaki oranın saptanması bakımından, örgütlü işçilerin etkisi ve eylemi üzerinde önemle duruyor Marx. Örgütlü işçilerin yetkili merciler üzerindeki baskısı işgünü süresinin yasa yoluyle sınırlandırılmasını sağladı, diyor. Aynı baskı, çalışma koşullarının tümünü ilgilendiren konularda ve bu arada özellikle ücretler konusunda da önemli sonuçlar doğurabilir.

Bu böyle oladursun, ücret, geniş ölçüde, emek gücü arz ve talebinin evrimine kumanda eden koşullar tarafından belirlenmektedir. Öyle gözükmektedir ki arz talepten daha hızlı arttığında ücretler de düşmeğe yönelmekte, talep arzdan daha hızlı arttığında ise bunun tam tersi gerçekleşmektedir.

Emek gücünün arzı, nüfusun evrimine bağlıdır. Buna karşılık emek gücü talebi ise, ekonomide yatırılan sermaye miktarına ve kullanılan üretim tekniklerine bağlı kalmaktadır. Marx, Malthus ve Ricardo'nun tersine, üretim teknikleri değişmediği takdirde emek gücü talebinin arzdan daha hızlı olacağını ve ücretlerin yükselme eğilimi göstereceğini söylüyor. Ama teknik ilerleme, diyor, kapitalist rejimin kopmaz bir öğesidir; çünkü sermaye sahiplerinin çıkarı, sermayelerinin verimini arttıracak yeni üretim metodları bulup uygulamaktadır. Bunun sonucu olarak da, emek gücü talebinin artışında hatırı sayılır bir yavaşlama başlayacaktır. Ve böylece bir an gelecektir ki, emek gücü talebinin artış hızı, emek gücü arzının artış hızından düşük olacaktır. Bu, ücretliler bakımından hiç de iç açıcı olmayan bir durumdur.

Bununla birlikte Marx, böyle bir durumda ortalama ücretin sürekli şekilde düşmek zorunda olduğunu söylemiyor. Özellikle üzerinde durduğu nokta, çalışma olanağından yoksun kaldığı için işçi sınıfının bir kısmının sefalete mahkûm olduğudur. Ve bu işsizliğin, kapitalist ekonominin gelişme koşullarından biri olduğunu ileri sürüyor Marx; çünkü kapitalistler, diyor, durum ekonominin genişlemesine elverdiği an, karşılarında bu «yedek sanayi ordusu»nu görmek isterler.

Ama büyük sanayi rejimine bağlı proletaryanın ekonomik önemi arttığı ölçüde bu işsizler ordusunun önemi de artmakta, dolayısıyle de sefalet işçi sınıfında büsbütün yaygınlaşmaktadır.

Öte yandan, diyor Marx, makina kullanımının ilerlemesi büyük sanayide emeği gittikçe daha zahmetli kılmaktadır.

Düşünürümüzün vardığı genel sonuç, «ücretlerin haddi yüksek yada düşük olsun, sermaye biriktikçe emekçinin yaşama koşullarının her gün biraz daha kötüleşeceği»dir.

Ekliyor Marx :

Sermaye birikiminin ve görecel nüfus artışının ilerlemesini daima dengeleyen yasa, Vulcanus'un Prometheus'u kayasına perçinlediğinden daha da sağlam bir şekilde perçinler sermayeye işçiyi. Sermaye birikimi ile sefalet birikimi arasında kaçınılmaz bir bağınlaşma kurar bu yasa. Öyle ki, bu kutuptaki servet birikimi, karşı kutupta, yani sermayenin kendisini üreten sınıfın yer aldığı kutupta, amansız bir yoksulluk, ıstırap, cehalet ve tinsel düşkünlük birikimine eşittir.

Ama toplumda böyle bir kutuplaşma olacaksa, bunun çok geçmeden dayanılmaz bir durum yaratacağı ileri sürülebilir. *Kapital*'in I. kitabının XXXII. bölümünde çok açık bir biçimde dile getiriyor Marx bu konudaki düşüncesini.

Şöyle yazıyor :

Bu toplumsal evrim döneminin tüm

avantajlarını zorla ele geçirip tekelleştiren sermaye babalarının sayısı azaldıkça, karşı yandaki sefalet, baskı, kölelik, düşkünlük ve sömürü de artacaktır. Ama bunların yanı sıra, işçi sınıfının direnci de artacaktır gittikçe; ve bu direnç, hem de doğrudan doğruya kapitalist üretimin işleyiş yasaları sonucu, daha disiplinli, daha birleşmiş ve örgütlenmiş hale girecektir. Sermaye tekeli, onunla birlikte ve onun yardımıyle büyüyüp gelişmiş olan üretim tarzı için bir ayakbağı olacaktır. Emeğin toplumsallaşması ve maddesel dayanaklarının merkezleşmesi öyle bir noktaya ulaşacaktır ki, kapitalist kılıflarına sığmaz olacaktır artık. Ve bu kılıf, parçalanacaktır. Kapitalist mülkiyetin ölüm saatidir bu. Bir zamanlar insanları mülklerinden edip sürmüş olanlar, şimdi kendileri mülklerinden edilip sürüleceklerdir.

İşçi sınıfının yoksullaşması tezinin, Marx'ın bu tezden çıkardığı sonuçlar dolayısıyle, şiddetle tartışılması ve itirazlarla karşılanması gerekirdi. Nitekim öyle de oldu. Bugün bile bu tez, ekonomi bilginleri arasında çatışma konusudur.

Bu teze karşı, bir yüzyıldan beri Batı Avrupa'nın ileri ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üreticilerin satın alma gücünde artış olduğu ileri sürülmektedir genellikle. Gerçek ücrette böyle bir yükselme olduğu kesindir. Kesin olmayan, bu kanıtın soruna çözüm getirdiği iddiasındaki gerçeklik payıdır.

Burada herşeyden önce, Marx'ın, kapitalist ülkelerde gerçek ücretin mutlak bir zorunlukla düşeceğini hiç bir zaman iddia etmemiş olduğunu belirtmek gerekiyor. Öyle ki, gerçek ücretteki yükselmeye rağmen yoksullaşma olayının ortaya çıkacağını da düşünmüş olabilir Marx.

Nitekim *1844 Elyazmaları*'nda Marx'ın, Alman ekonomi bilgini Schultz'un 1843 yılında Zurich'te yayınladığı *Üretimin gelişmesi* başlıklı kitabından şu parçayı aktardığını görüyoruz:

Toplumdaki bütün sınıfların gelirinin artışı yanlış olmayıp da doğru olsa bile, çeşitli sınıfların gelirleri arasındaki görecel farklar da o oranda büyümüş olacak ve dolayısıyle servet ve yoksulluk arasındaki karşıtlıklar daha da çıplak bir şekilde ortaya çıkacaktır. Çünkü toplam üretimin artması sonucu ve bu artışın gerçekleştiği ölçü oranında ihtiyaçlar, istekler ve özlemler de artacak; ve böylece, mutlak yoksulluk azalırken, görecel yoksulluk büyümüş olacaktır. Kuzey Sibirya'da oturan halklar, acımış balina yağı ve boyatılmış balıkla beslenmelerine rağmen yoksul sayılmaz; çünkü bu halkların kapalı toplumunda herkesin ihtiyacı birdir. Ama ilerleyen ve örneğin on yılda toplam üretimini ve gelirini nüfusa oranla üçte bir arttıran bir ülkede, bu on yıllık dönemin başlangıcında ve bitiminde aynı parayı kazanan bir işçi, aslında üçte bir oranında yoksullaşmış demektir.

Demek ki görecel yoksullaşma teorisi, Marx çağında geliştirilmiş bulunmaktaydı; ve düşünürümüz tanışmıştı bu teoriyle. Ve açıkça benimsemediğini ilân etmediği bu teoriyi belki de kabul etmeğe hazırlanıyordu.

Her ne olursa olsun, olayların gelişmesinin Marx'ın görüşlerini tamamıyle doğrulamadığı bir gerçektir. Çünkü ileri ülkelerde işçi sınıfında devrimci irade genelleşmemiş, tam tersine bu sınıf genellikle «burjuvalaşmış» bulunmaktadır.

Ama bu, kapitalizmin doğası ve etkileri konusundaki marksist görüşün yanlış olduğunu göstermez. Çünkü kapitalizmin gelişiminin gittikçe artan bir sefalet doğurduğu doğrudur. Ama bu sefalet Marx'ın düşünmüş olduğu bölgede değil de, ileri kapitalist ülkelerin (Batı Avrupa ülkeleri ile A.B.D.'nin) sınai ürünleri için kendilerine mahreç ve hammadde sağlamak amacıyle tüm yeryüzünde uydulaştırdıkları bölgelerde yerleşmiştir.

Marx'ın tezi üzerinde, sadece ileri ülkelerdeki ücretlilerin durumunu göz önüne alarak bir yargı yürütmek bugün olanakdışıdır Bir yüzyıldan beridir kapitalizm, dünyanın bütün bölgelerine yavaş yavaş girmiş ve yerleşmiştir. Ve o günden bugüne, az gelişmiş diye nitelenen bölgelerde, hayat koşulları XIX. yüzyıl ortasındaki İngiliz yada Fransız proletaryasından da kötü olan bir proletarya yaşamaktadır. Kaldı ki, kapitalizmin yayılması, aynı zamanda, gene az gelişmiş bölgelerde yaşayan köylü yığınlarında akıl almaz bir sefalet gelişimine kaynaklık etmiş bulunmaktadır. Bugün sermaye birikiminin sonuçları tam değerlendirilmek isteniyorsa, bütün bu olaylar tüm halinde göz önüne alınmalıdır. Marx'ın düşündüğünden çok daha karmaşık biçimde ortaya çıkmıştır bu sonuçlar. Ama bunlar doğru dürüst incelendiğinde, Marx'ın fikirlerinin bugün o bölgelerde de büyük yankılar uyandırmasının nedenleri rahatça anlaşılabilir.

2. Kapitalist ekonominin iki büyük kesimi arasındaki dengeyi sürekli kılmanın olanaksızlığı. Artı üretim krizleri. — Marx, doğrudan doğruya Quesnay'den esinlenerek, üretim işlemleri boyunca dağıtılan gelirlerin üretilmiş emtia alımı yolunda nasıl kullanıldığını çözümlemeğe koyuluyor.

Quesnay'nin *Tablo*'sunda ürünler normal fiatlarına satılabilir dalma. Ve bütün liberal okul, bu görüşü benimsemiştir. Oysa Marx, bu görüşün haklı olmadığı düşüncesindedir; çünkü, diyor, kriz dönemlerinde tüm ürünleri normal olarak akıtma olanağı yoktur.

Bunun neden böyle olduğunu araştırırken de, Smith ve Ricardo'nun, ulusal hasılanın yalnız tüketim mallarından meydana geldiğini düşünmekle temel bir yanılgıya düşmüş olduklarını keşfediyor Marx. Gerçekte ulusal hasıla, yıl içinde üretilen üretim araçlarının değerini de kapsamaktadır. Bu üretim araçları, ya yıl içinde aşınan donatımın yerine konmakta, yada varolan donatıma eklenmektedir.

İkinci şıkta, bunları yıllık hasıla içinde saymamanın apaçık bir yanılgı olduğu meydandadır. Ama ekonomik çözümleme açısından, «eskileri yenileme» amacıyle üretilen üretim araçlarının üretimini tüketim mallarının üretiminden şu yada bu biçimde ayırdetmemek de yanılgıya düşmektir.

Çünkü aşınmış üretim araçlarının yenilenme işlemi, zorunlu ve kendiliğinden bir biçimde gerçekleşmemekte, özel kararlar istemektedir; ve hattâ bir toplumun, aşınmış donatımını kısa yada uzun bir süre yenilemekten tamamıyle vaz geçmesi de söz konusu olabilir. İşte bu temel olgular hesaba katılmak isteniyorsa, geçmiş yıllarda bugünün aşınmış üretim araçlarına aktarılmış bulunan ve yıl boyunca üretilen ürünlerin değerini oluşturmakta katkısı olan emeği, «yenilenen» üretim araçlarının yapımı için sadece o yıl harcanan emekten titizlikle ayırdetmek gerekir. Çünkü bu iki ayrı emek miktarı, ille de biribirine eşit değildir.

Üretilen tüketim mallarının değeri ile sonradan eklenen donatımın değerini içine alan *safi* ulusal hasılayı *gayri safi* ulusal hasıladan ayırdedince görülen budur; çünkü gayri safi ulusal hasıla, ayrıca, aşınmış donatımın yerine konacak olan üretim araçlarının değerini de içermektedir.

Aşağıya aldığımız satırlarda Marx, bu ayırımı en kesin biçimde dile getirmektedir:

Bu yıl içinde üretilen değer, yani meta halinde yeni yaratılan değer, ürünlerin değeri'nden, yani bütün yıl boyunca yapımlanan emtia kitlesinin toplam değerinden küçüktür.

«Üretilen değer», bugün bizim «safi ulusal hasıla» dediğimiz şeydir; «ürünlerin değeri» ise, «gayri safi ulusal hasıla» dediğimiz şey.

Bu temel noktayı ilk defa olarak aydınlığa kavuşturan Marx, daha sonra da, şu temel yasayı ispatlamasını sağlayacak olan yeni bir şema kurmağa girişiyor: *Üretilen tüketim mallarının normal sürümü, ancak, tüketim mallarının yanı sıra yeterli miktarda üretim aracı üretildiği takdirde olanak kazanabilir.*

Toplam üretimin değeri, diyor Marx, bellibaşlı üç öğeye ayrılmaktadır:

1. Gereç aşınmasına (ve raslansal olarak da, ham madde stoklarının azalmasına) harcanan sermayenin değeri. Marx, «harcanan sabit sermaye» diye adlandırıyor bunu. Bu öğeyi, C (yada, S) simgesiyle belirtebiliriz.

2. Ücretlerin ödenmesine harcanan sermayenin değeri. Marx bunu da, «harcanan değişken sermaye» diye adlandırıyor. Bu öğeyi biz V (yada, D) simgesiyle belirteceğiz. Sabit sermaye deyimine karşıt olarak değişken sermaye deyimi, şöyle açıklanır: Marx'ın teorisine göre, artı değerin yaratımının kökeninde emek gücünün satın alınması (yani ücretlerin ödenmesi) vardır; ve üretime yatırılan sermayenin büyümesini yada «değişmesini» sağlayan, artı değerdir.

3. Artı değer. Bu son öğeyi ise, Pl (ya-

da, Ad) simgesiyle belirtiyoruz. Bu tanımlar böylece verildikten sonra, Marx, toplam üretim alanını iki kesime, iki sektöre ayırıyor. Birinci kesim, üretim araçlarını yapımlayan dalları yada işletmeleri içermektedir. İkinci kesimse, tüketime ayrılan emtiayı yapımlayan dal yada işletmeleri.

Bu üretim kesimlerinden her birinin üretim değerinin bileşimi, toplam üretim (yada, hasıla) değerinin bileşimine tıpatıp uymaktadır.

Birinci kesimde, üretimin değeri $C_1+V_1+Pl_1$'e, yada: $S_1+D_1+Ad_1$'a eşittir.

II. kesimde, üretimin değeri de: $C_2+V_2+Pl_2$'ye, yada: $S_2+D_2+Ad_2$'ye eşittir.

Ürünlerin değerinin (yani brüt ulusal hasılanın) tamamıyle gerçekleşmesi isteniyorsa, işletmeler tarafından harcanan meblâğların herşeyden önce bunlardan ürün satın almak için yararlananlar tarafından kullanılması gerekmektedir. Ancak bu şartla toplam ürün talebi, toplam ürün arzına (üretimin değerine) eşit olacaktır. Bu ise, hem donatımlarını yenilemek amacıyle yedek para ayıran işletmeler tarafından, hem de gelirlerinin bir parçasını artıran (tasarruf eden) kapitalistler tarafından para biriktirimine gidilmemesini gerekli kılmaktadır.

Para biriktirimine gidilmediğini varsaydığımız takdirde, ayrıca, iki kesimden ***her biri*** için, ürün talebinin ürün arzına eşit olması gerekmektedir.

Üretim araçları talebi, amortisman paylarının toplamı (C_1+C_2, yada, S_1+S_2) ile kapitalistler tarafından artırılan (tasarruf edilen) artı değer payının toplamına eşittir. Bu artı değer payını da $\alpha\,(Pl_1+Pl_2)$, yada $\alpha\,(Ad_1+Ad_2)$ şeklinde belirtebiliriz.

Tüketim malları talebi, (ücretlilerin yaptığı artırım önemsenmemek şartıyle) ücretlerin toplamı (V_1+V_2, yada, D_1+D_2) ile tüketilen artı değer payının toplamına eşittir. Tüketilen artı değer payı ise, $(1-\alpha)\,(Pl_1+Pl_2)$, yada $(1-\alpha)\,(Ad_1+Ad_2)$'ye eşit durumdadır.

Gerçekten de, şöyle bir eşitlik bulunmaktadır elimizde:

I. kesim arzı + II. kesim arzı = I. kesim talebi + II. kesim talebi.

Bu durumda, elimizde:

I. kesim erzı = I. kesim talebi

varsa, aynı zamanda:

II. kesim arzı = II. kesim talebi

de var demektir.

Ve hemen ekleyebiliriz ki (ilerde işimize yarayacaktır bu), elimizde:

I.kesim arzı < I. kesim talebi

varsa, aynı zamanda zorunlu olarak:

II. kesim arzı > II. kesim talebi

de var demektir. Pek doğal olarak, bunun tersi de doğru olacaktır.

Ve belli bir kesimde dengenin gerçekleşmesi (varsayımlarımızda) ötekî kesimde de dengenin sağlanmasını garantî eltına aldığına göre, ***genel*** dengenin koşulunu ortaya çıkarmak için, iki kesimden ***herhangi birinde*** dengenin nasıl tanımlandığını araştırmak yeterli olmaktadır.

Şu halde, I. kesimin dengesini tanımlayan denklemden yola çıkalım:

$$C_1+V_1+Pl_1=C_1+C_2+\alpha\,(Pl_1+Pl_2)$$

yada:

$$S_1+D_1+Ad_1=S_1+S_2+\alpha\,(Ad_1+Ad_2).$$

Bu denklemin sol parçası, ekonomideki brüt (gayrı safi) yatırımı, yani yıl içinde üretilen üretim araçlarının toplam değerini belirtmektedir.

Denklemin sağ parçası ise, brüt artırımı (tasarrufu), yani: her iki kesimdeki amortisman payları + kapitalistler tarafından yapılan artırımı belirtiyor.

Demek ki böylece konulan eşitlik, gayrı safi yatırımın gayri safi artırıma eşit olduğunu belirtmektedir.

Oysa biz biliyoruz ki bu eşitlik gerçekleştiği takdirde, II. kesimde de denge kurulmuş demektir; yani tüketim malları talebi, üretim mallarının arzına eşittir. Demek ki varsayımlarımızda, gayrı safi yatırımla gayrı safi artırımın eşitliği, tüketim malları pazarında kurulması istenen dengenin zorunlu ve yeterli koşulu oluyor.

Ama bu koşul, daha başka bir biçimde de dile getirilebilir. Gerçekten de: C_1,C_2 Pl_1 ve Pl_2 (yada S_1, S_2, Ad_1 ve Ad_2) üretilen tüketim mallarının değerine yada üretilen üretim araçlarının değerine orantılı büyüklükler olduğuna göre, gayrı safi artırım, toplam hasıla değerinin belirli bir parçası olmaktadır. Demek ki, gayrı safi yatırımın gayrı safi artırıma eşit olabilmesi için, toplam hasıla değerinin belirli bir parçasını temsil etmesi gerekir.

Marx tarafından formülleştirilen sonuç budur. Ama biraz önce gördük ki Marx, bir tek farkla (yani safi yatırım ve safi artırım yerine gayrı safi yatırım ve gayrı safi artırım üzerinde akılyürüterak), Keynes'in koyacağı ekonomik denge koşulunu koymuştu.

Demek ki, Keynes'in 1930 yılında bulup ortaya çıkardığını sandığı temel yasa, altmış yıl önce Marx tarafından bulunmuş ve biraz farklı bir biçimde, ***Kapital***'in 1885 yılında yayınlanan II. kitabında açıklanmıştır.

Bugün Keynes'in çözümlemeleri, fazla üretim krizlerini açıklamağa yönelen teorilerin temelini meydana getirmektedir. Oysa Marx daha o zaman krizleri, «yeniden üretim şemaları» aracılığıyle açıklamağa çalışmaktaydı. Eserinin bu kısmı (***Kapital***'in II. kitabı) bitmemiş olarak kalmıştır. Ama Marx'ın krizlere ayırdığı sayfalar gene de

Demek ki krizlerin hemen ilk nedeni, yaalabildiğine aydınlatıcıdır.

Yatırım, artırımdan küçükse; yani elimizde:

$$C_1+V_1+Pl_1<C_1+C_2+\alpha\,(Pl_1+Pl_2)$$

yada:

$$S_1+D_1+Ad_1<S_1+S_2+\alpha\,(Ad_1+Ad_2)$$

varsa, öte yanda zorunlu olarak, tüketilebilir mal talebinde arza oranla bir yetersizlik var demektir. Bu ise, emtiada fazla üretim var anlamına gelir.

Demek ki krizlerin hemen ilk nedeni, yatırım yetersizliğidir. Keynes'ten yıllarca önce kavramış bulunuyordu Marx bunu. Ve düşünürümüz, yatırım istenen düzeyde sabit kalamayacağı için, bunalımların zorunlu biçimde patlak vereceğini bildiriyordu. Bazan gereğinden çok yüksek, bazan da gereğinden çok düşük olmak zorundaydı çünkü yatırım.

Gerçekten de yatırım, donatımlarını geliştirerek kâr sağlamak amacını güden kapitalistlerin bu iradesi tarafından belirlenmektedir. Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyle değil, bazı kişilerin kazanç sağlaması için yapılır yatırımlar. Ve kapitalist rejimde ekonomik ilişkilerin insandışılaşmasının temel yanlarından biri de budur.

Ama kapitalizm bu olgudan dolayı bir çelişme içermektedir. Çünkü kârın gerçekleşmesi, yapımlı malların kendi değerlerine satılabilmesini şart koşar; bu ise, görmüş olduğumuz gibi, yatırımla tüketimin belirli bir oran içinde bulunmalarını varsaymaktadır.

Demek ki fazla üretim krizi, kapitalizm çerçevesi içinde, ancak insan ihtiyaçlarını doyurma yolunda yararlanılabilecek olan üretici donatım yapımına sadece kâr etme amacı güden birtakım kişiler tarafından insan ihtiyaçları hiç bir şekilde göz önüne alınmaksızın karar verilmesi olayının yarattığı çelişkinin ortaya çıkışından başka bir şey değildir.

Fazla üretimin nedenleri konusundaki bu Marksçı, ve şimdi de Keynesçi çözümlemenin, ancak nesnel bir değer teorisi temel kabul edildiği takdirde geçerlik kazanabileceğini ısrarla belirtmek gerekiyor. Bu nesnel değer teorisi de, Marx'ın önerdiği değer-emek teorisinden başka bir şey olamaz.

Gerçekten de tüm çözümleme, paranın değeri belli olduğuna göre, ulusal hasılanın normal fiatına satılması gerektiği fikrine dayanmaktadır.

Bu fiatın, harcamaları karşılayan ve normal kazanç elde edilmesini sağlayan fiat olduğunu söylemekle yetinemeyiz. Çünkü normal kazançlar toplamının ne olduğunu ***önsel olarak*** söylememizi sağlayacak bir ölçüt yoktur elimizde.

Ulusal hasılanın normal fiatı, üretime katılan toplam emek miktarının, bir para biriminin içinde bulunan yada bir para birimi tarafından temsil edilen emek miktarına olan oranı olarak, yani ulusal hasılanın değerinin anlatımı olarak anlaşılmak gerekir.

*3. **Kâr haddinin düşme eğilimi.** — a)* **Olayı açıklayan ilke.** — Adam Smith'ten beri ekonomi bilginlerinin dikkatı, gerçekten önemli bir olaya dönük bulunmaktaydı. Kâr haddinin düşme eğilimi göstermesiydi bu olay. Gördük ki, ekonomi bilginlerinin vardığı sonuç, sermaye birikiminin er geç sona ereceği ve bir durgunluk dönemine girileceği şeklindeydi.

Önemini hemen kavradığı bu çözümlemeyl yeniden ele alıp işlemeğe girişecektir Marx; ve bundan, olayın daha doyurucu bir açıklamasına ulaşarak, çok daha değişik sonuçlar çıkaracaktır. Düşünürümüzün gözünde kapitalist bir ekonominin sürekli şekilde durgun kalması söz konusu olamaz. Kâr haddinin düşmesi, ona göre, tam tersine olarak, alabildiğine istikrarsız ve patlamağa hazır bir istihdam yetersizliği yaratacaktır üretici güçlerde; ve bu durum da sistemin tersine dönmesine yolaçacaktır.

Marx'ın bu konudaki çözümlemeleri, *Kapital*'in III. kitabının XIII, XIV ve XV. bölümlerinde yer almaktadır. Bununla birlikte Friedrich Engels, bu bölümlerde bulunan geliştirmelerin, düşünürün III. kitabın dökümü boyunca yararlandığı elyazmasında zaten bulunduğunu ve söz konusu elyazmasının da «büyük kısmıyle» 1864 ve 1865 yıllarında, yani *Kapital*'in I. kitabının yayınlanmasından önce yazılmış olduğunu belirtiyor. Bu da gösteriyor ki Marx, daha 1867 yılında, kapitalist çelişkilerin geniş bir çözümlemesini vermeyi başarmış bulunmaktaydı. Bununla birlikte, söz konusu geliştirmeler ister istemez eksik bir biçimde işlenmiş durumdadır; dolayısıyle de anlaşılmaları, özel bir dikkat gerektirmektedir.

XIII. bölümün başlangıcında, «kâr haddinin düşme eğilimi yasası»nın bir ilk ispatlanışı yer almaktadır. Bu, şöyle özetlenebilir

Üretim tekniklerinin ilerlemesi, sabit sermayenin değişken sermayeye olan oranının, yada, «sermayenin organik bileşimi»inn yükselmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda, artık değer haddi (yada, oranı) aynı kaldığı takdirde, kâr haddi zorunlu olarak düşer.

Marx, sayılara dayanan bir dizi örnekten çıkarıyor bu sonucu. Ama aynı sonuç, cebir yoluyle de çok basit bir şekilde ispatlanmaktadır. Marx'ın basitleştirme amacıyle yapmış olduğu gibi, bütün sermaye kategorilerinin dönme hızının 1'e eşit olduğunu; yani her gategoride yıllık harcanan sermayenin, yıllık yatırılan sermayeye eşit olduğunu kabul edelim.

Pl (yada, Ad), artı değer

K (yada, T), ekonomideki toplam sermaye

C (yada, S), yatırılmış ve harcanmış sabit sermaye

V (yada, D), yatırılmış ve harcanmış değişken sermaye olarak alındığı takdirde, kâr haddi şu olacaktır

$$\frac{Pl}{K} \text{ yada } \frac{Pl}{C+V} \text{ (yani } \frac{Ad}{T} \text{ yada } \frac{Ad}{S+D}\text{)}$$

$\frac{C}{V}$ ($\frac{S}{D}$) oranına (sermayenin organik bileşimi), x diyelim.

Ortaya şu denklem çıkar :

$C = Vx$ (yani $S = Dx$).

Bu durumda, kâr haddi şöyle yazılacaktır :

$$\frac{Pl}{Vx+V} \text{ yada } \frac{Pl}{V(1+x)} \text{ yada } \frac{Pl}{V} \cdot \frac{1}{1+x}$$

Yani, Türkçe belirtmelerle :

$$\frac{Ad}{Dx+D} \text{ yada } \frac{Ad}{D(1+x)} \text{ yada } \frac{Ad}{D} \cdot \frac{1}{1+x}$$

Tanımlama açısından, $\frac{Pl}{V}$ (yani: $\frac{Ad}{D}$) değişmez. Ama x büyür.

Demek ki $\frac{1}{1+x}$ (yani: $\frac{1}{1+x}$) terimi daha küçülecek ve buna uygun olarak,

$\frac{Pl}{V} \cdot \frac{1}{1+x}$ (yani: $\frac{Ad}{D} \cdot \frac{1}{1+x}$) çarpımı da daha küçülecektir.

Bununla birlikte, sabit bir artı değer haddi varsayımının korunamayacağını çok iyi görüyor Marx. Ve o zaman, artık değer oranı büyüdüğü takdirde bile kâr haddinin er geç düşme eğilimi göstereceğini ispatlamağa uğraşıyor. Bu konuda XIII. bölümde verilen açıklamalar inandırıcı değil. Buna karşılık bir başka bölümde yeniden el atıyor soruna düşünürümüz, ve şu bizi ilgilendiren nokta üzerinde son derece ilgi çekici bir geliştirmeye girişiyor. Söz konusu geliştirme, XV. bölümün ikinci kısmının başlangıcında yer almaktadır.

Burada artık, sermayenin organik bileşiminin yükselmesinden başlamıyor Marx akılyürütmeye; belli bir sermayeye göre çalıştırılan işçi sayısının azalmasını çıkışnoktası olarak alıyor. Öyle anlaşılıyor ki düşünürümüz, her iki varsayımı da eşdeğer kabul etmekte. Bu, tamamıyle doğru değildir. Ama teknik ilerlemenin her iki varsayımı da gerçekleştirmeğe yöneldiği kabul edilerek bu yeni ispatlama, bir öncekinin bir uzantısı şeklinde göz önüne alınabilir.

Öz olarak şu açıklamayı getirmekte Marx: Verilmiş belli bir sermaye sayesinde çalıştırılan işçi sayısının gittikçe azaldığını varsayalım. Bu sermaye tarafından elde edilen kâr haddinin aynı kalabilmesi için, gene aynı sermaye tarafından gerçekleştirilen artı değerin, çalıştırılan işçi sayısının azalmasına rağmen aynı kalması gerekmektedir. Bunun için de, *her* emekçiden çekilip alınan artı değer payının artması gerekir. Oysa bu payın bir artış tavanı vardır; çünkü bir emekçinin verebileceği emek saatlerinin sayısı kısıtlıdır ve bu saatlerin bir kısmı da emek gücünün sürdürülmesine (yani iş sırasında harcanan emek gücünün yeniden yaratılmasına) ayrılmaktadır.

Burada uç bir örnek seçiyor Marx, ve şöyle yazıyor :

Günde on ikişer saat çalışan iki işçi, havayla yaşayan ve kendileri için çalışmağa hiç mi hiç ihtiyaçları olmadığı için günde sadece ikişer saat çalışan yirmi dört işçinin verdiği artı değer miktarını veremezler. Bu bakımdan, işçi sayısındaki indirimi sömürü derecesindeki artışla dengeleme çabası, aşılması olanaksız birtakım sınırlara toslayacaktır. Dolayısıyle de bu dengeleme çabası, kâr haddindeki düşüşü gemlese de, tamamıyle durduramaz.

Son derece ilgi çekici olan bu akılyürütme örneği, verilmiş belli bir sermaye tarafından çalıştırılan işçi sayısında indirim yerine, çalıştırılan işçi başına yatırılmış sermayenin arttırımından söz edilmiş olsaydı (ki ikisi de aynı şeydir), belki daha kolayca kavranabilir hale girerdi.

Emekçi başına yatırılan bu sermaye arttığı zaman, belli bir kâr haddinin korunması isteniyorsa, işçiden koparılan artı değerin orantılı şekilde artması gerekmektedir. Oysa bu, sonuna kadar orantılı şekilde artarak gidemez; çünkü emekçi başına düşen artı değer, bir emekçi tarafından verilebilecek maksimum emek miktarına eşit olan olan maksimum bir belirli değeri hiç bir zaman ve hiç bir şekilde aşamayacaktır. Hattâ artı değer, bu maksimum emek miktarının daima altında kalacaktır; çünkü işçi tarafından tüketilen malların üretimine de emek ayırmak gerekmektedir. Ve böylece, işçi başına yatırılan sermaye tutarı artmağa devam ederken artı değerin artışı zorunlu olarak duracağı için, artı değerin sermayeye oranıyle dile gelen kâr haddi belli bir anda zorunlu olarak küçülecektir.

Marx şüphesiz şu düşüncededir ki, söz konusu mutlak sınıra yaklaşıldıkça, yani emekçiden koparılan artı değer miktarı maksimum artı değere yaklaştıkça, emekçiden koparılan artı değeri daha da arttırmak güçleşmektedir. Öyle ki, işin aslında kâr haddi, artı değer oranı mutlak tavana ulaşmadan çok önce düşmeğe başlayacaktır. Artı değer oranındaki artışın etkisi, sadece, kâr haddinin düşmesini yavaşlatmak şeklinde gösterecektir kendini.

Demek ki, bu durumda, ortalama kâr haddinin düzenli ve zorunlu şekilde bir düşüşü beklenmemelidir. Daha başka nedenler de bu düşüşü yavaşlatabilir; ve hatt: geçici olarak durdurabilirler.

Dış ticaret gelişmesinin kâr haddindeki düşüşü yavaşlatması gerektiği düşüncesindedir Marx. Demek ki bu konuda Ricardo'yla aynı fikirdedir. Ama düşünürümüzün ileri sürülen nedenlerden tamamıyle farklıdır. Dışardan besin satın alınmasının toprak rantlarının yükselişini durduracağı olgusu üzerinde durmuyor Marx; dış ticaretin ve hiç şüphesiz dış ticaret amacıyle yapılan üretimin, özellikle yüksek kâr hadleri sağlamağa elverişli fırsatlar yarattığı olgusu çekiyor onun dikkatini asıl. Marx, bu nokta üzerinde ısrar etmekte kesinlikle haklıdır. Bununla birlikte biz, Ricardo tarafından ileri sürülmüş olan fikri dikkatle incelemesi de ayrıca yararlı olurdu düşüncesindeyiz. Çünkü biliyoruz ki XIX. yüzyılın son döneminde özellikle iki Amerika'dan son derece ucuza yapılan zahire ithalatı, Batı Avrupa'nın

ekonomik evrimi açısından önemli rol oynamış bulunmaktadır.

Sonuç olarak Marx, kâr haddindeki düşme eğiliminin frenlenebileceğini kabul etmekle birlikte, bu eğilimin daha şimdiden kapitalizmin varoluşuna kasteden olaylar yarattığına inanmış bulunmaktadır. Örneğin dış ticaretin, bir yandan kapitalizmin yükünü hafifletirken, öte yandan sermaye birikimini ve dolayısıyle teknik ilerlemeyi hızlandırdığını; bunun da, son çözümlede, kâr haddinin düşmesi eğilimini güçlendirdiğini belirtiyor düşünürümüz. Ve bu düşüşün yaratacağı sonuçları çözümlemeğe girişiyor.

b) *Yasanın etkileri. — Kapital*'in III. kitabının alabildiğine önem taşıyan XV. bölümünde düşünürümüz, kâr haddinin düşüşünün niçin ekonomi bilginlerinin umduğu gibi kapitalizmin bir istikrar döneminde pekişmesine değil de, üretici güçlerin istihdam yetersizliğiyle karakterlenen dayanılmaz bir duruma açılacağını göstermeğe girişmektedir.

Ekonomi bilginleri, kâr haddinin düşmesinin biricik sonucunun artımı (tasarrufu) sınırlandırmak olduğunu varsaymaktadırlar. Marx ise, gerçekte bu düşüşün belli başlı etkisinin, doyurucu koşullar içinde yatırıma dönüşme olanağı bulamayan bir artırım kitlesi yaratmak olduğunu ispatlıyor.

Marx, ekonomik alandaki araştırmalarında çoğu zaman, artırımın kendiliğinden yatırıma dönüştüğünü kabule yönelen klasik ekonomi politiğin görüş açısını benimsediği halde, bu sefer artırımla yatırımı apaçık şekilde ayırdediyor. İncelediğimiz metni büyük çapta önemli kılan da, düşünürümüzün bu değişik tavrıdır.

Kâr haddi düşüyorsa, diyor Marx, bir an gelecek, hatırı sayılır çapta büyümüş olan artırım ancak «eski sermayenin zararına kendine bir yer açma» şartıyle yatırıma dönüşme olanağını arayacaktır. Burada Marx, ne yazık ki biraz bulanık bir biçimde, yatırım olanağı arayan yeni sermayeler için zorunlu mahreçler sorununa el atmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyle, şöyle geliştiriyor düşüncesini: Ortalama kâr haddi düşükse, yeterli verim sağlayan yatırım fırsatları bulmak olanaksız kalmaktadır yeni sermayeler için; o zaman da bu yeni sermayeler, eski sermayeler tarafından beslenmekte olan pazarların bir kısmını ele geçirmek için mücadeleye atılmak zorunu duymaktadırlar.

Böyle bir varsayım çerçevesi içinde, sermaye dolgunluğu olacağını söylemek gerekiyor. Bu dolgunluksa, rekabeti ve spekülasyonu daha keskin kılacak ve fazla ürün krizlerinin ciddiyetini arttıracaktır.

Ayrıca, gelişimin ilk dönemlerindekinden farklı olarak, sermayenin ortalama verimi öylesine düşecektir ki, kapitalistlerin yatırım yapma eğilimi bütün kesimlerde birden zayıflayacaktır. Bu durumda üretim, belirli bir maksimum düzeyi aşamayacaktır.

Şöyle yazıyor Marx

İhtiyaçların doyumu zorunlu kıldığı zaman değil, kâr olanakları öyle buyurduğu zaman duraklar üretim.

Ve biraz ilerde, şunları ekliyor :

Sermayenin oluşumu, olgunlaşma durumuna gelmiş kısıtlı sayıda büyük sermayenin tekeli haline geldiği an... üretimin hayat verici işleyişi kesinlikle durabilir. Üretim uykuya dalar.

Metnimizin yetersiz işlenmişliğine rağmen burada Marx'ın, 1929 ve 1939 yılları arasında A.B.D.'nde geliştirilen «durgunluk» tezlerini öncelediği açıkça görülür.

Marx'a göre şu betimlenen durum, büyük çapta bir sürekli işsizliğin varoluşunu içermektedir. Ve işte o vakit, kâr haddinin düşmesiyle ortaya çıkan sonuçların tümü, kapitalizmin devrilmesine yolaçabilecektir.

Demek ki kapitalizm, kendi çelişkilerinin etkisiyle kalkacaktır ortadan. Bu çelişkilerin temel yanı ise söz konusu sistemde üretimin, insan ihtiyaçlarının doyurulması için değil, kâr etmek için gerçekleşmekte oluşudur.

Şöyle diyor Marx

Kapitalist üretimin önündeki en büyük engel, sermayenin kendisidir: Sermaye ve sermayenin gene kendisi tarafından değerlendirilmesi, bu sistemde üretimin hem çıkış noktası, hem de varışnoktası, hem itici gücü, hem de ereği olarak belirmektedir. Sermaye üretimi için değil, üretim sermaye için vardır bu düzende : Üretim araçları hayat sürecini, bu süreci üreticiler toplumu yararına durmaksızın genişleterek biçimlendirme aracı olmaktan uzaktırlar...

Toplumsal üreticiliğin şartsız gelişimini dil getiren araç, bu sistemde, varolan sermayenin değerlendirilmesi demek olan sınırlanmış erekle aralıksız bir çatışma içindedir. Maddesel üretici gücü geliştirmeğe ve buna denk düşen dünya pazarını yaratmağa yönelmiş tarihsel bir araç olan kapitalist üretim tarzı, aynı zamanda, bu tarihsel görevle bu göreve denk düşen toplumsal üretim ilişkileri arasında sürekli bir çelişkiyi dile getirmektedir.

Biraz ilerde de şu açıklamayı getirmeketdir düşünürümüz :

Kapitalist üretim tarzının çelişkisi, üretici güçleri mutlak biçimde geliştirme eğilimi ile, bu güçlerin, sermayenin içinde devindiği ve ancak böylece hareket olanağı bulduğu özgül üretim koşullarıyle sürekli biçimde çatışmaya girmesine dayanmaktadır.

Görüldüğü gibi, Marx'ın giriştiği ekonomik çözümleme, gene düşünürümüz tarafından 1845 yılından beri sunulmakta olan tarih teorisini açıklayan ve aydınlatan bir sonuçla son bulmaktadır. Artırım (tasarruf) ve sermaye plasmanıyle zenginleşme eğilimine dayanan kapitalist rejim, *özü bakımından*, toplumun üretim yeteneklerini geliştirmeğe dönük bir sistemdir. Ama üretici güçlerin gelişimi ile üretim ilişkilerinin doğası arasında bir çelişme doğar böylece. Ve bu çelişki, er geç yeni bir toplumsal rejime geçişle çözülecektir.

4. Bitirilmiş bir teori. — Bitirilmeden kalmış bir eserdir ***Kapital***. Dolayısıyle de düşünürümüzün, kapitalist çelişkiler çözümlemesini nasıl sonuçlandırmayı tasarlamış olduğunu bilemiyoruz. Bununla birlikte, özetleyegeldiğimiz üç çözümlemenin bir bireşimini (sentezini) kurmağa girişmeyi tasarlamış olması olanakdışı değildir : Yoksullaşma, çevrimsel (peryodik) bunalımlar ve kâr haddinin düşmesi konularını kapsayan çözümlemelerdir bu çözümlemeler; ve emin olduğumuz nokta da Marx'ın, kapitalist sistemin, içerdiği bu çeşitli çelişkilerin *zamanda* etkisi sonucunda devrileceğini düşündüğüdür.

Marxı'n eserindeki çözümlemelerin bireşim yokluğunu kapatmayı denemek istersek, kâr haddinin düşme eğilimi ile emekçilerin yoksullaşma eğiliminin hiç değilse belli bir ölçüde almaşık bir karakter taşıdığı olgusunu açıklığa kavuşturmamız gerekir herşeyden önce. Gerçek ücretler artmıyor ve hattâ düşüyorsa, artı değer oranı yükseliyor demektir; ve ortalama kâr haddi aynı düzeyde korunabilir.

Ama ikinci olarak da, yoksullaşma eğilimi ile fazla üretim krizleri arasında bir bağ bulunduğunu belirtmek gerekiyor. Marx'ın kendisi de dikkati çekmektedir bu noktaya.

Bakın, ne yazıyor :

Dolaysız, doğrudan doğruya sömürünün koşulları ile artı değerin gerçekleşmesinin koşulları, özdeş değildir. Hem zaman, hem de mekân içinde mantık bakımından ayrılmıştır bu koşullar. Sömürünün koşulları, toplumun üretici gücü tarafından sınırlandırılmıştır sadece; artı değerin gerçekleşme koşulları ise, üretimin çeşitli kesimleri arasında varolan orantılarla ve toplumun tüketim gücüyle sınırlandırılmıştır. Satın alma erkini belirleyen, mutlak üretim gücü yada mutlak tüketim gücü değil, uzlaşmaz dağıtım koşulları üzerine kurulu olan tüketim gücüdür. Bu son koşullarsa (yani uzlaşmaz dağıtım koşulları), nüfusun büyük kitlesinin tüketimini, az çok dar sınırlar arasında oynayan bir minimuma indirgemektedirler. Tüketim gücü (yada, erki) ayrıca, sermayenin birikim eğilimi ve gelişim ihtiyacı ile daha büyük çapta artı değer üretimi tarafından da indirgemeye uğramaktadır...

Marx'ın bunalımlar konusunda giriştiği çözümlemeyi daha da geliştirme niyetini açıkça ortaya koyar gözükmekte bu metin. Çünkü kapitalist ekonomide yatırımların yönetim yokluğunun, üretimin iki kesimi arasında gerekli orantının korunmasını engellediğini söylemekle yetinilemez. Niçin almaşık bir şekilde yatırımın gereğinden fazla yüksek, gereğinden fazla düşük olduğunu ve niçin konjonktür altüst oluşlarının, XIX. yüzyıl boyunca hemen hemen düzenli aralıklarla meydana geldiğini de açıklamak gerekir.

Marx'ın, bitmemiş karakteri ortada olan çözümlemeleri konusunda hiç şüphe yok ki

başka gözlemler de ileri sürülebilir. Bu arada, bizce temel önem taşıyan bir başka noktayı da belirtme zorunluğu vardır.

Düşüncemize göre, Marx'ın eserinde bir boşluk bulunmaktadır: Kapitalist ekonomilerin uzun vâdeli büyümelerinde dış mahreçlerin oynadığı kesin rolü görmüyor ünlü düşünür.

Pazarların genişlemesinin, kapitalist ekonominin karakteristik çizgilerinden biri olduğunu elbette bilmiyor değil Marx.

Daha 1848 yılında, *Manifesto*'da «durmadan yeni mahreçler bulma ihtiyacının itkisiyle burjuvazi, bütün dünyayı istilâ ediyor» diye yazmaktaydı nitekim.

Öte yandan, 1853 yılında *New York Daily Tribune* için kaleme aldığı bir yazıda şöyle diyor

Okurlarımızın dikkatini sık sık. İngiliz sanayiinin 1850 yılından beri içinde bulunduğu eşi görülmemiş gelişme üzerine çekmiştik. Ama bu şaşkınlık verici refahın ortasında, gittikçe yaklaşan bir sanayi krizinin açık işaretlerini seçmek de güç değildi. Kaliforniya'ya ve Avustralya'ya rağmen, eşi görülmedik şekilde artan göçe rağmen, bir an gelecek, başkaca bir özel neden olmaksızın, pazarların genişlemesi İngiliz sanayiinin genişleme hızını artık izleyemez duruma girecektir; ve işte bu oransızlık tıpkı geçmişte olduğu gibi kesin biçimde, yeni bir bunalım getirecektir.

En son olarak da *Kapital*'de, bu konuya durup durup yeniden dönmekte; ve krizlerin, dünya pazarı üzerinde bu büyük yayılmaya bağlı olduğunu belirtmektedir Marx.

Şöyle demektedir örneğin

Fabrika sisteminin büyük ve kesikli genişlemesi evrensel pazara bağımlılığıyle birleşince, zorunlu olarak delice bir üretim doğurmakta; ve bunu, pazarların tıkabasa doluşu izlemektedir. Böylesine bir genişlemenin ardından gelen bir büzülme, elbette kıl felç yaratacaktır.

Şunu da söylemektedir

İç bağlantılarının ve kendisini düzenleyen koşulların üreticilerden gittikçe biraz daha bağımsız birer doğa yasası görüntüsüne bürünmesi ve üreticilerin kontrolundan gittikçe biraz daha kurtulması için, pazarın durmaksızın büyümesi gerekir.

Peki ama Marx'a göre, gelişmiş bir kapitalizm için dış pazarların fethi, *tastamına* ne gibi bir rol oynamaktadır? Bize öyle geliyor ki, bu rol, sistemin, kendisini boğan emtia fazlasından kurtularak hayatta kalmasını sağlayan bir *yakı*'nın rolüdür.

Yukarıya aktardığımız parçanın hemen ardından, şunu eklemekte Marx. «İç çelişki üretimin dış alanının genişlemesinde bir çözüm arıyor kendine.» Demek ki Marx'ın düşüncesinde, kapitalizmin ürün fazlasından kurtulma eğiliml, ancak ***artı üretim ortaya çıktıktan sonra*** belirmektedir.

Bir başka yerde de, şöyle yazıyor düşünürümüz

Üretici sınıfın nüfusunu arttırdıkça arttıran büyük sanayi, dış göçü zorunlu kılmakta; bunun sonucu olarak da, yabancı ülkelerin sömürgeleştirilmesini hızlandırmaktadır. Bu ülkeler, böylece, anayurt için birer ham madde ambarına dönüşmektedir.

Burada söz konusu olan, elemeği fazlasından kurtulma zorunluğudur. Ama Marx aynı zamanda, kâr haddini düşürmeğe yönelen sermaye fazlasını dışarıya yollama zorunluğuna da dokunuyor.

Şöyle yazıyordu bu konuda :

Dışarıya sermaye ihracının nedeni, bu sermayeleri ülke içinde işletme olanaksızlığı değildir katiyen. Bunun nedeni, söz konusu sermayenin dışarda daha yüksek bir kâr haddiyle işletilebilmesidir.

Demek ki Marx tarafından dışa açılmaya yüklenen rol, daima bir çeşit kurtarıcı *yakı* rolü oluyor. *Kapital*'de yer yer rastladığımız parçalar da bizim bu yorumumuzu doğrular gözükmektedir. Söz konusu parçalarda Marx, dış pazarlar tarafından bugün oynanan rolün, kapitalizmin ilk çağlarındakinden farklı olduğunu belirtmektedir ısrarla.

Örneğin şöyle yazıyor:

Başlangıç döneminde kapitalist üretim tarzının temeli olmuş olan dış ticaret genişlemesi, kapitalist üretim ilerledikçe, bu tarzın bir sonucu haline gelmiştir. Bunun nedeni ise, söz konusu üretim tarzının daima daha geniş bir pazarı elinin altında tutma zorunluğudur.

Bu metin, son derece aydınlatıcı geliyor bize; çünkü Marx'ın görüş açısının, Smith ve Sismondi'ninkinden farksız olduğunu ortaya çıkarıyor: Dış pazarlar, üretim fazlasını akıtmağa yarar. Hiç süphe yok ki bu, artı üretimi ve dolayısıyle de dış pazarların zorunluğunu inkâr eden Ricardo'nunkinden çok daha üstün bir görüş açısıdır. Bununla birlikte kabul etmek gerekir ki Marx, artırım ve yatırım toplamının sadece ortalama kâr haddine bağlı olduğunu varsayarak sermaye birikimini çözümlemeğe girişen Rikardocu modelin hiç değilse bir ölçüde tutsağı kalmaktadır.

Ricardo'nun teorik sisteminin temel yanılgısı, Jean Baptiste Say'nin «mahreçler yasası»nı benimsemesinden ileri gelmektedir. Artırımın, her hal ve şart içinde ve kapitalist üretime açık mahreçlerin genişlemesi konusunda her türlü önvarsayımdan bağımsız olarak, yatırıma dönüşeceği kabul edilirse, kapitalist rejimde ekonomik büyüme sorunu büyük ölçüde hasıraltı edilmiş olur.

«Mahreçler yasası»na gerçek ve tutarlı cevabı, Malthus'ün *Ekonomi politiğin ilkeleri* başlıklı kitabının ikinci kısmında bulmuştuk. Ama bu gelştirmeler, Marx'ın dikkatini yeterince çekmemiş gözüküyor. *Kapital*'in yazarı, Say ve Ricardo'nun genel artı üretim krizlerinin olanaksızlığıyle ilgili tezlerini en açık bir şekilde reddediyor şüphesiz. Ama hiç bir zaman da, Malthus tarafından konmuş olan ve bugün çağdaş ekonomik teori tarafından yeniden konulan «yatırım fırsatları» sorununu kesin bir biçimde koymuyor. Bu sorunu koymadıkça da, kapitalist ekonomilerin evriminde dış pazarların, özellikle de sömürge mahreçlerinin oynadığı temel rolü açığa çıkarması söz konusu olamazdı.

Avrupalı kapitalist ekonomilerin büyümesinin bellibaşlı olarak dış pazarların genişlemesinin ***kumandası altında*** gerçekleşmiş olduğunu kabul ettiğimiz takdirde varacağımız sonuç, büyük önem taşıyan bir noktanın Marx tarafından bir kenara bırakılmış bulunduğudur.

Ve şunu iyice görmek gerekir ki, Marx'ın mahreçler sorunundaki tavrı, savunduğu öbür tezlerin bütünüyle bağlı olarak ele alındığında, düşünürümüzün olayların ilerleyişi hakkındaki değerlendirmelerini büyük çapta ve ters yönde etkileyecektir : Ekonomik kapitalist çelişkilerin daima *en ileri* kapitalist ülkelerde gittikçe biraz daha keskinleşeceğine, bu etki sonucunda inanıyor *Kapital*'in yazarı. Ve bu ülkelerde ücretler duyulur biçimde yükselemeyeceğinden, diye düşünüyor, uzak pazarların sağladığı malıreçlere rağmen üretim fazlası her gün biraz daha tehdit edici bir hal alacaktır. Nitekim 1870 yılında, örneğin şöyle yazıyor :

Sermayenin anayurdu olarak bugüne değin dünya pazarı üzerindeki egemenliği sürdüren İngiltere, şu an için işçi devrimi bakımından en önemli ülkedir; ve bu devrimin maddesel koşullarının belirli bir olgunluk derecesine ulaştığı biricik ülkedir. Uluslararası İşçi Birliği'nin herşeyden önce, toplumsal devrimin İngiltere'de gelişini hızlandırmayı amaçlamasının nedeni de işte budur.

Marx'ın «şu an için» diyerek bir ihtiyat kaydı koymuşluğuna rağmen, bize öyle geliyor ki, burada bir teşhis yanılgısından söz edebiliriz rahatça. Öte yandan, dış mahreçler tarafından oynanan rolün daha derinlemesine ve tam bir çözümlemesi düşünürümüzün bu yargısını değiştirebilirdi İnancındayız.

Gerçekten de, sermaye birikiminin dışarda yeni mahreçler bulma önzorunluğuyle şartlandığını kabul edecek olursak, kapitalizmin bağrında bu zorunluğun, elemeğini maksimum sömürme eğilimlinden doğan çelişki kadar ***temel*** bir çelişki meydana getirdiğini ileri sürebiliriz; ve belirli hallerde, yani dış mahreçler fethinin ileri ülkelerdeki ücretlilerin hayat düzeyinde önemli bir yükselmeye yolaçabileceğini söyleyebiliriz bu durumda. Böylece de, kapitalizmin ilkin, emekçilerin yoksullaşması sonucu ileri ülkelerde değil, ileri ülkelerin kurduğu egemenlik ve kapitalist üretim tarzının girişiyle gelen sefalet ve ezinç altında bunalan geri ülkelerde devrilebileceğini önermek, sanırız, akıldışı sayılmayacaktır.

Bugün bunları böylece düşünüp söylemek elbette bize şan kazandırmaz, çünkü ol-

gular çoktan konuşmuş bulunmaktadır. Dolayısıyle de bunları belirtmekten umduğumuz yarar, Marx'ın öngörülerinin neden dolayı tastamına gerçekleşmediğini göstermek ve kapitalizmin çelişkileri konusunda düşünürümüz tarafından girişilmiş olan çözümlemeyi bütünlemektir.

Bütün bunlar, Marx tarafından çözümlenmiş olan çelişkilerin ve bu çelişkilerden kaynaklanan olayların dünyanın evriminde temel bir rol oynamadığı anlamına gelmemektedir. Yoksullaşma, artı üretim krizleri (ve bu arada özellikle 1929 yılında patlayan büyük kriz) ve kâr haddinin düşmesi, hiç şüphe yok ki ileri ülkeleri hatırı sayılır çapta sarsıp zayıf düşürmüş; ve bu sarsıntılar, bugünkü sosyalist rejimlerin yerleşmesinde temel bir rol oynamış bulunmaktadır. Ama buna karşılık tarihin akışının, bazı bakımlardan Marx'ın öngördüğünden farklı olmuş olduğu da doğrudur.

4. Son Etkinlikler ve Son Tezler

Kapital'de, kapitalizmi izleyecek olan toplum konusunda pek az belirtme var. Ama gene de yer yer raslanan bazı cümleler gösteriyor ki Marx, kapitalizme karakterini veren yabancılaşmadan yada ekonomik fetişizmden tamamıyle arınmış bir toplum görüşünü sürdürmektedir. Bu fikir özellikle, Marx, üretim araçlarının kollektif mülkiyeti üzerine kurulu bir ekonomide değerin ortadan kalkması gerektiğini ileri sürdüğü zaman ortaya çıkıyor.

Şöyle yazıyor bu konuda düşünürümüz

Emeğin ürününün aldığı biçim olarak değer, bugünkü üretim tarzının en soyut ve en genel biçimidir; ve işte bundan dolayıdır ki değer, toplumsal bir üretim tarzına özgü tarihsel bir karakter kazanmaktadır.

Daha ilerde de şöyle söylüyor :

En son olarak da, ortak üretim araçlarıyle çalışan ve bireysel güçlerini, önceden kararlaştırılmış bir plan gereğince, bir tek ve ortak bir toplumsal emek gücü gibi harcayan bir hür insanlar topluluğu tasarlayalım. Robinson'un çalışması hakkında tüm söylediklerimiz burada gerçekleşecektir; ama bireysel olarak değil, toplumsal olarak gerçekleşecektir. Robinson'un bütün ürünleri, yalnız onun için yapılmış kişisel ürünlerdi; dolayısıyle de, bir tek bireyin dolayımsız yararlık nesneleriydiler. Birleşmiş emekçilerin toplam ürünü ise, toplumsal bir üründür. Bu ürünün bir kısmı, üretim aracı olarak kullanılır ve gene toplumun malı olarak kalır. Ama öbür kısmı tüketilecektir bu ürünün; dolayısıyle de herkes arasında üleştirilmesi gerekir. İşte bu dağıtım tarzı, toplumun üretici organizmasına ve emekçilerin tarihsel gelişim derecesine göre değişecektir. Şimdi, sadece ticaret üretimiyle bir paralel kurmuş olmak için, her emeğe ayrılan payın emek zamanı ile orantılı olarak dağıtıldığını varsayalım bir an. Emek zamanı böylece iki rol birden oynayacaktır. Bir yandan emek zamanının toplumda dağılımı, çeşitli işlevlerin çeşitli ihtiyaçlara olan doğru ve kesin oranını düzenleyip yönetecek; öte yandan da gene emek zamanı, ortak çalışmada her üreticiye düşen bireysel payın ve dolayısıyle ortak ürünün tüketime ayrılan kısmı içinden o bireyin hakkı olan parçanın ölümüne temel olacaktır. Burada insanların hem iş süreci içinde biribirleriyle, hem de bu süreçten doğan yararlı nesnelerle olan toplumsal bağlantıları, üretim alanında olduğu gibi dağıtım alanında da sade, basit ve saydam kalacaktır.

Marx'ın geleceğin toplumu konusundaki anlayışı ile aynı konuyu Hegelcl felsefeden esinlenerek işleyen bir anlayış arasındaki bütün fark, işte bu noktada ortaya çıkıyor. Hegel'in bu tilmizi burada, Marx'ın ekonomik çözümlemesini de benimseyerek, geleceğin toplumunda insanoğlunun mübadele yasalarını ve bu arada özellikle değer yasasını tanımağa girişeceğini, bu sayede de söz konusu yasalara edilgince katlanmaktan kurtulacağını, yani hürleşeceğini ileri sürerdi. Oysa Marx, doğrudan doğruya değerin ortadan kalkacağını söylüyor. Demek kl bu durumda, yanl ikl görüş arasında bir seçim yapabilmek için, çok ilerl bir işbölümü üzerine kurulu bir ekonominin, üretim araçlarının özel mülkiyetinl ortadan kaldırmış ve bir ekonomik planlamayı seferber etmiş olsa bile, mübadeleden ve değerden vaz geçip geçemeyeceğini araştırmak gerekir.

Bu arada Marx, bir yandan entellektüel incelemelerini sürdürürken, öte yandan da pratik bir etkinliğe bağlanmış bulunmaktaydı. Tarihte «1. Enternasyonal» diye anılan «Uluslararası İşçi Birliği»nin kuruluşuna katılmayı kabul etmiştl 1864 yılında. Ve Birliğin önce Londra'da yapılan kuruluş toplantılarında, sonra da kıtanın çeşitli yerlerinde yapılan Kongrelerinde (Cenevre, 1866; Brüksel, 1868...), bir yandan Proudhon'un tilmizlerinin görüşlerine, bir yandan da anarşist Bakunin'in fikirlerine karşı kendl öğretisini kabul ettirmek amacıyle inatçı bir mücadeleye girmişti. Niteklm en sonunda başaracaktır bunu Toplumun değişmesinin Devletin ele geçirilmesini gerektirdiğini ve bu iktidar alınışının, siyasal suikast silâhını kullanan bir kaç fesatçının değil, ayaklanan işçi yığınlarının eserl olabileceğini bütün Avrupa işçi hareketine kabul ettirecektl.

Ne var ki, bu arada 1. Enternasyonal, Paris Komünü'nün başarısızlıkla kapanmasından sonra Fransa'da İşçl mllitanların üzerine çöken amansız baskılar sonucunda bir hayli sarsılmış bir durumdaydı. Ve bunun üzerine Marx, Alman İşçl hareketine çevirmişti olanca dikkatini.

Almanya'daki lkl İşçl partisl, 1875 yılında Gotha'da yapılan bir Kongre sırasında birleşmiş bulunuyordu; ve Ferdlnand Lassalle'in etkisiyle bir program kabul edilmişti bu Kongrede.

Marx bu programın sert bir eleştirisine girişti. 1891 yılında ***Gotha programının eleştirisi*** başlığı altında yayınlanacak olan bu metin, «komünist toplumun ilk aşaması» konusundaki ünlü tezi de içermektedir.

Bu tezi şöyle dile getirmiştl Marx :

Kapitalist toplumla komünist toplum arasında, birincisini ikincisine dönüştürecek olan devrimci dönem yer alır. Bu dönüşümü kapsayan siyasal geçiş döneminde Devlet, proletarya diktatoryasından başka bir şey olamaz.

Marksçıların bugün «sosyalizm aşaması» olarak adlandırdıkları bu geçiş dönemi boyunca üretilen malların eleştirilmesi, bireylerin her biri üretici güçlerin hızla gelişmesi için etkin şekilde çalışsın diye, verllen emeğin miktarına ve niteliğine uygun biçimde ve oranda gerçekleştirilecektir.

Ama, diyor Marx hemen bunun ardından, ***komünist toplumun bir üst aşamasında, bireyleri işbölümüne köleleştirici biçimde bağımlı kılan durum ve bu durumla birlikte kafa işi ile el işi arasındaki karşıtlık ortadan kalktığı; emek salece yaşamanın aracı değil; varoluşun ilk ihtiyacı haline geldiği; bireylerin bütün yönlerde gelişmesi sonucu üretici güçler şaşmaz ve sürekli bir hız kazanıp kollektif zenginliğin kaynakları dört bir yandan fışkırdığı vakit, ancak o vakit evet, burjuva hukukunun dar ufku tamamıyle geride bırakılabilecek ve toplum, bayraklarının üzerine şu sözleri yazabilecektir : Herkesten yeteneklerine, herkese ihtiyaçlarına göre.***

Marx'ın, XIX. yüzyılın ilk yarısına özgü sosyalizm anlayışından alıp benlmsediği gençlik Idealine yüz çevlrmediği, bu satırlarda açıkça görülmektedir.

14 Mart 1883 tarihinde, kısa bir hastalıktan sonra Londra'da öldü Marx.

Sosyalizmin geliş koşulları üzerinde düşünmüştü sonuna kadar. Tıpkı 1848 yılında yaptığı gibi, Avrupa'da bir savaşın Rus çarlığının yıkılması bakımından yararlı olacağına ve bunun bütün Avrupa'da devriml başlatabileceğine lnanmıştı uzun süre. Sonra, devrimci hareket doğrudan doğruya Rusya'da gelişmeğe başladığında, Çarlık rejiminin belki de savaşsız yok edilebileceğini ve Avrupa'da bir savaşın devrim için zararlı bile olabilleceğini düşünmeğe koyulmuştu.

Demek kl hayatının son döneminde Marx, despotik ülke Rusya'da «Avrupa devriminin sinyali olacak» bir devrim tasarlamakta ; buna karşılık, demokratik ülkeler olan A.B.D. ve İngiltere'de «devrimsiz» bir barışçı dönüşüm olanağı bulunduğunu belirtmektedir. Ama gene de düşünürümüz, dünya çapında bir dönüşümün devrimsiz gerçekleştirilebileceğinden emin değildir; ve bu olasılığı, burjuvazinin lktidarını koruma yolundakl davranış tarzına bağlamaktadır.

5. Karl Marx ve Ekonomi Politik

Klasik ekonomi bilginleri için ekonomik hayat, bireylerin etkinliklerinin mekanik bir şekilde düzenlenişnden kuruludur; ve bu dü-

zenleniş, belirli değişmez yasalara göre işlemektedir. İnsanın özgül biçimde toplumsal karakterini (ki Marx, Arlstoteles'l de tanık tutarak yeniden ortaya koyuyordu İnsanoğlunun bu özgül yanını) inkâr eden bir felsefe geleneğinin mirasçıları oldukları İçin, toplumun bir mekanizmaya İndergenemez bir bütün olduğunu görmemektedir bu bilginler. Ve işte bundan dolayıdır ki, toplumsal hayatın en temel biçimlerinin tarih boyunca dönüşüme uğradığını inkâra sürüklenmektedirler. Bireysel insan varlığı, diye düşünmektedirler, daima kendi kendinin aynı kaldığından, bireyler arası ilişkileri yöneten yasaların da daima aynı kalmaması için hiç bir sebep olamaz; siyasal, askerî, vb. olayların bir tarihi vardır şüphesiz; ama toplum, yeterli bir uygarlık derecesine erişildikten sonra, temel bakımından hep aynı kalmaktadır.

Bu dünya görüşünün karşısına Marx, tarihi ekonomik ve toplumsal sistemlerin ardarda sıralanması olarak alan bir tarih görüşü dikiyor ; bu ekonomik ve toplumsal sistemlerin her birl, diyor, toplumsal blr gerçeklik demek olan insanın tikel ve özgün bir belirimidir. Ve ispatlıyor ki düşünürümüz, ekonomi politiğin kullandığı kavramlar ve ortaya çıkardığı yasalar, ancak belirli bir ekonomik ve toplumsal sisteme oranla anlam kazanır; ekonomik ve toplumsal sistemlerse, tarihin belirli anlarına konumlu bulunan birer bütündür.

Kendi metodundan söz ederken, şöyle demektedir Marx :

Bu türden soyut yasalar yoktur onun için... Hayat belli bir gelişim döneminden çekilir çekilmez, bir aşamadan bir başka aşamaya geçer geçmez, hemen başka yasaların yönetimine girer... Eski ekonomi bilginleri, ekonomik yasaların doğası üzerinde aldanıyorlardı : Fizik ve kimya yasalarına benzetiyorlardı çünkü bu yasaları... Üretim gücünün çeşitli değişimleriyle, toplumsal bağıntılar ve bu bağıntıları düzenleyen yasalar da değişmektedir.

Sermaye kavramı konusunda da bu nokta üzerinde ısrarla durmaktadır Marx.

Şöyle yazıyor :

Aynı zamanda, burjuva ekonomi politiğine özgü fetişizm de sona ermektedir. Bu fetişizm, nesnelerin ancak üretim süreci içinde edindikleri toplumsal ve ekonomik karakteri, sanki bu nesnelerin maddesel yapısından çıkan doğal bir karaktermiş gibi göstermekteydi. Tıpkı bunun gibi, burjuva ekonomi politiği, emek araçlarını da sabit sermaye saymaktadır : Türlü çelişkilere ve bulanıklığa götüren skolastik bir tanımdır bu. Emek sürecinden söz ederken, belirli bir emek süreci içinde maddesel öğelerin elverişli rol oynadıklarını ispatlamıştık ; ve göstermiştik ki, bu öğeleri emek aracı, emek gereci yada birer ürün haline getiren şey, sadece işlevleridir; Tıpkı bunun gibi emek araçları da, ancak üretim süreci genellikle kapitalist bir süreç olduğu takdirde sabit sermaye haline gelirler...

Hiç bir şey «doğadan» sermaye değildir, diyor Marx : Bir nesne ancak, içinde belirli bir rol oynadığı belli blr toplumsal sisteme oranla sermaye haline gelir. Ekonomi politik, doğal nesnelerin kendilerini değil, bu nesnelerin belli bir toplumsal süreç içinde tuttukları yer dolayısıyle edindikleri özel muhtevayı konu almıştır daima.

Ekonomi bilginlerine karşı sosyal reformcularsa, insanın ahlâkî bir varlık olduğunu ve toplumun ahlâk ilkeleri tarafından yönetilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Ekonomi politiği hor görmekte, yararsız bulmaktadırlar. Böylece toplumsal gerçekliği incelemekten uzaklaşmakta, düşsel tasarılar kurmağa yönelmektedirler. Ütopyacı sosyalizmin güçsüzlüğünü yapan da budur.

Marx'ın tavrı ise, tamamıyle farklıdır. Fizik bilimler örnek alınarak kurulmuş olan ekonomi politiğin, gerçek ve gerçekten çok önemli bir bilim olduğunu söylüyor Marx. Ama bu bilimin kazandığı başarı bile, diyor, içinde insan İlişkilerinin bir çeşit öz doğasını yitirip «yozlaştığı» bir toplumu incelemektedir.

Ekonomik mekanizmalar vardır demek, insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin insanî bağlantılar olmaktan çıkıp insandışı dünyada varolanlara benzer cinsinden mekanik bağlantılar haline geldiğini söylemektir aslında.

Görüldüğü gibi, Marx'ın eserinin incelenmesi şu aykırı sonuca götürüyor bizi «Maddeci» Karl Marx, insan toplumunu bir makinaya eş tutan ekonomi politik kurucularının tavrında içerik olan maddeciliği aşmak için herkesten daha çok çaba göstermiştir.

Ekonomi bilginlerinin maddeciliğine bu karşıçıkışı en uç vargılarına götürecektir Karl Marx : Geleceğin toplumu, diyecektir, ekonomik yasa diye bir şey tanımayacak. Bireyin, içinde yaşadığı toplumsal bağlantıların doğasının *d'olayımsız biçimde* bilincine erer olacağı «yetkin toplum»un gelişine bağlanan inanç, yeniden ortaya çıkıyor bu tezde.

Bu toplumun gerçekleşeceği doğruysa eğer, gerçekten de böyle bir toplumda, insanlararası bağıntıları mekanik bağıntılar olarak ele alıp işleyen bir bilime yer kalmayacaktır.

Ne var ki, insanın ilerlediğine ve, tıpkı Marx gibi, bu ilerlemenin bir toplumsal devrim gerektirdiğine, yetkin toplum görüşüne katılmaksızın inanma olanağı da bulunmaktadır. İnsanoğlu, Hegel'in düşündüğü gibi, durmaksızın kendine yabancılaşacak yada kendini, bütün insan toplumunun bir üyesi olduğunun bilincine varıp hürriyetini orada bulmazdan önce, tikel bir görevle yükümlü bir toplumsal kategorinin üyesi olarak belirleyecekse hep, bu durumda ürün mübadelesinin gene ekonomik yasaların yönetimi altında süregideceğine inanma olanağı da ortaya çıkacaktır. Ve böyle bir durumda fetişizmin aşılması, bu yasaların ortadan kalkışıyle değil, gittikçe daha genel ve daha yaygın bir şekilde bilinişiyle gerçekleşecektir.

Henri DENİS

MARX'TAN SEÇMELER

I

FELSEFE ALANI

Materyalist tarih anlayışı

Çalışmalarım beni şu sonuca götürdü hukikî ilişkiler ve devlet biçimleri ne tek başlarına anlaşılabilirler ne de insan aklının genel ilerleyişi denen şeyle açıklanabilirler; aksine bunların kökü onsekizinci yüzyıl İngiliz ve Fransız yazarlarının modasını izleyen Hegel'in *civil society* adı altında topladığı maddî yaşam şartları içindedir ve sivil toplumun yapısı [=anatomisi] de ekonomi politikte aranmalıdır. Bu sonuncuyu, yani ekonomi politiği Paris'te İncelemeye başladım ve Bay Guizot tarafından hakkımda verilen yurtdışına sürgün emri üzerine göç ettiğim Brüksel'de devam ettim. Bir kere ulaştığım ve ulaşır ulaşmazda incelemelerime yön gösterici fikir olan genel sonuç şu şekilde formüle edilebilir Toplumsal üretimde bulunurken insanlar iradelerinden bağımsız ve kaçınılmaz olan belli ilişkilere girerler; bu üretim ilişkileri onların maddî üretim güçlerinin belli bir gelişme aşamasına karşılık düşer. Bu üretim ilişkilerlnin bütünü toplumun ekonomik yapısını, yani üzerinde hukukî ve siyasal üstyapıların yükseldiği ve belli toplumsal bilinç biçimlerinin karşılık düştüğü gerçek temeli oluşturur. Maddî yaşamın üretilmesi biçiml toplumsal, siyasal ve ruhsal yaşam süreç-

lerinin genel niteliğini belirler. İnsanların varlıklarını belirleyen bilinçleri değil, tersine, bilinçlerini belirleyen onların toplumsal varlıklarıdır. Gelşmelerinin belli bir aşamasında maddî üretim güçleri, bir zamanlar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkileri ile veya, bunun hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkileri ile çatışkıya düşerler. Bu İlişkiler, üretim güçlerinin gelişme biçimleri olmaktan çıkıp onların ayakbağı haline gelirler. O zaman toplumsal devrim dönemi yer alır. Ekonomik temelin değişmesiyle birlikte bütün muhteşem üstyapı da az çok hızlı bir şekilde dönüşüme uğrar. Bu dönüşümleri ele alırken, ekonomik şartlarda meydana gelen ve doğal bilimlerdeki kesinlikle tayin edilebilen maddî dönüşüm ile, hukukî, siyasal, dinsel, estetik veya felsefî —kısacası, ideolojik— biçimler biribirinden daima ayırdedilmelidir. Nasıl ki bir kimse hakkındaki kanaatimizi, onun kendisi hakkında düşündüklerine dayandırmıyorsak, böyle bir dönüşüm dönemi hakkında da, kendi bilincine bakarak yargıda bulunamayız aksine, daha çok bu bilincin, maddî yaşamın çelişkilerinden, toplumsal üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında varolan çatışmadan hareket edilerek açıklanması gerekir. Hiç bir toplumsal düzen, içine sığdırabildiği bütün üretici güçler gelişmeden asla yokolmaz ve yeni, daha yüksek düzeydeki üretim ilişkileri de, varoluşlarını sağlayan maddî şartlar eski toplumun rahminde olgunlaşmadıkça asla ortaya çıkmazlar. Bu yüzden insanlık daima çözebileceği sorunları ele alır; çünkü, daha yakından incelendiğinde, daima görülebileceği gibi, sorunun kendisi de, ancak çözümü için gereken maddî şartlar önceden varolduğu ya da en azından oluşmakta olduğu zaman ortaya çıkar. Asyaî, antik, feodal ve modern burjuva üretim biçimlerini, toplumun ekonomik oluşumunda biribirini izleyen devirler olarak ana hatlarıyla gösterebiliriz. Burjuva üretim ilişkileri toplumsal üretim sürecinin son uzlaşmaz karşıtlıklı biçimidir; hem de bireysel uzlaşmaz karşıtlıklar anlamında değil, toplum bireylerinin yaşamını çevreleyen şartlardan doğan çatışma anlamında. Aynı zamanda, burjuva toplumun rahminde gelişen üretici güçler bu uzlaşmaz karşıtlığı çözecek olan maddî şartları yaratırlar. Böylece bu toplumsal oluşum ile birlikte insan toplumunun tarih öncesi devri son bulur.

Çıkış noktamızı oluşturan öncüller, keyfî öncüller, dogmalar değil, ancak soyutlanmaları tasarım düzeyinde yapılabilen gerçek öncüllerdir. Bunlar gerçek bireylerin ve onların faaliyetleri ile, hazır olarak buldukları ve bizzat kendi faaliyetleri sonucu ürettikleri de dahil olmak üzere maddî yaşam şartlarıdır. Bu öncüller böylece tamamen deneysel bir yolla saptanabilirler.

Bütün insanlık tarihinin ilk öncülü şüphesiz canlı insan bireylerinin varlığıdır. Öyleyse, saptanması gereken ilk olgu, bu bireylerin fiziksel oluşumları ve ardından doğa'nın geri kalan kısmıyla ilişki kuruşlarıdır. Tabiî ki burada, insanın gerçek fiziksel niteliğini ve oluşumu sırasında varolan —jeolojik, oro - hidrografik, iklimsel, vs.— doğal şartları araştıramayız. Bütün tarih yazımı bu doğal temellerden ve tarih boyunca insanların eylemleri sonunda bunların uğradığı değişmelerden başlamalıdır.

İnsanlar hayvanlardan bilinçleriyle, dinleriyle ya da herhangi birinin seçeceği herhangi bir şeyle ayrılırlar. Zaten insanlar, yaşama araçları *üretmeye* başlar başlamaz —ki bu, fiziksel oluşumları tarafından belirlenen bir adımdır— kendi kendilerini hayvanlardan ayırırlar. Yaşama araçlarını üretirken, insanlar dolaylı olarak gerçek yaşamlarını da üretirler.

İnsanların yaşama araçlarını ne şekilde ürettikleri her şeyden önce, yeniden üretmek zorunda oldukları mevcut araçların niteliğine bağlıdır. Bu üretim biçimi, yalnızca bireylerin fiziksel varlıklarının yeniden üretilişi olarak görülmelidir. Bu, zaten bu bireylerin belli bir faaliyet biçimi, yaşamlarının belli bir şekilde ifade edilişi, belli bir *yaşam biçimi*dir. Kişiler yaşamlarını nasıl ifade ediyorlarsa, kendileri de öyledirler. Bu yüzden onların ne oldukları, üretimleriyle, ne ürettikleri ve *nasıl* ürettikleri ile çakışır. Dolayısıyle kişilerin ne oldukları, onların üretiminin maddî şartlarına bağlıdır.

Bundan dolayı bu tarih anlayışı, yaşamın basit maddî üretiminden yola çıkan gerçek üretim sürecinin açıklanmasına ve bu üretim tarafından yaratılmış olan ve onunla bağlantılı olan karşılıklı ilişki biçiminin, yani bütün tarihin temeli olarak çeşitli aşamalarında ve devlet olarak eyleminde sivil toplumun kavranmasına dayanır. Bu başlama noktasından hareketle söz konusu tarih anlayışı bilinç, din, felsefe, ahlâk, vs.'nin bütün farklı teorik üretilişlerini ve biçimlerini açıklar ve kökenlerini ve büyümelerini izler; bu araçlar sayesinde konu şüphesiz ki bir bütün olarak (ve dolayısıyle, aynı zamanda bu çeşitli yönlerin birbirleri üzerindeki karşılıklı eylemi de) ortaya konulabilir. İdealist tarih görüşünden farklı olarak bu tarih anlayışı, her dönem içinde bir kategori aramak zorunda değildir. Aksine, sürekli olarak, tarihin gerçek zemininde kalır; pratiği fikirden hareketle açıklamaz, aksine fikirlerin oluşumunu maddî pratikten hareketle açıklar ve buna uygun olarak ta bilincin, bütün biçim ve ürünlerinin entellektüel eleştiri ile değil, «kendi kendinin bilincine varma»ya, ya da «görüntüler», «hayaller», «kuruntular» vs.'ye dönüşmekle değil, aksine bu idealist aldatmacanın doğuşuna yol açan gerçek toplumsal ilişkilerin pratikle alaşağı edilmesiyle tasfiye edilebileceği, din, felsefe ve bütün diğer teori çeşitlerinin olduğu gibi, tarihin de itici gücünün eleştiri değil, devrim olduğu sonucuna varır. Bu teori, «ruhun ruhu» gibi, tarihin «kendi kendinin bilincine varma»ya dönüşmekle sona ermediğini; aksine tarihin her aşamasında maddî bir sonuç, bir üretici güçler toplamı, bireylerle doğa arasında ve bireylerin kendi arasında tarihsel olarak yaratılmış olan her kuşağa ataları tarafından aktarılan bir ilişki, bir üretici güçler yığını, sermaye ve koşullar bulunduğunu ve yeni kuşak tarafından gerçekte değişikliğe uğratılmakla birlikte bunların aynı zamanda onun yaşam şartlarını belirlediğini ve ona belli bir gelişme, özel bir karakter verdiğini gösterir. İnsanların koşulları yarattığı kadar, koşulların da insanları yarattığını gösterir.

Her birey ve kuşağın, elinde bir veri olarak hazır bulduğu bu üretici güçler toplamı, sermaye ve toplumsal ilişki biçimleri, filozofların «insanın özü» ve «cevheri» olarak düşündükleri ve ilâhlaştırdıkları ya da hücum ettikleri şeyin gerçek temelidir. «Kendi kendinin bilincine varma» ve «emsalsiz»dir diye bu filozofların ona karşı isyan ettikleri olgusuna bakılacak olursa, bu gerçek temel, insanların gelişmesi üzerindeki sonuçları ve etkisi sırasında hiç te tahrip olmamıştır. Farklı kuşakların hazır olarak buldukları bu yaşam şartları aynı zamanda mevcut düzenin temelini yıkmak için düzenli aralıklarla tekrarlanan devrimci çalkantının yeterince güçlü olup olmayacağını da belirler. Topyekün bir devrimin maddî öğeleri —yani, bir yandan yeterli üretici güçler ve öte yandan, yalnızca mevcut toplumun belirli şartlarına karşı değil, fakat kendisine temel olan tüm mevcut «yaşamın üretilişine», «topyekün faaliyete» karşı da isyan eden bir devrimci kitlenin oluşması— yok ise, komünizm tarihinin de göstermiş olduğu gibi, bu devrim *fikrinin* daha önce yüz kere ifade edilmiş olup olmaması, pratik gelişme açısından hiç bir önem taşımaz.

Daha önceki tüm tarih anlayışı ya bu gerçek temeli tümden ihmal etmiş ya da tarihin akışıyle hiç bir bağı olmayan ikincil bir sorun olarak kabul etmiştir. Sonuç olarak, tarih daima dışsal bir ölçüte [=standarda] uygun olarak yazılmak zorunda kalır; yaşamın gerçek üretimi tarih*dışı* bir şeymiş gibi gözükürken, tarihsel olan şey de olağan yaşamdan ayrılmış, dünyadışı bir şey gibi gözükür. Böylece insanın doğayla ilişkisi tarihin dışına atılmakta ve bu şekilde doğa ile tarih arasındaki antitez kurulmuş olmaktadır. Bu tarih anlayışını temsil edenler sonuç olarak tarihte ancak prenslerin ve devletlerin siyasal eylemlerini, dinsel ve her çeşit teorik mücadeleyi görebilmişler ve özellikle her tarihsel çağda *o çağın aldanışını* [=*illüzyonunu*] paylaşmak zorunda kalmışlardır. Misal olarak bir çağ, kendisini sadece «siyasal» veya «dinsel» güdülerin harekete geçirdiğini sanıyorsa, «din» ve «siyaset» onun gerçek güdülerinin yalnızca biçimi olduğu halde tarihçi bir kanaati kabul eder. Bu şartlanmış insanların kendi gerçek pratikleri hakkındaki «fikirleri», «anlayışları», onların pratiklerini denetleyen ve belirleyen tek belirleyici, etkin güce dönüşür. Hintliler ve Mısırlılar arasında işbölümünün, içinde ortaya çıktığı kaba biçim, onların devletinde ve dininde kast sistemini doğurduğunda, tarihçi bu kaba toplumsal biçimi doğuran gücün bu kast sistemi olduğuna inanır. Fransızlar

ve İngilizler gerçeğe az çok yakın olan siyasal hayale [=illüzyona] tutundukları halde Almanlar «saf ruh» alanında dolaşmakta ve dinsel hayalî tarihin itici gücü yapmaktadırlar.

Hegelci tarih felsefesi, ne gerçek, ne de siyasal çıkarlarla ilgilenmeyen fakat kaçınılmaz olarak... birbirini hırsla yutan ve en sonunda da «kendi kendinin bilincine varma»kta yutulan bir dizi «düşünceler» olarak ortaya çıkan saf düşüncelerle ilgilenen bütün bu Alman tarih yazımının «en kusursuz ifadesi» haline getirilmiş son ürünüdür...

Hegel'in tarih anlayışı *soyut* veya *mutlak* bir *ruhu* öngörür; bu ruh o şekilde gelişir ki, insanlık onu az çok bilinçle taşıyan bir *yığından* başka bir şey değildir. Ampirik [=*deneysel*], dışsal tarih çerçevesi içine *spekülatif*, içsel tarihi sokar. İnsanlık tarihi, *soyut* insanlık ruhunun, gerçek insanın *üstünde ve dışında olan bir ruhun* tarihi haline gelir.

Bu Hegelci öğretiyle aynı zamanda olarak, Fransa'da kitleleri dışta bırakmak ve *kendi kendilerini* egemen kılmak için, *halkın egemenliğine* karşı *aklın egemenliğini* savunan *doktrinerler* teorisi gelişti. Böyle olması akla yatkındır. *Gerçek* insan faaliyeti, yalnızca bireyler *yığınının* eylemi olduğu andan itibaren *soyut evrensellik*, akıl, ruh, tamamen birkaç birey tarafından temsil edilen soyut bir ifade almak zorunda kalacak; ve her birey, kendi mevkine ve hayal gücüne bağlı olarak kendisini bu «ruh» temsilcisi sayacak ya da saymayacaktır.

Daha Hegel'de, tarihin *mutlak ruhu kitleler* içinde malzemesini bulmakta fakat ancak *felsefede* yeterli ifadesine kavuşmaktadır. Ama filozof, tarihsel hareket sona erdikten sonra, yalnızca tarihi yapan mutlak ruhun kendi kendinin bilincine varmasına yarayan araç olarak ortaya çıkar. Filozofun tarihteki payı böylece bu sonradan gelen bilinçle sınırlanmaktadır. Filozof *post festum* [*her şey olup bittikten sonra*] ortaya çıkmaktadır.

Eski teleolojik düşünürler için nasıl bitkiler yalnızca hayvanlar tarafından ve hayvanlar da insanlar tarafından yenmek için var idiyse, tarih ve teorik gıda tüketiminl, örnek gösterme ihtiyacını karşılamaktadır. İnsan tarihin varolması için ve tarihte, doğrunun aydınlanabilmesi için vardır. Bu vahimane alçalmış biçim içinde, insan ve tarihin, *doğrunun kendi kendinin bilincine* varabilmesi için varolduklarını iddia eden eski spekülatif bilgelik tekrarlanmaktadır.

Tarih böylece,*doğru* gibi, ayrı bir varlık, gerçek insan bireylerinin sadece temsilcisi oldukları metafizik bir konu haline gelmektedir. İşte bu yüzdendir ki «Eleştirici Okul», «Tarih taklit edilmez; tarih en büyük çabaları sarfetmiştir; tarih etkin olagelmiştir; tarihin amacı nedir?; tarih bize kesin ispatı sağlar; tarih doğruları aydınlatır» vs. gibi ifadeleri kullanır.

Şimdi, aziz Max'ın kitabının bütün bir ilk bölümüne neden *İnsan* başlığını koyduğunu ve neden büyücüler, hayaletler [savaşçılar]dan bahseden bütün o tarihinl «insan»ın tarihl olarak sürdüğünü kavrıyabilliriz. İnsanların fikirleri ve düşünceleri doğal olarak kendl kendileri ve içinde bulundukları şartlar hakkındaki, kendi kendilerinin bllincinde olmaları veya insanın kendisinin bilincinde olması hakkındaki fikir ve düşünceleriydl; çünkü bu bilinç sadece birey olarak kişinin bilincl değil, fakat bütün bir toplumla ilişki halindekl bireyin ve insanların içinde yaşadıkları bütün toplumun bilinclydi. İnsanlardan bağımsız olan ve onların maddî yaşamlarını üretmelerine ortam olan şartlar, bunlara zorunlu olarak eşlik eden ilişkl biçimleri, yani bu şekilde belirlenmiş olan kişisel ve toplumsal ilişkiler düşünce olarak ifade edildikleri sürece, ideal şartların ve zorunlu ilişkilerin biçimini almak zorunda kalmaktaydı, yani bilinçte, insan, insanın varlığı, insanın tabiatı, bizzat insan olma sıfatıyla insan kavramından doğan şartlar olarak ifade bulmak zorunda kalmaktaydı. İnsanların ve toplumsal illşkilerinin gerçekte ne oldukları lse, bllinçte, bizzat insan olma sıfatıyla Insanın, onun varoluşu biçimlerinin veya onun esıl niyetlerinin tasarımları şeklinde ortaya çıktı. Böylece ideologlar flklr ve düşüncelerln geçmiş tarihe egemen olduklarını, bütün geçmiş tarihin fikirlerin tarihl olduğunu kabullendikleri zaman; gerçek şartların Insana ve onun ideal şartlarına göre, yani onun niyetlerine göre biçimlendiğini kabullendikleri zaman, kısacası, insanların kendi kendilerinin bilincine varmasının tarihini kendi gerçek tarihlerinin temeli yaptıkları zaman, aklın, fikirlerin, kutsal olanın, tasarımların tarihine «insan»ın tarihi demekten ve bunu gerçek tarihin yerine koymaktan daha kolay bir şey olamazdı.

İnsanın doğayla olan teorik ve pratik ilişkilerini, yani doğal bilimler ve sanayiyi tarihsel sürecln dışında bıraktığı sürece, «Eleştirici Okul», tarihsel gerçekliğin bilgisinin ilk başladığı noktalara bile vardığına inanmakta mıdır? Ya da, örneğin, bizzat yaşamın dolaysız üretiliş biçimi olan sanayisini anlamaksızın herhangl bir tarihsel dönemi gerçekten anlamış olduğunu iddia etmekte midir? Manevi, ilâhiyatçı [=teolojik] «eleştiricl eleştiricilik» bütün olaylarda sadece başlıca tarihsel olayların siyasal, edebî ve ilâhiyatçı yönlerini göz önünde bulundurur, ya da en azından kendi hayalgücündl bunu yapar. Tıpkı düşünceyi duyu deneyimlerinden, aklı vücuttan ve kendisini dünyadan ayırışı gibi, tarihi de doğal bllimlerden ve sanayiden ayırmakta ve tarihin doğduğu yerl yeryüzündeki kaba maddî üretimde değil, cennetin bulutlu bölgelerinde görmektedir.

...bütün insan varlığının ve dolayısıyle bütün tarihin ilk öngörüsünü [öngerekliğini] yani insanların «tarih yapabllmeleri» için yaşayacak bir durumda olmaları gerektiğini belirtmekle söze başlamalıyız. Fakat yaşam her şeyden önce yeme ve içmeyi, bir barınağı, elbise ve daha bir çok başka şeyleri gerektlrir. Bu yüzden ilk tarihsel eylem bizzat maddî yaşamın üretilmesidlr. Bu gerçekten de tarlhsel bir eylem, bütün tarihin temel bir şartıdır ve salt insan yaşamını sürdürmek için bugün bile, binlerce yıl öncesinde olduğu gibl her gün ve her saat yerine getirilmesi gereklidir. Hatta aziz Bruno'da olduğu gibi, duyu dünyası asgariye, bir çubuğa indirgendiğl zaman bile, o çubuğu üretme eylemi öngörülmüş olur. Böylece her tarih anlayışı için ilk zorunluluk bu temel olguyu bütün anlamı ve sonuçlarıyla gözlemek ve ona gerçek anlamını vermektir. Almanlar, blindiği üzere, bunu asla yapmamışlar ve bundan dolayı tarihlerlnin *dünyevî* bir temeli asla olmamış ve dolayısıyle hiç bir zaman tarihçiye sahip olmamışlardır. Fransız ve İngilizler, özellikle siyasal ideolojiye takılıp kaldıkları sürece, bu olgunun tarih denen şeyle olan ilişkisini ancak son derece tek yanlı bir biçimde kavramış olsalar bile, sivil toplumun, ticaret ve sanayinin tarihlerlni ilk yazanlar olmaları bakımından tarih yazımına materyalist bir temel vermek için ilk çabaları gösterenler olmuşlardır.

İkinci nokta ise, doyum bulur bulmaz, bizzat ilk lhtiyacın, yanl doyurma eyleminin ve bu doyurumu yapan aracın yeni lhtiyaçlara yol açtığıdır ve bu yeni ihtiyaçlar üretimi, ilk tarihsel eylemdir.
Bay Proudhon'la birlikte, gerçek tarihin, dünya düzeni olarak tarlhln fikirlerin, kategorilerin ve ilkelerin kendilerini ortaya koymalarındaki sıra olduğunu kabul ediverelim.

Her ilkenin kendlsini ortaya koyduğu bir yüzyılı vardı; otorite [yetki] ilkesi, örneğin, onbirinci yüzyıla sahipti, aynı şekilde bireycilik ilkesi de onsekizinci yüzyıla sahipti. Buna göre, yüzyıl llkeye aitti, ilke yüzyıla ait değil. Başka deyişle, tarihi yapan llkeydi, ilkeyi yapan tarih değil. Daha lleri giderek, tarihi olduğu kadar ilkeleri de kurtarmak lçin, kendi kendimize belli bir ilkenin neden başka bir yüzyılda değil de onbirinci ve onsekizinci yüzyılda ortaya çıktığını sorduğumuzda, onbirinci ve onseklzincl yüzyılın insanlarını, onların üretici güçlerini, üretim biçimlerini, üretimlerine esas olan hammaddelerini ve nihayet bütün bu yaşam şartlarından doğan Insanın Insanla ilişkilerini yakından incelemek zorunda kalırız. Bu soruları derinlemesine bir incelemeye tabl tutarken, her yüzyıldaki insanların gerçek, cismanî tarihini sunmuş ve insanları aynı zamanda kendi oyunlarının hem yazarı hem de oyuncuları olarak göstermiş olmuyor muyuz? Fakat Insanlar kendi tarihlerinin yazarları ve oyuncuları olarak gösterlldikleri andan itibaren, dolambaçlı bir yoldan gerçek çıkış noktamıza ulaşmış oluruz; çünkü artık başlangıçta yola çıktığımız ebedî llkeleri terketmiş bulunmaktayızdır.
...her gün kendi yaşamlarını yeniden yapan Insanlar, başka insanlar yapmaya, kendi türlerini üretmeye başlarlar; karı ile koca, ana ve

babalarla çocuklar arasındaki ilişki, yani aile. Artan ihtiyaçlar yeni toplumsal ilişkiler ve artan nüfus ta yeni ihtiyaçlar yaratınca, önceleri biricik toplumsal ilişki olan aile sorunları ikincil bir ilişki olur (Almanya hariç), ve işte o zaman bu ilişki, Almanya'da âdet olduğu üzere «aile kavramı»na göre değil, mevcut deneysel verilere göre çözümlenmelidir. Bundan başka, toplumsal faaliyetin bu üç yanı üç farklı aşama olarak değil, fakat yalnızca üç yan olarak, ya da Almanların anlayabilmesi için açıklarsak, tarihin ilk şafağından ve *ilk* insandan beri biribirlerinin çağdaşı olarak varolagelen ve bugün hâlâ tarihe kendilerini üç «an» olarak anlaşılmalıdır.

Emek yoluyla insanın bizzat kendi yaşamını ve doğurma yoluyla da yeni bir yaşamı üretmesi, derhal çifte bir ilişki olarak, bir yandan doğal, öte yandan toplumsal bir ilişki olarak gözükür. Toplumsaldan kasıt, hangi şartlar altında, ne şekilde ya da ne maksatla olursa olsun, çeşitli bireylerin işbirliği yapmasıdır. Bundan çıkan sonuç, belirli bir üretim biçimi ya da sanayi aşamasının daima belirli bir işbirliği biçimi ya da toplumsal aşama ile çevrelendiğidir; bu işbirliği biçiminin kendisi de bir «üretici güç»tür. Bundan aynı zamanda çıkan başka bir sonuç ise, insanların erişebildikleri üretici güçler yığınının toplumun durumunu belirlediği ve bu yüzden «insanlık tarihi»nin daima sanayi ve değişimin [mübadelenin] tarihiyle ilişkili olarak incelenmesi ve ele alınması gerektiğidir.

İktisatçıların tuhaf bir usulleri var. Onlara göre yalnız iki türlü kurum vardır: yapay ve doğal. Feodal kurumlar yapay, burjuvazininkiler ise doğaldır. Bu bakımdan onlar, kendileri gibi, iki çeşit din ayırımı yapan ilâhiyatçılara benzemektedirler. Kendilerininkinden başka her din bir insan icadıdır, onlarınki ise Tanrıdan gelmektedir. Mevcut şartların —burjuva üretim ilişkileri— doğal olduğunu söylemekle iktisatçılar, içinde doğa yasalarına uygun olarak servetin yaratıldığı ve üretici güçlerin geliştiği ilişkilerin bunlar olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun sonucu olarak, bu ilişkilerin kendileri zamanın etkisinden bağımsız olan doğal yasalar sayılmaktadır. Bunlar, toplumu daima yönetmesi gereken ebedî yasalardır. Böylece, tarih eskiden varolmuştur; fakat artık tarih diye bir şey yoktur. Tarih varolmuştur, çünkü feodal kurumlar vardı; ve bu feodal kurumlar içinde burjuva toplumundakilerden tamamen farklı üretim ilişkileri bulunuyordu; bununla beraber iktisatçılar, burjuva toplumundaki üretim ilişkilerini doğal ve dolayısıyla ebedî ilişkiler olarak sunmak isterler.

İnsan bir kere bütün insan faaliyetinin ve her insan ilişkisinin özü, temeli olarak tanındıktan sonra, artık yalnızca «Eleştirici Okul» *yeni* kategoriler icad edebilir ve (gerçekte yaptığı gibi) *insanı* bir kategoriye ve hatta bütün bir kategoriler dizisinin ilkesine yeniden dönüştürebilir. Böylece ilâhiyatçı (zıt insancılığa» [=inhümanizm] açık olan ve aranıp izi bulunan son kaçış yoluna başvurur. *Tarih hiç bir şey yapmaz; «sınırsız zenginliklere sahip değildir».* o «savaş *vermez.»* Bütün bunları yapan, şeylere sahip olan ve savaş veren insanlar, gerçek, yaşayan insanlardır. İnsanları, sanki kendisi birey olarak bir kişiymiş gibi, zati maksatlarına ulaşma aracı olarak kullanan «tarih» değildir. Tarih, kendi maksatları peşinde koşan insanların faaliyetinden başka *bir şey değildir.*

Darwin bizde doğal teknoloji tarihine, yanl yaşamı sürdürecek üretim aletleri olarak bitki ve hayvanların organlarının oluşmasına karşı ilgi uyandırdı. İnsanın üretici organlarının, yanl bütün toplumsal örgütlenmenin maddi temeli olan organların tarihi de eşit ölçüde bir dikkate değer değil midir? Böyle bir tarihin derlenmesi Vico'nun söylediği gibi insan tarihi doğal tarihten bu bakımdan ayrıldığına göre, daha kolay olmayacak mıdır ve biz ikincisini değil, birincisini yapmış değil miyiz? Teknoloji, insanın doğayla olan ilişki biçimini, yaşamını sürdürmesini sağlıyan ve toplumsal ilişkileri ile bu ilişkilerden doğan zihinsel kavramlara biçim veren üretim sürecini açıklar. Bu maddî temeli göz önünde bulundurmayan bir din tarih bile eleştirici değildir. Pratikte, çözümleme yoluyla, dinin muğlak yaratıklarının dünyevî çekirdeğini bulmak, bunun aksini yapıp herhangi bir dönemde yaşamın gerçek ilişkilerine bakarak bu ilişkilere karşılık düşen «manevileştirilmiş» biçimleri çıkarsamaktan çok daha kolaydır. Tarihsel süreci göz önünde tutmayan doğal bilimin soyut materyalizminin yetersizliği, sözcülerin kendi uzmanlık alanlarının dışına çıkmaya kalkıştıkları her keresinde ortaya koydukları soyut ve ideolojik kavramlardan derhal anlaşılır.

(1) Üretici güçlerin gelişmesinde öyle bir aşama gelir ki, mevcut şartlar altında ancak zarar getirebilecek olan ve bundan dolayı da artık üretici değil, yıkıcı güçler olan (makina ve para) üretici güçler ve temas biçimleri ortaya çıkar. Bununla birlikte giden bir başka şey ise, toplumun hiç bir ayrıcalığından yararlanmaksızın bütün yüklerini sırtlanmak zorunda kalan, toplumun dışına atılarak bütün sınıflara karşı en kararlı muhalefetin saflarına itilen bir sınıfın ortaya çıkmasıdır; öyle bir sınıf ki, toplum üyelerinin çoğunluğunu bağrında taşır ve onlarda temel bir devrim ihtiyacının bilincini, komünist bilincini geliştirir. Bu bilinç, şüphesiz bu sınıfın durumunun gözlemlenmesi suretiyle başka sınıflarda da belirebilir.

(2) Belirli üretici güçlerin kullanılabilme şartları, aynı zamanda, mülkiyet sahipliğinden doğan toplumsal gücü özgün bir devlet biçimi içinde *pratik* ve ideal ifadesini istisnasız olarak bulan belirli bir toplumsal sınıfın egemenliğinin şartlarıdır. Bunun sonucu olarak, her devrimci mücadele doğrudan doğruya egemen olagelen sınıfa karşı yöneltilir.

(3) Daha önceki bütün devrimlerde, faaliyet biçimi hiç bir değişikliğe uğratılmamış ve sadece bu faaliyetin farklı kişiler arasında yeniden dağıtılması, ortaya yeni bir işbölümünün getirilmesi söz konusu olmuştur.

Komünist devrim ise dahe önceki faaliyet *biçimine* yöneltilir, *işgücüne* son verir ve her türlü sınıf egemenliğini sınıflarla birlikte ortadan kaldırır; çünkü bu devrim, toplumda artık bir sınıf sayılmayan, bir sınıf olarak tanınmayan ve bütün sınıfların, milliyetlerin, v.s. çağdaş toplum içinde çözülüşünün ifadesi olan bir sınıf tarafından sonuca götürülür.

(4) Bu komünist bilincin yığınsal ölçüde yaratılması, aynı zamanda davanın kendisinin başarıya ulaşması için, bizzat insanların da büyük çapta değişiklik geçirmesi zorunludur; bu değişme de ancak pratik bir hareket, bir devrim içinde meydana gelebilir. Devrim, yalnızca, *hâkim* sınıf başka türlü devrilmediği için değil, fakat aynı zamanda *onu deviren sınıfın* geçmişin birikmiş pisliklerinden kurtulabilmesi ve toplumu yeniden kurabilmesi ancak bir devrim içinde mümkün olduğu için zorunludur.

Nasıl *iktisatçılar* burjuvazinin bilimsel temsilcileri iseler, *sosyalistler* ve *komünistler* de proletaryanın temsilcileridirler. Proletarya, kendisini bir sınıf olarak ortaya koyacak kadar gelişmediği sürece, dolayısıyla proletaryanın burjuvazıyle olan mücadelesi siyasal bir nitelik kazanmadığı ve bizzat burjuva toplumu içinde, üretici güçler, proletaryanın kurtuluşu ve yeni bir toplumun kurulması için gereken maddî şartların varlığını işaret edecek kadar gelişmediği sürece bu teoriciler, ezilen sınıfların acısını dindirmek için hemencecik sistemler geliştiren ve ıslah edici bir bilim peşinde koşan Ütopyacılar olarak kalırlar. Fakat tarih, akışını sürdürdükçe ve proletaryanın mücadelesi daha açık bir biçim aldıkça bunlar artık kendi kafalarında bir bilim aramak zorunda kalmazlar; sadece gözlerinin önünde olup bittiğini gözlemlemeleri ve kendilerini onu açıklamanın aracı olarak kullanmaları gerekir. Bir bilim aradıkları ve sistemler yaratmaya çalıştıkları, mücadelenin başlangıcında oldukları sürece, sefalette yalnızca sefaleti görürler fakat bunun eski toplumu yıkacak olan devrimci ve yıkıcı yanını farketmezler. Fakat bu andan itibaren, tarihsel hareket tarafından yaratılmış olan ve kendini bilinçli olarak bu hareketle birleştiren bilim, doktriner olmaktan çıkar ve devrimci hale gelir.

Türkçesi : Ardeşer MARLOS

Varlık ve bilinç

I

Bütün önceki materyalizmin (Feuerbach'ınkl dahil) başlıca kusuru, şeyleri (Gegenstand), gerçekliği, duyularla algılanan dünyayı *insan duyularının faaliyeti, pratik faaliyet* olarak, yani süb

if olarak kavrayacağı yerde, sadece ***gözlemlenen nesneler (Ob-t)*** biçiminde kavramasıdır. Böylece, materyalizmin tersine, ***et*** [=***aktif***] yön, gerçek duyu faaliyetini bu sıfatıyla bilmediğine he olmayan idealizm tarafından soyut olarak geliştirilmiştir. rbach düşünce nesnelerinden gerçekten ayrı olan algılanabilir neler istemekte fakat insan faaliyetinin kendisini ***objektif (gestanzlich)*** faaliyet olarak anlamamaktadır. Bunun sonucu ola- ***Hıristiyanlığın Özü***'nde, teorik tutumu insana özgü tutum makta, pratik faaliyeti ise onun yalnızca pis Yahudice tezahürü de kavramaktadır. Bundan dolayı da «devrimci», «pratik-eleş- ci» faaliyetin anlamını farkedememektedir.

II

İnsan düşüncesinin objektif ***(gegenstandlich)*** gerçeği kavra- ilip kavrayamayacağı teorik değil, ***pratik*** bir meseledir. İnsan, üncesinin doğruluğunu, yani gerçekliğini ve gücünü, «bu yanlı- nı» pratikte ispatlamak zorundadır. Pratikten yalıtılmış düşün- in gerçekliği veya gerçekdışılığı üzerine yapılan tartışma, sa- e ***skolastik*** bir konudur.

III

Şartların değişmesini ve eğitimi ele alan materyalist doktrin, tların insanlar tarafından değiştirildiğini ve bizzat eğitimcinin ıdisinin de eğitilmesi gerektiğini unutur. Bundan dolayı bu dokt- toplumu, biri topluma üstün olan iki parçaya ayırmak zorunda ır.

Şartlardaki değişme ile İnsan faaliyetindeki değişmenin veya ıdi kendini ***değiştirmenin uyum göstermesi*** olacak devrimci ***tik*** olarak kavranabilir ve rasyonel şekilde anlaşılabilir.

IV

Feurbach dinsel kendi kendine yabancılaşmadan, dünyanın ısel ve cismanî olmak üzere ikileşmesi olgusundan yola çıkar. un eserl, dinsel dünyayı cismanî temeline oturtmaktan ibarettir. ıat cismanî temelin, kendi alanını terkederek bulutlar arasında ğımsız bir saltanat kurması, ancak bu cismanî temeldeki çat- lar ve onun kendi kendisiyle düştüğü çelişkilerle açıklanabilir. ndan dolayı bizzat bu cismanî temel kendi çelişkileri içinde an- ılmalı ve pratikte temelden değiştirilmelidir. Böylece, örneğin, nyevî ailenin göksel ailenin sırrı olduğu bir kez anlaşıldıktan ıra, birincisi hem teoride hem de pratikte bizzat imha edilme-

V

Soyut düşünce ile tatmin olmayan Feurbach ***deneysel gözlem*** emekte, fakat duyularla algılanan dünyayı ***pratik***, yani İnsanın yu faaliyeti olarak kavramamaktadır.

VI

Feurbach dinin özünü ***insan***'ın özünde eritmektedir. Fakat ınanın özü her özgül bireyde varolan bir soyutlama değildir. İn- ın gerçek tabiatı toplumsal İlişkilerin bütünüdür.

Bu gerçek tabiat hakkında eleştirliye girişmeyen Feurbach, bu zden şunlara mecbur kalmaktadır:

1. Tarihsel süreçten soyutlama yapmak, dinsel duyguları cl- nleştirmek ve yalıtılmış bir insan bireyini postula olarak kabul nek;

2. İnsanın tabiatını sadece bir «cins» açısından, yanî birçok eyi tamamen doğal (biyolojik) bir yolla birleştiren içsel ve sas- bir evrensel özellik olarak kavramak;

VII

Bundan dolayı Feurbech «dinsel duygu»nun bizzat toplumsal bir ürün olduğunu ve çözümlediği soyut bireyin belli bir toplum biçimine ait olduğunu görmemektedir.

VIII

Bütün toplumsal yaşam esasta ***pratiktir***. Teoriyi gizemcilliğe [=mistisizme] götüren bütün sırlar kendilerine insanın pratiğin- de ve bu pratiğin kavranmasında rasyonel çözümler bulmaktadır- lar.

IX

Dünyayı sadece gözlemleyen, yanî duyumsal varlığı pratik faaliyet olarak kavramayan materyalizmin en yüksek noktası öz- gül bireylerin ve sivil toplumun gözlemlenmesidir.

X

Eski tür materyalizmin bakış açısı sivil toplumdur, yeni ma- teryalizmin bakış açısı ise İnsan toplumu veya toplumsal İnsan- lıktır.

XI

Filozoflar sadece dünyayı farklı şekillerde yorumlayagelmiş- lerdir; önemli olan onu değiştirmektir.

Feurbach, Hegel'in diyalektiğiyle ***cidî*** ve ***eleştirici*** bir ilişkisi olan, bu sahada gerçek buluşlar yapmış olan ve hepsinden önem- lisi, eski felsefenin hakkından gelen birîcik kişidir...

Feurbach'ın büyük başarısı şunlardır:

1. Felsefenin, düşünceye getirilmiş olan ve düşünce tara- fından geliştirilen dinden daha fazla birşey olmadığını ve felsefe- nin insan yabancılaşmasının bir başka varlık biçimi ve tarzı ol- ması bakımından, eşit ölçüde mahkûm edilmesi gerektiğini gör- müş olmak, ***gerçek materyalizmi*** ve ***pozitif bilimi*** kurmuş olmak;

2. Kendi kendisinin üzerinde kurulmuş olup kendisine ye- ten bir ilke olan ve mutlak olumlu [=pozitif] olduğunu iddia eden inkârın inkârına karşı çıkmış olmak.

Duyu deneyimi (Feurbach'la karşılaştırınız) bütün bilimin temeli olmalıdır. Bilim, yalnızca duyu deneyiminden, yanî ***duyu*** algılamasının ve ***duyumsal*** İhtiyacın ikî biçiminden hareket ettiği takdirde, yani yalnızca Doğa'dan hareket ettiği takdirde ***gerçek*** bilim olur. Tarihin tümü, «insan» için, duyu algılamasının bir nesnesi olmaya ve İnsan İhtiyaçlarının (insanın İnsan olma sıfa- tıyla ihtiyaçlarının) gelişmesine bir hazırlıktır. Tarihin kendisi ***doğal tarihin***, yanî doğanın İnsan olma yolundaki gelişmesinin ***gerçek*** bir parçasıdır. Nasıl insan bilimi doğal bilimle birleşecekse, doğal bilim de bir gün İnsan bilimi ile birleşecektir; böylece ***bir tek*** bilim varolacaktır.

Ancak şimdi, özgün [=orijinal], tarihsel İlişkilerin dört «an»ını, dört yanını göz önünde bulundurduktan sonradır kî İn- sanın bir de «bilinci» olduğunu görüveriyoruz. Yine de bu, özgün, «saf» bilinç değildir. Daha başlangıçtan beri «ruh» madde «yü- kü» ile lânetlenmiştir; madde ise bu durumda harekete geçiril- miş hava tabakaları, sesler, kısacası dil [lisan] olarak ortaya çık- maktadır. Dil, bilinç kadar eskidir; başka insanlar için varolan ve böylece, her şeyden önce aynı zamanda benim için de gerçekten varolan dil, pratik bilinçtir. Dil de, bilinç gibi, yalnızca başka in- sanlarla ilişki kurma ihtiyacından, zorunluluğundan doğar. Bir yer- de bir ilişki varsa, benim için de var demektir; hayvanın hiç bir şeyle ***«ilişkisi» yoktur***, onun ilişki diye hiç bir şeyi yoktur. Hay- van için, başka hayvanlarla olan İlişkisi, ilişki olarak mevcut de- ğildir. Bu yüzden bilinç, daha başlangıcından beri toplumsal bir üründür ve İnsanlar varoldukça da öyle kalacaktır. Şüphesiz kî, bilinç başlangıçta, duyularla algılanan ***yakın*** çevrenin ve kendi ken- dinin bilincine varmakta olan bireyin dışındaki kişiler ve şeylerle olan sınırlı bağlantının sadece bir farkına varıştır. Bu bilinç aynı

zamanda insanlara önce tamamen yabancı, her şeyden güçlü ve üzerine varılamaz bir kuvvet olarak gözüken doğanın bilincine varıştır; insanların doğayla olan ilişkileri Ise salt hayvansaldır ve onlar birer hayvan gibl doğaya tabidirler. Demek ki söz konusu bilinç, doğanın (doğal dinin) salt hayvansal bir şekilde bilincine varıştır.

Anında görüldüğü gibi, bu doğal din ya da doğaya karşı olan bu belirli davranış, toplumun biçimi tarafından koşullanmakta ve karşılığında onu koşullamaktadır. Her yerde olduğu gibi, burada da, henüz doğanın tarihsel değişikliklere fazla uğratılmamış oluşu dolayısıyle, insanların doğayla olan sınırlı ilişkisinin kendi aralarındaki sınırlı ilişkiyl ve kendl aralarındaki sınırlı illşkinin de onların doğayla olan sınırlı ilişkisini belirlemesinde insan ile doğa arasındaki özdeşlik ortaya çıkar. Diğer taraftan insanın, çevresindeki bireylerle bir araya gelme [işbirliği yapma] zorunluluğunun bilincine varışı ve toplum Içinde yaşamakta oluşunu farketmeye başlayışı gelir. Bu başlayış, bu aşamada, toplumsal yaşamın kendisi kadar hayvansaldır. Bu, ancak sürü bilincidir ve bu noktada insanları koyunlardan ayırdeden tek şey, insanın içgüdüsünün yerini bilincinin alması ya da onun içgüdüsünün billnçli bir içgüdü olması gerçeğidir.

Bu koyunsu veya kabile bilincini daha ileri gelişimi ve genişlemesi, üretkenliğin artması, ihtiyaçların çoğalması ve her ikisinin de temelinde yatan nüfus artışı ile olur. Bu değişmelerle birlikte, başlangıçta cinsiyete göre olan ve daha sonra doğel yeteneklere (örneğin, fiziksel kuvvet), ihtiyaçlara, tesadüflere, vs., vs.'ye bağlı olarak kendiliğlnden ya da «doğal olarak» ortaya çıkan Işbölümünde de bir gelişme olur.

Ancak toplumsal bir bağlam içindedir ki sübjektiflik ve objektiflik, manevîyatçılık ve maddecllik [materyalistlik], etkinlik ve pasiflik birbirine zıt olmaktan çıkarlar ve böylece blrer zıt olarak varlıkları ortadan kalkar. ***Teorik*** çelişkilerln çözümü ancak ***pratik*** araçlarla, ancak insanın pratik enerjisi aracılığıyla mümkündür. Bu yüzden bunların çözüme kavuşturulması hiç blr suretle, sadece anlamının görevl değil, tersine yaşamın ***gerçek*** bir görevidir, hem de ***felsefenin***, onu kesinlikle ***salt*** teorik blr sorun olarak gördüğü için yerine getlremediği bir görev...

Objektif olarak varolduğu şekliyle ***sanayi***'nin tarlhl, ***insan yetilerinin açık bir kitabı***, doğrudan doğruya anlaşılabilen bir insan ***psikolojisidir***. Bu tarih şimdiye kedar insan ***tabiatı*** lle ilişkisi içinde kavranmamış, fakat yalnızca yüzeysel bir faydacı bakış açısından kavranmıştır; çünkü yabancılaşma koşulu Içlnde, gerçek insan yetilerlni ve ***insanın türsel faaliyetlerini*** ancak soyut insan varlığı biçiminde, yani din ya da genel ve soyut blr blçimiyle tarih, siyaset, sanat ve edebiyat olarak kavramak mümkündü. ***Güncel maddi*** sanayi [...] ***nesnelere*** dönüşmüş olan ***asli insan yetilerini*** bize, yabancılaşmış biçimleri içinde, ***duyularla algılanabilir, dışsal ve yararlı nesneler*** biçiminde göstermektedlr. Bu kitabın, yani tarihin en elle tutulur ve erişilebilir kısmının kendisine kapalı olduğu için hiç bir ***psikoloji*** gerçek bir içeriğe sahip ***gerçek*** bir bilim olamaz. Böyle zengin bir insan faaliyeti ona, tek kelimeyle, ***«ihtiyaç»*** ya da ***«ortak ihtiyaç»***tan başka bir şey Ifade etmediği sürece insanın bu çok geniş çalışma alanından uzak kalan ve kendi yetersizliğini anlamayan bir bilim hakkında ne düşünülür?

Doğal bilimler muazzam bir faaliyetin gelişmesini sağlamışlar ve gittikçe artan blr veri yığını toplamışlardır. Fakat nasıl bunlar felsefeden uzak kalmışlarsa, felsefe de onlardan uzak kalmıştır. Bu ikisi arasındaki bir anlık ***yakınlaşmalar***, ***fantastik bir hayal***den öteye gitmemiştir. Birleşmeleri içln blr Istek vardı ema ortalıkta bunu yapacak güç yoktu. Tarlh yazımı ise, doğel bilimi ancak gelişigüzel bir biçimde göz önüne almakta ve onu aydınlanmaya, pratlk faydalanmaya ve bellrll büyük buluşlara yardımı dokunan bir etken seymaktedır. Fakat doğal bllimler, sanaylyi dönüşüme uğratmak suretiyle insan yaşamına çok ***pratik*** olarak nüfuz etmişlerdir. Her ne kadar ant etkileri Insanın Insanlıktan uzaklaşmasını pekiştlrici yönde olmuşse da, onlar Insenlığın kurtuluşunu hazırlamışlardır. ***Sanayi***, doğanın ve böylelikle doğal bilimlerin, insanla olan gerçek tarihsel ilişkisidir. Bundan dolayı, ***asli insan yetilerinin*** zahirl [=egzoterik] bir gerçekleşme biçimi olarak anlaşıldığı takdirde, aynı zamanda doğanın ***insanı*** özü veya insanın ***doğal*** özü de kavranabillr. O zaman doğal bilimler soyut materyalist, ya da daha doğru bir deyimle Idealist konumlarını terkedecek ve —daha şimdiden, yabancılaşmış bir biçimde bile olsa, gerçekten insansı bir yaşamın temeli oldukları gibi— bir ***insan*** biliminin temeli olacaklardır. Yaşam için bir temel ve ***bilim*** için de bir başka temel olması ***a priori*** bir yanlıştır. İnsanlık tarihi içinde, insan toplumunun doğuşunda gelişen biçimiyle doğa, insanın ***gerçek*** tabiatıdır; böylece yabancılaşmış bir biçimde bile olsa, sanayi aracılığıyla gelişen biçimiyle doğa gerçekte antropolojik doğadır.

Teorik bir sorunun çözümünün ne dereceye kadar pratiğin görevi olduğu ve pratik yoluyla gerçekleştirildiği, [aynı şekilde] doğru pratiğin ne dereceye kadar gerçek ve olumlu bir teorinin koşulu olduğu, örneğin fetişizm konusunda görülmektedir. Bir fetişistin duyu algılaması bir Grek'inkinden farklıdır, çünkü onun duyumsal varlığı farklıdır. Doğa için insansı anlam veya doğanın insansı anlamı, yani bunun sonucu ile üretilmediği sürece duyu lle ruh arasındaki soyut düşmanlık kaçınılmazdır.

Dolayısıyle mevcut olgu, belli bir yolla üretken olarak etkin olan belirli bireylerin bu belirli toplumsal ve siyasal ilişkilere girdikleridlr. Deneysel gözlem, her özgül durumda anlaşılmasını güçleştirmeksizin ve spekülasyon yapmaksızın, toplumsal ve siyasal yapının üretimle olan bağlantısını deneysel olarak göstermek zorundadır. Toplumsal yapı ve devlet, kendi kendilerinin ya da başka bireylerin tasarımlarında gözüktükleri gibl olmayıp, gerçekte oldukları gibi, yani kendi Iradelerinden bağımsız belirli maddî sınırlar, öngörüler ve koşullar içinde hareket eden, maddî yaşamlarını ve çalışan belirll bireylerin yaşam sürecinin sürekli olarak kaynaklanıp gelişmektedlr.

Fikirlerin, kavramların ve bilincin üretlml önce yaşamın gerçek dili olan insanın maddî faaliyeti ve maddî ilişkisi lle doğrudan doğruya bağlantılıdır. İnsanların zihinsel, ilişkilerl olan tasavvur ve düşünce bu aşamada dahl onların zihinsel davranışının dolaysız bir tecellisl olarak gözükürler. Aynı şey bir halkın siyasal, hukukî, ahlâkî, dinsel ve metafizik dilinde ifadesinl bulduğu biçlmiyle, zihinsel ürünler Için de geçerlidir. İnsanlar, yani üretici güçlerinin ve bunlara karşılık düşen ilişkilerin en geniş biçimlerine ulaşıncaya kadar olan belirli gelişiml ile koşullanmış olan gerçek etkin insanlar kendi kavramlarını, fikirlerini, v.s. üretirler. Bilinç, asla bizzat bilinçli varoluştan başka bir şey olamaz ve insanların varoluşu da onların gerçek yaşam süreçleridir. Eğer bütün ideolojide insanlar ve onların içinde bulundukları şartlar karanlık kutudaki gibi baş aşağı görünüyorlarsa, bu olgu, onların tarihsel yaşam sürecinden ileri gelmektedir; tıpkı nesnelerin [göz] retina[sı] üzerine ters düşmesinin onların fiziksel yaşam süreçlerinden ileri geliyor olması gibi.

Gökten yere inen Alman felsefesinin tam tersine, biz buradı yerden göğe çıkıyoruz. Yani bu demektlr kl blz, etiyle kemiğiyle insana varmak için, ne insanların dedlklerlnden, tasarladıklarından veya düşündüklerinden ne de Insanlar hakkında söylenmiş, düşünülmüş, tasarlanmış veya kavranmış olen şeylerden hareket ediyoruz; biz gerçek, etkin Insanlardan hareket ediyor ve onların gerçek yaşam süreçlerinden kalkarak bu yaşam süreçlerinin ideolojik yansılarının ve yankılarının gelişmesini gösteriyoruz. İnsan beyninde oluşan hayaller de, deneysel olarak saptanabilen ve maddî ön şartlara bağlı olan zorunlu yücelimlerdir. Dolayısıyle ahlâk, din, metaflzik ve diğer ideolojiler lle bunlara karşılık düşen bilinç biçimleri artık özerk blr varlık olma görünümlerini kaybederler. Onların tarlhl yoktur; maddî üretimlerlnl ve maddî ilişkilerini gellştirlrken, gerçek varlıklarını, düşünüşlerini ve düşünüşlerinin ürünlerini de değiştiren Insanların kendlllerldlr. Yaşam bilinç tarafından değil, bilinç yaşam tarafından bellrlenmiştir. Birinci yaklaşım yöntemini benimseyenler, yaşayan bir birey gib

saydıkları bilinç ile işe başlarlar; gerçek yaşamla uyuşan ikinci yöntemi benimseyenler ise bizzat yaşayan gerçek bireylerle işe başlarlar ve bilinci sadece *onların* bilinci olarak göz önüne alırlar.

Bu yöntemin de öngörüleri yok değildir; fakat o, gerçek öngörülerle işe başlar ve bir an için olsun onları terketmez. Onun öncüleri insanlardır, ama biraz hayali gerçekleşme ya da duraganlık halindeki insanlar değil, belirli şartlar altında gerçek ve deneysel olarak gözlemlenebilir gelişme süreci içindeki insanlardır. Bu etkin yaşam sürecinin şekli belirlenir belirlenmez, tarih (kendileri de hâlâ soyut olan) ampiristlerde olduğu gibi, bir cansız olaylar yığını ya da idealistlerde olduğu gibi hayalî nesnelerin faaliyeti olmaktan çıkar.

Gerçek yaşamda, spekülasyonun bittiği yerde insanın gelişmesinde pratik faaliyetin ve pratik sürecin tasarımı olan gerçek, pozitif bilim başlar. Bilinç hakkında süslü cümleler sarf etmek kalkar, yerini gerçek bilgiye bırakır. Gerçek tasvir edildiğinde, bağımsız bir faaliyet olarak felsefe, varoluş ortamını yitirir. Olsa olsa onun yerini, insanın tarihsel gelişmesinin göz önüne alınmasından çıkarılan genel sonuçların bir taslağı alabilir. Tek başlarına ve gerçek tarihten koparılmış halleriyle bu soyutlamaların en ufak bir değeri yoktur. Bunlar ancak tarihî malzemenin düzenlenmesini ve onun farklı tabakalarının sıraya konmasını olanaklaştırmaya hizmet edebilirler. Felsefenin yaptığı gibi, tarih devirlerini doğru bir şekilde ayırdedebilmek için bir reçete ya da şema katiyen sağlamazlar. Aksine, geçmiş bir devrin ya da içinde bulunduğumuz devrin malzemesini göz önüne alıp düzenlemeye ve gerçeği tasarımlamaya koyulduğumuz zaman güçlükler ortaya çıkmaya başlar.

Toplumsal faaliyet ve toplumsal akıl ***yalnızca açıkça toplumsal*** olan faaliyet ya da akıl biçiminde hiç bir suretle varolmaz. Yine de ***toplumsal*** faaliyet ve akıl, yani başka insanlarla doğrudan doğruya ***gerçek bir birlik*** içinde olan faaliyet ve akıl, bu toplumsallığın ***doğrudan doğruya*** ifadesinin faaliyetin niteliğine dayalı olduğu veya aklın niteliğine karşılık düştüğü her yerde gerçekleşirler.

Hatta ***bilimsel*** çalışma, vs. yaptığım zaman bile —başka insanlarla doğrudan doğruya işbirliği içindeyken nadiren yürütebildiğim bir faaliyettir— ***toplumsal***, yani ***insana*** olduğu için toplumsal bir eylemde bulunmuş oluyorum. Bana toplumsal bir ürün olarak verilmiş olan şey, düşünürün kullandığı dilin kendisi gibi, yalnızca faaliyetimin malzemesi değildir. ***Bizzat*** kendi varlığım tolpumsal bir faaliyettir. Bu yüzden, kendi kendime ürettiğim şeyleri, toplum için ve toplumsal bir varlık olarak faaliyette bulunma bilinciyle üretiyorum.

...«Toplum»u bir kez daha bireyin karşısında duran bir soyutlama olarak varsayımlamaktan kaçınmak her şeyin ötesinde, zorunludur. Birey ***toplumsal bir varlıktır.*** Dolayısıyle, başka insanlarla işbirliği halinde gerçekleştirilen doğrudan doğruya ***toplumsal*** bir tezahür biçiminde ortaya çıkmadığı zaman bile, onun yaşamının tezahürü ***toplumsal yaşamın*** bir tezahürü ve doğrulanışıdır. Bireysel insan yaşamı ve tür yaşamı ***farklı*** şeyler değillerdir; hatta bireysel yaşamın varoluş biçimi zorunlu olarak tür yaşamının daha ***özgül*** veya daha ***genel*** bir biçimi ya da tür yaşamının varoluş biçimi bireysel yaşamın daha özgül veya daha genel bir biçimi olduğu halde bile. ***Tür bilinci***'nde insan ***toplumsal yaşam***'ını doğrular ve gerçek varlığın düşüncesinde yeniden üretir; bunun tam tersine olarak ta türsel varlık kendini tür bilincinde doğrular ve düşünen bir varlık olarak evrenselliği içinde kendi halinde varolur. İnsan ***emsalsiz*** birey olmakla —ve onu bir birey, gerçek ***bireysel*** bir toplumsal varlık yapan şey de tamamen kendi özgüllüğüdür— birlikte, aynı ölçüde de ***bütün***, ideal bütün, düşünülen ve deneyimlenen şekliyle toplumun sübjektif varlığıdır da. O, gerçeklikte, toplumsal varlığın tasarımı ve gerçek aklı ile yaşamın insansı tezahürünün toplamı olarak vardır.

Düşünce ve varlık gerçekten de ***farklı*** [şeylerdir], fakat aynı zamanda bir birlik oluştururlar.

Bireyler arasında varolan üretim ilişkileri zorunlu olarak kendilerini siyasal ve hukukî ilişkiler olarak da ifade etmek durumundadırlar. İşbölümü içinde bu ilişkiler bireylere karşı bağımsız bir varlık kazanmak zorundadırlar. Dilde, böylesine ilişkiler ancak kavramlar olarak ifade edilebilirler. Bu evrensel öneriler ve kavramların esrarengiz güçler olarak kabul edilmeleri olgusu, ifade etmiş oldukları gerçek ilişkilerin kazandığı bağımsız varlığın zorunlu bir sonucudur. Günlük bilinçte kabul edilişlerinin yanısıra, bu önermelere, bir de işbölümü sonunda bu kavramların mesleğine gelmiş olup gerçek mülkiyet ilişkilerinin hakikî temellini üretim ilişkileri yerine bu kavramlarda gören siyasal bilimciler ve hukukçular tarafından özel bir geçerlilik ve daha ileri bir gelişme kazandırılmıştır.

Hâkim sınıfın fikirleri, her çağda, hâkim olan fikirlerdir. Yani toplumda egemen maddî güç olan sınıf aynı zamanda onun egemen ***entellektüel*** gücüdür. Maddî üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerinde de denetim sahibidir; öyle ki bunun sonucu olarak o sınıfa tabidirler. Egemen fikirler egemen maddî ilişkilerin ideal [düşünsel] ifadesinden ve böylece, bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ideal ifadesinden başka bir şey değildir. Sonuç olarak bu fikirler o sınıfın egemenliğinin fikirleridir. Hâkim sınıfı oluşturan bireyler, başka şeylerin yanısıra bilince de sahiptirler ve dolayısıyle düşünürler. Bundan dolayı bir sınıf olarak yönettikleri ve bir devri bütün genişliğiyle belirledikleri sürece, bunu, bütün alanlarda yapmaları ve böylece, başka şeylerin yanısıra, birer düşünür, birer fikir üreticisi olarak ta yönetmeleri ve çağlarının fikirlerinin üretim ve bölüşümünü düzenlemeleri kendiliğinden anlaşılır. Bunun sonucu olarak onların düşünceleri çağın hâkim düşünceleridir. Örneğin, bir çağda ve bir ülkede krallık, aristokrasi ve burjuvazi egemenlik için mücadele ediyorlarsa ve dolayısıyle egemenlik bölüşülmüşse, kuvvetlerin ayrılığı öğretisi hâkim fikir olarak ortaya çıkar ve «ebedi» yasa olarak ilan edilir. Daha önce, günümüze kadar tarihin başlıca güçlerinden biri olduğunu gördüğümüz işbölümü, hâkim sınıf içinde de zihinsel ve maddî emeğin bölünümü olarak kendini belli eder, öyle ki, bu sınıf içinde bir kesim, o sınıfın düşünürleri (sınıfın kendi kendisi hakkında beslediği hayalleri geliştirip mükemmelleştirmeyi başlıca geçim kaynağı yapan kavram geliştirici etkin ideologları) olarak gözükürken, diğer kesim bu fikir ve hayallere karşı daha edilgen [=pasif] ve benimseyici bir tutum takınır; çünkü gerçekte bu ikinciler o sınıfın daha etkin olan üyeleridirler ve kendi haklarında fikirler ve hayaller yaratmaya daha az zamanları vardır. Hâkim sınıf içindeki bu ayrılma iki kesim arasında belli bir zıtlığa ve düşmanlığa kadar varabilir ama bizzat sınıfın kendisi pratik bir çatışma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı zaman bu düşmanlık kendiliğinden ortadan kalkar ve onunla birlikte, hâkim fikirlerin, hâkim sınıfın fikirleri olmadığı ve bu sınıfın gücünden apayrı bir güçleri olduğu hayali de ortadan kalkar. Belli bir çağda devrimci fikirlerin varlığı, devrimci bir sınıfın varlığını gerektirir...

Eğer tarihin seyrini gözönüne aldığımızda, hâkim sınıfın fikirlerini hâkim sınıfın kendisinden ayırır ve onlara bağımsız bir varlık atfedersek, belli bir çağda şu ya da bu fikirlerin egemen olduklarını söylemekle yetinir ve bu fikirlerin üretilme şartları ile üreticilerine dikkat etmezsek ve böylece fikirlerin kaynağı olan bireyleri ve dünya şartlarını bilmezlikten gelirsek, örneğin aristokrasinin egemen olduğu zaman şan, sadakat gibi kavramların egemen olduğunu; burjuvazinin egemenliği sırasında da özgürlük, eşitlik gibi kavramların egemen olduğunu söylemek mümkün olur. Hâkim sınıfın kendisi de genel olarak durumun böyle olduğunu sanır. Özellikle onsekizinci yüzyıldan beri bütün tarihçilerce benimsenen bu tarih anlayışı zorunlu olarak gittikçe soyutlaşan, yani gittikçe evrensel biçime bürünen fikirlerin ağırlık kazanması olgusu ile karşı karşıya gelecektir. Kendisini bir öncekî hâkim sınıfın yerine koyan her yeni sınıf, kendi çıkarını toplumun bütün üyelerinin ortak çıkarı olarak göstermek, yani kendi fikirlerine evrensel biçim verecek ve onları rasyonel ve evrensel olarak geçerli biricik fikirler olarak sunacak olan ideal bir formül kullanmak zorunda-

dır. Bir devrim yapan sınıf, salt bir sınıfa karşı çıkmış olduğu için, başlangıçtan itibaren, bir sınıf olarak değil, bütün toplumun temsilcisi olarak görünür. Tek bir hâkim sınıfa karşı toplumun bütün bir kütlesi olarak ortaya çıkar. Bunu yapabilir, çünkü başlangıçta kendi çıkarı diğer hâkim olmayan sınıfların evvelce varolan şartların zorlaması altında belli bir sınıfın belli çıkarı olarak gelişemeyen ortak çıkarıyla gerçekten daha yakından ilişkilidir. Dolayısı ile onun zaferi, egemen duruma gelmeyen diğer sınıflara ait olan bir çok bireye de olanaklar sağlar, fakat bunu, ancak bu bireyleri artık kendilerini hâkim sınıfa katabilecekleri bir mevkiye getirdiği ölçüde yapar. Fransız burjuvazisi, aristokrasinin yönetimini devirmekle bir çok proletere, kendilerini proletaryanın üstüne yükseltmek için olanak verdi, fakat ancak burjuva olacakları ölçüde. Bundan dolayı her yeni sınıf, egemenliğini ancak kendisinden önceki sınıfınkinden daha geniş bir temel üzerinde gerçekleştirebilir. Diğer taraftan, hâkim olmayan sınıfın yeni hâkim sınıfa karşı muhalefeti, sonradan çok daha keskin ve derin bir şekilde gelişir. Bu iki özellik, bu yeni sınıfa karşı yürütülecek olan mücadelenin amacının, *toplumun önceki şartlarını*, yönetime geçmeyi arzulayan bütün önceki sınıfların yapabildiklerinden daha kesin ve köklü [=radikal] bir şekilde reddediş olmasını gerektirir.

Belli bir sınıfın hâkimiyetinin yalnızca belli fikirlerin hâkimiyeti olduğu şeklindeki bütün bu görünüm, sınıf egemenliği toplumsal örgütlenişin biçimi olmaktan çıkınca, yani belirli bir çıkarı genel çıkar olarak ya da «genel çıkarı» hâkimiyet olarak göstermek artık zorunluluk olmaktan çıkınca, kendiliğinden ve doğal olarak son bulur.

Toplumda kurulu, ilişki biçimi ve dolayısıyle hâkim sınıfın şartları, gelişen üretici güçlerle ne kadar çok çatışkıya düşer ve bundan dolayı hâkim sınıfın kendi içindeki ve bağımlı sınıfla arasındaki kavga ne kadar büyürse, bu ilişki biçiminden doğan ve onu ifade eden bilinç te o kadar az sadık olur, yani onu artık ifade etmez olur. Gerçek bireysel çıkarların genel çıkarlar sayıldığı daha önceki bu karşılıklı ilişki kavramları salt idealleştirici ifadeler, bilinçli göz boyamacalar ve kasti aldatmacalar durumuna düşerler. Fakat birer yalan olarak ne denli çok mahkûm edilir ve anlayış ne denli az tatmin ederlerse, o denli dogmatikçe öne sürülürler ve kurulu toplumun dili de o denli aldatıcı, ahlâkî ve manevî olur.

Demokratik temsilcilerin hepsinin gerçekten de dükkâncı oldukları ya da dükkâncıların coşkun savunucuları olduklarını anlamak için fazla düşünmeye gerek yok bile. Eğitimleri ve bireysel mevkileri bakımından birbirlerinden yer ile gök kadar uzakta olabilirler. Onları küçük burjuvazinin temsilcileri yapan şey, dükkâncıların yaşamlarında aşamadıkları sınırı, bunların da kafalarında aşamamaları ve bunun sonucunda, maddî çıkar ve toplumsal mevki dolayısıyle dükkâncıların pratikte karşı karşıya kaldıkları sorunlar ve çözümlerin aynısıyle bunların teoride karşı karşıya kalmaları olgusudur. Bir sınıfın *siyasal ve edebî temsilcileri* ile temsil ettikleri sınıf arasındaki ilişki genel olarak budur.

Entellektüel ve maddî üretim arasındaki ilişkiyi incelemek için her şeyden önce ikincisini genel bir kategorin olarak değil, belirli tarihsel biçimi içinde ele almak gereklidir. Örneğin, kapitalist üretim biçimine, Orta Çağ üretim biçimine karşılık düşenden bu üretim biçimine, Orta Çağ üretim biçimine karşılık düşer Maddî üretimin kendisi belirli tarihsel biçimi içinde anlaşılmadıkça ona karşılık düşen entellektüel üretimin özelliklerini veya ikisi arasındaki karşılıklı etkileşimi anlamak olanaksızdır.

İnsanın toplumsal yaşam üzerine düşünceleri ve aynı zamanda bu biçimlere getirdiği çözümlemeler, onların gerçek tarihsel gelişmelerine doğrudan doğruya karşıt bir seyir izler. Ürünlere meta damgasını vuran ve ortaya konuluşları meta dolaşımı için zorunlu bir başlangıç olan özellikler, daha insanlar onların tarihsel özelliğini değil —çünkü zaten değişmez olarak kabul edilirler— anlamını bile açıklamaya çalışmadan, toplumsal yaşamın doğal yönleri gibi istikrar kazanmış olurlar. Bunun sonucu olarak değerin büyüklüğünün belirlenmesine yol açan şey yalnızca meta fiatının çözümlenmesi olmuştur ve metaların değer olarak özelliklerinin saptanmasına da yalnızca bütün metaların para cinsinden ortak bir ifadeye kavuşturulmaları yol açmıştır. Bununla beraber, bireysel emeğin toplumsal özelliğini ve bireysel üreticiler arasındaki toplumsal ilişkileri ortaya sereceği yerde gerçekte gizleyen şey tam da bu emtia dünyasının nihai para biçimidir. Ceketler veya çizmeler ile keten kumaşlar arasında soyut insan emeğinin evrensel bir cisimleşmesi biçiminde bir ilişki bulunduğunu iddia edersem, bu ifadenin saçmalığı kendiliğinden ortadadır. Fakat ceket ve çizmeleri üretenler bunlarla keten kumaş ya da aynı şey demek olan altın veya gümüş arasında evrensel eşdeğer biçiminde bir ilişki kurdukları zaman, kendi bireysel emekleri ile toplumun kollektif emeği arasındaki ilişkiyi aynı saçma biçimde açıklıyorlar demektir.

Bu biçimler burjuva ekonomi politiğinin kategorilerini oluşturmaktadır. Bunlar, belli, tarihsel olarak belirlenmiş üretim biçimlerinin üretici ilişkilerini, yani meta üretimini ifade eden toplumsal olarak kabul edilmiş ve dolayısıyle objektif düşünce biçimleridir. Öyle ki, malların [emtaların] bütün esrarı, emtia biçimini aldığı sürece emek ürünlerini saran tüm sihir ve büyü, başka üretim biçimlerine geçer geçmez ortadan kalkar.

Ekonomi politik, eksik olmakla birlikte, değeri ve değerin büyüklüğünü gerçekten çözümlemiş ve bu biçimlerin temelinde yatan şeyi bulmuştur. Fakat bir kerelik bile olsun, bu özün neden bu biçimleri aldığını, neden emeğin ürününü diğeri ile ve emek zamanının da bu değerin büyüklüğüyle temsil edildiği sorusunu asla sormamıştır. Üretim sürecinin insan tarafından denetlenmek yerine insana egemen olduğu bir toplumsal yapıya alt oldukları, üzerlerinde yanılmaz harflerle damgalanmış bulunan bu formüller burjuva zihnine üretici emeğin kendisi kadar aşikâr bir doğal zorunluluk olarak gözükmektedir. Bundan dolayı, burjuva biçiminden önce gelen toplumsal üretim biçimleri burjuvazi tarafından, Kilise Büyüklerinin Hıristiyanlık öncesi dinleri ele alışlarına çok benzer bir şekilde ele alınırlar.

Böylece, insanlar emeklerinin ürünleri arasında birer değer olarak ilişki kuruyorlarsa bu, onların bu maddeleri homojen insan emeğinin salt maddî zarfları olarak gördükleri için değildir. Tam tersine. Her ne zaman değişim yoluyla, insanlar, farklı ürünlerini birer değer olarak eşitlerlerse, bizzat bu eylemle birlikte aynı zamanda insan emeği olarak bu ürünlere harcanmış bulunan farklı emek çeşitlerini de eşitlemiş olurlar. Onlar bunun farkına varmazlar ama bunu yaparlar. Dolayısıyle değer, üzerinde, ne olduğunu gösteren bir etiket taşımaz. Her emek ürününü toplumsal bir hiyeroglife dönüştüren daha çok değerdir. Daha sonra insanlar hiyeroglifi çözmeye, kendi toplumsal ürünlerinin sırrına ermeye çalışırlar; çünkü bir kullanım nesnesini değer olarak damgalamak, dil kadar toplumsal bir üründür. Değer oldukları ölçüde emek ürünlerinin, üretilmelerinde harcanan insan emeğinin maddî ifadelerinden başka bir şey olmadıkları şeklindeki yeni bilimsel buluş gerçekten insan ırkının gelişimi tarihinde bir çığır açar; fakat hiç bir suretle emeğin toplumsal özelliğini, bizzat ürünlerin objektif bir özelliği olarak gösteren sisi dağıtmaz. Böylece, söz konusu buluşa rağmen, bu özgül üretim biçimi için doğru olan şey (meta üretimi) —yani, bağımsız üreticilerin emeğinin özgül toplumsal özelliğinin, her çeşit emeğin insan emeği olarak eşdeğerlenmesinden ve üründe bunun değer biçimini almasından ibaret olduğu— gerçeği, işte bu gerçek, meta üretimi ilişkilerine yakayı kaptırmış olanlara nihaî bir gerçek gibi görünür. Aynı şekilde, havanın, kendisini oluşturan bileşenlerine bilimsel olarak ayrılması da, hissedilebilir bir fiziksel nesne olan atmosferi değişikliğe uğratmamıştır.

Bağımsız bir bilim olarak ilk kez imalat [=manifaktür] döneminde ortaya çıkan ekonomi politik, toplumsal işbölümüne yalnızca imalât açısından bakmakta ve onu, belli bir emek miktarı ile daha fazla emtia üretmenin ve dolayısıyle emtiaların ucuzlamasının ve sermaye birikiminin hazırlanmasının aracı olarak görmekteydi. Miktar ve değişim değeri üzerindeki bu önemle duruşun tam

karşıtı bir tutumu, yalnız nitelik ve kullanım değeri ile ilgilenen klasik antik çağın yazarlarında buluruz. Üretimin toplumsal dallarının birbirinden ayrılmasının sonucu olarak mallar daha iyi yapılır, insanın çeşitli eğilim ve hünerleri uygun bir alan bulur ve hiç bir yerde, birazcık çaba yoğunlaştırmadan hiç bir önemli sonuç elde edilemez olur. Öyle ki, hem ürün hem de üretici, işbölümü ile gelişmiş olur. Eğer üretilen miktarlardaki artıştan zaman zaman söz edilmekteyse, bu sadece bol miktarda kullanım değerinin varlığını belirtmek için yapılmaktadır. Değişim değerinden ya da malların ucuzlamasından bahseden tek bir kelime bile yar değildir. Tek başına bu kullanım değeri bakış açısı, işbölümünü toplumun sınıflara ayrılmasının temeli olarak ele alan Eflatun tarafından ve aynı zamanda, karakteristik burjuva içgüdüsüyle atelye içi işbölümüne daha çok yaklaşan Xenephon tarafından kullanılmıştır. Eflatun'un *Cumhuriyeti*, işbölümünü, devlete şekil veren ilke olarak ele aldığı ölçüde, Mısır kast sisteminin Atinacı bir idealleştirilişinden başka bir şey değildir. Mısır aynı zamanda Eflatun'un çağdaşlarından çoğu diğerlerinin yanısıra İzokrat için sanayileşmiş bir toplum modeli hizmetini de görmüştür; bu anlamını Roma İmparatorluğu dönemindeki Grekler için de taşımaya devam etmiştir.

Bununla beraber Aristo için, bizzat değerin biçiminden kalkarak, meta değerleri biçimi içinde bütün emeğin eşdeğer insan emeği, ve dolayısıyle de eşit kıymette emek olarak ifade edildiğini bulmak olanaksızdı. Grek toplumu kölelik üzerine kurulmuştu ve dolayısıyle onun doğal temelinde insanların ve işgüçlerinin eşitsizliği yatıyordu. Değer ifadesinin sırrı, yani genel olarak insan emeği oldukları için ve insan emeği oldukları ölçüde her çeşit emeğin eşit ve eşdeğer olduğu, insanların eşitliği kavramı popüler bir önyargı sağlamlığı kazanmayana kadar çözülemez. Bununla birlikte bu, emek ürünlerinin büyük kütlesinin emtia biçimini aldığı ve dolayısıyle egemen toplumsal ilişkinin, malların sahibi olarak insanlar arası ilişki olduğu bir toplumda mümkündür. Aristo'nun dehasını, onun, malların değerinin ifadesinde, bir eşitlik ilişkisi bulmuş olması olgusu kesinlikle gösterir. Yalnız, içinde yaşadığı toplumun tarihsel sınırlamaları onu bu eşitliğin gerçek niteliğini bulmaktan alıkoymuştur.

Türkçesi : Ardoşan MARGOS

Kapitalizm ve insanın yabancılaşması

Ekonomi politik özel mülkiyet olgusuyla başlar; onu açıklamaz. Özel mülkiyetin süreçlerini, gerçeklikte ortaya çıktıkları gibi, sonradan kendisine birer yasa olarak hizmet eden genel ve soyut formüller olarak kavrar. Bu yasaları anlamaz; yani onların özel mülkiyetin tabiatından nasıl çıktıklarını göstermez. Ekonomi politik, emeğin sermayeden sermayenin toprektan ayrılmasının temeline hiç bir açıklama getirmez. Örneğin, ücret ile kârın ilişkisi tanımlanırken bu, kapitalistlerin çıkarları açısından açıklanır; başka deyişle açıklanması gereken şey varsayılır. Benzer şekilde, her noktada rekabetten söz edilir ve dışsal şartlar açısından açıklanır. Ekonomi politik, bu dışsel ve görünürde raslantısal şartların ne dereceye kadar zorunlu bir gelişmenin yalnızca ifadesi olduğu hakkında hiç bir şey söylemez. Bizzat değişimin [mübadelenin] kendisinin nasıl raslantısal bir olgu gibi gözüktüğünü görmüş bulunuyoruz. Ekonomi politiğin tanıdığı birlcik güçler ***kazanç hırsı*** ve ***kazanç ardından koşanlar arasında savaş yani rekabettir.***

İşte ekonomi politik bu hareket içerisindeki karşılıklı bağlantıları anlayamadığı için, rekabet öğretisini [=doktrinini] tekel öğretisine, zenaatların özgürlüğü öğretisini loncaların özgürlüğü öğretisine, toprak mülkiyetinin bölünmesi öğretisini büyük malikâneler öğretisine karşı çıkarmak mümkün oluyordu; çünkü rekabet, zenaatların özgürlüğü ve toprak mülkiyetinin bölünmesi tekelin, lonca sisteminin ve feodal mülkiyetin zorunlu, kaçınılmaz ve doğal sonuçları olarak kavranmaktan çok, irade ve kuvvet tarafından ortaya çıkarılan yalnızca rastlantısal sonuçlar olarak kavranıyordu.

...Ekonomi politik ***proleteri***, yani sermayesi ya da toprak rantı olmaksızın tamamen kendi emeğiyle (dar, soyut bir emek) yaşayan bireyi yalnızca bir işçi sayar. Bundan dolayı proleterin, tıpkı bir at gibi, yalnızca kendisinin çalışmasını mümkün kılacak kadarıyla yetinmesi gerektiğini ileri sürebilmektedir. İşçiyi, boş zamanlarında bir insan olarak görmemekte, bunu yalnızca hakim, doktorlar, din, istatistik tabloları, siyaset ve kilise kavası için yapmaktadır.

Şimdi varın, kendimizi ekonomi politiğinkinden yukarı bir düzeye çıkaralım ve hemen hemen iktisatçıların sözleriyle verilmiş bulunan yukardaki görüşlerden hareketle, iki soruyu cevaplamaya çalışalım (1) insanlığın gelişiminde, insanların büyük bölümünün sırf soyut emeğe bu indirgenmesinin anlamı nedir? (2) İşçi sınıfının durumunu yükseltmek için ya ücretlerin ***arttırılmasını*** isteyen ya da (Proudhon gibi) toplumsal devrimin amacını ***eşit*** ücretler olarak görmek isteyen reformcular hangi hataları işlemektedirler?

Ekonomi politikte emek yalnızca ***kazanımsal*** [***iktisab edici, müktesep***] ***faaliyet*** biçiminde görünür.

İşçinin işle olan ilişkisi, aynı zamanda kapitalistin (ya da emeğin efendisine ne ad vermek isterseniz, onun) işle olan ilişkisini de üretir. Bundan dolayı ***özel mülkiyet yabancılaşmış emeğin işçinin doğayla ve kendi kendisiyle olan dışsal*** ilişkisinin ürünü, zorunlu sonucudur...

Bununla birlikte ***yabancılaşmış emek*** (yabancılaşmış ***yaşam***) kavramını ekonomi politikten, ***özel mülkiyetin hareketinin bir çözümlemesinden*** çıkarsamış bulunuyoruz. Fakat bu kavramın çözümlenmesi göstermektedir ki, her ne kader özel mülkiyet, yabancılaşmış emeğin temeli ve ***sebebi*** olarak görünmekle birlikte, daha çok onun sonucudur; tıpkı tanrıların ***temelde*** insan aklının karışıklığının ***sebebi*** olmayıp onun ürünü oluşu gibi. Ama daha sonraki bir aşamada karşılıklı bir etki vardır.

İnsanın kendisine ve doğaya her yabancılaşması, onun başka insanlarla ve doğayla kendisi arasında varsaydığı ilişkide görülür. Böylece dinsel yabancılaşma zorunlu olarak halktan kişiler ile papaz arasındaki ya da, buradaki manevi dünya ile ilgili bir konu olduğuna göre, halktan kişiler ile bir aracı arasındaki ilişkide örneğini bulmaktadır. Pratiğin gerçek dünyasında bu kendine yabancılaşma, yalnızca insanın çevresindeki insanlarla olan pratik ilişkisinde ifade bulabilir. Yabancılaşmanın ortaya çıkışına aracı olan araç ta bizzat pratik bir araçtır. Bundan dolayı yabancılaşmış emek yoluyla insan, kendisine yabancı ve düşman insanlar olarak yalnızca nesneyle ve üretim süreciyle ilişkisini üretmekle kalmaz; aynı zamanda başka insanların kendi üretimine ve ürününe olan ilişkisini ve kendisiyle başka insanlar arasındaki ilişkiyi de üretir.

Bununla birlikte yabancılaşma kendini ***üretimin*** yalnızca sırf sonucunda değil, aynı zamanda ***sürecinde*** de, bizzat ***üretici faaliyetin*** içerisinde de gösterir...

Emeğin bu yabancılaşması nelerden oluşmaktadır? Bir kere, iş işçinin ***dışındadır***; onun tabiatının bir parçası değildir; sonuç olarak işçi işinde kendi kendisini gerçekleştirmemekte, kendi kendisini inkâr etmektedir; kendisini mutlu değil, mutsuz hissetmektedir; özgür şekilde fiziksel veya zihinsel enerji geliştirmemekte, fiziksel olarak tükenmiş ve zihinsel olarak alçalmış olmaktadır. Bundan dolayı işçi ancak boş zamanında kendini rahat hissetmekte, öte yandan işbaşında ise huzursuz olmaktadır. Onun işi gönüllü değil, zorla kabul ettirilen ***cebri çalışma***'dır. Bir ihtiyacın giderilmesi değil, yalnızca başka ihtiyaçların giderilmesi için bir ***araç***'tır. İşin yabancı karakteri, fiziksel ya da başka bir zorlama olmadığı an kendisinden vebadan kaçılır gibi kaçılması olgusunda açıkça görülmektedir. Nihayet, işçi için işin yabancılaşmış karakteri, onun kendi işi olmayıp bir başkasının işi olması ve işinde de kendi kendisine ait olmayıp başka bir kişiye ait olması olgusunda ortaya çıkar.

Tıpkı dinde insan hayalinin, insan beyninin ve yüreğinin kendiliğinden işleyişinin birey üzerinde bağımsız olarak, yani tanrılar ve şeytanların yabancı bir faaliyeti gibi etkide bulunuşu gi-

bi, işçinin de faaliyeti onun kendiliğinden faaliyeti değildir. Bu, başka birinin faaliyetidir ve işçinin kendiliğindenliğinin kaybıdır.

İşçi kendisini iş'te ne kadar çok harcarsa, kendi karşısında yarattığı nesneler dünyası da o kadar güçlü olur ve kendi iç yaşamında da bizzat o kadar yoksullaşır. Tıpkı dinde olduğu gibi. İnsan kendisinden Tanrıya ne kadar çok şey hasrederse kendisine o kadar az şey kalır. İşçi nesneye yaşamını koyar ve yaşamı artık kendisine değil, nesneye aittir. Dolayısıyle faaliyeti ne kadar çok olursa o kadar azına sahip olur. Emeğinin ürününde vücut bulan şey artık kendisinin değildir. Bundan dolayı bu ürün ne kadar çoksa, bizzat kendisi o kadar azalır. İşçinin ürününe *yabancılaşması* demek yalnızca emeğinin bir nesne haline gelmesi, ayrı bir varlık kazanması demek olmayıp, kendi dışında, bağımsız olarak ve kendisine yabancı olarak varolması ve özerk bir güç gibi kendisine karşı çıkması da demektir. Nesneye vermiş olduğu yaşam bizzat nesneyi yabancı ve düşman bir güç olarak kendi karşısına çıkarır.

Emek tarafından üretilen nesne, onun ürünü şimdi *yabancı* bir ***varlık***, üreticiden ***bağımsız*** bir ***güç*** olarak kendi karşısına çıkar. Emek ürünü, bir nesnede vücut bulmuş olan ve fiziksel bir şeye dönmüş olan emektir; bu ürün emeğin bir ***nesneleşmesi (Vergegenstandlichung)***dir. İşin yapılması aynı zamanda işin nesneleşmesidir. İşin bu yapılması, ekonomi politik alanında işçinin ***bozulması*** olarak, nesneleşme bir ***kayıp*** ve ***nesneye köle olma*** olarak ve mal edinme de ***yabancılaşma*** olarak gözükür.

Ekonomi politik ***insanların toplumsal yaşamını***, etkin ***insanın*** yaşamalarını, komünal ve gerçek biçimde insansı yaşama yönelik çok yönlü büyümesini, ***değişim*** ve ***ticaret*** biçimi altında kavrar. Destutt de Tracy, ***toplum bir dizi çok yanlı değişimlerdir*** der. Toplum, bu çok yanlı bütünleşme hareketidir. Adam Smith'e göre, ***toplum ticarî bir işletmedir.*** Üyelerinin her biri bir ***satıcı***'dır. Ekonomi politiğin insan tabiatına da karşılık düşen ***yabancılaşmış*** bir toplumsal ilişki biçimini nasıl ***gerçek ve özgün*** biçim diye kurduğu açıkça görülmektedir.

Mill'in ***parayı*** değişim ***aracı*** olarak tanımlaması, paranın tabiatının mükemmel bir kavramlaştırılışıdır. Paranın tabiatı, herşeyden önce, içinde maddenin yabancılaşmış olması değil, insanın ürünlerinin karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamalarını sağlayan ***insanın*** toplumsal eyleminin ***aracı faaliyetinin yabancılaşmış*** olması ve bir ***maddî şeyin***, yani insanın dışında bulunan paranın özelliği haline gelmesidir. İnsan bu aracı faaliyeti dışsal olarak biçimlendirdiğinde, kendisi yalnızca sürülmüş ve insanlıktan çıkmış bir varlık olarak etkin olur; şeyler ve de onlarla birlikte insan faaliyeti arasındaki ilişki, insanın dışında ve üstünde olan bir varlığın faaliyeti haline gelir. Bu *yabancı aracı* —hâlbuki insanlar arasındaki aracının bizzat insanın kendisi olması gerekir— yoluyla insan iradesini, faaliyetini ve başkalarıyla ilişkisini kendisinden ve onlardan bağımsız bir güç olarak görür. Köleliği böylelikle doruğuna ulaşır. Bu ***aracının gerçek bir tanrı*** haline geldiği açıktır; çünkü aracı, benimle arasında aracılık yaptığı şey üzerindeki ***gerçek güç***'tür. İnsansı mesleği kendi başına bir amaç haline gelir. Bu aracıdan ayrılan nesneler değerlerini yitirmişlerdir. Böylece nesneler ancak aracıyı temsil ettikleri sürece değer taşırlar; kaldı ki başlangıçta aracı ancak onları temsil ettiği sürece değer taşır görünüyordu. Başlangıçtaki ilişkinin bu tersine dönüşü kaçınılmazdır. Böylece bu ***aracı***, tıpkı insan ürününün insan ürünüyle ***yabancılaşmış değişimi*** ve insanın ***yabancılaşmış*** toplumsal faaliyeti oluşu gibi, özel mülkiyetin sürgün edilmiş, yabancılaşmış ***özü, dışsal olarak biçimlendirilmiş*** özel mülkiyettir. Bu faaliyette yer alan ve gerçekten insana ait olan bütün nitelikler aracıya atfedilirler. İnsanın kendisi daha yoksul olur, yani aracı ***zenginleştikçe***, insan aracıdan ayrılır.

Her şeyi satın alabilme, bütün nesneleri kendine mal edinebilme ***özelliğine*** sahip olduğundan ***para, en üstün değerde nesnedir.*** Bu ***özelliğin*** evrensel karakteri her şeyi yapabilir bir öz sayılan paranın her şeyi yapabilirliğine karşılık düşer... Para ihtiyaç ile nesne, insan yaşamı ile yaşama araçları arasındaki aracıdır. Fakat benim yaşamıma aracılık ***eden şey*** aynı zamanda başka insanların benim için varolmalarına da aracılık eder. O benim için ***öteki*** kişidir...

> Altın mı? Sarı, parıl parıl, kıymetli altın mı? Yo, tanrılar
> Tutmayacağım sözü veren değilim kökler, muhteşem
> gökkubbel
> Şu kadarı yeter bunun çevirmeye karayı aka; eğriyi doğruya;
> Kötüyü iyiye; soysuzu soyluya; kocamışı gence;
> yüreksizi yiğide.
> *İşte bu.*
> Rahiplerinizi, kölelerinizi çeker alır elinizden;
> Ve de nicelerini boğazlatır
> Bu sarı köle
> Ürer, söker dinleri; günâhkârı kutsar;
> Dâülfilliye bile taptırır insanı; alır hırsızı,
> Ünvan verir, mevkî verir, şan verir
> Oturur senatörle yan yana : işte budur
> Bitik dulu yeniden gelin eden;
> Görünce düşkünler evindekilerin ve cüzzamlıların
> Kusası gelen kadını allar pullar da bu,
> İlkyazına kavuşturur. Gel bakayım kahrolası çamur,
> İnsanlığın orta malı orospu seni
> ... ulusları birbirine düşüren; seni
> huzursuzluk kaynağı yapacağım.
>
> **Shakespeare**

Shakespeare paraya iki nitelik atfetmektedir :

1. Para, gözle görülebilir tanrı, bütün insansı ve doğal niteliklerin karşıtlarına dönüşmesi, şeylerin evrensel olarak karışması ve tersine dönmesidir; o, bağdaşmaz olan şeyleri kardeş kılar.

2. Para evrensel orospu, insanlar ve uluslar arasında evrensel pezevenktir.

Bütün insansı ve doğal nitelikleri karıştıran ve tersine çeviren, bağdaşmaz olanları kardeş kılan güç, paranın ***tanrısal gücü*** onun insanların yabancılaşmış ve dışsal olarak biçimlendirilmiş tür yaşamı olarak kendi ***özünde*** yatmaktadır. Para ***insanlığın*** yabancılaşmış ***gücü***dür.

Bir insan olarak yapamadığım şeyi, dolayısıyla benim bütün bireysel yetilerimin yapamadığı şeyi, ***para*** benim için olanaklı kılmaktadır. Bu yüzden para bu yetilerden her birini kendisinin bizzat olmadığı bir şeye ***karşıtına*** dönüştürmektedir.

İşbölümü, başlangıçtan itibaren ***emeğin öngereklerinin***, araç gereçlerinin ve malzemelerinin bölünmesi, böylece de, birikmiş sermayenin farklı sahipler arasında paylaşılmasını ifade eder. Bu aynı zamanda sermaye ile emeğin ayrılmasını ve bizzat farklı mülkiyet biçimlerini de kapsar. İşbölümü ne denli gelişir ve birikim ne denli artarsa, bu farklılaşma o denli keskin biçimde ortaya çıkar.

Burada iki gerçek ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce, üretici güçler bireylerden tamamen bağımsız ve kopuk, bireylerin yanısıra kendi kendine yeterli bir dünya oluşturmuş görünmektedirler. Bunun nedeni, bireylerin, yani üretici güçlerin onların gücü olan bireylerin bizzat birbirlerinden ayrılmış ve birbirlerine karşıt olmaları; oysa öte yandan bu güçlerin, yalnızca bu bireylerin teması ve araya gelmesi halinde gerçek güçler olmalarıdır. Böylece, bir yanda, daha evvel de oldukları gibi, maddî bir biçim almış gözüken ve ilgili bireyler için birer güç olan, ama bu bireylerin değil de özel mülkiyetin güçleri olan, dolayısıyle özel mülkiyete sahip oldukları sürece bireylerin gücü olan bir üretici güçler toplamı bulunmaktadır. Daha önceki hiç bir dönemde üretici güçler bireylerin birey olarak aralarındaki temasa asla bu denli kayıtsız kalan bir biçime bürünmemişlerdir; çünkü bu dönemlerde bireyler arası temas hâlâ sınırlıydı. Öte yandan, bu üretici güçlerin karşısında, bu güçlerden koparılmış olan ve bu yolla yaşamın bütün gerçek cevheri çalındıktan sonra birer soyut birey haline gelen, ne ki bizzat bu olgu vasıtasıyle birbirleriyle

birey olarak ilişkiye geçebilen bireyler çoğunluğu bulunmaktadır.

Bireylerin, üretici güçlerle ve bizzat kendi varlıklarıyla olan biricik bağı, yani emek, kendileri için tüm kişisel faaliyet görüntüsünü kaybetmiş ve yaşamalarını ancak bir yandan da köreltmek suretiyle sürdürmüştür. İlk dönemlerde kişisel faaliyet ve maddi yaşamın üretilmesi, farklı kişilere aktarılması bakımından birbirinden ayrılmışken ve maddi yaşamın üretilmesi bizzat bireylerin ufkunun dar olması yüzünden hâlâ ikincil türden bir kişisel faaliyet sayılırken, bunlar şimdi biribirinden o denli uzaklaşmışlardır ki, maddi yaşam genel olarak amaç, oysa bu maddi yaşamın üretilmesi, yani emek te (kişisel faaliyetin tek mümkün fakat evvelce görmüş olduğumuz gibi, olumsuz biçimidir) araç olarak gözükmektedir.

Emeklerin toplumsal karakterinin kendi kendisini ifade etmesine ortam olan üreticilerin karşılıklı ilişkileri, ürünler arasında toplumsal bir ilişki biçimini alır.

Mal [meta] biçiminin sırrı, bundan dolayı, bu biçim içinde, insan emeğinin toplumsal karakterinin insanlara objektif bir özellik, bizzat emek ürününün toplumsal bir doğal niteliği olarak gözükmesinden ve dolayısıyla üreticilerin bizzat kendi emeklerinin toplamıyla olan ilişkilerinin onlara kendi aralarında değil de, emeklerinin ürünleri arasında varolan toplumsal bir ilişki gibi gelmesinden ibarettir. İşte bu yer değişme [nakil] yoluyla emek ürünleri emtia haline, nitelikleri duyular tarafından aynı zamanda hem algılanabilir hem de algılanamaz olan toplumsal şeyler haline gelirler. Aynı şekilde, bir nesneden gelen ışığı görme sinirinin sübjektif uyarılışı olarak değil, fakat bizzat gözün dışında olan bir şeyin objektif biçimi olarak algılarız. Fakat görme eyleminde her zaman bir şeyden diğerine, dışsal nesneden göze gerçek bir ışık geçişi yer alır. Fiziksel şeyler arasında fiziksel bir ilişki vardır. Fakat mallar için durum farklıdır. Mal biçiminin ve emek ürünlerinin emtia olarak damgalanmasına yol açan aralarındaki değer ilişkisinin, onların fiziksel özellikleriyle ve bundan doğan maddi ilişkilerle kesinkes hiç bir bağı yoktur. İnsanların gözünde, şeyler arasındaki bir ilişkinin fantastik [= hayali] biçimine bürünen şey, açıkça insanlar arasındaki belli bir toplumsal ilişkidir. Buna bir benzer bulmak için din dünyasının dumanlı bölgelerine başvurmamız gerek. O dünyada insan beyninin ürünleri hem birbirleriyle hem insan soyuyla ilişkilere giren ve kendilerine yaşam bağışlanmış bağımsız varlıklar gibi görünür. Emtia dünyasında, insanın ellerinin ürünleri için de durum budur. Kendisini emek ürünlerine, onlar meta olarak üretilir üretilmez bağlayan ve bundan dolayı emtia üretiminden ayrılmaz olan bu şeye fetişizm adını veriyorum.

Yukardaki çözümlemenin de gösterdiği gibi, bu emtia fetişizminin kökeni, o emtiayı üreten emeğin kendine özgü toplumsal karakterinde bulunmaktadır.

Para-biçiminin, yalnızca bütün mallar arasındaki değer ilişkilerinin tek bir malda yansıması olduğunu görmüş bulunuyoruz. Bundan dolayı paranın bir mal olduğu yalnızca, onu çözümlerken tam olarak gelişmiş olan biçiminden hareket edenler için yeni bir buluştur. Değişim süreci paraya çevrilen mala kendi değerini değil, onun özgül değer biçimini verir. Bu iki ayrı şeyi biribirine karıştırmak bazı yazarları, altın ve gümüşün değerlerinin hayali olduğu inancına götürmüştür. Belli işlevlerde, paranın yerine onun yalnızca simgelerinin konulabilmesi olgusu, paranın sırf bir simgeden öte bir şey olmadığı şeklinde bir başka yanlış anlayışa yol açmıştır. Yine de, bu yanlışın ardında bir nesnenin para-biçiminin o nesnenin ayrılmaz bir parçası olmayıp, sadece içinde belli toplumsal ilişkilerin kendilerini ortaya koydukları biçim olduğu şeklinde bir önsezi gizliydi. Bu anlamda, her mal bir simgedir; çünkü bir değer olduğu sürece, o yalnızca üzerinde harcanan insan emeğinin maddi zarfından ibaret olacaktır. Fakat nesnelerin aldığı toplumsal özelliklerin ya da belirli bir üretim biçimi temeli üzerinde emeğin toplumsal niteliklerinin aldığı maddi biçimlerin sırf birer simge oldukları ileri sürüldüğünde, aynı zamanda bu özelliklerin insanın hayalgücü tarafından üretilmiş keyfî hayaller olduğu da ileri sürülmüş olmaktadır. Onsekizinci yüzyıl süresince gözde olan açıklama biçimi buydu. İnsanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin aldığı şaşırtıcı biçimlerin kökenini açıklamayınca, insanlar bu ilişkilere geleneksel bir köken atfetmek suretiyle onların tuhaf görünüşlerini kaybettirmeye çalıştılar.

Yabancılaşmış emek ile özel mülkiyet arasındaki ilişkiden şu çıkıyor ki, toplumun özel mülkiyetten, kölelikten kurtuluşu, ***işçi sınıfının kurtuluşu*** siyasal biçimini alır; bu, yalnızca işçi sınıfının kurtuluşunun söz konusu olması bakımından değil, fakat bu kurtuluşun bir bütün olarak insanlığın kurtuluşunu içermesinden de böyledir. Sebebine gelince, İşçinin üretimle ilişkisinde bütün insan köleliği yatmaktadır ve bütün kölelik tipleri bu ilişkinin yalnızca değişik biçimleri ya da sonuçlarıdır.

Türkçesi : Ardeşer MARGOS

Gelecek toplum

İnsanın başlangıçtaki erdemi üzerine materyalist teoriler yani insanlar arasındaki doğuştan gelen entellektüel [= zihinsel] yeteneğin eşitliği, eğitimin, deneyimin ve alışkanlığın her şeyi yapabilirliği, dış şartların insan üzerindeki etkisi, sanayinin [çalışmanın] büyük önemi, zevkin değeri, vs. incelendiğinde, bunları zorunlu olarak komünizme ve sosyalizme bağlayan şeyi keşfetmek için olağanüstü derinlikte bir sezgi gerekmez. Eğer insan bütün bilgisini duyumlarla algılanabilen dünyadan ve duyumlarla algılanabilen dünya hakkındaki deneyimlerinden elde ediyorsa, o zaman bu, ampirik [= deneye dayanan] dünyanın, insanın orada gerçekte insansı olan ne varsa yaşayabileceği ve özümseyebileceği bir biçimde düzenlenmesi gerekiyor demektir. Açıklığa kavuşmuş kişisel çıkar bütün ahlâkın ilkesiyle, her insanın özel çıkarının insanlığın genel çıkarıyla çakışması [özdeşleşmesi] gerekli olur. İnsan, materyalistin anladığı anlamda özgür değilse, yani şu ya da bu olayı bertaraf etmek bakımından olumsuz olarak özgür değil de, gerçek kişiliğini ifade etmek bakımından olumlu olarak özgürse, o zaman bireyleri, işledikleri suçlardan ötürü cezalandırmak yerine, suçu doğuran toplumsal şartları yıkmak ve bireye, yaşamını geliştirmesi için toplumda ihtiyaç duyduğu hedefi vermeliyiz. İnsan koşullar tarafından oluşturuluyorsa, bu koşullar insanca oluşturulmalıdır. İnsan koşullar taupUrafından vbâ şullar İnsanca oluşturulmalıdır. İnsan, tabiatı itibariyle toplumsal bir varlıksa, gerçek tabiatını yalnızca toplumda geliştirir ve tabiatının gücü tek tek bireylerin gücüyle değil, toplumun gücüyle ölçülmelidir.

Komünizm, özel mülkiyetin, insanın kendine yabancılaşmasının olumlu olarak ortadan kaldırılışı ve böylelikle ***insan*** tabiatının insan aracılığıyla ve insan için gerçek olarak ***sağlanışıdır.*** Bu yüzden de, insanın kendi kendisine ***toplumsal***, yani gerçekten bir insansı varlık olarak geri dönüşüdür; daha önceki gelişmenin bütün servetini [kendi içinde] özümseyen tam ve bilinçli bir geri dönüştür. Komünizm, tam bir natüralizm olarak hümanizm, tam bir hümanizm olarak da natüralizmdir. İnsanla doğa ve insanla insan arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın ***kesin*** çözülüşüdür. Varlık ile öz arasındaki, nesneleşme ile kendi kendini onaylama arasındaki, özgürlük ile zorunluluk arasındaki, birey ile tür arasındaki çatışkının gerçek çözümüdür ve kendisinin bu çözüm olduğunu bilmektedir.

Din, aile, hukuk, ahlâk, bilim, sanat, vs., üretimin yalnızca ***özel*** biçimlerdirler ve onun genel yasasına tabidirler. ***Özel mülkiyetin*** olumlu [olarak] ortadan kaldırılışı, insan yaşamının sağlanması olmakla, ***böylece*** bütün yabancılaşmanın ***olumlu*** [***olarak***] ortadan kaldırılışıdır ve dolayısıyla insanın dinden, aileden, devletten, vs. kendi ***insansı***, yani ***toplumsal*** yaşamına geri dönüşüdür. Dinsel ***yabancılaşma*** yalnızca ***bilinç*** alanında, insanın iç yaşamında yer alır; ekonomik yabancılaşma ise ***gerçek yaşamın*** yabancılaşmasıdır ve bu yüzden onun ortadan kaldırılışı her iki yanı da etkiler. Şüphesiz, farklı uluslardaki gelişmeler, halkın ger-

çek yaşamının daha çok zihin alemînde mi yoksa dış dünyada mı oluşuna, ***gerçek*** mi yoksa ***ideal*** bir yaşam mı oluşuna bağlı olarak farklı bir kökene sahiptir.

Öyle ki, toprak mülkiyetinde bölünmenin meydana geldiği bir yerde, yegâne almaşıklar ya çok daha iğrenç bir tekel biçimine dönmek ya da toprak mülkiyetinin bölünmesini reddetmeyi veya bertaraf etmeyi tasarlamaktır. Bu sonuncu yol ise feodal mülkiyete bir geri dönüş değil, tersine toprakta özel mülkiyetin bütün bütüne kaldırılışıdır. Tekelin ilk kaldırılışı daima onun bir genelleniş ve yaygınlaşmasıdır. En geniş ve en kapsamlı şekilde bir varlık kazanmış olan tekelin kaldırılışı, onun tam yıkılışıdır. Toprakların birleştirilmesi, ekonomik açıdan bakıldığında geniş ölçekli toprak sahipliğinin üstünlüklerini taşır ve aynı zamanda topreğın bölünmesinin kökeninde yatan eğilimi, yanî eşitliği sağlar. Birleştirme, ayrıca, insanın toprakla olan yakın ilişkisini geri getirir ve bunu serflik, derebeylik ve delice bir mülkiyet gizemi [= mistiği] yoluyla değil, akılsı [= rasyonel] bir yolla yapar. Toprak pis bir spekülasyon nesnesi olmaktan çıkıp, çalışma özgürlüğü ve zevk yoluyla bir kez daha insanın gerçek, kişisel mülkü olur.

Özel mülkiyetin olumlu [olarak] kaldırılışı varsayımından hareketle, insanın nasıl insanı, kendisini ve sonra da başka insanları yarattığını, nasıl kendi kişiliğinin dolaysız faaliyetî olan amacın aynı zamanda başka insanlar için kendîsinin varoluşu ve kendisi için de onların varoluşu olduğunu görmüştük. Benzer şekilde, emeğin maddesi ile bir özne olarak insanın kendisi, bu hareketin sonucu olduğu kadar çıkış noktasıdır da (ve ***bu çıkış noktasının*** gerekliliğinden dolayı, özel mülkiyet tarihsel bir ***zorunluluktur)***. Bundan dolayı ***toplumsal*** karakter, bütün hareketin evrensel karakteridir; bizzat toplum, ***insanı insan*** olarak ürettiği gibi, kendisi de onun tarafından ***üretilir***. Faaliyet ve akıl, kökenleri itibarîyle olduğu gibi, içerikleri itibariyle de ***toplumsaldır;*** bunlar ***toplumsal*** faaliyet ve ***toplumsal*** akıldır. Doğanın ***insanın*** anlamı yalnızca ***toplumsal*** insan için vardır; çünkü doğanın başka ***insanlarla*** bir bağ olduğu, başkaları için onun varoluşunun ve onun için de başkalarının varoluşunun temelî olduğu durum yalnızca bu durumdur. Ancak o zaman doğa onun ***insanın*** varlığının temelî ve insan gerçekliğinin hayatî bir parçası olur. İnsanî ***doğal*** varoluşu onun ***insanın*** varoluşu olmuş ve doğanın kendisi de onun için insanî olmuştur. Böylece ***toplum***, insanın doğayla olan tamamlanmış birliği, doğanın gerçek dirîlişi, insanın gerçekleşmiş natüralizmi ve doğanın gerçekleşmiş hümanizmidir.

Ama sosyalist insan için ***dünya tarihi denen şey***, insanın emeği tarafından yaratılmasından ve doğanın insan için ortaya çıkmasından başka bir şey olmadığına göre, bu takdirde o, ***kendi kendini yaratışının, bizzat*** kendi ***kökenlerinin*** kanıtına ve çürütülmez ispatına sahiptir. Bir kez insanın ve doğanın ***özü***, insanın doğal bir varlık ve doğanın da insanî bir varlık olarak, pratik yaşamda, duyum deneyimlerinde açıklık kazandıktan sonra, ***yabancı*** bir varlığın, insanın ve doğanın dışında [olan] bir varlığın aranması (ki bu, insanın ve doğanın gerçek dışı olusunun kabulü demek olan bir arayıştır), pratikte olanaksız olur. Bu gerçek dışı oluşun bir inkârı olarak, ***tanrıtanımazlık*** [=***ateizm***] artık anlamlı olmaktan çıkmıştır; çünkü tanrıtanımazlık, ***Tanrının inkârıdır*** ve bu inkâr vasıtasıyle ***insanın varoluşunu*** iddia etmeye çalışmaktadır. Sosyalizmin artık böyle dolambaçlı bir yönteme ihtiyacı yoktur; o, gerçek varlıklar olarak insan ve doğanın ***teorik ve pratik duyumsal algılanmasından*** hareket eder. Sosyalizm, insanın ***kendi kendisinin bilincine olumlu bir varışı;*** tıpkı insanın gerçek yaşamının olumlu oluşu ve hiç de özel mülkiyetin inkârı ***(komünizm)*** yoluyla ulaşılmış olmayan bir kendi kendinin bilincine varmadır. Komünizm, inkârın inkârı evresidir ve dolayısıyle tarihsel gelişimin bir sonraki aşaması için, insanın kurtuluşunda ve eski durumuna ulaşmasında ***gerçek*** ve zorunlu bir etkendir. ***Komünizm*** yakın geleceğin zorunlu biçimi ve etkin [= aktif] ilkesidir, fakat komünizmin kendisi, insan gelişiminin amacı ya da insan toplumunun son biçimi değildir.

Böylece, bizim anlayışımıza göre, tarihin bütün çatışmaları, üretici güçlerle temas [karşılıklı ilişki] biçimi arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Bu çelişkinin, bir ülkede çatışmalar meydana getirmesi için, söz konusu ülkede olgunlaşması gerekmesi zorunlu değildir... Görmüş olduğumuz üzere, üretici güçlerle temas [karşılıklı ilişki] biçimi arasındaki bu çelişki, bugüne kadarki tarihte bir çok kez ortaya çıkmış ama temelini tehlikeye sokmamış ve her defasında zorunlu olarak bir devrimle patlak vermiştir. Aynı zamanda bir çatışmalar toplamı, farklı sınıflar arasındaki çatışmalar, fikir kavgaları, vs., siyasal mücadeler, vs. gibi türlü çeşitli ikincil biçimlere de girmiştir. Dar bir bakış açısından, bu ikincil biçimlerden biri seçilip devrimin temeli sayılabilir ve devrimi başlatan bireylerin kendileri, faaliyetler hakkında hayaller, kültür düzeylerine ve tarihsel gelişim aşamasına karşılık düşen hayaller besledikleri için, buna başvurulması çok daha kolay hale gelir.

Kişisel güçlerin (ilişkilerin) işbölümü aracılığıyla maddî güçlere dönüşmesi, sadece bu [durum hakkındaki] fikri birinin kıtasından silmekle gerisin geri çevrilebilecek bir şey değildir; bu, ancak bu maddî güçleri tekrar denetimleri altına alan ve işbölümünü ortadan kaldıran bireylerin eylemiyle yapılabilir. Bu da bir topluluk olmadan olacak şey değildir. Her birey ancak başkalarıyla bir araya gelmekle kendi yeteneklerini her yönde işleyip geliştirebilir. Onun için kişisel özgürlük ancak bir topluluk içinde mümkündür. Topluluğun yerini alan şimdiye kadarki şeylerde, devlette, vs., kişisel özgürlük yalnızca hâkim sınıfın içinde yetişenler için ve yalnızca bu sınıfın üyesi oldukları sürece varolmuştur. Bugüne kadar içinde bireylerin bir araya geldikleri hayalî topluluk, daima onlardan ayrı bir bağımsız varlık kazanmış ve bir sınıfın bir başkasına karşı birliği olduğu için de, ezilen sınıf için yalnızca tamamen hayalî bir topluluğu değil, aynı zamanda yeni bir kösteği temsil etmiştir. Gerçek bir toplulukta bireyler özgürlüklerini birleşmede ve birleşme yoluyla elde ederler.

Yukardaki bütün bu çözümlemeden şu çıkıyor ki, bir sınıfın üyelerinin içine girdikleri ve üçüncü bir tarafa karşı korudukları ortak çıkarlarıyla belirlenen topluluk ilişkisi, daima bu bireylerin yalnızca ortalama bireyler olarak, aynızce kendi sınıflarının varlık şartları içinde yaşadıkları sürece, ait oldukları bir topluluk olmuştur. Bu ilişki, onların bireyler olarak değil de, birer sınıf üyeleri olarak katıldıkları bir ilişki olmuştur. Fakat gerek kendilerinin gerekse toplumun diğer üyelerinin varlık şartları üstünde denetimlerini kuran devrimci proleterler topluluğunda, durum tam tersidir bireyler birey olarak katılırlar. İşte tam da bu bireyler birleşmesidir ki (pek tabiî olarak, modern üretici güçlerin ileri düzeyde olduğunu varsayarak), daha önce rastlantıya bırakılmış olan ve ayrı ayrı bireylerin üstünde ve karşısında bağımsız bir varlık kazanmış olan şartları, bireylerin üstünde ve karşısında bağımsız bir varlık kazanmış olan şartları, bireylerin özgürce gelişmesi ve faaliyeti için gereken şartları, onların denetimi altına sokar. Bu bağımsız bireylerin ayrılığından ve onların, işbölümü tarafından belirlenip yabancı bir zorlama haline gelmiş olan birleşmesinin zoraki karakterinden doğmuştur. Günümüze değin varolagelen şekliyle (Rousseau'nun ***Toplum Sözleşmesi***'nde belirtildiği gibi gönüllü değil, zorunlu) birleşme, bireylerin rastlantının insafına terkedilmiş olduğu bu şartlara dayanmaktadır. (sözgelimi Kuzey Amerika Devleti ile Güney Amerika cumhuriyetlerinin oluşumunu karşılaştırınız). Belirleyici şartlar içinde rastlantının nimetlerinden rahatsız edilmeksizin yararlanma hakkına bugüne değin kişisel özgürlük denegelmiştir. Şüphesiz bu şartlar, yalnızca herhangi belirli bir andaki üretici güçler ve temas [karşılıklı ilişki] biçimleridirler.

Tarihsel olarak birbirlerini izleyen tabaka ve sınıflar için ortak olan varlık şartlarında ve kendilerine zorla kabul ettirilen genel kavramlar içinde bireylerin bu gelişmesi, felsefî bir bakış açısıyle gözönüne alındığında, türün ya da insanlığın bu bireylerde evrilip geliştiğini veya onların insanı evirip geliştirdiğini düşünmek kolaylaşır. Bu yolla tarihe ağır darbeler indirilebilir. O

zaman farklı tabaka ve sınıflar genel bir olgunun özgül anları olarak, bir türün alt cinsleri olarak ya da insanlığın gelişmesinde evreler olarak görülebilir.

Bireylerin belli sınıflar içinde bu kapsanışı, artık hâkim sınıfa karşı ileri süreceği özel bir sınıf çıkarı olmayan bir sınıf oluşana kadar, ortadan kaldırılamaz.

Bireylerin hareket noktası daima kendileri olmuştur, kendileri demekle pek tabiî ki, onların, belli tarihsel şartları ve ilişkileri içindeki halleri kastedilmektedir, yoksa ideologların anladığı anlamda «saf» bireyler değil. Fakat tarihsel gelişim seyri içinde ve tam da, işbölümünün kaçınılmaz bir sonucu olarak toplumsal ilişkilerin bağımsızlık kazanması sonucunda, bireyin kişisel yaşamıyla, herhangi bir işkolu ve ona özgü şartlar tarafından belirlenmiş olan yaşamı arasında bir ayırım belirir. Bir tabakalar sisteminde (ve daha çok da kabilede) bu, hâlâ saklıdır: sözgelimi bir soylu ve avamdan bir kişi, kendilerinin diğer ilişkilerinden bağımsız olarak kişiliklerinin ayrılmaz bir niteliği olarak daima, bir soylu ve avamdan bir kişi olarak kalırlar. Kişi olarak birey ile sınıf bireyi arasındaki ayırım ve birey için yaşam şartlarının raslantısal nitcliği, yalnızca, kendisi de burjuvazinin bir ürünü olan sınıfın ortaya çıkmasıyle belirir. Bu raslantısal nitelik yalnızca bireylerin kendileri arasında varolan rekabet ve çatışmadan doğar ve gelişir. Öyle ki teorîde, bireyler burjuvazinin hâkimiyetî altında eskisinden daha fazla özgür imişler gibi görünürler; oysa gerçekte, şeylerin gücüne daha çok bağımlı oldukları için, besbellî kî daha az özgürdürler... Proleterler için... bizzat kendilerinin yaşam şartı, yani iş ve onunla birlikte de modern toplumun varlık şartları, raslantısal bir şey haline gelmiştir ve bunun üzerinde tek tek proleterler denetim sağlayamazlar; denetim sağlamaları için de hiç bir *toplumsal* örgüt kendilerine imkân veremez. Birey olarak proleterin kişiliği ile kendisine zorla benimsetilen yaşam şartı, yani emeği [çalışması] arasındaki çelişkiyi proleter farkeder; çünkü ta gençliğinden beri kurban gitmektedir ve kendi sınıfı içinde, onu bir başka sınıfa aktaracak olan şartlara ulaşma fırsatını asla elde edemez. Öyle kî, firarî serflerin yalnızca, kendilerinin gerçek varlık şartlarını geliştirmek ve bunların tanınmasını sağlamak özgürlüğünü istemelerine ve dolayısıyle sonuçta ancak özgür emeğe ulaşmalarına karşılık proleterler, eğer kişi olarak tanınmalarını sağlayacaklarsa, kendilerinin evvelce var olan varlık şartlarını, aynı zamanda bir bütün olarak toplumun varlık şartları olan bu şartları, yanî işgücünü ortadan kaldırmak zorundadırlar. Dolayısıyle de, onlar, toplum üyelerinin o güne değin içinde ortak [= kollektif] ifadelerini buldukları biçim oluşu itibarîyle, devletle doğrudan karşıtlık halindedirler ve birer kişi olarak gelişebilmeler için devleti devirmek zorundadırlar.

Nihayet bir değişiklik yapıp, üretim araçlarını ortaklaşa kullanarak çalışan ve içinde bütün farklı bireylerin işgücünün topluluğun birleşik işgücü olarak bilinçli şekilde kullanıldığı özgür bireylerden oluşan bir topluluk düşünelim. Burada, Robinson Crusoe'nun emeğinin bütün özellikleri tekrarlanmıştır; şu farkla kî bunlar bireysel değil, toplumsaldırlar. Robinson'un ürettiği her şey kesinkes onun kendi kişisel emeğinin sonucuydu ve bu yüzden sadece kendisinin kullanmasına yarayan bir nesneydi. Bizim topluluğumuzun toplam ürünü ise toplumsal bir üründür. Bunun bir kısmı yeni üretim araçları işini görür ve toplumsal olarak kalır. Diğer bir bölümü ise üyeler tarafından yaşama aracı olarak tüketilir ve dolayısıyle onlar arasında bölüşülmelidir. Bu bölüşüm biçimi, topluluğun üretim organizasyonuna ve üreticilerin ulaşmış olduğu tarihsel gelişim derecesine bağlı olarak değişir Sırf meta üretimi ile bir benzeşim [= paralellik] olsun diye, her bireyin yaşama araçlarından aldığı payın kendi emek-zamanı ile belirlendiğini varsayalım. Bu durumda emek-zaman, çifte bir rol oynar. Belli bir toplumsal plana göre onun bu bölünümü, yapılacak farklı türden işlerle topluluğun farklı istekleri arasındaki uygun [gerekli] oranı sağlayıp korur. Öte yandan, aynı zamanda bireylerin ortak [birleşik] emeketki paylarının ve toplam ürünün bireysel tüketime ayrılan kısmındaki paylarının ölçüsü işini görür. Tek tek üreticilerin hem kendi emekleriyle hem de onun ürünleriyle olan toplumsal ilişkileri bu durumda, yalnızca üretim bakımından değil, aynı zamanda bölüşüm bakımından da tamamen basit ve anlaşılırdır.

Modern sanayi, mevcut üretim sürecinin biçimini ne bir son olarak görür ne de öyle ele alır. Bu yüzden sanayinin teknik temeli devrimcidir; oysa daha önceki üretim biçimlerinde bu, esasta tutucuydu. Modern sanayi makineler, kimyasal işlemler ve başka yöntemlerle, yalnızca üretimin teknik temelinde değil, fakat aynı zamanda emekçinin işlevinde ve emek sürecinin toplumsal bileşimlerinde de sürekli değişmelere yol açar. Bundan dolayı aynı zamanda toplum içindeki işbölümünü de tamamen değişikliğe uğratır ve sermaye, çalışan insan kütlelerini üretimin bir dalından ötekine durmaksızın nakleder. Bundan dolayı bizzat kendi niteliği dolayısıyle büyük sanayi, iş'te değişmeleri, işlevlerin çeşitliliğini, emekçinin evrensel hareketliliğini [akıcılığını, seyyalliyetini] gerekli kılar; öte yandan, kapitalist biçimi dolayısıyle, eski işbölümünü, kemikleşmiş özellikleriyle birlikte yeniden ortaya çıkarır. Bu üstesinden gelinemeyen çelişkinin işçilerin durumundan nasıl tüm sükûn, istikrar ve güveni çekip aldığını; onu iş aletlerinden yoksun kılarak nasıl yaşama araçlarını elinden kapmakla ve bir bütünün parçasını oluşturan işine el koyarak onu nasıl gereksiz kılmakla tehdit ettiğini görmüştük. Bu çelişkinin, işçi sınıfından ardı arkası gelmeksizin kurbanlar vermesi, işgücünün sebep olduğu yıkımlar yoluyla kendisini nasıl ortaya koyduğunu da görmüştük. Bu olumsuz olan yönüdür. Ama işte meydana gelen değişmeler günümüzde kendini yenilmez doğa yasaları gibi ve her noktada direnmeyle karşılaşan bir doğa yasasının gözü kapalı yıkıcı eylemiyle ortaya koyup kabul ettirmekle beraber, büyük sanayi, bizzat sebep olduğu felaketler vasıtasıyla, iş'te meydana gelen değişmeleri ve dolayısıyle işçilerin [bu değişmelere uyacak biçimde] çok yönlülüğe ulaşmalarını, üretimin temel bir yasası olarak zorla kabul ettirir. Üretimin biçimini bu yasanın normal şeklide işleyişine uydurmak, toplum için bir ölüm kalım meselesi olur. Gerçekte büyük sanayi, karşısına ölüm cezasını koyarak toplumu, sömürü sırasında sermayenin değişen ihtiyaçları için eli altında hazır tuttuğu sefil yedek işçi ordusunun yerine, farklı türden işler için gerekli olan değişen isteklere tamamen uyabilen bireyleri koymaya zorlar. Bu yolla, bugünün ayrıntılı - işçinin [bir bütünün ufak parçalarını yapan işçi], sadece özel bir toplumsal işlevi yerine getiren biri olarak sınırlı bireyin yerini eksiksiz olarak gelişmiş, yaptığı farklı toplumsal işlevler kendisi için çeşitli ardışık [= alternatif] faaliyet biçiminden başka bir şey olmayan birey alır.

Bu devrimi yerine getirmek yolunda kendiliğinden atılmış olan bir adım teknik ve tarım okullarının ve *écols d'enseignement professionnel*'in kurulmasıdır; bu okullarda, çalışan insanların çocuklarına teknoloji ve çeşitli iş aletlerinin pratik kullanılışı hakkında bilgiler verilir. Her ne kadar sermayeden zorla sökülüp alınan ilk ödün olan Fabrika Yasaları, ilk eğitimle fabrikada yapılan işi birleştirmekle sınırlı kalmışsa da, kaçınılmaz olarak olması gerektiği üzere işçi sınıfı iktidara geçtiğinde, şüphesiz kî hem teorik hem pratik teknik öğretim, işçi sınıfı okullarında gerçek yerini alacaktır. Nihai amaçları eski işbölümünün ortadan kaldırılması olan böyle devrimci mayaların kapitalist üretim biçimine ve işçilerin buna karşılık düşen ekonomik şartlarına taban tabana zıt olduğu da yine şüphe götürmez. Fakat tarihsel bir üretim biçimi içinde çelişkilerin gelişmesi de onların çözülebilmesi ve yeni bir biçimin kurulabilmesiinn biricik yoludur.

büyük sanayi, geleneksel ailenin ve ona karşılık düşen aile emeğinin ekonomik temeli altüst etmekle, aynı zamanda bütün geleneksel aile bağlarını da çözdü. Çocuk haklarının kabulü ve ilânı gerekliydi... Bununla beraber, çocuk emeğinin dolaylı ya da dolaysız olarak kapitalist sömürülüşünü yaratan şey analık ve babalık yetkisinin kötüye kullanılması değildi; fakat tam tersine, analık ve babalık yetkisinin ekonomik temelini silip süpürerek, onun gücünü kötüye kullanması şeklinde soysuzlaşmasına sebep olan şey bizzat kapitalist sömürü biçimiydi. Kapitalist sistemde, eski aile bağlarının

çözülüşü ne denli korkunç ve iğrenç görünürse görünsün, yine de büyük sanayi kadınları, gençleri ve her iki cinsten çocukları aile çevresi dışına çıkarıp onlara üretim süreci içinde, gerçekte yaptığı gibi, önemli roller vermek suretiyle ailenin ve cinsler arasındaki ilişkilerin daha yüksek bir biçimi için yeni bir ekonomik temel yaratır. Şüphesiz, Tötonik Hristiyan aile biçimini mutlak ve nihaî saymak, tıpkı aynı şeyi, hep birlikte, tarihsel gelişim dizisi oluşturan eski Roma'nın, eski Yunan'ın ya da Doğu'nun aile biçimlerine uygulamak kadar saçma olurdu. Ayrıca, kollektif çalışan grubun her iki cinsten ve her yaştan bireylerden oluşması olgusunun, uygun şartlarda, zorunlu olarak insanca gelişmenin kaynağı haline gelmesi gerektiği açıktır; her ne kadar üretim sürecinin işçi için değil de, işçinin üretim süreci için varolduğu bu olgu, istismarın ve köleliğin ahlâksız bir kaynağı oluyorsa da.

Aslında özgürlük diyarı yalnızca, ihtiyaç ve dışsal amaçlar tarafından belirlenen emeğin [çalışmanın] bittiği yerde başlar. Bu yüzden bizzat kendi tabiatı gereğince tam anlamıyla maddî üretim alanı dışındadır. Tıpkı vahşi insanın, ihtiyaçlarını karşılamak, yaşamını sürdürmek ve yeniden üretebilmek için doğayla boğuşmak zorunda oluşu gibi, uygar insan da aynı şeyi yapmak ve de bunu her toplum biçiminde ve mümkün olan her üretim biçiminde yapmak zorundadır. İnsanın gelişmesiyle birlikte doğal zorunlulukların alanı da genişler; insanın ihtiyaçları artar çünkü. Fakat aynı zamanda bu ihtiyaçların giderilmesine vasıta olan üretim güçleri de artar. Bu alanda özgürlük, toplumsallaşmış insanlığın, bir araya gelmiş olan üreticilerin doğayla olan alışverişlerini akılsı [=rasyonel] biçimde düzenlemeleri, bilinmeyen bir güç tarafından yönetilliyor gibisine doğa tarafından yönetilmek yerine, doğayı kendi yönetimleri altına getirmeleri ve görevlerini asgarî enerji harcayarak ve insanlara uygun ve yakışır şartlarda yerine getirmeleri olgusundan başka bir şeyden ibaret olamaz. Ama yine de bu, bir zorunluluk alanı olarak kalır. Onun ötesinde, insanın saklı gücünün [=potansiyelinin] kendi uğrunda gelişmesi, ama ancak temelinde zorunluluk alanı olması halinde bu alan üzerinde serpilip gelişebilen gerçek özgür alanı başlar. Çalışma gününün kısaltılması bunun temel ön gereğidir.

«Özgür Devlet» — bu ne demektir?

Devleti özgür kılmak, hiç te, kendilerini boynu bükük bağımlı kişiler olmanın dar bakış açısından kurtarmış olan işçilerin amacı değildir. Alman İmparatorluğunda «Devlet» hemen Rusya'daki kadar «özgür»dür. Özgürlük, devleti topluma egemen olan bir organdan topluma tamamen bağımlı bir organa dönüştürmekten ibarettir, ve bugün bile devlet biçimleri «devletin özgürlüğünü» kısıtladıkları ölçüde az çok özgürdürler.

«Günümüzün toplumu», her uygar ülkede, Orta Çağ eklentilerinden az çok kurtulmuş, her ülkenin özel tarihsel gelişimi tarafından az çok değişikliğe uğramış ve az çok gelişmiş olarak varolan kapitalist toplumdur. Öte yandan «günümüzün devleti» bir ülkenin sınırından ötekine değişir. Prusya - Alman İmparatorluğundaki [devlet] İsvlçre'dekinden; İngiltere'deki, Birleşik Amerika'dakinden farklıdır. Bu yüzden «günümüzün devleti» uydurma bir hayaldir.

Yine de farklı uygar ülkelerdeki farklı devletlerin, biçimlerinin bunca türlü çeşitliliğine rağmen, hepsinde de modern burjuva topluma, az çok kapitalistçe gelişen biricik topluma dayalı olmak gibi ortak bir yanları vardır Bu yüzden esaslı bazı ortak özelliklere de sahiptirler. Bu anlamda, devleti, onun bugünkü kökü olan burjuva toplumun kurmuş olacağı gelecekle kıyaslamak için «bugünkü devlet»ten söz edilebilir

O zaman şu soru ortaya çıkar Komünist toplumda devlet ne gibi değişmeler geçirecektir? Başka deyişle, orada devletin bugünkü işlevlerine benzer hangi toplumsal işlevler kalacaktır? Bu soru ancak bilimsel olarak cevaplanabilir ve «halk» sözcüğüyle «devlet» sözcüğünü insan ne kadar ardarda sıralarsa sıralasın, soruna bir arpa boyu bile yaklaşamaz. Kapitalist ve Komünist toplum arasında, birinin ötekine devrimci dönüşümü dönemi yer alır. Buna bir de siyasal bir geçiş dönemi karşılık düşer; bu dönemde de devlet ***proletaryanın devrimci diktatörlüğü***nden başka bir şey olamaz.

Burada ele almak zorunda olduğumuz, bizzat kendi temeli üzerinde ***gelişmiş*** durumuyla bir komünist toplum değil; fakat tam tersine kapitalist toplumun bağrından ***çıktığı*** durumuyla ve bu yüzden her bakımdan, ekonomik, ahlâkî ve entellektüel [=düşünsel] bakımdan hâlâ rahminden çıktığı eski toplumun doğum izleriyle damgalı olan bir komünist toplumdur. Buna göre, birey olarak üretici, toplumdan, tamı tamına —kesintiler yapıldıktan sonra— ona ne katmışsa onu alır. Topluma katmış olduğu şey onun bireysel çalışma saatlerinin toplamından ibarettir; bireysel üreticinin bireysel emek zamanı, toplumsal çalışma gününe kendisi tarafından yapılan katkı, toplumsal çalışma günündeki payıdır. Toplumdan, (ortak fonlar için gereken emeği çıkarıldıktan sonra) şu miktarda emek kattığına dair bir belge alır ve bu belgeyle, toplumsal tüketim araçları mevcudundan aynı tutarda emeğin karşılığı kadarını alır. Topluma bir biçim altında verdiği emek miktarın aynını bir başka biçim altında geri alır.

Besbelli ki burada da, bunun eşit değerlerin değişimi olduğu ölçüde, emtia değişimini düzenleyen aynı ilke geçerlidir. Değişik olan şey içerik ve biçimdir; çünkü [şu] değiştirilen şartlar altında hiç kimse emeğinden başka bir şey veremez ve çünkü öte yandan bireysel tüketim araçları dışında hiç bir şey bireylerin mülkiyetine geçmez. Fakat tüketim araçlarının bireysel üreticiler arasındaki bölüşümü göz önüne alındığı sürece, meta eş - değerlerinin değişimindeki aynı ilke geçerlidir Bir biçim altındaki belli bir miktar emek, bir başka biçim altındaki eşit miktarda emekle değiştirilmektedir.

Burada her ne kadar ilke ve pratik [=uygulama] artık kavga - dögüşlü değillerse de, ***eşit hak*** hâlâ ilkede ***burjuva hakkıdır;*** oysa eşdeğerlerin meta değişimindeki değişimi bireysel durumlarda değil, ancak ***ortalama olarak*** vardır

Bu ilerilığe rağmen ***eşit hak*** hâlâ burjuva kayıtlamalarıyla yüklüdür. Üreticilerin hakkı, sağladıkları emekle ***orantılıdır.*** Eşitlik, ölçümün, ***eşit bir ölçütle*** [=***standartlar***], yani emekle yapılması olgusundan ileri gelmektedir.

Fakat bir insan bir diğerine bedence ya da zihince daha üstündür ve böylelikle aynı zaman süresinde daha fazla emek sağlar ya da daha uzun süre çalışır; ve bir ölçü olarak işe yarayabilmesi için, emeğin süresi ya da yoğunluğu ile tanımlanması gerekir, aksi halde bir ölçüm ölçütü [=standardı] olmaktan çıkar. ***Eşit*** hak eşit olmayan emeğin eşit olmayan bir hakkıdır. O, sınıf farkları diye bir şey tanımaz; çünkü herkes başkaları gibi yalnızca bir işçidir; fakat doğuştan gelen eşit olmayan yetenekleri ve böylece üretici yetl bakımından doğal ayrıcalıkları zımnen hesaba katar [tanır]. ***Bu yüzden o da içeriğinde, her hak gibi bir eşitsizlik hakkıdır.*** Hak, bizzat tabiatı gereğince, ancak eşit bir ölçütün kullanılmasından ibaret olabilir. Fakat eşit olmayan bireyler (eşit olmasalardı farklı bireyler olmazlardı), yalnızca bir tek yandan, bir tek özel yandan, sözgelimi şu durumda, ***yalnızca işçiler olarak*** görüldükleri ve bunun dışında kalan her şeyin reddedildiği ve başka bir şey olarak görülmedikleri ölçüde, eşit bir ölçüt tarafından değerlendirilebilirler. Ayrıca, bir işçi evlidir, diğeri değildir; birinin ötekinden daha çok çocuğu vardır vb. Böylece, eşit bir emek katkısı ve dolayısıyle toplumsal tüketim fonunda eşit bir paya sahip olmakla beraber bir birey aslında ötekinden daha fazla alacak biri diğerlnden daha zengin olacak vs. Bütün bu aksaklıkları bertaraf etmek için hak, eşit olmak yerine, eşit olmamak zorunda olacaktır.

Fakat henüz kapitalist toplumun bağrından uzun süren doğum sancıları sonunda çıkmış olduğu haliyle, komünist toplumun ilk evresinde bu aksaklıklar kaçınılmazdır. Hak, asla, toplumun ekonomik yapısından ve onun tarafından koşullanan kültürel gelişimden daha yüksekte olamaz.

Bireyin, işbölümüne köleleştirici bağımlılığı ve onunla birlikte zihinsel ve bedensel emek arasındaki antitezin ortadan kalktığı, emeğin artık sadece bir yaşam aracı olmaktan çıkıp yaşamın başlıca ihtiyacı hallne geldiği; üretici güçlerin de bireyin çok yönlü gelişmesiyle birlikte çoğaldığı ve işbirliğine dayanan [=kooperatif] bütün servet pınarlarının daha bol aktığı komünist toplumun

üst evresinde —işte ancak o zaman burjuva hakkının dar bakış açısını aşmak tamamiyle mümkün olacak ve toplum ancak o zaman bayraklarına «Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyaçlarına göre» diye yazabilecektir!

Türkçesi : Ardeşes MARGOS

HEGELCİ DİYALEKTİĞİN VE FELSEFENİN BİR BÜTÜN OLARAK ELEŞTİRİLMESİ

Burada, şimdiye kadar sunulan fikirleri açıklamak ve haklı göstermek için, Hegelci diyalektik üzerinde genel olarak ve özellikle ***Fenomenoloji*** ve ***Mantık*** üzerinde, ayrıca, son olarak, modern eleştirel akımın bununla ilişkisi üzerinde durabiliriz.

Modern Alman eleştirisinin geçmişe duyduğu ilgi öylesine büyüktü ki —ele aldığı konu gelişmesini öylesine etkilemişti ki— eleştirme yöntemine karşı hiç eleştirel olmayan bir tavır takınıldı ve ***görünüşte şekli***, ama aslında ***dirimsel*** (hayatî) olan bir soru üzerinde hiç durulmadı; bu soru şuydu Hegelci ***diyalektik*** karşısında şimdiki durumumuz nedir? Modern eleştiriyle bir bütün olarak Hegelci felsefenin ve özellikle Hegelci diyalektiğin ilişkisi öylesine ihmâl edildi ki ***Strauss*** ve ***Bruno Bauer*** gibi eleştiriciler hâlâ bütün bütün Hegel mantığının sınırlarını aşamamışlardır; Strauss tamamen oradadır, Bauer ise ***Synoptics'de*** (burada, Strauss'a karşı çıkarak, «soyut doğa» tözü yerine soyut insanın «kendi bilincinde olma»sını koyuyor), hatta ***Christianity Discovered***'da hiç değilse örtük bir şekilde orada bulunmaktadır. Böylece, ***Christianity Discovered***'da, örneğin böyle şeyler görmekteyiz :

«Dünyayı koyarken, kendi bilincinde oluş kendinden farklı olanı koyar ve koyduğu şeyde kendini koyar, çünkü sonradan, sadece koyuşu ve hareketiyle bir varlık kazandığı için, koyduğu şeyle kendisi arasındaki farkı yok eder. —Öyleyse bu harekette nasıl bir amacı olmayabilir?» v.b.; ya da: «Onlar» (Fransız maddecileri) «sadece kendi bilincinde oluşan hareketi yoluyla evren hareketinin kendi için olabildiğini ve kendisiyle birlik sağladığını henüz görememişlerdir.»

Böyle anlatımlar Hegelci yaklaşımın sözlerinden ayrılmak bir yana, kelime kelime tekrarlıyorlar onu.

Eleştiri edimi sırasında Hegelci diyalektiğin ne kadar az bilincine varılmıştı; Bauer, ***The Good of Freedom***'da Herr Gruppenin, «Pekî şimdi mantık ne olacak?» sorusunu, gelecekteki eleştiricilerden sormasını söyleyerek bir kenara süpürüp, maddeci eleştiri edimini tanıtladıktan sonra bile bu bilinçlilik ne kadar az gelişti.

Ama şimdi bile — ***Feuerbach*** hem ***Theses***, hem de ***Anecdotis***'de ve ayrıntılı olarak da ***The Philosophy of the Future***'da (Geleceğin Felsefesi) eski diyalektiği ve felsefeyi yıktıktan sonra; bunu başaramayan o eleştiri okulu bunun başarıldığını gördükten ve kendisinin katıksız, kararlı, saltık eleştiri olduğunu ve artık kendisiyle anlaştığını ilân ettikten sonra— bu eleştiri manevî gururuyla bütün tarih sürecini kendisiyle dünyanın geri kalan parçası (dünyanın geri kalan parçası kendisine karşıttır ve «halk kitleleri» kategorisine girmektedir) arasındaki bir ilişkiye ve bütün bağnaz antitezleri bir ***tek*** bağnaz antiteze, yani kendisinin akıllılığı ve bütün dünyanın budalalığı antitezine (eleştirel İsa ile İnsanlık, «halk sürüleri» arasındaki antitez) indirgedikten sonra; her gün ve her saat, kitlelerin budalalığı karşısında kendi yüceliğini sergiledikten sonra; eleştirel ***Son Yargı Günü***'nü, yok olan insanlığın kendi önünde toplanacağı ve onun tarafından birtakım gruplara ayrılacağı, her bir güruha ***testimonium paupertatis***'inin verileceği gün şekline soktuktan sonra; dünyadan olduğu kadar insani duygulardan da üstün olduğunu yazıyla belirttikten ve yüce bir yalnızlık içinde yükseklerdeki tahtında oturup alaycı dudaklarıyla arada bir Olimpos tanrılarına yaraşır kahkahalar attıktan sonra —eleştiri kılığına girmiş (yani, Genç - Hegelcilik), can çekişen idealizmin bütün bu gülünçlüklerini yaptıktan sonra bile— Genç - Hegelcilik'in anısıyla —Hegelci diyalektikle— eleştirel bir şekilde hesaplaşma zamanı geldiği şüphesini dile getirmiştir —ve Feuerbach diyalektiği karşısındaki eleştirel tutumu üzerine bile söyleyeceği tek söz olmamıştır. Kendisine karşı tutumu hiç de eleştirel olmayan bir eleştiri!

Hegelci diyalektik karşısında ***ciddi, eleştirel*** bir tutumu olan ve bu alanda gerçek buluşlar yapan tek kişi Feuerbach'dır. Gerçekten eski felsefenin asıl fatihidir. Başarısının büyüklüğü ve bunu dünyaya sunuşundaki alçak gönüllülük, ötekilerin tutumuyla tam bir karşıtlık göstermektedir.

Feuerbach'ın büyük başarısı şunlara dayanır

(1) Felsefenin, düşünceye çevrilmiş ve düşünerek açıklanmış dinden başka bir şey olmadığını ve dolayısıyla insan özünün yabancılaşmasının varoluşunun bir başka şekli ve tarzı olarak mahkûm edilmesi gerektiğini tanıtlaması;

(2) «İnsanla insanın» toplumsal ilişkisini, Feuerbach da kuramının temel ilkesi yaptığına göre, ***gerçek maddeciliğin*** ve ***gerçek bilimin*** oluşması;

(3) Saltık olumlu, kendini destekleyen olumlu, olduğunu ve olumlu şekilde kendinde temellendiğini iddia eden olumsuzlamanın olumsuzlamasına karşı çıkması.

Feuerbach, Hegelci diyalektiği şöyle açıklıyor (ve böylece olumludan, duyu kesinliğinden başlamasını haklı gösteriyor)

Hegel, Töz'ün yabancılaşmasından yola çıkar (Mantıkda, Bitimsiz'den, soyut evrenselden) —soyut ve yerleşik soyutlamadan yola çıkar; basit bir dille söylenirse bu, dinden ve dinbiliminden yola çıkar demektir.

Sonra, bitimsizi ortadan kaldırır ve edimli, duyusal, gerçek, bitimli, tikeli oluşturur (felsefe - din ve dinbiliminin ortadan kalkması).

Sonra da, olumluyu yeniden ortadan kaldırıp soyutu, bitimsizi geri getirir - dinle dinbilimin geri getirilmesi.

Feuerbach böylece olumsuzlamanın, olumsuzlamasını, ***sadece***, felsefenin kendisiyle çelişmesi — dinbilimi (aşkınlığı, v.b.) yoksadıktan sonra olumlayan ve böylece kendine karşı onu olumlamış felsefe olarak görmektedir.

Olumsuzlamanın olumsuzlamasındaki durum ya da kendini olumlama ya da kendini pekiştirme, henüz kendinden emin olmayan ve dolayısıyla kendi karşıtıyla yüklü bulunan, kendinden şüphelenen ve dolayısıyla tanıtlama bekleyen ve dolayısıyla kendi varoluşuyla kendini yerleştirmeyen bir durumdur — kendini haklı gösteremenektedir; onun için duyu —kesinliğin temeli— kendinde durumuyla doğrudan doğruya ve dolaysız olarak karşı karşıyadır.

Ama Hegel olumsuzlamanın olumsuzlamasını, kendi içinde yatan gerçek ve tek olumlu olarak yatan olumlu ilişki açısından ve bütün varlığın tek gerçek ve kendini gerçekleştiren edimi olarak içinde yatan olumsuz ilişki açısından gördüğü için, tarihin akışına sadece ***soyut, mantıklı, kurgusal*** anlatımı bulmuştur; ve bu tarihî süreç henüz insanın —verilmiş bir özne olarak insanın, ama yalnızca insanın ***doğuş ediminin— gerçek*** tarihi, insanın ***doğuşunun hikâyesi*** olmamıştır. Bu sürecin soyut şeklini, bu sürecin Hegel'deki şekliyle modern eleştirideki, yani, Feuerbach'ın ***Wesen des Christentums***'undaki (Hıristiyanlığın Özü) şeklini, ya da daha doğrusu, Hegel'de eleştirel olmayan bu sürecin ***eleştirel*** şekli arasındaki ayrımları açıklayacağız.

Hegelci sisteme bir göz atalım. Hegelci felsefenin gerçek çıkış noktası ve gizi olan, ***Fenomenoloji***'den başlayalım.

FENOMENOLOJİ

A. Kendi Bilincinde oluş

I. Bilinçlilik. (a) Duygusal yaşantı düzeyinde kesinlik; ya da «Bu» ve *Anlam.* (b) *Algılama*, ya da Şey ve Özellikleri ve *Aldanma.* (c) Zor ve Anlayış. Görünüş ve Duyu üstü Dünya.

II. *Kendi Bilincinde Oluş.* Benlik olarak Kesinliğin Doğruluğu. (a) Kendi Bilincinde Olmanın Bağımsızlığı ve Bağımlılığı; Efendilik ve Kölelik, (b) Kendi Bilincinde Olmanın Özgürlüğü Stoacılık, Şüphecilik, Mutsuz Bilinçlilik.

III. *Akıl.* Aklın Kesinliği ve Aklın Doğruluğu, (a) Bir Akıl Sü-

reci olarak özlem. Doğanın ve Kendi Bilincinde Olmanın Gözlemlenmesi, (b) Akılcı Kendi Bilincinde Olmanın kendi Etkinliği yoluyla Gerçekleştirilmesi. Zevk ve Zorunluk. Yüreğin Yasası ve Kendini Beğenmişliğin Çılgınlığı. Erdem ve Dünyanın Gidişi. (c) Kendinde ve Kendi İçin Gerçek olan Bireysellik. Manevî Hayvan Krallığı ve Aldanma, ya da Gerçek Olgu. Yasa Koyucu olarak Akıl. Yasaları Sınayan Akıl.

B. Zihin

I. *Gerçek* Zihin; Aktörel (ethical) Düzen.

II. Kendine «Yabancılaşmış Zihin Kültür.

C. Din

Doğal din; *Sanat Şeklinde Din; Vahiyle Gelen Din.*

D. Saltık Bilgi

Hegel'in *Ansiklopedi*'si, Mantıkla, katıksız ***kurgusal düşünceyle*** başlar ve ***Saltık Bilgiyle*** —kendi bilincinde olmakla, kendini anlamakla, felsefî ya da saltık (yani insanüstü soyut zihinle— sona erer. Eser, felsefî zihnin ***özünün sergilenmesinden***, kendini nesneleştirmesinden başka bir şey değildir, felsefî zihin de kendi kendine yabancılaşması içinde düşünen yani kendini soyut bir şekilde kavrayan dünyanın yabancılaşmış zihninden başka bir şey değildir. ***Mantık*** (insanın ve doğanın kurgusal ya da ***düşünce - değeri*** —onların bütün gerçek belirlenmişliğe kayıtsızlaşmış özü, dolayısıyla gerçek olmayan özü) ***dışsallaşmış düşüncedir***, dolayısıyla doğadan ve gerçek insandan soyutlayan düşüncedir ***soyut düşüncedir***. Sonra : ***Bu soyut düşünen doğanın*** soyut düşünce için dışsallığı. Doğa onun dışındadır— kendini yitirmesidir; o da doğayı dışsal bir tarzda, soyut düşünce olarak kavrar —ama yabancılaşmış soyut düşünce olarak. Son olarak, ***Zihin***, yani düşüncenin başladığı yere dönüşü— antropolojik, fenomenolojik, psikolojik, aktörel, sanatsal ve dinî zihin olarak kendi için geçerli olmayan düşünce, sonunda kendini bulur, ***saltık*** bilgi olarak dolayısıyla saltık, yani soyut zihinde kendini kendine ilişkin kılar ve böylece kendine uyan bir varlık tarzında kendi bilinçli cisimleşmesine kavuşur. Çünkü gerçek varlık tarzı ***soyutlamadır.***

Bu Hegel'in ikili bir yanlışıdır.

Birinci yanlış, Hegelci felsefenin çıkış yeri olan ***Fenomenoloji***'de açıkça görülmektedir. Hegel servetl, devlet gücünü, v.b. ***insanî*** varlığa yabancılaşmış oluşlar olarak görür, ama onları yalnız düşünce şeklinde görmektedir... Bunlar düşünce - varlıklarıdır ve dolayısıyla ***katıksız***, yanl soyut, felsefî düşüncenin yabancılaşması'dırlar sadece. Onun için bütün süreç Saltık Bilgi lle sona erer. Aslında bu nesnelerin yabancılaştıkları şey soyut düşüncedir ve gerçekliklerinin olanca küstahlığıyla çıkarlar onun karşısına. ***Filozof*** kendlsini (yani, yabancılaşmış insanın soyut bir şekli olan kendinl) yabancılaşmış dünyanın ***ölçüsü*** sayar. ***Başkalaşma sürecinin*** bütün ***tarihi*** ve ***başkalaşmanın*** bütün ***geri alınma süreci***, soyut (yanl saltık) düşüncenin, mantıkî kurgusal düşüncenin ***üretilmesi tarihinden*** başka blr şey değildir. Bu başkalaşmanın ve bu başkalaşmanın asılmasının asıl önemli yanını meydana getiren ***yabancılaşma***, ***kendinde*** ile ***kendi için***, ***bilinç*** ve ***kendi bilincinde oluş***, ***nesne*** lle ***özne*** arasındaki karşıtlıktır —yani, soyut düşünceyle, duyusal gerçekliğin ya da gerçek duyusallığın, düşüncenin kendi içindeki karşıtlığıdır. Başka bütün karşıtlıklar ve bu karşıtlıkların hareketleri, önemli olan ve bu başka, bayağı karşıtlıklara ***anlam*** veren asıl karşıtlıkların ***maskeleri***, ***dış görünüşleridir.*** Yabancılaşmanın özü ve aşılması gereken şey, Insanın kendinl ***insanî olmayan bir şekilde***, kendine karşıt olarak ***nesnelleştirmesi*** değil, ***kendini*** soyut düşünceden ***ayrı*** ve soyut düşünceye ***karşıt*** olarak ***nesneleştirmesidir.***

Nesneleşmiş, aslında yabancı nesneler olmuş özsel güçlerine Insanın sahip çıkması böylece ilkin ***bilinçte***, ***katıksız düşüncede***, yanl ***soyutlamada*** ortaya çıkan bir ***sahip çıkmadır:*** bu nesnelere ***düşünceler*** ve ***düşüncelerin hareketleri*** olarak sahip çıkılmasıdır. Dolayısıyla, bütünüyle olumsuz ve eleştirel görünüşüne, içinde gizli yatan ve çok sonraki gelişmelere işaret eden eleştiriye karşın, ***Fenomnoloji***'de, bir tohum, bir potansiyel, bir giz olarak, Hegel'in ilerideki eserlerinin eleştirel olmayan olumculuğu (pozitivizm) ve gene aynı şeklilde hiç eleştiral olmayan ideallzmi (varolan emplrik dünyanın felsefeyle çözülmesi ve yeniden kurulması(gizli olarak yatmaktadır. ***Ayrıca***, nesnel dünyanın insana haklı gösterilmesi —sözgelişi, ***duyusal*** bilinçliğin, ***soyut şekilde*** duyusal bir bilinçlilik olmayıp, ***insanca*** duyusal bir bilinçlilik olduğunun kavranması— Dinin, servetin, v.b., ***insanî*** nesneleşmenin, ***insanın*** çalışmaya adanmış özsel güçlerinin yabancılaşmış dünyası olması ve böylece gerçek ***insanî*** dünyanın ***yolu*** olması —bu sahip çıkma ya da bu süreci kavrama dolayısıyla Hegel'de bu şekle girmekte, ***duyunun***, ***dinin***, devlet gücünün, v.b., manevî varlıklar olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır; çünkü ancak ***zihin*** insanın ***gerçek*** özüdür ve zihnin gerçek şekli düşünen, mantıklı, kurgusal zihindir. Doğanın ve tarihten oluşan doğanın ***insanlığı*** —insanın ürünlerinin insanlığl— soyut zihnin ürünleri ve böylece de ***zihnin*** evreleri, ***düşünce varlıkları*** şeklinde görünür. Bu yüzden ***Fenomenoloji*** gizemli bir eleştiridir —kendine kapalı ve okuyanın aklını dağıtan bir eleştiridir; ama insanın ***yabancılaşmasını*** göz önünde tuttuğu sürece, insan yalnız zihin biçiminde ortaya çıksa bile, içinde, çoğu zaman Hegelcl görüş açısının çok üstüne çıkan bir tarzda ***hazırlanmış*** ve ***işlenmiş*** olarak, ***bütün*** eleştiri ögeleri gizli yatmaktadır. «Mutsuz Bilinçlilik» arasındaki kavga, v.b., v.b.,— bu ayrı ayrı bölümler, henüz yabancılaşmış bir şekilde olsa da, din, devlet, yurttaşlık hayatı gibi alanların ***eleştirel*** ögelerini içermektedirler. ***Varlıklar***, ***nesneler***, nasıl ***düşünce varlıkları*** olarak görünüyorsa, ***özne*** de her zaman ***bilincinde olma*** ya da ***kendi bilincinde olmadır;*** daha doğrusu nesne her zaman ***soyut*** bilinç, Insan da yalnız ***kendi bilincinde olma*** şeklinde görünür; dolayısıyla ortaya çıkan ayrı ayrı yabancılaşma şekilleri, sadece, bilincin ve kendi bilincinde olmanın değişik şekilleridir. ***Kendinde*** soyut bilinç (nesnenin kavranıldığı şekil) nasıl sadece ayrılığının ve kendi bilincinde oluşunun bir uğrağıysa, hareketin sonucu olarak görünen şey, kendi bilincinde olmayla bilinçliliğin özdeşliğidir —saltık bilgi— soyut düşüncenin, artık dışa doğru yönelmeyip, kendl benliği içinde dönenen hareketidir— yanl, sonuc, katıksız düşüncenin diyalektiğidir.

Hegel'in ***Fenomenoloji***'sinin ve bundan çıkan sonucun asıl önemli yanı —yani, hareket ettiren ve doğuran ilke olarak olumsuzluk idyalektiği— böylece ilkin Hegel'in insanın kendinl doğurmasını bir süreç olarak kavraması, nesneleşmeyi nesnenin yitirilişi, başkalaşma ve başkalaşmanın aşılması olarak kavramasıdır. Hegel böylece ***emeğin*** özünü yakalar ve nesnel insanı —gerçek olduğu için asıl insan— insanın ***kendi emeği*** ürünü olarak görür. İnsanın kendine bir tür varlığı olarak ***gerçek***, etkin uyarlanması (adaptasyonu) ya da gerçek bir tür varlığı olarak belirmesi (yani, bir Insan olarak), ***tür*** insanı olarak kendinin olan bütün ***güçleri*** gerçekten ortaya çıkarmasıyla gerçekleşebilir— bu da, ancak, tarihin sonucu olarak, insan eylemlerinin toplamıyla gerçekleşebllir —yani insan insanın bu soydan gelme güçlerl nesne olarak ele almasıyla gerçekleşebilir; ve bu da, ancak, yabancılaşma şeklinde gerçekleşebllir.

Şimdi Hegel'in tek - yanlılığını ve sınırlılığını göstereceğiz. Bu özellikler ***Fenomenoloji***'nin son bölümü, «Saltık Bilgi» de göze özellikler ***Fenomenoloji***'nin yoğunlaştırılmış ruhunu, eserin kurgusal diyalektikle ilişkisinl ve Hegel'in her iklsi ve birbirleriyle ilişkileri üzerine ***bilinçliliğini*** içeriyor bu bölüm.

Başlangıçta geçicilik kaydıyla şunları söyleyelim : Hegel'in bakış açısı, modern politik iktisadınkldir. ***Emeği*** Insanın ***özü*** olarak kavrar —insanın, kendini tanıtlama edimindeki özü; emeğin olumsuz yanını görmez, yalnız olumlu yanını görür. Emek insanın, ***başkalaşma*** icerisinde, ya da ***başkalaşmış*** insan olarak, ***kendi - için oluşudur.*** Hegel'in bildiği ve tanıdığı tek emek, ***soyut şekilde zihni*** emektir. Dolayısıyla, felsefenln ***özünü*** meydana getiren şeyl— ***başkalaşmış insanın kendini tanıyışı*** ya da ***başkalaşmış*** bilimin ***kendini düşünmesi*** —Hegel özün kendl olarak alır; onun için daha önceki felsefenin ayrı ayrı ögelerinl ve evrelerini alıp felsefeslni ***tek*** felsefe gibi sunabilmektedir. Öbür filozofların yaptıkları— doğanın ve insan hayatının ayrı evrelerini kendl bilincinde olmanın, hatta soyut kendi bilincinde olmanın evreleri olarak kabul etmeleri— Hegel'e göre felsefenin ***yaptıklarıdır.*** Bu yüzden bilimi saltıktır.

Şimdi konumuza gelelim.

Saltık Bilgi. «Fenomenoloji»nin son bölümü.

Önemli nokta, ***bilinçlilik nesnesinin, kendi bilincinde olmak***'dan başka bir şey olmaması, ya da nesnenin sadece ***nesneleşmiş kendi bilincinde olmak*** — nesne olarak kendi bilincinde oluş olduğudur.

(İnsanın konması = kendi bilincinde olmak.)

Onun için sorun, ***bilinçlilik nesnesinin*** üstesinden gelmektir. Kendi başına ***nesnellik, insanın özüne***, kendi bilincinde olmaya uymayan ***yabancılaşmış*** bir insan ilişkisi gibi görülmemektedir. Dışlaşmış bir şey olarak yabancılaşma şeklinde ortaya çıkan, insanın nesnel özüne ***yeniden sahip çıkılması***, böylelikle yalnız ***yabancılaşmayı*** değil, ***nesneleşmeyi*** de yok etmek anlamına gelmektedir. Yani insan, ***nesnel olmayan, manevî*** bir varlık sayılmaktadır.

Bilinçlilik nesnesinin üstesinden gelinmesini bundan sonra Hegel şöyle açıklamaktadır.

Nesne kendini yalnız ***kendi benliğine dönmesiyle*** belli etmez — Hegel'e göre bu, hareketi anlamanın ***tek - yanlı*** yolu, yalnız bir yanının anlaşılması demektir. İnsan benliğe eşit olarak konmuştur. Ama benlik, sadece, ***soyut*** olarak anlaşılmış insandır — soyutlamayla doğan insandır. İnsan bencildir. Gözü, kulağı, v.b. bencildir. Özsel güçlerinin her birinde ***kendilik*** niteliği vardır. Ama bundan ötürü *(Kendi bilincinde olmanın* gözü, kulağı, özel güçleri vardır.» demek oldukça yanlıştır. Kendi bilincinde olmak daha çok insan yaradılışının, insan gözünün, v.b. bir niteliğidir; ***kendi bilincinde olmanın*** niteliği insan yaradılışı değildir.

Kendi için soyutlanmış ve yerleştirilmiş benlik ***soyut bencil*** olarak insandır — katıksız soyutlamayla ***bencillik*** düşünce düzeyine yükseltilir (bu noktaya yeniden döneceğiz.)

Hegel'e göre ***insanın özü — insan — kendi bilincinde olmakla*** eşittir. Dolayısıyla insan özünün bütün yabancılaşmaları, ***kendi bilincinde olmanın yabancılaşmasından başka bir şey değildir.*** Kendi bilincinde olmanın yabancılaşması, insanın ***gerçek*** yabancılaşmasının bir ***anlatımı*** olarak görülmektedir — bilgi ve düşünce —gerçek görüneni— ***en içsel***, gizli özelliğiyle (ancak felsefenin aydınlatabildiği bir özelliktir bu) insanın gerçek özünün, ***kendi bilincinde olmanın*** yabancılaşmasının ***ortaya çıkışından*** başka bir şey değildir. Bunu kapsayan bilime de dolayısıyla ***Fenomenoloji*** adı verilmektedir. Bu yüzden, yabancılaşmış nesnel öze bütün yeniden sahip çıkma edimleri, kendi bilincinde olmakla birleşme süreci şeklinde görülmektedir. Kendi özsel varlığını ele geçiren insan böylece nesnel özleri ele geçiren kendi bilincinde oluştur. Nesnenin benliğe dönüşü böylece nesneye yeniden sahip olunması demektir.

Bilinçlilik, nesnesinin üstesinden gelinmesi, kapsamlı şekilde dile getirildiğinde, şu anlama gelir:

(1) Nesne olarak nesne kendini bilinçliliğe kaybolan bir şey olarak sunar. (2) Şeyliği oluşturan kendi bilincinde olmanın başkalaşmasıdır. (3) Kendi bilincinde olmanın bu dışsallaştırmasının yalnız ***olumsuz*** değil, ***olumlu*** önemi de vardır. (4) Onun bu anlamı yalnız ***bizim için*** ya da ***içsel*** bir şekilde değil, ***kenar bilincinde olmanın kendisi için*** de vardır. (5) ***Kendi bilincinde olma*** için, nesnenin olumsuzu, kendini yok etmesi, ***olumlu*** bir anlam ve önem taşır — çünkü kendi bilincinde oluşan kendisi, kendini başkalaştırmaktadır; çünkü bu başkalaşmada ***kendini*** nesne olarak koyar, ya da, ***kendi için olma***'nın parçalanmaz birliği için, nesneyi kendi olarak koyar. (6) Öte yandan, sürecin bir başka uğrağı da vardır, kendi bilincinde olma bu başkalaşmayı ve nesnelliği ortadan kaldırmış ve aşmış— ve onları kendi içinde özümlemiştir, böylece ***kendisiyle*** ve öbür varlığıyla uzlaşmıştır. (7) Bu, ***bilinçliliğin*** hareketidir ve bu hareket de bilinçlilik uğraklarının toplamıdır. (8) Bilinçlilik aynı şekilde bütün görünümleri ve evreleriyle nesneyle bir ilişki kurmuş ve onu görünümleri ve evreleri açısından kavramıştır. Belirlenmiş karakteristiklerinin bu bütünlüğü, ***nesneyi içsel olarak manevî bir varlık*** yapar; her birinin ***benlik*** olarak kavranmasıyla ve onlara karşı, yukarıda ***manevî*** denilen tutumun takınılmasıyla, bilinçlilik için böyle olur.

Gellim (1) e : Nesne olarak nesnenin kaybolan bir şey olarak kendini bilinçliliğe sunuşu. Bu yukarıda sözü edilen, ***nesnenin benliğe dönüşüdür.***

Gelelim (2) ye: ***Kendi bilincinde oluşun başkalaşması, şeyliği*** oluşturur. İnsan kendi bilincinde olmayla eşit olduğuna göre, başkalaşmış, nesnel özü, ya da ***şeyliği, başkalaşmış kendi bilincinde oluşla eşittir*** ve ***şeylik*** böylece bu başkalaşma yoluyla gerçekleşir (şeylik, ***insan için bir nesne*** olan ***şeydir*** ve onun için bir nesne olan şey gerçekte yalnız onun için özsel bir nesne olan şeydir ve dolayısıyla ***nesnel*** özüdür. Ve böylece özne olan, ***gerçek insan*** ve dolayısıyla ***Doğa*** olmadığına göre —insan ***insanî Doğa***'dır— yalnız insanın soyutlaması olduğuna göre —yani kendi bilincinde oluş— şeylik, başkalaşmış kendi bilincinde oluşdan başka bir şey değildir). Nesnel (yani maddî) özsel güçlerle donanmış yaşayan, doğal bir varlığın, özünün ***gerçek doğal nesnelerine*** sahip olması çok normaldir; kendine yabancılaşması da ***gerçek*** nesnel bir dünyanın kurulmasına yol açmalıdır; ama bu, yalnız ***dışsallık*** şeklinde bir dünyadır ve dolayısıyla insanın özsel güçlerine ait olmayan, ezici bir dünyadır. Burada anlaşılmayacak, gizli bir şey yoktur. Başka türlü olsaydı anlaşılmazdı belki. Ama şurası açık ki ***kendi bilincinde oluş, şeyliği***, ancak kendisine başkaleşerek kurabilir— yani, kendisi soyut bir şey, bir soyutlama şeyi olan, dolayısıyla ***gerçek*** bir şey olmayan bir şey kurabilir. Gene açıktır ki, şeylik böylece herhangi bir ***bağımsızlığa***, kendi bilincinde oluş karşısında herhangi bir ***özelliğe*** sahip olamaz; tersine, sadece yaratılmış bir şeydir, kendi bilincinde oluşun ***koyduğu*** bir şeydir. Ve konan şey, kendini pekiştireceği yerde, sadece koyma edimini pekiştirmektedir; bu edimde bir an için edimin kendi ürünü olarak enerjisi yoğunlaşır ve konan şeye —ama sadece bir an için— bağımsız, gerçek bir tez özelliği vermiş ***görünür.***

Gerçek, bedenî ***insan***, ayağı katı toprağa basan insan, doğanın bütün güçlerini soluyan insan, gerçek, nesnel, ***özsel güçlerini*** kendi dışsallaşmasının yabancı nesneleri olarak kurduğunda, bu sürecin öznesi ***koyuş edimi*** olmayacaktır: bu, ***nesnel*** özsel güçlerin öznelliğidir ve dolayısıyla eylemi de nesnel bir şey olmalıdır. Nesnel bir varlık nesnel davranır, kendi varlığının özelliğinde nesnellik yatmasa nesnel bir davranışta bulunamazdı. Yalnız ***nesneleri*** yaratır ya da kurar, ***çünkü*** onu nesneler oluşturmuştur — çünkü temelde o, ***doğadır.*** Dolayısıyla oluşturma ediminde, bu nesnel varlık «katıksız etkinlik» durumundan, ***nesnenin yaratılması*** durumuna düşmez; tersine, ***nesnel*** ürünü, ***nesnel*** etkinliğini pekiştirir, etkinliğini nesnel, doğal bir varlığın etkinliği yapar.

Burada, tutarlı doğalcılığın ve insancılığın, idealizm ve maddecilikten nasıl ayrıldığını, aynı zamanda her ikisinin birleştirici doğrusunu meydana getirdiğini görüyoruz. Ayrıca, nasıl yalnız doğalcılığın dünya tarihî edimini kavrayabileceğini görüyoruz.

İnsan doğrudan doğruya bir ***doğal varlıktır.*** Doğal bir varlık ve yaşayan doğal bir varlık olarak, bir yandan ***doğal yaşama güçleri*** vardır — ***etkin*** doğal bir varlıktır Bu güçler onda yönsemeler ve yetenekler olarak — ***itkiler*** olarak — vardır. Öte yandan, doğal, bedenî, duyusal, nesnel bir varlık olarak, hayvanlar ve bitkiler gibi, ***acı çeken***, koşullanmış ve kısıtlı bir yaratıktır. Yani, itkilerinin ***nesneleri*** onun dışında, ondan bağımsız ***nesneler*** olarak vardırlar; gene de bu nesneler onun ***gereksemesinin nesneleridir*** — özsel ***nesnelerdir***, insanın ortaya çıkması için gereklidirler ve özsel güçlerini pekiştirirler. İnsanın doğal enerjiyle dolu ***bedenî***, yaşayan, gerçek, duyusal, nesnel bir varlık olduğunu söylemek, kendi varlığının ya da hayatının nesneleri olarak, ***gerçek, duyusal nesneleri*** olduğunu, ya da hayatını ***gerçek, duyusal nesnelerle dile getirdiğini*** söylemektir. Bir yandan nesnel, doğal ve duyusal olmak, bir yandan da nesne, doğa ve duyunun kişinin dışında olması, ya da kişinin üçüncü bir kişi olarak nesne, doğa ve duyu olması, hepsi bir ve aynı şeydir. ***Açlık***, doğal bir ***gereksemedir;*** bu yüzden, doymak, dinmek için kendi dışında bir ***doğa***, kendi dışında bir ***nesne*** gerektirir. Açlık benim bedenimin, kendi dışında bir ***nesneye*** karşı, kabul edilmiş gereksemesidir, bedenimin bütünlüğü ve bedenimin özsel varlığının anlatımı olarak gereklidir. Güneş, bitkinin ***nesnesi***'dir — onsuz edilmez bir şeydir bitki için,

hayatının pekiştirilmesidir — ve aynı şekilde bitki de güneşin bir nesnesidir, çünkü güneşin hayat uyandıran gücünün, güneşin *nesnel* özsel gücünün ***anlatımıdır.***

Kendi dışında bir doğası olmayan varlık, ***doğal*** bir varlık değildir ve doğa sisteminde bir rolü olamaz. Kendi dışında nesnesi olmayan varlık nesnel bir varlık değildir. Üçüncü bir varlık için bir nesne olmayan varlık kendi ***nesnesi*** için bir varlığa sahip değildir; yani, nesnel olarak ilişkin değildir. Var-lığı nesnel değildir.

Nesnel olmayan bir varlık ***hiçtir — yokluktur.***

Kendisi nesne olmayan, bir nesnesi de olmayan bir varlığı düşünün. Böyle bir varlık, ilkin, ***benzersiz*** varlık olacaktır: onun dışında hiç bir varlık varolmayacak — yalnız başına varolacaktır. Çünkü benim dışımda nesneler olunca, ben ***yalnız*** olmayınca, ben bir ***başkasıyım*** — dışımdaki nesneden başka bir gerçekliğim. Üçüncü nesne için de böylece ondan ***ayrı*** bir ***gerçekliğim.*** Yani, ben ***onun*** nesnesiyim. Böylece, bir başka varlığın nesnesi olmayan bir varlığın olabileceğini varsaymak, ***nesnel*** varoluş olmadığını varsaymaktır. Ama ***nesnel-olmayan*** bir varlık gerçekdışı, saçma bir şeydir — sadece düşünülmüş (imgelenmiş, yani) bir şeydir — soyutlama ürünüdür. ***Duyusal*** olmak, yani, bir duyu nesnesi olmak, ***duyusal*** bir nesne olmak ve böylece kendi dışında duyusal nesneleri olmak — kişinin duyusallığının nesneleri. Duyusal olmak, ***maruz kalmaktır.***

Demek ki nesnel, duyusal bir varlık olarak insan ***maruz kalan*** bir varlıktır — ve maruz kaldığını duyduğu için, ***tutkulu*** bir varlıktır. Tutku, nesneye enerjiyle yönelmiş insanın özsel gücüdür.

Ama insan yalnızca doğal bir varlık değildir: ***insani*** bir doğal varlıktır. Yani, kendi için bir varlıktır. Dolayısıyla bir ***tür*** varlığıdır ve hem varlığı hem de bilgisiyle kendinin böyle olduğunu pekiştirmelidir. Dolayısıyla, ***insani*** nesneler, kendilerini dolaysız olarak sunduklarında doğal nesneler değildir ve dolaysız olarak ***insan duyuları*** da — yani nesnel olarak — ***insan*** duyarlığı, insan nesnelliği değildir. Ne nesnel olarak, ne de öznel olarak doğa dolaysız şekilde insana yeterlidir. Doğal her şeyin bir başlangıcı olması gerektiği için, ***insanın*** da oluşma edimi vardır: ***tarih.*** Ama bu insan için bilinen bir tarihtir ve bir oluşma edimi olarak oluşmanın bilinçli bir kendini aşma edimidir. Tarih, insanın gerçek doğa bilimidir (bu konu üzerinde gene duracağız).

Üçüncü olarak, şeyliğin böylece kurulması bir uydurma, katıksız etkinliğin özelliğiyle çelişen bir edim olduğu için, gene ortadan kaldırılmalı ve şeylik yoksanmalıdır.

Madde 3, 4, 5 ve 6. (3) Bilinçliliğin bu dışsallaştırılmasının yalnız ***olumsuz*** değil, ***olumlu*** bir anlamı ve önemi de vardır ve (4) bu anlamı yalnız ***bizim için*** ya da içsel değildir, bilinçlilik için de önemlidir. (5) ***Bilinçlilik için*** nesnenin olumsuzu, kendini yok etmesi, ***olumlu*** anlam taşır — bilinçlilik nesnenin yok oluşunu ***bilir*** çünkü kendini ***başkalaştırır;*** çünkü bu başkeleşmeda kendini nesne olarak, ya da, kendi için olmanın parçalanmaz birliği uğruna, kendisi olarak nesne diye ***bilir.***

Şimdiye kadar gördüğümüz gibi: yabancılaşmış ve nesnel olmuş şeye sahip çıkılması, ya de ***yabancılaşma*** şeklindeki nesnelliğin ortadan kaldırılması (bu, kayıtsız yabancılıktan gerçek, eritelyonistik yabancılaşmaya doğru ilerlemelidir) Hegel'e göre eşit olarak, hatta öncelikle, ***nesnelliğin*** ortadan kaldırılması gerektiği anlamına gelir, çünkü kötü olan ve kendi bilincinde oluşun yabancılaşmasını meydana getiren, nesnenin ***belirlenmiş*** özelliği değil, daha çok ***nesnel*** özelliğidir. Dolayısıyle nesne olumsuz, kendini yok eden bir şey, bir ***hiçtir.*** nesnenin bu hiçliği bilinçlilik için yalnız olumsuz değil, aynı zamanda ***olumlu*** bir anlam taşır, çünkü nesnenin böylesine bir ***hiçliği,*** nesnel olmayışının, ***soyutluğun kendini pekiştirmesidir. Bilinçliliğin kendisi*** için nesnenin bu hiçliğinin olumlu bir anlamı vardır, çünkü bu hiçliği, nesnel varlığı, kendisinin ***kendisini başkalaştırması*** olarak ***bilir;*** çünkü ancak ***kendini başkalaştırman*** sonucunda varolduğunu bilmektedir...

Bilinçliliğin oluş tarzı ve başka bir şeyin onun için oluş tarzı, ***bilmek***'dir. Bilmek onun tek edimidir. Demek ki bir şey, bilinçlilik için, bilinçlilik o ***bir şeyi bildiği*** ölçüde vardır. Bilmek bilinçliliğin biricik nesnel ilişkisidir. Öyleyse bilinçlilik, nesnenin hiçliğini bilir (yeni, nesneyle kendisi arasındaki ayrımın yokluğunu, kendi için nesnenin yokluğunu bilir) çünkü nesneyi kendisinin ***kendini başkalaştırması*** olarak görmektedir; yani, kendini bilir — bilmeyi nesne olarak bilir — çünkü nesne bir nesnenin sadece ***benzeridir,*** bir uydurmadır, ama özünde de, kendini bilmekten başka bir şey değildir, kendini kendisiyle karşı karşıya getirmiş ve böyle yapmakla kendini bir ***hiçlikle*** karşı karşıya getirmiştir — bilmenin dışında ***hiç bir*** nesnelliği olmayan bir şey. Ya da: bilme kendisiyle bir nesne arasında ilişki kurarken sadece kendi ***dışına*** çıktığını bilir — sadece kendini dışsallaştırmaktadır; ***o kendisi*** kendine ***bir nesne olarak görünmektedir*** sadece — ya da ona bir nesne gibi görünen şey aslında o kendisidir.

Öte yandan, diyor Hegel, bu süreçte şu öteki uğrak da vardır: bilinçlilik, bu dışsallığı, nesnelliği yok etmiş, aşmış ve onları kendinde özümlemiştir, böylece ***öteki varlığıyla uzlaşmıştır.***

Bu sözlerde kurgusal düşüncenin bütün yanılgıları bir araya gelmektedir.

Her şeyden önce: bilinçlilik — kendi bilincinde oluş — ***öteki varlığında kendisiyle uzlaşmıştır.*** Böylece — ya da burada Hegel'in soyutlamasından bir soyutlama yapıp Kendi Bilincinde Oluş yerine insanın kendi bilincinde oluşu dersek — ***öteki varlığında kendisiyle uzlaşmıştır.*** Bu, bir kere, bilinçliliğin (bilme olarak bilme, düşünme olarak düşünme) doğrudan doğruya kendinden ***öteki*** olmaya çalıştığını — duyu dünyası, gerçek dünya, hayat olmaya — düşüncede kendini aşan düşünce (Feuerbach) olmaya çalıştığını gösterir. Sadece bilinçlilik olarak bilinçlilik, yabancılaşmış nesnelliği değil, ***nesnellik olarak nesnelliği*** kendine düşman gördüğü sürece bu özellik burada vardır.

İkincisi, bu düşünceye göre kendi bilincinde insan, manevî dünyayı (ya da dünyasının manevî, genel varlık tarzını) kendisinin başkalaştırılması olarak tanıdığı, ortadan kaldırdığı ve aştığı sürece, bunu gene başkalaşmış biçimiyle pekiştirir ve kendi gerçek varlık tarzı sayar — onu yeniden kurar ve ***kendi öteki varlığıyla uzlaştığı*** gösterişine girer. Böylece, örneğin, dini ortadan kaldırıp aştıktan sonra, dinin bir başkalaşma ürünü olduğunu anladıktan sonra, ***din olarak dinde*** kendi pekiştirilmesini bulur. Hegel'in ***yanlış*** olumculuğunun, ya de sadece ***görünüşte*** eleştirelliğinin kökü budur: Feuerbach'ın din ya da dinbilimin konması, olumsuzlanması ve yeniden kurulması diye gösterdiği budur — ama bunu daha genel bir şekilde kavramalıyız. Böylece akıl, akıldışı olarak akıldışıyla uzlaşmıştır. Politikada, hukukte, v.b., yabancılaşmış bir hayat yaşadığını anlayan insan, bu yabancılaşmış hayatta gerçek insanca hayatını yaşamaktadır. Kendisiyle ***çelişen kendini-olumlama*** — nesnenin bilinmesiyle ve özsel varlığıyla gelişerek — böylece ***gerçek bilgi ve hayat*** olmaktadır.

Demek ki, Hegel dine, devlete, v.b., karşı tartışılmaz şekilde taviz vermektedir, çünkü bu yalan ilkesinin yalanıdır.

Dini, insanın ***yabancılaşmış kendi bilincinde oluşu*** olarak görüyorsam, o zaman dinde din olarak bildiğim benim kendi bilincimde oluşum değil, yabancılaşmış bilinçliliğimin ortada pekiştirilmesidir. Demek ki, kendi benliğim, onun öz doğasına ait olan bilinçliliğim, ***dinde*** değil, ***ortadan kaldırılmış*** ve ***aşılmış*** dinde pekiştiriliyor.

Onun için Hegel'de olumsuzlamanın olumsuzlaması. düzmece-özün olumsuzlanmasıyla gerçekleştirilen gerçek özün pekiştirilmesi değildir. Hegel'e göre olumsuzlamanın olumsuzlaması düzmece-özün, ya da yoksanan kendine yabancılaşmış özün pekiştirilmesidir; ya da, bu düzmece-özün nesnel bir varlık olarak insanın dışında ve insandan bağımsız varoluşunun yoksanması ve bir özneye dönüştürülmesidir.

Böylece ***aşıp geride bırakma*** edimi tuhaf bir rol oynamakta, hem yoksayıp hem muhafaza etmekte, yoksadığını olumlamaktadır.

Böylece, örneğin, Hegel'in ***Hukuk Felsefesi, Özel Hak*** eseri-

nin geride bırakılması ***Ahlâk***'la eşittir, Ahlâk'ın aşılması ***Aile*** ile, Aile'nin aşılması ***Yurttaşlar Toplumu*** ile, Yurttaşlar Toplumu'nun aşılması ***Devlet***'le, Devlet'in aşılması ***Dünya Tarihi*** ile eşittir. Gerçek dünyada özel hak, ahlâk, aile, yurttaşlar toplumu, devlet, v.b., varoluşun içinde kalmaktadırlar, ama bunlar insanın ***uğrakları*** olmuşlardır — insanın varoluş ve varlık durumu — ve tek başlarına bir değerleri yoktur, erimekte ve birbirlerini doğurmaktadırlar, v.b., ***Akışın uğrakları*** olmuşlardır.

Gerçek varoluşlarında, onların bu hareketli özellikleri gizlidir. Bu özellik, ilkin düşüncede, felsefede ortaya çıkartılır. Dolayısıyla benim gerçek dinî varoluşum ***din felsefesindeki*** varoluşumdur; gerçek politik varoluşum ***hukuk felsefesindeki varoluşumdur***; gerçek doğal varoluşum, ***doğa felsefesindeki*** varoluşumdur; gerçek sanatsal varoluşum, ***sanat felsefesindeki*** varoluşumdur; gerçek insanî varoluşum, ***felsefedeki*** varoluşumdur. Aynı şekilde dinin, devletin, doğanın, sanatın gerçek varoluşu da, din, doğa, devlet ve sanat ***felsefesidir***. Gelgelelim, din felsefesi, v.b. benim için dinin biricik gerçek varoluşuysa, o zaman ancak bir ***din filozofu*** olarak gerçekten dindarımdır ve böylece ***gerçek*** dinî duyguyu ve gerçekten ***dindar*** insanı yoksamaktayım. Ama aynı zamanda, onları öne sürmekteyim: biraz kendi öz varoluşuma ya da onlara karşı çıkardığım başkalaşmış varoluşuma — çünkü bu sadece onların ***felsefi*** anlatımıdır — dayanarak, biraz da onların kendi ilk biçimlerine dayanarak öne sürüyorum onları, çünkü onlar benim için ancak ***görünüşteki*** öbür-varlık, alegori, kendi varoluşlarının (yani, benim ***felsefi*** varoluşumun) duyusal maskeler arkasında gizlenmiş şekilleri olarak geçerli.

Gene aynı şekilde, ***Nitelik***'in aşılması ***Nicelik***'e eşittir, aşılmış Nicelik ***Ölçü***'ye, aşılmış Ölçü ***Öz***'e, aşılmış ***Öz Görünüş***'e, aşılmış Görünüş ***Edimlilik***'e, aşılmış Edimlilik ***Kavram***'a, aşılmış Kavram ***Nesnellik***'e, aşılmış Nesnellik ***Saltık Fikir***'e, aşılmış Saltık Fikir, ***Doğa***'ya, aşılmış Doğa ***Öznel Zihin***'e, aşılmış Öznel Zihin ***Aktörel*** (ethical) Nesnel Zihin'e, aşılmış Aktörel Zihin ***Sanat***'a, aşılmış Sanat ***Din***'e, aşılmış Din ***Saltık Bilgi***'ye eşittir.

Bir yandan, bu eşme edimi, düşünce varlığının aşılmasıdır; böylece, ***bir düşünce olarak*** Özel Mülkiyet, ahlâk ***düşüncesinde*** aşılır. Ve düşünce kendini doğrudan doğruya kendinin ötekisi, ***duyusal gerçeklik*** sandığı için — ve dolayısıyla ***duyusal, gerçek eylem*** için kendi eylemine giriştiği için — bu düşünceyle aşma edimi, gerçek dünyada bıraktığı nesneyi yendiğini sanır. Öte yandan, nesnenin şimdi kendisi için bir düşünce uğrağı olmasından ötürü, düşünce nesnenin kendisini — kendi bilicinde olmayı, soyutlamayı — pekiştirdiğine inanır.

Bir açıdan bakıldığında, Hegel'in felsefede ***aştığı*** varolan ***gerçek*** din, gerçek ***devlet***, ya da ***gerçek*** doğa değil, kendisi bir bilgi nesnesi olan, yani ***dinbilim kuralları*** olan dindir; ***Hukuk, Siyasal Bilim, Doğa Bilimi*** için de durum aynıdır. Böylece bir görüş açısından bakıldığında Hegel hem ***gerçek*** şeye, hem de bu şeyin dolaysız, felsefî olmayan ***bilimine*** ya da felsefî olmayan ***kavramlarına*** karşıttır. Dolayısıyla bunların (dinbilim, hukuk, v.b.) göreneksel kavramlarıyla çelişmektedir.

Öte yandan, dindar insan, v.b., Hegel'de son pekiştirilmesini bulabilir.

Hegelci diyalektiğin yabancılaşma alanındaki ***olumlu*** görünümlerini ele alma zamanı geldi artık.

(a) Nesnel bir hareket, yani başkalaşmanın ***benliğe geri alınması*** olarak ***ortadan kaldırma***. Bu, yabancılaşmanın içinde dile getirilen, yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasıyla nesnel öze sahip olunması üzerine görüştür; insanın ***gerçek nesneleşmesinin***, nesnel dünyanın ***yabancılaşmış*** özelliğinin ortadan kaldırılması, yabancılaşmış varlık tarzıyla nesnel ***dünyanın*** ortadan kaldırılması yoluyla, İnsanın nesnel özüne sahip çıkmasının yabancılaşmış bir gözle görülmesidir. Aynı şekilde, tanrıtanımazlık, Tanrı'nın ortadan kaldırılması olarak, kuramsal insancılığın ilerlemesidir ve komünizm, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması olarak, İnsanın mülklenmesi olarak gerçek İnsan hayatının haklı gösterilmesidir ve böylece pratik insancılığın ilerlemesidir (ya da tahritanımazlık, dinin ortadan kaldırılmasıyla kendisiyle buluşmuş insancılık, komünizm, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması sonucu kendisiyle buluşmuş insancılıktır). Ancak bu dolayımın ortadan kaldırılmasıyla — ne var ki bu dolayım da zorunlu bir öncüldür — olumlu şekilde kendinden türeyen insancılık, ***olumlu insancılık*** oluşabilir.

Ama tanrısızlık ve komünizm hayal, soyutlama değildirler; insanın yarattığı nesnel dünyanın yitirilmesi değildirler — nesnellik dünyasına verilmiş insanî öznel güçler değildirler; yoksulluk içinde, doğal olmayan, ilkel basitliğe dönüş değildirler. Tersine, ilk gerçek doğuş, insan özünün, gerçek bir şey olarak insan özünün, İnsan İçin gerçek olmuş gerçekleşmesidirler.

Böylece, olumsuzlamanın ***olumlu*** anlamını kavramakla (hâlâ yabancılaşmış bir şekilde de olsa) Hegel İnsanın kendine yabancılaşmasını İnsan özünün başkalaşmasını, insanın nesnelliğini ve benliğini bulması olarak gerçekliğini yitirişini, yaradılışının değişmesini, nesneleşmesini ve gerçekleşmesini kavramaktadır. Sözün kısası, soyutlama dünyasında, Hegel emeği insanın ***kendini-doğurması*** olarak görmektedir — insanın kendisiyle başka bir varlık olarak ilişkisini, ***tür bilincinin*** ve ***tür hayatının*** oluşması olacak yabancı bir varlık halinde kendini ortaya koyuşunu görmektedir.

(b) Gelgelelim, yukarıda anlattığımız tersliğinden ayrı olarak, ya da onun bir sonucu olarak, bu edim Hegel'de şöyle bir görünüm kazanıyor.

Bir kere sadece şekli, çünkü soyut bir edimdir, çünkü İnsan özü sadece ***soyut***, ***düşünen*** bir ***öz*** olarak alınmış, sadece kendi bilincinde oluş sayılmıştır. Ve,

İkinci olarak, kavram ***şekli*** ve ***soyut*** olduğu için başkalaşmanın ortadan kaldırılması başkalaşmanın pekiştirilmesi olmaktadır; ya da Hegel'e göre, ***kendine-başkalaşma*** ve ***kendine-yabancılaşma*** şeklindeki bu ***kendini-doğurma*** ve ***kendini-nesneleştirme*** hareketi, ***insan hayatının, saltık***, dolayısıyla son ***anlatımıdır*** — kendi amacı olan, kendisiyle uzlaşmış, kendi özüyle bir olmayı başarmış hayatın anlatımıdır.

Diyalektik olarak soyut şekliyle bu hareket, dolayısıyla, ***gerçekten insani hayat*** sayılmaktadır, ama gene de bir soyutlamadan başka bir şey olmadığı için — insan hayatının yabancılaşması — ***tanrısal bir süreç*** gibi görülmektedir; ama İnsanın tanrısal sürecidir, insanın kendinden ayrı olan soyut, katıksız, saltık özünün geçtiği bir süreçtir.

Üçüncü olarak, bu süreci taşıyan biri, bir özne olmalıdır. Ama özne ilkin bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç — kendini saltık kendi bilincinde oluş olarak bilen özne — dolayısıyla ***Tanrı***'dır — ***Saltık Ruh — Kendini bilen ve kendini ortaya koyan Fikir***. Gerçek insan ve gerçek doğa sadece yüklem durumuna gelmektedirler — bu gerçekdışı insan ve doğanın sembolü olmaktadırlar. Böylece özne ve yüklem birbirleriyle saltık bir terslik içinde ilişki kurmaktadırlar — ***gizemsel bir özne-nesne ya da nesnenin ötesine ulaşan bir öznellik — saltık özne*** bir ***süreçtir***, ***özne*** olarak kendini başkalaştırmakta ve başkalaşmadan kendine dönmektedir; ama aynı zamanda da bu başkalaşmayı kendi içine almaktadır, ve özne, bu süreç olarak öznedir; kendi içinde katıksız, ***durmayan*** bir dönüş.

İlkin, insanın kendini-doğurma ve kendini-nesneleştirme edimin ***şekli ve soyut*** kavranışı.

Hegel insanı kendi bilincinde oluşla eşdeğerli olarak koyunca, yabancılaşmış nesne — insanın yabancılaşmış özsel gerçekliği — ***bilinçten***, sadece yabancılaşmanın düşüncesinden başka bir şey değildir — yabancılaşmanın ***soyut*** ve dolayısıyla boş ve gerçekdışı anlatımı, ***olumsuzlamadır***. Bu yüzden başkalaşmanın ortadan kaldırılması bu boş soyutlamanın soyut, boş bir şekilde ortadan kaldırılmasıdır sadece — ***olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır***. Kendini nesneleştirmenin zengin, yaşayan, duyusal, somut etkinliği böylece kendi soyutlamasına, ***saltık olumsuzluğa*** indirgeniyor — bir soyutlama olarak yeniden durduklaştırılan ve bağımsız bir etkinlik, sırf bir etkinlik sanılan bir soyutlama — olumsuzlama denen bu şey, gerçek, yaşayan edimin ***soyut***, ***boş*** şeklinden başka bir şey olmadığı için, içeriği de, bütün içeriğinden soyut-

lanarak çıkarılmış *şekli* bir içerik olabilir ancak. Bunun sonucunda her içeriğe uygulanan ve dolayısıyla her içerikle ilgisiz ve dolayısıyla her içerik için geçerli, genel, soyut, ***soyutlama şekilleri*** vardır — bunlar, ***gerçek*** zihin ve doğadan koparılmış düşünce-formları ya da mantıkî kategorilerdir. (Saltık olumsuzluğun ***mantıkî*** içeriğini daha ileride açıklayacağız.)

Hegel'in buradaki kurgusal mantığındakî olumlu başarısı, ***belirlenmiş kavramların***, evrensel ***duruk düşünce formlarının***, doğa ve zihne karşı bağımsızlıklarında, insan özünün ve böylece insan düşüncesinin genel yabancılaşmasının zorunlu sonucu olmaları ve dolayısıyla Hegel'in bunları bir araya toplayıp soyutlama-sürecinin uğrakları olarak sunmasıdır. Örneğin, aşılmış Varlık Öz'dür, aşılmış Öz Kavram'dır, aşılmış Kavram... Saltık Fikir'dir. Ama öyleyse Saltık Fikir nedir? Bütün soyutlama edimini başından başlayıp bir kere daha dönmemek, bir soyutlamalar toplamı ya da kendini kapsayan soyutlama olmamak istiyorsa, kendini yeniden aşmalıdır. Ama kendini soyutlama olarak kapsayan soyutlama bir hiç olduğunu bilir: kendinden vazgeçmelidir — soyutlamadan vazgeçmelidir — ve kendinin tam karşıtı olan bir varlığa, ***doğaya*** varmalıdır. Böylece, bütün ***Mantık***, soyut düşüncenin kendi başına bir şey olmadığını, Saltık Fikir'in kendi başına bir şey olmadığını, yalnız Doğa'nın bir şey olduğunu göstermektedir.

«Kendisiyle birliği göz önünde tutulursa, sezgicl olan,» (Hegel, ***Ansiklopedi***, 3. baskı, s. 222) ve «kendi saltık doğrusunda, kendi tikalliğinin ve ilk özalliğinin ve öteki-varlığının uğrağını bırakmaya karar veren ve kendi yansıması olarak ***dolaysız fikri serbestçe kendinden uzağa, doğaya akan*** *(A.g.e.)* saltık fikir, ***soyut*** fikir — böylesine garip ve alışılmadık bir tarzda davranan ve Hegelciler'e korkunç baş ağrıları veren bütün bu fikir, başından sonuna kadar ***soyutlamadan*** (yani soyut düşünürden) başka bir şey değildir — deneylerle akıllanmış ve kendi doğrusuyla ilgili olarak aydınlanmış olan bu soyutlama, çeşitli (yanlış ve gene soyut) koşullarda ***kendinden vazgeçmeye***, içine-kapanıklığını, hiçliğini, genelliğini ve belirsizliğini, öteki-varlığıyla, tikel ve belirliyle değiştirmeye karar verir; içinde yalnızca bir soyutlama, bir düşünce-varlığı olarak gizlice barındırdığı ***doğanın, kendi içinden serbestçe uzaklaşmasına*** izin vermeyi kararlaştırır: bu demektir ki soyutlama soyutlamadan vazgeçer ve doğaya soyutlamadan ***bağımsız*** olarak bakmaya karar verir. Dolayım olmayınca ***sezme*** şekline giren soyut fikir, kendinden vazgeçen ve ***sezgide*** karar kılan soyut düşünceden başka bir şey değildir. Mantık'dan Doğa Felsefesi'ne geçiş, ***soyutlamadan sezgiye*** geçiştir — soyut düşünür için bunun gerçekleştirilmesi çok güç olduğundan böylesine garip bir dille anlatılmıştır. Filozofu soyut düşünceden sezgiye iten ***gizemsel*** duygu, ***can sıkıntısıdır***, bir içerik bulma özlemidir.

(Kendine yabancılaşmış insan aynı zamanda ***özüne*** yabancılaşmış düşünürdür — yanl, doğal ve insanî özüne yabancılaşmış. Onun için düşünceleri doğanın ve insanın dışında oturan duruk zihnî biçimler ya da hayaletlerdir. Hegel bütün bu duruk zihnî şekilleri bir araya getirip ***Mantık***'ında kilitlemiş, her birini ilkin olumsuzlama olarak — yani, ***insan*** düşüncesinin ***başkalaşması*** olarak — sonra da olumsuzlamanın olumsuzlaması olarak ele almıştır — yani, bu başkalaşmanın aşılması, insan düşüncesinin ***gerçek*** bir anlatımı olarak. Ama bunlar bile hâlâ yabancılaşma sınırları içinde yer aldığı için, olumsuzlamanın olumsuzlaması bir bakıma bu duruk şekillerin kendi yabancılaşmalarında bir daha kurulmalarıdır; biraz da, bu duruk zihnî şekillerin gerçek varlık tarzı olarak son edime varmadan — başkalaşmada kendine-gönderme edimi — kurulmasıdır, ve biraz da, bu soyutlamanın kendini anladığı ve kendinden son derece usandığı ölçüde, Hegel'de, ***doğayı*** özsel varlık olarak tanıma ve sezgiye gitme şeklinde, soyut düşünceden vazgeçme eğilimi görünür — düşünceden vazgeçme doğrudan doğruya düşüncenin, gözden, dişden, kulaktan, ***her şeyden*** yoksun düşüncenin yörüngesinde dönenmektedir.)

Ama ***doğa*** da, soyut olarak, kendi için alındığında — insandan ayrılmış doğa — insan için bir ***hiçtir***. Kendini sezgiye veren soyut düşünür, doğayı soyut bir şekilde sezmektedir. Doğa nasıl düşünürde saltık bir fikir, bir düşünce-varlığı şeklinde saklı idiyse, — düşünürün kendisinin olan, ama ona bile gizli ve anlaşılmaz gelen bir şekilde — kendinden dışarı çıkmasına izin verdiği şey de bu ***soyut doğadır***, bir ***düşünce-varlığı*** olarak doğadır yalnızca — ama şimdi düşüncenin öteki-varlığıdır, gerçek, sezilen dünyadır — soyut düşünceden ayırdedilen doğadır. Ya da, İnsanî bir dille konuşursak, soyut düşünür doğayı sezerken öğrenir ki hiçten, katıksız soyutlamadan yarattığını sandığı varlıklar — tanrısal diyalektikle, hep kendi içinde kendini ören ve hiç dışa bakmayan düşünce emeğinin katıksız ürünleri olarak ürettiğini sandığı varlıklar — ***doğanın karakteristiklerinden*** çıkarılmış ***soyutlamalardan*** başka bir şey değildirler. Dolayısıyla soyut düşünüre göre, bütün doğa, mantıkî soyutlamaları duyusal, dışsal bir tarzda tekrarlamaktadır. Onun için doğayı ve bu soyutlamaları bir kere daha ***çözümler***. Böylece, doğayı sezmesi, doğayı sezişinden çıkardığı soyutlamanın pekiştirilmesi edimi olur sadece — soyutlamasını çıkarma sürecini bilinçli olarak tekrarlamasıdır. Böylece, örneğin, Zaman, kendine gönderilmiş Olumsuzluk'dur *(A.g.e.,* s. 238): Varlık olarak aşılmış Olma'nın doğal şekildeki karşılığı, Madde olarak aşılmış Hareket'dir. Işık, ***doğal*** şeklinde, ***kendinde Varısıma***'dır. ***Ay*** ve ***Göktaşı*** olarak Beden, ***Mantık***'a göre bir yandan ***kendi üzerinde dinlenen Olumlu***, bir yandan da kendi üzerinde dinlenen ***Olumsuz*** olan ***antitezin doğal*** şeklidir. Yeryüzü, mantıkî Zemin'in, antitezin olumsuz birliği olarak ***doğal*** şeklidir, v.b.

Doğa olarak doğa — yani, İçinde saklı olan gizli duyudan hâlâ duyusal şekilde ayırdedilebildiği oranda — bu soyutlamalardan ayrılmış, ayırdedilmiş doğa, ***hiçliktir*** — ***hiçliğini tanıtlayan*** bir hiçlik — duyudan yoksundur, ya da yalnızca, ortadan kaldırılması gereken bir dışsallık olduğunu duyar.

«Bitlmli-teleolojik tutumda, doğanın kendi içinde saltık amacı taşımadığı gerçeği görülür.» (s. 225.)

Amacı soyutlamanın pekiştirilmesidir.

«Doğa, ***öteki-varlık şeklinde*** Fikir'dir. ***Fikir*** bu şekliyle kendinin olumsuzu ve ***kendine dışsal*** olduğuna göre, doğa bu fikre sadece görece dışsal değildir, doğa olarak varolduğu şekli ***dışsallığı*** meydana getirir.» (s. 227.)

Burada ***dışsallık***, ışığa açık, duyuları olan insana açık bulunan, ***kendini dışsallaştıran duyu dünyası*** olarak anlaşılmamalıdır. Buradakî anlamı başkalaşmadır — olmaması gereken bir yanlış, bir kusur. Çünkü doğru olan gene de Fikir'dir. Doğa sadece ***fikir'in öteki-varlığının şeklidir***. Soyut düşünce de ***öz*** olduğuna göre, ona dışsal olan şey özü gereği sadece ***dışsal*** olan bir şeydir. Soyut düşünür aynı zamanda ***duyusallığın*** — kendini kendi içinde ören düşünceye karşıt ***dışsallık*** — doğanın özüdür. Ama soyut düşünür bunu öyle bir şekilde dile getirir ki ***doğanın*** bu ***dışsallığı*** doğanın düşünceye ***karşıtlığı, kusuru*** olur ve böylece doğa, soyutlamadan ayrıldığı oranda kusurludur. Sadece benim için ya da benim gözümde değil, kendinde kusurlu olan bir şeyin — kusuru içsel bir şeyin — dışında, onun yoksun olduğu bir şey bulunmalıdır. Yani, varlığı kendinden başka bir şey olmalıdır. Dolayısıyla soyut düşünüre göre doğa aşılmalıdır, çünkü zaten doğayı ***aşılma*** potansiyali olan bir şey olarak koymuştur

«Bizim için, Zihin'in ***öncülü doğadır***, çünkü zihin doğanın ***doğru***'sudur ve bu nedenle onun ***saltık öncelidir***. Bu doğruda doğa ***kaybolmuştur*** ve zihin kendi-için-olma'ya varmış Fikir olarak ortaya çıkmaktadır; ***nesnesi*** de, ***öznesi*** de, ***kavramdır***. Bu özdeşlik ***saltık olumsuzluktur***, çünkü kavramın doğada kusursuz dışsal nesnelliği olduğu halde, bu başkalaşması aşılmıştır ve bu başkalaşmada kavram kendisiyle özdeş olmuştur. Ama, bu özdeşlik, ancak doğadan geri dönmesiyle gerçekleşir.» (s. 392).

«Soyut fikir olarak belirli, doğanın oluşuna dolayımsız geçiştir; özgür zihnin ortaya çıkışı olarak, doğanın ***zihnin*** dünyası olarak konmasıdır — aynı zamanda, kurgusal olduğu için, dünyanın bağımsızca — varolan doğa olduğu ***varsayımıdır***. Kavrayıştaki belirli, doğanın zihin varlığı olarak yaratılmasıdır ve burada zihin kendi özgürlüğünün ***olumlamasını*** ve ***doğru***'sunu keze-

nır.» *(Zihnin Felsefesi)* «*Saltık, zihindir.* Saltığın en yüce tanımlaması budur.»

Türkçesi : Murat BELGE

ÖZEL MÜLKİYET VE KOMÜNİZM. KOMÜNİST GÖRÜŞLERİN GELİŞMESİNİN ÇEŞİTLİ AŞAMALARI. BASİT, EŞİTLİKÇİ KOMÜNİZM VE İNSANİLİKLE BİRLEŞEN SOSYALİZM OLARAK KOMÜNİZM

Re. s. XXXIX. ***Mülksüzlük*** ile ***mülkiyet*** antitezi, ***emek*** ve ***sermaye*** antitezi olarak kavranmadıkça, ***etkin bağlantısı***, ***içsel*** ilişkisi anlaşılmamış, belirsiz bir antitez olarak kalır—bir ***çelişki*** olduğu henüz anlaşılmamış bir antitez. Özel mülkiyetin ileri gelişmesinin bulunmadığı durumlarda bile bu ***ilk*** şeklinde anlatımını bulabilir (Eski Roma'da, Türkiye'de, v.b. olduğu gibi). Özel mülkiyetin kendisi tarafından konmuş gibi ***görünmez*** henüz. Ama, özel mülkiyetin mülkiyeti dışarıda bırakan öznel özü olarak emek ve emeği dışarıda bırakan nesnel emek olarak sermaye, kendi gelişmiş çelişki durumu olarak ***özel mülkiyeti*** meydana getirirler—böylece kaçınılmaz bir şekilde kendi çözümüne doğru ilerleyen dinamik bir ilişki ortaya çıkar.

Re. aynı sayfa. Kendine yabancılaşmanın aşılması, (transcandence-authaben) kendine yabancılaşma ile aynı yolu izler. ***Özel mülkiyet*** ilkin yalnız nesnel görünümüyle ele alınır—ama gene de özü emektir. Böylece varoluş şekli ***sermaye*** olur ve sermaye olarak sermayenin de ortadan kaldırılması gerekir (Proudhon). Ya da emeğin ***belirli bir şekli***— kısıtlı, sınırlı, dolayısıyla özgür olmayan emek—özel mülkiyetin ***kötülüğünün*** ve insana yabancı varoluşunun kaynağı olarak ele alınmaktadır; örneğin, fizyokratlar gibi ***Fourier*** de ***tarımsal emeği*** hiç değilse ***örnek*** tip sayıyor, buna karşılık ***Saint-Simon*** da kendi başına ***endüstri emeğinin*** öz olduğunu söylüyor, endüstricilerin ***tek başlarına*** yönetimini ve işçilerin durumunun düzelmesini istiyordu. Son olarak, ***komünizm***, ortadan kaldırılmış özel mülkiyetin ***olumlu*** anlatımıdır— ilkin ***evrensel*** özel mülkiyet olarak. Bu ilişkiyi bir ***bütün*** olarak kucaklayarak, komünizm şudur:

(1) İlk şekliyle bu ilişkinin sadece bir ***genellemesi*** ve ***sonuçlanması***. İki bakımdan böyle olduğu görülür: bir yandan, ***maddî*** mülkiyetin egemenliği öylesine büyüktür ki ***özel mülkiyet*** olarak sahip olunamayacak her şeyi yok etmek istemektedir. Çünkü biricik hayat, varoluş amacı doğrudan doğruya, fiziksel şekilde ***sahip olmaktır***. ***İşçi*** kategorisi ortadan kaldırılmaz, bütün insanları içine alacak şekilde genişletilir. Özel mülkiyet ilişkisi, topluluğun şeyler dünyasıyla ilişkisi olarak süregelir. Son olarak, evrensel özel mülkiyeti özel mülkiyetin karşısına çıkarma hareketi, ***evliliğin*** (evlilik şüphesiz ki ***özel mülkiyetin bir şeklidir)*** karşısına, bir kadının ***topluluksal*** ve ***ortak*** mülkiyet olduğu ***kadınlar topluluğunu*** çıkarmak gibidir. ***Kadınlar topluluğu*** fikri bu henüz bütünüyle kaba ve düşüncesiz komünizmin ***gizini*** (sırrını) ele vermektedir. Kadın nasıl evlilikten genel fahişeleşmeye geçiyorsa, bütün servet dünyası da (yani, insanın nesnel tözü) özel mülkiyet sahibinin tek başına evlilik ilişkisinden topluluk içinde genel fahişeleşme durumuna geçmiş olur. İnsanın ***kişiliğini*** her alanda olumsuzlamakla, bu tip komünizm özel mülkiyetin mantıklı anlatımından başka bir şey değildir, ve olumsuzlama da zaten buradadır. Genel ***kıskançlığın*** bir güç olarak kendini meydana getirmesi bir maskedir ve bunun arkasında ***açgözlülük*** kendini yeniden oluşturur ve doyurur, ancak bunu ***bir başka*** yoldan yapmış olur. Her özel mülkiyet parçasının düşünceleri —her parçanın içinde yatan— ortak bir düzeye indirgeme isteği ve kıskançlık şekline girerek ***hiç değilse*** bütün ***daha zengin*** özel mülkiyete karşı çıkar, öyle ki bu istek ve kıskançlık sonunda rekabetin özünü meydana getirir. Kaba komünizm, ***önceden tasarlanmış*** bir asgariden başlayarak bu ortak düzeye indirgeme isteğinin ve kıskançlığın son noktasına varmasından başka bir şey değildir. ***Belirli, sınırlı*** bir standardı vardır. Özel mülkiyetin böylece ortadan kaldırılmasının insanların gerçekten mülkiyete sahip olmalarından ne kadar uzak olduğu, bütün kültür ve uygarlık dünyasının soyut bir şekilde olumsuzlanmasıyla anlaşılmaktadır; ***yoksul*** ve ***bir şey istemeyen*** insanın ***doğal olmayan*** basitliğine geri dönülmektedir, oysa bu insan özel mülkiyetin ötesine geçmek bir yana, özel mülkiyete varmayı bile başaramamıştır.

Topluluk, sadece bir ***emek*** topluluğudur, ve topluluk sermayesinden herkese eşit ***ücret*** verilmektedir—***topluluk*** evrensel kapitalisttir. İlişkinin iki yanı da ***hayali*** bir evrenselliğe yükseltilmiştir—***emek***, herkesin içine konduğu bir durum, ***sermaye*** ise toplumun kabul edilmiş evrenselliği ve gücüdür.

Topluluk şehvetinin ganimeti ve hizmetçisi olarak ***kadına*** yaklaşımda, insanın kendi için varoluşundaki sonsuz alçalma dile gelir, çünkü bu yaklaşımın gizi ***belirsiz olmayan***, kesin, ***düpedüz*** ve apaçık bir şekilde ***erkekle kadının*** ilişkisini ve ***dolaysız*** ve ***doğal*** çoğalma ilişkisinin ele alınış tarzını göstermektedir. İnsanla insanın dolaysız, doğal ve zorunlu ilişkisi, ***erkekle kadının*** ilişkisidir. İki cinsin bu ***doğal*** ilişkisinde insanın doğayla ilişkisi doğrudan doğruya insanın insanla ilişkisidir ve gene aynı şekilde insanla ilişkisi doğrudan doğruya doğayla ilişkisidir—kendi ***doğal*** işlevidir (fonksiyonudur). Böylelikle bu ilişkide, insan özünün insan için ne dereceye kadar doğa olduğu, ya da doğanın ne dereceye kadar insan için insanın insanca özü olduğu, ***duyusal olarak görünür***, gözlemlenebilir bir ***olguya*** indirgenir. Onun için bu ilişki ile insanın bütün gelişme düzeyi yargılanabilir. Bu ilişkinin özelliğinden, bir ***tür varlığı***, ***insan olarak insanın***, ne dereceye kadar kendi bilincine vardığı, kendini kavradığı anlaşılır; erkekle kadının ilişkisi, insanla insanın ***en doğal*** ilişkisidir. Bu yüzden bu ilişki insanın ***doğal*** davranışının ne dereceye kadar ***insanî*** olduğunu, ya da içindeki ***insanî*** özün ne dereceye kadar ***doğal*** bir öz olduğunu, ***insanî özelliğinin onun için*** ne dereceye kadar ***doğal*** olabildiğini gösterir. Bu ilişkide ayrıca, insanın ***gereksemesinin*** ne dereceye kadar ***insanî*** bir gereksemeye olduğu da görülür; dolayısıyla, bir kişi olarak ***öteki*** kişinin ne dereceye kadar insanın gereksemesi olduğu—insanın kendi bireysel varoluşunda aynı zamanda toplumsal bir varlık olduğunun ne dereceye kadar gerçekleştiği görülmüş olur. Özel mülkiyetin ilk ortadan kaldırılışı—***kaba*** komünizm—böylece, kendini ***olumlu topluluk*** olarak yerleştirmek isteyen özel mülkiyetin ***yüzeye çıkışının*** bir ***şeklidir*** sadece.

(2) Komünizm ya (a) hâlâ politik bir özellik taşımaktadır, demokratik ya da despotiktir; ya da (b) devletin ortadan kalkmasıyla henüz tamamlanmamıştır ve hâlâ özel mülkiyetin etkisindedir (yani insanın yabancılaşmasının etkisindedir). Her iki şekilde de komünizm insanın kendine dönüşü ya da kendisiyle yeniden bütünlenmesi, insanın kendine yabancılaşmasını aşılması olduğunu bilir; ama henüz özel mülkiyetin olumlu özünü ve gereksemenin ***insanî*** özelliğini kavrayamadığı için, özel mülkiyetin tutsağı olur ve etkisinden kurtulamaz. Kavramı anlamış, ama özünü kavrayamamıştır.

(3) ***Özel mülkiyetin***, ya da ***insanın kendine yabancılaşmasının olumlu*** şekilde aşılması ve dolayısıyla ***insanî*** öze insan tarafından ve insan için gerçekten ***sahip olunması*** olarak ***komünizm***; böylece ***toplumsal*** (yeni insanî) bir varlık olarak insanın kendisine tam dönüşü olan komünizm—daha önceki gelişmelerin bütün servetiyle gerçekleştirilen, bilinçli bir dönüş. Bu komünizm, tam gelişmiş doğalcılık (naturalizm) olaark hümanizmle eşittir ve tam gelişmiş hümanizm olarakda doğalcılıkla eşittir; insanla doğa ve insanla insan arasındaki çatışmanın ***gerçek*** çözümüdür—varoluşla öz, nesneleşme ile kendini-pekiştirme, özgürlük ile zorunluk, birey ile tür arasındaki kavganın gerçek çözümüdür. Komünizm, tarihin çözülmüş bilmecesidir, ve kendisinin bu çözüm olduğunu bi-

lir.

Dolayısıyla tarihin bütün akışı, hem kendi doğuşunun ***gerçek*** edimi (empirik varoluşunun doğum edimi) hem de düşünen bilinçliliği için, ***oluşmasının kavranmış ve bilinen*** sürecidir. Öteki, hâlâ olgunlaşmamış komünizm ise, özel mülkiyete karşı birtakım bağlantısız tarihi olaylar arasında, kendine ***tarihî*** bir tanıtlama—varoluş alanında bir tanıtlama—arar durur ve tarihî süreçten tek tek aşamalar çekip çıkararak, kendi tarihi şecerisi tanıtlanmış diye ilgiyi bunların üzerinde toplamaya çalışır (özellikle Cabet, Villegardelle, v.b. bunu yapmaktadırlar.) Bu tutumuyla bu sürecin büyük kısmının kendi iddialarıyla çeliştiğini, ve, böyle bir şey eskiden olmuşsa bile, ***geçmişte*** olmasının, ***özsellik*** iddiasını yalanladığını açıkça gösterir.

Bütün devrimci hareketin gerek empirik, gerekse kuramsal temelini ***özel mülkiyet*** hareketinde—kesin söylemek gerekirse, iktisadî hareketle—zorunlukla bulacağını görmek kolaydı.

Bu ***maddi***, dolaysızca ***duyusal*** özel mülkiyet, ***yabancılaşmış insan*** hayatının maddî duyusal anlatımıdır. Hareketi—üretim ve tüketim—şimdiye kadarki bütün üretim hareketinin ***duyusal*** olarak gösterilmesidir—yani, insan gerçekliğinin gerçekleştirilmesidir. Din, aile, devlet, hukuk, ahlâk, billm, sanat, v.b., sadece ***tikel*** üretim tarzlarıdır ve genel yasaya uyarlar. ***İnsan*** hayatına sahip çıkılması anlamında ***özel mülkiyetin*** olumlu şekilde aşılması, böylece, bütün yabancılaşmaların olumlu şekilde aşılması demektir—yani, insanın dinden, aileden, devletten, v.b., kendi ***insanî***, yani ***toplumsal*** varoluş tarzına dönmesi demektir. Dinî yabancılaşmadır; aşılması da dolayısıyla ilk görünümü birden kapsar. Açıkça görülmektedir ki çeşitli uluslar arasındaki hareketin ***başlangıç*** aşaması halkın gerçek ve kendileri için ***sahici*** hayatının kendini daha çok bilinçlilikte ya da dışsal hayatta göstermesine bağlıdır—daha ideal ya da gerçek olmasına dayanır. Komünizm ilkin ***(Owen)*** tanrıtanımazlıkla başlar; ama tanrıtanımazlık başlangıçta ***komünizmden*** çok uzaktır; henüz büyük ölçüde bir soyutlamadır.

Onun için tanrısızlığın insanseverliği başlangıçta sadece soyut, ***felsefi*** insanseverliktir, oysa komünizmin insanseverliği daha başından ***gerçektir*** ve doğrudan doğruya ***eyleme*** yönelir.

Şimdi olumlu şekilde ortadan kaldırılmış özel mülkiyet öncülüğünde insanın nasıl insanı, kendini ve öteki insanı yarattığını görüyoruz; nesne, kendi bireyselliğinin dolaysız cisimleşmesi olduğu için, aynı anda hem öteki insan için onun kendi varoluşu, hem öbür insanın varoluşu, hem de onun için bu varoluştur. Aynı şekilde, hem emek maddesi hem de özne olarak insan, hareketin gerek başlangıç noktası, gerekse sonucudur (işte bu olguda, ***başlangıç noktası*** meydana getirmeleri gerekliliğinde, özel mülkiyetin tarihi ***zorunluğu*** yatmaktadır). Böylece ***toplumsal*** özellik bütün hareketin genel özelliği olur: toplum nasıl ***insan olarak insanı*** üretiyorsa, o da toplumu ***üretmektedir***. Etkinlik ve tüketim, gerek içerikleri, gerekse ***varoluş tarzları*** bakımından, ***toplumsaldırlar: toplumsal*** etkinlik ve ***toplumsal*** insan için vardır; çünkü yalnız burada doğa onun için—onun öteki için varoluşu ve ötekinin onun için varoluşu—insan dünyasının hayat ögesi olarak, ***insanla bağı*** şeklinde varolur; yalnız burada doğa onun ***insanî*** varoluşunun ***temeli*** olarak varolur; yalnız burada onun kendi ***doğal*** varoluşu ***insanî*** varoluşu olur ve doğa insanlaşır. Böylece ***toplum*** insanla doğanın tamamlanmış töz birliği—doğanın gerçek dirilişi—insanın doğalcılığı ile doğanın insancılığının (hümanizm) tamamlanışıdır.

Toplumsal etkinlik ve toplumsal tüketim hiç bir zaman ***sadece dolaysız*** bir topluluk etkinliği ve dolaysız bir ***topluluk*** tüketimi şeklinde varolmazlar; ama ***topluluk*** etkinliği ve ***topluluk*** tüketimi—yani, başka insanlarla ***gerçek bir birlik*** içinde ortaya çıkan ve dolaysızca pekiştirilen etkinlik ve tüketim—toplumsallığın böyle ***dolaysız*** bir anlatımının, etkinliğin içeriğinin gerçek özelliğinden doğduğu ve tüketimin özelliğine yeterli olduğu durumlarda gerçekleşir.

Ama ben ***bilimsel*** olarak etkinsem, v.b.—başkalarıyla doğrudan doğruya birlikte olarak pek yapamadığım bir etkinliğe girmişsem—o zaman ***toplumsal*** olurum, çünkü bir ***insan*** olarak etkinimdir. Etkinliğimin gereci bana toplumsal bir ürün olarak verilmiştir (düşünürün etkin olduğu dil bile böyledir); bundan başka, ***kendi*** varoluşum toplumsal etkinlik ***olur***, ve böylece kendimi o duruma getirmiş olurum ve kendimin bir toplumsal varlık olarak bilincindeyimdir.

Günümüzde ***genel*** bilinç gerçek hayattan bir soyutlamadır ve bu yüzden hayatta antagonistik bir karşıtlık içindedir; ama gene de benim ***genel*** bilincim, ***yaşayan*** biçimi ***gerçek*** topluluk, toplumsal yapı olan şeyin ***kuramsal*** biçimidir sadece. Bunun sonucunda, genel bilincimin bir etkinlik olarak ***etkinliği***, benim bir toplumsal varlık olarak ***kuramsal*** varoluşumdur.

Kaçınılması gereken şey, bireyle karşı karşıya bir soyutlama olarak «Toplum»un yeniden kurulmasıdır. Birey, ***toplumsal varlıktır***. Hayatı, başkalarıyla birlikte yaşanan ***topluluk*** hayatının dolaysız şekli gibi görünmese bile—dolayısıyla ***toplumsal hayatın*** anlatımı ve doğrulanmasıdır. Bireyin varoluş tarzı, tür hayatının daha ***tikel*** ya da daha ***genel*** bir tarzı, ya da türün hayatı daha ***tikel*** ya da daha ***genel*** bir birey hayatı olabilir—böylesi kaçınılmazdır zaten—insanın bireysel ve türsel hayatı ***değişik*** değildir.

İnsan, ***türünün bilincinde*** olmakla gerçek ***toplumsal hayatını*** doğrular ve sadece gerçek varoluşunu bir de düşüncede tekrarlamış olur, ve gene aynı şekilde tür varlığı kendini tür-bilinçlilik ğinde doğrular ve düşünen bir varlık olarak genelliğinde ***kendisi*** içindir.

Dolayısıyla insan ***tikel*** bir birey de olsa (zaten onu bir birey, gerçek ***bireysel*** bir toplumsal varlık yapan şey tikelliğidir), aynı zamanda ***tümelliktir***—ülküsel tümellik—kendi için varolan deneylenmiş toplum ve düşüncenin öznel varoluşudur; toplumsal varoluşun bilinçliliği ve gerçekten zevkine varılması olarak, ve insanın hayat-etkinliğinin toplamı olarak gerçek dünyada varolur.

Düşünmek ve olmak böylece şüphesiz ki birbirlerinden ayrıdırlar, ama aynı zamanda birbirleriyle ***birlik*** içindedirler.

Ölüm, türün ***belirli*** bireye karşı sert zaferi gibidir ve görünüşte bu birlikle çelişir. Ama belirlenmiş birey sadece ***belirlenmiş tür varlığıdır***, ve dolayısıyla ölümlüdür.

(4) ***Özel mülkiyet*** insanın kendi için ***nesnel*** oluşunun ve aynı zamanda kendine yabancı ve insanlıkdışı bir nesne oluşunun duyusal anlatımıdır; hayatını ileri sürüşünün hayatını dışlaştırması, kendini gerçekleştirmesinin gerçekliğini yitirmesi, ***yabancı*** bir gerçeklik olduğunu dile getirir: bunun tersi, yani özel mülkiyetin olumlu şekilde aşılması—yanl, Insanî öze, insanî hayata, nesnel insana ve Insanî ***başarılara***, insan tarafından ve insan için ***duyusal*** şekilde sahip çıkılması—***dolaysız***, tekyanlı bir ***doyum*** olarak anlaşılmamalıdır—bu, sadece ***sahip olma***, ***malik olma*** değildir. İnsan tümel özüne tümel bir tarzda, yani, bütün bir insan olarak sahip çıkar. Dünyayla ***insanî*** ilişkilerinin her biri—görme, işitme, koklama. tatma, duyma, düşünme, bilincinde olma, sezme, isteme, davranma, sevme—sözün kısası, bireysel varlığının bütün organları, doğrudan doğruya toplumsal olan organları gibi, ***nesnel*** yönelimlerinde ya da ***nesneye doğru yönelimlerinde***, o nesneye sahip çıkarlar, ***insanî*** dünyaya sahip çıkarlar; bu, insan ***yeterliliği*** ve insanın ***acı çekmesidir***. çünkü acı çekme, insanî şekilde kavrandığında, insanda benliğin zevkine varılmasıdır.

Özel mülkiyet bizi öylesine sersemletmiş ve tek-yanlı kılmıştır ki, ancak malik olduğumuz bir nesne ***bizimdir***—bizim için sermaye olarak varolduğunda, ya da doğrudan doğruya sahip olunduğunda, yendiğinde, içildiğinde, giyildiğinde, içinde oturulduğunda, v.b.,—sözün kısası, tarafımızdan ***kullanıldığında*** bizimdir. Mülkiyetin bütün bu dolaysız gerçekleşmelerini özel mülkiyet ***yaşama araçları*** sayar, ve araç olarak hizmet ettikleri hayat ***özel mülkiyetin hayatı***; emek, ve sermayeye dönüştür.

Bütün bu fiziksel ve zihnî duyular yerine, böylece, ***bütün*** bu duyuların yabancılaşması, ***malik olma*** gelmiştir. İnsanın, iç zenginliğini dış dünyaya vermesi için bu saltık yoksulluğa indirgenmesi gerekiyordu. ***(«Malik olma»*** kategorisi için bkz. Hess ***Twenty One Sheets.)***

Özel mülkiyetin aşılması bu yüzden tüm Insan duyularının ve

yüklemlerinin tam ***kurtuluşudur;*** ama kurtuluş, bu duyular ve yüklemler, öznel ve nesnel bakımdan, ***insanî*** oldukları için gerçekleşir. Göz, ***insanî*** bir nesnedir— insandan insana oluşan bir nesne. ***Duyular*** dolayısıyla kendi pratiklerinde ***kuramcı*** olmuşlardır. ***Nesneye***, nesne için, kendilerini ilişkin kılmaktadırlar, ama nesne kendisi de kendisi için ve insan için ***nesnel bir ilişkidir.*** Bunun sonucunda gerekseme ve doyum ***bencil*** özelliklerini yitirir, doğa da basit kullanılma ***yararlılığını*** yitirerek ***insanî*** yararlılık olur.

Aynı yoldan, başka insanların duyuları ve doyumları benim kendi malım olmuştur. Onun için, bu dolaysız organların yanı sıra, ***toplumsal*** organlar toplum ***şeklinde*** gelişirler; böylece, örneğin, başkalarıyla doğrudan doğruya bağlantılı olarak girişilmiş bir etkinlik, benim ***kendi*** hayatımı ***dile getiren*** bir organ, ve ***insan*** hayatına sahip olmanın bir tarzı olmuştur.

Herkesin bildiği gibi ***insanî*** gözün vardığı doyum, kaba insanî-olmayan gözün doyumundan, insanî kulağın doyumu, kaba kulaktan, v.b., farklıdır.

Özetleyecek olursak: nesne insan için ***insanî*** bir nesne ya da nesnel insan olduğundan, insan kendi nesnesinde kaybolmaktan kurtulur. Bu da ancak nesnenin insan için ***toplumsal*** bir nesne olmasıyla ve insanın da kendisi için toplumsal bir varlık olmasıyla gerçekleşir, ve toplum bu nesnede insan için bir varlık olur.

Dolayısıyla, bir yandan nesnel dünya her yerde toplumdaki insan için insanın özsel güçlerinin dünyası olduğunda—insan gerçekliği—bütün ***nesneler*** insan için ***kendisinin nesneleşmesi***, bireyselliğini pekiştiren ve gerçekleştiren nesneler, onun ***kendi*** nesneleri olurlar; yani, ***insan kendisi*** nesne olur Nesnelerin ***onun*** oluş tarzı, ***nesnelerin özelliğine*** ve ***buna*** uyan ***özsel gücün*** özelliğine bağlıdır; çünkü olumlamanın (affirmation) belirli, ***gerçek*** tarzını biçimlendiren, bu ilişkinin ***belirlenmişliğidir.*** Bir nesne ***göze***, ***kulağa*** olduğundan başkadır ve gözün nesnesi ***kulağın*** nesnesinden ayrıdır. Her özsel gücün özelliği kendi ***özel özüdür***, ve dolayısıyla kendi özel nesneleştirme tarzı, ***nesnel olarak gerçek*** yaşayan ***varlığıdır.*** Böylece insan nesnel dünyada yalnızca düşünme edimiyle değil, ***bütün*** duyularıyla da olumlanır.

Öte yandan, bütün bunlara öznel görünümleriyle de bakabiliriz: insanın musiki duygusunu ancak musiki uyandırabilir ve musikiden anlamayan kulak için en güzel musikinin bile bir anlamı yoktur; dolayısıyla musiki bir nesne değildir, çünkü benim nesnem sadece benim özsel güçlerimden birinin pekiştirilmesi olabilir; ve bir nesne duygusu benim için, ***bendeki*** duyu oranında varolabileceğine göre (ancak kendine uyan bir duyu için anlamı olabileceğine göre), toplumsal insanların duyuları toplumsal olmayan insanların duyularından çok farklıdır. Musikiden anlayan bir kulak, şeklin güzelliğini anlayan bir göz gibi insan duyusallığının öznel zenginlikleri, kısacası, hısmen geliştirilip kısmen yaratılmış ***insanî*** güçler olan, ve insanca zevk alabilen duyular, insanın nesnel olarak açılan özsel zenginliğinden doğabilir ancak. Çünkü beş duyudan başka zihnî ve pratik denilen duyular da (istem, sevgi, v.b.), sözün kısası, ***insan*** duyuları ve duyuların insanlığı, insanın nesnesinin varoluşunun bir sonucu, ***insanileştirilmiş*** doğa'nın bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Beş duyunun ***oluşması***, şimdiye kadarki dünya tarihinin sonucudur.

Basit gereksemelerin sınırlandırdığı ***duyuların*** anlamı da ***kısıtlıdır.*** Aç kalmış bir insan için besinin insanî şekli değil, besin olarak soyut özü varolabilir ancak. Böyle bir besin en kaba saba bir biçimde de elde edilebilir ve aç kalmış bir insanın yemek yemesiyle bir ***hayvanın*** yemesi arasındaki ayrımın ne olduğunu söyleyemeyiz. Yoksul, sıkıntı içindeki adamın gözü en güzel oyunu bile görmez; madenleri işleyen insan onların yalnızca piyasa fiyatlarını düşünür, madenin güzelliğini ya da benzersizliğini düşünmez. Madenler biliminden haberi yoktur. Dolayısıyla insan özünün nesneleştirilmesi, hem kuramsal hem de pratik bakımdan, insanî hayatın ve doğal hayatın büyük zenginliğini karşılayan ***insanî duyular*** yaratmak anlamına da gelir.

Özel mülkiyetin hareketiyle yoksulluğu ve zenginliğiyle—ya da maddî ve manevî zenginliği ve yoksulluğuyla—çiçek açmaya başlayan toplum bu ***gelişme*** için gerekli bütün gereçleri hazır olarak bulur: aynı şekilde, ***yerleşmiş*** toplum, kendi kalıcı gerçekliği olarak, varlığının olanca zenginliğiyle insanı yaratır— ***en derin anlamında bütün duyularını edinmiş zengin*** insanı yaratır.

Özellikle nesnelliğin, manevilikle maddeciliğin, etkinlikle acı çekmenin, toplumsal durumdaki antitezler olarak, antitetik özelliklerini, ve böylelikle varoluşlarını nasıl yitirdikleri görülmektedir; insanın pratik enerjisi sayesinde, ***kuramsal*** antitezlerin nasıl ***ancak pratik*** bir yoldan çözülebileceği de ayrıca görülmektedir. Dolayısıyla bunların çözümleri bilgi sorunuyla ilgili değildir, ***gerçek*** bir hayat sorunudur, ve felsefe bunu ***sadece*** kuramsal bir sorun olarak ele aldığı için bir çözüm de bulamamıştır.

Çalışma tarihi ve çalışmanın yerleşmiş ***nesnel*** varoluşu, ***insanın özsel güçlerinin açık*** kitabıdır, insan ***psikolojisinin*** duyularına açılan yoldur. Şimdiye kadar bu, insanın ***özsel varlığı*** ile ayrılmaz bağlantısı içinde ele alınmamış, sadece dışsal bir yararlılık ilişkisi içinde ele alınmıştı, çünkü bir yabancılaşma dünyasında yaşayan insanlar, insanın genel varlık tarzını—din ya da politika olarak soyut-genel özelliğiyle tarih, sanat, edebiyat, v.b., —insanın özsel güçlerinin ve ***insanın türsel-etkinliğinin*** gerçekliği saymışlardı. Şimdi insanın ***nesneleşmiş özsel güçlerini, duyusal, dışlaşmış, faydalı nesneler*** şeklinde, ***normal maddî çalışmada*** ortaya çıkan yabancılaşma şeklinde görüyoruz (bu, genel bir hareketin bir parçası olarak kabul edilebilir ve o hareket de çalışmanın belirli bir parçası olarak kabul edilebilir, çünkü şimdiye kadar ki bütün insan etkinliği emek—yani, çalışma—kendine yabancılaşmış etkinlik olmuştur).

En çağdaş ve en kolay algılanabilir bu tarih parçasını anlayamadan bir ***psikoloji***, sahici, kapsamlı, ***gerçek*** bir bilim olamaz. İnsan emeğinin bu büyük parçasından hoppaca soyutlamalar çıkaran ve kendi eksikliğinin bile bilincine varamayan, ve insan çabalarının büyük zenginliğini anlatmak için tek bir kelime, ***«gereksememe»***, ***«basit gereksememe»***den başka bir söz bulamayan bir bilimden ne bekleyebiliriz?

Doğa bilimleri büyük bir etkinlik göstermiş ve gittikçe büyüyen bir gereçler yığını biriktirmişlerdir. Ama onlar felsefeye ne kadar uzaksa felsefe de onlardan o kadar uzak kalmıştır Bir anlık birleşmeleri sadece bir ***hayaldi.*** Birleşme isteği vardı, ama birleşme yolu yoktu. Tarih bile, doğa bilimlerinden, bireysel büyük buluşlardan doğma bir aydınlanma ve yararlılık etkeni olarak ara sıra faydalanır. Ama doğa bilimleri endüstri yoluyla ***pratikte*** insan hayatına sızmış ve insan hayatında dönüşümler yaratmıştır; insanlıktan uzaklaştırmayı doğrudan doğruya doruğuna vardırdığı halde aynı zamanda insanın kurtuluşunu da hazırlamıştır. ***Çalışma*** doğanın, dolayısıyla doğa bilimlerinin, insanla ***edimli,*** tarihî ilişkisidir. Onun için çalışma, insanın ***özsel güçlerinin dışsal*** görünümü olarak anlaşılırsa, doğanın ***insanî*** özü ya da insanın ***doğal*** özü de anlaşılmış olur. Bunun sonucunda, doğa bilimleri soyut bir şekilde maddeci—ya da, daha doğrusu, idealist—yönsemini yitirecek, yabancılaşmış bir şekilde de olsa, insanın edimli hayatının temeli olduğu gibi, ***insan*** biliminin de temeli olacaktır. Hayat için ***bir*** temel, ***bilim*** için de bir başka temel, ***a priori*** bir yalandır İnsan tarihinde yer alan doğa—insan toplumunun doğuşu—insanın ***gerçek*** doğasıdır; dolayısıyla çalışma yoluyla ortaya çıkan doğa, ***yabancılaşmış*** bir şekilde de olsa, gerçek ***antropolojik*** doğadır

Duyu-algısı (bkz. Feuerbach) bütün bilimlerin temeli olmalıdır. Bilim, duyu-algısından hem ***duyusal*** bilinçlilik, hem de ***duyusal*** gerekseme şeklinde yola çıkarsa—yani, doğadan kalkarak yola çıkarsa— ***gerçek*** bilim olur. Bütün tarih, ***«insan»ın duyusal*** bilinçlilik nesnesi olması, ve «insan olarak insanın» gereksemelerinin, (doğal, duyusal) gereksemeler olmasının hazırlığıdır. Tarih kendisi, ***doğal tarihin gerçek*** bir parçasıdır—doğanın insanlaşmasının. Doğa bilimleri zamanla insan bilimini de kapsamına alacak ve aynı şekilde insan bilimi doğa bilimini içerecektir: bir ***tek*** bilim olacaktır.

İnsan, doğa biliminin dolaysız nesnesidir: çünkü insan için dolaysız, ***duyusal doğa,*** doğrudan doğruya, insan duyusallığıdır (kl

deyim aynıdır zaten) — İnsan için duyusal bir şekilde varolan *öteki* insan şeklinde dolaysızca sunulmuştur. Çünkü kendi duyusallığı ilkin *öteki* insan yoluyla kendisi için insan duyusallığı şeklinde varlaolur. Ama ***doğa, insan biliminin*** dolaysız nesnesidir: insanın ilk nesnesi—insan—doğadır, duyusallıktır; belirli insanî duyusal özsel güçler, ancak genel olarak doğal dünyanın biliminde kendilerinin bilincine varabilirler, çünkü kendi nesnel gerçekleşmelerini sadece ***doğal*** nesnelerde bulabilirler. Düşünce ögesinin kendisi—düşüncenin yaşayan anlatım ögesi—***dil***—duyusal bir özelliğe sahiptir. Doğanın ***toplumsal*** gerçekliği ve ***insanî*** doğa bilimi, ya da ***insanla ilgili doğa bilimi***, özdeş terimlerdir.

Politik iktisadın ***servet*** ve ***yoksulluğu*** yerine, ***zengin insan*** ve zengin ***insanî*** gereksemenin nasıl geleceği görülmektedir. ***Zengin*** insan, insanca hayat-etkinlikleri, toplamına ***gerekseme duyan*** İnsandır—kendi gerçekleşmesi bir iç zorunluk, ***gerekseme*** şeklinde varolan insan. İnsanın yalnız ***zenginliği*** değil, ***yoksulluğu*** da—sosyalizmde — eşit derecede insanî ve dolayısıyla toplumsal bir önem kazanır. Yoksulluk, insana en büyük zenginlik gereksemesini, yani *öteki* insana gereksemeyi yaşatan edilgin bağdır. Nesnel varlığın benim üzerimdeki egemenliği, özsel etkinliğimin duyusal taşması ve coşkusu, ***duygudur*** ve duygu burada benim varlığımın ***etkinliği*** olur.

(5) Bir ***varlık*** ancak kendi iki ayağı üzerinde durduğu zaman kendini bağımsız sayar; ve ancak kendi ***varoluşunu*** kendine borçlu olduğunda iki ayağı üzerinde durabilir. Bir başkasının lutfuyla yaşayan kişi, bağımlı bir varlık olarak görür kendini. Ama beslnlml bir başkasına borçlu olduktan başka, ***hayatımı*** da o başkası ***yaratmışsa***, ve ***hayatımın kaynağıysa***, ben bütün bütün başkasının lutfuyla yaşıyorum demektir. Yaratılmam değilse de, hayatımın bu çeşitten kendi dışında bir kaynağı ister istemez vardır. Bu yüzden ***Yaratma***, halk bilincinden silinmesi güç bir fikirdir. Doğanın ve insanın kendinden doğmuş varlığını ***kavrayamaz***, çünkü böyle bir şey pratik hayatta ***elle tutulur*** her şeye aykırıdır.

Yeryüzünün yaratılışı efsanesi, yeryüzünün doğuşunu anlatan bilimden, yani yeryüzünün oluşmasını, doğuşunu bir süreç, bir kendini- yaratma süreci olarak anlatan bilimden esaslı bir darbe yemiştir. ***Generatio aequivoca***, yaratma kuramının tek pratik yalanlamasıdır.

Şimdi tek başına bireye, Aristoteles'in söylemiş olduğu şeyi söylemek kolaydır. Sen doğumunu annenle babana borçlusun; dolayısıyla iki insanın çiftleşmesi—insanların türsel bir davranışı—bir insan yarattı. Dolayısıyla görüyorsun ki fiziksel bakımdan bile insan varoluşunu insana borçludur. Onun için yalnız ***bir*** görünüme bağlı kalıp, «Babam kimden doğdu? Onun büyükbabasını kim doğurdu?» diye bitimsizce sürüp gidecek soruşturmaya girişmemelisin. Aynı zamanda, bu çizgide duyusal olarak algılanabilen ***döngüsel*** (dairevî) ***hareketi*** de görmelisin: ***insan*** çoğalmasında hep kendini tekrarlar ve böylece hep özne olarak kalır Ama belkl de şöyle cevap vereceksin Bu hareketi kabul ediyorum; ama bana habire ilk insanın ve bir bütün olarak doğanın nereden doğduğunu sordurtan şey nedir? Buna sadece şu cevabı verebilirim «Sorduğun soru bir soyutlamanın ürünüdür. Bu soruya nasıl vardığını sor kendine. Bu soy çizgisinin akılcı bir zihin için varolup olamayacağını sor kendine. Doğanın ve insanın yaradılışını sorduğunda, insan ve doğaya dayanarak bir soyutlama yapıyorsun. Onları *varolmayan* şeyler olduklarını tanıtlamamı bekliyorsun. Soyutlamandan vazgeç, o zaman sorudan da vazgeçeceksin. Yok ille de soyutlamandan vazgeçmeyeceksen, o zaman tutarlı ol ve insanla doğanın ***varolmayan*** şeyler olduklarına inandığına göre, kendinin varolmadığına İnan, çünkü sen de hiç şüphesiz insan ve doğasın. Düşünme ve bana sorma, çünkü düşündüğün ve sorduğun anda, insanın ve doğanın varoluşuna dayanarak yaptığın soyutlamanın anlamı kalmıyor. Yoksa, her şeyin hiç bir şey olduğunu söyleyecek ema kendin varolmak isteyecek kadar bencil misin?»

Şöyle cevap verebilirsin: «Ben doğanın hiçliğinl koymak Istemiyorum. ***Doğuşunu*** soruyorum, bir anatomlcıye kemlklerln oluşmasını sorduğum gibi.»

Ama sosyalist insan için ***dünyanın tarihi denen şeyin tümü***, insanın emeği yoluyla insanın yaratılmasından başka bir şey olmadığına göre, doğanın insan için oluşumundan başka bir şey olmadığına göre, kendi ***doğumunun***, kendi ***oluşum sürecinin*** yalanlanamaz ve göze görünür tanıtı gene kendisidir. İnsanın ve doğanın ***gerçek varoluşu*** pratik, duyusal ve algılanabilir olduğuna göre—insan insan için doğanın varlığı, ve doğa insan için insanın varlığı olduğuna göre—***dışlaşmış*** bir varlık, doğanın ve insanın üzerinde bir varlık sorunu—doğanın ve insanın önemsizliğini kabul etmeyi ima ede bir sorun—pratikte olanaksızlaşmıştır. Bu önemsizliğin yadsıması olarak ***tanrıtanımazlık***, artık bir anlam taşımamaktadır, çünkü tanrıtanımazlık ***Tanrının olumsuzlanmasıdır***, ve ***insanın varoluşunu*** bu olumsuzlama yoluyla ortaya koymaktadır; ama sosyalizm olarak sosyalizmin böyle bir aracılığa gereksemesi yoktur. Sosyalizm, *öz* olarak, insanın ve doğanın ***pratik ve kuramsal duyusal bilinçliğinden*** kalkarak yola çıkar. Sosyalizm artık dinin ortadan kaldırılması aracılığıyla meydana gelmeyen, insanın ***olumlu şekilde kendi bilincine varışıdır:*** ve gene aynı şekilde ***gerçek hayat*** insanın, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması aracılığıyla, ***komünizm*** aracılığıyla meydana gelmeyen, olumlu gerçekliğidir. Komünizm, olumsuzlamanın olumsuzlaması olarak konumdur (position) ve dolayısıyla insanın kurtuluşu ve iyileşmesi sürecinde tarihî gelişmenin bir sonraki aşaması için zorunlu olan edimli (actual) evredir. ***Komünizm*** yakın geleceğin zorunlu kalıbı ve dinamik ilkesidir, ama komünizm olarek komünizm, insan gelişmesinin hedefi, insan toplumunun yapısı değildir.

Türkçesi: Murat BELGE

EKONOMİ ALANI

Meta

Burjuva serveti, ilk bakışta muazzam bir meta birikimi, tek tek ele alınan meta da bu servetin basit şekli olarak görünür. Ama her metanın ***kullanım*** değeri ve ***mübadele*** değeri olmak üzere, çifte bir görünüşü vardır.

İngiliz iktisatçılarının dediği gibi, meta her şeyden önce «yaşamak için gerekli, faydalı, hoş bir şeydir»; insanların ihtiyaçlarını tatmin eden bir objedir, kelimenin en geniş anlamıyla, bir geçim (yaşama) aracıdır. Kullanım değeri olarak metanın bu varoluş tarzı ile elle tutulabilen fizikî (maddi) varlığı arasında tam bir uygunluk vardır. Meselâ, buğday; pamuğun, camın, kâğıdın kullanım değerlerinden ayrı, özel bir kullanım değeridir. Kullanım değerinin sadece kullanış bakımından değeri vardır ve bu değer, encak tüketim süreci içinde gerçekleşir. Aynı kullanım değerinden türlü şekillerde faydalanılabilir. Bununla beraber, onun kullanılma imkânlarının tümü, belirli özelllklere sahip bir obje oluşuyla sınırlanmıştır. Üstelik, kullanım değerl sadece nitelik bakımından değil, ***nicelik*** bakımınan da belirlenmiştir. Farklı kullanım değerleri, tabiî özelliklerine göre farklı şekillerde ölçülür. Meselâ bir bölçek buğday, bir deste kâğıt, bir metre bez denir.

Servetin sosyal şekli ne olursa olsun, kullanım değerleri daima bu servetin muhtevasını meydana getirirler ve bu muhtevanın, herşeyden önce, bu sosyal şekille hiç bir ilgisi yoktur. Buğdayın tadına bakmakla bunu kimin yani rus toprak kölesinin mi, fransız köylüsünün mü yoksa İngiliz kapitalistinin mi ürettiği anlaşılmaz. Sosyal ihtiyaçları karşılamasına yani sosyal bütüne (topluma) bağlı olmasına rağmen kullanım değeri, sosyal üretim ilişkisinin ifadesi değildir. Meselâ, meta diye kullanım değeri olarak bir elması ele alalım. Elmasa bakmakla onun bir meta olduğu görülmez. Şık bayanlar güzel görünmek İçln boyunlarına taktıkları ya da cam yontucu teknik İşlerde kullanıldığı zaman, yani kullanım değeri olarak, meta değil, elmastır. Kullanım değeri olmak meta için gerekli bir şarttır ama, kullanım değerinin meta olmakla bir ilgisi yoktur (kullanım değerinin Ille de meta olması gerekmez). Kullanım değeri her türlü kesin ekonomik ilişkinin dışında kalınca yani

sadece kullanım değeri olarak ele alınınca, ekonomi polltiğin konusu olmaktan çıkar(2); ancak kesin bir şekilde belirlenmişse ekonomi politiğin konusuna girer. Kullanım değeri o zaman, üstünde doğrudan doğruya belirli bir ekonomik ilişkinin yani ***mübadele değeri***'nin yükseldiği maddî temeli meydana getirir.

Mübadele değeri, her şeyden önce. kullanım değerlerinin birbirleriyle mübadele edilebildiklerl bir nicelik (kemmiyet) ilişkisi olarak görünür. Böyle bir ilişki içinde kullanım değerleri aynı mübadele büyüklüğünü temsil ederler. Böylece, Properce'in bir şiir kitabıyla sekiz ons enfiye, tütünle şiirin (ağıtın) kullanım değerlerinin apayrı olmasına rağmen, aynı mübadele değerini temsil eder'er Gerekli oranlar gözönünde tutulmak şartıyla, mübadele değeri, olarak, bir kullanım değeri, bir başka kullanım değerine eşittir. Bir sarayın mübadele değeri, belirli sayıda kl boya kutularıyla ifade edilebilir. Bunun tersi de olur. Londralı boya kutusu fabrikatörleri, binlerce kutunun değerini sarayla ölçmüşlerdir. Demek ki, tabii varoluş tarzları ile metaların hiçbir ilgisi yoktur. Özgül bir ihtiyacı karşılayan kullanım değerleri oldukları gözönünde tutulmazsa, belirli miktarlardaki metalar, mübadelede birbirlerinin dengidir, birbirlerinin yerini tutarlar yani eşdeğerlidirler. Ve böylece apayrı görünüşte olmalarına rağmen, aynı birimi temsil ederler.

Kullanım değerleri, doğrudan doğruya bir geçim aracıdırlar. Ama buna karşılık, bu geçim araçlarının kendileri de sosyal hayatın ürünüdürler; insan emeğinin sarfedilmesi sonunda ***maddeleşmiş*** emektir bunlar. Sosyal emeğin maddeleşmesi olarak, bütün metalar, aynı birimin billurlaşmasıdırlar. Şimdl inceleyeceğimlz mübadele değerinde görünen şey, bu birimin, yani emeğin belirli karakteridir.

1 ons altınla, 1 ton demirin, 1 ölçek buğdayın ve 20 metre ipeğin birbirine eşit mübadele değerlerini temsil ettiklerini varsayalım. Kullanım değerleri arasındakl nitelik farkının kaybolduğu eşdeğerler olarak bu ürünler avnı emek miktarını temsil ederler. Bu çeşitli, (farklı) ürünlerde eşit miktarlarda maddeleşen emeğin kendisi yeknesak, farklılaşmamış basit bir emektir; bu emeğin, altında, demirde, buğdayda ya da ipekte bulunması (tezahür etmesl) önemli değildir. Tıpkı pasın, havanın veya insan kanının bileşiminde oksijenin bulunmasına benzer bu. Ama altın çıkarmak, demlr elde etmek, buğday yetiştirmek, lpek dokumak, nltelik bakımından, birbirinden farklı emek türleridir. Gerçekte, kullanım değerlerl arasındaki objektif farklar, kullanım değerlerini yaratan emeğin, üretim süreci içinde farklı şekillerde görünmesidir. Kullanım değerlerinin özel cevherine bağlı kalmadan, mübadele değerlnl yaratan emek, emeğin kendisinin özel şekline de bağlı değildir. Üstelik farklı kullanım değerleri farklı fertlerin emeğinin (faaliyetinin) yanl ferdden ferde değişen emeğin ürünüdürler Ama mübadele değerleri olarak farklılaşmamış eşit emeği, yanl, işçilerin ferdiyetinin kaybolduğu emeği temsil ederler Demek ki, mübadele değerini yaratan emek ***genel soyut*** demektir.

1 ons altın 1 ton demir, 1 ölçek buğday, 20 metre ipek, eşit miktarda mübadele değerleri olduklarına göre, 1 ons altın, 1/2 ton demir, 3 ölçek buğday ve 5 metre ipek birbirinden tamamen farklı miktarlarda mübadele değerleridirler ve mübadele değerlerinde görülebilen tek fark da bu ***nicelik*** farkıdır. Farklı büyüklükte mübadele değerleri oldukları için, mübadele değerinin cevherini (özünü) meydana getiren bu basit, yeknesak, genel soyut emeğln az çok büyük miktarlarını temsil ederler. Bu miktarları nasıl ölçmeli? mesele budur. Başka bir deyişle, mübadele değerl olarak, metalar arasındaki büyüklük farkları, kendilerinde maddeleşen emeğln büyüklük farklarından başka bir şey olmadığına göre, nicelik bakımından bu emeğin varoluş tarzı nedir? Nasıl hareketin nicelik bakımından varoluş tarzı zaman (müddet, süre) ise, tıpkı bunun gibi emeğin nicelik bakımından varoluş tarzı da emek müddetidir. Emeğin belli bir nitelikte olduğunu varsaydığımıza göre farklılaşabilmesi ancak kendi müddeti ile mümkündür Emek müddeti olarak ona da normal zaman ölçüleri uygulanır: saat, gün, hafta, v.s. Şekll, muhtevası, ferdiyeti ne olursa olsun, emek müddetl, emeğin ete kemiğe bürünmesidir; onun varoluş tarzının nicelik olarak gerçekleşmesidir. Emeğin ayrılmaz (immanente) bir ölçüsüdür o. Metaların kullanım değerlerinde maddeleşen emek müddeti, hem onları, mübadele değeri yani meta haline getiren cevherdir, hem de onların değerlerinin büyüklüğünü kesin bir şekilde ortaya koyan bir ölçüdür. Kendilerinde aynı emek müddetlnin maddeleştiği farklı kullanım değerlerini karşılayan miktarlar eşdeğerlidirler, başka bir deyişle, bütün kullanım değerleri, kendilerinde gerçekleşen, maddeleşen aynı emek müddetini ihtiva ettikleri oranda eşdeğerlidirler. Mübadele değerleri olarak, bütün metalar ***pıhtılaşmış emek müddetinin*** belirli ölçülerinden başka bir şey değildirler.

Mübadele değeri nasıl oluyor da emek müddeti ile belirleniyor? Bunu iyice anlamak için şu temel fikirleri gözönünde tutmak gerektir: emeğin, kaliteden yoksun basit emeğe indirgenmesi; mübadele değeri yaratan yani meta üreten emeğin, asıl özelliğinin ***sosyal emek oluşu;*** kullanım değerlcrinde gerçekleşen emekle, mübadele değerleri yaratan emek arasındaki fark.

Metaların mübadele değerlerini, ihtiva ettikleri emek müddeti ile ölçmek için, farklı emeklerin kendilerinin farklılaşmamış, yeknesak basit emeğe, kısacası nitelik bakımından aynı olan, bundan dolayı da, sadece nicelik bakımından farklı olan emeğe indirgenmesi gerektir.

Bir soyutlama gibi görünen bu indirgeme, sosyal üretim süreci içinde her gün gerçekleşmektedir. Bütün metaların emek müddetine indirgenmesi (dönüşmesi), bütün organik cisimlerin havaya karışmasından ne daha büyük ne de daha az gerçek bir soyutlamadır. Böylece, müddetle ölçülen emek, gerçekte farklı insanların emeği olarak görünmez, tersine, çalışan farklı Insanlar, aslında, ***emeğin*** basit organları olarak görünürler. Başka bir deyişle, mübadele değerinde görünen emek ***genel insan*** emeği diye nitelendirilebilir. Bu soyut genel Insan emeği, belli bir toplumda ortalama her insanın gerçekleştirebildiği ortalama emekte ***vardır.*** İnsan adalesinin, sinirlerinin, beyninin belirli bir (enerji) sarfederek üretimde bulunmasıdır. Ortalama her insanın, üstesinden gelebileceği ve şu ya da bu şekilde sarfetmesi gerekli ***basit*** emektir. Bu ortalama emeğin karakteri ülkeden ülkeye ve medeniyet devirlerine göre değişir ama mevcut her toplumda bu emeğin belli bir karakteri vardır. Hangi istatistik kitabına bakılırsa görüleceği gibi, bu basit emek, burjuva toplumunda [sarfedilen] tüm emeğin en önemli kısmıdır. A'nın 6 saat çalışarak demir, geri kalan altı saatte de bez; B'nin de ilk 6 saatte demir, geri kalan 6 saatte bez üretmesi; veya A'nın 12 saat çalışarak demir ve B'nin de 12 saat boyunca bez üretmesi, hiç şüphe yok ki, ***aynı*** emek süresinin farklı bir şekilde kullanılmasından başka bir şey değildir. İyi ama, daha sıkı bir çalışmayı, daha üstün bir çabayı gerektiren ve ortalama seviyeyl aşan karmaşık emek n'olacaktır? Bu emek türü, üstün bir gücü gerektiren basit emekler toplamı hallne gelir. Meselâ, bir günlük karmaşık bir emek üç günlük basit bir emeğe eşittir. Karmaşık emeğin basit emek haline gelişini sağlayan kanunları daha sonra inceleyeceğiz. Ama karmaşık emeğin basit emek haline geldiği şüphesizdir, çünkü, mübadele değerl olarak, en karmaşık emeğin [yarattığı] ürün, belirli oranlar Içinde, ortalama basit emeğin yarattığı ürünle eşdeğerlidir. Demek kl karmaşık emek, bu basit emeğin belirli bir miktarına eşittir.

Üstelik, mübadele değerinin emek müddetiyle belirlenişi, belli bir metada, meselâ bir ton demirde ***eşit miktarda*** bir emeğin maddeleşmesinl gerektirir, çünkü bunun A'nın ya da B'nin emeğl olması önemli değildir. Daha doğrusu, nitelik ve nicelik bakımından belirli aynı bir kullanım değerini farklı insanlar (fertler) eşit bir zaman süresl içinde üretirler. Başka bir deyişle, metanın ihtiva ettiği emek müddetl, o metanın üretiml için ***gerekli*** emek müddetidir, yani belli genel üretim şartları içinde aynı bir metadan yeniden üretmek için gerekli emek müddetldir.

Mübadele değerinin tahlilinden anlaşılacağı gibi, mübadele değeri yaratan emeğin ***sosyal bakımdan belirlenmesi*** yani ***sosyal emek*** olması gerektir, burada sosyal sıfatını özel bir anlamda kullanıyoruz. Sosyal ilişkilerln özgül bir şeklidir bu. Her şeyden önce, emeğin farklılaşmamış basitliği, farklı fertlerin emeklerinin ***eşit***

olduğunu, sanki aynı bir emek söz konusuymuş gibi, bu emeklerin birbirleriyle karşılaştırılabileceğini gösterir. Yani gerçekte, bütün bu emekler aynı bir emek türü haline gelmişlerdir. Mübadele değerlerinde göründüğü kadarıyla, her ferdin emeğinde bu sosyal eşitlik karakteri vardır, öyle ki, bütün öteki fertlerin emeğiyle karşılaştırıldığı zaman eşit emek olarak kabul edilen bu karakter de ancak mübadele değerinde görünür.

Üstelik, ferdin tek başına sarfettiği emeğin müddeti mübadele değerinde doğrudan doğruya ***genel emek müddeti;*** ve ferdî emeğin bu ***genel karakteri*** de onun (ferdî emeğin) ***sosyal karakteri*** olarak görünür. Mübadele değerinde görünen emek müddeti ferdin emek müddetidir ama bu fert'le diğerleri arasında bir fark olmadığı için bütün fertlerin emek müdoetidir bu; öyle ki, belirli bir metanın üretimi için bir fertten istenilen emek müddeti, aynı metanın üretiminde diğer herhangi bir ferdin sarfedeceği ***gerekli*** emek müddetidir Yani ferdin, emek müddetidir bu, ***onun*** emek müddetidir. [Hemen belirtelim ki] bu emek müddeti her fertte ortaktır ve bundan dolayı da emek müddetinin ***hangi ferde*** ait olduğunu bilmek önemli değildir. Genel emek müddeti olarak, genel bir üründe, ***genel bir eşdeğerde***, maddeleşmiş emek müddetinin belirli bir miktarında gerçekleşir (tezahür eder) ve bu sonuncusu, doğrudan doğruya bir ferdin yarattığı kullanım değerinin belirli şekline bağlı olmadığından, istenildiği zaman, başka bir ferdin yarattığı herhangi bir kullanım değeri şekline bürünebilir; ama o, ancak ***genel*** bir büyüklük olduğu içindir ki ***sosyal*** bir büyüklüktür Ferdin sarfettiği emeğin bir mübadele değeri haline gelmesi için, ***genel bir eşdeğer*** olması yani ferdin emek müddetinin, genel emek müddetini, daha doğrusu genel emek müddetinin ferdin emek müddetini temsil etmesi gerektir. Her şey sanki farklı fertler kendi emek müddetlerini birleştirmişler ve hep beraber kullandıkları farklı emek müddeti miktarlarına farklı kullanım değerleri şeklini vermişlermiş gibi geçer Böylece, tek bir ferdin emek müddeti gerçekte, belirli bir kullanım değerini üretmek, yani belirli bir ihtiyacı gidermek için toplumun ihtiyaç duyduğu emek müddetidir. Ama burada söz konusu olan, emeğin sosyal bir karakter kazandığı özgül şekildir sadece. Bir iplik işçisinin belirli emek müddeti meselâ 50 ketre keten ipliğinden gerçekleşmiş olsun. Dokumacının ürettiği 50 metre bezin de aynı miktar emek müddetini temsil ettiğini varsayalım. Bu iki ürün (meta) eşit miktarda genel bir emek müddetini temsil ettiklerine ve bundan dolayı da eşit miktarda emek müddeti ihtiva eden ***her*** kullanım değerinin eşdeğerleri olduklarına göre birbirlerinin eş-değeridirler. İplik işçisinin emek müddetiyle, dokuma işçisinin emek müddeti genel emek müddeti oldukları ve bu bakımdan onların ürünleri genel eş-değerlerini temsil ettikleri içindir ki burada dokuma işçisinin emeği, iplik işçisinin; ve iplik işçisinin emeği dokuma işçisinin emeğinin yerini tutar yani [yarattıkları ürünler] her ikisi için de emeklerinin sosyal varlığı (karakteri, şekli) haline gelir. Buna karşılık iplik işçisi ile dokuma işçisinin aynı çatı altında oturdukları, aile içinde ve ailenin kendi ihtiyaçları için kadınların iplik eğirdikleri, erkeklerin dokuma dokudukları ataerkil üretim düzeninde iplik ve bez ***sosyal*** ürünlerdi, ipllk eğirmek ve dokumak aile çerçevesini aşmayan ***sosyal*** emeklerdi. Ama bunların sosyal karakteri, genel eşdeğer olan ipliğin, genel eş-değer olan bezle mübadele edilmesinden ya da her ikisinin aynı genel emek müddetinin eş-değerleri olarak birbirleriyle mübadele edilmesinden ileri gelmez. Emek ürünlerine kendi özel sosyal damgasını vuran, ilkel iş bölümü ile birlikte aile düzenidir. Orta Çağdaki angaryalarla aynî vergileri ele alalım bunlar, fertlerin belirli emeklerinin aynî vergiler şeklinde görünmesidir. Burada sosyal bağı meydana getiren, emeğin genelliği değil, özelliğidir. Veya tarihin ilk devirlerindeki bütün medenî kavimlerle görülen kollektif emeği ilk şekliyle ele alalım. Burada emeğin sosyal karakterinin, ferdin emeğinin soyut genel emek şekline veya ferdin yarattığı ürünün genel bir eşdeğer şekline bürünmesinden ileri gelmediği açıkça görülmektedir Ferdin emeğinin özel bir emek ve yarattığı ürünün de özel bir ürün olmasını engelleyen ve ferdî emeği doğrudan doğruya sosyal yapının bir üyesinin fonksiyonu haline getiren şey, kollektif üretim düzenidir Mübadele değerinde görünen emek, aslında tek tek fertlerin emeğidir ve doğrudan doğruya kendi karşılığının şekline yani soyut genel emek şekline büründüğü içindir ki sosyal emek haline gelir.

Mübadele değerini yaratan emeği niteleyen (karakterize eden) şey, insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin âdeta tersine dönmesi yani nesneler arasındaki sosyal ilişki şeklline bürünmesidir. Bir kullanım değerinin, mübadele değeri niteliği bakımından bir başka kullanım değeriyle; ve çeşitli insanların emeğinin eşit ve genel emek şekliyle karşılaşmasından başka bir şey değildir bu. Demek ki, mübadele değeri insanlar arasındaki bir ilişkidir dendiği zaman, nesneler arasındaymış gibi görünen bir ilişkidir diye eklemek gerektir Nasıl ki fizikî ve kimyevî özellikleri arasındaki farka rağmen demir bir kitapla altın bir kitap ***aynı*** kütleyi temsil ederlerse, tıpkı bunun gibi, aynı emek müddetini ihtiva eden iki metanın kullanım değerleri ***aynı mübadele değerini*** temsil ederler. Böylece, mübadele değeri, kullanım değerlerinin sosyal bakımdan belirlenmiş tabii bir şekli olarak görünmektedir, kullanım değerleri bu belirli şekil sayesinde mübadele süreci içinde belirli nicelik ilişkileri olarak birbirlerinin yerini tutar ve eş-değerli olurlar; tıpkı basit kimyevi cisimlerin bazı nicelik ilişkileri içinde birbirleriyle birleşerek kimyevî eş-değerler meydana getirmeleri gibi... Sosyal bir üretim ilişkisinin, çalışmaları boyunca insanlar arasında kurulan ilişkiye hem nesneler hem de bu nesnelerle insanlar arasında karşılıklı bir ilişki görünüşü veren bir obje şekline bürünmesi günlük hayattaki alışkanlıktan ötürü basit, tabii bir olgu gibi görünür. Bu aldanma (yanılma) metada henüz çok basittir. Mübadele değerleri olarak metalar arasındaki ilişkinin, aslında insanlara onların karşılıklı üretim faaliyeti arasındaki bir ilişki olduğunu herkes az çok şüpheyle karşılar. Daha yüksek seviyedeki üretim ilişkilerinde bu basit görünüş kaybolur. Para sistemi hakkındaki bütün yanılmalar, belirli özellikte tabii bir obje olan paranın sosyal bir ilişkiyi temsil ettiğinin anlaşılmamasından ileri gelir. Para sistemi ile ilgili yanılmalarla alay eden modern iktisatçılar yüksek ekonomik kategorilerle, meselâ sermaye ile ilgilenince aynı şekilde yanılıyorlar. Ellerinde tuttuklarını sandıkları obje onlara birden bire sosyal bir ilişki gibi göründüğü ya da sosyal ilişkiler kategorisine soktukları şeyin obje şeklinde göründüğü anda uğradıkları şaşkınlık bu yanılmayı açıkça ortaya koymaktadır.

Gerçekte mübadele değeri, fertlerin eşit ve genel olarak kabul edilen emekleri arasındaki ilişkiden yani, tamamen sosyal bir emek şeklinin objektif bir ifadesinden başka bir şey olmadığı için mübadele değerinin ve bundan dolayı da servetin ***tek*** kaynağı emektir demek sadece bir safsatadır. Emek ürünü değildir diye tabii haldeki maddenin kendisinin mübadele değeri ihtiva etmediğini ve mübadele değerinin kendisinde tabii halde madde bulunmadığını söylemek de safsatadan başka bir şey değildir Ama William Petty, «servetin babası emek, ana topraktır» dediği, Papaz Berkeley «dört unsurla buna katılan (karışan) insan emeği servetin hakikî kaynağı değil midir» diye sorduğu; ya da Amerikalı Th. Cooper:

> ***Bir somun ekmekten, bu ekmeği yaratan emeği-ekmekçinin, değirmencinin, çiftçinin emeğini çıkarırsanız, geriye ne kalır? İnsanların hiçbir işine yaramayan birkaç yabani ot tohumu».***

diye açıkladığı zaman, bütün bu görüşlerde, mübadele değerinin kaynağı olan soyut emek değil, maddî servetin bir kaynağı olarak somut emek, kısacası, kullanım değerleri yaratan emek söz konusudur.

Metanın kullanım değeri ortaya konunca, onun ihtiva ettiği emeğin özel faydası, belirli ve sistemli karakteri gözönünde tutulur. Ama mesele meta açısından ele alınınca bu görüşlerin bu faydalı emekle bir ilgisi kalmıyor. Bizi ekmekte kullanım değeri olarak ilgilendiren şey, çiftçinin, değirmencinin, ekmekçinin emekleri değil, ekmekteki besin özelliklerldir. Eğer herhangi bir buluşla bu emeklerin onda dokuzu ortadan kalksaydı ekmek gene aynı işi görecekti. Gökten pişmiş olarak da düşse, kullanım değerin-

den bir zerresini bile kaybetmeyecektir. Oysa mübadele değeri yaratan emek, genel eş-değerler olmak bakımından metalar arasındaki eşitlikte gerçekleşir, sistemli üretim faaliyeti olarak emek, kendi yarattığı sayısız kullanım değerlerinde gerçekleşir. Mübadele değeri yaratan emek ***soyut*** ve ***eşit genel emektir;*** kullanım değerini yaratan emek ise, şekline ve maddesine göre sonsuz emek türlerine ayrılan somut ve özel bir emektir.

Kullanım değerlerini yaratan emeğin, ürettiği servetin yani maddi servetin tek *(biricik)* kaynağı olduğunu söylemek yanlıştır, maddeyi şu ya da bu amaca uygulayan yani zarurî olarak, önceden maddeyi gerektiren faaliyettir o. Emekle tabiî madde arasındaki ilişki farklı kullanım değerlerine göre değişir. Ama kullanım değeri daima tabii bir temele dayanır. Tabiî ürünleri şu veya bu şekilde elde etmek için girişilen sistemli, faaliyet olarak emek insan varlığının (hayatının), insanla tabiat arasındaki madde mübadelesinin (hiçbir sosyal şekle bağlı olmaksızın) tabiî şartıdır. Buna karşılık, mübadele değerini yaratan emek, tamamen sosyal bir emek şeklidir. Özel üretim faaliyeti olarak ele alınınca, meselâ terzinin [sarfettiği] maddî emek, elbisenin mübadele değerini değil, elbiseyi yaratır. Tersinin emeği olduğu için değil de soyut genel emek olduğu için bu değeri yaratır ve bu değer, kuruluşunda terzinin iğnesinin hiçbir rolü bulunmadığı bütün bir sosyal yapının bir kısmıdır. Bundan dolayıdır ki İlk Çağdaki ev sanayiinde kadınlar elbisenin mübadele değerini değil, elbiseyi üretiyorlardı (meydana getiriyorlardı.) Emeğin, maddî servetin bir kaynağı olduğunu Kanun koyucu Musa da en azından gümrük memuru Adam Smith kadar biliyordu.

Şimdi de, mübadele değerinin emek müddetine indirgenmesinden doğan daha kesin bazı belirlenimleri (déterminations) ele alalım.

Kullanım değeri olmak metanın kendinden gelen bir özelliktir. Meselâ buğday beslenmeye yarar (beslenmek buğdayın özelliğidir). Bir makina belirli oranlar içinde emeğin yerini tutar. Metayı bir kullanım değeri, bir tüketim objesi haline getiren bu özelliğe metanın kullanım değeri olarak gördüğü hizmet denir. Ama mübadele değeri olarak meta, daima bir ***sonuç*** diye gözönünde tutulmuştur. Metanın gördüğü hizmet değil, metayı üretmek için sarfedilen emek söz konusudur. Meselâ bir makinanın mübadele değeri, yerini aldığı emek müddeti miktarıyla değil, bu makinanın yapımı için sarfedilen ve bundan dolayı da, aynı türden yani bir makinanın üretimi için gerekli emek müddetiyle belirlenmiştir.

Demek ki, metaların üretimi için gerekli miktarı değişmeseydi onların mübadele değerleri de değişmiyecekti. Ama üretimin kolaylığı ve güçlüğü durmadan değişir. Emeğin üretim gücü artınca aynı kullanım değeri daha kısa bir müddet içinde üretilir. Emeğin üretim gücü azalırsa aynı kullanım değerinin üretimi daha uzun bir müddeti gerektirecektir. Bir metanın ihtiva ettiği emek müddetinin büyüklüğü yani metanın mübadele değeri demek ki, değişken bir değerdir. Bu değer, emeğin üretim gücünün azalıp çoğalmasıyla ters orantılı olarak azalıp çoğalır. Manüfaktür sanayinin önceden belirlenmiş bir çıran içinde kullandığı emeğin üretim gücü, tarımda ve istihraç sanayiinde de kontrol edilemiyen tabiî şartlara tabidir. Yer altındaki bu madenlerin nisbî azlığına ya da bolluğuna göre *aynı* emek çeşitli madenlerden daha çok ya da daha az üretilmesini sağlayacaktır. Mevsim elverişliyse *aynı* emek iki ölçek buğday, elverişli değilse belki de bir ölçek buğday şeklinde maddeleşecektir. Tabiî şartlar şeklinde ortaya çıkan bolluk ve kıtlık, özel somut bir emeğin tabiî şartlara bağlı olan üretim gücünü belirlediği için, burada metaların mübadele değerini belirliyormuş gibi görünmektedir.

Farklı kullanım değerleri, aynı emek müddetini ya da aynı mübadele değerini eşit olmayan hacimlerde ihtiva ederler. Bir metanın belirli bir miktarda emek müddetî ihtiva ettiği kullanım değerinin hacmi, diğer kullanım değerlerine oranla, küçüldükçe, ***özgül mübadele değeri*** büyür. Medeniyetin birbirinden çok uzak farklı devrelerinde altın, gümüş, bakır, demir ya da buğday, arpa, çavdar, yulaf gibi bazı kullanım değerlerinin kendi aralarında bir sıra özgül mübadele değerleri teşkil etmeleri ve bunlar arasında sayıca tamamen aynı olmasa bile hiç değilse aynı bir genel silsilei meratip oranı bulunması: sosyal üretim kuvvetlerinin gelişmesinin, sadece bu farklı metaların üretimi için gerekli emek süresini yeknesak bir şekilde veya nispeten yeknesak bir şekilde etkilediğini gösterir.

Bir metanın kullanım değeri kendi kullanım değerinde görünmez. Bununla beraber, bir metanın kullanım değeri genel sosyal emek müddetinin maddeleşmesi olduğundan, bu metanın kullanım değeri ile diğer metaların kullanım değerleri arasında bazı ilişkiler vardır. Böylece, bunlardan birinin mübadele değeri, diğerlerinin kullanım değerlerinde görünür. Gerçekte eşdeğerlilik, bir metanın kullanım değerinde ifade edilmesidir. Meselâ bir metre bez bir kilo kahveye eşittir dendiği zaman bezin mübadele değeri kahvenin kullanım değeriyle yani bu kullanım değerinin belirli bir miktarıyla ifade edilir. Oran (nispet) bir kere bilindi mi bezin herhangi bir miktarının değeri kahveyle ifade edilebilir. Şüphesiz bir metanın, meselâ bezin mübadele değeri tam ifadesini eş-değer olarak alınan bir başka özel metada, meselâ, kahvede bulmaz. Bir metre bezin temsil ettiği genel emek miktarı aynı zamanda diğer bütün metaların sonsuz çeşitli kullanım değerlerinde gerçekleşmiş olur. Diğer her hangi bir metanın kullanım değeri aynı büyüklükte bir emek müddetini temsil ettiği oranda bir metre bezin de eşdeğeridir. Demek ki ***tek başına ele alınan bu metanın*** mübadele değeri tam ifadesini, ancak diğer bütün metaların kullanım değerlerinin eşdeğer olarak bulundukları sonsuz (sayısız) eşitlikler de bulur. Ancak bu eşitliklerde veya bir metanın bir başka metayla hangi oranda mübadele edilebileceğini gösteren farklı ilişkilerin tümü içindedir ki ***genel eşdeğer*** olarak tam ifadesi bulur. Meselâ:

1 metre bez = 1/4 Kg. çay
1 metre bez = 1 Kg. kahve
1 metre bez = 4 Kg. ekmek
1 metre bez = 6 metre pamuklu

eşitliklerini şöyle kurabiliriz:

1 metre bez = 1/8 Kg. çay + 1/4 kahve + 1 Kg. ekmek + 1/2 metre pamuklu.

Bir metre bezin değerinin tastamam ifade edildiği bütün eşitlikler önümüzde olsaydı, bezin mübadele değerini bir seri şeklinde gösterebilirdik. Bu, gerçekte, sonsuz bir seridir, çünkü metalar hiçbir zaman dar bir çerçeve içinde kalmazlar, bu çerçeve durmadan genişler. Demek ki bir metanın mübadele değeri diğer bütün metaların kullanım değerleriyle ifade edildiğine göre, bunun tersi de olur [yani] diğer bütün metaların mübadele değerleri bu özel metanın kullanım değeriyle ölçülür. Bir metre bezin mübadele değeri 1/4 Kg. çay, 1 Kg. kahve, 6 metre pamuklu veya 4 Kg. ekmekle ifade edildiği zaman bu demektir ki kahve, çay, pamuklu, ekmek bir üçüncü metaya, beze eşit oldukları ölçüde birbirlerine de eşittirler, böylece, burada bez bu metaların mübadele değerlerinin ortak ölçüsü olur. Maddeleşmiş genel emek müddeti olarak ölçüsü olur. Maddeleşmiş genel emek müddeti olarak yani belirli miktarda genel emek müddeti olarak her metanın mübadele değeri, diğer bütün metaların kullanım değerlerinin belirli miktarlarıyla ölçülür; ya da tam tersine, diğer bütün metaların mübadele değerleri bu özgül metanın kullanım değeriyle ölçülür. Fakat mübadele değeri olarak her meta, hem diğer bütün metaların mübadele değerlerinin tek ölçüsü olan özgül metadır, hem de diğer herhangi bir metanın doğrudan doğruya onun mübadele değerini temsil ettiği bütün bir metalar dizisi (serisi) içinde birçok metadan sadece birisidir.

Kendi dışında başka türden az ya da çok metanın bulunması, bir metanın ***değer büyüklüğünü*** etkilemez. Ama, onun mübadele değerinin gerçekleştiği eşitlikler serisinin kapsamı, diğer metaların az ya da çok çeşitli olup olmamasına bağlıdır. Meselâ, kahvenin mübadele edilebilme derecesini ve mübadele değeri rolünü hangi sınırlar içinde oynadığını gösterir. Genel sosyal emek müddeti-

nin maddeleşmesi olarak, bir metanın mübadele değeri, sayısız kullanım değerleri içinde eşdeğer oluşuyla ifade edilir.

Bir metanın mübadele değerinin, doğrudan doğruya bu metadaki emek müddeti miktarına göre değiştiğini görmüştük. Ama onun gerçekleşmiş mübadele değeri, yani diğer metaların kullanım değerleriyle ifade edilen mübadele değeri, diğer bütün metaların üretimi için gerekli emek müddetinin değişik oranlarda (nisbetlerde) oluşuna da sıkı sıkıya bağlıdır. Meselâ, diğer bütün metaların üretimi için gerekli emek müddeti iki misli arttığı halde, bir ölçek buğdayın üretimi için gerekli emek müddeti aynı kalsaydı, bir ölçek buğdayın, kendi eşdeğerlerinde ifadesini bulan mübadele değeri, yarı yarıya azalmış olurdu. Bir ölçek buğdayın üretimi için gerekli emek müddeti yarıyarıya azalsa ve buna karşılık, diğer bütün metaların üretimi için gerekli emek müddeti değişmese sonuç pratik bakımdan (gerçekte) aynı olurdu. Metaların değeri, aynı emek müddeti için de üretilebilme oranıyla belirlenmiştir. Bu oranda meydana gelebilecek değişikliklerin neler olduğunu görmek için A ve B gibi iki metayı ele alalım:

Birinci durum *B*'nin üretimi için gerekli emek müddetinin aynı kaldığını varsayalım. *A*'nın *B* ile ifade edilen mübadele değeri *B*'nin üretimi için gerekli emek müddetinin azalıp çoğalmasıyla ters orantılı olarak azalır ya da artar.

Üçüncü durum *A* ile *B*'nin üretimi için gerekli emek müddetlerinin aynı oranda azalıp çoğaldıklarını varsayalım. O zaman *A* ile *B*'nin eşdeğerlilik ifadesinde bir değişiklik olmaz. Herhangi bir durumdan dolayı bütün emeklerin üretim gücü aynı ölçüde azalsaydı yani bütün metaların üretimi için daha fazla emek müddeti gerekseydi ve bu artış aynı oranda olsaydı, ***bütün*** metaların değeri artar, mübadele değerlerinin somut ifadesi aynı kalır ve toplumun gerçek serveti azalırdı, çünkü aynı kullanım değerleri kütlesini yaratmak için daha fazla emek müddeti gerekirdi.

Dördüncü durum *A* ile *B*'nin üretimi için gerekli emek müddetleri eşit olmayan bir şekilde azalıp çoğalabilir ya da *B*'nin üretimi için gerekli emek müddeti azaldığı halde, *A*'nın üretimi için gerekli emek müddeti artabilir, bunun tam tersi de olabilir. Bütün bu durumlardan çıkan sonuç şudur: bir metanın üretimi için gerekli emek müddeti aynı kaldığı halde diğer bir metanın üretimi için gerekli emek müddeti azalıp çoğalabilir. Her metanın mübadele değeri, diğer herhangi bir metanın kullanım değeriyle, yani ya bu kullanım değerinin tam büyüklükleri ya da kesirleriyle ifade edilir. Mübadele değeri olarak her meta, bu metada maddeleşmiş emek müddetinin kendisi kadar bölünebilir. Metaların eşdeğerliğine bağlı değildir. Tıpkı bunun gibi, metaların mübadele değerlerinin tümü, bu metaların kullanım değerlerinin ***bir tek*** yani meta haline gelmekle uğrayacakları somut şekil değişikliğinin dışında kalır.

Buraya kadar, metayı iki bakımdan, kullanım ve mübadele değeri bakımından ele aldık. Ve her iki durumda da bunu tek taraflı olarak yaptık. Bununla beraber o, meta olarak, kullanım ve mübadele değerlerinden meydana gelmiştir. Aynı zamanda ancak diğer metalara oranla metadır. Metalar arasındaki ***gerçek*** ilişkiyi onların ***mübadele süreci*** meydana getirir. Bu, birbirinden ayrı fertlerin katıldıkları sosyal bir süreçtir ama bu sürece sadece meta sahipleri olarak katılırlar. Birbirleri için varolmaları metalarındandolayıdır, böylece, onlar ancak mübadele sürecinin bilinçli etkenleri olarak görünürler

Meta kullanım değeri***dir***, yani buğdaydır, elmastır, bezdir, makine, vs. dir, fakat aynı zamanda, meta olarak, kullanım değeri ***değildir.*** Meta sahibi için kullanım değeri olsaydı yani doğrudan doğruya onun kendi ihtiyaçlarını tatmin etmeye yarasaydı meta olmazdı. Gerçekte o, meta sahibi için kullanım değerinden çok daha başka bir şeydir yani ***mübadele değeri***'nin maddî dayanağıdır ya da ***mübadele aracıdır;*** mübadele değerinin maddî kaynağı olarak, kullanım değeri mübadele aracı olur. Sahibinin gözünde ancak mübadele değeri olduğu için kullanım değeridir. Demek ki metanın, önce başkaları için kullanım değeri olması gerektir. Kendi sahibi için kullanım değeri olmadığına (taşımadığına) göre bir başka metanın sahibi için kullanım değeridir. Aksi halde sahibinin emeği boşa gider ve meta dive bir şey çıkmaz ortaya.

Öte yandan metanın, ***kendi (sahibi) için*** kullanım değeri olması gerektir, çünkü meta sahibinin yaşamasını sürdürebilmesi (geçim imkânlarını sağlayabilmesi) başkasının metalarının kullanım değerleriyle mümkündür. Kullanım değeri olmak ***için*** meta, tatmin edebileceği özel bir ihtiyacı karşılamalıdır. Demek ki, metaların kullanım değerleri durmadan el değiştirerek yani mübadele aracı iken kullanım aracı haline gelerek kullanım değerleri ***olurlar.*** Ancak bu genel yabancılaşmadan dolayıdır ki metaların ihtiva ettikleri emek faydalı emek olur. Kullanım değerleri olarak birbirleriyle mübadele edildikleri bu ***süreç*** içinde metalar belirli hiçbir yeni ekonomik şekle bürünemezler. Aksine, onları meta olarak nitelendiren belirli şekil kaybolur. Meselâ ekmekçinin elinden tüketicinin eline geçerken, onun ekmek olarak varoluş tarzında bir değişiklik meydana gelmez. Tam tersine, ekmeği bir kullanım değeri, belirli bir besin olarak gören sadece tüketicidir O, ya ekmek, ekmekçinin elinde ekonomik bir ilişkinin elle tutulan maddî bir dayanağıdır. Metaların kullanım değerleri haline gelirken uğradıkları tek şekil değişikliği kendi sahipleri için kullanım değeri olmadıkları fakat diğer [meta] sahipleri için kullanım değerleri oldukları şekli varoluş tarzının ortadan kalkmasıdır Kullanım değerleri olmaları için metaların genel olarak yabancılaşmaları (elden çıkarılmaları) mübadele sürecine katılabilmeleri gerektir; ama mübadeleye katılabilmeleri mübadele değeri olarak varolmalarından ileri gelir. Demek ki, kullanım değerleri olarak gerçekleşebilmeleri, mübadele değeri olarak gerçekleşmelerine bağlıdır.

Tek tek ele alınan meta gerçi kullanım değeri bakımından başlangıçta bağımsız bir obje gibi görünüyordu ama buna karşılık, mübadele değeri olarak, daha ilk andan itibaren diğer bütün metalarla karşılıklı ilişkileri içinde gözönünde tutuluyordu. Bununla beraber bu ilişki sadece düşüncede var olan soyut bir ilişkidir ve bu ancak, mübadele sürecinde görünür. Öte yandan, gerçekte meta, üretimi için sarfedilmiş belirli miktarda bir emek müddeti ihtiva ettiği oranda mübadele değeri***dir. Maddeleşmiş emek müddeti*** olması bundandır. Ama doğrudan doğruya bu haliyle o, ***genel*** emek müddeti değil, sadece özel bir muhtevası olan maddeleşmiş ferdî emek müddetidir. Demek ki, meta hemen (doğrudan doğruya) mübadele değeri değildir ama her şeyden önce mübadele değeri olması gerektir. İlkin, ancak belirli faydalı bir amaç uğruna sarfedilmiş, yani bir kullanım değerinde bulunan emek müddetini temsil ettiği orandadır ki genel emek müddetinin maddeleşmesi olabilir. Metaların ihtiva ettikleri genel emek müddeti ancak bu maddî şarttan dolayı genel, sosyal emek olarak varsayılmıştır. Gerçi meta ancak mübadele değeri haline gelebilmektedir ama öte yandan, mübadele değeri olarak gerçekleşebilmesi için kullanım değeri niteliğini mübadele (yabancılaşma süreci içinde) kabul ettirmesi gerektir.

Bir meta ancak bir başkası için kullanım değeri ise yani özel bir ihtiyacı karşılıyorsa kullanım değeri olarak elden çıkarılabilir. Öte yandan, elden çıkarılması (yabancılaşması) ancak bir başka meta ile mübadele edilmesini gerektirir; daha doğrusu, bir başka metanın sahibi de elindeki metayı, konu teşkil ettiği özel ihtiyaçla ilgili olarak mübadele edebilir yani gerçekleştirebilir. Genel mübadeleleri (yabancılaşmaları) içinde, ***kullanım değerleri*** olarak, metalar arasında maddî farklarına göre yani özel ihtiyaçları kendilerine has özellikleriyle tatmin eden özel objeler olmalarına göre, karşılıklı bir ilişki vardır. Ama basit kullanım değerleri olarak birbirlerinden bağımsızdırlar, daha doğrusu aralarında bir ilişki yoktur. Kullanım değerleri olarak ancak özel ihtiyaçları karşılıyorlarsa birbirleriyle mübadele edilebilirler Fakat mübadele edilebilmeleri eşdeğerli olmalarına bağlıdır. Ve eşit miktarlarda maddeleşmiş emek müddetleri oldukları içindir ki eşdeğerlidirler, kullanım değerlerinin tabiî özelliklerine ve bundan dolayı, özel ihtiyaçlarla metalar arasındaki ilişkiye dair her türlü görüşü (düşünceyi) ortadan kaldıran da budur. Buna karşılık, mübadele değeri olarak bir meta, bir başka metanın herhangi bir belirli miktarının yerini tutarak eşdeğer olur (çünkü) bu metanın, diğer metanın sahibi için

kullanım değeri olup olmaması önemli değildir. Ama ancak diğer metanın sahibi için kullanım değeri olduğu ölçüde metadır ve diğer meta sahibi için meta olduğu ölçüde kendi öz sahibi için mübadele değeridir. Demek ki metalar arasındaki ilişki, aslında metaların aynı zamanda birbirlerinin benzeri büyüklükler olarak göründükleri ve sadece nicelik bakımından farklı bir ilişki olmalıdır. Bu ilişki metaların, genel emek müddetinin maddeleşmesi olarak göründükleri bir eşdeğerlilik şeklinde ifade edilebilmelidir ve hem nitelik bakımından farklı objeler hem de özel ihtiyaçları karşılayan özel kullanım değeri olarak metalar arasındaki ilişkiyi yansıtmalıdır; kısacası, metaları, gerçek kullanım değerleri olarak birbirinden ayırdeden bir ilişki olmalıdır. Oysa bu eşitlikle bu farklılık arasında bir bağdaşmazlık vardır. Böylece, problemlerden birinin çözümünün, öbürünün çözülmüş olmasını gerektiren bir kısım döngü kurulmuş olmaz sadece, fakat, şartlardan birinin gerçekleşmesi, doğrudan doğruya kendi karşıtının gerçekleşmesine bağlı olduğundan, bir çelişik gerekirlikler bütünü de kurulmuş olur

Metaların mübadelesi hem bu çelişkilerin geliştiği hem de ortadan kalktığı (halledildiği) bir sürec olmalıdır, bununla beraber, bu çelişkiler bu sürec içinde bu kadar basit bir şekilde görünemezler (tezahür edemezler). Biz sadece, metalar arasında kullanım değeri olarak bir ilişki kurulduğunu yani mübadele süreci *içinde* metaların kullanım değerleri olarak göründüklerini gözlemlemiştik. Buna karşılık, şimdiye kadar incelediğimiz mübadele değeri, ancak ona verdiğimiz soyut şekilde; daha doğrusu metayı ambarında kullanım değeri olarak bulunduran ama onu mübadele değeri diye düşünen meta sahibinin metaya verdiği soyut şekilde varolmuştu (mevcuttu). Oysa, mübadele süreci içinde metaların kendileri birbirleri için sadece kullanım değerleri olaark değil aynı zamanda mübadele değerleri olarak varolmak zorundadırlar ve onlara özgü bu varoluş tarzı da metalar arasındaki karşılıklı ilişki olarak görünmek zorundadır Mübadele değeri olarak [yani] maddeleşmiş emek olarak görünmek için meta, önce kullanım değeri olarak elden çıkarılmak, alıcı bulmak zorundadır. Oysa buna karşılık, kullanım değeri olarak elden çıkarılması (yabancılaşması) mübadele değeri olarak varo'masını gerektirmektedir. Karşılaştığımız ilk güçlük buydu. Ama bu güçlüğün halledildiğini varsayalım. Metanın kendi özel kullanım değerinden sıyrıldığını ve böylece ferdin kendisi için özel emek olmaktan çıktığını ve sosyal bakımdan faydalı emek olmanın maddî şartını yerine getirdiğini kabul edelim. O zaman mübadele süreci içinde, metanın, mübadele değeri olarak, bütün diğer metaların eşdeğeri haline gelmesi [yani] maddeleşmiş genel emek haline gelmesi ve böylece özel bir kullanım değerinin sınırlı etkenliğini değil, kendi eşdeğerleri gözüyle bakılan bütün kullanım değerlerinde doğrudan doğruya temsil edilmek yeteneğini kazanması gerektir. Oysa, her meta, kendi özel kullanım değerinden sıyrılınca, doğrudan doğruya genel emek müddetinin maddeleşmesi gibi görünmek zorunda olan ***metadır.*** Ama öte yandan, mübadele süresi içinde sadece özel metalar yani tek tek fertlerin, özel kullanım değerlerinde maddeleşen emekleri karşı karşıya gelirler. Genel emek müddetinin kendisi, metalar için varolmayan bir soyutlamadır.

Bir metanın kendi mübadele değerinin somut bir şekilde ifade edildiği eşitliklerin tümünü gözden geçirelim, meselâ:

1 metre bez = 1 kilo kahve
1 metre bez = 1/2 kilo çay
1 metre bez = 2 kilo ekmek olsun

Şüphesiz bu eşitlikler, sadece aynı büyüklükteki genel, sosyal bir emek müddetinin 1 metre bezde, 1 kilo kahvede, 1/2 kilo çayda, v.s., de maddeleştiğini gösterir. Ama, aslında, bu özel kullanım değerlerinde görünen ferdî emekler, ancak bu kullanım değerlerinin ihtiva ettikleri emek müddetine oranla birbirleriyle gerçekten mübadele edildikleri için genel emek, bundan dolayı da sosyal emek olurlar. Sosyal emek müddeti bu metalarda âdeta sadece gizli bir halde bulunmaktadır ve ancak bunların mübadele süreci içinde ortaya çıkmaktadır. Fertlerin kollektif emeği değil, tersine, özel kişilerin özel emekleri yani ilk niteliklerini (karakterlerini) kaybederek sadece mübadele süreci içinde genel sosyal emek şeklinde görünen emeklerin hareket noktasıdır. Demek ki, genel sosyal emek, bu şekliyle önceden hazır bir şart değil, sonradan erişilen bir sonuçtur. Bu da şu yeni güçlüğü yaratır bir yandan metalar maddeleşmiş genel emek müddeti olarak mübadele sürecine katılmak zorundadırlar, öte yandan fertlerin emek müddetinin genel emek müddeti olarak maddeleşmesi ancak mübadele sürecinin [yarattığı] sonuçtur.

Kendi kullanım değerinden sıyrılmakla yani ilk varoluş tarzından sıyrılmakla her meta mübadele değerine, asıl varoluş tarzına kavuşur. Demek ki mübadele süreci içinde meta çifte bir varoluş tarzına bürünmek zorundadır. Öte yandan, onun mübadele değeri şeklindeki ikinci varoluş tarzı ancak bir başka meta olabilir, çünkü mübadele süreci içinde sadece metalar birbirleriyle karşılaştırılırlar. Özel bir meta, doğrudan doğruya ***maddeleşmiş genel*** emek müddeti olarak nasıl ifade edilmeli ya da başka bir deyişle, özel bir metada maddeleşmiş ferdî emek müddetine doğrudan doğruya genel bir nitelik nasıl verilmeli? Bir metanın yani genel eşdeğer olarak her metanın mübadele değerinin somut ifadesi sonsuz sayıda eşitliklerle gösterilir, söz gelişi:

1 metre bez = 1 kilo kahve
1 metre bez = 1/4 kg. çay
1 metre bez = 4 kg. ekmek
1 metre bez = 6 metre pamuklu
1 metre bez = v.s.

Meta sadece maddeleşmiş genel emek müddetinin belirli bir miktarı olarak düşünüldükçe (düşünüldüğü ölçüde) mübadele değerinin yukarıdaki eşitliklerle ifade edilmesi teorik kalmaktadır. Genel eşdeğer olarak özel bir metanın varoluş tarzının salt soyutlama olmaktan çıkıp mübadele sürecinin sosyal ***sonucu*** haline gelmesi için yukardaki eşitliklerde terimlerin yerlerini değiştirmek yeter, meselâ:

1 kilo kahve = 1 metre bez
1/4 kg. çay = 1 metre bez
4 kg. ekmek = 1 metre bez
6 metre pamuklu = 1 metre bez

olur.

Kahvenin, çayın, ekmeğin, pamuklunun, kısacası, bütün metaların ihtiva ettikleri emek müddeti bezle ifade edildiği halde; bezin mübadele değeri, bezin eşdeğerleri olarak kabul edilen bütün öteki metalarda ortaya çıkar ve bu metada (bezde) maddeleşen emek müddeti doğrudan doğruya, farklı hacimlerdeki bütün öteki metalarda eşit miktarlarda görünen genel emek müddeti olur. Diğer bütün metaların ***genel etkisi*** altında kalan bez burada ***genel eşdeğer*** olur. Mübadele değeri olarak her meta, diğer bütün metaların değerlerinin ölçüsü haline geliyordu. Burada tam tersine, bütün metaların mübadele değerleri özel bir meta ile ölçüldüğünden, bu özgül meta, genel eşdeğer olarak, mübadele değerinin varoluş tarzıdır. Buna karşılık, her metanın mübadele değerini temsil eden sonsuz sayıdaki eşitlikler dizisi sadece iki terimli tek bir eşitlik haline gelir 1 kg. kahve = 1 metre bez eşitliği şimdi kahvenin mübadele değerinin tam ifadesidir, çünkü bu anda bez, diğer bütün metaların belirli bir miktarının doğrudan doğruya eşdeğeri olarak görünür Demek ki mübadele süreci içinde metalar böylece birbirleri için varolurlar ya da başka bir deyişle, birbirlerine mübadele değerleri olarak görünürler. Mübadele değerleri bakımından bütün metaların, maddeleşmiş genel emek müddetinin basit farklı miktarları olarak birbirleriyle karşılaştırıldıkları bilinmektedir. Bu olgu şimdi şöyle görünmektedir mübadele değerleri olarak bütün metalar sadece ***aynı*** objenin yani bezin farklı miktarlarını temsil

ederler. Demek ki genel emek müddeti de diğer metaların yanında ve dışında özel bir nesne olarak [yani] meta olarakgörünür. Ama bir metanın bir [başka] metanın mübadele değeri olarak göründüğü eşitlik, meselâ, 1 kg. kahve = 1 metre bez eşitliği gene de gerçekleştirilmesi gereken bir eşdeğerliliktir. Ancak kullanım değeri olarak yani mübadele süreci içinde bir ihtiyacı karşılayan obje o larak yabancılaşmaktadır ki metanın varoluş tarzı kahve iken beze dönüşür ve böylece meta genel eşdeğer şekline bürünerek diğer bütün metalar için gerçekten mübadele değeri haline gelir. Buna karşılık, kullanım değerleri olarak bütün metaların yabancılaşıp bez haline gelmeleri sonunda bez, diğer bütün metaların değişmiş şekli olur ve ancak diğer bütün metaların beze dönüşmesiyledir ki bez, doğrudan doğruya ***genel emek süresinin maddeleşmesi*** haline gelir yani, ferdî emeklerin ortadan kalktığı genel mübadelenin (yabancılaşmanın) ürünü haline gelir Birbirlerine mübadele değerleri olarak görünmek için metalar böylece çifte (ikili) bir varoluş tarzına bürününce, özgül (münhasır) meta da, genel eşdeğer özel kullanılışının dışında genel bir kullanım değeri haline de gelir. Ona özgü olan bu kullanım değerinin kendisini de şekli bir belirlenimdir yani diğer metaların onun üzerindeki genel etkisinden dolayı, mübadele süreci içinde oynadığı özgül rolun [bir] sonucudur. Özel bir ihtiyacı karşılaması bakımından her metanın kullanım değeri farklı ellerde farklı bir değer kazanır. Meselâ, metayı satanın elinde değeri başka, alanın elindeki değeri gene başkadır. Genel eşdeğer olarak, özgül meta şimdi tamamen mübadele sürecinin yarattığı genel bir ihtiyaç konusudur ve onun kullanım değeri herkes için aynıdır genel mübadele aracı [olan] mübadele değerinin dayanak noktasıdır. Kendisinde metanın (marchandise en soi) ihtiva ettiği çelişki böylece, bu [bir tek] metada halledilmiş olur: özel kullanım değeri olarak meta, hem genel eşdeğerdir hem de, bundan dolayı, genel kullanım değeridir. Demek ki şimdi diğer bütün metaların mübadele değerleri, düşüncede, önce özgül metanın kullanım değeriyle kurulması (gerçekleşmesi) gereken bir eşitlik şeklinde ifadesini bulmaktadır ama, bu özgül metanın kullanım değeri bütün gerçekliğine rağmen, [mübadele] süreci içinde, ancak gerçek kullanım değerlerine dönüşmekle gerçekleşebilecek tamamen şekli bir varoluş tarzı olarak görünür. Başlangıçta meta, genel olarak yani özel bir kullanım değerinde maddeleşmiş genel emek müddeti olarak görünüyordu. Mübadele süreci içinde bütün metalar, özel bir kullanım değerinin ihtiva ettiği genel emek müddetinin varoluş tarzı [olan] özgül metayla, kısacası ***belli*** bir metayla kıyaslanır. Demek ki, özel metaların, genel bir meta olarak kabul edilen özel meta karşısında çelişik bir durumları vardır. Böylece, meta sahiplerinin, kendi emeklerine genel sosyal emek gözüyle bakmaları şöyle olur: onlar metalarını mübadele değerleri olarak kabul ederler; mübadele değerleri olmak bakımından metalar arasındaki karşılıklı ilişki mübadele süreci içinde bu metalarla, onların mübadele değerlerinin tam ifadesi diye kabul edilen özel bir meta arasındaki genel ilişkiler şeklinde görünür, buna karşılık, bu ilişki de, bu özel meta ile diğer bütün metalar arasındaki özgül ilişki ve bundan dolayı da, bir objenin belirli ve âdeta kendiliğinden sosyal karakteri olarak görünür. Böylece, diğer bütün metaların mübadele değerinin varoluş tarzının tümünü ya da özgül (münhasır) bir meta şekline bürünmüş metaların mübadele değerini temsil eden özel meta ***para***'dır. Para, metaların mübadele değerlerinin billurlaşmasıdır ve mübadele süreci içinde metalar tarafından yaratılmıştır. Demek ki, metalar mübadele süreci içinde her türlü şekli belirlenimden sıyrılarak ve maddî şekilleri bakımından aralarında doğrudan doğruya karşılıklı bir bağlılık kurarak, birbirleri için ***kullanım değerleri*** olurken, birbirlerine ***mübadele değerleri*** olarak görünmeleri için yeni bir şekli belirlenime bürünmeleri, yani parayı yaratmaları gerektir. Nasıl kullanım değerinin meta şeklinda görünüşü bir sembol değilse, tıpkı bunun gibi para da bir sembol değildir. Sosyal bir üretim ilişkisinin, fertlerin dışında varolan bir obje şeklinde görünmesi ve toplumdaki üretim süreci içinde fertler arasında kurulan belirli ilişkilerin, bir objenin özgül nitelikleri olarak görünüşü, mübadele değeri yaratan emeğin bütün sosyal şekillerini karakterize eden bu aldanmadan ileri gelir ve bu hayali değil, düpedüz gerçek bir aldanmadır. Bu aldanma parada, metadakinden çok daha açık olarak görünür.

Bütün metaların para şeklinin billurlaşacağı özel metanın gerekli fizikî özellikleri —doğrudan doğruya mübadele değerinin mahiyetinden ileri geldiği kadarıyla— şunlardır istenildiği kadar bölünebilmesi, bölünen kısımlar arasındaki homogenlik, bu metanın bütün nümunelerinin aynı olması (özdeşliği). Genel emek müddetini somutlaştırdığı için, bu metanın homogen bir madde olması ve salt nicelik farklarını temsil edebilmesi gerektir. Bu metada bulunması gerekli diğer bir özellik de şudur: uzun bir süre kullanılmalıdır (kullanım değeri) çünkü, mübadele süreci boyunca ortadan kalkmaması gerektir. Bu nitelikler değerli madenlerde vardır: Para bir düşüncenin ya da bir anlaşmanın ürünü değildir, mübadele süreci içinde kendiliğinden meydana gelir. Bundan dolayı, pek elverişli olmasalar da çok çeşitli madenler sırayla para fonksiyonunu yerine getirirler.

Mübadele sürecinin bir safhasında metaları kullanım ve mübadele değerleri diye belirlemek zarureti [yani] birî, meselâ, mübadele aracı rolü oynadığı halde, diğerinin kullanım değeri olarak elden çıkarılması şu sonucu doğurur: kullanım değeri en genel karakterde olan meta ya da birçok meta her yerde önce tesadüfen para rolü oynar. Eğer bu metalar doğrudan doğruya bir ihtiyaç konusu değilse, maddî bakımdan servetin en önemli unsuru olmaları gerçeği onlara, diğer kullanım değerlerinden daha genel bir karakter verir.

Mübadele sürecinin ilk şekli olan trampa, metaların paraya dönüşmesinden çok, kullanım değerlerinin metaya dönüşmesinin başlangıcıdır. Mübadele değeri bağımsız bir şekle bürünmemiştir, henüz doğrudan doğruya kullanım değerine bağlıdır. Bunun böyle olduğunu şu iki olgu gösterir Tüketimin kendisi tüm olarak mübadele değerine değil, kullanım değerine yönelmiştir; demek ki, tüketim için gerekli ölçüyü aştıkları içindir ki kullanım değeri olmaktan çıkarlar ve bir mübadele aracı yani meta olurlar. Öte yandan, sahipleri tarafından mübadele edilecek metalar, iki kutba ayrılmış olmalarına rağmen, her iki taraf için de kullanım değeri olacağından, ancak doğrudan doğruya kendi kullanım değerlerinin sınırları içinde meta olurlar. Gerçekten, başlangıçta, metaların mübadele süreci ilkel topluluklarda değil bu toplulukların diğer topluluklarla temasa geçtikleri sınır yerlerinde görülüyor. Trampa (basit mübadele) burada başlıyor ve yıkıcı bir şekilde etkilediği topluluğa buradan yayılıyor. Bundan dolayı, farklı topluluklar arasındaki trampada meta haline gelen özel kullanım değerleri, meselâ köle, hayvanlar, madenler, bu topluluklar içinde çoğu zaman, ilk parayı meydana getiriyorlardı (para yerine geçiyorlardı). Bir metanın mübadele değerinin, eşdeğerleri dizisi uzadıkça ya da bu metanın mübadele alanı ***genişledikçe*** daha tam bir şekilde görüldüğünü biliyoruz. Demek ki, trampanın gittikçe yayılması, mübadelelerin artması, mübadele edilen metaların çoğalması, metanın mübadele değeri özelliğini geliştirir, paranın doğmasına yol açar ve böylece dolaysız (direkt) trampa üzerinde yıkıcı bir etki yaratır. Genellikle iktisatçılar paranın, yaygınlaşan trampanın karşılaştığı dış güçlüklerden doğduğunu ileri sürerler; oysa bu güçlüklerin mübadele değerinin gelişmesinden, bundan dolayı da genel emek olarak sosyal emeğin gelişmesinden ileri geldiğini unutuyorlar. Meselâ, metalar, kullanım değerleri olarak, istendiği kadar bölünemezler, oysa mübadele değerleri olarak bölünebilmelidirler. B metası A metası için kullanım değeri olmadığı halde, A metası B metası için kullanım değeri olabilir ya da meta sahipleri, birbirleriyle mübadele edecekleri bölünemez metalara değişik oranlarda ihtiyaç duyabilirler. Başka bir deyişle, her ne kadar iktisatçılar basit trampayı incelediklerini ileri sürüyorlarsa da, aslında, metanın varoluş tarzının doğrudan doğruya kullanım ve mübadele değeri olarak ihtiva ettiği çelişmenin bazı görünüşlerini tasavvur ediyorlar. Öte yandan, iktisatçılar trampa, meta mübadeleleri sürecinin tam şeklidir ve sadece bazı teknik güçlükleri vardır ve bu güçlükleri yen-

menin çaresi de paradır görüşüne dört elle sarılıyorlar. Böylece bu yavan görüşten hareket eden becerikli bir İngiliz iktisatçısı, haklı olarak para, sosyal bir üretim ilişkisi, yani ekonomik bir kategori değil, tıpkı bir gemi ya da buhar makinası gibi salt maddî bir araçtır diye iddia etmeye kalkıştı. Demek ki parayı, gerçekte teknolojiyle hiçbir ilgisi bulunmayan ekonomi politikte incelemeye kalkışmak yanlıştır.

Metalar dünyası gelişmiş bir işbölümünü gerektirir, daha doğrusu, bu gelişmiş işbölümü, özel metalar olarak birbirleriyle karşılaştırılan ve farklı emek türleri ihtiva eden çeşitli kullanım değerlerinde doğrudan doğruya görünür Özel üretken faaliyet türlerinin tümü olarak *iş bölümü*, maddî bakımdan gözönünde tutulan ve kullanım değerlerini yaratan emek olarak kabul edilen sosyal emeğin görünüşüdür. Ama işbölümü, metalar bakımından ve mübadele süreci içinde ancak kendi sonucuyla yani metalara verdiği özelliğin niteliği ile vardır.

Metaların mübadelesi öyle bir süreçtir ki bu süreç içinde maddelerin (cevherlerin) sosyal mübadelesi yani özel [tek tek] fertlerin özel ürünlerinin mübadelesi aynı zamanda bu fertlerin katıldığı belirli sosyal üretim ilişkilerini de yaratır Metalar arasında kurulmakta olan ilişkiler, genel eşdeğerlerde bulunan farklı (ayrı) belirlenimler şeklinde billurlaşır ve böylece mübadele süreci aynı zamanda paranın meydana geldiği süreç olur. Farklı süreçler şeklinde görünen bu sürecin tümü *tedavül*'dür.

A. — Metanın Tahlili ile İlgili Görüşler

Son tahlilde metanın, çifte görünüşlü (veçheli) emeğe indirgenmesi [yani] kullanım değerinin somut emeğe ya da belirli bir amaç uğruna yapılan üretken faaliyete; ve mübadele değerinin de emek müddetine ya da eşit sosyal emeğe indirgenmesi İngiltere'de William Petty, Fransa'da Boisguillebert ile başlayan ve İngiltere'de Ricardo, Fransa'da Sismondi Ile son bulan klasik ekonomi politiğin tam yüz elli yıl süren eleştirici araştırmalarının sonucudur.

Petty, kullanım değerini yaratan emektir der ama onun yaratıcı değerini tabiatın şartlandırdığını da bilir. Gerçek emeği, doğrudan doğruya genel sosyal görünüşü içinde, işbölümü olarak tasarlar Maddî servetin kaynağı hakkındaki bu görüş, vatandaşı Hobbes'da görüldüğü gibi, onda az-çok kısır bir görüş olarak kalmaz. Ekonomi politiğin bağımsız bilim olarak farklılaştığı bu ilk şekle, *Arithmétique Politique*'e onu götüren bu görüştür. Bununla beraber, mübadele değerini, meta mübadelesi sürecinde görüldüğü gibi [yani] para olarak; paranın kendisini de mevcut meta yani altın ve gümüş olarak kabul eder. Para sistemi ile ilgili görüşlerden (kavramlardan) kendini kurtaramadığı için, altın ve gümüşün elde edilmesini sağlayan özel somut emek türü, mübadele değerini yaratan emektir der. Gerçekte, onun düşüncesine göre, toplumun üyelerinin sarfettikleri emek, doğrudan doğruya kullanım değeri değil, meta üretmelidir, mübadele süreci içinde altın ve gümüş şeklinde görünebilen yani para, yani mübadele değeri, yani maddeleşmiş genel emek şeklinde görünebilen bir kullanım değeri yaratmalıdır Verdiği örnek açıkça göstermektedir ki emeği maddî servetin kaynağı olarak kabul etmek, onu mübadele değerinin kaynağı haline getiren belirli sosyal şeklin bilinmesi (kabul edilmesi) demek değildir

Boisguillebert de «hakikî (tam) değeri», fertlerin emek müddetinin farklı sanayi kolları arasında dağılmasını [sağlayan] tam orantıyla belirleyip serbest rekabeti bu tam orantıyı meydana getiren sosyal süreç olarak gösterirken metanın mübadele değerini emek süresine indirger. Boisguillebert bunun bilincine ermemiştir ama aslında yaptığı budur. Fakat aynı zamanda ve Petty'nin tam tersine, boyuna paraya veriştirir, çünkü ona göre, tabiî dengeyi ya da metaların mübadelesindeki düzeni bazan ve tıpkı muhayyel Moloch gibi, tüm tabiî servetin kendi uğruna feda edilmesini gerektiren O'dur (paradır).

Gerçi altına karşı açılan bu polemik bir yandan, XIV Louis'nin sarayına, mültezimlerine, soylu kişilerine hükmeden bu kör ve yıkıcı altın hırsına Boisguillebert'in ateş püskürdüğü, William Petty'nin de, altın hırsında, bir milletin sınaî gelişmesini ve dünya pazarını ele geçirmesini sağlayan büyük bir güç gördüğü belirli tarihi şartlara bağlıdır ama burada tamamen İngiliz ekonomisine ve tamamen Fransız ekonomisine özgü sürekli bir çelişme olarak yeniden ortaya çıkan daha derin bir ilke çatışmasıyla karşılaşırız. Gerçekte, Boisguillebert, sadece servetin maddî muhtevasını, kullanım değerini, bundan yararlanmayı gözönünde tutmaktadır ve emeğin burjuva şeklini yani kullanım değerlerinin üretimini ve metaların mübadele sürecini ferdî emeğin bu amaca erişmesini [sağlayan] tabiî sosyal şekil olarak kabul etmektedir. Para örneğinde olduğu gibi, burjuva servetinin ayırdedici niteliği ile karşılaşınca bunda gasbedici başka (yabancı) faktörlerin müdahalesi olduğuna inanıyor ve burjuva toplumunda emeğin bir şekline ateş püskürürken, bir ütopyacı olarak, diğer bir şeklini göklere çıkarıyor, Metaların mübadele değerinde maddeleşmiş olan ve müddetle ölçülen emeği fertlerin dolaysız tabiî faaliyetiyle karıştırmasına rağmen, metaların değerinin büyüklüğünün emek müddetiyle ölçülebileceğini ortaya koymaktadır. Boisguillebert'in bize gösterdiği budur.

Mübadele değerini, bilinçli ve nerdeyse bayalığa kaçan bir açıklıkla, emek süresine indirgeyen ilk tahlile Yeni Dünya'daki bir insanda rastlanır. Tarihî gelenekten yoksunluğunu gübre bolluğu ile gideren bir toprakta [yani] temsilcileriyle birlikte ithal edilmiş olan burjuva üretim ilişkilerinin hızla geliştiği Yeni Dünya'da yaşayan bu insan, 1719'da yazıp 1721'de baskıya verdiği gençlik eserinde modern ekonomi politiğin temel konusunu formüle eden Benjamin Franklin'dir. Değerli madenlerden başka bir değer ölçüsü aramamak gerektir der. Ona göre bu ölçü emektir

> *«Gümüşün de diğer bütün şeylerin de değeri emekle ölçülebilir. Meselâ, bir insanın buğday ürettiğini, bir başkasının da gümüş elde edip arıttığını varsayalım. Bir yıl ya da belirli bir devre sonunda toplam buğday ile toplam gümüş birbirlerinin tabiî fiyatları olurlar, buğday 20 ölçek, gümüş de 20 ons ise, bir ölçek buğday elde etmek için sarfedilen emek, bir ons gümüş değerindedir. Ama üstün verimli daha yakın maden yataklarının keşfedilmesi sayesinde bir insan artık 20 ons yerine rahatlıkla 40 ons gümüş elde ediyor ve 20 ölçek buğdayı sağlamak için gerekli emek aynı kalıyorsa, o zaman 2 ons gümüş, bir ölçek buğday elde etmek için harcanan emekle aynı değerdedir, ve vaktiyle bir ons gümüş değerinde olan bir ölçek buğday bundan böyle 2 ons gümüş değerinde olacaktır, caetaris paribus. Demek ki bir ülkenin zenginliği, halkının satın alabileceği emek miktarıyla ölçülebilir.»*

Ekonomik politik açısından, emek müddeti Franklin'de her şeyden önce, sınırlı bir şekilde [yani] değerlerin ölçüsü olarak görünür. Gerçek ürünlerin mübadele değerleri haline gelmesi kendiliğinden olur, bundan dolayı da, bu ürünlerin değer büyüklüklerini anlamak için sadece bir ölçü bulmak söz konusudur.

> *«Ticaret, genellikle bir emeğin (işin) diğer bir emekle mübadelesinden başka bir şey olmadığına göre, her şeyin değeri, en doğru olarak, emekle ölçülür» diyor.*

Buradaki emek sözü yerine gerçek emek sözü konulursa, bir emek şekliyle bir başka emek şeklinin birbirine karıştırıldığı hemen farkedilir. Meselâ, ticaret, bir kunduracının, bir madencinin, bir ressamın emeklerinin mübadelesinden ibaret olduğuna göre, çizmelerin değeri en doğru olarak, ressamın emeğine göre mi değerlendirilecek? Buna karşılık Franklin, çizmelerin, madenî ürünlerin, ipliklerin, tabloların değerinin, özel niteliği olmayan, bundan dolayı da sadece nicelik bakımından ölçülebilen soyut emekle belirlendiğini düşünüyordu. Ama mübadele değerinde bulunan emeğin, ferdî emeklerin evrensel yabancılaşmasından doğan genel soyut emek yani sosyal emek olduğu düşüncesine va-

ramadığı için, bu yabancılaşmış emeğin doğrudan doğruya parada maddeleşmiş olduğunu kabul etmesi gerçekten mümkün değildir. Demek ki ona göre, mübadele değerini yaratan emekle para arasında bir iç bağlantı yoktur ve tam tersine para, teknik bir kolaylık olsun diye dışarıdan konulmuş bir araçtır. Franklin, ekonomi politiğin özelliklerini belirli pratik sorunlar vesilesiyle incelediğinden mübadele değeri ile ilgili tahlillerin bilimin genel ilerleyişi üzerinde doğrudan doğruya bir etkisi olmayacaktır.

Faydalı gerçek emekle mübadele değeri yaratan emek arasındaki çelişki Avrupa'nın dikkatini şu şekilde bir mesele olarak çekmiştir Gerçek emeğin hangi özel türü burjuva servetinin kaynağıdır? Yani bu şu anlama geliyordu kullanım değerlerinde gerçekleşen ya da ürünler yaratan herhangi bir emek, bundan ötürü doğrudan doğruya servet yaratmaz. Ne var ki, muarızlarına göre olduğu kadar fizyokratlara göre de meselenin can damarı hangi emeğin *değer* yarattığı değil, *artı-değeri* hangi emeğin yarattığıdır. Böylece, meseleyi basit şekliyle çözmeden önce karmaşık bir şekilde inceliyorlar. Bütün bilimlerde görülen de budur. Tarihî gelişmeleri boyunca, ancak binlerce dolambaçlı yoldan geçtikten sonradır ki asıl hareket noktalarına varırlar. Diğer mimarlardan farklı olarak, bilginler sadece hayalî şatolar kurmakla kalmazlar, ilk temel taşını atmadan önce oturulabilir birçok kat yaparlar. Burada fizyokratlar üzerinde uzun uzun durmadan az-çok yerinde sezgileriyle metayı doğru bir şekilde tahlile yanaşmış olan İtalyan iktisatçılarından bir kısmını sessizce geçiştirip, burjuva ekonomisini ilk defa bütünüyle incelemiş olan İngiliz'e, sir James Steuard'a geleliim. Ekonomi politiğin soyut kategorileri onda, maddi muhtevalarından henüz ayrılmakta olduğundan açık-seçik ve oturmuş değildir. Mübadele değeri kavramı (kategorisi) bunun örneğidir. Bir yerde *gerçek değeri* emek müddetiyle belirler *«what a workman can perform in a day»* (bir işçinin bir günde yapabileceği şey), ama bunun yanında ücretle, ham maddeyi birbirine karıştırıyor. Bir başka yerde metanın maddî muhtevasıyla cedelleştiği çok daha açık bir şekilde görülür. Bir metanın ihtiva ettiği tabiî maddeye meselâ, bir gümüş parçasındaki gümüşe, metanın *kendi (zatî) değeri (intrinsic worth)* dediği halde, metanın ihtiva ettiği emek müddetine *kullanım değeri (useful value)* der.

> *«İlki, kendinden somut bir şeydir, buna karşılık, kullanım değeri, metanın elde edilmesi için sarfedilen emeğe göre hesaplanmalıdır. Maddenin dönüştürülmesi için kullanılan emek bir insanın harcadığı zamanın bir parçasıdır».*

Steuard'ı kendinden öncekilerden ve sonrakilerden ayırdeden şey, mübadele değerinde görünen asıl sosyal emekle, kullanım değerlerinin yaratılmasını amaç edinen somut emek arasında yaptığı kesin ayrımdır. «*Yabancılaşarak*» genel bir eşdeğer (universal equivalent) yaratan emeğe *endüstri* dediğini» belirtiyor. Steuard, endüstri olarak emeği, sadece somut emekten değil emeğin diğer sosyal şekillerinden de ayırdediyor. Ona göre bu, Antik devirdeki ve Ortaçağdaki şekillerin aksine olarak, emeğin burjuva şeklidir. Steuart'ı özellikle ilgilendiren şey burjuva [toplumundaki] emekle, hem Avrupa'da yaptığı seyahatlerde hem de bizzat İskoçya'da çöküş devresini incelediği feodal emek arasındaki karşıtlıktır. Tabi, kapitalizmden önceki devirlerde ürünün meta, metanın da para şekline büründüğünü Steuart çok iyi biliyordu. Fakat servetin basit temel şekli olarak metanın ve temellükün hâkim şekli olarak da yabancılasmanın burjuva [kapitalist] üretim devrine ait olduğunu, bundan dolayı da, mübadele değerini yaratan emeğin özellikle burjuva (kapitalist) emek olduğunu ayrıntılarıyla ortaya koyuyor

Somut emeğin özel şekilleri yani tarım, manüfaktür, gemicilik, ticaret servetin gerçek kaynakları diye birbiri ardı sıra bildirildikten sonra Adam Smith, genel emeğin [*yani*] *işbölümü* olarak genel sosyal veçhesiyle [görüner.] emeğin, maddî servetin ya da kullanım değerlerinin biricik kaynağı olduğunu ileri sürmüştür. Burada tabiî unsuru bir türlü göremediği halde, bu unsur salt sosyal servet alanında [yani] mübadele değeri alanında onun karşısına çıkıyor. Şüphesiz Adam Smith metanın değerini, ihtiva ettiği emek müddetiyle belirliyor fakat değerin bu belirlenimini Ademden önceki devirlere uygulamaya kalkışıyor. Başka bir deyişle, basit meta bakımından ona doğru görünen şey, ücretli emek, toprak rantı gibi, sermayenin daha yüksek ve daha karmaşık şekilleri basit metanın yerini alır almaz Adam Smith için anlaşılmaz oluyor. İnsanların kapitalist, ücretli İşçi, toprak sahibi, mütezim tefeci olarak değil sadece basit meta üreticileri ve basit meta mübadelecileri olarak birbirleriyle ilişkl kurdukları burjuvazinin kaybolmuş cennetinde *(paradise lost)* metalarının değerinin emeğin değeri tarafından belirlenişini boyuna birbirine karıştırır. Ayrıntılara girdiği ve eşit olmayan emekler arasında sosyal süreci kabaca kurduğu objektif eşitliği yanılıp ferdî emeklerin sübjektif eşitliği sandığı her yerde tereddüd eder. Gerçek emekten, mübadele değeri yaratan emeğe yani temel şekliyle burjuva emeğine geçişi *işbölümü* aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışır. Oysa özel mübadelenin işbölümünü gerektirdiği ne kadar doğruysa, işbölümünün özel mübadeleyi gerektirdiği o kadar yanlıştır. Meselâ, Perulularda, özel mübadele olmadığı, ürünler meta şeklinde mübadele edilmediği halde Iş (emek) son derece bölünmüştü.

Buna karşılık, David Ricardo, metanın değerinin emek müddetiyle belirlendiği ilkesini açıkça ortaya koymuş ve bu kanunun, kendisiyle en fazla çelişir göründüğü burjuva üretim ilişkilerini de yönettiğini göstermiştir. Ricardo'nun araştırmaları sadece değerin büyüklüğü ile sınırlanmıştır, ve bununla ilgili olarak, en azından, kanunun gerçekleşmesi için belirli tarihî şartların gerektiğinden şüphe eder. Meselâ şöyle der *«değerin büyüklüğünün emek müddetiyle belirlenişi, ancak sanayide istenildiği kadar çoğaltılabilen ve sonsuz bir rekabete yol açan»* metalar için geçerlidir. Gerçekte, bunun anlamı sadece şudur: değer kanunu, tam bir şekilde gelişmek için, büyük sanayi toplumunu, serbest rekabet toplumunu yani modern burjuva toplumunu gerektirir. Zaten Ricardo, emeğin burjuva şeklini, sosyal emeğin ezeli ve ebedî tabiî şekli olarak kabul ediyor. Meta sahipleri olarak belledığı ilkel balıkçı ve avcıya, bu mübadele değerlerinde maddeleşmiş emek müddetiyle orantılı olarak derhal balık ve av hayvanı mübadele ettiriyor. Böylece, ilkel balıkçıyla avcıya, İş araçlarını hesaba kattırırken 1817'de Londra Borsasında yürürlükte olan yıllık temettü tablolarına başvurdurmak garabetini gösterir. Öyle görünüyor ki burjuva toplumu dışında tanıdığı tek toplum şekli Bay Owen'in *«Parallélogrames»* larıdır. Bu burjuva dünyasına kapanıp kalmasına rağmen Ricardo, temel yapısı, dış görüşünden tamamen farklı olan burjuva toplumunu öylesine teorik bir kesinlikle ortaya serer ki Lord Brougham, onun hakkında Ricardo sanki bir başka dünyadan gelmişe benziyor diyebilmiştir. *(Mr. Ricardo seemed as if he had dropped from an other planet).* Ricardo ile doğrudan doğruya bir tartışmaya giren Sismondi, mübadele değeri yaratan emeğin tek sosyal karakteri üzerinde durmakla beraber, değerin büyüklüğünün *gerekli* emek müddetine, *«bütün toplumun ihtiyacı ile bu ihtiyacı tatmin için gerekli emek miktarı arasındaki oranına»* indirgenmesini *«ekonomik ilerlememizin ayırdedici niteliği»* olarak gösteriyordu. Boisguillebert'in, paranın, mübadele değerini yaratan emeği tahrif ettiği (karıştırdığı) hakkındaki görüşünden kurtulan Sismondi büyük sınaî sermayeyi yeriyor, tıpkı Boisguillebert'in parayı vermesi gibi. Gerçi ekonomi politik Ricardo ile son sözünü söylemiş oluyor ve böylece sona eriyor ama bu sona erme, ekonomi politiğin kendi hakkında beslediği şüpheleri temsil eden Sismondi ile tamamlanıyor.

Klasik ekonomi politiğe son şeklini veren Ricardo, değerin emek müddetiyle belirlenmesi kanununu en açık şekilde ortaya koyup geliştirdiği için, iktisatçıların yaptıkları tartışmalar, tabiatiyle, onun üzerinde toplanmaktadır Bu tartışma, çoğu zaman büründüğü vavanlıktan ayıklanacak olursa, şöyle özetlenir

1 — Emeğin kendisinin bir mübadele değeri ve farklı emeklerin de farklı bir mübadele değeri vardır Bir mübadele değerini, mübadele değerinin ölçüsü yapmak bir fasit daire içine düşmektir,

çünkü ölçmeye yarayan mübadele değerinin kendisinin de bir ölçüye ihtiyaç vardır. Bu itiraz şu probleme indirgenir: emek müddeti mübadele değerinin kendiliğinden bir ölçüsü olduğuna göre, işçinin ücretini bu esas üzerinden hesaplayınız: Bunun cevabı ücretli emek teorisindedir.

2 — Bir metanın mübadele değeri, ihtiva ettiği emek müddetine eşitse bir emek (iş) gününün mübadele değeri, bir iş gününde yaratılan metaya eşittir ya da ücretin, emeğin (yarattığı) metaya eşit olması gerektir. Oysa bunun tersi meydana gelmektedir. Demek ki bu itiraz şu probleme indirgenir salt emek müddetiyle belirlenmiş mübadele değeri üzerine kurulmuş olan üretim, nasıl oluyor da şu sonucu veriyor: niye emeğin mübadele değeri, emeğin (yarattığı) ürünün mübadele değerinden düşük oluyor? Bu problemi sermayeyi incelerken çözeceğiz.

3 — Metaların pazar (piyasa) fiyatı, arz ve talepteki değişikliklere göre mübadele değerlerinin altına düşer ya da yükselir. ***Sonuç olarak***, metaların mübadele değerleri, ihtiva ettikleri emek müddetiyle değil, arz ve talep arasındaki orana göre belirlenir. Pratikte, bu garip sonuç şu sorunun sorulmasına yol açar: nasıl oluyor da mübadele değerine üzerine kurulmuş bir pazar fiyatı, bu mübadele değerinden farklı oluyor ya da bu değer, ancak kendi karşıtında gerçekleşebiliyor? Bu problem rekabet teorisiyle çözülmüştür.

4 — Her zamanki gibi, tuhaf örneklerle belirtilmediği takdirde, sonuncu ve görünüşte en keskin çelişme şudur: mübadele değeri, bir metadaki emek müddetinden başka bir şey olmadığına göre, nasıl oluyor da, emek ihtiva etmeyen metaların bir mübadele değeri olabiliyor ya da başka bir deyişle, basit tabiat kuvvetlerinin mübadele değeri nereden geliyor? Bu problem, toprak rantı teorisiyle çözülmüştür.

Türkçesi Orhan SUDA

I. ÜRETİM

a) Bu incelemenin konusu, her şeyden önce, ***maddî üretimdir.***

Şüphesiz, hareket noktası [bir] toplumda üretim yapan fertlerdir yani fertlerin sosyal bakımdan belirlenmiş üretimidir. Smith ve Ricardo'nun sözünü ettikleri tek başına yaşıyan avcı ile balıkçı, 18. yüzyılın yavan muhayyelelerinin ürünüdür. Robenson Cruose tarzındaki bu ütopyalar, bazı medeniyet tarihçilerinin hayal ettikleri gibi aşırı özentilere ve o zamana kadar yanlış yorumlanmış bir tabiî hale dönüşe karşı hiç de bir tepkiyi dile getirmezler. Doğuştan bağımsız (hür) fertler arasında, bir anlaşma yoluyla, ilişkiler ve yükümlülükler koyan Rousseau'nun «Toplum Sözleşmesi» bile böyle bir naturalizm üzerine kurulmamıştır. Bu naturalizm, bütün Robinson vari ütopyalarda salt estetik bir görünüşten başka bir şey değildir. Gerçekte, 16. yüzyıldan beri oluşan ve 18. yüzyılda dev adımlarıyla gelişen burjuva toplumunun habercisidir bunlar. Serbest rekabetin hüküm sürdüğü bu toplumda fert, geçmiş tarihî devirlerde kendisini belirli ve sınırlı bir insan topluluğunun bir unsuru haline getiren tabiî bağlardan kopmuş görünür. 18. yüzyılın kâhinlerine göre (Smith'le Ricardo da bunların görüşlerine katılmaktadır) bir yandan feodal toplum şekillerini parçalanmasının, öte yandan 16. yüzyıldan beri gelişen yeni üretim güçlerinin yarattığı bu 18. yüzyıl insanı geçmişte ***yaşamış olduğu*** kabul edilen bir ideal (insan) gibi görünmektedir. Onlar bu insanda tarihî bir sonucu değil, tarihin başlangıç noktasını görürler çünkü, onlara göre bu fert tarihin bir ürünü değil, tabiatın bir verisidir. Şimdiye kadar her yeni devir kendini bu kuruntuya kaptırmıştır. 18. yüzyıldaki anlayışa birçok bakımdan karşı çıkan ve bir aristokrat olarak daha çok tarih alanında kalan Steuart bu basit görüşe saplanıp kalmamıştır.

Tarihin akışı içinde gerilere doğru gidildikçe fert —yani üretici ferdin kendisi— daha büyük bir topluluğun üyesi olarak görünür. Bu durum her şeyden önce aile içinde ve bir kabile haline gelecek kadar gelişmiş ailede tamamen tabii bir şekilde tezahür eder, sonra da kavimlerin çatışmasından ve kaynaşmasından meydana gelen çeşitli topluluklarda kendini gösterir. Ancak 18. yüzyılda yani «burjuva toplumunda»dır ki sosyal bütünün çeşitli şekilleri ferde, kendi özel amaçlarını gerçekleştirmeye yarayan bir araç, bir dış (objektif) zaruret olarak görünür. Fakat bu görüşün yani tek başına yaşıyan insan görüşünün doğmasına yol açan devir, özellikle, sosyal ilişkilerin (bu bakımdan genel bir niteliğe bürünmüş olan sosyal ilişkilerin) gelişmelerinin en yüksek noktasına ulaştıkları devirdir. İnsan, kelimenin tam anlamıyla, siyasi bir hayvandır [yani] sadece toplum halinde yaşayan bir hayvan değil, ancak toplum içinde tek başına kalabilen bir hayvandır. Tek bir insanın toplum dışında gerçekleştirdiği üretim —tesadüfen ıssız bir yere düşmüş olan ve topluma özgü güçlerin bilkuvve kendinde bulunduğu medenî bir insanın başına gelebilecek olağanüstü bir durumdur bu— dilin, birarada yaşıyan ve birbirleriyle konuşan fertler olmadan da geliştiği [hakkındaki görüş] kadar saçmadır. Bu konu üzerinde daha fazla durmaya değmez. 18. yüzyıldaki insanlar tarafından kabul edilmesinin bir anlamı ve bir sebebi olan böylesine budalaca bir görüş modern ekonomi politikte Bastiat, Carey, Proudhon tarafından yeniden çok ciddî bir şekilde yer verilmemiş olsaydı bu konuya değinmeyecektik. Özellikle Proudhon'a göre, tarihî kökenini bilmediği ekonomik bir ilişkiyi tarihî ve felsefi bir şekilde açıklamak için mitolojiye başvurmaktan daha tabi bir şey yoktur. Bu ilişkinin ne olduğu hakkındaki fikir günün birinde Ademin ya da Prometeus'un aklına gelivermiş ve bunu yeryüzüne yaymışlardır. Sayıklamaya varan bu *locus communis*'lerden (beylik sözlerden) daha tatsız ve daha yavan bir şey yoktur.

Tarihi Üretim İlişkilerinin Ölümsüzleştirilmesi, Genel Olarak Üretim ve Üleşim : Mülkiyet

Demek ki üretimden söz ettiğimiz zaman, daima sosyal gelişmenin belirli bir safhasındaki (toplumun belirli bir gelişme seviyesindeki) üretim toplum halinde yaşıyan fertlerin yaptıkları üretim söz konusudur. Bundan dolayı, üretimden söz etmek için, tarihî gelişmenin farklı safhalarını ya da her şeyden önce, belirli tarihî bir devreyi meselâ, asıl konumuz olan modern burjuva [toplumundaki] üretimi incelemek gerekli görünmektedir. Fakat bütün üretim devirlerinin bazı müşterek karakterleri, bazı müşterek belirlenimleri (nitelikleri) vardır. ***Genel olarak üretimin*** bir soyutlama olduğunu kabul ettiğimizi nitelikleri işaret ederek ve belirterek tekrarlamaktan kaçınmamızı sağladığı ölçüde rasyonel bir soyutlamadır. Bununla beraber, bir karşılaştırma yapmamızı sağlayan bu genel karakter ya da bu ortak nitelikler çok karmaşık bir bütün teşkil ederler. Bu niteliklerden bazıları bütün devirlerde diğerleri sadece birkaç devirde görülür. Bu belirlenimlerden bazıları da hem en eski hem de en modern devrin ortak nitelikleri olarak görünecektir. Hiçbir üretim bunlarsız tasavvur edilemez. Ama en gelişmiş dillerle en az gelişmiş diller arasında bazı ortak kanunlar ve belirlenimler bulunduğuna göre, bu dillerin gelişimi, özellikle, genel ve ortak olmayan nitelikler sayesinde gerçekleşir. Bundan dolayıdır ki süje ile (insanlara) objenin (tabiatın) özdeşliğinden doğan birliğe (bütüne) bakıp temel farkı unutmamak için, genel üretim bakımından geçerli olan belirlenimleri birbirinden ayırdetmek gerektir. Söz gelişi, mevcut sosyal iliskiler arasındaki değişmezliği ve uyumu ispatlamaya kalkışan modern iktisatçıların bütün bilgeliği bu unutkanlıktan ileri gelir. Meselâ bir üretim aracı yoksa (bu üretim aracı da sermayenin kendisi de bir üretim aracıdır. Sermaye de geçmişte el de olabilir) üretim yapılamaz. Geçmişte birikmiş emek (bu, vahşi insanın elini kullana kullana geliştirdiği hünerden de ibaret olabilir) yoksa üretim yapmak mümkün değildir. Diğer şeyler arasında birikmiş, nesnelleşmiş emektir. Demek ki, sermayenin geenl ve değişmeyen (ebedi) tabiî bir ilişki olduğu, özgül unsuru hesaba katmamak şartıyla doğrudur. ***«Üretim aracını», «birikmiş emeği»*** sermaye tarihi, böylece, hükümetlerin kötü niyeti yüzünden, yankilerinin tarihi, böylece, hükümetlerin kötü niyeti yüzünden, yanlış bir şekilde yorumlanmış olarak görünür. Genel olarak Üretim

sadece amaç olarak gördükleri için kınamaktan daha bayağı bir şey yoktur Üleşimin üretimin yanında bağımsız bir alan olduğunu ileri süren ekonomik görüş kınanmakta ya da iktisatçıların bu çeşitli safhaları bir bütün olarak düşünmemeleri yerilmektedir. Sanki bu ayırım gerçek hayattan kitaplara değil de kitaplardan gerçek hayata geçmiş ve sanki gerçek İlişkileri kavrayış değil de kavramların diyalektik birliği (dengesi) söz konusuymuş gibi!

a1) Üretim Doğrudan Doğruya Tüketimdir de

Tüketimin sübjektif ve objektif olmak üzere iki yanlı bir karakteri vardır üretim yaparken yeteneklerini geliştiren fert bu yeteneklerini üretim faaliyeti boyunca tüketir de, tabiî döllenmenin hayat güçlerini tüketmesine benzer bu. Öte yandan, kullanılan, aşınan ve (meselâ yanma sırasında olduğu gibi) kısmen tabiî unsurlarına ayrılan üretim araçları da tüketilir. Demek kl üretimin kendisi de her an için bir tüketimdir. Zaten iktisatçılar bunu kabul etmektedir. Onların ***üretici tüketim*** dedikleri şey, doğrudan doğruya üretimle çakıştığı kabul edilen tüketimdir. Üretimle tüketimin özdeşliği Spinoza'nın ***her belirlenim olumsuzluktur (Determinatio est negatio)*** önerisine uygundur.

Fakat üretici tüketimle ilgili bu belirlenim özellikle, üretimin özdeşi olan tüketimi, üretimin yıkıcı antitezi olarak düşünülen asıl tüketimden ayırdetmek için ileri sürülmüştür. O halde asıl tüketimi ele alalım.

Nasıl tabiatta kimyevî elementlerin ve maddelerin tüketimi bitkinin üretimi ise, tüketim de doğrudan doğruya üretimdir. Bilindiği gibi, meselâ tüketimin özel bir şekli olan beslenme yoluyla insan kendi vücudunu üretir Fakat bu, insanın yaptığı üretime herhangi bir şekilde katkıda bulunan başka bir tür tüketim için de geçerlidir. Bu, ***tüketici bir üretimdir.*** Fakat iktisatçılar şöyle diyor: Tüketimin özdeşi olan bu üretim, ilk ürünün yok edilmesinden (yoğaltılmasından) doğan ikinci bir üretimdir. Birincisinde üretici nesnelleşiyor, ikincisinde ise, yarattığı nesne özneleşiyordu. Böylece bu tüketici üretim, (üretimle tüketimin dolaysız birliğini teşkil etmesine rağmen) asıl üretimden tamamen farklıdır. Bu iki yanlı (çifte) nitelik, üretimin tüketimle ve tüketimin üretimle çakıştığı dolaysız birlikte varolmakta devam eder. Demek ki üretim doğrudan doğruya tüketim, tüketim de doğrudan doğruya üretimdir. Her biri doğrudan doğruya tüketim, tüketim de doğrudan doğruya üretimdir. Her biri doğrudan doğruya kendi karşıtıdır. Ama ikisi arasında aynı zamanda dolaylı bir hareket olur. Üretim, maddî unsurlarını yarattığı tüketimin dolayımıdır. Çünkü üretim olmazsa tüketilecek nesne de olmaz. Üretildikleri ferdi ürünlere sağladığı için tüketim de üretimin dolayımıdır. Ürün ancak tüketimde tam olarak gerçekleşir. Üzerinden trenin geçmediği, yanl kullanılmayan bir demiryolu tüketilmemiştir, sadece gerçekleşmesi mümkün bir demiryoludur. Üretim olmayınca tüketim, tüketim olmayınca da üretim olmaz çünkü o zaman üretimin bir anlamı (amacı) kalmaz. Tüketim üretimi iki şekilde yaratır 1 — Ürün ancak tüketilirse gerçekten ürün olur. Meselâ bir elbise ancak giyildiği takdirde gerçekten bir elbisedir. İçinde oturulmayan bir ev aslında, gerçek bir ev değildir. Demek ki ürün, basit tabiî objeden farklı olarak, ancak tüketim içinde ürün ***olur.*** Ürüne son görünüşünü veren sadece tüketimdir, çünkü üretim, nesneleşmiş faaliyet olarak ürün değil, ancak fert için [yaratılmış] obje olarak üründür (tüketim üretimi yaratır). 2 — Tüketim yeni bir üretim ihtiyacını bundan dolayı da üretimin ilk şartı olan sübjektif nedenini yaratır. Üretimin nedeni (saiki) tüketimdir. Tüketim, üretimi belirleyici bir şekilde etkileyen objeyi de yaratır. Üretim, tüketimin maddî objesini sağladığına göre, tüketim de üretimin objesini... ihtiyaç, amaç (niyet) şeklinde ***düşünsel olarak*** sağlar ve üretimin objelerini sübjektif bir şekilde yaratır. İhtiyaç olmazsa üretı mde olmaz. Ama tüketim, ihtiyacı yeniden yaratır.

Üretim de tüketimi iki şeklide yaratır 1 — tüketime maddesini, objesini sağlar. Objesiz bir tüketim, tüketim değildir. Demek ki bu bakımdan, üretim tüketimi yaratır. 2 — Fakat üretimin tüketime sağladığı sadece obje değildir. Tüketime belirli görünüşünü, karakterini, bütünlüğünü veren odur. Tıpkı tüketimin ürüne son görünüşünü (şeklini) vermesi gibi, üretim de tüketime son şeklini verir. *Önce*, obje genel bir obje değil, belirli bir objedir, Açlık açlıktır. Ama çatal ve bıçak kullanarak pişmiş etle giderilen açlık, çiğ eti ellerini, tırnaklarını ve dişlerini kullanarak yutan birinin açlığından bambaşka bir açlıktır. Demek ki tüketimin sadece objesini değil, tüketim tarzını da üretim yaratır ve bu objektif bir şekilde değil, sübjektif bir şekilde olur. Demek ki üretim tüketiciyi yaratır 3 — Üretim, ihtiyacı (gidererek) maddi objeyi sağlamakla kalmaz objeyi [gerektiren] ihtiyacı da sağlar. Tüketim ilk kaba halinden sıyrılıp dolaysız niteliğini yitirince (bunun böyle olmaması üretimin ilkel bir seviyede kaldığını gösterir) obje tarafından uyarılır (tenbih edilir) duyulan ihtiyaç objenin yarattığı duyumdan ileri gelir. —Başka herhangi bir ürün gibi— sanat eseri (objesi) de sanatı anlayabilen ve güzellikten zevk alan insanları yaratır. Üretim, fert için sadece bir obje yaratmakla kalmaz, aynı zamanda obje için bir fert de yaratır. Demek ki üretim 1 — maddesini sağlayarak; 2 — tüketim tarzını belirleyerek; 3 — önce sadece objeler şeklinde ortaya koyduğu ürünlere tüketicinin ihtiyaç duymasını sağlıyarak, tüketimi yaratır. Yani tüketimin objesini, tüketim tarzını ve tüketim sezgisini (güdüsünü) yaratır. Tüketim de, üreticinin eğilimini, üretimin amacını belirleyen bir ihtiyaç şeklinde geliştirir.

Demek kl tüketimle üretimin özdeşliği üçlü bir görünüşe bürünmektedir.

1 — ***Dolaysız özdeşlik :*** Üretim tüketim, tüketim de üretimdir, yani üretim, tüketici üretim, tüketim de üretici tüketimdir. İktisatçılar her ikisine üretici tüketim derler. Ama gene de bir ayrım yaparlar. Birincisi tekrarüretim, ikincisi de üretici tüketim şekline bürünür. Birincisi üzerinde yapılan bütün araştırmaların konusu üretken emek ya da üretken olmayan emektir. İkincisi ile ilgili araştırmaların konusu üretici tüketim ya da üretici olmayan tüketimdir.

2 — Her biri diğerinin dolayımı olarak görünür. Üretimle tüketimin bağımsız olduğu söylenebilirse de birbirlerinin dışında kalmalarına rağmen aralarında, birbirleri için gerekli olduklarını gösteren karşılıklı bir hareket (ilişki) vardır. Üretim, dış (maddi) obje olarak tüketimin maddesini yaratır. Tüketim de iç-obje olarak, amaç olarak üretim ihtiyacını yaratır. Tüketim olmazsa üretim de olmaz. Bu, ekonomi politikte birçok şekillerde görünür.

3 — Ne üretim doğrudan doğruya tüketim, ne de tüketim doğrudan doğruya üretimdir. Ne üretim tüketim için sedece bir araçtır, ne de tüketim, üretim için bir amaçtır. Yani bunların herbiri diğerinin objesidir, üretim tüketimin maddî objesi, tüketim de üretimin düşünsel objesidir. Gerçekte bunların her biri, ne sadece doğrudan doğruya diğeri, ne de sadece diğerinin dolayımıdır. Fakat bunlardan her biri gerçekleştiği anda diğerini yaratır [yani] kendini diğerinin şeklinde yaratır. Tüketim, ürünü gerçekleştirerek, onun büründüğü bağımsız, objektif (maddî) şekli yok ederek, üretimi tam olarak yerine getirir. İlk üretim hareketiyle başlıyan ustalık (maharet) ihtiyaç arttıkça gelişir. Demek ki tüketim, ürünün gerçekten bir ürün haline gelmekle kalmadığı fakat üreticinin de gerçekten bir üretici haline geldiği en son safhalar (olgudur). Öte yandan, üretim, belirli tüketim tarzını yaratarak sonra da tüketim arzusu ile tüketim kapasitesini ihtiyaç haline getirerek tüketimi sağlar. 3. paragrafta belirttiğimiz bu son özdeşlik, ekonomik politik kitaplarında arzla talep, objelerle ihtiyaçlar ve toplumun yarattığı ihtiyaçlarla tabiî ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler konusunda türlü şekillerde yorumlanmıştır.

O halde bir hegelci için, üretimle tüketimin özdeş olduğunu ileri sürmekten daha basit bir şey yoktur. Sadece sosyalist edebiyatçılar değil, iktisatçılar da aynı şekilde davranmıştır. Meselâ Say'a göre, bir millet ya da insanlığın tümü ***soyut olarak*** ele alınırsa üretimin tüketime eşit olduğu görülür. Storch, Say'ın yanısını çıkarmıştır. Meselâ bir millet, sadece üretimini (ürettiği nesneleri) tüketmez, fakat üretim araçlarını, sabit sermayeyi v.s. yi de yaratır. Toplumu tek bir özne [olarak] ele almak toplumu yan-

yoksa genel üretim de yoktur. Üretim, daima özel bir üretim koludur —meselâ tarım, hayvancılık, manüfaktür gibi— ya da bir bütündür. Fakat ekonomi politik teknoloji değildir. Belli sosyal bir safhadaki üretimin genel belirlenimleriyle, üretimin özel şekilleri arasındaki ilişkiyi ilerde açıklamak gerekecektir. Nihayet üretim sadece özel bir üretim de edğildir. Üretim az-çok büyük bir üretim alanı içinde faaliyette bulunan belirli sosyal bir kuruluş, sosyal bir süje şeklinde görünür. O halde burada bilimsel açıklama ile gerçek hareket arasındaki ilişkiyi incelemek gerekmez. Demek ki genel olarak üretim, özel üretim kolları ve üretimin bütünselliği [arasında bir ayırım yapmalıyız].

Ekonomi politikte her incelemeden önce genel bir bölüm koymak moda haline gelmiştir. Özellikle de *üretim* başlığı altında yapılan budur (meselâ J. St. Mill'in eserlerine bakınız). Bu bölümde her üretimin genel şartları incelenir. Bu genel bölümde

1 — Üretimi mümkün kılan şartlar ele alınır yani aslında her üretimin temel ortak faktörlerini belirtmekle yetinilir. İlerde göreceğimiz gibi, gerçekte, dönüp dolaşıp çok basit birkaç belirlenimi tekrarlamak söz konusudur.

2 — Üretimin gelişimini az-çok kolaylaştıran şartlar incelenir, meselâ, gelişen ya da durgun sosyal düzen hakkında Adam Smith'in yaptığı tahlil. Onun kısaca anlattığı şeye bilimsel bir nitelik vermek için gelişmesi boyunca her milletin geçtiği çeşitli *üretkenlik derecelerini* incelemek gerekecektir ki bu asıl konumuzun dışında kalır. Ama rekabeti, birikimi açıkladığımız bölümde, bunu, bizi ilgilendirdiği kadarıyla, incelemeliyiz. Genellikle, şu sonuca varılır sanayici bir millet, tarihî [gelişmenin] en yüksek noktasına eriştiği anda, üretimi de en yüksek seviyeye ulaşır. Başka bir deyişle, bir millet kârı değil, kâr peşinde koşmayı amaç edindiği zaman sınaî bakımdan en yüksek seviyeye erişir (Yankee'lerin İngilizlerden üstün oluşu bunu gösterir). Varılan bir başka sonuç da şudur bazı ırklar, yetenekler, iklimler ve tabiî şartlar (deniz kıyısında bulunmak, toprağın bereketliliği gibi) üretime diğerlerinden daha elverişlidir. Böylece gene aynı şey tekrarlanır sübjektif ve objektif şartlar daha yüksek seviyede olursa servet daha kolay elde edilir.

Ne var ki bu genel bölümde, gerçekte iktisatçılar için söz konusu olan, sadece bunlar değildir. Üretimin, üleşimden farklı olarak, tarihten bağımsız, ebedî konulara tâbi olduğunu göstermek ve bu vesileyle burjuva (kapitalist) ilişkilerin soyut olarak düşünülen toplumun değişmez tabiî kanunları olduğu fikrini aşılamak söz konusudur. Böylece az-çok bilinçli bir şekilde varılmak istenilen amaç budur. Buna karşılık, üleşimde (dağılımda) insanların diledikleri gibi hareket edebilecekleri belirtilir. Üretimle üleşim arasında yapılan bu kesin ayrım hesaba katılmazsa hiç değilse başlangıçta açıkça görülebilen şudur toplumun çeşitli safhalarında üleşim ne kadar farklı olursa olsun tıpkı üretimde olduğu gibi, ortak nitelikleri meydana çıkarmak ve genel *olarak insan*'a uygulanan kanunları açıklamak için bütün tarihî farkları ortadan kaldırmak mümkündür. Meselâ, kölelerin, serflerin ve ücretli işçilerin hepsi köle, serf ve ücretli işçi olarak yaşıyabilmelerini sağlayan belirli bir miktar gıda alırlar Fatih geçimini haraçla, devlet memuru vergiyle, toprak sahibi toprak rantıyla, papaz iane ya da öşürle sağlamış da olsalar kölelerin tâbi oldukları kanunlardan ayrı kanunlara göre teşpit edilen sosyal üretimden bir pay alırlar. Bütün iktisatçıların bu başlık altında inceledikleri başlıca iki husus şudur 1 — Mülkiyet; 2 — Mülkiyetin kanunlar ve polis tarafından korunması. Buna kısaca şöyle cevap verilebilir:

1 — Her üretim, belirli bir toplum şeklinin sınırları içinde ve bu toplum şeklinin aracılığı ile tabiatın fert tarafından temellükü-dür. Bu bakımdan mülkiyetin (temellükün) üretimin bir şartı olduğunu söylemek dönüp dolaşıp aynı şeyi tekrarlamaktır. Ama birdenbire mülkiyetin belirli bir şekline meselâ özel mülkiyete geçmek için bu noktadan hareket etmek gülünçtür (üstelik bu, karşıt bir şekli, *mülkiyetsizliği* (mülkiyetin yokluğunu) gerektirir. Tarihte ilkel şekil olarak daha çok ortak mülkiyeti görmekteyiz (meselâ Hintlilerde, Slavlarda, Keltler'de olduğu gibi). Komün mülkiyeti tarzında görünen bu ilkel şekil uzun bir süre önemli bir rol oynayacaktır. Servetin şu ya da bu mülkiyet şeklinde daha iyi gelişip gelişmediğini bilmek meselesine gelince, burada böyle bir şey söz konusu değildir. Hiçbir mülkiyetin bulunmadığı yerde üretim, bundan dolayı da toplum söz konusu olamaz, demek aynı şeyi gevelemektir. Hiçbir şey edinmeyen bir mülk edinme *contradictio in subjecto*'dur.

2 — Mülkiyetin korunması. Bu yavan sözler gerçek muhtevalarına indirgenirse, bunları ortaya atanların umduklarından çok daha fazlasını ifade ederler. Yani her üretim şekli kendi hukukî ilişkilerini, kendi hükümetini, v.s. yi yaratır. Organik bir bütün meydana getiren şeyler arasında tesadüfî ilişkiler kurmak, bunlar arasında sadece düşünce yoluyla bir bağ kurmak anlayışsızlığın belirtisidir Böylece burjuva iktisatçılar meselâ *«en güçlünün haklı»* olduğu devirde üretimin modern polis sayesinde daha kolay olacağını sanırlar. Yalnız bu iktisatçıların unuttukları bir şey var : «en güçlünün haklı olması» da bir haktır ve bu onların «hukuk devletinde» bir başka şekilde ortaya çıkar.

Üretimin belirli bir safhasına tekabül eden şartlar sadece oluş halindeyken ya da aksine, ortadan silinmeye yüztutmuşken üretimde kapsamı ve etkisi değişebilen düzensizlikler (bozukluklar) meydana gelmesi tabiidir.

Özetlersek bütün üretim safhalarının ortak belirlenimleri vardır. Düşüncede bunlar genel bir niteliğe bürünürler. Fakat her üretimin sözde *genel şartları*, üretimin hiçbir tarihi safhasına tekabül etmeyen bu soyut faktörlerden başka bir şey değildir.

II — Üretim ile Üleşim, [Dağılım] Mübadele ve Tüketim Arasındaki Genel İlişki [ler]

Üretimin tahlilinde daha derinlere inmeden önce iktisatçıların eserlerine koydukları çeşitli başlıkları (bölümleri) gözden geçirmek gerekiyor.

İlk akla gelen fikir şudur Toplumun üyeleri üretimde tabiat ürünlerini beşerî ihtiyaçlara uygun hale getirirler. Üleşim, bu ürünlerin pay edilmesine ferdin ne oranda katıldığını belirler. İstediği özel ürünleri fert, üleşim sonunda kendisine düşen payla mübadele ederek sağlar. Nihayet tüketimde ürünler, dilediği gibi kullanabileceği nesneler haline gelir. Uretim, ihtiyaçları karşılayan nesneleri sağlar. Üleşim bunları sosyal kanunlara göre pay eder; mübadele daha önce payedilmiş olanı yeniden fakat ferdî ihtiyaçlara göre payeder. Nihayet ürün bu sosyal hareketten tüketimde sıyrılır ve doğrudan doğruya ferdî ihtiyaç konusu olur yani ferdin ihtiyacını giderir. Üretim, böylece, hareket noktası; tüketim varış noktası ve üleşimle mübadele orta terim olarak görünür; üleşim kökeni toplumda bulunan bir safha, mübadele de ferde bağlı bir safha olduğundan orta terim çifte bir niteliğe bürünür. İnsan üretimde nesneleşir, nesne de insanda özneleşir. Uleşimde ise, üretimle tüketim arasında hâkim genel belirlenimler şeklinde aracılık eden toplumdur. Mübadelede üretimden tüketime geçiş ferdin tesadüfen [belirlenmiş] niteliği sayesinde gerçekleşir.

Üleşim fert başına düşen ürünlerin oranını (miktarını) mübadele, her ferdin üleşimde kendisine düşen pay olarak talep ettiği ürünleri belirler.

Üretim, üleşim, mübadele ve tüketim böylece [iktisatçıların doktrinine göre], tam bir tasım teşkil eder. Üretim genell, üleşimle mübadele özeli tüketim de sonucu ifade eden tekill meydana getirir. Şüphesiz bu bir usavurmadır fakat yüzeyde kalan bir usavurmadır. Uretim genel tabiî kanunlarla, üleşim sosyal olasılıkla belirlenmiştir ve bundan dolayı sosyal olasılık üretimi olumlu bir şekilde etkileyebilir. Mübadele ikisi arasında şekli nitellikte bir sosyal hareket olarak yer alır ve sadece bir sonuç diye değil, fakat nihaî bir amaç diye düşünülen tüketimin son safhası, bütün bir süreci yeniden başlatmak için hareket noktasını etkilediği durum hariç, aslında ekonominin dışında kalır.

Bir bütün teşkil eden iki payı birbirinden keyfî bir şekilde ayırdıkları için iktisatçıları kınayan ayrıl yabancı muarızları ya onlarla aynı ya da onlardan aşağı seviyede kalırlar. Üleşimin de aynı derecede önemli olduğunu ileri sürerek iktisatçıları üretimi

fış bir görüş açısından incelemektir. Aynı bir fertte üretimle tüketim, tek bir hareketin değişik veçheleri olarak görünür. Burada önemle belirtilmesi gereken şudur: Üretimle tüketim tek bir ferdin ya da birçok fertlerin faaliyetleri olarak ele alındıkları takdirde, üretimin her durumda gerçek hareket noktası yani temel faktör olduğu bir sürecin veçheleri olarak görünürler. Bir zaruret ve ihtiyaç olarak tüketimin kendisi, *üretici* faaliyetin bir iç - faktörüdür. Ama üretici faaliyet, gerçekleşmenin hareket noktası bundan dolayı da temel faktörüdür. Bu, her sürecin yenilendiği bir harekettir. Herhangi bir nesneyi üreten fert bunu tüketmekle hareket noktasına (kendine) döner fakat bunu üretici fert olarak yapar ve kendini üretir. Tüketim böylece, üretimin bir veçhesi olarak görünür.

Ne var ki toplumda üretici ile ürün arasındaki ilişki, ürün tamamlandığı andan itibaren, bir dış ilişkidir ve ürünün ferde (özneye) dönüşü, bu ferdin diğer fertlerle kurduğu ilişkilere bağlıdır. Fert yarattığı ürünün doğrudan doğruya sahibi olmaz. Bundan dolayı, toplum içinde üretim yaptığı zaman amacı, yarattığı ürüne doğrudan doğruya sahip olmak değildir. Üretici ile ürünler arasına *üleşim* girer. Üleşim yaratılan ürünlerden ferde düşen payı sosyal kanunlara göre belirler ve böylece üretimle tüketim arasında yer alır.

Öyleyse üleşim, üretimin yanında ve üretimin dışında bağımsız bir alan mıdır? [K 1]

b1) Üleşim ve Üretim

Ekonomi politik el-kitapları incelendiğinde bütün kategorilerin iki şekilde ortaya konduğu görülür. Meselâ üleşim bölümünde toprak rantı, ücret, faiz ve kâr yer alır oysa üretim bölümünde toprak, emek, ve sermaye üretimin etkenleri olarak sıralanır. Demek ki, sermayeyi ele alacak olursak, iki şekilde ortaya konduğu hemen göze çarpar: sermayeden 1 — üretim etkeni, 2 — gelir kaynağı diye söz edilir. Faiz ve kâr da, üretimde üleşimin belirli ve belirleyici şekilleri olarak yer alır çünkü sermaye bu şekillere bürünerek artar ve bundan dolayı fazle kâr, sermayenin yaratılmasını [sağlayan] faktörlerdir. Üleşim şekilleri olan faiz ve kâr, üretim etkeni diye kabul edilen sermayeyi gerektirir. Bunlar hem üretim etkeni olarak sermayeyi gerektiren üleşimin hem de sermayenin tekrar - üretiminin veçheleridir.

İktisatçılar bir başka başlık altında ücretin ücretli emeğe, eşit olduğunu ileri sürerler : Üretimin etkeni olarak emeğin buradaki belirli karakteri orada üleşimin niteliği olarak görünür. Emek, ücretli emek diye tanımlanmasaydı, ürünlerin üleşimine katılma tarzı ücret şeklinde görünmeyecekti, meselâ kölelik rejiminde olduğu gibi. Nihayet, toprak rantı, üleşimin en gelişmiş şekline bürünmek için üretim etkeni olarak sadece toprağı değil, büyük toprak mülkiyetini (daha doğrusu, büyük tarımı) da gerektirir. Aynı şekilde, ücret ve sadece emeği gerektirmez. Demek ki üleşim ilişkileri ve tarzları üretim etkenlerinin tam tersi olarak görünür. Üretime ücretli emek şeklinde katılan bir fert, üretilen üleşimine ücret şeklinde katılır. Üleşimin yapısı tamamen üretimin yapısıyla belirlenmiştir. Sadece maddi objeler bakımından değil çünkü ancak üretimde elde edilen üleştirilebilir şekil (tarz) bakımından da (çünkü üretime katılma tarzı üleşimin özel şekillerini yani üretlcinin üretime ne şekilde katılacağını belirler) üleşimi yaratan üretimdir. Demek ki üretime toprağı, üleşime de toprak rantını sokuşturmak boşuna bir çabadır.

Ricardo gibi, sadece üretim üzerinde durduklarından dolayı kınanan iktisatçılar üleşimi ekonomi politiğin özel konusu diye tanımlamışlardır. Çünkü bu iktisatçılar üleşim şekillerinde belli bir toplumdaki üretim etkenleri arasındaki değişmez ilişkileri en açık ifadesini gördüklerini sanıyorlardı.

Tek tek ele alınan ferde, üleşim tabiatiyle, onun üretim içindeki yerini belirleyen (şartlandıran) ve üretimden önce gelen sosyal bir kanun olarak görünür. Dünyaya geldiğinde ferdin ne sermayesi ne de toprak mülkiyeti vardır. Doğduğu andan itibaren, sosyal üleşim gereğince nasibi ücretli emektir. Ama bu durum, bağımsız üretim etkenleri olarak sermayenin ve toprak mülkiyetinin varlığından ileri gelir.

Toplumlar bir bütün olarak ele alınırsa üleşim, bir başka açıdan, üretimden önce geliyormuş gibi, âdeta ekonomi öncesi bir olguymuş gibi görünür. Fatih bir millet, fethettiği ülkeyi fatihler arasında pay eder (üleşir) ve böylece belirli bir üleşimi ve belirli bir toprak mülkiyeti şeklini zorla kabul ettirir, yani üretimi belirler. Ya da yenik düşen halkları köleleştirir ve böylece, üretim köle emeği üzerine kurulur; ya da bir halk ihtilâli yoluyla büyük toprak mülkiyetini devirip parçalar böylece bu yeni üleşim sayesinde üretime yeni bir karakter verir. Bütün bu tarihî durumlarda üleşim üretim tarafından düzenlenmiş ve belirlenmiş olarak değil, tam tersine, üretim üleşim tarafından düzenlenmiş ve belirlenmiş olarak görünür.

En kaba anlamıyla, üleşim ürünlerin payedilmesi olarak görünmekte böylece de üretimden büsbütün uzaklaşmada ve âdeta ona bağlı kalmamaktadır. Ama üleşim, ürünlerin üleştirilmesi olmadan önce 1 — üretim araçlarının dağılımıdır; 2 — toplum üyelerinin çeşitli üretim kolları arasında dağılmasıdır ki bu de aynı ilişkinin bir başka belirlenimidir (fertlerin belirli üretim ilişkilerine tâbi kılınmasıdır). Ürünlerin üleşimi, üretimin kendi içinde bulunan ve onun yapısını belirleyen bu dağılımın sonucundan başka bir şey değildir. Üretimi, kendi içinde bulunan bu üleşimi hesaba katmadan düşünmek boş bir soyutlamadır. Oysa ürünlerin dağılımı başlangıçta üretimin bir veçhesini (faktörünü) teşkil eden bu üleşime bağlıdır. Modern üretimi belirli sosyal yapısı içinde incelemeye önem veren ve üretim konusunda en yüce iktisatçı olan Ricardo, modern ekonomi poliğin gerçek konusunu ***üretimin değil,*** üleşimin meydana getirdiğini ileri sürer. Tarihi, üleşim alanının içine hapsederek üretimi ebedî bir hakikat diye inceleyen iktisatçıların saçmalamaları bundandır.

Üleşimin belirlediği üretimle üleşim arasında ne gibi bir ilişki kurulduğunu bilmek meselesi doğrudan doğruya üretimin kendisine bağlıdır. Üretim, üretim âletlerinin belirli bir dağılımına bağlı olduğundan, üleşim, hiç değilse bu anlamda, üretimden önce gelir ve üretimin ilk şartıdır denilecek olursa buna verilecek cevap şudur: Gerçekte üretimin kendi gerekli şartları vardır ve bunlar onun faktörlerini teşkil eder. Bu faktörler başlangıçta tabiî veriler olarak görünebilirler. Üretim sürecinin kendisi bu tabiî verileri tarihî veriler haline getirir. Bunlar belli bir devre boyunca üretimin tabiî şartları (faktörleri) olarak görünmelerine rağmen bir başka devrede de üretimin tarihî sonucu olmuşlar ve üretimin sınırları içinde durmadan değişmişlerdir. Meselâ makineleşme, ürünlerin dağılımını olduğu kadar üretim âletlerinin dağılımını da değiştirmiştir. Modern toprak mülkiyetinin kendisi, modern sanayinin tarıma uygulanmasına olduğu kadar modern ticaretin ve modern sanayinin de sonucudur.

Yukarıda ortaya atılan meselenin tümü dönüp dolaşıp şuna dayanır: genel tarihî şartlar üretimi nasıl etkiler ve üretimle genel tarihî hareket arasındaki ilişki nedir. Açıkça görülmektedir ki meselenin [çözümü] üretimin tartışılmasına ve tahliline bağlıdır.

Bununla beraber, yukarda kaba hatlarıyla ele alınan bu meseleler kısaca şöyle cevaplandırılabilir: Bütün fetihlerde üç ihtimal vardır. Fatih bir halk, yenik düşmüş halka kendi üretim tarzını zorla kabul ettirir (meselâ İngilizlerin geçen yüzyılda İrlanda'da, kısmen de Hindistan'da yaptığı gibi). Ya da eski üretim tarzına hiç dokunmaz ya da yeni bir şeyin, bir sentezin doğmasına yol açan karşılıklı bir etki olur (Germenlerin fetihlerinde kısmen böyle olmuştur). Bütün bu durumlarda gerek fatih halkın ya da fethedilen halkın üretim tarzı, ya da bu ikisinin kaynaşmasından meydana gelen üretim tarzı yeni üleşimi belirler. Gerçi bu yeni üleşim yeni üretim devresinin ön şartı olarak görünür ama bu üleşimin kendisi de üretimin [hem de] sadece tarihin genel akışı içindeki üretimin değil, belirli tarihi bir dönemdeki üretimin ürünüdür. Meselâ Rusya'yı yakıp yıkan Mongollar geniş toprakları gerektiren meralar üzerine kurulmuş üretim tarzlarına uygun olarak hareket ediyorlardı. Geleneksel üretimleri toprak kölelerl tarafından yapılan tarıma dayanan ve kırlarda tek başlarına yaşamaya alışmış olan barbar

Germenler Roma illerini, buralarda yoğunlaşan toprak mülkiyeti eski tarım sisteminin tamamen ortadan kalkmasına yol açtığı için, çok daha kolaylıkla bu şartlara uydurdular.

Bazı devirlerde sadece yağmayla yaşandığı hakkında geleneksel bir görüş vardır. Fakat yağma etmek için de yağma edilecek bir şey yani üretim gereklidir. Yağma tarzının kendisi de üretim tarzıyla belirlenmiştir. Meselâ bir ***stock-jobbin nation*** (Borsadaki spekülatörler topluluğu) inek çobanları topluluğu gibi yağma edilemez.

Kölenin şahsında ele geçirilen şey doğrudan doğruya üretim âletidir. Fakat o zaman da ülkenin üretimi köle emeğini sağlıyacak şekilde düzenlenmelidir ya da (Güney Amerika'da olduğu gibi) köleliğe uygun bir üretim tarzı yaratılmalıdır.

Kanunlar bazı ailelerde bir üretim aracının, meselâ toprağın, kullanılmasını (devam ettirilmesini) sağlayabilirler. Bu kanunlar, meselâ İngiltere'de olduğu gibi, ancak büyük toprak mülkiyeti toplumdaki [hâkim] üretim sistemiyle uygunluk halindeyse bir önem kazanır. Fransa'da büyük toprak mülkiyetinin varolmasına rağmen, küçük tarım uygulanmış bu yüzden de ihtilâl, büyük toprak mülkiyetini ortadan kaldırmıştır. Fakat meselâ toprağın kanun yoluyla paylaştırılmasına devam edilirse ne olur. Bu kanunlara rağmen toprak mülkiyeti tekrar yoğunlaşır. Ayrıca, kanunların üleşim ilişkilerini ne dereceye kadar etkilediği ve bunun üretim üzerindeki etkisinin ne olduğunu belirlemek de gerekir.

C1) MÜBADELE VE ÜRETİM

Tedavülün kendisi mübadelenin belirli bir görünüşünden ya da bütünselliği içinde ele alınan mübadeleden başka bir şey değildir.

Mübadele, bir yandan üretim ile, üretimin belirlediği üleşim ve tüketim arasında aracılık eden bir faktörden başka bir şey olmadığı, öte yandan, tüketimin kendisi üretimin bir faktörü olarak göründüğü sürece, mübadele de üretimin bir veçhesidir (anıdır).

Birincisi, açıkça bellidir ki, bizzat üretim boyunca gerçekleşen faaliyetlerin ve kapasitelerin mübadelesi, doğrudan doğruya üretimin bir parçasıdır ve onun temel bir unsurudur. İkincisi, dolaysız tüketim için gerekli ürünü sağlamaya yarayan bir araç (âlet) olduğu sürece, aynı şey, ürünlerin mübadelesi bakımından da doğrudur. Bu bakımdan, bizzat mübadele, üretime dahil (üretim içinde yer alan) bir fiildir. Üçüncüsü, tüccarlar arasındaki mübadele, yapısı bakımından, hem tamamen üretim tarafından belirlenmiştir hem de bizzat üretici faaliyettir. Mübadele, ancak son safhada, yani ürünün doğrudan doğruya tüketilmek üzere mübadele edildiği safhada, üretimin yanında bağımsız olarak, onunla bir ilgisi yokmuş gibi görünür. Fakat 1) İş bölümü olmaksızın (işbölümü tabiî ya da artık tarihî bir sonuç da olsa) mübadele olmaz; 2) Özel mübadele, özel üretimi gerektirir; 3) Mübadelenin yoğunluğu, tıpkı yaygınlığı ve tarzı gibi, üretimin gelişmesi ve yapısı tarafından belirlenmiştir. Meselâ, şehirle köy arasındaki mübadele; köydeki ve şehirdeki mübadele. Demek ki, bütün bu anlarda, mübadele, doğrudan doğruya üretime dahil olarak, ya da onun tarafından belirlenmiş olarak görünmektedir.

Vardığımız sonuç, üretimin, üleşimin (dağılımın), mübadelenin, tüketimin özdeş oldukları sonucu değil, bütün bunların, bir bütünselliğin unsurları, bir birliğin (bütünün) parçaları oldukları sonucudur. Üretim, diğer anlarda olduğu gibi, çelişkili belirlenimi içinde kendi sınırlarının (çerçevesinin) dışına taşar. Süreç, daima, üretimden başlar yeniden. Mübadele ve tüketimin üstün gelen şey olamıyacakları şüphesizdir. Ürünlerin dağıtımı olarak, dağıtım için de aynı şey söylenebilir. Fakat, üretim etkenlerinin dağılımı olarak, dağılımın kendisi de üretimin bir anıdır. Demek ki, belirli bir üretim, belirli bir tüketimi, belirli bir dağılımı, belirli bir mübadeleyi belirlediği gibi, ***bu farklı anların belirli karşılıklı ilişkilerini*** de düzenler. Aslında üretimin kendisi ile, ***özgül şekliyle***, diğer faktörler tarafından belirlenmiştir. Meselâ, pazara, yani mübadele alanı genişleyince, üretim hacmi artar ve üretimde daha derin bir bölünme meydana gelir. Dağılımdaki bir dönüşüm, üretimde bir dönüşüm yaratır, meselâ, sermaye temerküzü ya da şehirde ve köyde nüfusun farklı bir dağılımı gerçekleşince bu böyledir. Nihayet tüketimin kendi ihtiyaçları da üretimi belirler. Farklı anlar arasında karşılıklı etki vardır. Aslında her organik bütünsellikte bu böyledir.

III — EKONOMİ POLİTİĞİNİN METODU

Bir ülkeyi ekonomi politik açısından ele aldığımızda işe o ülkenin nüfusunu, nüfusun sınıflara ayrılmasını, şehirlere, kırlara (köylere), deniz kıyılarına dağılışını, çeşitli üretim kollarını, ihracat ve ithalâtı, yıllık üretim ve tüketimi, vs.'yi, incelemekle başlarız.

Mevcut şartların gerçek ve somut görünüşünden, yani meselâ ekonomi politikte sosyal üretim faaliyetinin temeli ve özhesi olan nüfustan hareket etmek doğru bir metod diye kabul edilebilir. Fakat daha yakından bakılırsa bunun bir hata olduğu farkedilir. Nüfusu meydana getiren sınıflar hesaba katılmazsa nüfus bir soyutlama olarak kalır. Dayandığı unsurlar, meselâ ücretli emek, sermaye, v.s., bilinmezse sınıflar da boş bir söz olarak kalır. Ücretli emek ve sermaye de mübadeleyi, iş bölümünü, fiyatları gerektirir. Meselâ ücretli emek, değer, para, fiyat yoksa sermaye hiçbir şey ifade etmez. Demek ki böylece nüfustan başlansaydı bir bütün hakkında karmakarışık bir fikir edinilecek ve daha kesin bir belirlenimle [yanı] analiz yoluyla, gittikçe basitleşen kavramlara erişilecek ve tasavvur edilmiş somuttan, gittikçe basitleşen soyutlamalara geçilecek ve böylece en basit belirlenimlere varılacaktı. Bu sağlandı mı, tekrar nüfusa ulaşıncaya kadar aynı yoldan geriye doğru yürümek gerekecek, fakat bu sefer nüfus, bir bütün [hakkında edinilen] karmakarışık bir fikir değil, birçok belirlenimleri ve ilişkileri [ihtiva eden] zengin bir bütünsellik olacaktır. Birinci yol, uzak bir geçmişte ekonomi politiğin izlediği yoldur. Meselâ, 18. yüzyılın iktisatçıları daima canlı bir bütünsellikten hareket ediyorlar; nüfus, millet, Devlet, ya da devletler gibi. Fakat sonunda analiz yoluyla, İş bölümü, para, değer gibi, belirleyici genel ilişkileri ortaya koyuyorlar. Bu tek tek faktörler, az-çok tesbit edilip soyutlandıkları andan itibaren, emek, iş bölümü, ihtiyaç, mübadele değeri gibi basit kavramlardan hareketle devlet, milletlerarası mübadeleler ve dünya pazarı gibi kavramlara ulaşmak isteyen ekonomik sistemler ortaya çıktı. Bu son metodun [genel kavramlardan somut kavramlara giden ekonomik sistemlerin uyguladıkları metodun] bilimsel bakımdan doğru olduğu açıkça görülmektedir. Somut, farklı belirlenimlerin sentezi yani birliği olduğu için somuttur. Bundan dolayıdır ki, somut, gerçek bir hareket noktası yani dolaysız algının ve tasavvurun hareket noktası olmasına rağmen, düşüncede hareket noktası olarak değil, bir sentez süreci, bir sonuç olarak görünür.

Birinci metot, tasavvurun tamlığını (bütünselliğini) soyut bir belirlenim haline getirir. İkincisi de soyut belirlenimler, somutun düşünce yoluyla tekrar üretilmesini sağlar. Hegel'in gerçeği, kendi kendine yoğunlaşıp, kendi kendine derinleşen ve kendiliğinden hareket eden düşüncenin sonucu olarak tasavvur etmek gibi bir kuruntuya kapılması bundandır. Oysa soyuttan somuta yükselmekten ibaret olan metot somutu kavrayış tarzından ve onu düşünülmüş bir somut olarak tekrar üretmekten başka bir şey değildir. Ama somutun oluşum süreci hiç de buna uymaz. Meselâ, en basit ekonomik kategori olan mübadele değeri nüfusu yani belirli şartlar içinde üretim yapan bir nüfusu gerektirir. Belli bir ailenin, topluluğun ya da Devletin varlığını da gerektirir ve ancak somut, canlı bir bütünün ***tek taraflı*** ve soyut bir ilişkisi

şeklinde varolur. Buna karşılık, mübadele değerinin, kategori olarak, Tufan'dan öncesine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Felsefi bilinç öylesine belirlenmiştir ki, tasavvur ettiği insanın imajı gerçek insanı, ve tasavvur edilen dünya da gerçek dünyayı meydana getirir ve kategorilerin hareketi bilince, ne yazık ki bir dış sebebe (saike) dayanan ve sonucu dünya olan gerçek üretim fiili olarak görünür. Ama bu, somut bütünsellik, düşünülmüş bütünsellik olarak, somutun zihindeki tasavvuru olarak, gerçekte düşüncenin, anlayışın (idrakin) bir ürünü olduğu sürece doğrudur (bu da bir totolojidir) ve kendi kendini yaratan; algının, tasavvurun dışında ve üstünde düşünen fikrin ürünü değildir, algının ve tasavvurun kavramlar (fikirler) haline gelmesidir. Zihinde düşünülmüş bir bütünsellik olarak görünen bütünün kendisi, düşünen beynin; [yani] dünyayı sanatın, dinin, pratik zihnin kavrayış tarzından farklı olarak sadece bir tek tarzda kavrayabilen beynin bir ürünüdür. Gerçek özne, bağımsız varlığını zihnin dışında sürdürür ve bu, zihin salt teorik bir faaliyet gösterdiği müddetçe devam eder. Bundan dolayıdır ki teorik metodun kullanılmasında da öznenin [yani] toplumun zihinde daima ilk veri olarak kalması gerektir.

Fakat bu basit kategoriler, daha somut kategorilerden önce, tarihî ya da tabiî nitelikte bağımsız bir varlığa sahip olmadılar mı? *Ça dépend* (bu şartlara göre değişir). Meselâ Hegel, hukuk felsefesine fertler arasında en basit hukukî ilişkiyi teşkil eden temellükten (tasarruftan) başlamakta haklıdır. Fakat aile varolmadan ya da kölelerle efendiler arasındaki çok daha somut ilişkiler varolmadan önce temellük yoktur. Buna karşılık, ***mülkiyet*** safhasında değil ama henüz sadece ***temellük*** (tasarruf) safhasında bulunan ailelerin, kabilelerin (aşiretlerin) varolduğunu söylemek doğrudur. Demek ki, mülkiyete oranla, en basit kategori, küçük aile topluluklarında ya da kabilelerdeki mülkiyet ilişkisi olarak görünmektedir. Daha yüksek bir safhaya erişmiş toplumda mülkiyet, daha gelişmiş bir [sosyal] yapının daha basit bir ilişkisi olarak görünür. Fakat daima bir temellük ilişkisine dayanan somut bir yapının bulunduğu varsayılır. Nesnelere sahip olan vahşî bir insan tasavvur edilir. Fakat bu durumda temellük hukukî bir ilişki değildir. Tarihî bakımdan temellükün aile şekline kadar geliştiği doğru değildir. Aksine, temellük daima bu «daha somut hukukî kategori»nin varolmasını gerektirir. Bununla beraber, basit kategoriler, henüz gelişmemiş olan somutun, zihinde daha somut kategori şeklinde ifadesini bulan daha karmaşık bir ilişki haline gelmeksizin [içinde] gerçekleşebildiği ilişkilerin ifadesidirler. Oysa, daha gelişmiş olan somut bu aynı kategoriyi tâli bir ilişki olarak devam ettirebilir. Sermaye varolmadan, bankalar ve ücretli emek varolmadan önce para varolabilir ve tarih boyunca da varolagelmiştir. Bu bakımdan, şöyle denilebilir: daha basit kategori daha az gelişmiş bir bütünün hâkim ilişkilerini ya da tam tersine, bütün daha somut bir kategoride ifadesini bulacak yönde gelişmeden önce, tarihî bakımdan, daha gelişmiş bir bütünün tâli ilişkilerini ifade edebilir. Buna göre, en basitten en karmaşığa doğru yükselen soyut düşüncenin ilerleyişi gerçek tarihî sürece uygun düşecektir.

Öte yandan, meselâ Peru'da olduğu gibi, para diye bir şey bulunmadığı halde, ekonominin, imece ve ileri bir iş bölümü gibi, en üstün şekillerini ihtiva eden, çok gelişmiş fakat tarihî bakımdan yeterince olgunlaşmamış toplum şekillerinin varolduğu söylenebilir. Slavlarda da para ve parayı belirleyen mübadeleler her topluluğun içinde yavaş yavaş ortaya çıktığı halde yabancı topluluklarla yaptıkları ticarette sınır bölgelerinde açıkça görülüyor. Aslında mübadeleyi toplulukların olusumunun temel bir unsuru haline getirmek, toplulukların mübadeleye dayandığını ileri sürmek yanlıştır. Aksine, mübadele başlangıçta, aynı bir topluluğun üyeleri arasındaki ilişkilerin çok çeşitli topluluklar arasındaki ilişkilerde görünmektedir. Üstelik, para daha başlangıçta çok çeşitli bir rol oynamasına rağmen, ilk çağda hâkim unsur olarak, tüccar milletlere vergidir. Hattâ ilkçağın en ileri milletlerinde: Yunanlılarda ve Romalılarda tam gelişmesini ancak bu milletlerin çökme devresinde bulmaktadır. Demek ki bu kadar basit olan bu kategori, tarih boyunca ancak en gelişmiş toplumlarda bütün açıklığı ile görülmektedir. Ve paranın bütün ekonomik ilişkiler içinde yer aldığı hiç de doğru değildir. Meselâ Roma İmparatorluğunun alabildiğine geliştiği devrede aynî vergi ve aynî ödemeler esası teşkil ediyordu. Para sistemi asıl anlamıyla, sadece orduda tam olarak gelişmişti. Hiçbir zaman emeğin bütünselliğine hâkim olmamıştı. Böylece, tarihî bakımdan, en basit kategori en somut kategoriden önce varolabildiği halde, iç ve dış gelişmesi tam olarak daha karmaşık bir toplum şeklinde görülebilir oysa daha somut kategori daha az gelişmiş bir toplum şeklinde çok daha gelişmiş olarak bulunmaktadır.

Emek, pek basit bir kategori gibi görünmektedir. Bu genellik (evrensellik) içinde, yani genel emek olarak, emek fikri de çok eskidir. Bununla beraber, bu basit şekliyle ekonomik bakımdan ele alınınca «emek», bu basit soyutlamayı yaratan ilişkiler kadar modern bir kategoridir. Meselâ, para sistemi servetî tamamen objektif bir şekilde, kendi dışında bir şeymiş gibi kabul eder. Sınaî (manüfaktür) ya da ticarî sistem, servetin kaynağı obje değil, fertlerin faaliyetidir yani ticarî ve sınaî demektir deyince, bu faaliyetin kendisini para getiren sınırlı şekliyle tasavvur etmesine rağmen, büyük bir ilerleme gerçekleşmiş oldu. Bu sistemin karşısında yer alan fizyokratların sistemi, servet yaratan emek şekli olarak, emeğin belirli bir şeklini —tarımı— temel alıyor ve objenin kendisini paranın bir başka şekli olarak değil, ürünün kendisi olarak [yani] emeğin genel sonucu olarak kabul ediyor. Faaliyetin sınırlı karakterinden dolayı bu ürünün, tabiat tarafından belirlenmiş bir ürün olduğunu, tarım [salt emeğin] ürünü olduğunu ileri sürüyor.

Adam Smith, servet yaratıcı faaliyetin bütün özel şekillerini bir kenara itip sadece emeği ele alan yani ne manüfaktür, ne ticarî, ne de tarımsal emeği değil, bütün bu emek şekillerini müşterek niteliği ile ele alınca muazzam bir ilerleme sağlanmış oldu. Geçmiş ve objektifleşmiş emek şeklinde tasavvur edilmesine rağmen servet olarak belirlenmiş objenin genelliği, yani genel olarak ürün ya da genel olarak emek, servet yaratıcı faaliyetin soyut genelliği ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Zaman zaman Fizyokratların sistemine kayan A. Smith'in katkısı bu yeni görüşe (anlayışa) geçişin ne kadar güç ve önemli olduğunu göstermektedir. Böylece, hangi toplum şeklinde olursa olsun üretici insanlar arasında kurulan en basit, en eski ilişkinin soyut ifadesinin bulunmuş olduğu söylenebilir. Bu görünüşte doğru ama, gerçekte yanlıştır. Özel bir emek türüne karşı gösterilen kayıtsızlık, hiçbirinin de tek başına mutlak bir üstünlük sağlayamadığı gerçek emek türlerini [yansıtan] çok gelişmiş bir bütünselliği gerektirir. Böylece en genel soyutlamalar en zengin gelişmeyle birlikte ortaya çıkar. O zaman artık özel bir şekil içinde düşünülmez olur. Öte yandan, genel emeğin bu soyutlanışı, emeklerin somut bir bütünsellik olarak düşünülmesinin sonucu değildir. Belirli bir emek türünün önemsenmeyişi fertlerin, bir emek türünden bir başka emek türüne kolayca geçtikleri, belirli bir emek türüne karşı ilgi duymadıkları bir toplum şekline tekabül eder. Emek burada sadece kategoriler alanında değil, realitede de genel olarak servetî yaratan bir araç haline gelmiş ve belirlenim olarak, hangi şekil altında olursa olsun, ferdî özelliklerinden arınmış olur. Bu durum, burjuva toplumlarının en moderni olan Birleşik Devletler'de gelişmesinin en yüksek noktasına erişir. Ancak buradadır ki modern ekonominin hareket noktası [yani] «emek», «genel olarak emek», «dolaysız emek» kategorisinin soyutlanması pratikte bir hakikat olur. Böylece, modern ekonomi politiğin baş tacı ettiği çok eski ve bütün toplum şekilleri için geçerli bir ilişkiyi dile getiren en basit soyutlama, ancak en modern toplumun kategorisi olarak bu soyut şekliyle pratik bir hakikat haline gelir. Birleşik Devletler'de tarihî bir ürün olarak görünen belirli bir emek şekline karşı gösterilen bu kayıtsızlığın meselâ Ruslarda tabiî bir eğilim olarak göründüğü söylenebilir. Fakat her işte çalıştırılmaya yakın Barbarlarla, her işi kendileri yapmaya yatkın medenî insanlar arasında

dağlar kadar fark vardır. Üstelik Ruslarda belirli bir emek türüne karşı gösterilen bu kayıtsızlık, pratikte, ancak dış etkilerle bırakacakları belirli bir emek türüne olan geleneksel bağlılıklarına tekabül eder.

Bu emek örneği açıkça göstermektedir ki en soyut kategoriler bile —özellikle soyut mahiyetlerinden dolayı— her ne kadar bütün devirler için geçerli iseler de, bütün soyutluklarına rağmen gene de tarihî şartların ürünüdürler ve ancak bu şartlar için ve bu şartlar altında tamamen geçerlidirler.

Burjuva toplumu, en gelişmiş ve en çeşitli tarihî bir üretim organizasyonudur. Bu bakımdan, bu toplumdaki ilişkileri ifade eden ve onun yapısını anlamayı sağlayan kategoriler geçmiş bütün toplum şekillerinin yapısını ve üretim ilişkilerini de anlamayı sağlar [çünkü] burjuva toplumu, bu toplumların kalıntıları üzerine kurulmuştur ve bunların henüz aşılmamış olan bazı izlerini bağrında taşımakta devam eder. İnsanın anatomisi, maymunun anatomisi [anlamaya yarayan] anahtardır. Aşağı türden hayvanlarda yüksek bir türün habercisi olan belirtiler, ancak bu yüksek türün (formun) kendisi bilindiği takdirde anlaşılabilir. Böylece, burjuva ekonomisi de bize antik ekonominin anahtarını vermektedir. Fakat bütün bu tarihî farkları geçiştiren ve bütün toplum şekillerinde burjuva toplumunun formlarını gören iktisatçılar gibi [hareket etmemek şartıyle]. Toprak rantı bilinince, vergi (haraç, cizye), öşür de anlaşılır Fakat bunlar arasında bir özdeşlik kurmamak gerekir. Üstelik burjuva toplumunun kendisini [tarihî] gelişmenin çelişkili bir şekli olduğu için önceki toplum formlarına ait bazı ilişkiler tamamen silikleşmiş hattâ biçim değiştirmiştir. Meselâ komün mülkiyeti gibi. Burjuva ekonomisindeki kategorilerin diğer bütün toplum şekilleri için geçerli bir hakikati yansıtıkları doğru olmakla beraber bunu biraz ihtiyatla karşılamak gerekir. Bu kategoriler bunları gelişmiş, silikleşmiş bir şekilde ihtiva edebilirler ama ortada daima esaslı bir fark kalır. Tarihî gelişme denilen şey aslında şu olguya dayanır: son form, geçmiş formları kendi gelişme derecesine vardıran safhalar olarak görür ve kendi kendini nadiren ve ancak belirli şartlarda eleştirebildiğinden, bunları daima tek taraflı olarak ele alır. (tabii burada, kendi kendilerini, gerileme devreleri olarak gören tarihî devreler söz konusu değildir). Hristiyan dini ancak kendi kendini bir dereceye kadar eleştirebildikten sonradır ki geçmiş mitolojileri objektif olarak anlayabildi. Aynı şekilde, burjuva ekonomi politiği de, feodal ve antik toplumları doğu toplumlarını ancak burjuva toplumunun öz-eleştirisini yapmaya başlayınca anlayabildi. Burjuva ekonomi politiğinin, yeni bir mitoloji yaratarak, kendisini geçmişle bir tutmadığı (özdeş kılmadığı) sürece, öncekî toplumları, özellikle de burjuvazinin açıkça mücadele etmek zorunda kaldığı feodal toplumu eleştirmesi, paganizmin hristiyanlık tarafından ya da katolikliğin protestanlık tarafından eleştirilmesine benzer.

Genellikle her tarihî ya da sosyal bilimde olduğu gibi, ekonomik kategorilerin incelenmesinde de hiçbir zaman unutulmaması gereken bir husus vardır: özne (burada modern burjuva toplumu) -düşünce de olduğu kadar realitede de bellidir (mevcuttur). Demek ki, kategoriler, belirli varoluş şartlarını, çoğu zaman da bu belirli toplumun, bu öznenin basit özel veçhelerini ifade ederler. Bundan dolayı da bu toplum, toplum olarak, ancak ***kendisi*** söz konusu olduğu andan itibaren ***bilimsel açıdan da*** varolmaya başlar. Hatırda tutulması gereken bir kuraldır bu, çünkü kabul edilecek planın seçilmesinde kesin bilgiler vermektedir. Her üretimin, her varlığın kaynağı olan toprağa, bundan dolayı da, belirli bir istikrara kavuşmuş her toplumun ilk üretim formuna (tarıma) bağlı olduğu için, meselâ, işe toprak rantından, toprak mülkiyetinden başlamak çok daha tabiî görünmektedir. Oysa hiçbir şey bunun kadar yanlış olamaz. Her sosyal kuruluşta (her toplum şeklinde) diğer bütün üretimlerin ve bunlara bağlı ilişkilerin sırasını ve önemini belirleyen özel bir üretim türü ve bunun doğurduğu ilişkiler vardır. Tıpkı bütün renklerin katıldığı ve özel renk tonlarının değiştiği bir aydınlatma gibi, bütün varlık şekillerinin özgül ağırlığını belirleyen özel eter (eser) gibi. Meselâ, çoban kavimleri ele alalım (basit avcı ve balıkçı kavimler hakiki gelişmenin başladığı noktanın ötesinde kalırlar). Bu topluluklarda yer yer bir tarım şekli, dağınık bir form görülmektedir. Toprak mülkiyetini belirleyen budur. Bu, kollektif bir mülkiyettir ve bu kavimler geleneklerine az çok bağlı kaldıkları sürece, kollektif mülkiyet olarak kalır. Slavlardaki komün mülkiyeti bunun örneğidir. Antik Çağ'da ve feodalizmde olduğu gibi, özellikle yerleşik bir tarım uygulayan — ki bu önemli bir ilerlemeyi gösterir— kavimlerde sanayinin yapısı ve buna tekabül eden mülkiyet şekilleri az ya da çok toprak mülkiyetine bağlıdır; ya da tıpkı eski Romalılarda olduğu gibi tarıma bağlıdır veya Orta Çağ'daki gibi şehirde köy organizasyonunu ve ilişkilerini taklit eder. Orta Çağ'da sermayenin kendisi —salt para— sermaye söz konusu olmadığı ölçüde— geleneksel zanaatkârlık aletlerinden ibarettir ve özellikle bu toprak mülkiyeti karakterini taşır, Burjuva toplumunda durum tam tersinedir. Tarım, gitgide saneyinin basit bir kolu haline gelir ve tarım tamamen sermayenin hâkimiyeti altına girer. Toprak rantı için de durum aynıdır.

Toprak mülkiyetinin hâkim olduğu bütün toplum şekillerinde tabiatla ilişkiler ön plânda gelir. Sermayenin hâkim olduğu toplum şekillerinde ise, tarih boyunca yaratılmış olan sosyal unsur ağır basar. Sermaye olmaksızın, toprak rantını anlamak imkânsızdır. Fakat sermaye, toprak rantı olmaksızın da anlaşılabilir. Burjuva toplumunda her şeye hakim olan şey, ekonomik güçtür. Başlangıç noktası da varış noktası da sermayedir, bu kesinlikle böyledir. Demek ki, sermayeyi, toprak rantından önce açıklamak, sonra da bunların her biri teker teker incelenince, aralarındaki karşılıklı ilişkiyi gözden geçirmek (ele almak) gerekir

O halde ekonomik kategoriler, tarihî bakımdan belirleyici [bir rol oynadıkları] sıra içinde ele almak yanlış ve imkânsız olurdu. Aksine, bu kategorilerin birbiri ardı sıra gelişi, modern burjuva toplumundaki karşılıklı ilişkiler tarafından belirlenmiştir ve bundan dolayı, tabiî sıralanışlarının ya da tarihî gelişme boyunca izledikleri sıranın tam tersine bir durum meydana gelir. Farklı toplum formlarının sıralanışı içinde ekonomik ilişkiler arasında tarihî bakımdan kurulan bir bağlantı, hele «kavramlar olarak» birbiri ardısıra gelmeleri (Proudhon) hiç de söz konusu değildir (tarihî hareketi bulanık bir şekilde kavramaktır bu). Söz konusu olan şey, bunların, modern burjuva toplumu içindeki sıralanışları ve ilişkileridir.

Antik dünyanın bağrında tüccar kavimler —Fenikeliler ve Kartacalılar— tarımcı kavimlerin hâkim durumda olmalarından dolayı, bütün safhaları içinde ortaya çıktılar. Sermaye, toplumların henüz hâkim unsuru olmadığı sürece, para-sermaye ve ticarî sermaye daha saf ve soyut bir şekle bürünür. Tarımla uğraşan topluluklarla kıyaslanacak olursa, Lombardiyalılar ve Yahudiler buna benzer bir durumdadırlar.

Kategorilerin, toplumun farklı safhalarına bağlı olarak evrim geçirdiklerini gösteren bir başka örnek de modern burjuva toplumunun son şekillerinden biri olan Joint stock-companies'lerdir (hisse senetli şirketlerdir). Bunlar, burjuva çağın başlangıcında, imtiyazlara ve tekellere sahip büyük ticarî kumpanyaların bağrından fışkırırlar.

Millî servet kavramına 17. yüzyıl iktisatçılarında-kısmen 18. yüzyıl iktisatçılarında-şu şekilde rastlanmaktadır: servet, sadece devlet için yaratılmıştır ve devletin gücü bu servete bağlıdır Aynı görüş, modern çağda bilinçsiz bir iklyüzlülüğe [bürünür]: servet üretimi modern devletlerin (sadece servet üretme araçları olarak gösterilen devletlerin) amacıdır.

Sonuç olarak planımızı şöyle tespit edeceğiz:

1) Bu konuda yaptığımız gözlemlere göre, bütün toplum tipleri için az çok elverişli olan soyut ve genel kavramlar (belirlenimler).
2) Burjuva toplumunun iç yapısını dile getiren ve temel sınıfların dayandığı kategoriler : sermaye, ücretli emek, toprak mülkiyeti ve bunlar arasındaki karşılıklı

ilişkiler. Şehir ve köy. Toplumun üç büyük sosyal sınıfı. Bu sınıflar arasında mübadele. Tedavül, kredi (özel).

3) Burjuva toplumundaki ilişkilerin devlet şeklinde yoğunlaşması (devletin kendisi). «Üretici olmayan sınıflar». Vergiler, devlet borçları, Kamu kredisi. Nüfus, koloniler. Göç.

4) Üretim ve milletlerarası ilişkiler. Milletlerarası iş bölümü. Milletlerarası mübadele, ihracat ve ithalât. Kambiyo kurları.

5) Dünya pazarı ve buhranlar.

IV — ÜRETİM. ÜRETİM ARAÇLARI VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ. ÜRETİM VE TEDAVÜL ŞARTLARINA ORANLA BAĞLI OLARAK DEVLETİN VE BİLİNCİN FORMLARI. HUKUKÎ İLİŞKİLER. AİLE İLİŞKİLERİ

Nota bene, şu hususları belirtmeyi unutmamak gerekir:

1) *Savaş*, barıştan önce gelir (gerçekleşir). Ücretli emek, makinalaşma, v.s., gibi bazı ekonomik ilişkiler burjuva toplumunun bağrında gelişmeden önce ordu içinde gelişmiştir. Ayrıca ordu; üretici güçler ile mübadele ve dağılım tarzları arasındaki ilişkiyi daha iyi göstermektedir (yansıtmaktadır).

2) ***Şimdiye kadar bilinen idealist tarih anlayışı ve özellikle medeniyetler tarihi denilen ve dinin, devletlerin tarihinden başka bir şey olmayan tarih ile gerçek tarih arasındaki ilişki.*** Bu vesileyle, günümüze kadar, tarih yazmanın farklı şekillerinden söz edilebilir: objektif denilen tarih [yazma] türü; sübjektif (ahlâkî, felsefî) tarih [türü].

3) ***İkinci ve üçüncü derecedeki fenomenler:*** türetilmiş ya da aktarılmış, orijinal olmayan üretim ilişkileri. Milletlerarasındaki ilişkiler bu başlık (bölüm) içinde yer alır.

4) ***Günümüzün materyalizmine karşı itirazlar.*** Natüralist materyalizmle ilişki.

5) ***Üretken güç (üretim araçları) ve üretim ilişkileri kavramlarının diyalektiği.*** Sınırları belirtilmesi ve realitede mevcut farkları ortadan kaldırmaması gereken diyalektik.

6) ***Maddî üretimin gelişmesi ile, meselâ sanatın gelişmesi arasındaki eşitsiz ilişki.*** İlerlemeyi, mutad soyut şekliyle ele almaktan kaçınmak gerekir. Modern sanat, v.s.,... Bu nispetsizliğin kavranılması, pratik sosyal ilişkiler, meselâ kültür alanındaki nispetsizliğin (eşitsizliğin) kavranılmasından daha az önemli ve daha az, güçtür. Birleşik Devletlerle Avrupa arasındaki ilişkiler. Hakiki güçlük, üretim şartlarının, hukukî sisteme oranla, eşitsiz şekilde nasıl geliştiğini belirlemektir. Böylece, meselâ, Roma özel hukuku (ve bir dereceye kadar ceza hukuku ve amme hukuku) ile modern üretim arasındaki ilişki.

7) ***Bu görüş zaruri bir gelişmenin sonucudur [zaruri bir gelişmeden doğar]***. O halde, tesadüfü [de] doğrulamak [fakli göstermek] gerekir. Nasıl yapmalı bunu? (Özelliklo de hürriyeti). Haberleşme (ulaşım) araçlarının etkisi. Evrensel tarih her zaman varolmadı: evrensel tarih, önceki tüm tarihin sonucudur.

8) ***Tabii faktörler, hiç şüphesiz***, sübjektif ve objektif bakımdan, ***hareket noktasını temsil ederler.***

[*Yunan sanatı ve modern toplum*]

Sanata gelince, bilindiği gibi sanatın serpilip geliştiği bazı devirler, ne toplumun genel gelişmesine ne de, sonuç olarak, toplumun âdeta çatısını teşkil eden maddî temelinin gelişmesine tekabül ederler. Meselâ, Yunanlılar, hatta Shakespeare, modern [mitlerle] kıyaslanırsa [bunun böyle olduğu görülür]. Bazı edebî türlerin [formların] (meselâ *destan*'ın), sanat üretiminin bir üretim olarak ortaya çıktığı andan itibaren, o unutulmaz klâsik şekliyle yaratılamıyacağı bile kabul edilmektedir. Demek ki, sanat alanında, bazı önemli sanat eserlerinin, sanatın ancak pek az geliştiği bir safhada mümkün olduğu kabul edilmektedir. Sanat dünyasında farklı edebî türler eşitsiz bir şekilde geliştiğine göre, genel olarak sanatın gelişmesiyle toplumun gelişmesi arasında aynı eşitsizliklerle karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Güç olan şey, bu çelişkilerin genel bir şekilde formüle edilmesidir; ama bunların ne türden oldukları belirtildi mi kendiliklerinden açıklanırlar.

Meselâ, Yunan sanatı ve Shakespeare'nin sanatı ile çağdaş devir arasındaki ilişkileri ele alalım. Bilindiği gibi Yunan mitolojisi, sadece Yunan sanatının donatım merkezi olmakla kalmadı, aynı zamanda onun beslendiği toprak da oldu. Yunanlıların hayalgücünü, ve dolayısıyle, Yunan mitolojisini besleyen sosyal ilişkiler ve tabiata bakış tarzı ***otomatik dokuma makinalarıyla***, lokomotiflerle, telsiz telgraflarla bağdaşabilir mi? Robert and Co'nin yanında bir Vulkan, paratonerin yanında bir Jupiter, Credit Mobilier'nin yanında bir Hermes nedir ki. Bütün Yunan mitolojisi tabiat kuvvetlerini hayal gücüyle yönetiyor ve onları hayalinde istediği kalıba sokuyor. Ama tabiat kuvvetlerine gerçekten hükmedilince mitoloji de ortadan kalkıyor. Pringting-house square'nin (*Times* gazetesinin basıldığı matbaa) yanında bir FAMA nedir ki?..

Yunan sanatı mitolojisini yani tabiatın ve sosyal kanunların halkın hayal gücü tarafından henüz bilinçsiz ama artistik bir şekilde özümlenmesini gerektiriyor. Malzemeleri bunlardır. Demek ki Yunan sanatı herhangi bir mitolojiye, ***tabiatın*** henüz bilinçli olmayan herhangi bir özümlendirilmesine dayanmıyor. (Tabiat dediğimizde toplum dahil, objektif olan her şeyi kastediyoruz). Yunan sanatının serpilip gelişmesine elverişli toprağı sağlayan şey, bir mitolojidir. Yunan sanatı, ne Mısır mitolojisine dayanarak, ne de tabiat ile mitolojik ilişkilerin, [yani] mitoslarla dile getirilen ilişkilerin artık varolmadığı ve sanatçının, mitolojiden bağımsız bir hayal gücüne sahip olmasını gerektiren bir toplumda serpilip gelişebilirdi.

Öte yandan, barut ve kurşun devrinde Aşil mümkün müdür? Ya da «İlyada» matbaa, daha doğrusu, baskı makinası yanında yer alabilir mi? Şarkılar, efsaneler, ve ilham perileri, epik şiire elverişli şartların ortadan kalkması gibi, dizgi makinasının karşısında tutunabilir mi? Güçlük, Yunan sanatının ve destanın sosyal gelişmenin bazı formlarına bağlı olduğunu anlamakta değildir; anlaşılması güç olan şey, Yunan sanatının ve destanının bize hâlâ estetik bir zevk vermeleri ve birçok bakımdan, bizim için bir norm, hatta erişilmez bir modeli temsil etmeleridir.

Yetişkin bir insan, çocuklaşmadıkça bir daha çocuk olamaz artık. Ama çocuğun, sadeliğine, yalınlığına duygusuz kalabilir mi? Ve çocuğun, gerçekliğini (hakikatini), daha yüksek bir seviyede yeniden yaratmaya çalışmaz mı? Çocuğun yapısında her çağ kendi niteliğini, tabiî gerçekliği içinde yeniden canlandığını görmez mi? İnsanlığın «tarihî çocukluğu, artık tam olarak serpilip geliştiği anda, geri gelmiyecek bir anın ölümsüz çekiciliğini niçin göstermesin? Kötü yetiştirilmiş çocuklar vardır, erken gelişmiş çocuklar vardır » İlk çağdaki kavimlerin pek çoğu bu kategoriye dahildir. Yunanlılar normal çocuklardı. Sanatlarının (eserlerinin) bize çekici gelmesi, bu sanatı yaratan toplumun az gelişmişliği ile çelişmiyor: tersine bu çekicilik o ilkelliğin bir sonucu oluyor. [Bu da bize] bu sanatın yeterince gelişmemiş sosyal şartlar altında ortaya çıktığını, ancak bu şartlar altında ortaya çıkabileceğini ve bir daha geri gelmeyeceğini gösteriyor.

Türkçesi : Orhan SUDA

KAPİTALİST ÜRETİM ÖNCESİ BİÇİMLER

(Sermaye İlişkisinin Ya da İlkel Birikimin Oluşması Öncesindeki Süreç Üzerine)

Parayı yeniden üretmek ve değerlendirmek, parayı, zevk için [tüketilen] kullanım değeri olarak değil de, para için [tüketilen] kullanım değeri olarak kullanmak için, özgür emek ve bu özgür emeğin para karşılığında değiştirilebilmesi, ücretli emeğin önşartı ve aynı zamanda sermayenin tarihsel şartlarından biridir. Aynı şekilde özgür emeğin, kendi gerçekleştirilmesinin objektif şartla-

rından —iş araç ve nesnelerinden— ayrılması da, başka bir ön şarttır. Yani öncelikle işçinin kendi doğal laboratuvarı olan topraktan kopmasıdır. Gerek özgür küçük toprak mülkiyetinin, gerekse Doğulu komün temeli üzerinde yükselen komünal toprak mülkiyetinin çözülmesi bu yüzdendir.

★ Her iki biçimde de işçi, emeğinin objektif şartlarına karşı kendi mülkü gibi davranır; emeğin kendi maddi ön şartlarıyla doğal birliği işte budur. Bu yüzden işçi, kendi emeğinden bağımsız olarak nesnel bir varlığa sahiptir. Birey kendisine karşı mülk sahibi, kendi gerçekliğinin şartlarının efendisi gibi davranır. Komün ya da komünü oluşturan tek tek aileler önşart olarak kabul edildiğinde, başkalarına karşı olan davranışı da aynıdır. Onlara karşı, ortak mülk sahipleri, komünün cisimleşmesi ya da kendinin yanısıra varolan özerk mülk sahipleri, önceden her şeyi içinde maseden [absorbe eden] ve herşeyin üzerinde etkin olan ve belli bir ***ager publicus*** [kamu arazisi] olarak yeralan komünal mülkiyetin yanı sıra varolan özerk özel mülk sahipleri olarak davranır.

Her iki biçimde de bireyler işçi olarak değil, mülk sahipleri olarak, aynı zamanda çalışan komün üyeleri olarak davranır. Bu çalışmanın amacı —***yabancı*** artı-ürünlerle değiştirmek üzere artı-emek harcanması mümkün olsa bile— ***değer yaratmak*** değildir, tersine bunun amacı, gerek tek tek mülk sahiplerinin ve ailelerinin, gerekse komünün bütününün varlığının sürdürülmesidir. Bireyin bu halinde işçi olarak belirmesi bizzat ***tarihsel*** bir üründür.

Toprak mülkiyetinin bu ilk biçiminde, ilk başta, doğal [doğadan çıkmış, naturwüchsig] bir komün ilk önşart olarak görünür. Aile ile kabiledeki genişlemiş aile, ya da aileler arası evlilik, ya da kabilelerin kombinezonu. ***Çobanlığın***, genel olarak ***göçebeliğin*** varlık tarzının ilk biçimi olduğunu kabul edebiliriz. Kabile belli bir yerde yerleşmez, tersine hazır bulduğu otlakları izler. İnsanlar doğuştan [doğadan] oturgan değildir. (Herhalde özellikle verimli doğal bir çevrede maymunlar gibi ağaçların üzerinde oturur, diğer durumlarda vahşi hayvanlar gibi oradan oraya dolaşırlardı.) Böylece ***kabile topluluğu***, doğal topluluk, ***toprağın komünal*** (geçici olarak) ***mülk edinilmesinin ve kullanımının bir sonucu*** olarak değil, tersine önşartı olarak görünür!

★ Nihayet bir yere yerleştiklerinde, bu ilkel topluluğun az ya da çok ne kadar değişeceği, çeşitli dışsal, iklimsel, coğrafi, fiziksel vb. şartlarla, onun özel doğal durumuna —kabile karakterine— bağlı olur. Doğal kabile topluluğu, ya da söz yerindeyse ***sürü*** —kan, dil, gelenek vb. deki birlik—, ***hayatın objektif şartlarının*** ve kendini yeniden üreten ve maddeleştiren faaliyetin (çobanın, avcının, tarımcının vb.'nin faaliyeti) ***mülk edinilmesinin*** birinci önşartıdır. Toprak büyük bir laboratuvar, gerek iş araçlarını ve iş nesnelerini, gerekse komünün ***temelini***, oturduğu yeri sağlayan bir cephaneliktir. İnsanların ona karşı tavrı çocukçadır [naiv]. Onu komünün, canlı emek ile kendini üreten ve yeniden üreten komünün ***mülkü*** sayarlar. Tek tek bireyler sadece bu komünün bir üyesi, bir uzvu olarak ***mülk sahibi*** gibi davranabilirler. Emek süreci yoluyla gerçek ***mülk edinme***, işte bu ***şartlar*** altında, bizzat emek ***ürünü*** olmayan, tersine onun doğal ya da ***tanrısal*** önşartları olarak görünen şartlar altında gerçekleşir.

★ Aynı temel ilişkilere dayanan bu biçim, bizzat çok çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Örneğin birçok ***Asyalı*** temel biçimde, bütün bu küçük komünlerin üzerinde duran ***birleştirici birliğin*** en yüksek ***mülk sahibi*** ya da ***tek mülk sahibi*** olarak, gerçek topluluklarınsa bu yüzden sadece ***mirasçı*** mülk sahipleri olarak görünmesi kesinlikle bununla çelişmez. ***Birlik***, gerçek mülk sahibi ve komünal mülkiyetin gerçek önşartı olduğu için, birçok gerçek ayrı komünün üzerindeki ***özel*** bir komün olarak görünebilir. Burada birey pratikte mülksüzdür, ya da mülkiyet onun için, birçok komünün babası olarak despotta kişileşen toplam birliğin ilettiği dolaylı bir bırakmadır; özel komünün aracılığıyla bireye ulaşan birşeydir —Burada mülkiyet, bireyin, emeğin ve yeniden üretimin ***doğal*** şartlarına karşı tavrıdır. O bunları, kendine ait, kendi subjektifliğinin verili yapısının inorganik, objektif doğası olarak kabul eder—. Bu arada emek yoluyla gerçek mülk edinme sayesinde meşru bir şekilde belirlenen, artı-ürün, böylece kendiliğinden bu yüksek birliğe ait olur. Doğu despotizminin ve onun içinde hukuken var gibi görünen mülksüzlüğün göbeğinde, bu yüzden gerçekte, temel olarak bu kabile ya da komün mülkiyeti mevcuttur. Bu mülkiyet, genel olarak manifaktür ile tarımın küçük komün içindeki bir kombinezonu ile yaratılır ve komün bu sayede, tamamen kendi kendine yeterli hale gelir ve yeniden üretim ile artı-üretimin bütün şartlarını içinde taşır.

★ Artı-emeğin bir bölümü, son tahlilde bir ***kişi*** şeklinde varolan daha yüksek komüne ait olur. Bu artı-emek kendini, hem vergi vb. şeklinde, hem de birliğin, yani kısmen despotun, kısmen de kabilenin hayali özünün, tanrının yüceltilmesi için yapılan ortak çalışmalar şeklinde geçerli kılar. Fakat komün mülkiyetinin bu türü, kendini gerçekten emekte gerçekleştirdiği sürece, iki biçimde görünebilir. [Birinci biçimde] küçük komünler, birbirinden bağımsız, yan yana, durgun bir hayat sürdürürler ve bunların içinde birey kendisine ayrılan alanda ailesiyle birlikte bağımsız bir şekilde çalışır. (Bir yandan bir çeşit ***sigorta*** diyebileceğimiz, ***ihtiyat deposu*** için harcanan belli bir emek, bir yandan da ***komünün komün olarak varlığını sürdürebilmesi için gerekli*** olan savaş, ibadet vb. gibi ***masrafların*** karşılanması için harcanan bir emek. İlk [orijinal] anlamıyla derebeylik egemenliğine ilk olarak burada raslanır. Örneğin Slav, Romen vb. komünlerinde. Serfliğe vb. ne geçiş de bu noktadadır.) [İkinci biçimde ise], Meksika'da, özellikle Peru'da, eski Keltlerde, bazı Hint kabilelerinde olduğu gibi, bizzat çalışmada birliğe kadar uzanabilir. — Bu biçimsel bir sistem olabilir—. Bundan başka bir kabile içindeki birlik, daha çok birliğin, kabile ailesinin bir şefinde, ya da aile şefleri arasındaki ilişkide temsil edilmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Buna göre de komün, despotik ya da demokratik biçimde olur. Emek yoluyla gerçek mülk edinmenin komünal şartları, ***sulama tesisleri***, Asya halklarında çok önemlidir. Haberleşme araçları vb. o zaman yüksek birliğin, küçük komünler üzerinde sallanan despot yönetimin, bir eseri imiş gibi görünür. Gerçek şehirler buralarda, bu köylerin yanında, sadece dış ticaret için özellikle elverişli olan noktalarda, ya da devlet başkanı ile satraplarının gelirlerini (artı-ürün) emek ürünü karşılığında değiştirdiği, bunu emek fonu olarak harcadığı yerlerde kurulur.

Tıpkı birincisi gibi, birçok önemli mahallî, tarihsel vb. değişime yol açmış olan ve daha hareketli tarihsel bir hayatın ürünü ve ilkel kabilelerin kaderi [geleceği] ve değişime uğramış hali olan ikinci biçim de, ilk önşart olarak komünü gerekli kılar. Fakat [komünü] birincide olduğu gibi, içinde bireyin sadece önemsiz bir unsur [Akzidenz], ya da saf doğal bir bileşken olduğu bir öz olarak almaz. Temel olarak toprağı değil, köylülerin (toprak sahiplerinin) önceden oluşturulmuş oturma yerleri (merkez) olarak şehiri şart koşar. [Diğer durumlarda] köy, toprağın basit bir eki gibi görünürken, [burada] tarlalar şehrin arazisi olarak görünür. İşlenmesinde, gerçekten mülk edinilmesinde birçok engel getirmesine rağmen, kendi başına toprak, kendisine karşı, canlı bireyin inorganik doğası, sujenin çalışma atelyesi, iş aracı, çalışma nesnesi ve gıda maddesi olarak davranılmasında hiç bir zorluk çıkarmaz. Komünün karşılaştığı zorluklar, sadece, ya daha önceden toprak ve arazileri işgal etmiş olan, ya da işgal etme tehditiyle huzursuzluk yaratan başka komünlerden kaynaklanabilir. Bu yüzden, ister canlı varoluşun objektif şartlarını işgal etmek için olsun, ister bunların işgalini korumak ve ebedileştirmek için olsun, savaş, büyük bir toplu görev, büyük bir komünal emektir. Bu yüzden ailelerden oluşan komün ilk başta savaşçı bir şekilde, savaş ve ordu varlığı olarak örgütlenir. Bu, mülk sahibi olarak varolması [için gerekli] şartlardan biridir. Yerleşme yerlerinin şehirde yoğunlaşması bu savaşçı örgütlenmenin temelidir. Bizzat kabile, daha yüksek ve daha alçak türlere yol açar. Bu, baskı altına alınmış kabilelerle kaynaşma vb. yoluyla daha da gelişen bir farklılaşmadır. Burada komün mülkiyeti —devlet mülkiyeti, ***ager publicus***—, özel mülkiyetten ayrıdır. Bireyin mülkiyeti burada, komünden ayrı olduğunda mülksüz olduğu, mülke sadece tasarruf

edebildiği ilk durumdakinden farklı olarak, bizzat doğrudan komün mülkiyeti değildir. Tek tek bireylerin mülkiyeti pratikte komünal çalışmaya —yani örneğin Doğu'daki sulama tesisleri— göre ne kadar az değerlendirilebilirse, kabilenin saf doğal karakteri tarihsel hareket, göç tarafından ne kadar çok kesintiye uğrarsa, kabile ilk yerleşme yerinden ne kadar uzaklaşır ve *yabancı* toprak işgal ederse, yani özünde yeni çalışma şartlarıyla karşılaşır ve bireyin enerjisi ne kadar çok gelişirse, —komünal karakteri dışa karşı daha çok olumsuz bir birlik olarak yansır ve böyle yansımak zorunda kalırsa—, bireyin toprak ve arazinin —özel işlenmesi kendisine ve ailesine düşen özel parsellerin— özel ***mülk sahibi*** haline gelmesinin şartları da o kadar çok mevcuttur.

☆ Komün —devlet olarak— biryandan bu özgür ve eşit özel mülk sahiplerinin karşılıklı ilişkisi, dışa karşı aralarındaki bağ, biryandan da aynı zamanda güvenceleridir. Burada komün, üyelerinin çalışan toprak sahiplerinden, parsel sahibi köylülerden oluşması olgusu üzerinde olduğu kadar, bu köylülerin özerkliğinin, komün üyesi olarak aralarındaki karşılıklı ilişkiden ve ***ager publicus***'un komünal ihtiyaçlar ve komünal itibar vb. için güvence altına alınması [gereğinden] kaynaklanması olgusu üzerinde de yükselir. Komün üyeliği burada da arazi ve toprağın mülk edinilmesinin önşartı olmaya devam eder. Fakat komün üyeleri özel mülk sahibi bireylerdir. Bunların özel mülkleriyle olan ilişkisi, arazi ve toprakla olan ilişkileridir, fakat bu aynı zamanda komün üyesi olarak kendi varlıklarıyla olan ilişkileridir. Bireylerin olduğu gibi kalabilmesi, aynı zamanda komünün olduğu gibi kalabilmesidir ve bunun tersi de doğrudur. Burada çoktan ***tarihsel bir ürün*** olmasına rağmen, komün, sadece pratikte değil, aynı zamanda bilinçte de, arazi ve topraktaki ***mülkiyetin*** —yani çalışan sujenin emeğin kendine ait doğal önşartlarıyla olan ilişkisi— önşartı olarak oluşmuştur. Fakat bu ait olma, onun devletin bir üyesi olması aracılığıyla, devletin varlığı sayesinde, bu yüzden de tanrısal vb. olarak görülen bir ***önşart*** sayesinde mümkündür. Arazisi tarım topraklarını kapsayan şehirde yoğunlaşma; dolaysız tüketim için çalışan küçük tarım ekonomisi; manifaktür kadın ve kızların evde uğraştığı bir yan iştir, (eğirme ve dokunma), ya da tek tek dallarda sözkonusudur *(fabri* vb.) Komün varlığının sürmesinin önşartı, kendine yeterli, özgür köylüler arasındaki eşitliğin korunması ve bunların mülklerini sürdürmesinin şartı da kendilerinin çalışmasıdır. Bunları emeğin doğal şartlarına karşı mülk sahibi olarak davranırlar; fakat bu şartlar, sürekli olarak, kişisel emek harcanmasıyla gerçekten bireyin kişiliğinin, onun kişisel emeğinin şartları ve objektif unsurları olarak devreye sokulmak zorundadır.

★ Öteyandan bu küçük savaşçı komünün yönü, [onu] bu sınırların dışına iter. (Roma, Yunanistan, Yahudiler vb.) Niebuhr şöyle diyor «Kahinler Numa'ya, yaptığı seçimin tanrılar tarafından onaylandığını bildirdiklerinde, dindar kralın ilk düşüncesi ibadet olmadı, tersine bu insani bir sorundu. Romulus'un savaşta kazanmış ve sonra da işgale terketmiş olduğu toprakları dağıttı; Terminus'a tapma geleneğini kurdu. Bütün eski kanun koyucular ve özellikle Musa, erdem, adalet ve iyi ahlak kurallarının başarısını, toprak mülkiyetine ya da en azından mümkün olan en çok sayıda yurttaş için güvence altına alınmış miras bırakılabilir toprak tasarrufuna dayandırdılar.» *(Roma Tarihi*, İkinci Baskı, cilt I, s. 245) Birey hayatını kazanma şartları açısından amaç olarak zenginlik elde etmeyi değil, fakat kendi kendine yeterli olmayı, kendini bir komün üyesi olarak yeniden üretmeyi, kendini arazi parçasının sahibi olarak ve bu nitelikle komünün bir üyesi olarak yeniden üretmeyi, seçme durumundadır. Komünün varlığını sürdürmesi, fazla [artı] zamanları komüne, savaş çalışmasına vb. ait olan bütün komün üyelerinin, kendi kendine yeterli köylüler olarak yeniden üretilmesi demektir. Kendi emeği üzerindeki mülkiyet, emeğin şartları üzerindeki mülkiyet aracılığıyla belirlenir. Belli büyüklükteki bir toprak parçası demek olan bu şartlar, kendi açılarından komünün varlığı tarafından, bu ise, öne komün üyelerinin savaş hizmetleri vb. biçimindeki artı-emekleri tarafından güvence altına alınır. Komün üyesinin onun sayesinde kendini yeniden ürettiği işbirliği [kooperasyon], zenginlik üreten emeğin işbirliği değil, tersine (hayali ya da gerçek) komünal çıkarlar için, komünün içe ve dışa karşı ayakta kalması için harcanan emeğin işbirliğidir. Mülkiyet ***quiritorium***'dur, Romalıdır; kişi ancak Romalı olarak özel toprak sahibidir ve ancak Romalı olarak toprak sahibi olabilir.

Çalışan bireylerin, kendi kendine yeterli komün üyelerinin emeklerinin doğal şartları üzerindeki mülkiyetinin [diğer-ed.] bir biçimi de, ***cermenik*** biçimdir. Burada komün üyesi, özgül-doğulu biçimden farklı olarak, komünal mülkiyete diğerleri ile birlikte tasarruf eden [Mitbesitzer] değildir. (Mülkiyetin ***sadece*** komün mülkiyeti olarak varolduğu yerde [burada Doğulu biçimde] birey, bütünün bir uzvu olarak, sadece, ister miras bırakılabilir olsun, ister olmasın, özel bir parçaya ***tasarruf edebilir.*** Mülkiyetin her parçası, kendi başına hiç bir üyeye ait değildir, tersine komünün dolaysız üyelerine aittir, yani ondan ayrı değil, doğrudan onunla birlik halindedir. Demek ki bu birey, sadece tasarruf edendir. Sadece ***komünal*** mülkiyet [Eigentum] ve sadece ***özel tasarruf*** [Besitz] vardır. Komün mülkiyetiyle olan ilişkisi içinde bu tasarruf etme tarzı, emeğin, bizzat özel tasarruf edenden teşrit edilmiş olarak sarfedilmesine, ya da gene bizzat komün ya da o özel komün üzerinde sallanan [schwebend] birlik tarafından belirlenmiş olmasına göre, tarihsel, mahallî vb. olarak çok farklı şekillerce değişmiş olabilir). Aynı şekilde Roma, Yunan (kısaca klasik, antik) biçiminden farklı olarak, toprak burada [cermenik biçimde], komün tarafından işgal edilmiş, Roma toprağı değildir. [Roma'da toprağın] bir kısmı komün üyelerinden farklı olan komüne kalır, çeşitli biçimlerde bir ***ager publicus***'tur. Toprağın diğer kısmı dağıtılır ve her toprak parseli böylece Roma'lı, yani özel mülkiyet, bir Romalı'nın kendi alanı, laboratuvardan kendine düşen paydır. Fakat o, ancak Roma topraklarının bir kısmı üzerindeki bu egemenlik hakkına sahip olduğu sürece Romalı sayılır. [[İlk çağda şehir el sanatları ve ticareti hor görülür, tarımcılık ise itibarlı sayılırdı. Ortaçağ'da değerlendirme tam tersiydi.]] [[Komün toprağını ***tasarruf*** yoluyla kullanma hakkı ilk başta patricilerdeydi; bunlar sonraları [bu hakkı] klientlerine [hizmetkârlarına] ödünç vermeye başladılar. ***Ager publicus***'tan ***mülkiyet verilmesi*** sadece plebler için söz konusuydu; bütün ferağlar [bir mülkü başkasına bırakma] pleblerin lehine ve komün arazisindeki bir hisse için tazminat olarak [yapılırdı]. Şehir surları dışındaki arazi sayılmazsa, ***gerçek toprak mülkiyeti***, ilk başta sadece pleblerin elindeydi. (İlerde ele alınan köy komünleri)]] [[Romalı plebin temel özü, yurttaş mülkiyeti [tanımlamasında] olduğu gibi, bir köylüler topluluğuydu. Eskiler, oybirliğiyle tarımı özgür insanın ***gerçek işi***, askerin okulu kabul ederdi. Ulusun eski kabilesi kendini tarımda sürdürürdü. Yerliler kazanç umuduyla, yabancı tüccar ve sanatkârların yerleştiği şehirlere göç ettikçe, bu değişir. Köleciliğin olduğu heryerde azat edilenler geçimlerini bu yollardan sağlamaya çalışır ve çoğu kez, daha sonra bu işlerde servet biriktirir. Bu yüzden bu işler ilk çağda da çoğu zaman bunların elindeydi ve bu yüzden de yurttaşlara uygun işler sayılmazdı. Sanatkarlara tam yurttaşlık haklarının tanınmasının şüpheli bir şey olduğu görüşü de buradan [kaynaklanır]. (Bunlar eski Yunanlılarda kural olarak dışarda bırakılırdı). «Bir Romalının küçük bir tacir ya da sanatkâr olmasına izin verilemez.» Eskiler, Orta Çağ şehirler tarihindeki gibi onurlu bir lonca düzenini akıllarına bile getirmezdi. Fakat burada da, loncalar ailelere karşı zafer kazandıkça, savaşçı ruh geriledi ve sonunda tamamen söndü. Yani şehirler de dış itibara ve özgürlüğe [kavuştu].]]

★ [[Eski devletlerin kabileleri iki biçimde kurulmuştu; ve ***ailelere*** göre ya da ***yere*** göre. ***Aile kabileleri*** tarihsel olarak yer kabilelerinden daha önce gelir ve hemen hemen her yerde bunlar tarafından ortadan silinirler. [Aile kabilelerinin] en uç, en katı biçimi kastlar düzenidir. Burada herkes [her aile], birbirinden ayrılmıştır, karşılıklı evlenme hakkı yoktur; herkes tamamen farklı itibarlara sahiptir; herkesin kesin, değiştirilemez

bir mesleği vardır. ***Yer kabileleri*** ilk başta, toprağın arazi ve köy şeklinde bölünmesine uygun düşüyordu. Örneğin Kleisthenes zamanında Attika'da bu düzen getirildiğinde, belli bir köyde oturan birisi, o köyün ***demotes***'i [köylüsü] ve o köyün bağlı olduğu bölgenin ***phyle***'sinin [kabilesinin] bir üyesi olarak kaydedilirdi. Bundan sonra da kurala göre, onun soyundan gelenler, oturdukları yere bakılmaksızın aynı ***phyle***'den ve aynı ***demos***'tan sayılırdı. Böylece bu ayırım da atalar düzeni görünümünü kazandı. Bu Romalı aileler kan bağlarına sahip değildi. Cicero, ortak adın bir özelliği olarak, özgür insandan gelmeyi de ekliyor. Roma genslerinin komünal ***sacraları*** [tapınakları], sonraları (daha Cicero zamanında) yok oldu. En uzun süre dayanan, yakını ve vasiyetl olmadan ölen aile üyelerinin mirasının devralınması oldu. En eski zamanlarda gens üyeleri, kendilerinden olan ve yardıma muhtaç durumda olanlara, en ağır yükleri üstlenmede yardımcı olma görevine sahipti. (Bu Almanlar'da ilk başta her yerde vardır, en uzun süre Ditmarslarda devam etmiştir). Gensler lonca[ydı]. Eski dünyada ailelerden daha genel bir örgüt yoktu. Gaellerde soylu Campbeller ve vasalleri bir klan oluştururdu.]] Patrici yüksek düzeyde komünün özünü temsil ettiği için, ***ager publicus***'a tasarruf eden odur ve toprağı ***klientleri*** aracılığıyla kullanır (toprağı zamanla, vavaş vavaş mülk edinir).

★ Cermen komünü şehirde yoğunlaşmaz. Şehrl kır hayatının merkezi, tarım işçilerinin oturma yeri ve aynı zamanda savaş yönetiminin merkezi olarak alan yoğunlaşmada komün, sadece bireyinkinden farklı olan dışsal bir varlığa sahip olur. Klasik eski tarih şehir tarihidir, fakat bu, toprak mülkiyeti ve tarım üzerine kurulu şehirlerin tarihidir. Asya tarihi şehir ile kırın bir çeşit farklılaşmamış birliğidir. (Burada gerçekten büyük şehirlere, sadece gerçek ekonomik yapının üzerine yerlestirllmiş hükümdar karargahları olarak bakmak gerekir); Orta Çağ (Cermen dönemi) tarihinin mekanı olarak kırdan yola çıkar, bunun sonrakl gelişmesi şehir ile kır arasındaki zıtlık içinde ilerler; modern [tarih-ed.] kırın şehirleşmesidir, Antik çağda olduğu gibi şehlrin kırlaşması değil.

Şehirdeki birleşmede komün bizzat ekonomik bir varlığa sahiptir. Şehirin şehir olarak ***varlığı***, bağımsız evlerin sıradan toplamından farklı birşeydlr. Bütün, burada, parçalarından meydana gelmez, bir çeşit özerk organizmadır. Tek tek aile şeflerinin, birbirinden uzun mesafelerle ayrılmış ormanlarda oturduğu cermenlerde, komün, ***dıştan*** bakıldığında bile sadece, komün üyelerinin her defasındaki birleşmeleri aracılığıyla varolur. Bunların ***var sayılan*** birliği, aynı soydan gelme, dil, ortak geçmiş, ve tarih vb. ile belirlenmiştir. Demek ki komün, ***birlik*** olarak değil, ***birarayа gelme*** olarak, toprak sahiplerinden oluşan özerk sujeler arasındaki bir enlaşma olarak görünmektedir. Bu yüzden pratikte komün, antik çağda olduğu gibi ***devlet, devlet varlığı*** olarak mevcut değildir, çünkü ***şehir*** olarak mevcut değildir. Komünün gerçek varlığına kavuşması için, özgür toprak sahipleri-***toplantılar*** yapmak zorundadır. Halbuki örneğin Roma'da [komün], bu toplantıların dışında, ***bizzat şehirin*** ve onun yöneticisi olen memurların vb. varlığında mevcuttur.

★ Kuşkusuz cermenlerde de, bireyin mülkiyetinden farklı olarak komün arazisi ya da halk erazisi [Volksland] olarak ***ager publicus***'a rastlıyoruz. Bu topraklar av, otlak, odun kesme alanlarıdır. Bu, belli biçimde üretim aracı olarak hizmet etmesl gerektiğinde dağıtılamaz. Bu arada, örneğin Romalılarda olduğu gibi, bu ***ager publicus***, devletin özel mülk sahiplerinin yanısıra varolan özel ekonomik varlığı olarak ortaya çıkmaz. [Roma'da] örneğin plebler gibi özel mülk sahipleri, ancak ***ager publicus***'un kullanımının dışında bırakıldıkları, özelleştlkleri ölçüde gerçek ***özel*** mülk sahibi olurlardı. Cermenlerde ise ***ager publicus*** daha çok bireysel mülkiyetin bir eki olarak görünür ve sadece düşman kabllelere karşı kabilenin komünal mülkü olarak savunulduğu sürece mülkiyet olarak ortaya çıkar. Bireyin mülkiyeti komün aracılığıyla sağlanır değildir, tersine komünün, komün mülkiyetinin varlığı özerk sujeler arasındaki ilişki aracılığıyla gerçekleşmektedlr.

★ Kendi başına özerk bir üretlm merkezi olan her ev, ekonomik bir bütünselliğe sahiptir. (Kadınların evdekl yan işlerl olarak manifaktür vb.) Antik dünyada kırsal alanlarıyla birlikte şehir ekonomik bir bütündür; Cermen dünyasında ise, kendine ait topraklar üzerinde sadece bir nokta gibi görünen, birçok mülk sahibinin yoğunlaşmasından oluşmayan, tersine özerk birimi aile olan tek tek oturma yerleri [konutlar] ekonomik bir bütün oluşturur. Asya tipinde (en azından en çok görüleninde) bireyin mülkü yok, sadece tasarrufu vardır; gerçek mülk sahibi komündür. Yanl mülkiyet ancak toprak üzerindeki komünal mülkiyettir. Antik [çağda] (en klasik örnek, en saf, en belirgin biçimde Romalılarda görülmektedir) devlet toprak mülkiyeti ile özel toprak mülkiyeti birbirine karşıt biçimlerdir, öyle ki lkincisl birincinin eracılığıyla ya da birinci bizzat bu ikili biçimde varolur. Bu yüzden özel toprak sahibi aynı zamanda şehirli yurttaştır. Şehir yurttaşlığı ekonomik bakımdan daha basit olarak ele elındığında, köylünün bir şehrin sakini olması biçimine lndlrgenebilir. Cermen biçlmlnde köylü, şehir yurttaşı, şehir sakini değlldlr, tersine bu biçimin temeli birbirinden tecrit, özerk aile konutlarıdır. Bunlar, eynı kabileden diğer ailelerle birlikte bir toplantı oluşturulması bunun savaş, din adalet dağıtımı vb. için zaman zaman biraraya gelmesi ve böylece karşılıklı dayanışmanın sağlanması lle güvence altına alınır. Bireysel toprak mülkiyetl burada komünün toprak mülkiyetinin karşıt biçimi olarak görünmez, onun aracılığıyle [gerçekleşiyor] değildir, bunun tersi doğrudur. Komün, ancak bu bireysel toprak sahiplerinin, toprak sahibl olarak aralarında kurdukları ilişkide varolur. Bu şekildeki komün mülkiyeti, sadece bireysel kabile konutlarının ve toprak mülklerinin komünal bir eki olarak ortaya çıkar. Komün, burada içinde bireyln sadece önemsiz bir unsur olduğu bir öz değildir; komün gene, gerek tasavvurda gerekse varlıkta, içinde şehirln ve şehirin lhtiyaçlarının bireylnkilerden farklı olduğu, ya da şehlr arazl ve toprağın kendine komün üyesinin özel ekonomik varlığından farklı olarak ayrı bir özel varlık sağladığı, ***varsayılan bir birlik*** olan genel de değildir. Tersine komün biryandan dil, kan vb. birliği olarak bireysel mülk sahiplerinin önşartıdır, öteyandan da varlık olarak sadece bunların, [komünün] ortak amaçları lçin ***gerçek toplantısı*** biraraya gelmesinde varolur. Belli bir ekonomik varlığe sahip olduğu sürece, komünal kullanılan av, otlak vb. alanları her bireysel mülk sahibi tarafından, devletin temsilcileri olarak (Roma'da olduğu gibi) değil, özel mülk sahibi sıfatıyla kullanılır. [Burada] bireysel mülk sahiblerinin gerçek ortak mülkiyeti [vardır]. Birey üyelerinin varlığından ayrı bir varlığı olan sehirde olduğu gibl, bu mülk sahiplerinin birliğinin mülkiyetl değil.

Burada asıl önemli olan şudur: Toprak mülkiyetiyle tarımın, ekonomik düzenin temelini oluşturduğu ve bu yüzden de kullanım değerleri üretiminin ekonomik amaç olduğu yanl bireyln, komünü ile olan belli ilişkiler —ki o bunların temelini oluşturur— içinde yeniden üretilmesinin sözkonusu olduğu bütün biçimlerde şunlar mevcuttur:

★ 1) İlk iş aracı ve aynı zamanda laboratuvar ve hammadde deposu olan ***toprağın***, emeğin bu doğal şartının mülk edinilmesl emek yoluyla olmaz, tersine bu [mülk edinme] emeğin önşartıdır. Birey, emeğin objektif şartlarına karşı, bunlar kendisininmiş gibl, bunların içinde kendinl gerçekleştiren kendi subjektifliğinln lnorganik doğasıymış gibi davranır: Emeğin başlıca objektif şartı bizzat emeğin ürünü olarak görünmez, tersine kendinl ***doğa*** olarak hazır bulur. Biryanda canlı birey, öteyenda onun yeniden üretiminin objektif şartı olarak toprak.

★ 2) Fakat çalışan bireyin arazi ve toprağa karşı mülkü gibl ***davranması*** yüzünden, bu birey bu soyutlamada ilk bakışta sadece çalışan blr birey olarak görünmez, tersine onun ***objektif varlık tarzının***, faaliyetinln önşartı olen ve onun bir sonucu olarak görünmeyen toprak mllkiyetinde yattığı ve bunun tıpkı, kendisinln hayat sürecinde yeniden ürettiği ve geliştirdiği, fakat bu yeniden üretim sürecine kendl açılarından önşart olan kendl derisl, duyu organları vb. gibl, faaliyetinin önşartı olduğu sanılır.

[Öteyandan bu tavır] bireyin *bir komünün üyesi* olarak doğal, tarihsel bakımdan az ya da çok gelişmiş ve değişmiş varlığı, —bir kabilenin üyesi olma şeklindeki doğal varlığı —aracılığıyla gerçekleşir.

★ Tecrit olmuş bir birey nasıl konuşmazsa, tıpkı öyle arazi ve toprağa sahip olamaz. Sadece, hayvanların yaptığı gibi, bir öz olarak toprağı kemirebilir. Toprağa karşı mülk gibi davranma, her zaman arazi ve toprağın kabile, komün tarafından az çok doğal, tarihsel olarak gelismiş şu ya da bu biçimde, barışçı yoldan ya da zorla işgal edilmesi aracılığıyla gerçekleşir. Birey burada hiç bir zaman, sadece özgür işçinin sahip olduğu dakiklik [Punktualitaet] içinde ortaya çıkmaz. Emeğinin objektif şartları kendine ait şeyler olarak verildiğinde, bizzat kendisi subjektif olarak, toprakla olan ilişkisine aracılık eden komünün üyesi olarak, önşarttır. Emeğin objektif şartları ile olan ilişkisi, komün üyesi olması aracılığıyla kurulur; öte yandan komünün gerçek varlığı, emeğin objektif şartları üzerindeki mülkiyetin belli biçimi tarafından belirlenir. Komün içinde varolma aracılığıyla sağlanan mülkiyet olabilir, burada birey sadece tasarruf hakkına sahiptir, arazi ve toprakta özel mülkiyet yoktur. Ya da mülkiyet ikili biçiminde, devlet mülkiyeti ile özel mülkiyetin yanyana varolması şeklinde olabilir. Burada ikincisi birinci tarafından konulmuş gibi görünür ve bu yüzden sadece yurttaşlar özel mülk sahibi olabilirler ve olmak zorundadırlar, öteyandan da yurttaş olarak mülkleri aynı zamanda özel bir varlığa sahiptir. Ya da nihayet, komün mülkiyeti sadece bireysel mülkiyetin bir ekidir. Burada temel, bireysel özel mülkiyettir ve komünün, komün üyelerinin toplantısı ve bunların ortak amaçlar için biraraya gelmesi dışında, kendi başına bir varlığı yoktur.

★ Komün ya da kabile üyelerinin kabilenin arazi ve toprağına, yani üzerine yerlestiği arazıye karşı olan tavrının bu değişik biçimleri, kısmen kabilenin doğal karakterine, kısmen de içinde gerçekten toprağın sahibi tavrını takındığı, yani onun ürünlerini emek yoluyla kendine malettiği ekonomik şartlara bağlıdır. Ve bunlar da iklime, toprağın fiziksel yapısına, fiziksel olarak belirlenmiş kullanım tarzına, düsman ya da komşu kabilelere karşı tavra ve göçlerin, tarihsel olayların vb. getirdiği değişikliklere bağlıdır. Komünün varlığını eski biçimde sürdürebilmesi için, bu durumda, unsurlarının verili objektif şartları altında yeniden üretimi gereklidir. Bizzat üretim, nüfusun artması (bu da üretime dahildir) bu şartları zorunlu olarak yavaş yavaş ortadan kaldırır, onları yeniden üreteceği vb. yerde tahrip eder. Böylece komün, üzerinde kurulu olduğu mülkiyet ilişkileri ile birlikte yıkılır.

★ En dirençli olan ve en uzun süre dayanan zorunlu olarak Asya biçimidir. Bireyin topluluğa karşı özerk olamaması, üretimin kendi kendine yeterli devresi, tarım ile manifaktürün birliği vb. bunlar [Asya biçiminin] önşartı da mevcuttur. Eğer birey komüne karşı tavrını değiştirirse, bununla komünü de değiştirir ve komün ve onun ekonomik önşartı üzerinde yıkıcı etkide bulunur. Öteyandan bu ekonomik önşartın —kendi diyalektiği ile oluşan yoksullaşma vb. şeklinde— değişmesi, kendinin üzerinde kurulu olduğu gerçek bağı ortadan kaldırır. (Örneğin Roma'da, büyük ölçüde bizzat komünün ekonomik şartlarından olan savaşın ve fetihlerin etkisi gibi.)

★ Bütün bu biçimlerde gelişmenin temeli, bireyin komünle olan —az çok doğal yada tarihsel olmuş, geleneksel— *önceden verili* ilişkilerinin [aynen *yeniden üretimi* ve gerek emeğin şartlarına karşı, gerekse iş arkadaşlarına ve kabile üyelerine karşı olan tavrındaki *varlığının belli, önceden belirlenmiş, objektif* olmasıdır]. Bu yüzden bu gelişme daha baştan *sınırlanmış* olur, ama bu sınırların kaldırılması çürüme ve çökme demektir. Örneğin Romalılarda, köleciliğin gelişmesi, toprak tasarrufunun yoğunlaşması, değişim, para, fetihler vb. —bütün bu unsurlar bir noktaya kadar temelle bağdaşabilir görünüyordu ve kısmen iyi niyetle bu temeli genişletiyor, kısmen de onun kötüyle kullanılmasından çıkıp gelişiyordu. Burada belli bir çevre içinde büyük gelişmeler kaydedilebilir. Bireyler büyük görünebilir. Fakat burada ne bireyin, ne de toplumun özgür ve tam gelişmesi düşünülemez, çünkü böyle bir gelisme ilk baştaki ilişkilerle [şartlarla] çelişme halindedir.

Eskilerde, toprak mülkiyetinin vb. hangi biçiminin en üretici, en büyük zenginliği yaratıcı olduğunun araştırılmasını hiç göremeyiz. Cato'nun, tarlanın nasıl işlenirse en verimli olacağını pekala araştırabilmesine, ya da Brutus'un parasını en yüksek faizle ödünç vermesine rağmen, zenginlik üretimin amacı olarak görünmez. Araştırma her zaman, mülkiyetin hangi biçiminin en iyi yurttaşları yarattığı konusundadır. Öz amaç olarak zenginlik, sadece Orta Çağ toplumundaki Yahudiler gibi, eski dünyanın hava alma deliklerinde yaşayan birkaç tüccar halkta —nakliyeci ticaretin tekelleri— görülür. Fakat zenginlik biryandan insanın suje olarak karşısında durduğu nesnelerde, maddi ürünlerde gerçekleştirilmiş nesnedir, öteyandan değer olarak, yabancı emek üzerinde, egemenlik amacıyla değil, tersine özel zevk vb. için kurulan kumandadır. İster nesne, isterse nesne aracılığıyla kurulan ilişkiler biçiminde olsun. zenginlik, bütün biçimlerinde, bireyin dışında ve tesadüfen yanında duran maddi bir şey olarak görünür.

★ Böylece, hangi dar ulusal, dini ya da politik belirlenmede olursa olsun insanı her zaman üretimin amacı olarak gören eski görüş, üretimin insanın amacı ve zenginliğinde üretimin amacı olarak göründüğü modern dünya karşısında çok heybetli görünmektedir. Gerçekte ise, dar burjuva biçim soyulup çıkarıldığında, zenginlik, bireylerin ihtiyaçlarının, yeteneklerinin, zevklerinin üretici güçlerinin evrensel değişim [mübadele] içinde oluşmuş evrenselliğinden başka nedir ki? İnsanın, doğa güçleri —sadece kendi doğasının değil, genel olarak doğanın tüm güçleri— üzerindeki egemenliğinin tam gelişmesi değil de nedir? Zenginlik, insanın yaratıcı kaynaklarının geçmiş tarihsel gelişmesinden başka hiç bir gelişmiş bütünlüğünü, yani bizzat bütün insan güçlerinin, önceden verimli bir ölçü ile ölçülmeyen gelişimini seçerek mutlak bir [şekilde] işlenmesinden başka nedir ki?.

Bu, insanın kendini bir belirlenmişlik içinde yeniden üretmesinin yerine, kendi bütünselliğini üretmesi değil de nedir? Onun, herhangi olmuş birşey olarak kalmaya çalışmayıp, tersine oluşan mutlak hareketi ekonomisinde —ve ona uygun düşen üretim çağında— insanın içinin bu tam işlenmesi, bir boşalma, evrensel bir nesneleşme, toptan bir yabancılaşma olarak; bütün belli tek yanlı amaçların geri çekilmesi de, öz amacın tamamen dış bir amaca feda edilmesi olarak belirmektedir.

★ Bu yüzden de, biryandan eski çocuksu dünya daha yüksek birşey gibi görünmektedir. Öteyandan, kapalı bir yapı, biçim ve verili sınırlamalar arandığında o, gerçekten öyle olmaktadır. Modern dünya tatminsiz bırakır ya da kendi içinde tatmin olmuş görünerek bayağılaşırken, eski dünya dar bir açıdan tatmin sağlamaktadır.

Bay Proudhon'un mülkiyetin *ekonomi dışı* oluşması dediği ve bununla aslında toprak mülkiyetini kasdettiği şey, bireyin, emeğin objektif şartlarıyla ve ilk başta *doğal* objektif şartlarıyla olan *burjuva öncesi* ilişkisidir. Çünkü çalışan suje doğal bir birey, doğal birvarlık [olduğu için], emeğinin ilk objektif şartı olarak görünen [şey], kendi inorganik vücudu olarak doğadır, topraktır. O sadece organik vücut değil, aynı zamanda suje olarak bu inorganik doğadır. [Ön] şart kendi ürünü değildir, tersine [o bunu] kendi dışında, kendine verilmiş doğal bir varlık olarak hazır bulur. Bunu daha yakından incelemeden önce, şunu belirtelim: Uslu Proudhon, mülkiyet biçimleri olarak *sermaye* ile *ücretli emeğin* de aynı şekilde *ekonomi dışı* oluştuğunu ileri sürebilirdi ve bunu yapmak zorundadır. Çünkü emeğin objektif şartlarının kendi dışında hazır olarak bulunması —işçi açısından *sermayenin*, kapitalist açısındansa mülksüz, soyut işçi olarak işçinin [hazır bulunması]— ve değer ile canlı emek arasında gerçekleşen değişim, —sermaye ile ücretli emeğin bizzat bu ilişkiyi yeniden ürettikleri ve onun objektif çevesini ve derinliğini büyüttükleri ölçüde— *tarihsel bir süreci* gerektirir. Bu tarihsel süreç, gördüğümüz gibi, sermaye ile ücretli emeğin gelişim tarihini oluşturur. Başka türlü söylersek, mülkiyetin

ekonomi dışı oluşması, burjuva ekonomisinin ve ekonomi politiğinin kategorileri tarafından teorik ve ideal olarak ifade edilen üretim biçimlerinin ***tarihsel oluşumundan*** başka birşey değildir. Fakat burjuva öncesi tarihin ve bunun her döneminin, kendi ***ekonomisine*** ve hareketinin [kendine özgü] bir ***ekonomik temeline*** sahip olduğunu [söylemek], insanların hayatının baştan beri üretime, ilişkilerini ekonomik ilişkiler olarak adlandırdığımız şu ya da ***toplumsal üretime***, dayalı olduğunu değişik sözlerle ifade etmekten başka bir anlama gelmez.

Üretimin ilk [orjinal] ***şartları*** ilk başta ***bizzat üretilmiş*** yani, üretimin sonucu olamazlar. (Üretimin ilk şartları, her iki cinsin doğal süreci yoluyla ilerleyen bir insan sayısının yeniden üretimi ile aynı anlama gelir. Çünkü bu yeniden üretim, biryandan nesnelerin sujeler tarafından mülk edinilmesi olarak görünürken, öteyandan da aynı şekilde nesnelerin subjektif bir amaç altından biçimlenmesi, tabi hale gelmesi, subjektif faaliyetin sonuçlarına ve taşıyıcılarının dönüşmesi olarak görünmektedir). Açıklanması gereken, ya da tarihsel bir sürecin sonucu olan şey, canlı ve faal insanlarla, onların doğayla olan madde alış verişlerinin doğal ve inorganik şartları arasındaki ***birlik*** ve bunun sonucunda doğayı mülk edinmeleri değil, tersine insan varlığının bu inorganik şartları ile faal varoluş arasındaki ***ayrılmadır***. Bu ayrılma, ancak ücretli emekle sermaye ilişkisinde tamamlanır.

★ Kölelik ve serflik ilişkilerinde bu ayrılma olmaz. Tersine toplumun bir bölümünde diğeri tarafından sadece kendi öz yenilden üretiminin ***inorganik*** ve doğal şartı gibi davranılır. Kölenin, emeğinin objektif şartlarıyla hiç bir ilişkisi yoktur. Tersine bizzat emek —kölenin ya da serfinki— üretimin ***inorganik*** [***bir***] şartı olarak, sığır vb. gibi diğer doğal varlıkların safına sokulur, ya da toprağın bir eki kabul edilir. Başka türlü söylersek; üretimin ilk şartları, doğanın verileri, ***üreticinin doğal varlık şartları*** olarak görünür, tıpkı onu yeniden üreten ve geliştiren kendisi olmasına rağmen, kendi canlı vücudunun ilk başta kendisi tarafından meydana getirilmemiş, tersine kendisinin önşartı olarak var olmuş olduğu gibi. Kendi (vücudunun) varlığı doğal önşarttır, bunu koyan kendisi değildir. Onlara karşı kendine aitmiş kendi inorganik vücuduymuş gibi davrandığı bu ***doğal varlık şartları***, 1) subjektif, 2) objektif olmak üzere, ikili intelik taşır. [Üretici] kendini, daha sonra karışma ve başkalarıyla karşıtlıklar sonucu tarihsel bakımdan farklı biçimler alan bir ailenin, kabilenin ya da tribünün üyesi olrak bulur. Böyle bir üye olarak o, belli bir doğayla (burada toprak, arazi vb. de diyebilirsiniz) kendisinin inorganik varlığı, üretiminin ve yeniden üretiminin şartı olarak ilişki kurar. Komünün doğal üyesi olarak komünal mülkiyette payı ve bunun tasarrufunda özel bir payı vardır. Tıpkı doğuştan Romalı yurttaş olarak, (en azından) ***ager publicus*** üzerinde ideal ve şu kadar juggera [bir arazi biriml] toprak üzerinde gerçek bir hakka vb. sahip olduğu gibi. Mülkiyeti, yani üretimin doğal önşartlarıyla, bunlar kendisine aitmiş, kendisininkilermiş gibi olan ilişkisi, bizzat bir komünün doğal üyesi olması aracılığıyla sağlanmaktadır. (Üyeleri dil, vb. den başka ortak birşeye sahip olmayan bir komün soyutlaması, açıktır ki, çok sonraki tarihsel şartların bir ürünüdür.) Örneğin bireyin, bizzat dili bile, ancak insan komününün doğal bir üyesi olduğunda kendi dili sayacağı açıktır. Dilin tek bir bireyin ürünü olması saçmalıktır. Aynı şey mülkiyet için de tamamen geçerlidir.

Dilin kendisi de aynı şekilde bir komünün ürünüdür, tıpkı başka bir açıdan, [dilin] bizzat komünün varlığı, onun kendini dile getiren varlığı demek olduğu gibi. [[Örneğin Peru'da görülen komünal üretim ve komünal mülkiyet açıktır ki, ikincil bir biçimdir. Bu, kendi başlarına komünal mülkiyetli ve komünal üretimi, Hindistan'da ve Slavlar'da görülen eski basit biçimiyle tanıyan fatih kabileler tarafından getirilmiş ve aktarılmıştır. Aynı şekilde örneğin Galler bölgesindeki Keltler'de gördüğümüz biçim de, aktarılmış, fatihler tarafından feth edilen daha aşağı düzeydeki kabilelere sokulmuş ***ikincil*** bir biçimdir. Bu sistemlerin ***üst bir merkezden*** mükemmelleştirilmesi ve sistematik bir şekilde düzenlenmesi, bunların daha sonra oluştuğuna tanıklık etmektedir. Tıpkı İngiltere'ye getirilen feodalizmin biçim bakımından, Fransa'da doğal olarak oluşandan daha mükemmel olduğu gibi.]]

★ [[Göçebe çoban kabilelerde —bütün çoban halklar ilk başta göçebeydi— toprak, diğer doğa şartları gibi sınırsız görünür. Örneğin Asya stepleri ve Asya yaylaları gibi. Toprak, otlar vb. olarak kullanılır, sürüler tarafından tüketilir ve sürü halklar tarafından tüketilir ve sürü halklar bu sürülerle varolur. Bu halklar toprağa karşı kendi mülkleri gibi davranır, fakat bu mülkiyeti hiç bir zaman tespit etmezler. Amerika'daki vahşi kızılderili kabilelerinde avlanma alanı böyledir. Kabile belli bir bölgeyi kendi avlanma alanı sayar ve burasını diğer kabilelere karşı zor kullanarak savunur ya da diğer kabileleri kendilerinin saydıkları av alanlarından sürüp çıkarmaya çalışır. Göçebe çoban kabilelerde komün pratikte her zaman birlik halindedir, seyahat topluluğu, kervan, sürü biçimleri alt ve üst bağlılık biçimleri bu hayat tarzının şartlarında gelişirler. Burada ***mülk edinilen*** ve ***yeniden üretilen*** gerçekte toprak değil, sadece sürüdür. Toprak her konaklama yerinde geçici olarak komünal şekilde kullanılır.]]

★ Komünün doğal üretim şartlarına (yerleşmiş halkları ele alırsak toprağa) karşı kendine aitmiş gibi davranmasında karşılaşabileceği tek sınır [engel], [bu toprak üzerinde] daha önceden kendi inorganik vücudu olarak hak iddia eden ***başka bir komündür***. Bu yüzden ***savaş***, bu doğal komünlerin herbirinin, gerek mülkiyetin savunulması, gerekse yeni mülkiyetin elde edilmesi için yaptığı en ilk çalışmalardan biridir. (Burada gerçekte arazi ve topraktaki ilk mülkiyetten söz etmekle yetinebiliriz, çünkü çoban halklarda doğal olarak hazır bulunan toprak ürünleri —örneğin koyunlar— üzerindeki mülkiyet, aynı zamanda bu koyunları otlattıkları otlaklar üzerindeki mülkiyet demektir. Zaten genel olarak arazi ve toprak üzerindeki mülkiyet, onun organik ürünlerini de kapsar.) [[Eğer insan da, arazi ve toprağın doğal ekli olarak, onunla birlikte feth edilirse, o zaman o da, üretim şartlarının biri olarak birlikte feth edilmiş olur. Böylece, bütün komünlerin ilkel biçimlerini kısa sürede bozan ve değiştiren ve bizzat bunların temeli haline gelen kölelik ve serflik oluşur. Bununla basit yapı olumsuz bir şekilde belirlenir.]]

Böylece mülkiyet ilk başta, insanın kendi doğal üretim şartlarına karşı, kendine ait, kendininkiler, kendi ***gerçek varlığıyla*** önşartı konmuş olarak davranmasından başka bir şey demek olmuyor; bunları ***kendisinin doğal önşartları***, sanki sadece vücudunun bir uzantısı olarak alması demek oluyor. Aslında kendi üretim şartlarına karşı davranmıyor da, tersine orada ikili olarak, hem bizzat kendisi olarak subjektif, hem de varlığının bu doğal inorganik şartları içinde objektif olarak mevcut orada [bulunuyor]. Bu ***doğal üretim şartları***'nın niteliği ikilidir: 1) Bir komünün üyesi olarak varlığı, yani ilk biçiminde az ya da çok değişmiş bir kabile olan bir komünün varlığı; 2) ***Arazi ve toprağa*** karşı komün aracılığıyla ***kendisine ait*** gibi davranma; [toprağın] hem komün mülkiyetinde, hem de ***tek başına*** bireyin ***tasarrufunda*** [olması], ya da toprağın kendisi ve işlenmesi komünal olarak yapılırken sadece ürünlerin bölüşülmesi. (Bu arada ***konutlar*** vb., bunlar İskitlerin arabaları bile olsa, gene de her zaman bireyin tasarrufunda kalır). Canlı birey için doğal bir üretim şartı, onun ***doğal bir topluma***, kabile vb. üye olmasıdır. Bu, örneğin bir dile vb. sahip olmasının da şartıdır. Üretici varlığı sadece bu şart altında [mümkündür]. Böylece subjektif varlığı şarta bağlıdır, tıpkı bunun toprağa karşı kendi laboratuvarı gibi davranması şartına bağlı olduğu gibi. (Aslında mülkiyet ilk başta ***hareketlidir***, çünkü insan, toprağın hazır ürünlerine el koyar, bunlara diğerlerinin yanısıra hayvanlar da dahildir ve insan için özellikle ehlileştirilebilir olanlar [önemlidir]. Bu arada ***bizzat*** bu durum —avcılık, balıkçılık, çobanlık, ağaçların meyvasından yaşama— ister yerleşmek için olsun, ister göçetmek ya da hayvanların otlatılması vb. için olsun, her zaman toprağın mülk edinilmesini şart koşar).

Demek ki ***mülkiyet***, bir ***kabileye*** (komüne) ***ait olmak*** (onun içinde subjektif-objektif varlığa sahip olmak) demektir. Bu komünün arazi ve toprağa karşı kendi inorganik vücudu gibi davranması aracılığıyla, birey, arazi ve toprağa, üretimin ilk dış şartlarına —çünkü toprak bir hammadde, araç ve üründür— karşı kendi bireyselliğine ait olan önşartlar, bunun varoluş biçimleri gibi davranır. Biz ***bu mülkiyeti, üretim şartlarına karşı davranışa indirgiyoruz.*** Peki, bireyin üretimi ilk başta, hazır, doğa tarafından bizzat tüketim için hazırlanmış nesnelerin mülk edinilmesi yoluyla, sadece kendi vücudunun yeniden üretilmesiyle sınırlı olduğuna göre, niçin tüketime indirgemiyoruz? [Çünkü hazır nesnelerin tüketilmesi bile önce] ***bulmak*** ve ***keşfetmek*** için çaba, emek ister —avcılıkta, balıkçılıkta, çobanlıkta olduğu gibi—, belli yeteneklerin suje tarafından üretilmesini gerektirir. Öteyandan hiç bir alet (yani bizzat üretim için belirlenmiş emek ürünleri) kullanmadan, hiç bir biçim değişikliği yapmadan (bu çobanlıkta bile gereklidir), mevcut [doğa ürünlerinin] uzanılıp alınabildeği durumlar çok çabuk geçicidir ve normal durum olarak görülemez. Bunlar normal ilk [orijinal] durum da sayılamaz. Ayrıca üretimin ilk şartları, meyvalar, koyunlar gibi emek harcamadan tüketilebilir maddeleri de doğrudan kapsamaktadır, yani tüketim fonları bizzat ***ilk üretim fonlarının*** bir bileşkeni olarak görünmektedir.

Kabileye (komün ilk başta buna dönüşür) dayalı mülkiyetin temel şartı —kabile üyesi olmak—, kabile tarafından feth edilen yabancı kabileyi, tabi olan, ***mülksüz*** haline getirir. [Fetheden feth edileni] kendi yeniden üretiminin ***inorganik şartlarına*** dahil eder, ona karşı kendine ait gibi davranır. Bu yüzden kölelik ve serflik sadece kabileye dayalı mülkiyetin daha sonraki gelişmeleridir Bunlar zorunlu olarak bu mülkiyetin bütün biçimlerini değişikliğe uğratır. Bunu en az Asya biçiminde başarabilirler. Bu biçimin üzerinde yükseldiği manifaktür ve tarımın kendi kendine yeterli birliği [şartlarında], fetih ***toprak mülkiyetinin, tarımın*** tamamen egemen olduğu yerlere oranla o kadar gerekli bir şart değildir. Öteyandan bu biçimde birey, hiç bir zaman mülk sahibi olmadığı, sadece tasarruf eden olduğu için, bizzat kendisi, komünün birliğinin [içinde-ed.] varolduğu şeyin mülkü, kölesidir. Burada kölelik, ne emeğin şartlarını ortaya kaldırır, ne de önem taşıyan ilişkiyi değişikliğe uğratır.

Ayrıca şu da açıktır

Üretim şartlarına karşı kendine ait gibi bilinçli davranış —birey açısından komün tarafından konulmuş, yasa kabul edilmiş ve güvence altına alınmış bilinçli davranış— olduğu sürece yani Üretimin varlığı ***kendine ait*** objektif şartlar içindeki bir varlık olarak göründüğü sürece mülkiyet, ancak bizzat üretim yoluyla gerçekleştirilir. Gerçek mülk edinme ancak bu şartlarla olan, tasavvur edilen ilişki de değil, tersine gerçek faal ilişkide, bu şartların gerçekten kendi subjektif faaliyetinin şartları olarak alınmasında gerçekleşir.

Böylece aynı zamanda ***bu şartların değiştiği*** de ortaya çıkmaktadır. Toprağın bir bölgesi ancak kabilenin orada avlanmasıyla avlanma alanı haline gelmektedir; arazi ve toprak ancak tarımla, bireyin vücudunun bir uzantısı olmaktadır. ***Roma şehri*** kurulduktan ve çevresindeki tarlalar Romalı yurttaşlar tarafından ekildikten sonra, komünün şartları eskiye oranla değişmiştir. Bütün bu komünlerin amacı kendi varlıklarını sürdürmektir. ***Yani kendisini oluşturan bireylerin mülk sahibi olarak, yani aynı zamanda hem üyelerin birbirine karşı olan tavrını, hem de bununla bizzat komünü oluşturan, aynı objektif varlık tarzı içinde yeniden üretilmesidir. Fakat bu yeniden üretim aynı zamanda zorunlu olarak yeni-üretimdir ve eski biçimin tahrip edilmesidir.***

★ Örneğin her bireyin belli miktarda toprağa sahip olmasının gerektiği yerde, nüfusun ilerlemesi bile bir engel olur. Bu yönlendirilmek istenirse, o zaman başka toprakların ele geçirilmesi [kolonizasyon] gerekli olur, bu da fetih savaşlarını gerekli kılar. Böylece köleler vb., ***ager publicus***'un genişletilmesi, bununla da komünü temsil eden patricilerin vb. [artırılması]. Böylece eski komünün sürdürülmesi, onun üzerinde yükseldiği şartların tahrip edilmesini kapsar ve kendi karşıtına dönüşür. Örneğin üretkenliğin aynı topraklar üzerinde, üretici güçlerin geliştirilmesi vb. yoluyla artırılabileceği (ki bu geleneksel tarımda en yavaş giden şeydir) düşünülürse, bu, yeni tarzları, emek kombinezonlarını, günün büyük kısmının tarlada geçirilmesini vb. kapsayacaktır. Böylece de komünün eski ekonomik şartlarını ortadan kaldıracaktır. Yeniden üretim eylemi içinde, sadece objektif şartlar değişmekle kalmaz, örneğin köyden şehir, yabani topraklardan işlenir tarla olur, aynı zamanda üreticiler de, kendilerinden yeni nitelikler oluşturarak, üretim içinde kendilerini değiştirip, geliştirerek, yeni güç ve görüşler, ilişki tarzları, ihtiyaçlar ve yeni bir dil oluşturarak değişirler.

★ Üretim tarzı ne kadar eskiye dayanıyorsa —ve bu tarımda uzun sürer, tarım ile manifaktürün Doğulu birleşmesinde ise daha da uzundur—, yani mülk edinmenin ***gerçek süreci*** ne kadar uzun süre aynı kalıyorsa, eski mülkiyet biçimleri ve bununla da komün, o kadar değişmez kalır. Komün üyelerinin özel mülk sahipleri olarak ayrıldığı, şehir komünü ile şehir toprakları sahipleri arasındaki ayırımın ortaya çıktığı yerde, bireyin kendi mülkiyetini, yani kendisini hem asli yurttaş, komün üyesi, hem de ***mülk sahibi*** yapan ikili ilişkiyi ***kaybetmesinin*** şartları da ortaya çıkar. Doğulu biçimde bu ***kaybetme***, tamamen dış etkiler dışında çok zor mümkündür. Çünkü tek tek komün üyeleri hiç bir zaman komünle, kendilerinin onunla olan (objektif, ekonomik) bağını koparacak kadar serbest bir ilişkiyi geçmez. Birey sağlam köklerle yerine bağlıdır. Bu aynı, şekilde, manifaktürle tarımın şehir (köy) ile kırın birleşmesinde de böyledir. Eskilerde manifaktür bir yozlaşma vb. (azat edilmiş kölelerin, ***klientlerin***, yabancıların işi) olarak görülürdü. Üretici emeğin (sadece tarım ve savaş için, ya da ibadet ve konut, yol, tapınak yapımı gibi— komün işleri için belirlenmiş olan ve özgür kişiler tarafından ev işi olarak yapılan ve tamamen tarıma tabi olan manifaktürden ayrı olan üretici emeğin) yabancılarla, kölelerle olan ilişkilerde, artı-ürünü değiştirme isteğinde vb. zorunlu olarak oluşan bu gelişmesi, komünün dayalı olduğu üretim tarzını çözer, böylece ***objektif birey***, yani Romalı, Yunanlı vb. olarak belirlenen birey [oluşur]. Değişim, borçlanma vb. de aynı etkide bulunur

Komün (kabile)nün özel bir biçimi ile bununla ilgili olan doğa üzerindeki mülkiyet ya da üretimin doğal şartlarına karşı, doğal bir varlık gibi, bireyin komün aracılığıyla sağlanmış objektif varlığı gibi davranma arasındaki ilkel birlik —biryandan da belli mülkiyet biçimi olarak görünen bu birlik— kendi canlı gerçeğini bizzat belli bir ***üretim tarzında*** bulur. Bu tarz, bireylerin inorganik doğaya karşı olan belli faal davranışları, belli çalışma tarzı (bu hâlâ aile çalışması, çoğu zamanda komün çalışmasıdır) olduğu kadar, birbirlerine karşı olan davranışları olarak da görünür. İlk büyük üretici güç olarak bizzat komün görünmektedir. Aynı üretim şartı türlerine (örneğin hayvancılık, tarım) göre, ayrı üretim tarzları ve gerek bireylerin özellikleri olarak görünen subjektif, gerekse objektif ayrı üretici güçler gelişir.

Gerek komün, gerekse bunun üzerine kurulmuş olan mülkiyet, son tahlilde çalışan sujelerin üretici güçlerinin gelişmesinin belirli bir aşamasında —ki bu sujelerin birbirleriyle ve doğayla olan ilişkileri bu aşamaya uygun düşer— çözülür. Belli bir noktaya kadar yeniden üretim. Bu daha sonra çözülmeye dönüşür.

Demek ki mülkiyet ilk başta —Asyalı, Slav, Antik, Cermenik biçiminde —çalışan (üreten) sujenin (ya da kendini yeniden üretiminin şartlarına karşı, bunlar kendine ait gibi [kendininkiler olarak, ***als den seinen***] davranması anlamına gelmektedir. Bu yüzden de bu üretimin şartlarına göre farklı biçimler alacaktır. Bizzat üretim, üreticinin bu kendi objektif varlık şartlarının içinde ve onlarla birlikte yenilden üretiminı amaçlar. Mülk sahibi olarak bu davranış —ki bu emeğin ya da üretimin sonucu değil, tersine önşartıdır— bireyin bir kabile ya da komünün

üyesi olarak belli bir varlığa sahip olmasını şart koşar. (O kendisi belli bir noktaya kadar bu komünün mülküdür.) İçinde işçinin kendisinin üçüncü bir birey ya da komün için [yapılan] üretimin doğal şartları arasında göründüğü (örneğin Doğunun genel köleciliğinde durum böyle değildir, bu sadece Avrupa açısından böyledir) kölelik serflik vb... komün ve komün içinde çalışma üzerine kurulu mülkiyetin zorunlu ve gerekli sonucu olmasına rağmen, her zaman ikincildir, orijinal değildlr. —Burada mülkiyet artık çalışan bireyin emeğinin objektif şartlarına karşı davranışı değildir.—

★ Kuşkusuz güçlü, fizik bakımından üstün bir insanın önce hayvanları yakalamasını, sonra da kendisi için hayvan yakalasın diye insan yakalamaya başlamasını, yani tek kelimeyle kendi yeniden üretimi için, herhangi başka bir doğal varlık gibi insanları da doğal olarak hazır bulunmuş bir şart olarak kullanmasını (bu arada kendi emeği egemen olmaya dönüşür vb.) tasavvur etmek çok kolaydır. Fakat böyle bir görüş —verili kabile ya da komün açısından doğru olsa da— gülünçtür. Çünkü ***tek tek*** insanların gelişmesinden yola çıkmaktadır. İnsan kendini ancak tarihsel süreç içinde bireyleştirebilir. O ilk başta, —politik anlamda hiç de bir ***zoon politikon*** [politik hayvan] olmasa bile— bir ***generik varlık, kabile varlığı, sürü hayvanı*** olarak görünür. Bizzat değişim [mübadele] bu bireyleşmenin başlıca aracıdır. Değişim sürü hayvanını gereksiz kılar ve onu çözer. Durum bu şekle dönüşür ve insan artık bireyleşmiş olarak artan ölçüde sadece kendine bağlanır hale gelir gelmez, kendisini birey olarak ortaya koyması için [gerekli] araçlar, kendini genel ve ortadan yapma [araçları] haline gelmiş olur. Bu komün içinde bireyin mülk sahibi —diyelim ki toprak sahibi— olarak objektif varlığı önşarttır. Bu, onu komüne zincirleyen, daha doğrusu bu zincirin bir halkası yapan belli şartlar altında olur. Örneğin burjuva toplumunda işçi tamamen objesiz, subjektif olarak mevcuttur, fakat ***karşısında duran*** şey, parçalayıp yutmaya çalıştığı, fakat onun tarafından parçalanıp yutulduğu ***gerçek komün*** halini gelmiştir.

İçinde komünün, sujelerinin kendi üretim şartlarıyla belli bir objektif birliğini, ya da belli bir subjektif varlığın bizzat komünü üretim şartları olarak şart koştuğu bütün biçimler (az ya da çok doğal, ama hepsi de tarihsel sürecin sonuçları), zorunlu olarak üretici güçlerin sınırlı, hem de ilke olarak sınırlı bir gelişimine uygun düşerler. Üretici güçlerin gelişmesi bunları çözer. Ve bizzat bunların çözülmesi insan üretici güçlerinin bir gelişmesidir. Bu, önce belli bir tarihsel temel tarafından hazırlanır, —önce doğal— sonra tarihsel önşart. Fakat sonra bizzat bu temel ya da önşartın kendisi ortadan kalkar, ya da ilerici insan topluluğunun gelişmesi için kısıtlayıcı hale geldiğinden yokolan bir önşart hallne gelir.

Antik toprak mülkiyeti modern arazi mülkiyetine yansıdığı ölçüde bu, ekonomi politiğin konusu olur. Toprak mülkiyeti bölümünde bu konuya eğileceğiz.

(Bütün bunları daha derinlemesine ve geniş şekilde yeniden ele almalı.)

Bizim burada öncelikle ilgilendiğimiz şey şudur Emeğin sermayeye karşı, ya da emeğin sermaye biçimindeki objektif şartlarına karşı tavrı, içinde işçinin mülk sahibi olduğu, ya da mülk sahibi olarak çalıştığı çeşitli biçimleri çözen tarihsel bir süreci şart koşar. Bu her şeyden önce şu anlama gelir

★ 1) İşçinin toprağa karşı olan tavrının; doğal bir üretim şartı, güçlerinin laboratuvarı, ve İradesinin çalışma alanı olarak toprağa karşı kendi öz, inorganik varlığı gibi davranmasının ***çözülmesi.*** Bu mülkiyetin yer aldığı gibi davranmasının ***çözülmesi.*** Bu mülkiyetin yer aldığı bütün biçimler bir ***komünü*** şart koşar. Bu komünün üyeleri, aralarında biçimsel farklılıklar olsa bile, ancak komün üyesi olarak ***mülk sahibi*** olabilirler. Bu yüzden bu mülkiyetin ilk biçimi bizzat ***dolaysız komün mülkiyetidir. (Doğulu biçim;*** bu; Slav biçiminde değişikliğe uğramıştır; Antik ve Cermenik mülkiyette ise kendi karşıtı haline gelmişse de, gene de karşıt, fakat gizli temel olmuştur.)

★ 2) İçinde işçinin ***aletin sahibi*** olarak göründüğü ***ilişkilerin çözülmesi.*** Tıpkı toprak mülkiyetinin yukardaki biçiminin ***gerçek bir komünü*** şart koşması gibi, işçinin alet üzerindeki bu mülkiyeti de manifaktür emeğinin el sanatı emeği olarak gelişmesinin belli bir biçimini [şart koşar]. Lonca düzeni vb. bununla İllşkilidir. (Eski Doğu manifaktürü 1'e dahil edilebilir). Burada emek hâlâ yarı sanatkar, yarı öz amaç vb. şeklindedir. Ustalık. Kapitalistin kendisi daha henüz ustadır. Özel çalışma yeteneği ile alet vb. üzerindeki tasarruf [hakkı] güvence altına alınmıştır. Bu yüzden çalışma tarzı, belli ölçüde iş örgütlenmesi ve iş aleti ile birlikte miras alınır. Orta Çağ şehirleri. Emek henüz kendinindir; tek yönlü yeteneklerin vb. kendine yeterli belli bir gelişmesi.

★ 3) Her iki biçimde de üretici olarak yaşayabilmek İçin —yani üretim sırasında, bunun tamamlanmasından önce— İşçi, tüketim araçlarına üretimden önce sahip olmalıdır. Toprak sahibi olarak, gerekli tüketim fonlarına doğrudan sahip görünür. El sanatı ustası olarak aynı şeyleri miras yoluyla devralmış, kazanmış ve biriktirmiştir El sanatını öğrenen genç olaraksa, o henüz ***çırak*** [Lehrling] tır, kesinlikle gerçek, özerk işçi olarak görünmez, tersine pederşahi bir biçimde gıdasını ustasıyla bölüşmektedir. (Gerçek) bir kalfa [Geselle] olarek ustasının sahip olduğu tüketim fonlarına belli ölçüde ortaktır. Bu, kalfanın ***mülkiyeti*** değilse de, gene de birlikte tasarruf etme [hakkı] loncanın yasaları, gelenekleri vb. tarafından en azından [güvence altına alınmıştır]. (Bu konu daha ayrıntılı ele alınmalı.)

★ 4) Öteyandan aynı şekilde, içinde ***bizzat işçinin,*** bizzat canlı ***çalışına yeteneğinin,*** daha hâlâ doğrudan ***objektif üretim şartlarına*** dahil olduğu ve bu sıfatla mülk edinildiği, yanl köle ya da serf olduğu ilişkilerin ***çözülmesi.*** Sermaye için üretim şartı işçi değil, tersine sadece emektir O bu emeği makinelerden, ya da hatta havadan ya da sudan sağlıyabllirse, ne alâ gene olur. Kapitalist işçiyi değil, onun emeğini mülk edinir ve bu dolaysız değil, değişim aracılığıyla [olur].

İşçinin özgür işçi olarak, objesiz, tamamen subjektif bir çalışma yeteneği olarak, üretimin objektif şartlarını, ***kendisinin olmayan, yabancı mülkiyet,*** kendi için varolan ***değer,*** sermaye olarak kabul etmesinin tarihsel şartları biryandan İşte bunlardır. Öteyandan, işçinin karşısında bir ***sermaye*** bulabilmesi İçin hangi şartların gerekli olduğu sorulabilir?

[[Canlı emeğin, gerek hammaddeye, gerek alete ve gerekse çalışma sırasında gerekli olan gıda maddelerine karşı olumsuz, ***kendi mülkü değil*** gibi davranmasını [içeren] sermaye formülü, daha ilk baştan, ***toprağa*** [karşı da] ***kendi mülkü gibi davranmamayı içerir,*** ya da çalışan bireyin arazi ve toprağa karşı kendine tiği gibi davrandığı, yani arazi ve toprak sahibi olarak çalıştığı, ürettiği durumu reddeder. [Çalışan blrey] en iyi durumda bile, arazi ve toprağa karşı sadece işçi olarak davranmaz, aynı zamanda çalışan birey olarak kendine karşı da arazi ve toprak sahlbi olarak [davranır]. Arazi ve toprak mülkiyeti potansiyel olarak, hem hammadde, ve ilk alet olan toprak, hem de onun kendiliğinden ürünleri üzerindeki mülkiyeti kapsar. En ilkel biçimlnde alındığında, toprağa karşı onun sahibi gibi davranmak demek, onun içinde hammadde, alet ve —emek yoluyla değil de, bizzat toprak tarafından yaratılmış— gıda maddeleri bulmak demektir. Bu ilişki yenlden üretildiğinde, ikincil aletler ve bizzat emek yoluyla üretilmiş toprak ürünleri de toprak mülkiyetinin en ilkel biçimlerlne dahil olur. Demek ki daha mükemmel bir mülkiyet ilişkisi olarak bu tarihsel durum, daha ilk başta işçinin, sermaye biçlmindekl çalışma şartlarıyla olan ilişkisinde reddedilir. Bu, bu İlişkide reddedilen ya da tarihsel bakımdan çözülmüş olması şart olan no. I [bir numaralı] tarihsel durumdur. İkinci olaraksa, ***alet üzerindeki mülkiyetin*** var olduğu, ya da işçinin alete karşı kendine ait gibi davrandığı, aletin sahibi olarak çalıştığı (bu aynı zamanda aletin onun blreyhazır bulduğu büyük merkezlerin, yani söz yerindeyse üretimln ***doğal olarak*** değişim değerine yönelmiş olduğu yerlerin —yanl doğrudan gemicilik, gemi yapımı vb. Ile ilgili olan manifaktürler— dışında manifaktür, ilk yerleşme yerlerinl şehirlerde değil, kırlarda, loncasız köylerde vb. seçer. Kırsal yan uğraşlar mani-

faktür için geniş bir temel olur. Oysa şehir mesleklerini fabrika düzeninde çalıştırabilmek için üretimin hızla ilerlemesi şarttır. Daha ilk baştan çok sayıda işgücünün yoğunlaşmasını talep eden, daha çok doğa gücü kullanan, kitlesel üretim talep eden, üretim araçlarının yoğunlaşmasını gerektiren cam fabrikaları, madencilik ve kereste biçme atelyeleri gibi üretim dallarında da üretimin hızla ilerlemesi şarttır. Kağıt fabrikalarında da durum aynıdır.

★ Öteyandan kiracının ortaya çıkması ve toprakta çalışan nüfusun özgür ücretli işçilere dönüşmesi. Bu dönüşüm, kırda ilk başta en son sonuçlarıyla ve saf biçiminde gerçekleşmesine rağmen, en önce burada başlar. Bu yüzden, gerçek şehir sanatlarının dışına hiç çıkmamış olan eskiler, hiç bir zaman büyük sanayiye ulaşamamışlardır. Bunun ilk önşartı, bütün genişliğiyle kırın değişim değerleri (kullanım değerleri değil) üretimine dahil edilmesidir. Kağıt, cam ve demir fabrikaları vb. lonca düzeni ile işletilemez. Bunlar kitlesel üretim, genel bir pazara satış, işveren açısından para-servet talep ederler. Bu, işverenin subjektif ya da objektif şartları yaratması anlamında değil. Fakat eski mülkiyet ve üretim ilişkileri altında bu şartlar biraraya getirilemez. —Serflik ilişkilerinin çözülmesi ve manifaktürün ortaya çıkması giderek erdarda bütün çalışma dallarını sermaye tarafından işletilen dallar haline getirir. Fakat şehirler, loncasız günlük ücretlilikte de gerçek ücretli emeğin oluşmasının bir unsuru olurlar.—

Paranın sermayeye dönüşmesinin, emeğin objektif şartlarını [işçiden] ayıran, bunları onun karşısında özerkleştiren tarihsel bir süreci gerektirdiğini görüyoruz. Öteyandan bir kere oluşan sermayenin ve onun bu sürecinin etkisi, bütün üretimi kendine tabi kılmaya ve heryerde emek ile mülkiyet, emek ile emeğin objektif şartları arasındaki ayrılmayı geliştirmeye ve gerçekleştirmeye [yöneliktir]. İlerideki incelemeler sermayenin bizzat emeğin karşıtı olarak ***görünmediği*** biçimlerde, el sanatları emeğini, çalışan [köylünün] küçük toprak mülkiyetini vb. ve bizzat kendisini nasıl yok ettiğini gösterecektir. [Bu biçimleri şöyle sıralayabiliriz:] ***küçük sermaye*** ve eski üretim tarzları (ya da bunların sermaye temeli üzerinde yenileşmiş biçimleri) ile bizzat sermayenin klasik, uygun üretim tarzı arasında kalan ara ve ünsa [çift cinsiyetli] tipler.

Sermayenin oluşumunda şart olan tek birikim, ***para-servet*** birikimidir. Bu, sadece dolaşımdan kaynaklandığı ve sadece ona ait olduğu şekilde, kendi başına ele alındığında, kesinlikle üretici değildir. Sermaye bütün kırsal yan uğraşları yok ederek, yani herkes için iplik bükerek, dokuyarak, herkesi giydirerek vb., kısaca eskiden doğrudan kullanım değerleri olarak yaratılan metaları değişim değerleri biçimine sokarak, kendine hızla bir iç pazar oluşturur. Bu süreç, işçinin arazi ve topraktan ve üretim şartları üzerindeki (serf ya da köle biçiminde de olsa) ayrılması ile kendiliğinden oluşur.

Her ne kadar geniş ölçüde değişime ve değişim değerlerinin yaratılmasına dayanırsa da, şehirli el sanatlarında üretimin dolaysız başlıca amacı, ***el sanatları, sanat ustası*** olarak ***kalabilmek, varlığını sürdürebilmektir.*** Yani amaç, ***zenginleşme, değişim değeri olarak değişim değeri*** [üretmek] değil, tersine kullanım değeri [üretmektir]. Bu yüzden üretim heryerde, önceden verili bir tüketime, arz talebe tabidir ve çok yavaş bir şekilde gelişir.

Demek ki kapitalistlerin ve ücretli işçilerin üretilmesi, sermayenin değerlenme sürecinin başlıca bir ürünüdür. Sadece üretilen nesneleri göz önüne alan alışılmış iktisat bunu tamamen unutuyor. Bu süreç içinde de nesneleşmiş olan emeğin, aynı zamanda işçinin ***nesneleşmiş olmadığı***, tersine işçiye karşıt olan bir subjektifliğin nesneleşmesi, ona yabancı bir iradenin ***mülkiyeti*** olması yüzünden, sermaye, zorunlu olarak aynı zamanda kapitalist olacaktır. Bu yüzden bazı sosyalistlerin, «sermayeye gerek vardır, ama kapitalistlere yoktur», şeklindeki görüşleri tamamen yanlıştır. Emeğin objektif şartlarının —ve bunlar onun kendi ürünüdür— ona karşı bir ***kişilik*** kazandığı, ya da başka türlü söylersek, işçiye yabancı bir kişiliğin mülkiyeti olduğu, sermaye kavramının içinde mevcuttur. Sermaye kavramının içinde kapitalist mevcuttur. Bu arada, ilk çağda ***sermaye*** olduğunu ileri süren. Romalı, Yunanlı kapitalistlerden söz eden bütün filologların içine düştüğü yanılma da bundan daha az değildir. Bunu ileri sürmek, Roma'da ve Yunanistan'da emeğin özgür olduğunu söylemenin başka türlü bir ifadesidir ki, bu beylerin bunu iddia etmesi oldukça zordur. Şimdi, Amerika'daki plantasyon sahiplerine kapitalist demenizin ve bunların gerçekten böyle ***olmasının*** nedeni, bunların özgür emek temeli üzerinde yükselen bir dünya pazarının içindeki istisnalar [anomaliler] olarak varolmasındadır. Eğer sözünü edeceğimiz şey, eskilerde kullanılmayan sermaye kelimesi ise, [eğer sermaye kelimesini ilk çağa uygulayacaksak], o zaman Orta Asya steplerinde sürülerleriyle birlikte oradan oraya göçeden çobanlar en büyük kapitalistler olurdu. Çünkü sermaye ilk başta sığır demektir. [Latince'de ***capitale*** sığır anlamına gelmektedir]). Zaten sermaye kıtlığı yüzünden Güney Fransa'da sık sık yapılan metalrle [ortakçılık] anlaşmalarına halâ istisnai olarak ***bail de bestes à cheptel*** [sığır kiralama anlaşması] denmesi de bundandır Latinceyi kötü kullanmamıza izin verilirse, o zaman bizim bu kapitalistlerimiz ya da ***capitales homines***'lerimiz [sığır insanlarımız]a sığır vergisi ödemesi gerekenler ***(«qui debent censum de capitale»)*** olurdu.

Sermaye kavramının belirlenmesinde parada görülmeyen güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Sermaye genel olarak ***kapitalist*** [demek]tir, ama aynı zamanda kapitalistin varlığının kendisinden farklı olan bir unsurudur, ya da üretim tamamen ***sermaye***'dir. Böylece ilerde, kavramı gereği ona dahil değil gibi görünen birçok şeyin, ***sermayeye*** girdiğini göreceğiz. Örneğin sermaye ödünç verilir, biriktirilir vb. Bütün bu ilişkilerde sermaye sadece bir nesneymiş, tamamen içinde varolduğu nesne ile aynı şeymiş gibi görünür. Fakat ilerde bu ve diğer konular açıklığa kavuşacaktır. (Geçerken eğlence olsun diye şunu da belirtelim: Bütün mecazi deyimleri mistik bir şekilde ele alan Adam Müller, günlük hayatta ***canlı sermaye*** sözünü duymuş ve şimdi buna teosofik anlamlar veriyor. Kral Aethelstan ona bu konuda ders verebilirdi: Reddam de meo proprio decimas Deo tam ***Vivente Capitale, quam in mor tis fructuis*** terrae. [Malımın onda birini tanrıya vereceğim, hem ***canlı sığır*** olarak, hem de toprağımın ***ölü*** meyvaları olarak.]) Para her zaman aynı öz içinde aynı biçimde kalır ve böylece sadece nesne olarak kavranması daha kolaydır. Fakat aynı şeyler, meta, para vb., sermayeyi ya da gelirl de temsil edebilirler. Bu şekilde şunu iktisatçılarda kolaylıkla görebilir ki, para elle tutulabilir birşey değildir, tersine aynı nesne bazan bir belirlemeye göre sermaye olur, bazan ise başka ve karşıt bir belirlemeye dahil olabilir ve buna göre sermaye ***olabilir*** ya da ***olmayabilir.*** Açıktır ki sermaye, bu şekilde, ***bir ilişkidir ve sadece bir üretim ilişkisi olabilir.***

Gördük ki sermayenin gerçek karakteri, ancak ***ikinci devrin sonunda*** ortaya çıkmaktadır. Şimdi ele almamız gereken şey devrin kendisi, ya da sermayenin dönmesidir. İlk başta üretim dolaşımı ve dolaşım da üretimin dışında imiş gibi görünüyordu. Sermayenin devri —dolaşım sermayenin dolaşımı olarak ele alındığında— her iki momenti de kapsar. Devirde üretim, dolaşımın başlangıcı ve sona erme ngktası olarak görünür ve bunun tersi de doğrudur. Dolaşımın özerkliği ve üretimin dışında olması sadece bir görünümdür.

Türkçesi : ZEKİ DİCLELİ

III

POLİTİK ALANI

HUKUKÇU SOSYALİZMİNİN (Jüridizmin) ELEŞTİRİSİ

Lassalle'ci Alman Sosyal Demokrasisi'ne göre, «emeğin kurtuluşu, iş aletlerinin toplumun ortak malı katına çıkarılmasına ve emek hasılasının adaletli üleşimini sağlayacak bir komünal düzenlemenin oluşturulmasına bağlıdır.» «İş aletlerinin toplumun

ortak malı katına çıkarılması»! Herhalde «ortak mala dönüştürülmesi» denmek isteniyor. Her neyse, bırakalım bunu.

Nedir «emek hasılası»? Emeğin ürünü mü yoksa değeri mi? Eğer emeğin değeri ise, ürünün toplam değeri mi, yoksa yalnızca emeğin tüketilen üretim araçlarının değerine yeniden kattığı değer bölümü mü?

«Emek hasılası», Lassalle'in dört dörtlük ekonomik kavramların yerine koyduğu bir safsatadır.

Nedir «adaletli» üleşim? Burjuvalar da günümüzdeki üleşimin «adaletli» olduğunu ileri sürmüyorlar mı? Gerçekten de bugünkü üretim biçimi çerçevesinde biricik «adaletli» üleşim günümüzde geçerli üleşim değil midir?

Ekonomik ilişkiler mi hukukî kavramlar eliyle düzenlenir, yoksa tam tersine, hukukî ilişkiler mi ekonomik illşkilerden kaynaklanır? Bağnaz sosyalistlerin de «adaletli» üleşim konusunda çok değişik görüşleri yok mudur?

«Adaletli üleşim» deyiminden neyin anlaşılabileceğini saptayabilmek için, ilk paragrafı bu paragrafla birlikte ele almamız gerekiyor. Bu son paragraf, iş aletlerinin ortak mal sayıldığı ve bütün emeğin komünist bir düzenlemeye bağlandığı bir toplumu varsayıyor.

İlk paragraftan anlıyoruz ki «emeğin hasılası, hiç kesintisiz, eşitçe toplumun bütün üyelerine ait olacaktır.» «Toplumun bütün üyelerine» mi? Ya çalışmayanlara? Onlara da mı? O zaman nerede kalır o «hiç kesintisiz emek hasılası» Yoksa yalnızca toplumun çalışan üyelerine mi? O zaman da nerede kalır bütün toplumun üyelerinin o «eşit hakkı»? Anlaşılan, «toplumun bütün üyeleri» ve «eşit haklar», salt gelişigüzel kullanılmış deyimler. İşin özü şurada ki, bu komünist toplumda her işçi, mutlaka Lassalevarî «kesintisiz emek hasılası»na kavuşturulmalıdır.

İlkin şu «emek hasılası» deyiminl emek ürünü anlamında ele alalım. O zaman, ortaklaşa emeğin hasılası da toplam sosyal üründen oluşur.. Bundan şu kalemlerl indireceğiz:

Birincisi: Tüketilmiş üretim araçlarını yenilemek için bir bedel.

İkincisi: Üretimin genişletilip yaydırılması için ek bir bölüm.

Üçüncüsü: Beklenmedik olaylara, kazalara karşı bir yedek fon veya sigorta fonu.

«Kesintisiz emek hasılası»ndan bu kalemlerin indirilmesi, ekonomik bir zorunluluktur. Sözü geçen kalemlerin tutarları da mevcut araç ve gereçlere, kısmen de ihtimal hesaplarına göre saptanır. Ama asla adalete dayanılarak saptanmaz.

Geriye, toplam ürünün, tüketim aracı olarak kullanılmak üzere ayrılmış bölümü kalıyor. Bireyler arasında bir üleşime geçmeden önce, bu bölümden de şu kalemler çıkarılacak:

Birincisi: Doğrudan doğruya üretimle ilgili bulunmayan yönetim giderleri. Bu bölüm, günümüz toplumundakl giderler ile karşılaştırıldığında, önemli ölçüde küçülür ve yeni toplum geliştikçe daha da düşer.

İkincisi: Eğitim ve sağlık gibi gereksinmelerin ortaklaşa karşılanması için ayrılan bölüm. Bu bölüm ise, şimdiki toplumun ayırdığı ile karşılaştırıldığında, önemli ölçüde büyür ve yeni toplum geliştikçe daha da artar.

Üçüncüsü: Çalışmaktan aciz kişiler için fonlar. Yani bugün yoksullara yardım işleri diye nitelenen işler için ayrılan bölüm.

İşte ancak şimdi, programın Lassalle etkisi altında kalarak, yüzeysel bir biçimde, tek başına ele aldığı «üleşlme», yani toplumun tek tek üreticileri arasında dağıtılacak olan tüketim araçları bölümüne geliyoruz.

Görüldüğü gibi, «kesintisiz emek hasılası», düpedüz «kesintili emek hasılası»na dönüşmüştür. Hatta, Üretlcinin birşey sıfatıyla elinden çıkan şey, doğrudan doğruya veya dolaylı yoldan toplumun üyesi sıfatıyla kendisine geri döndüğü durumda bile gerçek böyledir.

Böylece «kesintisiz emek hasılası» deyimi ortadan kalkmakla kalmamış, üstelik «emek hasılası» deyimi de yitip gitmiştir.

Üretim araçları üzerinde ortak mülkiyete dayanan komünist bir toplum içinde, üreticiler ürünlerini değiş-tokuş etmezler. Ürünlere harcanan emek de bu ürünlerin değeri olarak ürünlere özgü bir maddî özellik diye görünmez. Çünkü artık kapitalist toplumda olduğunun tersine, münferit emek, dolaylı yoldan değil de doğrudan doğruya toplam emeğin öğeleri olarak mevcut bulunmaktadır. Her yana çekilmeye elverişli anlamı yüzünden, bugün eleştirilmeye mahkûm «emek hasılası» deyimi, böylece anlamını büsbütün yitirmiş olur.

Burada ele aldığımız toplum, kendi temelleri üzerinde gelişmiş bir komünist toplum olmayıp, tersine, kapitalist toplumun bağrından henüz çıkma bir komünist toplumdur. Yani her açıdan, ekonomik, ahlâkî, entellektüel bakımlardan, kucağında doğduğu eski toplumun kalıntılarını taşıyan bir komünist toplumdur.

İmdi, her bir üretici, kesintiler çıktıktan sonra, topluma ne verdiyse onu geri alacaktır. Topluma verdiği şey lse, onun somut emeğinin tutarıdır.

Toplumsal işgünü, bireysel iş saatlerinin toplamından oluşur. Her bir üreticinin bireysel işinin süresi, toplumsal işgününün onun tarafından gerçekleştirilmiş olup, ona düşen bölümüdür.

O, toplumdan, ortak fonlar için emeğinden gerekli kesintiler yapıldıktan sonra, şu kadar saat çalıştığına dair bir belge alır. Ve bu belge ile de toplumun tüketim araçları stokundan, emeğinin tutarı ile eşdeğerde mal çeker. Böylece, topluma belirli bir biçimde verdiği emeğin tutarını başka bir biçimde geri almış olur.

Burada, eşdeğerlerin değiş-tokuşu söz konusu olduğu ölçüde, mal değiş-tokuşunu düzenleyen ilke de yürürlükte kalır. Yalnızca öz ve biçim değişmiştir. Çünkü değişen koşullar altında, hiç kimse, emeğinden başka bir şey veremez. Öte yandan, bireysel tüketim araçlarından başka hiç bir şey de bireyin mülkiyetine geçemez. Yalnızca, bireysel tüketim araçlarının münferit üreticiler arasındaki üleşimidir ki, eşdeğerli malların değiş-tokuşuna egemen ilkeye bağlı kalır; belirli tutarda ve belirli biçimde bir emek, aynı tutarda ama farklı biçimde bir emekle trampa edilir. Eşit hukuk, işte bu yüzden, hâlâ, ilke olarak, burjuva hukukudur. Şu var ki, mal alış-verişlerinde, eşdeğerlerin değiş-tokuşu, pratikte her bir olay için değil de yalnızca bir ortalama olarak işlediği halde, şimdi artık ilke ile pratik arasındaki uyumsuzluk ortadan kalkmıştır Bu gelişmeye karşın, söz konusu eşit hukuk da hâlâ burjuva sınırları ile kayıtlıdır. Üreticilerin hakları, harcadıkları emekle düz orantılı kalır Eşitlik, eşit bir ölçeğin, «emeğin» esas alınmasından doğar. Oysa emekçilerden biri, ötekinden maddeten veya manen üstün olabilir; aynı süre içinde daha fazla emek harcayabilir veya daha uzun bir süre emek harcayabilir. İşte bu nedenle de emek, bir ölçek olabilmek için, söz konusu yoğunluğa veya genişlemeye göre belirlenecektir. Aksi halde, emek, ölçek olmaktan çıkar. Demek ki, burada söz konusu eşit hukuk da, aslında eşit olmayan emek için esit olmayan bir hukuktur. Herkes salt emekçi olduğu için, gerçi sınıf ayrımı tanınmamaktadır ama üstü kapalı biçimde de olsa, emekçiler arasındaki bireysel becerisel emeğine tabi olmasını, yani emeğin üretici gücünün belli, sınırlı bir gelişme aşamasını şart koşar), mülk sahibi olan işçi ya da çalışan mülk sahibi biçiminin *toprak mülkiyetinin* yanısıra ve onun dışında tamamen özerk bir biçim olarak yerleştiği —emeğin el sanatı ve şehirli şeklinde gelişmesi— ve ilk durumdaki gibi toprak mülkiyetine tabi önemsiz bir unsur olmadığı, yani hammadde ve gıda maddelerinin de sanatkarın mülkiyeti, onun el sanatı, alet üzerindeki mülkiyeti aracılığıyla sağlandığı yerde, birinci aşamanın yanısıra ve onun dışında ikinci bir tarihsel aşama daha şarttır. Burada birinci aşama, bu ***ikinci mülkiyet, ya da çalışan mülk sahipleri türünün özerkleşmesi*** yüzünden önemli ölçüde değişikliğe uğramış görünmek zorundadır.

★ Alet bizzat emek ürünü, yani mülkiyeti oluşturan unsur olduğu emek tarafından sağlandığı için, mülkiyetin bu türünün dayalı olduğu komün burada artık birinci durumda olduğu gibi doğal biçimiyle görünemez, tersine bizzat üretilmiş, oluşmuş, ikincil, işçi tarafından üratilmiş bir komündür. Alet üzerindeki mülkiyetin,

emeğin üretim şartlarına karşı mülkiyet gibi davranma [demek] olduğu ve gerçek çalışmada aletin *sadece* bireysel çalışmanın ***aracı olarak*** göründüğü yerde, aleti gerçekten mülk edinme ve onu çalışma aracı olarak kullanma sanatının, işçinin, kendisini eletin sahibi yapan özel bir yeteneği olarak göründüğü açıktır. Kısaca [söylersek], sujesi, mülk sahibi olarak yer alan, el sanatı şeklindeki emek olan sahibi olarak yer elan, el sanatı şeklindeki emek olan lonca ve kooperatif sistemin temel karakteri, arazi ve toprağa karşı (bunu hammadde alarak) kendine ait gibi davranmadan farklı olarak, üretim aletine —mülkiyet olarak iş aleti— karşı davranışa indirgenebilir. Üretim şartlarının bu momentine karşı olan davranışın, çalışan sujeyi mülk sahibi haline getirmesi, onu çalışan mülk sahibi yapması —işte no. II [iki numaralı] terihsel durum budur. Bu durum, doğası gereği, sadece değişikliğe uğramış birinci durumun bir karşıtı, ya da söylemek gerekirse, aynı zamanda onun bir tamamlayıcısı olarak varolabilir. Sermayenin birinci formülünde bu no. II tarihsel durum da aynı şekilde reddedilir.

★ Mümkün olan üçüncü biçimde, gerek arazi ve toprağa, gerekse alete karşı, yani bizzat emeğe karşı da kendine ait gibi davranılmaz, sadece gıda maddelerine karşı mülk sahibi gibi davranılır, bunlar çalışan sujenin doğal şartları olarak hazır bulunur. Bu, özünde kölelik ve serfliğin formülüdür. İşçinin sermaye şeklindeki üretim şartlarıyla olan ilişkisinde, bu da aynı şekilde reddedilir, tarihsel bakımdan çözülmüş bir durum olarak kabul edilir.

★ Mülkiyetin ilk biçimleri zorunlu olarak, üretime sahip olmaktan çok, onu belirleyen farklı objektif momentlerle olan ilişkiye dönüşür. Bunlar kendi açılarından belli komün biçimlerini şart koşarken, biryandan da çeşitli komün biçimlerinin ekonomik temelini oluştururlar. Bu biçimler, bizzat emeğin ***objektif üretim şartlarına*** dahil olmasıyla (serflik ve kölelik) önemli ölçüde değişikliğe uğrar. Böylece no. I'e giren bütün mülkiyet biçimlerinin basit, olumlayıcı [afirmatif] karakteri kaybolur ve değişikliğe uğrar. Bunların hepsi kölelik ve dolayısıyla kendi kendilerini ortadan kaldırma olanağını içinde taşır. No. II'ye gelince, burada emeğin özel türü —iş aletlerindeki ustalık ve buna uygun olarak bunlar üzerindeki mülkiyet, üretim şartları üzerindeki mülkiyete eşittir— köleliği ve serfliği içermez, ama kast düzeni biçiminde benzer olumsuz bir gelişme gösterebilir.]]

[[Gıda maddeleri üzerindeki mülkiyetin üçüncü biçimi —köleliğe ve serfliğe dönüşmediği sürece— ***çalışan*** bireyin üretim ve dolayısıyla varlık şartları ile olan ilişkisini içeremez, bu yüzden de sadece, ***panes et circences*** [ekmek ve sirk] zamanındaki Romalı plepler gibi, toprak mülkiyetini kaybetmiş ve henüz II no.lu mülkiyet türüne geçmemiş, ilkel, toprak mülkiyeti üzerinde kurulu [bir] komünün üyesinin ilişkisini içerir.]] [[Serfin toprak beyi ile olan ilişkisi, ya da kişisel hizmet ilişkisi özünde farklıdır. Çünkü bu temelde sadece, kendisi artık çalışmayan, tersine mülkiyeti, üretim şartlarına serf vb. şeklinde bizzat işçiyi de dahil eden toprak sahibinin varlık tarzıdır. Burada mülk edinmenin temel ilişkisi ***egemenlik ilişkisidir.*** Hayvanının hizmet eder olmasına rağmen, hayvana, toprağa vb. karşı temelde mülk edinme yoluyla bir egemenlik ilişkisi uygulanamaz. Egemenlik ilişkisinin önşartı, yabancı ***iradenin*** mülk edinilmesidir. Yani hayvan vb. gibi İradesiz [olanlar], kuşkusuz hizmet edebilir, fakat bu durum bunların sahibini ***efendi*** yapmaz. Fakat burada egemenlik [efendilik] ve uşaklık ilişkisinin aynı şekilde üretim aletlerinin mülk edinilmesi formülüne girdiğini görüyoruz. Ve bunlar, bütün ilkel mülkiyet ve üretim ilişkilerinin gelişme ve çökmesinin zorunlu bir katalizatörü oldukları kadar, onların sınırlılığını da dile getirirler. Fakat bunlar sermayede —dolaylı biçimde— yeniden üretilir ve böylece aynı şekilde onun da çözülmesinin katalizatörü ve sınırlılığının sembolü olurlar.]]

[[«Sıkıntıya düşüldüğünde kendini ve kendininkileri satma hakkı acınılacak bir genel haktı; bu hem Kuzey'de, hem Yunanlılar da, hem de Asya'da geçerliydi. Borcunu ödeyemeyen borçluyu, köleasl yapma ve alacağını onu çalıştırarak, ya da eğer yeterli bir gelir getirecekse satarak elde etme de aynı şekilde oldukça yaygın[dı.» (Niebuhr, 1, s. 600]] [[Niebuhr bir yerde, Augustus zamanındaki Yunan yazarlarının, patriciler ile plebler arasındaki ilişkiyi anlamada güçlük çektiklerini ve bunu yanlış kavradıklarını, dolayısıyla da bu ilişkiyi patronlarla ***klientler*** arasındakl iliskiyle karıştırdıklarını söylemektedir. [Bu yazarlar],\ ***«zenginlerle fakirlerin gerçek yurttaş sınıfları olduğu,*** kökeni ne kadar soylu olursa olsun sıkıntı içinde olan birinin bir destekleyiciye ihtiyaç duyduğu ve bunun da, azat edilmiş bir köle de olsa, ancak bir milyoner olduğu bir zamanda yazıyorlardı. Miras yoluyla geçen bağımlılık ilişkilerinden bunların hiç haberi yoktur.» (, 620)]] [[«Her iki sınıfta da» —***metökler*** [eski Yunan'da dışardan gelip yerleşmiş yabancılar] ***ile azat edilmiş köleler ve bunların soyu***— sanatkarlar bulunuyordu. Bunların [sahip olduğu] sınırlı yurttaşlık haklarına, toprakta çalışmaktan vazgeçen plebler de sahip oluyordu. ***Yasal lonca***'ların itibarına bunlar da sahipti. Bunların loncaları o kadar saygı görüyordu ki, bunların kurucusunun Numa olduğu kabul ediliyordu. 9 tane böyle lonca vardı: müzisyenler, kuyumcular, dülgerler, boyacılar, eyerciler, dericiler, bakırcılar, çömlekçiler. Dokuzuncu lonca geri kalan el sanatlarının tamamını kapsıyordu... Bunların içinde, özerk yurttaş olanlar; böyle bir hak mevcut olduğunda hiç bir patrona bağlı olmayan aynı haklara sahip yurttaşlar ve [bir patrona] bağlı olanların soyundan gelen, fakat patron ailesinin soyunun tükenmesi sonucunda bu bağdan kurtulmuş olanlar [yer alıyordu]. Bunlar kuşkusuz eski yurttaşlar arasındaki ve komündeki kavgalara, tıpkı Floransa loncalarının Guelf ve Ghibellini aileleri arasındaki savaşlar karşısında olduğu gibi, tamamen yabancı kalırdı. Belki de köleler hâlâ bütünüyle patricilerin emrindeydi.» (1, 623)].

Biryandan, bir ulusun bireylerinin belli bir miktarını, ilk başta gerçek özgür işçiler durumunda olmasa bile, tek mülkleri çalışma yetenekleri ve bunu mevcut değerlerle değiştirme imkanları olan [kişiler] durumuna getirmiş olan tarihsel süreçler şart koşulmaktadır. Bu bireylerin karşısında, üretimin bütün objektif şartları ***yabancı mülk***'tür, ***kendilerinin olmayan mülkiyet***'tir; fakat bunlar aynı zamanda değiştirilebilir, bu yüzden de canlı emek karşılığında bir ölçüye kadar mülk edinilebilir ***değer***'lerdir. Bu gibi tarihsel çözülme süreçleri aynı zamanda, işçiyi, arazi ve toprağa, arazi ve toprağın efendisine sıkı sıkıya bağlayan, fakat pratikte gıda maddeleri üzerindeki mülkiyeti şart koşan bağlılık ilişkilerinin de çözülmesidir. Bu aslında onun topraktan çözülmesi sürecidir. Onu yeoman, özgür çalışan küçük toprak sahibi, ya da kiracı özgür köylü yapan toprak mülkiyeti ilişkilerinin çözülmesi; iş aleti üzerindeki mülkiyetinin ve el sanatı türünden belirlenmiş ustalık olarak bizzat emeğin (sadece mülkiyetin kaynağı değil) mülkiyet olmasını şart koşan lonca ilişkilerinin çözülmesi; aynı şekilde ***mülk sahibi olmayanların*** efendilerinin maiyetinde artı-ürünün birlikte tüketicileri olarak göründüğü ve eşit kişiler olarak beyin forsunu taşıyan hizmetkâr elbiseleri giydiği, onun yaptığı savaşlara katıldığı, tasavvur edilen ya da gerçek hizmetlerini gördüğü çeşitli biçimlerdeki ***klient*** ilişkilerinin çözülmesi. Daha yakından bakıldığında bütün bu çözülme süreçlerinde çözülen şeyin, içinde kullanım değerinin, doğrudan kullanım için üretimin egemen olduğu üretim ilişkileri olduğu görülecektir. Ayrıca şu da görülecektir ki, değişim değerinin ve bunun üretilmesinin önşartı, [önceden] diğer biçimin egemen olmasıdır. Bu yüzden de bütün bu ilişkilerde, doğal [aynı] ödemeler ve doğal [emekle] hizmetler, parayla yapılan [nakit] ödemelere ve hizmetlere ağır basar. Bunu şimdilik belirtmiş olalım. Daha yakın bir inceleme ayrıca, bütün bu ilişkilerin çözülmesinin ancak maddi (ve dolayısıyla entellektüel) üretici güçlerin gelişmesinin belli bir düzeye [varmasıyla] mümkün olduğunu da gösterecektir.

Bizi burada öncelikle ilgilendiren şey şudur: Bir ulusun vb. bireylerinin belli bir miktarını özgür ücretli işçiler —sadece mülksüzlükleri yüzünden çalışmaya ve emeklerini satmaya zorlanan bireyler— haline getiren çözülme süreci, öteyandan da, bu bireylerin şimdiye kadarki gelir kaynaklarının ve kısmen de mülkiyet şartlarının ***yok olduğunu*** değil, tersine ***sadece*** bunların kullanı-

mının ve varlık tarzlarının değiştiğini, ***serbest fonlar*** olarak başka ellere geçtiğini, ya da kısmen ***aynı*** ellerde kaldığını varsayar. Fakat şu kadarı açıktır: Bir miktar bireyi —şu ya da bu şekilde— ***emeğin objektif şartlarıyla*** olan şimdiye kadarkl olumlayıcı ilişkilerinden ayıran, bu ilişkileri reddeden ve böylece bu bireyleri ***özgür işçiler*** haline getiren aynı süreç, ***emeğin*** bu ***objektif şartlarını*** da —arazi ve toprak, hammadde, gıda maddeleri, iş aletleri, para ya da bunların hepsi— artık kendilerinden kopmuş olan bireylerden olan ***şimdiye kadarki bağlılıktan*** kurtarmıştır. Bunlar hâlâ ***mevcuttur***, ama başka biçimde, içinde bütün eski siyasi vb. ilişkilerin söndüğü ve kopmuş, mülksüz bireyler karşısında artık sadece ***değerler***, kendi başına varlığını sürdüren değerler biçiminde duran ***serbest fonlar*** olarak mevcuttur. Kitleyi, özgür işçi olarak ***objektif çalışma şartları***'nın karşısına diken aynı süreç, bu şartları da ***sermaye*** olarak özgür işçinin karşısına dikmiştir. Tarihsel süreç, şimdiye kadar birbirlerine bağlı olan unsurların ayrılması [şeklinde] oldu. Bu yüzden de sonucu, bu unsurların birinin yok olması değil, tersine her birinin —biryanda (mümkünse) özgür işçi, öteyanda (mümkünse) sermaye— diğerine karşı olumsuz bir ilişkide görünmesidir. Objektif şartların özgür işçiler haline gelmiş sınıflardan ayrılması, aynı şartların aynı şekilde karşıt kutupta bir özerkleşmesi olarak görünmek zorundadır.

Bizzat sermaye ile ücretli emek ilişkisi, üretimin bütünü üzerinde egemen ve belirleyici olarak görülmez, tersine tarihsel olarak oluşmuş kabul edilirse, yani paranın sermayeye ilk [orijinal] dönüşümüne ve biryanda potansiyel olarak mevcut sermaye ile öteyanda potansiyel olarak mevcut özgür işçi arasındakl değişim sürecine bakılırsa, o zaman doğal olarak, İktisatçıların o çok büyüttükleri tespit öne fırlar: [doğru gibl görünür] sermaye olarak ortaya çıkan taraf, işçinin, üretim sırasında, üretim tamamlanmadan yaşayabilmesi için hammaddelere, iş araçlarına, gıda maddelerine sahip olmalıdır. Bu ayrıca şöyle görünür: Kapitalistin daha önce —emekten önce olan ve ondan çıkmamış olan— bir birikim yapmış olması şarttır. Kapitalist, işçiyi ancak bu birikimle çalışmaya koşabilir ve onu etkin, canlı çalışma yeteneği olarak muhafaza edebilir.

Kapitalistin bu emekten bağımsız, gerçekte yerine getirilmemiş eylemi daha sonra, oluşumunun bu tarihinden çıkarılıp günümüze aktarılıyor ve gerçekliğinin etkinliğinin ve yapısının bir unsuru haline getiriliyor. Ve sonunda da buradan kalkarak, sermayenin yabancı emeğin ürünleri üzerindeki ebedi hakkı çıkarılıyor, ya da daha çok onun el koyma tarzı, eşdeğerlerin değişiminin basit ve «adil» yasalarından çıkılarak açıklanıyor.

Para biçiminde varolan zenginlik, sadece emeğin objektif şartları karşılığında değiştirilebilir ve bu ancak, bu şartlar bizzat emekten kopup ayrıldığında olabilir. Paranın, eşdeğerlerin doğrudan değişimi yoluyla kısmen yığılabileceğini önceden gördük; fakat bu arada bu —eğer bu paranın öz emeğin değiştirilmesi yoluyla kazanıldığı varsayılırsa— o kadar önemsiz bir kaynak oluşturur ki, tarihsel bakımdan sözünü bile etmeye değmez. Gerçek anlamda sermayeye, sanayi sermayesine dönüşen şey, daha çok tefecilik —özellikle toprak mülkiyetine karşı uygulanan tefecilik de [sayılmalıdır]— ve tüccar kârı ile biriktirilmiş hareketli [taşınabilir, menkul] servet, para-servettir. Bu her ikl bilgiden de, bunlar bizzat sermayenin biçimlerl olarak değil de, eski servet biçimleri, sermaye için önşartlar olarak görüldükleri ölçüde, ilerde söz etme imkanı bulacağız.

Gördüğümüz gibi, sermayenin ***para***'dan, dolayısıyla para biçiminde varolan servetten çıktığı, bizzat sermaye kavramında, onun oluşumunda yatar. Aynı şekilde sermaye, aynı kavramda, dolaşımdan geliyormuş, dolaşımın ***ürünü*** imiş gibl görünür. Bu yüzden sermayenin oluşumu toprak mülklyetinden çıkmaz. (burada olsa olsa, tarım ürünleri tüccarı olduğu takdirde kiracıdan çıkar), loncadan da çıkmaz (fakat bu son durumda blr olanak vardır), tersine tüccar ve tefeci servetlndan çıkar. Fakat tüccar ve tefeci serveti, özgür emek satın almanın şartlarını, ancak bunlar tarihsel süreç sonucu kendi objektif varlık şartlarından kopup ayrıldığında karşısında hazır bulabilir. Bu servet ancak bundan sonra bizzat bu şartları satın alma imkanını bulur. Örneğin lonca şartları altında bizzat lonca ürünü, ustalık ürünü olmayan para, sadece para olarak, çalışmak için dokuma tezgahları satın alamaz. Bir kişinin kaç tezgah kullanabileceği vb. kurallara bağlanmıştır. Kısaca, bizzat alet canlı emeğin kendisiyle o kadar içiçe geçmiştir ki, onun öz alanı gibi görünmekte, gerçekte dolaşıma girmemektedir. Para-servetin sermaye olması için, biryandan özgür işçilerin, öteyandan da, eskiden, şimdi şu ya da bu şekilde mülksüz kalmış olan kitlelerin ***mülkiyeti*** olan gıda maddeleri ile diğer malzemelerin de ***serbest*** ve satın alınabilir şekilde hazır bulunması gerekir.

★ Fakat emeğin diğer şartı —belli bir el sanatı yeteneği, emeğin aracı olarak alet vb.— sermayenin bu ön ya da ilk döneminde onun tarafından kısmen şehirli loncanın sonucu, kısmen de ev sanayiinin ve tarımın yanı sıra sürdürülen bir uğraş şeklindeki sanayinin sonucu olarak ***hazır bulunur***. Tarihsel süreç sermayenin sonucu değildir, tersine onun önşartıdır. Kapitalist de, toprak mülkiyeti ya da genel olarak mülkiyet ile emek arasına, bu süreç sayesinde ara kişi olarak (tarihsel bakımdan) girer. Kapitalist ile işçi arasında birlik olduğu şeklindeki o rahatlatıcı tasavvurları, ne tarih tanımıştır, ne de sermaye kavramının gelişiminde bunun izine raslanmıştır. Örneğin İtalyan şehirlerinde, loncaların yanı sıra olduğu gibi, ***manifaktür*** yerel olarak, tamamen farklı bir döneme ait bir çerçeve içinde, tek başına gelişebilir. Fakat bir çağın genel egemen biçlmi olarak sermayenin şartları sadece yerel olarak değil, aynı zamanda büyük bir alanda gelişmelidir. (Loncaların çözülüp dağılması sırasında tek tek lonca ustalarının sanayi kapitalistlerine dönüşmesi buna bir engel değildir; bu arada bu durum ender görülür ve bu eşyanın tabiatına uygundur. Genelinde kapitalistin ve işçinin ortaya çıktığı yerde, lonca düzeni, usta ve kalfa batar gider.)

Fakat, eski üretim tarzları ile işçinin emeğinin objektif şartlarına karşı olan tavrının [çeşitli] tarzlarının ***çözülme döneminin, aynı zamanda***, içinde biryandan ***para-servetin*** belli ölçüde gelişmiş olduğu ve öteyandan da aynı çözülmeyi hızlandıran şartlar içinde hızla büyüdüğü ve geliştiği bir süreç olduğu açıktır. Söz konusu tarihsel çağın daha yakından incelenmesinde bu hemen görülür. Bu çözülme, servetin sermayeye dönüşmesinin şartı olduğu kadar, servet de aynı zamanda bu çözülmenin hızlandırıcılarından biridir. Fakat ***para-servetin salt varolması*** ve hatta kendi açısından bir çeşit üstünlük kazanmış olması bile, söz konusu çözülmenin sermaye ile sonuçlanması için yeterli değildir Eğer böyle olsaydı, eski Roma, Bizans vb. tarihlerinl özgür emek ve sermaye ile tamamlar, ya da daha doğrusu yeni bir tarihe girerlerdi. Burada da eski mülkiyet ilişkilerinin çözülmesi, para-servetin —ticaretin vb.— gelişimine bağlıydı. Ama gerçekte, bu çözülme sanayi ile sonuçlanmadı, tersine kırların şehirler üzerindeki egemenliği kuruldu.

★ ***Sermayenin ilk oluşumu***, çoğu zaman sanıldığı gibi, sermayenin, gıda maddelerini, hammaddeleri, iş aletlerlnl, kısaca, emeğin, topraktan kopmuş ve bizzat insan emeğiyle kaynaşmış ***objektif*** şartlarını biriktirmesi şeklinde gerçekleşmez.

Sermaye emeğin objektif şartlarını yaratmaz. Tersine sermayenin ***ilk oluşumu*** sadece, ***para-servet*** olarak varolan değerin, eski üretim tarzının tarihsel çözülme süreci sonunda, biryandan emeğin objektif şartlarını ***satın alma***, öteyandan da özgürleşmiş işçilerin ***canlı*** emeğini para ile değiştirme olanağına sahlp olması ile gerçekleşir. Bütün bu momentler [önceden] mevcuttur. Bizzat ayrılmaları tarihsel bir süreçtir, bir çözülme sürecidlr ve paraya sermayeye dönüşme yeteneğini sağlayan şey ***budur***. Paranın kendisi, tarihte faal olduğu ölçüde, bu sürece son derece enerjik bir ayırma aracı olarak etkide bulunur ve ***beşparanın*** mülksüz ***özgür işçiler***'in oluşmasına katkıda bulunur. Fakat bunu, onlar için varlıklarının objektif şartlarını ***yaratarak*** değil, tersine

onların bunlardan ayrılmasının —mülksüzlüklerinin— hızlanmasına yardımcı olarak yapar.

★ Örneğin İngiliz büyük toprak sahipleri, topraktaki artı ürünü kendileriyle birlikte tüketen avanelerini serbest bırakıp gönderdiklerinde, ya da bunların kiracıları, küçük köylüleri topraklarından sürüp çıkardıklarında vb., bununla canlı bir işgücü kitlesi ***emek pazarına*** atılmış oldu. Bu kitle iki anlamda özgürdü: hem eski serflik ve hizmet ilişkilerinden özgürdü, hem de her türlü mal ve mülkten, objektif gerçek varlık biçiminden, ***her türlü mülkiyetten*** özgürdü. Hayatlarını kazanmanın tek yolu, ya çalışma yeteneklerini satmak, ya da dilencilik, haydutluk ve serserilik yapmaktı. Önce ikinci yolu denedikleri, ama darağacı, pranga ve kırbaçla kısa sürede emek pazarına giden dar geçide sürüldükleri tarih tarafından tespit edilmiştir. Burada VII., VIII. Henry vb. ***hükümetleri***, tarihsel çözülme sürecinin şartları olarak ve sermayenin varolması için [gerekli] şartların yapımcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Öteyandan toprak sahiplerinin eskiden avaneleriyle birlikte tükettikleri gıda maddeleri vb. şimdi, parayla satın alınabilir olmuştu. Para, bunlar aracılığıyla emek satın almak için, bunları satın almak istiyordu. Para bu gıda maddelerini ***ne yaratmış, ne de biriktirmişti.*** Onlar, para aracılığıyla tüketilmeden ve yeniden üretilmeden önce de mevcuttular, tüketiliyor ve yeniden üretiliyorlardı. Değişen sadece, bu gıda maddelerinin şimdi ***değişim pazarına*** çıkarılmış olmasıydı. Avane vb.'lerinin midesiyle olan dolaysız bağlantılarından ayrılmış ve kullanım değerleri olmaktan çıkıp, değişim değerleri haline gelmişlerdi. Böylece para-servetin alanına ve egemenliğine düşmüşlerdi. Aynı şey iş aletleri için de geçerlidir. Para-servet eğirme çıkrığını ve dokuma tezgahını ne icat, ne de imal etmiştl. Ama arazi ve topraklarından ayrılmış olan iplikçi ve dokumacılar, tezgah ve çıkrıklarıyla birlikte para-servetin vb. egemenliği altına girmişlerdi. ***Sermayeye özgü olan şey, hazır bulduğu bir el ve aleti birleştirmesinden başka bir şey değildir. O bunları kendi egemenliği altında biraraya getirir.*** Sermayenin ***gerçek biriktirmesi*** işte budur: Aletlerinin yanısıra işçileri de belli noktalarda birareya yığmak. Sermayenin birikimine geldiğimizde, bunun üzerinde daha fazla durulacaktır.

★ Tüccar serveti olarak para-servet eski üretim ilişkilerinin çözülmesine yardımcı olmuş ve bunu hızlandırmıştır. [Bu, aynı şekilde], örneğin A. Smith'in şirin bir şekilde geliştirdiği gibi, toprak sahibinin, tahılını, sığırını vb. dışardan getirilmiş kullanım değerleri ile değiştirmesini de mümkün kılmıştır. Halbuki o daha önce, kendi ürettiğini avanesi ile birlikte tüketmek ve zenginliğini büyük ölçüde, tüketime ortak olan avanelerin sayısında bulmak durumundaydı. Para-servet ise gelirinin ***değişim değerine*** onun açısından daha yüksek bir değer kazandırmıştır. Aynı şey kiracıları ile ilgili olarak da gerçekleşti. Bunlar yarı kapitalistler haline gelmişti. Ama henüz oldukça geri sayılırlardı. Değişim değerinin gelişmesi —bu, tüccar serveti biçiminde varolan ***para*** tarafından da destekleniyordu— daha çok, doğrudan kullanım değerine yönelik üretimi ve buna uygun olan mülkiyet biçimlerini —emeğin kendi objektif şartlarıyla olan ilişkisi— çözer ve böylece ***emek pazarının*** —bunu köle pazarından ayırmak gerekir— oluşumuna yol açar. Bu arada paranın bu etkisi, sadece, sermaye ve ücretli emek üzerinde değil de, emeğin loncalar vb. şeklinde örgütlenmesi üzerinde kurulu olan bir ***şehirli el sanatı faaliyeti*** şartıyla mümkündür. Şehirli emeğin kendisi üretim araçları yaratmıştı. Tıpkı eski toprak mülkiyeti ilişkilerinin, kısmen de tarım ürünlerinin şehirlere daha büyük ölçüde sevkedilmesinin vb. bir sonucu olan tarımın düzeltilmesine dar geldiği gibi, loncalar da bu üretim araçlarına dar geliyordu.

★ Örneğin 16. yüzyılda olduğu gibi, dolaşımda bulunan meta ve para kitlesini büyüten, yeni ihtiyaçlar yaratan ve böylece yerli ürünlerin değişim değerini yükselten vb., fiyatları artıran vb. diğer etkenler, biryandan eski üretim ilişkilerinin çözülmesini teşvik ederken, diğer yandan da, işçi olsun olmasın çalışma yeteneği olan herkesin kendi yeniden üretiminin objektif şartlarından ayrılmasını hızlandırdı ve böylece paranın sermayeye dönüşmesini teşvik etti. Bu yüzden sermayenin bu ***ilk oluşumunu***, onun biriktiği ve ***üretimin objektif şartlarını*** —gıda maddeleri, hammaddeler, aletler— yarattığı ve bunları, ***elinden bunlar alınmış olan*** işçiye sunduğu şeklinde kavramaktan daha gülünç bir şey olamaz. Tersine para-servet daha çok, çalışma yeteneği olan bireylerin işgüçlerini bu şartlardan ***ayırmaya*** kısmen yardımcı olmuştur, bu ayrılma süreci kısmen de para-servet olmadan gerçekleşmiştir Belli bir düzeye ulaştığında, para-servet, hayatın bu yoldan özgürleşmiş objektif şartlarıyla özgürleşmiş ama aynı zamanda ***tek başına ve serbest kalmış*** canlı işgüçlerinin arasına aracı olarak girebildi ve birincilerle ikincileri satın alabildi. Sermayeye dönüşmeden önce ***para-servetin*** kendisinin ***oluşmasına*** gelince, bu, burjuva ekonomisinin tarih öncesine girer. Tefecilik, ticaret, şehirler ve bunlarla ortaya çıkan devlet hazinesi bunda baş rolü oynar. Kiracıların, köylülerin ***para gömmesi*** vb. de, daha küçük çapta da olsa, bunda aynı şekilde rol oynar.

★ Burada aynı zamanda, değişimin ve değişim değerinin gelişmesinin, nasıl gerek ***emeğin kendi*** varlık şartları ***üzerindeki mülkiyet ilişkilerinin***, gerekse bizzat ***üretimin objektif şartlarına dahil olmuş emek*** [***biçiminin***] çözülmesi ile birlikte gittiği de görülmektedir. —Değişim ve değişim değeri her yerde ticaret aracılığıyla olur, ya da bizzat bu aracılığa ticaret denir. Nasıl dolaşım ticarette özerk bir varlığa kavuşursa, para da buna tüccarlıkta kavuşur— bunlar, kullanım değerinin ve doğrudan kullanıma yönelik üretimin ağırlıkta olduğunu ve hâlâ üretimin önşartı olarak bizzat doğrudan gerçek bir komünün varlığını ifade eden ilişkilerdir. Değişim değeri temeli üzerinde yükselen üretim ve bu değişim değerlerinin değişimi üzerinde yükselen komün, —para ile ilgili önceki bölümde gördüğümüz gibi, bunların, mülkiyetin sadece emeğin sonucu olduğu ve kendi emeğinin ürünleri üzerindeki özel mülkiyetin şart olduğu izlenimini vermesine rağmen— zenginliğin genel şartı olarak emeği şart koşar ve emeğin kendi objektif şartlarından ayrılmasını üretir. Bu eşdeğerlerin değişimi, sadece yabancı emeğin, ***değişim olmadan***, fakat ***değişim olduğu görünümü*** altında mülk edinilmesine dayalı bir üretimin yüzeysel bir kabuğudur, bu biçimde gerçekleşir. Bu değişim sisteminin temeli ***sermaye***'dir Yüzeyde göründüğü gibi, bundan ayrı olarak, özerk bir sistem olarek ele alınırsa, o zaman bu sadece bir görünümdür, ama gerekli bir görünüm. Bu yüzden artık değişim değerleri sisteminin —emekle ölçülen eşdeğerlerin değişimi— ***değişim olmaksızın yabancı emeğin mülk edinilmesine***, emekle mülkiyetin tamamen ayrılmasına dönüşmesi, ya da daha doğrusu bunun, onun gizli perde arkası olması pek şaşırtıcı gelmemektedir. Çünkü bizzat değişimin ve değişim değerleri üreten üretimin egemen olması, yabancı çalışma yeteneğinin bizzat değişim değeri olmasını, yani canlı çalışma yeteneğinin kendi objektif şartlarından ayrılmasını, bunlara karşı —ya da kendi öz objektifliğine karşı— yabancı mülk gibi, tek kelimeyle söylersek, ***sermaye*** gibi davranmasını ***şart koşar.***

★ Kendini kurtaran emeğin altın çağı, sadece feodalitenin çökme dönemindedir. Ama bu dönemde —14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de olduğu gibi— feodalite kendi içinde mücadele etmektedir. Emeğin kendi objektif şartlarına karşı yeniden kendi mülkü gibi davranması için, gördüğümüz gibi, maddeleşmiş emeği çalışma yeteneği ile değiştiren ve bunun sonucunda canlı emeğe değişim olmaksızın el konmasını sağlayan özel değişim sisteminin yerine başka bir sistem geçmelidir.

★ Paranın sermayeye dönüşme şekli, örneğin tüccarın, şimdiye kadar dokumacılığı ve iplikçiliği kırsal yan uğraş olarak yapan birçok dokumacı ve iplikçiyi kendisi için çalıştırmasında ve bu yan uğraşlarını onların başlıca uğraşı haline getirmesinde olduğu gibi, tarihsel açıdan kolaylıkla görülebilir. Tüccar bu durumda artık bu işçilerden emindir ve onları ücretli işçi olarak kendi egemenliği altına sokmuştur. Daha sonra bunları evlerinden çıkarıp tek bir çalışma yerinde birleştirir. Bir adım daha atılmıştır. Bu basit süreçte onun dokumacı ve iplikçiler için önce-

den ne hammadde, ne de alet ya da gıda maddesi hazırlamadığı açıktır. Yaptığı bütün iş onları adım adım belli bir çalışma türü üzerinde kısıtlamaktır. Bu süreç içinde işçiler [giderek] ***satışa, alıcıya***, tüccara bağımlı hale gelir ve sonunda sadece ***onun için*** ve ***onun aracılığıyla*** üretir olurlar. Tüccar ilk başta sadece onların ürününü satın alarak onların emeğini satın almış olurdu. Fakat bunlar kendilerini bu değişim değerinin üretilmesiyle kısıtlar kısıtlamaz, yani doğrudan ***değişim değerleri*** üretmek, varlıklarını sürdürebilmek için emeklerini tamamen para ile değiştirmek zorunda kalır kalmaz, bir tabilik içine girerler. Sonunda tüccara ürün ***sattıkları*** görünümü de yok olur. Tüccar onların emeğini satın alır ve önce ürün, sonra alet üzerindeki mülkiyetlerini ellerinden alır, ya da kendi üretim masraflarını azaltmak için bunu onlara ***hayali bir mülkiyet*** olarak bırakır.

★ İçinde sermayenin ilk başta eski üretim tarzlarının yanısıra, ***mahalli*** olarak göründüğü, fakat giderek her yerde bu eski tarzları havaya uçurup yok ettiği ilk tarihsel biçim manifaktürdür (henüz fabrika değil). Manifaktür, ihracat amacıyla, yani dış pazar için kitlesel üretim yapılan yerlerde, yani ***büyük deniz ve kara ticareti temeli*** üzerinde ve İtalyan şehirleri, İstanbul, Flaman ve Hollanda şehirleri, Barcelona ve bazı İspanyol şehirleri gibi, bu cins ticaretin merkezi olan yerlerde oluşur. Manifaktür ilk başta ***şehirli el sanatlarına*** değil, tersine iplik bükme ve dokumacılık gibi, en az lonca yeteneği ve meslek eğitimi isteyen bir çalışma olan, ***kırsal yan uğraşlara*** el atar. Bir ***dış*** pazar temelini ve yetenek ayrımları doğal ayrıcalıklar olarak peşâlâ tanınmaktadır. İmdi, bütün hukuklar gibi, bu hukuk da, özünde bir eşitsizlikler hukukudur.

Hukuk, niteliği gereği, ancak eşit ölçeklerin uygulanmasından oluşabilir. Ne var ki aslında eşit olmayan bireyler (eğer bireyler eşit olsalardı zaten her biri ayrı nitelikler taşıyan münferit bireyler olmazlardı), ancak ortak bir tabana oturtulduklarında ve salt belirli bir yanları ile ele alındıklarında, örneğin salt emekçi olarak kavrandıklarında, eşit bir ölçeğe vurulabilirler.

Emekçinin biri evli olabilir, ötekisi bekâr. Birinin ötekinden fazla sayıda çocuğu olabilir v.b. İmdi, eşit emek harcandığında ve buna bağlı olarak toplumsal tüketim fonundan eşit pay alındığında bile, emekçinin biri pratikte ötekinden fazla alır; biri ötekinden daha zengin olur v.b. Bütün bu çarpıklıkları önleyebilmek için, hukuk, eşitliğe uygun olacak yerde, aslında eşitliğe aykırı olmak gerekirdi. Gelgelelim, söz konusu çarpıklıklar, kapitalist toplumdan uzun doğum sancıları ile fışkıran komünist toplumun ilk evresinde önü alınamaz çarpıklıklardır. Unutulmasın ki hukuk, hiçbir zaman, toplumun ekonomik yapısından ve bu yapı tarafından belirlenmiş olan kültürel gelişimden daha yüksek bir yerde olamaz.

Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasında, bireyler işbölümünün kıskacından kurtulduklarında ve buna bağlı olarak, beden işçiliği-fikir işçiliği karşıtlığı da ortadan kalktığında, emek, salt yaşamanın aracı olmaktan çıkıp da yaşamın temel amacı durumuna geldiğinde, bireylerin çok yönlü evrimiyle bir arada, üretici güçler de gelişip büyüdüğünde ve toplumsal zenginliğin bütün kaynakları daha bir gür aktığında, işte ancak o zaman, o daracık burjuva hukuk ufku büsbütün aşılabilir ve toplum, göndersine şu bayrağı çekebilir Herkesten yeteneklerine göre; herkese gereksinmelerine göre...

Kapitalist tekel, zamanla, bu tekelin ve onun çatısı altında gelişmesinin doruğuna ulaşan üretim biçiminin bir ayakbağı haline gelir. Üretim araçlarının yoğunlaşmasında ve emeğin toplumsallaşmasında öyle bir aşamaya gelinir ki kapitalist kabuk çatlar. Kapitalist özel mülkiyetin de son saati çalar.

SUÇ VE CEZA

Temmuz devriminin hemen ardından, muzaffer burjuvazinin çıkardığı Eylül Yasaları'nda, muhtemelen yine «insanlık» hatırı için, bir sınıfın başka bir sınıfa karşı kışkırtılmasının bir cürüm sayıldığı ve bunun hapis ve para cezalarıyla cezalandırıldığı iyi bilinir. İngiliz burjuva gazetelerinin, Chartist liderlerle Chartist yazarları suçlamak için, onlara, sınıfları birbirlerine karşı kışkırtan kişiler olarak yaklaşmaktan daha iyi bir yol bulamadıkları da pek iyi bilinir. Sınıfları birbirlerine karşı kışkırttıkları iddiasıyla Alman yazarlarının zindanlara kapatıldıkları bile olmuştur.

□

Bir filozof düşünceler, bir ozan dizeler, bir rahip vaazlar, bir profesör ders kitapları v.s. üretir. Bir suçluysa suç üretir. Suç üretimi ile toplumun bütün üretici faaliyeti biraz yakından incelenirse, kişi, bir sürü önyargısını terketmek zorunda kalır. Suçlu yalnızca suç üretmekle kalmaz. O, aynı zamanda ceza hukukunu, ceza hukuku dersleri veren profesör ve hatta bu profesörün kendi derslerini piyasaya satılık mal olarak sürdüğü ders kitabını da üretir. Yazarın kendi ders kitabından aldığı zevkin dışında, ayrıca maddî varlıkta bir artış da meydana gelir.

Suçlu, bütün bunlardan başka, polis ve adliye örgütünü, detektifleri, yargıçları, cellatları ve jürileri de üretir. Toplumsal işbölümünün bütün bu kategorilerini oluşturan farklı meslekler de insan ruhunun değişik yeteneklerini geliştirirler, yeni yeni gereksinmeler ve bunları giderecek yeni yeni yollar açarlar. Bu arada işkence de, işkence aletlerinin üretiminde nice dürüst işçi çalıştırmak suretiyle en süzme mekanik icatların gerçekleştirilmesine yol açar.

Suçlu kimi zaman ahlâkî, kimi zaman da acıklı bir izlenim yaratarak, halkın ahlâkî ve estetik duygularını harekete geçirmek suretiyle de bir işlev görür. O, ceza hukuku üzerine ders kitaplarını ve doğrudan doğruya ceza hukukunun kendisini, buna bağlı olarak da yasa koyucularını üretmekle kalmayıp, aynı zamanda sanatı, edebiyat ve Oedipus ile Üçüncü Richard'ın, Mullner'in Schuld'u ile Schiller'in Haydutlarının da kanıtladığı gibi, trajik oyunları da üretir.

Suçlu, burjuva yaşamının tekdüzeliğini ve güvenliğini bozar. Böylece onu durgunluktan uzaklaştırır; eksikliğinde rekabet hırsının uyuşacağı o durulmaz gerilimi, ruh devingenliğini yaratır. Bu sayede, üretici güçlere taptaze bir hız da katar.

Suça karşı açılan savaş, fazla nüfusun bir bölümünü emerken, suç da emek pazarından bu nüfusun bir başka bölümünü çekip alır Böylece, işçiler arasındaki rekabet azalır ve ücretler bir dereceye kadar asgarî seviyenin altına düşmekten kurtulur. Bu nedenle de, suçlu, toplumda dengeyi sağlayan ve bütün yararlı meslekların yolunu açan dengeleyici güçlerden biri olarak görülür.

Suçlunun üretici güçlerin gelişimine katkısı ayrıntılı olarak gösterilebilir. Hırsızlar olmasaydı çilingircilik zanaatı günümüzdeki yetkinliğe ulaşabilir miydi? Kalpazanlar olmasaydı, banknot yapımcısı günümüzdeki üstünlüğüne erişebilir miydi? İmza taklitçileri olmasa, mikroskop günlük ticaret yaşamına girer miydi? Uygulamalı kimyanın gelişimi, dürüst üretici çabanın ürünü olduğu ölçüde, birbirine karıştırılarak satılan mallardaki hileyi saptamak üzere girişilen çabaların da bir ürünü değil midir? Suç, mülkiyete karşı yeni yeni saldırı araçlarını geliştirmekle yeni yeni savunma önlemlerinin doğmasına yol açmakta ve suçun üretici etkileri, grevlerle makinaların icadını sağlayıcı etkiler kadar büyük olmaktadır.

Kişisel suçları bırakalım. Ya ulusal suçlar olmasa bir dünya pazarı kurulabilir, uluslar var olabilir miydi? Ademden beri, günah ağacı aynı zamanda bir bilgi ağacı da, değil midir?

Mandeville, Arılar Masalı (1708) adlı kitabında, bütün İngiliz mesleklerinin üretkenliğini göstermiş ve bizim görüşümüzü evvelce ileri sürmüş bulunuyor «Bu dünyada ahlâkî olduğu ölçüde doğal kötülük diye nitelediğimiz şey, bütün zanaatların te-

melidir Bütün sanat ve bilimlerin asıl kaynağını orada aramamız gerekir. Kötülüğün ortadan kalktığı anda, toplum, topyekûn çözülmese bile en azından bozulur.»

Mandeville, burjuva toplumunun dar görüşlü savunucularından çok daha cüretli ve çok daha dürüst olma üstünlüğüne sahipti.

□

Uygarlığı ile övünen bir toplumda ölüm cezasının haklılığına ve yerindeliğine (amacına uygunluğuna) dayanak oluşturabilecek bir ilke bulmak büsbütün olanaksız sayılmasa bile epey güç olacaktır. Ceza, genellikle yola getirme ya da yıldırma aracı olarak haklı gösterilmiştir. İyi güzel ama başkalarını yola getirmek ya da yıldırmak için beni ne hakla cezalandırırsınız? Kaldı ki, gözümüzün önünde, Kabil'den beri dünyanın cezayla hiç de yola gelmediğini ve yılmadığını en açık kanıtlarla gösteren bir tarih, istatistik de vardır. Dünyanın cezayla yola gelmediği ve yılmadığı apaçık ortadadır. Soyut hak açısından, insan onurunu teorik düzeyde tanıyan tek bir ceza hukuku öğretisi vardır ki o da Kant'ın Hegel tarafından daha da katı bir formülde özetlenmiş teorisidir. Hegel şöyle yazar «Ceza suçlunun hakkıdır. Onun kendi iradesinin bir eylemidir. Hakkın ihlâli suçlu tarafından kendi hakkı olarak ilân edilmiştir. Onun işlediği suç bir hakkın inkârıdır. Ceza, işte bu inkârın inkârı ve dolayısıyla bizzat suçlunun harekete geçirdiği ve kendi kendisine zorla yüklediği bir hak onayıdır.»

Suçluya, adaletin salt nesnesi, kölesi olarak bakacağı yerde, Hegel'in suçluyu kendi kaderini kendisi belirleyen özgür bir varlık katına yüceltmesi açısından, bu formülde aldatıcı bir şeyin bulunduğundan kuşku edilemez. Konuya daha yakından eğilecek olursak, başkaca durumlarda olduğu gibi, burada da, Alman idealizminin kurulu toplum düzeninin kurallarını üstü kapalı biçimde onaylayıp meşru kıldığını görürüz. Gerçek güdüler ve üzerine baskıda bulunan binbir toplumsal koşuluyla, somut, gerçek bireyin yerine «özgür irade» soyutlamasını, yani insanın bir sürü nitelikleri arasından yalnızca bir tekini insan yerine koymak, aldanma ya da aldatma değil de nedir? Cezayı suçlunun kendi iradesinin ürünü sayan bu öğreti, düpedüz eski kısas (göze göz, dişe diş) hakkının metafizik bir anlatımıdır. Bütün lâf şaklabanlıkları bir yana itilip de açık açık konuşulacak olursa, ceza, toplumun, nitelikleri ne olursa olsun, hayatî önem taşıyan yasam koşullarının ayaklar altına alınmasına karşı kendisini korumasını sağlayan bir araçtır. Pekiyi ama kendini savunmak için cellattan daha iyi bir araç tanımayan ve kendi vahşetini «dünyanın en önde gelen gazetesi» aracılığı ile ebedî bir yasa olarak ilâneden bu toplum ne biçim bir toplumdur?

Bay A. Quételet, «İnsan ve Yetkileri» adlı şaheser ve bilgece eserinde şunları yazıyor «Korkunç bir düzenlilikle ödediğimiz bir fatura vardır Hapishaneler, zindanlar ve darağaçları faturası! Hatta yıllık doğum ve ölümleri önceden söyleyebileceğimiz gibi, kaç kişinin ellerini hemcinslerinin kanıyla boyayacağını, kaçının kalpazan olacağını, kaçının uyuşturucu madde ticareti yapacağını bile hemen hemen aynı şekilde önceden kestirebiliriz.» Gerçekten de bay Quételet, 1829'da yayımlanan bir suç ihtimalleri hesabında, 1830 yılında Fransa'da işlenen suçların yalnız tutarını değil, fakat bütün değişik türlerini de şaşırtıcı bir kesinlikle önceden kestirmiştir. Toplumun belirli bir ulusal kesiminde ortalama suç tutarını yaratan olgunun bir ülkenin özgül siyasal kurumlarından ziyade modern burjuva toplumunun temel ilişkilerinde yattığı, Quételet'nin 1822-24 yılları için saptadığı tablodan çıkarılabilir.

Eğer geniş ölçüde karşılaşılan suçlar, tutarları ve sınıflandırılmaları yönünden, fiziksel olgularda rastlanan bir düzenlilik gösteriyorlarsa, o zaman yenilerinin gelebilmesi için yer açmak üzere bir sürü suçluyu asan cellâdı göklere çıkaracak yerde, bu suçları üreten sistemin değiştirilmesi üzerine derin derin düşünmek gerekmez mi?

HUKUKA BAĞLILIK : BURJUVAZİNİN İKİYÜZLÜLÜĞÜ

Burjuva düzeninin köleleri, efendilerine karşı baş kaldırdıkları zaman, bu düzenin uygarlık ve adaleti, tüyler ürpertici içyüzü ile gözler önüne serilir. Bu gibi durumlarda, sözü geçen uygarlık ve adalet de, bütün peçelerini yüzünden atmış bir vahşet ve yasa tanımaz intikam görünümüyle su üstüne çıkar. Zenginliğe el koyanlarla üreticiler arasındaki sınıf mücadelesinde patlak veren her yeni bunalımda bu olgu gitgide daha açık seçik biçimde belirir.

□

Burjuvazi, şimdiye dek içyüzünü peçeleyip, mutlak kudretini beslediği genel seçim hakkını yadsımakla açık bir itirafta bulunur «Diktatörlüğümüz, şimdiye dek halk iradesi aracılığı ile ayakta durmuştur. Şimdiyse halk iradesine karşı pekiştirilmelidir.»

Parlamenter rejim her şeyi çoğunluğun kararına bırakır. Öyleyse parlamento dışı büyük çoğunluk neden karar verme hakkı istemesin? Sizler devletin doruğunda saz çalarken aşağıdakilerin raksetmesine neden şaşarsınız?

□

Bugünkü hükümetler, işçilere göz kırpmalarına, onlara gülücükler dağıtmalarına karşın çok iyi biliyorlar ki biricik dayanakları burjuvazidir. İşte bu nedenledir ki işçilere karşı dost görünücü sözleriyle burjuvaziyi ürkütseler bile, burjuvaziye karşı elle tutulur hiçbir somut eylemde bulunmazlar.

□

Parlamentonun varlık nedeni, başkalarını aldatmak ve böylece aynı zamanda kendi kendisini aldatmaktan ibarettir.

□

Ne demektir «özgür devlet»?

Özgürlük demek, devleti toplumun kendisine uyruk tutulduğu bir organ olmaktan çıkarıp, onu topluma tümüyle uyruk bir organa dönüştürmek demektir. Ve günümüzde de devlet biçimleri «devletin özgürlüğünü» kısıtladıkları ölçüde özgür sayılırlar.

□

Kişisel özgürlüğün, basın özgürlüğünün, düşünce açıklama özgürlüğünün, örgütlenme özgürlüğünün, toplanma özgürlüğünün, öğretim ve din özgürlüklerinin v.b.. üzerine bir anayasa giysisi geçirildi. Böylece özgürlükler her çeşit tehlikeden de korunmuş oldular. Bu özgürlüklerin herbiri Fransız yurttaşının mutlak hakkı ilân ediliyordu. Ama hep şu çekince ile : Bu hak, kural olarak, kısıtlanamamakla birlikte, «başkalarının eşit hakları ve kamu güvenliği» ile ya da öteki bireysel özgürlükler ile uyumu sağlayacak yasalar eliyle sınırlanabilir. Örneğin, «yurttaşlar, örgütlenme, şiddete başvurmaksızın silâhsız toplanma, dilekçe verme ve düşüncelerini basın yoluyla veya başkaca yollarla açıklama hakkına sahip sayılırlar. Bu hakların kullanılması, başkalarının eşit hakları ve kamu güvenliği ile sınırlıdır.»; «Öğretim serbesttir. Öğretim özgürlüğü, yasaca saptanan koşullara uyularak ve devletin yüksek denetimi altında kullanılır»; «Her yurttaşın oturduğu konut yasaca belirtilmiş durumlar dışında dokunulmazlığa sahiptir» v.b. Demek ki Anayasa, işi, hep ileride Anayasayı uygulamak için çıkarılacak organik yasalara bırakmaktadır. Bu yasalar (söz konusu çekinceleri somutlaştırıp, bu sınırsız özgürlüklerden yararlanmayı, adı geçen özgürlüklerin birbirleriyle ve kamu güvenliği ile çatışmamasını sağlayacak biçimde düzenleyeceklerdir. Ve sonradan bu yasalar düzenseverlerce öyle bir düzenlemiştir ki bugün burjuvazi onlardan yararlanırken öteki sınıfların eşit haklarını hiç mi hiç umursamamaktadır. Düzenseverler bu özgürlüklerin başkaları tarafından kullanılmasını büsbütün yasakladıkları veya herbiri bir polis tuzağı oluşturan koşullara bağladıkları durumlarda

da bu iş, her zaman, Anayasa uyarınca «kamu güvenliği» uğruna, yani düpedüz burjuvazinin güvenliği uğruna gerçekleştirilir. Sonunda, bütün özgürlükleri ortadan kaldıran düzenseverler gibi, bütün bu özgürlükleri korumak isteyen demokratlar da Anayasayı kendi eylem ve özlemlerine gerekçe diye piyasaya sürerler. Bunda da dipten doruğa haklıdırlar. Çünkü Anayasanın her maddesi, kendi antitezini, Yukarı Meclisini ve Aşağı Meclisini, yani genel kural olarak özgürlüğü, bu kuralın istisnası olarak da özgürlüğün ortadan kaldırılmasını kapsamaktadır. Böylece, özgürlük adına saygı gösterilip onun somutlaştırılması hiç kuşkusuz hep yasal yoldan önlendiği sürece, özgürlüğün pratik yaşamda yediği darbeler ne denli öldürücü olurlarsa olsunlar, özgürlüğün anayasal varlığı da hiç yara bere almadan olduğu gibi korunmuş gözüküyordu.

□

Şu kapitalist hukukçuluğa şaşmamak elden gelmiyor! Bir taşınmaz maliki, bir ev sahibi ya da bir iş adamı, demiryolları ya da yeni caddeler açılması gibi yenileştirmeler yüzünden malından, mülkünden edildiğinde, yalnızca tam tazminat elde etmekle kalmıyor. Fakat o, fedakârlığından ötürü, Tanrı ve hukuk adına bir de yeterli kazançla avutuluyor. Emekçi ise, karısı, çoluğu çocuğu ve varı yoğu ile sokağa atılıyor ve yığınlar halinde şehir erkânının ahlâk ve kibarlığa önem verdiği şehir bölgelerine gelip dayandığında, sağlık mevzuatı çerçevesinde polisçe koğuşturuluyor.

SINIF MÜCADELELERİ VE DEVRİMLER

Her yerde, işçilerin münferit ekonomik hareketlerinden (sözgelişi, iş gününün kısaltılması mücadelesinden) bir «politik» hareket, yani sınıfsal çıkarlarını toplumsal zorlayıcı güçle donatılmış olan «genel biçim»de (hukukî yasa düzeyinde) kabul ettirmeye yönelik bir «sınıf» hareketi fışkırır.

İşgününün kısaltılmasını, özgürleşme yolundaki tüm çabaların başarıya ulaşmasının ön koşulu olaark görmelidir. Buysa, ancak toplumsal bilincin toplumsal güce dönüştürülmesiyle sağlanabilir. Bu da, var olan koşullar altında, ancak devlet gücü eliyle pekiştirilmiş genel yasalar aracılığı ile gerçekleştirilebilir. Bu tip yasaların yürürlüğe sokulmasını sağlamakla, işçi sınıfı, hükümeti güçlendirmiş olmaz. Tersine, şimdi kendisine karşı kullanılmakta olan bir gücü kendi hizmetkârına dönüştürmüş, sayısız münferit çabalarla boşuna erişmeye çalıştığı bir amaca, bir çırpıda, tek bir genel yasama işlemi ile kavuşmuş olur.

□

Bütün toplum tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir.

Efendi ile köle, patrisyen ile pleb, derebeyi ile serf, lonca ustası ile kalfa, sözün özü, ezen ile ezilen sürgit birbirlerine hasım olmuştur, kimi zaman alttan alta, kimi zaman açıktan açığa aralıksız bir mücadele sürdürmüşlerdir. Bu mücadele, her seferinde, ya bütün toplumun devrimci dönüşümüyle ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte yok olmasıyla sonuçlanmıştır.

□

Devlet içindeki mücadelelerin tümü, sözgelişi, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadeleler, seçim hakkı uğruna yürütülmüş mücadeleler ve benzerleri, aslında hep çeşitli sınıflar arasında yürütülen mücadelelerin dış belirtilerinden başkaca bir şey değildirler.

□

Her devrim eski toplumu dağıtır. Bu nedenle toplumsaldır. Her devrim eski iktidarı devirir. Bu nedenle de siyasaldır.

□

Devrim hakkı gerçek anlamıyla birlelik «tarihsel hak»tır. Hiç istisnasız bütün modern devletlerin varlığı bu hakka dayanır.

BURJUVA DEMOKRATİK DEVRİMİ

1648'in ve 1789'un devrimleri «İngiliz» ve «Fransız» devrimleri olmayıp, «Avrupa» üslubunda devrimlerdi. Bu devrimler, toplumun belirli bir sınıfının eski politik düzen üzerindeki zaferini değil de, yeni Avrupa toplumunun politik düzeninin bildirisini oluşturmaktaydı. Gerçi bu devrimlerde zaferi burjuvazi kazanmıştı. Ama burjuvazinin zaferi, o tarihte yeni bir toplum düzeninin zaferiydi; burjuva mülkiyetinin feodal mülkiyet üzerindeki zaferiydi; milliyetçiliğin bölgecilik üzerindeki zaferiydi; terekenin mirasçılar arasında eşitçe bölünmesinin terekenin hiç bölünmekslzin olduğu gibi ayrıcalıklı bir mirasçıya intikali üzerindeki zaferiydi; toprak malikinin toprağa egemenliğinin toprağın toprak malikine egemenliği üzerindeki zaferiydi; akılcılığın boş inançlar üzerindeki zaferiydi; modern ailenin aristokratik aile üzerindeki zaferiydi; sanayinin muhteşem tembellik üzerindeki zaferiydi; burjuva hukukunun ortaçağ ayrıcalıkları üzerindeki zaferiydi...

□

Burjuvazinin, kucağında serpilip geliştiği üretim ve değiş tokuş araçlarının tohumları daha feodal toplumda atılmıştır. Bu üretim ve değiş tokuş araçlarının gelişmelerinin belirli bir aşamasında, feodal toplumun üretim ve değiş tokuş koşulları, çiftçiliğin ve elişi imalâtçılığının feodal örgütlenişi, kısacası, feodal mülkiyet ilişkileri, artık gelişmiş olan üretici güçlerle bağdaşmaz duruma gelmişti. Bunlar, üretimi ileri götürecek yerde üretimi köstekleyen birer ayakbağına dönüşmüşlerdi. Bu bağların koparılıp atılması gerekiyor. Nitekim koparılıp atıldılar da. Onların yerini, serbest rekabet ve buna denk düşen bir toplumsal ve ekonomik düzen aldı. Burjuva sınıfı ekonomik ve politik egemenliğini kurdu.

□

En eski ve en yabanî dönemlerde, bireysel, eylemsel kaba kuvvet ilişkileri, en çarpıcı görünümlerlyle hukuku oluşturmaktaydı. Burjuva toplumunun gelişlmi ile, yani bireysel çıkarların sınıfsal çıkarlara dönüşmesi ile birlikte, hukukî ilişkiler de kılık değiştirip medenî bir görünüme büründüler. Hukukî ilişkiler, bundan böyle bireysel ilişkiler olarak değil de genel ilişkiler olarak kavranmaya başlandı. Öte yandan, işbölümü de, münferit bireylerin çatışan çıkarlarının korunması işini belirli bir azınlığın işl haline getirdi. Böylece hukukun kaba kuvvetle gerçekleştirilmesi dönemi de kapanmış oldu.

□

Burjuvazinin gelişmesi sırasında atılan her ileri adım, bu sınıfın o adıma denk düşen siyasal gelişmesi ile atbaşı yürümüştür. Feodal soyluların egemenliği altında ezilen bu sınıf, ortaçağ kentinde kendi kendini yöneten silâhlı bir birlik, şurada (İtalya ve Almanyadaki gibi) bağımsız bir şehir cumhuriyeti, orada (Fransa'daki gibi) monarşinin vergiye tabi üçüncü «avam tabakası» olmuş, daha sonraları imalatçılık (manüfatür) döneminde soylulara karşı dengeleyici bir ağırlık öğesi olarak, kâh yarı feodal krallığa kâh mutlak krallığa yaranmış ama genellikle büyük monarşilerin kilit taşı olarak kalmıştır. Nihayet, modern sanayinin ve dünya pazarının kuruluşundan bu yanadır ki burjuvazi, temsili devlette, siyasal egemenliği salt kendisi için ele geçirebilmiştir. Bugün, için, modern devlet gücü, bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yürüten bir komiteden başkaca bir şey değildir.

□

Burjuvazi, nüfusun, üretim araçlarının ve mülkiyetin dağınıklığına giderek son vermiştir. Nüfusu bir araya toplamış, üretim araçlarını merkezleştirmiş, mülkiyeti sayıca az ellerde yoğunlaştırmıştır. Bunun kaçınılmaz sonucu ise siyasal merkezileşme olmuştur. Ayrı ayrı çıkarları, yasaları, hükümetleri ve gümrükleri

ile birbirinden bağımsız ya da birbirine gevşek bağlarla bağlı eyaletlerin tümü bir araya toplanıp, hepsi de tek bir hükümete, tek bir hukuk sistemine, tek bir ulusal sınıf çıkarına tek bir sınıra ve tek bir gümrük tarifesine sahip tek bir ulus olmuş çıkmışlardır.

□

Merkezileşmiş devlet gücü, sistematik ve hiyerarşik bir işbölümü plânına göre yaratılmış olan bütün organlarıyla, ordusu, polisi, bürokrasisi, rahipleri ve yargıçları ile, oluşmakta olan burjuva toplumu tarafından feodaliteye karşı güçlü bir silâh olarak kullanıldığı mutlak monarsi döneminden kalmadır. Şu var ki, bu devletin gelişimi, ortaçağın bir sürü molozu yüzünden, özellikle toprak sahiplerinin ve soyluların ayrıcalıkları, yöresel ayrıcalıklar, kent ve lonca tekelleri ve değişik yörelerin değişik siyasal yapıları yüzünden kösteklenmiştir. Ancak 18'inci yüzyıl Fransız Devriminin dev süpürgesi, eski çağların bütün bu molozlarını süpürüp, toplumsal ortamı, modern devlet üst yapısının oluşmasını engelleyen artıklardan temizleyebilmiştir. Bu modern devlet yapısı, yine eski yarı feodal Avrupanın modern Fransa'ya karşı yürüttüğü Kutsal İttifak Savaşları tarafından yaratılmış olan Birinci Krallık sırasında serpilmiştir. Daha sonraki egemenlik biçimlerinde, hükümet, parlamentonun, açıkçası mülk sahibi sınıfların yönetimine sokuldu. Bu andan başlayarak da, hem muazzam devlet borçlanmalarının ve halkın belini bükücü vergilerin üretildiği bir çiftliğe hem de kamusal gücünün, gelirlerinin ve kadrolarının karşı konulmaz çekiciliği yüzünden birbirleriyle rekabet eden kliklerin ve egemen sınıf sergüzest'çilerinin bir çekişme alanına dönüştü.

Öte yandan, toplumun ekonomik değişimiyle birlikte siyasal karakteri de değişti. Modern sanayinin gelişimi, sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığını geliştirdiği, genişlettiği ve derinleştirdiği oranda, devlet gücü de giderek işçi sınıfını baskı altına alıcı bir kamusal güç, bir sınıf egemenliği aygıtı karakteri kazandı. Sınıf mücadelesinin yeni bir aşamasını dile getiren her devrimden sonra, devlet gücünün salt baskı altına alıcı karakteri daha da belirgin bir biçimde su üstüne çıktı.

□

Palazlanan burjuvazi, devlet gücünü, emeğin ücretine bir çeki düzen verebilmek yani artı değer sömürüsünü koruyacak sınırlara sıkıştırabilmek, özel olarak emek süresini uzatabilmek ve emekçiyi bağımlılık durumunda tutabilmek için gereksinir ve kullanır. Bu eylem, ilk sermaye birikiminin aslî öğesidir.

□

Burjuvazi, egemen olduğu her yerde, bütün feodal, patriyarkal, dingin ilişkilere son vermiştir. İnsanı «doğal üstleri»ne bağlayan karmaşık feodal zincirleri hoyratça parçalamış, insanla insan arasında, salt kişisel çıkardan, duyarsız «parasal ödeme»den başka hiçbir bağ bırakmamış ve dinsel coşkunluğun, şövalye duygusallığının, gözü yaşlı «küçük adam» duyarlığının yüce heyecanlarını, bencil hesapların buz gibi soğuk suyunda boğmuştur. Bireyin onurunu değiş tokuş değerine çevirmiş ve yok edilemeyecek sayısız fermanlı, müktesep özgürlüğün yerine vicdansız ticaret özgürlüğünü koymuştur. Sözün özü, burjuvazi, dinsel ve siyasal hayallerle örtülü sömürünün yerine, açık, dolaysız, kaba ve hayasız sömürüyü geçirmiştir.

Burjuvazi, o güne değin el üstünde tutulup baştacı edilmiş ne kadar meslek varsa, hepsinin kutsal halesini yolup atmış, hekimi, hukukçuyu, rahibi, şairi, bilim adamını kendisinin ücretli işçisi yapmıştır.

SİYASAL YABANCILAŞMA

Demokratik temsilî devlet ile sivil burjuva toplumu arasındaki karşıtlık, toplumsal kamu yaşamı ile kölelik arasındaki klâsik karşıtlığın olgunlaştırılmış biçimidir. Modern dünyada her birey, aynı anda, hem köleliğe katlanır, hem de toplumsal yaşama katılır... Şu var ki, sivil burjuva toplumunun yarattığı kölelik, görünürde en geniş özgürlüktür. Çünkü, birey, kendisine yabancılaşmış olan yaşam öğelerinden, örneğin mülkiyetten, sanayiden ve dinden (sözde tamamlanmış) bağımsızlığını kendi özgürlüğü diye görür. Oysa bu öğeler, aslında kendisinin tamamlanmış köleliği ve insanlık dışılığıdır. Burada ayrıcalık, yerini hukuka bırakmıştır.

□

Kralın gücünü kıran, devlet işlerini halkın işleri yapan ve siyasal devleti genel ilgi konusu haline getirip gerçek bir devlet oluşturan burjuva siyasal devrimi, halkın topluluk yaşamından uzak kalışına yol açan her şeyi, bu arada, loncaları ve ayrıcalıkları darmadağın etmiştir. İmdi, siyasal devrim, sivil toplumun siyasal karakterini de ortadan kaldırmıştır. Bu devrim, sivil toplumu temel öğelerine ayrıştırmış, bir yanda bireylere, öte yanda da bu bireylerin yaşam geleneklerine ve toplumsal konumlarını oluşturan maddî ve kültürel öğelere bölmüştür. Devrim, çözülüp parçalanmış ve feodal toplumun, çeşitli çıkmaz sokaklarında yitip gitmiş siyasal ruhu azaletmiş, sonra da bu dağınık parçaları bir araya getirmiş, siyasal ruhu sivil yaşamla kendi arasındaki bağrık yönden bağımsızlaşmış halkın genel topluluk alanını yaratmıştır. Yaşam boyu yürütülen özgül faaliyetin, içinde bulunan statünün artık bireysel olmaktan öte hiçbir önemi kalmamış, bunlar, birey ile bir tümlük olarak devlet arasındaki genel ilişkiyi oluşturmaktan çıkmışlardır. Kamu işleri, bu sıfatlarıyla, her bireyin genel işi haline gelmiş ve siyasal, kamusal işlevler, genel işlevlere dönüşmüştür.

Sivil toplumun üyesi olmakla, insan, artık siyasal devletin temel öğesidir. Devlet, onu insan hakları katologunda salt bu sıfatıyla tanımıştır. Fakat bencil insanın özgürlüğünün tanınması, daha çok, bu tanımanın içeriğinde yer alan kültürel ve maddî ögelerin gözü kapalı hareketinin tanınışıdır.

Böylece, insan, dinden kurtarılıp özgür kılınamamış, salt din özgürlüğüne kavuşturulmuştur. Mülkiyetten kurtarılıp özgür kılınamamış, salt mülkiyet özgürlüğüne kavuşturulmuştur. Ticaretin bencilliğinden kurtarılıp özgür kılınamamış, salt ticaret özgürlüğüne kavuşturulmuştur.

Politik devletin kuruluşu ve sivil burjuva toplumunun, ilişkileri yasayla düzenlenmiş bağımsız bireylere ayrışması, tek bir aşamada gerçekleşmiştir. Feodal çağda, insanlar arasındaki ilişki, lonca ayrıcalıkları idiyse, şimdi artık bağımsız bireyler arasındaki ilişki «hukuk» olmuştur Sivil toplumun üyesi olarak insan eşdeyişle, siyasal olmayan insan, zorunlu olarak doğal insan diye görünür. İnsan hakları (droits de l'homme), doğal haklar (droits naturels) olarak karşılanır. Çünkü bilinçli eylem, siyasa eylemde yoğunlaşmıştır. Bencil insan, toplumun çözülüsünün edilgen ve önceden belirlenmiş sonucu, dolaysız kavrayışın nesnesi ve bu yüzden de doğal bir nesnedir. Siyasal devrim, burjuva yaşamını, eşdeyişle, sivil toplumu kendi öğelerine ayrıştırır. Ama bu öğeleri değiştirmez, eleştirmez. Sözü edilen devrim, sivil burjuva toplumunu yani emeğin gereksinmeleri, özel mülkiyet, özel çıkar ve özel hukuk evrenini, varlık nedeni sorulup soruşturulamayacak bir zorunluluk ve böylelikle de kendi özünün doğal köken haline getirir. Nihayet, kişi de, sivil toplumun üyesi sıfatını taşıyan bir insan olarak, yurttaştan (citoyen'den) ayrılan insanla (homme'la) özdeş tutulur. Çünkü o, duyumsal, bireysel, dolaysız varoluşunda insandır. Oysa siyasal insan salt soyut ve yapay bir insandır, allegorik, manevî bir varlık olarak insandır. Böylece, aslında olduğu gibi, insan, yalnızca bencil insan biçiminde görünürken, gerçek doğası içindeki insan da yalnızca soyut yurttaş biçiminde görünür.

Bireylerin kendi ortak çıkarlarıyla çatışmadığını sandıklar kendi özel çıkarlarını gözetmeleri yüzünden, «ortak çıkar», özü bir «genel çıkar» imişçesine, bireylere «yabancı» ve «bağımsız

bir çıkar diye kabul ettirilir. Oysa, aslında, bireyler, demokraside düpedüz bir uyuşmazlık içinde karşı karşıya gelirler. Öte yandan, toplulukla ve bu toplumun hayali çıkarlarıyla gerçekte sürgit çatışan özel çıkarların pratikteki mücadelesi, devlet biçimine bürünmüş olan hayali genel çıkar aracılığıyla pratik yaşama müdahale edilmesini ve pratik yaşamın denetlenmesini kaçınılmaz kılar

□

Kendisinden önce topluma egemen bulunan sınıfın yerine geçen her yeni sınıf, amaçlarına ulaşabilmek için, kendi çıkarlarını toplumun bütün üyelerinin ortak yararı (kamu yararı) diye takdim etmek zorunda kalır.

□

Devlet, egemen sınıfın tek tek bireylerinin kendi ortak çıkarlarına yürürlük kazandırdıkları ve belirli bir dönemin burjuva toplumunun tümünü özetleyen bir biçim olduğu için, bütün ortak kurumlar devlet aracılığı ile bir politik biçime bürünür. İşte, yasanın gerçek temelinden koparılmış olan serbest bir iradeye dayandığı yolundaki hayalin kökeni de budur. Tıpkı bunun gibi, hukuk da tekrara yasaya indirgenir.

□

Bir bireyin gereksinmesi, bu gereksinmeyi giderecek araçları elinde bulunduran bir başka bencil birey tarafından bilinmediği için, her birey, başkalarının gereksinmeleri ile bu gereksinmeleri karşılayacak nesneler arasında kendisini adeta bir iletken kılmak suretiyle, bir ilişki kurma zorunluluğu duyar. İmdi, gerçek özü, siyasal-kamusal yaşamdan değil de özel-sivil yaşamdan oluşan sivil toplumun bireylerini bir arada tutan öğe de, biçimi ne denli yabancılaşmış bulunursa bulunsun, doğal zorunluluktur; insanın temel niteliği ve çıkarıdır. Günümüzde ancak politik bir boş inanç, sivil burjuva yaşamının devlet tarafından ayakta tutulması gerektiğini düşünebilir. Aslında, tam tersine, devlet sivil burjuva yaşamı tarafından ayakta tutulur.

□

(Burjuva devleti), kamusal-siyasal yaşam ile özel-sivil yaşam arasındaki çelişkiye, genel çıkarlar ile özel çıkarlar arasındaki çatışkıya dayanır. Bu nedenle, yönetimin faaliyeti salt biçimsel (şekli) ve olumsuz (menfi) bir düzeyde kalmak zorundadır. Burjuva yaşamının ve işinin başladığı yerde, devlet yönetiminin gücü de sona erer

□

Olgunlaşmış politik devlet, özü açısından, insanın maddi yaşamından değil de, tersine, insanın fasile (familya) yaşamından oluşur. Bencil maddi yaşamın bütün zorunlukları, burjuva toplumunun özellikleri olarak, devlet alanının dışında, sivil burjuva toplumunda kalır Politik devlet, kıvamına erdiğinde, insan, yalnızca düşüncede, yalnızca bilinçte değil, fakat gerçek yaşamında da, birisi «uhrevi», ötekisi «dünyevi» olmak üzere ikili bir yaşam sürer İnsan, politik kamu kurumundaki yaşamında kendisini bir kamu birimi olarak görürken, burjuva toplumundaki yaşamında özel-sivil-bireysel insan olarak görür, kendisini bir araca indirger ve yabancı güçlerin oyuncağı haline gelir.

□

Modern devlet tarafından insan haklarının tanınması, ilk çağ devleti tarafından köleliğin tanınması ile eş anlam taşır. İlk çağda, devletin temeli kölelikti. Modern devletin temeliyse, sivil toplum ve onun bireyidir. Bu birey de, öteki bireylerle biricik bağı «özelçıkar» ve «bilinçsiz, doğal zorunluluk»tan ibaret olan, ücretli emeğin ve kendisi ile başkalarının bencil gereksinmelerinin kölesi olarak kalan bağımsız bireydir. Modern devlet, işte bu toplumu ve onun bireyini yani kendi doğal temelini evrensel insan haklarında tanıyıp bulmuştur. Kendi gelişiminin dayatmasıyla eski siyasal köstekleri aşan sivil toplumun bir ürünü olarak, modern devlet, insan haklarını ilân etmekle, salt kendi kökenini ve temelini tanımış olmaktadır.

□

Ne zaman ki gerçek bireysel insanoğlu, soyut yurttaşı fethedip, geri kazanıp özümler ve bireysel insanoğlu sıfatıyla, günlük yaşamında, bireysel işinde ve bireysel ilişkilerinde bir fasile (familya), bir cins öğesi haline gelir; ne zaman ki insanoğlu kendi özgüçlerini (forces propres) toplumsal güçler olarak algılayıp örgütler ve buna bağlı olarak toplumsal gücünü politik güç olarak kendisinden ayırmaz, işte ancak o zaman insanoğlu hacir altından çıkmış olur.

İŞ SÖZLEŞMESİ ARTI DEĞER SÖMÜRÜSÜ

İşgücünün değerinin ve bedelinin işin ücretine ya da işin değerine ve bedeline dönüştürülmesi!.. İşte, emekçinin ve de kapitalistin bütün hukukî tasavvurları, kapitalist üretim biçiminin bütün mistifikasyonları, bütün özgürlük hayalleri, gerçek illşkiyi örtbas eden ve ters yüzünden gösteren bu olguya dayanırlar. Dünya tarihi, emeğin ücretinin sırrına erebilmek için çok zamana gereksinme duyabilir. Oysa bu olgunun varlık nedeni çok kolay anlaşılabilir. Sermaye ile emek arasındaki değiş tokuş, başlangıçta aynen bütün öteki malların alım satımı gibi gözükür. Alıcı belirli bir para öder, satıcı da paradan başka bir şey verir. Hukuk bilinci, burada, olsa olsa bir kumaş farkı sezer. Bunu da kalkar hukuken şöyle formüle eder : Do ut des, do ut faclas, facio ut des, facio ut facias. (Veriyorum veresin diye, veriyorum yapasın diye, yapıyorum veresin diye, yapıyorum yapasın diye).

□

Çerçevesi içinde, işgücünün alım satımının gerçekleştiği dolaşım veya mal alış verişi evreni, doğuştan gelme insan haklarının gerçek cennetidir. Burada hüküm süren şey, özgürlük, eşitlik, mülkiyet, Bentham'dır. Özgürlük! Çünkü bir malın, sözgelimi işgücünün alıcısı ve satıcısı, salt serbest iradeleriyle hareket ederler. Onlar, özgür ve hukuken eşit haklara sahip kişiler olarak sözleşme kurarlar. Sözleşme, onların, içerisinde iradelerine ortak bir hukukî görünüm verdikleri bir sonuçtur. Eşitlik! Çünkü onlar birbirleriyle yalnızca mal sahipleri olarak ilişki kurmakta ve eşdeğeri eşdeğerle değiş tokuş etmektedirler. Mülkiyet! Çünkü onların herbiri yalnızca kendisine ait olan şey üzerinde tasarruf etmektedir Bentham! Çünkü onların herbiri yalnızca kendi çıkarını gözetir. Onları bir araya getirip bir ilişkiye sokan biricik güç öz çıkarlarıdır. Ve işte böylece herkes, salt kendisi için hareket ettiğinden, hepsi de, önceden kurulmuş bir uyum sonucunda veya tilkice bir öngörünün güdümünde, salt karşılıklı yararlarının, ortak, toplu çıkarlarının ürününü oluştururlar.

□

İşgücünün sürekli alım satımı ve işçinin bizzat ürettiği değerin kendi işgücünün alıcısı olarak sabit sermaye kimliği ile kendi karşısına çıkması olgusu, işçinin sermayenin boyunduruğu altına alınışı ve canlı emeğin kendisinden bağımsız kılınmış somut emeği koruyup artırma aracı oluşturuşu gerçekliğini saklayan bir «biçim» olur. Sermayenin emek alıcısı ve işçinin de emek satıcısı olarak kurdukları illşkiyi sonsuzlaştıran bu «biçim» yalnızca «şeklî» yönden, daha dolaysız öteki sömürü ilişkilerinden ayrılır. Salt parasal bir illşki olarak, gerçek değiş-tokuşu ve sürgit yeniienen temelli bağımlılığı, bu alım satım bağı eliyle gizler.

Söz konusu alım satım ilişkisinin durmadan yenilenmesi, özgül bağımlılık ilişkisinin sürekliliğini örter ve bu bağımlılık illşkisine, eşit haklara sahip özgür mal sahipleri arasında oluşan bir sözleşmenin yanıltıcı görünümünü verir.

Mal ya da emek, salt değiş tokuş değeri olarak ve birbirlerinden ayrımlı nitelikteki malların birbirleriyle ilişkileri de bunların eşdeğerde değiş tokuş edilmeleri olarak öngörüldükçe, bu sürecin karşılıklı yanları da salt mal değiş tokuşunda bulunan kişiler olarak öngörülürler. Değiş tokuşun özneleri sıfatıyla, aralarındaki ilişki bir eşitlik ilişkisi olur. Aralarında herhangi bir karşıtlık ya da ayrım sezmek olanaksızlaşır.

Birey A, birey B'nin malını gereksindiği halde, bu malı zorla almaz. Aynı şey, birey B için de söz konusudur. Her ikisi de karşılıklı olarak birbirlerini malik diye kabullenirler; iradeleri mallarının içinden süzülüp geçen kişiler olarak tanırlar. Buna göre, ilkin «kişi» (persona) hukukî öğesi ve bu öğenin bünyesinde zaten var oldukça, «özgürlük» hukukî öğesi karşımıza çıkar. Hiçbirisi ötekisinin malını zorla mülk edinmeye kalkışmaz. Herbiri malını gönül rızası ile devreder. Ama hepsi bundan ibaret değildir. Birey A, birey B'nin gereksinmesini a malı aracılığı ile karşılarken, bunu, salt, birey B de kendi gereksinmesini b malı aracılığı ile karşılasın diye ve karşıladığı ölçüde yapar. Karşılıklı yanların herbiri, karşısındakine, salt kendisine hizmet edebilmek için hizmet eder. Karşılıklı yanlardan herbiri, karşısındakini kendi amacına ulaşmanın bir aracı olarak kullanır. İmdi, bu değiş tokuş işlemi, her bireyi, kendi başına buyruk hareket eden bir hukuk öznesine çevirir. Böylece, bireyin eksiksiz özgürlüğü de ortaya çıkmış olur. Serbest değiş tokuşun varlığı, zorun yokluğu, kişinin kendini bir amaç, bir egemen kişi olarak benimsetebilmek için kendisini bir araç, bir hizmet eden kişi olarak ortaya koyması... Ve en sonra da kendi üzerinde hiçbir çıkar tanımayan tekbenci yarar... Öteki birey de kendi tekbenci yararını gerçekleştiren kişi olarak tanınır ve bilinir. Öyle ki her ikisi de ortak yararlarının yalnızca karşılıklılıkta, çok yanlılıkta ve ayrı yönlerde bağımsızlaşmada, tekbenci yararların değiş tokuşunda yattığını bilirler. İmdi, genel kamu yararı, genelleştirilmiş, kamulaştırılmış özel yarardır.

Eğer ekonomik biçim, yani değiş tokuş, öznelerin eşitliğini her bakımdan ortaya koyuyorsa, değiş tokuşa yönelten bireysel ve maddî içerik de özgürlüğü ortaya koyar. Demek ki eşitlik ve özgürlüğün değiş tokuş değerine dayalı bir alışverişte saygı gördüğünü söylemek yetmez. Çünkü değiş tokuş değerlerinin alışverişi bütün eşitliklerin ve özgürlüklerin üretici gerçek kökeni olmaktadır. Eşitlik ve özgürlük, salt bir düşünce kategorisi olarak, yalnızca değiş tokuş değerleri alışverişinin idealist anlatımıdırlar. Bu anlatımların hukukî, sosyal ilişkiler çerçevesinde geliştirilmiş biçimleri de, değişik bir yoğunlukta bile olsa, yine aynı kökene dayanırlar.

□

Para-mal değiş tokuşunda, para sahibi ile işgücü sahibi, salt alıcı ve satıcı kimliği ile, yani salt bir para ilişkisi çerçevesinde karşı karşıya gelirler. Ne var ki bu alışverişte alıcı, işin ta başında, aynı zamanda üretim araçları sahibi kimliği ile ortaya çıkmakta, bu arada onun sahibi bulunduğu üretim araçları, kendisine işgücünü üretken bir biçimde değerlendirmenin maddî koşullarını sağlamaktadır. Değişik bir anlatımla, bu üretim araçları, işgücü sahibinin karşısına sanki bunlar bir yabancının mülkü imişçesine çıkmaktadır. Öte yandan, emeğin satıcısı, alıcısının karşısına bir yabancının işgücü olarak çıkmakta ve onun emeği, ister istemez alıcısının boyunduruğu altına alınmakta, sermaye tarafından yutulmaktadır. Öyle ki işgücü alıcısı gerçekten üretken bir sermaye olarak faaliyette bulunabilsin. İmdi, sermayeci ile ücretli işçi arasındaki sınıfsal ilişki, daha her ikisi para-mal ilişkisinde karşı karşıya geldikleri anda belirmiş olmaktadır. Burada söz konusu alım-satım ilişkisi öyle bir para ilişkisidir ki alıcının kapitalist, satıcınınsa ücretli işçi kimliği şart koşulmaktadır. İşte bu ilişki, işgücünün yeniden üretilmesi için gerekli yaşam ve üretim araçlarının, işgücü sahibinden sanki bu araçlar bir yabancının mülkü imişçesine koparılıp ayrılması ile oluşmaktadır.

□

Emeğin ücretli biçimi, işgücünün zorunlu emek ve fazladan emek, karşılığı ödenmiş emek ve ödenmemiş emek diye parçalanışının bütün izlerini silip ortadan kaldırır. Her çeşit emek, karşılığı ödenmiş bir emek gibi görünür. Oysa, feodalitede, emekçinin kendisi için gördüğü iş ile toprak sahibi için zorla yaptığı iş birbirinden yer ve zaman yönünden hani neredeyse gözle görülebilecek, elle tutulabilecek kadar açık olarak ayrılırdı. Hatta, kölelikte, kölenin kendi ihtiyaç maddelerinin değerini karşıladığı, yani, doğrudan doğruya kendisi için çalıştığı işgünü kesimi bile, efendisi için harcanmış emek olarak belirirdi. Sözün özü, harcanmış emeğin tümü, karşılığı ödenmemiş bir emek gibi gözükürdü. Ücretli emekte ise, tam tersine, fazladan harcanmış emek veya başka bir deyişle, karşılığı ödenmemiş emek bile sanki karşılığı ödenmiş emek gibi gözükür. Kölelikte, kölenin kendisi için çalışmasını mülkiyet ilişkisi hasıraltı ederken, ücretli işçilikte ücretli emekçinin karşılıksız, bedava çalışmasını para ilişkisi örtbas eder.

İş ücretinin, ilk bakışta sanıldığı gibi, görülen işin değeri ya da fiyatı olmayıp salt işgücünün değerinin ya da fiyatının peçelenmiş bir biçimi olduğu yolundaki bilimsel görüş kök salalı beri, iş ücretine ilişkin burjuva anlayışıyla birlikte, bu anlayışa yöneltilen eleştiriler de temelli çöplüğe fırlatılıp atıldı. Artık iyice anlaşıldı ki ücretli işçi salt yaşamak için çalışmaya, açıkçası, kapitalist için (dolayısıyla da artı değerden nasiplenen ortakları için de) belirli bir süre bedava çalıştığı takdirde yaşamaya izinlidir. Ve kapitalist üretim sisteminin bütün çarkları, bu karşılıksız çalışmayı, işgününü yaymak ya da emeğin üretkenliğini geliştirmek, işgücünü daha bir yoğunlaştırmak v.b. yollardan uzatmak için döner durur. Sözün özü, artık anlaşılmıştır ki ücretli işçilik sistemi düpedüz bir kölelik sistemidir ve bu kölelik, işçi ister daha iyi ister daha kötü ücret alsın, emeğin toplumsal üretici gücünün gelişmesi oranında ağırlaşır.

□

Sermaye (sermayeci, aslında kişileşmiş sermaye olup, üretim sürecinde sermayenin aracısı olarak işlev görür) kendisine denk düşen toplumsal üretim süreci içinde, dolaysız üreticiden yani işçiden belirli tutarda bir artı emek sızdırır. Bu artı emeğin karşılığında işçinin eline hiç bir şey geçmez. Ne denli özgürce kurulmuş bir sözleşme olarak gözükürse gözüksün, söz konusu artı emek, özünde her zaman cebrî bir çalıştırmanın ürünü olarak kalır.

□

Sermaye fazlası 1'i oluşturan artı değer, işgücünün ilk sermayenin bir bölümü tarafından satın alınmasından oluşur. Bu alış-veriş, mal değiş tokuşunun yasalarına uyar ve hukuken, emekçinin kendi yetenekleri, para ve mal sahibinin de kendisine ait değerler üzerindeki serbest tasarruf hakkından başkaca bir şeyin varlığını gerektirmez. Sermaye fazlası 2 ve ondan sonraki sermaye fazlaları, sermaye fazlası 1'in yani ilk ilişkinin sonucu oldukça ve her alış veriş sürekli olarak mal değiş tokuşu yasasına uydukça, sermayeci, sürgit işgücünü satın aldıkça, işçi de bunu sattıkça (diyelim ki bu alışveriş, işgücünün gerçek değeri üzerinden gerçekleşsin) mal üretimi ve mal değiş tokuşu üzerine kurulmuş sahiplenme ya da özel mülkiyet yasası, kendi kaçınılmaz iç diyalektiği ile, tam tersine dönüşür. İlk alışverişte söz konusu eşdeğerler değiş tokuşu, öylesine değişmiştir ki, şimdi artık salt görünürde bir değiş tokuş gerçekleşmektedir. Şöyle ki, başlangıçta, işgücü ile değiştirilen sermaye bölümünün kendisi, karşılığı ödenmeksizin gasbedilmiş yabancı emek ürünü olmuş, sonra, bu sermaye bölümü, üreticisi olan emekçi tarafından yalnızca karşılanmakla kalmayıp, üstelik yeni bir fazla ile ikame edilmiştir. İmdi, sermayeci ile emekçi arasındaki değiş tokuş ilişkisi, salt dolaşım sürecine özgü bir hayal, bir biçimdir ve kendi içeriğine yabancı-

laşmış, onu efsaneleştirmiştir. İşgücünün sürekli alım satımı biçimdir. İçerik ise, sermayecinin evvelce maddeleşmiş olan ve karşılıksız yoldan sürgit gasbettiği yabancı emeği hablre daha geniş nicelikte canlı yabancı emeğe dönüştürmesidir.

Başlangıçta, mülkiyet hakkı, kişinin öz emeğine dayanmış görünüyordu. Hiç değilse, böyle varsayılmalıydı. Çünkü ancak eşit haklara sahip mal sahipleri karşı karşıya geliyorlardı ve yabancı ürünün mülk edinilebilmesi, ancak, kişinin kendi malını devretmesiyle, kişinin kendi malına sahib olması da, ancak, emekle olanaklı gözüküyordu. Şimdiyse, mülkiyet, sermayeci açısından, karşılığı ödenmemiş yabancı emeği ya da bu emeğin ürününü sahiplenme olanağı sağlayan bir hak olarak belirirken, emekçi açısından, öz emeğinin ürününe sahip çıkma olanaksızlığı olarak belirmektedir. Mülkiyet ile emeğin parçalanıp ayrışması, görünürde bu ikisinin özdaşlığından kalkan bir yasanın kaçınılmaz sonucu olmuştur.

□

Mülkiyet, yani geçmişte sermayeye dönüştürülmüş olan ölü yabancı emek, şimdi, canlı emeğin yeniden sahiplenilmesinin tek koşulu olarak ortaya çıkmaktadır. Sermayede billurlaşmış ölü emekle şimdiki canlı emek deposu arasındakl yalınkat değiş tokuş ile (ki bu alış veriş, değerleri, içlerinde billurlaşmış emek veya iş süresi toplamıyla belirlenen eşdeğerll malların değiş tokuşu yasasına tıpatıp uygun düşen bir değiş tokuştur) bir sermaye fazlası I yaratıldığı için ve bu değiş tokuş, hukukî anlatımıyla, herbir sözleşenin kendi ürünleri üzerindeki mülklyet hakkı lle serbest tasarruf yetkisinden başkaca bir koşulu da gereksinmediği için, (bu nedenle de sermaye fazlası II'nin sermaye fazlası I ile olan ilişkisi de bu birinci ilişkinin ürünü olduğu Için) sermayenin mülkiyet hakkının, diyalektik bir dönüşümle, yabancı emek üzerindeki mülkiyet hakkına ya da yabancı ürünün karşılıksız yoldan sahiplenilmesi hakkına dönüştüğünü, emek deposunun da yine diyalektik bir dönüşümle, kendl emeğine veya kendi ürününe, bunlar sanki başkasının mülkü lmişlercesine tavır alma yükümünü üstlendiğinl gözlüyoruz. Mülkiyet hakkı karşılıklı yanlardan biri (kapitalist) için, başkasının emeğini sahlplenme olanağı sağlayan bir hakka dönüşürken, öteki yan (işçi) için, emeğin ürününe ve emeğin kendisine, bunlar sankl başkalarının malıymış gibi bir tavır alma yükümüne yol açmaktadır.

Mülkiyet hakkını hukuken betimleyen ilk eylem olarak ortaya çıkan eşdeğerlerin değiş tokuşu, öylesine değişlp dönüşmüştür ki, taraflar artık salt görünürde bir değiş tokuş gerçekleştlrmektedirler. Gerçekten de, canlı emek hazlnesi karşılığında değiştlrilen sermaye payının kendisl, aslında başkasının karşılıksız yoldan gasbedilmiş emeğidir. Üstelik, bu sermaye payı yeniden bir emek hazinesi fazlası ile ikame edilecektir. İmdi, sonuçta hiçbir şey verilmemekte, yalnızca bir biçimden bir başka blçime dönüştürülmektedir. Değiş tokuş ilişkisi büsbütün ortadan kalkmış veya salt görünürde kalmıştır.

□

... Makine, insanın sömürülmesinden devşirilen malzemesiyle, sermayenin özbeöz sömürü alanıyla, aynı zamanda sömürünün dozunu da artırır. Bunun gibi, sermaye ilişkisinin biçimsel ara kategorisini, emekçi ile kapitalist arasındaki sözleşmeyl de kökünden değiştirir. Mal değiş tokuşunun temel koşulu, kapitallstin ve emekçinin, biri para ve üretim araçları sahibl sıfatıyla, öteki de emek gücü sahibi sıfatıyla, özgür kişiler, bağımsız mal sahipleri olarak karşı karşıya gelmeleriydi. Şlmdiyse, sermaye henüz ergin leşmemiş olan kişileri ya da yarı ergin klşlleri satın alıyor. Emekçi, eskiden şeklen özgür kişi olarak tasarruf ettiğl kendl emek gücünü satarken, şimdl karısını ve çocuğunu satıyor.

□

Ücretli işçilik sistemi sürüp gittikçe, eşit ya da adaletli iş ücreti istemek, kölelik sistemi temeli üzerinde özgürlük istemekten ayrımsızdır.

□

Gerek çağdaş yönetici sınıfın ayrıcalıkları gerekse işçi sınıfının köleliği, kurulu iş örgütlenmesine dayanmaktadır. Yönetici sınıf, hiç kuşkusuz, elindeki bütün araçlarla ve bu arada çağdaş devlet aygıtı eliyle bu örgütlenmeyi kollayıp koruyacaktır.

□

Normal iş gününün saptanması, kapitalist ile işçi arasında nice yüzyıllar sürmüş bir savaşımın ürünüdür.

□

Sermayeci, iş gününü alabildiğine uzatmaya, hani elden gelse tek bir işgününü iki işgününe çıkarmaya uğraşırken, haklarını bir alıcı olarak arar. Öte yandan, satılan malın kendine özgü niteliği bu malın alıcı tarafından tüketilişine daraltımlar getirir. İşçi de, işgününü belirli, normal bir süreyle kayıtlamak isterken hakların bir satıcı olarak arar. İmdi, burada bir karşıtlık ortaya çıkar Bir hak, bir başka hakla çatışır. Her iki hak da mal değiş tokuşu yasasının damgasını taşır. Eşit haklar arasında kaba kuvvet hakemlik eder. Ve böylece, kapitalist üretimin tarihlnde, işgününün kurallaştırılması, işgününün sınırlarını belirlenmesi mücadelesine dönüşür. Bu mücadelenin blr yanı toplu kapitalist yani kapitalistlerin sınıfı ise, karşı yanı da toplu işçidir veya işçi sınıfıdır.

□

İngiliz iş yasaları, sermayenin işgücünü yutma tutkusunu ve gözü dönmüşlüğünü devlet gücü ellyle ve işgününü sınırlandırmak suretiyle dizginlemiştir. Kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin egemenlikleri altındaki bir devlet böyle bir şeyl nasıl yapar diye hayret etmemelidir. Giderek gelişen ve sermayeye gözdağı vermeye başlayan işçi sınıfı hareketini uyuşturma gereksinmesini blr yana bırakalım, işgününün kısaltılması, işgücünün kökünü kurutabilecek kısa vadeli, düşüncesiz soygun hırsına kapitalist sınıfın uzun vadeli çıkarları uğruna gem vurma zorunluluğunun bir ürünüdür. Tıpkı toprağın verim gücünü yok eden toprak sahlplerinin azgınlığına karşı, İngiliz tarlalarını dinlendirip gübrelendirme zorunluluğu gibi.

□

Yasa, iş süresini uzatma olanağını tümüyle ortadan kaldırdıktan sonra, sermaye, emeğin yoğunlaşma derecesini sistemli olarak artırmak ve makinelerde gerçekleştirilen her ilerlemeyi, işgücünü daha fazla sömürmenin aracı haline getirmek suretiyle zenginleşmeye çalışacaktır. Sermayenin bu eğiliml, hlç kuşkusuz, çok geçmeden, bu sorunu bir dönüm noktası haline getlrecek ve işte o zaman, iş saatlerinin yeniden azaltılması kaçınılmaz duruma gelecektir.

□

Makineleşmenin, işgücü alıcısı ile satıcısı arasındaki hukukî ilişkide gerçekleştirdiği devrim, alış verlşl özgür Insanlar arasında oluşan bir sözleşme ilişkisinin görüntüsü bile olmaktan çıkarınca, İngiliz Parlamentosu, fabrikaya devletin müdahalesi Için hukuki bir bahane bulmuş oldu.

□

Bugünkü fabrika yasalarını meydana getiren hararetli parlamento tartışmalarını sorumluluk duygusuyla inceledim. Fabrika enspektörleri izin versinler de kendi görüşlerinden ayrılayım ve fabrika yasalarının, dolandırıcılığın akla gelebilecek bütün fırsat-

arını sunmak amacıyla hazırlandığı yolundaki görüşümde ısrar edeyim. Bu yasaları oluşturan toprak sahipleri ile fabrika sahipleri arasındaki keskin çelişki, bu iki egemen sınıfın «aşağılık halk» diye niteledikleri kitleye karşı duydukları ortak kinle törpülendi. Bu fırsatta, azametli sınıf çıkarları açısından, ezilen kitleleri himayede gösterdikleri ahlâkî cesaretteen, bitip tükenmez enerjiden ve fikrî üstünlükten ötürü fabrika enspektörlerine yüksek saygılarımı dile getirmek isterim. Paraya tapılan bir dönemde bunun benzerine pek rastlanmaz doğrusu.

ÖZGÜRLÜK VE EŞİTLİK EFSANESİ

Burjuva toplumunun yüzeyindeki basit dolaşım göz önünde tutulduğunda, değiş tokuş edilen nesneler arasında salt biçimsel ve aslında önemsiz ayrılıklardan başkaca bir şey göz çarpmaz. Özgürlük, eşitlik ve «iş» üzerine kurulmuş bir mülkiyet imparatorluğudur bu

□

Bir insan hakkı olarak özgürlük, insanlar arası birlik ve beraberliğe, dayanışmaya değil de insanın insandan koparılıp yalıtılmasına dayanır; bir tecrit hakkı olarak, herkesten ayrılıp kendi içine kapanan kayıtlı bireyin hakkıdır.

□

Soyut özgürlük sözcüğünün sizi aldatmasına göz yummayınız! Kimin özgürlüğünden söz ediliyor? Bu, bir kişinin bir başkası karşısındaki özgürlüğü değil, fakat düpedüz sermayenin işçiyi ezme özgürlüğüdür. Serbest ticaret üzerine kurulmuş bir düzenin ürünüdür bu özgürlük düşüncesi...

□

Bugünkü burjuva üretim ilişkileri çerçevesinde, özgürlük demek, serbest ticaret ve serbest alım satım demektir.

□

Ulusal düzeyde ücretli işçilik, buna bağlı olarak da kapitalist üretim biçimi, ancak işçinin şahsan özgür sayıldığı yerde olanaklıdır. Kapitalist üretim, işçinin kişisel özgürlüğüne dayanır.

EBEDÎ ADALET ÜLKÜSÜ

Üreticiler arasındaki değiş tokuşun adaleti, söz konusu alış verişin, üretim ilişkilerinden, bu ilişkilerin doğal bir belirtisi olarak kaynaklanmasına dayanır. Ekonomik alış verişin, tarafların iradî eylemleri, onların ortak iradelerinin açığa vuruluşu ve taraflardan birine karşı devlet eliyle cebren icra ettirilebilir sözleşme olarak beliren hukukî biçimi, aslında «biçim» olacak, elbette içeriği belirleyemez, olsa olsa içeriği yansıtabilir. Söz konusu içerik de üretim biçimine uyduğu sürece adaletlidir; üretim biçimine aykırı düştüğü anda adaletsiz oluverir. Nitekim kölelik, kapitalist üretim biçimi temeli üzerinde artık adaletsiz sayılır. Tıpkı satılan malın kalitesine ilişkin hilenin de adaletsiz sayılışı gibi.

□

Proudhon, ilkin, kafasındaki ebedî adalet (justice éternelle) ülküsünü meta üretimine uygun düşen hukukî ilişkilerden türetir. Böyle yapmakla da, meta üretimi biçiminin adalet kadar ebedî olduğunu, dar kafalıların gönlüne su serperek kanıtlamış olur. Sonra da gerisin geriye dönerek, gerçek meta üretiminl ve bu üretime uyan gerçek hukuku, bu adalet ülküsüne göre yeniden biçimlendirmeye kalkışır. Acaba organizmadaki kimyasal değişim ve dönüşümlerin gerçek yasalarını inceleyip, belirli sorunları bu yasaların temeli üzerinde çözümleyecek yerde, organizmadaki kimyasal değişim ve dönüşümleri ebedî düşünceler, doğallık (naturalité) ve yakınlık (affinité) yoluyla yeniden biçimlendirmeyi tasarlayan bir kimyacı hakkında neler düşünürdük? Acaba, tefecilik ve gabin ebedî adalete (justice éternelle), ebedî hakkaniyete (équité éternelle), karşılıklı dayanışmaya (mutualité éternelle) ve başkaca ebedî gerçekliklere (vérités éternelles) aykırıdır dediğimiz zaman, tefeciliğin ve gabinin ebedî atıfetle (grâce éternelle), ebedi inançla (foi éternelle) ve Tanrının ebedî iradesiyle (volonté éternelle de dieu) bağdaşamayacağını söylemiş olan kilise babalarından daha fazla bir şey söylemiş olur muyuz?

SÖZLEŞME İLİŞKİLERİ

Bireylerin kendi aralarında birtakım ilişkiler, örneğin sözleşme ilişkileri kurmalarının, hukukçunun ve her yasanın gözünde basit bir rastlantı sayılması, düpedüz hukukçu hayalinin bir ürünüdür. Tıpkı bunun gibi, söz konusu ilişkilerin, yasaya göre, bireyin paşa gönlü istediğinde kurulan ve içerikleri salt bireyin iradesine, keyfine dayanan ilişkileri olarak geçerli kılınmaları da, olsa olsa aynı saf hukukçu hayali ile açıklanabilir.

□

Mallar kendi başlarına pazara gidip, kendi kendilerine değiş tokuşta bulunamazlar. Bu nedenle, bakışlarımızı malların koruyucularına, onların zilyetlerine çevirmemiz gerekir. Mallar birer «şey»den ibarettirler ve bu yüzden de insana karşı direnemezler. Gerektiğinde, insan, kuvvet kullanabilir, başka bir söyleyişle, onları zorla alabilir. Bu şeyleri mal olarak birbirleriyle ilişkili kılabilmek için, mal koruyucularının, birbirlerini, iradeleri bu malların içerisinde yatan kişiler olarak tanımaları gerekir. Öyle ki herbiri, ancak ötekisinin de oluruyla, yani ortak bir iradeyle, kendisine ait olmayan malı, kendisine ait olanı devretmek suretiyle mülk edinebilsin. Bu yüzden de kişiler, birbirlerini karşılıklı olarak «malik» diye tanımak zorundadırlar. Biçimi «sözleşme» olan bu hukukî ilişki, ister yasal olsun ister yasa dışı olsun, ekonomik ilişkinin yansıdığı bir irade ilişkisidir. Bu hukukî veya iradî ilişkinin içeriği de, doğrudan doğruya ekonomik ilişki tarafından belirlenir...

□

Değiş tokuş aracılığı ile ve değiş tokuş çerçevesinde ortaya çıkan fiilî ilişki, sonradan, sözleşme ve benzeri hukukî biçimini kazanır. Ne var ki bu hukukî biçim, ne kendi özünü, yani değiş tokuşu, ne bu değiş tokuşun içinde saklı kişiler arası ilişkiyi yaratmaz. Tam tersine, değiş tokuş ve bu değiş tokuşun içinde saklı kişiler arası ilişki, yani ekonomik öz, hukukî biçimi yaratır.

Kapitalist burjuva toplumunda, ayrıcalığın (imtiyazın) yerini hukuk alır. (Mülkiyet üzerindeki hak), her yurttaşa, mal varlığından, gelirinden, emeğinin ve çalışkanlığının ürünlerinden dilediği gibi yararlanma ve bunlar üzerinde serbestçe tasarruf etme hakkı (olarak) ayrıcalıklı toprak sahipliğinin yerini alınca da, serbest parselleme ve serbest sözleşme ortaya çıkar.

Alım satımda, karşılıklı edimlerin değiş tokuşunun değişik anlarda gerçekleştirilmesinin, basit mal dolaşımından kendi kendine kaynaklandığı açıktır. (Gerçekten de, mal dolaşımının gelişmesi, mal sahiplerinin birbirlerinin karşısına satıcı ve alıcı sıfatıyla çıkmalarının sürgit yinelenmesine yol açmıştır. Bu gelişme salt bir rastlantı değildir.) Malın gelecekteki bir tarihte yollanmak ve ödenmek üzere ısmarlandığı böyle bir olasılıkta, alım satım, salt düşünce düzeyindedir; yani salt hukuken yerine getirilmiş, mal ve para, gözle görülebilir, elle tutulabilir biçimde henüz el değiştirmemiştir. Böylece, mal sahipleri arasında alacaklı borçlu ilişkisi belirir. Bu ilişki kredi sisteminin doğal kaynağını oluşturmakla birlikte, kredi sistemi henüz ortaya çıkmadan önce de pekâlâ olgunlaşabilir.

Satıcı malı fiilen devreder ama satış akçasını salt düşünce düzeyinde, varsayımsal yoldan elde eder O malı bedeline satmıştır ama parasını daha sonra eline geçirecektir. (Alıcı, malı gelecekteki paranın temsilcisi olarak satın alırken, satıcı, malını gelecekteki malın sahibi olarak satmaktadır.) Satıcı açısından, mal,

kullanım değeri olarak fiilen devredilmektedir ama parası henüz fiilen ele geçmemektedir. Alıcı açısından, para, malın kullanım değeri olarak fiilen devredilmekte, ama malın değiş tokuş değeri olarak fiilen verilmemektedir. Eski değer işareti (Wertzeichen) yerine, şimdi bizzat alıcı parayı simgeleştirmektedir. Ama nasıl eskiden değer işaretinin genel simgesi, devletin garantisini ve cebrî rayicini oluşturmuş, idiyse de alıcının kişisel simgesi, mal sahipleri arasında yasal yoldan cebren icra ettirilebilir özel sözleşmeleri oluşturmaktadır

MÜLKİYET İLİŞKİLERİ

Tek başına ele alındığında, her değiş tokuş işleminde, değiş tokuşun ekonomik yasalarına uyulduğu sürece, mülk edinmenin biçimi, meta üretimine özgü mülkiyet hakkına ilişilmeksizin, başından aşağı değiştirilebilir Nitekim, mülkiyet hakkı, tıpkı başlangıçta ürünlerin üreticilere ait bulunduğu ve üreticinin eşdeğeri eşdeğerle değiştirerek, salt kendi emeği sayesinde zenginleşebildiği dönemdeki gibi, toplumsal servetin gitgide artan bir ölçüde başkalarının karşılığı ödenmemiş emeğini sahiplenebilecek olanların mülkiyetine girdiği kapitalist dönemde de yürürlüğünü sürdürür

□

Toplumun üyelerinin onda dokuzu için özel mülkiyet fiilen yoktur. Dahası var: Bir toplumda özel mülkiyet, bu onda dokuz için yok olduğundan dolayı vardır.

□

Çağdaş burjuva özel mülkiyeti, sınıf karşıtlıklarına ve çoğunluğun azınlık tarafından sömürülmesine dayanan üretim ve mülk edinme sisteminin en son ve en olgun anlatımıdır.

□

Taşınmaz mülkiyeti 15'inci yüzyılın sonunda ve 16'ncı yüzyılda, bireysel kaba güçle ele geçiriliyordu. 18'inci yüzyılda ise, artık bizzat yasa, ülke topraklarının yağmasına aracılık etmeğe başladı. 18'inci yüzyılın evrimi budur işte!

□

Bölük pörçük bireysel üretim araçlarının toplumsal yoğunluğa kavuşmuş koca üretim araçlarına dönüşmesi... Buna bağlı olarak, çoğunluğun cüce mülkiyetinin azınlığın dev mülkiyetine dönüşmesi... Yine buna bağlı olarak da geniş halk kitlelerinin elinden, toprağın, yaşam araçlarının ve iş aletlerinin alınması... İşte, geniş halk kitlelerinin mülksüzleştirilişinin bu korkunç süreci, aynı zamanda sermayenin oluşturuluşunun tarihidir de.

Dolaysız üreticilerin mülksüzleştirilmesi, en arsız vahşetle, en hayasız, en pespaye ve en iğrenç tutkuların dörtüsüyle gerçekleştirilir. Bireyin öz emeği ile edinilmiş olup, bağımsız emekçi bireyin kendi emek koşulları ile bütünleşmesine dayanan özel mülkiyet, salt biçimsel yönden özgür sayılan yabancı emeğin sahiplenilmesine dayanan kapitalist özel mülkiyet tarafından tasfiye edilir. İmdi, kapitalist üretim biçiminden türeme kapitalist özel mülkiyet, bireyin öz emeğinden kaynaklanan bireysel özel mülkiyetin ilk yadsınışı olur.

□

Kapitalist üretim biçiminden türeme kapitalist mülk edinme biçimi, eşdeyişle, kapitalist özel mülkiyet, bireyin öz emeğinden kaynaklanan bireysel özel mülkiyetin ilk yadsınışıdır. Ne var ki kapitalist üretim, aynen bir doğa sürecinin gerekirciliği (determinizmi) ile, kendi yadsınışını da beraberinde getirir. Ve işte bu da, yadsınışın yadsınışı olur. Özel mülkiyet kurulmaz da, kapitalist dönemin kotardıklarının, yeryüzünün kooperatif ortak mülkiyetinin ve bireysel emekçe üretilmiş üretim araçlarının temeli üzerinde bireysel mülkiyet yeniden kurulur.

Bireylerin kendi kişisel emeklerine dayanan bölük pörçük özel mülkiyetin kapitalist mülkiyete dönüşmesi, fiilen daha şimdiden toplumsal üretim işletmesine dayanmakta olan kapitalist mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşmesinden, hiç kuşkusuz çok daha uzun, çetin ve ağır bir süreçtir Çünkü, ilkinde, halk kitlelerinin bir avuç sömürücü tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusu iken, ikincisinde bir avuç sömürücünün halk kitleleri tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusu olmaktadır.

□

Proudhon için asıl önemlisi, yerleşik modern burjuva mülkiyeti idi. Bunun ne biçim bir şey olduğu sorusu, ancak, bu mülkiyet ilişkilerini irade ilişkileri olarak, genel hukukî anlatımı ile değil de, gerçek kimliği ile, yani üretim ilişkileri olarak kavrayan ekonomi politiğin ışığındaki bir eleştirel çözümleme ile yanıtlanabilirdi. Gelgelelim, Proudhon, bu ekonomik ilişkilerin tümünü «mülkiyet» hukukî tasarımı ile karıştırdığı için, Brissot'nun benzer bir yazıda, daha 1789 öncesinde vermiş bulunduğu şu yanıtın boyutlarını aşamamıştır: «La propriété c'est le vol» (Mülkiyet hırsızlıktır).

□

Her tarihsel dönemde, mülkiyet, değişik biçimlerde ve birbirlerinden tümüyle ayrımlı toplumsal ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir İmdi, burjuva mülkiyetini tanımlamak demek, burjuva üretiminin bütün toplumsal ilişkilerinin açıklanması demektir.

Mülkiyeti, sanki bağımsız bir ilişki, ayrı bir kategori, soyut ve ölümsüz bir düşünce imiş gibi tanımlamak, metafiziğin ya da hukukun kuruntusundan başkaca bir şey sayılamaz.

□

Hegel, hukuk felsefesini bireyin en yalın hukuki ilişkisini oluşturan tasarrufla başlatırken yerden göğe kadar haklıydı. Şu var ki, aile olmaksızın ve çok daha somut bir ilişki olan köle ile efendi arasındaki ilişki olmaksızın, tasarruf da olamazdı. Öte yandan, henüz tasarruf aşamasında bulunup da mülkiyet aşamasına erişmemiş olan ailelerin ve kabile topluluklarının varlığından söz etmek de olanaklıdır Demek ki, mülkiyet konusunda en yalın kategori, basit aileler ya da kabile toplulukları ilişkisi olarak gözükmektedir. Daha ileri bir aşamaya ulaşmış bir toplumda, mülkiyet, daha gelişmiş bir örgütlenmenin daha yalın bir ilişkisi olarak görünür. Gelgelelim, bir tasarruf ilişkisi olarak yansıyan somut bir temel her zaman var sayılmalıdır. Bir an için, tasarrufta bulunan tecrit edilmiş bir vahşî insan akla getirilebilir Ama, tasarrufun, aile biçimine varılıncaya dek tarihsel bir evrim geçirdiği görüşü doğru değildir. Tam tersine, tasarruf, bu daha somut hukukî kategorinin varlığına muhtaçtır.

Hegelin toprağın özel mülkiyetine ilişkin çözümlemelerinden daha gülünç bir şey olamaz. Ona göre, birey sıfatıyla insan, kendi iradesine dış doğanın ruhu olarak gerçeklik kazandırmalı ve dolayısıyla doğaya kendi özel mülkiyeti diye sahip çıkmalıdır. Eğer birey olarak insanın kaderi bu olsaydı, o zaman her insanın kendisini birey olarak gerçekleştirebilmesi için toprak sahibi olması gerekirdi. Pek yeni bir ürün olan toprak üzerindeki serbest mülkiyet, Hegel'e göre, belirli bir toplumsal ilişki olmayıp, birey sıfatıyla insanın doğa ile kurduğu bir ilişkidir ve «insanın her şey üzerinde sahip bulunduğu mutlak mülk edinme hakkı»dır (Hegel, Hukuk Felsefesi, Berlin 1849, s. 79) Oysa, bireyin kendisine ayrı toprak parçası üzerinde gerçeklik kazandırmak isteyen bir başka bireyin iradesine karşı salt kendi iradesiyle kendisini toprak sahibi kılamayacağı apaçık ortadadır Bu iş, iyi niyetten çok daha başka şeyleri de gerektirir. Üstelik, bireyin, kendi iradesine gerçeklik kazandırmak için, toprağın neresine bir sınır çekeceğini, onun iradesinin kendi kendisini ülkenin tümünde mi, yoksa daha da ileri giderek, ülkeler topluluğunda mı gerçekleştireceğini anlamak büsbütün olanaksızdır. Hegel, adamakıllı sapıttığı pasajında şöyle yazıyor «Mülk edinme çok özel bir şeydir Vücudumla dokunduğum kadarından fazlasına sahip olamam. Şu var ki dışım-

daki nesnelerin benim kavrayabileceğimden çok daha geniş bir yayılma alanı vardır. Ben bir şeye sahib olurken, aynı şekilde bir başka nesne de onunla temas eder. Ben mülk edinme işini ellerimle yaparım, ama bu mülk edinmenin alanı pekâlâ genişletilebilir.» (s. 90/91) Gelgelelim, söz konusu «başka nesne» de yine bir başka nesneyle temas halindedir. Ve bu yüzden de, sözüm ona, iradenin ruh olarak toprağa aktarabileceği sınırlar gözden kaybolmaktadır. «Eğer ben bir şeye sahipsem, mantığım yalnızca bu mülkün değil, fakat onun temas ettiği nesnelerin de bana ait olabileceği düşüncesine kayar. İşte burada, pozitif hukuk işe karışmalı, kuralları saptamalıdır. Çünkü, kavramdan daha fazla bir şey çıkarılamaz.» (s. 91) Bu anlatım, «kavramın» somut içyüzünün olağanüstü saflıkta bir itirafıdır. Daha işin başında burjuva toplumuna ait belirli bir toprak mülkiyeti hukuki anlayışını mutlak sayma yanılgısına düşen bir anlayışın, mülkiyetin somut tezahür biçimlerinden hiçbir şey anlamadığını kanıtlamaktadır. Bu, aynı zamanda, pozitif hukukun, kendi kurallarını, toplumsal, yani, ekonomik gelişmenin gereksinmelerine göre değiştirebileceğinin ve değiştirmesi gerektiğinin de bir itirafı olmaktadır.

□

Modern özel mülkiyete, modern devlet denk düşer. Modern devletse, burjuvazinin hem dışa hem de içe karşı, mülkiyetinin ve çıkarlarının karşılıklı güvencesi uğruna büründüğü bir örgütlenme biçiminden başkaca bir şey değildir.

□

Burjuvazi, mülkiyet ilişkilerindeki adaletsizliği, politika alanında, kendi devlet gücü ile ayakta tutarken, bu adaletsizliği yaratmaz. Gerçekten de, çağdaş işbölümü, değiş tokuşun çağdaş biçimi, rekabet v.b. ile şartlandırılıp belirlenmiş olan mülkiyet ilişkilerindeki adaletsizlik, burjuva sınıfının politik egemenliğinden ileri gelmeyip, tam tersine, burjuva sınıfının politik egemenliği, burjuva iktisatçıları tarafından zorunlu ve ebedî yasalar olarak ilân edilmiş olan bu çağdaş üretim ilişkilerinden kaynaklanır.

ÖZEL HUKUK VE ROMA HUKUKU

Özel hukuk, özel mülkiyetle birlikte, doğal, ilkel topluluğun çözülüp dağılması üzerine oluşmuş ve gelişmiştir. Romalılarda, özel mülkiyetin ve özel hukukun gelişimi, sanayi ve ticaret alanında herhangi bir sonuç vermemiş, üretim biçimleri herhangibir değişime uğramaksızın, olduğu gibi kalmıştır. Feodal topluluğun sanayi ve ticaret eliyle çözülüp dağıtıldığı modern toplumlarda ise, özel mülkiyetin ve özel hukukun belirmesi üzerine daha ileri gelişmeler gösterebilecek yepyeni bir dönem açılmıştır. Ortaçağda geniş ticarette bulunan ilk kent olarak Amalfi, aynı zamanda deniz hukukunu geliştirmiştir. Sanayi ve ticaret, özel mülkiyeti ilkin İtalya'da, daha sonra da öteki ülkelerde geliştirdikçe, olgunlaştırılıp yetkinleştirilmiş Roma Özel Hukuku da yeniden benimsenip yürürlüğe sokulmuştur. Daha sonraları, burjuva çıkarları, prensler tarafından feodal soyluluğu devirmek için bir araç olarak kullanılacak oranda güç kazanınca, bütün ülkelerde (Fransa'da onaltıncı yüzyılda) hukukun gerçek anlamda serpilip gelişmesi de başlamıştır. Özel hukuk, İngiltere dışında bütün ülkelerde, Roma Hukuku temeline dayanarak büyük hızla ilerlemiştir. Bu arada İngiltere'de bile özel hukukun daha da geliştirilmesi için, (özellikle taşınır mülkiyeti konusunda) Roma Hukuku ilkelerinin benimsenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Hukukun da tıpkı dininki gibi bağımsız bir tarihinin olmadığı asla unutulmamalıdır.

□

Roma Hukuku, az veya çok değiştirilerek, burjuva toplumu tarafından benimsenmiştir. Çünkü serbest rekabetin öznesinin, kendisi hakkındaki hukuki tasavvuru Romalı kişiye (persona'ya) uymaktadır. Roma Hukukunun aktarımının daha başlangıcında (ve hukukçuların bilimsel görüşleri söz konusu oldukça bu gün de) bir yanılgıya dayandığını ileri sürüyorsunuz! Bir an için böyle olduğunu kabul etsek bile, bu olgu, söz konusu yasaların modern biçimleriyle (günümüzün hukukçuları Roma Hukukunun ters yorumlarına göre onları yeniden kurmak için habire çaba gösterseler de) yanlış anlaşılmış Roma Hukuku olduğu sonucunu yaratmaz. Eğer böyle olsaydı, önceki dönemin sonraki dönem tarafından benimsenmiş her başarısının yanlış anlaşılmış eski biçim olduğu söylenebilirdi...

...Bütün modern anayasalar genellikle İngiliz siyasal yasasının yanlış anlaşılmasına dayanırlar. İngiliz siyasal yapısının bugün içi geçmiş ve kötü kullanıldığı için, salt biçimsel yönden var olan bir özelliğini (örneğin Parlamentoya karşı sözde sorumlu bir hükümeti) kendisinden vazgeçilmez bir şey sayarlar. Oysa yanlış anlaşılmış biçim, genel biçimin ta kendisidir; üstelik, toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasında genellikle kullanılabilecek tek biçimdir de.

□

Bütün öteki burjuva yasaları gibi, miras yasaları da, toplumun, üretim araçları, yani toprak, hammadde, makineler v.b. üzerindeki kapitalist özel mülkiyete dayalı yerleşik ekonomik örgütlenmesinin yaratıcı nedeni değil, doğal sonucudur. Bunun gibi, köleler üzerindeki miras hakkı da köleliğin nedeni olmayıp, tersine, kölelik, köleler üzerindeki miras hakkının nedeni olmuştur. Burada olup biten, nedenle ilgilidir, yoksa sonuçla değil; ekonomik temelle ilgilidir, yoksa hukuki üst yapı ile değil.

□

Yasalar, herhangi bir üretim aracını, örneğin toprağı, sürekli olarak belirli birkaç ailenin mülkiyetinde tutabilirler. Bu yasalar, sözgelimi İngiltere'de olduğu gibi, büyük toprak mülkiyetinin sosyal üretime denk düştüğü dönemde ekonomik önem taşırlar. Ama Fransa'da hukuken büyük toprak mülkiyeti geçerliyken, uygulamada küçük tarımcılık egemendi. İşte bu yüzden de devrim büyük toprak mülkiyetini dağıttı. Diyelim ki yasalar toprak mülkiyetinin bölünüp parçalanmasını sonsuzlaştırmış olsunlar. Bu yasaların varlığına karşın, mülkiyet yine de yoğunlaşacaktır. Yasaların üretim ilişkilerinin korunmasında ve üretim üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğu, ayrıca incelenmeye değer bir konudur.

□

Hukuk kendi başına özerk bir gelişim çizgisi çizebilir. Ama böyle bir olasılıkta, Roma ve İngiliz hukuk tarihlerinin çok çarpıcı örneklerinin de kanıtladığı gibi, hukuk salt biçimsel bir önem taşır ve artık egemen olmaktan da çıkar.

...Hukuk pekâlâ gerçek temelinden kopup ayrılabilir ve böylece, farklı dönemlerde farklı bir iradeye sahib olan ve ürünlerinde, yani yasalarda kendine özgü tarihi olan egemen bir iradeye ulaşılabilir. Bu yoldan, siyasal ve toplumsal tarih, ideolojik planda, kendi başına gelişen yasaların egemenliği tarihine dönüştürülebilir.

□

Açıklanması gerekli karmaşık nokta, nasıl olup da üretim ilişkilerinin hukuki ilişkiler kılığında düz olmayan bir çizgide, eşit olmayan bir gelişim sürecine girebilmiş olduklarıdır. Yani örneğin, Roma Özel Hukukunun modern üretimle olan ilişkisi. (Roma Kamu Hukuku açısından sorun daha basittir.)

...Toplum yasaya dayanmaz. Tersi bir görüş, hukuki bir kuruntu, bir safsata olur. Gerçek olan şudur ki, tam tersine, yasa topluma dayanmalı, toplumun, içinde yaşanılan dönemin maddi üretim biçiminden kaynaklanan ortak çıkarlarının ve gereksinmelerinin, münferit bireysel çıkarlara karşı bir korunağı olmalıdır. Burada, elimde tutmakta olduğum «Code Napoléon» (Fransız Medeni Kanunu) modern burjuva toplumunu yaratmış değildir. Tersine, 18'inci yüzyılda oluşan ve 19'uncu yüzyılda gelişen burjuva

toplumu, bu Kodda salt yasal anlatımını bulmaktadır. Toplumsal ilişkilere ayak uyduramadığı anda, salt bir kâğıt parçası olarak değer taşıyacaktır. Eski yasalar, eski toplumsal durumları yaratmamışlardır. Siz de eski yasaları yeni toplumsal gelişmelerin kaynağı haline getiremezsiniz. Onlar, eski durumlardan kaynaklanmışlardır ve eski durumlarla birlikte batmaları da kaçınılmazdır. Değişen yaşam ilişkileriyle birlikte, yasalar da ister istemez değişir. Eski yasaların toplumsal gelişmenin ortaya çıkardığı yeni yeni gereksinmelerin ve istemlerin karşısına çıkarılması, aslında çağdışı özel çıkarların çağdaş ortak çıkarların karşısına çıkarılmasından ayrımsızdır ve bir hayaldır. Hukukî düzenin sürekliliğini ileri sürenler, artık geçerliliğini yitirmiş özel çıkarları geçerli kılmak, bu toplumun yaşam ilişkilerince, mülk edinme biçimince, alışverişince ve maddi üretimince mahkûm edilmiş olan yasaları toplumu dayatmak, salt özel çıkarları ardında koşan yasa koyucularını görev başında tutmak ve azınlığın çıkarlarını çoğunluğun çıkarlarına üstün kılabilmek için devlet gücünü kötüye kullanmak isterler. Bu yüzden de mevcut gereksinmelerle her an çelişkiye düşerler, alışverişi, endüstriyi kösteklerler ve politik devrimlere yol açan toplumsal bunalımları hazırlarlar.

□

Bay Eden, burjuva kurumlarının kimler tarafından yaratıldıklarını sormalıydı. O, hukukî hayalleri içerisinde, yasayı maddî üretim ilişkilerinin ürünü olarak görecek yerde, üretim ilişkilerini yasanın ürünü olarak görür. Linguet, Montesquieu'nün «Esprit des Lois» (Yasaların Ruhu) hayalini bir tek sözcükle çöpe atar

«L'esprit des lois c'est la propriété (yasaların ruhu mülkiyettir).

Aslında, işbölümü ve bay Proudhon'un bütün öteki kategorileri, hep bir arada, bugün «mülkiyet» diye nitelenen sosyal ilişkilerdir. Bu ilişkilerin dışında, burjuva mülkiyeti, metafizik veya hukuki bir kuruntudan başkaca bir şey değildir. Bir başka döneme ait olan feodal mülkiyet bambaşka toplumsal ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir. Bay Proudhon, mülkiyeti bağımsız bir ilişki olarak sunarken, yalnızca bir yöntem yanlışına düşmekle kalmaz. Bu durum, onun aynı zamanda, burjuva üretiminin bütün biçimlerini birbirine düğümleyen bağı ve belirli bir dönemde geçerli üretim biçiminin tarihsel ve geçici niteliğini kavramadığını da kanıtlar. Toplumsal kurumlarımızın tarihin birer ürünü oluşunu saptayamadığı gibi, bunların kökenini ve gelişimini de anlayamayan bay Proudhon, söz konusu kurumların olsa olsa dogmatik bir eleştirisini yapabilir.

İmdir, bay Proudhon, gelişimi açıklayabilmek için ister istemez bir varsayıma sarılmak zorunda kalır. İşbölümünün, kredinin, makinelerin ve benzerlerinin, hep kendi saplantısına, eşitlik düzenine hizmet edebilmeleri için icadedildiklerini hayal eder. Açıklamaları eşsiz bir saflık içindedir. Sözde, bu şeyler hep eşitlik uğruna icad edilmiş, ama ne yazık ki, bunlar sonradan uygulamada eşitliğe yüz çevirmişlerdir. Bütün mantığı işte budur. Böylesine tepeden inme bir varsayımdan hareket eden Proudhon, gerçek gelişme ile kendi varsayımı her adım başında çelişince, burada bir çelişkinin varlığını sezer. Bu arada, aslında sözkonusu çelişkinin yalnızca kendi saplantıları ile somut gerçeklik arasında kaldığını da hasıraltı eder.

İmdi, Bay Proudhon, en başta tarih bilgisinin kıtlığından ötürü, insanların, üretici güçlerini geliştirmek suretiyle, yani yaşamak suretiyle, kendi aralarında belirli ilişkiler geliştirdiklerini ve bu ilişkilerin özelliklerinin de üretici güçlerin değişimi ve gelişimi ile birlikte zorunlu olarak değiştiğini farketmemiştir.

□

Biçimi ne olursa olsun, toplum, insanların karşılıklı eylemlerinin ürünüdür. İnsanlar kendileri için şu ya da bu biçimde bir toplum seçmekte asla özgür değildirler. Üretici güçlerin belirli bir gelişme aşamasını alırsanız, ticaretin ve tüketimin belirli bir biçimini bulursunuz. Üretimin, ticaretin ve tüketimin belirli bir gelişme aşamasını alırsanız, buna denk düşen bir toplumsal düzen, buna uygun bir aile, bir zümre veya sınıf örgütlenmesi, tek sözcükle, buna denk düşen bir «sivil toplum» (société civile) bulursunuz. Böyle bir toplumu alırsanız, buna denk düşen ve aslında toplumun resmî görüntüsünden başkaca bir şey olmayan «politik devlet»i (état politique) bulursunuz.

□

Mülk edinilen malların (hukuken) güvenlik altına alınması! Eğer bu yavan sözleri gerçek anlamlarına indirgeyecek olursak, onların taşıdığı anlamın, bu konuda vaaz verenlerin sandıklarından çok daha derinde yattığını saptarız. Bu derin anlam, her üretim biçiminin kendine özgü hukukî ilişkileri ve kendine özgü hükümet biçimlerini v.b. yarattığıdır. Toplumdaki organik tümlüğü oluturan öğeler arasında salt rastlantısal refleks bağlantıları kurmaya kalkışmak, kaba cehaletin ta kendisidir. Burjuva iktisatçılarına bakılırsa, modern polis gücü eliyle, zorbalık hukuku aracılığı ile gerçekleştirilen üretimden çok daha oturaklı bir üretim gerçekleştirilebilir. Oysa bu kişilerin unuttukları bir şey vardır: Geçmişin zorbalık hukuku da bir çeşit hukuktu. Ve zorbanın hukuku, kendi «hukuk devletleri»nde de değişik bir kılıkta bile olsa, pekâlâ varlığını sürdürmektedir.

MASİNA Giulietta (Bologna 1921) İtalyan kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. Edebiyat fakültesini bitirdi. 1941 1942 yıllarında Roma'da Guf Tiyatro kumpanyasında oynadı. 1943'te F. Fellini ile evlendi, onun hazırladığı bir radyo programına katıldı. A. Lattudda yönetiminde çevirdiği *Senza Piata* (Merhametsiz, 1948) ile sinemaya geçti ve en iyi yardımcı kadın artist ödülünü kazandı. Felleni ve Lattuada yönetimlndeki *Luci del Varieta* (1950) ve *Cabiria Geceleri* (1956) ile de ödül kazandı. Gene kocasının yönetiminde *Beyaz Şeyh* (1951), *Sonsuz Sokaklar* (La Strada, (1965) çevirdi. *Sonsuz Sokaklar*'da Gelsomina rolüyle dünya çapında ün kazandı. Öbür filmleri, *1951 Avrupası* (1952), *Fortunella* (1958), *Nella Citta l'Inferno* (Şehirde Cehennem, 1959), *Başkasının Karısı* (1959), *Büyük Hayat* (1960), Sahnede ise L. Ferrero'nun *Angelica*'sında (1947) ve Goldoni'nin *Âşık lar*'ında oynadı (1951).

MASSİNE Léonide (Moskova 1896) Rus kökenli, Amerikan uyruklu dansçı ve koreograf. Öğrenimini İmparatorluk Bale okulunda yaptı. 1913'te Diaghilev Bale topluluğunda çalışmaya başladı. 1915'te ilk koreografisini düzenledi *Gecevarısı Güneşi*. 1917'de *Şen Kadınlar* ve *Geçit Töreni*. 1919'da *Acayip Dükkân* ve büyük başarı kazanan *Üç Köşeli Şapka* balelerini düzenledi. Diaghilev'den ayrılarak İda Rubinstein yönetimindeki Milano operasında çalışmaya başladı: kont Etienne de Beaumont hesabına *Mavi Tuna* ve *Salata* balelerini hazırladı. 1926'da New York Roxy tiyatrosu bale öğretmeni, 1932'den 1937'ye kadar da Monte Carlo ve Albay Basil balelerinin koreografı oldu. Koreografik senfonilerini bu dönemde gerçekleştirdi *Presages*. Çaykovski'nin beşinci senfonisi (1933), Berlioz'un *Fantastik Senfonisi* (1936 ve Beethoven'in yedinci senfonisi (1938). İkinci Dünya Savaşında Amerika'da Highlights ballet adlı bir topluluk kurdu, *Kırmızı Şosonlar* (1948), *Hoffmann'ın Masalları* (1951), *Napoli Karusel*'i (1954) adlı filmlerde çalıştı. 1952'de Peruggia'da *Laudes Evengeli* adlı koreografik mister'in ilk temsilini verdi. 1957'de Dekameron'dan *La Commedia Umana*'yı (İnsanlık Komedisi) bale için düzenledikten sonra 1959'da Milano operasında *Don Juan* New York'ta *Üç Köşeli Şapka* balelerini sahneye koydu. 1963'te Covent Garden'da *Hırsızlar Balosu*'nu temsil ettirdi. *Lune de Miel* (Balayı) filmi İçin *Büyücü Aşk* balesini, *Turruel Âşıkları*'nı (1958) düzenledi. 1960'tanberi Balletto Europeo topluluğunun sanat yönetmenliğini

yapmaktadır.

MASSİNE : Çağdaş bale sanatının ustalarından biri..

MASTORİANNİ Marcello (Fontana Liri 1924) İtalyan tiyatro ve sinema oyuncusu. Luchino Visconti'nin yönetiminde yıllarca (1944 1947) tiyatroda oynadıktan sonra, 1951'de sinemaya geçti. Başlıca filmleri *Padre i Figli* (Babalar ve Oğullar, 1956), *Beyaz Geceler* (Le Notti Bianche, 1957), *La Loi* (1958), *Gece* (La Notte, 1960), *Özel Hayat* (1961), *İtalyan Usulü Boşanma* (1961), *Cronaca Familiare* (Anı Defteri, 1962), *Sekiz Buçuk* (1962), *İ Compagni* (Arkadaşlar, 1963), *Dün, Bugün, Yarın* (1963), *Onuncu Kurban* (1965), *Yabancı* (L'Etranger, 1967), *İtalyan Usulü Kıskançlık* (1969), *Tahlikeli Arzular* (Amanti, 1970).

MASTORİANNİ, Gece'de Jeanne Moreau ile.

maşinizm (Fr machinisme. İng. machinism) Komple bir makinalar sistemi kullanımına dayanan teknik üretim sistemi. — Maşinizmin temelini oluşturan makinalar sistemi iki tarzda düşünülebilir.

Ya emek sürecinin akışı içinde aynı anda aynı işlemleri yapan bir özdeş makina avadanlıklar bütünü söz konusudur (örneğin, modern dokumaların ya da örgülerin teknik temelini ifâde eden bir dokuma ya da örgü tezgâhları bütünü); ya da spesiyalize, ama birbirini tamamlayan, böylece emeğin nesnesinin yeni ürüne dönüşme döngüsünün tümünü katetmesini sağlayan bir makina avadanlıklar bütünü.

Maşinizm, bu nedenle, kesin bir teknik dönüşüm olarak kendini gösterir Ama yalnızca bu teknik veçheye indirgenemez. Tam tersine, üretim ilişkileri düzeyinde, büyük kapitalist sanayiin başlıca biçimi olarak sanayi devriminin ardından gelişen fabrikanın ortaya çıkışı maşinizme eşlik eder.

Kapitalist sanayileşme maşinizmin gelişmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Gerçekten, pratik olarak kesintisiz bir teknik ilerlemeye dayanır, hem de aynı zamanda bu ilerlemeyi ortaya çıkarır. Teknik sistem olarak, maşinizm, daha mükemmel, daha üretken, daha ekonomik makinaların teknik bakımdan eskimiş makinaların yerini almasıyla, sürekli evrim halinde bir sistem olarak kendini gösterir Maşinizm, zorunlu olarak, emeğin produktivitesini önemli ölçüde artırır, bu da özellikle meta fiyatında bir düşmeyle dile gelir.

Günümüzde, maşinizmin alanı, çeşitli derecelerde olmakla birlikte, üretken, hatta üretken olmayan ekonomik faaliyetlerin bütününe yayılmış bulunmaktadır. Maşinizm, sanayii devrimleştirdikten sonra, tarıma (makinalı tarım), ardından da ürünün tedavülüne ve gerçekleşmesine bağlı faaliyetlere (bankalarla ilgili faaliyetler, ticarî faaliyetler, idarî faaliyetler, v.s.) yayılmıştır.

Çok otomatikleşmiş yeni makinaların ortaya çıkması ve gelişmesiyle, maşinizm, yeni bir evreye, otomasyon evresine girer. Bunu, maşinizmin üstün biçimi olarak düşünebiliriz.

Maşinizm, üretici güçlerin gelişiminin ancak belirli bir düzeyinde kurulması mümkün olan bir teknik üretim sistemidir

Oyleyse, teknik anlamda, insanlığın tanıdığı en ileri iki üretim tarzında ortaya çıkabilir ancak: kapitalizm ve sosyalizm.

Salt teknik düzeyde, maşinizm her iki üretim tarzında da oldukça benzer karakterdedir ABD'de de, SSCB'de de, makinalaşma sürekli ilerleme içindedir, bu nedenle maşinizm de her gün biraz daha yayılmaktadır Kullanılan makinalar hemen hemen aynıdır, vs.

Buna karşılık, sosyal, düzeyde makina ilişkileri düzeyinde, işgücü - makinalar sistemi ilişkileri düzeyinde, ayrılıklar köktendir.

Gerçekten, kapitalizmde, maşinizm büyük ölçüde güç kazandırdığı sömürü sürecinin tamamlayıcı parçasıdır. İnsanı, kendi doğurduğu teknik sistemin kölesi yapma eğilimindedir Kafa ve kol emeğini birbirinden ayırır ve aralarındaki karşıtlığı derinleştirir.

Sosyalizmde, makina insanın kurtuluşunun güçlü bir aracına dönüşür: insanların çektiği sıkıntıların hafiflemesi, emeğin kalifikasyonunun yükselmesi, metaların daha bol ve daha çeşitli üretimi; emek süresinin kısalması üretim sürecine tamamen egemen olunması, vs.

materyalizm bk. maddecilik.

Henri MATİSSE 1950 yılında atölyesinde.

MATİSSE Henri (Le Cateau 1869/Nice - 1954) Fransız ressamı. Hukuk okudu. 1890'da Goupil'in Traité de Peinture'ünü okuyunca resme özendi. Paris'e gitti. Gustave Moreau'nun atelyesinde Rouault, Camoin, Marquet ile çalıştı. Sanatı bu sıralarda geleneksel düzeydeydi *Bretagne'lı Dokuma-*

Fransız hükümetinin 1961'de MATİSSE'in anısına çıkardığı pul.

MATİSSE'ten başyapıt : **Yatan odalık**

Büyük kırmızı enteriyör

Ressam ve modeli

ci (1896), Millî Güzel Sanatlar derneğinde sergi açtı *Sofra Artıkları* (1897). Sonra Pissaro'nun etkisiyle izlenimciliğe yöneldi. Matisse, bu dönemdeki çalışmalarında, yoğun renkler ve belirgin biçimlere meraklıdır Daha sonra, Carriere'de figür anlayışını celedi, heykeltraşlığı (1900) ve geçici olarak noktacılığı denedi Bazı figürlerinde Cezanne etkisi açıkça görülür, *Atelyede Modeller* (1900). Fov biçimindeki resimlerinde kişiliği iyice ortaya çıktı: ***Kasketli Genç Denizci, Lüks, Huzur ve Şehvet*** (1906). Fas'a yaptığı iki yolculuk (1911 1913) ve kubizmin çekiciliği, onu yeni basitleştirmelere yöneltti *Üç Kızkardeş, Dans ve Müzik, Fasılar* (1912). Yerleştiği ve Renoir ile tanıştığı (1917) Nice kenti onu bir inceelik, bir yumuşaklık, bir hafif modeleler sanatına götürdü *Nice'e Bakan Pencere* (1919) ve *Odalıklar* adlı dizi. Tahiti'ye gitmeden önce İspanya'yı, İtalya'yı, Almanya'yı, Rusya'yı dolaştı. Renk bileşimindeki cüretini ***Rumen İşi Bluz*** (1940), bazan araya katıksız siyahlar koyarak ***Siyah Zemin Üzerine Okuyan Kadın*** (1938) yada kırmızıları parlaklaştırarak ***Büyük Kırmızı Ev İçi*** (1948) artırdı. Biçim, yeniden düz ve sentetik bir hal aldı. ***Beyaz Elbiseli Genç Kız*** (1941). Matisse'nin ayrıca kara kalemle yapılmış yapıtları, birçok füzel çalışması vardır. Hayatının sonlarında, yapıştırma kâğıt tekniğini büyük boyutlu kompozisyonlarda ***Zenci Boksör*** (1947), ***Kralın Kederi*** (1952) uyguladı. Tunç heykeller de yaptı. Matisse'nin resimle ilgili görüşleri çeşitli dergilerde yayınlandı ***Grande Revue***'de ***'Bir Ressamın Notları'*** (1908). Matisse, çağdaş resmi büyük ölçüde etkiledi. Yapıtları, Avrupa, Amerika ve Japonyad'aki bellibaşlı koleksiyonlarda yer alır

MATSAS Aleksandros (Atina 1910) Yunan şairi. İlk ve orta öğrenimini Yunanistan'da tamamladıktan sonra İngiltere'ye gitmiş ve Oxford Universitesinde siyasal bilimler ve klasik Yunanca okumuştur Daha sonra Dışişleri Bakanlığına giren şair Mısır'da İngiltere'de, Fransa'da ve Hollanda'da çeşitli görevlerde bulunmuş, bir süre de Ankara'da Yunanistan Büyükelçisi olarak çalışmıştır Türkiye'den sonra İran ve Pakistan' da da büyük elçilik görevini sürdüren Matsas'ın son olarak da Washington'a atandığını görüyoruz. İlk şiir kitabı Fransızca olarak yayımlanan şairin Klytemnestra ve Krezus adlı iki de koşuk oyunu vardır İnsan doğasının değişkenliğini ve karmaşık yapısını konu alan şiirlerinde Matsas'ın uyku ve aşk temalarını zamanın çok katılığına bir yöneliş clarak işlediği görülür. Matsas için zamanla hesaplaşmanın tek yolu duyuların şaşmazlığına güvenmektir Ama duyuları da ona zamanın yıpratıcı gücünü gösterdiği için bu hesaplaşma onun şiirine yoğun bir hüzün duygusu verir

MATSAS'tan Iki şiir

MANZARA

Burada, zamanın çarkına
yok edebileceği hiç bir şey vermeyen
bu kayayla denizden, gözyakıtlo elmastan
oluşun madeni manzarada;
burada, tek lekesi senin kendi gölgen olan
ve ölüngin tohumunu yalnız senin teninin
taşıdığı o her şeye egemen ışıkta;
burada, belki yalnız bir an için
putlar gözden yitecek; belki de bir kez daha

hakabileceksin kendi gerçek yüzüne çakan
bir şimşeğin aydınlığında;
nice maskenin ardına gizlenen o yüze,
zorunluklarla, boyunduruklarla çarpılmış,
senin aldattığın, herkesin zorbalıkla
kandırarak senden çaldığı.
Böylece arınarak bir toprak testi gibi
ya da çıplak bir kemik gibi etinden sıyrılarak
bir an için kurtulacak özündeki kil
hayatın ve ölümün amansız baskılarından.

UYKU ÜSTÜNE

Uyku geldi, bir rakip gibi, aramıza uzandı.
İşıyan gözlerini aldı
kapadı, dudaklarını aldı
ve hiç bir iz bırakmadı gülümseyişinden,
öpüceğinden.

Soluk saçların, sevgili gövdeni
yıldızlar ve gölgeler ülkesine götüren
Lethe ırmağının durgun sularıyla tarandı.
Sessizliğin sızıntıları zorluyor mühürlü
dudaklarını,
uykuda yaşıyan sesler kulaklarını; ve damarlarında
derin uğultusunu duyuyorum çıktığın yolculukların.
II
Uykunun derinliklerinden çıkıp geliyorsun,
ellerinde yıldızlar ve deniz kabukları,
gözlerinde suların serin karanlığı.
Gözlerini açtığın zaman, önce ben karşılaşmak
isterim
bakışlarınla, bütün gece seni benden uzak tutan
dünyanın anlamı solup gitmeden.

Türkçesi: Cevat ÇAPAN

«Hemen anlayıp severdiniz Maupassant'ın yazdıklarını. Çünkü açıklığın, sadeliğin, ölçünün ve zindeliğin ta kendisiydi o.»
Emile ZOLA

MAUPASSANT Guy De (Miromesnil şatosu - Seine Maritime 1850 / Paris 1893) Fransız yazarı. Sekiz yıl (1872 - 1880) Denizcilik ve Eğitim bakanlıklarında çalıştı. Maupassant'ı edebiyat çalışmalarına yönelten ve E. Zola ile tanıştıran aile dostu Flaubert oldu. 1880'de *Soirées de Médaa* (Médan Akşamları) adlı öykü antolojisinde Maupassant'ın *Kartopu* (Boule de Suif) adlı öyküsü yayınlandı. 1880 1890 arasında birçok öykü kitabı yayınladı *Tellier Evi* (1881), *Mademoiselle Fifi* (1882), *Contes de la Bécasse* (Çulluk Öyküleri, 1883), *Les Soeurs Rondoli* (1884), *Yvette, Contes du Jour et de la Nuit, Toine* (Yvette, Gündüz ve Gece Öyküleri, Toine, 1885), *Monsieur Parent, la Petite Roque* (1886), *Le Horla* (1887), *Le Rosier de Madame Husson* (1888), *L'İnutile Beauté* (Faydasız Güzellik, 1890). Aynı dönemde 6 roman yayınladı *Bir Hayat* (1883), *Bel - Ami* (1885), *Mont - Oriol* (1887), *Pierre et Jean* (1888), *Ölüm Kadar Acı* (1889), *Kalbimiz* (1890). Korsika, Cezayir, İtalya, İngiltere yolculuklarıyla ilgili izlenimlerini *Au Soleil* (1884), *Sur l'Eau* (1888), *La Vie Errante* (1890) adlı yapıtlarında dile getirdi. Maupassant, 1892'de intihara kalkıştı, kaldırıldığı klinikte yarı deli bir durumda öldü. Sonyıllarında, iki tiyatro yapıtı yazdı. *Musotte* (1891), *La Paix du Ménage* (1893). Öyküden romana geçen Flaubert ve Turgeniev'den roman tekniğini öğrenen Maupassant, insan ruhunun derinliklerine inmesini başardı. Son yıllarında, bir türlü kurtulamadığı saplantıların etkisiyle, kötümserliği bir çeşit sanrılı dehşet halini aldı.

MAUPASSANT, Bel-Ami adını verdiği yatında: «Kaçmak, gitmek, evet! Bilenen yerlerden, insanlardan, hep aynı sözlere benzeyen hareketlerden ve özellikle de düşüncelerden kaçıp gitmek!..»

Ion MAURER demeç veriyor.

MAURER Ion George (1902) Romen siyaset adamı. Bükreş'te hukuk öğrenimi yaptı (1923). 1936'da Romanya Komünist partisine girdi. Devrimci eylemleri yüzünden tutuklandı. Komünist düzen kurulunca (1944) Romanya'nın kalkınması için çalışmaya başladı. 1948'de Romanya İşçi partisinin I. Kongresinde Merkez Komitesi üyesi seçildi. 1960'da Merkez Komitenin Siyasal büro üyesi, 1957 1958 arasında dışişleri bakanı, 1958 - 1961 arasında ise cumhurbaşkanı oldu. 1961'de başbakan ve cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildi.

MAURİAC François (Bordeaux - 1885 / Paris 1970) Fransız yazarı. Önce şiir yazdı, daha sonra romana döndü. *L'Enfant Chargé de Chaines* (Zincire Vurulmuş Çocuk, 1913), *La Robe Prétexte* (1914), *La Chair et le Sang* (1920), *Préséances* (Öncelik Hakkı, 1921), *Le Baiser au Lépreux* (Cüzamlıya Öpücük, 1922), *Le Fleuve de Feu* (Ateş Irmağı, 1923), *Genitrix* (1924), *Aşk Çölü* (1925), *Zehir* (1927), *Destins* (Kaderler, 1928), *Yılan Düğümü* (1932), *Le Mystère Frontenac* (1933). Bunların ya-

ni sıra katolik bir yazar olarak fikirlerini ortaya koyan denemeler yazdı: *Le Roman* (1928), *Souffrances et Bonheur du Chrétien* (1931), *Le Romancier et ses Personnages* (1933). Mauriac, tiyatroya da ilgi duydu ve *Asmodée* (1938) adlı bir oyun yazdı. İkinci Dünya savaşı süresince FOREZ takma adıyla *Cahier Noir*'ı (1943) yayınladı. Mauriac, düşsel konulu romanlar da yazmaktan geri durmadı. *Le Sagouin* (1951), *Galigai* (1952), *L'Agneau* (Kuzu, 1954), *Les Mal Aimés* (1954), *Passage du Malin* ve *Feu sur la Terre* (1950). Ayrıca çok sayıda eleştiri ve otobiyografisi vardır: *Rencontre avec Barrès* (1945), *Du Côte de Chez Proust* (1947) *Ecrits Intimes* (1953), *Mémoires Intérieurs* (İç Anılar, 1959), *Ce Que Je Crois* (Neye İnanıyorum, 1962), *Nouveaux Memoires Intérieurs* (1965) ve bir biyografi: *De Gaulle* (1964).

Mauriac büyük katolik yazarlardan biridir. 1952'de Nobel Edebiyat ödülünü kazanmıştır.

«Benim yarattığım kişiler, bana rağmen bende kalan şeyden oluşur.»
François MAURİAC

MAUROİS Andre (Elbeuf 1885 / Neuilly 1967) Fransız yazarı. Edebiyat fakültesini bitirdikten sonra babasının dokuma fabrikasını yönetmeye başladı. İngilizlerin yaşayışına duyduğu hayranlıktan yola çıkarak belgelere dayanan birtakım biyografiler yazdı: *La Vie de Disräeli* (1927), *Byron* (1930), *Edouard VII et Son Temps* (1937). Bunlara gene aynı türden olan diğer yapıtlarını *Tourgeeniev* ve *Lyautey* (1931), *Chateaubriand* (1938) ve başarılı eleştiri yazılarını eklemek gerekir: *Aspects de la Biographie* (1929). Fabrika yöneticisi olarak gözlemlerini *Bernard Quesnay* (1928) adlı romanında dile getirdi. Romancı olarak gerçek

André MAUROİS : Romancı ve tarihçi.

değerini *İklimler* ile ortaya koydu. Bundan sonra yayınlanan yapıtları: *Le Peseur d'Ames* (1931), *Aile Çevresi* (1932), *Mutluluk İçgüdüsü* (1934), *Düşünceleri Okuyan Makine* (1937). Bu yapıtlara paralel olarak çok sayıda deneme yazdı: *Cephe Sohpetleri* (1924), *Mes Songes que Voici* (İşte Kurduğum Düşler, 1933), *Duygular ve Adetler* (1934), *Yaşamak Sanatı* (1939), Diğer romanları: *Sevememek* (1946), *Sonbahar Gülleri* (1956). Denemeleri: *Sept Visages de L'Amour* (1946), *Retour en France* (1947), *Alain* (1949), *Les Nouveaux Discours du Docteur O'Grady* (1950), *Destins Exemplaires* (Örnek Hayatlar, 1952), *Okumak Sanatı* (1958), *De Proust à Camua* (1963), *De La Bruyere à Proust* (1964), *La Conversation* (Sohbet, 1964), *Au Commencement Etait L'Action* (Başlangıçta Eylem Vardı, 1966). Maurois, büyük Fransız romantiklerinin biyografilerini de yayınladı: *Lelia ou la Vie de George Sand* (1952), *Olympio ou la Vie de Victor Hugo* (1954), *Les Trois Dumas* (1957). Diğer yapıtları: *A la Recherche de Marcel Proust* (1949), *Robert et Elizabeth Browning* (1957), *La Vie de Sir Alexander Fleming* (1959), *Adrienne ou la Vie de Mme de la Fayette* (1961), *Promethée ou la Vie de Balzac* (1965). Maurois, tüm öykülerini *Pour Piano Seul* (Yalnız Piano İçin, 1960) adlı bir derlemede topladı. Yapıtlarında en karışık sorunları çözümlemeyi başaran Maurois, geniş bir okuyucu kitlesinin sevgisini kazandı.

Mavi Melek : Yönetmenliğini Josef von Stemberg'in yaptığı Alman filmi. H. Mann'ın Profesör Unrat (1905) adlı romanından alınan ve ilk sözlü Alman filmi, ağırbaşlı ve sert bir adam olan bir Alman profesörünün, bir müzikhol oyuncusuna âşık olarak onunla evlenişi, onun yüzünden kötü durumlara düşüşü ve sefalet içinde ölüşü, filmin konusudur. Mizansen, Kammerspiel'in, bunaltıcı havasının ve Emil Jannings'in biraz ağır oyununun tamamıyla etkisi altındadır. Filmin başarısı, o zaman izleyiciler için bir buluş sayılan Marlene Dietrich'in sanatından ileri gelmektedir.

Marlene Dietrich **Mavi melek'te..**

MAXWELL James Clerk (Edinburgh - 1831 / Cambridge 1879) İskoçyalı fizikçi. Yirmibeş yaşındayken Aberdeen'de ders vermeye başladı: 1865'e kadar Londra'da King's College'de profesörlük yaptı. Sonra İskoçya'da, Glenlair'deki malikânesine çekildi, orada 5 yıl süreyle kendisini İnceleme ve düşünmeye verdi. Gauss'un yanlışlar yasasına uygun biçimde molekül hızlarının dağılımını inceleyerek gazların kinetik teorisini kurmaya çalıştı ve 1860'ta aynı sıcaklıkta, moleküllerin ortalama kinetik enerjilerinin yapılarına bağlı olmadığını gösterdi. İç sürtünme konusunda yaptığı ölçmelerle ortalama serbest yolun değerini buldu. 1862'de değişken bir elektrik alanının etkisindeki dielektrik cisimlerde «yer değiştirme akımı» kavramını ortaya attı. Bir devrenin bir magnetik alan içinde yer değiştirmesiyle oluşan elektromagnetik işin genel formülünü kurdu. Işığın bir elektromagnetik sarsıntının yayılımı ile ışık arasında bir hız özdeşliğinin gösterilmesinden türeyen elektromagnetik teorisini ortaya koyarak (1865) ün yaptı. 1873'te Elektromagnetik alanın genel denklemlerini verdi. Magnetik daralmayı keşfetti, ayrıca Crookes radyometresindeki dönme olayını açıkladı. Başlıca yapıtları: *On Physical Lines of Force* (Kuvvetin Fiziksel Özellikleri Üstüne, 1861), *Dynamical Theory of the Electromagnetic Field* (Elektromagnetik Alanın Dinamik Teorisi, 1865), *Theory of Heat* (Isı Teorisi, 1871), *Treatise on Electricity and Magnetism* (Magnetizm ve Elektrik Üstüne İnceleme, 1873), *Matter and Motion* (Madde ve Hareket, 1876).

MAYAKOVSKİ Vladimir (Bagdali 1893 / Moskova 1930) Sovyet şairi. Bir orman bekçisinin oğludur. Gürcistan'da doğmuş, Kafkasların eşsiz güzelliği içinde büyümüştür. Kutaya lisesinde öğrenim görmeğe başlamış, ama babasının anî ölümü üzerine mes-

«Mayakovski, Sovyet rejimi dönemimizin hiç şüphe yok ki en iyi, en yetenekli şairidir. Ve onun anısına ve yapıtına karşı ilgisiz kalmak, düpedüz suç işlemek olur.»
STALİN

netsiz kalan ailesiyle Moskova'ya gelmiştir. Lise öğrenimine bir süre Moskova'da devam ettikten sonra, Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu'na yazılacaktır. Henüz on beş yaşında iken Rus Sosyalist (Bolşevik) Partisine üye olan Mayakovski iki kere tevkif edilmiş ve 1909 1910 sularında on bir ay hapis yatmıştır. İlk şiirlerini yazmağa koyuluşu, bu döneme raslar Ama çok geçmeden, şiire kabiliyetli olmadığı gerekçesiyle edebiyatı bırakıp Güzel Sanatlar Okulu'na girecektir. Burada tanıştığı ve dost olduğu David Burliyuk, Mayakovski'yi, hiç vakit geçirmeden şiir yazmağa koyulması gerektiğine inandırmıştır. 1912 yılında böylece, iki şairin elele vermesinden Rus fütürizmi doğacaktır. Ama bu hareket, İtalya'da Marinotti'nin öncülüğünde başlayan fütürizm akımından tamamıyle bağımsızdır. Bu arada Güzel Sanatlar'dan kovulan iki dost, Hlebnikov ve Kamenski gibi öteki fütürist şairlerle birlikte Rusya'da uzun turnelere çıkacaklardır.

Fütüristler, 1917 İhtilâline tereddütsüz katılmışlardır. İç savaş boyunca Mayakovski bir yandan şiir yazmakta; bir yandan da, cephe ve cephe gerisindeki propaganda faaliyetine yardım etmek amacıyla, afişler, desenler ve sloganlar çizip hazırlamaktadır.

Mayakovski, 1923'te *Lef* (Sol Sanat Cephesi) dergisini kurmuş ve iki yıl yönetmiştir 1930'da da, kendi deyimiyle, «kitle çalışmasına geçmek için», o güne kadar aralarında süregelmiş şiddetli çatışmaya rağmen, RAPP (Rusya Proleter Yazarlar Birliği)'a katılmıştır. Gerçekte Mayakovski, bu «kitle çalışması»na gerek eseri gerekse bitip tükenmek bilmez konferans ve şiir okuma turneleriyle, ta başından beri girişmiş bulunmaktadır.

Şiir anlayışı bakımından tam bir «yenileyici» olarak ortaya çıkan Mayakovski, fütürizmin, terdiyetçi yanını temsil eden Hlebnikov'un tersine, kollektif cephesini temsil etmektedir. Mayakovski, Eski Yunan menşeli klasik şiir anlayışıyle bütün bağları koparak işe başlayacaktır. Mısra yapısındaki kırılıp parçalanma, şair tarafından kullanılan kelimelerin yeni bir değerler sistemine göre düzenlendiğini gösteriyor Bütün fütüristler gibi Mayakovski için de, mısraı, geleneksel açıdan «poetik» hâle getiren herşeyden ayıklamak ve ilk heyecan muhtevasıyla dolu kendiliğindenliğine indirgemek gerekir. Böyle bir parçalama, ilk bakışta çocuksu, hattâ ukalâca gözükebilir Şair, okuruna, mısraların menşedeki plâstik bütünlüğünü kurmaktan âciz bir okur gözüyle bakmakta gibidir. Gerçekte ise, Mayakovski, «okurlar» için, şiir amatörleri için değil; «Kollektif Dinleyici» için yazmaktadır. Bir meydan şairi, bir hoparlör şairi olarak, bir tek amacı vardır Mayakovski'nin Kitleyi, ta bağrından kavramak. Fütürist estetik ancak böylece, sosyal plânda doğrulanmasını bulabillr.

Bu formel anlayışa, pek tabiî ki, işlenecek temalar açısından, Ruskin'inkini ve Marinetti'ninkini andıran kesinlikle materyalist bir estetik tekabül edecektir. Nitekim, Mayakovski'nin ardından Asseev'den Kirsanov'a bütün *Lef* şairlerinin, şiirde, hayal gücünür yerine realizmi koymak çabasına düştüklerini görmekteyiz.

Kitlelerin şairi olan, ve bir «şok» şairi olan Mayakovski, sosyalizm davasına hizmet etmek için doğmuş gibidir. Üstelik, o güne kadar sanat yaratımının tek kaynağı gibi gözüken ferdiyetçiliği asmasını başarmış bir kaç ozandan biridir. Kendisinin «geleceğin şairi» olduğuna olan derin ve samimi inancı, «anonim»e duyduğu gerçek bağlılığı hiç bir zaman gölgelenmemiştir. 1910'dan 1930'a kadar yirmi yıl boyunca bütün şiir türlerinde eser vermiş, kendisinden önce hâkim bütün şiir anlayışlarını gerek biçim gerek muhteva bakımından adetâ tersyüz etmiştir. Kullandığı kafiyeler ve kurduğu ritmler, daima raslanmadık cinsindendir. En gürültülü tantanadan en basit günlük konuşmaya bir tek mısrada görülmedik bir yumuşaklıkla inen bir dil ustalığına sahiptir. 14 Nisan 1930 günü, karmaşık bir ruhî buhran sonucu intihar eden Mayakovski'nin kendisinden sonraki kuşaklar üzerindeki etkisi, ölçüye sığmayacak kadar geniş, köklü ve uluslararası çapta olmuştur

MAYAKOVSKİ'den şiirler

DİNLEYİN!..

Dinleyin!
Bu yıldızları böyle
her gece
niçin yakarlar?
Herhalde birisine gerekli diye?
Herhalde yanmalarını isteyen birisi var?
Ve herhalde birisi
bu balgam parçalarını
inci diye sayıklar?
Ve zorlayıp
bir öğle vakti kalkan toz borasını
Tanrı katına varır
geç kalmak korkusu yüreğinde
yalvarır
öper Tanrı'nın elini merhamet dilenerek
ağlar —
anlatır kendisine niçin bir yıldız
gerektiğini —
bu azabı yıldızsız katlanamayacağını
Ve sonra o birisi
gezdirir boğuntusunu diyar diyar
sâkin gözükmeğe çalışarak:
«Şimdi daha iyisin değil mi?»
diye sorar
yoluna ilk çıkana
«Korkmuyorsun artık
değil mi?»
Dinleyin!
Yaktıklarına göre bu yıldızları

böyle
her gece
Birisinin işine yaramaları şart
öyle değil mi
ve şart olsa gerek
gene her gece
hiç olmazsa bir yıldızın yanıp sönmesi.

OMURGANIN KAVALI

Dumanlar içinde mavi olmayı unutan
gökyüzü,
paçavralar giyinmiş
sığıntı gibi bulutlar,
son aşkımla tutuşacaksınız bütün!
Sevinç çığlıklarımla bastıracağım
ordular
gürültünüzü!
Siz ki bir yuvanın sıcaklığını unutmuşsunuz,
dinleyin!
Ve çıkın artık siperlerden:
bitirmeseniz de olur
savaşı..
Ne en korkunçu dövüşlerin,
ne de
kan tüten yaraların en derini
solduramaz aşk sözlerini!
Bilmez olur muyum hiç
sevgili Almanlar!
Dudaklarınızın ucunda hep
Gothe'nin
Gretchen'i var..
Ama o,
yüzyıllardır sayıkladığınız
tombul
pembe tenli kız,
neme gerek benim!
Seni söylüyorum türkülerimde
şimdi ben,
makyajlı
kızıl saçlı sevgilim!
Bu kasatura uçları gibi
sivri
günlerden,
yaşadığımız,
yüzyılların sakalı ağardığında
kalacak olan
sensin yalnız!
Bir de ben..
o kentten
bu kente..
senin ardında!
Londra'nın
kalın
sisinde yitirsem seni,
alev dudaklarıyla
gece lâmbalarının
gene de uzanır
öperim..

.....

Dalgın
ve hüzünlü,
köprüden geçsem :
«Aşağısı da güzel» diye düşünerek,
«Ve ölmek
de belki güzeldir!» diyerek,
bil ki benim
köprünün altında akan,
benim la Seine,
benim çağıran seni
çürümüş dişlerini göstererek..

Güçlüyüm ben,
gerekliyim çünkü onlara.
«Sıran geldi!»
deseler günün birinde,
savaşa itseler beni,
vurulsam :
Kan değil
adın fışkırır
yırtık dudaklarımdan..
İster
taç giydirsinler,
ister —
se Sainte — Hélène'e sürsünler :
Hayat fırtınalarının dalgalarını
gene de
ben
mühürlerim!
Ellerim
kelepçelidir evet
ama evrenin
tahtıdır yerim!
Siz
ürkek çocukları
hüznün,
ve siz
gökyüzünün
mavi olduğunu unutanlar!
Dinleyin artık
susun da!
Belki de
son
aşkıdır
bu
yeryüzünün :
Ki onulmaz yarası
kanar da kanar
sızlayan ciğerlerimin dokusunda..

LİLİ!

(Mektup yerine)

Sigara dumanları kemiriyor havayı.
Oda :
Kruçyonik'in cehenneminden bir bölüm sanki.
Ve hatırla :
Şu pencerenin ardında
azgın bir arzuyla
ellerini okşamıştım ilk defa.
Bugün birlikteyiz işte.
İşte sen :
Zırhlı yürek.
Ve yarına kalmaz
kovarsan beni yanından
bakarsat yağdırırsan bana.

Ve evin holünde uzun bir zaman
bir kol
gizli bir ürperişle kıvranarak
ceketi arayacak.
Savurup kendimi sokağa
gideceğim.
Vahşi
ve ağzıma ne gelirse sayıklayarak
umutsuzluk tarafından kıymalanmış bir hâlde
gideceğim.
Hayır sevgilim hayır
öyle değil
yalan hepsi yalan biriciğim,
gel bana veda et haydi.
Bil ki
nerde olursan ol
nereye gidersen git
bir demir yığını kadar
ağır çeker
senin için aşkım.
Ve bırak da haykırayım son defa
acı haykırışıyla gururu kırılmışlığın.
Takati tükenen öküzler
gidip kendilerini
soğuk suyun içine atarmış.
Ama benim için
aşkından gayrı bir okyanus
yok
ve boşunadır ağlayıp haykırmam biliyorum
boşunadır ummak tükenmemeyi.
Dinlenmek isterse yorgun fil
kızgın kumlara uzanırmış krallar gibi
Ama benim için
aşkından gayrı
hiç bir güneş
yok ki.
Ve bilmiyorum bile nerdesin şimdi
bilmiyorum kiminlesin.
Şair olmuş olaydı
bunca azap çektirdiğin şu kişi
çoktan satıp gitmişti sevgilisini
servet ve şan karşılığında.
Sevinç vermiyor oysa bana
hiç bir çan sesi
senin o mübarek ismini
tekrarlayan çan gibi.
Ne boşluğa fırlatırım kendimi
ne zehir içerim
ne de tabanca namlusu
dayarım şakağıma..
Ve hiç bir bıçağın gücü yetmez
bakışların bir yana
kesmeğe beni.
Yarına kalmaz unutursun
başına koyduğum tacı
ve aşkınla besleyip
yaktığım
o çiçek açmış ruhu da.
Ve hareketli günlerden bir karnaval rüzgârı
dört bir yana dağıtır kitaplarımın sayfalarını..
Söyle :
Kelimelerimin
kurumuş yaprakları
yolunu kesip de durdurabilir mi
seni?
Hiç değilse bırak
son sevgimden dokuduğum halıyı sereyim
ayaklarının altında
yitip giden toprağa..

YÜZ ELLİ MİLYON'dan

Yüz Elli Milyon :
Bu şiiri döken ustanın ismi.
Bu şiir
kurşunlardan
alır ritmini
ve evleri saran alevden
kafiyelerini.
150.000.000 konuşmakta benim dudaklarımdan...

Sorguya çekin aydedeyi
zorlayın güneşi söylesin diye
niçin
ayla elele verip
dokurlar durmadan gündüz ve geceleri?
Ve söyleyin
kimdir bu yeryüzünün dâhi yaratıcısı?
Şiirim de
böyledir :
Hiç kimse tarafından
yaratılmadı şiirim,
yaratanı yok.
Bir tek amacı var
aydınlatmak
kendi kendini yaratan geleceği.
Şu yıl
şu gün
şu anda
toprağın üstünde
toprağın altında
gökyüzünde
yücede
dalgalanan afişler
bakın ne diyor :

«BÜTÜN HERKESE!
BÜTÜN HERKESE!

HERKESE!
Bütün herkese
artık tahammülü kalmayan!
Çıkın deliklerinizden
ve yürüyün
elele!»
(imzalar)
İNTİKAM. PROTOKOL ŞEFİ.
AÇLIK, YÖNETİCİ.
KASATURA.
TABANCA.
BOMBA.
(üç imza.
Sekreterler.)
Ve yürüyelim!
Yürüyelim yürüyelim artık!
Ve devrilsin teker teker
yolumuza dikilenler!
Sen oyy Rusya!
Kerenski'nin geçmez banknotlarını
doldur çarıklarına!
Büyük toplantıya
böyle yayan yapıldak
gidecek değilsin ya!
Ayvayı yedi çoktan
o eski

uysal Rusya!
Becerdiler fakiri!
Ama yepyeni
bir Rusya yaratacağız
meraklanmayın
bütün evrene örnek olsun diye..
Yürüyelim.. yürüyelim.. rüyelim.. elim.. lim!
Yürüyelim!

SOVYET PASAPORTU ÜZERİNE

(Mayakovski'nin son yurt-dışı gezisinden)

Şu memur zihniyetini
bir kurt bir kuzuyu paralar gibi
paralamak isterdim,
ve en ufak bir saygı duymadım
bu cinsten belgelere
ömrüm boyunca,
ve cehenneme kadar
yolu var
tüm evrakların derdim.
Ama bu.. bu ayrı...
Kompartmanları
birer birer
gözden geçirerek
son derece terbiyeli
bir memur ilerliyor
trenin koridorunda.
Uzatıyor herkes pasaportunu
ve
ben de
küçük
kırmızı renkli
pasaportumu uzatıyorum.
Bazı pasaportlar vardır
güleryüzle karşılanırlar
bazılarıysa zor kurtulur
üzerlerine tükürülmekten.
Aslan başlı İngiliz
pasaportları
örneğin
titiz
bir saygıya hak kazanmışlardır.
Bir Amerikalının pasaportu ise
zat-ı muhteremin
huzurunda derin
bir huşûyla bel kırıp
temennalar saçarak
ve bir bahşiş alır
gibi alınır.
Öküz suya
bakar gibi bakılır
Polonyalıya.
Ve polislere özgü ahmakça bir şüphe
kırıştırır da kırıştırır
alnını memurun :
Polonyalı da neyin nesi?
Nerden çıktı bu yenilikler
coğrafyada?
Ama Danimarka
ve İsveç pasaportları
sadece muntazam
ve alışılmış işlerin hak kazandığı
heyecansız
ve sahipleri gibi sakin
ve soğuk
bir kabul görürler.
İşte çarpıldı gözleri birden
dağlanmış gibi
değince alevine
pasaportumun.
Ve dokunuyor şimdi
elliyor ürkek ürkek.
Elindeki pasaport değil de
bir bomba sanki
yada bir kirpi,
iki yüzü de keskin
bir ustura..
Bilmem kaç metrelik
yirmi dilli
bir çıngıraklı yılanı eller gibi
elliyor.
Hamal,
valizlerimi bedava taşımağa hazır,
bana göz kırpıyor
dayanışma duygusunun
o güzelim keyfiyle..
Jandarma
polise
polis jandarmayı
bakıyor uzun uzun.
Ve şu polis milleti
nasıl da şehvetle kırbaçlar
nasıl
çarmıha gererdi beni
sadece ve sadece
elimde oraklı çekiçli
bir pasaport var diye..
Şu memur zihniyetini
bir kurt bir kuzuyu paralar gibi
paralamak isterdim,
ve en ufak bir saygı duymadım
bu cinsten belgelere
ömrüm boyunca,
ve cehenneme kadar
yolu var
tüm evrakların derdim.
Ama bu.. bu başka....
Ve daima
gururla çekip çıkaracağım
ceplerimden
pasaportumu
:
İyi okuyun sayın baylar
ve gıpta edin :
Yanılmıyorsunuz evet
Sosyalist bir ülkenin
Yurtdaşıyım ben.

SON MEKTUP

(Şairin cesedinin yanında yanında bulunmuştur)

Hepinize!..

İşte ölüyorum. Kimseyi suçlamayın bundan ötürü. Hele dedikodudan, unutmayın ki, merhum nefret ederdi.

Anacığım, kardeşlerim, yoldaşlarım! Bağışlayın beni. İş değil bu, biliyorum (kimseye de öğütlemem), ama benim için başka bir çıkar yol kalmamıştı.

Lili, beni sev.

Hükümet Yoldaş! Ailem : Lili Brik, anam, kız kardeşlerim ve Veronika Vitoldovna Polonskaya'dan ibarettir; yaşamalarını sağlarsan, ne mutlu bana..

Bitmemiş şiirleri Brik'lere verin, ne lâzımsa onlar yapar.

«Bir varmış bir yokmuş»
derler hani :
Aşkın küçük sandalı

hayat ırmağının akıntısına kafa
tutabilir mi?
Dayanamayıp parçalandı işte sonunda..
Acıları
mutsuzlukları
karşılıklı haksızlıkları
hatırlamağa bile değmez:
Ödeşmiş durumdayız kahpe felekle.
Ve sizler mutlu olun
yeter.

VLADİMİR MAYAKOVSKİ üzerine

Petersburg'da, Aurora zırhlısından atılan toplar, 7 Kasım 1917'de (25 Ekim) sosyalist devrimin başladığını ilân ederken, eski kuşağın pek çok yazarı panik içindeydi. İktidarın alınmasından birkaç gün sonra, yeni rejim daha doğrusu eğitimle görevli Halk Komiseri Anatol Lunaçars bir toplantıya çağırmayı kararlaştırdı. Bu toplantıya sadece birkaç yazar katıldı. Bunlar arasında Aleksandr Blok, ve Vladimir Mayakovski de vardı.

Blok, ince bir lirizme sahip, duyarlığı her zaman uyanık olan ve kalbi çağının en küçük ürpertisiyle birlikte çarpan, bunalımları ve çelişkileri sonuna kadar yaşayan bir şairdi.

Onikiler *şiiri, biraz da devrimin özü olan güzellik tutkusunun türküsü sayılabilir.*

Blok 1921'de, genç yaşta öldü. Devrim konusunda onu dile getirmeye zaman bulamadıklarını Mayakovski dile getirdi.

Ne zaman Mayakovski'nin adının anıldığını duysam, içimden «devrim» sözcüğünü söylemek gelir. Siyasetle, güncel konularla dolu ve tümüyle orijinal mısralarını okumuş olan herkes, «Evet, böyle bir şair, ancak sosyal ilişkilerin kökünden alt-üst olduğu bir çağda yaşamış olabilir» kanısına kolayca katılacaktır.

Mayakovski'yi ilk kez, 1918 kışında Petrograd'daki bir denizciler gecesinde gördüm. Pes perdeden gürleyen sesiyle, salona hiç de şiir dinlemeye gelmemiş olan kalabalığın gürültüsünü bastırmayı başararak Sol adım *şiirini okuyordu. Denizcilerin çoğunluğu, oraya, akordiyonların müziğine ayak uydurarak kızlarla dans etmek için gelmişlerdi. Ama Mayakovski, o şaşırtıcı inandırıcılığı, devrimci enerji ve heyecanıyla onları adeta büyüledi. Daha sonra, 1920 yılında onu daha yakından tanıdım. 1920'den sonra da, o trajik sonuna kadar, ona sık sık rastladım. Mayakovski'nin yönettiği «Lef» grubu, parti çizgisine o zamanlar teorisyeni ve ideoloğu sayıldığım «konstrüktivistler» grubundan kuşkusuz çok daha yakındı. Bu yüzden, 1920'li yılların ikinci yarısında onunla, sık sık polemiğe giriştiğimiz oldu. Ama bu polemikler aramızda kişisel bir dostluk doğmasına engel olmadı. Üstelik de ben, edebi kariyerime, bir bakıma onun himayesi altında başlamıştım. O zamandan beri hep dostluk ilişkileri içinde olduk. Kişiliğinden adeta manyetik bir güç fışkırırdı. Çevresindeki etkisi, cüretkârlıkla devrimci saflığın ve şövalye ruhunun karışımından doğmaktaydı. Bu özellikler, onun şair yönünün olduğu kadar, insan yönünün de ayrılmaz parçalarıydı.*

Mayakovski, 1893'te, Rion valisinde küçük bir Kafkas kasabası olan Bagdadi'de doğdu. Genç yaşta ölen babası orman bekçisiydi. Mayakovski bir süre sonra Moskova'ya yerleşti. On beş yaşındayken, bir Sosyal Demokrat çevrenin gizli toplantılarına katılıyordu. Çarın polisi tarafından bildiri dağıttığı için tutuklandı ve 11 ay tutuklu kaldı. Bu olay şairin belleğinde derin izler bıraktı.

Mayakovski, Moskova'da resim eğitimi gördüğü halde şair oldu. 1912'de edebiyata atılışı, büyük bir toplumsal çalkantı dönemine rastlar. Kendisini «fütürist» sayıyor ve köhnemiş estetik ilkelere karşı çıkıyordu. Mayakovski örneği, Rus gerçeğinin, Avrupa'da ve Rusya'da aynı zamanda beliren edebiyat akımlarına tümüyle orijinal bir karakter kazandırdığını açıkça gösterir. Mayakovski'nin fütürizminin İtalyan Marinetti'nin fütürizmiyle uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. Rus fütüristlerin otomobillere, sürate ve silahlı güce tapınmıyorlardı. Kısaca, her türlü saldırı estetiğinden uzaktılar.

Mayakovski'nin şiirinin merkezinde, şairin, insanı ilgilendiren her şeye karşı beslediği acılı duyguyla birlikte insanın kendisi vardır Mayakovski kendisinden şöyle sözeder: «Ben, nerede acı varsa oradayım. Her yerdeyim.». «İşte her yerim acı ve yara.». «Sayısız kalplerim, her yerinden kanıyor.»... Onun gençlik mısralarının ana teması budur. Mayakovski, Gorki'nin ardılı veya doğrudan tilmizi değildir. Onları aynı ekole mensup göstermek gerçeği zorlamak olur. Üslûplarında da ortak olan hiç bir yan yoktur. Ama yine de manevî yönden son derece yakındırlar. İnsan adına verilen kavgada buluşurlar.

İkinci Dünya savaşının tam ortasında, Mayakovski, Bir Böğürtlü Kadar Basit *başlığını taşıyan bir şiir yayınladı. Alışılmadık bir ad taşıyan bu şiir, daha çok, bir feryat, bir çığlıktır. Biçiminde olduğu kadar özünde de öfke ile doludur. Bu şiir, zengin hanımların özel odalarının lirizmine, çökkün ruhuna ve doymak bilmeyenlerin aç gözlü saldırganlığına karşı bir mahkûmiyet fermanıdır.*

Mayakovski'nin devrim öncesi eserleri on üç ciltlik

Pisliğe bulanmış bir koltukta
yuvarlanıp gölgek salan uşaklar.
Rehavet içindeki beyninizde
hayale dalan düşüncenizi
kanayan bir yürek parçasıyla
uyaracağım :
Pervasız ve zehirli,
eğleneceğim sizinle bildiğimce!

«Kanayan yürekli şair», yeniye tapınma dininin havarisi böyleydi işte.

Mayakovski'nin devrim öncesi eserleri onüç ciltlik tüm eserleri arasında tek bir cilt tutar. Mayakovski'nin çağımızın şairi olduğunu, halkın sosyalizm için verdiği savaşın şairi olduğunu anlar ve duyarız. Onu şair olarak dünyaya yeniden getiren, 1917 Ekim Devrimidir. Gerçek ailesi kitlelerdir. Benliği ilham dolu yaratıcılığıdır. Şiirinin özü insanlığı gençleştirmek ve tüm geçmiş tortulardan arınmaktır. O, «Yoldaşlar, siperlere. Yürek ve ruhlardan kurulmuş siperlere» diye bağırır. İnsanların binlerce yıllık tutkulu rüyasını insanın en büyük rüyasını dile getirir. O hedefe, sadece halkın mücadelesi ile varılabileceğini anlamıştır. Kanlı, acılı ve pek çok fedakârlık isteyen ama kaçınılmaz olan bir mücadeledir bu. Mayakovski, devrimin şairi olma görevini böyle anlardı ve bu anlayış, eserinin tüm özelliğini meydana getirir.

Şairlerin özgürlük konusunu işlemeleri yeni değildir Rousseau, Byron, Lermontov, Heine, Whitman, Petöfi, Hugo, bütün bu büyük şairler, insanlığın binlerce yıllık hayali olan güzel ve özgür bir insan özlemini dile getirmekle kalmamışlar, aynı zamanda şiirlerinde, toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasını,

çağlarını da yansıtmışlardır. Bu şairlerin tümü de büyük özgürlük şairleridir.

Yine de... şu halk, hümanizma, özgürlük sözcükleri kullanıla kullanıla öylesine aşınmış sözcüklerdir ki, gerçek anlamlarını adeta kaybetmişlerdir. Proleter devriminin şairi olarak, Mayakovski'nin büyüklüğü, eserinin merkezine (örneğin bir Whitman'ın yaptığı gibi) genel olarak doğal insanı değil, (Byron gibi) genel olarak başkaldıran insanı değil, özgürlük ve insanlığın kurtuluşu için savaşan insanı koymuş olmasındadır. Halk, hümanizma özgürlük... Bütün bu sözcükler Mayakovski'de, halkın en ileri kesimlerinin çıkarlarını dile getiren yepyeni bir yankı, yepyeni bir tarihsel içerik kazanırlar. Mayakovski'nin mutlak anlamda yeni bir lirik heyecan yakalayabilmesini sağlayan da budur. Bu yüzden, onun şiirinin konusu, soyut anlamda özgür insanın kutsaması değil, sosyalist toplumun vatandaşı olan insanın kutsanmasıdır. O zamana kadar, Rus şiirinde, Devletle birey arasındaki ayrılık ve çatışma vurgulanırken Mayakovski'de aksine bu iki kutbun birleşip kaynaştığı görülür...,

O şöyle der: «Gosplan'ın kan ter içinde geçen tartışmalardan sonra benim bir yıllık görevlerimi de belirlemesini istiyorum». Hayır, şiir zarif bir «kır çiçeği» veya Baudelaire'in kara «Kötülük Çiçekleri», hatta Promete'nin dünyaya gururla meydan okuması değildir. Şiir askerdir. Şiir fabrikadır. Mayakovski'nin bir başka arzusunu daha aktaracağım: «Kalemin süngü olmasını isterdim». Mayakovski'nin, şiirlerinden birine İşçi Şair adını verdiğini hatırlayalım.

Rus şairi Mayakovski, Rusya'da sosyalizmin kuruluşu davasına sıkı sıkıya bağlı, yepyeni bir yurtseverliği şiirleştiriyordu... Onun şiirleri her sayfasında, insanı tek bir hedefe yöhelmiş bir enerji ve fikir denizine sürükler; güçlü bir bileğin mısralara soktuğu her sözcükte, bu dev kişinin geri çevrilmez ileri atılımı hissedilir.

İçeriğine bakıldığında Mayakovski'nin şiiri 1917 ile (şairin ölüm yılı olan) 1930 arasındaki devrimci dönemin esinlendirdiği bir kronik nitelenebilir.

Mayakovski için «büyük» veya «küçük» konu yoktur. O yılların güncel olaylarının tümünden, ayrım yapmadan söz eder: Devlet borçları, bir işçinin yeni bir konuta yerleşmesi, (kendisine halkın çıkarlarının sözcülüğünü yüklediği) Cenes konferansı, köylü çocukları için lastik emzikler, aşk ve arkadaşlık, Yesenin'in ölümü ve edebi kavgalar... O güncel ve sıradan olandaki şiiri yakalamayı ve insanlara uzak, şihirli diyarların yolunu göstermeyi bilir.

Vladimir İliç Lenin şiirinde, Mayakovski, heyecan dolu mısralarla, tarihin adeta kendi bağrından çeçip çıkardığı izlenimi doğan Lenin'in dev bir heykelini yontmayı başarmış ve halkın önderine duyduğu sonsuz sevgiye çok güzel yansıtmıştır. «İşler Yolunda» şiirinde özgürlüğünü kazanmış ve kendi devletini kurmuş muzaffer ve coşkulu bir halkı anlatır.

Mayakovski'nin şiirsel imajları bazan bir devin eseriymiş izlenimi yaratır. Aşırı abartmalı anlatımlar ve benzetmeler birbirine karışır. Her sözcük, her kafiye bir iç ateşle tutuşur ve anlam yüklüdür. Benzetmelerin, yepyeni sözcüklerin cüretliliği, konuların kapsamı, insanı şaşırtır. Gogol (Büyük Katerina döneminin şairlerinden) Derjavin hakkında, onun abartmalarının ve fantezilerinin amacının «ele aldığı konuyu doğa üstü bir güçle donatarak, bize adeta binlerce gözle bakarmışcasına bir hava yaratmak» olduğunu söylerdi. Mayakovski'nin kalemiyle, hayatın kendisi de bize binlerce gözle birden bakar ve o binlerce göz, var olmanın trajik duygusuyla, insana karşı beslenen aşırı bir aşkla ve karmakarışık bir varolma bilinciyle alabildiğine genişler. Gogol'un düzyazıları gibi Mayakovski'nin şiiri de lirizmle ince bir alayın karışımıdır. Şair, alay ve taşlama «benim en sevdiğim silahlarımdır» der, ve bu iki silahı, epik bir ilhamla birleşerek Mayakovski'nin şiirine o taklid edilmez rengini verir.

Tüm biçimsel orijinalliğine rağmen, Mayakovski'nin şiiri, işlediği pekçok konuyla, geçen yüzyılın klasik Rus edebiyatının yankısıdır. Hiç bir şairin Rus karakterinin devrimci atılımını, kapsamını, cesaret ve atılganlığını onun gibi yansıtamadığı söylenebilir. Mayakovski bütünüyle, tüm kapsamıyla Rus'tur.

Bütün bu söylediklerimizden sonra şairin 14 Nisan 1930'da intihar etmesi, daha da anlaşılmaz bir olay haline gelir. Mayakovski, eserlerinde bütünüyle komünizmden yana olduğuna göre, yaratıcılığını yeni toplumun kuruluşuna adadığına göre, kendisini kitlelerin uyarıcısı, sözcüsü, yönlendiricisi saydığına göre, devrimci cüretle dolu yeni mısra biçimlerinin yaratıcısı olduğuna göre, neden, evet neden, birdenbire, hiç beklenmedik bir şekilde hayatına son vermiştir?

Bu son kararını uygulamadan hemen önce yazdığı bir mektupta, şair, kişisel nedenler ileri sürüyordu: «Aşkın küçük gemisi, akıp giden hayata çarparak parçalandı», «bu sonu kimseye tavsiye etmem», vs...

«Saygıdeğer yoldaşlar»a seslendiği son şiiri Bağıra Bağıra'da, Mayakovski, o sıralardaki ruh hali ile ilgili bazı ipuçları verebilecek çok güçlü deyişler bulmuştur.

İyiydi sizler için
Döktürmek aşk şarkıları
Hem daha kazançlıydı
Hem de daha havalı.
Ama, ben,

O sırada,
Boğabilmek için kendi şarkımı
Ayağımı dayamıştım boğazıma.

Biraz ilerde Mayakovski şöyle der: «Ciğerlerimden tükürdüğüm kanları, afişinlerin sert diliyle yaladım.»

Bu itiraflarda, Mayakovski'nin kendi kendisine karşı haksız davrandığı görüşündeyim. Sosyalist devrimin tam anlamıyla gerçek sözcüsüydü. Kendi şarkısı ile başkaları için yazdıkları arasında böylesine bir karşıtlık olabilir miydi? Şiirlerinden bazı bölümler, bazı mısralar gerçek halk deyişleri ve sloganlar haline geldi. Moskova'da kendi adını taşıyan meydandaki heykelin etrafında, kendilerini onun cüretinin ve devrimci enerjisinin mirasçıları sayan genç şairler toplanırlar.

Mayakovski'nin intiharını, bence, içinde yaşadığı inanılmaz duygusal gerginlikle açıklamak daha doğru olur.

Mayakovski bir şehir çocuğuydu. Yeryüzünün yarısını gezmiş, Avrupa'yı bir baştan bir başa dolaşmış, Meksika'da, ABD'de bulunmuştu. Yaşama aşkını dünya devrimini kendi kişiliğinde somutlaştırmıştı. Sovyetler ülkesinin çocuğu olmaktan her zaman gurur duymuştu (Sovyet Pasaportu üzerine mısralar). Rusya'da her şeyin altüst olduğu, henüz elle tutulur hiç bir şey olmadığı, yoksulluk ve sefaletin, dört bir yandan burnunu çıkardığı güç dönemde bile, burjuva kültürüne hayranlık duymamıştı. O yıllarda Mayakovski şöyle yazıyordu «Sovyetler mağrurdurlar. Biz burjuvalara tepeden bakarız.» Bürokrasiyi acımasız bir şekilde yeren taşlamaları Tahtakurusu ve Hamamlar Sovyet tiyatrolarının repertuvarından eksik olmaz.

Mayakovski'nin fizik gücünün, şairi, insan olarak gerektiği kadar tanımama imkân vermediği söylenebilir. Ve herhalde bu durum, benden başkaları için de geçerlidir. Ruslar, her zaman devlerin iyi ve yardımsever yaratıklar olduğunu düşünürler. Ruslara göre, bir demir çubuğu zalımetsizce bükebilen bu devler, diğer insanlara, hele çocuklara dokunmaktan çekinirler. Bu benzetmeyi sürdürürsek, onun dizlerine tırmanmaya çalışan çocuklar gibiydik. Onu iter kakar, canını sıkardık. Onun herşeyi ölçüsüzdü: boyu, kolları, bacakları, bütünüyle traşlı çıplak kafası ve baktığı her şeyi yutacakmışcasına sabit ve çıkık gözleri...

Fadeev'in Çözülme romanının kahramanlarından Morozka, Levinson'un gözlerinin bir başka dünyanın göllerine benzediğini söyler. Niye bir başka dünyanın? Çünkü, bu gözlere ne kadar bakılırsa bakılsın, içlerindeki anlamı kavramak mümkün değildir. Mayakovski'nin gözleri de bir başka dünyanın gölleri gibiydi. İnsanı mıknatıs gibi çeken dibi bulunmaz uçurumlardı bu gözler. Ve sonra, her şeyin, kirpiklerin, burnun, çenenin ileri doğru çıktığı bir yüz...

Mayakovski'yi, yaşarken insan olarak, anlayamadım. Birçoklarının da aynı şeyi söyleyebileceklerini sanıyorum.

Mayakovski'de, insanı en fazla etkileyen yanlardan biri de, ondaki ruh soyluluğu, o büyük nezaketiydi. Kelimenin tam anlamıyla soyluydu. İşte bu yüzden bir masal kahramanı gibiydi ve biz çocuklar onunla oynardık. Hiç bir zaman ağladığını, hatta keyifsizleştiğini görmedim. Ama onu iyi tanıyan iki kadın, hıçkırıklarla ağladığını gördüklerini söylediler. Gorki, anılarında, Mayakovski'nin Pantolonlu Bulut şiirini nasıl okuduğunu aktarırken «hıçkırıklarla ağlamaya başladığını» da ekler. Mayakovski'yi anlamak istiyorsak, bu ayrıntılar önemlidir. İnsanlara olan saygısı, çekingenliği, başkalarının yanında kendisini bırakmasına engel olurdu. Ama, Mayakovski, pes perdede sesiyle dinleyenleri sağır ettikten sonra birden hıçkırıklara gömülen kişilerdendi.

Onunla birlikte, çağın tüm edebi akımlarının ve gruplarının temsil edilmesi ilkesine göre kurulmuş olan ilk Sovyet Yazarları Federasyonu'nun yürütme kurulunda bulundum. Orada, «rappovtsi»ler (Rus Proleter Yazarları Derneği'nin — R.A.P.P.'nin temsilcileri) ve «köylü» yazarlar da vardı. Yazarlar Birliğini temsil eden, yüz çizgileri sanki heykeltraş bıçağıyla oyulmuş Leonov, altın çerçeveli gözlükleri ve her zaman mükemmel bakımlı sakalıyla Abram Efros da oradaydı. Bu toplantılarda, Mayakovski değişirdi. O gök gürültüsü sesli iri kıyım kişinin aşırı duyarlı ve olağanüstü alıgan bir insan haline geldiğini şaşkınlıkla farkederdiniz. Muhatabının duygularının tüm tellerini titreştirebilme yeteneğine sahipti ama bunu yaparken, adeta incitmekten korkarmışcasına, hoyrat davranmaktan sakınırdı. Bir yanda gök gürültüsü sesiyle Mayakovski, öte yanda düşünceli ve sıkılgan özürler dileyen ve kendini savunmaya çalışan Mayakovski: Aynı adamın her ikisini de iyi tanıdığını iki yüzü. Onu, düşünceler arasında kaybolmuş, Oktobr'un büyük ışığıyla aydınlanırken ve şair hüznüne gömülmüş olarak da gördüm.

M.A.P.P. konferansı sırasında Mayakovski'nin halkın karşısına son olarak çıktığı toplantılardan birinin kayıtları saklanmış. Bu toplantıda, son şiiri Bağıra Bağıra'yı okuduktan sonra, Mayakovski bana, şiirin üzerimdeki etkisinin ne olduğunu sormuştu. «Tüylerim diken diken oldu cevabını verdim.

Evet. M.A.P.P. konferansında, (galiba 6 Şubat 1930'daydı) Mayakovski şiirini bir meydan okuma üslubuyle ve bir çeşit boğuntuyla okumuştu. Yakın hedeflerin üstünden aşıp, uzağa, çok uzağa ateş eder gibi...

Bundan bir gün önce, konstrüktivistlerin, Miasnitskaya'da (şimdiki Kirov sokağı) İş adamları klübünde bir gece hazırladıklarını hatırlıyorum. O gece, Bagritski ve Lugovskoy'un R.A.P.P.'ye kabul edilmelerini kararlaştırmıştık. Lugovskoy bu olaya büyük bir resmiyet ve törensellikle hazırlanıyordu. Bagritski ise, artık boğazına kadar dayanmışcasına herkese küfredip duruyordu.

Aynı gece, üçü birlikte (Mayakovski de aralarındaydı) birbirine benzeyen üyelik talepleriyle R.A.P.P.'ye kaydoldular. Başkanlık koltuğunda, çıplak kafası, parlayan kocaman burnu ve hiç de saklamadığı memnun havasıyla Leopold Averbah oturuyordu. Bu sırada, Mayakovski, zaman zaman elindeki metne de göz atarak (henüz kendi şiirini ezberleyebilecek kadar zamanı olmamıştı), parmaklarıyla yeşil çuhaya darbeler vurarak tüm salonu çınlatan öfke ve ilham dolu bir sesle şiirini okuyordu:

Ağır bronz anıtlar
bana viz gelir...
Savaşlarla kurulan sosyalizm
hepimiz adına dikilen
bir anıt olsun.

Hayatta, onu en çok ilgilendiren birşey vardı. Bu düşünce onu hiç terketmiyordu: Bir toplantıda birden suskunluğa gömüldüğü zaman, şiir gecelerinde şiirlerini haykırırken, şakalaşırken veya hüzne gömülürken, bu duygu onu için için kemiriyordu. Bu duyguya tek bir ad vermek imkânsızdı, evrensel boyutlar kazanıyordu. Bu siyasetti; bu, bazan insan, insanlık, iyilik ve varlığın güzelliği konusunda bir düşünce oluyordu. Mayakovski'nin dört bir yana çevirdiği bu mıknatıs, siyaset mıknatısıydı. Mayakovski herşeyi siyasal açıdan yorumluyordu.

Ve ona göre, bu alanda hiç bir uzlaşmaya yer yoktu. Mayakovski çağımızın, yeni bir toplumsal rejime geçiş çağının ateşini herkesden daha iyi dile getirdi.

Bir gün, Asseev'e, parti gerekli görürse eski vezinle bile yazabileceğini itiraf etti: sonra aynı şeyi bana, hemen hemen kelimesi kelimesine tekrarladı. Bir başka gün, kalemini bir davanın hizmetine verdiğini söylerken, «Dikkat edin, onu bugünün hizmetine verdim» diye ekledi.

Ve bu sözler, ağzından çıkanlara son derece büyük önem veren bir şairin sözleriydi. O sözcükleri, bir çeşit humma ile alır, gerektiğinde yeni sözcükler yaratırdı. Şiirin «bir kilmes basitliğinde ve tatsızlığına ve bir alır budalalığına dönüşmesinden» korkan o değil miydi?

Ama siyasetin çağrısını duvar duymaz, herşeyi bir yana bırakırdı. Bu tavrın, kendisini komünismi kurmaktan alakoyan herşeye karşı duyduğu o olağanüstü güzel öfkeden kaynaklandığını sanıyorum. Tek gözlü dev gibi herkesin kafasına koca koca taşlar yağdırabilirdi. Hatta kendisine, kendisindeki o bir çeşit zaafa da öfkelenebilirdi çılgınca:

Boğmak için kendi şarkımı
Boğazıma dayamıştım ayağımı.
(«Kendi Şarkımın Boğazına»)

Mayakovski'de Avvakum'dan birşeyler vardı. Avvakum da aşırılığa varacak kadar tavizsizdi. Onu kulübesinde canlı canlı yaktılar, yine de hiç bir şeyi inkâr etmedi. Tatiana Yakovleva'ya ithaf ettiği şiirinde Mayakovski bakın ne diyor: «Bedenin titreşimlerinde bile sevgili Cumhuriyetlerimin kızıl

renkleri yanmalıdır.»

Asıl önemli olanı unutmamaya çalışarak, sürekli uyanıktı: «Cumhuriyetlerimin kızıl rengi». Belki de sadece Nikola Ostrovski, benzer şekilde duyabilir ve yazabilirdi.

Devrim, gerçekten, ne kadar şaşırtıcı insanlar yarattı! Bu bağnazlık değil, düşüncenin fantastik aleviydi.

Mayakovski bizi hâlâ şaşırtıyor. Ama hayret duygusu, yaratıcılığın ilk adımı değil midir?

K. ZELİNSKİ
(Türkçesi Funda SAVAŞ)

•

MAYER Maria (Kattowitz 1906) Alman kökenli Amerikalı kadın fizikçi. Mayer'in bilim çalışmalarını iki döneme ayırmak olasıdır. 1948'den önce Max Born, Karl F. Herzfeld ve kocası Joseph E. Mayer'ın etkisi altında kaldı. Bu dönemde molekül yapısı, katılar teorisi, faz geçişleri ve istatistik mekaniğiyle genel olarak ilgilendi. Kocasıyla birlikte yazdığı *Statistical Mechanics* (istatistik Mekaniği) 1940'ta yayınlandı.

1948'den sonra Mayer, nükleer fiziğe yöneldi. Sonuç olarak, atom çekirdeğini oluşturan proton ve nötronun, her birinin etrafındaki daireyi izleyerek, sanıldığından çok daha fazla bağımsız hareket ettiğini ortaya koydu.

1963'te Nükleer fizik alanındaki başarılarından ötürü Nobel Fizik ödülünü baska fizikçilerle paylaştı, Maria Mayer, 1903'te Nobel Fizik ödülünü alan Marie Curie'den sonra aynı ödülü alan ikinci kadın fizikçi.

mayâtik bk. **doğurtum**

MAZDAK (M.S. V. yüzyılın sonu) İranlı din saokını. *Mobed*'lerin (ateş rahipleri) aşırı bağnazlığının zanaatkârlar üzerinde yarattığı kinden yararlanarak sosyal devrime yönelen bir doktrin reformu gerçekleştirmeye çalıştı. Yalnız İyi'nin duyarlık sahibi ve özgür olduğunu, Kötü'nün ise kör ve bilgisiz olduğunu ileri sürüyordu. Bu ilkelerden, havanın, suyun, ateşin paylaşıldığı gibi paranın ve kadınların da paylaşılmasını öngören ortaklaşmacı bir ahlâk çıkarıyordu. Öğretisi halk sınıfları tarafından benimsenip uygulanırken aydın çevrelerde ateşli tartışmalara yol açtı. 529'a doğru çıkan kargaşalıklar tahta çıkışından biraz önce, Hüsrev Anusirevan'ın Mazdak'ı idam ettirmesine yol açtı. Müritleri ise ancak X. yüzyılda ortadan kalktı.

MAZZİNİ Guiseppe (Cenova 1805 / Pisa 1872) İtalyan vatanseveri ve devrimcisi. Jansenius'çuluğa bağlı liberal bir ailenin çocuğu olan Mazzini, maddeciliğe son derece karşıydı. 1827'de hukuk doktoru oldu ve Carbonari derneğine girdi, fakat buradan

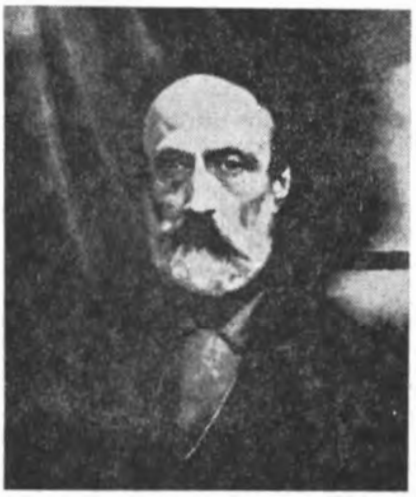

MAZZİNİ Yurtseverlik örneği.

çabuk ayrıldı. İtalyan birliğini, cumhuriye kurmak yoluyla gerçekleştirmek isteyenlerin başına geçti. Mazzini, Piemonte'liler tarafından tutuklandıktan sonra (1830 1831) Marsilya'ya kaçtı, burada sürgün hayatı yaşadı ve İtalya'yı kurtarmayı ve birleştirmeyi amaç edinen Genç İtalya'yı (1831) kurdu Bundan başka *İman ve Gelecek* (1835) ile *İnsanın Görevleri*'nde (1837) tarih görüşünü İtalya sınırlarından çıkararak genişletti. Önce İsviçre'ye, sonra da tüm dünyaya yaydı. 1848 Hareketlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Ledru Rollin ile bir Avrupa Demokratik komitesi kurdu (1850). 1848 Hareketleri başarısızlığa uğrayınca *Cumhuriyetçi Birliği Manifestosu* (1866) ile *Doğu Halklarına* (1869) adlı bildiriyi yayınladı.

Her ne kadar Charles Albert'i milli hareketin başına geçmeye teşvik ettiyse de gerçek amacı merkezci bir İtalyan cumhuriyetinin kurulmasıydı. Mazzini bu amacını gerçekleştirmek için yalnızca ayaklanmalara güveniyordu. Bu yoldaki ilk denemeler de basarısızlıkla sonuçlandı. Cenevre'ye sonra Bern'e sığındı (1834), buradan 1836'da sınırdışı edildi. Londra'ya çekilerek (1836 1848) burada edebiyatla, İtalyan kökenli yoksul çocukların öğretimiyle uğraştı ve boş yere ayaklanma tasarılarını yeniden ele aldı (Banadiera kardeşlerin hareketi, 1844).

Paris devriminin ilânı üzerine (1848) Pius IX'dan milli İtalyan hareketinin başına geçmesini isteyen Mazzini, Genç İtalya'yı İtalyan Milli derneği haline getirdi (5 mart 1848 Paris'te) Milano'da, Avusturya'lılara karşı yapılan direnme hareketini Garibaldi'nin yanında yönetti. Custozza bozgunundan sonra (25 temmuz 1848) İsviçre'ye çekildi, sonra papaya karşı ayaklanan Roma'ya gitti (5 mart 1859). Saffi ve Armellini ile birlikte Roma cumhuriyeti triumviri seçildi (29 mart). Milano'da, Sepri'de ve Cenova'da ayaklanma girişimlerine girişti ise de, bunların hepsi başarısızlıkla sonuçlandı. Cavour'un metotlarını benimseyen birçok eski arkadaşı ve önce Bakunin'in sonra da Marx'ın maddeciliğine kavan işçiler tarafından yalnız bırakıldı. Mille'lerin seferi sırasında Mazzini'nin yandaşları Sicilya'ya egemen oldu (1860). 1862'de Venetya'da bir ayaklanma hazırladı ve 1863'te başbakan Minghetti ile birlikte, Papalığa bağlı eyaletlerde genel bir ayaklanma tasarladı bunun için papalık topraklarının bütünlüğü konusundaki Fransız - İtalyan sözleşmesine karşı çıktı (eylül 1864). Seçim ertelenince, yandaşları sistemli bir biçimde İtalyan monarşisine karşı çıktılar. Fransız - Alman savaşının başında (1870) tutuklanarak Gaete'ye hapsedilen Mazzini, az sonra bağışlandı takma bir adla gittiği Pisa'da öldü.

McCARTHY Joseph (Wisconsi 1909 / Maryland 1957) Amerikalı siyaset adamı. Hukukçu ve senatördü. Komünizm düşmanlığı ile tanındı. Bu yüzden Senato So-

McCARTHY, ünlü iftira kampanyalarından biri sırasında..

ruşturma kurulu başkanı olarak önce Demokrat Parti hükümeti, sonra da ordu ile çatıştı. Aşırı davranışları yüzünden senatodaki görevinden alındı (1954).

MEAD Margaret (Philadelphia 1901) Amerikalı kadın etnolog. Columbia Üniversitesinde okuduktan sonra, Samoa adalarına gittiği ve ilk gençlik çağındaki kızların sorunlarını inceledi (1925 1926). 1926'da American Museum of Natural History'nin et-

Margaret MEAD Columbia Üniversitesi'nde ders vermeğe başladığı sırada.

noloji bölümüne girdi. Amirallik adalarına yeni bir etnolojik geziye çıktı (1928 - 1929) orada ç 'kların davranışlarını inceledi. Sonra Yeni Gine'ye giderek üç ayrı kabilede cinsiyet ile mizaç arasındaki illşkileri ele aldı, bilimsel araştırmalarını Bali'de (1936 1938), Amiral adalarında (1953) ve Bali'de (1957 1958) sürdürdü. Columbia'da çağdaş etnolojik kültürlerle ilgili bir araştırma bölümünün yöneticisi oldu (1948 1951). 1954'ten itibaren Columbia Üniversitesi Etnoloji kürsüsü profesörü oldu ve 1957'de de Cincinnati üniversitesi psikiyatri bölümünde bir etnoloji kürsüsüne getirildi. Önemli yapıtları ***Coming of Age in Samoa*** (Samoa'da Erginlik Çağı, 1928), ***Sex and Temperament in Three Primitive Societies*** (Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Mizaç, 1935), ***Growing up in New Guinea*** (Yeni Gine'de Yetişme, 1930), ***The Changing Culture of an Indian Tribe*** (Bir Yerli Kabilenin Değişen Kültürü, 1932), ***From the South Seas*** (Güney Denizlerinden, 1939) ***And Keep Your Powder Dry*** (Ve Tuzunuzu Kuru Tutun, 1942), ***Male and Female*** (Erkek ve Dişi, 1949), ***Soviet Attitudes Toward Authority*** (Otorite Karşısında Sovyet Tutumu, 1951), ***New Lives for Old*** (Eski Ağza Yeni Taam, 1956), ***An Anthropologist at Work*** (İşbaşında Bir Antropolog, 1959), ***People and Places*** (Halk ve Yerler, 1959), ***Continuities in Cultural Evolution*** (Kültür Evriminde Süreklilikler, 1964), ***Anthropology: A Human Science*** (Antropoloji: İnsan Bilimi, 1964), ***Anthropologi and What they do*** (Antropologlar ve Yaptıkları, 1965), ***Family*** (1965). Sayısız makaleler dışında, birkaç da etnografik film yapımında çalıştı. Özellikle bireyin yetişmesiyle kültür arasındaki ilişkiler üstünde durdu ve bu arada mizaç yapıları ve toplum biçimleriyle ilgilendi. Yapıtlarının başka bir özelliği de, çağdaş Amerikan toplumunu, küçük ama iyice kaynaşmış toplumlardan çıkardığı sonuçların ışığı altında ve kültüralizmden doğan teorilerin perspektifinde incelemesinden gelir.

MECKEL Christoph (Berlin 1935) Alman. Freiburg ve Münih'te resim ve grafik sanatları eğitimi gördü. Avrupa'da çeşitli geziler yaptı. Biraz Berlin'de, biraz Basel'de yaşıyor

Şiirlerinde gerçeküstücülüğün izleri, gerçeğin düşselmiş gibi gösterilerek terslik-lerinin ortaya çıkarılması görülür.

MECKEL'den iki şiir :

BÜYÜK SUSUŞ

Belleğimde oturmuşlar karşılıklı
Baykuşlarla yengeçler.
Uzun bacak örümceklerle yaban kurbağalar da
Donuk gözlü ve dilsiz.

Burada soldurur tüylerini tavuslar,
Kara çizgili kelebek ve miskin hayvan
Asılılar içinde ve bilmez görünüyorlar birbirlerini.
Büyük tepeli balıkçıllar duvarlarda
Duruyorlar karşılıklı ve susuyorlar.

Ey Fallada, asılı boş direkte,
Ne sandık ki bunu, şarkı tutturmaya,
kendimizi avutmaya, ihtiyar, kendimizi avutmaya.

GENELGE

Biz, hükümdar sınırsızlar yalanın ülkesinde,
biz, bütün doğrulukları yaratan dolanla,
biz, bekçisi bütün sihirlerin sorlururuz :
Ne zaman tüketilecek ay ışığı
düşlerimize giren öcüler salt karanlıkta kalacak,
ne zaman dağların üstünden uçacak balina
ve ne zaman rüzgâr kök salacak bulutlarda,
ne zaman kar ağacının kara yaprakları olacak?
Ne zaman uçar kara kurbağa? Şarkı söyleyince sümüklü böcek.
Ne zaman yüzer koca kaya? Balık boğulunca.
Ne zaman miskin hayvan su üstünde yürüyecek,
ne zaman yılanın adını süs balığı koyacağız,
ne zaman alaca karanlığa gösterileceğiz
ve bütün yeraltı dünyalarına övüleceğiz
ve düşlerimize kullanılmak için verileceğiz.
ne zaman gölgelerimiz olarak yaşayacağız?
Biz, bekçisi zifir güneş bahçelerinin,
biz, hükümdar sınırsızlar adıyla sanıyla,
biz, yıldızlı tansıklar dünyasının buyururuz:
Gökte bulutlar kök salacak,
balık pencerelerimizin önünden uçacak
ve kar denizin dibinde kalacak,
balina suda boğulacak,
ve dağlar gökyüzüne batacak,
ve masallara neynişiz göstereceğiz
ve doğruluğumuz yalanla aynı olacak,
biz, düşlerimizin yaratıcıları bildiririz,
Tansıklar dünyası kökünden koparıldı.

Türkçesi Yüksel PAZARKAYA)

MEÇNİKOV İlya (Harkov 1854 / Paris 1916) Rus biyoloji ve zooloji bilgini, Harkov'dan sonra Almanya'da doğal bilimler öğrenimi yaptı, 1870'te Odessa üniversitesinde zooloji profesörü oldu. 1882'de Rusya'dan ayrılarak gezilere çıktı. 1887'de Paris'e gitti. İnstitut Pasteur'ün araştırma laboratuvarında çalıştı ve bir süre sonra burarının müdür yardımcısı oldu. ***Annales de l'İnstitut de Pasteur***'de çeşitli çalışmalarını yayınladı. Başta fagasitoz (1884) olmak üzere önemli buluşlar yaptı. Başlıca yapıtları ***İmmunité dans les Maladies*** (Bulaşıcı Hastalıklarda Bağışıklılık, 1901), ***Etude sur la Nature Humaine : Essai de Philosophie Optimiste*** (İnsan Tabiatı Üstüne İnceleme İyimser Felsefe Denemesi, 1903), ***La Vieilleisse*** (Yaşlılık, 1903). 1908'de P. Ehrlich ile birlikte Nobel Tıp ödülünü paylaştı.

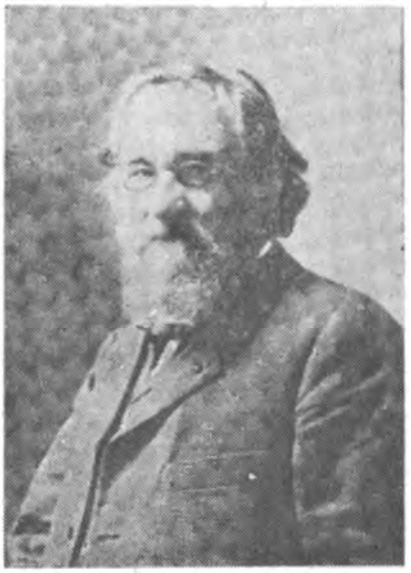

MEÇNİKOV : Bir dizi önemli buluşa imzasını koyan bilgin..

Megara Okulu İsa'dan önce 400'e doğru, Megaralı Eukleides tarafından kurulmuştu. Eukleides ile çömezleri özellikle diyalektikçi olarak ün kazandı. Burada yapılan tartışmaların inceliği, Megara okuluna «eristik» (tartışmacı) ünvanını kazandırmıştı. Eukleides'in öğretisi Sokrates ile Parmenides'in düşüncelerinin bir karışımından oluşmuştu. Eflatun, bu öğretiyi, *Sophistes* adlı diyalogda çürütmüştür. Megaralılar, Sokrates'in «iyilik»i ile Parmenides'in «Bir»inin özdeş olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu görüşe göre, idea'lar asıl gerçeği meydana getirir, fakat kendi aralarında hiç bir ilişkileri yoktur. Hareket, oluşum, yargı olanaksız, duyulur âlem ise, görünüşten başka bir şey değildir. Megaralılar Elea'lı Zenon gibi, özellikle hasımlarının görüşlerindeki saçmalığı, olanaksızlığı belirtmeye çalıştılar. İleri sürdükleri çekici kanıtlardan bazıları bugün bile ünlüdür *(Yalancı / Buğday Yığını / Dazlak)*. Megara okulunun ahlâk anlayışı kiniklerin ahlâk görüşüne yakındır: Diodoros Kronos ile Stilpon'un çömezi olan Kition'lu Zenon'u, dolayısıyla kurduğu Stoa'cılığı da etkilemiştir.

MEHRİNG Franz (Schlawe - 1846 / Berlin - 1919) Alman düşünürü ve eylem adamı. Almanya'daki işçi sınıfı hareketinin lideri. Alman Sosyal demokrasisinin sol kanadının öncülerinden ve 1918 yılında Alman Komünist Partisi'ni kuranlardan biri. Tarihçi, edebiyat eleştirmeni ve gazete yazarı.

Mehring'in dünya görüşü, Alman klasik felsefesi ile Lassalle'ın bazı fikirlerinin etkisi altında meydana gelmiştir. 1880'lerin sonundaki sınıf mücadelesi; ayrıca, Marx ve Engels'in eserlerini incelemesi, proletarya'dan yana bir tutum almasına yol açmıştır. Lenin'in deyişiyle, Mehring, sadece bir Marksist olmayı istemekle kalmamış, bir Marksist olabilecek gücü de göstermiştir. Mehring, Marksizm'e yöneltilen revizyonist ve reformist eleştirilere (bak. Bernstein, P. Kampffmeyer) karşı çıktığı gibi, burjuva sosyolojisine (L. Brentano, P. Bart) ve yeni Kant'çılık'a (bak. Etik) Sosyalizm) karşı da hiç yorulmadan yürüttüğü savaşta Marksist felsefe'nin, paralı ideologların saldırılarına karşı savunulmasında büyük bir rol oynamıştır. *(Über den historischen Materialismus. 1893; Kant und Sozialismus 1900; Kant, Dietzgen Mach and Historical Materialism,, 1910*, vs.) Mehring, Schopenhauer'in, Nietzsche'nin ve E. Hartmann'ın fikirlerinin reaksiyoner özünü parlak bir şekilde açığa sermiştir. Mehring'in tarih eserleri (meselâ,) *Geschichte der deutsche Sozialdemokratie*, 4 cilt, 1897 98; *Karl Marx*, 1918), birtakım hatalı önermeler ihtiva etmekle beraber, büyük bir bilimsel değer taşır. Engels, Mehring'in *Lessing - Legende*'si (1892) için Prusya devletinin kökeni üzerine elde bulunan belgelerin en iyisi demiştir. Mehring, bir edebiyat eleştiricisi olarak *Aesthetical Search* (1898 99); *Schiller*, (1905) v.s.'de Kant'çı estetik'i, «sanat için sanat» teorisi'ni ve natüralizmi yermiştir Ne var ki, Mehring, bazı ciddî hatalar da yapmıştır; meselâ, kitlelerin siyasî lideri ve öğreticisi olması bakımından politik organizasyonun rolünü gereğince değerlendirememiş, oportünizm'den kesinlikle ayrılmanın önemini tam olarak anlayamamıştır. Felsefe'de ise mekanik materyalist görüşün mahiyetini anlamanın yeterli olduğunu sanması bakımından hataya düşmüştür.

Meksika devrimi : Lâtin Amerika ülkelerindeki ilk sosyal devrim. Meksika devrimi, ayrıca, Lâtin Amerika'daki devrimlerin sonuçları bakımından en verimlisi olduğu gibi, XX. yüzyılın birinci yarısında art arda sıralanan büyük sosyal kaynaşmaların da ilkidir. İngiltere ile özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahaleleri sonucu sık sık yön değiştiren ve yıllarca süren bu devrimde iç savaşlar ve siyasal cinayetler birbirini izleyecek, devrimin bellibaşlı önderleri de öldürülecektir. Devrim hareketlerine İngilizlerle Amerikalılar tarafından girişilen resmî müdahaleler, bunun yanı sıra yabancı şirketlerin yoğun baskıları, Lâtin Amerika ülkelerinde bir yabancı düşmanlığı akımı doğurmakta da gecikmemiştir. Şimdi olayların gelişmesine bakalım

1910 yılının sonlarına doğru Meksika her an patlamağa hazır bir barut fıçısı gibiydi. Onbinlerce köylü ayaklanmıştı. Meksika'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne komşu Chihuahue eyaletinde silâhlı çeteler Texas'tan gelecek orta boylu, tıknaz, sivri sakallı bir adamı beklemekteydi. Devrimi başlatacak ve onbinlerce silâhlı köylüyü harekete geçirecek olan bu adamın adı Francisco Madero'ydu.

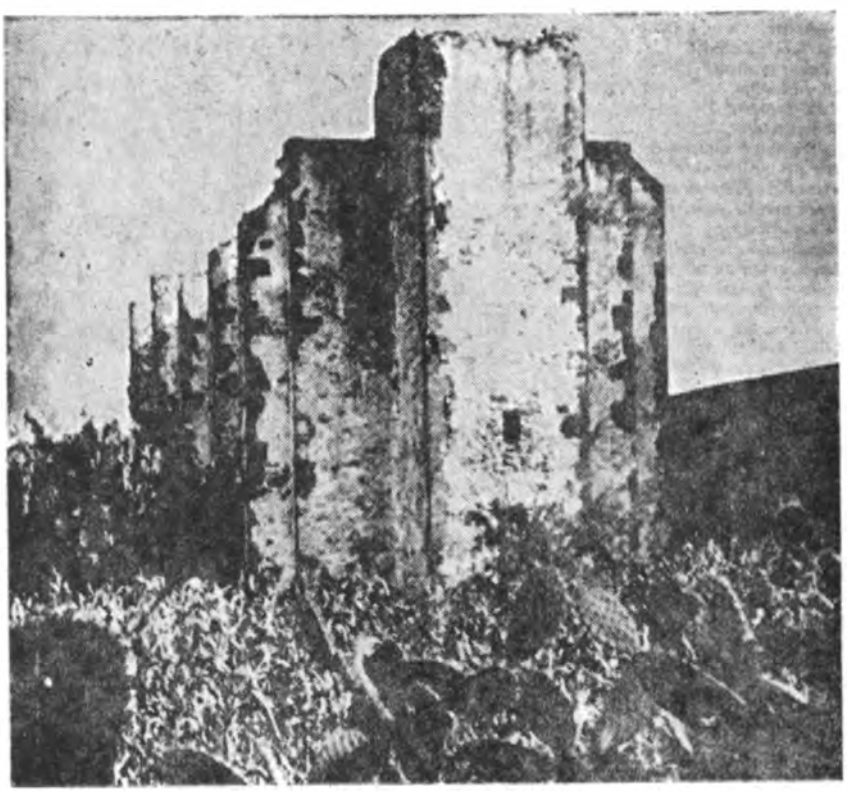

Meksika devrimi'nin nedenlerini gözler önüne seren bir resim : Bir büyük toprak sahibinin şatonsu malikânesini çevreleyen mazgallı duvarlar..

«İndios Yaquis» köylü ayaklanmasının bastırılmasından sonra sürgün edilmek üzere tutuklanan isyancılar.

Meksika'da yirminci yüzyılın başlangıcında örgütlenen muhalefet cephesinin lideriydi Madero. California Üniversitesi'nde eğitim gördükten sonra beş yıl Paris'te incelemelerde bulunmuştu. Meksika'ya dönünce bir süre ailesine ait büyük maden ocaklarının işletilmesiyle uğraşmış, daha sonra da siyaset hayatına atılmıştı. Meksika'nın şanlı kurtarıcısının adını taşıyan «Demokrat Benito Juarez Klübü»nü kurması, muhalefetin örgütlenmesinde önemli bir adımdı.

Madero, halka demokrasinin ne olduğunu öğretmeğe çalıştı. O dönemde varolan rejimin anayasaya aykırılığını belirtti. Bu konuda bir de kitap yayınladı. Madero ve yandaşları, başkanın genel oyla seçilmesini ve iki devre üstüste iktidarda kalmamasını istiyorlardı. Çünkü diktatör Diaz, başkanlığa 1877 yılında çöreklenmiş ve otuz yılı aşkın bir süre ülkeyi bildiği gibi yönetmişti. Bazı bakanlar açıkça yabancı şirketlerin iş takipçiliğini yapıyor, bazıları da yüksek memurlukların satışından akıllalmaz paralar kazanıyorlardı.

Diaz, muhalefetin hızla büyümesi ve örgütlenmesi karşısında oyalama yoluna gitti. Muhalefeti tanıyacağını, isteklerini kabul edeceğini bildirdi önce. Sonra da 1910 Temmuzundaki başkanlık seçimlerine bir kaç hafta kala, muhalefetin başkan adayı Madero'yu halkı isyana kışkırtmakla suçlayarak yakalattı. Madero tutuklanıp cezaevine kondu. Diaz, rakibini seçimler yapılıncaya kadar kodeste tutmak, yeniden başkan seçildikten sonra da bırakmak niyetindeydi. Ama İşler umduğu gibi yürümeyecekti. Gerçekten de Madero cezaevinden kaçmayı başarmış ve San Antonio'da Birleşik Amerika sınırını aşarak Texas'a gitmişti. Artık Diaz'a karşı silâha başvurmaktan başka çare kalmadığını görmüştü Madero, ve devrimi planlamağa girişmişti. Devrim sadece siyasal planda değil, ekonomik alanda da reformlar getirecekti. Nitekim bu bir dizi reform vaadi köylülere umut ışığı saçmış ve bütün Meksika halkı Madero'yu bir kurtarıcı olarak beklemeğe başlamıştı.

Diaz, 1910 yılında, başkanlığının 29. ve diktatörlüğünün 33. yılını tamamlıyordu. «Demir eldivenli diktatör», anarşiye son vermişti gerçi; ama yasadışı tevkif ve idamlar da biribirini izlemişti. Daha 1879 yılında açılmıştı bu yol Bir grup muhalif «vatana hıyanet» iddiasıyla kukla bir mahkemede yargılanıp darağacına gönderilmişti. Ayrıca Diaz, kiliseye yeni ayrıcalıklar tanımış ve yabancı sermayeye ülkenin kapılarını ardına kadar açmıştı. İngiltere hükümeti büyük krediler açarak Diaz'ı desteklemekte. İngiliz şirketleri Meksika'ya yüz milyonlarca sterlin tutarında yatırım yapmaktaydı. İngilizlerle birlikte Amerikan şirketleri de ülkeye yerleşiyor, onları da daha küçük çapta Almanlar izliyordu. Görülmemiş imtiyazlara sahip olan yabancı sermaye, madenlere, petrole, hayvancılığa, demiryollarına büyük yatırımlar yapmıştı. Binlerce İngiliz ve Amerikan iş adamı gelmişti Meksika'ya. Demiryolları bir kaç katına çıkarılmış, petrol ve maden üretimi hızla artmış, bir milyar dolar tutarında altın üretilmişti; ama ülkenin bütün zenginlikleri de yabancıların eline geçmişti. Büyük kazançlar Meksika dışına kaçırılırken ülkenin borçları da gittikçe biraz daha kabarmaktaydı.

Kısa zamanda büyük servetler yapan toprak sahiplerinin ve iş adamlarının zenginliği ile halkın sefaleti arasındaki fark artık iyice göze batar olmuştu Yabancıların üstün durumu, ulusal duyguları galeyana getirmeğe başlıyordu şimdi. Halk yığınları, bunlara tanınan ayrıcalıkların kaldırılmasını, yabancıların kazançlarından gerekli vergilerin hemen alınmasını istemekteydiler

Özellikle Diaz'ın toprak politikası yerli halk için bir felâketti. 1890 yılında çıkarılan bir kararnameyle, köylülere ait bucak topraklarına el konulmuş ve bunların bir kısmı satılmıştı Oysa bu topraklar yüzyıllardan beri yerli halk tarafından kullanılıyor ve onun biricik dayanağı oluyordu. 1894 yılında çıkarılan bir yasa'yla da toprak sahipleri

«On trajik gün» sırasında Mexico City'nin caddelerinden bir görünüş.

Huertacı birlikler tarafından kurşuna dizilen bir isyancı.

Meksikalı bir savaşçı ailesi..

nin durumu büsbütün güçlendirilirken yerli halk tam anlamıyla serf duruma düşürüldü. Nüfusun beşte üçünü oluşturan on milyon kadar yerli çaresizlik içindeydi. Bunun sonucu olarak Kuzeyde Mayalar, Güneyde Yakuiler ayaklandı. Amansızca bastırıldı bu ayaklanmalar.

Bu arada yabancı sermayeyi temsil eden yada onların nüfuzu altında bulunan gruplar biribirleriyle çatışmaktaydı. Gerek Diaz'ın saflarında, gerek devrimci gruplar arasında bulunan bir çok kişi de bilerek yada bilmeyerek bu mücadeleye giriyor, gizli nüfus sahiplerine alet oluyordu. Fakat bunlara alet olarak devrim hareketini yöneten politika adamlarının küçük çıkar hesapları yanında nüfusun yüzde seksenini oluşturan asıl köylü kitlesi devrime yalnız sefâletin etkisiyle sürüklenmişti. Ülke topraklarının beşte birini teşkil eden kömün mülkiyetleri özel kişilere, bu arada yabancılara satılmaktaydı. Toprak işçilerinin ücretleri 1790 yılından beri arttırılmamıştı. Yerli halkın durumu onsekizinci yüzyılda İspanyol rejimi altında olduğundan çok daha kötüydü.

Madero, Amerikan sınırını aşıp Meksika'ya döndüğü ve hareket emrini verdiği zaman Meksika'nın durumu kısaca böyleydi:

Madero'yu bekliyen devrim şefleri arasında senatör Carranza, haydut general Pançe Villa ve Emiliano Zapata da vardı. Carranza (1859 1920), Devrim sefleri arasında eğitim görmüş bir kaç kişiden biriydi. On yıldan beri memleketi olan Coahuila eyaletinin senatörüydü. Madero tevkif edilince, devrim fikrini benimsemiş, kendi bölgesinde büyük nüfuzu olduğu için yüzlerce kişinin harekete katılmasını sağlamıştı. Francisco (Pançe) Villa (1877 1923) devrimcilerin en cahiliydi, imzasını bile doğru dürüst atamıyordu. Çocukluğunda hırsızlık yapmış, eli silâh tutunca sığır hırsızlığına başlamış çok geçmeden eski ünlü haydutlardan Arrango'nun ismini alarak bir çete kurmuştu. Emrinde yüzlerce silâhlı haydut vardı. Diaz hükümeti kellesini getirene büyük bir para vaadinde bulunmuş, Madero harekete geçince emrindeki çetelerle devrime katılmıştı. Zapata (1869 1919), bölgesinde haksızlıklara karşı koymasıyla bir kahraman olarak tanınmış, cesur, gözü pek bir adamdı. Fakat o da eğitim görmemişti. Villa ve Zapata, 33 yıllık diktatörün değiştirilmesini, halkın elinden alınan toprakların iadesini istiyorlardı. «Adil bir idare ve toprak...» Bu slogan, onları, halkın gözünde milli kahramanlar haline getirmiş, çevrelerindeki silâhların sayısı çoğalmıştı.

Devrimciler ilk olarak, kuzeydeki Juarez şehrini ele geçirdiler. Bir ay içinde iki büyük eyalette egemen duruma geçtiler. Sonra devrim kuzeyden güneye inmeye başladı. Zapata güneyde Diaz birliklerini peşpeşe baskınlarla bozuyor Villa kuzeye tamamen egemen oluyor ve Madero birliklerin başında ilerliyordu. Diaz, derme çatma birlikler olduğu söylenen bu kuvvetleri fazla önemsememiş, hepsini birkaç hafta içinde ezeceğini açıklamıştı. Fakat bozgun haberleri birbirini izleyince İngilizlerden yardım istedi. Silâhlara, kredilere rağmen bozgunlar devam etti. Devrimin altıncı ayında silâhlı köylüler başkent yakınlarına kadar sokulmaya başlamışlardır.

Diaz, bu defa da vaadlerde bulunmak yolunu tuttu. Ama bir yıl önceki olaylar unutulmamıştı. Devrimciler Meksiko'ya doğru ilerlediler.

25 Mayıs 1911'de Diaz istifa ediyor ve generallerden Huerta'nın refaketinde Veracruz limanına çekiliyordu. Bir daha dönmemek üzere Meksika'yı terkedecek ve dört yıl sonra yabancı bir ülkede ölecekti.

Meksiko'ya giren devrimci kuvvetler Madero'nun geçici başkanlığında bir devrim hükümeti kurdular. Fakat Madero, devrimin düşmanlarına yumuşak davrandı. Diaz'ın generali Huerta'yı uzaklaştırmadığı gibi Diaz taraftarı subayların çoğu da orduda kaldı. Eski meclis üyelerine de dokunmadı. Bu üyeler ve Diaz rejiminin tutucu subayları balta-

MEKSİKA

«Soldadera» adı verilen kadın askerler bütün devrim boyunca Meksikalı savaşçıların en yakın yardımcıları oldular.

layıcı etkinlik göstermeğe başladılar.

Madero 6 Kasım 1911'de yeni seçim sistemine göre başkan seçildi. Carranza Coahuila eyaleti valisi oldu.

Madero, devrimin istediği ve gerektirdiği ekonomik reformları yapmaktan çok siyasî bir reformcu olmuştu. Yumuşak davrandığı için düşmanları hemen etkinliğe geçmiş, Amerikan ve İngiliz müdahaleleri başlamıştı. Amerikan elçisi Henry Lane Wilson, sık sık Madero'nun kararlarına ülkesinin muhalefetini bildiriyor. İngilizler Diaz'la beraber kaybettiklerini tekrar kazanmaya çalışıyorlardı. Halk arasında da Amerikan ve İngiliz sermayesine karşı düşmanlık büyüdü. Çiftliklerde, yabancı işletmelerde karışıklıklar çıktı. B. Amerika Başkanı Taft, Meksika'ya silâh ambargosu koydu, Amerikalılara da Meksika'yı terketmelerini bildirdi.

Madero'nun başkanlık devresi, siyasî reformlardan çok toprak sorununun çözülmesini bekleyen köylülerde hayal kırıklığı uyandırmıştı. Güneyde Zapata kıpırdanmış, kuzeyde eski başkan Diaz'ın yeğeni Felix Diaz fırsattan faydalanarak başkaldırmıştı. Madero, Huerta'nın da yardımıyla bunları bastırdı, fakat dış etkiler yeni karışıklıklara yol açtı.

1913 başlarında, Meksiko'da askerî bir ayaklanma hazırlanmaktaydı. Hareket 9 Şubatta başladı. Silâhlı çarpışmalar oldu. Madero duruma egemen olduğunu zannederken komploculardan general Huerta'nın ihanetiyle karşılaştı. Hükûmete sadık bildiği bu general ve subayları silâhlarını Madero'yla yardımcısı Suarez'e çevirdiler (18 Şubat.) Madero silâh tehdidiyle istifa ettirilip yardımcısıyla beraber hapse atıldı. Üç gün sonra Huerta'nın adamları, hapsedildikleri yerde ikisinin de hayatına son veriyorlardı. Politik reformlara daha fazla önem veren, toprak problemini halledemediği için köylülerle bazı devrimci şeflerinde hayal kırıklığı yaratan Madero yumuşaklığının kurbanı olmuştu.

Madero'ya ihanet eden Huerta, yerli asıllı, tutucu bir generaldi. Maya ve Yaki'lerin ayaklanmasını bastırmakta gösterdiği şiddetle Diaz'ın takdirini kazanmış, generalliğe yükselmişti. Madero başkan olunca Huerta devrimin emrine girmiş görünerek yerini korumuş ve hükümete karşı iki ayaklanmayı bastırmıştı. Aslında devrime düşmandı, ilk fırsatta Madero'yu arkadan vurmakta tereddüt etmemişti.

Suç ortaklarının gayretiyle geçici başkanlığı ilân edilen Huerta, Diaz gibi İngilizler tarafından destekleniyordu. Fakat başkanlığı, Madero ve Suarez'in öldürülmelerinin yarattığı nefret yüzünden bütün ülkede protesto edildi. Birleşik Amerika da İngilizlerin etkisinde olan Huerta'yı, zor kullanarak başkanlık koltuğuna oturduğu için tanımadığını açıkladı.

Eski devrimciler, karşı devrimi bastırmak ve Madero'nun intikamını almak için harekete geçtiler. O sırada Coahuila valisi olan Carranza cumhuriyet anayasasına bağlı bir ordu meydana getirmeğe başladı. Villa ve öbür devrimciler onu «Büyük Şef» olarak tanıdılar. General Obregon ile General Gonzales de harekete katıldılar. Bir yıldan fazla sürecek iç savaş başlıyordu.

Amerikalılar Huerta'nın çekilmesinde ısrarlıydılar. Başkan Wilson bunun için Meksika'ya bir heyet göndermişti. İngilizler ise askerî diktatöre silâh ve para yardımında bulunuyor, müdahale için fırsat kolluyorlardı. İngiliz uyruklu Benton adlı bir şahsın öldürülüşünü (8 şubat 1914) bahane ederek Meksika karasularına İngiliz savaş gemileri yolladılar. Amerika, bu müdahaleyi önledi. Çok geçmeden başka bir olay Amerika'nın açık müdahalesi için bahane oldu.

Meksika'nın Tampico limanında bazı Amerikan denizcileri tevkif edilmişti (10 Nisan 1914). Meksika açıklarında duran Amerikan donanmasının amirali Henry Thomas Mayo, Tampico'daki Meksika birliği kumandanından denizcileri bırakmalarını, özür dilemelerini ve Amerikan bayrağını 21 pare top atışıyla selâmlamalarını istedi. Denizciler bırakıldı, fakat Amerikan bayrağının selâmlanması teklifi reddedildi. İki taraf arasında gergin bir hava içinde görüşmeler başladı. Bu sırada Veracruz limanına bir Alman gemisi gelmişti. Amerikalılar geminin silâh yüklü olduğunu ve silâhların boşaltılmasını önlemek istediklerini bildirerek limanı kuşattılar. Çarpışmalarda yüzlerce kişi öldü. 21 Nisan'da şehir Amerikalıların eline geçti. Arjantin, Şili ve Brezilya savaşı önlemek için arabuluculuk yaptılar. Huerta başkanlıkta kalmak için direniyor, fakat Birinci Dünya Savaşına hazırlanan İngiltere, Amerika'ya karşı onu destekliyemiyordu. Devrimci kuvvetler de ilerlemekteydi. Gerçi Huerta bir ara bazı başarılar kazanmış, Villa'yı ele geçirmişti. Fakat çok geçmeden durum aleyhine dönmüş, Villa da kaçmayı başarmıştı. Gerek dış, gerek iç baskılar karşısında çaresiz kalan Huerta istifasını verip (14 Temmuz 1914) Meksika'yı terketmekten başka çare bulamadı. O da Diaz gibi geri dönmeyecek ve yabancı bir ülkede ölecekti.

Huerta Meksiko'yu terkederken, Carranza ve Villa'nın kuvvetleri şehre giriyordu. Carranza geçici başkan oldu. Fakat çok geçmeden Villa ile çatıştı. Carranza Villa'nın eski bir haydut olduğunu unutamıyor, ona bir türlü güvenemiyordu. Villa da onun tutucu olduğunu ileri sürerek isyan bayrağını açtı. Adamları birçok Amerikalıyı öldürüp mallarına el koydular. Bazı eski devrimcilerle birleşen Villa başkente yürüyerek Carranza'yı kaçmak zorunda bıraktı. Ama aynı başarıyı

Amerikan denizcileri Vera Cruz limanında.

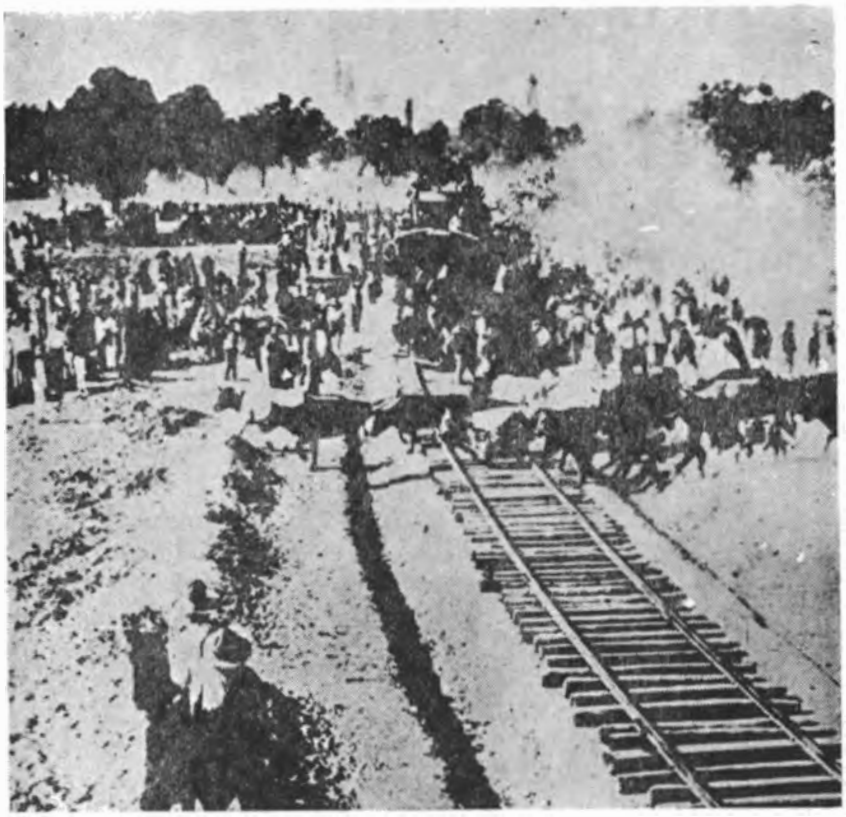

Asker yüklü bir trenin demiryolunu sığır sürüleriyle kapatan isyancılar tarafından durdurulması.

Carranza'nın topladığı Kurucu Meclis'te and içme töreni.

Carranza'yı destekleyen general Obregon'a gösteremedi, yenildi ve kuzeydeki dağlara çekildi.

Carranza nihayet köylü devrimcilerin ısrarıyla toprak durumunu düzelten bir kararname yayınladı (6 Haziran 1915). Bu kararnameye göre köylüler yine topraklarına (komün mülkiyetlerine) kavuşmaktaydı.

Carranza, Güney Amerika devletleri ve Birleşik Amerika tarafından tanınmıştı. Carranza'nın kuvvetleriyle savaşmakta olan Pançe Villa onun uluslararası durumunu sarsmak için Santa İsabel şehrinde 16 Amerikalıyı öldürttü (Ocak 1916). İki ay sonra da beş yüz (bir iddaya göre bin beş yüz) çeteciyle Amerikan topraklarına bir akın yaptı, Columbus kasabasını bastı. Bu akında 17 Amerikalı öldürüldü. Birleşik Amerika, General Pershing'in kumandasında 12 bin kişilik büyük bir kuvvete ki Cezalandırma Birliği adı verilmişti. Villa'yı takip emrini verdi. Amerikan kuvvetleri Kuzey Meksika'ya girdiler. 21 Haziranda Amerikan birlikleriyle Meksikalılar çarpıştılar. İşin görüşmelerle çözülmesi kararlaştırıldıysa da Amerikan Birlikleri Kuzey Meksika'dan çekilmediler ve Villa'yı takip bahanesiyle bir yıl kadar kaldılar.

Amerikan kuvvetlerinin Meksika'ya girişi, yeni Meksika Anayasasının hazırlanmakta olduğu günlere rastlıyordu. Bütün devrimci kuvvetlerin baskısı sonunda başkentin kuzeyindeki Queretaro şehrinde bir kurucu meclis toplanmış ve bu şehrin adını taşıyan anayasayı hazırlamağa başlamıştı. Bu mecliste köylüler ve işçiler de büyük ölçüde temsil edilmişti. Bunların çabasıyladır ki tasarıya, yabancı sermayenin imtiyazlı durumuna son veren, toprak reformunu öngören, işçi haklarını koruyan maddeler konulmuştu. Özellikle petrol konusunda önemli maddeler vardı ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı bu «ağır» maddeleri protesto etmişti.

(Meksikalı tarihçiler Amerikan birliklerinin Villa'yı takip için değil, bu kurucu meclisin üyelerini baskı altında tutmak için Kuzey Meksika'da bulunduğunu yazmışlardır).

Fakat Amerikan birliklerinin müdahalesi, Meksikalıların milliyetçilik hislerini kamçılamış, devrimden halkı sömürmek için faydalanan generaller bile (onların bazıları kendi bölgelerinde gerçek tımarlar edinmişlerdi) bu müdahaleye tepki gösterip, meclisi desteklemişlerdi. Köylü ve işçi temsilcilerin de ağır basmasıyla Meksika o devirdeki en ileri anayasaya sahip oluyordu.

(1917 Anayasasına göre özel mülkiyet genel çıkara bağlı olacak, çiftliklerin büyüklüğü, kilisenin ve yabancı şirketlerin durumu sınırlanacaktı. Geniş bir toprak reformu yapılacağı anayasaya konulmuş, köylülerin elinden alınan komün topraklarının iade edileceği belirtilmiş, çok ileri iş hükümleri kabul olunmuştu).

Yeni Meksika Anayasasında köklü reformların yer alışı, Amerika'da endişe yaratmış, Meksika'nın Rusya gibi komünist bir sisteme doğru yol almasından korkulmuştu. Bu duruma açıkça müdahale edilmesi isteniyordu. Yabancı şirketler de bazı maddelerin değiştirilmesi için baskıya başlamıştı.

Kurucu Meclis tarafından başkan seçilen (Şubat 1917) Carranza, yine dış baskılar ve iç çatışmalar sebebiyle bu anayasayı uygulayamadı. Villa, Zapata gibi devrim liderleri onu devrime ihanatle suçlamağa başladılar

Anayasanın açık hükümlerine rağmen toprak reformu tam olarak gerçekleştirilemiyordu. (İki yılda ancak 48 bin aileye toprak dağıtılmıştı). Bu arada İspanyol Gribi ülkeyi kasıp kavuruyordu. Bir yıl içinde bir milyondan fazla insan bu hastalığa tutularak öldü. Para değerini kaybetmekteydi.. İç savaşlar büyüdü. Emiliano Zapata, hükümet kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü (1919) ama Villa, Amerikan kuvvetlerinin çekilmesinden faydalanarak kuzeyde istediği gibi at oynatıyordu. 1920 yılı başlarında iki general (Obregon ve Calles) Carranza'ya karşı ayaklandılar. Obregon, Carranza kuvvetlerini bozarak başkente girdi. Carranza sadık adamlarıyla kuzeye doğru kaçarken Obregon taraftarlarının eline geçti ve öldürüldü (21 Mayıs 1920).

Obregon sosyalist bir başkan olarak görünüyordu. Onceleri yabancı sermaye ve petrol şirketlerine karşı sert bir tavır takınmıştı. Fakat «devrimci fikirleri gerçekte saldırgan bir milliyetçilikten başka bir şey değildi.» Amerika ile üç yıllık bir çatışmadan sonra devrimin sebep olduğu zararları Amerikan şirketlerine ödemeyi kabul etti. Toprak reformunu bir yana bıraktı. Devrime yardım etmek için Meksika'ya gelmiş olan yabancı sosyalistleri ve komünistleri kovdu. Meksika'da kendi düşüncelerine uygun bir kapitalizmin yaratılmasına çalıştı. Devrim şeflerinden Villa onun zamanında öldürüldü.

Obregon'dan sonra başkanlığa gelen Calles de kendisini proleter Devrimini gerçekleştirecek bir insan, olarak tanıtmıştı. Gerçekte kapitalistlere dayanıyor, yerini sağlamlaştırmak için bütçenin dörtte birini küçük Meksika ordusuna ayırıyordu. Amerikan şirketlerine büyük petrol imtiyazları verdi. Başkaldırmağa çalışanları kurşuna dizdirdi.

Calles'tan sonra Obregon tekrar başkan seçilmişti. Fakat başkanlığının on altıncı gününde Calles taraftarlarından biri tarafından katledildi. Calles'in yakın adamlarından ikisi sırayla başkanlık mevkiine geldi. Bu arada köylü liderlerin baskısıyla bir milyon hektar toprak daha dağıtılmıştı. Bu son dağıtım oldu ve 1929 yılında reformun sona erdiği bildirildi. Calles'in adamlarından Morones, —işçilerin lideri durumundaydı— başlıca sendika liderlerini komünist oldukları iddiasıyla sürgüne gönderdi. Devrimci bildiriler devam ediyordu ama aslında Devrim sona erdirilmişti. Devrimci görünen askerî şefler, devrim sloganlarını tekrarlayan başkanlar ve politikacılar büyük servetler yapmışlar, ülkenin en kudretli sınıfı haline gelmişlerdi. Bunların en zenginleri de Calles ve işverenlerle pazarlık eden işçi lideri Morones'ti.

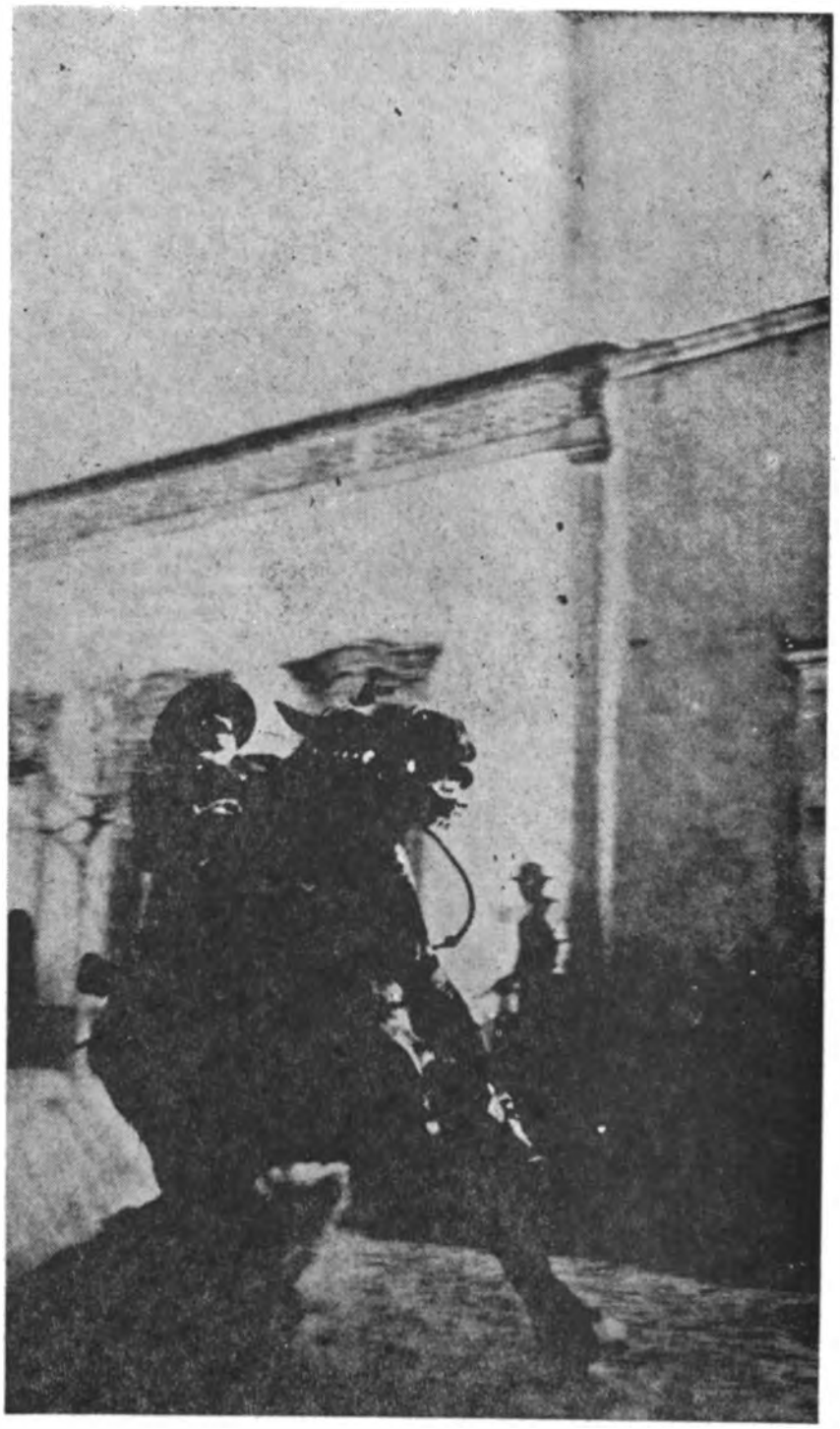

Panço Villa ünlü at sürüşlerinden birinde..

Yıllar süren Meksika devriminin bilânçosu şuydu: Başlıca devrim liderleri öldürülmüş, onbinlerce köylü çarpışmalarda can vermişti. Lider görünenlerden çoğu devrime ihanet etmişti. Zapata ve Villa gibi köylü liderler, şehirli devrimcilerden çok daha gerçekçi davranmış, devrimin yasalarını onlardan daha iyi anlamışlardı. Gerçi köylülerin devrimi, hükümetleri 7.5 milyon hektar toprak dağıtmaya, 7000 köy okulu açmağa zorlamış, sendikalar kurulmuş ve bir işçi hareketi başlamıştı ama, «1929 yılında Amerikan maliyesi her zamankinden daha geniş ölçüde Meksika'nın kaderine hükmediyordu.» Toprak reformu yarım kalmış, dağıtılan topraklardan bir kısmı da bankalar, tefeciler aracılığıyle tekrar şirketlerin, büyük toprak sahiplerinin eline geçmişti.

Emiliano Zapata ilerliyor

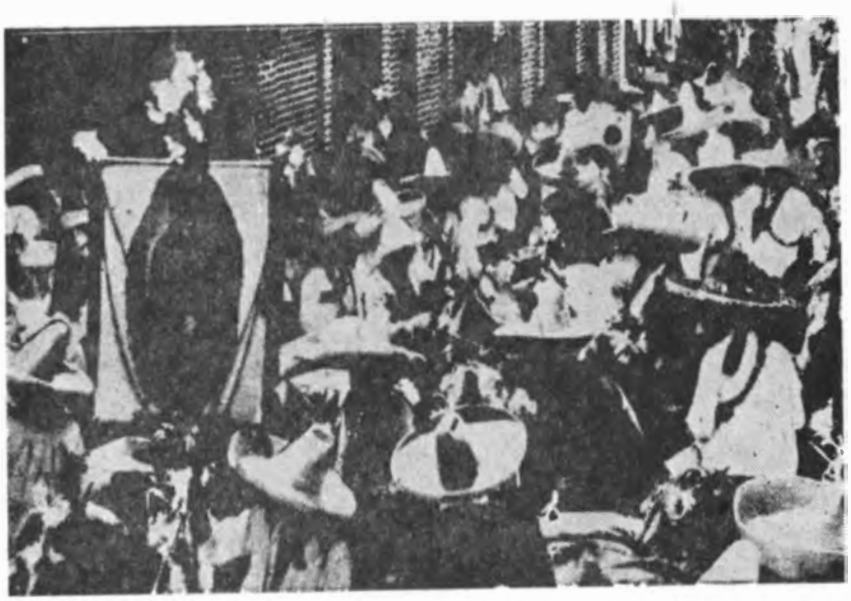

Meryem Ana'nın resmi altında toplanan isyancı köylüler..

MELİES Georges (Paris 1861 / Paris 1938) Fransız sinema uzmanı ve yönetıcisi. Sinematografik gösterinin yaratıcısıdır. Bir süre gözbağcı olarak çalıştı. Lumière kardeşlerden önce canlı resmin parlak bir geleceği olacağını gördü ve dünyanın ilk sinema yöneticilerinden biri oldu. İlk filmini ***Une Partie de Cartes*** (Bir İskambil Partisi) 1896'da çevirdi ve 1897'de Montreuil'de dünyanın ilk stüdyosunu kurdu. Yüzlerce film yaptı, ayrıca sinema hilelerini buldu. Çektiği komedi filmlerini, yönetimi altındaki Robert-Houdin tiyatrosunda gösterdi. 1912'de sinema ile ilişkisini kestiği zaman birçok film bırakmıştı: ***L'Affaire Dreyfus*** (Dreyfus Davası, 1899), ***Le Voyage dans Lune*** (Aya Seyahat, 1902), ***La Royaume des Fées*** (Periler Ülkesi, 1903), ***Les Quatres Cent Farces du Diable*** (Şeytanın Dörtyüz Düzeni, 1906), ***Les Halucinations du Baron de Münchhausen*** (Münchhausen Baronunun Gözüne Görünen Düşler, 1911). Sinemaya peri oyunlarını, gizemsel konuları getiren Meliès, beyaz perdenin başlangıç döneminde büyük bir rol oynadı, Fransız Sinema ve Televizyon Eleştirıcileri derneği her yıl bir Meliès ödülü vermektedir.

MELİKOVA Genia (Marsilya 1924) Rus kökenli Amerikalı balerin. Ballet Theatre topluluğunda çalıştı (1949-1950). Cuevas markisinin Büyük bale'sine girdi (1954), bu topluluğun yıldız dansçısı oldu, 1964'te konuk sanatçı olarak Londra Festival ballet topluluğunda çalıştı. Parlak tekniği ve usta yorumuyla birçok balenin yaratıcısı oldu: ***Concerto*** (1954), ***Akhilleus*** (1955), ***Corrida*** (1957), ***L'Amour et Son Destin*** (1957), ***Cat's Cradle*** (1958), ***Ormanda Uyuyan Güzel*** (1960), ***Wolpurgis Gecesi*** ve ***Kuğu Gölü*** (1964). 1964'tenberi Grand Ballet de France topluluğunda yıldız dansçıdır.

MELLİER yada **MESLİER Jean** (Bordeaux 1664 / Paris - 1729) Fransız filozofu. Fransız ütopyacı sosyalizminin devrimci akımının kurucusu olan Mellier'nin kaleme almış olduğu ***Le Testament*** (Vasiyetname) adlı ünlü yapıt, toplum ve toplumun geleceğine dair ilk öğretilerden birini teşkil eder. Din ve kilise konularındaki çalışmaları, onun, tutarlı materyalist ve ateist sonuçlara varmasına yol açmıştır. Mellier, «şehir ve taşra sakinlerine» seslenerek, sosyal adaletsizlikleri eleştirir ve kollektif mülkiyete dayanan bir toplum tasarlar. Mellier'e göre, halkın görevi, kendisini ezenlere karşı birleşmektir. Bu birleşme, zenginle yoksulun, ezen ile ezilenin, başıboş dolaşan ile angarya çalışanın bulunmayacağı bir topluma ulaşmanın baş şartıdır. ***Le Testament***, her ne kadar 1864'te yayımlanmış ise de daha önceleri müsvedde halinde elden ele dolaşmıştır. Mellier, 18. yüzyıl'ın deistleri ile Voltaire'den materyalist Aydınlanmacılar'a, Babeuf'cülere kadar Fransız sosyal düşüncesini temsil eden bütün şahsiyetleri etkilemiştir. Bu şahsiyetlerden her biri, mensup bulunduğu sınıfa ve menfaatle-

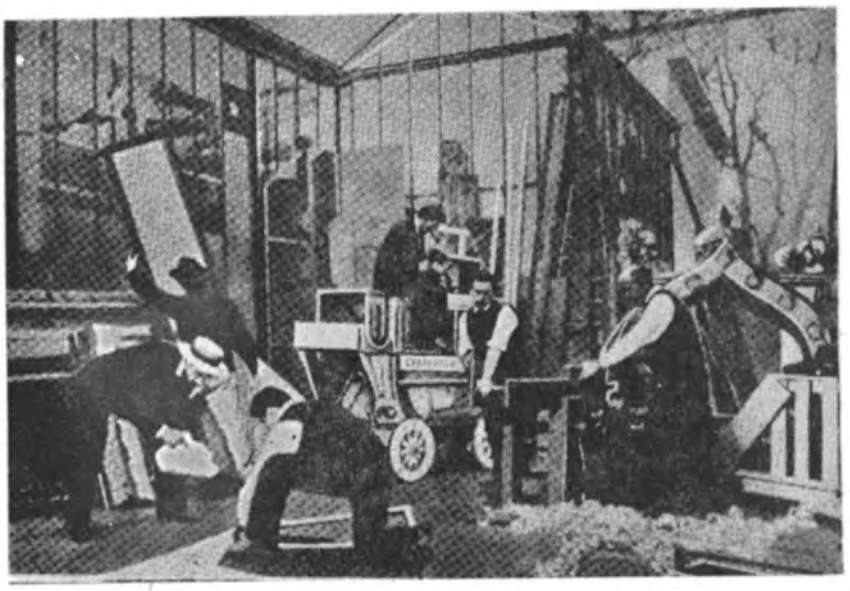

1908 MELİES'in stüdyosu.

MELİES'in son fotoğraflarından biri..

rine denk düşen fikirleri, Mellier'den almıştır. Mellier'in dünya görüşü, Fransız materyalizminin ve 18 yüzyıl sosyalizminin ideolojik kaynaklarından birini teşkil etmiştir.

MELLO Thiago de (Santos 1926) Brezilyalı şair. Brezilya'da 1945 kuşağı olarak adlandırılan edebiyat topluluğunun en önemli şairidir. Başlangıçta «bireyci» bir sanat anlayışıyla yazdı. Daha sonra kendi toplumunun ve dünyanın sorunlarıyla ilgilendi. Bu ilgi, onu «toplumcu sanat» görüşünü benimsemeye götürdü. Eleştirmenler, onun «toplumcu sanatla bireyci sanatı en iyi biçimde dengeleyen ve modern dünyanın dramını büyük başarıyla, ince bir şiirle anlatan» bir şair olduğunu ileri sürdüler. En önemli şiir kitapları, «Silencio y Palabra» ile «Faz Escuro mas eu Canto»dur. «Şiirlerinden seçmeleri «Cançao de Amor Armado» kitabında topla-

MELLO'dan bir şiir

İNSAN YASASI

Carlos Heitor Cony için

MADDE I.

Bu yasaya göre
önemli olan gerçektir bundan böyle
önemli olan yaşamdır
el ele verip
gerçek yaşam için çalışılacaktır.

MADDE II.

Bu yasaya göre, iş günlerinin
bulutlu Salıların bile
bir Pazar sabahı olmaya hakları vardır.

MADDE III.

Bu yasaya göre
günebakanlar olacaktır her pencerede
günebakanlara da tanınmıştır
gölgede açma hakkı;
pencereler bütün gün açık tutulacaktır
umudun boy attığı yeşilliğe.

MADDE IV.

Bu yasaya göre
insan, insana kuşku duymayacaktır.
İnsan, insana güvenecektir artık
rüzgâra güvenen ağaç gibi,
havaya güvenen rüzgâr gibi,
göğün mavi tarlasına güvenen hava gibi

PARAGRAF I.

İnsan, insana güvenecektir
çocuğa güvenen çocuk gibi.

MADDE V.

Bu yasaya göre, kurtulmuştur insanlar
yalanların boyunduruğundan.
Kimse kuşanmak zorunda değildir artık
sessizliğin zırhını,
sözcüklerin silâhını.
Sofradaki insana
tatlıdan önce gerçek verilecektir.

MADDE VI.

Bu yasaya göre
gerçekleşecektir peygamberin düşü:
kurt, kuzuyla otlayacaktır

ne tad aldılarsa yediklerinden
aynı tadı alacaklardır yine.

MADDE VII.

Bu yasaya göre
doğruluk ve aydınlık hüküm sürecek
ve insanların içinde dalgalanan
cömert bir bayrak olacaktır mutluluk.

MADDE VIII.

Bu yasaya göre, en büyük acı
bitkide çiçek mucizesi yaratan şeyin
su olduğunu bilip de
sevgi verememek olmuştur ve olacaktır
sevgi arayan kimseye.

MADDE IX.

Bu yasaya göre
alınteri taşıyacaktır ekmek.
Ama her şeyin üstünde, her şeyden önce
sevginin ılık tadını taşıyacaktır.

MADDE X.

Bu yasaya göre, herkes
ne zaman dilerse giyebilecektir
bayram giysilerini.

MADDE XI.

Bu yasaya göre
seven hayvandır insan
güzeldir.
seher yıldızından bile güzeldir.

MADDE XII.

Bu yasaya göre
buyruk yoktur artık yasak. yoktur,
gergedanlarla bile oynayabilir insan
Her şeye izin verilmiştir,
ve ikindi üstü yürüyüş yapabilir
elinde kocaman bir begonyayla.

PARAGRAF I.

Bir tek şey yasaklanmıştır:
sevip de sevgi duyamamak.

MADDE XIII.

Bu yasaya göre, artık
satın alamayacaktır kimse
doğacak güneşleri.
Korkunun sandığından çıkarılacak
ve bir dostluk kılıcı olacaktır para,
gelecek günleri kutlama hakkını,
şarkı söyleme hakkını savunacaktır.

SON MADDE.

Bu yasaya göre
yasaklanmıştır özgürlük sözcüğünü kullanmak,
ağzın aldatıcı pisliğinden
ve sözlüklerden kaldırılacaktır.
Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte
diri ve saydam bir şey olacaktır özgürlük
ateş gibi, ırmak gibi,
bir buğday tanesi gibi,
ve insan yüreğine yerleşecektir.

Türkçesi : Ülkü TAMER

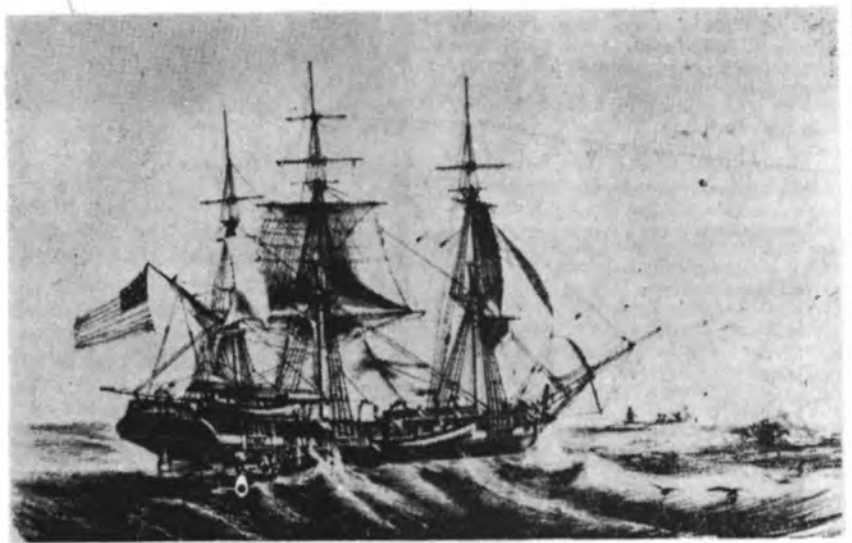

MELVİLLE'in çağında bir Amerikan balina av gemisi.

Herman MELVİLLE, büyük deniz seferlerine çıktığı dönemde.

MELVİLLE Herman (New York - 1819 / New York 1891) Amerikalı yazar. Varlıklı bir ailedendi, babası ölünce çalışmak zorunda kaldı. 1839'da New York-Liverpool arasında çalışan bir yelkenliye tayfa olarak girdi. Amerika'ya dönüşünde, 1841'de bir balina gemisine geçerek Güney denizinde dört yıl süren bir gezi yaptı. 1846'da Markiz adaların-

dia Fayaway adlı güzel bir yerli kız ile arasındaki temiz aşkı anlattığı *Typee*'yi yayınladı. *Omoo*'da (1847) Polinezya anılarının devamını dile getirdi. Daha sonra *Redburn* (1849) ve o devrin denizciliğinde uygulanan sert disiplini eleştiren *White-Jacket* (1850) adlı yapıtlarını yayınladı.. Nihayet 1851'de başyapıtı sayılan *Moby Dick Or the White Whale*'i (Moby Dick yada Beyaz Balina) çıkardı, fakat kitap pek tutulmadı. Karışık, yabansı bir roman olan *Pierre or the Ambiguities* (Pierre yada Yanlış Anlamalar, 1852) daha da kötü karşılandı. Hayatını kazanmak için New York gümrüğünde küçük bir işe girdi. 1866-1885 Arasında burada çalıştı Bu yıllar boyunca birkaç öykü ve roman yayınladı: *İrael Potter* (1855), *Benito Cereno* (1856), *Piazza Tales* (Piazza Masalları, 1866), *The Confidence Man* (Güvenilir Adam, 1857). Bunların dışında şiirle de uğraştı: Kutsal topraklardaki haccı anlatan 20 000 mısralık *Clarel* (1876), *John Marr and Other Sailors* (1888), *Timoleon* (1891). Romanı *Billy udd* (1924), *Poetry* (1924) ve *Journal up the Straits* (Boğazların Ötesinde Günlük, 1935) ölümünden yıllar sonra yayınlandı. Melville, değeri bilinmeyen yazar tipinin canlı bir örneğidir.

Jean-Paul Belmondo, Jean-Pierre MELVİLLE'in Doulos'unda.

MELVİLLE Jean-Pierre (Paris - 1917) Fransız film yönetmeni. Vercors'un romanından hareket ederek yaptığı *Le Silence de la Mer* (Denizin Sessizliği) adlı filmle adını duyurdu. Sürümlü yapımcılığın dışında ve güç koşullar altında oluşturduğu bu yapıt onu Fransız yeni dalga akımının öncüleri arasına soktu. Amerikan sinemasının etkisinde birçok serüven filmi yaptı. Başlıca yapıtları: *Mütbiş Çocuklar* (Les Enfants Terribles, 1949), *Bob le Flambeur* (1955), *Deux Hommes dans Manhattan* (Manhattan'dan İki Adam, 1958), *Leon Morin, Prêtre* (Papaz Leon Morin, 1961), *Le Doulos* (1962), *L'Aîné des Ferchaux* (Ferchaux'ların Büyüğü, 1962), *Le Deuxième Souffle* (İkinci Soluk, 1966), *Kiralık Katil* (Le Samourai, 1967).

MEMLİNG'den bir portre.

MEMLİNG Hans (Aschaffenburg yakınları 1453 / Brugge 1494) Flaman ressamı. 1465'te Brugge'de burjuva çevrelerine girdi Memling, ilkel Flaman resminin büyük ustalarındandır Başlıca yapıtları Brugge belediye müzesinde ve Sint Jan hastanesindedir: *Aziz Caterina'nın Mistik Evlenişi* ve *Kabin Kralların Tapınışı* adlı üç kanatlı tabloları ve *Martin Van Nieuwenhoven* iki kanatlı tablosu, bir kadın portresi ve özellikle ünlü *Aziz Ursula'nın Aylanması* (1489)

Memling doğumluk çağı yapıtlarını vermeden önce, 1468'e doğru, *John Donne'un Meryem'e ve Çocuk İsa'ya Saygıları, Meryem Aziz Antonius* ve *Bir Bağışçı* adlı yapıtları yaptı.

1475'ten sonra Memling, kendisini çoltutan Brugge burjuvaları için çalıştı, ustalığını dinsel yapıtlarda olduğu gibi, ısmarlama yaptığı portrelerde de gösterdi. Memling'in yapıtlarında hareketler yavaştır: yüz anlamları yalındır ve herkesin kavrayabileceği bir din duygusu taşır Ressam, ayrıca modern portrenin kurucularından sayılır. Başlıca yapıtları *Pieta* (1475), *Dua Eden İsa* (1478), *Meryem'in Yedi Sevinci* (1480), *Aziz Maurus, Aziz Christophus* ve *Aziz Gilles* (1484), *Calvarius* (1491), *Aziz Sebastianus'un Şehit Olması, Bir Genç Adam Portresi, Bir Madalyon Koleksiyoncusunun Portresi, Yaşlı Kadın Portresi.*

Memling, Sint-Gillis kilisesinin mezarlığına gömüldü. Birçok ressamı, özellikle XV. yüzyıl sonlarında Brugge'li ustaları etkiledi.

Yaşlı kadın : *MEMLİNG'in başyapıtlarından biri.*

MENDEL Johann (Avusturya 1822 / Brünn 1884) Avusturyalı din adamı ve botanikçi. Mendel bahçıvanlığı küçük yaşta öğrendi. 1843'te papaz oldu. 1853'te Brünn okuluna yardımcı profesör olarak atandı. 1856'da ilk melezleştirme denemelerine girişti. Elde ettiği sonuçları *Versuche über Pflanzenhybriden*'de (Bitki Melezleri Üstüne Denemeler, 1866) açıkladı. Bu ünlü yapıtla, Mendel, genetiğin kurucusu oldu. Yapıtı 1900'e dek ilgi uyandırmadı, bu yüzden Mendel'in cesareti kırıldı. 1868'de dinsel bir görev aldı ve bilimden uzaklaştı.

MENDEL : Genetik biliminin kurucusu.

MENDELEYEV Dimitriy İvanovlç (Tobolsk 1834 / Petersburg 1907) Rus kimyacısı. Petrol konusunda incelemeler yapmak için bir süre Pennsylvanie'de ve Kafkasya'da kaldı, sonra Petersburg Üniversitesi Kimya kürsüsüne atandı. Eşbiçimlilik, gazların sıkıştırılması, seyreltik havanın özellikleri üstünde çalışmalar yaptı. Gerçek şöhretini kimyasal elementlerin 1869'da yayımladığı periyodik sınıflamasına borçludur. Bu tabloda, özelliklerini varsaydığı, fakat henüz bilinmeyen bazı elementlerin yerlerini boş bıraktı: varsayımları sonradan gayom, skandiyum ve germanyum'un bulunmasıyla doğrulandı. Men-

Kimyasal elementlerin peryodik sınıflamasını borçlu olduğumuz bilgin : MENDELEYEV.

deleyev, 1890'a doğru Rus askerî servislerinin bilimsel danışmanı oldu ve öğrencilerine nitroselülozları inceletti. Temel maddesi protolodyum olan bir dumansız barutun üretimi çalışmalarına katıldı.

MENDELEYEV üzerine

Pratik ile bilim arasındaki entegrasyonun aktif bir savunucusu olan Mendeleyev, Rusya'da endüstrinin gelişmesine büyük hizmetlerde bulunmuştur Mendeleyev'in dünya görüşü materyalizm ile spontane diyalektiğin bir birleşimidir. Mendeleyev, spiritüalizm'e ve enerjizm'e karşı mücadele etmiştir. Mendeleyev'in en büyük başarısı, 1869'da, kimyasal elemanların devri kanunu'nu buluşudur. Bu buluş, kimyasal atomizmin gelişmesine ve kantiteden kaliteye geçiş kanunu'nun kimyasal elemanlara uygulanmasına büyük katkıda bulunmuştur. Mendeleyev kanunu'nun modern formülasyonu şöyledir: kimyasal elemanların özellikleri, atomların dizi sayısına ya da atom yüküne devri olarak bağlıdır. Atomların kütlesi ile atom çekirdeğinin yükü arasında sıkı bir bağımlılık vardır. Mendeleyev, bu kanunu, atomik skalayı gözönünde tutarak ortaya koyabilmiştir. Mendeleyev sistemi, kimyasal elemanlar arasındaki ilişkilerin varlığını olduğu kadar bunların değişmeye uğrayışını fiilen bir kere daha doğrulamaktadır. Kimyasal elemanların devri kanunu, organik olmayan cisimlerin gelişmesine hükmettiği gibi, diyalektik ve materyalist tabiat görüşünün temellendirilmesine hizmet eder.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

Mendel Yasaları Melezlemeyle ilgili yasalara XX. yüzyıl başından beri verilen ad: 1865'te bu yasaları bulan Mendel'in adıyla anılır.

Mendel'in üç yasası (başatlık yasası, karakterlerin ayrılığı yasası, melezin gametlerinde karakterlerin bağımsız ayrılığı yasası) kalıtım biliminde kesin bir dönüm noktasıdır. Bu yasalar soydan gelen karakterlerin sürekli olarak belirmeyeceği kavramını ortaya çıkararak birçok karışık soruna matematik bir sağlamlık kazandırdı. Bu yasaların dayandığı biyolojik esaslar ise şöyle açıklanabilir:

1. karakterlerin ayrılığı yasası. Yalnızca bir tek karakter bakımından farklı olan iki saf soyun çaprazlaması, birinci dölde (F 1) ana babadan birine benzeyen homojen bireyler verir. F 1 melezlerin birbiriyle çaprazlanması ise F 2'de, yani ikinci dölde homojen olmayan bireyler verir: bunlarda, ana babaya ilişkin olup da F 1'de belirmeyen karakter ortaya çıkar. F 1'de beliren karakter ile F 1'de belirmeyen karakter bu ikinci dölde 3/4 ve 1/4 oranında ortaya çıkar. Demek ki birinci karakter başat ikincisi ise çekinik'tir F 2'nin 1/4'ü çekinik karakter taşıdığı için F 3 ve F 4'te saf kalır, diğer 3/4'ü ise yeniden homojen olmayan bireyler verir Bu karakterlerin F 4'te belirmemesi ancak F 2'de ortaya çıkması birinci döle ana ve babadan geçen kalıtsal etmenlerin fenotipte ortaya çıkmamakla beraber bireysellik lerini koruduklarını gösterir.

Aşağıdaki şema düz bir bezelye ile kırışık bir bezelye arasındaki çaprazlamayı göstermektedir. F 1 homogen ve düzdür: F 2'de ise 3/4 düz bezelye, 1/4 kırışık bezelye bulunur.

Bu oranlar her bitkide her karakter için iki allel bulunmasıyla açıklanabilir. Eğer A'yı başat karakter, a'yı çekinik karakter sayarsak, kırışık bezelyeler aa, düz bezelyeler ise AA yada Aa olur.

F 1 çaprazlaması yalnız Aa, yani düz bezelye verir.

F 1'lerin birbiriyle döllenmesi, eşit sayıda A ve a gameti, F 2'de ise üç tip zigot verir: 1/4 AA, 2/4 Aa, 1/4 aa: bu da 1/4 AA + 2/4 Aa = 3/4 düz ve 1/4 aa, yani kırışık bezelyeye denk düşer.

Mendel, kromozomları hiç bilmiyordu: bu yüzden kalıtımla ilgili belirtici karakter çiftinin yalnız bir parçasının gametlerde olduğunu, ancak döllenmiş yumurtada bunların çift olarak bulunduğunu düşündü. Bu belirtici karakterlerin, mayoz bölünme sırasında oluşan indirgeme sayesinde kromozomlar tarafından taşındığı daha sonra anlaşıldı.

2. karakterlerin bağımsız ayrılığı yasası. Eğer allel eşliğine dayanan bir karakter çifti (msl. düz-kırışık) yerine iki (yada daha çok) *bağımsız* bir biçimde ayrılık gösterecektir F 1 her iki başat karakter (düz ve sarı) bakımından melez ve homogen olarak, F 2'de 9:3.3.1 oranına göre dört kategori ortaya çıkacaktır.

Bu gözlemler, karakter çiftlerinin bağımsız taşıyıcılarla, yani bağımsız kromozomlarla taşınan allel çiftler tarafından belirlendiği varsayımına uygundur Çok nadir hallerde söz konusu iki karakter bağımsız biçimde ayrılık göstermez, bunlar aynı kromozom üstünde birbirine çok yakın bulunduğu için birbirine bağlı kalır Bu takdirde, «genler arasında ilinti vardır» denir

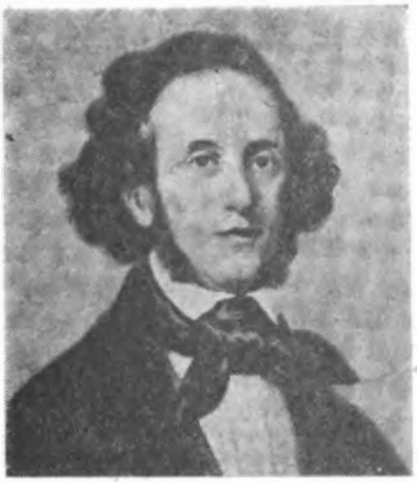

MENDELSOHN - BARTHOLDY Bir halk ressamının gözüyle..

MENDELSSOHN-BARTHOLDY Felix (Hamburg 1809 / Leipzig 1847) Alman bestecisi ve orkestra yöneticisi. Moses Mendelssohn'un torunu. Berlin'de sosyete, sanat ve bilim çevrelerinin ekseni haline gelen ünlü bir bankacı ailesinin çocuğudur Dokuz yaşında dinleyici önünde piyano çaldı, onikî yaşında müzik bestelemeye başladı. *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nın uvertürünü bitirdiği zaman onyedi yaşındaydı. 1829'da Berlin'de Bach'ın *Mattäuspassion*'unu yönetti. 24 Yaşında Düsseldorf'a müzik yönetmeni olarak atandı. 1842'de Friedrich-Wilhelm IV'ün isteği üzerine Prusya genel müzik yönetmenliğine getirildi ve Berlin'e çağrıldı Mendelssohn, Leipzig'i bırakamadı ve 38 yaşında o kentte öldü Başlıca yapıtları *Paulus* ve *Elias* oratoryaları (1835-1846), *Reformatino* (1829-1830), *İtalyan* (1833) ve *İskoç* (1842) senfonileri dahil, orkestra için beş senfoni, *Die Hebriden* (1830-1832), *Meeresstille und Glückliche Fahrt* (1832), *Die Schöne Melusine* (1833), *Ruy Blas* (1839) uvertürleri, iki piyano konçertosu (1831, 1837), bir keman konçertosu (1844) yalnız piyano için *Lieder Ohne Worte* (1829) 1845), *Kinderstücke* (1842), dört sonat

(1821, 1826, 1827, 1833), *Çeşitlemeler* (1841). Bunlardan başka, tek ses ve oiyanc için lied'ler, iki ses için parçalar, org müzi ği, kilise müziği, içinde yaylı çalgılar *Sekiz li*'sinin de bulunduğu oda müziği yazdı. En çok bilinen yapıtı Shakespeare'nin ***Bir Yaz Gecesi Rüyası*** için yazdığı parçadır. ***Lieder Ohne Worte***'si, XIX. yüzyıl lirik repertuvarının en ilgi çekici yapıtlarındandır. Keman konçertosu, ***İtalyan*** ve ***İskoç Senfonileri***, ***Paulus*** ve ***Elias*** oratoryaları konser programlarında hâlâ geniş bir yer tutar, fakat yapıtlarının büyük bir kısmı, yazılış üstünlüğüne, çalgılama zenginliğine karşın bugünün beğenisine aykırı düşer. Yine de, romantizm öncesi Alman müziği tarihindeki yeri hiç bir zaman sarsılmamıştır.

MENDES Murilo (Miras 1902) Brezilyalı şair. On sekiz yaşında Rio'ya giderek çeşitli işlerde çalışmaya başladı. 1935'de Jorge de Lima'yla birlikte «*Tempo e Eternidade*»yi yayımladı. Daha önce, 1930'da «*Poemas*» adlı bir kitap çıkarmış, ama dikkati çekmemişti. Jorge de Lima'yla işbirliği, onun Brezilya'da ve Latin Amerika'nın öteki ülkelerinde ün kazanmasını sağladı. 1953'de başka ülkelerde Brezilya Edebiyatı öğretmenliği yapmaya koyuldu. Önemli kitapları şunlardır: «*A Poesia em Panico*» (1938), «*O Visionario*» (1941), «*As Metamorfoses*» (1944), «*Poesia Liberdade*» (1947), «*Contemplaçao de Ouro Preto*» (1954).

Murilo MENDES'ten üç şiir

GÜL DÜŞÜNCELERİ

Soyut düşüncelerim,
Öylesine dokundum ki onlara, somut oldular:
Tanıdık güllere dönüştü hepsi
Zaman yanıbaşıma getirdi o tanıdık gülleri.
Yeni dönemler açıldı önümde,
Dünya neler düşünüyor benim için,
Başkaları için.
Yeni dönemler, zamanın bildiği
Ve bileceği şeyler.
Güller! Güller!
Ah, bir de soyut olsaydı güller.

Türkçesi Ülkü TAMER

BAŞLANGIÇTA

sonsuzun soyundanım
başlangıçta yaratıldım
yer ve zaman boyunca
kuşaktan kuşağa dönüştüm
bayrakların üstündeyim
ayağın kellelere takılarak ilerliyorum
Havada suda karada yürüyorum

sonsuzun soyundanım
bütün insanlarla elele sevginin soyundanım
gelin bana ey şiir öksüzleri
ağlıyalım birlikte şu zavallı dünyaya

Türkçesi Bedrettin CÖMERT

YİRMİNCİ YÜZYIL

bir daha bisiklete binmiyeceğim
durup yollarda
lüle saçlı kızlarla eğlenmiyeceğim
elveda mavituna
elveda tembel öğle sonraları
elveda kokular elveda sambalar
elveda ey temiz aşk
meryemin resmini ateşe attım
halim yok büyük çığlıklara
yirminci yüzyılın toprağına düşeceğim
aç sürüler bekliyor dışarda
öç alacaklar
zehirli gaz taşıyan birileri
meydanlara dökülmek zamanıdır
zamanıdır artık patlasın büyük öfke
sağ kalanlar öç almak istiyor
baştan ayaklanma zamanıdır şimdi
öldürücü uçakların
barikatların
kurşuna dizmelerin zamanıdır
ey açlık ey istek ey heyecan - yitik düşler
ey yoksulluğu insanlığın - birleşin
kaçıyor melek yüzlü uçaklar
mutluluğun alınyazısı ellerinde - kaçıyor
beni bırakıp gidesiniz diye
zaman ve uzay ellerinde
kaçıyor melek yüzlü uçaklar

Türkçesi Bedrettin CÖMERT

MENDÈS-FRANCE Pierre (Paris 1907) Fransız siyaset adamı. Avukattı. Eure'den Radikal Sosyalist parti milletvekili oldu (1932-1940), ikinci Blum kabinesinde Maliye bakanlığı müsteşarlığı yaptı (1938). Hava kuvvetlerine gönüllü katıldı (1939). Massilia gemisiyle Fas'a gitti, 1940'ta tutuklandı, hapisten kaçtı. Şubat 1942'de Londra'ya ulaştı, «Lorraine» bombardıman grubuna katıldı. Cezayir Fransız Millî Kurtuluş komitesinin maliye komiseri (kasım, 1943), general De Gaulle kabinesinde ekonomi bakanı oldu, hazırladığı bir planın onaylanmaması üzerine istifa etti. Eure'den milletvekili seçildi (1946-1958), başbakan oldu. Çinhindi savaşına sonveren Cenevre antlaşmalarını imzaladı. Tunus'un bağımsızlığını tanıdı. Avrupa Savunma birliğine karşı çıktı. Cumhuriyetçi cephenin (1955) öncülerinden olarak, Mollet kabinesinde devlet bakanı oldu (1956) ise de kısa zamanda ayrıldı. Radikal partinin başkan yardımcılığına seçildi. 13 Mayıs 1958 Bunalımından sonra demokratik güçler arasında birlik kurulmasına önayak oldu (1958). Seçimlerde yitirince, Radikal partiden ayrıldı (1959), Birleşik Sosyalist partisine girdi. Eure'de yine seçimleri yitirince (1962), ***La République Moderne*** (Modern Cumhuriyet, 1962) adlı kitabını yayınladı. Bu yapıtta yasama hükümeti ve demokratik planlama ile ilgili düşüncelerini açıkladı. Hükümetin politikasına şiddetle karşı koydu.

MENDES FRANCE başbakanlığı sırasında düzenlediği bir basın toplantısında.

Meninas Valasquez'in tablosu (1658). Madrid'de Prado müzesinde. Odanın ortasında kralın ikinci kızı Maria Margarita de Austria durur. ön tarafta cüce Nicolas de Pertusato'nun oynamak istediği iri bir köpek, yanda cüce Maribarbola görülür: ikinci planda, sağda bahriye onbaşısı Jose Nieto ile

VELASQUEZ'in ünlü başyapıtı las Meninas : *Tablo...*

ayrıntı.

rahibe ve saraylı dona Marcela de Ulloa konuşarak olanları izlerler solda Velasquez resim yapar Bu tablo ressamın son önemli başyapıtıdır Renk serbestliğinin yanında gerçekçilik, baş döndürücü bir noktaya kadar götürülmüştür Sık sık öykünülen Las Meninas, özellikle Picasso'nun cüretli deformasyonlarla işlediği değişik kompozisyon'a ra esin kaynağı oldu.

MENSİUS yada **MENG TSÖ** (İ.Ö. 372 289): Çinli düşünür Konfüçyus'un torunu olan Tse Tse'nin öğrencisi olan Mensiüs, Konfüçyus'un öğretisini, sosyal ve siyasal problemlere uygulamıştır. Siyasal ahlâk anlayışı «iyilikseverlik» ilkesine dayanan Mensiüs, Hükümdar'dan herşeyden önce «insaniyet» ve «hakkaniyet» ölçüleri içinde davranmasını ister; çünkü insan doğasının kökünde, «iyilik olduğuna inanmaktadır.

MENSİUS'tan bir seçme :

Çıkar ve adalet

Liang hükümdarı Hui'yi ziyarete gitmişti Mensiüs.

Hükümdar ona şöyle dedi Ey bilgeler bilgesi, bunca yolu uzun bulmayıp da buraya kadar gelmiş olduğunuza göre, sanırım, ülkemin ve saltanatımın çıkarı bakımından bana lütfedecek öğütleriniz de vardır.

Mensiüs şöyle cevap verdi Devletlü Hükümdar, niçin «çıkar sözcüğünü kullanıyorlar acaba? Benim elimden gelen, sadece iyilik ve adalet öğütlemektir. Bu konular dışında hiç bilgim yoktur benim.

Devletli Hükümdar : «Benim saltanatımın çıkarı için ne yapmak gerekir acaba?» derse, yüksek görevliler de : «Ailelerimizin çıkarı için ne yapmak gerekir acaba?» diyeceklerdir: küçük memurlarla halk : «Kendi çıkarımız için ne yapmamız gerek?» diye soracaklardır kendi kendilerine. Ve çok geçmeden astlarla üstler, bu çıkarı biribirlerinden koparmağa girişeceklerdir; böylece hem ülke, hem de saltanatınız tehlikeye girmiş olacaktır... Devletli Hükümdar sadece «iyilik» ve «adalet» desin ve sadece bu konularda düşünsün.

Hükümdar sordu gene : Bir saltanatı güçlü kılan erdem nedir?

Mensiüs şöyle cevap verdi: Halkı sevmek ve savunmak; böyle davranan bir hükümdarın saltanat gücünü hiç kimse engelleyemez.

MERİMEE Prosper (Paris 1803 / Cannes 1870) Fransız yazarı. 1825'te *théatre de Clara Gazul* adı altında piyesler yayınlandı. Bir İspanyol kadın oyuncusundan çevirdiğini ileri sürdüğü bu oyunlar arasında *Altın Araba, Les Espagnols en Danemark, L'Amour Africain, Le Ciel et Enfer* (Cennet ve Cehennem) ve *Inès Mendo* adlı öyküler yer alır Mérimée, günün modasına uyarak, *La Jacquerie, Scènes Féodales* Köy- Ayaklanması, Derebeylik Sahneleri adlı bir yapıtla, *Şarl IX'un Kanlı Saltanatı* (1829) adlı tarihsel bir roman yazdı. 1840 - 1846 yılları arasında sanatının doruğuna eriştii: *Esais sur l'Histoire Romaine* (Roma Tarihi Üstüne Denemeler, 1841) ile, bir Korsika yolculuğundan sonra yazdığı *Colomba* (1840) ve İspanya yolculuklarının bazılarını dile getirdiği *Carmen* (1845) adlı uzun öykülerini yayınladı. Bunlardan başka ,Arsène *Guillot* (1844) ve *L'Abbé Aubain* (1346) adlı iki öykü daha yazdı. İmparatorluk döneminde, imparatoriçe Eugénie de Montijo'nun ailesiyle 20 yıllık bir dostluğu olan Mérimée, resmî görevler aldı, senatör oldu ve sarayla yakın bir ilişki kurdu. Bu sırada Rus edebiyatıyla ilgilendi. Puşkin, Gogol ve Turgenyev'den çeviriler yaptı. Rus tarihinden esinlenerek *Le Faux Démétrius* (Sahte Démétrius, 1852) ile *Les Cosaques d'Autrefois* (Eski Zaman Kazakları, 1863) adlı yapıtları yazdı. Bunun yanı sıra *Lokis, Djoumane* ve *La Chambre Bleue* (Mavi Oda, 1872) adlı öyküleri yayınladı. Stendhal üstüne imzasız olarak yazdığı *H.B.* (1850) adlı broşür, Stendhal'ciliğin en değerli belgelerinden biridir Ayrıca, yalnız arkeoloji çalışmalarını sürdürmekle kalmayarak ortaçağ sanatı üstündeki bilgisiyle, anlatımcı biçimlerdeki rasyonalizmi gün ışığına çıkardı *Des Applications de l'Art à l'Industrie* (Sanatın Sanayide uygulamaları) adlı yorumunda, bu ilkeyi savundu. Mektuplarının çoğu ölümünden sonra, 1873'ten günümüze kadar ayrı kitaplar halinde yayınlandı. Bu mektuplar, kuşkucu, hattâ katı yürekli görünmeye çalışan Mérimée'nin dost canlısı bir adam olduğunu ortaya koyar Yabancı kültür meraklı, şiddete dayanan karamsar öykülere, gizemli ve karmaşık sonuçlara düşkünlüğüyle, romantik bir yazar izleniml bırakırsa da, anlatımındaki titizlik ve ölçülülük, sanatına klâsik bir nitelik kazandırır.

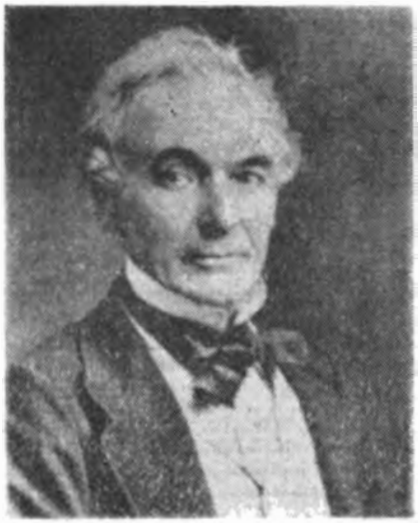

«Kusursuz bir yazar olabilmek için gerekli bütün niteliklere sahipti Prosper Mérimée: Havalgücü işlekti, ölçülüydü, atılgandı ve zekiydi, derinlemesine bir gözlem yeteneğine de sahipti üstelik.» REMY DE GOURMONT

merkantilizm (Fr mercantilisme; İng. mercantile system, mercantilism) Ulkeye mümkün olduğu kadar çok miktarda değerli maden girmesini teşvik eden politik ekonomik sistem. —Tam anlamda merkantilist öğreti denebilecek bir doktrin yoktur Bu sistemin taraftarları genel ilkeler vaz etmek yerine, düzenlemeler yoluna gitmişler yada pratik tavsiyeler ortaya atmışlardır Bununla birlikte temel ilkeler, 1615 yılında, Antoine de Montchrestien tarafından *Traité d'économie politique* (Ekonomi politik kitabı) adlı yapıtta açıklığa kavuşturulmuştur

Merkantilist sistem, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca Batı Avrupa'da egemen olmuştur. Merkantilizmin, İspanya'da, özellikle XVI. yüzyılda uygulanan özel biçimine *külçeci merkantilizm* (mercantilisme bullionniste) adı verilir Bu sistem, yabancı ülkelerden ve sömürgelerden mümkün olduğu kadar çok miktarda değerli madenin İspanya'ya girmesini sağlamak, ve altınla gümüşün yurt dışına çıkmasından sakınmaktan ibarettir. *Fransız merkantilizmi*, bunun dışında, Fransa'da imal edilen ihraç

malarının karşılığının altın ve gümüşle ödenmesini istiyordu. Bu düşünceyle, Sully tarımı teşvik etmiş ve besin maddeleri ihracına muhalefet etmiştir; ulaşımı geliştirmiş, manüfaktürleri ve ticareti düzene koymuştur. Richelieu sömürge ve deniz seferlerini sıklaştırmış üretimi hareketlendirmiş, tekniklerin ve ürünlerin denetimini düzenliyen hükümleri artırmıştır. Colbert, büyük girişimleri devletin gözetimine bağlıyan ve zanaatsal üretimin gerek nitelik gerekse nicelik bakımından sıkı kontrolünü ücretleri meslek kuruluşları tarafından ödenen resmî görevlilere veren bir mevzuatı yürürlüğe koydu. «Kolonyal pakt»a göre, sömürgeler değerli madenlerini ve ilk maddeleri metropole aktarmak ve metropolden mamûl ürünler satın almak zorundaydılar. Bir ülkenin ekonomik sağlığı, dış ticaret dengesinin durumuna göre, yani ihracatın ithalat karşısında üstünlüğü ve altınla ödenecek bir bakiye ye yol açması durumuna göre değerlendirilir. İngiltere'de ise, özellikle Cromvel eliyle, diğer uygulamaları ihmal etmemekle birlikte, deniz filosunun geliştirilmesine ve deniz taşımasının değerli madenlerle ödenmesine önem veren *ticaretçi merkantilizm*'i uygulamıştır.

Merkantilizm, bir külçecilikle yetinmemiş olan ülkelerde tarım,sanayi ve ticaretin itiraz götürmez bir gelişmesine yol açmıştır. Fakat, beri yandan, üretimi ve ticareti çoğu zaman keyfî nitelikte, karmaşık bir kısıtlamalar ağına sokmuştur. Merkantilizm, savaş giderlerinin ve aşırı vergilerin sonucu olarak, tarih içinde soysuzlaşmıştır. Merkantilizmin varmak istediği amaç, evrensel bir ekonomik denge aramaktan daha çok, onu uygulayan ülkelerin egemenliğini sağlamaktı. Merkantilizm, ekonomik despotizme karşı bir husumet uyandırdı ve düşüncelerin, bir reaksiyonla, girişim ve alış-veriş serbestliği esasına dayanan ekonomik doktrinlere yönelmesine yol açtı.

MERLEAU PONTY (Maurice), Fransız filozofu (1908 1962), Hussarl'in etkisinde kalmış olan Merleau - Ponty, önce Lyon'da, sonra da Sorbon'da ve Collège de France'da profesörlük yapmıştır. İlk eseri, *form teorisi*'ni davranışlar alanına uyguladığı *La Structure du comportement* («Davranışın yapısı», 1942) isimli kitaptır. Burada düşünür, ruhsal öğle ile fizyolojik öğenin bütün insan davranışlarında içiçe geçmiş bir halde bulunduğu görüşünü savunmaktadır. Merleau Ponty, ikinci olarak yayınladığı *Phénoménologie de la perception* («Algılamanın fenomonolojisi», 1945) isimli eserinde ise, gene «form teorisi»ni, bu sefer algılama alanına uygulamaktaydı. Bu tarihten sonra Sartre'la birlikte ünlü *Les Temps modernes* («Modern zamanlar») dergisini yöneten filozof, marksizmin gerektirdiği «kesin taraf tutma»ya yanaşmaksızın; solcu bir tutumu benimsemiş; ve bu yüzden de, *varoluşçuluk* akımı içinde yer aldığı halde, Sartre'la fikir ayrılığına düşmüştür. Marksizme yöneltiği eleştiriler *Les Aventures de la dialectique* («Diyalektiğin serüvenleri», 1955) isimli eserinde dile getiren Merleau Ponty, insanı hem ruh hem vücut, hem akıl hem de tenden kurulu somut varoluşu içinde almak gerektiğini ileri sürmekte; ve felsefeyi, «eylem ile düşünce, anlamsızlık ile mutlak arasında topallayan bir ikizlilik» olarak tanımlamaktadır. Merleau - Ponty, problemleri kesip atmaktan çok derinlestirmeğe yönelen; böylece de, bilinçle bilincaltını ayıran ve birleştiren sınırları ortaya çıkarmağa çalışan bir düşünürdür.

«Devrimci olmak, henüz gerçekleşmemiş bir şey adına ve onu gerçekten de gerçek olarak kabul edip dünyayı yargılamaktır.»
MERLEAU-PONTY

MERLEAU - PONTY'den seçmeler :

Marksizm Üzerine:

İlkin şu fikre dayanıyordu marksizm : Tarihin iki kutbu vardır; ataklık, geleceğin üstünlüğü ve insanlığı gerçekleştirme iradesidir kutupların biri; öteki de temkin, geçmişin üstünlüğü, tutuculuk zihniyeti, toplumun «ebedî yasaları»na saygıdır. Ve bu iki eğilim, kendilerine yarayabilecek olan bütün herşeyi kaçınılmaz bir şekilde seçip ayırt eder ve kaparlar. Yerel çapta bu, her gün doğrulanmaktadır. Ama marksizm, aynı zamanda, bu iki tavrın tarihte iki sınıf tarafından temsil edildiği fikrine dayanır. Oysa şöyle bir durum var ortada bugün : Eski ülkelerdeki kapitalist çevrelerin tevri, beş aşağı beş yukarı marksist şemaya uygun; ama buna karşılık Amerikan kapitalizmi, kendisine hiç değilse belirli bir süre için atak bir girişim anlayışını temsil etmesini sağlayan doğal kaynaklardan ve tarihsel bir konumden yararlanırken dünya proletaryası da, komünist partileri tarafından kadrolanıp yönetildiği ölçüde atılganlıktan alabildiğine uzak bir bilgece taktik anlayışına kaymakta, komünist partilerinin kontrolü dışında kaldığı ölçüde, de radikal eleştirl görevini yerine getirmeyecek kadar yorgun yada iç itişmelerle bölünmüş olmaktadır.

Hümanizm ve sosyalizm üzerine

Hümanizm ve Sosyalizm Üzerine:
Anglosaksonvari bir tavırla «hümanist sosyalizm»den olmaksızın hümanizm adına konuşmak, komünist olmaksızın komünistleri «anlamak», kendini günlük gerçekliğin üstünde görmekten başka bir şey değildir... Batı hümanizmi, aynı zamanda bir savaş makinası haline getirilmişse suç bizim mi yani?

MERVİN William Stanley (New York - 1927) Amerikan şairi. W.S. Merwin'i yirminci yüzyıl Amerikan şiirinin belli başlı akımlarından birinin temsilcisi saymak güç. İlk döneminde geleneksel biçimleri kullanması, ortaçağ ve Rönesans kaynaklarından esinlenmesi genç bir şairin sanatını en seçkin örneklerden öğrenme kaygısını gösterir. Merwin bu ustalaşma sürecini Fransızca, İspanyolca ve Porteklzce'den yaptığı şiir çevirileriyle de tamamlamaya çalışmıştır. New York'ta doğan Merwin, yüksek öğrenimini Princeton Üniversitesinde tamamladıktan sonra uzun süre İngiltere'de ve Fransa'da kalmış, geçimini özel dersler vererek ve çeviri yaparak sağlamıştır. İlk şiir kitabı olan 'A Mask for Janus'a (1952) yazdığı önsözde W. H. Auden, Merwin'in şiirindeki 'mithol' öğelerine dikkati çekmiş, başka eleştirmenler de genç şairin bu özelliği üzerinde durmuşlardı. 'The Dancing Bears' (1954), 'Green with Beats' (1956), 'The (1954), Green with Beats (1956), 'The Drunk in the Furnace' (1960, The Moving Target (1963), The Lice' 1967 ve 'The Carrier of Ladders' (1970) kitaplarında Merwin'in sanatla yaşantı, iç gerçeklikle dış dünya, yanılsama ile gerçeklik arasındaki gerilimden yola çıkarak önceleri imge bakımından oldukça zengin, daha sonraki kitaplarında ise daha yalın bir şiir dili yarattığı görülür. Bu kitaplardaki şiirler insanın ölümlülüğünü sanatıyla aşabileceği temasını işlediği için Merwin'le Yeats ve Stevens gibi şairler arasında bağ kuran eleştirmenler de vardır. Ölüm bir yandan hayatın sınırlarını çizerken, bir yandan da sanatçıda bu sınırları aşma özlemi uyandırır. Bu yüzden Merwin insan yaşantılarının hem saçma, hem de şaşırtıcı ölçüde anlamlı olmasını bu sınırları tanıyarak açıklar. Saçma kavramını işlemesi Merwin'in şiiri ile Kafka'nın dünyası arasında birtakım ben-

zarlikler kurulmasına da yol açmıştır. İlk şiirlerinde gelenceksel 'mithos'lardan yararlanırken sonraları kendi 'mithos'larını yaratan, böylece çağdaş yaşantıları onlara uygun bir duyarlıkle dile getiren usta bir şair olmayı başarmıştır.

W. S. MERWİN'den iki şiir :

YENİ BİR YIL DAHA

Senden isteyeceğim yeni bir şey yok.
Gelecek zaman, ey yoksulların cenneti.
Hâlâ sırtımda o eski giysiler.

Hâlâ aynı soruyu soruyorum
Aynı ışıkta,
Aynı taşı yiyerek.

Ve hâlâ kapıyı çalıp içeri girmiyor
Akreple yelkovan.

Türkçesi : Cevat ÇAPAN

ASYALILAR ÖLÜRKEN

Ormanlar yok edilince karanlıkları kalır
Kül büyük adımlarla izler mal sahiplerini
Sonuna değin
Varacakları hiç bir yer gerçek değildir
Kalıcı değil
Bu yollarının üstünden

Örtlekler zamanında ördek gibi dizilmiş
Köylerin hortlakları göğe yükselir
Yeni bir alacakaranlığı yayarmış gibi

Yağmur yağar açık gözlerine ölülerin
Durmadan yağar anlamsız sesiyle
Ve ay onları bulduğu zaman her şeyin rengini almış olur onlar

Geceleri de yaralar gibi kaybolur ama iyileşmez bir şey
Yaralar gibi kaybolup gider ölüler
Kan zehirlenmiş tarlalara karışıp gider
Acı - o ufuk -
Kalır

Mevsimler yükseklerde salınır
Yaşayan hiç bir şeyi çağırmayan
Kâğıttan çanlardır onlar

Yıldızları Ölümle her yere yürür mal sahipleri
Yükselen duman gibi gölgelere yönelirler
Işıksız ince alevler gibi
Onlar ki geçmişleri yoktur
Ve ateştir tek gelecekleri

Türkçesi : Cevat ÇAPAN

mesleki kalifikasyon (Fr. qualification professionnelle) Bir emekçinin, belirli bir teknik görevi yerine getirme yeteneğini belirleyen, elde etmiş olduğu yetenek ve bilgilerin toplamı. Ve Bir emekçinin, spesyalize bir işlevi yerine getirme konusunda sahip olduğu kabul edilmiş teknik yetenek —işletmelerdeki çalışmanın rasyonel organizasyonu, sayısı gittikçe artan sektörlerde, çeşitli *çalışma görevleri*'nin kesin bir tasvirini gerektirmiştir. *Job evaluation* adı verilen metodlar, bir işin gerçekleştirilmesi için, bir çalışma görevinin yerine getirilmesi için zorunlu teorik ve pratik bir dizi bilgi gerektirir.

Bir emekçinin yeteneklerinin, bir görevin gerekleriyle, çoğu zaman *merit rating* denen sisteme göre yapılan karşılaştırılması uyarlıkları ve yetersizlikleri ortaya çıkarmayı sağlar —yetersizlikler, normal olarak, *sürekli mesleki formasyon* ile tedricen giderilir.

Mesleki kalifikasyon, çıraklıktan başlayıp büyük okullardan mezun olmaya kader, her düzeyde teknik çalışmalarla «işyerinde («sur le tas») eğitim ya da özel *(ad hoc)* stajlarla, işyerleri hakkında pratik deney ile mesleki ilerleme kurslarındaki teorik ve pratik zenginleşmenin bir araya gelmesiyle elde edilebilir.

Üretimin ve hizmetlerin birçok büyük branşlarında ve dağıtımın birkaç branşında, *mesleki sınıflandırmalar* yapılmıştır; Emek ve Teknik Öğretim İdareleri, bilgi ve yetenek *düzeylerini* belirlerler. Toplu sözleşmeler ve atelye tüzükleri sınıflandırmaya ve terfilere (promotion) bazan sağlam temeller verirler. Ama kalifikasyon, kapitalist ülkelerde, özünde patron iradesine bağımlıdır ve işveren çalışmanın yürüyüşünün durumuna göre değişiklikler empoze etmekten geri kalmaz.

Gerçekten, sık sık, çalışma görevlerinde az ya da çok keyfi revizyonlara böylece şu ya da bu görevin elde edilmesi için gerekli olan şeylerin arttırılmasına tanık olunur. Daha tehlikeli bir şekilde, bir işçiden, kendisine tanınmış olan ve sıralamadaki yerini belirleyen düzeyden daha yüksek bir düzeye ait bir görevi yerine getirmesini istemek demek olan, *mesleki* kalifikasyon bozulmalarına da tanık olunmaktadır.

meta (Fr. marchandise, İng. merchandise): Bir yandan insanın belirli bir ihtiyacını gideren; öte yandan da, dolaysız olarak tüketilmek için değil, mübadele edilmek için üretilen şey. — Böylece, belirli bir ekonomik mekân içinde... yani pazarda kendini gösteren meta, iki temel karakteristik taşır: sosyal bir ihtiyacın giderilmesi için üretilmiş bir sosyal üründür; mübadele edilmek için vücuda getirilmiş bir üründür.

Meta, biryesel bir ürün değil, sosyal bir üründür. Örneğin, ekmek, et, giysiler, vs. bellirli bir üretim biçimi çerçevesinde metadırlar, oysa bir kanyon'un dibinde bulunmuş bir altın külçesi yada ressamın tablosu için aynı şey söylenemez.

Mübadele için üretilmiş olmak, ticaret alanında yer almak: metanın ikinci karakteristiği budur. Bu tanım, köylünün kendi kişisel tüketimine yarayan rekoltesini, ipso facto meta alanının dışında bırakır. Bu konuda, şunu belirtmek gerekir ki, aynı şey bazan meta (üretici tarafından satılacak olan buğday) olabilir, bazan da basit bir ürün (buğdayın köylü tarafından, kişisel gereksinimleri için ayrılan bölümü) olarak kalabilir.

Şu halde, meta, belli bir ekonomik kontekst içinde ticarî biçime bürünmüş ürün olarak çözümlenebilir. Bu böyle olunca, metanın, zorunlu olarak, bir kullanım değerine ve bir mübadele değerine (bir genel insan emeği kuvantumunu billûrlaştırmak) sahip olduğunu anlatmak kolaydır. Metanın çifte bir tablatı vardır: kullanım değeri ve mübadele değeri, bir diyalektik birlik teşkil ederler.

Marx'ın altını çizdiği gibi, meta, kapitalist üretim biçiminde, servetin elementer biçimidir. Bununla birlikte meta, söz konusu üretim biçiminden eskidir: değer yasasının çeşitli derecelerde egemen olduğu bütün ticarî üretim biçimlerinin (küçük meta üretimi, kapitalizm, sosyalizmin birinci evresi) karakteristiğidir.

İnsan emeğinin ürünü, zorunlu olarak meta biçimine bürünmez. Ama ticarî üretim geliştikçe bütün ekonomik kategoriler meta olarak görünme eğilimi kazanırlar. Böylece kapitalizm çerçevesinde, niteliği itibariyle mübadele için yaratılmamış olan işgücü bile bir meta halini alır.

Bu dönüşüm itiraz götürmez bir biçimde «insanlar arasındaki ilişkilerin, sosyal sınıflar arasındaki ilişkilerin, şeyler arasındaki ilişkilerin, şeyler arasındaki ilişkiler biçimi altında göründüğünü» kanıtlar.

Bu ilişkiler tipini (ekonomik fetişizm) keşfetme şerefi Marx'a aittir. Marksist olmayan ekonomi ve özellikle de vülgar ekonomi, çözülmez çelişkilere saplanmış burjuva ekonomisi, tam tersine, söz gelişi mübadeleyi, şeylerin tablatında varolan ve sözde onları metaya dönüştüren bir ekonomi karakteriyle açıklamaya uğreşır boş yere.

meta fetişizmi (Fr. fétichisme marchand) :

Bir sosyal ilişkinin, şeylerarası bir ilişki haline bürünmesi. — Meta üretimi tarzında, üretim ilişkileri doğrudan doğruya gözle görülür, elle tutulur olarak ortaya çıkmazlar. Bu ilişkiler, meta üretim tarzında, üstü örtülü, maskelenmiş bir durumdadırlar ve insanoğlunun gözüne metalarda maddeleşmiş, cisimleşmiş olarak, fantastik bir form içinde gözükürler.

İnsan emeğinin ürünü olarak bu metalar, otomom bir hayata kavuşurlar, çünkü, nesnel özelliklerle, niteliklerinde yer alan özelliklerle donanmış gibi görünürler. Fetişleşirler. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin egemen olduğu bir üretim biçiminde, metalar ele avuca sığmaz, zaptedilmez güçler haline gelirler ve insanoğluna tamamen egemen bir görünüşe bürünürler. Ayrıca, gerçekte, metalar, sırf insan emeğinin ürünü olarak üreticilerine hemen hemen eşit miktarda emeklere maloldukları için mübadele edilebilmekte oldukları halde, aralarındaki ilişki, şeyler arası bir ilişki gibi görünmektedir Sonuç olarak, ürün meta haline haline gelmekle, üreticisine itaat eden bir şey olmaktan çıkar artık: tıpkı insan eli tarafından yaratılmış olan ve belirli bir tanrıyı yada doğa - üstü gücü sembolize eden bir Afrika heykelciliğinin, bizzat **bu tanrının** kendisiymişcesine, korku duyulan bir güç haline gelmesi gibi. «Şeylerin kendi aralarındaki fantastik bir ilişki biçimine bürünen, insanlar arası belirli bir sosyal ilişkidir yalnızca». (K. Marx)

Fetişizmin temeli, metanın fetiş karakteri, bütün aşamalarında meta üretimi biçimine ayrılmaz bir biçimde bağlıdır Mübadele düzenli olduğu anda görünen meta fetişizmi, paranın ortaya çıkışıyla birlikte şiddetlenir ve gelişir. Para fetişizmi, meta fetişizminin en eksiksiz, en yanıltıcı biçimidir

Gerçekte, para servetin soyut ve her şeye kâdir bir simgesine dönüşmüştür; peşine düşülen, aranan o'dur Maddî hayat ona bağlıdır doğrudan doğruya. Metanın genel tecessümü, ete kemiğe bürünmesi olarak para, her şeye kâdir bir fetiş olarak ortaya çıkar, çünkü insanlara egemen olmakta ve onları köleleştirmektedir Oysa, bir genel eşdeğer'den, değişik kullanım değerleri olan metalar arasında bir aracıdan başka bir şey değildir

Fetişizm, en yüksek derecesine kapitalizmde ulaşır, çünkü her sosyal fenomenin meta biçimine bürünme eğilimi bu üretim tarzı içinde gerçekleşir Meta ne derece birikirse, insanlar, yani üreticiler de o derece egemenlik altında, köleleşmiş, tutsaklaşmış görünürler

Bir kavram olarak fetişizm, yabancılaşma kavramından köklü bir biçimde ayrılır. Hiç bir etik çizgi taşımıyan, ekonomik karakterde, bilimsel bir kategoridir fetişizm. Oysa, bunun tam tersine, yabancılaşma, ideolojinin büyük ölçüde sızmış bulunduğu, felsefi ve ahlâki içerikli bir kavramdır.

Fetişizm, insan tabiatında, mayasında bulunan bir şey değildir: bir kere, fetişizmi belirliyen şey, insanoğlunun kendi tabiatından olması, bu tabiatını yitirmesi değil, fakat insan toplumlarının gelişiminin belirli bir aşamasında kaçınılmaz olan nesnel bir yanıltmaca (sosyal ilişkilerin büründüğü fantastik biçimden kaynaklanan bir yanıltmaca) ve egemenliktir.

Fetişizm, kendi tarzında, ilk olarak, özel mülkiyetin varlığını ve giderek, sınıfların varlığını ifâde eder, ikinci olarak, insanlığın tabiat ve toplum üzerinde eksiksiz bir egemenlik kuramamış olması olgusunu ifâde eder. Fetişizm, ister altyapıya ait olsunlar, ister üstyapıya, beşeri faaliyetin başlıca alanlarında tezahür eder.

Özellikle, doğrudan doğruya burjuva ekonomik ideolojisini şartlandırır — böylece, çoğu zaman, içsel ilişkileri aramaksızın yalnızca biçimlerle yetinir bu ideoloji.

metafizik, fizikötesi (Osm. mabad et tabia; Fr. métaphysique; İng. metaphysics) Duyularımızla algılayamadığımız varlıkların bilgisi — Eski Yunancada bu söz, «Fizikten sonra gelen» anlamınadır; Aristoteles'in eserleri derlenirken, «Fizik» bölümünden sonra gelen ve nesnelerin ilk nedenleriyle ilkelerini inceleyen bölüme bu isim verilmiştir. Dolayısıyle de Platon'dan Descartes'a kadar metafiziğin temel konusu, Tanrının varlığı ve doğası olagelmiştir. Demek ki, bu ilk anlamda metafizik, belirli türden bir gerçeklikler alanının bilgisini dile getirir Gene bu anlamda metafizik; görünürde ne olduklarına karşıt olarak, varlıkların kendi kendilerinde ne olduklarının bilgisini de belirtir Metafizik bu alanda «diyalekt ğe» karşıt tutulur; ve varlıkları, tarihsel süreç içindeki gelişimlerinden soyutlayarak, hiç değişmeyen şeylermiş gibi inceler Gene bu anlamda metafizik; olgular alanından daha üstün sayılan ve bu alanın varlık nedenini de içinde taşıyan bir alanın ahlâki doğruların, «olması gereken»in, ideal olan»ın bilgisini belirtir Yukarıda sıraladığımız her üç açıdan da metafizik, «mutlağ n bilgisi» yada «mutlağın araştırılması» olarak tanımlanmıştır — Bir ikinci anlamda metafizik; kendine özgü bir bilgi yada düşünce türünü belirtir: 1. Gidimli düşünceye karşıt tutulma yoluyle metafizik, varlıkların (yada clayların) dolayımsız sezgisinin bize sağladığı mutlak bilgidir. «*Metafizik, sembollere başvurmamak iddiasında olan bilimdir.*» (Bergson). 2. Metafizik; varlıkların özünü kavrayan tek yeti varsayılan «akıl» yoluyle elde ettiğiniz bilgidir 3. Metafizik; deneyin verilerine başvurmaksızın, ama zaman ve uzay sezgilerini de yardıma çağırmaksızın, sadece «akıl»dan, yani kavramlar yoluyle ve apriori bilme yetisinden çıkan bilgilerin tümüdür (Kant). Bu anlamda metafizik; deney verilerine başvurmama özelliği bakımından psikolojiden, zaman ve uzay sezgilerini kullanmama bakımından da matematikten ayrılır.

metafizik üzerine

Buharin'in Halk için el kitabı'nda ***metafiziğin ve spekülatif felsefenin bir eleştirisini bulmak mümkün müdür? Şunu söylemek gerekir ki, yazar metafizik kavramından habersiz olduğu kadar, tarihsel hareket, oluş ve bunun sonucu olarak da diyalektik kavramlarından habersizdir. Tarihin belirli bir dönemindeki bir felsefi ifadeyi doğru olarak, yani belirli bir tarihsel eylemden ayrılamaz, zorunlu bir ifade, belirli bir praxis olarak, fakat bunun bir sonraki dönemde anlamını yitirmiş boş bir kalıp haline getirildiğini anlamak ve bunu şüphecilige düşmeden yapabilmek, yeni felsefeyi tarih süreci içinde kavramak oldukça çetin, güç bir zihin işidir. Yazar aksine, boğazına kadar dogmatizme, bunun sonucu olarak dogmasında saşça, bir metafiziğe gömülmüştür; bu, daha başlangıçta, daha problem ortaya konur konmaz, praxis felsefesinden sistematik bir sosyoloji çıkartmak niyeti açığa vurulur vurulmaz belli olmaktadır : bu durumda sosyoloji, saşça metafiziği ifade etmektedir. Giriş yazısının son paragrafında yazar, praxis felsefesinin ancak somut tarih eserlerinde yaşayabileceğini ileri süren bazı eleştiricilerin itirazlarını cevaplandıramıyor. Praxis felsefesi kavramını «tarihsel bir metodoloji» olarak işleyemiyor ve bunu da bir «felsefe», biricik somut felsefe olarak belirleyemiyor; yani Croce'nin spekülatif görüş açısından ortaya koyup çözümlemeye kalktığı problemi gerçek diyalektik açısından ortaya koyup çözümleyemiyor. Bir tarihsel metodoloji, bir felsefe yerine birtakım özel sorunlar «Casuistique»si kurarak, bunları dogmatik olarak düşünüp çözümleme yoluna gidiyor; tamamiyle lâfta kalan bir tarzda çözümleyemeyince de saşça olduğu kadar iddiacı paralojizmlere başvuruyor. Eğer başka hiç bir iddia ileri sürmeden, doğrudan doğruya uygulama için yararlı olabilecek ampirik nitelikte yaklaşık şemalar vermekten ibaret kalsaydı bu «Casuistique» yararlı ve ilginç olabilirdi. Kaldı ki, bunun böyle olmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır: çünkü* **Halk** *için el kitabı'nda praxis felsefesi özerk ve özgün bir felsefe olarak değil, metafizik materyalizmin bir «sosyolojisi» olarak ele alınmıştır. Bu el kitabı'nda metafizik, tarihdışı bir hakikat, zaman ve mekân dışında soyut ve evrensel bir düşünüş olarak ileri sürülen sistematik*

bir formülasyon olarak değil, idealizmin spekülatif bir formülasyonu, belirlenmiş bir felsefe formülasyonu olarak kabul edilmektedir.

Halk için el kitabı'nın *felsefesine (yani üstü kapalı olarak bir kitapta benimsenmiş olan felsefe) bir pozitivist Aristo'culuk, biçimsel mantığın, fizik ve doğa bilimleri yöntemlerine uyumlandırılması denebilir. Tarihsel diyalektiğin yerine bu kitapta, nedensellik yasası, düzenliliğin araştırılması, normallik ve tekdüzelik ele alınmıştır. Ama, olaylar bu tarzda anlaşılırsa «praxis»in aşılabileceği, «alt-üst» edilebileceği sonucuna nasıl varılabilir? Netice mekanik olarak hiç bir zaman nedeni ya da nedenleri sistemini aşamaz ve bunun için de evrimciliğin yavan ve kaba gelişmesi olanağından başka bir şey elde edilemez.*

Eğer «spekülatif idealizm» kategorilerin ve a priori sistemlerin bilimi yani tarihe karşı bir soyutlamalar sistemi ise **Halk için el Kitabı**'*nın içinde üstü kapalı olarak bulunan felsefe, tersine çevrilmiş bir idealizmdir; şu anlamda ki, kavramlar ve ampirik sınıflandırmalar spekülatif kategorilerin yerini almış olsun bunlar kadar soyut ve tarihe karşıdır.*

Halk için el kitabı'*nda eski metafiziğin en göze çarpan izlerinden her şeyi tek bir nedene, son nedene indirgemek merakına rastlıyoruz. Tek ev son neden sorununun tarihini yeniden kurmak ve bunun «Tanrı'yı arama» çabasının bir görüntüsü olduğunu kanıtlamak olanağı vardır .Bu dogmatizme karşı da Engels'in* **Sozial Akademiker**'*de yayımlanmış olan iki mektubu hatırlanmalıdır.*

GRAMSCİ

Türkçesi A. CEMGİL)

---

meta tedavülü yada **dolanımı** (Fr circulation marchande) Metaların, bütün meta üretimi tarzlarında varolan, daire biçimindeki aralıksız hareketi. — Metalar, mübadele edilmek üzere... yani üreticinin elinden başka ellere geçmek üzere üretilen nesnelerdir. Modern ekonomik hayat, belirli bir düzen çinde, kesintiye uğramaksızın biribirini izleyen ve para aracılığıyle yürütülen mübadeleler sonsuzluğu olarak belirir.

Meta tedavülü denilen şey, mübadeleler tarafından belirlenen bu harekettir. Meta tedavülü, hem bir yörünge (parcours), hem de bir transfer olarak tahlil edilir. Transfer, satıcılarla alıcılar arasında vukua gelen şeydir, yörünge ise, metaın, üreticiden tüketiciye izlediği yoldur.

Meta tedavülü, bir yer değiştirmeyi (bir deplasmanı) içeren, fakat bu yer değiştirmeye indirgenmesi mümkün olmıyan maddi bir tedavüldür.

Örneğin, metaların nakli, terimin fiziksel anlamıyle bir yer, değiştirme teşkil eder; fakat böyle olmak itibarıyle, ekonomik anlamdaki meta tedavülünün bir parçası değildir. Gerçekte, meta tedavülü paranın tedavülünden ayrılmaz, yani bir sıra metamorfozu içerir. Bu şartlar dahilinde, tedavülün zamanı, nakil (örneğin Grenoble'dan Paris'e nakledilerek deplase edilmesi) zamanıyle değil, fakat nakledilen (gideceği yere varmış olan) metaın sahip değiştirdiği (bu sahip değiştirme sırasında fiziksel olarak hareketsiz olabilir) ânla çakışır

Mete tedavülü, para tedavülünden farklı olarak, sonlu, bitimli bir süreçtir; şu anlamda ki, meta, sürecin bütün evrelerinden geçtikten sonra, bir daha girmemek üzere tedavül alanından çıkar Gerçekten meta, üretimle tüketim arasındaki, yani üreticiyle tüketici arasındaki bütün aşamalardan geçmek zorundadır. Fakat, tüketiye ulaştığı ânda, meta, tüketilmiş olacaktır, yani tahrip edilmiş olacaktır, ve bundan dolayı, bir daha dönmemek üzere tedavülden çıkacaktır.

Metaların hareketi daire biçiminde bir harekettir, çünkü daima başlangıç noktasına dönen bir dizi daireye, yani bir dizi dönenceye ayrılır.

Meta tedavülü az ya da çok hızlı, az ya da çok kesikli ya da kesiksizdir. Buhran dönemlerinde olduğu gibi, hepten durduğu da görülür: stoklar birikir ve satılmaz olur.

Meta tedavülü son derece farklı coğrafi çevrelerde meydana gelebilir. Kimi zaman ulusal bir çerçeve söz konusudur, ve özellikle ulusal ticari hareket biçiminde dile gelir Kimi zaman da, uluslararası çerçeve söz konusudur ve uluslararası ticaret biçiminde dile gelir.

Tedavül hem bir hareket (metaların bir ekonomik süjeden başka bir ekonomik süjeye transferi), hem de bir süreçtir. Bir süreç olarak, tedavül süreci, üretim sürecinden ayrılmamakla birlikte onunla karşıtlık halindedir Birinci olarak, üretim sürecini her yanından kuşatır: üretim peryodu, tedavülün tekmil peryodu içinde yer alır İkinci olarak, üretim sürecini tedavülün bir basamağı (bir ânı, bir, momenti) olarak ortaya çıkarır.

Tedavül, esas gerçek ekonomik hareketin, yani üretim hareketinin gizli kökenlerini açığa vurmayan fenomenal bir harekettir.

Otonom, her şeye kâdir, önüne geçilmez bir şey olarak görünür tedavül. Ancak bunalım dönemlerindedir ki, bu görünüşün tamamıyla bir yanılsama olduğu ortaya çıkar.

Keza üretime hükmeden bir şey olarak görünür tedavül, çünkü, ürünler, ancak mübadele içindedir ki, mübadele değeri yada pazar planında kullanım değeri haline gelirler. Öyle ki, kapitalist tedavülde, artı değer sanki tedavül hareketinden doğan bir şey gibi, bundan ötürü de, üretime tamamen yabancı bir şey gibi görünür.

Buysa, meta fetişizminin yanlarından yalnızca birini oluşturan, nesnel bir mistifikasyondur Bir tersine çevrilmedir bu bir başaşağı durmadır, çünkü, şeylerin tedavülü, sosyal emeğin tedavülünün, yani üreticiler arası ilişkilerin dayanağıdır.

meta üretimi (Fr production marchande) Ürünlerin kişisel tüketim için değil, satılmak için, pazarda mübadele edilmek için üretildiği sosyal ekonomi organizasyonu. — Genel olarak, iki büyük sosyal üretim tipi düşünülebilir Tüketim için üretim ve satış için üretim.

Üreticinin kişisel, doğrudan doğruya tüketimi amacıyla üretim, değişik doğal ekonomi türlerini karakterize eder. Bu üretim biçimi, çok eski olmakla beraber, günümüzde hâlâ köylü otokonsomasyon'u biçimi altında devam etmektedir.

İkinci üretim tipinde, tam tersine, çeşitli üreticiler, kendi gereksinimlerini karşılamak için değil, bu ürünleri satmak için —ki bu ürünler bundan ötürü meta haline gelmiş olmaktadırlar— üretim yaparlar. Üreticiler arasındaki ekonomik ilişkilerin pazar aracılığıyla gerçekleşmesi olgusuyla karakterlenen bu üretim tipine meta üretimi (pazar için üretim) denir

Meta üretimi, sınırlı bir el emeği kullanan ve az gelişmiş bir tekniğe sahip bulunan bireysel, izole, spesiyalite, çok sayıda üreticinin varlığıyla karakterize edilir.

Küçük meta üreticileri olarak adlandırılan bu üreticiler kategorisi, esas itibariyle, köylüleri ve zanaatkârları kapsamına alır. Örneğin, köylüler, rekoltelerinin en büyük bölümünü ticarileştirmek amacıyla toprağı işlerler Elde ettikleri parasal gelirleriyle, kendi işletmelerini devam ettirebilmek için gereken manüfaktür nesnelerini (mamul maddeleri) sağlıyabilirler. Metaların tedavülü temeline dayanan meta üretimi hızla parasal bir karakter kazanır.

Alımlar ve satımlar, meta üretiminin belirleyici iki ilişkisini meydana getirirler. Kendi aralarında ilişkiye giren bu üreticiler, kimi zaman alıcı kimi zaman da satıcılar Nitekim, kent karşısında köylü önce satıcıdır (örneğin buğday satar), fakat bunun hemen ardından, aynı hareketin devamıyla, alıcı durumuna gelirler (örneğin makinalar alır)

Tarihsel olarak, iki büyük meta üretimi tipi gösterilebilir: basit meta üretimi ve kapitalist meta üretimi.

Basit meta üretimi, kendi üretim araçlarının sahibi olan, ve üretimlerin esas itibarıyla, kişisel emeğe dayanan küçük üreticilerin işidir: bunlar kendi başlarına çalışırlar, bazan da sınırlı bir el emeği'nin yardımına başvururlar (bundan ötürü, burada, başkasının emeğini sömürme çok sınırlı bir karakterdedir). Bu küçük üreticiler, e-

konomik açıdan, çelişik bir ikili karakter taşırlar; üretim araçlarına sahip kimseler olarak, kapitalistlerle aralarında bir özdeşlik bulunmamakla birlikte, kapitalistlere yaklaşırlar; emekçiler olarak ise, proleterlerle ortaklaşa yanları vardır (proleter, üretim araçlarından hepten yoksundur). Küçük üreticilerin karmaşık mantalitesi ve zikzaklı davranışları buradan gelir (kimi zaman, kapitalist sınıfa doğru giderler, kimi zaman da işçi sınıfına yaklaşırlar).

Kapitalist meta üretimin çıkış noktası, genellikle, basit meta üretimindedir. Fakat kapitalist meta üretimi, ücretli emeği sömüren (metalaşmış işgücü'nün satın alınması) kapitalistlerin çalışmasına dayanır. Oransal çıkar ortaklaşalığı, yerini antagonizmaya bırakmıştır.

Tarihsel olarak, meta üretimi ikili bir süreçten ayrılmaz bir karakter taşır: üretici güçlerin gelişiminin yol açtığı emeğin prodüktivitesinin artması, ve işbölümünün gelişme göstermesi.

Bundan ötürü, meta üretimi, ilkel komünote rejiminin dağılması döneminde ortaya çıkmıştır. Fakat şurası açıktır, bu ortaya çıkış, iki kesin şartın gerçekleşmiş olmasını gerektirir.

Meta üretiminin ortaya çıkması için, bir yandan, sosyal işbölümünün büyük ölçüde yaygınlık kazanmış olması gerekir. Her birey gurupu, diğerlerinden ayrı olarak, belirli bir faaliyete (dokuma, kunduracılık, sanayi ürünleri imalatı, vs.) ayrılmış olmalıdır. Öte yandan, bu tarzda spesiyalleşmiş olan üreticilerin, ürünlerine sahip olabilmeleri ve bunları mübadele edebilmeleri için, kendi üretim araçlarının sahipleri durumuna gelmiş olmaları gerekir. Sosyal işbölünü ve üretim araçlarının sahipleri olan üreticilerin toplum içinde varlığı, meta üretiminin temelini teşkil eder. Ancak bu iki şart bir arada yerine geldiği zamandır ki, meta üretiml, giderek ürünlerin mübadelesi alımlar ve satımlar biçiminde kendisini gösterir.

metodoloji, yöntembilim (Osm. usuliyet; Fr. méthodologie; İng. methodology). Mantığın, çeşitli bilgi alanlarında, özellikle de bilimler alanında kullanılan metotları inceleyen bölümü. — Kant tarafından bütün mantığa karşıt tutulan metodoloji, yeni bir araştırma metodu yaratmağa değil, şu anda uygulanan metotları tasvire dayanır.

metodoloji üzerine

Metodoloji, belirli bir bilimde başvurulan araştırma metodlarının ve yollarının tümü, bilimsel bilgi metodlarıyle ve dünyayı dönüşüme uğratma ile ilgili doktrin. Bilimlerin hızla ilerlemesi sonunda, bilimsel bilgi metodlarını teorik bir temele dayandırmak ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu teorik temel, başlangıçta, Francis Bacon ile Descartes tarafından ve daha ziyade, felsefe alanında geliştirilmiştir. Marx'tan önceki materyalist filozoflar, objektif dünyaya hükmeden kanunların bilinmesini sağlayan bilme metodlarını bir temele dayandırmaya çalışmışlardır. İdealist sistemler bu metodları ya zihnin kanunlarına dayandırmaya çalışmış, ya da bunları insan aklının yarattığı keyfi kuralların bir toplamı olarak görmüştür. Genel bilme metodu, çoğu zaman, somut bilgi alanlarından birindeki (matematik, mekanik, biyoloji v.s.) kanunlara bağlanıp özel bir bilimin metoduna indirgenir. Metodoloji'ye büyük katkılarda bulunanlardan biri de Hegel'dir. Felsefi metodun spesifik karakterini, somut bilimlerden farklılığını ve somut bilimlere indirgenemezliğini ilk defa Hegel belirtmiştir. Hegel'e göre, metod, muhtevanın hareketinden ibarettir ve bundan dolayı da, muhtevadan ayrı düşünülemez. Fakat Hegel felsefesinin idealist bir temele dayanması, metodun oynadığı rolün mutlaklaştırılmasına ve objektif dünyaya hükmeden kanunların bilme kanunlarına indirgenmesine yol açmıştır. Marksist Metodoloji hem genel bilme metodlarının, hem de bilimsel teorilerin uygulanmasına yer veren diyalektik materyalizmdir. Diyalektik materyalizm, bilme metodlarının, tabiat ve toplumun objektif kanunlara dayandığı olgusundan hareket eder. Bir bilme metodu, ancak realitenin objektif kanunlarını yansıttığı takdirde bilimsel olabilir. Bundan dolayı, bilimsel metod ilkeleri, kategorileri ve kavramları, insan aklı tarafından indi bir şekilde yaratılan kuralların bir toplamı, «bir yedek araç değildir, tabiat ve toplum kanunlarının bir ifadesidir» (Lenin, cilt 38, s. 91). Marksist Metodoloji ayrıca, kanunun diyalektiğine ve zihnindeki yansımasının özelliklerine dayanır. Marksist metod, Marksizm öncesi materyalizmden ya da Marksizm - öncesi materyalist Metodolojiden işte bu noktada ayrılır. Marksist Metodoloji, zihni faaliyetin tâbi olduğu özel kanunları dikkate alır, en önemlisi de bu kanunları, sosyal süje'nin objektif dünya üzerindeki pratik ve teorik aksiyonuna bağlar. Bilimsel bilgi metodunun önemi, bilimdeki, özellikle de fizik, matematik, biyoloji ve sibernetikteki büyük ilerlemelerin bir sonucu olarak gittikçe artmaktadır. Metodoloji meselelerine duyulan ilgi, somut, bilimler ile Metodoloji meseleleri arasında sıkı bir bağ kuran teori ötesi araştırmalarından doğmuştur.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

metot, yöntem (Osm. usul; Fr. méthode; İng. method). Belli bir ereğe ulaşmak için gösterilen çaba, belirli bir yöne doğru araştırma yapmak için seçilen yol. — Bu genel anlam, modern düşünürlerde, biribirine çok yakın iki kullanım getirmiştir: 1. Düşünüp tasarlanarak önceden saptanmış olmasa da, belirli bir sonuca gelmemizi sağlamış olan yol. Bu anlamda metot, bir kimsenin yada bir topluluğun «alışılmış» düşünme yollarını belirtir. Bu yollar, gerek sonradan daha güvenle uygulanmak, gerekse eleştirilmek ve geçersizlikleri ortaya konmak üzere, gözlemlenebilir ve tümevarım aracılığıyle tanımlanabilir yollardır. Yani metot bu anlamda, belirli bir nesne (ya da konu) hakkında çeşitli fikir ve yargıları bulunan bir zihnin, bunları, o nesneyi en iyi tanıtacak tarzda sıraya koyması ve düzenlemesi demektir. 2. Belirli bir sonuca ulaşabilmek için tamamlanması gereken işlemleri ve sakınılması gereken bellibaşlı hataları önceden tasarlayıp düzene koyma işi. «Metot sahib olmak» yada «metotlu ilerlemek» deyimleri, bu açıdan anlam kazanmaktadır. — Mantığın üzerine eğildiği ilk konu, düşüncenin metotları olmuştur: Zihnimizin doğal olarak başvurduğu yolların en genelleri, tümdengelim, tümevarım, analiz ve sentezdir. Öte yandan insan zihninin başvurduğu metotlar, ***metafizik*** ve ***diyalektik*** olmak üzere iki belli başlı karaktere bürünür. — Bilimsel araştırma alanlarında kullanılan metotlar, ***epistemoloji*** tarafından incelenmektedir.

Metropolis'ten bir plan.

Metropolis 1926'da Fritz Lang tarafından çevrilen Alman filmi. Gelecekteki dünyanın düşsel bir görüntüsünü veren film, daha o zamandan toplama kamplarını haber verir. Toplumsal sorunlara eğilen senaryo, geleceğin bir kentini canlandırır: yeraltında çalışan işçiler, gelecekteki dünyanın Havva'sını temsil eden bir robot kadının kışkırtmasıyla ayaklanırlar. Yapıt tumturaklı ve değersiz unsurlarla yüklü olmakla birlikte, özellikle büyük halk yığınlarının eyleme girişmesi gibi bazı sahneler güçlü bir anlatımla aktarılmıştır. Gerçek değerini Fritz Lang'ın bilinçli sahneye koyuculuğuna borçlu olan bu filmin fütürist anlayıştaki dekorlarında, o sıralarda sönmeye yüz tutmuş anlatımcılığın izlerine rastlanır. Geleceğin Havva'sı rolündeki Brigitte Helm, insanlıkdışı varlığı (robot kadın) büyük bir başarıyla canlandırmıştır.

Metot üzerine nutuk (Fr. aslı: Discours de la méthode) Descartes'ın 1637'de yayınlanan eseri. Modern Batı düşüncesine özgü bilimsel ve akılcı metot anlayışını başlatan bu kitapta Descartes, hakikate, hiç bir yabancı oto-

riteye başvurmaksızın ulaşmamızı sağlayacak dört temel kural önermektedir: 1. «Kesinlik» kuralı. *(«Kesinlikle öyle olduğunu bilmedikçe, hiç bir şeyi doğru diye kabul etmemek.»)* 2. «Analiz» kuralı. *(«İncelemeğe hazırlandığım her güçlüğü, mümkün olan kadar ve her birini daha iyi çözümleyebilmek için gerekli olan kadar parçaya ayırmak.»)* 3. «Sentez» kuralı. *(«Düşüncelerimi, en basit ve bilinmesi en kolay nesnelerden başlayarak, yavaş yavaş ve derece derece, en karmaşık olanların bilgisine yükselecek şekilde sıraya koyup yönetmek.»)* 4. «Tek tek sayma» kuralı. *(«Hiç bir şeyi unutmadığım apaçık ortaya çıkıncaya kadar her yerde, tam sayımlara ve genel gözden geçirmelere girişmek.»)* Descartes, kendi «mekanik» fizik anlayışını, bu metodu kullanarak gelştirmiştir.

çı siyasetine zemin hazırladı. Viyana barışından sonra (1809), dışişleri bakanı ve şansölye oldu. Fransızların ittifakını sağladı. Rusya bozgunundan sonra, Rusya ile Napolyon arasında birtakım karmaşık ilişkilere girişti. Dresden görüşmesi sırasında (26 haziran 1813) Napolyon'u yumuşetmayı başaramadı. Reichenbach antlaşmasını imzaladı, Prag kongresini topladı (12 temmuz-10 ağustos 1813), birliğe girdi (12 ağustos 1813). Napolyon'a tabii sınırları önerdi, sonra da yanıtlamakta geç kaldı diye, caydı. Franz II'nin güvenlinden yararlanerak İtalya ve Almanya'da Avusturya'nın itibarını yeniden sağladı. Viyana kongresinde (1814-1815) Avrupa'nın dengesini yeniden kurdu. Metternich, İngiliz Castlereagh'in hazırladığı ve önce yalnız Fransa'ya karşı yöneltilen Dörtlü Birlik antlaşmasına (1815-1818) dayanan tutucu bir

Prens METTERNİCH-WİNNEBURG Viyana Kongresi'nde..

Metropolitan Opera'*nın salonu bir temsil sırasında..*

Metropolitan Operası : New York'ta opera binası. A.B.D.'nin en önemli operası olan Metropolitan, yöneticilerden G. Gattl Casazza (1908-1935) zamanında dünyanın sayılı sahnelerinden biriydi. 1883'te açılan Metropolitan 1966'da kapanarak aynı yılın 16 eylülünde *Yeni Metropolitan operası* adıyla Lincoln Center'de tekrar açıldı. Yeni «Met» 140 metre uzunluk ve 59 metre genişliğinde, 31-50 metre yüksekliğindedir. Operanın salonu 7 katlıdır. Cephe, 29 metre boyunda, 9 metre eninde olan 5 büyük kemerle bölünmüştür. Ana sahne 34 metreye 30 metredir. Sahne açıklığında (18 m.) Chagall'in, Dufy'nin resimleri, Maillol'ün heykelleri vardır.

METTERNİCH-WİNNEBURG Klemens Von (Koblenz 1773 / Viyana - 1859) Rheinland kökenli Avusturyalı devlet adamı. 1790'dan sonra Avusturya dışişlerine girdi, Şansölye Kaunitz'in kızıyla evlendikten ve Rastatt kongresinde bulunduktan sonra, Avusturya'yı Dresden (1801) ve Berlin'de (1803) temsil etti. Napolyon'un isteği üzerine Paris'e elçi olarak gitti (1806) ve hükümetinin savaş-

sistemi uyguladı (20 kasım 1815). Aslında Metternich bu antlaşmayı, devrimci özgürlük ilkeleri ve halkın elde ettiği hakların ortaya çıkardığı ikili tehlikeye karşı kullandı. Bu çeşit düşüncelerin yayılması, özellikle birçok milletten oluşan Habsburg'ların devlet birliği için zararlı olacaktı. Bu silahı etkili kılmak amacıyla, uyrukları tarafından tehdit edilen hükümdarların kendi aralarında görüşmelerini öngördü ve 1814 müttefiklerine, liberal yada millî devrimlere karşı müdahale hakkını tanıdı. Görüşlerini Aachen (1818), Karslbad (1819), Viyana (1820), Troppau (1820), Laibach (1821), Verona (1822) kongrelerinde kabul ettirdi. Böylelikle, Almanya'da, İtalya'da ve İspanya'da liberal akımlar bastırılabildi. Fakat daha 1820'de Birlik'in tutucu ilkelerine yalnız Prusya ve Rusya'nın bağlı kaldığı anlaşıldı. İngiltere'de ona yüz çevirince, kendini Yunanistan'ın bağımsızlığına, Fransa ve Belçika devrimlerine (1820) verdi. Fransız-İngiliz Antlaşması karşısında üç mutlakıyetçi devletin dayanışmasını ilân etti. 1826'dan sonra, Avusturya yöneticilerinin düşmanlıkları yüzünden, iç siyasetteki sınırlı rolü, imparator Ferdinand (1835-1848) adına iktidarı yürüten Devlet meclisi lehine azaldı ve bu mecliste Kolowrat'a cephe aldı. Polonya karışıklıkları sırasında Krakow'u ilhak ederek şansölye gene müdahale etti. Viyanalıların ani ayaklanmaları onu istifa etmeye ve önce Felemenk'e, sonra da Belçika'ya kaçmaya zorladı. Kriz geçince Viyana'ya döndü (eylül 1851) fakat son yıllarında saray ile yakın ilişkileri pek kalmadı. Anılarını oğlu Richard, *Aus Metternichs Nachgelassenen Papiere* (Metternich'in Notlarından) adıyla Viyena'da yayınladı.

mevzua bk. **konut.**

mevsimlik değişmeler (Fr. variations saisonnières) Bazı ekonomik etkinlikleri karakterize eden, mevsimlere bağlı ekonomik dalgalanmalar. - Ekonomik döngüyü karakterize eden şey, işlerin genel hareketi içinde, refah, durgunluk ve çöküntü peryodlarının art arda gelişidir. Fiyatlar refah döneminde yükselir halindedirler, durgunluk peryodunda düzeylerini korurlar, çöküntü peryodunda ise eşitsiz bir şekilde de olse düşerler.

Klasik kapitalist ekonomide bu fenomen, değişken aralıklarla, çok kere de her 9 ile 11 yılda görülür.

Fakat bazı faaliyetler vardır ki, mütalea edilen yıla ait döngünün fazı ne olursa olsun, bu faaliyetler alanında, her yıl, kısa süren bir duryunluk peryodu, ardından da bir fiyat düşüşü peryodu görülür.

Genel hareketin etkileri bu değişmelerin yoğunluğunu arttırıyor olsa da, sözü geçen bu değişmelerin döngüye bağlı nedenlerden değil, fakat özel nedenlerden ileri.geldik-

leri oldukça kolay farkedilebilir. Mevsimlik değişmelerdir bunlar: yılın belirli zamanlarında, bir ürünün pazarda bolca bulunması fiyatının düşmesine yol açabilir, yılın diğer bazı zamanlarında ise aynı ürünün pazarda kıtlaşması fiyatını yükseltir. Böylece, örneğin, ılıman iklim meyvaları: bunlar turfanda olarak serde yetiştirildiklerinden fiyatları yüksektir, mevsim başında bu tüketim maddeleri, hâlâ kıttır, halkın beslenme gereksinimini karşılamaya yetmediğinden alıcılar bunlara yüksek fiyat ödemeyi kabul ederler: mevsim ortasında, eğer rekolte bolsa, bir durgunluk ânından sonra, rekabet rol oynar ve fiyatlar düşer, sonunda meyvalar yeniden kıtlaşır, piyasa meyvalar üretimin gerçekleştiği yada geciktirildiği bölgelerin ürünleriyle beslenir ve fiyat yükselir

Aşırı bolluk durumlarında, mal arzını ve mevsimlik fiyat düşüşlerini belirli bir sınırda tutmak için çoğu zaman stoklama önlemleri alınır. Zaman olur ki, satıcıların hiç değilse büyük bir kısmı kâr elde edemedikleri zararına satış durumunda da kalabilirler: bu durumlarda ürün bolluğunu sınırlamak ve böylece rölatif bir kıtlık yaratıp fiyatları aynı düzeyde koruyabilmek için, ürünlerin bir kısmının tahrip edilmesi gibi malthusçu önlemlere başvurulur

Kapitalist üretim biçimi çerçevesinde mevsimlik değişmelerin yalnızca ekonomik değil, fakat aynı zamanda sosyal yansıları vardır. Gerçekte, mevsimlik değişmeler, büyük miktarda tüketilen tüketim maddelerinin peryodik olarak pahalılaşmasına hizmet ederler ve bu nedenle, halkın satın alma gücünü anlık olarak düşürebilirler Her türlü spekülatif hareketleri de kolaylaştırırlar. Farklı bir ekonomik rejimde, ciddi bir biçimde kontrol edilmeleri gerekir, çünkü bunların tamamen ortadan kalkmaları güç görünmektedir.

MEYERHOLD Vsevolod Emilyeviç (Penza 1874 / öl. 1942) Alman kökenli Rus sahne yönetmeni. İlk kez 1898'de Stanislavskiy'in Moskova Sanat tiyatrosunda sahneye çıktı. 1902'de Stanislavskiy'den ayrıldı. 1904'te, Moskova'da kendi kurduğu tiyatroda çalıştı. Petersburg'ta Vera Kommissarjevskaya'nın Dram tiyatrosuna girdi (1906-1907). İmparatorluk tiyatrolarının sahne yöneticisi oldu, 10 yıl süreyle gösterişli oyunlar sahneye koydu. Ekim 1917 Devriminden sonra yeni rejime bağlandı. 1920'de «Ekim» tiyatrosunun kurulmasını sağladı ve yeni devrim tiyatrosunun temsilcisi oldu 1922-1927 Arasında büyük başarı kazandı çoğu zaman metne bağlı kalmadan sahneye koyduğu oyunlarda «yapısalcılık» ve biyomekanik anlayışını herkese kabul ettirdi. Özgünlüğü, sonunda kendi aleyhine döndü. «Meyerhold'çuluk» anlayışının taşıdığı «biçimcilik», resmî çevrelerce benimsenmeyince, bazı araştırmalarından caymak zorunda kaldı. Ocak 1938'de tiyatrosu kapandı. 1939'da tutuklandı. Ölümünün nedeni belli olmadı. Sahneye koyduğu oyunlar arasında en önemlileri şunlardır. Maeterlinck'in ***Pelléas et Mélisande***'ı (1907), Molière'in ***Don Juan***'ı, Mayakovski'nin ***Misteriya Buff***'u, Crommelynck in ***Muhteşem Boynuzlu***'su, Gogol'ün ***Müfettiş***'i, Griboyedov'un ***Akıldan Belâ***'sı, Ostrovskinin ***Orman***'ı (1927).

MEYERHOLD (kelebek kravatlı), büyük şair Mayakovski (altta) ve yardımcısı Erdman'la.

MİCHELANGELO BUONARROTİ'nin 1515 yılına doğru gerçekleştirdiği ünlü başyapıt : **Musa.**

MİCHELANGELO BUONARROTİ (Caprese 1475 / Roma 1564) İtalyan heykeltraşı, ressamı, mimarı ve şairi. Floransa'lı eski bir ailedendi. Öğrenimine hümanist Francesco da Urbino yönetiminde başladı. 1489'dan itibaren San Marco'daki Medici'lere ait bahçelerdeki eski heykellerle çağdaş resim taslaklarını inceleyerek, Donatello'nun öğrencisi ve iş arkadaşı Bertoldo di Giovanni önderliğinde heykel yapma tekniğini öğrendi. Marco bahçelerinde pişmiş topraktan birkaç ufak fi-

«On iki yıldan beri sefil bir halde oradan oraya savrulup gidiyorum İtalya'da; en utanç verici durumlara düştüm, bütün acıları çektim: yorgun ve perişanım.»
MİCHELANGELO BUONARROTİ, **Pietà'dan ayrıntı :** ***Otoportre.***

gür ve bir de mermerden ***Kır Tanrısı*** başı yaptı Muhteşem Lorenzo'nun dikkatini çekti. Lorenzo onu Via Larga'daki sarayına aldı. Kültürünün temelini oluşturan Eflatun'cu öğretileri benimsedi. 1490-1492 arasında ***Merdivenleki Meryem*** ile ***Kentauros'larla Lapith'lerin Savaşı*** adlı heykelleri yaptı.

Michelangelo'nun bazı temel motiflerini kapsayan her iki yapıtta, eski Toscana, gotik ve ilk Rönesans geleneklerinin etkisi görülür.

Muhteşem Lorenzo'nun ölümü üzerine, Michelangelo baba evine dönerek heykelciliğe devam etti. Ekim 1494'te Medici'lerin kısa zamanda düşmesine yol açan karışıklık ve ayaklanmalar, Charles VII ordularının yaklaşması karşısında rahatı kaçan Michelangelo, Floransa'yı terkederek önce Venedik'e, sonra Bologna'ya sığındı. Bologna'da bir yıl kadar Gianfrancesco Aldrovandi'nin yanında kaldı. Ev sahibine, Toscanalı şairlerin yapıtlarını tanıttı ve ***San Proculus*** ve ***Aziz Petronius. Diz Çökmüş Melek***'i yaptı.. 1945'te Floransa'ya dönerek orada altı ay kaldı ve ***Uyuyan Cupido*** ile ***Aziz Yuhanna*** adlı yapıtlarını yaptı. Sonra Roma'ya gitti. Bankacı İcopo Galli için ***Bacchus*** (1496-1497), Fransız kardinali Lagraulas için de ***Vatikan Pietası*** adlı yapıtları yaptı ve birkaç yıl içinde ün kazandı.

Sanatçı ayrıca Bayraktar Soderini'nin siparişi üzerine, Palazzo Vecchionun Beşyüzler salonu için ***Cascina Savaşı*** adlı freski yaptı. Michelangelo, hareket halindeki birçok çıp-

Kentaurosların savaşı : *«Heykel, resmin kılavuzudur.»*
MİCHELANGELO BUONARROTİ

***MİCHELANGELO'nun ünlü başyapıtlarından* Vittoria Colonna.**

lak figürünün temsili yoluyla insan eylemini yüceltmeye çalışıyordu. Daha sonra, Agnolo Doli için ***Kutsal Aile*** adlı yuvarlak yağlıboya tabloyu yaptı.

Guilo II tarafından Roma'ya çağrılması ve papanın anıt mezarını yapmakla görevlendirilmesi, sanatçının fantezi duygusunu alevlendirdi. Michelangelo'yu bir yıldan fazla uğraştıran heykel, şubat 1508'de San Petronio'nun cephesine yerleştirildi. Ancak üç yıl sonra Bentivolio'ların dönüşüyle yıkıldı. Açılışı 13 ekim 1512'de yapılan Sistina kemer fresklerini bitirdikten sonra, Guilo II'nin mezarı üstünde çalışmaya koyuldu. Üç yıl içinde ***Esirler*** ve ***Musa*** heykellerini yaptı.

Michelangelo, Roma'nın yağma edilmesinden ve Medici'lerin Floransa'dan kovulmasından sonra, Cumhuriyetçi davaya dört elle sarılarak «Dokuz Milis»lere katıldı ve «Kent surlarının yapımı ve tahkimi için genel yöneticilik» gibi önemli bir görevi kabul etti.

1532-1534 arasında ***Zafer*** adlı bir erkek figürü ve Giulio II'nin mezarı için dört Esir heykeli yaptı. Michelangelo, Clemens VII'nin çağrısını ve Capella Sistina'nın sunak duvarına ***Mahşer***'i çizmek görevini kabul etti ve 1534 yılında Roma'ya yerleşti.

Brutus'un Büstü. Mahşer ile aynı zamana rastlar. Bunu izleyen on yıl içinde sanatçı, ***Saul'un Hıristiyan Olması*** ve ***Aziz Petrus'un Dini Uğrunda Kurban Edilmesi*** adlı yapıtları yaptı.

Son yirmi yılda şöhretin en yüksek noktasına ulaşan, genç kuşakların hayranlığını kazanan Michelangelo'nun ilgisi, resim ve heykelden, mimariye yöneldi. Campidoglio alanının perspektif ve anıtsal düzenlenmesini planladı. Sforza in Santa Maria Maggipre şapeli ve Porta Pia için projeler yaptı. Vatikan bazilikasının yapım işlerini yönetti.

Son yılarında yaptığı, ***Palestrina Pieta'***sından, Floransa katedralindeki ***Pieta Rondanini***'ye kadar olan heykellerin hepsi tek bir tema etrafında toplanır: ölmüş İsa'nın ardından duyulan acı.

Michelangelo'dan günümüze sayısız mektuplarla 300 kadar şiir kalmıştır. Şiirlerinden pek azı 1520'den sonraya rastlar. Son yıllarda yazdığı şiirlerde dinsel karakter ağır basar. Bunlarda, ölüm düşüncesi, günah duygusu, umutsuzluk, yakarışlar gibi temaları işledi.

Michelangelo'nun mektupları da çok yüksek bir insanlık belgesidir. Bunlar, sanat çalışmalarından pek söz etmedikleri halde, sanatçının iç dünyasını aydınlatır, onun aile ocağına bağlılığını, sabırsız ve çileci ruhunu, yalnızlığını, tutkulu cömertliğini ortaya koyar. Michelangelo, kısa süren bir hastalıktan sonra, 18 şubat 1564'te Roma'da, Macel dei Corvi'deki evinde 88 yaşında öldü. Yeğeni Leonardo, cenazesini gizlice Floransa'ya götürdü ve Santa Croce'de toprağa verildi.

MİCHEL Louise (Vroncourt-la-Côte - 1830 / Marsilya 1905) Fransız devrimcisi. Paris'te öğretmenlik yaparken 1870 yılında Enternasyonal yazıldı. Paris Komünü sırasında etkin rol oynadı, kahramanca savaştı. Komün'ün Alman ordusuyle işbirliği yapan burjuva Fransız hükümeti tarafından ezilmesinden

Louise MİCHEL bir duruşma sırasında..

sonra, 1871 yılında Yeni Kaledonya'ya sürüldü. 1880 yılında çıkarılan aftan sonra Fransa'ya dönünce yeniden devrimci fikirleri yaymağa girişti. Art arda mahkûmiyetlere uğradı, ama yılmadı. Çıkar gözetmezliği ve iyilik severliği dolayısıyle halk yığınlarından daima saygı görmüş olan Louise Michel, «Kızıl Bâkire» diye anılırdı.

MİCHELET Jules (Paris 1798 / Hyeres 1874) Fransız yazarı ve tarihçisi. Üstün yetenekli bir öğrenciydi, Plutarkhos'un *Bioi* (Ünlü İnsanların Hayatı) adlı yapıtı üstüne hazırladığı tezle, 21 yaşında edebiyat doktoru oldu. 1822'de Sainte-Barbe koleji tarih öğretmenliğine atandı. 1825-1827 arasında şu yapıtları yayınladı: ***Tableau Chronologique de l'Histoire Moderne*** (1825), ***Tableaux***

Michelet'nin çocukluğu GUERİN'in tablosu.

Synchroniques de l'Histoire Moderne (1827) ve ***Principes de la Philosophie de l'Histoire*** (1827). Bu son yapıt, Vico'nun *Scienza Nuova* adlı kitabının Fransızcaya uyarlamasıdır. Michelet, 1831'de Milli Arşiv bölümü şefliğine getirildi. Aynı yıl Edebiyat fakültesinde eğitim görevlisi, 1838'de Collège de France'ta tarih ve ahlâk profesörü oldu. Önemli yapıtlarının bir çeşit başlangıcı sayılabilecek birçok inceleme yayınladı: ***Histoire Romaine*** (1831), ***Précis d'Histoire de France*** (Kısa Fransa Tarihi, 1833), ***İntroduction à l'Histoire Universelle*** (Dünya Tarihine Giriş, 1831). 1833'ten 1846'ya kadar ***Histoire de France*** adlı yapıtının ilk 6 cildini yayınladı. 1835'te Luther'in *Anılar*'ını ve 1837'de ***Les Origines du Droit Français Cherchées dans les Symboles et les Formules du Droit Universel*** (Evrensel Hukuk Sembol ve Formüllerinde Fransız Hukukunun Kaynakları) adlı denemesini yayınladı. Collège de France'taki meslekdaşı Quinet ile birlikte 1843'te cizvitler üstüne bir yapıt yayınladı. Her türlü tarihsel gelişmenin aracı saydığı halk için de «milli eğitim dersleri» yazdı: ***Du Prêtre, De la Femme, De la Famille*** (Papaz, Kadın ve Aile Üstüne, 1845), ***Le Peuple*** (Halk, 1846). 1847'den itibaren ***Fransız İhtilâli Tarihi*** adlı yapıtını çıkarmaya başladı, bu yapıtın 7 cilt halinde yayınlanması 1853'e kadar sürdü. Liberal düşünceleri yüzünden hükümet tarafından derslerine son verildi (2 Ocak 1848). Şubat devriminden sonra derslerine yeniden başladı ve 2 Mart 1851'e dek derslerini vermeye devam etti. 1852'de imparatora bağlılık yemini etmediği için Arşiv'deki görevinden de uzaklaştırıldı. Bu ara birbiri ardından şu yapıtları yayınladı: ***L'Oiseau*** (Kuş, 1856), ***L'Insecte*** (Böcek, 1857), ***L'Amour*** (Aşk, 1859), ***La Femme*** (Kadın, 1860), ***La Mer*** (Deniz, 1861), ***La Sorcière*** (Büyücü Kadın, 1862), ***La Bible de l'Humanité*** (İnsanlık İncili, 1864), ***La Montagne*** (Dağ, 1868), ***Nos Fils*** (Oğullarımız, 1869) 1870 Savaşında millî duygulara seslenen ***La France Devant l'Europe*** (Avrupa Karşısında Fransa, 1871) adlı bir broşür yayınladı. 1872-1875 arasında ***Histoire du XIX. Siècle*** adlı büyük bir yapıt yazdı. Michelet'nin tutkuları, hayat sevgisi, insanlığın kutsal kitabını, yani tüm insanlara özgü bir dinsel temel arayışı, halka, yığınlara karşı beslediği yakınlık, yapıtına bir anlam kazandırır. Coğrafyasal ortamın insanlar üstünde etkisine büyük önem verir. ***Tableau de la France*** (Fransa'nın Görünümü) adlı yapıtı gerçek bir insansal coğrafya kavramına ulaşır.

MİCKİEWİCZ Adam (Novogrudok, Beyaz Rusya 1798 / İstanbul 1855) Polonyalı şair ve yurtsever. Bir küçük soylu ailenin çocuğuydu. 20 yaşlarında komşusu Maria Wereszczacka'ya tutuldu: bu aşk onu şiire yöneltti. Vilnius üniversitesinde okudu, gymnasium öğretmeni oldu. 1822'de ***Ballady i Romance*** adlı yapıtını yayınladı bu yapıtla Polonya'da romantizm çağı başladı 1823'te *Dziady* (Atalar) adlı dramın iki bölümünü tek ciltte çıkardı ve *Grazyna* adlı bir kahramanlık destanı yayınladı. Büyük yankılar uyandıran ***Oda do Mladości*** (Gençliğe Od) adlı yapıtı da hayatının bu ilk dönemine ilişkin.

NADAR'ın gözüyle Mickiewicz.

1823'te şair, Rus hükümeti tarafından şüpheli görüldüğünden, Vilnius'ta hapse atıldı, sonra Moskova'ya sürüldü, orada Galitzin'in himayesine girdi, halkı isyana çağıran ***Konrad Wallenrod*** adlı romantik şiirini orada yazdı (1828) 1829'da Rusya'dan ayrıldı. Almanya'ya gitti, sonra İtalya'da kaldı 1830'da Varşova devriminin arifesinde ***Polonyalı Anaya*** adlı ünlü şiirini yayınladı. 1834'te destansı güldürü şiiri ***Pan Tadeusz***'ü yayınladı. Lozan üniversitesinde bir latin edebiyatı kürsüsünün başına geçti. 1840'ta College de France'da İslav dili ve edebiyatı öğ-

BRZOZOWSKY'nin 1861 yılında yaptığı desen : Zaosje, Mickiewicz'in doğduğu köy.

görevi si oldu, dersleri 1845'te kaldırıldı şair Arsenal kitaplığına müdür olarak atandı. 1848'de İtalya'da bir Polonya lejyonunu örgütlendirdi. 1855'te Napolyon III'ün emrinde görevli bulunduğu sırada koleraya yakalanarak öldü.

MİÇURİN İvan Vladimiroviç (Ryazan ili 1855 / Miçurinsk 1935) Rus tarım uzmanı. Öğrenimini Ryazan'da tamamladı. Çazorundaydı Kozlov garında şef yardımcısı oldu. Bitki yetiştirme konusuyla ilgilendi. Rusya'da ilk fidanlığı kurdu: burada ayıklama metodunu denedi. Demiryollarından ayrıldı, kendini Sovyet hükümetinin de yardımıyla tamamen tarıma adadı. Melezlerin kalıtımsal karakterinin büyük ölçüde ortama bağlı olduğunu kabul etti. Bitkisel melezlerin varlığını öne sürdü ve *mentor* denen bir kültür sürecini belirledi. Miçurin'in teorileri Lisenko tarafından ele alındı ve yaygınlaştırıldı.

Büyük bilgin MİÇURİN son yıllarında..

MİES VAN DER ROHE Ludwig (Aachen 1886) Alman kökenli Amerikalı mimar. Öğrenimini Fransa'da yaptıktan sonra Hollanda'ya gitti (1912), sonra Berlin'e yerleşti. Yapımcı olduğu kadar nazariyeciydi. «Stijl» akımına katıldı, *Zehner Ring* dergisini kurdu, birçok sergi düzenledi, Dessau'da Bauhaus Sanat okulunu yönetti (1930-1933), 1938'de A.B.D.'ye göç etti. Chicago Teknoloji enstitüsünde profesör oldu. 1944'te Amerikan yurttaşlığına geçti. En önemli yapıtı: Chicago'da Teknoloji enstitüsü (1942-1943), Promontory (1949) ve Lake Shore Drive konutları.

1950-1952'de, Plano'da (İllinois) Dr.

MİES VAN DER ROHE'nin 1952 yılında Chicago'da gerçekleştirdiği bir yapı.

Farnsworth'un evi diye tanınan bir ev yaptı: bu ev, dikdörtgen biçimli iki döşemeden oluşur: üst üste olan bu döşemelerin arası camla kaplıdır: üçüncü bir döşeme de taraça görevini görür. Ayrıca, Detroit'te (La Fayette kulesi, 1956), Houston'da (Güzel Sanatlar Müzesi), Chicago'da (Commonwealth Promenade ve Esplanade binaları, 1957), New York'ta (bronz cepheli Seagram Building, 1958), Essen'de (Krupp Fabrikaları merkezi, 1961) önemli yapıtları vardır.

MİFUNE Toşiro (Çin - 1920) Japon sinema oyuncusu. 1946'da sinemaya başladı. Yönetmen Akira Kurosawa'nın *Sarhoş Melek* (Yoidore Tenşi, 1948) filmindeki oyunuyla tanındı. Kurosawa'nın yönettiği birçok filmde rol aldı: *Noraynu* (Kuduz Köpek, 1949), *Sarı Irkın Şehveti* (Rasomon, 1950), *Hakaci* (Budala, 1951), *Yedi Samuray* (1954), *Kumonosu-jo* (Örümcekağı Şatosu, 1956), *Kakuşitoride no san Akunin* (Gizli Kale, 1958), *Yoji-Bo* (1961), *Aka Hige* (Kızıl Sakal, 1964). Ayrıca *Fahişe O'Haru'nun Hayatı* (1952), *Samuray* (1964), *İsyan* (1967) adlı filmlercle oynadı.

Mig Mühendis A. İ. Mikoyan ve M. İ. Gureviç' planlayıp gerçekleştirdiği Sovyet uçakları için kullanılan, mühendislerin adlarının baş harfleriyle yapılmış kısaltma. İlk kez 1941'de yapılan tek motorlu MİG-3 avcı uçağından İkinci Dünya Savaşında geniş ölçüde yararlanıldı. En ünlü tipleri arasında Kore savaşında önemli rol oynayan tek motorlu tepkili avcı uçağı MİG-15 ile 1956'da ortaya çıkan bisonik MİG-21 anılmaya değer. Uzun süre Sovyet avcı uçakçılığının özünü kapsayan MİG'lerin özel hız ve donatım teknikleri vardır. Bugün birçok sosyalist ve tarafsız ülkenin hava kuvvetlerinde kullanılmaktadır.

MİHALKOV Sergey (Piyatigorsk 1913) Sovyet şairi ve yazarı. Bir bilginin oğlu olan Mihalkov, lise öğrenimini Kafkasya'da yaptı. İlk şiirlerini henüz onbeş yaşındayken yerel basında yayınladı. Daha sonra bir dokuma fabrikasında çalışmağa başladı, ustabaşı oldu. Aynı zamanda da jeolojik inceleme gezilerine katıldı.

Gorki Edebiyat Enstitüsü'ne yazılan Mihaikov, çocuklar için kaleme alınmış taşlamalardan meydana gelen ve *Stiyopa Amca* başlığını taşıyan ilk kitabını 1936 yılında yayınladı. İkinci Dünya Savaşı'nın daha ilk günlerinden itibaren cephe muhabiri olarak görev yüklenen şair, aynı zamanda, El Registan'la ortaklaşa olarak, Sovyetler Birliği milli marşının da yazarıdır.

Hicivleriyle olduğu kadar tiyatro yapıtları ve senaryoları ile de ün salan Mihalkov, özellikle bir «çocuk şairi» ve bir masalcı olarak tanınır.

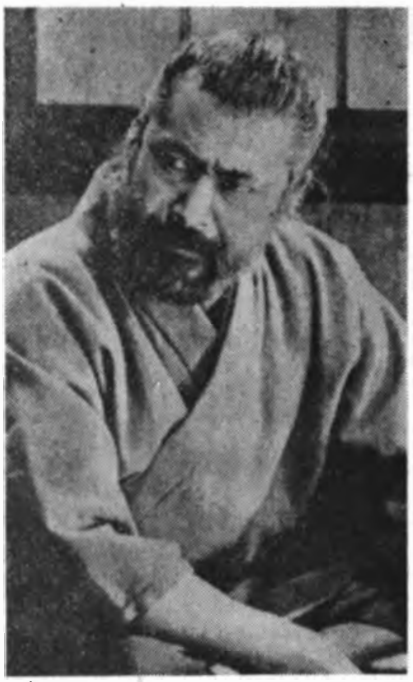

MİFUNE, başarılı yaratımlarından birinde..

MİHALKOV'dan bir şiir

MANZARA RESMİ YAPAN FİL

Masal

Bir manzara resmi yapmıştı Fil.

Anıa sergiye yollamadan önce

MİHAYLOVSKİ

Resmi
Sanat konusunda fikirlerine pek güvendiği
Bir kaç dostunu çağırdı.
Övgüden pek hoşlanan
Ressamımız, titreyerek heyecandan
Yargıyı bekledi:
Ne diyecekler acaba? Beğenecekler mi
Beğenmeyecekler mi?
Ve sanatseverler gelir gelmez açtı
Resmini.
Kimi ilerledi bir adım
Kimi bir adım geriledi...
«Ne desem bilmem ki, diye başladı
Timsah hazretleri,
Güzel olmasına güzel amma
Ne çamur deryasını görüyorum burada ne de Nil nehrini!»
«Nil mil umurumda değil, diye atıldı Fok,
Ama bu resme bir iki parça buz gerekli değil mi!»
Köstebeğe gelince.. Fil'in bahçelere önem vermeyişine
Teessüf etmekle yetindi.
«Gerçekten güzel bir resim.
Diye homurdandı Domuz.
Bir şaheser olmasına ramak kalmış
Bir kaç tane palamut tek eksiği..»
Aldı fırçasını Fil
Tamamladı resmini,
Bir şekil buldu bütün dostlarının
Ayrı ayrı beğeneceği:
Nil'in ortasında koskoca
Bir buzdağı duruyordu
Ve bir köstebek yuvası
Mağrur bir edâ ile yükseliyordu
Palamut yüklü bir meşenin yanında,
Ayıların da hatırı kalmasın diye olacak
Bal dolu büyük bir fıçı arz-ı endam ediyordu.
Böylece karşıladığını sanıp Fil
Eksperlerin talebini
Çağırdı yeniden sanatsever hayvan milletini.
Şöyle bir göz attılar tuvale: «Resim değil bu, dediler,
Eşsiz bir salata vallahi!»
Bu fil gibi olma dostum,
Seçerek dinle eleştirmeleri!
Herkesi memnun edeyim derken
Boşuboşuna harcarsın emeğini kabiliyetini..

MİHAYLOVSKİ Stoyan Nikolov (Elena 1856 / Sofya 1927) Bulgar yergi şairi. İlk ve orta öğrenimini Elena, Tırnovo ve İstanbul'da Galatasaray Sultanisinde yaptı. Aix-en-Provence'da hukuk fakültesini bitirdi. Siyaset yazarı, yazı işleri müdürü, milletvekili ve Makedonya-Edirne Yüksek komitesi başkanı olarak sosyal ve siyasal hayatta yer aldı. 1880'de yazdığı ilk yapıtları *Suspiria de Profundis* (1884), *Poema na Zloto* (Kötülüğün Şiiri 1888) karamsar bir dünya görüşünün izlerini taşır. 1890'da yergi şairi olarak aynı karamsarlıkla çağının siyasal ve sosyal gerçeğini eleştiriye girişti: *Jelezni Struni* (Demir Çalgı Telleri, 1890), *Naşite Pisaçi i Gazetari* (Bizim Yazarcıklarımız ve Sözde Gazetelerimiz, 1893), *Filosofski i Satiriçeski Soneti* (Felsefe ve Hiciv Soneleri 1895), *Kniga za Oskırbenite i Onepravdanite* (Ezilenler ve Haksızlığa Uğrayanlar İçin Kitap, 1903), *Kniga za Bılgarskiya Narod* (Bulgar Halkı İçin Kitap, 1903) XX. yüzyıl başlangıcında *Obşto Delo* (Ortak Dava), *Prolog kım Kniga za Robite* (Köleler için Kitaba Giriş, 1900) ile dramatik şiiri *Toçilaryat*'ı (Bileyici, 1902) yayınladı. *Dnes Çuk, Utre Nakovalnya* (Bugün Çekiç, Yarın Ors, 1905) adlı şiir kitabında, şairin içdünyasının değişmekte olduğu görülür Mihaylovski bundan sonra toplumsal hayattan elini eteğini çekti ve dinsel mistisizme yöneldi.

MİKOYAN Anastas İvanoviç (Tiflis 1895) Sovyet siyaset ve devlet adamı. 1915'te Komünist partisi üyesi oldu. Transkafkasya bölgesi işçi direnişlerine katıldı. Komünist partisi Bakû ve dolayları yöneticiliğine getirildi. 1917 Devriminden sonra S. M. Kirov ve G. K. Ordjonkidze ile birlikte Sovyet hükümetini başarıya ulaştırmak amacıyla işçileri örgütlendirdi (1919-1920). 1920-1926 arasında Komünist partisi Merkez Komitesi Siyasal bürosu adayı oldu. İç ve dış ticaret bakanı (1926), işçe bakanı (1930-1934),

MİKOYAN. Sovyetler Birliği Devlet başkanlığına seçildiği sırada..

gıda sanayi bakanı (1934-1938), dış ticaret bakanı (1938-1949) 1935'te Komünist Partisi Siyasal büro üyesi, 1937-1955 ve 1957 1964 arası Bakanlar kurulu başkan yardımcısı oldu. 1943'te «sosyalist emek kahramanı» ünvanını aldı. Komünist Partisi Merkez Komitesi prezidyumu üyesi, 1964'te Yüksek şüra başkanı (cumhurbaşkanı) oldu. Halen Yüksek şüra milletvekilidir.

mikro-ekonomi (Fr. micro-économie, İng. micro-economy) Ekonomik fenomenlerin, bireysel ekonomik birimler ölçeğinde ele alınması ve bilinmesi. - Mikro-ekonomik analiz, esasında, üretim tarzının elementer ekonomik birimlerinin incelenmesidir. Kapitalist rejimde, işletmeler ve firmalardır bu elementer birimler.

Mikro-ekonomik anlayış, marksizme karşı bir tepki olarak, marjinalist teori'ler çe çevesi içinde kendisini empoze eder Gerçe ten de, bu teorilere göre, esas problem, rasında kendisi de genel muadeleti koşulla dıran girişim muadeletinde yatar, çünkü, konomi dünyası, bağımsız, otonom ve biz kendisi arz ve taleplerin karşılaştığı gay şahsî bir pazarın altında bulunan küçük l rimlerin yanyana gelişinden başka bir ş değildir.

Günümüzde, mikro-ekonomi, herşeyd önce bireysel birim ekonomisidir, yani işl me ekonomisidir, fakat tüketici olarak tük ticinin yada ücretli olarak ücretlinin de ek nomisidir. Öyleyse, mikro-ekonomi, büti bireysel sevk ve idare problemlerini de i ne alır. Bireysel ekonomik hesabı incel Mikro-ekonomi, firma çerçevesi içinde ü timle, birim düzeyinde ticarî dağıtımla ve l reysel gelir bakımından da dağılımla ilgi nir.

Mikro-ekonomi, böylece, ekonomi dü yasına hem bir yaklaşım, hem de bir dün anlayışı olarak kendisini gösterir. Bu ikir bakış açısından, mikro-ekonomi, ekonomir bütünsel dengesini, bölümsel dengelerin dengesizliklerin toplamıyla özdeşleşir.

Genel bir biçimde, mikro-ekonomi, te nik-ideolojik bir kavramdır. Teknik bakı dan, makro-ekonomik ölçeğe karşıt bir l lirli analiz ölçeği gösterir. İdeolojik bakı dan ise, fiyatların her bireysel aksiyond sıyrıldıkları ve sürekli bir dalgalanma iç de bulundukları rekabetçi kapitalizmi yan tır. Mikro-ekonomi, gerçekte, sosyal serm yenin bütününden tecrit edilmiş, bireysel s mayenin hareketinin incelenmesidir.

Bu durum ve koşullar içinde, mikro-ek nomiyle makro-ekonomi tartışması kısır boş bir tartışmadır, çünkü, Marx'ın göst mış olduğu gibi, bireysel sermayenin anal sosyal sermayenin analizinin bir uğrağında bir momentinden başka bir şey değildir, b

tün bireysel sermayeler karşılıklı bağımlılık halindedirler (Örneğin, ortalama kâr yasasına bakınız).

Öyleyse, mikro-ekonomi, bir problemi ortaya koyan, ama onu çözmeyen, tasvici bir kavramdır.

militarizm (Fr. militarisme, İng. militarism) Sömürücü sınıflar tarafından, kendi ülkelerindeki halk kitlelerini baskı altında tutmak ve diğer ülkelere karşı yayılma politikasını gerçekleştirmek amacıyla geliştirilip kullanılan gerici egemenlik sistemi...

«Çağdaş militarizm kapitalizmin bir sonucudur. Her iki biçimi de kapitalizmin tipik bir varlık belirtisidir: Dış çekişmelerde, kapitalist devletin başvurduğu askeri güç dışa dönük militarizm ile proletaryanın tüm ekonomik ve politik hareketlerini bastırmak için egemen sınıfların elinde silah olarak kullandığı —içe dönük— militarizm.» *(Lenin)* Militarizm, sınıflı toplumun gerici bir fenomenidir; ancak en aşırı gelişmesini *emperyalizm*'de bulur. Çağdaş militarizmin sınıfsal dayanağını, tekelci sermayenin saldırgan güçleri oluşturur. Militarizm, halk kitleleri için fazladan maddi yük —fiyat artışları, vergiler, gümrük resimleri vb.— demektir. Tüm ekonomi militaristleştirilir ve böylelikle ekonomi çarpıklaştırılır. Militarizm, tüm toplumu askeri örgütlenmelerle ve propaganda kuruluşlarıyla bir ağ gibi sarar, her demokratik hareketi bastırır, kendi doğrultusunda talimatlarla vb. toplumsal yaşamı denetim altına alır, tüm özel ve kamu alanlarına militarist ideolojiyi aşılar. *Prusya militarizmi* tarihte son derece önemli bir rol oynamıştır Prusya'da, daha feodal toplum döneminde militarizm, tüm topluma egemen bir güç haline gelmiş ve Prusya'yı askeri bir despotizm altına sokmuştur Haydut ruhlu ve serüven düşkünü Prusya soylularının desteklediği ve beslediği militarizm, sonradan özellikle saldırgan Alman emperyalizmiyle birleşerek, Prusya prenslikleri ile Alman tekelci sermayesinin gerici yanlarını kaynaştıran burjuva-toprak ağası (junker) militarizmine dönüştü. Militarizmin kökenleri ekonomik karakterlidir. Emperyalizm ve militarizm, örneğin Alman halkı için yıkıcı bir tehlike olarak gelişti, Alman halkını iki kez dünya savaşına soktu ve böylece bu halkı, bir ulusal felaketten diğerine sürükledi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra *kapitalizmin genel bunalımı*'nın yoğunlaşmasıyla, kapitalist dünyadaki militaristleşme süreci de inanılmaz boyutlara ulaştı. Bu sürecin ürünü ve militarizmin ana itici gücü ABD'de, Federal Alman Cumhuriyeti'nde ve diğer emperyalist ülkelerde ortaya çıkan *sanayi-ordu karmaşası*'dır. ABD militarizmi, Vietnam halkına ve diğer halklara karşı giriştiği açık saldırılarla, işlediği cinayetlerle insanlık ve ilerleme düşmanı kimliğini ortaya koymuştur. FAC'da da, Avrupadaki durumunun yumuşamasını ve normalleşmesini istemeyen militarist eğilimler ve güçler kol **gezmektedir.**

İşçi sınıfı, tarihsel görevine bağlı olarak, militarizme ve savaşa karşı savaşımın en ön safındadır; Marksçı-Leninci partisinin önderliğinde, barışsever tüm güçleri anti-militarist savaşımda birleştirmeye çalışmaktadır

MİLL John Stuart (Londra - 1806 / Avignon: 1873) İngiliz filozofu ve ekonomisti. Fransa'da J B. Say'e yaptığı bir ziyaretten sonra *Traveller*, *Westminster Review*, *Edinburgh Review* ve *Examiner* dergilerinde yayınlanan makaleleriyle meslek hayatına başladı. Yapıtları: *System of Logic* (Mantık Sistemi, 1843), *Principles of Political Economy* (Ekonominin İlkeleri, 1848), *Özgürlük* (On Liberty, 1854), *Considerations on Representative Government* (Temsilsel Hükümet Üstüne Görüşler, 1860), *Faydacılık* (Utilitarianism, 1861), *Auguste Comte and Positivism* (1865), *Examination of sir William Hamilton's Philosophy* (William Hamilton'ın Felsefesi Üstüne Araştırmalar, 1865), *Subjection of Women* (Kadınların Köleliği, 1869), Autobiograhy (1869). 1856'ta Avam kamarasına üye seçildi. Stuart Mill, Hume felsefesine ve XVIII. yüzyıl ampirizmine bağlıdır Spencer gibi ırk deneyine değil, birey deneyine başvurur. Dış dünyanın ve ruhların gerçekliğini, çağrışımcılığa dayandırarak tanıtlar. Tanrı fikrine yer verir. Tümdengelim olayını tüme varımsal işlemlerin genelleştirmesine bağlar ve tümevarım'a da, tabiat akışının değişmezliğine olan inanca değil, evrensel neden-sonuç, yasasına dayandırır. Ahlâk konusunda genel mutluluğun bireysel mutluluk ile özdeş olduğunu ileri sürer ve yönetici ilke olarak genel mutluluğun aranmasını ortaya koyar faydacılık felsefesinin en önemli temsilcilerinden biridir Siyasal hayatta Liberal partiye bağlı olan S. Mill, katı sınıflandırmalardan kaçındı çünkü bireyci olmakla beraber, devletin zayıflar ve özellikle kadınlar lehine müdahalede bulunmasından yanaydı.

«Stuart Mill'de bir yasa koyucunun inceliği, sabrı, yöntem gözetirliği ve zekâ kıvraklığı vardır.» H. TAİNE

John Stuart Mill üzerine

Auguste Comte'un ve tarih okulunun eleştirileri, klasik ekonomi politiğin uzun yıllar saltanat sürmesine engel olamamıştır. İşin garibi, 1848 yılından itibaren klasik okulun bellibaşlı temsilcisi olan John Stuart Mil, aynı zamanda olguculuk akımına büyük hayranlık besleyen bir düşünürdür.

Tümdengelimli ve tümevarımlı mantık sistemi *(1843)* başlıklı eserinde *J. S. Mill, «üç yasası» ile Comte'un toplumsal olguların gözlemine dayanan «Toplumun Genel Bilimi»nin gerçek ilkelerini koymuş bulunduğunu kabul ediyor. Ama, diyor, bu genel bilimin yanında, «tümdengelimli bir sosyoloji»ye de yer vardır: ve ekonomi politik, bu bilimin dallarından biridir. Tikel bir bilim meydana getirmektedir bu dal; çünkü «servet edinme amacına dönük olarak ortaya çıkan toplumsal olgular»ı incelemek bakımından. «insan türünü, sadece zenginliği elde etmek ve tüketmekle uğraşan» bir tür şeklinde göz önüne almakta yarar vardır.*

Peki ama toplum durmaksızın değişkiye uğrarken evrensel geçerlikte yasalar getirmek iddiasında olan ekonomi politik, yabancı bir bilim olmuyor mu böylece? Katiyen, diyor Mill: çünkü ekonomi politikten alınan dersler tek tek durumlara uygulanırken, toplumun uğradığı değişiklikler de göz önüne alınabilir pekâlâ.

Şöyle yazıyor:

Belli sayıda cebir denklemi çözmüş bir kimse nasıl aynı türden bütün öbür denklemleri zorluk çekmeden çözebilirse, tıpkı bunun gibi, İngiltere'nin yada hattâ sadece Yorkshire'ın ekonomi politiğini bilen bir kimse de, farklı öncüllerden hep aynı sonucun çıkmasını beklemeyecek kadar sağduyu sahibi olmak şartıyle, tüm ulusların bugün varolan yada yarınki olanaksal ekonomi politiğini biliyor demektir.

Düşünürümüz burada, klasik ekonomi politiğin iddialarını, Com-

te'nin sosyolojisinden çok tarihçinin görüş açısıyla bağdaştırmağa çalışmaktadır. Bununla birlikte bu tavrın aslında, tarihin gerçek bir olumsuzlamasını içerdiğini rahatça söyleyebiliriz. Gerçekten de böyle bir tavrı benimsemek için, tarihin toplumu öze değgin olmayan değişiklikler getirdiğini kabul etmek gerekir; ve asıl tartışma konusu olan da, bu kabuldür.

Gerçekte Stuart Mill, klasik ekonomi politiğin evrensel geçerliğine inanmış durumdadır. Bu, 1848 yılında yayınladığı ve Smith'le Ricardo tarafından bulunmuş yasaları eksiksiz olarak açıkladığı Ekonomi politiğin ilkeleri başlıklı eserinde çok açık bir şekilde çıkıyor ortaya. Astında düşünürümüz, «yasaları ve koşulları... fizik hakikatlerin karakterini taşıyan» servet üretimi ile «yalnızca insanlara özgü bir kurum olan» servet dağılımını biribirinden ayırd etme çabasındadır. Ama böyle bir girişimi Marx, 1857 yılında yayınladığı Ekonomi politiğin eleştirisine katkı başlıklı eserinde, dağılımla üretimin daima sıkısıkıya bağlı bulunduğunu ispatlayarak en inandırıcı bir biçimde cevaplamıştı. Kaldı ki, doğrudan doğruya Stuart Mill'in kendi buluşunu nasıl kullandığını görmek bile, bu buluşun ne denli yanlış olduğunu saptamağa yetecektir.

Ürünlerin iki dağılım tarzı vardır, diyor düşünürümüz. Birincisinin temeli, özel mülkiyettir; ve «birtakım istisnai ve sayıca kısıtlı durumlar dışında, toplumun ekonomik sistemi hep bu ilk ve temel kurama dayanagelmiştir». İkinci tarzın temeli ise, ortaklaşa mülkiyettir.

Ama hemen bunun ardından, «ekonomi bilginlerinin daha uzun bir süre özel mülkiyete ve bireysel davranan bir topluma özgü varoluş koşullarıyla ilgilenmek zorunda kalacaklarını» ileri sürüyor S. Mill.

Demek ki, servet dağılımının incelenmesi, özel mülkiyet çerçevesi içinde ele alınacaktır; nitekim düşünürümüzün, sadece kapitalist ekonomiye özgü fenomenleri incelemeye giriştiği de daha ilk bakışta saptanmaktadır. Bu durumda tarih, uygulama açısından bir kere daha inkâr edilmektedir.

Ama gene de 1848 yılında yazarken, kapitalist sistemin çelişkileri karşısında gözlerini tamamıyle kapayamıyor S. Mill.

Düşünürümüz yazmağa koyulduğunda, İngiltere'de liberal programın uygulanmasına geçilmiş bulunmaktadır: Yoksullara yardım yasası 1834 yılında yürürlükten kaldırılmış; buğday konusundaki yasalarsa 1844 yılında askıya alındıktan sonra 1846 yılında geçersiz sayılmıştır. Bununla birlikte üretim fazlası, devre devre büyük felâketlere yolaçmaktadır; ve yoksullaşma sorunu çözülebilmiş değildir henüz. İngiliz işçileri, varolan düzene karşı mücadeleye girmek için örgütlenmektedirler. Bu arada sosyalist yazarlarla da tanışıp konuşma fırsatını bulan S. Mill, bütün bu olgular, göz önüne almak zorunda kalacaktır.

Nitekim şöyle yazmaktadır:

Bugüne değin ortaya konan bütün mekanik buluşların, bir tek insanın günlük yorgunluğunu azaltmış olduğu bile şüphe götürür; buna karşılık bu buluşlar, daha büyük sayıda insanın aynı mahpus ve çile hayatını sürmesine yolaçmış ve gene bir o kadar daha büyük sayıda yapımcı ile işadamının da eskisinden daha büyük servet sahibi olmasını sağlamış bulunmaktadır: Orta sınıfların refah düzeyini arttırmıştır bu buluşlar, evet; ama insanlığın yazgısındaki büyük değişiklikleri, bunları gerçekleştirme olanağını doğalarında taşıdıkları halde, henüz gerçekleştirmeğe başlamış değillerdir.

Öte yandan düşünürümüz, «ticari krizler»in varlığını da tamamıyle kabul etmekte ve bunlara bir açıklama vermeğe çalışmaktadır. Kredinin yaygınlaşmasının fiatlarda spekülatif bir artış yaratmasına, bunun da zorunlu olarak bir fiat düşüşüne yolaçmasına bağlıyor bu krizleri S. Mill.

Kapitalizmin çelişkileri karşısında en son olarak ne gibi çözümler önermektedir peki düşünürümüz?

İlk iş olarak, ihtiyatlı ama yeterince açık seçik bir dille, hayat düzeyinde genel bir yükselme sağlamak isteyen ileri toplumların doğum kontrolu yoluyle nüfus artışını sınırlandırmaları gerektiğini belirtiyor. Biliyoruz ki Malthus tarafından da önerilmekteydi bu çözüm; yalnız S. Mill, dinsel duygulara hiç bir ödün vermeksizin yapıyor önerisini; ve bu öneriye bir de, kadınlarla erkekler arasında toplumsal eşitlik istemini ekliyor. Öyle ki, düşünürümüzün önerisini, «yeni-Maltüzcü» olarak niteleyebiliriz.

Toplumun hastalıklarına bir ikinci çare olarak, işçilerle işverenler arasında yapılacak bir uzlaşmayı (bugünkü deyişimizle, sermaye-emek işbirliğini) ve üretim kooperatiflerini ileri sürüyor. Görüldüğü gibi, burada Stuart Mill, Marks öncesi sosyalizm anlayışına ulaşmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra düşünürümüzün söz konusu eserinde rastladığımız en tipik nokta, toplumun çok geçmeden duraklama hali'ne (yada, duruşkanlık hali'ne), yani sermaye toplamının artışının son bulacağı bir duruma geldiğini görme arzusudur.

Ricardo gibi Mill de, ortalama kâr haddindeki düşüşün nedenini, nüfus artışında ve yeni toprakların işletmeye açılması sonucu geçim gereçlerinin pahalılaşmasında görüyor. Öncellerininkini de aşan bir kesinlikle belirtiyor ki, kâr haddindeki bu düşüşü ancak dışardan erzak ithali ve dışarıya sermaye ihracı frenleyebilir. Düşünürümüzün derin kanısı, bu düşüşün herşeye rağmen devam ettiği ve Batı toplumlarını, birikim nedeninin ortadan kalkışıyla sermaye birikiminin durmasına götürdüğüdür.

Üzülmek mi gerekir buna peki? Mill'e göre, katiyen. Düşünürümüzde, duraklama halinden duyulan korkunun yerini tam karşıt bir duygu almaktadır.

Şöyle yazıyor:

Dolayısıyle de ben, sermayelerin ve zenginliğin duraklama haline girmesi konusunda eski okula bağlı ekonomi bilginlerinin yazılarında özellikle dile gelen ürküntü ve tiksintiyi duyamıyorum. Duraklama halinin bugün bulunduğumuz duruma oranla çok daha iyi bir durum olacağını düşünmekteyim ben. İnsanın normal halinin sadece kendi gemisini kurtarmak için girişilen bu sonsuz mücadele olduğuna ve çağdaş toplum tipini meydana getiren bu itişli kakışlı ve durmadan biribirini çiğneyişli kargaşalığın sınai ilerlemenin tatsız aşamalarından biri olmak yerine insanlık bakımından en özlenir bir özçağrısı olduğuna inananların bizlere bir hayat ideali diye sundukları şey, doğrusu bu ya, bende en ufak bir coşku uyandırmıyor... Bence insan doğası için en iyi durum, hiç kimsenin zengin olmadığı, hiç kimsenin daha daha zengin olmak tutkusuyle davranmadığı ve dolayısıyle de hiç kimsenin, ötekilerin ileri atılma çabaları sonucu gerisin geri devrilme korkusuyle yaşamadığı durumdur.

«Yararcı»ların çıkış noktasını meydana getiren, evrensel mutluluğun gittikçe artan bir zenginlikle sağlanacağı inancından bir hayli uzağa düşmüş bulunuyoruz, görüldü-

ği gibi. burada. Klasik ekonomi politiğin son büyük temsilcisi olan Stuart Mill. söz konusu ekonomi politik anlayışının dayandığı felsefi temellerin geçersizliğini böylece kabul etmekte. Ve düşünürümüzün bu tavrı. aslında bir uzlaşma çabasını dile getirmektedir: Üretici güçlerin gelişimini durdurarak kapitalizmi sürdürmek istiyor S. Mill. Oysa Kapital*'in III. kitabında Marx. daha sonra da Keynes. «duruşkan» bir kapitalizmin olanaksızlığını açıkça gösterecektir. İkilem, bugün apaçık bir şekilde belirmiş bulunmaktadır: Ortadan silinmek istemiyorsa. ilerlemek zorundadır kapitalizm. Ve Stuart Mill'in bunu sezememiş oluşu. seçtiği açının yanlışlığını göstermektedir.*

Henri DENİS

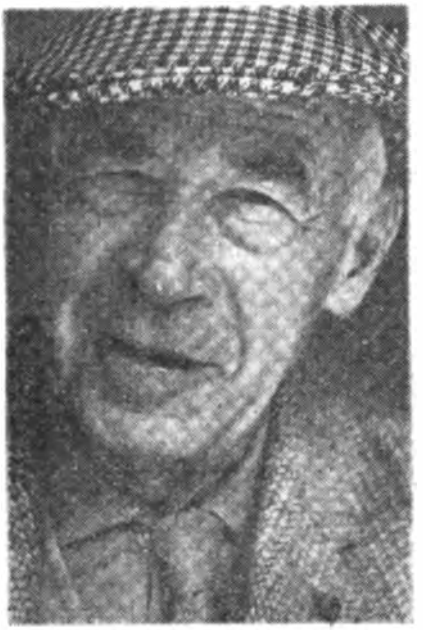

Henry MİLLLER Batı dünyasını acımasızca eleştiren yazar.

MİLLER Arthur (New York 1915) Amerikalı oyun yazarı. Siyasal ve sosyal eğilimli bir edebiyatın savunucusuydu. Yapıtlarında çağdaş Amerikan toplumunu insafsızca yargılar. 1945'te yayınladığı *Focus* (Merkez Noktası) adlı romanında ırkçılığı ve yahudi düşmanlığını açıkça kınadı. Bencilliği erdiği *Bütün Oğulların* (All my Sons, 1947) adlı oyunu geniş yankılar uyandırdı. Bunu en ünlü piyesi olan *Satıcının Ölümü* (Death of a Salesman, 1949) izledi. Miller, 1953'te yayınladığı *Cadı Kazanı* ile (The Crucible) kendine özgü polemiğini genişletti, bu oyunda, XVII. yüzyılda geçen bir büyücülük davasını anlatırken Mc Carthy'ciliğin aşırılıklarını da ortaya koydu. New York'taki İtalyan göçmenlerini konu alan *Köprüden Görünüş*'ten (A Vlew from the Bridge, 1955) sonra Miller'in çalışmaları birtakım güçlüklerle karşılaştı: bu güçlükler özellikle, yıldız Marilyn Monroe ile yaptığı mutsuz evlilikten söz eden *Düşüşten Sonra*'da (After the Fall, 1964) belirgindir. *İncident at Vichy* (Vichy Olayı, 1965) adlı oyununun konusu Amerikan toplumu değil de, İkinci Dünya savaşında Yahudilere yapılan zulümler meydana getirir. Miller ayrıca, 1961'de Y Huston'ın yönetiminde çevrilen *Uygunsuzlar* (Misfist) adlı filmin senaryosunu yazdı.

MİLLER Henry (New York 1891) Amerikalı yazar. Uzun süre Paris'te kaldı (1930 - 1938), edebiyat ve sanat çevrelerine karıştı. Kitaplarında en mahrem serüvenleri D.H. Lawrence, Céline ve Blaise Cendras'ı andıran bir biçimde, son derece açık saçık bir dille ve cesur tasvirlerle anlatır. Büyük bir bölümü çağdaş dünyayı şiddetle suçlayan başlıca yapıtları *Yengeç Dönencesi* (Tropic of Cancer, 1934), *Black Spring* (Siyah İlkbahar, 1936), *Max and the White Phagocytes* (Max ve Beyaz Fagositler, 1938), *Tropic of Capricorn* (Oğlak Dönencesi, 1939), *The Colossus of Maroussi* (Maroussi Heykeli, 1941), *The Air - Conditioned Nightmare* (Havalandırılmış Kâbus, 1945), *Remember to Remember* (Hatırlayacağını Hatırla, 1949), *Merdivenin Dibindeki Gülümseyiş* (The Smile at the Foot of the Ladder, 1948), *Sexus* (1949), *Plexus* (1952), *Nexus* (1961) adlı üçlüden oluşan *Rosy Crucifixion* (Pembe Ölüm), *Books in my Life* (Hayatımın Kitapları, 1952), *Big Sur* (Büyük Sur, 1958).

Milletler Cemiyeti (Cemiyeti Akvam) Versailles antlaşmasıyla (1919) oluşturulmuş olan ve devletler arasındaki anlaşmazlıkları barış yoluyla çözümlemek suretiyle evrensel ve sürekli barışı korumakla ilk olarak görevlendirilen uluslararası örgüt. Saldırıya karşı güvence ve uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi de görevleri arasındaydı (1920 - 1946).

milliyetçilik (Fr. nationalisme, İng. nationalism) Genellikle ulusların birbirlerine karşıt, birbirlerine düşman, birbirlerine tamamen yabancı ve birbirlerinden kopuk oldukları düşüncesinden hareket eden burjuva ideolojisine ve politikasına verilen ad...

Milliyetçilik, kapitalist *ulus*'ların ortaya çıkışıyla birlikte, burjuvazinin çıkarlarını, ulusal bir pazar, ulusal bir devlet kurma çabalarını ve diğer ulusları baskı altına alma isteklerini dile getiren, tipik bir burjuva ideolojisi ve politikası olarak ortaya çıkmıştır. Burjuva milliyetçiliği, kapitalist toplumun ortaya çıkış ve yükseliş döneminde, demokratik fikirlere ve amaçlara bağlı olduğu sırada, feodalizme karşı yürüttüğü savaşımda başlangıçtan itibaren, ulusun birleşmesini sağlamak bakımından belirli bir ilerici rol oynamıştır. Ne var ki, öte yandan milliyetçilik ulusların eşit haklara sahip olmasına karşı çıkıp, kendi ulusunu diğer bütün uluslardan üstün tutarak, tutucu ve gerici özellikler gösterir. Feodalizme karşı çıkarken ilerici bir rol oynayan burjuva milliyetçiliği, burjuva demokratik devrim aşamasından sonra, gitgide, tümüyle gerici bir ideolojiye dönüşmüş ve nihayet emperyalizmin, başka ulusların ezilip sömürülmesini, işçi sınıfının ve dünya komünist hareketinin bölünüp parçalanmasını haklı çıkarmak için başvurduğu ideolojik bir araç olmuştur. Milliyetçilik, emperyalizm aşamasında sık sık saldırgan *şovenizm* biçimine dönüşür, aynı zamanda sermayenin uluslararasılaşması anlamına gelen *kozmopolitizm*'e bağlanır.

Marksçı Leninci partiler, burjuva milliyetçiliğinin her türlü dışavurma biçimine karşı tutarlı bir savaşım yürütür ve bu milliyetçiliğin karşısına *proletarya enternasyonalizmi*'ni çıkarır.

Kapitalizmden sosyalizme geçişin dünya çapında gündeme girdiği ve ulusal kurtuluş devrimlerinin her yanı sardığı çağımızda gerici burjuva milliyetçiliğinden ayrılan ve mahiyeti gereği anti-emperyalist olan yeni bir milliyetçilik doğmuştur. Emperyalizmin ezdiği ve sömürdüğü ülkelerdeki halk kitlelerinin özgürlük ve bağımsızlık isteklerinin bir ifadesi olarak ortaya çıkan bir milliyetçilik, belirli tutucu özellikler ve uğraklar içermesine karşın, demokratik fikirler ve hedefler taşımaktadır. Pratik deneyimlerin de gösterdiği gibi, ulusal kurtuluş devrimlerinin kesinlikle demokratik ve sosyalist yönde gelişirse, bu gerici özelliklerin ve uğrakların önü alınabilmekte ve aşılmaktadır. Tutucu burjuva güçleri, o zaman ulusal kurtuluş hareketleri, dolayısıyla devrimleri üzerindeki etkilerini yitirmekte, giderek emekçi kitlelerin ve özellikle işçi sınıfının etkisi çoğalmakta, böylelikle demokratik ve sosyalist fikirlerin ağırlığı da artmaktadır. Marksçı Leninci partilerin bu yeni tip milliyetçilik karşısındaki tavırları, tutucu, gerici burjuva milliyetçiliği karşısındaki tavırlarından çok farklıdır; onlar, bu hareketin ilerici özünü desteklerler, olumlu yönde gelişmesine yardımcı olurlar, ama aynı zamanda içindeki tutucu özellikleri eleştirmekten de geri kalmazlar. Sosyalist ülkeler, ulusal kurtuluş hareketlerine ellerinden gelen yardımı yapmaktadırlar Milliyetçilik, günümüzde sosyalizme, dünya sosyalist sistemine, uluslararası komünist harekete ve ulusal kurtuluş devrimlerine karşı savaşım yürüten emperyalizmin başvurduğu en önemli ideolojik araçlardan biridir ve *anti komünizm* akımının bir parçasıdır. Çağdaş *revizyonizm*, sosyalist devrimin ve sosyalist toplumun kurulmasının tabi olduğu yasal düzenlemeleri ve zorunlukları görmezlikten gelip, bazı ülkelerin ulusal özelliklerini mutlaklaştırıp, sosyalizmin ulusal yanlarının propagandasını yapmakta, anti komünizmin ekmeğine yağ

sürmektedir. Milliyetçiliğe ve tüm gerici milliyetçi eğilimlere karşı verilecek ideolojik ve teorik savaşım, işte bu yüzden Marksçı-Leninçi partinin en önemli görevleri arasına girer.

MİLTON John (Londra 1608 / Londra 1674) İngiliz şairi. Koyu dindar bir burjuva çevresindendi. Latince ve İngilizce ilk şiirlerini *On the Morning of Christ s Nativity* (İsa'nın Doğduğu Sabah, 1629) ve felsefesel nitelikte bazı şiirleri *Allegro* (1631), *İl Penseroso* (1632) bu devrede yazdı.

Din adamı olmaktan cayarak 1632-1638 arasında Buckinhamshire'da ailesinin yanında kaldı: pastoral şiirlerinden *Arcades*'i (1633), *Comus*'u (1634), ve bir dostunun ölümü üzerine *Lycidas* (1637) adlı ağıtını orada kaleme aldı. 1638 ilkbaharında İtalya'ya gitti. Floransa'yı, Roma'yı ve Venedik'i dolaştı. 1639'da Londra'ya döndüğü sırada İngiltere pervasızlar ile püritenler arasındaki iç savaşla ikiye bölünmüştü.

John Milton : J. RİCHARDSON'un kaleminden.

Milton kavgaya katılmadı ama eğitimi ve duyguları gereği püritenlerden yana oldu. Şiiri bir yana bıraktı ve polemik yazıları yazmaya başladı. *Of Reformation Touching Church Discipline in England* (İngiltere'de Kilise Reformunda Disiplin, 1641), *The Reason of Church Government Urged Against Prelaty* (Kilise Hükümetinin Papa Sınıfına Karşı Oluşunun Nedeni, 1641), *Tractate of Education* (Öğrenim Üstüne, 1642), *The Doctrine and Discipline of Divorce* (Boşanma Öğretisi ve Usulü, 1643), *The Judgment of Martin Bucer Concerning Divorce* (Martin Bucer'ın Boşanma Üstüne Düşünceleri, 1644), *Areopagittica,a Speech for the Liberty of Unlicensed Printing* (Basın Özgürlüğü Üstüne, 1644), *Tetrachordon* ve *Colasterion* (1645).

Milton, 1649'da, Cromwell hükümetinin Dış işleri bakanlığı Latin masası sekreterliğine atandıktan sonra da, kralın idamı konusunda kalem tartışmalarına devam etti. Kral Charles I'e mal edilen *Eikon Basilike*'ye, *Eikonoklastes* (İkona Kırıcı, 1649) ile cevap verdi. Saumaise'in *Defensio Regis*'ine (Kralın Savunması), *Pro Populo Anglicano de Pensio* (İngiliz Halkı İçin, 1650), sonra *Secunda Defensio* (1654) ve *Pro Se Defensio* (Kendimi Savunmak için, 1655) ile karşı çıktı.

1960'ta Stuart'lar iktidara yeniden geçince, şair bu çalışmasına son verdi. 1652'den beri kör olan Milton, toplum hayatından çekildi ve şiire döndü. Gençliğinden beri tasarladığı büyük şiiri *Yitik Cennet*'i (Paradise Lost) o sırada yazdı ve 1667'de yayınladı: bunu, 1671'de iki bölümlük *Paradise Regained* (Yeniden Kazanılan Cennet) şiiri izledi. Son yapıtı, konusunu Kutsal Kitap'tan alan *Samson Agonistes* (Can Çekişen Samson, 1671) adlı trajedidir.

Milton, gerek polemikleri gerek şiirleriyle çağının çelişkilerini sergiler. *Yitik Cennet*'i hıristiyan destanlarının en parlak örneklerinden biridir.

Milyon (Le Million) René Clair'in yönettiği Fransız filmi (1931). Senaryoda, büyük ikramiye vuran, fakat eski bir ceketin cebinde unutulan bir piyango biletini elde etmeye çalışan bir gencin öyküsü anlatılır. Bileti arama teması en küçük ayrıntılarına kadar büyük bir etkileme gücüyle işlenmiş. Ayrıca, müzik ile görüntü ustaca bağdaştırılmıştır. Bu film müzikli güldürünün başyapıtı sayılabilir.

Milyon'dan bir plan..

MİNNELLİ Vincente (Chicago 1913) Amerikalı film yönetmeni. Bir süre tiyatro dekorculuğu ve yönetmenliği yaptıktan sonra sinemaya geçti. İlk filmini 1942'de çevirdi: *Cabin in the Sky* (Gökteki Kulübe). Kısa zamanda müzikal komedi türünün en iyi ustalarından biri oldu: *Güzeller Revüsü* (Ziegfield Follies, 1945), *Kara Şeytan* (The Pirate) *Madem Bovary* (1949), *Paris'te Bir Amerikalı* (1951), *Çağdaş Aşıklar* (The Bandwagon, 1953), *Eğlenceler Beldesi* (Brigadoon, 1954), *Ölmeyen İnsanlar* (Lust For Life, 1956), *Çay ve Sempati* (1956), Gigi (1958) *Günah Çocuğu* (Home From the Hill, 1960), *Umutsuz Aşk* (The Sandpiper, 1965), *Annem Kim Olacak* (The Courtship of Eddies Father, 1870).

MİNNELLİ'nin imzasını taşıyan başarılı yapıtlardan Paris'te bir Amerikalı'da Gene Kelly.

MİRABEAU Honoré Gabriel de (Le Bignon 1749 / Paris 1791) Fransız siyaset adamı. Düzensiz yaşayışına öfkelenen babası tarafından orduya sokuldu. Bunun üzerine zengin bir kızla evlendi. Ama babası onu, hesapsız para harcıyor gerekçesiyle hacir altına aldırdı. Mirabeau, bu arada, Monnier marksisinin karısı Sophie ile sevişti ve yurtdışına kaçtı. Çok geçmeden sevgilisiyle birlikte Fransa'ya iade edildi ve üç yıl hapis ulusal bir pazar, ulusal bir devlet kurma çayattı. Hapisten çıktığında hem karısı tarafından boşanan, hem de parasız pulsuz kalan Mirabeau, hariciye mesleğine girdi ve 1786 yılında gizli bir görevle Berlin'e gönderildi. Takma adla yayınladığı *Histoire*

BOZE'un fırçasından MİRABEAU.

secrète de la cour de Berlin (Berlin sarayının gizli tarihi, 1789) adlı yapıtı skandala yolaçtı.

Büyük Fransız Devrimi sırasında siyasete atılan Mirabeau, Zenci Dostları Derneği ve Otuzlar Derneği üyesi olan Orléans dükü ile dostluk kurdu. Soylu olduğu halde, Aix'ten ve Marsilya'dan Eats généraux'ya halk temsilcisi olarak seçildi ve Aix milletvekilliğini seçti. Daha sonra *Courrier de Provence* adını alan bir gazete çıkardı. Meclis'te söylediği parlak nutuklar düşmanlarının deyişiyle, «yüz ve ruh çirkinliğini unutturmağa yetiyordu». Gerçekten de halk milletvekilleri, paraya düşkün olduğu için ondan nefret ettikleri halde, onun siyaset alanındaki üstün yeteneklerine hayranlık duymaktaydılar. Bu hayranlık pek de nedensiz sayılmazdı üstelik. Örneğin Mirabeau, 23 Haziran 1789 günü Meclis'i dağıtmağa gelen Deux - Brézé markisine şu ünlü cümleyle hitap ediyordu: «Gidin ve krala söyleyin Biz halkın iradesiyle burada bulunuyoruz ve ancak süngü zoruyla buradan çıkarız.»

Böylece Paris halkının sevgisini kazanan Mirabeau, kendisine bağlı siyaset yazarlarının yardımıyle halkı kışkırtarak Versay üzerine yürütmek istedi, ama başaramadı. Buna karşılık gelirlerin dörtte birinin yurttaşlık vergisi olarak alınmasını ve Kilise mallarının kamulaştırılmasını öngören yasayı Meclis'ten geçirtti. Ama çok geçmeden «yurtseverler» diye anılan kralcılardan korktu ve krala mutlak veto hakkının tanınmasını istedi. Krallığı korumağa çalıştığından kuşkulanan Meclis, milletvekillerinin bakan olmasını yasaklayınca, Mirabeau iki yanlı oyununu daha da ileri götürdü: La Marck kontu aracılığıyle krala danışmanlık yapmağa ve bilgi vermeğe koyulurken Meclis'te de yanıltıcı bir tutum takındı; kralın savaşa ve barışa karar verme hakkını savunarak şüpheli bir duruma düştü; bunu kavrar kavramaz ürkerek yeniden soylulara karşı saldırıya geçti ve yönetim görevlerinin dağılımında devrimci ilkelere bağlı kalınmasını istedi. Öte yandan kendisine maaş bağlamış olan kral Louis XVI, onun öğütlerine kulak asmıyordu. Bunun üzerine Mirabeau, rakip bellediği La Fayette ve Triumvir'lerle mücadeleye başladı. Kraliçe ile gizlice görüştüğü için ihanetle suçlandığı sırada birdenbire öldü. Ölümüyle yeniden halkın sevgisini kazandı. Ve bu sevgi, krala verdiği raporlar bulununcaya kadar sürdü.

MİRABEAU'dan Seçmeler :

Besleme basın

Çok sık öne sürülen bir savı burada tekrar etmekten kaçınmayacağım Hükümetin tek dayanağı, kamuoyudur; ve yerini hak eden tek bakan, güncel durum ve koşulların gereğini kavrayarak, elindeki seçme olanaklarını ve bütün etkileme yollarını seferber etmek ve becerikli adamları kullanmak surtiyle bu kamuoyunu önce yönlendiren, sonra da yöneten bakandır

Bu bakımdan başarısı hemen hemen kesin olan araçlardan biri, çok ucuz fiyata satılacak ve dolayısıyle de hemen herkes tarafından kolayca satın alınabilecek bir gazetedir. Hükümetin damgasını taşımaksızın hükümet politikasını ustaca destekleyen bir gazete olmalıdır, bu gazete..

Büyük kitapları yeterli dikkatle okuyabilen pek az insan vardır. Buna karşılık sürekli bir yayın, her gün çeker okurun ilgisini Böyle bir yayın organı, günlük durumların gerektirdiği şeyleri her an söyleme ve yaratılan etkiye göre tekrar etme olanağını sağlar.

Bakanlar üzerine

Bugün bir bakanlar kurulu oluşturma işinin bu derece güçleşmesine katiyen şaşmıyorum ben. Eskiden önemli olan, bakanlıklara uygun düşecek olan kimseleri arayıp bulmak değildi, belirli yerlerin belirli birtakım kimselere uygun düşmesi yeterliydi sadece.

Emir verme konusunda

Yerine getirileceğinden emin değilseniz, katiyen emir vermeyiniz: Büyük bir hata işlemiş olursunuz.

Octave MARBEAU Yeniliklere sahip çıkan bir yazar.

MİRBEAU Octave (Trevieres 1848 Paris 1917) Fransız yazarı. *Ordre* gazetesinde tiyatro eleştirmeni ve 16 mayıs 1877'den sonra vali yardımcısı oldu. Başlangıçta katolik ve kralcı olduğu halde, sonrada en ileri fikirleri destekledi. Gazetelerde yayınladığı makalelerle büyük ilgi uyandırdı. Öykü derlemeleri *Lettres de ma Chaumière* (Kulübemden Mektuplar, 1885), *Contes de ma Chaumière* (Kulübemden Öyküler, 1894) ve izlenimciliğin öfke ve zalimliğe dönüştüğü romanlar *Le Calvaire* (Büyük Acı, 1886), *La Famille Cannettes* (1888), *L'Abbe Jules* (Rahip Jules, 1893), *Le Journal d'une Femme de Chambre* (1900), *Les Vingt-et-un Jours d'un Neurasthenique* (Bir Sinir Hastasının 21 Günü, 1901), *Dingo* (1912) yazdı. *La* melidir Tiyatro yapıtları *Les Mauvais Bergers* (Kötü Çobanlar, 1897), *L'Epidemie* (Salgın, 1898), *Vieux-Menages* (Eski Aileler, 1900), *Le Portefeuille* (Cüzdan), *Scrupules* (Vicdan Azabı, 1902), *Les Affaires sont les Affaires* (İş İştir, 1903), Natason ile birlikte yazdığı *Le Foyer* (Ocak, 1908). Sanat eleştirileri *Des Artistes* (Sanatçılar, 1922) adlı yapıtta toplandı.

MİRO Joan (Barcelona - 1893): İspanyol ressamı.. Maria Blanchard'ın, sonra kübistlerin etkisinde kaldı ve 1922'de gerçeküstücülüğü benimsedi. Önceleri tuval üzerine, birbiriyle ilgisiz, fakat tanınabilir nesneler çiziyordu (*Hollanda'da Bir Ev İçi*. 1928). Sonra 1947'ye doğru soyut sanata yöneldi. Tek renkli bir zemini çok renkli çizgiler, gökkuşağı renginde lekeler, anlaşılmaz birtakım renkli

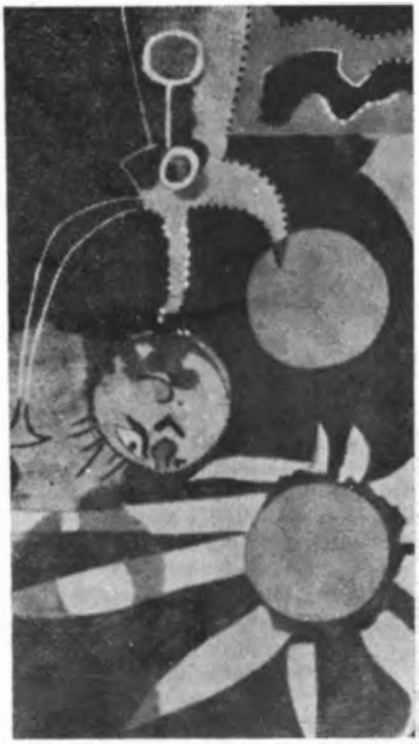

Joan MİRO'nun ünlü yapıtlarından Figure by the Sea.

işaretlerle süslemeye başladı. Rus baleleri için dekor maketleri, birçok seramik eşya döşeme kartonları yaptı. 1954 Venedik binnalinde grafik büyük ödülünü ve 1959'da Paris'te Unesco merkezindeki seramik panolarıyla *(Ay Duvarı Güneş Duvarı)* Guggenheim ödülünü kazandı. Harvard üniversitesi için 1950'de bir duvar resmi, 1960'ta da, seramikçi Artigas ile büyük bir duvar panosu *(Albüm 19)* yaptı. Gravürleri de vardır: Eluard'ın *«A Toute Epreuve»*ü (1958) için tahta üstüne gravür Miro, ayrıca gerçeküstücü yazarların birçok yapıtını da resimledi.

MİSES Ludwig Von (Lemberg 1881) Avusturya kökenli Amerikalı ekonomist. Viyana ve Mexico üniversitelerinde profesördü. Konjoktür araştırmaları enstitüsünü kurdu. N.B.E.R. üyesi oldu. Liberal kapitalizmin savunucusuydu, sosyalizme ve devletin bireyin hayatına karışmasına karşıydı. 1920'de *Archiv für Socialwissenschaften* adlı dergide yayınlanan «Sosyalist Toplumda Ekonomi Hesapları başlıklı yazısında, yalnızca üretimin fiyat oynamaları yardımıyla serbest bir piyasa oluşturabileceğini ileri sürerek sosyalizmde, üretim hacmiyle fiyat saptanmasının tamamen keyfi olduğun savundu. *Theorie des Geldes und des Umlaufsmittel* (Para ve Kredi Teorisi, 1912) adlı kitabında serbest ekonomi sisteminin daha parlak sonuçlar verebileceğini açıkladı. Öbür yapıtları: *Die Ursachen der Wirtschaftskrise* (Ekonomik Krizlerin Nedenleri, 1931), *Liberalismus* (1934), *Wahrscheinlichkeit, Statistick und Wahrheit* (Varsayımlı İstatistik ve Gerçeklik, 1936), *Human Action, a Treatise on Economics* (İnsan Davranışları, Ekonomi Üstüne Bir İncelemesi, 1949), *Planning for Freedom and Other Essays* (Özgürlük İçin Planlama ve Başka Denemeler, 1956).

MİSTİNGUETT Jeanne (Enghien-les-Bains 1875 1956) Fransız kadın müzikholcüsü, tiyatro ve sinema yıldızı. Büyük revüle-

MİSTİNGUETT kendisine dünya çapında ün sağlayan şarkılarından birini söylerken..

rin öncüsüdür. En büyük müzikhol sanatçılarıyla, bu arada Maurice Chevalier ile oynadı. Bir süre revülere ara vererek tiyatroya geçti *L'Anne de Buridan* (Buridan'ın Eşeği, 1909), *Tais-Toi mon Coeur* (Sus Kalbim, 1910), *Les Midinettes* (Terzi Kızlar), *La Vie Parisienne* (Paris Hayatı, 1911) ve *Madame Sans-Gêne* (Pervasız Kadın) Birçok film çevirdi *Fleur de Paré* (Kaldırım Çiçeği, 1910), *Les Misérables* (Sefiller, 1913), *Mistinguett Détective* (1917), *La Glu* (Okse, 1926), *Rigolboche* (1936) Ayrıca çok tutulan şarkılar da söyledi.

mistisizm bk. **gizemcilik**

MİSTRAL Gabriela (Santiago 1889 / New York 1957) Şilili şair Asıl adı Lucila

Gabriela MİSTRAL : Dünya barışının savunuru olan büyük şair.

Godoy Alacayaga'ydı. Bir öğretmenin kızıydı. Okulu bitirince kendisi de öğretmen oldu. Nişanlısının intiharı, duygulu bir şiire, yönelmesine yol açtı. 1914'te *«Sonetos de la Muerte»* şiiriyle Juegos Florales Ödülü'nü aldı. 1922'de yayımladığı *«Desolacion»* kitabı büyük ilgi uyandırdı. İki yıl sonra çıkan *«Ternura»* kitabı, ününü pekiştirdi. 1938'de *«Tala»*, 1954'de de *«Lagar»* kitaplarını yayımladı. Bu arada 1954 Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Bir çok kere Avrupa'ya, özellikle İtalya ile Fransa'ya gitti. 1957'de Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunduğu sırada öldü.

Gabriela MİSTRAL'den dört şiir

(Türkçesi Ülkü TAMER)

PARMAĞINI YİTİREN KÜÇÜK KIZ

Bir midye kapıverdi serçe parmağını.
midye kumlara düştü,
deniz kumları yuttu,
balina avcısı tuttu onu denizde,
balina avcısı Cebelitarık'a geldi,
Cebelitarık'da türkü çığırdı balıkçılar:
«Duyduk duymadık demeyin, denizden
parmağını çıkardık küçük bir kızın,
sahibi kimse gelsin alsın!»

Bir tekne verin bana, gidip alayım,
tekneye bir kaptan verin,
kaptana aylık verin,
kentten toplayın kaptanın aylığını :
kuleleri, alanları, tekneleri var Marsilya'nın.
bütün dünyanın en güzel kenti
güzel olur mu hiç parmaksız bir kızla,
parmağını denize kaptırmış bir kızla,
balina avcıları susmak bilmiyor,
bekleşip duruyorlar Cebelitarık'da

YABANCI

Francis de Miomandre'ye

Denizlerini anlatıyor garip bir dille,
yosunlarını bilmediğim o denizleri;
anlaşılmaz bir yakarı gönderiyor tanrıya,
ihtiyar bir kadın, ölüm döşeğinde sanki
Kaktüsler bürüdü, ayrık otları, dikenler
yabancı kıldığı bahçemizi ansızın.
Çölün soluğuyla besleniyor şimdi.
saçlarını ağartan bir tutkuyla yaşamış,
sözünü etmediği bir tutkuyla bunca yıl.
bir başka yıldızın haritası olacak ağzını açsa.

Aramızda seksen yıl yaşayacak
ama her zaman daha şimdi gelmiş gibi;
inleyen, soluyan bir dille konuşacak hep
sadece küçük hayvanlar anlayacak onu.
Ve aramızda ölecek günün birinde,
acılarının arttığı zaman, geceleyin,
alınyazısına dönüşecek yastığı,
karşısına çıkacak sessiz ve yabancı ölüm.

GECEYARISI

Yumuşacık, geceyarısı.
Duyuyorum gül fidanının düğümlerini :
özsuyu yürüyor güle.

Duyuyorum
yanık çizgilerini kaplanın :
uyutmuyorlar onu.

Duyuyorum
birinin şarkısını,
kum tepeciği gibi
gecede kabarıyor.

Duyuyorum
uyuyan annemi
çifte soluklu.
(Tam beş yıl
uyudum onda.)

Duyuyorum Rhone'u
alçalan ve bir baba gibi taşıyan beni,
kör köpüklerle körelmiş.

Bir şey duymuyorum sonra,
durmadan düşüyorum
Arles duvarlarına,
içim dışım günışığı...

DERİN UYKU

Uyandırmasın kimse
uyuyan bu çocuğu.

Bir zamanlar karnımda
böyle derin uyurdu.

O duru dinlenişten
açtırdım gözlerini,
yaslanıp göğsüme yine
uyuyakaldı şimdi.

Alnındaki damarlar
sanki atmıyor artık.
Minik yengeçler gibi ayakları,
gövdesi pembe bir balık.

Çiğ düşmüş olmalı
ıslak kirpiklerine.
Müzikle sallanıyor
kolları uykusunda.

Dere gibi usulca
akıyor nefesi.
Titriyor gözkapakları
defne yaprağı gibi.

Hiç bir şey söylemeyin
uyanıncaya kadar,
bırakın uyusunda böyle,
çevresinde sığınaklar.

Bir sığınaktır çatı,
kapı bir başka sığınak,
kadın olan annesi,
annemiz olan toprak.

Bu sessizlik içinde
belki de öğrenirim
o uykuyu veniden
nicedir yitirdiğim.

Her yanı duru sevgi,
derin uyku her yanı,
bırakın da kullansın
bu güzel armağanı.

MİTTERRAND François (Jarnac 1916) Fransız siyaset adamı. Edebiyat ve hukuk öğrenimi gördü, gazetecilik yaptı. Siyasal hayatı 1956'da U.D.S.R.'den (Demokratik ve Sosyalist Direniş Birliği) Nièvre milletvekili seçilmekle başladı. Ramadier ve Schuman kabinelerinde (1947-1948) Eski Muharipler bakanı olarak bulundu. Sonra başbakan yardımcısı (1948-1951), devlet bakanı (1952) oldu. 1953'te U.D.R.S.'nin başına geçti. içişleri bakanı olarak (1954-1955) Mendès-France kabinesine girdi. Şubat 1956'da Guy Mollet kabinesinde maliye bakanı oldu. 1962'de Millet meclisinde Demokratik Toplaşma grubuna katıldı, solun lideri durumuna geldi, 9 eylül 1956'da cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduysa da seçimi kazanamadı. Sol Demokrat ve Sosyalist Federasyonu (F.G.D.S.) başkanı (9 aralık 1965) ve «muhalefet» lideri oldu. De Gaulle'ün meclisi feshetme ve referandumu erteleme kararını «bir iç savaşa yol açma» olarak niteledi. 1968 Genel seçimlerindeki başarısızlıktan sonra federasyon başkanlığından istifa etti ve bağlı oldu grup (C.İ.R.) 1969 temmuzunda kurulan Yeni Sosyalist partiye katılmadı Yapıtları ***Aux Frontières de l'Union Française*** (Fransız Birliğinin Sınırlarında, 1953), ***La Chine au Défi*** (Çin Meydan Okuyor, 1961), ***Le Coup d'Etat Permanent*** (Sürekli Hükümet Darbesi, 1964).

François MİTTERRAND Fransız solunun cumhurbaşkanı adayı seçildiği dönemde..

mizaç, yaratılış (Fr tempérament; İng. temper). Bireyin fizyolojik yapısını karakterlendiren genel çizgilerin tümü. Bu anlamda mizacı, «karakter»den ayırt etmek gerekir Mizaç, «içsalgılı» («endocrinien») tezlere bağlı olduğu için organik, dolayısıyle de soyaçekimsel bir özellik taşır; karakterse, çoğu zaman, psikolojik bir oluşumun sonucunda belirir Eski çağlarda hekimler, özellikle de Hipikrates ve Galianos, mizacı, insan bünyesindeki dört «suyuk»un («hılt»ın), yani kan, sümük (yada lenf), safra ve karasafra'nın değişik nispetlerde bir «karışım»ı olarak görmekteydiler. Bu dört suyuktan birinin organizmada ağır basmasına göre de dört bellibaşlı mizaç tipi seçiyorlardı: kanlı («demevi»), ağır kanlı, hırçın ve melan-

kolik.

MİZOGUŞİ Kenci (Tokyo 1898 / Kyoto 1956) Japon film yönetmeni. Sinemaya 1922'de başladı ve o tarihten sonra yüzden fazla film yaptı. Filmlerinin çoğu Japon sinemasının en önemli yapıtlarındandır. Başlıcaları *Gyon no Kyodai* (Gion Hemşireler, 1936), *Naniwa Hika* (Naniya'ya Ağıt, 1936), *Fahişe O'Haru'nun Hayatı* (Saykaku Ichiday Onna, 1952), *Yağmurdan Sonraki Soluk Ayın Öyküleri* (Ugetsu Monogatari, 1953), *Gion Bayashi* (İki Geyşa, 1953), *Sansço Dayu* (Kâhya Sanço, 1954), *Şikamatsu Monogatari* (Şikamatsu'dan Bir Öykü, 1954), *Akasen Şital* (Utanç Sokağı, 1956). Zarif ve kesin anlatımının özelliğini sürekli bir şiir ve dekor anlayışı meydana getirir: bazan çağdaş sorunları anlatır, bazan da, eski Japon efsanelerini konu alarak düşçülüğe ve özenticiliğe kaçar.

MİZOGUŞİ'nin ünlü başyapıtlarından biri: O'Haru'nun hayatı.

Moby Dick *(Moby Dick, or The White Whale)*: Herman Melville'in romanı (1851) Beyaz balina Moby Dick ile onu denizden denize kovalayan kaptan Achab arasındaki savaşın destanıdır. Bir şiir ve masal havası taşıyan bu yapıt balinanın cisimleştirdiği kötülük kuvvetlerine karşı insanoğlunun giriştiği savaşı temsil eder. Achab, dünyanın düzensizliğine egemen olmak, hayata bir anlam vermek, kötülüğü yenmek isteyen bir insandır. Ne yazık ki sonunda yenik düşer ve balinanın kurbanı olur. Kötümser olan yazar gerçek üstü ve umutsuz bir dünya görüşünü, Kutsal Kitap'tan, Shakespeare'den ve XVII. yüzyıl İngiliz yazarlarından etkilenen kusursuz ve olağanüstü bir biçimde belirir. Yazarın sağlığında hiç tutulmayan bu roman, ancak Birinci Dünya savaşından sonra halkın ilgisini çekti. John Huston, bu romana dayanan bir film yaptı (1956).

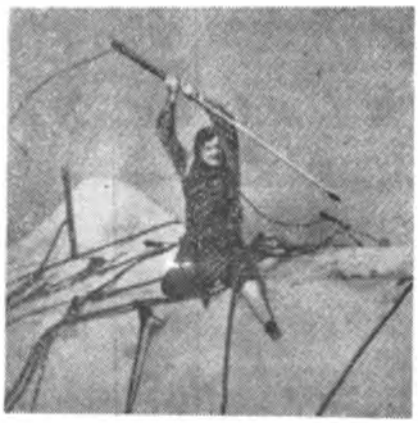

John HUSTON'ın filme aldığı Moby Dick'*ten bir plan.*

mod (Fr. ve İng. mode) Bir istatistiksel sıralamanın sayıca en önemli kategorisi. Toplamlaştırılmak istenen bir istatistiksel bütünün taslağında, ele alınan bütün bilişkenler *seri halinde*, yani yükselen kategorilerden meydana gelen bir sıra, bir merdiven üzerinde, her biri bir taban düzey'e ve bir tavan-düzey'e sahip olmak üzere düzenlenirse, bu kategorilerden bir tanesinin diğerlerine göre daha çok sayıda birimi kapsadığı görülür. Frekansın en yüksek olduğu kategoriye bu. Adına *serinin modu* denir.

Basit bir örnek gösterelim. 200 kişi olarak sayımı yapılmış bir toplum olsun, yaş itibariyle 6 kategoriye ayrılsın; sonuçlar şöyledir:

Kategori 1.	
65 yaştan yukarı	12
Kategori 2.	
55 ve 65 yaş arası	19
Kategori 3.	
45 ve 55 yaş arası	23
Kategori 4.	
35 ve 45 yaş arası	42
Kategori 5.	
25 ve 35 yaş arası	52
Kategori 6.	
15 ve 25 yaş arası	38
Kategori 7.	
15 yaşın altında	14
	200

Burada, 5. kategori serinin modudur. Bu örnek içinde kalındığı takdirde, ilk bakışta hemen görülür ki, tek bir modun endikasyonuyle, bu toplumda, ağır basan hayli genç bir kuşak vardır. Ondan sonra gelen kuşak ise sayıca bu kadar çok değildir. öyle olsaydı «mod» o olurdu. Mod, çok kere, diğer kategoriler (ortalamaya yardımcı olarak) için, ve dolayısıyle de inhirafların ölçülmesi (ilkin ortalamadan inhiraf, sonra da mod'dan inhiraf hesaplanır) için bir ölçek vazifesi görür. Nihayet ve özellikle, bir bütün ele alındığında, bir ortalama'nın tesis edilmesi, daima «teorik» bir endikasyon verir —çünkü, matematiksel olarak hesaplanan bir ortalama, hiçbir somut duruma uymayabilir ya da yalnızca küçük sayıda durumlara uyabilir—, modun tesis edilmesi ise, derhal, ele alınan bütünün yapısının daha gerçekçi bir tarzda anlaşılmasını mümkün kılan pozitif bir endikasyon verir.

model (Fr modèle, İng. model) Bağdaşık bir ekonomik bütünün evrimini, belli varsayımlardan hareketle, genel bir matematiksel formalizasyon halinde ifade eden ekonomik analiz aracı. Ekonometr (yada, ekonometri uzmanı), bir fiilî durumun basitleştirilmiş tasarımına dayanır; teorik olarak, bazı unsurların değişmezliğini, diğer unsurlarınsa değiskenliğini kabul eder. Ekonometr'in akılyürütmesi, her varyasyonun ve zamandaş ya da müteselsil varyasyonlasonuçlarını bulmaya yönelir.

E. F. Beach, modeli, «realiteyi açıklamak ve ona nüfuz etmek amacıyle meydana getirilmiş olan bir konstrüksiyon» olarak tanımlar *(Model Ekonomiler)*. A. Piatier, model diye, «hem mantıksal bir muhakemeye, hem de ölçülebilir büyüklüklerin ortaya çıkarılmasına hizmet eden bir matematik ilişkiler bütünü» adlandırır *(İstatistik ve Ekonomik Gözlem)*.

Modeller iki büyük türe ayrılabilir örneğin, Marx'ın yeniden üretim şemaları gibi teorik modeller; ve ekonomik tipten, teknik modeller.

Model, realiteyi yansıtır, fakat realite değildir. Öyleyse, modelin geçerli olması, onu teşkil eden öncüllerin bilimsel sağlamlığına bağlıdır. Model, kendi başına, şu ya da bu yönde, hiçbir şey ispatlıyamaz. Bundan ötürü de, model fetişizmine düşmekten kaçınmak gerekir.

MODİGLİANİ Amedeo (Livorno 1884 / Paris 1920) İtalyan ressamı ve heykeltraşı. Ondört yaşında, Giovanni Fattori'nin öğrencisi Livorno'lu Guglielmo Micheli'nin yanında resme başladı. İlk resimlerini empresyonistlerin etkisi altında yaptı. 1901-1905 yılları arasında İtalya'yı gezdi. Bir ara Venedik Güzel Sanatlar akademisindeki dersleri izledi. Sanat alanındaki kültürü bu dönemde oluştu. Aynı yıllarda eski İtalyan ustalarıyla, özellikle XIV. yüzyılın Sienalı sanatçılarıyla ilgilendi. 1906'da Paris'e yerleşti. 1909'dan itibaren Cézanne'ın, sonra da 1909'da tanıştığı Brancusi'nin etkisinde kaldı. Zenci sanatıyla ilgilenmesinde de Picasso'nun etkisi oldu. 1906-1915 arasında hem resim, hem de heykel alanında çalıştı. Heykelin her türlü renkten yoksun olmasından etkilenen Modigliani, rengi, bütün dış ve duyusal belirlemeden kurtararak onu yapısallığa ve plastiğe yöneltti. 1910-1915 arasında yaptığı tahta ve taş heykellerle, zenci sanatına kişisel bir yorum kattı. Modigliani 1914-1915 yıllarında sanatının doruğuna ulaştı. Tema bakımından belli başlı birkaç motif üstünde durdu. Bunlar ayakta, otur-

Amedeo MODİGLİANİ'den iki başyapıt : **Otoportre...**

muş, uzun endamlı ve boyunlu çıplak kalınlar ve portrelerdir. Çıplak teması, ona geniş kromatik bölgeli ve çizgisel sentetik ritimli bir kompozisyonu sağladı renk aşırı saflıkla, yüzeyi kesmeden ve konturları parlamadan bir biçim oluşturdu *(Uzanmış Çıplak. Yatan Çıplak)*. Sanatçının portrelerindeki sert duygululuğu onu kişilerin psikolojileriyle ilgili çeşitlemelere götürdü. Sevgili kadın şair Beatrice Hastings'in ve

ve Lolotte.

karısı Jeanne Hébuterne'in portrelerinden başka en önemli, yapıtları ***Paul Guillaume*** (1916), ***Paul Soutine***, ***Lunja Czechowska*** (1919), ***Lecpold Zborowki***'dir. Ayrıca ***Genç Köylü*** (1917), ***Hariland***, ***Küçük Hizmetçi*** porteleri anılmaya değer

1917-1920 arasındaki hayatı büyük acılar içinde geçti. Vereme tutuldu. Paris'teki düzensiz hayatı, hastalığını ağırlaştırdı. Kendini içki ve esrara veren ve bunlarsız çalışamayan «lânetlenmiş ressam» Modigliani'nin öyküsü, Paris'te yaşadığı bohem hayatı göz önünde tutularak incelenmelidir. Bu koşullar, her ne kadar sonunu çabuklaştırdıysa da hiç bir zaman duru ve etkili biçim araştırmasına engel olamadı.

MOLİERE Jean Baptiste (Paris 1622 / Paris 1673) Fransız oyun yazarı. Clermont kolejinde cizvitlerden Latin ve Yunan dili ve edebiyatı dersleri aldı, sonra hukuk öğrenimi yaptı. Bir süre sonra barodan ayrıldı ve tiyatroya yöneldi. 1645 yılında taşraya gitti. Taşrada bulunduğu sırada iki komedi yazdı ***Şaşkın*** (L'Etourdi) ve ***Küskün Âşıklar***. Her iki yapıt da Molière'in bu dönemde, konularını ve komedi anlayışını İtalya'dan aldığını gösterir. Halka verdiği ilk orijinal yapıt ***Gülünç Kibarlar***'dır. Tek perdelik bir fars olan ve özentici itibar salonlarını yeren oyun büyük ilgi gördü.

Halkın sevgisini kazanan ve saraydan himaye gören Molière, üç işi birden yürüttü hem yazar, hem topluluk yöneticisi, hem oyuncu olarak çalışıyordu. Royal'deki tiyatrosunu geliştirmeye, bir yandan da sarayın istediği eğlenceleri hazırlamaya çalıştı. Bundan sonraki yapıtı ***Sganarelle ou le Cocu Imaginaire*** de (Sganarelle yada Vesveseli Boynuzlu) bir farstı daha sonra Molière, bir çeşit romanesk komedi türünü denedi ***Dom Garcie de Navarre*** (1661). Ondan sonra oyunlaştırılmış bir öykü olan üç perdelik ***Kocalar Okulu***'nu (haziran 1661) ve ***Münasebetsizler***'i (Les Fâcheux, kasım 1661) sahneye koydu. 1662'de ilk başyapıtı olan ***Kadınlar Okulu***'nu oynadı.

Molière, topluluğu için, ***Zorla Evlenme*** (ocak 1664) adlı baleli komediyle, müzikli ve yer yer baleli bir komedi olan ***La Princesse d'Elide***'i (Eleia Prensesi, mayıs

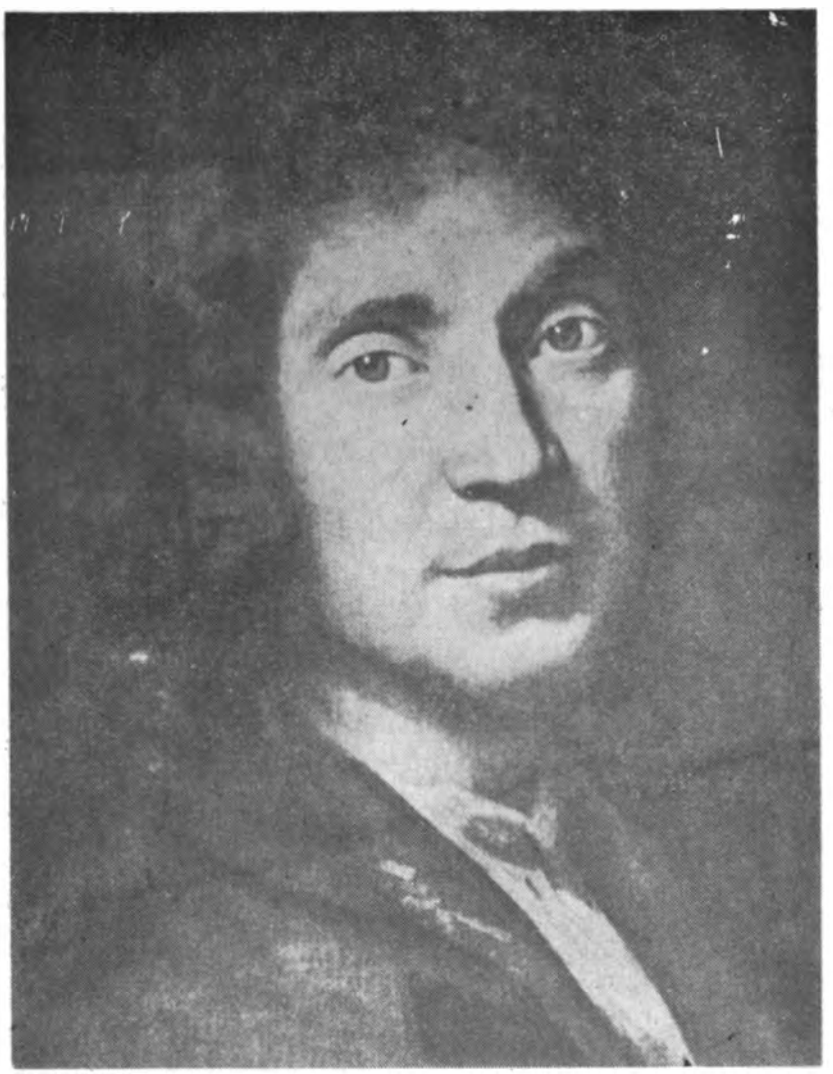

«İnsanları güldürmek ne kadar akıl almaz bir iş.» MOLİERE

SİMONİN'in deseni : Molière, Sganarelle rolünde..

1664) yazdı. Öte yandan ***Kadınlar Okulu***'nu eleştiren sofulara karşı, onların tüm çirkinliklerini gözler önüne seren bir komedi hazırladı ***Tartuffe***'ün ilk üç perdesini 12 mayıs 1664'te, kralın önünde oynadı. 1665 Şubatında ***Don Juan***'ı sahneye koydu. Daha sonra gelenekleri hicvetmeye yöneldi. ***Aşk Doktoru***'nda (L'Amour Médecin, eylül, 1665) saray doktorlarını ele aldı. ***Adamcıl*** (Le Misanthrope, haziran 1666) bir karakter incelemesi olduğu kadar, çağın törelerini ortaya seren bir tabloydu. Ağustos 1666'da ***Zoraki Doktor***'u yazdı. ***Mélicerte***, bir çapkınlık komedisiydi ***La Pastoral Comique*** (Gülünç Pastoral), ***Sicilya'lı yada Resimli Muhabbet*** (Le Scillien ou l'Amour Peintre) yazarın St.-Germain'de saray şenliklerine katıldığını gösterir. ***Georges Dandin***, Versailles şenlikleri (1668) için yazılmış bir baleli komedidir Molière, eylül 1668'de ***Cimri***'yi (L'Avare) yazdı. Molière, bundan sonraki üç yıl boyunca yalnızca, bir baleli trajedi olan ***Şanlı Âşıklar***'ı (Les Amants Magnifiques, şubat 1670), bir müzikli komedi olan ***Pshyché***'yi (temmuz 1671) ve baleli iki komedi yazdı ***Müsyö de Pourceaugnac*** (Monsieur de Pourceaugnac, ekim 1669) ile ***Kibarlık Budalası*** (Le Bourgeois Gentilhomme, ekim 1670). ***Scapin'in Dolapları*** (Les Fourberies de Scapin, mayıs 1671) İtalyan ***Lazzi***'sinin bir sürecidir ***Kontes Escarbagnas*** (La Contesse d'Escarbagnas, aralık 1671) ise baleli bir komediydi.

Molière, 1668'denberi büyük bir töre komedisi hazırlıyordu 1672'de yapıtı sahneye koydu ***Bilgiç Kadınlar*** (Les Femmes Savantes). Oyun büyük bir başarı kazandı. Bunun üzerine Molière Paris İlâhiyat fakültesine ve onun temsil ettiği iskolastik felsefeye karşı bir komedi yazmayı tasarladı. Ama bunun büyük bir ihtiyatsızlık olacağını dostları kendisine sezdirmiş olmalılar ki, bu kez gözünü doktorlara dikti. ***Hastalık Hastası*** (Le Malade İmaginaire), bir baleli komediydi Piyes 10 şubat 1673'te Palais-Royal'de oynandı. 17 şubatta, dördüncü temsilde, Molière sahnede fenalık geçirdi. Birkaç saat sonra da evinde öldü. Molière'in uzun süre, çok sağlıklı bir hayat sürdüğü sanılır 1665'te bir soğuk algınlığı yüzünden hasta düştü, tedavisi iyi yapılamadı, hastalık depreşti, vereme dönüştü. 1673'te ağzından kan gelmesi ve ölüme yenilmesi de bunu gösterir Cimri'de (1668) Harpagon'un öksürüğüne yaptığı imalar da bu bakımdan dokunaklı bir anlam kazanır.

Molière her şeyden önce bir sanatçı ve şairdi. Sözlerin, müziğin ve dansın iç içe kaynaştığı bir tiyatro tasarlamış ve bu yönde çeşitli denemelere girişmişti. Fransız yada İtalyan kökenli halk farsının kaynaklarını değerlendirdi. Zevki, güldürme sanatının tüm biçimlerini kucaklayacak denli gelişmişti. Ahlâkçı olarak yapıtının, insanların mutluluğuna hizmet etmesini istiyordu. Onun ahlâkı, piyeslerindeki «ukalâların» ahlâkı değildi. «Kalpazanlar» diye adlandırdığı sahte sofularla, düzmece bilginlerle, düşünce ürünlerine ve iyi duygularla yapmacıklı bir sevgi gösterisinde bulunan kişilerle güçlü bir biçimde, gözünü daldan budaktan sakınmadan mücadele etmeyi bildi.

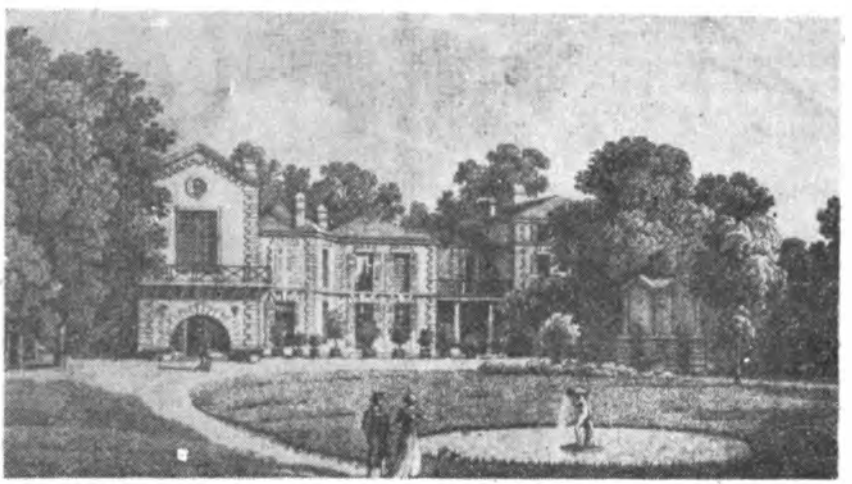

MOLİERE'in Auteuil'deki evi..

MİGNARD'ın fırçasından Molière.

MOLOTOV Mihayloviç Skryabin (Sovyetsk, Vyatka ili, 1890) Sovyet siyaset adamı. Kazan'da öğrenciyken (1906) Bolşevik partisine girdi, fakat tutuklanarak Vologda'ya sürüldü (1909-1911) Petersburg'ta Pravda'nın gizli yazı kuruluna katılması, İrkutsk'a sürülmesine yol açtı (1915). Sürgünden kaçtı, gizlice Petrograd'a döndü (1916). Orada Askerî Devrim komitesiyle birlikte 1917 ekim devrimine katıldı. Komünist Partisi Merkez Komitesi (1921) ve Politbüro (1926) üyesi oldu Riykov'un yerine halk komiserleri kurulu başkanlığına getirildi (1930); sonra Komintern başkanı oldu (1930-1934). Enerjisi ve Stalin'e bağlılığı sayesinde çabuk yükseldi. Mayıs 1939'da, batı demokrasilerine daha yakın olan Litvinov'un yerine Dışişleri Halk komiserliğine getirildi Alman-Sovyet paktını hazırladı (23 ağustos 1939). Mayıs 1941'de Stalin, Halk komiserleri kurulu başkanı olunca, Molotov da kurul birinci başkan yardımcılığına getirildi. İkinci Dünya savaşında Millî Savunma komitesi başkan yardımcısıydı (1941-1945) ve Stalin ile Tahran, Yalta ve Potsdam görüşmelerine katıldı. 1946'da Bakanlar kurulu birinci başkan yardımcılığını Mikoyan'a, mart 1949'da

MOLOTOV Stalin'in sadık yoldaşı..

da Dışişleri bakanlığı görevini Vişinskiy'e bıraktı. Stalin ölünce (mart 1953) yine bu göreve getirildi. Batı'da Molotov'a «soğuk savaş» adamı gözüyle bakıldığı için, yumuşama siyaseti ortaya çıkınca (haziran, 1956), Sovyet diplomasisinin yönetimini Şepilov'a bırakmak zorunda kaldı. Kruşçev'e karşıydı. Macar devrimi komünist partisi genel sekreterinin durumunu savundu (kasım 1956), Devlet Kontrolü bakanlığı gibi önemli bir göreve geçti. Malenkov, Şepilov ve Kaganoviç ile «karşı parti grubu» hareketini yönetti. Komünist Partisi Merkez komitesi görüşmelerinde yenilgiye uğradı. Görevleri elinden alındı (temmuz 1957), Moğolistan Cumhuriyeti büyükelçiliğine atandı, sonra Viyana'da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı S.S.C.B. temsilcisi oldu. S.S.C.B. Komünist partisi XXII. Kongresinde onun doktrin alanındaki tutumunu yerdi. 1964 Ekiminde, Çin Komünist partisi tarafından desteklendiği gerekçesi ile Sovyetler Birliği Komünist partisinden çıkarıldı.

Monadoloji *(La monadologie)* Leipniz'in prens Eugene de Savoie için, fransızca yazdığı yapıt. Prens, baha biçilmez bir hazine olarak kabul ettiği bu yapıtı, bir mücevher kutusunda saklıyordu. Yapıt, yazar hayattayken yayınlanmadı.

Leipniz'e göre, monad, basit ve bölünmez bir cevher, bir enerji merkezidir. Hem *algılamaya* yani birlikte çokluğa, hem de *itihaya* yani bir algıdan ötekine geçme eğilimine sahiptir. Monadlar ne doğar ne de ölürler birbirlerinden nitelik bakımından farklıdırlar Monadlar, algısal bilinçlerinin açıklık ve kesinliğine göre kademeleşirler. Bir monad, başka bir monada oranla, kendi olaylarından herhangi birini daha büyük bir açıklık ve kesinlikle düşünüyor ve kavrıyorsa, o monada oranla daha etkindir. Dört çeşit monad vardır 1. ilk monadlar, bunlar, bilinçli algıları olamayan monadlardır ve inorganik dünyada yeralırlar 2. ruhlar ve hayvanlar âleminin monadları, bunlar fikir çağrışımları kurabilirler 3. özalgıya sahip bulunan yani kendi dönüşümlerini yöneten yasa'ların bilincinde olan sonlu zihinler yada ruhlar 4. Tanrı yada «monadların monadı». Her monad, kendi içine kapanmış olan ve ancak kendi içinde dönüşüme uğrayan bir evrendir Her monadın, kendisine göre, evrenin tümünü bilinp tanıyabilmesini açıklayabilmek için, Leipniz, meşhur öncel düzen varsayımını ileri sürer. Bu varsayıma göre, Tanrı, monadları, belli bir planı göz önünde tutarak yaratmıştır. Bu plan herhangi bir monadın, tüm öteki monadların hareketlerini kendi varlığında yinelenebilmesini sağlar. Aynı ilke, yetkinliğinin ta kendisi olan Tanrı'nın yarattığı bu dünyanın, mümkün dünyaların en iyisi olmasını gerektirir. Leibniz'in bu yapıtı, Alman romantiklerinde dek uzanan çok derin bir etki gösterdi.

MONTALE Eugenio (Cenova 1896) İtalyan şairi.Birinci Dünya Savaşı'nda askere alındığı için öğrenimini yarıda kesmek zorunda kaldı. 1916 yılında ilk şiiri «Serinlemek'i yazdı. 1917 18 yıllarında Corno dağında ve Loner cephesinde piyade subayı olarak savaşa katıldı. 1919'da askerden dönünce Camil Io Sbarbora ve Liguria bölgesi yazın ortamıyla ilişki kurdu. 1922'de ilk şiirlerini yayımladı. İlk kitabı «Mürekkep Balığı Kemikleri'ni 1925'de Piero Gobetti bastı. Aynı yıl «Esame» dergisinde, en büyük İtalyan romancılarından Italo Svevo'nun tanınmasını sağlayan ünlü eleştirisini yayımladı. 1928'de Floransa'ya taşındı. 1939'da Faşist Partiye yazılmayı reddettiği için işinden atıldı. İkinci kitabı «Raslantılar'ı 1939'da çıkardı. 1948'de «Corriere della Sera» gazetesinin yayım yönetmeni göreviyle Milano'ya göçtü. Üçüncü kitabı «Fırtınayı»yı 1956'da döndüncüsü «Satura»yı 1971'de beşincisi «71 ve 72 Yılları Günlüğü»nü 1973'de ve son kitabı «Dört Yılın Defteri»ni 1977'de yayımladı.

Montale 1975 yılında Nobel yazın ödülünü kazandı.

Montale'nin şiirlerinde bize ilettiği bildiri umutsuz ve avuntusuz bir dünya görüşüdür Koyu bir varoluş bunaltısı, her türlü kolay avuntunun geri çevrilişi, «yaşama ağrısı»nın acı bilinci, anlamına çıkaramadığı koşullanımların tutsağı olan insanın sonunda yenik düştüğünün ayırdına varması, bu dünya görüşünün başlıca öğeleridir. Şiir ise bu olumsuzluğun, bu «olamamanın» insanın bu kendini gerçekleştirememesininin biçim düzleminde bilinç kazanmasıdır.

Montale'nin nesnel olarak betimlediği her veride simgesel bir çözüm bulması; duygularını bir doğa görünümünde, gerçekçiliğin herhangi bir öğesinde nesneleştirmes , böylece de ahlâksal bir tavrı açığa vurup savunan söylevciliğe sırt çevirmesi, onun tekniğini de koşullandırmakta, örneğin Ungaretti'den ayrımlanmasını sağlamaktadır. Ungaretti, örnekseme alevini harekete geçiren ilişkiler zincirlemesine kendini bırakırken, Montale tümden simgesel bir çözüm olanağı aramaktadır.

YAŞAMAK AĞRISI

Yaşamak ağrısıyla karşılaştım çoğun
boğazlanmış dereydi şırıl şırıl
buruşmasıydı kurı yaprağın
at'dı yığılıp kalmış yere
Kutsal ilgilenmezliği açan
tansıktan başka bilmedim iyilik
yontuydu öğle uyuşukluğunda
buluttu doğandı çıkmış yükseklere

SÖZCÜKLERİM

Tanırım en aldırmaz yüzden
kuru bir buruşmanın geçtiği vakti
belirmesiyle yitmesi bir olur gizli acının
kimse görmez onu o kalabalık koşusunda
Siz sözcüklerim benim, boşuna açığa vuruyorsunuz
o bilinmez yeniliği, boşuna yürekte esen rüzgârı
susamındır en gerçek gerekçe
bir barış ezgisidir hıçkıran bu ezgi

EY YAŞAM

Ey yaşam ne kesin yüzçizgileri ne inandırıcı yüzler
ne de malmülk istiyorum senden
tedirgin döngünde artık
balla acının biridir tadı benimiçin
Hiçbir devinimi umursamayan yüreği
çok az sarsıyor bundan böyle irkilmeler
böyle ses çıkarır kimi vakit
kırların sessizliğinde tüfek patlaması

DAĞILGAN GÖNLÜMÜZ

Şu dağılgan gönlümüzü kavrayıp her bir yandan
ateşten imlerle açıklayacak
ve tozlu çayırlarda yitmiş bir safran gibi
parıldayacak sözcüğü isteme bizden

MONTCHRESTİEN

Ah güven içinde gidiyor insan
dost kendine ve başkalarına
önemsemiyor sıvası dökük bir duvarda
bıraktığı gölgesini kavurucu sıcağın
Sana dünyalar açacak anahtar isteme bizden
belki birkaç hece bir dal gibi kuru ve eğribüğrü
bugün yalnız şunu diyebiliriz sana
olmadığınız ve istemediğimiz şeyi

DEĞERLERİN DÜŞÜŞÜ

Bir yüksek öğrenim tezi okuyorum
değerlerin düşüşü üzerine
düşen kişi yüksekteymiş önceden
buymuş savunulması gereken
kim yetirmiş peki bu denli aklını?
Ne üstte ne de alttadır yaşam
hele hele ortada hiç
tanımaz o yukarıyı aşağıyı doluyu boşu
ne de sonrayı
zırnık bilmez şindidense
Yurt kâğıtlarını at lâğıma
ey kendini bilmez adam
belki işte o zaman
söyleyebilirsin bir an olsun yaşadığını

MONTCHRESTİEN Antoine de (Falaise - 1576 1621) Fransız yazarı ve ekonomi bilgini. Bir eczacının oğludur Montchrestien, adını sonradan değiştirmiştir Gençlik çağında soylularla düşüp kalkmış ve bir trajedi yazarı olarak ün yapmıştır 1605 yılında bir hasmını düelloda öldürür ve İngiltere'ye kaçmak zorunda kalır; bu arada bir de, Hollânda'ya uğrayacaktır. Fransa'ya döndüğünde, zengin ve soylu bir dul hanımla evlenmiş; ve karısının serveti sâyesinde, avadanlık ve âlet yapan bir fabrika kurmuştur. 1616 yılında tamamladığı *Ekonomik Politik Kitabı*'nı zamanın Adalet bakanına sunacak; ve çok geçmeden de, baron ünvanını alacaktır. Ama kısa zamanda adı kötüye çıkacak, ve kalpazanlıkla suçlanacaktır Bunun üzerine, krala başkaldırmış bulunan Huguenots hareketine katılmış; ama bu yeni mezhebe girip girmediği bir türlü anlaşılmamıştır Bir kaç ay sonra bir lokantalı otelde kıstırılan Montchrestien, dövüşerek ölmüştür

MONTCHRESTİEN üzerine

Jean Bodin'in siyasal düşüncelerini bölüşmektedir düşünürümüz, Bodin'se, ahlâkdışılığına karşıkına arzusuna rağmen, Macchiavelli gibi düşünmekte: ve toplumsal düzenin, en güçlülere boyun eğmeyi şart koştuğuna inanmaktadır. Bodin'in Devlet'inde uzun uzun geliştirilen bir fikrin. Ekonomi Politik Kitabı'nda özellikle işlendiğini görüyoruz : Dış düşmana karşı savaş, iç barışa yararlıdır.

Şöyle yazıyor

Fransa'nın yanılgıdan kurtulmuş ve, Tanrı sâyesinde, kendi kılıçlarının ucunu kendi kanıyle sulamaktan vaz geçmiş olduğu bu çağda... artık ona iyi ve dürüst bir oyalanma ve alıştırma fırsatı hazırlamak gerekir... çünkü Fransa'yı gevşek bir rahatlık içinde hareketsiz bırakmak, onu kötülüğe sürükleyecektir... zorlukları ve tehlikeleri birer yem olarak görüp hiçe sayan halklarınızın bu doğal cömertliğini sönmeğe bırakmayınız; ve onları yeniden atılgan kılacak tedbirleri bir an önce alınız.

Bununla birlikte, Jean Bodin' den farklı olarak Montchrestien, uyrukları itaat içinde tutmağa yarayacak ikinci bir çare daha öneriyor : İnsanların zenginleşmesini sağlamak.

Şunları söylüyor bu konuda :

Çünkü hiç şüphe yoktur ki, tüm uyrukların ihtiyaçlarını karşılamağa yeterli gereçlere sahip olmaları, yada sahip değillerse bile, bunları edinebilme olanağını ellerinde bulundurmaları, bir talih eseridir. Halk denilen o bin kollu ve bin başlı canavarı zaptedebilecek en güvenli dizgindir bu. O canavar ki, hiçbir şey kazanmayıp da kızdığı ve sıkıldığı vakit kımıldamağa başlar ve bu kımıldanışı da bazan depremlere yolaçar.

İşte burada, merkantilist öğretinin merkezindeyiz. Çünkü Montchrestien, savaşa tanıdığı etkililik gücünü halkın zenginleşmesine de tanıdığına göre, zenginliğin ardına düşme eğilimini insan etkinliğinin en yüce ereği olarak görüyor demektir.

Bunu açıkça dile getirmekle kalmayıp, tezini desteklemek üzere Aristoteles'i de seferber ediyor.

Şöyle yazıyor

Seyredalmayı amaçlayan hayat, gerçekte, Tanrı'ya en yakın düşen ve en gerekli hayattır: gelgelelim, eylemden yoksun bir hayat, eksik kalacaktır: ve bu da Devletlere, yarardan çok zarar verebilir... Nitekim, insanlardan ayrı yaşayan kimsenin, ya insandan fazla, yada insandan eksik olduğunu söyler Aristoteles haklı olarak... Bundan da şu sonuç çıkar ki, Devlet için en büyük güvence, uyrukların vakitlerini tembelce boş geçirmelerine göz yumınamaktır...

İnsan, diye ekliyor daha sonra, sürekli bir uğraş ve çalışma içinde yaşamak için doğmuştur».

Zenginlik üretmedikten sonra çalışmak ne işe yarar ki, diye düşünüyor Montchrestien. Etkinlik ile mal üretimini, birbirine tamamıyle özdeş görüyor; çünkü, eski düşünürlerden farklı olarak, «etkinliği», «seyredalma»ya karşıt tutmuştur. Bu durumda, doğal olarak ve çok açık biçimde, şu sonuca varıyor:

Bizleki modaya uyarak söyleyecek olursak, insanların mutluluğu, temel bakımından zenginliğe dayanır; zenginlik ise, çalışmaya.

Bu yola bir kere girilince, geleneksel perspektiflerin tersine döndürülmesi son derece kolaylaşacaktır.

İlerşeyden önce Montchrestien, tarım çalışmasını yüceltmeyi de unutmaksızın, yepyeni bir tavrı benimseyerek, sanayie («yapımevlerine») coşku dolu bir övgüye girişmektedir. Ve asıl önemli olan, tüccarı, toplumda herkesin üzerine koymaktan çekinmemektedir. Tüccarın toplumsal yapı içindeki rolü, diyor, beynin bireyin vücudundaki rolüne benzer. Hatta daha ileri giderek, ticaretin sanayiden de üstün bir etkinlik olduğunu ileri sürüyor. Çünkü, diyor, sınayi ticaret için çalışmaktadır.

Şöyle yazıyor

Ereğin, nedenlerin nedeni olduğunu söyler filozoflar. Tıpkı bunun gibi ticaret de, çeşitli zanaatların belli başlı ereğidir: çünkü çoğu insanlar, ancak ticaret aracılığıyle başka insanlar için çalışmaktadır. Bundan da şu sonuç çıkar : Ticarette, şeref ve yarar açısından, zanaatlardakinden daha tadına doyulmaz bir yan bulunmaktadır; çünkü ticaret, bütün çalışmaların en son noktası olarak kalmamakta: aynı zamanda en yüce ereği olmaktadır.

Tüccarın etkinliği en iyi ve en yüce etkinlik olduğuna göre, bu etkinliğin doğal sonucu olan kâr arzusu da, övgüye değer bir yönelim demektir.

Şunları bu konuda Montchrestien :

Sonuçlandırmak için diyebiliriz ki tüccarlar, Devlete yararlı olmak-

tan da ötedadir; ve onların hem çalışmalar, hem de sanayi alanında seferber ettikleri kazanç kaygısıdır ki, kamu yararının büyük bir kısmını sağlamaktadır. Bundan dolayı da onların kazanç sevgisi ve kâr peşinde koşmaları, sanırım, herkes tarafından iyi karşılanması gereken şeylerdir...

Oysa kâr peşinde koşmanın, herkes tarafından övgüye değil, yergiye değer bulunduğu çağdan bu yana, pek de uzun bir zaman geçmiş değildir henüz. Nitekim Montchrestien, bu geleneğin temsilcileri tarafından ileri sürülebilecek itirazlara da önceden cevap vermekle görevli saymaktadır kendini.

Şöyle yazıyor :

Bir Devletin mutluluğunu sadece erdemini göz önüne alıp da ölçmeğe kalkışanlar ve kâr hırsıyle tedirginliğe mahkûm edilen bu hayatın mutluluktan uzaklaşacağını düşünenler, aldanmaktadır. Silkilen meşelerin palamuduyle beslenilen ve toprağın yetiştirdiği ürünlerle arı suyun insanlara eksiksiz haz verdiği çağda değiliz artık... İşte bunun içindir ki filozofların bütün o güzelim seyredalmaları ancak fikir düzeyinde ve ne tarla sürüp ekmenin, ne de sanayi etkinliğine girişmenin gerekli olmadığı bir Devlet çerçevesi içinde geçerlidir.

Bütün bu söylenenler, toplumsal hayatta malların üretimini ve dağıtımını kapsayan ekonomik etkinliklerin üstün bir önem taşıdığını ileri süren modern tezin ilk kez olumlanmasından başka bir şey değildir. Mantıksal açıdan Montchrestien, bütün bunlardan, gene alabildiğine modern bir ikinci teze ulaşmaktadır Devlet, herşeyden önce, üretimi ve ticareti uyarıp hızlandırmakla yükümlüdür. Siyasal hayatın, ekonomi yada aile bilimi tarafından incelenen üretim hayatına üstünlüğünü ve bu hayattan bağımsızlığını ileri süren Aristotelesçi tezi, çok bilinçli bir şekilde tersine döndürüyor düşünürümüz. Ve işte bunun içindir ki, Fransız dilinde yerleşmiş olan, ayrıca bugün, malların üretimini ve dağıtımını konu edinen bilimi belirtmek üzere yabancı ülkelerce de benimsenmiş bulunan ekonomi politik terimini yaratıyor.

Bu konudaki düşüncelerini, şöyle açıklıyor düşünürümüz :

Aristoteles'in Ksenofon'un düşüncesine karşı olarak, bellibaşlı parçasını Bütün'den koparmaksızın ekonomiyi politikadan ayırmanın olanaksız olduğu ve ekonomi diye adlandırdıkları mal edinme biliminin Devletler için olduğu kadar aileler için de geçerli sayılması gerektiği, rahatça ileri sürülebilir.

Henri DENİS

MONET Claude (Paris 1840 / Giverny, Eure 1926) Fransız ressamı, 1857'de Paris'e gitti ve İsviçre akademisine yazıldı. Orada Pissare ile tanıştı. Cezayir'de askerliğini yaparken resim yapmayı da sürdürdü. Paris'e dönünce (1862), Gleyre ateliyesine girdi ve orada Renoir, Sisley ve Bazille ile dostluk kurdu. Monet 1864'te Normandiya'ya gitti ve orada Jongkind ile karşılaştı. O devirdeki ilginç yapıtları şunlardır *Kırda Öğle Yemeği* (1865), *Le Havre'da Set* (1866), *Yeşil Elbise* (1866), *Bahçedeki Kadınlar* (1866), *Bir Ev İçinde Yemek* : bunlara Trouville, Deauville, Fécamp, S. Adresse, Etretat pezyajları da eklenebilir.

Claude MONET son yıllarında.

Claude Monet, özellikle oğlunun doğumundan sonra güç bir hayat geçirdi. Çocuğunun annesi, modeli Camille ile 1870'te evlendi. 1870 Savaşında Londra'ya gitti. Bir süre de Hollanda'da kaldıktan sonra Fransa'ya dönen Monet, Argenteuil'e gitti. Seine'i daha iyi gözlemleyebilmek için atelye haline soktuğu bir gemide resim yaptı.

Monet, biçim kaygısından gitgide uzaklaşan ve tamamıyla renkli duyuma dönük bir resim yolunda gelişmesini anlamayanla-

MONET'den iki başyapıt **Bahçede kadınlar...**

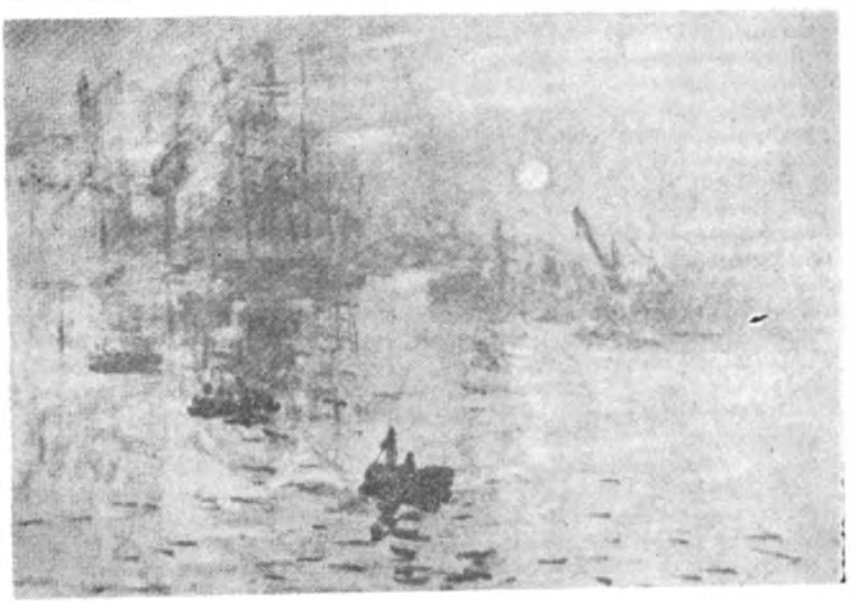

ve İzlenim, doğan güneş.

rın saldırısına uğradı: *St. Lazare Garı* (1877), Paris dolaylarının *Lavacourt'ta Sen (Nehri)*, Bretagne *(Belle Ile*, 1881) ve Normandiya görünümleri. 1883'te Giverny'ya yerleşti. Resim meraklılarıyla satıcıları uzun zaman devrimci sayılan bu resim anlayışıyla ilgilenmeye başladılar. Akdeniz kıyılarında, resim yapmaya gitti: Renoir ile Monton'dan Cenova'ya kadar geziler yaptı. 1888'de Antibes'de birçok görünüm resmi yaptı ve «dizileriıne başladı: günün değişik saatlerinde gözlemlenen aynı motif *(Değirmen Taşları.* 1891) Rouen katedrali cephesinin çeşitli ışıklar altında kırk kez resmini yaptı (1892) aynı biçimde Thames nehrinin kıyısında, siste güçlükle seçilebilen anıtları canlandırdı. Çalışmak için Venedik'e gitti (1908).

Son yılları, gözleri iyi görmemeye başladığı için üzüntülü geçti. Giverny'deki bahçesinin beyaz nilüferleri karşısında deneyleri; en ileri noktaya götüren çalışmalar yaptı. Ölümünden az sonra, 1923'te devlete armağan ettiği Su Zambakları tablosu Tuileries sarayının Orangeries bölümünde yer aldı. Monet'nin ayrıca Louvre'da ve tüm dünya koleksiyonlarında da birçok yapıtı vardır.

Monist tarih görüşünün gelişmesi Plehanov'un 1895 yılında N. Beltov takma adıyle yayınladığı yapıt. Lenin, bu eseri, «bütün bir Rus marksistleri kuşağının yetişmesine yardım etmiş bir kitap» olarak vasıflandırır *(Lenin Toplu eserleri*, cilt 16, s. 269). Bu eser, marksizm öncesi felsefe ve sosyoloji'nin derin bir tahlilini yapar. 18. yüzyıl Fransız materyalistleri'nin, Restorasyon devri Fransız burjuva tarihçileri'nin, utopyacı sosyalistlerin, Alman idealist filozofları'nın görüşlerini eleştirici bir şekilde inceler. Plehanov, bu eserde, sözü geçen teorilerin sınıfi karakterlerinden ileri gelen dargörüşlülüklerini ortaya koydu ve gösterdi ki, bilimsel materyalizmin yaratıcıları Marx ve Engels'dir, ve yalnızca marksizmdir ki, hakikî bir toplum bilimi teşkil eder ve sosyal gelişmenin maddî temelini ortaya çıkarır. Bugün için de Marksist felsefe'nin öğrenilmesi bakımından; en iyi eserlerden biridir.

monizm bk **bircilik**

monopol fiyatı (Fr. prix de monopole) Monopollerin egemenliği altındaki ekonomik sektörlerde oluşan, serbest rekabet fiyatını aşan yüksek fiyat. Verili bir ekonomik sektörde, belirli bir ekonomik branşta, konsantrasyon çok yüksek bir düzeye ulaştığında, her biri sektörün yada dalın üretiminin önemli bir bölümünü denetim altında tutan çok büyük boyutta şirketler ortaya çıkar. Bu çok büyük boyutta şirketler, monopollerdir

Bu sektörlerde, normal ekonomik ilişki tarzı olarak basit rekabet, yerini karşıt karakterde çeşitli monopolistik rekabet biçimlerine bırakır.

Pazar büyük girişimlerin egemenliği altındadır, çünkü bu girişimler satış yada alış fiyatını belirleyecek güce sahiptirler. Monopoller, tröstler, gruplar, kendi öz eylemleriyle, arz ve talep arasında eşitlik olması halinde gerçekleşecek olan fiyattan daha yüksek bir fiyatı empoze edebilirler.

Monopol fiyatı, monopollere, mümkün en yüksek kârı yada mümkün en yüksek kâr oranını sağlayan fiyattır Teori kanıtlar ve pratik doğrular ki, bu fiyat üretim düzeyinde bir kısıtlamayı içerir: monopol fiyatları genel olarak ekonomik Malthus'çuluk biçiminde dile gelir

Monopol fiyatlarının kendileri de arz ve talebin yapısının fonksiyonu olarak çok değişkendirler. Gerçekten, bir pazar, kartel durumunda olduğu gibi, bütünüyle denetlenebilir yada yalnızca büyük girişimlerin boyunduruğu altında bulunabilir (tröstlerin yada grupların egemenliği altındaki sektör).

Monopol fiyatları az çok istikrarlıdır, çünkü monopolleşmiş gruplar arasındaki kuvvet dengelerini ifade ederler. Genellikle, fiyat düşmesine karşı koyar karakterdedirler

Monopolleşmiş sektörlerde fiyatlar genel olarak değerin üstünde saptanırlar. Bu nedenle, monopol fiyatları, değer yasasının kumandası altında değillermiş gibi görünürler Görünürde, fiyatları kendileri tarafından belirlenmiş bir düzeyde saptanan, ekonomik faktörlerdir (tekeller, tröstler, gruplar).

Gerçekte ise monopol fiyatı değerle fiyat arasındaki ayrılığı büyük ölçüde artırmakla birlikte, değer yasasının işleyişine tabi olarak kalır. Otonomisi oranlı ve sınırlıdır. Değerle fiyat arasındaki farkların ölçüsü monopollerin kudretine ve pazarın tabiatına bağımlıdır, ama ne olursa olsun belli sınırları aşamazlar.

Oyleyse değer yasası yenilgiye uğramış değildir, çünkü rekabet ortadan kalkmamıştır. Başka bir düzeye kaymıştır ve değişik biçimler altında büyük monopoller arasında sürmektedir. Yasayla çelişen kapitalist uygulamadır, çünkü kapitalizm en yüksek aşamasına ulaşmıştır. Üniversiteler ekonomi teorisi monopol fiyatları değişik biçimleri (monopol, bilateral, oligopol, vs.) altında ayrıntılı olarak incelemiş ama bunların değer yasasıyla ilişkisini açıklamayı başaramamıştır.

monopoller (Fr. monopoles, İng. monopolies) Metaların çok büyük bir kısmının üretimini ve sürümünü ellerinde toplamış bulunan ve bu sayede, çok büyük kârlar sağlayabilecek şekilde çok yüksek fiyatlar saptayabilen kapitalist uzlaşmalar yada grupmanlar.

Kapitalist ülkelerde, belirli bir malın üretimi ve sürümü için kurulan geçici birlesmelerden, değişik ekonomik branşları örgütleyen dev topluluklara kadar, çok çeşitli yapıda monopoller bulunmaktadır.

Monopoller iki büyük varlık biçimi göstermektedir: mali kombinezonlar (tröstler, holdingler) ve bağlaşma yada uzlaşmalar (bellibaşlı gruplar) Monopoller, ulusal yada uluslararası bir karakter taşırlar.

Ama biçimleri ve yapıları ne olursa olsun, tüm monopollerin hedefi aynıdır: Üretim ve piyasa üzerinde egemenlik kurup süper kârlar elde etmek.

Belli başlı monopol biçimleri şunlardır: karteller, sendikalar, tröstler ve konsorsiyumlar

Çağımızda, monopollerin kapitalist ülkelerdeki rolleri, boyutları ve ağırlıkları dev ölçülere ulaşacak şekilde büyümüştür.

Bugün monopoller: tam uyumlu bir biçimde olmamakla birlikte, sanayi dallarının bir çoğu ile ulaşım, ticaret, sigorta ve bankacılık alanlarında egemenlik kurmuş durumdadırlar

Örneğin Fransa'da bir tek monopol, tüm alüminyum, magnezyum ve kobalt üretimini kendi işletmelerinde toplamış bulunmaktadır Boya maddelerinin (koloran'ların) % 80'i de gene bir tek monopolün (Kuhlmann'ın) kontrolü altındadır. Otomobil üretiminin % 90'ı, üç monopolün elindedir. Naylon sanayii üzerinde monopol kurmuş olan Gillet grubu, bütün yapay dokumaların üçte ikisinden fazlasını üretmektedir.

Büyük monopollerin gerçek kudreti, piyasaları üzerinde egemenlik kurmuş oldukları birkaç üretim sektörünün kontrolünü kat kat aşmaktadır Bir tek yada birkaç işletme, üretimin öylesine büyük bir parçasını kontrol altında tutmaktadır ki, bir hayli uzun dönemler boyunca fiyatları ve kâr oranlarını, bu fiyatlar ve kâr oranları ekonomik konjonktürden büyük ölçüde bağımsız hale girecek şekilde, istedikleri gibi saptayabilmektedirler. Bu büyük monopolleri kontrol eden finans grupları, aynı zamanda bankaları, sigorta şirketlerini, büyük sanayi, ticaret ve ulaşım işletmelerini de kontrol etmektedirler

Kapitalist ülkelerin çoğunda, sanayi faaliyetinin büyük bir parçasını kontrolleri altında tutan bir avuç finans grupu, egemenliklerini bazan tek başlarına, çoğu zamansa az çok yekpareliği olan kollektif gruplar halinde sürdürmektedirler.

monopolist devlet kapitalizmi (Fr. capitalisme monopoliste d'état) Emperyalizm aşamasındaki kapitalizmin ekonomik bakımdan ilerlemiş kapitalist ülkelerde ulaştığı en son evre. — Monopolist devlet kapitalizmi, kapitalist gelişimin belli bir durağında, sermaye ile emek arasındaki antagonizmasının, sermayenin konsantrasyonu ile üretici güçlerin sosyalleşmesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu evrimde başka bazı unsurların da hesaba katılması gerekir. Özellikle iki Dünya Savaşı, sosyalist sistemin meydan okuyuşu, sömürge sisteminin çöküşü ve demokratik halk hareketinin gelişmesi, monopolist devlet kapitalizminin pekişmesinin çeşitli evrelerinde belirleyici bir rol oynamışlardır.

Monopolist devlet kapitalizmi, monopollerin gücüyle devletin gücünün, işçi sınıfını sömürerek ve geniş halk tabakalarını soyarak emperyalist toplumun çıkarlarını maksimum şeklinde kurtarmak amacıyle birleştiği yeni bir kapitalizm aşaması olarak karakterize edilir.

Monopolist devlet kapitalizmi ile birlikte, yeni bir politik ekonomik bütün (totalité) doğmuş bulunmaktadır. Bu, ekonomik iktidarla siyasal iktidarın finans oligarşisinin ellerinde konsantrasyonu ve monopolizasyonu süreçlerinin bir araya gelişiyle gerçekleşmiştir Bu evre, devletle monopoller arasında kurulan yeni bağların özellikle derin izlerini taşır.

Devlet, kapitalist birikimin gelişimine, sermayenin ve üretimin belli ellerde ve uluslararası çapta konsantrasyonuna kararlı bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Böylece devlet, monopolist üretim ilişkilerinin sürüp gitmesini sağlayan temel aygıt haline gelmektedir. Monopoller ve devlet, böylelikle, sıkı bir karşılıklı etkileşme (interaction) içindedirler. Bunların her biri kendine özgü bir rol taşımakla birlikte, ikisi de aynı ereğe yönelmişlerdir: sermayenin birikimini ve konsantrasyonunu geliştirmek, kapitalist sömürüyü pekiştirmek ve monopolist grupların kazancını arttırmak. Burada belirleyici rol monopollerin olduğundan, bunların hegemonyası ve çelişkileri devlet aygıtı üzerinde gittikçe daha belirgin şekilde yansımaktadır.

Bu sistemde, siyasal ve ideolojik ilişkiler, üretim ilişkilerine gittikçe daha çok bağlı ve bağımlı hale girmektedir. Politika ile ekonomi, böylece, biribirlerine gittikçe daha çok bağlanmaktadırlar. Devletin ekonomik temel müdahaleleri gittikçe daha derinleşmekte ve devlet aygıtı ile monopolist gruplar arasındaki bağlar da gittikçe daha sıkılaşmaktadır.

Monopolist devlet kapitalizminin egemen karakteristiği, monopolist üretimin, kamusal sektör, devlet bütçesi ve kamusal piyasalar aracılığıyle dolaylı olarak; özel sermayenin birikimine kamusal bir katkı ve bazı yatırımların (monopolist istikrazların devlet tarafından kredilerle desteklenmesi ve garanti edilmesi) kamusal olarak yüklenilmesi aracılığıyle de dolaysız olarak devletçe finanse edilmesidir.

Bu yüklenme olayı, sadece sanayi sermayesine ilişkin kalmamaktadır. Sağlık, eğitim, araştırma giderleri de, büyük ölçüde devletin sırtındadır. Bu durum, aşağıdaki alanlarda derin bir evrime yolaçmıştır.

1. Kapitalist devlet tarafından yapılan para toplama işleminin içeriği ve biçimleri evrime uğramıştır; öyle ki, vergi artık biri kimin seleksiyonuna ve organizasyonuna yarayan bir alet haline girmiştir; bu durum da, büyük monopollere sağlanan ayrıcalıkların pekişmesinde ve, giderekten de, emekçi sömürülmesinin artmasında dile gelmektedir.

2. Fiyat politikasının hedefi işletmelerin konsantrasyonunu rekabetin ve egemen pozisyonların düzene konmasını sağlamaktan ibarettir.

Monopolist devlet kapitalizmi, çeşitli ülkeler arasındaki ilişkilerde de, dünya çapında kendini göstermektedir. Sermaye ihracından fazla olarak «transnasyonal» firmalar kurulmakta ve bunlar devlet eliyle finanse edilmektedirler (IBM, Rhône Poulenc, Pont à Mousson, Saint Gobain, vs.).

Devletçe finanse edilişin monopolist devlet kapitalizminin karakteristiği oluşunun yanı sıra, gittikçe daha çeşitli alanlara el atan bir kamu sektörünün varlığı, bir devlet planlamasının kuruluşu ve üretimin doğrudan doğruya devletçe örgütlenmesi de, toplumun bütün ekonomik hayatının monopolist devlet kapitalizmi tarafından egemenlik altına alındığını gösteren olgulardır.

Monopolist devlet kapitalizmi ile birlikte, sermaye ve emeği, monopolist toplumu ve işçi sınıfını birbirleriyle karşıt kılan temel çelişki, daha büyük bir kapsam kazanmaktadır. Gerçekten de bu çelişki sosyal ilişkilerin kutuplaşması sonucunda genişlemiş ve ücretli emekçilerin gittikçe artan bir kısmı ile orta tabakaların büyük bir kısmını işçi sınıfına biraz daha yakınlaştırmıştır İşte bu temel antogonizmanın üzerine, yeni birtakım çelişkilerin aşılandığı görülmektedir. Bunların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz

— Rekabeti ortadan kaldırma eğilimi (ki monopollerin özünü oluşturan şey, bu eğilimdir) ile rekabetin ulusal ve uluslararası çapta büsbütün kızışması arasındaki çelişki

— Monopollerin ekonomik siyasetinin devletçe planlanması ile monopolist olmayan sektörlerdeki kazancın düşmesi arasındaki çelişki

— Monopollerin kazançlarının artması ve genişlemesi ile monopolist olmayan sektörlerdeki kapitalist kazancın azalması arasındaki çelişki

— Sosyal gereksinimlerin, bireysel ve toplu tüketimlerin nesnel olarak artması le, örneğin silahlanma gibi üretici olmayan harcamalarla kısmen havaya savrulan sermayenin birikiminin zorunlukları arasındaki çelişki

— Gittikçe daha çok sayıda el ve kafa emekçisinden gerek kendi meslek çalışmaları ve gerekçe ulusal hayat düzeyinde durmaksızın girişim bekleyen bilimsel ve teknik ilerlemenin gelişmesiyle, toplum örgütünün bu emekçileri işletmelerden devlete kadar her türlü siyasal ve ekonomik demokrasiden yoksun kılan mantığı arasındaki çelişki.

İşte bu çelişkiler, gittikçe daha radikalleşen işçi ve demokrasi mücadelelerinde yansıyıp yoğunlaşmakta: ve bu, yabancılaştırıcı topluma bir son verme zorunluluğunun herkes tarafından kendi bireysel, parçalı ve çok yanlı deneyi içinde bilincine varılmasını kolaylaştırmaktadır.

Böylece monopoiist devlet kapitalizmi, yepyeni yollardan başka bir topluma doğru gitmek için gerekli nesnel ve öznel koşulları da yaratmaktadır: ve bu yeni toplum, bütün gemlerden kurtulmuş insiyatiflerin ve üretim araçlarının kollektif mülkiyetine dayalı halk yaratımının dile gelişi olacaktır.

Bu, aynı zamanda hem monopolist devlet kapitalizmi içinde yer alan üretim güçleri düzeyindeki üretim ilişkilerinin nesnel evriminden, hem de ülkenin içindek ve dışındaki kuvvet dengesinin nesnel evriminden doğan bir sonuçtur. Bu açıdan bakılınca, antimonopolist yeni bir demokrasinin kuruluşu, özellikle Fransa bakımından, sosyalizme doğru geçişin kendine özgü ve akla uygun bir biçimi olarak gözükmektedir.

Ama sosyalizmin yakınlığı, parasal ve ekonomik temellerinin varlığı bakımından bir realite ise de, bunun hiç mücadelesiz bir biçimde ortaya çıkacağını sanmak, aldanmak olur: çünkü sosyalizm, hareket halindeki geniş halk yığınlarının bilinçli yaratımından başka bir şey değildir.

monopolistik rekabet (Fr concurrence monopolistique) Monopol kapitalizminin karakteristik rekabet biçimi. — Kapitalist üretim tarzında, çeşitli girişimler arasındaki normal ilişki tarzı, yarışmadır, mücadeledir Rekabettir

Sanayi kapitalizmi aşamasında rekabet, tek bir biçime bürünür: çünkü her firma gerek piyasanın gerçek kapasitesini ve gerekse benzer amaçlar güden öbür firmaların varlığını hesaba katmaksızın, azamî derecede gelişmeye bakar.

Monopolist kapitalizm aşamasında ise bunun tam tersine olarak, birlik, yerini çeşitliliğe bırakmaktadır Büyük girişimlerin (monopollerin) yanı sıra orta ve küçük girişimleri de kapsayan bir monopolleşmiş sektörü göz önüne alacak olursak, çoğu zaman birbirine karşıt birçok ilişki biçiminin bir arada varolduğunu görürüz.

— İlk olarak: monopollerle monopolleşmemiş girişimler arasındaki ilişkiler, daima mücadele ilişkileridir: ama artık burada söz konusu olan mücadele, eşitsiz bir mücadeledir. Dolayısıyla da, bu ilişkiler, egemenlik ve denetim ilişkileridir. Büyük işletmeler, piyasayı kontrol ederek, iradelerini küçük ve orta işletmelere empoze ederler. Güdülen ve çoğu zaman erişilen amaç, küçük ve orta girişimlerin açık ve yalın soğurulması yada bağımlı kılınmasıdır (demek ki bu, kendi yıkımına yönelen bir rekabettir)

— İkinci olarak: monopolleşmiş firmalar arasındaki ilişkiler, bir arada varolabilen yada ardarda gelen birçok biçime bürünebilir: bazan bir önceki durumda görüldüğü gibi mücadele ilişkileridir bunlar (o zaman bu mücadele, ekonomik olmayan araçların da kullanılmaktan kaçınılmadığı dev bir mücadeledir); bazan da anlaşma ve birlikte hareket ilişkileridir (rekabet, belirli bazı alanlarda ortadan kaldırılmış ve başka tarafa kaydırılmıştır; örneğin kartel-

de, rekabet, sadece, daha çok satabilmek için üretim maliyetlerini düşürme yarışı şekline bürünebilecektir) ; en son olarak da bazan karşılıklı tolerans, zımni anlaşma ilişkileridir ki, bu durumda rekabet fiyatlar alanından (mübadele değeri alanından) kullanım değerlerinin düzeyine kaydırılmaktadır (örneğin Fransız otomobil piyasasındaki durum budur). Farkedileceği gibi, son iki durum özdeş olmamakla birlikte biribirine çok yakındır ve her ikisi de rekabetin, alanının kaydırılması yoluyle kısmen ortadan kaldırılması olarak tahlil edilir;

— Üçüncü ve son olarak: kontrol altındaki sektörün içinde rekabet, tamamıyle ortadan kaldırılmıştır. Monopolleşmiş işletmeler, çoğu zaman, o branştaki üretimin yarısından fazlasını kendi denetimleri altında bulundurduklarından, rekabetin işleyiş alanı duyulur biçimde daralmaktadır.

Görüldüğü gibi monopolistik rekabet, serbest rekabetin ulaştığı nokta olarak ortaya çıkmakta, yani serbest rekabeti içererekten aşmaktadır: egemenlik, uzlaşma, uygulama alanının sınırlanması ve kaydırılması; ama aynı zamanda da, eşitsiz gelişmeye bağlı olarak mücadele, oynaklık, istikrarsızlık.

Serbest rekabet, ilişkin olduğu girişimlerin nispi bir eşitliği üzerine kurulu simetrik tipte bir bağlaşma tarzı olarak tahlil edilebilirdi. Monopolistik rekabeti karakterize eden, tam tersine olarak, simetrisizliktir; yani eşitsizlik ve egemenlikitr. Bu simetrisizlik de, burjuvazinin bağrında finans oligarşisi le monopolist olmıyan burjuvazi arasında belirmiş bulunan derin farklılaşmayı yansıtmaktadır

Üniversitede öğretilen ekonomi politik, bu fenomeni, egemen ekonomi kavramıyle vermekte; ama özellikle girişimin boyutu üzerinde durmakta ve egemenlik ile finans sermayesi arasındaki bağıntılar üzerinde pek durmamaktadır.

Monopolistik rekabet, ürünlerin temel karakterlerinden çok ikincil karakterleri üzerinde durulmasına yol açtığından (örneğin otomobillerin karosrisi), asalaklığı ve savurganlığı geliştirip yaygınlaştırmaktadır. Bu asalaklık durumu, özellikle reklâmcılıkta ve ambalajcılıkta kendini göstermektedir

monoteizm bk. **tektanrıcılık**

MONROE Marilyn (Los Angeles 1926 Hollwood 1962) Amerikalı kadın sinema oyuncusu. Bir süre küçük rollerle oynadıktan sonra, ardarda çevirdiği filmlerle ün kazandı. Başlıca filmleri: ***Tehlikeli Oyun*** (Monkey Busines, 1952), ***Niagara*** (1953), ***Sarışın Bomba*** (Gentlemen Prefer Blondes, 1953), ***Dönüşü Olmayan Nehir*** (River of No Return, 1954), ***Yaz Bekârı*** (The Seven Years İtch, 1955), ***Otobüs Durağı*** (Bus Stop, 1956), ***Bazıları Sıcak Sever*** (Some Like it Hot, 1959), ***Gel Sevişelim*** (Let's Make Love, 1960) ve ***Uygunsuzlar*** (The Misfits, 1961) Özel yada toplum hayatıyla ilgili yayınlar kadar, gerçek oyun gücüyle de kısa zamanda büyük ün kazandı. İntihar ederek öldü.

Bir Fransız halk ressamının gözüyle Michel de MONTAİGNE.

MONTAİGNE Michel de (Dordogne 1533 / Bordeaux 1952) Fransız düşünürü. Toulcuse'da hukuk öğrenimi gördü. Périgueux vergi mahkemesi üyeliğine, üç yıl sonra da Bordeaux Parlamentosu üyeliğine getirildi. Kendisine dostluğun değerini öğretmek, siyasal ve ahlâksal fikirlerini ve inançlarını derinden etkileyen «can yoldaşı» Etienne de la Boétie ile Bordeaux'da tanıştı.

Atandığı görevlerden pek hoşlanmıyordu Montaigne, nitekim bundan dolayı saray çevreleriyle ilişki kurdu ve 1562 yılında Charles IX'un maiyetinde Rouen kuşatmasına katıldı. 1565 yılında evlendi. Üç yıl sonra babası, toprağını ve ünvanını ona bırakarak ölünce ilk işi görevini satmak oldu. 1569 yılında, babasının vasiyetine uyarak, Raymond de Sebonde'un Hıristiyanlığı akla dayandıran ünlü yapıtı ***Theologia Naturalis***'in çevirisini yaptı ve yayınladı. Bunu, 1571 yılında, ***La Ménagerie de Xénophon*** (Ksenofones'in çiftliği) başlığıyla La Boétie'nin yapıtlarını yayınlaması izleyecekti.

Aynı yıl Paris'e kısa bir yolculuk yaptı Saint Michel tarikati şövalyelik zincirini taktıktan sonra atadan kalma malikânesine çekildi; ve o dönemin en zengin kitaplıklarından biri olan kitaplığında, inceleme ve düşünmeye verdi kendini.

Montaigne, kendisine ölümsüz bir ün sağlayacak olan ***Denemeler***'ini 1572 yılında yazmağa başlayacaktı. Ama yapıt, yazımına belediye başkanlığına seçildi ve 1585 yılı yayınlandı. Hem oyalanmak, hem de tedavi görmek için Almanya ve İtalya'da iki yıl süren bir geziye çıktı. Döndüğünde Bordeaux belediye başkanlığına seçildi ve 1585 yılına kadar bu görevi, kentin çıkarlarını ustaca koruyarak yerine getirdi. 1588 yılında bir dizi ekle ve üç cilt halinde ***Denemeler***'in ikinci baskısını yayınladı. Son yıllarını, kısa zamanda tükenmiş olan yapıtının üçüncü

baskısını hazırlamakla geçirdi.

Hümanizm çağında doğup yetişen ve çağının siyasal mücadelelerine katılmaktan da geri kalmayan Montaigne, bilginin, insanoğluna ölünceye kadar akıllıca ve bilgece yaşama yolunu açacağına inanmıştı. Önceleri, «can yoldaşı» olarak andığı La Boétie'nin etkisiyle stoacılığı benimsemişti. Daha sonra, 1576 yılında bastırdığı madalyonun üzerindeki ünlü *«Kimbilir?»* sözcüğünde anlatımını bulan ılımlı bir şüpheciliğe gelip yerleşti. Aslında Montaigne, kendi ünlü deyişiyle, «her insanın bütün insanlığı kendinde taşıdığına» inanmıştı. Dolayısıyle de, «sırf başkasına yararlı olabilmek amacıyle» kendi kendisinin sıkı bir analizine girişti. Ereği, «denemeler» diye adlandırdığı kendi deney ürünlerini okurlarına birer temel yaşama kuralı olarak kabul ettirmek değildi katiyen; insanların kendi sorumluluklarını kendi iradeleriyle yüklenecek bir bilinç düzeyine ulaşmalarına çalışmaktı. Nitekim yazılarında, bu tavra son derece uygun düşen bir konuşma üslûbu seçti; okuruyla adetâ dertleşir gibi yazdı.

Özetlemek gerekirse Montaigne, açık sözlülüğü seven, daima vicdan huzurunu arayan, kendi kendisi üzerinde egemenlik kurmayı bilen ve biricik tutkusu kültürünü sürekli genişletmek olan çelebi bir insandı. Şiddet ve bağnazlığa karşı duyduğu tiksinme, siyaset alanında tutuculuğa varan bir ihtiyatlılığa sürükledi onu. Ama öte yandan, dogmatik ve partizanca fikirlere saplanıp kalmaktan sakınmasını ve çağının olayları ile insanlarını açıkgörüşle değerlendirmesini de gene bu şüpheciliği sayesinde başardı.

MONTAİGNE'den seçmeler

Tutku ve hırsın boşunalığı üzerine

Kral Pirros, İtalya'ya çıkarma yapma kararını açıkladığı vakit, ona bu tutkusunun boşunalığını göstermek sezdirmek isteyen bilge danışmanı Kineas şöyle bir soru yöneltti

— Peki Efendimiz, acaba hangi amaçla böyle büyük bir girişime atılıyorsunuz?

Hiç beklenmeksizin cevap verdi Pirros

— İtalya'ya egemen olmak için.

Kineas gene sordu

— Peki bu amacınızı gerçekleştirdikten sonra?

Gene beklemeksizin cevap verdi hükümdar

— Galya ve İspanya'ya geçeceğim.

— Daha sonra?

— Afrika'yı egemenliğim altına alacağım. Böylece bütün dünyayı kendi irademe bağımlı hale getirdikten sonra, keyfimce dinlenip eğlenerek yaşayacağım.

Bu sözler üzerine Kineas, hükümdarına şöyle çullandı

— Tanrı aşkına söyleyin bana efendimiz, sizin daha şimdiden keyfinizce dinlenip eğlenerek yaşamanıza engel olan bir şey mi var? Ulaşmak daha şimdiden elinizde olan bir hale ulaşmak için, bunca çabaya girmeğe ve bunca tehlikeye atılmağa ne gerek var?

Mesleklerin en zoru

Bence şu dünyada mesleklerin en zoru ve en nankörü, gereğince hükümdarlık etmektir Hükümdar, sıradan bir kimsenin bile düşmeyeceği bir hataya düşünce, sırtındaki yükün korkunç ağırlığını göz önünde tutarak bağışlıyorum onu. Çünkü düşünüyorum ki bu kadar sınırsız ve ölçüsüz bir kudrete bir ölçü ve sınır koymak çok zordur...

Halk üzerine

Binde bir doğru hüküm verebilen, kolayca kandırılabilen. kolayca memnun edilebilen halk...

Eleştirmek kolaydır

Bir yönetimi yetersizlik ve kusurlulukla suçlamak son derece kolaydır; zira bütün şu ölümlü ve geçici şeyler yetersizlikle doludur baştan aşağı. Bir halkta, eski yasa ve törelerine karşı saygısızlık ve tiksinti yaratmak da kolaydır; nitekim bu işe girişen hemen herkes kısa zamanda başarıya ulaşmıştır. Gelgelelim, yıktığının yerine daha iyi bir düzen kurma işine girişenlerin hemen hepsi yaya kalmıştır bu yolda.

İşte bunun içindir ki, ihtiyatlı davranmaktan sakınmam ben; dünyanın gidişatına seve seve ayak uydururum.

Yapabileceğini istemek

Nitekim hükümdarlarımız da, istediklerini yapamadıkları vakit, yapabileceklerini ister gibi görünme yoluna gittiler.

Politikada gösteriş ve çalım üzerine

Çocuk ruhlu basit insanlar küçücük bir işi nispeten doğrudürüst yapmaya görsünler, çalımlarından geçilmez; ve kendilerine ün sağlama hırsı içinde düşünemezler ki başları ne kadar yükselecek olursa bir o kadar da kıçları meydana çıkacaktır.

Hava bozunca

İç savaşlar, alabildiğine acıklı ve çirkin örnekler ortaya koyar çoğu zaman: Kudretli olduğumuz dönemde bize inanmış olanları cezalandırırız, hava dönünce. Aynı yüksek görevli, düşüşünden hiç ilgisiz birini sorumlu tutar. Öğretmen, itaat etti diye kırbaçlar öğrencisini; ve kılavuz, kendisini izledi diye kör yolcuyu hırpalar.

Gütmektense izlemek evlâdır

Kumanda etmeğe gelince Çok tatlı bir şey gibi gözükür ilk bakışta. Ama bir yandan insanoğlunun yazgılamasındaki ahmakçalığı, öte yandan da yeni ve bilinmeyen konularda seçme yapmanın güçlüğünü göz önüne alıyorum da gütmektense izlemenin çok daha rahat ve çok daha hoş şey olduğu ve önceden çizilmiş bir yolda yürüyüp sadece kendi kendinden sorumlu olmanın son derece zihin dinlendirici bir iş olduğu kanısına varıyorum.

Yalan zorunludur

Yetersizlikleri dolayısıyla insanlar has paraya dönüp bakmadıklarına göre, kalp parayı hak ediyorlar demektir Nitekim bütün yasa koyucular bu usule başvurmuşlardır; ve hiç bir yönetim yoktur ki halkı hizmete hazır tutabilmek için, gösterişi ve yalanı araç olarak kullanmasın.

MONTAND Yves (Monsummano, Toscana, 1921) Fransız şarkıcısı ve sinema oyuncusu. Marsilya'da bir şarkı yarışmasında dikkati çekti. Oynadığı başlıca filmler : *Gecenin Kapıları* (Les Portes de la Nuit, 1945) *Dehşet Yolcuları* (Le Salaire de la Peur, 1953), *Yorgun Savaşçı* (Les Héros sont Fatigués, 1955), *La Loi* (Kanun, 1959), *Uygunsuzlar* (The Mistifts, 1961), *Brahms'ı Sever misiniz?* (Aimez Vous Brahms?, 1961), *Savaş Bitti* (La Guerre est Finie, 1965), *Yaşamak İçin* (Vivre pour Vivre,

Yves MONTAND : Büyük şarkıcı ve büyük oyuncu..

A. COYPEL'in tablosu : Louis XIV Versay Sarayı'nda Acem elçisini kabul ediyor.

1967), *Şeytanlık Zinciri* (1969), *Ölümle Yarışanlar* (Grand Prix, 1970).

MONTESQUİEU Charles de (La Brède - 1689 Paris 1755) Fransız düşünürü. Batı dünyasında politika biliminin kurucusu olarak tanınan Montesquieu, 1708 yılında avukat olarak hayata atıldı. 1727 yılında Fransız Akademisi'ne üye seçilen düşünür, ilkin *Les Lettres persanes* (Acem mektupları, 1721) adlı yapıtıyle ün kazandı. Yazar, bu kitabında, Paris'e geziye gelen iki İranlının ağzından, çağının toplumsal çöküntüsünü ortaya sermekte; ve bu çöküntüyü, törelere değil de, toplumsal kurumların bozukluğuna bağlamaktaydı.

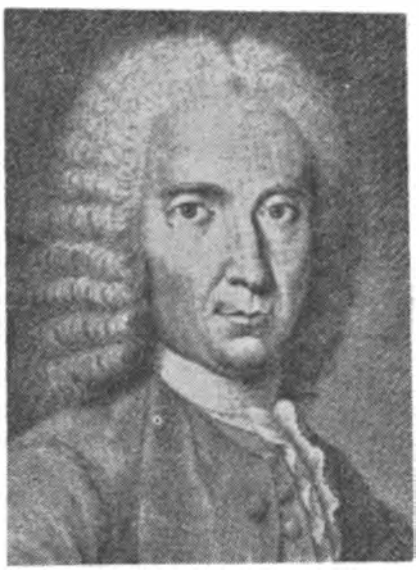

«Benim için hayatın iğrençliklerine karşı en etkili ilâç, okumak ve öğrenmek oldu.» MONTESQUİEU

Ama Montesquieu'nün asıl önemi, 1734 yılında başlayıp 1748 yılında tamamladığı *De l'esprit des lois* (Yasaların özü, yada, Kanunların ruhu) başlığını taşıyan ünlü yapıtından gelir. Bir yandan modern hukuk biliminin, bir yandan da hukuk felsefesinin hareket noktası olan bu kitapta Montesquieu, yeni bir metod kullanarak, gerçekliğin analizinden işe başlamakta ve yasaların kaynağına inmektedir Düşünüre göre yasalar, toplumsal gerçekler arasındaki bağıntıların dile gelişidir. Yasaların «ruh»u ise, «dinsel ortamın, hükümet etme formüllerinin, geçmiş olaylardan alınan derslerin, törelerin, hayat tarzlarının» bir araya gelip buluşmasından doğar.

Montesquieu, demokrasi, krallık ve istibdat olmak üzere üç hükümet şekli tanımakta ve bunların temeli olarak da, sırasıyle, «erdem»i, «onur»u ve «korku»yu göstermektedir. Bunun yanı sıra düşünür, Locke'nun izinden yürüyerek bir «erkler ayrılığı» öğretisi de geliştirmiştir. Söz konusu öğreti, kendisinden yapılmış olan bütün demokratik ve monarşik anayasaları büyük çapta etkileyecektir.

«Montesquieu bizim için yazmadı : Bu derece ilkel olabileceğimizi aklından bile geçirmiyordu çünkü.» Paul VALERY

MONTESQİEU'den seçmeler

Demokrasinin temel ilkesi üzerine

Monarşik yada despotik bir hükümet şeklini koruyup sürdürmek için fazla bir dürüstlük gerekmez. Birincisinde yasaların gücü, ikincisinde hükümdarın daima havada kalkık duran yumruğu işleri düzenlemeğe yeter. Ama bir halk devletinde fazladan bir itici güç gereklidir işleri düzenlemek ve yürütmek için. İşte bu güç de, *erdem*'dir.

Şu söylediğim husus, bütün tarih tarafından doğrulandığı gibi, «eşyanın tabiatı»na da son derece denk düşer. Zira, yasaları

yürürlükte tutanın kendini yasaların üstünde gördüğü monarşik bir rejimde, yasaları yürürlükte tutanın kendisini de bu yasalara bağımlı ve bu yasaların sorumluluğunu taşımakla yükümlü gördüğü bir halk rejimine oranla, çok daha az erdeme ihtiyaç vardır.

Ayrıca şu husus da apaçıktır ki, kötü danışmanların etkisi altında yada ihmal sonucunda yasaların yürürlüğünü kesintiye uğratan bir hükümdar, bu kusurunu kolayca onarıp telâfi edebilir Danışman değiştirmesi yada kendi kendini düzeltmesi yeterlidir bunun için. Ama bir halk hükümeti altında yasaların yürürlüğünün kesintiye uğraması ancak ve ancak cumhuriyetin ortadan kalkmasıyle söz konusu olabileceğinden, böyle bir durumda doğrudan doğruya Devlet elden gitti demektir.

Demokrasinin temel ilkesinin kokuşması

Demokrasinin temel ilkesi, sadece, eşitlik ruhu ortadan silindiği zaman çürüyüp kokuşmaz; aşırı bir eşitlik isteği gelip ortalığa yerleştiği ve bütün herkes kendini bütün herkesi yönetmek için kendisi de dahil bütün herkes tarafından seçilmiş olan kimselerle eşit görmeğe yöneldiği zaman da çürüyüp kokuşur. O vakit de halk, bizzat kendisi tarafından verilmiş bir iktidarın ağırlığına da katlanamayarak, bütün herşeyi kendisi yapmak isteyecek; meclis yerine kendisi karar verecek, görevliler yerine kendisi iş yürütecek, yargıçlar yerine kendisi adalet dağıtacaktır...

Görüldüğü gibi, demokrasinin sakınması gereken iki aşırılık vardır Aristokrasiye yada bir tek kişinin yönetimine götüren eşitsizlik eğilimi ile bir tek kişinin despotluğuna götüren aşırı eşitlik eğilimi...

Despotizmin temel ilkesinin kokuşması

Despotik hükümet tarzının temel ilkesi durmaksızın kokuşup çürür; çünkü bu hükümet tarzı, doğası bakımından zaten kokuşuktur Öbür yönetim tarzları, ilkeleri birtakım ilineksel rastlantılar sonucunda yıkıldığı için kokuşup yok olurlar; ama despotik hükümet tarzı, birtakım ilineksel nedenler onun ilkesini yozlaştırmasa dahi, kendi iç yapısının köklü kusuru dolayısıyle yıkılacaktır. Demek ki bu rejim ancak iklimden, dinden, halkların konum ve zekâsından doğan birtakım durum ve koşullar onu belirli bir düzeni izlemeğe, belirli birtakım kurallara uymağa zorladığı sürece ayakta kalabilmektedir. Yani söz konusu durum ve koşullar bu rejimin doğasını değiştirmemekte, sadece ömrünü uzatmaktadır.

MONTGOLFİER Kardeşler Joseph ve Etienne (Vidalon, Vivarais - 1740 / Herault - 1810) (Vidalon, Vivarais 1745 / Ardeche 1799) Fransız sanayici ve türeticileri. Birarada çalıştılar ve adlarını taşıyan sıcak havalı balon ile suyu yükseltmede kullanılan ve «hidrolik koçbaşı» adlı makineyi (1792) icat ettiler Bilimsel bir kafaya sahip olan Etienne, özellikle Hollanda yöntemlerini ve o zamana kadar bilinmeyen düz kâğıt yapımını Fransa'ya sokarak, Kâğıt tekniğine yenilik getirdi. Priestley'in yapıtı ona, havadan

Montgolfier kardeşler : DE LAUNEY'nin gravürü.

hafif bir gazı bir zarf içine doldurarak onu havalandırmayı esinledi. Paralelyüzlü ipek bir balonun içini saman ve yün yakarak elde ettiği sıcak hava ile doldurdu. Başarılı bir deneme yaptıktan sonra iki kardeş yirmi metre küplük bir balonu havaya kaldırmayı başardiler. Annonay'de, 4 Haziran 1783'te, denemelerini 750 metre küplük yani bir balonla yineliediler. Paris'a çağrılan Montgolfier kardeşler, kralın ve saray ileri gelenlerinin önünde, içi sıcak hava ile dolu bir «montgol-

MONTGOLFIER kardeşler tarafından yapılan balonun Mutte şatosunun üzerinde yükselişi.

fier» balonunu havaya uçurdular. Balona bağlı olan hasır sepetteki koyun, horoz ve ördek uçuşa rahatlıkla dayandılar. Bu tarihten sonra, bu çeşit deneyler birçok kez yapıldı. Joseph de Montgolfier, Fen ve Sanat Konservatuvarının üç müdüründen biri oldu.

MONTHERLANT Henri (Paris - 1896 / Paris - 1978) Fransız yazarı. Okul yıllarını, Barrès'in etkisinde kaldığı ***La Relève du Matin*** (Sabah Nöbeti, 1920) adlı, lirik ve biraz karmaşık yapıtında anlatır. Montherlant, Birinci Dünya Savaşına katıldı, yaralandı: savaş anılarını ortaya koyan ***Le Songe*** (Düş, 1922) yazara büyük ün sağladı. 1924'te ***Chant Funèbre pour les Morts de Verdun***'ü (Verdun Şehidleri için Cenaze Marşı) yazdı. İspanya'daki boğa güreşlerini ***Les Bestiaires***'de romanlaştırdı (1926). Aylarca Fransa'dan uzakta, Kuzey Afrika, İspanya ve İtalya'da dolaştı. ***Aux Fontaines du Désir*** (Arzunun Çeşmelerinde, 1927) ve ***La Petite Infante de Castille*** (1929) adlı romanlarda kuşkularını dile getirdi. Daha sonra yayınladığı ***Un Voyageur Solitaire Est un Diable*** (Yalnız Gezen Bir İnsan Şeytanın Biridir, 1961) adlı yapıtla bu diziyi tamamladı. Kuzey Afrika'da kaldığı sürece sömürge sorunlarıyla ilgilendi: ***Kum Gülü*** (La Rose Sable) adlı romanı bu düşünceler içinde doğdu. Montherlant, kendine pek uygun düşmeyen bir nesnelliğe yönelerek Balzac tarzı bir roman yazdı: ***Bekârlar*** (Les Célibataires, 1934). Sonra denemelerini ***Service Inutile***'de (Faydasız Görev, 1935) topladı, sonra ***Genç Kızlar*** adlı roman dizisine başladı. ***L'Equinoxe de Septembre*** (Eylülde Gece-Gündüz Eşitliği) adlı yapıtında Eylül 1938 Avrupa bunalımını erkeksi değerlere göre yargılıyordu: ***Le Solstice de Juin*** (Haziranda En Uzun Gün, 1941) bu kitabın bir benzeridir. Montherlant, gençliğinde bir de oyun yazmıştı: ***L'Exil*** (Sürgün). Gerçek anlamda ilk tiyatro yapıtı ***Ölü Kraliçe***'dir (La Rein Morte, 1942): bundan sonra yazdığı dramlar büyük başarı kazandı: ***Fils de Pesonne*** (Kimsesiz Oğul, 1943) ve bunu tamamlayan ***Demain il Fera Jour*** (Yarın Gün Doğacak, 1949), ***Santiago Şövalyesi*** (1948), ***Malatesta*** (1950), ***Celles qu'on Pend dans Ses Bras*** (Kucaklanan Kadınlar, 1950), ***La Ville dont le Prince Est un Enfant*** (Prensi Bir Çocuk Olan Şehir, 1951), ***Port-Royal*** (1954), ***Brocéliande*** (1956),

Don Juan (1958), *Le Cardinal d'Espagne* (1960), *La Guerre Civile* (İç Savaş, 1965). *Le Chaos et la Nuit* (Kaos ve Gece, 1963) adlı yapıtıyla yeniden romana döndü. 1967'de *Kara Gülü*'nün tam baskısını yayınladı. Montherlant anılarını da *(Carnets)* yayınlamıştır

►

MOORE Henry (Castleford, Yorkshire 1898) İngiliz heykelcisi. Birinci Dünya savaşına katıldı. Leicester galerilerinde (1931) açtığı kişisel sergilerle aniden üne kavuştu. Art müzesindeki büyük retrospektif sergiden (1946) sonra, 1948 Venedik Biennale'sinde uluslararası heykel ödülünü kazandı. İlk «Uzanmış figürlerini» 1924'e doğru yaptı. Fakat 1930'a doğru eski Meksika yağmur tanrısı tasvirine belirli bir şekilde yönelimiyle bu tema yeni bir anlam kazanır. Bu figürler böylece her türlü bireysellik özelliklerini yitirerek bereketin, Magna Mater'in anıtsal görüntüleri olur Önceleri içine kapanık olan biçimler yavaş yavaş dışa doğru açılır ve dış çevreyle bütünleşerek, bu çevrenin bir parçası durumuna gelir. Aynı dönüşüm, Moore'un bir başka tema'sı olan «analık»ta da *(Anne ile Çocuk.* 1925) ve *İç ve Dış Biçimler*'e (1954) dek görülür

İkinci Dünya savaşından sonra birkaç anıtsal *Aile Grupları, Meryem ve Çocuk İsa* ve *Ayakta Üç Kişi* adlı yapıtları verdi. Bu yapıtlar, savaşın iğrençliklerinden sonra insan figürünün kutsal yönünü ortaya koyan klasik biçimde görüntülerdir *Kral ve Kraliçe*'de gene bu tema işlenir Tanınmış yapıtları arasında *Uzanmış Figür* (1951), *Zincire Vurulmuş Figür* (1962) sayılabilir. Ayrıca, hükümet tarafından görevlendirilerek Alman bombalarının Londra'da oluşturduğu yıkımı saptamak için belge niteliğinde suluboya resimler yaptı.

Henri de MONTHERLANT Çağımızın en büyük yazarlarından biri.

Henry MOORE'un ünlü yapıtlarından biri: **Anne ve çocuk.**

MOORE Marianne (St. Louis - 1887) Amerikan şairi. Babası ruh hastası olduğu için Marianne Moore annesiyle birlikte dedesi Rahip John Warner'in evine taşındı. Rahip Warner'in ölümünden sonra annesiyle Pensylvania'daki Carlisle şehrine yerleşen Moore orta öğrenimini orada tamamladı ve yüksek öğrenim için Bryn Mawr Kolejine girdi. 1909'da üniversiteyi bitirdi ve bir süre Carlisle'da stenografi öğretmenliği yaptı. Marianne Moore'un ilk şiirleri 1915'te Londra'daki «*The Egoist*» ve Şikago'daki «*Poetry*» dergilerinde yayımlandı. 1916'da rahip olan kardeşiyle birlikte New York yakınlarındakl Chatham şehrine taşınan Moore oradan sık sık New York'a giderek aralarında William Carlos Williams, Wallace Stevens ve Kenneth Burke gibi yazar ve sanatçıların bulunduğu bir gruba katıldı. 1918'de ise kardeşinin donanmada başka bir göreve atanmasıyla temelli olarak New York'a yerleşti ve zamanla o şehrin ünlü kişilerinden biri oldu.

Marianne Moore'un ilk şiir kitabı kendisinden habersiz olarak iki arkadaşı tarafından 1921'de Londra'da bastırıldı. Kendi hazırladığı «*Observations*» adlı ikinci kitabı ise 1924'te New York'ta yayımlandı ve o yılın Dial Ödülünü kazandı. 1925'te «*The Dial*» dergisinin yönetmenliğine getirildi ve bu derginin kapandığı 1929 yılına kadar bu görevi sürdürdü. 1935'te «*Seçilmiş Şiirler*»i T.S. Eliot'un önsözüyle Londra ve New York'ta yayımlandı. 1951'de yayımlanan «*Toplu Şiirler*»i ise Bollingen, Pulitzer ve Ulusal Kitap ödüllerini kazandı. Marianne Moore'un çalışmaları arasında La Fontaine'in «*Masallar*»ı ve «*Predilections*» adlı denemelerini sayabiliriz.

Marianne Moore da Dr. Williams gibi önceleri ressam olmayı düşünmüş, sonradan şiirde karar kılmıştı. Bu yüzden şiirlerinde görsel öğeler ağır basar. Ne var ki, Marianne Moore bilerek seçtiği bir sınırlılık içinde ayrıntılar üzerinde kılı kırk yararcasına durur ve düzyazıya özgü bir düşünsel yoğunluğa yönelerek «şiirsellik» kavramına karşı çıkarmış gibi görünür. Oysa bu, Moore'un «sözde şiirselliğe» karşı ince bir alaycılıkla sürdürdüğü bilinçli bir savaştır; bu aykırı tutum onun şiirinde kendine özgü bir şiirsellik bile yaratır.

Marianne MOORE'den iki şiir

(Türkçesi Cevat ÇAPAN)

ŞİİR

Ben de pek hoşlanmıyorum şiirden: çok daha önemli şeyler
olmalı bütün bu zırıltıdan öte.
Ne var ki, insan katıksız bir nefretle okuyunca şiiri,
gene de
gerçeğin bir yeri olduğunu görüyor onda.
Kavrayabilen eller, açılabilen
gözler, gerekirse diken diken
olabilen saçlar, öyle şatafatlı yorumlara açık
oldukları için değil, yararlı oldukları için
önemlidirler. Anlaşılmayacak kadar uzaklaşırlarsa
asıllarından,
aynı şey hepimiz için de söylenebilir, anlamadığımız
şeye hayranlık duyamayız, denir: baş aşağı bir
tavana tutunan ya da yiyecek arayan yarasa,

ileri doğru iten filler, başıboş dolaşan bir at,
bir ağacın altında
yorulmadan duran kurt, sinekten huylanan bir at gibi
derisi seğiren oturaklı eleştirmen,
beysbol meraklısı, istatistikçi uzman
ne de onlar apayrı şeyler deyip
«iş yazışmalarına ve okul kitaplarına» karşı çıkmak
geçerli bir davranış olur: hepsi önemlidir
bu olguların. Gene de bir ayrım yapmalı insan:
sözde-şairler önem verdiler diye şiir olamaz her şey,
aramızdaki şairler her türlü gözüpekliği
saçmalığı aşıp «hayalgücünün
harf sektirmeyen titiz bekçileri olmayı üstlenmeye

ve «içlerinde kurbağalar olan düşsel bahçeler»
denetimimize sunmaya dek kavuşamayız
şiire.
Bu arada, bir yandan şiirin ham maddesini tümüyle
ham, öte yandan da sahici olmasını
istiyorsanız, o zaman ilgi duyuyorsunuzdur şiire.

NEDİR YILLAR?

Nedir suçsuzluğumuz,
suçumuz nedir? Herkes
çıplaktır, herkes tehlikede
Nerden bu gözüpeklik: yanıtı olmayan soru,
çekip gitmeyen kuşku, -
dilsizce çağıran, sağırca dinleyen -
karanlık günlerde, hatta ölümde,
elleri yüreklendiren
ve yenildiğinde, güçlü olmaya

ruhu yönelten? Ölümlü olmaya
boyun eğen kişi, görür öteleri,
sevinir ve aşar kendini
kapandığı zindanının içinde,
dar boğazlarda özgür olmaya
çalışan ve olamayınca
boyun eğerek
sürekliliğini bulan bir deniz gibi.

Duygudan ürkmeyen kişi, bilir nasıl
davranılacağını. Tıpkı o şakıdıkça
göğe doğru büyüyen ve çelikten biçimini
alan kuş gibi. Tutsak da olsa kendisi,
yetinmek ne aşağılık bir şey, der
şakıyan güçlü sesi, ne katıksız bir şey sevinç.
İşte budur ölümlülük,
İşte budur sonsuzluk.

MORE yada **MORUS Thomas** (Londra 1478 / Londra - 1535) İngiliz düşünürü ve devlet adamı. Çağının en parlak hümanistlerinden ve hukukçularından biri diye ün salan More, bir Şartrö manastırında bir süre dünyadan el etek çektikten sonra ilkin avukatlık yaptı, çok geçmeden de politikaya atıldı. 1503 yılında Parlamento üyesi oldu, Henry VII'nin politikasına karşı şiddetli bir muhalefete girişti. Bu hükümdarın ölümünden sonra yerine geçen Henry VIII, More'u özel danışma kuruluna aldığı More'u, siyasal görevlerle bir çok kez Fransa'ya ve Flandr'a gönderdi. Yakın dostlarının ricalarını kıramayarak ünlü *Ütopya*'sını kaleme alışı da bu döneme rastlar. Kitap, Erasmus'un titiz özeni sayesinde ve Guillaume Budé'nin bir önsözüyle 1513 yılında yayınlandı.

Thomas More ve ailesi HOLBEİN'in deseni.

More'un fikirlerinden çok sohbetinden hoşlanan hükümdar onu krallık kançıları görevine atadı. Reform sırasındaki karışıklık döneminde Katolikliği bırakmayan More, Kilise'nin ilk şekline dönmesi gerektiğini savunmaktaydı. 1523 yılında Parlamento başkanlığına, 1529 yılında da kançılarlığa getirildi. Adliye örgütünü yeni baştan kurmağa girişti; ama kabinedeki Anne Boleyn yanlılarıyle anlaşmazlığa düşünce 1532 yılında istifa etti.

More, politika hayatından çekilmekle birlikte, özelikle dinsel planda iktidara karşı çıkmağa devam etti. Bu arada, kralın boşanmasını eleştirdi şiddetle. Buna öfkelenen Henry VIII, onu, kral ve kraliçeye bağlılık yemini-

ne zorlayarak susturmak istedi. Ant içmeyi reddeden More, ilkin Londra Kulesi'ne kapatıldı; sonra da kral tarafından vatan hainliğiyle suçlanarak yargılandı; 1 Haziran 1535 günü ölüme mahkûm edildi, altı gün sonra da idam edildi. Londra Köprüsü üzerinde halka gösterilen kellesi, kızı Marguerite tarafından satın alındı.. More, ölümünden dört yüzyıl sonra Katolik Kilisesi'nce, ermişler arasına katıldı.

More'un yapıtı, adına uygun şekilde «ütopik» olmakla birlikte, çağının İngiliz toplumunu son derece iyi tanıyan bir adamın yapıtıdır ve bu toplumun korkusuz bir eleştirisini içermektedir. Ayrıca bu yapıt, toplumsal bir görüş açısını benimsemiş olması bakımından, o çağ için şaşırtıcı bir yenilik getirmekteydi. Nitekim, gerek çağında, gerekse daha sonra derin yankılar uyandırdı.

Thomas More'a bugün hem Platon'dan, hem İsa'dan esinlenerek, yurttaşların manevî fedakârlığı üzerine kurulu bir komünist toplum öneren bir mistik düşünür gözüyle bakabiliriz.

Thomas MORE'den seçmeler

Mülkiyet adalete karşıdır

Nerede ki mülkiyet bireysel bir haktır, nerede ki bütün herşey parayla ölçülür, oraya adaleti ve toplumsal refahı sokup örgütleyemezsiniz. Ama en iyi şeylerin en kötülerin payına düştüğü bir topluma adaletli toplum diyorsanız ve halk yığınları sefaletin pençeresinde kıvranırken kamu servetinin bir avuç gözü doymaz birey'n keyfine terkedildiği bir devleti mutlu bir devlet olarak kabul ediyorsanız, o başka.

Ütopya'da yasalar, bir elin parmaklarıyle sayılacak kadar azdır; ve yönetim, bütün yurttaş sınıflarını aynı titizlikle gözetir. Değere ödül verilir orada; ve ulusal servet öylesine eşit bir şekilde ülestirilir ki, bütün herkes dünya nimetlerinden doyasıya yararlanır.

Öte yanda ise, işleyişi karmaşık olduğu kadar kusurlu bir örgüte dayalı senin-benim ilkesi egemen. Ve binlerce yasa var; ama bu binlerce yasa, herkesin bir mülk edinmesine, o mülkü savunmasına ve başkalarının mülkünden ayırt etmesine hâlâ yetmiyor. İspatı mı? Her gün ortaya çıkan ve katiyen sonu gelmeyen binlerce yeni dava.

İşte bu düşüncelere daldığım vakit, Platon'a tamamıyle hak veriyor; ve onun, mal ortaklaşmacalığını kabul etmeyen halklar için yasa koymağa tenezzül etmemiş oluşuna artık şaşmıyorum. Bu büyük deha, kamu mutluluğu sağlayacak olan biricik aracın ***eşitlik*** ilkesinin uygulanması olduğunu görmüştü elbette. Oysa eşitlik, öyle sanıyorum ki, iyeliğin tekil ve mutlak olduğu bir devlette olanakdışıdır. Çünkü orada bütün herkes bütün herşeyi ele geçirebilmek için, çeşitli unvan ve haklar tanır kendine; ve ulusal servet, ne denli büyük olursa olsun, sonunda gidip, kendileri dışındaki insanlara kara sefaletten gayrı bir şey bırakmayan bir avuç bireyin iyeliğine düşer.

Çoğu zaman zenginle yoksulun yer değiştirmesi gerekirdi aslında. Cimri, ahlâksız, hiç bir işe yaramayan zenginlerle dolu ortalık. Buna karşılık sade, alçak gönüllü, emek ve hünerleriyle kendilerine hiç bir çıkar sağlayamadıkları halde devlete yararı dokunan milyonlarca yoksul var.

İşte bütün bunları göz önüne alınca kesinlikle inanıyorum ki mal ve ürünleri eşitlik içinde ve adaletli bir biçimde dağıtıp ülestirmenin biricik yolu, mülkiyeti ortadan kaldırmaktır. Mülkiyet hakkı toplum yapısının temeli olarak kaldıkça, sayıca en fazla olan ve savgıyı en fazla hak eden sınıfın payına sadece yoksulluk, acı ve umutsuzluk düşecektir.

Reformlar üzerine

Acıyı dindirecek ilâçlar olduğunu bilmez değilim; ama gene bilirim ki bu ilâçlar, acının kaynağını kurutmağa yetmez. Örnek vereyim

Toprak ve para iyeliğini bir kararname çıkararak kesinlikle sınırlandırmak.

Sert ve sıkı yasalar çıkararak despotizme ve anarşiye karşı önlem almak.

Hırs ve dalavereyi cezalandırmak.

Yüksek görevleri para karşılığı dağıtmamak.

Devlet yönetimi'nde gösterişi ve savrukluğu yasaklayarak, yüksek görevlilerin, mevkilerinin gereğini yerine getirebilmek amacıyle rüşvet ve sahtekârlığa sapmak zorunda kalmalarını önlemek. Gene böylece, en yeteneklilere verilmesi gereken görevlerin en zenginlere verilmesine engel olmak.

Yeniden söylüyorum Bütün bu çareler, acıyı uyuşturan, sosyal bünyenin yaralarını yıkayıp eritmeğe yarayan enfes birer palyatiflerdir. Ama her birey kendi malının tek ve mutlak iyisi olarak kaldıkça, sosyal bünyeye güç ve sağlık kazandırma umuduna kapılmayınız. Bir tek yarayı dağlarken bütün öbür yaraları azdırmış ve bir tek hastayı iyi ederken sağlıklı bir adamı öldürmüş olursunuz; çünkü bir bireyin varlığına eklediğiniz şeyi, komşusunun varlığından koparıp almaktasınızdır.

Zenginler fesadı

Soylu diye adlandırılanlara, tembellere, geçici zevkler ardında koşmaktan ve bu zevklere hizmet etmekten başka bir şey bilmeyenlere bütün herşeyi fazlasıyle ihsan edip de köylüye, kömürcüye, elemekçisine, arabacıya, işçiye, toplumun temel direği olan bu insanlara katiyen acımayan bu toplum, alabildiğine haksız ve nankör bir toplum değil de nedir? Gaddar bencilliği içinde bu toplum, onlardan daha çok emek ve daha çok kazanç çekip sağabilmek için, tüm gençliklerini sömürür emer; ve ihtiyarlık yada hastalığın yükü altında çökmeğe başladıklarında, ellerinde avuçlarında hiç bir şey kalmadığı anda, geçmişteki bütün o uykusuz geceler pahasına ettikleri sayısız önemli hizmeti unutup açlıktan ölmekle ödüllendirir onları.

Dahası var

Zenginler yoksulların gündeliğini her gün biraz daha kemirip çalmaktadır. Ve bu işi sadece yasadışı yollardan değil, sırf bunun için özel yasalar çıkararak yapmaktadırlar. Cumhuriyetin nimetlerini en iyi hak edenleri bu kadar zalimce ödüllendirmek, apaçık bir adaletsizlik gibi görünür ilk bakışta : Ama zenginler bu canavarlığı, yasalarla payandalayarak, bir adalet hâline getirmişlerdir.

İşte bunun içindir ki bugün dönüp de çağımızın en gelişkin, en dört başı mamur cumhuriyetlerine baktığımda, Tanrı beni bağışlasın, ama... bir zenginler fesadından başka bir şey göremiyorum. O tantanalı cumhuriyet adı altında, sadece kendi davalarını yürüten, sadece kendi çıkarlarını zenginlerin fesadı..

Ve bu fesatçılar, akla gelebilecek bütün yollara, bütün hile ve kurnazlıklara başvurarak şu çifte ereğe ulaşmak için çabalamaktadırlar

İlk olarak, şu yada bu kötü yollardan elde edilmiş bir servetin kesin ve süresiz iyeliğini sağlamak.

İkinci olarak da, yoksulların sefaletinden ve çaresizliğinden yararlanarak, onların hünerlerini ve emeklerini elden geldiğince düşük bir fiyata satın almak.

Ve zenginler tarafından devlet adına, dolayısıyle de doğrudan doğruya yoksullar adına döndürülen bu dolaplar, birer yasa haline gelmiştir

Para ortadan kalkınca

Ütopya'da cimrilik diye bir şey olamaz; çünkü para diye bir şey yoktur orada, paranın geçerliği yoktur. Ve sırf bundan dolayı büyük bir dert kaynağı kurutulmuş, dal budak salmış bir cinayetler ekini köklenmiş bulunmaktadır. Gerçekten de, para ortadan kalkınca, bütün hırsızlıkların, kaçakçılıkların, soygunların, baskın-

ların, haraçların, kavgaların, ayaklanmaların, cinyetlerin, hıyanetlerin, zehirlemelerin... kısacası, toplumun önleyemekslzin sürekli işkenceler ve cezalarla bastırmağa çalıştığı bütün suçların da ortadan kalkacağını bilmeyen var mı?.

MORE Üzerine

Üretimin sosyalleştirilmesi fikrini, emeğin sosyalist organizasyonuna ve dağılımına dayandırmak suretiyle ilk defa işliyen More olmuştur. Barada. Aile, bu ideal hür ütopya devletinin ekonomik temel birimini teşkil eder; ve üretim zenaate dayanır. Demokratik bir yönetim içinde yaşıyan Ütopya'lılar, çalışma eşitliğinden yararlandıkları gibi, şehir ile kır ve fikir işçiliği ile kol işçiliği arasındaki zıtlıktan da kurtulmuşlardır. Ütopya'lılar günde altı saat çalışırlar, geri kalan zaman bilim ve sanata ayrılır. Ütopya'da, ferdin çok yanlı gelişmesine, teorik eğitimin pratikle kaynaştırılmasına büyük önem verilmiştir. Bu fikir, sosyalist eğitim görüşünün henüz işlenmmiş halidir. More, sosyalist ideal'in gerçekleşmesi için yüksek bir teknoloji düzeyine varılmış olması gerektiğini kavrıyamamış; yeni düzene barış içinde geçilebileceğini hayal etmiştir.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

Thomas MORE Üzerine

Londralı bir yargıcın oğlu olan Thomas More, 1478 yılında bu şehirde doğmuştur. Oxford'da eski Yunanca, Londra'da hukuk öğrenimi görmüştür. Sarsılmaz inançlı bir sofu Hristiyandır kendisi. Hattâ bir ara papaz olmağa karar vermiş; ama iffetli kalma kurallarına tam uyamayacağından korktuğu için bundan vaz geçmiştir. İki kere evlenecek; ve iki karısından bir çok çocuğu olacaktır. Londra'nın ilk avukatıdır. Parlâmento üyesi olacak; çok geçmeden de Başkentteki kral temsilciliği yardımcılığına getirilecektir. 1518 yılında kralın daha da dikkatini çekecek, ve hükümdarın özel danışmanları arasına girecektir. Ve nihayet 1529 yılında, en yüksek Devlet görevine, İngiltere başbakanlığına getirilmiştir. Ne var ki o çağda, kral VIII. Henry, karısını boşayıp metresi Anne Boleyn'le evlenmektedir; ve bu yüzden de, ilk evliliğini iptale yanaşmayan Papa ile arası açıktır. İşi inada bindiren kral, Papa'yı hiçe sayarak, kendisini İngiltere Kilisesi'nin başkanı ilân ettirir. Daha önce Luther ayaklanmasına da şiddetle karşı çıkmış olan More, kendi hükümdarına karşı da bir an duraksamayarak, 1532 yılında başbakanlık görevinden istifa edecektir. İki yıl sonra Parlâmentonun Papa'nın otoritesini resmen reddetmesi ve bu kararı tanımayanların vatan haini sayılacağının açıklanması üzerine, krala bağlılık yeminine çağrılan eski başbakan, hayranlık verici bir iç huzuruyle reddeder bu yemini. Bunun üzerine tutuklanan düşünür, yargılanma sonucu, 6 Temmuz 1535 günü boynu vurularak idam edilmiştir. Katolik Kilisesi, kendisini önce «Cennetlik», sonra da, 1935 yılında «Ermiş» ilân etmiştir. Öyle ki bugün bu Kilisenin ulıları arasında, özel mülkiyetin savunucusu Aquinalı ermiş Thomas'ın yanı sıra, komünizmin savunucusu ermiş Thomas More da yer almaktadır.

Dinsel risaleler, şiirler ve çeşitli kroniklerden başka Thomas More, komünist bir rejimi önerdiği küçük bir kitap daha kaleme almıştı. Geniş yankı uyandıran ve ilerde gelecek bütün toplumsal reformcular için bir esin kaynağı olan bu kitap, 1516 yılında Lâtince olarak Louvain'de yayınlanmıştır. Tam adı: Libellus vere aureus nec minus salutaris quam festivus de optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia *olan bu kitabı, kısaca Ütopya diye adlandırıyoruz.*

Eser, birincisi eleştirici, ikincisi yapıcı olmak üzere iki belirli bölümden meydana gelmektedir.

İlk bölümde yazar, o çağdaki siyasal ve toplumsal rejimin amansız bir eleştirisine girişmektedir. Daha doğrusu, Skolastiklerin seçkin üslûbunu bir yana bırakıp Platoncu dialog yöntemini benimseyerek, çeşitli kişilerin ağzından yapmaktadır bu eleştiriyi.

Birinci bölümün hemen başında, kişilerden biri, İngiliz yasalarının hırsızlara karşı sert maddelerle dolu oluşunu över. Bir ikinci kişi ise, hırsızlığın nedenlerini ortadan kaldırmanın çok daha yeğlenmesi gerektiğini, bu nedenlerinse ekonomik karakterde olduğunu söyleyerek cevap vermeğe girişir bu övgüye. Gerçekten de niçin bugün ortada, hayatını kazanmağa gücü yetmeyen bunca aylak adam vardır? Çünkü ilk olarak soylular, «sadece hayatlarını hiç bir iş görmeksizin geçirmekle kalmayıp... bir yığın tembeli de maiyet diye beslemektedirler». Ve işte bu güruh, efendileri ölünce, yağmacılıktan başka bir geçim kaynağı bulamamaktadır. İkinci olarak, kazanç hırsıyle gözü dönen büyük toprak sahipleri, «topluluk için hiç bir şey yapmadan rahat ve tenbelce bir hayat sürmekle yetinmeyip», tarlalarını otlak haline getirmeğe yönelmekte ve bunun sonucu olarak yararı kalmayan köylüleri topraklarından kovmaktadırlar. Yoksulluğun ve haydutluğun nedeni, koyunlardır: «Hani o yumuşak başlı, bir avuç otla kolayca beslenen koyunlarınız. Ama, dendiğine göre, gittikçe biraz daha oburlaşan ve insanları bile parçalayıp yiyecek kadar zaptedilmez hale giren koyunlarınız.» Üçüncü neden olarak da, dilenci keşişlerin aşırı şekilde artışını saymak gerekir. Bu noktayı eklemekten de çekinmemektedir More.

Ekonomik durum, işlenmiş malları (emtiayı) ellerinde tutan bir avuç insanın çevirdiği dolaplar sonucu pahalılık arttığı oranda kötüye gitmektedir. Özellikle yün satımı alanında, tam bir tekel (monopol) yoksa da, «bir kaç el» («oligopol») vardır; ve bu bir kaç el yaratmaktadır pahalılığı. İşte bu ekonomik kötülüklerin topuna birden saldırmak gerekir aslında. Yapılacak iş, yoksulları asmak yerine yoksulluğu ortadan yok etmektir.

Bu tartışma, şimdi de yeni bir dialoga girişen bir kişi tarafından bize aktarılmaktadır. Hükümet etme tarzıdır, bu sefer söz konusu edilen: Toplumu yetkinleştirme yolunda, filozofların öğütleriyle davranan aydın kralların bilgeliğine güvenilip güvenilemeyeceği tartışılmaktadır. Biliyoruz ki, Platon'un bütün umudu bundaydı. Burada ise, ilkin çeşitli düşünceler ileri sürülmekte; ama en sonunda şüpheci bir tavır ağır basmaktadır.

Çünkü hükümdarların genel olarak izlediği özdeyişlerle iyi bir hükümet etme tarzının gerçek kuralları arasında dünya kadar fark vardır. Her ikisi arasında paralel kuran Ütopya yazarı, o çağda Makyavel tarafından sistematik hale getirilmeğe girişilmiş bulunan politika anlayışına karşı şiddetli bir suçlamaya girişmektedir. Hemen daha önce, «savaştan çok barışı hesaba katmak gerekir» diyerek, işsizliği yok etmek için bir ordu beslemek gerektiği düşüncesine karşı çıkmış olan yazar, şimdi de, Devletler arasındaki ittifaklara ve fetihlere, akçelerdeki ma-

den değerinin düşürülmesine, ve nihayet mutlakçı rejimin ilkelerine karşı çıkmaktadır.

Bu ilk bölümün sonunda düşünüriin, «uyrukların yoksulluğu, hükümdarın garantisidir» tezini çürütmeğe giriştiğini görüyoruz: «Halkın yoksulluğunun bir barış garantisi olduğunu düşünenler aldanmaktadır, diye yazıyor. Dilenciler arasında olduğu kadar çok çatışma, başka nerede vardır?»

Gerçek politikayla ideal politika arasında, niçin bu derece ayrılık vardır? Kitabın bellibaşlı kişilerinden biri olan Portekizli denizci Hythlodée verecektir bunun cevabını. Ütopya'nın ilk bölümünü kapatan bu konuşma, belki de kitabın en önemli parçasıdır:

Değerli dostum More, diye başlıyor denizci, benim bu konudaki temel düşüncem şudur: Herkesin herşeyi parayla ölçtüğü ülkelerde, Devlet içinde adaletin ve refahın hüküm sürmesi olanaksızdır... O pek bilge kişi (Platon), kamunun kurtuluşuna açılan bir tek ve biricik yol bulunduğunu kesinlikle görmüştü. Eşitliktir bu yolun adı; ve eşitlik, ürünlerin ve malların tikel kişilere ait olduğu bir yerde katiyen gerçekleştirilemez gibi geliyor bana... Ben kesinlikle şuna inanıyorum ki, mülkiyet tamamıyle ortadan kaldırılmadıkça, ürün ve malların akla ve adalete uygun biçimde üleştirilmesi söz konusu olamaz.

Ve burada, II. kitapla birlikte, eserin yapıcı bölümü başlamaktadır. Portekizli denizcinin, mutlu Ütopya adasına yaptığı geziyi anlatan konuşmasına ayrılmıştır bu bölüm; ve söz konusu ada, adından da belli olduğu gibi (u-topos, yani «yeri olmayan»), hiç bir yerde olmayan bir adadır.

54 kent kuruludur bu düşsel adada; bu kentlerde oturanlar, beslenmek için yeterli araziye sahiptir. Toprakları işlemek üzere, nöbet sırasıyle kıra yerleşir insanlar; ayrıca hasat zamanı, gerekli bütün emekçiler sağlanıp kıra yollanmaktadır.

Kırda olduğu gibi kentlerde de, herşey herkesin ortaklaşa malıdır: Her 10 yılda bir çekilen kura sonucu, evlerde oturanlar değişmektedir; kaldı ki, kilit de yoktur evlerin kapısında.

Kadın yada erkek, herkes toprağı işlemeyi öğrenmek zorundadır; bunun yanı sıra da gene herkes, kendi seçtiği ve kent hayatında yürüttüğü bir mesleğe sahiptir. İşsiz güçsüz yaşama diye bir şey söz konusu olmadığından, kamu refahı, altı saatlik bir iş günüyle rahatça sağlanabilmektedir; ve debdebe düşkünlüğünün gelişme olanağı bulamayışı, daha da kolaylaştırmaktadır bunu.

İş, uyku ve yemek saatleri, önceden saptanmıştır. Herkes, yemeğini kendi evinde yemek hakkına sahip olduğu halde, birlikte yemeyi yeğlemektedir. Çünkü kollektif yemekler hem iyi hazırlanmıştır, hem de bu yemekler sırasında müzik çalınmakta ve ortalığa güzel kokular saçan bitkiler yakılmaktadır. Herkes istediği gibi değerlendirir boş vakitlerini; ama çoğu yurttaşlar, boş vakitlerinde yeni şeyler okuyup öğrenmeğe yönelmektedir.

Ütopya kentlerinin siyasal örgütü, ailye dayanır; ve bir aile, hiç bir zaman 10 kişiden aşağı değildir. Her 30 aileden meydana gelen topluluk, bir kamu görevlisi seçmekte; bu görevlilerin belirli niteliklere sahip bir bölümü de, bütün halk tarafından aday gösterilen dört kişiden birini hükümdar mevkiine atamaktadır.

Hükümetin bellibaşlı görevi, üretimi ve ürünlerle malların dağıtımını yönetmektir. Zahire dağıtılıp uygun oranlar içinde kamu ambarlarına yerleştirildikten sonra, «her aile başkanı, ihtiyaç duyduğu bütün şeyleri almak üzere buraya gelir; ve hiç bir ödemesiz, hiç karşılıksız, alır götürür. Herşey bol bulunduğuna ve hiç kimse komşusunun gereğinden fazla isteyeceğinden korkmadığına göre, herhangi birinden herhangi bir şeyi esirgemenin anlamı yoktur ki! Buna karşılık, hiç bir şeyin esirgenmeyeceğini bile bile gereğinden fazla şey istemenin de anlamı yoktur. İnsanları açgözlü, doyumsuz ve yırtıcı kılan, yokluk kaygısının yarattığı dehşettir...»

Bundan sonra sıralanan bölümlerde, kölelik (ki, suçluları zorla çalıştırma sistemine indirgenmiş bulunmaktadır), savaş, din sorunlarını teker teker inceleyen yazar, böyle bir toplumun şu an içinde yaşadıkları toplumu olan üstünlüğünü örerek bitirir kitabını:

Unutulmasın ki, genel çıkarları söz açanlar, aslında kendi özel çıkarlarından gayrı hiç bir şey düşünmemektedirler. Oysa hiç kimsenin kişisel olarak hiç bir şeye sahip olmadığı yerde, bütün herkes Devlet malına ciddi şekilde ilgi gösterecektir: çünkü orada kişisel yarar, genel yararla gerçekten içiçe bulunmaktadırlar....

Herşeyin herkesin malı Ütopya'da, kamu ambarları dolduktan sonra, artık hiç kimse hiç bir şeyin eksikliğini görmemektedir. Çünkü Devletin malı, bu ülkede hiç bir zaman adalete aykırı biçimde üleştirilmez. Ne yoksul, ne de dilenci görürsünüz orada. Kendine ait hiç bir şeyi yoktur hiç kimsenin; ama herkes, herşeyin sahibi olarak zengin durumdadır...

Soylu diye adlandırılan kişilere, müteşebbislere, tenbellere, en geçici zevklere hizmet etmekten gayrı bir şey bilmeyen lüks madde yapımcılarına bunca mal mülk veren bir toplum, haksız ve nankör bir toplum değil de nedir? Haksız ve nankördür, evet. Çünkü buna karşılık, çiftçiye, kömürcüye, elemekçisine, arabacıya ve işçiye acımaz o toplum; onları hiç düşünmez; oysa bütün varlığının, bu kimselere borçludur. Gaddar bencilliği içinde, bütün kimselerin gençliğini emer o toplum; elden geldiğince fazla emek ve kazanç çeker onlardan; ve yaşlılığın yada hastalığın yükü altında güçsüz düştükleri, herşeye ihtiyaç duydukları zaman da, geçmişteki sayısız önemli hizmetlerini, uykusuzluğa adanmış gecelerini bir anda unutup, onları açlıktan ölmeğe bırakarak ödüllendirir.

Görülüyor ki More tarafından tasarlanan toplum, Platon'un Devlet'inden alabildiğine farklıdır. Bu toplumda, Platon'unkinden farklı olarak, ailenin varlığı korunmakta, el işi herkes için zorunlu tutulmakta, toplumsal sınıflar ortadan kaldırılmakta, ve ürünlerin ortaklaşa rejimi bütün yurttaşlara yaygın kılınmaktadır. Platon'unki gibi aristokratik değil, alabildiğine demokratik bir toplumdur, burada söz konusu olan. Çalışmanın herkese genelleştirilmesi ve mülkiyetin kaldırılması, burada, yurttaşlar arası eşitlik ve hürriyet kavramlarına sıkı sıkıya bağlı koşullar olarak verilmektedir. Burada, en kesin çizgileriyle belirlenmiş şekli içinde, hür bir emekçiler toplumunun modern idealiyle karşı karşıya bulunuyoruz.

Bu ideal, tasarımına Platon'unkine uygun düşmeyip, Hristiyanlığın ilkeleriyle Epikuros'un ahlâk öğretisini sıkı sıkıya birleştiren bir dünya görüşünden türemektedir.

Hristiyanlığa özgü iyilik yapma ve çıkar gözetmeme havası, hiç şüphe yok ki, More'un büyük esin kaynağıdır. Bu havayı, bir köy papasına yazdığı ve 1520 yılında yayınlanan bir Mektup'ta da aynen buluyoruz:

Çoğu için, kendi yaptıklarından gayrı hiç bir şey kutsal değildir. Herşeyin ortaklaşa olarak kuruluşuyle ortaya çıkar Tanrının İnayeti; ve insanları yeni baştan, özelden kamusala götürmek için ça-

ha göstermiştir İsa: Ölümlü ve bozulmuş doğamızın, dünya nimetlerine karşı ilgisizliğe ulaşabilmek için, toplumluk hayatının getirdiği baskılara ne derece gerek olduğunu çok iyi sezmişti O. Her durum ve şartta gerçeğin bize öğrettiği de budur. Nitekim hiç kimse kendi mülkiyetini yada parasını değerlendirmekle, kendi soyuna yada toplumluğuna hizmet etmekle yetinmemekte: ama bütün bu şeylerin her biri, belli bir açıdan bizim diye adlandırılabildiği için, yüreklerimiz, kamu mallarına duyulması gerekli saygıdan da sıyrılmaktadır.

Hristiyanlığın esini, burada açıkça gözükmektedir. Ve aynı esinin *Ütopya*'da da bulunduğundan şüphe edilemez. Bununla birlikte bu kitapta, Epikuros'tan gelme bir inancın, insanın doğa bakımından iyi olduğu inancının ortaya çıktığı da bellidir.

«Ütopyalıların Gezileri» başlığını taşıyan bölümde, bu konudaki düşüncelerini uzun uzun açıklamağa girişmektedir More: Şehvet, diyor, onların gözünde mutluluğun biricik öğesi değilse de, en temel öğelerinden biridir.» Ütopyalıların ruhun hazlarını bedenin hazlarına yeğ tuttuklarını, ama bedenin hazlarını da küçük ve önemsiz görmediklerini açıklıyor ayrıca: «Kaldı ki, diye ekliyor, her türden bedensel doyum konusunda, şu pratik kuralı hiç bir vakit unutmaz Ütopyalılar: Daha büyük bir şehvet duymayı engelleyen yada herhangi bir acıyla sonuçlanan şehvetten kaçınmak gerekir.» Ve işte özellikle bundan dolayıdır ki, yazarımızın düşüncesine göre, «bedensel şehvetlere, ancak zorunlu ve yararlı oldukları ölçüde yer ve önem vermek gerekir».

Bütün bunlar, Epikuros'a yakın düşen şeylerdir. Ama More, Epikurosçu mutluluk anlayışını, Hristiyanlıkla uzlaşır kılabilmek için, daha da genişletmeyi deniyor Ütopyalıların bir doğa dinine bağlı bulunduklarını bunun sonucu olarak da ruhun ölümsüzlüğüne inanıp «maddeciliği» reddettiklerini söylüyor Yazarımızın düşüncesine göre, böylelikle insan, mutluluğu aramaktan vaz geçmeksizin de bu hayatta belirli fedakârlıklara katlanabilir «O insan ki dinsel doğrulara iman etmiştir, geçici ve önemsiz bir hazdan bile isteye kendini yoksun bıraktığında, bunun Tanrı tarafından dile gelmez ve sonsuz sevinçlerle ödüllendirileceğine kesinlikle inanmalıdır Biraz daha ilerde de, gelecekteki bir ödülün umuduyle kendini yoksun kılmanın, «yüce bir dinsel edim»; buna karşılık, «boş bir erdem görüntüsü uğruna» nefsini körletmeninse, «aptalca ve delice bir edim» olduğunu açıklıyor.

Doğanın iyiliği fikri üzerine kurulu bir ahlâk anlayışı ile Hristiyan inançlarını uzlaştırmağa yönelen bu girişim, Rönesans hümanizmasının karakteristik çizgilerinden bir meydana getirmektedir Ne var ki bu özelliğin büyük bir etki sağladığı söylenemez; çünkü ilerki yüzyıllarda gelecek olan doğanın iyiliği ve toplumsal reform taraftarı Hristiyan Kiliseleri'nin temsilcile-

MOREAU Jeanne (Paris 1928) Fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu 1948 1958 arasında T.N.P'de ve birçok bulvar tiyat-

Jeanne MOREAU sinemaya ilk başladığı dönemde..

rosunda oynadı, sonra Comedie Française'e geçti Bu arada filmlerde de küçük roller aldı. 1957'den sonra beyaz perdede kazandığı başarılarla kuşağının en iyi komedi oyuncusu durumuna geldi. Başlıca filmleri: *İdam Seluası* (Ascenseur pour l'Ecnafaud, 1957), *Aşıklar* (1958), *Moderato Cantabile* (1960), *Gece* (La Notte, 1960), *Unutulmayan Sevgili* (Jules et Jim. 1951), *Aldatan Kadın* (Eva, 1962), *La Baie des Anges* (Melekler Koyu, 1962), *Journal d'une Femme de Chambre* (1963), *Viva Maria* (1965), *Mademoiselle* (1965), *Siyah Geliklik* (La Mariee etait en Noir, 1967).

MORELLY XVIII yüzyıl Fransız utopyacı sosyalisti Başlıca eseri olan *Le code de la nature* (1755), kollektif mülkiyetin hâkim bulunduğu bir toplumun ilkelerini temellendiren bir eserdir Morelly, ortaya koyduğu teoride rasyonel sosyal düzenle irrasyonel sosyal düzen arasında bir karşılaştırma yaparak, rasyonalizm'den hareket eder Morelly'ye göre, çağdaş sistem irrasyonel bir sistemdir ve bütün aksaklıklar buradan ileri geliyordu İnsan tabiatına uygun düşen yeni bir rasyonel düzeni «bulacak» ve bu düzenin ilkelerini halka bildirecek bir teoriye ihtiyaç vardı Morelly'nin tasavvur ettiği rasyonel sistem, mal üretimi ve dağılımı organize eden tek bir ekonomik plâna göre iş gören merkezî bir ekonomik topluluk idi Morelly, tabiatın ve aklın gereklerini yerine getirecek üç temel toplum kanunu formüle etmiştir; bunlar 1) özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, 2) «yaşama hakkı» ve «hayat hakkı», 3) bütün vatandaşların çalışma ile yükümlü olması kanunları idi. Morelly, «rasyonalist» ve Vulger eşitlikçi sosyalizm'in tipik bir temsilcisi idi. Aşırı tüketimin ve lüks eşyaların kullanılmasının yasak edilmesini ileri sürüyordu. Evlilik ilişkilerini organize etme çabasındaydı Morelly Babeuf'cüler (bak. Babeuf'cülük), Cabet, Blanqui gibi birçok 18. ve 19 yüzyıl utopyacı sosyalisti üzerinde büyük etki yapmıştır.

MORELLY Üzerine

XVII ve XVIII. yüzyıllarda sömürgeciliğin büyük çapta gelişmesi, yazarların hayalgücünü aralıksız yenileyen bir besin yaratmıştır Yeni Dünya halklarının basit ve doğal törelerini coşkulu bir dille betimlemeğe girişmiştir. çoğu misyonerler, Paraguay'da Cizvitler, kendi cemaatlerinin ekonomik hayatını, araya özel mülkiyeti katiyen katmaksızın, emeklerinin üreticiliğini arttırmak yoluyle örgütlemeğe yönelmişlerdi. Rahip Florentin, 138.000 kişilik Guarani cemaatinin yaşantısını şöyle betimliyor: «Bu kabilenin geçimini sağlama tarzı ve düzeni kadar güzel hiç bir şey görmemiştim daha ben. Hasadı kaldıranlar bütün zahireyi kamu ambarlarına götürmek zorundadırlar; bu ambarları korumakla yükümlü kimseler vardır ve bunlar, kimden ne zaman ne kadar şey aldıklarını bir kütüğe işlerler. Beslenme işinden sorumlu subaylar her ay başında mahalle başkanlarına, orada oturan bütün ailelerin geçimi için zorunlu miktarı dağıtır; bunlar da böylece teslim aldıkları ürünü, nüfus sayısına göre her aileye hemen bölüştürürler.» Bunun sonucu olarak da, ideal toplumların hayat tarzını ballandıra ballandıra anlatan hayal ürünü öyküler kaplamıştır ortalığı. 1656 yılında, İngiliz sarayının yüksek görevlilerinden Harrington, Cromwell'e ithaf ettiği *Oceana* başlıklı eserinde, toplumun yeni baştan örgütlenmesi konusunda bir plan sunmaktadır

Télémaque'in Serüvenleri isimli kitabında Fénelon, herkesin sınırlı bir toprak parçasına sahip bulunduğu ve çalışmak zorunda olduğu ideal bir kenti, Salente kentini anlatmaktadır.

1704 yılında Nicolas Gueudeville, ***Bir yabancı ile La Houtan baronu arasındaki Konuşmalar*** başlıklı eserini yayınlamıştır. Yazar burada Kızılderililerin, «benim olan»la «senin olan» arasındaki fark gözetmedikleri için Avrupalılardan üstün olduklarını ileri sürmektedir.

Ama bu yeni ütopya akımının belli başlı temsilcisi, Morelly adını taşıyan ve kimliği halâ bilinemeyen bir yazardır.

Morelly önce 1751 yılında, Kızılderili dilinden çeviri olarak sunduğu ***Ünlü Pilpay'in Destanı***'nı yayınlamıştır. 1755 yılında çıkardığı ***Doğanın Hukuku*** başlıklı kitapta ise fikirlerini çok daha sistematik bir şekilde açıklamıştır Bu eser büyük çapta etkili olacaktır.

Yazarın ahlâk görüşünü geliştirdiği felsefî bir bölümle başlamaktadır kitap.

İnsanı erdemsiz ve kötü bir varlık olarak sunan kaba, geleneksel ahlâk anlayışını bırakmamız gerekir, diyor Morelly; yüce, Bilgelik hakkında beslenmemiz gereken düşünceye uygun değildir bu ahlâk anlayışı; çünkü yüce Bilgelik, uyumlu ve iyi olmayan hiç bir şeyi yaratmış olamaz.

Bütün fikirlerini duyarlılığından alan insan, gerçekte, herşeyden önce kendini koruyup sürdürme kaygısıyla hareket etmektedir. Bunu sağlayabilmesi için de, ona, türdeşlerine yaklaşmasını ve hiç bir şeyi kişisel olarak kendine mal etmeksizin türdeşleriyle işbirliği yapmasını buyurmaktadır. Malların ve ürünlerin evrensel ortaklaşa mülkiyetine dayanan bu ilkel durum çerçevesi içinde nesnelerin bolluğundan ve arzuların çeşitliliğinden dolayı bireyler arasında dalaşma çıkması olanakdışıdır: Herkes ya o anki arzusunu hemen doyurma olanağını bulmakta, yada bir başka doyuma yönelmek üzere o arzudan seve seve vaz geçmektedir. Ayrıca bireylerin yeteneklerindeki çeşitlilik, birbirlerine olan bağımlılıklarını açıkça duyurur onlara.

Bu güzel durumdan niçin bu kadar uzağız peki? Çünkü, diyor Morelly, bir erdemsizlik girmiş bulunmaktadır insanoğlunun içine: Açgözlülük, yada sahip olma arzusu». Ve bütün öbür erdemsizlikler, «kendini beğenmişlik, kibir, tutku, düzenbazlık, ikiyüzlülük, vicdansızlık», hep bu köktek' erdemsizliğin zamanla bozulmuş biçimleridir.

Nasıl doğabildi peki bu «sahip olma arzusu»? Günün birinde birtakım uğursuz yasaların mülkiyeti ortaya çıkarmasıyla doğdu. Demek ki Morelly'ye göre insanoğlunun bütün mutsuzluğu, bu yasaların sonucudur. Bütün kötülük, özel mülkiyettedir.

Şöyle sesleniyor Morelly insanlara:

Kaldırın ortadan mülkiyeti, mülkiyete eşlik eden o kör ve amansız çıkarı atın, silin bütün önyargıları ve onlara destek olan yanılgıları! Göreceksiniz ki insanlarda, savunma yada saldırma iradesi diye bir şey kalmayacaktır; o kudurgan tutkular ve kayıcı davranışlar ve tinsel kötülük kavramları da silinecektir ortadan.

Demek ki toplumda uyum yeni baştan kurulmak isteniyorsa, doğanın buyurduğu yasalara dönmek gerekir. Nitekim kitabının son bölümünde Morelly, «Doğanın niyetlerine uygun bir hukuk modeli» sunuyor bize.

Üç temel yasa, hiç bir şeyin özel olarak hiç kimsenin malı olmadığını; «toplumun her yurttaşı beslemek ve çalıştırmakla yükümlü bulunduğunu; buna karşılık da her yurttaşın, gücü oranında kamu yararlılığına katkıda bulunmak zorunda olduğunu belirtiyor bu modelde.

Bunun ardından sıralanan «ekonomik yasalar», bütün ürünlerin kamu ambarlarında toplanacağını ve her yurttaşa ihtiyaçlarına göre dağıtılacağını önermektedir. Ayrıca «yönetim yasaları», her yurttaşın 10 yaşına gelince kendi seçeceği bir mesleği öğrenmeğe koyulmasını, 15 18 yaşları arasında evlenmesini, 20 yaşında tarımcı olmasını, 26 yaşında kendi özel mesleğine dönmesini, ve 40 yaşından itibaren de kendi istediği gibi çalışmasını zorunlu kılmaktadır.

«Savurganlığı önleyici yasalar» herkesin 10 ve 30 yaşları arasında hep aynı biçim elbise giymeisni önermekte; ancak 30 yaşından sonra, yol yönteme uygun olmak şartıyle yurttaşların istedikleri gibi yiyip giyinebileceğini söylemektedir. «Hükümet tarzını düzenleyen yasalar» ve «hükümetin yönetim yasaları», aile üzerine kurulu bir siyasal örgütlenme getirmektedir. Yasama meclislerini aile başkanları seçer; «evlilik yasaları» alabildiğine kesin bir karakter taşımaktadır: Evlilik zorunludur, ancak 10 yıl evlilikten sonra boşanabilir insanlar; ve boşanmış yurttaşlar da ancak bir kere daha evlenebilir. Çocuklar 10 yaşına değin kamu kurumlarınca yetiştirilir.

«İnsan zihninin sapıtmasını ve her türlü gerçekdışı hayale dalma»yı önlemek üzere de yasalar konulmuştur: Bilim ve sanatlara herkes hürce kendini verebilir; ama bunun yanı sıra, Tanrı hakkında özetli ve sağlam fikirler aşılayan ve ruhun ölümsüzlüğü, olanağını yurttaşlara açıklayan bir resmî metafizik vardır.

Görüldüğü gibi, More'unkinden daha sistematik bir komünist toplum modeli kurma girişimiyle karşı karşıyayız burada. Ama böyle bir toplumun gerçekleşmesi olanaklarını açıklamak söz konusu olduğunda Morelly, öncülerinden daha ileriye gidememekte; «bugün böyle bir Devlet kurmanın olanaksızlığı, ne yazık ki meydandadır» demektedir.

Bu kötümser sonuca rağmen, ***Doğanın Hukuku*** büyük bir etkî yaratmıştır. Bu kitabın Diderot tarafından kaleme alındığı ve Morelly takma adıyle yayınlandığı sanılmıştır uzun süre. Bilindiği gibi Diderot, 1796 yılında sadece bir tek kere yayınlanmış bulunan ve içinde ilkel insanlardaki cinsel özgürlüğü övdüğü ***Bougainville'in gezisine ek*** adlı eseri yazmıştı. Morelly'nin komünizm anlayışı, özellikle rGacchus Babeuf için bir esin kaynağı olacaktır. Ayrıca XIX. yüzyılın ilk yarısında örneğin Cabet'de de, ***Doğanın Hukuku***'nda gelştirilenlere benzer fikirler görüyoruz.

Ama biraz düşünülecek olursa bu tip komünist öğretilerin bir temel çelişki taşıdığı görülür açıkça. Gerçekten de Morelly, doğalcı bir insan anlayışından yola çıkarak, insanı, bütün doğal varlıklar gibi iyi yada masum bir varlık olarak göz önüne almaktadır. Düşünürümüze göre, özel mülkiyeti onaylayan yasalar olarak nitelenen bir gizemli felâket sonucunda bozulmuştur bu iyi yaratık. Eğer bu doğru ise, insanın doğal haline yeniden kavuşabilmesi için, bu icadı ortadan kaldırmak, yani her türlü hukuk ve yasayı yok etmek yeterli olmalıydı. Oysa bunun yerine Morelly, ***başka yasalar*** konmasını istiyor; yani bireylerden üstün bir gücün, bireylerin yaşantısına çeşitli yönlerden müdahalede bulunabileceğini kabul ediyor bir ilke olarak. Niçin zorunlu bu? Ve bu yeni yasaların temeli ne olacaktır? Morelly'nin eserinde bu sorulara cevap bulamamaktayız çünkü doğalcı bir felsefeden hareket ederek bu soruları cevaplama olanağı yoktur.

Ama gene de bu sorular sorulmaktadır. Ve bu sorular akla geldiği içindir ki, daha o çağdan itibaren çeşitli düşünürler, toplumu apayrı bir temel üzerinde yeniden örgütlemeğe yönelen bir öğreti kurma çabasına girişeceklerdir. Her türlü maddeciliğe yada doğalcılığa karşı çıkarak, idealist bir insan görüşünü yeniden canlandırmağa yönelmiştir bu düşünürler. Ve mevcut düzene duydukları düşmanlıkla daha iyi bir toplum özlemlerini, idealist bir insan görüşüne yaslanarak haklı çıkarma çabasındadırlar.

Henri DENİS

MORGAN Lewis Henry (New York - 1818 / Roshester - 1881) Amerikalı etnografya ve arkeoloji bilgini. Kızılderililerin yaşayış tarzlarını incelemiş olan Morgan, ilkel komün toplumu hakkında geniş malzeme toplamıştır. Bu malzemenin ihtiva ettiği olguları ***Ancient Society*** (1877) adlı eserinde genellemiştir. Her tarihl safhayı üretim tekniğinin gelişmesine bağlayan oMrgan, sınıflar-öncesi toplum tarihini safhalara ayırmaya çalışmıştır. Fakat, Morgan'ın yaptığı bu safhalaştırmanın olgusal yanı, bugün için eskimiştir. Morgan, ailenin toplumdaki gelişmelerle birlikte değişen tarihî bir fenomen olduğunu ilk ortaya koyanlardan biridir. Marx ve Engels tarafından çok takdir edilmiştir. Engels, Marx'ın bir keşfi olan materyalist tarih anlayışını, Morgan'ın, kendi kendine yeniden keşfetmiş olduğunu kaydeder (K. Marx ve F. Engels, ***Seçilmiş Eserler, cilt 2*** s. 170). Engels, Morgan'ın yaptığı araştırmaları ***Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*** adlı eserinde kullanmıştır. Fakat Engels, Morgan'ın ortaya koyduğu malzemeyi sadece işlemekle kalmamış, bunları aynı zamanda, Marksist çizgiye oturtmuştur.

MORGAN Michèle (Neully - sur - Seine - 1920) Fransız kadın sinema oyuncusu. Önemsiz birkaç rolden sonra ***Gribouille***'da (1937) baş kadın oyunculuğa yükseldi. Amerika'ya gitmeden önce ***Son Buse*** (Qua des Brumes, 1938), ***Les Musiciens du Ciel*** (Göğün Müzikçileri) ve ***La Loi du Nord*** (Kuzey Kanunu, 1939) adlı filmleri çevirdi. Fransa'ya döndükten sonra şu filmlerde oynadı: ***Pastoral Senfoni*** (1941), ***Fabiola*** (1948), ***Aşkım Günahımdır*** (La Belle que Voilà, 1949) ***Le Château de Verre*** (Sırça Köşk, 1950), ***İlıtiras Kadını*** (Les Orgueilleux, 1953) ***Hileli Aşk*** (Les Grandes Manoeuvres, 1955), ***Marie - Antoinette*** (1956), ***Miroir à Deux Faces*** (İki Yüzlü Ayna, 1958), ***Büyük Otel*** (1959), ***Fortunat*** (1960), ***Landru*** (1962),

The Centurions (1965), *Masum Bir Gencin İtiraflari* (Benjamin, 1967).

MORO Cesar (Lima - 1906 / Lima - 1956) Perulu şair. Asıl adı Cesar Quispez Asln'dlr. Uzun süre Paris'te bulundu. Aragon, Breton ve Eluard'ın çıkardıkları *«Le Surrealisme au Service de la Revolution»* dergisinde şiirlerini yayımladı. Peru gerçeküstücülerlnin en önemlisi olarak belirdi. Resim de yaptı. Gerçeküstücü tablolarını 1935'de Llma'da sergiledi. 1940'da Meksika'da açılan Uluslararası Gerçeküstücü Sergi'yi düzenleyenler arasında yer aldı. Moreno Jimeno ile birlikte, spanya İç Savaşı'nda Cumhurlyetçilerl destekledi. En önemll üç kltabı şunlardır: *«La Tortuga Euestre»* (1942), *«Le Chateau de Grisou»* (1943), *«Lettre d'Amour»* (1944).

Cesar MORO'dan Iki şiir

(Türkçeşi : Ülkü TAMER)

SAÇININ GÖRKEMLİ DUMANIYLA GELİYORSUN GECEDE

Biliyorsun
Yaşam ortada
Yağmur kokusu ortada
Seni yaratıyor yağmur
Kapımı çalıyorsun
Ağaç
Kent yelken açtığın deniz
Adımlarınla başlıyor gece
Uzaklarda beliriyor yürek
Alnına uzanıyor
Bir büyü gibi ışıldıyorsun
Altın dağı karlı dağ
Saçının da görkemli dumanıyla
Gözlerinde gecenin hayvanlarıyla
Korlardan oluşmuş gövdenle
Parçalara böldüğün geceyle
Ellerinden düşen gece parçalarıyla
Gelişinin tutuşturduğu sessizlikle
Dalgalarla kabarmalarla
Evlerin salınışıyla
Işıkların salınışıyla karanlıkla
Sözcüklerinle
Irmağa benzeyen bir sokakla
Geldin ve gittin bir an içinde
Yaşamını aramaya başlıyorsun
Ölümümü hazırlıyorsun
Beklenen ölümü
Seni göndermenin yarattığı ölümü
Sessizlikleri bekleyişi
Geldiğin anda yaşanacak günü
Gölgelerle sarıyorsun beni
Beni ışıtıyorsun
Bulunduğun o fosforlu denizle boğuyorsun beni
Suskunlukların olduğu yerde
Soyut ve korkulu kavramını duyuyorum varlığının
Seninle o kavram arasında
Mahşerde yıldızlar belirmeye başlıyor
Kaplan kükreyişleri ve yaşlar arasında
Sevinç gözyaşları ve sonsuz ağıtlar arasında
Seni bağlamak istediğim avunmada
Gövdenin yamacında
Işıyan ayaklarında
Ayakların burçlarında
Yeryüzü gecesinde
Sana zincirlenmiş o dilsiz, gecede
Kanına karışmış gecede
Yücelterek başının sırça çiçeğini
Gezegenleri ve trenleri kapsayan akvaryumda
Dünyayı yayan bırakan
Ve denizleri dengede tutan güçte
Ve ışıltılı beyninde
Ve sonsuz sarılışımda benim
Ve durmadan doğan sevgide
Seni saran sevgide
Ve silinmez izler bırakan ayaklarında
Tarihin okunabileceği yerde
Evrenin geleceğinde
Ve senin varlığına karışmış
Işıklı günlerimde

RESİMLİ DÜNYA

Varolmayan penceren gibi
Görünmeyen bir çalgıda bir elin gölgesi gibi
Aynı eşitlikle ve varlığının bende yarattığı o değerli süreklilik içinde
Uzaklıkta
Uzakta
Uzaklığa karşın
Alnınla yüzünle
Göz yumulmadan beliren varlığınla
Ve varlığında açan doğayla — varlığın yansımasından başka bir şey değilken kent
Kuşların tüylerini ıslatmalı en iyisi
Çok yükseklerden düşüyor bu yağmur
Ve senin içine kapatıyor beni
Senin içine senden uzağa
Başka kıtalara karışmış bir yol gibi

MORTON William Thomas Green (Massachusetts - 1819 / New York - 1868) Amerikalı diş doktoru. 1844'ün sonlarına doğru diazot monoksiti diş doktorluğunda anestezik olarak kullanmaya başladı. Bu arada dostluk kurduğu bilim adamı Charles Thomas Jackson, ona sülfirik eterin anestezik niteliklerini tanıttı. Morton bunu ilk kez 1844'te lokal anestezi olarak uyguladı. Sonraları kendl üstünde ve çeşitll hayvanlarda denedi. Sonunda sülfirik eteri genel anestezik olarak kullanmaya başladı. Morton, *Remarks on the Proper Moda of Administering Sulphuric Ether by İnhalation* (Solunum Yoluyla Sülfirik Eter Verilmesi Üstüne Notlar, 1847) ve *On the Physiological Effects of Sulphuric Ether...* (Sülfürik Eterin Fizyolojik Etkileri Üstüne Notlar...) adlı yapıtında eter verilmesinin tehlikelerini, eterlemenin iki safhasını ve merkezî sinir sistemi üstündeki etkilerini anlatır.

MOTONOBU KANO (Kyoto 1475 / Kyoto 1559) Japon ressamı, Masanobu Kano'nun oğlu. Kand okulunun en seçkin ressamıdır. Tosa üslûbunu iyi bilen Motonobu, millî efsaneleri canlandıran bazı yapıtlarında kayınpederi Titsunobu Totsa'nın renk ve dekor uygulamasını benimsedi. Fakat Sung ve Yüan devri için resmini de derinliğine inceledi. Çin resminin *sumi-e* tekniğlnl ve ince, özentisiz çevre çizgisl beğenlsinl aldı. Bundan, Japonya'ya egemen olan asker sınıfının pek beğendiği gösterişli bir dekoratif üslûp ortaya çıktı. Bu üslûpta dış görkeme önem verilir. Motonobu'nun en ikonografisinin tüm alanlarını kapsayan çok sayıda yapıtları arasında çiçek ve kuşlarla süslü düşey tablolar *(fusuma-e)* vardır (Kyoto, Daisen in). Bu yapıtlarında ressam, natüralist bir kesinlikle hayvanların şekil ve renklerinin güzelliğini ve çeşitliliğini inceler: peyzajla-

rında ise (Kyoto, Melun-in) doğanın sanki soluk aldığı duyulur

MOTOVİLOV Georgiy İvanoviç (1894) Sovyet heykeltraşı. Moskova'daki bir çok metro istasyonunun dekorasyonunu, Lomonosov üniversitesinin kabartmalarını (1952), Yalta'daki Çehov anıtını yaptı (1953)

MOULİN Jean (Béziers 1899 / sürgünde 1943) Fransız milliyetçisi, 1940'ta Charres valisi idi. Vichy hükümetince açığa çıkarıldı. Londra'ya kaçtı. General de Gaulle'ün özel görevlisi olarak Fransa'nın güney bölgesine paraşütle indi, direniş hareketini düzene soktu. Güney bölgesinde gizli bir ordu kurdu, direniş hareketini De Gaulle'cü bir hareket haline getirdi. Ele verildi (21 haziran 1943). Almanya'ya götürürlürken işkencelere dayanamayarak trende öldü. Ölümünden sonra *Premier Combat* (İlk Savaş) adlı bir yapıtı yayınlandı.

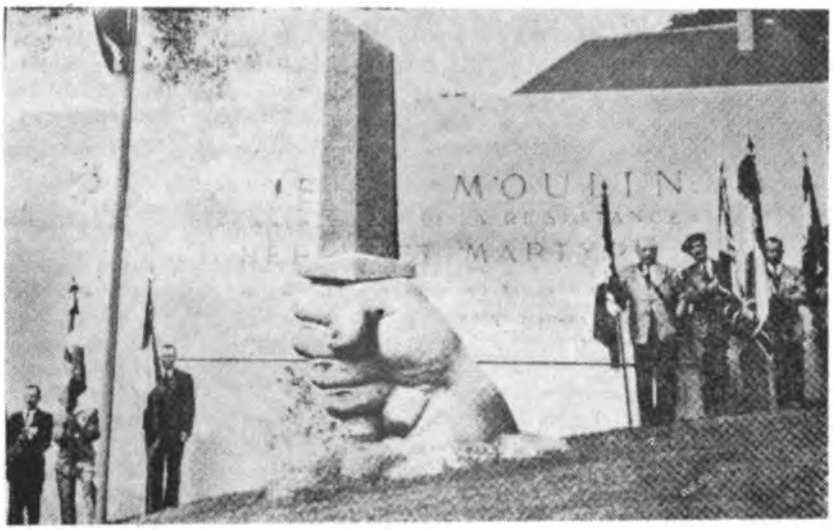

Jean MOULİN için Chartres'da dikilen anıt.

MOUSSİNAC Leon (Yonne 1890 / Paris 1964) Fransız yazarı ve memuru. Uluslararası Eylem tiyatrosu sanat yönetmenliğini yaptı (1932) Sinema Araştırmaları Yüksek okulu müdürü oldu (1947 1949). Sinema ve sanat eleştiricisi olarak birçok yapıt yayınladı *La Decoration Théâtrale* (1922), *Le Meuble Français Moderne* (Çağdaş Fransız Mobilyası, 1925), *Panoramique du Cinema* (1929), *Traite de la Mise en Scene* (Sahneye Koyuş Üstüne, 1951).

MOYSEYEV İgor Aleksandroviç (1906) Sovyet bale dansçısı. 1924 1939 Arasında Moskova'da Bolşoy tiyatrosunda oyuncu ve rejisör olarak tanındı. Devlet folklor topluluğunu yönetti (1937). Rus folklorunun başlıca danslarını sahneye uyguladı: *Çeteciler, Sovyet Halkları Dansları, İslav Halkları Dansları.*

MOYSEYEV'in ünlü yaratımlarından bir gösteri **Partizanlar.**

MOZART Wolfgang Amedeus (Salzburg 1756 / Viyana 1791) Avusturyalı besteci. Yeryüzünde besteci, piyanist ve kemancı olarak küçük yaşta kendini kabul ettiren belki de tek müzisyendir. Daha dört yaşındayken klavsen çalmaya başladı. Mozart ilk bestesini (piyano için sol majör Menuetto ve Trio) 1761'de yaptı. 1762 1766 arasında babasıyla birlikte Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Belçika'da sanat gezileri yaptı. Bunu Salzburg'ta iki yıl öğrenim izledi 1768'de Viyana'da ilk opera bestesi *Bastien und Bastienne* adlı singspiel temsil edildi. Mozart 1769'da Salzburg Piskoposluk sarayı Konzertmeister'liğine atandı. 1769 1771 Arasında iki kez İtalya'ya gitti. İtalya'da geçirdiği bir süre içinde Mozart, opera ve İtalyan vokal üslûbu hakkında bilgi edindi. 1772'de üçüncü kez İtalya'ya gitmiş, İtalyan saraylarında boş yere ücretli bir görev aramıştı. 1777'de Paris'e uzun olduğu kadar düş kırıcı yeni bir yolculuk yaptı. 1779 Yılı başında iki yıl için Salzburg sarayı ve katedralinin orgcusu oldu. Krönungsmarse K 317 bu devreye rastlar. Ancak Münih'te *Girit Kralı İdomeneos* (İdomeno, Re di Creta, 1781) operasının kazandığı büyük başarı üzerine doğduğu kenti kesinlikle bırakarak Viyana'ya yerleşmeye karar verdi (1781). Böylece Salzburg piskoposunun emrinde çalışmaktan kurtulacaktı. Ancak besteci istifasını vermeye gittiğinde büyük gürültü koptu ve piskoposun sekreteri tarafından kovuldu. 1782'de ilk sevgilisi Aloysia'nın kızkardeşi Constanze Weber ile evlendi. Bu devrede sanatçı konser ve beste çalışmalarını yoğunlaştırdı. *Figaro'nun Düğünü* (1786), *(Don Juan* (1787) ve *Cosi Fan Tutte*'nin librettolarını yazan Lorenzo Da Ponte ve ünlü emprezeryc E. Schikaneder ile tanıştı. Sonunda Viyana'da bir mason locasına girdi. 1784 - 1787 Yılları Mozart'ın kısa hayatının yaratıcılık bakımından en verimli devresidir. 1788 Haziranından ağustosuna kadar son üç senfonisini (K 543, 550 ve 551) besteledi. Parasal durumuyla birlikte Mozart'ın sağlık durumu da kötüye gidiyordu. Eylül 1970'de Leopold II'nin taç giyme töreni nedeniyle

MOZART altı yaşında..

«Biricik sevinç kaynağım ve bir tek tutkum var Bestelemek.» MOZART

Frankfurt'a gitti. Ancak imparatorluk şapelinin ikinci meastrosu mevkiini elde etmek umudu suya düştü. Viyana'ya döndükten sonra ***Sihirli Flüt*** (1791) ve ***Titus'un Şefaati***'ni (1791) besteledi. Temmuz 1791'de esrarengiz bir yabancı, sanatçıdan bir requiem bestelemesini istedi. Bu kişi, müzik hastası bir aristokrat ve mason olan kont Franz Von Walsegg tarafından gönderilmişti. Baron ısmarladığı yapıtı kendi adıyla bastırmak istiyordu. Söylentiye göre bu durum bestecinin ölümünü çabuklaştırdı. Ölüm nedeni kuşkulu kaldı. Ölümü, Macar soylularının kendisine hayat boyu emeklilik aylığı bağladıkları ve ***Sihirli Flüt*** adlı operası büyük bir başarıya ulaştığı devreye rastlar.

Mozart'ın yapıtları Ludwig von Köchel tarafından daha önce adı geçen katalogda (1862) eleştirisel biçimde sıralanmıştır. Sayısı 626'yı bulan bu yapıtların her biri bir numara ve Köchel adının ilk harfi olan K ile gösterilir. Bu yapıtlar arasında dinsel müzik alanında 18 missa ve ***Requem*** K 626,4 litani, iki dizi akşam duası, aralarında ***Kyrie K 341*** (1781) ve ***Ave Verum K 618***'in de (1791) bulunduğu 40 kadar vokal beste, iki keman, bas ve org için 18 kilise sonatı vardır Mozart'ın bestelediği ***La Betulia Liberata*** (1771) ve ***Davidde Penitente*** oratoryaları arasında ***K 427*** missasının başka bir biçimde işlenişi olan ikincisi özellikle ilgi çekicidir. Sahne yapıtları olarak yukarıda adı geçenlerden başka ***Lucio Silla*** (1772), ***Sahte Bahçıvan Kızı*** (1775), ***Çoban Kral*** (1775), ***Saraydan Kız Kaçırma*** (1782) operaları ve ***Küçük Şeyler*** (1778) balesi sayılabilir. Ayrıca, vokal alanda 4 Alman kantatı, 71 bağımsız opera aryası, ses ve piyano için 40 lieder ve 40 kanon yazdı. Çalgı için oda müziği türünden yapıtlar şunlardır: 18 sonat, 5 fantezi, 15 dizi çeşitleme, iki el için 28 çeşitli piyano parçası, 6 sonat, 1 füg ve dört el için bir dizi piyano çeşitlemesi, iki piyano için 1 füg ve 1 sonat, keman ve piyano için 46 sonat ve çeşitleme, piyano için 8 üçlü, 2 dörtlü ve 2 beşli, yaylılar için 8 beşli, 52 senfoni, 61 divertimento, serenadlar, marşlar, orkestra için 203 dans, 1 bale uvertürü ve 1 pandomima, ayrıca 7 konçerto ve keman için 4 konçertante (1775), iki keman için 1 konçerto (1773), ve viyola için 1 konçerto (1779), fagot için 1 konçerto (1774), obua için bir konçerto (1783), flüt ve arp için

Mozart'ın 1777 yılında yapılmış bir portresi.

1 konçerto (1778), flüt için 2 konçerto ve 1 andante (1778), koro için 4 konçerto ve 1 rondo (1781 1786), 4 nefesli çalgı için 1 konçerto (1778), 1 klarnet konçertosu (1791), 21 piyano konçertosu (1773 1791), plyano ve orkestra için 2 rondo (1782), iki piyano için 1 konçerto (1779) ve üç piyano için 1 konçerto (1776).

Hayatının son on yılında, sanatçı, insan ve müzikçi olarak başka bir Mozart ile karşılaşılır: o güne dek kabullendiği yargılarını değiştiriyor, düşüncelerini düzene sokuyor, kendine karşı daha hoşgörüsüz davranıyor. Bu olgunluğu en iyi belirten yapıtları nefesli çalgılar ve piyano için mi bemol beşli, ut minör missa, iki viyolalı sol minör beşli, Don Giovanni'deki «drama gioccoso», son üç senfonisi ***Trauermusik***, ut minör prelüd ve çifte füg, piyano için ut minör sonat, ***Requiem*** ve klarnetli beşli.

MUHAMMED (Mekke 570 / Medine 632) «Allah» tarafından gönderildiği kabul edilen İslâm peygamberi. O da tıpkı kendisinden önce gelmiş olan Hristiyan peygamberi İsa gibi, çağının en büyük devrimcilerinden biri, belki de birincisiydi; ve hem alabildiğine dağınık, hem de alabildiğine elverişsiz doğal koşullar içinde yaşayan insanlardan uzun ve zorlu mücadeleden sonra da olsa, Dünya İmparatorluğu'na adaylığını koyan tutarlı ve güçlü bir toplum yarattı. Bu olgu, Muhammed'in İsa'dan belirli bir yanıyla farklı oluşuyle açıklanabilir. Şöyle ki İslâm peygamberi, hem bir din (ki buna bir ideoloji de diyebiliriz), hem de bir Devlet kurucusudur. Yani İsâ ile Karlman, onda bir tek varlık haline gelmiş gibidir İşte, Tanrı'nın Elçisi olduğunu ileri sürerek yola çıkan bu adam bugün Sovyet bilginleri tarafından ilerici mi, gerici mi olduğu hararetle tartışılan, öte yandan Arap ülkelerindeki milliyetçiler, sosyalistler ve hattâ komünistler tarafından bir öncü olarak selâmlanmakta olan adamdır.

Miraenâme'*den MUHAMED'in Bruk'un sırtında gökyüzüne çıkışı.*

MUHAMMED'den seçmeler

Ama kim vediyse ve çekindiyse fenalıklardan
Ve görkemli imanın gerçekliğini kabul ettiyse
Onun işlerini kolaylaştırırız
Ama kim cimrilik edip vermez ve servete düşkün olursa
Ve en güzel hakikatı yalanladıysa
Ona da kolaylıkları zorluk haline getiririz
Ve başı cehenneme düşünce serveti onu kurtarmaz.
(Kuran, Leyl Sûresi)

Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı
Ve seher vakitleri yargılanma dilerlerdi
Ve dilenciye ve yoksula mallarından pay ayırırlardı
(Kuran, Zâriyat Sûresi)

İnsanı Rabbi yetiştirdi ve denedi ve nimetler verdi mi
der ki Rabbim lâyıktım da beni öyle büyüttüm
Ama sınayıp rızkını daralttı mı der ki Rabbim beni alçalttı
Hayır siz ne öksüzü besliyorsunuz
Ne de yoksulu doyurmak için biribirinizi özendiyorsunuz
Ve çocukların payını yiyorsunuz tutkuyla
Ve servete aşırı düşkünlük gösteriyorsunuz
Böyle olmamalıydı ama dünya tuz buz olunca
Ve Rabbin saf saf meleklerle gelince Ve Cehennem kapıları açılınca insan işlediklerini hatırlayacak ama bu hatırlamanın ne faydası olacak.
(Kuran, Fecr Sûresi)

Ona iki göz vermedik mi
Dil ve dudak vermedik mi
Ve ona iki yol göstermedik mi
Ama o gene de yokuşa dayanamadı
O yokuş nedir bilir misin
Köleyi azat etmek
Yahut dar günde doyurmak
Yakınlığı olan bir öksüzü
Yahut yere serilmiş bir yoksulu
(Kuran, Beled Sûresi)

Onlar derler ki eğer doğru söylüyorsanız bu hesap gününün vâdesi nedir
De ki o kadar çabuk görülmesini istediğiniz hesabın bir kısmı belki de sırtınızdadır
(Kuran, Nemil Sûresi)

Gevşekliğe ve kedere düşmeyin eğer inanmışsanız mutlaka üstünsünüz
Siz yaralandıysanız o kavim de sizin gibi yaralanmıştır
Bu günler öyle günlerdir ki insanlar arasında devrettirir dururuz
Allah böylece insanlara bilgisini gösterir içinizden tanıklar edinir
Allah zalimleri sevmez
Allah insanları arıtır kâfirleri de ezer
(Kuran, Al-i İmran Sûresi)

İki ordunun karşılaştığı o gün başınıza gelen de gene mümin ve münafıkların bilinmesi için Allah'ın takdiriyle olmuştu
Böylece münafıklık edenleri açığa vurmayı murad etmişti
Onlara Gelin Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun denilmişti de Biz savaşmayı bilsek arkanızdan

gelirdik demişlerdi
O gün onlar imandan ziyade küfre yakındılar
Kalplerinde olmayanı ağızlarıyle söylüyorlardı
Allah herşeyi bilip dururken neyi gizliyorlardı
(Kuran, Âl-i İmran Sûresi)

Çekinenleri zekât verenleri ve âyetlerime inanları
rahmetime kavuştururum
Onlar ki ellerindeki Tevratta ve İncilde yazılmış bulacakları şeriat sahibi Ümmi Peygambere uyarlar o peygamber onlara iyiliği emreder kötülüğü yasak eder temiz şeyleri
onlara helâl eder kötü şeyleri haram eder sırtlarından ağır yüklerini indirir bağlandıkları zinciri kırar
(Kuran, Âraf Sûresi)

Kureyşin uzlaşması için
Yaz ve kış göçüp konanların düzene girmeleri için
Artık bu evin Rabbine kulluk edin
O Rab ki sizi doyurup açlıktan kurtardı
Ve korkudan azat etti
(Kuran, Kureyş Sûresi)

MUHAMMED Üzerine :

MUHAMMED'İN ÖLÜMÜ

Arabistan'ın göbeğindeki Yamâma adı verilen geniş bölge, İranlıların müttefiki olan Hanefi aşiretinin kontrolü altındaydı, bu büyük aşiret İran ile Güney Arabistan arasındaki ticari bağlardan son derece yararlanıyor ve bu ticari ilişkinin kendi payına düşen kısmıyla geçiniyordu. Aşiret halkının çoğunluğu Hristiyandı. Hele önde gelen bazı kişiler —ki tarihte zaman zaman 'kral' sıfatına bile layık görmüşlerdir— Muhammed'le anlaşarak Müslümanlığı kabul ettiler. Müslüman kaynaklarının belirsiz ve çelişkilerle dolu verileri İslâmlığın o devirdeki etkinlik ve yaygınlık derecesi hakkında kesin yargılar vermemizi güçleştiriyor. Fakat sanıyoruz ki, İran egemenliğinin çöküşü bu harekete hız vermiştir. İşte bu Hanefi aşireti içinde Muhammed'in kendisiyle aynı nitelikler taşıyan bir rakibi vardı. Müslimâ ya da Maslama adıyla anılan bu adam da peygamberliğini ilân etmişti. Hattâ bazı kaynaklar onun Muhammed'ten çok önce bu yolda çalıştığını söylerler. Bu adam da, tıpkı Kuran'daki ilk sûrelerin üslûbunda kafiyeli düzyazılar kaleme almıştı. Belirli bir ibadet sistemi de kurduğu biliniyor. Hristiyanlığın geniş bir etkisi altında kaldığı ve insanları «kutsal çileye» yargılayan bazı yasaklar koyduğu, örneğin Hristiyan katolik geleneği biçiminde bir «doğum kontrolü» sistemi ve bir oğul sahibi olan karı kocaya cinsel ilişkileri yasakladığı da bildiğimiz şeylerdendir. Bu adam Muhammed'le anlaşmak için çok uğraşmış, fakat O'nun kesin red yanıtları karşısında sonuç alamamıştır. Muhammed onu sahtekârlıkla suçlamıştı. Müslimâ, peygamberin sağlığında kendi propagandasını yürütmekte ne ölçüde başarılı olmuştur, belli değil, ama peygamberin ölümünden hemen sonra kendi aşiretini Muhammed'in halefilerine karşı harekete geçirdiği tarihlerde kayıtlıdır. Bir ara, gene kendisi gibi kutsal bir kimliğe bürünen ve Tamim aşiretinden olan Secâh isimli kadınla ittifak halinde olduğunu da tarihlerden öğreniyoruz. Tamîm aşireti, Hanefî'lerin yerleştiği bölgenin doğu kısımlarında dolaşan konar-göçer bir aşiretti ve koyu bir Hristiyanlık etkisi altındaydı. Onlar arasında da. İslâmlığın ne ölçüde yaygın olduğunu bilemiyoruz. Anladığımıza göre Hristiyanlık etkilerini kişiliğinde taşıyordu ve kafiyeli düzyazı biçiminde kutsal sözler kaleme alıyordu. Muhammed'in ölümünden sonra aşiretinin büyük çoğunluğunu Müslümanlara karşı kışkırtmasından anlıyoruz ki, aşiret içinde epey etki ve nüfuz sahibiydi. Geleneksel İslâm kaynakları, Orta Arabistan'ın bu iki küçük peygamberini gözden düşürebilmek amacıyla hayli insafsız ve genellikle tarih gerçeklerine uymayan yollara başvurmuş, özellikle ikisi arasındaki cinsel ilişkiler konusunda gerçekle bağı olmayan yalanlar uydurmuşlardır.

VII. yüzyıl minyatürleri MUHAMMED ve ailesi.

Muhammed, Mekke'nin alınışından on ay sonra Kuzeye doğru yeni bir sefer düzenledi. Bu yeni hareketin anlamı ve amacı neydi? O sıralarda Humus'da kuvvet yığınağı yapan Heraklius'la gerçekten çatışmak niyetinde miydi? Yani, daha sonra halefilerinin başarıyla yürüttükleri fetihleri başlatmak mı istiyordu? Caetani ne düşünürse düşünsün, biz buna olasılık veremiyoruz. Sanıyoruz ki sınır şeyhleri karşısında Mu'ta yenilgisinin acısını çıkarmak ve yandaşlarına doyurucu bir ganimeti bölüştürmek emelindeydi. Fakat güçlü bir düşmanla çatışacağını hesapladığı biliniyor: alışılmamış büyüklükte bir ordu hazırladı, bizim kaynaklar bu orduyu 20, hattâ 30 bin kişilik bir kuvvet olarak tanımlarlar, bunda abartma payı olduğu gerçektir. Peygamber ayrıca çeşitli kimselerden alışılmışın üstünde para topladı. Ve her zamanki tavrının dışına çıkarak seferin hedefini ve amacını da önceden açıkladı. Gösterilen tepki pek sıcak olmadı. Bedeviler ve Medine'de yerleşmiş Müslümanlar sürekli bir savaş havası içinde yaşamaktan yorulmuşlardı. Refah ve zenginlik içinde yaşamak, eriştikleri rahatın tadını çıkarmak istiyorlardı, bu yüzden peygamberin peşinden gitmek işlerine gelmedi. Düşmanın kuvveti biliniyordu ve yol epey uzaktı. Sefere giden ordu saflarında bile varlığını duyuran bu muhalefetin temel nedenlerine sonra daha ayrıntılı biçimde eğileceğiz. Sefer hazırlığı iyi yapılmamıştı, üstelik mevsim elverişli değildi. Bunaltıcı bir sıcak vardı ve yiyecek, su alarmı askerlerin belini büküyordu. Yalnızca yürüyüş yapılabiliyordu. Ordu ak ak konaklayarak

Mağarada ilk vahy.

Medine'nin 400 km. ötesine kadar yürüdü. Tebbuk'da, yani Bizans İmparatorluğunun başladığı sınırda durdu. Orada on gün kaldılar. Aslında böyle güçlü ve kalabalık bir ordunun orada konaklaması, başka bir deyişle varlığı bile bir başarı. Muhammed'in kudretinin ifadesiydi. Çevredeki küçük prensler bu kudretten ürktüler ve peygamberin yanına koştular, anlaşmak istiyorlardı. Böylece Eylâ kralı Yohanna ile anlaşma yapıldı. Eylâ, Kızıl Denizin kuzeyindeki en uç noktaydı. Eski tarihin ünlü yeri Elât'tı bu. Kral Yohanna Hristiyandı ve göğsünde altın bir haç taşıyordu. Muhammed'e her yıl 300 dinar vergi ödemeyi kabul etti. Gene o bölgenin üç Yahudi prensliği de Muhammed'e vergi ödemeyi kabul ettiler. Peygamber, Hâlid ibn Velid kumandasında yüzlerce kişilik bir öncü kuvveti Dumat vahasına yollamıştı. Hâlid oranın Hristiyan kralını Tebbuk'a, Muhammed'in huzuruna getirdi. Bu kral da peygambere vergi ödeyecekti. Kuzeydeki bu başarılardan sonra savaşa girmeden geri dönen Muhammed sıcaktan bunalmış ordusunu Medine'ye ulaştırdı.

Peygamberin hangi nedenle tasarladığını kesinlikle çözemediğimiz Tebuk seferinden dönüşte İslâmın gücü ve varlığı alabildiğine önem kazanmıştı. Müslüman kaynakların belirttikleri gibi, tüm Arabistan'ın O'nun egemenliği altında birleştirildiğini söylemek abartmalı olur. Fakat Arabistan'ın hemen her bölgesinde, Bizans sınırlarından Yemen'e, Kızıl Deniz kıyılarından İran körfezine kadar her yanda müttefiklere, yandaşlara ve casuslara sahip olduğu bir gerçektir. Doğrudan doğruya söz geçirdiği alan ise hayli geniş bir alandı. Müslümanlık Bedevî aşiretlerinin çoğunda yaygınlaşmıştı. Peygamber zengin ve kudretliydi. O'nun tepkisi hesaba katılmaksızın Arabistan toprakları üzerinde herhangi bir işe girişmek olası değildi. Yabancı hükümdarlara yolladığı ileri sürülen mektupların gerçekliğine inanmak güçtür. Fakat komşu güçlerle ilişki kurmak istediğine, bu yolda temaslara giriştiğine inanmak mümkün.

Müslüman dünyası içinde O'na karşı kurulan muhalefet cephesi de hayli semizlemişti. Cirene ganimetlerinin bölünüş biçimi, hoşnutsuzluğu iyice arttırmıştı. Dünkü düşmanlara verilen armağanlar, bağışlanan mal ve mülk eski Müslümanları kızdırmıştı.. Her toplulukta eskiler, uzun bağlılıkların sonucu olarak, sonradan yöneticilerin çeşitli oportünist nedenlerle bozup deforme ettikleri ilkelere sadık kalır ve bu yüzden de yöneticilerin başına önemli sorunlar çıkarırlar. Kolaylıkla muhalefet cephelerine sürüklenir, hafif yada şiddetli temizlik hareketlerinin başlıca hedefi olurlar. İşte Mekk'nin alınışından sonra, o zamana kadar Müslümanlığın büyük düşmanı durumundaki Kureyşliler, aniden yeni Devlet düzeninin en nüfuzlu, en gözde kişileri durumuna gelmişlerdi. Eski günlerin çilekeş Müslümanları işte bu sonradan gelmelere tanınan haklar ve bağışlanan zenginliklerle kirletildiklerine inanıyorlardı. Bir zamanın en büyük düşmanı sayılan Ebu Süfyân, şimdi Muhammed'in en yakınlarından biri durumundaydı. Kendi soyunun ve ailesinin (Beni Ümeye) birevlerini Devlet düzeninin en parlak görevlerine yetiştiriyordu. Oğlu Yezid Teyme valiliğine atanmış, sonradan Müslümanların halifesi olacak Muaviye ise peygamberin kâtipliğine getirilmişti.

Tebuk seferi sırasında muhalefet cephesi gerçekten önemli bir bunalımın başlıca yaratıcısı olmuştu. Çok kimsenin, peygamberin emrine karşın sefere çıkmadıklarını görmüştük. Medine'de oturan, bir Yahudinin evinde gizli toplantılar yapıldığı biliniyor. Örneğin Ali Medine'de kalmıştı. Acaba gerçekten söylendiği gibi, peygamberin emriyle ve aileye göz kulak olması için mi bırakılmıştı? Yoksa? Bir kavnak, gitmemekte direnenlerin sefere katılanlar kadar kalabalık olduğunu savunur. Sefere katılanlar arasında bir muhalifler vardı. Hattâ bunlardan birinin Kuran'a yakından vâkıf olanlara karşı şöyle ateş püskürdüğü söylenir: «Aramızda münafıkların en fazla düşkün, en dedikoducu ve savaşta en korkak olanlar onlardır.» Bir başkası ise «İşte şimdi bu adamlar bizim başımızda, bize hükmediyorlar. Muhammed haklı. Eşekten bile değersiz insanlarız.» Sefer dönüşünde, bir muhalif grubunun Muhammed'e suikast düzenledikleri, O'nu uçuruma atmayı tasarladıkları ve tabii Allah sayesinde muratlarına eremedikleri yazılmıştır. Fakat gece vakti ve yüzleri örtülü olarak ortaya çıkan bu adamların kimler olduğu bir türlü öğrenilememiştir.

Tebuk seferinden sonra peygamberin muhaliflere karşı sert davranmaya karar verdiği anlaşılıyor. Hareketten önce kendisine başvurmuş, yağmurlu ve soğuk havalarda kullanılmak üzere üstü kapalı bir cami inşaatına izin vermesini istemişlerdi. Kâbe'de, üstü açık bir başka camiin varlığı biliniyor. Yeni camii gelip ziyaret etmesi bir çeşit kutsallaştırması rica edildiğinde Muhammed, Tebuk seferinin hazırlıkları ile meşgul bulunduğundan pek kulak asmamış, dönüşte geleceğini söylemişti. Yolda, camii kuranların kötü niyetle davrandıkları hakkında haberler almıştı. Düşman saydıkları soyun insanlarıyla aynı yerde bulunmamak amacıyla öbür camii kurdukları söyleniyordu. Bu da İslâm ilkelerine aykırıydı. Üstelik orada başbaşa olacak, serbestçe konuşabilecek ve hattâ komplo hazırlayabileceklerdi. Muhammed'in bu adamlardan kuşkulanması için geçerli nedenler olmalıydı. Bu adamlarla kendisini öldürmek isteyenler arasında ilişkiler olduğu ihmar edilmişti anlaşılan. Kimbilir, belki d Tebuk seferinde kendisini yalnız bırakan ve peşinden gelmeyenlerin orada yuvalanacaklarını düşünmüştü? Anladığımıza göre bu adamların Ebu Emir'in —Mekke'ye kaçan ünlü Hristiyan, ki Uhud savaşındaa müslimanlar arasına nifak tohumları ekmek için didinmişti— emriyle hareket ettikleri ileri sürülmüştü. Suriye topraklarında yada o civardayken yeni bir Allah kelâmı gönderildi :

Bir kısımda var ki zarar vermek için, sövgü için, müminlerin arasına nifak sokmak, Allah ve peygamberiyle savaşanın gelmesini beklemek için meşcit kurdular. Onlar, biz ancak iyilik istiyoruz diye yemin edecekler. Allah şahittir ki yalancıdırlar. Orada hiçbir zaman namaz kılma. İlk günden itibaren Allahtan korkmak ve ona itaat etmek temeli üstüne kurulmuş olan meşcit elbette namaz kılmana daha elverişlidir.

(Kuran, Tövbe Sûresi.)

Medine'ye gelmeden konak verdikleri yerde, Muhammed iki müminî camii yakmakla görevlendirdi. Ayrıca sefere katılmayanlar hakkında kovuşturma yapıldı. Katılmayanların çoğu huzura gelip bağış diledi. Bunlardan üçü karantinaya sokuldu, kimseyle görüştürülmedi. Kimse onlarla konuşmuyordu. Elli gün sonra Peygamber onlara Allah tarafından bağışlandıklarını bildirdi.

O arada, muhalefet kanadının en nüfuzlu ve en aşırı kişisi olan İbn

Übey öldü. Peygamber, ortalığı yatıştırmak amacıyla cenazeyi izledi ve Übey'in mezarında dua etti. Müminlerden çoğu durumu tepkiyle karşıladı, hattâ mezarlıkta kavga çıktı. Daha sonra, «münafıkların mezarı başında dua etmemesini» emreden yeni bir Allah kelâmı peygambere gönderildi (Kuran, Tövbe Süresi). Artık bu tür davranışlara göz yumuluyordu. Muhalefet dağıtılmıştı. Peygamberin zaferleri müminlerini O'na bağışlamıştı. Muhalifler desteksiz ve yalnız kaldılar, korkuya kapıldılar. Zaten güçsüzdüler. İçtenlikle yada gösteriş gereği hepsi İslâm bütünlüğüne ayak uydurdu. Fakat gerginlik unsurları yitmemiş, yalnızca küllenmişti Hattâ gizliden gizliye geliştiler. Ama önemli bir değişiklik oldu: bundan böyle kurulacak muhalefet cepheleri İslâm bayrağını açacak, isyanlarına gerekçe olarak Kuran'ı ve bizzat peygamberin davranışlarını kullanacaklardı. Bütün protestolar ve karşı gösteriler doğrudan doğruya Müslümanlık adına düzenlenecekti.

Yaşlanıyordu peygamber. Tebbuk seferi sırasında 60 yaşlarında olmalıydı. Ama kadınlara olan düşkünlüğünden hiçbir şey yitirmemişti. Hicretin 8. yılında (629-630),

Medine'de vaaz verirken.

söylentiye göre iki evlilik daha yapmış ama her iki evlilik de sonuçsuz kalmıştır. Söz konusu kadınlaların ikisi de, biri delirdiği için, öteki de babası Müslümanlar tarafından bir çarpışma sırasında öldürüldü diye kendilerine el sürdürmemişlerdir. Ve Muhammed ister istemez boşanma yoluna gitmiştir. Anlaşıldığına göre o sıralarda, peygamberin on karısı bulunmaktaydı (nikâhsızlar bu rakama dahil değildir). Gene bu sıralarda sevgilerinin en yaşlısı olan Sevda'yı başından defetmek istediğini biliyoruz. Sevda kırkını çoktan bulmuştu, ve bu yaş o çağda bir Arap kadını için gerçekten ileri sayılmaktaydı. Nitekim boşandı da peygamber, ama Sevda O'na şöyle yalvardı: «Beninle yorulmanı istemiyorum ki ben. Hakkımı ve sıramı Âyşe'ye devrediyorum. Bütün istediğim, Kıyamet günü zevcelerin arasında bulunmaktır.» Ve Muhammed, bu koşulla, kadını yeniden aldı.

Ve nihayet yaşlı peygamber, en derin isteklerinden birinin gerçekleştiğini de görecekti: Hatice'den sonra aldığı eşlerden hiç biri erkek çocuk vermemişti kendisine: ama bir zaman önce ona hediye edilmiş beyaz tenli siyah kıvırcık saçlı güzel bir Kıpti kızı vardı: ismi Mâriye idi kızın: Muhammed'in nikâhsız karısıydı ve bir erkek çocuk doğurmuştu. Adını İbrahim koyduğu bu çocuğa büyük umut bağladı peygamber: oğlanın büyüyünce, yaptığını sürdüreceğini düşlüyordu kuşkusuz. Ama ne yazık ki çocuk henüz onyedi aylıkken öldü, sütten bile kesilmemişti daha. Muhammed'in, Hatice'den olma iki kızının ölümü de bu çağa raslamaktadır: Zeyneb, söylendiğine göre, bir Mekkeliden yediği tekmenin sonucu çocuk düşürürken: Osman'ın karısı Ümmü Külsüm de, Tebbuk seferi sırasında eceliyle ölmüştür.

Peygamberin harem hayatı yeniden sorun olmaya başlamıştı. Kıskançlık yaratmamak için karılarını sıraya koymuş ve her gece birini ziyarete koyulmuştu. Sonradan bu yöntem, tüm Müslümanlarda bir kural haline gelecek ve İslâm Orta Çağının o ciddi hukukçuları bu sırayı ayarlamak, koşullarını ve ayrıcalıklarını ortaya koymak için koca koca kitaplar döktüreceklerdir. Çünkü bizzat peygamber, kendi koymuş olduğu sırayı bozmaktan çekinmemiştir. Bir gün, Ömer'in kızı Hafsa yada Hafza babasını ziyarete gitmişti, tam o anda da peygamberin isteği kabardı, dayanamayıp Mâriye'yi Hafsa'nın kulübesine çekti, sevişmeye başladı. Ama Hafsa'nın erkendöneceği tutmuştu, durumu görmesiyle: «Benim kulübemde haa... Hem de gözlerimin önünde.. Hem de öz yatağımda..» diye inleyerek ağlamaya koyuldu. Canı iyice sıkılan Muhammed, bundan böyle Mâriye ile hiç bir ilişkide bulunmamayı vâdetti karısına: şart olarak da yalnızca, olayı öteki hanımlara çıtlatmamasını söyledi. Ama Hafsa tutamadı kendini, gidip Âyşe'ye açıldı. Âyşe bunu fırsat bildi. Bütün harem gibi o da nefret ediyordu Mâriye'den. Ve iki ortak, Hafsa'ya verilen sözle alenen övünmeye başladılar. Muhammed öfkelendi, harem hukukunu ayaklar altına alarak, tüm bir ayı yalnızca Kıpti sevgilisiyle geçirmeye karar verdi.

Kararın etkisi korkunç oldu. Çünkü bu evlilikler, yalnızca peygamberin özel eğilimlerinin değil, aynı zamanda siyasal kombinezonların da sonucuydu. Ve şimdi bu koca bina, Hafsa'nın sinir krizleri ve Âyşe'nin dedikoduları yüzünden allak bullak olmuştu. Bir söylentiye göre, Ömer sonradan şöyle anlatıyordu olayı:

«O sırada, Bizanslıların müttefiki Ghassân'ların bize saldırmak için atlarını nalladıkları söylentisi dolaşmaktaydı. Her iki günde bir peygamberi ziyarete giden dostum, o gün de O'nu ziyaret etmişti. Akşam dönerken, kapımı yumrukladı. Şöyle bağırdı: «Uyumanın sırası geçti, uyan.» Ürkerek dışarı çıktım ve bana şöyle dedi: «Korkunç bir şey oldu.» Ben de dedim ki: «Ne oldu? Yoksa Ghassân'lar mı geliyor?» O da şöyle dedi: «Daha da kötü. Allahın Elçisi karılarını boşadı.» Hafsa'nın yanlış bir iş yaptığını hemen

Üç Melek MUHAMMED'e şarap, süt bal sunuyor.

anladım. Sabaha kadar gözüme uyku girmedi. Şafak sökerken elbiselerimi giyip peygamberin yanına namaza koştum. Namazdan sonra peygamber, yukardaki odalardan birine kapandı. Hafsa'nın odasına koştum, iki gözü iki çeşmeydi. Ona dedim ki: «Ne diye ağlıyorsun? Ben sana dememiş miydim çeneni tut diye? Allahın Elçisi topunuzu bir-

den boşadı mı şimdi?» O da bana şöyle dedi: «Bilmiyorum. Yukarı odaya çıktı.» Ayrılıp camiye gittim. Orada insanlar toplanmıştı. Kimisi ağlıyordu. Biraz onlarla oturdum. Sonra dayanamadım. Ve O'nun bulunduğu yukarıdaki odaya gittim. Genç zenci kölesine şöyle dedim: «Ömer'in girmesi için izin iste.» Köle içeri girip peygambere söyledi. Sonra dışarı çıktı ve bana dedi ki: «Söyledim, ama cevap vermedi.» Gidip camideki adamlarla biraz daha oturdum. Sonra dayanamadım ve yeniden yukarı odaya çıktım. Genç köle oradaydı ve ona dedim ki: «Ömer'in girmesi için

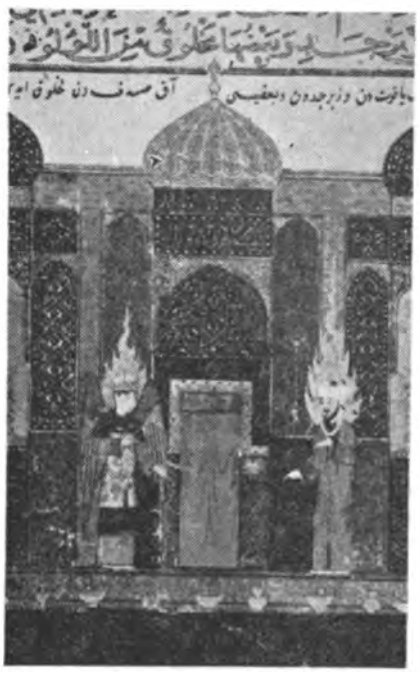

MUHAMMED ecel denizinin ortasında.

izin iste.» Köle girdi ve söyledi. Ben tam uzaklaşıyordum ki, köle arkamdan seslendi ve bana şöyle dedi: «Allahın Elçisi seni kabul edecek.» Ve O'nun yanına girdim. O, bir hasırın üzerine yanlamasına uzanmıştı. Bir örtü bile yoktu hasırın üstünde. Kalçasında, hasırın örgüsünün izleri vardı. Palmiy telleriyle doldurulmuş deri bir yastığa yaslanmıştı. O, ve ben O'nu selâmladım. Sonra da ayakta durarak, O'na şöyle dedim: «Karılarını mı boşadın?» Gözlerini bana kaldırdı ve şöyle dedi: «Hayır.» Gene ayakta kaldım ve O'nu yatıştırmak için şöyle dedim: «Allahın Elçisi! Sen bir de benim halimi görsen. Biz Kureyşliler karılarımıza hâkimizdir. Ama bu insanların içine geldik (Medine'ye) ve burada karılar hâkim.. «Medinelileri göre göre yoldan çıkan karımın nasıl huysuzluk yaptığını anlattım O'na ve O gülümsedi. O zaman ben şöyle dedim: «Sen bir de benim halimi görsen. Ben Hafsa'ya gittim ve ona dedim ki: «Eğer komşun peygamberin gözünde daha temiz ve daha sevgili ise bu senin canını sıkmasın.» Ve O. bir daha gülümsedi. O gülümseyince ben de oturdum. Sonra odaya baktım ve Allah tanığım olsun, sepilenmiş üç deri parçasından başka bir şey görmedim. Ve O'na şöyle dedim: «Allaha yalvar da cemaatini huzura kavuştursun. Farsilerle Rumileri huzura kavuşturdu ve Allaha inanmadıkları halde dünyayı onlara bağışladı.» Minderе yaslanmış duruyordu ve bana şöyle dedi: «Şüpheye mi düştün ibn el-Hattâb? Allah o iyi şeyleri o adamlara bu dünyada verdi.» Ve ben O'na şöyle dedim: «Allahın Elçisi, Allaha söyle de beni affetsin.»

Hafsa olup biteni Ayşe'ye anlattığı vakit peygamber «üplere binmiş ve: «Bir ay onları ziyarete girmeyeceğim.» demişti. Bu öfke, Allahtan azar işitmesine yol açacaktı. sözünün üzerine 29 gün geçmişti ki, Muhammed, ilk olarak, karısı Ayşe'yi ziyarete girdi. «Bizi tam bir ay ziyarete gelmeyeceğine yemin etmiştin. Oysa ben iyice saydım: Bugün 29 gün etti.» diye karşıladı Ayşe kendisini. Ve peygamber cevap verdi: «Evet ama bu ay 29 çekiyor.» Gerçekten de öyleydi.

Allah, bu evlilik krizine müdahale etmekte geciktmedi. Elçisini ilgilendiren hiç bir şeye kayıtsız kalamaz olmalıydı. Ve bu kez de Muhammed'i, içgüdülerine boyun eğmeyip Mâriye'yi terketmeye boyun eğdiği, bu yersiz ödünü verdiği için kınıyordu:

Ey peygamber, zevcelerinin rızasını arayarak ne diye Allahın sana helâl ettiğini kendine haram ediyorsun ve Allah bağışlayan ve acıyandır.

Gerçek ki Allah yeminlerinizi çözmeyi size meşrû kılmıştır. Ve Allah velinizdir ve O herşeyi bilen ve hikmeti çok olandır.

Hani peygamber zevcelerinden birine bir sır tevdi etmişti de zevcesi bu sözü başkasına haber vermişti. Allah da bunu peygambere açınca peygamber bu olayın bir kısmını açıklamış bir kısmını söylememişti. Peygamber bunu zevcesine haber verince o: Kim haber verdi bunu sana demişti. Peygamber de demişti ki: Her şeyi bilen ve her şeyden haberi olan haber verdi.

İkiniz Allaha tövbe ederseniz hayırlıdır ama peygamberin aleyhine yine birleşirseniz onun yardımcısı Allahtır...

Umulur ki sizi boşarsa Rabbi ona sizin yerinize sizden daha hayırlı müslüman inanmış itaatli tövbe eden ibadette bulunan feragatli dul ve bâkire şler verir.

Toptan boşama tehditi, bir aylık bir ziyaret kesme gösterisiyle de desteklenince, etkisini göstermiş ve zevceleri, Tanrısı tarafından bu denli desteklenen peygamberin olur olmaz şeylerle canını sıkmaktan vaz geçerek, onu dilediği gibi davranmakta serbest bırakmışlardı.

Gene de Mâriye'yi, bu kıskanç kadınların çemberinden kurtarmak, dışarı çekmek gerekiyordu. Muhammed, Medine'nin yukarı mahallesinde bir ev tutup kadını oraya taşıdı: yanına da, mutfak için gerekli suyu ve odunu taşımak üzere Kıptî bir hizmetçi verdi. Dilber rakibelerine doğrudan doğruya kötülük etmek zevkinden yoksun kalan «kuvvetli» zevceler cephesi, bunun üzerine herkesin gözünden ırak yaşayan iki Mısırlı arasında «bir takım» ilişkiler bulunduğuna ilişkin haberler yaydı ortaya. Bu dedikodulara bir zaman kahramanca göğüs geren Muhammed, sonunda işkillendi ve Ali'yi, durumu yerinde saptamakla görevlendirdi. Alî, kılıcı elinde öfkesi yüzünde, teftiş bölgesine geldiği vakit zavallı köle korkudan hurma ağacına tırmanmaktaydı. İlk nârada da ağaçtan yuvarlandı ve elbisesi dallara takıldığından çırılçıplak düştü yere. Alî onu gördü ki köle hadımdır ve değil koskoca peygambere, bir karıncaya bile zarar vermez. Bu da bir Allahın işi olmalıydı.

Ertesi yıl zülhicce ayında Muhammed, hac'ca katılmak istemedi. Hac doktrinini henüz tüm ayrıntılarıyla saptamamıştı ve âyinlere dinsizlerle birlikte ve dinsizler gibi katılmak zoruna gidiyordu. Törene başkanlık etmek üzere Ebu Bekr'i yolladı. Ama Ebu Bekr henüz yola çıkmıştı ki, Ali dörtnala yetişti kendisine: on vahyin emirlerini getiriyordu peygamberin damadı, ve bu emirlerin uygulanmasına da nezaret edecekti. Vahye göre, dinsizler bundan böyle hacca katılamayacaklardı. Ulu Tanrı dört aylık bir süre tanımıştı dinsizlere. Bu dört ay içinde Müslümanlığa geçmeyenler yada Hazreti Muhammed'le özel bir anlaşma yapmıyanlar, düşman muamelesi görecekti. Dinsizlere son olarak o yıl hacda

müsamaha gösteriliyordu.

Nitekim bir yıl sonra, Hicretin 10. yılının zülhicce ayında (632 Martı), peygamber hac âyinlerini bizzat yöneteceğini ilân ettirdi. Bir yıldırım gibi yayıldı haber, ve herkes bu tarihsel olaya katılabilmek için Mekke'ye koştu. Tekmü karıları ve tüm ünlü yoldaşlarıyla yola çıkan Muhammed 5 zülhiccede (3 Martta) Mekke'ye vardı. Ümre borcunu (yani Kâbe etrafındaki dönüşlerle Sefâ ile Merve arasındaki 7 gidiş gelişi) devesinin sırtında ve coşkun kalabalığın ortasında eda etti. Sefâ'da ve Merve'de indi devesinden ve kutsal formülü 7 kez yineledi: Allahü ekber.. Kentin girişinde kurulan bir çadırda kalıyordu. Tıpkı daha önceki ziyaretinde olduğu gibi, bir evde konuklamaya yanaşmadı. Mekke'yi ziyareti herhangi bir yolculuk gibi geçti. 8 zülhiccede hac törenleri başlıyordu ve herkes gözünü peygamber dikmişti: çünkü âyinler sırasında Muhammed'in takınacağı tavır bundan böyle yasal örnek yerine geçecekti, taş attı, kurban kesti. Ama, davranışlarınız tapınaklardaki öteki ilahlara değil de yalnızca Allaha bir ibadet olduğunu belirtmek için özel dikkat gösteriyor v bu törenlerin dinsizlerin âyinleriyle hiç bir ilişiği olmadığını her fırsatta ortaya koymaya gayret ediyordu. 10 zülhicce günü, geleneğe uyarak saçlarını kazıttı. Tören sırasında defalarca kalabalığa seslendi ve kendisine vecd içinde cevap veren müritleriyle konuştu.

Törenler sona erer ermez Medine'ye döndü peygamber. Doğduğu kenti bir daha görmek nasip olamıyacaktı kendisine. Sonu yaklaşmıştı artık. Ve bu hac ziyareti, Müslümanların belleğinde, bir «vedâ haccı» olarak kazılı kalacaktı.

Gerçekten de iki ay sonra hastalanmıştı. Tam yeni bir askerî karar aldığı sıraydı. Gene kuzeye, Bizans sınırlarına doğru bir sefer sözkonusuydu. Ürdün'deki küçük kasabalardan birine baskın verilecekti gene. Ve sadık kölesi ve evlâtlığı Zeyd'in aynı bölgede, Mu'ta'da ölümünün öcü alınsın diye, ordu kumandanlığına Zeyd'in, azad edilmiş bir Habeş kölden olma oğlu Üssâme atanmıştı. Basık burunlu bir zenciydi bu, ve henüz pek gençti.

Belki hac yorgunluğundan ötürü, belki de yoldaşlarının mezarını ziyaret ettiği gecenin sonucu olarak, peygamber bir süreden beri eşinlenmekte ve başağrısı çekmekteydi. Öylesine canı yanıyordu ki, haykırdığı oluyordu. Ama gene de her gece bir karısını ziyaretten geri kalmıyordu. 26 Mayıs 632 günü Üssâme'yi çağırmış ve seferin kumandasını ona verdiğini tebliğ etmişti. Günlerden salıydı. Perşembe günü, sefer sırasında taşıyacağı sancağı teslim etti. Üssâme'ye ve son tâlimatını verdi. Az sonra da yatağa düştü. Ve öteki zevcelerinden. Âyşe'nin kulübesinde kalmak için izin istedi. Kafası sarılı bir halde, Ali ile Fadl ibn Abbâs'ın omuzlarına asılarak ve ayaklarını sürükleyerek gitti Âyşe'nin oraya. Gelir gelmez de yine Devlet işlerine daldı, mektuplar yazdırdı, kararlar alıp tebliğ etti. Genç Üssâme'nin atanmasının yol açtığı dedikodular ulaştırıldı kendisine. Anlaşıldığına göre bu arada, sürüklene sürüklene de olsa bir iki kez, evinin avlusundaki vaaz yerine dek gidip konuştu. Kafası hep sarılıydı ve, söylentiye göre öyle lâflar etti ki müminler telâşa kapıldı. Dediğine bakılırsa. Allah, bu dünya ile öteki dünya arasında bir seçim yapmasını söylemişti kendisine: ve O, öteki dünyayı seçmişti. Ve bu sözler üzerine Ebu Bekr ağlayarak haykırmıştı: «Senin yerine biz veririz canımızı, biz ve çocuklarımız.» Yumuşak bir sesle: «Kendine gel Ebu Bekr.» demişti Muhammed. Sonra da Uhud'da ölenler için dua etmiş ve seferin kumandasını Üssâme'ye verdiğini herkesin önünde tekrarlamıştı. Üssâme o sırada birliklerinin başında Medine kapısındaydı v sıkıntı içinde gelecek haberi bekliyordu.

Gün geçtikçe azıtıyordu hastalık. Peygamber zaman zaman bayginlik geçirmekteydi. Çevresindekiler zatiirrieden kuşkulanmaktaydılar. Ama O, Allahın kendisini insanî bir hastalığa yakalatmayacağını söylüyordu. Şeytanın saldırısına uğramıştı, dediğine bakılırsa. Anlaşıldığına göre zaman zaman da, dört yıl önce Hayber'de bir an için ağzında gevlediği et parçasını hatırlıyordu. Gene bayıldığı bir sıra, karılarıyla amcası Abbâs, bir Habeş ilacı verdiler ağzına. Ve peygamber kendine geldiğinde öfkesinden çılgına döndü: hattâ, gene söylentiye göre, etrafında bulunan kim varsa aynı ilaçtan içirmeye zorunlu kıldı. Daha sonra Üssâme geldi kendisini ziyarete. Ama artık konuşamıyordu peygamber. Önce gökyüzüne kaldırdığı elini delikanlının omuzuna koydu. Üssâme'nin dediğine bakılırsa, peygamber kendisi için dua etmişti. Günlerdir, onun yerine ve onun yönergesin uygun şekilde. Ebu Bekr yönetmekteydi namazı.

Birinci rebi ayının 13. pazartesi günü (yani 8 haziran 632 günü) sabahleyin, kendisini bayağı iyi hissetmişti peygamber. Hattâ sabalı namazı sırasında kalkmış ve Âyşe'nin kulübesine kapı yerine geçen perdeyi aralıyarak eşikte görünmüştü. Avluda sıraya girmiş abdest almakta olan müminleri büyük bir sevinç ve heyecan kaplamıştı. Ve Muhammed onların bu halinden duygulanarak gülümsemişti. Orada bulunan bir tanıktan nakledildiğine göre, yüzü, her zamankinden bin kat daha güzeldi. Ve peygamberin iyileştiği haberi bir anda bütün kente yayıldı. Zevceleri derhal taranmaya koyuldular. Ebu Bekr fırsattan istifade, kentin uzak bir mahallesinde oturan karılarından birini ziyarete seyirtti, çoktandır ihmal etmişti kadıncağızı: Ve Üssâme, ordusuna, harekete hazır olmasını emretti.

Ama Muhammed, yatağına döndükten sonra gitgide biraz daha fenalaştı. Genç karısının kucağında yatmaktaydı. O sırada Âyşe'nin yeğenlerinden biri girdi hastayı ziyaret için, ağzında kürdan yerine yaş bir dal parçası vardı. Arabistan'da o sıralar herkesin içinde de olsa dişlerini temizlemek normal bir işti. Ve Âyşe, kocasının gözlerini kürdana dikmiş olduğunu gördü. Kürdan isteyip istemediğini sordu kendisine. Peygamber güçlükle cevap verdi: İstiyordu evet. Yeğeninin ağzındaki kürdanı çekip aldı Âyşe. daha da yumuşasın diye bizzat çiğnedikten sonra kocasına uzattı. Ve Muhammed, son bir gayret gösterip dişlerini temizledi.

Biraz sonra sayıklamaya başlamıştı. Ve söylediğine göre, müminlerini eğri yoldan esirgeyecek bir şeyler yazmak için kalem istemişti. Bunun üzerine hazır bulunanlar büyük bir şaşkınlığa kapıldılar. Bir hastanın yazacağı şeye güvenmek ne dereceye kadar yerinde olurdu? Bu yeni metin Kuran'ı yalanlayacak olursa, müminler arasında ikilik çıkmaz mıydı? Kendinden geçmiş bir adamın, peygamber bile olsa, sözüne uymak doğru muydu acaba? Tartışma çok geçmeden öylesine gürültülü bir hal aldı ki, yazmaktan caydı peygamber ve içerdekilere çıkmalarını işaret etti.

Gittikçe güçsüzleniyor ve birbirini tutmayan lâflar ediyordu. Âyşe'nin kucağındaydı hep. Ve karısı, peygamberin başının eriden ağırlaştığını sezdi. Kocasına baktı.

Gözlerini tavana dikmişti Muhammed. bakışları sabitleşmişti. Birkaç kelime döküldü dudaklarından, Ay-

«Sen ey yoldaşların en yücesi, en üstü..» dediğini işitir gibi oldu: ve anladı ki Cebrail aleyhisselâm Hazreti Peygamberin karşısında bulunmaktaydı. Hemen sonra da, kocasının öldüğünü farketti. Kafasını tutup kaldırdı. yastığın üzerine bıraktı yavaşca: ve elleriyle göğüslerini dövüp başını yumruklayarak avazı çıktığı kadar haykırmaya koyuldu. Peygamberin öteki karıları da haberi derhal almış ve Ayşe'yle çığlık yarışına girişmişlerdi. Vakit ikindi üzerine yaklaşıyordu.

Korkunç bir şaşkınlık çökmüştü ortalığa. Şüphesiz ki ne müritleri. ne de peygamber, kendisini hiç bir zaman ölümsüz olarak düşünmemişlerdir. Ama hiç kimse de onun bu kadar erken ve bu derece beklenmedik bir şekilde öleceğini aklından geçirmiyordu. Kendisi de dahil herkes. geçici bir hastalığa tutulduğuna inanmış durumdaydı. Ce-

MUHAMMED cehennemi seyrediyor.

lecek için hiç bir hazırlık yapılmamıştı ölümü açısından. Ve akılları bulandıran da buydu zaten. Nasıl olur da Allah. Elçisine önceden bildirmeyebilirdi bunu: ve nasıl olur da müminleri bu kararsızlık içinde bırakabilirdi? Örneği, öncüsü, geleceği ve eşi bulunmayan bir bina kurmuştu peygamber. Ve kendisi ortadan yok olunca, kurduğu bina da temelden sarsılmaya koyulmuştu.

Ömer kabul etmiyordu peygamberin öldüğünü. Evin avlusunda dikilmiş, dört bir yandan akın eden müminlere ve deli gibi koşup gelen askerlere. Muhammed ölmedi diyordu. Musa nasıl Sina dağına çıktıysa. peygamber de bir an için Allahın huzuruna gitmişti. Ve dönecekti çok geçmeden. ve öldüğü haberini yayanların ellerini ve ayaklarını kestirecekti. Bu arada Ebu Bekr girdi soluk soluğa. İlk iş olarak Ayşe'nin kulübesine daldı. cesedin üzerindeki harmaniyi kaldırdı: eğilip. efendisinin ve yoldaşının yüzünü öptü. Sonra avluya çıktı ve Ömer'i yatıştırmaya uğraştı bir süre. Başaramıyacağını anlayınca ahaliye döndü ve otoriter bir sesle: «Ey insanlar, dedi. Muhammed'i sevenler bilsinler ki Muhammed ölmüştür. Ama Allahı sevenler ve Allaha inananlar bilsinler ki, Allah ölmez, Allah yaşamaktadır.» Sonra da Kuran'dan. bu konuda kesin hüküm veren bir âyet okudu:

Muhammed bir Resûlden başka bir şey değildir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçti. Ölürse veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz?

Gariptir bu ya, hiç kimse hatırlamıyordu bu âyeti. Ama herkesi etkiledi âyet. Hiç bir şüpheye yer yoktu artık. Ömer yere devrildi. Doğruydu evet, Peygamber ölmüştü.

Her şey çatırdıyordu sanki. Muhammed'in kudreti kişiliği sayesinde birbirine bağlanan topluluklar, bir anda ve her biri kendine özgü tepkileriyle. birbirlerinden ayrılıp tek başlarına boşlukta kalmış bulduklar kendilerini. Bir ideolojiyle tohum halindeki bir Devletin içiçe kaynaşması üzerine kurulmuş olan Müslüman cemaati, bu sarsıntıya dayanabilecek miydi? Birazcık olsun siyasetten nasibi olanların karşısına çıkan ilk sorun buydu işte. Ve bu kimselerin başında da: peygamberin hemen siyasal bir öğreti haline gelen imanının ve yönetici fikirlerinin dolaysız mirasçıları olan danışmanları vardı. Gerçekten de, Muhammed'in ölümüyle, Arap toplumunda gücünü halâ koruyan anarşi eğilimlerinin yeniden başıboş kalacağını görmek için ileri zekâlı olmaya hiç de gerek yoktu. Bedeviler İslâmı vadsıyarak Medine'nin vesayetinden sıyrılmaya kalkışacak, Yahudiler yeniden başkaldıracak, Yamâma peygamberleri de Muhammed'in macerasını kendi hesaplarına bir kez daha denemeye girişeceklerdi. Yapıta el koymak ve sürdürmek için sağlam bir nüve şarttı. Yoksa herşey yıkılabilirdi.

Bu nüve vardı ama bin parçaya bölünmüş bir haldeydi. Medineliler, özellikle de Hazrec kabilesine mensup olanlar: öteden beri kıskandıkları Kureyş göçmenlerinin şimdi kendilerini onlara başkan olarak kabul ettirmek isteyeceklerini sezmekteydiler. Peygamber ölmüştü, ve bu yabancılara boyun eğmek için hiç bir neden kalmamıştı ortada. Beni Sâde aşiretinin ambarında toplanarak. öz çıkarlarını en iyi nasıl koruyabilecekleri konusunda sıkı bir tartışmaya girdiler. Aralarındaki en nüfuzlu kişilerden birini Sa'd ibn Ubâde'yi Medine reisi seçmeye karar verdiler. Muhammed'in evinde bulunan Ebu Bekr haberi alır almaz öteki iki siyaset adamını, Ömer'le Ebu Übeyde'yi de toparlayıp ambara koştu. Medineli Avs kabilesinin reisi de yetişip katıldı yolda onlara. Öteden beri Hazreclerle çekişmekte olan Avslar, kentte iktidarın rakiplerine geçmesini katiyen istemiyorlardı. Telâş ve şaşkınlık Medine'deki öteki kabilelere de sıçramıştı ve hiç biri. kendilerinin yokluğunda alınacak bir kararın kurbanı olmaya niyetli değildi. Akşam karanlığı çöküyordu Medine'ye. ve tüm bu insanlar Ayşe'nin küçük kulübesinde yatan cesedi unutmuş gibiydiler.

Kendillerin ve meşalelerin aydınlığında süren tartışma uzadıkça ateşleniyor. ateşlendikçe de büsbütün arap saçına dönüyordu. Medinelilerden biri, bir tanesi Kureyşte öbürü Medinelilerden olmak üzere iki başkan seçilmesini önermişti. Hazır bulunanların çoğu. bunun, cemaati bölünmeye ve tabii yıkılmaya itmek anlamına geldiğini sezdiler. Hepsi bir ağızdan konuşuyorlardı, hattâ itişip kakışmalar da eksik değildi belki. Bir son vermek gerekiyordu bu kargaşalığa. Bulanık bir şekilde de olsa bütün bu insanlar, sistemin yıkılmasının kendileri için amansız bir felâket olacağını anlamışlardı. Ve görmüşlerdi ki, hiç bir Medineli. bırakın koca Arabistan'ı. kendi küçücük kentinde bile tam bir otorite sağlayamaz. Medineli, olmayan kabileler, her şeyden önce kendi kabilesinin çıkarına çalıştığından haklı olarak şüphe edecekleri bir insanın ardından nasıl giderlerdi? En uygun aday gene de, öz kabilesinden kopup buraya gelmiş ve uzun göçmenlik dönemi boyunca bizzat kendi kabile-

siyle mücadele etmiş olan Kureyşlilerden biriydi. Merhumun düşüncesinin en önde gelen mirasçılarından biri geçmeliydi başa evet. Ve Ebu Bekr, Ömer'in yada Ebu Übeyde'nin seçilmesini önerdi. Ölçülü ve zekice konuşmaları, bu gibi kritik anlarda soğukkanlılığını koruyabilitiim hazır bulunanları derinden etkilemişti. Çabuk öfkelenmesiyle ün yapmış olan Ömer, kendi adının tedirginlik yarattığını görünce, Ebu Bekr lehine feragat etti. Ve gecenin geç saatlerinde Ebu Bekr, Allahın Elçisi'nin vekilliğine, halife'liğe seçildi. İslâm yıkılmamıştı.

Bu arada ailesinin bireyleri, yani damadı Ali, amcası Abbâs, manevi oğlunun oğlu Üssâme ve kölesi Şükrân, Muhammed'in cesedinin çevresinde toplanmış bulunmaktaydılar. Peygamberin manevi mirasını kendi kalanlarının, Kureyşli Abd Menaf'ların lehine çevirmenin çaresini düşünüyorlardı. Ama Talha, Zübeyr ve adı bile irkilti uyandıran Ebu Süfyân'dan başka yandaşları yoktu. İyi niyetli haberciler, Beni Sâire'lerin ambarında olup bitenleri dakikası dakikasına yetiştiriyordu onlara. Ve güçsüzlüklerinden ötürü bir kat daha öfkeleniyorlardı. Belki de intikamlarını daha sonra almayı tasarlıyorlardı. Nitekim Ebu Bekr'i aylarca halife olarak tanımadılar. Ve o gece, olabildiğine anormal ve hiç beklenmedik bir iş yaptılar. Büyük ölünün, sanına varasır bir törenle Baki mezarlığına, oğlu İbrahim'in, kızı Rukiyye'nin ve sayısız yoldaşının yanına gömülmesi gerekirdi. Çok daha önemsiz nice kimseler parlak törenlerle gömülmüştü orava. Ama öyle anlaşılıyor ki Ali, Abbâs ve dostları, cenaze alayını yönetecek olan Ebu Bekr'in peygamberin tartışmasız halefi olarak kabul edileceği bir törene meydan vermek istemiyorlardı. Sezar'ın cenaze törenini bu amaçla kullanmamış mıydı Antonius; ve Stalin bu amaçla kullanmayacak mıydı Lenin'in cenaze törenini? Ali ile dostları da peygamberi hemen o gece, ölmüş olduğu kulübenin içine gömmeye karar verdiler. Ortaklarından birinin yanında uyumakta olan Ayşe'ye bile haber verilmedi: Ebu Bekr'in kızı değil miydi! Hemen bir çukur kazıldı kulübeye, ceset alelacele yıkandı ve üç harmaniye sarıldıktan sonra çukura yerleştirilerek üzerine toprak atıldı. Kureyşli Muhammed ibn Abdullâh'ın işi böylece bitmişti.

Ama İslâm peygamberinin işi bitmemişti henüz. Tüm insanlar, artlarında bir ad bırakmak ve ölümsüzlüğe ermek için çırpınır. İdeoloji kurucularıyla Devlet kurucuları bu yarışta herkesten daha şanslıdırlar. Onların edimleri ve onların fikirleriyle doludur tarih. Ve Muhammed, hem bir ideoloji hem bir Devlet kurucusudur. İsa ile Karlman, O'nda bir tek aynı varlık haline gelmiş gibidir.

Hayatı sona ermişti evet. Zaferi yeni başlıyordu. Peygamberin ölümünden 15 gün sonra Üssâme, kendisine verilmiş olan görevi yerine getirmek üzere Suriye sınırlarına doğru yola koyulmuştu. Sefer ertelenmez, demişti Ebu Bekr. Ve kumandanlığa bir başkasının atanmasını da şiddetle karşı çıkmıştı. Allahın Elçisi'nin emri, ölümden sonra da dinlenmeliydi. Aynı yılın Eylül ayında Hâlid, başkaldıran Arapları yenmek üzere harekete geçiyordu. Ve aynı Hâlid bir yıl sonra Pers imparatorluğuna saldırırken, Ebu Bekr tarafından akıllıca bir kararla general atanan Ebu Süfyân'ın oğlu Yezid, iBizns imparatorluğuna ilişkin Palestin topraklarını istilâ etmekteydi. Arap barışı, gördük ki, kabilelerin savaşçı enerjisini boşaltacak ve onlara yaşama kolaylığı sağlayacak bir dış alıu zorunlu kılmaktadır. Araplar, Mezopotamya'dakiverleşik halklara daha önce de kaç kez saldırmışlardı. Talihleri yaver gittiğinde, istilâ ettikleri ülkelerin üstün uygarlıkları tarafından çabucak özümlenen küçük Devletler kurmuş, çok geçmeden de kudretli dünya Devletlerinden birinin tebası durumuna düşmüşlerdi. Talihleri yaver gitmediği zamanlardaysa, geri püskürtülmüş yada kılıçtan geçirilmişlerdi. Ama bu kez arkalarında tutarlı sağlam bir Devlet, içlerinde özümlemeyi, erimeyi reddeden bir ideoloji bulunmaktadır. Ya önlerinde? Bozgun halinde bir Sasani imparatorluğu ile, son zaferlerine karşın kendini toparlayamamış zayıf bir Bizans imparatorluğu. Ve hemen her zaptettikleri yeri, yüzyıllardanberi baskı altında ezilmiş halkların desteğiyle zaptettiler. En güçlü ordular bile dayanamadı karşılarında. Çünkü kuvvetliydiler, kararlıydılar ve birlik halindeydiler.

Belki tam birlik halinde değil. Çünkü İslâmdan önce varolanların yanı sıra İslâmla birlikte ortaya çıkmış olan klanlar, topluluklar ve menfaat şebekeleri de, her an birbirlerini parçalamaya hazır beklemekteydiler. Ama bir umacıdan korkar gibi, bölünmekten korkuyorlardı; ve Arap kitlelerinin büyük kısmı, cemaat başkanının arkasında, bu başkanı beğensin beğenmesin, biraraya gelmekteydi. Sıradan kervan güdücüsü Muhammed'in, Mekke'deki evinde birkaç yoksulu toplayıp fikirlerini aşılamaya koyulduğu tarihten bir yüz yıl sonra aynı Muhammed'in torunları, Loire kıyılarından İndüs kıyılarına, Poitiers'den Semerkand'a uzanan bir dünyaya kumanda etmekteydiler.

Bir Arap imparatorluğu kurulmuştu. Ve bu imparatorluğun başında, peygambere en çok karşı çıkmış olan Kureyş kabilesinden Ebu Süfyân'ın ailesi, yani Emeviler vardı. İmparatorluğun en büyük örgütleyicisi de, Ebu Süfyân'ın oğlu Muaviye oldu. Yalnız Ebu Süfyân'ın oğlu değil aynı zamanda Hind'in oğlu. Uhud akşamında peygamberin amcası ve Allahın aslanı Hazreti Hamza'nın bağrını deşerek böbreğini çıkarıp çiğ çiğ yemeğe özenecek kadar İslâma kin beslemiş olan Hind'in. Can düşmanlarının şeref şan ve servet kazanması uğruna didinmişti sanki Muhammed. Kendisini kovmuş olan Kureyşe koca bir imparatorluk armağan etmişti. Çoğu devrimlerin sonucu!

Ama fikirlerin de kendi öz hayatları vardır ve bu hayat, gerçekten devrimcidir. Papipriis üzerine, kâğıt üzerine yada Kuran'dan olduğu gibi yassı deve kemikleri üzerine yazılıp da insanların belleğine bir kez yerleşmeye görsün fikirler kendilerini kullanmış, kanalize etmiş ve kurulu düzen için tehlikeli bulduklarını yanlarını örtbas etmeye girişmiş Devlet ve Kilise yetkililerinin şaşkın, öfkeli ve âciz bakışları önünde işlerini görmeye devam ederler. Yobaz Palestinlilerin karşısına Tevrat'ın sözleriyle dikilir İsa. Güriiyen cumhuriyetlerde muhalifler döküldür ortaya pıtrak gibi ve hepsi de, idarecilerin karşısına ellerinde birer İnsan Hakları Bildirisi'yle çıkar. Kendisini sustırmak isteyen sarı sosyalist kodamanların önüne Lenin, Marx'ın en ateşli fikirleriyle tutuşan sayfaları serer. Ve Stalin'in baskısı altında bulunan muhalifler, Lenin'in söylevlerini okurlar haykırarak. Ve böylece tarih, hiyerarşilerin zaptetmek isteyip de başaramadıkları kaynayan bir canlı kuvvetler selâlesi halinde akar gider.

Bu, İslâm için de böyle olmuştur. Allahın tartışma götürmez kelâmı olan Kuran, gelecekteki kuşaklara, belirli bir tarihsel anda adaletsizliğe ve baskıya karşı isyan duymuş ezik bir adamın mesajını aktarmaktaydı. Bu bulanık metin-

den yer yer, kudret sahiplerine savrulmuş küfür ve tehditler, insanlar için adalet ve eşitlik çağrıları fışkırmaktaydı. Ve bir gün başka adamlar geldi, bu sözleri alıp birer silahı yaptılar. Araplar, Avrupa'da sanıldığı gibi dinlerini zorla kabul ettirmeyi hiç bir zaman denememişlerdir. Hale başlangıçta, tam tersine, İslâma intisap etmek isteyenlere kem gözle bakacaklardır. Çünkü Müslüman olmak : vergiden kurtulmak, kazançlılar safına sızmak ve böylece de her Müslümanın payına düşen bereketten iki kez pay almak demektir. Ama ne var ki, Müslümanlığa girmeyi önlemenin çaresi yoktur. Emeviler devrinde, İslâma girmek isteyen bazı Hristiyanlarla Yahudilerin felakete çekildiği olmuştur. Ama bu rezalet sonuna dek süremezdi. Allaha bağlılığı ve ilâhi gerçeğin bilimini yalnızca Araplara tekeline veren bir işaret ne Kur'an'da vardı, ne de bizzat Muhammed örneğinde. Böyle bir şeyi var saymak bile mantıksızlık olurdu. Politikada mantığın pek fazla bir ağırlık oluşturmadığını düşünsek bile, böyle bir tavır, İmparatorluğun dayandığı ideolojiyi temellerinden sarsacak kadar İslâmın özüne aykırı düşmekteydi. Kaldı ki eski Arap gelenekleri de, her cinsten ve her kökenden insanın kabilelere birer Arap sıfatıyla kabulünü hoş karşılamakta hattâ teşvik etmekeydi. Ve İslâma katılanlar dalgası gitgide büyüyerek, sonunda önüne geçilmez bir hal aldı. Persler, Suriyeliler, Mısırlılar, Berberler, Gotlar, Grekler ve daha niceleri akın akın Araplara bağlandılar, Arap saydılar kendilerini ve gerçekten Araplaştılar. Ama asıl bunların yanı sıra çok daha kalabalık kitleler, Müslüman oluyorlardı.

Ve Araplaşmış olsun olmasın yeni Müslümanlar çok geçmeden Arap hegemonyasını kaldıramaz oldular. Kutsal metinleri, peygamberin ve eski Arabistan'ın tarihini daha iyi öğrendiler Araplardan. Arap filolojisini ve Müslüman teolojisini kurdular. Bağlı oldukları ulusların kültür hazinesinden yararlanarak, teknikleri ve modelleri birlerine karıştırıp, İslâm sanatını, İslâm bilimini, İslâm felsefesini ve İslâm uygarlığını yarattılar. Bu kollektif yaratma, eski ilkelliklerinden artık sıyrılmış olan Araplar da katılıyordu. Ama aynı Araplar, fethettikleri insanların kendileriyle eşit varlıklar olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı. Daha güzeli: Böyle bir eşitliği zorunlu kılan devrimci hareketin zaferi, Arapların bu halklar üzerindeki zafrini sağlayan aynı değerler adına başarıya ulaşıyordu. Bu devrimci hareketin bayrağı Kuran, örneğini ve kefili ise bizzat peygamberdir. Ve yüzyıllar boyunca İslâmı sarsan nice başka hareket de gene aynı kaynaktan güç alacaktı.

Bütün bunların temelinde şüphesiz her yeni çağın isterleriyle uyumlu olarak yeni baştan düşünülüp değişikliğe uğratılmış bir biçimde, bir vakitler Muhammed ibn Abdullâh'ın zihnini kurcalamış olan fikirler yatmaktadır. Başarılı ve başarısız tüm bu hareketler, haklı yada haksız, doğru yada yanlış tüm bu görüşler, son kertede, evet Kureyşli yoksul bir aileden gelme silik bir kervan güdücüye dayanıyor. Bu adamın katkısını, mirasını : ve insanlık tarihinde, bu adam yaşadığı ve anlatageldiğimiz gibi yaşadığı için değişikliğe uğrayan şeyi'i bir tamam saptamak, değerlendirmek olası mıdır?

Tarihçi, pek doğal olarak, işleri çok daha karmaşık bir biçimde göz önüne alır. «Eğer Muhammed doğmamış olsaydı, tarihsel durum onun yerine bir başka Muhammd çıkarıp getirirdi.» şeklindeki ilkel bir determinist önermeyle yada düşük seviyeden bir marksist formülle, işin içinden sıyrılmaz tarihçi. Hayır Muhammed doğmamış olsaydı, işler hiç şüphe yok ki çok farklı olurdu. Yalnızca iki büyük İmparatorluk ve Arabistan ne hale girerdi konusunda bile sonsuz fikir yürütüleblr. 20 yıl sonra gelen başka bir Muhammed, belki de Bizans imparatorluğunu tamamıyla pekişmiş ve çöl kabilelerinin hücumunu başarıyla savuşturmaya hazır bulacaktı. Belki de Arabistan Hristiyanlığı kabul etmiş olacaktı, kimbilir. Gördük ki durum, can alıcı sorunlara kesin çözümler isteyen bir durumdur. Ama bu çözümler, apayrı bir şekilde sonuçlanabilirdi. Her zar atışta raslantı vardır: ama her değişik zar atışı, raslantıyı bambaşka bir sonuca sürükler.

Ne olmuş olabileceğini bilmiyoruz. Ama ne olduğunu iyi bilmekteyiz. Ve rahatça söyleyebiliriz ki, Muhammed'in mirası, hatırı sayılır bir mirastır. Özellikle başlangıçta, en basit kararlarından çıkacak sonuçları hiç şüphe yok ki görmemiştir. Muhammed. Olayların zinciri öyle bir şekilde çözülüp düğümlenmektedir ki, Muhammed'in en basit, en olağan ve kendi çağdaşları bakımından sonuçtan yana en kısır tercihleri bile, henüz doğmamış milyonlarca erkek ve kadın için dev yankılarla yüklü bulunmaktadır. Öyle ki: bizim için büyük önem taşıyan pek çok şey, günün birinde bu adamın Mekke'deki karanlık bir sokağa sapmayışının izlerini taşıyor. Ve Muhammed, Bedr'de yada Uhud'da öldürülmüş olsaydı: insanlığın genel teknik evrimi yada daha üretici ekonomi formlarına doğru ilerleyişi, bu ölümden elle tutulur biçimde etkilenmezdi herhalde, ama buna karşılık, Filipin'lerden Batı Avrupa'ya nice nice şeyler tepeden tırnağa farklı olurdu!

Onsuz, kendisinin hayalinden bile geçmediğini sandığımız Arap imparatorluğunun kuruluşu biraz fazla olasılık dışı kalır. Daha sonraları yalnızca bir ideolojik ve kültürl birlik durumuna düşmüş olan bu sınırsız siyasal birlik, Çin'den İspanya'ya, en değişik insanların, tekniklerin, davranışların ve fikirlerin içiçe geçip katışmasını ve alılâk, sanat, ideoloji alanlarında kendi öz değerlerini yaratan yepyeni bir uygarlığın doğmasını sağlamıştır. Ve bu uygarlığı oluşturan unsurları teker teker göz önüne alır da kökenine bakacak olursak, eski Arabistan'la Muhammed'in bu karmaşık kökende, çoğu zaman hiç payları bulunmadığını, zaman zaman da ikinci dereceden bir katkıları olduğunu görürüz. Ama Kureyşli peygamberin etkinliğini tarihten silin bir an: Bütün bu unsurların evrimini, biraraya gelip toplanmasını ve yayılıp gelişmesini de silmiş olursunuz.

Demek ki tüm bu tarih, belli bir ölçüde ve belli bir anlamda, Muhammed'ten kaynak almaktadır. Dicle ve Fırat kıyılarından Atlantik okyanusuna kadar 20 ulusun Araplaşması: Kuzey Afrika'yı elinden gitmiş Latin Batı ile, Arap olmuş Doğu arasındaki bağların kopması: Viyana önlerine dayanan Osmanlı imparatorluğuna kadar sayısız Müslüman Devlet ve imparatorluk: atılarve denizciler, tüccarlar ve korsanlar, sanatçılar ve mimarlar, Kurtuba camii ve Taç Mahal... hep hep hep... Hazreti Muhammed'ten kaynak almakatdır, evet.

Peygamberin manevi vei deolojik mirasından çok daha güvenli ve çok daha dolaysız bir şekilde söz etmek gerekir. Müminlerinin sandığı gibi, İslâmın tüm zihinsel dünyası Muhammed'in dil ge-

tirdiği düşünceden türemiştir diye değil. İslâm fikir sisteminin çok daha başka kaynakları vardır. Yüzyıllar boyunca, çağların ruhundan ve en çeşitli kültürel etkilerden doğup gelen binlerce düşünce peygambere izafe edilerek kutsallaştırılmış, peygamberin himayesine sığındırılmıştır. Ama peygambere atabildiğine yabancı olan bu düşünceler bile, herşeye karşın, önceden varolan bir sisteme azçok uymak zorunda kalmışlardır. Ve önceden varolan bu sistem: peygamberin, çevresinde bulduğu bir takım fikirleri, kendi zihinsel eğilimleri doğrultusunda alıp dönüştürerek yavaş yavaş işlediği ve oluşturduğu sistemdir. Böylece düşüncesi, kendisinden sonraki tüm Müslüman ideolojileri etkileyecektir. Ve özellikle Kuran vardır ortada. Belirttiğim gibi, peygamberin bilinçaltının ürünü olan ve tüm müminleri tarafından ta çocukluk çağından başlayarak okunan, ezberlenen, terennüm ve hatmedilen Kuran. Değişik kitaplara, başka etki kaynaklarına açık kültürlü Müslümanlar bile Kuran'ın oynadığı rol, atabildiğine önemlidir. Hele milyonlarca basit insanın gözünde tek düşünce kaynağı: ideolojik, manevî ve ahlâksal tek danışma makamı, yüzyıllardır yalnızca Kuran olagelmiştir. Demek ki Muhammed'in zihinsel dünyası, kendini, köylünün kafasına olduğu kadar Devlet adamının yada filozofun kafasına da doğrudan doğruya ve en dolaysız biçimde kabul ettirmektedir. Bütün Müslüman ülkelerde, elle tutulacak kadar canlı bir halde bulmaktayız Kuran'ın etkisini. İlâhi gerçeklik gibi gözüken şey karşısındaki bu kesin korku ve eziklik, amansız bir sahibin elinde olmaktan gelen bu acz duygusu, ve onun anlaşılmaz iradesine bu boyun eğiş kadar: insan hayatının gerçeklerine doğru bu olumlu ve aktif yönelme, o gerçeklere egemen olabilmek yolunda harcanan bu dikkatli çaba, ıstırap ve umutsuzluğu bu kökten reddediş, hayatın zerklerinden Tanrının iradesiyle açılan sınırlar içinde bu haz alış, bu belki biraz kısa ama yoğun vecdan da ondan kaynak almaktadır.

İnsan yalnızca ekmekle yaşamaz. Yaşayabilmesi için insana, hiç olmazsa dünyadaki yeri ve rolü hakkında birkaç yönetici düşünce, yaşayışını düzene koyacak birkaç kural gereklidir. İnsan kitlelerine işte bu düşünce ve bu kurallardan kurulu doyurucu bir sistemi, modern ideologlardan çok daha önce din reformcuları ve peygamberler sunmuş bulunmaktadır. Modern müminler, dinlerinde yalnızca ahlâksal değer taşıyan buyrukları göz önüne alarak fikirleri ancak ikinci dereceden önemli birer sembol gibi saymak eğilimindedirler. Modern herşeyden önce, kendilerine adalet-Müslümanlar için Muhammed, li, dürüst ve iyi olmalarını buyuran adamdır. Bu görüş açısını da değerlendirmek gerekiyor. Gerçi bu isteğin, tarih boyunca sık sık, kurulu düzene uymayı: dolayısıyla da adaletsizliğe boyun eğmeyi mazur göstermeye yaradığını kanıtlayabiliriz. Bugün artık daha açık, akıldışı tabulara daha az bağlı bir ahlâk anlayışını yeğlediğimiz: özellikle de bize mitolojik gözüken fikirleri geçersiz saydığımız da doğrudur. Ama unutmayalım ki bizim o daha açık ahlâkımız ve dünya hakkındaki daha doğru düşüncelerimiz: adalete, barışa, nispeten doğru dürüst bir ömür sürebilmek için en ilkel direktiflere ve şu ölümlü hayatlarına bir anlam kazandıran basit fikirlere susamış büyük kitlelere yüzyıllar boyunca ulaşamamıştı. Kaldı ki bizzat bizler şu kendi çağımızda en açık prensiplerden ve en bilimsel şekilde işlenmiş en doğru verilerden yola çıkarak doğup gelişen ideolojilerin de, çok geçmeden kendi mitlerini, kendi haksızlıklarını ve kendi darlıklarını yarattığını gördük. Demek ki: milyonlarca insana hayat nedeni sunmuş olan ve daha da uzun bir süre, belki değişik bir şekilde, gene milyonlarca insana hayat nedeni sunmaya devam edecek olan geçmişin ideolojilerine karşı bunca sert ve kibirli davranmaya pek öyle hakkımız yoktur. Tam tersine, bu derece önemli bir rol oynamış sistemlerin kurucularının, ve bu arada Muhammed'in büyüklüğünü acık yürekle teslim etmemiz gerekiyor.

Müslümanların saldırısına uğrayanların, bu arada özellikle Hristiyanların gözünde Muhammed, bir numaralı düşman haline gelmekte gecikmeyecekti. Saralı bir sahtekâr, iğrenç bir yaratık gözüyle bakılacaktır kendisine. Müritlerinin peygamber hakkında anlattıkları tahrif edilerek ortaya şehvet düşkünü ve zalim, boğazına kadar cineyete ve fenalığa gömülmüş, tek tük fikirlerini yolunu şaşırmış Hristiyanlardan utanmaksızın çalmış ve saf insanları türlü hokkabazlıklarla kendine çelmiş pis bir adam portesi ortaya sürülecektir.

Karşı taarfta ise, durum tam tersinedir: Peygambere olan bağlılık yüzyıllar geçtikçe biraz daha artmıştır. Milyonlarca Müslümana hayat nedenini sağlayan ideoloji, Allah kelâmının son taşıyıcısı olan bu eşsiz adamın yapıtı değil midir? Ve Muhammed böylece, Müslümanlar arasındaki ideolojik birliğin kökeni olmakla kalmayacak, sembolü haline de gelecektir. «Güneş nasıl aydan ve deniz nasıl bir damla sudan kat kat daha üstünse, Muhammed d öteki peygamberlerden öyle üstündür. Bütün geçmiş peygamberler taarfından ortaya konan kolyenin en güzel incisi, yaratılan şiirin en ulaşılmaz mısraıdır O...»

Hristiyanlık O'nda, kötülük ve şehvet düşkünü baş düşmanını: İslâm'sa «yaratıkların en üstününü göredursun: dine inanmayan bir takım başka adamlar, O'nda, kendileri gibi düşünen ve eylenen bir insan bulmaya çalışacaklardır. XVIII. yüzyılın başlarında Boulainvilliers, akla uygun bir din kurselâmlamaktadır Muhammed'i Herşeyden önce Hristiyanlığa salmuş olan bir doğa filozofu olarak dırma amacını güden Voltaire ise O'nu, hurafelerden yararlanarak halkını zafere eriştiren kinik bir sahtekâr şeklinde tanımlamaktadır. Bütün «Işıklar Yüzyılı»nın gözünde Muhammed, doğa ve akıl dininin peygamberidir. Ve Goethe, Muhammed'e hasrettiği enfes bir şiirinde, dehâ sahibi insanın en yetkin örneği olarak gördüğü peygamberi, derelerin ve çayların Okyanusuna ulaşmak için kendisinden yardım beklediği koca bir ırmağa benzetmektedir. Carly'le.a göre, tanrısal bir özelliğe sahip olan bu büyük ruh, insanlığın en önde gelen kahramanları arasında yer almaktadır.

Edebiyatçıların ardından bilginler el uzatmıştır Muhammed'e. Kaynaklara inerek ve gittikçe daha derinden didik didik ettikleri Arap tarihlerine dayanarak, peygamberin biyografisini kurup çıkarmışlardır. Hubert Grimme O'nu zenginleri ürküterek onaylarını almak için gelişigüzel uydurduğu bir «mitolojinin yardımıyla mali ve sosyal bir reformu geçirmiş olan bir sosyalist görmektedir. Çoğu şarkiyatçılar, yargılarında dikkatli davranarak, Muhammed'in dinsel şerkini ön plana çıkarırken: tarihsel kaynakların büyük bilgi-

ni Belçikalı Cizvit rahibi Henri Lammens, kindarlığı, peygamberin içtenliğini yadsıyacak kadar ileri götürmektedir. Sovyet bilginleri gerici mi, ilerici mi olduğunu hararetle tartışmakta: öte yandan Arap ülkelerindeki milliyetçiler, sosyalistler ve hattâ komünistler, O'nu bir öncü olarak selâmlamaktadırlar.

Görüyoruz ki herkes Muhammed'de kendi öz kaygı ve sorunlarının yankısını aramış: anlamadığı yanını yok saymış: ve kendi tutkularına, fikirlerine yada düşlerine göre biçimlendirmiştir. O'nu. Bu yasadan sıyrılabilmiş olduğum savunusunda değilim. Ama, art nesnellik nasıl ulaşılması olanaksız bir şeyse: bile bile taraflgir olmak gereğini öne sürmek de bir o kadar saçmadır Düşüncesi ve eylemiyle dünyayı sarsmış olan bu adam hakkında, aslında pek az şey biliyoruz. Ama tıpkı İsa konusunda olduğu gibi yarım yamalak öykülerin ve doğruluğu bilinmeyen söylentilerin içinde bile: Muhammed'in, başka hiç kimsede rastlanmayan bir kişiliğinin ışığıyla parıldadığını görmek olasıdır. Çevresinde toplanmış sıradan adamlar için çarpıcı olan da işte bu ışıktır. Ve ben de bu kitapta işte bu ışığı, görebildiğim kadarıyla saptamaya çalıştım. Basit bir kişilik değildir Muhammed. Ne şeytansal bir canavardır, ne de gözlerini yalnızca Tanrısına dikmiş bir mistik. Anladığımız kadarıyla Muhammed, karmaşık ve kendi kendisiyle çelişen bir adamdı. Zevke düşkün olduğu kadar dünyadan eletek çekmeye de düşkündü, çoğu zaman şefkatli kimi zaman zalim oldu. Allahına karşı korku ve aşkla dolu bir dindardı ama aynı zamanda tüm ödünlere hazır bir siyaset adamıydı. Günlük hayatında hiç de belâgat sahibi değildi ama kısa bir dönem boyunca hayranlık verici bir şiirle dolu metinler çekip çıkardı bilinçaltından. Sâkin ve sinirli, cesur ve ürkek, ikiyüzü ve açık yürekliydi. Uğradığı hakaretleri kimi zaman derhal unutur kimi zaman da amansızca kin güderdi. Kibirliydi ama alçakgönüllüydü namuslu ama şehvetliydi zekiydi ama bazı konularda inanılmayacak denli dar kafalıydı. Ve öyle bir kuvvet taşıyordu ki içinde, koşulların da yardımıyla bu kuvvet, dünyayı altüst etmiş bir avuç adamdan bir tanesi haline getirdi onu.

Bu karmaşıklık ve bu çelişkiler, bu kuvvet ve bu zaaflar karşısında neden şaşkınlığa düşelim yani? İşin ucunda, Kureyş kabilesinden Muhammed İbn Abdullâh da, bizim zaaflarımızla zayıf, bizim gücümüzle güçlü bir insandı. Sözün kısası, kardeşimizdi.

Maxime RODİNSON

muhasebe (Fr comptabilité: İng. bookkeeping, accounts) Bir işletmenin ekonomik etkinliğinin niceliksel, sayısal bir şekilde kaydedilmesini, kavranmasını sağlayan teknik. — Ekonomik fenomenler, herşeyden önce sosyal ilişkiler olmakla birlikte, şeyler arasındaki ilişkiler olarak da ifâde edilirler. Bu görünüm altında, nicelendirilebilirler (quantifier), sayılabilirler, ölçülebilirler.

Bu, muhasebe sayesinde olur; muhasebe, rasyonel ve koordone bir hesap sistemi, yani ekonomik hareketten kaynaklanan çeşitli işlemlerin sayısal ifâdelerinden meydana gelen bir sistemdir. Örneğin, «ürünler yada satışlar» hesabının amacı, bir işletmenin gerçekleştirdiği çeşitli satışları fihristleyip izlemek, giderek bu işletmenin gelirlerini ve daha sonra da kârlarını hesaplamaktır.

Bu bakımdan, muhasebe, işletme çapında, dikkate değer bir gözlem ve enformasyon metodudur: vazgeçilmez bir barometredir.

Tahlil edilen çerçeveye göre, muhasebe, birbirinden çok farklı, yine de birbirine bağlı, bir çok biçimler altında kendisini göste-

— özel muhasebe: gerek işletmelerin gerekse özel kişilerin muhasebesi;

— ulusal, kamusal muhasebe: ulusal ekonominin agregat'larını, büyüklükleri... esbit eden muhasebe.

Muhasebe, metaların hareketinin ve sermayenin hareketinin ifâdesidir, ama tamamen teknik nitelikte kavramlara dayanan deforme bir ifâdedir Örneğin, kapitalist üretim tarzında, hesaplanabilir sermaye bilimsel sermaye kavramıyla özdeşleşemez. Bu bakımdan, muhasebe, kendi tabiatı gereği, sosyal ilişkilerin tabiatını açığa çıkaramaz.

Ekonomik hareketin ifâdesi olarak, muhasebe, bu hareketi efektif biçimde izleme imkânını verir Ama, ayrıca, muhasebe bir teknik olarak çeşitli üretim tarzlarında kullanılabilir, Kendisini şartlandıran ekonomi teorisinin kendisi ne derece sağlamsa, o da o derece sağlamdır Başka bir deyişle, sosyalist üretim tarzı, kapitalist üretim tarzında iş gören muhasebeden daha incelemiş, daha işlenmiş bir muhasebe gerektirir.

muhteva, içerilik, İçtekl, İçerik (Fr. *contenu:* İng. *content).* Başka bir şeyin içinde bulunan şey. — Bu geniş anlamda, örneğin psikolojik açıdan, bilincin belirli bir andaki muhtevası o an bilinci dolduran ve meydana getiren olguların tümüdür. — Bilgi teorisi açısından, düşünce işlemlerinin çoğunda bir *form,* yani genel bir örgütlenme çerçevesi; bir de muhteva (yada «madde»), yani bu form için somut bir uygulama alanı meydana getiren birtakım tikel belirlenimler vardır: Örneğin «bütün insanlar ölümlüdür» yargısının form'u, «bütün A'lar B'dir» şeklinde dile gelen evrensel şemadır; «insan» ve «ölümlülük» ide'leri ise, aynı yargının muhteva'sını meydana getirir. Mantık açısından muhteva, bir kavramın «içlem»i anlamına gelir

MUNİ Paul (Avusturya 1895 / California 1967) Amerikalı sinema oyuncusu. Öğrenimini A.B.D.'de yaptı. Bir süre tiyatroda çalıştıktan sonra, sessiz sinema devrinin sonlarına doğru beyaz perdeye geçti 1932'de *Gangsterler* (Scarface) adlı filmde yarattığı katı yürekli, aç gözlü ve aptal gangster tipiyle, büyük bir oyuncu olduğunu ortaya koydu. Önemli filmleri *Ben Bir Pranga Kaçağıyım* (I am Fugitive From A Chain Gang, 1932), *Doctor Socrates* (1935), *Louis Pasteur'un Hayatı* (1936), *Emile Zola'nın Hayatı* (1937), *Sarı Tutsak'lar* (The Good Earth, 1937), *Juarez* (1939), *Komandolar Geliyor* (1943), *Unutulmaz Şarkı* (1945) ve *Angel on My Shoulder* (Omuzumdaki Melek, 1946).

MUNK Andrzej (Krakovi 1921 / Lowicz 1961) Polonyalı film yönetmeni. A. Wajda ve J. Kawalerowicz ile birlikte Polonya sinemasının 1954 1962 yılları arasında dün-

Andrzej MUNK bir çekim sırasında..

yaca tanınmasında rol oynayan yeni kuşak yönetmenlerinden biridir. Kısa metrajlı filmlerden sonra *Czowiek na Forze*'yi (Yolda Bir Adam, 1957), *Eroica*'yı (1958), *Pasazerka*'yı (Kadın Yolcu, 1961 - 1963) çevirdi. Bu sonuncu filmin çekimi sırasında geçirdiği bir otomobil kazasında öldü.

MURİLLO Bartolomé Esteban (Sevilla 1618 - Sevilla 1682) İspanyol ressamı. Francisco de Zurbaran ile birlikte, İspanya'da barok çağının en büyük dinsel ressamı kabul edilir. Yapıtları Fransızların akınları ve 1836'da tarikat mal ve mülklerine el konulmasından ötürü toplu bir biçimde saklanamamıştır. Murillo, ilk yapıtlarını 1640'ta yapmaya başladı. 1645'te Fransiskenler Casa Grande'si için yaptığı kahverengi tonlardaki resimlerinde üslûbu daha bir açıklık kazandı. Bunlar arasında *Alcalalı San Diego*, *Meleklerin Mutfağı* ve *Azize Clara*'nın *Ölümü* sayılabilir. 1650 - 1660 arasında Sevilla katedrali için yaptığı resimlerde daha açık ve daha duru renkler kullandı (*Aziz İsidoro*, *Aziz Leandro* ve *Aziz Antonius'un Düşü*).

MURİLLO'dan iki başyapıt **Karpuz üzüm yiyen çocuklar...**

Murillo, 1660'ta Sevilla'da başka ressamlarla birlikte bir resim akademisi kurdu. 1665 - 1670 arasında Kapüsen rahipleri için yaptığı büyük diziyi tamamladı. Bu resimlerde (*Azize Justa ile Aziza Rufina*; *Aziz Francesco Haçın Altında*, *Aziz Felix ile Meryem*; *İsa'nın Doğuşu*) incelik ve güzelliği özellikle dikkati çeker. 1667 - 1668 yıllarında Sevilla katedralinin papazlar meclis binası için resimler ve 1670 - 1674 arasında da *Hospital de la Caridad* için ünlü dizisini (*Hastaya Bakan Macaristan'lı Azize Erzsebet*, *Suların Mucizesi*) yaptı. 1681'de Cadiz'deki Kapüsen manastırına resim yapmak üzere çağırıldı.

Yapıtlarının başlıca özellikleri, dine yumuşak ve insanca bir anlam vermesi, gerçekçilik, renklerin açıklığı ve duruluğu, düzenlemedeki inceliktir. Dinsel portre ressamı olarak, Murillo'nun yeri Rönesans'ta Raffaello'nun kazandığı yer kadar önemlidir.

Meleklerin mutfağı.

Kompozisyonları bakımından ayrı bir yer verilmesi gereken yapıtları: *Mısır'a Kaçış*, *Meryem'in Nişanlanması*, *Mısır'a Kaçış* ve *Aziz Antonius*, *Müsrif Oğul* ve *Kutsal Aile*. Murillo, günlük yaşayış ressamı olarak ününü, meyva yiyen ve oyun oynayan Sevilla'lı yoksul çocukları büyük bir sevimlilikle canlandırdığı tablolarına borçludur. Murillo, ünü ülkesinin dışında da yayılan ilk İspanyol sanatçısıdır.

MURNAU Friedrich (Bielefeld - 1889 / Hollywood 1931) Alman sinema yöneticisi. Max Reinhardt topluluğuna katıldıktan sonra sinemayla ilgilendi (1919) ve ard arda filmler çevirdi: *Satanas*, *Der Bucklige und Tanzarin* (Kambur ve Dansöz), *Der Januskopf* (Janus'un Kafası, 1920), *Der Brennerde Acker* (Yanan Toprak, 1922), *Nosferatu, eine Symphonie des Grausens* (Nosferatu, Bir Korku Senfonisi, 1922), *Son Adam* (Der Letzte Mann, 1924), *Tartuffe* (1925), *Faust* (1926). 1927'de Amerika'ya gitti, orada *Sunrise* (Güneş Doğarken) ve Flaherty ile birlikte *Tabu* (1931) adlı filmleri çevirdi. Murnau, Alman sessiz sinemasına yenilik getirdi ve Ekspresyonizm'den (*Nosferatu*) Kammerspiel akımına (*Son Adam*) kadar bu sinemanın geçirdiği büyük aşamaları izledi. Bu etkilerden tümüyle sıyrılamadı, nitekim Amerika'da çevirdiği filmlerde zamanının Alman estetizminin izleri görülür.

MUSADDIK Muhammed (Tahran 1881 / Tahran 1967) İranlı siyaset adamı. Yüksek öğrenimini Paris ve Neuchâtel'de yaptı. Maliye müsteşarı oldu (1916). İngiliz etkisine karşı koydu (1919). Adalet (1920), maliye (1921), dışişleri (1923) bakanlıklarında bulundu. Milletvekili (1923 - 1927) seçildi. Rıza Han'a cephe aldı (1925). Bir süre siyaseti bıraktı, hapse atıldı (1938 - 1943). 1943'te tekrar milletvekili oldu. Parlamentonun izin alınmadan yabancı şirketlere petroller üzerinde ayrıcalık hakkı tanınmamasını öngören yasanın çıkmasını sağladı (aralık 1944). Millî Cephe partisini kurdu (1949). Nisan 1951'de iktidara geçince, petrollerin millileştirilmesi, İngiliz İran şirketinin tasfiyesi ve İngiliz teknisyenlerinin yurt dışı edilmesi yolunda girişimlerde bulundu, yerini daha uzlaştırıcı bir başbakana bırakmak zorunda kaldı (1952), ama temmuz ayaklanmasında yeniden başa geldi. Şah'ın iktidarını kısıtlamak istedi; kendi lehine sonuçlanan bir halk oylamasına karşın, general Zahidi'nin hükümet darbesiyle (9 ağustos 1953) iktidardan düşürüldü. Şah iktidara yeniden sahip oldu. Musaddık ölüm cezasına çarptırıldı ise de, cezası üç yıl hapse çevrildi.

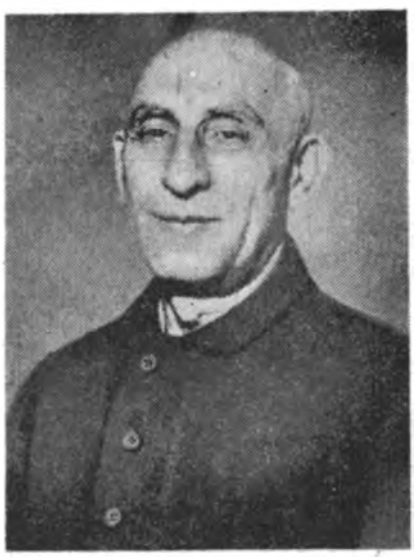

MUSADDIK Emperyalizmin Orta Doğu'daki en bilinçli düşmanlarından biri.

MUSELLİ Vincent (Argentan 1879 / Paris 1956) Fransız şairi. Yayınladığı başlıca yapıtlar: *Les Travaux et les Jeux* (İşler ve Oyunlar, 1914), *Les Masques* (1919) *Les Sonnets a Philis* (1930), *Les Strophes de Contre Fortune* (Kör Talih Bentleri, 1931), *Les Sonnets Moraux* (Ahlâksal So-

neler, 1934), *Les Sept Ballades de Contradiction* (Yedi Çelişki Baladı, 1914), *Les Douze Pas des Muses* (Musa'ların Oniki Adımı, 1952). Baudelaire'in, sembolistlerin ve roman okulunun etkisinde kalmakla birlikte, Ronsard, Malherbe ve klasik lirik şairler geleneğine de bağlıydı. *Les Convives* (Davetliler, 1947) adlı büyük od'unda sevdiği bütün temaları ağırbaşlı ve serbest, bilgili ve eğlenceli bir biçimde işledi.

MUSİL Robert Von (Klagenfurt 1880 / Cenevre 1942) Avusturyalı yazar. İlk romanı *Die Verwirrungen des Zöglings Törless*'te (Öğrenci Torless'in Şaşkınlıkları, 1906) gençlik serüvenlerini dile getirdi. Daha sonra iki öykü kitabı yayınladı: *Vereinigungen* (1911) ve *Drei Frauen* (Üç Kadın, 1924) bu yapıtlarda anlatımcı tekniğin etkisi görülür. Ama en özgün yapıtı,

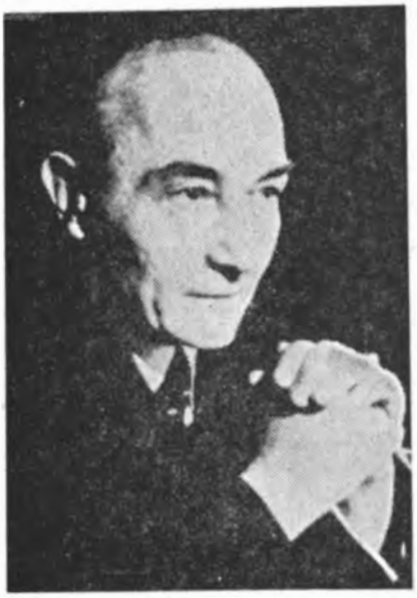

Robert von MUSİL : XX. yüzyıl Avusturya edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri..

iki bölümünü yayınladığı *Der Mann Ohne Eigenschaften*'dır (Hiç Bir Özelliği Olmayan Adam, 1930 ve 1933). Musil bu romanda, XX. yüzyıl başındaki Avusturya - Macaristan toplumunu yergili bir biçimde yansıtır ve modern dünyadaki düzmece gerçeklerin içyüzünü açıklar. Bu roman, Jopce'un *Ulysses*'ine ve Proust'un yapıtlarına benzetildi: ne var ki yapıtın, gerek açık görüşlü olması, gerek mistisizm özlemi bakımından kendine has bir niteliği vardır.

MUSORGSKİY Modest Petroviç (Karevo 1839 / Petersburg 1881) Rus bestecisi. Meslek olarak askerliği seçerek iki askerî okulda eğitim gördü. Bunun yanı sıra piyano çalışıyor ve virtüozluk yolunda ilerliyordu. 1856'da teğmenlik rütbesini elde eden Musorgskiy, Preobrajenskiy Piyade Muhafız alayına katıldı: birliğindeki müziksever subaylarla dostluk kurdu. Dargomijski'ye takdim edildi, onun evinde Balakirev ve C. Cui ile tanıştı. Bu bestecilerin teşvikiyle ordudan ayrılarak kendini besteciliğe verdi. Orman ve Su İşleri idaresinde küçük bir memurluk aramaya başladı. Uğradığı başarısızlıklar onu geçimsiz bir adam haline soktu. İçmeye başladı, dostları yanına uğramaz oldu, muvazzaf bir subayın emir eriymiş gibi gösterilerek, askerî bir hastaneye yatırıldı ve orada öldü.

Ses için yazdığı yapıtlar; üç bölüme ayrılır 62 melodiyle *(Çocuk Odası.,* 1868 1870 *Güneşsiz.* 1874 *Ölüm Şarkıları ve Dansları.* 1875, *Kral Saul,* 1863, *Sanherib'in Bozgunu,* 1867: *Josué Navine,* 1877 1878, erkek sesi için dört koro 1880) meydana gelir Çalgı için 20 kadar piyano parçası besteledi, bunlar arasında *İntermezzo* (1861) ve *Bir Sergiden Tablolar* yer alır: orkestra yapıtları arasında ise, iki scherzo (1858), *Alla Marcia Notturna* (1861), *İntermezzo in Moda Classico* (1867), *Çıplak Dağda Bir Gece* (1867) sayılabilir. Lirik yapıtları da şunlardır: *Flaubert'in Salammbô'su üstüne yazmak istediği Libyalı için taslaklar* 1864), *Gogol'den Düğün.* (1868), *Boris Gudunov* (1870 1872), *Hovanşçina* (1872 1881, bitiremedi), *Soroçinsiy Panayırı,* 1874 1881, bitiremedi).

Musorgskiy, yeni müziğin en büyük öncülerinden biri sayılmasını derin gerçek sevgisine, içtenliğine ve izlenimciliğine borçludur.

MUSSET Alfred De (Paris 1810 / Paris 1857) Fransız şairi. Edebiyata değer verilen bir çevrede yetişti. 1830'da, ilk şiirleri *Contes d'Espagne et d'İtalie* (İspanya

DEVERİA'nın kalemiyle Alfred de Musset.

ve İtalya Masalları) adı altında yayınlandığında henüz 20 yaşındaydı. Aynı yıl *Revue de Paris* dergisine girdi ve bazı şiirler yayınladı. *(Les Secrétes Pensées de Raphael Les Voçax Stériles),* sonra oyun yazmayı denedi. İlk yapıtı olan *La Quittance du Diable* (Şeytanın Temize Çıkması) adlı oyunu Nouveautés tiyatrosunca kabul edildiyse de sahneye konmadı *Nuit Vénitienne* (Venedik Gecesi) adlı oyunu ise yuhalandı. Şairin 1833'te yayınladığı *Rolla* «mal du siècle» denilen o devirdeki bunalımın yeni ve şiirli bir anlatımıydı. Musset, aynı yıl George Sand ile tanıştı, ona âşık oldu ve onunla İtalya'ya bir yolculuk yaptı. Bu ömürsüz aşk, fırtınalı bir ayrılıktan sonra, yerini sağlam bir dostluğa bıraktı. Ama bu dostluk da, ancak 1835 ilkbaharına dek sürdü.

1834 Temmuzunda, Musset, adını bir ata sözünden alan, yeni bir oyununu yayınladı *On ne Bedine Pas avec l'Amour*

MUSSET'nin kalemiyle George Sand : «Sen ey, o ölümcül aşklarıyle benim en güzel bahar günlerimi gölgeleyen karanlık bakışlı kadın! Utan..»

(Aşkla Oynanmaz). Ağustos sonunda, *Revue des Deux Mondes* dergisinde basılan oyunlardan *Andrea del Sarto, Marianne'un Kalbi* oyun yazarlığı alanındaki başyapıtı olan *Lorenzaccio* ile *Fantasio* yayınlandı

1836'da yayınlanan *Bir Zamane Çocuğunun İtirafları* (La Confession d'un Enfant du Siècle) adlı otobiyografik romanı, duygudan çok düşünce yapısına dayanan bir biçim içinde, yazarının ruh dünyasını yansıtır Musset'nin bu dönemi şiir alanında çok verimli oldu: *Nuits* (Geceler) *Lettre à Lamartine Stances à la Malibran.* Gene bu dönemde oyunları da yayınlandı: *Şamdancı* (Le Chandelier, 1835), *Barberine* (1835), *Büyük Söylemeli* (İl Faut Jurer de Rien, 1836), *Bir Heves* (Un Caprice, 1837) Bundan başka 1836 1837 arasında *Revue des Deux Mondes* da romantiz-

me karşı iğneleyici bir dille kaleme alınmış olan *Lettres de Dupuis et Cotonet* çıktı. 1838 1850 arasında öyküler *Pierre et Camille* (1844), *Le Secret de Javotte* (1844), *Mimi Pinson* (1845), büyük öyküler *Croisilles* (1839), birkaç komedi *Louison* (1849), *Ummadık Taş Baş Yarar* (On Ne Saurait penser a Tout, 1849), *Carmosine* (1850), *Bettine* (1851), *L'Habit Vert* (Yeşil Elbise), atasözlerine uygulanmış oyunlar *Bir Kapı Ya Açık Durmalı Ya Kapalı* (1854), manzum öyküler *Silvia* 1840), hicivli bir dialog *Dupont et Durand*, Alman şairi Becker'in dizelerine karşılık olarak bir şarkı *Le Rhin Allemand*, fantezili şiirler *Le Soirée Perdue* (Yitirilmiş Akşam, 1840), *Apres une Lecture* (Okumadan Sonra, 1842), *Sur Trois Marches de Marbre Rose* (Üç Pembe Mermer Basamak Üstüne, 1849), soneler, «impromptu»lar yazdı.

Musset hem acılarla büyük tutkuların, hem hafif fantezilerin şairidir. Berrak dehası, romantizmle Fransız klasik okulunun geleneksel nitelikleri bağdaştırmıştır.

MUSSOLİNİ Benito (Varano dei Costa 1883 / Coma 1945) İtalyan diktatörü. Sosyalist olarak çıktı yola. 1919 yılında Faşist Parti'yi kurdu. 1922 yılında ünlü «Roma üzerine yürüyüş»ü düzenledi ve iktidarı ele geçirdi. Bismarck'ın deyişiyle, her yer ve fırsatta önüne bir kemik atılmasını gözetleyen «çakal İtalyan burjuvazisi»nin tipik bir temsilcisiydi Ortağı Hitler'e oranla çok daha temkinli ve hattâ korkak denebilecek kadar temkinli bir siyaset güttü. Ama kaygan zeminde oynadığı için, bütün bu temkin de kursuna dizilmesine engel olmadı.

MUSSET, Delacroix ve Berryer bir salonda..

MUSSOLİNİ zorla toplanan yığınları selâmlıyor.

MUSSOLİNİ'den seçmeler

Mutluluğa karşı

Faşist için, bütün herşey Devlet'tedir; insansal yada zihinsel hiç bir şey yoktur ki Devlet'in dışında varolsun yada —pek doğal olarak— herhangi bir değer taşısın. Bu anlamda totaliterdir faşizm: ve, tüm değerlerin sentezi ve birliği demek olan Faşist Devlet, halkın hayatını tepeden tırnağa yorumlar, geliştirir ve yönetir.

Barışa karşı

Herşeyden önce faşizm, genel olarak ve her türlü güncel politika sorununu bir yana bırakarak, insanlığın geleceği ve gelişimi açısından, sürekli barış denen şeyin ne olanaklılığına ve ne de yararlılığına inanmaz. Reddeder barışçılığı; çünkü barışçılık, özveri karşısında bir kaçışı ve bir ikiyüzlülüğü örtüp gizlemektedir.

Sözümona devrimcilre özgü bütün hayallere ve yeniliklere kesinlikle karşıdır faşizm Şu yeryüzünde mutluluk denen şeyin gerçekleşeceğine katiyen inanmaz.

Dolayısıyle de faşistin gözünde hayat alabildiğine ciddi, sıkı ve dinsel bir iştir : Baştan sona ruhun manevi ve sorumlu gücüyle temellenen bir dünyada yaşanır hayat. Faşist, kolay yaşamaktan nefret eder.

Demokrasiye karşı

Faşizm, demokrasiyi kesinlikle reddeder. Çünkü demokrasi demek, siyasal eşitlik cinsinden bir alay uyduruk şey demektir, kollektif sorumsuzluk demektir, mutluluk efsanesi ve sürekli ilerleme hayali demektir.

mutçuluk, evdemonizm (Fr. eudémonisme, İng. eudemonism) Eski Çağ'da ortaya çıkan ve gelişen bir etik akım. — Mutçuluk, kisisel yada kamusal mutluluk arzusunu, insan davranışlarının temel itici gücü olarak görüyordu. Başlangıçta Demokritos. Sokrates ve Aristoteles tarafından savunulan bu anlayışa, Helvétlus ve Diderot gibi XVIII. yüzyıl Fransız maddecileri ile faydacılık akımının temsilcileri de katıldılar Etkenlikten ve insansallıktan yana oluşu ve ölümden sonraki mutluluk yerine bu dünyadaki mutluluk için çağrıda bulunuşu bakımından mutçu etik. Hristiyan etiğinden çok daha üstündür. Ne var ki mutçuluk, ortaya attığı standartları bütün insanlık için geçerli sayar Bu ise, bir tek aynı ahlâkın varolmadığı ve olamayacağı antagonist sınıflı toplumlar için söz konusu standartları tarih-dışı olarak kabul etmek anlamına gelir.

mutlak, saltık (Fr. *absolu;* İng. *absolute).* Her türlü bağıntının dışında olan, kendinden başka herşeyden bağımsız bulunan. — Genel anlamında mutlak, *görece*'ye karşıttır;

kimi zaman da *kesin*'le anlamdaş olur. — Metafizik açıdan mutlak; düşüncede olduğu gibi gerçeklikte de, başka hiç bir şeye bağlı olmayan ve kendi varlık nedenini kendinde taşıyan şey anlamına gelir. Bu anlamın bir uzantısı olarak mutlak, kendinde varlıktır; yani onun hakkındaki tasarımlarımızdan bağımsız şekilde, kendi kendine varolduğu haliyle varlıktır. Bu açıdan mutlak, felsefenin bellibaşlı problemlerinden biridir. Kendi kendinde, yani kendisini düşünceden bağımsız bir varlık olabilir mi? Parmenides, Platon, Spinoza gibi «gerçekçilik» çerçevesi içinde yer alan filozoflar bu soruya, evet; Fichte ve Hegel gibi «idealizm» akımına katılan düşünürlerse, hayır cevabını vermişlerdir. İnsanın bütün eylemlerinde ve düşünce alanındaki bütün buluşlarında, insanın kendinden gelen öznel bir yaratıcılık payı bulunduğu gibi, bize dışımızdan, «varlık»tan gelen nesnel bir veri payı da bulunmaktadır. Yani insan her eyleminde ve her düşüncesinde «mutlak olan»a doğru uzanmakta, onu kapmağa, onunla özdeşleşmeğe, onun içinde yiterek bir çeşit ölümsüzlüğe ermeğe yönelmektedir. Hegel'e göre, «bizi mutlak - olan'a felsefi iç düşünme götürür; ama bu, sonsuz bir sabır ve çalışma ister. Dinsel iman, romanesk aşk ve intihar, mutlağa ulaşma yolundaki sabırsızlık gösterilerinden başka bir şey değildir».

mutlak artı değer (Fr plus value absolue) İşgününün uzatılmasıyla yada emeğin yoğunluğunun arttırılmasıyla elde edilen artı değer — Belirli bir sermaye ve belirli bir teknikle artı değer kitlesini ve oranını arttırmak için, kapitalistlerin elinde iki değişik araç vardır: Ya emek süresini uzatmak, yada emeğin yoğunluğunu artırmak. Her iki durumda da varılmak istenen sonuç artı değerin artmasıdır.

Emek süresi artınca, artı emek süresi de aynı orantıda artar. İki eşit parçaya bölünmüş olan sekiz saatlik bir işgünü ele alınırsa (yarısı, yani dört saat, zorunlu emek süresini, öteki yarısı, yani yine dört saat, artı emek süresini oluşturmak üzere) ve bu işgünü, herşey aynı kalmak kaydıyla (metodlarda yada üretim araçlarında değişiklik olmaması kaydıyla), iki saat uzatılırsa, yeni işgününün'de işçinin dört saat ücretinin eşdeğeri'ni üretmek için çalıştığı (değişmeyen süre), işgününün geri kalan bölümünün, yani altı saatin de artı değer üretimine ayrıldığı görülür. İlk durumda işçi dört saat bedava çalışmaktayken, şimdi altı saat bedava çalışmaktadır. Yeni işgünü'nün fazladan iki saatinde, işçi, mutlak artı değer üretmektedir.

Emeği yoğunlaştırarak, yani işçiyi daha çok fiziksel ve sinirsel enerji harcamaya zorlayarak da, kapitalist, aynı zaman biriminde, işçiyi mutlak artı değer üretmek zorunda bırakabilir. Ama önceki durumdan farklı olarak, emeğin yoğunlaşmasının sonucu olan bu ek artı değer uzun ömürlü değildir, çünkü yeni yoğunluk eski ortalama yoğunluğun yerini alarak kendisi ortalama yoğunluk haline geldiğinden, yeni çalışma ritminin genelleşmesiyle ortadan kalkar.

Mutlak artı değer, ya emek süresinde, yada emeğin yoğunluğunda bir değişimden ayrılmaz bir şeydir. Öte yandan, bu sürenin yada bu yoğunluğun fonksiyonudur (ona bağlıdır) doğrudan doğruya ek değer kitlesinde, büyüklüğünde bir artış olarak kendini gösterir. Aynı zamanda, zorunlu olarak işçinin durumundaki nesnel bir değişme de eşlik eder (işçi daha hızlı yada daha yavaş çalışmaktadır) bu itibarla, realitesi içinde olmasa bile, işçinin bilincinde patronların aldığı kararların sonuçları olarak tezahür edenleri içinde, gözle görülür bir biçimde kendini açığa vurur.

Genel olarak, mutlak artı değer, belirli bir ekonomik branşı, hattâ bütün ekonomiyi içerir, tek başına bir sektörü yada girişini ilgilendirdiği durumlar pek nadirdir.

Mutlak artı değer, artı emek süresinin artışıyla, artı değer oranında bir değişmeye yol açar. Demin verdiğimiz örnekte, 4/4 = % 100 olan iki artı değer oranı, 6/4 = % 150 olur.

Mutlak artı değer arayışı, zorunlu biçimde, kapitalistlerin jenerik bir tutumunu koşullandırır. Belirli tarihsel koşullarda, kapitalistler, ya emek süresini uzatmak için, yada emek yoğunluğunu artırmak için çaba gösterirler. Bu açıdan iki büyük tarihsel evre birbirinden ayrılabilir: XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl. XIX. yüzyılda, mutlak artı değer, ilke olarak işgünü'nün uzatılmasıyla elde edilmiştir: tam tersine, XX. yüzyılda, hem emeğin yoğunluğunun artırılmasıyla (kadansların hızlandırılması), hem de fazla iş saatleri uygulamasıyla (emek süresinin artırılmasının değişmez biçimi) elde edilmiştir ve edilmektedir.

Her durumda, mutlak artı değer üretimi, işçinin daha fazla yorulmasına, giderilmesi zor bir şekilde bitkin düşmesine, kendisini bekleyen mesleksel tehlikelerin artmasına (iş kazalarının sayısının ve ağırlığının artması), daha büyük bir güvensizlik içinde kalmasına yol açar. Mutlak artı değer, böylece, işçilerin hayatı için özellikle zararlı bir artı ürün biçimi oluşturur. Ücret azalması olmaksızın emek süresinin kısaltılması için mücadele ederek, kendisiyle savaşılması gerekir.

Mutlak Peşinde *(La Recherche de l'Absolu)* Honoré de Balzac'ın romanı (1834) *Etudes Philosophiques* (Felsefesel İncelemeler). İyi bir aile babası olan Balthazar Claes, mutlağı keşfetme merakına kapılınca, her türlü insansal duyguyu bir yana atar. Tüm servetini hiç bir sonuç elde edemediği kimya deneylerine harcar. Karısının ötümü, çocuklarını tehdit eden yoksulluk onu bu mani'sinden caydıramaz. İflâs eder, kötürüm olur: «Bulduml» diye bağırarak ölür.

mübadele değeri (Fr valeur d'échange) Farklı türden mübadele değerlerinin biribirlerine karşı mübadele edildikleri niceliksel ilişki. — Mübadelelerin gerçekliği tartışma kabul etmez bir tarzda gösterir ki, farklı bir kullanım değerleri olan metalar arasında belirli bir niceliksel ilişki kurulabilir. Mübadele değeri, yada sadece, değer denen şey de işte bu ilişkidir aslında.

Mübadele, ancak, metaların, birbirleriyle kıyaslanmalarına olanak veren ortak bir yan oluşturmaları halinde oluşabilir; Mübadelenin koşuludur bu.

İlk bakışta ,metalar, bazı bellirli özelliklerle karakterize olunurlar, o özellikler ki, bunların bellibaşlıları yararlılık ve emek olarak kendini gösterir.

Görünüşlere rağmen, ancak, mahiyet itibariyle farklı yararlılıkları olan metalar birbirleriyle mübadele edildiğine göre, yararlılık değerin kaynağı olarak mütalâa edilemez: hiçbir kimse ne bir ayakkabıyı mutlak olarak aynı bir ayakkabıyle, ne de bir kitabı tamamıyle benzer bir kitapla mübadele etmez, fakat, bunun tam aksine, örneğin, bir ayakkabıyı bir kitapla, bir gıda maddesini bir manifaktur ürünüyle, vs. mübadele eder. Yararlılık, mahiyeti itibariyle, metalarda aranan ortak unsuru teşkil etmez.

Bunun tam tersine, metalar, buğday, sandalye gibi, lokomotif, radyo cihazı gibi, insan emeğinin (çiftçi, marangoz, metalurji, ya da elektronik işçisinin emeği) ürünü olarak tezahür ederler. Bu en genel biçimiyledir ki, emek zorunlu ortak unsurdur, ve bu karakteristiğe sahip bulunan biricik şeydir.

Bütün metaların ortak özelliğini ifade eden, belirli bir mübadele değeri, bundan dolayı, soyut emeğin belirli bir miktarıyla eşdeğerdedir... Metaa kendi mübadele değerini kazandıran şey, o metaın meydana getirilmesi için sarfedilmesi gerekli olan bu genel emek miktarıdır.

Meta, mübadele içinde, değer biçimlne bürünür. Bu biçim, meta üretiminin gelişmesiyle birlikte ve bu gelişme ölçüsünde, evrime uğrar, dönüşür, daha daha karmaşık hale gelir.

Böylece, değerin şu biçimleri birbirinden sırasıyle ayrılır; basit biçim (bir metaın değerinin bir başka metaın değeriyle ifade edilmesi), değerin gelişmiş biçimi (rölatif biçim rolü oynıyan bir metaın, kendisiyle eşdeğer olan bütün bir metalar serisi içinde kendini göstermesi); değerin genel biçimi (belirli şartlarda, herkesçe kabul edilen bir eşdeğerin varlığı); para biçimi, yani bütün değer biçimleri içinde en işlenmişi olan biçim (fiyatın ortaya çıkması, değerin parasal fadesi).

Aynı bir meta, mübadele içinde, hem bir mübadele değeri olarak hem de bir kullanım değeri olarak (yani hem niceliksel hem niteliksel olarak) kendisini gösterir: burada, meta, bir mübadele değeri (nicelik)

olmak itibarıyle, bir satış objesidir (fakat satıcı için, kullanım değerinin soyutlanması zorunluğu vardır) ve bir kullanım değeri (nitelik) olmak itibariyle de satın alınır (alıcı, mübadele değerini arzu edilmeyen bir karşılık olarak mütalaa eder, çünkü o, nesneye bedelsiz olarak malik olmayı tercih eder).

Değer sosyal bir realitedir, bireysel bir realite değil. Emeği, belirliyen ortak unsur, aslında.

mübadeleler (Fr. échanges) Metaların gerek doğrudan doğruya, gerekse para aracılığıyle cereyan eden hareketlerini belirtmek için kullanılan generik terim. — Kesin terminoloji, mübadele deyimini, öz anlamda ticarî işlemlere tahsis eder. Buna göre, alım ya satımlar birer mübadele olup, burada, mübadeleciler, nihai dengelerin belirlenmesi, yani bakiyelerin gerek döviz transferleri suretiyle gerekse altınla ödeme ya da değişik vadeli krediye geçirme suretiyle tasfiyesi hususunda anlaşmışlardır.

Fakat, pratikte, mübadele terimi bu kesinlikte kullanılmaz : hibeleri, döviz transferlerini, kredi açmaları, vs.'yi de içine alır. Oyle ki, ister ürünlerle ilgili olsunlar, ister hizmetlerle, ticari karakterdeki mübadelelere ve ticari işlemlere doğrudan doğruya bağlı mali işlemler öz anlamıyle mübadele olarak adlandırılmaya başlanmıştır

Mahiyet itibarıyle mübadele, bir trampadır, sonuç olarak. Kesin anlamında mübadele, nakden yada ticarî senetle ödeme karşılığında yapılan bir satıştır. İkili mübadelede yada dc'aysız müybadelede, yalnızca ki mübadeleci vardır. Takaslı mübadele, alıcı için, bu ilk alıcının kendi ilk satıcısına yapacağı müteakıp bir satışla takas edeceği bir borca yol açan bir satıştır. Üçlü mübadele, şu iki durumu kapsar. Birinci durum bir üçüncü şahıs (gerçek yada tüzel bir yada bir devlet, vs), alıcıyla satıcı bir aracı olarak kullanılmıştır. İkinci durum A, B'ye satar, B de C'ye satmış ve A' ya ödeme yapmasını C'ye bildirmiştir.

Serbest mübadele, alıcıyla satıcı arasındaki serbest anlaşmadan doğar. Kontenjanlı mübadele, yalnızca, tarafların ait oldukları ülkeler arasındaki bir kontenjan anlaşmasının saptadığı sınırlar içinde yapılır. Bir mübadelenin libere olması diye, o mübadele üzerindeki yasağın, yada tâbi olduğu kontenjanlamanın, yada onu özellikle etkileyen yüksek gümrük tarifesinin ortadan kalkmasına denir.

İşbölümünün artması ve meta biçimlnin genişlemesi oranında, mübadele de büyük bir önem kazanır.

mübadelelerin serbestleştirilmesi (Fr. libération des échanges) Kapitalist tipte dış ticaretet uluslararası mübadelelerle ilgill kısıtlamaların kaldırılması hareketi.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden buyana, çatışmanın yol açtığı ekonomik ve politik karakterde derin dönüşümlerle birlikte (bir sosyalist kampın oluşması haklarının kurtuluş hareketi), kapitalist ülkeler her çareye başvurarak yeni kaynaklar aramaktadırlar.

Böylece, serbest rekabet lehine, genellikle, koruyucu politikaların (mübadeleleri kısıtlama, ulusal ürünleri gümrük duvarlarıyla koruma(terketmişlerdir.

Mübadelelerin serbestleştirilmesi, oransal, çünkü monopollerin varlığı bazı bakımlardan rekabeti hiçe indirgemektedir) serbest rekabete doğru bir dönüş hareketidir.

Bu serbest bırakma daima enternasyonal çaptadır, ama biçimleri değişkendir:

— genel olabilir: Havana Şart'ı GATT

— bir kıtayla yada bir kıta parçasıyla sınırlı bir karakter alabilir: Ortak Pazar, Uluslararası Ekonomik Kalkınma ve işbirliği Orgütü, vs.

Bu politikanın değişik araçları vardır: politik araçlar (uluslararası anlaşmalar), ekonomik araçlar (uluslararası gruplar, büyük bankalar, vs. arasında da anlaşmalar yada antantlar).

Uluslararası rekabetin bugün çok çetinleşmiş olmasının nedeni, iki hareketin birbirine eklenmesidir üretimin enternaslizasyonu, üretici güçlerin internalizasyonu. Ayrıca, bir neden de, ekonomik gücün çok uluslu grupların elinde bulunmasıdır.

Oyleyse, mübadelelerin serbset bırakılması, daha güçlülerin, daha etkililerin, daha zayıf olanları, daha az adapte olmuşları ezebilmesi demektir. Bu nedenle herşeyden önce teknik bir anlamı yoktur, yararlanılabilir bölgeler arayışındaki sermayelerin uluslarlarası ölçekteki hareketlerinin tikel, özgül biçimlerini dile getirir.

Müfettiş (Revizor) Gogol'ün komedisi (1836). Bir taşra kentinde «müfettiş» beklenirken, bir yolcu çıkagelir, kendisini müfettiş yerine koyduklarını görünce durumdan yararlanır ve ahlâk düşkünü memurlardan rüşvet önerileri alır. Kentin valisi adalet işlerini rüşvetle gördürmekte, hastane müdürü ilaç ticareti yapmakta, zındancı mapusların istihkaklarıyle oynamaktadır: sözde müfettişe armağanlar v.b. vererek kendi suçlarına göz yumulmasını sağlamaya çalışırlar. Gerçek müfettişin gelişi, hepsini şaşkına döndürür.

mülkiyet (Fr. propriété. İng. propriety) Belirli bir sosyal ilişkiyi ifade eden ve toplum tarafından yaptırım gücü kazandırılmış olan hukuksal ilişki.

Genel olarak, mülkiyet, bir şahsın bir şey üzerindeki yada bir şeyler bütünü (mülkiyetin objesi) üzerindeki bir şahsi hakkı olarak tanımlanır.

Fakat, mülkiyet hukuksal düzeyde tezahür etmekle birlikte kendi temelini, üstyapıya ait olan bu düzeyde, hukuk düzeyinde bulmaz. Bu temel, bizzat sosyal üretim ilişkilerinde aranmalıdır. İnsanların üretim içindeki yerleridir onların şeyler üzerindeki iktidarlarını şartlandıran, çünkü, bu yer, genel biçimde, insanların sosyal hasıladan alabilecekleri payı ve giderek zenginlik ve gelir düzeylerini belirler.

Burjuva çağı hukuk'larının çoğunda, mülkiyet, bir şey üzerindeki mutlak ve kesin iktidarı ifade eder. Bir şeyi, örneğin bir evi, sahibi olan şahıs kullanabilir (örneğin, içinde oturabailir), ondan yararlanabilir (örneğin, kiraya verip kira bedelini alabilir), bu konuda hukuksal bir artırımda bulunabilir (örneğin, satabilir yada ipotek edebilir).

Çok genel bir düzeyde, prensipte, şayet mülkiyet ile şeyler üzerindeki ilişkiler özdeş kabul edilirse, bütün beşeri varlıklar birer mâlik sayılabilirler.

Aslında, zamanla kayıtlı, geçici bir karakter taşıyan tüketim malları (geçici tüketim mallarıdır bunlar, çünkü tüketimin gerçekleşmesiyle birlikte nesne olarak ortadan kalkarlar) üzerindeki mülkiyetle, büyük kalıcılığı olan üretim malları üzerindeki mülkiyeti birbirinden dikkatle ayırmak gerekir.

Mülkiyet, sosyal mülkiyet (toplumun bütününe ya da bir bölümüne ait bir hak), ya da özel mülkiyet (başkaları ***dışarda kalmak*** üzere belirli kişilere ait bir hak) olabilir.

İlkel komününün çözülüşünden bu yana, egemen mülkiyet biçimi, hem tüketim malları üzerinde, hem üretim malları üzerinde özel mülkiyettir.

Çağlar boyunca görülen değişken mülkiyet modalitelerine mülkiyet biçimleri adı verilir, ve bu itibarla, bunlar, üretim ilişkilerinin esas veçhelerinden birini teşkil ederler

Mülkiyet, sosyal bir ilişkiyi, insanlar arasındaki, sınıflar arasındaki bir ilişkiyi maskeliyen, insanlar ve şeyler arasında bir ilişki olarak görünür.

Mülkiyet, başlangıçta, bir grupun tabiata karşı bir iktidarı olarak kendisini gösteriyordu. Emek (iş) nesneleri ya da üretilen değer gibi, ilkel avadanlıklar da kolektivitenin bütününe aitti, buysa, kabilenin her üyesinin, mahiyeti ne olursa olsun, gerçekleştirilen ürün üzerinde bir hak sahibi olması demekti.

Kolektivitenin elindeki bu kudret, üretici güçlerin gösterdiği gelişme nedeniyle, sınıf adı verilen belirli grupların eline geçti; bu gruplar, maddi servetlerin üretilmesi için gerekli araçların biricik sahibi oldular. Mülkiyet sahipleri ile mülksüzler arasındaki bu temel ayrılık, mevcut düzeni korumak, yani merî hukuku ve müeyyide altına almak görevini taşıyan devlet gücüne(ekonomi dışı güç) dayanarak ayakta kalabilirdi.

Sosyalizmin nihayet vermek istediği şey, her türlü mülkiyet biçimi değil, büyük üretim ve mübadele araçları üzerindeki mülkiyettir.

mülkiyet biçimleri (Fr. formes de propriété) Maddî şeylere, bazı hallerde de insanlara malikiyetin hukuk yada töre tarafından tanınan ve yaptırım gücü kazandırılmış olan özgül tarzları. — Mülkiyet biçimleri, üretim ilişkilerinin, insanların üretim dolayısıyle girdikleri ilişkilerin tamamlayıcı parçası olmakla kalmazlar; bunların bu ilişkilerin temelini teşkil ettikleri de söylenebilir.

Mülkiyet biçimleri, malların, servetlerin, vede bazen üreticilerin, mülkiyet adı verilen bu kurumlaşmış ve korunan sahipliğin nesnesi, objesi olmalarının tarihsel tarzını ifade ederler.

Mülkiyet biçimleri, birinci olarak üretim araçlarını, ikinci olarak da kullanım değerlerini kapsarlar. Bu anlamdadır ki, örneğin, kollektif mülkiyet, ilkel mülkiyet, ya da köleci mülkiyet, yahut feodal mülkiyet ya da kapitalist mülkiyetten söz edilir.

Orneğin, köleci rejimde, köleler alınıp satılan metalardır. Demek ki, bu rejimde, mülkiyet biçimi, köle sahibinin köle üzerindeki, yasa tarafından kabul edilmiş ve müeyyideye bağlanmış egemenliğidir: hayat ve ölüm hakkına kadar varan bir iktidardır bu; silâh gücüne dayanan bir iktidar.

Bunun gibi, feodalite çağında, mülkiyet biçimi kişisel ilişkiler biçimine bürünür. Serf, bir şahıs olmuştur, fakat kendisinin ve ailesinin geçimini sağlıyabilmek için işleteceği bir toprak elde etmek istiyorsa, senyör için çalışmak zorundadır. Ayrıca, antik mülkiyet sahibinin çeşitli imtiyazlarının, yetkilerinin dağılmasıyla, yani bir bölünme, bir parçalanmayla karakterize olur.

Mülkiyet biçimlerinin hem maddi bir içerikleri hem de hukuki bir biçimleri vardır. Görünüşe göre hukuk gerçekliğe (realiteye) kumanda etmektedir, oysa aslında durum tersinedir. Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin, yani üretim tarzının belli bir durumuna, belirli mülkiyet biçimleri tekabül eder.

Mülkiyet biçimleri hukuki ilişkilerin ürünü olarak görünürler. Bu biçimler, gerçek bir otonomi kazanabilirler ve üretici güçlerin düzeyine oranla geri kalabilirler. Örneğin, XIX. yüzyılda, Fransa'da, aile işletmesini ayakta tutan, fakat beri yandan, tarımın modernleşmesini engelliyen tarımsal komünotelerle ilgili durum budur.

Mülkiyet biçiml, bazı geçiş dönemlerinde, mevcut üretim tarzına aykırı da düşebilir. Bugün, Fransa'da, monopolist devlet kapitalizmi çerçevesinde, ulusallaştırma biçimiyle ilgili durum böyledir. Biçim sosyal olduğu halde, muhteva kapitalist olarak, dolayısıyla bireysel özel mülkiyete ve kâra yönellik olarak kalmaktadır.

mülksüzleştirme (Fr. expropriation. İng. dispossession) : Üreticilerin kendi üretim araçları üzerindeki mülkiyetlerinin ortadan kaldırılma süreci. — Mülksüzleştirme, hukuk düzeyinde belirli hukuksal biçimlere bürünen bir ekonomik fenomen olarak kendisini gösterir.

Hangi biçime bürünürse bürünsün, daima, bir mülkiyetten yoksunlaştırma, bir mülkiyet kaybı olarak dile gelir ve buna genel olarak sosyal statüde bir değişme eşlik eder.

Bir mülkiyet transferi yolu olarak mülksüzleştirme, sınıflı toplumların üretim ilişkileriyle ilişkilidir doğrudan doğruya.

Mülksüzleştirme, esasta, üretim mallarıyla tüketim mallarını içine alır, fakat, ancak, büyük üretim araçları düzeyinde kesin bir aksiyon gösterir.

Mülksüzleştirme, üretim biçimlerine göre değişen, çeşitli biçimlere bürünmüştür. Örneğin, kölecilikte, küçük meta üreticilerinin yıkımına yol açmakla kalmayıp, bazan bu üreticilerin köleleşmelerine de yol açabiliyordu.

Mülksüzleştirme, bir üretim biçiminden başka bir üretim biiçmine geçiş dönemlerinde, çok büyük ölçüde işlerlik göstererek, yeni üretim biçiminin gelişiminin tarihsel koşullarının biraraya gelmesini sağlar: örneğin, feodal üretim biçiminin çözülüp dağılması, birçok köylünün mülksüzleşerek kente göçmek zorunda kalması biçiminde kendisini göstermiştir. (İngiltere'de, XVIII. yüzyılda görülen çitler fenomeni).

Belirli bir üretim biçimine bağlı olarak mülksüzleştirme, kendisini bu üretim biçiminin sürecinin ve yeniden üretim'inin bir şartı olarak gösterir. Örneğin, santralizasyon sürecini dile getiren iflâs (mülksüzleştirme'nin ticari biçimi), gerek ekonomik yasalara (işlerin kötüye gitmesi) gerekse hukuksal yasalara (borçların ödenememesi, yani üretim biçiminin esaslarına uymama) ayak uyduramayan üreticiyi saf dışı eder.

Mülksüzleştirme, zorbalık biçimlerine bürünebileceği gibi, barışçı biçimlere de bürünebilir, bürünmüştür. Kapitalizmin doğuşunda, (ilkel birikim aşamasında: mülksüzleştirme şiddet yoluyla gerçekleştirilmiştir: günümüzde, özel şahısların vecibelerini yerine getirememeleri (ticarî iflas yada medenî aciz durumunda olsun, ister kamusal yarara dayanan (belirli hukuksal biçimlere uygun olarak, önceden bir bedel ödenmeis suretiyle, devlet yada kamu idareleri tarafından kararlaştırılan bir prosedür) durumlarda olsun, mülksüzleştirme, yasallaşmış yollardan yapılmaktadır.

Mülksüzleştirme ile sahiplenme arasında kopmaz bir bağ vardır. Gerçekte, temellük hareketinin biçimi, sahiplenme mülksüzleştirme ikiliğinde dile gelir. O hareket ki: kendisi de sosyal sınıfların hareketini yansıtır. Gerçekten de, mülksüzleştirme, bir proletarizasyon kaynağıdır.

Mülkiyetin yadsınması olarak mülksüzleşitrme, bizzat özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla kaybolabilir ancak. Ve ancak mülksüzleştirilmesi (sosyal devrim) hallinde çağdışı olacak ve temellük hareketi biçimi olarak yavaş yavaş terkedilecektir.

Gerçekten de, üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin ortaya çıkmasıyla birlikte mülksüzleştirme, artık, üretim araçlarına ilişkin bir şey olmaktan çıkar: komünote ebedîdir, ve bundan dolayı da, mülkiyeti asla ortadan kalkmaz (burada ancak teknik transferler söz konusu olabilir). Keza, tüketim mallarının mülksüzleştirllmesi de istisnaileşecek ve ancak zorunluluk hallerinde yalnızca, toplum ile bireyler arasındakl ilişkileri ilgilendirecektir, yoksa eskiden olduğu gibi, bireyler ile bireyler arasındakl Ilişkileri, yada dahe doğrusu bir sınıf ile bir başka sınıf arasındaki ilişkilerl değil. Artık bazı insanların yoksullaşması başkalarının zenginliğine yol açar olmayacaktır.

Sosyalizmin ilerlemesiyle birlikte, mülksüzleştirme de, tarihin müzesine kaldırılmış olacaktır.

MÜNZER Thomas (Stolberg, Harz 1948 / Thüringen 1525) Alman reformcusu. Aziz Augistunus tarikatına girdi: Leipzig ve Frankfurt an der Oder'de köklü bir hümanist kültür ve anlayışıyla yetişti. İlâhiyat öğretmeni oldu. 1519'da Luther lle tanıştı ve Zwickau'da vaiz oldu. 1521'de sürgün edilen Münzer, Karlstaadt yakınındaki Wittenberg'e, sonra da Prag'a (1523) gitti.

Bir halk gravürcüsünün gözüyle Thomas MÜNZER.

Alstedt'te tasvirlere inanmayan ve ruhban sınıfına bağlı olmayan bir topluluğun papazı oldu. Burada *Deutsche Messen*'i (Alman Kilise Ayinleri) ile Luther'den önce, ilk Alman litürjisinin temelini attı. İsa'nın manevî iktidarına bağlı halkı zorbaların zulmünden kurtaracak olan teokratik bir düzen kurmak, böylece hem sosyal alanda, hem de din alanında reform yapmak istiyordu. Münzer, Allstedt'ten sürülünce (1524), Mühlhausen'a gitti (1524) ve anabatist topluluğun rahibi oldu. Heinrich Pfeiffer lle bir «köylü» ayaklanmasını yönettl ve 1525'

te halka dayanan bir çeşit teokratik yönetim kurdu. Köylü ordusunun kumandanı olarak Frankenhausen'da prensler tarafından yenilgiye uğratıldı (15 mayıs 1525) ve hemen idam edildi. Münzer, Luther'in başlıca hasımlarından biriydi. Düşüncesinde aynı zamanda hristiyan ve komünist toplum görüşünün belirtilerini bulmak olasıdır.

MÜNZER Üzerine

Münzer, Luther'ın ılımlı reformculuğundan farklı bir reformcuydu; sadece Katolik Kilisesi'ne karşı değil, tüm Hıristiyanlık'a ve feodalizm'e karşıydı. Münzer'e göre, Reformasyon'un temel görevi, kilise ile kilise öğretilerinde yapılacak reformdan çok, köylü ve şehirli yoksulların yapacağı sosyo-ekonomik devrimdi. Münzer'in, Orta Çağ köylü-pleb raflziliği ve mistisizmi içinde şekillenen felsefesi, panteist bir felsefe olmuştur. Münzer'e göre, iman, insanda aklın gelişmesinin bir sonucuydu ve öbür dünyada hayat ile yeryüzündeki hayat arasında bir köprü kurulması gerekliydi. Münzer, geniş tasarılara dayanan bir devrimci program ortaya koyabilmek için için Hristiyan sloganlara başvuruyordu. Devrimci köylüleri, «yeryüzünde bir Tanrı ülkesi», yani, sınıfsız, özel mülkiyetsiz ve hükümetsiz bir toplum kurma fikrine çekiyordu. Münzer'in dini felsefesi, ateizme yakın olduğu gibi, siyasi tasarıları da eşitlikçi ve ütopyacı sosyalizm ile bir benzerlik içinde bulunuyordu. Münzer'in idealleri, köylü-pleb kitlelerin menfaatlerinin çok ötelerine uzanmış ve Engels'e göre, «doğmakta olan proleter kurtuluşu için gerekli şartları» önceden dile getirmiştir.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

müstahdemler (Fr. employé) Üretken-olmayan alanların emekçilerinden oluşan sosyal tabaka. Müstahdemler, çeşitli etkinliklerde bulunan çeşitli tiplere ayrılırlar.

Mamul ürünleri satarlar, stoklara nezaret ederler, hesapları tutarlar, iş kovuşturmasıyla uğraşırlar, vs.

Muhasebeci, mağaza görevlisi, banka veznedarı, personel memuru, vs. müstahdemdirler.

Müstahdemlerin baş karakteristiği, tıpkı işçiler gibi, proleterler gibi, bir ücret karşılığında işgüçlerini satmalarıdır. Sömürülürler —sömürülme biçimleri farklı olmakla birlikte. Ama, sömürülmelerine rağmen, üretim alanına dahil değildirler, bu nedenle de artı-değer üretimine katılmazlar Buna karşılık, dağıtımla, yani tedavülle (meta ya da para tedavülü) ilgili herşeyle yükümlüdürler. Emekleri, sanayici olmayan kapital ste (tüccar, bankac), daha çok miktarda meta gerçekleştirme ve böylece üretken alanda yaratılmış artı-değer'in bir bölümünü elde etme imkânı verir (bu artı-değer, somut ticari kâr biçimini alır.)

Müstahdemler, işçi sınıfına dahil değildirler, ama onunla ortak çıkarları vardır, çünkü aynı sömürü sistemine karşı mücadele etmek zorundadırlar.

Monopolist devlet kapitalizmi çağında, içinde bulundukları durum, tam bir özdeşleşme olmamakla birlikte, işçilerin durumuna yaklaşma eğilimindedir.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, müstahdemlerin sayısı hızla artar, hattâ bazan bu artışın ritmî işçilerin sayısının artış ritminden daha hızlıdır

Burjuva ekonomistleri bu fenomeni «üçüncüler»in artışı diyerek ifade edenler Onlara bakılırsa, başlıca sosyal kategoriyi oluşturacak olanlar müstahdemlerdir. Yakın geçmişteki evrim bu spekülasyonları ortadan kaldırmıştır.

müteharrik ücret merdiveni (Fr. échelle mobile des salaires) Ücret gelirlerinin, satın alma gücünün korunması amacıyle, hayat pahalılığı ile aynı tarzda artmasını sağlayan mekanizma. Sürekli fiyat artışı karşısında emekçiler, ücret, ödenek ve emeklilik ödeneği müteharrik merdiveni talep ederler. Hükümet tarafından ekonomik ve malî alanda yapılan tercihlerin bütün ağırlıklarıyla ters yönde baskı yaptığı monopolist devlet kapitalizmi şartlarında, ücret, ödenek ve emeklilik ödeneği için, bir taban-garanti teşkil eden müteharrik ücret merdiveni elde edilmesi çok önemlidir.

Bu talep, bir çok bakımdan meşrudur. Gerçekten, ücretlilere yapılan ödemelerin tutarı (brüt ücretler ve bunlara uygun düşen sosyal yükümlülükler de dahil), ürünün değerinin ancak çok küçük, modern sanayide azalan bir parçasını temsil eder. Ürünün değerinin içinde, ayrıca, ilk maddelerin değeri, amortismanlar, maddî işletme harcamaları, banka faizi hadleri, girişimin ödediği vergiler, genel masraflar ve kârlar vardır (büyük bir bölümü bilânçonun bazı fasıllarının şişkinleştirilmesi suretiyle kamufle edilerek).

Ücretlerin payının bugün ürünün değerinin ortalama % 30'u olduğunu kabul edersek, ücretlerde % 10'luk bir artış global olarak ürünün maliyetin de ancak % 3'lük bir artış getirir. Bu artış da, yalnız maliyetin öteki unsurlarında bir kısıtlamayla değil birçok durumlarda, kârlarda bir kısıtlamayla da karşılanabilir ki kârların eriştiği düzey bunun için bol bol yeterlidir.

Gerçekte, fiyat artışları, yıllardan beri, ne ücret artışlarını sürekli olarak izleyen bir tarzda, ne de üretim imkânlarına göre ücretlerin muntazam bir satın alma gücüyle kayıtlıdırlar. Özünde, kapitalist kâr oranını korumayı, hatta arttırmayı amaçlayan bir ekonomik politikanın sonucudurlar.

Ucret artışları, fiyat yükselmelerinin önünde gitmek şöyle dursun, çoğu zaman fiyat yükselmelerinin gerisinde kalırlar.

Ucret merdiveni talebi, ücret artırma otomatizminin zorunlu olarak fiyat yükselmesine yol açacağını ve ülkenin ekonomisini dört nala giden enflasyonun korkunç çemberi içinde boğacağını ileri sürenlerin inandırmaya çalıştıkları gibi, «anti-ekonomik» nitelikte bir talep değildir.

N

NADJAKOV Georgi Stefanos (Stanke Dimitrov, Küstenil 1896) Bulgar fizikçisi ve devlet adamı. Paris'te Paul Langevin'in laboratuvarında ve Maria-Sklodowska-Curie ile Radium enstitüsünde çalıştı (1925-1926), Sofya'da Kliment Ohridski üniversitesinde profesör oldu (1932) ve deneysel fizik kürsüsünü yönetti (1937-1963). 1947-1952 arasında üniversitenin rektörlüğünü yaptı. 1947'de Bulgar Bilimler akademisinin bilimsel atom denemeleri fizik enstitüsü yöneticiliğine getirildi. Fotoelektrik iletkenliği, yarı iletkenlerde ve yalıtkanlarda dış fotoelektrik olayı, elektrostatik-elektro magnetik araştırmalar, Volta olayını inceleme metotları, kontakt potansiyel farkı, Langevin İyonları, magnetik araştırmalar, gizli fotoğraf görüntüsü v.b alanlarında çalıştı. Ayrıca yalıtkanlarda kalıcı foto-elektrik kutuplanması ve fotovoltaik olay üstünde açıklamalar yaptı: bu olayı, maddenin foto-elektrik durumu olarak adlandırdı. Birçok kez milletvekili seçildi.

NAGY İmre (Kaposvar - 1896 / Budapeşte - 1958) Macar siyaset adamı. Bir köylü ailedendi. Sosyal-Demokrat partide çalıştı, Ruslara tutsak düştü (1915), 1917'de komünizmi benimsedi. Bela Kun'un kısa ömürlü hükümetinde görev eldı (1919). Gizli eylemleri yüzünden Moskova'ya kaçmak zorunda kaldı. Macaristan'a Ruslarla beraber döndü (1944), tarım bakanı oldu ve toprak reformuna girişti. İçişleri bakanlığı, Millî meclis başkanı, 4 Temmuz 1953'te de başbakan oldu. Sanayi yatırımlarını, tarım lehine kısma çabaları ve parti siyasetini eleştirmesiyle, Stalin'ci Rakosi ve Ernö Gerö'nün düşmanlığını üstüne çekti ve önce merkez komitesinden sonra da Komünist partisinden çıkarıldı. Fakat ekim 1956 ayaklanmasında eski görevine getirildi, daha sonra Sovyet asker-

İmre NAGY başbakanlık döneminde..

lerinin geri çekileceğini vaat ederek bir hükümet kurdu. Milliyetçi hareketin başarısızlığa uğraması üzerine Yugoslavya büyükelçiliğine sığındı, ama dışarı çıkarken tutuklandı, ölüm cezasına çarptırıldı, idam edildi.

NAİDU Sarocini (Haydarâbâd 1879 / Lucknow 1949) Hintli kadın şair ve siyasal lider Soylu bir ailedendi. Madras üniversitesinde ve Londra'da okudu. 1898'de Dr. M. G. Naidu ile evlendi. 1914'te Royal Society of Literature'e üye seçildi. İngilizce üç şiir kitabı yayınlandı: ***The Golden Threshold*** (Altın Eşik, 1905), ***The Bird of Time*** (Zaman Kuşu, 1912) ve ***The Broken Wing*** (Kırık Kanat, 1915). Naidu, Tagor'dan sonra Hindistan'ın en ünlü modern şairidir Siyasal ve sosyal reform alanındaki çalışmalarına 1905'te başladı. 1908'de, Haydarâbâd'ı sel felaketinden kurtarma yolunda büyük çaba gösterdi. 1919'da Mohandas K. Gandhi'ye bağlandı birçok kez hapse atıldı. 1925'te Hindistan Milli kongresine seçilen ilk kadın başkan oldu İkinci Dünya savaşında, Gandhi'nin savaşa karşı tutumunu destekledi ve İngilizler tarafından yeniden tutuklandı (1942-1943) Hindistan, dominyon statüsünü kazandıktan sonra (1947) Naidu, ölümüne kadar, Birleşik Eyaletler başkanlığı görevini sürdürdü.

nakit (Fr argent, İng. silver) Gerek paranın bütün biçimlerini, yani «genel eşdeğer»in bütün somut biçimlerini ve gerekse servetlerin özünü belirten generik kavram.

Altının öbür madenlere oranla ender oluşu, nakit'in ilk maden paralar arasında yer almasına yol açmıştır: bu sözcük, çok geçmeden, nakit paranın kendisini belirtmeye başlamıştır. Nakit paranın tedavülü, altının tedavülünden çok daha hızla yaygınlaştığı için, bu sözcük, kapsam bakımından bir ilk genişlemeye uğrayarak, her türlü madeni parayı belirtir hale gelmiştir. Ayrıca, zengin alaşımlı (halitalı) paraların yanısıra daha az saf nakit paraların da bulunuşu ve düşük madenlerden yapılmış paraların nakit para ölçeğine göre değerlendirilişi, nakit ile madeni para arasında, tarihsel olarak, sözcüğün kullanımında, bir eşanlamlılık kurulmasına yardım etmiştir Bu bakımdandır ki, modern zamanlarda, «altın iyi bir nakittir» denebilmiştir.

Kapsam genişlemesinin sürüp gitmesiyle, nakit, ister kâğıt olsun, ister maden, her parayı belirtir olmuştur. Ve, keza, belirli bir ölçüde, servet sözcüğüyle de eşanlamlılık ka-

zanmıştır. Öyle ki, elinde önemli miktarda banknot bulunan bir kimse için ve de servetinin büyük kısmı, esas itibariyle, mal - mülk'ten oluşan bir kimse için çok parası olduğu söylenebilecektir.

Bununla birlikte, ekonomistler, kullanılagelen bu terimlere her na kadar geniş ölçüde yer vermekte iseler de, bazı teknik kısıtlamalar koymakten da geri kalmamaktadırlar. Birçok durumlarda, bu ekonomistler, «nakit» sözcüğünden, yalnız ve yalnız, madenî para yada kâğıt para halindeki likiditeleri kastetmektedirler. Bazıları, bunlara, menkul değerleri de eklemekte, ama, öbür servet unsurlarını, özellikle de gayrı menkulleri katmayı reddetmektedirler. Diğer bazıları ise, parayı ikiye ayırmaktadırlar: emre âmâde nakit, yani tek tek kişilerin elinde hazır duran likiditeler: ve banka nakti, yani bankelarda ve kaza, genişlemeyle, Tasarruf Sandıkları'nda yatan nakit. Nihayet, bazı mülliyeciler, hazine nakiti (ki buna carî nakit de denir) ile kitlesel operasyonlara, envestismanlara yada geniş kredi operasyonlarına tahsis edilen, muhasebe nakiti arasında bir ayrım kurarlar.

Aslında, nakit, karşılıklı bağımlılık halindeki üç yanı kapsar: mübadelaleri kolaylaştırmaya yada hazineleşmeye matuf seyrisal yan, sermaye birikimlerinden biri olan nakit-sermaye ve zenginliği ölçme birimi.

Nana : Emile Zola'nın romanı (1880). Rougon-Macquart serisinin dokuzuncu cildi. *Meyhane* (L'Assommoir) adlı romanın kahramanlarından alkolik Coupeau ile çamaşırcı Gervaise'in son derece güzel olan kızları Nana, İkinci İmparatorluk Fransa'sında büyük bir yer tutan kibar fahişeler çevresini temsil eder. Villiars caddesindeki konağında, beyaz lake mobilyalar arasında, «beşdöndürücü kokular» içinde yaşayan bu şehvetli, beyinsiz ve kalpsiz kadın, çürümeye yüz tutmuş bir toplumu çökerten kuvvettir. Sonunda bir otel odasında korkunç bir biçimde ölür.

NANSEN Fridtjof (Störe-Frön - 1861 / Lysaker - 1930) : Norveçli doğa bilgini, bulgun ve siyaset adamı. 1888'de Grönfand'ı doğudan batıya, Umivik'ten, Godhaab'ın güneyindeki Amerallk fiyorduna kadar aştı. Sonra *Fram* gemisiyle Yeni Sibirya takımadasına gitti ve kuzeybatı yönünde banklze takılarak 84 4 enlemine vardı ve buradan buzda yürüyerek Johansen Ile birlikte o zamana dek ayak basılmamış olen en yüksek enleme (86 14) ulaştı (1895). Sonra buz üzerinden Franz-Joseph takımadasına döndü: bu sırada *Fram*, önce kuzeybatıya, sonra güneye doğru yol alarak Tromsö'ye vardı. Nansan,

NANSEN 1938 Nobel Barış Ödülü'nün sahibi.

daha sonra (1900-1912 arası) Christiani üniversitesinde profesör oldu. Norveç hükümetinin, ülkesine Norveç ile Grönland arasında ve kuzeyde şeref kazandıracak büyük girişimleri karşılamak için kurduğu Nansen fonundan yararlanarak, denizbilim çalışmalarını sürdürdü, Norveç'in İsveç'ten ayrılmasında (1905) önemli bir rol oynadı. Birinci Dünya savaşından sonra Norveç'in ilk delegelerinden biri olarak, Milletler Cemiyetinde mültecilere yardım işlerini yönetti. Milletler Cemiyeti komiseri sıfatıyla da, önce savaş tutuklularının, sonra (1921-1923) rus mülteciler ile öbür mültecilerin (1923-24) ülkelerine geri gönderilmesi işiyle uğraştı. Doğa bilimi alanındaki önemli incelemeleri dışında, Grönland ve Arktik denizlerine yaptığı yolculukların notlarını yayınladı. Svalbard ile Grönland arasındaki eşiğe adı verildi. 1922'de Nobel Barış ödülünü kazandı.

NAPOLYON BONAPART (Korsika 1769 / Sainte-Hélène - 1821) Fransız imparatoru. Modern çağdaki siyasal başarı örneklerinin en öndegelenlerinden biri. Büyük Fransız Devrimi'nin siyasal plandaki bütün edinç ve kazançlarını bir bir yok etti. Eski Rejim'le Devrim sonrası dönemi «uzlaştırmak» isterker., geçmişin kaba bir taklidini ortaya koyabildi ancak; ve hem kralcıların, hem de cumhuriyetçilerin düşmanlığını kazandı. Büyük bir fatih olarak, milliyetçilik duygularını büyük çapta körükledi. Avrupa'yı birleştirmek istiyordu, Fransa'ya diş biler hale getirebildi ancak. Zaferleri oranında popülerdi İlk yenilgi ile yıkılacağı belliydi. Nitekim yıkıldı da. Bir siyaset dehası ve bir yükseliş simgesi olarak kabul edilir. Sainte - Hélène'de öldüğü unutularak..

«Napolyon Bonapart, Arcole köprüsü üzerinde» : GROS'nun tablosu.

Napolyon'un taç giyişi: GERARD'ı tablosu.

NAPOLYON'dan seçmeler
Politikanın tanımları

Para yerine insanların ortaya sürüldüğü bir oyundur politika.

□

Yüksek politika, sağduyunun büyük işlere uygulanmasından

başka bir şey değildir.

□

Kader de ne demekmiş? Politika dururken!

□

Her devletin politikası, coğrafyasında saklıdır

Hükümet etme üzerine

İşin aslı istenirse, insanları yönetebilmek için asker olmak gerekir Kılıç ve çizmeyle yönetilir insanlar.

□

Sık sık ceza vermeyiniz, ama verdiğiniz zaman ağır ceza veriniz.

Saltanatının birinci yılında iyiliği ile büyük sevgi toplayan bir hükümdar, ikinci yıl kendisiyle alay edilmeğe mahkûm bir hükümdardır.

□

Emir vermek kadar kolay hiç bir şey yoktur. Önemli olan, emrin yerine getirilmesini sağlayabilmektir.

□

Beni sevmenizi değil, bana canla başla hizmet etmenizi istiyorum.

□

Bir devlet adamının kalbi, kafasının içinde olmak gerek.

□

Dünyayı değiştirmiş olan kişiler, bu işi hiç bir zaman önderleri kendilerine bağlayarak değil, dalma halk yığınlarını harekete geçirerek başardılar.

□

İnsanlar erdemleriyle değil, kusurlarıyla yönetilirler.

□

Ben iktidarı severim elbette, ama bir sanatçı gibi severim iktidarı Bir müzisyen kemanını sever gibi severim. Yani o kemandan güzel sesler, güzel ezgiler ve uyum çıkarmak için severim.

□

Meydan okuyorum Eski yada yeni bir tek cumhuriyet gösterin bana ki içinde ayrıcalığa yer olmasın! Yeni diş çıkaran bebeklere, huysuzluk etmeyip oyalansınlar diye, diş kaşıyacak birşeyler verilir ya hani İşte o türden oyuncaklarla yönetilir Insanlar.

□

Kendimi katolik kılarak kazandım ben Vendée savaşını; kendimi müslüman kılarak Mısır'a girip yerleştim ve kendimi aşırı özgürlükçü kılarak İtalyanların gönüllerini fethettim. Eğer Yahudileri yönetmeyi aklıma koysam, ilk yapacağım iş, Süleyman tapınağını yeniden kurdurmak olurdu.

□

Aldandığınız vakit, hiç yılmaksızın yola devam ediniz Bu, size hak verdirtecektir.

□

Fesatta herşey mubahtır.

□

Hiç şüpheniz olmasın Dünyayı hayalgücü yönetmektedir. Ve bizim modern kurumlarımızın bellibaşlı kusuru, hayalgücüne seslenmemeleridir. Sadece hayalgücüyle yönetebilirsiniz İnsanoğlunu : Onsuz insan, bir hayvandan farksızdır.

□

Bütün herkesi dinlerim, ama sadece kendi kafama danışırım.

□

Yönetim sanatı, görülmesinde yarar bulunmayan şeyleri görmemeğe dayanır.

□

Onur, hükümdarlar için, bir ahlâk vergisi gibidir.

□

Otuz milyonluk bir serveti olup da bunu umursamayan bir insan, hükümet için son derece tehlikeli bir insandır.

Devrim ve politika

İşiniz devrimcilikse, sadece yaptığınız kadarını söyleyiniz : Daha fazlasını söylemek, başka bir şey yapamamış olduğunuzu itiraf etmektir; ve bu, hayır getirmez size.

Halk üzerine

Halkın hoşuna gitmeyi bir yana bırakıp, ona hakkıyle hizmet etmek gerekir. Halkı kazanmanın en iyi ve en güvenilir yolu, ona iyilik etmektir. Halka dalkavukluk etmekten daha tehlikeli hiç bir şey olamaz Sonradan bütün istediklerini vermezseniz huysuzlaşır ve kendisine verdiğiniz sözü tutmadığınıza inanmağa koyulur; o zaman da direnecek olursanız, gittikçe daha çok el'datıldığına inanacak ve bir o kadar da sizden nefret edecektir. Hükümdarın ilk ödevi, hiç şüphesiz ki, halkın istediğini yapmaktır. Ama unutmayınız Halkın asıl istediği şey, hemen hemen hiç bir zaman, istediğini söylediği şey değildir.

«Siyasal tıp»

Kan dökmedim değil, döktüm; dökmeğe devam da edeceğim şüphesiz. Ama öfkeye kapılmaksızın yapacağım bu işi; sırf, kan akıtmak siyasal tıbbın bellibaşlı metodlarından biri olduğu için yapacağım.

Kamuoyu üzerine

Paris'te şarkılar bestelenmesi için emir verdim: Ordunun kazandığı zaferleri yücelten şarkılar olsun istedim bunlar. Yalnız kazandığı değil, kazanacağı zaferleri de yücelten... Ve bu şarkıların çeşitli şeyler olmasını emrettim Askerler aynı şarkıyı iki kere üstüste duymak durumunda kalmasın diye. Korkunç bir kudret bu kamuoyu denen şey : Görünmez bir güç; gizemli ve bütün herşeyi aşıp geçen, karşısında hiç bir şeyin direnemeyeceği bir güç. Hiç bir şey onun kadar devingen, kaypak, bulanık ve inatçı olamaz; buna rağmen gene de çoğu zaman gerçekçi, mantıklı ve adaletli bir güçtür kamuoyu.

İktidar üzerine

Benim metresim, iktidardır. Onu elde edebilmek için öylesine çabaladım, öylesine alın teri ve göz nuru döktüm ki, değil ayartılıp ellmden alınmasına, uzaktan arzuyla seyredilmesine bile katlanamam.

Sonsöz

Meğer ben, çiçeklerle dolu bir uçuruma ayak basmışım.

narodnizm : Rusya'da bir küçük burjuva köylü demokrasisi ideolojisi. - Narodnizm'i diğer demokratik ideolojilerden ayıran özellikler şunlardır: 1) sosyalist hayaller; kapitalist yoldan kaçınma ve kapitalizmi hasf etme umudu; 2) toprak ilişkilerinin kökten değiştirilmesi görüşünün savunulması. Kapitalizmin iç çelişmelerinin açığa çıkıp, proleter sosyalist hareketlerin artış gösterdiği Batı Avrupa ile Kuzey Amerika ülkelerine nispetle daha geç dönemde burjuva demokratik devrim yolunu tutmuş olan ülkelerin karakteristiğini teşkil eden Narodnizm, anternasyonal bir önem taşır. Rusya'daki Narodnizm ideolojisinin kaynağı, feodal mülk sisteminin ortadan kaldırılması ve toprak sahiplerine ait toprakların köklü bir şekilde yeniden dağıtılması için köylülerin yürüttüğü mücadeledir. Herzen ve Çernişevskl, Rusya'daki Narodnizm ideolojisinin kurucuları idiler. Bunlar, ilk iş olarak, köylü komün toplumundan, daha yüksek bir toplum formu olan sosyalizme, doğrudan doğruya geçiş imkânı meselesini ortaya atmışlardır. 1870'lerde aktif bir hareket halini alan Narodnizm'in karakteristiği, Narodnizm'in siyasî programını uygulama ve köylüyü uyandırıp sosyalist devrime geçirme arzusu olmuştur. Bakunin, Lavrov ve P. N. Tkaçov, Narodnizm'in önde gelen ideologları idiler. Militan devrimci demokrasinin ideolojisi olan 1870'lerin Narodnizm'i, Çernişevski dönemının Narodnizm'ine göre geridedir. «Sosyalizm»i «siyaset»le bağdaşmaz bir şey olarak gören Narodnikler, siyasî hürriyetler uğruna mücadelenin ancak burjuvaziye yaradığını düşünüyorlar ve kapitalizmin ilerlci hiçbir yanının bulunmadığını ileri sürüyorlardı. Sübjektif okula bağlı Narodnik teorisyenler, çeşitli sistemlerden, pozitivizm'den, Yeni-Kant'çılıktan ve Mach'cılıktan yaptıkları aktarmaları eklektik bir tarzda birleştirerek, agnostisizm'i savunuyorlardı. Sosyal gelişmeye tarihî zarurilik açısından bakan Çernişevski'nin aksine, Narodnikler, sosyal fenomenlere soyut ve ideal (fikrî) bir açıdan yaklaşıyorlardı. Sosyoloji'deki sübjektif metodlardan hareket ederek, kapitalist olmayan bir yoldan gelişme imkânının mevcut olduğunu ispata çalışıyorlardı. Kitlelerin tarihte oynadıkları rolü şeklen inkâr etmeyen Narodnizm, kitle hareketlerini, dolayısıyle de tarihî prosesüsün yönünü, aydın azınlığın faaliyetine bağlar. Narodnizm'in ekonomi teorisindeki temel tezine göre, küçük köylü çiftçiliği («halk üretimi»), kapitalizmin antitezidir. 1880'in ortalarında, Narodnizm'e, liberal reformist bir akım (V. N. Vorontsov, Mihaylovskl, S. N. Krivenko, S. N. Yuzakov) hâkim olmuştu. Bazı Narodnikler, gerçekler karşısında, Rusya'nın kapitalist bir evrimden geçtiğini ve köylülüğün içinde bir farklılaşma prosesüsünün mevcut olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı. Ama, bu Narodnikler Rusya'nın kapitalist evrimden geçtiğini kabul ederken, beri yandan, «halk üretimi»ne yardım konusunda her türlü ütopyacı ve reaksiyoner tasavvurları devam ettiriyorlardı. Marksizm'e karşı aktif bir mücadeleye girişmiş olan liberal Narodnikler'in bu mücadelesi tam bir ideolojik yenilgiyle sonuçlanmıştır. 20. yüzyıl'ın başlarında köylü hareketlerinin artması ve 1905-07 Rus ihtilâli, Nardnik bazı grup ve partilerin ortaya çıkmasına yol açmıştı ki, bunların en solunda olanı Sosyalist-İhtilâlci Parti idi. Bu Partinin ideolojisi, Narodnizm'in eski dogmalarını Marksizm'in tahrif edilmiş önermeleri ile birleştiren eklektik bir ideoloji teşkil ediyordu. İhtilâlciler, liberallerin liderliğine boyun eğme şıkkı ile toprak sahiplerine karşı kararlı mücadele şıkkı arasında yalpalayıp durmuşlardır. Lenin ile Plehanov, Narodnizm'i enine boyuna eleştirmişlerdir.

NASIR Cemal Abdül (Beni Mor, Asyut Eyaleti 1918 / Kahire - 1970) : Mısırlı devlet adamı. Harp akademisine girdi, orduda beliren İngiliz düşmanlığı akımını benimsedi ve Hür Subaylar adlı gizli örgütü kurdu (1942). Filistin yenilgisinin da (1948) verdiği hırsla miliyetçi bir eyleme girişti. Yarbay olduğu sırada, general Necip'i kendi davasına kazandı ve Kahire olaylarından yararlanarak Hür Subaylar'la birlikte iktidarı ele geçirdi (1952). Kurduğu «Devrim konseyi» kral Faruk'u sürgün ettl. 1952 Toprak reformu siyasal önlemlerin alınmasını kolaylaştırdı. Cumhuriyet ilân edildikten sonra ve Süveyş kanalı bölgesinin boşaltılması için İngiliz-Mısır antlaşması yapıldıktan (1954) sonra, Necip iktidardan uzaklaştırıldı ve yerini albay Nâsır aldı. Nâsır, Mısır Devriminin İçyüzü (Felsefetüs Sevre, 1954) adlı yapıtında, siyonizm tehlikesini öne sürerek, Mısır'ın Arap birliğini kurma yolunda oynaması gereken rolü açıklar. Doğu ile Batı arasında «olumlu tarafsızlık» diyebileceğimiz bir denge siyaseti güden Nâsır, Bağdat paktını karşılayan Bandung Asya-Afrika konferansına (1955) katıldı. Temmuz 1956'da, İngiliz ve Amerikan kredilerinin kesilmesi sonunda, Süveyş kanalını millileştirme kararını aldı. İngiliz-Fransız-İsrail ortak müdahalesinde yenilgiye uğramasına karşını, millileştirme hareketi başarılı ve Nâsır'ın saygınlığı arttı. Yeni bir anayasa çıkarttı (1956-1957) ve Mısır Millî Birlik partisi adlı tek siyasal partiyi de kendi yönetimi altına aldı. Nâsır, Mısır ile Suriye'nin birleşmesini sağladı (Birleşik Arap Cumhuriyeti, 1 Şubat 1958) Doğu Avrupa devletlerince desteklenen B.A.C. öbür Arap devletlerini ivediye düşürdü ise de, Nâsır'a, Arap dünyasını yönetimi altında birleştirme olanağını sağlayamadı. 1958 Devriminden sonra, B.R.C.'ye karşı çıkan Irak, Sovyet blokuna yöneldi: Nâsır da bunun üstüne Rusya'nın himayesini reddetti. B.A.C. denemesi kısa sürdü, Yemen'in ayrılması (1959), Suriye'nin bağımsızlığına yeniden kavuşması (1961) ve Arap devletleri arasında geçimsizliklerin artması üstüne birlik dağıldı. Mısır, Irak ve Suriye arasındaki üçlü birlik denemesi de Nisan 1963'te başarısızlıkla sonuçlandı. Bu çeşit başarısızlıklar, 1965'ten sonra Nâsır'ı, bu ülke yöneticileriyle ilişkilerini düzeltmeye zorladı.

Başkan NASIR'ın son fotoğraflarından biri..

Ulke içinde Nâsır, 21 Mayıs 1962 Millî yasası, toprak reformu, 1961 ve 1963'te alınan diğer sosyalleştirme önlemleriyle halkın sevgisini kazandı: Mart 1965'te yeniden Cumhurbaşkanlığına seçildi ve İsrail karşısında uğranılan ikinci yenilgiye karşın, bu sevgi, varlığından bir şey yitirmedi: Nâsır bu yenilginin ertesinde yerini Zekeriya Muhiddin'e bırakarak Cumhurbaşkanlığından çekildiyse de, halk kitlelerinin de katıldığı genel istek üstüne bir gün sonra istifasını geri aldı. 12 Haziran 1967'den ölünceye dek Cumhurbaşkanlığı, Sosyalist Arap birliği genel sekreterliği ve uzun süre başbakanlık görevlerini birarada yürüttü.

Nato (North Atlantic Treaty organization'un kısaltılmış adı) Kuzey Atlantik Paktı'nı imzalayan devletlerin ekonomik durumlarını sarsmadan silâhlanmalarını sağlamak ve silâhlı kuvvetlerini etkili bir tek kumanda altında toplamak amacıyle kurulduğu öne sürülen, ama aslında sosyalist ülkelere karşı her an saldırıya hazır bir kuvvetler bütünü ayakta tutmakla görevli olan kuruluş. - Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde iş gören Nato, bu temel görevini bugün de yürütmektedir.

Natura Rerum de (Eşyanın Doğası Üstüne yada Doğa Üstüne) Lucretius'un didaktik şiiri. Yazar burada Epikuros'un maddecilik ilkelerini yer yer değiştirerek açıklar. Yapıt 6 kitaba bölünmüştür. 1. kitap, bereket tanrıçası Venüs'e övgü ile başlar ve şiirin amacını dile getirlr: İnsanı kör amaçlardan kurtarmak. Burada şair, Epikuros fizliğinin «atom»lara dayanan ilkelerini açıklar, dinsal inançları çürütür ve halkların budalalık ve zalimliğini belirtmek için İphigenela'nın çek-

tiği acıyı anlatır. 2. kitapta, atomların hareket ve özelliklerini inceler. 3. kitap, insan ruhundan sözeder: ruh, bedenle aynı yapıda, ama daha ince birtakım unsurlardan oluşmuştur: ruh beden ile birlikte yokolur ve ötekı dünya korkusu çocukça bir şeydir. 4. kitapta, düşüncelerin doğuşu anlatılır. Lucretius bu konuda ileri sürdüğü teoriyi aşk üstüne görüşleriyle destekler. 5. kitapta şair, Dünya'nın ilk çağlarını, henüz kaynama halinde olan tabiatın yaşayabilecek biçimler yaratmak için giriştiği binlerce denemeyi, hayvanların, henüz hayvana çok yakın insanın yaratılışını ve kaydettiği ilerlemeleri bir bir anlatır. 6. kitabın konusu doğal olaylardır: yağmur, rüzgârlar, gökkuşağı, yanardağlar, depremler. Kitap, salgın hastalıklar, özellikle Atina vebasına ilişkin korkunç bir tablo ile son bulur. Augustus devrinde büyük ilgi gören bu şiir, yavaş yavaş unutuldu, ancak Rönesans. Sonraki yüzyıllar Lucretius'a bilgin ve şair olarak hak ettiği ilgi ve hayranlığı gösterdi. Yapıtında, modern atomculuğu müjdeleyen dâhice görüşler yer alır. Lucretius, şiirindeki lirizm ile dünyanın en büyük şairlerinden biridir.

natüralizm, doğalcılık (Osm. tabiye; Fr. naturalisme; İng. naturalism). Doğanın dışında hiç bir şeyin varolmadığını ileri süren öğreti. - Doğaüstü olay yada varlıkları kökten reddeden bu anlayış, doğayı, deney yoluyla eriştiğimiz olgulara benzer bir olgular zinciri halinde görür ve doğanın «yaratılmış» olabileceği düşüncesine karşı çıkar. Bu bakımdan natüralizmi, maddecilik anlayışına yakın düştüğü gibi, heptanrıcılık öğretisine ve Schelling'in doğa felsefesine de yakın düşer. Örneğin doğanın ve canlı varlıkların oluşumunu, içkin ve maddesel bir dirim ilkesiyle açıklayan Spencer'in felsefesi, natüralizm akımı içinde yer alır. - Ahlâk açısından natüralizm, manevî hayatın biyolojik hayatın bir uzantısından ibaret olduğunu ve ahlâkî idealin de, yaşama isteğini meydana koyan ihtiyaç ve içgüdüleri dile getirdiğini öne süren öğretidir. - Estetik açısından natüralizm, gerçeğin zorla güzel gösterilmesine, yani «idealize» edilmesine karşı çıkan; ve hayatın, kaba ve adî sayılarak ele alınmayan yanlarını yani insanoğlunun hayvanlarla ortaklaşa olarak doğadan aldığı yanları değerlendirmeğe ve ön plana almağa yönelen öğretidir.

NAVİLLE Pierre (Paris - 1904) Fransız sosyologu. İş sosyolojisi, özellikle mesleksel eğitim sorunları ve otomatikleşmenin sosyal etkilere üstüne. Başlıca yapıtları: ***La Révolution et les İntellectuels, Mieux et Moins Bien*** (Devrim ve Aydınlar, İyi ve Daha İyi, 1927), ***La Psychologie, Science du Comportement, le Béhaviorisme de Watson*** (Psikoloji, Davranış Bilimi, Watson Behavlorizmi, 1942), ***Théorie de l'Orientation Professionnelle*** (Mesleksel Yönelim Teorisi, 1945), ***Psychologie, Marxisme, Matérialisme, Essais Critiques*** (Psikoloji, Marksizm, Materyalizm, Eleştiri Denemeleri, 1946), ***La Formation Professionelle et l'Ecole*** (Mesleksel Eğitim ve Okul, 1948), ***La Chine Future*** (Geleceğin Çin'i, 1952), ***La Vie de Travail et Ses Problèmes*** (Çalışma Hayatı ve Sorunları, 1954), ***Essai sur la Qualification du Travail*** (Çalışmanın Nitelendirilmesi Üstüne Deneme, 1956), ***L'Automation et le Travail Humain*** (Otomatikleşme ve İnsan Emeği, 1961), ***Traité de Sociologie du Travail*** (İş Sosyolojisi Elkitabı, 1962), ***Vers l'Automatisme Social*** (Sosyal Otomatizme Doğru, 1963), ***Le Nouveau Léviathan: de l'Aliénation à la Jouissance, la Genèse de la Sociologie du Travail chez Marx et Engels*** (Yeni Leviathan, Yabancılaşmadan Yararlanmaya Kadar, Marx ve Engels'te İş Sosyolojisinin Doğuşu 1967).

NAZZARİ Amedeo (Cagliari - 1907) : İtalyan oyuncusu. İlk kez 1927'de sahneye çıktı. Sinema dünyasına ikinci filmi ***Cavalleria*** (Süvari, 1936) ile kendini kabul ettirdi. Töre filmleri *(Caravaggio,* 1941: ***La Cena delle Beffe*** 1941), savaş filmleri ***Luciano Serra, Pilota*** (Pilot Luciano Serra, 1938), ***Bengasi*** (Bizaga, 1942), halk oyunları *(Montevergine,* 1939), komedileri ***Assenza Ingiustificata*** (1939), ***Centomila Dollari*** (Yüzbin Dolar, 1940) ile çağının en sevilen oyuncusu oldu. Savaştan sonra gerçekçi sinemada ***Il Bandito*** (Haydut, 1946), ***Processo alla Città*** (Kentte Duruşma, 1957) ve Yvonne Sanson ile oynadığı dramlarda ***Catene*** (Zicirler, 1950), ***Figli di Nessuno*** (Hiç Kimbsenin Çocukları, 1951) büyük bir başarı elde ettl. Daha sonraki filmleri içinde en ünlüsü Fellini yönetiminde çevirdiği ***Le Notti di Cabiria***'dır (Cabirla Geceleri, 1956).

NEÇAYEV Sergey Gennadiyeviç (1847 1882) Rus devrimcisi. Bir işçinin oğlu. Öğretmen oldu, Cenevre'de Bakunin ile dostluk kurdu. Öğrenci hareketlerine katıldıktan sonra, Moskova'da hedefi toplumun yıkılmasını hızlandırmak olan «Halkın Adaletl» adlı devrimci topluluğu kurdu (1869). Topluluğun hazırladığı suikastler kamuoyunu ürküttü: sosyalistler de kendine sırt çevirince Neçayev yurt dışına göçmek zorunda kaldı. İsviçre'de tutuklandı (1872), Rus hükümetine teslim edildi: hapisenede ölünceye kadar, nihilistlerle mektuplaşmaya devem etti: Fikirlerini Bakunin ile birlikte yazdığı ***Devrimcinin Elkitabı***'nda (1868) açıkladı, ona göre, devrim ancak, sağlam bir biçimde örgütlenmiş ve her türlü araçtan yararlanmaktan çekinmeyen bir topluluğun, varolan kadroları toptan yok etmesiyle gerçekleşebilir.

neden, illet (Fr. ve İng. *cause).* Bir etki yaratan ve sonuç sağlayan güç. — Aristoteles'e göre, neden'den neden'e yükselerek «İlk neden»e, yani Tanrıya varılır. Gene Aristoteles, neden'leri, ***formel*** neden, ***maddesel*** neden, ***etker*** neden ve ***ereksel*** neden olarak dörde ayırmaktadır. Bugün felsefe dilinde bu deyimlerden sadece son ikisi kullanılır: Etker neden, başka bir fenomen yaratan bir fenomenl, bazen de bir etkl yapan varlığı belirtir; ereksel neden lse, bir edimin yada olayın ona ulaşmak üzere gerçekleştiği erektir.

neden Üzerine :

Evrensel nedensellik ilişkisinin iki uğrağından birini dile getiren felsefi kavramdır neden.

Bir nedensellik ilişkisinde, neden, öyle bir fenomendir ki, zorunlu olarak bir başka nedeni, yani sonuç'u yaratış. Bir nedenin arkasından sonuç gelir. Neden kavramı, koşul kavramıyla karıştırılmamalıdır. Neden, koşulun özel bir halidir. Bir koşul, ancak zaman bakımından sonuçtan önce geldiğinde, sonucu zorunlu olarak doğurursa, bir fenomenin oluşmasında belirgin bir uğrak olursa ve sonuçla aralarında tek yönlü bir ilişki, yani nedenin hep neden kaldığı sonucun neden yerine geçmediği bir ilişki bulunursa neden haline gelir.

Neden'i vesile'den de ayırdetmek gerekir. Vesile de, tıpkı neden gibi, kendisinden sonra gelecek bir olayı doğuran olaydır; ama buna karşın, o olayın nedeni rastlantısal bir ilişki değildir.

Karmaşık süreçlerde, her ikisi de kendilerine özgü koşullara sahip olan ana-nedenler ile yan-nedenler arasında ayırım yapmak gerekir. Ana-nedenler, bir soucun zorunlu ve asli özelliklerini ortaya koyan, nesnel gerçekteki fenomenlerdir. Yan-nedenler ise, bir sonucun tali rastlantısal özelliklerini ortaya çıkarırlar.

Toplumdaki ve doğadaki maddi nesnelerin ve fenomenlerin her değişiminde, iç nedenlere ve dış nedenler etki yaparlar. Dış nedenler tüm nesnelerin ve fenomenlerin evrensel bağlamlılığından çıkan ve başka nesneler ve fenomenlerce, o nesnelere ve fenomenlere yapılan etkileri kapsarlar; iç nedenler, her maddi nesnenin ve fenomenin, gelişmesi ve değişmesini belirleyen, ondan ayrılmaz çelişki'lerdir. Dış ve iç nedenler, her gelişmede, dolayısıyla her değişmede diyalektik bir bütünlük oluştururlar; iç nedenler, ancak dış nedenlerin varlığı sayesinde sonuç yaratabilirlerken, dış nedenler de ancak iç nedenler sayesinde sonuç üzerinde etkili olabilmektedirler. Dış ve iç nedenler ilişkisi görecelı bir ilişkidir: Bir

fenomenle olan bağıntın bakımından iç neden olabilen bir neden, başka bir fenomenle olan bağıntın bakımından dış neden olabilir.

Toplumsal gelişmede, nesnel nedenler ve öznel nedenler arasında ayırım yapmak gerekir Nesnel nedenler, insanın bilincinden ve iradesinden bağımsız olarak etki yaparlar; bular toplumsal gelişmenin iç çelişkilerinden, toplumun maddi yaşamının nesnel koşullarından ve özellikle üretim güçlerinin gelişim düzeyinden kaynaklanırlar. Öznel nedelere gelice, bular, nesnel olguların, insan bilincideki az çok doğru yansınına dayanan politik faaliyet, partilerin strateji ve taktiği vb. insan faaliyetleridir. Öznel nedenlerin etkilerinin olumlu sonuçlara yol açması, bu nedenlerin nesnel nedenlere ne denli uygun olduğuna ve nesnel nedenlerle etkileşimlerine bağlıdır.

M. BUHR

(Türkçesi V. ATAYMAN İ. DUMAN)

---

nedensellik, illiyet (Fr. *causalité*; İng. *causality, causation*). Bir nedenle bir sonuç arasındakl edilmsel bağıntı. — «Her fenomenin bir nedenl vardır» şeklinde dile gelen *nedensellik ilkesi*, düşüncenln temel belitlerinden blrldlr.

---

nedensellik Üzerine

Nedensellik meselesi, materyalizm ile idealizm arasındaki kıyasıya mücadele sahalarından biridir. Materyalizm, nedensel ilişkileri, bilinçten bağımsız ve bilincin dışında, objeler arasında mevcut ilişkiler olarak ele alır ve Nedensellik'in objektif ve evrensel olduğu görüşünü sürdürür. Sübjektif idealizm, ve Nedensellik'i, beşerî duyumların ardarda gelişinden ibaret görerek, onu tamamen inkâr eder; yada Nedensellik'i zarurî bir ilişki gibi kavrayarak, Nedensellik'in bilen rüj tarafından fenomenler dünyasına getirildiğini düşünür. Objektif idealizm, Nedensellik'in bilen süjeden bağımsız varlığını kabul etse de, Nedensellik'in köklerini süje'den bağımsız saydığı zihinde, ide'de, kavramda görür. Diyalektik materyalizm ise, nedensellik'in objektifliğini ve evrenselliğini kabul etmekle kalmayıp, basitleştirilmiş Nedensellik görüşünü, özellikle de metafizik'in karakteristiği olan, sebep ile sonuç arasında zıtlık olduğu görüşünü reddeder ve sebep ile sonuç arasında karşılıklı aksiyon bulunduğunu, yani, bir yandan sebebin sonucu belirlediğini, ama öbür yandan da sonucun sebep üzerinde aksiyonda bulunduğunu kabul eder. Nedensel ilişkiler çokformludur; metafizik materyalizm'in (meselâ, mekanik Nedensellik'i mutlaklaştıran Laplace'cı determinizm'in) yaptığı gibi, bu ilişkilr tek bir forma indirgenemez. Sebep-sonuç'un bilinen formlarının mutlaklaştırılmasını reddeden çağdaş bilimdeki gelişmeler, sebep-sonuç ilişkisinin çeşitliğini ortaya koyup doğrulayarak, diyalektik ve materyalist Nedensellik anlayışını derinleştirip zenginleştirir. Nedensellik kategorisi, son tahlilde, temel nedensel bağımlılığın keşfedilmesini mümkün kılan başlıca bilimsel araştırma kategorilerinden biridir. Bilme, incelenmekte olan fenomenlerin kantitatif tahliline elveren bir düzeyde olduğu zaman, nedensel ilişkiler, fonksiyonel bağımlılık formu içinde ifade edilir; ama, bu, Nedensellik kategorisine aşırı bir değer atfedilmesi anlamına gelmez.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

---

nedret (Fr. rareté, İng. rarity) Gerek ifade edilen ihtiyaçlara oranla ve gerekse ödenebilir talebe göre, üretilen kullanım değerlerinin belirli bir andakl yetersizliği biçiminde kendlni gösteren ekonomik durum. — Vülger ekonomi anlayışına göre beşerî ekonomilerin temel karakterlstiği olan nedret, bir ürün yada bir hizmet arzının, aynı ürüne yada hizmete olan talebe oranla yetersizliği durumudur.

Doğal nedret, doğanın clmrlliğlnden ileri gelir: elmas ve değerll madenler lçln durum böyledlr.

Yokluğun yarattığı nedret, arz hacmindeki düşüşten ileri gellr: tarımsal âfet, üretim gereçlerinin bozulması vs.

Piyasadan doğan nedret, arzdakl blr azalmadan değil, taleptekl bir kızışmadan ileri gelir. Yokluğun yarattığı nedretl mutlak nedret olarak niteleyenler buna oransal nedret adını verirler.

Spekülatif nedret yada yapay nedret monopolâr tarafından yada arz sahlpleri arasındakl bir anlaşmayla, fiyatları olduğu gibi tutmak yada artırmak lçln, blle blle organize edilmiş bir arz azalmasıdır.

Arz ve talep yasası tarafından yönetilen teorik pazarda, fiyat saptaması alanının sınırları, satıcı için mallyet fiyatı, alıcı için de satın alma gücüdür. Arz-talep teorisyenleri yasanın bu şartlandırıcılarına, ürünün, fiyatın belirlenmesinln blr başka nesnel unsuru olarak düşünülen az yada çok nedretini de eklerler. Nedret, doğal nedret yada yokluğun yarattığı nedret lse, arzın belirleylcl blr faktörü olarak tahlil edilir. Eğer piyasadan doğan nedret lse, talebin bir hızlandırıcısı olarak tahlil edillr. Nedret, spekülatif nedretse, piyasa ekonomlslnln ihlâl edilmesi ve arz ve talep yasasının sunî bir blçimde lşlemez hale getirllmesl olarak mahkûm edilir.

Kavram olarak nedretln hem tarihsel hem de ideolojik bir anlamı vardır. Tarihsel olarak, nedret düşüncesi, doğanın tam egemenlik altına alınmamışlığına, üretici güçlerin bütün gerçek ihtiyaçları karşılamaya elvermeyen yetersiz gelişmesine bağlanır: demek kl, nedret, yeterince gelişmemiş bir emek prodüktivlteslni dile getirir. İdeolojik olarak, nedret, dağılım tarzını lfâde eder ve nötr ve teknlk dış görünüşler altında, zenglnliklerin bir kutupta yoğunlaştığı, yoksulluğun lse öteki kutupta, yanl servetlerin üretenlerin kutbında geliştiği gerçeğinl saklar. Nedret, burada, üretim ilişkllerinl gizler; ebedî, kaçınılmaz, lnsanların kendisine karşı hiç blrşey yapamayacağı blr yasa olarak gözüktüğü lçln sistemi masum gösterme istidadındadır. En az nedret kadar ideolojik bir kavram olan tüketim toplumu kavramı lse, onun slmetrik karşıtı olarak kendini gösterlr: burada, tıpkı nedret kadar irrasyonel ve anlaşılmaz olan, efsanevî bir aşırı bolluk vurgulanır.

NEHRU Srl Cavaharlal (Allahâbad - 1889 / Yenl Delhi - 1964) Hintli devlet adamı. Öğreniminl İngiltere'de yaptı, avukat oldu (1912). Dinsel mistisizmine katılmamakla birlikte, Gandhi'nin milllyetçi düşüncelerini benimsedi. Kongre partlsl üyeliğine seçildi

NEHRU bir konuşma sırasında.

NEHRU ailesiyle sofrada (karşısında, kızı İndra Gandi).

(1918), sonra da partinin başkanlığına getirildi (1942). Sosyalist eğilimli sendika hareketine önderlik etti. Hint Birliği konferansı başkanlığına getirildi (1934), Cripps görüşmelerinde bulundu (1942). Geçici hükümette başkan yardımcısı oldu; Hindistan ile Pakistan'ın ayrılması ve daha sonra her iki ülkenin de bağımsızlığa kavuşması (1947) ile sonuçlanacak müzakerelere katıldı. Ağustos 1947'de başbakanlığa ve dışişleri bakanlığına getirildi. Hindistan'da Cumhuriyet ilân edilince (26 ocak 1950) aynı görevlerde kaldı ve tarfsızlık siyasetl güden ülkelerin önderi durumuna geldl: Birleşmiş Milletler'de ve uluslararası toplantılarda önemli rol oynadı. 1962 Seçimlerinde, Kongre partisi birkaç milletvekilliği yitirdiyse de Nehru yine başbakan seçildi. Fakat gitgide artan güçlükler karşısında eski saygınlığı kalmadı: bu güçlükler arasında ekonomik durgunluk, işsizlik, bölgecilik, 1962'de Hint ordularının Çin karşısında uğradığı bozgun başta geliyordu. Çin Hint savaşı sırasında, partisinin sol kanat lideri Krişna Menon millî savunma bakanlığından çekilmeye zorlanınca, Nehru, ağustos 1963'te kabinede değişiklik yaparak, Kongre partisinin sağ kanat lideri Deşal'yl uzaklaştırdı. Uluslararası alanda, Keşmir çatışmasının sürüp gitmesi, Çin tehditi karşısında Hindistan'ın Batı'ya yaklaşması, «barış içinde birlikte yaşama»nın beş ilkesini koymuş olan barış havarisl Nehru'nun üçüncü dünya ulusları önündeki saygınlığını azalttı. Kızıl İndira Gandhi, 1966'da başbakan oldu.

NEKRASOV Nikolay Alekseyeviç (Yuzvino 1821 / Petersburg - 1877) Rus şairl ve yayıncısı. Orta öğrenimini tamamlamadı. 1839 1841 arasında dinleyici olarak Petersburg üniversitesine devam ettikten sonra, kendini edebiyata verdi. İlk şiirleri ***Meçtıy i Zvuki*** (Hayaller ve Sesler, 1840) ilgi uyandırmadıysa da, ***Fiziologiya Petersburga*** (Petersburg'un Fizyolojisi, 1845) adlı kitabıyla üne kavuştu. Tek başına ***Sovremennik*** dergisini (1847 1866), Saltıykov ile birlikte de ***Oteçentvenntye Zapiski***'yl yönet-

«N. Nekrasov'a o muazzam başarıyı sağlayan, şair niteliklerinden çok, ondaki derin halk sevgisi, alaycı gerçekçilik ve popüler üslûp olmuştur.» P. van TİEGHEM

ti: bu iki dergi o devrin en büyük liberal dergileriydi. Nekrasov, bu yoldan Rus edebiyatında çok büyük bir rol oynadı. ***Stihotvoreniya*** (Şiirler, 1846, 1856, 1864) adlı yapıtında, serflerin kölelikten kurtulması yolunda Rus halkına seslendi. Saşa (1855), ***Moroz, Krasnıy Nos*** (Don, Kırmızı Burun, 1867), ***Russkiye Jenşçinıy*** (Rus Kadınları, 1872 - 1873) köylülerin bir çeşit halk destanı olan ***Komu na Rusi Jit Horoşo?*** (Rusya'da Kim İyi Yaşar? 1869 - 1874). Nekrasov, Çarlık Rusyasının en büyük halk şairi sayılır.

NEKRASOV Viktor Platonoviç (Kiev - 1911) Sovyet yazarı. Mimarlık öğreniminden sonra, oyuncu ve dekorcu olarak tiyatro ile ilgilendi. Savaş başlayınca cepheye gönderildi, Stalingrad muharebesine katıldı, sonra Polonya'da yaralandı. Gazetecilik işine girdi ve kendini yazarlığa adadı: romanlarında savaş deneylerini ve zafer sonrasının sorunları karşısındaki tepkileri anlattı. ***V O. kopah Stalingrada*** (Stalingrad Siperlerinde, 1946), ***V Rodnom Gorode*** (Doğduğum Kentte, 1954), ***Kira Georgiyevna*** (1961).

Viktor Platonoviç NEKRASOV : Çağdaş Sovyet edebiyatının en ünlü temsilcilerinden biri..

NERUDA Pablo (Parral 1904 / Santiago - 1973) Şilili şair. Asıl adı, Neftali Reyes'tir. Daha genç yaşında, Çek klasiği Jan Neruda'nın ***Contes de la Malastrana***'sını okuduktan sonra, Pablo Neruda takma adını aldı. Bir demiryolu işçisinin oğluydu. Santiago Üniversitesi'nde edebiyat ve felsefe öğrenimi gördü iyi Fransızca öğrendi. Bu arada sembolist ve gerçeküstücü şairlerin etkisi altında kaldı. Öğrenimini tamamlayınca Birmanya'da Rangon konsolosluğuna atandı. Daha sonra aynı görevle Seylan, Singapur, Java ve Arjantin'de bulundu. 1930 yılında spanya'ya gönderildi. Önce Barselona'da, sonra da Madrid'de konsolosluk yaptı. 1934 yılında bütün ilerici İspanyol şairlerinin toplandığı ***Caballo verde por la poesia*** dergisine katıldı. Derginin yönetimi kendisine verildi. Franco, Cuhmuriyete başkaldırdığı sırada derginin 6. sayısında yayınlanan ***Anlatalım*** başlıklı şiiriyle bir anda dünya çapında üç kazandı.

İspanya İç Savaşı sırasında Cumhuriyetçiler yararına çalıştığı için, hükümetl tarafından görevinden alınıp geri çağrıldı. 1937 yılında İspanya'yı terkederek Fransaya geçti. Paris'te Aragon'la birlikte «Yazarlar Kongresi'ni hazırladı. Madrid kuşatılır ve bombalanırken toplanan Kongre'de İspanya Cumhuriyeti'nin «katledilmemesi için» bütün dünya halklarına çağrıda bulundu.

Şili'de bir «Halk Cephesi» hükümeti kurulunca, Neruda hemen ülkesine döndü. Şili'nin yeni hükümetl İspanya Cumhuriyetçilerine sığınma hakkı tanıdığı için, ülkeye

Pablo NERUDA bir konuşma sırasında..

bir mülteci akını başlamıştı. Ve Neruda'nın yeni görevi de işte bu mülteciler işini düzenlemekti.

Neruda, İkinci Dünya Savaşı patladığında Mexico konsolosluğuna atandı. 1943 yılında da Şili Parlamentosu'na senatör seçildi. Aynı dönemde onunla birlikte seçilen yakın dostu Videla, cumhurbaşkanı oldu. Ne var ki Videla çok geçmeden diktatörlüğe kayacak; Neruda da bu tutuma şiddetle karşı çıkınca bir kez daha ülkesinden ayrılmak zorunda kalacaktı.

Videla bir süre sonra iktidardan düşünce yeniden ülkeye dönen Nerude, büyük bir halk kitlesi tarafından coşkunluk gösterileriyle kerşılandı. Savaştan sonra hemen bütün dünya ülkelerini gezdi, konfesanslar verdi, uluslararası kültür ve edebiyat toplantılarına katıldı. Bu erada 1971 Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Uluslararası kapitalizm Şili'deki Allende hükümetini devirip ünlü «Eylül katliamı»nı başlattığı sırada Pablo Neruda ağır hastaydı. Darbecilerin ilk işlerinden biri de büyük şairin evini basıp kitaplarını yakmak ve bir süre sonra da «öldüğünü açıklamak» oldu.

Birbirinden güzel sayısız kitabı arasında özellikle *Canto general* (Büyük şarkı, 1950) ve *Fin de Mundo* (Dünyanın sonu, 1969) gibi iki ölümsüz başyapıtın yaratıcısı olan Pablo Neruda, toplumcu sanat edebiyatının değil, çağdaş dünya edebiyatının en büyük şairlerinden biri olarak belirdi.

Büyük şair NERUDA, Çin gezisinde..

NERUDA Üzerine

YAŞIYOR PABLO NERUDA

Guatemala'da yıkıntılar Ekim'i,
muz ordusunun ihaneti,
göğün tadı kurumuştu ağızlarda,
yüzler
bir tuz yağmuruyla sırılsıklamdı,
geldi acılı halk,
senin yüreğine bıraktı acısını.
Sen, acılara kulak veren şair,
o Haziran ayında anladın,
elli dördünde yüzyılın —
tohumlar, kırlangıçlar ayında —
anladın tropiklerin yiğitliğini
muz damarları kesildiği zaman.
Çizmeler altında yatıyor şimdi
Şili de, Şili halkının üstünlüğü de,
yıkıntılar içinde, kan içinde.
Tek yüreğin damarlarıdır onlar:
Allende: atardamar,
Neruda: toplardamar,
ayıramaz onları hiç bir şey.
Ne yaptılarsa orada işte —
yas yok yas üstüne.
yengi var yengi üstüne.
Amerikaların yüceliğiydi Şili
daha da yücelecek zamanla.
Ve Neruda'nın şiirleri,
köpükler üstünde martılar gibi
binlerce yıl ses verecek
sonsuzluğun ötesinde.
Çatışma sürüyor şimdi kanda.
Bir kıvılcım oldu sonun,
ışıl ışıl tutuşturdu bizi,
senin o ateşten şiirlerin
yakacak zalimleri, hainleri, uşakları.
Kimse öldü demesin sana,
dirisin sen, yaşıyorsun!
Söylüyorum işte bir daha, bir daha:
okunduğu zaman yoklamada Şili'nin adı,
sen bağıracaksın: BURADA!

Miguel ASTURİAS

(Türkçesi Ülkü TAMER)

NERUDA'YLA BİR KONUŞMA

Soru Siz hem bir şair, hem bir siyaset adamı, hem de bir diplomatsınız. Sayın Pablo Neruda asıl kimliğiniz hangisi? Nereden yola çıktınız?

Pablo NERUDA : Yüzyılımızın başlarında, Şili'nin orta bölgesinde doğmuştum. Fakat daha birkaç aylıkken, annem-babam beni ülkenin ta güney ucuna, Temuco'ya götürmüşler. O zamanlar Temuco küçücük bir köydü. Orada ilk evler yapılıyor, toprak yeni yeni gelenler arasında paylaşılıyordu. Köy, çepeçevre, yerli Mapuche'lerin yaşadığı ormanla ve kırlarla çevriliydi. Temuco benim tabiata açılan pencerem, şiirimin özü olmuştur.

Soru Okula orada mı başladınız?

NERUDA Evet, köy okulunda. Arkadaşlarımın adları Alman, İngiliz, Norveç ve tabiî Şililiydi. İçinde katı ayırımlar bulunmayan, kuruluş halinde bir dünyaydı orası. Hepimiz aynı durumdaydık. Sınıf farklılaşması daha sonra, insanlar zenginleşmeğe başlayınca oldu. Fakat o günler, herkesin iş güç sahibi olduğu, büyük bir halk demokrasisi havası vardı. Toprak sahipleri —isterseniz akar sahipleri diyelim— henüz mevcut değildi.

Soru Ya yerliler?

NERUDA Onlar tamamen ayrı yaşıyorlardı. Geçen yüzyılın sonlarında topraklarından uzaklaştırılmış olen Mapuche'ler Temuco'nun içinde değil, çevredeki

kırlarda, birbirinden kilometrelerce uzak tek tek saz kulübelerde oturuyorlardı. Köye yünlü eşya, yumurta, koyun gibi mallarını satmak için gelirlerdi. Akşam evlerine dönerler: erkekler at üstünde, kadınlar yayan.

Soru : Onları tanıyor muydunuz?

NERUDA Onlarla hiç irtibatımız yoktur. Dillerini bilmiyorduk. Olsa olsa bir kaç kelime. Onlarda İspanyolca bilmiyorlardı. Hâlâ da doğru dürüst bilmezler yal

Soru Öyle de olsa, yerlilerin varlığı şiirlerinizi etkilemedi mi?

NERUDA Hani, bir parça şairlerin bilinci demek olan o tarih duygusu bende yer etmiştir. Mapuche imparatorluğunun yayıldığı Araucanie bölgesinin en büyük savaşı, işte o Temuco topraklarında olmuştur. İspanyol fatihler (Conquistadored) her yandia harıl harıl altın arıyorlardı. Yerliler onların gırtlaklarından erimiş altın akıtarak: «Alın bakalım, doyun şimdi aradığınız altına!» dediler. Lâtin Amerika'da hiç bir yerli halk İspanyollar karşısında bu kadar çetin bir direniş göstermemiştir. Bunlar fazlasıyla unutuldu artık.

Soru Bugün sayıları ne kadar?

NERUDA Şili'nin gerici hükümetleri doğruyu hep saklamışlar, 50 000 yada çok çok 60 000 demişlerdir. Aslında Mapuche'lerin sayısı yarım milyon. Etnik bir azınlık meydana getiriyorlar, kendi dilleri —hem de dünyanın en güzel dillerinden biri—, kendi gelenekleri, kendi kültürleri var. Şili'nin bu insanlarını ilk defa bütün haklardan, nimetlerden eşitçe yararlanan yurttaşlar haline getiren, bizim bugünkü iktidarımız olmuştur. O zamana kadar onlar ancak ikinci derecede hak sahibiydiler.

Soru Çocukluğunuz niçin Tomuco'da geçti? Babanız ne iş yapıyordu?

NERUDA : Babam, hayatının sonuna kadar katar şefi olmuştu. Yolcu trenleri anlaşılmasın. Bunlar tahta traversler arasına yerleştirilen balastları taşıyan marşandiz katarlarıydı. Bu trenler onun evi gibiydi. Uykusunu uyuduğu bir vagon vardı ve ben ara sıra, onun yanında bir kaç gün geçirmeğe gelirdim. Demiryolu işçileriyle birlikte, bir kaç günlüğüne yola çıkardık. Tabiat, dereler çiçekler, dağlar incelenirdi. Bu yolculukların çekiciliğine diyecek yoktu.

Soru Anneniz de size katılır mıydı?

NERUDA : Annem, ben iki aylıkken ölmüş. Babam bir daha evlenmiş. Asıl anlamda annem, babamın o ikinci karısı olmuştur. Bir çok şiirimi onun adına ithaf ettim. Gerçekten eşsiz bir kadındı.

Soru : İlk şiirinizi ne zaman yazdınız?

NERUDA : Galiba 7 ya da 8 yaşındaydım. Babam ve annem o gün pek meşguldüler. Şiirimi onlara gösterdiğimde bana : «Onu nereden kopya ettin?» dediler. Şiir anneme ithaf edilmişti.

Soru: Kalabalığın karşısında ilk defa ne zaman kendi şiirinizi okudunuz?

NERUDA : 16 yaşındayken. Santiago Üniversitesinde okuyordum. O sıralarda, bir çeşit karnaval gibi kutlanan, İlkbahar Şenliği vardı. Bu şenliğin açılış törenini bir şairin başlatması gerekiyordu. Bu iş için, en güzel şiiri seçmek üzere bütün Şili'de bir de yarışma düzenlenmişti. Bu yarışmaya ben de şiir gönderdim. Binlerce şiir arasından benimki birinci seçildi. 1921 yılıydı. Herkesten uzak, pek yalnız durumdaydım. Öylesine heyecanlandım ki, o törende kendi şiirimi okuyamadım. Bu işi benim yerime başka biri yaptı.

Soru : 7 ile 16 yaş arasında edebiyatla uğraştınız mı?

NERUDA : Fransız şiirini okumuştum. Daha üniversiteye başlamadan Sully Prudhomme'ü, Varlaine'i tanıyordum. O zamanlar, çok güzel bir Fransız şiiri antolojisi vardı. Pek ;ok kimse bu antolojiden edinmişti ve bu kitaplar elden ele dolaşırdı. O sıralar yoksul olduğum için, bu kitabı başkalarından ödünç alıyor, şiirleri kopya ediyordum.

Soru : Asıl adınız Ricardo Ellecer Neftali Reyes y Basualto olduğu halde, niçin değişik ad kullandınız?

NERUDA : Adımı 14 yaşındayken, daha Santiago'ya gitmeden değiştirdim. Babam yüzünden. Mükemmel bir insandı, gelgelelim, genellikle şairlere, özellikle bana karşı idi. Hatta işl kitaplarımı ve not defterlerimi yakmağa kadar götürdü. Onun görüşüne göre, mühendis, doktor, mimar olmalıydım, çünkü diyordu, insanların bu gibi kimselere ihtiyacı var. Oğullarının toplum içinde sivrilmesini görmek isteyen, orta sınıfın köylülükten gelme bütün insanları gibiydi. Yine babasının görüşüne göre, toplumda yükselmeyi başarma ın tek yolu üniversiteydi, serbest mesleklerdl.

Soru : Peki ama niye Pablo Neruda?

NERUDA : Vaktiyle, aynı zamanda bir gazete yazarı olan büyük bir Çek şairi vardı: Erwin Klsch. Bu zat, sizin sorduğunuz soruyu sorarak yıllarca ifşâhımı kestl. Madrid'de, Mexlco'da Prag'da hep karşıma çıktı. Ve Prag'ta bana şöyle dedl : «Bane şu hikâyenin sonunu söyle. Bak şimdl artık ihtiyarladım. Nice zamandır seni pek sıktım...» Gerçek şu ki, bu hikâyede gerçek diye bir şey yok. Babamın gerçeği farketmesinden en çok korktuğum günlerde —çünkü böyle bir şey bir felâket olurdu— bir dergiyl karıştırdım ve orada Jean Neruda imzalı bir hikâye gördüm. Tam o sıralarda bir şiirimle bir yarışmaya katılmak durumundaydım. O zaman Neruda soyadını seçtim ve ad olarak da Pablo adını aldım. Bu adın bir kaç ay sonra geçip gideceğini sanıyordum.

Soru : Yeni kimliğinize kolayca alıştınız mı?

NERUDA : Önceleri değil ama, bir süre sonra evet. Sonunda hükümet, bundan otuz beş yıl önce, adımı onayladı. Bugün Pablo Neruda, asıl adım. Başka bir ad kullanmıyorum.

Soru : Üniversite masraflıydı. Herhalde geçiminizi sadece şiir yazarak sağlayamıyordunuz, değil mi?

NERUDA : Taşra aileleri arasındaki konuşup anlaşmalarla, Santiago'da küçük bir pansiyonu olan bir «teyze» bulunabiliyordu. Böyle bir pansiyonda kalınıyor, pansiyon çok ucuza geliyordu Pireden geçilmiyordu ve pek az yemek yenlyordu Üniversitede, arkadaşlarımdan bütün bir kuşak aslında açlıktan kırılıp gitmiştir

Soru : Orada ne öğrenlyordunuz?

NERUDA : İlk zamanlar mimarlık ve Fransızca. Fransızca metinleri sökebilmek kadar Fransızca... Fakat Üniversiteyi bitiremedim, çünkü Üniversitede politika beni tamamen kendine çekmişti. Bir de edebiyat dünyası. Benim gibi bir taşralı için, Baudelaire'den söz edebilen, Fransız şairlerini tanıyan kimselerle bir araya gelmek, vazgeçilemeyecek bir zevkti. Yeni yeni bulduğumuz farkettiğimiz şeyleri geceler boyunca aramızda birbirimize anlatıyor, tartışıyorduk. O zamanlar 19 yaşında ya var, ya yoktum.

Soru : Şilililer şiire bu kadar düşkün müydüler?

NERUDA : Şiirleri ezbere bilinen yığınla şair vardı. Şilililer şiire daima eğilimli olmuşlardır. Bu belki de, bir yanı okyanusla, öbür yanı aşılmaz dağlarla çevrill ülkenin içinde kapanıklığından ileri geliyor. Bütün o üniversite öğrencilliğim yıllarında şiirler okuyarak, Şili'yi bir boydan bir boya dolaştım; kitlenin ilgisini en çok çeken şeyin şiir olduğunu hissettim. Politikadan ya da ekonomiden söz edebilirdim, fakat insanlar en çok heyecanlandıran şiir oluyordu.

Soru: Şairken bir gün konsolos oluverdiniz. Bu nasıl oldu?

NERUDA : Şilililer denizci ve gezgin olurlar. Ve bizde herkes bir yerlere gitmek ister. Bir şeyler yaptığınız zaman size: «İyi ama burade ne duruyorsun sen?» diye sorarlar, «Her yerl gördün de mi, buradasın!» bana bu soruyu o kadar çok kimse sordu kl, sonunda kendl ülkemde ne yapıp durduğumu, başka yerlere gitmenin en iyi yolunun ne olduğunu ben de kendl kendime düşündüm. Param yoktu. O zaman bana akıl verdiler, konsolos olarak atanabileceğimi söylediler. Konsolosluğun ne olduğundan bile haberim yoktu. Fakat konsolos olabileceğime kanaat getirdim ve bana bir görev verilmesi için Dışişleri Bakanlığına başvurdum. Bana tuhaf tuhaf baktılar ben de bir tırıs döndüm. Ama günün birinde, birl bana: «Konsolos olmak isteyen sen mlydin? Çok kolay, benimle gel.» dedi. Dediğini hemen yaptım. Bakanlık bürosu duvarında geniş bir dünya haritası vardı ve tam tayinimin çıktığı yerde bir delik bulunuyordu. Öylesine koltuklarım kabarmıştı ki atandığım yerl sormadım bile. Nereye konsolos olarak gideceğimi soranlara «bir deliğe!» (yazar, bir kelime oyunuyla, gözlerden uzak, kuytu bir yere demek istiyor C. N.)» diyordum. Bu delik, ta Birman-

ya'da Rangoon şehriydi.

Soru : Epeyce uzakmış...

NERUDA : Oraya gitmek için Paris' ten geçtim. 1927 yılıydı. Montparnasse'ın Montparnasse olduğu zamanlar. 4 - 5 gün, Dôme senin, Coupole benim, her gece sabahlara kadar dolaştım durdum. Bir sürüsü Arjantinli, yığınla insanla karşılaştım, tanıştım. Tango modaydı. Derken, Demiryolları' nın 3. mevkisinde Singapur'a geldim. Rangoon'un yakınlarında olduğunu sanıyordum. Gel gör ki, yola devam edecek param kalmamıştı. Oradaki Şili konsolosluğundan bilet almama yardım etmesini istedim. Reddetti. O zaman, onu, Singapur'da Şili hakkında bir konferans düzenlemekle tehdit ettim. Bunu öylesine ciddiye aldı ki, çıkarıp bana hemen borç para verdi. Ben de Birmanya vapuruna binebildim.

Soru : Doğuyu çekici buluyor muydunuz?

NERUDA : O zamanlar benimle yaşıt yazarlar kadar değil. Fakat, geldiğimde inanılmaz bazı şeyler farkettim: Ülkeyi kadınlar yönetiyordu! Pek zariftiler, beyaz çiçekli, sarı, mavi seriler giyiyorlar, Fidel Castro gibi iri yaprak sigaraları içiyorlardı. Bakanlıklar, belediye meclisleri, mağazalar; her yerde kadınların hükmü geçiyordu. Sonradan öğrendim: Birmanya kadınlarının, ülkenin uygarlığında öylesine önemli bir yeri varmış ki; İngilizler, kendi ülkelerindeki kadınlardan önce onlara seçimlere katılma hakkını tanımışlar. Tuhaf bir ülkeydi. Birmanya! Rangoon'un orta kesiminde, baştan aşağı altın yaldızlar içindeki o büyük Pagod'u hâlâ hatırlıyorum. Herkes, o civarda satılan altın yaprakları getirip Pagod'a yapıştırıyordu. Pagod'da, Budanın üç saç telinin, zümrüt ve yakut dolu bir çeşit kapta saklandığı söyleniyordu. Günün belirli bir saatinde turuncu renkli muazzam bir sel kaplıyordu sokakları. Müminlerden belli saatlerde yiyecek toplamağa çıkan Buda rahipleriydi bunlar. Çünkü, Buda maddi nesnelere sahip olmayı yasaklamıştı.

Soru: Asya'nın öbür ülkelerini de dolaştınız mı?

NERUDA : Kalküta'ya, Madras'a, Kolombo'ya gittim; Çin Hindinde beni çok etkileyen bir gezi yaptım. Çin Hindi yarımadasını boydan boya gerçek Saygona giden otobüslerle yolculuk yapıyordum. Otobüsler sık sık arıza yaptığı için, ikide bir duraklıyorduk.

Bir gece yine otobüsle gidiyorduk. Benden başka 4 - 5 kişi daha vardı ki, dillerinden tek kelime anlamadığım için bana tehlikeli görünüyorlardı. Birden, ormanın tam orta yerinde durduk. Bütün yolcular aralarında bakıştılar, sonra otobüsten ayrıldılar. İçimden: eğer dışarı çıkarsam, bunlar beni gırtlaklarlar, dedim. Aramızda anlaşamazdık, çünkü onlar ne İngilizce, ne de Fransızca biliyorlardı; bense onların dillerinden tek kelime anlamıyordum.

Bu yüzden, gözün gözü görmediği zifiri bir karanlıkta, sık ormanların ortasında, otobüste bir başıma otururken, ansızın birtakım ışıklar gördüm ve dümbelek sesleri duydum. O sırada, İngilizce bilen biri, peşinde bir sürü insanla birlikte yaklaştı. Otobüsün arıza yaptığını ve tek yabancı yolcu olduğum ve canım sıkılabileceği için, öbür yolcuların komşu köyden, bana bir şeyler çalsınlar diye çalgıcı istediklerini anlattı. Beni öldürecekler diye korkmuştum, oysa bana hayatın en güzel şeylerini: müziği ve dansı getiriyorlardı.

Soru: Rangoon'da işiniz çok muydu?

NERUDA : Hayır. Şili'den gelen ya da Şili'ye gönderilen mallar için beyanname düzenlemek gerekli idi. Ben evrakı imzalıyordum. Dört ayda bir, çay yüklü bir vapur kalkıyordu. Şamdan mumu yapmağa yarayan birçok petrol ürünü de gidiyordu. Birinin konsolosluğa işinin düşüp gelmesi için dört ay beklemek durumundaydım. O süre içinde yapılacak başka hiç bir işim yoktu. Şili'ye gitmek isteyen kimse çıkmıyor, hiç bir Şililinin yolu da Birmanya'ya düşmüyordu.

Soru : Aylığınız iyi miydi?

NERUDA : Ne gezer! Şili'de o zamanki kanunlar öyleydi ki, konsolosluğun döviz geliri olmayınca, hava alıyor, hiç bir şeye hak kazanmamış sayılıyordunuz 166,66 dolar olarak sınırlandırılmış götürü bir meblağ tesbit ediliyordu. Eğer döviz tahsilâtınız bu paradan fazla ise, üstünü devlete göndermek zorundaydınız; yok, eğer bu paranın altında kalmışsa, konsolosluğun gelirini olduğu giib alıkoyabilirdiniz.

Soru : Yaşamak için ne yapıyordunuz öyleyse?

NERUDA : Param yetişmiyorsa, bunda benim kabahatim olmadığına otel sahibini ikna etmiştim. Her vapur gelişinde, tahsilâtı ona ödüyor ve onun otelinde dört ay daha yaşayabiliyordum.

Soru: Demek, yazacak zamanınız vardı...

NERUDA : Agnostik (bilinemezci) görüşteydim. Üstelik, egzotizm ile gizli güçler felsefesinin birbirine karıştığı, o yersiz yere dinsel görünüşle hareketlerden; nefis terbiyesiyle, sihirle tanrıya yaklaşma çabalarından, v.b. tiksiniyordum da. Bunların, ayakları yerden kopardığı, insanları gerçek'ten uzaklaştırdığı düşüncesindeydim. Nitekim, Doğu'ya vardığımda şu kanıyı edindim: Hindistan'da ve budist ülkelerde insanlar için, ölmemek, sağ kalabilmek alabildiğine önemliydi. Baş sorundu. Bir gün Rangoon'da berdaktan boşanırcasına bir tropikal yağmur yağıyordu ve bir tapınağın önünde binlerce kişi toplanmıştı. Çamurlar içinde diz çökmüş duruyorlardı. Onlar da, tapınağın içindeki rahiplerle aynı dindendiler, fakat tapınaktan içeri giremiyorlardı. Bu benim için dayanılmaz bir şey oldu. Ne kaba bir haksızlık! İçimde bir protesto yükseldi, ama bir Hıristiyan olarak başkaldırdığımı farkettim. Ne de olsa Hıristiyanlıkta, bir ölçüde de olsa, eşitlik olduğu içindi. Sonra bir şeyi daha gördüm. Budizm, idealini gerçekleştirmiş, toplumda reform yapmış değildi. Buda, düşüncesiyle büyük bir reformcuydu; gelgelelim, düşüncesinin dünyayı değiştirecek gücünü uygulamaya geçirememişti. Bana Müslümanlığın daha yakın düştüğünü farkettim.

Soru : Bu nasıl oldu?

NERUDA : Tuhaf bir şekilde. Bir gün baştanbaşa mermer, bembeyaz bir camiye girdim. Tek bir mobilya, tasvir, heykel yoktu. Dışarısı korkunç sıcaktı. Çok yorgundum. Adetim üzere ayakkabılarımı çıkardım. Camide kimsecikler yoktu. Fakat biraz sonra sesler işittim, kapıdan çıkarken yüzleri asık müslümanlarla karşılaştım. Bana sordular : «Buraya ne diye geldin? Sen Müslüman mısın?. — Hayır. — Hıristiyan mısın? —Belki.— Peki, orada niçin yattın? —Biraz oturmak istedim, yorgundum— Ne yapmak istiyordun —Belki biraz fikre dalmak, düşünmek...» O zaman, aralarında konuştular ve dönüp bana: «Hakkın var, burası fikre dalınacak yerdir. Tekrar gelebilirsin» dediler.

Katı bir dogma'dan uzak bu anlayışlılık beni son derece duygulandırdı. Doğuda geçirdiğim yıllarda beni en çok etkileyen bu olay olmuştur. Bilirsiniz, fillerle yapılan âyinleri, maşalılarla, ölü kafalarından kolyelerle süslü tanrıça Kali'yi, boğazlanan hayvanların çığlıklarını, sokaklara saçılan kan'ı, sinekleri ve üç - beş kuruşa takla atacak rahipleri; bunları hiç bir zaman çekici bulmadım ben. Oysa susuz bir havuz gibi serin, o aydınlık cami beni çok etkiledi.

Soru: Doğu'da bulunduğunuz sıralarda da siyasî eyleminiz var mıydı?

NERUDA : Evet, çok geçmeden Hindistan'daki devrimci öğrencilerin arasına katıldım. Daha çok, onları dinliyordum; çünkü benim gibi batılıları pek çekemiyorlardı. O tarihlerde sadece sömürgeciliğe karşıydılar.

Soru : Ya siz?

NERUDA : Eh, ben de Santiago Üniversitesinde öğrenciyken, boş kaldıkça bir yandan Fransız anarşistlerinden çeviriler yapardım. O yazarları bugün siz herhalde tanımazsınız! Fakat Şili işçi sınıfı onlardan çok etkilenmiştir. Sacco ile Vanzetti'nin günleriydi. O sıralar, 16 yaşındaydım ve daha o zamanlar üniversite dergilerinde siyasî başyazılar yazardım.

Soru: Sonraki günler nasıl bir evrim geçirdiniz?

NERUDA : İspanya'da, İç savaş sırasında, İspanya'ya Şili konsolosu tayin edilmiştim. Politika hayatımın en önemli bölümünü orada geçirdim. Dünyanın çeşitli ülkelerinden pek çok yazarın da yaptığı gibi. İspanya Savaşı dediğimiz, faşizm karşısındaki o büyük direniş hepimizi çekmişti. Şu da var ki, bu tecrübe benim için ayrıca önemli oldu. İspanya Savaşından önce, bir ikisi hariç, hepsi cumhuriyetçi olan bir sürü yazar tanımıştım. Ve benim gözümde cumhuriyet, İspanyol kültüründe edebiyatında, sanatında

yeni bir canlanma demekti. İspanya tarihinin yüzyıllardan beridir o en gerilimli kuşağının sözcüsü Federico Garcia Lorca'dır. İşte bu insanların savaş ateşi içinde erliyip gitmesi benim için ağır bir dram oldu. Hayatımın bütün bir bölümü Madrid'de işte böyle kapandı.

Soru: O şairleri iyice tanıdınız mı?

NERUDA : Evet. Onları, toplandığımız kahvelerde her gün görüyordum. Özellikle Garcia Lorca'yı. Tiyatroyla çok uğraştığı zamanlardı. Temsil provalarına giderken çok kere beraber oluyorduk, oyunların dekorlarını birlikte gözden geçiriyorduk.

Soru: Ama politikaya delma karıştınız...

NERUDA : Beni politikaya karıştırıyorlar.

Soru: Başka bir deyişle, politika sizin şiirinizin olsa olsa ikincil bir yanı mı, yani?

NERUDA : Evet, gerçekten o düşüncedeyim. Şiirimin esası değil politika. Yazdığım şiirler galiba 7000 sayfa tutuyor. Oysa, politika konusunda, sanırım dört sayfayı geçmez orada bulacaklarınız. Öyleyse, bu türlü sorularla ilgim olmaması için bir çok sebep var. Benim şiirimin kaynakları başka. Gerçekten, sanki şiirleriml büyük bir ormanın yakınındaki küçük bir köyde yazmış gibiyim. Koestler ise şehrin, Anavatan'ın, fikirlerin ve uzlaşmazlıkların insanı. Benim için aşk'ın önceliği vardır. Aşk üzerine on kitap yazdım. Başkaları için politika, her şeyi silip süpüren bir hırstır; benim için değil... Esası ne, peki? Esas, hayatın her anında gerçekten duyduğumuz şeyi yazmaktır. Bir şiir sistemi olduğuna, şiirin organize edilebileceğine inanmıyorum. Daha da ileri gideceğim: Edebiyattaki okullara, sembolizme, gerçekçiliğe, gerçek - üstücülüğe (sürrealizme) inanmıyorum, diyeceğim. Ürünlerin üstüne yapıştırılan etiketleri umursadığım yok. İnsanların küçük yaşayışlarında, oysa öylesine çok da etiket var ki...

Soru: Yine ülkenize, Şili'ye dönelim. Nasıl oluyor da, Şili, Latin Amerika'daki öbür ülkelerden daha güçlü demokratik geleneklere sahip bulunuyor?

NERUDA : Şili'de iktidar yüz elli yıl oligarşik sınıfın elinde kalmıştır. Bu sınıf çok kültürlü ve bilgiliydi. Fllozofları okuyor, izliyordu; kendisi de 19. yüzyıldaki bütün akımlardan böylelikle derinden etkilenmişti. Başka ülkelerdekilerden daha kültürlü olan bu sınıf, devleti yönetmekte kendine kanunların kılavuzluğunu seçti. Bu kanunlar çelişmelerin varlığını kabul etmiyor ve elbette bu sınıfın kendi ölçülerine pek uygun düşüyordu. Onun karşısında, büyük örgütlerde disiplinli bir şekilde bir araya gelmiş olan işçi sınıfı, kendini geliştirmek ve geniş halk tabakalarını kendisiyle birlikte harekete geçirmekte, tanınan meşruiyetten yararlanmayı başardı. Kanunlara bağlı ve sakin bir ülkenin tarihi bu işte.

Soru: İspanyol geleneğine pek uygun değil.

NERUSDA : İnanmayın. İspanya, Latin Amerika'da meşrulyetçi bir gelenek bırakmıştır. İspanyollar hukuka pek saygılı kimselerdi; işi berbat eden, çığırından çıkaran feodalizm olmuştur. Fâtihler (Conquistadores) bizim Amerika'ya geldikleri zaman, İspanyol monarşisi Avrupa'daki öbür krallıklardan daha ilerlydi. Bu yönetim hümanist bir anlayış taşıyordu. Fakat, Amerika'ya ayak basanlar, feodalizmin arta kalmış bütün tohumlarını da beraberlerinde getirdiler. Biz Şililerin galiba İspanya'nın bu meşrutiyetçi yanının mirasçısı olmak gibi bir talihimiz oldu.

Soru: Paris'te temsil ettiğiniz, Başkan Salvador Allende hükümeti meşrulyet içinde kalmak iddiasında. Devriminiz için bir köstek olmayacak mı bu?

NERUDA : Niçin olsun? Öncelerl, halkı tatmin edebilecek kanunlar yapılıyor, fakat bu kanunlar uygulanmıyordu. Toprak reformu, Hıristiyan başkan Eduardo Frie tarafından tasarlanmıştı. Oysa, bu reformu uygulayacak J. Chonchol —ki şimdi tarım bakanımızdır—, gerçekten bazı şeyler yapmak ister istemez Başkan Frei'nin muhalefetiyle karşılaşmıştı. Chonchol istifa etmek zorunda kaldı. Gerçekte kanunlar, uygulanmamak üzere çıkarılıyordu. Blz ise, onları uyguluyoruz ya da yenl kanunlar çıkartıyoruz. Ama bu kanunlar, zorunlu olarak, Kongre'nin onayına sunuluyor. Bu usulle daha epey bir zaman yol alabilirlz.

Soru: Tecrübenizin başarısı yani özgürlük çerçevesinde sosyalist bir toplumun kurulması, geniş ölçüde, ekonominin iyl gitmesine bağlı. Çünkü eğer ekonomi iyl gitmezse, önümüzdeki başkanlık seçimlerini kaybetmek tehlikeniz var. Yok, eğer seçimleri rafa kaldırırsanız, o zaman da demokratik özgürlüklere son vermiş olacaksınız. Siz sosyalizmi özgürlük içinde gerçekleştirmek istediğinize göre, seçimlerde kaybetmek tehlikesini göze alıyorsunuzdur herhelde. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

NERUDA : Sanıyorum, çok berrak bir analiz yapıyorsunuz. Bizim için elbette ki büyük bir imtihan bu. Bütün dünyada halklar kısa vadede birtakım ekonomik avantajlara sahip olmak istiyorlar; Şili halkı bu bakımdan öbürlerinden farklı değil. Bu demektir kı, ister istemez birtakım güçlüklerimiz, sıkıntılarımız olacaktır. Eh öyleyse, bunları karşılamak, altetmek gerekecektirl Daha şimdiden, mağazalar eskiden sattıklarından 3 kat, 4 kat daha fazlasını satmaktadırlar. Ayrıca, enflasyon tehlikesi de durdurulmuştur. Elbette, daha fazla üretim yapmak istiyoruz. Büyük sorunumuz bu işte, çünkü satın alma gücünün şimdiki artışını karşılayabilmek için üretimi artırmak zorundayız.

Sıkıntılarımız olacak ve benim gibi siz de bu güçlüklerin nereden geleceğini biliyorsunuzdur. Başlıca ürünümüz ne? Bakır. Bunu satamamaktan korkumuz yok. Dünyada bakıra büyük ihtiyaç ve talep var. Ve sonra, madenleri millileştirmekle, her gün yüzbinlerce Frank elde edeceğiz. Bu para, yeteri kadar okulu, hastanesi, yolu bulunmayan ülkemizde Amerikan şirketlerinin sağladığı kazançlara yakındır. Öte yandan, dünyanın her ülkesiyle ticaretimizi geliştireceğiz. Eskiden bunu yapmamıza engel olunuyordu. Çin'le diplomatik ilişki kuramıyorduk. Fakat siz Fransızlar, hatta İngilizler, çoktan ilişki kurmuştunuz. Aynı şekilde Küba'yla ve Demokratik (Doğu) Alman Cumhuriyeti'yle diplomatik ilişki kurmamız da yasaklanmıştı. Bütün bunlar değişmektedir. Biliyorsunuz, biz işlerimizi Şili'ye özgü şekilde, telâşsızca, tam bir sükûnet içinde görürüz.

Biz Şilililer, kendi yönümüzden, meşrutiyeti ve özgürlükleri koruyacağız. Bizim tecrübemiz çok partili bir siyasal ortamda yol alan bir politik harekettir, bir düşünce hareketidir.

Soru : Eğer seçimlerde kaybetmek ile özgürlükleri bir ölçüde kaldırmak arasında bir seçme yapmak gerekse, sız hangi şıkkı seçerdiniz?

NERUDA : Size şunu söylerdim: Seçimlerde kaybedeceksek, kaybederiz. Böyle bir durum Valparaiso'da bir milletvekili seçiminde ortaya çıktı: muhalefetin milletvekili adayı kazandı. Bugün parlamentoda oturmaktadır.

Soru: Peki, iktidarı verir miydiniz?

NERUDA : Şili'de iktidarı vermekten, vermemekten söz edilemez. Kazanan, kazanır. 2. Dünya Savaşından önce, Halk Cephesi'nin ilk seçimlerini 4000 oy farkla kazanmıştık. Topu topu 4000 oy. Bu kadarcık bir farkı silmek kolaydı. Bununla birlikte, halkın hükmüne saygı gösterildi! Biliyor musunuz, Şililerin meziyetlerinden biri de saygı beslemek, saygı göstermektir.

Soru: İyimser misiniz?

NERUDA : Elçilerin göründükleri gibi, aşırı iyimser değilim. Pek çok güçlüklerimiz var ve daha pek çok güçlüklerimiz olacak; fakat yerine getirmekte olduğumuz adalete güveniyorum. Şili halkına, yüzyıllardır borçlu bulunulanı vermekte olduğumuz öylesine açık ve belli kil Bizi başarısızlığa uğratacak olan, büyük bir ekonomik iflâs olur. Bunu biliyoruz. Böyle bir iflâsın gerici güçler tarafından ve pek sık kullanılan emperyalizm kelimesiyle ifade edilen dış düşmanlar tarafından hazırlandığını da biliyoruz. Bütün bunların olabileceğini biliyoruz, görevimizin nerede olduğunu biliyoruz.

Ülkemizin karakteristik bir özelliği olan meşrutiyete bağlılıktan uzaklaşırsak, düşmana geniş bir açık vermiş olacağımızı da iyl biliyoruz. O kadar da aptal değiliz. Başkan Allende geçenlerde, Küba Dışişleri Bakanı Raul Roa ile görüşmesi sırasında, hükümetin Şili'yi sosyalizme götürürken demokratik ve anayasacı yoldan ayrılmıyacağını tekrar açıkladı. Toprak işgallerini kınadı ve Şili tecrübesinin Küba'ya da Avrupa ülkeleri tecrübelerine benzemediğiin de söyledi. Bu, belirli bir ölçüde daha güç bir tecrübe.

Soru: Elçi rolünüzde kendinizi rahat hissediyor musunuz?

NERUDA : Biliyorsunuz, elçilik bir cendere benim için. Fransa'ya bayılıyorum. Paris'e bayılıyorum ve en sevdiğim şey, kitapçılar arasında, Seine nehri kıyısında dolaşmak. Oysa şu ana kadar mümkün olmadı, şöyle bir dolaşmak.

Soru: Fransa'ya bayılıyorum, diyorsunuz. Fakat Fransa hakkında acı şiirler de yazdınız.

NERUDA : Birbirini çok seven insanlar, birbirine çatabilir. Bir gözünüzün önüne getirin, kaç bin kere Fransa sevgisiyle, Fransa'dan övgüyle söz ettiğimi... Unutmayın, savaş sırasında Fransa'ya yaptığım hizmetler karşılığında bana nişan verildiğini... Öyleyse, ara sıra eleştirmeğe niye kendimde hak görmeyeyim?

Soru: Bir kaç yıl önce Fransa'nın anavatan dışındaki topraklarından çıkarılmamış mıydınız?

NERUDA : Doğru. Fakat ben, Fransa beni çıkarmak istediği için çıkarılmadım. Çıkartılmamı o zamanki Şili hükümeti istemişti.

Soru : Niçin?

NERUDA : O zamanlar Şili'de, seçimleri kazanmasına yardım ettiğim bir cumhurbaşkanı vardı. Onceleri vaad ettiklerinin tam tersini yaptı, ben de ona muhalefet ettim. Fransa'ya geldim. Çıkarılmamı istedi. Sadece Fransa'dan değil, dünyadaki bütün ülkelerden istedi bunu. Hiç bir yere ayak basamayacaktım, onun hesabınca. Çıkarılmama şaştım. Bir kaç yönde protestoda bulundum. Şükür unutuldu bunlar.

Soru: Şiirinizin dünyaya bazı şeyler verdiği, insanları daha mutlu kıldığı düşüncesinde misiniz?

NERUDA : Epey zaman önce, bir gün, bir Fransız karı koca beni görmeğe gelmiş, «Yirmi Aşk Şiiri» adlı kitabımın vesile olmasıyla evlendiklerini söylemişlerdi. Bu beni çok duygulandırmıştı. Dilerim, derginizde bunu okusunlar... eğer boşanmamışlarsa.

Türkçesi : Enver GÖKÇE

NERUDA'dan şiirler :

BUĞDAYIN TÜRKÜSÜ

Halkım ben, parmakla sayılmayan
Sesimde pırıl pırıl bir güç var
Karanlıkta boy atmaya
Sessizliği aşmaya yarayan
Ölü, yiğit, gölge ve buz, ne varsa
Tohuma dururlar yeniden
Ve halk, toprağa gömülü
Tohuma durur bir yerde
Buğday nasıl filizini sürer de
Çıkarsa toprağın üstüne
Güzelim kırmızı elleriyle
Sessizliği burgu gibi deler de
Biz halkız, yeniden doğarız ölümlerde.

Türkçesi : Hilmi YAVUZ

DİKTATÖRLER

Şeker kamışları arasında bir koku kaldı :
beden ve kan karışımı, keskin
bir taçyaprağı bulantı veren.
Palmiyeler altında mezarlar dolmuş
çürük kemiklerle, kısılmış cançekişlerle.
Zarif diktatör konuşuyor
topazlar, altın kaytan ve şeritlerle.
Bir saat gibi ışıldıyor küçük saray
ve eldivenli kahkahalar hızla
geçiyor koridorlardan
ölü seslerle birleşerek
ve yeni gömülmüş mavi ağızlarla.
Görülmez ağlayanlar, bir bitki gibi
durmadan döken tohumlarını toprağa
ve geniş kör yaprakları ışıksız bile büyüyen.
Kin kerte kerte birikti
yumruk yumruk, bataklığın pis suyunda
bir domuz burnu gibi çamurla dolu, ve sessizlikle.

Türkçesi : Defne BEHRAMOĞLU

ATLAR

Pencereden atları gördüm.
Berlin'deydim, kıştı. Işık
Işıksızdı, gökyüzü yoktu gökyüzünde.
Havanın aklığı ıslak bir ekmek gibi.
Ve penceremden boş bir sirk
Kışın dişleriyle kemirilmiş.
Ansızın bir adamın yedeğinde
On at göründü sislerin içinden
Çıkarken titremediler, ateş gibi,
O saate kadar bomboş olan
Evreni doldurdular gözlerimde. Görkemli, yangınlı
Uzun bacaklı on tanrı gibiydiler.
Yeleleri tuzun düşlerini andırıyordu.
Portakaldan ve evrenlerdendi sağrıları.
Baldı derileri, amber, yangın.
Boyunları gururun taşlarından
Oyulmuş kulelerdi,
Ve kızgın gözlerine güçlü bir dirim
Eğilmişti bir tutuklu gibi.
Ve orada sessizlikte, ortasında
Günün kirli ve dağınık kışın
Haşarı atlar kan,
Uyum ve yaşamın kışkırtıcı gömüleriydiler.
Baktım, baktım ve yeniden yaşadım:
Kaynağın, altın dansın, gökyüzünün,
Güzellikte yaşayan ateşin
Orada olduğunu bilmeden.
O kapanık Berlin kışını unuttum.
Ama atların ışığını unutmam.

Türkçesi Hilmi YAVUZ

ŞİLİ'YE KARŞI EMİR ALANLAR

Kişi, her şeyin ardında yatanı görmesini bilmeli :
bunca hainin ve kemirgen sıçanın ardında
sofralar kurup
kimine yemek, kimine kurşun sunan
koca bir imparatorluk var.
Yinelemek istiyorlar
Yunanistan'daki büyük başarılarını;
ağırlayıp yunanlı hovardaları kokteylerde
dağlara çıkmış halka kurşun yağdırıyorlar.
Onlara göre :
Durdurmalıyız Samothrace Zaferi'nin yeni uçuşunu
insanları asmalı, öldürmeliyiz;
elimize New York'tan tutuşturulan kanlı bıçağı
biz batırmalıyız kurbanlara...
Kana bulanmış dünyanın dört bucağından
her başkaldıran halkın direncini
biz kırmalıyız ateşle.
Silahladırıp Chang'ı ve zalim Videla'yı
saçıp paraları mahpusanelere
bir de uçak vermeliyiz ki altlarına
bombalasınlar kendi halklarını...

İki el sıkışıp, birkaç dolar tutuşturalım,
gerisini artık onlar halletsinler,
nasılsa yalanı da kıvırırlar,
dans da ederler ölüler üzerinde.
Onların «1 No»lu hanımları
minik kürk giyerler,
halkın çektiği acının önemi yok,
bakır işinde fedakârlık gerek!
Oysa gerçekler ortada :
bunca emekli general
müdür yardımcısı olmuş
Chaquicamata Bakır şirketinde...
Ve nitrat işlerinde söz hakkı
«Şili'li» generalin:
Yoksul işçilerin ne kadar ücret isteyeceklerine
o karar verir kılıcı elinde.
Yukarlarda alınır kararlar,
dolar tomarları ardında,
böyle emir kulluğu yapar cüce hainler
ve generaller polislik ederlerken
çürür vatan ağacının gövdesi...

(Türkçesi : Gürhan UÇKAN

DENİZ KIYISINDA
YAŞLI KADINLAR

Yaşlı kadınlar gelir ağarbaşlı denize
Soluk örtüleri omuzlarında
Kırılmış ince ayakbilekleri
Kumsalda dururlar öylece yapayalnız
Durgun bakışları hep bir yere dikili
Ne bulutlar değişir, ne sessizlik, ne elleri
Denizin ayıpları açılır önlerinde
İner de dağlarından turazanların
Oynar boğaların tüyleri
Yaşlı analar otururlar eski yerlerinde
Bakarlar azgın dalgalara kımıldamadan
Saydamdırlar, denizde gemiler gibi
Nerden gelirler nereye giderler
Köşelerden çıkarlar, var eder
Onları yaşamın kendiliğindenliği
Açık deniz onlarındır şimdi
Boşluk: Bir buz kesen ayaz, bir kızgın sıcak
Yalnızlığı artırır çoban ateşleri
Geçmişin bütünlüğü içinden gelirler
Kararmış yanıklarından akşamların
Eskiden leylak kokardı evleri
Suları görürler, ya da görmezler
Kumlara biçimler çizerler değnekleriyle
Deniz siler o çizgileri
Yaşlılar kalkıp giderler sonra
Çelimsiz bir kuşun ayaklarıyla
Rüzgârdır alıp götüren o sıra
Denizden kaçan ak köpükleri
Türkçesi: Hilmi YAVUZ

THE UNITED FRUIT CO.

Boğazan sesleri duyulduğunda
her şey hazırdı yeryüzünde
Yehova paylaştırmış yeryüzünü
Coca Cola, Anacında,
Ford Motor ve diğer şirketler arasında.
En sulu parçayı kendine ayırmış
«The United Fruit Co.»
yurdumun orta kesimini
Amerika'nın lezzetli bileğini.
Yeniden vaftiz etti toprakları
«Muz Cumhuriyetleri» olarak,
uyuyan ölülerin,
yurduma özgürlük, yücelik
ve bağımsızlık için çok şey vermiş
bunca yiğidin ardından
sahneye koydu kendi şaklabanlık operasını;
çıkarıp Sezar'ın taçını orta yere
yok etti bağımsızlığı...
Tüm kara sinekleri cezbetti
bu apaçık iştah,
Trujillo sinekleri, Tacho sinekleri,
Carias sinekleri, Martines sinekleri,
Ubico sinekleri,
kan ve marmeladın alçak gönüllü ıslak sinekleri,
zulmün hamurunda yoğrulmuş
pek akıllı sinekle...
Bunca kana susamış sinekler arasında
demirliyor gemilerini
«The Fruit Company»,
sömürülen yurdumun hazineleri
tabaklara konmuş yemekler gibi
sunuluyor gemilere.
Düşüyor kızılderililer
limanların yapışkan uçurumlarına;
şafak nemini kefen edinmiş
düşüyor bir beden, bir şey,
sanki bir yonga,
çürük meyvalar gibi
çöplüğe atılmış...

Türkçesi: Gürhan UÇKAN

KRİSTOBAL MİRANDA

(Tocopilla'da kürekçi)
Sana körfezdeki koca mavnalarda rastladım, Kristobal
alev alev bir kasım gününe sarınmış,
deliler gibi akıyordu sodyumnitrat,
yukardan aşağı, denize...
Her şeyi anımsıyorum,
maden tepeciklerini
ve durgun suyu;
mavnalar sırılsıklam olmuş
nitrat karları kürüyorlardı.
Omuzları yakan acımasız mavnaların.
Orada kürekçiler,
asitin eritliği şafağın kahramanları
ölüme hükümlü
dimdik ayakta
küremekte nitrat sellerini,
Kristobal, bu ağıt sana
seninle beraber kürek sallayanlara,
göğüsleri asitle yanmış,
ciğerleri öldürücü gazlarla dolu,
parçalanmış kartallar gibi
yürekleri kabarmış,
yere yıkılıp da
kentin sokaklarına,
ötelerdeki kırık haçlara doğru
yuvarlanana dek
kürek sallayanlara bu ağıt.
Bugünlük yeter Kristobal,
unutmayacak bu kâğıt parçası seni, hiç birinizi,
körfezin mavnacıları,
gözlerim, sizin işçi ellerinizle birlikte oynuyor,
ve ruhum sanki bir kürek
siz çöl evlatlarının yanında

durmadan kan ve kar küreyen!

Türkçesi: Gürhan UÇKAN

UNUTMAK YOK

Nerelerdeydin diye sorarsan
«Hep eskisi gibi», diyeceğim.
Toprağı örten taşlardan söz edeceğim,
sürdükçe kendini harcayan ırmaktan;
ben yalnız kuşların yitirdiklerini bilirim,
gerilerde kalan denizi bilirim, bir de ağlayan ablamı.
Neden ayrı adlarla anılıyor ülkeler, neden günler
yeni günleri izliyor? Neden koyu bir gece
birikiyor ağızda? Neden ölüler?
Nereden geliyorsun diye sorarsan bölük pörçük kelimelerle
konuşmak zorundayım,
ağzı zehir gibi yakan araçlarla,
çoğu çürümeye yüz tutmuş hayvanlarla
ve avutamadığım yüreğimle.

Andaç değil yanımızda götürdüklerimiz
unutuşta uyuklayan sarımsı kumru değil,
yaşlarla kaplı yüzler,
boğazımıza yapışan eller
ve yapraklardan sıyrılan şey:
aşınmış bir günün karanlığı
acıyı kanımızda tatmış bir günün.

İşte menekşeler, işte kırlangıçlar
bize sevinç veren ne varsa,
geçici ve küçük duyarlıkların
yanyana göründüğü süslü kartpostallarda.
Ama bu sınırın ötesine geçmeyelim,
dişlemeyelim sessizliğin çevresindeki kabuğu,
ne karşılık vereceğimi bilemem:

öyle çok ki ölüler,
ve öyle çok ki al güneşle yarılmış hendekler,
ve öyle çok ki gemilere vuran miğferler,
ve öyle çok ki öpüşlerle kilitli eller,
ve öyle çok ki unutmak istediklerim.

Türkçesi : Tomris UYAR

DENİZ KIZI İLE SARHOŞLAR MASALI

İçerdeydi bütün o herifler
Girdiğinde o, çırıl çıplak.
İçmişlerdi ve tükürmeye başladılar ona.
Nehirden az önce çıkmıştı, hiç bir şey anlamadı.
Yolunu yitirmiş bir deniz kızıydı o.
Parıldayan etinin üstüne yağdı bakaretler
İşledi altın göğüslerine çirkef.
Yabancıydı gözyaşlarına, ağlamadı.
Giysilere yabancıydı, giyinmedi.
İzmaritler, yanmış mantarlar dürttüler vücuduna
Yuvarladılar döşemesinde meyhanenin kısık gülüşlerle.
Konuşmadı, çünkü nedir konuşmak, bilmezdi.
Upuzak bir aşkın rengindeydi gözleri
Kolları safirdendi.
Dudakları bir mercan ışıltısıyla kımıldadı, sessizce
Ve çıkıp gitti sonunda o kapıdan
Nehre girer girmez temizleniverdi
Işıklar saçarak, yağmurun yıkadığı beyaz bir taş gibi,
bir kez daha.
Ve bakmadan geriye, yürü bir kez daha
Yürüdü hiçliğe, yürüdü ölümüne.

Türkçesi : Ataol BEHRAMOĞLU

ERCİLLA

Arauco'nun kayaları, dağınık
su zambakları, uçsuz kök tarlaları
dikilir İspanyolun karşısına
Kalkanına dev yosunlarıyla yerleşir.
Eğreltiotları parçalar kılıcını.
Ve yerli sarmaşık mavi pençelerle fışkırır
gezegenin deminki ıssızlığına.
Erkek, gür Ercilla, suların çarpışını
duyuyorum senin ilk şafağında, bir kuş cıvıltısı
ve bir gök gürültüsü yapraklarda.

Gel, kurtul altın kartalın pençesinden
gel, bile yanaklarını yaban mısırlarında
toprak ergeç yutacak her şeyi.
ür Ercilla, sen içmeyeceksin kanlı tastan
Ercilla, seninle doğan şu parıltıya
sokulacak zamanın gizli ağzı
ve boşuna diyecek: boşuna.

Boşuna, boşuna
cam kesiği dallardaki kan
boşuna kaplan gecede
savaşçı asker adımları,
buyruklar,
yaralılar,
yürüyüşleri.
Her şey tüy taçlı bir sessizliğe döner yeniden
ve uzakta bir kral sürüngenler tıkar ağzına.

Türkçesi : Tomris UYAR

GEMİ

Yolculuk ücretini verdikse bu dünyada, neden
Neden bırakmıyorlar bizi oturalım, yemek yiyelim?

Bulutlara bakmak istiyoruz,
Güneşte yanmak, tuz koklamak.
Kimseyi tedirgin etmek gelmiyor içimizden.
Neden edelim zaten: biz birer yolcuyuz sadece.

Gölgede gidiyor dünya, aydınlıkta.
Siz de gelin bizim gibi, biz yolcular.
Gidiyoruz, zamanı da götürüyoruz bizimle.
Deniz geçiyor yanımızdan, üstünde bir gül var,

Sizi tedirgin eden ne?
Neden öfkeyle vuruyorsunuz?
Tabancalar kuşanmış, kimi arıyorsunuz öyle?

Bilmiyorduk sizin olduğunu her şeyin,
Bardakların, iskemlelerin,
Yatakların, aynaların sizin,
Sizin olduğunu denizin, şarabın, gökyüzünün

Bakıyoruz, bütün masalar tutulmuş şimdi.
Olamaz diye düşünüyoruz,
Nasıl, ama nasıl inandıracakmış bizi?

Her yer karanlıktı gemiye bindiğimizde.
Biz de çıplaktık, aynı yerden geliyorduk,
Kadınlardan, erkeklerden geliyordük, sizin gibi.

Ağ değmemişti, çabuk çıktı dişlerimiz.
Ellerimiz oldu sımsıkı, gözlerimiz oldu,

Çalışalım diye, ağlayalım diye gördüklerimiz için

Hiçbir hakkımız yok şimdi elimizde,
Öyle diyorsunuz, gemide yer yok.
Bizimle konuşmuyorsunuz,
Oyna:..:yorsunuz bizimle.

Neden bu üstünlüğünüz, neden?
Kim kaşık verdi daha doğmadan size?

Sevmem yolculukta, gizli köşelerde
Aşk ışığından yoksun boş gözler bulmayı,
Aç ağızlar bulmayı sevmem.

Yaklaşan sonbahar için elbisemiz yok;
Kış gelecek; kış için hiç, hiç yok.
Nasıl yürürüz kunduramız olmazsa
Dünyanın keskin çakıllarında?

Nerde yemek yeriz masamız olmazsa?
İskemlemiz olmazsa nereye otururuz?
Tatsız bir şakaysa bu, beyler,
Karar verin, kesin bu şakayı,
Sırası geldi ciddi olmanın artık.
Deniz kudurmuş. Kan yağıyor.

Türkçesi : Ülkü TAMER

ÖLÜM BİR BAŞINA

Issız mezarlıklar vardır,
ses vermeyen kemiklerle dolu mezarlar,
bir geçit boyunca ilerler yürek,
kara, kara, kara,
biz bir gemi çarpışında içimiz ölürken,
yüreğimizde boğulurken,
tenden sıyrılırken öze doğru.

Cesetler vardır,
soğuk çamurdan ayaklar vardır yapışkan
kemiklerin içinde ölüm vardır,
katışıksız ses gibi,
köpeksiz havlama gibi,
yüzlerce çandan çıkıp, yüzlerce mezardan,
nemli havada göz yaşları gibi kabaran, yağmur gibi.

Bir başımayken, ara sıra
yelkenli tabutlar görürüm,
solgun ölüleri taşır, perçemleri ölmüş kadınları,
melekler kadar beyaz fırıncıları,
noterlere varmış dalgın kızları,
ölümün dik ırmağını çıkan tabutlar
erguvan ırmağı,
akıntı yukarı, ölümün sesiyle şişmiş yelkenlerle
ölümün suskun sesiyle şişmiş.

Gür sesli kıyıya gelir ölüm
ayaksız bir ayakkabı gibi, adamsız bir giysi gibi,
taşsız, parmaksız bir halkayla vurmaya gelir kapıyı,
seslenmeye gelir ağızsız, dilsiz, boğazsız.

Hâlâ yankılanır adımları
bir ağaç gibi susmuş giysileri yankılanır.

Bilmiyorum, pek aklım ermiyor, iyice seçemiyorum
ama onun çarkın nemli menekşelerin rengindedir bence
toprağa alışkın menekşelerin,
çünkü ölümün yeşildir yüzü,
bir menekşe yaprağının keskin ıslaklığıyla
hırçın kış rengindeki karanlığından.

Ama ölüm süpürge kılığında da dolaşır dünyayı
döşemeyi tarar ölü bulayım diye,
süpürgededir ölüm,
ölü arayan ölümün dili,
iplik arayan ölümün iğnesi —

Katlanmış yataklardadır ölüm
usul şiltelerde, kara yorganlarda
miskince yaşar, sonra birden çalar borusunu:
çarşaflar bu boğuk sesle şişer
ve yataklar yelken açar bir limana doğru
ölüm kaptan giysileriyle bekler.

Türkçesi : Tomris UYAR

BU GECE EN HÜZÜNLÜ ŞİİRLERİ YAZABİLİRİM

Bu gece en hüzünlü şiirleri yazabilirim

Şöyle diyebilirim, «Gece yıldızlardaydı
Ve yıldızlar, maviydi, uzaklarda üşürler»

Gökte gece yelinin söylediği türküler

Bu gece en hüzünlü şiirleri yazabilirim
Hem sevdim, hem sevildim, ya da o böyle söyler

Bu gece gibi miydi kucağıma aldığım
Öptüm onu öptüm de üstümde sonsuz gökler

Hem sevdim, hem sevildim ya da ben böyle derim
Sevmeden durulmayan iri, durgun bakışlı gözler

Bu gece en hüzünlü şiirleri yazabilirim
Duymak yitirdiğimi, ah daha neler neler

Geceyi duymak, onsuz daha ulu geceyi
Çimenlere düşen çiy yazdığım bu dizeler

Sevgim onu alakoymaya yetmediyse ne çıkar
Ve o benimle değil, yıldızlıdır geceler

Yürek zor katlanıyor onu yitirmelere
Uzaklarda birinin söylediği türküler

Bakışlarım kovalar onu tellim heryerde
Bakışlar sanki onu bana getirecekler

Böyle gecelerdeydi ağaçlar beyaz olur
Artık ne ben öyleyim ne de eski geceler

Sesim arar rüzgârı ona ulaşmak için
Şimdi sevmiyorum ya, eskidendi sevmeler

Şimdi kimbilir kimin benim olduğu gibi
Sesi, aydınlık teni, sonsuz uzayan gözler

Sevmiyorum doğrudur, yürek bu hâlâ sever
Sevmek kısa sürdüyse unutmak uzun sürer

Bu gece gibi miydi kollarıma almıştım
Yüreğimde bir burgu ah onu yitirmeler

Budur bana verdiği acıların en sonu

Türkçesi : Hilmi YAVUZ

BİR BIKKINLIK

Bir başıma bıkmak istemiyorum,
sizin de bıkmanızı istiyorum yanımsıra.

Nasıl bıkmayız
güzün şehirlere dökülen
o ince külden,
tam yakıcı olmayan bir şey
kazaklarda birikip
yerleşen yavaş yavaş
kalbi renksizleştirerek.

Hırçın denizden bıktım
ve gizemli topraktan.
Tavuklardan:
bilinmiyor ne düşündükleri
ve kuru gözlerle bakıyorlar bize
önemsizmişiz gibi.

Çağırıyorum kalkın bir kez
bıkalım pek çok şeyden,
berbat içkilerden,
iyi bir öğrenimden.

Fransa'ya gitmemekten bıkmak,
hiç değilse haftada bir iki günden
masada kalmış kirli tabaklar gibi
ve hep aynı olan isimleriyle,
ve kalkmaktan, ne için?
Ve görkemsiz yatmaktan.

Artık söyleyelim gerçeği:
kafa yormadık fazla
kara sineklerle develere benzeyen
şu günlere.

Bir takım anıtlar gördüm
titanlar için dikilmiş,
sanayinin eşekleri için.

Oradalar kıpırtısız
ellerinde kılıçları
üzerinde kasvetli atlarının.
Bıktım heykellerden.
Yetti artık bunca taş.

Durağan şeylerle dünyayı
doldurup durursak
canlılar nasıl yaşayacak?

Hatırlamaktan bıktım.

İnsanların doğduklarında
çıplak çiçeklerde solumalarını istiyorum
taze toprak, arı ateşte,
herkesin soluduğunu değil.
Salın yeni doğanları!

Yaşayacak yer açın onlara!.
Yerlerine düşünmeyin onların
okutmayın aynı kitabı
koyun keşfetsinler şafağı
ve kendi öpüşlerini edilendirsinler.

Benimle bıkmanızı istiyorum
zaten iyi yapılmış herşeyden
herşeyden bizi yaşlandıran

Pusuda herşeyden
başkalarını eskitmek için.

Gelin bıkalım öldüren
ve ölmek istemeyenden.

Türkçesi Ataol BEHRAMOĞLU

ALBERTO ROJAS JIMENEZ GELİYOR UÇARAK

Ürkmüş tüyler arasından, geceler arasından,
manolyalar arasından, telgraflar arasından,
poyrazlar, lodoslar arasından
uçarak geliyorsun.

Mezarlıklar altından, küller altından,
salyangozları örten buzlar altından,
uzak yeraltı sularının altından,
uçarak geliyorsun.
Derinlerden, sukızlarının arasından,

kör bitkilerin, çürümüş balık kafalarının,
derinlerden, bulutların arasından yine
uçarak geliyorsun.

Kanın ötesinden, kemiklerin ötesinden,
ekmeğin, şarabın ötesinden,
ulu ateşlerin ötesinden
uçarak geliyorsun.

Sirkenin ve ölümün ötesinden,
çürümeler, menekşeler arasından,
yüce sesinle, ıslak kunduralarınla
uçarak geliyorsun.

Dükkânların, derneklerin üstünden,
avukatların, tekerleklerin, donanmaların,
çekilmiş dişlerin, dolguların üstünden
uçarak geliyorsun.

Ellerinde yitik taraklarla alımlı kadınların
saçlarını çözdükleri o kentlerden,
damlarını su basmış kentler üstünden
uçarak geliyorsun.

Mahzenlerde yıllanan şarapların yanından,
çamurlu, ılık ellerle, usulca,
talıta ellerle, kırmızı ellerle
uçarak geliyorsun.

Kanal kıyılarında, gölgelerde yitmiş,
gömülü zambakların yanında yitmiş,
yitmiş havacıların arasından
uçarak geliyorsun.

Zehir yeşili şişeler arasından,
anason yaprakları, kazalar arasından,
yas tutarak, taldırarak kollarını
uçarak geliyorsun.

Dişçiler, kiliseler üstünden,
sinemalar, tünaller, kemerler üstünden,
yeni albümle, yokolmuş güllerinle

uçarak geliyorsun.

Batmış denizcilerin hile gömüldüğü
o duvarsız mezarlığın üstünden,
yağarken senin ölüm yağmurun
uçarak geliyorsun.

Yağarken parmak uçlarının yağmuru,
kemiklerinin yağmuru yağarken,
gülüşünün, iliklerinin yağmuru,
uçarak geliyorsun.

İçine karıştığın çakmak taşından,
akarak zamanın altında, kışın altında,
yüreğin damla damla düşerken
uçarak geliyorsun.

O beton kalıplarında yoksun artık,
kara yürekli noterlerin seninde,
atlıların çılgın kemiklerinde yoksun:
uçarak geliyorsun.

¡Ah, haşhaşım benim, dostum benim,
arılar giyinmiş çalgıcım,
saçlarını karartan gölgelerin hepsi yalan,
uçarak geliyorsun.

Seni kovalayan gölgeler yalan,
can çekişen kırlangıçlar yalan,
yasın karanlık bölgesi yalan:
uçarak geliyorsun.

Valparaiso'dan bir kara rüzgâr
kömürünü ve kanatlarının köpüğünü yayar
geçtiğin gökyüzünü ölçmek için:
uçarak geliyorsun.

Sisler var, ölü suların soğukluğu var,
düdükler, aylar, sabah yağmurunun kokusu
ve balıkların susamışlığı var:
uçarak geliyorsun.

Rom bile var aramızda, senin yasınla
hiç kimsenin, hiçbir şeyin, sadece bir gemsiyenin
ve parmaklıkları kırık bir merdivenin arasında:
uçarak geliyorsun.

Deniz hep ilerde. İner geceleri, duyarım seni,
uçarak gelişini, suyun altında, bir başına,
karanlıkta, beni saran o denizin altında:
uçarak geliyorsun.

Kanat seslerini duyarım, usulca yükselişini,
ölülerin seli beni sararken,
sararken kör kumrular, ıslak kumrular:
uçarak geliyorsun.

Uçarak geliyorsun, yapayalnız, bir başına,
ölülerle bir başına, sonsuzlukla bir başına,
ne gigen var, ne adın, uçarak geliyorsun,
ne şekerin, ne ağzın, ne gül ağacın:
uçarak geliyorsun.

Türkçesi : Ülkü TAMER

FEDERİCO GARCİA LORCA'YA YANIK ŞİİR

Issız bir evde,
Korkuda ağlayabilseydim;
Gözlerimi çıkarabilsem de,
Yiyebilseydim;
Senin sesin için yapardım
Bunları,
Yaslı portakal ağacı sesin;
Senin şiirin için yapardım
Bunları,
Çığlık - çığlığa fışkıran şiirin.
Bakasana,
Maviye boyuyorlar hastaneleri,
Senin için;
Kıyıdaki kenar mahalleleri
Ve okullar,
Senin için büyüyorlar;
Tüy salıyorlar,
Yaralı melekler;
Pullar örtünüyor,
Düğün balıkları;
Deniz kestaneleri,
Göğe uçuyorlar;
Siyah tülleriyle terzi dükkânları:
Kanla doluyorlar, kaşıklarla,
Senin için;
Ve,
Yutuyorlar,
Yırtılmış kurdeleleri;
Öz canlarına kıyıyorlar,
Öpüşe öpüşe;
Ve ak sadeler giyiniyorlar.
Bir şeftali ağacı
Giyinip de,
Kuş gibi seğirtirken sen;
Kasırga gibi fırıl - fırıl,
Bir pirinç gülüşüyle gülerken;
Türküler çağırdığında:
Allak - bullak ederken,
Atardamar'larını,
Dişlerini, gırtlağını,
Parmaklarını;
Vay ne şirindin,
Kahrolurdum ben
Kahrolurdum ben
Kızıl göller için:
Güz ortasında bir şahbaz at
Ve kana belenmiş bir tanrıyla,
Beraber yaşadığın.
Kahrolurdum ben,
Mezarlık için:
Gece, sesi kısılmış
Çanlar arasından,
Suyla., mezarlarla küllenmiş
Nehirler gibi geçen;
Nehirler:
Hasta asker koğuşları sanki,
Tıklım - tıklım dolu;
Ve matem yağlı ölüme,
Çürük taçlı mermer şifreli ölüme,
Nehir - nehir gelen ölüme doğru;
Birdenbire taşıveren nehirler.
Gece, ayakta, ağlaya ağlaya,
Boğulmuş çarmıhların geçişini
Seyrederken sen;
Kahrolurdum seni görmek için:
Bak,
Ölüm nehirinin önünde ağlıyorsun
Perperişan;

Garip kalmış köşelerde başın,
Durmaz ha, durmaz gözlerin
Ağlar yaşın yaşın.
Gece ve çıldırasıya yalnız,
Külleri ısıra ısıra;
Dumanı, gölgeyi, unutmayı:
Siyah bir huniyle yığabilseydim,
Tirenlerin, gemilerin üstüne;
Filizlendiğin ağaç için,
Yapardım bunları,
Topladığın,
Yaldızlı su yuvaları için;
Sarmaşık için,
Yapardım bunları;
Gecenin sırrını sana ileterek,
Kemiklerini saran
Sarmaşık için.
Islak soğan kokusu gelen
Şehirlerden,
Seni bekliyorlar;
Boğuk bir sesle,
Şarkı söyleyerek
Geçesin diye.
Yeşil kırlangıçlar,
Saçlarının arasına yapıyorlar,
Yuvalarını;
Dilsiz siperma sandalları,
Peşin sıra geliyorlar;
Sümüklü böcekler, haftalar,
Yelkenleri dürülmüş serenler,
Kirazlar da,
Dönüveriyorlar ossaat:
Gözükünce solgun başın
On beş gözlü başın,
Al kan içindeki ağzın.
Şehrin otellerini,
İsle doldurabilseydim;
Hıçkıra hıçkıra,
Yokedebilseydim
Çalar-saat'ları;
Ezik dudaklarıyla yaz ayı,
Evine nasıl gelecek,
Göreyim diye
Yapardım bunları;
Yığın yığın insanların,
Melil mahzun tantanalarıyla
Ülkelerin,
İşlemez sabanların,
Gelincik çiçeklerinin;
Mezar kazıcıların, süvarilerin,
Kanlı haritaların, gezegenlerin,
Evine nasıl geldiklerini
Göreyim diye;
Yapardım bunları.
Küllerle örtülü dalgıçların,
Uzun bıçaklarla delik-deşik olmuş
Meryem Ana tasvirlerini
Sürüte sürüte gelen maskelerin;
Damarların, köklerin, hastanelerin,
Karıncaların, su gözlerinin,
Evine nasıl geldiklerini
Göreyim diye;
Yapardım bunları.
İçine kapanmış atlının
Örümcekler arasında öldüğü
Bir yatakla,
Gecenin;
Kinden, dikenlerden bir gülün,
Sarıya çalan bir geminin,
Rüzgârlı bir günle, bir bebeğin;
Evine nasıl geldiklerini
Göreyim diye;
Yapardım bunları.
Ben, Olivrio, Norah,
Vicente Aleixandre, Delia,
Maruca, Malva, Marina,
Maria Luisa, Larco, La Rubia,
Rafael Ugarte, Catapos,
Rafael Alberti, Carlos,
Manolo Altolaguirre, Bebé,
Molinari, Rosales, Concha Méndez,
Ve daha da unuttuklarım;
Evine nasıl gelecektik,
Göreyim diye
Yapardım bunları.
Gel de taçlar takayım,
Gel, sağlık esenlik delikanlısı,
Gel, Kelebek kıravatlı civan;
Sen ey,
Sonsuz hür siyah bir şimşek gibi:
Pırıl pırıl insan;
Madem, geç vakitlere dek,
Kalınamıyor daha kayalıklarda;
Bari aramızda konuşalım,
Gel,
Şöylece bir, olduğumuz gibi;
Çiğ için olmadıktan sonra,
Şiirlerde n'olacak yani?
Bir ağu hançerin,
İçimiz işlediği bu gece için
Olmadıktan sonra;
Şiirlerde n'olacak yani?
Bu tan kızıllığı için,
Olmadıktan sonra;
İnsanın vurulmuş yüreğinin,
Ölüme hazırlandığı,
Şu viran köşe için olmadıktan sonra
Şiirlerde n'olacak yani?
En çok gece, geceleyin:
Kıyamet gibi yıldızlardır,
Dolmuşlar hepten ırmağa;
Bir kurdele gibidir,
Fakir fukara dolu evlerin
Pencerelerindeki..

Bir ölen var,
Onların evlerinde;
Bürolarda, hastanelerde belki,
Belki asansör ve madenlerde,
İşlerinden oldular.
Onulur şey değil yaraları,
Yaratıklar,
Acı çekiyorlar.
Her yanda dert yanış,
Her yanda,
Vay şuymuş vay bu;
Pencerler,
Gös yaşıyla dolu;
Aşınmış eşikler,
Gös yaşından;

Yüklükler ıslak,
Bir dalga gibi
Halıları dişlemeye gelen
Göz yaşından,
Oysa ki yıldızlardır akar
Uçsuz bucaksız bir nehirde.
Federico,
Dünyayı görüyorsun.
Yolları görüyorsun,
Sirkeyi görüyorsun;
Birkaç ayrılıştan,
Taşlardan, raylardan gayrı,
Kimseciklerin kalmadığı,
Köşeden:
Duman ha deyince,
Zalim tekerleklerine;
Hoşçakal'ları görüyorsun,
İstasyonlardaki..
Her yanda, sorular koyuyorlar,
Çeşit çeşit insan var:
Kanlı bıçaklı kör var,
Öfkelisi, ümitsizi var,
Yoksul var, tırnak ağaçları var;
Şunun bunun sırtından,
Geçinmek sevdasıyla;
Harami var.
Hayat böyle, Federico,
Ey babayiğit,
Ey kara sevdalı adam.
Sana,
Dostluğumun sunabileceği şey
İşte bunlar...
Sen de epeyce şey biliyorsun
Şimdiden.
Yavaş yavaş, daha da,
Öğreneceklerin var.

Türkçesi Enver GÖKÇE

ANLATALIM

Hani ya leylâklar,
Diyeceksiniz?
Hani ya diyeceksiniz,
Gelincikler bürünmüş,
Metafizik?
Kuşlarla, boşluklarla elenmiş,
Kelime yağmuru;
Hani ya diyeceksiniz?
Al buyur:
Bir mahallesinde yaşıyordum,
Madrit'in:
Çanlı, çalar-saatli, ağaçlı.
Kocaman,
Meşin bir Okyanus gibi,
Uzaktan görünürdü Kastil'in
Kuru çehresi.
Çiçekler Evi'ydi,
Evimin adı.
Itırlar fışkırırdı,
Köşe bucak.
Güzel evdi bu
Köpekleri, bebeleriyle.
Raoul, hatırında mı?
Ya senin, Raphael?
Sen Federico,
Hatırında mı?
Sen, yer altında yatan,
Hatırladın mı?
Balkonlu evimi?
Haziran güneşi hani,
Çiçekler basardı ağzına,
Orda...
Kardeş, kardeş,
Ateşli seslerden ibaretti,
Her şey;
Mallardaki tuzdan,
Çırpınan ekmek yığınından,
İbaretti her şey;
Donuk bir hokka gibi duran,
Heykeliyle;
Argüelles'deki mahallemin,
Çarşıları...
Yağ akardı kaşıklara,
Caddeleri doldururdu,
El-ayak sesleri, derin...
Metreler, litreler,
Kıvıl-kıvıl hayat;
İstif-istif balık yığınları,
Çatılar :
Yorgun can kulelerinin,
Yüceldiği;
Soğuk güneşle kaynaşan,
Çatılar...
Patateslerdeki,
Nerin ve taşkın fildişi beyazlık,
Yumak yumak dalgası,
Domateslerin:
Tıngır mıngır, haydi denize...
Bütün bunlar,
Tutuşuyorlardı,
Bir sabah;
Közler,
İnsanları dağlayarak,
Topraktan çıktılar,
Bir sabah;
Nah bu anda ateş,
Nah, bu anda barut,
Bu anda kan.
Bebekleri öldürmek için,
Göğün yücesinden geldiler,
Göğün:
Uçakları, Magriplileriyle,
Haydutlar;
Yüzükleri, kurumlu avratlarıyla,
Haydutlar;
Kara keşişler, dualarıyla,
Haydutlar;
Ve,
Çocuk kanları, caddelerden,
Aktı tıpış tıpış,
Çocuksu-çocuksu.
Çakallar,
Çakalların tiksineceği
Çakallar,
Taşlar,
Dalar dikenler'in dişlerken
Tu diyeceği taşlar!
Engereklerin kin güdeceği
Engerekler!
Sizleri,
Gurur ve bıçaklardan bir dalgayla,
Boğmak için;
Önünüzde gördüm İspanyanın,
Kıyamet kanını.
Generaller,

Gelin de,
Yıkılmış evimi görün.
Görün,
Yaralı İspanyayı.
Her göçük evden,
Bir ateş-metal çıkar ama,
Çiçek yerine.
Her yarasından,
İspanyanın;
Doğar İspanya.
Her ölmüş bebekten,
Çıkar, bir mavzer:
Gözleri de var, gözleri.
Mermiler doğar,
Her cürümden;
Mermiler ki gün ola
Kalbinizde yeri.
Neden diyorsunuz şiirlerin,
Söz açmaz, düşten, yapraktan;
Doğduğun yerin,
Yüce volkanlarından?
Gel de gör:
Caddeler kan-revan.
Gel de gör:
Caddeler kan-revan
Gel de gör:
Caddeler kan-revan.

Türkçesi Enver GÖKÇE

«Bir imgedir ardından koşup gittiğim.»
Gérard de NERVAL

NERVAL Gérard De (Paris - 1808 / Paris - 1855) Fransız şair ve yazarı. Béranger ve Casimir Delavigne tarzındaki ***Elégies Nationales*** (Ulusal Elejiler, 1826) adlı yapıtıyla tanındı, Goethe'nin ***Faust***'unu Fransızcaya çevirdi (1828). Romatizmin ateşli savunucusuydu. Fransa, Flandre, İtalya, Almanya ve Avusturya'yı dolaştı. Oyuncu Jenny Clon'a umutsuz bir aşkla bağlandı. 1841'de akılsal dengesi bozuldu. Mısır, Suriye ve Türkiye'ye (1843) yaptığı bir gezi dönüşünde, ***Voyage en Orient*** (Doğu Yolculuğu, 1851) adı altında, gezi notlarını yayınladı. Birçok kez delilik krizi geçirdi ve bir sabah, Vieille Lanterne sokağında bir parmaklığa asılı olarak bulundu. Tiyatro yapıtları da yazdı: ***Piquillo*** (1837), ***Léo Burckart*** (1839), ***Le Chariot d'Enfant*** (Çocuk Arabası, 1850), ***L'Imagier de Harlem*** (Harlem Resimcisi, 1851). ***Les Chimères*** (Kuruntular) adlı güç anlaşılır soneleriyle Baudelaire, Mallarmé ve gerçek üstücülüğe öncülük etti. ***Les İlluminés*** (1852), ***Les Filles du Feu*** (Ateş'in Kızları, 1854) ve ***La Bohème Galante*** (Kibar Bohem, 1855) adlı mensur yapıtlarında kişiliğinin iki yönünü ortaya koyar: bir yandan Alman efsaneleriyle beslenen başıboş hayal gücü: öte yandan da saf, klasik, ince Fransız zevki. ***Sylvie*** adlı öyküsü «yeniden yaşanan çocukluk» yada

Gustave DORE'nin gözüyle Nerval'in intiharı.

aranan geçmiş zaman tema'sının kusursuz bir örneğinin sınırlarında, çekici ve tedirgin edici bir öyküsü vardır.

NERVİ Pier Luigi (Sondrio - 1891) İtalyan mühendisi ve mimarı. 1913'te, maden ve betonarmeyi birlikte kullanma yolları üstüne incelemeler yaptı. En önemli yapıtları: Napoli'deki Augusteo'nun betonarme çatısı (1927), Floransa stadyumu (1931), Orvieto, Orbetello ve Torre del Lago'daki uçak hangarları (1936 1941), Palermo, Gaeta ve Trapani'deki betonarme petrol depoları (1936 - 1940). 1949 - 1950 arasında, Rio de Janeiro'da 150 000 kişilik bir stadyumdan başka, mimar Breuer ve Zehrfuss ile birlikte, Paris'te Unesco sarayını yaptı (1954 1958). 1947'den beri, Roma üniversitesinde mimarî profesörüdür. Başlıca yapıtı olan ***Arte o cienza del Costruire***'de (Bina Yapmak Sanat mı, Bilim mi? 1945), en iyi mimarî şekline her zaman yalnız hesapla değil, daha çok deneyle, yavaş yavaş kazanılan sanat anlayışıyla varılabileceğini göstermeye çalıştı. Betonarme ile prefabrikasyon sistemi üstündeki arastırmalarını

NERVİ'nin gerçekleştirdiği Unesco Sarayı'nın cephesi..

sürdürdü ve özellikle Ostia Lido'su gazinosunun (1950), Roma'daki büyük ve küçük spor saraylarını (1956 1958), Flaminio stadını (1958), Gio Ponti ile birlikte Milano'da, en ünlü yapıtı olan Pirelli binasını yaptı (1958).

nesne, obje (Osm, *şey*; Fr. ***objet***; İng. ***object***). Önümüzde olan, gördüğümüz şey. – Daha belirli bir anlamda nesne, düşünülen yada tasarlanan şeydir, yani düşüncenin muhtevasıdır; ve bu anlamda, hem düşünen özneye hem de kendisini kavrayan düşünce

edimine karşıt tutulur. Bu anlamda nesne kavramını «gerçek» kavramından ayırt etmek gerekir. Üzerinde düşündüğümüz bir imge yada bir düş de, bu anlamda nesne'dir; yani «nesne» terimlnin gerçek dünyada varolan bir şeyi belirtmesi şart değildir. – Pisikoloji açısından bakacak olursak, kendi kendimizin bilincine varmadan önce dış dünyadaki nesnelerin bilincine vardığımızı görürüz. Ama her algı ve her eylem, özne ile nesnenin biraradalığını şart koşar; yani nesne ancak, kendisini gören ve tasarlayan bir özneyle birlikte vardır. – Düşünen varlıkların onun hakkında edinebileceği bilgi yada fikirden bağımsız şekilde, kendi kendinde bir varlığa sahip olan şey. Örneğin Descartes, «nesne»yi, bu son anlamda kullanmaktadır.

nesnel, objektif (Osm. afâkî, şeyî; Fr. objectif; İng. objective). Nesneye ilişkin olan, öznenin önüne konmuş bulunan. — Skolastik felsefede, bağımsız ve kendi kendinde bir gerçekliği değil de zihinsel bir tasarımı ortaya koyan şey, «nesnel»dir. Bu anlamda nesnel, «formel»e karşıt tutulur. — Hakkında edinebileceğimiz her türlü bilgiden bağımsız olarak ve kendi kendinde varolan bir gerçeklik anlamında nesne'yi ortaya koyan şey, «nesnel»dir. Bu anlamda nesnel; «görünen», «gerçek dışı» anlamında «öznel»e karşıt tutulur. — Sadece şu yada bu birey için değil tüm zihinler için geçerli olan şey, «nesnel»dir Bu anlamda nesnel, «bireysel» anlamında «öznel»e karşıt tutulur. — Tıpkı fizik fenomenler gibi, irademizden bağımsız olan şey, «nesnel»dir. Bu anlamda nesnel, «içsel» anlamında «öznel»e karşıt tutulur. — Dış dünyayla ilgili olan, dolayısıyle de ancak gözlem ve deneyden çıkarılabilen kavram yada hakıkatler, «nesnel»dir. Bu anlamda nesnel; «bilinçsel», «zihinsel» anlamında «öznel»e karşıt tutulur. — Günlük konuşma dilinde nesnel (yada «objektif») «nesnel bir bakış» ve «objektif bir insan» deyimlerinde görüldüğü gibl kendi bireysel alışkanlık ve tercihlerine kapılmaksızın herşeyi olduğu gibi gören kimse yada zihinleri belirtmek için de kullanılmaktadır — Demek ki nesnellik, temel karakterleri özneden bağımsızlık ve evrensel geçerlik olan bir kavramdır.

nesnelleşme yada nesnelleştirme. (Osm. *gayr-i zati hale gelme* yada *getirme*; Fr. va İng. *objectivation).* İç duyumlarımızı dış dünyaya izdüşürme edimi. — Nesnelleşme, Schopenhauer'de, kendi kendine varlığın yani İradenin, fenomenler halinde belirmesidir. — Başlangıçta tamamıyle duygusal bir hale benzeyen duyumlarımızın, ancak algı haline gelince öznenin gerçekliğine karşıt bir gerçeklik karakterl kazandığını lleri süren teoriye göre nesnelleşme, birincl halden ikinci hale geçiştlr; yani duyumun algı hallne girişidir. — İnsan, doğal olarak, Iç hallerinl nesnelleştirme eğilimindedir; ama bu nesnelleştirme'nin belirli bir meşruluk kazanabilmesi için, herkes tarafından kabul edilen evrensel bir karakter taşıması gerekir. Örneğin üşüdüğümüz vakit, «hava soğuk» deriz: İç duyumdan (üşümek) genel bir dışlamaya (soğuk), yani öznel duygudan nesnel olumlamaya bu geçiş, bir nesnelleştirmedir; ama bu olumlamanın evrensel bir değer taşıyabilmesi için, bilimsel nesnelliğe uygun düşmesi, yani bilimsel âletler tarafından da doğrulanması gerekir.

NESTEROV Mihail Vasiliyeviç (Ufa - 1862 / Ufa - 1942) Sovyet ressamı. Özellikle dinsel konulu resimler *Aziz Sergey, Noel, Ye-*

NESTEROV'un ünlü yapıtlarından biri : Vera Mukina'nın portresi.

niden Doğuş: Sovyet devriminden sonra da portreler *Pavlov, Mukina* yaptı.

Neşesiz Sokak *(Die Freurlose Gasse)* 1925'te Yönetmen G.N. Pabst'ın Greta Gar-

Greta GARBO, Neşesiz sokak'ta..

bo, Asta Nielsen, Wernes Krauss ile çevirdiği Alman filmi. Yapıt tek başına ele alınınca, ancak sahneye koyuş ve yorumdaki ustalığı ile ilgi çekicidir: senaryosuna isteyerek bir melodram havası verilmiştir. Ama asıl *anlatımcı* ve *kammerspiel*'ci gelenoklerden kopmuş olması bakımından Alman sinemasında önemli yeri vardır. O günlerde daha tanınmamış bir yönetmen olan Pabst, ölüm efsanelerinin boğucu dünyasından, dekorların insanlık dışı havasından sıyrılmayı dener ve insanca bir öyküyü, düşkün bir sosyal sınıfın dramını anlatır. Tefrika roman türündeki bir entrika çevresinde Pabst, izleyiciye Birinci Dünya savaşı sonrası Almanya'sını dile getiren, canlı, acı çeken bir toplumu gösterir. Greta Garbo, bu filmle dünya çapında bir yıldız oldu.

NEUTRA Richard Joseph (Viyana, Avusturya 1892) Avusturya kökenli Amerikalı mimar. Birçok inceleme gezisinden sonra,

Richard NEUTRA'nın gerçekleştirdiği yapılardan biri.

1923'te Chicago'ya gitti, sonra Los Angeles'e yerleşti. Modern mimarinin gelişmesi ve genellikle kentçilik üstüne çalıştı. Brandenburg işçi akademisini (1926), Los Angeles Deneme okulunu, Kaliforniya Askerî akademisini ve Los Angeles'te Northwestern Mutual Fire Asosciation (1950 1951) binasını yaptı. 1950'den itibaren müstakil evlerle ilgilendi. Kaliforniya'da, Ojal vâdisinde James D. Moore'un (1954), Shoshone'da (idaho) Maury Sorell'in (1956) evleri. Bu arada, Claremont'da Corwin Hansch'ın evl (1955) ayrı bir önem taşır: bina iki düzeylidir, alt düzeyin damı büyük bir havuz şeklindedir: bu havuz hem altındaki odayı serin tutar, hem de yukarı düzeydeki living -room'u çevreleyen bir ayna rolü oynar. Neutra'nın yazdığı yapıtlar arasında en önemlileri şunlardır: ***How America Builds*** (Amerika Nasıl İnşa Ediyor? 1928), ***House and Home*** (Ev ve Yurt, 1935), ***Problems of Building*** (Yapı Sorunları, 1936), ***America, New Building in the World*** (Amerika, Dünyada Yeni Yapılar, 1939).

New Deal Başkan Roosevelt Ile başkan Trumann'ın iş arkadaşlarınca öne sürülen ve başkanlar tarafından uygulanan siyaset.

Roosevelt, 1929 büyük ekonomi bunalımının başlangıcından üç yıl sonra başkanlığa getirildiği sırada, ülkede 14 milyon işsiz vardı. Roosevelt'in çevresindeki uzmanlar satınalma gücünü arttırmak amasıyla şu önlemler serisini öne sürdüler: işsizlere yardım, işçi ücretlerinin arttırılması, çiftçi gelirlerinin yükseltmesi, bazı sanayi ürünlerinin satış fiatlarının indirilmesi, devletin finanse etmesi gereken büyük bayındırlık işlerinin düzenlenmesi, ihracatı fazlalaştırmak için para değerinin düşürülmesi, işsizlik ve yaşlılık sigortasının kurulması... 1933 ve 1934'te başka önlemler alındı, yasalar çıkarıldı. Bunlardan bazıları çok ünlüdür: The Emergency Banking act, The Emergency Farm Mortgage act, The Agricultural Adjustement ect, The Banking, act, National İndustrial Recovery act. Roosevelt'in müdahaleciliği bazı iyi sonuçlar verdi. Ama bazı gözlemcilerin hayranlığına karşılık, bazıları alınan önlemleri yersiz buldular. Bu müdahalecilik, 1935 36 yıllarında, en önemll yasaların birçoğunu anayasaya aykırı ilân eden Yüksek Mahkemece mahkûm edildi. Ama demokratların iktidarı, müdahalecilikten caymadı ve büyük bir anayasa bunalımını önlemek için Roosevelt'e en çok karşı gelen Yüksek Mahkeme üyeleri istifa ettiler.

New Deal'in çok önemli etkileri olmuş, Amerika toplumunun siyasal, ekonomik ve sosyal yapılarını kökünden değiştirmişti. Federal yasaların Eyalet yasalarına oranla ağır basmasının nedenini New Deal'de aramak gerekir. Ayrıca bu siyaset, müdaheleciliği resmîleştirdi ve serbest girişim ülkesi olan Amerika'da, sosyalize edilmiş bir kesimin yaratılmasına yol açtı. A.B.D.'de sosyal güvenliğin temellerini attı. Keynes teorilerinin ilk sistematik uygulanması olan New Deal'in, uluslararası düzeyde de büyük etkisi oldu.

NEWMAN Paul (Ohio - 1925) Amerikalı oyuncu. 1945'te Çeşitli tiyatro topluluklarında çalıştı. 1951 1954 arasında birçok televizyon yayınında rol aldı. İlk önemli rolünü, 1956'da R. Wise'ın, ***Somebody up There Likes Me*** (Rocky Graziano'nun Hayatı) adlı filmde oynadı. Marlon Brando'nun izinden giderek, kendi kuşağının en lyl komedi oyuncularından biri oldu. Önemli birkaç fllmi: ***Solak Silahşör*** (The Left Handed Gun, 1958), ***The Long, Hot Summer*** (Uzun, Sıcak Yaz, 1958), ***Exodus*** (1960), ***The Hustler*** (1961), ***Sweet Bird of Youth*** (1961), ***Âsi Kabadayı*** (1966), ***Sonsuz Ölüm*** (Butch Cassidy, 1970).

NEWTON sir Isaac (Lincoln - 1642 / Middlesex - 1727): İngiliz fizikçisi, matematikçisi ve astronomu. Newton, 1669'da matematik profesörü olarak Barrow'un yerine geçti. Bu yıldan itibaren derslerinde, beyaz ışığın bileşimi teorisini anlattı ve Descartes'ın gökkuşağı ile ilgili açıklamasını tamamladı. 1671'de, aynalı teleskopunu kendi eliyle yaptı.

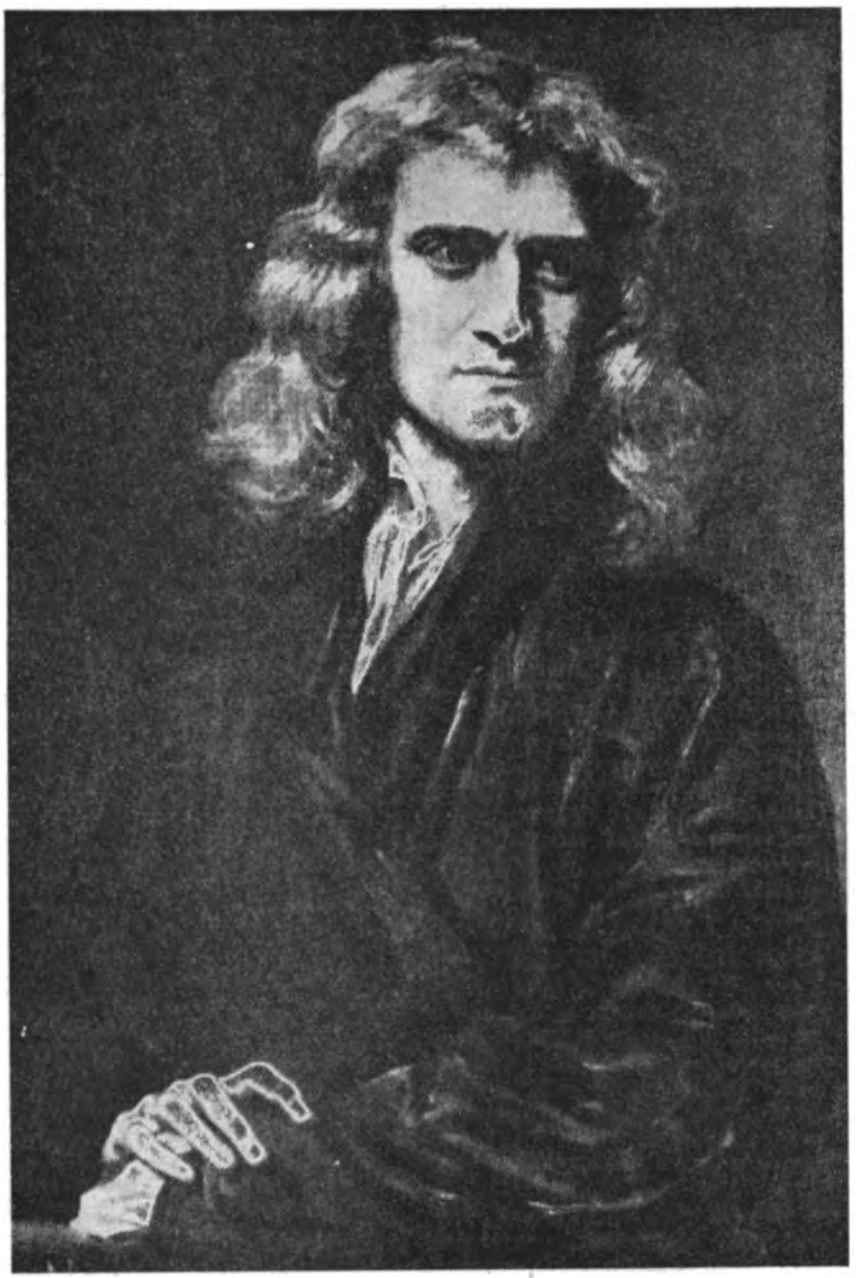

«Elâlem benim hakkımda ne düşünür bilmem. Benim kendi hakkımda ne düşündüğüme gelince : Bana öyle gelir ki, deniz kıyısında oynayan ve arada bir hoşuna giden bir yuvarlak çakıltaşı yada ötekilerden daha güzel bir midye kabuğu toplayan bir çocuktan farksızım. Karşısında eldeğmedik olarak uzanan büyük hakikat okyanusundan habersiz bir çocuk.» NEWTON

1672'de Royal Society'ye üye seçildi. 1675'te bu kuruma, cisimlerin renkleri ile ilgili açıklamasını, ayrıca ince lamellerle ışığın renklere ayrılması üstüne bir teori sundu. Kırınım ile ilgili gözlemlerini, 1704'te *Opticus* adlı yapıtın ilk baskısında yayınladı.

Halley'in ısrarı üzerine, 1683'e doğ- *Philosophiae Naturalis Principia* (Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri, 1687) adlı yapıtını yazmaya başladı. ***Principia*** (İlkeler) adlı yapıtında, modern bilimin temellerini attığı ve metodlarını çizdiği ileri sürülebilir. Öğrencisi lord Halifax'ın aracılığıyla, 1695'te Darphane denetmenliğine atanan Newton, 1699'da bu kurumun müdürü oldu. 1703'te Royal Society bakanlığına seçildi ve ölümüne dek her yıl tazelenen se-

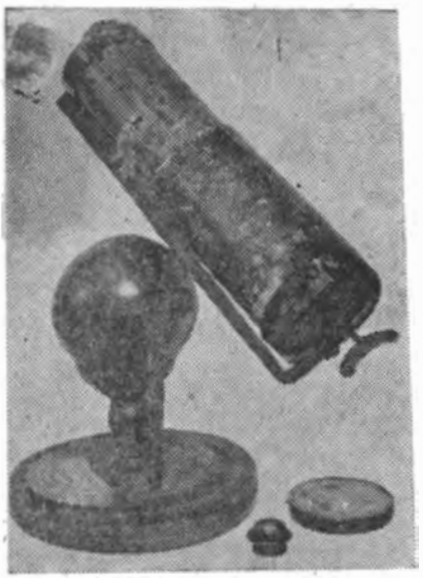

NEWTON'ın teleskopu.

çımlerle, bu görevde kaldı. Newton, ayrıca matematik alanında önemli buluşlar yaptı. *Arithmetica Universalis* (Evrensel Matematik) adlı yapıttan başka, 1707'de ***Tractatus de Quadratura Curvarum*** (Eğrilerin Kareleştirilmesi Üstüne İnceleme) adlı bir yapıt yayınladı. Bilimsel çalışmaları dışında Newton tarih ve teolojiyle ilgili iki yapıt yazdı. Öldüğü zaman Westminster'e gömüldü.

NEYÇEV Minço Kolev (Stara Zagora - 1871 Sofya 1956) Bulgar devlet ve siyaset adamı. 1906 1908 arasında İsviçre'de felsefe ve hukuk okudu. Eylül 1923 ayaklanmasına katıldığı için mayıs 1924'e dek tutuklandı. 1934'te Komünist partisi tarafından siyasal davaları savunmakla görevlendirildi. 1941 1943 yıllarını Krısto Pole toplama kampında geçirdi. 1944'den sonra adalet bakanı, Komünist partisi Merkez komitesi ve 1949'dan sonra Politbüro üyesi oldu. 1946 - 1947 arasında millî eğitim bakanlığı, Millet Meclisi başkanlığı (1947 1950) ve dışişleri bakanlığı yaptı (1950 1956). Dört kez milletvekili seçildi.

NEZVAL Vitezslav (Biskupovice u Trebıçe - 1900 Prag 1958) Çek şairi. Zaman zaman saf şiir, gerçeküstücü ve yatansal şiirler yazdı: *Most* (Köprü, 1922), ***Pantomima*** (1924), *Basne Noci* (Gecenin Şiirleri, 1930), *Sklenemy Havelok* (Cam Pelerin, 1932), *Sbohem a Sateçek* (Veda ve Mendil, 1934), ***Zena v Mnozstvi Çisle*** (Çoğul Kadın, 1936), *Praha Pr v Dıste* (Yağmurun Parmaklarında Prag, 1936), ***Pet Minut za Mestem*** (Kente Beş Dakika Uzakta, 1940) ve *Robert David. Sonsuz Öğrenci* takma adıyla yayınlanan üç cilt. Ayrıca, üç bölümlü otobiyografik roman ile başarılı oyunlar *Milenci z Kiosku* (Köşkteki Sevgililer, 1932), *Manon Lescaut* (1940), *Krjidla* (Kanatlar, 1941) yazdı.

nicelik (Osm. *kemiyet;* Fr. *quantité;* İng. *quantity)* Ölçülmüş yada ölçülebilir olan şeylerin karakteri. — Matematik ve fizik bilimlerinde bu ölçülebilirlik, sayı ile dile gelmek şartıyle geçerlidir. Sadece niceliksel bilgi nesnel bir değer taşır. Nitekim bilimlerin temel çabası duyum ve duygu yoluyla edindiğimiz «niteliksel» bilginin yerine, sayı ile ölçüye dayanan niceliksel bir bilgiyi koymaktır.

NİCELİK VE NİTELİK Üzerine :

Niteliksiz nicelik, niceliksiz nitelik olamayacağına göre (kültür olmadan ekonomi; zekâ olmadan pratik faaliyet ve de bunun tersi) iki terimi birbirine karşıt gösterme, akılsal bakımdan bir anlamsızlıktır. Aslında, Guglielmo Ferrero ve Ort'larının yaptığı gibi nitelik ve nicelik, bütün saçma sapan değişik şekiller içinde birbirine karşıt duruma getirilirse, gerçekten belirli bir nitelik bir başka belirli nitelikle, belirli bir nicelik başka bir belirli nicelikle karşılaştırılmış, yani şu yada bu şekilde politika yapılmış olur. Felsefeyle ilgili bir fikir öne sürülmüş değildir. Eğer nicelik - nitelik birliği parçalanamıyorsa, bundan, irade gücü en iyi neye uygulanır sorusu ortaya çıkar: niceliği mi geliştirmeli, niteliği mi? Bu iki cepheden hangisi kontrol edilebilir? Bunlardan hangisi daha kolay ölçülür? Hangisine dayanılarak tahminlerde bulunulabilir? Çalışma planları kurulabilir? Bunun cevabı hazırdır: nicelik cephesine. Bunun için nicelik üstünde çalışmak, «gerçeğin» «somut» cephesini geliştirmek istendiğinin söylenmesi «niteliğin ihmal edilmek» istendiği anlamına mı gelir? Tam tersi, nitelikle ilgili sorunun, en somut, en gerçekçi biçimde ortaya konulması, yani niteliğin, bu gelişmenin denetimini ve ölçülmesini sağlayacak şekilde geliştirilmesi istenildiği anlaşılır.

Bu sorun, «Primum vivere deinde philosophari (Önce yaşamak sonra felsefe yapmak) atasözü ile anlatılan başka bir soruna bağlanıyor. Aslında yaşamayı felsefe yapmaktan ayırmaya olanak yoktur; bununla birlikte, yukardaki deyimin pratik bir anlamı vardır: yaşamak daha çok ekonomik faaliyette bulunmak; felsefe yapmak, zihnî faaliyette bulunmak, otium litteratum demektir. Fakat bir kısım insanlar sadece tüketici beden çalışmalarına zorlanmışlardır; bunların çalışması olmasa, öteki insanlar ekonomik faaliyette bulunmak zorunluluğundan kurtularak felsefe yapamazlardı. «Niteliği» «niceliğe» karşı çıkarmanın biricik anlamı şudur: insanların çoğunun sadece nicelik, bir bölümünün de nitelik olduğu belirli toplumsal yaşam koşullarını değiştirmeden olduğu gibi tutmak. Niteliğin, güzelliğin, düşüncenin patentalı temsilcisi olmak istemeyen hiç bir sosyete kadını yoktur ki, yeryüzündeki görevinin nitelikle güzelliği elinde tutmak olduğuna inanmasın!

GRAMSCİ

(Türkçesi A. CEMGİL)

nicelik değişimlerinin nitelik değişimlerine dönüşmesi ve arkasından bu nitelik değişikliklerinin nicelik değişimlerine yol açması yasası Üzerine :

Maddeci diyalektiğin genelgeçerli temel yasalarından biridir bu yasa.

Bu yasa, nitelikçe belirlenmiş nesnelerin, fenomenlerin ve süreçlerin nicelik değişimlerinin belirli bir noktada eski niteliği sıçramalı bir hareketle yeni nitelik'e götürdüklerini söyler. Bu yasa evrensel karakterdedir; yani doğanın, toplumun ve düşünmenin, kısacası nesnel gerçeğin her alanında etkilidir. Özellikle yeni, daha yüksek düzeydeki niteliklerin doğuşunu ve gelişmesini sağlayan iç mekanizmayı dile getirir. Nesnel gerçekteki bütün süreçler, nesneler ve fenomenler, nicelikçe ve nitelikçe belirlenmişlerdir ve nicelik ile nitelik arasında niteliğin dayanıklılığı'yla belirlenen diyalektik bir bütünlük vardır. Bu bütünlük, her niteliğin, belirli sınırlar içinde kalan bir niceliğe bağlı bulunması ve bunun tersine her niceliğin de ancak belirli bir nitelik çerçevesi içinde olanaklı olması anlamına gelir. Nicelik ile niteliğin bu bütünlüğü, gelişme süreci içinde değişikliğe uğrar ve gelişme, söz konusu fenomenin niteliğinin dayanıklılığı çerçevesinde kaldığı sürece, nitelik üstüne hiç bir etki yapmayan nicelik değişimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte başlar: Bu, gelişmenin, evrimci, sürekli evresidir. Nicelik değişimleriyle saptanmış olan bu dayanıklılık sınırı aşılırsa, o zaman nicelik ile niteliğin mevcut bütünlüğü bozulur, bu bütünlük ortadan kalkar ve yeni bir nitelik doğar. Bu, gelişmede devrimci, kesikli bir

sıçrayış evresidir. Bundan böyle yeni nitelik, değişmiş nicelikle birlikte yeni bir bütün oluşturur ve gelişme bu yeni bütün içinde sürer gider. Gelişme süreci, her zaman evrim aşamalarını içerir. Nicelik değişimlerinin nitelik değişimlerine dönüşmesi yasası, pratikte büyük anlam taşır. Bu yasa toplumsal gelişme açısından da geçerlidir ve kapitalist toplumdaki toplumsal ilişkilerin temelden dönüşüme uğratılmasının, ancak, bu ilişkilerde nitelikçe yeni olan ilişkilere yer açan, dolayısıyla nitelikçe daha yüksek bir toplum aşaması olan sosyalist toplumu getiren devrimci bir dönüşümle olanaklı olduğunu kanıtlar.

Toplumsal gelişme süreçlerinin «gerek yavaş evrimi, gerekse hızlı sıçramaları, [yani] süreklilik içinde kesikliliği içerdiklerini» (Lenin) bilmemek, gerek reformist, gerekse anarşist teorilerle savaşım yürütmenin zorunluluğuna inanmak demektir. İşçi hareketi içindeki reformizm, sürekliliğin, niceliksel ağır ağır gelişmenin vurgulanmasıyla, kapitalizmden ağır ağır bir gelişmeyle, devrime gerek kalmadan sosyalist topluma geçilebileceğini ileri sürerken, anarşizm, yalnızca toplumsal yıkıcılığı ve ayaklanmayı tanır; gelişmenin içindeki zorunlu evrimci aşamaları yadsır. Her iki teori de, işçi sınıfının savaşımına büyük zararlar veren ve nesnel olarak burjuvazinin ekmeğine yağ süren bir politikanın hazırlayıcılarıdır.

M. BUHR

(Türkçesi : V. ATAYMAN
İ. DUMAN)

NİEDZİALKOWSKİ Mieczyslew (Vilnius 1893 / Varşova 1940) Polonyalı sosyalist. *Pubotnik* (İşçi) gazetesinin yazı işleri müdürüydü: eylül 1939'da Varşova savunmasını düzenledi. Gizli direnme hareketine katıldı. M. Rataj ile birlikte Almanlar tarafından kurşuna dizildi.

NİEMEYER SOARES FİLHO Oscar (Rio de Janeiro 1907) Brezilyalı mimar. Daha öğrenciyken Lucio Costa'nın bürosunda çalıştı, 1937'de New York Uluslararası sergisindeki Brezilya pavyonunu onunla birlikte yaptı. Bir yıl önce de Le Corbusier ile, Rio de Janeiro'da Eğitim bakanlığının planlarını hazırlamıştı. 1940'ta, sonradan Brezilya cumhurbaşkanı olan Kubitschek tarafından, Pampulha kentini kurmakla görevlendirildi. New York'ta Birleşmiş Milletler sarayının yapımı (1947) ile görevli uluslararası mimarlar komisyonuna seçildi. Brasilia kentinin kuruluşunda büyük bir rolü oldu. 1967'de, Paris'te Komünist partisinin merkez binasını yaptı.

NİETZSCHE (Friedrich), Alman filozofu (1844 1900), Çok küçük yaşta yitirdiği genç babasının ölümüyle etkilendi. Lüter'ci bir din öğreniminden sonra Bonn Üniversitesine girdi. 1863'te Leipzig Üniversitesinde Schopenhauer'ı okuyunca fikirleri temelden sarsıldı: Bismarck'a hayrandı, orduya girdi. Ama çok geçmeden, bir talim sırasında attan düşünce, ordudan uzaklaştırıldı. Bu arada büyük hayranlık beslediği ünlü besteci Richarh Wagner'le tanıştı ve Basel Üniversitesine Eski Yunanca Profesörü olarak atandı. 1871'de *Die Geburt der Tragödie* («Tragedyanın doğuşu») ismini taşıyan ilk eserini yayınladı. Bu kitabında Schopenhauer'in ve Wagner'in etkisinde kalan Nietzsche, bir entellektüel bunalım sonucu, Schopenhauer'in kötümserliğinden olduğu kadar Wagner'in sanatı ilkel formlarına döndürme amacını güden «estetizm»inden de ayrıldı; hattâ sanatı, «bir kaytarma aracı» olarak görmeğe koyuldu. 1879'da hastalandı ve kürsüsünü terketmek zorunda kaldı: Artık düşünür için, Basel Üniversitesinin bağladığı emekli maaşıyle yaşanacak gezici bir hayat dönemi başlıyordu. Hint felsefesini ve özellikle «Veda'lar»ı okudu; ikinci önemli eseri sayabileceğimiz *Morgenröte* («Şafak», 1881)'yi bu etkl altında yazdı. Aynı yılın yazında, sık sık uğrayıp dinlendiği bir göl kıyısında, «Sonsuz Dönüş»ün sezgisiyle vecde geldi: Filozofa göre âlemin sonu yoktur, oysa bu âlemi meydana getiren öğeler sınırlı sayıdadır; dolayısıyle bu sınırlı sayıda öğelerin, âlemi her an yeniden meydana getiren bileşimleri de sınırlı sayıda olmak zorundadır; demek kl, yaşanan belli bir an, ilerde kaçınılmaz şeklilde ve tekrar tekrar gelecektir. Nietzsche için önemli olan, bu anın tekrarı değil, bu ana eşlik eden «diyonisiosumsu» sevincin tekrarıdır; çünkü âlemin bu sonsuz dönüşü, bize bu dönüşü bildiren ve bir ebediyet karakteri taşıyan bu an sâyesinde anlam kazanır. Filozof, bu arada İtalya'da yaşadığı bahtsız bir aşk mâcerasından sonra, bilgi değerlerinin karşısında dirimsel değerleri yücelttiği ünlü eseri *Also sprach Zarathustra* («Böyle buyurdu Zerdüst», 1883 1885)'yı yazmağa koyulmuştur: Nietzsche'nin, Alman ırkçılığının ve giderek nazizm'in ilham kaynağı olarak haksız yere benimsenmesine yolaçan «Üstüninsan» (yada «İnsanüstü») görüşü, bu kitapta, çarpıcı bir lirizm içinde dile gelmektedir. Modern kültürün, Hristiyanlığı, kötümserliği, akılcılığı ve toplumculuğu besleyen «kokuşmuş» değerlere tam karşıt yeni değerler ü-

Hans OLDE'nin kalemiyle Nietzsche.

Filozofun öldüğü zaman alınmış olan yüz kalıbı. «Basel'de profesör olmayı, Tanrı olmağa elbette yeğ tutardım. Ama evrenin yaratımını yarıda bırakacak kadar bencilleşmek cesaretini bulamadım kendimde..»
NİETZSCHE

zerine kurulması gerektiğini savunan; ve bu yeni değerlerin de, yıkıcı olduğu kadar yapıcı, yeni ve eskisinden «üstün» bir insan tipi tarafından getirilip yerleştirilebileceğini ileri süren Nietzsche, bu fikirlerini, *Der Wille zur Macht* («Kudret iradesi», 1896) isimli eserinde, sistematik bir plan içinde ve vecizeler halinde geliştirmiştir. Düşünür, *Zur Genealogie der Moral* («Ahlâkın soy kütüğü», 1887), *Götzendämmerung* («Putların batışı», 1888) *Der Antichrist* («Deccal», 1888) ve *Ecce Homo* («İşte ben», 1888) isimli ünlü eserlerini de yazdıktan sonra, ciddî bir delilik krizi geçirmiş ve bir akıl hastanesindeki uzun bir bilinçsizlik döneminden sonra ölmüştür.

NİETZSCHE'den şiirler:

(Türkçesi Yüksel PAZARKAYA)

YAPAYALNIZ

Kargalar gaklıyor
Uğuldayan uçuşları kente doğru:
Hava nerdeyse karlıyor, -
Dokunma keyfine şimdi - varsa yeri yurdu!
Kakılıp kaskatı,
Ardına bakıyorsun, ah nice olmuş!
Tükenmiş takatı
Kaçalı gurbete çalarken kapıyı kış?
Dünya — bir kapı
Açılır binbir çöle dilsiz soğuk!
Kimin kaybı,
Senin kaybınsa, bilmez dur durak.
Atmış benzin,
Kargışlı kış sürgününe,
Duman gibisin,
Ağan durmadan daha soğuk bir göğe.
Uçun, kuşlar, şakıyın
Şarkınızı çölkuşu makamında! —
Sakla, ey şaşkın,
Kanayan yüreğini huz ve alayda!
Uğuldayan uçuşları kente doğru:
Kargalar gaklıyor
Hava nerdeyse karlıyor, -
Vay haline şimdi - yoksa yeri yurdu!

YENİ DENİZLERE DOĞRU

Oraya — istiyorum; artık şüphesiz
Kendime ve bileğime güvenim.
Önümde upuzun açık deniz,
Yarıyor mavileri Cenevizli gemim.
Her şey ışıldıyor yeni, yepyeni,
Uyuyor öğlen zamansız, mekânsız -
Salt bakışın — korkunç beni
Sürüp duruyor, sonsuz!

ECCE HOMO

Biliyorum nerden türediğimi!
Aç bir yalım gibi
Harlayıp eritiyorum kendimi.
Işık oluyor, neye değsem,
Kömür, neden elimi çksem:
Yalımım ben besbelli.

GÜNEŞ BATIYOR

1

Bitiyor artık susuzluğun,
yanık yürek!
Havada umut,
Üfürüyor kulağıma bilinmez ağızlardan,
- ulu serinlik geliyor...
Güneş kızgın tepemde öğle üstü.
selâm size, hoş geldiniz,
ey ani rüzgârlar,
serin ikindi ruhları!
Hava geçiyor yabancı ve arı.
Göz kırpmıyor mu bu
çapkın bakışla
bana gece?..
Metin ol, yiğit yüreğim!
Sorma : niçin?

2

Yaşam günüm!
güneş batıyor.
İşte uzanmış upuzun
altın sel.
Ilık kayanın soluğu :
üstünde mutluluk
mu uyumuş öğlen uykusunu?
Yeşil ışınlarda
oynaşır hâlâ mutluluk koyu uçurumdan yuk
Yaşam günüm!
yaklaşmak ta akşamına!
Gözünün harı artık
yarı yarıya kırık,
ve süzülüyor çiğinin
gösyaşı damlaları,
işte sakin gidiyor beyaz denizler üstünden
aşkının pembesi,
çekilen son mutluluğun.

3

Erinç, ey altın erinç, gel!
ey ölümün
en gizli, en hoş ilk tadı!
- Çok mu tez koştum yolumu?
Şimdi asıl, yorulunca ayak,
yetişiyor bakışın bana,
yetişiyor mutlu akışın bana.
Dalga ve oyun salt çepçevre.
Ağırlığı olan her şey,
gömüldü unutuşun mavisine -
miskin duruyor artık teknem.
Fırtına ve yol - nasıl unutur bunu!
Arzu ve umut boğuldu,
dümdüz uzalı ruh ve deniz.
Yedinci yalnızlık!
Duymamıştım hiç kendime
bu tatlı güvenceyi daha yakın,
güneşin bakışını daha sıcak.
— Işımıyor mu hâlâ doruğundaki kar?
Gümüşçe, hafif, çekiyor
Şimdi bir balık teknemi açıklara...

NİGHTİNGALE Florence (Florence, İtalya - 1820 / İngiltere - 1910) Hemşireliğin kurucusu İngiliz kadını. Soylu ve varlıklı bir ailenin çocuğuydu. İlk gençlik yıllarını kitap okumak, günlükler tutmakla geçirdi. Sonra Kaiserswerth enstitüsünde hastabakıcılık öğrenimi gördü (1851). Salisbury hastanesinde görev aldı. 1854 Kırım savaşında yaralanan Türk ve İngiliz askerlerinin bakımı için Üsküdar Selimiye kışlasına geldi. İki yıl burada çalıştıktan sonra barışın imzalanması üzerine İngiltere'ye döndü (1856). Florence Nightingale, hasta bakımında yalnız şefkatin yetmediğini, hastaya bakma sanatının özel bir eğitimle öğrenileceğini düşünen ilk insandır. Modern hemşirelik kavramının kökleşmesi ve gelişmesi için çalıştı. Birçok hemşirelik okulunun açılmasında öncülük ederek hemşireliğin bir meslek olduğunu dünyaya kabul ettirdi.

NİJİNSKİY Vatslav Fomiç (Kiev - 1890 / Londra - 1950) Polonya kökenli Rus dansçısı ve koreografı. 1900'da Petersburg İmparatorluk tiyatrosunun dans okuluna girdi: 1902'de İmparatorluk tiyatrosuna alındı. 1908'de, Mozart'ın *Don Giovanni* opera-

NİJİNSKİY ünlü danslarından birinde.

sındaki balede dans ederek sanat hayatının başlangıcında büyük bir başarı kazandı. Sergey Diaghilev ile tanıştı. Rus balesinin 1909'daki ilk Paris turnesine katıldı. Châtelet tiyatrosunda *Le Pavillon d'Armide Kleopatra*, *Les Sylphides* v.b. temsillerinde dans etti. İmparatorluk tiyatrosundan istifa eden Nijinskiy, geleceğini Diaghilev topluluğuna bağladı. Duruşu, teknik ustalığı, harika sıçrayışıyla yeni bir Vestris oldu. 1912'de *Bir Kır Tanrısının Öğleden Sonrası* balesiyle koreografliğa başladı. 1913'te Paris'te temsil edilen *Jeux* (Oyunlar) ve *Bahar Âyini* balelerine Jaques Dalcroze'un ilkelerini uyguladı. Evlendikten sonra, Diaghilev ile arası açıldı, topluluktan ayrıldı. Savaş koşulları Diaghilev ile Nijinskiy'i tekrar bir-araya getirdi: Nijinskiy bir süre topluluğun sanat yönetmenliğini üzerine aldı, *Till Eulenspiegel* adlı yeni bir bale düzenlemek istediyse de başaramadı. Diaghilev topluluğuyla Güney Amerika turnesine çıktı, sonra da karısı ile Avrupa'ya dönerek Saint-moritz'e yerleşti. Akıl dengesini yitirince son yılları, iyileşmek umuduyla hastaneden hastaneye dolaşmakla geçti.

NİLSEN Rudolf (Oslo - 1901 / Oslo - 1929) Norveçli şair. Gazetecilik yaptı. Şiir ve yazılarında daima sosyal problemleri ön plana aldı. Bu arada özellikle yirminci yüzyıl insanının sanayi toplumu içindeki dramatik durumunu izledi. Şiirleri 1935 yılında *Samlede dikte* başlığı altında toplu olarak yayınlandı.

NİLSEN'den bir şiir

SANA

Paydos düdüğü çaldı nihayet
Saat yine beşi oldu akşamın
İşçiler dağılıyorlar fabrikadan
Sen de aralarındasın.
«Ne güzel baskın bu!» diye koşarak
Sevinçle uzattın ellerini bana.
Gülümsemenin öte yanında bitkinlik.
Gölgeler çevrelemiş gözlerini ama.
Ellerini avuçlarımla sarıyorum
Dokunuyorum onlardaki yorgunluğa yaralara.
Makinelerden doğru geliyorsun biliyorum:
Zalim öpüşlerinin izi her yanında damga damga.

Türkçesi : Atâ KARATAY

nispî artı - değer (Fr. plus - value relative) Emeğin üretkenliğinin artışı temeli üzerinde, zorunlu emek süresinde bir azalmadan ve artı - emek süresinde buna denk düşen bir çoğalmadan ileri gelen artı - değer. — Nisbî artı değer, emeğin prodüktivitesinin (üretkenliğinin) genelleşmiş artışının sonucu olarak beliren bir artı - değer biçimidir.

Bir işletmede yada belli bir ekonomik sektörde prodüktivite arttığı zaman. bu, ele alınan işletmede yada sektörde az çok uzun bir zaman için ekstra artı değer oluşmasına (yani fiilî süre ile sosyal bakımdan zorunlu süre arasında fark oluşmasına) yol açabilir. Besin maddeleri, giyecekler, ev araçları, vs. gibi tüketim malları yada tüketim sanayileri için üretim malları üreten branşlarda emeğin prodüktivitesinin artması söz konusuysa, ekstra artı - değer, nispî artı - değere dönüşür. Gerçekten, bu prodüktivite artışı, tüketim nesnelerinin değerinde bir düşmeye yol açar. Bunun sonucu ise, işçilerin bu tüketim nesnelerinden meydana gelen geçim araçlarının değerlnin, dolayısıyle de işgücü'nün değerinin (ilke olarak geçim araçlarının değeriyle özdeştir) aynı şekilde düşmesidir.

Bu şartlarda, işgününün iki bölümü arasında varolan ilişkilerde temel bir değişiklik olur: sorunlu emek süresi ile ekstra emek süresi arasındaki ilişkilerde. İşgünü süre olarak aynı kalırken, zorunlu emek süresi azalır, bu da ekstra emek süresinin artması sonucunu doğurur. Nispî artı değer üretiminin mekanizması bu çifte korelatif azalma ve artma hareketinde yatar.

% 100'lük bir artı değer oranıyla, sekiz saatlik bir işgünü olsun: zorunlu süre 4 saate, artı süre de 4 saate eşittir. Prodüktivitenin artışının ardından, işçinin geçim araçlarının üretimi için artık yalnızca 3 saat harcamaya başlanırsa, bu durumda, ilişkiler şöyle bir dönüşüme uğrar: iş günü sekiz saat (değişme yok) zorunlu süre 3 saat (1 saatlik aazlma); artı süre 5 saat (bir saatlik artış); artı değer oranı 5/) = % 166 (% 66'lık artış). Artı değer kitlesi ve oranı esaslı bir artış göstermişlerdir.

Nispi artı değer'e bu adın verilmesinin nedeni, bir işgününün yapısına göre tanımlanmasıdır: toplam büyüklük aynı kaldığı halde, bu yapı değişir.

Mutlak artı - değer'in tersine, nispi artı değer hiçbir zaman gözle görülür bir fenomen halinde tezahür etmez (işgünü'nün ya da emek yoğunluğunun artması gibi).

Birçok bireysel inisiyatifin sosyal sonucu olarak nispi artı - değer, bütün kapitalistlere, bütün kapitalist sınıfa yarar sağlar, çünkü sömürü derecesini genel olarak yükseltir

Tıpkı mutlak artı - değer gibi, nispî artı değer de, artı - değer'in varoluş biçimlerinden biridir. Ama birincisinden farklı olarak, bizzat kapitalist sistemin ekonomik yasalarının işleyişinden kaynaklanan bir şey olarak görünür.

Nispi artı - değer'in başlıca sonucu, işgücünün değerinin düşmesidir. Ama bu sonuç, aynı işgücünün değerinl yükseltme eğilimindeki bazı karşıt biçimler tarafından engellenebilir ve bir anlamda yok edilebilir.

nispî aşırı - üretim (Fr. surproduction relative): Ödenebilir talebe oranla bu keta fazlasının varoluşuyle karakterize edlnlen üretim düzeyi. — Metaların nispî aşırı - üretimi, ekonomik bunalımların dikkate değer belirimlerinden biridir. Evrimin belli bir uğrağında, üretilen mallar artık süürmden düşerler: Efektif talebe göre yani ödenebilir talebe göre fazla miktardadırlar.

Bu durum, ekonomik olarak, sürekli bir yapısal arz fazlası biçiminde kendisini gösterir ve az ya da çok uzun vadede işlerin yavaşlamasına, satışsızlığa ve sonuç olarak, ekonomik buhrana ya da gerilemeye yol açabilir.

Bu aşırı - üretim mutlak değildir, bu da

gerçek ihtiyaçlara göre fazla meta üretilmediği anlamına gelir. Tam tersine, aşırı üretim'e her zaman emekçilerin eğilimsel yoksullaşmalarını dile getiren nispi eksik - tüketim'leri eşlik eder.

Nispi aşırı üretim, böylece, kapitalist birikimin zorunlu, normal sonuçlarından biri olarak gözükür. Çoğu zaman, buhrana ya da gerilemeye takaddüm eder, sonra da ona eşlik eder, çünkü ancak belli bir düzeye ulaştıktan sonra açık bir belirti gösterir. İlke olarak, ekonominin bütününü kapsamına alır, ama belirli sektörlerde de varolabilir.

Nispî aşırı üretim, fazla metaların imha (fiziksel ya da ekonomik tahrip) edilmesi suretiyle geçici olarak ortadan kalkar, dolaysız olarak ise, üreticl güçlerin hacminin uzan vâdede bir nispî azalışıyla giderilir.

Nispî aşırı üretim, kapitalist üretim tarzına has bir fenomendir. Ne kapitalizm - öncesi toplumlarda (tam tersine bunları karakterize eden, sürekli bir yokluk tehlikesidir), ne de sosyalist üretim tarzında (bilimsel bir planlaamyla üretimin ve tüketimin uyumlaştırılması) görülmez Nispî aşırı üretim, üretilen sosyal servetler düzeyinde kapitalist üretim tarzının baş çelişkisinin işleyişini açığa vurur. Öyleyse, ancak bu üretim tarzının yok edilmesiyle ortadan kaldırılabilir. Tersine olarak, kapitalist ülkelerin büyümesinin bağrında yer alır: bu büyümenin özgül bir ürünüdür. Genelleştirilmiş aşırı üretimi «aşırı kızışma»ya uğratan değişik biçimlerde tezahür eder.

Nişanlı Yahudi Kız Rembrandt'ın yağlı boya tablosu (1665). *Evliler* diye de anılan bu tablo (1,215 m. X 1,665 m.) Amsterdam' dadır. Resim sanatının en büyük başyapıtlarından biri sayılan ve insan aşkının dokunaklı bir anlatımı olan tablonun, yahudi şairi Miguel Barrios ile karısının yada İshak ile Rebeka'yı canlandırdığı söylenir.

nihilizm (Fr. *nihilisme;* İng. *nihilism).* Mutlak şekilde hiç bir şeyin varolmadığını ileri süren öğreti. — Eski Yunan'daki *sofizm* akımı içinde yeralan filozoflardan Gorgias'ın benimsediği bu görüş; daha sonraları, ahlâki hakikat diye bir şey olmadığını ve değerler arasında hiç bir hiyerarşi bulunmadığını savunan bir öğretiye kaynaklık etmiştir. — XIX. yüzyılda nihilizm, Rusya'da yeniden ortaya çıkmış ve kök salmıştır ama bu akım, daha çok siyasal ve toplumsal bir muhteva taşımaktadır. Başlangıçta maçsız yaşayan ve hayatlarını neyo adayacaklarını kestiremeyenlere özgü bir umutsuzluk halini yansıtan nihllizm, Dobroliubov (1836 - 1861) tarafından sistematik şekle sokulmuştur. Artık hareketin bir amacı vardır: Edinilmiş tüm fikirleri ve bütün toplumsal önyargıları hemen sllip süpürmek; ve bilimsel verilerin ışığında, halk kitlelerinin mutluluğunu sağlayacak yeni bir toplum yaratmak. Nihilizm, 1870'ten itibaren, marksizmin etkisinde ve Çernlçevskl'nln (1828 - 1889) önderliğinde, Rusya'da egemen kapitalizmin ve toplumsal adaletsizliğin sistematik bir eleştirisi hallna gelmiştir. Nihilistlerden bir kısmı, Çarlık rejiminin ağır baskısına bir tepki olarak, 1875 yılında gizli bir terörcü örgüt kuracak ve Bakunin' in etkisiyle anarşizm'e kayacaktır.

nitelik (Osm. *keyfiyet, vasf;* Fr. *qualité* İng. *quality).* Bir şeyin sürekli yada ge varolma tarzı. — Bu anlamda nitelik: 1. sayı ile dile gelen ölçülebilir özellik anlamında «nicelik»e karşıttır. 2. «bağıntı»ya karşıttır; çünkü bağıntı, konunun doğası dışında kalır; oysa nitelik, geçici de olsa, konunun kendisinden ayrılamaz. — Dış dünyadaki nesnelerin, renk, ses, koku, tat, vs. gibi, algılar aracılığıyla bilinip tanınan özellikleri. Bu anlamda nitelik; sayı, hareket, büyüklük, kitle, yerkaplama, vs. anlamında niceliğe karşıttır. — Günlük konuşma dilinde nitelik (yada «vasıf», yada «kalite», üstün değer ve yetkinlik anlamına da kullanılmaktadır.

NKRUMAH Kwame (Akkra - 1909): Ganalı siyaset adamı. 1945'ten itibaren Pomafrika kongresinde, sonra United Gold Coast Convention'da (1947) çalıştı. Bu konvanslyondan ayrılarak Gana'nın kayıtsız şartsız bağımsızlığını isteyen Halk Konvanslyon partisini kurdu (1949). Sosyalist sendikaları örgütlendirdi, grevler hazırladı, pasif direnişlere önayak oldu ve hapsa atıldı (1950). Partisinin seçimleri kazanmasından sonra

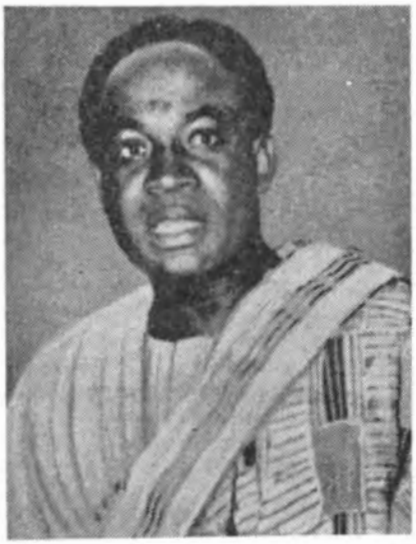

Başkan NKRUMAH bir gezide..

serbest bırakıldı (1951), başbakanlığa getirildi (1952). Sonradan *Chana* adını alan (mart 1957) Altın Sahili'nin bağımsızlığı için çalıştı. Bağımsız Afirka devletlerinin katıldığı Akkra konferanslarını düzenledi (1958 1960) ve tarafsızlık siyasetinin temsilcisi oldu. 1960'ta cumhurbaşkanlığına getirildi, 1965'te tekrar seçildi. Başkumandan, Convention Peoples party'nin değişmez başkanı olarak mutlak bir kişisel iktidar kurdu, aralarında *Osagyefo* (kurtarıcı) sıfatının da bulunduğu birçok ünvan kazandı. Mutlak yönetimi, genel siyasetinin şubat 1964'te Cenevre luslararası Hukukçular komisyonu tarafından yargılanmasına yol açtı. İçeride muhalefet genişledi ve Nkrumah dört kez komplodan kurtuldu. Dış planda komşu devletlerin yöneticilerlyle birçok kez çatıştı ve onların düşmanlarına sığınma hakkı tanıdı. «Büyük devletler»e karşı Doğu ile Batı arasında bellrli bir denge siyaseti güttü. Bu arada, içerdekl ekonomik durum gittikçe kritik bir hal alıyor, muhalefet büyüyordu. Ordu, Nkrumah'ın Uzakdoğu'ya yaptığı bir geziden yararlanarak 24 şubat 1966' da başa geçti ve bir ulusal kurtuluş konseyi kurdu. Nkrumah, Konakry'ye sığındı. 16 Mayısta hükümet, uluslararası nltelikte bir tutuklama kararı çıkardı: 28 aralıkta onu ölü yada diri olarak yakalayana ödül sözünde bulundu ve 6 milyon dolar değerinde sanılan mallarına elkoymaya karar verdi (7 nisan 1967).

N.K.V.D. : G.P.U.'nun dağılması üzerine kurulan (1934) ve özellikle siyasal sorunlarla görevli polis ve yargılama kurullarının bağlı olduğu Sovyet örgütü N.K.V.D.'nin başkanlığını 1936 yılına dek Yagoda yaptı, 1938'den sonra bu görevi L. Beria yürüttü. 1941'de N.K.V.D.'nin başlıca görevleri ve yetkileri yeni bir örgüte, devlet güvenliği için kurulmuş olan bir halk komiserliğine (N.K.G.B.) geçti.

NOBEL Alfred (Stockholm - 1833 / San Remo 1896) İsveçli kimyacı. Babasının deniz şantiyeleri yönettiği Petersburg'ta okudu ve 1859'da Stockholm'e döndü. Nitrogliserini patlayıcı madde olarak kullanma yollarını araştırdı. Stockholm yakınındaki He-

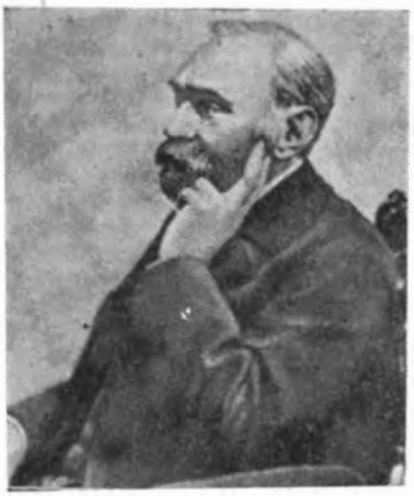

Alfred NOBEL : Dinamitten barışa..

leneborg'da kurulmuş küçük bir laboratuvarda, az miktarda nitrogliserin yapmaya

başladı (1863) birkaç ay sonra laboratuvar bir patlama sonucunda yıkıldı, küçük kardeşi de öldü. Çalışmalarına yılmadan devam eden Nobel, 1865'te, Vinterviken'de (İsveç) yeni bir fabrika kurdu, sonra Krmel'de bir ikincisini açtı. 1864'te civa fminatı ile nitrogliserini patlatma olanağını buldu. Böylece, ağırlık olarak üç bölüm nitrogliserinden daha kullanışlı ve daha tehlikesiz olan bu patlayıcı karışıma «dinamit barutu» adını verdi. 1875'te nitrogliserini nitrolu pamuğa emdirerek dinamit lokumunu hazırladı. 1887'de, «balistit» adını verdiği, eşit oranlarda nitrogliserin ile notroselülöz karışımından oluşan bir iticl barut tasarladı. Birkaç yıl sonra, kordit ile ilgili olarak Britanya hükümetini mahkemeye verdi, ama davayı yitirdi. 1873'ten itibaren Paris'e yerleşen Nobel, 1881'de Sevran'da bir laboratuvar kurdu ve dinamitleri daha da geliştirmek için araştırmalarını sürdürdü. Bu laboratuvarı 1890'da San Remo'ya taşıdı. Hemen hemen tüm servetini, her yıl beş ödül dağıtılması amacıyla bir kurula vasiyet etti.

Nobel ödülleri : 27 Kasım 1895 tarihli ve 30 aralık 1896'da Stockholm'de açıklanan vasiyetnamesiyle Alfred Nobel tarafından kurulan Nobel ödülleri, İnsanlığa hizmet edenleri ödüllendirmek amacını güder. Nobel'

İsveç kralı Gustave-Adolphe, 1957 **Nobel Edebiyat Ödülü***'nü verdiği Fransız yazarı Albrt Camus'yü alkışlıyor..*

in servetinin yıllık geliri beş eşit parçaya ayrılmıştır: bunların birincisi fizik, ikincisi kimya, üçüncüsü fizyoloji yada tıp alanında en önemli buluşu yapan kişiye, dördüncüsü edebiyat alanında en soylu ve en içten bir ideal'den esinlenerek meydana getirdiği yapıtın yazarına, beşincisi de halklar arasında kardeşliğin gerçekleştirilmesi, sürekli orduların ortadan kaldırılması ya da azaltılması, barış kongrelerinin yapılması yada bunların yaygınlaşması için en çok yada en iyi çalışan kişiye verilir.

Fizik ve kimya ödülleri İsveç Fen akademisi, Tıp ve Fizyoloji ödülleri Stockholm Karolin enstitüsü, Edebiyat ödülü Stockholm akademisi, Barış ödülü de Norveç Storting'i tarafından seçilen beş üyeli bir komisyon tarafından dağıtılır.

Son yıllarda ekonomi alanında da Nobel ödülü verilmeye başlandı.

nomenklatür (Fr. ve İng. (nomeclature) Bir bilime yada bir sanata ait teknik terimler derlemesi. — Nomenklatür, bilimsel yada teknik bir alanı tanımlayan ve bu nedenle özgül bir karaktere, yani alışılmamış, bilinmeyen bir anlama sahip olan bütün sözcüklerden meydana gelir.

Örneğin, ekonomi politik nomenklatürü, sermaye, emek, servet, fiyat, ücret, vs. kelimelerini içerir.

Alanın özellik derecesine bağlı olarak az yada çok yaygın bir çok nomenklatür tipi vardır. Örneğin teknik nomenklatür (otomobil nomenklatürü ya da makina - avadanlıkların nomenklatürü) ve ekonomik nomenklatür (bu genel bir nomenklatürdür, ama girişimin sevk ve idaresi ya da büyümesiyle ilgili nomenklatürler gibi spesiyalize nomenklatürler de vardır) sayılabilir.

Nomenklatür, ya sadece çok spesiyalize, bu yüzden de günlük dilde eşdeğerl bulunmayan terimlerden, yada spesiyalize ve genel, ama kesin anlamlaarında alınmış terimlerden meydana gelir (buna göre, sermayenin kesin tanımı, ampirik tanımından, para mevlâğı olarak tanımından farklıdır).

Bir nomenklatürün meydana getirilmesi,l çoğu zaman, tıpkı sınıflandırma gibi, bir bilimin hazırlanmasının bir basamağını teşkil eder.

Nomenklatür, kavramlaştırma ile aynı şey değildir; ama dönüşüme uğradıktan yada üretildikten sonra kavram haline gelmiş bütün sözcüklerin bir araya toplanmasına ve sıraya konmasına imkân verdiği ölçüde, kavramlaştırmanın veçhelerinden biridir.

Bu bakımdan, nomenklatür, çoğu zaman ideolojik bir kofluğu bilgiç bir biçimi altında maskeleyen jargonla özdeş değildir. Örneğin «emperyalizm» sözcüğü bir jargona ait değildir, çok doğal olarak, tarihsel materyalizmin momenklatürü içinde yer alır. Yalan yanlış kullanımı için ise aynı şey söylenemez.

nominalizm bk. **edçılık**

normal, düzgülü (Osm. *muttarit;* Fr. ve İng. *normal).* Kurala uygun olan. — «Olması gerektiği gibi olan» diye de belirtebileceğimiz bu köken anlamda normal, «iyi»nin ve «doğru»nun anlamdaşıdır. — Terimin en geniş kullanımlı anlamında; belirli bir türün içinde en fazla rastlanan tip yada ölçülebilir bir karakterin ortalamasını meydana getiren örnek, «normal»dir. Demek ki, bu genel anlamda normal, ilk anlamda normal'e karşıt düşer: Çünkü kurala uygunluk demek, örnek değerl taşımak ve yetkinliğe yönelmek demektir; oysa belirli bir türün içinde örnek değeri taşıyan tipler, her zaman en fazla rastlanan tipler değildir.

normatif, düzgüsel (Osm. *kaideri;* Fr. *normatif;* İng. *normative).* Bir örnek yada kanun karakterl taşıyan. — Mantık, ahlâk ve estetik, çoğu zaman, *normatif bilimler* diye adlandırılır. Dolayısıyle de bu bilimler; bir bilginin hakikate, bir davranışın ahlâka, bir eserin güzelliğe uygunluğu konusunda geçerli değer yargıları verebilmenizl sağlayan kanunları ve ilkeleri araştırıp ortaya koyan bilimlerdir.

Novıymir : Sovyet edebiyat dergisi (1925). Başlangıçta Aleksey Tolstoy'un klasizminden Mayakovskiy'in fütürizmine dek tüm yazınsal eğitimlere açıkken, sonredan Yazarlar birliğinin denetimine geçti. Bu arada, kültür ve edebiyat bağımsızlığının sözcüsü oldu ve aydınları büyük ölçüde etkiledi. Nekrasov ile Soljenitsıy'ın romanlarını ilk yayınlayan ve modern batı resmi üstüne eleştiriler yapan tek dergidir. Sovyet okurlarına Scott Fitz-gerald ve J.D. Salinger gibi Amerikalı ve J.P. Sartre gibi Fransız yazarlarını tanıttı. Bilim, tarih, ekonomi sütunlarına önem verir ve yabancı ülkelerle ilgili röportaj dizileri yayınlar.

Novum Organum *(Yeni Araç)* : Francis Bacon'ın, 1620'de Londra'da yayınladığı yapıtı. Bu yapıt *İnstauratio Magna*'nın ikinci bölümüdür ve deneysel metodun tam bir açıklamasını kapsar. *Novum Organum* iki kitaba ayrılır. Birincisinde, Bacon, önyargıları eleştirir. İkinci kitapta ise yeni bir bilimesl araştırma metodunu ileri sürer. Bu metod, deneylerden yasalara *(ab experimentis ad axiomata)* ulaşılmasını sağlayan tümevarımdır. Deneyler, çeşitli liste yada levhalar üzerinde sınıflandırılacaktır. Bu levhalar şunlardır: varolma levhaları *tabulle praesentiae)* — burada, incelenen olay, değişik koşullar altında varolur—, yokluk levhaları *tabulae absentiae)* —burada, incelenen olay yoktur—, derece levhaları *tabulae graduum)* —burada, incelenen olay, şiddet bakımından değişiklik göstermektedir—. Bundan başka praerogativae instantiarum denen ayrıcalıklı olgular varolur. Bunlar, 27 tanedir. *İnstantiae crucis* denen ve son sözü söyleyen kesin deneyler bunlar arasında yer alır. Bu deneyler, bir olay hakkında geçerli gibi görünen iki teoriden ancak birinin doğru olduğunu göstererek tümevarımın denetlenmesini sağlar.

Bacon, bu yapıtıyla, tüm modern deneysel bilime yol göstermiştir.

numen (Osm. *numen;* Fr. *noumène;* İng. *noumenon.)* Düşüncemizle her türlü bağıntıdan bağımsız şekilde varolan kendinde varlık. — Teriml ilk olarak Platon, duyulu gerçekliğe karşıt olarak, «mutlak gerçeklik» anlamında kullanmıştır. Numen'i «fenomen»e karşıt tutan Kant'a göre ise; fenomenler bilginin, numenler imanın konusudur. Kant, «pratik aklın konutları» diye tanımladığı numenler arasında bellibaşlı olarak, «saf zihin», «mutlak gerçeklik» ve «Tanrı» kavramlarını saymaktadır.

nüfus yoğunluğu (Fr. *densité de populati-*

on): Bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların sayısının o toprak parçasının yüzölçümüne oranı. — Nüfus yoğunluğu, referans olarak alınan mekâna göre çeşitli tiplere ayrılır: Ulusal yoğunluk (örneğin Türkiye'nin nüfus yoğunluğu), bölgesel, hattâ yöresel yoğunluk (örneğin İstanbul bölgesinin yada Yalova'nın nüfus yoğunluğu).

Yoğunluk, gerçek dağılımı değil, bir toprak parçası üzerinde yaşayanların. O bölgenin bütün yüzeyi üzerinde tek biçimli bir dağılışını ifade eder. Şu halde, nüfus yoğunluğu, esas itibariyle, matematiksel. soyut bir âlettir.

Nüfus yoğunluğu, doğa koşulları, yerleşme biçimleri tarafından şartlandırılır doğrudan doğruye. Fakat, nüfus yoğunluğu, çok karmaşık faktörlerin bir fonksiyonudur (bu faktörlere bağlıdır) da. Ulusal yoğunluk ile değişik bölgesel yoğunluklar arasında hiç bir uygunluk yoktur. Bütün ülkelerde olduğu gibi yada yaklaşık olarak, Fransa'da da, yalnızca dağlık bölgelerle düzlükler arasında değil, fakat, sanayi bölgeleri ile tarım bölgeleri arasında da önemli yoğunluk farkları vardır. Kırsal bölgelerden genel göç, her an, şu yada bu bütünün yoğunluğunu şu yada bu oranda değişikliğe uğratmak istidatındedir. Kapitalizmin bugünkü aşamasında, yoğunluk eşitsizlikleri ile gelişme eşitsizlikleri arasında karşılıklığa (mütekabilleşmeye doğru bir gidiş görülmektedir.

obje bk. **nesne**

objektif bk. **nesnel**

Oblomov Gonçarov'un romanı (1859). Yazar iradesiz bir adamın hayatını anlatır. İçine düştüğü zihin, vücut ve ahlâk gevşekliğinden sıyrılması, biraz harekete geçmesi için ne çocukluk arkadaşı Ştots'un dostluğu, ne de büyük bir aşk, hiç bir şey fayda vermez. Romanın en zevkli yeri ilk yüz sayfasıdır: bu bölüm çok modern bir anlayışla kaleme alınmıştır: kahramanın geçirdiği bir günü anlatır. Yapıt tembellikleri ve beceriksizlikleri yüzünden kendi sınıflarının çöküşünü hazırlayan Rus *barin*'lerini (mülk sahipleri) amansızca yargılar.

OBRADOVİÇ Dositey (Banat - 1742 / Belgrad 1811) Sırp yazarı. Önce keşiş oldu, daha sonra manastırı terk ederek çeşitli ülkeleri dolaştı. Sırbistan'da Türk egemenliğinin gevşemesi üzerine bu ülkenin okullarını düzenlemekle görevlendirildi. «Aydınlanma çağı»nın akılcı fikirlerini benimsedi. Halkın eğitilmesi için çalıştı. *Jivot i Priklyuçeniya D. Obradoviça* (Desitej Obradoviç'in Hayatı ve Serüvenleri, 1783), *Sovyeti Zdravago Razuma* (Sağlam Bir Kafanın Öğütleri, 1784), *Basne* (Masallar, 17788), *Etika* (Alhlâksal Yazılar, 1793) gibi ve. larıyla Sırp nesrinin yaratıcısı oldu.

OBREGON Alvaro (Sonora 1880 / San Angel, Mexico 1928) Meksikalı siyaset adamı. Huerta'ya karşı Sonora birliklerini yönetti: 1914'te Mexico'yu **ele geçirdi. Carranza**'nın savaş bakanı oldu, Villa'yı yendi. 1917 Anayasası fikrini verdi: İşçi partisi tarafından tutuldu, Calles ile birleşerek Carranza'ya karşı ayaklandı: Carranza'nın yerine başkan oldu (1920-1924). İlerici bir siyaset güttü: işçi sendikaları lehine büyük toprak sahiplerine karşı önlemler aldı: A. B.D.'nin desteğini sağladı, bu devlete petrol ayrıcalıkları verdi. 1924'te yerini Calles'e bıraktı, 1928'de yine başkan oldu. Kısa süre sonra koyu bir katolik tarafından katledildi.

OBRUÇEV Vladimir Afanasyeviç (Tver 1863 / Moskova 1956) Sovyet jeologu ve bilgini. 1886 1888 Arasında Hazar ötesi ilinde, 1890'da iSbirya'da ve Çin'de, 1893 1894 arasında Nan - Şan dağlarında ilimsel araştırmalar yaptı. Tomsk üniversitesi jeoloji profesörü ve Sovyet Bilimler Akademisi Jeoloji enstitüsü müdürü oldu.

O'CASEY Sean (Dublin 1833 / Devonshire 1644) İrlandalı oyun yazarı. Yoksul bir ailenin çocuğuydu, İrlanda'nın bağımsızlığını destekledi, dramlarında yurdunu saran siyaasl ve toplumsal sorunları işledi. Başlıca oyunları: *The Shadow of a Gunman* (Silahlı Adamın Gölgesi, 1923), *Dünyanın Düzeni* (Juno and the Paycock, 1924), *The Plough and the Stars* (Saban ile Yıldızlar, 1926), *The Silver Tassie* (Gümüş Kupa, 1929), *Within the Gates* (Parmaklıklar Arasında, 1933), *Winfalls* Gureba Mirası, 1934), *The Star Turns Red* (Kızıllaşan Yıldız, 1940), *Benim İçin Kızıl Güller* (Red Roses for Me, 1943), *The Bishop's Bonfire* (Piskoposun Şenlik Ateşi, 1955). O'Casey, yapıtlarındaki şiiri, zaman zaman karanlık sembolizme kaçan diliyle, İrlanda tiyatrosunun rönesansında Synde'den sonra yer alır. Ayrıca 6 ciltlik otobiyografisiyle (1939 1954) öyküleri ve küçük oyunları vardır.

OCHAB Edward (Krakow 1906) Polonyalı siyaset adamı. 1929'da Polonya Komünist partisine girdi. İkindi Dünya savaşında S.S.C.B.'de Polonyalıların Almanya'ya karşı yaptığı savaşa katıldı. 1945'te içişleri bakanı, sonra sendikaların başkanı oldu. 1954' tenberi Komünist partisi siyasal büro üyesi, 1956'da parti birinci sekreteri, 1957 - 1959 arasında tarım bakanı, 1959'dan beri Komünist partisi merkez komite sekreteridir. 1961' de Devlet konseyi başkan yardımcısı ve 1964'te devlet başkanı seçildi.

OCKHAM (Guillaume d'), İngiliz filozofu ve tanrıbilgini (1295 1349). Daha genç ken ermiş Francesco'nun tarikatine ikrar verdi; sonra da Oxford'da felsefe ve tanrıbilim öğrenimi gördü. Aristoteles'inkinden farklı bir manıtğa dayanan yeni bir felsefeyi savunduğu için dinsizlikle suçlandı; o zaman Avignon'da bulunan papalık katında kendini temize çıkardı ama ismi siyasal bir entrikaya karıştığı için Münih'e kaçmak zorunda kaldı; bütün bellibaşlı eserlerini orada yazdı ve orada öldü.

Adçılık akımının öndegelen bir temsilcisi olan ve İngiliz *ampirizm*'inin önderi sayılan Ockham, *Super quatuor libros Sententiarum subtilissimae quaestiones earumdemque decisionnes* («Yargılar kitabına pek ince sorular ve cevapları», 1320) isimli ünlü eserinde, felsefenin akla dayanması gerektiğini ve bu bakımdan da «vahye» dayanan tanrıbilimden ayrıldığını öne sürmekte; evrensel ve soyut kavramların hiç bir gerçek değer taşımadığını iddia etmekte; sezgisel ve duyumsal bir bilgi anlayışını savunmaktadır. Böylece metafiziğe karşı çıkan filozof, yalnız deneye dayanan modern bilimin bağımsız bir şekilde gelişmesine büyük çapta yardımcı olmuştur.

OKUCAVA Bulat (Tiflis 1924) : Sovyet şairi. Gürcü kökenli Okucava, Tiflis Üniver-

OKUCAVA

sitesini bitirdi. Öğretmenlik yaptı. 1956 yılında «Lirika» adlı ilk şiir kitabını çıkardı. Daha sonra «Ada» (1959), «Neşeli Trampetçi» (1964), «Tinatin Yolunda» (1964), «Yücegönüllü Mart» (1967) adlı şiir kitapları yayınladı. Konularını savaş yıllarından ve çağdaş yaşamdan alan şiirlerinde humor ve duygululuğu ustaca birleştiren üzgün bir şairdir. Günlük konuşma vurgusu ve türkü söyleyişinin kaynaştırıldığı bu şiirlerde, yaşamın duygusal, felsefel bir kavranışı, belli bir toplumsal eleştiri; simgeci ve kimizaman gerçeküstücü ve gizemci sayılabilecek öğeler vardır Gitarıyla çalıp söylediği ve sözlerini kendisinin yazdığı lirik türküleriyle günümüz öğrenci Sovyet gençliği ve aydınları arasında büyük bir ünü olan Okucava, son yıllada daha çok roman türünde yapıtlar vermektedir.

OKUCAVA'dan dört şiir :

YAPICI BİR EV KUR BANA

Yapıcı, bir ev kur bana,
oyunsuz
hilesiz;
ormanlar yetişsin orda
kuşlar türkü söylesin.
Bir ev kur bana, severek beni,
bir ev kur, tasarlayarak incelikle.
Kendine benzet eserini
kendi benliğine
sadece.
Onu şemalara göre kurma sakın
standartlara uydurma.
Gücüyle kur duygularının
yüreğinin dileğince kur
taşkınlıkla.
Şiir yazar gibi kur o evi
resim yapar gibi tuval üstünde.
Ruhunun krokilerine göre kur,
ve tüm ruhunu
koyup riske...

Türkçesi Ataol BEHRAMOĞLU

DÖRTLÜK

İnsanın ereği
Yücelik yoluyla yalınlığa varmaktır.
Başlıca öğretmeni
Gök ve topraktır.

ASKER ÇİZMELERİ İÇİN TÜRKÜ

Duyduğunuz ökçelerin sesi
Asker çizmelerinden çıkar
Şaşkın kuşlar havalanır
Kısarak bakar kadınlar gözlerini
Anlarsınız baktıkları yeri
Duyuyor musunuz davulların seslerini
Hadi asker
Hadi vedalaş artık
Kaybolur bölük sislerin içinde
Uğurlayanlarsa pırıl pırıl ortada
Nedir erkeklik asker
Geri döndüğün zaman
Kadınlar bilir onu yalnız
Bilir de koyunlarına saklar
Tavuğun civcivi sakladığı gibi
Kadınlarımız da nedir kardeşim
Evinin eşiğine bastığın zaman
Buyur deip karşılarlar ama
İnsanın çalınması evde de tükenmez
Boş verdik geçmişe
Geçmiş yalan
Gelecekler eh aydınlık
Tarlalarda kargalar
Bir daha basill
Savaşın sesi
Kulağımızdan ayrılmadı ama
Bak yine sokaklarda çizmeler
Yine kuşlar şaşkın havada
Yine kadınların gözleri kısık
Yine bakıyorlar ardımızdan
Tıraşlı asker enslerimize

Türkçesi Nevzat ÜSTÜN

KIRAL TÜRKÜSÜ

Kıral savaşa gidecekti
Kıraliçe kıralın azığını hazırladı
Çıkardı sandıktan asker pelerinini
Bir güzelce yamadı
Bir paket asker tütünü koydu torbasına
Bir tutam da tuz
Bitirince işlerini işveli işveli kıralın yanına gitti
Kralın kulağı ile oynayarak dedi ki :
— Vur gâvurlara bir iyice vur
Aslan erkeğim soylu kıralım benim
Esirgeme yumruğunu düşmandan
Yoksa barışsever derler sana
Karışmam hal..
Al düşmanların ballı böreklerini getir bana
Kral baktı
Ordusu avlunun içindeydi
Beşi hüzünlü beşi şanşakrak on asker
Bir de çavuş
Kıral haykırdı yüce sesiyle :
— Hey askerler bir iyice bakın bana
Ne rüzgârlardan korkarım ben
Ne de yazarlardan
Yeneceğim düşmanı
Zaferle döneceğiz evime
Hadin durmayın ileriii
Ayrılık söylevlerinin cümbüşü içinde
«Harekât» başlar başlamaz barış düzenini değiştirdi kıral
Beş şakrak askeri ayırdı levazıma
O durmadan düşünen hüzünlüler var ya
Onları da sürdü savaşa
Askerin hüzünlüsü
Askerin düşüneni hiç bir halta yaramaz
Sonunda zafer günleri gelip çattı
Beş hüzünlü gariban savaştan dönemedi
Ahlâksız çavuş tuttu bir esir kadınla evlendi
Ama ballı böreklerin tümü de getirildi
Çalsın bandolar haydi
Şarkılarla gülüşler inlesin yertüzü
Bir an bile üzülmesin dostlar
Askerin hüzünlüsü hiç bir işe yaramaz
Şu da unutulmasın amaan
Öyle yağma yok olmaaz
Verilmez ballı börek herkese
Ne demek bölüştürmek halka malka
Ne demek
Elimizdeki ballı börek
Kırala kıraliçeye dostlara yetmez

Türkçesi : Nevzat ÜSTÜN

olanak (Osm. imkân, Fr. possibilite; İng. possibility) Nesnel gerçekteki nesnelerin, fenomenlerin ve süreçlerin içinde yatan, onlara içkin olan, bu süreçlerin, fenomenlerin ve nesnelerin hareket ve gelişme yasalarınca belirlenmiş bulunan ve yeterli, uygun koşulların varolması halinde, yeni süreçlerin, fenomenlerin ve nesnelerin doğmasına, böylece olanak'ın *gerçek*'leşmesine yol açan, *gelişme eğilimi* anlamındaki felsefi kategori. - Olanak kategorisi, bu nedenle, gerçek kategoriisyle birlikte, gelişmenin diyalektik karakterini yansıtır. Burada formel olanak, soyut olanak ve gerçek olanak arasında ayırım yapmak gerekir. *Formel* olanak'ın belirgin özeliği, mantık yasalarıyla çelişmesidir; *soyut* olanak ise, gerek mantık yasalarıyla, gerekse nesnelerin, fenomenlerin ve süreçlerin yasalarıyla da çelişmez. *Somut* olanağa gelince, o, zorunlu koşulların ancak bir bölümünün varolmasıyla belirlenir ve zorunlu koşulların tümü bir araya geldiğinde, somut olanak gerçekleşir. Bu durumun bir örneğini Marx, kapitalizmin bunalım dönemlerindeki gelişmeleriyle ilgili çalışmalarında göstermiştir. Bunalımın soyut olanağı malın basit dönüşümünden (metamorfoz) elde edilir (Mal-para-mal). Para, bir ödeme aracı olarak ortaya çıkar; alım-satım birbirinden ayrılabilirler. İkinci soyut olanak, paranın yine bir ödeme aracı olarak işlevinden ileri gelir. Para, zaman bakımından birbirinden farklı, birbirinden ayrılmış iki uğrak içinde, iki işlev görür ki bu iki işlev de birbirinden ayrılabilirler. Demek ki, her iki olanak da, basit mal üretiminde, önce soyut olarak varolurlar. Marx, bu soyut bunalım olanaklarının, yani basit mal üretiminin, mal ve para dolaşımı içinde kapalı kalmış çelişkilerinin, kapitalist üretim tarzına geçişle birlikte, nasıl kendiliğinden yeniden üretildiklerini ve böylece bunalımın soyut olanaklarının nasıl somut olanaklar haline geldiğini ve sonunda bunalımın nasıl gerçekleştiğini açıklar. Soyut olanaklar, somut olanaklara dönüşebilecekleri gibi, somut olanaklar —gerçekleşmekle—, yeni soyut olanaklara yol açabilirler. Yani olanak, gerçeğe dönüşürse, bu gerçek, kendi açısından süregiden gelişmenin yeni biçimlerinin doğmasına yol açan, yeni olanak biçimleri oluşturabilir.

olay bk. **fenomen.**

olaysalcılık bk. **fenomenoloji.**

Old Vic theatre : Londra'nın en eski tiyatrolarından birine verilen ad. Kapılarını 1818'de «Royal Coburg theatre» adıyla açmış olan bu tiyatro, 1833'te «Victoria» daha sonra da «Old Vic» adını aldı. Programlarında, özellikle XIX. yüzyılın birinci yarısında, yalnız görkemli melodramlara yer veriyordu: bu yüzden de tiyatroseverlerin gözünden düştü. 1880'de Emma Cons, burayı müzikhol haline getirerek varyete programları ve konserler düzenledi. Emma Cons ölünce (1912), yerini alan yeğeni Lillian Balyis, ünü yalnız Shakespeare'in yapıtlarıyla operalar oynatarak tiyatroyu kalkındırdı. Binası İkinci Dünya savaşı sırasında Alman hava bombardımanlarından çok zarar gördü. 1963'te Old Vic theatre, yeri sir Lawrence Olivier'in yönetimi altında, büyük bir tiyatro geleneğinin mirasçısı olan *National theatre*'a bıraktı.

OLEŞA Yuriy Karloviç (Kirovograd - 1899 / Moskova 1960) Sovyet yazarı. Başarısız bir gazetecilik döneminden sonra, roman yazmaya başladı ve *Zarist* (Kıskançlık, 1928) adlı romanıyla tanındı. Oleşa, bu yapıtta, yaşlı kuşağın bireyci anlayışıyla yeni komünist toplumu etkileyen ilkeler arasındaki çatışmayı dile getirir. Öbür yapıtları: *Tri Tolsiyaka* (Üç Şişko, 1928), *Vişnyovaya Kostoçka* (Vişne Çekirdeği, 1931) adlı öykü kitaplarıyla *Spisok Blagodeyaniy* (Liyakat Listesi, 1931) adlı bir oyun.

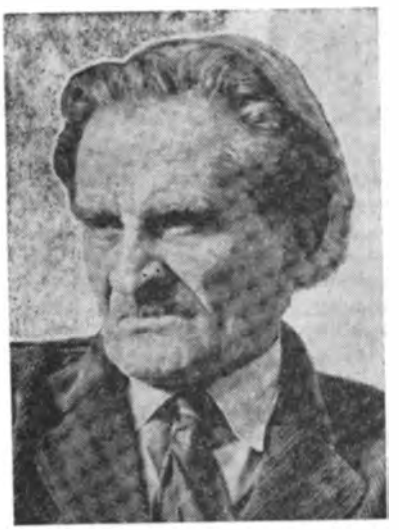

Yuri OLEŞA : Çağdaş çocuk edebiyatının büyük ustalarından..

olgu (Osm. vâkıa; Fr. fait; İng. fact) Deneyden gelen ve düşünceye dayanak olan gerçek veri. - Bu anlamda olgu: 1. «Hayali»ye ve «mümkün»e karşıttır; çünkü olabilirlik halinden çıkmış, gerçekleşmiştir. 2. Akıl yürütmenin kanunları açısından «zorunlu»ya karşıttır; çünkü belli bir olgunun gösterdiği bir hakikatin tam tersi bir hakikat de mümkündür; oysa akılyürütme yoluyle varılan bir hakikatin, o akılyürütmenin kanunları içinde, tersi mümkün olamaz. 3. Mantık, ahlâk ve hattâ bazen estetik açısından «meşru»ya yada «yükümlü»ye («mecburi»ye) karşıttır; çünkü mantık yada ahlâkın belli bir olgu hakkında değer yargısı verebilmesi için, herşeyden önce söz konusu olgunun gerçekleşmesi gerekir; ve gerçekleşmiş bir olgu, mantık yada ahlâk dışı, hattâ mantıka yada ahlâka heptan aykırı karakter taşıyabilir. Sıradan algılarımızı karşılayan «ham olgu» ile genel bir kanuna uygun düşen «bilimsel olgu»yu birbirinden ayırt etmek gerekir. Deneyimsel metotlarla iş gören bilimler, olgulara dayanır; ve elde ettikleri sonuçları da gene olgularla denetlerler.

olguculuk bk. **pozitivizm.**

Oliver Twist *(The Adventures of Oliver Twist)* : Charles Dickens'ın (1838) romanı. Konusu, terkedilmiş bir çocuğun başından geçenlerdi. Çocuk, bir süre yoksullarevinde kaldıktan sonra, haydutların eline düşer. Bir yaşlının şikâyeti üzerine mahkemeye verilir, ama yaşlının ilgisini çeker, yaşlı adam onu kötülük ve yoksulluktan kurtarmak ister. Çok geçmeden bu yaşlının en yakın akrabası olduğu meydana çıkar. Bu insancıl roman, İngiliz aşağı halk tabakalarının yaşayışını ilginç bir biçimde dile getirmektedir.

David Lean 1948'de bu romandan bir film yaptı.

Oliver Twist *için CRUİKSHANK'ın yaptığı bir süsleme resmi.*

OLİVİER sir Laurence (Dorking, Surrey 1907) İngiliz oyuncusu ve sahneye koyucusu. 1937'de girdiği Old Vic theatre'da oyunculuk mesleğinin yanı sıra, sahneye koyuculuğu da öğrendi ve Shakespeare tiyatrosunda uzmanlaştı. Aynı zamanda, tiyatrocu

Laurence OLİVİER, Rüzgârlı bayır'da Merle Oberon'la..

olarak edindiği tüm yetenekleri sinemada da kullandı: önce Almanya'da çevrilen bir filmde *The Temporary Widow* (Geçici Dul, 1929) rol aldı. Sonra Hollywood ile anlaşarak *The Yellow Ticket* (Sarı Bilet, 1931), *Ölmeyen Aşk* (Wuthering Heights, 1939) ve *Rebecca* (1940) adlı filmleri çevirdi. İkinci Dünya savaşından sonra İngiltere'ye dönen sanatçı Shakespeare'in üç yapıtını perdeye aktardı: *Henry V* (1945), *Hamlet* (1948), *Richard III* (1955). Bunlarda, Shakespeare'in oyunlarını, kendi özel anlayışına göre, ideal bir biçimde sundu. 1963'te National theatre'ın başına getirildi.

olmazlı bk. **saçma.**

olumlama (Osm. icap; Fr. İng. affirmation): Bir yargının hakikate uygun olduğunu düşünme yada söyleme edimi. - Bu geniş anlamda olumlama, «soru»ya yada «şüphe»ye karşıttır. Bu anlamda, olumsuzlama da bir olumlamadır; çünkü hakikate uygun olduğu olumlanan yargı, olumsuz form içinde verilmiş bulunabilir. - Mantık açısından olumlama, terimleri arasında bağıntı bulunan bir önermenin karakterini belirtir; olumsuzlama ise bu bağıntının yokluğunu olumlamağa dayanır. Diyalektik açısından olumlama; bir varlıkta, o varlığı kendisi olmağa sürükleyen yandır.

olumsal, zorunsuz (Osm. mümkün; Fr. ve İng. contingent) Herhangi bir bakımdan ve herhangi bir kayıt altında olabilen yada olmayabilen. - Bu genel anlamda olumsal, «zorunlu»ya karşıttır. Gelecek bir olay, belirli bir durum çerçevesi içinde, ortaya hem çıkabilir hem de çıkamaz halde ise; yani o durum çerçevesi içinde gerçekleşmesi kadar gerçekleşmemesi de mümkünse, «olumsal»dır. Daha görece bir anlamda: Bir olgu, belirli bir genel kanunun uygulanmasına bağlı olmayıp sadece o kanunun uygulandığı bireysel nesnelerden birine yada ötekine özgü bir duruma bağlıysa; söz konusu olgu, söz konusu kanuna oranla «olumsal»dır. Bu anlamda, genel olsa bile sürekli olmayan, her düşümdeşlik de «olumsal»dır. - Mantık açısından; ifade ettiği bağıntının doğruluğu yada yanlışlığı akıl yoluyle değil de sadece deney yoluyle bilinmek durumunda olan bir önerme, «olumsal» bir önermedir.

olumsuzlama, yadsıma (Osm. inkâr, red; Fr. négation; İng. negation) Bir yargının haklkate uygun olmadığını düşünme yada söyleme edimi. - Mantık açısından olumsuzlama, terimleri arasında bağıntı bulunmayan bir önermenin karakterini belirtir. - Diyalektik açısından olumsuzlama; bir varlıkta, o varlığı kendisi olmağa sürükleyen olumlu eğilimin yanı sıra, başka bir varlık olmağa sürükleyen karşıt eğilimi belirtir: Her varlığın içindeki olumlu ve olumsuz yanlar, o varlığın içindeki çelişmeyi ortaya koyarlar; ve söz konusu varlığı kendinden başka bir varlık olmağa sürüklerler. Hegel'in deyişiyle: Olumlama, *tez;* olumsuzlama, *antitez*'dir; bu iki temel öğenin *sentez*'i ise, «olumsuzlamanın olumsuzlanması»dır.

ondalık (fr. dîme, İng. tithe) Feodal rejimde, soylu-olmayan laiklerin, gelirlerinden, kiliseye her yıl ödemek zorunda bulundukları, keyfî olarak belirlenen ondalık. Öz anlamıyle ondalığın (yada, kiliselik ondalığın) yanı sıra, eyaletlere ve dönemlere göre belirlenen derebey yada kral ondalıkları görülür. İlke bakımından ondalık, uyrukların gelirlerinin onda birini temsil ediyordu. Ondalık nakdî yada aynî olarak ödenirdi.

Ruhban sınıfının başlıca gelir kaynağını oluşturan bu ondalık, bu tabakanın feodal toplumdaki egemen rolünü de dile getirmekteydi. Bu bakımdan da söz konusu sınıf için artı-ürün elde etmenin özgül biçimiydi. Ondalığın toplanması ise genellikle senyörle anlaşma suretiyle olurdu.

O'NEİLL Eugene Gladstone (New York 1888 / Boston 1953) Amerikalı oyun yazarı. Ünlü bir aktörün oğluydu. Bir süre sanatoryumda kaldıktan sonra Harvard üniversitesinde tiyatro derslerine devam etti. İlk oyunları, 1920'lerde Amerikan tiyatrosuna yenilik getiren küçük bir sanat tiyatrosu (Provincetown Players) tarafından oynandı. O'Neill'in bu ilk natüralist tarzına örnek olarak *Beyond the Horizon* (Ufkun Ötesinde, 1919) ve *Anna Christie* (1922)

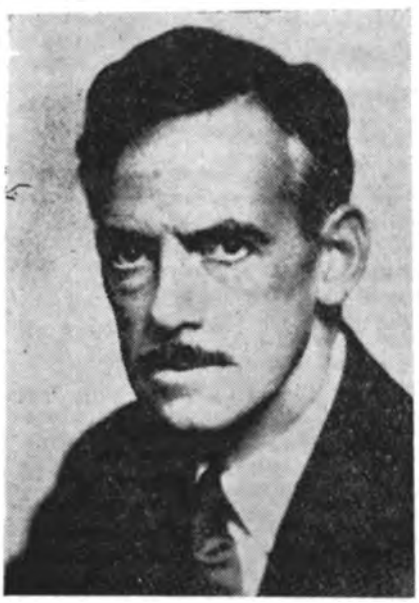

Eugene O'NEİLL : Modern Amerikan tiyatrosunun büyük ustası..

gibi oyunları gösterilebilir. Daha sonra O'Neill, sembolist bir tiyatroya yöneldi: bilimsel maddeciliğin karşısına şiirsel bir mistisizm çıkararak, ortaklaşa bir mitoloji yaratmayı denedi. O çağın tiyatrosunun dar «gerçekçilik» anlayışını reddederek, çoğu zaman anlatımcıların uygulamalarına yer veren sahne denemeleri yaptı. Tiyatro yapıtlarının en tanınmışları şunlardır: *Imparator Jones* (1921), *The Hairy Ape* (Kıllı Maymun, 1922), *Karaağaçlar Altında* (Desire under the Elms, 1924), *The Fountain* (Kaynak, 1925), *Araya Giren Garip Oyun* (Strange İnterlude, 1925), *Büyük Allah Brown* (1926), *Elektra'ya Yas Yaraşır* (Mourning Becomes Electra, 1931), *Sonu Gelmeyen ünler* (Days Without End, 1934), *The İceman Cometh* (Buzdan Adamın Gelişi, 1946). Son oyunu *Günden Geceye*'nin konusu kendi hayatından alınmadır. O'Neill'in yapıtlarında bir çeşit hayat felsefesi dile gllir Bu, çağdaş dünyanın insafsız bir eleştirisidir. O'Neill'in çeşitli, zengin ve eşsiz yapıtları, Amerikan tiyatrosunu etkilemekte bugün de devam eder. 1922, 1928 Pulitzer, 1936 Nobel Edebiyat ödülünü kazandı.

onguculuk bk. **totemizm.**

ontogenez bk. **bireyoluş.**

ontoloji, varlıkbilim (Osm. mephas-ı vücut; Fr ontologie; İng. ontology) Felsefenin, kendinde varlığı inceleyen dalı. Bu geniş anlamda ontoloji, insanı inceleyen «antropoloji»ye karşıt tutulur Demek ki, ontoloji; görünüşlerin altında «kendinde varlık»ları kapmağa uğraşan, yani «mutlak olan»ı arayan bir bilimdir. Mutlak olan'sa: Platon'a göre, bize bu âlemdeki nesnelerin özünü bulduran ışık; Spinoza'ya göre, Tanrı; Oegel'e göre, Zihin (ya da Ruh, yada Tarih); Heidegger'e göre ise, varoluşun her insanda tek tek tamamlanmasıdır. Daha başka bir deyişle ontoloji, «cevher»leri inceleyen bir metafizik araştırmadır.

ontoloji üzerine

Ontoloji'nin temel düşüncesi, —«ilk felsefe» adını verdiği «metafiziğinde, var olanı, varolduğu ölçüde varolan» olarak araştırma görevini üstlenen— Aristoteles'e kadar uzanır. Bu gelenek içinde, ortaçağ felsefesi olan Tomacılıkta antoloji, tanrısal varlığın öğretisi ve bu varlığın ortaya koyduğu varlık biçimlerinin öğretisi olarak anlaşıldı. Ontoloji bu gelenek içinde, ortaçağ felsefesinden günümüze kadar uzayagelmiştir.

Ontoloji, tutarlı, bütünsel bir felsefi sistem olarak, 17. yüzyılda Wolff tarafından geliştirildi. Wolff, o dönemdeki bilimsel bilgilerin içeriğiyle herhangi bir bağlamlılık kurmadan ontolojiyi salt kuramsal yollarla, soyut bir kategoriler sistemi olarak kurdu. 17. ve 18. yüzyılın İngiliz ve Fransız maddecileri, ampirizm'in gelişmesinden yararlanarak, ontolojinin temellerini çürütmeye başladılar. Kant ve Hegel de, dogmatik ve içi boş öğretiye karşı çıktılar, daha yetkin, daha kursuz bir ontolojinin geliştirilmesini

istediler. Hegel'in mutlak idealist sisteminde, eski ontoloji diyalektikle, mantıkla ve bilgi teorisiyle aynı şey oldu çıktı: çünkü Hegel'de varlık, varlığın gelişme yasaları ve varlığın öğrenilmesi, mutlak «ideali»nin gelişim basamaklarından, dolayısıyla nesneleşmiş biçimlerinden başka bir şey değildi.

20. yüzyıl burjuva felsefesinde, egemen öznel-idealist akımlara bir tepki olarak eski ontoloji geleneğini sürdüren ve «eleştirisel ontoloji» diye de tanımlanan yeni-ontoloji ortaya çıktı. Bu akımın baş temsilcileri olan Hartmann *ve* Jacoby, *varlığın felsefi öğretisini ampirik temellere dayandırmak, yani bilimsel bilgilerle bir uyum içine sokmak istediler. Her ne kadar bu yeni-ontoloji öznel-idealizmle tartışarak, bazı sorunların çözümünde belli ölçüde diyalektik maddeciliğin düşüncelerine dek yaklaşan bir dizi rasyonel çözüm getirdiyse de, tümüyle nesnel - idealizmin çerçevesi içinde kalmaktan kurtulamadı. Ontolojinin belirgin özelliği,* felsefenin temel sorunu'*na değinmeden geçmektir; çünkü belirsiz bir varolma kavramından hareket ettiği için, onu kısmen maddi bir varolma, ama genel olarak fikirsel, manevi bir varolma biçiminde kavramaktadır. Bu anlamda, yeni ontoloji aynı zamanda maddecilik ile idealizmi birleştirme deneyi de sayılabilir.*

Bu nedenle, Marksçı-Leninci felsefede ontoloji kavramı, tam olarak belirlenebilir bir anlamdan yoksundur. Bazan, koşullu ve açık - seçik olmayan bir şekilde, varlığın maddeci kavranışını dile getirmek için kullanılır.

M. BUHR
(Türkçesi : V. ATAYMAN
İ. DUMAN)

OPHÜLS Max (Saarbrücken - 1902 / Hamburg - 1957) Alman kökenli Fransız tiyatro ve sinema rejisörü. Aktör olarak başladı, sonra Almanya'da sahneye birçok oyun koydu, ilk filmini 1931'de çevirdi: Almanya'da *Die Verkaufte Braut* (Satılmış Nişanlı, 1932), Avusturya'da *Liebelei* (Aşk Oyunları, 1932), İtalya'da *Herkesin Kadını* (La Signora di Tutti, 1933), Fransa'da *Divine* (İlahi Kadın, 1935), *La Tendre Ennemie* (Tatlı Düşman, 1936), *Werther* (1938), *De Mayerling à Sarajevo* (Mayerling'ten Saraybosna'ya, 1939), A.B.D.'de *The Exile* (Sürgün, 1947), *Letter from an Unknown Woman* (**Meçhul Bir Kadının Mektubu**, 1948), *Caught* (Yakalanmış, 1949), *The Reckless Moment* (Fedakâr Ana, 1949), yeniden

Max OPHÜLS : Haz'dan bir plan.

Fransa'da *La Ronde* (Halka, 1950), *Le Plaisir* (Zevk, 1951), *Madame de...* (1952) ve başyapıtı olan *Lola Montes* (1955). Oluşmasında tiyatro deneyinin ve yapıtlarından faydalandığı yazarların da etkisi olan barok üslûbuyla aldatıcı bir lüksle çevrelenen bireylerin özlemlerini, gösterişli dış koşullar altında mutluluk ve yaşama sevinci arayıp bulmanın güçlülüğünü herkesten iyi anlatmayı bildi, genç film yapımcılarından çoğunu derinden etkiledi.

oportünizm (Fr. opportunisme, İng. opportunism) Geniş anlamda, ilkeden yoksun davranış; bir anlık ya da kısmî çıkarlar uğruna temel ilkelerden ödün verme; dar anlamda, burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki etkisini dile getiren, *işçi hareketi içindeki politik ve ideolojik bir akım*'a verilen ad. - Günümüzde oportünizm, burjuvazinin, işçi sınıfını devletle bütünleşmiş tekelci kapitalizmle kaynaştırma çabalarına hizmet etmektedir.

Oportünizm, her ne kadar tarihsel bir gelişme göstermiş ve çeşitli ülkelerde kendine özgü yanlar ortaya koymuşsa da, genel bir politik ve ideolojik içeriği, genel toplumsal nedenleri bulunduğu gibi, işlevi, her yerde işçi sınıfını burjuvaziye tabi kılmaktan ibarettir.

Oportünizm, «ayrıntıda bir takım imtiyazlar karşılığında ve adıyla-sanıyla söyleyecek olursak yöneticiler için iyi ücretli uğraslar karşılığında, ilkelerin burjuvaziye satılmasıdır.» *(Engels)*. «Oportünizmde temel fikir, burjuvazi ile hasımları arasında bir ittifak ya da yakınlaşma —bazan anlaşma, bloklaşma vb.— olmasıdır.» *(Lenin)*

Teorik

Teorik bakımdan oportünizm, marksizmden, özellikle onun temel içeriğinden sapma ve burjuva dünya görüşünün ve toplum teorisinin çeşitli biçimlerin benimsemek demektir. *İdeolojik* bakımdan, işçi sınıfının, onun sınıf çıkarlarının ve hedeflerinin bağımsızlığından vazgeçme, işçi sınıfını manevi, fikirsel yönden tamamen burjuvaziye tabi kılma demektir. *Politik* bakımdan oportünizm, devrimci sınıf savaşımından, sosyalist devrimden, proletarya diktatörlüğünden ve komünist sosyo-ekonomik kuruluşun inşasından vazgeçmek, yani kapitalizmi ebedileştirmek anlamına gelir.

Kapitalizmin tekelcilik-öncesi döneminde, gittikçe yoğunlaşan işçi hareketinin içine küçük-burjuva öğelerin karışması oportünizmin toplumsal dayanağını oluşturmuştur.

Emperyalizm aşamasında, tekelci burjuvazi tarafından işçilerin çoğunluğunun zararına bazı imtiyazlar elde eden işçi aristokrasisi ya da işçi bürokrasisi gibi, işçi sınıfı içindeki bazı zümreler, oportünizmin taşıyıcısı oldular. Bunlar, çağımızda uluslararası oportünizmin tipik toplumsal temelini oluşturdular.

Marksçılığın geçen yüzyılın sonlarına doğru işçi hareketi içindeki başarıları nedeniyle, uluslararası oportünizm, «marksçılık» maskesini takmak zorunda kaldı. Marksçılığın genel zemini üzerinde bilimsel sosyalizme karşı savaşım yürüterek *revizyonizm* biçiminde ortaya çıktı. Oportünizm, 2 Enternasyonal'in bir çok partisi içinde yönetimi ele geçirdi ve bu partileri yavaş yavaş burjuva-reformist işçi partileri haline dönüştürdü. Böylece, işçi sınıfının devrimci güçleri için, oportünizme, revizyonizme ve reformizme karşı savaşımı, örgütten başlatmak zorunluğu doğdu. *Lenin*'in önderliğindeki Bolşevikler bu yolu ilk kez deneyenler oldular. Diğer Avrupa ülkelerinde devrimci güçlerin oportünizmden kopuşu, ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen bunun ardından Büyük Ekim Devrimi'yle birlikte gerçekleşti.

Büyük Ekim Devrimi'nden ve emperyalist ülkelerde komünist partilerinin kurulmasından sonra, oportünizm, emperyalizmin, finans sermayesinin sarsılan iktidarını yeniden kurma ve Büyük Ekim Devrimi'nin yayılan devrimci etkisinin önünü alma amacıyla bir «denge» unsuru olarak ortaya sürüldü. Anti-sovyetizm ve *anti-komünizm*, ideolojik olarak odak noktasına getirildi. Bugün oportünizmin baş temsilcileri tekelci sermayeyle yeni bir tarzda birleşmişlerdir; çünkü artık kendileri de tekelci sermayenin bir parçası haline gelmişlerdir Çağdaş oportünizmin genel ideolojik temelleri, anti-komünizme, marksizm-leninizmden açıkça uzaklaşmağa, emperyalist devlete ve örneğin Nato gibi ittifaklara bağlılığa davanır. Oportünizmin, devletle bütünleşmiş tekelci kapitalizmi savunması, kendi içindeki bölünmenin de bir ifadesidir Oportünist güçlerin bir kısmı, geleneksel reformist tavırdan emperyalizmin açıkça savunuculuğu tavrına geçerlerken, reformistlerin bir kısmı da, buna

karşılık, kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelesinin ve sosyalizm dünyasındaki gerçeklerin etkisi altında, tekellerin karşısına demokratik nitelikli taleplerle çıkmağa yönelmektedir. Dünya komünist hareketi içinde oportünizm, özellikle, çağdaş revizyonizm biçimi altında ortaya çıkar.

OPPENHEİMER Jacop Robert (New York 1904 / Princeton - 1967) Amerikalı fizikçi. Harvard, Cambridge ve Göttingen Üniversitelerinde okudu: 1929'da Kaliforniya üniversitesinde fizik profesörü oldu. Atomun

Çağdaş bilimin en büyük temsilcilerinden biri : OPPENHEİMER.

kuvanta teorisi üstüne yapıtlar verdi: 1943'te, Los Alamos Atom Enerjisi Araştırma merkezine yönetmen olarak atandı: burada ilk uranyumlu bombayı gerçekleştirdi. 1947'de Princeton enstitüsünün yönetmenliğine getirildi. Atom Enerjisi Danışma Komisyonu başkanıyken, 1954'te görevinden alındı. 1963'te Enrico-Fermi ödülünü kazandı.

optimum (Fr. ve İng. optimum) Bütün analizler sonucunda, en elverişli ekonomik yada malî durumun ne olduğunu dile getiren terim. - Örnekle belirtelim : Liberal bir ekonomide, ürünlerinin her birini mümkün olan en yüksek fiyata satmak, üretici için daima kârlıdır; oysa avadanlıkların ve pazarın durumu nedeniyle, her ürünü daha ucuza satarak ama çok daha fazla sayıda ürün satarak daha çok para kazanması mümkündür üreticinin; işte bu durumda optimum fiyat, satışının tamamı üzerinden, üreticiye en yüksek kazancı sağlayan fiyattır.

Çözümler ancak verili politikalar çerçevesinde optimaldirler. Kapitalist rejimde optimum, ancak işletmecilerin azamî kazanç sağlamalarını, başka bir deyişle artı-değer'den en büyük payı elde etmelerini sağlayan bir durumu içerir.

Bu anlamda, kapitalist optimum sosyal optimumdan ayırdedilmelidir, çünkü böyle bir optimum zorunlu olarak özel derecede yüksek bir sömürü oranı sağlar, buysa aşırı birikim sürecinin, değersizleşmenin vehamet kazanmasına yol açar.

Optimum, emekçiler bakımından, sömürücülerle sömürülenler arasındaki kuvvet oranına bağımlıdır. Son tahlilde, kendisi de devletin rolünden kaynaklanan dolaylı bir sömürücünün etkisina tâbi olan işgücü'nün değerinin parasal ifadesini aşamaz. Demek ki, optimum, kapitalist toplumdaki sınıflar arasında varolan antagonizmayı yansıtır.

oran (Fr. taux, İng. rate) Ekonomide bir düzey, bir derece, bir durum ifade eden oran, orantı, yüzde (fiyat, faiz). - Ekonomik alanda oran, üç büyük anlama bürünen bir gösterge, bir ölçü tarzıdır :

— düzey: örneğin ücretler oranı gibi. Bu düzey ortalama ya da yasal olabilir (iskonto);

— yüzde: örneğin faiz oranı gibi (sermayenin % şu kadarı);

— oran (belirli bir baza göre): üretimin artma oranı gibi.

Oran, herşeyden önce zaman ve mekân bakımından kıyaslamalar yapmaya imkân veren matematik bir araçtır.

Oran, bir ritmi, bir hızı ifâde eder, öyleyse bir süreci, bir evrim tarzını, bir dönüşüm tarzını dile getirir.

Oran, ancak bir baza göre bir anlam taşır ve mutlak değerlerin bilgisini gerektirmezlik edemez.

ORDJONİKİDZE Grigory Konstantinoviç (Gürcistan 1886 / Moskova 1937) Sovyet siyaset adamı. Lenin'in çömeziydi. 1903'ten sonra Bolşevikliği benimsedi, Kafkasya ötesi devrimine katıldı (1905-1907). Birkaç kez tutuklandı ve üç yıl Petrokrepost cezaevinde hapis yattı (1912), sonra Yakutsk'a sürüldü (1915-1917). Ekim devriminde, Petrograd'daki silahlı ayaklanmayı hazırlayanlar arasında yer aldı. Devrimden sonra Ukrayna yüksek komiserliğine, Bolşevik Partisi Merkez komitesi başkanlığına (1926), Politbüro üyeliğine ve ağır sanayi komiserliğine (1930) getirildi.

Organon (Türkçesi: Alet) Aristoteles'in mantık konusundaki eserlerinin tümüne verilen isim. Mantık bilimini temelden inceleyen ve bu arada «tasım»ın eksiksiz bir teorisini kuran ilk filozof, Aristoteles'tir. Bu bakımdan Organon, her türlü teorik çalışma için, vazgeçilmez bir metodoloji hazırlığı niteliğindedir. *Organon*, şu bölümleri kapsamaktadır: 1. *Kategoriler.* Yani konuların incelenmesi için seçilebilecek çeşitli açıların dökümü. 2. *Yorum.* Yani önerme'nin ve önermeyi meydana getiren parçaların incelenmesi. 3 *Çözümsel'ler.* Yani tasımla akılyürütme kanunlarının incelenmesi. 4. *Topik'ler.* Yani diyalektik akılyürütmenin (Aristoteles'e göre diyalektik, hiç bir sonuca ulaşmayan bir «beylik düşünceler» zinciridir) incelenmesi. 5 *Sofizmin çürütülmesi.* Yani yanlış akılyürütmenin nedenlerinin incelenmesi.

ORİBONDO GHOZE (Sri), Hint filozofu (1872-1950) Önce Hindistan'da, sonra da İngiltere'de öğrenim gören Oribondo, yurduna döndüğünde siyasete atılmış ve millî bağımsızlık politikasının en ateşli savunucularından biri olmuştur. Daha sonra İngiliz Hindistanı'nın dışında Pondişeri'ye çekilen filozof, orada bir «aşram» (kendi kendine yetecek şekilde örgütlenmiş topluluk) kurmuş ve hayatının sonuna kadar yönetmiştir. Maddeciliğe olduğu kadar aşırı çileciliğe de karşı çıkan ve çeşitli eserlerinde Hint düşüncesini modern hayatın isterlerine göre yeniden şekillendirmeğe çalışan Oribondo, «mutlak olan»a ancak «zihin» yoluyle ulaşılabileceğini öne sürmekte; ve gerçek bilgeliğin, *yoga* yoluyle elde edilen kendine egemenlikte bulunduğunu savunmaktadır.

OROZCO José Clemente (Jalisco 1883 / Mexico 1949) Meksikalı ressam. Önce tarım uzmanı ve mimarî ressam oldu, sonra San Carlos akademisine girdi, insafsız karikatürleriyle Meksika devrimine katıldı. 1922'de Ressam ve Heykeltraşlar sendikasına girdi ve yeni hükümet tarafından Hazırlık okulunun fresklerini yapmakla görevlendirildi. Orozco geometrik kesinliğiyle kolomb öncesi heykeltraşlığına çok yakındır. Dokunaklı ve renk bakımından çok zengin ışık-gölge

OROZCO'nun Saint-İldefonse Koleji için yaptığı fresk : Elveda.

oyunları içinde geniş ve sentetik planlara yer verir. Kaliforniya'daki Pomono kolejinde *Prometheus* temasını işleyen dekorlar çizdi (1930): Mexico Yüksek Adalet divanı için gerçek ve sahte adaleti temsil eden resimler

(1941), Mexico'daki Jesus hastanesi için Apokalypsis konulu resimler yaptı (1942 1944). Orozco'nun gerçekçilik, lirizm ve sosyal yergi karışımı resimleri, Meksika sanatının niteliklerini taşır.

Ortak Pazar yada **Avrupa Ekonomik Topluluğu** (Fr. Marché commun yada Communauté économique européenne, İng. Common Market yada European Economic Community) Ekonomik ve politik tek bir bütün meydana getirme amacını güden emperyalist entegrasyonun en tipik ve en aşırı biçimi. - Günlük dilde «Ortak Pazar», Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan altı ülke tarafından 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Anlaşması ile kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu belirtmek için kullanılan deyimdir.

Genel olarak bir ortak pazar, ticarî işlemlerin, mübadelelerin ilgili devletler tarafından konmuş engellerle kısıtlanmış olmadığı coğrafî bir bölge, birleşik bir pazar anlamına gelir.

Ortak Pazar'ın kökeninde, herşeyden önce, emperyalist entegrasyon sürecini açıklayan derin nedenler yer almaktadır.

Hattâ burada Batı Avrupa'nın bu altı ülkesinin, güçlerinin, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri'nin gücüne oranla önemli derecede azalmış bulunduğunu görmüş olmaları söz konusudur.

Ekonomilerini yeniden inşa ederlerken, bu altı ülke, kendi aralarında rekabeti önlemek ve sosyalizme karşı, işçi hareketine ve sömürgelikten yeni kurtulmuş genç ulusal devletlere karşı ortaklaşa bir sınıf stratejisi saptamak ve uygulamak zorundaydılar.

Roma Anlaşması, bu amaca ulaşmak için, sözü geçen altı ülke arasında gümrük duvarlarının kaldırılmasını ve böylece bu ülkeler arasında emtia, insan ve sermaye dolaşımının serbestleştirilmesini öngörmekteydi. Nihayet, topluluğa üye devletler, üçüncü ülkelere, yani üye olmayan ülkelere karşı aynı gümrük tarifesini uygulamak, ve vergi sistemlerini, yani fiskalitelerini uyumlu kılmak zorundaydılar Bu anlaşma, kadın ve erkek ücretlerinin eşitliği gibi çeşitli hükümleri ve sosyal mevzuat alanlarında da bir uyumlaştırmayı öngörüyordu.

Gümrük birliği ve mübadelelerin serbestleştirilmesiyle ilgili hükümler gerçekleştirilmişse de, sosyal düzenlemelerle ilgili hükümler bu gelişmeyi göstermemiştir.

Ortak Pazar'ın kendi öz kurumları vardır. Bu kurumlar iki çeşittir:

— Avrupa Konseyi Bu konsey, altı ülkenin bakanlarından meydana gelmiştir; kararlar burada alınır. Komisyon iie ilgill hükümetlerce atanan dokuz teknokrattan meydana gelmiş olup kararları hazırlamak ve yürürlüğe koymakla görevlidir.

— Danışma organları Merkezi Strasbourg'da bulunan ve ilgili ülkelerin parlamentolarınca seçilen 142 parlamenterden oluşmaktadır; Ekonomik ve Sosyal İşler Komitesi, değişik kategorilerden gelen temsilcilerden oluşur, pratikte hiçbir yetkisi yoktur

Ortak pazar, ekonomik ilişkiler arasında uyum kurmak şöyle dursun, üst düzeyde çıkar çelişkilerini kendi bağrında taşımaktadır. İşte, bunların kendilerini gösterdiği alanlardan birkaçı:

— tarım, çıkar çatışmaları ve karşıtlıklarının en gözle görülür biçimde ortaya çıktığı alan olmuştur. Fransa tarımsal ürün fazlalarını ortak pazar'ın diğer ülkelerine sürebilmek için, Fransız köylüsünün ıstırabı pahasına, fiyatlar konusunda bir takım uzlaşmalara girmek zorunda kalmıştır;

— Avrupa entegrasyonu öngörülen ritmde ilerleme göstermemiştir Örneğin, para konusunda, ortak bir para kullanılması şöyle dursun, paralar arasındaki değer farkları spekülasyona yol açmaktadır.

Ortak Pazar'ın İngiltere, İrlanda ve Norveç'e kapılarını açması, İngiliz ekonomisine geniş ölçüde Amerikan sermayesinin girmiş olmasından, bazı monopollerin (özellikle de Fransız monopollerinin) Almanya'da halen mevcut bulunan yeni Amerikan sermayesinin akışından korkmalarından ötürü, Ortak pazar ülkelerinin bağrında anlaşmazlıklara yol açmıştır.

Ortaya çıkarılan «uluslarüstü» kuruluşlar, emperyalist ülkeleri karşı karşıya getiren çelişkiler engeline çarparak etkisizleşmektedirler.

Ortak pazar, kapitalizmin çelişkilerinin üstesinden gelinmesine imkân verecek, sınıflar mücadelesini sona erdirecek, bir «sosyalist perspektif» açacak olan mucizeli bir çözüm olarak sunuluyordu.

Katı gerçekler, bu saf ve şairane (idylliques) hayalleri sona erdirmiştir. Kapitalizmin çelişkilerinin aşılması şöyle dursun, tam tersine, bu çelişkiler hem her ülkenin kendi içinde, hem de bütün topluluk düzeyinde derinleşmiştir.

Ortak pazar'ın kuruluşundan bu yana geçen yılların bütün tarihi, partöner sınıflar arasında artan bağımlılığın, çatışma ve bunalmaların da tarihidir.

Aynı zaman, içinde, işçi sınıfının sömürülmesinin yoğunlaştırılması ve monopolist olmayan bütün tabakaların ezilmesi şiddetlenmiştir. Üye ülkelerin her biri içinde, burjuvazi, ücretleri, düşürerek, sosyal yasalarla çalışma ve hayat şartlarını bir düzeye getirmek için, rekabeti tahrik eder.

Üye ülkelerde boy gösteren büyük mücadelelerin gösterdiği gibi, hiçbir kaçamak, hiçbir dalavere, sınıflar mücadelesini örtbas edemez. Giderek bir olgu kendisini kabul ettirmektedir: İşçi kitleleri, üretimin monopoller yararına enternasyonalleştirilmesi amacını güden kapitalist bir denemeden başka bir şey olmadığını gördükleri «Avrupa'nın birleştirilmesi girişimi»ne karşı gittikçe biraz daha yabancılık hissetmektedirler.

Bununla birlikte Ortak Pazar, dikkate alınması gereken bir realitedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun çeşitli kuruluşlarına katılan işçi temsilcileri, topluluğun ekonomik ve sosyal muhtevasını değişikliğe uğratmak için ulusal ve enternasyonal planda mücadele yürütmekte, salt monopoller yararına alınan önlemlerle savaşmakta, anti-monopolist ve demokratik talepler ortaya koymaktadırlar

ortakçılık (Fr. métayage) Bir tarım işletmesinden elde edilen ürünlerin, binalar, makinalar ve toprak gibi üretim araçlarını veren bir toprak sahibi ile kendi emek gücünü koyan bir kiracı işletmeci arasında paylaşıldığı tarımsal işletim tarzı. — Ortakçılığa yarıcılık sistemi adı da verilir.

Ortakçılık, işletmeyi yöneten kâhyanın bir ücretli olarak çalıştığı işletim usulünden ve kiracı durumundaki işletmecinin kirasını belirli tarihlerde para olarak ödediği kiracılık usulünden ayırt edilmelidir.

Ortakçılıktaki ilke şudur: Toprak yapılar, materyel, gübreler (ve bazen ağaçlar yada hattâ hayvanlar) mülk sahibi tarafından, ortakçı durumundaki işletmecinin emrine verilir; hiç bir nakit ödeme yapmaksızın tüm üretim işlemlerini yerine getiren ortakçı, rekolte ve ürünlerin taraflar arasında kararlaştırılan bir kısmını mal sahibine teslim eder. Üretimden mal sahibinin payına düşen orana (örneğin % 50 yada % 35), halk arasında, «ortakçılık yüzdesi» yada «ortakçılık oranı» denilmektedir.

Mülk sahibinin denetleme hakkı, bazan ortakçılık sözleşmesine konulur, bazan da mahallî gelenekler uyarınca yürütülür. 1946 yılında yürürlüğe giren Fransız ortakçılık ve kiracılık yasasına göre mal sahibini düşen pay, rekoltenin üçte biridir.

Gerçekte, ortakçılık sözleşmeleri son derece çeşitlidir. Kimi sözleşmeler mülk sahibinin tohumlara, işletme çalışmalarının maliyetine ve hattâ düpedüz tarımsal emeğe belirli oranda katkısını öngörürken, kimi anlaşmalar da, tam tersine, gübrelerle gereçlerin sağlanmasını ortakçıya yüklemektedir; başka birtakım sözleşmelerde ise rekoltenin satışının tamamıyle mülk sahibi tarafından yada bazan da mal sahibinin kontrolü altında ortakçı tarafından yapılmasını hükme bağlayan maddeler yer almaktadır.

Ortakçılık, feodal üretim tarzının bir kalıntısı olarak kendisini göstermektedir. Dayandığı üleşim, aynî bir rant'ın varlığını dile getirir. Bu şartlar altında, ortakçılığın, örneğin Batı Fransa gibi toprak sahiplerinin egemenliği altında bulunan bölgelerde sürüp gitmesinde şaşılacak hiç bir yan yoktur.

Ortakçı, çoğu zaman, toprak sahibine bi dizi ekonomik, sosyal, hattâ politik bağla la sıkıca bağımlı kılınmış durumdadır. halde ortakçılık, modern biçimler için kendini gösteren kiracılığın tersine oları progressif bir tarım biçimi değildir.

ortalama (Fr. moyenne, İng. avarage) Bir serinin toplamının bu seriyi meydana getiren unsurların toplam sayısına bölünmesinden doğan sonuç. — Bir örnekle belirtmek yerinde olur: İşletme başına düşen işçilerin ortalamasını bulmak için, bir ülkedeki bütün işçilerin toplamı ülkedeki işletme sayısına bölünür.

Ortalamanın başlıca karakteristiği, soyut bir değer oluşudur: İstatistikçi, ortalamayı hesaplarken, ele alınan bütün büyüklükleri temsil eden ama büyük bir olasılıkla gerçeklikte varolmayabilen yeni bir büyüklük yaratır.

Ekonomide ortalama, bu ortalamaya giren büyüklüklerin dağılma biçimi hesaba katılarak ihtiyatla kullanılmalıdır.

Örneğin, bir ortalama olan «kişi başına ulusal gelir», kutupta yer alan kapitalistin gerçek kârını ve öbür kutupta yer alan işçinin gerçek kârını dile getirmez.

Bir işletmede ödenen ücretlerin ortalaması için de aynı şey söz konusudur; çünkü yüksek ücretler, bu ortalamayı büyük ölçüde etkiler.

Ortalama, aynı zamanda, toplumdaki ücretler arasındaki gerçek farkı gizlemek eğilimindedir; ve giderek, satın alma gücü hakkında yanlış bir imaj verir.

ortaşım bk. **çağrışım.**

ortaşımcılık bk. **çağrışımcılık.**

ORTEGA Y GASSET Jose (Madrid 1883 / Madrid 1955) İspanyol yazarı, Madrid üniversitesinde metafizik profesörüydü (1910 1936), Revista de Occidente'yi (1923) kurdu. Çağının İspanyol düşünce-

«Kitap, örtülü bir diyalog haline gelmelidir.» ORTEGA Y GASSET

si üstünde derin etkisi oldu. Hayatı temel gerçek sayan bir liberal felsefe ortaya koydu. Bu felsefenin de ancak aklın düzenine uyularak gerçekleştirileceğini kanıtladı. Bu fikirlerini özellikle ***Meditaciones del Quijote*** (Don Kişot'un Düşünceleri, 1914), ***El Espectador*** (İzleyici, 1916 1934, sekiz cilt), ***Espana Invertebrada*** (Omurgasız İspanya, 1921), ***La Deshumanizacion del Arte*** (Sanatın İnsansızlaştırılması, 1925), ***Kitlelerin Ayaklanması*** (La Rebelion de las Masas, 1930) adlı yapıtlarında dile getirdi. Cortes'e milletvekili seçildi (1931 1933). 1936 1942 arasında İspanya'dan ayrıldı ve siyasal kavgalardan uzak kaldı. İspanya'ya dönünce fikir hayatındaki etkisini yitirmediği anlaşıldı.

ORTEGA Y GASSET Üzerine

Ortega Y. Gasset, sosyal meselelere eğilmiş, La deshumanizacion del arte (1925) ve Kitlelerin Ayaklanışı (1929) adlı eserlerinde «kitle toplumu» doktrininin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Ortega Y. Gasset, «kitle toplumu» deyimini, burjuva demokrasisi'nin yozlaşması, sosyal kurumların bürokratlaşması ve para ilişkilerinin, bütün ferdi ilişkilerin mihveri haline gelmesi sonunda Batı Avrupa'da ortaya çıkan durumu ifade etmek için kullanmıştır. Ortega'ya göre, her insanın kendisine dışardan verilen bir rolü önemsiz bir oyuncu olarak oynadığı ve kendisini yığın denen şeyin bir parçası olarak hissettiği bir sosyal bağlar sistemi ortaya çıkmaktadır. Ortega, bu manevi durumu «sağcı» bir açıdan eleştirir. Bu durumun, kitlelerin başıboş demokratik faaliyetinin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu kabul eden Ortega'nın belirttiğine göre, bundan kurtulmanın çaresi, iradi bir seçiş yapabilecek güçte olan yeni bir aristokratik seçkin zümrenin yaratılmasıdır. Bu seçişe yön verecek olan biricik şey, Nietzsche'ci «irade gücü»ne benzer bir kategori olan «hayat itişi»dir. Ortega, bilimsellik-öncesi şekillere, saf «bilgeliğe» dönülmesini savunur.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR

Orujeynaya palata *(Silâh sarayı)* Moskova süsleme sanatları müzesi: 1849 - 1851 arasında inşa edilen bir saraydır. Önce, silâh deposu olarak kullanılmak üzere XVI. yüzyılın başlarında kurulan bu saray, 1917'den sonra çok büyük ve çok zengin bir sanat müzesi haline getirildi: silâhlar ve zırhlar, Avrupa kuyumculuk işleri, süs eşyaları ve işlemeler, XVI. ve XVII. yüzyıl minaleri, eski özel koleksiyonlardan, dinsel kuruluşlardan ve Romanov ailesinden kalma değerli taşlar.

ORZESKOWA Eliza (Milkowszczyzna - 1841 Grodno 1910) Polonyalı kadın yazar. Ateşli bir milliyetçiydi. İnsancı ülküsünü gerçekleştirmek ve sosyal eyleme atılabilmek amacıyla kendi kendini yetiştirdi. Romancılığa 1866'da, ***Açlık Yıllarından Görüntüler*** adlı yapıtıyla başladı. Elliyi aşkın yapıtında, özellikle köy hayatı, sosyal ve ekonomik sorunları ele alır: ***Ayak Takımı*** (1886), ***Kaba Köylü*** (1888), ***Nyemen Üzerinde*** (1889). Ayrıca burjuva sınıfını ***Pompalinski'ler*** (1875), işçi sınıfını ***Bir Kış Gecesi*** (1887) konu alan romanları da vardır.

OSBORNE John (Londra 1929) İngiliz yazarı. Gazetecilikten aktörlüğe geçti, «öfkeli gençlik»in bayraktarı oldu, sahte değerlere, törecilliğe, millî ve kişisel önyargılara şiddetle çattı: ***Öfke*** (Look Back in Anger, 1956), ***The Entrtainer*** (Eğlendiren Biri, 1957), ***Burada Gömülü*** (Epitaph for George Dillon, 1958), ***The World of Paul Slickey*** (1959), ***Luther*** (1961), ***Tom Jones*** (1963), ***A Patriot for Me*** (Benim İçin Bir Vatansever, 1964), ***A Bond Honoured*** (Ödenen Borç, 1966).

OSTROVSKİY Aleksandr Nikolayeviç (Moskova - 1823 / Kostroma bölgesi 1886) Rus oyun yazarı. Elliden fazla oyun yazdı. Millî oyun repertuvarının kurucusu sayıl-

Aleksandr OSTROVSKİY Fırtına'nın ünlü yazarı.

dı. Tüccar burjuvaları kıyasıya yeren ***Svoi Lyudi - Soctyomsya*** (Dostlar Arasında Her Zaman Anlaşmak Mümkündür, 1850) adlı ilk oyunuyla ün kazandı. ***Ne v Svoi Sani ve Sadis*** (Başkasının Kızağına Binme, 1853) ve ***Bednost ne Porok*** (Yoksulluk Ayıp Değil, 1854) adlı oyunlarında yeni bir eğilim gösterdi ve tüccarların yaşayışındaki babaerkil yönü ele aldı. Öbür oyunlarında da aynı çevreyi işledi: ***Dohodnoye Mesto*** (Kazançlı Bir Mevki, 1856), ***Goryaçeye Serdtse*** (A-

teşli Kalpler, 1869) ve özellikle *Fırtına* (Groza, 1860). Rus kadınının yürekler acısı durumunu dile getiren bu sonucu yapıt, yazarına hiç değilse ölümünden sonra dünya çapında bir ün sağladı. Ostrovskiy aynı azmanda köylü sınıfının ve tiyatro oyuncusunun *Les* (Orman, 1871) durumu üstüne de eğdi. Ayrıca tarihsel dramlar *Dmitriy Samozvanets* (Sahte Dimitri, 1867) ve halk şiirinden esinlenerek fantezili bir oyun *Sneguroçka* (Kar Çiçeği, 1873) yazdı. Moskova tiyatroları müdürü oldu. Oyunlarının çoğunu, basit bir «hayat dilimi» olarak ele aldı ve kişilerini kendi çevrelerinde dile getirdi.

OSTROVSKY Nikolay Alaksayeviç (Volıyn bölgesi 1905 Moskova - 1936) Sovyet yazarı. Güç koşullar altında geçen çocukluk döneminden sonra, serüven dolu bir hayat yaşadı, iç savaşa katıldı ve Polonya'da yaralandı. Sonra Komünist Gençlik örgütüne (Konsomol) girdi, kör ve sakat olmasına karşın ölümüne dek bu örgütün manevî liderı oldu. *Ve Çeliğe Su Verildi* (Kak Zakalyalas' Stal', 1932 1934) adlı romanı olağanüstü bir başarı kazandı ve ikiyüz baskısı yapıldı Ostrovskiy, daha sonra *Rojdennıye Buryey* (Fırtınanın Yaratıkları, 1934 - 1936) adı altında bir romana başladıysa da, bitiremeden öldü.

otarşi (Fr. autarcie. İng. autarcy) İhtiyaçlarının karşılanmasını tamamıyle kendi öz kaynaklarından sağlayan ve dışarısıyle hiç bir mübadeleye girişmeyen bir ülkenin ekonomik rejimi. Özyeterlik hali. — Bu tanım, mutlak otarşinin tanımıdır. Mutlak otarşi ise, fiilî bir durumun (şu yada bu nedenle dış ilişkileri kesilmiş bir ülkenin durumunun) yada hukuksal bir durumun (yönetimleri tarafından kapalı kutu halinde yaşamak zorunda bırakılan bir ülkenin durumunun) sonucu olabilir. Ama otarşi denince, daha çok, dışarısı ile mübadeleye ve özellikle de ithalata başvurmaksızın ihtiyaçların nispî tatminini sağlamak için ulusal üretimin maksimum gelişimini amaçlayan doktrin yada politika anlaşılmaktadır.

Doktrinde politikalara yansıyan önemli ayrıntılar bulunduğu gibi, politikalardaki ayrıntılar da doktrine yansır. «Kapalı kapı» otarşisi, dış mübadeleleri hepten kesmeyi ve ulusal üretimle — erzatslara ve en etkili ürünlere geniş çapta başvurulduğu halde bile — karşılanamayan ihtiyaçların tatmininden vaz geçmeyi önerir. «Açık kapı» otarşisi ise, ithalata olabildiğince sınırlı bir şekilde başvurmayı ve ithalatla ihracat değeri arasında olabildiğince değişmez kalan bir paralellik kurmayı önermesi bakımından, merkantilizme ve «ekonomik rasyonalizm» doktrinlerine daha yakın düşmektedir.

Hiç şüphe yok ki, resmî olarak barışçıl bir amaç güden bir doktrinsel otarşi de vardır. Bu görüş, ulusal üretici güçlerin belirli bir dönem boyunca bütün yol ve çarelere başvurularak geliştirilmesini önermekte; bu programın da ancak ülkenin dışarıyla ilişkisini toptan keserek ve çabaları sürekli gergin tutarak başarılabileceğini savunmaktadır.

Gene bu görüşe göre, yüksek bir prodüktivite düzeyine eriştikten sonra dış ülkelerle müdahaleye girilebilir ve girilmelidir de: Çünkü artık yeterince güç kazanmış olan ülke, dünya piyasasında zayıf duruma düşmek tehlikesini atlatmış olacaktır.

Ama otarşi — bir ülkeye, öbür ülkelerin bu ülkeyle ticareti reddetmesi sonucunda empoze edilen yoksunluk otarşisi bir yana bırakılırsa — normal olarak hiç bir şekilde barışçıl değildir. Ya: bir devlet, gelecekteki çatışmalar süresince saldırı gücünü arttırmak ve ciddi yoksunluklarla karşı karşıya kalmamak amacıyla şimdiden kuvvet toplamak için kendi kendini bile isteye tecrit etmektedir —ki bu, «stratejik ekonomik gerileme» sistemidir— ya da: bir devlet, yönetimini kendi üzerine almak istediği bir uluslar topluluğu için geçerli bir otarşi sağlamak iddiasındadır —ki bu, «hayat alanı» sistemidir—; ve o andan itibaren de, söz konusu topluluğa vaad ettiği ekonomik mutluluğu, kendi disiplininin, bu topluluğun «hayat alanı»nın yeterince genişlemesini sağlayabilmek için, başka birtakım devletler tarafından kabulü şartına bağlamaktadır Daha da katı bir başka görüş ise, bir araya gelişleri sayesinde otarşiden teorik bir ortak kazanç sağlayacakları varsayılan bir ülkeler topluluğunun kurulmasını istemeğe bile yanaşmaksızın, bir ülkenin, salt kendi yararına otarşi uygulamasına geçmeden önce ilhak yoluyle yabancı ülkeler ele geçirerek yalnız kendi nüfusu için yeterli bir «hayat alanı» sağlaması gerektiğini söylemekle yetinmektedir.

Otarsi fikri, barış içinde birlikte yaşamayı ve, dolayısıyle de, uluslararası işbirliğini ve antlaşmaları öngören bütün politika anlayışlarıyla karşıtlık içindedir. Üç bakımdan, ilhakçı amaç gütmeksizin ulusal üretici güçleri geliştirmeğe yönelen politikalarla karıştırılamayacağı gibi, geçici birtakım savunma ve hattâ sadece yarışma erekleri için alınan özel koruma tedbirleriyle de karıştırılmaması gerekir.

otofinansman (Fr. autofinancement) Bir isletmede, bu işletme tarafından gerçekleştirilen kârlar üzerinden önce ayrılan sermayelerin biriklmiyle sağlanan finansman tarzı, dağıtım biçimi ne olursa olsun, kârların dağıtılmamış olan kısmıdır.

Pratikte, otofinansmanda, neyin basit bir materyel yenilenmesi olup neyin bir gelişme olduğunu belirlemek zordur. Gerçekten de iş araçları yenilendiğinde, eski makinanın yerine, tekniklerin evrimi göz önüne alınarak, daha çok prodüktivite sağlayacak daha modern bir makina konulmaktadır. Bu doğrudan doğruya ilişkilidir; ve sermayenin hem belirli ellerde konsantrasyonuna, hem de santralizasyonuna katkıda bulunur.

Fransa'da son on yıl boyunca yapılan bütün yeni yatırımların dörtte üçüncü tröstler tarafından gerçekleştirilen kârlar, dörtte birini de devlet fonları sağlamış bulunmaktadır. Bugünkü durumda, yeni sermaye yatırımlarının % 75'i otofinansman hanesinde yer almaktadır.

Bu büyük finansman imkânlarının kaynağında, bir yandan ve herşeyden önce İşçi sömürüsünün pekiştirilmesinin sonuçları, öte yandan da kârların artışını sağlayan fiyat yükselişleri bulunmaktadır.

Monopoller, üretim üzerindeki ve çeşitli sanayi branşlarındaki sürüm üzerindeki hemen hemen sınırsız ekonomik denetim güçlerinden yararlanarak, ürünlerin bir kısmının mahreç bulamaması pahasına da olsa, fiyatları maliyet fiyatlarının çok üzerine yükseltmektedirler. Bu usulle muazzam şekilde fazladan kazanç sağlayan monopoller, talebin düşüşünün yarattığı üretim eksikliğinden doğan zararları karşılamakla kalmayıp, ayrıca, yeni sermaye yatırımı imkânlarına da kavuşmaktadırlar. İşte bunun içindir ki, işler sermayeye oranla kazanç normu azalma eğilimi gösterdiği halde, monopollerin kâr miktarı sürekli şekilde artmaktadır.

Devlete ait işletmelerdeki işçilerin sömürüsünden elde edilen kârlar, şu ya da bu kanal'dan, monopolist kumpanyalara dönüp gelmektedir.

En son olarak da, devlet tarafından özellikle vergilendirme konusunda monopollere tanınan ayrıcalıklar da otofinansmanı büyük ölçüde desteklemekte ve kolaylaştırmaktadır

otokonsomasyon (Fr. autoconsommation; İng. autoconsummation, autoconsumaption) Tüketicilerle üreticilerin aynı olduğu tüketim tarzı. — Bir ürünü tüketen kimse, o ürünü üretmiş olan kimse ise orada otokonsomasyon durumu var denir. Örneğin küçük köylünün durumu budur. Bu köylü, tahıl ve patates yetiştirmekte; hayvan beslemektedir. Buğdayın bir kısmı un yapmağa yarayacak, işletmedeki ineklerin sütünün bir parçası da ailenin ihtiyacına ayrılacaktır. Burada üretici, köylüdür ve ailesidir; tüketici de gene köylü ve ailesidir.

Otokonsomasyona gerek doğal ekonomide, gerekse tarım ekonomilerinde yada örneğin balıkçılık gibi benzer ekonomilerde rastlanır.

Tarihsel bakımdan, feodal dönemin yurtluk ekonomisi, temel olarak, hiç değilse serflere ilişkin yanıyla bir otokonsomasyon ekonomisi idi. Bugün de tarım alanındaki küçük meta üretimi, az çok otokonsomasyon eşliğinde yürümektedir. Tıpkı bunun gibi sebzecilik, balıkçılık ve avcılık da ek ve ikincil bir otokonsomasyon tarzını belirlerler.

Otokonsomasyonun temel karakteristiği, ürünün meta haline gelmeyişi, mübadele değerine dönüşmeyişi ve dolayısıyle de parasal alanın dışında kalışıdır Sadece bir

kullanım değeri olarak kalır burada ürün. Görüldüğü gibi, otokonsomasyonun varlığı ancak besin ürünlerinin ve benzer ürünlerin küçük meta üretimine ilişkin olarak söz konusudur.

Üretici güçlerin gelişimi, sanayi devrimi kapitalizmin gerçekleştirdiği ilerlemeler, otokonsomasyonun genel bir gerilemesine yol açmış; ama tamamıyle ortadan kalkmasını sağlayamamıştır. Öyle ki otokonsomasyon, tarımsal ürünlerin hemen hemen tümü ticarileşmedikçe sürecektir.

Öte yandan, bu ticarileştirme ister istemez sınırlı kalmak durumundadır. Dolayısıyle de küçük ve orta işletmelerde otokonsomasyonun (yani her türden hayvanın ve insanın emek gücünün bakımının) sürüp gitmesini sağlayabilecek nesnel temeller vardır.

Otokonsomasyon, tarım alanındaki üretimin yapısını, özellikle de polikültürü (yani bir arada bir kaç ürünü birden yetiştirme tarzını) ve çeşitlemeyi derinden etkilemektedir.

Otokonsomasyon, tarım alanındaki küçük meta üretimine sürekli şekilde eşlik ettiği için, belli bir zaman boyunca ve özellikle de yardımcı kolhoz işletmeleri biçimi altında sosyalist ekonomide de varlığını korumaktadır.

OVİDİUS Publius Naso (Abruzzi M.Ö. —43 Köstence M.S. —18) Latin şairi. Roma'da okudu ve geleneğe uyarak bu öğrenimi Yunanistan'da tamamladı. Roma'ya dönünce avukatlığa başladı, sonra etkin hayattan bıkarak kendini şiir yazmaya verdi. Messala'nın çevresine katılarak, çağının büyük şairleriyle tanıştı. Aşk ve kadınlar üstüne şiirler yazdı: Corinna adlı bir kadına duyduğu hayal ürünü tutkuyu dile getiren ***Amores*** (Sevdalar), mitolojideki kadın ve erkek kahramanların düşsel mektupları olan ***Heroides*** (Kahraman Aşkları), ***Sevmek Sanatı*** (Ars Amatoria), ***Remedia Amoris*** (Aşkın Tedavisi), ***Medicamina Faciei Feminae*** (Kadın Güzelliği İçin İlâçlar). Derin bir bilgiye dayanan bu yapıtların ilginç yönü ayrıntılardaki ustalık ile mısralardaki akıcılık ve renkliliktir. Eskilerce çok tutulan ve günümüze ancak bazı parçaları kalan ***Medea*** trajedisi de bu dönemde yazdığı yapıtlar arasındadır. Ovidius, Hristiyanlığın ilk yıllarında, kendini yenilemek zorunluğunu duyarak daha ciddi ve derin yapıtlar vermeye başladı: Yunan ve Roma mitolojisindeki tüm efsaneleri kapsayan 15 kitap hallndeki ***Metamorphoseis***'te İskenderiye okulu şairlerinden esinlendi. ***Fasti*** (Şenlikler) adlı yapıtındaysa Roma takviminin ilk altı ayı içindeki dinsel törenleri şiir biçiminde açıklar. Augustus'un başlattığı millî kültür hareketinde, Ovidius bu sonucu yapıtıyla Vergilius ve Horatius'un yanında yer alacakken, bilinmeyen nedenlerle Köstence'ye sürüldü (M.S. —8). Bu olaya neden olarak ***Ars Amatoria***'nın ahlâk dışı oluşu ileri sürülürse de, Ovidius'un bazı saray entrikalarına karışmış olması da olasıdır. Ovidius sürgünde çok acı çekti. ***Tristia***'da (Elem Şarkıları), ***Epistulae ex Ponto***'da (Karadeniz'den Mektuplar) ve ***İbis*** şiirinde bu acının yankıları görülür: ama bu yapıtlarının üslûbundaki yapmacık duygunun içtenliğini gölgeler.

OWEN Robert (Newtown 1771 Newtown 1858) İngiliz reformcusu ve sosyalisti. Bir

Herculanum'dan bir duvar resmi: «Seni yakıp kavuran bu susuzluğu dindirmek gerekiyor. Tiksininceye kadar ye, iç, seviş: Seni ancak tiksinti kurtarabilir.» OVİDİUS

Bir halk ressamının gözüyle Robert OWEN.

köylü çocuğuydu dokuz yaşında, bir kumaşçının yanına çırak olarak girdi, ondokuz yaşında, bir pamuklu dokumaevi kurdu ve Manchester'de bir fabrikanın müdürü oldu: burada A.B.D.'nin güney bölgelerinin ***sea-island*** liflerini ilk olarak kullandı ve pamuklu kumaşların kalitesini yükseltti Glasgow'lu bir dokumacının kızıyla evlendikten sonra New Lanark'taki işletmenin başına geçti. 1800 1819 arasında, işletmede çalışanların yaşama koşullarını düzeltmeye ve çocuklarına eğitim olanakları sağlamaya çalıştı: fakat, ticaret hayatındaki rekabet rejimi yüzünden çabalarının boşa gittiğini ve meslekdaşlarını kendi yoluna çağırmanın faydasız olduğunu anladı. Daha insansever kişilerle birlikte yeni bir firma kurdu (1813) ve devlet büyüklerini bir iş yasası hazırlamaya çağırdı (1815). 1817'den itibaren, temsilî bir hükümet yönetimi altında 1200 kişilik topluluklar meydana getirmeyi tasarladı. Buralarda herkes ortaklaşa çalışarak, emeğinin ürünü ve malları paylaşılacaktı. 1819'da, Amerika'da toprak satın alarak, New Harmony kolonisini kurdu (1825): böylece tarımla sanayiyi bağdaştıracağını, insanla makine arasındaki rekabetten doğan ücret sistemini ve yoksulluğu ortadan kaldıracağını umuyordu. Bu deneme başarısızlıkla sonuçlandı (1828). Bununla birlikte, daha o dönemden itibaren, bu korporatif sisteme sosyalizm adı verilmişti. Owen, İngiltere'ye dönerek, kooperatifler tarafından desteklenen ***The Equitable Labour Exchange*** adlı çalışma bankasını kurdu (1832). Bu girişimi de başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine yeni doğmakta olan sendikacılıkla ilgilenerek, genel meslek konfederasyonu niteliğinde olan «Grand National Consolidated Trades Union»u kurdu (1833): az zamanda, 50 000 kuzeyli işçi bu kuruluşa üye oldu, fakat anlaşmazlıklar ve işveren lokavtları bu hareketi baltaladı (1834). «Kaba kuvvet çartizm»ine düşman olan Owen,

«manevî kuvvet çartizm»ine daha yakındı. Evrensel uyum üstüne kurulu yeni bir din tasarlıyordu.

Hiç bir çıkar düşünmemekle birlikte, tüm girişimleri ütopyaya kaçıyordu. 1844'-ten itibaren «Rochdale'li Haktanır Öncüler» ile gelişen tüketim kooperatifleri, kazancın kaldırılması yolunda Owen'in ileri sürdüğü sistemin yerine ancak *risturn* sistemini uygulayarak başarıya ulaştılar. Bununla birlikte Owen'in düşünceleri çarsist hareketi iyiden iyiye etkiledi.

Robert OWEN üzerine

Kapitalist sistemin olumsuz yanlarını diğer utopyacı sosyalistlerden çok daha iyi bilen Owen, endüstri devrimi şartları içinde bu olumsuz yanları kıyasıya eleştirir. Owen, insancıl davranışlarından dolayı işçilerin babası durumuna gelmişti. Daha sonraları, özel mülkiyeti, burjuva evlilik düzenini ve özel mülkiyeti kutsallaştıran dini eleştiren Owen, zaman zaman deizme kayan rasyonalist ve ateist bir düşünürdü. Owen, sosyal sistemin insan üzerinde büyük bir etki yarattığını ileri sürmüş, tarihî, idealist bir açıdan, yani beşeri bilginin tedrici bir ilerlemesi olarak yorumlamış; sosyal kötülüklerin insanların bilgisizliğinden ileri geldiğini ileri sürmüştür. Owen, «yeni bir ahlâkî dünyanın (yani sosyalist dünyanın) kurulmasında eğitimin büyük bir rol oynadığını savunmuş, pedagoji teorisinde ve pratiğinde de birçok önemli görüşler ortaya atmıştır. 1820'lerde, Owen'in fikirleri, kendisinin sosyalist sistem diye vasıflandırdığı bir sistem haline geldi. Bu sistemin ilkeleri şunlardı: kollektif mülkiyet ve kollektif emek; kafa işçiliği ile kol işçiliğinin birliği, ferdin çok yanlı gelişmesi ve hak eşitliğinin sağlanması. Owen'in sosyalist öğretisi, tarımsal emeğe öncelik tanımakla beraber sınai emekle tarımsal emeği birleştirir. Geleceğin toplumu diye tasavvur ettiği sınıfsız toplum, 300 kişi ile 2000 kişi arasında değişen birimler halinde kendi kendini yöneten hür bir federasyondu. Dağılım'ın büyük bir önem taşıdığını söyleyen Owen, sosyal devrimin gerekli olduğunu anlayamadığı için toplumu, burjuva hükümetin dönüşüme uğratacağı görüşüne bağlı kalmıştır. Owen, iş komünleri ve alışveriş pazarları kurmuşsa da bunların hepsi başarısızlığa uğramıştır. Giriştiği faaliyetler ile işçi sınıfının kaderi arasında bağlılık kuran tek utopyacı sosyalist Owen'dir. 1830'larda İngiliz işçilerinin sendikal ve kooperatif hareketlerinde faal bir rol oynamış: o dönemdeki görüşleriyle sınırlı bir sendikacılıktan yana olmuştur. Owen, işçi sınıfının tarihi rolünü anlamamış olmasına rağmen, işçi sınıfını daima savunmuştur.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR

OWEN Wilfred (Oswestry 1893 / Marne - 1918) İngiliz şairi. Birkenhead Enstitüsü ve Shrewsbury Teknik Okulundan sonra Londra Üniversitesine girdiyse de para sıkıntısı yüzünden öğreniminl burada sürdüremedi. Bir ara rahip olmayı tasarladıysa da, Hıristiyanlığa duyduğu inancı yitirerek kiliseden uzaklaştı. 1913'te Bordeaux'daki Berlitz Dil Okulunda öğretmenliğe başladı. Bordeaux'da tanıştığı Fransız şairi Laurent Tailhade'ın önerisiyle 1910'dan beri sürdürdüğü şairlik uğraşına daha çok zaman ayırmaya karar verdi. 1915'te İngiltere'ye dönerek İngiliz ordusuna er olarak katıldı ve Manchester Alayında görevlendirildi. 1917'de cephede yaralanarak Craiglockhart Askeri Hastahanesinde bir süre tedavi gördü. Bu hastahanedeyken savaşa karşı şiirleriyle ün yapmış Siegfried Sassoon'la tanıştı ve onunla yakın bir dostluk kurdu. Sassoon'un özendirici düşüncelerine ve eleştirilerine büyük değer veren Owen iyileştikten sonra cepheye döndü ve 1918'de savaş sırasında öldü. Owen yayımlamayı tasarladığı kitabının önsözünde şiirle ilgili düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

«Kahramanlarla ilgili bir kitap değil bu. İngiliz şiir şimdilik kahramanlar konusunda söz sahibi olacak durumda değil.

Bu kitap savaş dışında herhangi bir eylem, ülke, şan, şeref, güç, yücelik ve üstünlükle de ilgili değil.

Her şeyden önce beni ilgilendiren şeyin Şiir olmadığını açıklamak isterim.

Benim konum Savaş, Savaşın acımasızlığı ve boşunalığı.

Şiir işte bu boşunalığı duyuyor.»

Savaşta yitirilen hayatların boşunalığını, ölüme giden genç insanların yazgıları karşısındaki dokunaklı aldırışsızlığını duysallığa düşmeden, dramatik bir gerilimle yansıtan Owen bazı eleştirmenlere göre Birinci Dünya Savaşının en başarılı İngiliz şairidir.

Wilfred OWEN'den bir şiir :

UĞURLAMA

O kararan daracık patikalardan şarkılarla gittiler
İstasyon kulübesine
Ve gaddarca sevinçli yüzlerle doldular trenlere.
Göğüsleri dallarla, çelenklerle bembeyaz
Hani insanların olur ya, öldüklerinde.
Yorgun hamallar baktı arkalarından, rasgele bir serseri
Durup seyretti gidişlerini,
Onları kaçırdığına üzgün dağdaki kanıp yerlerinde.
Sonra, duygusuz, işaretler verildi ve bir lâmba
Göz kırptı hareket memuruna.
İşte böyle gittiler gizlice, örtbas eder gibi bir suçu.
Bizim oralı değillerdi:
Hiç öğrenemedik hangi cepheye gönderildiklerini.
Ne de onlara çiçekler veren kadınlarla hâlâ
Eğlenip eğlenemediklerini.
Acaba dönerler mi çalınan çanlarla gene
Trenler dolusu, sevinçten çılgın?
Birkaçı, ancak birkaçı, trampet sesleri
Ve çığlıklara göre pek azı
Sürünüp sessizce dönerler belki suskun köy kuyularına
Tırmanarak o yarı bildik yolları.

Türkçesi Cevat ÇAPAN

Oxford Üniversitesi 1163'te kurulan bu üniversitenin, gençliğin eğitimi için Oxford'da kurulan okullardan meydana geldiği sanılır. Duns Scotus XIII. yüzyılda Wyclif XIV. yüzyılda bu üniversitede Tanrı bilim okuttular. XVI. yüzyılın din kavgaları ve XVII. yüzyılın iç savaşlarından ötürü bir bunalım geçirdikten sonra, Oxford üniversitesi eski ününü korudu. Cambridge'te görüldüğü gibi bu üniversite de bir bağımsız özel kuruluşlar topluluğudur. University college (1249'da William of Durham tarafından kuruldu), Balliol college (1263'te John Balliol tarafından) ve Merton college (1264'te Walter of Merton tarafından) en eski üç kuruluştur. En ünlüleri arasında şunlar vardır Queen's college (1340), New college (1379), All Souls (1437), Magdalen (1458) Brasenose (1509), Corpus Christi (1516), Christ Churche (1525), Saint John's (1555) Trinity (1555), Jesus (1571), Wadham (1612), Pembroke (1624), Worcester (1714), Hertford (1874).

oyun (Fr. *jeu;* İng. *play).* Dolayımsız ola-

rak faydalı bir ereğe yönelmeyen etkinlik. — Psikolojik gözlem açısından oyun, karakterin belli başlı analiz metotlarından biridir; çünkü oyun sırasında kişiliğimiz, çalışma sırasında olduğundan çok daha hür bir şekilde dile gelir. Dinlendiriciliğinin yanı sıra oyun; kişiliğimizin günlük çalışma içinde gerçekleşme imkânı bulamayan boyutlarını geliştiren ve zaman zaman da hiç umulmadık yaratıcılık gösterilerine fırsat hazırlayan bir etkinliktir. Nitekim bugün ilköğretim metotları, çocuğun dikkatini kamçılamağa yönelen bir «güdümlü oyun» niteliğine bürünmektedir.

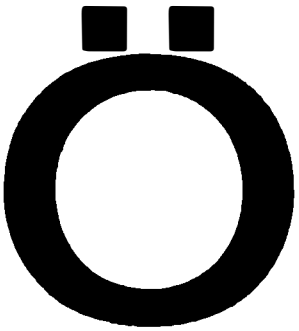

ödemeler dengesi (Fr. balance des paiements) Bir ülkenin öbür ülkelerden istenebilir haldeki alacak ve borçlarının tümünün ortaya dökületen alacak - verecek farkının pozitif yada negatifliğinin belirlenmesi. — Muhasebe dengesi ile ödemeler dengesi, bugün eşanlamlıdır. Aşağı yukarı 1945 yılına kadar uluslararası eksperlerin çoğu, bir yıllık muhasebe dengesini ödemeler dengesi diye adlandırıyorlardı; ama hesabın yıllık oluşu ve alacak - verecek farkının ertesi yıla aktarımı, bu ayırımdan beklenen yararı ortadan kaldırmıştır; ve bugün artık — o da zaman zaman olmak üzere bir yılı aşan bir süre üzerinden bir muhasebe yada ödemeler dengesinden söz edilmektedir. Buna, aynı zamanda, «ortalama süreli denge»de diyebiliriz.

Muhasebe yada ödemeler dengesi, şu altı unsuru içermektedir:

— dar anlamda *(stricto sensu)* ticaret dengesi;

— değerli madenlerin ihracat ve ithalat dengesi;

— yabancı ülkelere yapılan sermaye plasmanları ve bunların sonuçları, özellikle de gelirlerin ödenmesi;

— yabancılara yada kendi ülkelerinde kalmış yabancılar tarafından yapılan hizmetler;

— yabancı turistlerin bulundukları ülkelerde yaptıkları harcamalar ve yabancı emekçilerin çalıştıkları ülkelerden anayurtlarındaki ailelerine yolladıkları meblâğlar;

— bir savaş sonucunda tazminat, zarar ziyan ödentisi, vs. olarak bir devlete empoze edilen ödemeler ve bir devlet tarafından bir başka devlete — bu arada bir devletin yurttaşları tarafından, kendi hükümetlerinin resmi müsaadesiyle, bir başka devletin yurttaşlarına — yapılan bağışlar.

Yabancı ülkelere yapılan sermaye plasmanı örnekleri:

— gayrımenkul alımı. Bir Fransız İngiltere'de bir gayrımenkul satın alırsa, Fransız ödemeler dengesinin pasifini arttırmış olur. Ama aynı Fransız bu gayrımenkulü İngilizlere kiraya verirse, eline geçen kira ücreti Fransız ödemeler dengesinin aktifine yazılacaktır.

Yabancılara ya da yabancılar tarafından yapılan bellibaşlı hizmetler:

— taşıma hizmetleri. Bir ülke bir başka ülke hesabına emtia taşıdığı zaman, bu hizmetin karşılığında aldığı ücret, o ülkenin ödemeler dengesinin aktifine geçecektir;

— sigorta hizmetleri. Yabancı bir sigorta şirketi prim aldığı zaman, bu primler, ödeyen ülkenin ödemeler dengesinin pasifine geçecektir. Buna karşılık aynı şirket sigorta tazminatı ödediği zaman, bu ödentiler, ödeme yapılan ülkenin aktifine geçer;

— bir ülkenin ihtiyaç duyduğu ve kendilerine bedel ödediği yabancı ticaret temsililerinin, bankacıların, komisyoncuların, bilginlerin ve teknisyenlerin hizmetleri.

Yabancıların harcama ve kazançları üzerinden:

— yabancı turistler tarafından yapılan harcamalar, yapıldıkları ülkenin ödemeler dengesinin aktifine yazılır;

— belirli bir ülkede çalışan yabancı işçilerin anayurtlarındaki ailelerine göndermekte oldukları meblâğlar, bu emekçilerin iş görmekte oldukları ülkenin ödemeler dengesinin pasifine geçer.

Zor yoluyle yaptırılan ödemeler ve bağışlar üzerinden:

— bir savaş sonucunda yenik düşen devletler, galip devletlere haraç, zarar ziyan ödentisi ve tazminat ödemek durumunda kalabilirler; bu ödentiler, ödeten ülkenin ödeyen ülkeden yapacağı ithalatı karşılamak, yabancı döviz satın almak ya da ödeten ülkenin ödeyen ülkedeki sermaye plasmanlarına eklenmek gibi çeşitli işlere yarayabilir. Bu arada bir ülkenin bir başka ülkeye savaş sonucu olmaksızın, birtakım arızî nedenlerden dolayı tazminat, vs. ödemek zorunda kalması da söz konuus olabilir;

— belirli bir devlet ya da bu devletin yurttaşları tarafından bir başka devlete yada bu başka devletin bazı yurttaşlarına, sanat, bilim yada hayır işleri ve yapıtlarını desteklemek ve geliştirmek amacıyla yada düpedüz politik ve stratejik erekler göz önüne alınarak, bağışta ve para yardımında bulunabilir.

Uluslararası kuruluşlar, dengelerin kavram ve hesaplarını basitleştirmeğe ve birleştirmeğe yönelmişlerdir. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Para Fonu —ki bu ikinci kuruluş, kendi metodunu, bir «Ödemeler dengesi elkitabı»nda açıklamıştır—, ülkeler ya da bölgeler başına iki çizelge halinde bir ödemeler dengesi hazırlamış bulunmaktadırlar:

Çizelge I. - cari işlemler ve sermaye işlemleri.

A. Carî işlemler: metalar, parasal (monétaire) -olmayan altın, turizm, gemi kiralama, sigortalar, yatırımların (envestismanların) geliri, başka hanelere konmamış hükümet işlemleri, özel bağışlar, tazminatlar, resmî bağışlar.

B. Sermaye İşlemleri (sermaye ve parasal nitelikteki altın hareketleri) özel

sermaye hareketleri (uzun vâde, kısa vâde), resmî ve bankasal kurumlara özgü hareketler (uzun vâdeli sermaye, kısa vâdeli sermaye, parasal altın).

Çizelge II. - İşlemlerin finansmanı.

A. Mallar ve hizmetler cari İşlemlerin finansmanı (ticarî işler, gemi kiralama, turizm, yatırımların (envestismanların) geliri, öbür mallar ve hizmetler).

B. Özel sermaye hareketleri (uzun vâde ve kısa vâde).

C. Özel nitelikli finans işlemleri finansmanı: amortismanlar, çeşitli borçların ödenme işlemleri, belirli uluslararası kuruluşlara yapılan ödemeler, tazminatlar, savaş hesaplarının likidasyonu.

D. Açığı karşılayan resmî finansman: yardımlar, uluslararası kuruluşlardan çekilen meblağlar, yurt dışındaki özel varlık ve malların yurt içine aktarılması, altın ve yabancı döviz rezervlerinin hareketi.

Görülecektir ki Çizelge I. parasal-olmayan altının yanısıra sermaye ve parasal altın ticaret dengesini; Çizelge II ise ticarî işler ve kredi işleri mekanizması ile çeşitli ödeme zorunlukları tarafından harekete geçirilen araçları karşılamaktadır. Böylece resmî olarak ortaya konulan ödemeler dengesi, eksperlerin eskiden birbirinden ayırt ettikleri iki dengeyi gerçek anlamdaki ödemeler dengesi (ki açığın karşılanmasını içine almaksızın alacak verecek farkını göstermekteydi) ile, sermaye ihracı yoluyla gerçekleştirilen yıllık alacak verecek farkına ilişkin ödemeleri uluslararası ve moratuar krediler mekanizmasıyle birlikte gösteren ödemeler dengesini içermektedir.

Ödemeler dengesi, üçlü bir anlama bürünür: İlk olarak, dış işlemlerin tümünü birden kapsayan ve bu bakımdan da göz önünde tutulan ülkenin gelişme derecesini meydana çıkaran genel ekonomik dengedir bu. İkinci olarak, kendisini oluşturan çeşitli bölümlerin: alacak hesaplarının yapısı, pozitif fark hesaplarının önemi ve çeşitleri gibi bölümlerin durumu hakkında bilgi sunar. Üçüncü olarak da, kendisi ile fiyatların düzeyi arasındaki ilişkilere, para kitlesiyle bağlantılı bir şekilde, ışık tutar. Görüldüğü gibi, bütün bu bakımlardan ödemeler dengesi, iyi analizden geçirmek koşuluyle, işçi militanlar için temel bir yarar taşır.

ödev (Osm. *vazife;* Fr. *devoir;* İng. *duty).* Herhangi bir özel davranış kuralından bağımsız olarak göz önüne alınan ahlâkî yüküm. — Ödev duygusu bize, kendi bireysel bilincimizden geldiği gibi içimizde taşıdığımız toplumsal bilinçten de gelebilir. «Öldürmeyeceksin!» örneğinde görüldüğü gibi, mutlak bir karakter taşıyan ve *kesin buyruk* adını alan «kayıtsız şartsız» ödev'le; «Zayıflamak istiyorsan rejim yap!» örneğinde görüldüğü gibi, varsayıma dayanan ve *şartlı ödev* adını alan «görece» ödev'i birbirinden ayırt etmek gerekir.

ölçüt, kriteryum (Osm. *mısdak;* Fr. *critère;* İng. *criterion).* Bir şeyi yada bir kavramı tanımamızı sağlayan görünür işaret. Ölçüt, bütün yargılarımızda başvurduğumuz, doğru'yu yanlış'tan ayırt etmeğe yarayan işarettir. Hakikatin ölçütü, ampirist filozoflara göre, bilgiye eşlik eden «gerçeklik duygusu»; akılcı düşünürlere göre ise, akla uygunluk yada «apaçıklık duygusu»dur.

Ölü Canlar *(Myortvıye Duşi) :* Nikolay Gogol'ün romanı (1842). Rus köylüleri yada *canlar,* köleliğin kaldırılmasından önce, zaman zaman sayılır, ve her malikâne sahibi topraklarından yaşayan köle sayısına göre vergi öderdi. Birçok durumda, birkaç yıl önce ölen canlar için de vergi ödemek zorunda kalınır, ama onları karşılık göstererek borç para da alınabilirdi. Gogol'ün Çiçikov adındaki kahramanı, birbiri arkasından birçok toprak sahibine başvurur ve ölü canları iyi fiyatla satın almayı önerir, sonra bu canları karşılık göstererek tarım kredi bankasından önemli miktarda borç para alır. Romanın sonunda foyası meydana çıkar. Konusunu Puşkin'den aldığı sanılan bu romanda Gogol, Rus köylüsünün hayatını kâh gülünç, kâh acı bir dizi tablolar halinde canlandırır

öncü, avangard (Fr. avant-garde; İng. vanguard, guard-ship) Bir toplumsal sınıfın öncü gücü. — Bu terim, aynı zamanda, askerî yürüyüşlerde ana kuvvetleri bir tehlikeden korumak için önde giden müfreze için de kullanılır.

önerme (Osm. *kaziye;* Fr ve İng. *proposition).* En az iki terim arasında belirli bir bağıntı bulunduğunu belirten cümle. — Önerme, bir yargının ifadesi olarak da tanımlanabilir. Önermenin bellibaşlı üç öğesi, *konu, yüklem* ve *koşaç*'tır: Örneğin «İnsanlar ölümlüdür» önermesinde; «insanlar» konu, «ölümlü» yüklem, bu iki kavramı bağıntılı duruma getiren «dür» fiili de koşaçtır.

önsel bk. **apriori.**

Önsöz (Arapça aslı: *Mukaddeme).* İbn Haldun'un *Kitâb ül İbâr* («Tarihten örnekler kitabı») için hazırlayıcı giriş niteliğinde kaleme aldığı ve kendi tarih felsefesinin ilkelerini açıkladığı eser — Aslında bu isim altında yayınlanan üç kitabın sadece birincisi teorik bir karakter taşımakta; ikinci ve üçüncü kitaplar, Araplarla Berberlerin tarihini anlatmaktadır İbn Haldun, kendisini tarih felsefesinin ve hattâ *tarihsel maddecilik* görüşünün öncüsü durumuna getiren bu eserinde, toplumların gelişme kanunlarını ortaya koyar İnsanlar, birlikte yaşamak zorunda oldukları için toplum kurarlar; demek ki, toplum hayatının temelinde, ortaklaşa üretim ve emek bulunmaktadır. Toplumlar arasındaki farklarsa, değişik iklim ve coğrafya şartlarından doğar. Filozof, toplum biçimlerini, ekonomik üretim tarzlarına göre sınıflandırmaktadır: Çeşitli toplumların töre ve kurumları arasındaki farklar, ekonomik üretim tarzlarının farklı olmasından ileri gelir; nitekim bir toplumun manevî hayatını meydana getiren bilim, sanat, hukuk ve din gibi olaylar da o toplumun ekonomik üretim şartlarına bağlıdır, o şartlara göre şekillenir ve belirlenir. Toplumların da tıpkı organizmalar gibi doğup büyüyüp öldüğünü söyleyen İbn Haldun, bu bakımdan «kaderci» bir dünya görüşünü benimsemiştir. Ama filozofun, özellikle, göçebe uygarlığına geçiş olayını açıklamak için ileri sürdüğü fikirler, bugün de değerini korumaktadır.

Öpüşme Auguste Rodin'in, Rodin müzesindeki mermer heykel grubu, insan sevgisinin en gerçekçi ve en ince anlatımlarından biridir (1886).

ÖRFÎ Camaleddin Seydi (Şiraz 1555 / Lahor - 1591) İran şairi. Şiraz'da öğrenim gördü. Kendinden önce gelen İran ve Arap şairlerinin yapıtlarını inceledi. İslâm bilimleri üstünde çalıştı. Molla Gayretî gibi çağında yaşıyan ünlü İran şairlerinin şiir ve sanat toplantılarına katıldı. Bir süre sonra Hindistan'a gitti (1585). Örfî'nin şiirlerinde sağlam ve düzenli bir söyleyiş, konu bütünlüğü, mecaz ve benzetmelerde bir canlılık görülür. Yapıtlarında felsefesel düşünceler geniş yer kaplar. Özellikle tasavvuf ve felsefe kavramlarıyla örülen gazelleri, yapıtları arasında en başarılı örneklerdir. Gazellerinde geniş düşlere, süslü ve ince buluşlara, söyleyişten çok anlama önem veren Orfî, daha çok kasideleriyle ün sağladı. Meclislerine katıldığı sultanlara, devlet büyüklerine sunduğu kasidelerinde coşkun bir söyleyiş, renkli imgeler, söz oyunları geniş yer tutar. Kasidelerinin nesip bölümlerinde şiirin daha çok müziğe yaklaştığı görülür. Örfî çağdaşlarını, kendinden sonra gelen Türk ve İran şairlerini uzun bir süre etkisi altında bıraktı. Edebiyatında, Nef'î, Neşatî, Naili ve Nabî bazı şiirlerinde onu örnek almakla, ona benzemekle övünürler. Yapıtları: gazel, kaside, rubaî, kıt'a ve müfretlerin toplandığı *Diran Mecma-ül-Ekber* (Büyük Dergi), *Fehad-ii Şirin, Sakıname* (İçki Dağıtanın Kitabı), *Nefsiye* (mensur küçük risaleler)

örneksema bk. **andırış.**

ÖVERLAND Arnulf (Kristionsund 1889) Norveçli yazar. *Den Ensomme Fest* (Issız Bayram, 1911) ve *De Hundrede Violiner* (Yüz Keman, 1912) adlı şiir kitaplarıyla edebiyata atıldı. Strindberg, Fröding ve Hjalmar Södergerg gibi İsveçli yazarların etkisinde kaldı. Birinci Dünya savaşından sonra Mot Dag dergisinin Marx'çı grubuna katıldı. Kötümserliği şiirlerinde de görülür: *Bröd og Vin* (Ekmek ve Şarap, 1919), *Berget det Bla* (Mavi Dağ, 1927), bu arada siyasal şiirlerini *Den Röde Frout*'de Kızıl Cephe, 1937) topladı. Nazizmin gelişini ve İspanya savaşını kaygıyla gözlemleyerek, olacakları önceden kestiren bir şiir yayınladı: *Advent* (Uyuma). Norveç'in Almanlar tarafından işgal edilmesi üzerine direnme hareketine katıldı, *Ord i Alvor til det Norske*

Folk'u (Norveç Halkına Yönetilen Ağır Sözler, 1940) yayınladı ve gizlice dağıtılan savaş şiirleri yazdı. 1941'de Almanlar tarafından tutuklandı ve siyasal sürgün olarak Sachsenhausen'e gönderildi. 1945'te Sachsenhausen'den dönüşünde milli şair olarak karşılandı. Savaş şiirlerini *Vi Overlever Alt* (Her Şeye Karşın Yaşıyacağız. 1945) ve *Tilbake til Livet* (Hayata Dönüş, 1946) adlı kitaplarında topladı. *Fiskeren og Hans Sjel* (Balıkçı ve Ruhu, 1950) gibi, idil biçimine daha yakın kitaplar da yayınladı. Ayrıca *Møllerup Kazının Hayatı. Göğe Çıkışı ve Öbür İnanı Dolu Anlatılar* (1964) gibi öykü ve *Yanan Fitil* (1960), *Nebo Dağında* (1962), *Hayatın Dakikaları* (1965) gibi şiir kitapları vardır.

öz (Osm. *zat. künh*: Fr ve İng. *essence*). Bir şeyin kurucu karakterlerinin tümü, doğası. — Bu metafizik anlamda varlığın temeli olarak göz önüne alınan öz, varlığın geçici ve yüzeysel olarak uğradığı değişmeler anlamında «ilinek» kavramına karşıt tutulur Bu anlamda öz; kimi düşünürlere göre «genel»de, kimi düşünürlere göre ise «bireysel»de bulunmaktadır. Gene bu metafizik anlamda öz, varlığın gerçeklik olgusu anlamında «varoluş»a da karşıt tutulur Aquina'lı Thomas'nın, âlemin ve Tanrının doğasını inceleyen metafizikle varoluş olgusunu inceleyen ontolojiyi birbirinden ayırt etmek üzere koyduğu bu karşıtlık, çağdaş *varoluşçuluk* akımının belibaşlı temalarından biridir Nitekim varoluşçuluk da, kendi hakkımızdaki fikrimiz diye tanımladığı insanın özü'nü, hürriyetin bağımsız inisiyatifi diye tanımladığı insanın varoluşu'na karşıt tutar: Sartre, insan bakımından, «varoluşun özden önce geldiğini» söylerken; insan hayatının önceden belirlenmemiş olduğunu, iradesel hür kararlarımızla durmaksızın ve her an yeni baştan kurulup yaratıldığını, dolayısıyla da kesin anlamını (yani «öz»ünü) ancak ölümden sonra (yani «varoluş» sona erince) bulabileceğini belirtmek istemektedir. — *Kavramcılık* anlayışına göre öz, bir düşünce konusunu tanımlayan belirlenimlerin tümüdür. Bu anlamda, «akli olan» nasıl «deneyin verileri»ne ve «olumsal» nasıl «edimsel»e karşıtsa, öz de varoluş'a karşıttır. — *Adçılık* anlayışına göre ise, öz diye bir şey yoktur: Gerçekçilerin ve kavramcıların «öz» diye isimlendirdikleri şey, bir tek kelime içine tıkıştırılan karakterlerin tümünden ibarettir Örneğin buzu havanda dövüp ufalayacak olursak «öz»ünü korumakta; ama ısıtıp erittiğimiz vakit «öz»ünü yitirmektedir

Öz Üzerine

Öz, diğer bütün şeylerden farklı, ve çeşitli şartların etkisine bağlı olan şeylerin değişebilen özelliklerine zıt olarak, kendinde varolan bir şeyin ifadesi. Öz kavramı hem hr felsefi sistemin kendisi için, hemde, bu sistemlerin, Öz ile varlık arasındaki ilişkiyi ve Öz ile bilinç ya da düşünce arasındaki bağlantıyı ele alış tarzlarına göre ayırtedilmeleri bakımından büyük bir önem taşır. Objektif idealizm, varlık'ı, realiteyi ve varoluş'u bağımsız, değişmez ve mutlak bir şey olarak gördüğü Öz'e bağımlı kılar. Bu durumda, şeylerin Öz'ü, herşeyi meydana getiren ve her şeye yol gösteren kendine özgü ideal (fikri) realite olarak ortaya çıkar (Platon, Hegel). Sübjektif idealistler, Öz'ü, onu kendi ötesine yansıtan ve şeylerin formu olarak kavrayan süjenin ürünü sayarlar. Öz'e en doğru bakış tarzı, şeylerin objektif özü'nün realitesinin ve zihinde yansımasının kabul edilmesidir. Öz, şeylerin dışında değil, şeylerin temel ortak özelliği ve kanunu olarak şeylerin içindedir ve şeylerle varolur. İnsan bilgisi, objektif dünyanın Özü'nün gittikçe daha derinlerine iner. Bu bilgi, objektif dünyanın pratikte dönüşüme uğratılması amacıyle, objektif dünya üzerinde mukabil bir etki olarak iş görür.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

Öz ve görünüş üzerine

Öz ve görünüş, realitedeki her objede zaruri olarak bulunan yanları ifade eden felsefi kategoriler. Öz, bir objenin kökünü, karakterini ve gelişme eğilimlerini belirleyen en derin ve en kalıcı özelliklerin ve ilişkilerin yekünudur. Görünüş ise, objenin, kendini doğrudan doğruya duyularda açığa vuran birbirinden farklı, dış ve müteharrik (mobil) özelliklerinin ve ilişkilerinin yekünudur. Görünüş, Öz'ün tezahür tarzıdır. Öz ve Görünüş kategorilerini deformasyona uğratılmış bir açıdan ele alan idealistler, Öz'ü ya ideal (Platon'un «ideler»i, Hegel'in «mutlak ide»si gibi) bir şey olarak, ya objektif ve bilinemez bir şey olarak ele alırlar; ya da objenin Öz'ü ile Görünüş'ü arasında bir ayırım yapmanın sübjektifliğini ilân ederler. Öz ile Görünüş bir bütündür; görünüşlerden yoksun «saf» bir Öz olamayacağı gibi, Öz'den ayrı, başlı başına Görünüşler de olamaz. «Öz tezahür eder; görünüş de öz'e aittir» (Lenin, cilt 38, s. 253). Öz ve Görünüş'ün bütünlüğü, bunların birbirlerine geçişmelerinde apaçık görünür. Bir zaman (ya da bir bakıma) Görünüş haline gelebildiği gibi: bir zaman Görünüş olan şey de, başka bir zaman Öz haline gelebilir. Ama, Öz il Görünüş'ün bütünlüğü içten çelişmeli olup; Öz ile Görünüş, bu çelişmenin iki yanını teşkil ederler. Burada, belirleyici unsur Öz'dür, belirlenen unsur ise Görünüş'tür; Görünüş doğrudan doğruya verili olduğu halde, Öz saklıdır: Görünüş'ün Öz'e nazaran çok veçheli olmasına mukabil, Öz, Görünüş' nazaran daha derindir. Objenin Öz'ü daima tek olduğu halde, Görünüşleri çeşitli olabilir; Görünüş Öz'den daha müteharriktir; aynı bir Görünüş, birbirinden farklı, hatta birbirine zıt Öz'lerin tezahürleri olabileceği gibi. Öz'ün sadık olmayan ve çarpık bir ifadesi de olabilir. Öte yandan, sadece Öz ile Görünüş arasında değil, Öz'ün kendisinde çelişmeler vardır; ve bu çelişmeler, objenin temel çelişmeleri olup, objenin gelişmesini bütünüyle belirler. Metafiziğin aksine, diyalektik materyalizm, Öz'ün değişebilirliğini kabul eder. Öz ile Görünüş arasındaki çelişme, bilme prosesüsünün karmaşık ve çelişmeli mahiyetini belirler; şayet, «şeylerin dış görünüşü ile özü aynı olsaydı, bütün bilim gereksiz bir şey olurdu» (Karl Marx, Kapital, cilt, 3. s. 797). Bilme'nin hedefi, Görünüş'ten Öz'e doğru inerek, Öz'e sonsuzca nüfuz etmeye çalışmak; şeylerin Görünüş'lerinin ardında yatan Öz'ü keşfetmek ve Öz'ün neden dolayı başka bir şekil altında değil, o şekil altında kendisini açığa vurduğunu göstermektir. Dolayımsız temaşa, sathi bir bilgi, yani Görünüşler'e inhisar eden bir bilgi verir. Öz hakkında bilgi, soyut düşünüşle edinilir. Bilimde, Görünüş hakkındaki bilgiden Öz hakkındaki bilgiye geçiş, tasvir ile deneyim'den (gözlem'den) açıklama'ya geçiş şeklinde olur.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

özdeşlik, aynlyet, identiklik (Fr. *identité*; İng. *idenity*). Farklı biçimlerde algılanmış, kavranmış yada adlandırılmış bile olsa, aslında «tek» olan şeyin karakteri, — Varoluşu boyunca bazen hatırı sayılır değişmelere uğrasa da, kendisinin ! patıpı olarak kalan bireyin karakteri. Örneğin bu anlamda insan, istediği kadar ihtiyarlasın, zayıflasın yada şişmanlasın, fikirlerini ve hayat ta-rzını kökten değiştirsin, gene de kendi kendine özdeş'tir Hukuk açısından bu anlamda özdeşlik, «kimlik» kavramının anlamdaşıdır.

— Zaman ve mekân içinde tamamıyle ayrı bulundukları halde düşünce konusunun karakteri. Bu anlamda özdeşlik, ***niteliksel*** (yada türsel) ***özdeşlik*** diye de anılır. — Anlama etkinliği, genellikle, yeni bir bilgiyi daha önceki bildiklerimize «özdeşlemeğe» dayanır; dolayısıyle de özdeşlik, anlama'nın temel formudur.

özgecilik, altrüizm (Osm. ***diğerkâmlık***; Fr. ***altruisme***; İng. ***altruism***). Çıkar gözetmeksizin başkasının iyiliğini istemek. — A. Comte tarafından kullanılan bu kavram, şu üç unsuru içermektedir: Bağlılık, derin saygı, iyilik. Psikolojl açısından bütün mesele, altrüizmin aslında doğal bir yönseme, yanl bir içgüdü mü, yoksa tıpkı fedakârlık gibi içdüşünmenin zorunlu bir sonucu mu olduğunu bilmektir. Gerçekte eltrüizm, tıpkı karşıtı olan «egoizm» gibl, kişliğin bellrmişliğini ve bireysel bilincin oluşmuşluğunu varsayar; demek kl bu konuda, insanda köklü bir içgüdü söz konusu olamaz: Egoizmimizden olduğu kadar altrülzmlmizden de sorumluyuzdur. Altrülzm, böylece, ahlâki girişin bir ilkesl olarak bellrir; bu açıdan da hazcılığa, ve belll bir ölçüde faydacılığa karşıttır.

özne, süje (Osm. ***fail, müprda***; Fr. ***sujet***; İng. ***subject***). Bilen varlık. — Bu anlamda özne, «nesne»ye karşıt tutulur; yanl «bllinen şey»e karşıt olarak, bllen'dlr. Pratik açıdansa, özne; bir etkinin yaratıcısı, bir eylemin sorumlusu anlamına gelir. — Özne ile nesneyi, bilenle bilinenl, bir etklnin yaratıcıyle o etklnin muhtevasını blrbirlnden ayırt etmek, ancak lçdüşünme sâyesinde mümkündür; çünkü doğal bilgi süreci içinde özne ile nesne içiçe girip katışmış durumdadır: Örneğin bir nesneyi gördüğümüz anda, onu gördüğümüzün bilincine de varmışızdır. Dolayısıyle de Kant, Flchte ve Husserl'de olduğu gibi, özneden hareket eden ve bilgi yada irade ve davranış edimlerlnl derinleştirmeyi amaçlayan felsefeler, «lçgüdüsel» bir karakter taşırlar ve doğal olarak «idealizm»e, giderek de «tinselci»liğe ulaşırlar; yani tüm gerçekliği, zihnin «kurucu etkinliği»ne indirgemeğe yönelirler.

öznel, sübjektif (Osm. ***enfüsi***; Fr. ***subjectif***; İng. ***subjective***). Özneye ilişkin olan. — Bu terim, «sadece söz konusu edilen özneye ilişkin» anlamnı taşıyorsa, hem ötekl öznelere hem de düşünülen nesneye karşıt tutulur. Bu karşıtlık açısından, «öznel»: 1. Bir tek özne lçin geçerli, yanl bireysel olan' dır. Dolayısıyle de bu anlam kötüye çekilerek: kendi izlenimlerine, zevk, alışkanlık ev arzularına göre yargılayan bir kimse «öznel düşünceli» olarak tanımlanır. 2. Genellikle insan düşüncesine, ama sadece insan düşüncesine ilişkin olan'dır. Burada lnsan düşüncesi; kavramağa yöneldiği fizik âleme yani nesnelerin ampirik doğasına karşıt tutulmaktadır. Bu ikincl anlamın zorlanmasıyle öznel; «görünürde olan»dır, yanl gerçekdışı'dır ve yanıltıcıdır. 3. Kendinde varlıklara karşıtlığı açısından sadece lnsan düşünecsine ilişkin olan'dır: «Demek kl uzaydan, yerkaplayan varlıklardan, vs. ancak bir tek insanın açısından söz edebillrlz. Ancak sâyesinde bir dış sezgi elde edebildiğimlz bu öznel şartın dışına çıktığımız takdirde, uzay tasarımının hiç bir anlamı kalmaz.» (Kant).

öznelcilik, sübjektivizm (Osm. ***enfüsiye***; Fr. ***subjectivisme***; İng. ***subjectivism***). Bütün değer yada gerçeklik yargılarını bireysel edim yada bllinç durumlarına bağlamağa dayanan felsefl eğillm. — Metafizlk açısından öznelcilik: 1. Her türlü varoluşu öznenin varoluşuna bağlayan anlayıştır. 2. Her türlü varoluşu, tek tek varlıkları yoksayarak, genelikle «düşünce»nin varoluşuna lndirgeyen eğilimdir. — Mantık açısından öznelcillk, doğru ile yanlış'ın ayırt edilmesl lşlemine nesnel bir değer tanımayan teoridir. Bu görüş, «kesin bilgl» diye adlandırılan şeyln, aslında blreyin iradesel bir kabul'ünden başka bir şey olmadığını öne sürer. — Ahlâk açısından öznelcilik; lyl lle kötü arasındakl seçikliğin kökünün, ya bireysel rahatlıkla bireysel ıstırap arasındakl seçiklikte, yada kişisel onaylama ve kınama duyguları arasındaki heyecan farkında bulunduğunu ileri süren görüştür. — Estetlk açısından öznelcilik, estetik yargıların sadece blreysel zevkleri dile getird'ğinl savunan anlayıştır. — Psikoloji açısından öznelcilik; blreyln kendi özel fikirleri ve duygularının içlne kapanma eğilimleri, işleri nesnel bir açıdan göz önüne alma konusundaki güçsüzlüğünü yada isteksizliğlnl dile getlrir. — Demek kl genellikle felsefe açısından öznelcilik; mantık, ahlâk, estetik ve psikoloji alanındaki bütün bu eğilimleri bir sentez halinde sistemleştirip savunan ve, temel bakımından, «nesnel olan»a «öznel olan»dan daha üstün bir değer tanımayı reddeden akımdır. Bu akım en özlü ifadesinl, Eski Yunan filozofu Protagoras'ın: «İnsan herşeyin ölçüsüdür.» sözünde bulur.

P

PABST Georgs Wilhelm (Viyana - 1895 / Viyana - 1967) Alman film yönetmeni. Önceleri tiyatro yönetmenliği yaptı, sonra senaryo ve komedi yazdı. Sinema yönetmenliğine geçerek, ***Die Freudlose Gasse*** (Neşesiz Sokak, 1925), ***Die Liebe der Jeanne Ney*** (Jeanne Ney'in Aşkı, 1927), ***Lulu*** (Die Büchse der Pandora, 1929) adlı filmleri çevirdi. Sesli film ortaya çıkınca, ***Tagebuch Einer Verlorenen*** (Düşmüş Bir Kadının Günlüğü, 1929) ***West Front 1918*** (Batı Cephe- 1918, 1930), sonra ünlü ***Üç Kuruşluk Opera*** (Die Dreigroschenoper) ile ***Kameradschaft*** (Arkadaşlık, 1931) filmlerini çekti 1934'te Hollywood'a gitti ve Bromfield'in ***A Modern Hero***'sunu çevirdi. Fransa'ya döndükten sonra, ***Mademoiselle Docteur***'ü (1937) ***Le Drame de Shanghai***'yi (Şanghay Dramı, 1938) ve ***Jeunes Filles en Détresse***'i (Sıkıntılı Genç Kızlar, 1939) gerçekleştirdi.

PABST bir çekim sırasında.

Yeniden Almanya'ya döndü, fakat 1944'e dek önemli bir yapıt vermedi. Bu tarihten sonra yaptığı en önemli film ***Der Prozess***'te (Duruşma, 1948) sanatçının eski nitelikleri göze çarpar.

PACHECO Jose Emilio (Mexico - 1939) : Meksikalı şair, genç yaşta şiir yayımlamaya başladı. Önceleri bir çok şairin, özellikle Avrupa şairlerinin etkisi altındaydı. Gerçeküstücülük akımına büyük ilgi duydu. Daha sonra kendi sesini, kişiliğini buldu. Kısa şiirleriyle dikkati çekti. Meksika'nın önde gelen sanatçılarından biri olarak belirdi. Romanlar, kısa öyküler de yazdı. Belli başlı şiir kitapları şunlardır: «Los Elementos de la Noche» (1963), «El Reposo del Fuego» (1966), Romanları ve öykü kitapları: «La Sange de Medusa» (1958), «Viento Distante» (1963), «Moriras Lejos» (1968), «No Me Preguntes como Pasa el Tiempo» (1969).

PACHECO'dan üç şiir :

Türkçesi Ülkü TAMER

POMPEİ

Oui su l'arida schiena
Del formidabil monte
Sterminator Vesevo...
— Giacomo Leopardi
La Ginestra

Birleşme anında yakaladı bizi
ateş fırtınası.
Lavların ırmağında ölmedik.
Gazlarla boğulduk; kül
kefenimiz oldu. Gövdelerimiz
birleşik kaldı kayalarda :
taş kesilen sonsuz coşku.

GİZLERİN AYNASI MAYMUNLAR

The monkey is an organized sarcasm
upon the human race.
— Henry Ward Beecher

Maymun sana çevirince bakışlarını
ürperirsin düşünerek
yoksa biz
aynası mıyız onun
palyaçoları mıyız

SİVRİSİNEKLER

Doğmuşlar uykusuzluğun bataklığında.
Kanat çırpan yapışkan siyahlıklar.

Silâhsız vampircikler,
küçük pikadorları
şeytanın.

PA CİN (1905) Çinli romancı. Öğrenimini Şanghay ve Pekin'de yaptı. Sonra Fransa'ya gitti, bir fabrikada çalışırken ilk romanını yazdı. ***Kia*** (Aile, 1931), adlı bu yapıtında toplumsal yoksullukları dile getirdi. Gezi notlarını, derlemelerini ve eleştirilerini ***Yazılarım Üstüne*** (1957 1961) adlı bir kitapta topladı.

PAGANO Pogatsenig Giuseppe (Parenzo 1896 / Mauthausen 1945) Avusturyalı mimar ve yazar. Avusturya vatandaşına karşın Birinci Dünya Savaşına İtalyan subayı olarak katıldı ve 5 madalya aldı. Pagano, yeni mimarînin ilk savunucularından oldu ve resmî faşist mimarînin akademik biçimine karşı toplumsal sorunlarla bağlantı kurmak gerektiğini ileri sürdü. Özellikle Milano'da çalıştı ve Milano'nun kent olarak yenileştirilmesi için planlar hazırladı. Başlıca yapıtları: Torino'da Uffici sarayı (1928), Roma Üniversitesi Fizik enstitüsü binası (1935), Milano'da Bocconi üniversitesi. Çeşitli sergiler açtı ve özellikle Milano'da üç yılda bir açılan sergiye katıldı. Bir süre ***Casabella*** dergisini yönetti. 1943'te Sosyalist partiye girdi ve direnme hareketinde görev aldı, tutuklandı ve Mauthausen Toplama kampına götürüldü.

ALACİON Alfredo (Buenos Aires - 1880 / Buenos Aires 1965) Arjantinli siyaset adamı. Buenos Aires ve La Plata üniversitelerinde profesörlük yaptı. Liman işçilerinin oyuyla, ilk sosyalist milletvekili olarak meclise girdi, Del Valle ve Justo'nun ortodoks marksist hizbine karşı çıkınca Sosyalist partiden atıldı (1915). Bunun üzerine milletvekilliğinden de çekildi ve yeni bir parti kurdu. Bu deneme başarısızlıkla sonuçlanınca, yeniden sosyalist partiye girdi (1931). 1934 1942 Arasında Buenos Aires senatörü oldu: Arjantin'in Uruguay büyükelçiliğine getirildi (1955 1957), 1958'de partinin Sosyalist Demokrat partiyi kuran sağ kanadığına karşı çıktı ve Arjantin Sosyalist partisinin başlıca yöneticilerinden biri olarak kaldı. 1961'de yine senatör seçildi.

PALLADİO Andrea Di Pietro (Padova - 1508 / Vicenza 1580) İtalyan mimarı. Önce taş yontuculuğu yaptı. 1540'a doğru şair ve hümanist Trissino onu himayesine aldı ve ona Palladio adını verdi. Palladio Roma'ya yaptığı birçok geziden sonra, ***Antichita di Roma*** (Roma Antik Yapıtları) adlı küçük bir rehber yayınladı. Vitruvius üstünde incelemeler yaptı ve yapıtlarını yeniden bastırdı. 1545'te, Vicenza'da Regione sarayını onarmakla görevlendirildi ve sarayı bir revakla çevreledi. Vicenza'da, birçok bina yaptı : Thiene Sarayı (1556), Valmarana ve Chiericati sarayları, Loggia dei Capitanio (1571). Tasarı gücü ve tutarlılığıyla tiyatro mimarisi tarihinde önemli bir aşama sayılan İl Teatro Olimpico'nun planını çizdi. Venedik'te yaptığı kiliselere antik bir tapınak havası vermeye çalıştı: San Francisco della Vigna (1562), San Giorgio Maggiore (1566 1580), Redentore kilisesi (1577 1580). Venedik ve Vicenza aristokrasisi için, Brenta vâdisinde ve Trevisa yolunda büyük villâlar yaptı. Planlarını kusursuz bakışıklığı ve çevreye uyuş, tüm bu villâların ortak özelliğidir. Palladio bu yapılarda klasik elemanları, revakları büyük bir çeşitlilik içinde kullandı.

Pamuk Prenses ve Yedi Cüce ***(Snow White and the Seven Dwarfs)*** Amerikan filmi (1937). Walt Disney'in bir yapıtı, ilk uzun metrajlı «canlı resim» filmidir Filmin senaryosu, Grimm'in, ormanda kaybolan ve yedi cüce tarafından konuk edilen bir küçük prensesin serüvenlerini anlatan maasından alınmıştır. Uzun araştırmalar, önemli bir teknik düzen ve büyük bir sermaye gerektiren bu film büyük bir başarı kazandı. Üstün bir tekniği olan ***Pamuk Prenses*** [illegible] canlı ve resim filminin gerçekleştirilmesine yol açtı. Böylece, kameranın artık doğa'nın tutsağı olmaktan kurtulduğu ve bir eleştirmenin dediği gibi, «düşü filme alabileceği» yeni bir tür ortaya çıkmış oldu.

PANFYOROV Fyodor İvanoviç (1896 / Moskova 1960) Rus yazarı. Onceleri dram ve öykülerinde (1920), sonra da ***Bruski*** adlı romanında köylülerin yaşayışını dile getirdi. Tartışmalara ve sert çekişmelere yol açan bu romanın, sanat değerinden çok, belgesel değeri vardır. Panfyorov, daha sonraki romanlarında, Urallar'da çalışan maden işçilerinin çalışmalarını ve particilerin kavgalarını anlattı: ***Svoimi Glazami*** (Kendi Gözleriyle, 1942), ***Borba za Mir*** (Barış için Savaş, 1947), ***Volga Matuşka reka*** (Ana Nehir Volga, 1953).

PANOVA Vera Fyodorovna (Rostav - na Donu 1905) Rus kadın edebiyatçı. Gazetecilik yaptı. İkinci Dünya savaşında, yaralıları nakil işinde çalıştı. Daha sonra öyküleriyle ***Sputniki*** (Yol Arkadaşları, 1946), romanıyla ***Krujilihа*** (1947) tanındı. Toplumcu gerçekliğin ilkelerine bağlı kalmakla suçlandı: buna karşın, 1960'ta Sovyet Yazarlar Birliği tarafından delege olarak A.B.D.'ye gönderildi. Romanlarında ***Seryoja*** (1955) ***Sentimentalnıy Roman*** (Duygulu Roman,, 1958) ve tiyatro yapıtlarında ***Beyaz Gecelere Elveda*** (1961), çağdaş Rusya'da siyasal ve sosyal değişimlerin doğurduğu sarsıntıları, ruhsal huzursuzlukları dile getirdi.

Vera PANOVA Çağdaş Sovyet edebiyatının güçlü temsilcisi.

Pan Tadeusz Adam Mickiewicz'in epik şiiri (1834). Olay Litvanya'da, 1811 1812 arasında geçer. Konu, sonunda vatan uğruna aralarında anlaşmazlığa son veren iki ailenin öyküsüdür. Tadeusz'ün babası ve yargıç Soplica'nın kardeşi Hyacinthe, öç almak için, Horezsko'lardan genç Sophie'nin büyükbabasını öldürmüştür. Cinayetin kefaretini ödemek için yetim Sophie'yi gizlice yetiştirmeye çalışır, fransız ordusuna yazılır, rahip olur. Önceleri kimse onu tanımaz. Tadeusz'ü Sophie ile evlendirmeyi kurar, ama tasarıları bir gönül avcısı kadının entrikalarıyla, yurtseverliği ve oradaki soylu sınıfın tutarsızlıklarıyla çatışır. Bir ayaklanma düzenlemek üzere toplanan bu soylu sınıfı, eski bir şatonun mülkiyeti konusunda bir Horeszko kontuyla uyuşmazlık halinde olan yargıcın malikânesini işgal etmeye karar verir Bir Rus müfrezesi duruma karışır Kanlı bir savaştan sonra rahip yaralanarak ölür. Ayaklanmaya katılan soylular başka bir memlekete sığınırlar. Bir yıl sonra da Rusya seferine giden Napolyon'un ordusuna katılırlar.. Destan Napolyon'un Polonyalı generalleri şerefine verilen bir şölende biter. Tadeusz ile Sophie'nin aşkları, bu büyük gülünçlü destanda ikinci derecede bir temadan başka birşey değildir. Bu yapıt, ince nükteleri ve gözkamaştırıcı tasvirleriyle bütün milleti canlandıran bir tablodur.

pankizm bk. **heptanrıcılık**

PAPANİN İven Dmitriyeviç (Sivastapol 1894) Sovyet amirali ve bulgunu. 1932'den 1935'e kadar Franz - Joseph katımadalarından biri olan Hooker'de ve Çelyuskin burnunda bilimsel kutup istasyonlarını yönetti Rudolf adasına yapacağı keşif seferi için bir hareket üssü hazırladı. 1937 - 1938'

de telsizci Fyodorov Krenkel, biyoloji uzmanı Pyotr Şirşov, coğrafyacı Yevgeniy ile kutup yakınlarında, serseri bir buzulun üzerinde 8 ay kaldı: Groenland kıyıları açıklarına dek gitti. 1939'da Kuzey Denizyolu kurumun başına getirildi. *Stalin* adlı buzkıran gemisiyle 1939'da Kuzey Buz denizindeki seferi yönetti, buzullar arasında kalan *Sedov* gemisini kurtardı. İkinci Dünya Savaşında Kuzey Nakliyat işleri müdürlüğüne getirildi ve Rusya'ya ilişkin kuzey kutup bölgesinin donatım ve savunma işlerini düdüzenledi. Sibirya kıyısındaki bir burun onun adını taşır.

para (Fr. monnaie, İng. money) Değişik biçimler altında kendini gösteren ve değerli madenler esasına dayanan genel eşdeğer. — Para, özel bir niteliği olan bir metaldir. Genel eşdeğer olarak, kendi öz kullanım değeri diğer bütün meta'ların değerini ifade eder. Bu itibarla, sosyal emeği en genel biçimi altında somutlaştırır ve farklı metaların üreticileri arasındaki üretim ilişkilerini yansıtır.

Genel olarak, meta üretiminin bu çerçevesi içinde, özel olarak da, kapitalist üretim çerçevesi içinde birçok fonksiyonları vardır ki başlıcaları şunlardır: değerler için bu ölçü olmak, bir tedavül aracı olmak ve satın alma gücü için bir rezerv olmak.

Dahili planda para, *yasal bir ödeme aracı* olarak tanımlanır. Bunun başlıca sonucu şudur: para, bütün ödemeler için mecburi olarak kabul edilir, ve fiyatlar, bu para esası üzerinden, parasal hadlerle ifade edilirler. Malların ve hizmetlerin nominal değerinin ulusal yasal parayla belirtilmesi mecburidir.

Harici plânda, ulusal paranın değeri enternasyonal çapta anlaşmalara, ve gerek transfer edilmesi bakımından gerekse başka paralara çevrilmesi bakımından kambiyo kurallarına bağlıdır. Prensip şudur ki, madeni paralar için mübadele değeri, bu para nevilerinin ihtiva ettikleri değerli maden miktarıyle belirlenir; maden stoku halinde karşılığı bulunan paralar içinse, her paranın bu stoka referansıyle belirlenir. Gerçekte, madeni karşılığı olan çeşitli nakit paraların karşılıklı değerleri, konvansiyonel olarak kabul edilmiş sınırlar içinde, herkesçe muteber madeni para esasına göre tespit edilir. Fakat bu baz üzerinde yürüyen resmî mübadele yanında, dövüz alıcısı özel kişilere uygulanan cari mübadele ya da ticarî mübadele, piyasada mevcut para ve değerli evrak miktarının ve psikolojik mülahazaların etkisi altında kalır.

Enternasyonal anlaşmalar, çeşitli ulusal paraların değerleri için referans hizmeti gören ve *hesap birimleri* adı verilen «baz paralar»ı belirler. Uluslararası ikrazlar ve krediler, parasal düzeyde, bu referans esasına göre gerçekleştirilir, yani muhasebe birimleri halinde hesaplanır.

Banknotlar (billet de banque), tedavüle para çıkaran bankanın elindeki altının bir bölümünü temsil eder karakterde olduğundan, bu bankadan buna tekabül eden altın miktarını alabilmek için bu banknotu (ya da belirli sayıda banknotu) ibraz etmek yetiyorsa, bu durumda, paranın *altına çevrilebilir* para olduğu söylenir. Altın esasına dayanan bir para, eşit şartlar içinde, yine altın esasına dayanan bir başka parayla derhal değiştirilebilir karakterdeyse, bu durumda da, bu paraya, sadece konvertibil (çevirlebilir) para denir. Konvertibilite (çevrilebilirlik) aynı şartlar içinde aynı muhasebe birimleri esasına göre, resmi olarak ve disiplin içinde hesaplanmış ulusal paralar arasında da uygulanır.

Gerçek para, değerli maden parçaları olarak tedavül eden ya da bir alaşım (halita) halinde belli oranda değerli maden ihtiyacı belli oranda değerli metal ihtiva eden paradır. Temsili para ise, kaimelerden meydana gelen paradır. Her kaime çıkarıcı devlet tarafından kabul edilen diğer döviz ve stokların belirli bir miktarını efektif olarak bir temsil eden ve karşılığı teşkil eden mevduatın geçerli unsurlarını teşkil eder. Bu temsili para, efektif olarak, ancak, belirli miktardaki metallerle mübadele edilebilir olduğu andan itibaren, söz konusu kaimelere «kâğıt para» denir. Fakat, eğer devlet, ödeme aracı olarak kabulü mecburi kağıt kaimeler çıkarmış ya da çıkarttırmış ise (ki bunların metal parayla mübadelesi mecburi olmıyabilir ya da kendilerine tekabül eden bir karşılıkları olmıyabilir ya da hatta tamamen karşılıksız olabilir), söz konusu kaimeler de «kâğıt para» olarak kullanılırlar.

Gerçek olmıyan her türlü para, belirli bir güvenceye dayanır, ve bundan dolayı da itibarî bir karakter taşır. Evvelce, her türlü kağıt paraya itibari para denirdi. Fakat modern zamanlarda itibarî para diye, sadece çeklere, virmanlara, banka senetlerine denir. Bunlar, yasal parasal hadlerle ifade edilirler ve gerçekten yasal bir para teşkil ederler, yani yasal para biçimindeki paraya beslenen güvenden dolayı kabul edilmişlerdir. Kapitalist rejimde para tamamen üretim tarafından yaratılmış olmasına rağmen, üretimi kendine bağımlı kılar. Para, ancak, üretim meta üretimi karakterini kaybettiği zaman ortadan kalkacaktır.

para birimi (Fr. unité monétaire) Belli bir altın ağırlığıyle belirlenen, paranın ölçü birimi. — Nicel görünümü altında, belli bir para her zaman kendisine adını veren belirli bilimlerle ifade edilir. Böylece buna Türkiye'de lira, Fransa'da frank, İngiltere'de sterlin lirası, Amerika Birleşik Devletleri'nde dolar denir.

Lira, frank, dolar ve sterlin birer ölçü birimidirler; dolayısıyle de birer ölçek, birer etalon'durlar; ve bu nedenle, işlevleri (fonksiyonları) fiyatları ifade etmektir. Örneğin, bir ürünün 100 frank ettiğini söylemek, bu ürünün maliyet olarak 100 para birimini, yani temel para birimlnin 100 katını temsil ettiğini söylemektir. Böylece, metre nasıl uzunluğu ölçerse para birimi de parayı ölçer.

Kendisi de özel bir meta olan parayı ölçmek için, para biriminin bir değeri olması gerekir. Oyleyse, normal olarak, para birimi de belli bir altın ağırlığıyle tanımlanır.

Bununla birlikte, ölçek rolü oynadığı için, doğrudan doğruya değer ifadesi değildir ve olamaz. Bu, paranın ne satın alma gücü ve ne de değer kaybı hakkında bir şey anlatabilir.

Ama muhtevası ekonomik konjonktüre bağlı olarak değişir. Tarihsel bakımdan, her zaman aynı tanıma, yani altın ağırlığına indirgenemez Devalüasyon olayı vardır.

Para birimi, tıpkı para gibi, ülkeden ülkeye değişir; paranın etmel düzeyinin ulusal, çoğu zaman ideal varoluş biçimidir.

Para biriminin nakit yada kaimeler biçimi altında maddî olarak somutlaşmağa ihtiyacı yoktur. Para birimi, mümkün ama zorunlu olmayan bu somutlaştırma dışında, fiyatlar için efektif bir ölçek görevini yerine getirir; çünkü ödeme sırasında verilmesi gereken, başka bir deyişle «genel eşdeğer kaarkteri» taşıyan efektif paraların yada kaimelerin efektif miktarını saptamağa yarar.

paradoks, aykırı düşünce (Fr. *paradoxe*: İng. *paradox*). Kamu anlayışına ters düşen, öngörüye uymayan, olağanlık dışı kalan düşünce. — Eski Çağın en ünlü felsefî paradoksları, Elea'lı Zenon'un hareketin imkânsızlığını ispatlamak amacıyla tasarladığı Akhilleus ve ok kanıtları ile Stoacıların özdeyişleridir. Yakın çağlarda ise Diderot, halkı duygulandırmak isteyen bir aktörün duygusuz olması gerektiği paardoksunu ileri sürmüştür.

para kitlesi (Fr masse monétaire) Madenî parayı, kâğıt parayı ve kaydî parayı belirten parasal araçların genel bütünü. — Ekonomi sistemlerinin evrimi, sırayla, üç para biçimi ortaya çıkarmıştır: Madenî para, kâğıt para, kaydî para.

Günümüzde bu üç biçim, gelişim durumuna göre değişen orantılarda birlikte varolurlar ve para kitlesini oluştururlar.

Orneğin Fransız Ulusal Kredi Konseyi, para kitlesini şu şemaya göre unsurlarına ayırır

1 parasal likit değerler

a) tedavüldeki kaimeler;

b) tedavüldeki divizyoner paralar;

c) vâdesiz mevduat (kaydî paralar)

— bankada;

— tasarruf sandıklarında.

2. Vâdeli mevduat.

3. Özel hesaplar yada para - benzeri olanlar.

1914'ten önce, madenî paranın belli bir önemi vardı; çünkü altın, madenî para olarak tedavül ediyordu.

paranın tedavülü yada dolanımı (Fr. circulation monétaire, İng. monetary circulati-

on) Paranın ve parasal işaretlerin aralıksız hareketi olup emtianın ekonomik mübadeleler içindeki hareketine eşlik eder ve onu mümkün kılar. — Paranın tedavülü, metaların tedavülüne paraleldir; ama bu, ikincisine oranla biraz daha geriden yürür. Paranın tedavülü, paranın, çeşitli metalar arasında zorunlu aracı olarak elden ele geçişi şeklinde çözümlenebilir: Para, bütün bu metalar için genel eşdeğer işlevi görmektedir.

Bu hareket şu şekilde simgelenebilir.: (M. meta; P, para olmak üzere) M - P - M - P - M.

Her seferinde para, metalar arasında yer almaktadır : Burada, aynı zamanda hem metaların ve hem de metaların parasal işaretlerinin, aynı belli bir anda metanın değerini temsil eden parasal birimlerin tedavülü vardır.

Para, harekete geçer; yer değiştirir; ve, sürekli olarak, çıkış noktasına geri döner. Örneğin sürekli şekilde şu bütün döngüleri izlemektedir Bankerden tüketiciye, tüketiciden bankere.

Metaın tedavülünden farklı olarak paranın tedavülü, mantıksal bir sonuca ulaşmaz; çünkü tedavül aracı olarak para, hiç bir zaman bireysel bir tarzda tüketilmemekte, yani yok edilmemekte ve dolayısıyle de tedavülden çıkarılmamaktadır. Bununla birlikte o da, bir yaratılış ve yok ediliş sürecine konu olur; ne var kl bu süreç, metaların yaratılış ve yok ediliş sürecinden farklıdır. Gerçekten de, paranın yok edilişi, kendi kullanım değerinin düpedüz ortadan kaldırılışını, yani tedavülün ürünü olarak tüketiminl dile getirir; oysa metaın yok edilişi, bu tedavülün sonucu olarak tüketimini belirtir (dolayısıyle de metaın yok edilişi bu tedavülün dışında yer alır).

Paranın tedavülü, metaların tedavülünü yansıtmakla birlikte, özgül yasalara tâbidir ve gerek hız, gerak hacim, gerekse peryod bakımından nispî bir otonomiye sahiptir. Kendine özgü kesikliklere uğrar örneğin; parayı hareketsizleştirmenin (thésaurlstaion) bütün biçimleri, bu kesiklikleri dile getirirler. Paranın tedavülü, metalarınkine oranla çok daha esnektir; çünkü her an metaların tedavülüne göre şekillenmek zorundadır.

Parasal tedavülün temel yasası, şöyle ifade edilebilir: metaların tedavülü için zorunlu para miktarı, bütün metaların fiyatlarının toplamı, aynı adı taşıyan parasal (monétaire) birimlerin rotasyonlarının, ortalamasına bölündüğü vakıt elde edilecek sonuca eşit olmalıdır.

Parasal tedavül, emtia tedavülüne kumanda eder gözükmektedir: Para tedavül ettiği için metalar tedavül ediyor, sanılabilir. Realitede ise, aradaki bağıntı bunun tersidir: metalar tedavül ettiği için para tedavül etmektedir.

Ancak yüzeydeki hareketi dile getiren bu ters yüz edilmiş görünüşten, nicelikisal para yasası gibi yanıltıcı (mystifiées) yasalar türetilmektedir.

Ama bu hareket, gene de bir temel realiteyi dile getirmeketdir: Paranın tedavülü, işin aslında, soyut servetin, genel servetin tedavülüdür. Piyasa üretim tarzında, genel maddi servet üzerinde egemendir; çünkü bu üretim tarzı çerçevesi içinde genel servet, maddi servet karşılığında hemen mübadele edilebilmektedir; ama bunun tarsi doğru değildir.

Ekonomik şartlar normal olduğunda para, motor rolünü tek başına oynar görünmektedir. Ama metalar başkalaşıma uğrayamaz olduğu ân, herşey değişir: İşte o vakit görülür kl, salt kendi başına para, ekonomik hareketi sürdürmekte güçsüzdür. Aşırı üretim, parasal tedavülün ikincl karakterini ve emtia tedavülüne sıkı sıkıya bağımlılığını pek açık ve acımasız bir şekilde gün ışığına çıkarmaktadır.

parasal bölge (Fr. zona monétaire, İng. monetary zona) Bir çok ülkeyl içine alan ve bu ülkelerin her birinde ulusal paraya rakip olarak kabul edilen ortak bir para çevresine bağlı parasal alan. — İlke olarak, ulusal bir politik alan içinde, tek bir para kuru avrdır: Borçtan kurtarma (borçların ödenmesi) ve satınalma gücüne (kullanım değerleri elde etme) yalnız o sahiptir. Ama ulusal alanın parasal bölge denen uluslararası alanlar içinde yer aldığı özel durumda artık aynı şey söz konusu değildir.

Bu durumda, uluslararası alanı kompoze eden iki para aynı anda ulusal alan içinde yer almaktadır: biri ulusal paradır, öteki de bütün bölge için ortak bir paradır. Buna göre, Avusturalya gibi sterlin bölgesinde bulunan bir ülkede, ikl para, Avusturalya parası ve sterlin geçerlidir.

Parasal bölgelerin sayısı kısıtlıdır, çünkü güçlü para adı verilen birkaç para çevresinde yaratılmışlardır:

— Sterlin bölgesi: İngiltere, Commonwealth ülkelerinin bir bölümü;

— dolar bölgesi: ABD ve Kuzey ya da latin Amerika ülkeleri

— frank bölgesi Fransa ve eski sömürgeleri, en azından bunların bir bölümü.

Parasal bölgelerin varlığı, paralar arasındaki derin eşitsizliği açığa vurur, emperyalist ilişkileri yansıtır. Baş paralar, büyük sömürgeci ve emperyalist ülkelerin paralarıdır: İngiltere, Fransa, ABD. Esas olarak, uydu paralar, sömürge ya da eski sömürge ve bağımlı ülkelerin parelarıdır.

Parasal bölge, uluslararası ölçekte ekonomik ilişkileir dile getirir; bu ilişkiler de ekonomik bağımlılığı derin bir tarzda ifâde ederler. Çelişik olarak pozitif ve negatif veçheleri vardır. Pozitif, ikincil veçheler esas itibarıyle tekniktir: kabul edilmiş bir hesap parasının varlığı, konvertibllit eve ödemelerde kolaylık sağlar. Negatif veçheler aslldir : ulusal bir paranın yabancı bir paraya bağımlılığı, ekonomik bağımlılığın devamını sağlar.

Bununla birlikta, farklı, sosyalist tipte bir üre im modeli çevresinde, birleştiricl, teknik veçhe varolabilir: «Ruble bölgesi» denen şeyin temeli, işte buradadır.

parasal depresiyasyon (Fr. dépréciation monétaire, İng. monetary depreciation) Para değerinin azalışı hareketi. — Ekonomistler, «parasal depresiyasyon» terimi yerine «parasal erozyon» deyimini tercih ederler. Aslında, burada söz konusu olan, enflasyonun, yani kredl ve ödeme araçlarında meydana gelen dikkate değer genişlemenin normal sonuçları arasında yer alan olaydır: Paranın satın alma gücünün tedricl depresiyasyonudur.

Paranın değerinl belirleyen şey, mal ve hizmet fiyatlarının genel düzeyidir. Aslında, fiyatlar, bir malın parasal birim halindeki değerinin ifadesidir; ve, bundan dolayı da, fiyat artışı, paranın değerinin aazlmasında dile gelir: Günümüzde işte bu fenomenin varlığıyle karşı karşıya bulunmaktayız.

parasal işaret (Fr. signe monétaire) Kendi öz değeri olmayan, ama ödeme aracı ve metaların tedavülü aracı olarak gördüğü işlev bakımından değerli madenler yada altın esasına dayanan hakikî paranın yerine kaim olan parasal araç. — Littré şöyle diyor: «İşaret, doğal ilişkiden yada bir uzlaşımdan dolayı, belirli bir toplumda, karmaşık bir gerçeklik yerine hakim olmak üzere kabul edilmiş basit bir maddî nesnedir.» Belirli bir ekonomik toplumdal karmaşık gerçeklik (yada, realite), bütün metaların değerini ölçme zorunluğudur.

Bir metanın değeri, altınla ölçülür. Yani Söz konusu meta, belli mlktarda altınla özleştirilir; çünkü altının değeri ile o metanın değeri esasında belirli bir ilişki vardır. Bu ilişkinin temelinde, bunların üretimleri için sosyal olarak ozrunlu emek yatar Fiyat, metanın değerinin parasal ifadesidir

Metalar, değerlerini, belirli bir altın miktarında ifâde ederler; altın artık tedavül etmediğine göre, bir parasal işaret yaratılmıştır (frank, dolar...). Çeşitli parasal işaretler vardır:

İtibari para (La monnaie fiduciaire) kelimelerden (billets) ve nakitlerden, değerli maddeler ve ender bulunan nesnelerden oluşur.

Kaydi paru : (La monnale scripturale) XX. yüzyılın İngiliz benkerlerl tarafından icad edilmiştlr, kaime sıkı kurallara bağlı olmasından doğan elverişsizlikleri gidermek amacıyla yapılan bir yazı oyunudur.

Skriptü-al para, uluslararası para sistemi çerçevesinde büyük önem kaaznır Özel basım hakkı, uluslaraarsı kaydl parayla aynı tiptedir.

parazitizm yada asalaklık (Fr. parasitisme, İng. parasitism) Emperyalist aşamadaki kapitalizmin temel karakteristiği olup, esas

itibariyle, yeğme edilmiş ürünlerle aylak yaşayan sosyal kategorilerin türemesiyle kendini gösteren sermaye ihracına dayanır. Terimin yerleşmiş anlemıyle parazitizm, üretmeden tüketenlerin yada sadece yararsız (ve hattâ zararlı) şeyler üretenlerin durumudur. Bundan ötürü de bu terim, asalakları hatırlatır

Lenin göstermiştir ki, emperyalizm döneminde kapitalizm kokuşma ve parazitizmle karakterize edilir. Çok kere, kendi öz üretim aygıtlarını atıl bırakan, sermaye ihraççısı emperyalist devletler, rantiye devletlere, yani sömürgeleştirilmiş, sömürülmüş, soyulmuş halkların büyük çoğunluğunun sırtından yaşıyan parazit devletlere dönüşürler. Nakit-sermaye'nin eşırı birikimiyle birlikte, hemen hemen sadece «kupon gelirleri»yle yaşıyan bir sosyal tabaka türer ki, bu tabakanın içinde yer alanlara rantiye denir.

Şu halde, parazitizm, genel tarzda, gittikçe üretimden kopmuş, uzaklaşmış olan, ve yara ı hiçbir sosyal faaliyete katılmadığı halde üretim sayesinde yaşıyan sosyal tabakaların büyümesini ifade eder Bundan ötürü, parazitizm, sosyal emeğin büyüyen israfı biçiminde kendisini gösterir.

Parazit tabakalar değişik mahiyettedirler. Üç büyük grupta toplanabilirler:

— geniş anlamda rantiyeleri olduğu kadar, kabarık sayıdaki, basın tröstleri sahiplerinin büyük kısmını, vs. de içine alan rantiye- parazitler:

— devlet aygıtındaki parazitler;

— genellikle kapitalistlerin aileleri.

Lenin zamanında parazitler, özellikle, rentiyelerden oluşmaktaydı. Ama bugün, durum değişmiştir. Bugün parazitizm, verolar sistemin sürdürülmesi için vaz geçilmez olan kendi yardımcılarına emperyalistler tarafından verilen paylarda ortaya çıkmaktadır.

Parazitizm, genel tarzda, kapitalizmin özünde bulunan bir fenomendir; ama bu fenomen, emperyalizm döneminde, istisnaî bir gelişme gösterir Çünkü kapitalizmin kokuşmasının doğal sonucudur bu fenomen.

Özellikle metropoliten ülkelerle azgelişmiş denilen ülkeler arasındaki ilişkiler, tefecilerle bunların borçları arasındaki ilişkiler biçiminde çözümlenir

Dolayısıyle de parazitizm, kapitalizmin en son aşamasında, özellikle bütün genel bunalım süresince, kapitalizmin büyük karekteristiklerinden biridir.

PARE Ambroise (Bourg-Hersent 1509 / Paris - 1590) Fransız cerrahı. Bir berber yanında çırak olarak çalıştıktan sonra Hôtel Dieu hastanesine girdi ve orada üç yıl cerrah yardımcılığı yaptı. Daha sonra askerî cerrah oldu ve Henri II, François II ve Charles IX devrinde kral cerrahı olarak çalıştı. Modern cerrahînin babası denen Paré, kol, bacak gibi organların kesilmesinde, yarayı dağlıyacak yerde, atardamar ağızlarının dikilmesi usulünü buldu. Anatomi, fizyoloji ve tedavi alanında birçok sorunu aydınlattı. Başlıca yapıtları: *La Méthode de Traicter les Playes Faites par les Arquebuses et Aultres Bastons à Feu* (Arkebüz yada Başka Ateşli Silah Yaralarının Tedavi Yolları, 1545), *Méthode Curative des Plaies et des Fractures de la Tête Humaine, avec les Portraits des Instruments* (Kafatasının Yara ve Kırıklarını İyileştirme Metodu ve Kullanılan Aletlerin Tasviri, 1561), *Dix Livres de Chirurgie avec le Magazin des Instruments Nécessaires à Icelle* (Cerrahî ve Cerrahiye Gerekli Araçlar Üstüne On Kitap, 1564), *Cinq Livres de Chirurgie* (Beş Cerrahî Kitabı, 1517)

PARETO Vilfredo (Paris 1848 / İsviçre 1923) İtalyan ekonomisti. Mimarlık fakültesinde okudu, sonra fizik doktoru oldu, çeşitli İtalyan işletmelerinde yönetici olarak çalıştı. Lozan üniversitesinde Walras'tan boşalan Ekonomi kürsüsüne getirildi (1893), ayrıca aynı üniversitede sosyoloji dersleri

PARETO Cenevre Üniversitesi'nde ders verdiği döneminde.

verdi. Fizik alanında *L'Equilibre des Corps Solides* (Katı Cisimlerin Dengesi) adlı tezini savunduktan sonra, ekonomiyi de matematikle açıklanabilen bir çeşit mekaniğe indirgemeye çalıştı. Başlıca yapıtları: *Cours d'Economie Politique* (1896-1897) ve *Les Systèmes Socialistes* (1902).

PARETO üzerine

Yeni-klasik sistemde yapılan bir temel değişiklik de, serbest rekabetin bireylere «maksimum doyum» sağladığını söyleyen tezin terkedilişi olmuştur. Bentham'dan bu yana İngiltere'de geleneksel leşen «yararcı» görüş açısının XX. yüzyılda da birtakım savunurları çıkmış olmakla birlikte (bu arada özellikle Pigou), bugün genellikle kabul edilen, değişik bireyler tarafından duyulan doyumların yada yararların bir toplama işlemine konu olamayacağıdır: öyle ki, «marksimum doyum» terimi, toplumsal açıdan hiç bir anlam taşımamaktadır artık.

Ama bu böyle diye, yeni-klasik teorinin tilmizleri, çözümlemelerine düzgüsel (düstur değeri taşıyan, normatif) bir kapsam kazandırma çabasından vaz geçecek değillerdir. İşte bu alanda kesin bir adım, İtalyan ekonomi bilgini Vilfredo Pareto tarafından atılmıştır. Lozan'daki kürsüde Walras'ın yerini alan Pareto, önemi küçümsenmeyecek bir «ekonomik optimum» tanımı getirmiştir.

1896 yılında yayınladığı Ekonomi politik dersleri'*nde Pareto, Walras'a pek yakındır daha. Buna karşılık 1907 yılında İtalyanca olarak yayınlayacağı* Ekonomi politik elkitabı *başlıklı eserinde, bazı temel noktalarda öncelinden ayrılacaktır.*

P.ARETO'nun son fotoğrafı.

Yararı ölçüye gelir bir büyüklük olarak göz önüne almaktan vaz geçmemiz gerektiğini belirtiyor düşünürümüz. Ama bu, diye ekliyor ar-

dından, her tüketicinin satın aldığı malları akla uygun bir biçimd seçtiğini ileri sürmemize engel değildir. Belli mallardan meydana gelen bir bileşimin kendisi için belli bir başka bileşimden daha avantajlı olduğunu yada bu iki bileşimin ikisinin de kendi yararı bakımından bir avantaj taşımadığını bilir tüketici. Bu durumda her tüketicinin, varolan fiatlar karşılığında, kendisi için en avantajlı olan bileşimi meydana getiren malları belirli miktarlarda satın aldığını söylevebiliriz. Şu anlama gelir bu: A malından bir qA miktarının yerine B malından bir qB miktarının konması, ilk bileşime ozdeş bir bileşim veriyorsa, bu yer değiştirme, qB'nin parasal değeri qA'nın parasal değerinden daha düşük olduğu takdirde gerçekleşecektir.

Yani bu yer değiştirme, elimizde, fiatı p ile belirtmek şartiyle, şu :

$$pB \cdot qB < PA \cdot qA$$

yada, şu:

$$\frac{qB}{qA} < \frac{PA}{pB}$$

bulunduğu takdirde olanak kazanır.

Şimdi

$$\frac{1}{\quad}$$

ile, A'nın B'ye olan marjinal ornatma (ikame) oranını belirtecek olursak, şunu söyleyebiliriz: A'nın B'ye olan marjinal ornatma oranı A'nın fiatının B'nin fiatına olan oranından küçük kaldığı takdirde tüketici, A malının yerine B malını koyacaktır. Bundan da şu sonuç çıkarılabilir: Tüketici tarafından seçilen malların bileşimi öyle bir bileşim olacaktır ki, iki mal arasındaki marjinal ornatma oranı bu iki malın fiatları arasındaki orana eşit çıkacaktır.

Şüphesiz ki bu yasa, Jevons, Menger ve Walras'ın önermiş oldukları yasadan farklı değildir. Ne diyordu bu bilginler? Diyorlardı ki, tüketici, marjinal yarar oranlarını mal fiatları arasındaki oranlara eşitleme eğilimindedir. Çünkü şu nokta besbellidir ki, örneğin 2 B biriminin yerine 1 A birimi koymakla, eşdeğer bir mal bileşimi elde edilebilir; B'nin marjinal yararı, A'nın marjinal yararından iki kat küçükmüş gibi göz önüne alınmaktadır burada herşey: Yani A'nın B'ye olan ornatma oranı, iki malın marjinal yararları arasındaki orana eşit tutulmaktadır. Yeni-klasiklerin önermiş olduğu tüketicinin denge yasasına verilen bu yeni şeklin avantajı, malların marjinal yararlarının birey tarafından ölçüldüğü, yani 1, 2, vb. gibi asal sayılarla belirtildiği fikrini içermiyor oluşudur artık. Bu yeni şekil, bireyin, olanaksal çeşitli mal bileşimleri arasında, bu bileşimlerin ona göre kazandığı avantajlılık oranı içinde belirli bir sıra kurduğu fikrini içermektedir şimdi sadece. Yani bu yeni şekle göre, şu mallardan oluşan bir bileşim birinci, bir başka bileşimse ikinci, vb. olacaktır. Kısaca: Burada kullanılan sayılama artık asal bir sayılama değil, sadece sıra belirten bir sayılamadır.

Ne var ki, yeni-klasik sistemin biçimlendirilmesi konusunda getirdiği bu ilerleme, Pareto'yu, daha önemli bir başka buluşa götürüyor.

Rekabet mekanizması aracılığıyle bireyler arasında belli bir mal dağılımının gerçekleşmiş olduğunu varsayalım, diyor düşünürümüz; ve bu dağılımda hafif bir değişiklik yapıldığını hayal edelim: Bu türden herhangi bir değişikliğin (yani genlik derecesi düşük bir değişikliğin), en azından bir birey için, zorunlu şekilde dezavantajlı olduğunu ispatlayabiliriz. Yada, bir başka deyişle: Serbest rekabet tarafından yaratılan mal dağılımında hafif bir değişiklik yaparak, aynı zamanda bütün bireylere birden, eşit yada üstün doyumlar sağlanamayacağını ispatlayabiliriz.

Ekonomik teorinin varacağı sonuç işte bununla sınırlı olmak gerekir, diyor Pareto; bundan öteye geçemez ekonomi bilimi. Dolayısıyle de, maksimum yararı, yada bilginimizin kendi deyişiyle, maksimum «ofelimite» («ophélimité»)'yi işte bu temele dayanarak tanımlamak gerekir.

Şöyl yazıyor :

Bir topluluğun üyelerinin, belli bir durumda, maksimum ofelimite içinde olmaları demek, bu topluluk çerçevesinde yaşayan bireylerin her birinin yararlanmakta olduğu ofelimitenin bir nebze artmasına yada eksilmesine yolaçacak kadar bile o belli durumdan uzaklaşma olanağı bulunmaması demektir. Öyle bir durum olmalıdır ki bu durum, oradan kıl payı ayrılma dahi, zorunlu olarak, bazı bireylerin yararlanmakta olduğu ofelimite artarken bazı bireylerin yararlandığı ofelimitenin de eksilmesi sonucunu doğursun...

Son derece büyük bir önem taşımaktadır Pareto'nun bu tezi; çünkü yeni-klasik okul tarafından bulunmuş bir ekonomik yasanın, üretim etkenlerinin marjinal verimlerinin bu etkenlerin fiatlarına eşitlenmesi yasasının, gerçekteki kapsamını göstermektedir.

Daha önce Walras'ta bulunmuştuk bu yasayı. Ama Fransız düşünürü, bu yasadan, serbest rekabet tarafından yaratılan durumun tasarlanabilecek en iyi durum olduğu sonucunu çıkarmaktaydı.

Pareto ise, Walras'ın düştüğü yanılgıya düşmüyor: İşletmeler tarafından kendiliğinden seçilip uygulanan üretim metodlarında küçük miktarda etkenlerin transferiyle elde edilen değişikliğin, üretim aygıtının etkenliğinde bir düşüşe yolaçtığını; bunun sonucunda da, bütün bireylere eskisi kadar doyum sağlama olanağının ortadan kalktığını ileri sürüyor sadece.

Geçerli bir iddia olarak göz önüne alınıp tasarlanması gerekiyor bunun. Nitekim yukarda, tüm üretim etkenlerinin marjinal verimleri bu etkenlerin fiatlarına eşitse ve marjinal verimler eksilen karakterdeyse, üretim metodlarında, A ve B dallarındaki etkenleri karşılıklı ornatma (ikame) yoluyle yapılacak bir türlü değişikliğin, üretimin (yada, hasılanın) parasal değerinde bir düşüşe yolaçtığını gördük. Ama, fiatların değişmez kaldığı varsayılarak, her iki dalda üretilen mal miktarlarının da düştüğü kabul edilebilir. Bu malların bazı bireyler tarafından tüketilmekte olan miktarlarında düşüş olmasına karşılık bu bireyler, öbür mallarda tüketimlerini arttırma olanağı bulamayacaklardır (öbür malların üretiminde değişiklik olmamıştır çünkü). Demek ki bu bireyler, başlangıçtaki duruma oranla daha az iyi bir duruma gelmiş olacaklardır.

Serbest rekabet tarafından ekonomik optimum (en iyi, en elverişli) halinin bu temelden görecel karakterinin tanınması bile. Walras'ın, kapitalizmin sosyalizme üstünlüğünü ispatlamak için ekonomik teoride bulduğunu sandığı kanıtları yıkmağa yeterlidir.

Demek ki, saf ekonominin, «bizlere, özel mülkiyete dayalı bir toplum düzeniyle sosyalist bir düzen arasında seçme yapabilmek için gerçekten kesin bir ölçüt vermediğini» kabule sürüklenmekte Pareto.

Ama İtalyan ekonomi bilgini tarafından girişilen çözümlemelerin kapsamı ve önemi, aslında, kendisinin sandığından da büyüktür. Nitekim, ekonomik durumda bir tek bireye bile dezavantaj getirecek bir değişikliğin bütün toplum bakımın-

dan *dezavantajlı olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri süren düşünüre hak verme olanağı yoktur. Aşırı bireyci (ve böyle olduğu için de, bizce coşırı derecede saçma) bir toplum görüşünden esinlenerek savunuyor bu tezi Pareto. Devlet müdahalesi ancak hiç bir bireyin bu müdahaleden şikayetçi olmayacağı durumlarda kabul edildiği andan itibaren, toplumsal hayatın söz konusu olmaktan çıkacağı, ve hepten olanakdışı kalacağı apaçıktır. Akıl sahibi insanlar açısından bir Devlet müdahalesi, sağlayacağı genel avantajlara karşılık bazı bireyler için birtakım sakıncalar yaratıyorsa ve bu bireylerden paylarına düşen sakıncalara katlanmalarını talep etmek hakkımız varsa, meşru sayılmalıdır.*

Dolayısıyle, Pareto'nun görecel optimumu da, ekonomide gerçekleştirilmesi gereken durum için kayıtsız şartsız geçerli bir tanım olarak kabul edilemez. Söylenebilecek olan şey, böyle bir durumdan uzaklaşmayı şart kılan özel bir toplumsal sebep bulunmadıkça optimum durumun korunması yada aranması gerektiğidir.

Bu ihtiyat kayıtları altında, Paretocu ekonomik optimum teorisinin, ekonomi politik bilimi için önemli bir kazanç meydana getirdiğini söylemek gerekiyor. İlerde göreceğiz ki, Sovyet ekonomi bilginleri içinde sayısı gittikçe artan bir topluluk, sosyalist bir ekonominin, elindeki üretici güçlerden iyi bir verim almak istediği takdirde, üretim etkenlerinin marjinal verimlerinin (yada, hasılalarının) eşitlenmesi yasasından yararlanması gerektiğini kabul etmektedir. Böylece bu bilginler Paretocu teorinin olumlu yanlarını bulup ortaya koyarken, söz konusu teori de alabildiğine geniş bir uygulama alanı kazanmaktadır.

Pareto'nun ekonomi politik anlayışını daha önce gözden geçirmiştik. Valrasçı anlayışın yeni baştan işlenmiş ve değişikliğe uğratılmış bir şekliydi bu: Ölçü fikrini dışlıyordu Pareto, yarar ölçülemez diyordu; ve yeni bir ekonomik optimum tanımı getirmekteydi.

Düşünürümüz, ekonomi politiği tamamıyle nesnel bir bilim haline getirmek istemektedir. Aynı zamanda da göstermek istemektedir ki ekonomi politik toplumsal bilimin yada sosyolojinin sadece bir parçasıdır. Bu tavır, düşünürün, daha 1906 yılında yayınladığı Ekonomi politik elkitabı*'nda açıklanmıştı. Daha sonra, 1916 yılında Pareto, kalın bir* Genel sosyoloji kitabı *yayınlayacaktır.*

Bir ekonomi bilgini olarak Pareto, kesin bir siyasal tarafsızlığı benimsediği iddiasındadır; ve «saf ekonomi politik»ten pratik sonuçlar çıkarmağa kalkıştığı için kınıyor Walras'ı. Ama bir sosyoloji bilgini olarak düşünürümüz, amansızca antidemokratik, ırkçı ve emperyalist bir toplum görüşünü tutkuyla savunuyor.

İnsanın edimleri, diyor, iki kategori halinde sınıflandırılmalıdır: Mantıksal edimler ve mantıkdışı edimler. Pareto'ya göre mantıkdışı edimler, öbürlerinden çok daha fazla ve önemlidir.

Saf ekonomi politik, bireylerin tamamıyle mantıksal davranışlarda bulunduğu (gerçekdışı) duruma denk düşen varsayımlı bir düşünce kuruluşudur. Ve bu varsayımın kabulü, bilinmesi bize yarar sağlayan birtakım yasaların ortaya konmasını kolaylaştırır. Ama ekonomi politik, genel toplumsal bilimin, sosyolojinin sadece bir parçasıdır. Sosyoloji de, mantıkdışı insan edimlerine gene aynı «mantıksal-deneysel» metod uygulanarak kurulacaktır.

Genel sosyoloji kitabı, *toplumsal bilimin kesin bilimler örnek alınarak kurulması gerektiğini ispata girişmekte bir kere daha. Ama bu ispatlama sırasında düşünür, kendi kendisini çürütüyor; çünkü olgular gösterip bunlardan yasalar çıkaracağına, aslında, saldırmak iddiasında olduğu «bilimsel olmayan» teorilerden ve bu arada özellikle de Marksçı teoriden çok daha soyut bir toplumsal hareket teorisi sunuyor bize.*

İnsan toplumları, diyor Pareto, hiç bir zaman bircinsten olmamıştır ve değildir. Daima, bir aşağı tabakı ile bir seçkin tabakayı içerir insan toplumları. Seçkin tabaka, üstün yetenekli bireyleri kapsar; ve söz konusu bireylerin, bu üstün yeteneklerini hangi amaçlarla nerede kullandıklarının önemi yoktur (çünkü, diyor düşünürümüz, burada biz «bilimin alanı»nda bulunuyoruz ve ahlâk kaygılarını göz önünde tutamayız).

Şöyle açıklıyor düşüncesini Pareto :

İyi yada kötü olsun, milyonlar kazanmayı becerene 10 numara veriyoruz. Binler kazanmayı bilene 6, ancak açlıktan ölmeyecek kadar kazanana da 1 veriyoruz... İnsanları aldatan ve Ceza Kanunundan da sıyrılmayı başaran usta dolandırıcıya, tuzağına düşürdüğü adamların sayısına ve bu kişilerden sızdırdığı para miktarına göre, 8, 9 yada 10 vereceğiz.

Her toplumda, diyor düşünürümüz daha sonra bize, belirli bir «seçkinler akışı» vardır: Üstün niteliklerle donanmış ama alt tabakada doğmuş belirli sayıda birey, üst tabakaya yükselmeyi başarır. Yönetici sınıfların iktidarda kalmasını ve bunun sonucu olarak da bir toplumun sürmesini sağlayan, işte budur.

Ama tarihin bazı dönemlerinde, «seçkin akışı»nın yetersiz kaldığı olur. Düşük nitelikli öğeler, toplumun üst tabakalarına yığılı dururken üstün yetenekli bireyler de toplumun alt tabakalarını dolduracaktır bu durumda. İşte böyle anlarda bir devrimin patlaması ve alt tabakalarda tutuklu kalan, hak etmedikleri bu kadere karşı isyan dolu yeni seçkinleri iktidara getirmesi gerekir.

Bu teorinin kurucusu, devrimlere karşı değildir ilk bakışta; tamamıyle «nesnel» kalır gözükmektedir. Ne var ki düşünürümüzün gerçek düşüncesi, günlük olgulardan söz etmek zorunda kalır kalmaz ortaya dökülüyor: Hem «spekülatör» diye adlandırdığı büyük kapitalistlerden hem de emekçi yığınlarından nefret eden ve sermaye ile emek arasındaki mücadeleye bir teknisyenler diktatoryası aracılığıyle son vermek üzere güçlü bir rejim hayali kuran bir entellektüelin düşüncesidir bu.

Nitekim şöyle yazıyor :

İtalya'da ülkenin huzurunu bulandıran «genel grevler»in ve azçok devrimci ayaklanmaların büyük çapta nedeni, hükümetin, muhaliflerinin öfkesini kamçılayacak, birleşmesini sağlayacak ve ayaklanmalarına yolaçacak ölçüde direnç gösterip tam bunları kesinlikle bastırabileceği noktada durup kalmasıdır. Ve hükümet bu yolu izliyorsa, cehaletinden değil, ama hemen hemen çağımızın tüm uygar ülkelerinin tüm hükümetleri gibi, «spekülatörler»i temsil eden bir hükümet oluşu ona bütün öbür yolları kapattığı için izliyor. Herşeyden önce huzuru ister «spekülatörler», huzur içinde kârlı iş görebilirler çünkü ancak. Dolayısıyle de bu huzuru her ne pahasına olursa olsun satın almağa hazırdırlar... Egemenliklerini böylece sürdürmüşlerdir, ve daha bir süre de sürdürebilirler. Ama toplumsal olgular alanında çoğu zaman rastladığımız gibi, belli bir süre belli bir yönde yarar sağlayan aynı tedbirler, sonunda ters yönde işlemeğe başlayarak bunlara güvenen hükümetle-

rin yıkımına yolaçabilirler... Bu bakımdan göz önüne alındığında, çağdaş insansverlik düşüncesinin, son çözümlemede topluma yararlı olabileceği söylenebilir, evet. Bu düşüncenin oynayabileceği rolü, bazı hastalıkların rolüne benzetebiliriz: Söz konusu hastalıklar, yozlaşmış ve güçsüz kalmış organizmaları ortadan kaldırarak bazı canlı varlık toplumlarını bu çürük organizmalardan kurtarmakta ve böylece o toplumlara belli bir yarar sağlamaktadır.

Bu konuda açıklamalara girişmekte Pareto :

Bir ülkede egemen sınıf A'nın, gittikçe daha fazla insansverliğe yöneldiğini ve «aklın saltanatı»nı hazırlarken her gün biraz kuvvet kullanma düşünesinden uzaklaştığını, kuvvet kullanmakta yetersiz ve yeteneksiz kalmağa sürüklendiğini, yani yöneticilerin en temel ödevinden kendi kendini bağışık kıldığını varsayalım. Bu ülke tam bir yıkıma doğru yolalmaktadır. Yöntilen Bu sınıfının, A sınıfına karşı ayaklandığını varsayalım bir an: Bu durumda B sınıfı, A'yı yı kabilmek için, gene A'nın yürekten bağlı bulunduğu insanseverlik anlayışını çıkaracaktır onun karşısına Ama bu güzel düşüncelerin altında çok değişik duygular gizlenmektedir; ve bu gerçek duygular da, edimler, eylemler halinde belirmekte gecikmeyecektir. Yani B sınıfı büyük çapta kuvvetk ullanma yoluna gidecek ve A sınıfını mülksüzleştirmekle kalmayıp aralarından bir çoğunu da öldürecektir (aslı aranırsa böylece, zararlı hayvanları ortadan kaldırmağa dayanan işe benzer bir yararlı iş yapmış da sayılabilir pekalâ»... Bizim şimdi burada soyut bir biçimde betimlediğimiz şu durum, Augustus'un imparator oluşundan 1789 Fransız devrimine değin sayısız somut çalkantının durumudur. Söz konusu Devrimde Fransız yönetici sınıfı, kuvvet kullanımını öğütleyen imana ve bu kuvveti kullanma iradesine sahip olsaydı, mülksüzleştirilme durumuna düşmez ve böylece kendi çıkarına çalışarak ülkenin de çıkarına çalışarak ülkenin de çıkarına çalışmış olurdu.

Bunu da yeterince açık bulmuyorsak, düşünürümüzün 1906 yılında yayınladığı Ekonomi politik elkitabı'na bir göz atabiliriz. Pareto'nun düşüncesi, söz konusu ilk ilk kitapta daha da belirgin biçimde dile gelmektedir.

Nitekim şöyle yazıyor:

Bugün karşı karşıya iki sınıf var: A ve B sınıfları diyelim bunlara. Bu iki sınıf arasında güç geçtikçe biraz daha keskinleşen mücadele, ancak kesin bir savaşla son bulabilir... İlk sınıfın üyeleri, sınıflarının ortak çıkarını pek umursamaksızın, her biri kendi adına zenginleşme çabasındadırlar... Her yıl Temmuz ve Ağustos aylarında asalak dökülür ortaya ve insanseverlik toplantıları düzenlenir... Bu şenliklerin hiç birine katılmaz B-ler: ama A'lar daima, ötekiler adına toplumsal yardımlaşmayı geliştirme çabasındadırlar... Soysuzlara özgü bu ahmakça saçmalıklar, B'ler üzrinde en ufak bir etki yaratmaz: B'lerin hiç birinin A'ları korumak yada A'lara «toplumsal yardım»da bulunmak için dernek kurmayı tasarladığı görülmemiştir... Enerji dolu ve sağlam yapılı erkek kişilerdi bunlar.

A'lar Avrupa'da burjuvazinin en büyük kısmını kapsamaktadır... B'lerin bugünku adı, sendikacılardır; ama yarın bir başka ad alabilir ve zaferi kazanacakları güne değin nice ad değiştirebilirler. Adların hiç bir önemi yoktur burada; gerçekte A'lar ile B'ler arasındaki ayrılık sözcüklerde değil, olgulardadır.

Şu söyleyegeldiklerimiz, zaferin büyük bir olasılıkla hangi tarafa güleceğini kestirmek için yeter. Olayların akışı büyük savaşlarla yada burjuvazinin karakterinde ve duygularında meydana gelecek bir değişiklikle (ki bu ikinci şık, hemen hemen olanakdışıdır) değişebilir elbette.

Tüm tarihsel olgular, bir toplumsal sınıfın mallarını ve iktidarını, bunları savunacak güç ve enerjiye sahip değilse, uzun süre koruyamayacağını ortaya koyuyor. Toplumun biçimini, uzun sürede, sadece kuvvet belirler: XIX. yüzyılın büyük yanılgısı, bu temel ilkeyi unutmuş olmaktır.

İtalyan faşizminin, onun ardında da Alman nasyonal sosyalizminin dayanacağı ideolojiyi bu metin, tamamıyle açık bir şekilde dile getirmektedir : Sınıflararası mücadeleye son vermek için, güçlü bir adamın, yani bir diktatörün yardımına ihtiyaç vardır; sermaye ve emeğin çatışmalarıyle sürekli olarak toplumsal düzeni, ancak böyle bir adam yeniden kurabilir.

Marksçılığa karşı çıkanlar arasında sınıf mücadelesinin varlığını inkâr etmeyenlerin de bulunduğunu görmüş oluyoruz böylece. Ve Parete gibi yeni-marjinalist bir ekonomi bilginin bu sınıf mücadelesini tasvir önem verdiğini saptamak, bu açıdan son derece anlamlıdır. Ama düşünürümüzün Marksçılığa karşı çıkışı, bu çaba dolayısıyle hafiflemiş olmuyor. Pareto'ya göre bu mücadelenin hiç bir olumlu anlamı yoktur; çünkü insanlık tarihinin hiç bir anlamı yoktur ve insanlık tarihi hiç bir ereklliğe uygun şekilde ilerlememektedir.

Sınıf mücadelesinin toplumsal devrime götürebileceğini kabul ediyor Pareto. Ne var ki, düşünürümüzün teorisine göre bu devrimin biricik sonucu, halk yığınlarını en az eski yöneticiler kadar baskı altında tutacak olan yeni bir yönetici tabakayı iktidara getirmek olacaktır. İşte bunun içindir ki düşünürümüz, devrimi önlemeyi sağlayacak olan güçlü iktidarı bütün yüreğiyle çağırıyor.

Bu çağrı işitilmiştir. Ve söz konusu güçlü iktidar geldiğinde de görülmüştür ki, «seçkinlerin üstünlüğü» öğretisiyle beslenip yetişen insanın inemeyeceği hayvansallık ve gaddarlık derecesi yoktur.

Henri DENİS

PARİNİ Giuseppe (Milanese 1729 / Milano 1799) İtalyan şairi. Milano'da yetişti ve rahip oldu (1754), bu yoldan Milano soylu sınıfıyla iliski kurmak olanağını buldu. Firman kontu tarafından Brera akademisinde çeşitli görevlere atanıncaya dek, yoksulluk içinde yaşadı. Bazıları öğretici ve ahlâksal nitelik taşıyan ***La Vite Rustice*** (Kır Hayatı, 1758) ***La Salubrita dell'Aria*** (Havanın Sağlamlığı, 1759), ***Educazione*** (Eğitim, 1764), ***Il Bisogno*** (Gereksinme, 1765), bazılarıysa aşk temalarını işleyen ***Il Pericolo*** (Tehlike, 1787), ***Il Dono*** (Bağış, 1790) ***Il Messaggio*** Mesaj, 1793) 20 kadar od yazdı. Ama Giuseppe Parini'nin en ünlü yapıtı, Milano soylularının törelerini kıyasıya yeren ***Il Giorno*** (Gün, 1763) adlı, serbest dizeli bir şiirdir.

Paris Komünü (1871) Fransa - Prusya savaşından sonra Paris'te kurulan devrim hükümeti (18 mart 27 mayıs 1871). Bu komün, işçi sınıfının belediye sınırları içinde kamu işlerini devlete başvurmadan yürütmek amacıyla yaptığı devrimci bir girişimdir. Kaynakları çeşitlidir iyi beslenmeyen ve kuşatmadan bıkan Paris halkının düş kırıklığı, kentin yenilgiyi ve Prusyalıların ortaya attıkları koşulları onaylamaması, Thiers hükümetine ve Millet meclisine halkın güvenmemesi ve karşı olması. Versailles'e taşınan meclisin işsiz işçilerin tek gelir kaynağı olan ulusal muhafız aylıklarını kaldırması, kiraların ve ticaretsel

senetlerin marotoyrumunu ertelemesi (10 mart 1871), 13 - 17 mart arasında 150 000 protesto çekilmesine neden oldu. 17 18 mart gecesi Thiers'nin Monmartre Belleville'e yerleştirilmiş ve kuşatma sırasında Parislilerden toplanan paralarla satın alınmış olan 277 topa el koyma kararı, ayaklanmanın başlamasına yetti. Topları ele geçirmek için gönderilen kıtalar halkla kaynaşarak Parislilerin üstüne ateş açılmasını buyuran general Lecomte'u tutukladılar ve general Thomas ile birlikte kurşuna dizdiler. Thiers'nin buyruğuyla başkent boşaltıldıktan sonra Paris duruma karşı koymak için örgütlendirildi. 15 Şubat 1871'de bir millî muhafız merkez komitesi kuruldu: her idare çevresinin temsilcilerinden oluşan komite Uluslararası İşçi Birliği ve Sendikalar federasyonu tarafından da destekleniyordu. Ayrıca 26 mart ve 16 nisan seçimleriyle Paris Komünü Genel Konseyi kuruldu.

Ama bu örgüt, iktidar Millî Muhafızlar Merkez Komitesi ile Paris Komünü Genel konseyi arasında bölüşüldüğünden pek etkili olmadı. Özellikle Genel konsey üyeleri kaynaşmış değildi: 90 üyesinden 19'u oturumlara katılmadı. Öbür 71'i gerçek devrimcilerdi, fakat ideolojik bakımdan birbiriyle çatışan dört gruba bölünmüşlerdi: doğrudan doğruya eylem taraftarı Blanquiciler, komünü Fransız hükümetinin yürütücü organı haline getirmek isteyen Jakobenler, naris siyasetçiler ve özellikle meclisin kurucu ve uzlaştırıcı unsuru olan Enternasyonal grubu. 18 Nisan 1871 programı kesin değildi: çünkü üyelerinin hepsi cumhuriyeti sağlamlaştırmakta kararlı oldukları halde bazıları komünün 1793'te olduğu gibi Fransa'yı diktatörce yönetmesi istiyor, bazılarıysa komünün, devletin içinde eriyeceği Fransa Komünleri federasyonuna katılmasını istiyorlardı.

Komün hareketinin taşrada da yayılmasına bakılırsa ikinci tez ağır basacaktı. Ama taşradaki hareketler birkaç saat yada birkaç günde bastırıldı. Paris Komünü, siyasal çalışmalarını üçlü bir plan uyarınca yönetti: 1793 ilkeleri, kilise alehtarlığı, ve toplumsal eylem bütünüyle ele alınınca gerçekten devrimci yenilikler azdı. Üstelik komünün gücü Thiers'nin 130 000 kişilik kıtaları karşısında yıpranmıştı. Komünün 500 000 tüfeği ve 200 topu vardı ama, kıtaların disiplinsizliği, yetersizliği ve bir kısım halkın düşmanlığı gücünü zayıflatıyordu. Mücadelenin amansızlığı iktidarın Jacoben eğilimli üyelere geçmesine yol açtı. General Gallifet'nin, «bu katillere amansız ve acımasız savaş» ilân etmesine, komün, Rehineler kararnamesiyle karşılık verdi (5 nisan) ve kurşuna dizilecek her âsiye karşılık Versailles'ın işbirlikçilerinden üç rehinenin idam edileceğini bildirdi. 21 Mayısta «kanlı hafta» başladı. «Versailles'lılar» Paris'e girdiler, başkentin merkezine ulaştılar Bu arada sokaklarda barikatlar kuruluyor, her iki taraf da rehineleri idam ediyordu. Kurşuna dizilenler arasında Paris başpiskoposu Darboy ile yargıtay başkanı Bonjean da vardı. Son çarpışmalar Pere Lachaise mezarlığında oldu. Burada komünculer «federe'ler duvarı» önünde kurşuna dizildiler 3 Nisan 28 mayıs 1871 günleri arasında 877 «versailles'lı» ve 20 000 «federe öldürüldü. Thiers hükümeti 38 000 kişiyi tutukladı. 32 kişi ölüme, 7 500 kişi sürgüne mahkûm edildi. Daha sonraki affa karşın (11 temmuz 1880) devrimci parti yirmi yılda onda birini yitirdi.

Komünün rolü sonradan Enternasyonal ve Marx tarafından övüldü. Marx, komünü proleteryanın kapitalist burjuvaziye karşı isyanının sembolü haline getirdi. Lenin ve bolşevik ve bolşevik partisi de, komün hareketinden pratik bilgiler çıkardılar.

Parisli Kadın *(A Woman of Paris)* Charles Chaplin'in filmi (1923). Konusu ve yapımı Chaplin'in olan bu film, Chaplin'in oyuncu olarak yer almadığı tek filmidir. Bu filmle, sinema, kişilerin ve bir çevrenin psikolojik yönden incelenmesi bakımından o zamana dek ulaşılamayan bir noktaya vardı. Chaplin imalar ve anıştırmalarla sinema diline yeni bir anlatım gücü kazandırdı.

Parma Manastırı Stendhal'in romanı. 4 Kasım 26 Aralık 1838 arasında yazıldı ve 1839 nisanında yayınlandı. Roman olmaktan çok bir hayatın, aynı yüzyıl başında Milano'nun aristokrat bir ailesinde doğan Fabrice del Dongo'nun hayat öyküsüdür. Fabrice del Dongo, Napolyon'un hayranıdır, onun yanına gitmek için yola koyulur ve farkında olmadan Waterloo savaşına katılır. Restorasyon devrinde İtalya'ya gider. Orada halası düşes Sanseverina, gönlünü kaptırdığı yeğeni Fabrice'i korumak ve yükseltmek ister ve onu papazlık mesleğine girmeye razı eder. Fakat Fabrice, Clelia Conti'ye âşık olur. Fabrice coşkun, şehvetli ve duyarlıdır: sonunda büsbütün aşkına kapılır. Clelia, utangaç, sofu ve uysaldır: Sanseverina güzellik ve zekâ bakımından göz kamaştırıcı olan tutkulu bir ruhun tüm şiddetini, haris oyunlarına karıştırır. Aşığı kont Mosca, Parma krallığını nükteci, vesveseli ve şüpheci başbakanıdır. Parma kalesinde (Stendhal'in düşünde kurduğu bina) mahpus bulunan Fabrice'nin kaçması gibi bazı olaylar imgeseldir. Fakat her şey, Stendhal'ci bir anlayış çevresinde döner durur. Bu anlayış, hesaplar, duygusal davranışlar ve Sanseverina'nın yeğenine karşı beslediği iki anlamlı duyguyu kıskanan Mosca'nınki gibi üç monolog çevresinde yapılan «mutluluk avı»dır. Stendhal'in bu romanından yararlanılarak birçok film yapılmıştır.

PARMENİDES, Eski Yunan filozofu (İ. Ö. yaklaşık 540 450). Batı felsefesinin İlk önemli metafizikçi'si olarak tanındığı kadar kenti Elea'nın kanun yapıcısı olarak da tanınır. Platon'a göre, yanında öğrencisi Zenon olduğu halde Atina'ya gelmiş ve Sokrates'le karşılaşmıştır. ***Doğa üzerine*** ismini taşıyan ünlü felsefî şiirinden bize sadece küçük parçalar kalmıştır. Varlığın bir ve değişmez olduğunu ileri süren ve Herakleitos'un oluş felsefesine karşı çıkan Parmenides, özellikle Platon üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

PARRA Nicanor (Chillian 1914) Şilili şair. Şili folklorundan aldığı unsurlarla Şili şiirine yeni bir hava getirdi, ***antipoemas*** (karşı şiir) akımını başlattı. Bu akımın amacı, şiiri yadsımak değil, şiirde yoğunluğu sağlamaktı. Parra, şiirlerinde grotesk biçimi kullanarak, makineleşmiş kapitalist bir toplumda, insan hayatının trajik yanını gösterir Yapıtları: ***Carcionero sin Nombre*** (Adsız Şarkıcı, 1937), ***Poemas y Antipoemas*** (Şiirler ve Karşı Şiirler, 1954), ***La Cueca Larga*** (Uzun Cueca, 1958), ***Versos de Salon*** (Salon Mısraları, 1962), ***Canciones Rusas*** (Rus Şarkıları, 1967).

Nicanor PARRA'dan şiirler:

BİREYİN SÖYLEVI

Birey'im ben.
Bir kovukta yaşıyordum önceleri
(Birtakım şeyler çizdim kayalara).
Sonra daha uygun bir yer aradım.
Birey'im ben.
Yiyecek bulmam gerekiyordu,
Balık bulmam, kuş bulmam, odun bulmam,
(Sıra sonra gelecekti başka şeylere).
Ateş yakmam gerekiyordu sonra,
Ateş yakmak için odun bulmam,
Odun bulmam gerekiyordu.
Birey'im ben.
Kendi kendime sordum
Hava dolu bir uçuruma gidip,
Bir ses yanıtladı beni:
Birey'im ben.
Bir başka kovuğa geçtim sonra da,
Oraya da birşeyler çizdim,
Bir ırmak çizdim, mandalar çizdim,
Birey'im ben.

PARRA

Hayır. Bıkıyordum artık yaptıklarımdan,
Ateşten bıkmıştım,
Başka şyler görmek istiyordum artık,
'Birey'im ben.
Bir vadiye gittim, bir ırmak kıyısına,
Orada buldum istediğimi,
İlkel insanlar buldum,
Bir kabile,
Birey'im ben.
Değişik şeyler oluyordu orada,
Kayalara bir şeyler çiziyorlardı,
Ateş yakıyorlardı onlar da!
Birey'im ben.
Nereden gldiğimi sordular bana.
Bazı sorularına evet dedim,
Karşılıksız bıraktım bazı sorularını,
Bilmem dedim, bilmiyorum ne yapacağımı.
Peki.
Irmakta bulduğum bir taşı parlattım ,
Pırıl pırıl yaptım onu
Yaşamının bir parçası yaptım.
Ama uzun sürer bunlar şimdi.
Ağaçları kesip bir sal yaptım.
Balık aradın ırmakta,
Başka şeyler aradım
(Birey'im ben).
Derken yine sıkıldım.
Fırtınalar sıktı beni.
Gökgürültüsü, şimşekler sıktı,
Birey'im ben.
Peki. Bir şey düşündüm.
Saçmasapan sorular geldi aklıma,
Gerçek dışı sorunlar.
Bazı ormanlarda dolaştın sonra.
Bir ağaca, bir başka ağaca vardın.
Bir çeşmeye vardım,
Bir bendeğe vardım,
Fareler dolaşıyordu hendekte.
Geldim işte dedim.
Buralarda bir kabile gördünüz mü,
Ateş yakan ilkel insanlar?
Sonra batıya gittim
Başkalarıyla birlikte.
Daha doğrusu, kendi kendime.
İnanmak gerekir görmek için.
Böyle dediler bana.
Birey'im ben.
Bazı şeyler gördüm karanlıkta,
Bulutlar gördüm belki,
Bulutlar, çakan şimşekler gördüm,
Bu arada günler geçti,
Öleceğini anladım:
Bir kaç makine yarattım,
Saatler yaptım.
Silâhlar, gereçler yaptım,
Birey'im ben.
Ölümü gömmeye bile vaktim olmadı,
Tarla sürmeye bile vaktim olmadı,
Birey'im ben.
Bazı şeyler düşündüm bir kaç yıl sonra,
Bazı biçimler,
Sınırlar geçtim.
Hücre gibi bir yerde çakılıp kaldım,
Kırk gün kırk gece giden bir gemide,
Birey'im ben.
Kıtlıklar geldi sonra,
Savaşlar geldi,
Başka renk insanlar geldi vadiye,
İlerlemem gerekiyordu,
Üretmem, yaratmam gerekiyordu.
Bilimi yarattım, doğruları,
Heykeller yarattım,
Biner sayfalık kitaplar yarattım,
Aydınlandı yüzüm,
Bir gramafon yaptım,
Bir dikiş makinesi,
İlk otomobiller görünmeye başladı,
Birey'im ben.
Gezegenler yaratmış biri,
Ağaçlar yaratmış!
Araçlar yarattım ben,
Eşyalar, kâğıtlar yarattım;
Birey'im ben.
Kentler kuruldu,
Yollar yapıldı,
Modası geçti dinsel kurumların,
Mutluluk aradı herkes,
Sevinç aradı.
Birey'im ben.
Bir anahtar deliğinden baktım,
Evet, baktım, dediğim gibi,
Kuşkulardan kurtulayım diye
Perdelerin arkasını araştırdım,
Birey'im ben.
Peki.
Dönsem o vadiye, belki daha iyiydi,
İlk kovuğuma dönsem yine,
Bir şeyler çizsem kayalara,
Sondan başlayarak başa dönsem,
Tersine çevirsem dünyayı,
O dünyayı çizsem, daha iyiydi.
Ama hayır:

Türkçesi Ülkü TAMER

GENÇ ŞAİRLER

Nasıl isterseniz öyle yazın
Nasıl anlatırsanız anlatın
Öyle çok kan aktı ki köprülerin altından
İnanmak yerinde değil
Tek yolun doğru yol olduğuna.
Şiirde her şeye izin var.
Ama unutmayın temel koşulu:
Bir şeylerle dolmalı boş sayfalar.

Türkçesi Ülkü TAMER

ATLI KARINCA

Yarım yüzyıl boyunca
şiir
kasıntılı sersemlerin cennetiydi.
Ben geldim sonunda
ve atlı karıncamı kurdum.
Hadi, binin dilerseniz.
Söylemedi demeyin ama, hiç karışmam
ağzından burnunuzdan kan gelirse.

Türkçesi Ülkü TAMER

YIKINTILAR ARASINDA İLAHİ

Sorgucunu uzatıyor kendiyle taçlanmış gün
Tiz sarı bir çığlık,
kızgın bir kaynak tam ortasında
tarafsız, iyilikçi bir göğün!

Bütün görünümler güzel bu bir anlık doğruda
Kıyıya tırmanıyor deniz,
kayalar arasında kesik kesik soluyor, göz kamaştıran bir örümcek,
dağın mor yarası ışığını saçıyor,
bir avuç keçi bir taş sürüsüdür şimdi,
güneş eriyen altın yumurtasını yumurtluyor denize.
Ne varsa Tanrı'dır şimdi.
Kırılmış yontu,
ışığın aşındırdığı direkler
Yaşayan ölüler dünyasının bu canlı yıkıntıları!
Gece oluyor Teotihuacan'da
Ehramın tepesinde marihuana içiyor oğlanlar
yırtıcı gitar sesleri geliyor.
Hangi şifalı ot, hangi bengisu hayat verecek bize,
Hangi kazıdan çıkacak o kelime
konuşmayı, ilâhiyi yönetem uyum,
şenliği, kenti ve kefeleri?
Bir sövgüyle yükseliyor Meksika şarkısı,
kararan renkli bir yıldız gibi,
bize açılan kapıyı yoklayan bir taş gibi.
Toprağın yıllanmış bir tadı var.
Gözler görüyor, eller değiyor.
İşte yetinilecek birkaç şey:
kaynanadilleri, dikenli mercan gezegeni,
örtülü incir yaprakları,
ve diriliş tadında üzümler,
hurçm kızlıklarını sürdüren midyeler,
tuz, peynir, şarap, atalar ekmeği.
Esmer güzelliğinin doruğundan
beni süzüyor bir ada kızı,
ışığa sarınmış ine bir katedral.
Tuz kuleleri, teknelerin beyaz yelkenleri
Kıyının yeşil çamlarına çarpıyor.
Işık tapınaklar yükseltiyor denizde.
New York, Londra, Moskova.
Gölge düşsel sarmaşığıyla örtüyor ovayı,
sallanan, ürküten bitkileriyle,
ağaçsız tepeleri, koşuşturan fareleriyle.
Arasıra kansız bir güneş titriyor.
Dirseklerini dağlara dayamış
dünün kentleri olan dağlara
esniyor Polifemo.
Aşağılarda, çukurların orada, bir insan sürüsü.
(Evcil iki-ayaklılar bunlar, etlerinin tadı
-yeni dinsel yasaklara karşın-
)zenginlerin damaklarındadır bâlâ
Yakın zamana kadar murdar sayılırlardı bazılarınca.
Görmek, ellemek günün güzel biçimlerini.
Altın ışık vızıldıyor, kanatlanıyor ansızın.
ve şarap kuruyor sofra bezlerinin kan kokusunda.
Mercan su altında dalları gibi,
Yaşayan saate uzatıyorum duyularımı;
Sarı bir uyumla doyuyor an.
Ey öğle, dakikaların şişkin başağı,
kadehi sonsuzluğun!
Düşüncelerim ikiye ayrılıyor, dolaşıyor, birleşiyor yine,
yeniden başlıyor sonra,
en sonunda kalakalıyor, ağızsız ırmaklar onlar,
kan deltası, alacakaranlıktan yoksun bir güneşin altında.
Bu ölü suların çalkantısında mı bitecek her şey?
Ey gün, ey yuvarlak gün,
dilimleri aynı sarı sulaklığı bölüşen
yirmi dört bölümlü portakal!
Düşünüş somut biçimi alıyor yine,
uzlaşıyor birbirine düşman yarılar
eritiyor bilinç - aynayı usulca,
bir fıskiye oluyor yeniden, masal pınarı:
İnsan sonra, görüntülerin ağacı
ve kelimeler ki çiçektir, yemiştir, edimdir.

Türkçesi Tomris UYAR

parti (Osm. fırka, Fr. parti, İng. party) toplumsal bir sınıfın temsilcilerinden oluşan; o sosyal sınıfın sınıf çıkarlarını, programında politik, ekonomik ve kültürel eğitsel düzeylerde saptayan; politik girişimlerini ideolojik bakımdan bu çıkarlarda temellendiren ve örgütleyen ve bu çıkarların kabul ettirilmesi için mücadele eden politik örgüt. — Kapitalist devletlerde varolan iki temel sınıfı, iki temel tipteki politik parti temsil eder: Burjuvazinin partisi ne proteryanın devrimci partisi. Bu partilerin hedefleri ve topiumsal işlevleri, uzlaşmaz sınıf çıkarlarının ifadesidir. Kapitalizm, feodal sosyo-ekonomik kuruluşun aşılması yönünde ilerici bir tarihsel rol oynayarak tarihsel gelişmeyi hızlandırmış, burjuva -demokratik devrimleriyle, halk kitlelerini, zaman zaman toplumsal ilerleme doğrultusunda savaşıma sokmuştu. Ancak burjuvazi sömürüye dayalı yenl toplum düzenini kurup yerine oturttuktan sonra, halkın barış ve sosyalizm doğrultusunda, demokratik bastırma çabası içinde olmuştur. Sömürücü sınıfların partileri, sınıfsal karakterlerini demagojik adlarla ve programlarla gizlerler Emperyalist devletlerde reformist işçi partileri de bulunur

Proletaryanın devrimci partisinin kurulup gelişmesiyle, yepyeni bir parti tipi doğmuştur. ***Marksçı Leninci parti***, burjuva partilerinden ve diğer reformist işçi partilerinden temelden ayrılır. Doğuşundan itibaren, proletarya çıkmış ve sınıfının bilinçli ve örgütlü öncü gücü olarak işçi sınıfının ve tüm emekçilerin politik ve toplumsal çıkarlarının yanında yer almıştır. Partinin görevi, işçi sınıfının tarihsel görevini yerine getirmesini sağlamaktır. Bu görev burjuvazinin sömürücü egemenliğinin aşılması, ***proletarya diktatörlüğü***'nün kurulması, ***sosyalist toplum ve komünist toplum***'un gerçekleştirilmesidir. Sosyalist bir devlette, Marksı-Leninci partilerden başka partilerin faaliyet gösterip göstermemesi, somut koşullara, sınıflar arasındaki güç dengesine ve tarihsel geleneklere bağlıdır.

PASCAL Blaise (Clermont Ferrand - 1623 Paris 1662) Fransız matematikçisi, fizikçisi, filozofu ve yazarı. Auvergne yüksek burjuvazisinden gelme bir ailedendl. On-altı yaşında ***Essai sur Les Coniques***'i (Koniler Üzerine Deneme) yazdı. Aradan üç yıl geçince, 1639'dan beri Normandiya maliye dairesinde güç bir görevde bulunan babasına yardım etmek için, bir aritmetik makinesi tasarladı: hesap makinelerinin ilki olan bu araç, kesin biçimini 1652'de aldı. Pascal ailesinin, jansenius'cu Saint Cyran ve

PASCAL'in yaptığı aritmetik makinası.

Antoine Arnaud'nun yazılarından etkilenme bu döneme rastlar.

1647'den sonra, kızkardeşi Jacqueline ile Paris'e yerleşti: çoktandır bozuk olan sağlığına karşın, bilimsel araştırmalarını sürdürdü. 1646'da Rouen'de yaptığı ve Toricelli deneylerinin tekrarı olan ilk denemelerini ***Expériences Nouvelles Touchant le Vide*** (Boşlukla İlgili Yeni Deneyler, 1647) yayınladı. Çeiştli bilimlerin metotları hakkında vardığı sonuçları açıkladığı ***Préface pour un Traité du Vide*** (Boşluk İncelemesine Giriş) adlı yapıtını da o dönemde yazdı. Ertesi yıl, onun verdiği bilgilere dayana-

Blaise PASCAL : Varoluşçuluğun atası..

rak enişte si Périer, Dôme tepesine tırmanıp, yaptığı yeni bir deneyle Toriçelli'nin varsayımlarını doğruladı: ***Le Récit de la Grand Expérience***'ta (Büyük Deneyin Öğrettikleri, 1648) bu deney açıklanır. Daha sonra Pascal, Paris'te Saint - Jacques kulesinde, kendi yaptığı benzeri bir deneyle bu sonuçları bir kez daha doğruladı.

Babası 1651'de öldü, kızkardeşi Jacqueline de, 1652'de Port Royal manastırına girdi, o zaman Pascal kendini büsbütün bilime verdi. 23 Kasım 1664 gecesi yaşadığı ve ***Mémorial***'inde coşkun bir dille anlattığı vecdden sonra kesin kararlar aldı. Bundan sonra Pascal, tüm varlığıyla Tanrı'ya yöneldi ve ocak 1655'te M. Singlin'in öğütlerine uyarak Port Royal des Champ'a çekildi. Arnauld Sorbonne'da bir tutukluluk tehdidiyle karşılaşınca, pascal onu savunmak zorunluğunu duydu. Ocak 1656'dan mart 1657'ye kadar, «Montalte» takma adıyla, ne yaman bir polemikçi olduğunu ortaya koyan 18 ***Lettres Provinciales*** (Taşra Mektupları)' yayınladı ve bunlarda Sorbonne'a, Cizvitlere ve özellikle kazüistlerin aşırılıklarına çattı. Aynı zamanda Tanrıbilim üzerine düşüncelerini yazmayı sürdürdü, ***Ecrits sur La Grâce*** (Tanrı'nın İnayeti Üstüne Yazılar). Yoğun bir biçimde yeniden bilimsel araştırmalara girişti. 1654'te Mersenne çevresinin çalışmasını sürdüren matematik akademisinin çalışmalarına katıldı. Bugün «integral hesabı» dediğimiz metotla ilgili yolları kendiliğinden bulup «rulet», yâni sikloid problemini çözdü. Ayrıca, daha pratik sorunlara yöneldi ve onun teşvikiyle, halk için bir ulaşım işletmesi kuruldu: Paris'in ilk omnibüs hattını meydana getiren bu kuruluş, 1662'de Parlamentonun resmî iznini aldı.

Bu arada Pascal, 1647'den beri Hristiyanlık üzerine bir savunma yazmayı tasarlıyordu. 1658'in ikinci yarısında ***Apologie de la Religion Chrétienne***'in ana fikirlerini ve planını bazı dostlarına açmak üzere Port Royal'e gitti. Fakat ömrü boyunca çektiği hastalık birdenbire ağırlaştı ve ona soluk aldırmaz oldu.

Bedensel çöküntüsüne karşın 1661'de, Ruhban meclisi tarafından Janssnius'u mahkûm eden kararı imzalamaları istenen Jansenius'cuların içine düştükleri vicdan huzursuzluğu karşısında, vargücüyle harekete geçti. Bu olaydan sarsılan rahibe kardeşi aynı yıl öldü. Pascal onun izinden gidcerek uzlaşmazlık yandaşlarını destekedi. Karşılaştığı tepki büyük oldu: sonunda mücadeleden çekildi.

Bunun üzerine, dünyadan daha fazla kopan Pascal, Hristiyanlığın en. yüce erdemlerine ulaşmaya çalıştı. Durumu iyice ağırlaştı: haizran 1662'de kendisini Saint - Etienen-du-Mont din bölgesinde bulunan kızkardeşi Périer'nin yanına götürmelerini söyledi ve aynı yılın 1 ağustosunda, uzun süren bir can çekişmeden sonra, orada öldü.

Başlıca yapıtı tamamlanmamıştı. Yakınları notlarını bir sıraya koydular ve asıl metinde yapılan birçok düzeltmeden sonra bunları 1670'te ***Pensées*** (Düşünceler) adıyla yayınladılar. Yapıtın daha sonra, metne ve bizzat Pascal'ın verdiği sıraya daha bağlı birçok baskısı yapıldı.

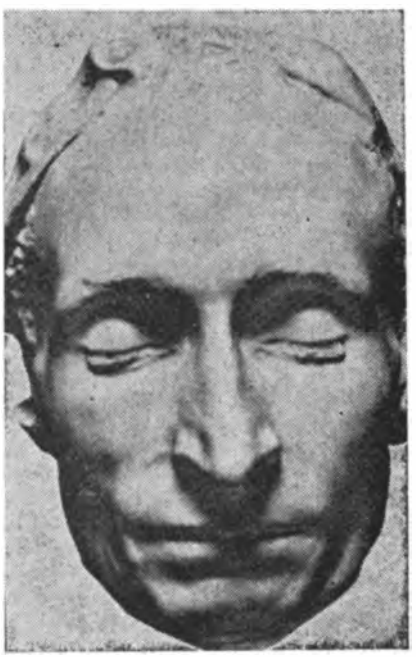

Blaise PASCAL'in öldüğü zaman alınmış olan yüz kalıbı : «Komedinin geri kalan kısmı ne denli güzel olursa olsun, son perde daima kanlıdır : Bir kürek toprak atarlar kafanızın üstüne, ve bütün hesabınız böylece görülmüş olur.» B.P.

Pascal'dan Seçmeler

Kuvvet kullanımının

doğruluğu Üzerine

Mal eşitliği hiç kuşku yok ki doğrudur ve adalete uygundur ve yasaldır. Ama doğruya boyun eğmek yasal kılınamayınca, kuvvete boyun eğmek doğru görülmüş; adalet kuvvetle desteklenmeyince, kuvvet adaletle desteklenmiştir. Böylece de adaletle kuvvetin bir arada olması ve yüceler yücesi barışın gelip ülkeye yerleşmesi sağlanmıştır.

Gaspın
akla ve hakka uygunluğu
Üzerine

Kimisine göre adaletin özü, yasa koyucunun otoritesidir; kimisine göre, hükümdarın keyfi; kimisine göre de, varolan töre ve alışkanlıklardır. En doğrusu da, bu sonuncusu herhalde: Hiçbir şey, sadece akla uygun diye, kendiliğinden adaletli değildir; her şey zamanla sarsılıp devrilir... Devletleri sarsıp alt-üst etme ve devirme sanatı, kurulu töreleri, otorite ve adaletlilikten yoksunluklarını belirtlemek üzere ta kaynaklarına kadar inerek sarsma sanatıdır. Dendiğine göre, bu konuda yapılacak iş, Devleti, Adaletsiz bir töre tarafından yıkılmış olan temel ve ilkelerine başvurmaktır yeniden. Bütün herşeyi mahvetmek bakımından en emin yol budur: bu ölçüye göre hiç bir şey adaletli ve doğru olmayacaktır. Ne var ki halk, bu türlü sözlere rahatça kulak kabartır. Nitekim işte bunun içindir ki yasa koyucuların en bilgesi, insanların iyiliği bakımından onları sık sık kandırmak gerektiğini söylemekteydi. Politikayı iyi bilen ve yapan bir başkası da şöyle diyordu:

Cum veritatem qua libertur ignoret, expedit quod fallatur. (Kurtarıcı hakikati bilmeyenin aldanması elbette doğrudur. Augustinus. *Tanrı Devleti*, IV.)

Gasp olayının gerçekliğini sezmemesi gerekir halkın: Başlangıçta akla ve hakka katiyen uygun olmayan bir şekilde gerçekleşmişti; ama şimdi akla ve hakka uygun hale geldi. Dolayısıyle de bu gaspın hemen sona ermesi istenmiyorsa, başlangıcını gizleyip onu halka hakiki ve ebedi diye belletmek gerekir.

pasif (Fr. passif; İng. debts, liabilities) Bir girişimin temel varlığını yada mallarını yük altına sokan borçların ve yükümlülüklerin bütünü. — Pasif, iki kısma ayrılır:

— girişimin bizzat kendisine olan borçları (söz konusu olan bir hisse senetli şirketse, hissedarlara olan borçları) Bunlar, konulan sermaye ve birikmiş rezervlerle temsil edilir;

— üçüncü şahıslara, girişimin iştirakçisi olmayan ve yalnızca alacaklı olan ya da alacaklı olarak kalanlara olan borçlar

PASOLİNİ Pier Paolo (Bologna 1922 / Roma 1975) İtalyan şairi, film yönetmeni ve gazetecisi.

5 Mart 1922'de Bologna'da doğan Pier Paolo Pasolini, 1975 Kasımında Roma yakınlarında başı ezilerek öldürüldü. 1943-49 yılları arasında Friuli bölgesinde Casarsa'da yaşadı. 1949'da Roma'ya yerleşti. 1945'de Bologna Üniversitesi'ni bitirmişti. Bundan sonraki etkinliği gazetecilik, yazıncılık ve sinema yönetmenliği oldu.

Başlıca şiir kitapları şunlardır «Gramsci'nin Külleri» (1957); «Katolik Kilisesinin Bülbülü» (1858); «Zamanımın Dini» (1961); «Gül Biçimli Şiir» (1964); «Aşkınlaşmak ve Örgütlemek» (1971)

PASOLİNİ bir çekim sırasında.

Pasolini 20. yüzyılın sanayileşmiş ama yoksul İtalya'sının tüm çelişkilerini içinde yaşayan bu çelişkilerin çarpıcı, başdöndürücü, hep eleştirici bir tanığı oldu. Yaptığının bilincindeydi hep İnandığının kavgasını ödünsüzce veriyordu. Onda kimi zaman ağır basan ve kendisinin de açıkça söylemekten çekinmediği «cesaret kırıcı mutsuzluk duygusu», kavgadan kaçırtan bir yılgı değil, kavgayı sona dek sürmesini sağlayan bir dürtüydü. Pasolini'nin şiirine «gerçekçi deneyci» diyebiliriz. Nitekim Pavese'nin başlattığı gerçekçi deneyciliğin daha bilinçli ve savaşçı bir sürdürücüsü olan Pasolini çağımız tarihiyle, günümüz insanının iç burkucu çelişkileriyle, bunalımlarıyla içiçe yaşamış, bunu, gerek geleneğin, gerekse en yeni deneyciliğin ona sunduğu söyleyiş olanaklarıyla dile getirmiştir. Ne var ki, Pasolini'ye ilişkin olarak, «gerçekçilik» ile «deneycilik» kavramları arasındaki ayrımı her zaman dikkate almak zorundayız. Bu iki kavramı birbirine karıştıranlara yanıtı şu olmuştur Pasolini'nin: «Yeni deneyciliğin başlıca özeliği, 'usdışılık' iken, gerçekçiliğin başlıca özelliği 'usçuluk'tur. Usdışılık, 20. yüzyılla, başka bir deyişle anamalcı ve kentsoylu bir dünya görüşüyle özdeşken, usçuluk, 20. yüzyıla karşı oluşla, yani, toplumculuğun ileri kültürel dünyasıyla özdeştir.»

PASOLİNİ'den şiirler

DÜNYASAL ŞİİRLER 21 Haziran 1962

Bir rahip gibi çalışıyorum bütün gün
geceyse
kızışmış bir kedi gibi dolaşıp duruyorum.
Ermiş yapsınlar diye
Kilise'ye başvuracağım.
öyle ya yumuşaklıkla yanıtlıyorum
her yutturmacayı.
Bir imgenin gözleriyle bakıyorum
linç görevlilerine.
Parça parça edilmiş kendimi
bir bilimadamının dingin cesaretiyle gözlemliyorum.
Kin duyuyor gibi görünsem de
eksiksiz sevgi dolu dizeler yazıyorum.
Sanki konusu değilmişim gibi,
alçaklığı inciliyorum kaçınılmaz bir olgu olarak.
Acıyorum genç faşistlere
ve en ürkünç kötülüğün biçimleri saydığım yaşlılara
usun şiddetiyle karşı koyuyorum yalnızca.
Uçarken her şeyi gören
ve gökteyken yüreğinde
bağışlamaz bir bilinç taşıyan
bir kuş gibi edilginim.

(Türkçesi Bedrettin CÖMERT)

«GÜL BİÇİMLİ ŞİİR» adlı kitabından.

GÜL BİÇİMLİ YENİ ŞİİR

Bana gelince
bıraktım ücreti ödenmemiş
asker, istenmeyen gönüllü yerimi:
sinemayı, yolculukları, utancı, biliyordum, düşümden biliyordum zaten, ama uyanınca kenarda buldum
kendimi, başka oyuncular girmişti,, ne ki gönüllü değil.
ve çekip gidince kırlangıçlar, yığıştı sahneye şimdi onlar.
kovulmuş havva, gülüşünde yakınıyor yeni havvalar'ın, ne önemi var ki bunu? bir gerçeği anlamaktır gerçek acı,
benim bu 63'de yeniden 43'de olduğum gibi oluşum, gözü
yaşlı çocuk, istekli çırak, dökülen saçlarıyla, ağaran
saçlarıyla, dünyanın beni, kendine yabancı
cismi, kendiliğinden dışa atması, yenika
pitalizmin tarihsel yöntemleriyle gerçekleşti. her insanın bir çağı var ya
şamda ve soyulur kendi sorunlarıy
la. on yıl tek bir yılmışcasına doğan yeni italya'yı bilmeye yetkili değilim. ta 64'de italya, bense benim gibi tüm marksistler gibi 54'de, uzlaşmışız
tutkularında eski dönemlerin.

(Türkçesi: **Bedrattin CÖMERT**)

«GÜL BİÇİMLİ ŞİİR» adlı kitabından.

PASTERNAK'ın ünlü romanı **Doktor Jivago***'dan alınan filmden bir sahne.*

PASTERNAK Boris (Moskova 1890 / Moskova 1960) Sosyet şairi. Akademi üyesi ve ressam Leonid Pasternak'la piyanist Rosa Kaufmann'ın oğludur. Profesyonel sanatçı bir aile çevresinde yetişti. Sanata tutkusu çocukluk yıllarında belirlendi. Bir süre resim, daha sonra ünlü müzisyen A. Skriyabin'in etkisiyle müzik eğitimi gördü. Evlerine konuk gelen Rilke, Tolstoy gibi sanatçılarla daha çocukluğunda tanıştı. 1909 yılında bir meslek olarak müzik çalışmasını bıraktı ve aynı yıl Moskova Üniversitesi Tarih Felsefe Fakültesine girdi 1912 yılı yazında Almanya'ya giderek Marburg Üniversitesinde felsefe kurlarını izledi. 1914 yılında yayınlanan ilk şiir kitabında, Aleksandr Blok'un açık etkisi, görülmektedir Aynı yıllarda, aralarında Aseyev'in de bulunduğu bir fütürist kümeye katıldı. Pasternak, simgecilerin gizemciliğine karşı oluşunun yanısıra, fütürizmin geçmişle bağları koparma tavrını da benimsemiyordu. İlk şiirlerinde Lermontov - Tyutçev şiirinin ev Rilke'nin şiirlerinin de etkileri gözlenmektedir. Kendisine ülkesinde büyük ün sağlayacak olar. «Kızkardeşim Hayat» adlı şiir kitabını 1917'de tamamladı. Kitap 1922'de yayınlanacaktır. Genç şairin bu kitabındaki şiirlerinde, onun şiir dünyasının belli başlı özelliklerini bulmaktayız: Büyük bir doğa tutkusu. Doğaya ilişkin imgelerle, insan kişiliğinin ve toplumsal sorunların kaynaşmış bir bütünlük içinde verilmesi. Mayakovski'ye ve şiirine büyük hayranlık duyan aPsternak, bu

Boris PASTERNAK : Sovyet şiirinin en büyük temsilcilerinden biri.

şiirlerinde ve daha sonraki şiirlerinde, imge ve özellikle söz dizimi alanlarında Rus şiirine yeni yenilikler getirmekte, fakat kıta düzeni bakımından klasik Rus şiiri geleneklerinden büyük ölçüde ayrılmamaktadır.

Boris Pasternak 1923 yılında *Yüksek Hastalık»* 1925-26 yıllarında *«Dokuz Yüz Beş Yılı»*. 1926-27 yıllarında ise *«Teğmen Schmidt»* adlı destanlarını yazıp yayınladı Bu şiirleriyle, (ve Gorki'nin övgüyle karşıladığı *«Teğmen Schmidt»* destanıyla Boris Pasternak lirik şiirden epik anlatıya yönelmekte, yeni bir dille konuşmaktadır Ülkesinden ve onun sorunlarından hiçbir zaman kopmamış olmakla birlikte, yaratıcılığının tüm dönemlerinde Pasternak'ın devrimci dönüşümlere karşı sakıngan bir tutum takındığı bireyci ve bazan gizemci bir tavırdan tümüyle ayrılmadığı görülmektedir.

Sovyet yazarlarının 1934 yılındaki I. kurultayında Pasternak'ın şiirleri konusunda başlayan tartışmalar zaman zaman alevlenerek sürerken, Pasternak şiir yazmay. ve uzunca aralıklarla da olsa yayınlamayı sürdürdü. Savaş öncesi yıllarda yayınlanan *«Erken Trenlerde»* adlı şiir dizisinde, klasik, yalın bir üsluba yöneldiğini görüyoruz. Savaş yıllarında yurtseverce şiirleriyle direnişe katıldı. Savaş sonrasında (1945) yayınlanan *«Yeryüzü Enginliği»* adlı kitabındaki şiirlerinde de şiir dilini ve imge dizgesini yalınlaştırmayı sürdürmektedir.

Boris Pasternak, yaratıcılığın ilk dönemlerinden beri anlatı alanında da ürünler vermiştir 1924 yılında *«Hava Yolları»* adlı öyküsü, 1931'de *«Spektorski»* adlı şiir romanı yayınlandı. 1922'de yayınlanan *«Lyuvers'in Çocukluğu»* adlı nuveliyle 1931'de yayınlanan *«Muhafız Belgesi» (Oh-*

ramaya Gramota) adlı otobiyografik nüvelli, bu dönemlerin anlatı ürünleri arasındadır. Boris Pasternak savaş yıllarından sonra yeniden anlatı türüne yönelerek *«Doktor Jivago»* adlı romanı üstünde çalışmaya başladı. Romanın başkahramanı Jivago, kişisel yaşamının ve toplumsal yaşamın trajik yol kavşağındaki bir aydındır. Doğa betimlerinin ve kahramanların duygusal - düşünsel yaşamlarının büyük bir ustalıkla yansıtıldığı romanda, yazarın devrim konusundaki düş kırıklığı, toplumun devrimci değişimine ilişkin karamsarlığı ve umutsuzluğu açıkça görülmektedir. 1957'de yurt dışında yayınlanan romana bir yıl sonra Nobel Edebiyat Ödülü verildi. Sovyet Yazarlar Birliği'ndeki ve ülkesindeki tepkiler üzerine, Pasternak ödülü kabul etmediğini bildirdi. Fakat yine de Yazarlar Birliği üyeliğinden çıkarıldı.

Devrim adına da olsa zorlamaya ve baskı olurcasına boyun eğmesine karşı çıkan, fakat bu karşı çıkışlarda çoğu kez bireyci ve gizemci önyargılardan kurtulamayan Boris Pasternak, şiiri bireysel ve toplumsal yaşamın organik bir ürünü sayan anlayışıyla, toplumsal sarsıntıları kendi benliğinde derinliğine yaşayan şair kişiliğiyle, imge ve söz dizimi alanlarında Rus ve Sovyet şiirine getirdiği yeniliklerin yanısıra klasik bir yalınlığa bağlı kalan şiir üslubuyla, 20. yüzyıl Rus-Sovyet ve dünya şiirinin en önemli şairleri arasındadır. Yaşamının son yıllarındaki şiirlerinde, yaşamı «köklerine, temellerine» kadar kavrama tutkusunu, şiirsel ve ruhsal bir «dinçliğin» savunusunu bulmaktayız. Şiirleri ve anlatı alanındaki ürünlerinin yanısıra, Goethe, Shakespeare, (tüm oyunları ve şiirleri), Shelley, Keats, Verlaine, Petöfi v.b. şair ve yazarlardan Rusçaya yaptığı çevirileri de, çağdaş Rus - Sovyet edebiyatının en önemli çeviri ürünleri arasındadır.

PASTERNAK'tan şiirler

ÖYLEDİR ÖYLE BAŞLAR

İnsan iki yaşında da öyle başlar işte
Ezgilerin karanlığına sıyrılır kucaklardan,
Cıvıl cıvıl cıvıldar, mırıldar bir süre,
Derken, üçüne doğru, sözler dökülür ağzından.

Öyledir işte yavaşça başlarsın anlamaya,
Kapılıp bir türbinin büyük gürültüsüne,
Sen misin bu, bir başkası mı yoksa,
Yabancılaşmıştır evin, bir gölgedir annen de

Bu zalim leylak parıltısının nedir derdi?
Bu dökülen, bu inen bir park kanapesine,
Nedir? çocukları kaçırmak gibi bir şey mi?
Öyledir işte, kuşkular öyle doluşur içine.

Arttıkça artan kıvamını bulan acılardan :
Yüreğinde ulaşılmayanın özlemi, uzak yıldızlar,
Faust gibi olduğun, kanın bulandığı zaman
Öyledir, öyle başlar çingene çalgıcılar.

Uçaraktan yüce yüce gök katlarından
Çevrili alanlar görürsün, evsiz topraklar,
Ve denizler bir iççekiş kadar ansızın,
İşte tıpkı öyle doğar heceler ve uyaklar.

Mutlu bir son aramak boşuna
Yakarır durur: her şee yerini alsın diye,
Sakınarak gözünden şafağı ve evreni
Öyle olacaktır, öyledir dalaşımız güneşle.

Öyledir, öyle başlar yaşamak, dizelerle.

Türkçesi Cemal SÜREYA

TEĞMEN SCHMIDT'İN VASİYETNAMESİ

Boşunadır kıyamet günlerinde
Yulafların üstünde, sırtüstü, yaz geceleri,
Kimi ceza verir sonra pişmandır
Kimi sessizce yürür çarmıhına.

Borç ödemek şart olan
Amansız bir çağda geldim dünyaya
Verin istediğiniz gibi kararınızı
Öfke duymayacağım kırılmayacağım da

Titremedi bilirim yüreğiniz
İnsanlığı mahvederken
Ama siz de bir doğmanın esiri
Ve yüzyılın kurbanı değil misiniz.

Otuz yıl boyunca taşıdım içimde
Memleket sevgisini
Hiç bir şey yok kaybedeceğim
İstemiyorum merhametinizi

Ne doyulmaz günlerdi ayaklanma günleri
Dehşetle hatırlayacaksınız hep
Ve bana o korkunç gücü veren
Dipten doğru halkımın itişi

Memleket hınçla ayaklanırken
Boyun eğmek alçakça bir işti
Katettiğim yoldan o gün bugündür
Değilim Tanrı korusun şikâyetçi.

Bugün altında durduğum sütun
Tarihte iki çağın ayrılış yeri
Ve sonuna dek mutluyum böyle bilinsin
Bu kesin sınıra ulaştığımdan beri.

KORKULU ÖYKÜ

Her şey değişecek her şey
Asıl olanı doğru, büyük olanı,
Çocukların uykusunu bölenler
Bağışlanmayacak asla.

Unutulmayacak, unutulur mu hiç
Şu minik yüzlere işlenmiş gam, tasa,
Düşman saldığı bu dehşeti
Ödeyecek bir gün mutlaka.

Gün gelecek yolu onun da
Tüyler ürpertici bir öyküden geçecek,
Alınacak yüzlerce yüzlerce defa
Yetimin, sakatın, dulun öcü.

Aklına getir bir o bombaları
O astığı astık dönem
O cinayetler, o yıkıntılar,
Hérode'un Bethléem'de yaptığı gibi.

Eli kulağında daha iyi bir çağın,
Değişecek her şey, besbelli,
Ama şu sakatlanmış küçükleri
Unutabilir mi insan unutabilir mi?

Türkçesi Cemal SÜREYA

PASTERNAK

KIŞ ŞİİRİ

Kapı açıldı, buharla doldu mutfak,
Soğuk, yuvarlana yuvarlana daldı içeri,
Her şey eskisi gibi oluverdi bir anda
Çocukluk yıllarındaki o akşamlar gibi

Hava kupkuru ve tertemiz
Ve dışarda, beş adım ötede
Süklüm püklüm duruyor kış
Yüzü tutmuyor içeri girmeye

Kış. Ve işte her ilk kez başlıyor sanki.
Ağarmış uzaklıklarına doğru kasımın
Uzaklaşıyor aksöğütler
Değneksiz ve rehbersiz körler gibi..

Nihir buz tutmuş, donmuş sepetçi söğütü.
Ve konsol üstünde bir ayna gibi
Bir buz tabakasına, enlemesine
Yerleşmiş karu gök kubbesi.

Ve karşısında onun, yol kavşağında,
yarı yarıya kara gömülmüş kavşakta —
Seyrediyor bu aynada kendini
Kayın ağacı, saçında bir yıldızla.

Ve gizlice sezmektedir ki o
Kış, harikalarla doldurmuştur her yeri:
Kır evini, uzakta görülen,
Ve kendi tepelerini..

Türkçesi Ataol BEHRAMOĞLU

MART

Kan ter içinde bırakıyor güneş,
Dere coşup çağıldıyor, sevinçten delirmişçesine;
Hamarat bir sığırtmaç kadın gibi
Yapacak yığınla iş var baharın elinde.

Kar öksürmede, kansızlıktan dertli,
Filizlerin mavi damarları güçsüz daha.
Fakat, yaşam tütmede inek ahırından
Yabaların dişlerinden sağlık fışkırmada.

Ah, bu geceler, bu günler ve geceler!
Gün ortasında çıtırtıyla çözülen karlar.
İğne ipliğe dönmüş çatı buzları
Uykusuz, geveze ırmaklar!

Tüm kapılar ardına kadar açık, at tavlası, inek ahırı.
Güvercinler yulaf topluyor karın üstünde,
Doldurmada taptaze kokusuyla havayı
Bütün bu canlılığın nedeni olan gübre..

Türkçesi Ataol BEHRAMOĞLU

FIRTINADAN SONRA

Hava, gelip geçen fırtınayla dolu.
Canlandı her şey, ve bir cennet ferahlığında solumakta:
Leylak, bir tazelik akımını çekmede içine
Her yana dağılmış mor salkımlarıyla

Hava değişimi diriltti her şeyi.
Doldurmada çatı oluklarını yağmur;
Fakat gitgide aydınlığa doğru değişmede gök
Kara bulutların ötesi masmavi

Sanatçının eli daha bir güvenle
Arındırmada her şeyi tozundan, kirinden;
Yaşam, gerçeklik ve olup bitenler
Yepyeni çıkmada onun atelyesinden

Yaşanmış yarım yüzyılın anıları
Gelip geçen fırtınayla tersine dönmede şimdi,
Yüzyılımız çıktı vesayetinden onun
Geleceğe yol açmanın zamanı geldi

Yeni yaşamın yolunu arındıracak olan
Artık sarsıntılar ve dönüşümler değildir;
Bir şeylerle alevlenmiş ruhun
İçtenliği, fırtınaları ve cömertliğidir..

Türkçesi Ataol BEHRAMOĞLU

ŞAİRİN ÖLÜMÜ

(Mayakovski'nin ölümü için)

Başka türlüsüne kim inanır, saçmaladığınız söyleniyordu
Ama iki başka adam daha, aynı işi tekrarlayan
Ve bir üçüncüsü, dünyayı peşinde koşturan
Yanıyanaydınız, hepinizi sarıp sarmalayan
Hiç kıpırtısız bir zaman.

Memur evleri ve tüccarlarınki vardı
Ağaçlar, avlular vardı yaşayan
Ve iki karga, güneşin sarhoş ettiği
Dişileriyle hırlaşan iki karga
Bundan böyle
Budala karılar burunlarını herşeye sokmasınlar diye
Şimdi felâket yağıyor üstünüze!
Çizgiler vardı yüzünüzde, yırtık ağlar gibi kırış, kırış
ve ıslaktı yüzleriniz

Gönlünce yaşadığın, düzünelerle yaşadığın
Günlerden biriydi o gün
Evinin kapısında bir kalabalık
Tek bir tabanca sesi hizaya getirmiş hepsini

Suların havaya tükürdüğü balık
Şenlik fişeği sanarak nasıl koşuyorsa
Saz diplerindeki ölümüne
Tetikteki kurşunun içini çekmesi gib, tıpkı öyle.

Uyuyordun, dedikodulu ve kıskanç bir döşek sermişlerdi uykuna
Uyuyordun, artık susturulmuş, ama hâlâ korkulu
ürpertilere komşu
Ve yakışıklıydın, yirmiiki yaşın avuçlarındaydı, bunlar
Dört bölümlü şiirinde yazılıydı.
Uyuyordun, başın yastığındaydı
Boylu boyunca yaylanarak
En genç efsaneydin başımızda

Tetiğini çektiğin kurşun Etna yanardağına benziyordu
Gittikçe büyüyordun, ama birdenbire eğilip
Korkak ve değersizlerin ayağına yüz sürüyordun.

Türkçesi : Erdoğan TOKATLI

PASTEUR Louis (Dole 1822 / Marnesla Coquette - 1895) Fransız kimyacısı ve biyoloji bilgini, mikrobiyolojinin kurucusu. 1843'te Ecole Normale Supérieure'ün fen bölümüne alındı. 1847'de fizik ve kimyadan doktora tezini verdi. 26 yaşındayken yayınladığı billûrbilim hakkındaki inceleme yazısıyla bilim dünyasında adını duyurdu. 1848'de profesör oldu.

1854 yılında Pasteur, Lille Fen fakültesine dekan oldu. Yaptığı araştırmaların mantıksal sonucu onu mayalanma konusunu incelemeye yöneltti. 1857'den -863'e kadar sütte, alkolde, tereyağında, v.b. oluşan mayalanmalar hakkında inceleme yazıları yayınladı. Bu çalışmaları sırasında yaşamak için oksijene gereksinim duymayan mikroorganizmaları buldu. Pasteur, 1862'de kendiliğinden türetmenin bir düş olduğunu kesin olarak kanıtladı. Emriyonların kendiliğinden oluşmadığını açıklarken, Rouen Tabiat Bilimleri müzesi müdürü Pouchet ile giriştikleri tartışmalar çok ünlüdür

«Sonuca varma konusunda acele etmekten özellikle kaçınınız. Alabildiğine uyanık, külyutmaz bir hasım kesiliniz bu konuda kendi kendinize karşı.» Louis PASTEUR

Mayalanma üzerine yaptığı çalışmalar Pasteur'ü sirkenin oluşmasını (1862) ve şarap hastalıklarını (1863) incelemeye götürdü. Şarabın Mycoderma aceti aracılığıyla sirkeye dönüştüğünü ve şarap hastalıklarının kendine özgü mayalardan ileri geldiğini buldu. Şarapların bozulmasını önlemek için 55 C'a ısıtılmalarını önerdi.

1857 yılı sonunda Lille'den ayrıldı: Ecole Normale Supérieure'ün yöneticisi ve bilimsel araştırmalar müdürü oldu. İpekböceğindeki «karataban hastalığı»nın hem bulaşıcı, hem soydan geçme olduğunu gösterdi. İpekböceği yumurtalarını ıslah etmeyi başararak ipekçiliği büyük bir zarardan kurtardı. Bundan sonra yine bir ipekböceği hastalığı olan sütleğen hastalığını inceledi ve asalaklı bir hastalığın gelişmesinde çevrenin etkisini gösterdi.

1870-1871 Savaşından sonra Pasteur, gene mayalanma'yla ilgili araştırmalarına döndü, iyi bira yapımı için gerekli koşulları inceledi, bu içkide görülen hastalıkların nedenlerini ortaya çıkardı ve bunlardan pastörizasyon ile korunma yolunu gösterdi.

1870'ten 1886'ya kadar geçen dönem, bilim hayatının en yoğun ve en verimli çağı oldu. Hayvanlarda kangrenli bir septisemi oluşturan havasızyaşar bir mikrobu buldu: çıbanların vestafilokok nedenini ortaya çıkardı: lohusalık hummasının bugün «steptokok» denen bir mikroptan ileri geldiğini gördü.

1879'da Chamberland ve Roux ile beraber tavuk kolerasını incelerken, etkileri azaltılmış mikropları şırınga etmekle, önleyici aşı elde edilebileceği ilkesini buldu.

1881'de Roux ile birlikte, kuduz üzerinde araştırmalara başladı. Sonunda kuduz hayvanın ısırdığı bir insana uygulanabilecek aşı elde edildi (1885). 1888'de Pasteur, adına kurulan enstitünün başına getirildi. İnsanlığa yararı dokunan kişilerin en büyüklerinden biri olan Pasteur, biyolojinin de en büyük kurucularından biridir. İnsanlığın ilerlemesinde öyle çok katkısı oldu ki, ***Pasteur öncesi*** dünya ile ***Pasteur sonrası*** dünyayı, iki ayrı dünya sayabiliriz.

EDELFELT'in fırçasıyle Pasteur.

Pater Pançali (1955) Satyajit Ray'ın, Bibhuti Benerci'nin ***Bir yoldur uzar gider*** adlı ünlü romanından hareketle hazırladığı bir senaryo üzerinden Hindistan'da gerçekleştirdiği film. Fotoğraf yönetmenliğini Subatra Mitra'nın yaptığı, dekorlarını Şandragupta'nın üstlendiği, müziğini Ravi Şankar'ın bestelediği filmin başrollerini Kanu Benerci, Uma Da Gupta, Subir Benerci ve Şandra Gupta paylaşmaktaydılar.

Her biri 110 dakika süreli üç bölümden oluşan bu eşsiz başyapıtı, ***Aparajito*** (Yenilmeyen) ve ***Apu Sansar*** (Yenilmeyen'in dünyası) adlarını taşıyan ve 1956 ile 1959 yıllarında gerçekleştirilen bölümlerden meydana geliyordu. Bir Hintlinin çocukluğundan olgunluk dönemine uzanan hayatını bize aktaran bu film için Satyajit Ray, şöyle diyordu

Pater Pançali'*den bir plan: Apu.*

«Pater Pançali'yi insancıllığı, lirizmi ve gerçekleri açıkça dile getirişi bakımından seçtim. Yapıtın anlattığı öyküyü katı bir kalıba sokmak yanlış olurdu. Romanın savruk havası senaryoda da olmalıydı, çünkü yapıta gerçekliğe uygunluğunu veren işte o savruk havaydı.»

Cannes festivalinde gösterilen film, seyircileri olduğu gibi çoğu basın mensuplarını da salondan kaçıracak kadar sıktı; ama aralarında büyük eleştirmen André Bazin'in de bulunduğu bir avuç sinema yazarı tarafından coşkuyla karşılandı. Nitekim A. Bazin bütün ağırlığını koyarak yapıtın «İnsanî belge ödülü»nü almasını sağlayacaktı. Bu küçük armağan, Satyajit Ray'ın adını duyurmasına yetti ve *Aparajito*'nun Venedik festivalinde Altın Arslan Ödülü'nü almasına katkıda bulundu.

PAUKER Ana (Moldavya 1893 / Bükreş 1960) Romanyalı kadın siyasetçi. Komünist militanıydı (1921), Merkez komitesi üyesi oldu (1922), Sovyetler Birliği'ne sığındı, ama Troçkicilikle suçlanarak sınırdışı edildi (1931). Memleketinde tutuklandı (1936), yeniden S.S.C.B.'ye gitme olanağını buldu (1940). Komintern'e girdi, albay rütbesini aldı, Romanyalı tutsaklardan bir tümen kurdu ve bu tümenle Romanya'ya döndü. Komünist partisi genel sekreteri (Ağustos 1944) ve dışişleri bakanı (1947-1952) oldu: resmî görevinden uzaklaştırıldı.

PAŞKOV Anatoliy İgnatyeviç (1900) Sovyet ekonomisti. Önceleri Ekonomi doktrinleri tarihi üstünde çalıştı ***İstoriya Russkoy Ekonomiçeskov Mıysli*** (Rus Ekonomi Düşünce Tarihi, 1955 - 1958). Daha sonra çağdaş kapitalist ve sosyalist ekonomi sistemleri üstünde araştırmalar yaptı. Sovyet Rusya Bilimler akademisi muhabir üyesi oldu

(1953) ve 1963'te aynı akademinin ekonomi bölümü sekreterliğini yaptı. Başlıca yapıtları: ***Üretim Araçları ve Üretimin Gelişmesinde Başlıca Ekonomi Yasaları*** (1958), ***Sosyalist Düzende İki Mülkiyet biçiminin Birbiriyle Uygunluğu Üstüne Görüşler*** (1960), ***Obşçiye iOsobıye Zakonıy Sotsializma*** (Sosyalizmin Genel ve Özel Yasaları, 1960).

PAULİ Wolfgang (Viyana 1900 / Zürich 1958) Avusturya kökenli İsviçreli fizikçi. Münih'te okuduktan sonra Göttingen'de (1921) ve Kopenhag'da asistanlık yaptı: 1928'de Zürich Federal Politeknik okulunda teorik fizik profesörlüğüne atandı: 1940'tan itibaren Princeton'da ders verdi, 196'da Zürich'e döndü. Heisenberg ile birlikte magnetik alanların kuvanta teorisini kurdu ve Kopenhag okulunun en ileri, en ünlü temsilcilerinden biri oldu. ***Pauili ilkesi*** de denen ünlü ***ihraç ilkesi***'ni ortaya attı. Fermi ile ***nötrino***'ların varlığını teorik olarak kanıtladı (1931), bu hipotez çok daha sonraları deneysel yoldan doğrulanabildi. 1945'te Nobel Fizik ödülünü aldı.

Wolgang PAULİ Nobel Ödülü'nü aldığı dönemde.

PAULİNG Linus Carl (Portland, Oregon 1901) Amerikalı kimyacı. Kaliforniya Teknoloji enstitüsünde doktor ünvanını kazandıktan sonra çalışmalarına Münih, Kopenhag ve Zürich üniversitelerinde devam etti. 1927' denberi Pasadena'da, Kaliforniya Teknoloji enstitüsünde kimya profesörü ve laboratuvar müdürüdür. 1949'da Amerikan Kimya derneğine başkan seçildi. Atom kimyasında kuanta mekaniğinin kullanılması, özellikle karmaşık bileşiklerde moleküllerin yapısı ve kimyasal bağlar konularındakl çalışmaları ile ün kazandı. Daha çok organik makromolekülleri inceledi. Başlıca yapıtı olan ***The Nature of the Chemical Bond*** (Kimyasal Bağın Yapıdı, 1939) bütün dünyada tanınır. Pauling 1954'te Nobel Kimya ödülünü, 1962' de de Nobel Barış ödülünü aldı.

PAULİNG Büyük bir bilgin ve büyük bir barış savunuru.

PAUSTOVSKİY Konstantin (Moskova - 1892): Sovyet yazarı. Denizcilerin hayatını anlatan yapıtlar yazdı. Hazar denizindeki balık avcılığını konu alan ***Karabugaz*** (Kara Boğaz, 1932) adlı romanıyla üne ulaştı. Öbür romanlarında ***Rojdeniye Morya*** (Denizin Doğuşu, 1952) ülkesinin doğal kaynaklarını dile getirdi. Ayrıca tarihsel romanlar ***Çyornoye More*** (Karadeniz, 1936) ve Puşkin'in hayatını anlatan bir oyun ***Naş Sovremennik*** (Çağdaşımız, 1949) yazdı. Beş ciltlik otobiyografisini ***Dalyokiye Godıy*** (Uzak Yıllar), ***Nespokoynaya Yunost*** (Derli Gençlik) 1945-1955 arasında yayınlandı. Denemelerini ve eleştiri yazılarını ***Zolotaya Roza*** (Altın Gül, 1955) adlı bir kitapta topladı.

Konstantin PAUSTOVSKİ bir dinlenme sırasında.

PAVESE Cesare (Piemonte 1908 / Torino - 1950) İtalyan şairi ve yazarı. Torino'da D'Azeglio lisesini bitirdi. Burada Augusto Monti'nin öğrencisi oldu. 1930'da Walt whitman üzerine yazdığı bir tezle Edebiyat Fakültesini tamamladı. Peşinden hızlı bir çevirmenlik dönemine girdi. Melville'in «Moby Dick»ini 1932'de, Joyce'un «Dedalus»unu 1934'de İtalyancaya kazandırdı. Annesinin 1931'de ölümü üzerine kızkardeşi Maria'nın yanına taşındı. Ölümüne kadar da onunla kaldı. 1933'de Carlo Levi, Massimo Mila, Leone Cinsburg gibi yazarlarla Einaudi Yayınevinin kuruluşuna katkıda bulundu. 1934'de faşizme karşı olduğu savıyla Brancaleone Calabre'ya üç yıl süreyle sürgün edildi. 1936'da ilk şiir kitabı ***«Çalışmak Yorar»***ı yayımladı. ***Toprak ve Ölüm»*** 1947'de bir dergide çıktı. 1950 baharında Torino'da yazmış olan ***«Gelecek ölüm-gözleri gözlerin ...rak»*** şiir kümesi ozanın ölümünden sonra

Cesare PAVESE : Çağdaş İtalyan edebiyatının büyük isimlerinden biri.

basıldı.

27 Ağustos 1950 günü Torino'daki bir otelde canına kıydı.

Pavese, ***«Çalışmak Yorar»*** yapıtıyla bir tür «öykü-şiir» gerçekleştirmek ister. Bu şiirler, 20. yüzyıl İtalya'sının şiir geleneğiyle kalıpçı tüm bağları koparıp, aşılmamış karşı-yazınsal çözümler getiren dizelerden oluşur. Bu dizelerde anı, öykü ve simgesel imgeleştirmeler, gerçekliğin acımasız gözlemine dayandırılmak istenen içerikçi bir dille uyum sağlar.

Onun şiirinde iki temel ana konu vardır: ***«Yalnızlık»*** ve ***«Söylence»***. İlk şiiri «Güney Denizleri»

«Güney Denizleri»nden son romanı «Ay ve Ateş»in kahramanı Anguillaya dek, Pavese'nin yapıtlarından eksik olmayan bir durum, bir kişi vardır. O da, doğduğu toprakları bırakıp gurbete çıkmış bir sürü yer görmüş, belki de para yapıp zengin olmuş, ama ergeç doğduğu topraklara dönmüş, geçmişiyle, ço-

cukluğuyla bağ kurmaya çalışan, yurdundan olmuş gurbetçi tipi. Bu, aynı zamanda, Kuzey İtalya'daki Piemonte bölgesinde Tanaro ile Bormida nehirleri arasında «Langhe» denilen tepelerden kopmuş Pavese'nin öz yaşamsal durumudur

PAVESE'den şiirler

(Türkçesi Bedrettin CÖMERT)

GÜNEY DENİZLERİ

Sessizce yürüyoruz bir gece yamacında bir tepenin.
İlerleyen loşluğunda ikindi vaktinin,
beyazlar giyinmiş bir dev sanki amcamın oğlu
davranışı ağır, yüzü kavruk ve suskun bir dev.
Bize bunca sessizliği öğretebilmek için
çok yalnız kalmış olmalı atalarımızdan biri
— ya aptallar içinde bir büyük adam veya zavallı bir deli —

Amcaoğlum konuştu bu akşam. Kendisiyle çıkıp çıkmayacağın
sordu. Duru gecelerde tepeden
Torino'nun uzak fenerinin yansıması görülür.
«Torino'da kaldığına göre...» dedi,
«...ama hakkın var. Yaşam, doğduğun yerden uzakta
geçmelidir. Hem kazanır, hem tadını çıkarırsın
ve sonunda da benim gibi kırkında döndüğün zaman
her şeyi değişmiş bulursun. Ama durur hep yerli yerinde

Langhe denilen bu yerler.»
Bütün bunları söyledi bana, hem konuştuğu da İtalyanca
sayılmazdı,
ağır ağır kullandığı yerel ağız,
şu tepenin taşları gibi öylesine kuru ki,
yirmi yılın başka dilleri ne de başka denizleri
bir türlü etkileyememiş. O ise, biraz yorgun köylülerde gördüğüm
yoğun bakışıyla yokuşa doğru yürüyor.
Tam yirmi yıl tüm dünyayı gezdi.
● gittiğinde, kadınların kucağında taşıdığı bir bebektim
henüz ben.
Ölmüş dediler. Sonra, kadınların kimi zaman, sanki bir
masaldaki gibi,
ondan konuştuklarını duydum.
Ama erkekler, acımasızlar, unutup gittiler onu.

Epeydir ölmüş babama bir kış
limanda gemilerli yeşilimsi koca bir pul yapıştırılmış
bir kartpostal geldi; iyicil bağbozumu dilekleriyle dolu.
Şaşırıp kalmıştı herkes, ama artık büyümüş bebek
yırtınırcasına anlatmaya çalıştı ki

Pasifik'te, Avusturalya'nın güneyinde
köpek balıklarınca yabanıl
mavinin mavisi bir denizle çevrili
Tasmanya denen bir adadan geliyordu kartpostal.
Şunu da ekledi: Demek ki inci avcılığı da yapıyordu amcaoğlu.
Çıkardı pulunu kartın.
Herkes bir yorum ileri sürdü, ama hepsi şu sonuca vardı ki
daha ölmediyse henüz ölümü yakındı.
Sonra bütün bunlar çıktı aklından herkesin
ve çok zaman geçti aradan.

Ah nice zaman geçti, Malezyalı korsan oyunu
oynadığımdan bu yana.
En son, ölümcül bir noktada suya atladığımdan bu yana,
bir oyun arkadaşımı bir ağaç üstünde kovalayıp
ağacın o güzelim dallarını kırdığımdan bu yana,
ve bir düşmanımın kafasını parçalayıp dövüldükten bu yana
ne yaşamlar geçti aradan! Başka günler, başka oyunlar,
daha anasının gözü düşmanlar karşısında başka kan sarsıntıları ve
düşünceler, düşler.
Sonsuz korkular öğretti bu kent,
bir kalabalık, bir cadde tirtir titretti beni,
ya da bir yüzde, kimi zaman gizlice izlenen bir düşünce.
Duyarım hâlâ gözlerimde, bunca sürten adımlar üstüne vuran
binlerce sokak lâmbasının alaylı ışığını.
Amcamın oğlu döndü geldi. Savaş bitti.
Dev gibi o, cüceler ülkesinde. Üstelik para da yapmış.
Hısım akraba fısıldaşıyordu: «Bilemedin bir yıl sonra
yer bitirip hepsini, sonunda yine gider gurbete.
Ölümü böyle olur bir baltaya sap olamamışların».
Kararlı bir yüzü var amcamın oğlunun. Köyde bir yer satın aldı
bir giriş katında. Çimentodan bir de garaj yaptırdı.
Önünde benzin satmak için pırıl pırıl bir depo
ve dönemeçte, köprünün üstünde, koskoca bir reklâm tabelâsı.
Bir tamir ustası oturttu paraları alsın diye
tüttürüp sigarasını o da dolaşıp durdu Langhe topraklarında
Köyden evlenmişti bu arada. Kuşkusuz bir gün dünyada
karşılaştığı
yabancı kızlar gibi incecik ve sarışın bir kız aldı.

Yine yalnız dolaştı hep. Hep beyazlar içinde,
elleri arkada, yüzü kavruk,
pazar pazar dolaşıp içinden pazarlıkla
durmadan at pazarlığı yapıyordu.
Tasarı suya düşünce, nedenini açıkladı bana.
Erkeği, tüm hayvanları vâdide toplamak ve herkesi
motor almaya zorlamakmış.
«Ama» diyordu, «hayvan yok mu şu hayvan, yok daha
büyüğü ondan.

Ben düşündüm bunu. Bilmeliydim,
öküzle insanın aynı soydan olduğunu burda.»
Yarım saattir yürüyoruz. Doruk yakın. Gittikçe
artıyor çevrede hışırtısı ve ıslığı rüzgârın.
Birden duruyor amcamın oğlu ve dönüp bana şöyle diyor:
«Bu yıl şunu yazacağım ilâna: Santo Stefano Belbo vâdisi
bayramlarda hep başı çekmiştir. Böyle desinler Cannelli
köylüleri!»
Sonra yine yokuşa tırmanıyor. Anlatımsız bir toprak ve rüzgâr
kokusu kavrıyor karanlıkta ikimizi, uzakta ise birkaç ışık:
köy evleri, sesi zor duyulan taşıtlar. Ben ise
bu adamı denizden, uzak ülkelerden ve hâlâ bitmeyen
suskunluktan
koparıp bana kavuşturan gücü düşünüyorum.
Yolculuklarını anlatmaz öyle amcamın oğlu.
Yalnızca şuraya ya da buraya gittiğini der kupkuru
bir de motorları düşündüğünü.
Kala kala bir tek düş kalmıştı içinde:
bir kezinde, Balinalar adında Hollandalı bir balıkçı gemisinde
ateşçiyken, deniz deniz gezmişti.
Ağır zıpkınları güneşte uçarken görmüş,
kan köpük içinde balinaları kaçışırken görmüş
kuyruklarını dikip oklarla cebelleşirken.
Arada bir anlatır bunu.
[illegible]
Ama ona
yeryüzünün en güzel adalarında
şafağın söküşünü görmüş talihli birisi olduğunu söylediğimde,

anılarında gülümseyip
«doğar doğmaz bile güneş
eskiydi artık bizim için gün»
derdi.

GELECEK ÖLÜM — GÖZLERİ GÖZLERİN OLACAK

Gelecek ölüm gözleri gözlerin olacak
sabahtan akşama dek, gözünü kırpmadan.
sağırcasına, eski bir vicdan acısı gibi
saçma bir alışkanlık gibi
ardımızdan kovalayan bu ölüm
gelecek birgün.
Boş bir sözden ayrımsız olacak gözlerin
aynada kendini gördüğünden ayrımsız her sabah.
suskun bir çığlık, bir sessizlik olacak.
Ey sevgili umut, o gün biz de bileceğiz
hem yaşam hem hiçsin sen bile, ey sevgili umut!

Herkese birdir bakışı ölümün
Gelecek ölüm - gözleri gözlerin olacak
bir alışkıyı bırakırcasına
ölü bir yüzün belirdiğini görürcesine aynada
kenetli bir dudağı dinlercesine
sessizce ineceğiz o dipsiz burgaca.

UYUYAN DOST

Ne diyeceğiz uyuyan dosta bu gece?
En güçsüz sözcük
en yırtıcı acıdan geliyor dudaklarımıza.
Bakacağız dosta,
bakacağız hiçbir şey demiyen yararsız dudaklarına.
çok yavaş konuşacağız.
Her akşam
aldırışsız ve dipdiri beliren eski ağrının
yüzünü alacak gece. Bir can gibi, karanlıkta suskun,
acı çekecek eskil sessizlik.
Çok yavaş soluyan geceye konuşacağız.

Ölü sessizliğe karşı oylumlaya oylumlaya varlıkları
apansız gelecek şafağın irkiltisinde
ve varlıkların ötesindeki karanlıkta
an'ların damlayışını duyacağız. Yararsız ışık
günün doğan yüzünü vuracak ortaya. Susacak
an'lar. Varlıklar konuşacak yavaştan.

ÇALIŞMAK YORAR

Evden kaçmak için yolu geçmeyi
yapsa yapsa bir çocuk yapar,
çocuk değil ki artık
bütün gün sokaklarda sürten bu adam
üstelik evden de kaçmıyor.

Hani yaz ikindileri vardır
meydanlar bomboş uzanır batan gün altında,
geçip gereksiz bitkilerl bir bulvardan
durur yalnız adam.
Değer mi bunca yalnızlık, gittikçe daha yalnız olmak için?
Boştur yollar meydanlar yalnız gezildiğinde.
Oysa bir kadın durdurmalı,
konuşup da birlikte yaşamaya inandırmalı,
yoksa hep kendisiyle konuşur insan. Bunun için de
kimi vakit körkütük olur geceleri
ve anlatır durmadan, anlatır yapıp edeceklerini.
Böyle ıssız meydanda bekleyerek
rastlanmaz elbette kimseye, ama dolaşırken sokakları
durduğu olur insanın şöyle bir.
Olsalardı iki kişi, başka olurdu ev
sokaklarda bile. Kadın olurdu, değerdi dolaşmaya.
Gece kimsecikler kalmaz meydanda
Oradan geçen bu adam görmez
yararsız ışıklar içinden evleri
kaldırmaz artık gözlerini.
Kaldırımları dinler yalnızca
kendininkiler gibi nasırlı ellerin döşediği.
Doğru değil ıssız meydanda kalmak.
Mutlaka yolda olmalı o kadın
yalvarsan eve çeki düzen verecek.

PAVLENKO Pyotr Andreyeviç (Petersburg 1899 / Petersburg 1951) Sovyet yazarı. Paris Komünü'nü dile getiren tarihsel romanı ***Barrikadıy***'dan (Barikatlar, 1932) sonra, ***Puteşestviye v Turkmenistan*** (Türkmenistan'da Seyahat, 1932) adlı yapıtında Sovyet Türkmenistanı'nı anlattı. Daha sonraki romanlarında S.S.C.B.'de sosyalist ekonomi gelişmelerini dile getirdi *Na Vostoke* (Doğu'da, 1939), *Sçastye* (Mutluluk, 1947), *Stepnoye Solntse* (Bozkır Güneşi, 1949) Ayrıca film senaryoları da yazdı *Aleksandr Nevskiy* (1938), *Padeniye Berlina* (Berlin'in Düşüşü, 1948).

PAVLOV İvan Petroviç (Ryazan - 1849 / Moskova 1936) Rus doktoru ve fizyoloji bilgini. 1879'da Petersburg Askerî akademisinden mezun oldu. 1833'te kalbin çevre sinirleri konusunda doktora tezini verdi. 1899'a kadar dolaşımla ilgili çalışmalar yaptı. 1884-1886 arasında Almanya'da Rudolf Heidenhain ve Carl Ludwig adlı fizyoloji uzmanlarının yanında çalıştı. 1889'dan itibaren sindirimle ilgili ünlü araştırmalarına başladı. 1890'da Tomsk ve Petersburg farmakoloji profesörlüğüne atandı. Önemli bir deneyci olan Pavlov, fizyolojide deneysel metodu ve özellikle ameliyat metodunu savundu. Pavlov'un ameliyat metodu, hayvanı diri iken açıp incelemeye dayanan açımlama metodundan ayrılır. Pavlov ameliyat ettiği deney hayvanını gözlemlemeden önce hayvanı fizyolojik dengesini sağlamaya ve onu eski normal haline getirmeye çalışır. Pavlov'un sindirim konusundaki çalışmaları 1897 de ***Bellibaşlı Sindirim Bezlerinin Çalışmaları Üstüne Konuşmalar*** adıyla yayınlandı. Pavlov bu çalışmalarında organizmanın beslenmesinde sinir sisteminin etkisi ve canlı varlıkla çevre arasındaki yakın bağıntılar üstünde duruyordu. Pavlov'un bu temel fikri, aynı zamanda fizyoloji uzmanı İvan Saçenov'un da (1829-1905) fikriydi. Pavlov 1904'te tıp ve fizyoloji dallarında Nobel ödülünü kazandı. 1903'ten itibaren Madrid luslararası kongresine sunduğu ***Eksperimentalmaya Psikologiya i Psikopatologiya Jivotnıyh*** (Hayvanlarda Deneysel Psikoloji ve Psikopatoloji) adlı raporunda açıkladığı bir buluşa ulaştırdı. Pavlov doğuştan gelen ve şartsız olan reflekse karşılık «şartlı refleks»i ilk kez bu raporda tanımladı. Pavlov,

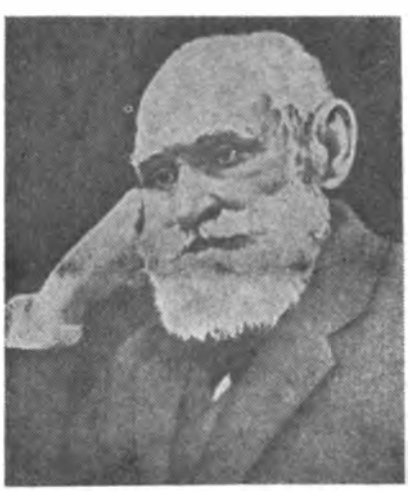

İvan PAVLOV Modern fizyolojinin babası.

şartlı refleks kavramına «ruhsal salgı» denen tükrük salgısı üstündeki araştırmaları sonunda vardı. Bu kavram beyin etkinliğinde canlının ortama uyması yönünde çalışan bir refleks etkinliği olduğunu gösterir. Bu etkinlik, yeni sinirsel bağıntıların doğmasıyla oluşan üstün sinirsel bir etkinliktir ve beyin yarımkürelerinin kabuk altı bölgesince yönetilir.

1909'da yayınlanan bir *Estetvennıye Nauki i Mozg* (Tabiat Bilimleri ve Beyin) beyin kabuğundaki irkilme olaylarının yoğunlaşma ve yayılma temel yasasını ortaya çıkardı ve türlerin evrimi sırasında bazı şartlı reflekslerin şartsız, doğuştan ve soydan geçme reflekslere dönüşebileceği tezini ortaya attı. Üstün sinirsel etkinlik süreçlerinde ruhsal hayatın nesnel yanını görüyordu. 1915'te *Uyku Fizyolojisi Üstüne Veriler*'i yayınladı Pavlov bu yapıtında uykuyu beyin kabuğundaki bir çeşit çalışma tutukluluğu olarak niteler, hipnoz ve histeri durumlarını açıklar fizyolojik ve psikolojik nesnellik ve öznellik durumlarının birliğini öne sürer. 1921'de Lenin'in bir kararnamesiyle Pavlov'un hayat ve çalışma koşulları düzenlendi ve özel araştırmaları için Koltuşi Biyoloji istasyonu kuruldu. Pavlov 1922'de *Dvadtsatiletnıy Opıyt Obyektivnogo İzuçeniya Vıysşey Nervnoy Deyalolnosti (Povodeniya) Jivotnıyh*'ı (Hayvanların Üstün Sinirsel Çalışmaları Üzerine Yirmi Yıllık Deney), 1927'de *Lektsii o Rabote Bolşih Poluşariy Golovnogo Mozga*'yı (Beyin Büyük Yarımkürelerinin Çalışması Üstüne Dersler) yayınladı. Son önemli yapıtı *Bolşaya Meditsinskaya Entsiklopediya* (Sovyet Büyük Tıp Ansiklopedisi) için yazmış olduğu şartlı refleks konulu yazısıdır (1935). Pavlov'a göre konuşma, kavram ve zekâya dayanan insan psikolojisiyle yalnızca üstün sinirsel bir etkinliğe dayanan hayvan psikolojisi arasında büyük bir fark vardır. Ama yine Pavlov'a göre her ikisi de aynı yasalara, yani sinir dokusu yasalarına uyar : çünkü, kavramları ve insan zekâsını yaratan dil, şartlı reflekslerde, üstün sinirsel etkinlik sayesinde oluşan duyumsal işaretlerin Ilk işaret düzeni üzerine yerleşen, ikincl bir işaret düzeninden başka bir şey değildir. Buna göre birbirlerinin ayıran farkların karmaşıklığına karşın hayvan psikolojisinde olduğu gibi insan psikolojisinde de tam nesnel, bilimsel bir bilgi edinmek olasıdır. Pavlov'un yapıtı, sinirsel ve beyin üstüne incelemelere, bazı akıl bozukluklarının tedavisine ve en önemilsi ağrısız doğum olan, bazı pratik uygulamalara öncülük etti.

İvan P. PAVLOV Üzerine

Pavlov, sinir sisteminin, organizmanın beslenmesinde belirleyici rol oynadığını ve bireyle ortam arasındaki sıkı bağıntının beslenme tarafından kurulduğunu ortaya koymaktadır. Daha sonra Pavlov, «şartlı refleksler» konusunda araştırmalara başlamıştır. Bu arada uykunun fizyolojisi konusunda yayınladığı bir incelemede, uykuyu, kökeni beyin kabuğunda olan bir sinirsel tutukluk olarak yorumlamaktadır. Öte yandan hipnoz ve isteri olaylarına da eğilen bilgin, fizyolojik ve psikolojik öğelerin, yani «nesnel olanın birliğini ileri süren bir teori geliştirmiştir. Pavlov bu çak yönlü araştırmalarına, İhtilâl'den sonra kendisi için özel olarak kurulan Koltuçi laboratuvarında devam etmiştir. Hayatının son yıllarında dünya çapındaki şöhretine ve ülkesinde gördüğü sınırsız saygıya rağmen yoğun çalışma gücünü yitirmeyen ve üç enstitüyü birden yöneten bilginin son eseri, Büyük Sovyet Tıp Ansiklopedisi için kaleme aldığı «şartlı refleks» maddesi olmuştur.

Pavlov'un tüm çalışmalarında dayandığı genel ilke, insan psikolojisiyle hayvan fizyolojisi arasında köklü bir ayrım bulunduğudur : İnsan psikolojisi, dilin, kavramın ve zekânın işe el attığı alandır; oysa fizyolojik alan sadece üstün sinirsel etkinliği varsayar. Ama bu ilke genel bir maddesel öğretiden kaynaklanmakta ve Pavlov'un, dil'i, birinci dereceden tepki'nin (yani, kendi deyimiyle, «birinci imleme sistemi»nin) üstüne eklenen ikinci dereceden bir tepki, yani «ikinci imleme (signalisation) sistemi» olarak göz önüne almasına yolaçmaktadır. Bu, sinirsel tepkilerin (yani birinci imleme sisteminin) bilinç alanında yankılar uyandırması demektir; bu da, bilinçli ve görünürde iradesel davranışların, özel ve konusuna uygun bir şartlama sonucu belirlenebileceği ve hattâ güdümlü hale getirilebileceği anlamına gelir. Pavlov'un çalışmaları ve teorik görüşleri bugün, davranış psikolojisinin; ve insanın, zincirleme emek, uzay uçuşları, vs. gibi karmaşık tekniklere kendini uydurmasını sağlayan refleksler biliminin temelini meydana getirmektedir.

ALEKSANDROV

PAVLOVA Anna (Petersburg - 1882 / La Haye - 1931) Rus kadın dansçı. 1891'de İmparatorluk Dans okuluna kabul edildi ve çelimsizliğine karşın birinci sınıf bir öğrenci oldu. 1903'te baş solocu, 1905'te dansçı oldu. Bir yıl sonra da Kuğu Gölü'nde oynayarak başdansçılığa yükseldi. Bundan sonra imparatorluk tiyatrolarının repertuvarlarını oynamaya başladı *Don Kişot, Paquita, Esmeralda, Kaynak, Ormanda Uyuyan Güzel.* 1909'da Châlet tiyatrosunda temsiller verecek olan Diaghilev topluluğunun ilk Paris turnesine katıldı. 1913'te Rusya'yı terketti. İkinci Dünya savaşı başladığı zaman Berlin'de bulunuyordu. Londra'ya geçmeyl başardı, bir topluluk kurarak A.B.D.'ye gitti. Savaştan sonra Avrupa'ya döndü ve tüm dünyada turnelere çıktı. Anna Pavlova, Iş hayatını ve başarısını tek başına oluşturan dünya çapında büyük solocu balerinlerin sonuncusudur.

PAZ Octavio (Mexico 1914) Meksikalı yazar. 1931'de *Barandal* dergisini kurdu. Yerlilerin yoksulluğu ve tarihiyle ilgilendi. İçsavaş onu İspanya'ya çekti burada Miguel Hernandez ve César Vallejo ile dost oldu, sonra Meksika'ya döndü. Siyaset ve edebiyat alanında *Raiz del Hombre* (İnsanın Kökü, 1939) büyük bir çalışma gösterdi. Teller dergisi çevresinde toplanan grubun başlıca üyeleri arasında yer aldı ve *El Hijo Prodigo* dergisini kurdu. 1943'te A.B.D.'ye gitti, sonra Paris'te (1946-1951), Japonya'da ve Hindistan'da (1952-1953) başıboş bir hayat sürdü yaşantısını denemelerinde *El Laberinto de la Soledad* (Yalnızlık Labirenti, 1950) ve yeni şiir kitaplarında *Aguila o Sol?* (Kartal mı Güneş mi? 1951) özetledi. Mexico'ya dönünce modern resmi *(Rufino Tamayo,* 1959) ve tiyatroyu savundu. Hawthorne'un bir masalını *La Hija de Rappacini* (Rappacini'li Kız, 1956) tiyatroya uyarladı. Meksika halk edebiyatıyla gerçeküstücülüğü bağdaştıran birçok yapıt yayınladı. Son yapıtları : *Salamandra* (1960), *Ladera Este* (Doğu Yamacı, 1962), *Blanco* (1967).

Octavio PAZ'dan şiirler :

UNUTUŞ

Yum gözlerini, yitir kendini karanlıkta
gözkapaklarının kırmızı yaprakları altında.
Gömül vızıldayan sesin

düşen sesin halkalarına
ve uzaklarda yankılan
dilsiz bir çağlayan gibi,
davulların çalındığı yerde.

Bırak kendini karanlığa,
kendi etine gömül,
kendi yüreğine;
kemik, o mor şimşek,
kamaştırsın gözlerini, kör etsin,
mavi göğsünü göstersin akşam ışığı
körfezler ve gölgeli koyaklar arasında.

O sıvı karanlığında uykunun
ıslak çıplaklığını;
kıyıya kimbilir kimin bıraktığı
gövdeni, o köpük danteli unut.
Sonsuz kadın, yitir kendini
kendi benliğinin sonsuzluğunda,
bir başka denizle buluşan bir deniz gibi
unut kendini, beni unut.

Dudaklar, öpüşler, aşk, her şey yeniden doğar
o ölümsüz, o yalın unutuşta :
gecenin kızlarıdır yıldızlar.

(Türkçesi Ülkü TAMER)

BÜTÜNLEMEK

Dağları arıyorsun gövdemde
Ormana gömülmüş güneşini.
Ben senin gövdende tekneyi arıyorum
Geceyarısı yiten o tekneyi.

SON SABAH

Sınıra kadar uzanmış şimdi
Ormanda yitip giden saçların,
Ayakların benim ayaklarımda.

Geceden bile büyüksün uyurken
Ama bir odaya düşler de sığar.
Ufacık bir çoğalmayla nasıl çoğalıyoruz!
Bir taksi geçiyor dışardan
Hayaletler doldurmuş içine.
Akan, durmadan akan ırmak
Dönüş yolculuğuna başlamış bile.

Yarın bir başka gün mü olacak?

ORADA VE ARKADA

Çamurlu Kasım :
Lekeli taşlar, kara kemikler,
Bulanık saraylar.

Kemerlerden, köprülerden geçtim,
Yaşıyordum, yaşamı arıyordum.

Kanı tükeniyor ışığın odada.
Soğuk yansımalar arasında şimdi
Balık-insanlar.

Yaşıyordum, hayaletler görüldüm
Diriydi hepsi, istekliydi.

Kandan ve topazdan kule,
Kara perçemler, amber göğüsler,
Yeraltı kadını.

Kaplan, buzağı, ahtapot, yanan sarmaşık :
Yaktı kemiklerimi, kanımı emdi.

Yatak, sönmüş gezegen,
Geceyle gövdenin bir aldatmaca olduğu yer,
Tuz yığını, kadın.

Tüket kalıntılarını yayla güneşi :
Yaşıyordum, ölümü aramaya koyuldum.

pazarlama politikası (Fr. politique du marché, İng. marketing politics) Bir metanın satıcısı ile alıcısının karşılaştıkları, zamanla ve yayılma ile dönüşüme uğrayabilen yeri doğru bir tarzda belirlemeğe yönelik politika. Gelişmiş bir ekonomide modern jestiyon teorisi pazarlama politikasını, bütün jestiyon faaliyetlerinin merkezine yerleştirme eğilimi gösterir. Pazar deyince, tüketicinin gerçek ihtiyacını, giderilmezse bir yokluğa, bir gerilime, bir sosyo-ekonomik dengesizliğe, ama aynı zamanda liberal ve rekabetçi alanda «pazara girmek» ve para kazanmak fırsatının kaybedilmesine yol açacak olan ihtiyaç anlaşılmalıdır.

Örnek olarak, soba imâl eden bir işletmeyi ele alalım. Geleneksel jestiyona göre, işletme, en ucuz fiyata en iyi sobaları imâl etmeye, bunları iyi bir dağıtım şebekesine teslim etmeye, satış-sonrası servisi öngörmeye, reklâm yoluyla rekabete karşı mücadale etmeye çaba gösterecektir.

İşletmenin ürünü sobadır, pazarı da sobalar pazarıdır. İyi yönetildiğini sandığı halde, sobalar pazarı efsanesine fazla uzun zaman inandığı için, zaman aşımına uğramış sabit yatırımlardan kâr elde etmeyi sürdürmek istediği için ve bugünün gerçek istediği için ve bugünün gerçek pazarının konut içinde sabit bir sıcaklığın pazarı olduğunu görmek istemediği için, faaliyetinden, yeniden-üretim'inin normal araçlarını sağlayamayıp, batana kadar.

İhtiyacın ifâdesi olarak pazar, sosyal bir realitedir, canlıdır, evrim içindedir, ve bir hata ne kadar çabuk işleyiş bozukluğu olarak dile geliyorsa, üretimi sevk ve idare edicisi de pazarlamaya o kadar çok dikkat etmelidir.

Pazarlama politikası, aynı zamanda, bu pazarın boyutlarını da ölçmeli ve girişimin boyutlarına uyup uymadıklarını araştırmalıdır. Öteki gerçekler kanlı pazarlarıyla özel pazarlar arasındaki dengeler, iç ve dış pazarlar arasındaki dengeler. Bir faaliyetten obürüne, büyük dozaj değişmeleri olabilir.

Pazar belirlenince, o zaman, ona en iyi uyarlanabilen ürünü belirlemek gerekir. Örneğin, perakende olarak satılan kahve, çekilmemiş ya da çekilmiş olabilir, tek kökenli ya da karışık olabilir, kesekâğıdında ya da madenî kutuda olabilir, yarım okkalık ya da bir okkalık olabilir, hediyeli ya da hediyesiz olabilir, vs. Bu bir üretim problemi değildir, çünkü bütün bu çeşitler üretilebilir. Çözülmesi önemli teknik ve mali araçlar gerektiren bir ürün politikasıdır burada söz konusu olan.

Bu politika, aynı zamanda, ürünün ekonomik ömrünü, rekabetin ortaya çıkışını, pazarın muhtemel evrimini, üretim sürecinin çeşitli evrelerinde işe koşulacak beşerî, teknik ve malî araçları da hesaba katmalıdır.

PEARSON Karl (Londra 1857 / Londra 1936) İngiliz matematikçisi ve istatistikçisi. Bir yandan avukatlık yapıyor, öte yandan Londra College Üniversitesitesinde uygulamalı matematik ve mekanik dersleri veriyordu. 1892'de bilimler felsefesinin klâsiklerinden biri olan *The Grammar of Science*'ı yayınladı. 1890'dan sonra, matematik ve istasistik metotlarının biyoloji bilimlerine uygulanmasıyla ilgilendi. 1897'den sonra *Mathematical Contributions to the Theory of Evolution* (Evrim Teorisinine Matematik Katkılar) başlığı altında bir dizi makale yazdı. 1902'de Cambridge'te *Biometrika* adlı bir dergi kurdu. 1907'de Francis

Galton laboratuvarının yönetimiyle görevlendirildi. Antropometride istatistik sonuçlarından yararlanmak amacıyla «biyometri metodu» denen matematik ve grafik bir metod ortaya koydu. Pearson istatistik biliminin kurucularından birl sayılır.

pedolojl yada **çocukbilim** (Fr. pédologle yada paidologie, İng. pedology) Çocuğu ayrı bir fenomen olarak ele alıp Inceleyen bilim. Pedolojl, çocuğun davranış ve evrimini düzenleyip yöneten yasaların, yetişkinlerin davranış ve evrimlerini düzenleyip yöneten yasalardan tamamıyle farklı, apayrı bir alan olduğu temel düşüncesinden hareket eder. Ayrıca da, bu alan içinde, her birine özgü pedagolik metodlar kullanılması gereken çeşitli dönemler saptar.

PEGUY Charles (Orléans - 1873 / Seine-et-Marne - 1914) Fransız yazarı. Orléans lisesinde burslu olarak okudu. Yüksek Öğretmen okulunda Bergson'un derslerinl Izledl. Jaurès'e cephe aldı, *Cahiers de la Quinzaine*'i kurdu ve bu dergide bilimsel sosyalizme, Jaurès'in «politik acı» sosyalizmine ve özellikle de Sorbonne Üniversitesinde egemen olan pozitivist ve laik düşünceye karşı savaş açtı. 1905 olayları ve Almanlarla Fransızlar arasında gittikçe artan çatışma olasılığı karşısında Barrès'inkini anımsatan bir milliyetçiliği benimsedi. Yaradılıştan mistik olay Péguy, 1908'de Katolikliği kabul ettl. 5 Eylül 1914'te Marne karşı saldırısının başlarında vurularak öldü. Yapıtları sistematik bir çözümlemeden çok sürekli biçlmde yinelenen bir düşünceye dayanır XX. yüzyılın ilk yıllarında Fransız spirütüalizminin yeniden doğuşunu temsil eder. Yapıtlarının tümü önce *Cahiers de la Quinzaine*'de yayınlandı. Politik ve sosyal konulara değinen *Situations* (Durumlar, 1906-1907) ve ölümünden sonra yayınlanan *Clio*'da yazar aydın çevreye

Charles PEGUY'nin 1897 yılında çekilmiş bir fotoğrafı.

çatar. Dreyfus'çülükten Hristiyanlığa geçişini *tor Marie, Comte Fugo*'da (1911) ele alır ve savunur. Hayatının son döneminde yazdığı en anlamlı yapıtlar *Note sur M. Bergson et la Philosophie Bergsonienne* (Bergson ve Bergson Felsafesl Üstüne Notlar, 1914), *Note Conjointe sur M. Descartes et la Philosophie Cartesienne*'dir (Descartes Felsefesi Üstüne Tek Not). 1909-1913 arasında yazdığı manzum yapıtları *Le Porche du Mystère de la Deuxième Vertu* (İkinci Erdemin Sır Kapısı, 1911), *Le Mystère des Saint Innocents* (Aziz İnnocentius'lar Misteri, 1912), *La Tapisserie de Sainte Geneviève et de Jeanne d'Arc* (Azize Genevievè ve Jean d'Arc Duvar Halısı, 1912), *La Tapisserie De Notre-Dame* (Notre-Dame Duvar Halısı, 1913), *Eve*'dlr (Havva, 1913) *Le Mystère De La Charité De Jeanne d'Arc* (Jeanne d'Arc'ın İyilikseverliğinin Sırrı, 1910) adlı manzum dramı, Ilk dramı olan *Jeanne d'Arc* ile, Péguy'nin mistisizminin en geçerli örnekleridir. Hümanist kültürle yetişmiş bir polemikçl olan Péguy'nin üslûnu Latin yazarlığının dengell üslûbunu, Corneille ve Hugo'nun uyumlu dizelerini anımsatır.

Bir halk ressamının gözüyle Silvio PELLİCO.

FELLİCO Silvio (Saluzzo - 1789 / Torino - 1854): İtalyan yazarı. Oldukça sıkı bir din eğitimi gördü, fakat Lyon'da kaldığı sırada akılcı ve liberal düşüncelere yöneldi. Milano'ya dönünce Monti ve Foscolo Ile Illşkl kurdu. Birkaç beşarısız trajedl yazdı. Yurtseverlik duygusunu işleyen *Francesca da Rimini* (1815) adlı yapıtıyla ün kazandı. Zengin bir allenin yanında eğitmen oldu. Milano'da çıkan *Il Conciliatore* gazetesinde romantizm üstüne birkaç makale yazdı. *Carbonaro* olabilmek için hangi koşulları yerine getirmek gerektiğini soran bir mektubu postaya vermek ihtiyatsızlığında bulundu. Bu yüzden tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı (1820). 1822'de cezası 15 yıl ağır hapse çevrildi. Bu cezayı Spielberg'tekl Brno hapisanesinde çekti. 1830'da aftan yararlandı, Torinc'ya yerleşti. *Le Mie Prigioni*'yi (Hapisteki Hayatım, 1832) yayınladı. Hapiste çektiği acıları dile getiren yapıtta, gençliğindeki hristiyan inançlarına döndüğünü açıklar. O zamandan sonra liberal hareketler ve yurtseverlik hareketlerine karışmadı. Hayatının son yıllarında, Torino'da kütüphane memuru olarak çalıştı.

Gabriel PERİ'nin Almanlar tarafından tutuklanmadan önce çekilmiş bir fotoğrafı.

PERİ Gabriel (Toulon -1902 / Paris - 1941): Fransız siyaset adamı ve gazetecisi. Barbusse'ün *Clarté*'sinde gazeteciliğe başladı, 1924'te *Humanite*'ye girdi. Komünist Partisl Merkez Komitesi üyesl (1929), Selne-et-Oise milletvekili seçildi (1932). 1936'da Meclis Dışişleri komisyonu başkan yardımcısı oldu. İşgal sırasında Komünist partisinin gizli organı *Cahiers*'yi çıkardı. 1941'de tutuklandı ve 15 aralık 1941'de başka rehlnelerle birlikte Almanlar tarafından kurşuna dizildi.

PERRAULT Charles (Parls - 1628 / Paris 1703) Fransız yazarı. Aşk şiirleriyle yazı hayatına atıldı, Colbert'In hizmetine girdl, onun sayesinde 1671'de Fransız akademisine seçildi ve akademi yönetmeliğinl hazırlayan kurulan katıldı. 27 Ocak 1687'de, kralın nekahetl dolayısıyla akedemlde, *Le Siècle de Louis le Grand* (Büyük Louls Yüzyılı) manzumesini okudu : yenilerin eskllere üstünlüğünü lleri süren bu manzume «eskllerle yenilerin kavgasına yol açtı Perrault, savunusunu desteklemek amacıyla, *Paralleles des Anciens et des Modernes* (Eskllerle Yenilerin Karşılaştırılmaları, 1688-1698) ve *Les Hommes illustres qui ont paru en France pendant le XVII. Siècle* (XVII. yüzyılda Fransa'da Yetişen Ünlü Klşiler, 1697-1701) adlı kitaplarını yazdı. Bu arada topladığı çocuk masallarını bir kitap halinde

Masal edebiyatının öndegelen isimlerinden Charles PERRAULT.

Gustave DORE'nin Perrault'nun Parmak çocuk'u *için hazırladığı bir süsleme resmi.*

bastırttı. *Les Contes de Ma l'Oye* (Peri Masalları, 1697).

personalizm bk. **kişilikçilik.**

PESTALOZZİ Johann Heinrich (Zürich-1746 / Brugg - 1827) İsveçli pedagog. Rousseau'nun pedagojiyle ilgili fikirlerini, basitleştirerek halkın anlayacağı biçime soktu. Sosyal sorunun ancak yeni bir eğitim düzeniyle çözümleneceğini kabul etti, insan yeteneklerini aşamalı olarak geliştirecek : tarım ve meslek bilgisi öğretecek, karşılıklı eğitimi düzenleyecek bir plan tasarladı. Kendini, hiç bir çıkar gözetmeden, özellikle yoksul çocukların eğitilmesine adadı. Pestalozzi çok sayıda yapıt verdi, bunlar arasında bir roman olan *Lienhard und Gertrud* (1871-1787), *Helvetisches Volksbaltt* (İsviçre Halk Gazetesi, 1782-83), *Meine Nachforchungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechtes* (İnsan Türünün Gelişiminde Tabiatın Aldığı Yol Üzerine Araştırmalarım, 1797), *Wie Gertrud İhre Kinder Lehrt?* (Gertrud Çocuklarını Nasıl Yetiştirir?, 1801) ve *Buch der Mutter* (Annelerin Kitabı, 1803) sayılabilir.

PESTALOZZİ Pedagoji biliminin kurucularından.

PETÖFİ Sandor (Kiskörüs 1823 / Şigişoara 1849) Macar şairi. Okul disiplininden bıkarak önce gezici tiyatro oyuncusu, sonra asker oldu ülkeyi şiirler yazarak yaya

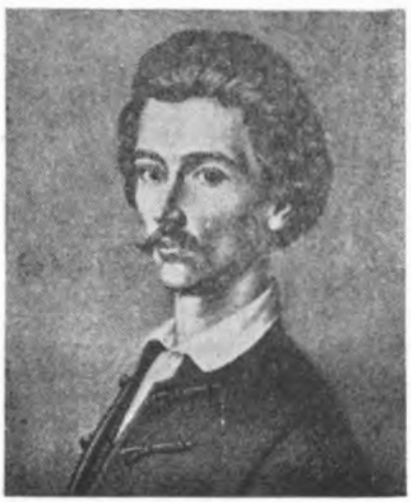

Benim deyişlerim ve konularım ötekilerininkilerden daha özgürdür, evet. Çünkü ben şiiri, ancak süslü giysiler ve cilâlı çizmelerle girilebilen bir saray salonu olarak değil, nalınlarla ve hattâ yalınayak rahatça girilen bir katedral olarak kabul ediyorum.» PETÖFİ

dolaştı ve yeniden öğrenmeye başladı. Başkente ulaşınca Vörösmarty'nın desteğiyle ilk şiir kitabını yayınladı. (1844). Bunu diğer yapıtları *Cipruslombok Etelka Sirjarol* (Selvi Yaprakları), *Szerelem Gyönegyei* (Aşk İncileri) izledi. 1847'de Julia Szendrey ile evlendi. Yazdığı ulusal marşlarla halkın heyecanını uyandırarak Macar devriminl başlatan (15 Mart 1848) Petöfi'dir. Kurtuluş savaşına gönüllü olarak katıldığı sırada, general Bem şairin hayatını kurtarmak için onu kamp yardımcısı seçti ama Petöfi, ileri hatlarda savaşmak istedi ve Feheregyhaza'da kahramanca öldü. En ünlü lirik şiirleri : *Egy Gondolat Bant Engemet* (Beni Bir Düşünce Üzüyor), *Szeptember Vegen* (Eylül Sonunda), *Sana Ne Ad Verdiler? Kışın Pusztza, Dört Öküzlü Araba, Tisza, Hüzünlü Sonbahar Rüzgârı, Nemzeti Dal (Ulusal Marş), Bay Paul Pato, Titre Çalılık* v.b. Bunlardan başka çevirileri, iki tiyatro oyunu, manzum öyküleri, epik şiirleri vardır. *Janos Vitez* (Kahraman Janos, 1845) adlı şiirinden yararlanarak perili bir oyun yapıldı. Petöfi hem Macar romantizminin en önemli yazarı, hem de ulusal bir kahramandır.

PETRARCA Francesco (Arezzo 1304 / Arquana 1374) İtalyan şairi ve hümanisti. Petrarca, Carpentras'ta dört yıl bayunca Convenevole da Ptrato'dan ders aldı. 1313'de hukuk öğrenimi için Montpeller'ye gitti. En

Simone MARTİNİ'nin fırçasından Petrarca'nın ünlü sevgilisi Laura.

PETRARCA : «Çok genç yaşımda alabildiğine zorlu bir aşka düştüm; tek aşkım oldu bu, ve arı bir aşk oldu.»

eski yapıtlarını latince olarak 1319'da yitirdiği annesinin acısıyla yazdı. 1326'da hukuk öğrenimini yarıda bıraktı. 6 Nisan 1327'de Laura'ya, Avignon'daki St. Claire kilisesinde ilk gördüğü anda âşık oldu. Bu aşk 21 yıl boyunca sürdü ve Laura'nın 6 nisan 1348'de ölümünden sonra da devam etti.

1333'te Kuzey Fransa'ya uzun bir seyahat yaptı. Liège'de, birçok metnin yanı sıra Cicero'nun söylevini *(Pro Archia)* buldu: bu buluş hümanist keşiflerin ilkidir. Aynı dönemde eski Hristiyan yazarların yapıtlarını okumaya başladı. 1336 sonlarına doğru İtalya'ya döndü. 1337'de Valchiusa'ya yerleşti, aşkına sahne olarak burasını seçti ve yapıtının en büyük bölümünü burada tasarladı. 18 nisan 1341'de en büyük şair tacını giydi. 1342'de Avignon'a döndü ve Roma'dan elçi olarak gönderilen Cola di Rienzo ile tanıştı. 1343'te kızı Francesca doğdu: reux'deki Chartreux manastırına rahip olması Petrarca'yı etkiledi ve büyük sarsıntılara yol açtı. ***Petrarca Secretum*** (Sır)'u kesinlikle bilinmemekle beraber ***Salmi Penitenziali***'yi bunalımlı dönemde yazdı. 1345'te kardinal Colonna'dan aldığı bir görevle Napoli'ye döndü, Parda'ya geçti: Parma'yı ele geçirmek isteyenler arasında çıkan savaşa katıldı ve serüven dolu bir yolculukla Bologna'ya, sonra Verona'ya kaçtı. 1345'te Avignon'a döndü ve birçok yazısını burada yazdı. Mart 1347'de Roma'da patlak veren Cola di Rienzo ayaklanmasını destekledi .Mayıs 1348'den sonra sık sık yer değiştirdi. 1350'de Roma'ya giderken doğduğu şehir Floransa'dan geçti. Boccacio ile burada tanıştı. 1352 yılında papa Clemens VI öldü ve yerine İnnocentius VI geçti. Bu papadan yardım göremiyeceğini bilen Petrarca, nisan 1353'te erkek kardeşini ziyaret ettikten sonra kesinlikle İtalya'ya döndü. Petrarca önemli siyasal hizmetler görerek ve Visconti'lerin siyasetini savunarak 8 yıl Milano'da kadı. 1362'de oğlu Giovanni'lerin siyasetini savunarak 8 yıl Milano'da kaldı 1362'de oğlu Giovanni ve dostu Ludobico di Campina vebadan öldü. Petrarca Venedik'e gitti: 1370'te kızı ve damadıyla birlikte Arqua'da Euganei tepeleri eteğinde küçük bir kente yerleşti.

Bu yıllarda Ferrara'da geçirdiği bir bunalımı atlattıktan sonra ölünceye kadar siyasal görevler almaya ve yazmaya devam etti. Petrarca, hümanizm adı verilen düşünce ve kültür hareketinin öncüsü olarak sevildi ve kabul edildi. Roma'nın sayılı kişilerinin biyografilerine benzeyecek biçimde kendi hayatını aktaran bir derleme hazırlamak istedi. ***Familiarium Rerum Libri XXIV***, 350 mektuptan oluşur. Birkaç istisna dışında derleme Petrarca'nın 1361'e kadar yazdığı mektupları kapsar. Düşünce tarzını yansıtan çok önemli bir belge olan ***Secretum***'u Petrarca 1353'te yeniden gözden geçirdi. Petrarca bu yapıtta sık sık kendini çözümler.

İki incelemesi ***De Vita Solitaria*** (Yalnız Hayat Üstüne, 1346) ve ***De Otio Religioso***'da (Dinsel Tembellik, 1347) Petrarca'nın birçok kitap ve birkaç seçme dost yada Tanrı ile başbaşa kalma isteğini ortaya koyar. Tarihsel yazıları da çok ünlüdür: ***De Viris İllustribus*** (Ünlü Kişiler) ve ***Rerum Memorandarum*** (Unutulmayan Şeyler), ***De Remediis Utriusque Fortunse*** (Alınyazısına Karşı İlaçlar). Petrarca'nın bazı polemik yapıtları çok canlıdır: kendisini «namuslu ama bilgisiz bir adam» diye niteleyen dört Venedikli İbni Rüşt'cü bilgine karşı yazdığı ***De Sui İpsius et Multorum İgnorantia*** (Kendi Bilgisizliğim ile Başkalarının Bilgisizlikleri Üzerine, 1367), Giovanni de Caraman'a karşı yazdığı ***İnvectiva Contra Quendam Magni Status Hominem sed Nullius Scientie Aut Virtutis***, Giovanni di Hesdin'e karşı yazdığı ***İnvectiva Contra Eum Qui Maledixit İtaliee*** (İtalya'yı Lânetleyen

Kimseye Sövgü, 1373).

Latince öğrenmenin önemini ilk kavrayanlardan biri Petrarca'dır. XV. yüzyılda en parlak dönemine ulaşan filoloji alanındaki hümanizm çalışmalarının temeli ateo da Petrarca'dır.

Petrarca İtalya içinde ve dışında en büyük lirik şair olarak kabul edildi. Petrarca'cılık, XVI. yüzyılda, bir yazma biçiminden çok şiir anlayışını ve şairlerin yaşayışını etkileyen bir yaşama biçimi olarak kabul edildi. *Canzoniere* (Mısralar) ve *Trionfi*'de (Zaferler) aşk daha çok edebî hayal, şairin çelişkilerle dolu kararsız ruh hallerini yönelttiği olağanüstü bir merkezdir.

Büyük Petro'nun İsveçlileri kesin yenilgiye uğrattığı Poltava savaşını temsil eden bir gravür.

PETRO Büyük (Moskova - 1672 / St. Petersburg 1725) Rus İmparatoru. Büyük maceracılarınkini andıran bir gençlik yaşadı. Saltanat yılları da daha az çalkantılı geçmeyecekti Kendi deyişiyle, «yenile yenile yenmeyi» öğrendi. 1721 yılına kadar dış tehlikeleri savuşturmakla uğraştı. Ancak bu tarihten sonradır ki Batılılarda gördüğü yenilikleri kendi ülkesinde de gerçekleştirmeğe girişti. İyi düzenlenmiş bir ordu ve polis örgütü sayesinde, bir dizi yeniliği halkına zorla kabul ettirme yolunu tuttu. Kendine öz-

Büyük Petro: A. de GELSDER'in resmi.

gü bir öğretisi yoktu Büyük Petro'nun. Katiyen hayalci değildi, pratik uygulamalara değer verir ve «devlet yararı»na uygun gördüğü yabancı uzman raporlarına göre davranmaktan da kaçınmazdı. Rusya ilk kez onun zamanında Batılılar ve Osmanlılar tarafından ciddî bir rakip olarak kabul edilmeğe başlandı.

Ek olarak sunduğumuz ünlü «vasiyetname»de Büyük Petro, kendisinden sonra gelecek olan Rus imparatorlarına seslenmektedir. Rus kaynaklarının daha ılımlı bir şekilde aktardığı bu vasiyetname, sunduğumuz haliyle, Fransız şövalyesi Eon tarafından ele geçirilmiş ve ilk olarak 1854 yılında Paris'te yayınlanmıştır.

Büyük PETRO'nun vasiyetnamesi : Vasiyetimdir

I. Rus ulusunu daima sürekli savaş halinde tutacaksın. Böylece asker daima savaşa hazır ve bilenmiş olacak. Rus ulusunun ancak Devletin maliyesini düzeltmek, yani —ordular kurmak ve saldırı için en uygun zamanı ayarlamak üzere dinlendireceksin. Ve böylece, Rusya'nın sürekli büyümesi ve refaha kavuşması için barışı savaşın, savaşı da barışın hizmetine vereceksin.

II. Bütün olanakları seferber ederek Avrupa'nın ileri uluslarından savaş sırasında en iyi kumandanları, barış sırasında da en büyük bilginleri buraya getirteceksin. Böylelikle Rus ulusunu, kendi —öz— yararlarından hiç bir şey yitirtmeksizin, öbür ülkelerin avantajlarından yararlandıracaksın.

III Avrupa'da olup biten her şeyde senin de tuzun olsun. Hele Almanya konusunda, unutma! Çünkü o, sana en yakın olandır. Dolayısıyle de seni en yakın şekilde ilgilendirir.

IV. Sürekli kargaşalar yaratarak ve kıskançlıklar doğurarak böl Polonya'yı. Varşova'da iktidarı elinde tutanları altın pahasına da olsa satın al. Polonya krallarının seçiminde söz sahibi kal daima. Meclise kendi adamlarını sok; ve onları, Rus askerlerinin oraya girmesi için kullan. Girmesi, ve bir daha çıkmaması için.. Buna komşu devletler karşı çıkacak olursa, aslan payından küçük parçalar vererek yatıştır onları. Verdiğini nasıl olsa geri alacaksın.

V. İsveç'ten ne mümkünse al. Ve, onu boyunduruk altına sokmak için sana saldırıda bulunması için sürekli kışkırt. Bunun için de Danimarka ile İsveç arasında sürekli ikilik yarat. Unutma kl zaten aralarında ikilik vardır...

VI. Oğullarına ve torunlarına karı olarak daima Alman prenseslerini seçeceksin. Bu, ortak çıkarlarımızı pekiştirmeğe yaradığı gibi, Almanya'dakl etkimizi arttırmağa da yarayacaktır.

VII. İngiltere ile özellikle ticaret konusunda ittifak kuracaksın. Çünkü onun bize, denlz gücünü beslemek bakımından büyük ihtiyacı vardır; ve bu bakımdan, bizim deniz gücümüzün gelişmesine de yardımcı olabilir. Odun ve öbür ürünlerin karşılığında altın alacaksın ondan. Ayrıca da onun tüccarları ve gemicileriyle bizimkiler arasında sürekli ilişki kuracaksın kl bizim tüccarlarımızla denizcilerimiz de ticaret ve denizcilik alanlarında daha geniş bilgi kazansın.

VIII. Hiç vakit yitirmeksizin ve hiç bir güçlükten yılmaksızın kuzeyde, Baltık denlzi boyunca, güneyde de Karadeniz boyunca yayılmaya bakacaksın.

IX. İstanbul'a ve Hindistan'a yaklaşacaksın durmaksızın ve dinlenmeksizin. Bilesin kl bu iki ülke üzerinde egemenlik kurmak, bütün dünya üzerinde egemen olmak demektir. Dolayısıyle de bazan Türkü, bazan Acemi kışkırtıp birbirine düşüreceksin: Savaşsınlar durmadan, durmadan savaşsınlar ki soluk alamasınlar. Sen de bu arada gerek Karadeniz'de, gerekse Baltık denlzi üzerlnde tersaneler kur ve iyice yerleş o denizlere, sahip ol. Bu arada bir yandan da İran'ın çöküşünü hızlandır.

X. Avusturya ile ittifak ara ve sürdür. Onun Almanya üezrindeki egemenlik Iddialarını destekler görün; ama el altından da oradaki prenslikleri merkeze karşı sürekli olarak kışkırt. Öyle kl bazan biri, bazan biri, bazan da öteki senden imdat istesin. Ve böylelikle sen, o ülke üzerinde gelecekteki egemenliğini hazırlayacak bir koruyucu duruma glr.

XI. Avusturya hanedanını, Türkü Avrupa'dan def etmeğe ikna et. Ve son İstanbul'u fethetmeğe giriştiğinde onda uyanacak kıskançlıkları, ya öbür büyük Avrupa devletlerinden biriyle onun arasında savaş çıkartarak yada, çok zorda kalırsan, fethin bir parçasını ona vererek yatıştır. Verdiğin parçayı ilk fırsatta geri almak üzere tabii.

XII. Macaristan'da, Türkiye'de ve Polonya'da dağınık bir halde yaşayan bütün Yunanlıları kendi çevrende toparla. Merkezl ol onların, desteği ol. Ve onlar üzerinde, aramızdaki din ortaklığını da ustaca kullanarak, üstünlük ve egemenlik kur: Unutma ki yarınki can düşmanlarının arasındaki gerçek dostların onlar olacaktır.

XIII. İsveç'i parçalayıp İran'ı dize getirip Polonya'yı boyunduruğun altına alıp Tür-

kiye'yi fethedip, ordularını tek kumanda altında topladıktan ve Baltık deniziyle Karadeniz'i ele geçirdikten sonra, alabildiğine gizli bir şekilde, önce Fransız sarayına, sonra da Viyana sarayına bütün Dünya İmparatorluğu'nu bölüşmeyi öner.

Eğer ikisinden biri bu önerini kabul ederse... ki birinden biri mutlaka kabul edecektir... kabul eden taraftan, kabul etmeyen tarafı ezmek için yararlan: Onların tutkularını okşayıp özverilerini kamçılayarak yararlanacaksın elbette... Sonra da, ikisi arasında başlatacağın kırımdan yenerek çıkanı sen yenmeğe hazırlan. Yeneceksindir: Çünkü bütün Yakın Doğu'nun ve bütün Avrupa'nın büyük bölümü zaten artık Rusya'nın elinde bulunmaktadır.

XIV. Eğer her ikisi de... böyle şey katiyen olmaz ama... senin bu önerini reddedecek olursa, aralarında nifak çıkar; önceden hazırlamış ol bu nifak çıkarma olanağını; ve ofları birbirine kırdır. Onlar birbirleriyle savaşa tutuşup en zayıf düştükleri anda da üzerlerine çullan. Öyle ki: Bir yandan kara ordularınla Almanya'yı ezerken, öte yandan da hem Azev denizinden, hem de Arhangelsk'ten deniz ordularını Asyalı askerlerle de pekiştirip seferber et. Ve bunlar, hem Akdeniz'den Fransa'yı bastırsın, hem de Okyanus'tan Almanya'yı; ve hemen ardından gene Fransa'yı..

İşte böylece bu iki ülkeyi yendiğin anda, bütün Avrupa'nın geri kalan kısmı son derece kolaylıkla, adeta kendiliğinden ve hiç kan akıtmaksızın sana teslim olacaktır.

Ve Avrupa, ancak bu şekilde boyunduruk altına alınabilir.

Büyük aktör Gérard **PHİLİPE**, **Homburg prensi'nin Avignon festivalindeki temsilinde Jean Vilar ve Jeanne Moreau ile birlikte.**

PHİLİPE Gerard (Cannes 1922 / Paris 1959) Fransız oyuncusu. Konservatuvara girdikten sonra, 1945'te, Albert Camus'nün *Caligula*'sını canlandırdı. Tiyatro'daki öbür önemli oyunları arasında, Kleist'in *Hamburg Prnsi*, Musset'nin *Lorenzaccio*'su (1953) ve *Ruy Blas* (1954) yer alır. Sinema hayatına 1943'te *Les Petits du Quai aux Fleurs* adlı filmde küçük bir rolle başladı. Başlıca filmleri *L'İdiot* (Budala, 1946(, *İçimizdeki Şytan* Le Diable au Corps, 1947) Kanlı Prens (1948), *La Beauté du Diable* (Şeytanın Güzelliği, 1950), *Kahraman Aşık* (Fantan la Tulipe, 1952), *Kırmızı ve Siyah* (1954), *Monsieur Ripois* (1954), *Hileli Aşk* (1955), *Pot - Bouille* (1957).

Edith PİAF 1940 yılıda oynadığı **Le Bel indifférent'da.**

PİAF EDİTH (Paris - 1915 / Paris - 1963) : Fransız kadın şarkıcısı. Sokak şarkıcısıydı: 22 yaşındayken Louis Jeplée adlı bir kabare müdürünün dikkatini çekti. «Môme Piaf» çok geçmeden üne kavuştu. Dokunaklı bir yüzü olan bu ufak tefek kadının heyecanı ve gücü birçok şarkısının ün kazanmasını sağladı Mon *Légionnaire, Les Trois Cloches, La Vie en Rose, L'Hymne à L'Amour La Goualante du Pauvre Jean, Milord* v.d

PIAGET (Jean). İsviçreli psikoloji ve pedagoji bilgini (1896). Çocuk psikolojisinin kurucularından ve bellibaşlı uygulayıcılarından biridir. *La Représentation du monde chez l'enfant* («Çocuğun dünyayı tasarımı», 1926) isimli ilk önemli eserinde, çocuğun «küçük çapta bir yetişkin insan» olarak göz önüne alınmasının yanlışlığını belirtmiş ve büyüklerin dünyasıl le çocukların dünyası arasındakl «doğa farkı»nı ortaya koymuştur *La Psychologie de l'intelligence* («Zekânın psikolojisi», 1947) isimli eserinde giriştiği, insan sekâsının doğuşu ve gelişmesl üzerindeki incelemelerini Piaget, *Introduction à l'épistémologie génétique* («Genetik epistemolojiye giriş», 1950) Ismini taşıyan son önemli eserinde, zekânın en yüksek gösterisi diye tanımladığı bilimsel düşünceyl Inceleyerek bütünlemiştir.

Jean PİAGET : Çocuk psikolojisinin önde gelen isimlerinden..

PİCASSO Pablo (Malaga 1881 / Nice - 1976) İspanyol ressamı. XX. yüzyıl resim sanatının en büyük temsilcis dir Babasının 1891'de La Coruna'da «Da Guarda» enstitüsüne resim öğretmeni atanması üzerine Picasso ailesi oraya yerleşti Picasso La Coruna'da öğrenimini sürdürmekle beraber, daha çok babasının eğitici öğütleri altında resim yapmaya ve desen çizmeye devam ettl. 1895 Eylülü sonunda, babası, şehrin Güzel Sanatlar akademisinde desen profesörlüğüne atanınca Picasso da allesiyle birlikte Barcelona'ya taşındı.

1896'da, *İlk Şaraplı Ekmek Ayini* adlı tablosunda Barcelona Güzel Sanatlar sergisine katıldı. Bir yıl sonra, *Bilim ve İyiliksever-lik* adlı tablosuyla Madrid Ulusal sergisinde şeref mansivonu aldı Ertesi yıl aynı sergide,

PİCASSO çalışıyor.

Büyük ressamın 1907 yılında yaptığı ünlü tablo : **İki dost.**

Aragon Gelenekleri adlı tablosuyla aynı ödülü yeniden kazandı. 1897'de Madrid'teki Güzel Sanatlar akademisine gitti. Haziran 1898'de kızıla tutuldu: Barcelona'ya döndü, oradan Horta de San Juan'a geçerek nekahat devresini meslektaşı ve katalonyalı arkadaşı Manuel Pallares'in evinde geçirdi. Nisan 1899'da Barcelona'ya döndü, gece hayatına karıştı. «Els quatre gats» birahanesinin modernist çevresine katıldı. 1900'de bu birahanede ressam, şair, yazar ve sanatçı arkedaşlarının karakalem, suluboya ve pastelle yapılmış portrelerinden oluşan bir sergiaçtı. Aynı yılın ekim ayında, Casagemas ve Pallares ile birlikte ilk kez Parls'e giderek Montmartre'da, İsidro Ronell'in kendisine verdiği stüdyoya yerleştl.

Picasso Paris'te kaldığı ilk üç ay süresince birçok resim yaptı: ***La Gallette Değirmeni ve Peçeli Kadın, Mavi Balerin, Kucaklaşma.*** Casagemas ile birlikte 1900 sonunda Barcelona'ya dönerek Malaga'ya gittiler ve ocak ortalarında ayrıldılar. Casagemas Paris'e dönüşünden sonra intihar etti. Picasso ise Madrid'e gittl.

Orada, katalonyalı yazar Francisco de, A. Soler ile birlikte, genç sanatçılar için günlük Arte Joven dergisini kurdu. Mayıs'ta Barcelona'ya dönerek pastellerden oluşan yapıtlarını Paris salonunda sergiledi Sergiden sonra Ikincl Paris gezlsinl yaptı, baskılı ressam Francisco İturrino ile birlikte Vollard galerisinde bir sergi açtı. Bu arada Lautrec'in etkisindekl en önemll yapıtlarını yaptı. Yeniden Barcelona'ya uğradı. 1902'de Paris'e döndü. Şair Ma» Jacop ile tanıştı. İkl sanatçı birlikte yoksul bir hayat sürdüler. Öyle ki Picasso, ısınmak için, birçok desenini yakınak zorunda kalıyordu. Picasso'nun «mavi dönem»i bu sıralarda başlar ve Barcelona'da surer. ***Bira Bardağı, Jaima Sebartés'in Portresi, Deniz Kıyısında Yoksul İnsanlar, İhtiyar Gitarcı, Hayat,*** bu döneme Ilişkin yapıtlardır. Picasso, nisan 1904'te temelli olarak Fransa'ya yerleşti. Kuyumcu ve seramikçi Paco Durrino aracılığıyla çeşitli ülkelerden gelme sanatçıların birleştiği «Le bateau laşoir» topluluğuna katıldı.

1905 Yazında Hollanda'ya yaptığı kısa bir gezıden sonra uslûbunu değiştirerek, «pembe dönem»ine başladı. Bu dönemde çoğunlukla sirk dünyasının kişilerinl Işledi: ***Top Oynayan Akrobatlar, Canbaz Ailesi.***

Paris'te yaşayan iki Amerikalı ve Rus Sçukin, Picasso'nun yapıtlarını toplayan ilk koleksiyonculardır.

Ressam, 1906 yazını Gosol'da ilk sevgilisi Pernande Olivier ile birlikte geçirdi. Bu kadın daha sonra ***Picasso y sus Amigos*** (Picasso ve Dostları, 1933) adlı yapıtında, o yılları büyük bir gerçeklikle canlandırmıştır. Picasso Gosol'da yaptığı ***Ekmkçi Kadın***'da biçim ve hacimleri geometrik çizgilerle vermeye başladı. ***Avignon'lu Genç Kızlar*** ise «kübizm öncesi dönem»e ulaşır. Picasso'nun Fernande ve Pellares ile Horta'ya gitmesi sırasında başladı. Orada ***Horta'da Fabrikave Fermande*** adlı yapıtını yaptı. Bundan sonra Picasso'nun «analitik kübrizm» dönemi başlar. Şekiller karışık bir sistemle geometrik olarak açılır, parçalanır ve boşlukla birleşir. Bu üslûbu en lyi belirten yapıtlar 1910'da yaptığı ***Ambroise Vollard***'ın, ***Wilhelm Unde***'nin ve ***Kahnweiler***'in portreleridir.

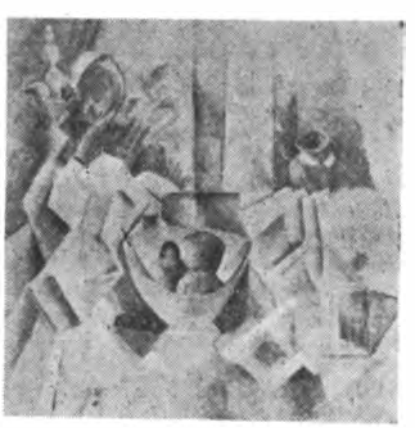

Bütün tarzların ustasıyâı PİCASSO : 1909 yılında gerçekleştirdiği bir başka başyapıt, **Natür mort.**

Picasso bir yıl sonra, Avignon ve Sorgues'da sevgilisi Marcelle Humbert (Eva) ile kaldığı sırada, sentetik kübizme başladı, yapıştırma kâğıtlardan oluşan Ilk yapıtlarını burada yaptı. 1920 - 1930 arasında Picasso'nun kübizm anlayışı yenl ve değişik üslûplara da yol açtı: 1914'te «rokoko kübizm», 1923'le «yuvarlak kübizm». 1915 1925 Arasında «klasik dönem» başlar. Çeşme başında Üç Kadın, Palyaço. Babasının öldüğü 1913 yazını Picasso, kübizmin merkezi haline gelen Céret'de geçirdi. ***Tarladaki Kadın*** adlı tablosunu orada yaptı. 1914'te Savaş patlak verdiğinde Braque, Derain ve Marcelle Humbert ile birlikte Avignon'daydı. Şubat 191«'de Jean Cocteau Ile birlikte Roma'ya giderek ***Parade*** balesinin dekor ve kostümlerini hazırladı. Bu gezi sırasında Diaghilev topluluğunda balerin olan Olga Kokiova ile tanıştı. Barcelona ve Madrid'e yaptığı bir geziden sonra, 1918'de bu balerinle evlendi.

Yedi yıl boyunca Diaghilev ile işbirliği yaptı. Picasso'nun bundan sonraki yapıtları yeni klasik anlayışta, yani «Pompei dönemine» aittir: ***Oturan Kadın, Yunanlı Kadın, Pan ın Flütü,*** oğlunu model olarak aldığı ***Pablo ve Palyaço.*** 1924'ten itibaren Picasso gerçeküstücü akıma katılır ve sanatında yeni bir geçiş dönemi belirir.

Dans ve Gitar, gerçeküstücü çabalarının ürünü olarak kabul edilebilir. Gitar tablosuyla çağdaş resme çuval ile çivi de girmeye başlar. Picasso bu yapıtlarla, 1925'te ilk grup sergisine katıldı. 1927'de ***Balzac'ın Le Chef d'Oeuvre İnconnu,*** 1931'de Ovidius'un ***Metamorphosis,*** 1937'de Buffon'un ***Sciennes Naturelles*** ve 1958'de Pepe - Hillon'ün ***La Tauromaquia*** kitapları için ofortlar hazırladı. 1901'de Barcelona'da ***Oturmuş Kadın*** adlı yapıtıyla başladığı heykelciliğe döndü. 1930'da ***Olga'nın Portresi*** ile Carnegie ödülünü kazandı. ***Koyunlu Adam*** ve ***Keçi*** adlı yapıtları da önemll heykellerindendir. 1934'te İspanya'ya son gezisini yaptı. Bu arada karısından ayrılması yüzünden, bir krlz geçirerek resimden uzaklaştı. Şiirler (1935) ve çeşitli yazılar yazdı. Bunlardan en ünlüsü ***Le Désir Attrapé par la Queu*** (Ucundan Yakalanan Arzu, 1944) adlı oyunudur. Picasso, 193» yılının baharında, yeniden resme döndü. Bu arada birlikte yaşadığı Marie Thérèse Walter'den Maya ad-

1921 yılında yaptığı **Çeşmede üç kadın.**

lı bir kızı oldu. İspanyol İç Savaşı patlak verince Cumhuriyet hükümeti tarafından Prado Müzesi müdürlüğüne getirildi. Alman hava kuvvetlerinin ***Guernica***'yı yıkmasını konu alan büyük bir kompozisyon yaptı 1937'de Uluslararası Paris sergisinde İspanyol pavyonunda sergilenen bu yapıt, Picasso'nun sanatının doruğu olarak kabul edilir. Guernica ile birlikte, yoğun ve tüyler ürpertici bir dramitizmde yapıtlar yapmaya başladı. 1939'da sanatçının annesi öldü. Picasso, savaş başlangıcında Antil adalarındadır. Bir yıl sonra Paris'e geçti, işgal boyunca orada kaldı. Bu arada vermiş olduğu yapıtlardan çoğu, ***Kuş Yiyen Kedi***, ***Öküz Başlı Natürmort*** ve ***Şafak*** o yılların gerilimlerini ve kaygılarını yansıtır.

Savaş sonunda, 1944'te Komünist partiye yazıldı ve ilk kez, resmi bir Fransız sergisine katıldı. 1946'da, Françoise Gilot ile yaşamaya başladı. 1947'de Vallauris'teki Madoura fabrikasında seramikle ilgilendi. Bu arada eski bir şapel için ***Savaş*** ve ***Barış*** adlı iki büyük kompozisyon hazırladı. Bundan sonraki iki yıl içinde çeşitli ülkelere geziler yaparak dünya barış kongrelerine katıldı. Barış kongrelerinin manifestolarında Picasso'nun ünlü «Güvercin»i yayınlandı. 1958'de Jacqueline Roque ile evlendi. Aynı yıl, Paris'teki ünesco binası için ***İkaros'un Düşüşü*** konulu duvar resmini yaptı. 1961'de, Güney Fransa'da çeşitli yerlerde yaşadıktan sonra, Mougins'e yerleşti ve orada yorulmak bilmeden çalıştı. 1950'de Courbert'den ***Sen Kıyısındaki Genç Kızlar***, 1954'te Delacroix'dan ***Cezayirli Kadınlar***, 1961'de Manet'den ***Kırda Öğle Yemeği*** ile eski ressamlara ilişkin konularla uğraştı. 1971 Yılı sonunda da Louvre'da yapıtları sergilendi.

PİGOU Arthur Cecil (Ryde - 1877 / Cambridge 1959) İngiliz ekonomi bilgini. 1920 ile 1930 arasının Cambridge'li ekonomi bilginleri arasında en ünlüsü olan Pigou, bugün herşeyden önce, Keynes'in kendisine yönelttiği şiddetli eleştiriler dolayısıyle tanınmaktadır. Düşünürün, Jevons ve Walras'ın öğretilerinden en dolaysız şekilde esinlenen tezlerini hedef alıyordu bu eleştiriler. Bununla birlikte hemen belirtmek gerekiyor ki, Pigou'nun kendisi de, yeni klasik ekonomi bilginleri arasında bir «sapkın», bir «rafizi» durumundadır. Çünkü Wieser'in ardından o da, giriştiği çözümlemede, bireysel yararın yanı sıra toplumsal yararı hesaba katıyor.

Refah ekonomisi (1920) başlığını taşıyan en ünlü eserinde düşünürümüz, bir ulusun üyelerinin tümüne birden, taasrlanabilecek en iyi durumu sağlamağa elverişli bir ekonomi siyasetinin ölçülerini (kriterlerini) bulup ortaya çıkarmağa girişmektedir.

Pigou'ya göre bu konuda en azından söylenebilecek olan şey, böyle bir politikanın hiç bir şekilde bir çekimserlik politikası olamayacağıdır. Nitekim kabul etmek gerekir ki, diyor düşünürümüz, Devletin gelirleri eşitlemeğe yönelen müdahaleleri refahı arttırabilir. Bildiğimiz gibi bu, Bentham'ın önermiş olduğu çok eski bir tezdir. Ne var ki Pigou, bu ilkenin pratik uygulamaları konusunda, «radikal filozoflar»ın önderinden bir nebze daha cesur davranıyor. Ama, diyor hemen ardından, büyük gelir transferlerinin, bu aktarmalardan yararlananları daha az çalışmağa sürüklemesinden de endişe duymamak elde değildir; çünkü böyle bir sonuç ulusal gelirin düşmesine, dolayısıyle de, genel refahın azalmasına yol açar. Bu durumu önlemek bakımından, söz konusu transferlerin, yanı sıra, «bu transferlerden yararlanacak kimseler üzerinde belli bir denetimin de kurulması» yerinde olacaktır.

Bununla birlikte Pigou'ya göre, Devlet müdahalesini gerekli kılan bir başka düşünce daha var. Nitekim ekonomi politik, diyor düşünürümüz, üretim etkenlerinin marjinal verimleri tüm kullanım alanlarında birbirlerine eşit olduğu vakit bir maksimum doyum elde edildiğini ispatlamıştır. Ama, diye devam ediyor, burada söz konusu olan, *özel* marjinal verimlerdir; yani birtakım kaynakların kullanımının, bu kaynakları ellerinde bulunduran özel kişilere sağladığı gelirlerdir bunlar.

Oysa bir kimse, belli bir alana kaynak ayırdığı vakit, bundan, öbür insanlar için de çeşitli sonuçlar doğar. Örneğin bir demiryolu kuran kişi, yolun geçtiği ormanlerda bir yangın çıkmasına sebep olabilir pekala. İşte kaynakların, dolaysız sonuçlarının yanı sıra, bu «dolaylı» sonuçları da hesaba katılırsa, kaynakların «marjinal net toplumsal verimleri» (yada, «marjinal net sosyal hasılası») elde edilir. Ve bir toplumda maksimum bir refahın gerçekleştirilmesi, aslında, söz konusu marjinal net toplumsal hasılaların eşitlenmesine bağlıdır; bu ise genel olarak, ancak Devletin işe elatmasıyle sağlanabilecektir.

Söz konusu toplumsal hasılaların ölçülebilir olduğu kanısındadır Pigou; ve bu konuda, hiç şüphe yok ki, apaçık bir şekilde yanılgıya düşüyor. Aslında düşünürümüzün görüşü, Wieser'in toplumsal yarar teziyle buluşmakta; ama Avusturyalı bilgin, toplumsal yarar kaygısının kesinlikle siyasal bir görev olduğunu bildirirken, İngiliz bilginden daha gerçekçi bir tavrı benimsemiş oluyor.

Buna karşılık tıpkı Wieser gibi Pigou da, kapitalist sistemin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmaktadır. Ayrıca düşünürümüz. ***Refah ekonomisi***'nde ve daha bir çok eserinde, ortalama ücret haddi suni olarak düşürüldüğünde zorunlu şekilde işsizlik yaratılmış yada zaten varolan işsizliğin büsbütün arttırılmış olacağını ileri sürecek kadar da yeni-klasik okulun izindedir. Nitekim Keynes, işte bu teoriye karşıçıkacaktır asıl; ve «yeni-klasik istihdam teorisine karşı gİriştiği bu saldırıyı, kendi teorisini kurmak için temel çıkış noktası olarak alacaktır.

PİONTEK Heinz (Kreuzberg - 1925) Alman şairi. 1943-45 arası savaşa katıldıktan sonra çeşitli mesleklerde çalıştı. Felsefe, Alman filolojisi ve sanat tarihi okudu. Daha sonraları önce Tuna kıyısındaki Dillingen kasabasındaydı, 1961 yılından itibaren de Münih'te serbest yazar olarak yaşamaktadır.

Savaş sonrasının ilk genç kuşak ozanlarından olup, yapıtlarında ağırlığı doğa şiirlerine vermiştir. Daha sonraları dilde daha fazla tutumluluğa yönelerek, metafizik sorunları da şiirinin içeriği yapmıştır.

Edebiyatın öbür dallarında da çok sayıda yapıt vermiştir

PİONTEK'ten bir şiir

KAÇIK KIZIN TÜRKÜSÜ

Süsler alaca etekliğimi rüzgar
yağmurdan incilerle,
aşınmış vücudumda memelerim
tahtadandır.

Ben eskiden Tibet'teydim,
Oder nehri kıyısında Tibet.
Söylemiyor hiç kimse,
ben şimdi neredeyim..
hoş biliyorum ben, ama vurmam açığa.
Senden gizli!

Bak işte saçlarımı - külleri gibi
fırçanın
banıyorum sapyasına soğumuş
kahvelerin,
hotozlu cadının önüme koyduğu
kahvelerdeki sepya.
Ne dersin, duvara bir resim çizeyim mi?
Bahçeler çiziyorum,
Oder nehri şurdan akan, bir adam yaptım şuraya,
sahici bir adam,
bıyığı var, şapkası var, erkekleri erkek yapan
şeyi var.

PİRANDELLO

Gel gülelim bu işe, sen ve ben.
Ama sakın söyleme,
cadıya söyledin mi kemikli yumruğu
iner yüzümüze, böğrümüze,
gülemeyiz sen ve ben.

Adamın bıyığında aşağılama,
şapkasının altında
bıkkınlık kara kargalar gibi
beni gagaladı,
bir yılan kalçalarından doğru
tiksinti yılanı
sesinin içine kıvrılıyordu, bu ses sövdü bana.
Harb, harb—
adam yurduna döndü, bir karı sevdi
saçları alev gibi,
arsız kokusu benzinin
eldivenlerinin derisinde—
beni sevmedi artık. Eh, ağlıyabilirsin.

Bir kaçık kızım ben. Çünkü seven yok beni.
Çocuk
benim gibi, sade bu evde
yüzlerce.

Otuz sene savaşından konuşuyorum
saç saça, baş başa,
çünkü her birimiz galip dönen benim olsun diyorum,
benim yatağıma.
Sonra biz bir banyomuz olsun, dua diyorum
eşek sütünden.

Alaca etekliğimi zaman eskitti,
bense bilmiyorum,
zaman nedir. Yağmur incileri kayıyor
parmaklarımdan,
bense bilmiyorum, kim bu yağmur.
Bir kıyıdır dünya—
kürekçim yok ki götüre. Asla erişemiyorum,
eriştiğim kıyıya.
Karının alev saçları kalçalarına iniyordu,
kadın şimdi kapıyı tıklatıyor.

Benim tahta göğsümü tıklatan kim?
Yoksa şu adam mı
duvardaki?

Türkçesi : **Behçet NECATİGİL**

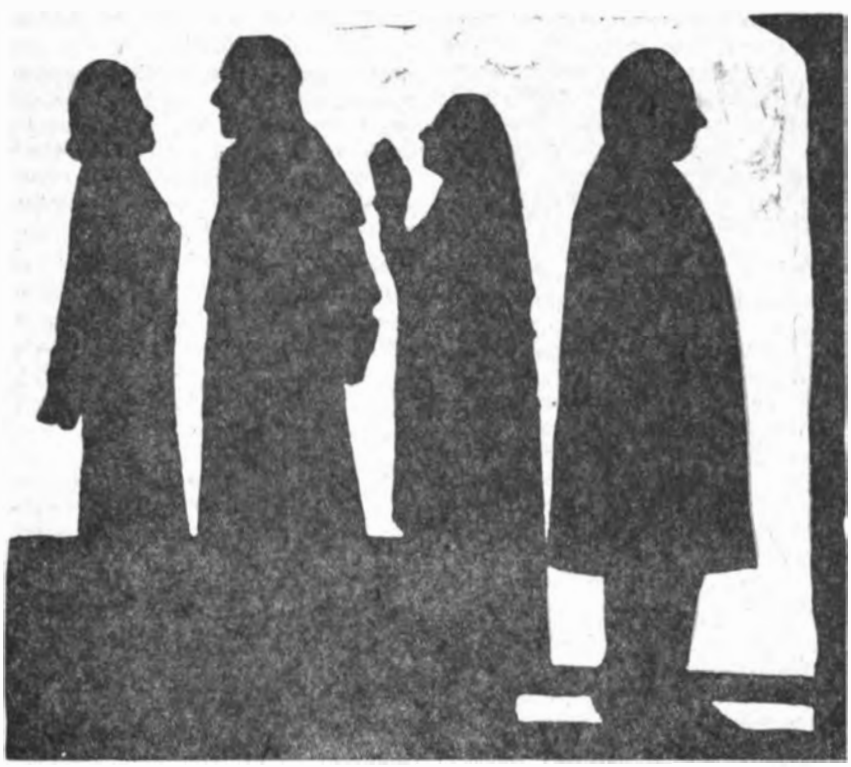

Altı şahıs yazarını arıyor'da *siluetler.*

PİRANDELLO Luigi (Agriento 1867 / Roma - 1936) İtalyan yazarı. Palermo, Homa ve Bonn'da okuduktan sonra doktorasını verdi (1891). 1897-1921 arasında Roma Yüksek Öğretmen enstitüsünde İtalyan edebiyatı öğretmeni oldu. İlk romanı *L'Esclusa* (Safdışı, 1893), Roma'da tetrika halinde yayınlandı. *Novelle Per un Anno* (Bir Yıl İçin Öyküler) genel adı altında 15 ciltte toplanan pek çok öykü yazdı. Pirandello gerçekçiliğinin yanı sıra, tam bir mantıkçı ve hiciv ustası olarak davranır. Bu bileşim *Müteverre/fa Matia Pascal* (İl Fu Mattia Pascal, 1904), *Karımın Kocası* (Suo Marito, 1911), *Uno, Nessuno e Centomila* (Bir-Hiç Kimse ve Yüz Bin, 1926) adlı romanlarında belirgindir. Tiyatro yapıtlarına gelince, bazılarının konusunu öykülerinden almıştır. Başlıca piyesleri: *İl Piacere dell'Onesta* (Namuslu Olmak Zevki, 1917), *Size Öyle Geliyorsa Öyledir* (1917), *İl Giuoco delle Parti* (Tutumun Oyunu, 1918), *Come Prima, Meglio Di Prima* (Önceki Gibi, Öncekinden İyi, 1920), *Altı Kişi Yazarını Arıyor* (1921), *Dördüncü Henri* (1922), *Çıplakları Giydirmek* (Vestire gli İgnudi, 1922), *La Vita che ti Diedi* (Sana Verdiğim Hayat, 1923), *Ciascuno a Suo Modo* (Herkes Kendi Havasında, 1924), *Lazzaro* (1929), *Come Tu mi Vuoi* (Beni İstediğin Gibi, 1930), *Questa Sera si Recita a Soggetto* (Bu Akşam Konusuz Oynanıyor, 1930), *Trovarsi* (Buluşmak, 1932), *Quando si è Qualcuno* (Adamın Biri Olununca, 1933), *I Giganti della Montagna* (Dağ Azmanları, 1934). (1934 Nobel Edebiyat Ödülü).

▶

PİSCATOR (Ulm - 1893 / Bavyera - 1966) : Alman tiyatro yöneticisi. Tiyatronun yeni toplumsal-siyasal akım ve eğilimlere dönük olmasını savundu. 1919'da Königsberg'te «Das Tribunal» adlı bir topluluk kurdu. 1920'de, eski alışılmış burjuva tiyatrosuna karşı, devrimci bir amaçla halk tiyatrosu denemelerine girişti, Toller, Gorki ve R. Rolland'ın oyunlarını sahneledi. 1925'te, *Trotz Alledem* (Her Seve Karşın) adlı oyununda, gazetelerden, tarihsel belge, bildiri ve fotoğraflardan yararlanarak savaş yıllarındaki Alman siyasetinin eleştirisini yaptı. 1926'da Schiller'in *Haydutlar*'ını günün toplumsal ve siyasal olayları açısından yorumlayarak sahneye koydu. Aynı tutumla, E. Welk'in *Gewitter über Gotland* (Tanrı Ülkesinde Fırtına) oyununu

sahnelemesi, tiyatro sahiplerince eşiri devrimci bulundu. Bunun üzerine 1927'de «Piscatorbühne» adını verdiği topluluğu kurdu.

Burada, ***Hoppla, Wir Leben*** (Hoppala, Biz Yaşıyoruz) oyununda, sinema ile tiyatroyu başarılı bir biçimde bağdaştırdı. ***Aslan Asker Şvayk*** oyunuyla da çok büyük bir başarı sağladı (1928). Naziler iktidara gelince Paris'e yerleşti, 1939'da Amerika'ya gitti. New York'ta «The Dramatic Workshop» adını taşıyan önemli bir tiyatro okulu kurdu. İkinci Dünya savaşından sonra, Federal Almanya'nın çeşitli kentlerinde çalıştı. 1955'te Berlin'de sahneye koyduğu ***Savaş ve Barış*** özellikle ilgi uyandırdı. 1962'de Berlin'deki ***Freie Volksbühne*** (Bağımsız Halk Sahnesi) tiyatrosunun yönetmeni oldu. ***Das Politische Theater*** (Siyasal Tiyatro, 1929) adlı kitabında tiyatro anlayışını açıkladı ve 1928 yılına kadar sahnelediği oyunların eleştirisini yaptı.

PİRANDELLO'nun son fotoğraflarından biri.

plan (Fr. ve İng. plan) Belirli bir konum da, belirli bir ülkede, siyasal ve ekonomik iktidarı ellerinde bulunduran büyük monopollerin ihtiyaçlarına uygun olarak, araçlarla amalçar arasında bir bağlantı kuran, kamusal ve özel planlama biçimi. - Kapitalist planlama, belirli bir ekonomik politika aletidir.

Plan, gerekli bilgileri toplayıp işlemeğe yarayan matematik tekniklerden ve ampirik yöntemlerden, hazırlama, icra ve kontrol prosedürlerinden ve de idarî ve kurumsal (institutionnel) bir aygıttan meydana gelen, karmaşık bu sistemdir.

Planlama, belirli bir plan tasarısı sunar. Planlamanın temel fonksiyonu, birikime tahsis etmek ve dünya pazarını karşılamak üzere, azamî kaynakları harekete geçirmektir. Bunun için, rakiplere karşı koymaya imkân veren ve konsantrasyonu kolaylaştıran bir mali kapasiteyle donanmış bir organizasyon ve sanayi kuruluşları yaratmaya yönelik tedbirleri içerir. Çeşitli plan tipleri vardır: Modernleştirme ve donatım plânları, çok yıllık planlar, ara planlar, vs.

Bu zorunlu birikimin araçları, şu üç yönde aranır :

— emeğin prodüktivitesini artırarak ve ücretlerle gelirlerin evrimini frenleyerek, artı-değer oranının gelişimini sağlamak;

— kapitalist sahanın genişlemesiyle, işletmeleri, dönüştürücü sanayileri, gıda maddeleri ticaretini, üretimin taban ve tavanının bütünleştirilmesini ekili sahaların daraltılmasını içine alan bir konsantrasyon politikasıyle kârlar kitlesini büyütmek;

— nihaî tüketim üzerinden yapılacak tasarruflarla yeni kaynaklar ortaya çıkarmak ve, vergilendirme ve enflasyon yollarıyle, üretici tüketim alanına, mümkün en büyük transferler gerçekleştirmek;

Planın işleyişi ekonominin bütününü kapsıyan bir enformasyon ve öngörü yoluyla yürür. Ulusal çapta ve orta vâdeli bir pazar ve prodüktivite incelemesi olan plan, belirli bir sonuca götüren bir hareket ve karar kılavuzudur. Gene plan, kamusal hizmetlerle ulusallaştırılmış hizmetlerin proglanması ve özel yatırımların büyük kısmının finanse edilmesi yoluyle, bütünlüğü içinde devlet aygıtının faaliyetlerinin daha sistematik ve daha tutarlı bir biçimde yönlendirilmesini sağlar. Nihayet, plan, karma ekonomiyi teşvik etmek suretiyle, kamu sektörü ve özel sektör arasında, özel sektör yararına, gerçek bir simbioz (ortak yaşayış) tertipler.

Bu işleyişin etkililiği birçok faktöre bağlıdır. Gerçekten de, planın genel çizgisi değişik stratejilere sahip gruplar arasında yapılmış bütün bir uzlaşmalar serisini dile getirdiğinden, planın istikrarlılığı da, bu uzlaşmaların istikrarlılığına bağlıdır. Dolayısıyle de, bu istikrarlık, hele tarafların sayısı çok olduğu vakit, dayanıksız ve kırılgan olacaktır. Bu bir ilk engeldir. Bununla birlikte, planın gerçekleşmesine en büyük engel, bu planın en çok baskısı altında kalan ve yaşama ve çalışma şartları için mücadele eden büyük halk kitlelerinin muhalefetidir.

Plan, kapitalistlerin bizzat kendi aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırmaksızın, sermaye ile emek arasındaki çelişkiyi derinleştirir. Bu uzlaşmazlıklar, gerçek bir sosyal planlamayı gerçekleştirme olanaksızlığı için de bulunan planın etkililiğinin sınırlarını meydana getirir.

Birtakım hedefleri değişikliğe uğratarak planın «iyileştirilebileceği» fikri, planın genel yapısı ve dolayısıyle de bu planın temelinde yer alan ekonomik politikanın siyasal

yönelimleriyle ana çizgileri derinden değişikliğe uğratılmadıkça aldatıcı bir fikirdir.

Plan ancak monopollerin iktidarının ortadan kaldırılması sonucunda yolun açıldığı, siyasal bir demokratik çerçeve içinde yararlı ve geçerli olabilir.

Ekonomik iktidarın demokratik aleti olan demokratik plan, monopollerin planından farklıdır; çünkü böylesi bir plan, en temel engel olan kâr engeline hücum eder. Demokratik planın anti-monopolist karakteri, ekonomik etkinliğin, sosyal ihtiyaçların giderek daha çok karşılanması doğrultusunda daha rasyonel ve daha etkili bir yönelimlnl ve gelişiminl sağlayabilecek kesin değerlendirmelerde dile gelir.

plasman (Fr. placement; İng. investment, selling) Sermayelerin, bir gelir sağlamalarına dönük bir mali operasyona yatırılması. Plasman terimi, sosyal açıdan da, bir yada bir çok iş olanağı sağlanması olgusunu dile getirir. Bu anlamda, istihdam talep eden kimse aradığı arzı dolaysız olarak bulduğu zaman, buna dolaysız plasman denir. Plasman, derhal hizmete, yani işe alınma anlamına gelen, istihdam talebine olumlu cevap biçiminde kendisini gösterir. Bugün buna çoğu kere, hizmet yada iş arzı denmektedir.

Gene sosyal planda iş yada istihdam, bir plasman bürosu yada iş arayanlara iş bulma örgütü tarafından sağlandığı zaman, buna dolaylı plasman denir.

Ekonomik planda plasman, kişisel bir operasyondur Bu, bir birey için, bir ikraz yada yatırıma dönük olarak, kendl parasal varlığından bir miktar nakit ayırması olgusudur. «Plasman şirketleri», kişllerin kendl çabalarıyle gruplandırılmış olan bu sermayeleri bir araya getirir ve yönetirler.

Plasman, envestisman yada yatırım değildir : Teknik olarak, ya bir geçici ikraz yada envestismanların flnansmanına dönük bir operasyondur. Demek ki plasman, yatırımın öncesinde yer alır.

Kısa vâdeli plasman yada hazine plasmanı demek, hazine bonolarının yada kısa vâdede tediyesi kabil öbür değerlerin satın alınması demektir.

Orta vâdeli plasman, ilke olarak, iki yada beş yıllık bir ikrazdır; yada, sekiz yada on yıl içinde tediye edilmesi gereken senetler imzalanmasıdır.

Uzun vâdeli plasman, hisse senedi alımıdır yada bir yatırımın finansmanına katılmadır.

Ortak plasman fonu diye, özel plasmanları toplayan ve bu kaynaklarla menkul değerler elde edip bunları yöneten kuruluşlara denir Bu durumda, özel kişiler, değerler portföyü üzerinde kişisel bir hak sahibidirler.

PLATH Sylvia (Boston 1932 / Londra 1963) İngiliz şairi. Sylvia Plath 1963 başlarında intihar ettiği zaman *«The Colossus and Other Poems»* adlı kitabı İngiltere ve Amerika'da basılmış, ayrıca öbür şiirleri İngiliz ve Amerikan dergilerinde yayımlanan yeterince ünlü bir genç şairdi. Ne var ki, ölümünden sonra yayımlanan *«Ariel»* adlı şiir kitabıyla *«The Bell Jar»* adlı romanı ve intihar olayının yarattığı söylentiler bir «Sylvia Plath Efsanesi»nin oluşmasına yol açtı. Boston'da doğan Sylvia Plath Smith Kolejini bitirdikten sonra Fullbrlght bursuyla İngiltere'ye Cambridge Üniversitesine gitmiş, burada tanıştığı genç İngiliz şairi. Ted Hughes'la evlenmişti. Cambridge'deki öğrenimini tamamladıktan sonra kocasıyla birlikte bir süre Amerika'da kalmış, sonra İngiltere'ye dönerek Cornwall'a yerleşmiştl. Kendlsi altı yaşındayken babasının ölmüş olması Sylvia Plath'ın ruhsal dengesini sarsan önemli bir olaydı. Çocukluk yıllarında da birkaç kere kendini öldürmeye kalkışan Plath, Cornwall'dayken evlilik hayatının getirdiği sarsıntılar yüzünden yeniden bunalımlı bir döneme girdi ve Intihar temasının ağırlık kazandığı şiirler yazdı. Bu yoğun yaşantıyı tam bir içtenlikle dile getirmenin mantıksal sonucu belki de çerçekten intihar etmekten başka bir şey değildi. Sylvia Plath'ın kişisel bunalımını şiirinin ham maddesi olarak kullanması kendisinin *«Confessional Poets»* başlığı altında anılan kişisel yaşantı şairlerinden biri sayılmasına yol açtı. Şiirleriyle ilgili açıklamalarında Roethke, Lowell, Elizabeth Bishop ve Anne Sexton gibi şairlerden pek çok şey öğrendiğini belirten Sylvia Plath'ın bu özelliğini ortaya koyan en başarılı şiirlerinden biri *«Lady Lazarus»*tur. Bu şiirde Plath'ın özel dramı, yani başarısızlıkla sonuçlanan intihar girişimleri, çarpıcı bir gösteriymiş gibi sergilenirken, bu gösterinin seyircileri de «ağzı çekirdekli bir kalabalık» olarak tanımlanmakta onu öldürenin biraz da ölümü büyük bir vurdumduymazlıkla seyreden bu kalabalık olduğu sezdirilmektedir. Nazilerin cinayetleri, yaşıyan insan organizmasının bir abajura, bir kâğıt ağırlığına, bir çarşafa dönüşmesini nasıl sağladıysa, bu cinayetlerde ağzı çekirdekli kalabalığın vurdumduymazlığının da bir payı olduğu dolaylı bir dille ileri sürülmektedir. Sylvia Plath'ın ölümünden sonra yayımlanan *«Crossing the Water»* ve *«Winter Trees»* adlı kitaplarındakl şiirlerinde de çarpıcı imgeleri, hayatla ölüm arasında gidip gelen güçlü ritimleri görüp duymadan edemeyiz.

Sylvia PLATH'dan iki şiir

ADAY

Önce, istediğimiz gibi biri misin bakalım?
Takma gözün,
Takma dişlerin, koltuk değneğin,
Askın, çengelin,
Takma göğüslerin

Ya da bir eksiğin olduğunu gösteren dikişlerin
Var mı? Yok mu? Öyleyse ne verebiliriz sana?
Ağlama.
Aç elini.
Boş mu? Boş. Al sana onu dolduracak,

Çay getirecek,
Baş ağrılarını geçirecek ve ne dersen yapacak
Bir el.
Evlenir misin?
Garantisi var,

Kapar açık kalmışsa gözlerin
Ve eriyip gider kederinden.
Yeni bir parti çıkarmak üzereyiz tuzdan.
Bakıyorum çırılçıplaksın.

Bu elbiseye ne dersin —

Siyah ve sert biraz, ama iyi oturdu üstüne.
Evlenir misin?
Şu geçirmez, dayanıklı her şeye, ateşe,
Damı delip geçen bombaya.
İnan bana, bunun içinden gömerler seni mezara.

Kafana gelince, kusura bakma ama, kafan boş.
Tam sana göre biri var elimde.
Gel şekerim, çık dolaptan.
Evet, ne dersin buna?
Kâğıt gibi bembeyaz başlangıçta,

Ama yirmi beş yılda gümüş,
Altın olur elli yılda.
Canlı bir bebek neresinden bakasın.
Dikiş diker, yemek yapar,
Konuşur, konuşur, konuşur.
Çalışır durumda, biç bir eksiği yok.
Açılmış yaran varsa, yara lapası.
Gözün varsa, bir görüntü gözüne.
Evlât, bu senin için son kurtuluş fırsatı.
Evlenir misin, evlenir misin, evlenir misin?

(Türkçesi : Cevat ÇAPAN)

LADY LAZARUS

Bak, gene yaptım işte.
Her on yılda bir
Nasılsa buluyorum bir yolunu —

Bir çeşit yürüyen mucize, derim
Bir Nazi abajuru kadar parlak,
Sağ ayağım

Bir kâğıt baskısı,
Yüzüm, şekilsiz, ince
Yahudiden bir çarşaf.

Sıyır örtüyü
Ey benim düşmanım.
Nasıl, ürkütüyor muyum? —

Burnum, göz oyuklarım, eksik dişlerimle?
Bu kokan soluk
Bir günde gider.

Çok geçmez, çok geçmez
Mezar kovuğumun yediği etim
Yerini bulur üstümde

Ve ben gülümseyen bir kadın.
Daha otuzuncu baharımda.
Kedi gibi dokuz canlı.

Bu üçüncüsü şimdilik.
Ne aşağılık iş
Yok etmek her on yılı.

Nasıl milyonlarca lif.
Seyretmek için doluşan
Ağzı çekirdekli kalabalık

Soyuyorlar beni elleriyle, ayaklarıyla —
İşte büyük striptiz.
Baylar, bayanlar,

Bunlar ellerim,
Bunlar dizlerim.
Bir deri bir kemik olabilirim,

Gene de tıpatıp aynı kadınım.
On yaşındaydım ilk keresinde.
Kazaydı.

Kararlıydım ikincisinde
Sonunu getirmeye ve geri dönmemeye.
Bir deniz kabuğu gibi

Kapanmış sallanıyordum.
Durmadan çağırmaları, yapışkan inciler gibi
Bir bir ayıklamaları gerekti böcekleri üstümden.

Ölmek
Bir sanattır, her şey gibi.
Eşsiz bir ustalıkla yapıyorum bu işi.

Öyle ustaca ki insana korkunç geliyor.
Öyle ustaca ki gerçeklik duygusu veriyor.
Bu konuda iddialıyım sanırım.

Bu iş güç değildir bir hücredeyseniz eğer.
Güç değil bu işi yapıp hiç kımıldamamak.
Güç olan güpegündüz

Büyük bir gösterişle
Aynı yere, aynı yüze, aynı hoyrat
Bağrışmaya dönmek :

«Bir mucize!»
İşte bu beni yıkan.
Bir ücreti var

Yaralarıma bakmanın, bir ücreti var
Nabzımı yoklamanın —
Gerçekten atıyor kalbim.

Bir ücreti var, büyük bir ücreti var hem de
Bir sözümü duymanın, dokunmanın,
Kanımın bir damlasının

Ya da saçımın, giysilerimin bir parçasının.
Ya, ya, Herr Doktor.
Ya, Herr Düşman.

Sizin eserinizim ben,
Sizin değerli eşyanız,
O som altından bebek

Hani bir çığlıkta eriyen.
Dönüyorum ve yanıyorum.
Büyük ilginizi küçümsediğimi sanmayın.

Küller, küller —
Karıştırıp duruyorsunuz.
Et, kemik, başka bir şey yok —

Bir kalıp sabun,
Bir nişan yüzüğü,
Bir diş dolgusu, altın.

Herr Tanrı, Herr İblis
Sakının
Sakının.

Küllerin arasından
Kızıl saçlarımla dirilip doğruluyorum
Ve solurcasına insan yiyorum.

PLATON, Eski Yunan filozofu (İ. Ö. 427 347) Asıl adı Aristokles'tir Sonradan kendisine «geniş omuzlu» anlamına gelen Platon ismi verilmiş ve bu takma ed, Araplar tarafından *Eflâtun* şekline sokulmuştur. Babası yanından son Atina kralı Kodros'e, anası yanından da Solon'a uzanan asil bir ailenin oğludur. Nitekim politikaya atılmak amacıyle iyi bir öğrenim görmüştür. Yirmi yaşında tragedya yarışmalarına katılmak üzereyken, Herakleitos okulundan Kratulos'la karşılaşmıştır. Felsefeye böylece açılan Platon, çok geçmeden Sokrates'in öğrencisi olacaktır. Sekiz yıl boyunca Sokrates'ten ayrılmayan Platon, ünlü bilginin ölüme mahkûm edilmesi ve iktidara geçen partilerin birbirinden beceriksiz yıkıcı politikası üzerine tiksintiye kapılarak, 399'da, Sokrates'in bir başka öğrencisinin, Euklides'in yaşamakta olduğu Megara'ya gitmiş; oradan da uzun bir geziye çıkmıştır: İlkin Eski Mısır'a giden Platon, bir rivayete göre, orada Hermes gizemlerine mahrem edildikten sonra Kirene'ye geçecek ve matematikçi Teodoros'la tanışacaktır. Bu-

Aristoteles ve Platon, yada, Felsefe *LUCA DELLA ROBIA'nın heykeli. «Platon ile Aristoteles, ukalâ kişilere özgü uzun giysiler içinde hayal edilir hep. Oysa bütün herkes gibi dostlarıyla güle oynaşa söyleşen, ölümlü olduklarını unutmamış sade insanlardı onlar da. Ve* Yasalar*'ını yada* Politika*'larını, karşılıklı oynarcasına, eğlenmek için yazdılar: En az felsefi ve en az ciddi olan yanıydı bu, hayatlarının: en felsefi yanı ise, sadelik ve huzur içinde yaşamak oldu.» PASCAL*

radan Güney İtalya'ya çıkan Platon, Tarent'te siyaset adamı ve Puthagoras'çı bilgin Arkhitas'la dostluk kurmuştur. Daha sonra ünlü zorba hükümdar (tiran) Dionusios I.'in kayın biraderi Dion tarafından, tiran'a reformcu görüşler aşılamak üzere Sirakuzai'ye çağrılan filozof, Sicilya'ya geçmiştir. Ama Platon'un kendisine ders vermeğe kalkmasına öfkelenen tiran, filozofu Algina'da esir olarak satışa çıkartacak; ve Platon, Kirenell dostlarından birinin kandisini tanıyıp satın almas sâyesinde hürriyete kavuşacaktır. 387 yılında Atina'ya dönen Platon, orada ***Akademia*** ismini verdiği bir okul kurmuştur: Tarihin tanıdığı, halka açık ilk yüksek öğretim enstitüsü, budur. Başta Aristoteles olmak üzere birçok filozof ve Devlet adamı yetiştiren Akademia, dokuz yüzyıl boyunca öğretime devam etmiştir. Okulunun gördüğü büyük rağbete rağmen Platon, yirmi yıl sonra, Dionusios I. öldüğünde gene Dion'un çağrısı üzerine ve bu sefer de Dionusios II.'yi eğitmek üzere, Sirakuzai'ye gitmekte tereddüt etmeyecektir. Ama yeni tiran, Dion'u İtalya'ya sürecek; Platon'u ise, dinlemeksizin pohpohlayarak, maiyetinde tutma yoluna gidecektir. Bu yarı tutsaklıktan, Arkhitas'ın Tarent'ten yolladığı bir savaş gemisi sâyesinde kurtulan Platon, 361 yılında Sirakuzai'ye üçüncü bir yolculuk daha yapmış ama bu sefer de «İdeal Devlet»i kurma arzusunu gerçekleştiremeden dönmüştür. Filozof, son eseri ***Kanunlar***'ı («İdeal Sirakuzai Devleti'nin kanunları»nı) tamamlayamadan ölecektir.

Platon'un öğretisini kökünden kavrayabilmek için, Peloponez savaşı sırasında Atina'nın içine düştüğü derin bunalımı göz önüne almak şarttır. Manevî ve siyasal olmak üzere, iki yönlü bir bunalımdır bu: Manevî açıdan, o güne kadar Eski Yunan sitelerinin dayandığı bütün fikirler temelinden sarsılmış; ve sofist filozofların önerdiği, çoğu zaman aşırı bir töredışçılığa varan «görececilik» akımı, zihinleri altüst etmiş bulunmaktadır. Kaba kuvvet taraftarlarının elinde birer zorbalık aracı haline gelen adalet ve kanun kavramlarına, bu durumde, yeni baştan değer ve saygınlık kazandırmak; bu kavramları, her türlü çalkantıya karşı koruyabilecek değişmez ilkelere bağlamak, yani «metafizik bir temel üzerine oturtmak» gerekmektedir. Siyasal açıdansa, Eski Yunan sitelerinin hükümet şekilleri hemen daima «en iyilerin yönetimi» demek olan aristokrasi ile başlamış ve önce timokrasi'ye (askerî yönetim), sonra oligarşi'ye (küçük bir zümrenin iktidarı), sonra demokrasiye, sonra da anarşiye dönüşerek en zorba rejim olan tiran yönetimine (istibdat'a) kadar düşmüştür. Demek ki bu alanda da «en iyi»ye dönmek ve mutlak değerlere dayanan ideal bir Devlet kurmak gerekmektedir.

Bu iki zorunluğu kavramış olan Platon, unutmayalım ki, bir yandan Sokrates'in, öte yandan da iki matematik bilgini (Teodoros ve Arkhitas) aracılığıyla Puthagoras'ın öğrencisi. Sokrates'ten, erdemliliğin «iyi»nin bilgisine dayandığını ve bütün eylemlerimizin temel ahlâki değerlerden kaynaklanması gerektiğini; Theodoros'la Arkhitas'tan ise, matematik özlerin, kendilerini maddeleştiren şekillerden bağımsız olduğunu ve duyular dünyanın üzerinde yeralan bir bilgiler dünyasından geldiğini öğrenmiştir. Öte yandan Platon, Herakleitos'un «oluş felsefesi»-

de etkisi altındadır: Alemde herşey sürekli bir değişme halindedir. Dünyanın değişirliğiyle temel değerlerin ve kavramların değişmezliği arasındaki çelişkiyi de çözmek gerekmektedir. ***Diyalektik***'in rolü burada ortaya çıkar: Duyulur fenomenlerin değişen dünyasını temel değer ve kavramların değişmez dünyasına, yani İdealar âlemine bağlayabilmek için filozof, ünlü ***mağara mitosu***'nu tasarlamıştır. Şöyle ki: İnsanoğlu bir mağaranın dibinde sırtı kapıya dönük olarak zincire vurulmuştur; mağaranın önünden birtakım insanlar, nesneler geçer; zincire vurulmuş olan insan bunları görmez, mağaranın dip duvarına düşen gölgelerini görür ancak; ve bu gölgeleri de «gerçek» diye alır; oysa asıl gerçek, dışarıdaki varlıklardır; ve hem bu varlıklar hem de mağaranın duvarına düşen gölgeleri, ancak güneş sâyesinde mümkündür. Euklides, geometriyi kurarken, teoremleri belirli birtakım bellit'lere bağlamakta yetinmişti; Platon'un gözünde diyalektik daha da yukarıya çıkmak, İdea'dan İdea'ya yükselerek varlığın ve bilginin değişmez

mutlak ilkesine ulaşmak zorundadır. Bu değişmez ilke, «İyilik» ideasıdır. İyilik ideası, güneştir; öteki idealar, mağaranın önünden geçen varlıklardır; duyulur fenomenlerse, bu varlıkların (yani ideaların), güneş (yani iyilik ideası) sayesinde, mağaranın içine düşen gölgeler dirler. İnsan bu İdeaları nasıl bilip tanımaktadır? sorusuna Platon, ***anımsama teorisi*** ile cevap vermektedir. Filozof, bu görüşünü, Eski Mısır gizemciliğinin ve gene Eski Mısır'dan kaynaklanmış Puthagoras felsefesinin etkisi altında geliştirmiştir.

Atina'nın içinde yüzdüğü bunalım, Batı metafiziğinin kurucusu olan Platon'u, tıpkı kendisinden yirmi iki yüzyıl sonra daha üstün plandaki bir tarihsel bunalım sonucu bu

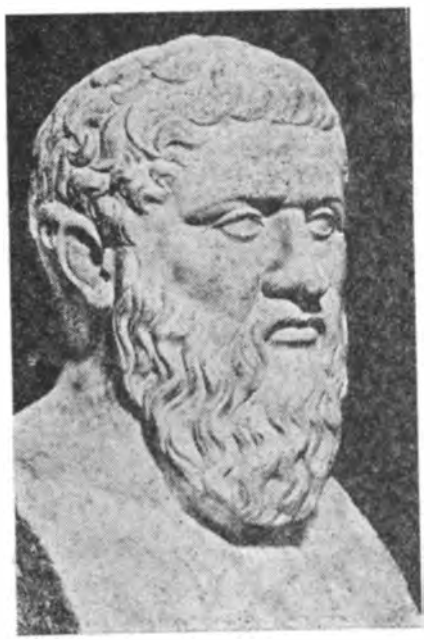

PLATON'un Vatikan müzesindeki büstü.

metafiziği yıkmağa gelen Karl Marx gibi, hem bir fikir hem de bir eylem adamı olmağa sürüklemiştir. Nitekim filozof, sitesinin siyasal bunalımı için de, İdealar teorisinden kaynaklanan köklü çözümler getirmektedir. Platon, bu konudaki çözümleyici fikirlerini ***Devlet*** isminl taşıyan ünlü diyalogunda açıklamıştır.

PLATON Üzerine

Platon'un felsefesi, kendinden önceki düşünürlerin çelişmelerini aşarak bileşimsel bir dünya görüşüne ulaşmayı deneyen bir girişimi dile getirmektedir.

Platon, herşeyden önce, ancak duyularla ulaşılan nesnelerin varlığına inanan ve maddenin açıklamasını gene maddede arayan «fizikçiler»in maddeciliğine karşı çıkmak ve bu anlayışı çürütmeğe çalışmakla işe başlar.

Nitekim şöyle yazıyor

Kimileri de, gökyüzünde ve görünmez âlemde olan şeyleri yeryüzüne çekmeğe çalışıyorlar. Kayaları ve ulu ağaçları sadece elleriyle kavrayıp yakalar onlar. Ve işte böylece cesarete gelip, yalnız tutulabilen, dokunulabilen, dirençli şeylerin var olduğunu ileri sürerler. Özdeş olarak tanımlarlar bedenle varoluşu. Ve karşılarına, varlığı vücudu olmayan bir şeyde bulan birisi çıkarsa, küçük görürler onu; dediklerine de kulak tıkarlar.

Bu «fizikçiler»e, diyor Platon, ***şöyle cevap vermek gerekir: Sizler, insandan söz ettiğiniz vakit, insanoğlunun adaletli yada adaletsiz olabileceğini söylüyorsunuz. Şu halde insanoğlunun adalete sahip olabileceğini yada olamayacağını kabul ediyorsunuz demektir. Oysa adaletin elle dokunulur bir cisim olmadığı da meydanda değil mi?***

Maddeci dünya görüşlerini böylece sahneden iten düşünür, bu kez de Parmenides ile Herakleitos'un görüşleri arasındaki karşıtlığa yönelmektedir Birincisine göre insan düşüncesi, varlığı biricik, mutlak ve hareketsiz bir gerçeklik olarak kavramaktadır. İkincisine göre ise gerçeklikte hiç bir durağanlık, hiç bir süreklilik yoktur.

Platon, görünür dünyadaki değişken varlıkların, aslında, üstün evreni oluşturan değişmez ide'lerin birer yansısı, birer taklidi olduklarını ileri sürerek bu karşıtlığı aşmayı denemektedir.

Düşünür bir yandan da, Sofistler'in görüşü ile hocası Sokrates'in görüşü arasındakl karşıtlıktan doğan ikilemi aşmayı denemiştir.

Sofistler, ahlâk kurallarının ve Site'nin yasalarının özleri bakımından değişken ve görece olduklarını söylüyorlardı. Sokrates ise, Site'nin yasalarının da üzerinde mutlak bir adalet olduğunu savunduğu için ölüme gitmişti.

Platon'a göre bu karşıtlık, insan yasalarının, aslında doğaüstü evrene ait ideal adaletin az çok iyi bir taklidinden başka bir şey olmadığına inandığımız anda çözüme kavuşmaktadır.

Dinsel inançlara hiç bir şekilde saldırmamaktadır Platon; her fırsatta tanrıların dünyasından söz etmektedir. Ama onun gözünde halk inançlarının, hakikatin çok sönük ve eksik bir dile gelişinden ibaret olduğu da açıktır. Ve onca felsefe, hakikatin daha üstün bir anlatımını vermekle yükümlüdür.

Düşünürün dilinde, doğanın üzerinde yer alan dünya, ide'lerin dünyasıdır. Bu dünyanın varolduğunu görmek kolaydır Gelişigüzel bir çift nesneden söz ettiğimiz vakit, ikilik idesini kullanırız; oysa bu ide, o bir çift nesnenin içinde değildir, apayrı bir dünyadadır. Tıpkı bunun gibi «güzel» de, güzel olarak sıfatlandırdığımız hiç bir tikel nesnede yoktur. Demek ki güzel idesinin doğal dünyadan ayrı bir dünyada bulunması gerekir.

Maddesel cisimlerin dünyası ile madde olmayan idelerin dünyası arasında, her iki dünyaya birden ait olan insanın varoluşu dolayısıyle bir erişim bulunmaktadır. Ölümlü bir bedenle madde olmayan, ölümsüz bir ruhtan yapılmıştır insan. Ruh, doğaüstü dünyadan gelir, burada bir bedene düşer. Böylece oluşan insan varlığı iyi yaşarsa eğer, bedenin çözülüp dağılmasından sonra ruh kurtulacak ve sınırsız mutluluğun ülkesine erişecektir. Ama insan varlığı kötü yaşayacak olursa, ruh, belli bir ceza çektikten sonra, bir başka bedene girip yeni baştan ete kemiğe bürünmek zorunda kalacaktır.

Bedeni küçük görmez Platon; kendisinden sonra gelenlerin bazan yaptığı gibi, özden kötüdür diye hüküm giydirmez bedene. Bedenin bir geçit yeri olduğunu ve insanın gerçek ereğinin daha ötede bulunduğunu söyler yalnızca.

Bugün bunu çoğu kimse, Hristiyanlığın etkisiyle, ilke olarak kabul ediyor. Ama Hristiyanlar bu ilkeden, Platon kadar kesin sonuçlar çıkarmıyor her zaman. Zira Platon'un gözünde ***İnsanın toplumsal hayatı, gelecekteki hayatın isterlerine uygun şekilde örgütlenmelidir.***

Ruhunun kurtuluşunu hazırlamak isteyen insan, iyi bir hayat sürmek zorundadır. Oysa iyi bir hayat demek, «adalet»e uygun düşen bir hayat demektir. Üstün evreni oluşturan, İnsanoğlunun bu dünyadaki hayatında zaman zaman anımsadığı ve onlara uygun şekilde yaşamanın yollarını aramakla yükümlü olduğu saf idelerden biridir adalet. İşte Platon, ***Devlet***'te, Adalet'in ne olduğunu ve ona uygun şekilde nasıl yaşanacağını araştırırken, ister istemez, toplumsal hayatın örgütlenmesinden ve özellikle de ekonomik örgütlenmeden söz etmeğe sürüklenmektedir. Demek ki düşünürümüz, bu örgütlenmenin kendi ereğini gene kendi içinde taşımadığı ve kendine özgü bir gerçek değeri olmadığı kanısından hareket etmektedir Bu dünyadaki hayat, insan için

bir sınav ve ölümsüz hayata bir hazırlık olduğuna göre, ruhların arınmasını sağlayacak bir toplum hayatının nasıl örgütlenmesi gerektiğini araştırmak ve bilmek zorundayızdır.

Bazen ileri sürüldüğünün tersine olarak, Platon'un toplumsal düşüncesi, derinlemesine tutarlı ve sürekli bir gelişme içinde gözükmektedir

Önce ***Devlet*** dialogunda «ideal Devlet»in tablosunu çizen düşünür, daha sonra, ***Politikos*** ve özellikle de ***Timaios*** dialoglarında, gerçek sitelerin yetkinlikten niçin bu kadar uzak kaldığını açıklamağa çalışmakta; nihayet ***Kanunlar***'da da, gerçeği ideale yaklaştırmanın araç ve yollarını araştırmağa girişmektedir.

A) *İdeal Site*

Devlet dialogu, baştan sona, toplumda ve bireyde adaletin bir tanımının araştırılmasına ayrılmıştır. Platon için ideal Site, eksiksiz biçimde adaletli olan Site'dir Sonradan gelecek olan çoğu sosyal reformcuların ilk talebini böylece ortaya atılmış buluyoruz.

1. Adaletin yanlış kavramları. — Ama bu dialogda, adalet probleminin ortaya konulmuş bulunduğunu söylemek yeterli değildir Zira dialog, bu konuda önerilen çözümlerin öylesine eksiksiz bir tartışmasıyle başlamaktadır ki, sonradan bu soruna değinmiş olan düşünürlerden hiç biri tamamıyle yeni bir şey söylemeyecektir.

Erdemli ve bilgi bir burjuva olan ihtiyar Sephalos bir tanım önerir bizlere ilkin. En sıradan tanımdır bu: Adalet bizi, herkesten aldığımızı herkese vermeğe sürükleyen erdem olsa gerektir. Sözleşmelerden ve bu sözleşmelerin kesin uygulanmasından başka bir şey bilmek istemeyenlerin erdemi yani...

Bu türlü bir adaletin sudan ucuzluğunu kolayca ortaya koyar düşünür: Sözleşenlerin kişiliğini hiç bir şekilde heseba katmamaktadır bu anlayış: deliyi akılı, kötüyü iyi göz önüne almaktadır (bütün mekanikçi sosyal hayat görüşlerinin eleştirisi bu bölümde bulabiliriz). Ayrıca ve özellikle, bu anlayış İnsanoğlundaki, bir emaneti kazanç yolunda kullanma yatkınlığını bütün öbür niteliklerden üstün tutmağa götürür bizi; oysa söz konusu yatkınlık, insanların soyma yatkınlığından pek de uzak değildir.

İkinci öneri, bir sözümona filozftan, sofist Thrasymokos'tan gelir: «Adaletli olan, en güçlü olanın işinine gelenden başka bir şey değildir»... demektedir bu tanım. Nitekim yöneticiler, kendi çıkarları doğrultusunda yasalar yapmakta; adalet de bu yasalara uygun şekilde yaşamağa dayanmaktadır. Demek ki yöneticilerin kendileri, adalete bağlı değildir; tam tersine, adaletsizliği uygulamak işlerine gelir onların asıl.

Gücünü ahlâka oranla üstünlüğünü ileri süren bütün öğretiler karşımıza dikilmiştir burada. Cevap olarak Platon, yurtdaşların «iyi bir şey yaparcasına yada bir tat bulma düşüncesiyle değil, bir baskıya boyun eğer gibi otoriteye boyun eğdiklerini; ve çünkü bu konuda, değil kendilerinden daha iyisini, kendileri kadar değerlisini bile bulup da güvenmenin yurtdaşlar için imkânsız» olduğunu belirtmekle yetinir.

Ayrıca, pratikte adaletsizliğin gerçekten yarar sağlayan bir şey olmadığını da gösterir Platon: Eylemde başarıya götürmez adaletsizlik, çünkü insanlar arasında bir ayrılık etmenidir. Hele hele hiç mutluluk getirmez. Çünkü adaletsizlik, üstün kabul edilenin önünde eğilmeyi buyuran bilgeliğin özüne aykırı düşmektedir; oysa adaletsiz kişi, her durumda ve herkese karşı üstün olma arzusundadır.

Üçüncü olarak da, kendi öz kardeşleri Glaukon ile Adimantes'e açıklattığına bakılırsa, düşünürümüze ötekilerden çok daha tutarlı ve çok daha tehlikeli gözüken yeni bir tez sunulmaktadır bizlere. Bu yeni tezin savunurları da, adalet kavramını temellendirmek için, herhangi bir aşkın düşünceye başvurmamakta; insanların, bizi daima kendi çıkar, başarı ve yararımızı gözetmeğe sürükleyen ortak doğasından hareket etmektedirler: Yasalar varsa eğer, ve eğer insanlar bu yasaları izliyorlarsa; bu, yasalarla yaşamayı yasasız yaşamaktan daha avantajlı buldukları ve yasalara boyun eğmeyi kendi çıkar, başarı ve yararları açısından daha uygun gördükleri içindir sadece. Nitekim adaletsizce davranmayı daha elverişli bulan ve bunu da, kendini görünmez kılma gücüne sahip çoban Gyges misâli, göze batmaksızın yapabilen her bireyin adaletsizlikten hiç mi hiç sakınmadığı, apaçık bir gerçektir. Kaldı kİ gün-

Bir Pompei mozaiği : PLATON geometri dersi veriyor.

lük hayat boyunca çoğu zaman adaletsiz kişinin, hele bir de kendini adaletli diye yutturma hüneri varsa, zafer üzerine zafer kazandığı; buna karşılık, gerçekten adaletli kişinin hüküm giydiği görülmektedir.

Her ne kadar ismi anılmasa, da Sokrates'tir burada kastedilen. Ve tek başına Sokrates, adaletli bireysel egoizmlerin bir buluşu olarak ortaya süren görüşleri çürütmeğe yeterli gibidir. İnsanların en bilgesinin ölüm hükmü giymesine yol açan bir adalet, adalet adını bile hak etmez. Nitekim Adimantes konuşmasını bitirirken, sunmuş olduğu görüşe karşı birtakım kanıtlar getirilmesini istemeğe bile gerek duymamaktadır: Öylesine apaçıktır bu anlayışın geçersizliği. Sadece, dış olgular alanından artık ayrılıp ruh hayatının alanına geçmek zorunda olduğumuzu belirtir Adimantes: Ruhun, bastırılması ve önlenmesi olanaksız isterlerine çevirmemiz gerekmektedir şimdi gözlerimizi; ve bunlar arasında, adalet ismine uygun düşen bir istere raslayacak olursak eğer, tartışagelinen problemin çözümünü elde ettik demektir.

2. Toplumsal adaletin yetkinliği. — *Devlet*'in, birincisinden çok sonra kaleme alınmış olan ikinci kitabı, ilk bakışta, yazarının düşüncesine mantıksal bir süreklilik getirmiyor gibi gözükmektedir Çünkü Adimantes'in birinci kitabın sonunda yer alan açıklamasının tersine olarak, ikinci kitabın başında, toplumsal olgular üzerinde düşünmeğe çağrılmaktayız. Ama ruhun isterleri açısının unutulmamış olduğu, çok geçmeden ortaya çıkacaktır.

Sitelerin kuruluşunda kişisel çıkarın oynadığı rolü ve işbölümünün temel fonksiyonunu belirtmekten çekinmemektedir Platon. Düşünüre göre toplum, birlikte yaşamayı özel çıkar ve yararlarına uygun gören bir bireyler topluluğudur; çünkü birlikte yaşamak, aralarında görev bölümü yapmalarını ve belirli etkinlik alanlarında gittikçe biraz daha uzmanlaşmalarını sağlar onlara. Böylece, ilkin çeşitli meslekler, sonra da iç ve dış ticaret ortaya çıkar; lüks ihtiyacıyle birlikte bu ihtiyacı doyurma olanakları da gelişir; bu da, komşu Sitelere karşı savaşa yol açar. Demek ki Site'de, daha baştan, iki birey sınıfı bulmaktayızdır: Maddesel refahı sağlayan tarımcılar, zanaatçılar ve tüccarlar sınıfı ile dışa karşı savunmayı ve içte asayişi sağlayan savaşçılar yada koruyucular sınıfı. Ama bunlara bir de, toplumsal grubun tümünü yönetmekle görevli olan önderler sınıfını eklemek gerekir.

Toplumun bu üç sınıfında yer almak bakımından bireyler, eşit yatkınlıkta değildir. Örneğin askerlik mesleğinin yürütülmesi, herkeste raslanmayan nitelikler istemektedir Düşmana karşı büyük bir şevkle saldırırken yurtdaşlara karşı büyük bir tatlılıkla davranmayı sağlayan fizik güç ve «doğal felsefi anıklık»ın bir arada bulunmasını şart koşar bu meslek. Önderlik mesleği ise, daha da az bulunur bir niteliği, yani tutkular üzerinde kesin egemenlik kurma ve derindüşünme yoluyle edinilen bilgeliği gerektirir.

Demek ki bireyleri, anıklık ve yatkınlıkları bakımından eşit olmadıklarına inandırma zorunluğu ortadadır. Bunu kolayca sağlayabilmek için de, onları üç ayrı ırktan, altın, gümüş ve tunç ırklarından olduklarına inandırma yolu denenmelidir.

Bu üç ayrı ırk masalının hiç bir gerçek temele dayanmadığını gayet iyi bilmektedir düşünürümüz. Nitekim Platon'a göre, bireylerdeki çeşitli nitelikleri yapan, soyaçekim değil tesadüftür sadece. Dolayısıyle de, içlerinden üstün sınıflara girmeyi gerçekten hak edenleri seçebilmek için, bireyleri taa çocukluk çağlarından başlayarak alabildiğine titiz bir elemeden geçirmek gerekmektedir.

Demek ki başlangıçta herkese, zekâ, ahlâk ve fizik güç açısından tamamıyle özdeş bir eğitim verilmelidir Zamanı gelince en iyileri koruyucular sınıfına girmek üzere ayrılacak; ve bu görevi hakkıyle yürütebilmeleri için yeni bir eğitimden geçirileceklerdir; ve belirli bir yaşta şef olmağa lâyık görülenler, işte bu ikinci eğitim sırasında seçileceklerdir. Bu ikinci dereceden ayıklama işlemi ise, hazların büyüsüne ve kişisel çıkarların kandırmacasına karşı kimlerin daha iyi direndiğini göstermeyi amaçlayan «maneviyat sınavları» temeline dayandırılmalıdır.

Böylece örgütlenen Site, toplum hayatının mantıksal isterlerkine tıpatıp uygun düşecek; dolayısıyle de eksiksiz, yani yetkin bir Site olacaktır. Ama yetkin bir Site demek, tüm nitelikleri, özellikle de dört büyük erdem olan bilgelik, cesaret, ılım (itidal) ve adalet niteliklerini kendinde toplayan bir topluluk demektir.

Söz konusu erdemlerden ilk üçünün neyle temellendiğini söylemek çok kolaydır: Bir Site eğer, iyi önderler tarafından akla uygun şekilde yönetiliyorsa, bilgedir; korkusuz savaşçılar tarafından korunmaktaysa, cesaretlidir; astların üstlere itaat ettiği bir topluluksa, ılımlıdır

Ama adalet, şu girişilen araştırmanın ereği olan adalet neye dayanmakta, neyle temellenmektedir? Yakalanması çok güç bir av hayvanı misâli, elimizden daima kaçar gibidir adalet. Ama aslında, avucumuzun çindedir: Toplumda herhangi bir kimsenin, doğal nitelikleri sonucu gelmesi gereken yerden başka bir yerde bulunması, kendisine düşmeyen bir görevi yüklenmiş olması, adaletsizlik değil de nedir? Ve biz şimdi burada, çeşitli toplumsal kategorileri akla uygun şekilde belirlemeğe ve genç yurtdaşları doğal olarak uygun düştükleri sınıflara yerleştirmek üzere örgütlü bir ayıklamadan geiçrmeğe girişmekle, herşeyden önce toplumsal adaletin gerçekleşmesi için çalışıyoruz demektir. Böylece adalet, bütün öteki erdemlerin hem şartr, hem de bütünleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Herkese, fizik, entellektüel ve moral niteliklerinin tümüyle hak ettiği toplumasl görev Platon için, toplumsal adaletin tanımı budur. Servetlerin bireyler arasında dağılımını hemen hiç göz önüne almadığı için, modern formüllerden uzak kalır böyle bir tanım. Ama buna karşılık, bireyleri kendi öz niteliklerine göre eleyip ayıklama gereğini ileri sürmesi bakımından, çağdaş toplumsal örgütlenme tasarılarıyle buluşma halindedir.

3. Mülkiyet rejimi. — Devlet'in yazarına göre, servetlerin şu yada bu bireye verilip mal edilmesi sorunu, hiç bir şekilde bir adalet sorunu değildir. Platon'un gözünde birey, toplumsal servet üzerinde hiç bir hak hak sahibi olamaz, ama sadece kendine düşen göreve uygun bir hayat tarzı sürmek zorundadır

Bu açıdan bakınca Koruyucularla önderlerin, görevlerinin yürütümü için zorunlu boş vakitlere ve bu boş vakitleri gereğince değerlendirme olanaklarına sahip olmaları; öte yandan da, ruhlarının kirlenmemesi için, para ve ticaret düzenleriyle en ufak bir ilinti kurmamaları gerekmektedir. Dolayısıyle de koruyucularla şeflerin çalışmamasını, alt sınıf tarafından beslenmesini ve kendilerine özgü mal sahibi olmaksızın, hattâ paranın kullanımını dahi bilmeksizin, tıpkı sefer sırasında askerler gibi kesin bir ortaklaşa hayat yaşamak zorunda-

tutulmasını mutlak bir ilke olarak koyup gözetmek şarttır.

Alt sınıfın ekonomik rejimine gelince, Platon bundan söz etmez bile. Demek ki üreticilerin mal sahibi olma ve ticaret yapma konusunda özgür bırakılmasını kabul etmektedir. Ama bir yerde fırsatını düşünerek, zanaatçıların ne çok zengin, ne de çok yoksul olmaması gerektiğini söylüyor; zira «zenginleşen bir çömlekçi, kötü bir çömlekçi olup çıkacaktır».

Buna karşılık düşünür, üst sınıflarda her türlü mülkiyet duygusunu kökten kazıma kaygısını en uç vargılarına kader götürmektedir : Kitaptaki bütün öbür konuşmacıların şiddetli itirazlarına ve gizlemeyi gururuna yediremediği kendi öz tedirginliklerine rağmen, kadınların ve çocukların ortaklaşa mülkiyet rejimini öneriyor Platon. Çağı gelen erkeklerle kadınların istenilen şekilde üretmeğe koyulabilmesini ve bu işin, bir çocuğun kimler tarafından dünyaya getirildiği hiç bir zaman bilinmeyecek bir biçimde örgütlenmesini istiyor: Böylece bütün çocuklar biribirlerini kardeş diye adlandıracak ve kendilerini dünyaya getirmiş olma niteliğini teşıyan bütün büyüklere anababa gözüyle bakacaklerdir.

Platon'un cinsel ilişkilerde sorumsuzca bir özgürlük istediği kuşkusuna kapılmak anlamsızdır burada. Düşünür, böyle bir sistemi önermek için son derece ciddi ve geçerli nedenler bulunduğu kanısındadır Bu yolla üst sınıflar en köklü birliğe kavuşmuş olacak ve büyük bir aile meydana getireceklerdir. Öte yandan, gene bu yolla Platon, inançlı feminist tasarılarının da gerçekleşeceği umudundadır Aile ortadan yok olunca, erkeklere verilen eğitimin aynısını kadınlara da vermek ve Site içinde aynı görevlere kadınları da getirmek olanağı yaratılacaktır. Bu da, bir kat daha arttıracaktır gücünü Site'mizin.

□

Demek ki adaletin tanımını ortaya koyabilmek için, geniş çapta, faydacı düşüncelere dayanılmıştır. Ama bu, söz konusu türden düşüncelerin adaletin öz temelini meydana getirdiği anlamına gelmez. Site'nin erdemlerini belirleyen şeyin, yurtdaşların erdemleri olduğunu asıl şimdi görüp kavrayabiliriz. Hele iyice bilmeliyiz kı, bireyler adaletli değilse eğer, Site de adaletli olamaz. Oysa ruhun yapısıyle Site'nın yapısı erasında gizemli bir uygu bulunmaktadır. Ten düşkünlüğü, öfke ve akıl olmak üzere, üç parçadan bileşip oluşmaktadır ruh da; ve bu üç parçanın herbirini kendi yerine koymeyı başardığı zaman, adaletlidir.

Ama Platon'un düşüncesinde toplumsal adalet, unutmayalım ki, ruhlarda adaletin gerçekleşmesinin şartıdır: Bireylerin erdemleriyle Site'nin erdemleri, karşılıklı olarak biribirlerine dayanmakta ve biribirlerini temellendirmektedir.

Bu perspektif içinde, sonradan klasik hale gelen bir problemi, Devletin bireye yada bireyin Devlete üstünlüğü problemini ileri sürmeğe yer kalmadığı, rahatça görülebilir : Platon için birey de, Devlet de, insanoğlunun durmaksızın yaklaşmak görevinde olduğu nesnel İyi'nin gerçekleşmesi amacına bağımlıdırlar.

Bireyle toplum arasındaki bağıntılar sorununa sadece bir tek kere değinir düşünürümüz : Kendilerine bu derece çetin ve amansız bir hayat şekli biçmekle, koruyucuların bireysel mutluluğunu feda edip etmediğimiz sorusuyle karşılaştığı zeman. Ama Platon bu soruyu, şu yada bu topluluğun mutluluğundan önce bütünün mutluluğunu sağlamağa yönelmemiz gerektiği cevabıyle karşılar Çünkü Site mutluysa, koruyucuların, kurulmasında ve sürmesinde anapayları bulunan bu mutluluğa katılmaması olanakdışıdır.

B) *Gerçekteki Siteler*

Şu ana kadar çizilmiş olan tablo, tamamıyle ideal bir tablodur. Ve bu konuda en ufak bir hayale kapılmamaktadır düşünürümüz. Bu, ***Devlet*** dialogunun son bölümünü, gerçek dünyada hüküm süren adaletsizliğin bütün belirimleriyle tasvirine ayırmış oluşundan da bellidir.

Görüp tanıdığımız Sitelerde durmaksızın ardarda sıralanan dört biribirinden eksik rejim biliyoruz. Bunlar, hiç bir zaman sağlam ve dayanıklı kalma olanağına kavuşmaksızın, kendi aşırılıklarıyle biribirlerini doğurmaktadır.

İdeal yönetim, terimin öz anlamında bir aristokrasi olmak gerekirdı. Yani yukarıda hayal edilen cinsinden, «en iyiler»in yönetimi. Oysa bunun yerine, önce, bir ilk yozlaşmış hükümet biçimi görmekteyiz. Timokrasi'dir bu; bütün öbür yurtdaşların toprak kölesi (serf) durumuna indirgendiği bir askerî yönetimdir.

Ama çok geçmeden, askerler zenginliğin tadına varacak; ve böylece timokrasi'den zenginlerin yönetimi demek olan ollgarşi'ye, takim erki'ne geçilecektir. Hiç bir rejim İçin Platon, ollgarşi İçin olduğu için olduğu kadar sert ve amansız değildir; ve, «tepeden tırnağa kazanç kaygısıyle kirli yaratık» diye nitelediği bu cins yöneticiye olan tiksinti ve öfkesini, unutulmaz güzellikte cümlelerle dile getirmektedir.

Ama böyle bir rejimde servetler durmaksızın ve zorunlu olarak eşitsiz bir şekilde büyüyecek; «kupkuru bir iskelet haline gelip güneşte kavrulmuş yoksul» ile «kuytuda sermirmiş olduğu için her bir yanından etler sarkan zengin» arasındaki karşıltık, her gün biraz daha utanç verici ve dayanılmaz bir şekilde çıkacaktır ortaya. Bu da kaçınılmaz biçimde yoksulların ayaklanmasıyle sonuçlanacak, ve demokrasi gelecektir.

İlk bakışta, bütün rejimlerin çinde en gönül çeleni demokrasidir; her bireye hürriyet getirmekte gibi gözükür çünkü. Oysa demokrasi de, tıpkı öbür rejimler gibi, temelde kusurludur; zira doğadan eşitsiz olan insanlara, eşit haklar tanır. Dolayısıyle de, asıl görev olan bireylerin eğitimini önemsemeyip savsayacaktır kaçınılmaz biçimde. Böylece hürriyetten sarhoş olup her akıllarına eseni yapmağa koyulan yurtdaşlar, çok geçmeden insanları gereğince değerlendiremez hale düşecek ve sonunda da kendilerini yönetmek üzere kötü bir adamı başa getireceklerdir. Bu adam da ilk fırsatta zorbalığa girişip bir tiran olacaktır.

Burada Platon, özetlenmesi olanaksız eşsiz güzellikte sayfalar boyunca, tiran yönetiminin tazeliğini bugün de koruyan ustaca bir tablosunu çizmektedir.

□

Devlet, bu kötümser tabloyla sona ermektedir. Ama bu kaderıyle yetinecek değildir düşünürümüz. İdeal ile gerçek arasındaki bu büyük farkı açıklamağa çalışması gerekmektedir herşeyden önce.

Devlet dialogunda kerşılaştığımız aynı kişiler, bu sefer yeni bir dialogda, ***Timaios***'ta bir araya gelmekte; ve Sokrates'ten, dünyadaki eksikliğin, yetkinsizliğin nedenlerini göstermesini istemektedirler.

Bunun üzerine bilge, eski rivayetlerin ve dinsel mitos'ların kaynağından yararlanarak, onları cevaplandırmağa girişir. Uzun uzun anlatır insanın nasıl bir ruhla bir bedenden yapıldığını. Öyle bir yapıdır ki bu, bazen beden ruh üzerinde egemenlik kurabilir; o zaman da yanlışa ve akıldışına sürüklenir insanoğlu.

Bu açıklema, yeni bir dialogda, ***Kritias***'ta devam eder: Tarih öncesi çeğlarda Atina'nın, ***Devlet*** dialogunda tasvir edilenlere tıpatıp benzer

kurumlar tarafından asıl yönetildiği anlatılmaktadır burada bizlere. Denmektedir ki o çağda öbür Siteler de aynı yetkinlikle yönetilmekteydi. Ama içlerinden biri, zenginliği ve kudreti masallara sığmaz Atlantid (yada, Atlantis) alabildiğine otoriter önderlerin yönetimine düştü, ve yozlaştı. Sonuç olarak bir savaş çıktı iki Site arasında ve bu savaş ancak Atlantid'in korkunç bir tufan sonucu sulara gömülmesiyle kesintiye uğradı. Ne var ki Atina'nın da yozlaşmasına yetecek kadar sürmüştü bu savaş: Atina'nın da çöküşü böylece başlamış bulunuyordu.

Niheyet üçüncü bir dialogda, ***Politikos***'ta, problem bütünü içinde yeni baştan ele alınmaktadır. İlk olarak şu noktayı belirtmek düşünürümüz: İnsanların yönetimi, bir çobanı tarafından güdülmesinden özü bakımından farklıdır. Güttüğü hayvanları doğasından daha üstün doğalı bir varlıktır çoban; oysa bir Site'nin şefi de tıpkı öbür yurtdaşlar gibi bir insandır. Olağana ters düşen bir durum vardır burada; bu da ancak, âlemin ilkel düzeninde meydana gelen köklü bir değişmeyle açıklanabilir.

Başlangıçta dünya, Tanrı'nın kendisi tarafından yönetilmekteydi; özel olarak da, tanrısal çoban sağlıyordu insanların mutluluğunu. Aile yoktu o dönemde, çalışma zorunluğu yoktu; dolayısıyle, siyasal kurumlar da yoktu. Bitkiler gibi topraktan çıkıyordu insanlar; ve kendilerine gerekli olan herşeyi hemen ellerinin altında hazır buluyordu. Kronos'un çağıydı bu. Yada: Altın çağdı.

Ama bugün Zeus'un çağındayızdır; ve Tanrı, başıboş bırakmıştır dünyayı bugün. Böylece kendi kaderine terkedilen, kendi gücü ve yetenekleriyle başbaşa bırakılan insanoğlu önce afallamış, ama çok geçmeden kendi kendini yönetmeğe girişir ister istemez. Ve başlangıçta, eski durumunun anılarının kılavuzluğuyle, az çok başarı da kazanmıştır. Ama zaman geçtikçe bu anılar zihinlerden silinecek ve çöküş başlayacaktır. İşte bu çöküş döneminl yaşamaktayızdır şimdi; ve Tanrı yeni baştan gelip dümene oturmadıkça, bu çöküşün yerini bir yetkinlik çağına bırakacağını sanmak, aldanmak olur.

Ama bu, Sitelerin önderlerinin hiç bir yararlı iş yapamayacakları anlamına da gelmez. Değişik nitelikte iplikler kullanarak elden geldiğince sağlam bir kumaş dokumak zorunda bulunan dokumacılara benzer örderler. Bugün her bireyde değişik oranlarda bir tanrısal, bir de hayvansal yan vardır. Ve insanların, kendilerindeki tanrısal yanın hayvansal yana ağır basmasını sağlayacak şekilde davranmağa çalışmaları gerekir. Yitirilmiş idealden birtakım parçaları yeniden kazanmak, ancak böylece söz konusu olabilir.

C) Olabilen Site

Devlet dialogunda, yetkin Site'nin gerçekleştirilebilir olup olmadığı sorulmuştu açıkça Ve Sokrates, bu soruya, alabildiğine nuanslı bir cevap vermişti. Bütünüyle gerçekleşmese bile, tablo gene de güzel olacaktır... diyordu. Demek ki yetkinliğe yaklaşılabilirdi. Burada, gerçekleşmesi en güç şart, en yetkin anayasayı tasarlayıp yapmak ve bunu tüm yurtdaşlara seve isteye kabul ettirmek üzere, gerçek filozofların hükümdar olmasıdır. Ama hemen belirtmek gerekir ki, bu da hepten olanaksız değildir. Kaldı ki yetkin Site, bizim bilmediğimiz bir ülkede belki de çoktan kurulmuş bulunmaktadır.

Nitekim biliyoruz ki Platon, sosyal reform tasarılarını uygulama umudunu hiç bir zaman yitirmemiştir. Ve uğradığı bütün başarısızlıklara rağmen, hayatının sonunda, dialoglar nın en uzununu ve belki de en önemlisini, ***Kanunlar***'ı, gene bu amaçla yazmağa koyulmaktadır.

Bir Site'nin kuruluşunun temel noktalarına ilişkin bir dizi yasa metniyle karşı karşıyayız ***Kanunlar'da.*** Her metin bir açıklayıcı girişle (bugünkü hukuk diline getirecek olursak, bir gerekçeyle) başlamaktadır. Ama bu metinleri sunmadan önce düşünürümüz, amaç ve anlamını belirtmek, yani bu programın uygulanabilir olması için bir araya toplanması gerekli şartları göstermek kaygısındadır. Dialogun ilk dört kitabının konusu, budur.

Politikanın ana ereğinin, iyinin kötü karşısında zaferini sağlamak olduğunu hatırlattıktan ve gençlere verilecek eğitimin önemi üzerinde ısrarla durduktan sonra Platon, bir kez daha, Site'lerin çöküş nedenlerine eğilmektedir. Ama bu sefer düşünürümüzün, gerçek tarihsel perspektimiş bulunduğunu görüyoruz.

Uygarlığımızın kökeninde, herşeyi silip yutmuş olan büyük bir tufandan kurtulabilmiş bir kaç dağ çobanının yer aldığını ileri sürüyor Platon. Bu adamlar, diyor, iyi ve çocuksu yapıda kimslerdi; çoğu zaman biribirlerinden ayrı yaşadıkları için, sanırız bir haz duyuyorlardı buluşmaktan; ve ne zengin ne de yoksul olmadıklarından, aralarında kavga gürültü yoktu.

Topluluklar (cemaatler) oluşup ortaya çıktı yavaş yavaş. Bunların ilki, hiç şüphesiz, aile topluluğu olmuştur; dolayısıyle de, bütün otorite şekilleri arasında en adaletli olanı, aile babasının otoritesidir.

Daha sonra, pratik nedenlerden ötürü bu topluluklar genişleyecek ve krallıklar, konfederasyonlar, imparatorluklar kurulacaktır. Bu birliklerin ilk anayasaları iyi olabilmişse, bu, söz konusu birlikleri oluşturan insanların eşit servetlere sahip bulunması ve bugün bütün reformcuların yolunu tıkayan, servetlerin eşitlenmesi gibi olanaksız bir problemi çözmek durumunda kalmayışları sâyesinde olmuştur.

Ama gene de insanoğlu yanlışsız ve eksiksiz olamaz. Nitekim kusurlar ve yetersizlikler, binbir biçim ve binbir yoldan sızmıştır toplumsal örgütün içine: Otorite kötüye kullanılmış, disiplinsizlik ruhu gelişmiş, hele hele denizin uğursuz yakınlığı nedeniyle ticaret doğmuş, doğar doğmaz da «ruhlarda sürekli bir sözünden dönme ve kötü niyetli olma eğilimi yaratmıştır.»

Bundan böyle bir Site'ye mutlu bir kuruluş getirebilmek için, iyi bir tiranın bütün eski kurum ve gelenekleri silip yenilerini koyması ve bu koyduklarının eskilerden çok daha iyi olduğuna da halkı inandırması gerekir. Servetlerin eşitliğini sağlamak zorunluğu üzerinde ısrarla durmaktadır Platon: Servetsiz bir sınıf demek, sürekli bir devrim kaynağı demektir.

Peki nasıl kurulacaktır eşitlik? Servetleri otorite kullanma yoluyle bölüştürerek mi? Ama o vakit yurtdaşlar arasında kin ve düşmanlık nedenleri yaratmış oluruz ki, bu da, toplumsal barışı egemen kılmak olan ereğimize ters düşer.. Zamanla zenginleri, mallarının bir kısmını yoksullara dağıtmak gereğine inandırabilir miyiz acaba? Bu, diyor Platon, onlardan beklenebilecek iyiniyet ölçüsünde bağışlanmaz bir yanılmadır.

Demek ki servetler arasında eşitsizliğin hüküm sürdüğü bu toplumu yeni baştan düzenleyip kurma umudunu bir yana bırakmak gerekir. Ama buna karşılık, göçmenlerle yeni bir koloni kurmanın söz konusu olduğunu varsayarsak, problem tepeden tırnağa değişecektir: Çünkü göçmenler, servet açısından eşit durumdadırlar (unutmayalım ki o çağda bellibaşlı servet, topraktır; ve toprak, oradan oraya taşınamaz). Bu durumda, kurulacak olan yepyeni Site'ye uyumlu yasalar ve kurumlar vermeyi düşünebiliriz.

Sırası gelmişken belirtelim ki,

Kanunlar dialogunu yürüten belli-başlı üç konuşmacı, Atina, Sparta ve Girit S.te'lerinin temsilcileridir. Ve Giritli, çok geçmeden, kendi Site'si adına bir koloni kurmakla görevlendirilmiş bulunduğunu bildirir bize.

Yapılacak programın alabildiğine tikel karakteri, böylece ortaya çıkmaktadır: Hiç bir şekilde devrimci bir program değildir söz konusu olan; hattâ kelimenin gerçek anlamında bir reform programı da değildir. Yeni bir Site'nin kuruluşunun getirdiği olağanüstü şartlar içinde kanun koymak söz konusudur sadece.

Burada bir an, düşünürümüzün bu görüş açısını seçmekle, sosyal reform problemini hasıraltı ettiğini düşünebiliriz: Zor kullanmaya karşı duyduğu nefretle şiddetli reform arzusu arasında bir tercih yapamamaktadır Platon. Ama seçtiği görüş açısının büyük bir gerçeği içerdiğini de görmezlikten gelemeyiz Toplumsal kurumların barışçı yoldan dönüşüme uğratılmasına en büyük engel öteden beri kurulup yerleşmiş ekonomik eşitsizliklerin varlığıdır.

Yeni Site'mizin yapısı ne olacaktır bu durumda? Bu sefer düşünürümüzün herşeyden önce ekonomik hayatın örgütlenmesi sorununa eğildiğini görmek, doğrusu pek ilgi çekici oluyor: Nitekim bu sefer, ideal bir tablo çizmek değildir söz konusu olan; en elverişli hal ve şartlar içinde bulunsak bile, gerçek insanlar için, yani kusur dolu varlıklar için bir Site kurup yaratmaktır. Ve görüyoruz ki Platon, sosyal reformcular için en büyük engelin, ekonomik düzenden gelen bir engel olduğunu sezip kavramış bulunmaktadır.

Ana ereğimiz, Site'nin tüm yurtdaşları arasında dostluğun kurulmasıdır. Bu ereğin gerçekleşmesine en elverişli ekonomik ve toplumsal örgütlenme biçimi nedir?

Platon'a göre en gerçek araç, malları olduğu kadar kadınları ve çocukları da kapsayan mutlak ve kesin bir ortaklaşmadır; zira «herşey ortaklaşa olmak gerekir dostlar arasında.»

Komünizm, bu sefer bizlere, evrensel değer taşıyan bir ideal şeklinde sunulmaktadır. Ama düşünürümüz hemen eklemektedir ki, eğer kanun koyucu bu komünist programı gereğinden fazla tutkulu bulacak olursa şaşmamak; ve kendisine, şüphesiz daha az yetkin, eme gerçekleştirilmesi daha kolay başka çözümler sunmak geerkir. Şimdi yapılacak olan da, budur.

Yurtdaşlar arasında dostluğu kurup yerleştirmenin daha kolay ve daha kestirme bir yolu da, herkese eşit mülkiyet hakkı tanımak ve herkesi, aynı sade hayat tarzını sürmekle yükümlü kılmaktır. Böylece herkes, Site'deki görev ve yüksek görevlere eşit haklarla adaylığını koyabilir.

Toplumsal örgütün temeli, tekeşli aile olacaktır; ama bu aile, Devlet tarafından dikkatle ve sürekli şekilde denetlenmek şartıyle: Zina yasaklanacak, kadınların iffet ve onuru korunacaktır. Her aile ayrı bir konut sahibi olacaktır. Eşler, aralarında uyuşmazlık çıktığı vakit ayrılabilecek; ama bu durumda her biri, ancak Devlet'in seçeceği bir yeni eşle evlenebilecektir (sık sık boşanmalar önlenmek istenmektedir böylece).

Her aileye eşit büyüklükte bir toprak parçası verilecektir. Temlik edilemeyecektir bu toprak ve ancak bir tek mirasçıya aktarılabilecektir. Altın ve gümüş biriktirmek yasaklanacaktır; dış ödemelere ayrılacaktır, altınla gümüş (modern çağımızın «kambiyo murakabesi»dir bu). Kefaletin her türlüsü, kızlara çeyiz ve başlık verme, yüksek faizle borç verme yaasklanacaktır Kazanç arzusunu gemlemek amacıyle, düğün, bayram gibi şenliklerindeki harcamalar sınırlanacaktır.

Eşitsizliğin gene de içeri sızması olasılığı göz önüne alınarak, ekonomik eşitliği bozulduğu her an ve her yerde yeniden kurmayı sağlayan bir vergileme sistemi yürürlükte olacaktır (bu, alabildiğine moderndir. Bir ailenin serveti, kendi payına düşen toprağın değerinin dört katını aşamayacak; aşan kısım geri alınacaktır.

Bu sistem, bir yandan bütün yurtdaşların tarımcı olmasını; öte yandan da, yurtdaş sayısının sürekli olarak aynı kalmasını şart koşmaktadır. Nitekim Platon; Site'de daima 5.040 yurtdaş yaşaması gerektiğini öne sürmektedir: 11 hariç, 1'den 12'ye kadar bütün sayılarla bölünebilir olan bu rakam, yönetim çalışmasını kolaylaştırır düşüncesiyle seçilmiştir. Fazladan üyeler, bu durumda, dışarı göçüp koloni kurmakla yükümlüdürler. Öte yandan bütün zanaatlar, yabancılara ayrılmış bulunmaktadır. Böyle bir çözüm, köleliğin kabulüyle de birleşince, kanun koyucunun işini son derece basitleştirmekte ve kolaylaştırmaktadır.

Ama Devlet'in görevi, eşitliği korumakla bitmez. Devlet, ayrıca ürünlerin üretimini ve dağılımını da yönetmek zorundadır.

Ürünlerin hangi şartlar içinde tarladan kaldırılacağı, kesinlikle belirlenmiş olacaktır önceden. Yabancılara, aynı zamanda birden fazla zanaat dalında çalışmaları yasaklanacaktır. İhracat ve ithalât, izne bağlı olacaktır.

Her yıl her alanda alınan ürünlerin sayımı yapılacak; ve bunlar, yılın her ayında bir parça olmak üzere, on ikiye ayrılacaktır. Ayrıca her aya düşen parça da, yurtdaşlara, kölelerine ve yabancılara dağıtılmak üzere, üç eşit parçaya bölünecektir. Dolayısıyle her yurtdaş, elindeki ürünlerin kölelerininkiyle birlikte kendi payını da karşılayan bölümünü ayırıp saklamakla yükümlü tutulacak; ürününün sadece üçte birini, titizlikle düzenlenip denetlenen pazar yerlerinde satışa sunabilecektir. Bu üçüncü pay yabancılara, zanaat ürünlerle karşılığında satılacaktır.

Bu ekonomik örgüt, siyaset ve yönetim açısından da gelişmiş bir örgütü varsayar. Platon, ilke olarak, sadece bilgenin otorite sahibi olması ve bu otoriteyi de sadece bilgeliğinden alması gerektiğini savunmaktadır. Ne var ki tarihe bakacak olursak, otoritenin belirlenmesi ve verilmesi konusunda biribirinden ayrı ama hepsi de akla uygun yollar bir arada kullanılmadığı zamanlar, tiran yönetimine düşüldüğünü görürüz. Öte yandan, yurtdaşların özgürlük isteğini de hesaba katmak gerekir; insanlar arasında dostça ilişkilerin gelişmesi bakımından zorunludur bu. İşte bu nedenlerden ötürü düşünür, hükümet adamlarının ve Devlet memurlarının seçimi ve atanması konusunda geniş ölçüde demokratik sisteme başvuracaktır. Ama burada önemli bir problem çıkmaktadır ortaya Herkesin kişisel yetenekleri dolayısıyle, hak ettiği yere konmasını gerektiren toplumsal adalet ilkesi zedelenmiş ve çiğnenmiş olmuyor mu böylece? Elbette diyor Platon: Gerçek adalet yada gerçek eşitlik, Devlet görevlerine seçim yoluyle gerçekleştirilemez; ve bunu yaklaşık olarak gerçekleştirme işini, talihe bırakıyor.

Bununla birlikte, diye ekliyor düşünürümüz, bireylerin kişisel nitelikleri de elden geldiğince göz önüne tutulacaktır: Yasanın koruyucuları ve öbür yüksek görevliler, seçim yoluyle işbaşına geleceklerdir evet; ama aynı zamanda da bir sınavdan geçmek zorunda olacaklardır. Ayrıca Halk avcılığına, demagojiye kaçan propagandaları ve oldu bitti yoluyle atamaları önlemek amacıyle, alabildiğine karmaşık bir seçim sistemi öngörülmüştür; aynı sistem meclis üyelerinin seçiminde de geçerli olacak-

tır. Kısacası, hükümdarlık yönetimi (monarşi) ile demokrasi arasında bir orta yolu tutturma çabasındadır düşünürümüz. Açgözlüleri yönetim çarkının dışında tutmak amacıyla, Devlet görevlerinin ücretsiz düşünüldüğünü de belirtmeliyiz.

En son olarak da: En yaşlı on yasa koruyucusu ile «üstün değer ödülü»nü almış yurtdaşlar ve bunların seçeceği belirli sayıda genç yurtdaş, gece meclisini oluşturacaktır. Bu meclis, zihinlerimizin özel kaygılardan en çok kurtulma olanağına kavuştuğu bir vakitte, yani gün doğmadan önce toplanacaktır her gece; ve Site'nin kökenindeki yasaları gözetme, koruma ve kollama göreviyle yükümlü olacaktır.

Devlet dininden cenaze törenlerinin düzenlenmesine değin en çeşitli konularda daha bir çok hüküm getirmektedir düşünürümüz. Ve insanlık tarihinin bu alanda yapılmış en geniş çalışmasını meydana getiren bu büyük girişimin sonunda, Platon'u aşırı bir iyimserlik içinde görmemekteyiz: Bütün bu yasalar yürürlüğe girse de, diyor, Site'nin geleceği gene de seçilen hükümet adamlarıyle Devlet görevlilerinin kişiliğine bağlı kalacaktır; bunlar, doğal felsefî anıklıkla donanmışlarsa ve yeterli bir felsefe kültürüne sahipseler ancak, Site, uyum içinde yaşantısını sürdürebilir. Ama eldeki seçim ve atama biçimleriyle bunun sağlanabileceği, kesin değildir. Dolayısıyle de, zar atan bir adama benzemektedir Site'nin kurucusu: Kazanabileceği gibi, yitirebilir de.

3. *Platoncu İdealizmin Gücü ve Sınırı*

Ticari zenginliğin gelişmesi sonucunda eski Yunan dünyasının karşısına dikilen temel problemin çözümünü, tutkuyla aramıştır. Platon.

Ve düşünürümüz, «ahlâkı icadeden» Sokrates'in öğrencisi olarak, bu konuda ahlâkçı bir tavrı benimsemiştir: Bireyin ruhunu kirleten edimlerde bulunma olanaklarını, bunlar arasında da herşeyden önce ticaret etkinliğini, toplumun yapısından söküp atmak gerekir... diye düşünmektedir.

Dolayısıyle de Platon, dünyanın o çağdaki evrimini sağlayan tohumu ortadan kaldırmağa yönelmektedir. Toplumun eski halini olduğu gibi geri getirmenin yolunu arıyor düşünürümüz. Geleneği Atina'dan çok daha iyi koruyup sürdürmüş olan Sparta'ya hayranlıkla bakıyor; ve ***Devlet***'indeki ideal siteyi belirginleştiren çizgilerden bir çoğunu Sparta'dan alıyor.

Bununla birlikte Platon, çağının kurumlarının iyi yanlarını da yitirmeyip yaşatmak istemektedir. Ona göre bu iyi yanların en başında, yurtdaşların yasalar önünde eşitliği gelmektedir. Ama düşünürümüz, demokrasiye, yanl yöneticilerin aynı zamanda ahlâkî ve entellektüel sınavlar yoluyle seçimini de içeren bir sistem önermektedir.

Toplumun yönetici kadrosunu oluşturan parti üyelerinin seçilmesi ve eğitilmesini sağlamak üzere modern sosyalist ülkelerde yürürlükte bulunan sisten Platon'un önerdiği seçim sistemi arasında çarpıcı benzerlik vardır.

Gene bu ülkelerin rejimi, bireylerin ticaret yoluyle zenginleşmesini önlemek iradesine dayandığından, modern komünizmle Platoncu komünizm arasında derin andırışlar bulunduğunu da söyleyebiliriz.

Bununla birlikte bu iki sistem arasında bir de temel karşıtlık vardır: Modern komünizm, toplumun dönüşümünün ahlâki isterlere değil, tarihsel bir zorunluğa uygun yürüdüğünü ileri sürmekte; dolayısıyle de, Platon'un benimsediği ahlâkçı tavrı reddetmektedir. Marksist dünya görüşü açısından Platon'un bu tutumu, gerçekliği kavramaktan uzak bir «ütopyacı» görüşü dile getirmektedir; çünkü böyle bir görüş, tarihin şu yada bu dönemde olanaklı kıldığı yada gerektirdiği şeyleri anlamak ve uygulamak gibi bir temel kaygıya tamamıyle yabancı kalmaktır.

Gerçekten de, Plton'un eserlerini inceleyen insan, düşünürün, somut sosyal reform olanaklarına kendisini daha iyi uyarlamak için vermek zorunda kaldığı tâvizlere rağmen, eyleme yararlı bir öğreti kurmayı başaramadığı; ve bu başarısızlığın da, düşünürün özellikle ahlâksızlık, zor kullanma ve baskı sorunları karşısında tökezlenmesinden ileri geldiği izlenimine kapılmaktadır.

Platon'un tavrının ahlâk özü en açık seçik biçimde, hiç şüphe yok ki bu noktada beliriyor: Düşünürümüze göre bir edim, kendi kendinde, yani içinde bulunduğu hal ve şartlardan bağımsız olarak, ahlâka uygundur yada aykırıdır. Örneğin zor kullanımı, Platon'un gözünde ***daima*** ahlâka aykırı düşer. Zora zorla, şiddete şiddetle karşılık vermenin meşru sayılabileceğini kabul etmez Platon. Böyle bir felsefenin politik eylemi yasaklayacağı ve kişiyi ütopyaya sürükleyeceği, açıktır.

Ama buna karşılık, Platon'un eserinin, siyasal sorunları derinlemesine ve tüm boyutlarıyle koyup irdelemesi bakımından, bizim uygarlığımıza özgü ekonomik ve sosyal felsefenin gerçek hareket noktası olduğu da bir ayrı kesinliktir. Bunun yanı sıra, Platon'un, siyasal felsefenin ve siyasal bilimin büyük önemini ortaya koyan görüşleri de, üzerinde derin düşünmeye değer bir nitelik taşır.

Adaletin ruhta ve siyasal hayatta belirişini işleyen düşünceler, Platon felsefesinin merkezindedir. Düşünürümüzün gözünde felesfe, pratik hayatla ilişiği kesik bir soyut kurgu, bir spekülasyon değildir hiç bir zaman. Filozofun temel görevi, Site'nin adalete uygun kılınması ve ruhların kurtuluşunu sağlamağa yarayan bir alet haline getirilebilmesi için hangi yasalarla donatılması gerektiğini araştırmaktır.

Birey ve Site için iyi ve adaletli olanın bilgisi, en yüce ve tek gerçek bilgidir. Duyular yoluyle edinilen dolayımsız bilgi, nesneler hakkında yüzeysel, üstünkörü kanılara götürür bizleri. Bundan daha üstün bir bilgi olan matematik bilgi ise, ispatlanması olanaksız birtakım konutlara, postulatlara dayanır; ve içinde herşeyin durmaksızın değiştiği, hiç bir şeyin sürücü kalmadığı görünür dünyayı tümüyle açıklayamaz. Geometri, ruhu en yüce yetisi demek olan zihnin yada aklın kullanımına hazırlamak bakımından iyi bir alettir. Ve akıl, tartışma yada diyalektik yoluyle ulaşır iyinin bilgisine. Kesin belirimini siyaset alanında bulan iyi ise, adaletin ta kendisidir.

Siyasal bilimin gerçekten önemli tek bilim ve en yüce, en yetkin bilgi tipi olarak sunulması, bugün bizleri şaşırtabilir:

Siyasal bilimin (ki ekonomi politik, bu bilimin bir özel dalıdır ancak), kendisinden çok daha yetkin olan «kesin» bilimlerin, yani matematiğe dayanan bilimlerin yolunda yürümesi gerektiğini ve bunu da bindebir başarabildiğini düşünmeğe alışmışızdır çünkü biz. Ama Platon'un bu görüşü, üzerinde büyük dikkatle durulmağa değer bir görüştür. Düşünürümüze göre, insan için asıl önemli olan şey, kendini tanımaktır. Dolayısıyle de, adaletli bir kuruluşun ilkelerini bulup ortaya koymak, fizik dünyanın doğal yasalarını bulup ortaya çıkarmaktan çok daha önemlidir onun gözünde. İnsan bilgilerinin bizim anlayışımıza tamamıyle ters düşen böyle bir aşama sırası içinde sunulmasına karşıçıkarken, bu karşıçıkışın getireceği çok ciddi birtakım so-

nuçları da göz önüne almak gerekir:

Fizik yasaların bilgisi, hiç şüphe yok ki, insan hayatının şartlarının düzeltilmesine ve daha yetkin kılınmasına yarayan aletlerin gerçekleştirilmesini, yaratılmasını sağlamaktadır. Ama bu bilginin sadece o amaç yolunda kullanılabilmesi için, herşeyden önce siyasal hayatın iyi örgütlenmiş olması gerekir. Yoksa bilimsel buluşların tek sonucu, halklar arasındaki çatışmaların doğurduğu yıkımları katkat daha arttırmak olacaktır.

Henri DENİS

PLATON'dan seçmeler

Anarşi üzerine

Herkes kendi iradesini iktidara zorla kabul ettirmek istediği ve hükümet —halkın gözünde sevimliliğini yitirmemek için— herkesin hoşuna gidecek şekilde davrandığı zaman, anarşi başlamış demektir. Bundan da zorbalık ve toplumsal yıkım doğar.

Bir devlet nasıl uçuruma sürüklenir

Devletin koruyucuları, tarla, ev ve para sahibi oldukları anda koruyuculuktan çıkıp evcimen kesilirler; ve devletin savunurları iken, zorbaları ve düşmanları haline gelirler. Nefret edip edilerek, av hayvanları gibi kovalayıp kovalanarak geçireceklerdir bütün ömürlerini. Dıştaki düşmanlarından daha çok ve gittikçe daha sık, içteki düşmanlarından korkacaklardır. Ve böylece hem kendilerini, hem devleti, kaçınılmaz bir şekilde uçuruma sürükleyeceklerdir.

Adalet üzerine

Adaleti, bizleri herkesten aldığımızı herkese vermeğe sürükleyen bir erdem olarak tanımlamak son derece yanlıştır. Nitekim, bu türlü bir adalet anlayışının sudan ucuzluğunu ortaya koymak işten bile değil: İnsanların kişiliğini hiç bir şekilde hesaba katmamaktadır bu anlayış; deliyi akıllı, kötüyü iyi gibi göz önüne almaktadır.. Ayrıca ve özellikle bu anlayış, insanoğlundaki, bir emaneti kazanç yolunda kullanma yatkınlığını bütün öbür niteliklerden üstün tutmağa götürür bizi; oysa söz konusu yatkınlık, insanları soymağa kalkışmaktan pek de farklı değildir.

İyilerin cezası

İyi insanlar hükümet etmek istmiyorlar. Onları hükümet etmeğe zorlayacak bir ceza gerekli bu durumda. Ve en ağır ceza, sizden çok daha kötü ve çok daha yeteneksiz kişiler tarafından yönetilmektir.

Devletin kökeni

Devlet, doğuşunu, bireyin kendi kendine yetememekten gelen güçsüzlüğüne ve binlerce şeye ihtiyaç duyuşuna borçludur.

Devlet adamının nitelikleri üzerine

Filozof, zamanında öfkeli, çok çabuk kavrayışlı ve güçlü İşte, devletin kusursuz koruyucusu olmağa aday bir adam böyledir.

Yalan söyleme hakkı olan biricik insanlar, Site'nin yöneticileridir: Devlet çıkarı gerektirdiğinde, düşmanları yada yurttaşları aldatmak için. Ama başka hiç bir kimsenin bu kadar nazik bir işe el atma hakkı yoktur.

Herkese kendi görevi

Bizim tasarladığımız Devlet'in bir özelliği de, kunduracının orada sadece kunduracı olması ve kunduracı iken aynı zamanda kılavuz olmaması, tarımcının sadece tarımcı olması ve aynı zamanda yargıç olmaması, savaşçının sadece savaşçı olması ve aynı zamanda tüccar olmaması, böylece bütün herkesin kendi hünerini yerine getirmesidir.

Kesinlikle ve apaçık bir nokta vardır: Yaşlılar kumanda, gençler de itaat edeceklerdir.

Zenginlik ve yoksulluk üzerine

Koruyucularımız için yeni bir görev daha bulduk: Zenginlik ve yoksulluk denilen bu iki belânın, ne yapıp edip, Site'ye sızmasını önlemek. Çünkü bunların birincisi, gevşeklik, dalgacılık ve yenilik isteği yaratır; ikincisi de, aynı yenilik isteğinin yanı sıra, kalleşlik ve kötülük etme arzusu doğurur.

Büyümenin sınırı

Büyüme, Devlet'in birliğini ve bütünlüğünü tehlikeye atmayacak olan ölçü ve sınırlar içinde geçerlidir ancak.

Komünizmin ilkeleri

Koruyucuların karıları çıplak dolaşacaklardır... onların giysileri, erdemdir çünkü... ve kocalarıyle birlikte, savaş da dahil, Devlet'in korunmasına ilişkin bütün çalışma ve etkinliklere katılacaklardır: ve başka hiç bir işle uğraşmayacaklardır.

Bu kadınlar, savaşçılarımızın kadınları, bütün pehsinin ortak karıları olacaklardır. Hiç biri özel olarak hiç bir savaşçıyla evlenmeyecek ve birlikte oturmayacaktır.

Çocuklar da bütün herkesin çocuklarıdır: Hiç bir baba çocuğunu, hiç bir çocuk da babasını tanımayacaktır.

Çocukların bakımını ve yetiştirilmesine gelince: Çocuklar doğar doğmaz hemen onlar için özel olarak kurulmuş bir komiteye emanet edileceklerdir. Erkeklerle kadınlar kamu görevlerini ortaklaşa ve elele yürüttüklrine göre, bu komite, kadınlarla erkeklerden oluşan karma bir komite olabileceği gibi, sadece kadınlardan yada sadece erkeklerden oluşan bir komite şeklinde de kurulabilir.

Demokrasi üzerine

Yoksullar, düşmanlarına karşı zafer kazanıp da bunların kimisini kılıçtan geçirdikleri, kimisini sürgün ettikleri, arda kalanlarla da hükümeti ve yüksek görevleri eşit olarak paylaştırdıkları anda, demokrasi kuruldu demektir.

Bu kuruluş yasası, ilk bakışta, dünyanın en güzel yasası gibi gözükür insana. Rengârenk bir manto gibidir hükümet: Bütün karakterlerin ve özelliklerin bir araya geldiği bir güzellik örneği gibidir; ve bu türlü görünümlerin hem niceliklerin kamçıladığı, hem de zevk verdiği çocuk ve kadınlara benzeyen birtakım insanların böyle bir kuruluşu gerçekten en iyi ve en güzel kuruluş diye kabul etmeleri olasılık dışı bir şey değildir.

Hürriyetle bozulup çürüyen demokratik bir devletin başına kötü sâkiler çöker hemen; ve o devlet, ölçü tanımaz artık, sadece hürriyetle sarhoş olur. O zaman da, eğer yöneticiler uysal değilse ve o devletin halkına tam bir özgürlük tanımıyorlarsa, halk suçlamağa koyulur onları; ve halk düşmanları olarak cezalandırır.

Aşırı hürriyet, hem bireyi, hem devleti aşırı köleliğe sürükler ancak.

Tiranlık üzerine

Değişmez bir alışkanlığı yok mudur halkın : Bir favori seçip başının üzerine oturtmak ve o favorinin iktidarını durmaksızın geliştirip arttırmak?

Cesareti olanları, gönlü yüceleri, temkinlileri, zenginleri son derece dikkatle seçip ayırmak zorundadır tiran. Ve mutluluğu, bunların hepsiyle ister istemez savaşmasına ve bunlara, tamamıyle temizleyinceye dek, durmaksızın tuzaklar kurmasına bağlıdır : Sefil ruhlu... ve zaten ondan nefret eden insanlarla bir arada yaşamak yada hayata elveda demek.

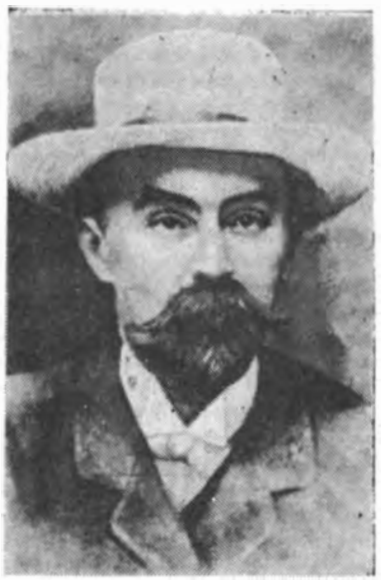

PLEHANOV'un Avrupa'da çekilmiş bir fotoğrafı.

PLEHANOV Georgiy Valentinoviç (Tambov 1856 / Finlandiya 1918) Rus sosyalisti. Önce *narodniçestvo* (halkçılık) akımına katıldı, fakat bu akım tedhişçi metodlara başvurunca ayrıldı (1879). Bu akımı daha sonra *Ayrılıklarımız* (1884) adlı kitabında suçladı. Marksizmi benimsedi, birkaç kez yabancı ülkelere sığınmak zorunda kaldı Marx ile Engels'in birçok yapıtını ve ***Komünist Manifesto***'sunu (1882) Rusça'ya çevirdi. *Osvobojdeniye Truda* (Emeğin Hür Kılınması, 1883) adlı örgütü kurdu. 1889'da Paris'te toplanan kongrede bu örgütü temsil etti. II. Enternasyonal bu kongrede kuruldu. Lenin 1890'dan itibaren Plehanov ile mektuplaştı, Plehanov'un yapıtlarını okuduktan (1893) ve İsviçre'de onunla tanıştıktan sonra (1895) marksist oldu. Plehanov, ***Monist Tarih Anlayışı*** (1895) ve ***Halkçılığın Temelleri*** (1896) adlı kitaplarında düşüncelerini daha da geliştirdi. 1900'de, yabancı ülkelerdeki Rus Sosyal Demokratları birliğinden çekildikten sonra, Martov ve Lenin ile birlikte *Iskra* (Kıvılcım) dergisini kurdu. 1903'teki Brüksel Londra kongresinden sonra Plehanov, Martov ve Akselrod ile birleşerek menşeviklerin örgütü durumuna gelen Iskra'da *«Ne Yapmamız Gerek»* başlıklı makaleyi yayınladı. 1917'de Rusya'ya döndü: sağlık durumunu öne sürerek çalışma bakanlığını reddetti, bolşeviklerin iktidara gelişini ve Rus Kurucu meclisinin dağılışını suçladı (26 ocak 1918).

PLEHANOV Üzerine :

Plehanov'un dünya görüşü ve politik faaliyetleri, karmaşık bir evrimden geçmiştir. İlkbaşlarda, Plehanov, Narodnik organizasyonu olan «Toprak ve Hürriyet»in lideri idi; daha sonraları (1880), Rusya'dan çıkarak, dışarıda Marx ve Engels'in eserlerini etüd etti ve Batı'daki Sosyal - Demokrat hareketlerle bağlar kurdu. Bu faaliyetlerinin sonunda, Narodnizm'i terkederek Marksizm'in safında yer aldı; Marksizm'ın Rusya'daki güçlü ideologu oldu. 1883'de, İsviçre'de kurduğu «Emeğin Kurtuluşu» grupu, Rus kurtuluş hareketinde Marksizmin yayılmasında ve başarı kazanmasında büyük bir rol oynamıştır. Plehanov, Narodnizm ideolojisini, «legal Marksizm»i, revizyonizm'i ve burjuva felsefesi'ni çürütmek suretiyle, Marksist teori'nin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Ama, Plehanov, 1903'ten sonraki safhanın spesifik şartlarını kavrayamayarak, devrimci Marksizm'den ayrılmış, oportünistlere karşı uzlaşıcı bir pozisyona girmiş; daha sonra da Menşevik olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise, sosyal - şovenler'le bir araya gelen Plehanov, 1917 Ekim ihtilâlini kabul etmemiştir. Plehanov, Bolşeviklere karşı hizip mücadelelerine katılmış olmakla beraber, hayatının sonuna kadar, Marksizm'e ve işçi sınıfı davasına sadık kalmıştır. Bunun içindir ki, Lenin, Menşevik taktikleri hakkında «bayağılığın ve alçaklığın zirvesi derken, beri yandan «felsefe'de Plehanov haklı davayı gütmüştür» der. Plehanov'un eserleri, Monist Tarih Görüşünün Gelişmesi, 1895; Materyalizmin Tarihi Üzerine Denemeler, 1896; Tarihte Ferdin Rolü, 1898 ve daha birçokları (Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri gibi) Marksist teorinin ekspozisyonunun en parlak örnekleridir. Marksizm'i felsefede yeni bir aşama olarak değerlendiren Plehanov, Marksizm'in daha önceki bütün felsefi ve sosyolojik doktrinlere üstünlüğünü ortaya koymuştur. Plehanov, ayrıca, sosyal varlık ile sosyal bilinç arasında nasıl grift ilişkiler bulunduğunu göstermek suretiyle, materyalist tarih anlayışını geliştirmiş; belirli bir toplumda antagonist sınıflar arasındaki mücadelenin ifadesi olan fikir mücadelesinde sosyal psikolojinin oynadığı rolü belirtmiştir. Plehanov, aynı zamanda, Marksist estetik ile Marksist sanat eleştirisinin kurucularındandır; sanatın kaynağı, sosyal hayatın yansımasının özel bir formu olarak sanat ve sanatın özü olarak da gerçekçilik hakkındaki Marksist öğretiyi geliştirmiştir (Sanat ve Sosyalizm). Rus felsefesi üzerine ileri sürdüğü kabul edilmesi imkânsız bazı ilkeler bir yana, Plehanov, Rus sosyal düşüncesinin Marksist açıdan ele alınan tarihinin kurucusudur. Rusya'da, Marksizm'in habercileri olarak ihtilâlci demokratların tarihi rolünü açıklığa kavuşturmuştur. Plehanov, dinin kaynağı ve gelişmesi, dinin sosyal hayattaki rolü ve sosyal bilincin diğer formları arasındaki yeri Marksist Parti'nin din karşısındaki tutumu üzerine önemli sonuçlara varmıştır. Plehanov, felsefe meselelerinde bazı hatalar işlemiştir: tarihi gelişmede sübjektif faktörlerin rolünü gereğince değerlendirememiş; hiyeroglif teorisi'ni desteklemiş; tartışma götüren formülleştirmeler yaparak, bu formülleştirmelerde «coğrafi materyalizm»e eğilim göstermiş; ve «Marksizm'i Spinoza'cılığa indirgemiştir». Ama, bu kişisel hatalar, bir bütün olarak Plehanov'un felsefi temel görüşlerinin ve onun hayat boyunca diyalektik ve tarihi materyalizmi savunmuş olmasının yanında önemsiz kalır. Plehanov'un felsefi eserleri zengin ve ikna edicidir: bu eserler günümüz için de Marksist felsefeyi etüd etmek ve öğrenmek bakımından değerli manüellerdir.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

PLEHANOV'dan seçmeler

Siyasal mücadelenin koşulları

Sosyalist propaganda medeni memleketlerde zekâların gelişmesi üstünde pek büyük bir etki yapmıştır. Sosyal ilmlerin hiç bir dalı yoktur ki, bu propagandanın şu ya da bu manada etkisi altında kalmış olmasın. Bu propaganda eski ilmî peşin hükümleri kısmen yıkmış, öteki peşin hükümleri de safça hor görme halinden safsata durumuna düşürmüştür Sosyalist propagandanın yeni doktrinin taraftarları üstünde daha da belirli bir etki yapacağı anlaşılmaktadır. Eski zaman «siyasi» inkilâpçılarının geleneği tamamile amansız bir tenkide tabi tutulmuş, sosyal eylemin bütün tarzları «bu yeni İncil» açısından tahlil edilmiştir. Ama, sosyalizmin ilmi temelleri, ancak *Kapital*'in yayınlanmasından sonra, kesin olarak, atıldığından, bu tenkitten elde edilen sonuçların, bazan, hiç te tatmin edici olmadığı anlaşılmaktadır. Hem zaten, hayalî sosyalizm içinde aşağı yukarı aynı etkiyi yapmış birçok okullar bulunduğundan, yavaş yavaş bir çeşit orta sosyalizm teşekkül etmiş, hem yeni bir okul kurmak, hem de var olan okulların hararetli taraftarları arasında bulunmak iddiasında olmıyanlar bu orta sosyalizme bağlanmışlardır

«Bu telifçi sosyalizm, *diyor Engels*, mutedil tenkitçi gözlemlerden, türlü tarikatların iktisadi teorisinden ve yarının toplumu hakkındaki görüşlerinden meydana gelmiş son derece dağınık ve bol bol ince farklarla ifade edilmiş bir karışımdır, elde edilmesi o kadar kolay bir karışım ki, bu karışımı vücuda getiren birbirinden farklı unsurlar birçok tartışmalarda, tıpkı bir akarsuyun dibindeki taşlar gibi, sivriliklerini ve keskinliklerini kaybederler.»

Bu orta sosyalizm, diyor yine Engels, İngiltere ve Fransa'daki işçiler arasında hâlâ kafalara hâkim olmakta devam ediyor. Biz Ruslar da buna şunu ekliyebiliriz 1875 yıllarında Rus sosyalistlerinin zihinlerine buna benzer bir karışım hâkimdi. «İleri» dergisi taraftarlarile, Bakunin taraftarları gibi iki aşırı eğilim bu ortak hazneden doğmuştur Birinciler Alman sosyal demokrasisine doğru eğilmişler, ikinciler ise, Enternasyonal içindeki anarşist hizibin Rus şeklini temsil etmişlerdi. Hemen hemen bütün noktalarda birbirine muhalif olan bu iki eğilim «siyaseti» reddetmekte şaşılacak şekilde birleşmişlerdir. Anarşistlerin bu konuda o devrin Rus sosyal demokratlarından daha mantıklı göründüklerini kabul etmek lâzımdır

Anarşist görüşe göre, siyasî mesele her işçi programının mihenk taşını teşkil eder. Modern devletle her türlü alış verişi reddetmekle tatmin olunmıyan anarşistler «yarının toplumu» tasavvurundan devleti uzak yakın hatırlatan her şeyi çıkarıp atmışlardır. «Muhtar bir komün içinde muhtar kişi» kendilerini hiç bir zaman yalanlamıyan bütün bu hareket taraftarlarının hâlâ yaşayan bir özdeyişidir Biliyorsunuz ki, anarşizmin kurucusu olan Joseph Proudhon *Halkın Sesi*'nde (Devlet fikri ile karıştırdığı) «Hükümet» fikri lehinde Kant'ın «Din lehinde» giriştiği az çok iddialı göreve girişmeyi üsyüne alır, ve devlet aleyhtarı gayretini Aristo'yu «Hükümet» konusunda şüpheci bir filozof sayacak kadar ileri götürür Böyle ortaya konan meselenin halli gayet basittir, ve bu Fransız Kant'ının iktisadî nazariyelerinden mantıkî bir şekilde doğmaktadır, denebilir Proudhon yarının iktisadî rejimini hiç bir zaman düzeltilmiş ve «âdil» yeni bir mübadele şeklile tamamlanmış şekilden başka bir şekilde tasavvur edememiştir. Söylemeğe hacet yok, «Teşekkül etmiş değer» üstüne kurulan bu yeni «adil» mübadelenin «âdil» oluşu ne satın almayı, ne satışı, ne de ticaret eşyasının istihsal ve mübadelesiyle birlikte yürüyen sözleşme zorunluklarını ortadan kaldırır Bu alışverişler bütünü, elbette ki, tarafların birbirlerile olan münasebetlerini tayin eden bütün bir sözleşmeler mekanizmasının bulunmasını gerektirir Ama, bu sözleşmeler bugünün toplumunda her vatandaş tarafından uyulan, devlet tarafından gözetilen âmme hukuku kurallarına dayandığı halde «yarının toplumu»nda işler biraz başka türlü olacaktır. Proudhon'a göre, İnkılâp «kanunları» yıkıp, sadece «sözleşmeler»in devam etmesine müsaade etmelidir. Yazarımız *XIX'uncu yüzyılda inkılâp genel fikri* adlı eserinde şöyle diyor «Artık ne çoğunlukla, ne de oy birliği ile kabul edilen kanunlar bulunacak; her vatandaş, her komün ya da her loncа kendi kanununu yapacak.» Böyle bir görüşe göre, işçi sınıfının siyasî programı en son haddine kadar basitleştirilmiş oluyor. Yalnız genel, ve bütün vatandaşların uymak zorunda oldukları kanunları kabul eden bir devlet artık sosyalist ideale ulaşmak vasıtası hizmetini göremez. Sosyalistler devleti kendi maksatları uğrunda kullanmakla, «sosyal tasfiye»nin daha ilk ağızda kökünü kazıyacağı kötülüğü kuvvetlendirmekten başka bir şey yapmıyacaklardır Devlet «her vatandaş, her komüne ya da her loncaya» «kanunlar» yapmak ve ilân etmekte, gerekli «sözleşmeler» yapmakta tam bir hürriyet tanıyarak, dağılıp gitmelidir Eğer anarşistler «tasfiye»den önceki devrede vakit kaybetmezlerse bu «sözleşmeler» *İktisadi zıtlıklar sistemi* zihniyeti içinde kalemeye alınacak ve «inkılâbın zaferi kazanması sağlanmış olacaktır.

Rus anarşisılteri için mesele daha da basit hale geliyor. (Anarşist programda yavaş yavaş Proudhon'un salık verdiği «dağılma»nın yerini almakta olan) «devleti yıkma» Rus halkının «idealleri»ne yol açacaktır Sözü edilen «idealler» de ortak ziraatla istihsal kooperatifi en şerefli yeri aldıklarından, halkçı kaynağı olan «muhtar Ruslar»ın kendi «sözleşmeler»ini Proudhon'cu karşılıklı yardım zihniyetile değil, zirai komünizm zihniyetile yapacakları farzedilmektedir. «Anadan doğma sosyalist» olan Rus halkı çabucak anlayacaktır ki, toprağa ve istihsal aletlerine ortak olarak tasarruf istenilen «eşitliği» kendisine tek başına garanti edemiyecek, ve tamamile komünist temellere dayanan «muhtar komünler» kurmağa çalışması lâzım gelecektir

Rus anarşistleri —hiç değilse «isyancı» denilen anarşistler— vaaz ettikleri halk İnkılâbının iktisadi sonuçları üstünde, zaten, pek durmamışlardı. Halk hayatının normal gelişmesini, kendilerince, engelleyen sosyal şartları ortadan kaldırmayı görev bildikleri için, dış engellerden kurtulunca bu gelişmenin ne türlü bir yol tutacağını kendi kendilerine sormamışlardı. Mançister okulunun o ünlü «*laissez faire, laissez passer*» özdeyişini inkılâpçı zevke uydurmak iktisadi ve sosyal hayatımızın bugünkü durumu hakkında hüküm vermek imkânlarını yok etmiş etmemiş, hatta «normal» gelişme kavramını tarif imkânı veren her türlü kıstası ortadan kaldırmış kaldırmamış, bunu ne «isyancılar», ne de sonradan ortaya çıkan «popülistler» umursamışlardı. Zaten, inkılâpçılarımız muhakemelerinin hareket noktası olarak Proudhon doktrinini muhafaza ettikçe böyle bir hüküm vermek istemek tamamile boşuna girişilmiş bir teşebbüs olurdu. Bu doktrinin zaafı, ilk günahı, aslında, ticaret eşyası ve mübadele kavramlarından yarının iktisadi teşkilâtında istihsali yapanlar arasındaki münasebetlerin bulup çıkarılacağı bu kaziyelerden gelmekteydi. Bugünün Rusya'sındaki ortak ziraatın ticarî istihsali ortadan kaldırmadığı olayının, Proudhon'cu nazariyelere göre, pek ikinci derecede bir önemi vardır Tekâmülün belli bir merhalesinde, ticari istihsali kapitalist istihsal haline getiren «o önüne geçilmez iç diyalektik»ten Proudhon'cunun haberi yoktur. Onun için, günün birinde bu «anadan doğma komünistler»in bir kısmına bunları geri kalan halkın sümürücüleri haline getirecek «iyi kazanılmış» sermayeler sağlamak tehdidini savuran ticari istihsal eğilimine karşı mücadele etmekte «muhtar» kişilerin, komünlerin ve loncaların dağınık çabalarının yetip yetmiyeceğini kendi kendine sormak Proudhon'cu Rus akrabanın hiç aklına gelmemişti. Sosyalist İnkılâpta devletin oynıyacağı yapıcı rolü anarşist inkâr etmektedir Çünkü, bu İnkılâbın görevini ve şartlarını anlamıyor

Genellikle anarşizmin, özellikle «Bakuninciliğin» ayrıntılı bir tahliline girişemiyeceğimiz için okuyucunun yalnız bir noktaya dik-

katini çekmek istiyoruz. «Siyasi karışmazlığı» pratik programları nın temel akidesi olarak kabul etmekte Proudhon da, Rus anarşistleri de, kendi görüşlerine göre, tamamile haklıydılar. Rus hayatının sosyal ve siyasi yapısı «siyasetin» bütün anarşistlerce reddedilmesini haklı gösteriyor gibiydi. Siyasi kaynaşma ve tahrik alanına inmeden önce, Rus ***«tabası»*** ***vatandaş*** haline gelmeli, yani siyasî hakların en azını olsun elde etmeli, her şeyden önce de tabii istediğini düşünmek ve düşündüğünü söylemek hakkını kazanmalıdır. Bu mesele, pratikte, «siyasi inkılâp» meselesine indirgenebilir Batı Avrupa'nın geçirdiği tecrübe bütün anarşistlere aydın bir şekilde «ispat» etmiştir ki, bu türlü inkılâpların halka hiç bir zaman faydası olmamıştır. Kamu işlerine katılmasını sağlamak suretile halkı siyasi bakımdan eğitmenin zorunlu olduğu fikrine gelince, böyle bir şey söz konusu değildir. Sebebi de şu: Yukarda gördük ki, böyle bir katılmaya eğitici olduğundan ötürü değil, halk kitlelerini ifsat edici olduğundan dolayı önem verirler; çünkü, bu katılma halk kitlelerinde «devlete inanmayı», sonra da devletçilik eğilimini geliştirecek, ya da rahmetli Bakunin'in dediği gibi «resmi ve sosyal zehiri akıtacak, dikkatini şimdilik faydalı ve kurtarıcı biricik şeyden, yani isyandan, hiç olmazsa bir an, için, başka tarafa çekecektir.» İmdi, «isyancılar»ımızın kendilerine özgü tarih felsefesine göre, Rus halkı devlete karşı beslediği kin ve nefreti irili ufaklı birçok ayaklanmalarla ispat etmiş bulunduğundan, bu halkı siyasi bakımdan yeteri kadar olgun saymak mümkündür Bunun sonucu olarak ta, her türlü «hasis ve bayağı siyaset»e paydos- Devlete karşı giriştiği mücadelede halka yardım edelim, dağınık çabalarını bir tek inkılâpçı akım halinde birleştirelim, o zaman çarpık yapı çökecek, bu yapının yıkılması sosyal hürriyet ve iktisadi eşitlik devrini açacaktır «İsyancılar»ın bütün programları şu birkaç kelimenin içine sığdırılmıştı.

Rus inkılâpçı hiziplerinin programını kısaca anlatan bu özette şu nazariyeyi hiç gözden kaçırmamalıdır Friedrich Jacobi'nin formülüne göre, «bütün anayasalar» şeytanla yapılmış az çok kârlı birer pazarlıktan başka bir şey değildir; yine tekrar ediyorum ki, bu nazariyenin popülistlere ve anarşistlere özgü bir imtiyaz olmadığını hiç gözden kaçırmamalıdır Engels ile Tkaçof arasındaki tartışmadan haberi olan okuyucu şüphesiz hatırlayacaktır ki, ***Alarm*** dergisinin müdürü pratik mücadele meselesinde Bakuninçilerle aynı fikirde olmadığı halde, memleketimizin siyasi ve sosyal durumu hakkındaki genel hükümlerinde onlarla tamamile aynı düşüncedeydi. O bu durumu Rusya'ya özgü orijinallik ve «Rus halkının anadan doğma komünist eğilimleri» menşuru arkasından görmekteydi. Tkaçof, iyi bir Blanquiçi olarak, «siyaset»i elbette ki inkâr etmiyordu, ama siyaseti yalnız iktidarı ele almak amacını güden bir hükümeti devirme teşebbüsü şeklinde anlıyordu. Bu amaç, hiç şüphe yok ki, o zamanki Blanquiçilerimizin bütün görüş alanını öyle kaplamıştı ki, bunları kendi kendilerini çürütmeğe (nakzetmeğe) kadar götürmüştü. Kendilerini yalanlamamak endişesile, indirdikleri darbe hedefinden kıl kadar şaşmadığı takdirde ancak eylemlerinin ilerleme davasına faydalı olabileceğini kabul etmek zorunda kalmışlardı. Ama, iktidar ele geçirilemezse, hükümeti devirme teşebbüsü meydana çıkarılır ve önlenirse ya da inkılâpçı hükümet liberaller tarafından devrilirse, Rus halkı, bundan herhangi bir şey kazanmak şöyle dursun, çok şey kaybetmek tehlikesile karşılaşacaktır. Hele son ihtimal pek acıklı olurdu. Liberaller, mücadele etmesi bugünkü «saçma bir şekilde mutlakiyetçi» ve «mutlak surette saçma» kişi saltanatile mücadele etmekten çok daha zor alacak kuvvetli bir hükümet kurmakta kusur etmiyeceklerdir «İktisadi ilerlemenin alevi», mübadelenin gelişmesini, kapitalizmin sağlamlaşmasını, hatta zirai komünün prensibini yoketmeyi peşine takarak, halk hayatının temellerini kasıp kavuracaktır Bir kelime ile, zamanın dalgaları komünizm göklerine elini uzatarak dokunmak için üstüne çıkacağına taşı sürükleyip götürecektir Başarısızlığa uğrayınca da, Rus Blanquiçileri kurtuluş davasına korkunç bir darbe indirecekleri için, Guillaume Tell'in acıklı durumuna düşeceklerdir Yalnız şu farkla ki, İsviçre'li efsanevi «asi»nin hitabındaki kuvvet bunlarınkinde bulunmayacak, bunların «ilk temeller» hakkındaki fikirlerini öğrenen ve programları hakkında düşüncelerini bildirmeğe çağırılan halk ta

Okunu at, korkmuyorum!

diye haykırmaktan çekinecektir.

Bu derece dar ve bu derece çıkmaz içinde bulunan bir Rus tarih felsefesi, pek tabii ve mantıki olarak, şu şaşırtıcı sonuca varacaktır: Memleketin iktisadi geriliği İnkılâbın en güvenilir müttefikidir, durgunluk ve hareketsizlik «en az (asgari) programı mız»ın ilk ve biricik paragrafını teşkil etmelidir. ***Alarm*** dergisinin Kasım 1875'te çıkan birinci sayısında şunları okuyoruz «Her geçen gün bize yeni düşmanlar kazandırmakta, bize hasım yeni bir takım sosyal etkenler yaratmaktadır. Alev devlet şekillerimizi de yalamağa başlıyor. Bu devlet şekilleri donup katılaşmış, ölmüş tür, ama iktisadi ilerleme bunları canlandıracak, bunlara yeni bir ruh aşılayacak, şimdilik yoksun bulundukları kuvveti ve gürbüzlüğü verecektir.» v.b. Ama, İncildeki hikâyede Josue güneşi durdurmayı başarmışsa da, mucizeler devri artık geçmiştir, hem de çıkıp: «İstihsal kuvvetleri durun! Kapitalizm yerinden kıpırdamal» diye bağırabilecek siyasi parti yoktur. İnkılâpçıların korku ve endişelerine de, gericilerin ağlayıp sızlanmalarına da tarihin pek kulak astığı yok. «İktisadi ilerleme», anarşistlerin ya da Blanquicilerin emellerine erişmelerini beklemeksizin, işini görmektedir. Petersburg'ta kurulan her fabrika, Yaroslavl'daki bir zanaatçı tarafından tutulan her işçi İnkılâp için uğursuz denilen o «ilerleme meşalesi»ni parlatmakta, halkın zaferi kazanmasını pek mümkün olmıyacak hale getirmektedir. Rusya'daki sosyal kuvvetler münasebetini bu şekilde ele alan bu görüşü inkılâpçı diye nitelendirmek doğru olur mu? Bana öyle geliyor ki, hayır Rusya'daki anarşistlerin, popülistlerin ve Blanquicilerin lafta kalan inkılâpçı değil, sahiden inkılâpçı olabilmeleri için, ilk önce, İnkılâbı kendi kafalarına yerleştirmeleri, sonra da, yeni, daha düz ve iyi yapılmış yolu açıncaya kadar önlerine düşsün diye Tarih anaya yalvaracak yerde, İnkılâbın başına geçebilmek için tarihî oluşumu anlamasını öğrenmeleri gerekirdi.

«İleri» grubu bu sapık görüşlerde pek bayat olmıyan tarafı görmüştü. Öyle bir zaman geldi ki, pratik tecrübe eski anarşist popülizmin temellerini daha şimdiden epey kemirdiği bir devirde, bu grubun bütün tasarruflarının kendi programlarını ciddi bir şekilde tekrar gözden geçirmeyi zorunlu kıldığı bir devirde, bu grup inkılâpçılar çevremizde hakim bir fikrî etki yapabilirdi. Bütün bu nazari ve pratik ifadelerin sistemli bir şekilde tenkidi, o zamanlar, kendini belli eden dönemeci daha da kesin hale getirebilirdi. «İleri» grubundan olanların bu tenkit işine girişmeleri daha kolay olurdu; çünkü sosyal-demokrat görüşlere hemen hemen tamamile katılmış olduklarından, popülist geleneğe karşı tam bir hareket serbestliğine sahip olmuşlardı. Ama, bu amaca varmak için, bu tenkit, inkılâpçılarımızı gittikçe siyasî mücadeleye doğru iten Rus gerçeğinin günlük zorunluklarını ***mahkûm etmemeli***, izah etmeli, ve bunlardan ***alınacak derslerin*** neler olduğunu göstermeliydi. Oysa, «İleri» grubundan olanlar «siyaseti» anarşistlerden pek aşağı kalmayan bir şiddetle reddetmişlerdi. Burjuva devletinin siyasi hayatına karışmayı sosyalizmin yasak ettiğini, elbette ki, düşünmüş değillerdi, Batı sosyal-demokrasisinin programını da tamamile benimsemişlerdi. Ama, işçi sınıfını, ayrı bir siyasi parti halinde teşkilâtlandırmak hakkının bugünün «kanuni» devletinde pek pahalıya, burjuvazinin kesin zaferi kazanması ve kapitalizm devrinin gelmesile birlikte işçi sınıfının kaderinin de kötüleşmesi pahasına satınalındığını görüyorlardı. Unutuyorlardı ki, durumu değerlendirebilmek için, yalnız milli gelirin dağılışını değil, ***istihsal ve mübadelenin bütün teşkilâtını*** da; yalnız işçiler tarafından istihlâk edilen mamullerin ***ortalama miktarını*** dekil, bu mamullerin büründükleri ***şekli*** de; yalnız sömürmenin ***yoğunluğunu*** değil, en çok ***şeklini*** de; yalnız işçi kitlelerinin ***köle haline getirilmeleri olayını*** değil, bu olayın etkisile işçinin zihninde doğan ya da doğabilen ***fikirleri*** ve ***kavramları*** da dikkate almak lâzımdır. Fabrika işçisinin sosyalizme geçici mükelleflikle tabi olan köylüden

daha müsait olduğunu güç kabul ederlerdi, ama, özellikle, tabii iktisattan para iktisadına geçişin işçi kitlelerinde kendi iktisadi kurtuluşları uğrunda şuurlu bir harekete girişme imkânlarını arttırdığını kabul etmemezlik edemezlerdi. Marx doktrininin felsefi ve tarihi kısmı, onlar için, başucunda durup ta sayfaları açılmamış bir kitap gibiydi. Propagandalarının pek güçlü erdemine, bu propagandaya sosyal hayatın objektif şartları içinde bir destek aramıyacak kadar çok inanmışlardı. Hayalci sosyalizm devrinin sosyalistleri gibi, bunlar da memleketin sosyal İnkılâba kadar uzayan yarınki bütün tarihini bu propagandaya indirgemişlerdi. Mesele böyle ortaya konmuş olunca, tıpkı anarşistler gibi, bunlar da, Proudhon'un ünlü cümlesini gülünç bir şekilde taklit ederek ***la revolution est au - dessus de la politique*** diyebilirlerdi. Ama hareketimizi 1880 yıllarına doğru saplandığı ölü noktadan kurtarmalarını asıl engelliyen sebep, bir yandan, her türlü siyasî mücadeleyi reddetmenin yaptığı etkidir; öte yandan, bugünkü siyasî şartlar içinde az çok kuvvetli bir işçi partisi kurmanın imkânsız oluşudur.

Hareketimize yeni bir hamle vermek şerefini, muhakkak ki «Halkın İradesi» kazanmıştır. Bu eğilime yapılan hücumları hâlâ herkes hatırlamaktadır. Bu satırların yazarı da bu grubun en azimli hasımları arasındadır, ve siyasî hürriyet uğrunda girişilen mücadelenin Rusya'da günün meselesi olduğunu bugün tamamile kabul etmekle beraber, bu grubun yazılarında öne sürülen fikirlerin hiç birine katılmamakta devam ediyor Ama, bu, «Toprak ve hürriyet» içinde, dağılacağı günlerde, patlak veren tartışmalarda «Halkın İradesi» taraftarlarının, pratik tecrübemiz alanında kaldıkça, tamamile haklı olduklarını kabul etmesine engel olmaz. Bu tecrübe, o zamandanberi, göze çarpan ve beklenmedik bir takım sonuçlar, beklenmedik oluşu yüzünden bizim hâlâ çıkarmağa bir türlü cesaret edemediğimiz bir takım sonuçlar doğurdu. «Devlete karşı» girişilen pratik mücadele teşebbüsleri, o zamandanberi, şu fikre varmalıydı: Rus «isyancısı», aslında, siyasî tahriklerini, şartların yenilmez kuvvetinin zoru ile, genel olarak devlete değil, ***mutlakiyetçi*** devlete yöneltmek; devlet fikr iile değil, bürokrasi devleti ile mücadele etmek; halkın tam bir iktisadî kurtuluşu adına değil, çarlık tarafından yüklenen ve bütün ağırlığı ile halkı ezen mükelleflikler adına mücadele etmek zorunda bulunuyordu. Halkın bütün hoşnutsuzluklarının kaynağında olmasa bile, birçok hoşnutsuzlukların kaynağında, elbette ki, toprak meselesi vardı. «Toprağın kuvveti» bütün yapısında, kamu hayatındaki bütün ihtiyaçlarında olduğu gibi, özel hayatındaki bütün ihtiyaçlarında da hissedilen çiftçi bir halktan başka türlüsü beklenemezdi. Hem bu toprak meselesi derdine de acele deva bulunması ısrarla istenmekteydi. Ama, toprak meselesinin doğurduğu hoşnutsuzluk hiç te ***siyasi*** değildi. Köylüler bu işin hallini sakin bir güvenle yukardan beklemekteydiler: Hiç bir zaman toprakların paylaştırılması adına değil, idarenin ettiği eziyetlere karşı, haddinden fazla ağır bir vergi sistemi yüküne karşı, vergi bekayalarını toplamakta başvurulan asyai usullere karşı, v.b. «ayaklanıyorlardı». Eylemli protesto olaylarının çoğu, o zamanlar hepimizin sandığımız gibi, «Toprak ve Hürriyet» formülünü değil, «Kanunî devlet»İformülünü ifade ediyordu. Ama, öyle de olsa, ziraî komünlerin mutlakiyetçi kişi saltanatına karşı tek başlarına iyi düşünüp taşınmadan ve dağınık düzende giriştikleri mücadeleye katılmayı inkılâpçılarımız kendi görevleri saymış ta olsalar, artık çabalarının manasını anlamanın ve güdülen hedefi daha aydın bir şekilde anlayıp bu çabaları göstermenin zamanı değil miydi? Rusya'daki ilerici bütün taze ve canlı kuvvetleri bu mücadeleye çağırmanın, ve bu mücadele için en geniş birlik formülünü bulduktan sonra da, mutlakiyetçi rejimin en can alıcı yerine hücum etmenin zamanı değil miydi? Bu sorulara müspet karşılık vermekle, «Halkın İradesi» geçmiş yılların inkılâpçı tecrübesinden ders almaktan baska bir şey yapmış olmuyordu; siyasi mücadele bayrağını açmakla da bu ibret dersini cesaretle uygulamaktan, nereye gideceğimizi bilmeden tuttuğumuz yola şuurlu olarak devam etmekten başka bir şey yapmadı. «İsyancı» hareket mantıki olarak «tethişçiliği» doğurdu.

Oysa, «Halkın İradesi» ortaya çıkmakla, inkılâpçı hareketimizin bu mantıki gelişmesi o eski günlerin, siyasi düşüncelere yabancı kalınan günlerin popülist nazariyelerile artık yetinemiyeceği bir safhaya girmektedir. Pratiğin nazariyeyi aşması örneklerine, genellikle, düşünce tarihinde, özellikle, inkılâpçı düşünce tarihinde raslamaktayız. Taktiğini şöyle değiştirmekle, programında böyle bir düzeltme yapmakla, inkılâpçı bir kimse kendi çevresinde herkesçe kabul edilmiş fikirleri ne türlü bir sınamaya tabi tuttuğundan kuşkulanmadığı olur Birçok inkılâpçılar, doğru söylemek gerekirse, eski nazariyecilerden doğup, bunları aşmış ve yeni bir doktrin ifadesi kazanmak üzere olan bir takım eğilimleri temsil ettikleri halde, bu öğretinin ruhuna uygun olarak hareket ettikleri güveni ile ya zindanlarda, ya da idam sehpalarında can vermişlerdir «Halkın İradesi» yönünü belli edeliberi bizde de böyle oldu. «Halkın İradesi» eski popülist fikirler açısından yapılan bir tenkide dayanamazdı. Popülizm her türlü devlet kavramını kesin olarak reddediyordu; «Halkın İradesi» ise kendi sosyal ıslahat planlarını uygulamakta devlet makinasına güvenmekteydi. Popülizm her türlü siyaseti «afaroz» etmişti; oysa, «Halkın İradesi» «halkçı siyasi inkılâbı» «sosyal ıslahatın en güvenilir âleti» olarak görmekteydi Popülizm programını kır ve köy halkı davaları ve istekleri, bu halkın «idealleri» dediği şey üstüne kurmuştu; «Halkın İradesi» ise, şehirde oturan, sanayide çalışan halka dönmek, sonra da, programında bu halka en önemli yeri vermek zorundaydı. Doğrusu ya, «Halkın İradesi» bütün noktalarda popülizmin tamamile zıddıydı Birbirlerile anlaşmazlığa düşen taraflar popülizmin prensiplerine başvurdukça, «yenilik getirenlere» halk verilmesine imkân yoktu Çünkü, yenilik getirenlerin pratik eylemleri nazari görüşlerini çaresiz yalanlamaktaydı. «Halkın İradesi»nin programına yoksun bulunduğu birliği ve mantığı kazandırmak için, bu görüşleri yeniden ve tamamile gözden geçirmek lâzım geliyordu; taraftarlarının pratik inkılâpçı eylemi, her şeyden önce, sosyalistlerimizin zihinlerindeki nazari İnkılâpla ***birlikte*** olmalıydı; Kışlık Sarayı havaya uçururken, eski anarşist ve popülist geleneklerimizi de havaya uçurmak lâzım gelecekti. Oysa, «fikirlerin ilerleyişi» burada da nesnelerin ilerleyişinden geri kalmıştır, fikirlerin nesnelere ne zaman yetişeceği de şimdiden kestirilemez. Popülizmle münasebetlerini kesmeğe bir türlü karar veremiyen yeni eğilim kendi programındaki zıtlıkları, görünüşte olsun, halleden birtakım hayali şeylere başvurmak zorunda kaldı. «Rusya'nın kendine özgü orijinalliği» fikri yeniden ortaya atıldı. Bu fikir her türlü siyaseti toptan reddetmeğe kadar vardı. Bundan sonra, gösterilecektir ki: Rusya'daki sosyal İnkılâbın özgülüğü iktisadî meselenin Rusya'da devletin müdahalesile halledildiğine ve halledilmesi gerektiğine dayanmaktadır Batının iktisadi tarihi bizde hemen hemen hiç bilinmediğinden, bu türlü «nazariyeler» hiç kimseyi şaşırtmıyor. Batıdaki kapitalist İstihsal devri karşısına Rusya'daki kapitalist birikme devri çıkarıldı; ve iktisadi tekâmülün bu iki merhalesi arasındaki bertaraf edilmesi imkânsız benzemezlik, ilk önce, bizim kendimize özgü orijinalliğimizin, sonra da, «Halkın İradesi» tarafından sözü geçen özgürlük üstüne kurulan programın amaçlarına tam olarak uydurmanın son derece kuvvetli bir ispatı gibi sayıldı.

Rus yazarlarının çoğu gibi, Rus inkılâpçılarının da «Batı»yı Weinberg'in masalındaki yoksul yahudi öğrencinin gördüğü gibi gördüklerini söylemeğe lüzum var mı? Bu çocuğa göre, dünya iki eşit parçaya ayrılmış: Bir parçası Rusya, öteki parçası yabancı memleketler. Dünyadaki ilgi çekici biricik fark bu iki «yarımı» birbirinden ayıran, ve «yabancı memleketleri» tamamile yeknesak bir bütün haline getiren farklardır Bizim «özgücü» yazarlar bu iyi ve ustaca düşünülmüş coğrafyayı bir noktada yenilemişler: «Yabancı memleketleri» Doğu ve Batı diye ikiye ayırıyorlar, ve kendisine yeni bir Gök İmparatorluğu rolü verildiğini gören «dehşet saçıcı vatanımızı» Batı ile rahatça kıyaslıyorlar. İtalyanın tarihi tekâmülü Fransa'nın tarihi tekâmülüne benzemektedir; İngiltere'nin iktisadi siyaseti ile Prusya'nın iktisadi siyaseti arasında hiç bir fark gözetilmez. Colbert ile Richard Cobden aynı torbaya konulur Friedrich List'in «vatanseverlik» orijinalliği, Turgot'nun ver-

diği öğüde uyarak, sınırlarile ve teşkilâtlarile birçok devletler bulunduğunu unutan «batılı» iktisatçılar kalabalığı içinde kaybolur gider, Geceleyin nasıl bütün kedilerin hepsi kül rengi görünürse, bizim kendimize özgü ışığımızda da, sosyal durum bakımından, «Batı» devletleri arasındaki bütün farklar silinir gider. Şu aşikâr bir hakikattır ki: «Frankler» yüzyıllardanberi «burjuvalaştıkları» halde, «yiğit Ruslar» «ilk insanlar»ın bekâretini muhafaza etmişler, ve seçkin halk olarak, selâmete kavuşmak için, kendilerine özgü olan yolda ilerlemektedirler. Arzı mevuda varmak için, bunların özgücülük yolundan hiç ayrılmamaları Rus sosyalistlerinin programlarının Batı'nın ilmi sosyalizmi tarafından, hatta, bazan, kendi mütearifeleri tarafından bile yalanlanmasına hiç şaşmamaları lâzımdır.

«Halkın İradesi»nin pratik programını popülist nazariyelerle çerçevelemek için çarçabuk çarpıştırılıveren o uydurmaların en tipik örneği de şudur: Herkese seçim hakkı tanındığı takdirde, yakında kurucu Mecliste sosyal İnkılâp taraftarları sayısının % 90 olacağı hakkındaki ünlü kehanet. Özgücülük nazariyesi burada Cebelüttarık Boğazının iki yanındaki dağlara varıp, bunları aşınca, en kaba saba sağduyunun darbeleri altında mahvolmak tehlikesile karşılaşmaktadır. Popülist eski inanç sahipleri bu nazariyeye kuvvetle bağlanmakla beraber, akidenin daha bazı rötuşlar yapılmasını istediği düşüncesindeydiler. Bazıları yiğitlik ve bağımsızlık kabiliyet çıkıntısının... —çok özür dilerim, duygusunun diyecektim— Rus halkında henüz pek tohum halinde bulunduğunu kabul ediyorlardı. Bazıları ise, bu halkın kendine özgü mizacını daha az özgü olmıyan inkılâpçı teşkilât içinde ifade etmeğe çalışıyorlardı. Ama, hepsi de halk kitleleri içinde önceden yapılacak bir hazırlık çalışmasının zorunlu olduğunu kabul etmişlerdi. ***Halkın İradesi*** dergisi bunların hepsini aşmaktadır Bu derginin ilk sayılarında çıkan başmakaleler bu türlü bir çalışmanın önce kısır («buz içinde çırpınan balık gibi, halk içinde çırpınmak»), üstelik lüzumsuz olduğu fikrini geliştirmektedir Çünkü, milletvekillerinin sosyal İnkılâp lehinde olan % 90'ı Rus popülistlerinin dileklerini yerine getirmeğe bol bol yetecektir. «Halkın İradesi»nin programı popülist doktrinin ayırıcı niteliklerini saçmalığa kadar vardırarak ancak popülist bir eda takınabilirdi.

«Halkın İradesi» tarafından başvurulan uydurmaların menfi değeri buna dayanır: Bu uydurmalar Rus İnkılâpçılarına kendi popülist programlarındaki «özgücü» nitelikleri kendilerine güvünç göstermek suretile bunlarda tenkitçi düşünceyi uyandırmıştır. Ama, bu uydurmaların müspet değerlerinden pek söz edilemez Bu uydurmalar pratik önlemlerde nazari ispata ihtiyacı olan mücadelecilerin enerjisini kısa bir zaman için kuvvetlendirmişse de, ciddi bir tenkidin en hafif bir dokunuşuna bile dayanamamışlar ve bu uydurmaların değerini kaybetmesi bunların bayrağı altında girişilen mücadeleyi de tehlikeye düşürmüştür. «Halkın İradesi» pratik eylemi ile, ortodoks popülizmin bütün geleneklerine öldürücü bir darbe indirdikten, İnkılâpçı hareketin Rusya'da ilerlemesi için bunca şey yaptıktan sonra, haklı olduğunun ispatını bugünün ilmi sosyalizminden başka bir yerde ne bulabilir, zaten ne de aramalıdır. Ama, bu yeni görüşü benimsemek için, programını ciddi bir şekilde ve iyice düzeltmek işine girişmelidir. Çünkü, bu programdaki nazari hataların ve boşlukların kendi pratik eylem alanını daraltması mukaddердir.

Bu düzeltmenin hangi yönde yapılması gerektiğini söylemeden önce, çizdiğimiz plana uyarak, ilmi sosyalizmin işçi sınıfının siyasi hareketleri karşısındaki tutumunu tayin etmeğe çalışalım.

II

İlmî sosyalizm nedir? Bu deyimden, hayali sosyalizmden hareketle, bir yandan Hegel felsefesinin, öte yandan klâsik iktisadın etkisi altında 1840 yılından sonra gelişmeğe başlıyan sosyalist doktrin anlaşılır. Bu doktrin ilk defa olarak bütün İnsan medenliyetinin tekâmülü için geçerli bir izah sunmuş, burjuva nazariyecilerinin safsatalarını hiç acımadan yıkmış, «zamanının bütün bilgisini» işçi sınıfının emrine vermiştir Sosyalizm düşmanlarının ilmi eksikliğini bütün çıplaklığı ile ispat etmekle yetinmeyip, hatayı da göstererek, bu doktrin, Haym'ın Hegel'in felsefesi münasebetile söylediklerini tekrarlayalım, «yendiği fikirlerin hepsini zafer arabasına böylece bağlıyarak», aynı zamanda tarihi izahı da sunmuştur. Biyoloji ilmini hem şaşılacak derecede basit, hem de son derece kuvvetli ilmi bir nazariye, nevilerin kaynağı nazariyesi sayesinde zenginleştiren Darwin gibi, ilmi sosyalizmin kurucuları da istihsal kuvvetlerinin gelişmesinde ve bunların devrinl tamamlayıp eskimiş «sosyal istihsal şartları»na karşı mücadelesinde bize ***sosyal teşkilât*** nevilerinin değişmesi büvük prensibini göstermişlerdir. Bu sosyalizmin kurucuları gözü ile baktığımız kimselerin adlarını söylemek lâzım mı? Kuruculuk şerefinin Karl Marx'la Friedrich Engels'e ait olduğuna hiç kimse itiraz edemez. Friedrich Engels'in dediği gibi, ilerici Alman felsefesinin vaktile Almanya'dakl millî hareket karşısındakl tutumu ne idiyse, bu doktrinin medeni insanlığın bugünkü inkılâpçı hareketi karşısındaki tutumu da odur. Sosyalist doktrin bu inkılâpçı hareketin ***başı***, işçi sınıfı da ***kalbidir.*** Söylemeğe hacet yok, ilmi sosyalizm gelişmesinin son haddine varmamıştır, gelip Marx ve Engels'in eserlerinde demiri atmamıştır. Nasıl ki, neviler nazariyesi de Darwin'in büyük metinlerinin yayınlanmasile kesin şeklini almış değildir. Yeni doktrinin temel kaziyeleri ifade edilip ortaya konduktan sonra, bunun ardından dayandığı ayrıntı meseleleri incelenecek, ve bu inceleme ***Komünist Partisi Bildirisi*** yazarlarının ilimde yaptıkları İnkılâbı tamamlıyacaktır. Sosyolojinin hiç bir dalı yoktur ki, Karl Marx ve Friedrich Engels'in felsefî ve tarihî görüşlerini benimsemek suretile tekrar yenileşmiş ve kendi görme alanını son derece genişletmiş olmasın. Bu nazariyeler tarih, hukuk ve ilkel denilen medeniyetler üstündeki incelemelerde daha şimdiden hayırlı etkilerini göstermeğe başlamıştır. Oysa, bugünkü sosyalizmin bu felsefî ve tarihî yüzü Rusya'da henüz pek az bilinmektedir. Onun için, asıl Karl Marx'ın metni ile temasa gelmek imkânını verecek bazı kısımları yazımıza almak bize hiç te lüzumsuz gibi görünmedi.

Soy kütüğünü özellikle «Kant'a ve Hegel'e» kadar çıkaran ilmî sosyalizm idealizmin de en kesin, en amansız düşmanıdır. İdealizmi son sığındığı sosyolojiden, pozitivistlerin pek güler yüzle karşıladıkları sosyolojiden de kovmaktadır. İlmi sosyalizm insanlığın zihnî tekâmülünü (zaten tabiat çevresinin etkisi altında olan) sosyal münâsebetlerin tekâmülü ile izah etmekten ibaret olan «tarihin maddeci görüşü»nü teklif ediyor. Vico'nun görüşüne göre olduğu gibi, bu görüşe göre de «fikirlerin akışı» «nesnelerin akışı»na tâbidir, nesnelerin akışı fikirlerin akışına tâbi değildir. Gerçekten de, sosyal yapının ya da bu yapının tekâmülünün başlıca sebebi istihsal kuvvetlerinin durumu ve toplumun bu istihsal kuvvetlerine uygun düşen iktisadî yapısı içinde bulunmaktadır.

«İnsanlar, yaşama tarzlarının sosyal istihsalinde, ***diyor Karl Marx***, birbirlerile belli, zorunlu, iradeleri dışında olan bir takım münasebetlere girişirler Bu istihsal münasebetleri maddi istihsal kuvvetlerinin belli bir gelişme derecesine uygun düşer. Bu istihsal münasebetlerinin tümü toplumun iktisadi yapısını, gerçek temeli teşkil eder; bu temel üstünde bir hukuki ve siyasi üst yapı yükselir, ve buna da belli sosyal şuur şekilleri uygun düşer. Genellikle, sosyal, siyasi ve fikri hayatın oluşumunu maddi hayatın istihsal tarzı şartlandırır Dış gerçeği tayin eder insanların şuuru değil, aksine, insanların şuurunu tayin eden sosyal gerçektir... Devlet şekilleri gibi, hukuki münasebetler de ne kendilerile, ne de sözde insan zekâsının genel tekâmülü ile izah edilebilir. Bu münasebetler, daha çok, Hegel'in İngilizlere ve XVIII'inci yüzyıl Fransızlarına uyarak, «medeni toplum» adile anladığı maddi hayat şartları içine kök salarlar; ama, toplumun anatomisi iktisat ilminde aranmalıdır.

«... Toplumun maddi istihsal kuvvetleri, gelişmelerinin belli bir merhalesinde var olan istihsal münasebetlerile, ya da bu münasebetlerin hukuki ifadesinden başka bir şey olmıyan, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mülkiyet münasebetlerile tezada düşerler. Evvelce istihsal kuvvetlerinin gelişme şekilleri olan bu münasebetler şimdi bu gelişmeyi engelliyen birer köstek haline ge-

lirler O zaman bir sosyal İnkılâp devri başlar İktisadi temeldeki değişiklik bu temel üstünde yükselen o koskocaman üst yapıyı az çok hızla altüst eder. Sosyal bir teşekkül, içinde barındırdığı bütün istihsal kuvvetler gelivmedikçe, hiç bir zaman ortadan kalkmaz, ve yeni ve üstün istihsal münasebetlerinin maddi yaşama şekilleri eski toplum içinde meydana çıkmadıkça, bu münasebetler hiç bir zaman o sosyal teşekkülün yerini alamaz. İşte bunun içindir ki, insanlık ancak halledebileceği meseleleri karşısına çıkarır. Çünkü, çok yakından bakınca görülür ki, meselenin kendisi de ancak meseleyi halledecek maddi şartların ya daha önceden var olduğu, ya da varolmak üzere bulunduğu yerde doğar »

Burjuvazinin mutlakiyetçi idareye karşı mücadelesini inkâr eden ve halk kitlelerinin «bu burjuva hareketinde hiç bir şey kazanmıyacaklarını, aksine, herşeyi kaybedeceklerini» vaaz eden 1850 yılından önceki «hakiki Alman sosyalistleri» (35 m) ni Marx ve Engels'in niçin alaycı bir küçümseme ile karşıladıkları şimdi anlaşılmaktadır Marx ve Engels'in tarih nazariyesi Aleksandr Herzen'in Hegel felsefesinde bulunacağını sandığı o «İnkılâp denklemi»ni teşkil eder O günün sosyal ve siyasi düzenine karşı girişilen her inkılâpçı hareketi desteklemelerinin sebebi işte budur; «Rusya'yı Avrupa İnkılâbının öncüsü haline getirecektir» dedikleri hareketimizi bunca hararetle desteklemelerinin sebebi de yine işte budur

Karl Marx'ın fikirleri, manaca hiç te bulanık olmadığı halde, hem inkılâpçı nazariye planında da, hem de inkılâpçı pratik alanında birçok yanlış anlamalara yol açmıştır. Meselâ, bizde, ilmî sosyalizm nazariyesi Batı Avrupa'daki iktisadi münasebetler üstüne kurulduğundan dolayı, bu nazariye Rusya'da uygulanamaz, der dururlar. Rusya Batının geçtiği aynı tarihî ve iktisadî tekâmül safhalarından geçecektir, gibi gülünç bir fikri Karl Marx'a yüklerler Batı Avrupa tarihini pek bilmedikleri gibi, marksçılığı da pek bilmiyen birçok filozoflar, kaçınılmaz saydıkları bu muhakemenin etkisi altında kalarak, ***Kapital*** yazarına karşı silâha sarılmak ve görüşlerini dar bir şemacılıkla damgalamak zorunda olduklarını sanmışlardır. Bunun yel değirmenlerine saldırmaktan farkı olmadığını söylemeğe hacet yok. Karl Marx'ın sırf Batı Avrupa'da doğmuş ve gelişmiş olan ***kapitalist istihsalin tarihini*** aydınlatmak maksadile dünyanın bu kısmındaki iktisadi münasebetlerin tarihini kullandığını bizim Don Kişot'lar anlamıyorlar Karl Marx'ın felsefi ve tarihî görüşü Batı Avrupa ile ilgili olduğu gibi, Eski Yunanistan'la. Roma ile, Hindistan'la, ya da Mısır'la da ilgilidir Bu görüş bütün insanlık tarihini kucakler, ve yanlış olsaydı, ancak o zaman Rusya'ya uygulanması söz konusu olmazdı. Söylemeğe hacet yok. her memleketin özelliklerini ne ***Kapital***'in yazarı, ne de ünlü dostu ve çalışma arkadaşı gözden kaçırmıştır Her memleketin sosyal, siyasi ve fikri tekâmülünün izahını onlar yalnız bu iktisadi özelliklerde ararlar Bizim zirai komünün önemi gözlerinden kaçmamıştır; bunun böyle olduğu, daha Ocak 1882'de, ziraî komünün yarınki kaderinin ne olacağı hakkında kesin bir teşhiste bulunmanın mümkün olacağına inanmamalarından anlaşılmaktadır. Bu iki ünlü yazar bizim ***Komünist Parti Bildirisi*** çevirimizin Cenevre, 1882) önsözünde hatta açıkça diyorlar ki, bu zirai komün, bazı şartlar altında, «yüksek komünist şekle» geçebilir Bu şartlar, onlarca, Avrupa'nın Batısındaki ve Rusya'daki inkılâpçı hareketin gidişine sıkı sıkıya tabidir «Eğer Rus İnkılâbı, ***diyorlar***. Batı'daki işçi İnkılâbının işareti olursa, ve her iki İnkılâp birbirini tamamlarsa, Rusya'da görülen bugünkü komün mülkiyeti komünist tekâmüle bir hareket noktası hizmetini görebilecektir.» ***(Komünist Partisi Bildirisi***, s. VIII). Ziraî komün meselesinin bu şarta bağlı hal şekline yanlış demeğe cesaret edecek bir «popülist»ir çıkacağını düşünemeyiz. Sözü geçen komünün gelişmesini, hatta muhafazasını bugünkü devlet hakimiyetinin teşvik ettiğini iddia etmeğe cesaret eden herhangi bir kimsenin çıkacağını da düşünemeyiz. Hem de Rus komününden «yüksek komünist şekle» geçişin Batı'daki işçi hareketinin kaderine sıkı sıkıya tabi olduğunu inkâr edecek (bugünkü medeni toplumların iktisadi hayatında uluslararası münasebetlerin önemi hakkında birazcık bilgi sahibi olan) bir kimse de çıkmıyacaktır Hasılı, Karl Marx'ın Rusya hakkındaki fikirlerinde en ilkel hakikatin aksini söyleyen hiç bir şey yoktur. Hele bu fikirleri «batıcılık» diye damgalıyan o saçma peşin hükümde akla yakın bir temelin zerresi bile yoktur.

Bizi ilgilendiren meseleye, sosyal münasebetlerin değişmesinde siyasi mücadelenin rolü meselesine doğrudan doğruya temas eden başka bir yanlış anlama daha var Bu yanlış anlama Karl Marx'ın «medeniyetin ilerlemesinde iktisadi etkenin rolü» hakkındaki fikirlerini anlamamaktan doğuyor Bu fikirler sık sık, sanki ***Kapital***'in yazarı siyasi rejime pek önem vermiyormuş sanki siyasi rejimi üstünde dikkatle durulmağa değmez, bir amaç teşkil edemez, hatta faydalı bir eylem vasıtası olamaz ikinci derecede bir ayrıntı sayıyormuş gibi yorumlanmıştır. Sosyalizmin siyasi görevlerini inkâr etmekte buna dayanan bir takım «marksçılar»a bizde hâlâ bugün de raslandığı oluyor. Her türlü sosyal teşkilâtın temelinde, diyor bunlar, iktisadî münasebetler vardır, ve münasebetlerin değişmesi bütün siyasî yapının değişmesi sebebidir İşçi sınıfı, sermayenin boyunduruğundan kendini kurtarmak için, sonuca değil, sebebe; toplumun siyasi teşkilâtına değil, iktisadî teşkilâtına bel bağlamak zorundadır Siyasi teşkilât işçileri güdülen hedefe yaklaştırmayacaktır Çünkü, işçilerin varlıklı sınıflara olan bağlılıkları ortadan kaldırılmadıkça, siyasi kölelikleri devam edecektir. İşçiler tarafından kullanılan mücadele ***vasıtaları*** bu mücadelenin ***amaçlarına*** uydurulmuş olmalıdır İktisadî İnkılâp ancak iktisadî alanda mücadele ederek başarılabilir

İnsan kendi söylediklerini kendisi çürütmek istemediği takdirde, böyle anlaşılan «marksçılık» gibi Proudhon'un ünlü «Siyasi İnkılâp amaç, sosyal İnkılâp vasıtadır» formülüne götürerek, sosyal inkılâbın amaç ve vasıtaları hakkındaki bütün sosyalist fikirleri değiştirmek zorunda kalacaktır. Yine böyle anlaşılan «marksçılık», aynı zamanda, inkılâpçı sosyalistleri, işçi sınıfının bağımsız bir siyasî eylemine şiddetle muhalefet eden o «muhafazakâr sosyalizm»e, hiç değilse nazariyede, büyük ölçüde yaklaştıracaktır Bu sosyalizmin zeki ve namuslu son temsilcisi olan Rodbertus, Alman işçilerini bağımsız bir siyasî eylem yoluna sokmağa çalıştığından ötürü ünlü tahrikçi Ferdinand Lassalle ile bozuştu. İşçi sınıfının «iktisad» amaçlarına siyaseti kar ştırma»nın önemini inkâr eden Karl Marx değil, Rodbertus'tur; ***inkılâpçı*** sosyalizm değil, ***muhafazakâr. kıralcı (devletçi)*** sosyalizmdir Muhafazakârlar niçin böyle davrandıklarını da gayet iyi biliyorlar Ama, işçi sınıfının inkılâpçı hareketini «siyaseti» reddetme ile uzlaştırmak istiyenler, Proudhon'un, hatta Rodbertus'un pratik eğilimlerini Karl Marx'a yükliyenler, bunu yapanlar ya ***Kapital*** yazarını hiç anlamadıklarını, ya da öğretisini bile bile tahrif ettiklerini açıkça ispat ediyorlar Bile bile diyoruz; çünkü, Moskova'da profesör olan İvanyukof'un pek tanınmış olan kitabı ilmî sosyalizmin temel kaziyelerinden çıkan bütün müteakibelerin bilerek bozulmuş şeklinden başka bir şey değildir Bu kitap gösteriyor ki, bizim ***sosyal-popülistler*** yüzyılımızdaki en inkılâpçı hareketin bayrağı olan nazariyeyi bile kendi gerici maksatları için kullanmaktan çekinmemektedirler. Bugünkü sosyalizmin ***siyasi*** programını ayrıntılı bir şekilde incelemenin ne kadar zorunlu olduğunu bu biricik olay bile anlatmağa yeter. İvanyukof'larla kale» tartışmalarına dalmaksızın, bizim de yapmak istediğimiz şey budur Çünkü, kötü niyetle yapılmış tahrifleri bir hamlede çürütmek için, filân ya da falan nazariyenin gerçek manasını aydınlatmak elverir Çünkü, zaten, biz inkılâpçılarla çok fazla ilgileniyoruz; bunlar kafalarını bütün samimiyetlerile, belki de farkında olmadan, anarşist nazariye ile doldurmuşlardır, ve bu yüzden, Karl Marx'ın eserlerinde ancak ***XIX uncu yüzyıldaki İnkılâp genel fikri*** içinde yer alacak bir takım kavramları aramak eğilimindedirler. Karl Marx'ın felsefi ve tarihi görüşlerinden bunların çıkardıkları soanuçların tenkidi bizi mantıkî olarak, ***iktidarı ele geçirme*** denilen meseleye götürecek, kimin haklı olduğunu, iktidarı ele geçirmekte hürriyet fikrine karşı bilmem ne türlü suç işlendiğini görenlerin mi, yoksa aksine bunda her inkılâpçı sosyal hareketin alfabesini keşfedenlerin mi haklı olduğunu bize gösterecektir.

Ama, ilk önce, topluma uygulanan sebep ve sonuç kavramlarının ne mana ifade ettiklerini görelim. Bir bilardo bilyasına elimizle ya da ıstaka ile vurursak, bilya hareket eder; bir çakmak taşına bir çelik parçasile vurunca, kıvılcım çıkar. Sebep rolünü oynayan olgu (fenomen) ile, sonuç rolünü oynayan olguyu her iki halde de bulmakta hiç zorluk çekilmez.

Oysa, bu kolaylık, meselesinin son derece basit olmasından ileri gelmektedir. Teker teker ele alınmış iki olgu yerine, birçok olguları, hatta birçok olgular dizisini aynı zamanda işe karıştıran bir oluşumu (prosesus) ele alırsak, o zaman iş karmaşık hale gelir. Meselâ, ışığı ve sıcaklığı meydana getirmek gibi bir sonuç doğuran mum alevi oldukça karmaşık bir oluşumdur. Onun için, alevden doğan sıcaklık bu kimyevi oluşumun sonuçlarından biridir, demekle, görünüşte, hiç te yanılmak tehlikesi yoktur. Ama, alev herhangi bir usulle sıcaklığından yoksun edilirse, yanma birden bire durur; çünkü, bizi ilgilendiren oluşum normal ısıda vücuda gelmez. Öyle ki, sıcaklığın yanmanın ***sebebi*** olduğunu iddia eden kimse bir dereceye kadar haklı çıkar. Hakikatten şu ya da bu yönde ayrılmamak için, A anında yanmanın ***sonucu*** olan sıcaklık B anında yanmanın ***sebebi*** olur, demek gerekir. Başka bir deyişle, birbiri ardından gelen merhalelerdeki yanma oluşumuna nispetle, sıcaklık hem ***sebep***, hem de ***sonuç***, ya da ne ***sonuç***, ne de ***sebep***'tir, ama, sadece, bu oluşumun doğurduğu, ve karşılıklı olarak, birbirinin zorunlu şartı olan olgulardan biridir, demek gerekir. Başka bir misal alalım. İnsan vücudunun hayvanda ve nebatta sinir sisteminde ortak olarak bulunan oluşumlarının ruhi olgular üstünde önemli bir etki yaptığını öğrenmek için «incelemeler yapmış olmağa» lüzum yoktur. İnsanın keyfi, mizacı vücut yapısındaki fizik halin ***sonucu***'dur. Ama, belli bir keyf ve mizaç, çoğu zaman, insandaki hayvanda ve nebatta ortak oluşumlar üstünde belli bir etki yaparak, böylelikle, ruhî haldeki bazı değişikliklerin ***sebep***'i haline gelir. Şu ya da bu manada yanılmamak için, ruhî olgular ve hayvanla nebattaki ortak hayat bir aarda bulunan iki dizi oluşumdur, her biri ötekinin etkisi altındadır, demek gerekir. Eğer, bir hekim bu ruhî etkiden habersiz olup, keyf ve mizaç insan vücudunun fizikî halinin sonucudur, derse, skolastik mantığın kendisini mesleğini makul bir şekilde yapamıyacak hale getirdiğini kabul etmek lâzım gelir.

Sosyal hayat daha da çok karmaşık olmakla insan vücudunun hayatından ayrılır. Onun için, sebep ve sonuç kavramlarının izafiliği sosyal hayatta daha çok anlaşılır. Klâsik iktisat ilmine göre, ücret nispetini, ortalama olarak, tayin eden şey işçinin hayatî ihtiyaçları seviyesidir. Başka bir deyişle, bu nispet işçinin ihtiyaçlarının belli bir halinden doğmuş ***sonuç***'tur. Ama, öte yandan, ücret yükselirse ancak bu ihtiyaçlar artabilir; çünkü, öyle olmasa, bu ücret değişmelerinin makul sebebi olmaz. Demek ki, belli bir ücret nispeti belli bir ihtiyaçlar halinin ***sebebi*** oluyor. Skolastik sebep ve sonuç kategorilerinin yardımile bu fasit dairelerin içinden çıkmak imkânsızdır. «Sebep ve sonuç özel bir hale tasavvur olarak uygulandıkça ancak tasavvur değeri taşır. Bu özel hali kâinatın tümü ile genel münasebeti içinde ele alır almaz, evrensel karşılıklı etki hayatı içinde bu tasavvurlar kaynaşır, değişir. Bu evrensel karşılıklı etki hayatı içinde sebep ve sonuçlar sürekli olarak yer değiştirir, şimdi ya da burada sonuç olan şey, başka yerde ya da sonradan sebep; şimdi ya da burada sebep olan şey, başka yerde ya da sonradan sonuç haline gelir». (Engels) prensibini unutacak olursak sosyoloji ile ilgili düşüncelerimizde, her seferinde, bu fasit dairelerin içinde döner dururuz.

Bu kaydı koyduktan sonra, şimdi de, belli bir toplumun iktisadî münasebetlerile siyasî rejimi arasındaki sebep ve sonuç bağını ne manada anlamak lâzım geldiğini tayin etmeğe çalışalım.

Tarih bu konuda bize ne öğretiyor? Tarih gösteriyor ki, iktisadî tekâmül oluşumunun toplumun sınıflara ayrılmasına sebep olduğu her yerde, bu sınıflar arasındaki menfaat zıtlığı ve çatışması bunların siyasî hakimiyeti ele geçirmek için mutlaka birbirlerile mücadele etmelerine yol açmıştır. Bu mücadele yalnız idare edici sınıfların çeşitli tabakaları arasında olmaz; aynı zamanda, bu sınıflarla, fikrî gelişmesi için pek elverişli şartlar içinde bulunmayan halk arasında da olur. Eski Doğu devletlerinde savaşçılarla rahipler arasındaki mücadelelere şahit oluyoruz. Eski çağların dramını aristokrasi ile halk, vatandaşlarla vatandaş olmıyanlar arasındaki mücadelelerde aramalıdır. Orta çağ siyasî hakimiyeti kendi komününün sınırları içinde ele geçirmeğe çalışan «burjuva»yı ortaya çıkardı. En son, bugünün işçisi ise, modern devlette tam bir siyasî hakimiyet kazanmış olan burjuvaziye karşı siyasî mücadeleye girişmiştir. Siyasî iktidar her zaman ve her yerde bir âlet, kendi hayat seviyesi ve gelecekteki ilerlemesi için lüzumlu sosyal inkılâbı gerçekleştirmekt hâkim sınıfın elinde bir âlet hizmetini görmüştür. Pek uzağa gitmeğe ne hacet. Üçüncü düzenin (burjuvazinin) tarihini hatırlatmak yeter. Bu sınıf hayatın ve düşüncenin her alanında kazanılmış en parlak zaferlerle dolu olan geçmişine övünerek bakabilir. Güttüğü amaçlara en uygun vasıtaları seçmekte burjuvazinin acemilik ve cahillik ettiğini söylemek, şüphe yok ki, hiç kimsenin aklından geçmez. Burjuvazinin isteklerinin tamamile iktisadî bir nitelik taşıdığını inkâr etmeğe kimse yeltenemez. Ama, bu, burjuvazinin siyasî mücadele ve siyasî zaferler kazanma yoluna dökülmesine engel olmamıştır. Kâh şehirleri için cumhuriyetçi haklar elde etmek, kâh krallık iktidarını kuvvetlendirmek uğrunda, ya silâhla, ya da barışçı müzakereler yolu ile, burjuvazi yüzyıllarca hiç durmadan derebeyliğe karşı savaşmış, ve elde ettiği başarılarla düşmanlarına karşı Fransız İnkılâbından çok önce övünmüştü.

«Burjuvaların senyörlere karşı giriştikleri büyük mücadelede talih her zaman pek yaver olmamış, elde edilen başarılar da birbirinin aynı olmamıştır, *diyor bir tarihçi.* Zorla koparılan ya da gönül rızasile elde edilen garantilerin tümü yalnız her yerde birbirinden farklı olmakla kalmamış, aynı siyasî şekillere sahip şehirlerde hürriyet ve bağımsızlık derecelerinin birbirinden farklı olduğu olmuştur...»

Hareketin manası her yerde birbirinin aynı gibiydi; üçüncü düzen (burjuvazi) in sosyal kurtuluşunun başladığını gösterdiği gibi, lâik ya da kiliseden gelme aristokrasinin çökmekte olduğuna da işaret ediyordu. Hasılı, bu hareket şehirler halkına komün hürriyetlerini, mahalli görevlere seçilebilmek hakkını, ve derebeylik mükelleffiklerinin sınırlanmasını getirmiş, şehir komünleri içinde kişi haklarını sağlamış, eski rejimin düzenleri (sınıfları) içinde burjuvaziye daha üstün bir yer vermiş, birbiri ardından gelen zaferlerden sonra da, sonunda, burjuvaziyi modern toplumlarda tam hâkimiyeti ele almağa götürmüştür. Zamanla değişse bile, iyice tayin edilmiş iktisadî ve sosyal amaçları benimserken, kazandığı elverişli maddi durumda mücadeleye devam etmek için bütün vasıtaları kullanırken, burjuvazi her ulaştığı iktisadî ilerleme derecesine hukukî bir ifade vermek fırsatını hiç bir zaman kaçırmamıştır. Bunun gibi, siyasî kazançlarının her birini iktisadi hayat alanında yeni zaferler kazanmakta aynı ustalıkla uygulmıştır. «Buğday kanununu ortadan kaldırma Birliği»nin üyeleri için iğrenç olan tamamile ***iktisadî*** nitelikteki bir «monopol»ü ortadan kaldırtmak maksadile, İngiltere'de, Richard Cobden'in anlayışlı ilhamile, kontluklarda ***siyasi*** nüfuzunu kuvvetlendirmeğe nasıl dört elle sarıldığını anlamak için daha gerilere gitmeğe hacet yok. Tarihten daha büyük diyalektikçi yoktur. Tevekkeli, Mefistofeles tarih aklı deliliğe, hayrı şerre değiştirir, demiyor. Tarihî oluşum boyunca sonucun sebep haline geldiği, sebebin de sonuç olarak göründüğü sık sık görülen bir şeydir. Devrindeki toplumun iktisadî münasebetlerinden doğmuş olan burjuvazinin siyasî iktidarı hâlâ bugün bile yeri doldurulamıyacak bir etkendir. Bu münasebetler bu etken sayesinde gelişmeğe devam etmektedir.

Burjuvazi tarihî rolünü sona erdirmek üzere olduğu bir sırada, işçi sınıfının da toplumdaki ilerici eğilimlerin birlcik temsilcisi hallne geldiği bir zamanda, yeni şartlar içinde husule gelmekle beraber, buna benzer bir olgunun oluşmakta olduğu görülmektedir. Medenî dünyanın en tekâmül etmiş devletlerinde, Av-

rupada olduğu gibi Amerika'da da, işçi sınıfı siyasî mücadele yoluna girmekte, ve iktisadî görevinin şuuruna vardıkça da, daha azimli ayrı bir parti halinde teşekkül etmektedir. ***Kuzey Amerika Sosyalist İşçi Partisinin programında şunları okuyoruz:***

«Bugüne kadar gelen siyasî partiler varlıklı olanların iktisadî imtiyazlarını muhafaza etmekteki menfaatleri için hareket ettiklerine göre, işçi sınıfı da ***devlette siyasî iktidarı elde etmek*** ve bu iktidar sayesinde iktisadî bağımsızlığa kavuşmak maksadile teşkilâtlanmakla görevlidir. Çünkü, işçi sınıfının kurtuluşunu ancak işçilerin kendileri sağlıyabilir.»

Aynı ruhu taşıyan, Alman sosyal-demokrasisile de aynı düşüncede olan Fransız İşçi Partisi şu görüştedir İşçi sınıfı «elindeki bütün vasıtalarla... hatta bugüne kadar aldatma vasıtası olarak kullanıla gelen genel seçim hakkını kurtuluş vasıtası olarak kullanıp» iktisadî İnkılâba doğru yönelmelidir İspanyol İşçi Partisi de, aynı şekilde, işçi sınıfının kurtuluşuna karşı çıkan bütün engelleri devirmek için «siyasî iktidarı ele geçirmek» hedefini gütmektedir.

Chartisme hareketinin sona ermesindenberi, İngiltere'de işçi sınıfı mücadeleye iktisadî alanda devam etmekle beraber, işçi sınıfının siyasî istekleri bir süredenberi tekrar canlanmıştır Alman iktisatçısı Louis Brentano, birkaç yıl önce, *İşçilerin durumu*, vb adlı eserinde, sosyal-demokrat eğilimlerin İngiltere'de tamamile ortadan kalktığını bir zafer edasile belirtmiş, ve «bugünkü İngiltere bir millet halinde tekrar teşekkül etmeğe başladığı, ve bugünkü İngiliz «işçilerinin toplumu kendi menfaatlarına göre yeniden kurmak» için iktidarı ele geçirmek hedefini güdecek yerde, «tekrar büyük liberal partinin bir unsurunu temsil ettikleri» teması üstünde, tamamile burjuvakârî bir zevkle, bir takım derin düşüncelere dalmıştı. «İngiliz Halkçı Federasyonu» tarafından şu yakınlarda yayımlanan bildiri gösteriyor ki, bu burjuva iktisatçısının sevinci oldukça mevsimsizdir Nitekim, Halkçı Federasyon somürülenleri, siyasî bakımdan, sömürenlerden ayırmakta, ve toplumu işçilerin menfaatlarına göre yeni baştan kurmak için, bu «milletler»den birincisini iktidarı ele geçirmeğe çağırmaktadır.

«Halk kitlesinin kendisini ilgilendiren **işlerin idaresini** kendi eline almasının artık zamanı gelmiştir. Siyasî iktidarla sosyal iktidar, bugün hemşerilerinin emeği ile geçinen kimselerin bir imtiyazını teşkil etmektedir Yüksek Meclis (Lordlar Kamerasını) süsleyen toprak sahiplerile kapitalistlerin biricik hedefleri yalnız kendi menfaatlarını korumaktır Kaderinizi kendi ellerinize alınız, asalakları bu iki meclisten uzaklaştırınız, ve kendinizden başka hiç kimseye güvenmeyiniz»

Bildiri Birleşik - Krallık (İngiltere) taki ***gençlik çağına gelmiş erkek, kadın, herkese seçim hakkı»*** istemektedir. Ayrıca, bir sıra siyasî ıslahat ta yapılmalıdır. Bu ıslahat «bu memleketteki erkek ve kadınların kendi kendi vatanlarında efendi olduklarını» göstecektir. Federasyon bildirisi, bunun ardından, hemen ele alınacak dava olarak, «herkesin çalışmasını herkesin hayrına teşkilâtlandırabilecek, en son devletin, bütün ***sosyal ve siyasî makinasına hâkim olup***, sınıf fark ve imtiyazlarına son verecek kabiliyette gürbüz, ciddî öğretim görmüş bir kuşağın» gelişmesi için lüzumlu olan tedbirleri saymaktadır.

Başka medenî memleket işçilerinin çoktan girdikleri yola, böylelikle, İngiliz işçi sınıfı da tekrar girmiş oluyor.

Ama, o günün siyasî münasebetleri alanında aristokrasi ile savaşmakla yetinmiyen burjuvazî nasıl bu münasebetleri kendi menfaatlarına göre yeniden teşkilâtlendırmağa çalışmışsa, tıpkı onun gibi, işçi sınıfı da siyasî programını çağdaş devlet makinasını ele geçirmekle sınırlıyamaz. Gittikçe yayılan bir fikre göre: «Hem vatandaşların karşılıklı durumuna, hem de bunların mülkiyet ve çalışma münasebetlerini tayin eden her hale özel bir hükümet şekli uygun düşer. Bu hal kendini hem gerçekleştirmek, hem de muhafaza etmek için bu hükümeti kullanır.» Burjuvazi (kiralcı olsun, cumhuriyetçi olsun) temsilî rejimi pek sevdiği halde, İşçi sınıfı kendi sosyal istek ve davalarını gerçekleştirmesine imkân veren biricik siyasî şekil olarak ***doğrudan doğruya halk tarafından yapılmış kanunları*** ısrarla ister Bu istek bütün memleketlerin sosyal demokrasi programında en başta gelen yerlerden birini tutar, ve sözü geçen programın öteki noktalarına sıkı sıkıya bağlıdır. Joseph Proudhon ne derse desin, işçi sınıfı «siyasî İnkılâb» a iktisadi İnkılâbın en etkin vasıtası diye bakmakta ısrar etmektedir.

Tarihten alınan dersler bizi «türlü sosyal sınıfların siyasî eğilimlerinin kaynağında doğru yoldan sapmış bir nazariye değil, sağlam ve güvenilir pratik bir içgüdü» bulunduğu fikrine doğru çekiyor Eğer, her bakımdan birbirlerine benzememelerine rağmen, düşmanlarına karşı şuurlu olarak mücadeleye girişen sınıflar, gelişmelerinin belli bir safhasında nüfuzu, sonra da siyasî hâkimiyeti ele geçirmeğe çalışıyorlarsa, söylemeğe hacet yok, toplumun siyasî rejimi sözü geçen gelişmeye hiç te ilgisiz değil demektir. Hem, zaten, görüyoruz ki, iktisadî hâkimiyete ulaşıp ta «siyaset» yüzünden menfaatından vazgeçmiş hiç bir sınıf bulunmadığı gibi, aksine, bu sınıflardan her biri siyasî hâkimiyeti ele geçirdikten sonra ancak gelişmenin en yüksek noktasına ulaşmıştır Şunu iyi bilmeliyiz ki, siyasî mücadele toplumu yeniden kurma vasıtasını temsil eder. Tarih bunun erdemini ispat etmiştir. Bu tarihî muhakemenin aksi olan her doktrin kendini kandırma gücünden büyük ölçüde yoksun etmiş olur Hem bugünün sosyalizmi işçi sınıfının istek ve davalarını maksatsız ve amaçsız diye mahkûm ederse, böyle bir sosyalizm kendine ilmi sosyalizm demek hakkını kazanamaz.

Şimdi de, Karl Marx'ın felsefe ve tarih hakkındaki fikirlerini ilk kaziyeler olarak alıp kıyas yolu ile yapılan bu muhakemenin doğru olup olmadığını istidlâl yolu ile muhakeme yaparak anlamaya çalışalım.

Bir sınıfın tamamile hâkim olduğu bir toplum düşünelim. Bu sınıf hâkimiyetini bir iktisadî durum sayesinde elde etmiştir Bu iktisadî durum, bizim ilk kaziyelerimize uygun olarak, bu sınıfa kamu hayatının bütün öteki alanlarında başarı kazanmanın yolunu açmıştır. Bu sınıf, *hâkim* sınıf olarak, iktidarını şu ya da bu şekilde zayıflatabilecek her şeyi titizlikle ortadan kaldırıp, sosyal teşkilâtı kendi varlığı için en elverişli olan şartlara uydurmuştur. Schoffle, gayet doğru olarak, diyor ki

«Her belli devirde, hâkim sınıf hem kendine özgü bir hukukun, hem de yine kendine özgü örf ve âdetlerin yaratıcısıdır. Bu hâkim sınıfın üyeleri, kendi imtiyazlı mevkilerinin zorunlu şartı ve ezilenleri sömürme vasıtası olarak, torunlarının torunlarına kadar sürüp gidecek olan hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak ve muhafaza etmekle, hayatlarını devam ettirmek içgüdüsüne uymaktan başka bir şey yapmamış oluyorlar... Müspet hukukun hiç bir kısmı yoktur ki, belli bir devrin hâkim sınıfları katında bu türlü bir rağbet görmesin; hiç bir kısmı yoktur ki, kendisine, genellikle, toplumun «ebedi» kurumu, hatta «kutsal» temeli niteliği yüklendiğini görmesin; çünkü, bu kısım kast hukukunu sağlamlaştırmakta ve sınıf hâkimiyetini korumaktadır.»

Hâkim sınıf en ilerici sosyal idealin taşıtı hizmetini gördükçe, bu sınıfın ihtimamlarile kurulmuş olan rejim sosyal ilerlemenin bütün isteklerini tatmin edecektir. Ama, söz konusu toplumun iktisadî tarihi ileri doğru atılan yeni unsurları meydana çıkarır çıkarmaz «toplumun istihsal kuvvetleri toplumdaki istihsal münasebetlerile, ya da bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayıp, o güne kadar içinde hareket ettikleri mülkiyet münasebetlerile zıt hale gelir» gelmez, bu hâkim sınıfın ilerici rolü sona ermiş olur. Evvelce ilerlemenin bayraktarı olan bu sınıf şimdi ilerlemenin azılı düşmanı kesilir, ve pek tabiî olarak, devlet makinasını kendini savunmakta kullanır. O zaman, siyasî iktidar bu sınıfın elinde gericiliğin en güçlü silâhı olur. Toplumdaki istihsal kuvvetlerinin gelişmesi yolunu serbest hale getirmek için, istihsal kuvvetlerinin ilerlemesini durduran mülkiyet münasebetlerini ortadan kaldırmak, yani, Karl Marx'ın izah ettiği gibi, sosyal İnkılâp yapmak zorunlu hale gelir. Ama, yasama gücü eski rejimin temsilcilerinin elinde bulundukça, başka bir deyişle, sözü geçen iktidar hâkim sınıfların menfaatlerine hizmet ettikçe, bunu başarmak imkânsızdır. Onun için, yenilik taraftarlarının, yani ezilen sınıf ya da sınıflar temsilcilerinin bu korkunç silâhı hasımlarının elinden zorla almağa ça-

lışıp, bunu düşmanlarına çevirmelerine hiç şaşmamak lâzımdır Bu sınıf iktisadi İnkılâp amacını gütse bile, olayların mantığı bu sınıfı siyasî mücadeleye ve siyasî iktidarı ele geçirmeğe doğru itecektir. Ferdinand Lassalle ***Kazanılmış haklar sistemi*** adlı eserinde şu fikri öne sürmekle derin bir hakikati söylemiş oluyor: «Hukukî münasebetler özel hukuk alanına geçip, görünüşte siyasetle her türlü bağlarını kaybettiği zaman bile, ***bu münasebetlerde siyasetteki siyastten çok daha fazla siyaset vardır.*** Çünkü, bu münasebetler, o zaman sosyal bir unsuru temsil etmektedir.»

Pratikte işler, tabii ki, önceoen düşünüldüğü gibi yürümüyor. Ezilen sınıf kendi ***iktisadi*** durumu ile devletteki ***siyasî rolü*** arasındaki bağın ancak yavaş yavaş farkına varır Kendi iktisadî görevi hakkındaki fikri uzun zaman pek eksik olmakta devam eder. Bu sınıfı teşkil eden kişiler günlük yaşayışları uğrunda amansız bir savaşa giriştikleri halde, felâketlerinin sosyal teşkilâtın hangi yönünden geldiğini kendi kendilerine hiç sormadan bu mücadeleye atılırlar. Kendilerine indirilen darbelerden sakınmağa çalışırlar, ama bu darbelerin ne nereden geldiğini, ne de, son tahlilde, bu darbeleri indirenin kim olduğunu öğrenmeğe çalışırlar. Henüz sınıf şuuruna sahip çımadıkları gibi, kendilerini ezenlerden filân ya da falana karşı giriştikleri mücadelede de henüz yönetici fikirleri yoktur. Ezilen sınıfın henüz ***bizatihi*** (kendisi için) varlığı yoktur Zamanla toplumun öncü sınıfı ***haline gelcektir***, ama henüz ***gelmemiştir.*** Hakim sınıfın teşkilâtı ve şuurlu kuvvetinin karşısına yalnız dağınık, tek tük çabaları, tek başına olan kişilerin ya da grupların çabalarını çıkarır. Meselâ, çok ters ve aksi bir sömürücüden nefret ettiği nalde, bütün sömürücüler sınıfına karşı mücadele etmek ve insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldırmak lâzım geldiğini hic düşünmemiş işçiye hâlâ bugün bile rastlamak mümkündür.

Böyle olmakla beraber, sentez oluşumu işini görmekte, ve ezilenler sınıf olarak kendi şuurlarına varmağa başlamaktadırlar. Ama, kendi sınıfı durumlarının özelliklerini henüz gayet iyi anlamıyorlar, sosyal makinanın bütünü ile nasıl ve ne şekilde işlediğini kavramıyorlar Sömürücüler sınıfını sadece bir işverenler yığını olarak tasavvur edip, bunları bir araya getiren ve birleştiren siyasî ***teşkilât*** bağlarını görmüyorlar. Tekâmülün bu devresinde, «toplum»la «devlet» arasındaki bağı, profesör Lorenz ve von Stein nasıl görmüyorsa, bunlar da görmüyorlar. Devletin sınıf zıtlıkları ve çatışmaları üstünde olduğu tasavvur ediliyor ve devletin temsilcileri anlaşmazlık halinde olan tarafların tabiî yargıçları ve uzlaştırıcıları sanılıyor. Ezilen sınıf bütün güveni ile bunlara başvuruyor, yardım çağrılarının karşılıksız kalmasına çok şaşıyor. Özel misaller üstünde daha fazla durmayıp, yalnız şunu söyliyelim ki, bu fikir karışıklığı İngiliz işçilerinde de kendini göstermekte devam ediyor : Bunlar iktisadî alanda şiddetle mücadele ederek te, bir burjuva siyasî partisinin saflarında yer almanın mümkün olabileceğine inanıyorlar.

Ezilen sınıf ancak bundan sonra gelen merhalede, tekâmülün en yüksek merhalesinde kendi mevkii hakkında tam ve doğru bir fikir ediniyor. Toplumla devlet arasındaki farkı o zaman anlıyor. ve kendisini sömürenler hakkındaki şikâyetlerini bu sömürmenin siyasî organını teşkil edenlere artık söylemez oluyor. Bu sınıf biliyor ki, devlet kendini ezenlere bir duvar ve bir kalkan hizmetini gören bir kaledir, ele geçirilmesi gereken ve kendi savunması için yeni baştan bina edilmesi lâzım gelen bir kaledir; ama; kaleyi bu kalenin tarafsız kalacağını tasavvur ederek aşmak mümkün değildir. Artık yalnız kendilerine güvenen ezilenler anlamağa başlamışlardır ki, Lenge'nin formülüne göre, «siyasî «kendine kendin yardım et» sosyal «kendine kendin yardım et»in en esaslı şeklidir. O zaman, ezilenler toplumdaki sosyal münasebetleri değiştirerek ve sosyal rejimi kendi ilerleme, kendi bayındırlık şartlarına uydurarak kendilerine yardım etmek için gözlerini siyasî hâkimiyete dikerler Söylemeğe hacet yok, bu hâkimiyeti bir hamlede ele geçiremezler. Düşmanlarının muhavemet etmeyi düşünemiyecekleri korkunç bir kuvvet haline gelmeleri yavaş yavaş olur. Uzun zaman, sadece bir takım tavizler koparmak için uğraşırlar, sadece bir takım ıslahat yapılmasını isterler, ama, bugün hâkimiyet sağlamayacak bu ıslahatı sırf gelişmek ve yarınk hâkimiyetlerin hazırlamak için isterler. Çünkü, elde edilen bu ıslahat sayesinde, memleketin sosyal hayatı üstündeki etki alanlarını biraz genişletip, en acele, en hayati isteklerini tatmin etmiş olurlar. Verilecek son meydan savaşında gerekli idmanı, cesareti ve olgunluğu kazanmak çin, ezilen sınıfın o çileli mücadele okulundan adım adım geçmesi şarttır Ama, bu vasıfları bir kere kazandı mı, o zaman düşmanına Tarih tarafından kesin olarak mahkûm edilmiş bir sınıf gözü ile bakabilir Artık zaferi kazanacağından hiç şüphesi yoktur. İnkılâp denilen şey, ancak siyasî hale geldiği nispette şuurlu hale gelen inkılâpçı uzun bir sınıf mücadelesi dramının son perdesinden başka bir şey değildir

Şimdi de şu soruyu soruyoruz Bir toplumun siyasî rejimini iktisadî münasebetler şartlandırır diye bahane edip, işçileri «siyaset»ten döndürmekle, sosyalistler faydalı bir iş yapmış olacaklar mı? Elbette ki, hayır. İşçileri giriştikleri mücadelede bir dayanak noktasından yoksun etmiş olacaklardır. Çabalarını sömürücüler tarafından kurulan sosyal teşkilât üstünde toplamak ve indirecekleri darbeleri bu teşkilâta yöneltmek imkânını bunların elinden almış olaacktır İşçilere, devletin teşkilâtlı kuvvetini kendi taraflarına almış sömürücülerin, ya da, daha doğrusu, sömürücü gruplarının her birine karşı başıbozuk savaşına girişmekten başka yapacak bir şey akımıyor «Kuzey Rus İşçileri Birliği»ni programında siyasî isteklere ve davalara yer verdiği için yermekle ***Toprak ve Hürriyet, sayı 4)*** aydınlar arasından gelmiş Rus sosyalistlerinin ettikleri hata işte budur. İşçilere iktisadî alanda dövüşmeyi, iş gününün kısaltılmasını, ücretlerin arttırılmasını sağlamak için çalışmayı, vb, hatta hem hafiyeleri, hem de nefret edilen işçi başılarla patronları öldürmeyi salık verip, Rus işçilerinin ***siyasî*** görevlerinden hiç söz etmemekle, ***Tohum*** dergisi de aynı hatayı tekrarlamıştı. İnkılâpçılarımızın fikirlerindeki ve sosyalistlerimizin programlarındaki bu sentez eksikliği, eylemlerinin sonuçları üstünde en kötü etkiyi yapmaktan geri kalamazdı. Rus işçisinin siyasî ilgisizliğini iktisadî isteklerindeki radikalizmin alâmeti kılmakla, biz bugünkü mutlakiyetçi idareye dolaylı olarak hizmet etmiş oluyorduk. Fazla olarak, programlarımızı işçi sınıfının sosyal davalarından tam siyasî ders alınacak yerde kesmekle, tek tek sömürücülere karşı dağınık düzende savaşmanın boş olduğunu bizden daha iyi anlamış olan işçilerin gözünde bu davaların önemini küçültmüş oluyorduk. Bereket versin ki, işçi hareketimiz gelişmesinin bu birinci safhasını çarçabuk aştı. Kuzey Rus İşçileri Birliği'nin ***Toprak ve Hürriyet*** dergisinin yazı işleri müdürlüğüne verdiği (5 inci sayıda çıkan) karşılık, her şeyden çok «işçi sınıfının bu siyasî karışmazlığın (ademi müdahalenin)» kötülüğünü bizim «aydınlar»dan önce anlamış olduklarını göstermiştir.

Bütün bunlar çok güzel, diyecekler, ama öne sürdüğünüz delillerin bir hedefi yok. Siyasî nüfuzu elde etmenin ve iktidarı ele geçirmenin işçi sınıfına ***faydalı olacağını*** İnkâr etmemiş, yalnız birçok sebeplerden ötürü bunun bugün için ***imkânsız*** olduğunu söylemiştik. Burjuvazinin tarihinden örnekler vermeniz hiç bir şeyi ispat etmez. Çünkü, işçinin burjuva toplumundaki durumu üçüncü düzenin (burjuvazinin) eski rejim zamanındaki durumuna benzemez. Marx'ın kendisi de bunu kabul ediyor ve ***Bildiri***'de fikrini şöyle izah ediyor :

«Mutlakiyetçi derebeylik idaresi zamanında, soylu olmıyan kimse nasıl burjuva safına yükseldiyse, toprak kölesi de, toprak köleliği zamanında, bir komünün üyesi haline gelmeyi başarmıştır. Bugünün işçisi ise, sanayiin ilerlemesile, yükselmesi şöyle dursun, aksine, her zaman daha aşağıya, hatta kendi sınıfının yaşama şartlarının altına düşmektedir. Emekçi yoksul bir insan haline gelmekte, yoksulluk ta nüfustan ve zenginlikten daha hızla artmaktadır.»

Burjuvazinin iktisadî ve mübadele alanında her aştığı merhaleye «siyasî bir ilerleme»nin uygun düşmesinde şaşılacak bir taraf yok. Herkes te bilir ki, bir sınıfın maddî refahı siyasî nüfuzunun artmasile birlikte olur. Bizi işçi sınıfının siyasî hareketini pek fazla umuda kapılmaksızın dikkate almağa zorluyan asıl sebep, burjuva

zinin elde ettiği zaferlerin servetinin de artmasına yol açmış olması olayıdır İşçiler gittikçe yoksullaşmakla, burjuvazi hesabına dövüşürken kazandıkları o birazcık nüfuz ve itibarı da, muhakkak ki, kaybedeceklerdir. «Demek ki, emekçiler, bu safhada, asıl kendi düşmanlarile değil, düşmanlarının düşmanlarile, yani mutlakiyetçi kişi hâkimiyetinin kalıntılarile, toprak sahiplerile, sanayici olmıyan burjuvalarla, küçük burjuvalarla savaşmaktadırlar», vb. İşçi sınıfının siyasî mübadelesi hiç bir sonuca varmaz; bu sınıfın iktisadî durumu yüzünden, bu mücadele başarısızlığa uğramağa mahkûmdur.

Bu itiraz, hatalı olduğu halde, ilk bakışta pek haklı gibi göründüğünden, susup geçemeyiz. Kendilerine marksçı süsü veren siyasî karışmazlık taraftarlarının öne sürdükleri *son delildir* bu. Onun için, bu delili de çürüttükten sonra, siyasi karışmazlık nazariyesi çökecek, bugünkü sosyalizmin siyasî görevi bütün aydınlığı meydana çıkacaktır.

İşçi sınıfının millî gelirdeki payı durmadan azalmaktadır Ona hiç şüphe yok. İşçi sınıfının yoksullaşması yalnız izafî değil, mutlaktır da. İşçi sınıfının gelirleri toplumdaki öbür sınıfların gelirlerindeki artışla nispetli olarak yalnız artmamakla kalmıyor, aynı zamanda çöküyor da. Bugünkü işçinin gerçek ücreti (yani bu ücretle satınalınabilecek istihlâk maddeleri miktarı) Rogers, Duchatel, vb. nin araştırmalarına göre— beş yüz yıl öncekinden daha azdır. Ama, bundan, hiç bir zaman, bugünkü iktisadî şartlar işçi hareketi için on dördüncü yüzyılın şartlarından daha az elverişlidir, sonucu çıkmaz. Daha yukarıda söylemiştik ki; bir memleketin iktisadî şartları değerlendirilmek istendiği zaman, yalnız millî gelirin dağılışını dikkate almakla hiç bir zaman mesele halledilemez; bu değerlendirmeyi doğru olarak yapabilmek için, en çok istihsalin teşkilâtını ve mamullerin mübadele tarzını dikkate almak gerekir. Doğmakta olan burjuvazinin kuvveti zenginliğinden çok, bir zaman için taşıma araçlığı ettiği iktisadî ve sosyal ilerlemeden gelmekteydi. Burjuvaziyi inkılâpçı mücadele yoluna sürükleyen, ve siyasî nüfuzunun kuvvetlenmesini sağlayan gelirlerin artması değil, kendi doğurduğu istihsal kuvvetlerile, hem istihsalin hem de mamul maddeler mübadelelerinin derebeylik toplumu içinde geliştikleri şartlar arasındaki zıtlıktır Bu derebeylik toplumu içindeki ilerleme kuvvetlerinin sözcüsü haline gelen bu sınıf memnun olmıyanların hepsini kendi bayrağı altında toplamış ve bunları halkın büyük çoğunluğunca nefret edilen rejime karşı savaşa sürmüştür Bu kurtuluş hareketinde burjuvaziye yönetici rolünü veren para değil, belki işçi sınıfının yeteri kadar gelişmemesidir Bu rolü benimsemek için, tabii ki, zenginlik ve oldukça üstün bir sosyal mevkie sahip olmak zorunluydu. Ama, bu zorunluğu şartlandıran şey nedir? Her şeyden önce, aşağı halk sınıflarının yardımı olmadan, burjuvazinin eski rejimi ortadan kaldırmasına imkân olmayışıdır Zenginlik bunda kendisine yardım etmiştir. Hâkimiyeti altında savaşacak kitleler üstünde kendisine nüfuz ve itibar *(etki)* kazandırmıştır. Servet olmasa, burjuvazi nüfuz ve itibar kazanamaz, halk üstünde nüfuz ve itibarı olmasa, hiç bir zaman aristokrasiyi yenemezdi. Çünkü, kuvveti kendi kuvvetinden değil, hâkim olmaktaki, sermayelerine kumanda etmekteki kuvvetinden geliyordu. Şimdi insan kendi kendine şunu sorabilir: İşçi sınıfının başka bir halk sınıfı üstünde böyle bir etki yapması *lâzım mıdır?* İşçi sınıfının bugünkü durumunu anlamış herhangi bir kimsenin size «hayır» diye karşılık vermesi için, meseleyi ortaya koymak yeter. Burjuvazinin vaktile aşağı sınıflar üstünde yaptığı etkiyi işçi sınıfının yapması imkânsızdır. Sebebi de gayet basit: Çünkü, işçi sınıfından aşağı bir sınıf yoktur. Bu sınıf modern toplumdaki iktisadî teşekküllerin sonuncusudur. Ama, işçi sınıfının bu etkiyi (bu nüfuz ve itibarı) aramaya *ihtiyacı yoktur.* Çünkü bu sınıf hem bu toplumun *sayıca en kalabalık* tabakasıdır; çünkü, hem de, siyasî anlaşmazlıkları işe karışıp halleden çevreyi emekçi halkın öteki tabakalarile birlikte o teşkil ediyordu. İşçi sınıfı sayıca en kalabalık sınıf demiştik :

«Öteki sınıflar büyük sanayiin ortaya çıkmasiyle çökmekte ve mahvolmaktadır. İşçi sınıfı ise, aksine, büyük sanayiin en gerçek verimidir.

«Orta sınıfla, küçük imalâtçılar, parakendeciler, zanaatçılar, köylüler, hepsi burjuvazi ile savaşmaktadır. Çünkü, burjuvazi orta sınıfların hayatı için bir tehlikedir. Bu sınıflar işte bu yüzden inkılâpçı değil, muhafazakârdırlar. Hatta, dahası var, gericidir, tarihin çarkını geri döndürmeğe çalışırlar İnkılâpçı hale gelirlerse, işçi sınıfına geçmeleri pek yakın olduğu için bu hale gelirler. O zaman da, bugünkü menfaatlarını değil, yarınki menfaatlarını savunurlar, kendi görüşlerini bırakıp, işçi sınıfının görüşünü benimserler »

İşçi sınıfı, vaktile, burjuvazinin kumandası altında zaferi kazandı, ve mücadelenin hemen hemen bütün şerefi ve kazançları müttefiki tarafından devşirilip, kendi nasibine de hemen hemen bütün mücadele güçlükleri düştüğünü görüp şaşmak gibi bir saflık gösterdi. Bugün ise, bu sınıf hizmetçi kadın rolü oynamakla yetinmiyor ve vaktile burjuvaziyi zafere götüren kuvveti şimdi burjuvaziye karşı yöneltiyor. Ama, bu kuvvet bugün büyük çapta artmıştır Büyümüştür, sermaye temerküz ettikçe ve büyük sanayi yayıldıkça, büyümeğe devam etmektedir. Bundan başka, burjuvazinin, vaktile, kamu eylemleri meydanına çağırdığı bir işçi sınıfının siyasi tecrübesi arttıkça, bu kuvvette büyümüştür. Vaktile, burjuvazinin kumandası altında mutlakiyetçi derebeylik idaresini yıkacak kadar kuvvetli olduğunu gösteren işçi sınıfının, zamanla, burjuvazinin siyasî hâkimiyetini kendi teşebbüsü ile devirecek kadar kuvvetlendiğinden şüphe edilebilir mi? Burjuvazi zenginliği sayesinde derebeyliği yenebildi. İşçi sınıfı ise, kendi nasibine düşen sefalet modern toplumda sayısı gittikçe kabaran bir çoğunluğun nasibi haline geldiğinden ötürü burjuvaziyi yenecektir.

Burjuvazinin tarihinde, zenginlik kendisine daha başka, iktisatçıların dili ile söyliyelim, hem de pek «*verimli*» bir hizmette bulunmuştur. Burjuvaziye bilgiyi kazandırmış, kendisini o zamanki toplumun en ileri ve en bilgili sınıfı haline getirmiştir. İşçi sınıfı bu bilgiyi edinebilir mi? Sosyal sınıfların hem en yoksul, hem de en iyi gelişmiş sınıfı olabilir mi? Çünkü, bu şart gerçekleşmezse, siyasi hâkimiyet yolu kendisine kapalı olarak kalır. Bilgisiz iktidar olmaz!

Yukarıda söyledik ki, işçi sınıfının siyasî eğitimini yapmağa başlıyan burjuvazinin kendisidir. Bu sınıfı eğitmekte titizlik göstermiştir: Çünkü, düşmanla savaşabilmesi için bunu yapması şarttı Rahipler sınıfının siyasî etkisini zayıflatmak gerekince, işçi sınıfının dinî inançlarını sarsmış; eski rejimin yazılı hukuku karşısına «tabii» hukuku çıkarmak gerekince, işçi sınıfının hukukî ufkunu genişletmiştir. Anlayışlı bir Alman'ın dediği gibi, tabii hukukun on sekizinci yüzyılda oynadığı o çok önemli rolü oynamak sırası şimdi siyasî meseleye ve iktisat ilmine gelmiştir. Bütün iktisadî siyasetin can alıcı meselesi olan sermaye ile emek arasındaki münasebetleri incelemekte burjuvazi işçi sınıfına kılavuzluk etmek isteyecek mi? Bu kılavuzluk rolü kendince ne kadar kârlı olursa olsun, bunu gönül rızasile üstüne alamaz. Çünkü, meseleyi ortaya koymak demek, kendi iktidarını daha şimdiden tehlikeye düşürmek demektir. Vaktile, dine ve hukuka karşı oynadığı bu rolü hatta oynıyabilecek mi? Hayır! Burjuvazinin kendi sınıf menfaatlarından başka bir şeyi görmiyen ilim adamları sosyal meseleleri objektif ve ilmî bir şekilde incelemek kabiliyetini çoktan kaybetmişlerdir Burjuva iktisat ilminin bugün çökmesinin sırrını işte burada aramak lâzımdır. Parmaklarının ucuna kadar burjuva olarak kaldığı halde, emeğin menfaatlerile sermayenin menfaatlerinin birbirine tamamile zıt iki kutup teşkil ettiklerini anlavacak kadar zekâ sahibi olan son burjuva iktisatçısıydı. Bulnardan sonra gelen burjuva ve iktisatçılarının *toplu* nazarî incelemeleri ilmî değerlerinin büyücek bir kısmını kaybetmiştir. Bunun böyle olduğunu anlamak için, iktisat ilminin Ricardo'dan sonraki tarihini hatırlamak, bir de Bastia'nın, Carey'nin, Leroy Beaulieu'nün, hatta bugünkü Almanya'nın *resmi* sosyalistlerinin eserlerini okumak elverir. Vaktile, hu zur içinde objektif birer düşünür olan burjuva iktisatçıları bugün ilimlerinin yapısını bile askerî amaçlara uydurmak için elden gelecek bütün çabayı gösteren azılı birer bekçi haline gelmişlerdir. Ama, bu taktik uygulamalarına rağmen, gerilemeğe devam etmekte,

ve ilimlerinin evvelce hiç kontrolsüz hâkim olduğu alanı düşman eline bırakmaktadırlar. Her türlü «demagojik» emelden çok uzak olan birçok kimseler, bugün iktisat ilminin «en soyut kavramlarını kavramakta işçilerin bir Prens Smith'ten ya da bir Vaucher'den daha kabiliyetli olduğunu güvenle söylemektedirler. Bu hükmü veren insan, hor gördüğü Alman iktisatçıları arasında büyük bir itibar sahibidir. Bu adam şunu da söylemiştir : «İşçiler bizi çoktan geçtikleri halde, biz hâlâ onlara çocuk gözü ile bakıyoruz.»

Bu sözlerde az buçuk mübalâğa yok mu? İşçi sınıfı iktisat ilminin ve sosyalizmin «soyut» meselelerini on on beş yıl öğretim görmüş kimselerden daha iyi olmasa bile, bunlar kadar anlıyamaz mı?

Bugünkü ilmî sosyalizmin öne sürdüğü fikirler neye dayanmaktadır? Bu fikirler insanlık için hayır işliyen birkaç işsiz güçsüz aylağın hulyalarını mı temsil eder? Yoksa, günlük hayatımızda karşılaştığımız olgulardan ibret dersi mi almaktadır; bizim istihsaldeki, mübadeledeki, ya da düpedüz mamullerin mübadelesindeki rolümüzü tayin eden kanunların izahına devam mı etmektedir? Soruya ikinci şıkla karşılık veren kimse, iktisat ilminin «en soyut kanunlarını gereği gibi anlamakta ve ilmî sosyalizmin en soyut kaziyelerini benimsemekte işçi sınıfının daha tatbikî olduğunu kabul edecektir. Bir ilmin kanunlarını anlamakta karşılaşılan zorluk, bu kanunlara temel hizmetini gören olaylara yakınlığımızın az olmasından ileri gelir. Sadece günlük hayat olguları söz konusu oldukta, ilmî kanun yalnız herkesçe bilinen olayların genel ifadesini verdikte, pratik işlerle uğraşanlar nazarî fikirleri gayet iyi anlamakla kalmazlar, bazan da bunları nazariyecilere gösterdikleri olur. Kendi çiftliği ile pazar arasındaki mesafenin mahsulün fiatı üstünde, ya da toprağın bereketli oluşunun toprak gelirinin nispetî üstünde etkisi olup olmadığını bir rençbere sorunuz. Pazarların gelişmesinin maliyet fiatlarının düşmesi üstünde etki yapıp yapmadığını sorunuz. Kendi işverenlerinin nereden kâr ettiğini bir işçiye sorunuz... Bu insanların, eserlerinin kapağını bile görmeden, Ricardo'yu tanıdıklarına inanacaksınız. Oysa, bütün bu meselelerin karmaşık ve «soyut» olmak gibi sağlam bir şöhreti vardır. Bu meseleler hakkında ırmaklar dolusu mürekkep akıtılmıştır. Yine bu meseleler hakkında o kadar çok kitap yazılmıştır ki, iktisat ilmini incelemek için daha oturur oturmaz, insan bu dağlar yığını bir sürü kitap karşısında şaşkına dönüyor. Bu ilmin bütün dalları için de aynı şey söylenebilir! Meselâ, şu mübadele değerî nazariyesini ele alınız. Bu nazariyenin ne ile ve nasıl belli olduğunu İşçiye iki kelime ile izah etmek mümkün olduğu halde burjuva iktisatçıları baylar bu öylesine basit nazariyeyi ya anlıyamıyorlar, ya da anlamak istemiyorlar, bu nazariye üstünde yaptıkları tartışmalarda birçok büyük muhakeme hatalarına düşüyorlar. Bir matematik öğretmeni bu hataları yapan bir sekizinci sınıf öğrencisine hemen sıfırı basar. Onun için, iktisat ilmindeki en can alıcı meselelerin bugün ancak işçileri ya da işçi sınıfının görüşlerini benimsemiş kimseleri içine alan anlayışlı bir dinleyici kitlesi bulduğunu söylemekte yukarıda adı geçen yazarın haklı olduğuna kanıyoruz. İktisat ilminin temel kazıyeleri bir kere sindirildi mi, ilmî sosyalizmi anlamakta artık hiç bir güçlüğe rastlanılmaz : İşçi, burada da, kendi tecrübesinin gösterdiklerini izlemekten başka bir şey yapmış olmıyacaktır. Marx işin bu yüzünü gayet güzel aydınlatmıştır. ***Hegel Hukuk Felsefesinin Tenkidine Katkı*** adlı eserinde diyor ki :

«İşçi sınıfı ***bugünkü sosyal düzenin*** dağılışını ilân etmekle, ***kendi varlığının*** sırrını ortaya atmaktan başka bir şey yapmış olmuyor. Çünkü, işçi sınıfının kendisi bu sosyal düzenin fiilen dağılışını teşkil etmektedir. İşçi sınıfı ***özel mülkiyetin inkârını*** istemekle, toplumun ***işçi sınıfının*** kanunu olarak koyduğu şeyi ***toplumun kanunu olarak*** koymuş oluyor. İşçi sınıfı, daha şimdiden, toplumun menfî sonucu olarak canlanmaktadır.»

Görülüyor ki, İşçi sınıfının kendi kurtuluş şartlarını anlıyacak seviyeye gelmek için, maddî servete ihtiyacı yoktur. İşçi sınıfının toplumun hiç de ***yoksulluğundan ve vahşiliğinden*** değil, daha çok ***toplumun teşkilât hatalarından*** ileri gelen sefaleti öyle bir sefalettir ki, bu, şartların anleşılmasını engellemek şöyle dursun, aksine, kolaylaştırmaktadır.

Kapitalist toplumda mahsullerin dağıtımı kanunları işçi sınıfı için son derece elverişsizdir. Ama, istihsalin teşkilâtlanması ve kapitalizme özgü mübadele şekilleri, ilk defa olarak, emekçilere hem objektif, hem de sübjektif kurtuluş imkânını verir. Kapitalizm işçinin fikrî ufkunu genişletir; işçi bundan önceki toplumdan işçiye miras kalan batıl inançları yıkar; hem İşçiyi mücadele etmeğe doğru iter, hem de sayısını arttırmak ve kendisine emeğin saltanatını iktisadî bakımdan teşkilâtlandırmak imkânını vermek suretile zaferi kazanmasını sağlar. Makina kullanmanın gelişmesi insanın tabiat üstündeki hakimiyetini arttırır, ve emeğin verim kabiliyetini o nispette yükseltir ki, çalışmak zorunluğu sosyalist bir toplumda herkesin ahenkli bir şekilde gelişmesini engellemek şöyle dursun, aksine, bu gelişmenin lüzumlu şartı haline gelecektir. Kapitalizmin nihaî teşkil eden ***istihsalin*** sosyalleşmesi istihsal ***vasıtalarının*** ve ***mahsullerin*** kollektif mülkiyetine yol açmaktadır. Sanayi teşebbüslerinin üstün teşkilât şekli olan anonim şirketler, bugün, kapitalistleri iktisadî hayatta oynadıkları bütün önemli rollerinden ayırmakta, ve bunları işsiz güçsüz bir takım aylaklar hallne getirmektedir. Bunların silinip gitmeleri iktisadî hayatta en küçük bir karışıklığa ve intizamsızlığa sebep olamaz. Muhafazakâr Rodbertus diyor ki

«Vaktile girişken bir takım bakanlar tembel ve avare bir kıral sülâlesini hiç zahmetsiz tahttan indirsin de, canlı ve hayatla dolup taşan bir işçi teşkilâtı (bunlar kumpanların personel kadrosunu teşkil eden emekçilerdir), böyle bir teşkilât, zaman da yardım edince, alelâde irat sahipleri haline gelmiş patronları niçin bertaraf edemesin?

Çünkü, sermaye tuttuğu yoldan artık ayrılamaz! Serilip serpilme devri geçmiş, kendi mezarını kendi elle kazar hale gelmiştir!»

Şimdi biz de soruyoruz «Alelâde irat sahipleri haline gelmiş patronları bertaraf» edebilecek aynı işçi teşkilâtı niçin iktidarı ele geçiremesin, ve niçin siyasî hâkimiyeti elde edemesin? Çünkü, biri oldu mu, öteki de mutlaka olacak: Patronların ***siyasî*** mukavemetini kıracak bir teşkilât ancak bunları bertaraf edebilir.

Hepsi bu kadar değil, dahası var. İşçi sınıfı siyasî zaferinin hakikat olduğunu daha kuvvetlendiren başka sosyal olgular da vardır

«Fazla olarak, demincek gördüğümüz gibi, sanayiin ilerlemesile, hâkim sınıfın birçok kısımları ya İşçi sınıfı içine yuvarlanmışlar, ya da hiç değilse yaşama şartları tehdide uğramıştır. Bu kısımlar da işçi sınıfına birçok eğitim unsurları getirmektedir.

En son, sınıf mücadelesi son saatına yaklaştığı bir sırada, hâkim sınıfın, bütün eski toplumun dağılması oluşumu öyle şiddet ve sertlik kazanmaktadır ki, hâkim sınıfın bir kısmı kendisinden ayrılıp, yarını içinde taşıyan İnkılâpçı sınıfla birleşiyor. Nasıl, vaktile soylulardan bir kısmı burjuvazi tarafına geçmişse, günümüzde de, tıpkı onun gibi, burjuvazinin bir kısmı İşçi sınıfı tarafına geçiyor, en çok tüm tarihi hareketin nazarî anlayışına yükselen burjuva ideologlarının bir kısmı işçi sınıfı tarafına geçiyor.»

Güney'in kuzeyinde oturan zencilerin çok güzel bir efsaneleri vardır. Bu efsaneye göre, tanrı ilk karı kocadan olan iki oğlu bir gün çağırmış. Birinin derisi beyaz, ötekisininki karaymış. Tanrı bunların önüne bir küme altınla bir de kitap koymuş. Kara derili olan oğula «Beğen, beğendiğini al» demiş. Büyük oğul altınları beğenince, tabiî ki, kitap küçük oğula kalmış. Gizli bir kuvvet de küçük oğulla kitabı hemen alıp, uzak buzlar diyarına götürmüş. Ama, küçük oğul kitabın erdemi sayesinde ilmi öğrenmiş, kuvvetli ve korkunç hale gelmiş. Büyük oğul memlekette kalmış, ve epey yaşayıp, ilmin zenginlikten ne kadar üstün olduğunu anlamak imkânını bulmuş.

Bölüştürmede burjuvazinin payına hem bilgi, hem de zenginlik düşmüştü. Gine efsanesindeki kara derili oğulun yaptığının tersine, hem altını, hem de kitabı almıştı. Çünkü, insan topluluklarının tanrısı olan Tarih reşit olmıyan sınıflara hiç bir haz tanımaz, bunları büyüklerinin vasiliği altına koyar. Ama, Tarih tarafından hakkı yenilen işçi sınıfının çocukluktan kurtulma saati gelip çatmıştır. Burjuvazi kendi payını seçmek zorunda kaldı. Altını aldı, kitap küçük oğula kaldı. Gecekonduların karanlık ve soğuk olmasına rağmen, küçük oğul, kitap sayesinde o gün bugün «kuvvetli ve korkunç» hale gelmiştir. İlmî sosyalizm maddi mutluluğun nasıl ele geçirileceğini pek yakında işçi sınıfına öğretecek sihirli kitabın yapraklarından burjuva nazariyelerini yavaş yavaş silmektedir. O zaman, işçi sınıfı kapitalizmin haysiyet kırıcı boyunduruğunu fırlatıp uzaklara atacak, ve «ilmin zenginlikten ne kadar üstün» olduğunu burjuvaziye gösterecektir.

III

İlk bölümde sosyalizmin hiç bir «siyaset»le bağdaşmıyacağı fikrinin nasıl doğduğunu izah etmeğe çalışmıştık. Görmüştük ki, bu fikirin kaynağı bir yandan, Proudhon - Bakunin devlet nazariyesi, öte yandan da 1870 - 1880 yılları arasındaki sosyal - demokratlarımızın belli bir mantıksızlığıdır. Fazla olarak, bu fikir bu iki eğilimin uydukları mahalli renkle de bağdaşmıştı. Bu mahallî renk Friedrich Engels'in bir fikrine dayanarak, söylemiştik ki türlü sosyalist okul kurucularının türlü akidelerinden ibarettir. Herkes bilir ki, hayali sosyalizm, işçi sınıfının bütün siyasî hareketlerinde «Yeni İncil»e karşı bir güvensizlik görüp, bu hareketleri hiç bir suretle beğenmemekteydi. «Siyaset»i bu reddediş bize hayalcilerin nazariyelerile aynı zamanda getirildi. Rusya'da inkılâpçı hareket başlamadan çok önce, sosyalistlerimiz 1850'den önceki «gerçek Alman sosyalistleri»ni taklit etmeğe (Bak. *Bildiri*, s. 32), «liberalizmi, temsili rejimi, burjuva rejimini, burjuva basın hürriyetini, burjuva hukukunu, burjuva hürriyetini ve eşitliğini» afaroz etmeğe tamamile hazırdılar. Oysa, bu sonuncu hücumların, kendisine uygun maddi yaşama şartları ve özgü bir anayasası olan, başka bir deyişle, memleketimizde de ele geçirilmesi söz konusu olan şartlerile modern burjuva toplumunu gerektirdiğini tamamile unutuyorlardı. Bu çeşitli etkilerin, kaba ve dar manasiyle inkılâpçı mücadeleden başka, her türlü siyasî mücadelenin boş olduğu hakkında öyle sağlam bir kanı yaratmak gibi bir sonucu olmuştu ki, meselâ, seçim konuşmalarını işçi kitlelerini eğitmekte ve teşkilâtlandırmakta etkin bir yol olarak gören Batı Avrupa sosyalist partilerine kuşkulu bir gözle bakmağa başlamıştık. Bu yoldan elde edilmiş siyasî ve iktisadî bütün kazançlar bize afedilmez bir opportünizm, burjuva devleti denilen şeytanla girişilmiş tehlikeli bir pazerlik, yarınki sosyalist hayatın büyük mutluluklarından vazgeçmekten farksız gibi görünmüştü. Nazariyelerimizin bizi halledilmesi imkânsız zıtlıklar fasit dairesi içinde hapsettiğini anlamıyorduk. Ziraî komünü Rusyadaki iktisadi ve sosyal ilerlemenin hareket noktası sayıyorduk; oysa siyasî mücadeleden vazgeçmekle sözü geçen komünü bugünün yıkıcı etkilerine karşı —devletin İşe karışmasiyle— her türlü koruma imkânlarından kendimizi bilerek yoksun etmiş oluyorduk. Üstüne yarının binasını kurmak istediğimiz temelleri yıkıp harap eden oluşumu hiç içi sızlamadan seyreden seyirciler rolünde kalmağa kendimizi mahkûm etmiş oluyorduk.

Böyle olmakla beraber, olayların mantığı, gördük ki, Rus inkılâpçılarını başka bir yola sürükledi, ve bunlara, «Halkın İradesi» ile birlikte, iktisadî İnkılâbın başlıca etkenlerinden biri olarak, siyasî etkiyi, hatta hâkimiyeti aramağa zorladı. Yine gördük, hareketimiz bu yola dökülünce öyle büyüdü ki, Proudhon'culuğun türlü tenevürlerinden olan siyasî ve sosyal nazariyelerin dar ve sıkıcı oldukları meydana çıkmıştı. Rus sosyal hayatına özgü şeylerin gidişi, inkılâpçı çevremizde hâkim fikirlerin gidişi ile çatışma haline geldi, böylelikle de yeni bir düşünce akımını doğurmuş oldu.

Daha sonra söylemiştik ki, bu yeni düşünce akımı bugünkü zıtlıklarından ancak bugünün sosyalizminin son derece derin ve son derece geniş akımı ile birleştiği gün kurtulacaktır. Rus İnkılâpçıları Batının sosyal demokrasi görüşü yanında yer alıp yıllarca önce, nasıl programlarına yeni bir unsuru, siyasî unsuru, katarak «isyancı» *eylemlerden* vazgeçmişlerse, ne olursa olsun, «isyancı» *nazariyelerle* de münasebetlerini kesmek zorundadırlar. Marx doktrinin siyasî yüzü hakkında sağlam bir görüş sahibi oldukları, ve mücadelelerinin usullerini ve günlük görevlerini, bunlara bu yeni kıstası uygulayarak, tekrar dikkate almayı istedikleri takdirde, bunu yapmakta zahmet çekmiyeceklerdir.

Çağdaş sosyalizminin tarihî ve siyasî kaziyelerinin ne türlü yanlış sonuçlara yol açtığını ikinci bölümde gördük. «Halkın İradesi» hiç bunun farkına varmamış, ve İnkılâpçı Rus hareketinin en son eğilimlerini nitelendirmek istediği zaman, Piotr Lavrof'un ifade ettiği gibi, hatta sosyal rejimin siyasî - hukukî unsurun iktisadî unsur üstündeki hâkim etkisi ile ilgili Dühring sosyolojik görüşünü savunma eğilimini bile göstermişti. Kendi muhakemeleri için «başka istidlâl unsuru» olmaksızın, «başlıca Hegel'in pek bilinen üçlüsüne dayanacak ve «Hegel kanununu, kötülük oluşumunun en yüksek derecesinde iyilik haline gelir» manasında izah edecek olan Marx'ın tarihî nazariyesinin doğrudan doğruya yorumcularına karşı girişilmiş kalem tartışması (*Halkın İradesi*, sayı 6, «İç siyaset bülteni») sadece bu cazibe ile izah edilebilir.

«Marx'ın tarih nazariyesi»nin bu düşünürün Batı Avrupa'daki çömezleri, daha doğrusu «doğrudan doğruya» yorumcuları tarafından nasıl anlaşıldığını anlamak için ya Alman sosyal - demokratlarının, ya da Fransız kollektifçilerinin programını okumak elverir. Biz kendi payımıza, Rus arkadaşlarımıza güvenle bildiririz ki, sözü edilen yorumcular «Hegel kanununu» hiç de «kötülük, oluşumunun en yüksek derecesinde iyiliğe varır» manasında anlamamakta, ve bu kanunu ancak Alman felsefesini incelemekte bir «istidlâl malzemesi» olarak kullanmaktadırlar. Hegel kanununun Alman felsefesinde pek seçkin bir yeri vardır, ve bu kanundan *hiç bir zaman* bir türkü havası çıkarılamaz. Yukarıda aldığımız parçada Dühring Marx'ı tarihi şemasında «daha iyi ve daha aydın imkânlar bulunmadığından dolayı, Hegel'ci inkârın inkârı bugünün içinden yarını doğurtacak ebe rolü» oynadığı için yermektedir: yukarıda açıkladığımız parçada Dühring Marx'ı yeren parçayı hemen tamamiyle tekrarlamaktadır. Oysa, Friedrich Engels bu nükteyi sert bir şekilde belirtmiş, ve Berlin Üniversitesi eski doçentinin eserlerindeki ilmî yoksulluğu bütün çıplaklığı ile göstermiştir. Başkasının ettiği hataları niçin tekrarlamalı ve on dokuzuncu yüzyıldaki sosyal nazariyelerin en büyük ve en inkılâpçı olanını tenkit etmek için niçin bu kadar sallanan bir zemine güvenmeli? İnkılâpçı nazariye olmadan, kelimenin gerçek manasıyla, İnkılâpçı hareket olmaz. Kurtuluş emelini besliyen her sınıf, hâkimiyeti ele geçirmek hedefini güden her siyasi parti, yalnız en ilerici sosyal eğilimleri temsil ettikleri ölçüde, inkılâpçıdırlar, ve bunun sonucu olarak zamanlarının en ilerici fikirlerinin sözcüsüdürler. İnkılâpçı fikir, muhtevasile bile, dünyadaki hiç bir parlayıcı maddenin boy ölçüşemiyeceği bir çeşit dinamittir. Hareketimiz geri kalmış yada hatalarla dolu nazariyelerin esiri oldukça, ancak *bazı* yüzlerile inkılâpçı olacak, hiç bir zaman bütün yüzlerile olamıyacaktır. Bu hareket, üyelerinin hiç haberi olmadan, içinde bir gericilik tohumunu taşıyacak, ve, fazla olarak, bu tohum bu hareketi az çok yakın bir gelecekte etkinliğinin bir kısmından bile yoksun edecektir. Çünkü, Heinrich Heine'nin de dediği gibi

Yeni devirde
Yeni esere
Yeni elbise gerek.

Hem bu gerçekten yeni olan devir bizim memleketimizde de gelecektir.

Zaten, işçi hareketimizin Batı İşçi sınıfı tarafından açılan yola girmesini engelliyen başlıca engel çağdaş sosyalizmin ortaya ettiği fikirlerden bazılarının anlaşılmaması değildir. Marksçı kitaplar ve yazılar iyice bilinince, «bütün memleketler İşçileri»nin ünlü üstadı tarafından ortaya atılan nazariyeyi anlamaktan ve benimsemekten vazgeçmekle sosyalistlerimizin kendilerini ne türlü

bir silâhtan yoksun ettikleri görülecektir. O zaman şu kanıya varacaklardır ki, Rus popülistlerinin ve «Halkın İradesi» taraftarlarının sonunda Rus marksçıları haline gelmesinden inkılâpçı hareketimiz bir şey kaybetmek şöyle dursun, aksine, çok şey kazanacak, ve yeni, daha yüksek bir görüşün bizdeki hiziplerini birbirler le bağdaştıracaktır. Aslına bakılırsa, bu hiziplerden her birl kendince haklıdır. Çünkü, dar olmalarına rağmen, her birl Rus sosyal hayatının esaslı ve zorunlu bir prensibini yansıtmaktadır.

Ama, başka bir engel hareketlmizin demincek gösterilen yönde gelişmesini engellemektedir. Bu engel siyasî bakımdan hiç doğru değerlendirme yapmamamızdan, inkılâpçılarımızın daha işin başından beri görevlerini kuvvetlerine göre ayarlamasını bilmemelerinden ileri gelmektedir. Hem bunun sebebini başka yerde değil, Rus mücadelecilerinde siyasî tecrübenin noksan olmasında aramalıdır. İster sosyalist yazıları yaymak için halka gidelim, ister köylü başkaldırma unsurlarını teşkilâtlandırmak için köylerde yerleşmiş olalım, isterse mutlakiyetçi idarenin temsilcileriyle doğrudan doğruya mücadeleye girişmiş olalım, her yerde aynı hatayı tekrarlamışızdır Kuvvetlerimize her zaman lüzumundan fazla değer verdik; sosyal çevrenin bize göstereceği mukavemeti hiç bir zaman tam olarak hesaba katmadık; şartların geçicl olarak elverişli kıldığı eylem vasıtalarını, her türlü usulü dışta bırakan, evrensel prensipler haline getirmekte devamlı olarak acele ettik. Bunun sonucu olarak, bütün programlarımız öyle kararsız bir denge halinde idi ki, bu dengenin bozulması için durumda küçücük bir değişiklik olması yetlvermişti. Hemen her iki yılda bir programlarımızı değiştiriyor, ***sağlam*** bir zemin üstünde durmasını bir türlü becere miyorduk. Çünkü, hep ***dar*** ve tek ***taraflı*** olanın yanında yer alıyorduk. Biyelinskl demişti ki: Rus toplumu, daha edebiyatı olmadan bütün edebiyat okullarından geçmiştir. Onun gibi, Rus sosyalist hareketi de, daha işçi sınıfımızın hareketi olmadan, Batı sosvalizminin mümkün bütün nüanslarını birbiri ardından deneyecek zaman buldu.

İnkılâpçılarımızın eylemini daha geniş bir yola sürüklemekle, bunları gerçek bir ***parti*** kurmağa teşvik etmekle, «Halkın İradesi» tarafından mutlakiyetçi idareye karşı girişilen mücadele propaganda ***mahfillerinin*** darlığını ortadan kaldırmağa hiç şüphe yok ki, yardım edecektir. Ama, bu sürekli program değiştirmelere bir son vermek için, siyasî göçebelik alışkanlıklarından kurtulmaları için, ve en son sakin ve temkinli bir zihniyet kazanmak için, Rus inkılâpçıları kendl çevrelerinde şuurlu siyasî eğilimler ortaya çıktığı günden beri giriştikleri tenkidi sonuna kadar götürmek zorundadırlar. Önceki ***bütün*** nazariyelerin ve ***bütün*** programların tenkit edilmesini zorunlu kılan program karşısında bile tenkitçi bir görüşü benimsemelldirler. «Halkın İradesl Partisl» bir **geçiş devre**sinin çocuğudur. Bu partlnln programı düşünce darlığından kaçınmanın imkânsız, tabiî, normal olduğu şartlar içinde doğmuş olan programların sonuncusudur. Rus sosyalistlerln n slyasî ufkunu genişletmekle beraber, bu kusurdan da kurtulamıyor. Bunda, aynı zamanda, belli bir siyasî ölçüsüzlük, en yakın amaçları gerçek ya da eldekl kuvvetlerle bağdaştırmakta kabllyetsllzlik görüyor. «Halkın İradesi Partisi», lyl yolu bulmakla beraber, **henüz mesafe fikrine** sahip olmıyan ve bu yüzden «yüzbin fersah yolu hiç dinlenmeden tepebileceğini» tasavvur eden bir adama pek benziyor. Pratik eylem bu hulyayı ortadan kaldıracaktır, ama bunun pek pahalıya mal olması tehlikesi var. İylsi mi, yedl fersah boyunda çizmenin masal dışında gerçekten bulunup bulunmadığını öğrenmek meselesini «Halkın İradesi» kendl kendine sormalıdır.

Yedi fersah boyunda çizme lle, söz konusu program münasebetile demincek ima ettiğimlz **mübalağa** unsurunu **kast ediyoruz, *Halkın İradesi*** dergisinin 2 nci sayısında yarınki Rus Kurucu Meclisinde bir sosyal inkılâpçı *(sosyalist* demiyoruz) çoğunluğu bulunacağı güvenle söylenmekte, derginin 8 nci ve 9 ncu sayılarında da bunlar «inkılâpçı geçici hükümet vasıtası ile iktidarı ele geçirme» yi tartışmaktadırlar. Bu görüşlerin partinin kendisi için de zararlı olduğu kanısındayız. Bu görüşler, sosyalist parti olarak da, ona zararlı şeylerdir; çünkü bu görüşler partiyi işçi sınıfına karşı olan günlük ve acele görevlerinden uazklaştırdığı için zararlıdır; ve bizde kurtuluş hareketı teşebbüsünü ele alan parti kendisinden uzaklaştıracağı için zararlıdır. Fikrimizi ayrıntılarile izah edelim.

«Halkın İradesi» mutlakiyetçi idareye karşı giriştiği mücadelede kime hitap eder, kime hitap ***edebilir*** ve kime hitap etmelldir? ***Halkın İradesi Yıllığı***'nda şunları okuyoruz ***Köylü sınıfından*** topluluğumuza katılabilecek bazı ***unsurları*** aramızda görmek elbette ki, her zaman pek arzu edilen bir şeydir... Ama, köylü sınıfının ***kitle*** halinde teşkilâtlandırılması meselesi, programın hazırlanmasında, tamamile hayal mahsulü gibi göründü, ve ihtiyatlı davranarak söyliyelim ki, pratik eylem sosyalistlerimizin bu konudaki fikrini değiştirememiştir.» «Halkın İradesi», acaba, emekçi halkın en ileri kısmına, yani şehir işçilerine dayanmak düşüncesinde midir? Nitekim, «Parti şehirlerdeki işçi halk üstünde büyük bir dikkatle durmalıdır» diye düşünerek, bu çevrede yapılacak propaganda ve teşkilât çalışmasına pek büyük bir önem vermekted r. Ama, bu zorunluğun sebep olarak öne sürülüş tarzı gösteriyor ki, «Halkın İradesi»nin gözünde şehir işçileri inkılâpçı hareketimizdeki unsurlardan ancak biridir. Bu vesikada söylendiğine göre, «gerek durumlarıyla, gerekse az çok fikrî gelişmeleriyle, bu işçilerin ***İnkılâp*** için, özellikle, son derece büyük bir önemi vardır: çunkü, ilk çarpışmada elde edilecek başarı tamamile işçilerin ve ordunun tutumuna bağlıdır.» Demek oluyor ki, yarının İnkılâbı, kelimenin tam manasile, bir işçi İnkılâbı olmıyacak: İşçiler «bu İnkılâba sadece ***bunda*** özellikle sahip oldukları son derece büyük önem» ölçüsünde katılacaklardır. O halde, bu harekete başka hangi unsurlar girecektir? Demincek gördük ki, özellikle ordu. Ama, «bugünkü şartlar altında, askerler arasında propaganda yapmak o kadar zordur ki, buna büyük bir umutla bel bağlanamaz. *Subay **kitlesi*** üstünde etki yapma pek daha istifadeli görülüyor. Bu kitle fikri bakımından daha gelişmiş, daha hür, dıştan gelen etkilere daha açıktır.» Çok doğru. Şimdilik bunun üstünde durmuyoruz. Devam edelim «Halkın İradesi» İşçilerden ve «Subay kitlesi»nden başka liberalleri ve «Avrupa»yı da düşünmektedir. Parti Avrupa'ya karşı ***«halkların*** Rus İnkılâbına katılmasını sağlayacak, Avrupa kamu oyunun sempatisini kazanacak bir siyaset gütmelidir. Bu amaca varmak için, «Parti, mutlakiyetçi Rus idaresinin Avrupa medeniyeti üstünde yaptığı çok kötü etkiyi, partinin gerçek hedeflerini ve inkılâpçı hareketimizin manasını Avrupaya tanıtmalıdır.» «Liberallere gelince, bunlara karşı «radikalizmimizi hiç gizlemeden, parti meselelerinin bugün ortaya konuşunda, bizim menfaatlarımızın da, onların menfaatlarının da her iki tarafı hükümete karşı birlikte hareket etmeğe zorladığını göstermek lâzımdır.»

Görülüyor ki, «Halkın İradesi» yalnız ve yalnız işçi sınıfına ve köylülere güvenmemektedir. Aynı zamanda, seçkin kimseleri de, aslında bu seçkin kimselerin «en has evlâdı» olan subay kitlesini de düşünmektedir. Parti «parti meselesinin bugün ortaya konuşunda» Rus liberalizminin menfaatı ile Rus inkılâpçı-sosyal partisinin menfaatlarının aynı olduğunu söyliyerek, bu seçkin kimseler arasındaki liberal unsuru kandırmak ister. O halde bu fikri liberallere kabul ettirmek için ne yapıyor? «Yürütme Komitesi»nin programını yayınlamakla işe başlıyor. Bu programda denivor ki: «Halkın İradesi «serbest genel seçimle ve seçmenlerce görevlendirilerek gelen bir Kurucu Meclis tarafından yeteri kadar yansıtılacak ve yerine getirilecektir. Yürütme Komltesi Çar ***Aleksandr III'e gönderdiği mektupta*** «Toplumda ve devlette bulunan bugünkü şekilleri tekrar gözden geçirmek, ve bunları halkın isteğine uygun bir şekilde değiştirmek maksadile bütün Rus halkının temsilcilerinin toplantıya çağırılmasını» ısrarla istemektedir. Bu program Rus liberallerinin menfaatına gerçekten uymaktadır. Bu programın gerçekleştirilmesi için Yürütme Komitesinin ısrarla istemekten geri kalmıyacağı genel seçim hakkına razı olduklarına hiç şüphe yok. Zaten, programın bu kısmı bundan önceki bütün programların hepsinden daha fazla bir siyasî olgunluğa sahiptir. Ama, toplantı, söz, basın ve seçim programları hazırlamak hürriyet'nin sadece «geçici bir tedbir» olarak istenmesinde edilen büyük hatayı bir yana bırakıp, «Halkın İradesi» partisinin öteki demeçlerini hatır-

latalım. Partinin dergisi Kurucu Meclisteki çoğunluğu köklü bir iktisadî inkılâba taraftar olanların teşkil edeceğini haber vermekte acele etmektedir. Yukarıda da söyledik ki, bu kanı parti programının bağdaşamıyacak unsurlarını birbirine uydurmak için tasavvur edilmiş bir icat, bir uydurmadır. Şimdi, bu kanı etrafında yapılan yayınları taktik bakımından gözden geçirelim. İktisadî İnkılâb Rus liberalizminin menfaatına karşılık verir mi? Köylü milletvekillerinin gerçekleşmesini istedikleri toprak İnkılâbına bunu ***Halkın İradesi*** dergisi söylüyor seçkin liberaller sempatî duyabilirler mi? Batı Avrupa tarihi gayet güzel göstermiştir ki, «Kızıl hayalet»in az buçuk korkunç şekiller aldığı yerlerde liberaller kendilerinin hiç tereddüt etmeden, en vahşi askerî diktatörlüklerin kucağına atmışlardır. Tethişçi dergi Rus liberallerinin bu kuralda bir istisna teşkil edeceklerini mi sanıyor? Şayet sanıyorsa, bu kanısı neye dayanmaktadır? İnkılâpçı sosyal bir Kurucu Meclisin toplantıya çağırılmasını sosyalist fikirleri bu derece benimsemiş bugünkü «Avrupa kamu oyu» alkışlıyacak diye mi tasavvur ediyor? «Kızıl hayalet»le kendi memleketinde korkudan şaşkına dönmüş olan bir burjuvazi bu hayaletin Rusya'da meydana çıktığını görünce el çırpacak mı sanıyor? Her hal ve kârda, «Halkın İradesi» hiç bu hayalleri beslememekte, ve bu şartlar hiç gözünden kaçmamaktadır. Öyleyse, bu maceracı bildiriye ne lüzum var? Yoksa ***Halkın İradesi*** dergisi kehanetlerinin mutlaka gerçekleşeceğine bu derece inandığından mı, partî üyelerini beklenen olayların ciddiliğiyle mütenasip bir takım tedbirler almağa teşvik etmeyi uygun buluyor? Oysa, aynı dergi halk arasındaki çalışmayı kısırlıkla damgaladığına göre, biz bu bildiriler teşvik etmekten çok yatıştırmak hedefini gütmektedir diye düşünüyoruz: Söz konusu çalışma bugün dibi çıkık fıçıya su doldurmaya benzediği ***halde***, inkılâpçı-sosyal bir çoğunluk sağlanacağı umuluyor.

Bu bildirilerin pek önemsiz olduğuna hükmedilebilir. Çünkü, ***Halkın İradesi*** dergisi de yarının Kurucu Meclisini teşkil edecek üyelerle ilgili toz pembe hayallerden artık vazgeçmiş görünüyor. Netekim, derginin 8-9'uncu sayısında çıkan başmakalede, hatta inkılâpçı-sosyalist teşebbüs halktan gelmediği takdirde, Kurucu Meclisin toplantıya çağırılmasından önce «İnkılâpçı geçici hükümet» tarafından gerçekleştirilen iktisadî bir İnkılâbın sözü edilmektedir. Makalenin yazarı bu İnkılâpta, pek haklı olarak, «toplanacak Halk Meclisinde yalnız halkın gerçek temsilcilerinin bulunacağı» garantisini görüyor. Demek ki, bundan önceki hulya tamamile uçup gitmiş, ama ne yazık ki, onun yerine partinin davasına daha da zararlı başka bir hulya gelmiştir. Programdaki aşırı mübalâğa unsuru ortadan kalkmamış, sadece yeni bir şekil almıştır. O şekil de şudur: «İnkılâpçı geçici hükümet tarafından iktidarın ele geçirilmesi». Bu işlem partiye sözü geçen iktisadî İnkılâbı yapmak imkânını verecektir. Söylemeğe hacet yok, «parti meselesinin bu yeni şekilde ortaya konusu» ne Rus liberallerinde, ne de Avrupa burjuvazisinde bizdeki inkılâpçı hareketle dayanışmak hevesini uyandıracaktır. Rus seçkinleri çevresine ne kadar sersemlemiş, ne kadar sönmüş olursa olsun, her türlü yaşamakta devam içgüdüsünü kaybetmemiştir, «kızıl hayalet» hiç bir zaman seve seve karşılamıyacaktır. Parti meselelerini bu çevreye böyle «ortaya koymak» kendini bu çevrenin desteğinden yoksun etmek demek, inkılâpçıları kendi kuvvetlerile baş başa bırakmak demektir. Bu kuvvetler böyle bir müttefiki reddetmek tehlikesini göze aldıracak kadar büyük müdür? İnkılâpçılarımız gerçekten iktidarı ele alabilirler mi, ve kısa bir süre için de olsa, bu iktidarı muhafaza edebilirler mi? Yoksa, bu konuda koparılan gürültüler ayının derisini ayıyı öldürmeden önce, hatta öldürmenin lafı bile yokken satmaktan mı ibaret? Bugün İnkılâpçı Rusya'nın önüne son derece keskinlikle konulan mesele işte budur...

Fikrimizi iyice belirtelim. Yukarıda söylediklerimiz okuyucuya bizim iktidarı İnkılâpçı yoldan ele geçirmek gibi bir eyleme ***peşin olarak*** aleyhtar olmadığımız kanısını vermiş olmalıdır. Fikrimizce, bu, kurtuluş emelini besliyen her sınıfın sosyal tekâmülün belli bir derecesinde girişeceği siyasî mücadelenin en son, hatta kaçınılması imkânsız olan sonucudur. Siyasî hâkimiyeti ele geçiren inkılâpçı sınıf siyasî gücün çok güçlü silâhını gericiliğe karşı çevirerek ancak bu hâkimiyeti muhafaza edecek, ve kendini gericiliğin karşı darbelerinden nispeten böyle koruyacaktır. Faust'un dediği gibi ***Den Teufel halte, wer ihm hält!***

Gece gündüzden nasıl farklı ise, bir sınıfın diktatörlüğü de inkılâpçı bir soylu olmıyanlar grubunun diktatörlüğünden öyle farklıdır. Bu gözlem, özellikle, İşçi sınıfı diktatörlüğü için de geçerlidir. Çünkü, bugün, bu sınıfın görevi yalnız toplumdaki müstahsil olmıyan kuvvetlerin siyasî hâkimiyetini ortadan kaldırmaktan ibaret değildir. Bu görevde, aynı zamanda, İstihsalde bugün görülen anerşiyi ortadan kaldırmak, iktisadî ve sosyal hayatın bütün mekanizmasını rasyonel bir şekilde teşkilâtlandırmak ta vardır. Bu ***görev*** kavramı iyi gelişmiş, siyasî bakımdan tecrübe görmüş ve eğitilmiş, durumunu kendi başına değerlendirerek, burjuva peşin hükümlerinden kurtulmuş bir işçi sınıfının varlığını lüzumlu kılar. Bu görevi ***yerine getirme***, ayrıca, sosyalist fikirlerin işçi sınıfı arasında yayılmasını, işçi sınıfının kendi kuvvetinin şuuruna varmasını, ve zafere güvenini de lüzumlu kılar. Ama, böyle bir işçi sınıfı daha iyi durumda olanların kendi yerine ve kendisi hesabına iktidarı ele almalarına müsaade etmiyecektir. İşçi sınıfı buna müsaade etmiyecektir. Çünkü, bu sınıf günün birinde siyasî eğitim okulundan çıkıp, bir vasilikten kurtulup başka bir vasilik altına girmeksizin, tarih sahnesinde tek başına görünmek iddiasile bu okulda şekillenecektir. Buna müsaade etmiyecektir; çünkü, bu vasiliğe lüzum yoktur; çünkü, sosyalist İnkılâbı o kendi başına yapacaktır. Buna müsaade etmiyecektir: Çünkü, bu vasilik zararlıdır. Çünkü, suikastçıların ne suikastlardaki hünerli, ne de cesareti ve fedâkârlık zihniyeti istihsali yapanların istihsalin teşkilâtlandırılmasına şuurlu olarak katılmaları kader değerli olabilir. Sosyal meselenin işçilerin kendilerinden başka kimseler tarafından pratik olarak halledilebileceği fikri bile —bu fikir ister Alman Başbakanı, isterse inkılâpçı bir teşkilât tarafından öne sürülsün— meselenin hiç mi hiç anlaşılmadığını gösterir. İşçi sınıfı kendi kurtuluşunun şartlarını bir kere kavradı mı, ve bu kurtuluşu sağlamağa yetecek kadar olgunlaştı mı, devlet iktidarını eline alacaktır. İktidarı ele almanın ifade ettiği mana şudur: İşçi sınıfı, düşmanlariyle hesaplaştıktan sonra, sosyal hayatı ***anarşi*** temelleri üzerine değil, ***panarşi*** (tam ve sonsuz ahenk) temelleri üzerine kuracak, ve bu ***panarşi*** toplumun genç ve gürbüz üyelerine sosyal meselelerin tartışılmasına ve düzenlenmesine doğrudan doğruya katılmak imkânını verecektir. İşçi sınıfı tarihî büyük görevini henüz yerine getirecek kadar kuvvetlenmedikçe, kendilerine işçi sınıfının savunucusu süsü verenlerin görevi bu gelişme oluşumunu hızlandırmaktan ve işçi kuvvetlerinin, şuurunun artmasını ve kuvvetlenmesini önliyen engelleri ortadan kaldırmaktan ibarettir; yoksa, sonu ne olacağı her zaman şüpheli olan bir takım toplum teşrihi tecrübeleri tasavvur etmek değil.

Sosyalist İnkılâpta iktidarı ele geçirme meselesini biz işte böyle anlıyoruz. Bu görüşü Rus gerçeklerine uygulayınca, itiraf etmek zorundayız ki, yakın bir gelecekte Rusya'da sosyalist bir hükümet kurulacağını hiç ummuyoruz.

Halkın İradesi dergisi, «siyasî ve iktisadî etkenlerin Rus alanındaki bugünkü dağılışı»nın, özellikle, sosyalistler için «elverişli» olduğuna inanmaktadır. Bu dağılışın. Hindistan, İran ya da Mısır'dan çok Rusya'ya elverişli olduğunu kabul ediyoruz; ama, bunu Batı Avrupa'nın sosyal münasebetleriyle kıyaslamak mümkün değildir. ***Halkın İradesi*** dergisi, bizim rejimimizi Mısır'ın ya da İran'ın rejimi ile kıyaslıyarak değil de, Fransa'daki ya da İngiltere'deki rejimle kıyaslıyarak bu kanıya varmışsa, çok büyük hata etmiş. Halk kitlelerindeki cahillik ve uyuşukluk sosyal etkenlerin «Rus alanındaki» bugünkü «dağılışı»na bağlıdır. O halde, bu türlü nitelikler halkın kurtuluşuna ne zaman elverişli olmuş? ***Halkın İradesi*** dergisi bu uyuşukluğun dağılmağa başladığı inancındadır. Ona şüphe yok. Çünkü, o imtiyazlı idarecî kastlara karşı halkta gittikçe artan bir kin ve nefret, ve iktisadî münasebetlerin kökten değişmesi konusunda gittikçe artan kuvvetli bir emel uyanmaktadır.» Peki ama, bu emelden doğan şey nedir? «İmtiyazlı kastlara

karşı beslenen kin ve nefret» henüz hiç bir şeyi ispat etmez; bu kin ve nefrette, çoğu zaman, siyasî şuurun zerresi yoktur. Ayrıca, ***kast*** ile ***sınıf*** şuurunu bugün bizim kesin olarak birbirinden ayırmamız lâzımdır. Çünkü, eski kast ayırımları Rusya'nın iktisadî münasebetlerine artık uygun düşmemekte, ve yerini nerdeyse bir «kanun devleti»nin vatandaşları arasındaki şekli eşitliğe bırakmaktadır. ***Halkın İradesi*** dergisi köylülerimizin bugünkü fikri ufkunu ***sınıf*** şuurunun ve siyasî şuurun ilerlemesi açısından ele alacak olursa, sosyal etkenlerin bizdeki dağılışı üstünde, sosyal bir İnkılâba sözüm ona elverişli olan bu dağılış üstünde artık ısrar etmiyecektir. Çünkü, dergi, meselâ, bu partinin hükümete karşı giriştiği mücadele hakkında köylerde dolaşan söylentileri, haberleri pek «elverişli» saymıyacaktır. «İdareci sınıflara karşı beslenen kin ve nefret» bu söylentilerde kendini ne kadar kuvvetle belli ederse etsin, köylüler inkılâpçı hareketi toprak köleliğini tekrar geri getirmek istiyen soyluların ve memurların çıkardıkları fesatlara yükliyeceklerine göre, halk «kendisini her zaman ezenlerin ve sömürenlerin elinden iktisadî eşitliği koparmağa» kalkışınca, «inkılâpçı geçici hükümet» büyük bir tehlike ile karşılaşacaktır. O zaman, bizi ilgilendiren etkenlerin bugünkü dağılışı kısa bir zaman için zaferi kazanmış olan «rejimi devirenlere» hiç ***elverişli olmıyan*** bir takım nitelikleri meydana çıkaracaktır, buna hiç şüphe yok.

Hem zaten «iktisadî eşitliği koparma»nın manası da nedir? Bu eşitliği koparmak için büyük toprak sahiplerinin, kapitalistlerin ve sanayicilerin ellerinden mallarını almak yeter mi? İstihsalin kendisini belli bir tarzda teşkilâtlandırmak lâzım gelmez mi? Eğer lâzım geliyorsa, bugünün Rusya'sındaki iktisadî münasebetler bunun için elverişli mi? Başka bir deyişle, istihsali belli bir tarzda teşkilâtlandırmakta «iktisadî etken» bize büyük bir şans tanıyor mu, bakalım? Biz, böyle bir şans tanımıyor, diye düşünüyoruz. Sebebi de şu: Her teşkilâtlanma bu teşkilâtlanmanın amacı ve nitelikleri tarafından tayin edilen teşkilâtlanmış şeyin bazı özelliklerine dayanır. İstihsalin sosyalist teşkilâtlanması bu teşkilâtı memleketin bundan öncekî bütün gelişmesinin mantıkî sonucu kılan ve bu sebeple son derece özel bir aydınlıkla tayin edilen bir takım iktisadî münasebetlerin varlığını lüzumlu kılar. Başka bir deyişle, sosyalist teşkilât ta, her teşkilât gibi, üstüne oturacağı kendine özgü bir temel ister. Bu temel bugünkü Rusya'da yoktur. Halk hayatının eski temelleri son derece dar, son derece tecanüsten yoksun, pek çarpık çurpuktur ayrıca da sallanmaktadır; oysa, yeni temeller henüz teşekkül etmemiştir. İstihsalin objektif sosyal şartları henüz sosyalist teşkilâta lâyık bir olgunluğa varmamıştır. Bunun içindir ki, istihsâli yapanlarda daha filân ya da falan teşkilâtı ne isteme, ne de kurabilme kabiliyeti görülüyor. Köylülerimiz henüz bu görevi ne anlıyabilir, ne de yerine getirebilirler. Onun için, «geçici hükümet» «iktisadî İnkılâbı» hiç bir zaman tasdik ve kabul etmekle değil, —esen halk kasırgası kendisini alıp götürmez de, istihsali yapanları da oldukça yumuşak başlı bulursa— bu ***İnkılâbı yapmakla*** uğraşacaktır.

Ortada var olan iktisadî münasebetlere yabancı bir takım şartlar emirle, kanunla yaratılmaz. «Geçici hükümet» var olana razı olmalı, ıslahatçı eylemi için Rus gerçeğinin kendisine sunduğu şeyi almalıdır. Sosyalist teşkilât bir hükümetin titizlikleriyle işte bu dar ve sallanan temel üstüne kurulacaktır. Bu hükümete girecek unsurlar şunlardır: 1. Bu güç işe henüz pek kötü hazırlanmış olan şehir işçileri; 2. Pratik eylemden her zaman uzak kalmış olan İnkılâpçı gençliğin temsilcileri; 3. İktisadî liberellerin de, «parti meseleleri»nin İnkılâpçı-sosyal «tutumu»nu paylaşmak şöyle dursun, bu tutuma karşı çıkacak olan «liberallerin de geçici hükümete katılmaları gibi tamamile akla yakın gelen bir faraziyeyi öne sürmekten çekineceğiz. Biz okuyucuya sadece yukarıdanberi saydığımız şartları tartmasını, sonra da bu şartlar altında girişilecek bir «iktisadî İnkılâbın» başarı kazanması iyice akla yakın geliyor mu, gelmiyor mu? «Siyasî ve İktisadî etkenlerin Rus alanındaki dağılışı» sosyalist İnkılâp davasına gerçekten elverişli mi değil mi? Kendi kendine sormasını teklif ediyoruz. Hem bu dağılışın sosyalist İnkılâp davası için elverişli olduğu kanısı —bir siyasî parti olan— yeni partinin programında eski anarşist - isyancı fikir cephaneliğinden alınıp daha şimdiden kabul edilmesi imkânsız bir mübalâğaya vardırılan icatlar ve uydurmalar arasında yer almıyor mu? Oysa, «partinin günlük ve acele görevleri»ni tayin etmekte kullanılan işte bu uydurma olduğu gibi, hemen «iktidarı ele geçirme»yi istemek, hem seçkin kişilerimiz ürküten, hem aşırı gidildiğinden dolayı inkılâpçılarımızın eylemini sınırlayan bu istek için de yine bu uydurmaya dayanılmaktadır.

Belki bize itiraz edilecek, denilecek ki: «Halkın İradesi» iktidarı ele geçirdikten hemen sonra toplumun sosyalist teşkilâtlandırılmasını düşünmiyecek; tasarlanan iktisadî İnkılâbın» sadece halkı yarınki sosyalist İnkılâbı gözönünde tutarak eğitmek gibi bir amacı vardır. Bu faraziyenin kabul edilip edilemiyeceğini, ve eğer kabul edilebilirse, bu faraziyeden ne türlü bir sonuç çıkacağını bir görelim.

Halkın İradesi dergisinin 8-9'uncu sayısında yayınlanan baş makale iktisadî eşitliği halkın kendisi tarafından «koparılıp alınacak», ya da bu teşebbüs ondan gelmezse, geçici hükümet tarafından getirilecek iktisadî eşitliği incelemektedir. Evvelce söylediğimiz ki, iktisadî eşitlik denilen şey ancak istihsalin sosyalist teşkilâtlanmasında mümkündür. Ama, tutalım ki, «Halkın İradesi» bunun başka şartlarda da mümkün olduğunu kabul etmiş, toprağın ve istihsal aletlerinin emekçilerin eline geçmesile iktisadî eşitliğin yeteri kadar sağlanmış olduğunu tasavvur etmiş olsun. Böyle bir düşünce popülistlerin eski «Toprak ve Hürriyet» idealine dönmekten başka bir şey olmıyacağı gibi, iktisadî bakımdan da bu idealin bütün kusurlarına sahip olacaktır. Komünler arasındaki münasebetler, üyelerinin emek mahsulünün ticaret eşyaları haline gelmesi ve bundan meydana gelecek kapitalist birikme bu «eşitliği» son derece kararsız hale getirmek tehlikesini doğuracaktır! ***Mir***'in «iktisadî ve idarî birim olarak» bağımsızlığı ile, «bütün görevleri seçimle paylaşılan ve geniş yetkilere sahip mahallî hükümet»le ve «halkın toprağa tasarrufu» ile, Yürütme Komitesinin programında yer alan bütün isteklerle, merkezî hükümet artık bu eşitliği sağlamlaştıracak tedbirler ***alamaz;*** hatta, yalnız Rus İmparatorluğunun yazılı kanunlarını ortadan kaldırmakla kalmayıp, ticaret için yapılan istihsalin kanunlarını da kaldıracak bir takım tedbirler düşündüğünü farz etsek bile, yine de bu eşitliği sağlamlaştıracak tedbirler alamaz. En elverişli halde bile, ideali, ***uluslararası*** istihsalin teşkilâtlanmasına yer vermek şöyle dursun, millî istihsalin en küçük teşkilâtlanmasına bile yer vermeksizin, ***«Toprak ve Hürriyet»*** ideali ile aynı olan «iktisadî ve siyasî bakımdan kurtulmuş halk»ın temsilcilerinden kurulacak bu hükümet te zaten bu tedbirleri almak istese de alamıyacaktır.

Tutalım ki, «Halkın İradesi»nin «geçici hükümeti» iktidarı, bu tehlike yüzünden, milletin temsilcilerine devretmesin de, devamlı hükümet haline gelsin. O zaman, bu hükümet şu iki sıkıntıdan birini seçmek zorunda kalacaktır: Ya kendi elile kurduğu «iktisadi eşitliğin» dağılıp gitmesi karşısında hareketsiz bir seyirci olarak kalacak, ya da millî istihsali teşkilâtlandırmak zorunda kalacaktır. Bu güç meseleyi bugünkü sosyalizm zihniyeti içinde nalletmek zorunluğu vardır. Oysa, hem pratik bir zihniyetten yoksun olduğundan ötürü, hem de bizde çalışmanın bugünkü gelişme hali ve emekçilerdeki alışkanlıklar yüzünden hükümet bunu yapamıyacaktır. O takdirde, İnka «Güneş çocukları» ve bürokratları yerine, biraz değişiklik yaparak, selâmeti «otoriter pederşahi komünizm»de aramaktan başka bir çare kalmıyacak, o zaman da millî istihsali sosyalist bir kast idare edecektir. Oysa, Rus halkı, üstünde bu türlü tecrübelere girişmek umudunu insanda uyandırabilecek kadar gelişmiş değildir. Fazla olarak, bu halk böyle bir vasilik altında sosyalizm yolunda eğitilmek şöyle dursun, her türlü ilerleme kabiliyetini de kesin olarak kaybedecektir; oysa, her inkılâpçı hükümetin ortadan kaldırılmasını birinci amaç saydığı o iktisadî ***eşitsizlik*** sayesinde ancak halk bu ilerleme kabiliyetini muhafaza edebilir. Söylemeğe hacet yok, uluslararası durumun etkisinden, ve İnka komünizminin on dokuzuncu ya da yirminci yüz-

yılda Doğu Avrupa'da bile imkânsız olduğundan hiç dem vurmuyoruz, o da başka.

Zaten, inkılâpçılarımızın iktidarı ele almalarından doğacak *sonuçların* bunca sözünü etmek te neden? Sanki bu iktidarı ele almak ihtimali, imkânı var mı? Fikrimizce, bu iktidarı ele almanın tamamile imkânsız sayılması nasıl ihtimal dışındaysa bu iktidarı ele almak ihtimali de o kadar azdır. «Emekçi aydınlarımız» memleketlerinin kurtuluşu uğrunda ötedenberi çok şey yapmışlardır. Mutlakiyetçi idareyi temelinden sarsmışlar, kültürlü çevreleri siyasetin içine atmışlar, işçi sınıfı arasına da sosyalist propagandanın tohumunu saçmışlardır. Aşağı sınıfın halkçı içgüdüsüne ve yüksek sınıfların kültürüne sahip bu sınıfların aşağı sınıfa geçişini sağlamışlardır. Bu durum bunlara geniş bir tahrike ve propagandaya girişmek imkânını vermiştir. Ama, bunlardaki «iktidarı ele geçirmek hedefini güden bir hükümeti devirme teşebbüsünün» çıkar yol olduğu umudunu da epey kırmıştır. Böyle bir teşebbüste kabiliyet, cerbeze ve kültür sahibi olmakla iş bitmez: Geniş münasebetlere, servete, etkili bir sosyal mevkie de sahip olmak ister. Bizim inkılâpçı aydınlarımızda asıl eksik olan şey de işte budur. İnkılâpçı aydınlar aydın Rus çevrelerindeki hoşnutsuzlukların geri kalanı ile ittifak ederek ancak bu boşluğu doldurabilirler. Tutalım ki, planları sözü edilen unsurlar tarafından desteklenmiş olsun. Yine tutalım ki, hükümeti devirme teşebbüsü zengin toprak sahiplerini, kapitalistleri, memurları, küçük ve yüksek rütbeli subayları birleştirmiş olsun. O zaman, hükümeti devirme teşebbüsünün başarı kazanması ihtimali hem iyice kuvvetlenecek, ama hem de çok zayıflayacaktır. İnsanlık tarihinde girişilmiş hükümeti devirme teşebbüslerinden çoğunun nasıl sona erdiğini de unutmıyalım. Neyse, bu *sosyalist* hükümeti devirme teşebbüsünü tehdit eden en büyük tehlike iktidara gelen hükümetten gelmiyecek, teşebbüse katılanların kendilerinden gelecektir. Bu teşebbüse katılan nüfuzlu ve yüksek mevki sahibi kimseler ancak «mutlu bir tesadüf» eseri olarak samimiyetle sosyalist olabilirler. Bu suretle ele geçirilmiş iktidarı içlerinden çoğunun işçi sınıfının menfaati ile hiç bir ortak yanı olmıyan amaçlarda kullanmıyacaklarını hiç bir şey garanti edemez. Teşebbüse katılanlar teşebbüsün sosyalist amaçlarına bir kere sırtlarını çevirdiler mi, bu teşebbüsü artık faydasız, hatta memleketin sosyal ilerlemesi için zararlı bile saymak gerekir. Teşebbüsü kendi menfaatları için kullanacak, Stepniyak'ın «bugünün Sejan'ları» dediği kimseler, sırf mutlakiyetçi idareden nefret ediyorlar, diye desteklenemez. Bu hükümeti devirme teşebbüsünün yüksek çevreler tarafından desteklenmesi ne kadar şüpheli ise, sosyalist aydınların iktidarı ele geçirmek düşüncesile yakında girişecekleri hükümeti devirme teşebbüsünün sonuçları da o kadar şüpheli hale geliyor; başka bir deyişle, başarı ihtimali görünüşte ne kadar çoksa, sonuçlar da o kadar şüpheli hale gelmektedir. Aksine, teşebbüs sosyalist aydınlarımızın çevresini ne kadar aşarsa, bu sonuçlar, teşebbüse katılanların niyetleri konusunda, o kadar kesin, yani başarı ihtimali azaldıkça bu sonuçlar kesin hale gelecektir. Bütün bunlar insanı Rus sosyalizminin bugün birinci başarısızlıktan çok, asıl bu türlü bir başarısızlığa uğramak tehlikesile karşı karşıya bulunduğunu düşündürmektedir.

Bütün söylediklerimiz bizi şu inanca götürüyor: Rus sosyalistlerinin bugün güdebilecekleri sahiden gerçek olan biricik amaçları, bir yandan, siyasî hürriyeti elde etmek, öte yandan da yarınki Rusya *Sosyalist İşçi Partisi*'nin teşekkülü için gerekli temelleri atmaktır. Bu sosyalistler işçiye «insan hakları» yanında «vatandaş hakları»nı sağlamak, ve genel seçim hakkı sayesinde, ona memleketin siyasi hayatına eylemli bir şekilde katılmak imkânını verecek halkçı bir anayasa istemelidirler. Bu siyasî program-uzun bir zaman için, hiç kimseyi «kızıl hayalet»le korkutmaksızın-inkılâpçı partimize demokrasinin sistemli hasmı olmıyanların hepsinin sempatisini kazandırabilir; liberallerimizin çoğu sosyalistlerin yanında partimize girebilir. İmdi, iktidarın inkılâpçı gizli bir dernek tarafından ele geçirilmesi her zaman sadece bu derneğin ve planlarına alışmış olan kimselerin işi ise de, sözü edilen program lehinde tahrikâtta bulunmak bütün Rus toplumunun işi olabilir. Çünkü, sözü edilen program bu toplumun siyasî kurtuluş yolundaki şuurlu azmini kuvvetlendirecektir. Liberallerin menfaatleri kendilerini, o zaman gerçekten, «hükümete karşı sosyalistlerle birlikte harekete geçmeğe zorlayacaktır». Çünkü, mutlakiyetçi idarenin yıkılması sosyal inkılâbın başlangıç işareti olduğu fikrini inkılâpçı yazılarda artık bulamaz olacaklardır. Buna muvazi olarak, liberallerin geri kalanı -yani pek ürkek olmıyan en makul kısmı— inkılâpçıları gerçekleşmesi imkânsız bir takım tasarılar içine dalıp gitmiş hulyasever bir takım delikanlılar saymaktan vazgeçeceklerdir. Davamız hakkındaki o elverişsiz hüküm değişecek, aydın çevreler davamıza karşı saygı göstereceklerdir. Bu saygı yalnız inkılâpçılarımızın kahramanlığına karşı değil, bunların siyasî olgunluklarına karşı da gösterilecek. Bu sempati yavaş yavaş ya eylemli destekleme, ya da belki de bağımsız hareket haline gelecek, ve sonunda mutlakiyetçi idarenin devrilmesi zamanı gelip çatacaktır. Sosyalist parti bu kurtuluş hareketinde hiç te kazançlı olmıyan pek şerefli bir rol oynıyacaktır. Bu parti üyelerinin şanlı geçmişi, gösterdikleri feragat ve enerji haklı davalarının ağırlık kazanmasına yardım edecek; böylelikle, hiç değilse, ***halk için*** gelişmek ve siyasî bakımdan eğitilmek, ***kendileri için*** de fikirlerini yaymakta ve bağımsız bir parti halinde teşkilâtlanmakta halka açıkça başvurmak şansını elde edecek erdir.

Bu kadarı yetmez Daha doğrusu, buna muvazi başka tiptekl ve başka alandaki bir eylem olmazsa bunun gerçekleşmesine imkân yoktur. Kuvvet olmadan hak kazanılmaz. Lassalle'ın dediği gibi, her anayasa ***«memlekette fiilen var olan gerçek kuvvet münasebetleri»***ne ya uygundur, ya da uygun düşmeğe çalışır. Onun için, daha anayasa öncesi devreden itibaren, sosyalist aydınlarımız Rus toplumundaki gerçek münasebetleri işçi sınıfı lehine değiştirmekle uğraşmak zorundadırlar. Yoksa mutlakıyetçi idarenin devrilmesi sosyalistlerimizin umutlarını gerçekleştirmek şöyle dursun, demokratlarımızın umutlarını bile gerçekleştiremez. Anayasaya sahip bir Rusya'da halkın istekleri ve davaları ya hor karşılanabilir, ya da sadece devletin açgözlülüğü yüzünden bugün aşağı yukarı bitkin hale gelen halk kitlelerinin vergi verme kabiliyetini arttırmak imkânını verecek bir ölçü içinde tatmin edilebilir. Söz ve eylem hürriyetini burjuvazi hesabına elde eden bir sosyalist parti bugün Almanya'daki sosyal-demokrat partinin durumuna benzer «müstesna» bir durumda bulunabilir. Bugün birer düşman kesilmiş olan dünkü müttefikleri hâlâ müttefik saymağa siyasette hiç bir zaman güvenilemez. Meğer ki, elde ciddi olarak güvenilecek gerçekten başka hiç bir şey bulunmasın.

Bereket versin ki, Rus sosyalistleri umutlarını çok sağlam ve güvenilir bir temele dayandırabilirler. Her şeyden önce de işçi sınıfına güvenebilirler, güvenmelidirler. Zaten, her sınıf gibi, işçi sınıfının kuvveti de siyasî şuurunun aydın olmasından, bu sınıfın mütecanis olmasından ve teşkilâtlanma derecesinden gelmektedir. Sosyalist aydınlarımız da kuvvetinin işte asıl bu unsurları üstünde etki yapmaya bel bağlamıştır. Sosyalist aydınlarımız, hazırlanmakta olan kurtuluş hareketinde, işçi sınıfının kılavuzu olmalı, siyasî ve iktisadî menfaatlarını, ve bu menfaatlar arasındaki karşılıklı bağlılığı kendisine izah etmeli, işçi sınıfını Rus sosyal hayatında kendine düşen rolü oynamağa hazırlamalıdır. Rusya anayasaya bağlı hayatında daha ilk adımları atar atmaz, işçi sınıfımızın iyice belirli sosyal ve siyasî bir programa sahip bağımsız bir parti olarak İşe karışmasına bütün kuvvetile çalışmalıdır. Bu program, elbette ki, işçilerin kendileri tarafından hazırlanmalı, ama, meselâ, bugünkü toprak münasebetlerinin, vergi sisteminin, vb. tamamile yeniden hazırlanması gibi en önemli noktaları aydın hale getirmek sosyalist aydınlara düşer. İşçi sınıfımızın hiç olmazsa, en ileri unsurları arasında yapılacak çalışmayı yoğunlaştırarak, sözlü ve basılı propaganda yapılarak ve işçiler için sosyalist mahfilleri kurarak ancak buna varılabilir. Bu görevler sosyalistlerimizin programlarında, elbette ki, az çok önemli bir yer tutmuştur, ve hükümete karşı amansız bir savaşa girişilmesini unutmamakla ***Halkın İradesi Almanağı*** bunun bir örneğini vermiştir

(en çok «Partinin hazırlık çalışması» B kısmı: «Şehir işçileri»ne bakınız). Ama, inkılâpçı hareketimiz hakkında bilgisi olan herkese yıkma işinin ne çok kuvveti ve kaynağı tükettiğini hatırlamasını, ve bunu yarınki ***sosyalist işçi Partisi***'nin unsurlarını hazırlamakta kullanılan kuvvet ve kaynak miktarile kıyaslamasını salık veririz. Hiç kimseyi suçlamaksızın, şunu söyliyelim ki, inkılâpçı kuvvetler en çok yalnız bir tarafa doğru yüklenmiştir. Bunu inkılâpçı kuvvetlerin kendi niteliği ile, ya da bu kuvvetlerin programlarına uygun bir şekilde eylemde bulunacakları ve etkiliyecekleri işçi çevresinin niteliği ile izah etmek istiyenler aldanacaklardır. ***Tohum*** ve ***İşçi gazetesi*** gibi dergilerin (69) yayınlanması ve kazandıkları başarı göstermiştir ki, inkılâpçılarımız propaganda zevkini kaybetmemişler, işçilerimiz de, bu propagandaya yabancı kalmamışlardır. Bu dergiler, elbette ki, bazan hataya, hatta çok ciddi bir takım hatalara düşmüşlerdir: hiç yanılmayan kimse yalnız hiç bir şey yapmayan kimsedir. Edilen başlıca hata şudur Bu yayınlarda toplumun «aydın» unsurlarına hitap eden propaganda yayınlarındaki cerbezeden hiç eser yok, polis tarafından izi bulunan basımevleri yerine hiç yenileri kurulmuyor, yayına Rusya'da devam etmek imkânsız hale gelince yabancı memlekete taşınmak düşünülmüyor, vb. Rusya dışında basılan ve sayıca az olmıyan dergilerden yalnız ***İşçi*** dergisi halktan olan okuyucular için çıkarılmaktadır, ve kurucularına pek büyük bir şöhret kazandırmıştır. Ama, ***İşçi*** dergisi epeydenberi çıkmamaktadır, ve Rus sosyalistlerinin bugünkü fikirlerine daha uygun yeni bir programla böyle bir dergi çıkarmak teşebbüsünün hiç lâfı edilmiyor. İmdi, bizde işçiler için ***Tohum*** ve ***İşçi gazetesi***'nden başka ne çıkarıldı? Hiç bir şey çıkarılmadı. Hiç bir kitap, hiç bir bildiri yayınlanmadı. Hem de, hele inkılâpçı hareketimiz herkesin bakışlarını kendine çektiği bir zamanda en küçük bir gürültü çıktığında halkın «ne istiyor bu insanlar?» diye kendi kendine sorduğu bir zamandal Öyle, daha iyi karşılık bulunmadığı için, bazan saçma sapan karşılıklar vermekle yetinilmesinde şaşılacak ne var? Yine tekrar edelim, kimseyi suçlamıyoruz, ama kaçırılan fırsatları tam zamanında yine yakalamak için, işin bu yüzünü ***herkesin*** büyük bir dikkatle ele almasını salık veririz.

Bugün için yalnız ortaya konması mümkün «parti meseleleri», fikrimizce, bir yandan, siyasî hürriyet uğrunda mücadele, öte yandan da, işçi sınıfının bağımsız ve tek başına rol oynıyacağı bir hücuma geçişi gözönünde tutularak bu sınıfı hazırlamadır. Mutlakiyetçi idareyi devirmek ve sosyalist İnkılâp gibi temelinde birbirinden apayrı iki eylemi birleştirmek istemek, sosyal gelişmenin bu iki anının memleketimizin tarihinde aynı zamana raslıyacağını tasavvur ederek inkılâpçı mücadeleye girişmek, ***her ikisinin de meydana gelmesini geciktirmek demektir.*** İmdi, mutlakiyetçi idareyi devirmek ile sosyalist İnkılâbı birbirine ***yaklaştırmak*** bize bağlıdır. ***Bildiri***'de denildiği gibi, «burjuvazinin mutlakiyetçi çarlığa karşı her inkılâpçı hareketinde burjuvazi ile anlaşarak» mücadele eden, «burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki şiddetli çatışma hakkında işçilerde aydın ve kesin bir şuur uyandırmayı» hiç bir an ihmal etmiyen Alman sosyalistlerinin verdikleri örneğe uymamız gerekiyor Çünkü, bu sosyalistler böyle hareket etmekle, Alman burjuva İnkılâbının yalnız «bir işçi sınıfı İnkılâbının yakın başlangıcı» olmasını istemişlerdi.

Burjuva toplumlarının bugünkü durumu ve uluslararası durumun her medenî memleketin sosyal tekâmülü üstündeki etkisi bize mutlakiyetçi idarenin yıkılmasından hemen sonra Rus İşçi sınıfının sosyal kurtuluşu geleceği umudunu vermektedir. Rus burjuvazisi tarih sahnesine ***«bu sahneye çok geç çıkan»*** Alman burjuvazisinden daha geç çıkmıştır, hâkimiyeti ve saltanatı da daha uzun ömürlü olmıyacaktır. Elverir ki, Rus İnkılâpçıları İşçi sınıfını hazırlamağa «çok geç» başlamasınlar; çünkü, bu hazırlama işi bugünün muhakkak ki en can alıcı meselesidir.

Yanlış anlamalara sebep olmamak için, fikrimizi iyice belirtelim. Köylüler ziraat işçileri haline gelmedikçe ve zirai komün kapitalizm tarafından yıkılmadıkça, sosyalist hareketin köylülerimizin desteğini kazanacağına hiç inanmıyoruz gördük ki, bu fikir Marx okulunda bulunmadığı halde, bu okulun diye gösterdiyor, Rus köylüsü, tümü ile, «toprağın millileştirilmesi» denilen şeyi hedef tutan her türlü tedbire karşı büyük bir sempati gösterecektir, diye düşünüyoruz. Bu çevrede biraz serbestçe tahrikâtta bulunmak mümkün olur olmaz, köylüler sosyalistlere karşı sempati besliyecekler, sosyalistler de bu noktayı programlarına almakta, tabii ki, gecikmiyeceklerdir. Ama, sosyalistlerin kuvvetlerini gözümüzde büyütmediğimiz gibi, karşılarına çıkacak engellere, çevrenin göstereceği mukavemete de gözlerimizi kapamıyoruz. Sosyalistler eylemlerinde her zaman karşılaşacakları bu mukavemeti çaresiz hesaba katmak zorundadırlar. Bunu söylememizin sebebi, hem de ***biricik sebebi*** şudur: Sosyalistler, başlangıçta, bütün dikkatlerini sanayi merkezleri üstünde toplamalıdırlar. Bugünkü ziraatçı halkın kötümsemiş yaşama şartları bilindiğine göre, bunların siyasî şuur kazanmağa ***önayak olmakta*** sanayi işçilerinden daha az kabiliyetli oldukları şöyle dursun, inkılâpçı aydınlarımız tarafından ortaya atılan harekete karşı az ***alıcı*** durumdadırlar, sosyalist doktrini sindirmekte ve benimsemekte çok güçlük çekerler. Çünkü, bu ziraatçı halkın yaşama şartları bu doktrini doğuran şartlardan büsbütün farklıdır. Fazla olarak, köylüler bugün nazik bir devre geçirmektedirler. İktisadının dayandığı «pederşahî temeller» çökmek üzeredir ***Hafta*** dergisi gibi «pederşahi» bir popülist organı bile «zavallı komün köylülerin de gözünden düşmektedir» diye itiraf ediyor (M. N. Z., ***Ana Vatanda*** adlı makale, sayı 39). Yeni çalışma ve yaşayış şekilleri kurulmağa başlamakta, ve bu yapıcı oluşum sanayi merkezlerinde daha yoğun bir şekilde kendini belli etmektedir. Bir araziyi kemiren ve aşındıran su, yeni tortuları nasıl başka bir yere yığarsa, Rus toplumunun tekâmülü de, tıpkı onun gibi, köylünün toprakla ve köylülerin de kendi aralarındaki münasebetlerin yüzyıllardanberi sürüp gelen şekillerini tamamile yıkıp, yeni sosyal yapılar yaratmaktadır. Bu yeni sosyal yapılar Rusya'daki emekçi halkın sömürülmesine son verebilecek yeni bir sosyal hareketin tohumunu taşımaktadır. Çünkü, daha geniş bir fikir ufka sahip olduklarından dolayı, köylülerden çok daha yüksek bir gelişme seviyesine varmış olan sanayi işçileri inkılâpçı aydınlarımızın mutlakiyetçi idareye karşı girişikleri mücadeleye katılacaklar, ve sonra, siyasî hürriyeti elde edince de, köylüler arasında sistemli bir propagandaya girişecek bir sosyalist İşçi partisi kuracaklardır. ***Sistemli***, diyoruz; çünkü, bugünden tezi yok, köylüler arasında propaganda ve da tahrikât yapmak için çıkacak hiç bir fırsat kaçırılamaz. Köylüler arasında önemli bir bağımsız hareket belirecek olursa, sosyalistlerimizin kuvvetlerinin halk içindeki dağılışını da değiştirmek zorunda kalacaklarını söylemeğe bilmem hacet var mı?

Rusya inkılâpçı sosyalist partisine hayatın kendisi tarafından ilham edilen «program» işte budur. Bu parti bu programı gerçekleştirebilecek mi? İtiraf edelim ki, insanı üzen gerçek dışı tasarılardan ve niyetlerden vazgeçmeğe razı olarak mı? Buna sağlam bir karşılık vermek henüz mevsimsizdir. ***Halkın İradesi Postası***'nın yayınladığı ilân inkılâpçı partinin siyasî görevlerini pek genel bir şekilde incelemektedir. Dergi yazı kurulu partinin «tamamile belli» bir takım amaçlar güttüğünü söylemektedir. Kurulun bu hedefleri tekrar belirtmeyi lüzumlu bulmamasının sebebi de, şüphe yok ki, budur. Onun için, bugünkü Rus gerçeğinin «tamamile belli şartları» «Halkın İradesi» partisinin «tamamile belli amaçlarına» uyuyor mu, uymuyor mu, diye bu kurulun kendi kendine sormayı hiç lüzumlu bulmadığından da korkulabilir. O takdirde, yeni dergi bizim acele olan inkılâpçı yayın ihtiyacımıza, yani modası geçmiş programları, eskimiş eylem vasıtalarını tenkitçi bir zihniyetle tekrar gözden geçirmek ihtiyacımıza hiç bir zaman karşılık vermiyecektir. Ama, gelecek bu korkumuzun yersiz olduğunu gösterecektir umudundayız. İnkılâpçı partimiz gelecekte bir takım görevleri yerine getirmeyi üstüne almıştır. Yeni derginin bu görevleri soğukkanlılıkla ele alacağına inanmak isteriz. Çünkü, sosyal hayat «isyancıların» ve «propagandacıların» hulyalarına karşı nasıl amansız davranmışsa, yeni derginin hulyala-

rına karşı da o derece amansız davranacaktır. *Yeni bölünmelerin ve yeni hayal kırıklıklarının daha sonra çok acısını çekmektense, iyisi mi, bugünden tezi yok, sosyal hayatın gösterdiği yoldan gitmeli.*

Türkçesi: Şerif HULUSİ

PLİSETSKAYA Maya Mihaylovna (Moskova 1925) Sovyet kadın dansçı. Bolşoy tiyatrosunda *Kuğu Gölü* ve *Fındıkkıran* balelerinde dikkati çekti. 1947'de Amerikan devlet bakanı G. Marshall onuruna verilen bir temsilde büyük sanat gücünü gösterdi. İlk defa bir batı başkentinde, Paris'te sahneye çıktı (1961). *Kuğu Gölü*'ndeki Odette-Odile rolünde büyük başarı kazandı. Bolşoy'un turnelerine katıldı. 1965'te Moskova'da T. Grigoroviç'in *Aşkın Efsanesi* balesinde kraliçe rolünü oynadı.

PLİSETKAYA, kendisine dünya çapında ün sağlayan Kuğu gölü'ndeki yaratımında..

PLOTİNOS (203 270). İskenderiyeli filozof. Çalkantılı bir çöküş çağında yetişmiş, dünyadan el etek çekerek yaşamış mistik bir filozof olan Plotinos, *yeni-Platon'culuk* akımının bellibaşlı temsilcisi sayılır. «Bir beden içinde oturduğundan dolayı utanç duyduğunu» söyleyen düşünür, Doğu bilgeliğini kökünden tanımak amacıyla, imparator Gordianus'un İran seferine katılmış; ama sefer yenilgiyle sonuçlanınca, Mezopotamya'ya kaçarak kurtulmuştur. 244 yılında Roma'ya gelerek bir okul kuran Plotinos, büyük başarı ve saygınlık kazanmıştır. Hattâ imparator Gallienus'un, kendisine, Platon'un «ideal Devlet»ini kurması için bir ülke ayırmayı teklif ettiği bile söylenir. Filozofun tek eseri, ner biri 9 bölümlük altı kitap halinde öğrencisi Porfirios tarafından toplanan ve bundan dolayı da *Dokuzluklar* («Ennead'lar») diye anılan yazılarıdır. Bu kitapların birincisinde ahlâk, ikinci ve üçüncüsünde âlem, dördüncüsünde ruh, beşincisinde zihin, sonuncusunda da Plotinos'un «Bir» diye nitelediği evrensel zihin incelenmektedir. Plotinos'un görüşleri bir yandan Kilise Babaları aracılığıyla Hristiyan felsefesi, bir yandan da Farabî aracılığıyle İslâm düşüncesi üzerinde derin etki yaratmıştır.

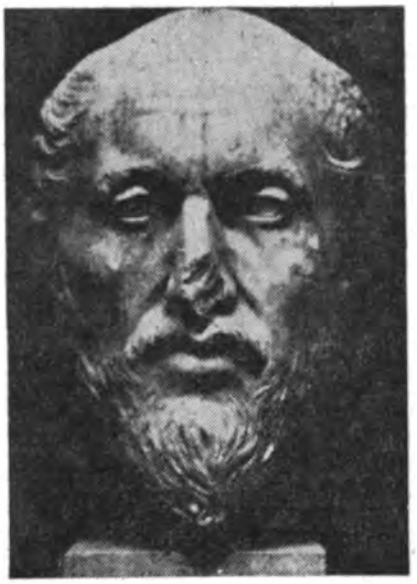

«Bana doğru gelmek, tanrılara düşer. Bana düşmez, onlara doğru yükselmek.»
PLOTİNOS

PLUTARKHOS (Knaironeia - m.s. 50 / Khaironeia 125) Yunan yazarı. Ticaret yoluyla zenginleşmiş bir ailenin çocuğu. İlk eğitimini doğduğu kentte yaptı. 20 yaşında Atina'ya gitti, orada hitabet ve bilim dallarında yetişti. Sonra gezilere çıktı. Korinthos'ta vatandaşları onu milletvekili seçtiler: bu sıfatla *Akhaia* prokonsülüne katıldı. İtalya'nın bir bölümünü dolaştı. Khaironeia'ya döndü, ölünceye kadar orada yaşadı. Bilgi ve görgü sahibi nazik ve sevimli insanlardan kurulu bir dost çevresinde yaşadı. Delphoi'deki din adamları topluluğu mensuplarından dandı. Çeşitli konular üzerine çok sayıda yapıtı vardır. Yapıtları iki bölüme ayrılır : 1. *Bioi Paralleloi* (Paralel Hayatlar) 2. *Ethika* (Ahlâk Yapıtları). Tüm Eskiçağ yazarları arasında Rönesans devrinde en fazla tutulanı Plutarkhos'tu. Amyot'nun fransızca çevirisi, *Bioi Paralleloi*'nin Avrupa'da tanınmasına olanak verdi.

plüralizm bk. **çokçuluk.**

PODGORNİ Nikolay Viktoroviç (Ukrayna 1903) Sovyet devlet adamı. Kiev'deki işçi üniversitesine devam etti ve Ukrayna'daki birçok fabrikada mühendis olarak çalıştı (1931-1939). 1930'dan sonra Komünist partisi üyesi, 1939'da Ukrayna Besin Sanayii halk komiser yardımcısı oldu. İkinci Dünya Savaşı boyunca Moskova Besin Sanayii Teknoloji enstitüsünü yönetti. 1957'de Ukrayna Komünist partisi birinci sekreterliğini üstüne aldı, Kruşçev tarafından mısır eklimini geliştirmekle görevlendirildi. 1963'te Ukrayna'dan ayrıldı. Brejnev ile birlikte, Merkez komitesi sekreteri oldu. Kruşçev'in düşmesi durumunu sarsmadı. Aralık 1965'te Brejnev'in isteğiyle Yüksek Şûra prezidyumu başkanlığında Mikoyan'ın yerini aldı.

PODGORNİY devlet başkanı seçildiği dönemde..

POE Edgar Allan (Boston 1809 / Baltimore - 1849) Amerikalı yazar. 1815-1825 yılları arasında Edgar, kendisini evlât edinen aileyle birlikte İngiltere'ye gitti ve öğrenimine Londra'da devam etti. 1827'de orduya girdi, West Point Askerî okuluna kaydol-

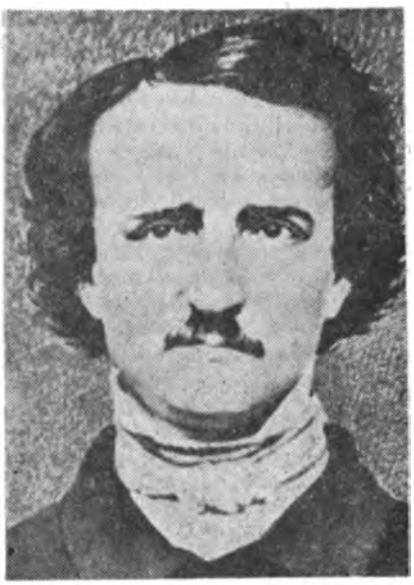

Edgar Allan POE 1840 yılında.

POE'nun Fordham'daki evi.

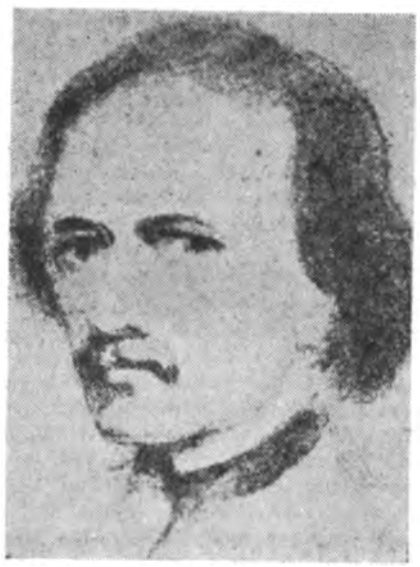

Kendi kaleminde Poe: «Çağımızın en kudretli yazarı...» BAUDELAİRE

mayı başardı, ama disiplinsizlik yüzünden kovuldu (1831). Zengin olmanın yollarını aramak üzere New York'a gitti. Dul ve yoksul halası Maria Clemm'in yanına sığındığı Baltimore'a yerleşti, 1835'ten başlayarak, Richmond'da çıkan *Southern Literary Messenger* dergisine yazı göndermeye ara vermedi, ilhamını ve gerçeği unutmanın çaresini içkide arıyordu. Henüz 14 yaşında olan yeğeni Virginia Clemm ile evlendi (1836), 1837'de New York'a yerleştiler. *The Narrative of Arthur Gordon Pym* o yıl, sonra 1840'ta, *İşitilmedik Hikâyeler*'in birinci cildi yayınlandı. 1845'te *The Raven* (Karga) adlı şiiri yayınlandı. Genç karısı 1947'de öldü. Umutsuz ve hastaydı, delirium tremens krizleri geçiriyordu bir ara kendini toparlayacak gibi oldu, yaşlı ve zengin bir kadınla evlenmek üzereydi ki, Baltimore'da bir sabah onu, gecevi geçirdiği meyhanenin kapısında can çekişir buldular.

Poe'nun dehası hayatına benzer alabildiğine sıkıntılı, acılı ve dokunaklıdır. Poe *Eureka'da* (1848) ve *The Poetic Principle*'de (Şiirin İlkeleri) belirdiği üzere, romantizmin lirik boşalışlarına karşıdır. Çağdaşlarınca anlaşılmayan bu yapıt Baudelaire'i derinden etkileyecek ve Poe'yu, Fransa'ya ve Avrupa'ya çevirileriyle o tanıtacak: *The Raven* adlı şiiri ise Fransızcaya Mallarmé'nin kalemiyle kazandırılacaktır.

POLANSKİ Roman (Paris 1933) Polonyalı sinema yöneticisi. Sinemacılığa oyuncu olarak başladı. Özellikle A. Wajda'nın filmlerinde rol aldı. Lodz Sinema enstitüsünün derslerini izledikten sonra yöneticiliğe geçti. 1962'de gerçekleştirdiği ilk uzun filmi *Sudaki Bıçak* (Noz w Wodzie) ile Polonyalı genç sinema yapımcıları arasında kendine önemli bir yer sağladı. Sonra, İngiltere'de *Tiksinti* (1964), *Çıkmaz* (1967), *Katil Vampirler* (1967) adlı filmleri çevirdi.

POLEVOY Borls Nikolayeviç (Moskova 1908) Sovyet yazarı. *Povest o Nastoyaşçem Çeloveke* (Gerçek Kişi Üstüne Roman, 1946) adlı romanında, İkinci Dünya Savaşının pilotlarından Meresyev'in hayatını anlatır. Öbür yapıtları arasında *Mıy, Sovyetskiye Lyudi* (Biz Sovyet İnsanları, 1948) anılmaya değer.

politeizm bk. **çoktanrıcılık.**

politika yada **siyaset** (Fr. politique, İng. politics) Sınıflı toplumlarda sosyal bir fenomen. - Politika, öncelikle devlet erkini ele geçirmek, kendi sınıf çıkarlarını devlet çerçevesi ve devlet yardımıyle, gerek topluma ve gerekse diğer devletlere kabul ettirmek için, sınıfların yürüttüğü örgütlü savaşımı içerir...

Politika toplumsal yaşamın her alanına uzanır. Bir toplumun ekonomik temelyapısından zorunlu olarak belirli bir sınıf yapısı çıkar ve giderek bu sınıf yapısından sınıfların ve partilerin bir devlet içindeki politik çıkarları ve ilişkileri -iç politika-, ya da diğer devletlerle ilişkileri -dış politika- doğar.

Politik ilişkiler sistemi, sınıfların ve onların partilerinin pratik faaliyetlerinin, yani devlet erkini ele geçirmek, devlet erki aracılığıyla sınıf çıkarlarını etkili bir şekilde sağlamak ve güvence altına almak için sürdükleri bilinçli ve örgütlü politik savaşımın dayanağını oluşturur. Aynı zamanda çeşitli sınıflar, kendi çıkarlarını ve hedeflerini azçok aslına uygun bir şekilde dile getiren politik *idoloji*'lerini oluştururlar. Politikanın hedefi ve içeriği, politik savaşımın yöntemlerini, araçlarını ve biçimlerini belirler.

Belirgin özelliği kapitalizmden sosyalizme ve komünizme geçiş ve uluslararası güç dengesinin barış, demokrasi ve sosyalizm le-

Roman POLANSKİ bir çekim arasında kamera başında.

hine değişmesi olan çağımızda, genel olarak iki politik çizgi İşçi sınıfı partisinin politikası ile emperyalist burjuvazinin politikası birbirinin karşısında yer almaktadır. ***Marksçı-Leninci parti***'nin öncülüğündeki işçi sınıfı, hem kendinin, hem de tüm insanlığın sömürüden ve baskıdan kurtulmasını kendine hedef alan bir politika güder. Bu politika Marx ve Engels tarafından ilk kez ortaya konmuş ve «Komünist Partisi Manifestosu»nda açıklanmıştır: «Proletarya, burjuvazinin elinden tüm sermayeyi gitgide almak, tüm üretim araçlarını devletin elinde... toplamak ve üretim güçleri kitlesini olanaklı olduğunca hızla çoğaltmak için politik iktidarı kullanacaktır... Sınıflarıyla ve sınıf karşıtlıklarıyla eski burjuva toplumunun yerini her bir kişinin özgür gelişiminin, herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu bir birlik alır... Bir bireyin diğeri tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı ölçüde, bir ulusun diğer uluslar tarafından sömürülmesi de ortadan kalkacaktır. Ulusun içindeki sınıfların karşıtlıklarıyla birlikte, uluslann da birbirlerine karşı düşmanca tavırları ortadan kalkar.»

Büyük Ekim Devrimi'nin zafere ulaşmasından sonra işçi sınıfının bu politikası --sosyalist devrimin başarılı deneyimleriyle ***Lenin*** tarafından zenginleştirilmiş olarak-- ilk kez bir devletin, tarihte ilk işçi-köylü devleti olan Sovyetler Birliği'nin ve günümüzde tüm sosyalist devletlerin politikası haline gelmiştir. İşçi sınıfının politikası ***Marksçılık-Leninciliktir***'e dayanır ve bu dünya görüşünü yaratıcı bir şekilde uygular. Bu politika özellikle insan toplumunun gelişme yasalarının bilinmesine dayanır; bu nedenle de bilimsel bir karakter taşır. Sosyalist devletlerin iç politikası, ülkelerinde gelişmiş sosyalist toplumu, Sovyetler Birliği'nde ise komünist toplumu kurmaya yöneliktir.

Sosyalist devletlerin dış politikası barışın güvence altına alınmasına özgürlüğü çin savaşarı tüm halklarla dayanışma gösterilmesine, barış içinde yanyana yaşamanın alabildiğine yaygınlaştırılmasına ve sosyalist ülkelerin ortak çalışmalarının yoğunlastırılmasına yöneliktir. Sosyalist politika billmsel veri'ere dayanarak planlanır ve bilimsel olarak temellendirilmiş yöntemlerle gerçekleştirilir. Politikanın dönüştürücü olabilmesi için, toplumsal gelişmenin yasalarına dayanması, toplumsal gelişmenin gereklerini doğru olarak yansıtması ve sınıf ilişkilerinin, sınıflar arasındaki güç dengesinin ve bu güç dengesinin gelişme eğilimlerinin analizinden hareket etmesi gerekir. Ancak bu takdirde, gerçek hedefleri ifade etmek ve politik savaşım için uygun bir strateji ve taktik geliştirmek olanaklıdır.

Çağdaş emperyalist politika, içeriği ve yöntemleri bakımından, emperyalizmin gittikçe artan çelişkileri ve onun tarihsel savunma tavrıyla belirlenmiştir. Bu tavrın nedeni, uluslararası güç dengesinin sosyalizm lehine değişmiş olmasında, dünya sosyalist sisteminin çağımızdaki toplumsal gelişmede gitgide daha etkili olmasından aranmalıdır. Emperyalist devletler yeni güç dengesine ayak uydurmak için çeşitli saldırgan yöntemlere başvurmaktan psikolojik savaş, ekonomik şantaj, sıcak savaş- geri kalmamakta, böylece sosyalist devletlerin gelişmesinin, ulusal kurtuluş savaşlarının yayılmasının ve kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı hareketlerinin önünü alarak, uluslararası güç dengesini kendi lehine değiştirmeyi ummaktadırlar. Bu politika toplumun nesnel gelişme yasalarına aykırıdır, bu nedenle de başarısızlığa uğramaya mahkûmdur.

politikanın, ekonominin ve ideolojinin bütünlüğü ilkesi (Fr. le principe de l'unité de la politique, de l'économie et de l'idéologie; İng. the principle of the politics, the ekonomics and the ideology) Marksistleninist partinin tüm etkinliklerinde ve sosyalist devletin sosyalist toplumu ve komünist toplumu kurma çalışmalarında yol gösterici ilke. Bu ilke, ekonomi ve ideoloji arasındaki karşılıklı diyalektik ilişkinin göz önünde tutulmasını ve bu ilişkinin bilinçli olarak gelistirilip sağlamlaştırılmasını öngörür.

Maddeci tarih anlayışı örgetisine göre, toplumun ekonomisi, yani ***üretim güçleri*** ve ***üretim ilişkileri***, tüm toplumsal gelişmenin temel dayanağıdırlar. Üretim ilişkileri ve ekonomi yalnızca toplumun sınıfsal yapısını değil, aynı zamanda sınıfların sınıf çıkarlarını da belirler. Ekonominin belirlediği sınıf çıkarları ise, ***politika***'nın en belirleyici itici gücünü oluştururlar; sınıfların politik hedefleri gene onların bu ekonomik çıkarlarını elde etmek amacını taşır. «Politika, ekonominin yoğunlaşmış ifadesidir.» *(Lenin)* Bu anlamda ekonomi, politikanın temelidir. «İnsanın insan tarafından sömürülmesine son vermek, komünist toplumu kurmak» şeklinde özetlenebilecek olan işçi sınıfının sınıf çıkarları, sömürülen en son sınıf olan ve modern üretim güçlerin gelişmesiyle doğrudan ilişkili bulunan İşçi sınıfının ekonomik yaşam koşulları tarafından belirlenmiştir. İşçi sınıfının, Marksçı-Leninci partisinin öncülüğünde izlediği politika, bu sınıfın sınıf çıkarlarını kabul ettirmesine ve bilimsel sosyalist toplumun yaratıcısı olan bu sınıfın, kendi tarihsel görevini gerçekleştirmesine hizmet eder. Fakat bu görevin yerine getirilmesi için, ekonomik yaşam koşullarının üstünkörü düzeltilmesi, ya da ekonominin geliştirilmesi yeterli değildir. İşte bu noktada, politik mekanizma sayesinde yeni toplumun kurulabilmesi için, politik iktidarın işçi sınıfının eline geçmesi, onun tarafından kullanılması, proletarya diktatörlüğünün kurulması zorunludur. Yeni toplumun kurulması ve yönetilmesi birincil bir politik görevdir: Toplumsal ilişkileri temelinden değiştirmek için, sosyalist devlet erkinin, yani politik iktidarın amaca-uygun olaark kullanılması gerekmektedir. Toplumsal yapının biçim değiştirmesi demek, sınıfların kendi aralarındaki bağların, ilişkilerin değişmesi dolayısıyla sınıflar ile devlet arasındaki ilikilerin yeni biçimler alması anlamına gelir; giderek bu aşama sınıfların son bulmasıyla noktalanır. Sosyalizmin amaca-uygun şekilde kurulabilmesi için, işçi sınıfının ve tüm emekçilerin politik örgütlenmesinde ve toplumsal gelişme sürecinin biçimlendirilmesinde Marksçı-Leninci partinin, toplumsal gelişmenin tabi olduğu nesnel yasal düzenliliklere dayanarak yol gösterici be yönetici görevini yerine getirmesi önkoşuldur. Ekonomi her ne kadar politikanın temeliyse de, bu bağlamlılık içinde, ekonomiyi birincil saymak için yeterli bir neden deiğldir; tersine: «Politika, ekonomi karşısında zorunlu olarak birincildir.» *(Lenin)* İşçi sınıfının sınıf çıkarları tümüyle ancak politika aracılığıyla kabul ettirlebileceği için, ekonomi mevcut politik hedeflere ve amaçlara uygun olmalıdır; yani ekonominin gelişmesi, bu politik hedeflerin gerçekleşmeslni sağlayan, belirleyici araç olur. «Soruna politik açıdan doğru bir şekilde yaklaşılmazsa, söz konusu sınıf egemenliği kabul ettirilemez ve giderek ***üretim sorunu*** da çözümlenemez.» *(Lenin)* İşte bu anlamda ekonomi, politika tarafından da belirlenir. Ancak, politikanın, ekonomi karşısında birincil olması, politikanın kendi hedeflerini saptarken, ekonomiden tamamen bağımsız hareket edilebileceği anlamına gelmez. Politika, ancak nesnel yasalarla uyum içinde bulunan ve belirli bir anda mevcut ekonomik olanaklara uyan hedefleri saptayabilir. Aksi halde, gerçekleştirilmesi olanaksız politik hedeflerin öngörülmesi sonucu ortaya çıkar ki, gerçek ekonomik ilişkilerden hareket etmeyen, böyle öznelci bir politika, ister istemez işlemez duruma gelir ve yeni toplumun gelişmesini zedeler.

Yeni sınıfsız toplumun kurulması, sadece ***politik*** ve ***ekonomik*** değil, aynı zamanda ***ideolojik*** bir görevdir de. Sosyalizm, Marksçı-Leninci partinin öncülüğünde, ancak işçi sınıfının ve bütün emekçilerin ***bilinçli*** faaliyeti sayesinde kurulabileceğine göre, sosyalist bilinç ve en başta sosyalist ***ideoloji***, işçi sınıfının tarihsel görevini yerine getirmesine yardım eden zorunlu bir dayanaktır; bu ideolojinin varlığı kaçınılmaz bir önkoşuldur. İşçi sınıfı, kendi Ideolojisiyle kendi toplumsal varlık koşullarını, sınıf çıkarlarını ve nesnel olarak belirlenmiş sınıf hedeflerini farkeder ve onların bilincine varır; politik hedeflerini bu ideoloji içinde ifade eder, savaşımının stratejisini ve taktiğini kurar, aynı zamanda kendi ideolojisi ile burjuva Ideolojisi arasına çizgi çeker ve ideolojik sınıf savaşımı içinde, yeni toplumu kurmak için burjuva toplumu karşısında fikir bağımsızlığını sağlar.

Sosyalist ideoloji, ilk planda İşçi sınıfının ekonomik yaşam koşullarını ve çıkarlarını yansıtır; bu anlamda ekonomi, ideolojinin temelidir. İşçi sınıfının sosyalist ideolojisi, aynı zamanda işçi sınıfının poli-

tik faaliyetleri tarafından belirlenir, bu ideoloji politikayla kopmaz bir bağ içindedir. İşçi sınıfının, tarihsel görevini gerçekleştirebilmesi için amaçlı ve başarılı bir politika yürütmesi, ancak sosyalist ideolojiyi ve özellikle Marksçılık-Leninciliğin, toplumsal gelişmenin yasaları hakkında ortaya koyduğu bilgileri kendine kılavuz yapmasıyla olanaklıdır.

Politika, ekonomi ve ideoloji arasındaki bu diyalektik etkileşimden hem Marksçı-Leninci partinin, hem de sosyalist devletin ve sosyalist toplumun bütün yönetim organlarının genel faaliyetini belirleyen önemli sonuçlar çıkar Gelişmiş sosyalist toplumun biçimlendirilmesinde karşımıza çıkan tüm görevler, birincil olarak politik görevler şeklinde kavranmalıdır. Bu görevler, işçi sınıfının, politik hedefine ulaşması için attığı adımlar olarak, politik içerikleri ve politik sonuçları açısından --ve ayrıca emperyalizme karşı savaşım içinde taşıdıkları anlamları açısından-- anlaşılıp benimsenmelidir. Ekonomi, işçi sınıfının politik hedeflerinin benimsetilmesinde belirleyici manivela olduğu için, sosyalist ekonominin gelişim düzepi, hem de bu savaşımın belli başlı alanlarından birini oluştuurr. Ekonomi ve ekonominin gelişimi, politikaya ve politikanın hedeflerine tabidir; en var ki, politikanın hareket alanı, son tahlilde hem sosyalist ekonominin gelişim düzeyi, hem de bu gelişim düzeyinden çıkarak gelişen gerçek olanaklar tarafından belirlenir. Başarılı bir politika yürütebilmek ve ekonomik görevleri yerine getirebilmek için, anlaşılır, açık seçik bir ideoloji önkoşuldur; yani, daima sosyalist ideolojinin bilgilerinden, değerlendirmelerinden ve ölçülerinden hareket edilmeli, görevler ideolojiyle temellendirilmeli ve sosyalist ideoloji sağlamlaştırılıp geliştirilmelidir.

Marksçı-Leninci parti, komünist toplumun kurulmasına yönelik faaliyetlerinin tümünde politikanın, ekonominin ve ideolojinin bütünlüğü ilkesini tutarlı bir şekilde uygular ve politik olmayan, ideolojiden arınmış bir ekonomizmin her türüne karşı savaşım yürütür.

politik mücadele (Fr. lutte politique. İng. political struggle) İşçilerin, sınıf olarak, bütünüyle burjuva sınıfına karşı verdikleri mücadele. - Bu, sınıflar mücadelesinin temel biçimidir. Bütün öbür sınıfsal mücadele biçimleri politik mücadeleye bağımlıdır. Politik mücadele, proletaryanın ve herşeyden önce de proletarya partisinin yönetiminde, burjuva hukukuna karşı, politik özgürlükler adına, işçi sınıfının haklarının genişletilmesi adına ve nihayet politik iktidarın ele geçirilmesi adına yaptığı çeşitli eylemleri içerir

Politikada, işçilerin sınıf mücadelesi günlük amaçlarla sınırlı değildir. Mücadelenin gerçek ve nihaî amacı, siyasal iktidarın elde edilmesidir.

Marksizme göre, sınıflar mücadelesi, gelişiminin en yüksek derecesine, sadece politika alanına uzanmakla kalmayıp bu politikanın esasını, yani iktidarın organize edilmesi amacını da kavradığı zaman ulaşır ve ancak o zaman bütün ulus çapında bir nitelik kazanır.

Yalnızca sınıflar mücadelesini kabul etmek marksist olmaya yetmez; burjuva düşüncesinin ve politik iktidarı üzerinde işçi sınıfının etkisini zorunlu olarak duyan burjuva politikasının çerçevesinden çıkmış olmak gerekir.

Marksizmi sınıflar mücadelesi doktriniyle sınırlamak, onu güdükleştirmek, çarpıtmak ve burjuvazi için kabul edilebilir hale indirgemektir; çünkü marksizm, sınıflar mücadelesinin tanınmasını, bağımsız bir politik iktidarın işçi sınıfı tarafından kazanılmasına kadar genişletir.

Politik mücadele, kendine seçtiği hedeflere göre, boyutlarına göre (ulusal ya da uluslararası), peşinden sürüklediği gruplara göre (parti mücadelesi, kitle mücadelesi) çok değişik biçimler sunar

POLİTZER Georges (Nagyvarad 1903 / Mont Valerien 1942) Macar asıllı Fransız filozofu. Tam bir marksist olarak yetişti. 1926 yılında yayınladığı *Le bergsonisme, une mystification philosophique* (Bergsonculuk, bir felsefî uyutmaca) adlı taşlama ile dikkati çekti. *Revue marxiste*'te *L'Humanité*'de yazılar yayınladı. 1930 yılında yayınladığı *Critique des fondements de la psychologie* (Psikolojinin temelerinin Eleştirisi) başlıklı yapıtıyle parlak gelecek vaad eden bir filozof olduğunu ispatladı. Politzer, bu ünlü yapıtında, özel psikoloji ile bu psikoloji okuluna özgü ruh mitini ve «öznel psikolojinin köhne stokunu kullanmaktan başka bir şey yapmayan» deneysel psikolojiyi derinlemesine eleştirmekte; bilinç altını soyut bir varsayım olarak nitelemekle birlikte, psikanalizin olumlu katkısını belirtmekte; ve, zik ve sosyal ortamı ile olan bağlantısı içinde göz önünde tuttuğu «bütünsel insan»ı konu alan bir somut psikoloji kurmağa yönelmekteydi.

Naziler tarafından kurşuna dizilerek öldürülen büyük düşünürün marksizmin çeşitli sorunları üzerine kaleme almış olduğu yazılarla notlar, ölümünden sonra bir kitap halinde derlenerek, *Les principes fondementaux de la philosophie* (Felsefenin temel ilkeleri) başlığı altında yayınlandı. Özellikle öğretici nitelikte hazırlanmış olan bu yapıt, bellibaşlı bütün dillere çevrildi ve Politzer'i dünya çapında ünlü kıldı.

POLİTZER üzerine :

Her yıl felsefe derslerine maddecilik kavramının gerçek anlamını belirtip saptamakla başlayan ve birtakım kimselerin bu kavrama bile isteye yanlış anlamlar vermesini protesto eden Georges Politzer, maddeci filozofun hiç de öyle sanıldığı gibi idealden yoksun olmadığını ve bu ideali zafere ulaştırmak için mücadeleye hazır durduğunu açıklamayı ihmal etmezdi. Nitekim, yaptığı büyük fedakârlıkla bunu ispatlamayı da bildi. Kahramanca ölümü, marksizmde teori ile pratiğin biribirinden kopmaz bir bütün oluşturduğunu anlattığı o ilk dersinin anısını süsleyen bir davranış olmuştur.

Maurice LE GAGOS

POLİTZER'den bir seçme

Felsefe Üzerine :

«Felsefe..» işte pek çok emekçiye ilk bakışta pek güven vermeyen bir kelime. Çünkü, emekçiler kendi kendilerine, bir filozof ayakları yere basmayan bir kimsedir derler. Kendi halinde birtakım insanları «felsefe yapmaya» çağırmak, onlara, bir cambazhane numarasına katılmaya çağrılmak gibi gelir ve kafalarının allak bullak olacağından korkarlar.

Felsefe çok zaman şöyle bir şey gibi gelir: Gerçekle ilgisi olmayan bir fikir oyunu; ancak bu işi bilen bir kaç imtiyazlının harcı; karanlık, ne olduğu belirsiz bir oyun.. Ve muhtemelen, alnının teriyle yaşayan insanlara pek yararlı olmayan tehlikeli bir oyun.

Felsefeyi, bazı kimselerin onu düşürmek istedikleri durum olan o karanlık ve ne olduğu belirsiz oyunu. büyük bir Fransız filozofu olan Descartes bizden çok önce lânetlemiştir Yalancı filozofları Descartes şöyle niteliyordu :

...Yaptıkları ayrımların ve kullandıkları ilkelerin belirsizliği, her şeyden sanki biliyormuş gibi cüretle söz edebilmelerinin ve söylediklerini bu konuda en becerikli olanlara karşı savunabilmelerinin nedenidir. Bu bakımdan onları, gözleri gören biriyle döğüşebilmek için rakibinin avantajını ortadan kaldırmak üzere onu zifiri karanlık bir kuyuya çeken bir köre benzetiyorum.

Niyetimiz okuru «zifiri karanlık» bir kuyuya sürüklemek değil. Zifiri karanlığın kötü darbelere elverişli bir yer olduğunu biliyoruz. Karanlık ve zararlı bir felsefe olduğu gibi, Descartes'ın da istediği ve Gorki'nin şöyle sözünü ettiği aydınlık ve yararlı bir felsefe de vardır:

Felsefeye aldırmadığımı, felsefeyi önemsemediğimi sanmak yanlış olur. Hayır, felsefeden yanayım. Ama aşağıdan, yeryüzünden, tabiat olaylarını inceleyeerk tabiatın güçlerini insanın hizmetine sokan çalış-

ma süreçlerinden gelen bir felsefeden yana... Düşüncenin, çözülmez bir biçimde, çabaya bağlı olduğu kanısındayım ve insanın hareketsiz bir durumda; oturmuş, yatmış olduğu zamanki düşünceden yana değilim.

Bu «Felsefe ilkeleri»ne girişin amacı felsefenin genel olarak tanımını yapmak; ardından ,felsefe öğrenimimizin neden gerekli olduğunu ve hangi felsefeyi öğrenmemiz gerektiğini gösetrmek.

Felsefe nedir?

Tarihin en büyük filozoflarından bazılarına sahip olan Eski Yunanlılar, felsefe sözünü bilgi aşkı olarak anlıyorlardı. Felsefe sözünün aslı olan «philosophia» sözünün anlamı budur.

« Bilmek» ; yani «dünyayı ve insanı tanımak». Ve bu bilgi, bazı davranış kuralları ortaya atmayı, hayatın karşısında belli bir tutum almayı sağlıyordu. İşte, «Bilge» insan da, her bakımdan, kendileri de insanı ve dünyayı tanımaya dayanan bu kurallara uygun olarak davranan insandır.

«Felsefe» sözü işte o zamandan beri, varlığını sürdürdü. Varlığını sürdürdü, çünkü bir ihtiyaca cevap veriyordu.

Bu söz, çok zaman, dünya görüşlerinin çeşitliliğine bağlı olarak değişik anlamlarda alınmıştır. Ama en değişmez anlamı şudur :

İçinden belirli bir davranış biçimi çıkartılan genel bir dünya görüşü.

Ülkemizin (Fransa) tarihinden alınan şu örnek, bu tarımlamayı belgeleyecek niteliktedir

18. yüzyılda, Fransa'da burjuva filozoflar, bilimlere dayanarak, dünyanın tanınabilir, (anlaşılabilir) olduğunu öğretiyorlar; bundan da dünyayı insanın yararı için değiştirmenin mümkün olduğu sonucu çıkarıyorlardı. Ve içlerinden bir çoğu, örneğin ***Esquisse d'un Tableau Historique des Progrès de l'Esprit Humain'in (İnsan Aklının Gelişmelerinin Tarihi Bir Tablosunun Taslağı*** (1794) yazarı Condorcet, bundan, insanın «yetkinleşebilmesinin» «mükemmelleşebilmesinin» mümkün olduğu; toplumun daha iyi olabileceği sonucunu çıkarıyorlardı.

Aradan bir yüzyıl geçtikten sonra da, yine Fransa'da, ve yine burjuva filozofların büyük çoğunluğu, tersine, dünyanın tanınamaz (anlaşılamaz) olduğunu, «nesnelerin dibinin», «temelinin», «zemininin» bizden kaçtığını, tanınamayacağını, anlaşılamayacağını ve bunun her zaman için böyle olacağını düşünüyor ve öğretiyorlar, ve bundan da dünyayı değiştirmeye kalkışmanın bir çılgınlık olduğu sonucuna varıyorlardı. Şüphesiz, diyorlardı, tablatın üzerinde bir etki yapabiliriz, ama bu pek sathi bir etki olur. Çünkü «nesnelerin dibi», «temeli», «zeminli» ne ise yine odur ve bu her zaman öyle olacaktır. İnsanın, sırrı bizim erimizin, menzilimizin dışında kalan bir «tabiatı», «mahiyetli» vardır. O halde toplumu düzeltmek için kafa patlatmaya ne lüzum var?

«Böylece, «dünya görüşü»nün (yani felsefenin) ilgilenmeye değer bir sorun olduğunu görüyoruz. Zira, biliyoruz ki karşıt iki dünya görüşü iki karşıt sonuca varır.

Gerçekten, 18. yüzyıl filozoflarının toplumu değiştirmek (dönüştürmek, daha iyi ettirmek, istemelerinin nedeni, bu filozofların o zaman devrimci bir sınıf olan ve feodaliteyle mücadele eden burjuvazinin çıkarlarını ve özlemlerini dile getirmeleriydi. 19. yüzyıl filozofları ise, (gizleseler de gizlemeseler de), o artık muhafazakâr olmuş burjuvazinin çıkarlarını dile getiriyorlardı. Zira artık egemen sınıf oydu ve proletaryanın devrimci yükselişinden endise ediyor ve aslan payını kendine bırakan bir dünyada değiştirilecek hiç bir yan olmadığı görüşünü savunuyordu. İnsanları toplumu değiştirmek amacını güden teşebbüslerden caydırırken, filozoflar işte bu çeşitten çıkarları savunmuş oluyorlardı. Bu felsefe akımlarının örnekleri şunlardır

Pozitivistler (Ölgüculuk, Ispâtiye ya da Pozitivizm okulundan olanlar) Bu akımın önderi Auguste Comte bir çok kimseler tarafından «sosyal reformcu» diye tanınır. Aslında, burjuvazinin saltanatının sonsuz olduğuna en derin biçimde inanan bir kimsedir ve «sosvoloji»si de ne üretici güçleri, ne de üretim ilişkilerini tanımaz, ki bu da onu güçsüz bir duruma sokar.

Eklektikler (Seçmecilik ya da İktitafiye okulundan olanlar) Akımın kurucusu Victor Cousin burjuvazinin resmî filozofuydu. Proletaryanın baskı altında tutulmasını ve özellikle 1848'deki kitle halinde kurşuna dizme olaylarını «doğru», «güzel» «iyi» vb. ve «adalet» adına haklı buldu.

Bergsonizm (Bergsonculuk) Burjuvazinin 1900 yıllarında, yani empervalizm devrinde göklere çıkardığı Bergson bütün aklını burjuvaziyi somut gerçekten, vervüzündeki eylemden, toplumu dönüştürme mücadelesinden vazgeçtirmeye kullanır. Onca, insan kendini «derin ben»ine «iç» hayatına hasretmelidir. Ötesinin pek önemi yoktur. Dolayısıyla, başkasının emeğine göz dikmiş fırsat düşkünleri için ortada endişe edilecek bir şey kalmaz.

Demek oluyor ki, aynı sosyal sınıfın, yani Fransız burjuvazisinin, bir yüzyıldan diğerine, birbirinden epikonu farklı iki ayrı felsefe vardı. Çünkü, 18. yüzyılda devrimci iken 19. yüzyılda muhafazakâr, hatta gerici olmuştu. Aşağıdaki şu iki metnin karşılaştırılması bu durumun en iyi örneğini verir. Birinci metin 1789'dan kalmadır; yani burjuva devriminin yapıldığı yıldan. Yazarı da, burjuva devrimci Camille Desmoulins. Desmoulins yeni zamanları şu sözlerle selamlıyor

Ne mutlu! Evet, ne mutlu! Bu hayırlı devrim tamam olacak; yeryüzünde hiç bir güç bunu önleyecek durumda değildir. Felsefenin, hürriyetin ve yurtseverliğin yüce etkisinin sonucu! Yenilmez oldu!

İkinci metin, 1848'den kalma; ve yazarı, iktidarda olan sınıfın çıkarlarını proletaryaya karşı savunan burjuva devlet adamı Bay Thiers :

«Ahlî Şayet eskisi gibi olsaydı; okullar papazların ya da yardımcılarının yönetiminde olmaya devam etseydi, o zaman halkın çocuklarının yararına olarak, okulların gelişmesine, çoğalmasına hiç de karşı çıkmazdım... Açık ve kesin olarak, pek çoğu iğrenç kimseler olan ilkokul öğretmenlerinin yerine başka şey istiyorum. Bir zamanlar onlara karşı güvensizlik göstermek gibi bir davranışta bulunmuş olmakla birlikte, din adamlarını istiyorum. Din adamları sınıfının yine son derece güçlü olmasını istiyorum. Papazın etkisinin güçlü, her zamankinden güçlü olmasını istiyorum. İnsana, «yaşa, dilediğin gibi yaşa; çünkü şu yeryüzünde o dünyevi, o gelip geçici mutluluğa ermek için varsın. Ve o mutluluğu içinde bulunduğun durumda bulmuyorsan, o zaman korkmadan, egoizmi sana bu küçücük mutluluk payını vermeyi reddeden zengine vur. Kendi refahını ve senin durumunda olanların hepsinin refahını ancak zenginin elindeki fazlayı onun elinden alarak sağlayabilirsin.

Görüldüğü gibi, Thiers felsefeyle ilgilenmiyordu. Neden? Çünkü felsefenin sınıfsal bir niteliği vardı. Filozofların, genel olarak, bundan şüphe etmedikleri muhakkaktır. Her dünya görüşünün de, pratik bir anlamı, ifadesi vardır. Bazı sınıflara yarar sağlar, diğerlerine zararı dokunur. Bunun marksizm için de geçerli olduğunu göreceğiz.

Devrimci burjuva Camille Desmoulins'in felsefeyi devrimin hizmetinde bir silâh görmesine karşılık Thiers felsefeyi sosyal gericiliğin hizmetinde bir silâh olarak görüyordu. Felsefenin iyisi, emekçileri «boyunlarını kırmaya» çağıran felsefeydi. İlerde Komüncülerin kurşunlayıcısı olacak olan kimse işte böyle düşünüyordu.

Niçin felsefe öğrenmeliyiz?

Bugün Bay Thiers'in halefleri, Birleşik Devletler'de olduğu gibi Fransa'da da, marksistler aleyhinde fikir suçu davaları açıyorlar. İstedikleri, yalnız marksistleri değil, felsefelerini de yok etmektir. Tıpkı Bay Thiers'in Komüncülerle birlikte onların sosyal ilerleme fikirlerini de yok etmek istemesi gibi. İşçilerin ve genel olarak emekçilerin ödevi işte böylece kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bu ödev, sömürücülerin hizmetindeki felsefenin karşısına sömürücülerle mücadeleye elverişli bir felsefe çıkarmaktır. Demek oluyor ki felsefe öğrenmenin emekçi için önemi büyüktür. Zaten bu önem olaylara bakılınca hemen kendini belli eder. Olaylar, bugün egemen sınıf olan burjuvazinin ülkemiz emekçilerinin topuna kabul ettirdiği acı durumdur. Yani işsizlik ve hayat pahalılığı; gençlere iş alanı ve imkân verilmemesi; sosyal kanunlara, grev hakkına, demokratik hürriyetlere zararlı davranışlar; baskı, silâhlı tecavüzler (14 temmuz 1953'teki gibi); Amerikan emperyalizmi tarafından ülkenin sömürgeleştirilmesi; kanlı ve masraflı Vietnam savaşı; Alman ordusunun yeniden kurulması, vs. vs.. Bu durumda, emekçilerin kendi kendilerine sordukları soru şudur: Bunun içinden nasıl çıkmalı? İşlerin neden böyle olduğunu bilmek ihtiyacı kendini gitgide daha genel, gitgide daha acı bir biçimde duyuruyor. Savaş tehlikesi nereden gelmekte, sefalet nereden çıkmaktadır? Ülkemizin emekçileri bu düzenin değişmesi için, ne olup bittiğini anlamak istiyor.

Ve böyle olunca da, yani felsefe bir dünya görüşü; pratik alanda, uygulama alanında sonuçlar veren bir görüş olunca da, tıpkı hedefe isabet ettirebilmek için doğru nişan almak gerekli olduğu gibi dünyada bazı şeyleri değiştirmek isteyen emekçiler için de doğru bir dünya görüşüne sahip olmanın değeri, önemi kendiliğinden ortaya çıkmıyor mu?

Diyelim ki bütün emekçiler gerçeğin bilinemez, tanınamez olduğunu düşünüyor. Bu durumda, savaş, işsizlik ve açlık karşısında savunmasız kalacaklar demektir. Başlarına her gelen, onlar için, anlaşılmaz, kavranılmaz bir şey olacak; her şeye, kaçınılmaz, önlenemez, mukadder bir şey olarak boyun eğecek katlanacaklar. Burjuvazi emekçileri işte buraya götürmek istemektedir. Tabii ki bu arada da, burjuvazi, kendi çıkarlarına uygun bir dünya görüşünü yaymak için hiç bir imkânı kaçırmayacak, ihmal etmeyecektir. «Zenginler ve fakirler her zaman olacaktır»: ya da «Toplum bir ormandır ve her zaman böyle kalacaktır. O halde gemisini kurtaran kaptandır! Başkasının seni yemesini istemiyorsan sen başkasını yel İşçi, ücretlerinizi hep birlikte savunmak için iş arkadaşlarınla birleşmektense, sen iş arkadaşlarına rağmen, onların zararına olarak patronun teveccühünü kazanmaya çalış. Memure, patronun metresi olmaya çalış; böylece hayatına renk katarsın! Başkalarından sana ne? Ne halleri varsa görsünler!» gibi sözlerin açıklanması budur.

Bunlar, «Reader's Digest»in «Selection»unda, «Gönül Postası» edebiyatında bol bol rastlanan fikirlerdir. Bu, burjuvazinin emekçilerin bilincini bozmak için kullandığı, dolayısıyla emekçilerin kendilerini korumaları gereken bir zehirdir. Bu zehire en çeşitli ve değişik biçimlerde rastlanır. Örneğin, hâlâ «Franc - Tireur» gazetesi okuyan emekçiler, bilmeksizin, her gün 15 Frank vererek 15 Franklık zehir satın almaktadır. Bilmeksizin, çünkü «Frenc - Tireur» tepinir, işlerin kötü gittiğini haykırıp durur; şöyle ya da böyle şeyler olacağını öne sürer. Ama işlerin neden kötü gittiğini söylemekten ve bunun «nedenlerini» göstermekten dikkatle kaçınır. Tersine, var gücüyle, «işin içinden çıkmanın» tek yolu olan emekçilerin birleşmesini önlemeye ya da bozmaya çalışır.

İşin ucunda, bütün bu fikirler bir dünya görüşünün, bir fikrin sonucudur: Toplumun dokunulmazlığı vardır; toplumu olduğu gibi kabul etmek, yani sömürüye katlanmak, ya da sağa sola dirsek atarak toplumun içinde kendine bir yer tutmak gerektiği fikri...

Tanrım Başımıza gelenlerin nasıl ve neden geldiğini her zaman bilir miyiz? Adaletsizlik her gün işlenen bir suçtur ve kuvvet hakkın önce gelir!

Yukardaki sözler, burjuvazinin emekçilerin çocukları için çıkardığı sayısız dergilerden biri olan «Super - boy»dan alınmıştır. Cebir şiddet, insanı hor görme; gerçekten, fetih savaşlarını kendisi için normal bir etkinlik olarak gören saldırgan burjuvazinin ihtiyaçlarına uyan budur.

Burada, Lenin'in 1920'deki bir söylevinde kapitalist toplumla ilgili şu sözlerini anmanın tam sırası:

Eski toplum şu ilkeye dayanıyordu: Ya sen insan kardeşini yolacaksın, ya da insan kardeşin seni yolacak. Ya sen bir başkasının yararı için çalışırsın, ya da bir başkası senin yararın için çalışır. Ya köle sahibisindir, ya da köle... Görülüyor ki, bu toplumda yetişmiş olan insanlar, sanki analarının sütüyle birlikte, belirli bir psikolojiyi, belirli alışkanlıkları ve belirli fikirleri ya da köle fikirlerini; ya küçük memur, küçük esnaf ya da aydın kişi fikirlerini; kısaca kendisine gerekli olanı elde etmekten başka bir şey düşünmeyen ve başkalarıyla ilgilenmeyen bir insanın fikirlerini emerler.

Elimdeki bir parçacık toprağı işliyorsam başkalarının durumuyla ilgilenmemin gereği yok demektir. Başkaları açsa benim için daha iyi; onlara buğdayımı daha pahalı satarım. Doktor, mühendis, öğretmen ya da müstahdem olarak bir mevki sahibiysem başkalarının durumunun benim için ne önemi var? İktidarı elinde bulunduranları pohpohlayarak, onların hoşuna gitmeye çalışarak yerimi muhafaza edebilirim, hattâ belki sivrilerek kendim de bir burjuva olabilirim.

Egemen burjuvazinin el üstünde tuttuğu bu eskiden beri var olan felsefeye içimizde de dışımızda da savaş açmalıyız. Çünkü gelenek ve önyargılardan başka bütün büyük basın, radyo ve sineme de onun safındadır. O eski zehir - fikirleri kastederek şöyle diyen Barbusse'ün bu çağrısına uymak gerekir:

«Gerekirse, muhteşem bir dürüstlükle kendine yeniden başla!»

İnsanın umutsuzluk yerine güven, tevekkül yerine mücadele ezmi taşıyan yeni fikirler edinmeye çalışması gerekir. Emekçiler için bu ikinci değil, ölüm kalım meselesidir. Çünkü emekçiler, üzerlerindeki baskıdan ancak, dünyayı gerçekten dönüşüme uğratacak bir dünya görüşüne sahip olmakle kurtulabilirler.

Örneğin Gorki, «Ana»da, Çarlık Rusyasında her şeye tevekkülle boyun eğmiş, umutsuz bir yaşlı kadının, oğlu sayesinde halkının acılarının keyneğini, bu acılara son vermenin mümkün olduğunu enlediği için nasıl yeni bir devrimci olduğunu anlatır.

Gerçekten, mücadele edenlere; boyun eğmeyi, katlanmayı, tevekkülü reddedenlere felsefe öğrenmek hiç de yararsız olmayacaktır. Çünkü mücadelelerinin «nedenlerini» onlara

yalnız, nesnel bir dünya görüşü verebilir.

Doğru teori olmadan başarılı mücadele de olmaz. Bazı kimseler, başarı kazanmak için başarı şartlarının gerçekleşmiş olmasını yeterli sayarlar. Bu yanlıştır; çünkü bu şartların gerçekleşmiş olduğunu «bilmek» de gerekir. Ve işler karmaşıklaştıkça, durumu bilmenin önemi artar.

Bu uyarmalar, demokratik hürriyetler, emek ve barış gibi birçok amaçların gerçekleştirilmesi için gereklidir.

Demek oluyor ki, felsefe öğrenmemiz, genel bir dünya görüşüne sahip olmamız pratik bir zorunluluktur.

O halde şimdi de, dünyayı anlamamızı, dolayısıyla dünyayı değiştirmemizi sağlayacak olan bu felsefenin ne olduğunu daha yakından görelim.

Hangi felsefeyi öğrenmeliyiz?

a) Bilimsel bir felsefe diyalektik materyalizm.

Gerçeği (toplumu ve tabiatı) değiştirmek istiyorsak ilkin o gerçeği tanımak geerkir. İnsan dünyayı çeşitli bilimlerin aracılığıyla tanır. Demek ki emekçilere daha iyi bir hayata sahip olmak için mücadelelerinde yalnız ve sadece bilimsel bir dünya görüşü elverişlidir. Bu bilimsel görüş, marksist felsefe, diyalektik materyalizmdir.

Bu durumda akla hemen bir soru gelir «Bilimle felsefe arasında ne fark vardır? Yukardaki deyişte felsefe bilimle aynı şey sayılmış olmuyor mu?» Gerçekten marksist felsefe bilimlerden ayrılmaz, ama bilimlerden ayırt ettirici bir yanı da vardır. Fizik, biyoloji, psikoloji vb. gibi bilimlerin her birinin amacı gerçeğin belirli bir kesiminin incelenmesidir. Diyalektik materyalizmin ise çifte bir amacı vardır :

— Diyalektik olduğu için, gerçeğin bütün görünümlerinde ortak olan yasaları; yaşayan tabiattan toplumu, maddi dünyadan düşünceye kadar evrenin en genel yasalarını ele alır. Bu yasalardan gelecek derslerde söz edeceğiz. Diyalektik materyalizmin kurucuları Marx ve Engels diyalektiği iş olsun diye ortaya çıkarmamışlardır. Onlara, felsefenin açıkladığı ve bütün bilimlerin ortaklaşa malı olan bu en genel yasaları keşfetmek ve formüle etmek imkânını sağlayan, bilimlerin gelişmesi olmuştur.

— Materyalist olduğu için de, marksist felsefe, bilimsel, yegâne bilimsel, yani bilim'erin bize öğrettiklerine uygun yegâne bilimsel felsefedir. Peki bilimler bize neyi öğretir? Evrenin maddi bir gerçek olduğunu; insanın bu gerçeğe yabancı olmadığını, onu tanıyabileceğini; dolayısıyla (birçok bilimler tarafından elde edilmiş olan pratik sonuçların gösterdiği gibi) onu dönüştürebileceğini öğretir. Felsefi materyalizmi 8 ila 11. derslerde göreceğiz. Marksist materyalizm bilimlerle aynı şey değildir, çünkü marksist materyalizminin konusu (bilimler için olduğu gibi) gerçeğin şu ya da bu sınırlı görünümü değil, genel, tüm, toplam olarak dünya görüşü, yani bilim adamları marksist olmasa bile bütün bilimlerin zımmen kabul ettiği görüştür.

Engels bu konuda, materyalist dünya görüşünün sadece, hiç bir yabancı ekleme olmaksızın tablat anlayışını ifade ettiğini söylüyor.

Bilimlerin her bir tablatın olduğu gibi bir görünümünü ele alır. Demek ki, bilimlerle arasında bir özdeşlik olmamakla birlikte materyalist dünya görüşü bilimsel bir felsefedir.

Diyalektik materyalizmle bilimler arasında özdeşlik olmadığını söyledik. Ama bu arada, bilmlerin (evrenin en genel yasalarını tanımayacak olurlarsa kendi kendilerini meydana getiremeyeceklerine göre) zorunlu olarak diyalektik ve (maddi dünyayı konu olarak aldıklarına göre de yine zorunlu olarak) materyalist olduklarını da gördük. Demek ki diyalektik materyalizm bilimlerden ayrı olamaz. Ancak bilimlere dayanarak gelişebilir; bilimlerin sentezini meydana getirir. Buna karşılık, ilerde göreceğimiz gibi, bilimlere güçlü bir biçimde yardım eder. Öte yandan kendini bilimsel olmayan dünya görüşlerini, anti diyalektik ve anti materyalist felsefeleri eleştirmekle yükümlü sayar.

Tarihi materyalizm, diyalektik materyalizmin ilkelerini topluma da yayar. (Tarihî materyallzmi 15. ve 21. derslerde inceleyeceğiz.)

Diyalektik materyalizm ve tarihî materyalizm, ***Bilimsel Sosyalizmin teorik temelini*** meydana getirir.

Bütün bu nitelikleri özetleyerek, Stalin şöyle diyor:

Marksizm tabiatın ve toplumun gelişme kurallarının bilimi, sosyalizmin zaferinin bilimidir.

b) Devrimci bir felsefe. Emekçilerin felsefesi.

Marksist felsefe bilimsel bir felsefe olduğu içindir ki, —pratik'in teoriyi doğrulaması gerektiği kuralına uygun olarak— aynı zamanda da emekçilerin felsefesidir.

14. derste, emekçilerl marksizmle birbirine bağlayan bağın öncemi üzerinde ayrıca duracağız. Ama bunu şimdiden belirtmekte yarar var gerçekten, emekçilerin marksist felsefeyi benimsemiş, bu felsefeyi özümlemiş ve zenginleştirmiş olmasının sebebi, emekçilerin kurbanı durumunda oldukları toplumu— dönüştürmek için mücadelelerinin, onlaar, bu toplumu anlamayı, bilimsel bir biçimde incelemeyi bir ödev olarak yüklemiş olmasıdır. Kendi imtiyazlı sınıf çıkarlarını savunan burjuvazi, egemenliğinin emek gücünü sömürme temeli üstüne dayalı olduğunu unuttturmaya çalışır. Dolayısıyla, kapitalist sömürü çarkçığını bozmakar eder. Çünkü doğruyu kabul etmek, onun sömürücü sınıf çıkarlarına aykırı düşecektir. Sınıf çıkarları yüzünden, burjuvazi gerçeğe gitgide daha çok sırt çevirmektedir.

Emekçilerin durumu ise büsbütün başkadır. Sömürülen sınıf olarak boyunduruğunu atmak atmak isteyen emekçinin çıkarı, dünyayı olduğu gibi, gerçek yüzüyle görmektir. Sömürücü sınıfın, sömürüsünü sürdürmek için yalana ihtiyacı vardır. Emekçiye ise, sömürülen sınıf olarak, sömürüye son vermesi için gerekli olan, gerçektir. Bu çabasını iyi sonuca ulaştırmak için, emekçinin doğru bir dünya görüşüne sahip olması gerekir.

Dünyayı, olduğu gibi, gerçek yüzüyle görmek, materyalizmdir.

Dünyayı gerçek gelişmesi içinde görmek ise, (diyalektik, toplumun gelişmesini açıklayan yasaları incelediğine göre) diyalektik materyalizmdir.

Bu durumda da, bilimsel bir felsefe olan diyalektik materyalizmin işte bundan dolayı, emekçilerin, yani sömürüden kurtulmak için toplumu anlamak zorunda olan sınıfın felsefesi olduğunu söyleyebiliriz demektir.

Jdanov şöyle diyordu

Marksizmin emekçilerin bilimsel felsefesi olarak ortaya çıkışı, felsefe tarihinin eski dönemine, felsefenin dışarıyla ilişkisi olmayan, halktan ve hayattan kopmuş, hatta yabancı bir kaç filozofun ve çömezlerinin imtiyazı olduğu döneme son vermektedir.

Marksizm bu çeşitten bir felsefi çığır değildir. Tersine, ortaya eski felsefenin; felsefe birkaç seçkin kişinin, bir fikir aristokrasisinin işi olduğu devrin aşılması ve felsefenin «özgürlüklarine kavuşmak için mücadele eden emekçi kitlelerinin elinde bilimsel bir silâh» haline geldiği baştan başa yeni bir dönemin başlangıcı olarak çıkar.

İnceleyeceğimiz, işte bu felsefe-

dir. Çünkü bilimsel bir felsefe olarak, bu felsefe emekçilere mücadelelerini aydınlatan ışığı verir. Evet, sadece proleterlere değil, emekçilere... Çünkü beden ve fikir işçileri devrimci proletaryanın müttefikidir: bunların, kapitalist burjuvaziye karşı, çıkarları birdir. Demek oluyor ki, proletaryanın bilimsel felsefesi marksizmin öğrenilmesi, proleter olsun ya da olmasın, burjuvazinin saltanatına elverişli yalanları ortadan kaldırmak isteyenlerin hepsinin işidir. Her bilim gibi, marksist teorinin de, sınıfı ne olursa olsun herhangi bir kimse tarafından öğrenilmesi mümkündür. Yani, bir burjuva da, proletaryanın safına geçerse, onun görüşünü benimserse, marksist olabilir.

Ancak, marksizmi proletaryaya bağlayan ayrılmaz bağ, marksist felsefenin, zorunlu olarak bir ***parti felsefesi*** olduşunu anlamak imkânını bize verir. Gerçekten de proleterya toplumlar bilimine sahip bir devrimci parti olmadan burjuvaziye karşı mücadele edemez. Bu husus, Marx ve Engels tarafından ***Manifesto***'da açıkianmıştır. Lenin de ***Materyalizm ve Ampiriokritisizm***'de şöyle der

Marx ve Engels, felsefe alanında başından sonuna kadar parti adamı oldular.

Sonuç: Teori ile pratiğin birliği

Emekçiler ve özellikle proleterler için, marksist felsefeyi öğrenmek bir lüks değil, bir ödevdir. Bu ödevi yapmamak, meydanı, burjuva baskısına yarayan, bilime aykırı ve gerici anlayışlara boş bırakır ki bu da işçi hareketini ona yol gösteren pusuladan mahrum bırakmak demektir.

Burjuvazi emekçilerin felsefesinden çekinir ve bu felsefeyle elindeki bütün imkânlarla savaşır. Yıllar boyunca, marksist teoriyi Üniversitelerden uzak tutarak üstüne sürme çekmiştir. Sonra, diyalektik materyalizm etkisini arttırınca, (bir yandan da işçi sınıfının otoritesinin artması karşısında) işi kurnazlığa dökmek gerekti. Bunun üzerine burjuva ideologları ağız değiştirdiler. Marksizm bir zamanlar çok iyiydi, diyorlardı; ama bugün artık aşılmıştır. Dolayısıyla ortaya birçok ***marksizmi aşma*** denemeleri çıktı. Oysa bütün bu denemelerin bir ilk işlemden geçmesi pek anlamlıydı. Bu işlem, marksizmin felsefi temellerinin, diyalektik materyalizmin, yok edilmesi yada bozulmasıydı.

Burjuvazi bu iş için, uluslararası sosyal demokrasinin gönülden yardımlarını hemen yanı başında buldu. Özellikle de, ülkemizde Lêon Blum'un yardımını... Lêon Blum, ***A l'Echelle Humain***'de, ***(Beşeri Ölçü)*** de 1946), Marx'ın öğrettiklerine rağmen, sosyalizm için materyalist bir felsefenin zorunlu olduğunu red ve inkâr eder. Ve sosyalist Enternasyonal'in şefleri de dinin kanadı altına sığınmaktadırlar :

Marksizm, diyalektik materyalizm ve tarihî materyalizm sosyalizme hiç de gerekli değildir. Dini ilham da onun kadar makbuldür.

Ama sükûtlar ve sahtekârlıklar diyalektik materyalizmin ve tarihî materyalizmin doğruluk ve gerçekliğinde hiç bir değişiklik yapmaz. Olaylar ortadadır. Örneğin halen, bir güçbirliği halinde birleşmiş olmalarına rağmen kapitalist ülkeler arasındaki çelişkilerin şiddetlendiği görülüyor. Bu durumu kapitalistlerin kendileri de kabul etmektedirler.

Ama burjuva filozoflar bunu ancak kaydetmekten ve açıklamasına girişmeksizin kabul etmekten başka bir şey yapamıyorlar.

Bu arada, marksist felsefeyi öğrenmek isteyenlerin hiç bir zaman unutmamaları geerken bir noktayı da belirtmeden geçmemek gerekir: marksizm hiç bir zaman, teoriyi (yani bilgiyi) pratikten (yani eylemden) ayırmaz. Marx, Engels ve onları izleyenler hem birer düşünür, hem eylem adamıydılar. Zaten marksizmin zenginleşmesinl sağlayan da, işte bu, bünyeden gelen bağ olmuştur.

Potemkin Zırhlısı 1925'te S. M. Ayzenştayn'ın çevirdiği ve sinema klasiklerinden biri sayılan Sovyet filmi. Filmde Ayzenştayn, N. Agadzanova'nın senaryosuna dayanarak, Potemkin'deki çar aleyhtarı denizcilerin ayaklanışının yalnız birinci bölümünü anlatır. Yapıtın 1905'teki bütün olayları kapsaması gerektiği halde, yönetmen yalnız zırhlı eplzoduyla yetinir. Filmde, özellikle Kazakların Odessa'daki «Richelieu merdivenleri»ndeki kıyım sahnesl olağanüstü bir güce sahiptir. 1926'dan itibaren Batıda tanınan ***Potemkin Zırhlısı*** büyük yankılar uyandırdı: birçok yönetmen bu filmden esinlendi.

POUND Ezra (Hailey 1885 / Venedlk 1972) Amerikan şairi. Şair, çevirmen, dergi yönetmeni, akıl hocası: vatan haini, gerici, faşist propagandacı, akıl hastası. T. S. Eliot'a göre «en büyük usta», Bollingen Ödüllü yargıcılar kuruluna göre onurlandırılması gereken büyük bir sanatçı, gene de bir süre Pisa'da tel örgülü kamplarda, Washington'da St. Elizabeth hastanesinde gözaltında tutulması gereken bir savaş suçlusu... Hayatı ve sanatı sapmalar ve çelişkilerle dolu önemli bir yaratıcı. Tek başına yirminci yüzyıl İngiliz ve Amerikan şiirine

«Bir durakta Dante, bir başka durakta Villon'un ben.» POUND

damgasını vurmuş bir öncü.. Pound Idaho eyaletinin bir madenci kasabası olan Hailey'de doğmuş, yüksek öğrenimini Pennsylvania Üniversitesinde yapmıştı. Hamilton Kolejinde doktora çalışmalarını tamamladıktan sonra Romans dillerine duyduğu büyük ilgi yüzünden Avrupa'ya gitmiş, Friboturg'da ünlü Provençal Edebiyatı uzmanı Emil Levey ile çalışmıştı. Amerika'ya döndükten sonra 1908'e kadar Wabash kolejinde öğretmenlik yapan Pound aynı yıl anayurdundan ayrılarak önce Venedik'e, oradan da Londra'ya gitti. Pound'un imgecilik akımını başlatması, Yeats, Eliot gibi şairlerle tanışıp onları etkilemesi on iki yıl süren Londra dönemine rast'ar. Çağdaşı olan yazar ve sanatçılarla arasındaki illşkilerde onu yalnızca bir etki kaynağı ve yol gösterlci değil, aynı zamanda güç durumda kalan sanatçıların yardımına koşan bir dost ve kurtarıcı olarak da görürüz.

Londradaki sanat ve edebiyat hayatından bir süre sonra sıkılan Pound 1921'de Paris'e geçer ve 1925'e kadar orada Avrupa'nın önemli sanatçılarıyla ve kendisi gibi Amerika'dan uzaklaşan yazarlarla illşkiler kurar. Pound'un Paris'ten sonraki durağı İtalya'nın Rapollo şehridir. Amerlkalı şairin burada gittikçe güçlenmekte olan İtalyan Faşizmine duyduğu hayranlık Amerlkan toplumunun ekonomik yapısına karşı içinde beslediği tepkiyi duygusal bir saldırganlığa dönüştürür. Savaş yıllarında Mussolini adına Roma Radyosundan yaptığı propaganda konuşmaları Amerikan birliklerinin İtalya'

ya çıkmaları üzerine şairin yakalanmasına, Pisa'da, daha sonra da Washington'daki bir akıl hastanesinde 1950'ye kadar tutuklu kalmasına yol açmıştır. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra İtalya'ya dönen Pound ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır.

Pound «Cantos» adını verdiği dev yapıtından önceki şiirlerini «Personae» adlı bir kitapta toplamıştı. Bu kitapta Provençal, İtalyan, Çin ve Anglo Saxon edebiyatından esinlenerek yazdığı uzunlu kısalı şiirlerinde çağdaş dünyada yok olduğuna inandığı uygarlıkların zenginlikleriyle beslenir. Ama Pound'un bu kayanklara yönelişinde kişisel yaşantılarının, özellikle de aşk ilişkilerinin payı olduğu söylenebilir. Bu kitabın en önemli bölümü «Hugh Selwyn Mauberley» başlığı altında bir araya gelen şiirlerdir. «Cantos»larda ise Pound insanlık tarihini çeşitli uygarlıklardaki gelişme ve değişme evrelerince eşit olarak sürekli bir akış içerisinde sergiler. Eski Çin Hanedanları, Homeros Destanları, Avrupa edebiyatının ünlü yaratıcıları ve kahramanları, Amerikan tarihinin önemli kişileri şaşırtıcı ve açıpçı bir kurgu düzeyinliyle sergilenir. Bütün bu kişiler, durumlar, imgeler kargaşasından bir biçim yaratmak gerçekliğin bir kesitini vermek «Cantos»ların ana temasıdır denilebilir.

POUND'dan şiirler

GÖZLER

Efendimiz dinlen artık, yorgunuz yorgun
Duyalım biraz da rüzgârın parmaklarını
Üstümüzü örten şu durgun
Şu kurşun gibi ağır kapaklarda.
Dinlen artık kardeş, gün ağarıyor bak dışarda!
Soldukça soluyor sarı ışık
Eridikçe eriyor mum.
Salıver bizi, dışarda en tatlı renkler,
Yosun yeşili, çiçek renkleri,
Ağacın altı serinlik.
Salıver bizi, tükeniriz yoksa
Akıp duran tekdüzeliğinde
Kara kuru baskıların
Ak kâğıt üzerinde.
Salıver bizi, biri var ki
Bir gülüşünün verdiğini vermez sana
Yıllanmış bilgisi tüm okuduklarının
Ona bakalım ona.

Türkçesi : Bülent ECEVİT

CANTO I

Ve indik sonra gemiye,
Burun verdik yarılan sulara, tanrısal denize, ve
Direk çektik, yelken açtık, esmer gemide,
Yükleyip koyunlarımızı, gövdelerimizi de
Ağlamaktan yorgun düşmüş, kıça verdik rüzgârı
Çekti götürdü bizi koca karınlı yelkenli,
Kirke'nin işi bu, tanrıçanın, hotozu süslü,
Yele verdik yekeyi, çöktük sonra orta yerine geminin,
Yürüdük denizi, gerip yelkenleri, düşene dek gün
Gömüldü güneş uykusuna, kapladı gölgeler Okeanus'u,
Geldik sonra sınırına, çok derin denizlerin.
Kimmerlerin ülkesine ve insan dolu kentlere
Bürümüş sise, sık dokulu ve hiç delinmemiş
Işıltısı ile güneşin.
Çekmemiş yıldızlarını, ne de gökten bakan
En esmer gece kaplamamış yitik insanları.
Geriye aktı durdu Okeanos ve sonra geldik biz
Kirke'nin dediği o yere.
Perimedes ve Eurylokhos burada katıldı törene,
Ve çekip kılıcımı kalçamdan
Çukur kazdım eni boyu bir arşın
Ve sundu adağını herbirimiz ölüsüne,
Bal, tatlı şarap, ak unla karılmış su.
Yakardım sonra göçük ölülerin adına ;
İthaka'daki gibi, en iyisini kurbanlık boğaların
Ve daha bir yığın şeyi, koyduk ölü ateşine,
Bir koyun da Teiresias'a başı sürünün ve kara.
Boşandı kara kan çukura.
Boşalıp ruhlar Erebos'tan, kokuşmuş ölüleri taze gelinlerin,
Delikanlıların ve dölü bol ihtiyarların,
Gözyaşlarıyla daha yeni lekelenmiş ruhlar, körpe kızlar,
Daha bir sürü adam, tunç başları ile örselenmiş mızrakların,
Savaş artıkları, bitkin hâlâ kollı,
Sardılar çevremi, bağırıp çığlık çığlığa,
Solmuş yüzüm, daha çok kurban istediler adamlarımdan;
Sürüler dolusu kurban kesmiş, öldürmüşler kuzuları tunç bıçaklarla,
Güzel kokular dökmüşler, yakarmışlardı tanrılara,
Güçlü Hades'e, övülen Persephoneia'ya :
Sıyırdım kınından dar kılıcımı,
Durdum o zaman uzak tutmaya azılı kısır ölümü,
Duyana dek Teiresias'ı,
Elpenor geldi önce, dostumuz Elpenor,
Gömülmemiş, serilip kaldığında sonsuz toprakta,
Gövdesini bırakmıştık Kirke'nin evinde,
Ağlanmamış, kefenlenmemiş bir yığın iş-güç yüzünden.
Acınası ruh. Bağırarak hızlı hızlı dedim ki sonra :
«Elpenor, sen nasıl geldin bu karanlık kıyıya?
«Yürüyerek mi? Geçerek denizleri?»
Ve o da ağır ağır dedi ki :
«Kötü kader ve bol şarap. Uyudum Kirke'nin ocağında.
«İnerken korkuluksuz uzun merdiveni,
«Düştüm payandaya,
«Ense kökümü parçaladım, aradı ruh Avernus'u
«Ama sen ey kıral, unutma, gömülmemiş, ardından ağlanmamışı beni,
«Yığ silâhlarımı, deniz kıyısında olsun mezarım, ve yazılsın:
«Kara bahtlı bir adam, sürüp gelecek adı
«Ve sapla dostlarla birlikte çektiğim küreği.»
Ve Antikleia geldi, çok çektirdiğim, sonra Thebaili Teiresias
Taşıyarak altın âsasını, bilen beni ve o konuştu önce :
«Gene mi? Bir ikinci kez? Neden, yıldızı kötü adam,
«Geliyorsun yüz yüze güneşsiz ölümle, bu mutsuz yere?
«Çekil çukurun başından, bırak bana kanlı içkimi,
«Anlatayım sana geleceği.»
Ve bir adım geri çekildim,
Ve o güç alıp kandan, dedi ki, «Odysseus
«Dönecek, kin dolu Neptune'yi yarıp, aşarak karanlık denizleri.
«Yitirecek bütün arkadaşlarını.» Sonra Antikleia geldi.
Yat huzur içinde Divus, Andreas Divus, sözünü ettiğim,
Officina Wecheli'de, 1538, geçmez Homeros'ta
Ve yelken açtı, isrenleri geçip yürüdü gitti,
Kirke'ye kadar.
Venerandam,
Giritlilerin dilinde, altın taçlı Aphrodite,
Cypri munimenta sortita est, şen, orichalchi, altından
Kuşağı ve göğüs bağı, sen ey güzkapakları sürmeli olan,
Argiciada'nın altın dalını taşıyan. Böylece;

Türkçesi : İlhan BERK - Güven TURAN

OYUNCU KADIN

Karanlık gözlü,
Ey düşlerimin kadını,
Fildişi sandallı,

Benzerin yok dans edenler içinde.
Yok ayakları senin gibi kanatlı,
Seni çadırlarda bulamadım,
Kırılan kaarnlıkta.
Seni kuyu başında bulamadım,
Testili kadınlar arasında.
Ağaçtan filizlenen dal gibi genç kolların;
Yüzün bir aydınlık akarsu.
Badem gibi ak omuzların,
Soyulmuş körpe badenıler gibi.
Bakır kafeslerin ardında
Harem ağalarıyla korumuyorlar seni.
Yaldızlı maviler, gümüşler dinlendiğin yerde.
Sırtında sırma telle işlenmiş koyu giysiler,
Ey Nathat - İkanaye, «Irmaktaki ağaç.»
Otlarda akan su gibi üzerimde ellerin,
Parmakların donmuş bir dere.
Ak çakıl taşları bakıcı kızların,
Duyulur çevrende türküleri!

Türkçesi : Cevat ÇAPAN

GÖL ADASI

Ey Tanrım, ey Venüs, ey Mercury, hırsızların koruyucusu,
Son günlerimde, n'olursun, bir küçük tütüncü dükkânı ver
bana,
Küçük, parlak kutularım olsun
tertemiz raflara dizilmiş
Yumuşak, kokulu tütünlerim de
Pırıl pırıl Virginia tütünü de
serilmiş altına parlak, cam tezgâhının
Bir de terazi ver bana, çok yağlı olmasın,
Orospular da damlasın ara sıra
İki çift lâf etmeye, saçlarını düzeltmeye ya da.

Ey Tanrım, ey Venüs, ey Mercury, hırsızların koruyucusu,
Bir küçük tütüncü dükkânını ödünç ver bana,
ya da hangi mesleğe yazarsan yaz
İnsana her zaman beyninin gerektiği
bu kahrolası yazarlık mesleğinden başka.

Türkçesi : Ülkü TAMER

PİZA KANTOLARI'ndan

Neyi gerçek seversen o kalır, gerisi döküntü
Neyi gerçek seversen koparılmaz senden
Neyi gerçek seversen özbeöz senin
Kimin dünyası, benim mi onların mı
belki de kimsenin?
İlkin gözle görülür, derken elle değilen
Cennet, dehlizlerinde bile cehennemin,

Neyi gerçek seversen özbeöz senin
Neyi gerçek seversen koparılmaz senden

Kendi masal âleminde ejderhadır karınca.
Güzüpekliği de düzenliği de inceliği de yapan,
Kurtul kurumundan, kurtul diyorum.
Yeşil dünyadan öğren yaratılar sırasındaki
Ya da gerçek yaratıcılıktaki yerini
Kurtul kurumundan,

Kurtul alayı seni!

Türkçesi : Bülent ECEVİT

DORİA

Karanlık savruların ölümsüz anlarınca
benim ol,
Sevinci gibi çiçeklerin
geçici değil.
Beni güneşsiz yarların,
külrengi suların
Korkunç yalnızlığında sev.
Bizden söz etsin tanrılar
Gelecek günlerde,
Gölgeli çiçekleri Orkus'un

Türkçesi : Cevat ÇAPAN

ÇAY EVİ

Çay evindeki kız
Eski kadar güzel değil şimdi,
Ağustos onu nasıl yıpratmış.
Basamakları öyle istekle çıkmıyor;
Evet, o da orta yaşlı olur bir gün,
Çevremize saçtığı gençlik pırıltısı
Çöreklerimizi getirirken
Artık çevremize saçılmaz olur.
O da orta yaşlı olur bir gün.

Türkçesi : Ülkü TAMER

FALANFİLANIM BENİM

Bir tanem iki tanem falanfilânım benim
lucy halam geçen büyük

harpte bilse bir şey değil
üşenmez anlatırdı da
niye niçin ve neden

döğüştüğümüzü,
bemşirânım bizim

isabel ben diyim yüz
sen de bin
çorap ördü bir o kadar
kazak başlık boyunatkısı

eldivenler falan filân anneciğim
yatar kalkar dua eder benim için
öleyim filân diye
kahramanca tabii, peder bey bizim
bir avaze anlatırdı ne rütbeymiş
şahadet durur muymuş eski hali olsa
ah, o ara ben

deniz filân sırılsıklam
uzanmışım çamurlara falan
filân
düşünüyorum,
falan
filân,
Gülüşlerini ama
Gözlerini dizlerini falan filânını senin

Türkçesi : Can YÜCEL

POZİTİVİZM

HİÇ GİTMEDİĞİM BİR YERDE

Hiç gitmediğim bir yerde, sevinçle ötesinde
her türlü yaşantının, kendi sessizliği var gözlerinin:
en ince kımıltında bir şey var içime çömen beni,
bir şey dokunamıyacağım kadar bana yakın

kolayca açar beni en ürkek bakışın
parmaklar gibi kapamış olsam bile kendimi,
sen hep yaprak yaprak açarsın beni, Baharın
(dokunup ustaca, gizlice) açışı gibi ilk gülünü

ya da beni kapatmaksa isteğin, ben
ve hayatım kapanırız güzelce, birden

karın her yere özenle inişini
düşleyen yüreğince şu çiçeğin;

duyduğumuz hiç bir şey bu ülkede
erişemez gücüne sonsuz inceliğinin:
yapısının renkleriyle beni bağlayan,
öldüren, hiç durmadan, her nefeste

(bilmiyorum nedir bu sende olan, bu kapayan
ve açan; yalnız anlıyor içimde bir şey
gözlerinin sesini güllerden derin olan)
kimsenin yok, yağmurun bile, böyle küçük elleri

Türkçesi : Cevat ÇAPAN

pozitivizm, olguculuk (Osm. Ispatiye; Fr. positivisme; İng. positivism) Auguste Comte ve sürdürücülerinin öğretisi. - Comte'un kurduğu anlamda pozitivizm; özellikle bilim felsefesi, politika ve din alanlarında etkili görüşler getirmiştir. Bilim felsefesi, dünyanın ve olayların teolojik yada metafizik açıklamaları yerine, «kanun»lara dayanan olumlu bir açıklama tarzını önermekteydi. Pozitivist politika anlayışı ise, sanayi çağına denk düşen bir toplum düzeni kurmayı amaçlamaktaydı; bu toplum düzeninde, sanayici, tüccar ve tarımcılardan kurulu etken sınıf ve bilgin, sanatçı ve filozoflardan kurulu düşünen sınıf olmak üzere iki bellibaşlı sınıf bulunacak ve ruhani erk siyasal erkten ayrılmış olacaktı. Pozitivist dine gelince, bu anlayış, erişilmez ve aşkın bir Tanrı yerine, İmanın konusu olarak tüm insanlığı alıyordu. Bu din XX. yüzyılın başlangıcında özellikle Brezilya'da rağbet görmüş ve hattâ bir ara resmî Devlet dini durumuna gelmiştir. - Bugün A. Comte'a uzaktan da olsa bağlanabilen, J. S. Mili, Spencer ve Renan'ın felsefelerine de pozitivizm ismi verilmektedir. Bütün bu öğretilerin ortaklaşa savundukları görüşler, kesin bilginin sadece deneysel bilimler tarafından sağlandığı, insan zihninin ancak deney tarafından sürekli sınanmak ve apriori olarak hiç bir şeyi kabul etmemek şartıyle hatadan kurtulabileceği; ve nihayet, düşüncenin «kendinde varlıklar» alanına hiç bir vakit ulaşamayacağı, ancak olgular arasındaki bağıntıları (yani kanunları) bilip tanıma imkânına sahip olduğu tezleridir.

pozitivizm Üzerine

Pozitivizmin, Berkeley ve Hume'un felsefelerine dayanan temsilcileri, «doğrudan, «aşikâr»dan ve «mevcut»tan, öncelikle, insan bilincindeki duyumları ve algıları anlarlar; öyle ki, onların görüşlerine göre, dünyanın nesnel-gerçek bir varlığı yoktur. Ancak, felsefenin temel sorunu hakkındaki bu idealist yargı, onlar tarafından çeşitli biçimler altında gizlenir ve temel sorunun kendisi bir «uydurma sorun» olarak sunulur. Pozitivizm, gelişimi boyunca eski, orta ve yeni-pozitivizm şeklinde birbirinden ayırdedilebilen üç evre geçirmiştir. Eski pozitivizm, Fransız düşünürü Comte *tarafından kurulmuştu.* Comte, *«pozitif»ten (aşikâr'dan) yola çıkmayı önermiş ve dış-görünüş altındaki öz'ün ne olduğu sorusunu «yararsız» görerek bir yana bırakmıştı. Eski-pozitivizmin diğer temsilcileri arasında, İngiliz düşünürlerinden* J. S. Mill *ve* Spencer *sayılabilir. Orta-pozitivizm, 19. yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı na kadar olan süre içinde ampiriokritisizm baştemsilcileri:* E. Mach, R. Avenarius, H. Kleinpeter, Th. Ziehen *- ve içkinlik felsefesi - baştemsilcileri:* W. Schuppe, H. Cornelius *- şeklinde gelişti.*

Ampiriokritisizmin temel tezine göre, nesnel gerçek, bilinçten bağımsız ve bilincin dışında varolmayıp, tersine, «evren öğeleri» veya «gignomenler» ya da «yaşam zincirlemeleri» dedikleri duyum karmaşalarından oluşmaktadır. Ancak, söz konusu tez, bu görüşün öznel-idealist karakterini gizleme çabasından başka birşey değildir. Ampiriokritisizm, Alman ve Rus işçi hareketi içinde, Marksçılık ile gerici felsefeyi bağdaştırmak isteyen felsefi revizyonizmin temsilcileri arasında taraftar bulmuştu. «Maddecilik ve Ampiriokritisizm» adlı eserinde Lenin, *bu türden girişimlere karşı tavır almış ve pozitivizmin tümü hakkında kesin yargıya götürücü, esaslı bir ampiriokritisizm eleştirisi yapmıştır.*

Pozitivizmin son evresi ya da yeni-pozitivizm, 20. yüzyılın yirmilerinde ve otuzlarında ortaya çıkmış ve doğa bilimlerindeki teorik çalışmalar üzerinde, —özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde— günümüzde de hâlâ sürmekte olan bir etki yaratmıştır. Yeni-pozitivizmin çıkış noktası. M. Schlick *çevresinde oluşan ve başta* R. Carnap *olmak üzere* O. Neurath'ı, H. Feigl'ı *vb. kapsayan «Viyana halkası»dır. Benzer bir halka da, Berlin'de* H. Reichenbach *çevresinde oluşmuştur. Yeni-pozitivistler, teorik görüşlerinde genellikle* Hume'dan *yola çıkmışlar, felsefenin bir bilim, bir teori olmayıp, tersine, amacı bilimsel önermeleri «açıklığa kavuşturmak» olan bir faaliyet olduğu tezini ilk kez ileri süren* L. Wittgenstein'in *fikirlerinden de önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Bu tezden hareket eden yeni-pozitivistler, felsefenin kendisine özgü bir konusu bulunmadığı, onun sadece dilin mantıksal analizini yapmakla görevli olduğu görüşüne varmışlardır. Bunlar, ampirizmi tutarlı bir şekilde uygulayarak modern mantıkla birleştirmek istemişler ve bu yüzden de, görüşlerini «mantıksal ampirizm» olarak tanımlamışlardır. Ancak bir yandan ampirizmi, özel-idealist tavırla ele almalarına ve onu, uzunca bir tartışma sonunda, ampirik temellere dayanarak bilimlerin alanına bırakmalarına rağmen, bir yandan da, mantığın ve matematiğin a-priorik ve tamamen totolojik karakterli olduğunu ileri sürdükleri için, bu birleştirme tasarısı suya düşmüştü. Fakat pozitivizm, yalnızca bilimlerin sorunlarına eğilmiş değildir. Temel fikirleriyle, bilimleri kanıt gösterip, güya onlara dayanarak, diyalektik ve tarihsel maddecilik'e karşı, yani bilimsel temellere dayalı devrimci bir toplumsal harekete karşı açıkça cephe aldığı için, kapitalizmdeki yaygın bunalımın keskinleşme döneminde, genel olarak burjuva ideolojisinin teorik temelleri üzerinde, özel olarak da burjuva politikası ve toplumsal bilimleri üzerinde giderek artan bir etki yapmaktadır. Pozitivizmin bu temel fikirleri, emperyalist ideolojinin, —felsefi antropolojiden başlayıp, toplumbilim üzerinden, «sanayi toplumu» gibi anti-komünist teorilere, sistemlerarası «yakınlaşma»ya, modern revizyonizmden tutun da sos-*

yal-demokrasiye dek uzanan— her çeşit yönelimin teorik bakımdan temellendirilmesinde geniş ölçüde etkili olmuştur. Pozitivizm, bilgiyi, «mevcut olgu»ya ve dolayısıyla, hem kapitalist toplumun —özü gizleyen— yüzeysel fenomenlerine indirgediği, hem de bilimsel teorilerin özlerini, içeriklerini ve dünya görüşüyle ilgili öncüllerini yadsıdığı için, pozitivizmin temel fikirleri, gerek tarihsel perspektiften yoksun olan burjuva toplumunun sahte bir bilimsellik görünümü altında lanse çıkarılmasına, gerekse toplumsal süreçlerin ve sistemlerin somut tarihsel karakterinin örtbas edilmesine son derece elverişlidir. Böylece pozitivizm, bir yandan bilimsel bilgilerin kötüye kullanılması yoluyla emperyalist sistemin güvence altına alınmasına yaptığı hizmetle, öbür yandan da, Marksçı-Leninci dünya görüşüne ve sosyalizme karşı yürüttüğü savaşla, emperyalist burjuvazinin ideolojik bir silahı haline gelmiştir.

M. BUHR

(Türkçesi : V. ATAYMAN İ. DUMAN)

Felsefenin bir dünya görüşü olduğunu inkâr eden bu akım, felsefenin geleneksel meselelerini (bilinçle varlık arasındaki ilişki meselesini) de deneyim yoluyla doğrulanamayan «metafizik» bir mesele olarak reddeder. Pozitivizm, materyalizm ile idealizm arasındaki zıtlığın dışında kalan bir metodoloji yaratmaya çalışır. Bilimde pozitivist metodolojinin başlıca ilkelerinden biri de aşırı fenomenalizm'dir; bu ilkeye göre, bilimin ödevi fenomenleri açıklamak değil, sadece tasvir etmektir. Felsefede «tarafsızlık» gibi pozitivist iddiaların derin sosyal kökleri vardır. Bunlardan en önemlisi, burjuvazinin emperyalist bilimlerdeki çelişmeli tutumunda kendini gösterir, yani burjuvazi, bir yandan, tabiat bilimlerinin gelişmesine bel bağlar (çünkü bu gelişme olmaksızın üretimin gelişmesi imkânsızdır); öte yandan tabii-bilimsel teorilerin sınırlarını aşan ve burjuva toplumunun ebedî olduğu hakkındaki görüşü çürüten felsefi sonuçlamaları reddeder. Pozitivizm'in kurucusu, pozitivizm terimini ortaya atmış olan Comte'dur. Tarihî bakımdan, Pozitivizm'in gelişmesi üç döneme ayrılır: birinci dönemin temsilcileri Comte, E. Littré, P. Lafitte (Fransa), John Stuart Mill ve Spencer (İngiltere)dir. Pozitivizm'in «birinci» döneminde aşırı ampirizm ve fenomenalizm açısından tahlil edilen bilgi teorisi meselelerine, yani bilgi teorisinin gelişmesindeki genel tarihi kanunlar meselesi (Comte) ile mantık (Mill) meselelerine ve kapitalizmin tabii ve ebedî bir mahiyet taşıdığını ispatlama amacı güden sosyolojiye büyük önem verilmiştir. Pozitivizm'in «ikinci» döneminin (amprio-kritisizm'in) ortaya çıkış tarihi, 1870 ile 1890'lara rastlar ve bu dönem, eşyanın objektif-gerçek'liğinin, şeklen de olsa kabul edilmesini, reddeden Mach'ın, Avenarius'un izlerini taşır. Mach'cılık, bilme meselelerini, aşırı bir sübjektivizmle kaynaşmış psikolojizm açısından yorumlar. Pozitivizm'in «üçüncü» döneminin ortaya çıkışı ise, Viyana Grubu'nun (O. Neurath, R. Carnap, M. Schlick, P. Frank) faaliyetleriyle olduğu kadar, mantıkî atomizm, mantıkî pozitivizm ve genel semantik gibi akımların bileşimi olan Bilimsel Felsefe Derneği'nin (H. Reichenbach, F. Kraus) faaliyetleriyle de ilgilidir. Bu «üçüncü» dönemde, dil'le ilgili felsefi meselelere, sembolik mantık'a, bilimsel araştırmaların mahiyetine önem verilmiştir. «Üçüncü» dönemin pozitivistleri, psikolojizm'i reddederek «bilim mantıkı»nı matematik'le bağdaştırmaya, epistemoloji meselelerini ise aşırı derecede formalize etmeye çalışmışlardır.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

---

pragmacılık, pragmatizm (Fr. pragmatisme; İng. pragmatism) : Pratik başarıyı hakikatin tek ölçütü olarak kabul eden öğreti.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Peirce tarafından başlatılan bu görüş, W. James, J. Dewey ve Papinî tarafından da savunulmuştur. Bu öğretiye göre hakikat, insanın deneylerine tamamiyle içkin bir bağıntıdır; bilgi, insan etkinliğinin hizmetinde bir araçtır ve insan düşüncesi, özü bakımından «ereksel» bir karakter taşır; demek ki bir önermenin doğruluğu, «yararlı» ve «başarılı» oluşuna bağlıdır; tıpkı bunun gibi, bilimsel bir kanun da, pratik uygulamalara yolaçtığı ölçüde doğrudur. Bütün bu tezleri iki ayrı biçimde yorumlamak mümkündür: 1. Söz konusu «başarı», bir fikri benimseyen kimsenin elde ettiği avantaj anlamına alınırsa, hakikat kavramı, «bireysel çıkar» kavramının içinde eriyecektir. Bu açıdan örneğin «yararlı» bir yalan da, bir hakikattir; ve bir kimse için hata olan şey, bir başkası için hakikat olabilir. Bu aşırı anlamda pragmacılık, akılcılığa kökten karşıttır ve «görececilik» anlayışına yaklaşır. 2. Söz konusu «başarı», ortaklaşa saptanmış nesnel olgular tarafından gerçeklenen bir konuda herkesin kendiliğinden ayrıl fikri benimsemesi şeklinde alınırsa, pragmacılık, akılcılığa özellikle yakın düşen bir tavır olmaktadır. Nitekim pragmatizm ismi altında biribirinden tamamiyle ayrı eğilimlerin nitelendiğini gören Peirce, kendi öğretisi için bu terimi kullanmaktan vazgeçmiş ve *pragmatisizm* terimini benimsemiştir.

---

pragmacılık üzerine

İçinde doğduğu anglo-saksonlukla ilgili tarihsel çerçeve gözönünde tutulmadan pragmatizm eleştirilemez gibi görünmektedir. Her felsefenin temelde bir «politika», her filozofun da temelde «politikacı» olduğu doğruysa; bu en kestirme anlamıyla felsefeyi «yararlılık» açısından kuran pragmatizm için de o kadar doğrudur. Ama bu, (bir hareket olarak) Katolik ülkeler için düşünülemez. Buralarda, dinle kültür yaşamı, Rönesans'tan ve Karşı-Reform'dan beri birbirinden ayrılmıştır. Oysa, bu, anglo-sakson ülkeler için rahatlıkla düşünülebilir. Çünkü buralarda din, günlük kültür yaşamıyla kaynaşmış olup, bürokratik olarak merkezileşmediği gibi, düşünsel olarak da dogmalaştırılmamıştır. Herhalde, pragmatizm, kilise çevresinin dışında kalır ve kamusal düşünüşten üstün bir «halk felsefesi» yaratmayı amaçlar; bu, bir felsefe sistemi olmaktan çok doğrudan bir «ideoloji partisi»dir.

James'in sergilediği şekliyle pragmatizm ele alınırsa :

Bir teorinin çeşitli noktalarını tartışmanın en iyi yöntemi, iki olanaktan birinin ya da ötekinin doğru olduğuna göre nasıl bir pratik farklılık ortaya çıkacağını açık bir şekilde saptamakla işe başlamaktır.

Pragmatizm felsefesinin siyasal niteliğinin ne olabileceği derhal anlaşılır. İtalyan, ya da Alman tipi «tek bir» filozof pratiğe dolaylı olarak (çok kere de bu dolaylılık birçok halkalardan oluşan bir zincirdir) bağlıdır; pragmacı ise, pratiğe hemen bağlanmak ister. Gerçekte, böylece ortaya çıkan şudur: İtalyan ya da Alman filozof, hemen dolaysız olarak temasa geçtiği, çok kere de «amiyane» olan gerçekliğe göre hüküm veren pragmacıdan daha «pratik»tir. Çünkü öteki filozofun daha üstün bir amacı vardır, gözlerini daha yukarılara çevirmiştir ve yürürlükteki kültürü daha ileri gö-

türmeye çalışır (elbette buna çalışıyorsa). Hegel XIX. yüzyıldaki özgürlükçü devrimlerin teorik önhabercisi sayılabilir. Oysa pragmacılar, Rotary Club hareketini yaratmaktan, tutucu ve gerici hareketleri temize çıkartmaya çalışmaktan başka bir şey yapmış değillerdir (bunları temize çıkartmakla kalmamış, gerçekleri çarpıtan bir polemikle Hegel ve Prusya devleti konuları üzerinde yanlış yargılar da ileri sürmüşlerdir).

Antonio GRAMSCİ

(Türkçesi : Adnan CEMGİL)

Peirce ve James *tarafından kurulan pragmatizmin önde gelen diğer temsilcileri* Dewey *ve* Schiller'*dir. Pragmatizmin teorik görüşlerinin odağında, tasarımlarımızın, düşüncelerimizin, kavramlarımızın ve önermelerimizin, nesnel gerçeği yansıtan imgeler olmayıp, tersine bunların pratik davranış kuralları oldukları görüşü bulunur. Bu anlayışa göre, gerçek, önermelerin nesnel gerçekle uyumluluğuyla değil de, yalnız ve yalnız getirdiği pratik yararla, başarıyla değerlendirilir. Bu tutumun sonucu ise yaşamın içinde kendi doğruluğunu, geçerliliğini kabul ettirmiş, başarıya ulaşmış, yarar sağlayıcı tüm anlayışları, pratik eylemleri haklı göstermekten başka bir işe yaramayan salt bir rölativizmdir. Bu noktadan yola çıkan pragmatizm, ahlâkın her çeşidini yadsır. Ona göre ahlâk, önyargıların toplamından başka bir şey değildir. Bu anlayışa göre, pratik yaşantımızda, insanların tümünü bağlayıcı özellikte tek bir ahlâki ölçü veya yasa bulmak olanaksızdır.*

---

pratik (Fr. pratique, İng. practice) Nesnel gerçeğin, doğanın ve toplumun, insanlar, sınıflar ve bireyler tarafından değiştirilmesini ve yeniden biçimlendirilmesini kapsayan toplumsal süreci dile getiren felsefi kategori. Pratik, toplum halinde biraraya gelmiş insanların, kendi doğasal ve toplumsal çerçevelerini değiştirmeğe yönelik olan «nesnel etkinlikleri»dir (Marx); çünkü maddesel dünyanın değiştirilebilmesi için, «pratik bir güç ortaya koyabilen insanlara ihtiyaç vardır» (Marx). İnsan doğal organlarıyla ve yapay aygıtlarıyle —makinaları, otomatik sistemleri vb.'leriyle— kısacası tüm araçlarıyla nesnelere ve doğasal feromenlere etki eder; bir yandan onları değiştirirken, öte yandan da kendisi değişir. Marksçı-Leninci felsefede, insanın bu maddi faaliyetine pratik adı verilir. Ayrıca, bilinçli, amaçlı bir eylem ve nesnel gerçekteki nesnelerin belirli amaçlar doğrultusunda, istendiği gibi değiştirilmesi de, her zaman, insanın pratik faaliyeti çerçevesinde yer alır.

Marksçı-Leninci felsefe, maddeci pratik kavramını tam ve kesin bir şekilde ifade etmiş; pratiğin, kendi somut-tarihsel biçimi içinde, maddi toplumsal ilişkiler, üretim güçleri ve üretim ilişkileri tarafından belirlenen bir süreç olduğunu ve «dış dünya yasalarının... *amaçlı* insan faaliyetinin esaslarını oluşturduğunu» kanıtlamıştır. «İnsan, pratik faaliyetlerinde, dünyayla karşı karşıyadır, ona bağlıdır, faaliyetleri onun tarafından belirlenir.» *(Lenin)* Pratik, insanlığın maddi yaşam sürecinin tümünü kapsar; bu nedenle toplumsal ilişkilerin çeşitli biçimlerine, örneğin, insanlık tarihi boyunca pratiğin en temel biçimi olmaya devam eden üretim faaliyetinin biçimlerine, sınıfların ve devletin varlığına bağlı olan politik faaliyete ve doğrudan doğruya nesnel gerçeğin dönüştürülmesine yönelmiş olan deneysel, kültürel, pedagojik ve diğer toplumsal faaliyet biçimlerine bağlı olarek gelişir.

Sınıflı toplumlarda pratik, sınıfsal karakter taşır ve sınıf çıkarları tarefından belirlenip yöneltilir. Pretik kavramı, salt insana özgü varoluş biçiminin, yani toplumsal yaşam sürecinin en önemli yanını yansıtır; bu yüzden tüm Marksçı-Leninci felsefe ve özellikle *bilgi teorisi* için vazgeçilmez bir temel kavramdır. Gerçeğin insan bilincine yansıma biçimini en başta pratik belirler. İnsana maddi dünyanın kapılarını ilk önce pratik açtığı için, bilgi edinmenin asıl temeli de odur. Pratik, bilgi edinme sürecinin en belirleyici itici güçlerinden biridir; çünkü insanın pratik gereksinimleri, bilgi edinme faaliyetini belirli nesnelere ve görevlere yöneltir ve bilginin ilerlemesini sağlayarak şekilde uyarımlar yaparlar. Sonuç olarak, bilgi, doğaya egemen olmak ve toplumsal ilişkileri biçimlendirmek için, yeni olanaklar sağlar; bu nedenle de tüm bilgi edinme faaliyetinin en son amacıdır. Pratik, ayrıca bilginin doğruluğunun ölçütü, hem de en önde gelen ölçütüdür; çünkü olanaklı diğer ölçütlerden farklı olarak pratik, bilgi ile nesnel gerçeği öylesini kaynaştırır ki, bir önermenin doğru olup olmadığı saptanabilir duruma gelir.

PRATOLİNİ Vesco (Floransa 1913) İtalyan romancısı. Çok yoksul bir ailenin çocuğuydu. İlk romanı ***İl Tappetto Verde*** (Yeşil Halı, 1941) ve ***Cronaca Familiare*** (Aile Günlüğü, 1947) otobiyografiktir. ***İl Quartiere*** (Mahalle, 1944), ***Faltir Aşıklar*** (Cronaca di Poveri Amanti, 1947), ***Le Ragazze di Sanfrediano*** (Sanfrediano'lu Kızlar, 1952) adlı yapıtlarında Floransa hayatının hayli geniş bir tablosunu çizmeye çalıştı. ***Un Froe del Nostro Tempo*** (Zamanımızın Bir Kahramanı, 1949) adlı yapıtı, faşizmin etkisiyle suç işlemeye yönelen genç bir adamın ruh yapısını inceler. Üçlü bir sarinin ilk kitabı olan ***Metello***'da (1955) Toscana halkının birkaç nesil kapsayan hayatını anlatır. Pratolini, Çağdaş İtalya'nın sosyal ve duygusal hayatını incelemeye devam etmektedir : ***İl Scialo*** (Karışıklık, 1960), ***Allegoria e Derisione*** (Alegori ve Acı Alay, 1966).

PRATOLİNİ : Çağdaş İtalyan gerçekçiliğinin büyük ustası.

Prevda (Gerçek) S.S.C.B.'de günlük gazete. Komünist partisinin merkez yayın organıdır. Gazete 1913-191 arasında çarlık sansüründen kurtulmak amacıyla 8 kere ad değiştirdi. 1917 Ekiminde Moskova komitesinin yayın organı haline geldi ve Moskova'ya taşındı. Bu dönemde en parlak devrini yaşayan yazıları yayınlandı. Buharin 1937'ye kadar gazetede Stalin, Lenin, Molotov ve Kalinin'in gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Her gün yayınlanan *Pravda* toplam trajıyla Sovyet basınına geniş ölçüde egemendir.

Otto PREMİNGER bir çekim sırasında.

PREMİNGER Otto (Viyana - 1906) Avusturya kökenli Amerikalı sinema yöneticisi. 1929'da, Vlyana'da Reinhardt'ın yerine, Theater der Josefstadt'ın müdürü oldu, sonra

A.B.D.'ye gitti. Sinema yöneticiliğine 1944'te başladı. Başlıca filmleri: ***Kanlı Gölge*** (Laura, 1944) ***Muhteris Ruhlar*** (Angel Face 1952), ***Ay Mavidir*** (The Moon is Blue, 1953), ***Dönüşü Olmayan Nehir*** (River of no Return, 1954), ***Carmen Jones*** (1954), ***Altın Kollu Adam*** (1955), ***Günaydın Hüzün*** (Bonjour Tristesse, 1957), ***Porgy and Bess*** (1959), ***Anatomy of a Murder*** (Bir Cinayetin Anatomisi, 1959), ***Exodüs*** (1960), ***Advise and Consent*** (Oğüt ve Kabullenme, 1964), ***Bunny Lake is Missing*** (Bunny Lake Kayıptır, 1965).

prensip bk. **ilke.**

PREVERT Jacques (Neuilly-sur-Seine - 1900): Fransız şairi. Gerçeküstücü. İlk yapıtı ***Bifur*** dergisinde yayınlandı: ***Souvenirs de Famille ou l'Ange Gardien*** (Aile Anıları ve Koruyucu Melek, 1930) Birçok gazete ve dergide çıkan şiirlerini ***Paroles*** (Sözler, 1948) adlı kitapta topladı. Marcel Carné'nin yönettiği filmlerin diyaloglarını hazırladı: ***Tuhaf Oyun. Sisler Rıhtımı, Son Umut. Akşam Ziyaretçileri, Paradideki Çocuklar, Gecenin Kapıları.*** Şiirlerinden birçoğu Joseph Kosma tarafından bestelendi. Son olarak kendi yaptığı yapıştırma resimlerle süslediği ***Fatras*** (Karmakarışık, 1966) adında bir şiir kitabı yayınlandı.

Jacques Prévert Maurice HENRY'nin desani.

PREVERT bir gezinti sırasında.

PREVERT : Çağdaş Fransız şiirinin güçlü ustalarından..

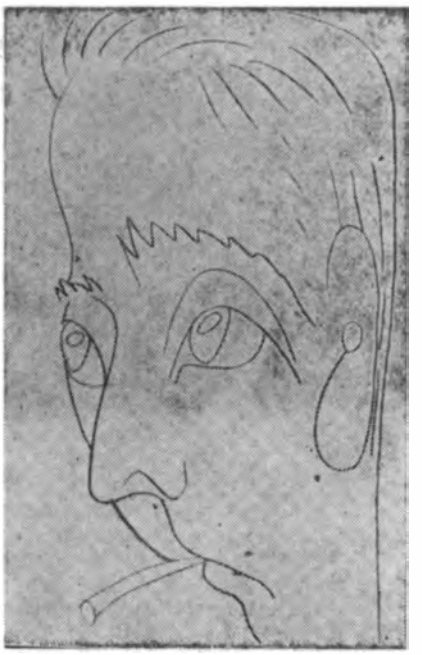

PİCASSO'nun kalemiyle Prévert.

PREVERT'den şiirler

(Türkçesi Tahsin SARAÇ)

BEN BANA BENZERİM

Yaratan böyle yaratmış
Ben bana benzerim
Gülmek istediğim an
Kahkahayla gülerim
Severim beni seveni
Her sevişimde
Söyleyin suç bende mi
Sevdiğim değişikse
Yaratan böyle yaratmış
Ben bana benzerim
Daha ne olacakmış
Ne istersiniz şekerim
Ne yapayım değişemem

Hep beğenilmek isterim
Boyum bosum yay gibi
Pek yüksek ökçelerim
Gözlerim mor halkalı
Taş gibi göğüslerim
Sonra şekerim
Bütün bundan size ne
Beğenen beğenir beni
Ben bana benzerim

Sizi ilgilendirir mi söyleyin
Anlatsam başımdan geçeni
Evet birini sevdim

PREVERT

Evet biri sevdi beni
Birbirini hep seven
Yalnız sevmeyi sevmeyi
Bilen çocuklar gibi
Bırakın sorguya çekmeyi
Ne yapayım değişemem
Alın beğenin beni

İLK GÜN

Apak çarşaflar dolapta
Yataktaki çarşaflar kan içinde
Bir çocuk anasının karnında
Anası sancılar içinde
Baba aralıkta
Aralık ev içinde
Ev kentte
Kent karanlıklar içinde
Ölüm bir çığlıkta
Ve çocuk dünyada

CAROUSEL ALANI

Güzel bir yaz günü akşama doğru
Carousel alanında
kaza geçirmiş koşumdan çıkarılmış
bir atın kanı
sel gibi akıyordu
kaldırım taşlarında
Oradaydı atcağız da
üç ayak üstünde
kımıldamadan duruyordu
ayakta
Ve öbür yaralanmış
yaralanıp kopmuş ayak
dimdik
kıpırdamadan
duruyordu arabacı
o kımıldamayan
o bozuk bir saat gibi işe yaramaz arabayla
Anna susuyordu at
yakınmıyordu
kişnemiyordu
orada öyle
bekleyip duruyordu
hem öylesine güzel öylesine üzüntülü öylesine gösterişsiz
ve öylesine ağırbaşlı
ki ağlamamak elden gelmiyordu

Alı
yitip giden bahçeler
unutulan pınarlar
güneşli çimenlikler
Ah acı
düşkündeki giz görkem
kan ve ışıltılar
yaralı güzellik
Kardeşlik

BOŞA GİDEN ZAMAN

Fabrikanın kapısında
işçi zınk diye durdu
güzel hava ceketinden tutup çekti onu
arkasına dönüp bakınca
güneşi gördü
pırıl pırıl yusyuvarlak
kurşun gibi gökyüzünde gülümsüyordu
bizimki pek içli dışlı
ona şöyle bir göz kırptı
De hele güneş kardeş
aptallık değil mi pek
kalkıp böyle bir günü
patrona vermek

SULTAN

Keşmir dağlarında
Salamandragor sultanı yaşar
Gündüz bir yığın adam öldürtür
Akşam olunca da yatar
Ama korkulu düşlerinde saklanır ölüler
Ve onu yer
Gecelerden bir gece büyük bir çığlıkla
Sultan uyanır
Uykusundan edilen cellat
Yüzünde bir gülümseme yatağın ucuna varır
Yaşayanlar olmasa
Ölüler olmaz
Der sultan
Doğru diye yanıtlar cellat o an
Öyleyse bütün sağ kalanların başı vurulsun
Ve bundan bir daha söz edilmesin unutulsun
Baş üstüne der cellat
Bildiği tek sözcük de bu zaten
Ve sultanın istediği gibi hepsi kılıçtan geçer hemen
Kadınlar çocuklar kendi çoluk-çocuğu başkalarınınkiler
Kurt koyun sığır eşekarısı
O namusu tam yaşlı kişi o yetingen deve
Tiyatro sanatçıları hayvanlar kralı
Bilmece yapanlar muz ekenler
Horozlar tavuklar kabuklu yumurtalar
Öyle ki kimseyi gömecek kimse kalmaz
Ve Salamandragor sultanı
İyi şimdi çok iyi
Ama gel şuraya cellat der
Şuraya tam yanıma tam
Ve öldür beni
Bir daha uyuyacak olursam

SANA SEVGİLİM

Kuş pazarına gittim
Kuşlar aldım
Sana
Sevgilim

Çiçek pazarına gittim
Çiçekler aldım
Sana
Sevgilim

Hurda pazarına gittim
Zincirler aldım
Ağır zincirler
Sana
Sevgilim

Sonra tutsak pazarına gittim
Seni aradım
Oysa bulamadım
Sevgilim
öylece şarkıyordu
Ve hemen yanıbaşında

GÜN TUTULMASI

Güneş Kral da denen Ondördüncü Louis
çokluk delik bir iskemleye otururdu
krallığının son günlerine doğru
karanlık kapkaranlık bir gece
Güneş Kral yatağından doğruldu
gitti delik iskemlesine oturdu
Gidiş o gidiş

PRİESTLEY Joseph (Leeds - 1733 / Northumberland 1804) İnglliz bilginl ve filozofu. Oksijeni bulan, optik ve elaktriksellik konularında çalışmalar yapan Priestley, Büyük Fransız Devrimi'nin llkelerinl savundu; bu yüzden hapse mahkûm olunca da Amerika Birleşik Devietleri'ne göç ettl. Maddeci bir düşünürdü. Temel bakımından Bacon'cı ve Hobbes'çu geleneği sürdüren Priestley'e göre, maddeler, yer kaplama, yoğunluk ve nüfuz edilemezlik gibi özelliklere sahlptlr; maddenin karakteristiklerlnl belirleyen de, çekme gücü ile itme gücüdür.

«İnsan cüşüncesi ile duyumlar, maddenin değişik biçimlerdeki örgütleniş tarzının ürünleridir..» diyen Priestley, Locke'un düalizmini mekanik görüş açısından reddeder; ve, örneğin fikirler ilişkisini titreşimlerle açıklamağa çalışır. Deneyimler ile tecriyi bileştirmeyi isteyen bilgin, özellikle varsayım ve andırış problemlerine dikkati çekmiş; sosyoloji alanında ise belirlenimciliği savunarak kaderciliğe karşı çıkmıştır.

Mutçuluk ahlâkını benimsemiş olan Priestley'e göre, en büyük mutluluk, bireysel mutluluğun bütün insanların mutluluğu ile bağdaşmasından doğacak mutluluktur.

PROKOFYEV Sergey Sergeyeviç (Sontsoyka 1891 / Moskova 1953) Rus bestecisi. İlk müzik öğrenimini çok iyl piyano çalan annesinden gördü. Petersburg konservatuvarına devam etti, Nikolay Çerepnin'den orkestra yönetlml dersleri gördü. 1917 Rus devriminden sonra yabancı ülkelere sığındı. 1933'te tekrar S.S.C.B.'ye döndü ve yapıtının büyük bölümünü orada yazdı. Bir okul yaratmamakla birlikte, yeni-klâsik bir besteci olan Prokofyev, senfonik müzik, oda müziği, opera ve bale müziği alanında çok şey getirdi. Operaları *Kumarbaz* (1916-17), *Üç Portakalın Aşkı* (1919), *Ateş Perisi* (1922-1925), *Semyan Kotko* (1939), *Manastırda Nişanlanma Töreni* (1940-41), *Savaş ve Barış* (1941-42), *Aslına Uygun Bir Adam* (1947-48). Baleleri : Diaghilev'in zoru ile yazdığı *Şut*'tan başka, *Çelik Adım* (1925-27), *Müsrif Oğul* (1929), *Romeo ve Jülyet* (1935-38), *Kiil Kedisi* (1941-45), *Taştan Çiçek* (1949-1959). Sunların dışında 7 senfonisl, 5 piyano konçertosu, Iki keman konçertosu, 2 viyolonsel konçertosu, 9 piyano sonatı, 2 keman ve piyano sonatı, tek keman için bir sonatı, yaylı çalgılar Için 2 dörtlüsü v.b. vardır. Prokofyev kantat da yazdı : *Aleksandr Nevski* (1938), *Teğmen Kije* (1934), *Korkunç İvan* (1944-46) v.b. filmlerin de müziğinl yazdı. Ayrıca çocuklar için bestelediği *Pyotr ve Kurt* (1936) ile *Kış Kütüğü* gibi süitleri önemlidir.

Sergey PROKOFİEV : Sovyet müziğinin büyük ustası.

proletarya (Fr. prolétariat, İng. proletariat): Proleterlerden, yani hlç bir üretim aracına sahip olmadıkları Için ellerindekl tek meta olan işgüçlerini bir ücret karşılığı satmak ve bunun karşılığında kapitalistler Için çalışmak zorunda olan ücretll İşçilerin oluşturduğu sosyal sınıf. - Kapitalist rejime karakterini veren şey, birl öbürünü sömürdüğü için çıkarları zorunlu olarak karşıt ikl temel sosyal sınıfın varlığıdır. Bu ikl sınıf, proletarya ile burjuvazidir. Proletarya, toplumun zenginliklerinin büyük bölümünü yaratan sınıftır. Ücretll İşçilerden oluşur, işçi sınıfı denen şeye tekabül eder. Bu ikl kavram oldukça genel bir tarzda, anlamdaştır. Bununla birlikte, bazan, proletarya deyimi işçi sınıfının yalnız kapitalist sistemde nesnesi olduğu sömürünün açıkça bilincinde olan ve bu sömürüye **devrimcl** blr tarzda son vermek için çalışan bölümünü belirtmek için kullanılır.

Proletarya, işçi sınıfı, ücretll işçilerden, başka bir deyişle işgününün bir bölümünde bedava çalışmak zorunda olan, sömürülen kişilerden oluşur. Üretimin en modern biçimlerine bağlı olan proletarya, bir bütün olarak, en devrimci sınıfı oluşturur.

proletarya diktatörlüğü : (Fr. dictature du prolétariat, İng. dictatorship of proletariat): İşçi sınıfının ve müttefiklerinin toplumun sosyalist dönüşümünü gerçekleştirmek amacıyle, kurdukları geçicl politik iktidar. Emekçilerin bu iktidarı, biçiml ne olursa olsun (çok - partili de olsa), iki temel şartı yerine getirmek zorundadır :

— bütün emekçiler için ve halkın tümü için, onların sosyalist kuruluşa ve kamu işlerinin çeşitli biçimleri altında sevk ve dareye katılmalarını sağlamak amacıyla, en geniş demokrasiyl gerçekleştirmek;

— yeni sosyalist demokrasi rejimini, iktidarı yeniden elde etmek ve kapitalizmi yeniden kurmak amacıyla eski sömürücü sınıflar tarafından yapılacak baltalama teşebbüslerine karşı savunmak.

Bütün sosyalist ülkelerin tarihlerl, politik iktidar olarak porletarya diktatörlüğünün kurulmasının kapitalizmden sosyalizme geçişin başta gelen şartı olduğu yolundaki marksist-leninist tezl teyit eder.

Bu iktidarı, kendisinden önceki bütün iktidarlardan farklı olarak karakterize eden şey, güç kaynağı olan halk kitlelerine dayanmasıdır : «Büyük çoğunluğun diktatörlüğü olan yenl iktidar, ancak büyük kltlelerin güvenl sayesinde, bütün kitleyl en özgür, en güçlü bir tarzda Iktidara katılmaya götürmekle ayakta durabilir.»

Öte yandan, sömürücü devlet için, şiddet (violence), faaliyetinl belirleyen başlıca işlevken, İşçi sınıfının devletl için böyle değildir. Onun amacı, sosyalizmi kurmak, toplumun sınıflara bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmak, toplumun bütün üyelerini emekçiler haline getirmek, insanın insan tarafından her türlü sömürüsünü temelsiz kılmaktır.

Ve proletarya hiçbir şekilde «diktatoryasını süreklileştirme özlemi içinde olmadığından, tarihsel görevini yerine getirir getirir getirmez, proletarya diktatörlüğü gereksizleşir.

proletarya diktatörlüğü üzerine

Sosyalist devlet tipinin sınıfsal yanısı ve işlevi proletarya diktatörlüğü kavramında ifadesini bulur. Bu devlet tipi, işçi sınıfının ve onun Marksçı-Leninci partisinin öncü rolüyle belirlenmiştir; işçi sınıfının diğer emekçi köylülerle (örneğin, kooperatifli köylülerle) gerçekleştirdiği bağlaşıklığı dile getirir ve sosyalist toplumun ve daha ileride komünist toplumun kurulmasında en belli başlı araç olarak hizmet eder.

Proletarya diktatörlüğü öğretisi; Marksçılık-Leninciliğin temel öğelerinden biridir. Marksçılık-Leninciliğin sınıflar ve sınıf savaşımı teorisinin çekirdeğini oluşturur. Proletarya diktatörlüğünün kabul edilmesi, Marksçı-Leninci görüşü burjuva liberalizminden, oportünizm'den ve reformizm'ın tüm biçimlerinden a-

yırır. Bu yüzden, proletarya diktatörlüğü, burjuva ideologlarının ve revizyonizm'in, varolan sosyalizme ve Marksçılık-Leninclik'e karşı saldırılarının odak noktasını oluşturur.

Marx ve Engels, proletaryanın devrimci sınıf savaşımlarını inceleyerek ve özellikle Paris Komünü'nün deneyimlerinden hareket ederek, sınıf savaşımının zorunlu bir şekilde proletarya diktatörlüğüne götüreceği, işçi sınıfının, varlığına son verdiği sömürücü sınıfları denetimi altında tutabilmek ve emekçi kitleleri yeni toplumun kurulmasında seferber edebilmek için kendi iktidarını kurması gerektiği ve giderek proletarya diktatörlüğünün tüm sınıf farklarının tamamen ortadan kalkmış olacağı komünist topluma yalnızca bir geçiş aşaması için gerekli olduğu sonucuna vardılar. «Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinin ötekine devrimci dönüşümünün bir evresi bulunur. Bu evreye, bir de politik geçiş evresi tekabül eder ki, bunun devleti, proletaryanın devrimci diktatörlüğü'nden başka birşey olamaz.» (Marx)

Oktobr Devrimi'nin tarihsel deneyimleri, sosyalist devletlerin kuruluşları ve gelişmeleri, bu teorik yargının tutarlılığını doğrulamış ve proletarya diktatörlüğünün kurulmasının, sosyalist devletin ve sosyalist devrimin tabi olduğu genel yasal düzenliliğin bir gereği olduğunu göstermiştir.

Proletarya diktatörlüğü, sosyalist toplumun politik örgütlerinin oluşturduğu sistemin tümü tarafından gerçekleştirilir; bu toplumun kurulmasının temel aracı sosyalist devlet, onun yönetici gücü ise Marksçı-Leninci partidir Tarihsel koşullara, politik geleneklere ve diğer ulusal özelliklere uygun olarak, proletarya diktatörlüğü çeşitli ülkelerde değişik biçimler gösterebilir. Sınıf içeriği ve sınıfsal işlevi ise, her yerde birdir: Somut koşullar ya da biçimler ne olursa olsun, her zaman söz konusu olan, işçi sınıfının ve bağlaşıklarının toplumu sosyalistleştirme ve komünist toplumu kurma amacıyla gerçekleştirdikleri politik iktidardır.

Proletarya diktatörlüğü genel olarak şu görevlerle yükümlüdür :

1) Varlığına son verilen sömürücü sınıfı etkisiz hale getirir ve gelişmekte olan sosyalist devleti içeriden ve dışarıdan gelen karşıdevrimci tüm saldırılara, özellikle emperyalizme karşı savunur,

2) Tüm toplumsal yaşamın planlı bir şekilde dönüşüme uğratılmasını örgütler ve yönetir; sosyalist toplumsal ilişkileri, sosyalist eğitim kurumunu, sosyalist kültürü ve sosyalist bilinci geliştirir; yani toplumda egemen konuma gelen işçi sınıfının sosyalizmi kurmasında ve toplumsal gelişme sürecini komünist toplum aşamasına değin götürmesinde, onun başlıca aracıdır.

Sosyalist toplumun sağlamlaşması ve gelişmesi ölçüsünde, proletarya diktatörlüğünün görevi de değişir ve yer yer yeni içerikler kazanır. Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde, henüz sınıf uzlaşmazlıkları aşılmamışken ve egemenliğine son verilmiş sömürücü sınıf olanca olanaklarıyla egemenliği yeniden elde etmek için çabalarken, dolayısıyla proletarya diktatörlüğünden yararlanmak, tüm karşı-devrimci saldırıların göğüslenmesi için kaçınılmaz bir yolken; bu görev, sınıf uzlaşmazlıkları tanımayan gelişmiş sosyalist toplumda anlamını yavaş yavaş yitirir. Proletarya diktatörlüğü, mahiyeti gereği, öncelikle bir zora başvurma / baskı mekanizması olmayıp, özgürlüğüne kavuşmuş emekçilerin yaratıcı çalışmalarının politik bir örgütlenme biçimidir.

Proletarya diktatörlüğünün içeriğini ve işlevini gözönünde bulunduracak olursak, bu yönetimin, aynı zamanda yeni tip bir → demokrasi olduğunu görürüz. Bu, sosyalist demokrasidir. Sosyalist demokrasi, devletin, ekonominin, kültürün, tüm toplumsal yaşamın yönetimi ve planlanması faaliyetlerine emekçi kitlelerinin en geniş şekilde katılmasını sağlar, onların yaratıcı güçlerini geliştirir ve onlara kendi yazgılarını bilinçli bir şekilde belirleme olanağı sağlar. Bu yüzden proletarya diktatörlüğü, Lenin'in belirttiği gibi, burjuva demokrasisinden bin kat daha demokratiktir.

Proletarya diktatörlüğü, her sosyalist ülkenin kendine özgü koşullarının çerçevesi içinde doğar ve gelişir, ama gene de uluslararası bir karakter taşır.

M. BUHR

(Türkçesi: V. ATAYMAN - İ. DUMAN)

---

proletarya enternasyonalizmi (Fr. internationalisme prolétarien, İng. proletarian internationalism) İşçi sınıfının ve onun marksist-leninist partisinin ideolojisinin ve politikasının uluslararası ilişkiler alanındaki temel ilkesi; burjuva milliyetçiliğinin, şovenizminin ve kozmopolitizminin karşıtı. - Proletarya enternasyonalizmi ve ilkesi, işçi sınıfının uluslararası karakterinden, onun bütün ülkelerdeki yaşam ve savaşım koşullarının ortak oluşundan, ortak sınıf düşmanının uluslararası sermayede odaklanması gerçeğinden kaynaklanır ve İşçi sınıfının ortak çıkarlarını, hedefini ve aktif dayanışmasını dile getirir. Proletarya enternasyonalizminin somut görünüş biçimleri, tarihsel koşullarla birlikte gelişir. Maddi ve manevi dayanışmadan doğan karşılıklı destek, ortak hareketler, komünist partilerinin kardeşçe karşılıklı ilişkileri, ulusal sorunun enternasyonalist anlayışa uygun çözümü, sosyalizmin kurulmasında sosyalist ülkelerin sıkı işbirliği ve yardımlaşma, sosyalist ülkelerarası ekonomik bütünleşme... Bunlar proletarya enternasyonalizminin dile geliş biçimleridir.

Proletarya enternasyonalizmi, dünya sosyalist sisteminin kuruluşuyla yeni boyutlar kazanmıştır. Şimdi o, sosyalist devletler arasındaki ilişkileri de kapsayarak, işbirliğinin geliştirilmesi ve sosyalist ekonomik bütünleşme yoluyla, sosyalist ulusların giderek daha çok yakınlaşmalarını sağlamaya yönelmiştir Proletarya enternasyonalizmi, sosyalist devrimde ve sosyalist toplumun kurulmasında bir genel yasa haline gelmiştir.

Proletarya enternasyonalizmi ve sosyalist enternasyonalizm, sosyalist *yurtseverlik*'le ayrılmaz bir bütünlük oluştururlar ve sosyalist ülkelerdeki ve diğer ülkelerdeki emekçilerin uluslararası işbirliğini, bu emekçilerin kendi *ulus*'larına ve anavatanlarına duydukları sevgiyle birleştirirler.

PROUDHON Pierre Joseph (1809 1865). Fransız filozofu. Gazetecilikle hayata atılmış, sosyalist çevrelerle yakınlık kurmuştur. *Qu'est-ce que la propriété?* («Mülkiyet nedir?», 1840) isimli ilk kitabıyle şöhrete ulaşmıştır. «Mülkiyet hırsızlıktır» sözünün yeraldığı bu eserden sonra Proudhon, Marx'la tanışmış ve kısa bir süre dostluk etmiştir. *La Philosophie de la misère* («Sefaletin felsefesi», 1846) isimli kitabını yayınlayınca, bu dostluk sona erecektir. Ama Proudhon asıl şöhretini, 1848 İhtilâli'nden sonra kurduğu *Le Représentant du peuple* («Halkın temsilcisi») isimli gazeteye borçludur. 1849-1852 arasında hapis yatan düşünür, bir süre Belçika'da sürgün yaşamış ve 1862 yılında affa uğrayarak yurduna dönmüştür. Proudhon merkezileştirmeğe karşı çıkan siyasal fikirlerini açıkladığı ve federalizmi savunduğu *Du principe fédératif* («Devletler federasyonu ilkesi üzerine», 1863) isimli incelemesinden sonra, «vasiyetnamesi» diye nitelediği *De la Capacité des classes ouvrières* («Emekçi sınıfların yeteneği üzerine») isimli eserini tamamladıktan sonra ölmüştür Kayıtsız şartsız birey saygısına dayanan soyut bir adalet aşkı Poudhon'u, her türlü Devlet fikrine karşı cephe almağa sürüklemiştir Bu bakımdan anarşizmin babası sayılır.

«İlke bakımından hiç bir fark yoktur mülkiyetle hırsızlık arasında. Birini yüce ötekini iğrenç kılan, her ikisini de eşleyen koşullar, her ikisini de koşullayan durumlardır.» PROUDHON

PROUDHON üzerine

1. Ekonomik Düşünce

Proudhon'un, Mülkiyet nedir? *başlıklı yergisinde yer alan, ekonomik konularda ilk düşünmesi, doğal haklar şemasını işlemektedir. Anlamlıdır bu: çünkü yazar, kendini daima 1789 kuşağının ardılı ve sürdürücüsü olarak görecektir.*

Onun gözünde hürriyet ve eşitlik, mutlak ve kutsal haklardır. Hürriyet konusunda, bu düşüncesini ispatlamak zahmetine bile girmiyor Proudhon; buna karşılık, Düzenin yaratımı'*nda bir eşitlik teorisi sunmakta: Bütün insanlar, diyor özet olarak, eşit muamele görmelidirler: çünkü bütün toplumsal görev ve işlevler kesinlikle biribirlerine bağlı şeylerdir, dolayısıyla de birinin öbüründen üstün olduğunu söylemek olanakdışıdır. Kaldı ki, bireyler arasındaki yetenek eşitsizliği, toplumsal ilerleme sonucunda, büyük ölçüde ortadan kalkacaktır: arta kalacak olan eşitsizlik payı ise, rahatça küçümsenebilir.*

Mülkiyete gelince, düşünürümüze göre onu da aynı planı koymak ve bir doğal hak olarak göz önüne almak olanaksızdır; çünkü mülkiyeti doğal hak olarak göz önüne almak olanaksızdır; çünkü mülkiyetin doğal hak olarak kabul edilmesi, doğal haklar sisteminin içine çelişkinin sokulması demek olacaktır. Burada Proudhon, dikkat edilmediği takdirde mülkiyetin, bir avuç bireyin tüm zenginliklere el koyarak eşitliği ve hürriyeti nasıl yok edeceğini açıklıyor uzun uzun. Ve mülkiyete, gerçek bir temel, meşru bir neden bulmanın olanaksız olduğu sonucuna varıyor: «Mülkiyet, hırsızlıktır.»

Ama bu, mülkiyeti ortadan kaldırmak gerektiği anlamına mı gelir? Hiç bir şekilde. Çünkü mülkiyeti kendi «diziliş»inin içine, yani toplumsal görev ve işlevlerin tümü içine yerleştirecek olursak, bir çok kötülüğün kaynağı olduğu kadar bir çok iyiliğin de kaynağı olduğunu görürüz. Bu arada, özellikle vaz geçilmemesi gerekli bir şeyi sağlamaktadır mülkiyet: Toplumun baskısına ve el koymasına karşı bireyin hürriyetini. Demek ki mülkiyet kurumu, aynı zamanda despotluk kaynağı, ve hürriyet garantisi olan çatışkılı (antinomi'li) bir gerçekliktir.

Ekonomik çelişkiler'de yeniden işleniyor bu tez: söz konusu eserde mülkiyet, genç bir o kadar çatışkılı başka bir takım etkenlerin yanında yer almakta: Örneğin makina, emekçinin zahmetini azaltırken, öte yandan da uğursuz ücret rejimini geliştirmektedir: serbest mübadelenin hem iyi, hem kötü yanları vardır, vb.

Bu çelişkiler, bitimsiz biçimde süreklidir, diyor düşünürümüz: zor kullanarak bu çelişkileri çözmeğe girişmek, bireyin hürriyetini ortadan kaldırmağa varacaktır: hürriyetse, sahip olduğumuz şeylerin en iyisi, en yüceside. İşte bunun içindir ki Proudhon, kendi çağındaki bütün sosyalist akımlara şiddetle karşıçıkıyor.

Katolik Buchez gibi bazı düşünürler de, her bireyi, ödevinin kendini türdeşlerine feda etmek ve gönüllü olarak yoksul yaşamak olduğuna inandırarak, Hristiyanlığın evrensel kardeşlik ilkesini gerçekleştirmek istemektedir. Fedakârlığın, toplumsal ilişkilerin ilkesi haline getirilmesini kabul etmiyor Proudhon: bu, bazı bireylerin birtakım başka bireylere bağımlı kılınmasına yolaçan tehlikeli bir eğilim gibi gözükiiyor ona.

Louis Blanc'ın önerdiği tarzdaki tüm ekonomik örgütlenme tasarılarına da karşıçıkıyor düşünürümüz.

Şöyle yazıyor bu konuda:

Bu büyük sorun üzerinde, örgütlenme sorunu üzerinde sosyalizmin bugüne değin söylediği bütün herşey, bir şarlatanlık örneği demenek için diyelim ki, bir umutsuzluk ve güçsüzlük çığlığından ibaret kaldı.

Ama Proudhon'un herşeyden fazla tiksintisini uyandıran şey, Cabet gibi yazarların önerdiği, tüm malların ortaklaşa mülkiyet rejimidir. Cabet'nin fikirlerine karşı düşünürümüz, sözü edilen rejimin, ailenin ortadan kalkmasına ve ekonominin otoriter bir tarzda örgütlenmesine yolaçacağını ileri sürüyor:

Şöyle yazıyor:

Bölünmez iyeliğin (şayian mülkiyetin) anlamdaşıdır komünizm; nihilizmin, hareketsizliğin, karanlığın ve sessizliğin anlamdaşıdır.

Bu durumda düşünürümüze, toplumsal bağlantıları, bireyin bağımsızlığına tam saygı gösteren bir ahlâk ilkesine bağımlı kılmaktan başka bir iş kalmamaktadır. Proudhon'a göre bu ilke, insanda kendiliğinden var olan, «insanlığa içkin olan», adalet ilkesidir.

Bireylerin hürriyetinin korunabilmesi için, toplumun, yalnız ve yalnız sözleşme temeli üzerine örgütlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan Proudhon, liberallerle aynı fikirdedir: hattâ devletin yararsızlığının ortaya çıkacağını sanmakta olduğuna göre, onlardan da ileri gitmektedir bu konuda. Ona göre «siyasal sistem», sözleşmeli bağıntılar sisteminin içinde «eriyecek», sözleşmeli bağıntılar sistemiyle «bütünleşecektir». İşte bu açıdandır ki, Proudhon «Ben anarşistim» diyebiliyor.

Ama öte yandan, eşitliğin de hüküm sürmesi gerekmektedir. Bütün toplumsal bağlantılar sözleşmelere dayandırılacağına göre, bu konuda sorun, ister patron işçi arasındaki, ister alıcıyla satıcı arasındaki, ister borçluyla alacaklı arasındaki mübadele söz konusu olsun, artık sadece bir «mübadele içinde eşitlik» sorunudur.

Bu konuda herşeyden önce yapılması gereken, kapitalistlerin, toprak sahiplerinin ve müteşebbislerin emek üzerinde önceden kaldırıp aldıkları ve kendileri tarafından gerçekte verilmiş bir emeğin bedeli olmayan bütün payları yasaklamaktır. Emekçilerin çabalarının bir araya gelmesinden doğan fazladan

verimi kendine mal etmesinden doğar patronun kârı; bu tür bir özünleme (kendine mal etme), adalete aykırıdır. Bankaların aldığı faizin, işleyiş giderlerini aşan kısmı da meşru sayılamaz.

Demek ki adaleti gerçekleştirmek için, hukuk düzenini baştan sona dönüşüme uğratmak gerekmektedir. Sadece bireyin edinçleri garanti altına almağa yönelik bireyci bir hukuk yerine, toplumsal bağlantıların hakkaniyete uygunluğunu sağlayan bir «ekonomik hukuk», yada, bugünkü deyimiyle bir «toplumsal hukuk» kurup sürdürmek gerekmektedir. Ve Proudhon, işte bu hukuku keman uygulamağa girişmek amacıyle kuracaktır 1849 yılında kendi mübadele bankasını; ve bu banka, alışılmıştan çok daha düşük oranda bir faiz karşılığı ödünç verecektir. Böylece, diyor düşünürümüz, her emekçi kendi çalışma yeteneğini seferber etme ve patrona bağımlılıktan kurtulma olanağına kavuşabilecektir.

Bu sunumu içinde Prudoncu sistem, bir dizi haklı itirazla karşı karşıyadır. Düşünür kendisi de farkına varmıştır bunun; ve bir çok noktada düzeltmelere, yumuşatmalara gitmek zorunda kalmış, ama bu tedbirler de düşüncesine özlenir bir tutarlılık kazandıramamıştır.

Nitekim Proudhon'un son eserlerinde boyun eğdiği ilk yumuşama, ekonomik hukukun uygulanmasını güvence altına almak için Devlet'in üstünlüğünü olumlamaktan ibarettir artık. İkinci olarak Proudhon, modern üretim tekniğinin getirdiği zorunlukları da göz önüne almadan edemeyecektir: Emekçilerin büyük çapta yoğunlaşmasını ve çeşitli işletmelerin çalışması arasında bir düzendeşliği (koordinasyonu) gerektirmektedir modern üretim. Ve başlangıçta dernek fikrine kesinlikle karşıçıkan Proudhon, şimdi bu fikre de yanaşmaktadır : Hizmetlerin karşılıklılığını temellendiren yardımlaşma ilkesinin yanına, çabaların düzendeşliğini sağlayan «federasyon» ilkesini koymaktadır. Ama sadece hür toplulukları kabul ediyor düşünürümüz: İster birey, ister işletme olsun her ortak, diyor, istediği anda federasyondan çekilme hakkını korumalıdır. Böylece betimlediği rejimi, Proudhon, çabucak benimsenip büyük yaygınlık kazanacak olan bir terimle, «sanayi demokrasisi» terimiyle adlandırıyor.

Hürriyet ve eşitlik böylece aynı anda gerçekleştirildiğine göre, bireylerin mutluluğunu sağlamak artık güç olmayacaktır. Bu mutluluğu, özellikle, gereğinden fazla uzmanlaşma gerektiren emeğin koşulları tehlikeye koymaktadır, diyor düşünümüz. Demek ki bundan böyle bireyleri yepyeni bir tarzda eğitmek; ve özellikle de her bireye, bir yerine bir kaç mesleği birden öğretmek gerekmektedir.

2. Araçlar Sorunu

Çoğu zaman Proudhon, uzak bir gelecekten kâhincesine konuşur gözükmektedir. Buna karşılık, hemen gerçekleştirilmesi gerekli girişimler konusuna eğildiğinde, ister kendi kurduğu mübadele bankasına bağladığı umutlar, ister bir an için III. Napolyon'a duyduğu inanç söz konusu olsun, yargıgücündeki o, peygamberce güvenin yittiğini belirtmek yerinde olur.

Ama Proudhon'un evrimci tarih görüşünü kabul etmediği ve XVIII. yüzyıl filozoflarının ilerleme teorisini benimsediği düşünülecek olursa, buna şaşmamak gerekir.

«Tarihi, yalnız fikirler yapar» yazıyor düşünürümüz. Yalnız fikirlerin bir tarihi olduğunu söyleyecek olursak, yazarın düşüncesini daha doğru bir şekilde dile getirmiş sayılırız. Nitekim bir gün kendisi, Marx'ın bir kitabını okurken, sayfanın kıyısına şu notu düşmemiş miydi :

Toplumda herşey, uc denirse denisin, çağdaştır: tıpkı doğada tüm atomların ölümsüz olduğu gibi.

Zaten düşünürümüz, ilerlemeyi, hukuk ve ahlâk açısından bakarak tanımlamaktadır sürekli olarak. Onun gözünde ilerleme, «hukuktan kaynaklanan hareket» sayesinde adaletin gittikçe belirlenen zaferidir.

Şöyle yazıyor bu konuda :

Sözleşmenin içerdiği kimselerin sayısı ve sözleşmenin düzenlediği çıkarların çoğalması nedeniyle iyilik iyiliğe eklenmekte, adaletin egemenliği gittikçe yayılmakta, bunların sonucunda da zorunlu olarak ilerleme meydana gelmektedir.

Ayrıca şunu da söylüyor :

İlerleme, herşeyden önce ahlâk düzenine ilişkin bir olaydır; bu olayın hareketi sonradan, iyilik yada kötülük doğrultusunda, insan varlığının kollektif ve bireysel tüm yeteneklerini içine alacak şekilde yayılır.

Bu durumda tarihin büyük anı, gerçekten önem taşıyan tek anı, 1789'dur : Hukukun egemenliği o an başlamaktadır. Güç ve zor kullanımının tarihte oynadığı rolü bimiyor değil Proudhon : Bütün bir kitabını, Savaş ve barış'ı bu rolün çözümlenmesine ayırıyor. Ama hiç şüphe yok ki derin düşüncesi, şu an kuvvete ve zora başvurmanın anlamsız bir gerileme olacağı noktasında düğümlenmektedir : Öyle ya, diyor olsa gerektir düşünürümüz, mâdem ki hukuk insan ilişkilerini yönetmeğe başlamış bulunmaktadır, buna gelişme olanağını tanıyabiliriz.

Bütün bunları göz önüne aldığımız zaman, büyük taşlamacının işçi sınıfına karşı takındığı şaşırtıcı tavır daha iyi anlaşılabilir: İşçi sınıfına bağlı kalmaktadır Proudhon, o sınıf için çalışmaktadır; ama bu sınıfın temsil ettiği güce dayanmayı kesinlikle reddetmektedir; çünkü bu güç yeterince arı, ulaşılması söz konusu olan ahlâki ereklerin yeterince bilincinde gözükmemektedir ona.

Şöyle yazıyor :

Öyle bir yük hayvanı düşünün ki, masallarda olduğu gibi durumu üzerinde felsefe yapmasın, ama bu durumun sadece bilincinde olsun ve iyi niyetle boyun eğsin bu duruma, rıza göstersin: İşte halktan kimse budur... Barbarın çok altındadır bu adam; barbarın gururu ve özsayısı, onda yoktur...

Genel oya niçin tiksintiyle baktığı ve niçin şiddet yoluyle devrim istemediği daha iyi anlaşılıyor şimdi düşünürümüzün. O kadar ki, Proudhon, her ne pahasına olursa olsun düzenin savunuru kesilmekten bile çekinmemekte bazan.

1845 yılında şöyle yazıyor :

Emek kendini egemen olarak ortaya koyup kabul ettirmediği sürece, bir köle muamelesi görmelidir.

Ama hiç değilse bir kere, kaleminin bambaşka duyguları dile getirmesine engel olamıyor; ve şöyle yazıyor Savaş ve barış'ta:

Sivil düzende bile kuvvet hukuku, son sözünü söylemiş olmaktan uzaktır henüz. Giden burjuva sınıfıyle her gün gelen işçi sınıfı arasında otuz yıldır süregelen tartışmayı ancak bu hukuk sona erdirebilir. Ama bu, bir savaş yada zorla kabul edilmiş bir anayasa yoluyle olurmuş, hiç bir önemi yok.

Düşünürün gene kendi sistemini havaya uçurmağa gerekli ne varsa saklı bu cümlelerde. Hiç şüphesiz kendisi de bunun farkına vardığı içindir ki, bu yolda ısrar etmiyor düşünürümüz: Nitekim ölümünden sonra yayınlanan, İşçi sınıflarının

yeteneği üzerine başlıklı eseri, emekçilere koalisyon ve grev hakkının verilmemesi gerektiğini, çünkü bugünkü durumda adalete uygun ücretin en iyi garantisinin gene de serbest rekabet olduğunu ispatlamağa yönelmiş uzun bir inceleme niteliğini taşımaktadır.

Düşüncesinin zaman zaman tutarsız karakterine rağmen Proudhon'un, toplumsal adaletle bireylerin hürriyetinin korunması arasındaki zorunlu uzlaşma sorununu büyük bir keskinlikle ortaya koyma gücünü gösterdiği söylenebilir. Ama bu amaca ulaşmak üzere önerdiği çözümlerin doyurucu olduğunu söylemek olanaksızdır. Kapitalist toplumun, doğurduğu adaletsizliklerden kurtulmak isteniyorsa, ta temelden değiştirilmesi gerekli bir bütün meydana getirdiğini görmeksizin, örneğin bedava kredi cinsinden birtakım mali yada hukukî tekniklere başvurarak toplumun dönüşüme uğratılabileceğine inanıyor Proudhon. Marksçı öğretinin kesin üstünlüğünü yapacak olan da, işte bu kapitalist sistem görüşüdür. Bu öğreti ise, Hegel'in siyasal felsefesine sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır.

Henri DENİS

Kayıtsız şartsız birey saygısına dayanan soyut bir adalet aşkı. Proudhon'u, her türlü devlet fikrine karşı cephe almağa sürüklemişti. İşte bu bakımdan, onu, anarşizmin babası olarak kabul edebiliriz.

G GURVITCH

PROUDHON'dan seçmeler

Hükümetler üzerine

Her hükümet vaad eder, güvence verir, garanti sunar, sözüne bağlı kalacağına dair ant içer. Hükümet bildirilerinden daha güzel ve daha büyük bir dürüstlük gösterisini, daha derin bir fedakârlık açıklamasını hiç bir yerde bulamazsınız. Ve gene hükümet çağrılarından, genelgelerinden, mesajlarından daha bağlayıcı hiç bir şey yoktur. Hükümetler, kendilerini zorunlu, vaz geçilmez bildikleri sürece ve ölçüde iyi niyetle hareket eder gözükürler.

Mülkiyet hırsızlıktır

Kölecilik nedir? sorusuna cevap vermek durumunda kalsaydım ve tek kelimeyle : *Cinayettir..* deseydim; insandan düşüncesini, iradesini, kişiliğini çekip alabilme gücünün öldürücü bir erk olduğunu ve bir insanı köle haline getirmenin onu öldürmekten farksız olduğunu ispatlamak için uzun boylu konuşmağa ihtiyaç kalmadan anlaşılırdı düşüncem. Peki ama : *Mülkiyet nedir?* sorusuna neden gene aynı şekilde, yani bu ikinci sorunun aslında biricisinin değişik bir biçiminden başka bir şey olmadığını hemen anlatabilmekten emin bulunarak : *Hırsızlıktır..* cevabını veremiyorum?

Bir düşünür, mülkiyetin, mülkleştirmeden doğan ve yasayla geçerlik kazanan bir medeni hak olduğunu söylüyor; bir başkası da aynı mülkiyetin, kaynağını emekte bulan bir doğal hak olduğu iddiasında; ve biribirlerine taban tabana zıt olan bu öğretilerin ikisi de yandaşlarınca alkışlanıp desteklenmekte. Bense ne emeğin, ne mülkleştirmenin ve ne de yasanın, mülkiyeti yaratamayacağını; dolayısıyle de mülkiyetin nedensiz bir sonuç olduğunu iddia ediyorum. Niçin kınanacakmışım yani bundan dolayı?

İtirazlar yükseliyor!

Mülkiyet, hırsızlıktır! İşte 93'ün alârm çanı! İşte devrimlerin giriş kapısı...

Politika üzerine

Bizim tüm bilimimiz halkın gösterilerini gözlemeğe, diyeceklerini bellemeğe, yapacaklarını yorumlamağa dayanır. Halka sormak: Bizim için bütün felsefe, bütün politika işte budur.

Sermaye hükümdar iken politika nedir ki? Bir gölge oyunundan, bir ölüler dansından başka nedir?

Marcel PROUST'un 1895 yılında yapılmış olan bir portresi.

PROUST Marcel (Paris - 1871 / Paris 1922) Fransız yazarı. Sağlığının bozuk olmasına ve astma nöbetlerine karşın, Proust, Condorcet lisesinde parlak bir öğrenim yaptı.

1896'da, taslak ve denemelerinden oluşturduğu bir derleme yayınladı: *Les Plaisirs et les Jours* (Zevkler ve Günler). Sonra uzun bir otobiyografik roman tasarladı: *Jean Santeuil:* bu yapıt ancak, ölümünden sonra, 1952'de yayınlandı. Ruskin'den yaptığı çeviriler kendi üslûbunu bulmasına yardımcı oldu.

Geçmiş Zaman Peşinde'yi (A la Recherhe du Temps Perdu) 1905-1910 arasında yazmaya başladı. 1906'dan sonra toplumdan uzak kaldı, vaktini çoğunlukla yatakta, nefes darlığı giderici buğular arasında belirsiz bir hayalet gibi çalışarak geçirdi. 1911'e doğru kitabına bir yayıncı bulmaya kalktı. Zengin bir amatör yazar olarak tanındığı için bir cildin, *Swann'ların Semtinden* (1913) yayın giderini ödemek zorunda kaldı. Birinci Dünya savaşının patlak vermesiyle kitabın yayını ertelendi. *Nouvelle Revue Française*'in yayıncıları 1918'de ikinci cildi çıkardılar: *A l'Ombre des Jeunes Filles en Fleurs* (Çi-

PROUST'un oturduğu ev.

Marcel PROUST ölüm döşeğinde.

çek Açmış Genç Kızların Gölgesinde).

Proust, birden bütün dünyada tanındı 1922'de *Sodome et Gomorrhe*'yi yayınladı. Oldüğünde yapıtı tamamlanmıştı ve son ciltleri de yayınlanabildi: *La Prisonnière* (Mahpus Kadın, 1923), *Albertine Disparue* (Kayıp Albertine, 1925), *Le Temps Retrouvé* (Kavuşulan Zaman, 1927). Ayrıca, *Pastiches et Mélanges* (Nazireler ve Derlemeler, 1919), *Contre Sainte Beuve* (1954) adlı uzun bir deneme ve mektupları yayınlandı.

psikanaliz (Osm. tahlil-i ruhî; Fr psychanalyse; İng. psychanalysis) İnsan ruhsallığının teorik bilgisini olduğu kadar psikolojik kökenli zihin hastalıklarının tedavisini de amaçlayan kişiliği analiz metodu. - S. Freud tarafından kurulup geliştirilen psikanaliz, ruhsal bozuklukların çoğunun kökenini cinsel yönsemelere kot vurulmasında bulur. Freud'un *libido* diye adlandırdığı hayat içgüdüsü birtakım arzular beslemeğe sürüklemek [illegible] nitelenen toplumsal bilinç, bu arzuları bilinçaltına itmemize yolaçmaktadır. İşte bu bastırılmış arzuların bilinç düzeyine zaman zaman taşma çabası bizde bir boğuntu yaratır ve komplekslerin oluşmasıyle sonuçlanır. Bu durumda «ben» diye adlandırılan kişilik, içgüdüsel yönsemelerle toplumsal bilincin koyduğu sansür arasında her an bozulabilir bir denge olarak tanımlanmaktadır. Bilinçaltına itilmiş arzu ve güdümler, ancak «hür çağrışım»lar aracılığıyle ve özellikle de düşlerimiz sırasında dile gelmektedir. Nitekim psikanaliz herşeyden önce düşlerin çözümlenmesine önem verir. Dolayısıyle komplekslerden sıyrılmanın ve ruhsal hastalıklardan iyileşmenin yolu, bizi boğuntuya sürükleyen karanlık ve kontrolsuz itkilerin bilincine varmaktır. Ancak bu bozuklukların gerçek nedenlerinin bilinci, ruhsal dengeyi sağlayabilir ve irademizin bağımsız şekilde işlemesini mümkün kılar. Psikanalizin felsefe açısından önemi ise, insanın hem bağıntılarını ortaya koymasından ileri gelir, kendi kendisiyle hem de başkalarıyle olan. Bu anlamda psikanaliz deneyi, «özden»liğin araştırılmasıdır ve davranışlarımızın derin gizli gerekçelerinin ortaya konulmasıdır. «İnsan nedir?» sorusunun cevabı bugün, büyük ölçüde, psikanaliz metodunun bize getirdiği verilere bağlıdır. Ahlâk açısından psikanaliz, kendi kendisiyle uyum halinde bir kişiliğin yaratılmasına yönelmiş bir arıtma çabasını dile getirir; çünkü ancak karanlık güdümlerin baskısından kurtulmuş, arınmış olan insan, gerçek insanî değerlere uygun tamamıyle hür ve bilinçli bir tutumu benimseyebilir.

Psikanaliz üzerine

Psikanaliz, Freud'culuk'un teorik temellerinden biridir. Psikanaliz'in temel önermeleri şunlardır: psyche'ye hâkim olan bilinçaltı, sosyal yasaklar sisteminin etkisi altında meydana gelen psişik moment, yani, «sansür» tarafından psyche'nin derinliklerine itilmiştir; bu dışı eğilimler, belli «çatışma» anlarında, «sansür»den kurtulup, rüya ya da asabi belirtiler şeklinde, bilincin eşiğine çıkarlar: bundan başka, somatik'e (bedeni'ye) nazaran psişik aslî olduğundan, psyche'nin özel metodlarla incelenmesi gerekir. Rüyaları, elyazılarını, v.s.'yi yorumlama metodu olan «serbest çağrışım». Psikanaliz'de kullanılan metodlardan biridir. Bu metodlara, «hakikat»in, yani bilinçaltında gizli kalan cinsî tezahürlerin (ya da saçma bir görünüşün) neye delâlet ettiğinin keşfedilmesinde başvurulur. Psikanaliz, kısır döngü'ye (fasit daire'ye) parlak bir misal teşkil eder: Psikanaliz'de, üstünlüğü kabul edilen bilinçaltının bu üstünlüğü, her somut vakada, zorla dayanan indî yorumlarla «ispat edilir». Çalışmalarının son döneminde Freud, daha sonra da Freud'ün izleyicileri ve çağdaş araştırmacılar, Psikanaliz'in sübjektif metodlarını sosyal tarihe, gerek ferdin gerekse tüm halkın bilinçaltı eğilimlerinin tezahürleri olarak yorumladıkları bütün olaylara keyfî bir şekilde uygulamaya kalkışmışlardır. Psikanaliz, sosyoloji'deki modern psikolojik okulların çoğunun teorik ve metodolojik temelidir.

M. ROSENTHAL

(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

psikoloji, ruhbilim (Osm. ruhiyat; Fr. psychologie; İng. psychology) Ruh hallerinin incelenmesi. Günlük konuşma dilinde yanı somut bir anlamda psikoloji, «bir sanatçının psikolojisi» yada «tüccar psikolojisi» deyimlerinde görüldüğü gibi, bir bireyin yada bir topluluğun ruh hallerinin, yatkınlıklarının tümünü belirtir. - Bilim olarak psikoloji, belli başlı şu konularla uğraşır: 1. Canlı varlıklar, özellikle de gelişmiş hayvanlar ve insanlar, aldıkları izlenimlere karşı belirli bir şekilde davranır, tepki gösterir ve bu tepkileri deney birikimi sonucu değişkemeye uğratırlar. İşte, fizyolojinin araştırma alanı olan düzgün ve nispeten sâbit fonksiyonları aştığı ölçüde, bu «davranış», ***tepki psikolojisi***'nin inceleme alanıdır. 2. İnsan, birtakım fikir, heyecan, duygulanma, yönseme ve eylemlerin kendi öz varlığını meydana getirdiği bilincindedir ve öteki insanları da kendisi gibi tasarlar. İşte bu fikir, heyecan, vs. gibi olguların tasviri, sınıflanması ve bu olguların ortaya koyabileceği düzenliliğin ampirik açıdan araştırılması ***tasvirî psikoloji***'nin inceleme alanıdır. 3. Düşünceler (dış dünyaya ilişkin olan düşünceler kadar «ben»e bağlanmalar da) eleştirisel bir içdüşünmeye konu olabilir: Böylece bu düşüncelerin, pratik hayat ve alışkanlıklar sonucu ortaya çıkan görünür karakterlerine karşıt olarak «hakikî» karakterleri belirlenmek, bunları mümkün kılan şartlar ve aralarındaki zorunlu bağlar ortaya konmak istenmektedir. Bu türden bir sistematik araştırma, ***içdüşüncel*** (yada ***eleştirisel***) ***psikoloji***'nin konusudur. Demek ki psikoloji ya bireysel bilinci incelemekte, yada bir bireyin nesnel tepkilerinin tümü demek olan «davranış»ı konu almakta, yada bu davranışla birlikte davranışın anlamını kavramayı da kapsayan «gidiş»e eğilmektedir. Buna uygun şekilde, bilim olarak psikolojinin kullandığı metotlar da, öznel ve nesnel olmak üzere, iki temel karaktere bürünecektir: 1 ***Öznel metotlar***, «içebakış»a dayanır; konuları, bilinç olgularıdır; sezgi yada içdüşünme yoluyle bireyin kendi kendini gözlemlemesinde dile gelirler. Maine de Biran'ın «tasvirî», Bergson'un «sezgisel», Alain'in «içdüşüncel», Husserl ile Sartre'ın «fenomenolojik» metotları, bu kategoriye girer. 2. ***Nesnel metotlar***, dış gözleme dayanır; konuları, «davranış» ve «gidiş»tir; testlerde ve bireyin dışardan gözlemlenmesinde dile gelirler. Galton'un «anket», Fechner ile Weber'in «psikofizik», Piaget ile Janet'nin «karşılaştırma» ve Freud'un «psikanaliz» metotları bu kategoride yeralır.

psikoloji üzerine

Psikoloji'nin konusu, psişik faaliyettir: şüjenin özellikleri ve halleridir. Psikoloji'yi öteki bilimlerden (bilgi teorisi, mantık, etik, estetik, v.s.) ayıran sınır, bugüne kadar açık bir şekilde çizilebilmiş değildir. Psikoloji'nin ortaya çıkışı antik dönemlere rastladığı gibi, gelişmesi de uzun zaman felsefe sahası içinde kalmıştır. Psikoloji tarihi, materyalizm ile idealizm arasındaki kıyasıya mücadelenin bir sahasıdır. Psikolojide temel mesele, daha doğrusu, bu meselenin psikoloji'de materyalist ya da idealist pozisyonunu tayin eden hal tarzı, psyche'nin mahiyeti mese-

lesidir: yani, psyche'nin maddeden bağımsız bir cevher mi? yoksa, maddenin gelişmesinin bir ürünü mü olduğu meselesidir. 19. yüzyıl'ın ortalarında, Psikoloji'de, deneyimsel metodun ortaya çıkmasıyla birlikte, Psikoloji, bağımsız bir bilgi sahası haline geldi. Ne var ki, Psikoloji'nin o çağdaki temsilcilerinin sübjektif metodolojik tutumları, Psikoloji'yi bir buhrana sürüklemiştir. 20. yüzyılda Psikoloji, idealist ve mekanik bazı akımlara (Freud'culuk, davranışçılık, Gestalt psikolojisi gibi) ayrılmıştır. Diyalektik materyalizm'e dayanan bir bilim olarak Psikoloji, SSCB'de ortaya çıkmıştır. Bilimsel Psikoloji, Marksist bilgi teorisinden hareket eder; tabii-bilimsel temeli, Seçenov tarafından geliştirilmiş olan, psyche'deki refleksler teorisi'dir. Çağdaş Psikoloji, genişliğine ayrımlanmıştır; psişik faaliyetin yapısını ve kanunlarını araştıran genel Psikoloji'nin yanısıra, çocuk Psikolojisi'ni, pedagojik Psikoloji'yi, iş Psikolojisi'ni ve sanat Psikolojisi'ni içine alır. Psikoloji'nin temel problemlerinden biri de, insan emeğini, özellikle de insanı, modern teknoloji de olan bağlantıları içinde ele almaktır. Sosyalizm'de, Psikoloji, yeni kuşakların manevi yapılarının oluşmasını, insanın fiziki ve zihni yeteneklerinin çok yanlı gelişmesi metod ve yollarını araştırır. Psikoloji, psişik faaliyet kanunlarını, bu kanunların ortaya çıkışını ve gelişmesini ortaya koyarak, diyalektik materyalist mantık ve bilgi teorisinin kurulmasına değerli veriler sağlar.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

---

psikolojik paralellik (Fr. parallélisme psychologique; İng. psychological parallelism) Her psikolojik olayın çoğu zaman sinirsel karakterli fizyolojik bir olayla karşılıklı bağlılaşma içinde bulunduğunu ileri süren varsayım. - Ozellikle Fechner ve Weber tarafından geliştirilen bu teori, fizik duyumla psikolojik duyum arasında «uygu» bulunduğunu söyleyen kanuna dayanır. Bu kanuna göre psikolojik duyum, uyarım'ın logaritmesine uygun şekilde değişir. Bergson, fizik âlemde psikolojik âlem arasında nicelik değil nitelik fark bulunduğunu, fizik âlemin sürekliliğine ve kesiksizliğine karşılık psikolojik âlemin kesintili olduğunu belirterek bu kanunun geçersizliğini ileri sürmüştür.

Puntila ağa ile uşağı Matti (Almanca orijinali : ***Herr Puntila und sein Knecht Matti)*** **:** Bertold Brecht'in 1940-1941 yıllarında kaleme aldığı ve ilk kez 1948 yılında temsil ettirdiği piyesi. Brecht'in ilk başyapıtlarından biri olan bu piyes, kızı Eva'yı ahmaklığıyle ünlü bir diplomatla evlendirmek isteyen zengin bir toprak ağasının macerasını anlatır. Puntila, kızına çeyiz sağlamak için iki seçenekle karşı karşıyadır Zengin bir dulla evlenmek yada ormanlarından birini satmak. Dolayısıyle de, zekâsına güvendiği uşağı Matti'ye akıl danışır; ama Matti, kafayı çektiği vakit melekleşip ayıldığı vakit dünyanın en caddar adamı kesilen ağasını tefe koyar O kadar ki kendisine aşık olan ve Puntila'nın da sonunda ona vermek istediği Eva'yı sırf ağanın sulusepkenliğini çekemediği için reddeder ve işten ayrılır.

Büyük yazarın bu başyapıtında sergilediği halktan insanlar, sıradan natüralist ve romantik yapıtlarda olduğu gibi, tepeden tırnağa erdemli olmaktan çok uzaktırlar Hayat koşulları, çoğu zaman kalleşlik ve kötülük etmeğe iter onları. Daha sağlam yapılıyada, daha doğru bir deyişle, daha şanslı olan bazıları ise bu durumdan kısmen kurtulabilirler. O zaman da sağduyularına doyum olmaz. Ve Brecht, piyesinin komik öğeleri işte bu tür durumlardan çıkarmaktaydı. Yapıtı için şöyle yazmıştı büyük yazar «Puntila bir tez piyesi değildir; bu oyunum için, eski Comedia dell'arte ile modern gerçekçi töre komedisinin bir sentezidir diye bilirim.»

Puntila ağa'nın özelliğini yapan yanlarından biri de, hareketli sahnelerle uzun anlatımlı sahnelerin ustaca art arda sıralanmış oluşuydu.

Bir halk ressamının gözüyle PUŞKİN'in çocukluğu.

PUŞKİN Aleksandr Sergeyeviç (Moskova 1799 / Petersburg 1837) Rus yazarı. Soylu bir ailedendi. Dışişleri bakanlığında görev aldı. İlk şiirlerinde, liberal fikirleri dile getirdi. ***Gavriliada*** adlı manzumesinde, geleneksel kurumları ve görüşleri eleştirdi. Bundan ötürü Besarabya'ya sürüldü. Uzak yerlere gönderilmesi onu pek etkilemedi. Da-

Maria Rajevskaya : «Tanıdığım bütün güzel kadınlara âşık oldum; ve, bir teki dışında, bütün hepsi gönül eğlendirdiler benimle.» PUŞKİN

ha sonra, bir mektubunda, tanrı tanımaz olduğunu açıklaması yüzünden Pskov'da Mihaylovskoye'deki malikânesinde gözaltında tutuldu (1824-1826). Bu dönemde bir çok yapıt verdi. 1814'ten itibaren çok sayıda lirik şiir yazdı. Ününü yaygınlaştıran ***Ruslan ve Lyudmila*** (1817-1820), ***Bahçisarayskiy Fontan*** (1822), ***Tsıganıy*** (Çingeneler, 1823-24), ***Yevgeniy Onyegin*** (1823-1830). 1825'te ünlü tarihsel dramı ***Boris Godunov***'u yazdı. 1826'da Moskova'ya, 1827'de de Petersburg'a dönmesine izin verildi. 1831'de Natalya Gonçarova ile evlendi. 1833'te

Puşkin son yıllarında : TROPİNİN'in portresi.

Rus Akademisi üyeliğine seçildi. 1832'de *Dubrovskiy*'i, 1834'te *Maça Kızı*'nı yazdı. 22 Ocak 1837'de, bir düelloda ağır yaralandı ve öldü.

Puşkin, hem lirizme hem de gerçekçiliğe yönelttiği modern Rus edebiyatının kurucusu olarak kabul edilir.

PUTHAGORAS (M. Ö. - VI. yüzyıl) Yunan filozofu. Yunanistan ve Güney İtalya'da etkisi çok yaygın bir tarikatın kurucusu. Yazılı yapıt bırakmamıştır. Bir yarı tanrı, bir peygamber ve mucizeler yaratıcısı olarak tanınır. Çarpım tablosunu, hipotenüs teoremini ortaya atmış olduğu söylenir. Kurduğu felsefe okulu, V. yüzyılda Philolaos, IV. yüzyılda ise Arkhytas tarafından yaşatıldı. Puthagoras'çılık, başlangıçta bir takım dinsel mezhepler halinde ortaya çıktı. Puthagoras'çılar özellikle karede köşegen ile kenarın ortak ölçülemezliğini kanıtlayarak, oransal sayıların kullanılışında aşılmaz bir sınırı keşfettiler. Astronomi alanında ise, dünyanın, evrenin merkezi olmadığını: güneş ve öbür gezegenlerle birlikte yeryüzünün de merkezi bir ateş etrafında döndüğünü ileri sürdüler.

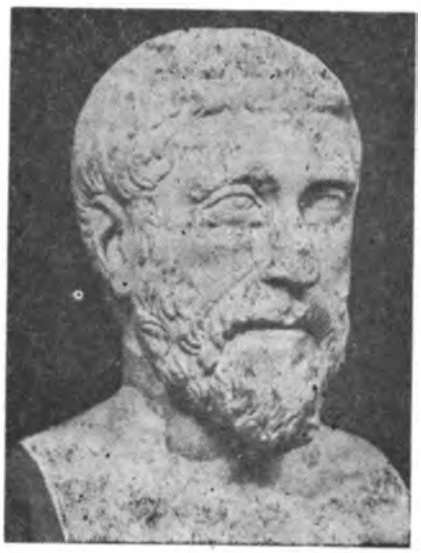

«Bir akıllı hayvan türü vardır, tanrıdır; bir ikinci akıllı hayvan türü de, insandır; Puthagoras, üçüncü türün bir örneğidir.»
PUTHAGORAS Okulu'nun formülü.

Müzik teorisi yönünden de yenilikler yaratan Puthagoras, uyumların değerini, sadece, onları meydana getiren tel uzunluklarının orantıları bakımından dikkate aldı. Telli saz icracıları Puthagoras ilkesine uyarak çalarlar. Puthagoras'çılık, «her şey sayıdır» ilkesine dayanan bir doğa felsefesi ortaya koydu. Bu ilke, geniş çapta bir benzetmenin sonucudur. Puthagoras'çılık, sistemli matematikçiliği ile, batı akılcılığının şekillenmesine katkıda bulundu. Ama sayılar konusunda benimsediği mistik görüş, Puthagoras'çılığı büyüye batınî felsefelere bağlıyordu.

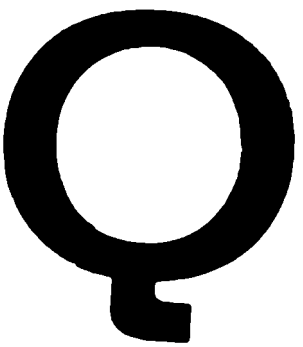

QUASİMODA Salvatore (Modica - 1901 / Napoli - 1968) : İtalyan şairl. Babası demir yollarında istasyon şefiydl. Babasının atanmaları yüzünden çocukluğunu Sicilya'nın değişik yerlerinde geçirdi. Messina'da meslek lisesinl bitirdi. 1921'de Roma'da yazıldığı Mühendislik Fakültesini çabucak bıraktı, çalışmaya başladı.

1930'da ilk şiir kitabı «*Sular ve Toprak*lar»ı, 1932'de «*Batık Kayal*»ı 1936'da «*Erato ve Apollion*»u, 1942'de «*Ve İşte Birdenbire Akşam*»ı, («*Yeni Şiirler*») 1947'de «*Gün Gün Üstüne*»yi, 1949'da «*Yaşam Düş Değildir*»i 1956'da «*Yalan ve Gerçek yeşil*»i, 1966'da ise «*Alacak Verecek*»i yayımladı. Yunan şiirinden, Pound, Cummings, Neruda gibi ozanlardan yaptığı çevirilerle de tanınan Quasimodo 1968 yılı 14 Haziranında Napoli'de bir beyin kanaması sonucu öldü.

Quasimodo 1959 yılında Nobel yazın ödülünü aldı.

1930 yıllarında Florensa'da «Solaria» dergisi çevresinde yeşeren ve «Kapalıcılık» adı verilen şiir akımının başlıca temsilcisi Quasimodo'dur. Yeni şiirn kalıplarını, tekniğini, kimi örgelerini uç noktaya vardırarak bir şiir okulunun oluşmasını sağlayan Kapalıcılıkla, yazın-okur arasındaki uzaklık gittikçe artar. Fakat Kapalıcılık dönemi Quasimodo için kararsız ve geçici bir dönem olmuştur. Ayrıca ilk zamanlar sert ve karanlık gelen Imgeleştirmelerini bugün daha dikkatle incelediğimizde, bu çabaların altında doğrudan bir iletişim isteğinin yattığı sezilir. Quasimodo'ya bu yüzden, ilkin kendini kapalıcı sanma yanlışlığına düşmüş, sonradan karşı-kapalıcılık tavrına girmiş bir ozan denilir.

Salvatore QUASİMODO'dan şiirler

VARVARA ALEXANDROVNA

İçinde yeşiliyle bir kuru kayın dalı vurur
Moskova'da burgaçtan bir pencereye.
Savurur geceleyin köpükten bir cam üzerine
ışıltılı rüzgârını Siberya,
soyut iplerden bir ağ akılda.
Hastayım. Benim birdenbire ölebilecek olan,
benim, Varvara Alexandrovna, kaderin hemşiresi.
Ayaklarında keçeden pabuçların ve
gözlerinde ivedilik
adalarını dolaşıyorsun Botkin'in.
Yaşamdan nasıl korkmadıysam
ölümden de korkmuyorum.
Ya da gurda yatanın bir başkası olduğunu sanıyorum
Anımsamasam belki koparılmaz doğayı unufak eden
toprağı, anımsamasam yalnızlığın mezarımı sardığı
aşkı acımayı anımsamasam kesin düşebilirdim yaşamdan
Yakıyor gecenin elin Varvara Alexandrovna
annenin parmakları sanki böyle akan
kaba gücün altında uzun bir huzur bırakarak
İnsancıl Rusya'nın sen
Tolstoy ya da Mayakovski çağının
Bir hastane aynasında yansıyan
kar görünümü değil Rusya'nın sen
sen bir çok elsin başka eller arayan

(Türkçesi Bedrettin CÖMERT

GÜNÜN DOĞDUĞU BU SAATTE

Bitti gece
ağır ağır dağılıyor ay
açık gökyüzünde
ve batıyor kanallar üstünde
Öylesine diridir eylül bu ova ülkesinde
çayırlar yeşildir
güneydeki vadiler gibi baharda
Bıraktım dostlarımı
seni yalnız ben anımsayım diye
gömdüm yüreğimi eski surlara
Nasıl da uzaktan aydan bile
sal çakırtılarının taşları dövdüğü
ve günün doğduğu bu saatte

QUASİMODA

KAR

Akşam oluyor
Siz yeryüzünün sevimli imgeleri:
ağaçlar, hayvanlar, asker kaputuna gizlenmiş
zavallı insanlar
ve ağlamaktan karınları kurumuş analar
bırakıp gidiyorsunuz yine bizleri
Ay gibi aydınlatıyor çayırlardaki kar.
Ah bu ölüler!
Vurun alnımıza
inin yüreğe kadar.
Bu bembeyaz gömütler çemberinde
bu sağır sessizlikte
n'olur birisi olsun bağırsın!

ÖLÜM YOK

Kabuğu olmadan
yaşanılmaz denildi bir söylencenin
pek de kötü sayılmazdı hani
en son her zaman en kötü olmasaydı

Düşman da olsalar yok önemi
avutucuydu eski tanrılar
yenilerse umursamadan yazgının
kalleş bir iyilikseverlik sunuyor bize

Örgütlenmiş insanlar
sanki ölümlülermişcesine
yoksa nasıl olurdu günler günlük gazeteler mezarlar
ve artıkları artık olmayan şeyin

Örgütlenmiş insanlar
ölümsüzlermişcesine sanki
yoksa aptalca olurdu
olanın olmayanda olduğuna inanmak

İKİ YERGİ

Bilmem neden istenir Tanrı'dan
günahlarımı cezalandırıp
bana iyilik edenleri ödüllendirmesi?
Bize düşmez onun yetkisinde olan
(Onun işi de sayılmaz belki)
Asıl ürküncü, düşünülmeyeni düşünmektir
Tartışmak bile yersiz cezamı çekmem gerektiğini
karanlık kalan şu ki
gelecekte mi olacak bu yoksa şimdi mi
ben olmadan önce mi oldu acaba?
İlk günahın iğrenç gölgesini
anımsatmak değil amacım
yıkım ilkten önce oldu
anlamı varsa elbet
hâlâ bir öncenin ve sonranın

AĞUSTOS 1943 MİLANO

Bobuşna aranıyorsun küller içinde
boşuna zavallı elim
Öldü kent, öldü
Naviglio'nun yüreğinde duyduk en son çığlığını
Düştü bülbül
tepesinden manastır anteninin
öterdi oysa gün batmadan
Kuyu kazmayın avluların

sağ kalanlar susuz değil artık
öylesine kızıl öylesine şiş ki
dokunmayın ölülere
bırakın kalsınlar evlerinin toprağında
Öldü kent, öldü.

BİR SES

Kimsem yok senden başka
soyumun yüreğisin sen
bir gül bahçesisin nar ve şeftaliden
başımı düşlere gömer gömmez akşam
sen kokuyorsun her yerden

Kayboldu her şey
yalnız sözler var rüzgârdan
sen ekmeğini bölüyorsun benim
öyleyse yalnız değilim artık
karanlığa gizlenmiş yıldızlardan
bir ses geliyor
bir kebeği çağıran

BİR ŞEY YİTİRMEDİM

Buradayım hâlâ
güneş dönüyor bir doğan gibi
arkamda
ve toprak
yineliyor sesinde sesimi
Işığı bulgulayan gözde
başlıyor görünmez zaman
Bir şey yitirmedim
Yitirmek
Gitmektir
yaprak dolu bir nehir
ve düş devinimleri boyunca
bir gökyüzü saydamının
ötesine

DUYUMSANMAYAN ZAMAN

Portakal
kızarır bahçede
oynar kabuğunda zaman
sessizce
ve dolunca su
kurtulur değirmende çark
başlar dönmeye
ve sarar her bir anı
geçmiş
ya da geleceğe
Burgacında meyvanın
başkadır zaman,
kımıltısızdır
ölümü yansıtan bedendeyse,
kayar eğri büğrü
tıkar
aklı
ve bir
yaşam sınavı yazar

ÖLÜMDEN UZAK

Oynatır ağaçları bahar
oynatır ırmakları
Ben ki erimişim içinde ey sevgili
duyamam derin sesini
Ölümden uzak

vücudun vücuduma kenetli
son gün hengâmesi
uyandırır delikanlı bizi
Duymuyor kimse sesimizi
hafif soluğu kanın
Elim

bir dal olmuş
çiçeklenir böğründe
Bitkilerden taşlardan sulardan
hayvanlar doğuyor
soluğunda havanın

Quesnay Francois (Méré - 1694 / Versailles 1774) Fransız doktoru ve ekonomi bilgini. Paris'te başarılı bir tıp öğrenimi yaptı. Mantes'da Hôtel - Dieu'nün başcerrahı oldu, cerrahi ve doğum uzmanı olarak büyük bir ün kazandı. ***Observations sur les Effets de la Saignée***'yi (Kan Almanın Sonuçları Üstüne Gözlemler, 1730) yazarak o güne kadar bu konuda ileri sürülmüş tezleri çürüttü. 1736'da ***Essai Physique sur l'Economie Animal***'i (Hayvansal İktisat Üstüne Fizik Deneme) yayınladı. Eczacılık akademisinin genel sekreterliğine getirildi. 1752'de kralın doktoru oldu.

Encyclopedie için, daha çok kişisel deneylerine dayanan «çiftçi» (1756) ve «tahıl» (1757) maddelerini yazdı. 64 yaşında başlıca yapıtı sayılan ***Le Tableau Economique***'i (1758) yayınladı. Bu yapıtta ortaya koyduğu görüşleri ***Maximes Générales du Gouvernement Economique d'un Royaume Agricole***'de (Bir Tarım Ülkesinin Ekonomik Yönetimi Üstüne Genel İlkeler) geliştirdi. Çağdaş ekonomi bilginleri, Quesnay'in ***Tabcau Economique*** adlı yapıtına tarih açısından büyük önem verirler. Quesnay bu yapıtında, Harvey'in kandolaşımı konusundaki keşfini zenginliklerinin dolaşımına uyguluyordu.

François QUESNAY : Fizyokrasinin kurucusu.

QUESNAY ve FİZYOKRASİ Üzerine

1. Doğal Haklar. Mülkiyet

Hayvan Ekonomisi üzerine Deneme (1747) isimli incelemesinin bir yerinde Quesnay, genellikle insan bilgisi, insan doğası, özellikle de insanın «doğal hakları» konusundaki fikirlerini açıklamaktadır. Düşünürün bilgi teorisi, İngiliz duyumculuğu ile Malebranche'ın öğretisinin bir bileşiminden oluşuyor.

Önce, tüm fikirlerimizin (ide'lerimizin) bize duyular yoluyle dışardan geldiğini ileri sürüyor Quesany. Şöyle yazıyor:

Bizim cisim yada madde diye adlandırdığımız nesnelerin kendileri, doğa düzeninde, bütün çeşitli fikirlerin, çeşitli duyguların, mutluluğun, mutsuzluğun, isteklerin, tutkuların, duyusal varlığımızın belirlenimlerinin fizik nedenleridir...

Hobbes'un görüşüdür bu. Ama biraz daha ilerde, şu satırları okuyoruz. Bu durum, aynı eserden aldığımız bu parçada oldukça açık bir biçimde dile gelmektedir:

Duyumlarımız bize öğretiyor ki, bu duyumların kendileri, cisimlerin uğradığı tüm etkiler ve bütün değişiklikler, bir ilk nedenin ürünleridir; ve bütün canlı cisimleri yaşatan, bütün etkin, duyar ve tinsel formları temelde oluşturan da, hep bu ilk nedenin etkisidir.

Daha çok Malebranche (1638 1715)'ın «yesile nedenleri» öğretisine uygun düşüyor bu görüş. Söz konusu öğretiye göre, bize doğal nedenler tarafından meydana getirilmiş gibi gözüken şeyler, aslında Tanrı'nın etkisi tarafından meydana getirilmişlerdir: Tanrı, gerçeklik içinde belirip gücünü ortaya koymak için bu türlü «vesile»lerden yararlanmaktadır.

Malebranche'ta bu öğretiye, Tanrı'nın daima en basit yollardan etkidiği inancı eşlik eder; bu yollar da, insan zihninin, varlıklar arasındaki bağıntıları matematik oranlara getirip bağladığı zaman bulduğu yollardır. Demek ki baştan başa doğa Tanrı tarafından bile isteye kurulmuş, elle dokunulabilir ve bilinip tanınabilir bir düzendir. İşte bu görüş, Fizyokratlar'ın sisteminin özeğimeydana getirmektedir.

Böyle bir felsefe, bilim ile İman arasında bir uzlaşma sağleyabilir gözükmektedir. Öte yandan da bilimi, kökeni maddede olan kavramları düzenleyip birleştirdiği için, tamamıyle maddeci bir olay şeklinde kabul ediyor Quesnay. Dolayısıyle de onda, oldukça ilgi çekici bir maddecilik ve tinselcilik karışımına tanık ediyoruz. Bu durum, aynı eserden aldığımız bu parçada oldukça açık bir biçimde dile gelmektedir:

Kendi kendimizi tanımamız, insanı yada akıl sahibi hayvanı öteki hayvanlardan özü bakımından ayırdeden farkı bulmamız için, iman olmadıkça, kesin bilgilerimiz yeterli değildi. Çünkü duruma açıklıkla bakacak olursak, vücudun eğilimlerinin egemenliği altında bulunan akıl bile, insanların öz niteliği olarak gözükmemektedir: Çünkü insanlar arasında hayvanlardan daha aptal, daha yırtıcı, daha sağduyusuz olanlar vardır; ve çünkü hayvanlar da kararlarında, özellikle de fizik haz ve acılarailişkin kararlarında, biz insanların kendimize özgü belleğimiz aynı ayırdetme yetkisini ortaya koymaktadırlar. Ama iman, en yüce bilgeliğin, bu dünyada yaşayan her İnsanı aydınlatan biricik ışık olduğunu; yetkin zekâyla birleşen insanın kendisini hayvanlardan ayırdeden en yüksek bilgi derecesine, yani hürriyetini akıl ve adalet ölçüleri içinde kullanmasını sağlayan iyi ve kötünün bilgisine yükseldiğini öğretir bize.

İlk bakışta hatıra gelebilecek olan şey, iman yoluyle erişilen ahlâkî düşüncelere ilişkin bir öğretiye bu katılışın, bizi, matematik ve fizik bilimleri örnek alınarak kurulmuş bir «akla dayanan» siyaset bilimi anlayışından uzaklara sürükleyebileceğidir. Oysa böyle bir şey söz konusu değildir; çünkü Quesnay, insana özgü etkinlik alanları içinde hiç değilse bir tanesinin, ahlâkla hiç bir ilişkisi bulunmadığını kabul ediyor: Bu ekonomik etkinlikler alanıdır. Gerçekten de bu alanda, mübadele edilen bütün nesnelerin birer fiatı olduğuna göre, niceliklerle karşı karşıyayız demektir. Daha önce de bazı

yazarlar, bu arada İngiliz William Petty, bir Siyasal Aritmetik kurmağa girişmişlerdi. Öyle gözüküyor ki bu durum (hesabı kullanma olanağı), Quesnay'yi, doğa bilimlerinin örneğine uygun bir ekonomik bilim kurma olanağına inandırmak için yeterli olmuştur. Bununla birlikte, ahlâkı insan biliminin dışında bırakma isteği daha henüz Hayvan Ekonomisi üzerine Deneme'sini yazarken bile düşünürümüzde kök salmış bulunmaktadır. Bu istek, Quesnay doğal haklar sorununu geliştirirken açıkça dile gelmektedir.

Burada, Hobbes ve Locke'un daha önce yapmış oldukları gibi, insanın toplumun kuruluşundan önceki halini tasarlayıp açıklama amacında değildir düşünürümüz. İnsanı şu anki haliyle ele almakta; ve her birimizin fizik yetilerimizi kullanabilmemizin, tümümüzün birden hayata ve birbirimizin mallarına saygı göstermemize bağlı bulunduğunu saptamaktadır. Doğal hakların temeli buradadır; ve bu bakımdan da doğal hakların, ahlâkla hiç bir ilgisi yoktur.

Quesnay, şöyle yazıyor:

Doğal haklar deyince, doğanın kendiliğinden bizlere tanımış olduğu hakları anlıyorum. Örneğin ışık, bütün insanların hakkıdır; çünkü doğa, bütün insanlara göz vermiştir.

Demek ki doğal hak, hayattan yararlanma ve yeteneklerini kullanıp yürütme hakkıdır; ama aynı zamanda bu, mülkiyet hakkıdır da. 1747 yılında Quesnay bu hakkı, insan hayatının korunması ve sürmesi mülkiyetlerin oluşumunu varsayar, fikrine dayandırıyordu. Emekten henüz söz edilmemiş olduğu halde, Locke'un fikriydi karşımıza çıkan: Mülkiyet olmasaydı, toprak işlenmemiş olarak kalırdı.

Demek ki insanların her biri, kişi olarak ve ayrı gayrı gütmeksizin herşey üzerinde doğal hak sahibidir. Ama düzen, her insanın bu genel ve belirsiz haktan vaz geçmesini istemektedir; çünkü her birimizin hakkı, gerçekte doğa tarafından, kendimizi koruyup sürdürmemiz için zorunlu ürün miktarıyle sınırlanmış bulunmaktadır. Öyleyse bu durumda, ya hayvanlar gibi yaşamaları, yani her insanın her gün ihtiyacı olan nesneleri ele geçirmek amacıyle çırpınması; yada kendi aralarında, her birine hakkı olan payı sağlayacak bir üleşim tarzı kurmaları gerekir.

Yirmi yıl kadar sonra, 1765 yılında Tarım Ticaret ve Maliye Dergisi'nde «Doğal hak» üzerine bir inceleme yayınlayan Quesnay, bu sefer mülkiyet hakkının temelinin emek olduğu fikrini açıkça geliştirerek mülkiyeti temize çıkarmağa girişecektir.

Şöyle yazıyor bu konuda:

Her insanın doğal hakkı, aslında, emeğiyle elde edebileceği parçadan ibarettir.

Mülkiyet hakkının kısıtlanmasını öneren bir öğretiye açılır gibi gözüküyor bu görüş. Ama Quesnay, servetlerin eşitsizliğinin hem de sınırsız bir biçimde kabul edilmesi gerektiğini ileri sürüyor doğa düzeni adına kesinlikle:

Binlerce doğal neden, kaçınılmaz ve zorunlu biçimde, bu eşitsizliğin doğmasına katkıda bulunmaktadır; ve bu nedenler ahlâk düzenine bağlı olmayıp çok daha genel bir sistemin doğurduğu nedenlerdir... bir Bütün'ün korunması için etki gösterir bunlar; ve etkileri, evreni kurmuş olan yüce zekânın niyet ve amaçlarına göre ayarlanmıştır... İnsanların kendileri de bu eşitsizliğe büyük katkıda bulunmaktadır... Uğranılar, kayıpların, hala hürriyetin kötü kullanımı dolayısıyle uğranılanların yerini doldurup birbirlerinin eksiğini karşılıklı olarak gidermekle yükümlü değildir katiyen insanlar.. Otorite, mallarımızı ele geçirmek yada hürriyet veya hayatımıza kastetmek isteyenlerin girişimlerini önler ve bastırır; ama toplum düzenini bozmaksızın ve kötü tutumları dolayısıyle güçsüzlüğe düşmüş insanların sapkınlığını kamçılamaksızın, malların üleştirilmesi konusunda sürekli olarak ortaya çıkan düzensizlik ve bozukluklara çare bulamaz.

1747 yılında söylenmiştir bu sözler. Ama 1765 yılında Quesnay, aynı olumlamayı, bu sefer şu fikre dayandırarak tekrarlamakta: İnsanoğlu, mülkiyetin lâmeğin ürünleriyle sınırlı kaldığı doğal yaşama tarzını bırakmak zorunda kalmış ve mülkiyetin sınırlandırılmasının hiç bir biçimde söz konusu olamayacağı toplumsal hayat tarzına geçmiştir.

Şöyle yazıyor:

Ama bedensel ve zihinsel yetenekleri ve her insanın tikel biçimde sahip olduğu bütün öbür araç ve yolları göz önüne aldığımız vakit, insanların doğal haktan yararlanmaları konusunda, gene büyük bir eşitsizlik bulunduğunu görürüz. İlkesi bakımından bu eşitsizlik, adaletli yada adaletsiz diye bir şey tanımaz; doğa yasalarının belirli bir bileşiminin sonucudur bu eşitsizlik. Ve insanlar, yüce Varlığın evreni kurarken güttüğü amaçları kavrayamadıklarından dolayı, eserinin oluşumu ve korunması için koymuş olduğu değişmez kuralların ne işe yaradığını da çözemezler bir türlü. Ama bu kurallar dikkatle incelendiğinde, hiç değilse şu kadarı anlaşılacaktır ki, fizik acının fizik gedenleri, aynı zamanda fizik iyiliklerin de nedenleridir; ve örneğin, yolcuyu tedirgin eden yağmur, öte yandan toprağı beslemektedir. Vede peşin yargısız bir hesaba oturacak olursak; bu nedenlerin kötülükten kat kat daha fazla iyiliğe yolaçtığını, ve bu kuralların da sadece iyilik adına konmuş olduğunu görürüz...

2. Merkantilizmin Eleştirisi. İlk Ekonomik Buluşlar

Gördük ki Quesnay, tarımsal sorunlara çok somut bir biçimde ilgi duymak durumunda kalmıştı. Ama daha 1757 yılında Ansiklopedi için kaleme aldığı «Hububat» maddesinde düşünürümüz bize, çok genel kapsamlı bir «Ekonomik Yönetim için Özdeyişler» sunuyor. Bolsguillebert'in görüşleriyle birleşerek ve hiç şüphesiz Cantillon'un kitabından da yararlanarak, sanayii ve dış ticareti geliştirme adına tarımı başıboş bırakan politikayı eleştiriyor. Bu politika, diyor, hububatın serbestçe piyasaya sürümünü yasaklayarak tarım ürünleri fiatlarının düşmesine yolaçmaktadır; köylülerin yoksulluğunun ve kırlardaki durgunluğun başlıbaşlı nedeni de budur. Ve merkantilizmin bu alaştırısını, ekonomik olayların sıralanmasına ilişkin kesin ve genel ilkelere, yani bilimsel ekonomik yasalara dayandırma arzusundadır Quesnay.

Düşünürün ilk buluşu, ulusal gelirin artmasında sermayenin oynadığı rolün ortaya çıkarılması olmuştur. Bu buluş, Quesnay'nin 1757 yılında girıştiği, çeşitli tarımcılık tarzlarının son derece somut çözümlemesi çerçevesinde yer almaktadır.

Şöyle yazıyor:

Daha önce verdiğimiz ayrıntılar bize gösteriyor ki, eski tarz çiftçilikle işlenen otuz milyon dönüm toprağın gelirı sadece 285 milyondur; buna karşılık aynı otuz milyon dönümü yeni usûllerle işleyecek olursak, bunun gideri 710 milyona yükselecektir; ama birinci şıkta sadece 390 milyonluk bir gelir sağlamamıza karşılık, ikinci şıkta 1.378 milyonluk bir gelir elde etmiş olacağız... Bu arada unutmayalım ki eski tarz çiftçilik çok çalışma istemektedir; ama çiftçi, gerekli harcamaları yapamadığı için, çalışması verimli olmamakta ve başa-

rısızlığa uğramaktadır. Aptal burjuvalarsa, onun bu başarısızlığını tembelliğine yormaktadırlar.

Burada Quesnay, «Üretim tarzı değiştirme»nin etkliliğini bulmuştur. Üretim araçları satın almağa ayrılmış bir sermayenin daima el altında durması sayesinde sağlanmaktadır bu değişiklik, ve düşünürümüzün sözünü ettiği araçlar, herşeyden önce, hem sabanı çekmeğe hem de toprağı verimlendirecek olan gübreyi üretmeğe yarayan öküzlerle atlardır. Ve Quesnay'yi asıl ilgilendiren nokta da, daha büyük bir sermaye sayesinde daha iyi işletilen bir toprağın, sahibine daha büyük bir gelir sağladığı olgusudur.

Bu buluşun temelinde, düşünürün toprak sahibi oluşu vardır. Ama aynı durum, bu buluşun bütün kapsamını kavramasına engel oluyor. Toprak sahiplerinin gelirini artırmak için bulduğu pratik çareden pek memnun olan Quesnay, sanayi ve ticaret alanlarında buna benzer gelirlerin doğmadığını ileri sürme yetkisini de görüyor kendinde.

Şöyle yazıyor:

Tarım çalışmaları bütün kendi masraflarını karşılar, tarla işçilerinin emeğini öder çiftçilere kazanç sağlar ve üstelik de mülkleri gelirli kılar. Sanayi ürünlerini satın alanlarsa, bu ürünlerin masraflarını, emeği giderini ve tüccarların kârını ödemektedirler. Sanayi ürünleri, bunların dışında hiç bir gelir getirmemektedir.

Demek ki sanayi ve ticaret, «verimsiz»dirler. Toprak sahibinin gelirinin, çiftlik kiracısının kazancı üzerinden önceden ayrılıp kaldırılan bir parça olduğunu ve tarım alanında olduğu kadar sanayi alanında da kazanç sağlanabileceğini görememiştir Quesnay; ve bundan böyle girişeceği bütün araştırmalar, bu yanılgının damgasını taşıyacaktır.

Şu noktayı da hiç şüphesiz belirtmek gerekir ki, sanayiin, özü bakımından bir zanaat karakteri taşıdığı Quesnay'nin çağında, sınai kâr çoğu zaman pek zayıf kalmakta ve zanaatçının emeğinin gelirinden pek ayırdedilememektedir. Bunun yanı sıra, sanayiin ve ticaretin verimsiz olduğu fikrinin, merkantilizme karşı bir savaş silâhı olarak düşünürümüzün özellikle gönlünü çelmiş olabileceğini de hesaba katmak gerekir.

Daha «Hububat» maddesinde Quesnay, «bir ulusun servetinin paraca zenginlik miktarıyle ölçülemeyeceğini», yani bir ulusun servetinin akça miktarına bağlı olmadığını «çeşitli uluslar arasındaki ticaret dengesinin durumunu bilmenin, her ulusun zenginlik durumunu ve ticaretin sağladığı kazancı bilmeğe yetmeyeceğini» «kendi toprağından, kendi insanlarından ve kendi denizciliğinden elden geldiğince iyi kazanç sağlayan bir ulusun, komşularının ticaretine katiyen gıpta etmemesi gerektiğini» en son olarak da, bolluk yıllarında ihraç edilebilmelerini ve dolayısıyle daima «iyi fiat»a satılabilmelerini sağlamak amacıyle, hububat ticaretinin serbest bırakılmasının şart olduğunu ileri sürüyor. Gerçekten de iyi fiat, çiftlik kiracısının büyük iş yapmasını; dolayısıyle de, kendisi önemli bir zanç elde ederken, toprak sahibine de yüksek bir gelir (rant) ödeyebilmesini sağlayacaktır. Bu kazanç ve bu gelirlerse, tarım alanına yatırılan sermayenin artmasıyle sonuçlanacak; bu da, genel refaha yolaçacaktır.

Bu akılyürütmenin hem doğru, hem yanlış yanları vardır. Şöyle ki, tarıma önem vermeyen politikalara karşı çıkmakta haklıdır. Quesnay; ama bunun yanı sıra da görmüyor ki, çok geçmeden, çoğu zengin ülkelerin serveti herşeyden önce sanayiden ileri gelecek; ve bu servetin artması da, da, önemli bir dış ticaretin daha önceden gelişmiş olmasına sıkı sıkıya bağlı bulunacaktır.

Böylece, «Hububat» maddesi, önemli bir buluşun yanı sıra, Quesnay'nin ve Fizyokratların daha sonraki bütün çalışmalarında daima raslanacak temel bir yanılgıyı da içermektedir. Kavramsal bir yanılgıdır bu. Ekonomi politiğin zenginliği incelediğini, zenginliğin de maddesel nesnelerden meydana geldiğini düşünüyor Quesnay. Bu düşünceden de, sadece tarımın verimli olduğu, çünkü sadece tarım alanında doğanın maddeyi (yani toprağa ekilen tohumları) çoğalttığı, buna karşılık sanayiin verimsiz olduğu sonucunu çıkarıyor. Bu yanılgıya bir tek şartla düşmeyebilirdi Quesnay: Ekonomi politiğin, ürünleri, şu yada bu fizik özelliklerle donanmış nesneler olmaları açısından değil de, değer diye adlandırılan toplumsal niteliği taşımaları açısından ele alıp incelendiğini görmüş olsaydı. Nitekim Quesnay, Ekonomik Tablo'da, toplum içinde yaratılan değerlerin oluşumunu, dolaşımını (sürümünü) ve dağılımını incelemiş değildir; ama değerin ne olduğunu bize katiyen söylemekszin incelemiştir bunları.

Aynı çağda, Fizyokratlara yakın düştüğü halde okula bağlı kalmayan Turgot, bir yandan 1766 yılında yayınladığı Servetlerin oluşumu ve üleşimi üzerine Düşünceler eserinde, bir yandan da 1769 yılında kaleme aldığı Değer ve Akçalar başlıklı bir yazı tasarısında değer kavramını uzun uzun çözümlemekteydi. Ama o da bu konuda tutarlı bir teori kurmayı başaramayacaktır.

3 «Ekonomik Tablo»

«Hububat» maddesinden bir yıl sonra, yani 1758 yılında, Versay'da kralın basımevinde bir yaprak basılmıştır; zikzaklı çizgilerle biribirine bağlanan ve bir kaç kısa açıklamayla eşlenen bir rakamlar bütünü yer almaktadır bu yaprakta. Quesnay'nin Ekonomik Tablo'sudur bu; ve, kapitalist rejimde ekonomik hayat mekanizmasının rakamlı bir tasarısını vermeğe yönelmiş ilk girişimi meydana getirmektedir.

Daha sonra tablosu konusunda yapacağı çeşitli yorumlarda, bu arada özellikle de Mirabeau markisiyle ortaklaşa yazdığı ve 1763 yılında yayınladığı Kır Felsefesi yada Tarımın genel ve siyasal Ekonomisi adlı eserinde yer alan yorumda Quesnay, ekonomik hayat konusunda giriştiği bu çözümlemenin mekanik ve matematik karakteri üzerinde ısrarla durmaktadır.

Kır Felsefesi'nin önsözünde, şu satırları okuyoruz nitekim:

Ekonomik Tablo, Yüce Tanrı'şeknın: «Ekmeğini alınterinle yiyeceksin.» şeklindeki hükmünün temel bilimini ve sürekli uygulamasını tam ve kesin hesaba indirgemek amacıyla bulunmuş ilk aritmetik kuralıdır.

Daha ilerde, IV. bölümün hemen başında da, şunları söylüyor düşünürümüz :

Hareket edimi, güç ve etki bakımından eşit iki denge koluna dayanmaktadır : Yıkma ve yenileme. Bütün doğa makinası, işte budur... Toplumu yoğunlaştıran ve sürmesini sağlayan hareket, iş görmeğe ve yenilenmeye, yani tüketime ve üremeye dayanmaktadır. Harcamalar bu yolla üretime hayat verir; ve üretim, bu yolla harcamaları dengeler Bu dolaşımın da bütün öbür dolaşımlarda olduğu gibi, kanalların hem tıkanmasını hem kurumasını önleyen, kabarmaları ve inmeleri düzenleyen kesin kuralları vardır. Bilinmesi asıl önemli olan, işte bu kurallardır : Kendilerine özgü bir itkiyle işleyen ve hiç bir yabancı yardıma tahammülü olmayan kanallara atak bir elle müdahalede bulunmak için değil. bu işleyişe gerçekten zarar verebilecek davranışlardan kaçınmak için. İşte biz şimdi bu pek önemli, ama bir o kadar da az bilinen kuralları açıkla-

mağa girişeceğiz.

Unutmayalım kl Quesnay hem hekimdir, hem de Dekartçı. Ve ekonomik hayatın tıpkı bir makina gibi, yada, ki bu tamamıyle aynı şeydir onun gözünde, tıpkı bir canlı organizma gibi işlediğini ispatlamak istemektedir. Daha başlangıçta makinanın kendiliğinden işleyişine duyduğu saygı ve bu işleyişe müdahaleye yanaşmaması, böylece açıklanabilir ancak.

Şimdi de Tablo'yu görelim. Doğrusu istenirse, anlaşılması oldukça güç bir çizelgedir bu; çünkü önemli buluşların yanı sıra, önemli yanılgıları da içermektedir. Biz burada bu «tablo»yu, Quesnay'nin 1766 yılında Tarım, Ticaret ve Maliye Dergisi'nde yayınladığı «Ekonomik Tablonun Çözümlenmesi» başlıklı incelemede büründüğü biçim içinde alacağız.

Quesnay'nin büyük önemi, gözlerinin önünde olup biten ekonomik etkinlikleri anlayabilmek için sermayeden hareket etmek gerektiğini ve asıl çözülmesi gerekli problemin üretim için harcanan yada «avans olarak verilen» sermayenin yeniden meydana gelmesi problemi olduğunu görmesinden ileri gelir. İşte böylecedir kl Ekonomik Tablo'nun yaratıcısı, servetlerin üretiminin evrensel mekanizmasını çözümlediği sanısı içinde, tarihin belli bir dönemine özgü bir üretim tarzının, kapitalist üretim tarzının teorisini ortaya koymaktadır.

«Yıllık avanslar», iş döneminin başlangıcında çiftlik kiracılarıyle zanaatçıların elinde bulunan ve o yıl boyunca işletme masraflarını ödemeğe yarayacak olan sermayeyi temsil etmektedir. Demek ki bu, ham maddelerin satın alınmasını ve ücretlerin ödenmasını karşılayacak olan döner sermayedir sadece. Çiftlik kiracılarının bir de, «ilk avanslar» da da bulundukları için, sâbit sermayeleri vardır. Dönem boyunca kullanılacak olan bu sâbit sermayenin tutarı 10 milyara yükselir; ama bu rakam, tabloya alınmamıştır. En son olarak, topraklarının düzenlenip işlenir hale getirilmesi için, toprak sahipleri de sermaye yatırmışlardır; ama bu önüne alınmakta ve «faiz» 1 küçümseneerek tabloya alınmamaktadır.

Gene ilk satırda, toprak sahiplerinin gelirleri yer almaktadır; çiftlik kiracıları tarafından ödenmiş bulunan ve dönem başında elde olan bu gelire Fizyokratlar, Net Hasıla adını veriyor (kl bunu, modern Milli gelir hesaplarındaki Safi Hasıla ile karıştırmamak gerekir).

Net hasılayı tablonun ilk satırına yerleştirmek suretiyle Quesnay, kapitalist makinanın belli bir dönem boyunca işleyişinin, bir önceki dönem boyunca elde edilmiş olan sonuçlara bağlı olduğunu ortaya koyuden, tarımla ilgili bir kapitalizm söz konusu olduğu vakit tamamıyle geçerli bir görüştür bu. Ama bir sınaî kapitalizm söz konusu olduğunda, kazançlar daha hızla masraflara harcanmaktadır; ve böyle bir durumda, makinanın belli bir dönem boyunca işleyişinin gene o aynı dönem içinde sağlanan kârların harcanmasını da içerdiğini söylemek daha doğru olur. Bütün bunlara rağmen, Tablo'da yer alan, kazançların sağlanması ve harcanması sürecinin aralıksızlığı fikri, büyük önem taşıyan bir fikirdir.

Köşeden köşeye uzanan çizgiler, toplumsal bir kategorinin yıl boyunca bir başka toplumsal kategoriden yaptığı alışverişi temsil etmektedir.

Tarımcılar, sâbit sermayelerini sürdürebilmek için, bir milyarlık alışveriş yapmaktadır zanaatçılardan.

Toprak sahipleri, bir milyarlık tarımsal ürün ve zanaatçılardan bir milyarlık «mal» almaktadırlar.

Zanaatçılarsa, 2 milyarlık tarımsal ürün satın almaktadır.

Bunun dışında, tarımcıların da birbirlerinden, ister doğrudan doğruya (tohum, ot ve saman), ister dolaylı yoldan (kazançlarıyle yiyecek satın alan ücretlileri aracılığıyle) ürün satın aldıklarını unutmamak gerekir. Bu alımlar, tarımcıların yıllık avanslarına eşittir. Demek ki döner sermayenin yılda bir devir yaptığı varsayılmakta. Böylece tarım 2 milyar daha alıyor (sol sütunda toplamdan önceki son satır).

Burada, tablonun sunuluşundaki bir beceriksizliği belirtmek gerekiyor. Sol sütunun en üstünden başlayan eğri çizgi, «yıllık avanslar»dan çıkmışa benzemektedir; ve sanılabilir ki, tarımcıların zanaatçılardan yaptıkları alımlar, yıllık avanslar sayerinde ödenmektedir. Oysa durum hiç de böyle değildir; çünkü bu avanslar sayesinde yapılan ödemeler, tarımcıların tarımcılara yaptıkları ödemelerdir sadece. Gerçekte zanaatçılardan yapılan alımlar, tarımın günlük gelirlerinden ödenmektedir. Zanaatçılardan alınan bir milyar, yeniden zanaatçılara verilmiş oluyor böylece.

Sağ ve soldaki iki «toplam», bir yanda tarımcıların, öte yanda da zanaatçıların gelirlerini temsil ediyor.

Tarımcılar, 5 milyarlık bir iş yapmış olmaktadır. «Sürekli Üretim» denilen, budur.

«Sürekli Üretim», toplam olarak tarımcıların kasasına giren miktarı temsil ediyor. Demek kl bu toplam, son tarımsal üretim değerlerinden farklıdır; çünkü ham maddelerle son üretime giren ara ürünleri de içine almaktadır.

Sağdaki toplam, zanaatçıların yaptıkları iş toplamıdır.

Tablo, yapılan bu işin (muamelenin) nasıl kullanıldığın ve gelecek yıl ekonomik etkinliklerin nasıl yürütülebileceğini görmemizi sağlıyor.

Kendi gelirlerinin 2 milyarını, toprak sahiplerinin gelirini ödemek üzere önceden ayırmaktadır tarımcılar. Gene bu tarımcı gelirlerinin bir ayrı milyarı da, Quesnay'nin ilk avansların «faizleri» olarak adlandırdığı şeyi temsil ediyor: Yani aslında, daha sonra yazarın açıkladığı gibi, çiftçilerin sâbit sermayesinin amortisman'ı için gerekli meblâğları, Dolayısıyle de, zanaatçılardan yapılan alımların temelinde işte bu milyar vardır..

Bu «faizler»in, çiftlik kiracılarının kazançlarını da içine aldığını varsaymak gerekiyor; hiç bir kazanç sağlamayan bir yere sermaye yatırılmaz çünkü. Ama Quesnay, tek gerçek kazancın toprak sahiplerinin geliri olduğu şeklindeki yanlış düşünceye bağlı kaldığı için, çiftlik kiracılarının kazancı yer almıyor tabloda.

Sâbit sermayelerinin amortismanı sağlandıktan sonra, tarımcılara 4 milyar kalıyor; bu 4 milyardan ikisini, toprak sahiplerine ödemektedirler. Geriye kalan iki milyar da, böylece, «yıllık avansları»nın karşılığını meydana getirmektedir.

Zanaatçılara gelince, 2 milyar almış ve bunun bir milyarını geri vermiş durumdadırlar. Demek kl onlara da, yıllık avansları karşılamak üzere bir milyar kalmaktadır.

Bu durumda tabloyu, şu aşağıdaki şekilde bütünleyebiliriz :

Bir sonraki dönemin başlangıcında aynı durumda olunacaktır böylece; ve ekonomik işlemler aynı rahatlıkla devam edebilecektir.

Sanayii verimsiz olarak göz önüne almaktan doğan yanılgının eksikliğini çekmektedir Ekonomik Tablo. Öte yandan, sermayenin kârı kavramı, pek yetersiz biçimde ortaya konmuştur. Toprak sahiplerinin elinde bulunan bir toprak sermayesi vardır bir yanda; ama dönmemektedir bu sermaye, ve hiç bir gelir de getirmez gözükmektedir. Öte yanda, üreticilerin elinde bulunan sâbit ile döner sermayenin kârı da tabloda

yer almıyor. En son olarak, zanaatçıların yıllık avansları karşılığında da (ki bu, sermaye demektir) hiç bir kâr konulmamıştır.

Bütün bu yanılgı ve boşluklara rağmen Tablo, hayli önemli bir entellektüel çabayı dile getirmektedir.

Kapitalist üretim tarzı çerçevesinde bütün ekonomik etkinlik mekanizmasının, sermayeleri ellerinde bulunduranların (yani yatırımları, avansları yapan ve kârları harcayanların) insiyatifine bağlı olduğunu açıkça gösteriyor bu «tablo».

Kapitalist makinanın bu anlatımı, Boisguillebert'in görüşlerine oranla kesin bir ilerleme meydana getirmektedir. Bir kısmın yaptığı tüketim harcamalarının öbür kısmın gelirini oluşturduğu gerçeği dolayısıyle, üreticiler arasında bir bağınlaşma bulunduğunu belirtmekle kalmıştı Boisguillebert. Bu bağınlaşma, Quesnay'nin Tablo'sunda da göz, önüne çıkıyor. Ama burada özellikle, tüketicilerin satın alma gücünün sermayenin harcanmasından ve kâr elde edilişinden doğduğu şeklindeki yeni fikir üzerinde ısrarla duruluyor.

Ücretlilerin tamamıyle edilgin ve tamamıyle kapitalist tabakaya bağımlı bir tabaka meydana getirdikleri anlamına gelir bu içerik olarak. Yada, daha sonrakl deyimiyle, emek gücünün basit bir meta olduğu anlamına gelir. Quesnay'nin ücret sorununda giriştiği geliştirmeler, bu görüşün onda çoktan yer etmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Ücret, diyor, işçinin hayetını sürdürebilmesi için zorunlu olan şeylerin karşılığıdır dalme. Ve Marx, kapitalist sistemde kapitalistin, emek gücünü tam değeriyle karşılandığını söylediği vakit, Quesnay'nın dediğinden farklı bir şey söylemis olmayacaktır; çünkü o da emek gücünün değerini, bu gücün yeniden üretimi için zorunlu nesnelerin değeri olarak tanımlayacaktır.

İşçilere sadece hayette kalabilmelerini sağlayacak kadar bir ücret ödenmesini tamamıyle «doğal» buluyor Quesnay; ve hattâ bunun, işçilerin hayat şartlarına ilişkin her türlü kaygıyı ortadan kaldırdığını düşünüyor. Özellikle 1757 yılındakl «Hububat» maddesinde, hububat fiatının yükselişinin (çiftlik kiracılarının ve toprak sahiplerinin gelirlerini arttırmak amacıyla istiyordu bunu), işçilere zararı dokunamayacağını ileri sürüyor; çünkü onların ücretleri de, diyor, zahire fiatının yükselişine orantılı olarak yükselmiş olacaktır.

Şöyle yazıyor :

Devlete büyük gelirler sağlayan iyi buğday flatı, ayak takımının zararına değildir katiyen. Diyelim ki bir adam 3 ölçek buğday tüketiyor; yüksek fiattan dolayı her ölçeği dört lira daha pahalıya satın alsa, bu fiat onun günlük masrafını bir metelik arttırır. Ama ücreti de aynı oranda artacaktır; buna karşılık, yüksek buğday fiatından servetler kazanacak olanlar, ücretlerdeki bu artış farkını seve seve ödeyeceklerdir.

Düşünürümüzün bu iyimser sonuca pek çabuk vardığı söylenebilir. Ama biraz önce de belirttiğimiz gibi Quesnay'de, çiftlik kiracılarının ve toprak sahiplerinin gelirini arttırma tasası bütün öbür kaygılardan daha ağır basmaktadır.

Şöyle ekliyor

Kaldı ki, halkı çok düşük fiatla buğday satınalmağa alıştırmak büyük sakınca yaratır: Daha az çalışmağa başlar çünkü; az parayla iyi beslenme olanağı bulduğundan tembelleşir ve küstahlaşır. Bunun sonucu olarak da tarımcılar, güçlükle işçi ve hizmetçi bulacak ve bolluk yıllarında zor durumda kalacaklardır.

Kapitalist bir ekonomide bütün ekonomik etkinlik, sermayelerin kullanılmasına, yada, sermayeler (avanslar) sayesinde olanak kazanan harcamalarına dayanmaktadır. Sistemin işleyebilmesi için öte yandan, ürünlerin satışının yatırılan sermayelerin yeniden oluşumunu sağlaması gerekir; bu da ancak, üretimden doğan gelirlerin normal biçimde harcanmasıyle olanak kazanır. Sermayenin sürekli dolaşımı (aralıksız sürümü) üzerine kuruludur kapitalizm. Questikel bir tarihsel sistemin yasalarını değil de ekonominin evrensel işleyiş yasalarını ortaya koymak iddiasında olduğu halde. Ekonomik Tablo'da çok açık bir şekilde gözükmektedir bu.

Quesnay tarafından betimlenen ve tamamıyle sermaye sahiplerinin girişimlerine bağlı olan ekonomik hayat tarzının, düşünürümüzün gözünde kesin bir avantajı vardır: Kapitalistlerin gelirlerinin bir kısmının harcanmayıp biriktirilmesi (artırımı, tasarrufu) sayesinde avansların artmasını, dolayısıyle de ulusal gelirin artmasını sağlamak.

Ulusal gelirin artması süreci, Tablo'da doğrudan doğruya betimlenmiyor. Ama bu süreci kavramak için tablodan nasıl yararlanmak gerektiğini belirtiyor Quesnay.

Toprak sahipleri gelirinin bir kısmını biriktirecek olurlarsa, zanaatçılara ödeyecekleri meblâğlar sadece bir tüketim malları alımının karşılığı değil, aynı zamanda toprakları ve tarımsal donatımı düzeltmeğe yönelen çalışmaların da karşılığı olacaktır.

Öte yandan, çiftlik kiracıları da sermayelerini arttırmaktadır. Ve bunlar tarafından zanaatçılara ödenen milyar, sadece kaçınılmaz bakım masraflarını değil, aynı zamanda yeni gereçlerin alımına ayrılmış meblâğleri temsil edebilir. Dolayısıyle de üretim değerinin yıldan yıla bir artış göstereceğini söyleyebiliriz.

Böylece, tek tek kapitalistlerin para biriktirmesinin (artırımının) durmadan gelişmesi sonucu, sınırsız bir ekonomik ilerleme garanti edilmiş gözükmektedir. Ve Quesnay'nin gözünde kapitalist üretim tarzı, Doğa yada Tanrı tarafından refah ve mutluluğa ermeleri için tüm zamanların ve tüm yerlerin insanlarına sunulmuş hayranlık verici bir makine olmaktadır.

Bu türlü bir vargı, bize bugün alabildiğine aşırı gelmektedir. Burada bu vargının niçin yanlış olduğunu tastamına görmek, gerçekten önem kazanıyor.

Tablo'nun incelenmesinden, kapitalist sistemin düzgün işleyişinin yeni oluşan tasarrufların (artırımların) yatırımını içerdiği sonucu çıkıyor. Peki ama bir kapitalist niçin yatırım yapar? Daha fazla üretmeyi tasarladığı için. Bu ise, herhangi bir yatırım işlemine girişmeden önce, yaratmayı tasarladığı üretim fazlası için gerekli sürüm yerlerinden emin olması anlamına gelir.

Quesnay'nin gözünde bu, katiyen problem değildir. Daima doyurulması gereken ihtiyaçlar olacağına göre, diye düşünüyor yazarımız, daima sürüm yerleri de olacak demektir. 1766 yılında Tarım, Ticaret ve Maliye Üzerine» başlıklı bir yazıda, özellikle bu fikri dile getiriyor.

Şöyle yazıyor :

Bir ulus çerçevesi içinde eksik olan, ürünlerin satışı değildir; çünkü yurttaşların büyük çoğunluğu, istedikleri kadar tüketme olanağı bulamaz hiç bir zaman. İyi flattır, eksik olan; bu eksiklik de, ticarette serbest rekabet garantisinin bulunmamasından ileri gelir.

İki ayrı şey, kaba bir biçimde biribirine karıştırılıyor bu metinde; Ürünlerin bu ürünlere ihtiyaç duyan bireyler oldukça satılabileceği ileri sürülüyor; ama buna karşılık, söz konusu bireylerin bu ürünleri ödeme gücüne sahip olup olmadıkları sorusu tamamıyle es geçiliyor. Üstelik şu önemli nokta de gözden kaçırılmakta: Serbest rekabetin yürürlükte olduğu bir ekonomide, iç

talep artışının yeni yatırımlar doğurması ve üretimi yaygınlaştırması istenlyorsa, tüketicilerin her türlü üretim artışından önce fazladan bir ödeme gücüne sahip olmaları gerekir. Bu olguyu unutmak, kapitalist üretimin genişleyebilmesi için daha önceden pazarların genişlemiş olması gerektiği şeklindeki temel koşulu da unutmağa sürükler bizi.

Nitekim Quesnay'nin de dış ticaret hacmi yerlerini küçümseyişi, böylece açıklanabilir:

Dış ticaret, iç ticaretin ülke ürünlerini kârla satmağa yetmediği uluslar için, bir ehvenişer'dir.

Boisguillebert'de olduğu gibi burada da, merkantilizmin bazı yanılgıları açığa vurulmakta ve reddedilmektedir. Ama merkantilizme karşı çıkış, pazar probleminin varlığını inkâra sürüklemektedir Fizyokratları. Ki bu da, bir öncekl kadar ciddi bir yanılgıdır.

4. Doğal Toplum Düzeni Anlayışı

Quesnay, ancak ardında fikirlerini düzenli yayınlar aracılığıyle yayan bir okul bulduktan sonra, toplum felsefesi alanındaki görüşlerini olanca kapsamıyle geliştirmeğe koyulmuştur. Öğreti, ilk olarak, Tarım, Ticaret ve Maliye Dergisi'nde 1765 yılında yayınlanan «Doğal Hak» başlıklı bir yazıda dile gelmektedir. Daha sonra, 1767 yılında, Yurttaşın Takvimleri, yada ahlâk ve siyaset bilimlerinin açıklamalı katalogu'nda, temel nitelik taşıyan «Çin Despotluğu» başlıklı yazı çıkmıştır. Ama öte yandan, Quesnay'nin öğrencileri de, bu arada özellikle Le Mercier de la Riviere L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques (Siyasal toplumların doğal ve temel düzeni) ve Dupont de Nemours De l'origine et des progrès d'une science nouvelle (Yeni bir bilimin kökeni ve ilerlemeleri üzerine) başlıklı yapıtlarında (1767 ve 1768 yılları) fizyokrasinin bileşimsel bir tablosunu çizmeğe girişeceklerdir.

Doğrudan doğruya Quesnay'nin yazılarında bile, ticaret hürriyetinin bazı kayıtlar altında istendiğini görüyoruz. Bilginimiz özellikle, maksimum bir faiz oranı saptama usûlünün sürdürülmesinden yanadır. Belirtmek gerekir kl, Çin Despotluğu'nda, «Tikel kişilerin tekelinde bulunan çıkarların yasaklanması» başlıklı bir bölüm vardır; ve yazar burada, ticaret alanındaki tekelleri (monopolleri) siddetle yermektedir. Bu konuda sırası düşmüşken şu noktayı da açıklayalım kl, o çağda insanlar, tekellerin, yasal düzenlemelerin mey-vesi olduğunu kabul etmekte ve daha geniş bir hürriyet havasının bu meyveleri yok edeceğine inanmaktaydılar.

Quesnay'nin öğrencilerinin yapıtlarında, hürriyetin iyi sonuçlarına konmuş olan bütün kısıtlamalar kaldırılmaktadır. Burada artık sadece ticaret hürriyeti değil, toprağı işleme hürriyeti de zorunlu görülüyor: Maksimum bir «net hasıla» elde edilmek isteniyorsa, köylünün kendi uygun gördüğü biçimde davranmasını engelleyen bütün derebeylik külfetlerinin ve Devlet yükümlerinin kaldırılması gereklidir; yalnız ve yalnız köylünün bileceği iştir, tarıma uygun olanla karşıt düşeni değerlendirmek. Sanayi hürriyeti de bir o kadar zorunludur, diyor bu düşünürler: çünkü tarımcıların satın aldığı işlenmiş malların fiatını düşürmeyi sağlayacak olan, bu hürriyettir. Dolayısıyle hiç bir şey, bu hürriyeti kısıtlamağa yöneltilmemelidir; işsizlik yardımları bile.

Zaten fizyokratlarda hürriyet isteği, tıpkı mülkiyet hakkına saygı isteği gibi, gittikçe bir dogma halini almakta; ve bu hakkın bir gerekli sonucu olarak sunulmaktadır. Mübadele hürriyeti mülkiyet hakkından ayrılamaz, divor Le Mercier de la Rivière. Dupont de Nemours da, «kişisel mülkiyetten ayrılamayan ve onun kurucu bir parçasını meydana getiren emek hürriyeti»nden söz ediyor.

Bütün Okul simdi, bir maksimum faiz oranının saptanmasına, tarım için elverişli olsa bile her türden gümrük tedbirlerine, ve zenginlerin lüksten sakınmalarını sağlamağa yönelmiş israfı önleyici yasalara karşı çıkmaktadır. Toprak sahiplerinin tüm gelirlerini kentlerde harcamaları hiç şüphesiz ki üzüntü verici bir olaydır, diyor Le Trosne; ama bu, «gene de düzene aykırı değildir; çünkü toplumların biricik temeli olan mülkiyet hakkının bir türevidir bu». Yaratıcısı Vincent de Guernay'de olduğu gibi fizyokratlarda da başlangıçta gerçekliğin incelenmesi üzerine oturtulan «Bırakınız yapsın, bırakınız geçsin» kuralı, şimdi artık tartışılması bile yersiz kaçan bir temel ilke durumuna gelmiş bulunmaktadır.

En sonunda da fizyokratik sistemin bütün öğeleri, Quesnay'nin ünlü öğrencileri tarafından ululandıkça ululanan bir doğal toplum düzeni anlayışı içinde eriyecektir.

Dupont de Nemours'u dinleyelim :

Bir araya gelip toplanmak için insanlar, «doğaları tarafından özlerinde belirlenmiş» bir ereğe sahiptirler; ve bu ereğin gerçekleşmesine özgü araçlar, keyfe bağlı şeyler olamaz; «çünkü belirli bir ereğe yönelen fizik edimlerde, keyfe bağlı hiç bir şey olamaz». «Demek kl bütün toplumların temel ve kurucu yasalarını içeren genel ve özlü bir doğal düzen vardır».

Ekonomi bilimi artık, bir yandan en yetkin siyasal kuruluşu belirlemeğe yarayan, öte yandan da insanlar arasında ahlâklılığın gerçekleşmesini sağlayan, bütünlemeci bir insan bilimi olarak göz önüne alınmaktadır.

Fransız veliahtı bir gün, krallık hekimine, kral görevlerinin zorluğundan söz açar; durumu hiç de öyle görmediği cevabını alır Quesnay'den. Ve sorar : «Siz kral olsaydınız ne yapardınız peki öyleyse?» Sâkin bir sesle şu cevabı verir düşünürümüz: «Hiç bir şey yapmamakla kalırdım, Efendimiz».

Dupont de Nemours, aynı düşünceyi şu şekilde geliştirip sunmakta bize:

Kutsal görevlerinizi yürütmenin ne denli basit ve kolay olduğunu göreceksiniz, diye seslenlyor hükümdarlara. Çünkü bu görevler, yalnız ve yalnız, zaten kendiliğinden oluşmakta olan iyiliği engellememek ve başkasının mülkiyetine kasteden bir avuç insanı da yasalarınız aracılığıyle cezalandırmaktan ibarettir.

«Ekonomi bilginleri»ne (ekonomist'lere) göre mallye işlerinin alabildiğine basitleştirilmesi gerekir; çünkü onların istekleri yerine getirildiği takdirde, toprak sahiplerinin gelirleri üzerinden alınacak bir tek vergi olacaktır artık. Ulusal savunma da bu takdirde, hürriyete aykırı düşen bir milis ve askerlik örgütü aracılığıyle değil, ücretli gönüllüler aracılığıyle sağlanacak; ahlâk zabıtası ve dinsel gözetim ortadan kaldırılacaktır. Ancak kişilerin isteği üzerine çalışacaktır adalet mekanizması; «çünkü hiç kimsenin şikayetçi olmadığı bir kötülük, hükümetin uğraşmasına değmez».

Fizyokratların, hükümetin alması gereken biçim konusunda büyük bir kayıtsızlık göstermelerini anlayabilmek için, önerdikleri sistemde hükümete hiç bir rol düşmediğini hatırlamak gerekir. Hangi hükümeti yeğlemek gerekir, sorusuna su cevabı veriyor Mirabeau : «Yüksek bir güç ve refah derecesine ulasabileni.»

Bununla birlikte Okul, bütünü bakımından, babadan oğula geçen krallık rejiminden yanadır; ve fizyokratlar bu rejimi, Montesquieu'nün sı-

nıflamasını göz önüne almaksızın, «despotluk» diye adlandırmaktan çekinmiyorlar. Hanedanlı krallığı seçmelerinin nedeni de, bu rejimin en basit rejim oluşu. Herhalde fizyokratlar, çağdaşları Linguet'nin ünlü önerisine hiç sakınca görmeksizin katılabilirlerdi «Bir tek Tanrı, bir tek hükümdar, bir tek yasa, bir tek vergi, bir tek ölçü»

Ama bu rejimi seçmelerinin bir başka nedeni de var : İtici gücü bireylerin kişisel çıkarı olan bir toplumsal mekanizma içinde uyumu en iyi sağlayabilecek olan rejim krallıktır, diyorlar. Nitekim hükümdar, uyruklarının tüm mallarının ortak sahibidir (vergi koyma hakkına bundan ötürü sahiptir) ; uyruklarının çıkarıyla özdeştir hükümdarın kişisel çıkarı; zenginleşebilmesi için, uyruklarının da zenginleşmesi gerekmektedir: Daha önce Hobbes tarafından geliştirilmiş olan bi. düşüncedir bu. Ayrıca da, Fizyokratlara göre mülkiyet, bireyselliği ve soyaçekimselliği de içerdiğinden, iktidarın bir tek kimsenin elinde bulunması ve soyaçekim yoluyla aktarılması gerekir.

Kaldı ki despotluk, kapris demek değildir: Kendisine «apaçıklık» tarafından bildirilen doğal yasaların buyruklarına kesinlikle uymak zorundadır kral. Öte yandan, elden geldiğince bağımsız bir yargılama erkinin bulunması hiç de yararsız olmayacaktır. Ayrıca Okul, doğal düzenin kuralarını yaygın biçimde tanıtma isteğindedir; ve hükümdarı aydınlatabilecek bir «apaçık kamuoyu» yaratabilmek amacıyla, ulusal öğrenimi geliştirmeyi önermektedir.

Bu son önerisi, Okulun liberalizm anlayışına bir istisna olarak göz önüne almamak gerekiyor; çünkü burada söz konusu olan, hiç bir şekilde bir Devlet öğretisini yaymak değildir. Tam tersine, «elden geldiğince geniş bir öğrenme ve karşıçıkma hürriyeti» ile eksiksiz bir basın hürriyetini sürdürmek zorunluğu vardır. «Devlet, tüm varlığını ve gücünü, inançların bir arada bulunmasından alır». Nitekim Quesnay de, «iyi bir kitabın yazılmasını sağlayabilmek için, sayısız kötü kitabın çıkmasına göz yummak gerekir» demiyor muydu?

Ama ekonomi bilginlerinin tutkusu, hukuk kurallarının dile getirilmesiyle sona ermiş olmuyor; ahlâkın alanına kadar uzanıyor. Nitekim Le Mercier de la Rivière, doğal ekonomik yasalara gösterilecek saygının, insanlar arasında erdemin egemen oluşunu da garanti altına alacağını ileri sürmekte.

Şöyle yazıyor :

Böylece, mülkiyetin yasasından başka hiç bir yasaya, tüm yasaların başka hiç bir bilgiye ve doğa tarafından bütün insanlara öğretilen sefeden gayrı hiç bir felsefeye ihtiyaç kalmaksızın, dışarda sınırsız bir siyasal kararlılığa, içerde de sınırsız bir refaha sahip bir toplumun oluşturduğunu görüyoruz. Gene görüyoruz ki aramızda, karşılıklı ödev ve haklara dayanan, hepimizi her birimizin dirliğine özendiren ve bizi kutsal bağlarıyla kucaklayıp bütün yabancı halklara bağlayan bir kardeşlik kurulmuştur.

Ahlâkımızdan ve törelerimizden dolayı kaygı duymanıza gerek yok artık; bunların, kendi ilkelerine uymaması, toplumsal açıdan olanakdışıdır. Bu denli basit yasalar altında yaşayan; mutlak adaletin bilgisine ulaştıkları için, sınırsız yararlarını apaçık gördükleri, adaletle temellenmiş bir düzene uyan insanların, en erdemli insanlar olmaması da gene toplumsal açıdan olanakdışıdır.

Bununla birlikte aynı yazar, hemen biraz ilerde, hükümetin kuramsal mertebe ve görevleri dağıtma tarzı'nın, bireylerin ahlâkî oluşumunda büyük rol oynadığını da ileri sürmektedir.

Şöyle yazıyor

Hakikate uygun olarak söyleyebiliriz ki insanlara özgü dünya düzeninde ahlâklı insanın gerçek yaratıcısı, genel yönetim sistemidir Bir ulus çerçevesi içinde mertebelere, şan şerefe ve saygınlığa götüren yollar ne olursa olsun, hiç şüphe etmeyiniz ki zevk alma arzusu bizleri daima bu yollara sürükleyecektir Bu toplumsal saygınlığın servetle ölçüldüğü her yerde, insanların kaçınılmaz şekilde altına yönelmesi, herşeyi altına feda etmesi, altın uğruna kendi kendilerini bile satması durumu ortaya çıkacaktır. Haz duyma aşkı ve acı duyma nefreti, işte insanlığın iki büyük itici gücü...

Hiç kimse bu düşüncelere saçma diyemez. Ama bunların biraz öncesi tezle, mülkiyet saygısını ve kişisel çıkarların karşılıklı dengelenmesini insanlar arasında erdemin hüküm sürebilmesi için zorunlu ve de yeterli koşul sayan tezle nasıl uzlaşabildiğini anlamak güçtür Hükümetin erdem örneği olmasını istemekle Le Mercier de la Rivière, ekonomik yasalara duyulacak saygının erdemin egemenliğini kurmağa yeteceği şeklindeki kendi düşüncesini gene kendisi inkâr etmiş oluyor.

R

Bir halk ressamının gözüyle RABELAİS «Bütün fırsatlardan yararlanarak, ikinci evren demek olan insan konusunda yetkin bilgi edinmelisin..» Gargantua'dan oğlu Pantagruel'e mektup.

RABELAIS (François), Fransız yazarı ve filozofu (1494 1553) Dini öğrenim gördü ve rahip olarak hayata atıldı. Hümanist kültürü rahatça okuyup sindirebilmek amacıyle manastır hayatını seçti. Ama bu uzun sürmedi; manastırdan ayrılarak gezici bir hayata başladı. 1530 1532 yılları arasında tıp öğrenimi gördü, çok geçmeden ünlü bir hekim oldu. Aynı zamanda da ***Grandes et inestimables croniques du grand et énorme géant Gargantua*** («Büyük vede kocaman dev Gargantua'nın büyük vede paha biçilmez hayat hikâyesi», 1532 1564) İsimli ünlü eserini yazmağa koyulmuştu. Beş kitaptan meydana gelen bu eserin ilk kitabı çıkar çıkmaz, Sorbon tarafından lânetlendi. Hakkında açılan kovuşturmanın sonucunu öngörerek Roma'ya kaçtı, döndü, çeşitli şehirlerde on yıl boyunca hekimlik yaptı, bu arada iki kere daha Roma'ya gitmek zorunda kaldı. Bir yandan da durmaksızın yazıyordu. Egemen güçler tarafından fazla tedirgin edilmemesini sağlayan kaçışlarını, ünlü şair J. du Bellay'nin dostluğuna borçludur.

Rabelais, herşeyden önce, çağının kendisine sunduğu bütün kültür hazinesini «yutmuş» olan insandır. Ama bu derin kültür, o dönemin çoğu hümanistlerinde olduğu gibi, Rabelais'de gelişigüzel bir bilgi yığını halinde kalmamış; canlı gerçek tarafından durmaksızın beslenen ve yenilenen bir nitelik kazanmıştır. Sürekli kelime oyunları ve üstün başarılı üslup «cambazlık»larıyle örülü eserinde, bütün insanî değerlere açık bir ahlâk anlayışını dile getiren yazar, devrimci Batı düşüncesini derinden etkilemiştir.

RACİNE Jean (Milon - 1639 / Paris - 1699) Fransız trajedi yazarı. Port Royal rahibeleri tarafından yetiştirildi. 1658'de Harcourt

kolejinde felsefe öğrenimine başladı. 1660'ta yayınlanan *La Nymphe de la Seine* (Sen Nehrinin Perisi) çok beğenildi. 1660'ta Amasie, 1661'de de *Les Amours d'Ovide* adlı iki trajedi yazdı. 1665'te *Alexandre* oyunuyla zamanının başta gelen yazarları arasında yer aldı. 1667'den itibaren de büyük yapıtlarını vermeye başladı *Andromaque* (1667), *Les Plaideurs* (Davacılar, 1668), *Britannicus* (1669), *Bérénice* (1670), *Bajazet* (Beyazıd, 1672), *Mithridate* (1673), *İphigénie* (1674), *Phèdre* (1677). Mayıs 1677'de Racine evlendi ve böylece hayatında yeni bir dönem başladı.

Tiyatro yapıtları bütünüyle ele alındığında, Racine'nin, Corneille ile Quinault arasında kendine özgü bir yol bulmak çabasında olduğu görülür. Racine'de *Mithridate* ile başlayan gelişme, *İphigénie*'de daha belirgin bir hale geldi ve *Phèdre*'de tam bir olgunluğa ulaştı. Racine yunan trajedisine döndü ve tanrıların hükmettiği kutsal dram havasını buldu.

radikalizm (Osm, cezriye, Fr. radicalism, İng. radicalism) Varolan toplumsal ilişkilerin kökten değiştirilmesini öngören politik ideolojik akımlara verilen ad. — Tarihte radikalizmin çok farklı sınıfsal içerikler gösteren değişik biçimleri görülmüştür

18. ve 19. yüzyılın burjuva radikalizmi, feodal topluma, mutlakiyet rejimine ve aristokrasiye karşı savaşım yürüten burjuvazinin yükselme dönemindeki demokrat devrimci hareketin en tutarlı yanını oluşturuyordu. Devrimci işçi hareketi içinde ise radikalizm, sahte devrimci, «sol» oportünist, sekter bir akımı ifade eder. Bu akım, ağır bastığı zaman, geniş cephe politikasının reddine ve partinin emekçi kitlelerden yalıtılmasına yol açar. *Lenin* tarafından «komünist hareketin çocukluk hastalığı» olarak tanımlanan «sol radikalizm» özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış ve sağ - oportünist yöneticiler tarafından ele geçirilmiş bulunan sendikalar içinde ve burjuva parlamentolarında sürdürülen devrimci faaliyete karşı çıkmakla, o günkü uzlaşmaları ve geniş cephe politikasını reddetmekle ve nihayet işçi hareketinin önderlerini tanımayacak kadar ileri gitmekle kendini belli etmiştir. Böylece bu politikanın savunucuları, geride kalanları kendileriyle birlikte çalışmaya razı etmeyi, parlamentoda devrimci bir muhalefet yürüterek onları burjuva demokratik ve parlamentarist önyargılardan arındırmayı ve diğer gruplarla kurulan geniş cepheyi ve yapılan uzlaşmaları, sosyalist devrimin çıkarları doğrultusunda sürdürebilecek esnek bir politika izlemeyi gereksiz görüyorlardı.

İş lafa gelince, «sol» radikalizm son derece devrimcidir. Ancak sosyalist devrimin başarıya ulaşmasına kadar kararlı ve örgütlü bir şekilde sürdürülecek bir sınıf savaşımının güçlüklerini göze alamadığı için pratikte *oportünizm*'den başka bir şey değildir. «Sol» radikalizmin sınıfsal içeriğinde, çöküş halindeki sınıfından kopmuş olan küçük burjuvanın, işçi hareketi üzerindeki etkisi somutlaşır. Marksçı - Leninci partiler hem «sol» radikalizme, hem de sağ *revizyonizm*'e karşı tutarlı bir savaşım sürdürmektedirler. Günümüzde, bazı kapitalist ülkelerde, işçi hareketinin dışında teorik ve ideolojik olarak sahte devrimci bir lafebeliğine dayanan ve emekçilerin örgütlü sınıf savaşımlarının yerine, serüvenci ve terörist bireysel eylemleri geçiren, toplumsal bir değişme yaratmayan, ancak devrimci işçi hareketinin kovuşturulması, baskı altına alınması ve terörist bir politikayla sindirilmesi konusunda emperyalist gericiliğe ve tutuculuğa bulunmaz fırsatlar veren, çeşitli «sol» radikal ve yer yer anarşist gruplar ortaya çıkmıştır

RARİŞÇEV Aleksandr Nikolayeviç (Moskova - 1749 / St. Petersburg - 1802) Rus yazarı ve düşünürü. Rusya'da devrimci düşüncenin babası olarak kabul edilen Radişçev, 1766 1771 yılları arasında Leibzig Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Yurduna döndükten hemen sonra yayınladığı ilk yapıtında, otokrasiyi, «insan doğasını en aykırı durum» olarak mahkûm etti. 1789 yılında yayınladığı *Tobolsk'ta oturan bir dosta mektup* adlı ilk önemli yapıtında ise, hükümdarların asla halkın özgürlüğü için tahtta kalmadıklarını söylüyordu.

Radişçev'in *Özgürlük* adlı ünlü uzun şiiri, İngiliz ve Amerikan devrimlerini, İngiliz kralının Oliver Cromwell tarafından düşürülmesini ve Amerika'daki İngiliz sömürgelerinin bağımsızlık uğruna giriştikleri mücadeleyi, tarihte «büyük örnekler» olarak yüceltiyordu. Ayrıca, halkın «kesin aydınlanma»sının «acı çeken toplum»un kurtuluşu için temel koşul olduğunu ilân ediyordu Radişçev.

Ama büyük yazarın XVIII. yüzyıla özgü *aydınlanma* fikrini Rusya'ya ilişkin verilerle zenginleştirerek geliştiren görüşleri, temel yapıtı sayılan ve ölüm cezasına çarptırılmasına yolaçan *Puteshestviye iz Peterburga to Moskvu* (Petersburg'dan Moskova'ya yolculuk, 1790) adlı kitabında dile gelecekti asıl. Bu başyapıt, liberal reformizm yoluyle halka yardımcı olma anlayışının boşluğunu göstermekte ve halk devriminin bir koşulu olarak halka devrimci fikirler aşılanması görevini ortaya koymaktaydı. Hakkındaki idam hükmü imparatoriçe Katerina II tarafından sürgün cezasına çevrilen Radişçev, Sibirya'da kaleme aldığı yapıtında ruhun ölümsüzlüğü problemini işleyerek, bu konudaki birbirine taban tabana karşıt iki görüş sistemini... yani XVIII. yüzyılda yaşamış Fransız ve İngiliz maddeci filozoflarının (Holbach, Helvétius, Priestley) görüşleri ile Alman idealistlerinin (Leibniz, Herder, Mendelssohn) görüşlerini karşı karşıya koydu. Burada Radişçev, Fransız ve İngiliz maddecilerinin kanıtlarını deneye ve ispata dayanan kanıtlar olarak nitelemekte, Alman filozoflarının iddialarınsa «hayale yakın» bir spekülasyondan ibaret olduğunu söylemekteydi.

Büyük Fransız Devrimi'nin sonuçlarından dolayı umutsuzluğa kapılan Radişçev, sürgün cezası affedilmiş olduğu halde, hayatına kendi eliyle son verdi.

RAFFAELLO'dan bir melek.

RAFFAELLO Santi (Urbino 1483 / Roma 1520) İtalyan ressamı ve mimarı. İlk resim derslerini babası Giovanni Santi'den aldı. Babası ölünce Timoteo Viti'nin atelyesine girdi. Daha sonra 1499'a kadar Perugia'da İl Perugino'nun atelyesinde çalıştı. 1500'de Evangelista di Pian di Meleto ile birlikte Gittadi Castello'da Sant'Agostino kilisesinin mihrap arkalığını yaptı. Raffaello'nun ilk dönemi hakkında en iyi fikir verebilecek yapıtları *Şövalyenin Rüyası* ile *Üç Güzeller*'dir. Raffaello Vatikan müzesindeki Taç Giyme tablosunda kompozisyon üstünde titizlikle çalışarak renklere ışıklı bir yoğunluk ve

Büyük ressamdan otoportre.

ustasında olmayan bir canlılık getirerek İl Perugino'nun tekniğini aşar. Ayrıca *Çarmıha Gerilis, Meryem ve Azizler ve Kurtarıcı İsa*'da da II Peruaino'nun etkisi sezilirse de Raffaello'nun kişiliğini gölgelemez. Yirmi yaşındayken *Kutsal Bâkire'nin Evlenmesi*'ni yaptı. Hemen sonra Floransa'ya gitti (1504 1508). Burada, en yakın dostu sanatçı rahip Bartolomeo idi. Açık havada resmettiği *Meryem*'leriyle, Raffaello eski dinsel temanın en tipik örneklerinden birini vererek yüzyıllar boyunca, gerek sanat gerek din yönünden kendini ideal olarak kabul ettirdi. Raffaello'nun aynı dönemde yaptığı öbür yapıtlar şunlardır: *Doni Çifti* ve *Hamile Kadın, Orléans Bâkiresi, Kutsal Aile, Azize Caterina, Madonna Esterhazy, Madonna Canigiani, Meryem Tahtta* v.b.

Raffaello, papa Julius II tarafından çağırılarak 1511'de Roma'ya gitti, papanın Vatikan'daki yeni dairelerine fresk yapmakla görevlendirildi. Geniş kompozisyonla bu fresklerde Michelangelo'nun huzursuz ve acı çekan insanlarına karşıt, sakin ve rahat figürler yaptı. 1510'da Agostino Chingi tarafından Farnesia sarayına *Galatea* efsanesini canlandıran freskler yapmakla görevlendirildi. Raffaello'nun renk ve ışık karşıtlığıyla iman gücü yönünden etkileyici olan *Madonna di Foligno* ve *Madonna di Casa d'Alba* adlı yapıtları aşağı yukarı aynı döneme rastlar. Raffaello bu arada Sant'Agostino kilisesindeki *İşaya* freskini yaptı. *Meryem Sandalyede, Hezekiyel'e Kutsal Hayalin Görünmesi* ve *Julius II* de aynı döneme rastlar.

Raffaello, Leo X'un papalığı sırasında da yorulmak bilmeden çalıştı. 1514-1517 arasında, Stanza'nın *Borgo Yangını* süslemesini yaptı. 1515'te Bologna'daki San Giovanni In Monte'ye *Azize Cecillia* mihrap arkalığını yaptı. 1518, Raffaello sanatının son dönemidir: öğrencileriyle birlikte Vatikan lojmanlarının süslemesine başladı. 1519'da tamamladığı bu süslemelerde «groteske»lerin arkeolojik motiflerini yeniden yaşattı. 1518'de Başladığı, fakat tamamlayamadan öldüğü *Ölümünden Sonra İsa'nın Üç Havarisine Görünmesi* adlı son yapıtını öğrencisi Giulio Romano bitirdi. Raffaello önemli mimarî yapıtlar da verdi. Bramente'nin ölümü üzerine 1514'te San Pietro'nun mimarlığına getirildi. *Loggia* galerisini tamamladı, Santa Maria del Popolo'daki Chigi kilisesini de yunan haçı biçiminde tasarladı. Raffaello'nun ölçülü bir inceliğe ve sağlam bir dengeye dayanan dehası, bütün sanat dallarını yüzyıllardan beri etkilemektedir.

Güsel bahçıvan.

RAFFAELLO'nun ünlü desenlerinden biri: Psyché ile Vénus.

RAKOSİ Matyas (Ada 1892 / Moskova 1963) Macar siyaset adamı. Sosyal-Demokrat parti üyesiydi (1919) Macaristan Sovyet Cumhuriyeti Ticaret bakanlığı halk komiseri yardımcısı oldu. Avusturya'ya, ordan Moskova'ya göç etti. Komintern de sekreterlik görevi aldı (1921-1924). 1933'te tutuklandı ve mahkûm edildi. 1940'ta bırakılınca Sovyetler birliğine gitti ve 1945'te Sovyet birliklerinin Macaristan'a girmesi üzerine tekrar yurduna döndü. Macar Komünist partisinin genel sekreteri, Konsey ikinci başkanı ve Macar İşçi partisinin genel sekreteri oldu. 1952 Ağustosundan 1953 Temmuzuna kadar başbakanlık yaptı ve 1953'ten itibaren Macar İşçi partisinin birinci sekreterliğinde bulundu. 1956 Temmuzunda birinci sekreterlik görevinden alındı ve Sovyetler birliğine gitti. 1962'de Macar Sosyalist İşçi partisinden çıkarıldı.

RAKOSİ'nin 1953 1953 yılında çekilmiş bir fotoğrafı

RAMAKRİŞNA (Kalkütta 1834 / Kalkütta 1886) Hintli mistik ve din reformcusu. Bütün insanlık için geçerli olacak tek bir din görüşünü savundu. Bu konuda Vedanta ile Şaktitantra'da vaaz edilen savlara dayanmaktaydı. Dolayısıyle de, herşeyden önce, çeşitli Vedanta okullarını bağdaştırmağa ve bunları yoga'dan gelen tinsel deneyin çeşitli aşamaları olarak göstermeğe çalıştı. Ayrıca, mutlak Şankara'yı en yüksek varlık ilkesi olarak öne sürdü; dünyanın düşselliği enlayısına karşıçıktı ve kamusal etkinliğin önemli'ğini savundu.

Ramakrişna, konuşma ve söyleşilerinde, İngiliz sömürge sisteminin yolaçtığı yıkımları dile getiriyor; ama, öte yandan da, bilimin ancak imanla gelisebileceğine inanıyordu. Dolayısıyle de Ramakrişna'nın öğütleri, sömürge yönetimine karşı bir pasif direnme önermekten öteye gitmedi. Ama o çağın Hindistanında tümü de feodal dönem ideolojisinin kalıntısı olan çok sayıdaki mezhep ve öğretilerin tek bir din çerçevesi içinde eritilip birleştirilmesi gereğini ileri süren bu öğütlerin, ulusal birliğe bir çeşit çağrı meydana getirdiği de süphe götürmez. Bu bakımdan Ramakrişne, Hindistan'da ulusal kurtuluş hareketinin atası sayılır.

rastlantı yada **tesadüf** (Fr. hasard; İng. chance, hazard) Evrendeki bağımlılığın bir uğrağını, yani zorunluğun tamamlanma ve dışavurma biçimini dile getiren felsefî kategori. - Bir olay eğer varolan koşullar çerçevesi içinde sözkonusu sürecin özünden zorunlu olarak doğmuyorsa, yani başka türlü de gerçekleşmesi olanaklıysa ve hatta, oluşmasına hiç gerek yoksa rastlantısaldır. Her rastlantının kendi *neden*'leri vardır; başka bir deyişle rastlantılar da nedensellikle koşulanır. Zorunluk ile rastlantısallık arasındaki karşıtlık mutlak değil görecelidir, yani böyle bir karşıtlıktan ancak belli koşullar çerçevesinden sözedilebilir. Meydana gelmesi belli koşullar

altında zorunlu olan bir olay başka koşullarda rastlantısal olabileceği gibi, bunun tersi de olanaklıdır. Rastlantılar gelişme sonucunda zorunluklara dönüşebilirler. Örneğin, doğal ekonominin geçerli olduğu devirlerde rastlantısal karakter taşıyan ürün değiş-tokuşu, işbölümünün gelişmesiyle toplumsal yeniden üretimin zorunlu uğraklarından biri haline gelmiştir.

Zorunluğun daima rastlantıyla birlikte ortaya çıkması açısından rastlantı, zorunluğun tamamlayıcısıdır; yani zorunlu bir olay daima rastlantısal öğelerle tamamlanır. Örneğin bir malın kendisini bir değer olarak gerçekleştirmesi zorunluğu, bir rastlantılar dizisinden geçerek ortaya çıkar; öyle ki bu malın fiatı, bu fiatın belirlenişindeki rastlantıların etkisi ölçüsünde oynama gösterir. Bu rastlantılar, fiatı, öyle etkiler ki, söz konusu fiat bu etkilerin yarattığı değer farklılaşması ölçüsünde artma ya da azalma gösterir.

resyonalizm bk. **akılcılık.**

RAVEL Maurice (Ciboure - 1875 / Paris - 1937) Fransız bestecisi. Paris konservatuvarında Fauré'nin öğrencisiydi. Daha çok Paris'te yaşadı. Birinci Dünya Savaşında asker oldu. 1928'de Avrupa ve Amerika'yı dolaştı. 1933'e doğru bir beyin kanaması geçirdi, son çare olarak ameliyata başvurulduysa da kurtarılamadı. Ravel, Habanera adlı yapıtıyla daha 1895'te gerçek kişiliğini bulduğunu ortaya koydu. Eski Fransız klavsencilerinin ve lavtacılarının geleneğini sürdürdü. Müzik dili alanında gösterdiği cüret ve buluşlara, lirik ve senfonik yapıtlarından çok önce, piyano yapıtlarında rastlanır. *Habanera, Noctuelles, Gaspard de la Nuit, Les Valses Nobles et Sentimantales* bu yolda birer aşamadır. Ravel'in ses için yazdığı yapıtlar, ayrı ayrı yayınlanmış 22 melodi ve derlemelerden oluşur: şarkı ve orkestra için *Şehrazat* (1903), *Histoires Naturelles* (1906), *Madagaskar Şarkıları* (1925-26), *Don Kişot Dulcinea*'da (1932). Bunlara üç uyumlu melodi derlemesini *Beş Halk Melodisi* (1907), *Dört Halk Şarkısı* (1910), *İki İbrani Melodisi* (1914) ve a cappella karışık koro için *Üç Şarkı*'yı (1915) eklemek gerekir.

«Müzik bestelemeyi başarabilmiş olmam, doğrusu, bir şanstır; çünkü başka hiç bir şey yapamayacağımı çok iyi biliyorum.»
RAVEL

Nicholas RAY'in başyapıtı **Johnny Guitar**'*dan bir sahne.*

RAY Nicholas (Wisconsin - 1911) Amerikalı film yönetmeni. Bir süre radyoda çalıştı. Sonra Broadway'de birçok piyesi sahneye koydu. 1948'de *Dönülemeyen Yol* (They Live by Night) adlı ilk filmini çevirdi. Öbür filmleri: *Dişi Kartal* (Johnny Guitar, 1953), *Asi Gençlik* (Rebel Without a Cause, 1955), *Tehlikeli Arzular* (Bigger Than Life, 1956), *Party Girl* (1959), *Vahşi Masumlar* (The Savage İnnocents, 1960), *İsa'nın Hayatı* (King of Kings, 1961), *Pekin'de 55 Gün* (1963).

Apu'nun dünyası : *Sinemada gerçekçiliğin büyük başyapıtlarından biri.*

RAY Satyacit (Kalküta - 1921) Hintli film yönetmeni. Ressam ve yayınevi sahibiydi, sinamaya 1952'de başladı. Bengali sinemasının geleneğini, çağdaş sanat estetiği ve insan sevgisiyle bağdaştırdı. En ünlü filmi Bibhuti Bhusan Banerjee'nin otobiyografik romanından uyarladığı bir üçlü'dür: *Pather Panchali* (Pançali Baba, 1955), *Aparacito* (Yanılmaz, 1957), *Apu Sansar* (Apu'nun Dünyası, 1958). Ayrıca, *Paraş Patar* (Sihirli Taş, 1958), *Devi* (Tanrıça, 1961), *Mahanagar* (Büyük Şehir, 1963), *Kapurus* (Korkak Adam, 1965) adlı filmlerin yönetmenliğini yaptı.

RAZİ Ebubekir Zekeriya (Rey - 841 / ? - 926) İranlı bilgin ve filozof. Önceleri musiki alanında çalıştı. Bağdat'a gitti. Ali bin Sehl bin Rabban'dan tıp öğrenimi gördü. Doğu ülkelerinde geziye çıktı. Samani hükümdarı Mansur bin İshak tarafından saraya alındı. Puthagoras ve Thales'i öğrendi. *Tabiiyun* denilen tabiatçı filozofların görüşlerini benimsedi. Razi'ye göre insan bilgisinin kaynağı duyulardır. Gerçek olan maddedir. Razi felsefesinde İran inançlarının ışık ve karanlık (ruh ve madde) anlayışı vardır. Felsefe araştırmalarında tümevarım (el-İstikra) metodunu benimseyen Razi'nin tüm görüşleri doğa olaylarına dayanır. Bütün yaratıkların başlangıcı salt ışıktır (nur). Madde (heyula) ile ışık ve nefs onunla vardır.

Razi, felsefe dışında fizik ve kimya ile de ilgilendi. Ölümünden sonra birçok İslâm ve Avrupa bilginini ve filozofunu etkiledi. Yapıtları: *Kitab fi't-Tıbbi'r-Ruhâni* (Manevi Doktorluk Kitabı), *El-Havi* (Kuşatan), *El-İlm-ül-İlâhi* (Tanrı Bilgisi).

RAZİN Stenka (Zimoveyskaya - 1630 / Moskova - 1671) Kazak şefi. Rusya'da 1667 - 1670 köylü isyanının kahramanı. 1667 ilkbaharında Volga ırmağına doğru kölelikten kaçan köylülerinin de katılmasıyla sayıları hızla artan Kazakların başına geçti, Volga'da seyreden gemileri ele geçirdi. Hazar denizinde korsanlık yaptı ve İran'a giden kervanları soydu. Razin'in halk tarafından çok sevildiğini gören çar, ganimetlerin bir bölüğünü geri vermesi koşuluyla onu bağışladı. Ama gitgide büyüyen ordusunu meşgul etmek için Razin, 1670'de yeni bir sefer açmak zorunda kaldı. Volga'yı aştı ve Tsaritsin, Astrahan ve Saratov'u aldı. Razin, Moskova bölgesini tehdit etti, ama Simbirsk önünde yenildi, Don kıyısına kaçtı. «Eski Kazak» soyluları tarafından ele verildi ve paramparça edildi. Razin, birçok Rus şarkısına esin kaynağı olmuştur.

realizm bk. **gerçekçilik.**

REED John (Portland 1887 / Moskova - 1920) Amerikalı gazeteci. Zengin bir ailenin oğluydu. Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Gazeteciliğe başladı ve kısa zamanda büyük bir ün kazandı. Aynı zamanda bir atletti. Şiir de yazdı. 1912 yılında yayınladığı *Sangor* adlı şiiri Birleşik Devletler'de övgüyle karşılanmıştı. 1913 yılında büyük gazetelerden birinin muhabiri olarak Meksika Devrimi'ni izlemeğe gitti. Orada köylülerin önderlerinden ünlü isyancı Pancho Villa ile dostluk kurdu ve aylarca onun yanında kal-

dı. Bu, Meksika'da olup bitenleri en gerçek yanlarıyle ve hemen öğrenmek fırsatını sağlamıştı John Reed'e. O sıralarda yazdığı röportajlarla Birleşik Devletler'in en iyi savaş röportajcısı olarak belirdi.

John Reed, daha sonra, gene aynı gazete adına, Birinci Dünya Savaşı'nı izlemek üzere Avrupa'ya gönderildi. Almanya, Sırbistan, Bulgarstan, Romanya ve Rusya cephelerindeki savaşları izledi. Devrim sırasında Rusya'daydı. İzlenimlerini ***Red Russia*** (Kızıl Rusya) ve ***Ten days that shook the world*** (Dünyayı sarsan on gün) adlı kitaplarda topladı. Bu ikinci kitapla dünya çapında ün kazandı. Gerçekten de ***Dünyayı sarsan on gün***, Büyük Ekim Devrimi'nl bütün yanlarıyle ve alabildiğine canlı bir şekilde anlatan yapıttır.

Reed, çok genç bir yaşta tifüsten öldü.

refleks, tepke (Osm. inikâs; Fr. reflex; İng. reflex) Sinirsel etkinliğin bir dış uyarım karsısında gösterdiği irade dışı ve otomatik tepkime. - İki türlü refleks vardır: 1. Bir organizmanın, sinirsel sisteminin yapılışı gereği, edinmiş olarak doğduğu ***öğesel refleks.*** Bunlara «kendiliğinden», «şartsız» yada «doğuştan» refleks de denir. Belirli uyarımlara karşı adalelerde meydana gelen kasılma yada örneğin ağızdaki tükürük bezlerinin salgısı, bu tip refleksler'r. 2. Yapay (sunî) olarak belirli bir «şartlanma» sonucu yaratılan ***şartlı refleks.*** bizde öteden beri kullanılan «yem borusu» metodu bunun tipik bir örneğidir: Yem gören beygirin ağzı sulanır; beygire yem vermeden önce boru çalınır ve beygir bu boru sesiyle yemeğe alıştırılırsa, belirli bir süre sonra yem vermeksizin boru çalındığında hayvanın ağzı gene sulanacaktır. Yani başlangıçta belirli bir refleksi (ağız sulanması) doğuran uyarım (yem), alıştırma yoluyle, bir başka uyarıma bağlanabilir (boru sesi); ve bu ikinci uyarım, aynı refleksi yaratma özelliğini edinir. Pavlov tarafından tüm boyutlarıyle incelenen «şarlı rehleks», hayvan terbiyesinin, çıraklığın ve alışkanlığın ilkesidir. Şartlama (yada «şartlandırma») uygulamaları, bugün Ispadının irade dışı bilinen reflekseleri üzerinde egemenlik kurmasını sağlamaktadır. Örneğin sancısız doğum, yada uzay uçuşları sırasında karmaşık sinyallere gösterilen otomatik tepkiler, bu sartlama tekniği sâyesinde mümkün olmaktadır.

reform (Osm. ıslahat, Fr. réforme, İng. reform) Toplumsal ilişkilerin, yaşam alanlarının ve kurumların niteliğini, sınıfsal içeriği ve sınıfsal işlevini köklü bir değişime uğratmayan evrimci düzeltim. - Kapitallst toplumlarda reformlar, emekçilerin yaşam koşullarını ve halklarını belli sınırlar içinde geliştirebilirler; ancak, kapitalizm'in toplumsal niteliğinin değişmesi yanl sömürünün ve sınıfsal baskının ortadan kalkması sonucunu getirmezler. Buna ancak sosyalist devrimle ulaşılır. İşçi sınıfı savaşımının reformlarla sınırlandırılması ***reformizm*** adını alır ve İşçl sınıfının, sömürüyü ve sınıf tahakkümünü ortadan kaldırmak ve sosyalist toplumu ve komünist toplumu kurmak şeklindeki tarihsel görevinin gerçekleştirilmesinden vazgeçiş anlamına gelir. Bu yüzden, Marksçı-Leninci parti, reformizme karşı kesin bir savaşım sürdürür. Ancak bu, hiç bir zaman, reformlar için savaşımı kesinkes reddetme anlamına gelmez. Eğer reformlar, işçi sınıfının yaşam ve savaşım koşularını düzeltiyor ve sınıf bilincinin gelişmesini sağlayıp emekçi kitlelerin, devrimci sınıf savaşımı yönünde harekete geçirilmesine katkıda bulunuyorlarsa, Marksçı-Leninci parti, reformları yararlı görür ve onları elde etmek için savaşım yürütür.

reformizm (Fr. réformisme, İng. reformism): Burjuva ideolojisinin ve politikasının işçi hareketi içine uzanan belirimlerinden biri. Reformizm, işçi sınıfının sosyalizme ***reform***'lar yoluyla ulaşılabileceğini savunur ve sosyalist toplumun kurulması için tek yolun proletarya devrimi, yani İşçi sınıfının politik iktidarı ele geçirmesl ve proletarya diktatörlüğünün gerçekleştirilmesi olduğunu reddeder. Reformistler, kapitalist toplumda işçi sınıfının durumunun reformlar yoluyla köklü bir şekilde düzeltilebileceği yanılsamasını yayarlar.

Marksçılık-Lenlncilik, reformlara karşı değildir ve kapitalist toplumda reformlar için yürütülen savaşımı tümüyle gerekli ve zorunlu görür. Fakat Marksçılık-Leninclilik, reformizmin tersine, işçi sınıfına, reform yoluyla elde edilen haklardan «ücret köleliğine karşı daha çetin, daha inatçı bir savaşım vermek için» yararlanmayı ve reformları «sınıf savaşımının yaygınlaştırılması ve genişletilmesi yolunda» ***(Lenin)*** kullanmak gerektiğini öğretir. Reformizm uluslararası İşçi hareketl tarihi boyunca örneğin ekonomizm, trade-unionizm, sendikalizm ve parlamentarizm gibi türlü kılıklar altında ortaya çıkmıştır; Büyük Ekim Devrimi'nden sonra da ***anti-komünizm***'le birleşmiş ve kendisi de anti-komünist karaktere bürünmüştür. Devletle bütünleşmiş tekelci kapitalizme geçişle reformizm, devletle bütünleşmiş tekelcl kapitalist sistemin aktif bir desteği haline gelmiştir. Hükümeti devralan sağ sosyal-demokrasinin önderlerl, hazırladıkları reform programlarıyla, emperyalist sistemin gitgide keskinleşen çelişkilerini azaltmaya, Marksçılık-Leninciliğin ve sosyalist ülkelerin gittikçe artan etkisinl hafifletmeye ve kapitalist toplum sistemini, bilimsel-teknik devrimin, ekonomi, bllim ve eğitim alanlarındakl gerekleriyle ve emperyalist ülkelerln kızışan rekabet savaşıyla uyum içine sokmaya çabalamaktadırlar.

Sınıf savaşımları tarihi göstermektedir ki, reformlar yalnızca ezllen sınıfların ezen sınıflara karşı sürekli bir savaşım yürütmeleri sayesinde elde edilir ve güvence altında tutulabilirler Bugün de kapitalizm, işçi sınıfının gücünden çekinerek ona bir takım ödünler vermektedir. Çünkü bir yandan İşçl hareketi büyük bir güç oluşturmakta, öteyandan dünya sosyalist sisteminin etkisi gitgide artmaktadır. Emekçilerin toplumsal durumunun köklü bir şekilde değiştirilmesl lse, ancak sosyalist devrimle ve sosyalist toplumun kurulmasıyla sağlanır.

Emperyalist devletlerde egemen büyük burjuvazi her yolu ve aracı deneyerek, reformist işçi hareketini tümüyle burjuva politikasının dümen suyuna sokmaya uğraşmaktadır.

reformizm Üzerine

Reformizm'in sosyal temeli, işçi sınıfının palazlanmış üst tabakası, yani işçi aristokrasisi'dir. Reformizm, revizyonizme sıkıca bağlıdır. Çağdaş Reformizm, reformistlerin milletlerarası bir birliği olan Sosyalist Enternasyonal tarafından temsil edilmektedir. 1962'de, on milyondan fazla üyesi olan kırk parti, bu Sosyalist Enternasyonal'de bir araya gelmiş bulunuyorlardı. Sosyal - Reformist bütün teorilerin kökü, bağdaşması asla mümkün olmayan şeyleri, özel mülkiyet ile sosyal adaleti, sosyal eşitsizlikle genel refahı bağdaştırma çabalarında yatar. Reformist teorisyenler (A. Philip, V. Eichler, P. Bonnel, I. Strachey, vs.), yeni-Kantçılığı, pozitivizm'i, soyut antropolojizm'i ve Hıristiyanlığı eklektik bir tarzda birleştirirler. Reformizm, diyalektiği batıl birşey olarak görür; yavan evrimcilik görüşünü savunur; materyalizmi inkâr eder; sosyalizmin tabü-tarihi ve ekonomik kaçınılmazlığı görüşünün bir mit olduğunu ilân eder ve sosyalizmin zamanın ve sınıfların ötesinde, ferdin etik fikirlerinden, yani maneviyattan «doğacağını» sanır. Reformizm, sosyalizmin temel geleneklerinden ayrılarak klerikalizm'le ittifak etmiş, bilim ile dini uzlaştırarak, bu uzlaşmayı Sağcı Sosyal-Demokrasi'nin politikası haline getirmiştir. Çağdaş Reformizm'in liderlerinin (Spaak, Brandt, v.s.) bir özelliği de açıktan açığa anti-sosyalizm'e başvurmalarıdır. Bu özellik, sosyal reformizmi ideolojik ve politik bir çıkmaza sokmuştur. Sosyal Demokrasi'nin içine düştüğü buhranın sebeplerinden biri de budur. Sosyal Demokrasi'nin geçirdiği buhran, Reformizm'in bütün tarihinin, kapitalizmin genel buhranı'nın tabii sonucudur. Yeni programlar yapılması, Reformizm'in savaş sonrası evriminin sona erişini ve Reformizmin kapitalist ilişkler sistemi içine girişini gösterir. Sağcı sosyalizm'in temsilcileri, tekelci devlet kapitalizmi'ni savunmakta, emperyalist reaksiyonun saldırgan tutumu-

nu desteklemektedirler. Reformistlerin bugün ayakta kalabilmelerinin sebepleri, proletaryanın sınıf bilinci düzeyinin nispeten aşağı olması, savaş sonrası ekonomik buhranlar ve iki savaş arasında yürütülen iki yüzlü politikadır. Bununla birlikte, son zamanlarda, Reformizm'in rolü ve etkisi düşüş göstermektedir.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

REGGİANİ Serge (Reggio nell'Emilia - 1922): İtalyan kökenli Fransız tiyatro ve sinema oyuncusu. 1959'da J. P. Sartre'ın *Altona Mahpusları* oyunundaki başrolle büyük bir başarı kazandı. Sinemada *Le Carrefour des Enfants Perdus* (Kaybolmuş Çocuklar Kavşağı, 1943), *Manon* (1948), *Veronja Âşıkları* (1948), *Halka* (La Ronde, 1950), *Altın Horoz* (1951), *Le Doulos* (1962), *Leopar* (1962) adlı filmlerde dikkati çekti 1966'da şarkıcılığa başladı.

REİNHARDT Max (Baden 1873 / New York - 1943) Avusturyalı tiyatro yönetmeni. 1894'te Berlin'e gitti. Öncü bir tiyatro olan Kleines Theatre'e katıldı (1901). 1928'de Berliner Theatre'a yönetmen oldu. Hitler'in 1933'te iktidarı ele geçirmesi üzerine A.B.D.'ye göç etti. Sahneye koyucu olarak Sophokles'in *Kral Oidipus*, Aristophanes'in *Lysistrata*, Shakespeare'in *Jül Sezar*, R. Rolland'ın *Danton* v.b. oyunlarını değişik bir anlayışla sundu. 1920'den itibaren «Faust şehri»ni kurduğu ve Dôme katedrali önünde *Jedermann*'ı oynattığı Salzburg yıllık festivali gibi çalışmalarıyla dünya ölçüsünde ün kazandı. Kalabalık sahnelerin yönetimi, ışıklandırmanın kullanılışı, döner sahnelerin mükemmel hale getirilmesi bakımından tiyatro tekniğinde büyük yenilikler yaptı.

Max REİNHARDT : Modern tiyatronun öncülerinden biri.

REİNİG Christa (1926 - Berlin) Alman şairi: Fabrika işçiliği, çiçekçilik yaptı, bir yandan da 1953-57 yıllarında akşam lisesini bitirdi. Daha sonra gene Berlin'de sanat tarihi ve arkeoloji öğrenimi yaptı. Berlin'de bir müzede çalıştı, devlet bursuyla Roma'da bir süre kaldı, şimdi Münih'te yaşıyor.

Şiirsel deyişi ve dili Brecht'ten etkilenmiştir, anlatım öğesi tarafından taşınan şiirlerinde yer yer gizli toplumsal eleştiri, buruk bir alay bulunmaktadır. İnsanın hallerini yansıtırken, her türlü katılığa ve düzene uygulanmaya karşı direniyor.

Christa REİNİG'den iki şiir

YOLCULUK ÖNCESİ

Geldiler aradılar
sıranın altında, yük filesinde
birini aradılar.
Mersi, dediler bana.

Damda, tekerlekler arasında
birini aradılar.
Kasketimin altında
aramadılar.

Donmuştu toprak.
Ben de aldım karı.
Paltomun cebinde
Aldım götürdüm karı.

(Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA)

VARLIĞIM

Benim bir paltom var ceketimin cebine koymak için
bir cep paltosu
benim bir radyom var ceketimin cebine koymak için
bir cep radyosu
benim bir incilim var ceketimin cebine koymak için
bir cep incili
benim hiç böyle cepli ceketim yok
hiç ceket cebi

benim bir rakı şişem var on iki kadehiyle kendim
ve bütün amcalarım teyzelerim için
benim bir cezvem var dört fincanıyla kendim
ve en iyi üç kız arkadaşım için
bir satranç tahtam var siyah ve beyaz taşlarıyla kendim
ve bir arkadaşım için
benim hiç arkadaşım yok çağıracak
kimsem

benim bir göğüm var uçsuz bucaksız başımın üstünde
altında beni bulmak için
benim bir kentim var dolu yolları uçsuz bucaksız
içinde bana raslamak için
benim bir türküm var uçsuz bucaksız uçsuz bucaksız
içinde soyulabilmek için
benim iki parke taşı arasındaki bir ottan başka şeyim yok
başka hiçbir şey yaşamak için

rekabet (Fr. concurrence, İng. competition): Genel olarak meta üretimi tarzlarında, bu arada özel olarak da kapitalist üretim tarzında, çeşitli üreticiler arasındaki bağıntı biçimi. - Bu bağıntı, temel bakımından, kapitalistler arasında müşteri kapmak için verilen mücadele şeklinde kendisini gösterir. Rekabet rejimi (yada, serbest rekabet rejimi), anlaşma serbestliğine ve dolayısıyle de üretim serbestliğine dayanır. Rakipler arasında her türlü koalisyon kurmak ve ötekı tarafın elde edemediği şekilde ticaret dışı avantaj elde etmek, ilke olarak, yasaktır.

Rekabetin savunucuları, bu sistemin ekonomik hayatın kendiliğinden düzene girmesini sağladığı idd'asındadırlar : Pazarın emme olanakları karşısında, meta gereğinden fazla bollaştığı zaman fiyatlar ve kârlar düşmekte ve marjinal girişimciler ortadan çekilmektedir. Demek ki, bu savunuculara göre, piyasada egemen olan biricik güç, taleptir. Gene söz konusu savunucuların eklediğine göre, rekabet, ekonomik hayatı rutinden korumaktadır. Oysa tanımı bakımından rakipsiz olan monopolör, rahatça ve seve isteye rutine gömülebilir. Rekabet, işletmeler arasında bir ayıklama yapmakta ve kârlarla ücretleri bütün üretim dalarında biribirlerine yakın bir düzeye getirmeğe yönelmektedir.

Rekabetin eleştiricilerivse. ilkin, ekonomik hayatın bu türlü düzenlenişinin ancak sarsıntı ve bunalımlarla gerçekleştiğini ve bunların da ekonomik iklimi altüst ederek

sayısız kapitalistle tasarruf sahibini iflasa, bir çok teknisyenle emekçiyi de işsizliğe sürüklediğini belirtmektedirler. Bu eleştiricilerin eklediğine göre, rekabet rejimi sonucunda ortadan silinen girişimciler, Ille de ulusal ekonomiye en az yararı dokunan kimseler değil, rekabet için malî bakımdan ötekilere oranla daha güçsüz, daha az becerikli (ve tam bir serbest rekabet proğramı ortaya attıklarında bile bu programın işlemesini olanaksız kılan kapitalist güçler ve devlet tarafından en az desteklenen) kimseler olabilirler. Gene söz konusu eleştiricilerin ekledğine göre talep, her zaman kaliteli ürünlere kâr sağlamaz; çünkü arzcı kâr marjını arttırabilmek Için maliyet fiyatını sınırlı tutma eğilimindedir ve maliyet fiyatındaki bu düşüş de kalitenin aleyhine işliyebilir.

Bazı bilginler de, rekabetin fiyatlarla eşitleşmeğe sürüklediğini kabul etmemekte; ama buna karşılık başka birtakım bilginler, bu görüşün geçerli olduğunu söylemekle birlikte, söz konusu eşitleşme eğiliminin, sunulan hizmetlerin yararlık derecesini katiyen hesaba katmayan bir gelir dağılımına engel olmadığını öne sürmekte ve örnek olarak da hiç bir yararı dokunmayan bir aracının tıpkı yararlı bir üretici gibi kazanç sağlayabildiğini göstermektedirler.

Rekabet rejiminin en objektif tahlilcileri, işin aslında, söz konusu rejimin ilkelerine hiç kimsenin hiç bir vakit tam olarak uymadığını belirtmektedirler. Ürünlerin standart hale getirilmesi, fiyatların belli bir düzeyde tutulması, piyasaların bölüşülmesi, üretimin ya da satışın sınırlanması Için üreticiler arasında ya da dağıtımcılar arasında yapılan anlaşmalar, bu ilkelerin en sık rastlanan çiğnenme şekilleridir. İşletmelerin malî güç bakımından eşitsiz durumda oluşu, büyük finans gruplarından ya da devletten kiminin çok, kiminin az yardım sağlayabilişi gibi haller da rekabeti bozan kolaylıklar ve handikaplar yaratmaktadır.

Rekabet rejimine getirilen pratik sınırlamalar planında, girişimciler arasındaki anlaşmalara ve dolaysız ekonomik müdahalelere, Işçiler lehine yapılan müdahaleler, ulusal el-emeği'nin korunması, gümrük resimleri, kaçakçılıkla mücadele, yolsuz rekabetin cezalandırılması gibi daha başka tedbirler de eklenmektedir.

Tasvir safhası aşıldığında görülür ki, ekonomik bağıntı tarzı olarak rekabetin fenomenal harekete, yani mübadeleler alanına bağlanması gerekmektedir. Bu bakımdan, üreticilerin kendi aralarında mücadelesi yavaş yavaş elenmelerine yolaçmaktadır: Rekabet, monopole götürür.

Demek ki genel kavram olarak rekabet, kapitalist üretim tarzının bütün aşamalarına Illşkin bir olaydır (bu aşamaların her biriyle, serbest rekabet, monopolistik rekabet ya de oligopolistik rekabet gibi çeşitli biçimlere bürünse bile). Rekabetin, kendi kendini hem inkâra, hem de teyide yönelen bu çelişkin karakteri, marksist-olmayan ekonomi tarafından pek seyrek olarak ortaya konmuştur.

rekabet fiyatı (Fr. prix de concurrence) Yalnızca rekabetle belirlenen, yani doğrudan doğruya arz ve talep yasasından kaynaklanan fiyat biçimi. - Kapitalist rejimde, fiyatların teşekkülünü, üretim tarzının belirli bir evresi içinde yerine oturtmak gerekir. Rakabetçi kapitalizmi karakterize eden, rekabetçi adı verilen bir pazardır; rekabet fiyatı bu pazarda oluşacaktır.

Arz sahipleriyle talap sahiplerinin karşılaşma yeri olan bu pazar tipi, çok sayıda satıcıdan ve alıcıdan oluşur; bunların hiç biri, ne arzın ya da talebin tutarını, ne de işlemlerin akışını, kısmen dahi, ciddi bir tarzda etkileyemez. Serbest bir pazardır bu, yani devlet tarafından denetlenmez.

Böyle bir pazarda, nihaî fiyat, (kâr doğurucu yüksek bir fiyat elde etmeye çalışan) satıcıların önerileriyle (fiyatı mümkün olduğu kadar düşük tutmaya çalışan) alıcıların önerilerinin karşı karşıya gelmesinden kaynaklanacaktır. Birçok dalgalanmalardan sonra, arz talebe eşit olduğunda, fiyat geçici olarak istikrarlı (stable) bir karakter alacaktır.

Öyleyse, rekabet fiyatı, arz ve talep yasası içinde tezahür eden bir fiyattır. Bu nedenle, tek tek mübadelecilar arzın ya da talebin düzeyini derin bir biçimde değişikliğe uğratmadıklarına göre, bu fiyat son tahlilde onlara kendini empoze eder.

Bu ânlık fiyat, arz ile talep arasındakl eşitlik ortadan kalktığı ânda, kaçınılmaz biçimde değişikliğe uğrayacaktır; eşitliğin bozulmasının nedenl ise, ya talebin düşmesi (tüketicilerin ihtiyaçlarının değişmesinden dolayı), ya da, özellikle, arzın artması (her kapitalistin gerçek ihtiyaçları hesaba katmaksızın üretimini geliştirmesinden dolayı) olur.

Rekabet fiyatı, doğrudan doğruya, metaların değerinin dışsal tezahürü olarak kendini gösterir. Teessüs edilebilecek çeşitli fiyatlar, sonsuz dalgalanmalar içinden kendine bir yol açan değer yasasının işleyişine tâbidirler.

Bu fiyat, XIX. yüzyıl üreticisinin pazara olan dolaysız, sıkı bağımlılığını dile getirir. Değerin ifâdesi olarak, zorunlu bir tarzda üretim maliyeti tarafndan belirlenir. Bu nedenle de, onunla aynı biçimde evrime uğrar.

Marksist-olmayan çağdaş ekonomi, fiyatı marjinal yarar teorisine bağlayarak, rekabet rejimindekl fiyat üzerine oldukça aşırı bir teori geliştirmiştir.

Bu anlayış Irrasyonel, aşırı Içine kapanık (ésotérique) bir karakter taşır, çünkü rekabet, kendinde, meta üretimi tarzlarına bağlı, tarihsel bir ürün olarak değil, sürekli bir fenomen olarak kabul edilmiştir. Değişmez gibi gözükür, oysa, gerçekte, sürekli olarak monopol biçimin altında kendini inkâr etme eğilimindedir.

Görünürdekl hareketi dile getiren rekabet fiyatı, bu nedenle, kendisini açıklayabllecek tak şeyden, değer yasasından kopuktur.

Erich Maria REMARQUE: İnsan sevgisiyle dolu bir yazar.

REMARQUE Erich Maria (Osnabrück - 1898 İsviçre - 1970) Alman yazarı. Birincl Dünya Savaşını Almanya açısından anlatan ***Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*** (1929) adlı romanı yazdı. Öbür yapıtları: çarpışma bittikten sonra bile, savaş yıllarının zihniyetini sürdürmeye çalışan bir zümrenin romanı ***Dönüş Yolu*** (Der Weg Zurück, 1931), ***İnsanları Seveceksin*** (Liebe Deinen Nachsten), ***Üç Arkadaş*** (1938), ***Zafer Âbidesi*** (1941), ***Tedirgin Hayat*** (Der Funke Leben, 1952), ***Der Schwarze Obelisk*** (1956), ***Der Himmel Kennt Keine Günstlinge*** (Tanrının Gözdeleri Yoktur, 1961), ***Lizbon Gecesi*** (1963). Remarque, Hitlerin iktidara gelişinden sonra yurdunu terkederek Amerika'ya gitti. 1947'de Amerikan uyruğuna girdi.

REMBRANDT Van Rijn (Leiden 1606 / Amsterdam - 1669) Hollandalı ressam ve gravürcü. Latin okuluna gönderildi, 1620'de Leiden üniversitesine yazıldı. Amsterdam'da Pieter Lastman'ın (1623-24) ve Jacop Pijnas'ın yanına gönderildi. 1625'te Leiden'e dönerek tek başına çalışmaya başladı. Babasının ölümünden sonra (1630) kesin olarak Amsterdam'a yerleştl.

Rembrandt'ın ününü sağlayan Ilk önemli yapıtı ***Doktor Tulp'un Anatomi Dersi***'dir. (1632). Amsterdam'da, Van Uylenburgh adlı zengin bir tüccarın evinde kalıyordu. Tüccarın Saskia adlı bir de kızkardeşi vardı. Yakınlarının karşı koymalarına rağmen Saskia 1634'te Rembrandt ile evlendi. Güzelliği ve Inceliği ressamın başlıca tema'sı oldu. Ama araya üzüntüler de girdi: 1636 1638 ve 1640'ta Ilk üç çocuğunun ölümü, 1640'ta ressamın annesinin ölümü, 1642'de Saskia'da ölünce Rembrandt 1641'de doğan oğlu Titus Ile yalnız kaldı. Rembrandt borsa oyunlarına dadanmıştı, sınırsız para harcıyordu, az çalışıyordu, işsiz kalan

REMBRANDT Otoportre.

Rembrandt tefecilere başvurmak zorunda kaldı. *Batşeba Yıkanırken* adlı tablosu ahlâksızlıkla suçlandı. 1656'da ikinci *Anatomi Dersi*'ni yaptığında alacaklıları harekete geçti: 1657'de mallarının envanterini çıkarttılar: bu da iflâs ve tüm mallarının açık arttırmaya çıkarılmasıyla sonuçlandı. Rembrandt, önce bir han odasına sonrada bir yahudi mahallesine sığındı. Bu arada Kumaşçı Loncaları adlı tablosunu yaptı. Oğlu Titus'u da yitirdi.

Bütün dünya müzelerinde Rembrandt'ın yüzlerce tablosu korunmaktadır. Bunlar arasında en ünlüleri: *Düşünen Filozof* (1633), *Kenarsız Bir Şapka ve Altın Bir Zincir Takmış Rembrandt'ın Portesi* (1634), *Melek Rafael Tobiaş'tan Ayrılırken* (1637), *Kutsal Aile* (1640), *Emvas Hacıları ve İyi Yürekli Samiriyeli* (1648), *Batşeba Yıkanırken* (1654), *Derisi Yüzülmüş Öküz* (1655), *Yaşlı Adam Portresi* (1660), *Aziz Matta* (1661), *Gece Devriyesi, Kumaşçı Loncaları, Profesör Jean Dayman'ın Anatomi Dersi, Nişanlı Yahudi Kızı, Altın Miğferli Adam, Rembrandt'ın Annesi, Doktor Tulp'un Anatomi Dersi İbrahim'in Oğlunu Kurban Edişi, Haçın İndirilişi, İsa ile Samiriyeli Kadın, İlerlemiş Yaşta Sanatçı.*

Rembrandt, önceleri eşya ve canlıları tüm fizik gerçekleri içinde çizdi, daha sonra ışık gölge oyunları ve eşsiz tekniği ile, iç dünya gerçeğini yansıtan görünüşü duygulu bir yoğunlukla dile getirmeyi başardı. Rembrandt'ın Jodenbreestraat'taki evi 1906'da müze haline getirildi.

Büyük ustanın bir başka başyapıtı : Emmaüs.

REMBRANDT ve karısı Saskia.

RENAN Ernest (Tréguier - 1823 / Paris 1892) Fransız yazarı. Annesi ve ablası tarafından yetiştirildi. Çeşitli din okullarında okudu, İbrânice öğrendi. Alman düşüncesinden etkilenerek katolik inancından koptu. 1945'te papazlıkları ayrıldı 1847'de *Essai Historique et Théorique sur les Langues Sémitiques* (Sami Dilleri Üstüne Tarihsel ve Nazarî Deneme) adlı yapıtıyla Volney ödülünü kazandı. 1848 Devriminden etkilendi. Jules Simon'un yönettiği *La Liberté de Penser* (Düşünme Özgürlüğü) adlı yapıtı yazdı. *Revu des Deux Mondes* ve *Journal des Débats*'da yazılar yazdı. 1852'de *Averroès et Averroisme* (İbni Rüşt ve İbni Rüşt'çülük) konulu teziyle doktorasını verdi. 1862'de Collège de France'ın İbranice

RENOUARD'ın kalemiyle RENAN.

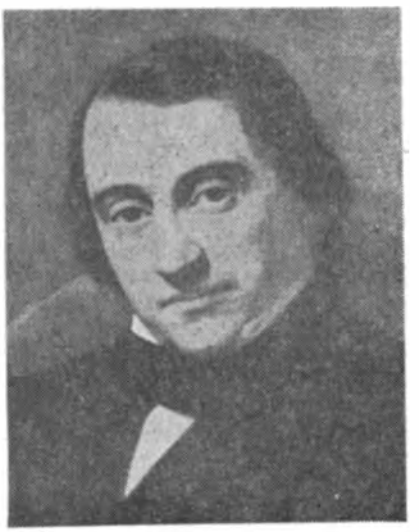

«Şüphe etmek o kadar güzel bir şey ki bana şüpheyi bağışladığı için durmadan dua ediyorum Tanrı'ya. Çünkü şüphe etmeseydim ben belki daha mutlu olurdum ama hiç şüphesiz şu anki kadar iyi olamazdım.» Ernest RENAN

kürsüsüne getirildi. Renan'ın edebiyat çevrelerine girmesi de bu sıralara rastlar. 1863'te yayınlanan *İsa'nın Hayatı*'nda İsa'yı eleştirisel tarih metodlarıyla inceled ği için yeni tepkilere yol açtı. 1864'te yapıtını sürdürebilmek için Mısır'a, Anadolu'ya ve Yunanistan'a gitti. 1869'da siyasete atılmayı denedi. 1883'te Collège de France'ın müdürü oldu. Hayatının son yıllarında *Origines* adlı yapıtını *Histoire du Peuple d'Israel* (İsrail Milletinin Tarihi) ile tamamlamaya çalıştı ve *Drames Philosophique*'i (Felsefesel Dramlar) yazdı.

Renan'ın öbür yapıtları: *Histoire Générale et Système Comparé des Langues Şémitiques* (Samî Dillerinin Karşılaştırılmalı Sistemi ve Genel Tarihi, 1885), *Essais de Morale et de Critique* (Ahlâk ve Eleştiri Denemeleri, 1859), *Questions Contemporaines* Çağdaş Sorunlar, 1876), *Çocukluk ve Gençlik Anıları* (1883), *Feuilles Détachées* (Kopuk Sayfalar, 1892). Renan kiliseden kopmakla birl kte, en büyük önemi özdeksel değerlere verdi. İnsanlığın ilerlemesi konusunda tüm varlığıyla liberal bilime ve eleştirici düşünceye bağlandı.

Auguste RENOİR son yıllarında.

RENOİR Auguste (Limoges - 1841 / Cagnes sur-Mer - 1919) Fransız ressamı. 13 yaşında, bir porselen süslemecisinin yanına çırak olarak girdi, sonra yelpazeleri resimleyen bir atelyede çalıştı. Ressam olmaya karar verince, kazancından arttırdığı paralarla Güzel Sanatlar okuluna yazıldı (1862). Cézanne, Pissarro ve Guillaumin ile dost oldu. 1863'te *Esméralda* adlı yapıtı Salon'a kabul edildi. Kendisine ilk desteği, Maent ile birlikte kendisini de atelyesinde barındıran Bazille'den gördü. 1867'de *Bazille'in Portresi*'ni ve *Avcı Diana*'yı yaptı. 1868'de *Semsiyeli Lise*'i yaptı. 1870'te Salon'a kabul edilen *Pınarda Yıkanan Kadın* ve *Cezayirli Kadın* adlı tablolarında Renoir'ın

Büyük ustadan üç başyapıt : **Aynadaki Kadın**

Delacroix'ya hayranlığının izleri görülür. 1874'te, Ressam, Heykeltras, Mimar, Gravürcü ve Desenciler Anonim ortaklığının birinci sergisine katıldı. Bu dernek üyeleri kısa zamanda «izlenimci grup» adını aldı. 1976'dan sonra düzenli olarak Salon'a kabul edildi. Burada 1878'de *Bayan Charpentier ve Çocuklarının Portresi* tablosunu sergiledi. *La Galette Değirmeni* adlı tablosunu bu dönemde yaptı. 1879'da Cezayir'e gitti: Paris'te doktor Gachet ile tanıştı: Cha-

Krisantem demeti

tou'da, Croissy'de, Sen kıyılarında resimler yaptı. 1881'de Atina Charigot ile evlendi.

1882'de İtalya'ya gitti. Palermo'da *Richard Wagner'in Portresi*'ni yaptı. Cenninin *Resim Üstüne İnceleme* adlı kitabını elinden düşürmüyordu. Bundan sonra «aktüalita»ciliği bırakarak klasik bir ressam olmak istedi. O zamana dek yapıtlarında yer almayan çıplak kadın artık başlıca tema'sı olmuştu. Kısa süren bu dönemdeki başyapıtı *Suda Yıkanan Kadınlar*'dır. 1885'te İspanya'ya gitti. 1888'de Martigues'e giderek Cézanne ile buluştu. Montmartre'a yerleştiği 1890 yılında «sedefli» denilen dönemi başlar. 1891'den itibaren her yıl Güney Fransa'ya gitmeye başladı. Cagnes'da ağır bir romatizmaya tutuldu (1889). 1910'dan sonra Renoir ancak koltuk değneğiyle yürüyebiliyordu: 1912'de fırçasını başparmağı ile işaret parmağı arasına bağlamak zorunda kaldı. 1914'te, yapıtları daha o hayattayken Louvre müzesine alındı.

Guénot, Renoir'ın ölümsüzleştirdiği kadın tiplerine uygun düşen birkaç heykel yaptı. Bu yapıtlarını Renoir'ın desenlerini örnek alarak ve sanatçının nezaretinde çalışarak gerçekleştirdi.

Mavi kurdelâlı kız

RENOİR Jean (Paris - 1894) Fransız film yönetmeni. Auguste Renoir'ın oğlu. Bir süre seramikçilik yaptı. 1924'te yönetmenliğini A. Dieudonné'nin yaptığı *Une Vie Sans Joie* (Neşesiz Hayat) adlı filmin senaryosunu yazdı. Aynı yıl ilk filmini çevirdi: *La Fille de l'Eau* (Su Kızı). Bu tarihten sonra çeşitli türde film çevirdi: *Nana* (1926), *La Petite Marchande d'Allumettes* (Kibritçi Kız, 1928), *La Chienne* (Dişi Köpek, 1931) *La Nuit du Carrefour* (Yol Kavşağındaki Gece, 1932), *Toni* (1934), *Le Crime de M. Lange* (M. Lange'ın Cinayeti, 1935), *Ayaktakımı* (1936), *Kır Gezintisi* (Une

Jean RENOİR bir toplantıda..

Alain RESNAİS bir çekim sırasında..

Parti de Campagne, 1937), *Harp Esirleri* (1938), *Kurası ve Âşığı* (La Régle du Jeu, 1939). İtalya'da başladığı *Tosca*'yı bitiremeden, 1940'ta Hollywood'a gitti. Orada çevirdiği filmlerin en iyisi *The Southerner*'dir (1945). Hindistan'da, *Rüya Gibi Geçti* (The River, 1951), İtalya'da *Altın Araba* (1952) adlı filmleri yönetti. Fransa'ya döndü ve orada *French-Cancan* (1955), *Eléna et Les Hommes* (1956), *Kırda Kahvaltı* (1959), *Le Caporal Épingle* (1962) *Dr. Cordelier'nin Vasiyetnamesi* (1963) adlı filmleri çekti. Yapıtlarında, şekilden çok içgüdüye yer verir. 1966'da sinemayı bir süre için bırakarak edebiyatla ilgilendi ve *Les Cahiers du Capitaine Georges* adlı yapıtı yayınladı.

▶

REPİN İlya Yefimoviç (Çuguyev 1844 / Karelya - 1930) Rus ressamı. Geziciler grubunun üyesi. 1870'de *Volga Yedekçileri* adlı tablosuyla ün kazandı. Bu yapıtta zincirlini çeken rus halkının bir sembolü görülür. Tarihsel tablolarla şöhretini pekiştirdi: *Oğlunun Kadavrasını Seyreden Korkunç İvan, Zaporog Kazakları, Musorskiy* ve çalışma masasında *Tolstoy* gibi pek çok portre yaptı.

RESNAİS Alain (Vannes - 1922) Fransız film yönetmeni. Parls Sinema yüksekokulunda okudu. Birçok kısa film çekti: *Van Gogh* (1948) *Gauguin* (1950), *Guernica* (1950), *Les Statues Meurent Aussi* (Heykeller de Ölür, 1951), *Nuit et Brouillard* (Gece ve Sis, 1956), *Toute la Mémoire du Monde* (Dünyanın Bütün Belleği, 1956), *Le Mystère de l'ateliere 15* (15 Numaralı Atelyenin Esrarı, 1957), *Le Chant du Styrène* (1958). 1959'da yaptığı ilk uzun filmi *Hiroşima Sevgilim* (Hiroshima Mon Amour) ile genç kuşak sinemacılarının en ünlüleri arasında yer aldı. Öbür filmleri: *Marienbad'da Geçen Yıl* (1961), *Savaş Bitti* (1965), *Seni Seviyorum* (1967).

REPİN'in ünlü yapıtlarından biri : Tolstoy'un portresi.

REŞİDÜDDİN Tabib (Hemedan 1248 / Tebriz - 1318) İlhanlı tarihçisi ve devlet adamı. Hemedan'da tıp okudu. Sonra Gazan Hanın hizmetine girdi. Onun büyük bir ilgi duyduğu tabiat bilimleri konusunda özellikle bitkiler üstünde çalıştı. Gazan Han için özel bir bitki koleksiyonu düzenledi.

Gazan Hanın veziri oldu. Şam seferine katıldı (1303). Reşidüddin devlet işlerine çok karışmadı: daha çok bilimle, inceleme araştırmalarla ilgilendi. Gazan Hanın isteği üzerine tarih yapıtları yazmaya başladı. Bir ara Hindistan'da Delhi hükümdarının yanına gitti: orada ilaç yapımında kullanılan malzeme topladı. Irak ve Anadolu'yu gezdi.

Reşidüddin, ayrıca birçok hayır kurumu yaptırdı. Bunların içinde Rab-I Reşidî kurumları önemlidir. Bir mahalle niteliği taşıyan bu kurumda, darüşşifa, medrese, kervansaraylar, hamamlar, kumaş ve kâğıt yapımevleri vardır. Reşidüddin, bir ara Çin uygarlığı ve dinleri üstünde çalıştı. Bazı çinli rahiplerle ilişkiler kurdu. Türkler ile Moğolların uygulamalı ve teorik tıpla ilgili bilgilerini biraraya topladı. Sonunda Olcayto'yu zehirlediği ileri sürülerek oğluyla birlikte Emir Çoban tarafından öldürtüldü. Başlıca yapıtları: *Cami-üt Tevarih* (Tarihler Derlemesi), *Âsâr-u Ahya* (Yapıtlar ve Diriler), *Tansuk-name-i İlhani der Fünûn-i Ulûm-i Hitai* (Çin Bilimlerinin Fenleri Hakkındaki İlhanlı Tansuknamesi), *Letaif -ül- Hakayık* (Gerçeklerin Halka Giderleri), *Beyan - ül-Hakayık* (Gerçeklerin Anlatılması), *Münşeât-i Reşidî* (Reşid'in Nesir Yazıları).

RETAMAR Fernandez (Havana 1930) Küba şairi. Roberto Fernandez Retamar, kendi deyimiyle, «dünün, bugünün ve yarının tanığı» olan şairler arasındadır. Havana, Paris ve Londra'da sanat ve mimarlık öğrenimi yaptı. İlk şiir kitabı olan *Elegia Como Un Himno*»yu yirmi yaşındayken yayımladı. İkinci kitabı *«Patrias»*la Devlet Şiir Ödülü'nü aldı. Batista rejimi döneminde Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçtı ve Yale Üniversitesi'nde öğretmenlik yaptı. 1959'da Küba'ya döndü. Önemli şiir kitapları şunlardır: *«Vuelta a la Antigua Esperanza»* (1959), *«Con las Mismas Manos»* (1962), *«Buena Suerte Viviendo»* (1967) ve *«Poesia Reunida»* (1966).

RETAMAR'dan şiirler

BİR İSTİLACININ MEZAR YAZITI

Teksas'ta atkoşturdu büyük deden,
Meksikalı esmer kadınlara saldırdı, sığır çaldı,
Mary Stonehill'le evlendi sonra, bir yuva kurdu
Meşe odunundan yapılmış eşyalarla, «God Bless Our Home»la.

RETZ

Deden, Santiago de Cuba'ya gitti,
Batışını gördü İspanyol donanmasının
Ve rom kokusunu taşıdı ülkesine,
Meleş kadınlara bir özlem taşıdı.
Baban, barışsever bir adam,
Aylık verdi Guatemala'da bir düzine çocuğa.
Onların izinde yürüdün sen de,
Küba'yı istilâya hazırlandın 1962 güzünde.
Şimdi selvi ağaçlarına gübre olmuşsun.

Türkçesi Ülkü TAMER

BUGÜNÜN ŞİİRİ

Bugünün şiiri çıkagelir
Karanlık alınlara vurunca gün
Dağıtınca yağan yıldızları gökten
Ve o bırakılmış, bilinmeyen yer
Kaplayınca dünyayı, çıkagelir.
Her günün şiiridir bugünün şiiri,
Sonranın, sonsuzun şiiridir,
Bir elin yorulmadan, sevinçle
Uçan bir kâğıda gökler, yıldızlar
Ve sıcak sesler çizdiği tek şiirdir,
Karanlık basınca akşamleyin
Bizimle konuşmaya gelecektir.

PERSLER SORULUNCA

Ressam Matta'nın hayal gücüne — ve tabii, Dario'ya

Ülkeleri çok büyükmüş, denizleri varmış bir çok yerde, çölleri, ırmakları, altını buğdayı varmış.
Sayısız insanları birer leke gibi otururmuş toprakta, cam bakışlarla ve yırtık giysilerler.
Serpintiye benzeyen bizlere birer yükmüş onlar, canlı, renkli,
Deniz kıyılarına yerleşmişler: geçmişi anarak, tanrılarla konuştukları, çarşaflarının, sakallarının tütsü koktuğu günleri anarak deniz kıyılarına.
Güçlüdür, yücedir Persler: silkinmeye görsünler, derin bir deprem kopar derinliklerden, dünyanın belkemiğini bir deprem sarar.
Gürültülü at arabalarıyla, çığlıklarla dağılırlar her yere, askerleriyle, ufukta armalarını gördüğümüz yüklü gemileriyle.
Ağaç gibi söküp koparırlarmış insanları, bir ellerinin parmaklarıyla ezip atarlarmış, öteki elleriyle de sürsün şenlik diye işaret verirlermiş;
Adamlar satın alırlarmış, bir zamanlar özgür olan adamlar, köle yaparlarmış onları, o yabancı sokaklarda yürüsünler diye, saray alsınlar, şarap alsınlar, adam alsınlar diye:
Neden? Taze dilini ve atalarından kalma davranışlarını bir barbara sunan kimse köleden başka ne olabilir; kim sunar boynunu ve kalçalarını şişko bir tüccarın okşayışlarına?
Ve biz buradayız işte, maviye dönmüş acılı bir gök altında, aydınlıkta, her şeyi saran adalar ezgisinde,
Yüzümüz dalgalı denize dönük, getireceği haberlerden korkuyoruz kirli gemiler üstüne;
Ufka bakıyoruz zaman zaman, ama her şeyden önce kendi toprağımıza, sert toprağa, ağaçlı, boydan boya bizim;
Pazar yerlerindeki konuşmalardan öğreniyoruz gerekli lüksünü gerçeğin,
Biliyoruz, bir düzen içinde her şey, bir ayrıcalık tanınmış insanoğluna: o düzeni bulup çıkarma ve şaşırtıcı sözlerle onu anlatma ayrıcalığı.
Biliyoruz, en büyük adamlar öğretmediler mi bunu bize yaşamlarıyla, adalet ve onur diye bir şey var, güzellik ve iyilik de var, hem köleleri hemde nöbetçileriyiz onların,
Yalnız değiliz, bu geniş suların, yüce ünlerin ortasındaki bizler.

Ama bizim olmayan bu dili, bizim olamayacak bu dili konuşmayacağız bizler, bir kaç milyon insan.
Başkaldırmamızı yazabiliyoruz işte — ey sözün babası! — bir zamanlar Zeus'a gövde vermiş büyük kuşların kanatlarına.
Ama her şeyden önce, her şeyin üstünde, silâhlar ormanında, doğduğumuz bu ülkede kalma kararımız var:
Kendi ağızlarımızla söyleyeceğiz, bundan böyle yıllarca, aslanı ve yılanı dize getiren, kentler ve türküler kuran ufacık insan, korkunç yaratıkları da dize getirebilir, korkunç güçleri de.
Başkaları da söyleyecek, betona dönmüş kemiklerimiz üstünde, gülmeyi ve dansetmeyi seven atalarımız yaşam çiçeğini nasıl korurlardı kendi canlarıyla, bunu da söyleyecekler.
Aramıza yerleşecek tanrılar, bize güvenecekler, onlara içkiler ve değerli yiyecekler sunacağız tarlalarda: söz gelimi, Salamis adasına bakan o tarlalarda.

RETZ Jean - François (Montmirail - 1613 / Paris - 1679) Fransız siyaset adamı ve yazarı. Clermont kolejinde cizvitlerden ders gördü ve Sorbonne'da parlak bir öğrenci oldu. Aşırı davranışları, serbest düşünceli çevrelere girip çıkması, *Conjuration de Fiesque*'yi (Fiesque Suikastı, 1636) yazması ve Soissons kontunun Richelieu'ye karşı düzenlediği komploya katılmasıyla (1641) dikkati çekti. Rahip oldu ve Paris başpiskopos yardımcılığına getirildi. Ama asıl isteği, iktidara ulaşmanın en güvenilir yolu olarak gördüğü kardinallikti.

Parlamento fronde'u ve Prenslerin fronde'u (1648 - 1652) kendisine ön planda bir rol oynamak fırsatını verdi. Retz tüm entrikalara katıldı. Saray çevresinin Saint Germain'e kaçmasından sonra Paris direnme hareketine katıldı ve bizzat topladığı «Korienthos alayı»nın başında, rahipleriyle birlikte dövüştü. Durmadan entrika çevirdi ve Louis XIV tarafından Louvre'da tutuklanarak Vincennes şatosuna gönderildi. Hapse atılan Retz, amcası ölünce Paris başpiskoposu oldu (mart 1654), ama görevinden çekil-

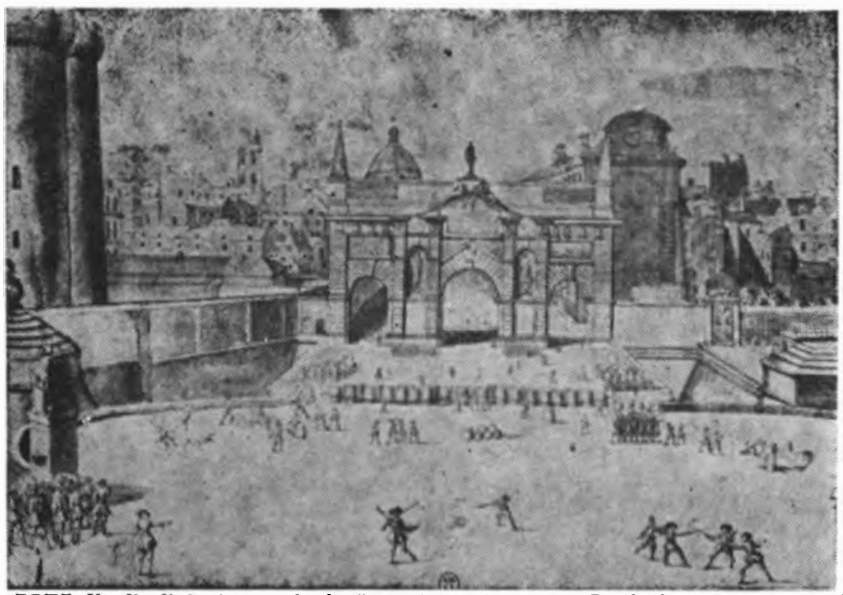

RETZ Kardinalinin hayatında dönüm noktası olan ünlü «Barikatlar günü»nü temsil eden bir gravür.

Retz kardinali: MANTEUİL'ün 1630 yılında yaptığı portre.

meyi kabul ettl. Nantes şatosuna nakledildi, oradan kaçtı ve Roma'da İnnocentius X'a sığındı. Kendi piskopos naipleri ve bölge papazları Retz'in dönmeslnl istediler: bunun üzerine yeniden Parls başpiskoposu ünvanını aldı: Jansenius'çuları destekleyerek krallık otoritesine meydan okudu. Ama Hugues de Lionne'un müdahalesi üzerine papa Alexander VII, Retz'l Roma'yı terketmeye zorladı (1656). France - Comtéye, sonra Almanya ve Hollanda'ya kaçtı. Mazarin ölünce Paris'e döndü (1661).

Hayatının sonu bir yarı emeklilik içinde geçti: Louis XIV tarafından yalnız ikinci derecede diplomatik görevlerde kullanıldı. Devlet adamından çok bir eylemci olan Retz, *Mémoires*'ının (Anılar) taşıdığı değerle ün kazandı. 1665'te kaleme alınan bu anılar ancak 1771'de yayınlandı. Retz, bu yapıtta yaşamış ve katılmış olduğu olayları anlatır.

REVERDY Pierre (Narbonne, 1889 / 1960) : Fransız şairi. Gerçeküstücü akımın en büyük hazırlayıcılarındandır. 1917'de yeni sanatın savunuculuğunu yapan Nord-Sud dergisini çıkardı. 1924'te Nouveau Monde ödülünü kazandı. Şiire hiç us payı tanımayan gerçeküstücülerden bir noktada ayrılarak «yalnız duygunun egemen olduğu yerde us silinir; oysa us payı olmadan sanatsal gerçek olmaz» der. Ona göre ozan «düşle gerçek arasındaki o bıçak sırtı» üstündedir hep. Bu yüzden şiiri biraz kapalıdır. Ama «bir şiir kapalıdır diye ille de karanlık demek değildir. Ona ışık veren yerden girmesini bilmek gerek». Onun için şiirlerinin sadeliğini, güzelliğini anlıyabilmek için ozanın havasıyle bu şiire girmesi gerekir okuyucunun. Günün ozanlarından Soupault, Aragon ve Breton kendisini yaşayan ozanların en büyüğü olarak selâmlamışlardır. Şiirden başka özellikle denemeler de yazmıştır. 1960 yılında öldü.

Yapıtları: *La Lucarne Ovale, Les Ardoises du Toit, La Guitare Endormie, Coeur de Chene, Les Epaves du Ciel, Sources du Vent, Ferraille, Plupart du Temps. Main d'oeuvre.*

Denemeleri: *Self-Défense , le Cant de Crin, le Livre de mon bord.*

PİCASSO'nun kalemiyle Pierre Reverdy.

REVERDY'den şiirler:
(Türkçesi Tahsin SARAÇ)

GİZ

Çan bomboş
Dil yok kuşlarda
Her şeyin uyuduğu yuvada
Saat dokuz
Kıpırtı yok toprakta
Gülümsüyor dersiniz ağaçlar
Damlalar tiril tiril dal uçlarında
Bir bulut delip geçiyor geceyi
Adam türkü söylüyor kapı önünde
Sessizce aralanıyor pencere

ÇİFT DÖNÜŞLÜ

Öylesine uzağım ki gecedan
Şenlik gürültülerinden
Dönüyor tersine köpük değirmeni
Kesiliyor çığlığı pınarların
Ağır aksak geçti saatler
Engin ay kumsallarında
Ve o dar o ılık uzayda uçurumsuz
Uyuyorum kafamı dayamış kollarıma
Kıpırtısız çölünde o lâmba çevresinin
Zaman korkunç zaman kıyıcı
Çamur kaldırımlarda kovalanan
Uzak o buz pırıltılarından bardaklardan yansıyan
Uzak o duru türküden tembelliğin doğurduğu
İsteksiz gülüşlerin zorlu çatışmasında
Titreşir köklerinde soluk bir acı senin
Yeğliyorum ölümü unutuşu özsaygıyı
Çok çok uzaklardayım sayarken sevdiklerimi

DIŞARDA

İki dal arasında ağlayan bir yüz
Sönüp bitmiş bir şenlik akşamı
Duragan göz kapaklarından yaşlar akıyordu onun
Gülüş acı yerinme gözyaşları
Geceyarısı
Yeniden boyanmış her şey
Başlıyor yeni bir gün
Evine dönen bir esrik
Anlatıyor öyküsünü yoldaki kapılara
Acılı bir öykü
Başlıyor kendisiyle sabahın ilk ışıkları
Yağmur yağıyor ve ışıldıyor göz kapakların
Ağaçlar çıpıl çıpıl suluyor kaldırımları
Bakıyorum geçen aya burun deliklerinden
Renk atmış güzyüzünde koşuyor bulut sürüleri
Sokak fenerlerine asılan herkes için
Tatlı şey düş kurma
O ciddi yüzün senin
O maske

Gülüyor düşünerek donuk tatsız yarını
Geçerek takırdayan kaldırım taşlarından
Gölgenin koyulaştığı sokak dönemecinde
Parlıyor bir ışık yukarılarda
Öylesine dingin öyle sessiz ki

REVİZYONİZM

Seni çeken ve bekleyen yuva nerede
Hiçbir şeyi saklamıyor gece
Oysa gökyüzü
Belki senin için boş bir daire

PARMAK UÇLARINA BASARAK

Yok artık kalan tek şey
on parmağım arasında
Silinen bir gölge
Ortada
bir ayak tıkırtısı
Boğmalı pek yüksekten çıkan şu sesi
Ki inler inlerdi ama ölmezdi
Ve daha ve daha bir hızlı giderdi
Sizdiniz durduran o görkemli atılımı
Kurumumdu benim umudumdu
Yeller içinde geçen
Düşüverdi yapraklar
saymaya dalmışken kuşlar
damlacıkları
Sönüverdi lâmbalar perde arkalarında
Pek hızlı gitmemeli
Kırmamalı herşeyi çok gürültü yaparak

YÜREK YÜREĞE

Sonunda ayaktayım işte
Şuradan geçmiştim ben
Şimdi de bir başkası geçiyor o yerden
Tıpkı benim gibi
Nereye gittiğini bilmeden
Titremiştim
Odanın bir ucunda kapkaraydı duvar
O da titremişti
Nasıl aşmışım bu kapının eşiğini
Bağır bağırabildiğince
Duyan yok
Ağla ağlayabildiğince
Anlayan yok
Karanlıkta gölgeni buldum
Daha bir tatlıydı senden
Boynu bükü bir köşede dururdu
Eskiden
Sana bu erinci ölüm getirdi
Ama konuşuyorsun yine de baksana
Bırakıp gidesim geliyor seni
Birazcık birazcık hava gelse
Birazcık ışık sızsa dışardan
Boğulacak nerdeyse kişi burda
Tüm ağırlığıyla çöküp kafama itip duruyor tavan
Nerde durayım peki nereye gideyim
Ölmesine öleceğim ama ölecek yer yok
Nereye gidiyor dersiniz şu benden uzaklaşan
Şu ta uzaklarda duyduğum adımlar
Gölgem ve ben yalnızız ikimiz de
İniyor sessizce gene

NASIL DA DEĞİŞİYOR Kİ

Anlatsınlar gelip bize o öyküyü
Nolduğunu söylesinler adamın
Konuşmasın artık tek kişi ondan özge
Gülüyor
İniyor gece yavaş ve sessizce
Salıyor kendini us
başka devinimlere
Ötede diz çökmüş taş yığını üstüne
Ve elleribağlı
O tüm bağışlayanlar
acılı yürekleriyle
Hâlâ oradalar hepsi arkada
Bakışlar yıldızlı
Adlar karışmış
Gülüşler kahkahalı
Sayılar yitip gitmiş
Dağıttı sonunda hepsini o kaba yel
Yalnız gidiyordu işte karanlıkta yankısız
Göğe bakıyordu işte duvara yere suya
Öykü iç burkuntusu
unutulmuştu hepten
Şimdi artık o eski kişi değildi hiç te
Köşeyi döndüğünde

revizyonizm (Fr. révisionisme, İng. revisionism) Oportünizmin işçi hareketi içindeki akımlarından biri. — Başlıca özelliği, oportünist politikanın teorik temeli olarak, marksçılık için (sonradan da marksizm-leninizm için) başlıbaşına bir revizyon sistemi geliştirmiş olmasıdır. Rezivyonizm Marksçılık Lenincilik'deki teorik ve politik temel ilkelerin gözden geçirilmesini talep eder; amacı ise, işçi sınıfının bilimsel dünya görüşündeki devrimci özün yok edilmesi ve yerine burjuva teorilerinin konulmasıdır. Revizyonizm, serbest rekabet kapitalizminin tekelci kapitalizme geçişi sırasında, işçi hareketi içinde ortaya çıkmış olan uluslararası bir fenomendir. Belli küçük - burjuva çevrelerinin ve dolayısıyla işçi hareketi içinde küçük burjuvazi tarafından etkilenen katmanların ve özellikle, işçi sınıfının emperyalizm tarafından baştan çıkarılan korunan kesimlerinin —yani işçi aristokrasisinin ve işçi bürokrasisinin— sınıf savaşımındaki yoğunlaşmaya ve emperyalizm çağında sosyalizm için yürütülen savaşımın yeni koşullarına karşı gösterdiği oportünist tepkidir.

Sınıfsal karakteri bakımından revizyonizm, emperyalizmin ideolojisinin işçi sınıfı ve işçi hareketi üzerindeki etkisinin bir ürünüdür. Marksçılığın uluslararası işçi hareketlerindeki başarıları, onun işçi hareketi içindeki düşmanlarını, fikirlerini yayabilmek için Marksçılık maskesi takmaya zorlamıştır.

Marksçılığın temel ilkelerinin ve tezlerinin tümünü revizyondan geçiren ve onları, «Marksçılığın tamamlanması ve geliştirilmesi» adı altında burjuva görüşleriyle değiştiren Alman sosyal-demokratı E. Bernstein, revizyonizmin «babası» olmuştur.

Felsefe alanında, maddeci dünya görüşünün yerine Yeni-Kantçılık ve ampiriokritisizm'e geçirilirken, devrimci diyalektiğin yerine de evrimcilik oturtulmuştur.

Revizyonizm, ekonomi-politik alanında, kapitalizmin Marx ve Engels tarafından ortaya çıkarılmış bulunan yasal düzenliliklerini yadsımıştır; revizyonistler, tekellerin ortaya çıkmasıyla emek ile sermaye arasındaki temel çelişkinin zayıfladığını ve sınıfsal karşıtlıkların yumuşadığını ileri sürmüşlerdir. Onlara bakılırsa, kapitalist sömürü düzeninin devrim yoluyla ortadan kaldırılması yerine, kapitalizmin evrim yoluyla aşılması ve barışçı bir gelişmeyle sosyalizme geçilmesi gerekmektedir.

Revizyonizmin politik görüşleri, sınıf savaşımı ve proletarya diktatörlüğü öğretisinin revizyonu anlamına gelmekteydi; bu görüşün temsilcileri, devleti, burjuvazinin sınıf egemenliğinin bir organı olarak değil, tarafsız olarak görüyorlar ve burjuva demokrasisinin genişletilmesini, işçi hareketinin başta gelen görevi olarak ilan ediyorlardı. Demek ki revizyonizmin başlıca özelliği, burjuva görüşleriyle Marksçılığı sulandırması ve hatta onun yerine bazan tümüyle burjuva görüşlerini koyması ve böylece devrimci işçi hareketini, kapitalist toplum düzeninl aşma ve sosyelizmi kurma savaşımında teorik temellerden yoksun bırakmaya kalkışmasıdır. Ama revizyonist tezler, tarihin bizzat kendisi tarafından: Kapitalist ekonominin bunalımlarıyla, kapitalizmin genel bunalımlarıyla, demokratik ve ulusal devrimlerle, Bü-

yük Ekim Devrimi'yle ve İkinci Dünya Savaşı sırasında dünya sosyalist sisteminin oluşmasıyla yenilgiye uğratılmıştır. Bu yüzden de, değişen güç dengesine ayak uydurmak zorunda kalan revizyonizm, Büyük Ekim Devrimi'nin başarısından sonra Marksçı-Leninci devrim teorisine ve devlet öğretisine karşı yaptığı saldırıları yoğunlaştırmıştır. Revizyonizm, sosyalist demokrasinin karşısına uydurma bir «gerçek» demokrasi taleblyle çıkarken, sosyalist toplumun planlı ekonomisinin yerine de «ekonomik demokrasi» teorisini koymaktadır. Revizyonizmin anti-sovyetizme ve anti-komünizm'e katılışı, ilk olarak Lenin'in öğretilerini Marksçılığa ters-miş gibi göstermekle ve gerçeği çarpıtarak Leninciliği ve sosyalizmi «sırf Ruslar'a özgü bir durum» olarak saf dışı etme çabalarıyla başlamıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya sosyalist sistemi ortaya çıkınca ve kapitalizm genel bunalımının üçüncü dönemine girince, bu revizyonist hayaller de kendiliğinden yıkıldı. Revizyonizm, sosyalist ülkelerin ve komünist partilerinin artan etkisi karşısında, bölme ve yumuşatma şeklinde bir siyasi taktik uygulamaya başlamıştır. Günümüzde kapitalist sömürüden ve baskıdan arınmış ülkelerde emperyalist egemenlik ilişkilerini yeniden kurma amacına nesnel olarak hizmet eden revizyonizm, sosyalizme karşı gittikçe daha açık bir karşı-devrimci tavır almaktadır. Bugünkü revizyonizmin ana tezi kapitalizmin ve sosyalizmin karşılıklı yakınlaşmaları tezidir. ***Yakınlaşma teorisi*** adı verilen bu uydurmaca, sosyalist ülkelerin başarılı gelişmesiyle yenilgiye uğrayan kaba anti-komünizmin boşluğunu, üstü örtülü yeni bir çeşit anti-komünizm'le doldurmak için ortaya atılmıştır. Bu yakınlaşma teorisi, kapitalizmin ve sosyalizmin giderek kaynaşmasıyla, sözümona her iki sistemin de tercihlerini birleştiren ***sanayi toplumu*** denilen bir birlik oluşacağı yanılsamasını uyandırmaya çalışmaktadır. Revizyonizm ***milliyetçilik***'i kullanarak dünya komünist hareketini çökertmeyi denemekte, proleterya devrimine ve kapitalizmden sosyalizme geçişte proletarya diktatörlüğünün zorunluğuna karşı çıkmaktadır. Özellikle işçi sınıfının öncü rolünü, onun Marksçı-Leninci partisini ve hatta proletarya enternasyonalizmini yadsımakta ve böylece karşı-devrime kapı açmaktadır. Modern revizyonizm, teorik açıdan kendisini Marx'ın «gerçek» uzantısı olarak tanıtmaya çabalamaktadır. Marx'ın genç dönemlerine atıf yapıp, Marx ve Engels'in olgunluk dönemi yapıtlarını bilmezlikten gelerek ve Leninciliği tümüyle yok sayarak, işçi sınıfının dünya görüşünü tahrif etmekte ve bu dünya görüşünü, merkezinde soyut anlamıyla insan ve onun yabancılaşması bulunan genel, sınıflar üstü bir hümanizma anlayışına döndürmektedir. Buradan türetilen «has» «demokratik» ve «insancıl» bir «sosyalizm» modeli, Marx, Engels ve Lenin tarafından yaratılmış olan ***işçi sınıfının bilimi*** karşısına çıkarılmaktadır. Bir de burjuva demokrasisi örneğinden yararlanarak ve sosyalist demokrasinin gerçek içerliğini bir kenara iterek, sosyalist toplum koşullarında uygulanması halinde, yalnızca ve yalnızca işçi sınıfının gücünün ve onun partisinin öncü rolünü kemirilip, yıpranması sonucunu doğuracak olan, partide, devlette, ekonomide ve ideolojide ***çoğulculuk***'tan söz edilmektedir.

Marksçı-Leninci partilerin revizyonizme karşı yürütecekleri kararlı savaşım, vazgeçilmez bir teorik ve ideolojik görevdir.

REYES Alfonso (Meksiko - 1889 Meksiko - 1959) Meksika şairi. Porfirio Diaz'ın generallerinden birinin oğluydu. 1910'da genç aydınlarla birlikte «Ateneo de la Juventud»u kurarak burada felsefe dersleri vermeye başladı. Meksika Devrimi sırasında ve sonrasında İspanya'da bulundu Latin Amerika kültürü üzerine çalışmalar, incelemeler yaptı. Ülkesine dönünce, etkili bir düşünür olarak karşılandı. Brezilya ve Arjantin'de Meksika Büyük Elçisi olarak görev aldı. Ömrünün sonlarına doğru yine Meksika'ya döndü ve ***«Colegio de Mexico»***nun yönetmeni oldu. Şiirlerinin tamamı, ***«Obras Mompletas»*** adı altında devlet tarafından yayımlandı.

Alfonso REYES'ten bir şiir

MEKSİKA KÖRFEZİ
VERA CRUZ

Denizin komşuluğu bitti artık :
Üstümüze kanat germiş, bunu bilmek yetiyor,
bir pencere var, büyük ve yeşil,
yüzüp çıkabiliriz oradan, gerekirse.

HAVANA

Denizin canları erittiği Küba değil burası.
Gauguin'in hiç görmediği Küba değil,
Picasso'nun görmediği,
sarılara allara bürünmüş zenciler
akşam karanlığında dolaşırdı rıhtımlarda,
direngsiz gözleri vardı
saklamak elde değildi akıldan geçenleri.
Burası o Küba değil şimdi.
Çınlamıştı Papa Montero'nun gömme töreninde
marimbaların, guiroların garip ezgileri,
Stravisky'nin duymadığı ezgiler.
Onun görmediği Küba değil burası
Sömürgeci Yankee'ler teraslarda oturur
soğuk içkiler devirirlerdi kızgın güneş altında
polisler gelirdi sonra
ve İspanyolca vızıldayan son sivrisineklerin
soktuğu yerleri dezenfekte ederlerdi
Burası o Küba değil şimdi
Nasıl duruydu deniz..... nasıl saydamdı
«Maine» leşini görebilsin diye herkes
ve bir devrim çıkarcısı, ceketiyle
beyazlık katardı alacakaranlığa,
yüzünde bir emeklinin hoşnut gülümseyişi,
sallanarak serinlerdi koltuğunda,
hindistan cevizlerini, mangoların kokusu
Gümrük bahçesinden kopar gelirdi.
Burası o Küba değil şimdi.

VERA CRUZ

Hayır: toprak üstün burada, toprak buyuruyor,
— ayaklarında köpekbalığı çorbası.
Ve denizin sarktığı uzaklıkları
mora dönen bir yeşile boyuyor
öldürücü süngeri zehirli yosunların,
uç doruklarında Atlantis'in, kayalıklar arasında.
Üstümüze kanat germiş deniz, bunu bilmek yetiyor :
yalnız kıyıdaki kapılarını açmış kent.

Rıhtımların başıboş bıkkınlığında
denizle ilgisi yok hamalların:
insan renginde insanlar bunlar,
terleyince hısım oluyorlar eşeklere
— ve göğüsleriyle sattıkları çalım
taşıdıkları tabancayla dengeleniyor.

Heron Proal, ellerini kavuşturmuş, başı önüne eğik,
gününü ekiyor ırgatların, ortakçıların;
kısa kollu gömlekleriyle devlet memurları
iri göbeklerini sınırlamışlar
parlak dişleri andıran sıra sıra kurşunlarla.

Karga gölgeleri oynaşıyor
süpürülmemiş alanlarda.
Yüce kulelerde kanat çırpışları.

RİBERA

En usta katili mahallenin, kibirli bir ihtiyar,
nasıl vurmuş bir adamı, onu anlatıyor.
Juchitlan'dan kopup gelmiş yerlinin biri,
özgürlüğe kavuşmuş eski bir köle,
çıplak ayağını uzatıyor yattığı balyadan
ve parmaklarıyla kavrıyor sigarasını
— öğle uykusu çalmıştı dudaklarından onu.

Görmüş geçirmiş eski deniz kurtları
çökmüşler sundurmalara, yudumluyorlar
naneli içkilerini hiç konuşmadan.
Bütün kasırgalarıyla Kanarya Adaları,
renkli ışıklarıyla Cabo Verde,
çini mürekkebiyle Sarı Deniz,
Peygamberin ikiye böldüğü Kızıl Deniz,
Karadeniz, hortumlarıyla Tufan'ı emmiş fillerin
kafataslarından yapılma salların yüzdüğü deniz,
ve Kükürt Denizi,
saçların, kirpiklerin, sakalların yokolduğu deniz,
korsanlara altın dişler sağlayan Civâ Denizi,
bütün bunlar canlanıyor içkiyle beraber,
tıtsak kelebekler gibi çırpınıyorlar
mavi şapkalarının sırmalarında,
kiraz ağacından yapılma pipolar
tayfun bulutları savuruyor havaya.

Denizin komşuluğu bitti artık.
Bir tramvayda geçip gidiyor borazanların göçebe sesi.
Üstümüze kanat germiş deniz, bunu bilmek yetiyor.
(Arkada bir pencere, büyük ve yeşil...)
Güneş alkolünün lekeleri
küme küme evlerin eriyen şekeri.
(... yüzüp çıkabiliriz oradan, gerekirse.)
Terin balı, eşeğin hısımlığı,
insan renginde insanlar,
başka yasalar yaratıyorlar
karga gölgelerinin dolaştığı alanlarda.

Şakaklarına kadar işlemiş, duyuyorsun,
savaş dullarının donuk gözleri.
Bir haber getirdim sana :
karınlarını böceklerle doyuran
denize sırt çevirmiş o insanlar
çekirge sürülerini ezecekler ayaklarıyla,
toplanacaklar yanardağlara saldırmak için
— işiteceksin başkentlerin derin sessizliğinde
sandalların yaklaşan hışırtısını
ve kasırgasını Meksika flütlerinin.

Türkçesi : Ülkü TAMER

RİBERA Jose de (Valencia - 1588 / Napoli - 1652) İspanyol ressamı ve gravürcüsü. 1606'da Roma'ya gitti ve Michelangelo'nun, özelikle de Caravaggio'nun yanında çalıştı. 1612'de Parmaya gitti, sonra da o tarihte İspanyolların' elinde bulunan Napoliye yerleşti ve genel valinin ressamı oldu. Çok yapıt verdi. Napoli'deki yapıtları: San Gennaro kilisesinde *Aziz Januarius Mucizesi*, *Aziz Sebastianus ile Silena*, *Satyros*'lar. *Kendi portresi* ve *Bir Kafatası Karşısında Göğsünü Yumruklayan Aziz Hieronymus*, Prado'da 55 tablosu vardır. Bunlardan başka, *Çobanların Tapınması*, *Kutsal Aile*, *Takmabacak*, *Homeros*, *Diogenes Bir Adam Arıyor*, *Seneca'nın Ölümü*, *Pythagoras ve Arkhimedes* adlı yapıtları da anılmaya değer. Birkaç ofortu da günümüze kadar gelmiştir.

RİBERA'nın başyapıtlarından biri : Azize Magdalena.

RİCARDO David (Londra 1772 / Gloucestershire 1823) İngiliz maliyecisi ve ekonomi bilgini. Evlenmek için 1793'te Hristiyan oldu. Geological society'ye üye oldu (1807), çeşitli incelemeler yayınladı: *The High Price of Bullion, a Proof of the Depreciation of Bank Notes* (Kâğıt Para Değerindeki Düşüklüğü Belirleyen Külçe Altın Fiyatı, 1809), *Essay on the İnfluence of the Low Price of Corn on the Profits of Stocks* (Düşük Buğday Fiyatının Kârlar ve Esham Rayiçlerine Etkisi Üstüne Deneme, 1815). 1813'te Avam kamarasına seçildi. 1817'de, *Principles of Political Economy and Taxation* (Ekonomi ve Vergi İlkeleri Üstüne) adlı yapıtı yayınlandı. Son yapıtı, *Tarımda Yasaklar* 1822'de yayınlandı. Ricardo'nun toprakları sınıflandırması çok tartışma götürmesine karşın İngiltere'de XVIII. yüzyıl başlarında buğday fiyatlarında görülen büyük artış, böylece nazarî bakımdan açıklanmış oluyordu.

RİCARDO : Klasik ekonomi politik biliminin en büyük temsilcilerinden biri.

Ricardo, toprak rantı nazariyesiyle bağıntılı olarak, ücretlerin tabiî fiyatı yasasını da ortaya koydu ve bu fiyatın her zaman, yiyecek, giyecek gibi bir işçinin ve ailesinin geçimi için şart olan maddelerin fiyatına göre ayarlanacağını belirtti. Ricardo, karşılaştırmalı fiyatlar ilkesiyle uluslararası ticaretin yararını doğruladı. Para konusunda, kâğıt paranın madenî paradan daha üstün olduğuna inanmıştı.

RİCARDO üzerine

1. İlk Ekonomik Çalışmalar

Pratik sorunları çözmeğe uğraşırken ekonomi bilgini olmuştur D. Ricardo.

Fransa ile savaş sırasında İngiltere'nin en büyük ekonomik sorunlarından biri, kâğıt paranın değerden düşmesi ve altın fiatının yükselmesiyle ortaya çıkan *enflasyon*'dur.

1809 yılı Eylülünde Ricardo, *Morning Chronicle* gazetesine yolladığı üç mektupta, altın fiatının yükselmesini aşırı banknot emisyonuyle açıklamaktadır. Resmî bir kuruluş olan *Bullion Committee*, düşünürün görüşlerini hemen benimsemiş; ama bu yüzden de şiddetli eleştirilere hedef olmuştur. Bunun üzerine Ricardo, ilk eseri olan, *Bay Bosanquet'nin Bullion Committee raporu konusundaki pratik gözlemlerine cevap*'ı yayınlayacaktır (1811). Fiatlar üzerin-

deki tartışma böylece başlamıştır; ve bu tartışma, Ricardo'yu, emtianın değerl konusundaki düşüncelerini derinleştirmeğe sürükleyecektir.

Çok geçmeden ***Düşük buğday fiatının etkisi üzerine deneme*** (1815) başlığını taşıyan eserini yayınlayarak, buğday ticaretl konusundaki tartışmaya katılacektır düşünürümüz. Burada Ricardo, Malthus'ün rant konusundaki fikirlerini benimsemekte; ama ünlü düşünürün görüşlerinden, tamamıyle karşıt sonuçlar çıkarmaktadır. Zenginliğin ilerlemesi sonucunda buğday fiatı artıyor ve rantlar yükseliyorsa, yabancı buğday ithalatıyle bu eğiliml önlemek gerekir, diyor Ricardo.

Malthus'ün tersine olarak Ricardo'nun, toprak sahiplerinin değil, ücretleri düşürebilmek için buğday fiatının inmesini arzulayan sanayicilerin çıkarlarını savunduğu apaçıktır. Bundan böyle düşünürümüzün asıl konusu, kamuoyunda ve Parlâmento'da kapitalistlerin çıkarlarına üstünlük sağlayabilmek için, kapitalistlerin çıkarlarıyle toprak sahiplerinin çıkarları arasındaki karşıtlığı ortaya sermek olacaktır.

İlkeler'in ilk basımına yazdığı önsözde, temel amacının, ulusal hasılanın toplumun üç sınıfı arasında, yanl toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve emekçiler arasında nasıl bölüşüldüğünü açıklamak olduğunu belirtiyor Ricardo.

Şöyle diyor :

Bu dağılımı düzenleyen yasaları belirlemek: İşte ekonomi politiğin temel sorunu.

Aslında Ricardo'nun amacı, her sınıfın ulusal gelirden hangi oranda bir pay talep edebileceğini belirlemek ve böylelikle de toplumdaki çıkar mücadelesini aydınlığa kavuşturmaktır. Herşeyden önce bir ulusun zenginleşmesinin koşullarını belirlemek isteyen Fizyokratların ve Smith'in amacına oranla, burada oldukça net bir yön değişimi var gözükebilir. Ama görülecektir ki Ricardo, öncülleri tarafından konmuş olan problemi katiyen ihmal etmemiştir Gelir dağılımı konusunda giriştiği çözümlemeyi, hemen bir ekonomik büyüme teorisine ulaşma yolunda kullanmaktadır düşünürümüz; hattâ denilebilir ki bu çözümleme, herşeyden önce böyle bir teorinin kuruluşunu sağlamağa yönelmektedir.

2. Değer ve Dağılım Teorisi

Ekonomi politiğin ve verginin ilkeleri, ekonomi bliminin gelişim tarihinde önemli bir aşama meydana getirmektedir. Büyük bir bireşim (sentez) gücüne sahip olan Ricardo, Smith'in çözümlemelerini temel alarak, insanlar arasındakl ekonomik ilişkileri düzenleyen doğal yasaları kesin bir biçimde formülendirmeğe yönelmekte burada. Gerçekte düşünürümüzün sistemi, sayısız önemli noktada, Smith'in sisteminden üstündür. Ve bu sistem, hiç değilse İngiltere'de, ekonomi biliminin hiç bir yeni katkıyla zenginleşmediği elli yıllık bir dönem boyunca, sınırsız bir etki uyandıracaktır.

Ricardo'nun Smith'e oranla üstünlüğü, ilkin, mübadele değerl konusundaki çözümlemesinde belirmektedir. Pek haklı olarak, bu sorunu temel sorun dlye kabul ediyor Ricardo; ve niçin temel sorun olduğunu da gösteriyor.

Ekonominin gellşiminl açıklayabilmek için, herşeyden önce sermaye biriklmiyle ilgilenmek gerekir; sermaye biriklml lse, sermaye kârlarının önem derecesine bağlıdır. Toprak rantı hesaba katılmayacak olursa, kâr demek, satış fiatı lle maliyet fiatı arasındakl fark demektir. Ve ulus çapında düşünüldüğü takdirde, *net* hasılânın maliyet fiatı, ücretlerin toplamından başka bir şey değildir. Demek ki kârı açıklayabilmek için:

1) Ücretleri belirleyen yasaları;
2) Ürünlerin satış fiatlerını belirleyen yasaları, bilmek gereklr.

J. - B. Say'nin yaptığı gibl, fiatları arz ve talep yasası lle açıklamak söz konusu olamaz. Çünkü arz ve talep arasında eşitlik koşuluyle belir'enen «pazar (yada, plyasa) fiatları», son derece değişkendir. Smith'in de yapmış o'duğu gibl, emtianın normal ya da doğal flatı üzerinde düşünmek gerekir bu konuda: Pazar f latları, bunların çavresinde dalgalanmaktadır.

Normal fiatı açıklayabilmek lçin tek yol, bu fiatı, metaın içlnde bulunan emek mlktarının ifadesl olarak almaktır.

Smith'den farklı olarak Rlcardo, emtianın değerlnl bu emtianın üretiml lçin zorunlu emek miktarıyle açıklayan görüşe sımsıkı yapışıyor; ayrıca bu yesanın, Smith'in en sonunda söylediği gibl sadece toplumun ilk çağları lçin değil, bugünkü dönem lçin de geçerll olduğunu lleri sürüyor.

Zenginlik lle, yanl «zorunlu, yararlı yada hoşa gldeo» nesnelerin bütünü lle, «bolluğa değil de üretlm güçlüğüne yada kolaylığına bağlı olan» değerl, tamamıyle net bir blçimde biribirlerinden ayırdediyor Ricardo.

Değerin emtianın emek olarak maliyetine bağlı olduğunu ispatlayabilmek için, diyor, mal flatlarındakl dalgalanmaları incelemek gerekir:

Bir şeyin değiştirilebilir değerini yaratan, o şeye aktarılmış emek miktarı ise, bundan şu sonuç çıkar: Bu emek miktarındaki her artış, zorunlu biçimde, bu emeğin kullanıldığı nesnenin değerini de arttıracaktır. Tıpkı bunun gibi, bu emek miktarındaki her azalış da fiatın düşmesine yolaçar.

Bunun yanı sıra Ricardo, burada yapılmasını önerdiği lspatlamanın basit blr iş olmadığını görecek kadar büyük blr zekâya da zahiptir: Çünkü bir metaın fiatı demek, belirli bir para miktarı demektir; ve paranın değerindekl değişiklikler, fiatlarda dalgalanma yaretarak, emtianın üretimi lçin zorunlu emek miktarlarında meydana gelen değişmelerin sonuçlarını ve etkllerini maskeleyebilir.

Bir malın değerlnin o malın emek olarak maliyeti tarafından belirlendiğini lspatlamaktan vaz geçmek mi gerekiyor bekl bu durumda? Hayır. Çünkü doğrudan doğruya paranın değerl de, maden ekçeyi imal etmeğe yarayan madenin üretiml lçin zorunlu emek mlktarı tarafından belirlenmektedir. Demek kl blr A malının flatı, gerçekte, bu malın üretiml lçin zorunlu emek mlktarının, para blrimlnin üretimi lçin zorunlu emek miktarına olan oranını dile getirmektedlr.

A'nın fiatını pA yada fA lle, A'nın emek olarak maliyetlnl qA yada eA lle, maden paranın emek olarak maliyetlnl de qM yada em belirtecek olursak, şu denklemi elde ederlz :

$$pA = \frac{qA}{qM}\text{; yada: } fA = \frac{eA}{eM}.$$

Bunu, somut bir örnekle ortaya koyalım. 10 saat emeğin bedell 1 frankse ($qM = 10$; yada; $eM = 10$) ve bir iskemle 100 saatlik blr emek sonunda yapılıyorsa ($qA = 100$; yada; $eA = 100$), değer yasası engelsiz lşlediği tekdirde, bir lskemlenin normal flatı şöyle olacaktır:

$\frac{qA}{qM} = 10$; yede: $\frac{eA}{eM} = 10$; yanl 10 frank.

Hemen belirtelim kl Ricardo kendisl bu formülü kullanmıyor, ama çözümlemesi bu formülle özetlenebilir rahatça. Bu türden bir formüle dayanarak lspatlanabilir kl: qM (yada, eM) değişmemek şartıyle, qA (yada, eA) büyüdüğü takdirde pA (ya-

da, fA) da büyür; ve, qM (yada, eM) değiştiği takdirde, pA (yada, fA)'nın uğrayacağı değişiklik, şu bağıntının uğrayacağı değişikliğe orantılı bir değişiklik olacaktır:

$$\frac{qA}{qM} \text{ ; yada: } \frac{eA}{eM}.$$

Buradaki paranın, altına çevrilemeyen bir kâğıt para olduğu varsayılsa bile, bu yasa gene de geçerlidir. Çünkü: Kâğıt paranın değeri, *yerini tuttuğu* maden miktarının değerine eşit olduğundan ve bu miktar, dolaşımda (tedavülde) ne kadar çok para varsa o kadar az olduğundan; paranın değeri, dolaşımdaki para miktarının artmasına orantılı olarak düşer.

Böylece, emtia fiatlarının (bin bir çeşit nedene dayanan geçici, raslansal değil) temel hareketlerini açıklamağa yarayan bir ilke ortaya konmuş bulunmaktadır büyük bir ustalıkla. Ricardo'nun yaşadığı çağda, bu yasadan tam yararlanmayı sağlayacak kadar kesin istatistik veriler (fiat indeksleri) yoktu el altında. Nitekim daha sonra, XX. yüzyılın ilk yarısında bu tür veriler ortaya çıktığı zaman, Ricardo'nun değer teorisinin ekonomi bilginleri tarafından genellikle terkedildiğini göreceğiz; çünkü Marx bu teoriden, tehlikeli sayılan sonuçlar çıkarmış olacaktır. Ve o zaman, fiatların genel hareketleri, değerli madenlerin çıkarılma ritmindeki çalkantılarla (istikrarsızlıklarla) yada teknik yeniliklerin ritmindeki çalkantılarla açıklanmağa çalışılacak; yada bu tür hareketlerin varlığı doğrudan doğruya inkâr edilecektir. Eklemek gerekir ki, 1914 yılından beri, bellibaşlı paraların konvertibilitesi(altına çevrilebilirliği) o kadar sık biçimde askıya alınmıştır ki, emtia değerinin değerli madenlerin değerine olan oranında meydana gelen değişikliklerin fiatların hareketi üzerindeki etkisi, bellibaşlı paraların değersizlenmesine yolaçan bir dizi başka etkenin etkisi tarafından geniş çapta maskelenmiştir. Ricardo'nun ekonomi biliminin en büyük fetihlerinden biri olan buluşunun bugün Batılı ekonomi bilginleri tarafından hemen hemen tamamıyle bilinmezlikten geiinişi böylece açıklanır.

Ricardo'nun, temel fiat hareketlerini açıklamak için dayandığı değer teorisi, hiç bir şekilde basitlemeci bir teori değildir. *İlkeler*'in yazarı, unutulmaz önemde bir kaç sayfa boyunca, tezinin kapsamının sınırlarını çizmeyi ve bu teze yapılabilecek itirazlara cevap vermeyi de unutmamıştır.

Herşeyden önce, diyor, emek olarak maliyet, ancak insan hünerinin pratik bakımdan sınırsız bir şekilde yeniden üretebileceği mallar söz konusu ise, değeri dile getirir. Dolayısıyle de bir sanat ürününün değeri, bu ürünün emek olarak maliyeti ile açıklanamaz. Teorisinin kapsamı böylece sınırlanmış bulunmaktadır. Ama bu sınırlamanın ciddi sonuçları yoktur; çünkü aslında ekonomi politiğin çözmeğe yöneldiği sorunlar, «yeniden üretilebilir» ürünlerin üretimi ve dağılımı alanında yer alan olaylarla ilgilidir.

Bir malın üretimi için zorunlu emeğin, üretime gerekli «alet, makina ve yapılar»ı içine aldığını da belirtiyor Ricardo.

Ayrıca düşünürümüz, tıpkı Adam Smith'in yapmış olduğu gibi, emek süresinin yanı sıra emeğin kalitesinin de bir ürünün değerini belirlemeğe katıldığını kabul ediyor. Değişik nitelikteki emeklerin bedelleri de değişik olacaktır, diyor. Ve bu emeklerin yarattığı değerler, bu bedellerle orantılıdır:

Bir mücevher işçisinin işgünü, sıradan bir işçnin işgününden daha pahalı ise, uzun süredir belirlenmiş olan ve herkesçe kabul edilen bu orantı, değerler sıralanmasındaki yerini korumaktadır.

En son olarak Ricardo, Smith'i malların aktüel değerini emek olarak maliyetleriyle açıklamaktan vaz geçmeğe sürüklemiş olan güçlüğe de el atıyor. Sermayenin kârları, malların fiatlarının içindedir; ve Smith'in göstermiş olduğu gibi, bu kârlar, her malın üretimi için zorunlu sermayelerin toplamına orantılı olma eğilimindedir (kâr haddi yada kârın sermayeye oranı, her yerde aynı olma eğilimindedir). Demek ki, toprak gelirleri (rantları) bir yana bırakılacak olursa, bir ürünün fiatının içinde, bir yandan, o ürünün emek olarak maliyetine orantılı olan ücretler, öte yandan da, gene aynı ürünün üretimi için zorunlu sermaye miktarlarına orantılı olan kârlar yer almaktadır. Dolayısıyle de bir malın fiatının, o malın emek olarak maliyetine orantılı olduğu söylenemez.

Hiç şüphe yok ki yetersiz, ama mübadele değerini açıklamağa yarayan temel ilkeyi korumak bakımından büyük değer taşıyan bir cevap veriyor Ricardo buna.

Elbette ki, diyor.

Sanayiin çeşitli dallarında kullanılan sabit sermaye ile döner sermayenin biribirlerine çeşitli oranları, üretimin sadece emek istediği dönemler için geçerli olan kuralı hatırı sayılır ölçüde değişikliğe uğratmaktadır.

Ama hemen ekliyor ki bu durum, söz konusu kuralın, aktüel olayları açıklama bakımından bir ilk yaklaşıklık sağlama yolunda büyük bir önem taşımasına engel değildir.

Değere ayırdığı bölümde Ricardo'yu asıl ilgilendiren, fiat hareketlerinin ücret çalkanmalarına değil, ürünlerin maliyetlerindeki değişikliklere bağlı bulunduğunu göstermektir. Ulusal gelirin dağılımının çözümlenmesi bakımından, düşünürümüzün gözünde haklı olarak temel önem taşıyan bir ispatlamadır bu. Oysa her ürünün üretiminde kullanılan sermaye miktarının fiat üzerinde yansıdığı hesaba katılırsa, önerilen tez, kesinlikle doğrulanmış olmayacaktır. Peki o zaman, Smith'i izleyerek, değerin emek olarak maliyete bağlı bulunduğu fikrini geliştirmekten vaz mı geçecektir acaba Ricardo? Katiyen. Düşünürümüzün asıl büyük değeri de buradadır zaten: Kendisinden önceki yada sonraki bir çok ekonomi bilgininden farklı olarek Ricerdo, bir ekonomik yasanın, gerçekliğin bazı yanlarıyle çelişme halinde olse bile doğru olabileceğini gayet iyi kavramaktadır. Filozof olmaksızın anlamaktadır ki, yasa, gerçeğin *özüne* ilişkindir; ve bundan dolayı da, görünür fenomenlerin tümünü birden açıklamayı sağlamaz.

Bunun kesin bilinci içinde, şöyle diyor Ricardo:

malların değerinde değişiklik yaratan nedenleri burada sıralarken, ücretlerin hareketinin yaptığı etkiyi küçüksemek hiç şüphe yok ki yanlış olur; ama buna, gereğinden fazla önem vermek de yanlış olacaktır. İşte bundan dolayıdır ki bu kitap boyunca ben, bu etkiyi de göz önüne almakla birlikte asıl, malların, üretimleri için zorunlu az yada çok emek miktarının sonucu olan görece değerindeki büyük çalkantıları göz önüne alacağım.

3. Dağılım Teorisi

Değer teorisinl, görüldüğü gibi, bir hayli geliştirmiş oluşu sayesinde Ricardo, toprak gelirlnin (rantın) tutarlı bir çözümlemesine de girişebilecektir. Kendi belirttiğine göre bu alanda düşünürümüz, Malthus'ün 1815 yılında rant konusunda yayınladığı eserle gene o yıl, sermayenin tarımdaki kullanımı konusunda imzasız olarak yayınlanan bir kitaba dayanmaktadır.

Bu iki çalışmayı temel alan Ri-

cardo, bir ürünün normal fiatının, o ürünün marjinal maliyetine eşit olduğunu kabul ediyor.

Şöyle yazıyor bu konuda

İster bir fabrikanın, ister bir madenin, isterse toprağın ürünü olsun, herhangi bir ürünün değiştirilebilir değeri, o ürünün, bir çeşit ayrıcalık meydana getiren olağanüstü elverişli koşullar içinde üretimi için zorunlu en küçük emek miktarıyle ayarlanmaz hiç bir zaman. Tam tersine bu değer, bu tür kolaylıklara sahip olmayıp üretmek için en elverişsiz koşullara karşı mücadele etmek zorunda kalanların harcadığı en büyük emek miktarına bağlıdır.

«Marjinal maliyete satış» ilkesine çok genel bir kapsam vermekte burada Ricardo. Savunulabilir bir görüş açısı değildir bu, aslında; çünkü «yapımevi» ürünleri konusunda, kâr hadlerinin eşitleşme eğilimi elverişsiz durumdaki işletmelerin ortadan kalkmasına yolaçmaktadır; öyle ki, bunların maliyetleri, fiatların saptanmasında temel olarak alınamaz. Kaldı ki Ricardo'nun, bir ürünün (değerinin değil de) normal fiatının bazan marjinal maliyeti tarafından belirlendiğini söylemesi gerekirdi. Konan ilke, ancak bu kayıt altında tarım ve maden ürünlerine uygulanabilir. Zaten Ricardo da, yalnız bu alanda bir uygulamayı önermektedir.

Malthus'ün tezine yakındır düşünürümüzün tezi. Mâdem ki, diyor, değişik nitelik taşıyan ve değişik biçimlerde işlenen topraklar, örneğin buğday gibi bir zahîreyi değişik maliyetler karşılığında üretmektedir; ve mâdem ki zahîrenin satış fiatı, emek olarak en yüksek maliyete denk düşmektedir; bu durumda maliyetlerin en alçak olduğu arazilerin sahipleri, kiracılarından kira olarak, gerçek üretim maliyetleri ile marjinal üretim maliyetleri arasındaki farka denk düşen bir meblâğ isteyeceklerdir.

Çözümlemesinde daha da ileri gitmeğe çabalıyor hattâ Ricardo; ve toprak sahibine ödenen rant, diyor, öyle bir miktarda olmalıdır ki, kiracının elinde sadece yatırdığı sermayeyi normal faiz üzerinden karşılayacak kadar bir kazanç kalsın. Gerçekten de, toprak kirasının saptanması için geçerli sayılabilecek her çözümlemenin en doğru çıkışnoktası budur.

Demek ki, ulusal gelirden toprak sahiplerine düşen pay, temel olarak, tarımsal üretim koşullarının arazilere göre uğradığı farklılaşmaya, yada, bugünkü dille, tarımsal üretimin teknik yapısına bağlı kalmaktadır. Bu ilk pay önceden kaldırılıp alındığına göre de, geriye ücretlerin payı ile kapitalistlerin payı kalıyor. Ve dağılım sorununun tamamiyle çözülebilmesi için, bu iki paydan birinin nasıl belirlendiğini göstermek yeterlidir. Ricardo'ya göre bu çözüm, ücretlerin belirlenme koşullarının çözümlenmesinde saklıdır.

İlkeler'in yazarı, ücreti açıklayabilmek için, emeği bir meta olarak göz önüne alıyor; ve, arz ve talep durumu tarafından belirlenen piyasa fiatı ile daha temel etkenler tarafından belirlenen doğal yada normal fiat arasındaki Smith tarafından konmuş olan ayrımı uyguluyor bu emeğe.

Şöyle diyor :

Emeğin doğal fiatı, genel olarak, işçilerin yaşamasını ve artıp eksilmeksizin türlerini sürdürmesini sağlayan araçları karşılayan fiattır.

Mevcut «elemeğl stoku»nun olduğu gibi devam etmesi için zorunlu olandır bu.

Bu ünlü formül, söz konusu «mlnimum hayat şartı»na yüklenen sabit yada değişken karakter sorununu getirmektedir.

Şöyle yazıyor Ricardo :

Ücretlerin doğal fiatının, kesinlikle sabit ve değişmez olduğunu sanmak yanlıştır...; aynı ülkede çeşitli dönemlerde değişkenlik gösterir bu fiat, ülkeden ülkeye de alabildiğine değişir. Temel olarak bu durum, halkın geleneklerinden ve alışkanlıklarından ileri gelir.

Doğal ücretin değişkenliği ilkesini koyduktan sonra Ricardo, kendi düşünce ne göre, ***doğal*** ücretin yükselme eğillminde olduğunu gösteriyor kısa ama açık bir şekilde; ve bu eğllimin bir açıklamasına girişiyor.

Şöyle diyor :

Bugün İngiliz köylüsünün refahını sağlayan bir çok şey vardır ki, tarihimizin eski dönemlerinde bunlara lüks eşya olarak bakılırdı.

Toplumun ilerlemeleri daima, yapımlı (mamul) maddelerin fiatının düşmesine ve ham maddelerin fiatının yükselmesine yolaçtığından, uzun sürede bunların görece değerlerinde öyle bir oransızlık meydana gelmektedir ki, zengin ülkelerde bir işçi, azıcık bir besinden fedakârlık etmek şartıyle bütün öbür ihtiyaçlarını rahatça karşılayabilir duruma girmektedir.

Alabildiğine zekice bir çözümlemedir bu; ve hiç şüphe yok ki, XIX. yüzyılın ortalarından günümüze kadar Batı dünyasında ücretlerin evrimi sorununun anahtarını vermektedir. Ama Ricardo, bu temayı daha fazla geliştirmiyor; nedeni de belli. Gerçekten de, ***o dönemde***, ücretlilerin durumunda bir iyileşme değil tam tersine bir kötüleşme görülmektedir İngiltere'de; ve asıl açıklanması gereken de budur. *İlkeler*'in yazarına göre bu, emeğin piyasa fiatının doğal fiattan farklı kalabileceğini göz önüne alarak açıklanabilir: Emek talebinin artışı emek arzının artışından daha hızlıysa, emeğin piyasa fiatı doğal fiattan üstün olmakta; tersi durumda ise, emeğin piyasa fiatı, doğal fiatın altına düşmektedir. Ve o çağda İngiltere'de gerçekleştiğini gördüğümüz durum, bu ikinci durumdur.

Şöyle yazıyor Ricardo :

Toplumların doğal ilerleyişinde ücretler, arz ve talep tarafından ayarlandığı için, iniş eğilimindedir; çünkü işçi sayısı, talepten biraz daha hızlı artmağa devam edecektir.

Malthus'ün tezlerinin etkisi hemen görülüyor burada. Ricardo bu tezleri tamamiyle geçerli kabul ediyor. Tıpkı önceki gibi ve aynı nedenlerden ötürü, o da, yoksullara yardıma kesinlikle karşıçıkıyor.

Şöyle diyor bu konuda:

Tartışma götürmez bir hakikattir ki, yoksulların rahatı ve refahı bir şartla sağlanabilir: Yoksullar genç ve toy bireyler arasındaki evlenme sayısını ya kendiliklerinden azaltmağa yönelecekler, yada yasalar onları buna zorlayacaktır.

Nüfus fazlasına çare olarak geç evliliği gösteren bu metin, Malthus'ün görüşlerine uygun düşmektedir. Buna karşılık belirtmek gerekiyor kl, sefaletin bireyleri tedbirli olmağa yönetme konusundaki vaz geçilmez rolünü ileri süren Maltüzcü tezlere Ricardo'da raslamamaktayız. Düşünürümüzün bu konuda giriştiği çözümleme, hiç şüphe yok ki sınırlı kalmaktadır; çünkü demografik gelişmeye kumanda eden (siyasal, dinsel) etkenlerin çeşitliliği sorununa dokunmuyor bu çözümleme. Bununla birlikte Ricardo'nun, Malthus tarafından ileri sürülmüş olan ve insanlığın bir kısmının yeryüzünde cehennem hayatı yaşamağa mahkûm olduğunu söyleyen karanlık görüşü paylaşmadığı da bellidir. Bundan dolayı da düşünürümüzün geliştirmeleri, çok daha nesnel bir karakter ve çok daha bilimsel bir kapsam kazanmaktadır.

Demek ki, ücretler belirli birtakım doğal yasalar tarafından belirlendiğine göre, dağılım sorunu çözülmüş olmaktadır. Nitekim kâr, rant-

lar ve ücretler ödendikten sonra kapitalistlerin elinde kalandan başka bir şey değildir. Bu durumda, ***kârları belirleyen bir yasa yada yasalar aramak yersiz olacaktır.*** Rantlar belirli bir düzeyde saptandığına göre, ücretler düşük olduğu oranda kârların yüksek olacağını söylemekle yetinmek olanağı önümüzdedir.

Çiftçilerle yapımcıların ürünlerinden söz ederken şöyle yazıyor Ricardo:

Bunların ürettikleri malların bütün değeri, sadece iki parçaya ayrılmaktadır; bu parçaların biri, sermayenin kârlarını meydana getirir, öbürü ise, işçilerin ücretine ayrılmış bulunmaktadır... Buğdayın ve sanayi ürünlerinin daima aynı fiata satıldığını varsayacak olursak, ücretlerin yükselişine yada düşüşüne göre kârlar daima yüksek yada düşük olacaktır.

Besbellidir kl, ulusal gelir dağılımının bu basit ve apaçık çözümlemesi, emtianın değerini emek maliyetine bağlayan teorlye dayanmaktadır. Söz konusu teorinin öneml, burada büyük bir güçle ortaya çıkıyor.

Ama dağılımın çözümlemesinin kendl kendinde bir ereği bulunmamaktadır Ricardo için. Bu çözümleme, düşünürümüzü hemen, ekonomik evrimin bir çözümlemesine girişmeğe sürükleyecektir.

4. Ekonomik Evrim Teorisi

Ekonomik büyüme sorunu, Smlth kadar Ricardo'yu da yakından ilgilendirmektedir. Ve düşünürümüz bu sorunu da, değer ve dağılım sorunlarında yaptığı gibi kategorik bir tarzda çözmek istiyor. Ama burada, kendi düşüncesinin bireşim gücü, ona ihanet edecektir. İşin özüne inmek lsterken, büyüme etkilerini sadece bir tek koşula lndirgeyecek; dolayısıyle de bu konuda, hlç de doyurucu olmayan bir teorl kurmağa yönelecektlr.

Rlcardo'ya göre, ekonomik büyümenln zorunlu ve yeterli bir tek koşulu vardır: Yeterlnce yüksek blr ortalama kâr oranı. Sermaye yeterince kazanç sağlarsa, diyor düşünürümüz, artırım (tasarruf) bollaşacak ve ekonomlk gellşme, emek kullanımı'nın (lstlhdam'ın) yükselmesl ve üretim tekniklerinin llerlemesi sayesinde sağlanmış olacaktır.

Burada Rlcardo'nun özellikle inkâr ettlği nokta, kapltalist ekonomilerln büyümesinln yenl sürüm yerlerinin açılışına bağlı bulunduğudur. Bu konuda Jean-Baptlste Say'nin görüşlerini benimsiyor düşünürümüz.

Şöyle yazıyor

Bununla birlikte bay Say en doyurucu biçimde ispatlamıştır ki, ne derece büyük olursa olsun, bir ülkenin içinde kullanım alanı bulamayan sermaye yoktur; sadece üretimle sınırlıdır çünkü ürün talebi, Ürettiği şeyleri tüketmek yada satmak amacıyle üretir herkes; ve satarken güttüğü amaç da, eline geçecek olan parayla ya hemen yararlanabileceği yada gelecekteki üretimi için kullanabileceği ürünleri satın almaktır.

Ricardo görmüyor kl, belirli bir sektördeki (kesimdeki) üretim artışının başka sektörlerde mahreçler (sürüm yerleri) yarattığını kabul etsek bile, başlangıçtakl bu artış, ilk olarak göz önüne alınan sektörün ürünleri için fazladan mahreçler varolduğu takdirde gerçekleşebilecektir ancak.

Dolayısıyle de dÜşünürümüz, Smith'in tersine, bir ülkenin sınaî büyümesinde dış mahreçlerin oynayabileceği temel rolü inkâra yöneliyor.

Açıklamasına göre, dış ticaret sadece, aynı miktarda ulusal emek karşılığında daha büyük miktarda emtia elde etmeyl sağlaması bakımından avantajlıdır. Nitekim her ülke, malliyeti nispeten düşük ürünlerl lhraç ve maliyeti nispeten yüksek ürünleri ithal eder: Ünlü «karşılaştırmalı maliyetler teorisi»dir bu. Ricardo bu teoriden yola çıkarak, dış tlcaretin, belirli metaları daha düşük maliyetlere elde etme olanağı sağladığı sonucuna varıyor.

Şöyle diyor :

«Öyle koşullar içinde bulabilir ki kendini İngiltere, yünlü kumaş yapmak için bize yılda yüz adamın emeği gereklidir; oysa aynı İngiltere şarap yapmak istese, bu iş için belki de yılda yüz yirmi adamın emeği gerekli olacaktır: Bu durumda İngiltere'nin çıkarı, şarabı ithal edip bunun karşılığında yünlü kumaş ihraç etmektir. Portekiz'de şarap yapımı, yılda seksen kişinin emeğini gerektirirken, buna karşılık aynı ülke yünlü kumaş yapımı için yılda doksan kişinin emeğine ihtiyaç duyabilir. Demek ki bu durumda da Portekiz, ithal edeceği yünlü kumaş karşılığında şarap ihraç etmekten kazanç sağlayacaktır Bu mübadele, ithal edilen nesnenin Portekiz'de İngiltere'dekinden daha ucuza mal edildiği durumlarda da gerçekleştirilebilir» (Aynı eser, s. 106). Önemlidir bu çözümleme; ama bundan, Ricardo'nun yaptığı gibi, serbest mübadelenin daima avantajlı olduğu sonucu çıkmaz. Tam tersine, sınai ürünlerin görece maliyeti yüksek olduğu için sanayiini kuramamış bir ülke, üretim maliyetlerinin yavaş yavaş düşeceğ bir sanayi kurmak istiyorsa, dış ürünlerin ithaline karşı korunmak zorundadır. Ricardo tarafından geliştirilen uluslararası ticaret teorisinin açıklamasına ve eleştirisine daha ilerde girişeceğiz; çünkü bu teori, çağdaş Batı ekonomi politiğinde, özellikle önemli bir yer kaplamaktadır.

Demek ki düşünürümüze göre dış ticaret, bir ülkeye ***yararlı***'dır, ama o ülkenin ekonomik gelişimi bakımından hiç bir biçimde ***zorunlu*** değildir. Bundan da özellikle, sermaye ihracının zararlı olduğu sonucu çıkar; çünkü sermaye ihracının biricik etkisi, elemeğini ülke içinde kullanma olanaklarını azaltmaktır.

Demek kl Rlcardo'ya göre Smlth, dış mahreçlerin İngiliz sanayiinin gelişmesi bakımından önemli olduğunu söylerken yanılmaktaydı. Gerçekte, bugün vazgeçebileceği gibi geçmişte de vazgeçebilebilirdi dış ticaretten.

Şöyle yazıyor Rlcardo bu konuda:

Emtia yapıyoruz ve bu emtia ile dışardan başka emtia alıyoruz; kendimiz yapmış olduğumuz takdirde mal edeceğimizden daha ucuza mal oluyor diye dışardan satın alıyoruz bu emtiayı biz. Bizi bu ticaretten yoksun kılsalar, hemen o anda (!) kendimiz yapmağa başlarız satın aldığımız o emtiayı. Zaten Adam Smith'in (dış mahreçlerin yararlı bir rol oynadığı konusundaki) bu düşüncesi, bu konudaki genel öğretisiyle çelişme halindedir.

Ve Rlcardo, Smith'in, sanayiin gelişmesinin birikmlş sermayenln önemine bağlı olduğu şeklindekl tezlnl hatırlattıktan sonra, şu sonuca varıyor:

Bütün bu incelemelerden şu sonuç çıkıyor kl, sermaye kâr sağladığı sürece ne talebin, ne de sermayenin kullanımının sınırı yoktur...

En son olarak da Ricardo, kitabının sömürgelerle ticarete ayırdığı bölümünde (böl. XV), metropol'e pazar sağlayacak bir anlaşmanın sonuçlarını tartışmağa girlşmektedir. Sömürgelerle yapılacak böyle bir anlaşmanın, ana yurda zarar sağlayacağını kabul ediyor düşünürümüz; çünkü, diyor,

İngiltere, bu emtiayı söz konusu dış pazara satma tekelini böyle bir anlaşmayla elinde bulundurmamış olsa, söz konusu emtiayı kendi ülkemizde yapmak olanakdışı kalırdı.

Ama tartışmanın devamında, sözünü ettiği bu avantajın, belirli bir ürünün satışının bir başka ürünün satışından *daha kazançlı* olabileceği gerçeğine dayandığını ileri sürüyor Ricardo. Dolayısıyle de İngiliz sanayiinin gelişiminin, dış mahreç yetersizliği karşısında darlığa düşebileceğini inkâra devam ediyor.

Sürüm yerleri sorunu böylece baştan sona bir yana bırakılınca, büyüme probleminde bütün önem, kâr oranının (kâr haddinin) evrimi sorununa aktarılmış oluyor. Kâr oranı yeterli kaldığı sürece, Ricardo'nun gözünde, büyüme sağlanmaktadır. Oysa kâr oranının evrimi, kapitalistlerin ulusal gelirden aldıkları payın evrimine bağlıdır; bu da, ücretliler ve toprak sahipleri tarafından aynı gelirden alınan paya.

Gördük ki, Ücretlerin yükseleceğine inanmıyor Ricardo; tam tersine, Ücretlerin düşme eğilimi göstereceğini umuyor. Demek ki kârlar için, bu yandan bir tehlike görmüyor. Ama düşünürümüze göre bu tehlike, toprak gelirlerinin (rantların) evrimi göz önüne alınınca belirmektedir. Gerçekten de, nüfus artışı, gittikçe daha az verimli toprakları işletme zorunluğunu doğurmaktadır. Bunun sonucu olarak rantların toplamı artmakta; dolayısıyle de, ulusal gelirden ranta düşen pay da büyümektedir. Bu durumda ulusal gelirden ücretlilere düşen payın aşağı yukarı aynı kaldığını varsayacak olursak, kârlara düşen payın azaldığını görürüz. Kâr oranının düşme eğilimi, ekonomik evrimin bir temel yasasıdır. Ve işte bu yasanın etkisiyledir ki, ekonomik büyüme tehdide uğramaktadır.

Şöyle diyor Ricardo

Yok yere birikim olmaz... İşçinin ücretsiz yaşaması nasıl olanakdışı ise, çiftçinin ve yapımcının kârsız yaşaması da bir o kadar olanakdışıdır. Bunları birikim yapmağa yönelten itki, kârların her küçülüşünde biraz daha küçülecek; ve kârlar, arazi kiracısı ile yapımcıya, sermayelerini ürtücü bir biçimde kullanarak girdikleri riski ve çektikleri zahmeti karşılamağa değmeyecek kadar küçülünce de, bu itki tamamıyle ortadan kalkacaktır.

Demek ki Ricardo, ulusal gelir artışının ergeç duracağı ve ekonominin bir duraklama dönemine gelip dayanacağı düşüncesindedir.

Elli yıl sonra Marx, kâr haddinin düşme eğiliminde kapitalizmin temel çelişkilerinden birini görecek; ve bu çelişkiden yola çıkarak, ekonomik hayatta köklü bir değişiklik yapılması gerektiği sonucuna varacaktır.

Ricardo ise, tam tersine, kapitalist toplumun geçerliğini ve sürekliliğini hiç bir zaman tartışma konusu yapmıyor. Bir yandan, ekonomik ilerlemenin durmasına önceden boyun eğiyor düşünürümüz; öte yandan da, bu üzüntü verici durmanın makina kullanımı, toprağın verimini arttıran tarımsal buluşlar ve özellikle de serbest zahîre ithalatı sayesinde geciktirebileceğini düşünüyor.

Ricardo'ya göre, gümrük vergilerinin kaldırılması için, Smith'in ileri sürmüş olduğu nedenlerden çok daha kesin bir neden vardır: Buğday fiatının yükselmesini, dolayısıyle de kâr haddinin düşmesini önlemek, ancak bu yolla gerçekleştirilebilir.

Bu derin inançladır ki Ricardo, hayatının son yılları boyunca Parlâmento'da, serbest mübadele kampanyasının önderlerinden biri olacaktır. Kendisi gibi tilmizleri de, gümrük vergilerinin kaldırılmasının uzun süre için ekonomik durgunluğu önleyebileceğini savunan ateşli birer serbest mübadele savunurudurlar.

Ne var ki Ricardo'nun bu alandaki tavrı, öncelinin tavrından çok daha nüanslıdır.

Düşünürümüz, ilkin, «ticarat yollarındaki ani değişiklikler»in bir bunalım doğurabileceğini işaret ediyor:

Uzun bir barış döneminden sonra patlak veren bir savaş, yada uzun bir savaşı izleyen bir barış, genellikle, ticarette büyük bir sıkıntı doğurur. Bu olaylar her ülkede, sermayeleri daha üstün yönelmiş olduğu kullanım alanlarının niteliğini hatırı sayılır biçimde değişikliğe uğratır; ve yeni durumun gerektirdiği yeni sınıflama oluşurken, sabit sermaye uyumağa koyulur, hattâ bazan yok eder kendi kendini, ve işçiler yeterince iş bulamaz olur. Bu kriz, insanların çoğunun uzun zamandır sermayelerini kullanmak alışkanlığında oldukları sanayi türünü terketmekte gösterecekleri isteksizliğin derecesine göre, az yada çok sürecektir.

Bugünün deyişiyle, bu «tersine dönüş» varsayımını Ricardo, olağanüstü olarak nitelliyor. Ama bunun yanı sıra, bir başka kriz olanağı daha tasarlamakta: Kârlar zayıf olduğu için herkes lüks ürünlerden yüz çevirdiği takdirde, diyor, ortaya bir «genel tıkanma» çıkabilir. İşte o zaman, temel zorunluk taşıyan nesneler yapılacaktır sadece; ve bunlar, büyük miktarda yapılacaktır. Ama diye ekliyor hemen,

örneğin İngiltere gibi bir ülkede, yurttaşları, tüm sermayelerini ve emeklerini sadece temel zorunluk taşıyan maddelerin üretimine yöneltecek bir neden bulunabileceğini varsaymak, doğrusu güçtür.

Demek ki böylece Ricardo, anlaşıldığı kadarıyle bir parça durakladıktan sonra, genel artı ürün krizlerinin pratik açıdan olanakdışı kaldığını savunmaktadır. Bir ülkede hiç bir zaman gereğinden fazla sermaye olamayacağıdır, düşünürümüzün ana tezi. Ve Britanya ekonomisinin *yakın* geleceği konusundaki iyimserliğinin temelinde, bu tez bulunmaktadır.

İlkeler'in son basımında kitaba eklenen «Makinalar Üzerine» başlıklı bir bölümle bu iyimserlik, daha ölçülü bir şekle bürünmektedir. Söz konusu bölümde yazar, makina kullanımında görülen ilerlemenin işsizliğe yolaçabileceğini kabul ediyor; çünkü «toprak sahipleriyle kapitalistlerin gelir sağladıkları fonlar büyüyebilir böylece, ama işçi sınıfının durumunu korumasını sağlayan fon küçülmektedir».

Bununla birlikte Ricardo, makina kullanımının, elemeği talebinin birden azalmasına değil de sadece yavaşlamasına yolaçacak şekilde ağır ağır gelişeceği düşüncesindedir. Hemen bunun ardından da, makina kullanımının engellenmesinin, sermayeyi yurtdışına kaçmağa sürükleyeceğini söylüyor. Bu ise, diyor, bir yandan elemeği kullanımının azalmasıyle, öte yandan da, dış ticarette elde edilen avantajların kaynağı demek olan üretim maliyetlerinin düşmesi olayının son bulmasıyle sonuçlanacaktır.

Ama bütün açıklamalara rağmen Ricardo, «teknolojik işsizlik» olanağını kabul etmekle, kapitalist rejimin çelişkilerinin bellibaşlı bir görünümünü ortaya sermiş olacaktır.

Ricardo'nun Eserinin Önemi ve Yeri

Pratik planda Ricardo, ekonomik liberalizmin ve özelikle de Büyük Britanya'nın XIX. yüzyılın ortalarına doğru benimseyip 1914 yılına kadar uyguladığı serbest mübadeleci politikanın öncüsü olarak, büyük çapta etki yapmıştır. Bu açıdan bakılınca, XIX. yüzyılda Büyük Britanya'nın bütün dünya üzerindeki ekonomik üstünlüğünü, Ricardo'nun öğütlerini izleyerek kurduğu söylenebilir. Ama bir noktayı önemle belirtmek gerekiyor: Serbest mübadele reçetesinin İngiltere'ye yaramasının nedeni, herşeyden önce, Ricardo'nun çağında bu ülkenin, modern üretim tekniklerinin kullanımı açısından komşularına

oranla bir yarım yüzyıl ilerde oluşudur.

Öte yandan şunu da söylemek gerekir ki, İngiliz kapitalizminin gelişmesi, sadece serbest mübadele ile açıklanamaz. Bu gelişmede, İngiltere'nin, İngiliz ekonomi bilginlerinin liberal olumlamalarına rağmen ısrarla yürüttüğü sömürgesel fetih politikasının ve imtiyazlı pazar arayışının da büyük katkısı bulunmaktadır.

En son olarak da, İngiliz kapitalizminin XIX. yüzyıldaki gelişiminin katiyen sürekli olmadığını ve Ricardo'nun tahminlerinin tersine, büyük sayıda insanı zaman zaman kara sefalete sürükleyen artı ürün krizleriyle kesile kesile gerçekleştiğini unutmamak gerekir.

Bütün bunlar, oldukça açık bir şekilde, Ricardo'nun, tüm dehasına ve ekonomik çözümlemeye kazandırdığı ilerlemelere rağmen, kapitalist üretim tarzının gerçek yapısını ve doğasını kavrayamadığını ortaya koymaktadır. Bunun nedeni ise, düşünürümüzün, ekonomik yasaları, tıpkı Smith gibi, evrensel geçerlik taşıyan doğal yasalar olarak göz önüne almasıdır. Yani Ricardo da, tarihi inkâr ederek, yararcı (faydacı) felsefenin maddeci görüş açısını benimsemekte. Nitekim ortaya koyduğu ekonomi politik anlayışı, bu felsefeyle rahatça bütünleşecek ve XIX. yüzyılın ilk yarısında bu felsefenin en sağlam dayanağını meydana getirecektir.

Yararcı okulun önderi Jeremy Bentham'ın, hazlar ve acılar hesabı üzerine bir ekonomi bilimi kurmağa girişmiş olduğunu görmüştük. Ricardo *İlkeler*'ini yayınladığı zaman, Bentham, toplumsal olayların da tıpkı fizik olaylar gibi doğal yasalar tarafından yönetildiğinin bundan daha iyi ispatlanamayacağını ileri sürerek, kendi girişiminden kesinlikle vaz geçecek ve Ricardo'nun sistemini benimsetecektir okuluna.

Yararcı felsefenin Bentham'dan sonraki bellibaşlı temsilcisi James Mill de, 1821 yılında yayınladığı ***Ekonomi politiğin öğeleri*** başlıklı eserinde, Ricardo'nun tezlerini alıp işlemekte; sonra da 1829 yılında yayınladığı ***İnsan zihninin olaylarının çözümlemesi*** başlıklı kitabında, bütünlemeci bir insan etkinliği görüşü ve bir ahlâk anlayışı getirmeğe çabalamaktadır.

Daha önce, «haz ve acı olmaksızın iyi ve kötü diye bir şey olamayacağını» yazmıştı Bentham. James Mill de son çözümlemede egoizmden başka hiç bir temel tanımayan bir ahlâkı benimsemekte. Nitekim, ilk bakışta çıkargütmez gözüken eylemlerin bile aslında kişisel bir doyum arayışının ürünü olduğunu ispatlamağa çalışıyor bu düşünür.

Şöyle yazıyor:

Dilencinin görüşünü, yoksulluk fikrini doğurur bende hemen; bu fikir de, onun yoksulluğunu azaltma fikrini getirmektedir. Bir yoksulluğu azaltma fikri ise, insana haz veren bir fikirdir; yani bir arzudur.

Demek ki yararcı okul için bütün toplumsal hayat bilimi, ekonomi politikte özetlenmektedir: Ekonomi bilginlerinin savunduğu kişisel çıkar, insan eylemlerinin biricik itici gücü olarak ortaya çıkmaktadır burada.

Ne var ki James Mill'in tezi, kabul edilebilir bir tez değildir. Bir insanı yemek yerken görünce duyduğumuz haz, bize kendimiz yemek yerken duyduğumuz hazzı verir mi? Elbette ki hayır. Şu halde egoizm, ahlâkın son uğrağı olamaz. Ve kişisel çıkar üzerine kurulu insan etkinliklerinin genel bilimi şeklinde anlaşılan bir ekonomi politik, bütün toplumsal bilimi dile getirmekten alabildiğine uzaktır. Yararcılık bugün de kendine, örneğin İngiltere'deki «refah ekonomisi» okulunda, savunur bulduğu halde, bu felsefeyi artık tamamıyle zaman aşımına uğramış bir görüş olarak göz önüne almak gerekir. Rikardocu ekonomi politiğin kendine özgü yetersizlikleri de, hiç şüphe yok ki, bu eski felsefeye olan bağımsızlığından ileri gelmektedir.

Henri DENİS

RİCHELİEU kardinal De (Paris - 1585 / Paris - 1642) Fransız devlet adamı. Henri IV tarafından Luçon piskoposluğuna getirildi (1606). Roma kardinaller topluluğuna kabul edildi (1607). 1622'de kardinalliğe yükseltildi. 1624'te Krallık meclisine girdi ve bu meclisin başkanı oldu.

Devlet otoritesini koruyabilmek için içeride protestanlarla mücadele etmek, dışarıya karşı da onlara dayanmak zorundaydı. Richelieu'nün bu konuda karşılaştığı en güç durum Valteline sorunuydu. Protestan Graubünden'lerin hükmettiği bu bölge, aslında Olivarès yönetimindeki İspanya hesabına çalışan papalığ orduları tarafından işgal edilerek çembere alındı. Richelieu, çemberi kırabilmek için Avusturya'nın tüm düşmanlarını desteklemeye karar verdi. Valteline'i iş-

RİCHELİEU ölüm döşeğinde.

Bir halk ressamının gözüyle ***RİCHELİEU.***

RİCHELİEU bir kır gezintisinde.

gal ettiyse de (1624-25), bölgenin kontrolünü Papalığa bırakan Montlugon antlaşmasını (1626) kabul etmek zorunda kaldı. Katoliklerin bu başarısı üzerine, bir fransız - İspanyol birliğinin İngiltere'ye saldırmasından korkan Fransız protestanları Charles I'den yardım istediler. Richelieu 1628'de protestanları yıldırarak teslim olmak zorunda bıraktı. Savoialılar ve İspanyollar tarafından kuşatılan Casale'a yardım sağladı. Pinerolo ve Saluzzi'yi aldı (1630). 1631'de Richelieu'ya karşı olanlar gözden düştü. Bu arada, kardinal aleyhine birtakım ayaklanmalar patlak verdi: Tüm ayaklanmalar kanlı bir biçimde bastırıldı. Yorgun düşen Richelieu, değerli kişileri çevresine toplayarak, onlarla birlikte çalışmaya başladı, İspanya ile mücadeleye devam etti. Alman İmparatoruna karşı İsveç kralı Gustav Adolf ile birleşti. Deniz ticaretini geliştirerek, Hollandalılarla İngilizleri Fransa pazarlarından kovmayı tasarlayan Richelieu, bu amaçla çeşitli ticaret şirketleri kurarak Fransız sömürge imparatorluğunun temelini attı. Ticareti geliştirmek için birçok imalâthane açtırdı. Fransız akademisinin kurulmasına (1635) yardım etti ve sanatçıları korudu. Fransa krallığının mutlakiyet rejimine doğru yol alışını hızlandıran Richelieu, yalnız kamu yararını düşünen bir devlet adamıydı. ***Testament Politique*** (Siyasal Vasiyet) ve ***Maximes d'Etat*** (Devlet Üstüne Özdeyişler) adlı yapıtları siyasetinin tüm ilkelerini açıklar.

RİEMANN Bernhard (Hannover - 1826 / Selasca 1866) Alman matematikçisi. İlâhiyat akuduktan sonra, Göttingen'de Gauss'tan, Berlin'de Jacobi ve Steiner'den ders gördü. 1857'de Göttingen üniversitesinde yardımcı profesör oldu, 1859'da aynı üniversitenin Matematik kürsüsünde Dirichlet'nin yerini aldı. 1862'de ağır bir hastalığa yakalandı. İtalya'ya gittiyse de fayda etmedi. 1851'de öne sürdüğü ***Grundlagen für Eine Allgemeine Theorie der Funktionen einer Veranderlichen Komplexen Grösse*** (Karmaşık Büyüklüğün Bir Değişkenli Fonksiyonları Üstüne Genel Bir Teori İçin Temeller) adlı bir tez, karmaşık değişkenli fonksiyonlar teorisini altüst etti. Fonksiyonlar teorisiyle yüzeyler teorisi arasındaki bağıntılar üstündeki çalışmaları, aslında topolojinin ilk temelleri olarak düşünülebilir. Bu görüş daha sonra Abel fonksiyonlarını ele almasına yol açtı Riemann, bu fonksiyonları bir diferansiyel denklem sistemine dayanarak en genel şekilde tanımlayarak (1857) çok değişkenli *o* fonksiyonununun oranıyla gösterdi. Aynı zamanda *(s)* fonksiyonunu inceleyerek asal sayıların aritmetik teorisindeki önemini belirtti. Eukleides'çi olmayan geometrilerin kaynağı sayılamayacağı halde bu alanda yapılan çalışmaların çoğuna esin kaynağı olan ***Über die Hypothesen, die der Geometrie Zugrunde Liegen*** (Geometrinin Dayandığı Hipotezler Üstüne, 1854) adlı inceleme kitabında, Riemann, bir noktadan bir doğruya hiç bir paralel çizilemeyeceği varsayımına dayanan bir geometri fikrini geliştirdi.

Modern matematiğin büyük ismi : RİEMANN.

RİLKE Rainer Maria (Prag 1875 / Val Mont 1926) Bir demiryolları memurunun oğlu olarak doğdu. Orada Almanca konuşulan bir burjuva çevresinde yetişip, yazınla ilk ilişkilerini kurdu. Başarısız bir askeri okul deneyimi dışında (1886-1890) St. Pölten, 1890-1891 Maehrisch-Weisskirchen) 1896 yılına değin Prag'da yaşadı. Liseyi ve üniversite öğrenimini burada yaptı. Sanat ve edebiyat tarihi okudu.

Duygulu, içine kapalı bir çocukluk ve gençlik dönemi yaşadı. Toplum içine fazla giremedi. Henüz Prag'tayken, Liliencron Rilke'nin üstün yeteneğini görüp, kendisini desteklemiş ve yüreklendirmiştir.

1896 yılında Münih'e gelerek, daha canlı bir yazın ve yaşam ortamına girdi. Burada Lou Andreas Salome ile tanıştı ve 1897 yılında onunla birlikte Berlin'e geçti. Ayrı bir meslek tutmadan ozanlıkta, bir «ozan yaşamı» sürdürmede karar kıldı. Yaşamının sürekli yolculuk dönemi başladı. Birkaç kez İtalya, Rusya, Fransa, İsveç, Mısır, İspanya ve İsviçre'ye gitti. Rusya'da Tolstoy'la tanıştı. Yolculuk dönüşlerinde dostlarının yardımıyla bir yere yerleşmeye karar verir göründüyse se, bu olmadı. Bu yerleşme merkezlerinin başta geleni Worpswede Sanatçılar Kolonisi oldu, hatta bunun yakınındaki Westerwede'de 1901-1902 yıllarında karısı heykeltraş Clara Westhoff ile oturdu.

1902 yılından itibaren sık aralıkla Paris'te yaşadı. Olgunluk dönemi sanatının oluşmasında kendisini etkileyen Auguste Rodin ve Paul Cezanne ile karşılaştı orada. 1910 - 1911 ve 1912 yıllarında Thurn ve Taxis prensesi, Adriya kıyısındaki sarayında konukladı kendisini.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ozanın son yaşam ve yaratım döneminde İsviçre kendisine gerekli erinçli ve güvenli ortamı verebildi. Son olarak İsviçre'de kendisine hamilik eden Werner Reinhart'ın Wallis kantonunda verdiği Muzot sarayında yaşadı 1921 yılıdan itibaren. Burayı yalnızca kısa süreli Paris gezileri dolayısıyla terkettl. Bir de Val - Mont'taki sanatoryuma yatınca; 1926 yılının bitimine iki gün kala bu sanatoryumda acılar içinde öldü.

Doğasını sevdiği Wallis kantonunda, Raron mezarlığında toprağa verildi.

Rilke, yaşam ve kişiliği, dostlukları ve insanlarla ilişkisi, çevresine etkisi uzun süre sanatının da önüne çıkmış ve dolayısıyla, sanatının nesnel değerlendirmesini bu yaşamsal öznelliklerle buğulandırmış bir ozandır. Almanca yazının yüzyılımızdaki en önde gelen üç ozanından biri olmasına karşın, sanki yaşam biçimi, çevre ilişkileri ve başkalarını etkileme davranışıyla, ölümünden sonra, nerdeyse salt bu öznel yansımalarla değerlendirilmiştir uzun süre. Öyle ki, ölümünden sonra çeşitli kişilerle yazışmalarını içeren sayısız kitap derlemeleri, ilişki kurduğu kişilerin anıları Rilke'nin şiirinden nesnel olarak soyutlanabilecek ozan kişilğini büyük ölçüde etkilemiştir.

Rilke'nin şiir iki ayrı kutbun etkisi altında gelişmiştir. Bir yanda Rilke'yi kendi öznel kişiliğine yönelten, Tanrısal esinle kutsanmış bir ozan tavrına yaklaştıran yaşamındaki üç kadının etkisi: Kendisi de bir şeyler yazmaya çalışan, ama asıl Prag'da yaşadığı küçük kentsoylu ortamını hor görüp, soylu bir yaşam arayan annesinin çocukluğunda ve gençliğinde Rilke'ye etkisi. Rilke'yi daha küçükten, salt kendine özgü, gündeliğin ve bayağının dışındaki yolunu aramaya itmiştir. Münih'ten gençlik arkadaşı Lou Andreas-Salome'nin etkisi, ki kanıksayan ve zaman zaman kendini koyvermeye, sanatını rastlantının akışına bırakmaya yatkın genç Rilke'yi, yeteneklerine dikkati çekerek kendine getir-

«Bir ağacın varlığı sana yaraşsın istersen, sende belirir gibi olan iç uzayı ser onun çevresine..» RİLKE

Ve varsa yazıp çizdim... ama ruhun büyük kısmı gene de çakılı kaldı.» RİLKE

—Prag çocukluğundaki Bohemya halk Türküleri, Slav dilleri, Fransız simgeselciliği, duygusal, içine kapanık bir kişilik v.b.— ve kaynaşmasından birleşen kendine özgü, yer yer anlam bulanıklığı, ya da anlam gitgell etkisinden yararlanan bir şiirsel deyiş ve biçim sağlamlığı Rilkeyi yüzyılımızın şiirsel doruklarından biri yapmıştır.

Zaman zaman güncelin tozutmasında, gelip geçici akımların boğuntusunda unutulur gibi olmasına karşın, ortam durulunca, yeniden anımsanan, yeniden okunup etkilenilen bir ozan olma niteliğini bugüne dek korumuş ve bundan sonra da daha uzun bir süre koruyacağa benzer. Böylece, son iki üç yıl içinde dünyada yeni bir Rilke algılaması, yeniden doğuşu konuşulan ülkelerde değil bu Rilke yenilenmesi Sovyetler Birliği'nde olduğu kadar Japonya'da ve Güney Amerika ülkelerinde de kendini göstermiş, Türkiye'ye dek uzanmıştır.

İlk dönemlerin bulanık, dalgalı, çözülmüş çizgiler oluşturan deyişi, Rodin'le tanışmasından sonra, dünyadaki nenlerin özlerine yönelen, şiirsel Ben'i aradan çıkarıp, nen özlerinden hareketle onlara şiirsel biçim veren, daha bir aydınlık ve arı deyişe geçmiştir.

Bu arada geçirdiği bir iç bunalımdan, Kierkegaard'ın Varoluşçu düşünü yardımıyla çıkmış ve şiirsel yaratıcılığının doruk noktası olarak, kapalı biçimleri terkedip vardığı serbest ritmle *«Duino Elegileri»*, *«Orpheus'a Sonet»* gibi yapıtları doğmuştur. Mistik düşünce dayanağıyla, yüzyılımızın varoluşçuluk bunalımı aşılmış ve daha olumlu yeni bir dünya görüşüne ulaşılmıştır bu yapıtlarda.

Şeylerin çürüyüp kokuşması, Rilke'ye göre, ancak değişim, dönüşümle olur. 20. yüzyıl fizik verilerini andıran bir yaklaşımla, bu değişim ve dönüşümün, dolayısıyla şey varo-

miştir. Bir de Thurn va Taxis prensesi Marie'nin etkisi: Ozanın yazdıklarının kendi dışından gelen ulu bir buyruğun sonuçları olduğu bilincini Rilke'ye aşılamıştır. Bu üç kadının Rilke üzerindeki etkisi, onda bir zorlama, bir aşırıyı arama ve içine, fildişi kulesine kapanma eğilimlerini beslemiştir.

Onu etkileyen karşıt kutup ise, Fransız heykeltraşı Auguste Rodin olmuştur Rilke, Rodin'in sekiz ay süreyle özel yazmanlığı görevini yapmış. Araları açılarak bu görevden ayrılmıştır. Paris'teki bu dönemde *«Malte Laurids Brigge'nin Notları»*nı yazmış ve büyük ustadan maddeyi el emeğiyle biçimlemenin somutluğu bilincini edinmiş, ozanlığı, her türlü esinsellik ötesinde bir el emeği, bir sanatçı çabası olarak da benimsemeyi öğrenmiş, böylece iki kutbun kaynaşmasından doğan bir öznellik ve nesnellik bütünleşmesi sanatının oluşmasını belirlemiştir.

Rilke'nin şiirinde doğanın önemli bir yeri vardır. Düşün ve duygu onun şiirlerinde bir doğasal oylum içinde şiirsel biçim kazanmaktadır. Bazı doğa manzaraları, örneğin İsviçre'de olduğu gibi, ozanla iç bağlar kurmuştur. Bu, ancak Rilke'nin bazı manzaraları, keskin çizgili biçimler olarak algılamasına dayanmaktadır. Rusya, Duino, Mısır, İspanya v.b. yerlerde algıladığı, yaşadığı manzaralar bu etkiyi yaratmışlar ve sanki Rilke'nin yapıtına da yansıyan bir iç Ben'in oluşmasını, biçim kazanmasını sağlamıştır.

Şiirde söylenebilirin sınırlarını zorlayıp aşması, bir çok etmenlerin karışmasından

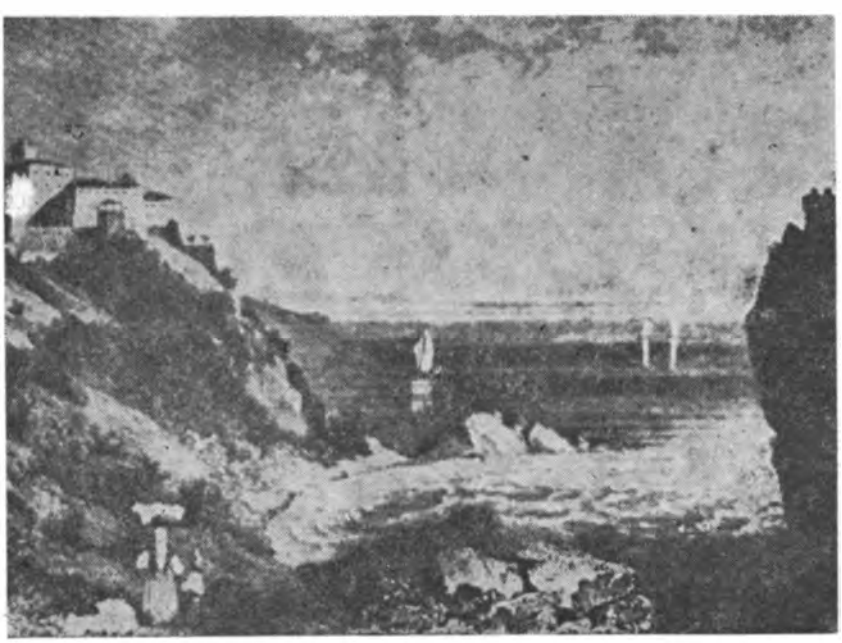

RİLKE'nin büyük esin kaynağı Duino şatosu.

luşlarının kurtulması, onlardan yayılan dalgaların çoğaltılmasıyla olanaklıdır. Bu dünya görüşünde Tanrı düşüncesi aşılıp varolana varma ve varolanın doruğuna da insanı oturtma ölçütü vardır.

Olağanüstü dil ve biçim yeteneğiyle özellikle birçok önemli Fransız yazar ve ozanın Almancaya en güzel çevirilerini yaratmış, aynı zamanda Fransızca şiirler de yazmıştır Rilke.

RİLKE'den şiirler

SEN GELECEKSİN

Sen geleceksin ve büyük gündoğusu, tüm
geniş düzlükleri üzre sonrasızlığın.
Horos ötmesi, gecesinden sonra zamanın;
tan çiği, sabah duası ve genç kızsın,
yabancı adam ve anasın ölüm.

Sen yazgıdan hep yalnızlık içre yükselen
o kendiliğinden değişir biçimsin;
ağlanmamış, alkışlanmamış dediğimsin,
bir yaban orman gibisin, anlatılmazsın sen.

Sen bütün nesnelerin en derin özüsün,
varlığının gizini suskuyla saklayan
ve her birine başka türlü görünürsün:
karaya gemi gibi, gemiyeyse liman.

Türkçesi: Turan OFLAZOĞLU

CİDDİ SAAT

Şimdi dünyada nerede biri ağlıyorsa
İşte öyle —ağlıyorsa dünyada
Bana ağlıyor.

Şimdi gecede nerede biri gülüyorsa
İşte öyle — gülüyorsa gecede
Bana gülüyor.

Şimdi dünyada nerede biri yürüyorsa
İşte öyle — yürüyorsa dünyada
Bana gidiyor.

Şimdi dünyada nerede biri ölüyorsa
İşte öyle — ölüyorsa dünyada
Bana bakıyor

Türkçesi : Behçet NECATİGİL

GÜZ

Dökülüyor yapraklar, dökülüyor sanki pek uzaktan,
göklerde ırak bahçeler sararırcasına;
dökülüyorlar sanki yadsıya yadsıya.

Ve geceleyin dökülüyor dünya
yalnızlığın içine bütün yıldızlardan.

Hepimiz dökülüyoruz. Dökülüyor şu el de.
Dön bak başkasına: aynı şey hepsinden.

Ve bu düşüşü sonsuz sevecen
avcuyla saran biri var gene.

Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA

YAŞAMIMI SÜRÜYORUM...

Yaşamımı sürüyorum çoğalan halkalarla,
sarıp her şeyi.

Belki bitmez son halka,
ama isterim denemeyi.

Dönenip Tanrıyı, çevresinde en eski kulenin,
binlerce yıl döneniyorum;
ve henüz bilmiyorum : bir fırtına mı, şahin
yoksa bir ulu şarkı mıyım.

Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA

YALNIZ KİM RUBABI KALDIRDIYSA

Yalnız kim kaldırdıysa şimdi rubabı
gölgeler altında da,
sonsuz iltifatı
sezinleyip suna.

Yalnız kim ölülerle yediyse
onların haşhaşını,
artık en hafif sese
açamaz ağzını.

Havuzda yansıma
bulandırsa da bizi :
Resmi tanı.

O çifte yörede ama
olur sesi
sonsuz ve anı.

Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA

OZAN

Ey benden uzaklaşan saat.
Söyle : neyleyim dilimle?
Yaralıyor beni çırptığın kanat.
Neyleyim gecemle? gündüzümle?

Ne sevgilim var, ne yuvam,
yerim yurdum yok benim.
Her şey kendimi verdiğim,
zenginleşip beni her vuran.

Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA

GÜZ GÜNÜ

Tanrım : zamanıdır. Pek uluydu yaz.
Uzat gölgeni güneş saatlerine,
ve sal doldur çayırlara ayaz.

Söyle son yemişler de dolgun olsun;
ver onlara daha birkaç güneyli gün,
sıkıştır olsunlar artık en ergin
ve son tadı ağır şaraba sun.

Artık kuramaz, yuvası olmayan hâlâ.
Kim yalnızsa şimdi, uzar gider bu,
uyanır, okur yazar en uzun mektubu
ve bir aşağı bir yukarı bulvarlarda

dolaşır. yapraklar sürgün dururken, delidolu.

Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA

KUĞU

Bu çile, henüz yapılmamış
işler arasından ağır ve zincirli gibi yürümek,
benziyor kuğu adımına yaratılmamış.

Ve her gün dayandığımız nedeni
artık kavrayamamak, ki ölmek,
onun korkulu çömelişi —

sulara, yumuşacık onu saran
ve dalga dalga altından kayan
mutlu kendinden geçerce;
o salt sessiz ve güvenli
gittikçe kendi kendinin egemeni
ve aldırmadan akıp geçe geçe

Türkçesi Yüksel PAZARKAYA

YÜREK DAĞLARINDA TERK EDİLMİŞ

Yürek dağlarında terkedilmiş. Bak, ne ufak orda,
bak sözün son otağı, daha yüksekte,
küçükse de nice, var daha son bir
duygu durağı. Onu seçebiliyor musun?
Yürek dağlarında terk edilmiş. Taştaban
ellerin altı. Burda açıyor olmalı
bazı şeyler; bu sessiz yuvarlanıştan
açıyor habersiz bir ot şarkıyla.
Ya haberi olan? Ah, haberi olup
şimdi susan, yürek dağlarında terk edilmiş.
Ordu elbet, sağlıklı bilinçle,
kimi dolanan, kimi güvenceli dağ hayvanı,
göçüp konuklıyor. Ve koca esenlikli kuş
döneniyor dorukların sonsuz istemsizliğini. — Ama
esenliksiz, burda yürek dağlarında ...

Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA

ZEYTİNLİK

Yürüdü boz yapraklar altından yukarı
bomboz ve çözülmemiş zeytin toprağında
ve dayadı tozlar içinde alnını
derince sıcak ellerin tozlu varlığına.
Her şeyden sonra bu. Ve dedi bitsin.

Şimdi gitmeliyim, körleşirken,
ve niçin söylememi beklersin
sevsin diye, seni artık bulamazken.
Seni artık bulamam. Hayır, içimde değil.
Başkalarında değil. Bu taşta değil.
Seni artık bulamam. Yalnızım eğil.

Yalnızım bütün insanların bu kıskaç,
seninle dindirmeye uğraştım bilâç,
sen ki sen değilsin. Ey adsız utanç...

Anlattılar ki sonra : bir melek geldi başı taç —

Niye bir melek? Ah, gece geldi
ve ağaç yapraklarını karıştırdı üşengen.
Müritler kımıldandı düşlerinden.
Niye bir melek? Ah, geçe geldi.

Bu gelen alışılmadık bir gece değildi;
böyle yüzlercesi gelir geçer.
Orda köpekler pinekler, orda taşlar serili.
Ah, tedirginin biri, ah kadının biri,
yeniden sabah olsun diye bekler.

Çünkü gelmez melekler böyle yakaranlara,
ve büyümez geceler böyleleri için.
Her şey terkeder onu, kim ki yitirir kendin
ve gözden çıkarmıştır onları her baba
ve atılmışlardır kucağından annelerin.

Türkçesi : Yüksel PAZARK

YALNIZLIK

Yalnızlık bir yağmura benzer,
Yükselir akşamlara denizlerden
Uzak, ıssız ovalardan eser,
Ağar gider göklere, her zaman göklerdedir
Ve kentin üstüne göklerden düşer.

Erselik saatlerde yağar yere
Yüzlerini sabaha döndürünce sokaklar,
Umduğunu bulamamış, üzgün yaslı
Ayrılınca birbirinden gövdeler;
Ve insanlar karşılıklı nefretler içinde
Yatarken aynı yatakta yan yana :

Akar, akar yalnızlık ırmaklarca.

Türkçesi : Yüksel PAZARK

RİMBAUD Arthur (Charleville - 1854 / Marsilya 1891) : Fransız şairi. Olağanüstü yetenekli ve asi bir çocuktu : elinde çok genç yaşta yazdığı şiirlerle Paris'e kaçtı (1871). Bu şiirlere ölçülü ve uyaklı yeni şiirler ekledi : ***Le Bal des Pendus*** (Asılmışlar Balosu), ***Les Effarés*** (Şaşkınlar), ***Le Dormeur du Val*** (Vâdide Uyuyan Adam), ***Accroupissements*** (Çömelme), ***Les Assis*** (Oturmuşlar), ***Les Chercheuses de Poux*** (Bit Kıran Kadınlar) ve ***Le Bateau Ivre*** (Sarhoş Gemi). Verlaine ile İngiltere ve Belçika'ya yaptığı yolculuk (1872) bozuşma ile son buldu : Verlaine, Brüksel'de Rimbaud'ya iki el ateş ederek onu hafifçe yaraladı. Rimbaud ***Une Saison en Enfer***'i (Cehennemde Bir Mevsim, 1873) bu dönemde yazdı. Sonra, Almanya'yı, İtalya'yı, Sonda adalarını dolaştı, Hollanda ordusuna katılarak Cava'ya dek uzandı, ama çok geçmeden kaçtı (1877), yine Almanya ve Avusturya'ya gitti, bir süre Kıbrıs'ta kaldı (1879). 1880'de Afrika'da Harar'a yerleşti, fildişi ticareti yaptı, Menelik'e silah satarak zengin olma hevesine kapıldı. Bu dönemde Coğrafya derneği ve ***Le Borsphore Egyptien*** dergisi için Afrika gezilerini yazdı. Charleville'e yaptığı bir yolculuk sırasında (1884-1887) sarkom'a yakalandı, dönüşünde bir bacağını kesmek gerekti ve buradaki Conception hastanesinde öldü (1891). 1886'da ***La Vogue*** de nesir ve serbest vezinli dizelerden ol ***Illuminations*** başlıklı şiirlerini yayın Rimbaud, adı etrafında bir efsanenin masına yol açtı.

RİMSKİY-KORSAKOV Nikolay Andre (Novgorod - 1884 / Lyubensk - 1908) : bestecisi. Deniz Harp okulunda o (1856-1862). Müzik çalışmalarına bu larda başladı. Balakirev ve grubuyla do kurdu, fakat bir okul gemisiyle dünya sine çıkınca bu ilişkilere ara verildi. sonra Çaykovski'nin yönetiminde füg ve

rapunto çalışmaya karar verdi. Bundan sonra hiç bir rus bestecisinin erişmediği sayıda yapıt verdi. 1883'te Mitrofan Byelayev ile birlikte bir dernek kurdu ve yeni bir besteci kuşağının yetişmesine olanak hazırladı. Yaz tatilini geçirmek üzere gittiği Lyubensk'te göğüs anjininden öldü. Her şeyden önce lirik bir besteci olan Korsakov, 15 opera yazdı, bunların içinde *Korkunç İvan* (1873-1894), *Mayıs Gecesi* (1878-1880), *Snegu-roçka* (1881-82) *Mlada* (1890-1892), *Noel*

VERLAİNE'nin kalemiyle Arthur Rimbaud.

Rimbaud onyedi yaşında: FANTİN-LA-TOUR'un tablosu.

RİMSKİ KORSAKOV bestelerken.

Gecesi (1895), *Sadko* (1896-1897), *Vera Şeloga* (1898), *Çarın Nişanlısı* (1898-1899), *Çar Saltan* (1900), *Ölümsüz Koşçey* (1902), *Kitej, Görünmeyen Kentin Hikmeti* (1904-1907), *Altın Horoz* (1907-1909) anılmaya değer. Rimskiy-Korsakov, pagan Rusya'nın mitlerine, fantastik konulara bağlı olduğu kadar «halk gerçeği»nden ve gerçekçi bir müzikten yanaydı bunu kendisine özgü renkli bir orkestralama ve zengin bir şekilde süslediği melodilerle gerçekleştirdi.

RİNGELNATZ Joachim (Wurzen - 1883 / Berlin - 1934) Alman şairi. Asıl adı Hans Böttticher olan Ringelnatz, gençler için yazan Georg Bötticher'in oğlu olarak doğdu, Berlin'de öldü. Liseyi bitirmeden, evden kaçarak gemilere tayfa oldu. Daha sonra çeşitli işler tuttu. Münih'te yayımlanan «Simplizissimus» adlı mizah dergisinin sürekli yazarı oldu. Birinci Dünya Savaşı'na deniz eri olarak katıldı. Savaştan sonra işsiz kaldı, götürü işler yaptı. Daha sonra Berlin'deki «*Schall und Rauch*» (Ses ve Duman) adlı kabarede kendi yazdıklarını sunmaya başladı.

Kabare şiiri olarak adlandırılabilecek, gülmece yönü ağır basan bir şiirin ustası sayılmaktadır. Alman yazınında. Şiirlerinde anlam saçmalığı ile anlam derinliği bir arada bulunmaktadır. Alay ve kaba yargı ardında belli bir duyarlığı şiirlerine katmasını bilmiştir.

RİNGELNATZ'dan şiirler

(Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA)

O SİCİM PARÇASINA

Seni düşünüyorum, ey sicim,
Kısacıktın ve upuzun arada geçen zaman.

Sensiz halimiz aman
Olurdu nice umarsız.

Sokakta bulduğumda kârsız,
Yardım ettin bana,
Bana ve karıma. — Sağol deriz sana
Karımla ben.

Ey sicim, ince ufak şey
Urgan yerine geçtin benim için. —
Açlık zamanıydı hey gidi hey;
Sen olmasaydın o gece ben
Getiremezdim patates çuvalını eve.

ENFİYE KUTUSU

Bir zamanlar vardı bir enfiye kutusu,
Büyük Frederik kendi eliyle onu
Cevizden yontmuştu burum burum.
Artık kutuda bir kurum bir kurum.

Bir tahta kurdu sürüngü geldi.
Burnunu ceviz kokusu deldi.
Fırsatı ganimet bilen kutu
Büyük Frederik'le zamanını anlattı.

Bu koca Fritz öyle ulu bir kişi.
Sanki yok tahta kurdunun başka işi
Sinirlenip başladı tahtayı yemeye

RİTSOS

Ve dedi : «Büyük Frederik'ten sana nel»

KARINCALAR

Hamburg'ta iki karınca,
Gitmek ister Avustralya'ya.
Altona'ya yakın gemede,
Başlar ayakları şişmeye,
Akıllıca bir kararla o zaman
Vazgeçerler yolculuğun son kısmından.

ERKEK PULUN AŞKI

Geçti bir erkek pulun başından
Yapışmadan önce hoş bir serüven.
Yaladı onu güzel bir prenses.
O an kesildi onda bir nefes.

Ah, bir kez daha öpebilseydi,
Ama yolculuğa çıkması gerekti.
Tutuldu yaşamı boyunca karşılıksız aşka.
Neydi bu, yaşam trajedisinden başka!

RİTSOS Yannis (Manomvasia 1909) Yunan şairi. Günümüz Yunan şiirinin yaşıyan en büyük ustası sayılan Ritsos Peloponez'de doğmuş, şiir yazmaya öğrencil'ğinin daha ilk yıllarında başlamış. On yedi yaşında öğrenimini sürdürmek için Atina'ya giden Ritsos, burada hastalanmış ve aralıklı olarak çeşitli sanatoryumlarda yatmak zorunda kalmış.

İlk şiiri onsekiz yaşındayken yayımlanan Ritsos'un aradan geçen yıllarda çıkardığı şiir kitaplarının sayısı bugün kırkı aşıyor. Şairin bu verimli yaratıcılığını dört döneme ayırabiliriz. Yetişme yılları diyebileceğimiz ilk dönemde yayımladığı *Traktörler* (1934), *Piramitler* (1935) ve *Epitaphios* (1936) gibi kitaplarında Ritsos'un kişisel, toplumsal ve siyasal yaşantıları arasında bir bağ kurmaya çalıştığını görüyoruz. Otuzların sonlarını kapsayan ikinci dönemde ise *Kızkardeşimin Türküsü* (1937), *İlkyaz Senfonisi* (1938) ve *Okyanusun Yürüyüşü* (1940) kitaplarıyla Ritsos lirik bir anlatım ve yalın bir dille alışılmamış görüntüleri ve dramatik bir duyarlığı birleştirerek bütün yazdıklarının temelinde yatan toplumsal bilince sağlam bir biçim kazandırır. Üçüncü dönemi Nazi istilasını, İç Savaş ve sürgün yıllarını kapsar. *Sınama* (1943), *Karanfilli Adası* (1952) ve *Uyanıklık* (1954) bu korkunç yılları yansıtan yapıtlardır. Yazarlık hayatının son döneminde «Dördüncü Boyut» adını veren Ritsos bu döneminde en olgun yapıtlarını yayınlamaya başlar: *Ayışığı Sonatı* (1956), *Veda* (1957), *Günlük* (1957), *Yabancı Geldiği Zaman* (1958), *Pencere* (1960), *Köprü*, (1960), *Dağın Gölgesi Altında* (1962), *Tanıklıklar I, II* (1963, 1966), *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar* (1971), *Aynadaki Duvar* (1973). Bunlardan Ayışığı Sonatı 1956'da Ulusal Yunan Şiir Ödülünü kazanmıştır.

İlerici düşünceleri yüzünden zaman zaman kovuşturmaya uğrayan ve sürgüne gönderilen Ritsos'un Epitaphios adlı uzun şiiri Atina'da Zeus Tapınağında törenle yakılmış, kendisi de 1948-52 yılları arasında Lemnos, Makronissos ve Ayios İstratis adalarında sürgün olarak yaşamıştır. 1967 yılında da yönetimi ele geçiren albaylar cuntası tarafından birçok başka yazar ve sanatçıyla birlikte tutuklanarak Leros adasına gönderilen Ritsos, 1968'de hastalığının artması üzerine karısı ve kızı ile Samos adasına yerleştirilmiş, uluslararası ünlü sanatçı ve aydınların baskısı sonunda da kendisinin ailesiyle birlikte 1970'de Atina'ya dönmesine izin verilmiştir.

Şiirlerinde Yunan toprağının özelliklerini çok yalın ve çarpıcı bir koşuk tekniğiyle yansıtan Ritsos'un yapıtlarından bir çoğu çeşitli dillere çevrilmiş, kendisi özellikle Fransa'da büyük ilgi görerek Aragon tarafından günümüzün en büyük şairlerinden biri olarak tanıtılmıştır.

RİTSOS'tan şiirler

(Türkçesi : Cevat ÇAPAN)

BAĞIŞ

Şiire, aşka ve ölüme inanıyorum, diyor,
işte bu yüzden ölümsüzlüğe de inanıyorum.
Bir dize yazıyorum, dünyayı yazıyorum; ben varım;
dünya var.
Bir ırmak akıyor serçe parmağımın ucundan.
Yedi kere bu ırmak gökyüzünün mavisi. Yeniden
ilk gerçek oluyor bu anlık, bu benim son dileğim.

YUNANLILARIN ÖYKÜSÜ'nden

Bu ağaçlar katlanamaz daha basık bir göğe.
Bu taşlar katlanamaz yabancı çizmelere.
Yalnız güneşe boyun eğer bu yüzler.
Yalnız Doğruluğa boyun eğer bu yürekler.

Sessizlik gibi katı bu toprak,
korlaşan taşları basar bağrına,
güneşte yetim kalmış zeytinliklerle
bağları kucaklar.
Dişleri kenetli.
Su yok. Yalnız güneş.
Güneşte yitip gidiyor yol
ve demirden bir gölge köyün duvarları.

Ağaçlar, dereler ve sesler
mermere dönüşüyor güneşin kirecinde
Kök mermerin üzerinde sürçüyor.
Tozlu fundalıklar, katırlar, kayalar. Hepsi
soluk soluğa.
Su yok. Hep susuzluk çekmişler yıllarca.
Hep çiğneyip durmuşlar bir lokma gökyüzünü
duydukları acıyı boğabilmek için.

Gözleri kan çanağına dönmüş uykusuzluktan.
Gün batarken dağların arasına bir servi gibi
derin bir çizgi belirmiş kaşları arasında.
Tüfeğin bir parçası olmuş elleri.
Tüfek ellerinin bir uzantısı.
Dudaklarında öfke
ve gözlerinin derinliklerinde
tuzdan bir aynada yansıyan yıldız gibi
dinmeyen acıları.

Onlar el sıkıştıklarında, bütün insanlık için
parlar güneş.
Onlar gülümsediklerinde, küçük bir kırlangıç
fırlar gür sakallarından.
Onlar uyuduklarında, on iki yıldız düşer boş
ceplerinden.
Onlar öldüklerinde, onların bayrakları ve davullarıyla
yokuşu tırmanır hayat.

Bunca yıl hep aç kalmışlar, hep susuz kalmışlar,
hep öldürülmüşler amansızca, karadan ve denizden

kuşatılarak.
Ateş kavurmuş tarlalarını. Tuzlu suya kanıksamış
evleri.
Rüzgâr kapılarını devirmiş, köklerinden sökmüş
meydanlardaki leylâkları.
Paltolarının deliklerinden gelip geçmiş ölüm.
Servi kozalağı gibi gittikçe acılaşmış dilleri.
Sahiplerinin gölgelerine sarınıp yok olmuş köpekleri.
Şimdi yağmurlar dövüyor kemiklerini.

Kalelerinde sessiz birer kaya gibiydiler nöbette,
ayın kırılan direklerini yutan azgın denizi gözlerken,
içlerine çekiyorlardı dumanı tüten at gübreleriyle geceyi.
Artık ne ekmekleri vardı, ne cephaneleri.
Artık toplara yalnız yüreklerini sürebilirlerdi.

Bunca yıl kuşatılıp karadan ve denizden
aç kalıp kırılmışlar, gene de dayanmışlar yılmadan.
Korudukları tepelerde bugün bile parlıyor gözleri
(koca bir bayrak, göz alan bir ateş)
ve ufkun dört kapısına kanat çırparak
binlerce güvercin havalanıyor ellerinden her şafak.
Açlığı bilen insanların gururuyla
şafağa yöneldiler.
Bir yıldız billurlaştı kararlı bakışlarında.
Buradan geçti birlikler, bayrakları gövdelerine yapışmış,
kararları buruk bir ahlat gibi dişleri arasında.
Ayın kumları dolmuş çizmelerine,
gecenin kömürü tıkamış kulaklarıyla burunlarını.

Ağaçtan ağaca, taştan taşa dünyadan geçtiler.
Kavrulmuş elleriyle hayat ırmağını getirmekteydiler.
Attıkları her adımla gökten pay kazanıyorlardı -
dağıtmak için.
Nöbet yerlerinde yanık ağaçlar gibi dimdiktiler
ve köy alanında horona durduklarında,
tavanlar titrer, fincanlar şangırdardı raflarda.
Nasıl bir türküydü o dorukları titreten!
Dizleri arasına alıp ayrı bir tepsi gibi yemek yerlerdi.
Yüreklerinin kerpeteniyle bükerlerdi acının belini,
kalın tırnaklarıyla bit kırar gibi.

Kim getirecek şimdi size yumuşak körpe yaprağı
düşlerinizi beslemek için gecede?
Kim bekleyecek zeytinleri gölgesinde susmasın diye
ağustosböceği, ona eşlik ederek?
Öğle saatinin yanan kireci ufkun ağılını dört yandan
lekeleyip
onların yiğit adlarını sildiğine göre?

Bu toprak ki kokular içindeydi şafakta,
bu toprak ki onlarındı, bizimdi.
Kanları - nasıl kokular içindeydi toprak!
Nasıl oldu da kapandı kapıları bağlarımızın?
Nasıl kararttı damların, ağaçların üstündeki aydınlık?
Kimin dili varır demeye? Neden toprak altında yarısı,
yarısı prangaya vurulu?
Bak nasıl iyi günler diliyor güneş sayısız yapraklarla
ve uçuşan bayraklarla dolu gökyüzü,
gene de prangaya vurulu kimi, kimi toprakta.

Dinleyin! Çanlar çaldı çalacak.
Bu toprak hem onların, hem bizim.
Toprağın altında çapraz elleri
kavramış çanların iplerini.
«Bekliyorlar saati,» uyumuyorlar.
Diriliş çanlarını çalmayı bekliyorlar.

Bu toprak hem onların, hem bizim.
Hiç kimse bu toprağı alamaz elimizden!

Ev, yol, atlasçiçeği, avluda güneşin kabuklarını
gagalayan tavuklar -
bunları tanıyoruz.
Onlar da bizi tanıyor.
Burada yaban gülleri arasında sarı derisini
dökmüş yılan.

Karıncanın yuvasını, eşekarısının burçlu kalesini
bulacaksın burada.
Aynı zeytin ağacında, geçen yılki cırcır böceğinin
kabuğu ile
bu yılki cırcır böceğinin sesi.
Sonra katır tırnaklarına vuran gölgen, nicedir yaralı,
sadık bir köpek gibi seni izleyen.
Öğle üzeri, topraksı uykunun yanıbaşında oturup
acı defneleri koklayan,
geceleri ayakucuna kıvrılıp bir yıldızı gözetleyen
gölgen.
Yazın oyluklarında beliren bir armut sessizliği var,
keçiboynuzlarının köklerinde bir durgun su uyuşukluğu —
ilkyazın kucağında uyuyan yedi öksüz
ve gözlerinde can çekişen bir kartal.
Taa yukarılarda, çam ormanından ötede,
geniş dut yaprağında toza dönüşen serçe pisliği gibi,
güneşte kuruyor Ayi Yannis kilisesi.

Çapraz değneklerle anşınladık tarlalarımızı
toprağın iliğine ve yüreklerimize işleyen çok eski
bir yağmurla
ve yaralarla dolu güneşin derisi.
Gocuğuna sarınmış bir çobanın
kurumuş bir ırmak var her bir kılında.
Kavalının her deliğinde fışkıran meşe ormanları
ve Hellespont'un sularına değen ilk küreğin
budaklarıyla pürüzlü değneği.
Hatırlaman gerekmez. Çınarın damarları
senin kanını paylaşıyor çirişotlarının, gebrelerin
damarlarıyla.

Dilsiz kuyunun bağrı kara cam ve ak rüzgârdan
yuvarlak bir ses yankılıyor öğle üzeri,
eski şarap küpleri gibi yuvarlak, onlar kadar eski —
yarın maviye ve kızıla dönüşen o sesle sesleneceksin
dağlara.
Ve gökyüzü çivit rengiyle durluyor kayaları ve gözlerimizi.
Her gece, kırlarda, ay sırtüstü çevirip ölüleri,
donmuş parmaklarını gezdiriyor yüzlerinde
ve çenesindeki yara izinden, çatık kaşından
bulmaya çalışıyor kayıp oğlunu.
Ceplerini arıyor. Her zaman bir şeyler bulur o ceplerde.
Her zaman bir şey buluruz aradığımızda.
Kutsal Haç'tan bir parçaya bağlanmış bir muska.
Ezik bir cıgara. Bir anahtar. Bir mektup. Yedide durmuş
bir saat,
Yeniden kurarız saati. Ve ilerlemeye başlar zaman.
Üstüste yığılmış kunduraları daha ad vermediğimiz
bir dağ gibi.
Üstlerinde ne varsa çürüyüp yok olduğu zaman,
göğün yaz yıldızları arasında kalan parçaları
ve defneler arasında kalan dereler
ve ilkyazda limon ağaçları arasındaki dağ yolları gibi,
kaputlarının düğmeleri arasında serilmiş yatarlarken
çırılçıplak,
belki de bulacağız künyelerini,

belki de «seviyorum!» diye bağıracağız o zaman.

Hem sonra, belki biraz fazla uzak, biraz fazla yakın
olabilir bunlar,
nasıl ki karanlıkta selâmlaşmak için birinin
elini tuttuğun zaman,
baba evine dönen sürgünün o acı sezgisini duyarsın.
Nasıl ki, en yakınları bile, tanıyamamışlardır onu —
çünkü o hayattan önce ve ölümden sonra gelen hayatla
karşılaştığı gibi,
yüzyüze gelmiştir ölümle.
Ama o tanır onları. Kırgın değildir kimseye. Yarın, der.
Ve Tanrının gönlüne varan en kısa yolun
en uzun yol olduğuna kesindir inancı.

Ve ay onu hüzünle yanağından öptüğü zaman,
deniz yosunu, saksı, hasır iskemle, taş merdiven
iyi akşamlar dilerler ona,
dağlar, şehirler ve gökyüzü ona iyi akşamlar
dilerler.
Ve işte o zaman silkerek cigarasının külünü
balkonun korkuluğundan,
ağlayabilir duyduğu bu güvenlik içinde.
ağlayabilir ağaçların, yıldızların ve kardeşlerinin
verdiği bu güvenlik içinde.

AYNI SERİNLİK

Bunca gün, bunca gece, bunca yıl - yorulmuştu.
Nedendi bunca yorgunluk? Her yaz, gece yarısından sonra,
pencere altından gülerek, türküler çağırıp
şakalaşarak geçen gençleri duyardı. Ya o?
Yeniden çalışmak için lambasını yaktığında,
usulca mürekkep hokkasına tırmanan salyangozu gördü.
Tıpkı dışarda, kuyulara yakın çiçek yataklarında,
yaz akşamları sulanan bahçelerde
çiçekler arasında dolaşan salyangoz sürüsü gibi, diye düşündü.

UMARSIZ PENELOPE

Onu tanımamış değildi ocaktaki ateşin belirsiz aydınlığında;
adamın dilenci gibi paçavralar giymesi kendini gizlemek için
değildi.
Hayır. Onun özellikleriydi bunlar;
dizkapağındaki yara izi, kuvveti, kurnaz bakışı.
Kadın korku içinde, duvara yaslanarak bir özür aradı,
zaman kazanmalıydı hemen konuşup kendini ele vermemek için.
Bu adam için mi harcamıştı yirmi yılını bekleyip düşler
kurarak?
Ak sakalı kana bulanmış bu yoksul yabancı için mi?
Ne diyeceğini bilemeden bir iskemleye çöktü.
Kendi ölü isteklerine bakıyormuş gibi
dikkatle baktı yerde öldürülmüş yatan taliplerine
ve «Hoş geldin!» dedi.
Sanki çok uzaktan geliyordu sesi, sanki bir başkasınındı
bu ses.
Köşedeki gergefinin tavana vuran gölgesi bir kafes gibiydi,
yeşil yapraklar arasına parlak kırmızı ibrişimle işlediği
kuşlar
külrengi ve kapkara kesildi birden bu dönüş gecesinde,
son direncinin basık göğünde alçaktan uçan.

GECE YARISI

Her gece, saatin tam on ikiyi vurduğu anda, yaşlı kadın
garip bir hareketle geriye atıyor gözlerine düşen saçlarını,
pencereden kaçan bir hırsızı yakalar gibi.
Sonra hüsbütün uyanıyor. Terliklerini giyiyor. Aynaya
yaklaşıyor. Kendine bakıyor aynada;
aynadan kendine bakan gözlerle gözleri arasındaki boşluğa,
örümcek ağlarına, biriken neme bakıyor.
Tam o sırada, avludaki taşlara dökülen ince, altın yaprakların
sesini,
kilerin koca kilidine tırmanan salyangozu,
saksılarla eski tabutlardaki solucanları duyuyor.
Ölüler ayakkabılarını eskitmez, diyor - yumuşak yerlerde,
yumuşak adımlarla yürürler. Bizim içimizde yürür ölüler,
bazan da, tutumlu olmak için, bizim ayakkabılarımızı bile
giyerler.

İŞİYLE BAŞBAŞA

Bütün gece, çılgın gibi, acımadan mahmuzlayarak sağrısını
dörtnala sürdü atını. Bekliyorlar, diyordu; kuşkusuz
İşi aceleydi. Gün doğarken vardığında,
kimseler beklemiyordu, bekleyen kimse yoktu. Dört bir
yanına baktı —
kapılar sürgülü, evler ıssız, herkes uykudaydı.
Yanıbaşında atının solumasını duydu —
ağzık öpük içinde, kaburgaları ezik, yağrısı soyulmuş.
Atının boynuna sarılıp ağlamaya başladı.
Hayvanın iri, karanlık, ölüme yakın gözleri
uzak, yağmur yağan bir ülkede, yapayalnız iki kuleydi.

YENİDEN DOĞUŞ

Yıllardır kimse bakmamış bu bahçeye. Ama işte
bu yıl — Mayıs'ta mı, Haziran'da mı? — kendiliğinden
açmaya başlamış çiçekler,
parmaklıklara kadar coşmuş, - binlerce gül,
karanfil, binlerce sardunya, kokulu burçak -
mor, turuncu, yeşil, kırmızı, sarı,
renk renk, dal dal; öyle çok, öyle güzel ki,
süzgeçli kovasıyla
yeniden geliyor kadın - güzelleşmiş dingin,
anlatılmaz bir güvenlik içinde. Ve bahçe örtüyor
kadını
omuzlarına kadar, sarıp içine alıyor büsbütün,
havaya kaldırıyor kollarında. Sonra biz geliyoruz,
tam öğle üzeri,
balıçeyle kovalı kadın göğe yükseliyor
ve başımızı kaldırdığımızda, birkaç damla su damlıyor
kovanın süzgeçinden usulca yanaklarımıza, çenelerimize
ve dudaklarımıza.

KURTULUŞ YOLU

Geceler, büyük fırtınalar. Dalgaların merdivenleri
tırmandığını duyuyor evdeki yalnız kadın. Dalgalar
ikinci kata çıkacak, lambayı söndürecek,
kibritleri ıslatıp yatağa kadar uzanacak diye korkuyor.
O zaman, denizdeki lamba yalnız sarı bir düşüncesi olan
boğulmuş bir insan başına benzeyecek. Bu düşünce
kurtarıyor onu. Dalgaların çekildiğini duyuyor. Masada,
şişesi tuzdan biraz bulutlanmış lambayı görüyor.

BİR AD MÜZİK VE EVRENE DÖNÜŞÜNCE

Nazım Hikmet'e

Nazım kardeşim
mavi gözlü Nazım
ve daha da mavi düşlerinle
sen ki karanlığa derin derin
baktığın zaman
en ufak bir kin duymadan
karanlığı bile mavileştirirken

Nazım
sen ki bir kadeh şarap
ve güzel bir kadının diziyle
üzerinde sevdanın halk bayrağı
dalgalanan bir deniz köşesiyle
ufukları ağartır
bir pencere açarsın
her şeyin yok olduğu yerde /
ve tepelerden taşlar yuvarlanır keyifle
kayıklara kadar
ve sokak fenerinin altında
bir köpek düşlere dalar

Nazım
senin küçük sokak çalgıcılarını gördüm
Galata Köprüsü üstünde
senden birkaç dize saklıydı
keman kutularının içinde
söylemeye izinli olduklarından başka birkaç dize
bulutlara bakarak bekliyorlardı
onları söyleyebilecekleri günü
(bazan bir keman Nazım
sıkılmış bir yumruk gibidir
ve sıkılmış yumruğun içinde
bir kanat gizlidir)

Nazım
grevci dok işçilerini gördüm
vinçler direkler şiirler arasında
çuvallar sandıklar güller arasında
ve büyük geminin yanında
bekleyen iki mavi ışık
demir almak üzereydi gemi
(Kim bilir hangi yolculuğa?)
kavgaydı bu
sevdaydı bu
ve sen Nazım kaptanıydın
sınırlardan öteye yönelen bu yolculuğun

Nazım
biri çıkıyordu geminin merdivenlerinden
kafeste kanaryalarıyla
papuçlarının bağları çözük
«günaydın» demesi gerekirken
«kırmızı» diyen biri
bir kadın ağlıyordu kapıda
balıkçı geçti kimsenin gözüne ilişmeden
saatinin içinde
tozlu camın altında
küçük bir balık bağırıyordu
sen duydun onu ben duydum
ve istedim ki
en karanlık sözcüğü vereyim de
apak olsun yeniden
direttim
bugünkü gibi
her zamanki gibi
hepimiz gibi
işte böyle, Nazım

Ama sen Nazım
hangi zindandan
gecenin hangi köşesinden
hangi ölümden olursa olsun
gülümsüyorsun
dünyanın gülümseyişini koruyan
o masmavi gülümseyişinle
Nazım kardeşim
yoldaşımız bizim
selâm selâm Nazım

Nazım
sen bizi öyle çok sevdin
biz seni öyle çok sevdik ki
küçük adınla çağırır herkes seni
herkes sen der sana
Fransa da Rusya da Yunanistan da
Aragon da Nazım
Neruda da Nazım
Ben de Nazım
özgürlük ki adlarından biridir senin
o senin en güzel adın -
Selâm Nazım

RİVAROL Antoine (Lyon 1753 / Berlin 1801) Fransız yazarı ve siyaset adamı. İtalyan asıllı bir ailenin oğluydu. Lyon'da bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1780 yılına doğru Paris'e gitti ve gerek kibarlığı, gerek güzel konuşmasıyle başkentin bütün edebiyat çevrelerini kısa zamanda fethetti. ***Discours sur l'universalité de la langue française*** (Fransız dilinin evrenselliği üzerine konuşma) adlı yazısıyle Berlin Akademisi'nin ödülünü kazanması ününü arttırdı. Şair Delille'in ***Jardins*** (Bahçeler) adlı şiirini 1782 yılında yayınladığı ***Lettres critiques*** (Eleştiri mektupları) başlıklı iki yazıyla alaya aldı. Daha sonra art arda yayınladığı ***Petit almanach des grands hommes pour l'année 1788*** (1788 yılı büyük adamlarının küçük almanağı, 1788) adlı yapıtıyle bir çok edebiyatçıyı, ***Petit almanach des grands hommes de la révolution*** (Devrim'in büyük adamlarının küçük almanağı, 1790). Adlı yapıtıyle de bir çok politikacı kendine düşman etti. Kral Louis XVI'nın gizli danışmanları arasına katıldı. 1792 yılında Brüksel'e gitti ve orada ***Lettre à la noblesse française*** (Fransız soylularına mektup) ve ***La vie politique et privée de La Fayette*** (La Fayette'in siyasal ve özel hayatı) başlıkları altında çok sert iki yazı yayınladı. Sonra Londra'ya gittı, 1795 yılında Hamburg'a geçti ve buradaki Fransız göçmenleri bir araya toplayarak bir klüp kurdu. Bu arada ***Nouveau dictionnaire de la langue française*** (Yeni Fransız dili sözlüğü) adlı büyük bir yapıt hazırlamağa girıştı, ama bu kitabın sadece giriş bölümünü yayınlayabildi (1797). 1800 yılında Berlin'e yerleşti. Mücadelesini oradan sürdürmek istedi, ama bir kaç ay sonra aniden öldü.

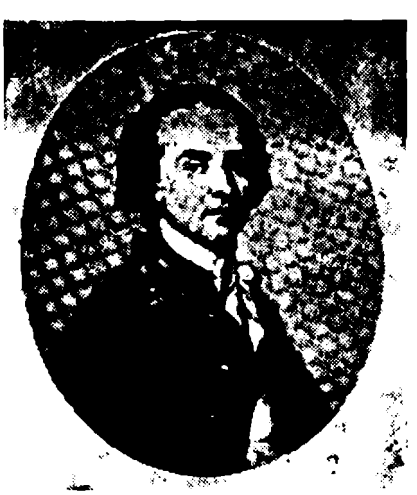

Bir halk ressamının gözüyle RİVAROL.

Rivarol sert bir polemikçi ve yaman bir yergi yazarıydı. Monarşiye sıkı sıkıya bağlı olduğu halde, gerekli gördüğü vakit kendi yandaşlarını da eleştirmekten geri kalmazdı.

RİVAROL'den seçmeler :

Politika üzerine

Masaldaki sfenks gibidir politika : Muammasını açıklayamayanları parçalayıp yutar.

Özgürlük üzerine

Özgürlüğün iyi bir tanımı eksik bizde. Bana öyle gelir ki insanoğlu, toplumsallığa ulaşmak üzere doğallıktan çıkarken, daha çok güvenlik kazanmak için bağımsızlığını yitiriyor : Dolayısıyle de bağımsızlık ile güvenlik arasında bir sözleşmenin sonucu oluyor özgürlük.

Halk

Beğenir halk sizi, sever, hayranlık duyar; ama hiç bir zaman güvenmez.

Demokrasi üzerine

Yeryüzünde saf demokrasi diye bir şey yoktur. Çünkü hiç bir halk kendi kendini sürekli olarak yönetebilecek kadar sade töreli, ne de sayıca azdır.

Hükümet darbeleri üzerine

Hükümet darbelerinin zeki insanlar tarafından tasarlandığı doğrudur. Evet. Ama unutmayınız : O tasarılar daima vahşi hayvanlar tarafından uygulanır.

RİVERA Diego (Guanajuato - 1866 / Mexico - 1957) Meksikalı ressam. San Carlos akademisinde yetişti (1898). 1909'da Paris'e ve İtalya'ya gitti. 1921'de yurduna dönerek eski tarih ve çağdaş halk hayatını dile getiren birçok kompozisyon yaptı. Mexico'da Nazırlık Okulunun, Millî Eğitim bakanlığının, Millî sarayın, Güzel Sanatlar sarayının, Moskova'da Kızılordu evinin, Detroit'de İnstitute of Arts'ın ve New York'ta Worther Scholl'un dekorlarını yaptı.

ROBESPİERRE Maximilien DE (Arras - 1758 / Paris - 1794) Fransız siyaset adamı. Bir hukukçu ailesindendir. Arras'ta halk sınıfları tarafından Etats généraux'ya halk üyesi seçildi (1789). 1791'de kralın kaçışından sonraki içten davranışlarıyla büyük sempati kazandı. Robespierre'in özgürlük, eşitlik ve kardeslik ülküsüne bağlılığı, her şeyden önce Jean Jacques Rousseau'nun etkisiyle açıklanabilir. Robespierre tüm çabasını, toplum içinde zenginlikle yozlaşmamış biricik saf unsuru temsil ettiğine inandığı halkı, onu ezenlere karşı korumaya harcadı. Böylece, yöneticilerin, soylu sınıfın ve zenginlerin karşısına dikildi.

ROBESPİERRE : Büyük Fransız Devrimi'ne damgasını vuran devrimci.

ROBESPİERRE'in tutuklanışını tasvir eden bir XVIII. yüzyıl sonu resmi.

Her güçlü toplumun temelini oluşturan erdemin arı bir din ve halk eğitimi sayesinde sağlamlaştırılacağına inanıyordu. Bir saptantı haline gelen bu ideal, devrimi dört bir yandan saran güçlükler yüzünden gerçekleşemiyecek ve Robespierre bir siyaset adamı olarak 1789'da kazanılan başarıları aristokratlara karşı uzun zaman savunmakla yetinecekti. Jirondenler, Paris'te toplu insan kıyımının başladığı sırada (20 Eylül 1792). Robespierre'in Brissot ile Carra'yı düşmanla işbirliği yaptıklarını ileri sürerek ele vermesini hiç bir zaman bağışlamadılar. Konvansiyon'a Paris milletvekili seçilen Robespierre, hatiplerinden biri olduğu Montanyarlar safında yer aldı ve Jirondenlere karşı sıkı bir tartışmaya girişti. Konvansiyon içinde temizlik hareketine girişilmesi konusunda sürekli isteği, 2 haziran 1793'te gerçekleşti. Robespierre nisan 1793'te Jirondenlerin tasarısına karşı ileri sürdüğü sosyalist eğilimli Anayasa tasarısını, fransız halkını başarıya ulaşmış Montanyarlara yaklaştırmak için yeniden sunmaktan vazgeçti. Savaşın kazanılması, siyasal isteklerine gitgide yön veren başlıca amaç oldu. Halk Kurtuluş komitesinin eylemlerini savunduğu için 27 temmuz 1793'te komiteye girmeye davet edildi. Konvansiyon ile kendi görüşlerini kabul ettirmek isteyen Sankülotlar arasında denge kuran Robespierre üstün bir devlet adamı olduğunu gösterdi.

Robespierre, toplumun tam bir karışıklığa düşmesini önlemek amacı ile, bir ara, liderler hakkında tutuklama kararı alınmış Hébert'çilere hücum eden ve hoşgörüyü salık veren Danton'u izler göründü. Hébert'çilerle Danton'cular arasında sürüp giden karışık mücadelelerde dolu iki aylık süre sonunda Komite Hébert'çileri tutuklayarak idam ettirdi (1794). Robespierre'e karşı düzenlenen iki suikast girişimi, komite üyelerini kuşkuya düşürünce, Terör'ü arttırmak amacını güden 22 prairial yasası çıkarıldı Fakat Fleurus zaferinden sonra komite tarafından kabul ettirilen sert rejim Fransız halkına gereksiz göründü. Robespierre, komiteye ve 12 haziran 1794'ten sonra Konvansiyon'a katılmadı. Toplantılara çağrıldığı zaman çekişmeler yeniden başladı.. Robespierre, 26 temmuz 1947'te Konvansiyon'da adlarını vermeden hasımlarına şiddetle saldırdı. Robespierre ve arkadaşlarının lehine ayaklanan Komün, onları Hotel de Ville'de kabul etti: Konvansiyon ise yasadışı saydı. Hiç bir çıkış yolu bulamayacaklarını anlayan beş milletvekili herhangi bir harekete geçmek konusunda karar vermediler. Sabahın ikisinde konvansiyon kuvvetleri Robespierre ve arkadaşlarını tutuklamaya geldi. Robespierre intihar amacıyla tabancasını ateşledi, ama kurşun sadece çene kemiğini parçaladı: aynı akşam devrim alanında giyotinle başı kesildi (28 temmuz 1794).

ROBESPİERRE'den seçmeler :

Aldatılan Halk

Yüzler içre belki bir kez gerçekleşmesine rağmen, halk uyanıp gücünü ve yüceliğini gösterdiği zaman. her şey onun önünde eğilir; zorbalık secde eder ve kuzu postuna bürünmüş kurda döner. Ama çok geçmeden dikelir; yaltaklanarak halka yaklaşır ve gücün yerine hileyi kullanmaya koyulur.

Sahte Birlik

Kamu selametinin bunalımlı dönemlerinde, hakikatin sesini kesmek için yurtseverlere yumuşatıcı ve aldatıcı ülküler sunmak ustalığı gösterilir. Ama ben, sadece özgürlük aşkının insanları birleştirmesinden yanayım ve istenmeyen bir birliği sağlamak sahtekârlığından kaynaklanan protesto hareketlerinden kuşku duyarım. Nitekim, bunalımlı dönemlerde bana yardım ettikleri halde ertesi gün kara çalanlardan da kuşku duymaktayım.

Demagoglar ve Fırsatçılar

Bugüne kadar devrim sahnesinde ortaya çıkan bütün açıkgözlerin ortak yanı, halkın haklarını, işlerine yaradığı sürece savunmalarıdır. Bu adamların hepsi, halkı, en açıkgöz ya da güçlü bir kimse tarafından yönetilen bir sürü olarak görmüşlerdir.

Sahte Devrimci

Sahte devrimci, çoğunlukla devrimin ötesinde değil berisindedir. Sahte devrimci her zaman ılımlıdır ve duruma göre çılgın bir yurtseverdir. Bu tür devrimci kesin önlemlere karşıdır ama bu önlemlere karşı gelemeyeceğini anladığı zaman onları en abartılı biçimlere sokmaktan geri kalmaz.

Öldürücü Aşırılıklar

Demokrasi iki aşırılıktan ötürü ortadan kalkar. Bunlardan birincisi, hükümet edenlerin aristokrasiye kaymaları; ikincisi, halkın kendi seçtiği otoriteleri küçümsemesidir. Bu küçümseme, seçilen toplulukların ya da kişilerin kamu gücünü kendilerine mal etmeleri ve düzensizliğin artmasının da yardımıyle halkı bir tek kişiye kul köle haline getirmeleri sonucunu doğurur.

Ben Cumhuriyetçiyim

Evet, ben cumhuriyetçiyim; dalaverecilerin tehlike dolu sistemlerine karşı Anayasanın güvence altına aldığı eşitlik ve kutsal hakların uygulanması ilkelerini savunmak istiyorum. Başında bir kral bulunan ama halk temsilcilerinden oluşmuş bir meclisi ve saygı duyulan özgür yurttaşlar topluluğunu. aristokratların oluşturduğu senatonun ve bir diktatörün kırbacı altında inleyen bir halka tercih ederim... Bütün anayasalar halk için yapılmıştır; halkı göz önünde tutmayan anayasalar insanlığa karşı işlemiş suçlardır.

ROBİNSON Edward (Bükreş - 1893 / 1973): Amerikalı oyuncu. 1929'da sinamaya geçti. 1931'de Little Caesar'daki rolü Robinson'u üne kavuşturdu. En önemli filmleri: ***The Whole Town's Talking*** (Bütün Şehir Ondan Sözediyor, 1935), ***Son Gangster*** (1937), ***Blackmail*** (Şantaj, 1939), ***The Sea Wolf*** (Deniz Kurdu, 1941), ***Woman in the Window*** (Penceredeki Kadın, 1944), ***Kırmızı Fener*** (Scarlet Street, 1947), ***On Emir*** (1957).

ROBİNSON Edwin Arlington (Hide Tide 1869 / NeW York - 1935) Orta öğrenimini ailesinin taşındığı Gardiner kasabasındaki okulda tamamladı. Yunan ve Latin edebiyatları ile İngiliz şiirine karşı bu okulda büyük bir ilgi duydu. Bu ilgi Robinson'un şiiri için en besleyici kaynaklardan biri oldu. 1891 yılında yüksek öğrenim için Harvard Üniversitesi'ne giren Robinson burada iki yıl kaldıktan sonra babasının ölümü ve ailesinin karşılaştığı geçim sıkıntıları yüzünden ayrıldı. Gençlik yılları mutsuzluk ve yoksulluk içinde geçti. Robinson'un bu karanlık döneml içindeki tek avuntusu şiirdi. «The Torrent and the Night Before» adlı ilk şiir kitabını özel olarak 1896'da bastırdı. Aynı yıllarda Carlvle, Emerson ve Swedenborg gibi düşünürlerin etkisi altında kalarak zaman zaman kapıldığı karamsarlıktan kurtuldu. 1897'de New York'a giden Robinson orada «The Children of the Night» adlı ikinci şiir kitabını yayımladı. Fakat bu kitabı da birincisi gibi gereken ilgiyi görmedi. Bir süre iş bulmakta güçlük çeken şairin hayatındaki dönüm noktası Amerika Cumhurbaşkanı Theodore Roosevelt'in «The Children of the Night' taki şiirlere duyduğu hayranlık yüzünden Robinson'a New York Gümrük Müdürlüğü'nde oldukça rahat bir görev verdirmesidir Böylece daha elverişli bir çalışma ortamı bulan Robinson 1910'da «The Town Down the River» adlı yeni bir şiir kitabı çıkardı. Fakat edebiyat dünyasının dikkatini çekmesi ve üne kavuşması 1916'da yayımlanan «The Man Against the Sky» adlı kitabıyla gerçekleşti. 1921'de yayımlanan «Toplu Şiirleri»ne ise Politzer Ödülü verildi. Bir yıl sonra Yale Üniversitesi Robinson'a fahri doktorluk ünvanı verdi. 1927'de tamamladığı «Tristram» adlı şiir kitabı ise o yıl Amerika'da en çok satılan kitaplardan biri oldu.

Robinson'un şiir gücü başarıya tapan bir toplumda nice başarısızlığa uğramış insanın da yabana atılmayacak yanları olduğunu sergilemeye adanmıştır denilebilir. Gündelik yaşantıların gösterişsiz ayrıntılarından çarpıcı ruhsal çözümlemeler çıkaran bu şair Richard Cory, Miniver Cheevy, Luke Havergal gibi unutulmaz kişiler yaratmıştır. Robinson yenik düşmüş, kıyıda köşede kalmış birtakım insanları yüceltirken dolaylı bir biçimde Amerikan değerlerini de eleştirmeyi bilmiştir.

Edwin A. ROBİNSON'dan bir şiir

RICHARD CORY

Ne zaman Richard Cory şehre inse,
Oturup kaldırıma ona bakardık :
Efendi adamdı tepeden tırnağa,
Tertemiz ve bir prens gibi ipince.

Ve her zaman sadeydi giyim kuşamı,
Konuşması her zaman sıcak ve insancıydı :
Gene de titretirdi yürekleri «Günaydın,»
Derken ve yürürken her yanı ışık saçardı.

Zengindi de - evet, bir kraldan daha zengin -
Ve eksiksiz eğitilmiş her incelikte :
Kısaca, işte, derdik her bakımdan

Yerinde olmaya can atacağımız bir insan.
Böylece işimizde gücümüzde, varmak için
gerçeğe.
Ne bir lokma et yedik, ne şükrettik
ekmeğe :
Ve sessiz bir yaz gecesi Richard Cory
Dönüp evine bir kurşun sıkıverdi beynine.

Türkçesi : Cevat ÇAPAN

Robinson Crusoe : Daniel Defoe'nin romanı (1719). Yazar, bu yapıtında, Alexander Selkirk adlı bir İskoçyalı denizcinin gerçek öyküsünden esinlenmiştir. Romanın kahramanı olan macera düşkünü Robinson, tüm arkadaşlarının öldüğü bir fırtına sonunda Orinoco'nun ağzındaki ıssız bir adaya çıkar. 28 yıl bu adada yaşar ve sabırlı enerjisiyle, pratik zekâsının yarattığı harikalar sayesinde, bir konut yapmayı, toprağı sürmeyi, tohum ekerek ürün yetiştirmeyi ve ekmek yapmayı başarır. Bu arada manevî bakımdan da gelişir: Tanrı'yı tanır ve tevekküle ulaşır. Robinson'un tek acısı yalnız olmasıdır. Ama bulunduğu adaya bazan yamyamların geldiğini farkeder. Onların elinden, daha sonra arkadaşı ve hizmetçisi olan Cuma'yı (Friday) kurtarır. Sonunda civardan geçen bir gemi sayesinde tekrar vatanına kavuşur. Ro-

Robinson Crusoe'*nun ilk baskısı için yapılmış bir süsleme resmi.*

binson Crusoe, çocuk yazını klâsiklerinden biridir.

Robinson Crusoe'*nun ikinci baskısı için yapılmış bir süsleme resmi.*

RODİN Auguste (Paris 1840 / Meudon 1917) Fransız heykelcisi. Dekoratif Sanatlar okuluna gitti. Museum'da Barye ile çalıştı. *Kırık Burunlu Adam* adlı baş etüdü 1864 Salonuna kabul edilmedi. 1871'de Brüksel'e giderek 6 yıl Carrier Belleuse'ün yönetiminde süsleme işlerinde çalıştı. Fransa'ya dönüşü (1877) gürültülü oldu Salon'da sergilenen *Tunç Çağı* adlı heykelinin ölçülü natüralizmi, canlı modellerden kalıp almakla suçlanmasına yol açtı. Üç

Auguste RODİN atölyesinde.

yıl sonra *Vaftizci Yahya* heykelini yaptı. Üzerinde uzun süre çalıştıktan sonra yarım bıraktığı *Cehennem Kapısı* Rodin'in başlıca

RODİN'in ünlü başyapıtlarından İlkbahar.

Calais burjuvaları'*ndan biri*..

RODİN'in bir başka ünlü başyapıtı : Düşünce.

özlemlerini dile getirir. ***Havva, Düşünen Adam, Gölgeler*** ve ***Öpüşme*** en ünlü yapıtlarıdır. 1884'ten 1889'a dek, Rodin kendini tamamıyla Calais Burjuvaları anıtının yapımına verdi. ***Balzac***'ı canlandırmak için de 6 yıllık bir araştırma ve belge incelemesinden sonra, kaba, dünyaya yüksekten bakan, ezici bir ağırlık ifadesi taşıyan bir heykel dikti. Bu yapıt, «izlenimci» heykelcilik yolunda bir denemeydi.

Rodin, hayatının son yıllarında birçok desen çizdi. Son günlerini geçirdiği Meudon'daki villasında, sanat anlayışının gelişmesini izlemek olanağını veren yapıtları biraraya getirildi.

ROETHKE Theodore (Sagiraw - 1908 / New York 1963) Amerikalı şair. Çocukluğunu babası ile amcasının çiçekliklerinde geçirdi. Roethke için bir doğurganlık simgesi olan bu zengin bitki dünyası daha sonra yazacağı şiirlerin ilk esin kaynağı sayılabilir. Michigan Üniversitesini bitirdikten sonra Lafayette ve Bennington Kolejlerinde öğretim üyeliği yaptı. 1946'dan öldüğü yıla kadar Seattle'daki Washington Üniversitesinde önce öğretim üyesi, daha sonra da onursal konuk şair olarak görev alan Roethke 1953'te Bennigton'daki eski öğrencilerinden Beatrice O'Connell ile evlendi. Sık sık geçirdiği ruhsal bunalımlardan kurtulup iyileşmesini sağlayan en büyük yardımcısı karısı Beatrice'ti. Ne var ki, Roethke deli bir şair olmayı her zaman şairliğin şanından sayıyor, öldükten sonra Blake, Christopher Smart ve John Clare gibi yazarların arasına karışmaktan mutluluk duyacağını bir şiirinde açıklamaktan çekinmiyordu.

Roethke'nin 1941'de yayımlanan ilk şiir kitabı «Open House», şairin ilk dönemindeki geleneksel biçimlere bağlılığını ve düşünsel yoğunluğa verdiği önemi sergilediği için eleştirmenlerin övgüsünü kazandı. 1948'de yayımlanan «The Lost Son and Other Poems» adlı ikinci kitabıyla bundan üç yıl sonra yayımlanan «Praise to the End» onun daha özgür ve zengin ritimlerden yaarrlandığı, bitkilerin ve hayvanların dünyası ile bilinçaltı arasında bağlar kurmava çalıstığı bir duyarlığı ortaya koydukları için Roethke sert eleştirilere uğradı. Ama bu olumsuz eleştirilere rağmen önemli bir şair olduğu yadsınamıyordu. 1945'te kendisine Guggenheim Bursu verilen Roethke 1947'de «Poetry» dergisi ödülünü, 1953'te dördüncü şiir kitabı «The Waking»le Pulitzer Ödülünü, 1958'de ise «Words for the Wind»le Bollingen ve Ulusal Kitap ödüllerini kazandı.

ROETHKE'den iki şiir

İÇERİLERE YOLCULUK

I

Kendinin dışına yapılan o uzun yolculukta,
Nice dolambaçlı yollar, aşınmış, birbirine bağlanmış
Yerler vardır, taş tabakalarının tehlikeli çukurları
Ve birden dönünce arka tekerleklerin sallanıp
Nerdeyse boşlukta kaldığı uçurum kıyıları.
İyisi mi sokulmalı birbirine, sakınarak molozlardan düşen taşlardan.
Yolu bölen hendekler, rüzgâr yemiş kayalar, boğazlar,
Yaz ortası birden boşanan sellerle kabarıp
Uğultuyla dar vadilere boşalan çaylar.
Yağmur ve rüzgârın eğdiği sazlar,
Uzun kıştan kararmış, yaz sonunda sapsarı yanık.
Ya da daralan yol,
Sivri çakıllı dereye doğru tırmanırken,
Akçakavak, huş ağacı yaylasına
İnsanı içine çeken bataklığın içinden,
Sonunda devrilmiş bir köknarla tıkanan yol,
Kararan ağaçlıklar,
Cirkin dere yatakları.

II

Hatırlıyorum nasıl bir şey olduğunu çakılda araba sürmenin,
Tehlikeli inişleri kollayarak, seksenden fazla gidince,
Tekerleklerin sızlandığını —
Dere yatağının dibine vurdun mu,
Yapılacak iş arabayı yana atıp tam gazla tepeye sürmektir.
Soluk soluğa o dar yolu tırmanmak.
Bir umut? Belki. Ama yol da, hendekler de kendimden bir parçaydı,
Ve iyice toz kaplamıştı gözkapaklarımı, — Kim gözlük takar? —
Her zaman sola keskin bir dönüş yapılır yola yakın bir ambarı geçince,

MELVILLE'İN MEZARINDA

Sık sık dalgaların altında, bu burundan uzakta
Boğulmuş insanların kemikten zarlarını elçi
Gönderdiğini görürdü. Baktıkça, sayılar
Tozlu kıyıya çarpar ve gözden kaybolurdu.

Ve batıklar geçerdi çan sesleri duyulmayan,
Ölümün cömertliğiyle o dağınık kanıtlar
Geri gelirdi, külrengi hiyeroglifler,
Uğursuz uğultular deniz kabuklarından.

Sonra dingin akımında upuzun bir kangalın
Denizin çırpınışı durur, hışmı yatışırdı,
Sunaklara yönelirdi orada tuzdan ağarmış gözler
Ve sessiz yanıtlar kayardı gökteki yıldızlardan.
Başka gelgit göstermiyor pusula, kadranı
Ve seksant... Kabaran mavi sularda
Ağıt denizciyi uyandırmayacak
Bu destan yaratan ulu gölgeyi deniz koruyabilir ancak.

Türkçesi **Cevat ÇAPAN**

ROJDESTVENSKİ Robert (1932) Sovyet şair. Bir subayın oğludur. Altaylarda doğmuş yüksek öğrenimini Karelya Üniversitesinde yaptıktan sonra Gorki Edebiyat Enstitüsü'ne girmiş ve bu okuldan 1956 yılında mezun olmuştur.

Şiirleri 1949'dan beri yayınlanmaktadır. O günden beri altı kitabı çıkmış olan şair, ayrıca günlük gazete ve dergilerde de şiir bastırmaktadır.

Gençlik tarafından çok tutulan Rojdestvenski, çoğu şiirlerinde, sözcüsü olduğu kuşağın özlemlerini ustaca dile getirmektedir.

ROJDESTVENSKİ'den bir şiir

ÖYLE BİR GÜÇ KAZANDI Kİ KUM

E. Mejelaytis'e

Öyle bir güç kazandı ki kum
yaylanarak.
Kum dağları,
Yas dağları,
Gölgeler uzamakta
Ebegümeci renginde bir koru
yavaş yavaş
ve sanki Merih'ten...
mağrur ve çıplak.
Ne varsa karanlık bizler için.
Hızlandırıyoruz
zamanı.

ROKOSOVSKİY

Soluk soluğa
her ayrıntıyı
ekliyoruz bütüne :
«Dinle!
Ne var orada
dönemecin ardında ne var?
Peki ya
korunun ardında?
Dağların ardında?
Nereden geliyor
bu geniş
uzay?..»
Yamaçları tırmanıyoruz.
Acele içinde deliler gibi...
Belki Merih değil de gördüğümüz
Baltık'ta bir kumsal.
Ve bu kum tepecikleri bu yeryüzünün.
Gölgeler de öyle gölgeler.
Ve yorgunluk
Ve kaygılar
hepsi bu yeryüzünün...

Doğrudur ama gene de
sorularla yanıp yanıp tutuştuğumuz doğrudur
Bu yeryüzünde :
«Ne var dönemecin ardında ne var?
Ya ormanın ardında?
Peki ya
tepeciklerin ardında?
Ne var ruhunun ardında şu çocuğun?
Ve şu kızın gülümseyişinin ardında?»
Oradan oraya
perperişan
uyku duraktan kesip
Arıyoruz
gerçeği.
Cevapları
arıyoruz!
Ve cevaplar
sorular gibi
çınlıyor.
Soru oluyor cevaplar.
Ve gökyüzünde ay
soruyor.
Dağlar gibi
bilgimiz!
Ama aynı zamanda
ne kadar kısa!
Ve ne kadar güzel yaşamak
şu Yeryüzünde,
bir de şaşırtıcı olmasa!

ROKOSOVSKİY mareşal üniformasıyle.

ROKOSOVSKİY Konstantin Konstantinoviç (Varşova - 1896 / Moskova - 1968) Sovyet mareşali. Birinci Dünya Savaşına katıldı. 1938'de Blucher'in emri altında Uzakdoğu'da hizmet gördü ve 1939'da Moskova'da bir süvari tugayına kumanda ettl. İki yıl sonra bir ordunun başında başkenti savundu. 1942'de Don bölgesindekl Ordular grubu kumandanlığına getirildi. 1934'te Oryol ve Eryansk'ta galip geldl. 1945'te Tannenberg'e sonra Danzig'e girdi ve III. Reich'ın teslim alınmasından birkaç gün önce Wismar'da Dempsey emrindeki İngiliz kuvvetleriyle birleştl. 1949'da tekrar Polonya uyruğuna geçti, Polonya mareşali ve Varşova'da savunma bakanı oldu. 1956'da Gomulka iktidara gelince, bu görevden uzaklaştırıldı 1957'de, Ortadoğu'da Türkiye Suriye gerginliği sırasında Kafkaslarötesi Sovyet kuvvetleri kumandanlığına getirildi. 1958'de Savunma bakanı yardımcısı ve 1962'de Savunma bakanlığında genel müfettiş olarak görevlendirildi.

ROLLAND Romain (Clamecy 1860 / Vézelay 1944) Fransız yazarı. Wagner ve Nietzsche'nin arkadaşı. Önce, büyük halk kitlelerini ilgilendireceğini umarak tarihsel ve felsefesel dramlar yazdı: *Aert* (1897) *Les Loups* (Kurtlar, 1897), *Le Triomphe de la Raison* (Aklın Zaferi, 1899), *Danton* (1901), *Le Temps Viendra* (Bir Gün Gelecek, 1903), *La Montespan* (1904). Bir çok biyografya yazdı: *Beethoven* (1903), *Michel - Ange* (1907), *Haendel* (1910), *Tolstoi* (1911). XX. yüzyıl insanının sorunlarını ortaya koyan on bölümlük bir roman yazdı: *Jean - Christophe* (1904 - 1912). Birinci Dünya savaşı sırasında barışçı bir broşür hazırladı : *Au - dessus de la Melée* (Kargaşanın Üstüne, 1915). *Aux Peuples Assassinés* (Öldürülen Halklara, 1917), *Empédocle d'Agrigente* (1918) ve *Les Précurseurs*'ü (Öncüler, 1923) yazarak çalışmalarını sürdürdü. 1920'de en iyi yapıtlarından birl olan *Calos Breuynon*'u yazdı. 1922'de *Europe* dergisini kurdu ve yeni bir nehir romana başladı *l'Ame Enchantée* (Büvülenmiş Ruh). 1929 1944 arasında 7 ciltlik uzun bir deneme yayınladı *Beethoven.*

Romain ROLLAND'ın son fotoğraflarından biri.

Romain Rolland, hayatı boyunca insan enerjisinin şiddet ve savaşa değil, bir güzellik, barış ve özgürlük idealine yöneltmeye çalıştı. Bu ideal, yapıtlarının başlıca özelliğidir. (1916'da verilen 1915 Nobel edebiyat ödülü).

ROMAİNS Jules (Haute Loire - 1885) Fransız yazarı. 1919'a kadar Üniversitede akademik çalışmalar yaptı. Abbaye topluluğunun kurucularına katıldı. 1903 sıralarında «ünanimizm» fikrini ortaya attı. Bu tezl, *L'Ame des Hommes* (İnsanların Ruhu, 1904), *La Vie Unanime* (Birlikte Yaşama, 1908) gibi şiir kitaplarında isledl. *Bourg Régénéré* (Yenilesen Kasaba, 1906). *Diriien Şehir* ve *Bir Adam Öldü. Les Copains* (Kafadarlar, 1913), *Donogoo Tonka* (1920) adlı yapıtları yayınlandı. Tiyatro oyunları da yazdı: *L'Armée dans la Ville* (Şehirde Ordu, 1911). *Doktor Knock. Le Dictateur* (1926), *Quand la Navire* (Ne Zamankl Gemi...) 1932'de büyük bir roman

Jules ROMAİNS : XX. yüzyılın en çok oynanan piyeslerinden Knock'un *yazarı.*

dizisine başladı: *Les Hommes de Bonne Volonté* (İyi Niyetli İnsanlar). Bu arada şiir kitapları da yayınladı: *Odes et Prières* (1913), *Europe* (1916), *L'Ode Génoise* (1924), *L'Homme Blanc* (1937).

ROMAİNS'in 1962 yılında çekilmiş bir fotoğrafı.

ROOSEVELT Anna Eleanor (New York 1884 / New York 1962) Amerikalı kadın lider. 1905'te uzak akrabası Roosevelt ile evlendi. Beyaz Saray'da yaşadığı sürece eğitim ve siyaset sorunlarıyla ilgilendi. Birçok kitap yayınladı: *When You Grow Up to Vote* (Seçimlere Katılabilecek Yaşa Geldiğinlz Zaman, 1932), *İt's Up to the Women* (Kadınlara Göre, 1933), *İf You Ask Me* (Bana Sorarsanız, 1946), otoblyografisl *This is My Story* (Benim Hikâyem, 1937).

ROOSEVELT Franklin Delano (Hyde Park 1882 / Warm Springs - 1945) Amerikalı devlet adamı. Harvard'da okuduktan sonra New York eyaletinden Demokrat partl senatörü seçildi (1910). Wilson kabinesinde Denizcilik bakanlığı yardımcısı oldu (1913 1921). Almanya ile llişkiler kesildikten sonra (1917) Avrupa'daki deniz kuvvetlerini denetlemekle görevlendirildi. New York valisi (1929-1933) ve A.B.D. başkan adayı oldu. New Deal (Yeni Düzen) vaat etti, Hoover'i yendi ve A.B.D. tarihinin en ağır ekonomik bunalımı sırasında onun yerini aldı. Roosevelt, bu bunalıma bir çözüm yolu bulmak için kongreyi özel bir toplantıya çağırdı. Kongre ona olağanüstü yetkiler verdi ve New Deal yasalarını kabul ettl. Slyasal kadroları yeniledi. Önemli işler başardı.

Başkan ROOSEVELT 1936 yılında bir seçim konuşmasında.

Dışarda iyi komşuluk sayesinde, Latin Amerika cumhuriyetini A.B.D.'nin çevresinde topladı. Küba (1934) ve Panama'nın (1936) siyasal özgürlüğünün tanınmasını sağladı. 1944'te Filipin'lere bağımsızlık vaat etti. 1933'te Sovyet hükümetini tanıdı. Eylül 1939'da savaş açan devletlere silah satmayı mümkün kılan bir yasayı (Cash and Carry) kongreden geçirtti. Fransa'nın bozguna uğramasından sonra, silahlanma ve askerlikte kura usulünün konması (Eylül 1940) için krediler sağladı ve Büyük Britanya'ya 50 destroyer verdi. Geleneklere aykırı olarak üçüncü kez cumhurbaşkanı seçilince, demokrasi devletlerine yaptığı yardımı arttırdı. Churchill ile Atlantik şartını hazırladı. Japonların Pearl Harbon baskını, Almanya'nın savaş ilân etmesi Roosevelt'in sorumluluklarını arttırdı: A.B.D.'nin savaş çabasını yönetmek, müttefikleri teçhiz etmek, atom bombasının yapımına karar vermek ve savaş sonrasını hazırlamak zorundaydı. Churchill ile birkaç kez Washington'da, Kazablanka'da, Quebec'te buluştu, onunla birlikte Çankayşek ve Stalin ile görüştü. S.S.C.B. ile bir bozuşmadan kaçınmak isteyen Roosevelt, Polonya'nın Doğu'ya kaymasına razı oldu. Stalin ile birlikte İngilizlerin Balkanlara çıkarma yapma

ROOSEVELT Japonya'ya savaş ilânı kararını imzalarken.

tasarısına karşı geldi ve bu bölgenin kontrolunu S.S.C.B.'ye bıraktı. Serbest seçimler ve halkların isteğine uygun sınırlar ilkesini benimseyen Roosevelt, sömürgeleri uluslerarası bir vesayet altına vermeyi reddetti. Başkanlığı savaş sürerken bırakmak istemediği kendisini, 1944 kasımında dördüncü kez olarak seçtirdi. Fakat katlandığı yorgunluklar yüzünden 12 Nisan 1945'te zaferi göremeden öldü.

ROSENBERG Isaac (Bristol 1890 / Marne - 1918) Yedi yaşındayken ailesiyle birlikte Londraya yerleşti. On dört yaşına kadar okula gittikten sonra bir gravürcünün yanına çırak girdi. Londra'daki Birkbeck Kolejinde akşamları resim derslerini izledi. Ressam olmayı tasarlayan Rosenberg bir yandan da şiirler yazmaya başlamıştı. Resim eğitimini daha sonra Slade Sanat Akademisinde sürdüren genç şair ilk şiir derlemelerini özel olarak bastırdı. Fakat ne şlirleri, ne resimleri geçlmini sağlayacak bir gelir getirmemişti. 1914'te ciğerlerinden hastalandığı için hava değişimi için Güney Afrika'ya gittl. Ertesl yıl İngiltereye dönerek askere gittl. 1916'da Fransa'ya cepheye gönderildi ve ikl yıl sonra savaş sırasında öldü. Toplu şiirleri 1922'de yayımlandı.

Rosenberg'in şllrini Siegfried Sassoon ve Wilfred Owen gibi öbür savaş şairlerinln şiirlerinden ayıran özellik, onun savaşa karşı çıkılacak ya da öfkeyle yerilecek bir yaşantı değilde, şiir için elverişli bir esin kaynağı olarak görmesidir. «Siper Şiirleri»nde Rosenberg duygularını en yalın, en dolaysız bir biçimde açıklama kaygısını güder. Bu yüzden konuşma dilinin ritminden elden geldiğince uzaklaşmamaya çalışır; erkeksl, sert bir anlatıma ulaşır.

Isaac ROSENBERG'den bir şiir

GÜN AĞARIRKEN SİPERLERDE

Karanlık eriyip gidiyor —
Zaman hep o tekinsiz zaman.
Sadece bir canlı varlık sıçrıyor elimden —
Garip alaycı bir fare
Kulağıma takmak için
Bir gelincik koparırken siperden.
Hey gidi garip farecik — vururlardı seni de
Bilseler böyle ırk ayrımı gözetmediğini
Şimdi dokundun ya şu İngiliz eline,
Aynı şeyi bir Alman'a da yaparsın kuşkusuz —
Çok geçmeden canın çeker de geçersen
Aramızda uyuyan çayırları.
İçinden gülüyorsundur giderken
Baktıkça o delikanlılara:
Sırım gibi, korkusuz bakışlı,
Senden daha az yaşama şansı olan
Ve ölümün keyfine bırakılmış,
Uzanıp sere serpe toprağın bağrına
Fransa'nın delik deşik edilmiş ovalarında.
Nedir gözlerimizde gördüğün
Çelikle alevin gürlemesinde
Şu dingin havanın içinde?
Nasıl bir çırpınış — hangi korkulu yürek?
Gelincikler ki — kökleri insan damarlarında —
Soluyorlar, durmadan solup düşüyorlar;
Oysa güvenlik içinde benim gelincik
Kulağımın ardında,
Yalnız tozlanmış biraz.

Türkçesi : Cevat ÇAPAN

Rosenberg olayı: A.B.D.'de ortaya çıkan ve tüm dünyada geniş yankılar uyandıran adlî olay. Musevî mülteci ailelerinden gelen Julius ile Ethel Rosenberg adlarındaki karı-koca, Ethel'in erkek kardeşi olan ve Los Alamos'taki nükleer merkezde çalışan David Greenglass tarafından kendisine verilen atom sırlarını New York'taki Sovyet viskonsolosuna teslim etmekle suçlanarak ölüm cezasına çarptırıldılar (Nisan 1951) ve idam edildiler (Haziran 1953). Birçok ülkede, özellikle Avrupa'da, iki mahkûmun affedilmesi ve davaya yeniden bakılması lehinde bir kampanya düzenlendi. Bu olay A.B.D. emperyalizmin yüz karası olmuştur.

Yenigerçekçi sinema akımının büyük öncüsü : ROSSELLİNİ.

ROSSELİNİ Roberto (Roma - 1906) İtalyan sinema yönetmeni. 1941'de ilk uzun filmi *La Nave Bianca*'yı (Beyaz Gemi) yaptı. 1943'te *Un Pileta Rtorna* (Bir Pilot Dönüyor) ve *L'Uomo della Groce*'yi (Çarmıhtaki Adam) yönetti. 1945'te *Roma, Açık Şehir* adlı filmi çevirdi. 1946'da *Paisa*'yı, *Almanya, Sıfır Yıl*ı (1948), *Stromboli* (1950), *Toto, Kaldırım Yosması* (1953), *Le Generale Della Rovere* (1959), *Gece Kaçakları* (1960), v.b. filmleri yaptı. Daha sonra, 1961'de *Vanina Vanini*, 1962'de *Anima Nera* (Kara Ruh) çevirdi. 1964'te İtalyan televizyonu için, *L'Eta di Ferro* (Demir Çağı), 1965'te Fransız tv. için *La Prise du Pouvoir par Louis XIV* adlı filmleri yaptı.

ROSSİNİ İtalyan opera sanatının ünlü temsilcisi.

ROSSİNİ Gioacchino (Pesaro - 1792 / Paris - 1868) İtalyan bestecisi. Müzikçi bir ailenin oğluydu. Komedi türündeki ilk yapıtları Venedik'te temsil edildi: *La Cambiale di Matrimonio* (1810), *L'Equivoco Stravagante, L'İnganno Felice, İl Cambio della Valigia*. Bunları üç operet izledi: *İpek Merdiven, Hırsızları Fırsatlar Yaratır Bay Bruschino,*. Seria tarzı ilk operaları *Circo in Babilonia* ve özellikle *Tancredi, Cezayir'de Bir İtalyan Kızı, Sevil Berberi*, çağının en büyük lirik bestecileri arasında yer almasını sağladı. 1815'ten 1823'e kadar emprazaryosu Barbaja ile yaptığı kontrat gereğince her yıl iki yeni opera yazdı: *İl Turco in İtalia* (İtalya'da Bir Türk), *Sigismondo, Elisabetta, Torvaldo e Dorlıska, La Gazetta, Otello, La Cenerentola, Hırsız Saksağan, Armida, Bağdat Halifesi, La Donna del Lago, Bianca a Faliero, Maometto II, Zelmira, Semiramide*. Daha sonra krallık müzik işleri yönetim görevlisi ve şarkı bölümü müfettişliğine getirildi. Temmuz devrimi patlak verince görevi sona erdi. O günlerde, son operası *Guglielmo Tell*'i besteledi, birkaç dinsel parça ve kantat dışında pek birşey yazmadı. Uzun zaman Milano, Bologna, Floransa'da yaşadıktan sonra Fransa'ya gitti ve ömrünün sonuna dek Paris'te kaldı. Servetini yaşlı müzikçilere dinlenme evi yapılmak üzere Paris kentine bağışladı.

ROSTAND Edmond (Marsilya - 1868 / Paris - 1918) Fransız şairi ve tiyatro yazarı. Hukuk öğrenimini bitirdikten sonra *Les Musardises* (Aylaklıklar, 1890) adlı şiir kitabıyla edebiyat dünyasına girdi. Kısa süre sonra, Cluny tiyatrosunda *Le Gant Rouge* (Kırmızı Eldiven, 1888) adlı bir vodvili oynandı. *Romanesques* (1894) adlı ince bir fanteziyle ilk şirsel tiyatro yapıtını verdi. Ardından *La Princesse Lointaine*'i (Uzaktaki Prenses, 1895) ve *La Samaritaine*'i (1897) yazdı. Beş perdelik bir kahramanlık komedisi olan *Cyrano de Bergerac*'ı yazdı (1897). Ölümünden sonra *La Derniere Nuit de Don*

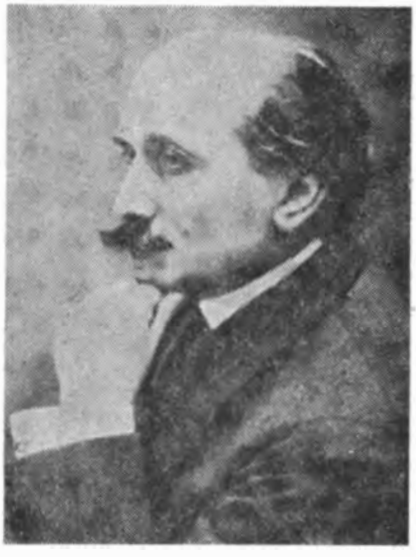

«Fantezist tiyatro» sanatına yeni bir soluk getiren yazar : Edmond ROSTAND.

Juan (Don Juan'ın Son Gecesi, 1921) yayınlandı. Rostand, ince bir duyarlığa, canlı bir düş gücüne ve sınırsız bir deyiş ustalığına sahipti.

ROSTAND Jean (Paris - 1894) Fransız biyoloji bilgini ve yazarı. Hayatını bilimsel deneyler ve edebî çalışmalarla geçirdi. Hücrelerin saklanması konusunda araştırmalar yaptı. Bilimle ilgili yapıtlar, psikolojik ve ahlâksal denemeler, tarihsel incelemeler, biyografiler, hayvanların hayatıyla ve felsefesel düşüncelerle ilgili yapıtlardan oluşan elliyi aşkın kitap yayınladı. 1960 yılında, yapıtlarının tümü Kalinga ödülüne (Halka Bilim Yayma Milletlerarası Ödülü) layık görüldü. Başlıca yapıtları: *İnsan* (L'Homme, 1941), *La Biologie et l'Avenir Humain* (Biyoloji ve İnsan Geleceği, 1950), *Notes d'un Biologiste* (Bir Biyoloji Bilginin Notları, 1954), *La Vie* (Hayat, 1961).

Çağdaş biyoloji biliminin ünlü temsilcisi Jean ROSTAND.

ROUAULT Georges (Paris 1874 / Paris 1958) : Fransız ressamı. Cam ressamı Hirsch'in yanında çıraklığa başladı. Süsleme Sanatları yüksekokulunda akşam derslerine gitti. Güzel Sanatlar yüksekokuluna girdi.

İlk önemli yapıtı *Değirmen Taşını Döndüren Samson*'dur. 1894'te *Çocuk İsa Bilginler Arasında* adlı tablosuyle Chenavard ödülünü kazandı. Ertesi yıl *Azizlerin İsa'nın Ölümüne Ağlayışı*'nı yaptı. Topluma başkaldıran Rouault, Medrano sirkinde seyrettiği soytarıları ve burjuva düzeninin sembolü saydığı hâkimleri de resimlerinde canlandırdı. Rouault, fovist hareketten çok anlatımcılığa bağlıydı.

Bütün teknikleri deneyen Rouault, suluboya, guvaş ve terebantinli yağlı boya ile kâğıt üzerine büyük tebloları yaptı: *İncil'den Bir Sahne* (1901), *Sokak Kızları* (1903), *Aracı Kadın* (1904), *Trajik Soytarı* (1904), *İsa'nın Portresi* (1905), *Odalık* (1907), *Hâkimler* (1908). 1924'te Druet galerisinde başlıca yapıtlarını sergiledi. Dergilerde şiirler, anılar, sanat üstüne düşünceleri yayınlandı. Sonra *Efsanevî Manzaralar*'ı ve *Stella Vespertina*'yı yaptı. Halıcılığa, tiyatro dekorlarına, vitray ve seramik işlerine yöneldi. 1948'de 315 tuvalini tamamlanmamış diye halkın gözü önünde yaktı. Alıkoyduğu ve ömrünün son yıllarında yaptığı resimler dinsel konuludur: *Çarmıha Geriliş* (1918), *İsa ve Asker* (1930), *Hakarete Uğramış İsa* (1932), *Yaşlı Kral* (1937), *Jeanne d'Arc* (1939), *Mısır'dan Kaçış*. André Suarès'in *Passions* adlı kitabını resimledi, onunla yazışmaları 1960'ta yayınlandı.

ROUAULT'nun başyapıtlarından : İsa.

Georges ROUAULT'nun bir başka başyapıtı : «Clown tragique».

ROUCH Jean (Paris - 1917) : Fransız sinema yönetmeni. Etnograf olarak, Afrikalıların ruh ve töreleriyle ilgilendi, sinemayı bir araştırma aracı olarak kulandı. Uzun filmlerinden başlıcaları: *La Pyramide Humaine* (İnsan Piramidi, 1960), *La Chasse au Lion à l'Arc* (Okla Aslan Avı, 1965). 1960'ta çektiği *Chronique d'un Eté* (Bir Yaz Kroniği) ve 1962'de çektiği *La Punition* (Ceza) adlı filmlerde, çekim alanına tam bir yenilik getiren cihazlar kullandı. Bu denemeleri, sinema dili ve tekniğinin gelişmesinde büyük ölçüde etkili oldu.

Belgesel film geleneğinin büyük ustalarından Jean ROUCH.

Rougon-Macquart: Emile Zola'nın yirmi roman dizisi. Zola, bu romanlarında «İkinci İmparatorluk devrinde, bir ailenin tabii ve sosyal hikâyesi»ni anlatır. Romanlar 1871-1893 arasında yayınlandı: *Rougonların Yükselişi, Taze Payı, Paris'in Göbeği, Plassans'ın Fethi, Rahip Mouret'nin Günahı, Eugène Rougon, Sen Bir Meleksin, Bir Aşk Sayfası, Nana, Pot-Bouille, Kadınların Mutluluğuna, Yaşama Zevki, Germinal, Eser, Toprak, Hülya, Hayvanlaşan İnsan, Para, Yıkılış, Doktor Paskal.* Zola'ya göre, natüralist roman, deneysel bilim metodlarının bireysel ve sosyal hayata uygulanışından başka bir şey değildir.

ROUMAİN Jacques (Pert-au-Prince - 1906) : Haitili Porto Rikolu Luis Pales Matos'un, Brezilyalı Jorge de Lima'nın ve Kübalı Nicolas Guillen'in etkileri altında kaldı. «Poesia Negra» akımını benimsedi. Afrika türkülerinin ve zenci halk şiirlerinin havasını, canlılığını şiirlerinde vermeye çalıştı. Afrika kökenli kara derililerin sorunlarını yazdı. İnce bir «*toplumsal protesto*» şiiri yarattı. Kendinden sonra gelen Haitili şairlerin en çok etkilendikleri sanatçı oldu. Şiir çalışmalarının yanısıra, eleştiriler, denemeler de yazdı. Bir roman yayımladı. Ayrıca, politikaya da atıldı ve siyasal yazılarını bir kitapta topladı.

Jacques ROUMAİN'den bir şiir

TAMTAMLAR ÇALINIRKEN...

Gölgelerde titrer yüreğin
tedirgin sulara yansımış bir yüz gibi,
O eski görüntü yükselir gecenin kuyusundan
Duyarsın geçmişin tatlı büyüsünü:
Alır götürür seni kıyılardan bir ırmak
Geçmişinin doğasına sürükler.
Sevda türküleri gelir kulaklarına
Ve tamtam sesleri dağlarda
bir zenci kızın göğsü gibi inip kalkar.

Yüreğin orada işte, o fısıldayan suda,
atalarının eğildiği sulardadır,
Dalgalara karıştırır gizli kıpırtılar seni,
Ve senden bir melez yaratan beyaz
kıyıya tükrük gibi atılmış bir köpüktür şimdi.

Türkçesi : Ülkü TAMER

ROUSSEAU Gümrükçü (Laval 1844 / Paris - 1910) Fransız ressamı. 1870 Savaşından sonra Paris gümrüğüne girdi. 1884'te Loure'da kopya yapmak üzere bir giriş kartı elde etti. Ertesi yıl iki tablosu resmî Salon'a kabul edildi. 1886'da, ömrü boyunca bağlı kaldığı Bağımsızlar salonunda yapıtlarını sergiledi. Emekliye ayrıldıktan sonra, keman dersleri vererek ve oturduğu Plaisance mahallesindeki komşularının portrelerini yaparak geçimini sağladı. 1910'da Picasso'nun atelyesinde onuruna verilen bir şölene Montmartre ressamlarıyla şairleri katıldı. Başlıca tabloları: *St. Louis Adasından Görünüş* (1888), *Ormanda, Hürriyet Sanatçıları Bağımsızlar'ın XXI. Sergisine Çağırırken* (1906), *Tropikler, Turna'lar* (1907), *Yılan Oynatan Kadın, Küçük Köprü, Cengel* (1908), *Joseph Brummer'in Portresi* (1909), *Bir Egzotik Manzara, Uyuyan Çingene, Savaş, Portre-Manzara, Şair ve Musa'sı, Rüya.*

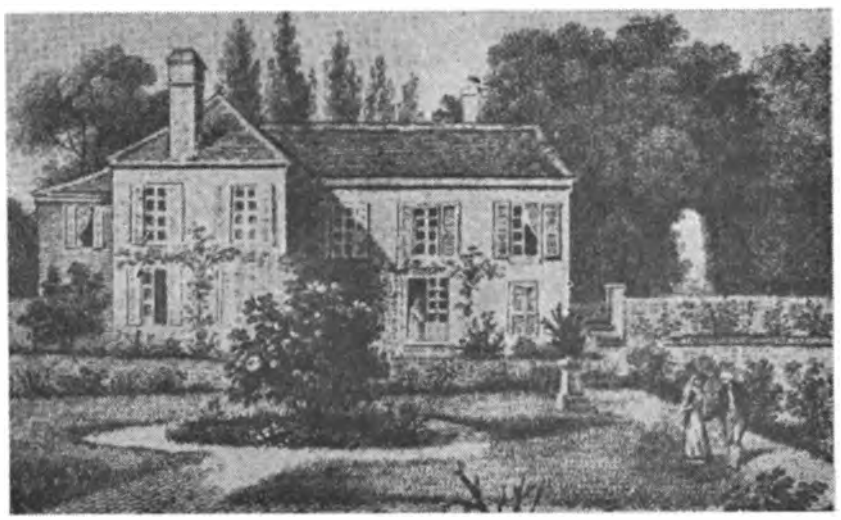

ROUSSEAU'nun ünlü sığınağı : Ermitage.

ROUSSEAU (Jean-Jacques), Frensız yazarı ve filozofu (1712-1778) Ailesi İsviçre'ye göçmüştü, annesi Rousseau'yu doğururken öldü.

Jean-Jacques ROUSSEAU Ermeni kılığında..

Kendi deyişiyle, «ilk felâketi doğuşu olmuştur». On yaşındayken babası tarafından bir kır papazına emanet edildi. 1728'de Cenevre'den kaçıp Annecy'ye geldi ve asil bir kadının yanına uşak olarak kapılandı; ama düzüst davranmadığı için bir yıl sonra İsviçre'ye dönmek zorunda kaldı. 1732 yılında yeniden Fransa'ya geçti, bir süre Chambéry'de oturdu; gene kendi deyişiyle, hayatının tek mutlu dönemini burada, zenginlikten ve güzellikten yana alabildiğine cömert bir doğanın kucağında yaşadı. 1741'de yeniden yola düştü: Paris'i «fethetmek» istiyordu, başaramadı. 1743'te, Venedik'e giden Fransa elçisinin maiyetine katıldı; bir yıl sonra gene Paris'e döndü, orta halli bir otele yerleşip operalar yazmağa koyuldu. Thérèse Levasseur isimli genç bir çamaşırcı kızla burada tanıştı ve birlikte yaşamağa koyuldu; onunla hiç bir zaman evlenmeyeceğini, ama hiç bir zaman da onu terketmeyeceğini söylemişti kıza; sözünü tuttu, ölünceye kadar bu alık ve darkafalı kadınla yaşadı. Rousseau, ilk önemli eseri olan *Discours sur l'origine de l'inégalité* («Eşitsizliğin kökeni üzerine nutuk») isimli İncelemeyi, 1754'te Cenevre'de yazmıştır. Daha sonra uzunca bir süre için çekildiği Montmorency'de İki ünlü eserini, siyasal felsefeyi başlatan *Du contrat social* («Toplum sözleşmesi Üzerine», 1762») ile pedagoji konusundaki köklü fikirlerini dile getirdiği romanı *Emile* (1762)'i verecektir.

Rousseau, romantik anlamda «doğa duygusu»nu Batıda yerleştiren filozoftur. Yazarın doğa aşkı: «Dünyanın yaratıcısının ellerinden herşey iyi çıkmakta, ama insanın elinde herşey soysuzlaşmaktadır,» sözünde açıkça dile getirdiği gibi, toplum konusunda derin bir kötümserliğe ulaşmaktadır. Rousseau, öte yandan Batıdaki devrim geleneğinin de kaynağındadır. Uygarlığın kötülükleri üzerinde ısrarla duruşu, doğa aşkından ileri

MOREAU'nun tablosu : Rousseau'nun son sözleri.

geliyorsa; insanlar arasında kurulu ilişkilerin adaletsizliğe dayandığı temel düşüncesi sadece doğa duygusuna bağlanamaz. *Toplum sözleşmesi*, hürriyetin savunulması ve insanlar arasında eşitliğin kurulması konularında, Montesquieu ve Voltaire'den çok daha köklü getirmektedir. Asıl amacı, bireysel hürriyetlerle toplumsal hayatın isterlerini uzlaştırmak olan bu eser, Kant ve Fichte gibi filozofları derinden etkilediği gibi, Fransız İhtilâli felsefesinin çekirdeğini de ortaya koymuş ve İnsan Hakları Bildirisi'ne kaynaklık etmiştir.

J. - J. ROUSSEAU Üzerine

1. Toplumsal Doğalcılığın ve Liberalizmin Eleştirisi

İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni ve temeli üzerine Konuşma, *bireyler arasında korkunç eşitsizlikleri içeren mevcut toplumsal düzenin doğrudan doğruya bir reddidir. Birtakım üslûp tedbirlerine rağmen, bu reddi en açık biçimde dile getirmektedir düşünür.*

Şöyle yazıyor :

Burada ayrıntılara girmek söz konusu olursa, bir toplum içinde bir araya gelip kendilerini birbirleriyle karşılaştırmak zorunda kaldıkları andan itibaren, bireyler arasında otorite ve saygınlık eşitsizliğinin, hükümet işin içine karışmaksızın bile nasıl kaçınılmaz bale geldiğini açıklayabilirim... Hepimizi yakıp kavuran o evrensel.ün, şeref ve yeğ tutulma arzusunun, yetenek ve güçlerimizi nasıl karşılaştırıp takıştırdığını ve tutkularımızı nasıl kamçılayıp çoğalttığını; ve bunca adayı aynı daracık yarış alanına sürmek suretiyle insanları bir kat daha biribirlerine rakip yada daha doğrusu biribirlerine düşman kılarak, nasıl her gün her türden terslik, başarısızlık ve felâketlere yolaçtığını gösterebilirim... Ve en son olarak da ispatlayabilirim ki, ayaktakımı karanlık ve yoksulluk içinde sürünürken bir avuç zenginle güçlünün tüm büyüklük ve servetlerin doruğunda kalması isteniyorsa bunun nedeni, söz konusu zengin ve güçlülerin, sahip bulundukları nesnelerden ancak ötekiler yoksun kaldıkları oranda zevk aldıkları ve halk yoksul olmaktan çıktığı an, kendi zenginlik ve güçleri sürse bile, artık mutluluk duymayacakları gerçeğidir.

O çağın Fransa'sında saptadığı olarak eşitsizliğine de itiraz ediyor Rousseau. Ama aynı zamanda, güç sahiplerinin de modern dünyaya karakterini veren bu zenginlik içinde yabancılaşmanın kurbanı olduklarının tamamıyle bilincindedir düşünürümüz.

Nitekim Toplum Sözleşmesi'*nde şöyle yazıyor :*

Kendini başkalarının efendisi sanır o, oysa kendisi de ötekiler kadar köledir aslında.

Toplumsal baskının ve yabancılaşmanın bu derece keskin ve sert bir biçimde ortaya konması, tartışmasız olarak, insanlar arasındaki

Quentin de la TOUR'un fırçasıyle Rousseau.

bağıntılara özgü sorunlarla karşı karşıya getirmektedir bizi; ve bunların, insandışı doğanın yorumuna ilişkin sorunlarla yakından uzaktan ilgisi yoktur. Nitekim işte bunun içindir ki Rousseau, toplumu doğal bir gerçeklik olarak kabul edenlere karşı bu kadar açıkça tavır takınmaktadır.

Siyasal Kurumlar *başlıklı eserinin bir bölümünde Rousseau, özellikle Diderot'ya ve bu düşünürün* Ansiklopedi'*ye yazmış olduğu «Doğal hak» maddesine çatıyor. Diderot o maddede, insanda bir «toplum içinde yaşama içgüdüsü»nün varolduğunu ileri sürüyor; ve toplumu, toplumsal hayatın doğal yasalarını berkitmeğe yönelen bir antlaşmayla açıklıyordu.*

Şöyle yazıyor Rousseau :

Doğa tarafından bize zorla kabul ettirildiği söylenen bu toplumsal antlaşma, aslında bir kuruntudan başka bir şey olamaz; çünkü bu sözümona antlaşmanın şartları, hem daima belirsiz ve bilinmez, hem de uygulanmaz şartlardır.

Ve düşünürümüz, «insanlar arasında doğal ve genel bir toplum» olamayacağını savunuyor gene.

Demek ki Rousseau, toplumsal doğalcılığı kesinlikle reddetmektedir. Fizyokratların tam karşıtı olarak belirler bu red düşünürumüzü. Rousseau'nun gözünde, toplum içindeki insanlar arası bağıntıların doğal fenomenlerle hiç bir ortak yanı yoktur; çünkü bu bağıntılar, insanların bilincini de bağımlayan ahlâkî bağıntılardır ve bilinç, doğal değil, tinsel bir gerçekliktir.

2. Sosyalizmin Olumlanması

Mâdem ki bugünkü toplumda insanlar arasındaki ahlâkî (yada, tinsel) bağıntılar temel olarak kötüdür, öyleyse bunları değiştirmek gerekir. Peki ama bunların yerine ne konulmalıdır? Şu cevabı veriyor Rousseau: İçinde her bireyin kendi hürriyetini koruyabileceği bir toplum konulmalıdır. Hürriyet nedir peki? Hürriyeti tanımlamak için Rousseau, Platon'un Kanunlar'*da işlediği efsaneden (mitten) doğrudan doğruya esinlenen bir efsaneye başvuruyor: Kesin olarak herşeyden ayrı ve ilişkisiz yaşadığı için tamamıyle hür olan ilkel insan efsanesidir bu.*

Rousseau'ya göre insan, hepsi de olanak kazanmış çeşitli eylemler arasında seçme yapma yeteneğiyle hayvandan ayırdedilir. Ve düşünürümüzün gözünde hürriyet, işte buna dayanmaktadır.

Şöyle yazıyor :

Demek ki insana, hayvanlar arasındaki türsel ayırdedici karakterini veren şey, anlayışgücü olmaktan çok, hür etken olma niteliğidir. Her hayvana kumanda verir doğa, ve hayvan itaat eder. Doğanın buyruklarını insan da duyar, ama bu buyrukları kabul yada reddetmekte hür olduğunu da bilir insan; ve insanın ruhunun tinselliği, işte özellikle bu hürriyetin bilincinde kendini göstermektedir. Duyuların işleyişini ve fikirlerin oluşumunu belirli bir tarzda açıklıyor çünkü fizik; ama istemek, yada istemekten de ötede, seçmek gücü ve bu gücün duygusu, salt tinsel edimlerin işidir ve bu tinsel edimleri de mekanik yasaları açıklayamaz.

İşte bu, edimlerine kendi karar verme hürriyeti, diye devam ediyor düşünürümüz, ilkel insanda eksiksiz olarak vardır; çünkü bu insan bir çeşit toplumun dışında yaşamakta, dolayısıyle de hiç kimse ona baskı yapamamaktadır.

Şöyle yazıyor :

ROUSSEAU'nun Emile *davasından sonra çekildiği Robert çiftliği.*

Herkesin görmesi gerekir ki köleliğin bağları, insanların ve insanları birleştiren ihtiyaçların karşılıklı bağımlılığı tarafından oluşturulduğu için, bir insanı, öbür insanlardan vaz geçemez hale getirmedikçe, köleleştirmek olanakdışıdır. Oysa doğa halinde, biribirinden vaz geçmemek diye bir durum yoktur; dolayısıyle de bu hal, her bir insanı boyunduruktan bağımsız duruma getirir ve en güçlüyü egemen yapan yasayı da yararsız kılar.

Ama Rousseau, insanlığı bu ilkel hale geri götürmek gerektiğini ileri sürmüyor hiç bir şekilde; zaten bu ilkel halin ancak bir efsane olarak bir örnek değeri taşıdığını söylüyor. Diyor ki, uygar insan, toplum halinde yaşamak zorundadır. Bu durumda ortaya çıkan problem, şu oluyor: Toplum halinde yaşayan uygar insan, buna rağmen hürriyetini koruyabilir mi?

Bellibaşlı siyasal eseri olan Toplum Sözleşmesi'*nde düşünür, bu problemi şöyle koyuyor:*

Kamunun olanca gücüyle her ortağın kişisini ve mallarını savunan ve koruyan; ve bu sayede her ortağın, herkesle birleştiği halde, sadece kendi kendine boyun eğmesini ve gene eskisi kadar hür kalmasını sağlayan bir ortaklık biçimi bulmak.

Bu problemin çözümü için Rousseau'nun önerdiği yol da şu: Bireyin, eskimiş bir toplumsal antlaşma anlayışının ileri sürdüğü gibi sözümona doğal hakları koruyup sürdürmek için değil, «her ortağın tüm haklarıyle bütün topluluğa katılmasını» gerçekleştirmek için bir sözleşmeye girmesi gerekmektedir.

Hiç şüphe yok ki bu durumda o ilkel, doğal hürriyet ortadan kalkacaktır. Onun yerini, bütün olanaklıları içinde en iyi eşdeğeri olan «yurttaşlık hürriyeti» alacaktır böylece. Ve böylece, bütün bireyler kendi doğal hürriyetlerinden vaz geçmiş olacakları için, hiç kimse bir başkasına boyun eğmek durumunda kalmayacak; ve herkes, «genel irade»nin dile gelişi demek olan yasaya boyun eğecektir.

Rousseau'nun bu temel tezi siyasal örgütlenme alanına uygulayış tarzını burada yer vermeyeceğiz. Bizim için önemli olan, düşünürümüzün, siyasal iktidarın özellikle ekonomik alandaki rolünü tasarlayış tarzıdır. Asıl orada modern sosyalizmin kurucularından biri olarak gözükecektir çünkü bize Rousseau.

İnsanlığın uğradığı bütün felâketlerin nedeni uygarlık olduğu halde, diye açıklıyor düşünürümüz, uygar insanın hali, herşeye rağmen, ilkel insanın halinden daha üstün olabilir; çünkü yasa, bireyler arasında eşitliği *gerçekleştirebilir ve gerçekleştirmelidir de.*

Şöyle yazıyor :

Her türden toplumsal sisteme temel olarak alınması gerekli bir noktayı belirtmekle bitireceğim bu bölümü ve bu kitabı: Temel antlaşma, doğal eşitliği yok etmek değil, doğanın insanlar arasına koymuş olduğu fizik eşitsizliğin yerine tinsel ve yasal bir eşitlik getirmektedir; ve bu sayede insanlar, güç yada zekâ bakımından eşitsiz olabildikleri halde, sözleşme gereğince ve itiraz kabul etmez biçimde eşit kalmaktadırlar.

Eşitliğin iki ayrı biçimi olduğunu söylüyor Rousseau: «Güç» eşitliği ve «zenginlik» eşitliği. Birinci tür eşitlik, «güç... ancak herkesin sırasını gözeterek ve yasalara uygun şekilde etkisini gösterdiği vakit» gerçekleşir, İkinci tür eşitlik ise, mutlak bir eşitlik olamaz hiç bir zaman; ve bu eşitliğin gerçekleşmesi, «hiç bir yurttaşın bir başka yurttaşı satın alacak kadar zengin, yada kendini satmak zorunda kalacak kadar yoksul olmaması»na bağlıdır.

Bu zenginlik eşitliğini, görece haliyle bile gerçekleştirmeğe özgü kaygıları arasında yer almıştır daima. Düşünür bu amaç için tasarladığı programı, en eksiksiz şekliyle, Ansiklopedi'*ye yazmış olduğu «Ekonomi politik» maddesinde açıklamıştır.*

Şöyle yazıyor :

Demek ki servetler arasındaki büyük eşitsizliği, bazineleri sahiplerinin ellerinden alarak değil, hazine kurmanın yollarını ortadan kaldırarak, yoksullar için bakımevleri kurarak değil, yoksulluğu ortadan kaldırarak önlemek, en temel yönetim sorunlarından biridir.

Demek ki özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı önermemekte Rousseau. Ama özel mülkiyetin kapsamını sınırlandırmak için, tipik bi-

HOUDON'un yaptığı büst : Jean-Jacques Rousseau.

çimde «sosyalist» bir dizi tedbir düşünmekte.

Devletin miras işlerini düzenleme ve karara bağlama yetkisi olduğunu ileri sürüyor; gerçekten de, diyor, «doğası bakımından mülkiyet hakkı, mülk sahibinin hayatının ötesine kadar uzanmamalı katiyen».

Devletin ayrıca, aile dışına çıkmamaları için mülklerin devredilmesi işlerini de düzenleme ve karara bağlama yetkisi olmalıdır.»

Rousseau, en son olarak ve özellikle de vergiyi, eşitliğin gerçekleşmesine yarayan bir alet olarak tasarlıyor. Herşeyden önce, servet farkları titizlikle hesaba katılarak alınmalıdır vergi, diyor: «Ancak kendine yetecek kadara sahip olanların hiç bir şey ödememesi gerekir; buna karşılık, fazla malı olanın vergisi, kendine yeterli miktarda kalan herşey olabilir gerektiğinde». Ayrıca vergi, Devlete para sağlayan basit bir araç şeklinde göz önüne alınmamalıdır. Yoksulluğu hafifletip zenginliğe yüklenme yoluyle, «servetler arasındaki eşitsizliğin sürekli olarak büyümesini önleme» aracı olmalıdır vergi: Rousseau kesinlikle, israfı önleyen vergilerden yanadır.

En son olarak da düşünürümüz, sonradan liberallerin alaycı oklarına hedef olan o evrensel iyilik kaynağı olarak sunuyor Devleti: «Yurttaşların ortak anası olarak çıkan ortaya artık vatan, diye haykırıyor; ve yurttaşlar, ülkelerinde kendilerine sağlanan yararlardan anlasınlar artık vatanın değerini».

Yurttaşlara dağıtılması gereken ilk nimet, hiç şüphe yok ki eğitimdir. Ama maddesel refaha karşı da ilgisiz kalmamaktadır Rousseau: «Yurttaşlara sahip olmak ve onları koruyup savunmak yetmez, diyor, onların geçimini de düşünmek gerekir; kamu ihtiyaçlarını karşılamak da, genel iradenin apaçık bir gereğidir.» Ve Cenevre Sitesi'nin çocuğu, burada, kendi yurdunda yürüdüğünü gördüğü bir kurumu, kıtlık yılları için tepeleme dolu bekleyen Devlet ambarlarını övmeğe girişiyor.

Örneğin müterakki (artagelen) vergi sistemi gibi, önerdiği bazı yasal tedbirlerin alabildiğine modern karakterine rağmen, Toplum Sözleşmesi'nin yazarı, eşitliğe bir toplumun kurulmasının XX. yüzyılda ortaya çıkaracağı sorunları aklından bile geçirmemekte elbette. Örneğin Korsika için Anayasa Tasarısı yazması istendiğinde, aile başına düşen toprak payının eşitlenmesini ve bu eşit payların başkalarına aktarılamaz kılınmasını önermekle yetiniyor. Oysa bu, işin ucunda, Platon'un Kanunlar'da önerdiği tasarıdır. Ve sadece bu benzerlik bile, modern toplumsal öğretileri doğurmuş olan entellektüel devrimin o çağda henüz ne denli gerilerde bulunduğunu gösterir.

Bunun yanı sıra, Rousseau'nun temel tezlerinin, toplumsal felsefe planında da niçin yetersiz kaldığını açıklamanız gerekmektedir.

3. Rousseau'nun Öğretisinin Çelişik Karakteri

Rousseau'nun toplum felsefesinin büyük önemi, toplumsal bayatın tinsel karakteri'ni öne sürmesinden ileri gelir. Düşünürümüzün gözünde toplum, hiç bir biçimde bir makina değildir; kendi iradesi olan bir özne, bir «ben» toplum: Toplum sözleşmesi, diye yazıyor Rousseau, «kollektif ve tinsel bir varlık meydana getirir; topluluğun kaç oyu varsa, o kadar üyesi vardır bu bütünün; ve bu varlık, birliğini, ortak «ben»ini, hayatını ve iradesini işte bu edimden alır».

Bu toplum felsefesinin liberallerin felsefesine karşıt olduğu açıkça görülüyor. Ne var ki bu felsefe de, ilk bakışta sanılabileceği kadar tam olmaktan uzaktır. Çünkü düşünür, bireyi bir bütün, kendi kendine yeterli bir atom yapan görüşü, herşeye rağmen kayıtsız şartsız kabul ediyor.

Şöyle yazıyor:

Her birey, sadece kendi varlığından dolayı, yetkin ve tek bir bütündür.

Ama işte bundan ötürüdür ki Rousseau da hürriyeti, tıpkı liberaller gibi tanımlamağa sürükleniyor.

«Doğal» hürriyet, diyor, bir bireyin başka hiç bir bireyin baskısı altında kalmaksızın kendi elindeliğini kullanabilme olanağıdır. Ama Quesnay da aynı şeyi söylemekteydi; ve bundan da, hükümetin tek tek kişilerin işlerine el atmaktan kaçındığı bir toplumda hürriyetin hiç bir şekilde zedelenmeyeceği sonucuna varıyordu.

Rousseau ise bu doğal hürriyetin, toplum hali içinde varlığını sürdüremeyeceği düşüncesinde. Dolayısıyle de bu doğal hürriyetin yerine, eşdeğeri olan yurttaşlık hürriyetini koyuyor; çünkü, diyor, Yasa adına hareket eden bir otoriteye boyun eğmek, hiç bir şekilde bir belirli bireyin egemenliği altına girmek demek değildir: buyuran insanda yasanın temsilcisi görülür çünkü bu durumda, bireyin kendisi değil.

Zekice bir teoridir bu, hiç şüphesiz. Ama pratik çözüm bekleyen probleme ancak şekilsel (formel) bir çözüm getirdiği de açıktır.

Otoriteyi ellerinde bulunduranların sırtlarına bir üniforma geçirip düzenli olarak alınan kararları uygulamaları, edimlerinin meşruluk kazanması için yeterliyse eğer, o zaman en despotçu rejim bile meşruluk kazanabilir; bir despotun, edimlerine yasal bir biçim vermesi kadar kolay bir şey olamaz çünkü.

«Yetkin bir hukuk düzeni içinde, diye yazıyor Rousseau, tikel iradenin sıfır olması gerekir». Elbette endişe verici cinsten düşüncelerdir bu türlü düşünceler; ve bazı kimselerin Rousseau'yu, XX. yüzyıldaki totaliter öğretilerin öncüsü olarak görmeleri de bundandır.

Düşünürümüzün aslında bütün insanların kurtuluşu için çalışmak istemiş olduğundan şüphe edilemez. Ama bir o kadar şüphe edilemeyecek bir başka nokta da, Toplum Sözleşmesi'nde gördüğümüz şekliyle bütün «doğal hürriyetler»i terk anlayışının, alabildiğine tehlikeli bir anlayış haline gelebileceğidir.

Liberaller tarafından ekonomik yasalarda görülen toplumsal düzeni yaratma yeteneğini, Rousseau, yasa koyucuya ve hükümete tanıyor. Ama nasıl ekonomik yasalar Quesnay'de toplumsal ilişkilerin tümünü birden yönetmek durumundaysa, Rousseau'da da yasa koyucu ve hükümet aynı şekilde sınırsız erklerle donatılmaktadır. Kapitalist baskı karşısında insanı insanlığından vaz geçmeğe sürükleyen «bireycil» hürriyet anlayışı, şimdi de, totaliter Devlet erki karşısında insanı aynı istifaya sürüklemek gibi bir tehlike yaratmaktadır.

J. - J. ROUSSEAU'dan seçmeler :

«Toplum Sözleşmesi»nden
Kitap I

Niyetim, insanları oldukları gibi, yasaları da olabilecekleri gibi ele alıp toplum düzeninde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulunup bulunamayacağını araştırmaktır. Bu araştırmada, adalet ile fayda birbirinden ayrı düşmesin diye, hakkın onayladığını çıkarın gerektirdiğiyle uzlaştırmaya çalışacağım.

Önemini ispatlamaksızın giriyorum konuma. Bana, «Sen kral mısın, yoksa yasacı mısın ki, politika üstüne yazı yazıyorsun?» diye soracaklara vereceğim karşılık şudur Ben ne kralım, ne de yasacı; onun için politika üstüne yazıyorum yal Hükümdar, ya da yasacı olsaydım ne demek gerektiğini söyleyip vaktimi boşuna harcamaz, ya yapacağımı yapar, ya da susardım.

Özgür bir devletin yurttaşı ve egemen varlığın bir üyesi olarak dünyaya geldiğim için, kamu işlerinde sözümün etkisi ne denli az da olsa, oy verme hakkım bu işleri öğrenmek görevini yüklenmeme elverir. Her ne zaman yönetim düzenleri üstünde düşünsem, araştırmalarımda kendi memleketimin yönetimini sevme konusunda yeni yeni nedenler bulup seviniyorum.

BÖLÜM I

BİRİNCİ KİTABIN KONUSU

İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama, böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir. Bu değişme nasıl olmuş? Bilmiyorum. Bunu meşrulaştıran nedir? İşte bu soruya karşılık verebilirim, sanıyorum.

Sadece kaba gücü ve bu güçten çıkan sonucu düşünmüş olsaydım, şöyle derdim Bir ulus boyun eğmeğe zorlanır da boyun eğerse iyi eder; boyunduruğunu silkip atabilecek olur da atarsa daha iyi eder Çünkü, özgürlüğünü kendisinden hangi hakka dayanarak almışlarsa, yine o hakka dayanarak geri almasında, ya bu davranışı haklıdır, ya da özgürlüğünün elinden alınması haksızdı. Ama toplum düzeni bütün öbür hakların temeli olan kutsal bir haktır : Bununla beraber, hiç de doğadan gelme değildir, sözleşmelere dayanmaktadır. İş, bu sözleşmelerin neler olduğunu bilmektir. Bu soruna gelmeden önce, demin söylediklerimi ispatlamalıyım.

BÖLÜM II

İLK TOPLUMLAR

Bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanı aile topluluğudur. Burada çocuklar bakılmak, korunmak ihtiyacında oldukları sürece babaya bağlı kalırlar. Bu ihtiyaç ortadan kalkınca doğal bağ da çözülür. Babanın sözünden çıkmamak zorunluğundan kurtulan çocuklar, çocuklara bakma yükünü sırtından atan baba hep birden bağımsızlığa kavuşurlar. Yine de bir arada kalırlarsa, artık doğanın zoruyla değil, kendi istekleriyle kalıyorlar demektir. Ailenin kendisi de ancak bir sözleşme ile varlığını sürdürür.

Bu ortakça özgürlük insan yaradılışının bir sonucudur. İnsanın ilk uyacağı yasa, varlığını korumak, yapacağı ilk şey de, kendine borçlu olduğu özeni göstermektir. İnsan kendini bilecek çağa gelir gelmez, nefsini korumaya yarayan araçlara değer biçmede tek söz sahibi olduğu için, sonunda kendi kendisinin efendisi olur.

Onun için, aileye politik toplumların ilk örneği diyebiliriz Bu toplumlarda baş bir baba, halk da çocuklar gibidir; hepsi de eşit ve özgür doğdukları için, özgürlüklerinden ancak çıkarları uğrunda vazgeçerler. Aradaki bütün ayrılık şudur Ailede babanın çocuklarına olan sevgisi onlara gösterdiği özeni karşılar; devletteyse, devlet başkanının kendi halkına beslemediği bu sevginin yerini hükmetmek zevki alır.

Grotius, her türlü insan gücünün yönetilenler yararına kurulmuş olduğunu kabul etmez Buna örnek olarak köleliği gösterir. Onun en çok baş vurduğu düşünce yolu, hukuku olaylarla desteklemektir hep. Zorbalar için bundan daha mantıklı bir yol bulunabilir ama, daha elverişlisi bulunamaz.

Onun için, Grotius'a göre, insanlık mı yüz kadar adamın malıdır, yoksa bu yüz kadar adam mı insanlığın malıdır, pek belli değil Kendisi kitabında baştan başa bu birinci düşünceden yana görünüyor. Hobbes'un da düşüncesi bundan başka bir şey değil. Buna göre, insanlar birtakım evcil hayvan sürülerine bölünmüştür, her birinin başında da onu parçalayıp yemek için koruyan bir baş vardır.

Nasıl çoban, sürüsüne göre üstün bir yaradılıştaysa, insan sürülerinin çobanları olan başları da uyruklarından daha üstün bir yaradılıştadır. Philon'un dediğine bakılırsa, imparator Caligula kafasını bu yolda işletiyor ve böyle bir benzetmeye dayanarak kralların tanrı, halkın da hayvan olduğu sonucuna varıyormuş.

Caligula'nın düşünme düzeni Hobbes'un ve Grotius'unkiyle aynı kapıya çıkıyor. Aristo da hepsinden önce, insanların yaradılıştan eşit olmadıklarını, kimisinin köle, kimisinin de efendi olmak için dünyaya geldiklerini söylemişti.

Aristo haklıydı ama, sonucu sebep sanıyordu. Kölelik içinde doğan her insan kölelik için dünyaya gelir, bundan daha su götürmez bir şey olamaz. Köleler zincirler içinde her şeyi, hattâ onlardan kurtulma isteğini bile yitirirler Kölelikleriní sever olurlar, tıpkı Odysseus'un o hayvanlara yaraşır hayatlarını seven arkadaşları gibi. Kölelik bir tabiat haline gelmişse, doğaya aykırı bir köleliğin sonucudur bu. İlk köleleri köle yapan kaba güçse, onları kölelikte tutan korkaklıkları olmuştur.

Ben ne kral Adem'den söz ettim, ne de Saturn'un çocukları gibi (ki bazıları bunları Nuh'un çocuklarına benzetmiştir) evreni aralarında paylaşan Nuh'un üç büyük oğlundan. Bu ölçülü davranışıma diyecek yoktur sanırım! Çünkü, bu hükümdarlardan birinin soyundan, belki de doğrudan doğruya büyük oğul soyundan geldiğime göre, elimdeki soyluluk sanılarını ispatlayarak insanoğlunun meşru kralı diye ortaya çıkmıyacağımı kim söyleyebilir? Ne olursa olsun, Adem'in tıpkı Robinson gibi tek insanı kaldığı sürece, dünyanın hükümdarı olduğu su götürmez; ve bu İmparatorlukta hoş olan da, tahtında oturan monarkın ayaklanmalardan, savaştan ve entrikacılardan korkusu olmamasıydı.

BÖLÜM III

EN GÜÇLÜNÜN HAKKI

En güçlü gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir. Güçlünün hakkı işte buradan gelir. Görünüşte alay edilen hak, gerçekte bir ilke olmuştur. Ama, bize hiç açıklanmayacak mıdır bu kelime? Güç maddesel bir şeydir. Bundan nasıl bir ahlâk çıkabilir, bilmem. Güce boyun eğmek, bir istem işi değil, bir zorunluluk; olsa olsa bir sıkıntı işidir. Ne bakımdan ödev olabilir bu?

Bir an için, bu sözde-hak var, diyelim. Bence bundan çıka çıka açıklanamaz birtakım saçma ve anlamsız lâf çıkar yalnız. Çünkü, hakkı doğuran güç işe, etkiyle birlikte etken de değişir. Bir öncekini alt eden bir güç, onun hakkını da elde eder. Ceza görmeden baş kaldırabildiniz mi, bu baş kaldırma bir hak olabilir. Madem, güçlü her zaman haklıdır, öyleyse yapılacak şey, her zaman güçlü olmaya bakmaktır. Güçlünün yok olmasıyle ortadan kalkan bir hakka hak diyebilir miyiz? İnsan boyun eğecek olduktan sonra, ödev dolayısıyle niye boyun eğmek zorunda değil demektir. Görülüyor ki, hak sözü güç'e hiç bir şey eklemiyor;

bu bakımdan hiç bir anlam da taşımıyor.

Güçlere boyun eğin! Eğer bu, kaba güce boyun eğin demekse, bir davranış kuralı olarak iyi ama gereksizdir : Çünkü, hiç bir zaman buna aykırı davranılmaz. Her türlü güç Tanrı'dan gelir, kabul. Ama, bütün hastalıklar da ondan gelir. Böyledir diye, hekim çağırmak yasak mı olmalı? Ormanın köşesinden karşıma ansızın bir haydut çıkıverse, ona kesemi yalnız zorlandığım için mi vermeliyim, yoksa - kesemi kurtaracak durumda olsam - vicdan gereği vermem gerekir mi yine de?Çünkü, haydutun elindeki tabanca da bir güçtür nihayet.

Öyleyse, kabul edelim ki, güç hak yaratmaz ve insan ancak haklı güce boyun eğmelidir. Böylece ilk soruma dönmüş oluyorum yine.

BÖLÜM IV

KÖLELİK

Madem hiç bir insanın, benzeri üstünde doğal bir yetkesi yoktur ve madem kaba güç bir hak yaratmaz, öyleyse, insanlar arasında her çeşit haklı yetkenin temeli olarak kala kala yalnız sözleşmeler kalıyor.

Grotius diyor ki Bir insan özgürlüğünden vazgeçip bir efendinin kölesi olabiliyor da, neden bütün bir ulus kendi özgürlüğünü aktarıp bir kralın buyruğuna giremesin. Burada açıklanması gereken ikircil anlamlı sözler var. Ama biz, ***aktarma*** sözü üstünde duralım. Aktarmak, vermek ya da satmak demektir. İmdi, bir başkasının kölesi olan adam kendini vermiyor, çok çok geçimini sağlamak için satıyordur. Ama bir ulus niçin satar kendini? Bir kral uyruklarının geçimini sağlamak şöyle dursun, kendi geçimini onlardan çıkarır asıl. Rabelais'ye göre de, kral az buz şeyle yaşayamaz. Öyleyse, uyruklar, malları birlikte alınmak şartıyle kendilerini mi veriyorlar dersiniz? O zaman kendilerine ne kalıyor, anlamıyorum.

Denecek ki, zorba, uyruklarına toplum içinde dirlik sağlıyor. Diyelim ki, öyledir Ama, zorbanın şan şeref hırsının başlarına belâ ettiği savaşlar, doymazlığı ve bakanlarının kırıcılığı uyrukları kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan daha büyük üzüntülere sokarsa bu dirlikten ne kazançları olur ki? Hele bu dirlik onların yoksullaşmasına yol açarsa ne kazanmış olurlar bundan? İnsan zindanda da sessizlik içinde yaşar ama bu kadarı onları özlenir bir yer yapmaya yeter mi? Kyclopes'in mağaralarına kapatılmış olan Yunanlılar da, hayvanlara parçalattırılmadan önce sıra beklerken, sessiz sessiz yaşıyorlardı orada.

Bir insan kendini karşılıksız bağlar demek, saçma, akıl almaz bir şeydir. Böyle bir davranış yolsuz olduğu kadar geçersizdir de. Çünkü, böyle davranan bir kimsenin aklı başında değildir Aynı şeyi bir ulus için söylemek, baştan başa deli bir ulus düşünmek olur. Delilikse hiç bir hak kazandırmaz.

Herkes kendini başkasına bağlayabilirse de, çocuklarını bağlayamaz. Çünkü, onlar insan ve özgür olarak doğarlar; özgürlükleri kendilerinindir; hiç kimsenin onu kullanmaya hakkı yoktur. İyiyi kötüden ayıracak çağa gelmeden önce, baba çocukları korumak, rahatlarını sağlamak için onların adına birtakım koşullar koyabilir, ama onları kayıtsız şartsız, geri dönülmezcesine başkasına veremez. Çünkü, böyle bir bağış doğanın amaçlarına aykırı olduğu gibi, babalık haklarını da aşar. Öyleyse, keyfe bağlı bir yönetimin meşru bir yönetim olabilmesi için, halkın onu kabul etmeye ya da etmemeye yetkisi olmalıdır. Ancak o zaman, yönetim keyfe bağlı olmaktan çıkar.

Özgürlüğünden vazgeçmek, insan olma niteliğinden, insanlık haklarından, hattâ ödevlerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen insanın hiç bir zararını karşılama imkânı yoktur. Böyle bir vazgeçme insanın yaradılışıyle uzlaşmaz. İnsanın isteminden her türlü özgürlüğü almak, davranışlarından her çeşit ahlâk düşüncesini kaldırmak demektir. Son olarak, bir yandan mutlak bir yetke, öte yandan sınırsız bir boyun eğme şartı koşmak, tutarsız ve boş bir sözleşme olur. Kendisinden her şeyi istemeye hakkımız olan bir kimseye karşı hiç bir borçyüklenmiş olmayacağımız açık değil midir? Tek başına bu koşul, karşılıklı olmayan bir sözleşmenin geçersizliğini gerektirmez mi? Varı yoğu benim olan kölem, ne gibi bir hak ileri sürebilir bana karşı? Onun hakları benim olduğuna göre, kendi haklarımın yine kendime karşı ileri sürülmesi, anlamsız bir söz değil midir?

Grotius ve başkaları, bu sözde-kölelik hakkının bir başka kaynağını da savaştan çıkarıyorlar. Onlara göre, yenenin yenileni öldürme hakkı olduğu için, yenilen hayatını özgürlüğü pahasına satın alabilir. Bu anlaşma her iki tarafın da işine geldiği ölçüde daha da meşru olur.

Ama, yenilenleri öldürme hakkının, bu sözde-hakkın, savaş halinin bir sonucu olmadığı apaçıktır. Çünkü, insanlar o ilk bağımsızlıkları içinde yaşarken, aralarında barış ya da savaş hali kuracak kadar değişmez ilişkiler olmadığı için, birbirlerine doğal olarak düşman değildiler. Savaşa yol açan, insanlar arasındaki ilişkiler değil, olaylar arasındaki ilişkilerdir. Savaş hali basit kişisel ilişkilerden değil, yalnız mal mülk ilişkilerinden çıkacağına göre, özel savaş, yani insanla insan arasındaki savaş, sürekli bir mülkiyet tanımayan doğal yaşama halinde olmadığı gibi, her şeyin yasa gücüne bağlı olduğu toplum halinde de olmaz.

İnsanla insan arasındaki kavgalar, düellolar, çarpışmalar, bir durum yaratmayan işler ve davranışlardır. Fransa kralı IX. Louis yasalarının izin verdiği, sonra da Tanrı Barışının bir zaman için yasak ettiği özel savaşlara gelince, bunlar aslında saçma bir düzen olan (var olduysa eğer) derebeylik yönetiminin kötülükleridir ve doğal hukuk ilkelerine, her türlü yönetim politikasına da aykırıdırlar.

Öyleyse, savaş insanın insanla değil, devletin devletle olan bir ilişkisidir ve bu ilişkide tekler birbirlerine yalnız rasgele düşmandırlar, insan ve yurttaş olarak değil, koruyucular olarak. Son olarak devletin düşmanı insanlar değil, yine başka devletlerdir; çünkü, özleri birbirinden ayrı olan şeyler arasında hiç bir gerçek ilişki kurulamaz.

Bu ilke öteden beri yerleşmiş genel kurallara, bütün uygar ulusların değişmez uygulamalarına da uygundur. Savaş açma bildirileri devletlerden çok uyruklarını uyarmak içindir. Bir yabancı, ister kral, ister herhangi bir kimse, ister bir ulus olsun, hükümdara savaş açmaksızın çalar çırpar, uyrukları öldürür ya da hapsederse, düşman değil, haydut sayılır. Oysa, savaş ortasında doğru bir hükümdar, bir düşman memlekette kamunun nesi varsa el koyar ama insanların canlarına, mallarına, yani kendi haklarının temeli olan haklara saygı gösterir. Savaşın amacı düşman devletin yok edilmesi olduğu için, karşı tarafın, bu devleti koruyanları, ellerinde silâh olduğu sürece öldürmek hakkı vardır ama, silâhları bırakıp da teslim olunca, artık düşman ya da düşmanın âleti olmaktan çıkar, sadece birer insan olurlar. O zaman onların hayatı üstünde hiç kimsenin hakkı kalmaz. Kimi zaman, bir devlet, üyelerinden hiç biri öldürülmeden de yok edilebilir. Savaş, amacı için gerekli olmayan hiç bir hak tanımaz. Bu ilkeler ne Grotius'un ilkeleridir, ne de ozanların yetkesine dayanmaktadır; doğal olayların bir sonucudurlar ve akla dayanırlar.

Fetih hakkına gelince, güçlünün yasasından başka bir temeli yoktur onun. Savaş, yenen tarafa yenilen ulusları kesip biçme hakkı vermediğine göre, yenenin olmayan bu hak yenilen ulusları boyunduruk altına almak hakkına da temel olamaz. Düşmanı öldürmek hakkı esir edilemediği zaman vardır ancak. Demek düşmanı esir etme hakkı, öldürme hakkından gelmiyor. Öyleyse, üzerinde kimsenin hiç bir hakkı bulunmayan hayatını özgürlüğü pahasına yenilen tarafa satın aldırtmak çok haksız bir değiş tokuştur. Ölüm kalım hakkını kölelik hakkına, kölelik hakkını da ölüm kalım hakkına dayatmakla açıkça kısır bir döngüye düşülmüyor mu?

Şu korkunç hakkı, her şeyi kesip biçme hakkını kabul etsek bile, bence, savaşta esir edilen bir kimse ya da bir ulus, efendisine karşı ancak zorlandığı sürece boyun eğmek zorundadır. Canına karşılık bir şeyi elinden almakla, yenen taraf yenileni bağış-

lamış olmaz : Onu boş yere öldüreceğine, yararlanarak öldürmüş olur. Onun için, yenilen üzerinde kaba güçten başka herhangi bir yetke elde etmek şöyle dursun, aralarında eskisi gibi savaş hali sürüp gitmektedir, hattâ, ilişkileri bile bu durumun bir sonucudur Savaş hakkını kullanmak da hiç bir barış antlaşmasını gerektirmez. Aralarında bir anlaşma yapmışlardır, kabul. Ama, bu anlaşma savaş halini ortadan kaldırmak şöyle dursun, onun sürekliliğini gerektirmektedir.

Böylece, duruma hangi yanından bakılırsa bakılsın, kölelik hakkı, sadece haklı olmadığı için değil, anlamsız ve saçma olduğu için de geçersizdir. ***Kölelik*** ve ***hak*** çelişmeli sözlerdir, birinin bulunduğu yerde öteki bulunmaz. İster iki adam için, ister bir adamla bir ulus için söylenmiş olsun, aşağıdaki sözler her zaman anlamsız kalacaktır :

Seninle öyle bir sözleşme yapacağım ki, hep benim iyiliğime ve senin zararına olacak; keyfim istediği sürece ben uyacağım, yine keyfim istediği sürece sen uyacaksın ona.

BÖLÜM V

HEP BİR İLK SÖZLEŞMEYE DÖNMEK ZORUNLUĞU

Buraya kadar çürüttüğüm görüşlerin hepsini kabul etsem bile, zorbalığı körükleyenlerin bundan bir kazançları olmaz yine de. Bir kalabalığı boyunduruk altına almakla bir toplumu yönetmek arasında her zaman bir ayrım olacaktır. Dağınık yaşayan insanların sayıları ne olursa olsun, birbiri ardınca bir kişinin buyruğu altına girdikleri zaman bence artık ortada bir ulusla başı değil, bir efendi ile köleleri vardır. Bu, belki bir topluluktur, ama hiç bir zaman toplum sayılamaz. Çünkü, burada ne kamusal bir yarar vardır, ne de politik bir bütün. Bu adam dünyanın yarısını boyunduruğu altına alsa bile, yine de kişi olmaktan çıkamaz; öbürlerinin çıkarından ayrı olan çıkarı her zaman için özel bir çıkardır. Bu adam ölüverirse, hükümeti, kendinden sonra dağılıp gider, tıpkı yanıp kül olan bir meşe ağacı gibi.

Grotius, bir ulus kendini bir krala verebilir diyor. Öylyse, ona göre, bir ulus kendini bir krala vermeden önce ulustur. Bu bağış toplumu ilgilendiren bir iştir, genel bir oylaşmayı gerektirir. Öyleyse, bir ulusun kendisine kral seçmesini sağlayan işlemi incelemeden önce, bir ulusun ulus olmasını sağlayan işlemi incelemek yerinde olur. Çünkü, bu işlem ister istemez öbüründen önce geldiği için, toplumun gerçek temelidir.

Gerçekte, daha önceden yapılmış bir sözleşme olsaydı-seçim oybirliğiyle yapılmadıkça - azınlık için çoğunluğun seçtiğine katlanmak zorunluğu nerede kalırdı? Başlarına bir efendiyi getirmek isteyen yüz kişinin böyle birisini istemeyen on kişi adına oy vermeye ne hakkı olurdu? Oylarda çoğunluğa hak tanıyan yasa sözleşme ile meydana gelmiştir ve hiç değilse bir defa için, oybirliğini gerekli kılar.

BÖLÜM VI

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

İnsanları öyle bir noktaya varmış sayalım ki, doğal yaşama halindeyken korunmalarını güçleştiren engeller, diretme güçleriyle, tek tek her kişinin bu durumda kalabilmek için harcayacağı çabalara üstün gelsin. O zaman, bu ilkel durum sürüp gidemez artık; insanlar yaşayışlarını değiştirmezlerse, yok olup giderler

Ama, insanlar yeni güçler yaratamadıklarına, eldeki güçleri birleştirip kullanmaktan başka bir şey yapamadıklarına göre kendilerini korumak için yapacakları tek şey, birleşerek diretme gücünü alt edebilecek bir güç birliği kurmak, bu güçleri bir tek dürtücü güçle yönetmek ve elbirliğiyle harekete getirmektir.

Bu güç birliği birçok kimsenin bir araya gelmesiyle kurulabilir ancak, ama her insanın gücü ve özgürlüğü kendini korumada başlıca araç olduğuna göre, kendine zarar vermeden, nefsine karşı borçlu olduğu bakımı bir yana bırakmadan nasıl başkalarına bağlayabilir bunları? Konumla olan ilişkisi göz önünde tutulursa bu güçlüğü şöyle anlatabiliriz

«Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun.» İşte, toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur.

Bu sözleşmenin koşulları işin özü ile öylesine belirlenmiştir ki, en küçük bir değişiklik onu etkisiz ve geçersiz bir duruma sokar; öyle ki, toplum sözleşmesi bozulup da herkes önceki haklarına dönünceye ve sözleşmeye dayanan özgürlüğünü yitirerek bu özgürlük uğrunda terk ettiği doğal özgürlüğünü yeniden elde edinceye kadar, belki hiç bir zaman açıkça dile getirilmemiş olan bu koşullar her tarafta kendiliğinden kabul edilmiş, tanınmıştır.

Bu koşulların hepsi, şüphesiz bire indirilebilir ki, o da şudur : Toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyle birlikte kendini baştan başa topluluğa bağlar; çünkü, bir defa, her kişi kendini tamamen topluma verdiğinden, durum herkes için birdir; durum herkes için bir olunca da, bunu başkalarının zararına çevirmekte kimsenin bir çıkarı olmaz.

Ayrıca, bu bağlanma kayıtsız şartsız olduğu için (hiç bir şey eyirmadan) birlik mümkün olabileceği kadar eksiksiz ve tamdır; ve hiç bir üyenin isteyeceği bir şey de kalmamıştır artık; çünkü, kişilere bazı haklar bırakılmış olsaydı, onlarla halk arasında anlaşmazlıkları yargılayacak ortak bir üst makam bulunmadığına ve her insan bazı bakımlardan kendi kendisinin yargıcı olduğuna göre, her bakımdan da öyle olmaya kalkışırlardı; o zaman da doğal yaşama hali sürüp gider ve toplum ister istemez zorbalığa kaçar, ya da işe yaramaz olurdu.

Kısacası, kendini topluma bağlayan kişi, hiç kimseye bağlanmamış olur; ve kendi üzerinde başkasına tanıdığı hakların aynını elde etmeyen hiç bir üye bulunmadığına göre de, herkes hem yitirdiğinin tam karşılığını, hem de elindekini korumak için daha çok güç kazanmış olur.

Özüne bağlı olmayan şeyler bir yana bırakılırsa, toplum sözleşmesi şöyle özetlenebilir: ***Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna veririz ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz.***

Bu birlik sözleşmesi, o anda, sözleşmeyi yapanların kişisel varlığı yerine, toplantıdaki oy sayısı kadar üyesi olan tüzel ve kollektif bir bütün meydana getirir; bu bütün ortak ***benliğini***, hayatını ve istemini bu sözleşmeden alır. Bütün öbür kişilerin birleşmesiyle meydana gelen bu tüzel kişiye eskiden ***site*** denirdi; şimdiyse ***cumhuriyet*** ya da ***politik bütün*** deniyor. Üyeleri ona, edilgin olduğu zaman ***devlet*** (état), etkin olduğu zaman ***egemen varlık*** (souverain), öbür devletler karşısında da ***egemenlik*** (puissance) diyorlar. Ortaklara gelince, onlar bir birlik olarak ***halk***, egemen gücün birer üyesi olarak teker teker ***yurttaş***, devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak da ***uyruk*** adını alırlar. Ne var ki, bu terimler, çok zaman, birbirine karışır ve biri öbürü yerine kullanılır; belirlice kullanırken bunları birbirinden ayırt edebilmesini bilmek elverir.

BÖLÜM VII

EGEMEN VARLIK

Bu formül gösteriyor ki, birlik sözleşmesinde kamu ile tek tek kişiler arasında bir söz borcu yer almakta ve her kişi sanki kendi kendisiyle sözleşme yaparak iki bakımdan bağlanmış bulunmaktadır Önce, egemen varlığın üyesi olarak kişilere karşı, sonra da devletin üyesi olarak egemen varlığa karşı. Ama burada, kimse kendine verdiği sözden sorumlu değildir, diyen medeni hukuk kuralı uygulanamaz. Çünkü, bir insanın kendine söz vermesi başka, üyesinden olduğu bütün'e söz vermesi başkadır.

Şunu göz önünde tutmak gerekir ki, her birinin iki ayrı açıdan düşünülmesi nedeniyle, bütün uyrukları egemen varlığa karşı

borç altına sokabilen kamu kararı, karşıt nedenden, egemen varlığı kendi kendine karşı borç altına sokamaz; onun için, egemen varlığın, bozamayacağı bir yasanın buyruğu altına girmesi politik bütünün özüne aykırı düşer. Egemen varlık, kendini yalnız bir tek bakımdan görebildiği için, kendi kendisiyle sözleşme yapan bir kişi durumundadır: Bu da gösterir ki, halkın bütünü için hiç bir zorunlu temel yasa yoktur ve olamaz, hattâ toplum sözleşmesi bile. Bu demek değildir ki, bu sözleşmeye aykırı olmayan konularda bu bütün başkasına karşı bir yük altına giremez; çünkü, bir yabancıyla olan ilişkilerinde, herhangi bir varlık, herhangi bir kişi oluverir.

Ama politik bütün ya da egemen varlık, varlığını sözleşmenin kutsallığından aldığı için kendini hiç bir zaman ilk sözleşmeye aykırı bir şey yapmaya (hattâ bir başkasına karşı bile) zorlayamaz; örneğin, kendinden bir parçayı başkasına geçiremez, ya da bir başka egemen varlığın buyruğu altına giremez. Varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yoketmek demektir; kendisi hiç olan bir şey ne yaratabilir ki? Hiç.

Bu halk kalabalığı böylece bir bütün halinde birleşti mi, artık üyelerden birine saldıran bütüne saldırmış, bütüne saldıran da üyelere saldırmış olur. Böylece ödevleri ve çıkarları sözleşmeyi yapan tarafları karşılıklı olarak yardımlaşmaya zorlar; ve aynı insanların bu iki ilişkiye bağlı bütün çıkarlarını bu ilişkiye göre birleştirmeye çalışmaları gerekir.

Öte yandan, kendini kurmuş olan kişilerden meydana geldiği için, egemen varlığın bu kişilerin çıkarlarına aykırı çıkarı yoktur ve olamaz, onun için, egemen gücün uyruklarına güvenek göstermesi gerekmez; çünkü, bütünün uyruklarına zarar vermeyi aklından geçirmesi düşünülemez; nitekim, birazdan göreceğimiz gibi, özel olarak hiç birine de zarar veremez. Egemen varlık egemen olmak dolayısıyle, ne olması gerekse, her zaman odur.

Ama egemen varlığa karşı uyruklarının durumu böyle değildir: çıkarları bir olmakla beraber, egemen varlık uyruklarının bağlılığını güven altına alacak çareler bulmazsa, hiç bir şey onların sözlerini yerine getirmelerini sağlayamaz.

Gerçekte, herkesin insan olarak sahip olabileceği özel istemi yurttaş olarak sahip olduğu genel isteme aykırı ya da karşıt olamaz, özel çıkarı genel yarardan apayrı bir yönde seslenebilir ona; mutlak ve ister istemez bağımsız hayatı, ortak davaya olan borcunu karşılıksız bir yardım gibi gösterebilir ona; bu yardımdan yoksulluk başkalarına zararlıdır ama, kendisine çok daha pahalıya mal olur. Devleti meydana getiren tüzel kişiyi (gerçek bir insan olmadığı için) akıl yapısı bir varlık olarak kabul ettiğinden, uyrukluk görevlerini yerine getirmeksizin yurttaşlık haklarından faydalanır. Oysa, bu öyle bir haksızlıktır ki, artarsa politik bütünün yıkılışına yol açar.

Toplum sözleşmesinin boş lâf olarak kalmaması için bütün öbür bağlantıları pekiştiren şu bağlantıyı kendiliğinden içine alması gerekir: Kim genel istemi saymamaya kalkarsa, bütün topluluk onu saygıya zorlayacaktır. Bu da, o kimse yalnız özgür olmaya zorlanacaktır, demektir. Çünkü, bu koşul her yurttaşı yurda mal etmekle onu her çeşit kişisel bağlılıktan korur, toplum bağlılıklarını yalnız o haklı kılar. Bu koşul olmazsa, bütün bu bağlılıklar anlamsız, zorbaca olur ve büyük kötülüklere yol açar.

BÖLÜM VIII

TOPLUM HALİ

Doğal yaşama halinden toplum düzenine geçiş insanda çok önemli bir değişiklik yapar. Davranışındaki içgüdünün yerine adaleti koyar, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir ona. Ancak ödevin sesi içtepilerin, hak da isteklerin yerini alınca, o güne kadar yalnız kendini düşünen insan başka ilkelere göre davranmak, eğilimlerini dinlemezden önce aklına başvurmak zorunda kalır. İnsan bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlükleri yitirirse de, öylesine büyük yararlar elde eder, yetileri öylesine işleyip gelişir, düşünceleri açılır, duyguları soylulaşır, baştan başa ruhu öylesine yükselir ki, yeni durumun yarattığı kötülükler onu çok kez toplum öncesi durumdan da aşağı dereceye düşürmeseydi, kendini bu durumdan bütün bütün çekip kurtaran anı durmadan kutlaması gerekirdi. O anı ki, kendini alık ve gelişmemiş bir hayvan durumundan çıkarıp akıllı bir varlık, bir insan haline sokmuştur.

Bu denkleşmeyi, kıyaslaması kolay bir biçime sokalım. İnsanın toplum sözleşmesiyle yitirdiği şey, doğal özgürlüğü ile isteyip elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız bir haktır. Kazandığı şeyse, toplumsal özgürlükle, elindeki şeylerin sahipliğidir. Bu denkleştirmede yanılmamak için, sınırını kişinin gücünde bulan doğal özgürlüğü halkın oyuyle sınırlı toplum özgürlüğünden; kaba gücün ya da ilk oturma hakkının bir sonucu olan elde bulundurmayı, gerçek bir yetkiye dayanan sahiplikten ayırtetmek gerekir.

Yukarıda söylenenlere, yani insanın toplum halinde elde ettiklerine, insanı kendi kendisinin efendisi yapan «manevî» özgürlüğünü ekleyebiliriz: Çünkü, salt isteklerin itisine uymak kölelik, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmekse özgürlüktür. Ama, bu konuda gereğinden çok konuştum; ***özgürlük*** sözünün felsefe anlamı da zaten konumun dışında kalmaktadır.

BÖLÜM IX

MAL MÜLK

Topluluğun her kişisi, topluluk kurulduğu zaman var yoğu ve bütün güçleriyle birlikte kendini olduğu gibi topluluğa verir. Bu demek ki, bu işlem sonunda, el değiştirmekle mal sahipliği özünü de değiştirir. Ama sitenin güçleri tek kişinin güçlerinden kıyaslanamayacak kadar büyük olduğundan kamunun mal sahipliği de gerçekte daha güçlü, daha kesindir; bununla beraber, hiç değilse, yabancılar için daha meşru sayılmaz. Çünkü, devlet toplum sözleşmesiyle bütün üyelerinin mallarına sahiptir. Devlet içinde bu sözleşme bütün hakların temelidir. Ama başka devletlere karşı sadece ilk oturma hakkı vardır ki, bu hakkı da kişilerden alır.

İlk oturma hakkı, güçlünün hakkından daha gerçek olmakla beraber, ancak mülk düzeninin kurulmasından sonra gerçekten bir hak olur. Her insanın, kendisine gerekli olan her şey üstünde doğal olarak hakkı vardır. Ama, insanı bir şeyin sahibi yapan işlem, onu geriye kalan her şeyin sahipliği dışında bırakır; payını aldığı için, onun sınırları içinde kalmak zorundadır; topluluktan isteyeceği bir hakkı kalmaz. Onun için, ilk oturma hakkı doğal durumda ne kadar dayanaksız olursa olsun, her uygar insanın saygı gösterdiği bir haktır. Bu hakka saygı gören, başkasının olan şey değil, bizim olmayan şeydir.

Genel olarak, bir toprak parçası üzerinde ilk oturma hakkı tanımak için aşağıdaki koşulların bulunması gerekir: Önce, bu toprakta o zamana kadar kimsenin oturmamış olması, sonra bir kimsenin yalnız geçimine yetecek kadar yer tutmuş olması; son olarak da, bu toprağın boş bir törenle değil, (yasal kanıt bulunmadığı zaman başkasının saymak zorunda olduğu tek sahiplik belirtisi olan) çalışma ve ekip biçmeyle elde tutulmuş olması gerekir.

İhtiyaca ve çalışmaya, ilk oturma hakkı tanımakla, bu hakkı gereğinden fazla genişletmiş olmaz mıyız acaba? Bu hakka sınır çizilmeyebilir mi? Herkesin olan bir toprağa sahip çıkmak için, oraya ayak basmış olmak yeter mi? Bir topraktan bir an için başkalarını uzak tutacak güçte olmak, onları bir daha bu toprağa dönme hakkından yoksun bırakmaya yeter mi? Bir insan ya da bir halk koskoca bir ülkeyi zorbalık ve düzenle eline geçirsin, bütün insanları ondan yoksun bıraksın da, bu yaptığı ceza görmesin, olur mu? Çünkü, bu, bütün öbür insanları, doğanın kendilerine ortaklaşa verdiği yiyecek içecekten, oturacak yerlerden yoksun bırakıyor. Nunez Balbao'nun kıyıdayken Güney Denizine ve bütün Güney Amerika'ya Castilya krallığı adına el koyması, ora halkının topraklarını ellerinden almaya ve dünyanın bütün hükümdarlarını hesaba katmamaya yeter miydi? Böylece, bu törenler boşu boşuna tekrarlanıyordu ve Katolik krala da yapacak iş ola

rak şu kalıyordu. Çalışma odasında oturup bütün dünyayı birden eline geçirivermek, sonra da öbür hükümdarların daha önce ele geçirdikleri yerleri imparatorluğundan çıkarmak.

Kişilerin birbirine bitişik topraklarının birleştirilip nasıl devlet ülkesi olduğunu; egemenlik hakkının uyruklardan, oturdukları toprağa geçip nasıl bir mülk hakkı ve kişisel bir hak olduğunu düşünebiliriz. Bu durum, toprağı ellerinde bulunduranları daha büyük bir bağımlılık altına sokar, ellerindeki güçler de bağlılıklarını güven altına almakta kullanılır. Yalnız İranlıların, İskitlerin Makedonyalıların kralı adını almakla kendilerine memleketlerinin efendisi olmaktan çok, insanların başı gözüyle bakan eski monarklar bu faydayı pek anlamış görünmüyorlar. Oysa, bugünün hükümdarları daha akıllıca davranıp Fransa kralı, İngiltere kralı vb. adını alıyorlar. Böylece ülkeyi ellerinde tutmakla, halkı da tuttuklarına daha güvenli oluyorlar.

Bu bağlanmada tuhaf olan şu ki, topluluk kişilerin mallarını kabul etmekle onları bu mallardan yoksun bırakmıyor, tam tersine bunları meşru biçimde ellerinde tutmalarını sağlıyor. Zorbalıkla ele geçirme diye bir şey kalmıyor, onun yerini gerçek bir hak alıyor, faydalanma sahiplik oluyor. Böylece, malları ellerinde bulunduranlara kamu mallarının inalı (mutemedi) gözü ile bakıldığı, haklarına bütün devlet üyelerince saygı gösterildiği ve bu haklar devletin bütün gücüyle yabancılara karşı savunulduğu için, bu kimseler halka ama, daha çok kendilerine yararlı bir mal aktarmasıyle verdiklerinin hepsini âdeta geri almış olurlar. Burada insana aykırı gibi gelen şey, hükümdarla mülk sahibinin aynı topraklar üzerindeki haklarını (aşağıda görüleceği gibi) birbirinden ayırdetmekle kolayca anlaşılır.

Bir de şu olabilir. İnsanlar, hiç bir şeyleri yokken birleşmeye başlayabilir, sonra herkese yetecek kadar toprak ele geçirip ondan ortakça faydalanabilirler; bu toprağı aralarında ya eşitçe, ya da hükümdarın koyduğu oranlara göre bölüşebilirler. Bu edinme ne çeşit olursa olsun, her kişinin kendi toprağı üstündeki hakkı, topluluğun bütün topraklar üstündeki hakkına bağlıdır; böyle olmasa, ne toplumsal bağlılıkta sağlamlık olurdu, ne de egemenliğin işlemlerinde gerçek bir güç.

Bu bölümü ve bu kitabı, her türlü toplum düzenine temel olması gereken bir düşünce ile bitireceğim. Temel sözleşme, doğal eşitliği ortadan kaldırmak şöyle dursun, tam tersine, doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevî ve meşru bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zekâ bakımından olmasalar da, sözleşme ve hak hukuk yoluyle eşit olurlar.

GENELLİKLE HÜKÜMET ETME SANATI ÜZERİNE

Herşeyden önce, okuru uyarmak isterim. Bu bölüm hiç acele etmeksizin, sindire sindire okunmalıdır; ve ben, dikkat etmeğe niyeti olmayan bir okura derdimi yeterince açık bir şekilde anlatamam.

Her hür eylemin meydana gelmesine yolaçan iki neden vardır: Bu nedenlerin biri tinseldir, yani edimi belirleyen iradedir, öbürü ise fiziktir, yani irade tarafından belirlenen edimi yürürlüğe koyan güçtür. Ben bir nesneye doğru yürüyorsam, oraya doğru yürümek istemem gerekir ilkin; ikincl olarak da, ayaklarımın beni oraya götürebilmesi. Koşmak isteyen bir felçli ile koşmak istemeyen bir sağlam adam alalım. İkisi de oldukları yerde kalacaklardır. Siyasal bünye de tıpkı bunun gibidir. Fizik güç ile iradeyi bu bünyede de görürüz. İrade, burada, yasama erki adını alır; fizik gücün adı ise, ***Yürütme erki***'dir. Ve bunların katkısı olmaksızın hiç bir şey olmaz ve yapılmaz, olamaz ve yapılamaz.

Yasama erkinin halka ait olduğunu ve halktan başka hiç bir güce ait olamayacağını görmüştük. Buna karşılık, yukarıda açıklanan ilkelerin ışığında kolayca görülebilir ki yürütme erki, yasa koyucu yada egemen genelliğe ait olamaz. Olamaz, çünkü bu erk sadece tek tek edimlere dayanmaktadır. Bu edimler de yasanın yetki alanına girmez: yasanın yetki alanına girmedikleri için bütün edimleri yasa yerine geçen egemen gücün yetki alanına da girmezler.

İYİ BİR HÜKÜMETİN BELİRTİLERİ

En iyi hükümetin kesinlikle hangi hükümet olduğu sorulduğu vakit, belirsiz ve çözümü olanaksız bir soru soruluyor demektir. Daha doğrusu bu sorunun, halkların mutlak ve görecel konumları içinde ne kadar mümkün çözüm şekli varsa, o kadar iyi çözümü vardır.

Ama belirli bir halkın iyi yada kötü yönetildiğini bize gösterebilecek belirtiler nelerdir diye sorulacak olursa iş değişir ve o zaman soruya çözüm bulunabilir.

Bulunabilir ama herkes kendi tarzında bir çözüm önereceğinden soru aslında gene çözümsüz kalacaktır. Biri mal güvenliğini savunurken öbürü can güvenliğini öne alacaktır çünkü; biri özgürlükten, öbürü huzurdan söz edecektir; biri en iyi hükümetin sert olması gerektiğini ileri sürerken, öteki tam tersine alabileceğine yumuşak olması gerektiğini söyleyecektir; biri suçların cezalandırılmasını, öbürü daha işlenmeden önlenmesini isteyecektir; biri paranın bol olmasından mutluluk duyacak, öbürü pahalılıktan yakınacaktır. Bütün bu noktalar üzerinde uzlaşmaya varılsa bile iş gene de bitmiş sayılmaz; çünkü tinsel niteliklerin kesin bir ölçüsü olmadığından, üzerinde anlaşmaya varılan belirtinin değerlendirilmesi konusunda anlaşmazlık çıkar.

Oysa alabildiğine basit bir belirti vardır; ve ben bu belirtinin bir türlü bulunmamasına yada bulunduğu halde bir türlü kabul edilmemesine daima şaşmışımdır. Gerçekten de Siyasal birleşmenin ereği nedir? Üyelerin korunup sürmesi ve refah içinde yaşaması değil mi? Peki, korunup sürdüklerinin ve refah içinde yaşadıklarının en güvenilir belirtisi nedir? Elbette ki nüfusları. Üzerinde burda anlaşmazlık çıkan o belirtiyi başka yerde aramağa gerek yok. Bütün öbür koşullar aynı kalarak yurttaşların, yabancıları uyruk almaksızın ve sömürge edinmeksizin yönetimi altında yaşadıkları hükümet, kesinlikle en iyi hükümettir.

Diktatorya üzerine

Yasaların olaylara uymalarını engelleyen bükülmezliği, bazı hallerde zararlı kılabilir onları; ve bu durum, bunalıma düşmüş olan devletin hepten yıkımına yolaçabilir. Şekillerin tertipliliği ve yavaşlığı, işlemek için bir zaman payı gerektirir daima; ve içinde bulunulan durum, bu zaman payının beklenmesine elvermeyebilir. Gerçekten de, yasa koyucuyu çaresiz bırakan binlerce koşul çıkabilir ortaya. Öngörülerin en zorunlusu, herşeyi birden öngöremeyeceğimizi öngörmektir.

Dolayısıyle de siyasal kurumları, bu kurumların etkilerini gerektiğinde askıya almak gücünden kendimizi yoksun kılacak kadar pekiştirmemeliyiz. Sparta bile rafa kaldırmıştı yasalarını.

Ama kamu düzenini yozlaştırmaktan daha büyük tehlike yoktur; bundan dolayı da yasaların kutsal egemenliğini ancak yurdun selâmeti şart kıldığı vakit askıya almak gerekir. Bu pek ender ama apaçık durumlarda kamu güvenliğini sağlama görevi, bu işte en değer olana verilir. Bu da, yurt üzerine çöken tehlikenin türüne göre iki şekilde yapılabilir.

Tehlikeyi atlatmak için hükümetin etkinlik gücünü arttırmak yeterliyse, bu arttırılmış gücün kullanımı hükümet üyelerinden birinin yada ikisinin eline verilir; böylece, yasaların otoritesinde değil de sadece uygulama şeklinde değişiklik yapılmış olacaktır. Ama tehlike, yasalar bizim bu tehlikeden kurtulmamızı engelleyecek cinsten bir tehlike ise, tüm yasaları susturup kamu gemenliğini bir an için askıya alacak bir önder seçilir. Böyle durumlarda kamunun yönelimi kesindir. Halk, apaçık bir biçimde, devletin yıkılmamasından yana koyar kendini. Dolayısıyle de yasama otoritesinin askıya alınışı bu otoriteyi yıkmaz: Yasama otoritesine hükmetmektedir görevlendirilen kişi, ama bu otoriteyi temsil etmemektedir. Herşeyi yapabilir o kişi, sadece yasa yapamaz.

Kaldı ki, ne şekilde verilmiş olursa olsun, bu önemli görevin süresini kesinlikle belirlemek ve hiç bir biçimde uzatılmama şartıyle belirlemek gerekir.. Çünkü böyle bir görevin bir tek kişiye verilmesini kaçınılmaz kılan bunalım hallerinde devletin yıkılıp yıkılmayacağı çok kısa zamanda anlaşılır. İhtiyaç karşılandıktan sonra da süren diktatörlük, anlamını yitirir ve zorbalığa dönüşür. Nitekim Eski Roma'da diktatörler altı ay için seçilirdi. Çoğu da bu süre dolmadan istifa etti. Tanınan süre biraz daha uzun olsaydı, daha da uzatma tutkusuna düşebilirdi diktatör. Ve işte bunun içindir ki ona ancak kendisini seçtiren ihtiyacı karşılayacak kadar zaman bırakılmaktaydı Bu süre içinde başka niyetler tasarlayıp tezgâhlayacak zamanı yoktu katiyen.

ROUSSEL Albert (Tourcoing - 1869 / Royan - 1937) Fransız bestecisi. Sanayici bir ailenin oğluydu. 1887'de Denizcilik okuluna alındı: iki yıl çeşitli savaş gemilerinde bulundu. Ordudan ayrılarak Paris'e gitti. 1904 - 1905 yıllarında yazdığı ***Poème de la Forêt*** (Ormanın Şiiri) ilk senfonisidir. Birinci Dünya Savaşına kadar şu besteleri yaptı ***Divertissement*** (1906), birinci keman ve piyano sonatı (1908), ***Le Marchand de Sable*** oyununa sahne müziği (1911), ***Sonatine*** (1912), Hindistan ve Kamboçya yolculuğundan ***Evocations*** (1910 1911). 1912 de bir bale besteledi ***Festin de l'Araignée*** (Örümceğin Şöleni). 1921'den sonra, yapıtlarının çoğunu Dieppe civarında Vasterival'deki evinde yazdı: ***La Naissance de la Lyre*** (1922 1924), ***Joueurs de Flûte*** (1924), keman ve piyano için ikinci sonat (1924) ve ***Sérénade*** (1925) adlı yapıtları ağır parçalardır. «Fa» Süit (1926), ***Concert*** ve piyano konçertosunda (1927) ise daha yüklü bir kontrapunto yazısına yöneldi.

Altmışıncı yılını kutlamak üzere Paris'te düzenlenen Roussel festivali (1929) dolayısıyla ***Psaumme LXXX*** adını verdiği yapıtı çalındı. Son yapıtları şunlardır: Yaylı çalgılar Dörtlü'sü (1931 32), ***Andante ve Scherzo*** (1934), ***Sinfonietta*** (1934), ***Flaman Rapsodisi*** (1936), viyolonsel için konçerto, yaylı çalgılar için bir üçlü (1937). Roussel, sanatçı kişiliğini tam olarak ***Bir İlkbahar Bayramı*** için adlı yapıtından sonra buldu. Roussel, keskin ritimleri ve cüretli harmonileri benimsemekle birlikte, tonalitelerden vazgeçmez ve alışılmış biçimleri kullanır.

İzlenimci müziğin büyük ustalarından Albert ROUSSEL..

RUBENS Petrus Paulus (Siegen - 1577 / Anvers 1640) Flaman ressamı. 1596

Büyük ustanın başyapıtlarından biri : Castor ve Pollux.

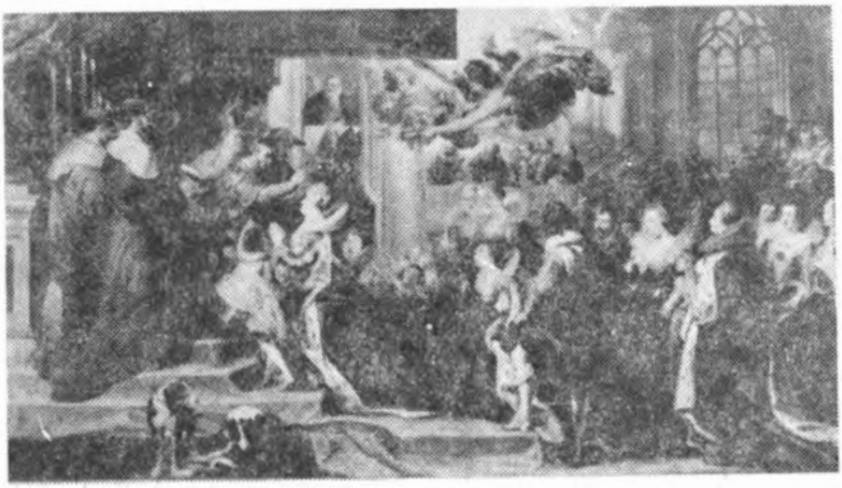

RUBENS'in en ünlü başyapıtlarından biri : Marie de Médicis'in taç giyişi...

ve aynı tablodan ayrıntı.

RUBENS : Otoportre.

1600 arasında öğretmeni Otto Van Veen ile birlikte İtalya yolculuğuna çıktı. 1608'de Roma'da Santa Maria in Valicella'nın koro yeri için yaptığı yağlıboya tablolarını bitirdi. Annesinin Anvers'te ağır hasta olduğunu haber alınca İtalya'dan ayrıldı.

1609'da arşidük Albert ile karısı İsabella'nın ressamı oldu. Gerçek başarıya vers katedralindeki üç kanatlı iki tablos eriştı: ***Çarmıhın Dikilmesi*** (1610) ile ***Çarmıhtan İndiriliş*** (1612). Rubens'in ilk tarzı, renk tonlarındaki saydamlık ve çevre çizgilerinin kesinliğiyle dikkati çeker.

Kuzey gerçekçiliği, fizik güç, ***Av*** ve ***Kıyamet Günü*** tablolarında açıkça belirir. 1618'e doğru, ***Decius Mus'un Hikâyesi*** konulu 6 kompozisyonluk dizisini yaptı. Rubens, cizvitlerin dostuydu: ***Aziz İgnacio'nun Mucizeleri***, ***Aziz Francisco, Cirit Atma*** gibi yapıtlarında karşı reform fikrini ortaya koydu. 1616'ya doğru Rubens'in resmine daha yumuşak renkler egemen oldu: bu dönemin en tipik örneği ***«Kâhin Kralların Tapınışı»***'dır. 1622 1625 arasında ***Marie de Médicis'nin Hayatı*** konulu 21 büyük bir kompozisyon yaptı. 1627 - 1630 arasında, İspanya infanta'sı İsabel'in özel danışmanlığını yaptı ve Avrupa'yı sarsan büyük olaylara karıştı.

Son dinsel kompozisyonlarının başlıcaları: ***Calvarum'a Çıkış*** ile ***Aziz Lievin'in Din Uğruna Kurban Oluşu***'dur. Yaptığı bazı nü'ler : ***Kürklere Bürünmüş Hélène Fourment***, ***Üç Güzeller***, ***Andromede***'dir.

RUBİNSTEİN Anton Grigoryeviç (Vıhvatintsıy - 1829 / Petrodvorets - 1894) Rus piyanocusu ve bestecisi.. Siegfried Dehn'den besteleme öğrendi. Alman, Fransız ve Rus librettoları üstüne 19 opera besteledi. Ayrıca bir bale, 6 senfoni, 2 kantat, 5 piyano konçertosu, 4 sonat ve 125 melodi yazdı: melodilerinden ***Acem Şarkıları*** çok değerlidir. En büyük başarısı büyük düşes Yelena'nın desteğiyle kurduğu Petersburg (1862) ve Moskova (1867) konservatuvarlarıdır.

RUBİNŞTEYN İda (Petersburg 1880 / Vence - 1960) Rus dansözü ve pandomimacısı. İlk gerçek şahne hayatına, Diaghilev'in top luluğunda, 1909'da ***Kleopatra*** ile başladı. Ardından ***Şehrazat***'da ***Zübeyde*** rolünü oynadı (1910). Birinci Dünya Savaşından önce, G. D'Annunzio'nun trajedi ve dramlarında rol aldı: ***Le Martyre de Saint Sebastien***, ***Pisanella***. İda Rubinşteyn'in tüm baleleri ***Diana de Peitiors***, ***Semiramis***, ***Balero***, ***Vals*** kendisi ön planda dans edecek biçimde hazırlanmıştır. Dansöz olmaktan çok, bir pandomima sanatçısıydı. Yarattığı yapıtların başarısı sadece kendisinin sahnedeki varlığına ve sahneye koyuşundaki zenginliğe bağlıydı.

RUDE François (Dijon - 1784 / Paris - 1855): Fransız heykeltraşı. 1807'de, Paris'e gitti, heykeltraş Gaulle ile çalıştı, Cartellier'nin öğrencisi oldu. 1812'de Roma ödülünü kazandı. 1827'ye kadar Brüksel'de kaldı. 1828'de, Salon'da, St. — Gervais kilisesi için ısmarlanan alçıdan ***Hamile Meryem ve Mercurius Kanatlarını Bağlarken*** adlı heykelinin modelini sergiledi.

Bilinen en eski yapıtı ***Dinlenen Güreşçi***'dir. ***Mermerden Kablumbağa*** ile ***Oynayan Küçük Napolili Balıkçı*** (1834), ***Gönüllerin Sefere Çıkışı*** (1792), ***Gaspard Monge'un Büstü*** (1847), ***Ölümsüzlüğe Kakuşan Napolyon*** en ünlü yapıtlarındandır.

ve «Marseillaise»den iki ayrıntı.

RUDE'ün ünlü bayrağı «Marseillaise»...

RUDEKİ Ebu ABDULLAH Cafer İbni Muhammed (Rudek - ? / Rudek - 940) İran şairi. Kur'an üzerine incelemeler yaptı, felsefe ve mantık konularıyla ilgilendi. Samanî hükümdarı Nasr bin Ahmed'in ilgisini çekti, saraya alındı. Onunla Badgis ve Herat illerini gezdi. 937'de Semerkant'a döndü. **Rudekî,** İran edebiyatında gazel, kaside ve rübai türünün kurucusu sayılır. Gazellerinde tesavvuf ve felsefe konuları önemli bir yer tutar. Rudeki'nin 1.300.000 beyit yazdığı söylenir. ***Divan***'ından başka 9 kadar mesnevisi vardır. ***Kelile ve Dimne***, ***Sindbadname*** gibi yapıtları eski farsça mensur tercümelerine dayanarak yeniden nazma çeşirdi.

ruh, can (Fr. âme; İng. soul). Hayatın ilkesi, düşünce ve duyguların kaynağı. — Ruh, bedenden ayrı ve etkinliğini beden aracılığıyle ortaya koyan bir gerçeklik olarak göz önüne alınır; ve bazan hem hayatın hem de düşünce ve duyguların ilkesi olarak kabul edilir. Ruhu sadece hayatın ilkesi olarak alan ve düşüncelerle duyguları bu ilkeye indirgeyen görüş ***vitalizm*** ismiyle anılır. Bu akımın karşıtı olan ve hayatı düşünceye indirgeyen görüşlerse, ***tinselcilik*** öğretisini meydana getirirler.

ruhbilim bk. **psikoloji**

Rus - Japon Savaşı : Doğu Asya'da Rus ve Japon çıkarlarının çatışması, iki devleti şubat 1904'ten eylül 1905'e kadar Mançurya'da çatıştırdı ve Portsmouth (A.B.D.) antlaşmasıyla onaylanan Japon zaferiyle sona erdi. Doğu Asya'daki rus mevzilerinin sağlamlaştırılması ve Alekseyev'in Uzakdoğu genel valiliğine atanması (1903), Asya kıtası üstünde Japon emelleriyle çatışıyordu. Japonya, Çin'i yenerek (1895) elde ettiği üstünlüklerin, Avrupa devletlerinin müdahalesiyle elden gittiğini görünce, İngiltere ile imzaladığı antlaşmaya (1902) güvenerek Rusya'ya savaş açmaya karar verdi. 1903'te Mançurya'nın boşaltılması üzerine rus-japon görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Mançurya'daki rus garnizonlarının takviye edilmesi Japonya'nın Moskova'ya bir ültimatom vermesine yol açtı.

8 Şubat 1904 akşamı Japon donanması savaş ilânından önce Port Arthur limanına demirli üç rus gemisini batırarak deniz üstünlüğünü ele geçirdi.

Savaş 10 şubatta ilân edildi ve Japon kuvvetleri hemen Kore'ye çıkarma yaptı, Şemulpo muharebesinden sonra 1. Ordu Seul'ü işgal etti ve Yalu ırmağını geçti (1 mayıs). Bu sırada 2. ve 3. Ordular Port Arthur'un kuzeydoğusuna çıkarma yaptılar. Liaodung'u işgal ettiler ve birbirlerine yaklaşarak Ta Liao yanq üstüne yürüdüler. Japonlar, Port Arthur garnizonunu kuşatmayı ve Ta - lien limanını ele geçirmeyi başarınca, Mareşal Oyama emrindeki kuvvetler Rus kuvvetleriin Transsibirya yoluyla muhtemel bir takviye gelmeden önce yok etmekle görevlendirildi. Ruslarda iki fikir çarpışmakta: her şeyden önce Port - Arthur'u kur-

tarmak isteyen amiral Aleksevev'in düşüncesi; o sırada görevle Mançurya'da bulunan harbiye nazırı Kuropatkin'in takviye kuvvetlerinin ulaşmasına kadar zaman kazanmak için geri çekilme planı. O arada, Kuropatkin, Liao Yang'a yerleşmiş ve Port - Arthur'a doğru bir müfreze göndermişti: bu sırada da Keller, Kuroki emrindeki Japon kuvvetlerinin hareketini durduracaktı. Yağmur mevsimi harekâta son verdi ve iki tarafa da takviye alma olanağı sağladı. Rus Arthur filosunun iki çıkış hareketi denemesi, 14 nisanda ve 10 ağustosta amiral Togo tarafından püskürtüldüler: Vladivostok'taki rus filosu 14 Ağustosta yok edildi. 26 Ağustos'ta Japonlar Liao - Yang'a tekrar hücum ettiler: Ruslar 3 eylülde şehri bırakarak yeniden düzenlenmek için Huan ho'nun gerisine çekildiler. Bu çarpışma kesin bir sonuca bağlanmamakla birlikte, Asya'da büyük tepki yarattı. Buna karşın Alekseyev, ekimde Japon ilerlemesini durdurmak ve Kuroki'yi tecrit etmek amacıyla Şaho üstüne 7 kolordu gönderdi, 8 - 18 ekim arası süren ve başarısızlıkla sonuçlanan bu harekât, Alekseyev'in yerine Kuropatkin'in getirilmesine yol açtı. 1904 1905 kışının başlıca olayları, iki taraf ordularının Mudken dolaylarında takviye alması, Port - Arthur'un teslim olması (2 ocak 1905) ve general Nogi kumandasındaki kuşatma ordusunun serbest kalmasıdır.

20 Şubattan 8 marta kadar süren Mukden Meydan muharebesinde, iki tarafın 600.000 kişiyi bulan kuvvetleri çarpıştı, fakat Rus ordusunun 100 km kuzeye çekilmesinden başka sonuç alınamadı.. 6 ay sonra mütareke imzalandığında bu cephede 17 Rus kolordusu (500.000 kişi) ve 20 Japon tümen (350.000) karşı karşıya hareketsiz beklemekteydi. 1904 1905 kışında Rus Baltık filosu, amiral Rojdestvenskiy'nin emrinde Uzakdoğu'ya gönderildi. 8 ay seyreden bu filo, Hull olayından sonra (21 ekim) Nossi-be'ye ve Cam Ranh'a gitti: buralarda uzun süre kalması ittifakına sadık kalan Fransa'yı nazik duruma soktu. Bu filo sonunda 27 mayıs 1905'te Tsuşima'da Japonlar tarafından yok edildi.

Fransa, İngiltere ve A.B.D.'nin arabuluculuğu önce bir mütarekenin, sonra da Portsmouth antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı (5 eylül 1905).

Rusların 240.000, Japonların 190.000 kişi yitirdiği bu savaş, taktiğin gelişmesinde önemli bir tarihtir. Ağır makineli tüfeğin ve seri ateşli topun ortaya çıkması ateş gücüne o tarihten sonra büyük önem kazandırdı: buna karşılık piyade ve süvarinin süngü yada kılıçla hücumu önemini yitirdi. Ateş gücünü arttırmak için iyi tahkim edilmiş devamlı cepheler kuruldu ve bunların ilk örnekleri Birinci Dünya Savaşında görüldü.

Rus Japon savaşının tarihsel bakımdan mazlum halklar açısından taşıdığı önemi, Hindistanlı bir devlet adamı şöyle dile getirmekteydi «Biz Batılıların da yenilebileceğini bu savaşla öğrendik. Bu, birinci uyanış ve bilinçlenmeğe yöneliş oldu bizim için. İkinci ve büyük uyanış da Çin'in atom bombasını yapmasıyla gerçekleşti: Bu büyük deney sayesinde öğrenmiş olduk ki, biz Doğulular da, istesek, bizi kahredenleri kahredecek olan silâhı pekâlâ yapabiliriz.»

RUSELL (Bertrand). İngiliz filozofu (1872 1970). Asil, liberal ve dinsiz olarak tanınmış bir ailenin oğlu olan Russell, metematik ve felsefe öğrenimi gördü, ilkin Hegel'in etkisinde kaldı. Cambrigde Üniversitesini bitirdikten sonra Paris'e geldi, Amerikalı bir genç kızla evlendi ve 1896'da Birleşik Devletler'e gitti. Döndüğünde İngiltere'ye yerleşti ve Whitehead'le ortaklaşa olarak ilk önemli eseri *Principia Mathematica* («Matematiğin ilkeleri», 1903)'yı yazdı. Bütün hayatı insanların mutluluğu uğruna savaşa karşı mücadelelerle geçen filozof, aynı zamanda eğitim, hürriyet ve sendikacılık konularında eser vermiş bir sosyoloji ve ahlâk bilginidir. Her filozofu kendi ortamının ürünü olarak tanımladığı *A History of Western Philosophy* («Batı felsefesi tarihi», 1946) isimli eserinin «öznel karakteri» üzerinde çeşitli tartışmalar olmuştur. Hayatının son döneminde emperyalizme ve savaş taraftarlarına açtığı ve önderlik ettiği mücadeleyle günün adamı haline gelen Russell, mantık alanındaki çalışmalarıyle önem kazanır Filozofun hareket noktası, «sıradan» ve «bilimsel» bilgi türlerinin incelenmesi ve dilin insan düşüncesini nasıl yanılttığının ortaya konmasıdır. Russell'in bu elestirmeci metodu *mantıksal pozitivizm* ismini almıştır.

RUSTAVELİ Şato: XII. yüzyıl şairi. Kraliçe Tamara'nın (1184 1212) çağdaşıydı: sarayda önemli bir görevi vardı ve eski gürcü edebiyatının başyapıtı olan *Vefhis Tkaosani* (Postlu Şovalye) adlı şiiri yazdı. Bu romanesk ve savaşçı serüven anlatısı, kraliçe Tamara sarayında güdülen şövalyelik ideali üstüne değerli bir belgedir.

RUTHERFORD OF NELSON Ernest (Nelson 1871 / Cabridge - 1927) İngiliz fizikçisi. Manchesther üniversitesine (1907) profesör atandı. 1919'da Cambridge Üniversitesi Fizik Kürsüsüne getirildi ve üniversitedeki Cavendish laboratuvarının yönetimini üstüne aldı. Londra Royal Society'nin 1925'te başkanı seçildi. Rutherford, maddenin bileşimi, gazların iyonlaşması, radyoaktiflik ve başkalaşımlar üstüne çalışmalarıyla tanınır. 1899'da toryum'un radyoaktif dönüşümler yasasını hazırladı. 1903'te de Soddy ile birlikte, radyoaktif dönüşümler yasasını hazırladı. 1908'de radyoaktif dönüşümlerde açığa çıkan enerjiyi hesapladı. 1919'da, şartlandırılmış ilk başkalaşımı gerçekleştirdi: radyumun alfa ışınlarıyla bombardıman ederek azotu oksijene dönüştürdü. 1911'den sonra, merkeze yerleşmiş bir çekirdek ile çevresinde uzak aralıklarla yerleşmiş uydu elektronlardan oluşan, Güneş sistemine benzer bir atom molokülünü yaptı. Başlıca yapıtları *Radioactivily* (1904), *Radioactive Tranformations*

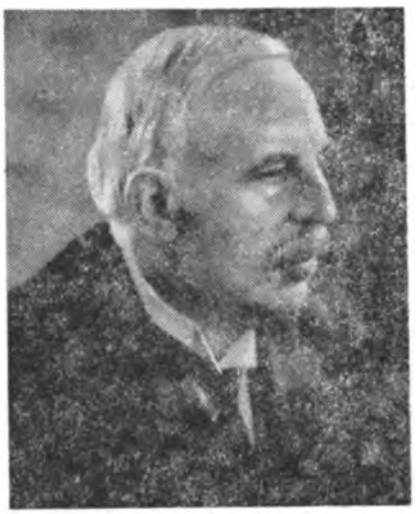

Lord RUTHERFORD OF NELSON'un son resimlerinden biri..

(Radyoaktif Dönüşümler, 1906), *Radyoactive Substances and Their Radiations* (Radyoaktif Maddeler ve Işınımları, 1912), *Background of Modern Science* (Modern Bilimin Geçmişi, 1938). 1908'de Nobel Kimya ödülünü aaldı.

RUYSDAEL Jacop Van (Haarlem 1629 / Haarlem - 1682) Hollandalı ressam. 1656'da Amsterdam'a yerleşti, orada güç bir hayat sürdü. Adını uzun zaman duyuramadı. Memleketinin ovaları, ormanları ve kumullarını gösteren, büyük ve hüzünlü bir doğa duygusunu yansıtan tablolar çizdi. Yapıtlarında, rüzgârın çalıları sarsması ve ağaçlar büyük bir ustalıkla çizilmiştir. *Çalılık* ve *Güneş Çarpması*, *Wijk - bij - Duurstede Değirmeni*, *Haarlem Manzarası*, *Yahudi Mezarlığı*, *Çağlayan*, *Bir Kumullar Manzarasında Yıkıntılar*, *Kumullar Manzarası*, *Egmont Şatosu Yıkıntıları* gibi güzel desenleri ve ofortları vardır.

RÜHMKORF Peter (Dortmund 1929): Alman şairi. Hamburg'ta edebiyat, sanat tarihi ve psikoloji okudu. 1959 yılında aynı kentte bir yayınevine girdi. Bir yıl Roma'da, bir yıl Texas Üniversitesinde konuk öğretim görevlisi olarak bulundu. Şimdi Hamburg'ta serbest yazar olarak yaşıyor.

Şiirlerinde çağdaş yaşamı çelişkileriyle ve yer yer alaycı bir aynada yansıtarak ve-

RÜHMKORF'tan bir şiir :

ÖLÜLER HAKKINDA YA DA : KÖTÜ KONUŞMA

Yavaş yavaş kapanıyor gençliğin yaraları ve hiçbir şey
onun yerini almıyor.
İnsanlıktan acı çekmek de
kanıksatıyor günün birinde;
İşte, sonra ağulanıyor yavaşça sonuna doğru emektar ruh:
Hep böyle devam edecek halimiz,
ve hep böyle devam edip giderse halimiz gene,
bu iş yakında biter.

Şimdi örneğin, aldık ıhlamurları da ardımıza,
(Leylağı ağzına alan kaldı mı?)
Bunca işgüç arasında cesaret edilmiyor BEN demeye.
Yakında,
  durulmaz yapraklarla
çekip gidince güz,
ve hatta ardıç kuşları da şarkılarını çekince,
ısıtırsın içiboş göğsü

— ŞİMDİ KÖMÜR ALMALI —

Nietzche sözleriyle.

Yarıda kesmeye neden yok, usta!
Yaşlılık da hâlâ tam geçerli bir yaşam kesimi,
ve büyük abdest yerinde olduğu süre,
gün elbet boşuna değil.
Ah - tabii.
ve bir de şu bir yandan -- öte yandan el çabukluğu,
balgam söken diyalektik
Bunu da insan ancak öğrenir, diyelim, ilerlemiş yaşlarda.

Tükenmeye başlayınca takat.
Ve açılınca ağız:
ağarmış
ve şarkılarla boş.

Türkçesi Yüksel PAZARKAYA

S

SAARİNEN Eero (Finlandiya - 1910 / An Arbor, Michigan 1961) Amerikalı mimar. Helsinki Teknik Yüksek enstitüsünü bitirdi. Kent ve bina planlarıyla ödüller kazandı. 1923'te A.B.D.'ya gitti. Helsinki Millî müzesinin ve Cenevre'deki Birleşmiş Milletler binasının planlarını çizdi. Colombia idare bölümündeki Smithsonian enstitüsünün binalarından biriyle Amerikan Mimarlar enstitüsü ödülünü kazandı. Ayrıca Detroit ve Chicago'nun geliştirilmesi için bazı planlar yaptı, fakat bitiremedi. ***The City: Its Goowth, its Decay, its Future*** (Şehir: Büyümesi, Çöküşü, Geleceği, 1943) ve ***Search for Form*** (Biçim Arama, 1948) adlı inceleme kitaplarını yazdı.

SABA Umberto (Trieste - 1883 / Gorizia - 1957): İtalyan şairi. Annesi Museviydi. Babasının annesini terketmesi yüzünden, asıl soyadı «Poli»yi, yahudice «ekmek» anlamına gelen «Saba»ya çevirdi. Aile yaşamındaki bu düzensizlikler Saba'nın kişiliğini derinliğine etkilemiş, onu iç burkucu çatışkılara itmiştir. Okulu yarıda bırakıp, bir ticaret gemisinde bir süre tayfalık yaptı. 1908'de askere gitti. 1912'de eski kitaplar satan bir dükkân açtı ve yaşamının sonuna dek bu etkinliği sürdürdü. 1921'de tüm şiirlerinin genel adı olacak «Il. Canzonlere» başlığı altında şiirlerini toplamaya başladı «Canzoniere»yi oluşturan kitap bölümleri şunlardır: «Erginlik ve Gençlik Şiirleri» (1900 - 1910); «Askerlik Şiirleri» (1908); «Ev ve Kır (1909 1910); «Trieste ve Bir Kadın» (1913 - 1915); «Savaş Sırasında Yazılmış Şiirler»; «Hafif ve Aylak Şeyler» (1920); «Sevgili Diken (1920); «Preludio ve Şarkılar» (1922 23); «Özyaşam Öyküsü» (1924); «Genç Kızlar» (1925); «Ölgün Yürek« (1925 1930); «Preludio ve Fuga'

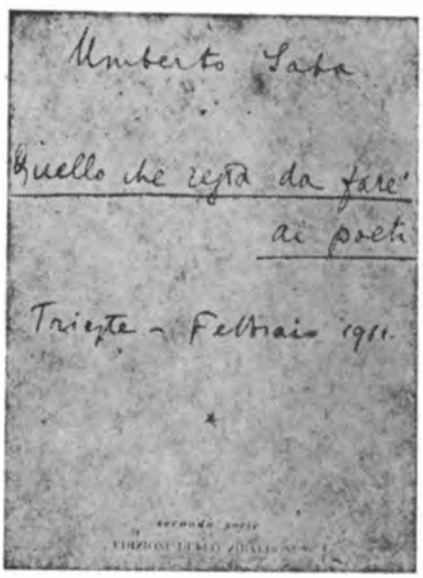

Umberto SABA'nın kendi yazısını taşıyan bir kitap kapağı.

lara» (1928 1929); «Küçük Berto» (1929 1931); «Sözcükler» (1933 1934) «Son Şeyler» (1935 - 1943) «1944»; «Çeşitli Şiirler», «Kuşar», (1948); «Bir Öykü Gibi» (1951) «Altı İhtiyarlık Şiiri» (1953 1954).

1941'de ırk yasaları yüzünden İtalya'dan ayrılıp Paris'e kaçmak zorunda kalan Saba, çabucak yurda döndü ve Alman İşgali sırasında, Roma'da saklı yaşadı. 1946'da Viareggio yazın ödülünü aldı. 25 Ağustos 1957' de Gorizia'da öldü.

Günlük yaşamda olup da Saba'nın şiirine girmeyen ne bir olgu, ne bir duygu, ne de kişiler vardır. Saba, binbir çeşitlilikle dolu günlük gerçekliği, hemen her yanıyla şiirine aktarırken, o gerçekliğe duygusal olarak da katılır, o gerçekliğin içindedir, yüreği o gerçeklikle birlikte, onun içinde atar. Doğduğu ve yaşadığı kent Trieste bile sokaklarıyla, tepeleriyle, meyhaneleriyle, yaşamın vurduğu kenar mahalle insanlarıyla, onun şiirinde canlı bir varlığa dönüşür.

Hemen aşağıda okuyacağınız «Karıma» şiirine değgin şu duygulandırıcı anıyı anlatıyor Saba «Duyulur duyulmaz eğlenceli gülüşmelere yol açtı bu şiir. Bir ozanın karısını evrenin tüm hayvanlarına benzetmek için şiir yazması tuhaf gelmişti. Ortalığı birazcık karıştıran tek şiirimiz oldu bu. Daha çok «içeriksel» nitelik taşıyan ününü belki de bu olaya borçludur. Ne var ki, bu şiiri yazdığımda, bırakın ortalığı karıştırmayı, şaşırtma niyetim bile yoktu içimde. Daha çok «dinsel» bir şiiri andırır bu şiir. Nasıl kimilerl dua eder, bu da dua edercesine yazılmıştır. Nitekim gülmeye yol açacağı endişesi olmaksızın her yerde anılıp okunabilir. Geçenlerde komünist bir gazetede, «Karıma»nın proleter bir şiir olduğu ileri sürüldü. Oysa bize kalırsa «çocuksu» bir şiirdir bu. Bir çocuk evlenebilse ve karısına şiir yazısı, bu şiiri yazardı». «Bir yaz öğlesiydi. Karım kente inmişti. Yalnız kalmıştım. Çatıya çıkan merdivenin basamaklarına oturmuş, karımın dönmesini bekliyordum. Canım hiç o- [illegible]uyordu Hele şiir yazmak aklımın köşesinden bile geçmiyordu. Fakat bir köpek şu üçüncü bölümde sözü edilen «yere uzanmış köpek», yanıma yanaştı, başını dizime dayayarak bana bakmaya başladı. Gözlerinde onca tatlılık, onca acımasızlık okunuyordu. Birkaç saat sonra karım eve

döndüğünde şiir olmuştu. Daha yazmaya gereklik kalmadan, belleğimde tamamlanmıştı. Bu şiiri kendimden geçmiş bir ruh durumunda oluşturmuş olmalıyım, çünkü şiirlerime ilişkin her şeyi anımsarım ben, ama bu şiirin doğuşundan pek bir şey anımsamıyorum. Anımsadığım tek şey ikide bir düzeltme ya da değiştirme yapmam gerekmedi. Lina, uzun yokuşu çıkarak (Trieste'nin yükseğinde bir tepede, Montebello'da otururduk), yorgun argın ve bir sürü paket, paketçikle eve gelir gelmez, soluk almasına bile fırsat vermeden, ben hemen o yokken yazdığım şiiri dinlemesini istedim. En azından bir teşekkür, bir övgü bekliyordum. Şaşırmıştım, çünkü ne teşekkür ne de övgü almıştım. Tersine, bozulmuştu karım, hem çok bozulmuştu. Az kalsın benimle kavga bile edecekti. Ama şu da gerçek ki, kişiliğinin hiçbir biçimde zedelenmediği, bu şiirin «benim en güzel şiirim» olduğu» ve «bunu ona borçlu olduğum» konusunda onu inandırmam fazla güç olmadı» (U. Saba).

SABA'dan şiirler
(Türkçesi : Bedrettin CÖMERT)

KEÇİ

Bir keçiyle konuştum
yalnızdı çayırda
bağlıydı
doymuştu otla
ıslanmıştı yağmurla
meleyip duruyordu orda.

Meleyişi
kardeşti acıma
yanıtladım onu
ilkin şaka yoluyla
sonra düşündüm ki
sonrasızdır acı
tektir, değişmezdir sesi.
Bu sesin inlediğini duyuyordum
yalnız bir keçide.

Her derdin
her yaşamın
yakındığını duyuyordum
sâmi yüzlü bir keçide.

KARIMA

Sen bir piliç gibisin
tazo ve beyaz.
Esince rüzgâr, tüyleri karışan
su içerken boynunu eğen
ve toprakta eşinen
ve yürürken
senin sultanlara yaraşır adımlarınla
ağır ağır giden
ve iterek göğsünü ileriye
çalımla çimende gezinen
bir piliç gibisin sen.
Erkeğinden daha üstün bir piliç.
Tanrı'ya yaklaştıran
tüm günahsız hayvanların
tüm dişileri gibi.
Eğer yanılmıyorsam
yanıltmıyorsa eğer beni gözlerim
başka hiçbir kadında değil
bunlar arasında senin eşin.
Akşam
tavukları bastırınca uyku
öyle sesler çıkarırlar ki
bazan hastalanıp inildiğinde
tatlılar tatlısı sesini anımsatır senin.
Sen bilmezsin
kümeslerin yumuşak ve üzüngülü sesine
nasıl benzediğini sesinin

Sen gebe bir dişi gibisin
hafif
ağırlaşmamış daha
şen şakrak hatta,
boynunu çeviren
okşayınca,
boyun değil
yumuşak pembeden bir et çemberi sanki.
Karşılaştığında
duyarsan böğürdüğünü
o ses
o denli yakınıcıdır ki
koparıp bir tutam ot
edemezsin vermeden.
Hüzünlüysen eğer
işte ben de öyle sunuyorum
armağanımı sana.

Sen dişi bir köpek gibisin
uzanmış vere,
gözleri bunca tatlı
ve acımasız yüreği.
Bastırılamayan bir öfkeyle tutuşmuş
bir ermiş oluveriyor
ayaklarının dibinde
ve öylece sana bakıyor
Tanrı'sı ya da Efendisiymiş gibi.
Evde ya da yolda
yaklaşmaya görsün birisi
hemen gösteriyor bembeyaz dişlerini,
kıskanç mı kıskanç
sevgisi.

Sen ürkek bir tavşan gibisin.
Daracık kafesinde
dikilir ayağa
görünce birini
ve durur tetikte
uzatarak kulaklarını.
Kepek ya da hindiba götürmeni bekler.
olmayınca da
büzülüp içine
karanlık köşeleri seçer.
Hangi gönül razı olur
ağzından almaya yemini?
Hangi gönül razı olur almaya
kurmak için yuvasını
üstünden yolduğu tüyü?
Hangi yürek katlanır
acı çektirmeye ona?

Sen bir kırlangıç gibisin
baharda dönen,
ama güzün göç eden.
Ne ki yok bu son alışkanlığın senin.
Daha çok
tüy gibi devinip almışsın
kırlangıçtan.
İşte budur bana
yaşlılığını duyan
ve de yaşlı olan bana

bir başka bahar mustulayan

Sen bir karınca gibisin
yarınını düşünen.
Çıkınca kıra gezmeye
ninesi ondan konuşan
yanındaki bebeye.
Ben de böyle işte
başka hiçbir kadınla değil
ya arıda buluyorum seni
ya da Tanrı'ya yaklaştıran
tüm günahsız hayvanların
dişilerinde.

ESKİ KENT

Çoğun dönerken eve
loş bir sokağından geçerim
eski kentin,
yansır su birikintilerinde solgun
ışığı birkaç sokak fenerinin
ve hep kalabalıktır yol.

Burda
meyhaneden eve ya da kerhaneye
gidip gelen insanlar arasında
burda
insanların ve malın
koca bir limanın döküntüsü olduğu
bu yerde
sonsuzluğu buluyorum
alçak gönüllülükte
Burda
denizcisi orospusu
ana avrat düz giden moruğu
işini uyduran kancığı
kızartmacı dükkânına mitili sermiş süvarisi
canı istediğinden içi içine sığmayan genç kızı
hepsi
yaşamın ve acının yaratıklarıdır.
Tanrı çalkalanır
onların da içinde
benim gibi.

Burda
sıradan insanlar arasında
düşüncemin arındığını duyumsuyorum
yolun en aşağılık olduğu yerde.

SEVGİLİ YER

Dolaşıp durduk bütün öğleden sonra
İki yaşamı bir yapacağımız bir yer arayarak

Gürültülüydü yaşam, ergindi, düşmandı
gençliğimize gözdağı veriyordu

Oysa cırcır böceklerinin hâlâ örttüğü bu yere varınca
bilseniz nice sessizlik bu ay altında

SABİN Albert Bruce (Bialystok, Polonya 1906) Amerikalı virolog. Yahudi kökenli bir ailedendi. 1921'de A.B.D.'ye göç ederek New Jersey'e yerleşti, tıp öğrenimini 1931'de tamamladı. 24 Yıl çocuk felcine karşı ağızdan alınacak canlı virüslerden oluşmuş bir aşı üstüne çalıştı. 1956'da aşı için uygun virüsü saptayarak bunu değerli bilim adamlarına yolladı. Avrupa, Güney Amerika ve Afrika'da aşı büyük kütlelere uygulandı. 1962'de Sovyet sağlık görevlileri, yaptıkları resmî açıklamada 6 aylıktan 20 yaşına kadar 90 milyon kişinin aşılandığını bildirdiler. A.B.D.'de, aşı daha az uygulandı. Bunun bir nedeni de 1961'e kadar Sabın'in burada lisans almamış olmasıydı. O arada, Salk aşısı çocuk felcini hemen hemen ortadan kaldırmıştı. Ancak Salk aşısıyla karşılaştırmak niyetiyle bazı yerlerde denendi.

SABİNES Jaime (Chiapas 1926) Meksikalı şair. Felsefe ve edebiyat öğrenimi yaptı. Başlangıçta çeşitli edebiyat topluluklarında yer aldı. Sonra bütün topluluklardan uzaklaşarak kendi kişisel şiirini kurdu. İlk kitabı *«Horal»*ı 1950'de yayımladı. Bu kitabı büyük ilgi uyandırdı; Sabines'in günümüz Meksika şiirinin önemli adları arasında yer almasını sağladı. 1962'de bütün şiirlerini *«Recuento de Poemas»* kitabında topladı. 1967 yılında, başeseri sayılan *«Yuria»*yı yayımladı. Şimdi Meksika'nın başkentinde yaşamakta ve geçimini sağlamak için ticaret yapmaktadır.

SABİNES'ten üç şiir

(Türkçesi Ülkü TAMER)

KUMRULAR DUYUYORUM

Kumrular duyuyorum komşumun damında.
Güneşi görüyorsun.
Su aydınlanıyor,
bu sözler kadar garip her şey.
Seni neden anlasınlar, Tarumba?
Sözlerin şenlik ateşi mi,
herkesi neden aydınlatsın?
Yak kemiklerini, ısın biraz.
Güneşte ve rüzgârda kurut kendini.

RESİMLERDE GÖRDÜM ONLARI

Resimlerde gördüm onları,
tiyatro önlerinde,
tramvaylarda, parklarda,
parmakları, gözleri kenetlenmiş.
Karanlık sinemalarda kızlar
Göğüslerini sunuyorlar ellere,
ıslak öpüşlere açıyorlar ağızlarını,
bacaklarını görünmez masal hayvanlarına.
Bekleyerek yaşıyorlar, biliyorum,
giysiler altındaki gizleri düşünerek,
bir tutku sözcüğünün büyüsünü.
En uzun gün boyunca açan çiçek bu,
İleriden bir şeyler uman sanat,
titreyen sanat
geleceği sezinleyen bir kör bakıcı gibi.
On dördündeydi bugün gördüğüm kız,
yanındaydı annesiyle babası
ve kızın gülüşüne bakıyorlardı,
o gülüş kendilerinden çalınmıştı sanki.
Gördüm onları, gördüm
— sevgilileri
eşiklerde geceleyin,
kaldırımlarda, otlar üstünde, ağaç altında
nasıl da sarılıyorlardı birbirlerine
birer mühürdü dudakları.

Kara gökyüzünü gördüm
kuşlar bile yoktu gökyüzünde,
çelik yapılar vardı,
kulübeler, avlular,
unutulmuş yerler.
Ve titreyerek hepsi
bırakıyorlardı kendilerini birbirlerinin kollarına,
aşk gülümsüyordu,
duygulandırıyordu onları,
bayal gücünü yitirmiş yaşlı bir dede gibi
onlara bir şeyler öğretiyordu.

«Somoza is a sonofabitch
but he's ours.»
Yabancıların uşağı
ve kendi halkının diktatörü
yabancıların başa geçirdiği
ve vazgeçemediği adam:

SOMOZA FOREVER.

Gündüzlerin casusu
gizli ajanı gecelerin
tutuklamaları gecelerin:
otobüste konuştukları için tutuklananlar
Viva diye bağırdıkları için
fıkra anlattıkları için.
«Devlet Başkanı'na hakaretten...»
Kurbağa suratlı bir yargıç tarafından mahkum edilenler
karakollarda köpek suratlı polisler tarafından işkence
edilenler
sidik içirilenler bok yedirilenler
(Anayasa'ya kavuşunca unutmayın onları)
ağızlarında süngü, gözlerinde iğneler
ışıldaklar altında elektrik verilenler.
— «Orospu çocuğunun biridir, Mr Welles, ama bizimdir.»
Ve Guatemala'da, Kosta Rika'da, Meksika'da,
geceyarısı uyanıyor sürgünler çığlık çığlığa,
sanki işkence altındalar yine,
yine tellerle bağlanmışlar sanki
yine elektrik veriliyor sanki kasıklarına,.
«... Yakışıklı adamdı doğrusu...»
(böyle dedi bir köylü).
«Evet, oydu. Aslan gibi çocuktu doğrusu...
Sarı bir gömlek giymişti, kısa kollu bir gömlek.
Doğrusu yakışıklı çocuktu.»
Gece çökünce Nikaragua'ya, ölülerle dolar
Başkanlık Sarayı. Yüzler belirir.
Yüzler belirir karanlıkta.
Kanlı yüzler.
Adolfo Baez Bore; dili koparılmış Pablo Leal
diri diri yakılan okul arkadaşım Luis Gabuardi
ve «Somoza'ya ölüm!» diye bağırarak ölenler.
Yüzü belirir on altı yaşındaki telgrafçının;
gizli telgraflar çekerdi Kosta Rika'ya karanlık Nikaragua'dan,
geceyi titreten telgraflar çekerdi
(adı bile unutulmuştur şimdi
ve tarih kitaplarında anılmayacaktır)
telgraf çekerken yakalandı ve Tachito'ya bakarak öldü;
hâlâ bakıyor ona.
O çocuğun yüzü belirir,
bir gece afiş asarken yakalanmıştı

SOMOZA HIRSIZIDIR yazıyordu afişte,

ve gülen jandarmalar tarafından kurşuna dizilmişti...
Yüzlerce ölünün yüzü belirir;
kemikleri Wiwili akbabalarına yem olan ölülerin;
Estrada'nın ölüsü; Umanzor'un ölüsü;
Socrates Sandino'nun ölüsü;
ve en yücesi ölülerin, en büyük cinayetin ölüsü
Augusto Cesar Sandino'nun ölüsü.
Başkanlık Sarayı ölülerle dolar
her gece Managua'da.

Ama ölür ölmez yeniden doğar kahramanlar
ve yeşil otlar fışkırır küllerin arasından.

SABİT bin KURRA (Harran - 834 / Bağdat 901) Arap bilgini. Özellikle felsefe, riyaziye ve tıp konularında çağına ışık tutacak nitelikte çalışmalar yaptı. Eski Yunan ve Anadolu felsefesini öğrendi. Hakikat için en geçerli ölçünün akıl olduğu görüşünü savundu. Bağdat'a yerleştl. Halife Mutezid'in ilgisini çekti ve saraya alındı. Sabit, kendinden sonra gelen tüm maddecl ve akılcı Islâm filozoflarını, bilginlerini etkiledi. Yunancadan Arapçaya yaptığı çeviriler, sonraki çağlarda batılı bilginlerin ilkçağ kültürünü öğrenmesine yardımcı oldu. Başlıca yapıtları: ***Kitab fi Sebeb Kevni'l-Cibal*** (Dağların Ortaya Çıkış Nedeni Hakkında Kitap), ***Kitab Esmafü-l-Emraz*** (Hastalık Türleri Kitabı), ***Kitab fi't-Tasarruf fi Eşkâli-l-Kıyas*** (Tasım Türlerini Kullanma Hakkında Kitap), ***Kitab fi İstihraci-l-Mesaili'l Hendesiye*** (Geometrl Problemlerinl Çözümleme Üstüne Kitap).

sabit sermaye (Fr. capital fixe) Üreticl sermayenin, tamamıyle üretim süreci içinde işleyerek, kendi değerini, bir defada değil de parçalar halinde ve bir Üretim peryodları serisi süresince ürüne aktaran kısmı. Sabit sermaye, genel olarak, şu unsurları içine alır :

— işletme binaları;
— endüstriyel tesisler;
— makina ve avadanlıklar;
— alet-edevat.

Üretim süreci içinde bu unsurların hepsi de çeşitli derecelerde yer alır; insan emeğine çerçevelik eden binalar ve tesisler gerekli olduğu gibi, emeğin nesnesini kullanım değerine dönüştürebilmek üzere, makinalar, aletler, vs. de gereklidir.

Bu unsurlar, tedavül tarzıyla, dolayısıyle de rotasyon tarzıyla karakterize olunurlar. Eğer rotasyon birçok üretim peryodunu içermekteyse, sabit sermaye ile karşı karşıyayız demektir. Bunun tam tersine, rotasyon peryodu bir üretim peryoduna eşitse, onunla çakışıyorsa, mütedavil sermaye söz konusudur.

Böylece, sabit sermaye, karşılıklı bağımlılık halinde olan, temel Ikl karakter gösterir: hem sürekll olarak üretlmde içerillr, hem de, değer bakımından aralıklı olarak yıpranır. Bu medd! yıpranmanın (ya da aşınmanın) hızı, unsurlara göre değişir: binalar için çok yavaşken gittlkçe hızlanır ve alelade avadanlık için lyice yoğunlaşır.

Sabit sermaye, işte bu yıpranmadan ötürü ve bu yıpranmaya bağlı olarak, değerini ürünlere aktarır. Örneğin, bir makina on yıl iş görüyorsa ve bunun yanısıra üretim peryodu da bir yıla eşitse, denebilir kl, bu makina her yıl, yani her üretim peryodu zarfında başlangıçtaki toplam değerinin onda birini aktarmaktadır.

Sabit sermayeyl meydana getiren üretim aletleri, maddî yıpranmanın yanısıra bir de bir başka tip yıpranmaya uğrarlar: teknik ilerleme dolayısıyla meydana gelen manevi yıpranmadır bu.

Sabit sermayenin önemi, sanayinln karakteristiklerine bağlı olarak değişir. Ağır sanayilerde hafif sanayilere oranla, örneğin kundura sanayiine oranla demir-çelik sanayiinde çok daha yüksektir.

Sabit sermaye, yalnızca değişmez sermayeden oluşur. Kendi öz değerini aktaran sadece sabit sermayedir; ne ürün değerinin artmasına ne de hatta artı-değer'ln üretilmesine hiç bir katkısı yoktur. Bizzat kendlsl de rotasyon tarzıyle tanımlanan mütedavil sermayeye karşıttır sabit sermaye. Sabit sermaye-mütedavil sermaye karşıtlığı, teknlk karakterdeki bu karşıtlık, marksist-olmayan (burjuva ya da başka) marksistler tarafın-

dan kabul edilen tek karşıtlıktır ve emeğin sömürülmesini açığe vuran tek karşıtlık olan değişmez sermaye-değişken sermaye karşıtlığını maskeler.

Sabit sermaye, hem, kapitalistlerin ticarî hesaplarında temel bir rol oynıyan bir muhasebe kavramıdır, hem de, üretim güçlerinin gelişim düzeyini dile getiren nesnel bir kavramdır. Ve bu anlamdadır ki, Marx, sabit sermayeyi meydana getiren unsurları «üretici güçlerin düzey-ölçerleri (gradimetres) olarak nitelemiştir.

SABUROV Maksim Zaharoviç (Drujkovka - 1900) Sovyet siyaset adamı. Madenciydi, Komünist partisine girdi (1920). Yabancı ülkelerin sanayi tekniğini inceledi. Danbass'ta bir makine fabrikasını yönetti (1933 1936). İkinci Dünya savaşında Ukrayna'da çete savaşının örgütlenmesine yardım etti. 1947'de Bakanlar kurulu başkan yardımcısı, 1949'da Plan komisyonu başkanı oldu. 1952'de parti prezidyumuna girdi. 1955'ten 1957'ye kadar Bakanlar kurulu başkan yardımcısı olarak kaldı.

Sacco ve Vanzetti olayı : A.B.D.'da adlî olay. Birleşik Amerika'ya göç etmiş iki İtalyan anarşisti, Nicola Sacco ile Bartolomeo Vanzettl, South Braintree'deki bir fabrikanın muhasebecisiyle bekçisini öldürmek (1920) suçundan Massachusetts Yüksek mahkemesince idam cezasına çarptırıldılar (1921) ve başka bir mahkûmun (Madeiros) onların suçsuz olduğunu ileri sürmesine karşın (1925) idam edildiler (1927). Ölümleri Avrupa'da ve Birleşik Amerika'da büyük bir öfke yarattı.

du olay A.B.D. emperyalizminin yüz karasıdır.

SACHS Hans (Nürnberg - 1494 / Nürnberg - 1576) Alman şairi. Anlam ve biçim bakımından ortaçağ geleneğini sürdüren 6 binden fazla şiiri olduğu sanılır. Reform hareketini destekliyor, Alman zekâsının bir yenilenmesi olarak yorumluyordu. Luther için bir marş yazdı: *Die Wittenbergisch Nachtigall* (Wittenberg Bülbülü, 1523). Lirik şiirlerinin büyük bölümü Meistersang tonundadır. Din dışı ve dinsel trajedileri vardır. Yapıtının en canlı bölümü, 1517-1563 arasında yazdığı ve 84 parça olduğu sanılan *Fastnachtspiele*'dir (Faşing Oyunları). R. Wagner, *Nürnberg'li Usta Şarkıcılar* adlı operasında Hans Sachs'ı baş kahraman yaptı.

SACHS Nelly (Berlin 1891 / Stockholm 1970) Alman şairi. Bir fabrikatörün kızı olarak doğdu, Stockholm'de öldü. Ailesi Yahudi asıllı olduğu için, Hitler'in yönetime el koymasından sonra, onun ve ailesi için de güç günler başladı. 1940 yılında Selma Lagerlöf'ün aracılığıyla Stockholm'e göçer. Savaştan sonra bir daha Almanya'ya dönüp yerleşmez.

Nelly Sachs zengin bir evde büyük kentsoylu bir yaşamın içine doğmuştur. Berlin de zaten o zamanlar Orta Avrupa'nın kültür merkezlerinden biri olma yolunda gelişmektedir. Babasının büyük kitaplığı, evlerindeki sürekli müzik konserleri arasında daha küçük yaşta sanatçı benliğinde kıpırtılar duymuştur. Bir yandan baleye merak sararken, öte yandan henüz on yedi yaşında ilk şiirlerini kağıda geçirmeye başlar.

Baba kitaplığındaki romantik eğilimli yapıtlarla, Selma Logerlöf'ün etkisi zamanla birleşince, kendine özgü bir yol arama bilincine erişir. Bu yolu bulmada Alman faşizmi de etken olmuş, Almanya'dan kaçtıktan sonra bile —öldürülen milyonlarca suçsuz insanın düşüncesiyle— onu yaşamının sonuna dek bir karabasan gibi kovalamıştır.

Kaçışla birlikte sanki Nelly Sachs ölmüş ve yeni bir yaşama doğmuş gibiydi. Şiiri bu yeni yaşam, bu yeni evren içinde biçimlenmeye başladı. Bu bir sonsuzluk evreniydi, bu tozsuz bir evrendi.

Geçicilik ve sonsuzluğun soyutluğu arasındaki direnim ve gerilim, şiirinin dramatik yönünü belirler Nelly Sachs'ın. Gelişimin niteliği dönüşümdür. Somut bir evrenden, soyut bir evrene, acılardan kozmik gizemin arayışına doğru bir dönüşüm.

1966 yılında Nobel ödülünü alıncaya dek Almanya'da bile pek yaygın değildi adı. Belirli çevrelerin dışında bilinmezdi. Ama yazın çevreleri, onun şiirinin değerlerini çoktan kavramıştı. Nobel'i almasından bir yıl önce, 1965 yılında da «Alman Kitapçılığının Barış Ödülü»nü almıştır.

Ünlü Alman ozanı Hans Magnus Enzensberger, Nelly Sachs'ın şiiri üzerine şunları der:

«Nelly Sachs'ın şiiri büyüktür ve gizlerle doludur. Büyüklük yabancı kalıyor dünyada. Dünya onu yüceltmekten başka bir şey yapamaz. Yücelik, ve öylesine sessiz bir yücelik son yıllarda Nelly Sachs'a tanındı; geç ve birdenbire... Onun dilinde kurtarıcı bir şey barınıyor. Konuşurken yitirmekten korktuğumuz bir şeyi, söz söz bize geri veriyor: dili.»

Nelly SACHS'tan şiirler

(Türkçesi : Yüksel PAZARKAYA)

NE yapıyorsunuz
sizle bir göz kırpışı
evrende varolan bana
Çekin zamanımı
canlı bakıştan
boyundurukta gece
ve kıvrılmış demir gibi yalımlı varlığa

Yara düşler

Ve o gün
güneşin bana bir çiçek çizdiği
ya da bir yıldız kardan
kuşbaşlar her yanda
pusuda türkü

Ama ölüm hepimize

Bekleyin soluğu
sizin için de söyleyecek türküyü

KELEBEK

ne güzel öteyan
tozuna çizilmiş senin.
Yalım çekirdeğiyle yeryüzünün,
taştan kabuğuyla
sunuldun,
ayrılık örgüsü geçicilik ölçüsünde.

Kelebek
tünaydını bütün canlıların!
Ağırlığı yaşam ve ölümün
konar kanadınla senin
güle
yuvaya
yuvaya doğru oluşan ışıkla solan.

Ne güzel öteyan
tozuna çizilmiş senin.
Nice kral simgesi
gizinde havanın.
Senin yüzyılın
bir salkım söğüt
eğilmiş anlaşılmayana

Taşlar taşıdın
perke düşerlin

ve yeniden deştin
yara - vaftizi
ve gene taşıdın
buydu yöntem
ölüme adanan
işkence yöntemi

Bir nokta evrende
yüklendin omzuna
içinde insan sözü
güne uyur
ve özü temiz
yitirir güneş altını
içsel dansı yaşayan
ve geceyi toz eden
taşı eline aldın
adsız yürüyüşün başladığı yerde
ÖYLE yapyalnız insan
arar doğuya
melankoli alaca yüzde görülür orda

Kızıldır doğu horoz ötüşündeki

Ey duy beni —

Aslan tutkusunda
ve kamçılı Ekvator yıldırımında
yitmemi

Ey duy beni —

Çocuk yüzleriyle Kerubim'in solmayı
akşamleyin

Ey duy beni —

Mavi kuzeyinde rüzgar gülünün
uyanıp geceye
işte bir tomurcuk ölüm göz kapaklarında

böyle giderek kaynağa —

BİLMİYORUM bundan böyle
nerde kuşlar öter
ya da
hıçkırır mı denizde
deri melekleriyle derinlerin
ürperirler kutsal korkularına
havaya çekilmenin —

Hiç bilmiyorum

delerek
bu kılıç balıklarını
korkunç öğüten istekler
ruhun ince zarlı tansığı
yalımlı iç çekirdeğinde yiterler mi yerin

ve belki kederli evren
bir gece sonu
söndürdü kara ışığını

Çünkü daha bir kez
uykuda yitirdim bir sevgi sözünü

YERYÜZÜ, yaşlı yıldız, ayağını emiyorsun içine
uçmak isteyen ayağını
ey Kral Lear, kollarında yalnızlık.

İçe ağlıyorsun deniz gözleriyle
acı yıkıntılar
ruh dünyasına.

Gümüş buklelerinde yıllar milyonlarca
şabtere çelengi, çılgınlık yıldızlı
yangın kokusunda.
Ve çocukların,

ölüm gölgesi vuruyorlar şimdiden senin
döne döne sen
yörüngende,
Samanyolu dilencisi
ve rüzgar körün köpeği.

KİM çağırıyor?
Kendi sesin!
Kim yanıtlıyor?
Ölüm!
Batıyor mu dostluk
kışlasına uykunun?
Evet!
Neden ötmüyor bir horoz?
Bekliyor laden öpüş
suda yüzene değin!

Bu nedir?

Anlık terkedilmişlik
zamanın düştüğü
sonsuzluğun öldürdüğü!

Bu nedir?

Uyku ve ölüm özelliksizdir

saçma, abes, olmazlı (Fr. absurde; İng. absurd) Mantığın kurallarına aykırı düşen. - Bu anlamda «saçma bir fikir», öğeleri birbirini tutmayan, birbirleriyle uyuşmayan fikirdir; «saçma bir yargı», olmazlı bir sonuç içeren tutarsız bir yargıdır; «saçma bir akıl yürütme» ise, formel bakımından yanlış bir akıl yürütmedir. Demek ki, bu anlamda saçma kavramı, «çelişkili» kavramından daha geneldir, ama «yanlış» kavramından daha az geneldir. Kesin anlamında saçma'yı, «anlamsız»dan ayırt etmek gerekir; çünkü «saçma»nın bir anlamı vardır ama yanlıştır, oysa «anlamsız» ne yanlış ne de doğru olamaz. - Saçma kavramı çağdaş *varoluşçuluk* anlayışında özel bir önem kazanmıştır: Saçma'yı Heidegger'e göre, boğuntu: Sartre'a göre, yaşamak için hiç bir geçerli neden bulunmayışı; Camus'ye göre, insanlık hallmizin tutarsızlığı; Jaspers'e göre ise, insanın doğa ve tarih içindeki konumu bakımından kaçınılmaz şekilde başarısızlığa mahkûm oluşu doğurmaktadır... Bu anlayışa göre saçmanın yaşantısı, varoluşun en gerçekli yanını meydana getirir. Camus'nün, her seferinde aşağıya yuvarlanan bir kayayı durmaksızın bir tepenin doruğuna çıkarmağa mahkûm bir insanın hikâyesini anlatan ünlü eseri *Mythe de Sisyphe* («Sisifos efsanesi», 1942), saçma'nın yaşantısını dile getirmektedir.

SADE Marki DE (Paris - 1740 / Charenton - 1814) Fransız yazarı. Bir diplomatın oğlu.

Bir halk ressamının gözüyle SADE.

Süvari yüzbaşısı olarak Yedi yıl savaşına katıldı. 1767'de, babasının yerine Bresse, Bugey ve Valmorey hâkimliğine getirildi. Sürdüğü sefih hayat yüzünden Saumur şatosunda birkaç ay hapsedildi. 1722'de zehirleme suçuyla kovuşturmaya uğradı, Cenova'ya kaçtı. Başkan de Montreuil'ln karısının çıkarttığı bir tutuklama kararı üzerine Paris'te hapsedildi. 1777'de Vincennes şatosuna götürüldü. Tutuklama kararlarını iptal eden kurucu meclis kararnamesiyle hapisten çıkarıldı (1790). Kendini Piques bölge sekreterliğine tayin ettirdi (1792).

Sade'ın ünlü yapıtı Justine *için André MASSON'un yaptığı desen.*

Hapisanede geçirdiği uzun yıllar boyunca yazdığı yapıtlarını, ancak devrim döneminde yayınlayabildi: Oxtiern yeda Çapkınlığın Mutsuzlukları (1791) adlı dram dışında, hep roman yazdı: *Justine yada Erdemin Mutsuzlukları* (1791), *Aline et Valcour* (1795), *Yatak Odasında Felsefe* (1795), *Nouvelle Justine Suivie de l'Histoire de Juliette sa Soeur* (Yeni Justine, Ayrıca Kızkardeşi Juliette'in Hikâyesi, 1797). 1803'te Charenton'daki akıl hastanesine yatırıldı, ölümüne kadar orada kaldı. 1813'te son romanı yayınlandı: *La Marquise de Gange* Yapıtlarının büyük bölümü ancak XX. yüzyılda basıldı: *Bir Rahiple Can Çekişen Bir Hasta Arasındaki Konuşmalar* (1926), *Fıkralar, Hikâyeler, Masallar* (1926), *Sodom'un Yüz Yirmi Günü* (1931-35), *Baryera Kraliçesi İsabelle'in Gizli Hayatı* (1952), ayrıca 1777-1786 arasında karısına yazdığı 250 mektup.

Dengesiz bir yaratılışın ürünü olan bu yapıtlar, ahlâka aykırılıkları yüzünden uzun süre bütün sansürler tarafından yasaklandı.

SADİ Ebu Abdullah (Şiraz - 1213 / Şiraz - 1292) İranlı şair. Bağdat'ta Nizamiye medresesinde okudu. Bir süre Şam'da ve İsfahan'da kaldı. Salgurlu emîri Ebubekir bin Zengî ile yakınlık kurdu, yardım gördü; bunun üzerine emîre *Bostan* adlı yapıtını sundu (1257). Sonra hacca gitti, dönüşte Tebriz'de kaldı. Tekrar Şiraz'a döndü. Tüm ömrünü ibadetle geçirdi. Yaptırdığı hankâhına kapanarak kendini riyazete verdi.

Yapıtları manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır, *Bostan* ve *Gülistan* adlarını taşıyan bu yapıtlarda manzum ve mensur içiçedir. İslâm edebiyatında *makame* denen küçük hikâye türünde olan *Gülistan* 8 bölümlüdür. *Bostan* ise manzumdur ve *faûlün faûlün faûlün faûl* veznindedir. Sadi'nin gazel, rübai, kıta ve beylt türünde şiirleri de vardır. Şiir ve öykülerinde sınırsız bir insan sevgisi, özlü bir insan saygısı dile getirilir.

SADİ ile annesi : Bir İran minyatürü..

SADOUL Georges (Nancy 1904 / Paris - 1967) Fransız sinema tarihçisi. 1925-1932 arasında gerçeküstücü akıma katıldıktan sonra, sinema tarihi konusunda uzmanlaştı. Birçok kronik ve kısaltılmış yapıt yayınladı: *Histoire Générale du Cinéma* (Genel Sinema Tarihi) adlı 8 ciltlik büyük bir yapıt yazdı. 1965'te *Dictionnaire des Cinéastes* (Sinemacılar lûgati) ve *Dictionnaire des Films* adlarında iki lûgat yayınladı.

Saf aklın eleştirisi (Almanca aslı; Kritik der reinen Vernunft) Kant'ın, 1787'de kesin biçimini alan en önemli eseri. - Modern Batı felsefesinin ana kaynağını meydana getiren bu incelemesinde Kant, genellikle insan düşüncesinin temelini, formlarını ve sınırlarını tanımlamağa girişmektedir. Filozofa göre, dünya hakkındaki bilgilerimizi bili myoluyle sağlarız; felsefenin işi ise, bize dünyayı değil, bilimin insan düşüncesindeki temelini açıklamaktır. Eser üç ana bölüme ayrılır: 1. «Sezgiler teorisi» diye anılan ve uzay'la zaman'ı inceleyen *deneyüstü estetik*. 2. Dünya hakkındaki bilgilerimizin büründüğü kavramları ve formları kapsayan *deneyüstü analitik*. 3. «Düşüncenin sınırları teorisi» diye anılan ve âlemin bütünlüğünü, ruhun ölümsüzlüğünü, Tanrının varlığını insan düşüncesinin kavrama alanı dışında gören *deneyüstü diyalektik*. Kendi deyişiyle Kant, bu eserde, «İmana yer açmak için bilimi sınırlamak» yoluna gitmiştir.

sağduyu (Osm. akl-ı selim; Fr. bon sens; İng. good sense, sound sense, right sense) : İnsanın günlük etkinlik içinde gelişme gösteren görüş, alışkanlık ve düşünüş tarzlarının tümü. Sağduyu terimi, felsefe literatüründe, idealizmin soyut spekülatif kurgularının karşıtı olarak kullanılır. Bu anlamıyle sağduyu maddecilikle bağdaşır. Nitekim maddeci filozofların geçmişte sık sık sağduyudan söz etmiş olmaları boşuna değildir. Ne var ki sağduyu kavramının bu şekilde anlaşılışı temel kusurlar taşır : Burada sağduyu, nesnelerin ve süreçlerin özüne inmez; ancak günlük pratiğin sınırlı yapısını yansıtmakla kalır. Bundan ötürü sağduvu, çoğu zaman, bilimsle düşünceye karşı bir şey olarak göz önüne alınmıştır. Bilim ile üretim aresındakl bağlar sıkılaşıp bilimsel görüşler yaygınlık kazandıkça, günlük deney ve deneyimlerin niteliği de değişlr; ve sağduyu, belirli bir dereceye kadar, bilimsel bilgiye yaklaşır. İşte bundan dolayı da bilimsel düşünme ile sağduyu arasındakl karşıkarşıyalık, görecel bir karaktere bürünür.

Sahne Işıkları (Limelight) : Charles Chaplin'in 1952'de Hollywood'da çevirdiği film. Senaryoda, yaslanan ve artık kimseyi güldüremediğini fark eden bir müzikhol sanatçısının, bir zamanlar intihardan vazgeçirdiği bir dansçı genç kız sayesinde toparlanışı anlatılır.

SAHTURİS Miltos (Hidra - 1919) Yunan şairi. Atine Üniversitesinde hukuk öğrenimi gören Miltos Sahturis kendi kuşağından gelen birçok şairler gibi yazarlık hayatına önce gerçeküstü bir şair olarak başlamış, fakat daha sonra lirik ve dramatik anlatıma ağırlık veren kişisel bir şiir dili yaratmıştır. Sahturis bir soruşturmada sanatıyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: «Şiir, ben farkında olmadan, kendi iç benliğimin bir aynasıydı, elimde ise gördüğüm her şeyi yansıtan bir başka ayna tutuyordum. Her iki aynayı da kırıp parçalarından kendi hayatım olan gerçek şiirimin yansıdığı Orpheus Aynamı yarattım... Şiirim temelde cinsel aşktan kaynaklanır. Bu şiirde sarmaş dolaş iki vücut vardır; birden bu iki insan yüzlerinin kardığını ve kan içinde olduğunu görürler. Şiirimde beni aşan, benim anlamadığım pek çok şey var. Bunları anlasaydım bile, açıklamak istemezdim.»

Şairin 1945'te yayımladığı Unutulmuş Kadın adlı bir şiir kitabından bu yana ona yakın şiir kitabı daha çıkmıştır.

SAHTURİS'ten şiirler

(Türkçesi : Cevat ÇAPAN)

GÖZLEMEVİ

Güneşin bıraktıkları
bir yeşil sürgün görmemişler
yanan bir ağıza dokunmamışlar
göğün rengini bilmiyorlar

Karanlık odalara kapanmışlar
ölüp ölmeyeceklerinden habersiz
kara maskeler, koca teleskoplar
ceplerinde kırıntılarla kirli yıldızlar
ellerinde korkakların taşlarıyla
pusuya yatmış bekliyorlar
ışık için öbür gezegenlerde gizleniyorlar

Bırakın ölüp gitsinler

Bırakın her bahar kendi sevinciyle vargılansın
her çiçek kendi rengiyle
her el kendi okşayışıyla
her öpüş kendi titreyişiyle

HAYAT

Gece
bir eczanede
dizçökmüş
bir at
döşeme tahtalarını
kemiriyor
garip
yeşil
yanıklar içinde
bir kıza
ilk yardım yapılıyor
bu arada
köşeye çekilmiş
umarsız
bir hortlak
ağlayıp duruyor.

MEVSİMLERİN ÜSTÜNDE

Gece daha o anda yarı yarıya örtmüştü üstümü,
bense taşlar, kaynaklar, daha başka kalıntılar
bulmak istiyordum senin gülüşünü zenginleştirmek
için-sen gülmüştün.

Ve yıllarımın akıp gittiğini duydum kumların
üzerinde.

Zaman yükseldi, yalnız değildim. Mevsimlerin
üstünde, o görünmeyen parıltı sardı her yanımı,

dönüp durduk havada, fırtınalı aralıklarla.

Salıncak çatırdadı altımızda, hâlâ senin
ağırlığınla sıcak,

o boru sesi, alacakaranlık sınırda duyulan.

GELEN SES

Bana kötü belirtilerden söz ediyordun, başıma
geleceklerden. Ama onlar ne arıyorlardı,

bütün o adamlar? Taş yüzler korkuttu beni, o
gün görüşümü engellediler.

Nereye bakmam gerekiyor? Her yanda teller,
örtüsüz bir kış her yerde, her sokakta

hesaplaşmalar, buz gibi yağmur tanecikleri;

odunları hatırladın, ateşte yanan kütükleri,
küllerin gerisinde onca boşa gitmiş yıl.

Pencereleri sürgüledik. Kimdir o direklerini
zamana dayayan?

Bir ses duyuldu çatlaklardan, bir ışık
süzüldü.

Senin sesin değildi bu. Dışarda
göz kamaştırıyordu sözünü ettiğim ölüm.

ÇAĞRI

Benimle gel bu gece, yapraklarımla, bulutlarımla
sarılacağım sana.
Sayısız değişimler ve seslerle saracağım seni,
ayın köpüklerinde
yalnız kemiklerinin akı kalıncaya değin.

SAİNTE-BEUVE Charles Augustin (Boulogne-sur-Mer 1804 / Paris 1869) Fransız yazarı ve edebiyat eleştirmeni. Taşralı bir burjuva ailedendi. Bir süre Tıp fakültesine gitti (1823), sonra kendini edebiyata verdi. *Globe* gazetesine girdi, bu gazetede eleştiri yazıları yayınladı. 1827'de *Odes et Ballades* üstüne yazdığı bir makale sayesinde Victor Hugo ile dostluk kurdu. Fransız Akademisi tarafından verilen bir konu üstünde ilk yapıtı *XVI. Yüzyıl Fransız Şiirinin Tarih ve Eleştiri Bakımından Görünüşü* (1828) adlı kitabını yayınladı. Yayınlanmış tek romanı *Volupté* (Şehvet) 1834'te çıktı.

Bu arada edebiyat tarihine ve eleştiriye yöneldi *La Revue des Deux Mondes*'da çıkmış olan «*Portreler*» dizisini yayınladı *Critiques et Portraits Littéraires.*

«Eleştirmene düşen, çeşitli insanlar arasında hiç birine çakılıp kalmaksızın dolaşmaktır.» SAİNTE-BEUVE

Sainte-Beuve 1835'e doğru romantizmden ayrıldı. 1838'de Lozan'a gitti ve orada Port-Royal üstüne dersler verdi. En önemli yapıtı ***Port-Royal*** (1840-1859) bu çalışmasının ürünüdür. 1840'ta Mazarin kütüphanesi yöneticisi oldu. 1848 Devriminden sonra duyduğu tedirginlikten ötürü Liège Edebiyat fakültesinde Fransız edebiyatı dersleri vermeyi kabul etmek zorunda kaldı. 1855'te Collège de France'ın Latin Şiiri kürsüsüne getirildi. Bu arada, 1857-1861 arasında Ecole Normale'de fransız edebiyatı dersleri verdi. 1865'te senatoya girdi. İmparatorluk rejimi liberalleşmeye başlayınca gene gençlik fikirlerine döndü. Sainte-Beuve'ün yayınlanmış öbür yapıtları şunlardır : ***Proudhon*** (1872), ***Cahiers*** (Günceler, 1876), ***Correspondance Générale*** (Genel Mektuplaşmalar), ***Premiers Lundis*** (İlk Pazartesiler, 1874-1875), ***Chroniques Parisiennes*** (Paris Kronikleri, 1873).

SAİNTE-BEUVE'ün 1856 yılında yapılmış olan bir portresi.

SAİNT-EXUPERY Antoine DE (Lyon 1900 / bir hava görevi sırasında yitik - 1944) Fransız yazarı ve havacısı. 1920'de Askerlik görevini hava sınıfında yaptı. Daha sonra, Patagonya hava seferlerini kurmakla görevlendirildi. Kısa süre sonra havayollerından ayrıldı ve deney pilotu olarak birçok sefere girişti. 1940 savaşında keşif pilotu oldu. Mütarekeden sonra Amerika'ya gitti. 31 temmuz 1944'te bir görevle Korsika'dan havalandı, fakat bir daha geri dönmedi.

Kendisine dünya çapında ün kazandıran

«Bir uygarlık, insanda, herşeyden önce, belirli bir sıcaklık arzusudur. Daha sonra insan, hatadan hataya sekip ilerleyerek, ateşe giden yolu bulur.» SAİNT-EXUPERY

yapıtlarında, hem bir eylem adamı, hem de bir hümanist olarak görülür : ***Güney Postası*** (Courier Sud, 1929), ***Gece Uçuşu*** (Vol de Nuit, 1931), ***İnsanlarını Dünyası*** (Terre des Hommes, 1939), ***Savaş Pilotu*** (1942), ***Lettre à un Otage*** (Bir Rehineye Mektup) ve ***Küçük Prens*** (1943), ölümünden sonra yayınlanan ***Kale*** (Citadele, 1948), ***Lettres de Jeunesse***, ***Carnets*** (Notlar, 1953). Makale ve röportajlarını biraraya toplayan ***Un Sens à la Vie*** (Hayata Bir Anlam, 1956).

Yazar, İnsanın makine egemenliği altına girmemesi ve yeni bir evren görüşü olan bilim ve tekniğin insanlar arasında daha çok dayanışma ve sevgiye yol açması gerektiğini düşünür.

SAİNT-JOHN PERSE (Guedeloupe - 1887 / Hyres 1975) Frensız şairi. Hukuk öğreniminden sonra sınav kazanarak dışişlerinde görev aldı. Bu yüzden birçok yabancı ülkelere gitti, birçok yabancı kentler tanıdı. Bir ara Fransız vatandaşlığından çıkarıldı. Amerika'ya yerleşti, oarda bir sürgün gibi yaşadı. Barıştan sonra yeniden bütün haklarına kavuştu. Fransa'nın güneyindeki Hyres yakınlarında yaşayan ozan 1975'te öldü. 1960 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü kazanan Saint-John Perse'de, Fransız şiiri bugün doruk noktasını bulur. Perse, şiirlerinde yoğun olarak yaşanmış bir çocukluğu bütün renk ve yönleriyle durmadan işlerken, kişioğlunun evrensel serüvenine ışık tutar, onun ruhunun bütün karanlıklarını alaca bir aydınlığa çıkarır. Şiirl, «bir tanıma yolu olmaktan çok, bir yaşama, hem bütünüyle bir yaşa-

SAİNT-JOHN PERSE, Övgüler'i yazdığı dönemde.

SAİNT-JOHN PERSE, Nobel Ödülü'nü aldığı dönemde.

ma yolu» olarak görür ve onu, kişide, sonsuzca yaşayıp duracak «ayrılmaz bir parça» sayar. Onca, şiirin görevi, «kişideki gizlerin derinliklerine inmek»tir. Böyle bir şiirde «oyuna yer yoktur artık. Hepten estetik bir şey de yoktur bu şiirde. Bir güzel konular saçmak, ya da güzel dekorlar çizmek sanatı değil bu artık. Yapmacıkla, büyük sözlerle alıp vereceği yoktur onun. Sanatı yaşantıdan, sevgiyi bilgiden ayırmaz; İştir o, tutkudur o, hep güç, hep yeniliktir o. Yuvası sevgi, yasası baş eğmemektir onun». İşte, Saint-John Perse'ın şiirlerindeki o kapalılık, o karanlık, «şiirin, aydınlatmak olan doğal özelliğinden değil, içine girdiği gecenin kendi karanlığından ileri gelmektedir.

Yapıtları: *Eloges, Exil, Poème à l'Etrangère, Pluies, Neiges, Vents, Chronique.*

SAİNT-JOHN PERSE'ten şiirler :

(Türkçesi : Tahsin SARAÇ)

ÇANLAR

Sen, elleri çırılçıplak yaşlı kişi
Yeniden kalabalığa karışmış, Crusoé!
Tasarlıyordum, ağlıyordun, Abbaye kulelerinden
kabaran bir deniz gibi, boşanırken tüm Kent üzerine
çanların hıçkırığı...

Sen ey giysileri alınmış!
Düşünüp ağlıyordun ay altında dalgakıranları;
daha öte kıyıların ıslıklarını; doğup kesilen tuhaf
ezgileri, o kapalı kanadı altında gecenin,
benzeyen, midyegillerin o iç içe balkalarına,
o kat kat büyümesine deniz altındaki gümbürtülerin...

BİR ÇOCUKLUĞU KUTLARKEN

Hurma dalları!..
Yeşil-yaprıklar-suyunda yıkarlardı o günler seni;
Hem o su da yeşil güneştendi; ve annenin beslemeleri,
o pırıl pırıl kocaman kızlar, sallardı sımsıcak bacaklarını,
yanıbaşında senin, titreyen...
(Yüce bir durumdan söz ediyorum, o günlerde, giysiler
arasında, o yanar- döner parlak ışıklar çağında.)

Hurma dalları! ve tatlılığı
köklerdeki bir o kocamışlığın!..
Daha da sağır olmayı istedi toprak o zaman,
ve belirsiz bir amaçtan bezgin kocaman ağaçların
çözülmez bir bağ kurdukları gökyüzü
daha yüce, daha sonsuz olmayı...
(Şu düşü kurdum : güvenilir bir yer, sallanan o örtüler
arasında.)

Ve kutlardı
o yüksek, o eğri kökler
çekip gidişini görkemli yolların,
bulunuşunu mihrapların, kubbelerin.
Ve işte o an
en su katılmamış kutsal savaşlarda verimli ışık
gölgesiz bir gövde götürdüğüm
o ak ülkenin kapılarını açardı.
(Yüce bir durumdan söz açıyorum, eskiden, şu yaprak
çiğneyen erkeklerle kızları arasındaki.)

O zamanlar, erkeklerin daha sıkı ağızları,
kadınların daha hantal kolları vardı;
o zamanlar, köklerle beslenerek soylulaşırdı bizim gibi,
o sessiz, kocaman hayvanlar;
ve daha uzun göz kapakları
açılırdı daha koyu gölgeler üstünde...
(Şu düşü kurdum, yitip bitirdi o da bizi,
bir şey bırakmamacasına ardımızdan.)

ÇOCUKLUĞUM, CANIM BENİM

Çocukluğum, canım benim;
akşamı da pek sevdim ben : çıkıp dolaşmak saati.
Fıstıkların taç yapraklarına girdi beslemelerimiz...
Ve pancurlara yapışmışcasına, donmuş saç örgülerimiz altında
gördük
o çıplak, o pırıl pırıl kızların,
böyle bir el ucuyla
kaldırmalarını yumuşacık halkasını fıstığın.

Annelerimiz aşağı inecek şimdi
türlü ot kokuları sürünmüş...
Güzel boyunları var onların.
Git karşıla ve söyle :
En güzelleri benim annem.
Aha duyuyorum
odalardan, artlarından hafif bir gök gürültüsü
sürükleyen kolalanmış bezleri...

Ya ev! Ev mi? Çıkıyorlar baksanıza!

Bir yazlının bile içi geçerdi, bendeki o bir çift kaynana zırıltısına

Ve lleriden sesler çıkarmama
Süs fasulyeleri, sarmaşıklar ve brezilya nohutları örneği.

Bizim oralarda yaşlılar,
çekip bir iskemle avluya
punç içerler, irin renginde.

TÜRKÜ

Kumrularla dolup taşan ağacın altında durmuş atım,
öyle içten, öyle katıksız bir ıslık çalıyorum ki, kıyılarına
karşı hiçbir sözü tutmaz oluyor bütün bu akarsular
(Ün örneğidir sabahın o canlı çiçekleri)...

Üzüntüsü yok değil adamcağızın, ama gün doğmadan önce
kalkıp,
çekingen çekingen, yaşlı bir ağaçla balleşirken,
çenesini son yıldıza dayamış o aç karına göğün derinliklerine,,
sevince çevrilen bir şeyler görüyor kocaman, katıksız

Dem çeken ağacın altında durmuş atım,
Daha içten, daha katıksız bir ıslık çalıyorum...
Ve nur içinde yatsın bu günü görmeden ölecekler
Ama, kardeşim ozandan haberler aldım. Gene çok güzel
bir şey yazıyor.
Ve ne olduğunu bir iki kişi öğrendi bunun...

ÖVGÜLER I

Kızarır yellerde etler, oluşur salçalar
ve çıkar kızgın yolları duman, yetişir yürüyene
Ve o kirli yanaklarıyle düşçü
uyanır
bir eski düşten, ki çizik çizik zorluluk, oyun-düzen,

ve parıltılarla

Ve yüzünde ter boncuk boncuk, et kokusuna doğru iner
Bir kadın gibi, sürükleyen : giysilerini, çamaşırlarını ve
dağınık saçlarını.

ÖVGÜLER II

Bir at sevdim— kimdi bu? Tam karşıdan baktı yüzüme,
perçeminin altından.
İki güzel şeydi canlı boşlukları burun deliklerinin —her gö-
zün üstünde şişkinlik yapan o canlı boşlukla— Koşunca ter-
lerdi. Pırıl pırıl olmak demek bu! —Ve ben o çocuk dizlerim
altında mahmuzladım gökteki ayları böğrüne...
Bir at sevdim— kimdi bu? Ve gün olurdu (Hangi güçlerin bizi
yücelttiğini daha iyi bilir bir hayvan çünkü) tunç bir baş kal-
dırırdı tanrılarına karşı : soluyan, bir saptan çıkmış damarlarla
kabar kabar.

ÖVGÜLER

Ey...! Sen ey ne denli öğsem yeri!
Sarı eller altındaki alnım,
andığın olur mu hiç o gece terlerini?
O ateşler içinde geçen yarı geceyi, o boş, anlamsız, o sarmış
tadında?
Sabah koylarında kişiyi şıkır şıkır oynatacak
o tiril tiril mavi tan çiçeklerini?
O sivrisinek vızıltısı gibi sessiz öğleyi,
ve o renkler denizinden fırlatılan okları?..

Sen ey? Sen ey ne denli öğsem yeri!
Çalgılı kocaman gemiler vardı rıhtımda;
bakam ağaçları dolu burunlar; ve pırıl pırıl yaban yemişleri...
Peki noldu rıhtımdaki o çalgılı kocaman gemiler?

Hurma dalları!.. o eski günlerde
görülmez yolculuklara saplanmış, o pek saf bir deniz
meyvelikler üstünde kat kat yükselen bir gök örneği
gırtlağına dek dolardı; kuşlar, altın meyveler
ve mavi balıklarla.

O günlerde, daha bir gösterişli doruklardan saçılan güzel
kokular
bir o başka çağlardan bir hava estirirdi;
ve o kalın kabuklarıyla pek böbürlenen
babamın bahçesindeki bir o tarçın ağacıyla
başı dönmüş bir evren, kendinden geçip sayıklardı.
(Ey... Sen ey ne denli öğsem yeri! Ey tükenmek bilmez
masal. Ve ey bolluk sofrası!)

SÜRGÜN I

Archibald Mac Leish'e

Kumlara açılan kapılar, sürgüne açılan kapılar,
Fenercilerde anahtarlar, ve eşik taşına serilmiş ay :
Siz, beni konuklayan, bırakın bana sırça köşkünüzü kumlardaki
Biliyor yaramızda mızrak demirlerini o alçı taşından yas
Bir yer seçiyorum, ortada ve hiç, o kemik yığını gibi
mevsimlerin,
Ve tüm kumsallarında yeryüzünün, bırakıp kaçıyor yanmaz,
yatağını, o tüten tanrısal öz
Kendilerinden geçirmek içindir Tauride prenslerini, şu kasın-
maları şimşeğin.

BİR ECENİN ÖVGÜSÜNE I

«Yüce barınağı semizliğin, yöneldiği isteklerinin
tükürüğünüy utan, o ağrısız dilsiz savaşçı bir ulusun,
Sen ey Ece! Kır kabuğunu gözlerinin, bildir
omuzunda yaşadığını o kadının!
Sen ey Ece! Kır kabuğunu gözlerinin, iyi ol bizlere, karşıla ey
Ece! Zeytinyağı altında bir oyuncasına, çırılçıplak yıkanmamış
gibi ulu bir isteği, karşında Senin, biz delikanlıların!»

Nerden girebileceğini kim ne bilsin gönlüne onun?

BİR ECENİN ÖVGÜSÜNE II

«Sanlarını birbir saymadan dedim:
Sen ey bitkisel boyalar altındaki Ece! Ağaç kabuğu rengindeki
koca gövde; sen ey gövde, andıran
Özveri sofrasını! ve yaşamın sofrasını!
Büyük kız kardeş! Sen ey bir akar suyun yüzünden daha sessiz,
övüyoruz
Parlak ve kulaması kılların, süslemesini o kapalı böğrünü senin

Elçinin düşlediği, o en güzel giysileri içinde yola çıkan.»

Nerden girebileceğini kim ne bilsin gönlüne onun?

NAİBİN ÖYKÜSÜ

Yendin! Yendin! Ne güzeldi kan ve o el
iki parmakla şöyle kılıcı silen.
Önceydi
gökteki aylarca. Ve sıcaklamıştık biz. Kapıp yeşil kuşlu kafes-
lerini, kaçışan kadınları anımsıyorum, alay eden sakatları, ve
en büyük gölüne bu ülkenin, tepe taklak düşen sessiz kişileri...,
tek gözlü bir deveye binmiş, çitler arasında koşan peygamberi...
Ve bütün akşam, flavta ve kanunla bir hava çalabilenlerin en
ustalarını yerleştirdiler dörtbir yanına ateşlerin
Ve çöküyordu insan meyvesiyle yüklü odun yığınlar. Ve
çırılçıplak yatıyordu krallar, korkusunda ölümün.

Ve yüksek ısı, kardeş küllerini salıverince
Şu ak kemikleri topladık biz de
Katıksız şarapta yüsen.

VELİAHTIN TÜRKÜSÜ

Onur veririm siz canlılara, saygınlığım var aranızda
Biri konuşuyor sağımda, tüm gümbürtüsüyle içinin
Gemilere biniyor bir başkası
Kılıcına dayanıyor Atlı, içmek üzere
(Gölgeye çekin, eşiğine, boyalı iskemlesini yaşlının.)

Onur veririm siz canlılara, iyiliğim var aranızda
Deyin kadınlara emzirsinler
Emzirsinler yeryüzünde şu ipince dumanı..
Ve yürüyor düşlerde biri, denize doğru yol alıyor
Ve yükseliyor duman kıyadaki burunlardan.

Onur veririm siz canlılara, acelem var aranızda
Köpekler, heeey! köpeklerim, ışıklarımız size...
Ve ünle onurla dolu ev, ve yapraklar arasındaki sarı yıl
Ne de az şey yüreğinde adamın, düşünecek olursa:
Tüm yolları yeryüzünün besleniyor elimizden.

ÖVGÜLER

— XVII —

«Saçlarımı tarayıp bezemezseniz tiksinmem artık sizden»
Kapının eşiğinde saçlarını tarasınlar olup bitsin istiyor çocuk
«Saçımı çekip durmayın öyle. Yetti artık dokunup durduğunuz.
Saçımı tarayıp bezerseniz tiksinirim ben de sizden.»

Bu sırada biçimlenir güzel bir ağaçta gümüş bilgeliği
Ve ağaç sallanınca
bir tutam kuş yitirir

Pul pul göğün koylarında öyle güzel bir yeşil var ki
daha yeşili sunabası olur ancak
Öyle çekip durmayın bakayım saçlarımı.

ÖVGÜLER

— XVIII —

Bırakın beni şimdi, yalnız gideceğim. Sokağa çıkacağım.
işim var çünkü: Bir böcek bekliyor beni, ondurmak için.
Seviniyorum kocaman petek göze: köşeli, umulmadık,
selvi meyvası gibi.

Ya da mavi - damarlı taşlarla bir antlaşmam var : Ve siz yine bırakıyorsunuz beni.
Dizlerimin dostluğunda oturmuş olarak.

TÜRKÜ

Tunç yapraklar altında bir tay doğuyordu. Etli ve acı yemişler doldurdu avuçlarımıza bir adam. Yabancı. Oradan geçen. Ve işte bnşka illerden tam istediğim bir ses. «Yılın en büyük ağaçlarından biri altında selâmlarım sizi, kızım.»

Güneş aslan burcuna giriyor çünkü. ve Yabancı tıkadı parmağıyla ölülerin ağzını. Gülen. Ve bize bir ottan söz eden. Öf! Ne de çok yel var taşra kentlerinde! Ne rahatlıkmış meğer yollarımızda! Borazan bayıldığım şeydir benim, ve kanatların hayhuyunda hüyük bir bilgedir tüy!.. «Canım benim, koca kız, bizimkilere benzemeyen halleriniz vardı sizin.»
Tunç yapraklar altında bir tay doğdu. Etli ve acı yemişler doldurdu avuçlarımıza bir adam. Yabancı. Oradan geçen. Ve işte bir gümbürtü koca tunç ağaçta. Zift ve güller. türkünün bağışıl Flüt sesleri ve gök gürültüsü odalarda! Ah! Ne büyük rahatlık yollarımızda! Ne de çok olup biten bir yıl içinde, ve Yabancı yeryüzünün tüm yollarında hem kendi bildiğince!.. «Selâmlarım seni, kızım, yılın en güzel giysileri içinde.»

«Ermişler nasıl Tanrı'yla bir olmak, birleşmek, O'nun içinde eriyip gitmek istiyorlarsa, Saint-Just de Cumhuriyet'le bir olmak ve birleşmek ve Cumhuriyet'in içinde eriyip gitmek istemekteydi.» André MALRAUX

Saint-Just : Louis DAVİD'in tablosu.

SAİNT - JUST (Decize - 1767 / Paris - 1794): Fransız siyaset adamı ve devrimcisi. Yirmi üç yaşında yarbay oldu ve iki yıl sonra Konvansiyona üye seçildi. Jakoben partisinde kısa süre içinde ün kazandı. Halk Selâmet Komitesinde ve orduda görevler aldı. Robespierre'le işbirliği yaptı ve 9 Thermidor'da kendisini itham edenlere hiç bir cevap vermeyerek ertesi gün giyotinle idam edildi. 1791 yılında *l'Esprit de la Révolution et de la Constitution de la France* (Fransa'nın Devriminin ve Anayasasının Ruhu) adlı yapıtı yayımlandı. Notları ve çeşitli konulardaki düşüncelerini kapsayan *Les Institutions Républicaines* (Cumhuriyet Kurumları) adlı yapıt ölümünden sonra yayımlandı.

Saint - Just kader ve politika arkadaşı Robespierre gibi çok iyi bir hatipti. Meclisteçektiği söylevlerle bütün herkesi etkiliyebiliyordu. Fakat Robespierr'in ve Jakoben hareketinin küçük burjuva kaypaklığından kurtulamaması sonunda Saint - Just ve arkadaşlarının bir çok kişiyi gönderdikleri giyotine gitmeleriyle noktalandı.

SAİNT - JUST'ten seçmeler :

Zorbalık ile Özgürlüğün İlişkileri

Devrimler, silâhlardan çok yasaların yarattığı olaylardır.

■

Zorbalık, ne kadar az saygı duyulan bir şeyse ve ne kadar zayıf duruma düşerse, o kadar şiddetlenir.

■

Dinginlik, zorbalığın; tutku, özgürlüğün ruhudur. Bunlardan birincisi küllenmiş bir ateştir, ikincisi alevlenin bir ateş. Biri kaypaktır, öteki; kolayca sönmez ama sönerse bir daha alevlenmez; iki kez erdemli olmak diye bir şey yoktur.

■

Özgürlüğün doğası, ele geçirilmeye ve baskıya karşı gelmesidir: demek ki, özgürlük edilgin olmalıdır. Fransa bunu çok iyi öğrenmiştir: ele geçiren özgürlük sonunda çürümeye mahkûmdur... Açıkça söyledim iştel

■

Köle ruhlulık adaletsiz yasalar; özgürlük. akla uygun yasalara; taşkınlık, bir başınalığa bağımlı olmaktan doğar.

■

Özgürlüğün, yasa koyucuyu gözlem altında tutan bir gözü ve onu durduran bir eli olması gerekir.

■

Yetkilerin ılımlı, yasaların acımasız, ilkelerin yadsınmaz olması gerekir.

■

Fetihleri seven bir halk, sadece kendi yüceliğini sever ve sonunda yasalarını küçümseme durumuna düşer.

■

...bir halkı, tutsaklığa yöneltmenin en sağlam, en etkili yolu, onu özgürlük bunalımlarıyla yormaktır; yani, gerekli olan iyinin yerine, yüce olduğu sanılanı koymaktır.

■

Masumlukla devlet işleri yürütülemez.

■

...yüksek görevliler, sadece dış düşman göz önünde tutularak kurumlaştırılmış bir gücü halka karşı kötüye kullanma kolaylığına sahiptirler. XXX Savaşı uzatmak için çeşitli çareler vardır; yenilgiler bile allanıp pullanarak gösterilir ve devletin güvenliği alınıp satılır bir meta haline getirilebilir.

■

Halkın bir tek düşmanı vardır. Bu düşman da, halkın hükümetidir.

■

Tahtların çevresinde sessizlik vardır; bencinslerini ikna etme çabasına ancak özgür halklarda rastlarız.

Anayasaların Erdemleri

Anayasalar, özgür bir halkın hükümetinin törelerin bozulması karşısındaki güvencesidir. Aynı zamanda, hükümetin kötüleşmesi karşısında halka ve yurttaşa sunulmuş bir güvencedir.

■

Sapıklığın ve erdemin öylesine büyük bir rol oynadığı devrimlerde, bütün ilkeleri ve tanımları apaçık bir biçimde ortaya koymak temel bir görevdir.

■

Kurumlar aracılığıyla, yasaların kesin gücünü ve adaletini kişisel etkilerin yerine koymak gereklidir.

■

Siyasal ilke yanlış uygulanmıştır. Bu ilke uluslararası hukuktan kaynaklanır yani halk ile halkın ilişkisini dile getirir. Savaşı çıkaranlar halklar değil devletlerdir.

■

İnsanların, doğal olarak toplum içinde olduğunu ve barış içinde yaşadığını, ve bundan ötürü, herhangi bir zorbalığın onları birleştirmek ya da ayırmak için vesileler bulması gerektiğini söylüyoruz.

■

Uzun yasalar, kamu için bir baş belasıdır. Yasaların sayısının da az olması gerekir. Çok yasanın bulunduğu yerde, halk bu yasaların kölesidir. Tutsaklık, kölelik, halkın iradesinden vazgeçmesidir.

Yasalara boyun eğmek dendiği zaman neyin anlatılmak isteği apaçık değildir. Çünkü yasa, çoğunlukla, onu zorla kabul ettirenin isteğinden başka şey değildir. Baskıya yönelen yasalara direnç gösterme hakkı diye bir şey vardır.

Hükümet ve İnsanlar Üzerine

Bir halkın alınyazısı, üne kavuşmak isteyenlerle zengin olmayı düşleyenlerden oluşur.

■

Fransız halkına, aklı başında, enerji dolu, duygulu ve zorbalık ile adaletsizliğin boyamayacağı töreler sunamayacağına kesinlikle inandığım zaman canıma kıyacağım.

■

Doğanın bir küheylana ya da bir yanardağa gem vurduğu gibi kaynaşan bir kente de gem vurulabilir ve düzen sağlanabilir.

■

Bir cumhuriyet hükümeti ilke olarak erdemliliği benimser. Bu erdemi yoksa teröre yönelir. Peki, erdemi de terörü de istemeyenler neyi istiyorlar.

■

Bir halkı mutlu kılmaktan çok mutsuzluktan kurtarmak söz konusudur. Baskı yapmayın! İşte bütün sorun bu!

■

Devlet zafer kazandığında herkes bencilliğe kapılır. Özgürlük diye bir şey kalmaz ortada; herkesin yüreğine kıskançlık ve tutsaklık yerleşir ve bütün dudaklarda sahte bir gülümseme belirir.

■

Her hükümetin kusuru vardır ve toplumsal gövdenin hastalıkları insan gövdesinin hastalıklarından daha az karmaşık değildir.

■

Bütün sanatlar, göz kamaştırıcı ürünler ortaya koydular; ama hükümet etme sanatını sadece canavarlar yarattı.

■

Rousseau, 1767'de Mirebeau Markisine yazdığı bir mektupta, «yasayı, insanların üzerine yerleştiren bir hükümet biçimi bulmanın, dörtköşe bir çember bulmak kadar zor olduğunu» itiraf ediyordu.

İster savaş ister barış yapın, güçlü bir hükümetinizin olması gerekir. Savaşan güçsüz ve düzensiz bir hükümet, zavallı bir kimsenin aşırılıklar yapmaya kalkışmasına benzer.

Hiç bir şey bilmiyorum ki, erdeme bir büyük cinayetten daha fazla benzesin.

Bir devrime girişip te sonunu getiremeyenler ancak mezarlarını kazmış olurlar.

«Sansür hükümete uygulanmalıdır ve halka uygulanamaz. Ya da şöyle diyebiliriz: «Hükümet edenleri korkutmak gerekir. Halkı korkutmaktan her zaman kaçınmak zorunludur.

SAİNT - SİMON Claude Henri de (Paris 1760 / Paris 1825) Fransız düşünürü. Subay olarak Fransız ordusunda görev aldı. Amerika İç savaşına katıldı. Panama'da kanal açmak konusunda bir tasarı hazırladı. Fransız Devriml sırasında büyük bir servet kazandı. 1818'de *L'Industrie*, 1819'da *L'Organisateur* adlı dergileri çıkardı. Bilginleri, bankerleri ve üreticileri bir araya toplayarak yeni bir toplum düzeni gerçekleştirme düşüncesini ileri sürdü. Çeşitli girişimlerde bulundu ve yaşamının son yıllarını yoksulluk içinde geçirdi. İntihara kalkıştı ve bir gözünü kaybetti. Ölümünden sonra, aralarında Auguste Comte, Blanqule, Enfantin, George Sand ve Sainte Beuve'ün, bulunduğu hayranları, öğretisini yaydılar. Saint Simon'un görüşlerinde ütopi ağır basar. Ama bu düşünür, aynı zamanda, çağının toplumunu derinlemesine eleştirmiş ve geleceğin teknokrat düzeni konusunda hayranlık verici açıklamalar yapmıştır. Sinth - Simon, siyasal ve ahlaksal sorunları ekonomik açıdan ele alan ilk modern düşünürdür.

SAİNT SİMON'dan seçmeler

Siyaset Üretimin Bilimidir

Adam Smith'ten önce, ekonomi politik, henüz çocukluk çağında olmasına rağmen hükümetlerin kullandığı bir araç durumuna girmişti. Daha sonra, önemi açıkça anlaşıldı ve siyasetten bağımsız hale geldi.

— Biraz daha cesaret ve felsefe, ekonomi poliği, gerçek yerine ulaştıracaktır. Başlangıçta, ekonomi politik siyasete dayanmıştı; ama gelecekte, siyaset ekonomi politiğe dayanacak. Daha doğrusu, tek başına siyasetin yerine geçecek. Bu gelecek, sanıldığı kadar uzak değildir.

Bence, topluma ilişkin en büyük gerçeklerden birkaçı şöyle dile getirilebilir.

1. Siyasal toplumun kendine hedef olarak ortaya koyacağı en akla yakın ve olumlu amaç, yararlı şeylerin üretilmesidir. Bundan ötürü, *üretime ve üreticilere saygı duyma* ilkesi, *mülkiyete ve mülk sahiplerine saygı duyma* ilkesinden çok daha yararlı ve verimli bir anlayıştır.

2. Hükümet, endüstriye karıştığı zaman, ona sadece zarar verir. Endüstriyi teşvik etmek amacıyla bile bu işi yapsa, yine de olumsuz bir etki yaratmaktan geri kalmaz. Bundan ötürü, hükümetlerin yapması gereken iş, endüstriyi engellerden ve terslikerden korumaktır sadece.

3. Yararlı nesneleri üretenler, toplumdaki biricik yararlı insanlar oldukları için, toplumun düzenine karışmaları gereken biricik insanlardır. Bu üreticiler, gerçekten vergi veren kimseler oldukları için, oy verme hakkına gerçekten sahip olmaları gereken kimselerdir.

4. Bir halkın, öteki halkları egemenlik altına almaya kalkışması anlamsız bir davranıştır. Bunun nedeni, egemenliğin, ancak zor kullanılarak elde edilmesi ve sürdürülmesi ve bundan ötürü, egemenlik kuran halkın üretim gücünü eksiltmesidir.

5. İnsan türü, ortak amaçlara ve yönelişlere sahip olduğu için, her insanın, kendisini sadece toplumsal ilişkiler açısından ele alması; bir emekçiler topluluğunun üyesi gibi görmesi gerekir.

Bundan ötürü, bana göre, *siyaset üretim bilimidir*. Başka bir deyişle, üretimin bütün çeşitlerine en yararlı olacak düzeni inceleyen bilimdir.

Mutlu Toplum

Toplumun mutlu olmasını sağlayan genel araçların neler olduğunu sormamız gerekir. Bu araçların, bilimler, güzel sanatlar, zanaat ve meslekler olduğunu söyleyebiliriz. Aklı başında her insan, bu görüşümüzü benimseyecektir. Gerçekten de, insanlar ancak maddi ve manevî gereksinimleri giderildiği zaman mutlu olabilirler. Bu giderme ise, bilimlerin, güzel sanatların ve zanaat ve mesleklerin temel aracıdır. Topluma gerçekten yararlı olan çalışmalar, işte bu üç yönde, kendini gösterir. Bunun dışında, asalaklardan ve zorbalardan başka kimseyi görmeyiz. Bugüne kadar yapılmış ve bundan sonra yapılacak olan yararlı işlerin, yani toplumun mutluluğunu sağlayacak işlerin, ancak bilimler, güzel sanatlar ve zanaat ve meslekler alanında gerçekleştiğini kesinlikle söyleyebiliriz. İnsana yararlı bir çalışma, insanın dış dünya üzerindeki egemenliğini artıran bir çalışmadır. Başka bir deyişle, ancak, doğa üzerinde daha geniş bir egemenlik sağlayan işler, insanoğluna yararlı olan işlerdir.

Bundan ötürü, yeni ve mutlu bir siyasal düzende, toplumsal örgütün biricik ve sürekli amacının, bilimlerde, güzel sanatlarda ve zanaatlarla mesleklerde gerçekleştirilmiş başarıları, elden geldiğince insanoğlunun gereksinimlerini gidermek olacağını söyleyebiliriz.

SAİNT SİMON Üzerine :

1. Saint - Simon'un Eserleri

1760 yılında Paris'te doğmuş olan Saint - Simon kontu Claude - Henri de Rouvroy, alabildiğine hareketli bir hayat geçirmiştir. Fransız soylular sınıfının en büyük ailelerinden birinin oğlu olan düşünür, ünlü anı yazarının da yakın akrabasıdır. Önce askerlik mesleğine girmiş; ve 1779 yılında Amerika'daki ayaklanmacılarla savaşmıştır. Avrupa'ya dönüşünde ordudan ayrılıp gezilere çıkan Saint - Simon, 1789 yılında açıktan açığa yeni fikirleri benimseyerek törensel bir tarzda bütün ünvanlarını terkedecek ve yurttaş Bonhomme adını alacaktır.

Devrim dolayısıyle mülklerinin (yada umutlarının) büyük kısmını yitirmiş bulunan Saint - Simon, Prusya'nın İngiltere büyükelçisi Redern'le elele verip Fransız ulusal mülkleri üzerinde spekülâsyona girişerek servet yapma çabasındadır. Bu yüzden bir ara koğuşturmaya da uğrayacak ve 1793 1794 yılları arasında bir yıl tutuklu kalacaktır

1798 yılında Redern'in desteğini yitirince, kendisini bilime ve felsefeye adama kararını vermiş ve Bonapart'a katılmıştır. Tasarılarını gerçekleştirebilecek adamı, Bonapart'ta görmektedir; ve bu tasarılarını, ardarda eserler halinde yayınlamağa koyulacaktır: 1802 yılında çıkan Bir Cenevrelinin çağdaşlarına mektupları'nı, 1807 1808 yıllarında Avrupalılara mektup Ile XIX. yüzyılın bilimsel çalışmalarına giriş ve 1813 yılında da insanın biliml üzerine andaç izlemiştir.

O çağlarda Saint - Simon'un bütün düşüncesine, Condorcet'nin ilerici fikirleriyle Bonald vikontunun tutucu fikirlerinin içiçe geçtiği belirli bir tarih görüşü egemen bulunmaktadır.

Bir yandan, eski topluma artık geri dönülemeyeceğine inanan düşünür, öte yandan da, bu ada lâyık bir düzen kurmanın zorunluluğunu savunmaktadır.

Şöyle yazıyor

Bonald'ın eserlerini okurken ve bunlar üzerinde iyiden iyiye düşünürken, bu yazarın, sistematik birliğin yararını derinlemesine sezdiğine kanıt getirdim... Bu bakımdan, tamamiyle Bonald'ın düşüncesine katılmaktayım.

Fransız Devriml'nin, insanlığın

yeni bir aşamaya ulaşmasını sağladığı düşüncesindedir Saint - Simon; insanlık bu devrimle, «varlığının doruğu»na erişmektedir, diyor. Ama bunun yanı sıra düşünürümüz, gelenekçi yazarların fikrine katılarak, düzenin, dinsel ve siyasal görevlerle yüklümlü bir seçkin topluluğa (bir elit'e) dayanması gerektiğini savunuyor :

Din adamları ve soylular sınıfının ortaya çıkışı, insan türünün organik oir sonucudur... Bu sınıflar, kendilerini oluşturan bireyler gerçekten seçkin ve üstün niteliklere sahip bulunmadığı vakit, yeni baştan oluşturulmalı, örgütlenmeli, kurulmalıdır. Bu iş ise, ancak birinci sınıf bir deha tarafından gerçekleştirilebilir.

Demek ki düşünürümüz, bir yandan toplumun, «kendi varlık yasaları» uyarınca, bir rahipler ve önderler iktidarına dayanması gerektiğine inanıyor; ama öte yandan da, eski dinle eski siyasal iktidarın artık yaşamayacaklarını kabul ediyor. Dahayısıyle de, yeni dinle yeni iktidara bir temel bulmağa yönelliyor

Saint - Simon'a göre bu temel, bilimde ve sanavide aranmalıdır. Yeni sefer, sanayii yönetenler olacaktır; halka refah getirerek sağlayacakları üstün hizmetle herkesin gözünde haklılık kazanacaktır bunların otoritesi. Yeni rahiplerse, evrenin en yüce gizemlerine eren bilginler olacaktır.

Ne var ki Napolyon'un düşüşü, Saint - Simon'un, yeni düzeni İmparator sayesinde kurmak umudunu da yıkmıştır. Bu durumda düşünürümüz, sanayi şefleriyle bankacılara gittikçe biraz daha dönecektir. İşte o sırada Jean - Baptiste Say'nin kitabından ekonomi politiği öğrenmeğe girişmiştir. Bu öğrenim sanayiin gelecekteki büyük rolüne olan inancını daha da arttıracak; ama liberalizme olan güvensizliğini yıkmağa yetmeyecektir. Coşkun, mizacı engeldir buna düşünürümüzün: Toplumsal düzeni kurup yürütebilmek için, bireylerin bencilliğine yaslanmanın yeterli olacağını hiç bir zaman kabul etmeyecektir. Tam tersine Saint - Simon, Hristiyanlığın vaad etmiş olduğu şeyi, insanlar arasında evrensel kardeşliği gerçekleştirmek tutkusundadır. Bunun için de, bütün bireylerin, emek içinde birbirlerine karşılıklı hizmet bilincine yükselmeleri gerekmektedir.

Şöyle yazıyor :

İnsanlar arasında kardeşlik, ancak ihtiyaçların artması ve çeşitli işlerin çoğalmasıyle pratik bir gerçeklik haline gelebilir.

O dönemde Augustin Thierry'yi yanına sekreter alacak; ve onun da katılmasıyle, 1814 yılında, De la reorganisation européenne (Avrupe'nın yeniden örgütlenmesi üzerine) başlıklı bir eser yayınlayacaktır Saint - Simon. Sonra da işadamlarından sağladığı para yardımıyle, 1816 yılında, Sanayi başlığını taşıyan bir dizi defter yayınlayacaktır.

1817 Ağustosunda, genç Auguste Comte'u sekerter almıştır yanına: ve onunla ortaklaşa, Politikacı (1818 - 1819) ile Örgütçü (1819 - 1820) başlıklı eserleri yayınlamıştır. Saint - Simon'un ünlü meseli, bu son eserde yer almaktadır: Fransa, diyor düşünürümüz, bilim, sanat, sanayi ve meslek alanlarında «ilk elli» zekâsını yitirse, ruhsuz bir beden durumuna düşerdi; oyse aynı Fransa aynı gün içinde kralın bütün yakınlarını, bütün bakanları, yüksek rütbeli subay ve görevlileri, tüm kardinalleri, valileri ve yüksek yargıçları ve en varlıklı on bin toprak sahibini yitirmek bahtsızlığına uğramış olsa, «bu kötü rastlantıdan dolayı elbette üzüntü duyardı Fransızlar, çünkü iyi insanlardır», ama bundan «hiç bir siyasal kötü sonuç doğmazdı.»

Bu önermesinden ötürü koğuşturmaya uğramıştır Saint - Simon ; çünkü mutsuz bir rastlantı sonucu, kralın önde gelen yakınlarından Berry dükü, tam o sırada öldürülmüş bulunmaktadır. Ama düşünür, öldürme olayıyle ilgisi olmadığını ispatlayıp kurtulacaktır.

1820 - 1822 yılları arasında, Sanayi sistemi başlığı taşıyan yeni bir eseri çıkar. Ama düşünür artık mali sıkıntı içinde bunalmaktadır; zaten uzun yıllar boyunca eski bir hizmetkârı bakmıştır kendisine. Comte gittikçe biraz daha ondan ayrılmakta ve ona karşı bir rakip olarak belirmektedir. Bütün bunlar, 1823 yılında bir intihar girişimine yolaçacaktır.

Bunun üzerine sayısız tilmizi çevresinde toplanacak, ve tutkulu bir özenle ona sahip çıkacaktır. Son eserler Sanayicilerin amentüsü (1823) ile Yeni Hristiyanlık (1824) ı böylece yazan düşünür, 1825 yılında ölümünden sonra, gene tutkunları tarafından gerçek bir Mesih olarak kabul edilmiştir

2. Saint - Simon'un Sosyalizmi

Tıpkı Fourier konusunda olduğu gibi burada da, tarihin bilimsel bir incelemesini temel almak iddiasında olan bir sosyalizmle karşı karşıya bulunmaktayız. Hayatının ikinci döneminde Saint - Simon, tarihin olumlu bir bilim, geleceği öngörmemizi sağlayan bir «toplumsal fizik» olması gerektiğini söylüyor. Yazılarında tarihin, belirli bir düzenin hüküm sürdüğü dönemlerle eski düzenin yıkılıp yeni bir düzenin hazırlandığı bunalım çağlarının ardarda dönüp gelmesinden oluştuğunu ileri sürüyor. Eski Çağ, Ortaçağ, mutlak krallık çağı, birinci tipten dönemlerdir. Fransız devriminden sonra ise yeni bir dönem başlamaktadır: Sanayi çağıdır bu yeni dönem; ve toplumun hedefleri artık, savaş ve fetih, üretim ve emeğin örgütlenmesidir.

Liberalizmden kesin biçimde ayırdedilmesini istediği sistemini belirtmek için Saint - Simon, 1824 yılında, «sanayicilik» («endüstriyalizm») sözcüğünü türetmiştir.

Elbette ki bu sistem, hiç bir şekilde toprak sahiplerine karşı değildir. Hattâ bazan kont, aşağıya aldığımız parçada görüldüğü gibi, toprak sahiplerini pohpohlamağa kadar vardırıyor işi :

Politikanın ilk hedefi, mallkânelerin korunmasıdır. Toprak sahiplerinin proleterlerin karşısına dikebilecekleri birlcik set, ahlâk sistemidir.

Ama gene bu sistem, çalışma zorunluğunu ve emeğin örgütlenmesini herşeyin üstünde tutuyor; ve işte bu açıdan sosyalistlir.

Daha 1802 yılında yayınlanan Bir Cenevrelinin çağdaşlarına mektupları'nda, şu ilkeye rastlamaktayız:

Bütün insanlar çalışacaktır; kendi kişisel gücünü ve yeteneklerini topluma yararlı bir yönde kullanma yükümü, herkes için konmuş bulunmaktadır.

Daha sonra da, «eşekarısı» diye niteledliği tenbel toprak sahiplerini kınayıp kötüleyecektir Saint - Simon Nitekim yukarıya aldığımız meselinde, gördük ki, yararsızlar arasında toprak sahiplerini de sayıyor.

Çalışma zorunluğunun yanı sıra düşünürümüz, «en güçsüz sınıfın tinsel ve fizik varlığının düzelmesi»ni sağlamak amacıyle, emeği örgütlemek istiyor. Ama bu ekonomik örgütün, siyasal örgütten kesinlikle ayrı ve seçik olması gerektiği fikrindedir.

Nlçin bazen liberallere yakın düştüğünü işte bu tavır açıklıyor. Nitekim Sanayi defterlerinde, şu satırları yayınlatıyor Augustin Thierry'ye :

Herşeyi yönetmek, herşeyi kurallara bağımlı kılmak, en büyük çılgınlığıdır insanların. Ticaret, tıpkı doğadaki cisimler gibi, kendiliğinden ve bir iç gücün itişiyle ge-

lişir. Gelişimi bir yabancı etkiyle baskı altına almak, durdurmak olur, bünyeyi öldürmek olur.

Doğrudan kendisi de, şunu söylemekte :

Kendilerini sanayiye adamış insanların bir tek şeye ihtiyacı vardır : Hürriyete.

Aslında düşünürümüzün istediği, sanayiin, kurulu iktidarların kaçınılmaz şekilde beceriksiz müdahalelerinden korunarak, kendiliğinden örgütlenmesidir. Bir «sanayi meclisleri» kurulmasını şart gösteriyor Saint Simon; her bireyin bir yada bir kaç sanayi derneğine girmesini ve böylece «büyük bir sınai ereğe» yönelmiş bir ««genel sistem»in oluşmasını arzu ediyor. .

Ancak böyleliklediır ki, diyor, «kişileri yönetme»nin yerini «nesneleri yönetme»nin alacağı an gelecektir. İşte bu geliş hazırlamak için de, siyasal iktidarı sanayicilere teslim etmek gerekir.

Şöyle yazıyor :

En büyük siyasal iktidarın sanayicilere geçmesini sağlayacak olan tedbirler, devrimi tamamlamağa en elverişli olan tedbirlerdir. Tüm siyasal yetkilerin geçici olarak bir tek elde toplanması, bu geçiş döneminin en kolayca gerçekleşmesini sağlayacak olan tedbirdir.

Kişileri yönetmenin yerini nesneleri yönetmenin alması tezi. Fichte tarafından geliştirilmiş olan Devletin ortadan kalkması fikrini getirmekte yeniden. Ne var ki Saint - Simon'un ekonominin örgütlenmesi konusundaki fikirleri, aynı konuda Alman filozofu tarafından işlenen fikirlere oranla çok daha aşağı kalıyor. Tutarlı bir emek örgütü ve mübadele sisteminin kuruluşunun, büyük sanayicilerle bankacıların her gün çözmek alışkanlığında olduğu sorunlardan daha farklı sorunlar getirmeyeceğini düşünür gözükmüyor Sanayicilerin amentüsü'nün yazarı. İşte bunun içindir ki, toplumsal sorunun, kapitalist ekonominin teknisyenleri iktidara gelince çözülmüş olacağına inanıyor.

Bu teknokratik sosyalizm anlayışı, bugün de çekici gözükebilir Ama belirtmek gerekir ki, tıpkı dernekçi sosyalizm gibi bu anlayış da, modern bir ekonomide emeğin toplumsal çapta örgütlenmesinin ortaya koyduğu sorunların hiç bilinmemesinden kaynaklanıyor.

Öte yandan Saint - Simon, üretim araçlarının yada sermayelerin özel mülkiyeti ilkesini de koruyup sürdürüyor. Oysa sanayicilerle bankacılar, sermaye sahipleri yada bunların temsilcileri, kamu çıkarına hizmet etmek için değil, kâr etmek için üretmektedirler. Dolayısıyle de bunların kendi kendileri olarak kaldıkları sürece, kamu çıkarına uygun bir emek ve mübadele örgütünü sağlamalarını hayal etmek bile olanakdışıdır : Aynı zamanda hem sermayeye, hem de topluma hizmet edilemez çünkü. Bu olgunun bilinmemesi. Saint - Simon'un sosyalizminin temel yetersizliğini meydana getirmektedir.

3. Sensimoncular

Ölümünden hemen sonra, ilimizleri, hocalarının eserini sürdürme ve yayma çabasına girişmişlerdir. Bunların öndegelenleri, ikisi de banka memuru olan Olindes Rodrigues ve Prosper Enfantin ile, siyasete ilksinti besleyen bir eylemci olan Saint - Amand Bazard'dır. Bu üçü, önce Üretici adında bir dergi kuracak; ve Fourier ile, 1826 ekonomik krizini haber vermiş olan Sismondi'nin etkisi altında, liberallere gittikçe daha açık bir biçimde karşıçıkacaklardır.

Serbest rekabetin, emekçi sınıfının ezilmesiyle sonuçlandığını ve bu ezilmenin şu iki tarzda gerçekleştiğini göstermektedir bu düşünce adamları: Önce, bir emekçinin hizmetini kiralayan bir sermaye sahibiyle o emekçi arasında kuvvetler eşit değildir; emekçi üzerinde egemendir kapitalist, çünkü ondan vaz geçebilir; oysa bunun tersi doğru değildir, yani emekçi, kapitaliste muhtaç bulunmaktadır; bunun sonucu olarak da ücret, emeğin ürününün değerine oranla çok düşük kalmaktadır. İkinci olarak da, işletme şefleri arasındaki rekabet, çoğu zaman, emekçilerin sırtından yapılmakta ve onların ücretini biraz daha düşürmektedir; bunun sonucu olarak da toplum, aylak sınıf ve çalışan sınıf olmak üzere ikiye bölünmektedir.

Sensimoncuların en önemli çalışması, hocalarının öğretisi konusunda giriştikleri «Açıklama» olmuştur; 1829 yılında, bir dizi konferans halinde sunmuşlardır bu «Açıklama»yı. Söz konusu konferanslarda bir ilerleme teorisi oluşturulmaktadır. Bu teoriyi, XIX. yüzyılda beliren toplumsal dönüşümü tarihin hareketiyle doğrulama yolunda Marx'tan önce gerçekleştirilmiş en önemli girişim olarak göz önüne alabilirsiz.

Düzen çağlarıyle düzensizlik dönemleri arasında karşıtlık olduğunu göstermişti Saint Simon. Düşünürün ilimizleri ise, bu belirtmeden, «organik çağlar» ile «kritik çağlar» arasında daha sistematik bir ayrım bulunduğu sonucunu çıkarmaktadırlar. İnsan eyleminin iki temel itici gücü arasındaki karşıtlığa başvurarak dile getiriyorlar bu ayrımı Organik dönemlerde, diyorlar, «sencillik» yada özgecilik egemendir; kritik dönemlerde ise, «bencillik» yada egoizm.

Ama bir ilerleme teorisine ulaşabilmek için, bir organik çağdan ötekine, insanlığın kaderinde bir düzelme olduğunu göstermek çabasına da girişiyorlar. İnsanlık, diyorlar, bir varlık»tır; ve bu kollektif varlık, şu «fizyolojik yasa» ya uygun şekilde gelişmektedir: İnsanlar arasında kurulan birlik yada dernekler, gittikçe yaygınlaşıp genişlemekte; ve bunun sonucu olarak da, toplumu bölen çatışkılar gittikçe azalmaktadır. Nitekim önce aile vardır. sonra da sırasıyle Site, Ulus, Kilise, Ve küçük topluluklar, daha büyük topluluklara katıldıkça, hem topluluklar arasındaki hem de her toplulğun kendi içindeki karşıtlıklar daha ılımlı bir hale gelmektedir. «Fizik güç ve insanın insan tarafından sömürülmesi» egemendir başlangıçta; «ama zekâ, yavaş yavaş, kaba kuvveti yenmeğe yönelmektedir».

Bu durumda, insanlığın hiç şüphesiz, her türlü çatışkının kesinlikle ortadan kalkacağı bir «evrensel birleşme» haline doğru ilerlediğini rahatça söyleyebiliriz. «Fizyolojik» ilerlemeye zihinsel bir ilerleme eşlik edecek; sempati duyguları durmaksızın gelişecek (ki Hristiyanlık, bu gelişmenin sadece bir aşaması olmuştur); ve toplumdaki suni bölünmeler ortadan silindikçe, daha yetkin bir kardeşlik kurulup yerleşecektir.

Sensimoncular göre ilerlemenin bu tarz yolalışı, zorunlu bir olaydır. Ama teorileri, gene de pek gerçekçi değildir; Bireyleri gittikçe daha geniş dernekler kurmağa yönelten şeyin, sempati duygusu olduğu inancında Sensimoncular; tekniğin tarihteki etkisini ve rolünü hiç bilmiyorlar; ve en sonunda da, inançlarına daha bir güvenilirlik kazandırmak umuduyla, Tanrı fikrinin yardımına başvuruyorlar.

Bunun yanı sıra da, insanlığın, son ve kesin aşamaya, bundan böyle «barış içinde ve kesiksiz bir evrim» le yaklaşacağını hayal ediyorlar. Ütopyacıları, burada açıkça meydana çıkmakta; ve bu ütopyacılık, ekonomik ve toplumsal hayat koşullarının yetersiz bir çözümlemesinden doğuyor.

Say'nin, Sismondi'nin, Ricardo'nun yazılarını, anlaşıldığı kadarıyle okumuşlar; ama biraz hızlı okumuş-

lar; ve bu bilginlerin eserlerinden, bugün artık ortada kalan ve yok edilmesi gereken temel çatışkı kaynağının miras olduğu sonucunu çıkarıyorlar. Aylaklardan kurulu bir sınıfın varlığını sürdürmesini sağlayan, diyorlar, yalnız ve yalnız, mirastır: Asıl çatışkı diye soruyorlar, bir yanda aylaklarla öbür yanda, emekçi yada patron «sanayiciler» arasında kopmuyor mu?

Şu halde bütün iyimserlikleri, toplumsal dünyanın doğal evriminin aylakların ayrıcalığını (imtiyazını) şiddete başvurmağa gerek kalmaksızın ortadan kaldırmağa yöneldiği fikrine dayanıyor: Nitekim, diyorlar bankaların gelişmesi ve kredi kurumlarının örgütlenmesi, faiz oranında sürekli bir düşüş yaratmaktadır; ve bir kapitalistin bundan böyle hiç bir şey yapmadan, aylakça yaşayabilmesi, olanakdışı kalacaktır.

Hiç şüphe yok ki Sensimoncuların önerilerinde, çağın ihtiyaçlarına denk düşen fikirler vardır. Üstelik bu fikirler, Fourier'ninkilere oranla daha tutarlı bir tarzda açıklanmakta; ve daha başlangıçta bir takım tasarıların yükü altında ezdirilmektedir. Dolayısıyle de Sensimonculuk, d'Elchthal, Michel Chevalier, Isaac Pereire, Hippolyte Cornot gibi her biri gerçekten değerli, mühendisler, geleceğin profesörler, ünlü işadamlarından kurulu bir tilmizler kadrosunu toparlayabilmiştir.

1831 yılında Sensimoncu topluluk, «aile», 79 kişiyi içermektedir: Enfantin ve Bazard olmak üzere iki Ulu Baba, onaltı Kurul Babası, 2. dereceden yirmi iki üye, otuz dokuz 3. dereceden üye yada üye adayı.

O andan itibaren de Sensimonculuk, bir okul olmaktan çıkıp yeni bir Kilise haline girecektir. Saint - Simon'un yeni bir dinin zorunluğu, duygunun ve sevginin önemi konusundaki düşüncelerinden yola çıkan öğrencileri, o günkü toplumsal koşulların ve Enfantin'in etkisiyle, hocalarının düşüncesini harfi harfine uygulama macerasına atılacaklardır.

Bir din kurmak için, bir öğreti gerekir. Yeni papa durumuna yükselen Enfantin, işte bu öğretiyi kurmağa girişmiştir: Aşılmış bir din saydığı Hristiyanlığın belirli konulardaki önerilerinin tam tersini savunarak yapacaktır bu işi. Bu arada özellikle, Hristiyanlığa özgü çilecilik anlayışına karşı, «ten'in ihyasını» ve kadın dinini önermekte; ve çok geçmeden bir Kadın - Mesih'in gelip yeni dini kesinlikle kuracağını haber vermektedir.

Bu fikirlerin bir kısmı, Fourier'den alınmadır. Sensimoncular bir ara, Ménilmontant mahallesindeki yuvalarında, kadın ortaklığını uygular gibidirler. Nitekim, yasadışı toplantılar düzenleme ve genel ahlâka, aktörelere aykırı davranma gerekçesiyle ağır ceza mahkemesine verileceklerdir. Allenin çoğu üyeleri, çeşitli hapis cezalarına çarptırılacaktır.

Bu maceradan sonra dağılacaktır okul. Aralarında kimisi, Doğu'nun, Batı'dan çok daha elverişli bir vaaz alanı olduğunu hayal edecektir. Örneğin Enfantin, Mısır'a gitmiş; ama orada Sensimoncu dini yaymaktan çok, pratik tasarılarla, bu arada özellikle de Süveyş kanalı tasarısıyle ilgilenmiştir.

Mısır dönüşü, «feodal sınai rejim»in, bütün yetersizliğine rağmen yeni dünyaya açılan yolda zorunlu bir geçiş aşaması meydana getirdiğini söylemektedir artık yeni dinin papa'sı. Süveyş kanalını gerçekleştiremeyecektir Enfantin; buna karşılık demiryollarının gelişiminde bir rol oynayacak ve 1864 yılında, felsefî - dinî düşüncelerini halâ koruduğunu söyleyerek, P.L.M. demiryollarının yöneticisi iken hayattan ayrılacaktır.

SALACROU Armand (Rouen - 1899) Fransız oyun yazarı. Tıp, hukuk ve felsefe okudu. Sonra *Humanité* ve *İnternationale* gazetelerinde çalıştı. Yapıtları: *Tour â Terre* (1925), *Le Pont de l'Europe* (Avrupa Köprüsü, 1927), *Patchouili* (1930), *Atlas Hotel* (1931), *La Vie en Rose* (1931), *Özgür Kadın* (1934), *Arras'lı Meçhul Kadın* (1935), *Öbürleri Gibi Biri* (1936), *La Terre est Ronde* (Dünya Yuvarlaktır, 1938), *La Marguerite* (1944), *Havre'lı Nişanlılar* (1944), *Les Nuits de la Colère* (Öfkeli Geceler, 1946), *L'Archipel Lenoir* (1947), *Poof, Pourquoi pas Moi?* (Niçin Ben Değilim? 1950). *Dieu le Savait* (Tanrı Biliyordu, 1950), *Sens İnterdit* (Yasak Yön, 1953), *Le Miroir* (Ayna, 1956), *Boulevard Durand* (1961), *Comme les Chardons* (Dikenler Gibi, 1964), Radyoda yaptığı konuşmaları bir ciltte topladı: *İmpromtu Délibéré* (Hazırlıksız Konuşmalar, 1966).

Armand SALACROU-Goncourt Akademisi'ne üye seçildiği dönemde.

saltık bk. **madde**

SALTIYKOV SÇEDRİN Mihail (Spas - Ugol - 1826 / Petersburg - 1889) Rus yazarı. 1841 de birkaç şiir yazdıktan sonra, 1848'de, Vyatka'ya sürülmesine yol açan bir roman yayınladı: *Protivorçiya* (Çelişmeler), *Russkiy Vestnik* (Rus Postacısı), *Gubernskiye Oçerki* (Taşradan Çizgiler, 1857) başlığı altında yayınlanan sert yergileri bu sürgün döneminde yazdı. 1856'da serbest bırakıldı. 1860'ta Tver'de vali yardımcısı oldu. Öbür yapıtları: *Nevinnıye Rasskazıy* (Masum Anlatılar, 1863), *İstoriya Odnogo Goroda* (Bir Şehrin Tairhi, 1807), *Dnevnik Provintsia*

Bir halk ressamının gözüyle SALTİKOV-SÇEDRİN

la V Petesburge (Petersburg'ta Bir Taşralının Günlüğü, 1872), *Skazki* (Hikâyeler, 1878), *Büyükler İçin Masallar, Golovlev Ailesi* (1880).

Leningrad'daki kütüphanelerden birine Saltıkov - Sçedrin adı verilmiştir.

SAMSOVA Galina (Stalingrad - 1937) Sovyet kadın sanatçı. 1956'da Kiev operasında solo dansçı oldu. 1958'de yıldızlığa yükseldi. *(Kuğu Gölü)*. 1963'te Paris'te yapılan Birinci Milletlerarası Dans şenliklerine katıldı. *Külkedisi*'ni eşsiz bir başarıyla canlandırdı. 1964'te London'a Festival Balet topluluğuna geçti. *Walpurgis Gecesi* balesinde ve *Per Gynt*'in yeni temsilinde oynadı (1965).

sanat (Fr. ve İng. art): Sosyal bilincin ve beşeri etkinliğin, gerçekliği kendine özgü imgeler halinde yansıtan ve dünyayı estetik şekilde kavrayıp dile getirmenin en bellibaşlı yollarından biri olan özgül biçimi. — Sosyalist dünya görüşü, sanatı, mutlak ruh'un, «tümel irade»nin, «vahy-i ilâhî»nin yada sanatçının bilinçaltı düşüncelerinin ve duygularının bir ürünü olarak ele alan yorumu reddeder. Marksizme göre sanat yaratımı, insanın estetik duyarlığının ve ihtiyacının şekillenmesi sürecine bağlıdır ve bunun kaynağı da emektir.

İlkel sanat izlerine, yaklaşık olarak. İ. Ö. 40 20 bin yılları arasında, paleoletik çağda rastlıyoruz. Bu dönemde sanat ile emek arasındaki ilişki, dolayımsız bir ilişki idi. Sonradan bu ilişki, çapraşık ve dolayımlı bir ilişki halini aldı.

Sanatın gelişmesinin temeli, toplumun sosyal ekonomik yapısındaki değişmelerdir. Sanatın gelişmesinde, halk daima büyük bir rol oynamıştır. Halk ile sanat arasındaki çeşitli bağlar, sanatın özgül yanlarından biri olan «ulusal karakter»de görülür. Sosyal varlığın yansıma biçimlerinden biri olan sanat ile toplumun tinsel hayatının öteki belirimleri arasında... yani bilim ve teknik, siyasal ideoloji ve ahlâk arasında, bir çok ortak yan vardır. Bununla birlikte sanat, sosyal bilincin öbür biçimlerinin hepsinden farklı yanlar taşır. Sanatın özgül konusu, insan ile gerçeklik arasındaki estetik ilişkidir. Sanatın görevi ise, dünyayı kendine özgü bir tarzda ve kendine özgü metotlarla betimlemektir. Bundan dolayıdır ki insan, estetik ilişkilerin aracı olarak daima bütün sanat yapıtlarının odak noktasını meydana getirir. Sanatın ana konusunu oluşturan şey, yani bütün çeşitliliği içinde hayat, sanatçı tarafından özümlenerek, özgül ve özgün bir yansıma biçimi içinde... yani «duyusal olan» ile «mantıksal olan»ın, somut ile soyutun, tikel ile tümelin, öz ile görünüşün organik bağlılığını dile getiren imgeler halinde ortaya konur. Sanatsal imgelerin yaratımı, sanatçının hayat hakkındaki bilgisine ve bu bilgiyi işleyip dile getirmedeki ustalığına dayanır. Gerçekliğin sanatta yansıtılmasında, konu ve biçim, sanatın özgül işlevini belirler. Bu işlev, insana mutluluk ve haz veren, onu tinsel bakımdan zenginleştiren ve insanın, uğraştığı alanda, güzelliğin yasalarına göre yaratma ve hayatın güzelliğini verme gücüne sahip sanatçı yanını uyandırıp geliştiren güzel yapıtların yaratılması yoluyle insanların estetik ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu estetik işlevledir ki sanat bilgi verici yanını ortaya koyar ve hem ideolojik hem de eğitici olan etkisini gösterir.

Marksizm, edebiyat, resim, müzik, sinema, vs. gibi başlıca sanat türlerinin şekillenmesine yolaçan sanatsal gelişmenin nesnel niteliğini ortaya koyar. Sanat tarihi, gerçekliğin sanata özgü bir biçimde yansıtılışının gittikçe derinleşmesinden, estetik kavrayışın ve dünyanın insan tarafından dönüştürülüşün uğratılışının daha geniş boyutlara erişip genişleyişinin tarihinden başka bir şey değildir. Sanatın gelişmesi, toplumun gelişmesine, sosyal sınıfların yapısında meydana gelen değişmelere sıkı sıkıya bağlıdır. Sanatın gelişinin genel çizgisi, gerçekliğin sanata özgü yansıtılışının metotlarının gittikçe daha derinleşmesi şeklinde olmakla birlikte, bu çizgi düz bir seyir izlemez. Antik çağda sanatın genel çizgisi, bir bakıma yüksek bir düzeye, bir standart düzeye erişmiş olduğu halde, köleci toplum düzeninden kat kat ileri olan kapitalist üretim tarzı düzeni, Marx'ın deyişiyle «sanata ve şiire düşman» kesilmiştir: Çünkü kapitalist üretim tarzı düzeni, yüksek çaplı sosyal ve tinsel idealleri her görür. Kapitalist toplumda ilerici sanat, ya burjuvazinin ilerici bir sınıf olmakta devam ettiği dönemlerde yani kapitalizmin ortaya çıkış döneminde, yada bu sistemi eleştiren sanatçıların yapıtlarında görülür. İdeolojik ve artistik bakımdan çöküş, çağdaş gerici sanata özgü çizgilerdir. En yüksek estetik ideal ise, gene marksist anlayış açısından, işçi sınıfının dünya görüşünde ve pratik etkinliğinde belirginleşir. Sosyalist gerçekçilik anlayışının temelini oluşturan şey de, işte budur.

---

sanatta içerik ve biçim ilişkisi üzerine

Sanatta muhteva ve form, sanatın ya da sanat eserinin birbirlerini belirleyen iki yanı; burada esas rolü oynayan Muhteva'dır. Sanat'ta Muhteva, başta bütün somut tezahürleriyle insan, insan ilişkileri ve sosyal hayat gelmek üzere,spesifik yanlarıyle realitenin çeşitliliğidir. Şekil ise, Muhteva'yı açığa vurma ve tasvir etme amacını güden artistik ifade yardımıyle yaratılan sanat eserinin iç yapısının kuruluşu ve kompozisyonudur. Sanat eserinde Muhteva'nın ana unsurları konu ve fikir'dir. Konu, belli bir sanat eserinde yansıtılan hayat fenomenleriyle ortaya konur. Fikir ise, tasvir edilen fenomenlerin özü ile realitenin çelişmelerini, bu öz ve çelişmelerin insanların belirli estetik, ahlâki ve politik sonuçlara varmasını sağlayacak değerlendirilişini ifade eder. Sanat eserlerinde Form, çeşitli yanlar taşır. Form'un temel unsurları şunlardır: olaylar dizisi, sanat dili, kompozisyon, ifade tarzı (söz, ritim, ses uyumu, genel uyum, renk, çizgi, çizim, ışık ve gölge, inşa, sahne düzeni, v.s.) Marksist estetik, Form'u Muhteva'dan ayıran formalizm'e ve Form ile Muhteva'yı özdeşleştiren natüralizm'e zıt olarak, Form ile Muhteva bütünlüğünü, yani, Muhteva ile, bu muhtevaya uygun en mükemmel Form dengesini, sanatçılığın önemli kıstası olarak görür.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

sanatta partizanlık üzerine

Sanatta partizanlık, sanatta ideolojik eğilimin tam ifadesi; sanat eserlerinde belirli bir sosyal sınıfın menfaatlerinin savunulması. «Parti Organizasyonu ve Parti Edebiyatı» (1905) adlı yazısında ve diğer yazılarında, «saf sanat» teorilerini reddeden Lenin, Sanatta Partizanlık ilkesini ortaya atmış ve bunun ne olduğunu açıklamıştır; bu ilkeye göre, çağımız şartları içinde sanat ancak en ilerici hareketlerle, her şeyden önce de, proletarya'nın mücadelesi ve ideolojisi ile bağlar kurarak gelişme gösterebilir. Sanat'ın «bağımsızlığı» sloganı, burjuva partizanlığını örtbas etme yollarından biridir. Günümüzün bazı teoriseyen estetikçileri, yaratıcı çalışma hürriyetini Sanat'ta Partizanlık ilkesine karşı ileri sürmekte ve bu iki ilkenin birbiriyle bağdaşmadığını söylemektedirler. «Yaratma hürriyeti», burjuva toplumundaki çoğu sanatçının yaratıcı faaliyetlerinin paraya dayandığı gerçeğini örtbas etme çabasından başka bir şey değildir. Ancak ilerici sanatçılardır ki, sanatın sömürücü sınıflara bağımlı oluşunun yarattığı sonuçları kavrayıp halktan yana çıkarlar. Sosyalist Partizanlık ilkesi, sanatçının, en yüce beşeri amaçlara hür ve bilinçli bir şekilde hizmet etmesi demektir. Sosyalist gerçekçi sanatçılara yol gösteren şey, halktan yana olmayı ve halk için estetik değerler yaratmayı ifade eden hür ve yaratıcı faaliyettir.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

sanatta tipleştirme üzerine

Sanatta tipleştirme, şeylerin ve fenomenlerin özüne inmenin artistik metodlarından biri; beşeri hayatı, düşünceleri ve duyguları, canlı artistik imajlar halinde yeniden yaratma metodu. Tipleştirme, yaratıcılıkta birbirine zıt iki yanın, yani, objektif muhtevanın artistik bir şekilde genelleştirilmesinin ve tekilleştirilmesinin organik bütünlüğünü ifade eden karmaşık bir prosesüstür. Sanatçı, bu muhtevayı, ideolojik tutumuna ve sanatına has çizgilere uygun olarak ele alır ve onu, insana yüksek bir estetik haz veren canlı ve orijinal bir form içinde ortaya koyar. Sanatçının tipik bir imaj yaratabilmesi için, hayattaki tipik fenomenleri doğru olarak tasvir etmesi ve sosyal gelişmenin te-

melini meydana getiren prosesüslerin ve çelişmelerin özünü ortaya koyması; bu sonuca ulaşması için de hayatı incelemesi ve belirli bir grup insanda ortak karakteristik çizgileri, yani, davranışları, alışkanlıkları, zevkleri, ve dış görünüşleri ayıklayıp seçmesi gerektir. Sanatçı, yaratıcı muhayyelesinin yardımıyla, yaptığı genellemeleri, belli şartlar içinde hareket eden orijinal karakterler halinde verir. Sanat eserlerindeki tipler insanlar üzerinde büyük ideolojik ve manevî etki yaratabilir.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

sanatta ulusal biçim üzerine

Sanatta milli form, her halkın ortaya koyduğu sanat formunun spesifik yanları. Sanatı, objektif realite'nin bir yansısı olarak gören Marksist estetik, bu yansıma formlarının halkın yaşayışı, sosyo-ekonomik yapısı, gelenekleri, karakteri ve psikolojisi ile ilgili olduğuna işaret eder. Bütün bu özellikler, sanata milli rengini kazandırır. Dil, milli form'un önemli bir unsurudur. Milli kültürler arasındaki karşılıklı etki, sanat formlarını zenginleştirir. Sosyalist muhtevaya sahip sanat, sosyalist ideolojiyi ön plana alır. Öte yandan, bu sanatın, sosyalist bir toplumda halkın hür ve tam gelişmesinin bir sonucu olarak çeşitli formlara bürünmesi gerekir. Hakiki milli sanat, daima evrensel bir karakter taşır; çünkü sanat, halkı bütün derinlikleriyle yansıttığı için, genel beşeri unsurları ihtiva eder. Milli ile evrensel'in sosyalist sanatta organik bir şekilde kaynaşması sosyalizmin olduğu kadar halkların dostluğu ve kardeşliği hakkındaki Marksist ideolojinin mahiyeti ile de belirlenir.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

sanatta üslûp üzerine

Sanatta üslûp, muhayyile sisteminin tarihen belirlenen, denge halindeki bütünlüğü; estetik ile sosyal muhtevanın ayrılığından ileri gelen artistik ifade yol ve metodları. Bu ayrılığı sağlayan şey, belirli bir yaratıcı metodun gücüdür. Üslûp, bir toplumun sosyo-ekonomik durumunu olduğu kadar, o toplumun özel yanlarını ve gelenekleri de yansıtır. Meselâ, arkaik, Helenistik, Roma, Gotik Rönesans, Barok, Rokoko, İmparatorluk, modern üslûplar ile diğer üslûplar, en tam ifadelerini belirli bir sanat tipi içinde bulurlar. Yeni bir Üslûp, ideolojik muhteva ile sanat formu arasında yeni ve temel bir korelasyon ortaya çıktığı sırada meydana gelmiş olan derin sosyal değişmeleri ifade ihtiyacından doğar. Formalist estetik, ya Üslûp ile artistik metod arasında özdeşlik görerek (meselâ, realizm'i Üslûplardan birine indirgeyerek) mübalâğalı şekilde geniş bir Üslûp anlayışını, ya da Üslûp'u herhangi bir sanatçının tarzı ile özdeşleştirerek, mübalâğalı şekilde dar bir Üslûp anlayışını öne sürer. Keza, «Çağın Üslûp'u» kavramı da yanlış bir kavramdır; çünkü, bu kavram, Üslûp'u, dünya görüşünden ve sanat metodundan ayrı bir şey olarak görür. Her çağda, daima çeşitli sanat metodları vardır ve çeşitli Üslûplar bu metodların çerçevesi içinde gelişir ve bundan dolayı da bu Üslûplar, sanat tarzları ve görüş açıları farklı sanatçıları kendine çeker. Üslûpların ve tarzların çok çeşitlilik kazanması, sosyalist realizm'in tipik yanlarından biridir.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

---

sanayi (Fr. industrie, İng. industry) : Tarımsal-olmayan kullanım değerleri (üretim malları ve tüketim malları) üreten ve kollektif karakter taşıyan etkinlik. En geniş anlamıyle, sanayi sözcüğü meta üreten ekonomik faaliyetlerin tümünü belirtir. Sanayi, yer aldıkları sektör ne olursa olsun, bütün üretken faaliyetleri kapsar böylece.

Dar ve kesin anlamda ise, sanayi sözcüğü, sanayii tarıma (ki toprak işine dayalıdır), zanaatçılığa (ki, esasta, kollektif-olmıyan, ailevî karakterde bir faaliyettir), hizmetlere (ki, özellikle, tarım ve sanayiden elde edilen ürünleri tüketicilerin yararlanmasına ulaştırma amacını güder) karşıt tutar.

Sanayi, «ilk maddelerin transformasyonuna (dönüştürümüne) ve servetlerin üretilmine katkıda bulunan işlemlerin tümü» olarak tahlil edilebilir. Niteklm, örneğin makina sanayiinden söz edildiğinde, birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlar nitelliktekl şu ikl fenomen aynı ânda dikkate alınmış olmaktadır: ilkin, madenlerden örneğin makinalar gibi, belirli ürünler üretme amacını güden global faaliyet (evre'nin tümü); Ikincl olarak da, bu üretimin gerçekleşmesinl sağlıyan Işlemlerin toplamı (bu evraye özgü emek süreçlerinl meydana getiren dizl).

Sanayiler, değişik ölçütlere göre, çeşitli tarzlarda sınıflandırılabilir.

Teknik bakımdan sanayiler, sektör ve evrelere ayrılır. Bellibaşlı sektörler meyanında (yatay ayırım olarak) maden çıkarma sanayii, maden ve demir sanayileri, elektrik sanayil, kimya, İnşaat, dericilik vs. sayılabilir. Evre bakımındansa, ilk maddeyi üreten ya da ilk maddeyi bir ilk dönüştürümden geçiren sanayilerle doğrudan doğruya yararlanılabilir kullanım değerleri (makinalar, enerji, giysiler, ayakkabılar, vs.) imal eden sanayiler karşıtlaştırılır: birinciler, genellikle, temel ya da ağır sanayiler olarak; Ikincilerse, transformasyon (dönüştürüm) sanayileri olarak adlandırılır.

Ekonomik bakımdan, iki sınıflandırma büyük önem taşır. Birinci sınıflandırma, üretim ünitelerinin, teknik donanımın vs. boyutlarına bağlı olarak sanayiin yapısını gözönüne tutar. Bu bakış açısından, genellikle makina kullanımı temeline dayanan büyük sanayi ile zanaatçılığa pek yakın düşen küçük sanayi birbirinden ayırt edilir. İkinci sınıflandırma, ürünün yapısına ilişkindir, ve dolayısıyle de, üretim malları sanayileri ile tüketim malları sanayileri arasında ayrım yapar. Genişletilmiş yeniden-üretim'e dair ünlü şemalarında Marx tarafından kullanılan sınıflandırma, bu ikincisidir.

Coğrafî bakımdan, bir sanayi, hiç de kayfî olmıyan bl rblçimde meydana getirilir ya da kurulur. Muhtemel bir sanayl, gerekli ilk maddeleri ve anerji kaynaklarını, özgül bir el-emeğini, gerekli ulaşım araçlarını ve yeterli sürüm yerlerini bulabileceği kesin Ise kurulabilir ancak. Sanayiler, gelişarek, sanayl havzaları, sanayi bölgeleri, sanayi ocakları meydana getirirler.

Sanayi, heman hemen tarım kadar eskidir. Yüzyıllar boyunca sanayi, basit bireysel zanaatlardan bugünkü büyük endüstriye kadar alabildiğine çeşitli biçimlere bürünmüştür.

Demek kl, XVII. yüzyıldan bu yana yenl olan şey sanayiin kendisi değil, onu bir yandan büyük ve sosyallst ana ekonomik faaliyetl haline getiren son derece hızlı gelişmedir, ve, öte vandan da, büyük sanayiin, küçük sa:ıayil artık tamamıyle ikincll ve bağımlı bir sıraya itecek biçimde çok hızlı büyümesidir. Dolayısıyle de, sanaylin modern formu, her şeyden önce fabrikadır.

Sosyalizm bu gelişmeyi frenlemek ya da durdurmak şöyle dursun, onu daha da yoğunlaştırmakta ve aynı zamanda da daha dengell, daha az eşitsiz kılmaktadır. Çünkü, bütün ürünlerin boluğunu gerektiren sınıfsız topluma ancak, alabildiğine güçlü bir sınal temele dayanarak geçilebillr.

sanayi devrimi (Fr. révolution Industrielle, İng. industrial revolution) Makina kullanımı temell üzerinde, manüfaktürden büyük makina sanayiine tarihsel geçiş. - Sanayl devrimi deyimi, ikl tamamlayıcı terimi içine alır. İkincisi, varolan durumla bir kopuşa yol açan, nltel karakterde bir hızlı dönüşümler süreciyle karşı karşıya bulunduğumuzu belirler; birlnçisi ise, söz konusu dönüşümlere uğrayan özgül alanı —kl bu alan, sanayldir— dile getirmektedir.

Sanayl devriminin içeriği, basit kooperasyon temeline dayanan manüfaktürden, makina kullanımından ayrılamaz olan büyük makina sanayiine geçiştir.

Bu devrimin temeli, makina-avadanlık'ın gelişidir. Gerçekten de, Marx'ın dediği gibi, «insanın elinden çıkmış olan alet bir mekanizma tarafından işletilmeğe başlandığı andan itibaren, basit aletin yerini makina-avadanlık almış olmaktadır. Bir devrim gerçekleşmiştir; ve insan da bu devrimin motorudur» (*Kapital*, Kitap I, cilt II, s. 60).

Görüldüğü gibi, sanayi devrimi, üretici güçlerin gelişiminin belirleyici bir aşaması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aşama, içice birbirine bağlı iki veçheyi içermektedir:

— bir teknik, teknolojik veçhe: olağanüstü bir bulgu ve yenilikler dizisinin sonucu olan teknik altüst oluş, üretici güçlerin nitel ve nicel bir gelişimine yolaçmıştır;

— bir sosyal veçhe: teknik dönüşümler, üretim ilişkilerini, bu ilişkilerin temel karakterlerini değişmez bırakarak derinlemesine değişime uğratırlar. Masüfaktürden fabrikaya geçilmektedir. Bu durumda kapitalizm, hemen hemen sınırsız bir yayılmayı sürdürebilmeğe elverişli bir teknik temele sahiptir. Sömürü alanı, gerek yüzey olarak ve gerekse yoğunluk açısından büyük çapta genişlemiştir.

Sanayi devrimi, ilk defa, XVIII. yüzyılın sonuna doğru İngiltere'de gerçekleşmiştir. Bu devrim, özellikle, dokumacılık sektöründe (pamuklu sanayii) kullanılan makina-avadanlık'ların gelişiminde, demir ve madenciliğin boyatışında, kömürden türeme yeni bir enerji kaynağı olan buhar sayesinde makine kullanımının kesinlikle üstünlük kazanmasında dile gelmiştir.

Bugün çağımızda, ikinci bir sanayi devrimi yürürlüktedir. Tıpkı birincisi gibi bu ikinci devrim de, teknolojik bir temele sahiptir, çünkü oluşmakta olan dönüşümlerin özü, maddî araçların birinci devrimde olduğu gibi insanın elinin değil, beyninin birtakım belirli işlevlerinin yerini almasına dayanmaktadır. Bu nitel sıçramayı doğuran maddî araçların en başında, otomasyonun ve sibernetik ile elektroniğin hızlı gelişiminden ayrılamaz karakterdeki ordinatörler (bilgisayarlar) gelir.

Sanayi devrimi kavramının, gerek teorik ve gerekse pratik bakımlardan büyük bir önemi vardır.

Teorik büyük bir önemi vardır; çünkü, üretici güçleri altüst etmiş ve büyük sanayi —ki bu büyük sanayiin kendisi de sanayileşmenin sonucudur— çağını açmış olan en kesin ve belirleyici nitel değişmelerden birini anlatabilir.

Pratik büyük bir önemi de vardır; çünkü, az gelişmiş ya da geri kalmış ülkelerin çoğu, az gelişmişliğin boğucu çemberini kırmak istiyorlarsa, bu belirleyici geçidi aşmaları gerekmektedir.

Ama, kavramın gerçek içeriğini hakikî bir şekilde tanımlamayı sadece Marx ve marksistler başarmış olduğuna göre, soruna bilimsel yaklaşım ancak marksist açıdan söz konusu olabilir.

Çağdaş tarihçiler, gerçekte, marksist tezlere katılmaktan çok uzaktırlar. Bunların kimisi, işin sosyal yanını tamamiyle ihmal ederek salt teknik yanına parmak basmakta; kimisi de nitel sıçramayı inkâr ederek, sanayileşmeden, büyük sanayiin oluşumundan söz açma yoluna gitmekte ve sürecin devrimsel yanını tamamiyle hasır altı etmektedir.

En son olarak kimisi de, sürecin bütün cephelerini aynı plana koymakta ve, dolayısiyle de, kendilerini fenomenin yüzeyinde kalmağa mahkûm etmektedir.

sanayilerarası bağlantılar tablosu (Fr. tableau des relations inter-industrielles) Ürünlerin branştan branşa hareketlerini, başlayış noktalarından (giriş) varış noktalarına (çıkış) kadar tasvir eden ekonomik tablo. - Sanayilerarası bağlantılar tablosu, Amerikan ekonomisti Leontiev tarafından hazırlanıp işlenmiştir. Bu tablolar, ilkin, ekonominin branşlara ve sektörlere bölünmesine ve, ikinci olarak da, biribirlerine bağımlı olarak ele alınan branşlar ve sektörler arasındaki özgül bağlantılara dayanmaktadır. Gerçekten de her sektör, aynı zamanda satıcı ve alıcıdır. Satıcı sıfatiyle, ürünlerini öbür sektörlere satar. Alıcı sıfatiyle ise, kendisine hammadde, makina, alet, vs. veren sektörlere bağlıdır. Şu halde; bir sektöre giren bir ürünün (ki bu giriş olgusuna *input* denir) aldığı yolu ve bir başka sektöre çıkan bir ürünün (ki bu çıkış olgusu da *output* termiyle belirtilir) kat ettiği yolu tasarlama olanağı vardır. Bu şartlar içinde, daha önce de söylenmiş olduğu gibi, bütün branşlar bazen satıcı ve bazan da alıcı olacaklardır. Mübadelelerin parasal biçimini, giderek de, elden ele geçen metaların hareketini dile getirmekten başka bir şey yapmayan bu çifte karakterdir ki, tablonun yapısını belirler.

Eşit sayıda dikey ve yatay sütunlardan meydana gelmiş bir dama tahtası biçimindedir bu tablo. Dikey sütunlar girişleri ya da satın alımları, yatay çizgilerse satışları ya da çıkışları temsil ederler. Bu şartlar içinde, ekonomik branşlardan örneğin tarım gibi bir tanesi alınacak olursa, tabloya başvurarak, iki karşıt ve biribirini bütünleyici biliriz: Ister tarımı alıcı olarak göz önünde tutalım ve alımlarının yapısını, yani satıcı sektörlerin nispî karakterini ve önemini öğrenmek isteyelim (bu yapı, tarıma ayrılan şütundaki rakamlarla verilmiş olacaktır;) isterse de tarımı satıcı olarak göz önünde tutalım ve satımlarının yapısını öğrenmek isteyelim (aranılan müşteriler, buna tekabül eden tarım hanelerinde bulunacaklardır).

Sanayilerarası tablolar, kendisi de sanayilerarası bağlantılar muhasebesi diye adlandırılan bir muhasebe çeşidinden ayrılamazlar; söz konusu muhasebe çeşidi ise, ekonomik sektörlerde üretim ya da dağıtım gibi bütünsel kavramların ayrıştırılması temeli üzerine oturtulmuştur. İşlemler, çift taraflı (en partles doubles) muhasebe ilkelerine göre kaydedilmiştir. Her işlem, aynı zamanda, bir sektör için bir alım ve bir başka sektör için de bir satım olduğuna göre, her rakam hem bir dikey sütuna ve hem de bir düz çizgiye ait olacaktır.

Sanayilerarası bağlantılar tablosu, esas olarak, teknik temele dayalı bir ayrıştırımı dile getirir. Giriş-çıkış tablolarına bakarak kavranabilecek olan şey, belirli birtakım orantılılık ilişkilerinde dile gelen teknik bağımlılıktır; nispî bir istikrarı olan bu ilişkilere, teknik katsayılar denir.

Sanayilerarası ilişki tabloları bir ekonominin, örneğin üretim gibi bütünsel bir kavram tarafından yansıtılan imajına oranla çok daha canlı olan bir somut imajını verir. Gerçekten de bu tablolarda bütünsel faaliyet farklı sanayilerin karşılıklı olarak bağımlı faaliyetlerinin bir sonucu biçiminde belirmektedir. Bu ise, sınaî muhasebe alanında belirleyici bir ilerleme demektir.

Ama bu tabloların gerek teknik, gerekse kavramsal bakımlardan çok ciddi eksiklikleri vardır. Teknik bakımdan belirli bir anda varolan bağlantıların donuk, statik bir imajını verirler (teknik ilerlemenin hızlandığı dönemlerde, teknik katsayıların çabucak yıpranması ve geçersiz hale gelmesi). Teorik bakımdan: ekonomik faaliyeti hemen tamamiyle ticarî bir faaliyet gibi sunar ve dolayısiyle de ekonomik faaliyetin sosyal karakterini zorunlu olarak ve bütünüyle örtbas ederler. İşte bundan ötürü de Leontiev'in tablosu, pek doğal olarak, meta fetişizminin buyruğu altında kalır.

sanayileşme (Fr. ve İng. industrialisation) : Sanayinin hızlı ve kesintisiz gelişimini dile getiren tarihsel ekonomik hareket. - Sanayileşmeden söz edildiği zaman, genellikle, aynı amaca yönelik, ama birbirleriyle özdeşleştirilemeyen birçok fenomen göz önüne alınmaktadır. Sanayileşme, birinci olarak, sınaî olmayan metodların yerine sınaî metodların uygulanması olarak tahlil edilebilir. Buna göre, örneğin, belli bir faaliyette, bir mal sınaî metodlarla imâl edilmeye başlandığı zaman, bu faaliyetin sanayileştirildiği söylenir: bir zanaatçı tarafından, avadanlıklarla imâl edilen mobilyalarla, bir fabrikada makinalarla imâl edilen mobilyaları karşılaştırınız. İkinci olarak, sanayileşme, ekonomik sektörün ya da branşın ekonomik yapısını hızla değiştiren toptan bir gelişim olarak kavranır. Global olarak, sanayileşme, sınaî faaliyetin hızlı bir ilerlemesi ve tarımsal faaliyetin nispî bir gerilemesi biçiminde ortaya çıkar. Böylece, sanayileşme, üçüncü olarak, tarımsal öncelikli bir ekonomiden (sanayi-öncesi ekonomi) sınaî öncelikli bir ekonomiye geçiştir.

Demek ki, sanayileşme birkaç düzeyde incelenebilir. Belirli bir ekonomik faaliyet düzeyinde: örneğin, yapı işlerinin sanayileşmesi. Bir bölge yada bir ülke düzeyinde: Rhône-Alpler bölgesinin sanayileşmesi; Fransa'nın sanayileşmesi.

En genel açıdan, sanayileşme, hem gelişiminin belirli bir aşamasında kapitalist üretim tarzını, hem de sosyalist üretim tarzını içeren bir harekettir.

Sanayileşmenin temeli, maşinizme daya-

nan büyük sanayidir. Demek ki, sanayileşme, zorunlu olarak, tarihsel açıdan, sanayi devrimiyle başlar, ama onunla özdeş değildir.

Sosyal veçhesi altında, sanayileşme, temel ekonomik yasası artı-değer elde edilmesi olan kapitalist üretim tarzının ilerlemelerini dile getirir.

Kapitalist sanayileşme değişik tarihsel yollardan hareketle gelişir. Bunların başlıcaları arasında, sömürgelerin ele geçirilmesi ve yağmalanması (örneğin İngiltere), savaş ve galip ülkelerin mağluplardan aldıkları tazminatlar (1870 savaşından sonra Almanya), imtiyazlar ve istikrazlar (Çarlık Rusyası) sayılabilir.

Kapitalist sanayileşme, genellikle, hafif sanayiin gelişmesiyle başlamıştır (örnek: İngiliz pamuk sanayii). Kapitalist sanayileşme kendi uygun temeli olan (ve üretim araçları imaline bağlı olan) ağır sanayii ancak tedricî olarak gerçekleştirmiştir.

Kapitalist sanayileşme, gittikçe kalabalıklaşan bir proletaryanın hızla gelişmesinden büyük köylü ve zanaatçı kitlelerinin yıkımından ayrılmaz.

Sanayileşme, sosyal işbölümünde yeni ilerlemelere yol açarak, bir peryodda, sanayii ve tarımı kökten bir biçimde birbirinden ayırır ve kentle kır arasındaki karşıtlığı son derece şiddetlendirir.

Bugün, bizzat tarım da sanayileşme eğilimindedir, buysa eski sanayi - tarım ayrılığını yeniden söz konusu yapmaktadır.

sanayi toplumu (Fr. société industrielle) Marksizm-leninizmin, sınıfların varlığını temel alan, kapitalist toplum ve sosyalist toplum kavramlarına karşıt olarak, sınıfların varlığını görmezden gelen ve burjuva ideologları tarafından ileri sürülen bir burjuva felsefe, ekonomi ve sosyoloji kavramı. Sağ sosyal-demokrat önderler, politik görüşlerini bu kavrama dayandırırlar. Sanayi toplumu teorisiyle, kapitalist toplum ile sosyalist toplumarasındaki tüm temel toplumsal farklılıklar yadsınmakta, çağımızdaki sosyo-ekonomik kuruluşların tümü, salt teknik organizasyon ölçütlerine göre sınıflandırılmaktadır. Böylece, kapitalist toplum ile sosyalist toplum arasındaki en temel, en belirleyici sınıfsal fark gözden kaçırılmakta ve her iki toplum sistemindeki gelişme sorunlarının tümü, üretim araçları üzerindeki farklı mülkiyet biçimlerine değil de, tekniğe ve onun uygulanmasına bağlanmaktadır. Sanayi toplumu kavramı, bilimsel bir değer taşımaz, bilgilerimize yeni bir şey katmaz; yalnızca kapitalist üretim ilişkilerinin savunulmasına yarar.

SAND George (Paris - 1804 / İndre - 1876): Fransız kadın edebiyatçı.. 1817-1820 arasında Paris'teki İngiliz Augustinus'çular manastırına kapatıldı ve burada geçirdiği bir mistik kriz sırasında rahibe olmayı düşündü. 1822'de bir imparatorluk baronunun oğlu olan Casimir Dudevant ile evlendi, iki çocuğu oldu. George Sand uzun süren bir mahkemeden sonra boşanma davasını kazandı (1836). Paris'e giden genç kadın orada tanıştığı Jules Sandeau'nun metresi oldu (1831-32). 1834 yazında Musset ile ilişki kurdu: 1834 Martında Venedik'te bozuştular. George Sand bu dönemde aşk romanları yazdı: *Jacques* (1834), *André* (1835), *Mauprat* (1837). 1834-36'da *Lettres d'un Voyageur*'u yayınladı. 1835'te yeni sevgilisi Michel de Bourges, Sand'ı siyasete itti, idealist bir sosyalizme yönelttl. Sand, Kasım 1841'de P. Leroux ile *La Revue İndépendante*'ı (Bağımsız Dergi), sonra, *La Revue Sociale*'i (1845) kurdu: bu dönemde yayınladığı romanlarda siyasal düşüncelerinin izleri görülür: *Spiridion* (1838), *Le Compagnon du Tour de France*

George Sand

DELACROİX'nın fırçasıyle George Sand.

(Fransa Gezisindeki Yoldaş, 1840), *Horace* (1841), *Consuelo* (1842), *Le Meunier d'Angibault* (1845), *Le Péché de Monsieur Antoine* (1847). Chopin ile George Sand

George SAND'ın Lelia'sı için yapılmış bir süsleme resmi.

arasında Mallorca adasında 1838'de kurulan ilişki 1847'de koptu. Devrim hareketine Ledru-Rollin'in yanında katıldı: *Bulletin de la République*'te yazdı. Haziran olaylarından sonra siyasetten çekildi. Öbür yapıtları *Şeytanlı Göl* (1846), *Borazancılar* (1853), *Hayatımın Hikâyesi* (1855), *O Kadın ve O Adam* (1859), *Bois-Doré'nin Yakışıklı Beyleri* (1857-58), *Jean de la Roche* (1860), *Villemer Markisi* (1861), *Mademoiselle de la Quintinie* (1863), *Hülyalar ve Hatıralar* (1871-72), *İzlenimler ve Hatıralar* (1873 - 76).Romanlarından sahneye uyarlamalar da yaptı: *François le Champi* (1849), *Mauprat* (1853), *Le Marquis de Villemer* (1864). Tarihsel yapıtlarından *Une Conspiration en 1537)* A. de Muset'nin *Lorenzaccio*'suna esin kaynağı oldu.

Hayatı, gürültülü serüvenlerle geçti; fakat bu davranışı, rezaleti seçmiş olmasından çok, kadının bağımsızlık haklarını savunmak istediğine dayanır.

SANDBURG Carl (Galesburg 1878 / New York - 1967) Amerikalı şair. Amerikan şiirinde «popülist» bir alnayışın önde gelen temsilcilerinden biridir. İsveç'ten göç eden bir ana-babanın çocuğu olan Sandburg İllinois eyaletinin Galesburg şehrinde doğmuş, on üç yaşında öğreinmini yarıda bırakarak Amerika'nın batısında ve İç-batı bölgelerindeki şehir ve kasabalarında çeşitli işlerde çalışmıştır. 1898'de İspanyol-Amerikan Savaşına katılmış, asker olarak gittiği Portoriko'dan Gavaştan sonra Milwaukee'ye yerleşen Sandburg'un evlendiğini, sosyalist görüşleri benimseyerek gazeteciliğe başladığını görüyoruz. Aynı yıllarda üniversite öğreniminl de tamamlamaya çalışan bu halkçı yazar ilk şiirlerini de bu dönemde yayımlamıştır. Sandburg'un şair olarak üne kavuşması 1913'te

Carl SANDBURG Kendi deseni..

Şikago'ya yerleşmesi, Harriet Monroe'nun *«Poetry»* dergisinde kendisine saygın bir yer verilmesi, *«Chicago Poems»* (1916) ve *«Cornhuskers»* (1918) adlı şiir kitaplarını yayımlamasıyla gerçekleşir. 1920'lerle -930'larda bütün Amerika'yı dolaşan Sandburg bir yandan konferanslar vermiş, gittiği yerlerde şiirlerini okumuş, bir yandan da folklor araştırmaları yapmış, Amerikan halk türküleri toplamıştır. *«The American Songbog»* (1927) ve *«The New American Songbog»* (1950) adlı kitapları bu araştırmaların ürünleridir. Aynı zamanda Amerika'nın ünlü cumhurbaşkanlarından Abraham-Lincoln'a büyük bir hayranlık duyduğu için onunla ilgili uzun bir çalışmaya girişmiş, 1919'dan 1939'a kadar sürdürdüğü bu çalışmasında Lincoln'ü Amerikan düşünü gerçekleştiren bir halk kahramanı olarak göstermeyi amaçlamıştır. Yer yer Whitman'ın özgür koşuk biçimlerinden, yer yer halk türkülerinin deyiş zenginliklerinden esinlenerek emekçi Amerikan halkının özlem ve yaşantılarını dile getirdi en önemli şiir kitabı ise *«The People, Yes»* (1936) adını taşımaktadır. Bu kitabın yayımlanmasıyla Sandburg'un ünü bütün Amerika'ya yayılmış, kendisine Pulitzer Ödülü, çeşitli üniversitelerden «fahri doktorluk» unvanları verilmiştir. Buraya aldığımız iki şiirden *«Şikago»* Sandburg'un ekonomik hayatın merkezlerinden biri olan bu şehirdeki yılmayan insan gücünü, nesnelerle insanlar arasındaki ilişkileri halk dilinin gücüyle yansıtmaya çalıştığı bir örnektir. *«Parmaklık»* şiirinde ise hayatı romanlarının esin kaynağı oldu: ***Janne*** onun bu insan gücünü baskı altında tutma

SANDBURG'dan bir şiir

PARMAKLIK

Göl kıyısındaki taş evi yapıp bitirdikleri için şimdi
parmaklıkları yapıyor işçiler.
Üstüne düşenlerin canına okuyacak sivri çelik uçlu demir
çubuklardan bir çit yaptıkları.
Parmaklık ki ne parmaklık; kolay değil itin köpeğin,
açın uğursuzun, oyun yeri arayan haylaz çocukların
aşıp geçmeleri,
Bu sivri uçlu parmaklıkların arasından ve üstünden
geçse geçse, Ölüm geçer, Yağmur geçer, Yarınlar
geçer.

Türkçesi Cevat ÇAPAN

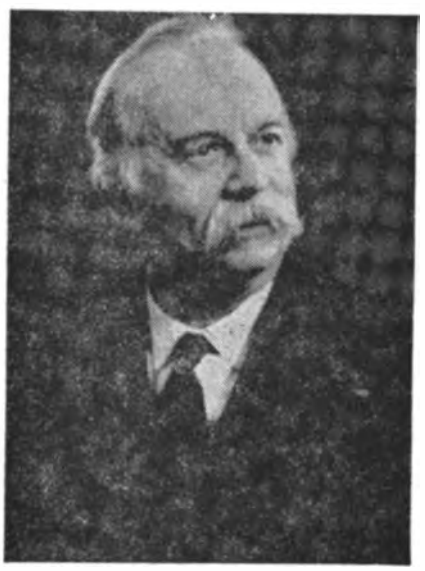

SANGNİER'nin milletvekili seçildiği tarihte çekilmiş bir fotoğrafı.

SANGNİER Marc (Paris 1873 / Paris - 1950) Fransız gazetecisi ve siyaset adamı. Papanın *Rerum novarum* adını taşıyan bildirisindeki işçilerin yaşama koşullarıyla ilgili temaları ele aldı. 1898'de ordudan ayrıldı, demokratik ve sosyal bir hristiyanlık örgütü kurmaya çalıştı. Dinsel ve sosyal niteliktekl harekete, 1894'te yayınlanan küçük bir dergının adı verildi: *«Sillon»*. 1901-1904 arasında ***Eveil Democratique*** (Demokratik Uyanış) adlı haftalık bir dergi çıkardı. 1912'de ***La Jeune République***'i kurdu. Irkçılığa karşı barışçı toplantılar düzenledi. Milletlerarası kardeşlik düşüncesine bağlanarak gençlik yurtlarını Fransa'ya soktu. 1944'te Almanlar tarafından tutuklandı. 1946'da milletvekili seçildi. Genç kuşaklar onu Fransa'da hristiyan demokrasisinin kurucusu sayarlar.

sansüalizm bk. **duyumculuk.**

SAPHO (Midilli, Lesbos - M. Ö. 625 / Midilli - Lasbos - 580) Yunanlı kadın şair. Soylu bir aileden dl. Lesbos'u sarsan siyasal çatışmalara karıştı, şiirlerinde tiran Pittakos'a ve onu tutan demokratlara saldırdı ve sürgün cezasına çarptırıldı, Sicilya'ya kaçmak zorunda kaldı. Yurduna dönünce, bir edebiyat derneği kurdu. Lesboslu genç kızlara şiir ve dans öğretti. Daha çok Ovidius'un yaydığı bir söylentiye göre, Sapho umutsuz bir aşk sonunda kendini öldürmüştür.

Sapho'nun şiirleri Eskiçağda çok tutuldu. İskenderiye okulu döneminde yapıtları ve kişiliği üstüne incelemeler ve açıklamalar yayınlandı. Sapho, değişik büyüklükte 9 şiir kitabı yazmıştı: ilk kitap 1320 mısradan, 10 şiirlik sekizinci kitap ise 136 mısradan meydana gelliyordu. Elde Sapho'nun yalnız 650 mısrası kalmıştır. Şiir ve danstan başka, müzikle de uğraşan Sapho, Yunan lirizminin o altın çağında yeni ritimler, yeni ölçüler yarattı. Somut bir dil kullandı ve kendinden önceki şairlerden pek az yararlandı. Daha çok Midilli halk şiiri kaynaklarına eğildi.

SAFO'yu Alkaios'la gösteren bir vazo süslemesi.

saptanımcılık bk. **belirlenimcilik.**

SARTRE (Jean-Paul), Fransız filozofu ve yazarı (1905). Gelenekçi bir büyük burjuva al-

«Bugün düşünür, aynı zamanda bir eylem adamı olmak zorundadır.» Jean-Paul SARTRE.

SARTRE'ın ünlü piyeslerinden Le Diable et le Bon Dieu'*nün ilk temsilinde Pierre Brasseur.*

lesinin oğludur. Bu sınıfın sürdürmek istediği değerler sistemine karşı tepki göstermekte gecikmeyecektir. 1929 yılında felsefe öğrenimini tamamlayan Sartre, Le Havre'da, Paris'te ve 1933-1934 yıllarında Berlin'de fel-

SARTRE ve hayat arkadaşı Simone de Beauvoir, 1961 yılında Küba'yı ziyaretlerinde Fidel Castro ile..

Jan-Paul SARTRE, 1947 yılında Saint-Germain-des-Près'deki kahvelerden birinde Simone de Beauvoir ve Boris Vian'la söyleşide..

sefe öğretmenliği yapmıştır. Böylece Husserl'in Berlin Üniversitesi'ndeki derslerini izlemek fırsatını bulan düşünür, *fenomenoloji* akımının derin etkisinde kalacaktır. İkinci Dünya Savaşı sırasında esir düşen filozof, 1941'de Almanlar tarafından serbest bırakılarak Paris'e dönmüş ve felsefe derslerine Üniversitede devam etmiştir. Kurtuluş'tan sonra Sartre, 1945'te *Les Temps modernes* («Modern zamanlar») dergisini kuracak ve hocalıktan ayrılarak kendini tamamıyle edebiyat ve felsefeye verecektir. Felsefe alanındaki ilk denemesi olan *L'Imagination* («Hayalgücü», 1936), Husserl'in etkisini taşır. Bunu, varoluşun saçmalığı temasını işleyen ünlü romanı *La Nausée* («Bulantı», 1938) izlemiştir. Daha sonra Sartre kendisini *varoluşçuluk* akımının bellibaşlı temsilcileri arasına sokan *L'Etre et le Néant* («Varlık ve Hiçlik», 1943) isimli kitabını yayınlamıştır: Bu eserde yeralan «varoluş özden önce gelir» ilkesi, bir bireyin kişiliğinin o birey için bir alınyazısı demek olmadığını; hayatın bir dizi hür seçimden meydana geldiğini anlatmaktadır. Sartre'a göre insan, «hür olmağa mahkûmdur», bu mutlak hürriyet anlayışı da, insanın nedensiz ve her türlü nedenden önce seçmeğe, hayatı hakkında da istediği kararı vermeğe «mahkûm» olduğunu dile getirir. Filozof'un 1946 yılında verdiği *L'existentialisme est un humanisme* («Varoluşçuluk bir hüma-

nizmdir») başlıklı bir konferansta Sartre'ın varoşçuluk anlayışının, «sorumluluk» ve «taraf tutma»yı temel değer olarak kabul eden bir ahlâk görüşüne doğru evrildiği belirmektedir. Nitekim varoluş karşısında duyulan «tiksinti»den yola çıkan ve «taraf tutma» tavrına bağlanan, *Les Chemins de la liberté* («Hürriyetin yolları», 1945-1949) genel başlıklı roman dizisi de aynı yönelimi izlemektedir. Tiyatro alanında verdiği eserlerde olduğu gibi çeşitli denemelerinde de, insanın sorumluluğu ve daima «konum halinde oluşu» temalarını işleyen Sartre, *Critique de la raison dialectique* («Diyalektik aklın eleştirisi», 1960) ismini taşıyan son felsefi eserinde, marksizme pek yakın düşen bir tarih felsefesini benimsemekte; ve bireyin haklarını gözetmek şartıyle, varoluşçulukla marksizmin bir sentezini önermektedir. Çünkü Sartre'a göre. İnsanın hür insiyatifini tarihsel zorunluğa indirgemenin imkânı yoktur: İnsan «tarihin içindedir», evet; ama «bireysellik» tarihin «kıyısı»nda kalır, dolayısıyle de, insanın tarihsel rolüne indirgenemez.

SARTRE'dan bir seçme :

YAZARIN SORUMLULUĞU

Dostoyevski der ki : «Her insan herkes karşısında her şeyden sorumludur.» Bu söz, gün geçtikçe doğruluk kazanıyor. Millet topluluğu insan topluluğuna biraz daha katıldıkça, her insan millet topluluğunda biraz daha kaynaştıkça, her birimiz gittikçe daha geniş ölçüde sorumlu oluyoruz. Nazi rejimine karşı komamış her Almanı bu rejimden sorumlu saydık. İster bizde, ister başka bir memlekette olsun, ırksal ya da ekonomik bir baskı oldu mu, bunu açığa vurmayanların her birini sorumlu tutuyoruz. Milletler arasında gidip gelme ve haberleşmelerin bu kadar kolay olduğu bir çağda, dünyanın herhangi bir yerinde bir haksızlık işlenmişse, hepiniz bu haksızlığın sorumluluğunu taşımaya başlarız.

Amerikalıların bu kadar sevdiği *One World* (Tek bir Dünya) birçok anlamlar taşır. Ama bunlardan biri dünyada olup bitenlerden herkesin sorumlu olduğu anlamıdır.

Öyle sanıyorum ki; bu söylediklerimde hepimiz aynı kanıdayız : Ama, dünyada olup bitenden bir kunduracı ya da bir hekimin sorumlu olması, elbette bir kunduracı ya da bir hekim olarak sorumlu olması demek değildir.

Kunduracının kunduracı olarak sorumluluğu sınırlıdır : O da, iyi kunduralar yapmak. Hekim, bir yandan işini yaparken, bir yandan bir mahallenin, sağlık kurallarına uymayan bir fabrikanın durumuna karşı var gücüyle şaşabilir. Ama, hekim olarak, elbette şu veya bu baskıdan, söz gelimi, Yahudi düşmanlığından sorumlu değildir.

Doğrudur ama, bir uzman, uzman olarak, herkes önünde gerçekten sorumlu değilse, yazar adı verilen birtakım uzmanların sorumluluğu ne olacak? İnsan olarak bütün sorumlulukları sanatlarını kapsar mı, yoksa, yazarın sorumluluğu yalnız işi ile mi, yanl yazma sanatının belli sorunlarıyla mı sınırlıdır?

İşte, bu konu üzerinde konuşacağız. Karışmaları önlemek için, yalnız düzyazı üzerinde duracağız.

Çünkü, kelimeler iki türlü ele alınır Birinde kelimeler beylik işaretler olarak kullanılır, kelimeden anlattığı şeye atlanır ve kelimeler için bir araya getirilir.

Öteklnde ise, kelimeler, tıpkı birer nesneymiş gibi, ağaçmış, kuşmuş gibi düşünülür. Bu durumda kelime, anlamından ayrılmaz, anlam ona bir can gibi işler; o zaman, kelimeler, düşünceler kurmak için bir araya getirilmez, aralarında çok başka bağlantılar kurulur, tabiî diyebileceğimiz bağlantılar.

Bir başka deyimle, iki tutum var : Düzyazı ve şiir. Kelimeleri bir şeyi adlandırmak için kullanılan yazardan istenecek şeyi, onları bir başka türlü kullanan kimseden, (yanl, bir araya geldikleri zaman tuval üzerindeki renkler gibl, yeni etkiler yaratan nesneler gibi kullanan) kimseden isteyemeyiz.

Onun için, bir ozanı insanlık sorumluluklarını bir ozan olarak yüklenmedi diye kınayamayız. «Ben ozanım sadece» demesini kınayabilirız, yanl, insan olarak sorumluluklarını bilmemesini. Ama, ozan olarak toplumsal bir savaşa ya da kuruluşa katıldı diye kınayamayız.

Biz düzyazı sanatı alanında kalacağız. Almanya'da Nazi baskısı varken, yazar olsun olmasın, bütün Nazi düşmanı Almanlara, hayır demek, kötülemek, karşı koymak ödevi düşüyordu. Ama, yazarlık işlerini görmeleri ellerinde olmadığı için başka türlü hayır diyor, kötülüyorlardı. Gizli dernekleri ve eylemleri olabilirdi. Örneğin, profesör iseler, bir Yahudi profesör üniversiteden kovulunca, üniversiteden ya da dekanlıktan ayrılabilirlerdl. Ama, bu yine de yazılı «hayır» demek olmazdı. Şöyle bir insan düşünülebilir Bir gizli derneğe bağlıdır; bu alanda varlığını haklı gösterecek bir şekilde hayatını tehlikeye atarken, öte yandan, vakit bulunca, hiç bir politik anlam taşımayan eserler yazmıştır.

Bunun tersine olarak, işgal sırasında birçok yazarlar gizli dergilere katıldılar ve sadece bu çalışma ile yetinen yazarlarda, doğrudan doğruya savaşa katılanlar karşısında bir aşağılık duygusu vardı her zaman Sanki, edebiyat plânında karşı komak yetmiyormuş, bu sadece bir «edebiyatmış» gibi.

İki edebiyat arasında bir salıntı var sanki Bu anlayışlardan birine göre, edebiyat, insanlığın durumuna sıkı sıkıya bağlı bir şeydir, böyle olunca da, insanların bütün sorumluluklarını içine alır; ötekine göre halk arasında söylendiği gibi, edebiyat yapmak, yani konuşmak için konuşmaktır. Böylece edeblyatın ne olduğu pek iyi bilinmediği için, yazarlar arasında bile geçer akça olan bir düşünceye göre, yazar sorumsuzdur. Bu düşünceye göre bir şeyi adlandırmak, ona dokunup geçmektir.

İşte masanın üstünde bir bardak. Bu bir bardaktır, diyorum. Adını söylüyorum size. İlk bakışta bize öyle gelir ki, benim bu adlandırmam bardağın hiç umurunda değildir. Ona verdiğim ad değiştirmez onu, neyse yine odur, benim seşimin soluğu onun durumunda hiç bir değişiklik yapmamıştır. Böylece, konuşmak, nesneleri, dünyayı değiştirmediğine, kelimelerl yan yana getirmek durumları bozmadığına göre, yazar sorumsuzca konuşabilir. Madem, edebiyat sözle bardağı değiştiremiyor, yapacak bir işl kalıyor o da, kelimelerle bardağı kopya etmeye çalışmak, gerçekçi ressamın renkleri kopya ettiği gibi. Bu da ne olacak : bardağın bendeki türlü izlenimlerini anlatmak. Böylece, konuşmak, işin ve gerçeğin kıyısında, gerçeğin kıyısında, gerçeği değiştirmeden yansıtan bir anlamlar dünyası kurmak olmuyor mu? Edebiyat da, tıpkı bilinç gibi bir gölge-olay sayılmış oluyor.

Bu görüş kötü bir aldanmaya dayanıyor. Bunun kötülüğünü ortaya koyabiliriz. Ama daha önce, sözle yazının, bir yazarın bilinçli veya bilinçsiz, açık veya kapalı amaç ve ereklerini bilmeliyiz. Biz de, ilkin onları inceleyeceğiz.

Düzyazı bir düşünce davranışıdır. Düzyazıda bakış, kelimenin arasından geçip anlatılan nesneye doğru gider. Kellme, bir düşünce taşıtıdır sadece. Görevimizi yaptı mı, onu unuturuz.

Her birimiz, Descartes'ın örneğin, *cogito* üzerindekl kuramını açıklayabiliriz, bunu yaparken, kullanacağımız kelimeler Descartes'ın düşüncesini tam olarak verdikleri halde, Descartes'ın kullanmadığı kelimeler olabilir : Kullanacağımız kelimeler düşüncenin hizmetine girmiş kelimeler olacaktır.

Denebilir ki, her düşünce değişik, ama eş değerli birçok biçimlerle anlatılabilir. Demek oluyor ki, «konuşma» bir düşünce veya bir nesneyi gösterir, bir başka deyimle, yüzlerinden örtüyü kaldırır. Konuşma, insanın örtü kaldırma, açığa vurma işidir. Kendim için de, başkaları için de, kellme, bir nesneyi karanlıktan çıkarır, onu bizim hayatımıza mal eder. Bardak dediğim zaman, görünüşte bir şey değiştirmiş olmuyorum, doğru. Aslında, bar-

dak dediğim zaman, onu kendim için de, başkası için de karanlıktan çıkarmış oluyorum. Onu belkl görmemiştiniz, ya da toplu bir algı içinde bardak kaybolmuştu. Bundan ötürü, ben bardak der demez, bu sözümle, ne kadar küçükten de olsa, dünyanız değişmiş oluyor. O anda sizin için, biraz önce yok olan bir şey var oluyor. Adını söylememle birlikte, bardak, dünyanıza katılıyor ve şimdi onunla bir alışverişe girmiş oluyorsunuz.

Bir tek söz (bir telefon numarası, bir adres ya da bir insan adı) elde etmek için insanlara edilen lşkenceleri önemll olduğunu, bunun bir şeyi değiştirmek olduğunu görürsünüz.

Önce, bir bilinç, bir kültür, bir lnsan bilgisl alanında blr nesneyi araçsızken araçlı bir duruma getirmektir bu. Hepimiz nice işler yaparız ki, bunlardan sorumlu olmak istemediğimiz lçin, bilmezlikten gellrlz onları, üstünde durmadan yaparız, örtbas ederiz. Ömrümüz, adını vermek istemediğimiz lçin örtbas ettiğlmiz işlerle doludur. Bir şeyin sözünü etmemek. onu düşünmeden, bilincimize mal etmeden, geri dönüp ne yaptığımızı görmeden yapmaktır. Onu yaparız ama, yaptığımızı görmezlikten geliriz.

Bu türlü işlerden birini adlandırmak, onu hemen, yapana mal edip, «işte senin yaptığın bu, ne halin varsa gör!» demektir. Adlanan şey masumluğunu kaybeder. Dil, blr bakıma masumlukları ortadan kaldırır. Dil araçsızlığı kaldırır ve insanı sorumlulukları lle karşı karşıya koyar.

Zenciler ezillyor» demedikçe, zencilerln ezilmesl blr şey demek değildir. O ana kadar kimse bu durumun farkında değildir, belki zencllerin kendileri bile. Bir tek kelimedir buna bir anlam kazandıran.

Komşumun davranışına blr ad koyduğum zaman, ne yaptığını bilir artık, üstallk bunu benim bildiğiml de blllr. Bu yüzden de bana olan davranışı değişlr. Başkalarının da bildiğlnl, ya da bileceğini billr ve yaptığı lş özenllkten çıkıp nesnel blr anlam kazanır.

Düz söylediğl ve her şeyln adını verdiği lçin, edebiyat yaptığı, araçsız olmayan, düşünülmeyen, belkl de bilinmeyen blr şeyi düşünce ve nesnellik ortamına getirmek demektlr.

Konuşurken, bir şeyleri değiştirdiğini bilir lnsan. Hiç bir şeyi değiştirmeden konuşmak mümkün değildlr. Bir şey söyledim ml, değlştiriyorum ve değiştirdiğiml blliyorum, demektir. *Parma Manastırı* romanındaki şu çok güzel, çok anlamlı cümleyl bilir misiniz? Sanseverlna ile Fabrice arasında anlatılmaz, belli belirsiz bir duygu vardır. Bundan ötürü, kont Mosca da büyük kaygılar içindedir. İkisini alıp götüren arabaya bakarken, kont «Aralarında aşk sözü geçti ml, yandığım gündür» der. Ne demektlr bu? Bir şey adlandırıldı mı, oldu bitti demektir. Yalnız adının konması yetiyor.

İşte bunun gibl, yazar *istesin istemesin*, insanlar arasındaki belli belirslz illşkilere, sevgi, düşmanlık; toplumsal llişkilere, ezme ya da dayanışma glbi adlar veren adamdır. İstesin istemesln, diyorum. Çünkü, yazar, bir şeyin sözünü etmekten kaçınabilir. Ama, susmak da bir sözdür. İnsan bir kez konuşma dünyasına girdi mi, susma da kelimelerle tanımlanır. Susma blr çeşit kelime bağıntısıdır ve bir şeyl anlatır. Susmak da blr çeşit konuşmaktır. Dilsizin sustuğu söylenebilir mi?

Bir yazar, dünyanın şu ya da bu durumu üstüne söz etmedi mi, ona sorabiliriz Niçin şundan söz ettin de, bundan etmedin? Madem bir şeyler değiştlrmek için konuşuyorsun - çünkü başka türlü konuşulamaz - niçin şunu değil de bunu değiştirmek lstiyorsun? Niçin posta pullarının baskısı değişsin lstiyorsun da, Yahudl düşmanı bir memleketteki baskının değişmesinl lstemlyorsun? Her zaman şu soruya karşılık vermesl gerekir : Değlştlrmek lstediğin nedir? Niçin o değil de bu?

Onun lçln yazara sormalıyız : Nlçln ve ne Üstüne konuşmak istiyorsun?

Ama, bunlardan baska yazar, kallmeları güzel olacağını umduğu bir düzene sokarak konuşan adamdır. Bunu nlçln yapar? Bana kalırsa, blr yazar, Hegel'dekl bilinçlerin birbirini bulması anlamında, başkalarıyla buluşmak lçin yazar.

Bir şeyin estetik sunuluşu çok yanlış anlaşılmıştır bence. Estetikte her zaman bir uzaktan sunma, nesneyi seyirciden uzak tutma vardır, burası doğru. Boileau «Sanatın aynasında güzelleşmeyen hiç bir canavar yoktur» der. Bu, demektir ki, sanatçı bir sanat eserinde bir yarayı, bir çirkinliği ya da bir haksızlığı gösterdiği zaman, seyirciyi, yardım ya da para istemede olduğu gibi, doğrudan doğruya çiğ duygularla etkilemeyi gözetmez. Bundan ötürü, bir nesnenin estetik sunuluşunun, sadece insanı bağlamayan bir sunuş, yalın bir sunuş olduğu sanılmıştır. Bu da, yazarın sorumsuzluğu anlamına doğru bir gidişe yol açmıştır.

Estetik beğeninin ne olduğunu anlamaya çalışırsak, bu sunuşun ne olduğunu da anlayabiliriz belki. Yazar, yazdığının acı, şaşkınlık ya da korku lle ciğerinden çıkan bir haykırış gibi değil, düzenli bir yaratışın verisl olarak bilinmesini ister. Düzenll yaratış lse, lkl anlamda özgür bir yaratış demektir; önce şundan ötürü özgürdür kl, bir şey yaratıyoruz demek, tanımlama gereği, o şey yaratılışından bir an önce tam anlamı ile yoktu demektir. Yaratma olan yerde, bir an önceki görüşe kıyasla bir yenilik var demektir. Sonra da, düzenli olma anlamında, yani kendi yasalarını kendi yapan bir lş olarak görünür.

Burada özgürlüğün ikl anlamı ortaya çıkıyor : Yasaların etkisi altında değil de, yasaların temsili yoluyla iş görme olanağı ve bağımsızlığı. Bu ikili niteliği dolayısıyla yazar, bir nesneyi bulur ya da yasalara göre yaratırken özgür bir yaratışın adamı olmakla, bağımsız bilinmek lster.

Öte yandan, okuyucu, kltap ya da sanat aserl üstünde bir olay yargısı değil, bir değer yargısı yürütür. Adettlr, bir kitap ya da bir tiyatro eseri üstünde konuşulurken iş sarpa sardı mı, ev hanımı konuklarına bunun blr beğenl sorunu olduğunu söyler. Bu kitabı savmlyorum ya da seviyorum demek terbiyesizlik sayılmaz, çünkü karides ya da domates seviyorum ya da savmlyorum demek gibl bir şeydir bu. Ama, bu kltap güzeldir ya da çirkindir dediniz ml, iş değişir.

Bu kitap güzeldir dediniz ml, bu, onu güzel bulmayanları suçlu sayıyorum, ya da içinde bulunduğum toplumun bu kitabı güzel bulmasını istiyorum, demektir. İşte, kırıcı olan bu lstektir. Bir istek, ne türlü olursa olsun, karşımızdakinin özgürlüğünü önceden kabul etmektir her zaman. Bir lnsandan ancak elinde olan bir şey istenebilir. Bir lnsan özgür değilse, ondan bir güzellik yargısı isteyemem Çünkü, o adam, bu yargıda beğenilerlnln kölesl olacaktır. Ben kendim de bu kitap güzeldir sözüyle karşımdaklnin onug üzel bulmasını lsterken, demin dediğim gibl, kendlml düzenli bir yaratış karşısında, benim özgürlüğüme başvurulmuş durumda görürüm.

Benim özgürlüğüme neden başvuruluyor? Çünkü, benden bu güzeldir diye genel blr yargı isteniyor. Benden lstenen kendl tekniğim, tutkularım, alışkanlıklarım alanında duygulanmam değil; birdenbire kendl dışıma çıkmam, genel blr alana girmemdlr. Demek kl, özgür sayıldığım lçin başvuruluyor bana. İşte estetikte, bu bakımdan nesneden blr uzaklaşma, güzelle insan arasında blr ara vardır. Bu demek değildir ki, benden bir haksızlık karşısında öfkelenmem istenmiyor, her şey benim tarafsızlığıma sunuluyor, hayır. Benden lstenen, yargımın bağlanması, ama özgürce bağlanmasıdır. Başvurulan benim çiğ duygularım değil, lnsan yanım, yanl özgürlüğümdür.

Demek ki, estetik yargı, üç şeyl kabul etmek oluyor : biri karşımdakl özgürlük, yaratıcının özgürlüğü. Öteki karşımdakl nesne lle benim llişki kurmam, kendl özgürlüğüm. Üçüncüsü de, aynı koşullarda, başkalarının da aynı özgürlüğe sahlp olması gereklilllği. Bundan ötürü, estetlk ortamda düşünülen blr kltap, blr özgürlüğün blr başka özgürlüğe seslenlşi; estetlk beğenl de, nesne karşısında özgürlüğün uyanması, bllince varmasıdır.

Edebiyat da, lnsan özgürlüğünün sürekll blr bellrtisi olduğuna göre, blr kara edebiyat vardır demek yanlıştır. İyl ya da kötü edebiyat vardır, o kadar. Edebiyat lyl lse, hiç de kara değildir. Çünkü, gösterdiği şeyler ötesinde, okuyucularını özgür bulundukları ortama çağırır, kendilerine gösterilenl değiştirebilecekleri ortama. Bu gösterilen şey, psikolojik ve öznel eyiplerse

kendilerinde; toplumsal haksızlıklarsa dışarıda, dünyadadır. Böylece, yazar kendi özgürlüğünü tanıyacak bir başkasının özgürlüğüne başvuran adamdır. Özgürlük, seyrine bakılan bir şey değil de, gerçekleşen bir şey olduğuna göre, bu başvurma, değiştirilmesi istenilen bir şey dolayısıyle olur.

Yazarla politikacıyı bir an için karşılaştıracak olursak, görürüz ki, politikacı özgürlüğü gerçekleştirmek amacını benimseyebilir, ama onu gerçekleştirmek için zor'dan başka yolu yoktur. Bu zor en aza indirilebilir ama, ortadan kaldırılamaz. Çünkü onu, en azından getirmek istediği özgürlüğü çiğnemek isteyenlere karşı kullanması gerekir. İşte, o hep konuşulan soruna geldik : Demokrasinin düşmanlarını demokrasi için tutmalı mı? Yazarsa, tersine, öyle bir ortamdadır ki, orada politikacı gibi, özgürlüğü, insan haklarının gerçekleştirilmesini istemekle beraber, zor kullanmak zorunda değildir. Buna yanaşmaz da.

Kelimelerin bir zorbalığı yok değildir: o da, yalan söylemek, örtbas etmektir. Ama, orada artık edebiyat ortamında değil, propaganda ya da reklâmcılık ortamındayız. Bir eserin güzel olmasını istiyorsak, özgürlüğe zor kullanmadan seslenmek istiyoruz demektir.

Böylece, yazarın sorumluluğunu kabaca tanımlayacak bir duruma geldik. Yazar edebiyat ortamındaysa, yani yazıyorsa, özgürlüğün hep tehlikede olduğu bir dünyade, özgürlüğü belirtme ve ona seslenme görevini üstüne almış demektir.

Bu ortama girmeyen bir yazar suçludur. Sade suçlu olmakla kalmaz, çok geçmeden yazar olmaktan da çıkar.

İşgal sırasında görebildiğimiz en meraklı olaylardan biri Drieu La Rochelle'in gittikçe artan şaşkınlığı oldu. Aldanmışların şüphesiz en içtenlerinden ve belki de en acınacaklarından olan Drieu la Rochelle'in bir dergisi vardı. Bu dergide ağzı tıkalı insanlara, kendine karşılık veremeyen, kendine çatarken baskı altında olan insanlara, sürekli olarak, hakaret yağdırıyordu. İşte, bu adam, büsbütün kör olmadığı için, yavaş yavaş şaşırdı, bir yazıdan ötekine, önce öfkelere, sonra korkulara kapıldı, sonunda dergiyi bıraktı. Çünkü, kendisine karşılık veremeyen insanlarla konuşuyordu, çünkü yazdıklarını yargılama özgürlüğü olmayan insanlara çatıyordu. Sesi, işte bundan ötürü kesildi. İnsan çölde yazmaz, konuşmaz.

Böylece, yazarın istediği bu olduğuna göre, her zaman için insan özgürlüğünden sorumludur, diyebiliriz. Evet ama, burada çok daha somut ve çok daha güç sorunlarla karşılaşıyoruz. Bu durumda, yazarın, merhum M. Benda gibi, papazca köşesine çekilip, kalabalık her zaman haksızdır diye, kalabalığa karışmadan, «ezeli» iyilik, «ezeli» doğruluk, «hak, hakikat», «edebiyat» kavramlarını yansıtması mı gerekecek? Nazilerden, İspanya'dan, ezilmiş memleketlerdeki ayaklanmalardan, Yahudi meselesinden, İşçi sınıfından, yaklaşan savaştan söz açarsa, edebiyata ihanet mi etmiş olur?

Yazar sadece «ezeli» değerlerin bekçisi midir? Bu sorulara, hayır demek gerekir. Yazar her şeyden önce, «ezeli» değerlerin bekçisi değildir, çünkü, özgürlük somut bir şeydir.

Bir kitap özgürlüğe seslenişti, dediğim zaman, soyut bir özgürlüğe, insanın sadece bir çeşit fizik-ötesi güç olan bir özgürlüğü bilmiyoruz. Ona felsefe kitaplarında rastlıyoruz. Ama, hiç kimsenin, salt «ezeli», renksiz bir özgürlüğü elde tutmak niyetiyle, düpedüz bu niyetle çalıştığı görülmemiştir.

Bir şey uğrunda savaştığımız zaman, o şeyi öyle bir isteyiş vardır ki, onu isterken bir bakıma, özgürlüğü de istemiş oluruz. Sadece bir bölük insanın düşünce seviyesini yükseltmek için, bu adamların ya da başkalarının belli haklarını istemek için savaşabilir insan. Ama, bunu yaparken, insan özgürlüğünü belirtmiş, devam ettirmiş, öne sürmüş oluruz.

Buna karşılık, genel olarak, özgürlük üstüne yazmakla kalırsak, biraz sonra göstereceğim gibi, sadece baskıya, zorbalığa yardım etmiş oluruz. Çünkü, özgürlük adına bütün toplum ezilebilir.

Özgürlük, günü gününe, bağlı olduğu somut işler içinde, somutça kazanılabilir. Bundan ötürü de, bir yazarın bağlanmasından, sorumluluğundan söz ettiğimiz zaman, soyut bir özgürlük adına bağlanma değildir bu. Yazarın eserinde ortaya koyduğu özgürlük, somut bir şey isterken kendi kendini isteyen bir somut özgürlüktür. Bizden istediği, belli bir olay dolayısıyle somut bir öfke, belli bir kurumun değişmesine çalışmaktır.

Bu söylediğimin iyi anlaşılması için, bazı tarihsel düşüncelere girmemiz gerekir. Çünkü, aslında, size demin dediğimin dışında, yani edebiyatın özgürlüğü sürdürme olması dışında, yazarın *a priori* bir sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk, çağdan çağa değişir. Ya da şöyle diyelim : Sorumluluk derecesinden sorumlu olan yalnız yazar değil, içinde bulunduğu toplumdur da. XVIII. yüzyılda ya da XV. yüzyıldaki bir yazar, XX. yüzyıldaki bir yazar gibi sorumlu değildir. Orta Çağ dediğimiz bir çağda yazar, «ezeli» iyiliği görebilir, daha doğrusu «ezeli» iyiliği gördüğü sanısında olabilirdi.

Niçin? Çünkü, toplum bölükleri arasındaki dayanışma zayıftı. Çünkü, az çok tek başına yaşayan bir küçük azınlık, içine kapalı kalem adamları topluluğu düşünülebilirdi. Çünkü, eserler seçkinler dışında az okunurdu. Bu seçkinler için de hazır bir ideoloji, Hıristiyan ideolojisi vardı. Çünkü, üstelik, bu ideolojiyi sürdüren değişmez, sapasağlam bir güç, Kilise ya da Krallık vardı. Yönetici sınıflarda ideoloji ne kadar güçlü olursa, her zaman bu sınıflarla bağı olan yazarın sorumluluğu o ölçüde azalır ve yazar, o ölçüde bu ideolojinin bekçisi olmakla kalır. Bu ideoloji kendini hep değişmez bellettiğine göre, yazar da, ister istemez, değişmez değerlerin seyircisi olur.

Demek oluyor ki, yazar, dediğim gibi, bazı çağlarda, baştaki sınıfların ideolojisini ve değerlerini, görünüşte olsun, ayakta tutmakla yetiniyordu. Ama, yazar olarak onları aşıyor, çünkü, bir özgürlüğe sunuyordu onları. Eseri insan özgürlüğüne sürekli bir seslenişti. Çünkü, salt bu ideoloji ve değerleri ortaya koymak, onları göz önüne sermek, tartışma konusu yapmak, sadece adlarını söylemekle, farkına varmadan, kendiliğinden, insanları onları aşmaya çağırmış oluyordu. Bir ideolojiden bir nesneymiş gibi söz etmek, onu biraz olsun aşmaktır.

XVIII. yüzyıl gibi bir çağ alalım, örneğin. Bu çağda, bir ideoloji temizlenmesini, bir sınıfın bir başka sınıfın yerine geçtiğini, yalnız eleştirme yoluyla bir ideolojinin kendi kendini yıktığını görüyoruz.

Bu durumda yazar tarihin gidişi yönündedir. İdeolojileri ortaya koyma, eleştirme ve bir özgürlüğe sunma çabası, toplumun içindeki bir sınıf değişmesi dolayısıyle kendiliğinden oluşan bir eleştirme çabasıyla birlikte yürür.

XVIII. yüzyılda, Rousseau, Voltaire gibi yazarların ne türlü sorumluluklar yüklendiklerini bilirsiniz. Yalnız o çağ bir temizleme çağıydı.

XIX. yüzyıl ise, tersine, devrim kargaşalığının sonu, yeni bir ideolojinin, liberalizm ideolojisinin başlangıcı oldu. Bu ideoloji de, herkese tanınan politik haklara, çalışma temeline dayanan bir seçkinlere, ilerleme ve para biriktirme kaygılarına bağlanıyordu. Bu çağda, yazar, ortaçağda olduğu gibi, ideolojisi sağlam ve değişmez bir sınıfla uzlaşacak yerde, XVIII. yüzyılda olduğu gibi, yükselen ve eski ezilmişlerin ideolojisini temizleyen bir sınıfla uzlaşacak yerde, yarattığı sınıfla anlaşmazlık halindedir, bu ideolojiye karşıdır. İşçi sınıfı üzerinde etkisi yoktur, ya da onun hiç farkında değildir. Kendini çıkaran, kurulu ve sağlam bir ideolojisi olan sınıfı düşünceleriyle beslemediğinden, soyut değerlerin seyrine dalmak durumuna, yani kısır bir özgürlük çağrısına düşmüştür.

Değiştirme kaygusu olmadan özgürlük istemek, güzel bir eser karşısında bir an için kendi özgürlüğünün tadına varmak İşte bu, sanat için sanat yapmak dediğimiz şeydir. Faydalıya, makinelerin ilerlemesine, sınıfa karşı yaratıcı özgürlüğü istemenin bu türlüsü hem burjuvazıye karşı, hem de burjuvazi çıkarıyla bağlı olmaktır bir çeşit.

Öfkeleri, kendi darlığı, kafasızlığı ve zevksizliğinden yana çe-

viren bir yazara para vermek burjuvazinin işine gelir; oysa, bu öfke, düpedüz baskıdan doğarsa, kendisi için çok daha belâlı olur. Böylece, sanat için sanatı yaratan durum kendi sınıfı ile de uzlaşamadığı için, kimseye yardım edemeyen bir yazarın çaresizliğidir. İşte, yazarın sorumsuzluğu görüşü de bundan doğar. Bu görüşe göre, yazar sadece yaratmakta serbesttir, kimseyi incitmeden yaratmakta değil. Önce de söylediğim gibi, masum edebiyat olmazsa, Saint-Just'ün dediği gibi, nasıl masumca devlet yürütülmezse, masumca konuşulmaz da, yazılmaz da. Yazarlar, sanat için sanat tutumunu uzun zaman sürdürmekten suçludurlar.

Bugün, durum iyice değişmiştir. Çünkü, kimse, ne sorumsuzluğa, ne de sanat için sanata inanıyor artık. Örneğin, Alman işgali bir çoklarına edebiyatın demokrasiye bağlı olduğunu gösterdi. Özgür insanlar karşısında özgürce yazamıyorsanız, hiç bir şey yazamazsınız. Sözünü ettiğim Drieu La Rochelle örneği gibi, İşgale karşı koyan yazarlar örneği de şunu gösterir Edebiyat demokrasiye öylesine bağlıdır ki, onu koruması gerektikten başka, demokrasiye silâhla saldırıldığı zaman edebiyatı silâhla koruması gerekir.

Görüyorsunuz ki, yazarlık, davranışı belli bir insan toplumunu gerektiriyor. Bu davranış bütün toplumlarda mümkün değildir; bir baskı toplumunda edebiyat yoktur. Nazi Almanyasının edebiyatının, ya da Faşist İtalya edebiyatının bu kadar kötü olması bir raslantı değildir.

Bir de şu var ki, çağımızda okuyucu alabildiğine artmıştır. Ama, bu artış, göreceğiniz gibi, yüzeydedir. Demin size bir tek dünyadan söz ediyordum. Demek ki, bugün garip bir olay karşısındayız : Ünlerini henüz hak etmemiş, ya da belki hiç bir zaman hak etmeyecek olan yazarların -ki ben de, benim kuşağımdan birçokları da onlar arasındadır - daha şimdiden, örneğin XIX. yüzyılın birinci sınıf yazarlarından daha çok okuyucuları vardır Baudelaire'i sağken bilen küçük çevreyi düşündükçe insan yabancı dillere çevrilmekten utanıyor bugün, gazeteler var, radyo var, sinema var. Var ama, bunlar okuyucu çevresini genişletmekle yazarı daha büyük bir sorumluluk durumuna sokuyor; yani yazar daha çok şey bilmek, daha çok şeylerin sözünü etmek zorunda kalıyor.

Bir yandan da yazar, bugün burjuva sınıfından çıkmakta devam ediyor, öyle olmasa da, okuyucusunu burjuva sınıfında buluyor. Burjuva sınıfı sözü, politik havasıyle sizi rahatsız ediyorsa, şöyle diyelim Yazar, okuyucusunu baştaki toplum katlarında, serbest meslek adamları dediğimiz seçkinler arasında buluyor Hekimler, avukatlar, noterler, memurlar, öğretmenler karşısında konuşuyor. Ama, bu toplum katları, bugün, ideolojilerinin yıkılışını görüyorlar. Şaşırtıcı bir devrim içindeyiz. XVIII. yüzyılda yazar, yükselen, kendi bozukluklarını, kör inançlarını eleştiren bir sınıfın sözcüsüydü. XIX. yüzyılda yazar, tanımadığı bir işçi sınıfının da, sağlam bir ideolojisi olup, ondan sadece güzellik isteyen bir burjuva sınıfının da dışında buluyordu kendini.

Bugün, yazara başvuranlar, dünyanın bütün yazarlarına öğüt yardım, ideoloji istemek için mektup yağdıranlar yine burjuvalar, iyi niyetli burjuvalar, aydınlar, serbest meslek adamlarıdır. Bunlar, burjuva ideolojisinin yıkılışı karşısındadırlar, liberalizmin vaktini doldurduğunu, ***laissez-faire*** yerine, her yerde plâncılığın, bireycilik yerine, devlet elinin geçtiğini biliyorlar; malları mülkleri bakımından eski rahatsızlıkları kalmamış, çoğu da zaten varlıklarının büyük parçasını yitirmişlerdir.

Bu iyi niyetli insanlar yazarlara başvuruyorlar ama, yine de burjuvadır bunlar. Okuyucu onlardır ve yazarı, ister istemez, hâlâ başta olan, ama kendi kendini yıkan bir sınıf için yeniden bir ideoloji kurmak zorunda bırakıyorlar. Öte yandan, yazar, ulusal toplulukların en önemli parçası olan köylülere ve işçilere ulaşamıyor. Aralarındaki ayrılık belki her zamankinden daha da çok bugün. XIX. yüzyılda burjuva sınıfına neden ulaşamıyorsa, işçi ve köylü sınıfına da ayni nedenlerden ulaşamıyor; çünkü, köylülerin ve işçilerin en etkin, en uyanık olanlarının kurulu bir ideolojileri var. İşçi toplumu kapalı bir toplum olarak örgenleşti; bir savaş ideolojisi de var Gerekircilik, materyalizm.

Yazar, görevi gereği, özgürlüğü öne sürdüğü ve istediği sürece, baştaki sınıfa da, başka bir sınıfa da ideoloji sağlayamaz. Sağlasa da hâlâ ezilmiş durumda olan insanların kurtulmasını isteyen bir ideoloji sağlayabilir. Öte yandan da, kurtulmasını istediği insanlara sözünü dinletebilmesinin tek koşulu, bir partiye girmek, propagandacı olarak çalışmak. Sanatının propaganda olmasını kabul etmek, yani edebiyatın ölümünü istemek ve yazar olmaktan vazgeçmektir. Demek oluyor ki, yalnız burjuva sınıfına hitap etmeyi kabul edemez. Ötekilerden söz etmesi, ***ötekiler*** için konuşması, ***ötekilere*** seslenmesi gerekir. Ama bunu da yapamıyor. Yazar olarak onların kurtuluşunu istemesi gerektiğine göre, sorumludur. Ezen sınıflardan çıkmış, ya da onlara bağlı olduğu için, kendini suçlu hissediyor, buna karşılık, ortadan kalkmakta olan, hâlâ başta bulunan ve ezen bir sınıf olduğunu anlayan sınıfın iyi niyetli insanlardan başka sözünü dinleyen de yoktur. Asıl konuşmak istediği insanlar kendini dinlemiyorlar.

Yazarın bugün nelerden söz etmesi gerektiğini araştırırsak, işler büsbütünü sarpa sarar. Kendisi 89 Devrimini yapan sınıftan gelmedir; ona ister istemez bağlıdır. Çünkü, insan, canı istedi mi, burjuvalıktan çıkamaz ve karanlık özgürlük destanının, yani 89'un kaynağındaki ilkeleri yansıtır ***Habeas Corpus***, tekin esenliği, düşünce özgürlüğü, politik özgürlük. Bir yandan da anlamaya başlamıştır ki, bu ilkeler milyonlarca insan için düpedüz bir aldatmacadır. Louisiana zencisi için aldatmaca, Meleun fabrikası işçisi için aldatmaca, onlara bu ilkelerden söz etmek aldatmacadır. Hbeas Corpus'un politik düşünce özgürlüğü, ya da politik özgürlük ilkelerinin bir anlamı olabilmesi için ekonomik ve toplumsal plânda daha toptan bir kurtuluş gerektiğini bilir. Onun için, bir yazar düşünce özgürlüğünü savunduğu zaman, ne kadar haklı da olsa, hiç bir zaman içi rahat değildir. Çünkü, savunduğu özgürlük, bir bakıma yalnız kendi özgürlüğüdür. İşi gücü kösele delmek olan bir kadın için düşünce özgürlüğü ne demektir? Demek ki, yazar, bazı demokratik ilkeler adına, birtakım haksızlıkları reddetmekle beraber, daha derin bir kurtuluş gerektiğini de bilir Bu daha derin kurtuluş istenilirse, dediğim gibi, komünist partisine girmeden kendilerini dinletemezler. Üstelik, İşçi toplumu kurumlarının bir kısmı, işlerin yürümesi için makiyavelizmi, zorbalığı, uyarcılığı, genel olarak «iyiye varmak için kötüye kullanabilirsin» öğretisini benimsemişlerdir.

Bu kurumlar işçileri buna götürdüler ama, bu, şunun bunun kötülüğünden değil. Çünkü, savaş ve zor kullanma işleri, önünde sonunda, bu ilkelere başvurur. Çünkü, varılması gereken amaç, bütün insanoğlunun kurtuluşudur, bu kurtuluşa da şiirler düzerek, ya da günün birinde, birbirini kucaklayarak varılmayacaktır. Demek, bir kavga, bir savaş var. Savaş zorunluğu, ister istemez, makiyavelciliği öne sürer. Sadece ahlâk ahlâk diyerek iş görülemeyeceği meydandadır. Ne var ki, zavallı yazar derin çelişme ve uyuşmazlık içindedir. Sözünü ettiğimiz kurumlarla amaç bakımından beraberdir, tamamiyle beraber; çünkü o da özgürlüğü istemektedir. Ama, onu yetiştiren, ona kendi ilkelerini öğreten burjuvazi ile de anlaşma halindedir. İlkeler de özgürlük ilkeleridir, iyiye varmak için kayıtsız şartsız bütün kötü yollara karşıdırlar. Yazar, yazdığı sürece, ahlâkı öne almak zorundadır. Ahlâk değerlerinin her çeşit makiyavelcilikten üstün olduğunu söyler. Ne var ki, ezen, aldatan durumuna düşmek istemiyorsa, ahlâk değerleri adına bütün ezilenlerin, işçilerin, Yahudilerin, zencilerin, sömürge halkının, yersiz işgallere uğrayan memleketlerin kurtuluşunu istemek zorundadır.

Bu kurtuluşları düpedüz isterse, sözleri söz olmakla kalmayacaksa, işgal altındaki bir memleketin kurtulacağına nasıl inanabilir? Ezilen zencilerin ya da sömürge halkının kurtulacaklarına nasıl inanabilir? Bunu istediği anda işe atılmak, zora başvurmak ve sonunda, kötülediği makiyavelciliğe düşmek zorundadır. Tersine, bir yandan, ezilenleri kurtarmalı, der, bir yandan da makiyavelciliği kötülemekle, o zaman, ya havada konuşmuş olur; ki bu taktirde düpedüz dokunaklı bir ülkücüdür; ya da yaptığı,

balığı suda boğmaya benzer bir manevradır. İki durum da kötü olduğu için, yalpalar durur. Çoğu yazarların bugünkü durumu şudur : Kimi zaman makiyavelcilikten iğrenir, onu nerede olursa olsun kötüler, onu bir bakıma haklı gösteren amacı unutur, böylece de, istemeye istemeye, aldatmacalara düşerler. ***Habeas Corpus*** adına şu veya bu işi kötüler ama, görmezler ki, bugün sorun hiç de Habeas Corpus sorunu değil, çok daha karışık, çok daha derin bir sorundur. Kimi zaman da, amacın büyüsüne kapılır ve insanları kurtarmak için her şeyi yapmak gerektiğine inanırlar, o zaman da vicdan azabı çeker, aşağılık duygularına sürüklenir ve amaca götüren yolları yargılamaksızın kabul ederler. O zaman, ahlâk değerlerinin yıkılmasına yardım eder, makiyavelciliği daha da köklü olarak haklı çıkarırlar. O zaman, yazar yazar olmaktan ozansa ozan olmaktan çıkar ve bir propagandacı durumuna düşerler. Ahlâk değerlerini yıkmaya hepimiz yardım ettik. Biz yazarlar, hepimiz, makiavelciliğin baş tacı olmasına yardım ettik. Çünkü, amaç dolayısiyle hepimiz kendimizi küçük görüyoruz; çünkü, biz XVIII. yüzyılın bireycl ahlâkı ile toplumsal bir ahlâk arasında bocalıyoruz. Çünkü, biz, amaçla amaca götüren yollar arasında bir seçme yapmak zorundayız.

Ya da ne oluyor, susuyor insan. Bugün, birçok memlekette, özellikle Fransa'da, bir susma kumpası var. Amaçlar, ya da amaçlara götüren yollar bakımından yazarlar hep bir vicdan rahatsızlığı içindeler, bu yüzden de hep bir şeyleri söylemeye yanaşmıyorlar. Öyle yazarlar var ki, Sovyet Rusya'dan, yani amaca götüren yollardan korktukları için bazı haksız işgalleri, ya da İngiltere'nin Filistin'de veya Yunanistan'daki bazı davranışlarını kötülemiyorlar. Buna karşılık, kimi yazarlar da var ki, kapitalizme karşı oldukları ve her şeyden önce amacı düşündükleri için Sovyet Rusya'nın başvurduğu sürgünler ya da işgali altındaki memleketlerde seçimlere verdiği biçim karşısında susuyorlar. Demek, susma var bu işte; anlaşılan, her şeyi birden açığa vuramıyorlar da ondan. Savaş konusunda susma var. Kimi yazarlara göre, Amerika savaş hazırlıyor. Ama, Habeas Corpus adına önleyici bir savaş pek hoşlarına gideceği için bu hazırlığı susmakla geçiştiriyorlar. Kimi yazarlar Rusya'nın savaş hazırladığı kanısındalar, ama, savaş, ne de olsa devrimi hazırlayabilir diye, susuyor onlar da. Öyle oluyor ki, bu iki memleket, savaş hazırlıyorlar mı, hazırlayabilirler, kimse de kalkıp, bunu yapmanın doğru olmadığını ulu orta söyleyemez.

Böylece, yazar nasıl kullanacağını bilmediği bir sorumluluk içinde ve belki de bugüne kadar, insanları düşündüren sorunların en yalınları karşısında, bu durumda bulunuyor. Hemen söyleyeyim ki, yazarı fazla ilginç göstermek niyetinde değilim, onun durumu bütün insanların durumundan farksızdır. Ne var ki, o konuşma yolunu seçtiği için bütün bunları konuşmak zorundadır. Peki, ama ne diyecek?

Burada da, öyle sanıyorum ki, şekilci de olsa, hayli açık bir davranış var Özgürlük adına yazarın haksızlığa, yani nereden gelirse gelsin, kötüye karşı koması, zorbalıkla savaşması gerektiği su götürmez. Her türlü zorbalığı kötülemek zorundadır, ister dostları zorbalık etsin, ister düşmanları; isterse bu zorbalık, XVIII. yüzyıl ilkelerini, bir çeşit demokrasiyi korumak için olsun. Ama, bunu yaptı mı, işçi sınıfının zorbalıklarını, Sovyet Rusya'nın zorbalıklarını, unutup, yollar üzerinde duran bir davranışa varacaktır. Zorbalığı ne adına kötülüyoruz, onu bilmemiz gerek. Bilmemiz gerek ki, biz bir zorbalık dünyasında yaşıyoruz, zorbalık onu kullananların bulduğu bir şey değildir, her şeyde zorbalık var. Ama, bu durumda, önce yazarın kendi için bir zorbalık kuramı araması, birçok zorbalık çeşitli olduğunu anlaması, zorbalığa karşı zorbalık olduğunu anlaması gerek.

Rusya'nın işgal ettiği bazı memleketlerde bir milyon insan sürülmüş olabilir Peki. Diyorlar ki bana, buna karşı sesimizi var gücümüzle yükseltmeliyiz. Yine diyorlar ki bana, Alabama'da bir zencinin linç edilmesi pek acıklı bir şeydir, ama bir tek zenci linç edilsin; burada bir kişi, orada bir milyon. Şunu söyleyeyim önce : Bir davranışımız salt ahlâkçı bir davranışsa, bir ile bir milyon arasında hiç bir ayrılık gösteremeyiz, ama, bu davranış biraz biçimci geliyor bana.

Başka türlü düşünelim Bir duruma göre, bu sürgün olduysa, son derece kötü bir şeydir, ama, amaca varmak için bir yoldur. Bu, onu kötü olmaktan çıkarır demiyorum, ama onu bu ışık altında görmemiz gerek. Buna karşılık, zencinin linç edilmesi, kendi içinde süregelen bir durumun sonucudur, şu ya da bu amaca götüren bir yol değildir, düpedüz bir zorbalıktır. On milyon zencinin içinde bulunduğu bir durumun belirtisidir. Onlardan önceki on milyon zenci de bu durumdaydılar, bundan sonra gelecek on milyon zenciinn durumu da belki bu olacaktır. Yani, burada da baskı düzeni içinde bulunuyoruz. Her iki durumda, baskı hep aynı nedenlere dayanıyor.

Burada, bir görüşü başka bir görüşe karşı savunmak istemiyorum. Demek istiyorum ki, bir yazar zorbalığı ***a priori*** kötülememelidir. Onu, çerçevesi içinde, bir yol diye bakarak kötülemeli ve hele, şunu anlamalıdır ki, çalışacak şey, zorbalığı toptan ve soyut olarak kötülemek değil, her durumda gerekli zorbalığın en azını kurmaktır. Çünkü, bugün zora başvurmadan hiç bir şey yapılamaz, bugün her şey zorbacıdır. Demek ki, sorun her zorbalığı kötülememek değil, yararsız zorbalığı kötülemektir. Başka bir deyimle burada sorun, yazarın kendi için çözeceği ve başkalarına anlatmaya çalışacağı sorun amaçlarla yolların ilişkisi sorunudur. Ana sorunlardan biri budur ve biz yazarlar, sorunluluğumuzun gereği, bunu çözmeğe çalışmalıyız.

Diyecek olursanız ki «Ben zorbalığı kayıtsız şartsız değil, bir amaca yönelmediği ve bu amaca varmak için gerekli zorbalığın en azı olmadığı zaman kötüleyeceğim», bu, sizi, yazar olarak, ister istemez, amaç sorununu ortaya koymaya sürükler.

Bir yazarın, bir kuramı, bir davranışı, bir işi düpedüz olmaz diye kötülemesi düşünülemez. Bu kötüleme bir şey adına olmak zorundadır. Onun için bugün kurtuluş ve özgürlük sorununu yeniden düşünmemiz gerekir. Anlamalıyız ki, Habeas Corpus bugün bir aldatmacadır diyorsak, daha derin bir özgürlük adına diyoruz; işte o özgürlüğü anlamaya, ona varmaya, onu gerçekleştirmeye çalışmalıyız.

Gerçekleşmesi gereken yeni bir özgürlük var. Demek, böyle bir özgürlüğü düşüneceğiz. Makiyavelciliği kötülememiz gerekiyorsa, bunu milyonlarca insanın yoksun olduğu bir özgürlük adına yapamayız; makiyavelciliğe sığmayan ve bizim tanımlamamız gereken bir amaç adına kötülemeliyiz. Ya da şöyle diyelim: Bence bugünün bir yazarı vicdan rahatlığı duyamaz, eğer tanımlamamışsa, kendisi de bu yolda değilse ve bu yolu somut olarak, kendisi için kullanılan zorbalığın her türlüsüne hemen kendi adına karşı koymak. Bu karşı koyma hiç bir şeyi durdurmaz ya, öyle de olsa.

— Her zaman, hiç ara vermeden yılmadan, amaçla yollar sorunu üzerinde, ahlâka politika'nın ilişkileri üzerinde düşünmek,

İşte, çağımızın ve biz yazarların sorunu. İşte, yazarın her zamanki değil, bugünkü sorumluluğu.

Yazar, genel olarak, iyi budur, kötü şudur diyecek olursa, sorumluluğunu unutmuş olur. Çünkü, ondan istenen bu değildir. Genel olarak, iyinin ne olduğunu herkes bilir. Ondan istenen, iyi niyetli insanları bu sorunlar üzerinde düşündürmektir. Etkin olup olmaması ayrı bir sorundur. Hem zaten benden istenilen de bundan söz etmek değil. Herhalde şurası su götürmez ki, dünya düzeninde yerlerini hiç alamayacak durumda olan ya da şimdilik alamayacak olan memleketlerden Avrupalı bir yazar, düşüncelerini, bu düşünceler ne olursa olsun, tek başına ne dünya yığınlarına, ne de bugünün tarihinde özel bir öneml olan memleketlerin yığınlarına ulaştırmayı umabilir. Onun için yazar, bir çeşit bayrak koşusuna girecek, yani amacı yalnız kendi memleketinin okurlarını değil, yabancı yazarları da etkilemek olacak; yabancı yazarlar onun, o da yabancı yazarların düşüncelerini, direnişlerini tanıtımlarını yığınlara ulaştırmalı. İşte, bunun için UNESCO gibi bir kurum gereklidir. Yazar, bütün bu dediklerimi yapmaya çalıştıktan sonra, boşuna uğraşmış olabilir. Biz yazarların önlememiz gereken şey, sorumluluğumuzun suçluluğa çevrilmesi ve elli yıl sonra bize şunun söylenmesidir:

Bu adamlar dünyanın en büyük felâketinin geldiğini gördüler ve sustular.

Türkçesi : Sabahattin EYÜBOĞLU — Vedat GÜNYOL

satış (Fr. vente; İng. sale, felling) Bir eşyanın yada bir hizmetin, üzerinde uyuşulan bir fiyatla bir başkasına devir ve temlik edilmesi. — Bir fiyat saptanmadığı, fakat sadece bir takas mübadelesi —yani devir ve temlik edilen eşyanın ya da hizmetin yerine bir başkasının konması— sözleşmesi söz konusu olduğu zaman, satış değil, trampa vardır ortada.

Ödeme eşyanın ya da hizmetin teslimi ânında yapılıyorsa, buna ***peşin satış*** denir. Ödeme, satıcının en kısa ve kararlaştırılmış süre içinde eşyayı teslim etmeyi ya da hizmeti sağlamayı taahhüt ettiğin ânda yapılıyorsa, buna ***aliere satış*** denir. Ödeme, eşyanın teslimi yada hizmetin ifası ânında yapılıyorsa, buna ***malın tesliminde peşin satış (compant á livraison)*** denir. Bu son iki satış biçimine şu adlar da verilir; ***birincisi, ânında ödnen siparişli satış:*** ikincisi, ***teslimde ödenen siparişli satış.***

Vefalı satış (La vent á réméré), satıcının kararlaştırılan bir süre içinde, sattığı nesneyi bedelini ödeyerek geri alabilmesine imkân veren bir akit çerçevesi içinde yapılan satıştır. Bazı hipotezlere göre, satış, sözleşmeli bir işlemle şartlandırılabilir; bu duruma, genel olarak şartlı satışlar adı verilir.

Şartlı satışlar içinde en çok rastlananı şu iki tiptir: sabit vadeli satış ve kredili satış.

Sabit vadeli satış, ödemenin yapılacağı tarihi belirler. Taahhüt, malın ya da hizmetin ânında teslimi biçiminde olabileceği gibi, ödeme için tespit edilen vadede teslimi biçiminde de olabilir.

Kredili satış, genellikle, malın ya da hizmetin ânında teslimi esasına dayanır —buna güvenceler de eşlik edebilir. Ödeme ve taksitler ya tek vadeli ya da kısımlar halinde öngörülmüştür: Son durumda ***basamaklı kredi*** söz konusudur. Satıcı, bu arada, alıcının ödeme tahhüdünü iskonto eden özel bir ticarî kredi kuruluşunun teminatını da elde edebilir. Ödeme tarzı her ne olursa olsun, satıcı ile alıcı arasındaki anlaşma, işlemin maddî ya da gayrimaddî objesi ve fiyat hususunda sarahat taşıyorsa, buna ***tam satış*** denir. Anlaşmada, satıcı ya da alıcıyı etkiliyen özel şartlar, özel hükümler yer alıyorsa, buna ***tamam olmıyan*** satış denir.

Ertelemli satış, satıcının ciro ya da iskonto ettirebileceği bir ticarî senet, emre muharrer senet ya da poliçenin alıcı tarafından teslimiden ibarettir. Hayli yaygın bir görüşün tersine, bu satış, hukukî bakımdan bir ***tam satış***'tır ve muhtemel anlaşmazlıklar satışın kendisini etkilemez, fakat bu muhtemel anlaşmazlıklar, ticarî senetlere ilişkin hükümlerin kapsamına girer.

savaş (Osm. harp, Fr. guerre, İng. war) Politikanın, örgütlenmiş silâhlı güç olan o-r du aracılığıyla zor araçları kullanarak, belli ekonomik çıkarların ve politik hedeflerin kabul ettirilmesi amacıyle sürdürülen biçimi. — Savaş, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan, dolayısıyle uzlaşmaz sınıflara bölünmüş toplumlarla birlikte gelişmiş bir toplumsal fenomendir. Savaşlar, kapiatlizmde, özellikle onun emperyalizm aşamasında, burjuvazinin kâr ve egemenlik kaygılaarından doğar. Bu kaygılar yabancı topraklardaki tüketim pazarlarının ve hammadde kaynaklarının ele geçirilmesi, giderek halkların boyunduruk altına alınması çabalarında ve isteklerinde dile gelir. Hammadde kaynaklarının, pazarların nüfuz bölgelerinin, kısacası dünyanın paylaşılması belli bir noktaya değin uzlaşmalarla ve anlaşmalarla gerçekleştirilebilir; ancak belli bir noktadan sonra savaş kaçınılmazdır. ***Emperyalizm***'in tarihi, bu olguyu apaçık kanıtlamaktadır. Sömürü düzeninin aşılmasından ve yeryüzünün her köşesinde sosyalizmin kurulmasından sonra savaşın sosyo ekonomik dayanakları da ortadan kalkacaktır.

Savaş, politikanın bir devamıdır; politikanın ***şiddet*** aracılığıyla uygulanmasından başka bir şey olmadığı için, sınıfsal karakterlidir. Savaşın hedefleri ve sınıfsal karakteri gözönünde tutularak, Marksçı - Leninci açıdan haklı ve haksız savaşlar arasında ayırım yapmak gerekir. Çağımızın haklı savaş tipleri şunlardır:

1) Sosyalist anayurdu emperyalizmin saldırılarına karşı savunma savaşları;

2) Emperyalist sömürgeciliğe, yabancı egemenliğine ve yeni sömürgeciliğe karşı verilen ulusal kurtuluş ve savunma savaşlar;

3) Gerici, karşı - devrimci güçlere yönelik devrimci iç - savaş.

Çağımızdaki haksız savaşların başlıca tipleri de şunlardır:

1) Emperyalist devletlerin sosyalizme karşı açacakları savaş;

2) Emperyalist devletlerin ve diğer gerici çevrelerin ulusal kurtuluş savaşlarına karşı yürütecekleri sömürge savaşlar;

3) Sosyalist işçi hareketini ve demokratik halk hareketini hedef tutan karşı devrimci iç savaş;

4) Emperyalist devletlerin kendi aralarındaki, her yanın da haksız olduğu savaşlar.

Uluslararası komünist hareket, sosyalist devletler ve Marksçı Leninci partiler, haksız savaşların tümüne karşıdırlar. Bu savaşları önlemek, ama gene de patlak verecek olurlarsa, somut tarihsel koşullara bağlı olarak, devrimci araçlarla dünya sosyalist sisteminin, uluslararası işçi hareketinin ve ulusal kurtuluş savaşımı yürüten halkların çıkarlarını koruyacak şekilde bu savaşlarda savaşım yürütmeye kesinlikle kararlıdırlar. Günümüzün sosyalist toplumlarındaki ilerici ve barışsever güçler, sosyalist devletler topluluğunun ekonomik, politik ve askeri gücüne dayanarak, emperyalizmi yeni bir dünya savaşı çıkarmaktan ve diğer sömürü savaşlarına girmekten alıkoyacak durumdadırlar. Marksçı Leninci partiler ve sosyalist devletler, savaşların, uluslararası anlaşmazlıklarda bir çözüm yolu olarak kullanılmasına kesinlikle karşı oldukları gibi, özellikle bir atom savaşı tehlikesinin önlenmesini, insanlığın baş sorunu ve kendilerinin birinci ödevi saymaktadırlar. Yeryüzündeki tüm barışsever güçlerle birlikte, farklı toplumsal düzenlere sahip ülkelerin ***barış içinde yanyana yaşama***'ları için çaba göstermekte, genel ve tam bir silâhsızlanmanın adım adım gerçekleştirilmesine çalışılmaktadırlar.

SAY Jean Baptiste (Lyon - 1767 / Paris - 1832) Fransız ekonomisti. Nantes Fermanının yürürlükten kaldırılmasından sonra Cenevre'ye sığınmış Nimes'li protestan bir ailenin oğludur. 19 yaşında Croydon'da bir İngiliz tüccarının yanında staj yaptı. Fransa'ya dönünce bir sigortacının sekreteri,

Jean-Baptiste Say : Achille DEVERİA'nın kalemiyle.

sonra gazeteci oldu. 1788'de Adam Smith'in ***Wealth of Nations*** adlı yapıtını okuyunca ekonomiye merak sardı. Tribunat'a üye oldu (1799 - 1804). 1803'te ***Simple Exposé de la Manière dont se Forment, se Distribuent et se Consomment les Richesses*** (Servetin Oluşum, Dağılım ve Tüketim Tarzının Basit Açıklaması) ikinci başlığını taşıyan ***Traité d'Economie Politique***'i (Ekonomi İncelemesi) yazdı. Yapıtının yeni bir baskısında Napolyon'un vergi siyasetini desteklemeyi reddettiği için Tribunat'dan uzaklaştırıldı. 6 Yıl (1807 1813) Auchylès Hesdin'de kurduğu bir pamuk iplikhanesini

yönetti: 500 işçinin çalıştığı bu yer Napolyon'un koyduğu gümrük resimleri yüzünden bir türlü gelişmedi Restorasyondan sonra yapıtının yeni bir baskısını yayınladı: Athénée'de (1816). Conservatoire des Arts et Métiers'de (1821) ve Collége de France'ta (1830) ekonomi dersleri verdi.

Ekonomi konusunda ilk inceleme yapıtının yazarı olan Say, Adam Smith'in düşüncelerini halka ulaştıran bir kişi olarak kabul edilir. Metafizikten ve «a priori» yargılardan sıyrılmış, gözleme dayanan objektif bir bilim kurmak istedi: ama her zaman başarılı olamadı. Ekonomi bilimine yaptığı katkılar üç noktada özetlenebilir: 1 — değerin dayandığı ilke emek değil «fayda»dır: faydalı olan, yani insanlar tarafından istenilen her şey bir servet meydana getirir: 2 — makine geçici bir işsizlik yaratır; fakat fiyatları düşürerek üretimin genişlemesine yol açtığı için, çıkartılan işçilerin tekrar alınmasını sağlar; sanayileşmenin sınırı yoktur, ayrıca sanayileşme tehlikesizdir; çünkü «yaratılan her ürün açık bir mahreçtir» (mahreçler yasası) üretim fazlasından doğan genel kriz korkulacak birşey değildir: kısmî bir tıkanıklık olduğu zaman girişimciler, iç ve dış: mübadelenin bağımsız kalması koşuluyla, üretim ve tüketim arasında dengenin yeniden kurulmasını hızla sağlayacaktır; çünkü fiyat hareketleri, tüketicilerin isteklerindeki değişiklikleri tam zamanında girişimcilere haber verir 3 — ekonomi'de ağır basan, İngiliz liberalleriinn sandığı gibi sermaye sahibi yada fizyokratların iddia ettikleri gibi toprak sahibi değil, girişimci ve az bir ölçüde de olsa işçi ve bilgindir. Ötekî yapıtları: ***Olbie ou Essai sur les Moyens de Réformer les Moeurs d'Une Nation*** (Olbie yada Bir Milletin Göreneklerinde Reform Yapmanın Yolları Üstüne Deneme, 1800), Catéchisme d'Economie Politique (Ekonomi Kitabı, 1815), Lettres à Malthus (1820), ***Cours Complet d'Economie Politique Pratique*** (Pratik Ekonomi Dersleri, 1828 1830).

JEAN - BAPTISTE SAY Üzerine:

1. Üretimin Üç Etkeni Teorisi

Adam Smith'in sürdürücüsü olarak sunuyor kendini Say; ama gerçekte, Smith'in teorisini baştan sona perişan etmektedir. Condillac'tan esinlenerek, kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki ayrımı reddediyor düşünürümüz; ve nesnelerin mübadele içindeki değerinin, «onlara verilmiş olan yararlığın ölçüsü» olduğunu ileri sürüyor. Dolayısıyle de, üretimin, insan emeğinin tüketim için nesneler hazırlaması süreci olarak çözümlenmesi gerektiğini kabul etmiyor.

Bu da, onu bugün bile çok kimse tarafından benimsenmemiş bulunan teoriyi kurmağa sürükleyecektir. Söz konusu teoriye göre üretim, üç öğenin (yada, üç etkenin) bir araya gelmesiyle gerçekleşir: Emek, sermaye ve doğal etkenler. Doğal etkenler arasında, sadece mülkleştirilebilen etken, yani toprak, ekonomi bilgininin dikkatini çekmelidir; çünkü bütün ötekî doğal etkenler, karşılıksız olarak elde edilir. Bu vaz geçilmez öğelerin her biri, «üretici hizmetler»iyle yardımcı olurlar işletme şeflerine; ve karşılık olarak da belli bir gelir elde ederler. Söz konusu hizmetlerin fiatıdır bu gelir.

Gelirlerin oluşumunun çözümlenmesi, yepyeni bir görünüş kazanıyor bu durumda. Ücretler, kazançlar ve toprak gelirleri (rantları), kendilerine yönelmiş bulunan arz ve talebin işlevi (fonksiyonu) halinde belirlenen hizmet fiatlarıdır

Şöyle yazıyor Say

Üretimin bu üç kaynağından birini elinde bulunduranlar, bizim «üretici hizmetler» diye adlandırdığımız bu metaın tüccarlarıdırlar; tüketicilerse, aynı metaın alıcılarıdır. [Sanayi işletmacileri, bir ürünün talebiyle orantılı olarak o ürün için zorunlu üretici hizmetleri isteyen bir çeşit aracılarıdır. Çiftçi sanayici ve tüccar, tüketicinin şu yada bu meta için istediği ve verebileceği fiatı, söz konusu metaın üretilebilmesi için zorunlu harcamalarla karşılaştırırlar, sürekli olarak; ve o metaın üretimine karar verdikleri takdirde, bu üretime katılması gereklî bütün üretici hizmetlerin talep toplamını çıkarırlar; ve böylece, bu hizmetlerin değerinin temellerinden birini koyarlar ortaya.

Öte yandan, insanlar ve nesneler, toprak, sermaye ve hüner sahipleri gibi üretici etkenler, ilerki bölümlerde açıklayacağımız, çeşitli etkilerle kendilerini arza sunmaktadır. Böylece bunlar, üretici hizmetlerin değerinin ikinci temelini ortaya koyarlar.

Bu çözümlemenin amacı, liberal bir toplumda herkesin ortak esere katkısı oranında ödüllendiğini ispatlamaktır. Say'nin liberalizmi, Smith'in liberalizminin tersine, sadece etkililik kaygısıyle tanımlamaz kendini; aynı zamanda, gelirlerin doğal dağılımıyle toplumsal adalet arasında bir uygunluk bulunduğunun ispatlamasıyle de temellendirmek ister

Doğal ücretler, emekçilerin hizmetlerinin adalete uygun karşılığıdırlar. Dolayısıyle, emekçilerin durumlarından şikâyete hakları yoktur; kaldı ki, Say'ye göre, Malthus'ün ortaya koyduğu nüfus yasası uyarınca, sürekli işsizlik diye bir şey söz konusu olamaz.

Şöyle yazıyor bu konuda düşünürümüz:

Emekçi talebi, çalışmak üzere kendini arza sunan insan sayısından düşük olduğu zaman emekçilerin kazancı, yoksul sınıfın aynı sayıda kalabilmesi için zorunlu oranın altına düşer. Bunun sonucu olarak, çocuk ve sakat birey sayısı bakımından yüklü aileler kalkar ortadan. Dolayısıyle de emek arzı azalacak ve emeğin fiatı hemen yükselecektir.

Görünüşe bakılırsa Say, bu teorinin, ekonomik liberalizm davasını pekiştireceği inancındadır. Bu durumda düşünürümüzün, aşırı bir... zekâsızlık, diyemiyoruz... çocuksuluk içinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki Jean - Baptiste Say'ın değer - yararlılık teorisi üzerine kurulu olan ekonomi politik anlayışı, XIX. yüzyıl sonuna doğru, değer - emek teorisi üzerine kurulu olan klasik İngiliz ekonomi politiği karşısında kesin bir üstünlük sağlayacaktır. Dolayısıyle de, Say'ın tezlerini tartışmak bizim için zorunlu hale gelmektedir.

Say tarafından savunulan tezlerin güçsüzlüğü, daha doğrusu boşluğu, gelirlerin saptanması konusundaki çözümlemesi'nin anlamını açıklığa kavuşturmak istediğimiz anda ortaya çıkmaktadır.

Üretici hizmetlerin fiatlarının, arz ve talep yasası tarafından belirlendiğini söylüyor Say. Dolayısıyle de, tikel bir metaın pazar dengesini çözümlemek için, açık bir ilkeye başvurmakla yetiniyor. Oysa bu çözümleme, gelirlerin yanı sıra bütün öbür pazarların fiatlarını da verilmiş, belli varsaydığımız takdirde geçerlidir. Yani böyle bir çözümlemenin geçerliği, «öte yandan herşey olduğu gibi kalmak şartıyle» varsayımını benimseme olanağına bağlıdır tamamıyle.

Ama, Keynes'in yakın zamanlarda açıkça ortaya koymuş olduğu gibi, gelirlerinin oluşumunun çözümlenmesi alanında bu varsayım benimsenemez.

Örneğin sermayenin arz ve talep durumları, ücretlerden ve toprak randımandan bağımsız değildir. «Sermaye talepleri», yatırım kararlarına bağlıdır; yatırım kaarrlarıise, ücretlerin düzeyi büyük sayıda üreticiye açık sürüm yerlerini saptamağa yaradığına göre, herşeyden önce ücretlere bağlı kalmaktadır. Öylevse Say'nin şemasını tamamlamak için, şöyle diyebilmemiz gerekirdi: Ücretler ve toprak rantları verilmiş (belli) olmak şartıyle, kârlar sermayenin arz ve talepleri tarafından belirlenir. Ama bu durumda da sermayenin tüm

anlamını yitirdiği apaçıktır: Çünkü ücretlerle rantlar verilmiş olduğu zaman, (toplam gelirin son parçası olan) kârlar devredilmiştir. Yani hiç bir şey açıklamamaktadır şema, çünkü açıklanacak hiç bir şey yoktur.

Say'nin istemine yöneltilebilecek olan temel eleştiri budur, hiç şüphesiz. Ama bu sisteme daha başka yönlerden de bir dizi itirazda bulunmak gerekiyor.

Emtianın üretimi için zorunlu emek tarafından temsil edilen gerçek maliyet ile toprağın ve sermayenin bedeli tarafından temsil edilen görünür maliyetleri aşırı bir şekilde biribirine eş tutmağa dayanmaktadır Say' nin tezi.

Bu ikinci tür maliyetlerin «görünür maliyet»ler olduğunu söylüyoruz; çünkü tarımsal yada sınaî işletme şeflerinin doğrudan doğruya toprak ve sermaye sahibi olduklarını kabul ettiğimiz anda, bu maliyetler ortadan kalkmaktadır. Yani kendileri toprak ya da sermaye sahibi oldukları vakit, bu işletmecilerin toprak ve sermayenin kullanımı için ödemeleri gereken bir faiz yok demektir.

Öte yandan da, bütün çabasına rağmen Say'nin, nasıl olup da sermaye ile toprağın, malların mübadele değerinin yaratım kaynakları olarak, emekle aynı plana konulabileceğini gösteremediği bellidir.

Sermaye, diyor Jean Baptiste Say, üretim aletleri, üretim tamamlanıncaya değin ücretlilere verilen yaşama gereçleri ve sanayi tarafından dönüşüme uğratılan ham maddelerden ibarettir. Tek kelimeyle, çeşitli sanayi ürünleri söz konusudur burada. Ve bütün bu ürünlerin, emek gücüne eklenebilecek bir üretici güç ortaya koymadıkları da açıktır. Bir aletin kullanımı, hiç şüphe yok kl kolaylaştırır emeği, daha verimli kılar. Ama aletin kendisi de yapımlı (imal edilmiş) olduğuna göre, bu sayede, elde edilen ürün fazlası, yani bir üretici gücün eklenmesinden değil sadece emeğin daha iyi biçimde örgütlenmesinden ileri gelmektedir. Belirli bir üretim işine güçlerini doğrudan doğruya yöneltmeden önce insanlar, birtakım aletler yapar; sonra bulundukları üretim içinde kullanırda bu aletleri başlangıçta tasarlamış lar: Yeni bir üretim gücü değil, emekten yararlanma konusunda başka bir metod söz konusudur burada.

Kaldı ki kârın, «sermayenin üretici hizmetleri»nin arz ve talep yasası tarafından belirlenen fiatı olduğunu ileri sürmek de olanak dışıdır; çünkü büyük kısmı içinde sermaaye, hiç de «talep edilmiş» değildir. Sermaye, (ister bireysel işletmelerin şefleri, ister anonim şirket hissedarları olsunlar) işletme sahiplerinin ellerine, artırım (yani, tasarruf), ya da miras, yada bugün «otofinansman» (dağıtılmayan kârlar) dediğimiz yollarla girmektedir. Sadece borç verme (ikraz) İşlemlerini ilgilendirir «sermaye piyasası»; ve burada belirlenen fiat da kârın değil, faizin oranıdır.

Sonradan Say'nin tilmizleri, işletmelere yatırılan bütün sermayenin borç alındığını varsayacaklardır gene de; ve kâr ile sermayenin faizini biribirine karıştıracaklardır Oysa gerçek böyle değildir Say, bu derece ileri gitmiyor nitekim: İşletmecinin (yada, müteşebbisin), «hemen her zaman», kullandığı sermayenin bir kısmının doğrudan doğruya sahibi de olduğunu kabul ediyor. Gerçeğe biraz daha yaklaşmak için, İşletmelere yatırılan sermayelerin büyük kısmının daima işletme şeflerinin kendi mülkiyetleri olduğunu söylemek gerekir.

Bir mübadele değeri kaynağı değildir, demek ki sermaye. Ama bu, toprak için de doğrudur Say tarafından bu konuya getirilen bulanıklığın giderilmesi, belki de daha zordur; çünkü insana üretim işinde yardım eden bir doğal öğedir toprak. Ama ısı, su, vb. gibi daha bir dizi doğal öğe de, toprağınkine özdeş bir rol oynamaktadır üretimde. Bütün bu öğelerden sadece toprağın kullanımının bedeli olmasının nedeni, bu kullanımın toprak sahipleri tarafından tekel altına alınmış bulunması ve bu tekelin de onlara, elde edilen hasılanın bir kısmının kendilerine bırakılmasını istemek olanağını vermesidir Demek ki Say'nin yaptığı gibi, bu bedelin, köken ve oran bakımından kendi kendinde doğal bir şey olduğunu savunmak, yanlış olmaktadır.

Malthus'ün 1815 yılında ortaya attığı diferansiyel rant teorisi, Say' ye özgü anlayışı en iyi biçimde çürütmekteydi; toprağın net hasılası İçinde sermayenin bedelini aşan kısma toprak sahibi tarafından nasıl el konduğunu gösteriyordu çünkü bu teori. Nitekim işte bundan ötürüdür ki, kesin geçerlik taşıdığı halde İngiliz okulunun rant teorisini ısrarla reddedecektir Say.

2. *Üretici Emek Kavramının Terkedilmesi*

Klasik İngiliz teorisine ikinci bir noktada daha karşı çıkıyor Say. Üretici emeğin Smith tarafından verilmiş olan, maddesel bir nesnenin yapımı amacıyle seferber edilen emek şeklindeki tanımını reddediyor.

Mübadele konusu olan madde dışı ürünler de vardır, diyor; ve örnek olarak da, «hekimin zanaatı»nı gösteriyor. Bu gibi ürünleri de, maddesel ürünlerle aynı plana koymak gerektiği kanısındadır düşünürümüz.

Kendi kendinde ele alındığında, hiç şüphe yok ki haklı bir itirazdır bu. Ama ne yazık ki Say, üretici emekle üretici olmayan emek arasında her türlü ayrımın ortadan kalkması gerektiği sonucunu çıkarmaktadır bundan.

Gerçekten mübadele konusu olan «hekimin zanaatı»na, düşünürümüz, «Bir Devlet yöneticisinin zanaatı»nda sınırsız bir kargaşanın içine düşünüyoruz; çünkü bu ikinci «zanaat»ın aslında bir mübadele nesneci olmadığı ve kapitalist bir ekonomide bile üretim alanına girmediği açıktır.

Say, «ücretleri karşılığında gerçek bir yararlık sağlayan» herkesin üretici olduğunu ileri sürüyor. Düşünüre göre, şu kimseler de üreticidir:

Bir dış saldırıyı püskürtmeğe hazır bekleyen ve bunu da hayatı pahasına yapan asker; zamanını ve zekâsını Devlet mülklerinin korunup sürdürülmesine harcayan yönetici, vb.

Bunun nasıl bir kargaşaya yolaçtığını, Say «kamu tüketimleri» sorununa el attığı zaman görüyoruz.

Gene kendi teorisi uyarınca, memur sayısının az yada çok oluşunun kamu açısından önem taşımadığı fikrini kabul etmek gerektiğini görüyor burada yazar. Ama bir liberal, bu fikri reddetmek zorundadır; bunu da görüyor. Ve işte, o zaman, alabildiğine safsataya kaçarak akılyürütmek zorunda kalıyor.

Şöyle yazıyor örneğin:

Uzun süredir inanılagelmiştir ve bugün de bir çok kimse sanmaktadır ki, kamu harcamaları hiç bir şeye mal olmaz topluma; çünkü bunlar toplumdan aldıklarını gene topluma vermektedirler Askerî birliklerin hizmetinin sonucunda doğan güvenlik, elbette iyidir; ama bu iyilik, bir ordunun topluma yaptığı hizmetin sonucudur, ayni ordunun tüketiminin sonucu değildir...

Askerlerin yaptığı tüketim'in üretici olmadığını ileri sürüyor şimdi de yazar. Ama askerlerin kendileri üretici olarak kabul edildiğinde, bu görüşü haklı çıkarma olanağı kalkar ortadan.

Biraz daha ilerde Say, şöyle ya-

zıyor :

Ulusal bir tören dolayısıyle halka gösteriler sunulursa... üretici bir harcama değildir bu. Buna karşılık, benzer bir harcama bir kanal açmak için yapıldığında..., bu harcama üreticidir. Güzel bir yol, bir köprü yapmağa ayrılan harcamalar üreticidir, çünkü bunların değeri hemen o anda tüketilmemektedir.

Demek ki gerçek üretim, örneğin (Say'ye göre) bir halk gösterisi cinsinden tükenilebilir bir mal üretildiğinde değil, sürekli bir mal üretildiğinde söz konusudur. Ama o zaman da, düşünürümüzün maddeleşi ürünler tezi çöküyor. Besbelli kendi kendisiyle çelişme haline giriyor burada yazar.

Gerçekte Say, üretim alanıyle toplumun genel yönetimi alanını birbirinden ayırdetmeğe yarayan her türlü ölçütü (kriteri) ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Bu da, ekonomik hayatın gerçeğe uygun bir biçimde tasarlanması olanağını yok etmektedir.

3. «Sürüm Yerleri Yasası»

Demek ki Jean - Baptiste Say, hemen hemen bütün noktalarda İngiliz ekonomi bilginlerine karşıçıkmaktadır. Bununla birlikte Say, sürüm yerleri (yada, mahreçler) sorununda, bu konudaki görüşleri de bir öncekiler kadar yüzeysel ve yanlış olduğu halde, bu bilginlerden bir kısmının evetiyle karşılanacaktır.

Şöyle yazıyor

Tamamlanmış bir ürünün, hemen o andan itibaren ve bütün değer tutarı karşılığında, başka ürünler için bir sürüm yeri (yada mahreç) açtığını belirtmek yerinde olacaktır. Nitekim en son üretici, bir ürünü tamamladığında, bu ürünün değerinin elinde hiç bir işe yaramadan kalmasını önlemek için, hemen satmak isteyecektir onu. Ama bu satıştan eline geçecek olan parayı da, bu sefer bu paranın değeri hiç bir işe yaramadan durup kalmasın diye, elinden çıkarmakta acele edecektir. Bunun yolu ise, bu para karşılığında başka bir ürün satın almaktır. Görülüyor ki bir ürünün sadece ortaya çıkışı bile, hemen o anda başka ürünler için bir sürüm olanağı yaratmaktadır.

Böyle konuşurken Say, Keynes'ten bu yana iyice kavradığımız bir olayı küçümsemiş oluyor: Para biriktirme eğilimini. İnsanların ellerindeki paradan en kısa zamanda kurtulmak istedikleri doğru değildir katiyen. Tam tersine bazan insanlar, daha iyi fırsatlar çıktığında kullanabilmek için, parayı ellerinde tutmağa bakarlar. Hele söz konusu olan para, yatırıma ayrılmak üzere artırılmış meblâğsa. Ama çok sayıda insan, hemen satın almaksızın satmak isteği zaman, üretim fazlası (yada, artı üretim) vardır.

Öte yandan Say, para biriktirme eğilimi olmadığı zaman bile asıl sorunun, bazı üreticilerin nasıl herkesten önce üretimlerini geliştirmeğe girişeceğini bilmek sorunu olduğunu görmüyor.

Bazı üreticiler yatırımlarını ve mallarını geliştirmeğe karar verdiklerinde, hiç şüphe yok ki bu, başka üreticiler için bir gelir kaynağı ve mahreçler yaratacaktır. Ama bu üreticiler, ellerinin altında güvenilir mahreçler yoksa, üretimlerini herkesten önce geliştirmeğe nasıl karar vereceklerdir? Büyümenin başlaması ve belirli bir büyüme ritminin sürdürülmesi gibi bir temel problem vardır burada; ve Say, bu sorundan tamamıyle habersizdir.

Para biriktirme eğilimi ve büyümenin başlaması gibi iki temel soruyu hasıraltı ettikten sonra Say, A. Smith tarafından ileri sürülmüş olan, dış ticaretin (özellikle de, sömürgelere ticaretin) sınaî gelişimi hızlandırdığı düşüncesine rahatça saldırabileceğini sanıyor.

Şöyle yazıyor bu konuda:

Dış ticaret, kendisi olmaksızın gerçekleşemeyecek olan, iç üretimi kamçılama gibi mutlu bir sonuç yaratmaktadır. Doğrudur bu; ama bunu hak ettiğinden fazla büyütmemek doğru değildir.

Hiç bir zaman 400 milyonun üzerine çıkmamıştır bizim ihracatımız... Bu miktar, toplum üretimimizle karşılaştıracak olursak, ne den ne küçük kalır...

Dış ticaretin bazı üretim alanlarına yarar sağladığını ve hattâ ancak ihracat sayesinde mahreç bulan bir dizi üretim alanı bulunduğunu bilmez değilim; ama bu tür ticaretin öneminin, gerçekte olduğundan daha fazla sanılmamasını istemekteyim. Dış ticaretin iç sanayii hızlandırdığından çok, iç sanayi dış ticareti hızlandırmaktadır. Ancak yapımcılar çok ucuza çok yararlı ürünler yapmayı becerebildikleri zamandır ki, ticaret bunları rahatça satma olanağına kavuşabilirler... Manchester'deki iplik fabrikalarının İngiliz ticaretine sağladığı yarar, İngiliz ticaretinin Manchester'deki kuruluşlara sağladığı yararlardan kat kat üstündür.

Görüldüğü gibi Say, Smith'teki alabildiğine geçerli fikirlere kesinlikle karşıçıkıyor. Buna karşılık düşünürümüz, İngiliz ekonomi politiğinde bulabildiği herşeyi sistematik biçimde kendi önyargıları doğrultusunda kullanmaktadır.

Nitekim biraz önce görmüş olduğumuz gibi, Malthus'ün nüfus teorisi, düşünürümüz tarafından, sürekli işsizlik diye bir şey olamayacağını ispatlama yolunda kullanılmıştır.

Tıpkı bunun gibi, kâr haddinin düşmesinin sonuçlarını işleyen İngiliz teorileri de, gene Say tarafından sermaye bolluğu diye birşey olamayacağını ispatlama yolunda kullanılmaktadır.

Şöyle yazıyor bu konuda düşünürümüz :

Sermayeler çoğaldığı ölçüde, sermaye sahipleri daha az kazanç sağlamakta; dolayısıyle de, tutum ve para artırma (tasarruf) yoluyla sermayeyi büyütme nedeni gittikçe daha güçsüz hale girmektedir.

Bu yeni ekonomi politik anlayışı, mevcut toplumsal düzenin uyumlu bir görünümünü vermek amacıyle ortaya konmuştur. Sadece bundan ötürüdür ki, Say'nin fikirlerinin sürdürücüleri olacaktır. Bunların en ünlüleri, Birleşik Devletler'de Carey (Kazançların âhengi, 1850) ile Fransa'da Frederic Bastiat (Ekonomik uyumlar, 1850)'dır.

Henri DENİS

---

sayım (Fr. recensement, İng. census) Belirli bir bütün meydana getiren unsurları toplama ve bu unsurların kategoryel karakteristikleri hakkında açık bilgi edinme olanağını sağlayan istatistiksel işlem. — En geniş ve en yetkinleştirilmiş sayım, nüfus sayımıdır. Sayım, bir yerde oturanları sadece saymak ve toplamını yapmaktan ibaret olan basit sayma (dénombrement) işleminden farklıdır. Gerçekte, sayım, soruşturma yoluyla, nüfusun bellibaşlı iç kategorilerine (yaş, cinsiyet, meslek, öğrenim derecesi, medeni hal, kategorileri vs.) dair ve geçim şartlarına (yerleşim, konut, dolaşım imkânları, vs.) dair istatistiksel bilgileri de kapsar.

Gerek sayma işlemlerine, gerekse azçok ayrıntılı sayımlara, zaman zaman başka alanlarda, özellikle de toprak mülkiyeti, tarım işletmeleri, gayrimenkul mülkiyet, sanayi makinaları, büyük alım ve satımlar, taşıt, kira, bakım sözleşmesi, tarım makinaları alanlarında başvurulur. Nihayeti, sınırlı sayıdaki şahıs, mal ya da hizmet kategorilerine ilişkin *özgür* sayımlar, ya bildirim (beyan) yoluyle, ya doğrudan doğruya sorgulama yoluyle, ya da tadat (comptage) yoluyle yürütülür.

Sayım, gerekli tadillerden sonra, belirli bir andaki ekonomik ve sosyal yapıya dair dolaysız bilgi verir. Bu ekonomik ve sosyal yapıdaki değişmeleri izleme imkânı su-

nar ve daha genel bir tarzda çeşitli sınıfların uğradığı dönüşümleri değerlendirmeye yarıyan unsurları sağlar.

Sayım, işçi hareketi için, teorik ve pratik mücadelelerinde kullandığı ve yeri pek de doldurulmaz bir dökümantasyon teşkil eder böylece.

SCHELLING Friedrich Wilhelm von Alman filozofu (1775 - 1854). Önce Tübingen, sonra da Leipzig'de felsefe ve tanrıbilim öğrenimi gördü; Hegel'le ve ünlü şair Hölderlin'le sınıf arkadaşlığı yaptı. Daha sonra felsefe profesörlüğüne başlayan Schelling, Fichte'nin, dolayısıyla da Kant'çı ide-

«Felsefeye ihanet etti Schelling, dinin boyunduruğuna teslim etti felsefeyi.» Heinrich HEİNE

alizm'in etkisindedir; ama çok geçmeden, Spinoza'nın etkisiyle, «heptanrıcı» bir anlayışa doğru da eğilecektir.

Schelling'in felsefesi, bir sistem niteliğinden çok, ardarda sıralanan bir sezgiler dizisi niteliğini gösterir. Doğanın insanla Tanrı arasında bir dolayım şeklinde kavranan sezgisi, bu felsefenin temel çekirdeğidir. ***Doğa felsefesi*** diye anılan bu öğretinin gelişimini üç ayrı dönemde göz önüne almak gerekir : 1. ***Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt*** («Genellikle bir felsefe formunun olasılığı üzerine», 1795 ve ***Philosophische Briefe über Dogmatismus und Kriticismus*** («Dogmacılık ve eleştiricilik üzerine felsefi mektuplar», 1796) gibi ilk eserlerinde Schelling, Fichte'yi yorumlamakta; «ben»in özdeşliğini, düşünceyle dış gerçeğin mutlak özdeşliği olarak görmekte; sonuç olarak da, «kendinin bilinci»ne karakterini veren özdeşliği, romantik coşkuya bağlanmaktadır. 2. ***System des transzendentalen Idealismus*** («Deneyüstü idealizm sistemi», 1800) isimli eserinde filozof; hukuk, ahlâk ve özellikle de sanat üzerinde içdüşünceye yönelir ve bu etkinlikleri, Tanrının varlıklarda bellirişi olarak yorumlar. 3. ***Philosophie der Offenbarung*** («Vahy felsefesi», 1856) ve ***Philosophie der Mythologie*** («Mitoloji Felsefesi», 1857) gibi ölümünden sonra yayınlanan eserlerinde ise, Schelling'in mitlere ve efsanelere eğildi; bunların anlamını kavramağa ve her türden «masallama»nın («fabulation») genel ilkelerini ortaya koymağa çalıştığı görülmektedir. Özet olarak Schelling, dinle felsefe arasında bir sentez kurmayı denemiştir.

●

SCHELLİNG Üzerine

Schelling, kendi sisteminin, Fichte'nin sübjektif idealizminden farklı olduğuna inanır, çünkü Fichete'de asl olan sübjektik olan'dır dediği halde Schelling (tabiat felsefesinde), objektif olan'ın asli olduğu hakkındaki bir görüşü ileri sürer. Schelling'in sübjektif'den anladığı şey, ferdin bilinci değildir, zihnin, süje'yi temaşa etmesi ya da «zihni sezgi»dir. Schelling Fichte'den farklı olarak, sezgi'yi, bilinç'in kendi hakkındaki bütün düşünme derecelerine teşmil eder. Schelling, bu doktrini geliştirirken, Romantik Okul'un reaksiyoner kanadının görüşüne katılmıştır; bu görüşe göre, sezgi, sadece birkaç seçkin kişiye verg dir. Gene Schelling'e göre, bilinç, spontaneliğini kavradıkça, kendisini hem hür, hem de zarurete tâbi olarak kavrar. Düşünce ile tabiatın, süje ile obje'nin, hürriyet ile zaruretin bağdaştığı düzenli prosesüs, fertlerin hür aksiyonlarında tezahür eden ve ister istemez bu hür aksiyonlar yoluyla hükmünü icra eder. Fakat, bu prosesüse, bilgi değil de, ancak iman nüfuz edebilir; tarihî ve moral prosesüsün devamı da ancak Tanrı'ya bağlıdır. Schelling'in tarihte zaruret ve hürriyetin diyalektiği olarak tasavvur ettiği, ama idealist doktrininin, aslında, kadercilikten ve tarihte öngörüşün tamamen inkârından ibaret olduğu ortaya çıkmıştır. Schelling, «tabiat felsefesi»nden ve «transandantal idealizm»den objektif idealizm'den yeni bir şekli olan «özdeşçilik felsefesi»ne geçmiştir. Schelling'in doktrininin temel meselesi, obje ile suje'nin özdeşliği fikridir ve bu doktrinde, bölünmez aklın kendi kendisiyle özdeşliği kanunu, en yüce kanun olarak gösterilmiştir. Özdeşliği kavrama prosesüsü, yani bölünemez'den çoklu'ya geçiş, mutlak'ta tecelli eder. Schelling'in hürriyet doktrini, Philosophische Untersuchungen über dar Wesen der menschlichen Freiheit (1809) adlı eserinde daha da geliştirilmiştir Schelling de, hürriyeti, zarureti idrak edilmesi olarak kabul eder ve hürriyet'te ferdin kahramanlıklarını değil, toplumun başarılarını görür. Ne var ki, hürriyet problemi ile dünyadaki kötülük arasında, değişik ve bu görüşe zıt bir şekilde bir bağlantı kuran Schelling, hürriyet problemini mistikleştirir; «akıl tarafından kavranabilen» transandantal dünyanın kökeninde yatan saf ferdiyet ilkesini hürriyetin en derin kaynağı olaark ilân eder. Schelling, 1815'lerden itibaren, gelişmesinin yeni ve son safhasına, yani mistik «mitoloji ve vahiy felsefesi» safhasına geçer. Bu dönemdeki öğretisi, mistik unsurların had derecede yoğunlaşmış olmasıyle dikkati çeker. Schelling bu öğretisinde, bütün felsefelerin bir karışımına, hakikati aklın sınırları ötesinde, yani «dinî yaşantı»da arayan «vahiy felsefesi»ni koyar. Schelling'in geliştirdiği bu «vahiy felsefesi»ni yaygınlaştırma teşebbüsleri başarısızlığa uğramıştır. Engels, gençlik eserlerinde, Schelling'in «mitoloji ve vahiy felsefesi»nin reaksiyoner muhtevasını ortaya koymuştur.

Bu akıldışıcılığın kökleri, Hegel'in önce dostu sonra da hasmı olan bir düşünürde, F.W.J. von Schalling'de bulunmaktadır. Hegel'in, gerçekliği aşama aşama ilerleyerek kavramağa yönelen ve tanımayı amaçladığı çeşitli konulara (doğa, tin, tarih) kendini uyarlayan bu kavramcı ve diyalektik metodu karşısında Schelling, bilme'nin ancak bir sezgi olabileceğini, nesnenin dolayımsız şekilde (kavramlar araya girmeksizin) kavranıp benimsenmesi olabildiğini ileri sürüyor. Bu da düşünürümüzü, hayatının son döneminde, akla dayanan bilginin hiç bir değer taşımadığını söylemeğe sürükleyecektir.

Şunları yazacaktır nitekim:

Çünkü insanın sahip olduğu «kendinin bilinci», hiç bir şekilde, bütün evrenlerden geçmiş olan bu doğanın bilinci değildir. Onun «kendinin bilinci»dir bu bilinç; ve hiç bir şekilde, tüm Oluş'un bilimsel bir bilgisini edinme olanağını içermez : Bu evrensel oluş, bizimle hiç bir zaman en ufak bir bağıntısı olmamışçasına bize uzak ve akıl ermez kalmaktadır.

Demek ki Schelling'e göre insan, Evren'in genel hareketini bilemeyeceği gibi, hele kendi kendini hiç mi hiç anlayamaz.

Düşünürün kendi ağzından dinleyelim bu fikrini

nsanın ve insanın eyleminin dünyayı anlaşır kılması bir yana, insanın kendisi en anlaşılmaz şeydir.

SCHİLLER 1780 yılında..

SCHİLLER Friedrich Von (Marbach - 1759 / Weimar 1805) Alman yazarı, Schiller 1773 - 1780 arasında önce Karlsschule'de Solitude şatosunda, osnra hukuk ve tıp öğreninı yaptığı Stuttgart'ta yaşadı; okulun askeri disiplini onu pek ağır geliyordu. Daha o zamandan Schiller, lirik şiirle uğraşmaya başladı ve ilk dramı olan ***Haydutlar***'ı yazdı. Bu oyunun Mannheim'deki temsili (1782) büyük başarı kazandı. Fakat yapıtta isyanın desteklenmesi dükü yazarın aleyhine çevirdi. O tarihte cerrah - binbaşı olan Schiller, Stuttgart'tan ayrıldı (1782), bir süre Mannheim'da yaşadıktan sonra Saksonya'ya gitti: Leipzig'te ve Dresden'de hayranlarından Körner'in yanında kaldı. Bu dönemde birçok dram yazdı: ***Dis Verschwörung des Fiesko zu Genua*** (1783), «***Haydutlar***» gibi zorbalığa karşı ayaklanmayı destekleyen bir yapıttı: ***Hile ve Aşk*** (Kabale und Liebe 1784) Alman toplumunun sosyal önyargılarına şiddetle saldıran modern bir burjuva dramıydı: ***Don Carlos***'ta (1787) ise insansever cumhuriyetçilik övülüyordu. Bu son oyun şairin, siyasal ve ahlâksal idealinden vazgeçmemekle beraber, daha klâsik bir denge anlayışına yöneldiğini gösterir.

Friedrich SCHİLLER, Haydutlar'ı dostlarına okurken.

Bir halk ressamının gözüyle SCHİLLER.

Schiller 1787'de Weimer'a gitti, orada Herder ve Wieland ile dostluk kurdu, sonra Jena üniversitesi tarih profesörlüğüne getirildi (1789), ertesi yıl, Charlotte von Langefeld ile evlendi. ***Geschichte des Abfalls der Vereinigtan Niederlande*** (Felemenk'in Çöküş Tarihi, 1788) ve ***Otuzyıl Savaşı Tarihi*** (1791 1793) adlı yapıtları bu yıllarda kaleme aldı. Bundan sonra, Kent felsefesini incelemeye başlayan Schiller'in araştırmaları estetiğe yöneldi ***Über die Tragische Kunst*** (Trajedi Sanatı Üstüne Denemeler, 1792, ***Über Anmut und Würde*** (Zerafet ve Onur Üstüne, 1793), ***İnsanın Estetik Eğitimi Üstüne Bir Dizi*** **Mektup** (1793 - 1794) ve ***Über Naive und Sentimentalesche Dichtung*** (Saf ve Duygusal Şiir Üstüne, 1795) adlı denemelerinde güzelin sağlam ahlâktan ayrılamayacağını gösterir; 1789'dan sonra Fransa'daki gelişmelerden düş kırıklığına uğrayan ve 1792'de Cumhuriyet'in kendisine verdiği fahrî yurttaşlık ünvanını pek önemsemeyen Schiller insanlığın ilerlemelerini, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin değil, sadece güzellik ve iyilik uğruna harcanacak ferdî çabaların sağlayacağını düşünüyordu.

Böyle bir tutum, ***Haydutlar***'ın gürültücü yazarına karşı uzun bir süreden beri güvensizlik duyan Goethe'nin ilgisini uyandırdı. 1794'te iki yazar arasında sağlam bir dostluk başladı. İki şair birlikte ***Xenien***'i yazdılar ve ***Horen*** dersini de birlikte yönettiler. Bu dönemden kalma lirik yapıtlarının sayısı oldukça kabarıktır: eskiden günlük olaylarla ilgili şiirler ve Beethoven'in IX'uncu Senfoni'sinde yararlandığı ***Lied an die Pruede***'yi (Sevince Övgü, 1785) yazan Schiller, bu kez ***Balad***'larını yazmaya koyuldu. Bunların en tanınmışları olan ***Der Taucher*** (Dalgıç), ***Die Kraniche des İbykus*** (İbykus'un Vinçleri), ***Der Ring des Polykraates*** 1797'de yayınlandı. Kısa bir süre sonra bu baladları ***Canın Türküsü*** (Das Lied von der Glocke, 1799) izledi. Böylelikle Goethe'nin yanı sıra, Schiller de, Alman şiirine soylu bir üslûp ve klâsik başyapıtlar kazandırdı. Fakat Schiller şiirini daha çok tiyatronun hizmetine koştu. İlk oyunlarının ateşli coşkunluğu ve atılgan sosyal görüşleri, zamanla yerini, tarih olaylarını anlamak ve tarihsel kişilerin canlandırdığı büyük fikirleri göstermek gibi kaygılara bıraktı. (1796 - 1799), ***Maria Stuart*** (1800), ***Orleans Bakiresi*** (1801) üçlemesi, bu amacı açıkça gösterir. ***Massina'lı Gelin*** (1803) özellikle Yunan trajedisini örnek alan kurgu yalınlığıyla ilgi çekicidir. Schiller'in son yapıtı ***Wilhelm Tell*** (1804), yurtseverliğin yatıştırdığı liberal bir heyecanla doludur ve şairin idealine olan bağlılığını gösterir. Ama aynı zamanda, Schiller'in günümüzde de tutulmasını sağlayan, daha halkçı bir tiyatro biçimine döndüğünü belirtir.

SCHİLLER Üzerine :

Rousseau ve Lessing'in fikirlerinin ve Sturm und Drank hareketinin etkisi altında kalan Schiller, 1871'de despotizmi ve sosyal adaletsizliği kıyasıya eleştiren «Haydutlar»ı ve daha sonra da Engels'in «siyasi tezli ilk Alman dramı» dediği Hile ve Sevgi adlı tiyatro eserini yayınlamıştır. Schiller, Fransız İhtilâli'ne bel bağlamış, ama sonraları hayal kırıklığına uğramıştır. Schiller'in tiyatro eserlerinde ve felsefî lirik şiirlerinde tiranlığa başkaldırma ve hümanizma iç içe geçmiş ve duygular ile karakterler derin bir şekilde ifade edilmiştir. Bununla beraber, Schiller, soyut estetik bir ideal peşinde koştuğundan, bazı eserlerinde realite'den uzaklaşmıştır. 1790'larda Kant'ın felsefesini ve estetiğini benimsemekle beraber, birçok konuda Kant'tan ayrılmıştır, (meselâ, Kant'ın, «Kesin Buyruk»unun formalizmini eleştirmiştir). Sanat, İyi'yi hür olarak yaratan insan'ı mükemmelliğe ulaştırmanın yoludur, diyen Schiller, insanı gerçek hürriyete ancak sanatın kavuşturacağını ileri sürer. Schiller'in hürriyet çağrısı, manevî bir çağrı olarak kalmakla beraber, feodal rejime karşı bir protestonun ifadesidir.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi : Aziz ÇALIŞLAR)

SCHOPENHUER

SCHOPENHAUER Arthur Alman filozofu (1788 1860). 1813'te lena Universitesinin felsefe bölümünü bitirmiş, beş yıl sonra da ***Die Welt al Ville und Vorstellung*** («İrade ve tasarım olarak dünya», 1818) isimli belli-başlı eserini vermiştir. 1820'de Berlin Üniversitesinde felsefe dersleri vermeğe başlayan Schopenhauer, 1831'de öğretim hayatından kesinlikle ayrılacak ve her türlü Üniversite fikrine karşı çıkmağa koyulacaktır. Kant'tan olduğu kadar Hint felsefesinden de esinlenen tasarım teorisi, «yaşama isteği» anlayışına dayanır. Ünlü Arap şairi Maarî (979 1058)'nin etkisinde gelişen ***kötümserlik anlayışıyle*** «ıstırap» ve «hayat» kavramlarını, bir ve aynı şey olarak gören filozof, bir çeşit ***çilecilik*** öğretisi ortaya koymuştur. Son eseri olan ***Über die Freiheit des menschlichen Willens*** («insan iradesinin hürlüğü üzerine,» 1839) Isimli kitapta ise, merhamet'e dayanan bir ahlâk görüşünü savunmaktadır.

SCHOPENHAUER Üzerine

Schopenhauer, halk kitlelerinin devrimci hareketlerinden korkan burjuvazinin reaksiyona geçtiği dönemde, yani 1848 ihtilâli sonrasında üne kavuşmuştur. Fikirleri, özellikle emperyalizm döneminde etkili olan Schopenhauer materyalizme ve diyalektiğe hasım olmuş; bilimsel dünya görüşünün karşısına metafizik İdealizmi çıkarmıştır. Schopenhauer, görünüş'ün bilinç tarafından şartlanan nosyonlardan ibaret olduğu hakkında Kant'ın ileri sürdüğü görüşleri kabul etmekle beraber, «kendinde şey»i reddeder, kör ve irrasyonel iradenin dünyanın özü olduğu fikrini ileri sürer. Schopenhauer'in iradeci idealizm'i, bir çeşit irrasyonalizmdir. Burada, dünyayı yöneten irade, bütün tabiat ve toplum kanunlarını hükümsüz kılar, dolayısıyla da, bilimsel bilme imkânını ortadan kaldırır. Schopenhauer'in Iradecilik'inin bir başka yanı da tarihî ilerlemeyi Inkâr etmesidir. Halktan nefretle yoğrulmuş olan dünya görüşü ise derece pesimisttir. Estetik görüşleriyle büyük bir etki yaratan Schopenhauer, ilerici ve gerçekçi sanata hücum etmiş ve gerçekçiliği hor gören ve halkın hayatî ihtiyaçlarına sırt çeviren bir estetik'i savunarak bir ideal için mücadele eden ilerici sanata karşı pasif, temaşacı sezgiyi ileri sürmüştür. Mistik «nirvana» ideali, yanî Budacılık'tan aldığı ve «yaşama iradesi»ni ortadan kaldıran mutlak sükûnet ideali Schopenhauer'in görüşlerî, Nietzsche'nın felsefesinin ideolojik temelldir.

M. ROSENTHAL
(Türkçesi Aziz ÇALIŞLAR)

SCHÖNBERG Arnold (Viyana 1874 / Los Angeles 1951) Avusturyalı besteci. Kendi kendini yetiştirdi. 1901 1902 Arasında Berlin'de Wolgozen tiyatrosunun yöneticisi oldu, sonra Viyana'ya yerleştl, müzik nazariyesi dersleri vermeye başladı. 1910'da, Berlin'de Stern konservatuvarında kompozisyon öğretmeni oldu. Birinci Dünya Savaşında askere alındı, 1925'te öğretim mesleğine döndü ve Berlin Sanatlar akademisinde Busoni'nin halefi olarak kompozisyon profesörlüğüne getirildi. Birçok çağdaş yapıtı tanıtacak olan ünlü «Verein für musicalisech Priyataufführungen»i kurdu. Katolik dinini kabul etmiş olmasına karşın, Hitler tarafından kovuldu, yine musevî oldu, bir yıl spanya'da ve Fransa'da kalıd (1933), sonra temelli olarak Amerika'ya göç etti. Boston'da, Malkin Conservatory'da öğretmenlik yaptı. 1936'da Los Angeles'te, Kaliforniya Universitesinin müzik bölümü öğretmeni oldu. 1944'e kadar bu görevde kaldı ve hayatının en verimli devrini yaşadı. Sağlık durumunun kötülüğü yüzünden,

Atonal müziğin büyük ustası Arnold SCHÖNBERG.

son on yılında yapıt verimi oldukça yavaşladı. Yapıtları çeşitlidir. Ses için 150'den çok melodi yaazdı: A cappella ve çalgı yada orkestra eşliğinde koro yapıtları, bu arada ***Die Currelieder***'i (Fahişe Şarkıları, 1900) besteledi. Çalgı müziği alanında piyano parçaları, oda müziği, dört yaylılar için dörtlü bir üçlü. ***Pierrot lunaire***, ***Napolyon'a Kaside***, orkestra yapıtları ***Verklarie Nacht*** (Aydınlık Gece) yer alır. Dramatik yapıtlar da yazdı: ***Krwartung*** (Bekleyiş), ***Die glückliche Hand***, ***Von Heute auf Morgen*** (Bugünden Yarına), ***Musa ve Aaron*** (bitmedi). Brahms ve Wagner müziği ile beslenmiş olan Schönberg, mesleğinin başlangıcında, birincinin beste disiplinini, ikincinin kromatik çalgılama araştırmalarıyla bağdaştırmaya çalıştı. 1908'e doğru eksen çatkılarını bir tarafa bırakarak ***Zwölftontechnik***'te atonalite'yi (tonsuzluğu) düzenledi (1921). Schönberg, Amerika'da bir çok tonal yapıt bestelemekten de geri kalmadı. Birçok yapıtların içinde dizinsel yazı deneyleri yaptı ve tonal yazı sisteminin ilkelerinden bazılarını sonuna kadar kullandı. Son yapıtları en güçlü bestelerindendir. Schönberg, ayrıca nazar kitaplar da yazdı: ***Harmonis - lehre*** (1911), ***Models for Beginners in Composition*** (Besteye Başlayanlara Örnekler, 1942), ***Structural Functions of the Harmony*** (Armonl Çatkılarının Kuruluşları, 1951). Basılmamış inceleme kitapları ve bir deneme derlemesi de vardır: ***Style and İdea*** (Üslûp ve Düşünce, 1950).

SCHUBERT Franz (Viyana yakınlarında 1797 / Viyana - 1828) Avusturyalı besteci. Sesinin güzelliği ve deşifraj yeteneği, çok gençte imparatorluk kapellasına girmesini va

SCHUBERT'in doğduğu ev.

papaz okuluna (Konvikt) alınmasını sağladı, öğretmeni Salieri tarafından besteciliğe yöneltildi. 15 yaşında sesi bozulduğu için, hayatını öğretmen yardımcısı olarak, bir yandan operalar, missalar, liedler ***(Kızılağaçlar Kralı, Yolcu. An Schwager Kronos)*** besteleyerek kazanmak zorunda kaldı. Devamlı para sıkıntısı çekti. Esterhazy'lerde ressamlar, şairler, yazarlar tanıdı, Weber ile ilişkileri soğuk, Beethoven ile yok denecek kadar azdı. Avusturya'ya birkaç kısa yolculuk yaptı: bunun dışında Viyana'dan hiç ayrılmadı ve dehasını bu yüzden kabul ettiremedi. Hürriyet tutkusu yüzünden resmî görevlerden uzak kaldı; geçinmek için müzik yayınevlerinden gelen az buçuk paradan ancak bir tek konser düzenlenebildi. Otuzbir yaşında tifüsten öldü; bir kısmı basılmamış bir sürü beste bıraktı: 600'den çok lied, 9 senfoni 20 kadar dörtlü, bir o kadar sonat, piyano için missalar. Viyana anlayışına bağlı kalan kısa parçalarla başyapıtlar veren Schubert'in her bestesinde, irticalin cana yakınlığı ve büyüleyici güzelliği vardır. Lied bestelemeğe, şaşılacak kadar küçük yaşta başladı: 14 ya-

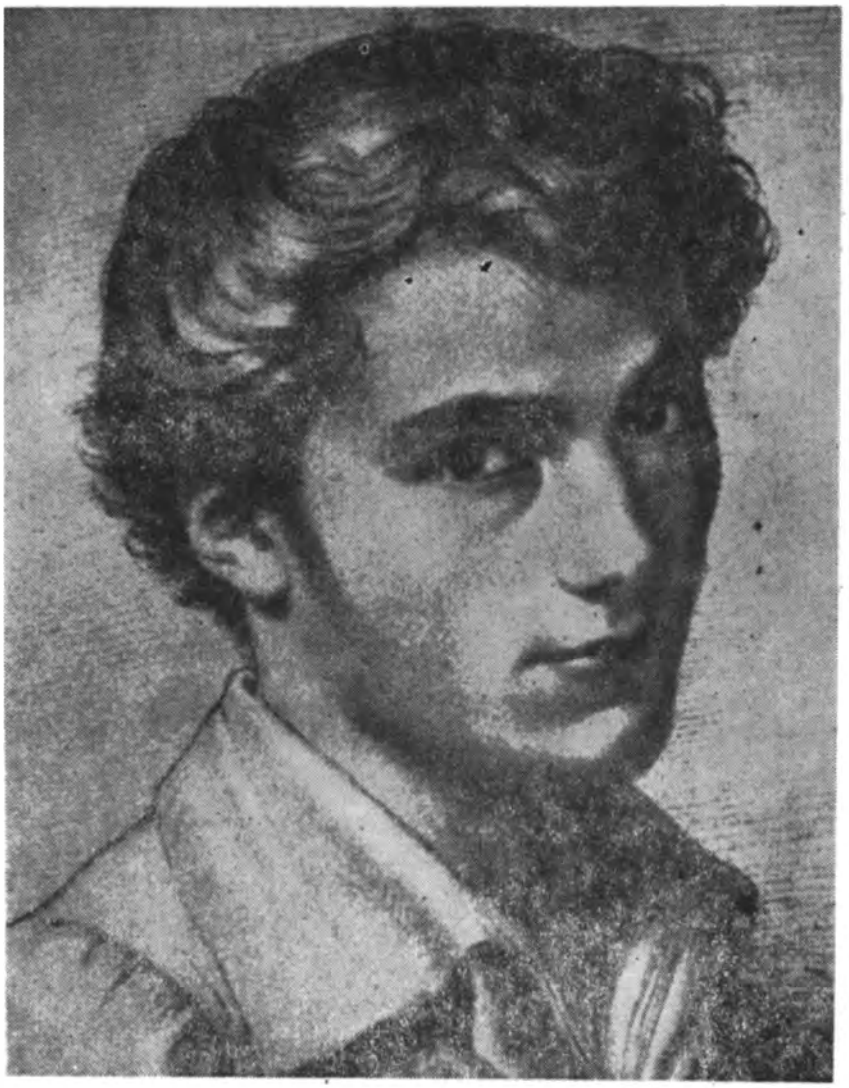

Bir halk ressamının gözüyle SCHUBERT'in gençliği.

Franz Schubert'in son resmi : C. JÄGER'in tablosu.

şında ***Hacer'in Ağıtı***, 17 yaşında ***Gretchen Çıkrık Başında***, daha sonra ***Kızlağaçlar***, ***Kralı*** (1815), ***Thule Kralı Mignon*** (1816) ***Alabalık***, ***Ölüm ve Genç Kız*** (1817), ***Güzel Değirmenci Kız*** (1823), ***Ave Maria*** (1824), ***Kış Yolculuğu*** (1827), ***Kuğunun Şarkısı*** (1828) adlı yapıtlarını besteledi. Birkaç. dışında ***(Heine)***, bu lied'lerin sözleri amatör işi, çoğu zaman seviyesi düşük bir yakınlığı bulunmayan lied'lerinde olduğu gibi, çalgı müziğinin de baş köşesini gene kendi toprağının meyvesi olan melodiler süsler. Piyano sonatları klâsik kuruluştadır, fakat uzunluklar ve tekrarlardan kaçınmamıştır. Bazı kısa parçalarında lrticalî havasıyla ve «duygusal renklendirme» siyle dehasını gösterir; bu parçalar XIX. yüzyıl boyunca «yeni biçim» yada «karakter» parçaları adı altında yazılacak şiir, şaka ve halk türküleri havası vardır: Marşlar, Çeşitlemeler, Polonezler, Rondolar, Macar Tarzı Divertimento'lar v.b. Schubert 1811'den sonra, babası, kendisi ve iki kardeşinden kurulu topluluk için dörtlüler yazmaya başlamıştı ***Re minör*** dörtlüsüne ***Ölüm ve Genç Kız*** adının verilmesine neden, andante'nin tema'sıyla, aynı sözler üstüne bestelenmiş lied'lik tema'sının aynı olmasıdır. Oda müziği yapıtları arasında bir de 2 vl-yolonselli beşlisi vardır (1819). Senfonilerinden ancak dokuzu ele geçmiş bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, belirli bir neden olmaksızın üçüncü bölüm başlamadan yarıda kalan ve ancak 1865'te ilk defa çalınan ***Bitmemiş Senfoni***'dir. (1822): do majör «Büyük» senfonisi, Schumann tarafından 1828'de bulundu ve ilk olarak 1839' da Mendelssohn tarafından çaldırıldı. Schubert'in 22 opera yada sahne müziğinden ***(Şeytanın Şatosu, Pierrabras, Kadınların Haçlı Seferi, Alfonso ve Esterella)*** sadece, interlüd ve uvertürü lle Rosamunde günümüze kaldı. Bestelerinde dinsel müzik (oratoryo, missa'lar v.b.), çok güzel bölümlerine karşın, aynı nedenden unutulmaya mahkûm olmuşutr. Bach'tan çok Mozart'a yakın olan Schubert, geleneksel müzik biçimlerine yeniden can veren armonik buluşları, ince ve ardı kesilmeyen modülasyonlarıyla bir romantiktir.

SCHUMANN Robert (Saksonya - 1810 / Bonn yakınları 1856) Alman bestecisi. Başlangıçta, edebiyat, hukuk ve müzik arasında bir seçim yapamıyordu: Leipzig'de profesör Friedrich Wieck ile karşılaşması (1828), kesin

Bir halk ressamının gözüyle Robert SCHUMANN.

Clara SCHUMANN on yedi yaşında..

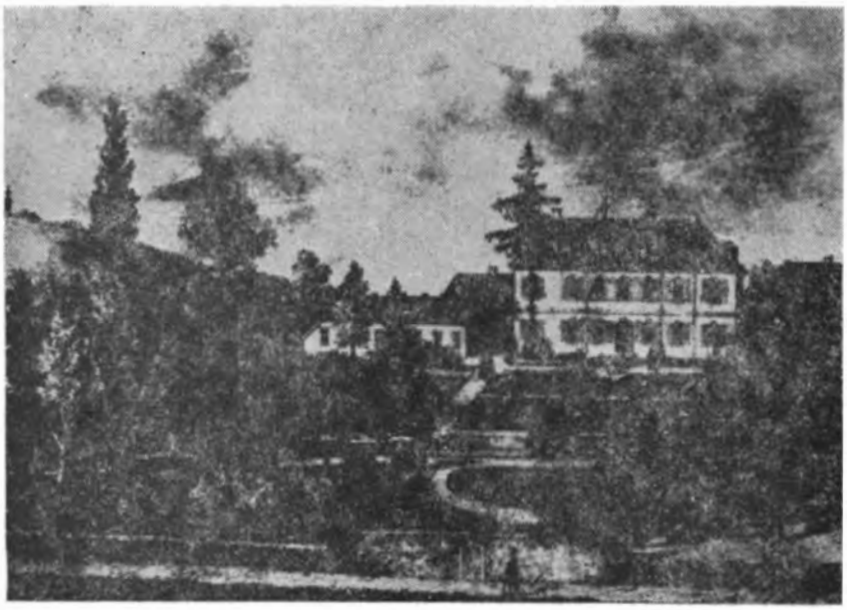

SCHUMANN'ın öldüğü Endenich tımarhanesi.

olarak müziğe yönelmesine neden oldu. Bu öğretmenle piyano çalıştı, Bach ve Schubert'e büyük sevgi duydu ve toplu müziğin esaslarını öğrendi. Virtüoz piyanocu olarak isim yapmak istiyordu, ancak parmaklarından birinin sakatlanması üzerine bundan vazgeçti. İlk bestelerini yaparken bir yandan da *Allgemeine Musikalische Zeitung*'da Chopin'in bir yapıtı üzerine yazdığı ilk makalesiyle tenkitçilik faaliyetine başladı: 1834'te kendi dergisi *Neue Zeitschrift für Musik*'i çıkardı. Birbirini izleyen ölümler, bu arada anneslnin ölümü, zaten soydan gelme bir sinirlilik içinde bulunan sanatçıyı marazî melankoliye düşürdü. Eski öğretmeni Friedrich Wieck'in kızı virtüoz piyanoculara Wieck'i deli gibi seviyor, oysa F. Wieck bu evlenmeye karşı koyuyordu. 5 yıl boyunca bir yandan Klara ile evlenmek için savaştı (1840), öte yandan aralıksız piyano yapıtları, lied'ler besteledi, dergisine tenkitler yetiştirdi. Sonunda Klara ile evlendi. Sekiz çocuğu olmasına karşın, Klara kendisini kocasının yapıtlarına adadı: çıktığı uzak turnelerde, özellikle Rusya'da (1844), Schumann'ın yapıtlarını büyük bir başarıyla yorumladı. Bazı turnelerine kocası da katılıyordu. Mendelssohn, yeni kurduğu Leipzig konservatuvarında, piyano ve beste öğretmenliği için Schumann'a öneride bulundu: sinirleri bozuk olan bestecl bu görevleri ancak bir yıl yürütebildi. Bir süre Dresden'de kaldı, 1849 ayaklanmaları yüzünden Düsseldorf'a kaçtı, şehrin koro derneği konserlerini yönetmeyi kabul etti (1850). Bu kentte karşılaştığı zorluklar yüzünden, genç Brahms'ın gösterdiği yakınlığa karşın korku ve boğuntuya kapılarak intihara kalkıştı. Kimi zaman aklı başında, kimi zaman gelpten sesler duyarak hayatının son iki yılını, Bonn yakınında bir akıl hastanesinde geçirdi.

Schumann, her şeyden önce bir liriktir. Ses için bestelediği yapıtlar bir hayli yer tutar: kimisi ünlü çevrimsel parçalar içine dağılmış (*Kadının Aşkı ve Hayatı*, 1840 - *Dichterliebe* - 1840) kimi derlemelerde yer alan 240 lied: *Romanslar* ve *Baladlar* (1841 1847), 17 ikili, 3 üçlü, 31 piyano dörtlü, 72 acapella koro: oratoryolar (*Cennet ve Peri* - 1841-1843), *Manfred* (1849), *Mignon için Requiem* (1849), *Der Rose Pilgerfahrt* (Gülün Hac Yolculuğu, 1851), *Szenen aus Goethes Faust* (1844-1853), bir opera (1847-1850), En büyük şairlerin şiirlerinden esinlenmiştir. Lied'lerinde olduğu kadar piyano parçalarında da üstünlük gösterir. Bunlar sonat yada senfoni olmaktan çok, kısa ve serbest parçalardır: orkestra partileri ise sönüktür. Piyano için çalgılı yapıtlarının başlıcaları: *Papilous* (1829-1832) *Paganini'den Kapris*'ler sonat, *Senfonik Etüdler* (1833), *Karneval* (1834-35), do majör *Fantezi* (1836), *Kinderszenen* (Çocuk Sahneleri, 1838), *Kreisleriana* (1838), *Album für die Jugend* (1848), *Ormandan Sahneler* (1848-1849). Org için *Bach'ın Adı Üstüne Altı Füg* yazdı (1845). Oda müziği alanında çok yapıt verdi: birl plyanolu, yaylılar için üç dörtlü, klarinet ve plyano için Fantezi Parçaları, obua ve piyano için Üç Romans, vlyolonsel ve plyano parçaları, viyola ve plyano için Marchebilder v.b. Plyano Konçertosu, şiirsel yanı bakımından zamanının konçertolarına üstündür. Senfonik yapıtlarının doruğu olan bu konçertoya, dört senfoni, bir vlyolonsel konçertosu, dört konser uvertürünü de eklemek gerekir.

Jean-Paul ve Hofmann'ın izlerini taşıyan eleştirl yazıları, müzik yapıtları kadar önemlidir. *Neue Zeitschrift für Musik*'te Chopin, Mendelssohn, Berlioz ve derinden etkilendiği Liszt gibi büyük romantiklerin iç dünyalarına girer, yapıtlarının çözümünü yapar, değerlerini açıklar. Meyerbeer hakkındaki yargısı serttir, Wegner'in dramatik sanatının çığır açacak kadar gelişeceğini pek kestiremez. Schumann, eleştirisini iki kişinin çekişmesi halinde sunar: hayalperest Eusebius ve atılgan Florestan. Bu lkisinin arasına bir de üçüncü şahıs yanl ölçüyü temsil eden Raro hoca girer. Sanatçı bu üç kişide, kendi kişiliğinin üç yanını canlandırmak istemiş olabilir.

SCHUMPETER Joseph Alois (Moravya - 1882 / Connecticut - 1950) Avusturyalı ekonomist. Von Wieser ve Böhm-Bawerk'in öğrencisi oldu, sonra ekonomi dersleri verdi. Maliye Bakanlığı (1919) ve bankacılık yaptıktan sonra profesörlüğe döndü. Önce Viyana'da, 1935'ten itibaren Harward'da ders verdi. Birçok yapıt yazdı. Başlıcaları şunlardır: *Epochen der Dogman und Methodengeschichte* (1914), *Business Cyoles* (Ekonomik Çevirimler, 1939), Bu sonuncu yapıtında kapitalist ekonominin salınımlı evrim sürecini, teorik, tarihsel ve istatistik açıdan inceledi ve bu sürecin üst üste üç çevrimin (uzun, orta, kısa) karşılıklı etkisinden oluştuğunu ileri sürdü. Sosyalist düzenle demokratik hükümet metodları arasındaki ilişkileri belirttiği *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (1942) adlı yapıtı çok ünlüdür.

SCHUMPETER Üzerine

Ekonomik Büyüme Teorisinin Yeniden Canlanışı Wicksell'in belirli temlerinden yola çıkan bazı düşünürler, ekonomik krizlerin açıklamasını parasal olaylar alanında aramağa yönelmişlerdir. Bununla birlikte, Vikselci

çözümlemeye getirilen en önemli katkı, Avusturyalı ekonomi bilgini Joseph Schumpeter'in eserinde bulunur. Söz konusu düşünür özellikle, Wicksell'in, yatırımın etkin rolüne ilişkin fikrini geliştirmiştir.

Schumpeter, parasal olayların çözümlenmesinden ayırarak işliyor İsveçli bilginin düşüncesini; ve bu temel üzerinden, ekonomik gelişme olayına orijinal bir yorum getirmeğe yöneliyor. Ekonomik düşüncenin tarihinde özellikle önem taşıyan bir dönemece ulaşmış oluyoruz burada; çünkü yeni-klasik okulun kurucuları ve bunların ilk tilmizleri, Quesnay ve Smith'ten beri ekonomi bilginlerinin bellibaşlı inceleme alanını meydana getiren ekonomik büyüme sorununu, doğruda doğruya bilmezlikten gelme yolunu tutmuş bulunuyorlardı. Üstelik Schumpeter, gerçekten yepyeni terimler içinde koyacaktır bu sorunu. Öyle ki, düşünürümüz tarafından kurulmuş olan teori, ekonomik çözümleme alanında hızla büyük ilerlemeler sağlamağa adaydı. Ne var ki söz konusu teorinin, bir yandan çoğu ekonomi bilginleri tarafından sistematik biçimde bir kenara bırakılıp önemsenmeyişi, öte yandan da düşünürün kendisinin, kendi teorisinin içerdiği en önemli sonuçları çıkarmaktan kaçınışı, bu ilerlemenin gerçekleşmesini erteleyecektir.

Ekonomik büyüme konusundaki bu yeni görüşü, 1912 yılında yayınladığı Ekonomik evrim teorisi başlıklı eserinde geliştiriyor Schumpeter.

Büyüme sürecini kavramak için diyor, böyle bir sürecin varolmadığı bir durumu tasarlayıp düşünmek gerekir herşeyden önce. Bu durumda ne olacaktı? Bir dönemden öbür döneme hiç bir değişiklik göstermeyecekti ekonomi; net artırım (tasarruf) ve net yatırım diye bir şey olmayacaktı; faiz oranı sıfır olacaktı. Schumpeter bu durumu, «ekonomik devre» (yada «ekonomik döngü») diye adlandırıyor; ve «evrim» diye adlandırdığı ekonomik gelişmeyi, bu noktadan yola çıkarak kavramağa çalışıyor. Cevap aradığı ana soru şu: «Devre»den «evrim»e geçiş, hangi temel nedenin itişiyle sağlanabilir?

Sorunu bu koyuş tarzının kaynağını, gerçi düşünürümüz bize göstermiyor ama, görmek kolaydır. Schumpeter'in çürütmek amacıyla uzun uzun incelemiş olduğu Marx'tır bu kaynak: Nitekim düşünürümüzün «devre»si ile «evrim»inin, aslında, Marx'ın «yalın (yada, basit) sürekli üretim»i ile «yaygın sürekli üretim»inden başka bir şey olmadığı daha ilk bakışta görülmektedir.

Schumpeter'in Marx'a oranla orijinalliği, devreden evrime geçişin birtakım «yeniliklerle açıklanabileceği fikrini ön plana almasından ileri gelmektedir.

Bu «yenilikler» teriminin içine Schumpeter, 1912 yılında, beş olgu kategorisini yerleştiriyordu:

1. Yeni bir malın üretimi (yada, yapımı).

2. Yeni bir üretim metodunun uygulanmağa girişi.

3. Yeni bir sürüm alanının (mahrecin, yada, piyasanın) açılması; yani bir sanayie, daha önce satış yapmadığı bir pazara girme olanağının açılması.

4. Yeni bir ham madde yada yarı mamul kaynağının elde edilmesi.

5. «Yeni bir örgüt»ün gerçekleştirilmesi; örneğin, bir monopol durumunun yaratılması.

Aslında Schumpeter, «yeniliği» böylece tanımlamakla, bir «yatırım fırsatları» listesi verme çabasındadır... Çünkü düşünürümüze göre, ekonomik gelişmenin kökeninde, kendisinden önce ileri sürüldüğü gibi artırım (tasarruf) değil, yatırım yer alıyor. Schumpeter'in müteşebbis diye adlandırdığı etkin ve etkili iş adamı, net yatırımları gerçekleştiren kişidir.

Pek aşırı bir tavırdır bu aslında; ve artırımın, ekonomik gelişmede hiç bir etkin rol oynamadığını ileri sürmek, olanakdışıdır. Ama Schumpeter'in orijinalliği, işte bu aşırılığından ileri gelmektedir.

«Yenilikler» listesi incelendiğinde çabucak görülür ki, burada sıralanan yatırım fırsatları, öz olarak, bir yandan teknik ilerlemeye, öte yandan da üreticiler için yeni sürüm yerleri sağlanmasına dayanmaktadır. Demek ki Schumpeter'in teorisinin büyük önemi, «Say yasası» ile tüm ilişkileri kesip, hiç değilse çıkışnoktasında, pazarların çoğalmasının rolünü kabul edişinden ileri geliyor.

Bu durumda, Marx'ın eserini bütünlemek için Wicksell ve Schumpeter'in fikirlerinden yararlanarak, yeni pazarların elde edilmesini kapitalist rejimde ekonomik gelişmenin itici gücü olarak on plana alan bir teoriyi geliştirmek söz konusu olabilirdi pekalâ.

Ama düşünürümüzün böylece temellerini attığı bir teoriden teâşla yüz çevirdiğini görüyoruz çok geçmeden. Bu ilgi çekici teâşsa, ancak, Schumpeter'in, emperyalizme ilişkin sosyalist tezlere karşı duyduğu dehşetle açıklanabilir.

Ekonomik evrim teorisi'nde ve bilginin daha sonraki bütün eserlerinde, «yenilikler» başlığı altında artık sadece teknik ilerlemeye ilişkin olanlar sıralanmakta; yeni sürüm alanlarının rolü ise tamamıyle bir kenara bırakılmaktadır.

Smith ve Malthus tarafından konulmuş olan, Avrupa'nın sınai gelişmesinde dış ticaretin rolü sorunu böylece bir kez daha hasıraltı edilmektedir. Hem de, giriştiği çözümlemeler yarım kalmamış olsa, yüz elli yıldır aranan cevabı rahatça getirebilecek bir düşünür tarafından.

Araştırmalarının bunu izleyen bölümünde Schumpeter, teknik ilerlemenin kesik kesik yürüdüğü fikrine dayanarak, ekonomik dalgalanmaların bir açıklamasını vermeğe koyulmaktadır. Ama bu girişim, inandırıcı olmaktan uzak kalacaktır.

Hansen'in kitabının yayınlanışından hemen sonra İkinci Dünya Savaşı patlamış bulunuyordu. İşte Joseph Schumpeter, Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi başlığını taşıyan ünlü eserini bu savaş yılları sırasında, 1942'de yayınlayacaktır. Söz konusu kitabın en büyük özelliğini yapan, sosyalizmin bütün dünyada kurulması gereğinin burada, sosyalizme şiddetle karşı olan bir düşünür tarafından savunulmasıdır.

Bu tavrı anlamak için, Avusturyalı olan Schumpeter'in nasyonal sosyalizmin yükseliş döneminde Almanya'da hocalık yapmış olduğunu hatırlamak gerekir hiç şüphe yok ki. Yani faşizmin Almanya'da zafere ulaşmasının ve bunun sonucu olan savaşın, bu liberal bilgini, sosyalizmi kendi açısından bir «ehven-i şer» olarak düşünmeğe sürüklediğini kabul edebiliriz. Ama Schumpeter, bu konuda gerçekte ne düşündüğünü açıklamıyor bize; ve çözümlemesini, günün büyük siyasal olaylarını hiç anmaksızın, salt ekonomik alanda geliştiriyor.

Hansen'in yukarıda verdiğimiz, ekonomik duraklamanın nedenine ilişkin çözümlemesinin Schumpeter tarafından 1912 yılında geliştirilen

«yenilikler» teorisine çok şey borçlu olduğu herhalde farkedilmiştir. Ama biliyoruz ki, Schumpeter, kendi teorisinden doğallıkla çıkan sonuçları, ve bu arada özellikle kapitalist ekonomilerin gelişiminde dış piyasaların ele geçirilmesi tarafından oynanan rolün büyüklüğünü, ortaya koymağa yanaşmamıştır. Dolayısıyle de 1942 yılında aynı Schumpeter'in «duraklamacı» okula ve Hansen tarafından ileri sürülen kanıtlara açıkça karşıçıktığını görmek, bizi fazla şaşırtmamalıdır. Düşünürümüz, genel olarak, kapitalist ekonominin güçlüklerini büyük fetihler çağının kapanışına yoran görüşleri çürütmeğe yönelmektedir.

Nitekim şöyle yazıyor :

Sömürgeleştirme çabalarının yerini alabilecek girişimlerin kaçınılmaz biçimde önemsiz kalacağını kabul etmek, bu sıfatla hangi anlam yüklenirse yüklensin, tamamıyle dayanıksız ve boşuna olacaktır. Tam tersine, gökyüzünün fethi Hindistan'ın fethinden çok daha önemli olabilir pekalâ: Coğrafyadaki sınırları ekonomik sınırlarla karıştırmağa hakkımız yoktur.

Öyle anlaşılıyor ki sömürgeciliğin geçmişte bir büyüme etkeni olarak önemli bir rol oynadığını inkâr etmiyor artık düşünürümüz; teknik ilerlemenin de (gökyüzünün fethi) gelecekte buna özdeş bir rol oynayabileceğini ileri sürüyor şimdi sadece. Ama burada, doğaları ve somut sonuçları bakımından son derece farklı iki etken arasında tamamıyle aşırı ve yersiz bir yaklaştırma var. Böylece Schumpeter, büyüme teorisinin en temel yanlarından birini bir kez daha hasarlı etmiş oluyor.

Bu tavrın nedeni, pek açık bir biçimde ortadadır ayrıca: Marksçı bir tezi andıran her düşüncenin her bakımdan uzağında kalma arzusudur bu neden.

Marksçı emperyalizm çözümlemeleri, diyor düşünürümüz, birtakım «zırvalar»dan başka bir şey değildir. Çünkü, diye devam ediyor, Fugger'lerden Morgan'lara tüm büyük işletmeler yada yüksek finans çevreleri, dış siyaset üzerinde pek az etki yapmışlardır aslında... Bugün her zamankinden de daha fazla olarak kapitalist gruplar, ülkelerinin siyasetini şekillendirmekten çok kendilerini bu siyasete göre şekillendirmektedirler.

Schumpeter'in bu son yargısını, herkesin edinebileceği bilgilerin ışığında değerlendirme zevkini okura bırakıyoruz. Şimdi biz, düşünürümüzün çözümlemesinin kurucu yanını nasıl geliştirdiğini görelim.

Schumpeter'e göre, yatırım fırsatlarının yok olacağından ürkmek son derece yersizdir; ama kapitalizm, buna rağmen kalkacaktır ortadan. Bu teze dayanak olmak üzere öne sürülen nedenler, zaman zaman doğrudan doğruya Pareto sosyolojisinden esinlenmektedir Burjuvazinin artık tam bir «çözülüp dağılma» ve «canlılığını yitirme» yoluna girmiş bulunduğunu söylüyor düşünürümüz. Ama gene de Schumpeter, sosyoloji bilginliğine böylece adaylığını koymakla birlikte, bir vakitler kapitalist sistemin işleyişine ilişkin teorik çözümlemeler getirmiş bir ekonomi bilgini olduğunu tamamıyle unutmamıştır. Uzun açıklamaların ortasında, iyi aramak şartıyle, salt ekonomik bir kanıta raslayabiliyoruz nitekim.

Ekonomik evrim teorisi adlı eserinde düşünürümüz, sermayenin (faiz yada kâr olarak) ücretinin, aslında «dinamik» müteşebbisler tarafından gerçekleştirilen yeniliklerin ücreti olduğunu ileri sürmüştü. Ve yeni-klasik okul tarafından, Marksçı artı-değer teorisini çürütmek amacıyle girişilmiş sayısız çabadan biriydi bu. İşte 1942 yılında yeniden bu kâr teorisine başvuruyor Schumpeter; ama bu sefer, hem de hiç umulmadık biçimde, kâr haddinin düşme eğilimi yasasının yeni bir anlatım şeklini sunmak için başvuruyor bu teoriye.

Düşünürümüze göre temel bir olgu, «teknik ilerlemenin gittikçe biraz daha, sipariş üzerine çalışan tecrübeli uzman ekiplerinin işi haline girişi»dir. Burjuvazinin gelirlerinin gittikçe biraz daha parçalanıp ufalacağı sonucunu çıkarıyor Schumpeter bundan.

Şöyle yazıyor :

Sanayi burjuvazisinin ekonomik dayanağı, en sonunda, bugünkü yönetici kadronun emeğini ödüllendiren cinsten bir ücretten ibaret kalacaktır.

Burjuvazinin gelirleri azaldığı ölçüde gücü ve erki de azalacak; ve bu, kapitalizmin sonu olacaktır.

Bu tür bir kanıtlamanın çocuksuluğu karşısında şaşkınlık duymakta haklıdır okur. Ama belirtmek gerekiyor ki bu kanıtlama aslında, Şumpeterci sermaye geliri teorisinin son derece mantıksal bir sonucudur. Nitekim: Kâr yada faiz, emek tarafından yaratılan değerin üzerinden önceden ayrılıp alınan bir pay değilse katiyen, ve sadece yenilik getiricinin hak ettiği bir ücretse bu kâr yada faiz, o zaman elbette ki, yenileme sürecinin «bürokratlaşması» (böyle bir şeyin gerçekleştiğini kabul etmek şartıyle) kârların zamanla yavaş yavaş ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır. Bu durumda Schumpeter'in kâr teorisi, bizim düşündüğümüz gibi çocukça ise gerçekten, bilginimizin kapitalizmin ortadan kalkışına ilişkin çözümlemesini de ciddiye almamak gerekmektedir.

1942 yılında sosyalizmin gelmekte olduğunu haber verdiği için, sonradan pişmanlığa kapılmamış mıydı zaten Schumpeter? Nitekim kitabının ikinci basımı için 1946 yılında yazdığı önsözde bilginimizin, kendisini ekonomik liberalizm davasına ihanetle suçlayanlara karşı var gücüyle bir savunuya geçtiğini görüyoruz. Kapitalizmin zorunlu şekilde ortadan kalkacağına inanmakta devam ettiğini açıklıyor Schumpeter; ama gene de bu toplumsal rejimi savunmağa hazır olduğunu ekliyor. Ve belirtiyor ki, bu tavırda çelişki yoktur; çünkü,
hangi normal insan, günün birinde şu yada bu şekilde öleceğinden kesinlikle emin olduğu için, sadece bunun için, hayatını savunmaktan vaz geçebilmiştir?.

Böylece bir «zekâ oyunu»yle işin içinden sıyrılmağa yöneliyor gene düşünürümüz. En parlak sosyoloji bilginlerinde pek sık raslanan bir kaytarma tarzıdır bu.

Henri DENİS

SCHWİTTERS Kurt (Hannover - 1887 / Londra 1948) Alman şairi. Gestapo'dan kaçarak sığındığı İngiltere'de öldü. Dresden Sanat Akademisi'nde okudu. 1915 yılında yine Hannover'e geldi. Birbirlerini yaratıcı olarak etkiledikleri sanatçı ve ozan arkadaşı Hans Arp ile 1920 yılında tanıştı.

«Merz» adlı dadaist derginin kurucusu ve yöneticisiydi. Buna ilişkin olarak Kurt Merz Schwitters takma adını da kullanmıştır. *«Sturm»* (Fırtına) dergisinde de çalışmıştır. Çeşitli konferans yolculukları yapmış, 1937 yılında Hitler rejiminden, önce Norveç'e göçmüştür. Hitler ordularının oraya da gelmesi üzerine, İngiltere'ye geçmiş ve orada yaşamını portre ressamı olarak kazanmıştır.

Dadaizmin kurucularından ve en önemli adlarından, öncülerinden biridir. Resim, şiir, düzyazı, oyun sahneleri dışında kuramsal yazıları ve manifestolarıyla da tanınır. Modern şiiri ve sanatı günümüze dek uzanan biçimde etkileyen bir sanatçıdır. Dadaizm manifestosunun da öngördüğü biçimde yüzyılın başında hâlâ geçerli olan geleneksel sanat kalıp ve sınırlarını tanımaz, bu tanımazlık sa-

nat dalları ve yazın türleri arasındaki geleneksel sınırlamaları da içerir.

Böylece yazın ve sanat gelişimi için var olan geleneksel sınırlar ortadan kalkınca, yepyeni gelişme boyutları belirmiş ve bunun gerçekleştirilmesi çeşitli akım ve sanatçılar tarafından hâlâ sürdürülmektedir. Öz, öğe ve biçim tabularını salt yıkmış, bunları büyük ölçüde yapıtlarında alaycı biçimde gözler önüne sermiştir. Yani geleneksel biçim ve kalıplara baş vurduğu zaman bunların içeriklerini geleneksel anlayışa aykırı sayılacak yeni içeriklerle değiştirerek alay ve parodi etkenlikleri sağlar. Bunun gibi, geleneksel şiir ve sanat içerikleri, konuları olarak bilinen bazı dogmalaşmış konuları da alışılmamış, aykırı düşen biçimlere bürüyerek kendi sanatın -esti etker de sağlamıştır.

Sınırları kaldırmak ve kırmak elbette Schwitters ve arkadaşlarına bir yükümlülük getirmiştir. Yeni açılımlar elbette bir kaos biçiminde gelişigüzel gerçekleştirilemezdi. Bunun için, doğa bilimlerinin de yaratıcı ilkeleri olan deney ve oyunsal çeşitleme yöntemiyle, geleneksel karşı kışkırtmayı yapıcı biçimde aşıp kendi yaratıcı ilkelerini de geliştirmiştir.

Kurt SCHWİTTERS'ten İki şiir

(Türkçesi Yüksel PAZARKAYA)

ÇİNCEDEN SAÇMALIKLAR

Sinekler kısa bacaklıdır.
Acele, fıkranın konağıdır.
Kırmızı ahududu kırmızıdır.
Son başıdır her sonun.
Baş sonudur her başın.
Saçmalık süsüdür her yurttaşın.
Burjuva bütün burjuvaların başıdır.
Burjuvaların kısa sinekleri vardır.
Baharat fıkranın kısalığıdır.
Her kadının bir önlüğü vardır.
Her başın bir sonu vardır.
Dünya akıllıdan geçilmez.
Akıllı aptaldır.
Dışavurumculuk denen her şey deyiş sanatı değildir.
Akıllı hâlâ aptaldır.
Aptal akıllıdır.
Akıllı aptal kalır.

ANNA BLUME'YE

Ey yirmi yedi duyumun sevgilisi, seviyorum
sana! — Sen senin seni sana, ben sana, sen bana. — Biz?
Bunun yeri (söz arasında) burası değil.
Kimsin sen, sayılmamış avrat? Sensin — sen
misin? — Herkes diyor ki, sen sanki, — boşver herkese, bilmezler
bile, minare dik mi eğik mi.
Şapkayı ayaklarına giyersin ve yürürsün
ellerine, ellerinin üstünde yürürsün.
Hey, kırmızı giysilerin, beyaz pilelere doğranmış. Kırmızı
seviyorum Anna Blume, kırmızı seviyorum sana! Sen senin sana,
ben sana, sen bana. — Biz?
Bunun yeri(söz arasında) soğuk kor değil.
Kızıl Blume, kızıl Anna Blume, ne diyor herkes?
Bilen kazanıyor: 1. Anna Blume'nin bir kuşu var.
2. Anna Blume kızıl.
3. Kuşun rengi ne?
Mavi, rengidir sarı saçlarının.
Kızıl, ötüşüdür yeşil kuşunun.
Ey, günlük giysili sade kız, ey sevgili yeşil
hayvan, seviyorum sana! — Sen senin seni sana, ben sana, sen
bana, —

Biz?
Bunun yeri (söz arasında) kor mangalı.
Anna Blume! Anna, a-n-n-a, damla damla anıyorum adını.
Damlıyor adın sığır yağı gibi.
Biliyor musun, Anna, biliyor musun acaba?
Seni arkadan da okuyabilir insan, ve sen, ey en görkemli
herkesten, sen arkadan da önden de:
«a-n-n-a».
Sığır yağı damlıyor okşayarak surtumı.
Anna Blume, ey damlak hayvan, seviyorum sana!

seçenek, almaş, alternatif (Osm. terdit, Fr. ve İng. alternative) Birinin doğruluğu öbürünün yanlışlığını gerektiren iki önermeden kurulu sistem. - Kant'ın ünlü «antinomi»leri, almaşlara iyi bir örnektir: ***«Madde, ya bölünmez öğelerden kuruludur; yada sonsuza değin bölünüp parçalanabilir.»*** ve: ***«Dünya, ya yaratılmıştır; yada ezeli ve ebedi olarak vardır.»*** Bir almaşın iki önermesini uzlaştırmağa imkân yoktur; işte bunun içindir ki, önermelerden birinin yanlışlığını ispatlayınca, ötekinin doğruluğunu da ispatlamış oluruz. Ayrıca, «almaş» terimi, iki şeyden mutlaka birini seçmek zorunda olduğumuz durumları da dile getirir. (Bu bakımdan, ***«iki alternatiften birini seçmek»*** sözü yanlıştır; çünkü iki alternatif demek, dört ayrı olasılık demektir; doğrusu, ***«bir alternatif karşısındayım»***, yani ***«iki karşıt durumdan birini seçmek zorundayım»*** demektir.)

seçkinler teorisi (Fr. théorie des élites, İng. elites theory) Halk yığınlarının, emekçilerin, kendi başlarına her türlü yaratıcı çalışmayı ortaya koymaktan yoksun olduklarını, iradesiz, kolay kandırılabilen kitleler olarak kendi tarihlerini gerçekleştirecek güçten yoksun bulunduklarını, bu nedenle kendilerini yönetecek bir seçkinler takımına zorunlu olarak gereksinim duyduklarını ileri süren burjuva teorisi...

Seçkinler teorisinin hedefi, seçkinler kesiminin kitleler üstündeki ayrıcalıklı konumunu ve egemenliğini, giderek varlığını, bu seçkinler katmanının kendisine yakıştırdığı özel toplumsal, biyolojik, zihinsel, ya da manevi özelliklere dayanarak haklı çıkarmaya çalışmak, böylece toplumsal gelişmeyi kendilerinin eseri gibi göstermektir. Seçkinler teorisinin başvurduğu, seçkinler ve kitleler şeklindeki bölücü tanımlama, öznel ölçütlere dayanır. Seçkinler teorisi, toplumun tabi olduğu nesnel yasal düzenliliklerin varlığını da toplumsal varlığın, toplumsal bilinçten önce geldiği gerçeğini de yadsır. Toplumların karakterinin ve gelişmesinin maddi zenginliklerin üretilme tarzınca belirlendiğini; giderek, maddi zenginliği doğrudan doğruya üreten işçilerin, gerek toplumsal gelişmenin, gerekse bütün önemli tarihsel olayların belirleyici gücü olduğunu görmezlikten gelir. Sömürücü her sınıfın gerici ve tutucu ideolojisinde seçkinler teorisine rastlamak olanaklıdır. Seçkinler teorisinin önemi, gerek üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin haklı gösterilmesinde, gerekse halka karşı kullanılan politik iktidarın bir nedene dayanılarak savunulmasında bu teoriye başvurulduğu ölçüde artmaktadır. Burjuvazinin seçkinler teorisi, proletaryanın sınıf savaşımını hedef tutan ideolojik savaşımının bir biçimi olup, işçi hareketlerine ve Marksçı-Leninci dünya görüşünün gittikçe artan etkisine karşı burjuvazinin gösterdiği tepkinin bir ifadesidir. Bu teori, hiyerarşik yapıda, otoriter bir toplum sisteminin propagandasını yapmaktan geri kalmaz. Kitlelerin her devrimci eylemi, seçkinler teorisinin sözcüleri tarafından «vahşî orman insanlarının azgınlığı» *(Ortega y Gasset)*, kör bir ayaklanma, an-

SEDOV

lamsız ve doğaya ters düşen bir hareket olarak aşağılanır. Seçkinler teorisi, faşist Alman emperyalizminin ideolojisinde, insan düşmanı barbar yanını ve yönetimini açık seçik bir şekilde ortaya koymuştur. Seçkinler teorisi, emperyalizmin ideolojisi içinde sağ sosyal-demokrat, revizyonist, liberal, kiliseci vb. çeşitli kılıklar altında ortaya çıkar. Bu teoriyi ayakta tutabilmek için, yer yer ırkçı görüşlere *(Nietzche, Chamberlain)*, soyut bir insan doğası anlayışına *(Treitschke, Max Weber, Karl Jaspers, Papa Pius XII)* yer yer ruhbilimsel olgulara *(G. Le Bon, Mosca, Pareto, Ortega y Gasset)* ya da teknikçilik akımının kanıtlarına *(Burnham, Dahrendorf)* dayanılmaktadır. Günümüzde ise, seçkinler teorisine, modern burjuva revizyonist görüşlerde *(revizyonizm)* ve özellikle burjuva ideologlarının, bilimsel-teknik devrimi ele alarak, bu devrimle aydınların yönetici ve yol gösterici rolünün zorunlu hale geldiğini, sanayi-ötesi toplumun «yeni insanları»nın bilim adamları, matematikçiler, iktisatçılar ve toplumbilimciler olacağını, çünkü ancak bunların yeni teknolojiye ve bilgisayarlara egemen olabileceklerini iddia eden görüşlerinde rastlarız.

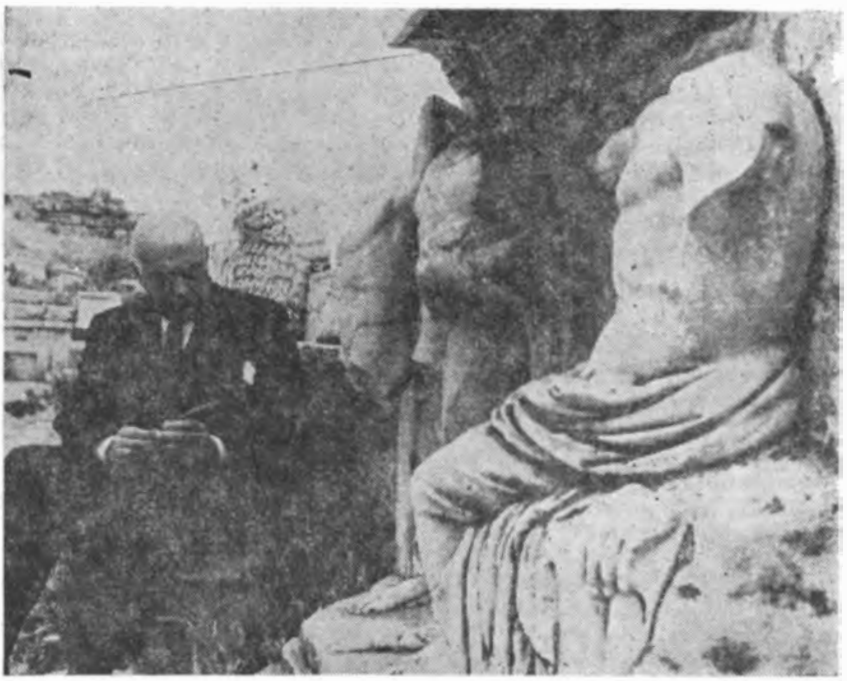

SEFERİS Akropol'de..

SEDOV Leonid İvanoviç (Rostov-na-Donu 1907): Rus bilgini. Sıvılar mekaniği uzmanı, özellikle gazların aerodinamiğini ve dinamiğin ağdalı akışkanlar ve şok dalgalarını inceledi. Araştırmaları arasında mekanikte benzerlik problemleri ve astroloji de vardır. 1937'de Moskova üniversitesinde profesörlük yaptı. Stalin ödülünü aldı (1952). S.S.C.B. Billmler akademisi üyesi (1953) oldu. 1959'danberi Milletlerarası Astronik federasyonu başkanıdır.

SEFERİS Yorgo (İzmir - 1900 / İskenderiye - 1971) Yunan şairi. Yorgo Seferis 1900 yılında, o zamanlar oldukça zengin bir Rum topluluğunun oturduğu İzmir'de doğmuş, orada ve Heraklaitos'un doğum yeri olan eski Klazomene'de, yani bugünkü İskele'de büyümüş. Ailesi yaz tatillerini İskele'de geçirmiş. Seferis de, Venedik - Girit Rönesansı'nın *Erotokritos* adlı ünlü destanını buradaki saatlerce ezbere okuyan balıkçılardan dinlemiş. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine, resmî makamların gözünde tehlikeli bir adam sayılan babası ailesini Atina'ya yerleştirme gereğini duymuş. Genç Seferis'i 1918'de hukuk öğrenimi yapmak için Paris'te görürüz. 1922'de Türklerle Yunanlıların arasındaki çatışmanın kızışması, İzmir'in yakılması, Yunanlıların bozguna uğrayarak kaçmaları ve binlerce yıllık bir geleneğin bir gece içinde yok olup gitmesi Seferis'in dünyasını da altüst etmiş. Seferis hâlâ Paris'te, fakat kendisini çocukluğuna bağlayan kökler ve anılardan birdenbire kopmuş bir sürgündür artık. Meslek olarak seçtiği diplomatlık gereği yurdundan sık sık uzaklaşmış Londra, Güney Afrika, Mısır, İtalya gibi ülkelerde görev yapmış 1949-50 yıllarında Ankara'daki Yunan Büyükelçiliği'nde müsteşar olarak çalışmış Yurt dışındaki bu görevler ondaki sürgünlük duygusunu ayrıca yoğunlaştırmış. Doğduğu yerden uzak kalması, bunun bir bozgunun sonucu gerçekleşmesi hayatı boyunca onun sanatın etkileyen önemli bir yaşantı olmuş. Bu yüzden, «öteki kıyı», «öteki dünya», «öteki hayat» gibi sözleri sık sık görürüz Seferis'in şiirinde. Kendisinin uzun süre yeni kökler bulmak, yitirdiği anayurdunu şiirsel hayalgücüyle yeniden bulmak için büyük bir çaba gösterdiği açıkça ortadadır. Fakat «öteki hayat»ı bulmak için girişilen bu arayış hiçbir zaman geçmişe sığınma anlamına gelmez. Seferis için sorun geçmişi bugünkü duyarlığını yoğunlaştıracak ve bütünleştirecek bir araştırma alanı olmasıdır. Seferis'in şiirinde kendinden önceki Palamas ve Sikelianos gibi şairlerin ezgisel yanı ağır basan, abartmalı sıfatlar ve benzetmelerle dolu lirizmine rastlayamayız. Onun ses tonunu belirleyen daha çok bir düşün ya da uyanışın dile gelmesidir. Ayrıca, kullandığı imgeler çarpıcı olmakla birlikte, her zaman yalın ve işlevsel bir isim ve tül örgüsünden kaynaklanır. Okur onun şiirlerinde gözler önüne serilen gemilere, yıkıntılara, heykellere, kaynağı mitolojiye uzanan imgelere baktıkça, zaman ve uzayın bu görünümlerinin gerisindeki bir varlığın aranışını sezer. Şimdiki zaman geçmişe açılan bir kapı olur, dış imge birdenbire iç benliğimizin bir görünümünü ortaya çıkarır. Şiirleri arasında özellikle *Destanısı Öykü*'de *(Mithistorema)* (1934) yerli gelenekle modern Avrupa şiirinin ustalarından öğrendiklerini şairin özgün bir birleşime kavuşturduğu başarılı bir yapıttır. 1963'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Seferis böylece hem kendi adının hem de Yunan şiirinin daha çok duyulmasını sağlamıştır.

SEFERİS'tan iki şiir

(Türkçesi Cevat ÇAPAN)

DESTANSI ÖYKÜ'den

I

Üç yıl boyunca
hiç durmadan haberciyi bekledik
gözlerimizi dikip
çamlara, kıyıya ve yıldızlara.
Bir olup sabanın demiriyle, omurgasıyla geminin,
ilk tohumu arıyorduk
eski oyun yeniden başlasın diye
Yaralarla döndük yurdumuza.,
elimiz kolumuz tutmuyordu, ağzımız

tuz pas içinde.
Kuzeye doğru yol aldık uyandığımızda,
lekesiz kanatlarıyla bizi sislere salan
kuğuların yaraladığı yabancılardık.
Uluyan gündoğusu çıldırttı bizi kış gecelerinde,
yazları, ölmeyen günün acısında yitirdik kendimizi.

Birlikte getirdik dönüşte
bu oyma kabartmalarını saygılı bir sanatın.

IV

Argonotlar

Ruha gelince,
tanıyacaksa kendini,
bir başka ruhun
derinliklerine bakması gerek:
hem yabancı, hem düşman, aynada gördük onu.

İyi insanlardı yoldaşlarımız, hiç yakınmıyorlardı
yorgunluktan, susuzluktan, soğuktan,
ağaçlar ve dalgalar gibi dayanıklıydılar
rüzgârla yağmuru kabul eden,
geceyle güneşi,
onca değişim içinde hiç değişmeden.
İyi insanlardı, günlerce başlarını eğip
hep birden soluyarak
küreklerde ter döktüler,
kanlarıyla kızardı uysal derileri.
Kimi zaman türküye durdular, başlarını eğip
Hint incirlerinin bittiği ıssız adadan geçerken,
köpeklerin havladığı burnun ötesinde,
batan güne doğru.
Kendini tanıyacaksa ruh, diyorlardı,
bir başka ruhun derinliklerine bakması gerek
ve kürekler vuruyordu denizin yaldızına
gün batarken.

Nice burunlar geçtik, nice adalar,
deniz bir başka denize karışıyordu,
martıları, ayı balıkları başka.
ün oldu, mutsuz kadınlar yas içinde
dönmeyen çocuklarına ağladılar,
öfkeyle Büyük İskender'i sordu başkaları
ve Asya'nın derinliklerine gömülen kahramanlıkları.
Gecenin kokularıyla yoğun kıyılara demirledik gemiyi,
kuş cıvıltıları, suları elimizde büyük bir mutluluğun
anısını bırakan.
Ama hiç sonu gelmiyordu bu yolculukların.
Ruhları bir olmuştu küreklerle, iskarmozlarla,
asık yüzlü pruvasıyla geminin,
dümen suyuyla bir,
yüzlerinin görüntüsünü kıran sularla bir.
Birer birer öldüler
başları eğik yoldaşlarımız.
Kürekleri belirtisi kıyıda yattıkları toprağın.

Kimseler yok adlarını anacak. Alınyazısı

VIII

Nedir aradığı ruhlarımızın yolculuklara çıkıp
yıpranmış gemilerin bordalarında karışıp kalabalığına
yüzleri soluk kadınların ağlayan çocukların
ne uçan uçan balıklarla, ne de direklerin
yöneldiği yıldızlarla avunan,
eskiyip cızırdayarak gramofon plaklarıyla.
isteksizce katılıp boşuna yolculuklara,
kırık dökük düşünceler mırıldanarak anlaşılmaz dillerden?
Nedir aradığı ruhlarımızın yolculuklara çıkıp
çürüyen teknelerde
bir limandan öbürüne?

Kaldırarak taş yıkıntılarını soluyarak
çamların serinliğini her gün biraz daha güçlükle.
yüzerek bir gün bu denizin sularında,
bir gün bir başka denizin,
dokunma duygusundan yoksun,
insansız,
artık ne bizim, ne sizin olan bu ülkede.

Biliyorduk ki adalar güzeldi
buralarda bir yerde, arayıp durduğumuz —
belki biraz aşağıda, ya da biraz yukarda,
belki de çok yakınlarda.

X

Bizim ülkemiz kapanık hep dağlar
tavanı alçak bir gökyüzü gece gündüz.
Irmaklarımız yok, kuyularımız yok, kaynaklarımız yok,
yalnız bir iki sarmaç - onlar da boş -
yankı yapan ve tapındığımız.
Kof, küflü bir ses, yalnızlığımızla bir,
aşkımızla bir, gövdelerimizle bir.
Şaşıyoruz bir zamanlar nasıl da yapabilmişiz
evlerimizi, kulübelerimizi, ağıllarımızı.
Ve evliliklerimiz, serin çelenklerle parmaklar
çözülmez bir bilmece oluyor ruhumuza.
çocuklarımız nasıl doğmuş, nasıl büyümüşler?

Bizim ülkemiz kapanık. Tılsımlı kara adalar
geçit vermiyor denizlere. Pazarları
limanlara inince biraz soluk almaya.
görüyoruz kavuşan günün aydınlığında,
çürümüş teknelerini bitmemiş yolculukların
artık sevişmeyi unutmuş gövdeler.

XIV

Işıkta tüy kırmızı güvercin
alın yazımızı çiziyorlar ışıkta,
renkleriyle, davranışlarıyla
sevdiğimiz kişilerin.

XV

Uyku bir ağaç gibi sarmıştı seni yeşil dallarla,
sessiz ışıkta bir ağaç gibiydi soluman,
yarı saydam kaynakta yüzüne baktım :
gözlerin yumulu, kirpiklerin sulara sürtünüyordu.
Elim elini buldu yumuşak otlarda,
bir an nabzını tuttum
ve bir başka yerde duydum acısını kalbinin.

Çınarın altında, su boyunda, defneler arasında
uyku yerinden oynatıp yanıma yöreme
dağıtıyordu seni, sana ve sessizliğine
dokunmadan ben;
görüyordum gölgenin büyüyüp küçüldüğünü
kaybolup başka gölgelerde ve bırakıp
sonra yeniden tutan o öteki dünyada,

Bize yaşayalım diye verilen hayatı yaşadık.

SEFERİS

Yazık bunca sabırla bekleyenlere
kaybolup kara defneler içinde, koca çınarların dibinde
ve yalnızlıktan sarnıçlara, kuyulara seslenip
seslerinin halkalarında boğulanlara.
Sıkıntımızı, yorgunluğumuzu paylaşıp
bizi bekleyen mutluluğun umudundan yoksun,
kendini mermer yıkıntılar ötesinde bir karga gibi
güneşe salan yoldaşımıza yazık.
Bize, uykudan öte, dinginliği bağışla.

XX

Andromeda

Yeniden açılıyor göğsümdeki o yara
yıldızlar kaybolarak gövdemle birleşirken,
ayak seslerinin ardından sessizlik yayılırken.

Yıllara gömülen bu taşlar
nereye sürükler beni de birlikte?
Denizi, denizi kim kurutabilir?
Görüyorum her tanda doğanı, akbabayı çağıran elleri,
ben, acımlarımla benim olan bu kayaya bağlı,
görüyorum ölümün karanlık erincini soluyan ağaçları
ve durgun gülümsemelerini yontuların.

XXII

Öyle çok şey geçti ki gözümüzün önünden,
sonunda gözlerimiz hiç bir şey göremez oldu
anıların dışında, ardında, ötesinde -
gecede bir beyaz perde gibi, üstünde
garip, senden de garip görüntüler beliren,
sonra da kımıltısız yapraklarında bir biber ağacının
kaybolup giden;

İyice bilerek bu yargıyı,
dolaşarak kırık taşlar arasında üç ya da altı bin yıl,
arayarak yıkık yapılarda belki de evimiz olan,
bulmaya çalışarak tarihleri, eski kahramanlıkları,
şimdi başarabilecek miyiz?

Bağlanıp savrularak,
savaşarak, dedikleri gibi, olmayan güçlüklerle,
yitirip sonra yeniden bularak kör ordularla dolu yolları,
batarak bataklıklara ve Maraton gölüne,
şimdi başarabilecek miyiz kendimizce ölmeyi?

XXIV

Burada bitiyor denizin yapıtları, aşkın yapıtları.
Bir gün yaşayacak olanlar bu bizim sonumuzun
geldiği yerlerde -
anılarındaki kan kararırsa, taşarsa eğer -
unutmasınlar çiriş otları arasındaki biz güçsüz ruhları,
Erebos'a döndürsünler kurbanlarının başlarını :
Bizim ki hiç bir şeyimiz yoktu, barışı öğreteceğiz onlara.

YİMNOPEDİ

«Santorini süngertaşı ve balçıktan oluşmuş bir adadır; körfezinde başka adalar belirmiş sonra kaybolmuştur. Bu ada bir zamanlar çok eski bir dinin merkeziymiş. Burada oynanan sert ve ağır ritimli danslara 'Yimnopedi' denirmiş.»

Yunanistan Rehberi

I. Santorini

Eğil eğilebilirsen karanlık denize, unutup
o öteki, o gömülü hayatta uykunu çiğneyen
çıplak ayakların uyduğu flüt sesini.
Yaz yazabilirsen elindeki son deniz kabuğuna
tarihi, adını, yeri
ve fırlat denize ki batsın.

Çırılçıplak bulduk kendimizi süngertaşının üstünde.
denizden yükselen adalara bakarken,
uykularına, uykularımıza gömülen
kırmızı adalara bakarken.
Çırılçıplak bulduk kendimizi, elimizde
kefeleri haksızlığı gösteren terazi.

Güçlü adımlar, sınırsız istek, uyanık sevgi,
öğle güneşinde olgunlaşan düşler
ve omuza vuran genç bir el alınyazısı;
bu dağınık, dayanıksız yerlerde,
bu bir zaman bizim olan yerlerde,
pas ve kül, sulara gömülüyor adalar.
Sunaklar yıkılmış,
dostlar unutulmuş,
hurma yaprakları çamur içinde.

Bırak bırakabilirsen, dolaşsın ellerin
ufka değen gemiyle
zamanın buluştuğu bu dönemeçte.
Zarlar yere çarptığı zaman,
kargı zırha çarptığı zaman,
gözler yabancıyı tanıyıp
sevgi kuruduğu zaman
sönen ruhlarda :
çevrene bakıp

her yerde biçilmiş ayaklar
her yerde ölü eller
her yerde sönük gözler gördüğün zaman;
artık kendin için istediğin ölümü bile
seçemediğin zaman -
hakkın olan
büyük bir çığlık,
bir kurt uluması olsun, duymadan :
bırak bırakabilirsen, dolaşsın ellerin
kurtar kendini aldatıcı zamandan
ve bat
koca kayaları kaldıranlar nasıl batarsa.

II. Mikene

Ver bana ellerini, ver bana ellerini, ver bana
ellerini.

Gecenin içinde
sivrilen doruğunu gördüm dağın,
uzaklarda, görünmeyen ayın aydınlığında
ışıyan ovayı gördüm,
başımı çevirip
yığılı kara taşları gördüm
ve ip gibi gerili hayatımı
başlangıcı, bitimi
ve en son anı olan
ellerimi.

Koca kayaları kaldıran batar;
bu kayaları taşıdım gücümün yettiğince
bu kayaları sevdim gücümün yettiğince
bu kayalar, alınyazım.
Kendi toprağımın yaraladığı
kendi gömleğimin işkence ettiği
kendi tanrılarımın yargıladığı

bu kayalar.

Biliyorum bilmediklerini,
oysa katilden kurbana
kurbandan cezaya
cezadan da yeni bir cinayet giden yolu

kaç kezdir izleyen ben,
o bitip tükenmek bilmeyen morda
dönüş gecesi
el yordamıyla
kıraç otların üzerinde
Öç tanrıçaları ıslık çalmaya başladıkları zaman -
cinsleri karışmış yılanlarla engerekleri gördüm
ilençli kuşak üzerinde düğümlü

alın yazımız.
Taştan, uykudan gelen sesler
dünyanın kararddığı bu yerde daha gür,
unutulmuş ayakların
yere vuruşundaki ritme uzanan
çabanın anısı.
Çırılçıplak, bir başka zamanın
temellerine gömülmüş gövdeler.
Bakan, ne kadar istesen de seçemiyeceğin bir noktaya
durmadan bakan gözler :
senin ruhun olmaya savaşan
o ruh.

Artık sessizlik bile senin değil
değirmen taşlarının dönmez olduğu bu yerde.

SEGHERS Anna (Mainz 1900) Alman kadın edebiyatçı. İlk öyküsü *St. Barbara'lı Balıkçıların Ayaklanması* (1928) ile tanındı. Hitler rejimine karşı çıktığından, Fransa'ya (1933), sonra Meksika'ya göç etti. Sürgünde yazdığı tüm yapıtları, Almanya'nın

Anna SEGHERS Sosyalist gerçekçilik akımının büyük ustalarından..

demokratik ve barışçı geleceğine duyduğu inancı dile getirir toplama kamplarındaki Alman direnişinin romanı *Das siebte Kreuz* (Yedinci Haç, 1941), göçü konu alan öyküsü *Transit* (1947) ve 1918-1945 arasında Alman siyasal hayatını anlatan romanı *Ölüler Genç Kalır* (1949). Anna Seghers, 1947'de yurduna dönerek Demokratik Almanya cumhuriyetine yerleşti. 1951'de Stalin barış ödülünü kazandı. *Die Kraft der Schwachen* (Güçsüzlerin Gücü, 1966) adlı bir öykü kitabı yayınlamasına karşın, Doğu Almanya hükümetin aralık 1965'te aydınları hizaya getirmek için giriştiği harekete karşı Doğu Alman yazarlarının açtığı direniş ve resmî görev kabul etmeme kampanyasına katıldı.

seksiyon I ve seksiyon II (Fr. section I et II, İng. section I and II) Toplam ürünün ve toplumun üretici branşlarının temel bölümleri. - Toplu ve biçimsel bakış açısından, üretilen metaların hepsi iki kategori içinde sınıflandırılabilir

— makine, araç (outil), ilk madde gibi üretim araçları.

— işçilerin, kapitalistlerin ve diğer sosyal grupların kişisel tüketimlerine tahsis edilmiş olan tüketim nesneleri.

Demek ki, bütün sosyal üretim su iki temel kategoriden birine girer Seksiyon I adı verilen, üretim araçlarının üretimi, ve Seksiyon II terimiyle belirtilen, tüketim nesnelerinin üretimi.

Demek ki, Seksiyon I üretim araçları üreten bütün üretim branşlarını, Seksiyon II ise, tüketim nesneleri üreten braşnların tamamını içine alır. Seksiyon I'de, örneğin, şunlar yer alır: siderurji, ağır mekanik, büyük elektrik cihazları yapımı, vs... Seksiyon II'de ise, mutad olarak şunlar yer alır konfeksiyon, ayakkabı imalatı, gıda sanayii, yayın işleri, matbaacılık, vs.

Marx'ın dediği gibi, bütün bu üretim branşları seksiyon II'de yakışan tek bir üretim branşı teşkil eder. İki büyük seksiyona ayrılan sermayenin kendisi için de durum budur.

Her iki seksiyon karşılıklı bağlılık halindedir aralarındaki ilişkiler, üretim usullerinden dolayı ortaya çıkan realizasyon problemini şartlandırır.

Bu temel bölünmeden hareket etmek suretiyle ki, Marx, üretim şemalarını, yani basit yeniden-üretim ve genişletilmiş yeniden üretim şemalarını işleyip geliştirmiştir. Sektör I'e dahil olan üreticilerin kendi ürünlerinin (üretim araçlarının) bir kısmını sektör II'nin ürünleriyle (kendi zorunlu ihtiyaçlarını tatmine yarıyan ürünleriyle) mücadele etmek zorunda olmalarına mukabil, seksiyon II'ye dahil kapitalistler de tüketim nesnelerini üretmeye yarıyan araçları sağlamak için seksiyon I ile ilişkiye nirmek zorundadırlar

Seksiyon I ile seksiyon II arasındaki bu mübadeleler, Marx ve onun devam ettiricileri tarafından teorik planda etüd edilmiş olan, kesin bir orana göre gerçekleşir ya da gerçekleşmek zorundadır.

Seksiyon I ve seksiyon II kavramları tekmil insan toplumu içinde üretimin iki mahiyetini dile getiren kavramlardır. Fakat bu kavramlar, ancak, kapitalist üretim tarzı ve sosyalist üretim tarzı ile birlikte gerçek bir önem kazanmışlardır.

Gerçekten de, bunun için, sanayinin ekonomide ağır basması gerekir ki, bu da sanayi devriminin başlamış olması, anlamına gelir.

Seksiyon I ve seksiyon II, artizanal tekniğin yerini maşinizmin almasını mümkün kılan makinalaşma süreci içinde, transformasyon sanayii ile temel sanayilerin ardarda ortaya çıkmasıyla kendilerini gösterirler.

Kapitalist üretim tarzında, seksiyonlar arasındaki ilişkiler girişimler arası ilişkiler yani alıcılarla satıcılar arası ticari (mercantile) illşkiler halinde somutlaşmış olarak kendilerini gösterirler. Bu fenomenal biçim esası maskeler. Genel olarak, kapitalist girişimciler, kendi girişimlerinin şu ya da bu seksiyona dahil olduğunun farkında bile değildirler. Bundan başka, bu kapitalist girişimcilerin girişimleri hem üretim hem de tüketim maddeleri üretiyor olabilir. Seksiyonların su yüzüne çıkması, soyutlama, genelleştirme, hatta bir icmal sürecine ihtiyaç gösterir.

Tam tersine, sosyalist ekonomide, seksiyonlar özgül realiteler olarak kavranırlar Bunlar, hem bir ekonomik kavram hem de bir istatistiksel kavram teşkil ederler. Dolayısıyle, bunlar teorik olarak Inşa edilebilecekleri gibi pratik olarak da ölçülebilirler.

Seksiyonların, ve seksiyonların yapılarının, muhtevalarının ve gelişme biçimlerinin iyice bilinmesi, sosyal üretim planında büyük bir önem taşır.

SELVİNSKİ İlya (Simferopol - 1899 / Moskova - 1968) Sovyet şairi. Gençliğinde aktörlük, sirk güreşçiliği, rıhtım hamallığı v.b. yaparak yaşamını kazanan Selvinski, Moskova Üniversitesi toplumsal bilimler bölümünü bitirdi. İlk şiirlerinde Blok ve Bunin etkisi vardır. Çeşitli argoları şiire getirme denemeleri yaptı. Hırsız ağzı, çingene ağzı, Odesalı yahudi ağzıyla şiirler yazdı. 1920 yıllarında Konstrüktivizm'in kurucularından biriydi.Şiir tekniği ve konstrüktivist-billmsel düşünce yoluyla, sosyalist gerçekliği yansıtan temalara ulaşmak istiyordu. 1927 yılında yayınlanan, Ulyayeva karşı devriminin yenilgisinin anlatıldığı «Ulyayevşçina» adlı destanı, bu arayışlarının bir sonucudur ve bu

SELVİNSKİ

yapıt 1920 yılları Sovyet şiirinin önemli yapıtları arasındadır. Fakat Selvinski daha sonra konstrüktivist deneycil kten gittikçe uzaklaşarak daha geniş boyutlu siyasal ve epik temalara yaklaşacaktır.

1930 yıllarında Avrupa ve Asya'da yolculuklar yapan, 1933 yılında Çelyuskin gemisinin Kutup yolculuğuna katılan Selvinski'nin şiirinde bu yıllardan sonra gitgide felsefi lirik türü ağır basar. 1940 yılında «Rusya» adlı manzum tarihsel destanına başlayan Selvinski, üç bölümden oluşan ve üstünde on altı yıl çalıştığı bu başyapıtında Rusya tarihinin önemli anlarını, temele halk hareketlerini alarak yansıtmaktadır.

Şiirlerinin yanısıra 1920'lerden başlayarak özellikle yergi türünde ve deneysel bir yaklaşımla oyun alanında Selvinski, 1962 yılında, şiir üstüne düşünce ve araştırmalarını içeren «Şiir Stüdyosu» adlı bir de inceleme kitabı yayınlamıştır

SELVİNSKİ'den iki şiir :

GÖRDÜM BUNU GÖZLERİMLE...

Benim de kulak tıkadığım oldu anlatılanlara
Gazetelerin yazdığına şüpheyle baktığım..
Gözleriyle görmeden inanmıyormuş insan :
Gördüm gözlerimle ve nihayet inandım!
Bir yanda bir yol vardı öte yanda bir yamaç
Ve bir hendek bu yolla bu yamaç arasında,
Ve hendeğin dibinden doğru yükselen acı vardı :
Sonsuz büyük sınırsız dayanılmaz bir acı..
Çığlık atıp haykırsam belki anlatabilirim!
Bir hendekte bir değil iki değil üç değil,
Tam yedi bin kişi kurşunlanmış yatardı.
Kiif rengine bürünmüş maden yüzler gördüm..
Asker değildi bunlar, partizansa hiç değil.
Henüz onbir yaşında çocuklar kızlar gördüm..
Henüz biri kardeşler, bütün ailesiyle
Boynu bükük uzanmış : «Sevinç» çiftliğiydi bu..
«Samostroy» bölgesi.. Tam yüz yirmi kişiydi.
Kendine yurt arayan fakir göçmenler gibi
Doldurmuştu hendeği aziz hemşehrilerim..
Kimi yatmış, kimi de uzanıp kaykılmıştı.
Kendine has üslubunu bozmamıştı hiç biri!
Ölüm anı yüzlerinde bulunan ifadeyi
Olduğu gibi dondurup belirlemişti kış :
Kimi özgün, kimi kinli, kimi tehdit edici...
Bir miting gibi ölüler.. vızıldayan sessizlik!
Hangi pozu almış olursa olsun düşerken
Bakışıyla boynuyla omuzuyla herbiri
Katilleri suçlamağa devam ediyor.
Bağırıyorlar hep birden «Yenemeyeceksin!»
Biraz ötede bir çocuk.. Çocuk değil : Bir çift ayakkabı
Bir çene, bir ağız ve dişler.. Hepsi bu kadar!
Haykırıyordu sanki Yağmalayın bakalım...
Kurşuna dizin bizi!
Kendi boyunduruğumuzdan gene kendimiz kurtulduk
Sizin kasırganızı da biliriz dindirmesini..
Herşey yıkılabilir.. Ama sökemezsiniz dişlerimi :
Sizi kemireceğim!
Az ilerde, işkenceden geçmiş bir Yahudi kadın var,
Yanında da yavrusu.. Uyumaktalar sanki..
Nasıl da özenle dolamış boynuna çocuğunun
Açık renk bir boyun atkısını!
Analık gücü işte, binlerce yıldan beri sürüp gelen!
Darağacına yürürken yada kurşun altında,
Ve belki de bir saat önce ölmeden,
Yavrusunu hastalıktan koruyordu demek..
Ve ölümde dahi bir arada kaldılar!
Ne hükmü geçer şimdi dünyanın onlara..
Çocuğun kulağından kırmızı bir akıntı
Sızıp annesinin avucunu doldurmuş..
Anmak bile acı!
Dayanılmaz bir acı veriyor!
Ama şart! Şart ne varsa söylemek!
Faşizm hakkında şaka yapmanın vakti geçti çoktan..
Töton çirkinliğinin dibine dokundum artık!
«Germen rüyasının duygusallığı» diyen
İkiyüzlü cümlenin gerçek anlamını gördün işte.
Mavi valsleri ortasında katillerin
Bırak da yumruğunu kaldırsın şu ana!
Tükür cinayetlerini suratlarına!
Suçüstü yakaladın işte katillerin topunu.
Zırhlı silâhlarının ateşiyle bizi nasıl
Kevgire döndürdüklerini gördün.
Yağdır lânetlerini Dante gibi, Ovidius gibi, yağdır!
Ve korkun yoksa çıldırmaktan
Eğil de bak, henüz görmediklerine!
Kapkara mezara bakıyorum konuşmaksızın..
Kelimelerin gücü kalmadı artık..
Sevgiliden sözederdim bir zamanlar,
Koklaşan bülbüllerden açardım...
Bundan daha basit daha sıradan bir konu var mıdır?
Ama gelin de bir deneyin bakalım.
Bulun insanı canevinden vuran sözleri
Bu adi konularda bile!
Ya burada, önümde?. Sinirlerin bir yay gibi gerili
Ve kaynamış balık telleri gibi sağır olduğu yerde!
Hiç bir dil yoktur hayır,
Bu ıstırabı verecek!
En gelişmişinden en geridekine
Bütün milletleri toplayın..
Alın yüzyıllardan beri ağladığı ne varsa
Yani en insanca yanını alın herbirinin,
Ve bu koroda her millet
Bir kelime çıkarabilirse herkesi canevinden vuran,
Tek başına Rusların sonsuz acısı
Yedi mislini verecektir en azından!
Henüz böyle bir dil yok..
Ama yaşayanlar, ayakta kalanlar var
Ve her ne kadar dile getirmedimse de
Kanlı çöküşünüzü güçlü mısralar hâlinde,
Bir başka dil bilirim ki, sevgili ölüler,
Bütün dillerden daha da yakıcıdır :
Mitralyözlerin dilidir bu dil,
Bataryaların boğazından haykıran dildir..
İşitiyor musunuz sınırlardan yükselen çatırtıyı?
Öcünüz alınıyor! Bembeyaz kesildi suratı haydutların!
Ama nereye kaçarlarsa kaçsınlar
Kurtulamayacaklar kanlı mezarlarından...
Ve sen şair, bırak mısralarında anlatmayı
Bu korkunç hendeği ve bu yedi bin ölüyü, bırak!
Bunu anlatmak için kelimeler değil ateş gerektir!
Omuzla tüfeğini!

PRELÜD

İşte sessiz iskelemin kıyısındayım.
Kıyısında, yazı masamın.

Hücuma geçtiğim olurdu yaşam kavgasında
Ve ölümüne bozguna uğradığım
Ne kadar örselendim, yaralandım
Ne kadar kaburgam kırıldı bu çarpışmalardal

Sevdalandım, hayvanca uluyacak kadar
Nefret ettim, dişlerim ağrıyasıya.
Sahte gerçeklerin açığa vurulmasında
Sessiz iskemleme yanaşırdım hepsinin sonunda,
Tasaya boyun eğmiş.
Yüreğim paramparça.
Saatler yavaş yavaş ilerler
Dakika dakika..
Kâğıtlar tertemizdir henüz.
Kalemler

kalemlikte

uyuklamakta.

Yüreği yatıştıran bu sessizlikte
Yumuşak, sessiz sözcükler için ben de
Alırdım kalemi.
Ve sanki
omuzlamışım
tüfeği!
Yeniden alevler! Yeniden rüyalar!
Yeni yeniden fırtınalar —

Haykırışlar uğuldardı sessiz odamda.

Yazı masamın kıyısı.
Sessiz ve büyük bir okyanus uzanır arkasında.

Türkçesi Ataol BEHRAMOĞLU

semantik, anlambilim (Fr. sémantique, İng. semantics) Dili anlam yönünden inceleyen bilim dalı. Genel semantik, ***semioloji***'nin toplumsal hayata uygulanmasıyle uğraşır. Semantik, «gösteren»in «gösterilen»e olan ilişkisini, anlam değişmelerini, eşanlamlı ve çokanlamlı sözcükleri inceler.

semiotik, imbilim (Fr. sémiotique, İng. semiotic) İnsanlar arasındaki bildirişime hizmet eden sinyal sistemlerini, en basit sinyal sistemlerinden başlayarak, doğal ve yapay dillere kadar araştıran bilim dalı. Semiotik, genel sinyal teorisi olarak, sinyal sistemlerinin yapısını araştırır; bu, özellikle dizin bilimin (sentaks) görevidir. Sinyallerin anlamı ise, anlambilimin (semantik) alanına girer. Sinyallerin ve sinyal sistemlerinin uygulanması ise ***pragmatik***'in işidir.

Semiotik araştırmalar, bilim dilinin yanlışsız olarak kurulması, kesin ve açık bir duruma sokulması yönünden büyük önem taşırlar. Enformasyonların depolanması ve otomatik olarak işlenmesi, çeviri otomatlarının kuruluşu ve pratik sorunların çözümü için gerekli teorik dayanakları sağlarlar. Bu araştırmaların sonuçları Marksçı-Leninci ***bilgi teorisi*** açısından büyük bir önem taşır. Toplumsal bir süreç olan bilgi edinme süreci yalnızca insanlar arasındaki bildirişim sayesinde olanaklıdır; bu ise, zihinsel içeriklerin, tasarımların, maddi varlık biçimleri olan dilsel sinyal sistemlerinin ve bu sistemlerinin depolanmasını sağlayan aygıtların varolmasını gerektirir. Diye düşünce, bilgi edinme sürecinde ayrılmaz bir bütünlük oluştururlar; bu nedenle bilgi teorisinin, semiotik alanında elde edilen sonuçları, felsefe düzeyinde işlemesi gerekir.

Semiotik'in temel bilgileri, ***Peirce*** tarafından ortaya konmuş ve ***Morris*** tarafından geliştirilmişlerdir. Semantik'in geliştirilmesine yönelik çalışmalarda ise ***Carnap, Tarski*** ve ***J. Bar-Hillel*** gibi adları sayabiliriz.

SEMYONOVA Marina Timofeyevna (Petersburg - 1908): Sovyet kadın dansçı. Moskova Bolşoy balesinin solo dansçısı oldu. Sovyetler'in en büyük dansözlerindendir. ***Kuğu Gölü, Ormanda Uyuyan Güzel, Çengi, Raymonda, Don Kişot*** balelerinde oynadı. 1946'danberi Bolşoy'da bir dans sınıfı yönetmektedir.

sendikal delege yada sendika temsilcisi (Fr. délégué syndical) Bütün önemli müzakerelerde, girişim şefi karşısında yer alan sendikal örgütün temsilcisi. - Bu fonksiyon, sendikal hakların girişimde uygulanmasına ilişkin yasalardan doğmuştur. Girişim içinde bir sendika seksiyonu kuran her temsilci sendika, kendisini girişimin şefi karşısında temsil edecek bir ya da birkaç sendika delegesi tayin eder. Bunlar, beşyüzden fazla işçi çalıştıran girişimlerde bir saat kontenjanından yararlanırlar.

Sendikal delegelerin görevi, işyerinde sendikal organizasyonu canlandırmaktır. Vaktini ve aktivitesini esasta buna ayırır. Sendika delegesi örgütün en iyi militanı, yani sendika sekreteridir.

Sendikal delege, mensup olduğu federasyonla, bölgesel ve mahallî birlik ile bağlantı halinde, arkadaşlarının görevlerinin gerçekleşmesine yardım eder, toplantıları hazırlar, görüşülmesi gereken problemleri incelemek için kendisiyle bağlantı halindeki personel delegelerini, işletme komitesi üyelerini bir araya getirir.

Sendikal delege, en önemli problemleri işyerinin yönetimiyle müzakere yükümlüsü olan militan delegasyonu yönetir.

Sendikal hakların kullanımına ilişkin yasa, sendikal örgütün işyeri içinde canlandırılıp yaşatılması imkânlarını vermektedir. Bu metin, sendika örgütlerinin aktivitesini güçlendirmek ve geliştirmek bakımından sonuna kadar kullanılmalıdır.

SENGHOR Leopold Sedar (Joal 1906) Senegalli devlet adamı. Fransız üniversitelerinde okudu. Thiés belediye başkanı oldu. -1945'te Kurucu meclise, 1946'da Millet meclisine seçildi. Ecole Nationale d'Outremer'de ders verdi (1948-1958). Gençlik sorunlarıyla ilgili devlet bakanlığına getirildi. Sonra 1959'da başkanı olduğu Afrika federasyonunun bir kolu haline gelen Senegal İlericiler Birliğini yönetti. Mali federasyonunun kurulmasında rol oynadı (1959). Mali Kurucu meclisine başkanlık etti, sonra Senegal cumhurbaşkanı seçildi (eylül 1960). 1962'de tüm yetkileri üstüne aldı. 1963'te Başkanlık sistemini kurduktan sonra, 1 aralıkta dört yıl için cumhurbaşkanı seçildi. 1967'de Anayasada yapılan bir değişiklikle başkanlık süresi bir yıl uzatıldı. Senghor, Cumhurbaşkanının seçeceği bir başkanın ihdası ile ilgili anayasa değişikliğini, ekim 1969'da Millî Meclis'e, şubat 1970'de halkoyuna sundu. Bu değişiklik aynı zamanda cumhurbaşkanının da yetkilerini genişletiyordu: kabine bakanlarının onayına gerek kalmadan dışişleri, savunma, yüksek görevlilerin atanması gibi kararları imzalayabilecek ve üst üste iki beş yıllık dönemde cumhurbaşkanı seçilebilecekti. Değişiklik aralık 1969'da Millî Meclis 22 şubatta da halkoyu tarafından onaylandı. Senghor bu değişikliğe uygun olarak 26 şubatta Abdoau Diouf'u başbakan seçti.

Léopold Sédar SENGHOR Devlet adamı ve şair.

Senghor 1971'de bazı bakanlıklarda değişiklikler yaparak kabinesini yeniden düzenledi.

Senghor, Afrika birliğinin savunucusu ve «ılımlı Afrika»nın liderlerindendir. Şiir kitapları *Chants d'Ombre* (Gölge Şarkıları, 1945), *Anthologie de la Nouvelle Poésie Noire et Malgache de Langue Française* (Fransız Dilinde Yeni Malgaş ve Kara Afrika Şiiri Antolojisi, 1948), *Chants pour Naett* (1949), *Ethiopiques* (1956), *Nocturnes* (1961). Ayrıca, *Nation et Voie Africaine du Socialisme* (Millet ve Sosyalizmin Amerika Yolu, 1962) adı altında siyasal yazılarını yayınladı ve *Liberté I. Négri-*

tude et Humanisme (Hürriyet I. Zencilik ve Hümanizm, 1964) adlı yapıtta denemeleriyle nutuklarını biraraya getirdi.

• •

SENGHOR'dan bir seçme :

Gerçek bağımsızlık

Şu son yıllarda durmaksızın *bağımsızlık*'tan söz eder olduk. Gerçek bağımsızlık, kafa ve gönül bağımsızlığıdır. Bir halk ancak, *nominal bağımsızlık* kazanıldıktan sonra, yöneticileri başka ülkelerde bulunan ve coğrafyanın, tarihin, ırkın doğal meyveleri olan siyasal ekonomik, sosyal ve kültürel kurumları alıp ülkelerine getirdikleri vakit *gerçekten* bağımsızdır. Her kurum, her ahlâksal yada teknik değer, hiç şüphe yok ki insanoğlunun ürünüdür; bu bakımdan da evrensel bir değer taşır. Gelgelelim söz konusu kurum yada değerleri, biçimlerinden çok ruhlarını koruyarak, ülkenin gerçekliklerine uyarlamak gerekir. Sömürgeciliğekarşı mücadele bahanesi altında Avrupa'nın edinçlerini reddetmek, kendi kendimizi yoksul kılmaktır ve böylece de binyıllık geri kalmışlığımızı aşmaktan vaz geçmektir. Tunuslu sendikacı lider Ahmed Bin Salah'ın yazdığı gibi : «Sömürgelikten kurtulma sürecinin sömürgeleşmenin tıpatıp tersi bir süreç olmaması gerekir; yoksa gerilemeye düşeriz. Eskiden sömürge olma durumunda kalmış bir çok ülkenin uğradığı başarısızlık, bu yüzeysel, olumsuz ve verimsiz biçimcilikle açıklanabilir ancak. Sömürgelikten kurtulma, herşeyden önce, zihinsel, manevi, sosyal ve ekonomik yapılarla derinlemesine bir devrim anlamında kabul edilmelidir. Sömürgelik süreci boyunca sağlanmış edinçlerin ortadan yok edilmesi demek değildir bu devrim; söz konusu edinçlerden, bunları sömürgecilikten koparılıp alınmış ve yeni bir amaç doğrultusunda kullanılabilecek birer araç kabul ederek, yararlanma ve yeni baştan biçimlendirmedir.» İstiklal'in bir liderine dayanarak, şöyle özetleyeceğim : «Söz konusu olan, sömürgelik olgusunu yıkmak değil, aşmaktır.»

• •

sentez, birleşim (Osm. terkip; Fr. synthèse; İng. synthesis). Çeşitli öğeleri biraraya getirme ve bir bütün halinde birleştirme işlemi. Metodoloji açısından sentez; düşüncenin, en basit kavram yada önermelerden en karmaşıklara doğru ilerlemesi; yada, doğruluğu tanınmış önermelerden zorunlu sonuçlar çıkarması; yada, ayrıntılardan bütüne yönelmesidir. - Psikoloji açısından sentez; düşüncenin, çeşitli tasarım, duygu yada eğilimleri, tek ve örgütlü bir bütün meydana getirecek şekilde birleştirme edimidir. Diyalektikte sentez; tez ile antitez'in, daha üstün bir düzeyde kaynaşması halidir. Bir varlığın içinde, onu kendisi olmağa sürükleyen eğilimin (tez'in, yada, olumlama'nın) yanı sıra, kendisinden başka bir şey olmağa sürükleyen bir karşıt eğilim (antitez, yada, olumsuzlama) vardır; varlık, bu ikinci eğilim aracılığıyle olumsuzlanır; ama değişme sürekli olduğu için, böylece ortaya çıkan ikinci aşamadaki varlık da kendi karşıtı tarafından değişikliğe uğratılacak ve sentez meydana çıkacaktır. Bu anlamda sentez'e, «olumsuzlamanın olumsuzlanması» da denir.

senyör (Fr. seigneur; İng. seignior, lord) Bir fef'in, bir arazinin yada az çok geniş hükümranlık haklarının sahibi ve bu sıfatla da feodal çağdaki egemen sınıfın üyesi olan kişi. En yalın durum, toprak senyörünün durumudur. Senyör bir malikânenin (domaine) sahibi olarak kabul edilir ve bu malikânede yaşayan ve onu değerlendirenler, sadece birer «kesenekçi»dirler, ve bu yüzden de, para olarak, aynî olarak, emek (iş) olarak çeşitli aldatlar ödemek zorundadırlar. Senyör'ün kendisi de, bütün bu mükellefiyetler (hommages), aidatlar ve hizmetler sistemiyle, başka senyörlerin ve kralın vasal'idir.

Senyör vergilerin, hakların, arpalıkların da imtiyazını elinde bulundurabilir ve bunlardan kazanç sağlar. Bu durumda, senyör, feodal hukukta, büyük senyörler ve kral tarafından verilmiş olan çeşitli avantajların sahibi ya da mültezimi olarak kendisini gösterir.

Senyöre, bir sistemin, bir bölgenin, bir eyaletin ya da sadece geniş bir malikânenin azçok teorik idareciliği fonksiyonu verilmiş olabilir burada, söz konusu saha senyör tarafından istiyerek kralın himayesine verilmiş kendi mülkü olarak mütalaa edilebileceği gibi kral tarafından senyörün muhafızlığına bırakmış olan krali mülk olarak da mütalaa edilebilir. Senyör bu durumda elindeki fiilî yönetim gücü ne derecede olursa olsun, aidatlardan ve diğer avantajlarda yararlanır.

Senyör soyluluğun bir üyesidir Senyora sıfat taşıyan en basit mülk sahibi şövalyedir; ve bu sıfatla, vasal'i bulunduğu feodal üstlerine karşı yükümlülükleri, özellikle de askerî yükümlülükleri vardır.

Monarşi, feodal mülkiyet sistemini korumakla birlikte, soyluluk fikrinden dolayısıyle de senyörlükten, mülkiyet fikrinden tedrici olarak uzaklaştı. Senyör, alelade anlamda, Soyluluk kategorisi içinde yer almayı sağlıyan bir soyluluk sıfatına sahip herhangi bir kimse haline gelmistir Fakat bas langıçtaki sistemin kalıntısı, «soyluluk sıfatına bağlı haklar» biçiminde kendisini göstermektedir; burada söz konusu olan, ran tabl bir vergi ya da sadece bir maaş imtiyazıdır

septisizm bk. **şüphecilik.**

SERAFİMOVİC Aleksandr Popov (Niine 1863 / Moskova 1949) Sovyet yazarı. Birçok öykü ve romanda toolumun alt tabakalarının hayatını anlattı. En iyi kitabı *Jelezny Potok*'ta (Demir Irmak, 1924), Kızılordunun içsavaş sırasında Kırım'a yaptığı seferi över. 1943'te Stalin ödülünü aldı.

serbest bölge (Fr. zone franche, İng. free zone) Bir ülkenin topraklarının, genellikle bir liman çevresinde yer alan ve gümrük bakımından sınırlardışı sayılan parçası. - Serbest bölgeler uygulaması gümrük tekniklerine bağlıdır.

Konvansiyonel olarak, sınırlı bir coğrafi bölgeye, gümrük konusunda istisnaî bir rejim uygulanır.

Bu bölgede, içeri giren metalar ulusal gümrüğün denetimine tâbi tutulmazlar. Orada kalabilirler, giriş vergilerine tâbi tutulmaksızın başka ürünlerin arasında yeralırlar Oyleyse, bunlar, terimin kesin anlamında ithalat değildirler, ama daha sonra serbest bölgeden çıkıp gerçek ulusal alana girerek ithalata dönüşebilirler

Demek ki, burada, sınırlı ve istisnaî bir tarzda, gümrük duvarının kalkması söz konusudur. Böylece, metalar rejimi, onların nihaî kaderine bağlıdır. Bunlar,

— ya (politikman serbest bölgenin de içinde bulunduğu) ulusal topraklara girerler ve ithalata dönüşürler;

— ya da serbest bölgeden çıkarak yeniden-ihraç edilirler, bu durumda vergi ödemeleri söz konusu değildir ve herşey sanki ulusal alana hiç girmemişler gibi cereyan eder (ihracat olurlar).

Bu serbest bölgeler genellikle limanlarda yer alırlar ve bu limanları bütünüyle ya da kısmen içerirler. Fransa'da serbest bölge yoktur, ama birçok devletlerde gerçekleştirilmişlerdir (büyük uluslararası limanlara tekabül ederler). Örnek olarak Hamburg, Cenova, Trieste, Helsinki verilebilir.

Serbest bölgeler genel ticareti ilgilendirir ve belli mübadele tipleri için elverişli şartları yaratırlar. Özellikle ticarî açıdan aracı rolü oynayan ülkelerde vardırlar. Doğrudan doğruya navlun hacmini etkilerler.

serbest girişim (Fr. libre-entreprise, İng. free enterprise) Kapitalistlerin kendi sermayelerini kendilerinin sahibi oldukları ve özgürce seçtikleri bir girişime yatırdıkları, riziko ve zararlar kendilerine ait olmak üzere üretim yaptıkları ve belirli bir kâr elde ettikleri rejim. Serbest girişim siyaseti, tam serbest rekabet siyasetidir. Burada, devletin, herhangi bir girişimi yasaklayıcı, düzenleyici ya da kolaylaştırıcı hiç bir müdahalede bulunmaması gerekir. Devlet rekabetin geçerliliğini gözetir sadece.

Sermayeyi ellerinde bulunduranlar, bunları istedikleri alana yatırmakta serbesttirler anonim şirket hissedarları örneğin, bunlar şirketin kârlarını paylaşırlar ve şirketin durumu parlaksa hisse senetlerini değerlendirirler. çünkü, bu hisseler, girişimin işleyişine ve perspektiflerine bağlı olarak borsada bir değer kazanmış olurlar. Serbest-girişim siyaseti, plasman ve spekülasyon serbestliğine dayanır.

Kapitalistler, girişimlerin sorumlu sahipleri olarak, bu girişimlerin yönetimini deruhte ederler ve girişimin gerektirdiği her türlü sözleşmeyi kabul ya da reddederler. İş sözleşmesi, kapitalist işverenle ücretli arasında serbest müzakereden doğar. Serbest-girişim siyaseti, işçi kullanımının ve ücretlerin belirlenmesinin serbestliğini gerektirir.

Gerçekte ise :

— rekabet hiçbir zaman tam olmamıştır ve gittikçe tam olmaktan uzaklaşmıştır; kapitalistler arası bütün anlaşma biçimleri, özellikle de karteller ve tröstler, rekabeti sınırlandırırlar; firmaları destekliyen malî güçler eşitsizdir ve bazı firmalara, diğerlerinin elde edemiyeceği dayanaklar, reklâm imkânları ve başka destekler sağlarlar;

— devlet müdahaleleri çeşitlidir kamusal siparişler, sübvansiyonlar, bağışıklıklar empoze edilen ya da limit fiyatlar, malî yükümlülükler, özel krediler, vs. Zorunlu yatırımlar karşısında özel sermayeler yetersiz kaldığı zaman devletin müdahalesi, serbest-girişim sisteminin tabiatını bozar şu anlamda ki, kapitalistler yatırıma bağlı bir şey olan şu mahut «riziko»yu reddettikleri halde, devlet onlara kâr sağlıyan faaliyetlerin finansmanına katkıda bulunmaktadır.

Emekçilerin baskısı altında, İş Hukuku, İstihdam şartlarını düzenler ve işverenlere, çalışma normlarının ve ücretlerin «serbestçe» tespiti ilkesine aykırı düşen yükümlülükler empoze eder.

Kamu sektörünün, ve onun ardından kamusal sermayelerle özel sermayelerin birbirine eklendiği karma sektörün gelişmesiyle birlikte serbest-girişim, anlamından çok şey kaybetmiştir. Monopolist devlet kapitalizminin ortaya çıkmasından itibaren, pratikte, serbest-girişim diye bir şey kalmamıştır artık.

serbest mübadele (Fr libre-échange) Uluslararası ekonomik ilişkilerde, metaların, sermayelerin ve insanların hareketini sınırlayan kurumsal nitelikte her türlü engelin (kontenjanlar, gümrük vergileri, vs.) kaldırılmış bulunduğu durum. Serbest mübadeleciliğin ilk doktrinal formülasyonu, fizyokratların «bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler»idir Bundan sonraki tarih, metaların serbest mübadelesinin bir istisna olarak kaldığını gösterir. Serbest mübadeleci hareket, İngiltere'de, ancak XIX. yüzyılın ortasında himayeci yasaların kaldırılmasını başarmıştır Bu hareket, tarım ürünlerinin ithaliyle, tarımın yerine serbest mübadelenin yeni pazarlar açtığı sanayiin geçmesini sağlar. XX. yüzyılın başlarında, ve otuz yıllarının ekonomik buhranıyle, himayeciliğe dönüş genelleşir. Buna para sisteminde ve uluslararası mübadelelerde bir düzensizlik eşlik eder.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, serbest mübadeleci tezler yeniden ortaya çıkarlar. Bu yeniden-doğuş, amerikan ekonomisinin egemenliğinin sonucudur ve çok-yanlı anlaşmalar çerçevesinde (GATT, Kennedy Round Nixon Round) ya da serbest mübadele bölgeleri, gümrük birlikleri ya da ortak pazarlar yaratılması yoluyla gerçekleştirilir.

Serbest mübadele, uluslararası rekabet içinde ulusal ekonomilerin karşı karşıya gelmelerini önlemez.

Rekabet öyle bir durum alır ki, kamu güçleri rekabetçiliğin artışına git gide daha dolaysız olarak müdahale ederler.

Serbest mübadelenin güncel deneyimi onun, kendiliğinden evrensel uyumu sağlamak şöyle dursun, ekonomik ve politik güçler oranının sürekli olarak değişen bileşkesinden başka birşey olmadığının tespitine imkân verir. Fransa'nın Ortak Pazar ve Atlantik İttifakı içindeki ekonomik ve politik konumları «serbest mübadeleci» ülkeler arasındaki ilişkilerin, her birinin eşitsiz ekonomik ve politik gelişmesinden ileri gelen zorlayıcı karakterini eksiksiz yansıtır.

serf (Fr. ve İng. serf) Feodal dönemin, malikâneye demirbaş gibi bağlı olan ve her türlü üretim araçından ve özellikle topraktan yoksun olduğu için, angarya biçimi altında, bir emek fazlası vermek zorunda tutulan emekçi köylüsü. — Feodal çağların alt sosyal kategorisi olan serfler, başlangıçta yalnız kırlarda değil, kentlerde de oturdukları halde, çok geçmeden serf, «yükümlülükleri olan» bir köylü olarak tanımlanmıştır. Söz konusu yükümlerin sayısı ve ağırlığı, bölgelere göre değişmektedir.

Feodalizmin ilk zamanlarındaki ***topraklı serf***, gedik olarak ve karşılığı sonradan ödenmek üzere, ister meskun olsun ister olmasın, bir toprak parçası almış olan serftir. Bu, ***kesenekli serf*** olabildiği gibi (borcunu ayni olarak ve hayatının sonuna kadar ya da uzun bir süre boyunca belirli miktarlar halinde öder) ***insafa kalmış*** da olabilir. (borcunu derebeyinin istediği zaman ve istediği gibi öder). ***Yurtlu serf***, senyöre ayrılmış olan yurtluğun bir parçasını işletme olarak almıştır. Orada oturur ve emek ürününün az ya da çok bir kısmını kendi alır. ***Çıplak serf*** ise, topraklı ya da yurtlu bir serfin yanında çalışan bir tarım işçisidir. ***Giyinik serf***'in sürekli tarımsal uğraşı yoktur, efendisinin yanında hizmetli olarak çalışır. Bütün bu serflerin hepsi, İstisnai izinler dışında, çeşitli evlenme yasaklarıyle bağlıdırlar; ve gene hepsinin, bir yerden bir yere alabildiğine değişebilen azat edilme olanak ve yolları vardır.

«Dış evlilik» («formariage»), yani —serfin, normal olarak terketme hakkına sahip bulunmadığı— derebeylik arazisi dışında yapılan evlilik, önceleri yasaklara sonradan özel bir izin alma ve borçlanma sistemine bağlı kılınmıştır. «Malını istediği gibi kullanmama» («main morte») sistemi, serfin ölümünde, mallarının senyöre «geri dönmesi»ni gerektiriyordu; ama sonradan bu sistem de, gene özel izinler ve borçlanmalar yoluyle, hafifletildi.

Serf, yarı kölelik durumundan ancak ***azat*** olma yoluyla kurtulabilir; azat olma, «yükümlerin kalkması» olarak tanımlanmaktadır. Azat edilme, iki biçimde olabilir: Şartlı azat olma ve kesin kurtuluşlu azat olma. Birinci azat edilme biçimi, malikânenin ya da bölgenin senyörü ile bir uzlaşma sonucunda elde edilebilirdi; bu işe serf'in kendi özgürlüğünü «satın alması» ile gerçekleşirdi. İkinci azat biçimi ise, hükümdarın ya da büyük bir derebeyinin kararı sonucunda gerçekleşebilirdi; serflik halinin kaldırılması kararı, çoğunlukla, serfin geçmişteki iyi hizmetleri göz önünde tutularak ya da popüler olma kaygısıyle verilmekteydi.

Fransa'daki kurtuluş hareketi, Louis X tarafından krallık mülkünde başlatılmıştır; komünal haerket ve Haçlı seferleri bu hareketi kolaylaştırmıştır. Bazı yükümler, XVIII yüzyılda kaldırılmış yada hafifletilmiş; ve gene aynı yüzyılda, serfliğin toptan ve kesinlikle ortadan kaldırılmasını isteyen bir «felsefe» akımı başlatılmıştır. Malını istediği gibi kullanamama sistemi, 8 Ağustos 1779 tarihinde krallık mülkünde kaldırılmıştır.

1750 yılında, serflerin sayısı 950.000 olarak tahmin edilmekteydi; ve 1750 - 1789 yılları arasında bu sayıda büyük bir azalma olmadığı sanılmaktaydı.

Serflik, 4 Ağustos 1789 tarihinde resmen kaldırılmıştır. Kişisel yükümleri kaldıran bu ilk kararı, 28 Eylül 1791 tarihinde Devrim Kır Yasası'nın kabulüyle birlikte kollektif yükümlerin de kaldırılması kararı izleyecektir.

Serf, kölenin tersine olarak, bir meta değildir artık: malikâneye bağlıdır ve ancak malikâneyle birlikte satılabilir. Öte yandan, serfin artı - emeği, görülür biçimde, zorunlu emeğine karşıttır (senyörün mahfuz hissesindeki çalışmaya karşıt olarak kendi toprak payı üzerinde çalışma). Bundan dolayı da serfin kurtuluşu, bir yandan polltik ve sosyal (belirli bazı hakların tanınması, öte yandan da ekonomik (toprak payının mülkiyetinin değilse bile kullanım hakkının sağlamlaşması) olmak üzere ikili bir biçime bürünmüştür.

serflik (Fr. servage; İng serfage, serfdom): Feodalite rejiminde serflerin durumu. Kölecilik, efendilerinin mülkü olan kölelerin her türlü kişisel haktan yoksun olmalarıyla karakterize edilir. Serflik de bir bağımlılık durumudur, ama bu bağımlılık «mülk sahibi»nin her isteğine sınırsız bir boyun eğme değildir.

Gerçekten, serflik, serflere küçük ve sınırlı bir hukuki kişiliğin tanınmasını içerir. Başka bazı hakların yanı sıra, belirli evlilik yasaklarına uymak şartıyla aile kurma hakkına ve feodallere belirli haraçları vermek kaydıyla bir patrimuvana sahip olmak ve onu yönetmek hakkına sahiptirler.

Köleciliğin ve serfliğin birlikte varoldukları oldukça uzun bir dönemin ardından, serflik, gerek sitede gerekse kırda nüfusun çok büyük çoğunluğunun normal durumu olur. «Doğuştan serfler», «serfleşmiş»lerin

çeşitli kategorileri ve «düşmüş»ler, serfliğe dahildirler. Kırda, serflerle kolon'lar, şehirde, serflerle soylu olmayanlar (roturier) arasında bir ayırım yerleşir. Kolonlar, belirsiz de olsa, sözleşmeye dayanan haklar elde ederler, kır ahalisine (glèbe) bağlanırlar, serfler ise durumlarıyla ilgili daha güvensiz, ülkeden ülkeye değişen bazı düzeltmeler elde ederler ve bulundukları senyörlüğün toprağına bağlı kalırlar. Kent serfleri ise, bağımlı durumlarını kaybederler ve ayaktakımı arasında erirler.

Serfliğin bağrında adım adım bazı ayırımlar ortaya çıkar. «Demirbaş» serfler, kölelere yakın bir durumdadırlar ve kaçıp uzaklaşırlarsa kendilerini «geri getirme» hakkına sahip olan efendilerinin toprağını asla terk edemezler. «Gerçek serflik» durumundakiler, o zamana kadar «müstecir serf» olarak kullandıkları toprağı terkederek statü değiştirebilirler. «Kişisel serflik» durumunda bulunanlar, senyörün izniyle malikâneyi terkedebilirler, ama ona bir aidat ödemek şartıyla.

Serflik, teknik olarak, «bir yükümlülükler bütünü» diye tanımlanır. Bu bütün, zaman içinde çok değişkendir, ama mekân içinde daha da değişkendir. En belirgin ortak karakteristikler, malların sınırlı kullanımına ve serflik yükümlülüklerine boyun eğme; serfin malları ölünce senyöre kalmak üzere, miras bırakma yasağıdır; bazı düzenlemeler ve kısa süreli uyuşmalar olmuştur, ama ilke ancak Devrim'de kaldırılmıştır. Başlıca serflik vergileri, baç, haraç ve angaryadır

Serflik, toplumun genel evrimi içinde, en elverişsiz durumda bulunan sosyal kategorinin tarihsel kurtuluş eğiliminin bir ispatı olarak yer alır. Yalnızca, kölelerin sahip olmadığı bir hukuki kişiliğe serflerin sahip olması bakımından da olsa, köleciliğe göre bir ilerlemedir. Süregiden kurtuluş hareketi, Devrim'in getirdiği yurttaşlık hakları eşitliğine kadar varır, böylece proleter, serfin sahip olmadığı bir hukuk özgürlüğe sahip olur.

SERGEYEV Konstantin Mihayloviç (Petersburg 1910) Sovyet dansçısı ve bale yöneticisi. Moskova'da gençler için verilen bale derslerini izledi, sonra Leningrad tiyatrosu bale topluluğuna girdi. Kusursuz bir dansçı olan Sergeyev'in erkek danslarını yeniden önem kazandırmakta büyük katkısı oldu. Sahnelediği yapıtlar arasında en önemlileri ***Külkedisi*** ve ***Kuğu Gölü***'dür. Bugün Leningrad Kirov tiyatrosunun bale yöneticisidir.

SERGEYEV TSENSKİY Sergey Nikolayeviç (Tamboi 1875 / Aluşta, Kırım 1958) Sovyet yazarı. Manzumeleri ve **Babayev** (1907) adlı romanı ile tanındı. Önceleri Ekim devrimine karşıydı. 1920'den az sonra devrime katıldı. ***Valia*** (1914) adlı romanının devamı olan ***Preobrajeniye Rossii***'yi (Rusya'nın Çehre Değiştirmesi, 1923 ayrıca ***Sevastopolskaya Strada***'yı (1937 - 1940) yazdı. 1941'de Stalin ödülünü kazandı.

sermaye (Fr. ve İng. capital) Belirli tarihsel koşullar içinde, ücretli emekçilerin sömürülmesi yoluyle, artı değerin elde edilmesini mümkün kılan değer. — Sermaye bir eşya değildir, eşyalar arasındaki bir bağıntı da değildir. Belirli bir üretim tarzını, kapitalizmi karakterize eden sosyal bir üretim ilişkisidir.

Sermaye, işçilerin işgücü'nü işletmek ve sömürmek amacıyle yatırılan bir parasal (monétaire) değerdir. Dolayısıyle de sermaye, durgunluk halinde olamaz; herşeyden önce bir hareket olarak kendisini gösterir. O, aralıksız sürüp gitmek zorunda olan bu hareket içinde sermayedir ancak. Hem tedavülü, hem de üretimi kucaklayan bu süreç çinde sermaye, zorunlu olarak dönüşüme uğrar. Bir ilk devrede para iken, sonra üretici sermaye, daha sonra emtia sermaye haline girer ve en sonunda gene para şekline döner. Görüldüğü gibi, para, sermaye değildir; ancak işgücü'nü işletme ve sömürme yolunda kullanıldığı zaman sermaye olur. Öyleyse sermayenin hareketi, P-M-P (Para Meta Para) formülüyle simgelenebilir; bu hareket herşeyden önce bir değerleştirmedir, değeri arttıran bir süreçtir.

Sosyal ilişki olarak sermaye, belirli bir sosyal sınıftan ayrı düşünülemez; bu sınıf da, üretim araçlarının sahibi olan kapitalist sınıftır. Geleceğin bir sanayicisi belli bir gün belirli bir miktar parayı elinin altında bulundurduğu içindir ki bu parayı üretici bir biçimde kullanmağa karar verebilir; yani örneğin bir mobilya fabrikası kurup ilerde belli bir piyasada satılmak üzere mobilya mal etmek için işçi marangozlar tutmağa, kiralamağa karar verebilir: başlangıçtaki para böylece hem işin niteliğine uygun üretim araçlarını meydana getirmeğe, hem de emekçilerin ücretlerini ödemeğe yarar. Belli bir hedef (artı - değer'in elde edilmesi) güden bir belli kullanım, bu parayı böylece sermayeye dönüştürmüş olur

Sermaye, ancak belirli tarihsel şartlar içinde ortaya çıkabilir. Sermayenin belirebilmesi için sadece kapitalist sınıfın değil, aynı zamanda işçi sınıfının da varolması gereklidir.

Sosyal üretim aracı olarak sermaye, ne para ile, ne de üretim araçları ile özdeş değildir. Para ille de sermaye değildir. basit bir mübadele aracı da olabilir; ama buna karşılık sermaye, hareketin iki uçdurağında zorunlu olarak para şekline bürünür. Üretim araçları da sermaye ile özdeş, değildir; çünkü, üretim araçları ancak belirli tarihsel şartlar içinde sermaye şeklini alırlar.

Sermaye bir çok ayrı biçimde bölünebilir En önemli bölünümü, değer bileşimine ilişkin olanıdır: değişmez sermaye ve değişken sermaye. Sermayenin ikinci bir bölümünün tarzı da, teknik bileşimine ilişkindir: bu ikinci açıdan, toplam sermaye, sabit sermaye ve mütedavil (circulant) sermaye olarak ayırt edilir.

Marksist - olmayan ekonomistler, sermayeyi bir çeşit eşya, kendi başına bir şey olarak mütalaa ederler genellikle. Onu hareket halinde değil de, durma halinde olarak tanımlarlar. İşte bu açıdan da sermayenin, kendilerine göre büyük ölçüde bağımsız üç ayrı şekilde kavranabileceğini ileri sürerler: üretim araçlarıyle özdeşleşen teknik sermaye, faiz ya da kâr üreticisi değere ilişkin olan hukuk sermaye, bilânçoda ortaya çıkan muhasebe sermayesi. Ve bunların içinde de teknik sermaye kavramını, sermayenin temel kavramı olarak kabul ederler.

Bu düşünüş tarzı, sermayenin gerçek niteliğini, bu niteliğin sonucu olan sömürü ilişkilerini ve, giderekten de, sermaye ile emek arasındaki antagonizmayı gizlemeğe varır. Üretim araçları (alet, makina, tesisat, vs.) ile sermaye arasında dolayımsız bir özdeşlik bulunduğunu varsayan burjuva ekonomisi, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki temel farkı böylece reddetmekte; kapitalizmi, çeşitli derecelerde her yerde ve her zaman geçerli evrensel bir model haline getirmektedir. Kamunun hem ekonomi poliitk, hem de tarih konusunda aldatılması şeklinde ortaya çıkan bu ikl sqnuç, sermayeyi bu tarzda tahlil eden ideolojik görüşün kaçanılmaz şekilde vardığı sonuçlardır.

Burjuva ekonomisi açıkça rekabetin görünüşlerine, dolayımsız, fenomenal hareketine saplanıp kalmaktadır. Sermayeyi tümüyle üretici, yani kendi kendini değerleştirici özelliğe sahip bir şey olarak kabul etmesi böylece açıklanabilir. İlk bakışta sermayenin bu üreticiliği kesin bir gerçek gibi görünmektedir; ama bu görünüş, temel gerçekliği gizleyen bir görünüştür: gerçek üreticilik, işgücü'nün dolayısıyle de emeğin üreticiliğidir.

sermaye kaçışı (Fr. évasion de capitaux) Bir ülkenin ulusal parasına ve dolayısıyle de o ülkenin ekonomisine karşı güdülen kasıtlı bir spekülasyon amacıyle sermaye ihracı hareketi. — Sermaye hareketleri iki kategoriye girer. İlkin, uluslararası mübadeleler çerçevesinde yer alan ve nakit sermaye hareketleri. İkinci olarak da, emtia hareketi düzeyinde herhangi bir karşılığı olmıyan istisnal hareketler. İşte bu istisnal hareketlerdir ki, sermayelerin iradi olarak belirli bir ülkeye kaçışını belirtmek üzere sermaye kaçışı adını alırlar. Bunlar bu kaçışın kökeninde yer alan kapitalist bir politikayı dile getirirler. Bu sermaye kaçışı spekülatif bir karakter taşır her zaman. Spekülasyon başlıca iki nedene dayanır. Ya değeri düşürülmüş (dévaluée) ulusal para ile değeri artırılmış (surévaluée) yabancı para arasındaki değer farkından hareketle, iskontulu kârlar nedeniyle yapılır (son yıllarda fransız parasıyle alman markı arasındaki durum budur). Ya da, bir paraya ve dolayısıyle bir ekonomiye zarar vermek amacıyla kasten yapılır. O zaman, bu durumda emekçilerin ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda ilerlemekte olan bir ekonomik politikayı sekteye uğratmak amacıyla önceden tasarlanıp hazırlanmış bir sermaye kanaması, bir sermaye hemorajisi söz konusu.

dur. Buna alelade dilde para duvarı denir. 1936'da Halk Cephesi zamanında meydana gelen fenomen budur.

Sermaye kaçışı biçimleri çok karmaşıktır ve çok değişik hukuki biçimlere bürünürler; çoğu hallerde de, bir kaydî paranın, diğer bir deyişle hesaplara kayıtlı bir paranın mahiyetine göre değişirler. Monopolist devlet kapitalizmi çağında, sermaye kaçışı bazan büyük ölçülere varır ve enternasyonal ölçekte sınıflar mücadelesini dile getirir. Büyük bankaların ve iş bankalarının katılması ya da suç ortaklığıyla gerçekleştirilir.

Sermaye kaçışı kendisini doğuran üretim tarzına bağlı olarak ele alındığı zaman anlaşılabilir ancak, Sermayeler, mahiyet itibarıyle, kozmopolittirler, bundan ötürü de, çeşitli ülkelerin işçi sınıflarını kaygılandıran ulusal çıkarlar, sermayelere vız gelir. Bu yüzden, söz konusu sisteme, belirleyici sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirebilmek için, etkili bir denetim uygulamak, para duvarını yıkmak zorunludur. Kambiyo tekniği, burada etkili bir tarzda, demokratik bir tarzda monopolist bir politikanın hizmetine koşulabilir.

sermayenin değersizleşmesi (Fr. dévalorisation du capital) Sermaye fazlasının bir bölümünün geçici yada kesin olarak değerlenme sürecinden, yani sermayenin değerlendirilmesi hareketinden çekilmesini içeren aşırı birikimden doğan fenomen. — Sermaye, ya kendisi için elverişsiz bir plasmanla yetinerek, yada yok olarak (girişimlerin uğradığı kayıp ve yıkımlar, buhranla, vs.) değersizleşebilir.

Monopolist devlet kapitalizminde, toplam sosyal sermayenin bazı bölümleri, sürekli olarak belirli bir değersizleşmeye uğrarlar. Global sermayenin diğer bölümleri, korrelatif olarak, yalnız yeterli kâr oranını getirmekle kalmazlar, fakat aynı zamanda birikimi de sürdürürler. Aynı şekilde, değersizleşmiş sermayenin de bir çeşit birikimi vardır. Ekonomi, bütünü içinde, kapitalist birikimle ve üretici güçlerin ilerlemesiyle, büyümesini sürdürür.

Üretim araçlarının değerinin bir bölümünün dolaylı ya da dolaysız olarak, devlet tarafından vergilendirilmesiyle bunların temsil ettikleri sermaye özel fonlar tarafından istenen karın artık elde edilememesi anlamında değersizleşir.

Kapitalizm çerçevesinde gerçekleşen bu dekapitalizasyonun sonucu, sosyal sermayenin diğer bölümlerinin kârının artmasıdır. Bununla birlikte, bu, değersizleşmiş sermayenin global artı değer üretimine katılmadığı anlamına gelmez.

Böylece, sermayenin değersizleşmesi, kâr oranının artmasını mümkün kılar. Bununla birlikte, birikmiş sermaye kitlesi, sermaye olarak birikmiş üretim araçlarıyla artı - değer'in üretilme ve gerçekleştirilme imkânları arasındaki orantısızlıkla paralel olarak artmayı sürdürdüğü ölçüde, öyle bir ân gelir ki, aşırı - üretim ve kâr oranının düşme eğilimi sınırlı bir buhranın ya da gerilemenin ardından hemen ortadan kalkamaz. O zaman, nispeten uzun ömürlü ve kitlesel bir işsizlik gelişme eğilimi gösterir, aynı zamanda da emekçilerin sosyal ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçların giderilmesi arasındaki çelişki artar.

Kapitalizmin aşılmış ve asalak karakteri, üretimin yükselen eğiliminin yeniden başlamasına rağmen, şiddetli bir görünüm alır. Özel kâr sistemi, kamu kaynakları talan edilmeden işleyemez duruma gelir. Kapitalist antagonizmalar gittikçe derinleşirler ve bu şartlarda, sosyal mücadeleler, söz konusu sisteme derin yapısal dönüşümler, daha cesaretli çözümler empoze ederler.

sermayenin organik bileşimi (Fr. composition organique du capital) Sermayenin değişmez kısmı ile değişken kısmı arasındaki oran. — Sermaye, değişmez sermaye ve değişken sermaye şeklinde iki karşıt parçayı zorunlu olarak içerdiği için, hem bir sosyal ilişki ve hem de yapılı bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır.

Sermayenin bileşimi diye adlandırılan bu karakteristik bölünme, değer ve şekil bakımından olmak üzere, iki görüş açısından ele alınabilir. Gerçekten de sermaye unsurlarına ayrı tarzda yaklaşımda bulunabiliriz. Kimi zaman, sermayenin değer süreci içinde oynadığı rol göz önünde tutulmaktadır: sermayenin üretim araçlarına çevrilen bir parçası değişmez sermaye halıne gelirken ikinci parçası da işgücü'nün ödenmesine ayrılır ve değişken sermaye olarak harcanır. Global sermayenin, değişmez sermaye ve değişken sermaye olarak bölünme orantısına sermayenin değer bileşimi denir. Kimi zaman da, sermaye tarafından harekete geçirilen üretici güçlerin maddî mahiyetî göz önüne alınmaktadır. Bu görüş açısından, maddî doğal sermaye bir yandan üretim araçlarını, bir yandan da insanın işgücü'nü (yaşayan işçilerden ayrılamaz olan) içine alır. Kullanılan üretim araçlarının bütünü ile bunları harekete geçirmek için gerekmiş olan emek miktarı arasında bir orantı bulunmaktadır. Bu orantıyı da, sermayenin teknik bileşimi adı verilmektedir.

Sermayenin değer bileşimi ile teknik bileşimi birbirine sıkıca bağlıdır. Sermayenin organik bileşimi kavramının dile getirdiği de işte bu özgül bağdır; çünkü sermayenin organik bileşimi kavramı, sermayenin teklendiği ölçüde değer bileşimi olarak kesin şekilde tanımlanabilir.

Bu tanımlamadan çıkan sonuç, sermayenin organik bileşiminin sabit olmayıp değişken olduğudur. Bu şu formülde dile gelir: c/v (c, değişmez sermayedir burada, ise değişken sermayedir).

Organik bileşim, bir sermaye düzeyinde ölçülebildiği gibi toplam sermaye düzeyinde, sosyal sermaye düzeyinde (ortalama bileşim) de ölçülebilir.

Genel olarak, kapitalizmin evrime uğramasıyle birlikte sermayenin organik bileşiminin de sürekli şekilde yükseldiği görülür. Bu yükseliş, birikim ritminin fonksiyonudur (yani bu ritme tabidir).

Sermayenin organik bileşiminin düzeyi, sanayilerin biribirinden ayırt edilmesini mümkün kılar: genel olarak temel sanayilerinde organik bileşim çok yüksekten, dönüşüm sanayilerinde ve özellikle de çoğu tüketim sanayilerinde düşük kalmaktadır.

Sermayenin organik bileşimi, kapitalist birikim mekanizmalarını anlamak bakımından temel önem taşıyan bir kavramdır.

Otuz kırk yıldan beridir (1929 - 1933 yıllarındaki büyük buhranlardan bu yana) büyüme modelleri geliştirmeğe girişmiş bulunan marksist - olmayan ekonomistler, örneğin kapitalistlik şiddetten söz ederek, bu kavramı kendi tarzlarında yeniden keşfetmişlerdir. Ama bu bilginler bir kez daha sermayeye bir sosyal ilişki olarak değil, bir eşya imiş gibi (özelikle de sadece sabit sermaye kavramlarını koruyup öbür kavramları unutarak) yaklaşımda bulunmuşlardır.

Sermayenin organik bileşiminin yükselişi, kapitalist rejimde, iki karşıt veçhe gösterir. Bu yükseliş, canlı emek geçmiş emeğin daha büyük bir miktarını harekete geçirebildiğine göre, bir yandan üretici güçlerin ilerlemesini dile getirmekte; ama öte yandan da sermayenin birikimini ve, giderek, değişken sermayenin, (işten çıkarmalara, işsizliğe, kadro dışı bırakmalara vs. eşlik eden) orantılı düşüşünü yansıtır.

sermayenin rotasyonu (Fr. rotation du capital) Bir tek edim olarak değil de periyodik olarak yenilenen bir süreç halinde göz önüne alınan sermayenin döngüsü. — Sermayenin rotasyonu, döngüsel, kesiksiz bir hareket olarak gözükmektedir. Sermayenin rotasyonu, aslında, her biri iki tedavül süreci (nakit sermaye'den üretici sermayeye geçiş ve metadan nakit - sermaye'ye geçiş) ve bir üretim süreci (iki tedavül süreci arasında yer alan) ihtiva eden tam sermaye döngülerinin tekrarını içerir.

Sermayenin rotasyonu vardır; çünkü sermayenin her parçası, sırasıyle para biçimini, meta biçimini ve yeniden para biçimini (meta gerçekten satıldığında) alarak (ve bu, hep böyle sürüp gider) bir çeşit dönen bir hareket içinde bulunmaktadır.

Tam bir döngünün başlayıp bittiği periyoda rotosyon denir; rotasyon süresi, üretim süresi ile tedavül süresinin toplamına eşittir.

Sermayenin çeşitli parçalarının tedavül tarzı özdeş değildir; bu da, farklı bir rotasyon süresine yolaçar.

Mütedavil sermayenin değeri, bir üretim periyodu içinde tamamıyle transfer edilmiş olduğundan, bu değer, bu sermayenin bir döngü süresi içinde bir rotasyon yapmış olmaktadır. Bunun tam tersine olarak, sabit sermaye kendi değerini ancak art arda sıralanan kesirler halinde, bir dizi üretim periyodu boyunca transfer ettiğinden bu sabit sermayenin rotasyon süresi söz konusu üre-

tim peryodlarına denk düşen üretim sürelerinin toplamını içerir. Örnek olarak, tedavüldekl sermaye bir yıl sonunda tamamıyle yerine konmuş durumda ise, denilebilir ki bu sermaye yıllık bir rotasyonla karakterize edilir; söz konusu rotasyonun kendisi de, bir tedavül peryodu lle bir üretim peryoduna ayrılır. Tıpkı bunun gibi, bir sabit sermaye ancak on yılda amorti oluyorsa bu demektir ki söz konusu sermayenin rotasyonu, zorunlu olarak, art arda sıralı bir çok üretim peryodunu içerecektir: Ve söz konusu sabit sermayenin rotasyonu, on yıllık olacaktır.

Bundan çıkan mantıksal sonuç ise, sabit sermayenin ancak bir rotasyon yaptığı süra içinde mütedavil sermayenin bir çok rotasyon yapmağa zaman bulabildiğidir: Verilen örnekte, on yıllık bir rotasyona, on tane yıllık rotasyon tekabül etmektedir.

Belli bir toplam sermayenin bileşiminden bağımsız olarak rotasyon süresi, tedavüldekl sermayeden ibaret olan parçasının rotasyon süresi ile sabit sermaye halinde yatırılmış bulunan parçasının rotasyon süresl arasında yer alır. Örneğin verilmiş olan örnekte, toplam sermayenin rotasyonu bir yıldan fazla on yıldan az olacaktır.

Kapitalistlerin çıkarı, sermayelerinin rotasyonunun hızlandırılmasındadır. Bunun için de kapitalistler, üretim süresi ile tedavül süresini kısaltma çabasındadırlar.

Sermayenin rotasyonu, aynı zamanda ekonomik uygulamaya ve teoriye ilişkin olan bir gözükür süreçtir. Pratik alanda bu rotasyon muhasebe tekniği dolayısıyle ortaya çıkar ve bu bakımdan da doğrudan doğruya işletmenin jestiyonunu ilgilendirir. Teori açısından ise bu rotasyon sermayenin, sabit sermaye ve mütedavil sermaye halindeki teknik bileşimini belirler ve dikkatleri ana problem olan amortismanlar problemi üzerine çeker

Ama genellikle, rotasyon, ancak fenomenal (görünür) hareket düzeyinde kavranabilir ve, dolayısıyle de, hakiki karakterini gizler: Sermayenin teknik bileşimi, değer bileşimini tamamıyla maskelemektedir.

sermayenin santralizasyonu (Fr. centralisation du capital) Bireysel, ayrı sermayelerin biribirlerinl karşılıklı olarak çekme süreci olup, bu sermayelerin kaynaşmasına, sayılarının azalmasına ve varlığını sürdürenlerin değerce büyümelerine varır. — Şu halde, sermayenin gittikçe daha az sayıda kapitalistin elinde toplanması söz konusudur burada.

Her bireysel sermaye bir konsantrasyon odağıdır. Bu konsantrasyon, hem mevcut bireysel sermayelerin büyümesiyle, hem de sayılarının artmasıyle büyük sermayelerin paylaşımları sonucu bölünmesl) vücuda gelir. Demek ki, aynı zamanda hem servetlerin prodüktif unsurlarını bir araya toplıyan konsantre eden, hem de birikim odaklarını dağıtıp sayılarını çoğaltan, yanl karşıtlaşmaya ve rekabete eğilimli başka biriklm merkezleri yaratan bir hareket görülmektedir burada.

Ne var ki, bu bireysel, ayrı sermayeler sadece karşıtlaşma değil, fakat birbirlerini çekme, bileşme, toplaşma eğilimindedirler aynı zamanda. Birincl eğilime karşıt olan bu ikinci eğilim, birikim sürecinin çelişik karakterini dile getirir.

Kapitalizmin başlangıcında maskelenmiş olan, bu sermayelerarası çekim, belirli bir dereceden itibaren etkilerini göstermeye başlar Çekme hareketi itme hareketine galebe çalar. Ayrı ayrı sermayeler kaynaşır. Böylece, kapitalist «merkezler»in sayısı hızla azalma eğilimi gösterir. Kaynaşmadan doğan sermayeler kuvvetle büyürler.

Şunu önemle belirtmek gerekir ki sermayenin santralizasyonu süreci kapitalistlerin kullandığı bir yöntem, bir teknik değil, kapitalizmin nesnel bir sürecidir. Bu nedanle, sermayeyi güçlendirmek için başvurulan hukuki yollarla santralizasyonu birbirine karıştırmamak gerekir.

Açıktır ki, kapitalistler, sermayelerin birbirlerini karşılıklı itme ve çekme hareketinin, bu çelişik, ikili hareketin bilincinde değildirler. Kapitalistlerin düzeyi, kavrayışları her şeyden önce kâr hırsı tarafından belirlenmiştir. Kapitalistlerin ya yeni fabrikalar kurarak ya da eski girişimleri ele geçirerek kendi üretim kapasitelerini artırma eğilimi göstermelerinin nedeni budur. Buna karşılık, başka bir sermayenin içinde eriyecek olan bir sermayenin sahibi olan kapitalist bu değişimi kabul eder, çünkü, çoğu zaman başka bir şey yapacak durumda değildir; ya yıkılacaktır yada değişimi kabul edecektir. Bunun içindir ki, kapitalist birikim, sermayenin konsantralizasyon ve santralizasyonundan ayrılmaz bir tarzda meydana gelir.

Sermayelerin, kaynaşması, ekonomik bir fenomen olarak, ancak hukuki bir takım yollarla realite haline gelebilir. Bu bakımdan, bellibaşlı üç santralizasyon biçimi vardır:

— kaynaşma (la fusion) çok sayıda girişim kendi kaderlerini birleştirmeye karar veirrler. Hukuki akitte hem eski girişimlerin ortadan kalktığı, hem de eski girişimlerin aktiflerinin sahibi olan yeni bir girişimin doğduğu belirtilir;

— soğurma (l'absorpiton) güçlü bir girişim daha az güçlü bir başkasını kendisine bağlar. Burada eşitsizlik ve tahakküm ilişkisi vardır:

— düpedüz yok olma girişimin işleri kötü gitmiş, iflâs etmiştir.

Pratikte, sermayenin konsantrasyonu süreci ile santralizasyon sürecini birbirinden ayırmak çoğu zaman zordur. Oysa, mahiyetleri çok farklı olan ve bazı veçheleri birbirine karşıt bulunan bu iki fenomeni birbirine karıştırmamak önemlidir. Marx'ın dediği gibi, konsantrasyonun birikimle karışma istidadında olduğu ileri sürülebilse de, santralizasyon «temelden farklı bir süreçtir.» Aslında, santralizasyon, kapitalistler arasındaki kuvvet oranının değişmesini ifade eder ve mevcut sermayelerin dağılımında bir değişmeyl gerektirir sadece.

Demek ki, sermayenin santralizasyonu, herhangi bir bireysel sermayenin konsantrasyonunun sınırlarının araştırılmasını mümkün kılar, o sınırlar ki, onların ötesinde, söz konusu sermaye, kendisinden küçük belirli sayıda sermayeleri çektikten sonra, kendisinden güçlü bir başka sermaye tarafından yutulur.

Günümüzde bu fenomen özel bir önem taşır. Günümüzde VI. planın öngördüğü dev firmaların, Avrupa rekabetinin karşısına çıkabilecek güçte firmaların meydana getirilmesi amacıyle falanca büyük girişim bir başkasıyle kaynaşmakta ya da onun tarafından yutulmaktadır.

Fakat bu santralizasyon, terimin dar anlamıyle sadece kaynaşma, ya da soğurma yoluyle değil, kontrol, kombinezon, bağımlılaştırma (tröstler, gruplar, vs.) yoluyla da meydana gelebilir. Bu durumda, konsantrasyon, karar merkezlerinin azalmasıyle, onların başşehirde coğrafi konsantrasyonuyla dile gelir. Bu santralizasyon biçimi, monopolist devlet kapitalizminin tipik biçimi olarak kendisini gösterir.

SEROV Vladimir Aleksandroviç (Tver 1910 / Moskova - 1968) Sovyet ressamı ve desinatörü. Leningrad akademisinde okudu, birçok tarihsel resim *(Lenin Sovyet İktidarını İlân Ediyor*, 1947 / *Delegeler Lenin'in Evinde*, 1950 / *Kışlık Sarayın Alınması*, 1954 / *Baskından Önce* (1957) yaptı ve kitaplar resimlendirdi. Güzel Sanatlar Akademisi ikinci başkanı oldu. 1948 ve 1951' de Stalin ödülünü kazandı.

SEROV'un bir tablosu : Fokin.

servetler (Fr. richesses, İng. richess) : Bireylerin tekelsel bir biçimde sahip oldukları yararlı malların kullanım değerlerinin bütünü. — *Gerçek* servet, elde edilmiş, iktisap edilmiş bir servet sahipliğidir. Potansiyel servet, henüz işletilmemiş bulunan ve

elde edildikleri ya da dönüştürüldükleri zaman servet haline gelecek olan madde rezervlerinden teşekkül eder. Bir üretim potansiyeli aktif üretim aygıtından yüksek olduğu zaman (kurulmuş, ama bütün randıman kapasitelerini kullanmayan fabrikaların durumu), elde bulunan tesisatla işletilen tesisat arasındaki marj, bir *durgun (stagnant)* servet oluşturur - bazan *marjinal potansiyel* de denir buna.

Servet şu biçimleri alabilir: bireysel ya da ailevi servet biçimi, birikmiş sosyal hasılanın ifadesi olan ulusal servet biçimi. Somut servet maddi kullanım değerlerine tekabul eder; soyut servet ise, istikrarlı parasal değerlerin bütününü dile getirir.

Servet kavramı ideolojik bir karakter taşır. Servet, gerçekte, tüketim nesnesi haline gelen metaı dışta bırakır. Bu bakış açısından, servetler, ya nispeten dayanıklı tüketim mallarıdırlar, ya da parasal işaretlerdir.

SEVERYANİN İgor (St. Petersburg 1887 / Moskova 1941) Sovyet şairi. Bir subayın oğludur, modern Çerepovetz kolejinde öğrenim görmüştür. 1905 yılında edebiyat hayatına atılan Severyanin, sonradan, kendine «egofütürist» etiketini verecek ve büyük bir şöhret kazanacaktır. Daha çok şarkıya kaçan bir şiir üslûbunu moda haline getiren şair, ihtilâlden sonra Estonya'ya göçmüştür 1940 yılında, Baltık cumhuriyetlerinin Sovyetler Birliği'ne bağlanmasını sevinçle karşılayan Severyanin, verdiği sayısız eser ve kışkırtıcı üslûbuyla, Rus şiirine yeni bir soluk getirmiş sayılmaktadır.

SEVERYANİN'den bir şiir:

BAHAR GÜNÜ

Ilık mı ılık ve yaldızlı bir bahar günü
Şehrin gözünü de güneş kamaştırıyor işte!
İşte yeniden neşeliyim!
Sağlığım yerinde hiç bozulmayan gençliğim!

Kanım kaynıyor, yüreğim hep kızlara koşuyor
Önüme ilk çıkanla yârenlik bugünkü dileğim...
Uçsuz bucaksız işte sonsuza ulaşıyor ufuk çizgisi
Türkülerin en güzeli ve çiçekler sevdiğim.

Tarlalar boyu koşturmak arabaları!
Delikanlıca bir yarış ovalarda
Güneş bir yanıp bir sönüyor kadınların yanağında
Dost gözüyle görmek düşmanı!

Yapraklar hışırtılı türkünüz başlasın artık!
Otlar yeşersin! Renklenin bütün çiçekler!
Kötülük sokulmasın aranıza
Bozulmasın güzelliği bu günün!

Türkçesi Erdoğan TOKATLI

Sevgi bk. **aşk.**

SEZAR Caius Iulius Caesar (Roma M.Ö.-101 / Roma M.O. 44) Romalı general ve devlet adamı. Eski bir Particius ailesindendi. Halası İulia, Marius ile evlendiği için Sezar, aynı zamanda Pleb ile çevrelerine bağlıydı. Zeki, kültürlü, doğuştan hatip ve yetenekli bir yazar olan Sezar askerlik sanatının tüm inceliklerini bilen seçkin ve yılmaz bir savaşçıydı. Aynı zamanda ikna gücünü sertlikle birleştirerek Romalılara mutlakıyetçi yönetimi kabul ettiren üstün başarılı bir devlet adamı oldu. Ama bu hedefe varmak için, tartışma götürmez birçok yeteneğini, şair, hovarda, kof bir soylu kişiliği altında gizlemeyi bildi. Bu görünüş, Sullanın dışında tüm Romalıları aldattı. Sulla, Sezar'ı karısı Cornelia'dan ayrılmaya zorladı: Sezar bunu reddedince Sulla tarafından Asya'ya sürüldü (82-78). Sulla ölünce (78) Roma'ya dönen Sezar, hemen mutlak iktidar yolunu tuttu. Hem monarşiye olan özlemini tatmin etmek, hem de cumhuriyetçi yönetim biçimine saygısını göstermek için iktidara Roma halkının rızasıyla gelmek istiyordu. Bu dileklerinin gerçekleşmesini önleyen iki engel vardı: Senato ve Pompeius. Onlara boyun eğdirmek için, Sezar ikisinin de gücünü kırabilecek olan tek kuvvete, halk partisi'ne dayandı. Bu partl içinde çıkar sağlamak için birbirleriyle çekişen pek çok insan vardı. Propaganda ile İşledığı, sedills curulis sıfatı ile düzenlediği oyunlar sayesinde kendine bağladığı, sportularla sevgisini kazandığı halk, Sezar'ın curcus honorum'luğa yükselmesine yardım etti. Böylece Sezar 69'da quaestor, 65'te aedills curulis, 63'te pantifex maximus, 62'de praetor oldu. Siyasal alandaki bu yükselişini, sonradan vekili olan gösteriş düşkünü Crassus kolaylaştırdı. Crassus'un hazırladığı komplonun başarısızlığa uğraması (66-65), Sezar'ın hasımlarının açtığı demagoji kampanyası, Catilina ile olan ittifakı, Sezar'ın tasarılarını aksattıysa da, halk arasında ürünün artmasına ve yasalara karşın savaş ganimetlerini toplamasına, ayrıca Capitolinum'dan Maius'un heykelini, senatonun karşı koymasına meydan vermeden kaldırmasına engel olamadı (65). Aynı şekilde, Catilina 64 ve 63 konsül seçimlerinde uğradığı çifte başarısızlıktan sonra senatoya karşı ayaklanmayı düşündüğü zaman Sezar bu komploya manen katıldı, fakat Catilina'nın yolunu kesmesini bildi. suç ortaklarına şefaat gösterdi, böylece yeni taraftarlar kazandı.

Bununla beraber, kuşkuları üzerine çekmek korkusuyla bir yandan servetini arttırırken, öte yandan büyük borçlarını ödemek ve özellikle önemli bir askeri kumandanlık görevi elde etmek amacıyla kendisini İspanya propreatoru tayin ettirdi ve burasını başarıyla yönetti (61-60).

Ustaca yürütülen propagandalar sayesinde olduğundan fazla gösterilen önemsiz zaferlerle İspanya'dan dönüşünde büyük törenlerle karşılanan Sezar, büyük borçlar aldığı için kaderiyle yakından ilgili olan Crassus'a ve 61'de Doğu'dan dönüşünde ordusunu terhis etmek gafletinde bulunduğundan İtalya'da tecrit edilen Pompeius'a mevki ve gelirleri paylaşmak üzere yeminli ve özel bir siyasal ortaklık önerdi (temmuz 60). Bu, Sezar'ın 59'da konsüllüğe seçilmesini sağlayan birinci trlumvirlik'tir. Ardarda çıkardığı yasalar Sezar'a halkın desteğini, senatonun denetimini ve eyaletlerin sevgisini kazandırdı.

Nihayet görevi sonunda Gallia Cisalpina ile Narbonensis'in konsül vekilliğine 58 yılı için kendisini tayin ettirdi. Gallia Transalpina'nın ele geçirilmesi uzun bir zaman gerektirdiğinden, Sezar birinci triumvirliği 56'da 5 yıl için yeniledi, ve aynı süre içinkonsül vekilliğini de uzattı. Pompeius, bu devrede aynı yetkileri İspanya'de elde etti, Crassus, Suriye hükümetinin ve Parth'lara karşı savaşın yönetimini üzerine aldı, bu savaşta öldü (53).

Sezar'ın Galya'yı seçmesi çok yerinde idi, bu ülkenin zenginliği herkesce biliniyordu; üstelik Roma'nın en eski ve en amansız düşmanı olan Galyalıları yenmesi onu sitenin en önemli kişisi haline getirecekti. Sezarın, 51'de yayımlanan ve üslûbunun yalınlığıyla dikkati çeken De Bello Gallico adlı yapıtı yaptığı savaşlar hakkında genlş bilgi verir.

Sezar bu ülkeye, ancak Galyalıların çağrısı üzerine, müdahalede bulunmak ustalığını gösterdi. Sezar 58'de Ariovistus'un germen istilâsı yüzünden göç eden Helvet'lerin tehdit ettikleri Aedui'lerin yardımına koştu, Sırasıyla Helvet'leri ve Süev'leri yenerek Galya'ya yerleşti (58), vekilleri Crassus ve Labienus'un yardımıyla sistemli bir biçim de burayı işgale başladı. Önce Belçikalılara, sonra Sen ile Loire arasında oturan halka (57) daha sonra da Armoriklilere ve Akitanyalılara (56) boyun eğdirdi. Ve hattâ İngiltere'de Thames'in güneyindeki bölgeye bile bir çıkarma yapmayı denedi (54-55).

Sezar, bu arada iki tehlikeyle karşılaştı: Önce Eburon'larla Treveri'lerin isyanı ve özellikle Galyalı halkların toptan ayaklanmaları, Vercingetoriz'in yönettiği ayaklanma (52) Galyalılar önce başarı elde ettilerse de sonunda Auvargne'li kumandan Alemia'da Sezar'a teslim olmak zorunda kaldı. 51'de Uxellodunum'un da teslim olmasıyla Galya savaşı sona erdi. Görülmemiş bir itibar kazanan ve alacaklısı P. Crassus'tan kurtulan

SEZAR

Sezar'ı mutlak iktidardan bir tek engel ayırıyordu: Pompeius. İsyancıların yol açtığı karışıklıklardan ürken senatonun tek konsül seçtiği (52) Pompeius, Galya fatihinin Roma'ya basit bir yurttaş gibi dönmesini kabul ettirecek kadar kendini güçlü sanıyordu.

Sezar buna karşılık ondan kendisiyle aynı zamanda kumandanlıktan ayrılmasını yada Comitia'ların toplanmasına kadar, Pompeius'a eyaletiyle birliklerinin bırakılmasını istedi. Senato, buna karşılık, senatus consultum ultimum'un oyuyle, tüm konsüllere, Sezar'a karşı sınırsız bir yetki tanıyınca, Sezar İtalya ile Cisalpian arasında sınır meydana getiren Rubico'yu aştı ve Roma üstüne yürüdü (17 aralık 50). De Bello Civili'de safhaları bir bir anlatılan iç savaş böylece başlamış oldu ve 49'dan 45'e kadar sürdü.

Pompeius acele Yunanistan'a kaçtı. Sezar da İtalya'yı işgal etti, rakibine bağlı kalan İspanya ordusunu yendi, ayaklanan Marsilya'yı işgal etti. Bundan sonra savaşı Balkanlara aktararak Pompeius'u Pharsala'da bozguna uğrattı (48) ve onu Mısır'a kadar kovaladı. Pompeius, orada kral Ptolemaios Auletes'in adamları tarafından öldürüldü. Fakat galip Sezar katilleri cezalandırdı, Mısır tahtını kraliçe Kleopatra'ya verdi. İskenderiye ayaklanmasını bastırdı, Doğu'ya yeni bir düzen getirdi (47). Pompeius'un son taraftarlarını Afrika'da Thapsus'ta (46), İspanya'da Munda'da (45) yendi, 45 eylülünde Roma'ya dönerek akdeniz dünyasının ve Cumhuriyetinin tartışma götürmez hükümdarı olarak beşinci zaferini kutladı (ekim 45).

Sezar artık mutlak hükümdar sıfatıyla yönetimi ele almıştır zaferleri dolayısıyla kazandığı itibar, birlikleri üzerinde kurduğu otorite, büyük masraflarla zafer törenlerini kutlamasını, Roma halkına unutulmaz şölenler ve gösteriler düzenlemesini sağlayan büyük serveti sayesinde iktidarını sürdürdü

Fakat Sezar bu iktidarı meşru bir cumhuriyetçi çerçeve içinde akıllıca kullanmasını bildi. Normal olarak birçok yüksek görevlinin paylaştığı yetkileri kendisi yüklenmekle yetindi, yeni unvanlar almadı. 63'ten itibaren Roma dininin pontifex maximum'u olan Sezar, kendisine gerek diktatörlüğü, gerek konsüllüğü, gerek her iki görevi birden, önce sınırlı bir zaman için, sonra ömür boyu verdirerek, 49'da devlet başkanı oldu, bu da ona yasa koymak ve kurumlarda reform yapmak olanağını sağladı. Üç yıl ahlâk zabıtası görevinde kaldı (46), fiilen bir censor'un yetkilerini elinde topladı ve senatörler listesini düzenleyebildi: «tribunus kutsallığı» edinerek bir tribunus gibi dokunulmazlık kazandı: imparator sıfatıyla orduya egemen oldu. Nihayet senatonun oyladığı birçok yasa da ona sonsuz yetkiler kazandırdı: savaş ilân etme ve barış yapma, soyluluk unvanı verme yetkisi. Yüksek görevlileri atayan, eyalet hükümetlerini bölüştüren, yasa gücünde kararnameler çıkaran, senato ile comitia'ları istediği zaman toplantıya çağıran Sezar olağanüstü saygınlık görüyordu: her zaman fatih elbisesini (erguvan ve defne) giyebiliyor, altın taht üzerinde oturuyor, paralar üzerine resmini bastırıyordu. Ayrıca yılın bir ayına adını verdi. Quirinus tapınağında onun bir heykeli yapıldı. Fiilen ve üstün yetkiyle donanan Sezar, birkaç ay içinde çok büyük işler gerçekleştirdi. Cicero gibi eski düşmanlarını bağışlayarak iç savaşa son verdikten sonra, Roma devlet kurumlarında önemli reformlar yarattı. Halkın desteğini sürdürmek için şenlikleri çoğalttı, fakat Roma hazinesinin kaçınılmaz bir demagoji içinde yok olmasını önlemek amacıyla, bedavaya buğday tahsislerini 150.000'e indirdi: büyük toprak sahiplerini, topraklarında kölelerin yanı sıra hür insanları da çalıştırmaya zorladı ve emekli askerleri için, özellikle Narbonensis'te sömürgeler kurdu. Ayrıca, boşanmaları kısıtlamak, lüksü sınırlandırmak yoluna giderek eski aile geleneklerini yeniden yaşatmaya çalıştı.

Her için önemli siyasal önlemler de aldı: senato ile comitia'ların yetkileri azaltıldı: şövalyeler bundan böyle adlî görevleri senatörlerle paylaşacaklardı. Yüksek görevlilerin sayısını çoğaltarak, yetkililerini azalttı. Bir hükümdarlık yasası çıkartarak, ortalığı karıştıran dernekleri kapattı: takvimde yenilik yaptı. Nihayet birçok taşralıya, özellikle Galya'da yurttaşlık hakkı tanıdı. Lex Iulia municipalis ile, artık duovirl jure dicundo'ların yöneteceği, Roma sömürge ve şehirlerini yeniden örgütlendirdi: Kartaca'da, Korinthos'ta sömürgeler kurarak romalı proloterlerin zengin ülkelere göç etmesini kolaylaştırdı ve böylelikle kalkınmalarına yardım ettiği, Roma'nın iki eski büyük rakibine ne denli geniş görüşlü olduğunu gösterdi. Öte yandan, ihtirasları tatmin edildikten sonra, siyasal düşmanlarını bağışlayarak bağışlayıcılığını göstermesini bildi: sürgünlerin çocuklarına haklarını geri verdi ve eski Pompeius taraftarlarını önemli görevlere getirmekten çekinmedi. Böylece yeni bir dünyanın ortaya çıkmakta olduğunu anlayabilecek kimseleri, herkese açık bir gelecek düşüncesiyle, kendine ve programına bağlamak istedi. Bu dünya sosyal yönden en iyi olmalıydı. Bu nedenden ayrıcalık düşmanlığını, özellikle «çoğunluğun hiç hoş göremeceği servet ayrıcalığına karşı olduğunu halka açıkladı. Sezar aynı zamanda emlâk ve arazi kapitalizminden doğan yolsuzluklarla savaştı. Fakat bu dünya, varlığını sürdürmek için yeni bir siyasal biçim almalıydı. Çünkü çok darlaşan site çevçevesi kırılmıştı. Bu yüzden Romalılığına bağlı her türlü ön yargıdan sıyrılarak, böyle bir dünya kurmayı tasarladı. Küçük yeğeni Octatius'u evlât edindi, ona Octavianus adını verdi. 44 Şubatına diktatörlük görevini onun lehine ikiye böldü ve bu amaçla Crassus'u yenen Parth'lardan Roma'nın öcünü almak üzere, Doğu seferini hazırlamak için onu Apollonia'ya gönderdi: bölelikle Sezar'ın otokrasisi, 15 şubat 44'ten itibaren geleceğin otokrasisini taşır oldu. Fakat diktatörlük, cumhuriyetin beşiği Roma'da ona yetiyorsa da, Sezar krallık beşiği olan Doğu'da bunun yeterli olamayacağını anlıyordu. Çünkü kral-lardan üstün olmak için, hiç değilse, kral olmak gerekliydi. Ne yazık ki, Sezar kendine fazla güvenmiş, tasarılarının yol açtığı devrimci gelişmelerin ve bu gelişmelerle birlikte doğan korku ve düşmanlık duygularının derinliğini yeterince farkedememişti. İlk kez olarak, Roma halkının homurdanışı, vekili Antonius tarafından başına krallık tacının konulmasına engel oldu. Roma dışında kral unvanı almak istediği zaman da, Cassius ile evlâlığı Brutus'un başında bulunduğu cumhuriyetçi bir gizli hareket kuruldu. 35 bıçak darbesiyle vurularak ölen Sezar, 15 mart 44 günü Pompeius'un heykelinin dibinne düştü. Böylelikle cumhuriyetin meşruluğunu yeniden kurmak bahanesiyle, en iğrenç çıkarları, en ilkel tutkuları ve en bayağı istekleri birarayla getiren geçmişin birleşmiş kuvvetlerine yenilmiş oldu. Ne var ki Sezar'ın düşüncesi onunla birlikte ölmedi: onun gibi tüm cumhuriyetçileri nefsinde toplayan Augustus tarafından özenli bir biçimde yeniden yaşıyacaktı.

sezgi (Osm. tahaddüs; Fr. ve İng. intuition) Bir nesnenin yada bağıntının, akılyürütmeye başvurmaksızın, dolayımsız şekilde edinilen bilgisi. - Bu geniş anlamda sezgi, önermeden önermeye geçerek ilerleyen «gidimli» («discursif») akılyürütmenin ilkesinl ve temelini meydana getirir. Bu anlamda sezgi, ampirik yada duygusal olabildiği gibi (yani dışgerçekler alanında yeralan bir nesnenin sezgisi olabildiği gibi) iki ide arasındakl bir bağıntının doğrudan doğruya kavranması demek olan «akıl sezgisi» de olabilir. - Belirli bir anda zihinde var olan bir düşünce konusunun, dolayımsız şekilde ve kendi bireysel gerçekliği içinde kavranıp görülmesi. Bu anlamda sezgi, «bireysel olan»ın bilgisidir; ve aşkın bir gerçekliği kapsayabildiği gibi («entellektüel sezgi»), duyarlığımız aracılığıyle kavranan varlıkları da kapsayabilir. Gene bu anlamda, ruhsal gerçeklerimiz de sezgi konusudur. Nitekim psikolojide, kavrayışın çabukluğuna ve nesnel ispatlamaya ihtiyaç duyup duymamasına göre, dolayımsız bilgiye dönük «sezgisel zekâ» ile akılyürütmeyle işleyen «gidimli zekâ», biribirinden ayırt edilmektedir. - Bir tek hamlede ve kavramsız olarak edinilen bilgi. Bu anlamda sezgi, sadece varlıkları değil, varlıklar arasındaki bağıntıları da kapsar; hattâ bir bakışta ve akılyürütmeye başvurmkasızın kavrandıkları ölçüde, sayıların ve geometrik şekillerin özellikleri için de geçerlidir. Gene bu anlamda sezgi, Schopenhauer'e göre en yetkin formunu, sanat eserlerinin seyre dalınmasında bulur. - Varlıkları dışardan tanımamızı sağlayan gidimli ve çözümsel bilgiye karşıt olarak, bize varlıkları kendi kendilerinde oldukları şekilde tanıtan, içgüdüyü ve sanat duygusunu andırır kendine özgü bilgi: «Sâyesinde kendi-